

TARTALOM.

1900 : XXIV. ÉVFOLYAM.

I. Értekezések.

	Oldal
Bálint Imre: Az 1899. év	41
Czeiszler Emil: A külföldi váltó- és a valutarendezés	611
Éber Antal: A földbirtok tehermentesítése	770
» » A jelzálog-kölcsönök konverziójának illetékmentessége	931
Engel Aurél: A magyar záloglevelek visszaözönlése	293
Fekete Ignác: Az őrlési forgalom	595
Fellner Frigyes: A telepítési járadék-rendszer	677
Gaál Jenő: A magyarországi telepítések kérdése	97
Góber Zsigmond Antal: A német kereskedelmi forgalom terjeszkedése	619
Hegedüs Loránt, Mandelló Gyula: A szerkesztők beköszöntője	1
» » A magyar egyenes adózás kifejlődése	190, 581, 661
Heller Farkas Henrik: Németország kereskedelmi politikája	752
Jeszenszky Ignác: A telepítés elvei és kivitele	32
» » A bárczasági szászok gazdasági viszonyai	683
Kármán Elemér: A betegsegélyező pénztárak statisztikája 1897—98-ig	690
Köllner Károly: Szegénység és fertőző betegségek	367
Kőrösy József: A részvénytársulati statisztika reformja. I, II, III	177, 273, 341
László Gyula: Székely kivándorlás	527
Lukács György: Az agrársocializmus és orvoslása	257
Matlekovits Sándor: A 34 ^o /o-es kvóta	4
Návay Lajos ifj.: A termelők és dohánykertészek közötti jogviszony szabályozásáról szóló törvényjavaslat	863
Navratil Ákos: A szövetkezés szerepe társadalmunkban	741
» » A közgazdaságtan a párisi kiállításon	840
Neumann Károly: A kereskedelmi törvény revisiója	137
Nyegre László: Máramaros megye közgazdasági leírása	821, 901
Poór Jakab: A biztosítási enquete	459
Róka József: Pénzügyi igazgatásunk reformja	462
Teleszky János: A magyar, a porosz és az osztrák egyenesadó-rendszerek. I., II.	421, 501
Telkes Simon: Hogyan és hol lehetne az erdélyrészi vármegyékben fonó-szövőipart teremteni?	378
Thirring Gusztáv: Budapest építőipara és építkezései	436
Vámbéry Ruzstem: A bűnügyi statisztika reformja	28
Vizaknai Antal: A zónatarifa reformja és a vasuti személyforgalom fejlesztése	351
» » A m. kir. államvasutak személydíjzabása, tekintettel a kocsiosztályokra	519
Wallon Dezső: A hirdetményi és naptári bélyeg megszüntetése	134

II. Közlemények és ismertetések.

	Oldal
Agrárizmus	63, 479
Agrárvámtörékvések	790
Államháztartásunk tiz évi állapota	141
Allami jutalmak	634
» számvitel	952
Államtudományi Lexikon	67
Állatbiztosítás	640
Allategészségügy	951
Amerikai trust-ök	544
Anjoukori adózásunk	558
Aranyvaluta Japánban	713
Ármentesítési statisztika	964
Ártellek	313
Árúforgalma, Nagy-Britannia	396
Árú-részletügyletről, Törvényjavaslat az	49, 209
Ausztria kereskedelmi politikája	710
Bábaügy	403
Baleset elleni biztosítási statisztika	400
Békecongressus eredményei	716
Beksics új terve	480
Bélyeg és illeték	156
Bibliographiája, A socialismus —	77
Bibliographiák gyűjteménye	232
Birtokszerzése, Idegenek —	802
Biztosítási ügyünk reformja	231
Cheque	963
Culturphilosophia	65
Demokratia és császárság	562
Demokratikus világalom	479
Egészségügye, A mezei munkás —	157
Egészségügyi statisztika	314
Egy milliárd korona	64
Egyiptom, A régi — mezőgazdasága	552
Értékpapirforgalmi adózás	383
Értékpapírok, Tőzsdei —	318
Farkas Jenő dr. †	320
Foglalkoztató műhely	58
Fogyasztási adók	400
Föld, A magyar — terhe	151
Földhitelintézetek	477
Folyóiratok, Új —	231, 404
Fővárosi statisztikai hivatal 30 éve	232
Francia örökjádék törlesztése	633
Gazona-elővételi üzlet	218, 316
Gazdasági jog	962
Görög társadalom és világfejlődés	66
Gyárvárosrészek elhelyezése	303
Gyermekhalandóság	159
Gyümölcs- és húskivitelünk Németországba	316
Helyi érdekű vasutak	726
Idegenforgalom	63
Idegenek birtokszerzése	802
Illetékreform	555
Ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről, Tervezet	701
Ipartörténet, Orosz —	66
Járadékbirok	947
Járadékbirok alakítása Poroszországban 1899-ben	543
Jog- és bélyegilleték	727
Kamatláb	68
Katedrasocialismus ellen	547
Kék keresztgyesület, A —	214
Keresete, Magyarország orvosainak —	216
Kereskedelmi congressus, A miskolczi —	808

	Olda
Kereskedelmi oktatás Japánban	394
» politika	630
» üzletek átruházásáról, Törvényjavaslat a —	389
Kiegyezés, A — osztrák világitásban	468
Közállapotai, Az ország —	60
Közgazdasági évkönyv	62
» Társaság, Magyar —	160, 232, 319, 405
» társaságok	79
» » külföldi	160, 232, 319, 405
» szótárak	312
» törvényjavaslatok	48
Közgazdaságtan elmélete	67, 717
Közgazdaságunk 1899-ben	397
Községi birtokok felhasználásáról	472
Lexikon, Államtudományi —	67
Magyar föld terhe	151
» folyóiratok, Új —	78
» Közgazdasági Társaság	160, 232, 319, 405
» socialistikus irodalom	77
Magyarország orvosainak keresete	216
Marxismus és socialismus	71
Mezei munkások egészségügye	157
Mezőgazdasági jövője	154
Mezőgazdasági kísérletügy	950
» syndicatusok	804
Miskolczi kereskedelmi congressus	808
Munkaközvetítés	53, 315
» nélküliség	961
Munkáshivatali kiadványok	223
» otthon	60
» ügyi tanulmányok	395
» védelem	69
» védelme, Az otthon dolgozó —	69
Munkások gyülekezeti joga	639
Nagy-Britannia áruforgalma	396
Német mezőgazdasági szövetkezetek	400
» orosz kereskedelmi szerződés	632
» ország húsfogyasztása	878
» » ipara	474
» világbirodalom	540
Nemzetközi congressusok	159, 403
» statisztikai intézet	63
Női munka	158
Objectiv sociologia	64
Orosz ipartörténet	66
Ország, Az — közállapotai	60
Osztrák költségvetés, Az —	302
Osztrák-magyar monarchia eladósodásához	145
Otthon dolgozó munkás védelme	69
Pénzbüntetés reformja	953
Pénzügyi jog	553
» válságok	945
Pénzügytan	956
Pénzügytani vezérfonal	68
Pénzviszonyokról, A jelenlegi —	147
Részvénytársulati reformja	307
Say életrajza	66
Schulpe törvényjavaslatai	720
Socialismus bibliographiája	77
» és Marxismus	71
Socialistikus irodalom, Magyar —	77
Sociologia, Objectiv	64
Sociologiai congressus	78
Statisztika, Egészségügyi —	314

	Olda
Statisztikai hivatal, Fővárosi — 30 éve	232
Szatmár városi telepítés	564, 964
Szövetkezés és közvetítő kereskedés	150
Születési fűtőbblet	402
Táviratok censurája	220
Telepítés	62
Telepítéseinkről	212
Telepítési enquete	51
Temesvár statisztikája	481
Termelési statisztika	389
Tervezet az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezésétől	701
Tisztességtelen verseny	144, 784
Törvényjavaslat — az árúrésztletügyletekről	49, 209
» a tisztességtelen versenyről	784
» a kereskedelmi üzletek átruházásáról	389
» az értékpapir-forgalmi adóról	383
Tőzsde-adó	964
» értékpapírok	318
» válság	811
Trade-Unionismus	70
Új folyóiratok	231, 404
Új Közlöny	566, 727
Új magyar folyóiratok	78, 319
Új vámtarifa	625, 707, 786, 872
Újabb vasuti irodalom	724
Uradalom monographiája	565
Valuta	68
» -törvény életbeléptetése	48
Vámtarifa, Az új —	625, 707, 786, 872
Vasuti irodalom, Újabb —	724
» törvényhozás Romániában és Svájcban	636
Védvám vagy szabadság	628
Veszettség Magyarországon	318
Vidék felszívása a város által	229
Világtermés, Az 1900. évi —	874
Villamos kisipari műhelytelep	393
Vita a magyar záloglevelek visszaözléséről	304
» a részvénytársulati statisztika reformjáról	307
Záloglevelek visszaözlése, Vita a magyar —	304
—————	
Havi Szemlék	161, 233, 322, 405, 483, 567, 642, 728, 885, 968
Közgazdasági irodalmunk	80, 172, 246, 337, 411, 575
Közgazdasági irodalom	490, 647, 733, 813, 892, 971

A szerkesztők beköszöntője.

A Közgazdasági Szemle e számával nemcsak új, XXIV. évfolyamába lép, hanem új szerkesztők kezébe is jut.

A Magyar Tudományos Akadémia már 23 évvel ezelőtt átlátta a közgazdasági érdekek fontosságát s egy időszaki folyóirat nagy jelentőségét. Az ő áldozatkészségének s az eddigi szerkesztő k fáradozásának köszönhető a Közgazdasági Szemle megalapítása és fentartása.

Azóta alakult a Magyar Közgazdasági Társaság s a lefolyt öt esztendő folyamán annyira megizmosodott, annyira sikerült neki Magyarországnak csaknem összes közgazdasági szakférfiait körébe vonni, hogy a Magyar Tudományos Akadémia immár elérkezettnek látta az időt, melyben a Közgazdasági Szemle kiadását a Magyar Közgazdasági Társaságra bízhatja, mely széles alapon szervezve a magyar társadalom összes rétegeinek és érdekcsoportjainak képviselőit magában foglalja.

A Magyar Közgazdasági Társaság bennünket bizott meg a Közgazdasági Szemle szerkesztésével.

E megbízást azzal a szilárd elhatározással vállaltuk el, hogy minden buzgalmunkat s ernyedetlen munkálkodásunkat latba vetjük, mert a Közgazdasági Szemlét oly folyóirattá akarjuk tenni, mely nemzetünk gazdaságában a szellemi irányítás fontos tényezőjévé váljék.

Gazdasági életünk fejlesztésére, társadalmunk szervezetének szilárdítására sohasem volt annyira szükségünk, mint épen most, a XIX. és XX. század mesgyéjén.

Az európa-amerikai műveltség országai csodás, izgató erővel fejlesztik, építik gazdasági életüket. Napról-napra új erőforrások és új világterületek kerülnek bele a gazdálkodás nagyszerű forgatagába. A belső problémák megoldása, a társadalom ellentéeteinek békés kiegyenlítése

számos, egészen új törvényhozási és társadalomszervezési intézményt teremt. S mind e külső fejlődést, nagyranövést és belső kiépülést az összes országokban jelentőséggel teljes gazdaság- s társadalomtudományi irodalom méri, bonczolgatja, ellesi törvényeit s mind a vezetőknek, mind a tömegeknek elméjére gyakorolt hatásával irányt szab nekik. Hogy ez irodalomból mily dúsan sarjadnak ki a folyóiratok, elég Németország és az Egyesült-Államok nagy közlönytermésére mutatnunk.

Körülbelül 133 esztendeje, hogy a physiokraták, Ephémérides-jeivel megindult az első oly gazdasági folyóirat, mely mind a tudomány ápolását, mind a gazdasági politika irányítását feladatai közé sorozta. S valóban a sajtó felhasználása a társadalmi tudomány számára korunk közgazdasági életének és a modern eszmék kifejlődésének gazdag forrásává vált.

Tudományos színvonalon álló közgazdasági folyóiratnak, mely a gazdasági és társadalmi élet összes fontos eseményeit figyelemmel kíséri, a napirenden levő kérdéseket kellő szakavatottsággal tárgyalja, de a mellett bizonyos elvi ideálokért is küzd, nagy hatása lehet korunkban.

Kettős feladat vár reánk.

Éber szemmel kell kísérnünk a magyar gazdálkodás minden körülményét. A magyar társadalom s a magyar gazdaságtörténeti fejlődés szempontjából kell bírálgatnunk összes intézményeinket s irányítanunk a fejlődő átalakulásokat. De a mellett élénk figyelemmel akarjuk kísérni a külföldi államok gazdasági és társadalmi állapotait, a törvényhozás alkotásait, a vállalkozó szellem és a társadalmi szervezkedés nyilvánulásának alakjait. A közgazdasági és pénzügyi tudományt, a vele kapcsolatos statisztikát és a sociálpolitikát egyaránt óhajtjuk művelni.

Hiszszük, hogy több szerkesztésbeli ujitás, melyeket tervezünk, — s elemzéseket csak azért mellőzzük, mert nem szóval, hanem tettel akarunk meggyőzni, — előnyére válnak majd lapunknak.

Olyan folyóirat terve lelkesít minket, a mely minden felmerülő gazdasági és társadalmi kérdést olyan tartalmasan és olyan formában tárgyal, hogy cikkeit nemcsak a közvetlenül érdekeltek, hanem a művelt nagyközönség is szívesen olvassa. Az időről-időre közzéteendő krónika a gazdasági élet apró tényeit akarja összeilleszteni jelentős mozaikká. A külföldi viszonyokat rövid, igen gyakran kül-

földi szakférfiú tollából eredő ismertetések fogják olvasóink elé tárni. Irodalmi ismertetések és szakbibliographiák a fentebbiekkel egyetemben oly folyóirattá teszik majd a Közgazdasági Szemlét, a mely a magyar olvasók számára más szaklap olvasását feleslegessé teheti.

De becsvágyunk az is, hogy a napi hírlapok, melyek Magyarországon nagyobb mértékben gyakorolnak befolyást a közszellemre, mint másutt, bizalommal hallgassák meg a Közgazdasági Szemle ítéletét s vegyenek át belőle közleményeket. És ez esetben nem kételkedünk benne, hogy a Közgazdasági Szemle a magyar gazdasági törvényhozóra, gazdasági és társadalmi politikánkra irányító befolyást nyerhet.

Mind e cél elérése azonban a hivatottak lelkes támogatásától függ.

Csak az összes szakerők és írók részvételével valósíthatjuk meg törekvéseinket, mert a Közgazdasági Szemle hasábjai nyitva állanak minden irányynak, de a szerkesztők fentartják maguknak, hogy meggyőződésükhöz képest minden kérdésben állást foglaljanak.

Hegedüs Loránt.

Mandelló Gyula.

A 34·4-es quota.

Hosszú, négy éven át húzódó tárgyalások után 1899. november hó 22-én a magyar és az osztrák quotabizottságok közt a következő megegyezés jött létre:

1. A közös költségekhez való hozzájárulási arány tíz évre, azaz 1900. január 1-től 1909. december 31-ig állapított meg; 2. mindaddig, míg a monarchia két állama közt a vámügyek közössége fennáll, a vámjövédék tiszta jövedelme közösnek nyilvánítottatik és a törvényekben megjelölt levonások után a közös költségek fedezésére fordítottatik; 3. a közösügyi kiadásokhoz való hozzájárulási arány úgy állapítottatik meg, hogy a vámjövédék levonása után még fenmaradó összegből a magyar szent korona országait 34·4⁰/₀, a birodalmi tanácsban képviselt királyságokat és országokat 65·6⁰/₀ fogja terhelni, az előbbi arányszámban a magyar szent korona országait összesen (a volt katonai határőrvidékeket is beleértve) terhelő hozzájárulási arány találván kifejezést; 4. ugyanazon a napon, a melyen a harmadik pontban megjelölt új quotakulcs alkalmazásba kerül az 1872 : IV. t.-cz., mely a volt katonai határőrvidék címén fizetett praecipuumra vonatkozik, mindkét törvényhozás egybehangzó határozata által hatályon kívül helyeztetik.

Ezen megegyezés legnagyobb jelentőségű része, — az hogy az addig Magyarország részéről 31·4⁰/₀-ban fizetett quota teljes 3⁰/₀-kal fölemeltetett — a magyar quotabizottság részéről azzal indokoltatott, hogy a Magyarország részéről állandóan alkalmazott s főképp az 1887-iki magyar quotabizottság által részletesen ismertetett számítási módozat szerint az említett számhoz nagyon közel álló összeg: 33·84 kerül ki, s az alku folyamában az osztrák bizottság túlságos követeléseiivel szemben a megegyezés

csakis az említett összegnek 34·4-re való kikerekítése útján jöhetett létre.

A quotának így 34·4⁰/o-ban történt megállapítása ellen a képviselőházban ép úgy, mint a sajtóban erős támadások tétettek. Fölhozták, hogy a számítási alap, melyet a quota-bizottság elfogadott, nem volt helyes; hogyha már ezt a számítási alapot fogadta is el, nem volt következetes saját eljárásához; és hogyha ily magas quota kijönne is a számítási alapból, ez a magas hozzájárulás nem áll arányban az ország teherviselési képességével és vagyoni erejével.

Sokkal fontosabb a quotaügy nemcsak a legközelebbi tíz év szempontjából, hanem főkép a lejáratak után ismét megállapítandó arány tekintetéből s az akkor követeendő eljárás okából, semhogy a quotaügyre vonatkozó szempontok e folyóiratban is tüzetesebb tárgyalás alá ne vétessenek és a felhangzott ellenvetések szigorúbb bírálat tárgyává ne tétessenek.

Tagadhatatlan, hogy 1899-ben a közös költségekhez való hozzájárulási arány megállapítására alkalmas alap vagy kulcs nem állt rendelkezésre.

Az, hogy micsoda módon, micsoda számítások alapján vagy mily rendszer szerint állapittassék meg a hozzájárulási arány: egészen bizonytalan.

Az 1867: XII. t.-cz. még csak tájékozást sem nyújt e tekintetben. Az említett törvény 18. §-a szerint »kölcsonös alku által előre kell meghatározni az arányt« — de mi legyen az alku kiindulási pontja, alapja vagy indokolása, erről szó sincs. Igaz, a 19. §. szerint »a két küldöttség az illető ministeriumok befolyásával *részletes adatokkal* támogatott javaslatot fog kidolgozni az említett arányra nézve«, de hogy ezek a részletes adatok az adó eredményei, a népesség száma, a forgalom, a fogyasztás, a termelés, a hitel vagy más közgazdasági térről vett adatok-e, e tekintetben a törvény már semmiféle támpontot sem szolgáltat. Éppen ez okból nem is áll az, a mit Horánszky ismeretes röpiratában »A kvótakérdés« mond: »A kvóta megállapításának csak egyetlenegy természetes és törvényes alapja van, és ez az a teljesítési képesség, mely a két állam erőviszonyainak megfelel; minden más álláspont vagy törekvés, mely a megállapítás proccesszusába belevitetik, törvénytelen«.

De nemcsak a törvény nem ad fogantyút a hozzájárulási arány alapjának vagy kulcsának meghatározására,

de az 1867., 1876. és 1887. években folyt tárgyalások és a kiküldött quotabizottságok hosszas tanácskozásai sem hoztak létre elismert s mindkét részről elfogadott nézetet. A szokás sem nyújt támpontot a kiszámítás módozatára nézve. Kifejlődött ugyan mindkét s főképp magyar részről egy elvi álláspont, melyhez az illető quotabizottságok következetesen ragaszkodtak s melynek jogosultságát az illető bizottságok váltig védelmezték, de közösen elfogadott elv eddig még e tárgyalásokban sem jegezedett meg.

A magyar quotabizottságok a hozzájárulási arány kiszámítására mindeddig legczélszerűbb eljárásnak tekintették az egyenes és közvetett adó brutto eredményét, levonva *a)* az átfutó tételeket és *b)* az egyoldalúan szedett adókat.

Ezzel szemben az osztrák quotabizottságok állandóan abban a nézetben voltak, hogy a számításnál az egyenes adók brutto és a fogyasztási adók netto eredményét kell venni, levonva természetesen *a)* az átfutó tételeket és *b)* az egyoldalúan kezelt adókat, de levonva mindenek előtt már *c)* a nem egyenlő terjedelemben jelentkező következő adókat, a sör és boradót, útvámokat, a fémjelzési illetékeket és a zárt városokban szedett közvetett adókat.

Igy állván a dolog a törvény és a quotabizottságok eddigi eljárása szerint, bátran azt lehet mondani, hogy a quotakulcsra nézve sem a törvény, sem a szokás irányt nem ad és hogy tehát a quotabizottságok e tekintetben teljesen belátásuk szerint választhatják azokat az adatokat, a melyekkel javaslatukat indokolni fogják, eljárásukat csakis a hozzájárulási arány alapja, az az anyagi erő szabja meg, mely természetszerűen bármely fizetési kötelesség arányának megállapításánál mérvadó.

Ily körülmények közt az új hozzájárulási arány megállapításakor mindenesetre tisztába kellett jönni a kulcsra nézve, melyből a quota meghatározandó és ilyenül az 1896, 1897, 1898. és 1899. években működött magyar quotabizottságok az 1887. évben részletesen indokolt számítási módozatot fogadták el. E részben a magyar quotabizottság már (1896. április 15-én kelt) első nunciumában kijelentette »az eddiginél jobb számítási mód hiányában ma is lényegében elfogadható az egyenes és közvetett adókból eredő bruttobevétel, azaz ugyanaz az alap, a melyen 30 év óta a hozzájárulási arány kiszámítása történt«.

A magyar quotabizottság tökéletesen tisztában volt magával, hogy ez a számítási alap nem ideális és nem ment minden kifogástól.

Hogy az adóeredmények összehasonlítása nem helyes alap két ország teljesítési képességének megmérésére, ezt egyebek közt a jelen sorok írója már 1896. év elején, a mikor a quotabizottság megválasztása még meg sem történt, egy fölolvásban (megjelent a Budapesti Naplóban és utóbb a Magyar Gazdák Szemléje februári füzetében) fejtegette. Akkor a többek közt utalt arra, hogy az adóképességet 1867-ben még az adóeredményekből lehetett bizonyos megnyugvással kiszámítani, mert akkor Magyarországon ugyanaz az adórendszer volt alkalmazásban, mint az osztrák tartományokban; de azóta az adórendszer mindkét államban önállóan fejlődött, sőt az egyenlő adók is más és más módokat hajtottak be és így hatásukban és a teherviselési képesség mérve tekintetében egészen elütő módon nyilvánulnak. Elismerte különben ezt az osztrák quotabizottság is, a midőn mindjárt első nunciumában (1896. április 14.) így szól: »Az egyenes adók csupán egyforma törvényhozási elvek és egyenlő adóláb mellett nyújthatnának biztos alapot a hozzájárulási arány kiszámítására. Szorosan véve csakis a jövedelmi és a vagyonadók szolgáltatnának, a mennyire általában lehető, megbízható támpontokat és ezek is csupán úgy, ha a becslésre és beszédre nézve a törvényes szabályok azonosak és ha a nehéz mívelet keresztülvitelére kivétel nélkül alkalmas közegek állának rendelkezésre.«

Ismeretes volt a magyar quotabizottság tagjai előtt is az, hogy a két állam adórendszerének újabb és újabb fejlesztése óta nem apodictice jó összehasonlítási alap az összes egyenes és közvetlen adók bruttó eredménye; és mielőtt a magyar quotabizottság az 1887. évi számítás elvére állott, nagyon is megfontolta ebbeli elhatározását és több javaslatba hozott kulcs iránt tájékoztatta magát.

Jól tudta, hogy az elmélet szerint két állam teljesítési képességének fokmérője vagy a vagyoni erő, vagy a nemzeti jövedelem. A vagyoni erőre utalt e sorok írója már említett fölolvásában, mondván, hogy a hozzájárulási arány meghatározására más alapot kell keresni, (mint az adóeredményeket) ez pedig nem lehet más, mint a nemzet vagyonossága, a nemzet anyagi ereje. Igaz, ennek megállapítása sem könnyű, ánde annyi adat áll e részben

rendelkezésre, hogy ha az összes vagyoni erő nem állapíthatnák is meg, a főtényezőknél felvétele is elegendő anyagot szolgáltatna az összehasonlítás igazságos megejtésére. Az osztrák bizottság ezen eszmét, hogy a nemzeti vagyonban nyilatkozó gazdasági erő legyen a hozzájárulási arány alapja, mindjárt első üzenetében (1896. márczius 25.) visszautasította, mondván: »Még arra sincsen megbízható statisztikai anyagunk, hogy bármely állam jövedelmét kiszámíthassuk, nemhogy statisztikánk volna, melynek segítségével az osztrák-magyar monarchia gazdasági erejét megállapíthatnók. Az államok termelési és fogyasztási erejének meghatározására eddigelé tett kísérletek csak nagyon kétes becsű eredményekre vezettek s a mérvadó statisztikai szakférfiak még az alkalmazandó módszerre nézve sem tudtak megegyezni. A földmívelési államok termelési ereje iparos államokéval össze nem hasonlítható, a fogyasztásra pedig az erkölcsök és szokások különbsége sokfélekép szokott befolyjni.«

Ily erélyes visszautasítással szemben és a rendelkezésre álló statisztikai anyagnak tényleg hiányos és nem egyenlő rendszer alapján történt gyűjtése és közzététele mellett a magyar bizottság a vagyoni erőt vagy a vagyonosságot a hozzájárulási kulcs kiszámítására nem ajánlhatta.

Egy hasonlóképp elméleti szempontból teljesen alapos nézet a két ország teljesítési képességének meghatározására a két nemzet jövedelmét ajánlja; ezt a nézetet fejtette ki tüzetesen Horánszky Nándor már idézett tanulmányában és fölemlítette azt a quatabizottság üléseiben is, habár itt maga is elismerte, hogy ez idő szerint nem merné még a két állam hozzájárulási arányának kiszámítására egészen határozottan javasolni, mert a statisztikai anyag nincs kellően előkészítve vagy legalább is nem volt eddig kellően tanulmányozva. A magyar quatabizottság a nemzeti jövedelem eszméjét legalább mellesleg az adóeredményekből kiszámított 31·4⁰/c-os arány helyességének megerősítése okából felhasználta egyik üzenetében, a midőn ugyanis (1896. április 25.) vizsgálat alá vette a két államnak azon jövedelmeit, melyeken jelenleg a közteherviselés nyugszik és melyek a teljesítési képesség legbiztosabb ismérveit szolgáltatják. Ezen, hivatalos adatok alapján megejtett vizsgálat eredménye a következő (millió forintokban):

	Ausztria	Magyarország
Földjövedelem	164·5	144·5
Házbérjövedelem	212·8	77·7
Keresetadó, illetőleg a jövedelemadó I. osztálya alá eső jövedelem	206·3	94·3
Nyilvános számadásra kötelezett vállalatok jövedelme	145·1	34·1
Tőkekamat és szelvényjövedelem	153·9	41·7
Összesen	882·8	392·6

S ebből a jövedelemből Magyarországra nézve 30·78⁰/₀ quotát állapított meg. Az így a magyar bizottság által indokolásul felhozottakra nézve az osztrák bizottság visszautasító álláspontot foglalt el. Üzenetében (1896. május 28.) »a felállított számításokból levont következtetések helytelen voltának föltüntetésére a következő néhány megjegyzést« elegendőnek tartja: »A földbirtok jövedelméül a megadóztatás céljából mesterséges becslés által kiszámított katasztrális tiszta hozadék vétetik fel. Oly országokban, hol az adók nagyrésze hozadéki adóból áll, a jövedelem megállapítására csak némileg is megbízható eredményre jutni már magában véve is nehéz feladat. A földbirtokból eredő jövedelem kiszámítására a kataszteri tiszta hozadék teljesen alkalmatlan. A valóságos tiszta jövedelem korántsem azonos a kataszteri tiszta hozadékkal. Mert az, hogy Ausztriában a földbirtok jövedelme 164 millió forint, ép oly kevéssé felel meg a valóságnak, mint azon állítás, hogy a Magyarországra nézve kiszámított 153 milliónyi katasztrális tiszta hozadék a valóságos jövedelemmel egyenlő«.

Az osztrák részről mind a vagyoni erő, mind a nemzeti jövedelem arányában való számítás ellen felhozott visszautasító okok ellenére is ez a két módozat a leghelyesebb két állam hozzájárulási kötelezettségének megállapítására. Nézetünk szerint mind a vagyonerő, mind a nemzeti jövedelem megállapítására vonatkozó és most rendelkezésre álló adatok tisztán obiectiv módon eszközlendő birálat után talán nem egészen alkalmatlanok a hozzájárulási arány megállapítására. Csakhogy épen a nélkülözhetlen obiectiv birálat majdnem lehetetlen oly időben, a midőn a két vitázó fél érdeke az arány megállapításánál annyira kidomborodik s midőn az így mindenestre elfogult vitázók felett egy harmadik obiectivitását megtartó döntő bíró nincsen. A míg a statisztikai felvételek annyira eltérő módon eszközöltetnek az osztrák monarchia két államában, a míg

a termelés egyik kiváló része, az ipar, oly hiányos statisztikai felvételeket mutat, a míg a hitel viszonyait csak a pénzügyintézetek adataiból ismerjük, addig sem a vagyonság, sem a jövedelmezőség adataira nézve biztos tájékozást nem nyerünk.

A quotabizottsági tárgyalások közben felmerült több eszme, mely a hozzájárulási arányt nem az adóeredményekből, hanem más alapon kívánta megállapíttatni. Nevezetesen osztrák részről a népességet hozták javaslatba a számítási arány megállapításául és mellékesen az állam bruttó bevételeit, és az állam összes bruttó kiadásait emelték ki, mint melyekből a két állam teherviselési képességére következtetni lehet.

A népességi arány (mely az 1890. népszámlálás eredménye alapján $42\cdot2^0/0$, illetőleg a katonai végvidék beszámításával $42^0/0$ -ot adott volna Magyarországra terhére s így a $2^0/0$ praecipuum beleszámításával $43\cdot16^0/0$ -ot) az osztrák quotabizottság üzenete (1896. márczius 25.) szerint »más államegyesületek példájára önként kínálkozik és a közös költségek viselése arányának legegyszerűbb és legtermészetesebb mértéke gyanánt tekinthető«. A népesedésnek a hozzájárulási arány számítására való felhasználása ellen a magyar bizottság (1896. ápril 15. üzenetében) bőven kifejtette az okokat. A magyar bizottság ezen módzatot nemcsak egyszerűnek és természetesnek nem találta, hanem azon véleményben volt, hogy az egyik vagy másik állam vagyonsági állapota és teherviselési képessége a népesség számával egyáltalában semmi összeköttetésben nem áll és így a hozzájárulási arány kérdése sem. Kisebb számú lakosság, a mely a vagyonság magas fokán áll, a nagyobb terhet is sokkal könnyebben viseli el, mint a kisebb terhet oly lakosság, a mely jelentékeny számot, de csak szegényes vagyoni viszonyokat képes felmutatni. Németországban, a hol a matricular-járulékok a népesség szerint fizettetnek, a rendszer évek óta csak papiroson áll fenn; de nem tekintve az osztrák-magyar monarchiának a német birodalomtól teljesen elütő viszonyait, Németországban sem tartják az irányadó államférfiak ezt a rendszert helyesnek. Így Miquel pénzügyminister szerint a matricular-járulékok a közigazdaság valamennyi elvét arczul ütök; visszavezetnek a középkorba, az adótörvényhozás első kezdeteire, a fejadóra; oly adózási mód, a mely 100.000 brémait ép úgy ér, mint a thüringiai erdő 100.000

lakóját, semmiesetre nem lehet alapja a szövetségi adórendszernek. És maga Bismarck kinyilatkoztatta, hogy a fejszám szerinti elszámolás tökéletlen rendszer, csak kiegészítő és átmeneti természetű, s a példa a brémai és thüringi lakókról tökéletesen helyes. A Svájcban is alkalmazták a népesség száma szerinti hozzájárulást, de a különböző kantonok többféle osztályba soroztattak és nem az egyszerű népesség arányában, hanem a megjelölt osztályok szerint kombinálva fizették a hozzájárulási tartozásokat.

A magyar quotabizottság működésében a legnagyobb súlyt arra fektette, hogy az osztrák bizottságot az általa kedvencz eszmének felállított népesedési arány-kulcs elhagyására bírja és más számítási alaphoz szorítsa.

A brutto-bevételeket és kiadásokat az osztrák bizottságban nem hozták ugyan javaslatba, mint a hozzájárulási arány kiszámíthatásának módozatait, hanem e viszonyokat azért említették föl, mert arányaikból igazolni akarták a quota kiszámításának a népesedési arány alapján történt helyes voltát, a mennyiben ugyanis a brutto kiadások 41·9, a brutto bevételek pedig 42·9⁰/o-os quotát eredményeztek Magyarországra nézve. A magyar bizottság első üzenetében mind a két számításra megtette észrevételeit.

A brutto bevételeket a hozzájárulási arány kiszámítására teljesen indokolatlannak tartja. Szerinte a brutto bevételek összessége még az abszolút adóképeséget sem fejezi ki és még kevésbé lehet alkalmas a kölcsönös teherviselési képesség meghatározására. A brutto bevételek összessége ugyanis a különböző és egymástól eltérő bevételek egész sorozatát tartalmazza; így a két állami költségvetés különböző berendezéséből eredő eltérések, a különböző átfutó tételek, az eltérő természetű üzemek, az államvagyon és a Magyarországon egyoldalúan behozott új adók hosszú sora teljesen alkalmatlanná teszik a brutto bevételek alapulvételét. Az 1875. óta behozott új adók, melyeket az ország csak erejének legnagyobb megfeszítésével viselhetett el, főleg a pénzügyi egyensúly helyreállítása és a deficit megszüntetése céljából váltak szükségessékké, holott ily kénytelenség Ausztriában nem forgott fenn; lehet-e tehát ily alapon összehasonlítást tenni? A brutto bevételekben benne vannak az államvasutak bevételei, mely vasutakat Magyarország egy milliárd államadósság és az abból eredő óriási kamatteher árán szerzett meg; képezhetik-e ily bevételek a vagyonosság és teherviselési képesség ismérveit. «

A brutto kiadásokat illetőleg pedig ezt mondja a magyar bizottság: »A szükséglet és a meglevő erő nem mindig fedezi egymást; vannak szükségletek, melyeket minden körülmények közt ki kell elégíteni, még akkor is, ha erre a meglevő erő nem elegendő és így a kvóta megállapításánál, melynek alapját a teherviselési képesség, tehát a meglevő erő képezi, a szükséglet egymaga nem szolgálhat mértékül.«

A quotabizottság tagjai előtt ezeken kívül más kulcsok is ismeretesek voltak és ha üzeneteikben rájuk nem reflectáltak, az csak azért történt, mert eredeti kiindulási pontjától egyik bizottság sem akart megválni. S nehogy új alap kijelölése által gyöngeséget áruljon el, inkább csak a másik fél javaslatának bírálatára s hiányosságának kimutatására szoritkozott és saját javaslatának előnyös oldalait vitatta.

A quotabizottság tagjai előtt ismeretes volt Láng Lajos bizottsági tagnak — később nyomtatásban is megjelent — javaslata a quota megállapítására, a mely azt ajánlja, hogy a két államban egyenlő elvek szerint kezelt szesz-, cukor-, sör- és ásványolajadó, valamint a hasonlókép egyenlő elvek szerint rendezett dohány- és sójövedék eredményei vétessenek számítási alapul. Láng javaslata mellett igen helyesen fölhozza azt, hogy »ez a négy fogyasztási adó és a két jövedék magában foglalja mindazon közterheket, melyek a két államban a vámokon kívül egyenlő elvek szerint kezeltetnek.« Szerinte ez az egy körülmény olyan erővel bír, mely előtt minden kifogásnak meg kell hajolnia.« E bevételeknek alapul vétele nemcsak a legtermészetesebb, de egyszersmind az egyedüli, mely minden mesterséges magyarázatot és önkényes eljárást kizár.« Megengedi, hogy »a fogyasztási adók és monopolok bevételei nem nyújtanak egy eszményi és minden kifogás nélküli alapot a két állam teherviselési képességének megítélésére, de mégis az egyetlen világos és tárgyilagos alapot.« Láng ezen az alapon a 32·92 : 67·08 arányt hozza ki. A quotabizottságban magában Láng javaslata nem tétetett meg és nem is tárgyalatott. Az 1897-ik évi quotabizottság tárgyalásainak megkezdése előtt a quotabizottság legtöbb tagja mindazáltal ismerte Láng javaslatát; de az osztrák túlságos követelésekkel szemben nem tartották ajánlatosnak a saját maguk részéről új kulcsnak javaslatba hozatalát, hanem czélszerűbbnek hitték törekvésüket arra

fordítani, hogy az osztrákokat álláspontjuk elhagyására bírják és őket kényszerítsék más alkamas kulcsnak javaslatba hozatalára, avagy ha ezt nem tudják, az 1887-ik évi számitási alapra való helyezkedésre.

Az osztrák quotabizottság első üzenetében pedzve van az az eszme, hogy bizonyos közvetett adónemek, mint a czukor- és pálinkaadó, már eleve a közös kiadások fedezésére fordíttassanak. »A két adóból folyó jövedelem — szerinte — daczára a hadsereg és a hadi tengerészetre fordított kiadások tetemes emelkedésének, a költségeket majdnem teljesen fedezte volna s a még hiányzó összeg szűk korlátok közé lenne szoritva.« Hasonló javaslat az, melyet Offermann osztrák publicista a dohányjövedelem közössé tételére nézve tett.

Ezek az eszmék a magyar quotabizottságban nem is tárgyalattak. Az előbbeni időkben ismételten visszautasítottak mindazok a törekvések, a melyek a közös bevételek fajainak szaporítására irányultak. Az a jelszó: nem kell a közös ügyeket szaporítani, elég volt a felvetett kérdések elütésére; tüzetesen a tárgy sohasem méltattatott. Pedig ha közjogilag igen, de anyagilag talán nem is oly veszedelmes ez a módszer.

Ugyanis, ha a czukor- és szeszadó bevételeit vesszük és az 1897. évre nézve teszszük meg számitásainkat, a következő eredményre jutunk: Az 1897. évben az összes közös költségek tényleg 171,285 000 frtra rugtak; levonva belőlük a vámjövedelem tiszta eredményét, 62,018.000 frtot, maradt hányadok által fedezendő összegül 109,127.000 frt. Ebből Magyarországra 31·4⁰/o-os arány szerint 32,765.000 frt és a 34·4⁰/o-os arány szerint 37,570.000 frt jut. A szeszjövedelem ugyanabban az évben volt Magyarországon 31,219.000 frt, a miből levonandó a mezőgazdasági szesztermelőknék adott bonificatió, 1,460.000 frt; Ausztriában a szeszadó volt 34,714.000 frt, levonandó belőle a mezőgazdasági gyárnak adott bonificatió 2,902.000 frttal; a czukoradó eredménye volt Magyarországon 6,575.000 frt, Ausztriában pedig 38,902 000 frt; a két adó az említett levonások után tesz együtt Magyarországon 36,334,000 frtot, Ausztriában 70,714.000 frtot, együttvéve tehát 107,048.000 forint állna rendelkezésre a 109,096.000 frt közös költség fedezéséhez, vagyis az összes közös költségek fölemésztenék az osztrák-magyar monarchia czukor- és szeszadó-jövedelemet és maradna még fedezetlenül 2,048.000 frt.

Ennek a fedezése most már történhetnék *a)* vagy abban az arányban, melyben a magyar czukor- és szeszadó eredménye az osztrák czukor- és szeszadó eredményéhez áll, tehát az 1897. évben 36,334.000 a 70,714.000-hez, vagyis $33.94 : 66.06$, és így Magyarország még fizetne 695 000 forintot, vagyis a 36,334 000 frt czukor-ésszeszadó jövedelmével együtt 37,029.000 frtot; *b)* vagy a népességarányban, s ekkor a 42.2%-os arány esvén Magyarországra, 860.000 frttal növekednék a czukor- és szeszadó eredménye, azaz Magyarország fizetne összesen 37,194 000 frtot. Kitűnik ebből, hogy a 34.4%-os újabb quotaarány mellett járó 37,570.000 forinttal szemben ezen adók a közös költségekre való fordításakor az 1897. év eredményeit véve alapul, kedvezőbb helyzetet adnának Magyarországra nézve.

Ha a dohányjövedék fordítottatnék a közös jövedelmek fedezésére, az eredmény Magyarországra nézve még kedvezőbb lenne. 1897. évben ugyanis a dohányjövedék bruttó bevétele 55,251.000 frt volt. levonva belőle az osztrák dohánykezelőség részére beváltott dohánylevelek értékét, a dohánytermelési előlegeket és az osztrák dohánykezelési költségtérítmenyt, vagyis 4,259.000 frtot, marad 50,992.000 forint. Ausztriában a jövedék 98,170.000 forintot hozott. összesen tehát rendelkezésre áll 149,162.000 frt, a miből a közös költségek fedezetlen része 109,018.000 forinttal törlesztetvén, fennmarad 40,140.000 frt, a mi a két államnak visszatérítendő. A visszatérítés történhetnék vagy *a)* abban az arányban, a melyben a dohányjövedék jövedelme áll, tehát $50,992 : 98,170 = 34.18 : 65.82$, s így Magyarországnak jutna 13,647.000 forint, vagyis a közös költségekhez ($50,992.000 - 13,647.000 = 37,345.000$ forinttal) járulna; — *b)* ha a visszatérítés a dohányfogyasztás arányában történnék, azaz Magyarországra 1897-ben fogyasztott 215.515, Ausztriában 379.745 métermázsa dohány, az arány tehát $36.20 : 63.80$ s így Magyarország visszakapna 14,530.000 frtot s ekkor a magyarországi hozzájárulás ($50,992.000 - 14,530.000 =$) 36,462 000 forint volna; — *c)* ha a visszatérítés a népesség arányában történnék, a 42.2 százaléknak megfelelően Magyarország visszakapna 16,980.000 frtot, hozzájárulása tehát a közös költségekhez ($50,992.000 - 16,980.000 =$) 34,012.000 frt lenne.

Tüzetesebben foglalkoztunk ezzel az ismételten fölvetett eszmével, mely anyagilag talán nem is volna megvetendő, mely azonban — nem tekintve politikai jelentőségét

és az ebből a szempontból támasztható aggályoktól — már azért is nagyon nagy megfontolást igényel, mert a közös költségek készítésekor könnyen ingert ad az amúgy is esetleg nagyobbodó bevételeket ürügyül használni a szükségletek megnagyobbítására, vagyis esetleg nem eléggé óvatos költségvetési tervezetekre vezet

Még egy kulcsról akarunk megemlékezni, a mely a magyar quotabizottság kebelében megpendített, de hasonlóképp csak szóba hozatott a nélkül, hogy tagjai birálatába bocsátkoztak volna. E sorok írója ugyanis keresve az osztrák bizottság merev népszámlálási alapja és a magyar bizottságnak az adóeredményekre alapított, de az osztrák bizottság által mindig visszautasított számítási módszere közt az áthidalást, a népesség és az adók kombinálásából származó kulcsot ajánlt. A népességből nem az egész népesség, hanem csak a keresők vétetnének, e szerint az arány 34·90 : 65·10 vagy még levonva belőlük a nap-számosokat, 32·61 : 67·39, vagy ezeken felül még a katonákat is, 32·52 : 67·18. Ez volna a kiszámítás kulcsának egyik része. A másik rész alakulna a négy egyenlő módon kezelt fogyasztási adóból, szesz-, czukor-, sör és ásványolajadóból, levonva a levonandókat, a mi 1885 – 1894 évek tíz évi átlagából adna 29·41⁰/0-ot vagy hozzávéve még a dohány- és sómonopolt, a mi 32·04⁰/0-ot adna. A népesség arányát 34·90 vagy 32·61 vagy 32·52⁰/0-ban egyrészt, a négy fogyasztási adót 29·41⁰/0 és megtoldva a dohány és sójövédéssel 32·04⁰/0-ban másrészt véve s a nyert összeget kettővel osztva kapjuk a magyar quota számául a következő számokat 30·96, 31·01, 32·15, 32·28, 32·32 és 33·47. a melyek az alku létesítésénél kellő módon felhasználandók lettek volna.

Az így a bizottságban és egyes tagjai részéről felhozott különböző számítási módokat a magyar bizottság kénytelen volt mellőzni és a maga részéről nem is iparkodott új számítási módszereket keresni, mert az osztrák bizottság már első üzenetében a népesség arányának felállításával oly túlságos és merev álláspontot foglalt el, a melylyel szemben a magyar álláspont legbiztosabb védelmét találta az előbbeni bizottságok által ismételten alkalmazott számítási módozatban. Kijelentette azonban a magyar bizottság, hogy kész bármely más alkalmas számítási módozatot birálat alá venni, ha az esetleg osztrák részről javaslatba hozatnék. Eljárásában egyszerűen a védelem

álláspontjára helyezkedett s egész törekvését arra irányozta, hogy az osztrákok túlságos követelését leszállítsa és az osztrákokat eredeti elvi álláspontjukról, a népesedés arányának követeléséről, leterelje.

Midőn ezt az álláspontját mindjárt első üzenetében kifejtette és első üzenetében egyúttal kijelentette, hogy »a hozzájárulási arány felemelésére sem ok, sem szükség nincsen« és azután 1899 november 22-én mégis 3⁰/o-al magasabb quotát, azaz 34·4⁰/o-ot fogadott el: magatartása ellen sok oldalról a következetlenség vádját hozták fel s úgy tüntették fel a magyar quotabizottság eljárását, mintha eredeti álláspontját elhagyta volna és politikai nyomás alatt indokolatlanul engedett volna a túlságos osztrák követeléseknek.

A magyar quotabizottság ellen felhozott azok a vádak a bizottság írásos üzeneteiből magukból czáfolhatók meg. A magyar quotabizottság álláspontja kezdettől fogva az volt, hogy az összes egyenes és közvetett adók bruttó eredménye, levonva belőlük az átfutó tételeket és a nem egyenlő adókat, vétessék számítási alapul s utalt különösen az 1887 ben történt számítások részleteire. Ez a kiindulási alap vezetett azután 1899. novemberben az 1888--1897. évek eredményei alapján 33·84⁰/o-os kiszámított arányra, azután a kölcsönös alku által 34·4⁰/o-os hozzájárulási számra.

Ennek igazolásául idézzük a magyar quotabizottság első üzenetéből (1896. ápril 15.) a következőket: »A közös-ügyi kiadásokhoz való hozzájárulási arány megállapításánál az egyedül helyes mértéket a monarchia két államának vagyoniállapota és teherviselési képessége szolgáltatja. Ennek időről-időre, habár nem is matematikai szabatsággal, de legalább a valóságot lehetőleg megközelítő módon való megállapítása képezi a kvótadeputációk feladatát.« . . . »Ez nem zárja ki azt, hogy a két bizottság a nélkül, hogy utódjainak kezeit megkötné, egymás közt megállapodhatnék esetről-esetre azon alapra nézve, a melyen ez idő szerint és az általa meghatározandó időtartamra a hozzájárulási arányra nézve egyezkedik, s ha a birodalmi tanács igen tisztelt bizottsága e tekintetben az eddiginél alkalmasabb alapot ajánlani képes, a magyar országos bizottság a legnagyobb készséggel fogná ezt megfontolás tárgyává tenni.« Visszautasítván ezek után a népesség szerinti aránynak a quota számításánál leendő

alkalmazását, s különböző gazdasági viszonyokból feltüntetvén Magyarország quotaszertű arányát Ausztriához, azt mondja, hogy »mindezen részletes adatokat nem azért hozza fel, mintha azt hinné hogy azoknak bármelyike egymagában biztos alapot nyújthatna a hozzájárulási arány kiszámítására, hanem mivel a maga részéről is osztja azon nézetet, miszerint ily feltétlenül megbízható alapot a bruttóadójövedelmek egymaguk nem nyújthatnak, még az utolsó egyezkedés óta felmerült korrekturákkal sem, és mivel éppen ez utolsó egyezkedés alkalmával az akkori osztrák bizottság szintén minden részletes számítástól eltekintve, egyedül az adatok általános tekintetbe vételével fogadta el a magyar országos bizottság javaslatát. Midőn pedig ez adatoknak oly hosszú sora, a melyet előterjesztett, azt mutatja, hogy bármely mértéket alkalmazzunk is a monarchia két állama vagyonosságának megítélésére, az eredmény mindig azon az arányon alul marad, a mely szerint a magyar korona országai eddigelé a közösügyi költségekhez hozzájárultak, a magyar országos bizottság nyugodt lelkiismerettel véli kimondhatni, hogy ezen hozzájárulási arány felemelésére sem ok, s. m. szükség nincsen».

Ezen idézetekből kitűnik, hogy a bizottság a 42.2, illetve 43.16⁰/o-os osztrák követeléssel szemben, habár más kulcsok és számítások megbirálása elől el nem zárkózik, az eddigi 31.4⁰/o-os quota felemelésére okot nem talál és az osztrákokkal szemben a teljes negatio állására helyezkedik.

A folytatólagos tárgyalásoknál második üzenetében (1896. szeptember 19.) álláspontját vázolva így szól: »a magyar országos bizottság teljes összhangban a magyar közvéleménnyel, soha nem állította fel a priori és megdönthetlen elv gyanánt azt, hogy Magyarországnak sohasem lehet a mostaninál nagyobb kvótát fizetnie.« ... »A magyar bizottság azt várta, hogy már most az osztrák bizottság két út közül egyet fog választani, t. i. vagy elfogadja általánosságban a magyar bizottság részéről ajánlott alapot, azután birálat alá veszi egyenként az ezen alapon megajánlott számítás részleteit, megjelölve azon tételeket, melyeket kihagyandóknak vagy olyanokat, melyeket még t. i. a költségvetésbe veendőkné tart, és a magyar bizottság biztosíthatja az osztrák bizottságot, hogy ily eljárás mellett ő a maga részéről minden igazságos és méltányos kívánságot figyelembe venni hajlandó; vagy pedig elvetvén a

magyar bizottság által ajánlott alapot, annak helyébe mint aránylag jobbat hoz javaslatba és a felett megindítja a vitát, mindaddig pedig, míg az általa javasolt alapra nézve a két bizottság közt az egyetértés helyre nem áll, tartózkodik attól, hogy egyoldalúan már előre is konkrét számot állítson fel, a mi vagy felesleges, ha az majdan a közösen elfogadott alapból úgy is önként következne, vagy elfogadhatlan, ha nem felel meg a mindkét részről elfogadandó alapnak. A magyar bizottság lényegében fentartandónak véli azon alapot, a melyen a kvóta kiszámítása 1867-ben és azóta folyvást történt, természetesen mutatis mutandis et correctis corrigendis, tekintetbe véve az azóta szükségesekké vált változtatásokat.«

Ugyanigy nyilatkozik 1897-ben (május 1.) a magyar quotabizottság, mondván: »A jelenlegi bizottság is feltétlenül csatlakozik, valamint a múlt évi bizottság, azon kijelentéséhez, hogy ha az osztrák bizottság a magyar bizottság által ajánlott alapot elvetvén, annak helyébe mást, aránylag jobbat hozna javaslatba, a magyar országos bizottság hajlandó ilyen javaslatot a maga részéről is komoly megfontolás és beható eszmecsere tárgyává tenni. Mindaddig, míg ilyen mindkét részről az eddiginél jobbnak ítélt alap el nem fogadtatik, a jelenlegi magyar bizottság is, habár nem feltétlenül megbizhatónak, de aránylag legjobbnak tekinti azon alapot, melyen a kvóta harmincz, húsz és tiz év előtt megállapított és melyet a múlt évi bizottság is javaslatba hozott, tudniillik az egyenes és közvetett adók brutto jövedelmeit, az időről-időre szükségesekké váló korrekturák tekintetbe vételével. Valamint a múlt évi, úgy a jelenlegi magyar bizottság sem tekinti, és a törvény értelmében nem is tekintheti az eddig fennállott 31·40/0-ot soha változás alá nem eshető merev számnak. A jelenlegi magyar bizottság, úgy mint elődje, azt hiszi, hogy ezen nyilatkozat által előzékenységének és az egyetértés elérésére czélzó őszinte törekvésének világos tanuságát adja és nem őt fogná terhelni a felelősség, ha — a nélkül, hogy osztrák részről általunk elfogadható más alap ajánlatot volna — ezen csakis az elvi alap elismerését határozottan követelő, de a részletekben a kapacitáczióknak tért nyitó javaslat visszautasítása következtében a tárgyalások eredménytelenek maradnának«.

Az 1898-iki magyar quotabizottság április 23-án tartott ülésében ismét ezt az álláspontot foglalja el, mondván:

»mindaddig, míg mindkét részről az eddiginél jobbnak ítélt számítási alap el nem fogadtatik, a jelenlegi bizottság is aránylag legjobbnak tekinti azt az alapot, melyen a quota 30, 20 és 10 év előtt kiszámított és melyet az 1896. és 1897. évi magyar bizottságok újból javaslatba hoztak, t. i. az egyenes és közvetett adók bruttó jövedelmeit az időről időre szükségessé vált korrekciók alkalmazása mellett. Ha az osztrák bizottság elvben hozzájárul a magyar bizottságok részéről ismételten ajánlott ezen alap elfogadásához, azután bírálat alá veszi egyenkint az ezen alapon megkezdett számítás részleteit, megjelölve azon tételeket, melyeket úgy az egyik mint a másik oldalon a számításba még fölveendőkné vagy abból kihagyandóknak tart: a magyar bizottság készségesen fog ezen az alapon a két kormány által legújában előterjesztett vagy a tárgyalás folyamán netalán még előterjesztendő adatok tekintetbe vételével akár szóbeli, akár írásbeli tárgyalásokba bocsátkozni«.

Mindezekből az idézetekből világos, hogy a magyar bizottság első működése kezdetétől fogva 1898-ig állandóan arra törekedett, hogy az osztrák bizottságot igazságos elvi álláspontra bírja és olyanul fölajánlotta az 1887-ben a magyar bizottság által követett számítási módszert. És csak midőn sikerült a két hetes albizottság szóbeli tárgyalásai folyamatán 1898. június 11-én az, hogy mellőzve a további kísérletezést bármiféle új számítási kulcsokkal, a magyar bizottság unszolására az osztrák kormány részéről előterjesztett táblázatok alapján (tehát az egyenes és közvetett adók bruttó eredményei alapján) az osztrák bizottság hetes albizottsága számításba bocsátkozott, tehát elhagyva a népesedés arányának követelését és az abszurd $43\frac{16}{100}$ -os quotát és ezen alapon $38\frac{5}{100}$ -os quotát javasolt: csak akkor bocsátkozott a magyar bizottság részletes számításokba és hagyta el látszólag és állítólag szilárd álláspontját, a midőn az osztrák számítással szemben ellenszámítást tett és 1898. június 26-án az ellenszámítás eredményeképp $31\frac{997}{100}$ -ot jelölt meg a magyar quotául.

Ez a $31\frac{997}{100}$ -os arány az 1887-ik évi számítás pontos alkalmazásával elérhető eredménynél ($32\frac{5}{100}$, illetőleg a praecipuum számításával $33\frac{3}{100}$) kisebb, és szándékosan ilyennek vétetett bizonyos tételeknek elhagyása és újabb számcsoportok levonásával, hogy alkalom legyen a tárgyalásoknál az alkuval járó engedmények megtételére.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az 1887-ik év szerint

eszközölt számítás szerint a magyar quota $29\cdot745^0/0$, illetőleg a határőrvidék jövedelmének leszámításával és a $2^0/0$ -os praecipuummal $30\cdot50^0/0$ az 1896, 1897. és 1898-iki quotabizottságok rendelkezésére álló 1886—95. évi adó eredmények szerint $32\cdot5$ illetőleg $33\cdot3^0/0$ -ot, az 1899-ik évi quotabizottság rendelkezésére álló adatok szerint az 1886—1897. évek (12 év) eredményei alapján $32\cdot61$, illetőleg $33\cdot39^0/0$ ot, és végre az utolsó tíz (1888—1897.) év, tehát a legközelebbi jövőre leginkább illetékes évek adóeredményei alapján $33\cdot89$ illetőleg $33\cdot84^0/0$ lett volna.

Ha már most ezen számok tudatában és ismerve az osztrák felfogást, mely szerint elvi alapra nézve tárgyalásokba bocsátkozni lehetetlenség, az 1899-ik quotabizottság nem kölcsönös számítások útján, hanem a magára nézve irányadó számítások alapján a quota megállapítását alkudozás útján határozta meg és létesítette $34\cdot4^0/0$ -kal az egyességet: a következetlenség vádját ellene senki fel nem hozhatja, mert az 1896-ban világosan megjelölt alapon bárki is kiszámíthatja a $33\cdot09$ illetőleg $33\cdot84^0/0$ -ot és ugyanazon módon, mikép 1887-ben a $29\cdot74^0/0$ -ból, mint az adóeredmények alapján kiszámított arányszámból mégis $31\cdot4^0/0$ lett elfogadva magyarországi quotául, vagyis $1\cdot655^0/0$ -kal magasabb quota lett az egyezményes quota, úgy lett a $33\cdot09^0/0$ -os számszerű quota helyett, ezuttal csak $1\cdot31^0/0$ -kal magasabb $34\cdot4^0/0$ quota megállapítva.

De ha a magyar quotabizottság egész következetes is volt eljárásában s ha az eddig elfogadott és jónak talált számítási alapon a $34\cdot4^0/0$ -os hozzájárulási arány indokolható is, még mindig kérdéses, vajon a quotának teljes 3 százalékkal való felemelése, a mi évi 4—6 millió forinttal nagyobb megterheléssel jár, helyes-e? Ha pedig a fogyasztási adóknál, az átutalási eljárás meghonosítása folytán, valamint a kiegyezés más pénzügyi előnyeiben, megtérítve látnók is ez összeget, e tényt számításba venni még sem szabad. Mert hiszen a kiegyezésben elért sikerek Magyarországnak a közgazdaság terén az előbbeni gazdasági kiegyezéseknél nem kellő érvényre jutott természetes jogainak egyszerű érvényesítése, és ha a kiegyezés egész mérlege a quota beszámításával együtt nem szenved is hátrányos változást, magának a quotának emelése csak akkor indokolt, ha Magyarország gazdasági állapota felemelését megengedi.

Tagadni nem fogja senki sem, hogy a magasabb quota által megkövetelt több millió az ország belső szükségle-

teinek oly sokféle igénye számára is találnának alkalmas elhelyezésre és hogy a magyar ember szivesebben látná, hogy azok a milliók, melyeket közös ügyekre kell majd fordítanunk, az ország számos művelődési és gazdasági céljaira szolgálnának. Ha tehát a quotabizottság mégis megszavazhatónak találta a 3 százalékkal magasabb hozzájárulást, azt csak úgy tehette, ha tényleg az ország az utolsó évtizedekben annyira fejlődött közgazdaságában, hogy a hozzájárulási arány felemelését gazdasági állapota elbirja.

Hogy Magyarország az utolsó harmincz évben, de főkép 1880. óta fejlődött, azt tagadni senki sem fogja. Ha végigtekintünk gazdasági állapotunk valamennyi viszonyán, a rendkívüli fejlődés mindenütt kitünik.

Mezőgazdaságunk haladását a termelési statisztika adatai igazolják. Termett az anyaországban (Horvát-Szlavon-országok nélkül):

	1870—79. években átlag	1890—94. években átlag	1870—79-hez képest több	1870—79-hez képest több
	ezer hektoliter		%	ezer hektoliter
Buza	20.856	50.461	141	52.843
Rozs	11.749	17.219	46	17.065
Árpa	11.328	19.538	72	20.383
Zab	13.910	22.511	61	24.643
Kukoricza	20.159	39.150	94	45.411
	ezer métermázsa			ezer métermázsa
Burgonya	15.582	37.460	140	50.676
Czukorrépa	3.171	13.276	120	15.123
Takarmányrépa	5.289	29.458	270	37.970
Mesterséges takarmány	6.494	19.946	108	23.924

A mezőgazdaság haladását igazolják azok az adatok is, melyek az intensív gazdálkodás folytonos terjedésére mutatnak. Így az ugar aránya folytonosan csökken; az 1872—75. években átlag az ugar az összes szántóföldek 21·9⁰/₀-kát tette; az 1891—95. években csak 14·13 és 1898. évben 12·31⁰/₀-kot. Az intensivebb művelés a termelésnek átlagos eredményében is nyilvánul. Hektáronként volt a termelés átlaga:

	1870—79. években átlag	1880—89. években átlag	1890—94. években átlag	1895. évben	1896. évben
	h e k t o l i t e r				
Őszi búza	9·52	14·55	16·42	17·96	17·04
Tavaszi búza	7·19	11·28	13·17	12·94	13·16
Búza általában	9·33	14·35	16·24	17·77	16·90
Rozs	9·46	13·25	15·48	15·24	16·34
Árpa	12·38	16·43	18·80	18·29	20·19
Zab	12·72	19·29	22·69	25·30	26·25
Repcze	8·51	9·26	11·35	13·37	13·55
Kukoricza	12·18	17·58	19·37	23·45	21·81
Burgonya	45·19	89·17	83·71	98·46	114·05

	1870—79.	1880—89.	1890—94.	1895.	1896.
	években átlag			évben	
	m é t e r			m á z s a	
Dohány	8'09	10'64	12'65	13'25	13'73
Czukorrépa	145'18	185'91	174'94	169'86	202'80
Takarmányrépa	108'07	230'92	221'63	211'12	267'10
Mesterséges takarmány	22'08	30'12	32'29	34'02	33'58
Természetes kaszálókon szóna	13'16	21'09	25'22	25'67	26'00

A magyar mezőgazdaságnak vannak tagadhatlanul sötét pontjai is, ide sorolható a phylloxerapusztítás és legújabbán a sertésvész. De ezekkel az elemi csapásokkal szemben is erős tevékenységet fejt ki, s a phylloxera pusztításaival szemben a szőlők megújítása már is annyira haladt, hogy a rombolásnak további terjedése a megújított szőlőkkel szemben nem nagyobbodott, vagyis hogy most már a szőlőtermő terület ismét fejlődik. Az állattenyésztés terén pedig általános fejlődés mutatkozik s főképp a lótenyésztés és a marhatenyésztés folytonos haladást tüntet fel.

A bányászat haladása kitűnik a következő adatokból:

	1867. évben	1897. évben	Haladás %
A bányamunkások száma	42.887	64.290	49
Bányaméreték (hektár)	25.095	73.298	192
Vasércz (métermázsa)	2,940.000	14,211.000	380
Nyersvas »	1,050.000	4,204.000	200
Köszén »	4,027.000	11,180.000	177
Barnaszén »	3,344.000	38,705.000	1.057
Az összes bányatermékek értéke (forint)	16,853.000	48,739.000	188

Az ipar fejlődésének feltüntetésére nem rendelkezünk az egész iparra kiterjedő adatokkal, de azok az adatok, a melyek megvannak, elegendően igazolják itt is a haladást. Így az iparosok száma volt a népszámlálások adatai szerint 1869. évben 646.964, 1880. évben 788.970 és 1900. évben 913.010; a haladás tehát 1890-ben 1869-hez képest 41 és 1880-hoz képest 15⁰/. A malomipar fölvételei szerint volt 1873. évben 492, 1885. évben 910 és 1895. évben 1723 gőzmalom, az emelkedés így 1895. évben 1873-hoz képest 250⁰/o és 1885-höz képest 88⁰/o-os haladást mutat. A budapesti malmok megőrltek:

Évben	Métermázsa gabonát
1870	3,106.000
1880	3,672.000
1890	3,061.000
1896	8,285.000

Az emelkedés 1870-hez képest 1896. évben 166⁰/. A cukoripar haladását mutatja az, hogy a feldolgozott répamennyiség az 1871—75. években átlag 2,037.000 mé-

termázsára rugott és az 1895—96-ik évadban 11,295.000 métermázsára, az emelkedés tehát 454⁰/₀. A szesztermelés, mely már az 1868—1870. években magas fokon állt és átlag évi 64,217.000 hektoliterfok termelést mutat, az 1895/6-ik évadban 96,289.000 hektoliterfokot tüntet fel, az emelkedés tehát 49⁰/₀. Felette kedvezően fejlődött az ország forgalma, a mi határozottan az összes vagyonosodás haladásának jele. Így volt:

	1867. évben km.	1897. évben km.	Emelkedés %
A vasuti hálózat hossza	2.285	15.742	588
	1876. évben	1897. évben	%
A szállított személyek száma	9,244.000	56,982.000	515
A személykilométer száma	509,849.000	2125,562.000	316
A szállított tonnák száma	9,044.000	35,724.000	295
A tonnakilométer száma	1159,446.000	4772,178.000	311
	1868. évben	1897. évben	%
A postahivatalok száma	1.337	4.681	250
A postajáratok száma	1.234	9.713	686
A postautak hossza (km.)	33.565	95.663	193
A bejárt postakilométer száma	17,157.000	62,549.000	264
A levelek és ujságok száma	37'9 millió	372'7 millió	764

A fogyasztás terén is állnak adatok rendelkezésünkre, melyekből a nagy vagyoni emelkedés igazolható; így 1868-ban az ország szénfogyasztása 7,075.000 métermázsát tett ki, 1897. évben már 75,680.000 métermázsát, az emelkedés tehát 969⁰/₀; a cukorfogyasztás 1870. évben 200.876 métermázsára rugott, 1895. évben 1,194.592 métermázsára, az emelkedés 497⁰/₀, a dohányfogyasztás az 1870—75-ik évek átlagában 131.800 métermázsát mutat, 1896. évben 211.405 métermázsát, az emelkedés így 60⁰/₀.

A hitelintézetek is a gazdagodásra határozott adatokat szolgáltatnak. Így volt:

	1877. évben	1897. évben	emelkedés %
A bankok aktívái (forint)	174,479.000	1.190,118.000	582
A takarékpénztárak aktívái (forint)	244,379.000	1.026,188.000	319
A szövetkezetek aktívái	22,164.000	109,588.005	392
A bankok, takarékpénztárak és szövetkezetek váltótárczája	32,244.000	538,328.000	1.569

A gazdasági élet minden teréről felsorolt adatok az ország rendkívüli haladását kétségtelenül igazolják. De ezt nem is tagadja senki; az óriási technikai fejlődés világszerte nagy vagyonosodási haladást szül és lehetetlen, hogy a világ fejlődésével szemben egyedül hazánk maradjon hátra. Tagadásba csak az vétetik, hogy Magyarország jobban haladt volna, erősebben fejlődött volna, mint Ausztria s ezáltal gaz-

dasági fejlődésének gyorsabb aránya következtében a harmincz év óta fennálló quota fölemelését indokolhatná. Ha a gazdasági élet különböző terén megteszszük az összehasonlítást Magyarország és Ausztria közt és ha ebben az összehasonlításban a quotaszerű arányt használjuk, azaz az osztrák-magyar monarchia viszonyát 100-nak véve Magyarország és Ausztria arányszámát ebben a 100 ban megállapítjuk, a különböző időszakok quotaarányából a gazdasági állapot változásáról helyes képet szerezhethetünk magunknak.

A mezőgazdasági termelés adatai szerint termett:

a) buza	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1875—9. években átlag . . .	23,846.000 hl.	13,382.000 hl.	64'05 : 35'95
1880—9. » » . . .	38,401.000 »	15,628.000 »	71'07 : 28'93
1890—4. » » . . .	50,460.000 »	16,010.000 »	75'91 : 24'09
1895—7. » » . . .	35,925.000 q.	10,594.000 q.	77'22 : 22'78
b) rozs			
1875—9. években átlag . . .	9,920.000 hl.	25,082.000 hl.	28'34 : 71'66
1880—9. » » . . .	14,616.000 »	27,230.000 »	34'92 : 65'08
1890—4. » » . . .	17,219.000 »	28,138.000 »	37'96 : 62'04
1895—7. » » . . .	10,750.000 q.	17,159.000 q.	38'51 : 61'49
c) árpa			
1875—9. években átlag . . .	11,362.000 hl.	15,096.000 hl.	42'94 : 57'06
1880—9. » » . . .	16,282.000 »	18,013.000 »	47'47 : 52'53
1890—4. » » . . .	19,538.000 »	20,058.000 »	49'34 : 50'66
1895—7. » » . . .	11,432.000 q.	12,310.000 q.	48'14 : 51'86
d) zab			
1875—9. években átlag . . .	14,100.000 hl.	30,785.000 hl.	31'41 : 68'59
1880—9. » » . . .	19,604.000 »	34,600.000 »	36'36 : 63'64
1890—4. » » . . .	22,511.000 »	37,028.000 »	37'80 : 62'20
1895—7. » » . . .	9,744.000 q.	16,381.000 q.	37'29 : 62'71
e) zab			
1875—9. évek átlagában . . .	25,939.000 hl.	5,875.000 hl.	81'53 : 18'47
1880—9. » » . . .	32,802.000 »	6,030.000 »	84'46 : 15'54
1890—4. » » . . .	39,150.000 »	6,128.000 »	86'46 : 13'54
1895—7. » » . . .	32,242.000 q.	4,040.000 q.	88'86 : 11'14
f) cukorrépa			
1875—9. évek átlagában . . .	3,874.000 q.	31,274.000 q.	11'02 : 88'98
1880—6. » » . . .	6,999.000 »	39,098.000 »	15'18 : 84'82
1890—4. » » . . .	13,275.000 »	56,144.000 »	18'96 : 81'04
1895—7. » » . . .	13,972.000 »	50,283.000 »	21'74 : 78'26
g) burgonya			
1875—9. évek átlagában . . .	18,368.000 hl.	85,703.000 hl.	19'52 : 80'48
1880—9. » » . . .	36,209.080 »	106,125.000 »	25'43 : 74'57
1890—4. » » . . .	26,971.000 q.	84,050.000 q.	24'29 : 75'71
1895—7. » » . . .	32,963.000 »	88,878.000 »	27'05 : 72'95

A bányászat terén a nagyobb haladást mutatják a következő adatok:

a) adományozott bányamérték

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1877. évben	54.331 ha.	165.548 ha.	24 ²⁷ : 75 ⁷³
1887. »	61.225 »	171.585 »	26 ²⁹ : 73 ⁷¹
1897. »	73.298 »	171.345 »	29 ⁹⁶ : 70 ⁰⁴

b) a szabadkutatások száma

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1877. évben	21.331	42.771	33 ²⁷ : 66 ⁷³
1887. »	13.662	23.999	36 ²⁸ : 63 ⁷²
1897. »	27.759	38.836	41 ⁶³ : 58 ³²

c) a bányamunkások száma

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1887. évben	46.134	124.521	27 ⁰³ : 72 ⁹⁷
1897. »	64.290	153.389	29 ⁵³ : 70 ⁴⁷

d) a termelt vasércz mennyisége

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1877. évben	3,455.000 q.	5,387.000 q.	39 ⁰⁷ : 60 ⁹³
1887. »	5,660.000 »	8,465.000 »	40 ⁰⁷ : 59 ⁹³
1897. »	14,211.000 »	16,138.000 »	46 ⁸² : 53 ¹⁸

e) az előállított nyers vas mennyisége

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1887. évben	1,927.000 q.	5,117.000 q.	27 ³⁵ : 72 ⁶⁵
1897. »	4,204.000 »	8,879.000 »	31 ⁸⁸ : 68 ¹²

f) a termelt barnaszén mennyisége

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1877. évben	9,071.000 q.	71,260.000 q.	11 ²⁹ : 88 ⁷¹
1887. »	15,999.000 »	115,731.000 »	12 ¹⁴ : 87 ⁸⁶
1897. »	38,705.000 »	204,580.000 »	15 ⁹⁰ : 84 ¹⁰

g) az összes bányászati és kohászati termékek értéke

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1877. évben	18,737.000 frt	63,124.000 frt	22 ⁸⁸ : 77 ¹²
1887. »	24,528.000 »	81,377.000 »	23 ¹⁵ : 76 ⁸⁵
1897. »	48,739.000 »	135,449.000 »	26 ⁴⁶ : 73 ⁵⁴

A közlekedés teréről rendelkezésre álló adatok hasonlóan aránylagos nagyobb haladást mutatnak Magyarországon; így

a) a posta által bejárt kilométerek száma

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1887. évben	42,824.000	73,043.000	36 ⁹⁶ : 63 ⁰⁴
1897. »	62,549.000	102,751.000	37 ⁸⁴ : 62 ¹⁶

b) a szállított levelek és hírlapok száma

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránylik Ausztriához
1877. évben	63 ⁷ millió	297 ⁶ millió	17 ⁶³ : 82 ³⁷
1887. »	189 ⁸ »	457 ² »	29 ³³ : 70 ⁶⁷
1897. »	372 ⁷ »	905 ³ »	29 ¹⁶ : 70 ⁸⁴

c) az összes táviratok száma

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1877. évben	4·7 millió	16·6 millió	22'19 : 77'81
1887. »	6'2 »	21'9 »	22'00 : 78'00
1897. »	13'4 »	43'9 »	23'36 : 76'64

d) a vasutak hossza

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1877. évben	6.766 km.	11.255 km.	37'5 : 62'5
1887. »	10.132 »	14.191 »	41'6 : 58'4
1897. »	15.742 »	17.413 »	47'4 : 52'6

e) a vasutakon szállított személyek

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1887. évben	13'4 millió	60'8 millió	18'10 : 81'90
1897. »	56'9 »	109'4 »	34'23 : 65'77

f) a vasutakon szállított árúk

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1887. évben	17'0 millió tonna	65'7 millió tonna	20'62 : 79'33
1897. »	35'7 » »	104'4 » »	25'46 : 74'54

g) a tengeri kikötőkbe érkezett hajók száma

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1877. évben	3 519	28.850	10'87 : 89'13
1887. »	7.318	46.485	13'60 : 86'40
1897. »	17.532	88.223	16'57 : 83'43

h) a tengeri kikötőkbe érkezett hajók tonnatartalma

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1877. évben	190.000	3,145.000	5'69 : 94'31
1887. »	690.000	6,096.000	10'16 : 89'84
1897. »	1,778.000	11,185.000	13'68 : 86'32

i) a Fiuméba és Triesztbe rakottan érkezett hajók száma

	Fiuméba	Triesztbe	Fiume aránya Trieszthez
1877. évben	1.723	7.142	19'43 : 80'57
1887. »	3.485	6.186	36'00 : 64'00
1897. »	9.620	6.177	60'89 : 39'11

k) a Fiuméba és Triesztbe rakottan érkezett hajók tonnaszáma

	Fiuméba	Triesztbe	Fiume aránya Trieszthez
1877. évben	120.000	938.000	11'34 : 88'66
1887. »	477.000	1,182.000	28'75 : 71'25
1897. »	1,151.000	1,688.000	40'54 : 59'46

Végül még a hitel-élet teréről is közlünk adatokat, melyek egészen hasonló viszonyokat tüntetnek fel:

a) a bankok és földhitelintézetek alaptőkéje

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1877. évben	41,151 000 frt	149,197.000 frt	21'61 : 78'39
1887. »	52.860.000 »	213,358.000 »	19'84 : 80'16
1897. »	140,126.000 »	243,669.000 »	36'51 : 63'49

b) a bankok és földhitelintézetek tartalékalapja

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1877. évben	7,287.000 frt	13,391.000 frt	35'24 : 64'76
1887. »	16,107 000 »	37,405.000 »	30'09 : 69'91
1897. »	58,047.000 »	87,521.000 »	39'87 : 60'13

c) a bankok és földhitelintézetek összes activái

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1877. évben	174,479.000 frt	783,807.000 frt	18·20 : 81·80
1887. »	377,141.000 »	1083,374.000 »	25·89 : 74·11
1897. »	1190,118.000 »	1991,836.000 »	37·40 : 62·60

d) a takarékpénztárak activái

	Magyarországban	Ausztriában	Magyarország aránya Ausztriához
1877. évben	244,379.000 frt	665,582.000 frt	26·85 : 73·15
1887. »	480,485.000 »	1187,565.000 »	28·80 : 71·20
1897. »	1026,188.000 »	1908,631.000 »	34·95 : 65·05

Ezen a közgazdasági élet számos oldalából vett különböző adatok egyformán igazolják, hogy Magyarország az utolsó 20 évben nagyobb arányokban haladt, mint Ausztria és hogy ez a haladás igen számos esetben még az utolsó 10 év alatt is a quotaarányban 3°/o-nál nagyobb. De a dolog természetéből is könnyen következtethető, hogy Magyarország az utolsó években gyorsabban haladt, mint Ausztria. Magyarország évszázadokon át gazdasági fejlődésére gondot nem fordíthatott, gazdasági fejlődésében nem használhatta fel az újabb kor haladásának számtalan eszközét, és gazdasági életében megmaradt más nemzetekhez képest gyermek-korában. Csakis természetes, hogy a fejlődés általános föltételeinek, kivált az alkotmány visszaállítása után meggyökeresedett szabadelvű gazdasági politika mellett a haladásában most már nem gátolt nemzet kezdetben rohamos, utóbb rendszeres módon növekedett. A fiatal fa is gyorsabban nő a megtermettnél. Semmi rendkívüli sincs tehát benne, hogy Magyarország gazdasági haladásában gyorsabb ütemű, mint Ausztria.

Hogy vajon Magyarország gyorsabb gazdasági fejlődése indokolja-e éppen a quotának egész 3°/o-kal történt fölemelését?! Vajon a gazdasági erők aránya Magyarország és Ausztria közt éppen 34·4:65·6?! E felett lehet vitatkozni. De a miként 1867-ben a magyar quotabizottság a 30 : 70 arány megállapításakor ezt abban a reményben tette, hogy »a visszanyert önkormányzat folytán az ország anyagi ereje azon tíz év alatt, melyre az arány megállapittatik, emelkedni fog« és ebben a reményében, miként azt a tények igazolták, nem is csalódott: úgy most a 34·4:65·6 arány megállapításakor bátran mondhatom, hogy az ország gazdasági viszonyai az eddig mutatkozó haladás további fokozatában a magasabb quota által gátolva nem lesznek.

A bűnügyi statisztika reformja.

A kémszolgalat a háborúban, az iránytű a tengeren ugyanoly jelentőségű, mint a bűnügyi statisztika a kriminalitás ellen sociologikus alapon folytatott küzdelemben. Hogy büntetőtörvénykönyvünk mennyiben reális, hogy fogalommeghatározásai és az egyes büntetendő cselekmények büntetései mennyiben felelnek meg a bűnözés társadalmi hátterének, azt minden irányban kombinálható statisztikai adatok híján ép oly kevéssé ítélnélhetjük meg, mint a hogy nem nyilatkozhatnánk a földadókulcs helyességéről a kataszter és a termelési adatok ismerete nélkül. Büntetőtörvényünk húsz év óta van hatályban s mégis azt látjuk, hogy a módosítására irányuló törekvések, melyek az 1892-iki, legutóbb pedig az 1898-iki novella-tervezetben nyertek pregnáns kifejezést, részben a külföldi eszmeimporton, részben a birói gyakorlatban tapasztalt hiányokon alapulnak, a nélkül, hogy criminologikus kutatások eredményei a reform munkájában részt követelhettek volna. A criminologia szó hallatára önkénytelen gúnymosoly ül ki a jogászok arcán, hisz bűnügyi statisztika nélkül a bűncselekmények okainak kutatása csak hiú ábránd. Hogy pedig Magyarországnak 1900. január 1-ig nem volt bűnügyi statisztikája, arról meggyőzhet egy pillantás, melyet a magyar statisztikai évkönyvek bármelyikébe vetünk. Az a bűnügyi statisztika, melyet az 1831—1840. évekről a büntető javaslatok kidolgozására kiküldött orsz. választmány készítettett,* sok tekintetben felette áll az 1872 óta a kir. ügyészségek és járásbiróságok által nyújtott adatoknak, melyek gyűjtését és kimutatását legutóbb az 1881. márczius 14-én 2052. sz. a. kelt I. M. rendelettel kiadott

* Fayer: Az 1843-ki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye II. köt. 100—318. l.

utasítás szabályozta. Még ha az ügyészségek, járásbiróságok, közigazgatási hatóságok vezetői az összeállítás pontosságáért a reájuk rótt felelősséget (Utasítás VIII.) komolyan vették volna is, a gyűjtőivek a priori meghatározott keretei épen nem voltak alkalmasak, hogy a büntető eljárásról tiszta képet nyújtsanak, másrészt az elítéltekre vonatkozólag bejegyzett adatok combinációját teljesen kizárták. Ilykép a bűnügyi statisztika nem az igazságügyi gépezet helyes működésének, sem pedig a criminális budget társadalmi tényezőiben beálló hullámzásoknak nem lehetett igazságos mérőeszköze. Az a remény, melyet Jekelfalussy a nyolczvanas évek elején kifejezett, hogy: ha jogászköreink belátva a bűnügyi statisztika szükségét, annak pontosabb felvételét és gondos feldolgozását ajánlanák, bíróságaink is több kedvvel és buzgalommal állítanák össze a kivánt kimutatásokat,* sajnos, nem vált be és az o. m. kir. stat. hivatal 1894. évi munkaprogrammja már említést tesz az igazságügyi statisztika reformjának előmunkálatairól, mihez az 1895. évi munkaprogramm hozzáteszi, hogy tervezett reform szerint az ügyészségek és bíróságok megszabadulnak a kimutatások összeállításának munkájától, mely minden évben közel egy havi idejüket foglalta le. A tervbe vett reform lényege az volt, hogy az ügyészségek és járásbiróságok közvetlenül szolgáltatják az adatokat, még pedig minden egyes bűnügyről (feljelentésről) egy-egy ügylap, továbbá minden egyes ítélet alá került egyénről, valamint a vizsgálati foglyokról és jogerős ítélet alapján letartóztatottokról is külön-külön egy-egy statisztikai lap kitöltése és a központi statisztikai hivatalhoz való beküldése által. Ezzel megszűnik az 1900. január 1-ig fennállott nagy tökéletlenség is, hogy az adatok nem a végérvényes, hanem az elsőfokú ítéletek alapján állították össze. A bűnügyi statisztikának a számláló lapok gyűjtésén alapuló reformját Olaszország már 1877-ben tervbe vette, a német birodalomban a Bundesrath 1881. decz. 5-én hozott határozata,** Ausztriában pedig az igazságügyminister 1895. decz. 20-án 26.302. sz. a. kelt rendelete valósította meg s a reform eredményességéről az 1882 óta évenként megjelenő Reichskriminalstatistik mintaszerű volta tesz bizonyosságot. Hazánkban 1895. jun. hó 7-én

* Jekelfalussy: Hazánk bűnügyi statisztikája 1873—80-ig. Akad. Ért. 37. l.

** Aschrott: Erhebung und Verwertung statistischer Daten. Zeitschrift f. d. ges. Strafrechtswissenschaft. V. 353. l.

az igazságügyi statisztika tárgyában értekezlet gyűlt egybe, mely Ráth Zoltán előterjesztése alapján egyelőre a bűnügyi és börtönügyi statisztika ujjaalakítását mondta kívánatosnak az egyéni lapok rendszerével. Ugyanez értekezlet szükségesnek nyilvánította, hogy a büntett vagy vétség miatt ítélet alá került egyének előéletére és vagyoni viszonyaira vonatkozó kérdések mindenkor az erkölcsi és vagyoni bizonyítvány alapján töltsenek ki, hogy továbbá a visszaesők nyilvántartására a Casier judiciaire honosították meg, mely Francia-, Olasz-, Németországban és Belgiumban már bevált s melynek vezetését azóta az 1897. évi XXXIV. t.-cz. 26. §. el is rendelte. Az enquête határozatai alapján készült tervezetet a főügyészeknek és fegyházigazgatóknak véleményezés végett kiadták, az igazságügyminisiteriumban a bűnvádi perrendtartás életbeléptetése alkalmából üléselő értekezlet megvitatta s az 1899. évi decz hó 10-én 5401. I. M. E. sz. a kelt rendelettel 1900. jan. 1-én hatályba is lépett.

A bűnügyi statisztika ujjaszervezésének leglényegesebb célja és eredménye, a mely miatt az egész ujtás tulajdonképen történt: hogy egyrészt az adatgyűjtést a jogerős ítéletek alapjára fekteti, másrészt pedig az eddig megbizhatatlan adatgyűjtést minden részletében ellenőrizhetővé és teljesen megbizhatóvá teszi. A kettős cél az egyéni laprendszer éri el, melynél fogva minden büntett vagy vétség miatt történt feljelentésről és az ily ügyekben hozott jogerős ítélet alá került minden egyes személyről, továbbá minden járásbiróság elé tartozó kihágási ügyről s végül a törvényszéki vagy járásbirósági fogházakban és az országos letartóztató intézetekben letartóztatva lévő egyénekről s az országos javítóintézetek növendékeiről egy-egy külön statisztikai lap fog kiállittatni és a statisztikai hivatalhoz beterjesztetni. Az adatszolgáltatás a kir. ügyészségek, a jövédéki kihágási ügyekben bíraskodó kir. törvényszékek, a kir. járásbiróságok, törvényszéki és járásbirósági fogházak felügyelői, az országos letartóztató intézetek, valamint a javítóintézetek igazgatói s végül a kihágási ügyekben első fokban ítélő közigazgatási hatóságok feladatát teszi, a mi mellett említést érdemel azonban, hogy a mennyiben az adatok részben az érdekelt egyének vallomásából merítettnek, az adatgyűjtés közvetve mégis a magánszemélyek bevallásán alapszik.

A rendeletben megállapított törvényszéki és járásbirósági ügylapok, valamint az ezeket kiegészítő egyéni lapok

és a letartóztatási intézetek egyéni lapjai sokkal gazdagabb anyagot nyújtanak, mint akár a német Zählkarte, akár az olasz scheda individuale. Hogy kitöltésük megfelelően fog történni, annak biztosítékául szolgál a lapoknak pótlás vagy kiigazítás végett való visszaküldése, továbbá az 1897 évi XXXV. t.-cz. 10. §-án alapuló rendelkezés, melynek alapján a központi statisztikai hivatal valamely tagját ellenőrzés végett esetleg a helyszínére küldheti. A kir. ügyészségek részéről az új rend első idejében különösen a túlterhelő munka miatt emelt panaszok egyrészt a ministeri rendelet hiányos ismeretéből, másrészt a gyakorlatlanságból erednek és komoly ellenvetésként alig érdemelnek figyelmet. A reform belső sikere kizárólag a feldolgozástól, a beküldött adatok felhasználásától függ és főleg attól, hogy a beszolgáltatott adatok combinatív viszonyításánál a criminologia és büntető politika tudományos szükségletei minő figyelemben fognak részesülni. Némi változtatással tehát az országos magyar központi statisztikai hivatalhoz szólnak Ivernès szavai, melyeket a nemzetközi statisztikai kongresszushoz intézett: »Si la statistique est un instrument, c'est à vous de lui donner la précision nécessaire et d'en faire une arme efficace dans le main du gouvernement pour combattre dans l'interêt public cette plaie sociale, qu'on appelle le crime«.* Másrészt azonban meg lehetünk győződve, hogy az országos magyar központi statisztikai hivatal nem szorult rá e figyelemztetésre és új feladatát ugyanazzal a szakszerű buzgalommal fogja teljesíteni, melyről a statisztika egyéb részeiben fennállása óta annyi bizonyosságot tett.

* Travaux du IX. Congr. internat. de Stat. 260. 1.

Vámbéry Ruzstem.

A telepítés elvei és kivitele.

Hogy a telepítés nálunk még mindig elsőrendű kérdés, ez legjobban mutatja, hogy Magyarország területe sem jogi, sem gazdasági érdekeink tekintetében nincs megfelelően felhasználva. Más államok idegen földrészekben kénytelenek már gondoskodni a népszaporulat feleslegének elhelyezéséről, nálunk pedig a belső colonisatió feladatai oly rendkívüli méretekből tárulnak fel előttünk, hogy aggódnunk kell egyrészt eszközeink elégtelensége, másrészt a késedelem miatt, hogy elmulasztjuk az időt faji térhódításra a veszélyeztetett belső területeken is. E feladat pedig nem tűr késedelmet.

Egy céltudatos, rendszeres, nagyméretű actiónak felülről kell megindulnia. Magán vállalkozás, üzleti számítás szeszélyeinek nem szabad kiszolgáltatni e fontos nemzeti ügyet. Módja adható annak, hogy a magán vállalkozás is segédkezzék a telepítés munkájában, de kell, hogy ez legelső sorban állami feladatul ismertessék fel s vétessék munkába s csak ezen vállalkozás keretében s szellemében érvényesülhessenek a társadalom egyéb tényezői is. Örömmel üdvözli az ország a földmívelésügyi kormánynak kezdeményező lépéseit. Hiszszük, hogy a telepítés ügye a kísérletezés jellegéből kibontakozik s nagy állami feladat gyanánt fog kidomborodni. Részemről a nagy kérdés ismertetéséhez a következő szerény véleményekkel csatlakozom.

A telepítés irányelvei és kivitelének kérdését felvetvén, a következő főmomentumokat jelölöm meg:

- I. *A telepítés irányelvei:* a) A faji érdekek előmozdítása.
- b) A nép alsó rétegében a termelő, fogyasztó s adózó képességnek emelése a földbirtoklás, illetve földhasznélvezet

megosztása által. c) A magyar nép gazdasági, társadalmi színvonalának emelése.

II. *A kivitelt kérdése.* a) Kik telepíttessenek? b) A telepítésre szükséges földbirtok megszerzése. c) A telepek berendezése.

I. A telepítés irányelvei.

a) Ezek között említettem a faji érdekek s nemzeti consolidatio kérdését. A telepítésnek ily célból való eszközölése nálunk sohasem volt felülről való kezdeményezés tárgya. Bár a telepítés hagyományos tevékenység nálunk, de sajnos, első sorban nemzeti nagy katasztrófák voltak indító okai. Ezek megapasztották fajunkat s kénytelenek voltunk a benépesítés érdekében nagy kedvezmények nyújtásával idegeneket telepíteni s mintegy ékeket verni a nemzet testébe. De nemcsak kényszerhelyzetünk, hanem sokáig politikai viszonyaink is inkább azon áramlatnak szolgáltak, a mely nemzetiségeket telepített egyenesen a magyar faj rovására.

Csakis így érthetni meg, hogy az úgynevezett »Bán-ságban« 100 év előtt felülről jött actióval telepítettek németeket, holott volt már akkor telepíthető magyar is. Ezt igazolja az, hogy egyidejűleg ezen német telepekkel keletkeztek Torontálban a magyar szerződéses telepek is. De míg a németet állami segélylyel a gazdasági önállóság és faji terjeszkedés minden eszközével felruházták, a magyarság kitelepítése csak magánvállalkozás volt állandó cseléd és munkaerő nyerhetése s lekötése céljából egyes uradalmak területén. A német telepes hajlékot, örök földet, gazdasági felszerelést kapott ingyen, a magyarságnak csak egy része kapott házhelyet váltságdíjért s némi haszonbéres földet, a mely őt mai napig jobbagyszerű helyzetben s oly szűkre mért gazdasági viszonyok között tartja, hogy önállóságra, saját földbirtokhoz ma sem juthatott. A német rajokat bocsájt ki, életképes, új kolóniákat alakít, a magyarság túlszaporulata pedig cseléddé lesz az uradalmakban s a németeknél.

Én a délvidék telepítésére kiváló súlyt fektetek. Megengedem, hogy Erdély mellett hasonló s talán még sürgetőbb okok szólnak, hiszen fontos dolog a Dunántúl nemzeti erősítése s ha jól körülteintünk, szinte megdöbentőek a hézagok, a melyek nemzeti consolidatióink útjában állanak. Amde e munkamezőknek nem szabad egymást

kizárniok. Főkérdés, hogy melyek azon területek hazánkban, a hol a faji érdekek megóvása és terjesztése első sorban sürgető feladat? E kérdésre Erdély és Délmagyarország a felelet. E két helyen késedelem nélkül kell a munkához látni. Ezt a munkát azonban nem pusztá magyarisítási actiónak tekintem, hanem egy sürgős mentőfeladatnak. Az alföldi magyarság 50⁰/₀-a rohamosan sülyed a megkivánt társadalmi és gazdasági színvonalon alul s ennek a tömegnek felsegítésére kell vállvetett munkához fogunk. Erről szólok az alábbiakban.

b) Megdöbentők azon adatok, a melyek igazolják, hogy az ország összlakosságának nagyobb fele sem mint termelő, sem mint fogyasztó, sem mint adózó elem nem érvényesül eléggé.

Adataim szerint a nagy alföldön földbirtokosok 40⁰/₀-a, az összlakosságnak pedig 21⁰/₀-a azon kisgazdákból áll, a kiknek földbirtokuk 1—7 kat holdig terjed.

Mit érnek ezek mint termelők? Például Nagy-Kikindán, a melynek birtokmegosztási viszonyai összehasonlításaim szerint megegyeznék az alföldi általános birtokmegosztási viszonyokkal: 1513 kisbirtokos 5202 kat. holdon, az egyes pedig átlag 3⁵ kat. holdon használja munkaerejét. Hogyan s mily értékben érvényesül a kistermelő munkaereje az átlagos 3⁵ kat. holdon? E területnek felét beveti búzával s ennek őszi munkájára 4—6 napot fordít s nyárig nem foglalkozik vele. Tavasszal a kapásnövények előmunkálatát s magát a tengeri kapálást elvégzi 12 nap alatt; őszig vár, a midőn a törés, letakarítás 7 napi munkát ad neki. Az aratás, nyomtatás 4 napi dolgot ad s így gazdasága legfeljebb 25—30 napi időt át foglalkoztatja. Mire fecserli hát munkaerejét s idejét az év nagy részén át? Ez éppen a megdöbentő adat, a mely arról tanuskodik, hogy az alföldi kistermelők ki nem használt munkaerejében évente milliók vesznek el. Vagy van e népnek valami mellékfoglalkozása? Tudjuk, hogy nincsen. A lakosság 21⁰/₀-át tévén ki, mint fuvarosok igen szórványos keresethez juthatnak; mezőgazdasági munkáik összeesvén a többivel, legfeljebb némi aratási munkára vállalkozhatnak vagy 1—2 hold kukoriczát negyedes művelésre vesznek fel. Egy más tér munkaerejük felhasználására a bérlet. Némi megtakarított pénzökkel rávetik magokat a szabad bérföldekre, a melyek többnyire üzérkedők kezeiben vannak. Hogy mindenáron földhöz jussanak, hallatlanul

felverik a földbéreket s a középtermés esetén is legfeljebb 40 filléres napszámérték marad munkájok jutalmául.

Felhozhatni, hogy ezen kisbirtokosok volnának arra hivatva, hogy belterjes gazdálkodással használhatnák ki jobban munkaerejüket s fokozhatnák a kisföldbirtok jóvedelmét. Ehhez először is nincs belfogyasztásunk. Az alföld lakosságának 60⁰/₀-a maga termelő birtokos, 17⁰/₀-nyi iparos nép, 4⁰/₀-a szintén termelő vidéki központjaink a lakossága javából földműves nép. Kereskedő, kishivatalnok mind igyekszik legalább háztartási czélokra termelni s így a fogyasztó elem igen csekély. Ilyen körülmények között a két holdas gazda is csak búzát és kukoriczát termel. Jószágtenyésztése ilyen területen nem igen számít.

Nem kézen fekvő e már most a feladat, hogy az összlakosság 21⁰/₀-ának helyzetén segítsünk, hogy az felesleges munkaerejét megfelelőbben érvényesíthesse. Szóltam már annak az állításnak értékéről, hogy belterji gazdálkodásra kell terelni a népet. Ehhez nincs előkészítve s általában a közviszonyoknak lényeges változása kellene ehhez, a miben első szerepet az ipari termelés, véle a fogyasztó elem nagy fellendülése játszhatna. A szóban levő kistermelőkről egyelőre más úton kell gondoskodni. Egy részét mindenestre ki kell telepíteni, azon részt pedig, a melynek kitelepítése nem volna ajánlatos, hanem inkább kívánatos részükre a támogatás a régi tűzhelyen, ezeket megfelelő bérletekhez vagy feles földekhez kell juttatni.

A bérletnyújtással felsegített kistermelők helyzetének javítására a földművelésügyi kormánynak is a már megkezdett úton tovább kell haladnia. Ilyen intézkedések volnának ott, a hol a nagybirtok házi gazdasága kellően közre nem működhetik, mintagazdaságok berendezése az ismétlődő gazdasági iskola keretében kamatmentes kölcsönök nyújtása alkalmas tenyészállatok beszerzésére s általában a kisk gazdaság felszerelésére; vetőmagvak előlegezése stb.

A heverő s nem érvényesülő erőknek megdöböntő százalékát adják még a mezei munkások, a kiknek az alföldön az összes lakossághoz mért átlaga 25—32⁰/₀. Más munkámban közlöttem számításaimat az alföldi munkásnép időszakai foglalkoztatására vonatkozólag. Ezek szerint évenként legfeljebb 88 napon nyer foglalkozást a munkásnép összessége. A többi napokon szórványos munkát kap s az év egy negyed részét átlagban elheveri. Csak erkölcsi szem-

pontból is figyelemre méltó jelenség ez, nemzetgazdasági szempontból pedig óriási veszteség a tétlen erő.

1848-ban 10⁰/₀-ot tett a zsellérség, ma ez a százalék 30⁰/₀-ig emelkedett, a mi a kellően ki nem használt erőknek 200⁰/₀-os emelkedését jelenti. Ez mindenestre természetellenes állapot. Még kirívóbb és megdöbbentőbb ez az abnormitás, ha figyelembe vesszük az általános panaszt, hogy a nagybirtok sem adja meg a kívántató jövedelmet.

Nem tagadhatni, hogy újabban nagy az actio mezőgazdasági életünk fellendítése érdekében s ha ez meglesz, csak jó visszahatással lehet a most veszteglő erők kihasználása érdekében is, de ez a processus sokkal lassúbb lehet s lesz is, semhogy fentartóztathatná azt a beláthatatlan kimenetelű bomlást, mely a kistermelők s mezei munkások világában már teljesen elő van készítve. De feltéve, hogy veszteglő erőkről egyrésztől haszonbérnyújtás vagy telepítés útján gondoskodunk, előáll a kérdés: ha a nagybirtok nem boldogulhat kellően, mit hozhatnak ki belőle a kistermelők, ha pld. a nagybirtokot kisgazdaságokra osztva egy telep keretében vagy bérben kezelik? Erre már most is felelhetni legalább is egy kézen fekvő érveléssel. Számításaim szerint 100 kat. hold a nagybirtok keretében öt családnak nyújthat 200 frtra becsülhető évi jövedelmet. Feltéve azonban, hogy mindig ugyanazon egyéneket foglalkoztatná.

De ez okoskodás nem áll meg. Mivel a kifizetett munkások 100 holdanként nem öt család, hanem 10—20 család között is szétszlanak. Ugyanazon földterület pld. 100 kat holdra kitelepített öt családnak már 800—800 koronás jövedelmet biztosíthatna, a különbözet nagyrészt a jól értékesülő munkaerőből származik. Az az összeg, melyet ma a nagybirtok kézi munkaerőért elfizet, a kisgazdáknak nem így tűnik föl. Saját erejével használván azt ki, kész kiadása külön munkaerőre nem volna s így kat. holdanként legkevesebb 20 korona plus az ő munkájának díjául maradna, ez összeg bizvást 30 koronára is tehető.

Felhozhatni, hogy a nagybirtok ily irányú kisajátítása lesülyesztené a mezőgazdasági termelés színvonalát. Ez az okoskodás csak látszólagos. Először is ki volna zárva, hogy a telepítés vagy nagy birtoktesteknek kisgazdaságokra való osztása oly arányokban történjék, hogy átmeneti nehézségek vagy észrevehető visszaesések észlelhetők lehetnének. Ezen feladat keresztülvitele hosszú processus, a mely alatt az első telepítések és megoszlások gazdaságilag el-

érhetik azt a színvonalat, a melyen maga a nagybirtok állott. Természetesen nem szabad a felhasználandó erőket oly magokra hagyni, mint az a jobbágyfelszabadítás és birtokbahelyezés félmunkájával történt.

Hogy kisgazdák megfelelő munkamezőn mily sikert érhetnek el, e tekintetben hivatkozhatni a vagyonosabb alföldi kisgazdákra, hivatkozhatni a torontáli német telepésekre.

A telepítést nem is képzelem lehetőnek ily irányú áldozatok nélkül, a melyek azonban úgy is megtérülnek. Nem tágíthatni az elvtől, hogy a termelésben s a termelés eredményeiben a társadalom mennél szélesb rétegét kell részesítenünk. Ez a magyar föld problémája ma. S ennek egyik fő megoldási módja a helyesen eszközözendő telepítés s a javasolt bérleti rendszer.

c) A telepítés irányelvei közül megemlékezem még általános vonásokban annak szükségéről, hogy a nép alsó rétegében a gazdasági értelem s ügyesség, a társadalmi színvonal emeltessék s fejlesztessék. A szóban levő rétege a társadalomnak csak is az igények lefokozásával s ezzel járó egyéb hátrányokkal képes csak vegetálni. Nemcsak a szerzés lehetősége, hanem a szerzett vagyon megtartásának útja is idestova el lévén vágva előtte, jószágállományát folyton csökkenti, silány által pótolja, földjét rosszabbul műveli, családjá gondozására s táplálására mind kevesebbet fordít s ennek következménye gazdasági még rohamosabb esése, társadalmi színvonalának sülyedése s az általános vagyoni ellentétek kisebb fokozása, a nemzet s haza érdekeihez fűző kapcsok lazulása s ezzel a nép mind szélesebb rétegének csatlakozása az elégedetlenek táborába.

A telepítés egyik legfőbb eszköz volna ez aggasztó tünetek orvoslására.

II. A kivitel kérdése.

a) Kiket telepítsünk? Erre a kérdésre alapjában megfeleltem akkor, midőn a társadalom alsó rétegében a termelőképeség fokozásával a kellően nem érvényesülő munkaerők kihasználásáról szóltam. Az alföldi nép ezen contingensének kell a telepítési anyagot nyújtania. 225 ezer családra becsülöm azt a részt, a mely különös rázkódtatás nélkül telepíthető.

Felmerülnek a kérdések, hogy: miféle biztosíték rejlik ezen nép anyagi helyzetében a telepítés sikerére nézve s a nagyobb mérvű munkarő-elvonás nem nehezíti-e meg a nagybirtok helyzetét?

Erre nézve is csupán annyit említek e helyt, hogy ha mi nagy anyagi biztosítékokat tűzünk ki feltételül, akkor csak olyan jó módú kistermelőket telepíthetnénk ki, a kiknek az ősi tűzhelyről való elvonása végzetes volna. Csak tágitná az ürt a vagyonos és vagyontalan közt s elősegítné a kisbirtok felszivódását. Ha arról van szó, hogy nagy nemzeti feladatot oldjunk meg, a termelő erőket térhez juttassuk, a vagyoni ellentéteket oszlassuk, a magyar faj gazdasági és kulturális színvonalát emeljük, ugy első sorban csakis ezekről lehet szó, erről az 50⁰/o magyarról, a melynek úgy gazdasági, mint társadalmi színvonala az utóbbi időkben aggasztóan süllyedt.

Hogy ezeken ily tömegben és első sorban épp ezeken kell segíteni, nem szenved kétséget.

Ott van köröskörül a kivándorlásra utalt munkaerő, a melyet már jól bevált közvetítés útján kell a honi talajon felhasználni.

Egy más aggodalommal is le kell számolnunk. A nagyszabású telepítési terv nem tereli-e végzetes irányba a földéhséget s nem fogja-e lesüllyeszteni a termelés színvonalát a nagybirtoknak kiscgazdaságokra bontása? Ez utóbbira már azzal feleltem, hogy a telepítés bármily nagy terv szerint indíttassék is meg, a kivitel mégis csak bizonyos fokozattal történhetik és ha a telepítés helyesen eszközöltetik, nem süllyeszti a termelés színvonalát, ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországon igen sok nagybirtok s épen a telepítésre kijelölhető, igen alacsony színvonalon állanak.

A mit arra nézve felhozhatni, hogy a telepítés nem kelt-e vérszemet a földéhségre, megjegyzem, hogy épen ezzel nyugodt várakozást keltünk s nagy erkölcsi befolyást s nevelő hatást biztosítunk a néppel szemben. Az alföldi nép kebeléből már rég megindult volna a kivándorlás, ha nem látná maga előtt a nagy földterületeket, a melyeket elhelyezkedésének, termelő ereje érvényesítésének természetes mezejéül tekint. Ettől a kérdéstől nem szabad megijednünk. Gazdasági fejlődésünk logikája ide tereli a kérdést, a melynek semmiféle szűkkeblű felfogás útját nem állhatja.

b) A telepítésre alkalmas föld megszerzése bizonyára a kérdések Achilles-sarka. Honnan szerezzük a földet, ha sem a telepitendők, sem a kincstár nem rendelkezik a vételárral, ha a telepítésnél maguk a nagybirtokosok nem sietnek közreműködni? Részemről hódolok az elvnek, a mely bizonyos határig a földbirtok megkötésére törekszik. Ily módon meg is tudnék békülni a hitbizományi intézménnyel, ha kivételes természetén változtathatunk a kor szempontjából. Ez esetre ez intézmény fejlesztésétől sem zárkóznám el. Szükség azonban kimondani, hogy a meglévő hitbizományi birtokok csak úgy tarthatók fenn s újabbak úgy alkothatók, ha azok állami telepítés céljaira mindenkorra átadatnak.

A hitbizományi birtokokon kívül számításba jönnek az agrárforgalomból kivont latifundiumok, s az idegen honosságiak birtokai. Ezek is vagy pusztán bérleti célokra vagy bérleti alapra fektetett telepítési célokra volnának fordítandók a tulajdonjog érintése nélkül. E kérdésre még kitérek. Nem óhajtanám ez idő szerint a tulajdonjogi állapotot nagy mértékben érinteni. Ezt a mi népünk, a telepítésre kijelölendőeknek sem anyagi helyzete, sem gazdálkodási értelme jelen stádiumában nem teszi ajánlatossá. De egyáltalán az első sorban telepítésre számba vehető birtokok természete a kiváltságos helyzetből kifolyólag kemény kérdéseket érintene. A hitbizományi birtokoknak kincstári erdőkkel való felcserélése is, tekintettel az erdők csekély jövedelmező képességére, oly kis mértékben történhetnék, hogy az nagyszabású telepítést nem engedne.

Ha a bérleti alapon rendezett telepek felvirágzanak, akkor ezek generációja már alkalmas elem lesz tulajdon földre való telepítésre is.

c.) A telepek berendezésének kérdésénél a következő általános szabályokat emlitem. A kitelepitendő kistermelők anyagi helyzete mindenekelőtt az ősi tűzhelyen rendezendő. Az 1—7 k. holdig birlaló kistermelő a földet 50—75⁰/₀ értékig jelzálogi kölcsönrel terhelte már. Ez a kölcsön sajnos a 10⁰/₀-ot is eléri sőt meg is haladja. Ezt a terhet mindenekelőtt kell enyhíteni. A telepítést ennek kell megelőznie. Állami beavatkozás kell ehhez. A súlyos jelzálogi terhek legfeljebb 5⁰/₀-os tőkekamat törlesztési kölcsönrel váltassanak fel. Ekkor lehetséges az ősi tűzhelyen ezen pár holdra terjedő birtokoknak jobb értékesítése s ebből származnák a kitelepitendők anyagi garantiája. Így lesz képes

a 3½ k. holdas kistermelő 1500—2000 korona értékkel magával hozni. Ezen biztosíték erejéig történnék a jutalék kiszabása, a mely 20 k. holdig terjedhetne telepenként

Telepíthetők s kell hogy ki is telepíttessenek a telkesek közé alkalmas mezei munkások is, a kiktől az erkölcsi arravalóságon és munkaképességen kívül legfeljebb azon anyagi biztosíték kívánandó, hogy ¼ évre való élelmet hozzanak magokkal. Ezen rész 1—2 k. holdig terjedő kerti bérföldben részesülne, a mely idővel azzal fokozódik, hogy arravalóság szerint ezen telepek jószágállományhoz is segítettnének. A telep központjául mintagazdaság állítandó fel az ismétlődő gazdasági iskola keretében. Ez volna hivatva az irányításra állami ellenőrzéssel. Midőn a földvétele kérdése így elesnék, a telepítő kincstárt csupán a felülepítmények s általában a telep megfelelő berendezése terhelné. Ennek alapja meg van a kitelepítendőkből rejlő biztosítékokban, de financirozható akképen, hogy a kincstár legalább 3½⁰/o-ig garantírozott telepítési járadékot bocsáj-tana ki.

Jeszenszky Ignác.

Az 1899-iki év.

A most lefolyt esztendő ex-lex állapottal kezdődött és quota-obstructióval végződött. Ezzel körülbelül jellemeztem is azt az állapotot, a melyben, mint millieuban a gazdasági év lezajlott. Mert a ki a gyakorlati gazdasági életet megfigyeli, az igen jól tudja, hogy a politikai viszonyok bizonyára épen olyan jelentős tényezők a gazdasági élet fejlődésének, mint a termelési tényezők egyike-másika. És áll ez különösen nálunk, a hol a politikai viszonyok úgy szólván a gazdasági biztonságnak keretét adják, mert közjogi szerkezetünk természete azt hozza magával, hogy gazdasági életünk tiz évről tizévre alapjaiban revisió alá kerüljön. Ez megrázkódtatás nélkül még akkor sem járhat, ha ez a revisió a régi állapotoknak egyszerű sima prolongációjában állna is, mert maga az a tény, hogy az állapotok alapvető változásokon mehetnének keresztül, már a viszonyok állandóságának, stabilitásának több-kevesebb tagadását foglalja magában. Annál kevésbé mondhatók biztosaknak, stabilisaknak a gazdasági viszonyok olyan körülmények között, a minők között gazdasági egységünk legutóbbi tiz éves revisiója végbe ment, illetve két esztendő óta végbe megy.

Ez az esztendők óta tartó politikai vajúdas már magában véve elég lett volna ahhoz, hogy az üzleti élet teljes pangását idézze elő. Annál is inkább, mert a kiegyezés megújítása még államalkotó alapjaiban sem volt bizonyos és az üzleti élet nyugodt fejlődését még az sem tette lehetővé, hogy legalább a vámterületi közösségnek fentartása vagy különállásnak létrehozása dolgában bizonyosak lehattünk volna. Ha már most hozzá vesszük, hogy e teljes politikai és gazdasági bizonytalansághoz a gazdasági élet szabad fejlődését hátráltató tényezőknek

egész sora járul, akkor valóban alig kell bizonyítani, hogy e gazdasági évnek alapos oka volt arra, hogy az aránylag jó termés mellett is egyike legyen a boldogtalan esztendőknél. Értünk mi már az utóbbi évtizedben is olyan éveket, a melyek nemcsak gyöngék, nemcsak sovány esztendők, hanem kritikus esztendők is voltak; voltak olyan éveink, a melyekben hol egyes mezőgazdasági termelési ágakat ért csapások, hol tőzsdei válság, hol pedig a közgazdasági existenciánkat más tekintetben mélyen érdeklő tényezők elég okot szolgáltatottak arra, hogy ez éveket gazdasági életünk történetébe fekete betűkkel írjuk be, de mind ezeknél sötétebbnek látom a most lefolyt esztendőt, a melynek szerencsétlen alakulásához nem kevéssé járult hozzá az, hogy ez év nem a hét kövér esztendőt követte közvetlenül, hanem a rossz esztendők, mondhatnám a válságos esztendők egész sorozatához csatlakozott, egy általánosan hanyatló irányzatnak folytatása és így a tartalékok felemésztése után bekövetkezett inségnek úgyszólván vigasztalan képét nyújtja, a melynek egyetlen világító sugara az, hogy e teljes gazdasági pangás máris felrázta a magyar közönséget önmegadó letargiájából s hogy egy buzgó kormány vezeti gazdasági fejlődésünket, egy kormány, a mely maga is helyesen csinálta meg a válság diagnózisát.

A rossz üzleti viszonyok, a melyek az ipar és kereskedelem minden ágában egyenlően érezhetők voltak és a jövedelemforrások simptomatikus apadásában letek kifejezést, arra is közrehatottak, hogy a gazdasági termelési ágak egymásban keressék a baj okait, a szociális téren egymás ellen forduljanak. Nem mai keletű a gazdák és a kereskedelem, vagy mondjuk a föld és a tőke harcza, a mely — bár illetékes helyről épen úgy, mint bármely testület, vagy magános gazdasági tényező felszólalásakor mindig hangsúlyoztatik, hogy a termelési ágak harmoniája egy ország gazdasági boldogulásának főfeltétele, mégis a verseny a gyakorlati életben úgy kiélesedik, hogy a mint egy kis város egy utcájának két kereskedője, úgy versenyez egyik termelési ág a másikkal. A harcz a gazda és a közvetítő kereskedelem között nem új, de hogy erre érdemesnek tartjuk e szemlében külön rámutatni, annak az az oka, hogy míg azelőtt a kereskedelem béketűrően, szó nélkül tűrte a legkeményebb támadásokat is, addig újabban mintegy ellentállásra szervezkedtek az u. n. mer-

cantilis táborban és az eddigi agitációkra feleletekkel, testületi enunciaciókkal és petíciókkal válaszoltak.

A tőzsdereform dolgában folytatott agitáció az idén úgyszólván teljesen szünetelt. A reform most a kereskedelmi minister kezébe van letéve, s hogy e reformokat egy oldalról sem nagyon sürgetik, az részben a magasabb gabonaárakkal, másrészt pedig az értéktőzsdei üzlet teljes pangásában kereshető. A tőzsdeadóra nézve van már törvényünk, a melyet ez év májusában fogadott el a parlament, de e törvény végrehajtása is késik, s ha a börzeviszonyok a mostanihoz hasonló, úgyszólván absolut rosszak maradnak, akkor még valószínűleg igen sokáig fog késni, jóllehet, a tőzsdeadóból származó jövedelem már az ezidei költségvetésbe is fel van véve. Ez a késedelem különben nemcsak közgazdasági okból, hanem morális szempontból is helyes, mert t. i. a tőzsdeadóval nyilvántartás is jár, s a tőzsdeadó jövedelméből az egész világ megtudná azt, hogy a budapesti értéktőzsde forgalma csaknem a semmivel határos. Különösen némely papirban szembeötlő az üzlettelenség. Járadékokban és nehezebb papiroknak a legcsekélyebb vásárlás és eladás is Bécsbe megy, s a budapesti forgalom úgyszólván a két hitelrészvényre, az államvasut részvénye és egynéhány helyi papirra szorítkozik. Ez üzletek adójövedelme, bár elvi fontosságát úgy sociális, mint adópolitikai szempontból egyáltalán nem tagadhatjuk, fináncziális szempontból egyáltalán nem ér fel azzal az esetleges káros befolyással, a mely amúgy is felettébb gyöngye börzei forgalmunkat ebből folyólag érné. Mindazonáltal a tőzsdeadó törvény a mondott szempontok fontosságánál fogva okvetlenül végrehajtandó lesz, de a végrehajtással akkorra kell várni, a mikor az üzleti cuniuncturák erősebb folyást adnak az értékpiacon üzlet alakulásának.

A társadalmi és kormányzati, gazdasági mozgalmak tárgyai közül főfigyelmet érdemelnek a borhamisítás üldözésének kérdése, a gabonaelővételi ügyletek felett kifejlődött agitáció és ellenagitáció, valamint agrárius oldalról a szövetkezeti eszme terjesztése és folytatólagos érvényesítése.

A borhamisítás üldözése bortermelésünknek és kereskedelmünknek egy régi elharapódzott baját érinti. Az az erélyes actio, a melyet a földművelésügyi kormány a borhamisítás üldözésére megindított, veszedelmes üzelmek leleplezésére vezetett. Hogy ez a razzia, mert másnak alig

is nevezhetnők, nem történhetett egész csendben, az a dolog természetében fekszik. Hogy a borhamisítás üldözése következtében talán nagyobb téren jutottak tudomására annak, hogy eddig sok hamis bort árultak, mint maguknak e hamis boroknak terjesztése útján, az igen valószínű, s erre vezethető vissza, hogy a magyar borok kelendőse a logika törvényeivel ellenkezőleg épen akkor csappant meg, a mikor a borhamisítás üldözését a kormány erélyes kézzel vette a kezébe. A megcsappant kereslet nemcsak a borkereskedelmet, hanem a termelést is nyomja, mert a külföldi igények csökkenése következtében a közvetítő kereskedelemnek is tartózkodóbbá kellett lennie, s ez egyes borvidékeken crisisekre is vezetett. Mindez azonban csak az a rázkódtatás, a mely régi bűnök erélyes orvoslásával mindenkor járt szokott, s joggal hihetjük, hogy az alapos orvoslás rövid idő alatt nagyobb terjedelemben fogja visszahódítani a magyar borok régi fogyasztó közönségét.

Ugyancsak újabb keletű a kereskedelemnek az a mozgalma, a melyet az elővételi gabonaügyletek ellen évek óta folyó harcz visszahatásának vehetünk. A gabonaelvételi üzleteket, miután ezeknek üzleti formája alkalmas volt uzsoraüzletek leplezésére, némely vidéken, különösen Torontál megyében, ily üzletek leplezésére használták fel. E büntetendő cselekményeket megillető vád általánosításával évek óta folyik a hajsza a különben legális gabonaelvételi ügyletek ellen. Ez a káros mozgalom alulról rosszakaraton, felülről téves információ, illetve félreértésen alapult, és a magyar reális gabonaüzletet tetemesen károsította. Azért emelem ki, hogy reális gabonaüzletet, mert a gabonaüzletnek épen az az ága az, a mely a börzének technikai természetében rejő bármely esetleges visszaélésétől távol, tényleg a föld termésének reális adásvételével foglalkozik. Ez az üzlet pedig a mozgalom folyamán oly mértékben bizonytalanná lett, hogy legnagyobb gabonakereskedő cégeink nem is a materiális kártól való félelmükben, hanem egy esetleges morális meghurczoltatás megelőzése végett teljesen lemondtak ez üzletág cultiválásáról. E tartózkodás következtében egyrészt a mezőgazdaságnak nagyfontosságú üzletág híján maradt a gazda, másrészt kiszolgáltatták a teret tényleg kétes existenciáknak, a melyek ez üzletágot sokkal kevesebb lelkiismeretességgel, ellenben monopolistikus hatalommal zsákmányolták ki. Igen természetes tehát, hogy úgy a gazdák, valamint a

megyei közigazgatási hatóságok arra a tudatra jutottak, hogyha e kérdés törvényhozásilag nem rendeztetik, a gazdasági élet nyugodt lebonyolódása egy szükséges kerék hijján marad. Hozzájárult ehhez, hogy a kereskedők, a kik ez üzletág rendszertelen és épen azért veszedelmes üldözése következtében e téren teljesen bizonytalan talajon mozogtak, testületeikben mozgalmat indítottak az iránt, hogy e kérdés teljesen megvilágíttassék és törvényhozásilag olyképen rendeztessék, hogy az uzsorának akár a végletekig menő üldözése mellett, a tisztességes kereskedelem teljes és megbízható jogvédelemben részesüljön. Kormányunknak dicséretére legyen mondva, hogy a kérdést, a mely minálunk, agrárállamban evidens fontosságú, kellő magas szempontból fogta fel és a földművelésügyi és kereskedelmi ministerek compromissuma folytán az igazságügyi ministeriumban készülő törvényjavaslat remélhetőleg az összes érdekeltek igényeit ki fogja elégíteni.

Mindez azonban, a mit itt felsoroltam, csak a kereskedelemnek egyes ágaiból szolgál az évet jellemző adatként. A mi az év összességét illeti, mint már említettem, a teljes üzleti pangás, a vállalkozás hiánya, a fogyasztás csökkenése és a gazdasági ágak között való visszavonás adja ez esztendő jellegét. Ahhoz az ezer okhoz, a mely gazdaságunkra bomlasztólag hat, ez idén még nagy mértékben hozzájárul a nemzetközi piacok degenerációja, a mely különösen a pénzpiacson volt érezhető. Az az acut pénzválság, a mely ez év közepén lépett fel és őszre kritikussá vált, tulajdonképen kezdetben üdvös okokra, a német ipari élet rendkívüli fejlődésére volt visszavezethető, utóbb azonban különösen az angol-búr háború járult hozzá, hogy az európai piacon megnehezítse a pénzviszonyokat és kritikussá tegye az ipari és kereskedelmi állapotokat. A német piacokon az ipar abnormis lendülete, továbbá a német gyarmatosítási politika kötötte le a szabad tőkét s vonta ki idegen országokból, pl. Magyarországból is az eddig lekötött német pénzt. Így kerültek a piacra a kevésbé rentabilis értékek, nevezetesen a járadékok és záloglevelek, s így került vissza hozzánk ez értékek közül mintegy húsz milliónyi összeg, a melyet pénzintézeteinknek az árfolyam fentartása céljából készpénzen kellett visszavásárolniok. Ezek az összegek természetesen nagyon hiányoznak a magyar piacnak, s a beköszöntött pénzdrágulás, jobban mondva pénzhiány, a magyar kereskede-

lem, mezőgazdaság és ipar minden ágában, minden ízében érezhető lett.

Erre vezethető vissza nagyrészt az az építési válság is, a mely ez év végén különösen a budapesti piacon uralkodott. A főváros rohamos fejlődése az építési speculatiót nagyra nevelte és positiót teremtett számtalan olyan existentiának, a mely aránytalanul nagyobb vállalatokkal próbált szerencsét, mint a minőkre tényleges tőkeereje jogosulttá tett volna. A pénzüntézetek messzemenő kedvezésekkel nevelték nagyra az építkezési vállalkozást, s most, mikor a tagadhatatlan túlspeculatiohoz az abnormisan megrágult pénzviszonyok is hozzájárultak, s ennek következtében a kevésbé fundált existenciák megrokkantak, irgalmatlanul elfordultak az építkezési vállalkozástól, s részben kiméletlen elővigyázatukkal, a mely kétségkívül megkésétt egy kissé, részben pedig szűkkeblőségükkel távol tartották magukat a zavarba jutott iparágtól, a mi több cég bukására és számos csendes moratoriumra vezetett. Az év utolsó hete járt így egy milliomos fizetéképtelenséggel, vagy mondjuk kiegyezéssel, a mely egyik legnagyobb építési vállalkozónk milliókra menő üzleti vagyonát rendezi, s a mely könnyen meglehet, hogy az új évszázadba is be fog nyúlni szomorú következményeivel.

Az állami munkásságot, mint ismeretes, nagybárára a kiegyezés, a bankkérdés és a quota foglalta el, a melyeket, ha a szigorú közjogi alapot vesszük irányadónak, egyoldalúlag intéztünk el, mert az osztrák 14 §. alapján való szerződést tarthatjuk jó expediensnek, talán közjogi fejlődésnek is, de a szigorú közjogi alap szemmel tartásával törvényes kiegyezésnek nem.

Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül, hogy ez év folyamán ment bele az államkormányzat a szövetkezeti eszme lelkes propagandájába, melynek szolgálatában megalapította az állami szövetkezeti központot, a mely a szövetkezetek szervezését, összetartását, ellenőrzését és támogatását célozza.

A Vaskapu megnyitása ez esztendőnek effectív eredményei közé tartozik, de valószínű, hogy a mint használata, ugy a belőle folyó bonyodalmak is az új századnak vannak fentartva.

Hogy a tőzsdei üzletről se feledkezzünk meg, az is magán hordta az ez évi teljes üzlettelenség jegyét. A politikai és pénzpiaczi zavarok nyomása alatt a teljes pangást

itt-ott csak válságos napok tarkították. Ha a tőzsdei árfolyamoknak sokat mondó mozgalmát vizsgáljuk, szembe-
szökik a jelentős árdevalvatio, a melyen értékeink s
különösen befektetési értékeink ez évben keresztülmentek.

• Nem tartozik ugyan a mult mozgalmi közé, de lehet-
etlen ki nem térnünk arra, hogy milyen állapotban lép-
jük át az új század küszöbét és mit remélhetünk tőle.

Az élet harczaiban megedzetlen nép vagyunk gyöngé-
tőkeerővel, kevés készütséggel és jó élethez, fényűzéshez
szokott polgársággal, így lépünk be az új esztendőbe,
a mely egy új század és egy véres küzdelem első éve

Az egész világon államalkotó politikai mozgalmak,
államok harcza államok ellen, aspiratiók összeütközése
jogokkal és igényekkel. Gazdasági harc, küzdelem a gaz-
dasági hegemoniáért népek között és termelési ágak között,
társadalmi harc néposztályok között és közben egy erő-
telen nép, a melynek összes ereje az összetartozandóság
érzete és a jövő boldogulás vágya. Évszázadokon át
bekötött szemmel sétált, a merre élelmes szomszédja vezette
és saját érdekét kellő gazdasági iskolázottság hijján alig
tudja megítélni. De benne van a vágy a boldogulásra és
felismerte eszközeit is. Törekszik az önállóságra és érzi,
hogy az önállóságra csak iparfejlesztés útján képes és ipart
fejleszteni csak az önállóság útján lehet. Ez a jövő század
devisée reánk nézve!

Nem fog eltelni egy évtizede a jövő századnak, és
be fogunk lépni abba az állapotba, a melynek kifejlesztésére
a jövő század hivatva van. S ha az az erő, a mely
bennünk az összetartásban, a magyar föld szeretetében
nyilvánul, azzal az értelemmel, a mely a magyar fajnak
kétségtelenül sajátja, s a jövőhöz való erős akarattal
társulni fog az új kor megteremtésére, és közre fog mun-
kálni az új állapot kifejlesztésére, akkor nem lesz okunk
megbánni, hogy a Lajtán túl szerte züllő népekkel való
közösségünk mielőbb megszűnik. Mert meg fog szünni!
S ha a nyugati államok messze tekintő gyarmatosítási
politikája Ázsiát és Afrika kincseit ki fogja aknázni, mi
nékünk még mindig marad Európa keletén és idővel talán
Ázsiának felénk határos területein elég tér arra, hogy a föld
tagolásának természetes alakulását kihasználva, gazdasági
terjeszkedésünknek teret és tárgyat keressünk.

1900. január 1-én.

Bálint Imre.

Közlemények és ismertetések.

Közgazdasági törvényjavaslatok.

A t. Ház asztalán az újév a következő elintézetlen közgazdasági törvényjavaslatokat találja, az 1900-iki évi állami költségvetésen s az 1898-ik évre vonatkozó zárszámadásokon kívül: Az 1897. és 1898. évi közösügyi póthitelről a pénzügyminister törvényjavaslata; törvényjavaslat az értékpapirforgalmi adóról (vulgó: börzeadó); a kereskedelmi minister javaslata a pécs-barcsi vasut 5⁰/₀-os elsőbbségi kötvényeinek convertálásáról. Ezenkívül több jelentés vár tárgyalásra, melyek Győr házadómentességére, az állami mezőgazdasági birtokoknak a pénzügyministerium hatásköréből a földmivelésügyi ministerhez való áttételére, s a mult évi túlkiadásokra vonatkoznak. Gazdag programnak ez nem mondható, annál kevésbé, mert a pécs-barcsi vasut kötvényeinek convertálásáról szóló javaslat úgy sem kerülhet jelenleg elintézés alá. E helyett a törvényhozás idejének javarésztét valószínűleg az új quota-javaslat s a horvát kiegyezés fogják elnyelni. Erdemesnek tartjuk itt megjegyezni, hogy az 1899-iki év nem kevesebb, mint ötven új törvényt termelt. (h)

A valutatörvény életbeléptetése.

Az 1899-iki magyar törvénykönyvnek tetemes részét a valuta rendezésére s az ezzel összefüggő kérdésekre vonatkozó törvények adják. Nem kevesebb mint nyolcz új törvényczikk szól e nagy horderejű problema rendezéséről, még pedig a XXXI. t.-czikk az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltásáról; XXXII. a koronaérték megállapításáról szóló 1892. évi XVII. t.-cz. kiegészítéséről; XXXIII. az 1892. évi XVIII. t.-cz. alapján a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződést kiegészítő pótszerződésről; XXXIV. az osztrák-magyar bank által kibocsátandó tizkoronás bankjegyekről; XXXV. a két pénzügyministerium között az osztrák-magyar banknál aranyérmékben teljesített, illetőleg teljesítendő lefizetések tárgyában kötendő egyezményről; XXXVI. a koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról, az általános áruforgalom rendezéséről és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról; XXXVII. az osztrák-

magyar bank szabadalmának meghosszabbításáról (mely az új bank-szabályzatot is magában foglalja) s végül XXXVIII. az osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80 millió forintot tevő állam-adósság tárgyában kötött új egyezményről. A mint látnivaló, ezen új törvényeink, melyeknek bővebb ismertetésétől a napi hírlapok bő közleményei immár felmentenek minket, voltaképen az utolsó-előtti etapját képezik a rendezett valuta felé való fokozatos előhaladásunknak. A nagyközönséget az újév kezdetével leginkább a XXXVI. törvénycikk érdekelte, mely közkötelezővé tette a korona-számitást s a jogviszonyokra alkalmazta. Egyszerűbb, világosabb rendelkezéseket valóban képzelni sem lehet. A 22 rövid szakasz egyszerűen elősorolja, hogy a hivatalok ezután két koronát irjanak egy forint helyett, azután kijelenti a törvény, hogy az érmék mily összegekben fogadandók el (az 1892. évi XVII. t.-cz. kiegészítése) s végül a magánjogviszonyokra is lefordítja az egy forintot két koronával, megállapítván (14. §.), hogy az 1900. évi január hó 1-seje után keletkezett jogügyletek, ha meghatározott érték nincsen megnevezve, úgy tekintendők, mintha koronaértékről szólnak, ha csak be nem bizonyítatik, hogy e jogügylet létesítésénél más szándék forgott fenn. Ennyi az egész. Valóban csak a mi közönségünk kicsinyes megszokottságának és kis kellemetlenségektől való húzódásának tulajdoníthatjuk, hogy ily könnyű változtatások miatt is zúgolódások hallatszanak s elfelejtik azt, hogy ennyit csak megér — egy rendezett aranyvaluta. (h)

Törvényjavaslat az áru-részletügyletekről.

Az áru-részletügyletekről alkotandó törvény nagy hiányt pótolni közigazdasági törvényhozásunkban, a mennyiben a részletügylet, melyről Németországban már 1894., Ausztriában pedig 1896. óta külön törvény intézkedik, hazánkban az egész üzletágot fölemelő törvénnyel eddig nincsen szabályozva; a részletügyletről szóló 1883. évi XXXI. törvénycikk ugyanis csak az értékpapírok részletfizetésre való eladására vonatkozik.

A részletügyletnek legalább socialpolitikai szempontból sokkal fontosabb ága áruknak részletfizetésre való eladása. Egész néprétegek fedezik szükségletüket részletfizetésre való vásárlás útján. Természetes, hogy a vevők legnagyobb része szegényebb osztályokból kerül ki; ez adja meg az egész üzletágnak fő jellemvonását. Valamit a vevőnek átadni, mielőtt az a teljes árat lefizette volna, magában nem jár okvetlenül nagy kockázattal; ha azonban az átadás oly egyén részére történik, a kinél bizonytalan, vajon általában képes lesz-e az árat lefizetni, a kockázat nagyon nagy. E kockázattal szemben a részletfizetésre eladó kereskedők úgy a külföldön, mint nálunk, egyrészt a részletfizetési áraknak magasra szabásával, másrészt pedig számos kikötéssel védekeznek. Jelesen kikötötték, hogy ha a vevő a rendes időben nem fizeti az esedékes részleteket, elveszti a részletfizetés kedvezményét és az egész hátralékos vételárat egyszerre tartozik lefizetni; nem ritka eset, hogy az eladó a szerződéstől való visszaléphetés jogát fentartja magának és azt is kiköti, hogy az áru visszavétele esetén az addig kapott fizetési részleteket magának tarthatja a dolog időközi használatának átengedése fejében, sőt oly

kikötés is előfordul, hogy az eladó a tárgyat a részletek nem fizetése esetén önhatalmúlag visszaveheti.

Az áru-részletügyletnek természetét tekintetbe véve a német és osztrák törvény, valamint a magyar törvényjavaslat is abból indul ki, hogy az áru-részletügyletnek egészséges alapokra fektetése egyedül a baj indokának, a tulságos koczkázatnak mérséklése által történhetik. E tekintetben azonban, sajnos, a törvény csak keveset tehet.

Az előttünk fekvő javaslat mindenekelőtt az által akarja a koczkázat csökkenését elérni, hogy a törvény védő intézkedéseit csakis oly vevőkre terjeszti ki, a kik üzleti dologban való járatlanságuk miatt a védelemre igazán rászorulnak; oly ügyletek, melyeknél a vevő bejegyzett kereskedő, ezuttal is a kereskedelmi törvény szigorú intézkedéseinek alávetve maradnak. A koczkázat csökkentése végett megengedi a törvény az eladónak, hogy a tárgy tulajdonját a vételár teljes lefizetéseig magának fentarthassa; a reservatio domini a koczkázat csökkentésének a dolog természetében fekvő módja, mert e nélkül az eladó csupán a szerződés teljesítését követelheti, de az árunak visszaadását nem.

A javaslat legtöbb intézkedése a vevő védelmére irányul. Az ügyletnek írásban való kötését természetesen nem lehetett általánosságban megkövetelni; fontosabb kikötéseket azonban a javaslat írásbeliséghez köt. Nevezetesen csak írásban köthető ki: 1. hogy az egész hátralévő vételár egyszerre esedékes; 2. hogy az eladott dolog a vételár teljes lefizetéséig az átadás után is az eladó tulajdona marad. E kikötések érvényességéhez az is megkívántatik, hogy a vevő az okiratra sajátkezüleg rávezesse, hogy azt elolvasta, vagy ha olvasni nem tud, az okiraton két tanu aláírásával bizonyítsa, hogy az neki felolvastatott és megmagyaráztatott. A vételárnak egyszerre való esedékessé válása csak arra az esetre köthető ki, ha a vevő legalább két egymásután következő részlet fizetésével egészben vagy részben késedelemben van és a lejárt részletek hátralékösszege az átadott tárgy vételárának legalább egy tizedét teszi ki.

A szerződéstől való elállás jogát a javaslat értelmében csak valamely szerződési kötelezettség elmulasztása esetére lehet kikötni, úgy, hogy az eladó a tetszés szerinti elállhatás jogát általában ki nem kötheti, még a tulajdonjog fentartása esetén sem. Kiváló fontosságu az az intézkedés, hogy ha az eladó a vevő mulasztása miatt a szerződéstől eláll, midégyik fél köteles a másiknak azt, a mit az ügylet alapján tőle kapott, az időközi hasznokkal együtt visszatéríteni; ez által ki van zárva, hogy a visszalépés esetére a már megkapott részletfizetéseknek használati díj fejében való megtarthatása kiköthessék. A vevőnek arra is van joga, hogy az ügyletet az ár tulságos magasra szabása miatt megtámadhassa.

A javaslatnak kétségkívül leggyengébb oldala, mely arra az esetre intézkedik, ha az eladó nem személyesen köti az ügyletet, hanem ügynök útján; ez igen gyakran fordul elő. A javaslat szerint ily esetekben az ügynök felhatalmazottnak tekintendő az ügylet megkötésére, valamint foglaló és vételári részletek felvételére is; ha pedig az árút maga hozza vagy küldi a vevőnek, ezzel a már megkötött ügylet megváltoztatása vagy megszüntetése iránt is megállapodhatik. Mint-hogy az ügynök provisiója a kötött ügyletek számával arányban van megállapítva, ez minden ékesszólását latba veti egy-egy ügylet meg-

köthetése végett; ezért a vevőt a bőbeszédű ügynökkel szemben kétségkívül védeni kell. Kérdés azonban, vajon nem vezet-e a kocz-kázat túlságos növelésére a javaslatnak azon intézkedése, mely az ügynököt az ügylet végleges megkötésére, sőt pénz átvételére is feljogosítja; mert ez által az eladó vagyona és hitele egészen ügynöke kezébe van adva. De bármint döntsük is el ezt a kérdést, alig szenved kétséget, hogy az árút személyesen hozó, vagy küldő ügynöknek az ügylet megváltoztatására vagy megszüntetésére való feljogosítása czél-szerűtlen, mert csak visszaélésekre fog okot szolgáltatni, a vevő szem-pontjából pedig felesleges.

Heller Farkas Henrik.

Telepitési enquete.

Január 18-án vette kezdetét az az enquete, a melyet a föld-mívelésügyi minster a telepítési kérdés tárgyalására egybehivott. Az enquete lefolyásáról és a remélhető eredményekről majd egy későbbi számban fogunk jelentést tenni. Az enquete-re meghívottak-nak tanulmányi anyagképen a következőket küldötték meg: az 1894: V. törvénycikket; Dobokay Lajos tanulmányát »A telepítésről,« mely a Magyarország Földmívelése című munkában 1896-ban jelent meg; a földmívelésügyi minster 1897. és 1898-ik évi működéséről a tör-vényhozás elé terjesztett jelentésének, úgyszintén az 1900-ik évi költségvetés indokolásának a telepítésről szóló részét.

Az enquete tagjai között kiosztottak továbbá számos írásbeli véleményt (Asbóth János, Beksics Gusztáv, Blaskovics Ferencz, Dessewffy Sándor püspök, Galgóczy Károly, gróf Mailáth József, Nedeczey János, Purgly Sándor, id. gróf Ráday Gedeon, Szabó József, Ugron Zoltán, Vancsó Gyulától) és egy rendkívül érdekes s értékes füzetet: »Kimutatás a kincstári telepítvényekről.« Ez utóbbiban a XVIII. század óta napjainkig alakult telepekről találunk számbeli adatokat. A telepések száma, anyanyelve, vallása, származási helye, a telepítés célja, a váltságár és a megváltás körülményei, a köz-költségek s évi terhek holdanként, a váltság-tartozás, a birtokviszo-nyok, az állattenyésztés, a népoktatás, az egyházi és községi ügyek — mind e fontos tárgy kellő megvilágítást nyer e kimutatásban.

A telepítésre vonatkozó összes adatokról, a szakvéleményekről és az enquete-tárgyalásokról a földmívelésügyi minster külön köte-tet fog kiadni.

Az enquete meghívott tagjaihoz a következő kérdéseket intézték:

I. Általános

1. Szükséges-e, hogy a telepítési tevékenység szélesebb keret-ben folytattassék? Az állami vagy magántelepítésre kell-e nagyobb súlyt helyezni? A telepítési tevékenység mellett kívánatos-e az örökbérleti vagy feles-bérleti rendszer alkalmazása és támogatása?

II. Magán-telepítés.

2. Kívánatos-e, hogy a nem állami birtokoknak telepítési célokra való felhasználása megkönnyítettessék; ha igen, mily módon s mily feltételek mellett?

3. A magántelepítés engedélyhez köttessék-e?

4. A telepítési terület s az egyes telepéseknek adandó terület minimuma és maximuma a törvényben megállapítások-e s miképen? Középbirtokok és munkástelepek alkotása megengedtessek-e s mily feltételekkel?

5. Eltiltandó-e a telepítő attól, hogy a telepéseket egyetemleges kötelezettséggel szerződtesse?

6. Eltiltandó-e a telepítő attól, hogy különböző vallásfelekezetű telepéseket telepítsen?

7. A magán telepítésre nézve fentartandók-e az 1894 : V. t.-cz. 3., 5., 6., 7. §§-ainak rendelkezései vagy a telepítő és a telepések érdekében miképen volnának módosíthatók?

8. A telepes kimozdítására mely esetekre kell a telepítőnek jogot adni s mily eljárás mellett?

9. A telepbirtok feloszthatatlansága kimondandó-e s mennyi időre? Birtokvédelmi szempontokból a tulajdonjog és az örökösödési jog korlátozandó-e s mily mértékben?

10. A magán telepítés mily közvetlen s közvetett állami támogatásban volna részesítendő?

11. A magán telepítésnél felmerülő hiteligények miképen volnának kielégíthetők?

III. Állami telepítés.

12. Az állami telepítés külön telepítési alapból eszközöltessék-e, vagy a kiadások a földművelésügyi tárca évi költségvetésében állapíttassanak meg?

13. Kivánatos-e annak kimondása, hogy a kincstári erdőbirtokok, ha a terület telepítésre alkalmassá tehető, bizonyos mértékben telepítési célokra használtassanak fel?

14. Kivánatos-e annak kimondása, hogy a telepítési célra nem alkalmas állami erdőbirtokok bizonyos része magánbirtokosoknak e célra alkalmas ingatlanaival szabad egyezkedés útján elcserélhető?

15. Kivánatos-e annak kimondása, hogy a telepítésre alkalmas törvényhatósági és községi stb. ingatlanokat, ha az erre felhívott törvényhatóság, község stb. maga nem telepít, törvényben szabályozandó módon telepítési célokra az állam magához válthatja.

16. Az állam által milyen vagyoni képességgel bírók telepíttessenek. Közép birtok és munkás-telepek alakítása megengedtessek-e s milyen feltételekkel?

17. Az 1894 : V. t.-cz. első és második fejezetének rendelkezései a telepítések sikere érdekében mily irányban volnának módosítandók?

IV. Parcellázás.

18. A birtokparcellázás állami támogatásban részesítendő-e s milyen módon?

19. Milyen értékű vagy nagyságú birtoktest parcellázása részesíttessék állami támogatásban?

20. A parcellák területeinek minimuma és maximuma megállapítandó-e és miképen?

21. A vevő tulajdonjoga, továbbá az örökösödési jog korlátozása szükséges-e s mily mérvben?

22. A parcellázásnál felmerülő hiteligények miképen volnának kielégítendőek?

Munkaközvetítés.

A munkaközvetítés kérdését mind a földmivelésügyi, mind a kereskedelmi ministerium ügykörében szervezik. Csak, ha a megfelelő közegek, illetőleg az ujonnan alkotandó intézet már egy ideig működtek, alkothatunk majd magunknak véleményt ama socialpolitikai nyereségről, melyet a munkaközvetítés szervezése Magyarország számára nyújt. Egyelőre itt közöljük a földmivelésügyi minister rendeletének szövegét és a kereskedelemügyi minister által jóváhagyott ügyviteli szabályzatot a budapesti munkaközvetítő intézet számára.

A GAZDASÁGI MUNKÁSKÖZVETÍTÉS SZERVEZÉSE.

I. RÉSZ.

A gazdasági munkásközvetítés.

1. §. Rendezett tanácsú városokban s nagyközségekben a községi munkásközvetítőt s helyettesét rendszerint az előljáróság (tanács) vagy a segéd- és kezelő-személyzet tagjai közül a képviselőtestületnek, a körjegyzőségi munkásközvetítőt s helyettesét pedig a szövetséget kötött községek képviselő-testülete egyetemének kell kirendelni.

A vármegye alispánjának jóváhagyásával egyes kis községek külön községi közvetítőt alkalmazhatnak.

A vármegye alispánjának jóváhagyásával közvetítőül közhivatalban nem álló magánügyének is megválaszthatók.

A községi, körjegyzőségi munkásközvetítő közvetlenül a járási főszolgabíró (polgármester) hatósága alatt áll.

A munkásközvetítési feladatok ellátása a megbízott községi tisztviselőknél hivatalos kötelességét képezi s annak elhanyagolása fegyelmi vétséget képez.

A megbízás bármikor visszavonható.

2. §. A képviselőtestület a közvetítőnek külön tiszteletdíjat állapíthat meg.

A felek felkérése folytán irt minden levél és távirat megírásáért a közvetítő a féltől 20 fillért szedhet.

A vármegye alispánjának jelentése alapján a magyar kir. földmivelésügyi minister, függetlenül attól, hogy a közvetítő a község részéről kap-e vagy sem tiszteletdíjat, egyes községi munkásközvetítőknél a kiváló szolgálatokért jutalmat utalványozhat.

3. §. A községi vagy körjegyzőségi munkásközvetítőnek az a feladata, hogy:

a) a jelentkező azon helybeli gazdasági munkásokról, a kik helyben keresetet nem találván, mezőgazdasági, szőlő, erdei, föld stb. munkára más vidékre is hajlandók csoportosan elszerződni, az 1% alatti minta szerint, a munkásokat kereső munkaadókról pedig a 2% minta szerint jegyzéket vezessen;

b) a földmivelésügyi ministerium munkásközvetítési osztályának a törvényhatósági, községi, körjegyzőségi közvetítőknél, úgyszintén azon munkaadóknál és munkásoknál, a kik szóval, levélben vagy távirattal hozzáfordulnak, a munkát és illetőleg a munkásokat keresők részére a szükséges felvilágosításokat szóval, illetőleg a mennyiben a magánfelek által kért válasz megírásáért járó 20 fillér, kész-

pénzben vagy bélyegjegyekben részére megküldetett és a válasz bérmentesített, levélben, táviratban adja meg s általában a munkaadókat és munkásokat a szerződéskötés előmozdítása céljából megfelelő támogatásban részesítse;

c) ha pedig a munkáskereslet és kínálat közvetítésével kiegyenlítést nem nyerhet, a helyben keresetet nem találó és idegen helyre is csoportosan szerződni hajlandó munkások létszámát és illetőleg a munkásokat keresők számát hivatalos portómentes levelezőlapon a 3 $\frac{1}{2}$ /. alatt csatolt minta szerint, a törvényhatósági közvetítőnek és egyidejűleg a földművelésügyi ministerium munkásközvetítési osztályának hetenkint jelentse be; ha pedig a bejelentett adatokban hétközben jelentékeny változás áll be, erről ugyanazoknak azonnal tegyen jelentést;

d) a törvényhatósági közvetítő által megküldött kimutatásoknak (5. §.) a községházánál nyílt helyen való kifüggesztéséről gondoskodjék.

4. §. A törvényhatósági munkásközvetítőt és helyettesét a törvényhatóság közönsége jelöli ki.

Törvényhatósági munkásközvetítőül kijelölhető:

a) a törvényhatóság központi tisztviselője, a segéd- és kezelőszemélyzet tagja;

b) a gazdasági egyesület ajánlatára a gazdasági egyesület titkára;

c) a törvényhatóság székhelyén lakó, közhivatalban nem álló magánegyén.

A megbízás az alispán (polgármester) előterjesztésére bármikor visszavonható.

Ha a törvényhatóság a közvetítői feladatok teljesítésére törvényhatósági tisztviselőt jelöl ki, e teendők ellátása annak hivatalos kötelességét képezi.

A törvényhatósági közvetítő közvetlenül az alispán (polgármester) hatósága alatt áll.

A törvényhatósági közvetítőnek az alispán (polgármester) előterjesztésére a magyar kir. földművelésügyi minister az adatszolgáltatás aránya szerint évenként tiszteletdíjat állapít meg.

5. §. A törvényhatósági közvetítőnek az a feladata, hogy:

a) a községi közvetítőktől és a szomszédos törvényhatósági közvetítőktől beérkezett adatokból hetenként a 4 $\frac{1}{2}$ /. alatti minta szerint összesítéseket készítsen és azt azon megyéjebeli községeknek, melyekben munkások vagy munkásokat keresők jelentkeztek, továbbá a szomszédos törvényhatósági közvetítőnek egy-egy példányban postán megküldje vagy távbeszélőn tudtul adja;

b) a közvetítési közegeknek, továbbá a közvetlenül nála szóval, írásban vagy távirattal jelentkező feleknek a kért felvilágosításokat szóval, illetőleg a mennyiben a magánfelek által kért válasz bérmentesített, a levélben, vagy táviratban díjtalanul megadja és általában, hogy a munkaadókat és munkásokat a szerződéskötés előmozdítása céljából megfelelően támogassa.

6. §. A törvényhatósági joggal felruházott városban a törvényhatósági közvetítő látja el a községi munkásközvetítő (3. §.) feladatát is.

7. §. A földművelésügyi ministerium munkásközvetítési osztálya a községi, körjegyzőségi és törvényhatósági közvetítőktől berékezett jelentések alapján a munkát keresőkről s a munkásokat keresőkről nyilvántartást vezet s azoknak a munkaadóknak és munkásoknak, kik

közvetlenül hozzá fordulnak, továbbá a törvényhatósági, községi, körjegyzőségi közvetítőknek, szóval, levélben, vagy táviratban a kért felvilágosításokat, teljesen díjtalanul megadja. A központ a törvényhatósági és a községi közvetítőkkel közvetlenül érintkezik.

8. §. Azon községeket és törvényhatóságokat, a melyek területén nincsenek gazdasági munkások, vagy a melyek területén a munkás-kereslet és kínálat kiegyenlítést talál, a magyar kir. földművelésügyi minister a közvetítő kijelölésének kötelezettsége alól ideiglenesen felmentheti; azon törvényhatóságokban és községekben pedig, a hol erre szükség van, a közvetítés szervezése tekintetében különleges intézkedéseket tehet.

II. RÉSZ.

A magán-munkásközvetítőkről.

Gazdasági munkásközvetítés üzletszerű gyakorlására, az illetékes törvényhatósági közigazgatási bizottság javaslatára, magyar kir. földművelésügyi miniszter adhat engedélyt.

Engedély csak annak adható, a ki hatósági bizonyítvánnyal igazolja, hogy:

1. magyar állampolgár s önrendelkezésre jogosult;
2. nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétségért büntetve nem volt;
- 3., nem áll oly büntetés alatt, mely őt hasonló üzlet folytatásától eltiltja;
4. a törvényhatósági közigazgatási bizottság előterjesztése alapján a magyar kir. földművelésügyi minister által meghatározott biztosítékot készpénzben, takarékpénztári betétkönyvben, vagy biztosíték-ként elfogadható értékpapirokban a törvényhatóság pénztárába letette.

Az engedély, a közigazgatási bizottság javaslatára, a magyar kir. földművelésügyi minister által indokolt esetben visszavonható.

Az a munkás, a ki a vele együtt szerződni kívánó munkásokat összegyűjti, a munkáscsoportban maga is munkát vállal és tényleg teljesít, közvetítőnek nem tekintetik.

10. §. A gazdasági magán-munkásközvetítő csak azon vármegyebeli munkások közvetítésére jogosult, a mely vármegyékre engedélye szól.

A közvetítő csak megbízójától szedhet közvetítési díjat.

A munkásközvetítő a közvetítésekről nyilvántartást tartozik vezetni. Ezen nyilvántartás első fokú ellenőrzés alatt áll.

11. §. Olyan gazdasági munkást, a kinek munkásigazolványa nincsen, közvetíteni tilos.

12. §. Kihágást követ el és az 1898: II. törvényczikk 64. §-ában mejelölt büntetéssel büntetendő azon magánközvetítő:

a) a ki már elszerződött munkást vagy napszámost azon időtartam alatt, melyben annak már megkötött szerződését teljesítenie kellene, más munkaadó részére közvetíti;

b) a ki engedély nélkül foglalkozik munkásközvetítéssel;

c) a ki a jelen szabályrendelet 10., 11. §-ainak rendelkezéseit, tilalmait megszegi.

A BUDAPESTI MUNKAKÖZVETITŐ INTÉZET ÜGYVITELI SZABÁLYZATA.

1. §. Az állam, a székesfőváros és a budapesti kereskedelmi és iparkamara Budapest székesfőváros területén ipari és kereskedelmi munkaközvetítő intézetet tartanak fenn.

2. §. A székesfőváros területére szervezett munkaközvetítő intézet célja a munkaadók és munkát keresők között a kor, nem és foglalkozási ágra való tekintet nélkül a főváros területén és a vidékre munkát közvetíteni. Ezen munkaközvetítés kiterjed az ipari munka minden nemére, a kereskedelemre, valamint a bányászatra.

3. §. Az intézet összes költségeit a fentartó hatóságok egymás között megállapított kulcs szerint fedezik. Az évi költségvetés és zárszámadás felterjesztendő jóváhagyás végett a kereskedelemügyi m. kir. ministerhez, a ki azokat a más két fentartó hatósággal közli.

4. §. Az intézet ügyeit a fentartó hatóságok képviselőiből, továbbá munkaadókból álló választmány és ennek kebeléből alakított végrehajtó bizottság intézi, illetőleg felügyeli.

A választmánynak összesen 36 tagja van, kik közül hat pártatlan, sem nem munkaadó, sem nem munkás tagot a m. kir. kereskedelemügyi minister nevez ki, hat szintén ily tagot a székesfőváros, hat munkaadó tagot az országos iparegyesület, négy munkaadó tagot a budapesti kereskedelmi és iparkamara, két munkaadó tagot közvetett választás útján a fővárosi ipartestületek, négy munkás tagot a budapesti kerületi betegsegélyző pénztár igazgatósága, két munkás tagot a budapesti általános munkás-betegsegélyző pénztár igazgatósága biztosításra kötelezett tagok sorából, három munkás tagot a székesfőváros területén működő, az 1891. évi XIV. t.-cz. alapján szervezett többi betegsegélyző pénztár közvetített választás útján olyképen választ, hogy minden 2000 tag után egy kiküldött választási joga illeti meg az illető pénztárt; végül három kereskedelmi alkalmazottat a budapesti kereskedelmi betegápoló egyesület igazgatósága küld ki.

A választmány tagjainak megbízatása négy évre terjed; az első két év után a tagok fele — és pedig külön-külön az érdekeltségen kívül állók, munkaadók és munkások közül — sorsolás útján kiválik, azután pedig két-évenként azok válnak ki, a kiknek megbízatása már négy évig tartott. A kivált tagok újból kinevezhetők, illetve választathatók.

5. §. A választmány saját kebeléből elnököt választ, kinek megerősítése a kereskedelemügyi ministernek van fentartva.

6. §. A végrehajtó bizottság, melynek elnöke a választmány elnöke, ezen kívül kilencz választott tagból áll, kik közül három a munkaadók, három a munkások és három a választmány sem nem munkaadó, sem nem munkás tagjai közül választandó. A munkaadó tagok között egy-egy tag a kereskedelmi és iparkamara, az országos iparegyesület és az ipartestület kiküldötteiből, a munkás tagok között egy a kereskedelmi betegápoló egyesület, kettő pedig az ipari betegsegélyző pénztárak kiküldötteiből, sem nem munkaadó, sem nem munkás tagok között legalább egy tag a székesfőváros kiküldötteiből választandó. A végrehajtó bizottság tagjainak megbízatása ugyanazon időre terjed, mint a választmányi tagoké.

7. §. Úgy a választmánynak, mint a végrehajtó bizottságnak hivatalból tagja az intézet igazgatója, ki az ülésekre jegyzőt és a szükséghez képest előadót rendel ki.

8. §. A választmányi és végrehajtó bizottsági ülések után a tagok — az intézet tisztviselőit kivéve — öt korona ülésdíjat kapnak, mely vissza nem utasítható.

9. §. Az intézet élén az igazgató áll, kinek az összes hivatalnokok és szolgák alá vannak rendelve. Az igazgatót a kereskedelemügyi m. kir. minister nevezi, illetve rendeli ki.

Az igazgató az intézetet vezeti, a teendőket az alkalmazottak között, kik közvetlenül neki vannak alárendelve, megosztja, hatóságokkal és felekkel szemben az intézetet képviseli.

Az intézet többi alkalmazottait az igazgató javaslatára a végrehajtó bizottság szótöbbséggel választja.

10. §. A munkaközvetítői intézet igénybevétele teljesen díjmentes.

11. §. Az intézet egy férfi, egy női és egy tanonczosztályból áll. E három osztály helyileg is egymástól lehetőleg elkülönítendő. A férfiosztályban ezenkívül lehetőleg elkülönítendő a mesterséget tanult munkát keresők és a mesterséget nem tanult munkát keresők közvetítése.

12. §. A munkaadóknak a betöltendő helyekre vonatkozó jelentései és a munkát keresők jelentkezései élő szóval, telefonon vagy írásban történhetnek. Minthogy azonban az intézet személyzetének a munkátkeresők munkakönyveibe vagy egyéb irományaiba betekintést kell nyernie, ez utóbbiaktól lehetőleg személyes jelentkezés követelendő. Az írásbeli jelentkezésre szolgáló nyomtatványok az intézet helyiségében a hivatalos órák alatt úgy a munkaadók, mint a munkát keresők részére ingyen adatnak.

13. §. A munkaadók jelentkezéseire vonatkozólag az *A)* minta szerint kiállított űrlap töltendő ki abban az esetben, ha nem tanoncz kerestetik. A munkát keresők (tanonczok kivételével) jelentkezései alkalmával a *B)* minta szerint kiállított űrlap töltendő ki.

A tanonczot kereső munkaadók részéről a *C)* minta szerint kiállított űrlap töltendő ki.

A munkát kereső tanoncz részéről pedig a *D)* minta szerint kiállított űrlap töltendő ki.

14. §. A jelentkezések lehetőleg időszerinti sorrendben intézetnek el, azok azonban, kiknek ellátásra szorult gyermekei vannak, másokkal szemben előnyben részesülnek.

15. §. A munkát keresők jelentkezései alkalmával az intézet hivatalnoka az illető jelentkező munkakönyvét és esetleges bizonyítványait megnézi és a jelentkezési lap átvétele után a munkát keresőnek az *E)* minta szerint előjegyzési lapot ad. Ezen előjegyzési lap 30 napig érvényes és kívánatra az intézet helyiségeiben való tartózkodás alkalmával előmutatandó.

16. §. A munkaadók és a munkát keresők bejelentő lapjai az *F)* és *G)* minta szerint összeállított iparcsoportok és iparszámok szerint kezeltetnek. A bejelentő lapok 30 nap elteltével, ha az intézet a fél kivánságát nem is teljesítette, megszűnteknek tekintetnek. Ha azonban az illetők újonnan jelentkeznek, a bejelentés újabb 30 napig érvényes.

17. §. Ha valamelyik munkát kereső részére az intézet üres

állást ajánl, az illető munkát kereső az intézet helyiségében *H*) minta szerint kiállított ajánló lapot kap kézhez, vagy az ajánló lapot elküldi az intézet postán az illető részére. A munkát kereső az ajánló lappal ellátva, az azon megnevezett munkaadónál haladéktalanul személyesen jelentkezni és ugyancsak az ajánló lapon bizonyíttatni köteles, hogy fölfogadtatott-e, vagy sem. A munkaadó arról, hogy részére munkás küldetett, külön levelezőlapon is értesítendő. A munkát kereső felelős azért, hogy az ajánló lap legkésőbb másnap az intézetnek visszaküldessék. Ha ez nem történik meg, az illető munkát kereső elveszti előjegyzési jogát.

Azok számára, kiknek az intézet munkát adni nem tudott, kívánságukra erről igazolvány adatik.

18. §. Azon munkaadók, kiknek ipartelepe nem a fővárosban, vagy nem annak közelében van, még mielőtt hozzájuk munkások küldetnének, az illető munkások felől tájékoztatandók és ez utóbbiak csak azon esetben küldendők az illető munkaadókhöz, ha ezek a nyert tájékoztatás után ebbe beleegyeztek és az utazási költségek fedezése tekintetében megállapodások jöttek létre.

19. §. Az intézet a munkakeresletről és kínálatról hetenként lapok és falragaszok útján kimutatásokat tesz közzé és működésének eredményéről a fentartó hatóságoknak negyedévenként és évenként statisztikai kimutatások összeállítása útján is beszámol.

20. §. Az intézet helyiségeiben a kívánatos tisztaság és rend fentartása tekintetében az intézet házszabályai intézkednek, melyeknek végrehajtása tekintetében az igazgató rendelkezik, kinek határozatai ellen a végrehajtó bizottsághoz felebbezésnek van helye.

21. §. Az intézet a földmivelésügyi m. kir. ministerium kebelében működő gazdasági munkaközvetítő intézménnyel, úgyszintén a székesfőváros területén, valamint a vidéken lévő munkaközvetítéssel foglalkozó ipartestületek, társulatok és egyesületekkel, valamint a munkanélküliség enyhítésével foglalkozó intézményekkel kapcsolatot, illetőleg összeköttetést tart fenn, mely viszony külön szabályozásnak van fentartva.

22. §. Sztrájk és munkakizárás esetén az intézet a munkaközvetítést rendesen folytatja.

23. §. A jelen ügyviteli szabályzat a kereskedelemügyi m. kir. minister jóváhagyását igényli. Ugyancsak az ő jóváhagyását igényli minden ezen eszközlendő módosítás is (ide nem értve természetesen az iratmintákon esetleg eszközlendő módosításokat, melyek a végrehajtó bizottság hatáskörébe tartoznak). E módosításokra nézve a kereskedelemügyi minister előzetesen a fentartó hatóságokat is meghallgatja.

(M.)

Foglalkoztató műhely.

A józsefvárosi általános közjótékonyági egyesület a munkanélküliek helyzetének javítására érdekes kísérletet tett, foglalkoztató műhelyt állított fel, a mely már majd három hónapja működik. Lesz alkalmunk a Közgazdasági Szemle hasábjain nem sokára részletesebben tárgyalni a munkanélküliség kérdését és különösen az annak orvoslására szolgáló intézmények és rendszabályok való értékét megállapítani. Ezúttal csak a legfontosabb adatokat akarjuk bemutatni e fog-

lalkoztató műhelyről és örömmel észleljük azon socialis-reformatorikus szellemet, a mely annak felállítására vezetett. E foglalkoztató és munkásközvetítő műhely, mert ez a teljes czíme, 1899. október 19. óta áll fenn és ugyanazon év deczember 31-ig 60 munkanap forgalmáról nyertünk adatokat. Ez idő alatt összesen 2389 munkás dolgozott a műhelyben. Ugyanazt a munkást, ha többször megfordult a műhelyben, csak egynek számítva, összesen 474 egyén foglalkozott a műhelyben. Ezek között volt 395 férfi és 79 nő. A naponként foglalkozók legkisebb száma volt 1, legnagyobb száma 62, az átlag 39 és 40 között. Egy-egy munkás legkevesebb 1, legtöbb 16, átlag 5 napot dolgozott. A 474 egyén foglalkozása szerint 53 csoportra oszlott, volt:

Napszámos	152	Mészáros	4	Bognár	1
Asztalos	29	Ügynök	4	Csapos	1
Varrónő	27	Ács	3	Czímfestő	1
Bolti szolgáló	26	Fodrász	3	Esernyőjavító	1
Kovács	25	Hentes	3	Érczesizoló	1
Lakatos	25	Kefekötő	3	Faszobrász	1
Czipész	21	Kertész	3	Gépész	1
Czímíró	18	Molnár	3	Kalapos	1
Szabó	18	Szizgyártó	3	Kerékgyártó	1
Kereskedő	14	Cserepező	2	Kéményseprő	1
Kőműves	11	Bádgos	2	Köteles	1
Nyomdász	10	Hirlapíró	2	Mechanikus	1
Mázoló	6	Kárpitos	2	Reszelővágó	1
Esztergályos	5	Kőfaragó	2	Szakács	1
Könyvkötő	5	Rajzoló	2	Timár	1
Érezöntő	4	Sütő	2	Tűzilegény	1
Kocsis	4	Aranyműves	1	Üveges	1
		Aranyozó	1		

A foglalkoztató műhely munkabér kiadását reggeliben, ebédben, éjjeli-szállás utalványban és készpénzben, valamint az előállított cikkek megküzelítő értékét a következő összeállítás mutatja. Megjegyezzük, hogy a munkások öt csoportban dolgoztak: ruhát varrtak, kötelet téptek, tollat fosztottak, fát vágtak, követ zúztak.

Munkabér fejében kiadtak:

2283 adag reggelit à 6 fillér	137 kor. 28 fill.
2324 » ebédet » 20 »	464 » 80 »
1559 utalványt éjjeli szállásra à 10 fillér	155 » 90 »
Készpénzben	229 » 66 »
Összesen	987 kor. 64 fill.

A karácsonyi ünnepek három napjára a munkaszünet miatt a deczember 23-án alkalmazott 50 munkanélkülinek kiadtak 150 adag ebédet és 78 darab éjjeli szállásra szóló utalványt, ezek értéke

37 » 80 »

Összesen 1025 kor. 44 fill.

A ruhavarrás, közuzás, tollfosztás és favágásból befolyt készpénzösszeg

212 » 58 »

Felruházó szakosztály részére varrott ruhácskák után

75 » 60 »

Összesen 288 kor. 18 fill.

Raktáron van két kocsi, nagyrészt alágyujtónak feldolgozott fa és 40 kilogramm kötélből tépett kőcz.

Mandelló.

Munkás-otthon.

A józsefvárosi általános közjótékonyági egyesület már 1896-ban hozzálátott egy munkás-otthon megteremtéséhez. Az a cél lebegett az egyesületet szervezők előtt, hogy a munkások és kivált azok, a kik szorosabb családi kötelék nélkül állanak a nagy városban, végzett munkájuk után az est szabad óráit az otthon helyiségeiben nemesebb szórakozással tölthessék. Eleinte a Baross-utczában csak egy nagyobb teremből állott a munkás-otthon; a régi földszintes épület az utca színvonala alá süllyedt, falai nyirkosak voltak, szellőztetéséről alig volt gondoskodva, de már 1897. decemberében a VIII. kerületi előljáráóság palotájának souterainjében ingyen egyesületi helyiséget nyert a székes fővárostól. A bejárat a Kis Stáció-utczából nyílik, a tágas terem négy részre van osztva, azok közül az egyik az olvasó, szellőztetőkről kellően gondoskodtak, a termet. Auer-égők világítják. A munkás-otthonnak már jelentékeny könyvtára van, körülbelül másfélezer kötet, melynek címjegyzéke egész kis füzetet tölt ki. Jellemző, hogy a könyvtár alkotása idején a nagyközönséghez fordultak könyvadományért, de e felszólításnak alig volt sikere, a gazdag gyűjtemény beszerzése azután egy emberbarát áldozatkészségének köszönhető. A munkás-otthon forgalmát és folytonosan emelkedő jelentőségét a következő kis statisztikai kimutatás tünteti fel:

	1896	1897	1898	1899
Látogató	7.954	9.208	11.971	15.359
Olvasó	139	548	893	3.100
Tea	10.478	12.062	16.852	21.245

*Mandelló.**Az ország közállapotai.*

A magyar kir. kormány 1898. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai érkönyv. Budapest, Athenaeum 1899.

Kétségkívül czélszerű és örvendetes intézkedése az 1890: XXXV. t.-cz. 5. §-ának, hogy a kormány működéséről szóló jelentést az ország közállapotainak vázolásával és a statisztikai adatokkal egybefoglalva egy kötetben egyesítette. Az egyes ministeriumoknak túl nagy terjedelmű jelentései helyébe így egy kisebb, de egységesebb kötet lépett, melyről azt kívánóok, hogy minél több ember forgassa. Mert hiszen kétséget nem szenved, hogy az ujkori alkotmányos életnek eszméi csak úgy valósulhatnak meg, ha az ország minden polgára érdeklődik a közügyek iránt és a tényleges viszonyok részletei iránt tájékozódik. Tudvalevő dolog, hogy az Egyesült-Államok már régóta nagy gondot fordítottak, költséget nem sajnálva az összes közügyeknek reportokban való vázolására és ismeretes, hogy e reportok Amerikában bárkinek kívánatra ingyenesen megküldetnek. Évről-évre növekedik azok száma, a kik az amerikai reportokat szorgalmasan lapozzák és nemcsak szakszerű politikusok és tudósok íróasztalán, hanem a munkásnak kunyhójában is meg lehet azokat találni és bizonyos, hogy az amerikai democratia nagyra fejlődése és a gazdasági és társadalmi kérdések kellő méltatása külső kifejezése e hivatalos jelentések elterjedtsége, becsben tartása. Épen ezért az első kifogás, a melyet az előttünk fekvő jelentéssel szemben

hangoztatnunk kell, az, hogy úgyszólván a nyilvánosság kizárásával jelent meg; képviselők, hatóságok és az ujságok megkaphatták e jelentést, de már a nagyközönség még könyvkereskedői úton sem tud hozzáférközni. Ezen mindenképen változtatni kell.

Az előttünk fekvő kötetben sok érdekes adatot találunk, de megvalljuk, a tájékozódás nem könnyű, mert noha a jártasabb ember tudja, hogy mily fejezetben mily kérdést keressen, mégis elengedhetetlen követelmény, hogy ily gyűjtő munkát részletes betűsoros tárgymutatóval lássanak el. Egyéb dolgokat is nélkülözünk a jelentésnek egyes részeiben. Így hasznos volna, ha e jelentés a törvényhozási és kormányzati tevékenységnek mintegy évi kimutatását elkészítve, táblázatosan feltüntetné egyrészt az alkotott törvényeket és kibocsátott rendeleteket, másrészt az év végén mérleget készítve felsorolná, hogy mily törvényjavaslatok vannak a ház asztalán letéve és várják elintézésüket. Az egyes ministeriumok fejezeteit csak úgy találomra átnézve itt is, ott is találunk hiányt. Így a kereskedelemügyi ministerium jelentésében a munkáskérdésnek bővebb tárgyalását nélkülözzük; a régi gyárvizsgálói jelentések, a melyek eleinte külön, majd pedig a kereskedelemügyi minister jelentésében kerültek lenyomatásra, sokkal több anyagot tartalmaztak, pl., hogy csak egyet említsünk, a gyárvizsgálók tevékenységére vonatkozó jelentésből, ép úgy, mint az ide csatolt statisztikai táblázatokból nem tűnik ki részletesen, hogy mennyiben állapították meg a gyárvizsgálók azt, vajon a munkásvédelmet célzó intézkedéseket foganatosítják-e vagy sem?

Az a tény, hogy 6076 gyártelep megvizsgálásánál — a mint az a jelentésből kivehető — 11,648 esetben volt intézkedés szükséges mulasztások vagy rendetlenségek miatt, kellően bizonyítja, hogy a mi szegényes munkásvédelmünk is mily meg nem felelően van végrehajtva. Ez intézkedéseket tartalmuk szerint ismernünk kellene, hogy de lege ferenda belőlük következtenni lehessen.

A vallás- és közoktatásügyi ministerium jelentésében, sajnálatunkra, az olyannyira fontos jogi oktatási reformnak összesen négy sor jutott. Igaz, hogy az e tárgyra vonatkozó törvényjavaslatok az egyetemekkel és a jogi akadémiák fentartóival már közöltettek; de elvégre oly fontos s az egész országot érdeklő nevelési, bíró- és hivatalnokképzési ügy ez, hogy erről minél bővebb tájékozást óhajtanánk.

A statisztikai évkönyv beosztása nem tér el az azelőtti évben külön kiadottétól, sok becses adatot és összeállítást tartalmaz. Kíváncsnak tartanók, hogy az egyes táblázatok nem részenként, hanem az egész évkönyvön végig, folytatólagosan volnának számozva és hogy azokról ugyancsak pontos tartalom- vagy tárgymutató készülne, mert nem szabad mindenkiben azt a jártasságot feltételezni, hogy majd 400 oldalnyi statisztikai táblátömkelegben kiismeri magát. Hogy a mezőgazdasági munkabérek érdekes statisztikája és a már a két év óta várt baleseti statisztika miért nem jutott bele az évkönyvbe, nem tudjuk.

De mindez a kritika nem vesz el semmit abból, a mit ez ismertetés elején mondtunk: felette örvendetes ezen évkönyv megjelenése. Néhány szerkesztési javítással és kellő terjesztés mellett idővel a magyar közönség nagyfontosságú olvasmányává válhatik.

Mandelló.

Közgazdasági Évkönyv.

Székely Sámuel: Politikai és közgazdasági Évkönyv 1900. Singer és Wolfner. Budapest, 1900.

Külföldi minták után indulva készült ez Évkönyv, a melynek közgazdasági és statisztikai része bennünket is érdekel. Szalai Béla, Gelléri Mór és tán a szerkesztő tollából eredtek az államháztartás, államvagyon és államadósság, a földművelés, ipar, közlekedés, posta című fejezetek. Nagyjában compilatió alapulnak az ily címek alatt közlött számbeli adatok s kár volt helyenként az ellenőrzés elősegítésére a forrásokat meg nem nevezni, melyekből merítették. Helylyel-közzel több magyarázatra is lett volna szükség. Így pl. az 535. és 536. oldalon lenyomtatott állami kiadások és bevételek nyilvánvalóan bruttóbevételek, de ezt a nagyközönség olvasójának meg kell mondani. Helyesebb is lett volna a netto tételeket közzétenni, mert csak azokból lehet igazán következtetéseket levonni. S ha az Évkönyv szerkesztője a Közgazdasági Lexikon-t lapozgatja, ott a szükséges adatokat meglelheti. Nem tudom, honnét merithette az Évkönyv az 543. oldalon közölt, a külföldi államadósságokról szóló összeállítást. Valószínűleg másod vagy harmad kézből származnak ez adatok. Az év megjelölése nélkül, hogy országonkint mily időpontra vonatkoznak, értékük sincs, de nem is ellenőrizhetők. Ily észrevételünk volna még több is, de reméljük, hogy azok száma az Évkönyv következő évfolyamainak megjelenésénél mindinkább csökkenni fog.

Mandelló.

Telepítés.

Károlyi Sándor gróf: A telepítés kérdéséhez. A Hazánk külön lenyomata. Stephanaeum, Budapest, 1900.

Közvetlenül a telepítési enquete összeülése előtt jelent meg e füzetecske, a mely egészen magán hordja szerzője érdekes személyiségének bélyegét. Az a közvetlenség, a mely a gróf Károlyi Sándor beszédében mindig megvan, a mely látszólagos ötletszerűséggel, de tényleg egy mélyen gyökerező társadalom-világfelfogás alapján rakja össze gondolatmozaikját, e füzetecske minden oldalán visszatükröződik.

E társadalom-világfelfogás, a mely nézetem szerint egyik magyar államférfiúban sem volt meg régtől fogva oly pregnansan, mint gróf Károlyi Sándorban: a socialpolitikai irányzat. Lesz még módunkban a telepítési kérdésnek egészéről bőven nyilatkozni és így ezúttal csak kiemeljük, hogy Károlyi Sándor gróf nem barátja az állami telepítésnek, hanem kellő állami ellenőrzés mellett a magyar gazdasági egyesületek szövetségére akarja bízni a telepítés műveletét. Azt is hangoztatja gróf Károlyi e füzetben, hogy a középosztályosokat is kell telepíteni; nem tudom megítélni, hol kívánja a szerző a határt a kis- és középbirtokos között megvonni, de bevallom, hogy a szó mindennapi értelmében a középbirtokos-osztály telepítését kivihetőnek nem tartom. Két kitünő maximát állít fel a telepítésről. Az egyik az, hogy a telepesnek, midőn vásárol és telepedik, jó üzletet kell csinálni; a másik pedig az, nem szabad megengedni, hogy az

emberek többet vegyenek, mint anyagi képességük megengedi. E két elv felállítása, úgy hisszük, a mult bírálatát zárja magában.

Kiinduló pontját különben gróf Károlyi Sándornak a nemzeti culturpolitika alkotja, faji szaporodásunkat elegendőnek nem tartja és telepítés útján akarja a magyarságot a nemzetiségek közé beékelni. Gróf Károlyi e kiinduló pontját nem tudom egészen a magamévá tenni, nem mintha nem helyeselném elejétől végig nemzeti culturpolitikáját, de attól tartok, hogy a telepítés nem az egyedüli, nem is a kellő eszköz annak végrehajtására. Meggyőződésem szerint a telepítésnek és a vele rokon társadalompolitikai irányzatoknak főfeladata egészséges kisparaszt-osztály teremtése és annak számbeli gyarapítása. Nemzetiségi szempontok itt csak másodsorban és csak a kivitelnél jöhetnek figyelembe.

Mandelló.

Agrarismus.

Az agrarismus harcza a kereskedelem és ipar ellen. Egy kereskedő véleménye. Budapest, 1899.

Vérvörös táblájú, ritka éles tollal megírt füzet viseli ezt a nevet s rendes röpiratocskáink modoránál alaposabban foglalkozva két kérdéssel, nevezetesen a gabona előrevételével s az őrlési forgalom megszűnésének hátrányaival. Az érdekességet s ügyességet nem lehet megtagadni az írótól, a ki valószínűleg közel áll a tőzsdei élethez, de sajnáljuk, hogy utoljára is részletesebb fejtegetések helyett két miniszterre pályázik, egyiket dicsérve.

(h.)

Idegenforgalom.

Szerény: Az ország és fővárosunk idegenforgalma. Singer és Wolfner. Budapest, 1899.

Szerény secessió formájú röpiratot adott ki, a mely idegenforgalmunk emelésére s fürdőink föllendítésére akarja a kormánynak és közönség társadalmunknak figyelmét fölhívni. A 78 oldalas munka rendkívül elevenen és meggyőzően van írva, bár nem germanismusok nélkül. Úgy azok a fejtegetései, melyek saját hanyagságunkra, mint Németország és Románia kitűnő intézkedéseire vonatkoznak, valamint fürdőhelyeink csekély látogatottságáról és drágaságáról szóló kimutatásai valóban méltók a megszívlelésre. A szerző gyakorlati tanácsokkal is szolgál, melyek megvitatása nem tartozik a Szemle körébe, a hol mindössze azt kell megjegyeznünk, hogy Szerény számításai értelmében külföldön fürdőző honfitársaink mintegy 24 millió forintot vinnének ki évenként az országból. Úgy hisszük, hogy ez eleven röpirat a szerzőjének nemcsak hazafias buzgóságáról tesz bizonyosságot, de sokat látottságáról és agitáló képességéről is.

(h.)

Nemzetközi statisztikai intézet.

Körösy József: Jelentés a nemzetközi statisztikai intézetnek 1899. szeptember havában Krisztiániában tartott üléséről. Budapest, 1899.

Az intézet e jelentés szerint a halálokok nomenclaturájával, a világszámlálás, szegényügyi, termékenységi statisztika, standard számítás, műveletlen népek számlálása, születési statisztika, bűnügyi

statisztika, mezőgazdasági és iparstatisztika kérdéseivel foglalkozott. Jól esett olvasnunk, hogy Kőrösy széleskörű tudásának mennyi hasznát láttuk, valamint azt is, hogy jövő évben Budapestre készülnek az intézet tagjai. (h.)

Egy milliárd korona.

L. 40,000.000. Mr. Carnegie's Conundrum. Review of Review's Annual 1900. London, 1900.

Fellette érdekes könyv, melyet Stead a Review of Review szerkesztője, most karácsonyra irt. Tudvalevő, hogy Carnegie, az amerikai aczél-király óriási vagyonát, a melyet 1 milliárd koronára becsülnek, nem akarja örökösére hagyni, hanem életének hátra levő részét arra akarja szálni, hogy kieszelje, mint lehetne ez óriási vagyont helyesen társadalmi célokra fordítani. Carnegie nemcsak milliomos, hanem érdekes szónok és író is; tőle ered az a mondas, hogy szégyenletes, ha valaki mint milliomos hal meg. Carnegie volt az, a ki Wealth czimen 1889-ben tanulmányt irt, a mely különösen felkeltette Gladstone figyelmét, úgy hogy az ő birálata után, e könyv e czimmal: Gospel of Wealth nagyon elterjedt. Az előtünk fekvő kötet sok érdekes adatot tartalmaz. Benne van mindenekelőtt a Carnegie életrajza, s kit nem érdekelne ily óriási vagyonnak, tisztességes munka útján való szerzése. Van benne sok érdekes statisztikai adat az Angliában és Amerikában végrendeletileg jótékonyági célokra fordított milliókról és végül egész serege a javaslatoknak, hogy pénzével Carnegie valószínűleg mit fog csinálni. Mert róla fel nem tehető, hogy ő a jótékonykodás chablonos útján haladjon, hiszen maga azt állította, hogy a mai jótékonykodás $\frac{9}{10}$ része kidobott pénzt jelent. Fentemlitett könyvében mintegy útmutatást dolgozott ki arra, hogy mit tegyenek a milliomosok pénzükkel és abban egyetem, könyvtár, kórház, tudományos intézetek, nyilvános parkok, hangverseny-termek, közfürdők alapítása játsza a főszerepet. Stead maga úgy látszik azt szeretné, ha Carnegie vagyonát valami óriási nemzetközi egyetem felállítására fordítaná, a mely hivatva volna az emberi tudás szétdaraboltságát megszüntetni és mindazt, a mit az emberi elme a civilisatio haladásával megteremtett, egyesítve juttatná a boldogabb utókornak.

Mandelló.

Objectiv sociologia.

Adolphe Coste: Les principes d'une sociologie objective. Alcan. Paris, 1899.

Nemsokára ott leszünk, hogy külön könyvtárt állíthatunk össze azokból a munkákból, a melyek a sociológiából épen a sociológiát akarják eltüntetni, különben pedig fölhasználják a népszerű nevet, hogy saját külön tanrendszerüket árulják benne. Habozás nélkül ezek közé kell sorolnom Coste munkáját is, melynek neve »Objectiv sociologie« lenne, voltaképen pedig sociometrikus kísérleteknek és a tudományok schematismusának a foglalata.

A szerző habozás nélkül kijelenti, hogy ő a sociológiát meg akarja menteni a psychologia behatásától, elmondja, hogy a sociológiát a történelem és demographia adják, a társadalmi tudományt

ketté vágja sociológiára és ideológiára, végül pedig azt bizonygatja, hogy az egyéni akarathoz mily szerepe lehet a társadalom körül — és mindezek mellett azt hiszi, hogy sociológiát ír s hogy a ki az ő könyvét olvassa, az sociológiát olvas, a melynek még folytatása is készül.

Ezen bevezetés után azt hiszem, most már csak arra felelhetek, hogy mi van ebben a 244 lapnyi munkában — a sociológián kívül. A feleletem az, hogy kettő: a tudományok hierarchiájának és módszerének megbeszélése. (I—VIII. fejezet) és (különösen) Anglia, Franciaország és a Német birodalom állapotainak számbeli összehasonlítása. Igaz, hogy közben Comte vagy Spencer egy-egy törvénye is a papirosra kerül, de sajnos, a rövid fejezetek oly hirtelen rohannak végig az egész világtörténeten a pharaóktól kezdve Arkwright találmányáig, hogy virgoncz ötletszerűségénél egyebet nem kapunk.

A tudományok rendszerének és módszerének megírásánál találkozunk egynémely figyelemre méltó megjegyzéssel; az egész létra Comte táblázatára van alapítva, avval az ujitással, hogy azt a problémát, mely a sociológiának a psychologia előtt vagy a lélektan után való elhelyezésére vonatkozik (s mely Greefnek is annyi fejtörést okozott), akként akarja megoldani, hogy a biologia után közvetlenül a sociológiát teszi s ennek hegyébe teszi az ideológiát.

A munka második részében, a sociometrikus kísérletekben egy nagyon ügyes, sőt figyelemreméltó dolog van, nevezetesen szerzőnknek az a próbálkozása, hogy az egyes országok lakosságának számát az illető államok nagyvárosainak népszámával combinálva felállítja az országok műveltségi fokozatát egymáshoz viszonyítva; így »Autriche-Hongrie« a kilencedik helyre jut, a mi — Oroszországot leszámítva — körülbelül megfelelne tényleges helyzetünknek. Ezután következik a részletesebb összehasonlítás, mely — miként előbb jelzem — Angliát, Frankhont és a németeket állítja egymás mellé. Ennél arra a bűvészetre kell az olvasót figyelmeztetnem, a melylyel Franciaországot hol az egész német birodalom, hol csak Poroszország adataival veti egybe Comte, — a szerint, a mint neki szüksége van rá. De még így is rosszul üthetne ki néha az összehasonlítás a francziák részére, ha nem segitené szerzőnket az a mondása, hogy *sociologiatlag* ugyan ez így meg úgy van, de — *ideologiatlag* mégis csak Franciaország a győztes. Lám, mire jó a tudományok hierarchiája!

A könyv különben kellemes s könnyű olvasmány, melynek végére érve a legnagyobb részét menten elfeledjük. *Hegedüs Loránt.*

Culturphilosophia.

Ludwig Stein: An der Wende des Jahrhunderts. Versuch einer Culturphilosophie. Mohr. Freiburg i. B., 1899.

Hazánkfia, a berni tanár, e kötetben összegyűjtötte húsz különböző tárgyról szóló értekezését, a melyek nagyrészt napilapokban, vagy folyóiratokban már megjelentek. Az értekezések, irányukat és a tárgyalási módot nézve, a tudományos és szépirodalmi termékek határvonalán állanak; az összekötő kapcsolatot mindannyiuk között a fejlődéstani criticismus és az e világfelfogásból eredő társadalmi optimismus alkotja.

Mandelló.

Görög társadalom és világfelfogás.

Abr. Eleutheropulos: Die Philosophie und die Lebensauffassung des Griechentums auf Grund der gesellschaftlichen Zustände. Hoffmann. Berlin, 1900.

Érdekes kísérletre vállalkozott e munka szerzője. A történelmi materialistikus felforgást bele akarja magyarázni a görög philosophiába és a legfontosabb görög philosophiai korszakokat az illető kor gazdasági viszonyainak vázolásával akarja megértetni. Előadásának elvontsága, vagy a német nyelvnek nem kellő kezelése azonban igen homályossá teszük előttünk egyes fejtegetéseinek tulajdonképeni tartalmát és czélját.

Mandelló.

Orosz ipartörténet.

M. Tugan Baranowsky: Geschichte der russischen Fabrik. Felber. Berlin, 1900.

Érdekes gazdaságtörténeti munka, a mely az összes nyomtatott és számos eddig ismeretlen levéltári forrás alapján készült. A szerző marxista, a materialistikus történelmi világfelfogásnak híve és a fejlődést a social-oekonomiai milieu változásából magyarázza. Kutatásának kiinduló pontját a XVIII. századbeli kereskedelmi gyári vállalatok teszük. Ezek a XVIII. század folyamán a kényszermunkán alapuló nemesi gyárakká lesznek, majd a kustarj-ik szervezéséből kiváló capitalistikus gyárnak adtak helyet. A kustarj-ik földdel is rendelkező kézművesek, különösen a fonó-szövőipar terén; fejlődés szempontjából tanulmányozva: szervezett házi iparosok. Szerző gazdaságtörténeti fejtegetései felette érdekesek és különösen nyugot-európai ipari forradalom (1760—1820) ismerőjének érdekes összehasonlításokra adnak alkalmat. Könyve második felében a jelenlegi állapotokat vázolja a szerző, ide értve a gyári törvényhozást is. E munka olvasását nem ajánlhatjuk eléggé a gondolkozó sociologusnak; a nyugot-európai chablonszerű fejlődéssel szemben felette érdekes, új, értékesíthető anyagot tartalmaz.

Mandelló.

Say életrajza.

Georges Michel: Léon Say sa vie, ses oeuvres. Calmann Levy. Paris, 1899.

A Say-k immár egész nemzetgazdasági családot alkotnak Franciaországban. Jean Baptiste, a nagyapa, e század elején nagyban hozzájárult *Traité d'Economie Politique*-jával, hogy Smith Ádámot Franciaországban megismerték. Mint a nemzetgazdaságtan tanára a *College de France-on* fejezte be életét. Fia, Horace Emil, a francia közgazdasági társaság egyik megalapítója volt és úgy a *Journal des Economistes*-ban, mint a *Dictionnaire d'Economie Politique*-ban számos közgazdasági czikket irt. Az 1847—48-as nagy ipari enquête, a mely csaknem 32.000 ipari vállalatot vizsgált meg és 64.000 gyárostól nyert felvilágosítást, majdnem kizárólag az ő érdeme.

A harmadik Say: Jean Baptiste Leon, 1826-ban született Párisban. Négy ízben volt pénzügyminister; a senatus elnöke is volt és közgazdasági munkáinak száma igen nagy. Léon Sayról, ki 1896-ban halt meg, életéről és munkáiról számol be Michel kötete és ez életrajz a XIX. század utolsó három évtizedének érdekes kortörténetét

vázolja. A francia gazdasági liberalismust hű és nemes tradíciók alapján képviselte Say, erősen küzdött úgy a védvamos irány, mint a fejlődő socialismus ellen. A gazdag polgári középosztálynak jó példánya volt ő és meg kell neki adni, hogy elméleti liberalismusa ellenére nem egy fontos socialpolitikai reform-munkához nyújtott segédkezet. Nem hiszszük, hogy tudományos munkáit sokáig fogják olvasni. Inkább csak a korát jellemző termékek azok, semmint nagy befolyású gondolkodást eláruló alkotások. *Mandelló.*

Államtudományi Lexikon.

Handwörterbuch der Staat'swissenschaften, herausgegeben von Conrad, Elster, Lexis, Loning. Zweite gänzlich umgearbeitete Auflage. Zweiter Band. Fischer. Jena, 1899.

Bámulatos a német közgazdasági irodalom termékenysége, csak 1897-ben jelent meg az államtudományi szótár második pótkötete, 1898-ban jelent meg a Wörterbuch der Volkswirtschaft in zwei Bänden és ime már a Handwörterbuch második kiadásának második kötete is előttünk van. Tartalomban gazdagabb, terjedelemben nagyobb, szerkesztésben egységesebb és typographiai kiállításban, már különösen a gothikus betűknek latinnal helyettesítése és írásának jobb megválasztása folytán, tetszetősebb. Elvitázhatatlan tény, hogy a közgazdasági, pénzügyi, gazdaságtörténeti és statisztikai tudományoknak nagyobb compendiuma, mely a leíró anyagot jobban foglalná össze, nincsen. Érthető is, hogy ily nagy anyaggyűjteményt csak számos író közreműködésével lehet teremteni és főleg oly nemzet vállalkozhatott e nagy munka létesítésére, a melynek több, mint 20 egyetemén, számos műegyetemén és egyéb iskoláin tanítják a közgazdaságtant és a melynek irodalmilag is magas színvonalon álló hivatalnoki kara van.

Felesleges talán mondanunk, hogy egy ismertetés keretén belül még a kötet tartalmát is alig említhetjük. A kötet *Arnd*-tól *Büsching*-ig terjed. A legfontosabb nagyobb, tanulmányszámba menő cikkek a kivándorlásról, bankügyről, paraszt-felszabadításról, a bányászatról, a népeségügyről stb. szólnak. A külföldi munkatársak száma is erősen megnőtt és ez hozzájárul az országoként való leírások és ismertetések kibővítéséhez.

A magyar vonatkozású kérdések feldolgozása meg nem felelő. E kötetbe különben magyar munkatárs nem is irt; magyarországi ügyeket érint *Philippovich* cikke a kivándorlásról, *Grünberg* cikke a paraszt-felszabadításról, de egyik sem ismeri eléggé az ide tartozó magyar anyagot. Kivánatosnak tartanók, hogy a Handwörterbuch szerkesztői, ha már másképen nem, úgy a Magyar Közgazdasági Lexikon alapján Magyarországra vonatkozólag kiegészítsék egyébként páratlan, kitűnő és nélkülözhetetlen nagy munkájukat. *Mandelló.*

Közgazdaságtani elmélet.

Alfred Marshall: Elements of economics of industry. 3. edition. Macmillan. London, 1899.

Kétségtelenül a világ legkitűnőbb közgazdaságtani elméleti kézikönyvecskéje. A mióta 1879-ben Marshall és felesége e könyvet megírták, számos változáson ment át és az új harmadik kiadást is szervesen átdolgozták. *(M.)*

Pénzügytani vezérfonal.

J. Conrad: Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie III. Teil. Finanzwissenschaft. Fischer. Jena, 1899.

Conrad előadásai alapján állította össze a közgazdaságtan, pénzügytan és statisztika vezérfonalát, melyekből a harmadik füzet utóbb jelent meg. E pénzügytani füzet határozottan a leggyengébb mindannyi közül. Hagyományos módon tárgyalja az adókat, az államháztartás ügyét és egy külön fejezetben a porosz és az angol pénzügy fejlődését. De a pénzügytannak különösen az amerikai irodalomban mutatkozó újabb tudományos irányzatáról ép oly kevésbé vesz tudomást, mint az osztrák iskolának a pénzügyi tudomány terén elért nagy sikereiről. A hagyományos pénzügyi tudományra pedig ráfér, hogy azt újjá alkossák és a társadalmi tudomány egyéb ágaival összhangba hozzák.

Mandelló.

Kamatláb.

Reginald Mayne: Der Discout. Fischer. Jena, 1899.

A kamatláb önálló monographiája, a mely a kamatláb alakulásáról szóló különböző elméleteket vázolja, arról egységes elméletet is állít fel. Vizsgálatra kerül a bank-kamatláb a piaci kamatlábbal szemben és az újkori tényleges fejlődésnek megfelelően ez utóbbinak nagy jelentősége kellő kifejezésre jut; azután a disconto magasságát meghatározó tényezők elemeztetnek: a tőke, a pénz-helyettesítők, valamint a discontóval versenyző értékpapír-, report- és lombard-kamatláb. Majd az egyes államok pénzügyi viszonyainak egymástól való függésével foglalkozik a szerző és végül azon rendszabályokat vizsgálja, a melyekkel a bank-kamatláb tulságos emelését helyettesíteni lehet.

Mandelló.

Valuta.

Kalkmann: Die Entwertung der oesterreichischen Valuta im Jahre 1893 und ihre Ursachen. Mohr. Freiburg. 1899.

Valutánk 1893-ban lényegesen az 1892-ben törvényileg megállapított állandó reláció alá süllyedt, 6 3/10-os agio keletkezett. E jelenség magyarázatára különböző körülményeket hoztak fel, a melyek közül különösen az áruforgalom mérlegének alakulása, a forgalmi eszközök túl nagy szaporítása és az értékpapiroknak visszavásárlása szerepelt. Ugyane kérdéssel behatóan foglalkozott a Közgazdasági Szemlében az elmúlt évben ifj. Jankovich Béla. Világos, hogy a valutánk értékének csökkenését főleg a monarchián kívül rejlő okok idézték elő. 1893-ban az európai, valamint az amerikai pénzpiacot nagy mérvben igénybe vették és az amerikai és ausztráliai pénzügyi crisis a discontót erősen felszöktette. A nem arany valutával bíró országok izoláltságáról szóló tan téves és épen ezért Ausztria és Magyarország is megérezték, valamint érzik most is a külföldi magas discontó hatását. A váltóárfolyamok tana is módosul, mert a magán-discontónak újabb időben lényeges kihatását a váltó árfolyamok alakulására szerző is kitűnően kimutatja, de egyáltalában a letéti ügynek utolsó évtizedi nagy kifejlődése még jóval mobilisabbá tette a nagy tőkéket és épen azért a váltó-árfolyamok sokkal

érzékenyebben mutatják már most a reájuk kívülről jövő hatásokat. Szerző különben Ausztria-Magyarországnak az arany paritás fentartására végelemzésben csak a discontó emelését ajánlja. *Mandelló.*

Munkásvédelem.

Georg Evert: Der Arbeiterschutz und seine Entwicklung im neunzehnten J hrhundert. Heymann. Berlin, 1892.

Igen használható kis összeállítás a munkásvédelmi törvényeknek, de czíme kissé követelő, mert a történelmi fejlődés, a mint az különben egy a világ minden országáról szóló és mégis 40 lapra szorított dolgozatban másképen nem lehet, hézagos. A legfontosabb adatokat azonban tényleg megtaláljuk benne. Magyarország a szövegben is szerepel, sőt kivételesen a monarchia »Oesterreich und Ungarnnak« van nevezve, a synoptikus táblázatból azonban kimaradt. Az 1893-as iparfelügyelői törvényt pedig úgy látszik, a szerző nem ismerte.

Mandelló.

Az otthon dolgozó munkás védelme.

E. Schwiedland: Ziele und Wege einer Heimarbeitsgesetzgebung. Gutachten. Dem k. k. Handelsministerium erstattet. Wien, 1899.

A munkásvédő-törvényhozás a legújabb időkig úgy a külföldön, mint a belföldön majdnem kizárólag a gyárban működő munkások helyzetének javítására szorítkozott, az otthon dolgozó bér munkásokra azonban kevés figyelmet fordított. Nálunk az otthon dolgozó munkások ügye nem égető, mert gyárparunk fejlődésének rövid időszaka alatt e munkamód nem harapózhatott el annyira, mint iparilag fejlettebb államokban. A külföldön azonban az otthoni munka az ipari termelés terén számbajövő tényező, melynek káros kinövései és hatásai vannak és a mely ennél fogva bőven reá szolgál a törvényhozás állandó és fokozott figyelmére.

Az otthon való, vagy mondjuk, közvetített munka (Verlagsarbeit) törvényes szabályozásának kérdésével foglalkozik Schwiedland legújabb művében. A könyv czíme ugyan többet sejtet, mint a mennyi benne tényleg foglaltatik. Azt hihetnők ugyanis, hogy positiv javaslatot tesz a szerző a ministeriumnak az iránt, miként szabályoztassék vagy korlátoztassék az otthoni munka, mi történjék a munkások védelmére Ausztriában. Mint a következőkből kitűnik, ily határozott javaslatot a könyv nem tartalmaz, hanem választást enged a külföldön eddig alkalmazott eszközök és módok között, melyeknek tüzetes leírását adja.

A tárgyalást az otthoni munka fogalmának meghatározásával, illetőleg tisztázásával nyitja meg a szerző, négy csoportba osztván az otthoni iparosokat, mely kategóriák azonban nincsenek mereven elhatárolva. Követi ezt az otthoni munka fejlődésének története, visszavezetvén ezt a XVII. századba, mihez szintén szó fér. Majd párhuzamot von az otthoni munka és a gyári termelés mód között, kifejti e kettőnek egymásra gyakorolt hatását, vizsgálja az otthoni munkások által támasztott verseny következményeit, melyek úgy a gyári munkásokat, mint a fogyasztó közönséget érintik és az otthoni munkások helyzetének javítását hangsúlyozza.

Ezen bevezetés után ismerteti a közvetített munka szabályozásának eszközeit, az ezen tárgyban eddig felmerült javaslatokat, valamint az eddig szerzett tapasztalatokat, összesen 15 pontban, melyek kiegészítésül a közigazgatást és a társadalmat e téren megillető feladatokról szól. E fejezet tárgyalásánál helyesebbnek tartottuk volna, ha az otthoni munka eltörlését a szerző nem 7. pont gyanánt sorolta volna föl, mert hiszen az eltörlés nem szabályozási mód, vagy legfeljebb igen gyökeres orvoslás, hanem a fejezetet annak megvitatásával lehetett volna megnyitni, vajon eltörlendő és eltörölhető-e egyáltalában teljesen az otthoni munka és ha igen, mely módok és eszközök volnának erre a legalkalmasabbak, illetőleg mily sikerrel jártak az erre irányuló kísérletek és mily kilátások nyíltak a jövőre? S ezután lehetne szólni arról, hogy az otthoni munkával, mint meglevővel és előreláthatólag fenmaradóval számolva, mely intézkedések szükségesek és ajánlatosak az otthoni és gyári munkások, valamint a fogyasztó közönség védelmére.

Függelékül a szerző a külföldi államoknak az otthoni munka szabályozásáról hozott törvényeit közli. E téren az Egyesült-Államok, Új-Seeland és Victoria járnak elől, az európai államok közül pedig csupán Németország, Anglia és Svájc léptettek életbe szórványosan az otthoni munkára egyes intézkedéseket. Végül a szerző a központi műhelyek felállításával eddig elért tapasztalatokat ismerteti.

Egyébként nem vitatható el a szerzőtől a nagy gondosság és alaposág, melyet úgy e fontos kérdés tanulmányozásánál, mint gazdag anyaggyűjteménye összeállításánál és szakavatott magyarázatánál tanúsított és a mi könyvét az otthoni munka ügyével foglalkozók számára becses forrásművé teszi.

Fenyvessy József.

Trade-Unionismus.

Labour Department: Report on Trade Unions in 1898. London, 1899.

1887. óta jelenik meg az angol munkásügyi hivatal e kitünő jelentése a trade uniókról, melyek szervezetét, beléletét, anyagi viszonyait, bevételeit, kiadásait stb.-t a legnagyobb részletességgel és mégis áttekinthetően tünteti fel. A trade uniók száma 1898-ban csökkent és csak 1267 volt, de e csökkenés nagyrészt csak alaki, mert külön szervezetek összeolvadása is történt. A szakegyletekben összefoglalt munkások száma 1,644.591 volt, úgy, hogy 1897-hez képest 2% emelkedés történt; csekélyebb emelkedés ez, mint 1896-ról 1897-re, a mikor ugyanis 8% volt a gyarapodás. A vasuti munkások szervezeteiben erős apadás állott be, a mi több foglalkozási ág növekedését ellensúlyozza. A fentemlített számból 116.016 nő volt, főleg a fonó-szövőipar munkásai. Az anyagi ügyeket a kimutatás a 100 legfontosabb és legnagyobb trade unióra vonatkoztatja. 1898-ban ezek bevétele volt 1,915.455 £., kiadásuk 1,489.671 £., a vagyon az év végén 2,694.799 £. és tagjaik száma az év végén 1,043.476. Mind a bevételek, mind a kiadások 1897-hez képest csökkentek 1898-ban; ennek magyarázatát abban lelhetjük, hogy 1897-ben a nagy engineer strike volt, a mely külön díjak beszédésére és nagy strike kiadásokra vezetett.

Az elmúlt 7 év adatait összegezve, azt találjuk, hogy a trade

uniók összes kiadása 10,727 366 £. volt, ebből küzdelmi czélokra fordítottak 2,473.036 £-t (23⁰/₀), munkanélküli és egyéb segélyezésre 6,358.609 £-ot (59⁰/₀), egyéb kiadásokra 1,895.721 £-ot (18⁰/₀). A trade uniók vagyona fejenként jelenleg 2 £. 11 s. 7³/₄ d.

A kimutatás a trade uniók congressusának érdekes összeállítását is mutatja 1866—1898-ig. A képviselt, szervezett munkások száma legnagyobb volt az 1890-iki congressuson; ekkor másfél milliónál is nagyobb volt, 1899-ben 1,120.164-et tett.

W. Kulemann: Darstellung der Gewerkschaftsbewegung, gewerkschaftlichen Organisation der Arbeiter und der Arbeitgeber aller Länder. Fischer. Jena, 1900.

Szinte hihetetlennek tetszhetett a trade unionismus irodalmának ismerője előtt, hogy akad még valaki, a ki e kérdés egészéről egy nagy vaskos kötetet fog írni, mert Sidney és Beatrice Webb, Brentano, Waltershausen, Lexis, Schmöle stb. munkáival teljesen kimerítettnek tetszhetett a téma. De Kullmann-nak tényleg sikerült egy olyan könyvet írni, a mely hézagot pótol, noha nagyobb része compilatio. Ő egy nemzetközi kézi könyvet készít a trade unionismus kérdéséről, felölelte az összes munkás-szakegyleteket, a fontosabb hivatalnoki egyesüléseket, a kereskedelmi és vallási egyesületeket és különösen nagy szolgálatokat tett azzal, hogy az egyes szakcsoportoknak nemzetközi szervezéseit ismertette. Ez utóbbi tárgy felderítése nagy utánjárást igényelhetett és nagybecsű eddig ismeretlen anyagot tárt elénk. A munkaadók egyesüléséből helyesen amazokat vontak Kullmann könyvének körébe, a melyek a munkásügyet érintik, nem kerültek tehát tárgyalásra a fogyasztókkal szemben, illetőleg a termelés érdekében alkotott kartellek és trustok; végre a munkások és munkaadók közös szervezeteit is ismerteti. Magyarországról a mezőgazdasági munkások congressusának tárgyalásait az 1897-iki és 1898-iki évből ismerteti, továbbá ipari tanácsunknak alkotásáról és 1899. évi május 21-én tartott szakegyleti congressusról beszámol.

Mandelló.

Socialismus és Marxismus.

Ed. Bernstein: Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Socialdemocratie. Stuttgart, 1899. — Kautsky: Bernstein und das socialdemocratische Programm. Eine Antikritik. Stuttgart, 1899. — Le Bon: Psychologie du socialisme. Paris, 1899.

A német socialisták, kik magukat Marx követőinek tartják, szeretik álláspontjukat a régebbi, utopistikus socialistáktól megkülönböztetni, s ezért tudományos socialistáknak nevezik magukat, a socialismust pedig tudománynak tartják, melynek megalapítói Marx és Engels. És ha figyelemmel tekintjük e két, tévedése mellett is kétségkívül mély gondolkodónak összes iratait, sokkal többet találunk azokban pusztán politikai agitációnál, sőt a Ricardo-féle abstract társadalmi gazdaságtan végső fejlődésénél is; nem kevesebbet, mint egy általános sociologiai elmélet csiráját, mely materialistikus történet-fölfogás néven ismeretes. Fájdalom, az elmélet megalapítói azt csak mint eszmét, majdnem azt mondhatni, ötletet tekintették, nemcsak hogy ki nem dolgozták, hanem még az elmélet csiráját sem találni

munkáikban szerves kapcsolatban előadva. A marxista epigonok pedig theologusokhoz méltó hűséggel csüngenek a mester szavain, úgy, hogy exegetikus irányú dolgozataik a helyzetet nemcsak nem tisztázták, hanem lehetőleg elhomályosították. Ezért szükséges minden alkalommal újból helyreállítani a marxistikus sociológiát az eredeti szétszórt helyekből.* Röviden összefoglalva ez elmélet a következő:

A történeti fejlődésnek, a társadalmi átalakulásoknak okai mindig anyagi körülmények. A társadalom alakja szervezete nem egyéb, mint kifejezése a mindenkori anyagi helyzetnek, tehát az uralkodó gazdasági rendszernek. Ha tehát ez utóbbi változik, e változást a társadalmi szervezetnek követnie kell. De miután a fennálló rend fentartása az uralkodó osztálynak érdeke, ez utóbbi ellene szegül az átalakulásnak, s az elavult jogrendet még egy ideig mesterségesen fentartja. És így a társadalom átalakulása nem egy folytonos fejlődés, hanem legalább időnként rohamos jellegű. Az átalakulás eszköze ugyanis az osztályküzdelen, alakja a politikai forradalom.

Alkalmazva ezt az elméletet korunkra, a jelenlegi termelés jellemvonása a nagy gépekkel dolgozó ipar, mely összpontosított tőkét és munkaerőt igényel. A termelés tehát collectiv. Ezzel szemben a jogrend alapja a magántulajdon. Az ellentét a kettő között tarthatatlan. A collectiv termelésnek megfelelőleg a tulajdonjognak is társadalmivá kell válnia. Ennek az átalakulásnak ellene szegül az uralkodó osztály, a bourgeoisie. De az átalakulás azért be fog következni. Mediuma az osztályharcz, katonasága a proletariatus, alakja a politikai forradalom. De nem szabad hinnünk, hogy a forradalom keresztülvitele egyeseknek, vagy akár a proletariatusnak pusztá akarától függne. Ellenkezőleg, a forradalom nem egyéb, mint egy szem az események szükségyszerű és társadalmi természettörvények által megállapított lánczában, mely nemcsak a saját helyére illik. Jobban részletezve a processus a következő: A termelési tényező a bourgeoisie kezében van, mely éhség által kényszeríti a vagyontalan munkást, hogy céljait szolgálja. A modern technika és forgalmi rendszer magával hozza, hogy csak a nagyban való termelés versenyképes. Minden kereskedelmi crisis új és új kört tesz vagyontalanná s lassanként az összes tőke egynéhány ember kezébe kerül. Ezen egynéhány gazdaggal szemben a számra nézve szaporodó proletariatus változatlan nyomorban marad, s tagjainak semmi kilátása, hogy fölemelkedhessenek. Mikor ez az állapot bekövetkezik, előáll a forradalomnak kedvező pillanat. A proletariatus fellázad elnyomói ellen, azoknak fizetett hadserege vagy elpártol, vagy legyőzetik; a bourgeoisie, mely már csak egynéhány emberből áll, vagyontól megfosztatik s a munkások megteremtik a socialista államot. A változás nem is lesz oly nagy; a munkások és magánhivatalnokok egyszerűen a tőkés helyett az állam alkalmazottaivá válnak.

Ha az ember ezt az elméletet először olvassa, annyira tisztának látja, hogy azt gondolhatná, megfelelő statistikai ismeretek mellett majdnem előre ki lehet számítani a forradalom idejét.** Ez azonban

* Különösen tekintetbe jönnek: Manifest der communistischen Partei. London, 1848. — Marx: Zur Kritik der politischen Oekonomie, előszó, Berlin, 1859. — Engels: Anti Dühring. 3. kiad. Stuttgart 1894.

** Ezt kísérelte meg Chirac: L'agiotage sous la troisième république című munkájában, s 1896-ra jutott számításaiival.

tévedés. Mert ez az elmélet, mint különben többé-kevésbbé minden elmélet, az elkülönítő (isoláló) módszer terméke, mely nem tekintve a valódi tünemények kevésbbé fontos oldalait, az ekkép nyert fogalmakkal operál. Csakhogy e fogalmak csupán gondolatainkban élnek s nélkülözik a valóságot, úgy, hogy az ily fogalmakkal nyert elméletből nem szabad a realis valóságra következtetni. Mert ha egy elméletet bizonyos fogalmakból vontunk le, melyek megfelelnek talán a főköörülménynek, de melyeknél mellőztünk ezer, egyenkint kevésbbé fontos mellékkörülményt, akkor ez az elmélet nem felelhet meg a realis valóságnak, mert lehet, hogy az ezer, egyenkint jelentéktelen mellékkörülmény együttvéve, a realis valóságban többet nyom a latban, mint az az egy főköörülmény, melynek alapján fogalmaink keletkeztek. Így van ez természetesen a marxizmussal is. Alapja, a materialistikus történetfölfogás, sőt gazdasági rendszerünk főmozzanatainak analysisa lehet egészen helyes, — minek kutatásával itt nem akarok foglalkozni — a nélkül, hogy a jövő forradalmára vonatkozó jóslása is igaz lenne.

A német socialdemokrata párt azonban politikai vezéreivel, Liebknecht és Bebellel, s hivatalos publicistájával, Kautskyval, a Neue Zeit szerkesztőjével együtt teljesen magáévá tette a marxista elméletet, mely ezáltal gyakorlati fontosságra emelkedett, oly gyakorlati fontosságra, melyben tisztán tudományos elméletek ritkán szoktak részesülni. Nagy dolog ugyanis, ha egy párt, mely 1893-ban az általános választásoknál 1,783.738 szavazat fölött rendelkezett, melynél a pártvezetőség költségvetése megközelíti a 350,000 márkát, mely egy 52,000 példányban megjelenő hivatalos napilapot (Vorwärts) képes fentartani, politikai magatartását egy sociologiai tantételtől teszi függővé. Ily körülmények között nemcsak igen érdekes tudományos, hanem fontos gyakorlati kérdés is az, vajon a tényleges fejlődés megfelel-e a marxista elméletnek, avagy — annak helyességét elfogadva — a számtalan mellékkörülmény képes-e felfüggeszteni a Marx által analysált főköörülmények előidézte irányzatokat?

Első perczen azt gondolná az ember, hogy ez a kérdés egyaránt alkalmas foglalkoztatni mindenkit, ki a socialis kérdés iránt érdeklődik, sőt különösen azokat, kik magukat Marx tanítványainak és műve folytatóinak tartják. Pedig nem áll. A marxista theoretikusok egyáltalában nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Sőt a mennyiben nem socialista írók érintették is a kérdést, ezt mint ellenséges pártállásból kifolyó, többnyire rosszhiszemű nyilatkozatot, a legjobb esetben kigúnyolták vagy egyáltalában figyelembe sem vették. De a tényeket nem lehetett agyonhallgatni. Már az 1894-ben meghalt Engels kénytelen volt a forradalom folytonos késésével szemben bevallani, hogy Marx és ő túlbecsülték volt a fejlődés gyorsaságát; 1896-ban a Cosmopolis című többnyelvű folyóiratban Shaw Bernardtól, az angol Fabian Society egyik legjelentékenyebb tagjától jelent meg egy cikk, melynek folytán a socialdemokrata párt tudományos organuma többé nem térhetett ki a kérdés elől; az e cikkhez fűződő polemia folyamán azonban a marxisták kijelentették, hogy a Fabian Societynek a Marxétól eltérő nézetei helyesek lehetnek Angolországban, ez állam sajátos viszonyainál fogva, (jöllehet, Marx épen Angolországot tanulmányozta a modern fejlődés tipikus példajaképen), de semmi esetre sem találók Németországra, s egyál-

talán a continensre, melynek viszonyai megítélésére az angol socialisták nem hivatottak. Ezért oly fontos, hogy végre 1898. Bernstein Eduard a stuttgarti socialdemokrata pártgyűléshez intézett levelében felvetette az előbb körülírt kérdést, melyről aztán tavaly (1899) egy 188 oldalas könyvet tett közzé. Bernstein ugyanis nemcsak socialdemokrata, hanem Engelsnek, Marx barátjának személyes tanítványa és végrendelete végrehajtója, mi által a marxisták előtt is igazolva van, hogy a kérdéshez hozzá mer szólni.

Bernstein idézett munkájában első sorban kifejti, hogy abban a rendszerben, melyet Marxismusnak neveznek és mely csodálatos tömkelege az általános philosophiai, sociologiai és közgazdasági elméleteknek, egy politikai pártiránynyal van dolgunk, melyben ha az egész rendszert logikai sorrendben előadják, a politika mint az előbbi elméletek következménye mutatkozik, a történeti sorrendben ellenkezőleg a politika a kiinduló pont. Marx hamarabb volt izgató, mintsem különböző rendbeli elméleteit kidolgozhatta volna, az elméletek keletkeztek és sorakoztak utólag a gyakorlati politikai célok közé. Természetes, hogy a legnagyobb és legtárgyilagosabb gondolkodónál is, mint Marx, a fejlődés e sorrendje szükségképen bizonyos ferde irányba tereli a gondolkodást. Vagy, hogy Bernstein szavaival éljek, Marx előbb volt blanquista, mintsem hogy marxistává lett volna, úgy hogy a marxismusban is van még egy kis blanquismus.

Midőn aztán áttér a tényleges fejlődésre, igen érdekes statisztikai adatokat hoz fel, melyek a marxisták által várt fejlődés részleteit tetemesen megváltoztatják. Ha ugyanis az ember nem elégszik meg az elméleti deductióval, s a tényeket vizsgálja, kiderül, hogy a capitalistikus fejlődés következő négy pontban tér el a jóslástól.

1. Tévedés, hogy a vagyonos osztály tagjainak száma apadna. Mert az ipari forradalom, mely nagyjából már lezajlott, igen sok önálló gazdasági existenciát tett ugyan tönkre, de újakat is teremtett. Különösen pedig a napról-napra complicáltabb termelési, ugymint gazdasági technika egy új osztályt hozott létre. Ez a gazdasági téren működő szellemi munkások, mérnökök, vegyészek, igazgatók, megbizottak, stb. osztálya, kik nem rendelkeznek ugyan saját termelési tényezőkkel, de azért nagyobb fizetésük és műveltségük, s különösen társadalmi összeköttetések folytán, bár szigorúan véve a proletariatushoz tartoznának, érzelmeik szerint a bourgeoisiehoz számítandók.

2. A capitalismus fejlődése nem jár mindenütt párhuzamosan a munkásosztály fokozódó elnyomásával, sőt ellenkezőleg a technika fejlődése, mely intelligensebb munkásosztályt igényel, közvetve legalább a munkásosztály egy részének erkölcsi és anyagi emelkedésével jár, úgy hogy most már Angolországban több mint egy millió munkásra (családaikkal több mint 4 millió ember), nem illenek reá a communista manifestum szavai: »Proletarier, ihr habt nichts zu verlieren als eure Ketten.«

3. A modern technika által szükségessé vált igen nagy üzemek nem jelentik minden körülmények között egyszersmind a tulajdon összpontosítását is, miután a részvénytársaságok folyton terjedő alakja a tulajdonjognak lehetővé teszi, hogy a legkisebb tőkepenészes is részt vehessen a legnagyobb üzemben. Angolországban, hol névre szóló részvények szokásosak, ezt könnyű figyelemmel kíséreni. Bernstein nem is mulasztja el, hogy különösen erre vonatkozólag érdekes adato-

kat mutasson be. Így a czérna-trustnak összesen 12.300 részese van, és pedig 6000 törzsrészvényes, átlag 1200 koronával; 4500 elsőségi részvényes átlag 3000 koronával és 1800 járadéktulajdonos átlag 6300 koronával. És miután trust alig képzelhető egynéhány igen nagy részvényes nélkül, igen sok egészen kis részvényesnek is kell lenni, úgy hogy a forradalmi kisajátítás nemcsak a milliomosokat, hanem e sok munkást és cselédet is sújtaná.

4. Forradalom nélkül évről-évre milliókra menő tőke socialisálódik le a szövetkezetek és a municipiumok vállalataiban. Különösen a szövetkezetekre vonatkozólag bizonyultak tévesnek a marxismus gyakorlati részletei. Így a genfi congressus épen Marx javaslatára foglalt állást a termelési szövetkezetek mellett és a fogyasztási szövetkezetek ellen. Holott gyakorlatilag a termelési szövetkezetek vagy megbuktak, vagy nyereszkes vállalatokká nőttek ki magukat, tehát socialistikus szempontból elfajultak, ellenben a fogyasztási szövetkezetek, mióta a rochdalei pioneerok a szövetkezet helyes rendszerét inaugurálták, Angolországban magában megközelítik az egy milliárd korona forgalmát, úgy hogy a forgalomnak megfelelő tőke socialisálva van. Hasonlóképen socialisálnak tekintendő a községek által a községi vállalatokba, vízvezetékekbe, gáz- és villamos telepekbe, városi vasutakba befektetett tőke, mely szintén több milliárdot teszen ki.*

Mindezen okoknál fogva Bernstein a socialismus végcélját, az összes termelési tényezőknél közvagyonná tételét, nem látja elérhetőnek rögtönzött forradalom útján, míg a lassú fejlődés, mely ugyanabban az irányban halad, csak igen lassan fogja elérni a végcélzt. Helytelen tehát a németországi socialdemokrata párt taticája, mely a »végcélra« törekszik első sorban. Helyes ellenben az angol socialistáké, kik nem is gondolnak a politikai hatalom gyors meghódítására, de annál többet foglalkoznak egyes konkrét problémáknak socialistikus irányú megoldásával. Ezért is tevékenységük súlypontját a municipiumokba helyezik, érintkezésbe kezdenek lépni a szövetkezetekkel és a trade uniokkal.

Ez röviden Bernstein könyvének a tartalma. Igen érdekes, de korántsem új. Mert nem egyéb, mint a Fabian society ismert szempontja** és ezért Bernstein könyve nem is tartalma folytán érdekes, különösen miután ez is a folytonos Marx-féle idézetek és a német párttal szemben ugyan szükséges exegetikus előadási mód miatt csak annak élvezhető, ki Marx és Engels irataiban járatos. Természetes, hogy ez a saját táborából jövő támadás a marxizmus dogmái ellen nem maradhatott szó nélkül, megfelelt rá Kautsky elég terjedelmes könyvében. Kautsky könyvéről nincs sok mondani valóm. Elméleti része nem egyéb, mint felmelegítése a marxisták régi érveinek. Érdekesebb a különös része, melyben statisztikai adatokkal czáfolja Bernsteint. Nem tulajdonítok nagy súlyt az ilyen statisztikai vitáknak; igen jól tudjuk, hogy csak a részletekig menő s egy kérdést, különböző oldalokról megvilágító statisztikai adatoknak van tudományos értékök, s hogy az összetartozásukból kiszakított adatok csoportosításával majdnem mindent be lehet bizonyítani. De ha igaz is, a mit Kautsky bizonyít,

* Lásd az erre vonatkozó adatokat a Londonban 1898. óta megjelenő Municipal yearbook-ban, illetve a cooperative yearbook-ban.

** Röviden és legjobban kifejtette Sham Bernard a »Die Zeit«-ben. Bécs. 1896.

hogy a fejlődés Németországban nem olyan, mint Bernstein angliai adatai után analogia szerint képzelnénk, ez korántsem czáfolat; mert ebből azt is lehet következtetni, hogy Németország fejlődése elmaradt Anglia mögött, hogy Németországban az ipari forradalom még nincsen befejezve, hogy Németországban a capitalismus még destructiv erő, holott Angolországban már elérte constructiv korát.

Kautsky könyvén kívül állást foglalt Bernstein ellen a hannoveri pártgyűlés is, mely elhatározta, hogy a tacticában nem lát változást szükségesnek. Nem első eset, hogy a pártgyűlés elméleti kérdések felett volt hivatva dönteni. És ezzel a kérdés egészen új oldala lép előtérbe. A pártgyűlés határoz a felett, mit szabad egy elvhű socialdemokratának hinni és mit nem. Más szavakkal a socialista küldöttek zsinattá alakulnak, hogy határozzanak a felett, vajon valaki orthodox követője-e Marxnak és Engelsnek, avagy eretnek, vagy schismaticus-e mint Bernstein. Tavaly Le Bon, a jónévű sociologiai, különösen pedig socialpsychologiai író egy könyvet adott ki. A socialismus lélektana címén. Ebben kifejti, hogy a socialismus, bár sok gazdasági és politikai mozzanatot van is benne, alapjában véve vallás, de semmiesetre sem tudomány. És tényleg minden véleménynek valami szentesítésének kell lenni. Vagy rationalis sanctiójának, és ekkor a vélemény tudományos tétel, vagy irrationalis sanctiójának, és akkor hit. Jelesül a gyakorlatban mutatkozik ez a különbség. A tudomány, bármily tökéletes legyen is, megmondhatja, mily eszközökkel lehet bizonyos czélt elérni. De meghatározni a czélt, mely felé kötelesség törekedni, a tudomány nem képes. A technikai tudományok megmondják, miként kell egy folyón hidat építeni, de hogy kellessen hidat építeni, azt már az akarat, nem a tudomány határozza meg. Épen így áll a dolog a társadalmi tudományoknál. A közgazdaságtan és a sociologia megmondhatják, hogy a termelési tényezőknek közvagyonná tétele legkönnyebben érhető el p. o. szövetkezetek útján, de hogy az összes vagyonnak ez a socialisatiója kívánatos-e, azt tudományos érvelések nem dönthetik el. Mert a czél meghatározásánál az igazságra, erkölcsökre stb. kell hivatkozni, mind oly dolgok, melyeknek rationalis sanctiójuk nincs, melyek tehát ha nem is épen a vallás, de a hit kategóriájába tartoznak.

Ekképen érvel Le Bon is ebből a szempontból vizsgálja a socialismus különböző árnyalatait, sa német socialdemokratia zsinatszerű pártgyűlései évről-évre újabb adatokat szolgáltatnak e felfogás mellett.

Mindezek után kinek van tehát igazsága, Bernsteinnek-e, vagy Kautskynak? A kérdés összegezve az, lesz e socialis forradalom, vagy csak átalakulás? Bernstein Marx különböző ítéleteire hivatkozik és azzal végzi könyvének egyik szakaszát, hogy e szerint mégis Marxnak lesz igazsága Marx ellen: nem lesz forradalom, csak átalakulás. Es fejtegetései, melyeket feljebb figyelemmel kísértünk, Anglia példája, a Fabian society tekintélye, mind azt látszanak mondani, hogy Bernsteinnek van igazsága. Ámde a németországi tények viszont azt mutatják, hogy néhány millió socialista hiszi, hogy lesz forradalom, hiszi, hogy a forradalom elkerülhetetlen, hiszi, hogy eredményhez fog vezetni. És igen könnyen meglehet, hogy ez a hit, mihelyt elég erőseknek érzik magukat, mihelyt föltételezik, hogy a hadseregben is kellőkép el vannak terjedve a socialista tanok, tényleg

forradalomba fogja őket vezetni. Igazsága lesz-e akkor Marxnak és a marxistáknak? Első pillanatra, úgy látszik, hogy igen; pedig épen egy ily forradalom bizonyítaná leginkább az egész marxismus téveségét. Ily forradalom ugyanis nem csak a gazdasági helyzet következménye volna, hanem a marxismus hitének ugynevezett ideológiájából eredne. Angliában, a nem marxista országban, a fejlődés talán megfelelné a materialisticus történetfelfogásnak, melyet épen a marxista socialdemokraták czáfolnának meg ideologicus forradalmukkal. Ugy, hogy ez esetben Marxnak nem volna igaza Marxxal szemben.

Gömöry Olivér.

A socialismus bibliographiája.

Joseph Stamhammer: Bibliographie des Socialismus und Communismus Band II. Nachtrage und Ergänzungen. Fischer. Jena, 1900.

Ez Stamhammer érdemes bibliographiai munkálkodásának immár harmadik gyümölcse. 1893-ban tette ő közzé a socialismus és communismus bibliographiájának első kötetét, 1896-ban követte ezt a socialpolitikának bibliographiája; az előttünk levő kötet az első kötetet pótolja és kiegészíti egész 1898-ig. Gazdag anyag az, a melyet Stamhammer műve tartalmaz. Az összes bibliographiai munkálatokat feldolgozta, számos könyvkereskedői és antiquariusi catalogust átkutatott és a két bécsi Menger tanár nagy könyvtárában sok ismeretlen socialistikus és communistikus ritkaságra akadt. E pótló kötet nagy gonddal készült, szerző figyelembe vette mindazokat a figyelemzetéseket, a melyeket a világ legkülönbözőbb részeiből nyert. Teljességre természetesen még így sem tarthat igényt, így pl. Vanderlint (*Money answers all things, London. 1734.*), a ki határozottan a legkorábbi, öntudatos socialistikus írókhoz tartozik, Stamhammer művéből úgy az első, mint a második kötetből kimaradt.

Az anyag feldolgozása ugyanaz maradt, mint azelőtt, szerzőnként sorolja fel az irodalmat és egy kitünően készített, gazdag, vezérszavas tárgymutató lehetővé teszi a szakkérdés szerinti kezelést. A magyar irodalom, fájdalom, nem részesült feldolgozásban, futólagos átpillantás mellett csak egy Magyarországra vonatkozó értekezést találtam, a mely német nyelven jelent meg: Návay: *Tanulmány az alföldi socialismusról*; ennek címében is van két íráshiba. *Mandelló.*

Magyar socialistikus irodalom.

Az 1899-iki év legfontosabb socialistikus sajtótermékei a következők: Szabados Sándor: *Jogot a népnek. A magyar nép kávéja. A komárommegyei socialdemokrata párttanács kiadása. Komárom, 1899.* — Nagy: *Munkás-csarnok. Tollvonások a mai társadalom köréből. Wessely és Horváth. Pécs, 1899.* — *Egy munkás: Fel! dalra, társak. Munkásdalok és szavaltok. Népszava könyvkereskedés. Budapest, 1898.* — Bokányi Dezső (Bracke nyomán): *Munkás-könyvtár. Le a socialistákkal. Népszava, Budapest.* — Bokányi Dezső (Keszler nyomán): *Munkás-könyvtár. Ki rombolja szét a családot? Népszava, Budapest.* — Wolf Hermann után X.: *Munkás-könyvtár. Miért nem maradtam*

néptanító? Népszava, Budapest. — Lassalle Ferdinánd (fordította Brutus): Munkás könyvtár. Mi az alkotmány? Népszava, Budapest, 1899. — Brutus: Marx Károly, a tudományos socialismus megalapítójának korszaka, élete és működése. Népszava, Budapest, 1899. — Brutus: Munkás könyvtár. A társadalom és az általános, egyenlő titkos választói jog. Népszava, Budapest, 1899. — Baron Ede és Weltner Jakab: Munkás könyvtár. Mit mond János gazda a sociáldemokratákról? Népszava, Budapest, 1899. — Marx Károly után Weltner Jakab: Bér munka és tőke. Guttenberg Budapest, 1899. — A magyarországi szakegyletek és szakszervezetek 1899. évi május hó 21. és 22-ik napján tartott első congressusának jegyzőkönyve. Népszava, Budapest. — Népszava Naptár. 1900. évre. Neumayer Ede Budapest, 1899.

E füzetecskék közül nem egy csak újabb lenyomat, nagyrésztük fordítás. A legtanulságosabb anyagot szolgáltatja a Népszava Naptára, a mely Visszapillantás cím alatt az év legfontosabb munkásügyi eseményeit, a strike-okat, tüntetéseket, gyűlésezést, a munkások ellen indított bűnvádi eljárást stb. feltünteti. Külön czikk röviden vázolja a külföldnek socialistikus mozgalmát és a magyarországi munkásegyletek jegyzékét is megleljük a naptárban. *Mandelló.*

Új magyar folyóiratok.

Társadalomtudományi irodalmunk egy új folyóirattal szaporodott. Ez év január havában indult meg a *Huszdik század*, melyben apróbb közlemények mellett két körünkbe vágó tanulmányt látunk: az egyik Berinkey Dénes: Egy szociál-demokrata eretnek kudarcza (Bernstein), a másik Szántó Menyhért: Mezőgazdasági munkás-törvényhozásunk kezdetén.

Szó volt még egy új társadalomtudományi szemle indításáról e címmel: *Positivistá Szemle*, de ennek megjelenése, úgy látszik, akadályokba ütközött.

Ellenben általános revue-irodalmunk egygyel gazdagodott, mert megjelent az *Új Magyar Szemle* első száma. Ebben is három szakmánkba vágó cikket találunk. Ezek: Halász Imre: A kvótaügy; A szociálizmus új irányai; Hertzka Tivadar: A valutarendezés.

(M.)

Sociologiai congressus.

Sociologiai congressust tartottak Genuában 1899. október hó 23—26-jg. A congressus rendezését a Circolo di studii sociali di Genova végezte. Résztvett azon Olaszországnak minden sociologusa, de azonkívül számos külföldi is, ezek között különösen az Institut international de Sociologie tagjai. A congressust Cosentini tanár a »La Scienza Sociale« szerkesztője nyitotta meg. A congressus alkalmat adott arra, hogy egy külön olasz társadalomtudományi társaságot alakítsanak, mely a társadalmi tudományoknak művelését czélozza és külön folyóiratot is fog kiadni. A congressuson előadásra került témák közül felemlitjük a következőket: Buylla: Spanyol munkás-törvényhozás. — Miceli: A szokás sociologiai és jogi alapon. — Neppi: Az állam feladata a modern felfogás szempontjából. — Kovalewsky: A társadalom természetrajza és az össze-

hasonlító módszer. — Mazzarella: A férj jogi helyzete a matriarchalis családban. — Corinaldi és La Grasserie: A colonialis terjeszkedés. — Puglia: Regressiv fejlődés. — Schiff: Feminismus. — Laura: Socialis biztosítás. — Kergall: Mezőgazdasági szövetkezetek. — Posada: Az állam sociologiai eszméje. — Bertrand: Másodfokú oktatás. — Denis: A társadalmi tudományok oktatása a belga egyetemeken. — Fornelli: Az olasz vizsgákról. — Vadalà-Papale: A sociologia különbözése a a philosophiától és a jogtól. — Durkheim: Általános sociologia. — Bernès: Az individualistikus és a társadalmi elv és értékük a sociologiai elmélet terén. — Bianchi: Nemzetiség és faj. — Rossari: A vallás, mint társadalmi tényező. — Bogianckino: Sionismus. — Giovine: A társadalmi reorganisatio és a tudomány. — Cosentini: A sociologia és Vico. — Gambuzzi: A villamosság a sociologia terén. — Goinori: Fejlődéstan alkalmazása a sociológiában. — Barth: Az emberiség erkölcsi haladása. (M.)

Közgazdasági társaságok.

A Magyar Közgazdasági Társaságban az idei felolvasási időszakban eddig öt felolvasás volt: Székely Ferencz: A jelenlegi pénzviszonyokról; Engel Aurél: Jelzálogintézeteink jelzáloglevél-politikájáról; Blum Brunó: Pénzgazdaságunk és a vidéki intézetek; Czeisler Emil: A külföldi váltó mint bankpapir. Jeszenszky Ignác: A telepítés irányelvei és kivitele. Az utóbbi felolvasás szövegét a Közgazdasági Szemle jelen számában közöljük. Az előző felolvasások kapcsán fejlődött vitákra a legközelebbi számokban fogunk kiterjeszkedni.

A Société d'Économie Politique Párisban 1900. január 5-én ülést tartott. Ez ülésen Raffalovich a trust-ökről tartott előadást. A Société d'Économie Politique napirendjén a következő előadások állanak: 1. A baleseti törvény befolyása az iparosok és kereskedők hitelére; 2. Állami beavatkozás a közegészségügy terén (Peschaud); 3. Szolbert befolyása iróinkra (Neymarck); 4. A kereskedelmi szerződések viszonyos hatásáról a francia-amerikai szerződés kötése alkalmából; 5. Nem járulnak-e hozzá a praemiumok egy nép demoralisatiójához (Fleury); 6. A londoni piacz válságideje (Sayous); 7. A bimetalismus vége (Léwy); 8. A protectionismus jól szolgálta-e a gabonatermelők érdekeit? (Schelle); 9. A collectivismus fejlődése (Martineau); 10. A munka és a forgalom szabadsága nem erednek az igazság eszméjéből (Fleury); 11. Adóbeszedés (Turquan); 12. Vizsgálat, hogy mit jelentenek e kifejezések: »igazságos munkabér«, »munkabér feltételei« stb.; 13. cukor és kávé; 14. Perzsia és valutakérdése (Combes de Lestrade).

Az Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre zu Berlin, Berlinben 1900. január 24-én ülést tart, melynek tárgya dr. Eger előadása e czímmel: Die Entwicklung des Eisenbahnrechts aus staats- und volkswirtschaftlichen Bedürfnissen.

Az American Academy of Political and Social Science Philadelphiában 1899. december 14-én tartotta 10-ik évi gyűlését. Ez alkalomból a következő előadásokat tartották. Ely: Közgazdaságtani elmélet az utolsó 10 évben. — Ford: Politikai mozgalmak az utolsó 10 évben. — Speirs: Társadalmi mozgalmak az utolsó 10 évben. (M.)

Közgazdasági irodalmunk.

1886—1900.

I. Közlemény. (A—F.)

Közli: *Barcza Imre*.*

- Acsády Ignác**: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526—64. Budapest 1888.
- A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. Budapest 1893.
 - Közgazdasági állapotaink a XVI. és XVII. században. Budapest 1889.
 - Magyarország Budavár visszafoglalása korában. Budapest 1886.
 - Két pénzügy-történelmi tanulmány. I. A pozsonyi és szepesi kamarák 1565—1604. II. A jobbágy-adózás 1564—76-ban. Budapest 1894.
- Ádám Iván**: Adatok Sümegh történetéhez, Sümeghi reálskola értesítője. Sümegh 1877—80.
- Ádám Gerzson és Joó Imre**: A nagykőrösi ev. ref. főgymnasium története. Nagy-kőrös 1896.
- Adatok Brassó szabad királyi város monografiájához.** Brassó 1892.
- Adóreformok**: A magyar egyenesadó-reformok tárgyában a pénzügyminiszterium vezetésével megbízott miniszterelnök által előterjesztett emlékirat. Budapest 1893.
- Adóhivatalok**: A magy. kir. szolgálatra vonatkozó utasítások és szabályrendeletek gyűjteménye 1—11. füzet. Budapest 1893.
- Ágh Timót**: Emléklapok Pécs sz. kir. város multjából és jelenéből. Pécs 1894.
- Ágoston Károly**: Eperjes alakulása és hajdani jogi szervezete. Eperjesi kir. gymnasium értesítője. Eperjes 1889.
- Agrárismus harcza a kereskedelem és ipar ellen.** Egy kereskedő véleménye. Budapest 1899.
- Agrárpolitika, Magyar — ; A magyar gazdaszövetség válasza Tisza Pistának.** Budapest 1897.
- Agrársocialismus, Az — megoldása Magyarországon.** Budapest, 1897.
- Aixinger László**: A pozsonyi hajósegylet története 1862—87. Pozsony 1888.
- Albu József**: Méhészeti kalauz. Kolozsvár 1887.
- Áldor Imre**: Dósa György és a parasztlázadás. Budapest 1898.
- Államháztartásának az osztrák-magyar monarchia közös zárszámadása az 1886-ik, 1887-ik stb. — 1898-ik évre.** Bécs 1886—1899.
- Állami költségvetés a magyar korona országai részére az 1886-ik, 1887-ik stb. — 1898-ik évre.** Budapest 1885—1897.
- Állam-zárszámadás**: Részletes jelentés az államháztartás, az államvagyon kezelése körül szerzett számviteli tapasztalatokról és az államadósságok ellenőrzéséről. — A magyar korona országainak állami zárszámadása az 1885-ik, 1886-ik stb. — 1897-ik évre. Budapest 1886—93.

* Barcza Imre úr „Bibliographia Hungarica“ czímmel egy a Petrik munkáját kiegészítő mű kiadását tervezte. E munkátaból a közgazdasági részt a Közgazdasági Szemlében közölni fogjuk. — Megjegyezzük, hogy csakis önállóan megjelent művek foglaltatnak e bibliographiában; folyóirat-cikkek tehát csak annyiban kerülnek bele, a mennyiben külön lenyomatban is megjelentek és a könyvkereskedelemben kerültek. Bár tudjuk, hogy e bibliographia nem teljes, mégis hasznos szolgálatot vélnk teljesíteni a magyar közgazdaságtani tudománynak annak közzétételével. Minden közlést, a mely bennünket e jegyzékből kimaradt munkákra figyelmeztet, hálával vesszünk és a hézagot pótolni fogjuk. *Szerk.*

- Államvasutak gépgyára és a diósgyőri magy. kir. vas- és acélgyár igazgatóságának jelentése az 1879—1885. évi üzletről.** Budapest 1880—86.
- Állategészségügy** rendezéséről szóló 1888: VII. t.-cz. kiegészítve a rávonatkozó törvényekkel és betürendes tárgymutatóval. Budapest 1888.
- rendezéséről szóló 1888: VII. törvényezikk végrehajtására vonatkozó rendeletek gyűjteménye, kiegészítve a kapcsolatos törvényekkel és rendeletekkel és betürendes tárgymutatóval. Budapest 1888.
- Alsó-Fehér vármegye monografiája.** I. kötet. Nagy-Enyed 1896.
- Ambro János:** A törvénytelen árvák és hajadon anyák védelmi kérdésének országos rendezése. Pozsony 1887.
- Ambrozovics Béla:** A vasutakból eredő közgazdasági haszon és kiszámítása. Budapest 1887.
- Az ár és a fogyasztás, illetőleg termelés közötti viszony. Budapest 1895.
- Országok gazdasági erejének összeméréséről. A kvóta problémája. Budapest 1897.
- A vámtarifa kérdéséhez. Budapest 1898.
- Andori Sándor:** Szabványos nyomtávolságú helyi érdekű vasutak költségeinek előirányzása. Budapest 1897.
- Aradi kereskedelmi és iparkamara jelentése a kerületét képező Arad-, Békés-, Csanád- és Hunyadmegyének, továbbá Arad sz. kir. városnak általános gazdasági, kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól 1897-ben.** Arad 1898.
- kereskedelmi és iparkamara jelentése az 1886—98. évekről. Arad 1886—98.
- emlékirata a szeszipari válság ügyében. Arad 1886.
- Áruforgalma a magyar korona országainak 1886—95.** Budapest 1887—1896.
- Árujegyekről** hivatalos összeállítás. A magyarországi textilgyárosok által használt. Budapest 1897.
- Árujegyzék** statisztikai, az osztrák-magyar vámterület külkereskedelmére. Budapest 1892.
- Asbóth János:** Beszédok és nyilatkozatok a munkáskérdésről. Budapest 1890.
- Atzél Béla:** Fegyházaink betegülési, halálozási és légürtartalmi viszonyai, összehasonlítva a külföldi viszonyokkal. (Magyar jogászegyleti értekezések, 4. kötet, 40. füzet.) Budapest 1888.
- Azary Ákos:** Az 1888: VII. t.-cz. az állategészségügy rendezéséről. Jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázattal ellátta. Budapest 1888.
- BacsKay Sámuel:** Gyakorlati útmutató a méhek tenyésztésére. Ungvár 1898.
- Badich Ferencz:** Fáy András életrajza. Budapest 1890.
- Bakody Márton:** Iparoktatásunk eredménye 4 év után. Zentai iparisk. ért. 1888.
- Balás Árpád:** Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896. Kiadja a földművelésügyi m. kir. minister. Magyar-Ovár 1897.
- Balás Árpád:** Délnémetország mezőgazdasági viszonyainak vázlata. Budapest. 1892.
- Balássy Ferencz:** Heves vármegye története I. Eger 1897.
- Bálint Imre:** Vám- és kereskedelmi szövetségünk Ausztriával. Budapest 1895.
- Valuta, Bimetallizmus. Budapest 1896.
- Megjegyzések a biztosítási törvénytervezetre. Budapest 1895.
- Gazdasági politikánk multja, jövője. Budapest 1898.
- Zálogleveleinkről. Aranyérték vagy nagyobb kamatozás. Budapest 1899.
- Ballagi Béla:** A mezőgazdasági hitelszövetkezetekről. Budapest 1887.
- Az ipartörvény magyarázata. Budapest 1886.
- Ballagi Géza:** Békésmegye. Budapest 1895.
- Zemplénmegye. Budapest 1895.
- Balogh Arthur:** A társadalmi forradalom (Az anarchizmus). Budapest 1894.
- Balogh Béla:** Putnok mezőváros multja s újabb kora 1881-ig. Rimaszombat 1895.
- Balogh Elemér:** A valuta a gazdasági válságban. Budapest 1896.
- Balogh Ernő:** A zombori takarékpénztár 25 éves története. Zombor 1894.
- Bamberger Béla:** A tőzsdeadó. Adópolitikai tanulmány. Budapest 1895.
- A valutakérdés az észak-amerikai egyesült államokban. Budapest 1890. I. Gazdaságpolitikai tanulmányok. Budapest 1896.
- Bánffy Dezső** nemzetiségi politikája. Röpirat. Budapest 1899.
- Báno Jenő:** Utiképek Amerikából. Budapest 1890.
- Bányász István:** Néhány szó a magyar adórendszerünkhöz. Veszprém 1898.
- Baranyai Gyula:** Polgári iskolai ipartanmühelyeink reformja. Nagy-Szöllős. 1890.
- Baráth Ármin és Stolz M. A.:** A temesvári első takarékpénztár ötvenéves története. Temesvár 1896.
- Barna Ignác, Beck Hugó, Nagy Ferencz és Agoston József:** A magánbiztosítási vállalatokról szóló törvényjavaslat. Budapest 1896.

- Baross Károly**: Földmívelési költségvetésünk 1893. évre Budapest 1893.
- Baross Károly**: Magyarország szőlőtermelésének multja és jelene. Budapest 1896.
- Magyar agrárpolitika. Megjegyzések Tisza István »Magyar agrárpolitika« című röpiratára. (Különlenyomat a »Hazánk« 1897. február 14-iki számából.) Budapest 1897.
- A román buza és a malmok. Budapest 1894.
- Az éhség örültjei. A pellagra Magyarországon. A pellagra Olaszországban. A pellagra betegség. Mi a teendő? Budapest 1899.
- Barta Béla**: Statisztikai tanulmányok a magyar protestantizmusról. Budapest 1890.
- Bartók Béla**: Gazdasági egyesületek vagy gazdasági kormánybiztosok szerveztesenek. Nagy-Szent-Miklós 1886.
- Báttaszéki Lajos**: Az állami tisztviselők ügye. Budapest 1899.
- Bebel Ágost**: A nő és a socializmus. Budapest 1896.
- Beck Lajos**: Az életbiztosításról. Budapest 1895.
- Beck Dénes**: A jelművelek biztosítása. Budapest 1894.
- Beck Hugó**: Tanulmányok a biztosítási jogból, tekintettel a magyar biztosítási törvényre. Budapest 1891.
- A magánbiztosítási vállalatokról való törvényjavaslat indokolása. Budapest 1894.
- Bécsy Márton és Pritisaner Adolf**: A kaposvári állami főgymnasium története. 1806—1895. Kaposvár, 1896.
- Beczner Frigyes**: Az iparos tanulók oktatásának nehézségeiről. Debreczen alsófoku ipariskolai értesítője. 1886.
- Bedő Albert**: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. I—IV. köt. 2. kiad. Budapest 1896.
- Békéssy Károly**: Kolozsvár közgazdasági multja és jelenje. Kolozsvár 1889.
- Beksics Gusztáv**: A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidácziónk, tekintettel a mezőgazdaságra és népesedésre. Budapest 1896.
- A magyar politika új alapjai, kapcsolatban a magyar faj terjeszkedő képességével és a földbirtokviszonyokkal. Budapest 1899.
- A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon. Budapest, 1895.
- Belicza József**: Magyarországi tanítóegyletek statisztikája. Budapest 1886.
- Bellamy**: Egy szocziális regény. Munkásirodalom. Budapest 1892.
- Edward (Csernyei Gy.): Visszapillantások 2000—1887. Budapest 1892.
- Bém József**: Pár szó a dohánykérdésben. Buda 1887.
- Benedek Pál**: Árvízveszélyek és védelmi munkák. Budapest 1889.
- Berecz Sándor**: Szentes város községi főgymnasiumának története. Szentes, 1896.
- Berényi Pál**: Sopronmegye (közgazdasági monografia). Budapest 1895.
- Földadó. Házadó. Keresetadó. Budapest 1899.
- A soproni takarékpénztár 50 éves története 1842—1892. Sopron, 1892.
- Berkeszi István**: A temesvári állami főreáliskola története. Temesvár, 1896.
- Bernát István**: Észak-Amerika. Közgazdasági és társadalmi vázlatok. Budapest 1886.
- Változások küszöbén. Szocziálpolitikai tanulmányok. Budapest 1893. 2-ik kiad. 1899.
- A buza ára, az árcsökkenés oka. Budapest 1895.
- A magyar agrár törekvések célja és jogosultsága. Budapest 1896.
- Zálogba tett Magyarország. Budapest 1895.
- Berzeviczy Albert**: Az ismeretterjesztés eszközei az iskolán kívül. Budapest 1897.
- Besztercebányai kereskedelmi és iparkamarának jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól az 1897. évben. Besztercebánya 1897.**
- kereskedelmi és iparkamarának jelentése a kerületét képező Árva, Bars, Hont, Liptó, Nógrád és Zólyom vármegyék, továbbá Selmech-Bélabánya törvényhat. joggal felruházott szab. kir. városnak közgazdasági viszonyairól az 1897. évben. Besztercebánya 1898.
- kereskedelmi és iparkamara közös ülési jegyzőkönyveinek gyűjteménye az 1897. évről. Besztercebánya 1898.
- kereskedelmi és iparkamara jelentése a kerületét képező megyék közgazdasági viszonyairól. Besztercebánya 1892—96.
- Bezerédy Pál**: Néhány szó Magyarország selyemtenyésztéséről és selyemiparáról. Szegszárd, 1896.
- Biber József**: Az iparostanoncziskoláról az iparosoknak. Berettyó-újfalusi községi ipariskola ért. 1888.
- Biernatek Ede Jenő**: Fogyasztási adók tankönyve. Budapest 1886.
- A jövedékek tankönyve. Budapest 1886.

- Biringer F.: Nyitravármegyei közkórház emlékkönyve. Nyitra 1894.
- Birtokstatisztika: A földművelési m. kir. miniszter birtokstatisztikai kiadványai.
1. A korlátolt forgalmú birtokok kimutatása és Magyarország területének művelési ágak szerinti megoszlása. Budapest 1893.
 2. A hitbizományi, valamint a községi és közbirtokossági birtokok területének és művelési ágak szerinti megoszlásának kimutatása. Budapest 1894.
 3. A kincstári, közalapítványi, továbbá az egyházi és szerzetesi nagyobb birtokok területének és művelési ágak szerinti megoszlásának kimutatása. Budapest 1895.
- Blau Vilmos: A reformált gabonatőzsde. (29 old.) Budapest 1897.
- Bleuer Samu: A javító intézetekről. Budapest 1897.
- Blum Bruno: Pénzgazdaságunk és a vidéki pénzügyintézetek. Budapest 1899.
- Bobula János: A városok és azok polgársága. Czikkorozat. Megjelent a »Szabadkai Közlöny« XV-ik évfolyamában. Szabadka 1890.
- Magyarország iparügye. Budapest 1888.
- Bochkor Károly: Az államgazdasági számtartás rendszere. Budapest 1899.
- Bogdánffy Ödön: A földműves-socialismus és az Alföld öntözése. Budapest 1899.
- Bokor Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika fejlődése. Budapest 1896.
- Bontz József: Keszthely város monográfiája Keszthely, 1896.
- Bor és húsfogyasztási adótörvények és szabályok hivatalos összeállítása. Budapest 1890.
- Borostyán Sándor: A székesfehérvári reáliskola története, 1854—1894. Székesfehérvár, 1896.
- Borovszky Károly (Cautes): A magyar mezőgazdaság helyzete. Budapest 1895.
- Néhány adat a mezőgazdaság jelene és jövőjéhez. Budapest 1886.
- A dohányjövedék Magyarországon. Budapest 1886.
- A dohányjövedék Magyarországon. Budapest 1888.
- Pestmegye mezőgazdasági statisztikájára vonatkozó adatok. Budapest 1888.
- Borovszky Samu: Csanád vármegye története. 1715-ig. I. Budapest 1896.
- Bosányi Endre: Ausztria és a magyar szeszipar. Budapest 1890.
- A malomipar szerepe és jelentősége közgazdaságunkban. Budapest 1892.
- A malom-kérdés. Budapest 1894.
- Bozóky Alajos: A nagyváradi királyi akadémia százados multja. 1788—1888. Budapest, 1889.
- Brassói kereskedelmi és iparkamara jelentése az 1836—1896. évek közgazdasági viszonyairól. Brassó 1886—96.
- Braun Sándor: A vámszerződés. Budapesti V. ker. polg. és keresk. isk. ért. 1891.
- Budapest fő- és székváros költségirányzata az 1886—99. évekre. Budapest, 1885 98.
- zárszámadása és vagyoneleltára az 1886—99. évekről. Budapest, 1887—900.
- halandósága az 1882—90-diki években. Budapest, 1888—98.
- közoktatásügyi statisztikája az 1881—95. években. Budapest, 1888—1900.
- Budapesti építkezések 1895—96. években. Budapest, 1898.
- Budapest fővárosa 1891-ben. A népleírás és népszámlálás eredményei. 3 kötet. 1894—1898. — Szerk.: Thirring Gusztáv.
- székesfőváros Statisztikai Évkönyve I—II. évfolyam. 1874—94. és 1895—96. Budapest, 1894—96. — Szerk.: Thirring Gusztáv.
- Statisztikai Zsebkönyve I—II. évfolyam. Budapest, 1894—96.
- Budapesti, A —, kereskedelmi és iparkamara jelentése a kerületének kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1886—98. években. Budapest, 1886—98.
- áru- és értéktőzsde hivatalos kiadvány. I. Értéküzleti szokások. II. Az értéküzleti leszámolás rendje. Budapest, 1894.
- Buday József: A verseczi állami főreáliskola története. Versecz, 1896.
- Cautes. I. Borovszky Károly. A magyar mezőgazdaság helyzete. Budapest, 1895.
- Chyzer Kornél: Közegészségügyi viszonyaink. Budapest 1896.
- Compass, Magyar —. Pénzügyi évkönyv. I—II. kötet. XIV.—XXVII. évf. Alapította Mihók, most szerkeszti G. Nagy Sándor. Budapest, 1886—1899.
- Csáka Károly: Árva megye gazdasági és közművelődési viszonyai. Trsztenai kath. gimn. ért. 1887.
- Csáky György: Az ünnepi és vasárnapi munkaszünet. Budapest 1890.
- Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I., II., III. kötet. Budapest 1890—1897.
- Dezső: Kőrösmegye a XV. században. Budapest 1893.
- Császár Károly: A kamatláb vázlatos története. Budapest IV. főreáliskola ért. 1888.
- Csathó Alajos: A keszthelyi iparostanoncz-iskola története. Keszthely, 1895.

- Csepi Dani**: Emléklapok a komáromi első takarékpénztár 50 éves történetéből. Komárom 1896.
- Cserháti Sándor**: Az okszerű talajművelés alapelvei. Budapest 1896.
- Csillag Gyula**: Az iszákosság korlátozásáról. Budapest 1894.
— Gyula: A királyi kisebb haszonvételek megváltásáról. Budapest 1888.
- Csippék Ferencz**: A legfőbb társadalmi kérdés. A vallás és a bűnügyi statisztika egymáshoz való viszonyáról. Budapest 1891.
- Csizmadia János**: A földművelő nép munkássága, helyzete, feladata. Orosháza 1896
- Csopey László és Kuppis József**: A viláfgforgalom. Budapest, 1889.
- Czeisler Emil**: A természetéről, a munka és tőke. (A termelési tényezők) hozadékának elmélete. Budapest 1899.
- Daróczy Vilmos**: A dohány Magyarországon. Budapest 1890.
- Deák Farkas**: A kolozsvári ötvös-legények strikeja 1573-ban és 1576-ban. Budapest 1886.
— Gyula: Az erdélyrészi birtokrendezésről. Budapest. 18..
- Debreczeni, A** —, kereskedelmi és iparkamarának jelentése főbb mezőgazdasági viszonyairól 1886—98. Debreczen 1887—99.
- Deil Jenő**: A házalási szabályok magyarázata. Kassa 1887.
- Deminger Imre**: Tanulmány a buza felett. Nagy-Kanizsa 1890.
- Dékány Mihály**: A mezőgazdasági munkáskérdés. Budapest 1895.
- Demkó Kálmán**: A felső-magyarországi városok életéről a XV—XVII. században. Budapest 1890.
— A szepesi jog keletkezése (Zipser Willkühr), viszonya országos jogunkhoz stb. Budapest 1891.
— Lőcse története. Budapest 1898.
- Demografus**: Statisztikai jegyzetek. Egyetemi előadások nyomán. Budapest 1899.
- Déry Károly**: Magyar Bánya-Kalauz. Budapest 1888.
- Des Combes Henrik**: Nemzetgazdaságtani kézikönyv I—III. Debreczen 1893.
- Dietrich Gy.**: Társadalmi kérdések. Budapest 1896.
- Dold István**: Pénz, hitel és váltó. Nagybecskerekai alsófokú ipar- és keresk. isk. ért. 1890.
- Doleschal Alfréd**: A gyermekvédelem. Magyar jogász egyl. érték. IX. 83. Budapest 1893.
- Donáth Gyula**: A modern kultur-államok lakosságának elhatárolása. Budapest 1894.
— Döntvénytár, közgazdasági —. Szerkesztik dr. Ballai Lajos és T. Varga Sándor. Budapest 1890.
- Dubravszy Róbert**: Az állategészségügyi rendeletek gyűjteménye. Budapest 1895.
- Dudás Gyula**: Bács-Bodrog vármegye egyetemes monografiája. I., II. kötet. Zombor 1896.
— A szabadhajduk története a XVI. és XVII. században. Szeged 1887.
- Eberhard Jenő**: Egy 1200 kat. hold kiterjedéssel bíró gazdaság üzemterve. Keszthely 1894.
- Éble Gábor**: Egy magyar nyomda a XVIII. században. Budapest 1891.
— Az ecsedi uradalom és Nyiregyháza. Budapest 1898.
- Ecséri Lajos**: Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság. Budapest 1893
— Telepitési ügyünk. Budapest 1899.
- Egán Ede**: A tejjgazdaság terén az 1886. évben tett intézkedésekről. Budapest 1887
— Szeszadó törvényjavaslat. Budapest 1888.
— Kárpátaink közgazdasági hivatása. Budapest 1890.
— Románia mezőgazdasági viszonyai. Budapest 1887.
— Az országos tenyészkerületek kérdése a tejjgazdaság szempontjából. Budapest 1887.
— Román szomszédaink. Budapest 1886.
— Az erdélyi szarvasmarha-tenyésztés feladatai. Kolozsvár 1890.
— A marhatüdővész veszélye Magyarország mezőgazdaságára. Budapest 1890.
- Egyenes adó-enquête** irományai. A nevezetesebb európai államok fontosabb egyenesadó-törvényei. A magyar egyenesadók történeti fejlődése. Budapest 1895.
- Egyenes adó-reformok** tárgyában összehívandó szakbizottsághoz intézett emlékiratra a pénzügyministerium vezetésével megbízott miniszerelnöknek. Budapest 1893.
- Egyenes adó-statisztika**: Kiadja a m. kir. pénzügyministerium. Budapest 1893.
— Statisztikai adatok az egyenes adó-reformok tárgyában készült emlékirathoz. (Az egyenes adó-statisztika pótfüzete.) Budapest 1895.

- Előadások napirendje a VIII-dik nemzetközi demographiai congresszuson. Budapest 1894.
- Előadói javaslat a mezőgazdasági rendtartásról. Budapest 1887.
- Ember János: A magyar néptanító anyagi helyzete. Ungvár 1886.
- Emőd József: Mit tegyünk? Magyar agrárpolitika az igazi. Budapest 1897.
- Engel Sándor: Magyarország faipara és fakereskedése. Budapest 1892.
- Építésiügyi szabályzat Budapest fő- és székváros területére. Az 1870. évi X. törvényzcikk alapján kiadja a fővárosi közmunkák tanácsa. Második hivatalos kiadás. Budapest 1899.
- Erdei Ede: Az állami italmérési adóról szóló törvény magyarázata. Budapest 1889.
- Erdélyi B.: Fáy András élete. Budapest 1890.
- Érdújhelyi M.: Ujvidék története. Ujvidék 1895.
- Értékpapírok, Tőzsdei. — A budapesti tőzsdén jegyzett értékpapírok ismertetése és magyarázata. Szerkesztik dr. Félegyházy Ágost és Lendvay Sándor. I., II. kötet. Budapest, 1896—1900.
- Észrevételek a mezőrendőri törvényjavaslatra. Budapest 1889.
- Ezredéves ünnepe Magyarországnak. Budapest 1896.
- Exner Kornél: Az egyenesadók reformja. Budapest 1894.
- Egyenes adóreformunk irányelvei. Budapest 1898.
- és Arday J.: Magyar jövedéki büntetőjog. Budapest 1896.
- Fábián Lajos Mór: Gyári iparunk és a kiállítás. Debreczeni keresk. akadémia értesítője 1886.
- Falussy Gusztáv: Az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. t.-cz., annak története, indoklása és végrehajtási utasítása. Budapest 1898.
- Farbaky István: A bányászat a kultúra és közgazdaság szolgálatában. Budapest 1896.
- Farkas Ferencz: Elegendő feltét-e az iparos szakképzettsége az iparos jólétének előmozdítására? Bezdáni iparisk. ért. 1889.
- Farkas Géza: A fényezés. Budapest 1897.
- Farkas Róbert: Kassa árú-megállítójoga. Kassa 1893.
- A vármegyék mezőgazdasági statisztikai monographiák érdekében. Budapest 1891.
- Az állami költségvetés és a nemzeti vagyon. Budapest 1894.
- Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. Budapest 1887.
- J. Trajan. A belényesi görög-kath. főgymnasium története. Belényes 1896.
- Fáy Aladár: Közegészségügyi szolgálat a községekben. Budapest 1899.
- Fáy Béla: Az agrárpolitika és az adórendszer. Budapest 1888.
- Fejér János: Az iparostanonczok oktatása. Piskitelepi iparisk. ért. 1888.
- Fekete Demeter: A kézműiparosság. Belényesi iparosiskola ért. 1890.
- Fekete Gyula: Az iszákosság, annak befolyása a társadalom életrendjére és az ellene való védelem irányelvei. Aranyos-Maróth 1891.
- Félegyházy Ágost: A budapesti tőzsde története 1864—1895. I—II. kötet. Budapest 1896.
- A budapesti tőzsde könyve. Budapest 1898.
- Fellner Frigyes: A nemzeti vagyon becslése. Budapest 1893.
- A kiegészítő vagyonadó és szerepe a magyar egyenes adórendszerben. Budapest 1895.
- Adalék mezőgazdasági hitelpolitikánkhoz. Budapest 1897.
- Adópolitikai dolgozatok. Budapest 1899.
- Felsőoktatásügy Magyarországon. Budapest 1896.
- Felszeghy Ferencz: Biztosítás szövetkezés útján. Budapest 1894.
- Fényes Károly: Gazdasági mozaik. Lugos 1899.
- Fenyvessy Adolf: A pesti hazai első takarékpénztár-egyesület ötven éves története. 1840—1889. Budapest 1890.
- Fenyvessy József: Az egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár ötven éves története. Budapest 1896.
- Ferencz József tudományos egyetem, — A kolozsvári magyar királyi — története és statisztikája. Kolozsvár 1896.
- Ferenczi István: Három ipari intézmény Kolozsvártt. Kolozsvári polgári isk. értes. 1888.
- Ferenczy József: Orsz. közoktatási tanács. Budapest 1896.
- Fest Aladár: Fiume kereskedelme a középkorban. Budapest 1895.
- Filloxeraügy: Jelentés a filloxeraügy állásáról Magyarországon az 1891—93-ik években. Budapest 1895.

- Fináczy E.**: A magyarországi középiskolák multja és jelene. Budapest 1896.
- Findura Imre**: Rima-Szombat szabadalmas város története. Budapest 1894.
- Fischer J.**: Az elmebetegügy Magyarországon. Budapest 1891.
- Földes Béla**: A jegybankok nemesércz-politikája. (Értekezés a társ. tud. köréből XI. 10.) Budapest 1890.
- A jegybankok nemesércz-politikája. (Értekezések a társadalmi tud. kör. XI. 10.) Budapest 1893.
 - A bűnügy statisztikája. Sociologiai tanulmányok. Budapest 1889.
 - Adalékok a magyar hitbizomány kérdéséhez. Akadémiai értesítő. 1894.
 - Az angol egyetemek és a munkásügy. U. o. 1892.
 - A munkásviszony egy modern gyárban. Budapest 1895.
 - Néhány adalék a jövedelmi adó kérdéséhez. Budapest 1894.
 - Társadalmi gazdaságtan. I—II. köt. Második, átdolgozott kiadás. Budapest 1899.
 - Kvóta-tanulmányok. Budapest 1899.
- Földi János**: Magyarország népességének megalakulása. Sümeghi reáliskolai ért. 1887—88.
- Földiák Gyula**: Nemzeti iparunk. (8-r. 32 old.) Budapest 1899.
- Földművelése Magyarországnak** 1896. Budapest 1896.
- Fővárosi közmunkák tanácsának hivatalos jelentése az 1886—98. évekről.** Budapest 1887—99.
- Folkmann János**: A családi lakás tekintettel a közegészségi viszonyokra. Zólyomi elemi iskola ért. 1888.
- Forster Géza**: Miért támadják a Közteleket? Budapest 18 4.
- Fraknói Vilmos**: A magyar kegyuri jog kezdetei Magyarországon. Századok 1893.
- Frank Ódön**: A millenniumi közegészségi és orvosügyi kongresszus tárgyalásai. Budapest, 1899.
- Frater Béla**: Gazdasági és ipari szövetkezetekre vonatkozó (1875:XXXVII. t.-cz. kereskedelmi törvény és 1898:XXIV. t.-cz. a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről) törvényeik rendszeres egybeállítására és magyarázata. (8-r. VIII., 256 old. Budapest, 1899.
- Friedrich Tivadar**: A sör megadóztatása különös tekintettel hazai viszonyainkra. A magyar serfőzők egyesülete által 800 koronás díjjal jutalmazott pályamunka. Budapest 1899.
- Gyárak egészségügyi intézményei. Budapest 1897.

A Magyar Közgazdasági Társaság elnöksége,
igazgatóválasztmánya, számvizsgálói és a tagok névsora
1899. deczember 31-én.

I. Elnökség.

<i>Elnök:</i>	Láng Lajos.
<i>Igazgató:</i>	Halász Sándor.
<i>Főtítkárok:</i>	Mandelló Gyula. Ráth Zoltán.
<i>Pénztáros:</i>	Körösi Imre.
<i>Ellenőr:</i>	Lovag Falk Zsigmond.
<i>Könyvtáros:</i>	Bamberger Béla.
<i>Ügyész:</i>	Fekete Ignác.

II. Igazgató-választmány.

1. Acsády Ignác	23. Hollán Sándor
2. Bálint Imre	24. Horváth János
3. Bedő Albert	25. Jankovich Béla
4. Bernát István	26. Jekelfalussy József
5. Concha Gyöző	27. Jellinek Henrik
6. Deutsch Antal	28. Kautz Gyula
7. Enyedy Lukács	29. Kilényi Hugó
8. Falk Miksa	30. Körösi József
9. Fenyvessy Adolf	31. Krejcsi Rezső
10. Forster Géza	32. Láczy Leó
11. Földes Béla	33. Lévay Henrik br.
12. Gaál Jenő	34. Liphay Sándor
13. Gelléri Mór	35. Lukács Antal
14. Gerő Lajos	36. Mandello Károly
15. Ghyczy Béla	37. Mándy Lajos
16. Gonda Béla	38. Mariska Vilmos
17. Gorove László	39. Matlekovits Sándor
18. Halász Imre	40. Mende Bódog
19. Hegedüs Loránt	41. Miklós Ödön
20. Hegedüs Sándor	42. Nagy Ferencz
21. Heltai Ferencz	43. Neményi Ambrus
22. Hevesi Ödön	44. Neumann Ármin

45. Neumann Károly	48. Schmidt József
46. Pap Dávid	49. Schwarz Gusztáv
47. Popovics Sándor	50. Szabó Jenő

III. Számvizsgálók.

Baross Géza	Emich Gusztáv	Fritz Péter
Beck Dénes		Székely Ferencz

IV. A Társaság tagjai.

a) Alapító tagok.

Burchard-Bélaváry Konrád, főrendiházi tag, Budapest, Sándor-u. 10.
 Budapesti kereskedelmi és iparkamara, Budapest.
 Budapesti nagykereskedők és nagyiparosok Társasága, Budapest.
 Földváry József dr., min. fog., Budapest.
 Magyar országos központi Takarékpénztár.

b) Budapesti rendes tagok.

Almási Balogh Elemér szöv. titkár, Baross-u. 10.
 Acsády Ignác dr., akadémiai tag, Lónyay-u. 16.
 Ágoston József kir. tanácsos, képviselő. Ujvilág-u. 2.
 Aranyosi Miksa keresk. iskolai igazgató, Váczi-körút 22.
 Arányi Miksa dr., képviselő, New-York palota.
 Bacher Emil malomigazgató, Viktória-gözmalom.
 Bäcker Béla pesti hazai takarékp. főpénztárnok, Lónyay-u. 16.
 Bálint Ernő dr., ügyvéd, Erzsébet-körút 35.
 Bálint Imre hirlapíró, Nagymező-utcza 43.
 Ballagi Béla dr., min. titkár, Erzsébet-körút 9.
 Ballai Lajos dr., osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
 Bamberger Béla dr., ügyvéd, Erzsébet-tér 5.
 Bánfi Oszkár pénzügyintézeti tisztviselő, Nádor-u. 4.
 Baross Géza postatakarékpénztári titkár, Postatakarékpénztár.
 Baross Károly, Agrárbank.
 Baross Lajos dr., ügyvéd, Közp. hitelszöv., Kaplony-utcza.
 Barta Arnold, vezérigazgató, Agrárbank.
 Bartóky József osztálytanácsos, Földmívelésügyi Ministerium.
 Batthyány Ervin gr., Gellérthegy.
 Batthyány Tivadar gr., képviselő, Andrassy-út 70.
 Beck Dénes bankigazgató, Erzsébet-tér 1.
 Beck Gyula jelzálogbanki titkár, Nádor-u. 7.
 Beck Miksa bankelnök, Leszámitoló bank.
 Beck Nándor bankelnök, Nádor-u. 7.
 Bedő Albert képviselő Alkotmány-u. 10.
 Beer Béla főkönyvelő, Nádor-u. 11.
 Benke Gyula képviselő, Andrassy-út 5.
 Benedikty Béla osztálytanácsos Budapest, Pénzügyministerium.
 Bernát István dr., szerkesztő, Egyetem-u. 2.
 Biró János bankhivatalnok, Baross-u. 84.

- Biró Tamás min. tanácsos, Keresk. Ministerium.
 Bischitz Arthur tőzsdetanácsos, Széchenyi-tér 3.
 Blum Brunó bankfőtisztviselő, Bankagyület r.-t.
 Bokor Gusztáv dr. közgazdasági író, Lipót-körút 23.
 Bossányi Endre igazgató, Erzsébet-tér 19.
 Böszörményi Oszkár dr., jogtudor, Széchenyi-u. 8.
 Braun Arthur gyáros, Üllői-út 60.
 Braun Sándor szerkesztő, Budapesti Napló.
 Bródy Lajos dr. szerkesztő, Neues Pester Journal.
 Bródy Zsigmond főrendiházi tag, Alkotmány-u.
 Brüll Ignác dr., angol konzul, Váci-körút 26.
 Buday László dr., min. fogalmazó, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Concha Győző dr., egyetemi tanár, Muzeum-u. 19.
 Concordia gőzm. r. t.
 Csillag Gyula dr., egyet. tanár, Földhitelint., Bálvány-u.
 Czeisler Emil bankhivatalnok, Hazai bank r.-t. Dorottya-u. 3.
 Dékány Mihály közigazgatási bíró, Rottenbiller-u. 4/6.
 Delmár Emil jogtudor, Széchenyi-u. 8.
 Del'Medico Ágost gyáros, Kacsá-u. 17.
 Deutsch Antal szerkesztő, Pester Lloyd.
 Dobránszky Péter dr., egyetemi tanár, Aréna-út 52.
 Eber Antal dr., jogtudor, Agrárbank.
 Éble Gábor, író Egyetem-u. 6.
 Egger Gyula gyáros, Városligeti fasor 24.
 Egyedi Lajos nagyiparos, Nagy János-utcza.
 Elek Pál igazgató, Váci-körút 32.
 Első budapesti gőzm. r. t.
 Emich Gusztáv udv. tanácsos, igazgató, Athenaeum.
 Emich Gusztáv ifj. dr., min. titkár, Keresk. Ministerium.
 Engel Aurél dr., ügyvéd, Tükör-u. 5.
 Enyedy Lukács min. tanácsos, Eötvös-u. 11.
 Erdélyi Sándor, Kereskedelmi bank.
 Erdős Kálmán dr., hírlapíró, Nefelejts-u. 54.
 Erzsébet gőzm. r. t.
 Exner Kornél dr. egyetemi m. tanár, Uri-utcza 23.
 Fábry Sámuel igazgató, Agrárbank.
 Fayer László dr., egyetemi tanár, Zöldfa-u. 31.
 Falk Miksa dr., képviselő, Pester Lloyd.
 Falk Zsigmond lovag, igazgató, Hold-u. 7.
 Falk Zsigmond dr., igazgató, Hold-u. 7.
 Farkas Géza dr. fogalmazó, Közoktatási Ministerium
 Farkas Jenő dr. közegészségügyi felügyelő, Erzsébetkórház.
 Farkas László dr., főorvos, Papnövelde-u. 10.
 Farkas Zoltán min. titkár, Lipót-u. 22.
 Fekete Ignác dr., ügyvéd, Béla-u. 3.
 Félegyházy Ágost dr., ügyvéd, Tőzsde.
 Fellner Frigyes dr., ügyvéd, Kecskeméti-u. 1.
 Fellner Henrik igazgató, Keresk. Bank.
 Fenyvessy Adolf gyorsíró-főnök, Kertész-u. 51.
 Fenyvessy József dr., min. titkár, Kereskedelmi Ministerium.
 Fischer Gyula cégvezető, Belvárosi takarékp. Koronaherczeg-u.
 Fischer Ignác igazgató, Erzsébet-körút 27.
 Flittner Frigyes dr., igazgató, Osztrák-Magyar Bank.
 Fodor Jenő dr., min. s. fogalmazó, Keresk. minist.
 Földes Béla dr., egyetemi tanár, Zerge-u. 27.
 Follinus Emil vasuti titkár, Váci körút 37.
 Forster Géza igazgató, Köztelek.

- Forray András min. s. fog., Orsz. közp. stat. hiv.
 Fried Ödön joghallgató, Kigyó-u. 4.
 Friedmann Lipót szerkesztő, Pester Lloyd.
 Fritz Péter kamarai titkár, Keresk. és iparkamara.
 Fuchs Lajos igazgató, Vigadó-tér 1.
 Fuhrmann Ferencz dr., min. titkár, Keresk. Minist.
 Fülöp Kornél, stat. főtitkár, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Fürst Jakab nagykereskedő, Sas-u. 24.
 Gáál Jenő dr., min. tan., műegyetemi tanár, Műegyetem.
 Gaár Vilmos dr., min. titkár, Igazságügyministerium.
 Gajári Ödön képviselő, Vámház-körút 5.
 Gásztmán Samu, banküzlettulajdonos, Teréz-körút 24/B.
 Géber Antal, joghallgató Hunyadi-tér 12.
 Geiger B. Zsigmond tőzsdetanácsos, király-u. 76.
 Geiger Miksa kereskedő, István főherczeg szálloda.
 Gelléri Mór kir. tanácsos, Uj-u. 4.
 Gerő Lajos dr., igazgató, »Pallas«.
 Gergely Károly nagykereskedő, Király-u. 76.
 Ghyczy Béla altábornagy, Vas-u. 14.
 Gizella gőzmalom.
 Glücksthal Lajos, hivatalnok, V. Nádor-u. 16.
 Goldmann Mihály kereskedő, Muzeum-körút 41.
 Gömör Olivér min. fog., II., Zsigmond-u. 11.
 Gonda Béla osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
 Gonda József államvasuti tisztviselő, Báthory-u. 24.
 Gorove László dr., földbirtokos, József-körút 59—61.
 Gratz Gusztáv dr., hirlapíró, Muzeum-körút 38.
 Gunya Béla, banktisztviselő, Agrárbank.
 Gyarmathy Viktor jogtudor, József-körút 53.
 György Aladár író, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Hagenmacher Henrik, V., Katona József-u. 2/B.
 Hajdu József hivatalnok, Hazai takarékp.
 Hajdu László min. titkár, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Hajduska Emil dr., ügyvéd, Földhitelintézet, Bálvány-u.
 Hajnal Vilmos államvasuti felügyelő, Keresk. Ministerium.
 Halász Imre, Budapest, Pesti Napló.
 Halász Manó, Salgótarjáni közzénb. r.-t.
 Halász Sándor dr., osztálytanácsos, Postatakarékp.
 Halász Vilmos cégvezető, Izabella-u. 81.
 Haller Károly dr., ministeri fogalmazó, Pénzügyministerium.
 Hatvany-Deutsch Károly nagyiparos, Nádor-u. 3.
 Hatvany-Deutsch Sándor, nagyiparos, Nádor-u. 3.
 Havas Emil bankigazgató, Leszámitolóbank.
 Hazay István dr., min. titkár, József-körút 9.
 Hegedüs Dezső bankár, Mária Valéria-u. 19.
 Hegedüs Ferencz közigazgatási bíró, Apród-u. 1.
 Hegedüs Károly kir. tanácsos, Népszínház-u. 8.
 Hegedüs Loránd dr., képviselő, Andrássy út 77.
 Hegedüs Sándor kereskedelmi minister v. b. t. t., Hunyady-tér 12.
 Hegyeshalmy Lajos dr., min. titkár, Keresk. Minist.
 Heller Farkas Henrik, kam. fogalmazó, Akadémia-épület.
 Heller Oszkár igazgató-helyettes, Alkotmány-u. 31.
 Heltai Ferencz dr., képviselő, Oszlop-u. 24.
 Herz József igazgató, Bécsi-u. 5.
 Herz Vilmos igazgató, Mérleg-u. 9.
 Herz Zsigmond igazgató, Andrássy-út.
 Herzföld Samu dr., ügyvéd, Váci-körút 32.

- Hevesi Ödön takarékpénztári igazgató, Tükör-u. 2.
 Hoffmann J. Mihály szerkesztő, Andrassy-út 6.
 Hollán Ernő val. b. t. t., Vámház-körút 11.
 Hollán Sándor min. tanácsos, Pauler-u. 24.
 Hollán Sándor ifj. min. fog., Pauler-u. 24
 Horánszky Lajos bankhivatalnok, Agrárbank.
 Horn Antal Ede szerkesztő, Bálvány-u. 19.
 Hornyánszky Viktor nyomdatulajdonos, Akadémia-épület.
 Horváth Elemér min. tanácsos, Mária-Valéria-u.
 Horváth János dr., ügyvéd, Sütő-u. 6.
 Horváth Tivadar ügyvéd, Nádor-u. 4.
 Izsáky Ernő min. főmérnök, Keresk. Ministerium.
 Jankovich Béla dr., földbirtokos, Damjanich-u. 28/A.
 Jekelfalussy József dr., min. tanácsos, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Jellinek Arthur dr., ügyvéd, Lipót-körút.
 Jharaszi Jellinek Henrik vezérigazgató, Lipótkörút.
 Jeney Lajos bizt. igazgató, Vigadó-tér 1.
 Kádár József Ferencz banktisztviselő, Leszámitoló bank.
 Kán Béla dr., kir. tanácsos, Hajó-u. 2.
 Kanitz Géza nagykereskedő, Sas-u. 6.
 Károlyi Sándor gr., képviselő, Eszterházy-u. 21.
 Kégly Sándor osztálytanácsos, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Kenessey Kálmán kir. tanácsos, Keresk. Ministerium.
 Kenéz Béla min. s. fogalmazó, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Keppich Emil földbirtokos, Szobi-u. 3.
 Kéry Gyula, min. titkár, Földművelési Ministerium.
 Kilényi Hugó min. tanácsos, Keresk. Ministerium.
 Koch Antal ifj., bankhivatalnok, Osztrák-magyar bank.
 Kochmeister Frigyes br., főrendiházi tag, Nagykorona-u. 32.
 Kohn Lőrincz bankhivatalnok, Keresk. Bank.
 Kohner Zsigmond keresk. bank alelnöke, Nádor-u. 19.
 Kondor Alfréd, pénztári főnök, Giro és pénztári egyesület.
 Koós Mihály dr., min. titkár, Földművelési Ministerium.
 Koppély Géza földbirtokos, Andrassy-út 34.
 Kormos Alfréd szerkesztő, Almássy-tér 2.
 Kormos Pál hirlapíró, Almásy-tér 2.
 Korányi Frigyes ifj. min. titkár, Pénzügyministerium.
 Kornfeld Zsigmond bankigazgató, Andrassy-út 98.
 Kornin János dr., min. fogalmazó, V. Pénzügyigazgatóság.
 Kornis Miksa főtisztviselő, Generali.
 Körösi József, a f. v. stat. hivatal igazgatója, Andrassy-út 48.
 Kovács Aladár dr., min. s. titkár, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Kovács Gyula dr., kir. tan., ker. muzeum aligazg., Keresk. muzeum.
 Kovács Lipót, szerkesztő, Dessewffy-u. 4.
 Kovácsy Sándor dr., min. tanácsos, Andrassy-út 21.
 Králik Lajos dr., ügyvéd, Teréz-körút 10.
 meyeri Krausz Izidor nagyiparos, Örömvölgy u.
 meyeri Krausz Lajos kir. tanácsos, Andrassy-út 12.
 Krejcsi Rezső dr., kam. titkár, keresk. és iparkamara.
 Lánczy Leó képviselő, kam. elnök, Keresk. Bank.
 Láng Lajos dr., val. bel. titk. tan., egyetemi tanár, Thonet-udvar.
 László Zsigmond min. tanácsos, József-körút 2.
 Lechner Ágost dr., főrendiházi tag, Váci-u. 9.
 Leipziger Vilmos nagyiparos, Nagy-János-u. 7.
 Leitner Zsigmond bankigazgató, Andrassy-út 13.
 Lendvay Sándor szerkesztő, Pénzügyi Hirlap szerk. Miksa-u 11.
 Lers Vilmos dr., min. titkár, Keresk. Ministerium.

- Lestyánszky Sándor osztálytanácsos, Földmív. Minist.
 Lévay Henrik báró főrendiházi tag, Vigadó-tér 1.
 Lévay József dr., min. titkár. Igazságügymin.
 Lichtenberger Ignác bizt. vezértitkár. Riunione, Váci-u.
 Liphay Sándor udv. tan., műegyetemi rektor, Újvásártér 19/a.
 Liptay Béla hivatalnok, Zsibárus-utcza 1.
 Losonczy Lajos dr., min. fog., Podmaniczky-u. 29/a.
 Lujza gőzmalom r.-t.,
 Lukács Antal főrendiházi tag, földhitelintézet.
 Lukács József bankigazgató, Fürdő-u. 6.
 Lukasich Béla min. titkár, Pénzügyministerium.
 Máday Izidor, min. tanácsos, Andrásy-út 94.
 Magyar keresk. csarnok,
 Mahler Gusztáv bankár, Mária-Valéria-u.
 Malcomes Gyula báró, Egyetem-u. 4.
 Mandello Gyula dr., egyet. m. tanár, Sas-u. 6.
 Mandello Hugó bányatulajdonos, Podmaniczky-u. 45.
 Mandello Károly dr., szerkesztő, Sas u. 6.
 Mándy Lajos dr., min. tanácsos, Keresk. Ministerium.
 Mantuanó Rezső dr., min. titkár, Keresk. Ministerium.
 Marczali Henrik dr., egyet. tanár, József-körút 59.
 Mariska Vilmos dr., egyet. tanár, Lónyay-u. 7.
 Markbreit Gyula dr. ügyvéd, Nagykorona-u. 34.
 Matlekovits Sándor dr., val. belső titk. tan., Árpád-u. 5.
 Mátray Elemér államv. főellenőr, Keresk. Ministerium.
 Mattyasovszky Miklós kincstári jogügyi fogalmazó, Rökk-Szilárd-u. 28.
 Mende Bódog szerkesztő, Lónyay-u. 14.
 Metzler Jenő dr., tisztviselő, Dorottya-u. 3.
 Mezei Gyula kereskedő, Erzsébet-tér 7.
 Mezei Mór dr., képviselő, Nagykorona-u. 13.
 Miklós Ödön képviselő, Délibáb-u. 29.
 Morzányi Károly dr., ügyvéd Dohány-u. 36.
 Murányi Elemér dr., ügyvéd, Alkotmány-utcza 15.
 Múth Gáspár jogtudor, Mátyás-u.
 Nagy Ferencz dr., udv. tan., egyet. tanár, Calvin-tér.
 Nagy Sándor, szerkesztő, Alkotmány-u. 28.
 Navratil Ákos min. fog., Lipót-u. 10.
 Nedeczky Gyula osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
 Neményi Ambrus dr., képviselő, Andrásy-út 31.
 Németh József dr., min. titkár, Földmív. Ministerium.
 Neumann Ármin dr., udv. tan., képviselő, Andrásy-út 5.
 Neumann Frigyes nagykereskedő, Nagy János-u. 7.
 Neumann Károly dr., min. titkár, Nagy János-u. 7.
 Neuschloss Marczel kir. tanácsos, Akadémia-u. 6.
 Niamessny Mihály ifj., ügyvéd, Báthory-u. 6.
 Nizsnyánszky István dr. postatak. fog. Postatakarékpénztár.
 Nyiry István dr., ügyvéd, Vadász-u. 42.
 Olgyay Kálmán dr., min. s. fogalmazó, keresk. Ministerium.
 Ormai Mór nagykereskedő, Podmaniczky-u. 39.
 Ormody Vilmos bizt. igazgató, Vigadó-tér 1.
 Paikert Alajos mezög. muzeumi ör. Bajza-u. 32.
 Pálos Géza dr., min. fog., Nagy János u.
 Pap Dávid dr., ügyvéd, Nádor-u. 9.
 Papp Árpád min. osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
 Parchetics László, Bristol-szálloda. Ó-Becse, Bács m.
 Parczer Gyula, bankhivatalnok, Mezőgazd. hitelszöv. Alkotmány-u.
 Parlagi Ferencz igazgató, Mérleg-u. 11.

- Pásztó Jenő a Magy. Kel. Tengerhajózási r. t. főkönyvelője, Felső-erdősor 19/a.
- Perlmutter Alfréd dr., min. fog., Andrássy-út 60.
- Pesti hengermalom r.-t.,
- Pesti molnárok és sütők gőzm. r.-t.,
- Pesti Viktoria gőzmalom r.-t.
- Péterffy Lajos osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
- Picker Ernő dr., bankhivatalnok, Agrárbank.
- Pikler Gyula egyet. tanár, Szentkirályi-u. 22.
- Pless Mór, takarékpénztári igazgató, Károly-körút 19.
- Pollák Illés dr., ügyvéd, Nagy-Korona-u. 34.
- Poór Jakab főnök, Generali.
- Popovics Sándor dr., min. tanácsos, Bécsi-u. 4.
- Popper István mérnök, Eötvös-u. 7.
- Pósa Ernő bankhivatalnok, Nádor-u. 4.
- Pósch Gyula dr., bankigazgató, Nádor-u. 4.
- Preiser Miklós bankhivatalnok, Lipót körút 3.
- Rakovszky Géza orsz. képviselő, Rökk Szilárd-u. 18.
- Ráth Károly kir. tanácsos, Keresk. Muzeum.
- Reich Mór igazgató, Foncière.
- Reiner Zsigmond magánzó, Teréz-körút 40.
- Róth Pál dr., ügyvéd, Erzsébetkörút 28.
- Rózsavölgyi Manó dr. ügyvéd, Podmaniczky-u. 6.
- Rubinek Gyula o. gazd. egyes. titkár, Köztelek.
- Ság Manó dr., ügyvéd, Teréz-körút 35.
- Sarbó Leó igazgató, Andrássy-út 2.
- Sarbó Vilmos igazgató, Andrássy-út 2.
- Sasvári Ármin keresk. muzeumi titkár, Keresk. Muzeum.
- Schmidl Miklós dr., nagykereskedő, Károly-körút 15.
- Schmidt József dr., államtitkár, Kereskedelmi Ministerium.
- Schober Albert min. tanácsos, államvasuti igazgató.
- Schober Béla dr., igazgató, Agrárbank.
- Schwarz Felix bankigazgató, Nádor-u. 4.
- Schwarz Gusztáv dr., udv. tan., egyetemi tanár, Károly-körút 16.
- Schwarz Imre igazgató, Szerencsen-u., Üvegudvar.
- Schwarz József dr., orvos, Váci körút, »Caritas.«
- Schvartz Béla nagyiparos, Városligeti fasor 24.
- Sebestyén Henrik hivatalnok, Epreskert-u. 25.
- Singer Zsigmond szerkesztő, Nagykorona-u. 18.
- Smialovszky Valér dr., képviselő, Alkotmány-u. 24.
- Soltész Vilmos bizt. igazgató, Stefánia-út.
- Somló Bódog dr., egyetemi m. tanár, Andrássy-út 75.
- Somló Gyula banktisztviselő, Leszámitolóbank.
- Somogyi Kornél banktisztviselő, Agrárbank.
- Somogyi Manó dr., pénzügyi fog., Nagymező-u. 19.
- Soós Miklós banktisztviselő, Agrárbank.
- Stettner László dr., igazgató, Ált. Hitelbank.
- Steiner József kereskedő, Vigadó-tér 1.
- Steinhardt Emil főnök, Generali.
- Stetina József dr., min. tanácsos, Államvasutak igazgatósága
- Stiller Mór dr., ügyvéd, Rudolf-rakpart 3.
- Strasser Sándor tőzsdetanácsos, Lendvay-u. 16.
- Strasser Vilmos földbirtokos, Zrinyi-u. 9.
- Szabó Jenő min. tanácsos, Váci körút 37.
- Szabó Ferencz földbirtokos, Kemnitzer-u.
- Szalai Béla, a keresk. r.-t. titkára, Váci körút 32.
- Szántó Frigyes főtisztviselő, Agrárbank.

- Szántó Menyhért min. titkár, Földmív. Ministerium.
 Szápáry László gr., fiumei kormányzó, Szép-u.
 Szathmáry Gyula főkönyvelő, Agrárbank.
 Szathmáry Károly, postatakp. s. titkár, Rudolf-rakpart 6.
 Széchényi Imre gr. ifj., főrendiházi tag, Eötvös-u.
 Székely Aladár, joghallgató, Csengery-u. 20.
 Székely Ferencz takarékp. vezérigazgató, Koronaherczeg-u. 3.
 Székely Miksa dr., gyáros, Wurm u. 3.
 Széll Kálmán m. kir. miniszterelnök, val. belső titkos tanácsos,
 Szikora Zoltán szerkesztő, Sándor-u. 15.
 Szilárd Ferencz ügyvéd, Ferencz-körút 46.
 Szilassy Zoltán orsz. egyes. titkár, Köztelek.
 Szirmai Oszkár igazgató, Zrinyi-u. 4.
 Szitányi Ödön min. tanácsos, Döbrentey-u. 1.
 Szivák Imre képviselő, Egyetem-tér 5.
 Szokolay Kornél szerkesztő, Nemzet szerk.
 Szerényi József min. tanácsos, Keresk Ministerium.
 Tagányi Károly orsz. levélt. igazgató, Orsz. levéltár.
 Teleszky János dr., min. titkár, Pénzügyministerium.
 Thirring Gusztáv dr., főv. stat. hiv. aligazg., Vigadó-épület.
 Thorotzkai Miklós gr., képviselő, Andrassy-út 98.
 Tisza István gr., képviselő, Sándor-u., Degenfeld-palota.
 Tolnai Arnold igazgató, Bálvány-u. 16.
 Tolnay Lajos képviselő, Üllői-út 19.
 Török Jenő Endre szerkesztő, Aradi-u. 40.
 Török Kornél bankár, Merkur r-t, Dorottya-u.
 baranyavári Ullmann Adolf igazgató, Magy. ált. hitelbank.
 baranyavári Ullmann Emil kir. tanácsos, Andrassy-út 23.
 Unger Alajos dr., ügyvéd, Dorottya-u. 3.
 Uray Zoltán államvas. hiv., Külső-Kerepesi-út 13. I.
 Vágó József kamarai fogalmazó, Szöllőkert-u. 6.
 Vajda Izidor igazgató, Váczi-körút 32.
 Vargha Sándor bizt. igazgató, Király-u. 76.
 Vargha Gyula dr., osztálytanácsos, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Vas Ferencz igazgató, Keresk. bank.
 Vásárhelyi Lajos dr., ügyvéd, Délibáb-u. 30
 Veith Béla igazgató, Dalszínház-u. 8.
 Vértessy Sándor ifj., min. fog., Pénzügyministerium.
 Visontai Soma képviselő, Nagykorona-u. 34.
 Vizaknai Antal dr., min. osztálytanácsos, Fő-út 75.
 Vörös László ny. államtitkár, V., Báthory-u.
 Walkó Lajos bankigazgató, Leszámitolóbank.
 Wallon Dezső dr., min. titkár, Pénzügyministerium.
 Weber Frigyes Alfréd bankhivatalnok, Giro- és pénztáregylet.
 Weinmann Fülöp dr., kir. tanácsos, Andrassy-út 9.
 Weisz Fülöp bankigazgató, Keresk. Bank.
 Wekerle Sándor dr., val. belső titk. tanácsos, Damjanich-u. 5.
 Wickenburg Márk gr., min. tan., Államvasutak igazgatósága.
 Wiener Moskó gazda, Erzsébet-körút 1.
 Wittmann Mór dr., ügyvéd, Sétatér-u. 6.
 Wolfner József gyáros, Váczi-körút 12.
 Wolfner Nándor gyáros, Károly-körút 3.
 Wolfner Tivadar képviselő, Andrassy-út 6.
 Zerkovitz Imre dr., ügyvéd, Akadémia-u. 6.
 Zigány Zoltán tanár, Elemér-u. 41.
 Zilahy Simon igazgató, Budapesti Hirlap.

c) *Nem budapesti rendes tagok.*

- Ajkai Béla, földbirtokos, Kisfalud Sopronvármegye.
 Antal Géza, tanár, Pápa.
 Ballagi Géza dr., jogakadémiai tanár, Sárospatak.
 Bartha Béla dr., » » Debreczen.
 Beniczky György, földbirtokos, Csehi.
 Berényi László, hirlapíró, Bécs.
 Berényi Pál, tanár, Sopron.
 Borbély Lajos, vezérigazgató, Salgó-Tarján.
 Breuer Mór ifj., földbirtokos, Eger.
 Bródy Sándor, kereskedő, Ungvár.
 Csöke Ferencz, min. tanácsos, Fiume.
 Czeiner Nándor közg. előadó, Beregszász.
 Deil Jenő, kamarai titkár, Kassa.
 Déri Miksa, igazgató, Bécs.
 Deutsch Zsigmond dr., ügyvéd, Pécs,
 Ecséri Lajos, ügyvéd, Szentés.
 Engel Arnold dr., ügyvéd, Miskolcz.
 Fischer József, bankhivatalnok, Marosvásárhely.
 Fölkel Károly, árvaszéki ülnök, B.-Gyarmat.
 Fränkl Henrik, főkönyvelő, Sopron.
 Gaal Gyula, földbirtokos, Busu Sopronvármegye.
 Gedeon András, banktisztviselő, Miskolcz.
 Greiner Arnold, földbirtokos, Eger.
 Havas Lipót, igazgató, Szolnok.
 Havas Miksa, tanár, Pozsony.
 Herz Jenő, gépgyáros, Miskolcz.
 Hlatky Endre, ügyvéd, Nagyvárad.
 Holesch István, kamarai titkár, Besztercebánya.
 István gőzmalom.
 Janky József, kamarai elnök, Nagyvárad.
 Jónás János, keresk. akad. igazgató, Pozsony.
 Kanitz Dezső, takarékpénztári igazgató, Eger.
 Kanitz Jenő, gyáros, Eger.
 Kautz Gyula dr., bankkormányzó, Bécs.
 Kereskedelmi és iparkamara, Arad.
 » » Besztercebánya.
 » » Brassó.
 » » Fiume.
 » » Győr.
 » » Kolozsvár.
 » » Maros-Vásárhely.
 » » Miskolcz.
 » » Pozsony.
 » » Sopron.
 » » Szeged.
 » » Temesvár.
 Kolba Miklós, papirgyáros, Miskolcz.
 Kovách Kálmán, műszaki tanácsos, Eger.
 Kovách János, főkönyvelő, Szabadka.
 Kovács Pál dr., jogakad. igazgató, Kecskemét.
 Kováts István dr., ügyvéd, Sopron.
 Kövály László, igazgató, Kolozsvár.
 Kulinyi Zsigmond, kamarai titkár, Szeged.
 Lányi Mór, vezértitkár, Szabadka.
 Leigeb Imre, földbirtokos, Derecske, Biharvármegye.

Leopold Gusztáv, gazda, Szegzárd.
 Linzer Béla, földbirtokos, Nagykanizsa.
 Lippich Gusztáv, főispán, Szolnok.
 Magyary Géza dr., jogakadémiai tanár, Nagyvárad.
 Manaszy György, földbirtokos, Temes-Murány, u. p. Bruckenuau.
 Mayer József, gyáros, Murány.
 Milhoffer Sándor, gazda, Ecséd.
 Miskolczi terménycsarnok.
 Nagy Ernő dr., jogakadémiai tanár, Nagyvárad.
 Okolicsányi Miklós, vezértitkár, Eger.
 Pfligler Ferencz, kamarai alelnök, Miskolcz.
 Picker Frigyes. gazda, Belna puszta.
 Pisztóry Mór dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.
 Protovin Géza, kamarai fogalmazó, Temesvár.
 Radvány István, kamarai elnök, Miskolcz.
 Ráth Zoltán, egyet. tanár, Kassa.
 Reiter Gyula, tisztviselő, Szabadka.
 Roszner Ervin b., főispán, M.-Sziget.
 Rózsa Károly, vasuti üzletvezető, Szatmár.
 Sarkady Lajos, kamarai titkár, Nagyvárad.
 Sigmond Dezső, nagyiparos, Kolozsvár.
 Solymássy Endre, tengerészeti főfelügyelő, Fiume.
 Somogyi Béla, hivatalnok, Ipolyság.
 Sümeghy Árpád, földbirtokos, Eger.
 Sugár Ignác, kamarai titkár, Miskolcz.
 Szabadi József, tanár, Székesfehérvár.
 Szabó József dr., ügyvéd, Miskolcz.
 Szabó Kálmán, kamarai elnök, Debreczen.
 Szabó Sándor, jogakadémiai tanár, Sárospatak.
 Szabó Vilmos, földbirtokos, Puszta-Drahi u. p. Balassa-Gyarmat.
 Szávay Gyula, kamarai titkár, Győr.
 Székely György, képviselő.
 Szentpály István, kamarai titkár, Miskolcz.
 Szmollényi Nándor, tanár, Szeged.
 Szolcsányi Hugó dr., jogakadémiai tanár, Nagyvárad.
 Szolnoki mezőgazdasági takarékpénztár r. t. Szolnok.
 Erényi Ullmann Jenő, min. fog., Bécs, közös pénzügymin.
 » Ullmann Lajos, udv. tanácsos, Bécs.
 Vági Jakab, intéző, Győr.
 Vályi Gábor dr., egyet. tanár, Kolozsvár.
 Vannay Ignác, kir. tanácsos, B.-Gyarmat.
 Ybl Felix dr., földbirtokos, Szvetnek u. p. B.-Gyarmat.
 Zorn Vilmos dr., jogakadémiai tanár, Kassa.

A magyarországi telepítések kérdése.

Utóhang a telepítési enquétehez.

»Addig dolgozzunk, míg nappal van; sietnünk kell, mert nincs sok időnk«, e szavak hangoztatásával fejezte be Darányi Ignác földművelési miniszter azt a nagy szakértekezletet, mely január hó 18-tól 23-áig, tehát hat napon át a telepítés kérdéséről élénken és magas színvonalon tanácskozott. A ki az értekezletnek mintegy száz tagjához intézett kérdőpontokat olvassa, azt a benyomást nyeri, hogy annak szerkesztői, ha nem is kizáróan és tisztán, de legalább túlnyomólag telepítés-technikai és közgazdasági tartalmú feleleteket vártak, melyeknek a legközelebb lefolyt néhány év mezőgazdasági munkásmozgalmainak utóhatása esetleg bizonyos socialpolitikai színezetet is adhatott. De hogy ez enquéte felett annyira a nemzeti politika tekintetei és követelményei uralkodjanak, melyek előtt a gazdasági és társadalmi politika szempontjainak szerényen vissza kelljen vonulniok, azt legalább ily mértékben, mint a hogy bekövetkezett, különösen a questionnaire és a meghívottak jegyzékének tudomásul vétele alkalmával senki sem várhatta. Miután azonban az őszre tervezett tanácskozmánynak megtartását akkor elháríthatatlan akadályok gátolták, a meghívottak száma pedig folyton szaporodván, az valóságos agrárparlamentté nőtte ki magát; továbbá miután az általános vita oly mérveket öltött, hogy áramlatának örvényzése az eleinte sokkal fontosabbnak tartott és főleg óhajtott részletes megbeszélést mindenestül elnyelte, más eredmény azonban, mint a fennebb jelzett, alig következhetett be. A nemzetpolitikai mozzanatok előtérbe nyomulását különben a mostani közéletnek egész légköre

mikor általánosságokban való mozgásra felette kedvezők a körülmények, eléggé megmagyarázza. Napjainkban ugyanis az egész helyzet olyan természetű, hogy a nemzeti lét kérdése minden alkalommal elemi erővel merül fel. De hogy arra ez alkalommal ily mértékben szükség volt-e, más kérdés. Hiszen a telepítés célja iránt alig lehetett kétség eddig is; tudja ez országban mindenki, a ki közállapotainkat csak némileg képes mérlegelni, hogy nemzetgazdasági politikát a nagy nemzeti célok szem előtt tévesztésével itt folytatni nem szabad. Hanem a célnak mértéken túl való hangoztatása csak nem lehet egy szakértekezlet feladata? Itt az eszközök és módok lehetőleg beható s alapos megvitatása vagy legalább a szakértők által való részletes előterjesztése lett volna a fődolog.

És ha az enquêten nem történt volna más, mint hogy beszédek tartottak, azt ebben a minőségben sikerültnek bizonyára nem mondhatnók, mert az élő szóval, megengedem, több ízben igen érdekesen és szépen felhozott szempontokat úgy is csaknem mindenki ismerte már, a felemlített adatok pedig oly soványak és szórványosak voltak, hogy azokért épp oly kevésbé lett volna érdemes ezen összejövetelt rendezni, mint azon több irányban nagyon egyoldalú nyilatkozatokért, melyek az értekezlet meglepő mozzanatait alkották.

Mindazáltal az eredményt felszinesnek még sem mondhatni, mivel meg lévén engedve az írásbeli előterjesztés is, felszólalásaik mellett azzal feltűnően nagy számmal éltek a meghívottak. E munkálatok örvendetes módon tanuskodnak arról, hogy az alapos gondolkozás és a lényeg telkarolása iránt való érzék tényleg terjed ez országban. E közlemények a beszédekben érintett szempontok által nyújtott keretnek mintegy tartalmat kölcsönöznek és együttesen oly képet tárnak elénk a települési ügy egészéről s az annak terén követendő irányról, hogy vele a szakirodalomnak is érdemes komolyan foglalkozni.

I.

A telepítés kérdése nem új hazánkban. Hiszen az eredetileg is telepítések által lett európai szerkezetű állam. Az Árpád- és vegyes házi királyok telepítették a legtöbb német s olasz iparos és kereskedő város lakosságát. A bányászatot itt már ekkor túlnyomólag szintén német telepések

virágoztatták fel. A török uralom után az alföld és a déli részek nem kis részben idegen települők révén népesültek be újból, a kik mellett azonban szerencsére magyarok is telepedtek le, úgy, hogy az ország szive ismét a nemzettest közepén doboghatott s megint igaznak bizonyult az a szellemes mondás, mely szerint csodálatos hatalma van e sikságnak magyarokat teremteni. Sőt azon Mária Terézia és II. József korabeli német telepesek is, a kiknek az lett volna feladatuk, hogy elnémetesítsék hazánkat, ha nem is nyelvben, de érzelemben jó magyarokká lettek, a mellett pedig hozzájárultak ahhoz, hogy az ország földje érték, jövedelmezőség és közteherviselési képességben hatalmasan gyarapodjék.

A telepítés azóta sem szűnt meg. Egyes uradalmak és a kincstár részint munkaerő biztosítása, részint a dohánytermelés nagyobb mérvű felkarolhatása végett számtalan telepnek adtak létet.

A telepítés, mint általában, itt is mindig sok áldozatba került. Midőn Békés vármegye a Harruckern család kezére jutott, a vallásuk szabad gyakorlatának biztosítása által beédesgetett települők nemcsak ingyen földet kaptak ott, hanem gazdasági eszközöket és épületfákat is, sőt az új földesúr néhány évig a köztartozásokat is fizette helyettök. A régi temesi bánóság helyén keletkezett törvényhatóságokba lekerült németek és a volt határőrvidék népesége hasonló kedvezményben részesültek. Még korábban a Csernovics Arzén ipeki patriarcha által vezetett szerbek oly kiváló előjogok élvezetébe jutottak, melyek anyagi értéke annak idején szintén igen jelentékeny volt. A korábbi telepes községek továbbá a jobbágyi terhek lerovása tekintetében legnagyobb részt előnyös viszonyok közt éltek és rendszerint nagy és termékeny határokat kaptak. Midőn e század közepén a jobbágyi tartozások megszűntek, mind-ezeknél fogva az ily telepesek gazdag kis-, sok helyen még jómódú középbirtokosokká is lettek.

Az ötvenes évek alatt történt telepítések már nem jártak ehhez fogható teljes sikerrel. Eredetileg csupán munkaerőt voltak hivatva szolgáltatni, minélfogva a telepesek a belsőségen kívül csak néhány hold bérelt földet nyertek, melyet azonban az 1873. évi XXII. törvény-cikk értelmében bizonyos záros határidő alatt megválthattak. Az említett évben a törvényhozás ugyanis abból a felfogásból indult ki, hogy az ily contractualistákat lekö-

tött helyzetökben megtartani nem állott az ország érdekében. Az önállósulás magától nem könnyen ment, azért az államhatalom lépett közbe, hogy a nem egy helyen meglehetősen bonyolult viszonyokat az egyéni földtulajdon szaporítására való törekvés mellett szabályozza. A hivatkozott törvény alapelve az, hogy a föld tulajdonosa által egyeseknek vagy többeknek évi szolgálmányuk fejében határozatlan vagy örök időkre, esetleg a család vagy a férfiág kihaltáig átengedett majorsági birtokterületeket, ha azokon a törvény hatályba léptéig községek keletkeztek, a telepítvényesek évi szolgálmányaik megváltása mellett tulajdonul megszerezhetik. Hasonló előnyben részesítette a törvény azon telepeseket is, a kik bizonyos megállapított időre szóló haszonvételi szerződéseket kötöttek a földesúrral, azonban az ily határidő 1848. évi január első napján lejárt és pedig a nélkül, hogy a szerződés ismét határozott időre megújított volna. Az 1873. évi jelzett törvény mindkét esetben azt a jogot biztosította a telepéseknek, hogy belső és külső telkeiket évi tartozásuk húszszorosával megválthatják és az így kiszámított váltságösszeget 5⁰/o-os kamat mellett húsz év alatt törleszthetik. A határozott időre kötött telepítvényi szerződés a földbirtokost csak arra kötelezte, hogy a belsőséget a valódi értéknek megfelelő árért a telepítvényes tulajdonába bocsátani tartozik; a külsőség megváltása a felek szabad egyezkedésétől tétetett függővé. Ha azután ez nem jött létre s a földbirtokos négy holdat sem volt hajlandó a telepésnek átengedni, ez utóbbi kérhette, hogy valamely kincstári telepen kaphasson helyet.

A kincstári telepésekkel ez időtől fogva folyton rendkívül sok baj volt, mert csakhamar kitűnt, hogy a bérlők-ből telepésekké lett kisbirtokosokra oly törlesztési évi részletek és közterhek súlyosodtak, melyek alatt azok folyton roskadoztak s egyáltalán nem tudtak megélni. Kérvény kérvény után került a kormány és törvényhozás elé, s az illető megyék főbb közigazgatási közegei, a gazdasági egyletek és az érdekelt országgyűlési képviselők (köztük ismételve magam is) nem egyszer jelentékeny mozgalmakat indítottak meg a kincstári telepések javára, melyek hatása alatt sok kamathátralékuk elengedett, vagy azok lefizetésére és általában a váltság összegének törlesztésére a korábbi rövidebb idő helyett 42--50 évi hosszabb időtartam állapított meg.

De a kincstári telepések helyzete ez által sem javult lényegesen, a fizetési pontosság tekintetében pedig általánossá lőn a visszaesés, mert az egyénenként nem kellőleg ellenőrzött hátralékosokkal való enyhébb elbánás előnyeiben részesülni óhajtván, még a tehetősebbek is folytonos késedelemben voltak. Tartozásaik fizetése helyett felesleges pénzeiket gyakran valamely takarékpénztárban gyümölcsözőleg helyezték el.

A csángók visszatelepítése egy nagy nemzeti felbuzdulásnak nem eléggé sikeres következménye volt. Hogy ez könnyebben legyen keresztülvihető, azért keletkezett az 1886. évi IV. t.-cz., melynek lényeges intézkedése abban állott, hogy a tömegesen visszatelepülők az 1879. évi L t.-cz. intézkedéseitől eltérőleg együttes folyamodványuk alapján még az esetben is visszahonosítottak, ha a magyar állampolgárságot hosszas távollétök folytán már el is veszítették.

Van ezenkívül még néhány törvényünk, melyek részint a községi kötelék, részint az adóügy szabályozása közben emlékeznek meg a telepítvényesekről, de ezek épp oly incidentalis alkotások, mint a már említettek. Szerves törvényünk voltaképen csak egy van, az 1894. évi V. t.-cz., melynek küszöbön álló revisiójához anyagot szolgáltatni a szóban levő szaktanácskozmánynak volt rendeltetése. Az utóbb megnevezett törvény három fejezetből áll. Az általános rész nem tevén különbséget a telepítés és parcellázás közt, mindjárt kezdetén úgy rendelkezik, hogy az állam, a magánosok vagy communitások által ujonnan telepítendő községekben legalább 150 telepest kell elhelyezni, a hozzátelepítés alatt pedig valamely már meglévő községnek legalább 10 olyan telepes családdal való megnagyobbitása értendő, a melyek mindegyikének legalább tíz hold területe lesz. Megállapítja továbbá, hogy a község és alkalmazottai, az utak, utcák és más közczélok részére mily területeket fog a telepítő ingyen átengedni. Kimondja a törvény, hogy ha a telepítő az állam, köteles a népoktatás olyan berendezéséről gondoskodni, mely a nemzeti iránynak megfelel. Tehát a telepítésnek politikai szempontja már évekkel ezelőtt is érvényesülni törekedett, a mostani enquêtenek ezirányú követelése tehát nem is új. — A szóban levő törvény a telepítési eljárás módzatait több tekintetben tüzetesen állapítja meg. Így azt rendeli, hogy minden telepesnek legalább 400 négyszögöl

kiterjedésű belső telek adandó. A telepek különböző nagyságúak lehetnek, de a belsőséggel együtt legalább 10 és legfeljebb 80 hold területűek legyenek. Orvosok, állatorvosok, iparosok és munkások részére azonban 4—5 holdas telepek is alakíthatók, de ezek térfogata együttvéve az összes területnek 5⁰/₀-ánál nagyobb nem lehet. Az ettől való eltéréshez figyelemre méltó esetekben kormányi engedelem szükséges. Megemlíti a törvény a közlegelő alakítását is, de annak feloszthatlanságáról nem intézkedik. A vételár megállapítása szabad egyezkedés tárgyát teszi. Annak hátraléka után 5⁰/₀-nál nagyobb kamat nem számítható. Ugyanez a házak építésére adandó kölcsön kamatjának maximuma is. A hozzátelepítésre vonatkozó rendelkezések ezekhez hasonlóak.

Érdekes, a mit a törvény az összes telepítések megajtése esetén mellőzhetlennek kijelentett hatósági közreműködés tekintetében mond. A telepítő vagy hozzátelepítő a telepítésre engedélyt tartozik kérni az illetékes közigazgatási bizottságtól, mely öt tagból álló küldöttség által véteti szemügyre, hogy a megszállandó terület, annak ára s összes viszonyai alkalmasak-e a kívánt célra, és ennek jelentése alapján a kérelem meg-, vagy meg nem adása iránt elsőfokúlag határoz. Az engedélyt azonban, akár adatott be az elsőfokú végzés ellen felebbezés, akár nem, végérvényesen a földmívelési minister adja meg. Ha a szerződés feltételei a telepésekre nagyon súlyosak volnának, a földmívelési minister az engedélyt meg is tagadhatja. Megadatván az engedély, midőn a telepítés annak alapján megtörtént, a telepítőnek azt kellőleg felszerelt okmányban be kell jelenteni a hatóságnak, mely a küldöttséget helyszíni szemle megejtésével bizza meg. Ennek újabb jelentésére támaszkodva azután, ha a telepítő csakugyan minden kötelességének eleget tőn és a helyzet a bejelentett adatoknak megfelel, a közigazgatási hatóság a munkálatokat hitelesíti s a belügyi és földmívelési ministerekhez felterjeszti.

A telepek végleges megalakulása után azonban a telepítvények feletti felügyelet, azok ügyeinek-bajainak hatósági, vagy társadalmi közegek útján leendő gondozása e törvényben nincsen szabályozva. A törvény harmadik részében foglalt zárhatározatok a telepeknek ugyanis csak községi rendezésére vonatkoznak és ezenkívül még csak az mondatik ki bennök, hogy ott csupán mezőgazdaság-

gal foglalkozó telepesekről lévén szó, ez a törvény nem alkalmazható ipari munkások telepítésére és azon esetekre, midőn elemi csapások folytán bekövetkező ujjáépítések céljából lakóhelyek áttétele válik valahol szükségessé. Az állam telepítéseire vonatkozó külön határozatok a második részben foglaltatnak. Itt mondatik ki, hogy ezek céljaira három millió forint áll a földművelési minister rendelkezésére, mely összeg alapszerűen kezelendő. E tőkének mindig biztosítva kell lenni s meghatározott időközökben az alapba ismét visszatérülni. A netaláni kedvezményeknek a telepések számára, továbbá a telepítési költségeknek is a legfelebb 4⁰/₀-os kamatokból kell kikerülni. Ha tehát például a telepítés céljaira múlhatatlanul szükséges talajjavítás többbe kerülne, a fentebb jelzett módon nem fedezhető kiadásokat a telepések által fizetendő vételárhoz kell számítani. Itt is előfordul az a rendelkezés, mely egy korábbi, a magyar állam pénzügyi zavarainak idején hozott törvényben foglaltatik, hogy t. i. a földművelési minister a telepéseknek eladott területek vételárát, azonban a kincstár, illetve a szóban levő alap jóállása nélkül, leszámíthatassa. A házkölcsönökre vonatkozó intézkedések mellőzésével csupán a telepek megkötéséről szóló rendelkezéseket említem még fel, mivel azok a tárgyalások folyamán fontosságuknak megfelelő nagyobb figyelemben részesültek. A telep tulajdonjoga a vételár első részletének lefizetése után, a százalékos és házkölcsön telekkönyvi biztosítása mellett, a telepésre bekebelezendő. Azonban az első telepes nevére történt bekebelezés után 15 évig másnak, mint törvényes leszármazójának vagy házastársának, át nem engedhető, mert különben a kincstárt elővételi jog illeti. De ennek érvényesítése végett a kincstár 60 nap alatt nyilatkozni tartozik. Megjegyzendő azonban, hogy az elővételi jog a kincstárt a bírói árverés esetében is megilleti. Ha a telepes tartozásaival két évig hátralékban marad, telepéből bírói úton kimozdítható. Végül a kincstár és telepes közt kötendő alapszerződések és az első telekkönyvi átruházások bélyeg- és illetékmentesek. Ezek a telepítési törvénynek gazdasági szempontból fontosabb alkatelemei.

Az eredmény, melyet a lefolyt öt év alatt fel lehet mutatni, vajmi csekély. Általában az újabb alkotmányos kormányzat ideje alatt a telepítések korántsem sikerültek oly mértékben, mint a korábbiak, ámbár még e század

első felében keletkezett, különösen kincsári telepítvények közül is több egész napjainkig sok bajt és gondot okoz és szemléletükön a közügyek fellendülésére áhitozók egészben véve nem igen épülhetnek.

A XIX. században keletkezett kincstári és magán-telepítvényekről sok tanulságos adatot tartalmazó két hivatalos jelentés és egy táblázatos kimutatás jutott a meghivattak kezébe. De a magántelepítésekre vonatkozó adatok, úgy látszik, igen hiányosak, mert szavahihető emberek nyilatkozata szerint sokról közölök abban nem tétetik említés. Például a torontáli községek több mint egy harmada (200-ból 71) telepítvényi jellegű. Ezek legnagyobb részének időhöz kötött szerződése volt. Az 1873 évi XXII. törvényczikk végrehajtása alkalmával a földbirtokosok a belsőségek megváltásán túl nem engedtek át a telepéseknek semmi külsőséget, hanem még akkoráig bérelt földeiket is vagy egyszerűen elvették tőlök, vagy azok hasznobérét annyira felemelték, hogy a telepések küzdve is alig tudtak mellette egyideig megélni. Azok nagy része később tökéletesen elpusztult s a 71 községből ma 10--15-nél nincs több тұrhető állapotában. Mások csak napról-napra keservesen tengődnek. Sok község el is tűnt a föld színéről; házaik romba dőltek, lakosaik elszéledtek és a volt beltelkek vagy üresen, parlagon maradtak, vagy az illető uradalom tulajdonába estek vissza, mert a telepések még azokat sem voltak képesek megváltani. Mindazáltal több, mint 40 község csodálatosképen még ma is tényleg fennáll. Ezekben a belsőség mellett vagy semmi, vagy igen csekély külső terület található. A lakosok itt szűk, rendkívül drága és rövid időre kötött szerződés alapján berendezett bérlteken feles gazdasággal tengetik életüket s koronként ide-oda vándorolnak a megyében. Az új telepítéseknél később ezek közül is többen számbavétettek, de vagyontalanok lévén, rendszerint a most keletkezett telepeken is tönkrejutnak. Megjegyzendő, hogy a tönkrement és még tengődő községek legnagyobb része magyar, a kik súlyos megpróbáltatásaik ellenére az idegen tömegek között is hiven ragaszkodnak magyarságukhoz. Ezeken valóban segíteni kellene valahogy. — A most festett sötét képet némileg felderítik azok a tények, melyek más alföldi telepítvények állapotaira vonatkoznak. Csanád- és Aradmegyében például az én tudomásom szerint is vannak kincstári és magántelepek, melyekért igazán kár

lenne, ha nem alakultak volna. Amott elég legyen Apáczát, Kevermest, Marczibányi-Dombegyházát, Kovácsházát, itt pedig a két Pereget, a Kamarásokat és Simonyifalvát említenem. — Általában mondhatni, hogy a telepesügyről a szakértekezletnek még a nyert felvilágosítások után sem volt alapos tudomása és teljesen igaz, hogy a behatóbb és oknyomozó felvételek szüksége e tekintetben most is nagy mértékben fenforog. Különben el kell ismerni, hogy a hivatalos jelentéseket az őszinteségre való törekvés jellemzi; de az általok leplezetlenül feltárt helyzet nagyon sok kívánni valót enged. Pedig, mint már említve volt, a kincstár nem egyszer könnyített az állami telepítvények sorsán. De éppen e hivatalos adatok teszik érthetővé azt, hogy még az átlagosnál szorgalmasabb, takarékosabb és gondosabb telepesek is alig tarthatják fenn magukat. Kevés kivétellel már az egy kataszteri holdra eső váltságösszegek, pedig a törlesztés határideje lehetőleg hosszú s a vételárak sok helyen ismételve leszállítottak, magukban véve is nagy évi terhet képviselnek. A zselléreknél rendszerint meghaladják az évi 30 koronát, de a régi, rendes telepeseknél is felrúgnak tisztán a váltságösszegek 20–25 koronára, míg a kamat 2°/o-ban, a törlesztés időtartama pedig 100 félévben állapított meg. Ehhez járulnak azonban a holdanként kimutatott közterhek, melyek ahhoz képest, hogy minő nagy a község, milyen a közigazgatás, vagy az árvizveszély, 10 és 25 korona közt változnak. Ezekkel együtt akárhány községben 40—50 korona évi tartozás súlyosodik egy kataszteri holdra. Méltán kérdezhették a szakértekezleten ez adatokkal kezökben és pedig a legnyomatékosabb módon: hogyan tudjanak tehát az ily teher alatt görnyedő és rendszerint mellékkereset nélkül élő telepesek megélni? Csanád vármegye jelen volt lelkes főjegyzője, Návay Lajos, a helyszínen gyűjtött adatokkal mutatta ki, hogy a telepesek mily kétségbeesett küzdelmet folytatnak egyre felduzzadó tartozásaikkal. Midőn csaknem emberfeletti erőfeszítéssel és lemondással nagy keservesen törlesztettek valamit s azt hiszik, hogy most már csakhamar lépést tarthatnak majd kötelezettségeik gyors menetével, tudtokra adják, hogy a mit leróttak, az csak a hátralék egy része volt, tehát a sisiphusi munkát újból kezdek és pedig a boldogulás minden reménye nélkül.

Ez a malomtaposáshoz hasonló egy helyben való előretörtetés, de előbbre nem juthatás magyarázza meg, hogy

a telepes községek váltságtartozásainak főösszegei évtizedek óta számbavehetőleg alig csökkentek, holott az első törlesztési terv szerint jórészőknek már meg is kellett volna szünniök.

Korábban a telepítvények a pénzügyministerium ügköréhez tartoztak, újabban a földművelési tárca rendelkezése alá kerültek. Ez óvatosabban jár el, a földárakat lehetőleg alacsonyan számítja, egyes telepeknél, mint említém, 2⁰/₀-os kamatozást is alkalmaz; de eddig, az új telepítvényi törvény életbelépte óta, csak két önálló községet telepített, mert a jelentésekben felhozott másik hat esetben csupán hozzátelepítés fordult elő. A nyolczvanas és kilenczvenes évek telepítései leginkább a volt temesi bánóság helyén elterülő megyékben eszközöltettek. Ezek némelyike reményt nyújt arra, hogy az így keletkezett községek megfelelő ápolás mellett gyökeret fognak verni. A bács megyei ilyenmű telepítvények tetemesebb törlesztéssel dicsekedhetnek, de bizony a többiek tartozásai általában alig mutatnak fel nagy különbözetet az eredetiekkel szemben. A régebbi váltságár 38,688.257 koronát, a váltságár tartozás 1898. végén pedig 32,932.190 koronát tett.

Határozottan kevés szerencsénk volt a csángókkal, a minek oka részint bennök, részint a telepítési eljárásban keresendő. A bukovinai székely népnek nem java része engedett a hazahívásnak. Vagyontalan, kalandor természetű, kevés testi erejű, fegyelmetlen és lanyha munkás volt az áttelepülők nagyobb része. Midőn haza hozták, eleinte igazán tejben-vajban füröszttötte őket az a jó módú magyarság, melynek vidékein a százával visszajöttek útja új otthonuk felé áthaladt. Azután pedig oly nehéz, csaknem lehetetlen viszonyok közé jutottak, a hol másféle — náluk sokkal különb — lakosság talán megállta volna a sarat, de a hova ez a selejtes nép nem volt való. Arra a területre telepítették őket Pancsova és Buziás közt, a honnan a Duna árjai még csak nem régiben is minden culturát elsepertek. Igaz, hogy e mocsaras tájak lakhatóvá tételére védtöltéseket emeltek, de a belvizek azok használatát így is csaknem folyton lehetetlenné tették. Azon mély fekvésű vidékekre vittek 1883-ban 2500 csángót, a hol az árviz 1876-ban Gyurgyevót elmosta. Itt lett Hertelendyfalva és Sándor-egyháza az egyenetlen küzdelem szánalmas szinterévé. Ha oly nép jön ide, mint a hollandi, az bizonyára megélt itt is, de miként lehetett képzelni, hogy az enquêten a legjobbakaratuak által is inferiorisnak jellemzett csángók

itten gyökeret verjenek és a magyarságnak a határszélen erősségeivé váljanak, az ma már mindenki előtt merőben megfoghatatlan.

Ezen alig lézengő népnek azután nehéz töltésmunkával kellett mindennapi kenyerét megkeresnie. Lakásaik is egészségtelenek voltak, élelmezésük pedig igen rossz. Az elégedetlenséget a leküldött kormányközegek tapintatlansága oly fokra emelte, hogy csak áttelepítés által lehetett lelohasztani. Így keletkezett Székelykeve községe. Az 1887-ben létesített ezen újabb telepítvény földjeit tiz év múlva ismét vizáradás borította el. Viz alá került Sándoregyháza is, úgy hogy ez utóbbi község lakosainak nagy része a pancsovaiak könyöületére szorult. A csanádi püspök írásbeli közleménye szerint a mai Székelykeve község elég magasan fekszik, de földjei, melyek biztosított volta pedig a megélhetés feltételét nyújtja, az áradás veszélyének még mindig ki vannak téve. Sándoregyháza ellenben maga is szerencsétlen helyen, egy katlanban épült, mely gáttal van ugyan körülveve, de oly mély, hogy bizonyos távolságból a község templomának csak tornya látszik ki belőle és félő, hogy az egészet előbb-utóbb a Duna fékteleenné váló hullámai mindenestől el fogják nyelni. Ime az intő példa, miként nem kell telepíteni, s hogy a legjobb eszmét és a leglelkesebb közhangulatot is megfelelő eljárás nélkül áldás helyett átokká lehet változtatni. Ily példák igazolják a beható telepítési technikai szaktanácskozás szükségét.

De hát szerencsére a kincstárnak újabb telepítvényei nem mind ilyenek. Beavatottak állítása szerint és a hivatalos adatok némi helyi és tárgyismerettel való megszűrése után mondhatni, hogy a telepeknek körülbelül egyharmada jó, egyharmada — legalább gazdasági szempontból — közepes és csak egyharmada oly rossz, hogy a legtöbb irányban nem állja ki a bírálatot. Nemzetiségi tekintetben azonban a régibb telepek csak ott használtak, a hol a magyar települők megtudtak erősödni. Az alföld magyarrá tételében ezeknek is részük volt. De a torontáli telepeken például 5—6 nemzetiség él egymás mellett, a nélkül, hogy a magyarok képesek lennének a saját nemzetiségöket terjeszteni; a csanádmegyei tót telepítvények körében pedig a nemzetiségi kérdés elemeivel is találkozhatni.

Tehát az idegen ajkuaknak tömeges telepítése mellett azok felszivódására valami nagy biztossággal számítani

nem lehet. A hivatalos adatok szerint az 1873. évi telepese-törvény hozatala előtt 43, az 1874—1893 évek között 21, azóta pedig napjainkig 8 kincstári telepítvény keletkezett, vagy régibb község bővült ki. Összesen tehát jelenleg 71 kincstári telepese község áll fenn, melyek területe 151.685⁸⁵⁹/1600 holdra rúg, melyen 4.229 zsellér, 2.782 egy-öt holdas, 3.677 öt-tíz holdas, 2.752 tíz-tizenöt holdas, 1.472 tizenöt-húsz holdas és 1.205 húsz holdnál nagyobb területet művelő, tehát együttvéve 16.117 telepese él vagy kinlódik. Az említett telepese lélekszáma 91.555. Köztük 66.148 magyar, 12.502 német, 6.673 tót, 3.045 külön ki nem mutatott vegyese nemzetiségű, 2.536 bolgár, 500 cseh és 131 oláh van. És ezen tizenhatezret meghaladó telepese létesítése. ha a kamat-fizetéseket vesszük, 40 millió koronánál jóval többbe került az országnak. Tehát olcsóbban telepítettünk, mint a németek Posenban, a hol 8.000 telepese több mint 100 millió márkába került.

A kérdés csak az, hogy a kétrendbeli telepese minősége között milyen a különbség. Ez adatokat főleg azért hozom fel, hogy a telepítés anyagi feltételeinek súlyos voltára a szakértekezleten folyt vita bemutatása előtt egy kis világot vessek.

II.

A telepítési szakértekezlethez intézett első kérdés, mely az egész tanácskozás felett uralkodott, az volt, hogy szükséges-e a telepítési tevékenységet szélesebb keretben folytatni?

Az állami, vagy a magántelepítésre kell-e nagyobb súlyt fektetni és a telepítés mellett kívánatos-e az örök-bérleti, vagy a feles rendszer alkalmazása és támogatása? E kérdésekre az enquête-en a legkülönbözőbb irányú és szellemű válaszok voltak hallhatók. Kisebb mértékben ugyan, mint más vélemények, az a nézet is igen határozott kifejezést nyert, hogy nemcsak nagyobb keretben, mint eddig, hanem általában nem kell telepítünk ezen-túl. Azok között, a kik elutasítólag feleltek ez első kérdésre, megint csak nemleges egyetértés uralkodott, positiv javas-lataik nagyon eltértek egymástól.

Abban egyetértettek, hogy a telepítések korszaka Magyarországon lejárt, mivel jó és olcsó föld e célra

már nem kapható, a drága föld mellett történő telepítés pedig vagy rendkívüli áldozatába kerül az államnak (mert hiszen más drágán úgy sem telepítene), vagy ha egyes lakosoknak ajándékot nem akarunk adni, akkor azok a mai gazdasági és közteherviselési viszonyok között el fognak pusztulni. Áldozatot az így vélekedők nem akarnak hozni, mivel ezt az állam pénzereje nem bírná meg, arra nincs szükség, tehát a telepítés folytatása nem lenne helyesen indokolható. De érdekes, hogy az ajándékot éppen azok ellenezték, a kik például a vámokat elvileg is igazoltaknak tartják. Pedig a vámok kétségkívül egyoldalú előnyöket biztosítanak azok javára, a kiknek termelését megvédelmezi vannak hivatva, s ez előnyöket legtöbbször egészben vagy részben a fogyasztóknak kell megfizetni. A mennyiben a vám a belföldi termelés egyes ágainak megerősödését előmozdithatja és a hazai munkaerő nevelését s önállósítását elősegíti, elismerem, elvileg is védhető intézmény. De éppen így igazolni lehet a telepítés céljaira hozott arányos áldozatot is, ha valóban nélkülözhetetlen annak sikeresítéséhez s maga a telepítés akármily szempontból tekintve szükséges, vagy csak nagyon hasznos is az országra nézve. Egyébiránt a települőnek még tetemesb kedvezmények élvezete mellett is annyi küzdelme lesz, hogy az ily ajándékot vele szemben éppenséggel nem lehet egyoldalúnak nevezni. Az a sok kellemetlenség, gond és törődés, mely nélkül az új telepek meggyökerezése nem képzelhető, megérdemli, hogy ha közérdeket is elégitenek ki, méltánylásban részesüljenek. Természetes, hogy a telepések esetleges visszaélései lehetőleg meggátolandók, de ha ez csakugyan megtörténik, akkor attól, hogy a nekik adott szükséges kedvezmények demoralisálnának, tartani egyáltalán nem kell.

Három csoportra lehet azokat osztani, a kik a szoros értelemben vett telepítés folytatását ellenzik. A telepítés alatt a vita folyamán kifejezett vélemények szerint ugyanis önálló községek létesítését értették, szemben a régi községek megerősítésére való úgynevezett hozzátelepítéssel és a parcellázással, a mely névvel a termő területeknek egyszerű felosztását — községek alapítása vagy gyarapítása nélkül — jelölték meg. Némelyek csak ez utóbbit pártolták; de közülök is egyesek a parcellázást egészen szabadon eszközölhetőnek kívánták meg-

hagyatni; mások azok állami szabályozását keresztül vitelük megkönnyítése végett kívánatosnak jelentették ki.

Ugyanerre vonatkozólag mások csupán bélyeg- és illetékmentességet akartak a kisbirtokoknak parcellázás útján való gyarapítása érdekében nyújtani s legfeljebb még a mérnöki közreműködés biztosítása által vélték elősegítendőnek. Egy hang a telepítés helyett egyszerűen a latifundiumokon a tanyarendszernek nagyobb mérvű meghonosítását szorgalmazta. Szerinte a községek közigazgatási és culturalis kiadásai oly tetemesek, hogy ezek a községekbe települő új gazdákat a váltságár törlesztési részletei és kamatai mellett egyszerűen agyonnyomják. Ha ellenben a települők csak tanyát építenek, a hol egész éven át laknak is, akkor nemcsak e tehertől menekülnének, hanem gazdaságukra is több gondot fordíthatnának, nem pazarolnának annyi időt a hordozással és járkálással, sőt állítólag jobban is magyarosítanának és tanyai iskolák felállítása által közművelődési szükségiekről olcsón és jól gondoskodhatnának. Állítólag termékeiket is jobban tudnák így értékesíteni. Az igazság némi eleme mellett e felfogásban annyi a túlzás és a hiú remény, mely egyes bizonyítékul felhozott példák merész általánosításán alapszik, hogy élénkebb visszhangot nem is volt képes kelteni.

Sokkal nagyobb figyelemben és bizonyos mérvű támogatásban részesült az a gondolat, melynek saját tapasztalataira hivatkozva az aradi királyi kincstári jószágigazgató adott kifejezést és a mely szerint az államnak oly telepítése, hogy a telepések a nekik művelésre átengedett földek tulajdonjogát is kénytelenek legyenek tervszerű törlesztés mellett megszerezni, a sikerre kilátást nem nyújt. A földárak olcsón számítva és hitelezve is, mint az eddigi tanulságok mutatják, a közterhek feltornyosulása miatt ezentúl is nagyon nyomasztóknak bizonyulnának. A bérlő sokkal kedvezőbb körülmények között van, mert tőkéje semmi részben sem levén a birtokban megrögzítve, azzal magát a gazdálkodást folytathatja.

Állami adója aránytalanul kisebb, ezután tehát a többi járulékok sem lehetnek tetemesek. Gazdasági eljárásának hatályos ellenőrzése mellett valószínűleg gyarapodnék.

E terv szerint húszéves bérletök meghosszabbítására az ily települőknek csak az esetben nyílnék kilátásuk, ha

az első bérleti időszak letelte előtt községükben néhány holdnyi, de nem kincstári földet örökáron meg tudtak venni. Ily kényszer nyomása alatt, e vélemény szerint, oly igyekezetet fejtenének ki, mely mellett a kincstár által a nemzetiségi területeken, de különösen Szatmártól le Kraszóig hosszú vonalban vásárolt földekre telepített kiváló, jól megválasztott magyar bérlők, nem ezen területek, hanem a környéken eladó oláh földek megvásárlása által lehetővé tennék a magyarság következetes előnyomulását Erdély felé, a hol meg a székelység ilyforma terjeszkedését a Királyhágó felé kellene okosan szervezni.

Mint első pillanatra látszik, a szóban levő terv a telepítés keretét szélesbítené és pedig első sorban a magyar nemzetiség érdekének szempontjából. Lélektani mozzanatokat keres, szerintem igen mélyen, nagyon feltételes természetű támpontokkal. A nagyszabás és tervszerűség előnyét nem lehet tőle megtagadni, de két hibában szenved. Rendkívüli tőkebefektetést kíván az állam részéről, melynek az ellenőrzés gyakorolhatása végett is jelentékeny évi rendes kiadásokra kellene elkészülni. E mellett pedig igen problematikus eredményeket helyez a főfeladatnak, a magyarság terjesztésének szempontjából kilátásba. Mert hogyan lehet a magyar kisbérlőosztályt egyenértékű hadviselő félnek tekinteni a régi oláh kisbirtokosokkal szemben, a kik már helyt állanak és nemzetiségi bankjaik által valószínűleg a mostaninál is fokozottabb támogatásban részesülnének. — Nagyon érdekes közléseket hallottunk e tárgyban György Endrétől, a ki az országos hitelszövetkezeti központ megbízásából lenn járt Erdélyben. Ott szerinte 18 vármegyében 43 román nemzetiségi bank és 67 szövetkezet részint üzletek kötése, részint oláh nemzetiségi érdek miatt a magyar kis- és középbirtokosok kizárólagos hitelezőjévé törekszik válni. Ha ezt az előzetes célzt elérték, tetszésük szerint fojtják meg a magyar birtokosokat és ültetnek helyükbe román, nemcsak kis-, hanem — a parcellák egyesítése után — középbirtokosokat is.

Ezeket azután folyton dajkálják, ápolják és támogatják, míg csakugyan meg nem erősödnek. Így lép lassankint az oláh középosztály a magyar helyébe a nemzetiségi vidékeken és lesz vezérévé az ott úgysis túlnyomó oláh tömegeknek. Hasonló közlést tett Hegedüs Lóránt is, a ki az észak-amerikai kivándorlást tanulmányozván, azt a tényt állapította meg, hogy az Egyesült-Államokban pánszláv meggyőződés

mellett pénzt is szerzett visszavándorolt tót munkások egyenkint vásárolják meg a felvidéki középbirtokosok curiáinak földjeit.

Ilyen hatalmas áramlatokkal és sok tekintetben félelmes stratégiával szemben a bérletek útján való előrehatalás reményét legalább úgy, a mint elő volt terjesztve, illúzió nál egyébként alig lehet tekinteni.

És itt eljutottam a ponthoz, mely körül legélénkebb volt az eszmecsere t. i. ahhoz a kérdéshez, hogy minő cél elérése végett kell tehát, ha egyáltalán már szükséges, telepíteni. Továbbá ki, mily mértékben és minő eszközökkel telepítsen? Volt egy hang (a Mandelló Gyuláé), mely kereken kimondotta, hogy telepíteni csak közgazdasági és társadalompolitikai szempontból kell, mivel a nemzetpolitikai feladatok javára történő telepítés másutt is, névszerint Posenban, nagyon drágának bizonyult és mégis kevés sikerrel járt. Szerinte a nemzetiségi politika szempontja csak közvetve és a kivitelnél jöhet tekintetbe. E felfogás, bár kevésbé határozottan, több más felszólalásban is nyilvánult. E példára többen hivatkoztak, de csak Rákosi Jenő mutatott rá arra a nagy különbségre, mely a magyar nemzetiségnek nálunk és a németeknek a volt lengyel területeken való terjeszkedése között fenforog. Nálunk a magyarság, mint a felhozott román és tót példákból is kiderül, nem támad, csupán védekezik oly területen, melynek nagy része volt már magyar is. Azután a magyarság fenhatósága itt az államra, sőt bizonyos mértékben a monarchiára nézve is létkérdés s a minden áron biztosítandó consolidatióknak egyetlen reményhorgonya. Ellenben a német terjeszkedés hódított területen akar érvényesülni, a hol vele szemben egy nagy multú culturnemzet nem hajlandó jövőjéről lemondani. Ott tehát oly ellenállásra talál, a mely jogosult, mert nincs elfogadható ok, a miért a németesítés történik. Hiszen Poroszország a nélkül is elég erős és egységes állami alakulat.

A telepítési ügy intézésének szempontjai közt másokat is hoztak fel, névszerint közgazdaságit és socialpolitikait, melyeknek többen a nemzetiségi politikaival egyenlő fontosságot tulajdonítottak, míg ismét mások, és be kell ismerni, hogy ezek voltak többségben, ennek csekély és csakis eszközszerű jelentőségét ismerték el. Ez utóbbiak szerint a közgazdasági érdekek maguktól is egyen-

súlyba helyezkednek. Ha valahol olcsón kapható latifundiumok vannak, azok, mint a tapasztalat mutatja, csakhamar parcelláztatnak. Kisbirtokossá válni akaró vevő is mindig akad, s a föld a legtöbb esetben megtalálja a maga — gazdasági szempontból legalkalmasabb — kezelőjét. A ki valamely földön meg tud élni és azt képes megtartani, az jogosult annak birtoklására s ha a gyengébb elemek helyére erősebbek lépnek, az közgazdaságilag csak örvendetes fordulatnak tekinthető.

A socialpolitikai érdek sem kívánja ezek szerint a telepítésnek nagyobb mérvű állami felkarolását, mert hiszen az a nagy társadalmi politika terén aránylag csak kisebb-szerű segédeszköz. Nem lehet minden szegény embert gazdaggá s minden napszámost földbirtokossá tenni. Nem is igaz, hogy a földek kiosztása által a földéhség csillapítható volna; de miként elmésen megjegyeztetett, a földmivelő népesség alsó osztályaiban az nem is nagyobb, mint az előkelő középbirtokosoknál, a kik például Mezőhegyesen átutazva, ezt a remek uradalmat különféle kép felosztogatják maguk között, sőt olyan is akad, a ki a többivel nem akar osztályos lenni, hanem az egészet magának kívánná megtartani. A socialpolitika képes volt a legutóbbi néhány év, tehát aránylag rövid idő alatt széleskörű mozgalmakat más eszközökkel, különösen munkástörvényekkel nálunk szintén, ha nem is teljesen megszüntetni, de legalább elviselhető mértékre visszaszorítani.

Nincs tehát más ok, mely a telepítés kereteinek tágítását igazolhatná, mint a nemzetiség-politikai. De bizonyos, hogy az ennek szempontjából intézendő telepítéseknek, hogy célszerűek legyenek, a közgazdasági és socialpolitikai követelmények szem előtt tartásával kell történniök. A telepítési technika részletei tehát nagyon fontosak. Az eddigi tapasztalatokat minden irányban meg kell szivlelni; de a telepítés által szükségeseknek bizonyult áldozatoktól, melyek a védelem költségeinek természetével vannak felruházva, nem szabad visszariadni. Valami nagyon nem kell félni a hazai nem magyar nemzetiségek neheztelésétől sem, mert azok után, a miket ők tesznek és irnak, a magyarságnak most már bármit szabad mondani, hiszen e részben rajtuk úgy sem tehetünk túl. Voltak ugyan többen, a kik e részben is az óvatos tapintatot ajánlották. Sőt számos példát hoztak fel, hogy nem-magyaroknak, de a kik állítólag hazafias érzelműek, a telepítéseknél való mellő-

zése nagyon rossz vért szült. Olyan hangot is lehetett hallani, hogy különösen németek a magyarsággal vegyest, de úgy telepíttessenek, hogy ne külön csoportot, még ne is külön utcát alkossanak, hanem házhelyeik a velük egy vallású magyarokéi közt osztassanak ki. E vélemény szószólói azt várnák, hogy a németeknek a magyarok gazdálkodására kedvező befolyásuk lesz. Talán nem nyilvánosan, de szintén felemlítettett, hogy az idegen nemzetiségűeknek magyarok közé való telepítése kívánatos, mert ezek ott nem veszélyesek, esetleg pedig el is magyarosodnak és kedvező hatású fajvegyülést indíthatnak meg, a mi az ország lakosainak a keresztezés által való javítása tekintetében óhajtandó.

Általában elismertett az, hogy nincs hazánkban faj, mely nemzetiségéből oly könnyen vetköznék ki, mint a magyar. De az is bizonyos, hogy egyik fajnak sincs oly szaporodási képessége, mint éppen ennek. E két ténynek tekintetbe vétele mellett tehát, melyhez még az a harmadik is járul, hogy a magyarosodás a városokon kívül aránylag igen csekély mérvű, az idegenekre kevesebb súlyt fektetvén, mint eddig, ezentúl oda kell törekedni, hogy a több helyen feles számmal szaporodó magyarok telepítése által az ország közepét elfoglaló magyarság nyelvhatárvonalai kifelé terjesztessenek. A magyar nemzetiségi kisebb nyelvszigetek alkotása kerültessék, mert ennek veszélyei a jelzett ok miatt igen nagyok. Ellenben a székelységet Erdélyben és a más meglevő kisebb magyar nyelvszigeteket másutt hozzátelepítés által erősíteni és számban is gyarapítani múlhatatlanul szükséges. Félreismerhetlen volt ugyanis a culturalis tényezők nemzetiség-politikai hatására vonatkozó felfogás tekintetében a változás. Azelőtt jó sokáig elsőrendű politikusaink és íróink a magyarok gyorsabb és belterjesebb művelődése folytán a magyarság közvetlen gyarapodását is remélték. A tapasztalás azonban kimutatta, hogy a fajok harczában a számoknak is nagy fontosságuk van, s hogy csak a valódi, t. i. az anyagi, physikai, szellemi és erkölcsi együttes műveltségében, de egyúttal tömegében is gyarapodó nemzet tekinthet nyugodtan a jövőbe. Ehhez pedig tér és támogatás, tehát föld és pénz szükséges. De ezeken kívül kell még a beható ellenőrzés, gondozás, ápolás, támogatás és vezetés, a minek szüksége igen határozottan hangsúlyoztatott.

A mélyreható eszméknek tehát egész hosszú sora

hozandó tisztába, hogy meg lehessen mondani, vajon a telepítés keretének tágítása általában lehetséges-e, és ha igen, mily módon történjék. Mert a telepítés akadályai-ként említettett fel a szakértekezleten, hogy az államnak, ha valamelyes telepítésre alkalmas birtokai vannak is még, azok nem éppen ott fekszenek, a hol a már kifejtett nemzeti érdek szempontjából telepíteni kellene. Sok helyen a kisbirtokosok terjeszkedésének a kötött birtok áll útjában. Szó volt tehát igen különféle alakban a hitbizományokról, de a nélkül, hogy annak kérdése behatóbb vita tárgyává lett volna. Érintették az egyházi és alapítványi birtokoknak telepítésre való felhasználtatását is; de egy incidens folytán azok tulajdonjogának érinthetése több oldalról a leghatározottabb visszautasításban részesült.

Szó volt arról, hogy ki telepítsen s hogy miután a magántelepítésektől általában keveset várhatni, az állami telepítéseknél a kormány és a társadalmi erők hogyan működjenek közre. Mind e kérdésekről, részint azokkal kapcsolatban, részint külön, önállóan is sok jóakarató, de nem mindig szerencsés és nem a tényleges állapotokból levont előzményeken alapuló nyilatkozatot lehetett hallani. Egyes javaslatok is merültek fel, melyek megvilágítása mellett állítólag a középbirtokos osztály megritkult sorainak pótlása biztosan remélhető volna.

Mindezen eszmék több színváltozatban merültek fel, melyek részletesebb méltatása túlterjedne a jelen tanulmány szűk keretén. Általában jelezhetem, hogy az állam által való telepítésnek az eddiginél nagyobb mérvben való folytatása kívánatosnak tartatott. Vezérlő eszmeként e tekintetben, mint már említém, határozottan a nemzetiségi domborodott ki. A felszólalók többsége erre nézve abban nem lát akadályt, hogy az államnak már kevés alkalmas fekvésű területe van. E részben érdekes volt az a felfogás, hogy 1—2 millió évenként az ily keretű telepítés céljaira elegendő lesz, de ha több kellene is, hiszen az állam az utolsó évtized alatt 60 millió forintot meghaladó értékű birtokot adott el és ennek a pénznek meg kell lenni, annak kamataiból tehát a szükséges többlet is kikerülhet. És a többség oly fontosnak tartotta a tervbe vett telepítési actiót, hogy arra szerinte okvetlenül kell fedezetnek lenni. A többségre a poseni példa sem tett nagy hatást, mivel — mint mondták — nekünk okosabban kell a dolgot csinálni; a társadalom közreműködését is

biztosítanunk kell e célra, azért nem szabad a hitbizományosok féltékenységét felidézni. Némelyek a meglevő hitbizományokat érinthetlennak jelentették ki, sőt azok kérdését e vitában egyszerűen mellőzendőnek tartották; mások azok számát numerus claususnak tekintették, mely jövőre nem lenne szaporítandó. Voltak, a kik azt remélték, hogy a hitbizományos és a várományosok beleegyezésével egyes, a nép terjeszkedésének útjában levő hitbizományokat meg lehetne szüntetni, vagy legalább a kormány közreműködésével a felvidékre, a hol nagy erdőbirtokok vannak, volnának áthelyezhetőek (Beksics Gusztáv, gróf Károlyi Sándor). Ott azután az idegenek birtokvásárlásait velük megszorítani, vagy legalább ellensúlyozni lehetne, tehát több irányban nemzeti missiót teljesíthetnének. Radikálisabb nézetnyilvánítás egyes eddig kevés figyelemben részesült irásbeliek kivételével nem fordult elő, sőt az elnöklő földmívelési minister úr a tulajdon és szerzett jogok szentségét ismételten szükségesnek tartotta hangsúlyozni.

A társadalomnak az állami telepítéseknél biztosítandó közreműködése közvélemény volt az értekezleten; ellene csak egyes hangok merültek fel. De e közreműködés módja tekintetében az elágazás megint igen gazdagnak mondható. Volt oly vélemény, mely az egész telepítést a gazdasági egyletek országos szövetségére kívánta bízni, természetesen az állam költségén és a kormány által kinevezett biztos ellenőrzése mellett. Mások csak telepítési nagytanácsot kívántak alakíttatni, de megint különféle hatáskörrel. Az egyik árnyalat azt óhajtotta, hogy a kormány ennek véleményéhez, illetve beleegyezéséhez kötve legyen, míg egy másik azzal is beérné, ha e nagytanács egyszerűen minden fontos intézkedés előtt meghallgattatik. Az itt szóba jövő harmadik árnyalat nem elégszik meg a nagytanács meghallgatásával, mert azt csak egy oly szervezet csúcsának tekinti, melynek alapját a vidéki telepítési bizottságok tennék. A telepítés sikerei ugyanis e felfogás szerint nem kis részben azért oly gyengék, mert a telepítvények alakításánál és fejlesztésénél nem jártak el kellő gondossággal. Rosszul választották meg a területet és a népességet. Azután is chablonszerűen jártak el vele. Továbbá sem a községet, sem egyenként annak lakosait nem vezették. Papi föld, iskolai dotatio van ugyan, de legújabb ideig a települőknek sem gazdálkodásával és hitelügyeivel, sem erkölcsi magatartásával

nem törődtek. Ezeket a vidék középosztályából kikerülő gondnokokra kellene bízni, a kiket részökre a telepítő kormány a gazdasági egyletek ajánlatára nevez ki. Ezek nobile officiumot teljesítve úgyszólván patronisálnák és kalauzolnák, de egyuttal a részletekbe menőleg ellenőriznék is az új kisgazdákat.

A hol helyben nincs ilyen gondozó elem, oda a szomszéd vidéken lakó áldozatkész egyének közül kellene számukra ilyen gondnokokat szerezni. Ugyanazon telepen vagy telepeken együtt működők alkotnák a vidéki, ezek választottai pedig a központban kinevezettekkel együtt az országos telepítési tanácsot. Ennek felhasználásával kellene egy oly szervezetet teremteni, mely az országot telepítési szempontból folyton tanulmányozná (mások mozgó enquêtet javasoltak e végből) és bizonyos, a kormányváltozások által folytonosságában nem érintett telepítési gyakorlatot fejleszteni ki. Így a telepítési ügy intézése mindig a helyzet teljes ismerete mellett, továbbá nem a rövid lejáratú sikerek szempontjából történnék s a szükségnek megfelelő ütemben szakadatlanul helyes elvek és életfeltételek megadása mellett lüktetne.

Némelyek nem tartották remélhetőnek, hogy az ily elemek kellő számban megnyerhetőek legyenek. Azért részint a telepítésnél szükséges értelmi vezetés biztosítása végett, részint önálló actióképen a középbirtokosság erősítésének megkísértését ajánlották a kormánynak. Voltak, a kik ezt a telepítési ügy keretében vélték keresztülvihetőnek. Ezt pedig úgy képzelték, hogy a tönkrement földbirtokosok közül minden telepen, csakhogy nagyobb területtel, egyesek elhelyeztetvén, a földváltásgot éppen oly feltételek mellett fizetnék (vagy nem fizetnék), mint a többi telepések. Kötelességök volna azonban a kisgazdákat vezetni és különösen abból a szempontból örködni, nehogy nemzetiségökből kivetkőzzenek. Voltak, a kik hasonlóképen, a régi elpusztult középbirtokosokat az állam örökbérlőivé kívánták tenni. Néhányan a hosszú bérletek nyújtásával is megelégednének, ha ezzel az illetők megerősödése után a föld tulajdonának megvásárolhatása lenne összekötve. A hangulat kétségkívül kedvező volt az ily eszmék felvetéséhez, de még sem hiányoztak, a kik — e kényes és fájó kérdés természetének megfelelő kimérettel — óva intettek az utopikus eszmeáramlatoktól. Azt, hogy új magyar erős középbirtokosságot lehet-e teremteni, nagyon problematikusnak

tartották ezen érdemes osztály legjobb barátai közül is többen.

Szép és több tekintetben találó is volt az, a mit a középbirtokosok multjára, az ősiségre és vele kapcsolatban a közélet terén teljesített kötelességekre nézve mondtak. Az ősiség és urbériség fegyverei birtokában a magyar középbirtokosság, különösen a negyvenes évek végén, fényesen teljesítette kötelességét a nemzet iránt, melynek a politikai jogokból kitagadott millióit magához emelvén, eldobta saját előjogait, tehát korábbi fegyvereit és a küzdelmet a közélet terén mégis tovább folytatta. Csak természetes, hogy így azután az előnytelen harczból épen nem kerülhetett ki.

Hogy ismét lábra állhasson, vagy a közélet szolgálatáról vagy az egyoldalú és nem elég termelékeny foglalkozásról kell lemondania. Az igazságot azonban csak kiegyensúlyozta volna, ha a standard of life leszállítása is megemléttetik, melynek megállapítása és alkalmazása körül ez érdemes osztály csaknem annyi hibát és tévedést követett el, mint az előnytelen harcz és az egyoldalú gazdálkodás feltételeinek elfogadásával. Van abban a kivánságban egészséges mag, hogy a középosztályt erősíteni kell, csak attól tartok, hogy ez főleg ugyanazon elemek felhasználásával, melyek a korábbi magasb és gondatlanabb életmód folytán tönkrementek, nem lesz lehetséges. Nem állítom, hogy nincsenek közöttük szerencsétlenül járt becses elemek s ha valamikor a most tárgyalt eszme megvalósításáról szó lesz, ezek bizonyára tekintetbe jöhetnének. De én attól tartok, hogy ez, legalább ily alakban, egyhamar nem fog bekövetkezni. Sokkal valószínűbb a magyar nagybirtok terjeszkedése a nemzetiségi vidékeken, mint a középbirtoké. És ha az állam tesz is majd e részben valamit, kénytelen volna éppen a czél szempontjából nemcsak a nemzetiségi-
leg, hanem egyúttal a gazdaságilag is megbízható elemeket felkutatni. Ezek pedig első sorban a bérlőkké tehető derék, szakértő, munkabíró és edzett gazdatiszti osztályból lennének kaphatók, a melynek működési tere úgy is folyton szűkül az országban, mivel a nagy uradalmakat, nem is mindig különös tekintettel ő reájok, egyre jobban adogatják bérbe. Jól mondatott az enquêten, hogy csak természetes dolgokat kell akarni, mert a mi nem olyan, annak áldozat árán való megvalósításából is vajmi kevés haszna volna az országnak.

III.

A telepítés-technikai teendőkre vonatkozólag aránylag keveset mondtak el élő szóval, de az írásbeli vélemények nincsenek ilyenek hijával sem. Miután első sorban mindenki az állam által akart telepíttetni, a módozatok iránti javaslatok is főleg az állami telepítésre vonatkoztak.

Nevezetesen arra a kérdésre, hogy ennek pénzáldozatai mily mérvűek legyenek és mikép kezeltessenek, többen a mostaninál nagyobb, egész 26 millió koronáig emelkedő alapnak teremtését, mások évi költségvetési dotatiót ajánlottak. Szerintem a kettőnek kapcsolatba hozatala kívánatos. Ha ugyanis az állam pénzügyi helyzete által megengedett nagyságú idevágó előirányzati tételt bármely okból elkölteni nem volna lehetséges, a fenmaradt rész egyszerűen a telepítési alapba lenne utalandó. Erre több praecedens is van kormányzatunkban. Így például az ipari és kereskedelmi célokra megszavazott hitelek maradványai az ipar- és kereskedelmi alapba folynak, mely felett a minister szabadon rendelkezik. Azt hiszem, ha a telepítési alap felhasználása tekintetében valamely korlátoló intézkedések megállapíthatók is, a mostani szerfelett kötött eljárás nehézkességét okvetlenül mellőzni kellene. Egy javaslat szerint (Vancsó Gyula) a földmívelési tárca keretében a telepítés céljaira évenként 2 millió forintot kellene felvenni. Ebből évenként 240 átlag 21 holdas kisgazdát a megfelelő közterületekkel együtt mintegy 6000 holdon lehetne letelepíteni. Ez így menne évről-évre. A váltságösszeg 2°/o-os kamat mellett hosszú idő alatt lenne törlesztendő.

De a telepeseket máskép is szükséges támogatni, mert áldozatok hozatala nélkül sohasem fognak megerősödni. Így is lassú lenne a haladás, mert egy negyed század alatt csak 1600 család nyerhetne új otthont. De sokat érne ez is a telepítés a pénzügyi viszonyok javulásával gyorsulhatna. Első sorban a meglevő kincstári birtokok jöhetnének tekintetbe. Ezen kívül, ha valamely vidéken telepíteni kívánatos, ott a birtokok forgalma lehetőleg szemmel volna tartandó és a kaphatók közül azok, melyek e célra alkalmasak, megvásárolandók lennének.

Minden vidékre csak arra termelt telepések viendők; hogy mitől kell e részben óvakodni, arra nézve az eddigi tapasztalatokból bőven lehet okulni.

Annak az eszmének megvalósításához, hogy a kincstár erdőbirtokot adjon telepíthető területért, igen óvatosan kell nyúlni, mert hiszen az erdőkhöz az állam kezében éghajlati és vízrajzi szempontból oly érdekek fűződnek, hogy ha ezek teljes mérvű kielégítése nincs valamely esetben biztosítva, az erdők elidegenítését egyszerűen el kell ejteni. De még ott is, a hol a jelzett tekinteteknek nincsen elsőrendű, döntő fontosságuk, a szóban levő eljárástól egyes szakértők óva intettek. Így p. o. a bácsmegyei értékes fiatal tölgyerdőknek a telepítés céljaira szolgáló kivágása az apatini erdőgondnokság területén, a hol úgyszólván népes községek vannak, alig lenne igazolható. De általában az erdőgazdálkodás viszonyaiba beavatott férfiak ezt a gondolatot halvaszületettnek jelentették ki. Különösen félteni kellene ily eljárás mellett Magyarország lomberdőit, melyekben nagy pusztulás állana be a nélkül, hogy a telepítési actio azért lényegesen nagyobb sikert érhetne el.

Többen a nagyobb határú községektől a telepíthető területeket elvétenék az állam által, mások azokat törvényvel kívánák a telepítésnek — esetleg tulajdonjoguk megtartása mellett — hosszabb tartamú kisbérletek útján való folytatására szorítani.

A magántelepítést némelyek eltiltani, mások csak engedélyhez kötni és felügyelet alá helyezni kívánták, de az engedély és a magánkezelés meghagyásának ugyanazok lennének a feltételei, a melyek mellett az állam telepítené.

A mi azt a kérdést illeti, hogy a telepes földek tulajdonát örökbérleti, haszonbéri vagy felesszerződés mellett engedjék-e át, a válaszok nagyon elütöttek egymástól. Mint láttuk, volt olyan terv is, mely a haszonbérletet kizárólagos formának óhajtaná elfogadtatni.

Legtöbben az örökbérlet ellen nyilatkoztak, melynek révén egészen a jobbágyiakhoz hasonló viszonyok feléledésétől tartottak. És ez a felfogás mindaddig erősen tartotta magát, habár a járadékos birtokok alakítása megmásként nyomatékosan sürgettetett, míg Dévai Ignác több más kérdéssel együtt a hazai jogi viszonyok szempontjából az emphyteusis mai alkalmazhatóságát meg nem világította. Az osztott tulajdon e formája nálunk tényleg megvan és semmi nagyobb bajt nem csinál. Az érthető, ha oly földbirtokosok, a kik tulajdonukat nem akarják elidegeníteni, tartanak tőle. De a hol a terület, mint a kötött

birtok egy részénél, általában el nem idegeníthető, vagy a hol a tulajdonos nem törődik azzal, ha az örökbérletből lassankint megváltás fejlődik ki, ott éppen azon szempontból, hogy a telepések előbb a kis közteherrel és mérsékelt magasságú canon vagy örökbér fizetése mellett a későbbi nagyobb teherviseléshez és törlesztéshez erőt gyűjtsenek, az örökbérlet kétségkívül figyelmet érdemel. Annak létesítésénél figyelmet lehetne fordítani arra is, hogy az örökbér időközönként emelkedjék és a hol az elidegenítés meg van engedve, nyitva kellene hagyni a megváltás iránti egyezség lehetőségét is.

A járadék birtokok és bankok kérdését is szóba hozták s általában elég rokonszenves megítélés tárgya volt. E tekintetben részint külön ily bankok felállítását sürgették, részint pedig a másutt szerzett tapasztalatok világánál és a hazai különös viszonyok figyelembe vétele mellett jónak bizonyulandó efféle hitelműveleteknek folytatása a már meglevő jelzálogbankok, különösen az országos magyar földhitelintézet által való felkarolása szorgalmaztatott. A járadékbankok a vételár 75⁰/₀-ának erejéig való hitelezése jött szóba, a mivel szemben hangsúlyozták, hogy ez csak az állam jóállása mellett történhetnék, a minek megvolnának a maga előnyei, de természetesen nagy nehézségei is.

Nemcsak a telepítés folytatása, hanem a meglevő telepek hitelügyének különösen a központi hitelszövetkezet részéről leendő gondozása is fontos feladat. E részben az oláh bankok eljárását ajánlották követésre méltó példa gyanánt. Volt olyan hang is, mely egyáltalában beérte volna azzal, ha a kormány a nemzetiségi vidékeken eladó és megvásárolható kis- és közép birtokoknak és az alkalmas vevőknek összehozásánál közreműködik, mivel ebben látták azt a módot, melylyel a legbiztosabban lehetne a magyarságot egyes exponált helyeken a folytonos, de nem tömeges hozzátelepítés által erősíteni. E felfogás azonban csak elszigetelt volt.

A telepek területének megállapítására nézve azon közvélemény keletkezett, hogy a beltelek 400 □-ölnél nagyobb legyen, mivel nagyon kívánatos, hogy minden háznál legyen egy kis kert, a mi az új gazdák megélhetését minden esetre könnyítené s azokra másként is csak üdvös befolyással lehetne. A külsőségekre nézve kívánatos, hogy ne árvizes vidéken, rossz talajú földekből osztassanak ki és lehetőleg megfeleljenek azon vidék földminőségének,

a honnan a települők valók, hogy a megműveléséhez szükséges tapasztalatokat lehetőleg már magukkal hozzák. A terület nagysága ne legyen az egyes községek határában éppen egyforma, mert hiszen a területnek egyes részei és a települők anyagi ereje is nagyon különböző. Sőt nem szükséges, hogy a törvényben a telepek minimuma és maximuma, mint át nem hágható alsó és felső határ, megállapíttassék. Ha oly szervezet létesül, mely a kormánnyal együtt intézi a telepítési ügyek vezetését, akkor ezt a korlátozást minden telepítvény alakítása alkalmával külön lehet felállítani. Kivánatos azonban, hogy a települők jól választassanak meg. Többen a telepesektől 1000—2000, a zsellérektől 400—500 forintnyi vagyon kimutatását megkivánhatónak tartották. De nemcsak az anyagi minősítés fontos, hanem az értelmi és erkölcsi is. Nem igen jó földművelő lakosságot erős munkálatú földre vinni épp oly kevéssé szabad, mint általában romlott elemeket felfogadni. A munkásoknak törpebirtokosok gyanánt való telepítése tömegesen nem kivánatos, kivéve talán ott, a hol mezőgazdasági munkásokban nagy a hiány. De az Alföldön, pl. a békésmegyei Bánfalván és Szénáson, éppen az ily elemek bizonyultak az agrarsocialistikus izgatások iránt legfogékonyabbaknak. Ellenben az, ha a nagyobb telepések közé kisebb erejűek is kerülnek, a mely utóbbiak mintegy a munkáselemet vannak hivatva képviselni az új községben, főleg, ha ott vagy a közelben közép- és nagybirtok is van, nem rosszalható eljárás. Hogy az ily vegyes telepítések alkotó részeinek arányai miként állapíttassanak meg, ez ismét a fenforgó viszonyoktól függ. Szóval örvendetes jelenség a beadott véleményeknél az, hogy azok implicite a megoldások abszolutismusát határozottan elítélik. A telepek erősebb és huzamosabb megkötése is közóhajnak bizonyult. És itt általában meg kell jegyezni, hogy a gazdasági liberalismus nem igen talált határozottabb támogatásra, míg az ellenkező szellemű nyilatkozatok igen élénk visszhangot keltettek. Felmerült a minimum kérdése is, de ez főleg csak a telepítési célokkal kapcsolatban tárgyaltatott. Többen kívánták, hogy a telepések idegeneknek, míg csak egész tartozásukat le nem törlesztették, telepükre ne adhasák el. A mennyiben mindazonáltal minden megengedhető támogatás ellenére lehetetlen volna megmenteni a települőköt, az államnak hatályos elővételi jog biztosítandó, de mint azt az igazságügyi ministerium képviselője is fel-

említette, ez csak újabb és még szabatosabb törvényes intézkedés által volna elérhető, mert az elővásárlási jog szerződésben kikötve ma csupán az első elidegenítő, tehát pl. a telepes családfő által érvényesíthető.

Szóba jött a telepek tulságos feldarabolástól való megkímélésének egyéb eszközeivel és módjaival egy sorban az örökösödésnek e czél szempontjából való szabályozása is. De beható vitára ez nem szolgáltatott alkalmat. Pedig igen életbe vágó kérdések merülnek itt fel.

A német birodalomban kifejlődött és egész korunkig fenmaradt a minoratusi intézmény. E szerint a legifjabb fiú kapván a paraszttelket, az apa még életében igyekszik gyermekeit kiházásítani és önállókká tenni. A legkisebb fiú azután hazanősül és szüleinél él ezek haláláig, a minek bekövetkeztével így a család nagyobb megrázkódtatáson nem megy keresztül.

Határozottan és pedig kivétel nélkül minden oldalról elítéltetett az egyetemlegesség, mely a telepeseket a telepítővel szemben vállalt kötelezettségeik tekintetében összekapcsolja. Ennek az illetők haladására nézve káros hatása van, mivel a törekvőbbek sohasem lehetnek biztosak, hogy a hanyagoknak, a kikre pedig nekik semmi befolyásuk sincs, hátraléakai miatt nem fogják-e őket is zaklatni, a mi azután nem igen buzdítja őket a szorgalmas és takarékos eljárásra. Továbbá az egyetemlegesség voltaképen nem is szükséges, mert ha a telepeseket ellenőrzik, idejekorán meg lehet tudni, hogy közülök melyik az, a ki elnézést és kiméletet, esetleg támogatást is érdemel. Ha pedig ez hamar kitudódik, akkor az érdemetlenek úgy távolíthatók el, hogy ebből a telepítőnek semmi kára sem lesz.

Szorosan ugyan nem tartozik a telepítés kérdéséhez, de azzal némi kapcsolatba hozatott az idegenek által különösen nemzetiségi vidékeken történő nagy uradalomvásárlások tárgyalása. Az idegen nagybirtokosok idegen tiszteket alkalmazván, a környék nem magyar ajkú lakosaira azt a mérséklő, vagy üdvösen vezető befolyást, mely alatt korábban állottak, nem gyakorolják többé, sőt a tót vidékeken pl. gyakran ellenséges indulatú cseh tiszteket hoznak be. Van tehát annak fontossága, hogy az idegenek birtokvásárlásai valamiképp korlátoztassanak. Ezt a kérdést úgy lehetne megoldani, hogy a hasonló eladások, illetve vásárlások a kormánynak bejelentendők lenné-

nek és az állam elővételi joga azokkal szemben a szükséghez képest vagy általában alkalmazható volna. Ebben semmi veszély sincs, mivel így az állam oly területek birtokába jut, melyeket azután igen sokféleképp értékesíthetne.

Ismételve szóba került az a kapcsolat is, melyben a telepítési és a kivándorlási ügy van egymással. Általában ezen eszmecsere eredménye az, hogy a két mozgalom áramlatának medrei irányra nézve sok esetben igen eltérnek egymástól és hogy a földhiány nem mindig szerepel a kivándorlás okai között és nem minden kivándorlást lehetne a telepítésnek széles keretben történő folytatása által megakasztani. Három főáramlatát különböztethetjük meg a mi népességünk kivándorlásának. Azt, mely a felvidékről Amerikába, a Székelyföldről a román Havasalföldre és a Dunántulról Szlavóniába irányul. Mind a háromnak más a természete. A felvidékről történő kivándorlásban számtalan oly kisgazda is részt vesz, a kinek földje van. De mivel az kicsiny továbbá a termelési viszonyok a sovány talajon igen nehezek, a közterhek pedig nagy súlylyal nehezeden a szegény birtokosra, azon nem tudnak megélni. A »nagy vizen« túlról pedig, különösen azelőtt, sok pénz érkezett a korábban kivándorolt igen nyomorultan élő, tehát az itteninél jóval nagyobb munkabérből tetemes részt megtakarító dolgos fajrokonoktól. Továbbá Amerika nagyszerűségeiről sok mindent irnak az ottlevők és mesélnek a hazajöttek, a kik közül később számosan visszavándorolnak. Az így nyert benyomások csábítók, és míg Amerika védekezése a betolakodó pauper-ek ellen nem gátolja meg a tömeges bevándorlást oda, ezt az áramlatot mi nem fogjuk megakaszthatni. Különben a tót nép maga települ, mert a dobra kerülő, vagy másként eladó magyar középirtokok is annak kezébe jutnak a felföldön. Ezek ellen voltaképp, legalább nemzetiségi szempontból, sokan még védekezni akarnak az által, hogy az ily eladó magyar területből járadékirtokok alakíttatván, azokon a magyar középosztály megerősíttessék.

A Dunántulról Szlavóniába történő kivándorlás nem mai keletű. Sajnássá e jelenség csak azért lett, mert a régi magyar vármegyéket óvatosság és szívóosság hiánya következtében 32 évvel ezelőtt elalkudták. Azonban nem lehetetlen, hogy éppen a magyarok erős beözön-

lése után e tartományt Horvátország esetleg kevésbé becsesnek fogja tekinteni s nem lehetetlen, hogy Dalmáciaért, melyre vágyik és mely szintén visszavágyik a magyar állam fenhatósága alá, megkaphatjuk Szlavóniát és talán a fumei kérdés még tisztázandó részének békés elintézését is.

A mi terjeszkedésünk tehát ott, ha a kivándorlottak magyarságát meg tudjuk őrizni, a mire ennél fogva figyelemmel legyünk, nem jelent feltétlen veszteséget reánk nézve.

Marad a székely kivándorlás kérdése, de ez sem olyan, melyet a telepítési politika által lehetne megoldani. Hiszen a székelységnek otthon földet nem adhatunk, mert nincs, hacsak a magyar középirtokosságot nem akarjuk körüle az állam által kivásároltatni. Máshová pedig a székely nem megy, nem is való és még a Mezőségre telepítve is azzal a veszélylyel jut szembe, hogy eloláhosodik. A székely kivándorlók jó része vissza is jön, habár erkölcsileg nem megjavulva. E romlással szemben a Romániában kínálkozó előnyösebb kereset révén behozott tőke nem ellenszolgáltatás, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy több ezer évenként mégis kinmarad, vagy ott pusztul el. A székely földnek ipar kell. De ott nem mindig a nyomor és munkahiány a kivándorlás oka, mert nemcsak Csikmegyéből vándorolnak ki, hanem, mint éppen most olvasom, Háromszékből is és pedig oly körülmények között, hogy az innen Romániába távozottak helyébe tót munkásokat kellett hozatni, a kik tavaly több mint 60.000 korona munkabért vittek el. Mondják, hogy a székelynek két esze van; de úgy látszik, ezek közül nem mindig választ helyesen, tehát sokszor egyet sem használ kellőleg.

Hogy némi összefüggés van a kivándorlás és birtokviszonyok közt, az nem tagadható és éppen azért kell a telepítést ezen szempontból is tanulmányozni. A szakértekezleten azonban az iránt, hogy a felszólalók véleménye szerint tehát erre való tekintettel concrete mi a teendő, valamely közvélemény kidomborítását legalább én nem észleltem.

Az alföldről történő kivándorlásnak és az ottani agrar-socialistikus mozgalmaknak orvosszere gyanánt első sorban a parcellázás előmozdítása és munkásnép részére kis bérletek nyújtása lőn hangoztatva. Mind a két irányban gyakorlati példák vannak már. Valószínű, hogy a munkás

törvények hatásán kívül ezek szintén befolyást gyakoroltak arra, hogy az említett mozgalmak legalább egyelőre elcsendesültek.

A parcellázás befolyásolását az állam részéről még oly illetékes férfi is, a kinek e részben már bizonyos tapasztalatai vannak, mint Békés vármegye főispánja, kívánatosnak mondta, mert azok szerinte akkor valószínűleg könnyebben és simában bonyolítottatnának le. Mások ellenben a parcellázást egészen szabadon kívánnák hagyni, legfeljebb az állami forgalmi adók terhétől szabadítanák azt fel és állami technikai erők rendelkezésre bocsátása által mozdítanák elő. — Szerintem az államra nézve a föld feldarabolás nem közömbös dolog, különösen nem akkor, ha a földéhes, szegény népnek bevonásával történik. A földfeldarabolással igen sok lelkiismeretlen üzérkedés szokott együtt járni, azért egészen szabaddá tenni a parcellázást nem tanácsos. A parcellázásra gondoskodását az állam főleg akkor terjeszse ki, ha a hitelügylettel kapcsolatban hajtatik végre. A törvényben azt lehetne kimondani, hogy a mennyiben a feldarabolandó terület vételárának több mint fele készpénzben letétetik, a parcellázás minden megszorítás nélkül eszközölhető. Ellenben az érdekelt felek kötelesek ezt a földművelési miniszternek bejelenteni, a ki az új kisbirtokosok érdekeinek megvédése szempontjából épp úgy, mint a magántelepítéseknel, lehetőleg gondoskodik.

Még csak az adókedvezményekről, melyek a telepítőknek adandók lennének, kívánok megemlékezni. Voltak, a kik bizonyos esetekben a telepesek földadóját is elengedhetőnek tartották, holott ez minden újabbkori pénzügytani elvekkel ellentétben van. De ha talán helyesen alig is volna keresztülvihető, mert a földadó contingentalva van s elengedése itt visszásságokra vezethet, a többi hozadéki és a jödelmi adóknál a kedvezmények nyújtásának csakugyan lehet jogosultsága. De azt igen szabatosan, külön törvényben kellene megállapítani. Valami nagyon messzire e részben nem igen mehetünk és legfeljebb az iparnak nyújtott adómentességek mértékéig lehet haladni. Mindez természetesen igen alapos tárgyalást igényelne. Az enquête eleget tett feladatának, midőn az adózási kedvezmények eszméjét általában a kormány és általa a törvényhozás figyelmébe ajánlotta.

IV.

A már kifejtettek alapján véleményem szerint a helyes telepítési politikának főbb elveit és a telepítési szakértekezlet valószínű eredményeit a következőkben lehet összefoglalni. Magyarországon a telepítési politika jelenleg voltaképp csak a népesedési, közgazdasági és socialpolitikai tényleg már fennálló és határozottan jelentkező követelmények megvalósítását van rendeltetve a maga terén előmozdítani. Az nem öncél, sőt nem is önálló politika, hanem a jelzett irányokban felmerülő és concret módon kidomborodott nagy állami és nemzeti szükségek kielégítésének eszköze. Intézésének tehát nem szabad valamely egyoldalú szempontból történni, hanem az összes e részben figyelmet érdemlők együttes felkarolásával kell azt berendezni és folytatni. A mennyiben a népesedés kedvezőtlenül alakul az ország valamely vidékén, vagy mert túlnépesedés mutatkozik, illetve a mívelhető területekhez képest egyes tájakon kevés az ember, vagy mert a lakosság politikailag aggályosan csoportosul, ott a népesség alakulására befolyást kell gyakorolni.

Itt természetesen első sorban veendő figyelembe az ország magyar jellegének biztosításához fűződő nagy állami érdek, mely a monarchia fennállásának is feltétele lévén, egyuttal európai érdek is. De szerintem is teljesen elegendő a magyarság ellen történő nemzetiségi támadások ellensúlyozása. E mellett, ha az egészségügy és a nemzetgazdasági politika terén minden lehetőt megteszünk, a magyarság gyorsabb szaporodási arányához képest természetes úton is terjeszkedni fog. Arra, hogy mi támadjunk, nincs elfogadható ok, mert az így bizonyynyal keletkezendő visszahatás a cél megközelítését okvetlenül nehezíti. Továbbá annyi anyagi erőnk sincs, a mennyi a magyar nyelvterület szűkítésére irányuló mozgalmak visszaszorításán túl terjedő rendszeres és, a mi fődolog, sikerrel felkarolandó actióhoz szükséges volna. Hiszen az eredményes védelem már maga nagy és állandó erőfeszítést tételez fel részünkről. Ha erre képesek vagyunk, azzal is haladni fogunk s ez eljárásnak nagy előnye, hogy nem provocál, bárkivel szemben bevallható és megvédhető, a mi azért szerfelett kívánatos, mert nem szabad felednünk, hogy nemcsak a hazai nemzetiségek, hanem a nagy művelt világ közvéleményének ellenőrzete alatt is állunk, melynek figyelmen kívül hagyása részünkről roppant hiba lenne. De ha jogos ala-

pon, kellő kitartással és okosan járunk el, akkor hadd tudjon meg az; mindent, ez esetben csak előnyünkre válhatik. Az ily politika sem most, sem rossz fordulatok bekövetkezése esetén nem lehet kárunkra, míg az ellenkezőnek esélyei minden irányban kiszámíthatlanok.

Közgazdaságilag sem közömbös az, hogy a népesség és a munkaalkalom mily viszonyban vannak egymással és valóban találkozhatnak-e, vagy nem. Ha ezt a találkozást a munkaközvetítés önmagában nem mozdíthatja elő elég hatályosan, akkor e végből szintén szükséges telepíteni és parcellázni. Ugyanez teendő az esetben is, midőn a népesség egyes országrészekben nemcsak megsaporodott, hanem vele egyidőben ugyanott valamelyes anyagi gyarapodás is észlelhető. Ha az ily népszaporulat nem ragaszkodik hazájához, akkor ki fog vándorolni, de ha ragaszkodik, inkább otthon békétlenkedik; ekkor mezei munkásmozgalmak keletkeznek. A socialistikus természetű zavargások folytán föld is adható, de csak azoknak, a kiknek van valamijök, mivel a kisbirtok terjeszkedését és a vagyontalan munkások részére a verseny csökkenése által a szabadabb tért biztosítja. Az ily földadásnak azonban nem fokozni, hanem lehetőleg csillapítani kell a földéhséget. A telepések fényes helyzetbe tehát már ezért sem juttathatók; inkább azok erkölcsi erőfeszítését kell kedvező irányú befolyásolás által fokozni. Ha rövidebb a kardjuk a létért és önállóságért folytatott küzdelmökben, toldják meg egy lépéssel ők is. A kivándorlók nagyobb részét, nézetem szerint, a telepítésben rejlő eszköz által otthon tartani nem lehet. Ha azonban a kivándorlók magyarok, a kik hazájukban akarnának maradni, őket már ez okból is a magyar nyelvhatárokon és a gyengébb nyelvszigetek erősítésére kisebb-nagyobb csoportokban fel kell használni. De a többször hangsúlyozott bármely szempont összhangja, mint mindig, lehetőleg ekkor is szem előtt tartandó.

Világos ebből, hogy a telepítési ügy vezetését központosítani kell és az mást nem illethet, mint az állam kormányát, mert az ország népesedési, nemzetgazdasági és socialpolitikájának helyes combinációja mástól nem várható s ezek legtöbb eszköze úgy is az ő kezében van. De ily vezetés mellett nem látom be, hogy a magántelepítés, melynek a multban annyit köszönünk, miért legyen elvileg kizárva. Hiszen a telepítés alatt tágabb értelemben az örökbérletek, a járadék birtokok és a hosszabb

tartamú haszonbérletek létesítése is érthető. Ezen módok sok helyen egyedül alkalmazhatók valamely adott időpontban. Később azokból a telepítés más, elfogadhatóbbaknak kijelentett faja válhatnak. Miért tegyük ezt a fejlődést lehetetlenné? Szabja meg az állam a magántelepítés összes feltételeit, vegye beható felügyelete alá, de akkor azután támogassa, hogy célját minél jobban elérhesse az is. A végcél azonban folyton az egyéni tulajdon szaporítása lévén, az örökbérletek és a többi módok a maguk helyén az állam és magánosok által alkalmazhatók legyenek, mivel a népesedési, termelési és vagyoni viszonyok nagyon különfélék, de az illető területek megváltásának lehetőségét nyitva kell tartani, sőt ha csak lehet, méltányosan elő is készíteni.

Azonban annyi és oly változatos érdeket csak egy állami és társadalmi elemekből helyesen összealkotott intézmény képes felismerni és kellőleg gondozni. Erről tehát az új telepítési törvény hozatala alkalmával nem szabad megfeledkezni. Annak szervezésére vonatkozó néhány a szakértekezleten általam is hangoztatott irányadó szempont a fennebbiekben már ki van fejtve. A telepések gondozása és érdekeinek társadalmi erők bevonásával történő ápolása mellőzhetetlen úgy azok boldogulása, mint a társadalmi tevékenység lehető fejlesztése és erkölcsi hatásának fokozása végett is. Hova fogunk jutni, ha nagy nemzeti actióknál mindent egyre jobban az államtól várunk, melynek legsajátabb terein is polgárainak önkéntes támogatására oly nagy szüksége van, itt pedig, a hol úgyszólván átvitt hatáskörben a társadalom dolgait végzi, azt egyszerűen nem nélkülözheti. Hiszen lábaink, ha mindig csak botra és mankóra támaszkodva járunk, úgy el fognak gyengülni, hogy maholnap, ha, a mi nem képzelhetetlen, a támaszték nem áll rendelkezésünkre, teljesen tehetetlenekké válunk.

De, mint a magunk keserű tapasztalatai mutatják, a telepésekkel sem lehet tuczat számra, sommásan elbánni. Azoknak is van egyéniségök, melyet valakinek csak ismerni kell, miután ez az ismeret a sikeres telepítési politika folytatásánál oly fontos tényezőnek bizonyult.

A felhozottakon kívül csak egy ezt javalló mozzanatra mutatok még rá. Meg akarjuk és pedig mielőbb gyökereztetni a telepéseket az új területeken, a hol az ő térfoglalásuk sok tekintetben közérdek is. Támogatásuk

gyakran lehetne tetemesen nagyobb, mint a minő általában igazolható volna. Miért ne individualisáljuk tehát ezt is? A telepések közül azok, a kik kiválóan alkalmasoknak mutatkoznak a consolidatio előmozdítására, erre visszaható jutalomban volnának részesíthetők, a mi egyúttal pályadíjúl is szolgálna, mely hasonló viszonyok közt mások buzgalmát és kitartását is előmozdítaná. Úgy hiszem, ez a jutalom többféle lehetne. Most csak azt említem fel, mely az életbiztosításnak abból a célból való alkalmazásában állana, hogy az első települőnek családja az ő halálával ne gyengüljön, hanem erősödjék. Ezt el lehetne érni, ha minden községben bizonyos számú igen törekvő, rendes és példás magaviseletű telepés helyett a telepőkön levő jelzálogi tehernek megfelelő, mennél előnyösebben számítandó életbiztosítási díj lefizettetnék. Ha a telepések tömege látná, hogy az ilyenek családja csakhamar jóléthez jut, akkor az igyekezet lassanként általánosabbá lenne, e mellett pedig minden községnek úgyszólván megrögzítő s a közügy szolgálatára is alkalmas elemei keletkeznének. Ilyen módot többet is lehetne kiészni és kipróbálni. Mert abban igazat adok Dévai Ignácznak, hogy a telepítés tere az, melyen sok általán most meg nem valósítható eljárást és intézményt lehetne kipróbálni s beválásuk esetén azok másutt is hasznosíthatók lennének. Talán éppen ezt az életbiztosítási eljárást lehetne a telepés majoratus vagy minoratus gondolatával kapcsolatba hozni; mert abban is igaza van az igazságügyi ministerium szakértekezleti képviselőjének, hogy, mint Németországban történik, a különleges agrárviszonyok jogi szabályozását specialis törvények által kellene keresztülvinni. A német birodalmi polgári törvénykönyv meghozatala óta alkotta meg Poroszország 1898. évi július hó 2-án kelt törvényét, mely a westphaliai mező- és erdőgazdasági jószágokra nézve a végrendelet nélküli örökösödést a főörökösi jog (Anerbenrecht) alapján kiépíti, az 1882. évi április 30-iki Landgüterordnunggal behozott Höferollét (Landgüterrollét) megszünteti s az eddigi közvetett főörökösi jogot (unmittelbares Anerbenrecht) lépteti. A badeni nagyhercegség is az új német polgári törvénykönyv meghozatala után, nevezetesen 1898. évi augusztus hó 30-án, alkotta meg a zárt udvarjóságokra (geschlossene Hofgüter) vonatkozó újabb törvényét, mely a feloszthatlan udvarjóságok tekintetében a főörökösi jogot szabályozza.

Én is nagyon meggondolandónak tartom azt, hogy a telepítési ügyet a chablonszerű eljárás kerülése végett nem kellene-e úgy szabályozni, hogy egy általános telepítési törvény keretében a telepítési tanács meghallgatására utasított kormánynak nagyobb cselekvési szabadságot lehessen engedni? Arról, hogy ezzel miként élt, koronként a törvényhozásnak tartoznék jelentést tenni. Bizonyos taxative felsorolt esetekben pedig csak akkor hozhatna a kormány telepítési czélokra nagyobb áldozatot, ha arra, mint a helyi érdekű vasutakról szóló törvényben kívánatlik, a felhatalmazást külön törvényben kérné az országgyűléstől. Mert csakugyan lehetnek esetek, midőn oly nagy áldozatok volnának szükségesek, melyek az évi hitelből és a telepítési alaphól nem volnának fedezhetők, vagy oly kezdeményezés első tényei iránt kellene határozni, melyek az áldozatok egész sorát vonják maguk után a jövőben is.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az én felfogásom szerint a telepítési tevékenységet erőszakolni kellene. E részben nézetem az, hogy az országnak annyit kell tenni, a mennyit pénzügyi erejénél fogva tehet és abban a sorrendben eljárni, a melyet a feladatok fontossága és a józan előrelátás intelmei kijelölnek részére. Minden telepítés azonban terv szerint viendő keresztül. Az ötletszerű elhatározások ideje e tekintetben is lejárt. És azt talán felesleges (ámbar az enquêten megtörtént) felemlíteni, hogy semmiféle heterogén, pl. pártpolitikai tekintetek ebben a politikában nem tűrhetők meg. De a telepésekkel való czélszerű elbánás kizárja egyszersmind a doctrinairismust is. A viszonyokhoz kell alkalmazkodni; a másutt szerezhető tapasztalatok a nélkül szivlelendők meg, hogy a külföldi példákat a hazai viszonyokhoz való alapos hozzámérés és alkalmazás nélkül egyszerűen majmolnók. A telepések szabad eljárásának korlátozása, miután ők bizonyos tekintetben gyenge, sőt kiskorú egyének, azonban szerintem elvileg és elméletileg is igazolható.

Végre az is bizonyos, hogy a telepítés üdvösebb eredményekre csak akkor vezethet, ha az egy egészséges, nagy-szabású, minden vonatkozásaiban átgondolt általános nemzetgazdasági és agrárpolitika keretében folytattatik. Természetesen ennek sem szabad egyoldalúnak lenni, hanem pl. csupán azért, mert állítólag a szabadelvűséggel ellenkezik, arról a nagy igazságról soha sem szabad megfeledkezni, hogy

a kié a föld, azé az ország. Ambár csak egyéni nézetének adott kifejezést az igazságügyi ministerium képviselője, e részben az idegenek birtokszerzési jogára, illetve annak korlátozására vonatkozólag igen érdekes adatokat említett fel.

Azok szerint a nyugoteurópai államokban is különbséget tesznek az idegen és honos közt. Igy Poroszországban az 1846. évi május hó 4-iki törvény értelmében külföldi testületek s jogi személyek ingatlant csak előzetes királyi engedély mellett szerezhhetnek. A gyakorlat ezt a korlátozást a részvénytársaságokra és szövetkezetekre is kiterjeszti; az utóbbiakra nézve az 1882. évi február hó 14-én kelt királyi leirat az engedélyadást az illető miniszterekre ruházta át. — Hamburgban a Landhypotekenbureauban ő maga jelen volt egyalkalommal, midőn az eljáró főhivatalnok egy ingatlan új vevőjétől, a ki magát a telekkönyvbe tulajdonosul kívánta bejegyeztetni, állampolgársága megszerzésének igazolását követelte s az átruházást az úgynevezett Consens-Protocollba, mely a telekkönyvi bejegyzések alapjául szolgál, csak akkor vette be, midőn a fél az állampolgári kötelékbe történt felvételéről szóló okiratot felmutatta; a felvételi okirat keltét s ügyszámát pedig a főhivatalnok a Consens-Protocollba pontosan bejegyezte. Mindez pedig az 1863. évi márczius 20-iki hamburgi törvény 1. §-a értelmében történt, mely szerint Hamburg területén idegen állampolgár csak a senatus előzetes engedélye mellett szerezhet fekvőséget. A német új polgári törvénykönyv életbeléptetéséről szóló törvény 88. cikke értelmében a kérdéses ingatlanszerzési korlátok Poroszország, illetőleg Hamburg területén változatlanul fenmaradtak.

De nálunk sem ismeretlen a némileg rokonzélú elővásárlási jognak megadása az állam számára. Ott van a magyar-román határ rendezéséről szóló, az 1888:XIV. törvényczikkbe beiktatott egyezmény X. cikke, mely első bekezdésében kimondja, hogy a határváltozás folytán az egyik államterületből a másikba átmenő ingatlanok eddigi tulajdonosaik kezén maradnak, a második bekezdésben pedig megállapítja, hogy a mennyiben ez ingatlanok az ott megjelölt jogügyletek útján elidegenítés alá kerülnek, az illető államot az elővásárlási jog illeti meg.

Ha a doctrinarismus mellözése nem fajul a tudomány tanításainak egyszerű ignorálásává, vagy éppen megvetésévé, a körültekintő, de határozott és bátor eljárás az agrár-

politika terén is helyes. És e részben a földmivelési minister úr azzal a kijelentésével, hogy lassan és éretten kell megfontolni, de azután gyorsan végrehajtani (*deliberatio, fac cito!*), megnyugtathat mindenkit. Megnyugtató továbbá az is, hogy sok más az utóbbi évek alatt tartott szakértekezlettel ellentétben ezt az *enquêtet* nemcsak a dolgok lényegébe való behatolás félreismerhetlen törekvése jellemezte, hanem azáltal is igen előnyös színben jelentkezett, mivel csakugyan a komoly hazafias aggódás fogta el s az aggodalmakat keltő bajoknak nem palliativ vagy csodaszerekkel, hanem természetes, következetes és kitaratóan alkalmazott rendszeres, észszerű *therapia* által való meggyógyítását szorgalmazta.

Okos, a kor színvonalán álló és nemes forrásokból fakadó, mindenféle előítéletektől ment mezőgazdasági és agrárpolitikára van szükségünk. Ez a nemzeti érdekeket bizonyára nem téveszti szemei elől, de mivel lehetetlen feladatok elé nem engedi helyezettetni vagy csábíttatni magát, a nemzet jogosult nagy érdekeit nem csupán mulasztásai, hanem az érzelmek felbuzdulása által sem fogja kockára tenni. A földmivelési minister úr is »e kérdéstől minden idegen szempontot távol kíván tartani s annak megoldása végett minden érdekkör hazafias közreműködését« kívánja. És szerinte is »a nemzet megnyugvására szolgálhat, hogy legjobbjai oly problémák alapos tanulmányozásával foglalkoznak, melyek megoldásának szükségét a veleszületett és egy ezredéven át hagyományosan érvényesült életösztönével maga is érzi.« Ha a telepítési szakértekezlet alkalmával összegyűlt anyag ily felfogás mellett mielőbb értékesítettik, azt terméketlenséggel nem fogja vádolhatni senki sem.

Gaal Jenő.

A hirdetményi és naptári bélyeg megszüntetése.

A képviselőház pénzügyi bizottságának a közelmúltban tartott egyik ülésében a pénzügyminister bejelentette, hogy a hirdetményi és naptárbélyeg megszüntetéséről törvényjavaslatot készít.

Ez alkalomból talán nem lesz érdektelen e kérdéssel némileg foglalkozni.

Hogy bizonyos adóknak bélyeghasználat által való lerovását a tizenhetedik század elején egy hollandus fedezte fel s hogy ezzel akkoriban egy czélszerű adólerovási mód iránt kitűzött pályázaton találmányával díjat nyert, a szakkörökben ismeretes dolog, de ennyire a múltba visszamenni nem szándékom s csak annyit említek fel, hogy a bélyeg-adót Hollandia 1624-ben hozta be, valamennyi állam között először.

A bélyegadónak fejlesztésében s általánosításában Hollandiát lassankint a legtöbb európai állam követte; a most megszüntetni tervezett hirdetményi és naptári bélyeget mai alakjában Ausztria az 1850. évi szeptember 6-án tartott törvénynyel alkotta meg, a minek következményeképp az ugyanakkor kiadott császári nyílt parancscsal a hirdetményi és naptári bélyeg Magyarországon is behozatott. A bélyeg- és illetékszabályokkal együtt, utóbbi két bélyegadónem az 1868. évi XXIII. és 1875. évi XXV. törvényczikk alapján ma is érvényben van.

Bár mindkettőről mint bélyegről történik általában említés, lényegét tekintve egyik sem bélyegilleték, hanem a hirdetményi bélyegnek forgalmi adó, a naptári bélyegnek pedig fogyasztási adó természetű van.

A gazdasági üzem alkatelemeit tekintve többé-kevésbé relative állandó és relative mozgó értékek együttműködéséből áll. Az állandó értékek a vagyon nagyobb típusait, az ingatlant, a befektetési tőkét, a gyári berendezést, árúraktárt stb. foglalják magukban, viszont a mozgó értékek azon vagyonalatrészekből állanak, melyek a gazdálkodás változékony elemei gyanánt, esetleg mulékony hatással, de mégis folyvást a forgalom nagy csatornájába beállított eszközei a termelésnek.

Ezen jellemüknél fogva a mozgó javak önmagukban gazdasági eredménynyé nem fejlődnek ki, s feladatuk változatlanul a javak termelését czélzó közvetítés marad.

A hozadéki adók a jövedelem keletkezésének kiinduló pontjait, a jövedelmi adók a jövedelem létrejöttének végpontjait veszik a közszolgáltatások alapjául, látnivaló tehát, hogy a mozgó értékeknek az imént körülírt jellegét s természetét tekintve, a hozadéki és jöve-

delmi adók alapjai közt hézag mutatkozik, mely hézagot kitöltő vagyonalatrészek, az utóbbi két adónem mellett az adóztatás alól kimaradnak.

Mivel azonban a mozgó értékek ép oly vagyoni erőt alkotnak, mint a többiek, indokoltnak mutatkozott a mozgó értékek megadóztatására módot és eszközt találni.

Igy jöttek létre a termelési és jövedelem alakulási processust érintő forgalmi adók, azért, hogy a jövedelem- vagy gazdasági eredményé ki nem jegecedő vagyonalatrészek is hozzájáruljanak a közterhekhez.

De épen ezen céljuknál s rendeltetésüknél fogva a forgalmi adókat nem lehet hozzászabni a forgalomból eredő és a jövedelmi adóval érintett jövedelemhez, mint a forgalom végeredményéhez, hanem magukban a forgalmi tényekben kellett az adókulcsot keresni, a mi a kérdés gyakorlati részét tekintve, az átlag-rendszer alkalmazásához vezetett.

A forgalmi adóban ép ezen lényegénél fogva bizonyos igazságtalanság rejlik, minélfogva az az állam rendezi be legjobban forgalmi adóit, a mely az átlagok kiszámításánál és a kulcs alkalmazásánál legközelebb jár a valósághoz, vagy legalább a valószínűséghez.

A forgalmi adók azon jellege, hogy a mozgó értékeket megróni igyekszik, ilyené minősíti a hirdetményi bélyeget, illetve bélyegadót.

A ki a külföldi nagyobb hirlapokat kezébe veszi, vagy a hirdetési oszlopokra rátekin, tapasztalhatja, hogy a hirdetésnek, a reklamnak milyen óriási szerepe van a modern üzleti forgalomban, ez tehát hatalmas eszköz a termelés és eladás terén s abból, hogy a hirdetések általában drágák, önként következnek, hogy sűrűen s feltűnően, de egyáltalán hirdetni kifizeti magát s a hirdető az ebbe fektetett költséget haszonnal kapja vissza.

Ha tehát felállítjuk azt a valószínű elvet, hogy többször hirdetni s azt minél feltűnőbbben tenni üzleti haszonnal jár, ennek logikus következése, hogy a nagyobb, a feltűnőbb hirdetés magasabb forgalmi adóátlag alá tartoznék, mint a ritkán s szerény formában közzétett pár sor, melyet talán egy szatócs ad ki. Ugyanígy minősítendők a jobban elterjedt lapokban s a kevésbé elterjedt lapokban közölt hirdetések s az volna igazságos, hogy az elterjedt lapban közölt hirdetés nagyobb tétellel sujtassék, mint a kisebb lapba igtatott hirdetés.

Hogy végeredményben a divatos apró-hirdetést, melyben egy régi butordarab eladását kínálja valaki, vagy a melynek alkalmazás s helyszerzés a tárgya, a legkisebb tétel vagy épen adómentesség illeti meg, alig szükséges külön bizonyítani. Az ezúttal megszüntetni tervezett hirdetményi bélyeg scalaja, dimensio szempontjából csak két tételt, az egy és két krajczárt ismeri, a lapokban közölt hirdetések pedig a lap jellege, a hirdetés nagysága s megjelenésének számára való tekintet nélkül egyaránt a 30 krajczáros tétel alá esnek. Hogy ebben a forgalmi adónál is szükséges igazságosság nincs meg, magyarázatra nem szorul. A mint a tapasztalat mutatja, azok az apró hirdetések, a melyekben a tulajdonképen legfontosabb rész, a pontos lakczim ki van téve s a mely ennek folytán bélyegköteles, ritkán fordul elő. Az az apró hirdetés pedig, mely a címet a kiadóhivatal

közlésére bizza, rendesen czéltalan, a ki a hirdetést olvassa és készpénzével akar vásárolni, rendesen kényelmes s a további utánjárástól tartózkodik.

Hogy a nagy terjedelmű s drága hirdetés a 30 kr. bélyegilletéket könnyen megtúrta az eddig is valószínű volt, a bélyeg eltörlésének tehát az apró hirdetések veszik legjobban hasznát és ezek nagymértékben való terjedése valószínű.

De a köztéri hirdetéseknek is óriási lendületét fogja a bélyeg elejtése magával hozni, nem annyira a bélyeg eddigi összegének megtakarításánál fogva, mint a lerovás módozatával járó utánjárás s az esetleges mulasztások szigorú büntetésének ezentúl elmaradása következtében. Ugyanis ez idő szerint a hirdetési bélyegért szavatol a nyomdász, a lapkiadó s ezenfelül egy csomó formalitást tartozik megtartani, mi esetleg magánál a bélyegnél is többbe került.

Előadhatta magát továbbá az az eset, hogy a nyomdász egy köztéri hirdetést hitelbe készített, vagy egy lap ügynöki szervezet mellett hirdetéseket hitelbe közölt, megtörténhetett, hogy mindkettő elvesztette követelését s ezenfelül a bélyeget még nekik kellett ráfizetni.

Előfordulhatott továbbá, hogy valamely napilap a hirdetési bélyeget a felektől beszedte, de azt magán körülményei folytán pontosan beszállítani elmulasztotta, ilyenkor — milyen consequentiák — legalább elméletileg tekintve a dolgot, a kincstár behajtási erélye a lap objectivitását is befolyásolhatta volna.

Ez most mind megszűnik, a hirdetés szabaddá lesz, elfoglalhatja méltó helyét a modern üzleti forgalomban s egyben egy új iparágat fog megteremteni, a szép hirdetések készítését.

Ha azután a hirdetések nagymérvű terjedése a gazdasági s üzleti forgalmat emelni fogja, ha ugyanezen okból a nyomdász, a hírlapok kiadói s maguk a hirdetők nagyobb jövedelmekre fognak szert tenni, valószínű, hogy az államkincstár a jövedelmi adótöbbletekben némi kárpótlást nyer azon áldozatért, melyet az 1900. évre előirányzott 530.000 korona hirdetési bélyeg eltörlése által a közóhajnak meghoz.

Végül néhány szót a naptárbélyegről. A naptár, mint ilyen, csak egy évig használható, azután már nem, tehát elfogyasztatik. A naptárra kirótt bélyeg tehát fogyasztási adó és azon adónemek közé sorolható, a melyekről Stein Lőrincz (Pénzügytanának 2. II. kötetében) felette szellemesen írja, hogy a szellemi táplálék fogyasztási adóját teszik.

Eltörlése főleg culturalis szempontból fontos, mert a nép alsóbb rétegeinek mintegy egyedüli szellemi táplálékát és oktatási eszközét a naptár szolgáltatja, ebből tanulja gazdasági elméleti ismereteit és ebből szórakozik.

Az ismeretterjesztő naptárak fellendülése és terjesztése joggal várható és talán a culturalis haszon megéri azt a 240.000 koronát, mely naptárbélyeg fejében 1900-ra előirányoztatott.

Megjegyzendőnek találom, hogy a naptárbélyegnél is egyforma tételek alkalmaztatnak a luxussal kiállított dísznaptárra, a népies naptárakra, sőt a zsebnaptárra is, minélfogva ez a bélyegadónem is nélkülözi az igazság és arányos szétosztás kellékeit.

Végül közlöm alább a hirdetményi s naptári bélyegek előírási s tényleges eredményeit 1894-től 1898-ig :

Év		Közigaz-	Tényleges	Hátralék
		gatási elő- írás	bevételek	
		f	o	r
		i	n	t
1894	Hirlapi hirdetmények bélyege	255.721	209.158	46.563
	Hirdetményi bélyeg	35.131	30.530	4.601
	Naptár-bélyeg	110.029	110.029	—
1895	Hirlapi hirdetmények bélyege	260.685	203.056	52.629
	Hirdetményi bélyeg	38.803	36.417	2.386
	Naptár-bélyeg	114.577	114.577	—
1896	Hirlapi hirdetmények bélyege	292.009	215.665	76.343
	Hirdetményi bélyeg	42.031	40.207	1.824
	Naptár-bélyeg	123.778	423.238	540
1897	Hirlapi hirdetmények bélyege	313.157	231.917	81.236
	Hirdetményi bélyeg	50.274	33.016	17.257
	Naptár-bélyeg	125.783	125.243	540
1898	Hirlapi hirdetmények bélyege	318.092	234.728	83.363
	Hirdetményi bélyeg	54.765	35.448	19.310
	Naptár-bélyeg	111.878	111.338	540

Ez eredményekből kitűnik, hogy a megszüntetendő bélyegadó mindegyike állandóan emelkedő irányzatot mutat, tehát a közérdeknek és közóhajnak megfelelő megszüntetés annál inkább méltánylandó érdeme a pénzügyi kormányzatnak.

A hirdlapokban közzétetthirdetmények bélyegeinél látható nagyobb hátralékok oka a fennebb említettekén kívül az, hogy a befizetés határideje minden hónap 5-ikére esik s így a december 31-el lezárt számadásokban a december havi egész hátralék benfoglaltatik.

Wallon Dezső.

A kereskedelmi törvény revisiója.*

A folyó évvel életbelépett német kereskedelmi törvény előtérbe tolta az 1875. évi XXXVII. t-cz. revisióját. De ha a megindult eszmecserének szomszédaink joga adta meg az indító lökést, nézetünk szerint ezt nemcsak az az apasági jogviszony okozta, melyben a régi német kereskedelmi törvény a mienkhez állott, hanem ezenkívül, sőt talán első sorban két más körülmény. Egyfelől az, hogy gazdasági forgalmunk zöme Németországgal bonyolódván le, a gazdasági viszonyok alakulásának minden németországi phasisa közvetlen érdekel bennünket is. Másfelől pedig az a körülmény, hogy kereskedelmi törvényünk hiányait, hibáit és részben elavult voltát már régen éreztük és csak arra volt szükség, hogy a közvetlen közelünkben lefolyó reform bennünket is figyelmeztessen arra, mikép a »quieta non movere« kényelmes álláspontja örökké nem tarthat.

Már az előrebocsátottakból kitűnik, hogy részünkről — ellentétben Neumann Ármin udvari tanácsos úrral, — Nagy Ferencz tanár úrral egyetértve, a német revisiót magában véve is alkalmasnak tart-

* V. ö. Nagy Ferencz ily című jogászegyleti előadását és Neumann Ármin értekezését a *Jogt. Közlöny* f. é. 4. számában.

juk arra, hogy kereskedelmi törvényünk revisiója megfontolás tárgyává tétessék. Mindazonáltal nem kételkedünk abban, hogy Nagy Ferenczet nemcsak a német törvény revisiója, hanem azok a hiányok, hibák és hézagok is ösztönözték a reformeszmé felvetésére, a melyek nálunk már a köztudatba mentek át, vagy a melyek a jogász és üzletember előtt egyáltalán nem lehetnek titokban.

A mi a német reform hatását a mi jogunkra közelebbről illeti, azt részünkről — noha a német utánzásnak hívei általában nem vagyunk — ez esetben jogosulatlannak, a már említett gazdasági kapcsolaton kívül már azért sem tartjuk, mert a német reform külső körülményei is hasonlóak a mieinkhez és mert az új német törvénynek részben egészen új, részben a korábbi német kereskedelmi jogból átvett, de a régi német kereskedelmi törvényben még benn nem foglalt intézkedéseit is olyanoknak tartjuk, a melyek saját érdekeink szempontjából megfontolást érdemelnek.

A gazdasági kapcsolatot mindenesetre főfontosságúnak véljük. Épen a kereskedelmi élet terén a jogszabályok lehető egyöntetősége a forgalom lebonyolításának a legnagyobb könnyítése, illetve helyesebben ezek különböző volta a legnagyobb akadály. Innen a törekvés a kereskedelmi jog nemzetközi szabályozására. A nemzeti jog sajátosságainak feláldozása itt jogosult, mert gazdasági gyümölcsöket terem és nem is nehéz, mert a code de commerce, minden continentalis kereskedelmi törvény alapja már eleve beoltotta a kereskedelmi törvényhozásokba a vérrokonság protoplasmáját. A mi sikerült a fuvarozási jog terén, az sikerülhet a kereskedelmi jogban egyébütt is. És mint a berni egyezmény tulajdonkép abból az üzlet-szabályzatból származik, a melyet a német vasutegyület tarifacélokra dolgozott ki és melyet az egyes államok saját legislációjukban utánoztak, azonképen a német kereskedelmi törvény utánzása nálunk szerencsésen megteremtette kereskedelmi forgalmunknak közös jog-alapját a legfontosabb relációban, megteremtette azt a közösséget, a melyet egyszerűen elejteni annyit jelentene, mint a nemzetközi jog-egységhez való közeledés helyett attól eltávolozni.

Nézetünk szerint már ez a nemzetközi és gazdasági célzat is arra utal bennünket, hogy, ha egyébként lehetséges, kövessük tovább is a német jogot a kereskedelmi törvényhozás terén addig, a mig ezt viszonyaink megengedik.

Mindenesetre jogosultnak véljük tehát ebből a szempontból azt a Nagy Ferencz által felvetett eszmét, hogy a német reform kapcsán gondoljunk a mi törvényünk reformjára is.

Alkalmasnak véljük a németországgal analog helyzetet is, mely a polgári törvénykönyv dologi és kötelmi jogi részének és a kereskedelmi törvénynek párhuzamos tárgyalhatóságában kínálkozik; noha Horvátországhoz való viszonyunk folytán nem lehetünk is abban a szerencsés helyzetben, a melyben a németek voltak, hogy a tisztán magánjogi részeket a kereskedelmi törvényből ez alkalommal kiküszöbölhették. De a helyzet ezen különböző volta nem arra utal bennünket, hogy ne kövessük a német törvény reformját, hanem legfeljebb arra ösztönözhet, hogy igyekezzünk kereskedelmi törvényünk magánjogi részletei számára is értékesíteni azokat a tanulságokat, a melyeket az új német polgári törvénykönyv nyújthat.

Ismételten hangsúlyozzuk: sem e ponton, sem akkor, a midőn a német kereskedelmi törvénynek új, vagy legalább reánk nézve új intézkedéseit olyanoknak jeleztük, a melyek saját szempontunkból a megfontolásra érdemesek, nem a fordításra vagy szolgálai utánzásra gondolunk.

Ha kell, még áldozatok árán is csak a kereskedelmi forgalomra vonatkozó szabályoknál szeretnők megóva látni a jogegységet, megóva a nemzetközi szabályozás felé való haladás lehetőségét.

Ámde ettől a résztől eltekintve is sok tanulságost és jót nyújt a német törvényhozás. Így például a társasági jog terén, a hol a jogegység már nem oly elsőrendű gazdasági követelmény. Vagy lehet-e tagadni, hogy részvénytársasági jogunk a némettel szemben meg nem állhatja a sarat. Mellőzve a részleteket és az ellenőrzés kérdését, nem kétségtelen-e, hogy az oly igazgatósági szervezet, a minő az nálunk, ma lehetetlenség. Az igazgatósági tag felelőssége végtelen, hatásköre semmi. A társaság ügyeit az ügyvezető igazgató végzi, ki sokszor nem is igazgatósági tag és a nagy tantiémeket az igazgatósági tag kapja. A szervezet tehát hamis feltevésből indul ki és az igazgatósági tagok nagy számánál fogva czéltalanul megdrágítja az ügyvitelt.

A német jogban minde visszasságok hiányzanak. Ime egy példa a sok közül, hogy a német jog anyagi intézkedéseinek tanulmányozása is törvényünk reformjára utal.

Ám ha a német kereskedelmi törvény reformja ilyen különböző okokból előtérbe toltta a mi törvényünk revisióját, önként kielégítést követelnek azok a rég érzett törekvések is, melyek kereskedelmi jogunk egyes részeinek, hogy csak kettőt emlitsünk: a biztosítási és szövetkezeti jognak átdolgozását sürgetik.

A reform körében ezeken kívül kétségtelenül orvoslást követelnek azok a tapasztalati alapon constatált hibák és hézagok is, melyeket kereskedelmi törvényünk közigazgatási vagy helyesebben rendészeti jellegű intézkedései felmutatnak. Ezekre vonatkoztatva s nem a szónak politikai értelmében jelezte nézetünk szerint Nagy Ferencz túlzottan liberálisaknak kereskedelmi törvényünk intézkedéseit. A szónak politikai értelme a kereskedelmi jog terén ugyanis egészen más követelményeket támaszt, mint azokat, a melyeket egyetemünk kitünő tanára jogászegyleti felolvasásában levont. A liberalismus kérdése igenis az, hogy teremtsünk-e külön jogot a kereskedő-osztály számára, vagy teremtsünk-e egyáltalán külön kereskedelmi jogot. Liberális ily értelemben a svájci jog, mely nem teremtett külön kereskedelmi törvényt, hanem a kereskedelmi ügyleteket az Obligationenrecht-be vonta be, liberális az angol jog, a mely sok kereskedelmi jogi materiát a common law uralma alatt hagyott meg vagy abból kiindulva magánjogi alapon szabályozott. Ezzel szemben azonban a közigazgatási és rendészeti szabályok szaporítására irányuló követelmény az, a mit Nagy Ferencz, nézetünk szerint a liberalismus megszorítása alatt értett, nem a politikai liberalismusnak, hanem a czélszerűségnek kérdése. A német kereskedelmi törvényből átvett Treu und Glaube, a kereskedelmi jogon átvonuló gyors és formaságokhoz nem kötött ügyködés csakis akkor valószínű meg, ha meg van hozzá a keret: ezt a keretet pedig csak

a rendészeti szabályok megfelelő volta adja meg. Úgy, a mint a váltójog szigorú rendje emelte a váltót a gazdasági forgalom legfontosabb tényezői közé, azonképen csak a szigorú rend biztosíthatja a kereskedelmi jogban a forgalom szabadságát.

Az ily szabályok pedig nincsenek ellentétben a politikai értelemben vett liberalizmussal, mert a legszabadabb elveknek hódoló svájci jog nem riadt vissza attól, hogy például a részvénytársaságok bizonyos nemére külön törvényben rendészeti szabályokat állapítson meg, a melyek szigorúbbak bármely más részvénytársasági törvény rendelkezésénél.

Ámde nálunk még oly kereskedelmi jogi kérdések sem ítélhetők meg tisztán a politikai liberalismus szempontjából, a melyekre nézve másutt tán alkalmazni lehetne ezt a mértéket. Mert például nálunk a vegyes rendszer arra is szolgál, hogy a jogegység érdekében oly kérdések is a kereskedelmi jog körébe vonassanak, a melyek magánjogi természetűek; míg másutt a vegyes vagy subjectiv rendszer kérdése első sorban azzal a kérdéssel kapcsolatos, hogy osztályjog legyen-e a kereskedelmi jog.

Mindezek a kereskedelmi törvény revisiójának időszerűsége mellett szólnak. De szól e reform szüksége mellett más is. A régi törvény óta nagyot haladt a világ. A kereskedelmi jog anyaga és elmélete fejlődött. Az értékpapírforgalom, a folyószámla-ügylet a tengeri és belhajózási, a posta-, távirda és vasuti jog számos kérdése igényel kereskedelmi jogi természetű szabályozást és ha egyszer kereskedelmi törvénykönyvünk van és a codex rendszerét megtartjuk, az a kérdés is megfontolást igényel, vajon az ujonnan szabályozandó kérdéseken kívül nem kellene-e a codificatióba bevonni az eddig külön szabályozott kereskedelmi jogi anyagot, például a védjegy-, szabadalmi- és részletügyet?

Szivesen látnók az új törvényben végre a társasági ügynek általános elvi szabályozását is olyformán, a mint azt az olasz kereskedelmi törvény teszi.

Neumann Károly.

Közlemények és ismertetések.

Államháztartásunk tíz évi állapota.

Az állami számvevőszék most terjesztette be jelentését a törvényhozáshoz államháztartásunknak az 1888—1899-iki évtizedben való fejlődéséről. Míg a napi sajtó úgyszólván csak a végeredményeket foglalta össze, érdekesebbnek tartjuk a (valódi) bevételek s másrészt a kiadások alakulását a következő két táblázatban bemutatni, melyeknek világos áttekinthetősége a magyarázatot fölsőlegessé teszi.

I. Kimutatás a magyar korona országainak 1888—1897. évi állami zárszámadásaiban foglalt, az állam saját költségeiből származó pénztári eredményről:

<i>Állami költségek, az illető tárczabeli bevételek levonása után.</i>	1888	1889	1890	1891	1892
	f o r i n t o k b a n				
Királyi udvartartás	4,650.000	4,650.000	4,650.060	4,650.000	4,650.000
Kabinetiroda	72.115	71.962	74.372	73.408	69.000
Országgyűlés	1,239.147	1,273.028	1,242.260	1,411.773	1,525.987
Közösügyi kiadások	29,172.183	26,558.111	23,850.391	28,376 519	29,648.164
Nyugdíjak	5,966.631	6,237.983	6,583.394	6,853.980	7,063.584
Állami adósságok kamatai és kezelési költségei	109,333.728	111,483.345	112,065.703	133,501.925	132,930.971
Vasuti kamatbiztosítás költségei	594.675	206.505	44.021	925.801	76.246
Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete	6,264.513	6,091.095	6,479.278	6,673.774	7,141.982
Állami számvevőszék	105.658	109.658	106.652	108.958	102.670
Közigazgatási bíróság	96.498	98.293	95.927	96.508	95.809
Ministerelnökség	329 924	329.285	335.456	342.230	340.009
Ö cs. és ap.kir. Felsője személye kör. ministerium	57.469	62.237	63.107	53.133	54.450
Horvát - szlavan - dalmát ministerium	35.525	35.859	35.817	35.954	35.751
Belügyministerium	10,687.057	10,491.827	10,575.005	10,553.903	10,975.566
Pénzügyi kormányzati kiadások	7,296.373	7,736.492	7,820.232	8,021.251	8,164.692
Kereskedelemügyi ministerium :					
a) Közigazgatási költségek	1,537.906	1,476.630	1,460.360	1,842.585	2,087.020
b) Közutak fentartása	3,029.315	2,957.886	3,091.899	2,838.036	3,063.704

Földművelésügyi minis- terium :	1888	1889	1890	1891	1892
a) Közigazgatási költ- ségek	1,264.050	1,243.576	1,657.169	1,576.119	1,481.717
b) Viziutak fentartása .	217.305	258.191	364.365	306.630	496.540
Vallás- és közoktatásügyi ministerium	5,627.299	5,798.709	5,814.172	6,037.403	6,226.380
Igazságügyi ministerium	10,755.861	10,914.363	10,962.513	11,419.670	11,573.583
Honvédelmi ministerium	7,660.205	5,633.882	8,014.647	9,852.104	10,519.429
Összesen	204,804.087	203,718.997	205,386.740	233,700.062	238,323.254

*Állami költségek, az illető
tárczabeli bevételek levonása
után.*

	1893	1894	1895	1896	1897
Királyi udvartartás . . .	4,650.000	4,650.000	4,650.000	4,650.000	4,650.000
Kabinet-iroda	71.607	74.375	76.986	77.598	80.038
Országgyűlés	1,862.632	1,733.691	1,749.627	1,788.323	1,771.940
Közösügyi kiadások . .	26,698.753	28,447.416	30,395.492	31,932.570	30,865.197
Nyugdíjak	7,281.446	7,443.725	7,751.496	7,991.186	8,416.403
Allami adósságok kamatai és kezelési költségei .	113,261.755	154,862.054	132,637.157	132,864.613	131,920.532
Vasuti kamatbiztosítás költségei	187.096	183.899	146.174	84.563	129.953
Horvát-Szlavonországok beligazgatási szükséglete	7,532.549	8,877.127	9,229.733	9,523.182	8,782.142
Állami számvevőszék . .	115.879	145.750	161.575	152.978	148.810
Közigazgatási bíróság . .	107.965	103.563	110.442	108.079	212.183
Ministerelnökség	344.850	408.499	499.728	1,287.997	1,210.994
Őcs. és ap. kir. Felsége sze- mélye kör. ministerium	63.580	56.526	46.969	76.103	87.554
Horvát - szlapon - dalmát ministerium	37.681	40.035	41.494	41.278	42.774
Belügyministerium . . .	11,662.711	12,397.566	13,664.444	15,281.689	15,210.182
Pénzügyi kormányzati kiadások	9,018.636	9,373.172	9,534.772	9,628.901	10,036.322
Kereskedelemügyi minis- terium :					
a) Közigazgatási költ- ségek	2,248.203	2,519.384	2,964.236	2,772.376	4,141.611
b) Közutak fentartása .	3,325.194	3,629.603	3,276.132	2,996.691	2,248.355
Földművelésügyi minis- terium :					
a) Közigazgatási költ- ségek	2,557.163	4,073.951	3,055.631	3,764.901	3,338.601
b) Viziutak fentartása .	321.386	412.584	416.941	234.062	372.480
Vallás- és közoktatásügyi ministerium	6,214.703	6,938.097	7,860.501	8,272.624	10,387.238
Igazságügyi ministerium	12,778.140	12,901.729	13,620.370	13,983.327	14,602.326
Honvédelmi ministerium	9,683.767	11,701.168	11,935.615	12,533.828	12,039.381
Összesen	220,075.696	270,973.964	253,845.502	260,046.874	260,695.016

II. Kimutatás a magyar korona országainak 1888—1897. évi állami zárszámadásaiban foglalt, az állam saját jövedelmeiből származó pénztári eredményről:

*Állami jövedelmek, az azok
előállítására fordított költ-
ségek levonása után.*

	1888	1889	1890	1891	1892
Egyenes adók és földte- hermentesítési pótlékok	99,625.541	97,497.525	99,585.715	102,550.541	100,793.351
Fogyasztási és italadók .	33,080.643	39,046.350	62,179.264	67,902.769	69,777.356
Határvám (kezelési áta- lány)	249.031	261.084	268.642	197.660	180.942

	1888	1889	1890	1891	1892
f o r i n t o k b a n					
Aranyagió - nyereség a határvám-fölöslegről	891.017	716.087	574.318	75.060	789.481
Bélyeg	9,880.805	10,636.605	10,804.635	11,143.930	11,889.145
Jogilletékek és díjak	17,264.224	17,694.908	18,237.910	19,994.147	20,894.689
Fémjelzés	17,418	17.843	21.606	28.891	36.091
Út-, hid- és révvám	24.898	25.217	25.892	31.000	35.173
Dohányjövédék	24,861.252	24,043.044	25,402.544	28,489.785	27,656.508
Lottójövédék	1,253.091	1.231.939	1,366.811	1,341.006	1,228.154
Sójövédék	13,734.304	13,284.771	13,642.483	14,030.282	14,034.854
Állami jószágok	2,008.187	1,461.119	454.580	1,003.833	1,394.541
Bányászat és pénzverés	1,061.038	1,018.932	915.534	624.355	58.495
Állami nyomda	80.059	151.013	186.688	206.519	131.208
Állami épületek	10.170	4.965	9 759	38.855	28.272
Állami ingó vagyon	58.016	38.948	174.017	66.152	150.699
Pénzügyi tárca különféle bevételei	268.684	305.553	658.341	3,340.339	368.432
Posta, távirta és távbeszélő	3,045.843	3,662.895	4,156.624	4,089.492	4,401,661
Állami vasutak, államvasutak gépgyára, diósgyőri vas- és acélgvár	19,636.948	21,237.127	23,466.356	33,187.149	33,782.817
Állami erdők					
Gödöllői koronauradalom és állami lótenyészintézetek	1,632.569	2,560.066	1,164.429	3,333.040	3,193.699
Kincstári birtokok	753.748	931.155	380.210	724.067	869.921
	107.646	203.272	251.976	158.810	164.463
Összesen	225,915.561	232,131.244	261,336.837	289,860.844	288,312.608
Levonva ebből az állami költségek összegét (I. Kimutatás)	204,804.087	203,718.997	205,386.740	233,700.062	238,323.254
Mutatkozik pénztári fölösleg	21,111.474	28,412.247	55,950.097	56,160.782	49,989.354

Állami jövedelmek, az azok előállítására fordított költségek levonása után.

	1893	1894	1895	1896	1897
f o r i n t o k b a n					
Egyenes adók és földterhermentesítési pótlékok	103,610.040	105,611.671	105,283.824	108,074.463	108,625.379
Fogyasztási és italadók	75,730.789	75,929.809	72,891.146	77,437.330	76,451.853
Határvám (kezelési átalány)	477.303	1,134.533	1,533.294	84.497	61.964
Aranyagió - nyereség a határvám-fölöslegről	78.556	275.397	54.923	1,845.877	2,055.934
Bélyeg	12,663.651	13,322.023	14,179.865	14,653.396	14,977.150
Jogilletékek és díjak	22,200.863	22,756.125	23,241.243	23,230.951	23,865.014
Fémjelzés	39.054	44.719	48.337	60.561	68.184
Út-, hid- és révvám	31.643	25.535	21.465	17.697	13.941
Dohányjövédék	30,540.241	28,073.495	33,224.294	28,757.776	31,853.027
Lottójövédék	1,241.956	1,336.379	1,386.996	1,712.119	1,403.461
Sójövédék	14,087.577	14,227.393	14,400.871	14,110.252	14,624.255
Állami jószágok	1,367.380	1,581.956	1,188.092	1,800.340	1,332.235
Bányászat és pénzverés	3,869.730	6,105.809	1,408.918	127.387	1,659.431
Állami nyomda	235.895	281.465	70.485	204.801	268.558
Állami épületek	3.889	15.148	25.437	3 880	11.721
Állami ingó vagyon	603.910	422.792	355.730	362.808	171.496
Pénzügyi tárca különféle bevételei	1,866.195	3,325.073	937.282	803.371	1,552.150
Posta, távirta és távbeszélő	4,682.539	4,702.503	4,702.103	5,561.755	4,648.516
Állami vasutak, államvasutak gépgyára, diósgyőri vas- és acélgvár	37,719.823	39,168.130	35,195.386	41,360.630	36,322.370

	1893	1894	1895	1896	1897
	f o r i n t o k b a n				
Állami erdők	3,387.167	2,517.839	2,298.973	2,727.756	3,185.968
Gödöllői koronauradalom és állami lótenyész- intézetek	843.422	1,399.927	2,068.758	1,293.296	1,106.786
Kincstári birtokok . . .	142.799	136.475	15.617	84.140	121.417
Összesen . . .	313,550.466	319,013.252	307,385.843	320,648.101	318,824.934
Levonva ebből az állami költségek összegét (I. I. Kimutatás)	220,075.696	270,973.964	253,845.502	260,046.874	260,695.016
Mutatkozik pénztári fölösleg . . .	93,474.770	48,039.288	53,540.341	60,601.227	58,129.918

Tisztességtelen verseny.

A tisztességtelen verseny meggátlására törvényjavaslat készül a kereskedelmi ministeriumban. Ebből a célból már is felállítottak a főbb irányelvek, melyek a következő rendelkezésekre terjednek ki: az ipari vagy kereskedelmi forgalomban senki sem használhat czégén, kirakatában, áruin, hirdetésein stb. vagy írásbeli közleményeiben (nyomtatvány, számla, körözvény stb.) az üzleti viszonyok tekintetében általában, nevezetesen pedig az ipari szolgáltatás tekintetében vagy az áru minősége, mennyisége, előállítás módja, ára, a vételforrás, kitüntetések birtoka stb. az eladásra vonatkozó bármely körülmény, így pl. annak oka vagy célja tekintetében oly jelzést vagy meghatározást, mely a valóságnak meg nem felel. Az ipari vagy kereskedelmi forgalomban senki sem használhat az áru megjelölésére oly jelzést vagy meghatározást, mely az áru származási helye tekintetében a fogyasztóközönség tévedésbeejtésére alkalmas. Megállapítandó volna egyúttal az is, hogy a származási hely hamis megjelölésével ellátott árúk lefoglalhatók, különösen pedig, hogy az országba behozott azon árúk, melyek az ország területéhez tartozó valamely község vagy helység nevével vannak hamisan ellátva, a vámhivataloknál lefoglalhatók. A lefoglalás azonban mellőzendő, illetőleg a lefoglalt árúk a zár alól feloldandók azon esetben, ha azokért a hivatalok által megállapítandó biztosíték az illető hivatalnál vagy valamely más közpénztárnál letétetik. A tervezett intézkedés alól kivétessenek a származási helyek oly megjelölései, melyek az áru származására vonatkozó eredeti jelentőségüket elvesztették s az illető áru minőségének megjelöléseivé váltak. Az ily minőségjelzőknek csakis az eredeti jelentőség feltüntetésével, mint »eredeti«, »importált«, »valódi« stb. való megjelölése eshetik a származási hely hamis megjelölésére nézve alkotandó tilalmi rendelkezés alá. Az ipari és kereskedelmi forgalomban tilos más hirnevének, működésének vagy áruinak jogtalan kisebbitése. Tilos a saját áruinak, működésének, stb. valamely versenytárs áruival, működésével stb. azon célból való összehasonlítása, hogy a saját árúk szolgáltatások stb. kelendősege vagy értéke a versenytárs rovására emeltessék. Tilos a jó erkölcsökbe vagy a kereskedelmi tisztességbe ütköző minden oly cselekedet, mely a versenytárs jogos üzleti érdekeit sértheti. Az ipari és kereskedelmi forgalomban tilos más ugyanazon vagy hasonló üzletággal bíró iparos vagy kereskedő által jogosan használt névnek, czégnek, czímernek, üzleti megnevezésnek, vagy

azokhoz hasonló megjelöléseknek oly használata, mely összetévesztetést idézhet elő. A megjelölt szabályokba ütköző cselekedettől az az ellen vétők eltiltandók. Az eltiltás — ha csak közérdekből nem mutatkozik szükségesnek — mindenkor csak az érdekelt panaszára lelhet helyet. Az érdekeltek közé számítandók azonban azon egyesületek is, melyek ipari érdekek előmozdítására hivatvák, ha különben is van perviselési képességök. Mód nyujtandó arra is, hogy a kereset, az abbanhagyási kérelem mellett, a jogtalan cselekedet által okozott kár megtérítésére is irányulhasson. A ki a fent megjelölt szabályok ellen vét: kihágást követ el és 50 koronától 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, visszaesés esetében pedig két hónapig terjedhető elzárással büntetendő. A mennyiben a cselekmény a büntető törvénykönyv szerint súlyosabb beszámítás alá esik: a büntető törvénykönyv rendelkezései irányadók. Minthogy pedig igen gyakran az egyesek fontos érdeke kívánja, hogy a jogtalan cselekedet eltiltása sürgősen eszközöltessék, megállapítandó lenne az is, hogy az első fokú hatóság kimondhassa, hogy felebbezésnek csakis birtokon kívül van helye. A mi viszonyainknak megfelelne oly intézkedés, mely megállapítja, hogy a ki mint alkalmazott, munkás vagy tanoncz üzleti vagy gyári (üzemi) titkot, mely alkalmaztatásánál fogva vele közöltett, vagy melyről más módon tudomást nyert, a szolgálati viszony tartama alatt mással jogosulatlanul, az üzlettulajdonos megkárosítása végett közöl: vétséget követ el és politikai jogai gyakorlatának felfüggesztése mellett 6 hónapig terjedhető elzárással és 4000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ugyanezen büntetéssel sujtandó, a ki üzleti vagy gyári (üzemi) titkot, melynek tudomására valamely alkalmazott, munkás vagy tanoncz utján, vagy más, a törvénybe vagy a jó erkölcsökbe ütköző cselekedet utján jutott, verseny czéljából jogosulatlanul felhasznál vagy másokkal közöl. A fent megjelölt büntetésen kívül pedig a tettesek az okozott kár megtérítésére kötelezendők s a kárért úgy a titok elárulója, mint az, a ki azt jogtalanul felhasználja, egyetemlegesen felelős. Büntetéssel sujtandó az is, a ki valamely alkalmazottat, munkást vagy tanonczot az üzleti vagy gyári titok elárulására, habár sikertelenül, rábeszél, megállapítván, hogy a ki valamely alkalmazottat, munkást vagy tanonczot, az üzlettulajdonos üzleti vagy gyári (üzemi) titkainak jogosulatlan közlésére felbujt, vétséget követ el és három hónapig terjedhető elzárással s 1000 koronától 4000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Mindezen oltalomra csakis azok tarthatnak számot, kiknek az országban kereskedelmi vagy ipartelepők van s ezeken kívül azon állam honosai, mely állam a magyar honosoknak hasonló oltalmat biztosít.

Az osztrák-magyar monarchia eladósodásához.

Az osztrák pénzügyminister közelebbről az összes bécsi bankintézetekhez a következő leiratot intézte: A pénzügyministerium statisztikai okokból nagy súlyt fektet arra, hogy a belföldi vállalatoknak a külföld iránt fennálló fizetési kötelezettségeiről, állapotáról pontos értesülése legyen. E fizetési kötelezettségek könnyebben elérhető s állandóbb részét, t. i. belföldi papiroknak — az állampapírok kivéte-

lével — külföldi birtoklásából eredő kötelezettségeket behatóbb vizsgálat alá veendő, a pénzügyministerium felhívja a t. igazgatóságot, hogy a következő kérdőpontokra lehetőleg tökéletes feleletet adni sziveskedjék:

1. Mekkora a jelenleg kiadás alatt álló értékpapírok névértéke a papírok egyes nemei szerint, ide értve a t. igazgatóság azon részvényeit, zálogleveleit és kötelezvényeit, melyek számára a szelvénybeváltásra, illetve visszafizetésre a külföldön fizetési helyeik vannak, vagy a melyeknek ilyen módon történő kifizetési a kéznél levő feljegyzések szerint a külföldön eszközöltetnek? 2. Mekkora az 1. alatt említett értékpapírok után jelenleg évenként fizetendő szelvények, illetőleg visszafizetések összege, hasonlóképp az értékpapírok nemei szerint? 3. Mily összegek fizetettek ki évente 1892. óta szelvénybeváltás avagy tőkevisszafizetés czímén az 1. alatt említett értékpapírok után a külföldi fizetési helyeken, avagy a kéznél levő feljegyzések szerint a külföldön, még pedig értékpapírok nemei szerint? 4. Mily nagy tőkeátlag esik az 1. alatt jelzett értékpapírokból jelenleg a külföldre, ha az emissiójuk idején eszközölt feljegyzésekhez hozzávételnek az azóta beállott változások? A mennyiben ez értékpapírokhoz új szelvényívek csatoltattak, mily tőkeösszeg erejéig küldettek ily szelvényívek a külföldi beváltó helyekre vagy általában a feljegyzések szerint a külföldre? A vonatkozó adatok az értékpapírok nemei szerint sorolandók fel s Franciaország, Németország és Angliára nézve külön adandók elő. 5. Bocsátott-e ki a t. igazgatóság 1892. óta az 1. alatt felsoroltakon kívül egyéb értékpapírokat is, vagy vett-e részt ily papírok kibocsátásában? Igenlő esetben ezekre vonatkozólag is egybeállítandók a 4. alatti feleletek. 6. Ellátja-e a t. igazgatóság más belföldi vállalat számára is a külföldi kifizetési üzletet az 1. alatti értékpapírokra nézve? Ha igen, úgy erre vonatkozólag is előadandók az 1-3. alatti feleletek. 7. Mily észleletek történtek 1892—1899-ig belföldi értékeknek a belföldre való kiáramlására s viszont onnan való beáramlására vonatkozólag?

A pénzügyministerium tudatában van annak, hogy e kérdőpontokra adandó válasz jelentékeny fáradsággal jár. Reméli azonban, hogy ez esetben is számíthat a t. igazgatóság megszokott előzékenységére, annál is inkább, mert a pénzügyministeriumnak ez irányban teendő informálása közérdek. A mennyiben azonban a t. igazgatóság azt kíváná, hogy ez információk egy és más részlete a pénzügyministerium érték-statisztikai táblázataiban vagy egyébütt nyilvánosságra ne jöjjön, illetve csak bizalmasan beszéltessek meg, úgy a pénzügyministerium eleve is kötelezi magát, hogy az ily kívánalmakat teljes mértékben figyelembe veendi. A mennyiben egyéb vállalatokat is érdeklő adatok közzétételéhez ezek beleegyezése is megkívántatnék, sziveskedjék ezt a t. igazgatóság az illető helyen megszerezni, vagy arról jelentést tenni, hogy kieszközöltethessék.

E leirat a legújabb közgazdasági eszmék befolyása alatt áll. Az általa célba vett s elérni remélt adatok a szomszédos Ausztria vagyoni helyzetének a fizetési mérleg megállapítása útján való megítélésére fognak szolgálhatni. A fizetési mérleg egyfelől az illető nemzet fizetési képességét, másfelől a külföldtől való függését világítja meg kellően. Különösen oly államokban, mint Ausztria vagy hazánk,

melyek a kölcsönvevő államokhoz tartoznak, ez adatgyűjtés szerfelett fontos. A tőke különben annyira mobilissá lett az utolsó évtizedben, különösen az értékpapírok ki- vagy beküldése egy országba oly tényezővé nőtte ki magát, hogy oly rendszabályok, mint például a készpénzfizetések fölvétele, lényegesen függ attól, hogy ismerjük értékpapírjaink külföldi elhelyezését.

E nagyjelentőségű osztrák kezdeményezés követendő lenne hazánkban is s mindenekelőtt — főleg előmunkálatul — Ausztriával szemben való adósságunk volna megállapítandó. Leghathatósabb útja ennek a hivatalos úton való munkálatok, a melyek közé a fenti leirat is tartozik.

Kármán.

A jelenlegi pénzviszonyokról.

Ez volt a czíme Székely Ferencz érdekes előadásának, melyet 1899. november 9-ikén a M. Közgazdasági Társaságban tartott. Ez előadás teljes szövege az *Egyetértés* november 12-iki számában megjelent, ezért nem közölhette azt a *Közgazdasági Szemle*.

Székely a pénzsűkének jelenségével foglalkozott és azt okozati összefüggésbe hozta a következő külföldi tünetekkel: Klondyke (új aranyterület berendezése!); európai hódítások Chinában, Afrikában; délafrikai háború; Oroszország, Ausztria-Magyarország, Japán, India valutarendezése; Németország. Ez utóbbiról Székely azt tartja, hogy néhány év óta olyan mint egy nagy szivacs, mely mind azt a pénzt, a mi kapható, fölszívja. Azokról a nagy befektetésekről, a melyeket új ipartelepék és bányaművek létesítése, a colonialis befektetések stb. igényeltek, Székely azt tartja, hogy azok magyarázatul felhozhatók, de a valóságnak csak egy részét adják. Több fontosságot tulajdonít annak, hogy a német gazdaság pénzforgalmi eszközei nem gyarapodtak arányosan a német népesség szaporodásával és a forgalom megnövekedésével. [Ebből is kitűnik, hogy Székely pénz- és nem tőkehiányt lát jelenlegi viszonyainkban.]. A budapesti pénzpiacz helyzetének súlyosbitására hatottak még Székely szerint a visszazömlött záloglevelek, melyek összegét 40 millió koronára becsüli és a helyi építési válság. Az egész állapotot nemcsak átmenetinek tartja, hanem azt véli, hogy a drágább pénznek hosszabb korszakába léptünk.

Javulást Székely különösen a mezőgazdaság kedvezőbb eredményeitől és a javuló kereskedelmi mérlegtől vár. De a lassú tőkegyűjtésen kívül a pénzforgalmi viszonyok javítását is szükségesnek tartja és ezért a cheque-forgalom fejlesztését és a takarékpénztári reformot óhajtja.

Az előadás kapcsán vita fejlődött. Elsőnek felszólalt Mandelló Gyula:

A betegséget, melyben gazdaságunk jelenleg szenved, az előadó pénzsűkének nevezte el és jellemzetes symptomájának a magas kamatlábat tartja. De a magas kamatláb mindenféle gazdasági helyzetnek lehet kifejezője. Magas kamatláb uralkodik Németországban, Angliában is és ott óriási gazdasági fellendülésnek a kísézője, nálunk azonban bajokat jelez a magas kamatláb, sőt talán a helyes kifejezés nem is az, »hogy csak magas kamat mellett« lehet most

pénzt kapni, hanem az, »hogy magas kamat mellett sem« lehet pénzt kapni. Hogy mily okok idézték elő e helyzetet, arra az előadás számos érdekes tényt hozott fel, de bizonyos, hogy nem egy vagy két tényező, hanem számos tényező összhatása jön itt figyelembe. A németországi nagy ipari fejlődés, a colonialis kiterjeszkedés mindenesetre hozzájárulhat ahhoz, hogy oly tőkét, a melyek azelőtt a magyar gazdaságnak rendelkezésére állottak, más mederbe tereljenek és bizonyos az is, hogy azon nagy nyereségeknek, a melyeket a világipari vállalatok az utóbbi években elértek, több csábító erejük volt a szabad tőkék számára, mint a mi zálogleveleinknek. A transvaali háborút és az onnan való aranyküldemények megszűnését elenyésző csekély jelentőségűnek kell tartanunk. A legnagyobb súlyt azonban a nehéz viszonyok előidézésében egy olyan ténynek kell tulajdonítanunk, a melyet eddig kellően nem világítottak meg. Ez az, hogy Magyarország az elmúlt 10 esztendő alatt a rendelkezésére bocsátott idegen tőkének túlnagy részét immobilisálta. Az a könnyedség, a melylyel az elmúlt esztendők alatt a legkülönbözőbb célokra jelzáloglevelekért, községi, parcellázási, szőlő stb. kötelezvényekért vicinalis vasutakra pénzt lehetett kapni, arra vezetett, hogy nagymennyiségű tőke hosszú időre meg lett kötve és bizonyos az is, hogy az így a nemzeti gazdaság csatornáiba levezetett tőke nem mindig a leghelyesebb módon lett productiv célokra fordítva. Ez egyik főok a mostani pénzviszonyok előidézésében s épen ezért, ha külföldi körülmények okozták is a jelenlegi helyzetet, azért a »nostra culpa« tényezőkről sem szabad megfeledkeznünk.

Ezek után e sorok írója szólalt fel s elismervén Székely Ferencz előadásának érdekességét, eltérő nézeteit a következőkben foglalta össze:

A kedvezőtlen pénzügyi helyzet kútforrása nem abban rejlik, hogy kevés a pénz, hanem abban, hogy kevés a rendelkezésünkre álló tőke. Maga Székely Ferencz is, a mikor egyenként felsorolja a tényezőket, számos oly körülményt hoz fel, a mely nem pénzhányra, hanem tőkehiányra vall. Egyéb körülmények pedig, a melyek szerinte a pénzhányt igazolhatnák, nem oly jelentősek, hogy a világpiacz szorult helyzetét indokolhatnák. Ha pénzhány volna az utóbbinak egyedüli oka, ezen éppen a mi papirpénzrendszerünk mellett könnyen segíthetnénk, mert az osztrák-magyar bank annyi bankjegyet nyomtathat, a mennyit megkívánunk.

Kétségtelen azonban, hogy a pénzeszközök nagymérvű szaporítása kedvezőtlen befolyást gyakorolna külföldi váltóink árfolyamára és az áralakulás útján visszahatna papirpénzünk belföldi értékére. A túlságos jegykibocsátás inflatiót idézne elő, minek folytán a nagyobb pénzmennyiség is csak ugyanazon forgalmat bonyolíthatná le mint annak előtte a kevesebb, de nagyobb értékű mennyiség. A pénzforgalom szaporítása után tehát ugyanott volnánk, a hol voltunk annak bekövetkezte előtt. Saját monarchiánk pénzügyi viszonyai legjobban illusztrálják azt, hogy jelen esetben nem pénzhányról, hanem tőkehiányról kell beszélnünk. E mellett szól számos egyéb körülmény, a melyek egy részét Székely Ferencz is említette.

Az Amerikai Egyesült Államokban, Angliában és Németországban az utolsó három esztendő alatt oly gazdasági fellendülés követ-

kezett be, — különösen a vasipar és az azzal kapcsolatos széntermelés terén — a mely meghaladta az eddigi arányokat. Hozzájárult ehhez ugyanez államoknak, valamint Franciaországnak és Belgiumnak nagymérvű ipari vállalkozása Oroszországban, Khinában és egyik-másik tengerentúli coloniában. Mindez nagy tőkebefektetést igényelt álló tőke alakjában, a mi által a forgó tőke megfogyott olyannyira, hogy azt a tőkegazdag európai nyugot is megérzi. Különösen oly időszakról áll ez, a milyen most az év vége, midőn különböző körülmények közt hatása folytán az úgynevezett »pénzszüke«, jobban mondva: a forgó tőke hiánya amúgy is szokott mutatkozni. Kétségtelenül hozzájárult még ehhez a délafrikai angol háború, a mint azt Székely Ferencz is megemlíti; de e körülmény is nem oly módon hatott, mint a hogy ő hiszi, hanem inkább újabb tőkelevonásnak volt okozója. Igaz ugyan az, hogy a háború következtében kisebb-nagyobb nehézséggel jár a transvali aranybányák kellő kiaknázása; de az eddigi tudósítások után ítélve a nagy és jövedelmező vállalatok nem szüntették be üzemüket és valószínűleg a jövőben sem fogják ezt tenni, már azért sem, mert e vállalatok útján nagy haszonban részesül a hadakozó délafrikai köztársaság és ha valamikor, úgy most van e jövedelemre szüksége, hogy a háborút folytathassa. Nem szükséges tehát feltételezni azt, hogy a háború érzékenyen érinti az aranytermelést és ezzel együtt a világpiacz pénzforrásait. De feltéve, hogy az angol hajóhad szigorú őrizete mellett egyáltalában nem értékesítheti ez ország aranybevételét a világpiaczon — a mi bekövetkezik akkor, ha a két hadakozó köztársaság a háború ideje alatt nem üzhet kereskedelmet a világpiaczczal — még az aranyforrás elapadása sem befolyásolhatja azonnal a világpiacz aranykészletének értékét. E bányák termésének néhány havi értéke egy csepp a tengerben, ha összehasonlítjuk a meglévő aranykészlettel.

Kétségtelenül visszahat azonban a háború a tőkepénz viszonyaira egyrészt az által, hogy minden háború nagymennyiségű tőkét fogyaszt improductiv módon és ekkép még érezhetőbbé válik a tőkehiány, másrészt az által, hogy a háború következtében bizonytalanná válnak oly értékek, a melyek igen nagy szerepet játszottak az utolsó évtizedben a tőkebefektetés terén. A transvali bányarészvények jelenlegi értékét körülbelől 1½ milliárd forintra becsülik; ezen másfél milliárd érték pedig egyik hétről a másikra rohamosan változik a háború esélyeihez mérten. A Rand-bánya részvény például, a mely elsőrangú irányadó papir, a bonyodalmak előtt több mint 25 százalékkal állott magasabban, mint a háború kitörésekor. Az első angol diadal után ugyanannyival emelkedett, utóbb megint ugyanez öszszeggel esett. A többi bányapapírok árfolyama minőségéhez mérten hasonló módon fluctuál. Minden ilyen esés együttvéve 400 millió forint értékvesztéset jelent a londoni, párisi és berlini piaczon. Mint tapasztaljuk, e fluctuatio, ha kisebb mértékben is, befolyást gyakorol a többi értékpapírok árfolyamára, a melyek a nemzetközi tőkepiacz benső kapcsolata következtében így szintén visszatükröztetik a háború esélyeit. A háború tehát nemcsak hirtelen apasztja a forgó tőke készletét, hanem közvetve bizonytalanná teszi az álló tőkét képviselő részvények értékét, a mi különösen lombard üzletnél és a speculációnál újabb tőkebefektetést igényelhet. Mindezen körülmények

együttvéve idézték elő a jelenlegi kedvezőtlen pénzügyi helyzetet, a melynek oka tehát nem a pénzhiány, hanem a nagymérvű tőkeszükséglet. Alapjában véve azonban az utóbbi csak átmeneti jelenség, a mely előállott külföldön a gazdasági és ipari fellendülés következtében és a szokottnál érezhetőbbé vált az által, hogy a tőkehiány rendes időszaka véletlenül összeesett a háború kitörésének idejével. Igen természetes, hogy mi is megérezzük e viszonyok hatását; megérezzük pedig annál inkább, mert mi nálunk a gazdasági fellendülés előjelei sem mutatkoznak. Hogy mi okozza e kivételes helyzetet, az hosszadalmas fessegetést igényelne, most csak arra utalok, hogy valamint az utolsó gazdasági stagnáció időszaka is később következett be minálunk, mint külföldön, úgy a fellendülés is későbbre várható. Bekövetkezik ez majd akkor, ha átesvén a reánk nézve kedvezőtlen mezőgazdasági cykluson, új tőkét gyűjthetünk gazdaságunk és iparunk további fejlesztésére és ha az erópai nyugot megtalálván hasznát új vállalataiban, nagy forgó tőkére tesz szert és azt a külföldi kamatláb hanyatló irányzata miatt minálunk nagyobb haszonnal értékesíteni hajlandó lesz. Addig azonban, a míg ez bekövetkezik, kétszeresen érezzük e helyzet terhét. Saját viszonyaink kedvezőtlen-ségét is érezzük és egyszersmind az idegen tőke hiányát is, a mely eddigelé aránylag nagyobb mértékben volt segítségünkre. A valuta-reform végleges keresztülvitele talán szintén lendíthet sorsunkon; valószínűleg enyhítette volna e mostani bajt is, ha vele idejében elkészültek volna.

Jankovich Béla.

Szövetkezés és közvetítő kereskedés.

Érdekes kísérletet tett a szövetkezeti ügy és a közvetítő kereskedés ellentétes érdekeinek kiegyenlítésére a szatmár-erdődi helyi érdekű vasut személyzete. Biztosítani kívánták maguknak a szövetkezéssel járó előnyöket, az olcsóbb bevásárlást, a pontosabb kiszolgálást stb., de nem akarták mellőzni a székhelynek, Szatmárnak iparosait és kereskedőit.

Az iparosok és kereskedők bevonásával állottak tehát szövetkezetbe, úgy, hogy valamennyien egy helyütt vásárolva, a nagyban vásárlók árait biztosíthassák maguknak s az iparosok és kereskedők is ily jelentékeny vevővel szemben pontos és figyelmes kiszolgálásra legyenek indíttatva. Az iparosok és kereskedők a nagyban vásárlás árain túl az évi vásárlás mennyiségével növekedő százalékos visszatérítést nyújtanak ennek a szövetkezetnek, úgy, hogy már e miatt is minden tagnak s minden szerződött szállítónak érdekében áll a tagok szaporodása s a vásárlásnak a szerződött szállítóknál való egyesítése. Minthogy pedig a szövetkezetbe bevonják a vasut vidékén lakó közönséget is, előre látható, hogy a helyi közvetítő kereskedelem ez úton sok olyan vevőhöz jut, a ki ma közvetlenül a nagykereskedőtől, illetve gyárosoktól szerezte be szükségletét. A szövetkezet *Szatmár-vidéki vásárló szövetkezet*, mult év vége óta, eddigelé céljának teljesen megfelelően működik.

Rózsa.

A magyar föld terhe.

A magyar földbirtok megterhelési arányát nem ismerjük. Nem ismerjük a föld értékét még csak megközelítőleg sem, de nem ismerjük a földön nyugvó jelzálogos terhek mérvét sem, mert hivatalos statisztikánk erre nem terjed ki. A megterheltetés statisztikai része mindössze az 1883-iki próbafölvételre szorítkozik, a mely ma már legföljebb történelmi értékű és a statisztikai hivatal által 1876-tól 1888-ig és újabban 1894-től 1898-ig közzétett számadatokra az év folyamán eszközölt új bekebelezésekről és a régi terhekből történt törlésekről. Ez volt az összes statisztikai adatkészlet, a mely Fellner Frigyes dr. rendelkezésére állott, a mikor azt a föladatot tűzte maga elé, hogy számításokat terjeszt a telepítési szaktanácskozmány elé a magyar földbirtok megterheléséről és a tehernek a föld-értékhez való arányáról. Ha a statisztikai adatkészlet e szegénységével egybevetjük a számításoknak azt a sokoldalú képét, a melyet a Fellner-féle — a földművelésügyi minister által különlenyomatban szétosztott — munkálat nyújt, a legnagyobb elismeréssel kell adóznunk annak a rendkívüli fáradságnak, a melylyel a szerző az állami és fővárosi statisztikának, az adó-kimutatásoknak, az idevágó tudományos irodalomnak minden, a kérdésre tartozó adatát földolgozta és ritka leleménnyel a fölvetett kérdés megoldásának szolgálatába állította.

A föladat első része a teherállomány megállapítása, a melyet a munka következőképen old meg. Az 1894-től 1898-ig bekebelezett összes új terhek átlag-értéke 322.155 millió forint, az 1894-ben folyósított pénzügyi kölcsönök összege 129.289 millió forint, a pénzügyi jelzálogkölcsön állomány összege 1898. végén 935.220 millió forint. Ha fölveszszük, hogy az összes pénzügyi intézetek által egy évben folyósított kölcsönök összege — 129.289 m. — abban az arányban áll a magánosok és egyéb jogi személyek által egy évben folyósított reál-kölcsönökhöz (322.155 — 129.289 m.), mint a pénzügyi kölcsön-állomány — 935.220 m. — a magánosokéhoz (x), akkor az ismeretlen összegéül, vagyis a magánszemélyek és más jogi személyek reál-kölcsöneinek értékéül 1,396.693 millió forintot, a magyarországi ingatlanokon nyugvó összes jelzálogos teherértékéül pedig (935.220 + 1,396.693) 2,331.913 millió forintot nyerünk. Minthogy pedig — jobb adat hiányában — föl kell tennünk, hogy az összes jelzálogos teher úgy oszlik meg földbirtok és házkölcsönök közt, mint az intézetek kölcsönei, vagyis mint 72·29 : 27·71, eredményként az mutatkozik, hogy a földbirtokon nyugvó jelzálog-teher mintegy 1.700 millió forint.

A második, jóval nehezebb föladat a föld értékének meghatározása. Erre Fellner négyféle módszert használ. Az első a pénzügyi intézetek becsléseiből indul ki, a melyek szerint az általuk megterhelt 7,476.079 kat. hold összértéke 866.218 millió forint, vagyis átlag 115 forint. Ha ezt az átlag-értéket az összes 49,020.156 kat. hold földterületre általánosítjuk, annak értékéül 5.637,317.940 forintot kapunk. A második módszer a földhozadékokat veszi alapul, a mely a Keleti-Jekelfalussy-Láng *Magyarország statisztikája* szerint átlag 4·54 frt. Ezt általánosítva és 4°/o-kal tőkésítve, 5.563,788.700 forint összérték jelentkezik. A harmadik módszer a kataszteri tiszta hozadékokra támaszkodik, a mely összesen 151,436.807 forint; ha ezt a realitással 50°/o-os

emelés által összhangba hozzuk és 4°/o-kal tőkésítjük, 5.678,880.250 forint összes földértéket nyerünk. Végül a negyedik módszer abból következtet, hogy egy emberöltő hazánkban átlag 33 év, tehát 33 év alatt az összes ingatlanok örökösödés útján gazdát cserélnek. Minthogy pedig az 1893–1898. évek átlagában egy évben örökösödés útján 118.989 millió forint értékű ingatlan cserélt gazdát, az összes ingatlan értéke 3.926,637.000 forintnak felelne meg. Ez azonban két javításra szorul. A hagyatéki ingatlanok értékelése ugyanis az adó alapján történik, ezt a valóságnál alacsonyabb értéket tehát 25°/o-kal kell emelni, a mi által 4.908 millióra növekszik. Továbbá ebben az értékben nem szerepelnek az örökösödési forgalomból kizárt holt-kézi ingatlanok — az összes földbirtok 34·27°/o-a — a melyek aránylagos értékül 1.682 millió forintot kell a 4.908 millióhoz csatolnunk, úgy, hogy az ingatlanok összértéke 6.590 millióra emelkedik. Ebből azonban le kell vonnunk az épületek értékét. Ezt Budapestre nézve megkapjuk, ha a 43,351.229 forintnyi bérjövédelmet 6¹/₂^o/o-kal tőkésítjük = 650,268.435 forint. Ha pedig — jobb adat hiányában — fölveszszük, hogy a fővárosi épületek adószolgáltatása (3,562.851 frt) úgy aránylik az ország összes épületeiéhez (12,155 364 frt), mint a fővárosi épületek összértéke (650,268.435 frt), az ország összes épületeiéhez (x), akkor az x értéke gyanánt 2.218,126 000 forintot kapunk. Ezt levonva az összes ingatlanok értékéből, a földbirtok értékül 4.381,841.148 forint mutatkozik.

A négyféle módszer által nyert értékek átlaga 5.315,457.009 frt, a miszembeállítva az összes mezőgazdasági jelzálogteherrel (1,685.740 m.), a földbirtok megterhelési arányát 31·71°/o-nak tünteti föl. (Ha a föld értékéből a kötött birtokokét, 1.682 milliót, leütjük, ez az arány 46°/o-ra emelkedik.) De nem hagyhatók figyelmen kívül a földbirtokon nyugvó közterhek és kényszerszolgáltatások sem, melyek évi összege 78,923.642 forint, 5°/o-kal capitalisálva pedig 1.578,462.840 frt. Az 5·3 milliárd forint értékű földbirtokon nyugvó tényleges teher tehát 1.685 + 1.578 = 3.263 millió forint, vagyis a föld értékének 61·39°/o-a.

Mindazok, a kik az agrárpolitika terén működnek és eddigelé ennél a két nagyjelentőségű adatnál, a földbirtok értékénél és megterhelésénél, egyeseknek találmásra odavetett, tehát mindig az illetők állásfoglalásához képest czélzatosan színezett számokra voltak utalva, igen jó hasznát fogják látni a Fellner munkálatának, a mely nem irányzatosan, de a statisztikai tudomány minden eszközét megragadva igyekezett nehéz föladatát megoldani. Szó sincs róla, — a szerző maga kifejezetten megemlíti — számításainak eredményei nem apodictikus igazságok, hanem olyan föltevések eredményei, a melyek helyesek lehetnek és így jobb hiányában kiindulási pontul elfogadhatók. A föltevések merészségének élet pedig mindenesetre eltompítja az a lelkiismeretesség, a melylyel a szerző minden egyes tényt lehetőleg több oldalról világít meg, hogy így a nagy számok kiegyenlítő képessége érvényesüljön.

De éppen azért, mert ez a munka hézagpótló és valószínűleg mindaddig, a míg egy alapos statisztikai próbafölvétel biztosabb alapot nem fog szolgáltatni, alapja lesz további számításoknak, rá kell mutatnunk egynéhány módszertani hibára, a melyeket a munkálatban fölfedezni véltünk. Az egyik a jelzálogos osztteher megállapításánál vehető

észre, a mikor a szerző az arány egyik oldalára az 1894—1898. években bekeblezett összes terhek átlagát, másik oldalára pedig a pusztán 1894-ben folyósított intézeti kölcsönöket állítja. Tudjuk, hogy ez a folyósítási adatszám 1894. óta nem jelent meg, de épen ezért helyesebb lett volna a bekeblezéseknél is pusztán az 1894. év adatát venni, mert 1894-től 1898-ig az intézeti kölcsönök, valószínűleg záloglevél-kölcsönökkel való convertálás során emelkedtek, a miből egyáltalán nem következik, hogy a magánkölcsönök is ilyen arányban szaporodtak volna, sőt bizonyos valószínűséggel épen az ellenkező következtethető. Ha ezt a hibát, hogy incongruens mennyiségeket állított egymással arányba, el nem követi, az összes teherállomány mintegy 350 millióval csekélyebb és az eredmény, azt hisszük, helyesebb lett volna.

Másik észrevételünk a Láng-Keleti-Jekelfalussy-féle statistikából vett átlagos hozadék felhasználására vonatkozik. Itt a szerző figyelmen kívül hagyta, hogy ennek a munkának a megjelenése óta a magyar földbirtok hozadéka intensivebb gazdálkodás folytán kétségtelenül emelkedett, így például 1896-ban az 1870—79. évek átlagához képest a búzatermés 153°/_o, a rozs 45°/_o, az árpa 79°/_o, a zab 77°/_o, a kukoricza 124°/_o emelkedést mutat. Ha egyéb tekintetek, mint főképen az áralakulás, a netto-hozadék emelkedését nem is engedték ily nagy arányokban érvényesülni, annyi mégis kétségtelen, hogy a termelés intensivebbé alakulása czimén a Láng-Keleti-Jekelfalussy-féle hozadék-átlagot jelentékeny százalékkal kellett volna emelni.

Hibának tartjuk azt is, hogy a munka a földhozadékot 4°/_o-os kamatozás alapján tőkésíti, ellenben a közterhek és kényszerszolgáltatások capitalisálásánál 5°/_o-os kamatozást vesz föl. Nem tekintve, hogy ennek az eltérő százalék szerint való tőkésítésnek semmi indokolását nem adja, ebben az esetben egyenesen tévesnek kell azt tartanunk, mert a közterhek tőkésítése a dolog természetéhez képest nem történhetik más alapon, mint a bruttohozadéké. Nem történhetik azért, mert tulajdonképen nem is a bruttohozadék tőkésített értékéből kellene a közterhek capitalisált összegét levonni, hanem már a kiszámított bruttohozamból kellene leütni a közterhek összegét, mint költséget és csak az így mutatkozó nettohozadék lenne tőkésítendő. Ha azonban a munka a szerkezet kedvéért más módszert követ, azért az ugyanazon kamat mellett való capitalisálás elve főtartandó lett volna. Végül kifogásoljuk, hogy a földbirtoknak a kataszteri tiszta jövedelem alapján való kiszámításánál a szerző ezt a jövedelmet 50°/_o emelés által hozza a valósággal összhangzásba, míg a hagyatéki ingatlanok értékét csak 25°/_o-kal emeli, holott — mint a dolgozat kifejti — ez a hagyatéki érték megfelel az adóértéknek, tehát szintén és kizárólag a kataszteri tiszta hozadék alapján áll. Világos, hogy itt mindkét esetben akár az egyik, akár a másik, a szerző által helyesnek vélt fölemelési arány, de mindenesetre mindkettőnél ugyanaz lett volna alkalmazandó. A mondottakat összefoglalva, az a nézetünk, hogy a Fellner dolgozata nem tart és nem is tarthat igényt arra, hogy végeredményeit absolut igazságokként fogadjuk el, de — a föl-sorolt módszerbeli hibák mellett is — kétségkívül mindazt nyújtja, a mit a meglevő adatok alapján nagy körültekintéssel és komoly tudományos munkával lehet nyújtani.

A mezőgazdaság jövője.

Julius Wolf: *Bemerkungen über Verhältnisse der Landwirtschaft im zwanzigsten Jahrhundert. Sonderabdruck aus der Zeitschrift f. Soc.-Wiss. Berlin, 1900.*

A boroszlói mezőgazdasági egyesület közgyűlésén Wolf arra vállalkozott, hogy megfesse a mezőgazdaság jövőbeli alakulását. Természetes kiinduló pontját a jelen alkotja. A mostani viszonyok továbbfejlődését feltételezve jut következtetéseihez; a XX. század előre nem látható tényezőit figyelembe nem vehette.

Az első kérdés, melyre Wolf feleletet keres, az, hogy mily területek játszanak majd szerepet a XX. század búzatermelése körül. Sorra veszi a »mezőgazdasági verseny«-ben máris szóhoz jutott országokat.

Az Egyesült-Államokban 1870—1900 a művelés alá fogott terület több, mint megkétszerezedett. De azért még óriási területek nem kerültek eke alá. Az 1890. census szerint az Unio 1922 millió acre-jából csak 623 millió volt »elfoglalva« és ebből a területből is csak 358 millió állott mezőgazdasági üzemben. Művelés alatt tehát 1890-ben csak az összterület 18⁰/₁₀₀-a volt. Igaz, hogy e számokat nem szabad túlbecsülni. A még művelés alatt nem álló terület nagy része olyan, hogy ott az éghajlat vagy más körülmények a földművelést egyáltalában nem engedik meg, vagy csak igen magas árak mellett válhatik az jövedelmezővé. Sering 1887-ben közzétett kutatási eredményei ma sincsenek megdőntve, noha bizonyos, hogy ő a gabonaárak emelkedését nagyon is a közeli jövőben remélte.

Wolf szerint 1930—40. táján várható, hogy az Unio még egyszer megkétszerezi búzatermő területét, de ennek föltétele: magasabb árak.

Oroszországról Wolf azt tartja, — és ítéletét Szibériára is kiterjeszti, — hogy jelentőségét a XX. század mezőgazdasági versenyében túlbecsülik.

Wolf nagyrészt Schulze-Gävernitz új munkájára* alapítja ítéletét. Az orosz termelési technikát oly primitívnek tartja — Oroszországban a mezőgazdasági népességet véve alapul, fejenként csak egy tized vagy tizenegyedrészét termelik az amerikai fejenkénti termelésnek — és az orosz nép nagy részének fokozódó nyomorát oly nagyra látja, hogy fejlődése az orosz mezőgazdaság terén hosszú időre kizártnak tetszik. Csak a közös gazdálkodás helyettesítése gyárral, a nevelésügy nagymérvű emelése és városi s ipari élet fejlődése változtathat ezen. Egyelőre csak a vasutépítés mértékében növekedhetik az orosz mezőgazdasági termelés világpiaczi jelentősége.

Keletindiáról azt tartja szerzőnk, hogy annak búzakiviteli képességét túlbecsülik; Ausztria-Magyarországról megállapítja, hogy megszűnt búzakivivő ország lenni; Románia nem esik latba, Kis-Ázsiáról, Mesopotamiáról, Turkestanról Wolf nem hiszi, hogy azok a XX. században számba jöhetnének és ugyanez a véleménye, a mint már fentebb említettem, Szibériáról is.

* Schulze-Gävernitz: *Volkswirtschaftliche Studien aus Russland.* Stuttgart, 1899.

Ellenben nagy jelentőséget tulajdonít Wolf Délamerikának; olyanira, hogy a német gyarmatosítást is inkább e területre, mintsem Afrikára akarná irányítani. Szerinte Argentina egymaga megfelelő áralakulás esetén mostani kivitelét megkétszerezheti, sőt megháromszorozhatja. Jelenleg Argentínában csak egy millió ha-on termelnek búzát, pedig búzatermelésre alkalmas terület van ott 64, más becslés szerint 96 millió ha is.

Mindezekből Wolf azt következteti, hogy a mostani búzaárak mellett az összes területek a termelést valamivel kiterjeszthetik. Emelkedő árak mellett azonban nagy új területek eke alá fogása várható az Egyesült-Államokban, Argentínában, esetleg másutt is és a termelés jelentékenyen megnőhet.

Szemügyre veszi szerzőnk ezek után a népesség várható fejlődését. 1800-ban 175 millió volt L'Assolant szerint Európa népessége; az 1890-iki eredmények 350 milliót mutatnak ki és 1900. végén 380 millió a valószínű föltevés. Ha tehát a népesség továbbra is hasonló arányban növekednék, a XX. század végén 800 milliónyi lakossága lenne Európának. De már is mutatkoznak jelei a születési szám csökkenésének és Wolf legfeljebb a 600 millió elérését várja a XX. században. A búzafogyasztás e növekedés arányában, sőt azon túl is növekedik majd a jólét intenzívebb kifejlődésével.

A termelési költségekről Wolf azt tartja, hogy általában téves vagy csak egyes esetekben megfelelő az az állítás, hogy a mezőgazdaság termelési költségei a XIX. században nőttek. Igaz, hogy a bérek emelkedtek, de a drága emberi munkát olcsón dolgozó gépekkel helyettesítették, a takarmány, a trágyaanyagok és a szállítási költségek, valamint az adósságok után fizetendő kamatláb csökkentek. De különösen kifejlődött a mezőgazdasági technika s mindenestre az utolsó negyedszázad tartama alatt tetemesen csökkentette a költségeket. A jövő századról Wolf azt hiszi, hogy a mezőgazdasági bérek továbbra is erősen emelkedni fognak. Kétszer sőt háromszor akkorák lesznek mint jelenleg. Ellenben a tőkekamat az emelkedést csekély átmeneti időszakait nem tekintve 2—1¹/₂%-ra fog lesülyedni. Ez s egyéb előnyök ki fogják egyenliteni a munkabérek emelkedését, úgy hogy a termelési költségek abszolút magassága lényegesen nem igen változik majd a XX. században.

Mindezeket szemügyre véve Wolf már most az árakról nyilatkozik.

Közepes terméseket feltéve nem hiszi, hogy az árak egyelőre emelkedhetnének. A XX. század dereka táján azonban magasabb árak lesznek. Hasonló árfejlődést vár, mint a milyen 1820-tól fogva a század végéig volt. (Porosz árak: 1821—30: 30 márka; 1831—40: 138 márka; 1841—50: 168 márka; 1851—60: 211 márka; 1861—70: 205 márka; 1871—75: 235 márka ezer kilogrammonként). 200 márka az az ár, melyről Wolf hiszi, hogy új területek nagy mérvben kerülnének művelés alá.

Az összes termelési viszonyok Wolf szerint a XX. században a nagy és középbirtoknak kevésbé lesznek kedvezők, mint a kisbirtokos parasztságnak, épen ezért hiszi, hogy a parasztság nemcsak megmarad, hanem tért is foglal majd a jövő időben.

Birálati megítélés szempontjából csak egyet akarok Wolf fejtegetéseire megjegyezni. Feltéve, hogy ténybeli adatai helyesek,

mégis úgy vélem, hogy egy fontos tényező kimaradt az okoskodás láncolatából. Mert Wolf számításba vette ugyan a buzatermelésre alkalmas területeket, vagyis más szóval azt, hogy phisikai lehetőség szerint mennyire nőhet a buzatermelés; számításba vette a népesség növekedését, vagyis azt, hogy a buza fogyasztás mily arányban fog nőni; számításba vette a termelési költségeket és különösen a munkabérek és a tőkekamatalakulását és mindebből következtetést vont az árra, mely szerlnte egyrészt eredménye, másrészt feltétele is az említett tényezőknek. De figyelmen kívül hagyta azt, hogy vajon a XX. században miként alakulnak majd egyáltalában az összes árak a növekedő nemesfém-készlet hatása alatt. Messzire vinne, ha e kérdést egy ismertetés keretén belől, különösen annak összes vonatkozásaiival az említett tényezőkhez elemezném.

Álljon e helyütt egyszerűen az, a mit én részemről a jövő valószínű fejlődésének hiszek. A huszadik században nagy áremelkedés várható, számbelileg tehát a buza ára is emelkedni fog. De ha a buza árának emelkedését az egyéb czikkek árának emelkedésével együtt nézzük, úgy, mielőtt a mezőgazdaság helyzetéről általánosságban véleményt mondanánk, megkülönböztetést kell tennünk. A többi árucikkek áremelkedésével lépést tarthat a buza ára oly országokban, a melyek majd a XX. században vámokkal sánczolják el magukat, egyébként különösen a szabad világpiacon a buza árának emelkedése nem lehet arányos a többi, különösen ipari czikkekével, mert míg ez utóbbiak árképződése körül a XX. században még jobban fog érvényesülni a termelés szervezkedése, mint eddig, addig a mezőgazdasági termelés terén, különösen az új országok szűz területein ily szervezkedés nem képzelhető. Én részemről tehát a XX. században a mezőgazdaság általános helyzetét nem tartom olyan általánosan kedvezőnek, mint Wolf, de nézetének részleteit, különösen, a mit a parasztság jövőjéről mond, teljesen osztom.

Mandelló.

Bélyeg és illeték.

Popp György: *A bélyeg- és illetékek ismertetése. Nyiregyháza 1899.*

A ki eddig még kételkedett volna abban, hogy a magyar pénzügyi jognak alapos ismerete, nemcsak a maga teljességében, hanem egyes önállóbb részeiben is, egy egész életet kíván, az csak tekintsen rá Popp Györgynek csupán a magyar illetékekről irt 859 oldalra terjedő könyvére és el fogja ismerni ennek az állításnak igaz voltát. Közel ezer oldal csupán az illetékekről! Pedig nem adna kisebb kötetet az egyenes adókra, nem a fogyasztási adókra, nem az állami egyedáruságokra vonatkozó, érvényben levő joganyagának összefoglalása sem.

A mű kitűzött célja az volt, hogy a bélyeg- és jogilletékekre vonatkozólag megalkotott és jelenleg érvényben levő magyar törvényeket, továbbá a pénzügyministeri rendeleteket és végül úgy a fennállott pénzügyi közigazgatási bíróságnak, mint az ennek helyébe lépett közigazgatási bíróságnak döntvényeit és elvi jelentőségű határozatait összehordva, rendszeres egészben tárgyalja, nemkülönben ezek alkalmazásának módját ismertesse, hogy ennek alapján úgy a nagy-

közönséget, mint a hivatalos közegeket az illetéktörvények és szabályok útvesztőjében kalauzolja.

A könyv bevezető részében 1868. év óta hozott illetéktörvényeinket, melyek száma a százat meghaladja, szó szerint tartalmazza. S noha ezeket a törvényeket Popp akként közli, hogy az időközben hatályon kívül helyezett rendelkezéseknél felemlíti a későbbi törvénynek módosító szakaszát, mégis mi ezt a 152 oldalra terjedő részt, mint csupán nyers anyagot és ily alakban jóformán fölöslegest, elejtettük volna, annál is inkább, mert hiszen annak minden porczikáját feldolgozva amúgy is be kellett állítani a szerves munka szerkezetének megfelelő pontjaira. A mennyiben pedig szerző ezt megteszi, ismétel, a mennyiben pedig elmulasztja, hibát követ el. Dicséretére legyen mondva, hogy ily alapon igen sok a könyvben az ismétlés és vajmi kevés a hiba.

A munka gerinczét a bélyegek és illetékek »iránti« törvények és szabályok 1885. évi, tehát immár tizenötéves hivatalos összeállítása teszi, melytől nyomdatechnikailag is meg vannak különböztetve az egyes szakaszokra és díjtételekre vonatkozó későbbi keletű pénzügyministeri rendeletek, továbbá a közigazgatási bíróság határozatai és a szerző útbaigazító megjegyzései. A díjtételek ezek szerint épen úgy, mint a hivatalos összeállításban, betűsorba szedvék, hogy minden egyes felmerült esetben könnyen meg lehessen találni a szabályt, melyhez alkalmazkodni kell.

Különösen kiemeljük, mint a mű főelőnyét, hogy az illetékügyeknél bőven előforduló hivatalos jogi kifejezéseknek magyarázatát is adja s az egyes jogügyletek jogi meghatározását a megfelelő helyeken közli. Így például definiálva találjuk a műben az adásvevés, az ajándékozás és a csere jogi fogalmait, a mi az illeték kiszabása szempontjából igen lényeges, mert hiszen más illeték jár a szerződés után, ha annak alapját adásvevésnek, más, ha ajándékozásnak és ismét más, ha cserének minősítik.

A munkának gyakorlati értékét — és szerző különösen, hogy ne mondjuk, kizárólag erre törekedett — nagyban emelik az egyes illetékkiszabási példák.

Exner Kornél.

Mezei munkások egészségügye.

Burtik Győző: *A mezei munkások egészségügyi viszonyairól, különös tekintettel a volt korona-területre. Különnyomat a Gyógyászat 45-48. számaiból. Budapest, 1899.*

A volt korona-területnek, különösen pedig az idetartozott, jelenleg bács-bodrogszegyei Ada községnek egészségügyi és demographiai viszonyait szerző érdekes tanulmány tárgyává tette. A telepítés történetét tárgyaló bevezetés után a talajviszonyoknak, az adó magasságának, a birtokmegoszlásnak, a meteorologiai viszonyoknak leírása s a lakosságot alkotó magyar és szerb fajnak ismertetése következik. Ezek után Burtik Ada község népszámlálási adataira tér át, melyek a magyarság gyors szaporodását s a szerbek szaporodásának csaknem teljes stagnálását mutatják. Külön fejezet van szentelve a házassági és születési statisztikának, a halálozási statisztikának és a

halálozási okoknak. Részletesen foglalkozik szerző a szülésekkel, a trachomával s azután a kedvezőtlen lakásviszonyokat írja le. A lakosság táplálkozása jó, a mint ez a táplálkozási mód pontos leírásából is látható. A napszámberék az évszak és a munka minősége szerint változók. Legjobb keresetük van a munkásoknak kukoriczatoréskor, midőn 1 frt 20 kr. napszámber mellett még éllelmezi is őket a gazda. A kubikolást rossz keresetnek tartják, mert nehéz, megterhelő munka mellett is keveset kereshetnek. A kubikos körülbelül 60.000 méterkilogramm munkát végez egy nap alatt. Leghiresebbek a dorozsmai kubikosok, de ezek sem keresnek többet napi egy forintnál, a miből — még pedig elég drágán — éllelmezniök is kell magukat. Az aratás a munkásnak jobban fizet. A munkabérrre vonatkozó adatokat összegezve azt látjuk, hogy a napszámberől élő mezei munkás készpénzben körülbelül 120 frtot és aratáskor 5—8 métermázsa búzát keres évenként, e mellett a harmadába vállalt föld műveléséből is lehet még keresete. Házi ipar Ada vidékén nincs. A gazdasági cselédekre vonatkozólag Burtik azt találja, hogy ha a mezei napszámber munkás elszegődik béresnek vagy igáskocsisnak, körülbelül hasonló körülmények közé jut. Szerző állítása szerint a vázolt megélhetési és kereseti viszonyok csekély eltéréssel egész Bácskában ugyanazok. Az egészségügy rendezésének alapját Burtik a lakásviszonyok javításában látná, nagy súlyt fektetne arra is, hogy az aratás idején és egyes nagyobb földmunkálatoknál összegyűlő munkástömeg a megfelelő lakáson kívül jó ivóvizet is kapjon s szigorú orvosi felügyelet alá legyen helyezve. Alig tekinthető puszta véletlennek, — mondja szerző — hogy a socialismus épen az ország azon helyein van elterjedve, hol a szaporaság is a legnagyobb. Az alföldi magyarságnak a nemzetiségi vidékek lakosaiéhoz képest nagyobb igénye mindkevésbé fog kielégítést nyerni, mert a nagy földmunkálatok megszűntek s maholnap fölösleg lesz a munkáskézben a mezei munkára is. gyáripar nincs, kis földbérletre szert tenni pedig bajos. Ezért látja Burtik az aggodás szemüvegén keresztül a jövőt.

Köllner.

Női munka.

Máday Andor: *A női munka. Budapest 1899.*

Kis alakú, 90 oldalos füzetben Máday csinos synopsisát állította össze a női munkáskérdés különféle részleteinek. A szerző (egy tulajdonoson rövid történeti visszapillantás után) előbb a női foglalkozások csoportosítását adja, melyet Pierstorff táblázatával s a magyar statisztikával támogat, a mely szerint tudvalevőleg az összes női népességnek 26·8%-a van a kereső pályákon. Különösen gondosak itt Mádaynak azok a kimutatásai, melyek a magyar állami szolgálatban álló nőkre (1898-ban 5029) vonatkoznak, de szerettük volna, ha a női munka eredményességének kérdését is érintette volna azon kimutatások alapján, a melyeket a közoktatásügyi minister jelentései a női és férfi tanerők által mulasztott tanórák tekintetében nyújtanak. A különböző államok viszonyainak sommás bemutatása után a munkaidőt, a munkabéretet, a munkásnők élet- és munkaviszonyait s végül a munkásnők védelmét s az idevágó törvényeket bonczolja a szerző s kellő statisztikai anyaggal támogatja állításait. Ez összeállítások

mindenütt gondos utánjárásra, világos rendszeres főre mutatnak s különös dicséretet érdemelnek, azok a kicsinyesnek látszó, de a valóságból vett megfigyelések, melyek a magyar s különösen a budapesti viszonyokra vonatkoznak. Tényleg egy külön »budapesti nőkérdésről« lehetne értekezni akkor, a midőn itt tiz év alatt 366·5⁰/okal szaporodott a női kereső lakosság s egy még nagyobb része nem tud keresethez jutni. Szeretnők, ha a szerző ebben az irányban folytatná s egészen ki adatgyűjtését. Máday irálya könnyen érthető s világos, de óvakodni kell egy-egy oly germanismustól, mint ez is: »Hasonlóképen tulajdonítja a statisztikai hivatal is a női munka terjedését a gazdasági szükségnek.« (h)

Gyermekhalandóság.

Köllner Károly: *A gyermekek halandósága Magyarországon 1898-ban. Különnyomat a Gyógyászat 1899. évi számaiból.*

Köllner Károly egy kis füzetben külön is kiadta a *Gyógyászat*-ban megjelent cikkeit, melyek Magyarország természetes szaporodását s nagy gyermekhalandóságát (1898-ban 221.956 gyermek halt el) tárgyalják. A szerző összeállításainak alapjául az ország 1898-iki közállapotairól megjelent kormányjelentést (melyet a K. Sz. múlt havi száma ismertetett) s Prinzing munkáját vette, melyet a K. Sz. 1899. évi szeptemberi füzeté beszélt meg. Főérvelését arra fekteti, hogy a munkanélküliséget mutatja be a gyermekhalandóság oka gyanánt s végül ebben foglalja össze rövid vázlatának eredményét: »A gyermekhalandóság kérdése sok egyéb kérdéssel, körülménnyel van complicált viszonyban, a mely körülmények közgazdasági állapotnak jelentékeny, mondhatni a legjelentékenyebb szerep jut.« (h.)

Nemzetközi congressusok.

Congrès international des valeurs mobilières. Párisban 1900 június 5.—8.-ig congressust tartanak, a melynek célja az értékpapírok különböző fajaira vonatkozó ügyeket megvitatni. Az a nagy jelentőség, melyet a XIX. század utolsó évtizedeiben a különböző állampapírok, az ipari, bankügyi s egyéb címletek nyertek, indokoltá teszi, hogy az ezen értékpapírokra vonatkozó gazdasági, jogi, pénzügyi és statisztikai kérdések nemzetközi egyetértéssel tisztáztassanak. A congressus elnöke Cochery lesz, a képviselőház alelnöke, volt pénzügyminister. A congressusnak három osztálya lesz: 1. statisztikai, 2. közgazdasági, 3. magán- és pénzügyi osztály. Mind a három osztály részletes kérdőívet dolgozott ki.

Congrès international de l'enseignement des sciences sociales. A társadalmi tudományok oktatásának congressusa 1900. július 30-án ül össze. Párisban és öt napig fog tartani. Az elnökség tagjai: Delbet képviselő, Boutmy, az Ecole libre igazgatója és Mabileau, a Musée social igazgatója. A tárgyalások tervezete a következő: 1. első csoport, egyetemek, felsőbb iskolák, szakintézetek: a társadalmi tudományok oktatása a különböző államokban; továbbfejlesztés. 2. csoport, középiskolai oktatás: helyzet a különböző államokban; képzelhető haladás; mily helyet foglalhatnak el az oktatás e fokán azok az ismeretek, a

melyek a társadalom gazdasági szervezetéről szólnak? 3. csoport, népszerű társadalom-tudományi oktatás: jelenlegi helyzet; monographiák egyes e célra szolgáló egyesületekről. 4. csoport, a társadalom-tudomány nemzetközi szervezése: egyetemek és más tanintézetek tanszemélyeinek kicserélése a különböző országok között; e célra való alap előteremtése.

Congrès international de la propriété foncière. Az ingatlan tulajdon ügyében 1900. június 11—13-ig Párisban congressust tartanak. E congressus a hasonló 1889—1892. tartott congressusoknak folytatása, de tárgyalásai sokkal nagyobb körre terjednek ki. A congressus elnöke Boudenoot képviselő. A congressusnak négy csoportja lesz. 1. csoport; az ingatlan tulajdon és a kincstár különböző országokban; adók és átruházási illetékek; épületek; városi és mezei ingatlanok; földérték-statisztika; becslési módszer. 2. csoport: földtulajdon osztályozása, megoszlása; birtok és bérleti módozatok a különböző országokban. 3. csoport: az ingatlan terhei és a jelzáloghitel. 4. csoport: a kataster Franciaországban és külföldön.

Külföldi közgazdasági társaságok.

Az American Statistical Association Boston-ban 1900. január 13-án megtartotta évi gyűlését. Ez alkalomból a társaság elnöke Wright beszámolt azokról a kutatásokról, melyeket a washingtoni munkáshivatal az ipari kartellekről (industrial combination), továbbá a vízvezetéki, gáz és villamossági telepek hatósági és magán vállalati rendszeréről végzett.

A Societé d'Économie Politique-ben Párisban 1900. február 5-én Sayous előadást tartott e címmel: A londoni piacról válság idején.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Választmányi ülés. (1899. február hó 8.-án este 6 órakor. Jelen voltak: Láng Lajos elnök, Halász Sándor igazgató, Mandelló Gyula főtitkár, Bedő Albert, Gaál Jenő, Ghyczy Béla, Gorove László, Jankovich Béla, Neumann Károly, Teleszky János, Vizaknai Antal.) A választmányi ülés az 1899. évi zárszámadásokat vizsgálta át s a számvizsgálókhoz utasította; megállapította továbbá az 1900. évi költségvetést. Az ezekről szóló részletes jelentést a Közgazdasági Szemle legközelebbi számában közöljük. A közgyűlés megtartásának határnapjául f. é. márczius hó 31-ikét határozták el. Két, egyelőre névtelen, adományról tettek jelentést az elnök és a főtitkár. Az egyik 1000 koronányi, a másik 600 koronányi. Mind a két adakozó az összegnek különösen a könyvtárra való fordítását óhajtja. A választmány Ghyczy Béla ő nagyméltósága javaslatára jegyzőkönyvileg köszönetet mond az adakozóknak. Új tagokul ajánlottak s egyhangulag fölvetettek: Perényi Lajos tanár és Stankovits Szilárd pénzügyi fogalmazó.

Fölolvasás: 1900. évi február hó 8.-án este 7 órakor László Gyula marosvásárhelyi kereskedelmi kamarai s.-tikár tartott fölolvastást: *A székely kivándorlásról.*

Havi Szemle.*

— Január. —

I. Törvényhozási és közhatalosi intézkedések.

Ő Felsége az 1900. év első 6 havára való érvénnyel a közösügyi kiadások részesedési arányát Magyarországra nézve $33\frac{3}{49}\%$ -ban, az osztrák tartományok és királyságokra nézve $66\frac{46}{49}\%$ -ban állapította meg. A praecipuum számbavételével tehát a quota: $34\frac{4}{10}\%$. [1]

A delegatiók által a közösügyi kiadásoknak az 1900. év első 4 havára leendő fedezésére megszavazott indemnityt ő Felsége jóváhagyta. [1]

A Magyar- és Horvát-Szlavon-Dalmátországek közti pénzügyi egyezmény meghosszabbításáról szóló 1899. évi 47. t.-cikket ő Felsége ellátta a szentesítési záradékkal. [1]

Az osztrák és magyar közgazdasági ministeriumok megállapodásra jutottak az új vámtarifa előkészületi munkálatainak a módjára nézve, s ehhez képest meg fogják indítani a rendelkezésükre álló gazdasági testületek és egyesületek segítségével a szükséges előtanulmányokat. [4]

A delegatio elfogadta Horánszky Nándor határozati javaslatát, a mely szerint a hadügyminister fölhivatik, hogy a hadsereg és haditengerészet részére megszavazott és fölhasznált összes kiadásokról az 1900. évi költségvetés zárszámadásával egyidejűleg s ezen túl évenként oly kimutatásokat terjeszsen elő, a melyek czimenkénti összegekben kifejezve kitüntetik, hogy e kiadásokból mennyi használtatott föl a monarchia egyik és mennyi a monarchia másik államában [4]

A magyar védjegytörvény a marokkói tengeri consularatusi törvénytől a magyar alattvalókra nézve életbe lépett. [6]

A kereskedelmi minister fölkérte a Zürichben székelő osztr.-magy. főconsult, valamint Svájc köztársaság budapesti consulját arra, hogy a magyar borkereskedelem ellen Svájcban terjesztett rossz híresztelések ellen tegyék meg a kellő lépéseket. Mind a két helyen kilátásba helyezték a svájci közönség alapos informálását. [6]

A kereskedelmi minister elrendelte, hogy az építési követelések elsőbbsége biztosításának kérdése sürgösen tanulmányoztassék és tárgyalás alá vétessék. [11]

Kis-Küküllő vármegye fölirt a kormányhoz, hogy az állam vegye át az összes oly bányákat, a melyek az utak föntartására szolgáló anyagot szolgáltatják s adja a törvényhatóságoknak önköltségen a köveket. [14]

A kereskedelmi ministeriumban elkészült a mértékhitelítés államosításáról szóló törvényjavaslat. [13]

Beteg ipari és gyári alkalmazottak segítségéről szóló 1891: 14. törvényzikk módosításának előmunkálatai a keresk. ministeriumban befejeztettek. [14]

Pénzügyminister jelentést tett a képv.-háznak a horvát-szlavonországi, torontál- és krassó-szörénymegyei adóhátralékok rendezése tárgyában. [20]

A quota és a tiszti fizetések fölemelése 8 millió koronával növelvén az idekiadásokat, a pénzügyminister a költségvetés módosítására vonatkozó jelentést terjesztett be a képviselőháznak. [20]

A ker. min. fölhivta az összes kereskedelmi és iparkamarákat, hogy az új autonom vámtarifa előkészítése céljából terjeszszék föl hozzá véleményüket az

* E havi szemle a gazdasági és társadalmi élet terén előforduló mozzanatokat és mozgalmakat foglalja magában. 30—40 magyar és más nyelvű napilap, hetilap és szakközlöny gondos átkutatása alapján készül. Az összes adatok tartalmuk szerint 12 tárgycsoportba vannak osztva. Az egy-egy adat után []-ben levő szám az illető esemény valódi dátumát jelenti; ott, hol a pontos dátum megállapítható nem volt, e szám a napi lapoknak megjelenési dátumára vonatkozik, a mikor az illető eseményről szó volt. Ugy vélekedünk, hogy e havi szemle a mindennapi gazdasági élet megfigyelője számára hasznos utbaigazítást nyújt; későbbi időben pedig korunk gazdaságtörténetének becses anyaggyűjteményét alkothatja.

eddiggi vámszerződések hatásáról, továbbá adják elő az egyes iparágak és iparosok panaszait és kívánalmait a vámtarifával szemben. [20]

A földművelési minister az összes mezőgazdasági szakegyesületeket fölhevta arra, hogy az új autonóm vámtarifára vonatkozó óhajtaikat és nézeteiket május 1-éig terjesszék föl hozzá. [20]

Az igazságügyi minister megküldötte a keresk. ministernek a biztosító magánvállalatokról szóló törvényjavaslat átdolgozott újabb tervezetét. [21]

A földművelésügyi minister fölhevta a törvényhatóságokat és gazdasági egyesületeket, hogy a földművelő kisgazdákat és munkásokat figyelmeztessék a koronaszámítás következményeire s különösen arra, hogy a tőzsdei jegyzések most már 50 kg-os súlyegységre vonatkoznak. [21.]

A képviselőház ülésén a miniszterelnök benyújtotta az állami zárszámadások tiz évi eredményéről szóló jelentést. [22]

A pénzügyminister a képviselőház pénzügyi bizottságának ülésén bejelentette, hogy a hirlapi hirdetés és a naptár bélyegének eltörlésére vonatkozó törvényjavaslat már elkészült és legközelebb a képviselőház elé kerül. [23]

A vámilletékeknek ezüstben való fizetésénél a törvény értelmében szedendő arany árkeletpótlék az 1900. évi február hóra 20¹/₈%-ban állapított meg. [24].

Ágoston József országos képviselő a biztosítási ügy állami ellenőrzése kérésével foglalkozó emlékiratot nyújtott be az igazságügyi ministerhez. [26]

A pénzügyministeriumban elkészültek azon intézkedés tervezetével, a mely a mezőgazdasági szeszgyárak részére fentartott contingens fölosztására vonatkozik. [26]

II. Östermelés.

A földművelésügyi ministeriumban január hó 18-ától 23-áig mindennap enquête tartatott a telepítések ügyében.

Magyar gazdaszövetség évi közgyűlésén Mérey Lajos fölvetette olyirányú mozgalomnak a tervét, a mely a magyar földnek magyar kézben való megtartását czélozza; foglalkoztak továbbá a földadó reformjának a kérdésével is. [8]

A párisi kiállítás magyar mezőgazdasági csoportjának szakoktatási és kísérletügyi osztályai Budapesten előzetesen kiállítottak. [9]

Az O. M. G. E. állattenyésztési és állategészségügyi szakosztálya a tenyészállatvásárok rendezésének ügyével, továbbá a huskiviteli piacok szervezésének kérésével foglalkozott. [10]

Az O. M. G. E. közgazdasági szakosztálya a magánjog codificatiójának kérésével, valamint a gabona tőzsdei jegyzési súlyának megváltoztatásával foglalkozott. Ugyanezen az ülésen tárgyalták a közérdekű öntöző csatornákról készített törvénytervezetet is. [11]

Az O. M. G. E. megkezdi a már régóta tervezett próbavágásokat, a melyek czélja az, hogy a különféle tenyészetekből kikerülő állatok egymáshoz való vágósúlyának aránya kimutattassék. [12]

A mezőgazdasági iskolákban a kisgazdák számára tartott szaktanfolyam második sora megkezdődött, a melyre a kisgazdák tömegesen jelentkeztek. [13]

Az állatorvosok rangfokozatára, javadalmazására és a rendszeresítendő állások számára vonatkozó tervezet a földművelésügyi ministeriumban elkészült. [13]

A kassai m. kir. gazdasági tanintézet tiz hétre terjedő szeszfőzői tanfolyamot rendez. [13]

Osztrák belügyminister sertészár alól föloldotta Budapest-Kőbányát, a ráczekevei, monori, pomázi, gödöllői, váczai, mohácsi, biharmegye-központi, mezőkeresztúri és tiszáninneri járásokat, végül Hódmezővásárhely városát. [14]

Állategészségügyi kimutatás szerint hazánkban most már csak 508 községben van sertésvész. Még a nyáron háromszor ennyi volt a fertőzött községek száma. [19]

Vidéki malomiparosok országos egyesülete állást foglalt a gabona tőzsdei súlyjegyzésének 50 kg.-ban történt megállapítása ellen, s emlékiratban kéri a tőzsde-tanácsot a 100 kgos súlyegységnek a gabonaneműeknél való helyreállítására. [20]

Az erdélyi gazdasági egyesület állatkiállító szakosztálya elhatározta, hogy az idén szeptember elején állatkiállítást rendez, a melynek díjazására a kormány 14.000 koronát helyezett kilátásba. [23]

A földművelésügyi minister megalakítja a mezőgazdasági termények hamisítását ellenőrző állandó fölülbirálási tanácsot. [24]

Az olasz borokra vetett vámnak emelésére irányuló mozgalom országzerte terjed s már több törvényhatóság irt föl ebben az ügyben a képviselőházhoz. [24]

A kecskemét-vidéki gazdasági egyesület a folyton emelkedő bortermés értékesítése ügyében tartott értekezletén egy borértékesítő r. t. alakítását határozta el, melynek alaptőkéje 200.000 korona lesz. [28]

Az állami vegyiskisérleti állomásoknál eddig érvényben volt borvizsgálati díj 32 koronáról 16-ra szállítottatott le. [30]

III. Ipar, bányászat és kohászat.

Közönséges tömör falitégglákat árusító r.-t. cég alatt alakult meg Budapesten a téglakartell elárúsító irodája. A részvénytőke: 1 millió korona (1000 db. 1000 koronás részvény). [2]

Egyesült építő és ipar r.-t. alakult 10 millió korona alaptőkével, a mely átveszi a Haas és Deutsch cég építési-, ipari- és vasut-üzleteit, továbbá a nevezett cég részesedését különféle fa- és más ipari vállalatokban, épülőfélben és más üzemben levő helyi érdekű vasutait, a cég budapesti háztelkeit s végre értékpapír-állományát. [6]

Egy bécsi vállalkozó szerződésre lépett Nagybarod és Kisbarod biharmegyei községekkel az e községek határában levő kőszénbányáknak üzembevitelére nézve. A munka tavasszal veszi kezdetét. [3]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülésében Rechnitz Béla javaslatot nyújtott be, hogy minden hazánkban készülő gyártmányt lássanak el »hazai gyártmány« felirással. [9]

A gyáripari termelési statisztikai fölvételek befejeztetvén, értekezlet volt a kereskedelmi ministeriumban a körülbelül 2500 gyárról fölvett adatok mikénti földolgozásának megbeszélése céljából. [4]

A csik-szent-domokos-balánbányái rézbányákat egy angol consortium vette meg. [4]

Dessewffy Emil gr. uj-szászi birtokán vámörlömalmot épített. [4]

A földművelési minister utasította összes közegeit, hogy a kereskedők és iparosok számláinak kifizetésénél mindig soron kívül intézkedjenek. [4]

A szeszabadraktárak körében actió indult meg a pénzügyi ministernek arra való fölkérésére, hogy a szabadraktártól elvont $\frac{1}{6}^0$ apadást továbbra is engedélyezze. [4]

A gr. Esterházy Géza-féle cognac-gyár r. t. elhatározta, hogy Flumében és Bécsben fióktelepet létesít. [4]

A földművelésügyi minister utasította összes közegeit, hogy az ipari szükségletek beszerzésénél megfelelő minőség és ár mellett első sorban a helyi ipart vegyék figyelembe. Ha a szállítás odaitélésénél az tűnnék ki, hogy a szállítandó cikk külföldről való beszerzést igényel, a szállítás odaitélése előtt tegyenek hozzá esetről-esetre jelentést és kérjék ki engedélyét, melyet csak akkor fog megadni, ha az illető cikket megfelelő áron és minőségben hazai iparosoknál nem lehet beszerezni. [4]

Fränkl Alfréd mödlingi cipőgyáros Váczott fióktelepet létesített. [4]

A székesfehérvári cziszterczita főgymnasium tanári kara fölhívta a székesfehérvári könyv- és papirkereskedőket, hogy kizárólag magyar ipari készítményű iskolaszereket tartsanak készletben, mert a tanuló-ifjúság tanáraik utasítása folytán ezentul csak hazai gyártmányú iskolaszereket fog vásárolni. [6]

Zólyom vármegye közgyűlése fölhívja a vármegye közönségét a hazai ipar fölkarolására. Mindenki mindent itthon vásároljon, de itthon is csak olyat, a mit nálunk készitettek. Az ország összes törvényhatóságait hasonló intézkedés végett átiratilag kéri föl. [7]

Temes vármegye közgyűlése elhatározta, hogy a vármegyei szállításoknál kizárólag csakis magyar ipartermékekkel tett ajánlatokat vesz figyelembe és az alispánt megbizta, hogy hasonló értelmű utasítást intézzen a községi előljárásgokhoz is. [7]

A II. fokú iparhatóságok fölhívták a kereskedelmi minister részéről az I. fokú iparhatóságoknak arra való utasítására, hogy az elbirálásuk alá tartozó ipari kihágásokról pontos statisztikát vezetve, ennek eredményeit a m. kir. közp. statisztikai hivatalallal mindig közöljék. [8]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülése foglalkozott az ipartestületek működésének a kérdésével s határozatba ment, hogy a kereskedelmi minister kéresek fel az ipari szövetkezetek nagyobb állami segélyben való részesítésére. [9]

Sármezey Árpád birtokos Szépfalun (Temes m.) kosárfonó-gyárat létesít. [11]

J. P. Coats harlan li gyapotszövő és czérnagyár Pozsonyban gyárat alapít. [11]

Rosenfeld B. bécsi bankár Nagyvárad és Cseklye község mellett köszöntő kutatást tett folyamatba. [11]

Magyar gázizzófény r. t. Nagyváradon fióktelepet létesített. [11]

Kogler és Rosner budapesti gépgyárosok hűtőgépek előállítására rendezkedtek be. [11]

Fango gyógyító-intézet r. t. keletkezett Budapesten. Célja: olasz forrásokból nyert vulcanikus fango-gyógyiszapot hazánkban gyógyczélokra, sanatoriumban való alkalmazás céljából értékesíteni. Alaptőke: 200.000 korona, 2000 darab 100 koronás részvényvel. [11]

Budapesti malmok nagyszabású kenyérgyárat szándékoznak Budapesten a tavasszal építeni. [12]

Országos Iparegyesületben ipari ujdonságokat mutattak be az összes szakosztályoknak. Bemutatásra kerültek: Huber József javított himzórámája; Kucsera Imre tűzmentes enyvolvasztó tűzhelye; Magyar Pál munkás miniatűr gőzgépe; Rákóczi Mór tanár talpconserváló szere; Lemberger Mór szijgyenesítő gépe; Lefkovic és társa új szerkezetű tekeasztala. [13]

Országos Iparegyesület az ipartestületi hatáskör kibővítésének eszméjével foglalkozott. [13]

Galicziai molnárok Tarnopolban tartott ülésükön a magyar malmok versenyére utalással az őrlési forgalom megszüntetése ellen állást foglaltak. [14]

Hegedűs Sándorné megpendítette azt az eszmét: nem volna-e helyes az iparpártolási mozgalomnak gyakorlati irányt adni azzal, hogy a nevezetes magyar ipari különlegességeket mutassák be egy időleges kiállításon a fogyasztó nagyközönségnek. Gelléri Mór az eszmét megvalósítandó, el is készítette már a kiállítás tervezetét. [14]

A kereskedelemügyi minster döntése szerint »ezen üzlet teljesen feloszlik« szövegű hirdetés használata: ipari kihágás. [14]

Szitányi Sándor Budapesten arany- és ezüstárúgyárat meg verdeintézetet létesített. [14]

Technologiai iparmuzeum több bőr-, kalap- és szabóipari varrógépet állított ki, melyek az esti órákban működnek s az iparosok a magukkal hozott megfelelően előkészített munkadarabokat ott varrathatják meg, így megismervén e gépek kezelését. [14]

Megjelent az 1899. évi május havában Budapesten tartott II. nemzetközi karbid- és acetylen-congressusról és kiállításról szóló jelentés.

Az Emke igazgatóválasztmányja elhatározván egy erdélyi iparpártoló szövetség létesítését, ez ügyben értekezlet tartatott, a melyen megalakult az Országos Iparegyesület erdélyi iparpártoló bizottsága, a mely a hazai iparnak széles körökben való fölkarolására mozgalmat indít meg. [17]

Első aradi gyártelep részvénytársaság üzletkörét a cukorgyártásra terjeszti ki. [17]

Osztrák bányász-strike folytán Ausztriában szénszükség. Salgó-Tarjáni kőszénbánya r. t. osztrák vállalatokkal szerződött naponkinti 27 waggon szénnek Bécsbe való szállítására. Magyar általános kőszénbánya r. t. is tömeges megrendelést kap. [18]

A Zichy-Ferraris grófok szomolnoki bányái árverés útján 60.000 frtért báró Rothschild birtokába jutottak. [18]

A kereskedelmi minster tárgyalásokat indított meg az Osztrák hitelintézettel, hogy a monarchiában létesíteni tervezett anilin- és vegyi festékgyárat magyar területen állítsa föl. [18]

A budapesti malmok legnagyobb része $\frac{2}{3}$ üzemmel dolgozik. A Haggemacher-féle malom, továbbá a »Lujza« és »Concordia« malmok egészen szünetelnek s az »Erzsébet« malom $\frac{1}{3}$ üzemmel dolgozik. [18]

A kereskedelmi minsternek sikerült a presai Beim H. Hamilton céget rábírni arra, hogy Ujvidéken nagyszabású kötél- és kötélneműgyárat létesítsen. [18]

A magyar villamossági r. t. megvette a Siemens és Halske cég kaposvári villamostelepét, a melyet az emelkedett áramszükségletnek megfelelőleg ki fog bővíteni. [20]

Ez idő szerint 120 községben folynak rendszeres gazdasági háziipari cursusok, a melyeken a résztvevő kigazdák és munkások eltanulják a seprő-, kefe-, szalma-, gyékényfonást és kötést, kosárkészítést stb. A cursusoknak összesen 4000 hallgatója van. [20]

A kávések sérelmeik megbeszélésére országos congressus tartását határozták el. A congressus helye alkalmasint Arad lesz. [21]

Az országos magyar bányászati és kohászati egyesület rendes közgyűlése. [21]
Budapest székesfőváros IV. ker. választmánya magáévá tette dr. Maislis Mór azt az indítványát, mely szerint a magyar czímer használatáról szóló törvény olyképp volna módosítandó, hogy minden hazai iparcikknek a magyar czímer védjegyként legyen használható. Ily értelemben fölírni a fővároshoz, kérve, hogy ennek az indítványnak a megvalósítását kérje a kormánytól. [21]

A vallás- és közoktatásügyi minister valamennyi egyházi főhatóságnak, állami és közalapítványi hatóságnak, tanfelügyelőségnek stb. rendeletet küldött, a melyben azokat hazai gyufák fogyasztására hívja föl. [21]

Hazai ipartestületek országos központi bizottsága ülést tartott, hogy az 1899. októberében Kolozsvárott tartott V. ipartestületi országos gyűlésen hozott határozatoknak megfelelő fölterjesztéseket tárgyalja. Elkészültek a következő fölterjesztésekkel: az ipartörvény revidiója ügyében; az ipartestületi hatáskör kibővítése; a hadfőlszerelési szállítások ügye; a kisiparnak a közszállításokban való nagyobb részelvettése; a középítkezéseknél az iparosok érdekeinek megóvása és az építőipar törvényes szabályozása; az adóreform ügye az iparosok szempontjából; a betegségleyezési ügy és a fegyenczügy. [21]

Kuncz József temesvári építési vállalkozó cég részvénytársaságot alapított, hogy a régóta szünetelő temesvári enyv- és spódiumgyárat gőzerőre berendezve újra üzembe helyezze. Alaptőke 500.000 korona, melyet harmadrészen a nevezett cég, kétharmad részben egy berlini gépgyár jegyzett. [24]

A kereskedelemügyi minister megállapodásra jutott egy magánvállalkozóval arra nézve, hogy ez a rutének közt nagystilú, modern és 400-600 munkást foglalkoztató botgyárat létesítsen. [27]

A török keleti vasutak közsézsükségletüket ezentúl kizárólag Magyarországból fedezik. [27]

A Magyar Építőmesterek Egyesülete elhatározta, hogy még az idén tavasszal congressust rendez az építőiparosok érdekeinek megbeszélése és a munkaadók és munkások közötti viszonyok szabályozása céljából. [28]

A Rimamurány-Salgó-Tarjáni Vasmű r. t. igazgatósága a következő határozatokat hozta: 1. átveszi a Hazai Bank r. t.-től a gróf Andrássy-féle vasgyárak összes bányarészeit, az Unio cs. kir. szab. Vas- és Bádogyár r. t. részvényeit és készpénzét; 2. ennek ellenében a rimamurányi r. t. átad a banknak 30.000 darab új kibocsátású részvényt, a melyek azonban csak az évi július hó 1-étől kezdve részesednek osztalékban; a Deutsche Bank-tól átveszi a hernádvölgyi magyar vasipar r. t. összes részvényeit, a minek ellenében kifizet a hernádvölgyi r. t. részvényeseinek részvényenkint 15 frtot s azonkívül kiegyenlíti a hernádvölgyi r. t. összes tartozásait; 4. a közgyűlésnek indítványozni fogja, hogy a r. t. alaptőkéje 10 millió forintról 16 millióra emeltessék föl, mi célból 60.000 darab új részvény bocsáttassék ki, az 1900/1901. üzletévre való osztalékjogosultsággal. [29]

Az 1899. év nyarán Pozsonyban rendezett iparkiallítás 6000 korona tiszta haszonnal járt; ezt az összeget egy a jövőben rendezendő hasonló jellegű kiállítás céljaira egy bankban helyezték el. [30]

Az osztrák bányász-strike folytán mutatkozó nagy kereslet magyar szén után a vespérmegyei Várpalota és Ajka községben levő szénbányákat ismét fölvirágoztatta. Eddig több mint 400 vaggon barnaszenet vittek innen Ausztriába. [29]

A magyar villamossági r.-t. a világítási célokra szolgáló elektromos áramnak egységárát 20°/o-kal, azaz hektowatt-óránkénti 10 fillérről 8 fillérré szállította le. [31]

IV. Állami kedvezményekben részesített iparvállalatok.

Állami kedvezményeket nyertek: Steinschneider Jakab budapesti fehérneműgyáros 15 évre; Berenger Ernő ujjvidéki selyemgombolyító gyáros 4 évre; Poledniák Károly kassai gépgyáros 4 évre; Keller és társa temesvári kalapgyára 10 évre; Felten és Guillaume sodrony- és kábelgyára 15 évre; Hirschfeld Samu műjéggyára 5 évre; Del Medico Péter szalámigyára 5 évre; Dynamit Nobel r. t. pozsonyi cyankáli és cyannatriumgyára 15 évre; Magyar szén- és briquette-ipar r. t. budapest-kelenföldi briquette-gyára 5 évre; Weisz József temesvári szövőgyára 5 évre; Magyar rúggyanta árúgyár r. t. gyára 5 évre; Első magyar jutafonó- és szövőgyár r. t. lajta-ujfalusi gyára 15 évre; Diamant Nándor és fia nagyszombati malátagyára 10 évre; Forgiárini János szegedi szalámigyára 5 évre; Eizler Dániel és fiai galgóczi malátagyára 5 évre; Tauber Mihály fiai vágújhelyi malátagyára 10 évre; Villányi és társa utóda budapesti cacao- és csokoládégyára 5 évre; Bánhegyi C. J. érsekújvári cipőfelsőrész- és lóborgyára 15 évre; Apollo kőolajfinomító r. t. pozsonyi gyára további 5 évre.

V. Közlekedés, díjszabás.

Nyiregyházi termény- és árúraktár r. t. nyiregyházi árúraktárai a reexpeditionalis kedvezményben részesültek. [1]

A budapest-nagyvárad telephont átadták a forgalomnak. [1]

A szilágyosmlyó-margittai vasut átadatott a forgalomnak. [4]

A kereskedelmi minister új telephon-vonalat épített Budapest-Szolnok-B.-Csaba és Arad között. Az új vonal fele Mezőtúrig már kész. [4]

Nagytapolcsány-bossány-trencsényi helyi érdekű vasut r. t. 5,538.000 korona alaptőkével megalakult Budapesten. [4]

A körös-belovár-verőcze-barcsi vasut katalena-verőczei vonalrésze a nyilvános forgalomnak átadatott. [4]

A kereskedelemügyi minister elrendelte, hogy az osztrák-magyar államvasut társaság kaláni és bányai vasútjainak a máv. vonalain az év néhány havában az Ausztriába és külföldre irányuló nyersvas ugynevezett önköltségi áron szállitassék. [12]

Osztrák és magyar vasutak tűzoltószerződések szállítására kedvezményes viteldíjakat léptettek életbe, tekintettel arra, hogy azokat úgyis rendesen a községek hozatják. [17]

Déli vasut Trieszt felé skálás refectiákat léptet életbe a trieszti malomnak magyar gabonával való ellátásának megkönnyebbitése czéljából. [17]

Motorok hajtására szolgáló adómentesen beszerezhető petroleum-benzin szállítására a kereskedelmi minister az A) osztály díjszabásait engedélyezte. [18]

Kereskedelemügyi minister a pécsi, salgótarjáni s a többi magyar szénbányákból származó szénnek Bécsbe való szállítására a közvetlen kedvezményes tarifát léptette életbe. [19]

A máv. igazgatósága által accumulatoros motorkocsival tett kísérleti próbamenetek kedvező eredménnyel jártak s most az igazgatóság engedélyt kért a kereskedelmi ministertől, hogy az accumulatoros vontatásnak megfelelő kocsit építtessen és azt rendes üzembe helyezhesse. Minister az engedélyt megadta. [19]

A német birodalmi tanács budgetbizottsági ülésén a posta tételénél panaszok merültek föl a magyar postahivatalok amaz eljárása ellen, hogy a levéltitok szentességét állítólag megsértik. Az államtitkár concret panaszokat kér. [20]

A kereskedelmi minister megengedte, hogy a máv. igazgatósága az Ostende-Budapest-Constanza, illetve Konstantinápoly között ez idő szerint hetenkint egyszer közlekedő expressvonalat f. évi május hó 1-től a párisi kiállítás tartama alatt egyelőre kísérletképen hetenkint kétszer közlekedtesse. [23]

A torontáli h. é. vasut ügyében a kereskedelmi minister elérte azt, hogy a még hosszú évekre szóló terhes refectia-szerződések fölbontattak és a veszteséggel dolgozó gépgyár az üzemtől elválasztatott. [24]

A cs. kir. szab. Duna-gőzhajózási társaság megállapodásra jutott a magyar folyam- és tengerhajózási társulattal az összes dunai forgalom fölosztására és a szállitmányok kiegyenlítésére vonatkozólag. A forgalom 72%-a a Duna-gőzhajózási, 28%-a pedig a magyar folyam- és tengerhajózási társulatnak jut. [24]

Vidéki közraktárak panaszszal fordulván a máv. igazgatóságához a reexpeditionalis illeték magassága ellen, az igazgatóság a mezőgazdaságnak a közraktárakhoz füződő érdekeire tekintettel a csabai, mezőtúri és szombathelyi közraktáraknál a szóban forgó illetéket 100 kilogrammonkint 6 fillérről 3-ra szállította le. [25]

A magyar államvasutak eddig 3500 kocsirakomány szentet adtak kölcsönbe az osztrák államvasutaknak. [27]

A magyar kormánynak sikerült rávennie az osztrák vasutügyi ministert arra, hogy a nyers ásványolajnak szállításánál ugyanolyan díjtételeket alkalmazzon, mint a finomítványok szállításánál, továbbá hogy az osztrák kormány nem ad többé reexpeditionalis kedvezményeket a galicziai petroleum-iparosoknak. [28]

A kereskedelmi minister Pilis-Szántón (Pestmegye) telephont rendeztetett be. [30]

A kereskedelmi minister a szentesi városi távbeszélő-hálózatnak a belföldi helyközi telephonalhálózatba való bevonását megengedte. [30]

Vajkivitelünk támogatására a temesvári vajtermelő központból Németországba menő gyorsárú vajküldemények közvetlen díjtételekben részesittetnek. [30]

VI. Kereskedelem.

A kereskedelmi és iparkamarai titkárok szakértekezletén egyhangulag ki-mondották, hogy a kamarai jelentések a jövőre is a tavaly megállapított összesített alakban jelenjenek meg. [6]

A kereskedelmi muzeum, illetve a magyar kereskedelmi részvénytársaság a magyar kiviteli érdekek képviselőjével Belgrádban megbizta a Fehér Miklós és társa cégét. [6]

A kereskedelmi minister fölhívta a hazai kereskedelmi és iparkamarákat, hogy jelentést tegyenek a tojáskereskedelem helyzetéről, valamint az érdekelt körök sérelmeiről és az ezek orvoslására ajánlatos módokról. [6]

Szegedi kiskereskedők egyesületet alkottak. Tagszám: 124. [7]

A budapesti ker. és iparkamara teljes ülése a kereskedelmi ministernek arra való fölkérését határozta el, hogy az üzleti zárórát vasárnapon egységesen déli 12 órában állapítsa meg s ezt terjeszse ki az élelmiszer-kereskedőkre és dohánytözsdségekre is. [9]

A kereskedelmi congressus orsz. végrehajtó bizottsága elhatározta, hogy a harmadik kereskedelmi congressust ősszel Miskolczon tartja meg. [10]

Budapesti gyapju-auciókat kizárólagossággal rendező Heller M. és társa cég a f. év végén lejáró engedélyének meghosszabbítását kérvén, a kereskedelmi minister elrendelte, hogy az engedély meghosszabbításának föltétele: az auciók rendezésében az összes budapesti gyapjúkereskedők és bizományosok vegyenek részt. [13]

Budapesti Hitelezői Védegyesület igazgatósági ülésén szóba jött, hogy sok adós elidegeníti vagyonát a fizetésbeszűntetés előtt, sőt üzletét is átruházza másra, úgy hogy nem marad más hátra, mint a csődeljárás megindítása, a mi jelentékeny előleges költséget igényel. A kormány figyelmét erre föl fogják hívni és orvoslást kérnek. [13].

Magyar kereskedelmi r.-t. agrumen-auciója. [13]

Fővárosi kereskedők küldöttsége járt az igazságügyi ministernél és orvoslást kért a mindinkább szaporodó csalárd üzletátruházások és eladások ellen. Minister kijelentette, hogy a kereskedelmi törvénynek az üzletátruházásra vonatkozó szakaszának módosítása és a káros hitelügyletek csődön kívüli megtámadásának törvényes szabályozása a közel jövőre várható. [18]

Az Országos Iparegyesület végrehajtó bizottsága az árúrészletügyletekről szóló törvényjavaslattal foglalkozott s azt károsnak nyilvánította az ipar, kereskedelem és forgalom szempontjából, mert lehetetlenné teszi a hitelre való eladást. [20]

Magyar bőrkereskedők országos egyesületének közgyűlése. [21]

Budapesten 27 u. n. hiteltudósító-iroda működik. A közönség részéről ismételt panaszok merültek föl ezek működése ellen. A kereskedelmi minister most fölhívta az iparhatóságokat, hogy tegyék vizsgálat tárgyává ez irodák cégügyét. [22]

A budapesti gyapju-auciók intézményének szélesebb alapokra fektetése érdekében enquete tartatott a kereskedelmi ministeriumban, a melyben a gyapjúkereskedők az auciók intézménye ellen foglaltak állást. [25]

A kereskedelmi szakműveltséget terjesztő Egyesület megkezdte fölolvásóestéinek sorozatát. [26]

A gyapjú-auciók intézményén kívül álló budapesti gyapjúkereskedők és bizományosok memorandumot adtak át a kereskedelemügyi államtitkárnak, a melyben kifejtik aggályaikat az auciók intézményével szemben és a maguk részéről javaslatokat tesznek az auciók szervezetének módosítására nézve. [27]

Magyar háziipari cikkeknek a londoni piacra való bevezetése céljából angol-magyar kiviteli társaság alakult. [27]

A budapesti keresk. és iparkamara felkérte a keresk. ministert oly értelmű rendeletnek a kibocsátására, hogy ásvány- és keserűvizek ezentúl csak belajstromozott védjeggyel legyenek forgalomba hozhatók. [28]

A kereskedelmi ministeriumban elkészültek a tisztességtelen eljárásnak a kereskedelemben való megakadályozására vonatkozó intézkedések tervezetével. A kereskedelmi minister leküldötte a tervezetet valamennyi kereskedelmi és iparkamarának és egyéb szaktestületeknek. [29]

A Hitelreform-Egyesület rendkívüli közgyűlést tartott. [30]

A mészárosok és hentesek országos szövetsége tárgyalás alá vette a hús-kivitel szervezésének kérdését és elhatározta, hogy megkéri a kormányt egy részvénytársasági alapon létesítendő budapesti vágótelepnek tarifális módon és kamatgarantiával való támogatására. [30]

VII. Tőzsde, pénzintézetek."

A tőzsdetanács az életbelépett kötelező koronaszámításra tekintettel elrendelte, hogy a hivatalos árjegyzőlap koronákban fejezze ki az értéket s az árúk súlyegysége ezentúl a gabonaneműek, olajmagvak, hüvelyes vetemények, disznó-

zsir, szalonna, szilva, szilvaíz, bőrök, gyapjú, tölgykéreg, fenyőkéreg és magyar gubacs tekintetében 50 kg. legyen. [1]

A Pesti hazai első takarékpénztár újonnan kibocsátott 4¹/₂%-os községi kötvényeit a bécsi tőzsdén 10.000 koronás kötésekben jegyzik. [10]

Lugosi népbank alaptőkéjét 20.000 koronáról 400.000-re emelte föl. [11]

Budapesti villamos városi vasut r. t. alaptőkéjének 10 millió koronáról 12 millióra való felemelése végett 10.000 darab új 200 koronás részvényt bocsát ki. Eddigi részvényesek 324 koronás árfolyammal kapnak 5—5 régi részvény után egy újat.

Nagyvárad polgári takarékpénztár r. t. részvénytőkéjét 200.000 koronáról 500.000-re emelte föl.

Fővárosi bank részvénytársaság igazgatósága a vállalat fölszámolását határozta el. Alaptőke: 800.000 korona, 4000 darab 200 koronás részvényben. Eddigi osztalék 7 és 5% közt variált. Részvények árfolyama 1894: 190 kor., 1898: 164 korona; ma: 130 korona. [13]

A pénzügyi minster állítólag elejtette a tőzsdeadónak az idén való behozatalára vonatkozó tervét, tekintettel a tőzsdei pangásra és annak ellenére, hogy a költségvetésben már 40.000 frt volt e czímen előirányozva. [18]

Tőzsdetanács elrendelte a magyar waggon- és gépgyár r. t. 100 forintos részvényeinek a tőzsdén való jegyzését. [18]

Osztrák-magyar bank fél százalékkal leszállította a bankkamatlábát. Leszámitolási kamatláb 5¹/₂-ről 5-re, lombard-kamatláb 6-ról 5¹/₂-re, illetve 6¹/₂-ről 6-ra szállítottatott le. [20]

Osztrák-magyar bank Szombathelyen fiókintézetet állít föl. [20]

Pallavicini Ede örgróf a magyar általános hitelbank vezérigazgatója lemondott 20 év óta elfoglalt állásáról. Utódja Kornfeld Zsigmond lesz. [23]

A Magyar-Belga bank r. t. magyar igazgatói és főrészvényesei értekezletet tartottak, a melyen megbeszélték a Brüsszelben tartandó közgyűlésen követendő magatartásukat. Kivánatosnak jelezte az értekezlet, hogy a bank mielőbb kezdje meg Magyarországon a tevékenységét. [25]

Az osztrák és a magyar hitelbank között 1900 végével lejár az a szerződés, a mely szerint a magyar hitelbank jövedelmének 25%-ában részesíti az osztrák bankot azon föltétel alatt, hogy az utóbbi lemond a Magyarországon való üzletkötésről. Most tárgyalások indultak meg magyar részről oly czélzattal, hogy az osztrák hitelbank többé ne részesíttessék percentualiter a magyar bank jövedelmeiben, hanem fix összeget kapjon azért, hogy hazánkban üzletszerzésre nem törekszik. [28]

A Fővárosi Bank r. t. felszámolásának elhatározása czéljából összehívott rendkívüli közgyűlés nem volt megtartható, mert a részvényesek nem tettek le a kellő számú részvényt. [29]

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a bécsi tőzsdéhez fordult oly czélből, hogy a bank 4¹/₂%-os adómentes községi kötvényei ott hivatalosan jegyeztessenek. [29]

VIII. Mérlegek, osztalékok.

Az »Országos Koronatakarékpénztár m. sz.« 1899. évi tiszta nyeresége 13.415 forint. [4]

»Apolló« kőolajfinomító r.-t. idei osztaléka 3 frt (3%). [4]

Az Osztrák-magyar bank 1899. évi tiszta jövedelme 9,160.495 frt. Osztalék 8⁵/₁₀%. [10]

Fővárosi kereskedelmi hitelintézet m. sz. 1899. évi nyeresége 51.685 korona. Osztalék 6%. [11]

Budapesti Giro és Pénztáregyesület 1899-ben 38.216 koronát nyert. Osztalék 3¹/₂%. [14]

A m. kir. szab. osztálysorsjáték r. t. múlt évi tiszta nyeresége 365.256 frt. Osztalék 50 frt 50 kr. [16]

A kisébesi gránitbányák r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 46.729 frt. Osztalék 8 frt (8%). [18]

Budapesti giro- és pénztáregylet r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 20.571 frt. Osztalék 3¹/₂%. [18]

Kereskedők és iparosok banktársasága m. sz. 1899. évi tiszta nyeresége 8.223 frt. [18]

Belvárosi takarékpénztár r. t. múlt évi tiszta nyeresége 226.423 frt, a mi a részvénytőke mintegy 9%-os kamatozását jelenti. Osztalék 6 frt (6%). [22]

Hazai bank r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége 829.782 frt. Osztalék 6%, azaz 6 frt. [22]

Budapesti Takarékpénztár és Országos Zálogkölesön r. t. múlt évi tiszta nyeresége 419.052 frt, a mi a részvénytőke 8·4% kamatoztatásának felel meg. Osztalék 12 frt. [22]

Az általános waggonkölesző társaság ez évben 70 koronás osztalékot fizet a tavalyi 64 koronával szemben. [24]

Az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár 1899. évi tiszta nyeresége 1,434.797 frt. Osztalék: 62 frt. [25]

A Pesti Hazai Első Takarékpénztáregyesület 1899. évi tiszta nyeresége 2,735.964 frt, a mi az előző évit 200.000 frttal múlja fölül. Osztalék: 400 frt, 25 frttal több, mint a múlt évben. [25]

Tolnai polgári takarékpénztár nyeresége 1899-ben 19.459 K. Osztalék 32 Kor. [30]

Bajai takarékpénztár múlt évi tiszta nyeresége 94.391 korona. Osztalék 112 korona. [30]

Budapesti József- és Ferencvárosi Korona-hitelszövetkezet 1899. évi tiszta nyeresége 1966 korona. [30]

IX. Fölszámolások, fizetési nehézségek és csődök.

A Magyar Értesítő távirati iroda r. t. fölszámolást határozott el. [4]

A Királysörfözde r. t. kérvénnyel járult a pénzügyminister elé, hogy rá kivetett állami adónak megfizetésére haladékot kapjon, tekintettel arra, hogy az állam követelése amúgy is biztosítottnak mutatkozik, miután első helyen be van táblázva a r. t. ingatlanain. [4]

A Palla szabadalmú füstemesztő-készülék részvénytársaság fölszámolást határozott el. [4]

A Holzspach A. fiai cégnek kérelmére a cég hitelezői február 4-éig szóló moratoriumot engedélyeztek oly czélból, hogy addig pontos mérleg legyen a cég vagyoni viszonyairól összeállítható. [5]

Szepesváraljai mészkőbánya és téglagyár r. t. felszámolás alatt: csődbe került. Alaptőke: 60.000 kor. [11]

Magyar festékgyár r. t. fölszámolás alatt: csődbe jutott. Alaptőke: 400.000 korona. [11]

Rozsnyón a műmalom és árpadaragyár fölszámol. [14]

Királysörföző r. t. moratorium iránti kívánságának úgy a pénzügyministerium, mit a bankok megfeleltek. [19]

A Holzspach és Weissenbacher építkezési cégek válsága súlyosan érintette Haussmann Sándor építővállalkozót is, kinek hitelezői értekezletet tartva, elhatározták, hogy a cégnek megadják a február 15-éig kért moratoriumot, miután az előterjesztett status 2,284.554 forint activát és csak 1,777.863 forint passivát tüntet föl. [23]

A budapesti piacon 35 év óta fennálló Singer és Neuwirth norinbergi árú cég fizetéseképtelen lett 300.000 korona passivummal. [24]

A budapesti piacon több, mint 12 év óta fennálló kézműárú nagykereskedő cég: Hofmann és Kohn 260.000 korona passivummal fizetéseképtelen lett. [28]

Hörcher testvérek és Ilgner budapesti nagy építkezési iparocég ellen a törvényszék csődöt nyitott. [29]

X. Vállalkozói egyesületek, kartellek, áremelések.

Az osztrák és magyar waggongyárosok oly értelmű megállapodásra jutottak, hogy a magyar waggongyarak Ausztriában és az osztrák gyárak Magyarországon nem vesznek részt a kiírt waggonpályázatokon. [1]

Ausztria-Magyarország borjúbörgyárosai a borjúbör-gyártmányok árát métermázsánként 30 koronával emelték. [1]

A stearin és paraffin nyersárúban utóbbi idő folyamán bekövetkezett 40—45% nyi áremelkedés a gyertyagyárosokat a kartellálás gondolatára vezette a gyertyák árainak egységes megállapítása czéljából. Az ez irányú tárgyalások még folyamatban vannak. [5]

A műtrágya-kartell a vízben oldható phosphorsav kilójának az árát 31%-kal, 20 krról 29 krra emelte föl.

Magyar bőrgyárosok a talpbőrök árát métermázsánként 20 koronával emelték. [14]

A magyar és osztrák szűrposztógyárosok 10⁰/o-al emelték gyártmányaik árát. [14]

Az osztrák-magyar kartellált jutagyárosok értekezletén határozatba ment a jutakartellnak 1902. végéig való meghosszabbítása. [16]

Kurländer Ede dr. ügyvéd nagyváradi törvényhatósági bizottsági tag azt indítványozta Nagyvárad közgyűlésén, hogy a törvényhatóság irjon föl a kormányhoz a kartellek visszaélései ellen, kérvén a kartellek törvényhozási szabályozásának mielőbbi napirendre tűzését. [21]

A magyar és osztrák horganylemez-kartell a horganylemezek árát métermázsánként 2 koronával felemelte. [26]

Osztrák-magyar drót- és drótszegkartell egyesült a német hasonló kartellel. [27]

A petroleum-kartell a petroleum árát 1 koronával, a kenőolajok árát 5—15⁰/o-kal felemelte. [27]

Az Országos Iparegyesület papíripari szakosztályában a magyar papirgyárak elhatározták a papírneműek árának 5—10⁰/o-kal való felemelését. [27]

A magyar kőszénbányák a szén árát közös elhatározással métermázsánként 5—10 krral felemelték. [28]

A három budapesti árpagyöngy- és köleshántoló-gyár között megállapodás jött létre az árak egységes megállapítása iránt. [28]

A Fővárosi Kereskedők Egyesülete amaz intézkedésekről tárgyalt, a melyek a szövöttárúk rendkívüli áremelkedése folytán a kereskedők részéről szükségessé váltak. Elhatározták, hogy körlevélben tudósítják a vásárló közönséget a szükségessé vált áremelésről. [29]

XI. Szövetkezetek.

Országos takaré- és hitelszövetkezet czég alatt új szövetkezet alakult Budapesten. [4]

Családházépítő- és telekértékesítő egyesület alakuló közgyűlése. Cél: a fővárosban és környékén telkeknek oly célból való lekötése, hogy azokat a tagok heti egykoronás részletek mellett megvehessék; tagosítások és parcellázások keresztülvitele; tagjai számára lakházak építése. [6]

Veszprémmegye első tejszövetkezete Csécuton megkezdette működését. [7]

Szegeden megalakult a szegedi háztulajdonosok tűzkárbiztosító szövetkezete. [15]

Györmegyében hitelszövetkezet alakult. Alaptőkéje 1 millió korona. [20]

Gazdák biztosító szövetkezete erősen szervezkedik. A mozgalom vezetése céljából előkészítő bizottság alakult. [21]

1899-ben 23 kisipari szövetkezet alakult 2200 kisiparos taggal. E szövetkezetek 350.000 korona vagyonnal rendelkeznek; alapításukhoz a kormány 120.000 koronával járult. [21]

Kolozsvárott megnyílt a kolozsvári iparszövetkezet árúcsarnoka, a mely az első ipari árúcsarnok Magyarországon. [23]

Pestmegyei községek szőlősgazdái mozgalmat indítottak pinczeszövetkezet létesítése céljából. [26]

Az országos központi hitelszövetkezet e hóban dr. Horváth János közreműködésével öt új ipari szövetkezetet létesített, névszerint Budap sten: a könyvkötők, keztyűsök, tímárok, nyergesek, szijgyártók stb. ipartestületi hitelszövetkezetét, a kassai és kolozsvári ipartestületi, a máramaros-szigeti ipari és a tordai ipari és gazdasági hitelszövetkezeteket. A központ eddig már 24 ipari szövetkezetet létesített.

XII. Munkásügy, socialpolitika.

Csongrádon agrársocialistikus szervezkedés céljából népgyűlés volt. [1]

Pápai munkások közül 500-nál többen népgyűlést tartottak a munkásegyletek céljának és hasznának megbeszélése végett. [1]

Hódmezővásárhelyen népes munkásgyűlés volt a munkástörvények megbeszélése céljából. [2]

A kereskedelmi minister főlhivta a törvényhatóságokat, hogy a zálogházak, különösen a magánzálogházak sok esetben aránytalanul magas kamatlábának a leszállítására hassanak. [4]

Pécsi nyomdászsegédek között strike. Követeléseik: a tanonczügy szabályozása és 10 frtos heti munkabérminimum. [5]

Bács-Gyulafalván úgy a községi választásoknál, mint az előjárósági és iskola-széki választásoknál a socialdemokraták jelöltjei választattak meg. [6]

Pécsett jól látogatott socialdemokrata népgyűlés. [7]

Több vidéki városban a nyomdász-segédék mozgalmat indítottak a 9 órai munkaidő és a 9—11 frtos heti bérminimum érdekében. Legtöbb helyen a nyomdajadonosok helyt is adtak a segédék kívánalmainak. [9]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülésén a munkaközvetítő intézet vezetőségébe beválasztottak: Hüttl Tivadár, Császár Jenő, Goldberger Bertalan, Légrády Károly, Eisele József és Madary Gábor. [9]

Baján a községi választásoknál a socialdemokraták jelöltjei választattak meg. [11]

A budapesti munkaközvetítő intézet igazgatóválasztmányába az Orsz. Ipar-egyesület Thék Endrét és Neuschloss Marcellt küldötte ki. [11]

Munkácson nyilvános munkásgyűlés, a melyen socialista önképző- és önszervező-egyesület alakult. [12]

A szentesi választás alkalmával a socialdemokraták jelöltje: Mezői Vilmos 104 szavazatot kapott, A választási küzdelem által szolgáltatott alkalom a socialisták által agitatorra kellően kihasználva. [14]

Kecskeméti építőmunkások helyzetük megbeszélése végett ülést tartottak, a melyen egy-egy tárgyhöz csak két szónok beszélhetett a rendőrkapitány előzetes utasítása folytán. [15]

A fővárosi tanács az állami munkaközvetítő intézet választmányába a következőket küldötte ki: Lung György tanácsost, Dezsényi József, Fenyvessy Adolf, Havass Rezső, Heltai Ferencz és Vázsonyi Vilmos fővárosi bizottsági tagokat. [15]

Aradi munkások Táncsics Mihály-asztaltársaságot alakítottak átutazó munkások segítése céljából. [16]

A socialdemokrata mozgalom magyarországi vezetői közül heten ülnek ez idő szerint a váci államfogházban, névszerint: Pfeifer Sándor, Csizmadia Sándor, Bokányi Dezső, Weltner Jakab, Sinkó György, Brett Miksa és Talán János. [16]

Munkaközvetítő intézet választmányába a budapesti ipartestületek 4 munkaadó tagja is be lévén választandó, ilyenekül megválasztottak: Cserna Lajos (szabóm.) Marton Lipót (cipésm.), Melkó Bertalan (szijgyártóm.) és Sárkány Ferencz (kádárm.). [18]

Kereskedelmi minister elrendelte, hogy az ipartelepeken az első segély nyújtásához szükséges köt- és gyógyszerek mindig készletben tartandók. [18]

Kolozsvárott Majláth Gusztáv gróf erdélyi püspök elnöklésével értekezlet volt az iparossegédék között elharapódzó socialismus elleni teendők megbeszélése céljából. Báró Jósika Sámuel volt minister indítványára elhatározták, hogy egyelőre katolikus legényegyesületeket és tanoncz-otthont alakítsanak. [19]

A Budapesti Kereskedőifjak Társulata küldöttsége átadott a kereskedelmi ministernek egy kérvényt, a mely a kereskedelmi alkalmazottak fölmondási idejének rendszabályozását sürgeti. [20]

A munkaközvetítő hivatal igazgatójává a kereskedelmi minister Landau Gusztáv ministeri osztálytanácsost nevezte ki, a ki a hivatal szervezése előtt külföldi tanulmányútra indult. [20]

A magyarországi kereskedelmi utazók egyesülete foglalkozván a munkaközvetítés ügyével, kívánatosnak jelezte, hogy a munkaközvetítő intézetben az utazók is képviselve legyenek. [20]

A kereskedelmi minister kilátásba helyezte a budapesti kereskedő ifjak társulala egy nála járt küldöttségének, hogy a német kereskedelmi törvénynek az alkalmazottakra vonatkozó üdvös hatású rendelkezéseit a magyar kereskedelmi törvény tervbevett módosításánál föl fogja használni. [20]

Socialista küldöttség járt a ministerelnöknél panaszt teendő a Frankl Leo szobrára való gyűjtésnek a főkapitányság által történt megtiltása ellen. [20]

Munkánélküli lakatossegédék gyűlése. [23]

A sárosmegyei dubnyiki opálbányában száz munkás strike-ol. Munkabéremelés a céljuk. Csenedőrség megerősített. [27]

A kereskedelmi minister leiratot intézett a fővároshoz s több más városhoz, hogy tegyék vizsgálatuk tárgyává az ipari műhelyekben alkalmazott gyermekeleányok ügyét, különösen abból a szempontból, van-e közöttük és alkalmazójuk között tanonczszerződés. [28]

Bács-Kis-Hegyesen a községi képviselőválasztásoknál 12 socialdemokrata jelölt győzött. [28]

Vágó József.

Közgazdasági irodalmunk.

1886—1900.

II. Közlemény. (G—J.)

Közli: *Barcza Imre.*

- Gaal Jenő:** Az alföldi munkásmozgalom. Budapest 1891.
— Társadalmi béke a közgazdasági patriarchalizmus alapján. Budapest 1896.
— Békésmegye. Budapest 1895.
— Csanádmegye. Budapest 1895.
— Carlyle Tamás társadalompolitikai rendszere. (Érték. a társ. tud. kör. XII. köt. 1. sz.) Budapest 1897.
— Aradmegye közgazdasági, közigazgatási és közművelődésügyi monographiája. Arad 1898.
— A nemzetgazdaságtan rendszere I—II. köt. Budapest 1899.
— A világgazdaság és kulturai egység fejlődéséről. Budapest 1886.
— Az University Extension hazánkban. (Lenyomat a Budapesti Szemléből.) Budapest 1897.
— Iparpolitikánk a második ezredév küszöbén. (Lenyomat a Közg. Társaság Emlékkönyvéből.) Budapest 1896.
- Gáár Vilmos:** Közgazdasági iránylatok hazánk törvényhozásában 1848-tól maig. Soproni keresk. akad. értes. 1888.
- Gabona- és lisztkivitele,** Magyarországnak 1890—1892. Budapest 1892.
- Gabonatermése és gabonafogyasztása,** — A világ 1898. évi — Kiadja a földmivvelésügyi m. kir. Minister. Budapest 1898.
- Gál Kálmán:** Az iparos-oktatás hiányai és a felszabaduló ifjak továbbképzése. Szegszárdi iparisk. ért. 1889.
- Gálffy Ferencz:** Az állami egyenes adók és községi adópótlékok kézikönyve. Budapest 1898.
— Az általános kamatszámítás és a községi pótdóki számítás segédkönyve. Budapest 1898.
- Galgóczy Károly:** Nagy-Kőrös város monographiája. Budapest 1897.
- Gallovich Ferencz:** Nemzetgazdaságunk fejlődésének rövid áttekintése. Szegedi polg. iskola értesítője. 1886.
- Garay András:** Gaal Jenő mint szocialista író. Magyar Munkás Könyvtár. Budapest 1892.
- Gáspár J. Imre:** Az új fogyasztási adók. Budapest 1899.
- Gáspár József:** A méhtenyésztésről. Kolozsvár. 1894.
- Gaul Károly:** A faipar köréből. Budapest 1896.
- Gazdakongresszus munkarendje.** — Az 1896. évi IV. országos —. A gazdasági egyesületek szövetségének alaptervezete és a congressus elé terjesztendő határozati javaslatok. Budapest 1896.
— Tárgyalásai és a gazdasági egyesületeknek a szövetség újjáalakítására vonatkozó nyilatkozatai. Budapest 1886.
- Gazdakongresszus,** — Nemzetközi — 1896. Értekezések. Feleletek. Napirend. Házszabályok. Budapest 1896.

- Gazdakongresszus**, — Nemzetközi — főjelentése, tartatott Budapesten 1896. évi szept. 17—20. napjain. Szerkesztette dr. Rodiczky Jenő. Budapest 1897.
- Gazdasági egyesületek monographiái.** Az 1896-ik évi orsz. kiállítás alkalmából kiadta a gazd. egyesületek ezredéves kiállításának rendező bizottsága. Budapest 1896.
- A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről 1898 : XXIII. t.-cz. Budapest 1899.
- Gazdaságpolitikai tanulmányok.** A Magyar Közgazdasági Társaság millenaris emlékkönyve. Írták: Bamberger Béla, Bernát István, Farbaky István, Földes Béla, Gaal Jenő, Mandelló Károly, Matlekovits Sándor, Pólya Jakab, Szabó Jenő. Budapest 1896.
- Gelléri Mór:** Ötven év a magyar ipar történetéből. 1842—1892. Az országos ipar. egyesület félszázados működése. Budapest 1892.
- Az ezredéves Magyarország multja és jelene. U. o. 1896.
- Ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről szóló törvény. Budapest 1891.
- A kiviteli és a külkereskedelmi rendszeres fejlesztése. Budapest 1887.
- A magyar ipar úttörői. Budapest 1887.
- Geml J.:** Temesvár népességi statisztikája. Temesvár 1894.
- Geöcze István:** Hadi élelmenezés az 1664-ik évi hadjáratban. Hadtörténelmi Közlemények. 1893.
- Geöcze Sarolta:** Tanulmányok a magyar társadalom életéből. Budapest 1896.
- Gerando Antonia:** A munka történetének rövid vázlata. Budapest 1886.
- Hogyan lesz Magyarország. Kolozsvár 1894.
- A ki másra gondol. Egy felsőbb rendű társadalom első a-b-c-je. Budapest 1897.
- Reformjavaslat a felsőbb leányiskolákra nézve. Kolozsvár 1896.
- Gerlőczy Gyula:** A közegészségügy szerepe a nemzetgazdaságban. Budapest 1891.
- Nemzetgazdaságtan. Budapest. 1888.
- Gerster Béla:** A korintusi földszoros és átmetése. Budapest 1896.
- Gide Pál:** A nők joga. I—II. kötet. Budapest 1886.
- Gloviczky Sándor id.:** Mezőgazdasági kamarák. Sárospatak 1888.
- Gombos Ferencz Albin:** Az 1437-ik évi parasztlázadás története. Budapest 1898.
- Gömöry Lajos:** A magyar ipar és kereskedelem korszakai. Budapest 1896.
- Gönczi Ferencz:** Muraköz és népe. Budapest 1895.
- Gonda Béla:** Az aldunai Vaskapu szabályozása. Budapest 1896.
- Az aldunai vaskapu és az ottani többi zuhatag szabályozása. Budapest 1896.
- A magyar Duna. Budapest 1894.
- A magyar hajózás. Budapest 1899.
- Vásárhelyi Pál élete és művei. Budapest 1896.
- Gööz József:** Budapest története. Budapest 1896.
- Gopcsa L. és Beke M.:** A közoktatás a kiállításon. Budapest 1896.
- Gorove László:** Közgazdasági tanulmányok. Budapest 1898.
- Goschen J. György:** A külföldi váltók árfolyamának elmélete. Fordította Lobmayer János Ferencz. Budapest 1891.
- Greisinger Ottó:** A magyar ipar fejlődésének főbb akadályairól. Szombathelyi iparisk. ért. 1890.
- Gremen Béla:** A munkásság. Malackai ipariskola ért. 1889.
- Becsüljük az ipart és legyünk takarékosok. Malackai iparisk. értes. 1888.
- Grosz Adolf:** A IV-ik rend. Socialpolitikai tanulmány. Budapest 1894.
- Grünwald Béla:** Zólyommegye. Budapest 1891.
- A régi Magyarország 1715—1825. Budapest 1888.
- Az új Magyarország. Széchenyi István. Budapest 1890.
- Grünwald József:** Az ipartörvény. Debreczen 1890.
- Grusz Frigyes:** Az ipar állapota hazánkban és a külföldön. Kassai ipariskolai értesítő. 1889.
- Magyarország kereskedésének fejlődése. U. o. 1889.
- Gyermektelepítés.** A nagykanizsai eredményei. Budapest 1894.
- Gyöngyösy L.:** Az iskola és társadalom. Budapest 1896.
- György Aladár:** Magyarország vidéki városai ipari szempontból. Budapest 1895.
- Iparosok olvasótára I. 10.
- Emberbaráti tanintézetek. Budapest 1896.
- Népünk nevelése. Budapest 1896.
- Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. I—II. Budapest 1886—1887.
- A Bihar alján. Budapest 1893.

- György Endre**: A kisbirtoki hitel hiányai. Budapest 1888.
 — A dunai hajózás és a magyar érdekek. Budapest 1888.
 — Olaszország vizjogi törvényei. Budapest 1888.
- Györgyössy Rudolf**: Arad községi iskoláinak története. Arad 1896.
- Györi, A** — kereskedelmi és iparkamara jelentése Győr, Komárom, Esztergom és Veszprém vármegyék közgazdasági viszonyairól. 1886—97. Győr 1887—98.
- Gyulai B.**: A felnőttek oktatása. Budapest 1896.
- Gyulai Rudolf**: Komárom vármegye története. Komárom 1890.
- Gyürky Antal**: Gazdasági mellékiparágak és a gazdasági házi ipar ismertetése. Budapest 1888.
- Gyürky Antal**: Kisbirtokosok kátéja. Budapest 1889.
- Hajnal József**: Allatbiztosítás az állattenyésztés emelésének szempontjából tekintve. Budapest 1891.
- Halaváts Gyula**: A magyarországi artézi kutak története. Budapest 1896.
 — László: A löcsei kath. főgymnasium története. Lőcse 1896.
- Halács János és Szigeti I. József**: Az állami pénztárak szervezése. Budapest 1898.
- Halász F.**: Teendők a népoktatás terén. Budapest 1896.
- Halász Sándor**: A posta-takarékpénztárakról. Budapest 1895.
 — A posta-takarékpénztár cheque- és clearing-forgalmáról. Budapest 1890.
- Harsányi János**: Az alsófoku ipariskola fejlődésének, az iparostanulók sikeres oktatásának hátrányai. Zentai iparisk. ért. 1889.
- Hatala Péter**: A jogos szocializmus. Budapest 1898.
- Havas Miksa**: A mezőgazdasági hitel és a zálogleveles kölcsönök. Budapest 1891.
 — Pénz és valuta. Budapest 1898.
- Havas Rezső**: Árvíz kárbiztosítás. Budapest 1887.
 — Dalmácia visszacsatolása a magyar birodalomhoz. Budapest 1887.
 — A magyar biztosítási törvényjavaslat az életbiztosítás szempontjából. Budapest 1896.
 — A suez csatorna, tekintettel a mai gyarmati politikára. Budapest 1887.
- Havi füzetek**, Budapest főváros statisztikai hivatalának. 1886—1890. Szerkeszti Körösy József. Budapest 1886—1899.
- Házi állatai**, Magyarország hasznos — összeírásának eredménye az 1884-ik év szeptember havában eszközölt felvétel alapján. Budapest 1886.
- Hegedüs Dezső**: A nemzetközi arbitrage-forgalom. Budapest 1892.
- Hegedüs János**: Községi pénzügytan kézikönyve, tekintettel a nemzetgazdaságtan, pénzügytan s számvitel általános elveire. Nagy-Becskerek 1891.
 — Statisztikai Lapok. Nagybecskerek 1887.
- Hegedüs Lóránt és Fellner Frigyes**. A tőzsde megadóztatása. Budapest 1895.
 — Lóránt: Adóelmélet. Budapest 1897.
 — Lóránt: A magyarok kivándorlása Amerikába. Az amerikai magyar telepek. A felvidék nyomora. — A kivándorlás és bevándorlás szabályozása. Bpest 1899.
- Hegedüs Sándor**: A latin államok pénzsövetsége. Budapest 1886.
 — A cukoradóról. Két értekezés. Budapest 1890.
 — Az adóeszmény. (Értekez. a társ. tud. köréből. XI. 7.) Budapest 1890.
- Hegyeshalmi Lajos**: A magy. áruforgalmi statisztika mai állása és módszere. Budapest 1894.
- Heim Péter**: A posta-takarékpénztár és a posta közreműködése a közadók beszedése körül. Budapest 1897.
- Hekinger István**: Az angol iparfejlődés korszakalkotó mozzanatai. Pécsi iparos- és keresk. isk. ért. 1889.
- Heltai Ferencz**: Emlékirat a fővárosi törvény módosítása tárgyában. Budapest 1899.
- Helységnevtára**. Magyarország —, Szerkesztette dr. Jekelfalussy József. Budapest 1895.
- Hensch Árpád**: Jóságrendezés. Magyar-Óvár. 1895.
- Hermann Antal**: A hienczeokról. Néprajzi vázlat. Budapest 1895.
- Hermann Ottó**: A halgazdaság rövid foglalatja. Budapest 1885.
 — Kossuth és Erdély ügye. Budapest 1886.
- Hertzka Tivadar**: A valutakérdés magyar szempontból. Budapest 1889.
 — A bimetalizmus és az agrárok Ausztria-Magyarországon. Bpest. 1896.
 — Szabad föld. A jövő korszak társadalmi képe. Szekefehervár 1893.
 — Az emberi gazdaság problémái. I. köt. A javak termelésének a problémája. Budapest 1897.

- Hickmann A. L. és Péter János:** Földrajzi és statisztikai tabellák. Bpest. 1898.
- Hieronymi Károly:** Törvényjavaslat a községekről. Előadói tervezet. Bpest 1894.
— Közigazgatási tisztviselők felelősségéről szóló törvényjavaslat. Budapest 1896.
- Himpfner Béla:** Az aradi kir. főgymnasium története. Arad 1896.
- Hivatalos jelentés a budapesti 1885-iki országos kiállitásról.** 4. kötet. Bpest 1896.
- Hlavatsek András és Király Ernő.** A selmeczbányai ágost. ev. lyceum története. Selmeczbánya 1896.
- Hollán Sándor ifj.:** A kereskedelmi törvény szövetkezetekre vonatkozó szakaszának magyarázata. Rimaszombat 1893.
- Hollósy István:** Az egyenes adók fokozatos megszüntetése és a pénzjegyek használatának megadóztatása. Budapest 1897.
- Horánszky Nándor:** A quotakérdés. Budapest 1898.
- Horovitz Ede lovag:** A járási segélyalapok Boszniában és Herzegovinában. 1892.
- Horváth János:** Munkásviszonyok és kendertermelés Békés megyében. Mezőberény 1894.
— Az építő iparosok képesítése. Budapest 1887.
— A strike, mint erőhatalom. Budapest 1896.
— Ipari szakszövetkezeteink országos szervezése. Budapest 1898.
— Mudrony Soma és az önálló vámterület. Budapest 1898.
— Az iparosok adó-, bélyeg- és illetékügyeinek kézikönyve. Budapest 1890.
- Hradszky József:** A szepesi tiz-lándsások széke, vagy a »kis-vármegye« története. Budapest 1898.
— Szepes megye a mohácsi vész előtt. Szepes-Váralja 1888.
- Hübérth Károly:** A postaintézet Magyarországon. Kőszeg 1886.
- Hume Dávid:** Közgazdasági tanulmányai. Angolból fordította Kőrösy József. Előszóval Kautz Gyulától. Második kiadás. (8-r. XV. 258.) Budapest 1899.
- Huszka József:** Teremtsünk igazán magyar műipart. S.-Szt.-György 1890.
- Hutyra Ferencz:** Állategészségügyi évkönyv az 1886—98. évekről. Budapest 1887—1899.
- Illés Aladár edvi:** A középkor vasművessége. Budapest 1898.
- Illés József:** Az Anjou-kori társadalom és az adózás. (8-r. 90 old.) Budapest 1900.
- Illés László edvi:** Az aradi kereskedelmi és iparkamara területének közgazdasági leírása. Arad 1897.
- Illés Sándor edvi:** A m. kir. államvasutak árúforgalmi viszonyai. Kereskedelmi monographia. Budapest 1896.
— A magyar kir. államvasutak és az üzemünkben levő helyi érdekű vasutak árúforgalmi viszonyai. I—II. kötet. Budapest 1896.
- Illéssy János:** Községi kiváltságlevelek jegyzéke. Budapest 1898.
- Imrédy Kálmán:** A mezőgazdasági hitelszövetkezetek s azok hivatása a kisbirtokosok hitelügyleteinek helyes szervezése körül. Budapest 1892.
- Iványi István:** Cothmann Antal a m. kir. udv. kamara tanácsosának jelentése a Bács kerületi puszták állapotáról. 1763. Szabadkai főgymn. ért. 1888.
- Jakab Elek:** Kolozsvár története. Budapest 1888.
- Jakoby János (Csillag Zs.):** A munkásmozgalom czéljai. Magyar Munkás Könyvtár. Budapest 1892.
- Jancso B.:** Arad vármegye. Arad 1892.
— Román politikai és történelmi tanulmányok. I—III. kötet. Budapest 1895—99.
- Janda Flóris:** Néhány szó az ipar fejlődéséről. Verbói iparisk. értes. 1889.
- Jankó Vincze:** Birtokbank. Pest 1848.
- Jankovics Ignác:** A papság és a mai társadalom. Az egri egyházmegyei irodalmi egyeslet által jutalmazva. (8-r. 116 old.) Eger 1899.
- Jankovics János:** Az ipariskola hatása a gyakorlati életre. Szatmár-Németi iparisk. ért. 1889.
- Janovszky László:** Trencsén 1703—1708. Trencsényi főgymn. értesítő. 1888.
- Jász Géza:** A fejlődés törvényei. Budapest 1893.
- Javadalmi díjjegyzékek.** Budapest székesfőváros törvényhatósága által a községi fogyasztási adókról, városi vámról, állás- és helyilletékekről és kikötési és rakodóhelydíjakról 1899. évi április 1-étől 1902. évi márczius végéig terjedő 3 évre megállapított.— Budapest 1899,
- Jedlicska P.:** Társadalmi testvérharcz. Budapest 1896.
- Jegyzőkönyve a Budapesten 1885. október 3., 4., 5., 6., 7-ikén megtartott nemzetközi gazdakongresszusnak.** Budapest 1886.
- Jekelfalussy József:** Magyarország iparstatisztikája 1885-ben. Budapest 1886.

- Jekelfalussy József:** Az ezredéves magyar állam és népe. Budapest 1896.
— A Szent István korona országainak népessége a területek, épületek és házi állatok kimutatásával. U. o. 1892.
— Fogházaink állapota 1872—1886. Budapest 1887.
- Jelentés a gyárvizsgálatokról 1887. és 1888-ban.** Budapest 1888—89.
- Jelentése, a törvényhozás elé terjesztett — a kereskedelemügyi m. kir. ministernek az 1886—1898 évekről.** Budapest 1886—98.
— A törvényhozás elé terjesztett — a földművelésügyi m. kir. ministernek az 1886—98. évekről. Budapest 1886—98.
- Jelentés az 1894-ben Budapesten tartott VIII. nemzetközi közegészségügyi és demographiai congressusról és annak tudományos munkálatairól.** Szerk. Gerlóczy Zs. Budapest 1895—96.
— A talajjavítások terén 1888-ban tett intézkedéseiről — az országos kultur-mérnöki hivatalnak. Budapest 1889.
- Jelentései. Közgazdasági előadók 1889. évi. —.** Budapest 1890.
- Jellinek Henrik:** A munkaszünnapokról. Budapest 1890.
- Jellinek és Gonda:** A magyar vasutak díjszabásügyének fejlődése 1846-tól 1896-ig. I. kötet. Budapest 1897.
- Jeszenszky Ignác:** Kiáltó szó. (Az alföldi munkásmozgalmak, a munka- és munkáshiány kérdésének stb. tárgyában.) Nagy-Kikinda 1897.
- Jezerniczky I.** Az Alsó-Duna mint magyar piac. Budapest 1887.
- Jókai Mór:** Kertészeti jegyzetek. Budapest 1895.
- Jónás János:** Közgazdaságtan. Felső kereskedelmi iskolák és ezekkel rokon intézetek használatára. (8-r. 264 oldal.) Budapest 1899.
— A pozsonyi első takarékpénztár története, 1812—1891. Pozsony, 1892.
- Józsa Pál.** Mezőgazdaságtan és állattenyésztés. Budapest 1896.
- József főherceg uradalmainak rövid ismertetése.** Budapest 1896.
- Jurkovich Emil:** A rómaiak mezőgazdasága. Besztercebányai főgymn. ért. 1890.
-

A részvénytársulati statisztika kritikája és reformja.¹

A részvénytársulatok kettős nemzetgazdasági jelentőséggel bírnak, a szerint tudniillik, a mint azokat mint termelési tényezőt, vagy mint a szabad részvénytőke egyik befektetési módját tekintjük.

Az első tekintetben bizonyos, hogy a részvénytársulatok által oly nagy terjedelmű vállalatok keletkeztek, melyek magánvállalkozás révén soha létre nem jöhettek volna. Gondoljunk a világ vasuti hálózatára, a nagy tengerhajózási vállalatokra, a biztosító intézetekre, a nagy bányákra és egyéb iparvállalatokra, melyek az összes művelt államokban a részvényforma diadalmenetét hirdetik. Annak kutatása, hogy a részvénytársulati forma mennyiben vált be jobban termelési tényezőnek, mint a többi termelési módok, minők pld. a magánvállalat, a földbirtok, az állami üzem, a szövetkezet, a kommandittársaság stb., a gazdasági statisztika egyik leghálásabb, de egyúttal legnehezebb feladata volna. Sőt a legfontosabb, tudniillik a magánvállalkozás formájával való összehasonlítás, majdnem keresztülvihetetlennek tekintendő, miután a statisztikai észlelés a magánvállalatot alig tudja megközelíteni. Talán, hogy e tekintetben az adó-lajstromok fognak egyszer forrásul szolgálhatni. A statisztikai észlelések ezen irányra különben feladatom keretén kívül esik, a mennyiben csak azzal szándékozom foglalkozni, mennyiben vált be a részvénytársulat mint a tőkebefektetés egyik módja.

¹ Bevezetésül azon statisztikai tanulmányhoz, melyet szerző a budapesti helyi részvénytársulatok negyedszázados működéséről sajtó alá készít.

Az ezen kérdéssel foglalkozó irodalom az utolsó évtizedek folyamában tetemesen felszaporodott és egyrészt a részvényügy általános, inkább deductiv méltánylását, másrészt a tényleges viszonyoknak és eredményeknek inkább inductiv tanulmányozását tartalmazza.

Szándékom ezen kérdés megfejtéséhez a fővárosi részvénytársulatok negyedszázados eredményeinek feldolgozása által a fentemlített második irányban hozzájárulni, azt keresvén, hogy a részvénybe való befektetés mily hasznot hajtott a tőkének. A feladatot egyszerűnek lehetne tartani; látszólag csakis abból áll, hogy a mérlegekben elég világosan kitüntetett nyereségeket és veszteségeket egymással szembeállítjuk, illetve, hogy az egyes társulatok osztalékaiból a középértéket kiszámítjuk. Evvel, azt hihetnők, mintha a részvénytársulatok átlagos hozadékához és azzal ahhoz az utolsó szóhoz is eljutottunk, mely a részvénybefektetés ügyében egyáltalában mondható. A kérdés közelebbi tanulmányozása azonban arról fog meggyőzni, hogy a mérlegekből, illetőleg a nyereség-számlából, az ott kimutatott nyereségeket és veszteségeket egyszerűen átvennünk nem szabad; az átlagos osztalék is, távol sem adja a részvénybefektetés igazi hozadékát, míg az utóbbinak megállapítása nemcsak számos jogi problemába ütközik, de azt eddigelé egyáltalában meg sem kísérelték. Az eddigi statisztika tehát egyrészt nem felel a főkérdésre, tehát nem teljes, másrészt pedig abban, a mit nyújt, ez esetekben többségében nem helyes.

Látni fogjuk, hogy a tiszta nyereség és az átlagos osztalék megállapítása körül különféle eljárások alkalmaztattak, de hogy a különböző módszerek más-más, még pedig kiáltóan különböző eredményekre, tehát ellentétes végítéletekhez vezetnek. Látni fogjuk, hogy az alkalmazott módszerek között számos olyan van, mely bár nagyon elterjedt és igen kitűnő szakemberek által is használtatik, határozottan tévesnek mondandó. Sőt mi több, állitható, hogy az efféle statisztikai észlelések útja még épenséggel nincsen kijelölve és hogy ebben a tekintetben még egészen új módszereket kellene megállapítani.

Mielőtt tehát azokat az eredményeket és azokat a tanulságokat is ismertetném, melyek a fővárosi részvénytársulatoknak immáregy negyed század óta folytatott statisztikai észleléséből levonhatók, előáll az az előzetes, általános feladat, mily irányban, illetőleg mily módszer szerint dolgoztassanak fel a részvénytársulatok eredményei a végből,

hogy azon fontos kérdésre, vajon a tőkebefektetés ezen módja bevált-e, helyes, igaz választ adhassunk, más szóval, hogy a *részvényhozadék* nagyságát helyesen megállapíthassuk. Az eddig követett eljárások bírálatát és az általunk követendő módszer indokolását tartalmazó ezen általános rész után fogunk csak áttérni a budapesti részvénytársulatok működését bíráló második, specialis részre.

Az első és előzetes kérdés, mely felmerül, az volna, hogy egy ilyen statisztika mire terjedjen ki?

Ismételten megtörtént, hogy a részvénytársulatok fejlődését a létező intézeteknek a multban visszafelé való észlelése útján akarták megállapítani. Ily módszerhez leginkább akkor folyamodtak, midőn oly multról akarnak beszámolni, melyről statisztikai feljegyzések nincsenek és így alig kínálkozik más út, mint a még fennálló intézetek megkérdezése. Ez alapot választám magam is, midőn az ezredéves kiállításunk pénzügyi pavillonjának részvénytársulati csoportja tervét elkészítém, de javaslatomban világosan utaltam arra, hogy így nem a magyar részvényügynek multját, hanem csakis az illető társulatok statisztikai életrajzát fogjuk nyerni.¹ De Van der Borgh t pld. az imént említett téves módot az általa is jobbnak elismert mellett, sőt a helyett is alkalmazza.²

¹ Ime a tervezet indokolása: »Ha csak a jelenlegi állapotok feltüntetéséről volna szó, az illető adatok beszerzése különös nehézséget nem okozna. Jó részük az országos statisztikai hivatalban már amúgy is rendszeresen feldolgoztatik, míg az ezen forrásban meg nem található adatok a meglevő zárszámlákból kivehetők, esetleg közvetlenül az intézetektől beszerezhetők. Azonban másképen áll a dolog, ha a multba és különösen azon időre akarunk visszanyulni, melyben a magyarországi pénzügyintézetek statisztikája még nem műveltetett. Ezen, statisztikai korszak előtti idők állapotát éppenséggel lehetetlen hiven ábrázolni. Ki volna például akár csak annak a megmondhatója, hogy ötven évvel ezelőtt miféle pénzügyintézetek léteztek Magyarországon? Még kevésbbé tehát annak, milyen volt azoknak üzleti forgalma? Ez utóbbi nehézséggel szemben csak azon megoldás található, hogy a kiállítás visszapillantó része már elejétől fogva is olyannak jeleztessék, mely *csakis a jelenben fennálló intézeteknek* multbani állapotát ábrázolja.«

A szükséges adatok egybegyűjtését és a rajzok elkészítését a magyar országos statisztikai hivatal végezte; a fennállása (1867) előtti adatok iránt tehát nem tehetett egyebet, minthogy a létező intézetekhez fordult. Ezen régibb adatok szintén közzé vannak téve a hivatalos közleményekben. (Uj folyam XVI. k. A magyar korona országainak hitelintézetei 1894-ben), azonban az említett hivatal világosan kiemeli, hogy ezen régibb adatok nem akarják az országos állapotot visszatükrözni, hanem hogy azok közlése csakis a becses anyag megőrzése céljából történt.

² *Van der Borgh*, Statistische Studien über die Bewährung der Actien-Gesellschaften, Jena 1883. A 81. lapon pld. így nyilatkozik: »Wenn man die durchschnittliche Dividenden bei den 1850 noch bestehenden Gesellschaften berechnet, so findet man . . . stb. Szintügy a 31. lapon is: »Es ergibt sich also, dass die im J. 1850 noch bestehenden Gesellschaften folgende Durchschnittsdividenden gezahlt haben: 1862: 5'48, 1863: 6'50%« stb.

De ez a módszer az egész részvényügy fejlődésének felismerésére sehogy sem alkalmas, a mennyiben ez csakis a meglevő, tehát a nagyobb ellentálló erejű részvénytársulatok eredményeit veszi figyelembe, de mindazon vállalatokat, melyek időközben tönkrementek, egészen számon kívül hagyja. Tehát csak a sikereket nézi, a kudarczot nem. A részvényeket vásárló tőke számadásának felállításánál bezzeg igen furcsa eredményekre jutnánk, ha azon nagy veszteségeket, melyeket az vállalatainak tönkrejutása által szenvedett, azért elhagynók, mivel ezek már nem léteznek.

Az első alapkövetelés tehát az volna, hogy a statisztikának az eltűnt társulatokra is kell kiterjednie.

Ez különben összeesik avval a nagyon is természetes követeléssel, hogy minden statisztika teljes legyen. Mégis gyakran azt fogjuk tapasztalni, hogy a részvénytársulati statisztikák még a létező vállalatoknak is csak egy részére vonatkoznak. A magyar statisztika, mely különben csak a pénzüzetekre szoritkozik, a statisztikai törvény életbelépése óta, úgy tudom, teljes. Országos statisztikai hivatalunk különben a »Közlemények« utolsó (XVI.) kötetével, az összes pénzüzeti statisztikák közt a leggazdagabb forrásmunkát teremtette meg. A fővárosi statisztika — mely nemcsak a pénzüzetekre, hanem az összes (ipari, forgalmi, biztosítási stb.) társulatokra terjed ki — szintén teljes, különösen mióta a részvény-társulatok zárószámadásaik beküldésére külön szabályrendelet által köteleztetnek. Az osztrák pénzüzeti statisztika az előbbi években meglehetősen hézagos volt; ennek zavaró befolyása a Stat. Mon. Schr. XX. 567. lapján hangsúlyoztatik is; az utóbbi években azonban alig maradt el 1—2 jelentéktelen intézet. A magyar és a bécsi »Kompass«, melyek különben nem feldolgozást, hanem csak nyers anyagot, t. i. a zárószámlák lenyomását tartalmazzák, mint magánvállalatok természetesen kevésbé teljeseek; itt gyakran találunk oly társulatokat, melyekről részvénytőkékjünkön kívül semmiféle adat sem közölhető. Pedig a hiányzó intézetek rendszerint a legérdekesebb, azaz a legkritikusabb eseteket szokták képviselni (l. deczemberi Statisztikai Havi Füzetünk 556. lapját). A magyar »Kompass« különben a magyar pénzüzetek mérlegeinek teljes egybegyűjtése körül valóban elismerésre méltó buzgalmat fejt ki.

Ezen alapfeltétel előrebocsátása után foglalkozzunk

most avval, mikép lehet a részvényekbe való befektetés tőkejáradékát helyesen megállapítani. Mert — mint Schäffle találóan megjegyzi — minden magángazdasági vállalkozásnak közös célja a tőkejáradék utáni verseny, valódi gazdasági rugója az anyagi haszonra való iparkodás.¹ A következő fejtegetésekben is az képezi a főkérdést, miképen lehet egyrészt a társulatok, másrészt a részvényesek tiszta jövedelmét helyesen megfejtteni.

Ezen két föladat körül számos téves és így tévedésbe ejtő módszerrel is fogunk találkozni. Legjobban bizonyítja ezt, hogy ugyanazon adatokból ahhoz képest, hogy azokat mily módszer szerint dolgozzuk fel, a legellentétebb eredményre juthatunk.² Fejtegetéseink folyamán ki fog továbbá világlni, hogy a részvénytársulati statisztika, azon mederben, melyben rendszerint folyik, nemcsak helyesnek nem, hanem fontos mozzanatok számonkivül hagyása következtében, még teljesnek sem mondható. Midőn tehát minden a módszerektől függ, nézzük milyeket alkalmaztak eddig a társulatok tiszta nyereségének és átlagos osztalékának megállapítására? mennyiben megfelelők vagy hibásak, mennyiben teljesek azok, illetve mivel volna az egész vizsgálat megtoldandó.

Az alábbiakban kifejtendő gondolatmenetünk megítélésére leginkább szolgálhat, ha az összes részvénytőkét *egy* kézben levőnek képzeljük, azaz mint »általános részvényt« personifikáljuk. Valamint mármost az egyes részvénytársulatok tiszta nyeresége az összes kiadásoknak az összes bevételekből való levonása által keletkezik, épp úgy az általános részvényes tiszta nyeresége egyrészt a befektetéseiből huzott jövedelméből, azaz osztalék- s egyéb bevételéből, másrészt az általa szenvedett veszteségekből. Foglalkoznunk kell tehát, mikép állapíttassék meg:

- a) a társulat általános tiszta nyeresége;
- b) a részvényes osztalékjövödelme, illetve:
- c) részvénytőkénének hozadéka. (Actienrente.)

I. Az általános nyereség megállapítása.

Az egyes részvénytársaságok nyereségei, illetőleg veszteségei, tudvalevőleg a mérleg, valamint a nyereség-

¹ Schäffle: Die Anwendbarkeit der verschiedenen Unternehmungsformen (Tübinger Zeitschrift für die ges. Staatswissenschaften, XXV. 285.).

² Így pld. az osztrák malmok osztaléka az egyik módszer szerint 7.1 0/0-ot, a másik szerint csak 1/3 0/0-ot tenne. (L. mindkét eredményt a Statist. Monatschrift X évfolyamának 76. lapján.) Egy harmadik mód mellett osztalék egyáltalában nem, hanem csakis veszteség léteznék.

és veszteség-számla egyező egyenlegeiben találhatók fel.¹ Az összes társulatok tiszta nyeresége e szerint az a maradék, mely az összes nyereségekből az összes veszteségek levonása után mutatkozik. Az esetek többségében tényleg így állapítják meg az összes intézetek együttes (»általános«) tiszta nyereségét. Azonban megtörtént, hogy a jövedelmekből a veszteségeket le nem vonták, így tehát a nyers jövedelmet közölték a tiszta jövedelem helyett, míg másrészt az elvileg helyes eljárás, az alkalmazása közben becsusztott helytelen felfogások következtében, kétséges vagy éppen téves eredményre vezetett. Nézzük tehát közelebbről a tiszta jövedelem (az »általános tiszta nyereség«) megállapítására szolgáló számításokat.

1) Első pillantásra ezt legegyszerűbben úgy vélnők megállapíthatónak, ha az egyes társulatok tiszta jövedelmeit összeadjuk. Azonban az egyes társulatok tiszta jövedelmének összege éppen nem azonos az összes intézetek tiszta jövedelmével. Hiszen az egyes intézet zárószámláján is, a tiszta nyereség nem a jövedelmek (nyers) összegéből, hanem abból a *külömbözetből* áll, mely a nyers veszteségeknek a nyers jövedelmekből való levonása után fenmarad. Éppúgy a tőkés (az »általános részvényes«) számadásában is, a nyereséggel záródó intézetek jövedelme még csak nyers jövedelmet teszen, a melyből előbb még le kell vonni a szenvedő mérlegek veszteségeit és csakis a *külömbözet* teszi az általános tiszta jövedelmet. *A tiszta jövedelem t. i. mindig külömbözet.*²

Miután ezen, valamint az alább következő rész bonyolódottabb viszonylatainak szavakban való megmagyarázása az előadást szerfelett nehézkesé teszi, czélszerűnek látszik betűszerű jelzéseket alkalmazni.

A nyereségszámla baloldalán találjuk a jövedelmeket

¹ Mégis czélszerűbb a nyereségegyenleget inkább a nyereségszámlából venni. Ott ugyanis okvetlen megtaláljuk a mult évi áthozatalt, valamint esetleg a veszteségek csökkentésére szolgáló folyó évi hasznót is. Így pld. a Magyar pamutipar r. t. 1894. május 31-i mérlege 59113 frtnyi veszteséggel záródik, míg a nyereségszámla 18707 frtnyi nyereséggel: az előző év t. i. 77821 frt. veszteséget hozott, mely a folyó év említett haszna által 59113 frtra szállított le.

² V. ö. pld. *Juraschek*, a Conrad-féle Handwörterbuch I. 144. lapján: »Ein richtiges Bild von den Ertragsverhältnissen der Gesellschaften kann nur dadurch gewonnen werden, dass man das Reinerträgniss aller mit Gewinn bilanzirenden Gesellschaften addirt, die Verlustsumme der mit einem Verluste bilanzirenden Gesellschaften hievon abzieht und den Restbetrag in Beziehung setzt zu dem Gesamttienkapitale der bilanzirenden Gesellschaften.« Ezen meghatározás szabatoság tekintetében semmi kivánni valót nem hagy, ha csak azt nem, hogy az áthozatokra ügyet nem vet. Daczára ennek, az osztalékokat veszteség nélkül számítja!

(helytelenül bevételeknek nevezve), a jobboldalon a veszteségeket (helytelenül kiadásoknak vagy néha éppen költségeknek nevezve)¹; a két oldal különbözete adja a tiszta nyereséget vagy veszteséget. Jelöljük a jobboldali tételeket j -vel, a túloldaliakat k -val. Az egyes társulat tiszta nyeresége (ny) tehát egyenlő $j-k$, vesztesége (v) pedig $k-j$. Ha egyszerűség kedvéért felteszszük, hogy csak két intézet van, úgy az összes intézetek (»általános«) tiszta jövedelme $= (j_1 + j_2) - (k_1 + k_2)$, vagyis ha az általános részvényes tételeit nagy betűkkel jelöljük:

$$Ny = J - K, \quad (1)$$

$$V = K - J. \quad (2)$$

Téves tehát az általános tiszta nyereséget $j_1 + j_2$ -vel egyenlőnek tenni.²

A tiszta nyereségnek ezen utóbbi helytelen megállá-

¹ Bár nemcsak a különböző országok statisztikai munkáiban, hanem magokban a részvénytársulatok évi jelentéseinek többségében, a nyereség-számla jobboldalán levő tételek (melyeket »nyers jövedelmek«-nek neveztünk), mint »bevételek«, a túloldaliak (»nyers veszteségek) mint »kiadások« szoktak előfordulni, mi mégis hajlandók vagyunk ezt az elnevezést hibásnak mondani: nem minden jövedelem bevétel (pld. könyvviteli elismerések) és nem minden bevétel jövedelem (pld. letéti bevételek). Ennél is még inkább kifogásolható, ha a tiszta nyereséget úgy állítják oda, mintha az a bevételek és a költségek (vagy éppen »kezelési költségek«) különbségéből állana: a mi levonandó, az a veszteség, ennek pedig a költség csakis egy résztételét teszi; a bevétel és kiadás különbözete nem a tiszta nyereséget, hanem a pénzkészletet adja. Szintén helytelen, ha a veszteségek rovátába az egészen idegen természetű »függő« vagy »kétes« tételeket is befoglalják.

² A nem szabatos kifejezések alkalmazása gyakran szerfelett megnehezíti, sőt meg is téveszti az adatok és a szerző érvelésének megértését. Így pld. *Juraschek*, a Conrad-féle Handwörterbuch-ban, az osztrák részvénytársulatok 1878-iki eredményéről irt, egészben véve rendkívül gazdag értekezésében, a következő adatokat közli (l. 144 lapon):

Reinertrag . . .	38.1	millió
Verlust	7.1	»
Ueberschuss . . .	4.99%	
Dividende	6.92%	

Ezen felsorolás már azért is érthetetlen, mivel a kifizetett osztalék, mely pedig a tiszta nyereségnek csak egy része, itt ennél nagyobb összeggel szerepel, s mivel ez a feltűnő arány évről-évre ismétlődik. Később lesz alkalmunk azt a téves felfogást megmagyarázni, mely e különös eredményre vezetett. A jelen alkalommal csakis az első tétel nem szabatos jelölésére akarunk utalni. »Reinertrag« alatt mindenki joggal az osztrák részvénytársulatok tiszta nyereségét értheti. Ha azonban az osztrák hivatalos statisztikára, valamint *Ehrenbergernek* a Stat. M. S. X. (1884. évi) kötetében megjelent cikkére (l. 70. lap) visszanyulunk, azt találjuk, hogy ez az összeg csakis a haszonul záródó részvénytársulatok nyereségét ($ny_1 + ny_2$) jelenti, miből még a veszteséggel működő 7.1 millió forint levonandó volna s hogy így csakis a maradék 31 millió — mely idézett helyen elő nem fordul — képezi a tiszta nyereséget. Ha ezt az összeget az 1878-ban működött összesen 622.215.000 frtnyi részvénytőkével (l. Ehrenberger 71. lap) hozzuk viszonyba, kikerül az a 4.99%-nyi arányos tiszta jövedelem, mely Jurascheknél »Ueberschuss« cím alatt fordul elő. Annak bizonyítására, hogy az efféle nem szabatos kifejezések és felfogások mennyire hátráltatják valamegy statisztikai munka használatát, talán fel szabad említenünk, hogy a fentebbi tényállás megállapítása több órai fáradságot okozott.

pitásával pedig elég sűrűen találkozunk. Így pld a magyar részvénytársulatoknál is, a valónál jóval nagyobb tiszta nyereségeket találunk kimutatva, és pedig azért, mivel azok csakis az általános nyersjövedelmeket (J) tartalmazzák, az általános veszteségek (K) levonása nélkül. Így a szomorú emlékezetű 1873-diki krízis-évről, midőn a magyar bankok nemcsak hogy nyereséget nem mutattak fel, hanem $2\frac{1}{3}$ millió veszteséget szenvedtek, a közkézen forgó adatok mégis 2.7 millió frtnyi nyereségről beszélnek és pedig csak annak következtében, mivel a fentebbi jövedelemből a jóval nagyobb, t. i. 5 milliónyi veszteség levonva nincsen.¹ A többi évek nyeresége is e módon lévén kiszámítva, a magyar hitelintézetek nyereségéről közölt adatok mindazon években, melyekben veszteség is volt, használat előtt a jelzett irányban kijavítandók. Az osztrák statisztikában szintén találkozunk efféle számításokkal, csak hogy e mellett ki van tüntetve a veszteség levonásával előálló igazi tiszta nyereség is.²

2) Ezek után azt hihetnők, hogy az általános tiszta nyereség (Ny) megállapítására elegendő a zárószámlákon előforduló összes veszteségeket ($v_1 + v_2$) az ott kimutatott összes tiszta nyereségekből ($ny_1 + ny_2$) levonni. Ez t. i. az az eljárás, a mely legáltalánosabban alkalmaztatik.

Az így megállapított eredmény azonban még mindig hamis és pedig egyszerűen azért, mivel az említett számla egyenlegében az előbbi év áthozatala is befoglaltatik, sőt

¹ Kötelességünknek tartjuk az értekezésünkben kifogásolt hibás eljárások tényleges előfordulását igazolni; lehetetlen lévén azonban a részvénytársaságok statisztikájának dús anyagán intézetről intézetre végigmenni, elegendő lesz, ha esetről-esetre csak egy intézetet ragadunk ki példa gyanánt és annak zárószámadásából megállapítjuk, hogy ez mily rendszer szerint dolgoztatott fel, a miből aztán következtethetni, hogy az illető országos összeg is mily alapon készült.

A magyar bankok 5 millió forintnyi (nyers) vesztesége a Magyar Statisztikai Évkönyv III. évfolyamának 317-ik lapján található fel (pontosan 4.935.461 forintnyi összeggel). De az 1876-diki pénzügyi statisztikának 24-ik lapján ezen évről »nyereményt« találunk kimutatva és pedig 2.650.036 forint magasságában. Ugyanez áll az ott tárgyalt többi üzlet évekről is. Nincsen ugyan világosan kimondva, vajjon az ott közölt számok alatt nyers avagy tiszta nyeremény értendő-e, de az utóbbi magától értetődik, miután a nyers nyereménytéléknek semmi jelentőségük sincsen, s mivel ezeket a magyar statisztikában mindig »bevételeknek« nevezik. Azonfelül az idézett közlemény 23-ik lapján világosan ki is van mondva, hogy a »nyereség« czime alatt kimutatott összeg a tiszta nyereséget képviseli, mely az üzleti és kezelési kiadásoknak stb. a bevételekből való levonása után fenmarad. A hivatalos adatok alapján készült magántanulmányokban is az említett nyers nyereségek mindig mint tiszta nyereségek idéztetnek.

² Az osztrák r.-társaságok nyers anyaga az osztrák statisztikai évkönyvekben található, még pedig a régi évfolyamok (1872—1881) a VIII. füzetben, míg később a Handbuch-ban és az Oest. Statistik külön kötetei között. Az adatoknak feldolgozása körül legtöbb érdeme van *Ehrenberger*-nek, ki a Statistische Monatschrift majdnem minden évfolyamában közöl egy-egy cikket. Legfontosabbak a III. évfolyam (1877) 441. lapján, a X. évfolyam (1884) 57. l. és a XX. évfolyam (1894.) 91. lapján található nagyobb értekezései. (A kétféle nyereségszámítást l. XI. 71.)

több éven át veszteséggel dolgozó részvénytársaságoknál *több* előző év vesztesége is.

Nemcsak a részvénytársulati, hanem általában minden időszakhoz kötött statisztika tekintetében fennáll az az alapkövetelés, hogy az észlelési időszak — a jelen esetben tehát az üzletév — határát át ne lépjük. Az egyes üzleti évek gazdasági jelentőségéről ugyanis egész hamis képet alkotnánk, ha megengednők, hogy abba előző évek eredményei is belévegyüljenek. Ez okból tehát a részvénytársulati statisztikában sem engedhető meg, hogy előző évekből eredő nyereségek vagy veszteségek más év számlájára könyveltessenek. Az egyes évek üzleti eredményének helyes jellemzésére tehát csakis *a illető év* (általános) tiszta nyeresége alkalmas, nem pedig a mérlegekben tartalmazott és előbbi évek eredményeit is magukban foglaló nyereségszámok. Pedig még nincsen olyan régen, hogy az ellenkező eljárás szelvében uralkodott.¹

Az ebben rejlő hibát azon gyakorlati ellenérvvel sem lehet kimenteni, hogy az átvitelek elvégre csak parányiak és így a végeredményt csakis igen gyenge, könnyen elhanyagolható mértékben befolyásolják. Így pl. az 1896-ik évben, a bécsi bankok 22.2 milliót tevő össznyereségében az

¹ Ime a bizonyítékok.

a) Nyereségi áthozatok kétszeres beszámítása: A magyar részvénytársaságok 1874. évi statisztikájában a földhitelintézetek nyeresége 0.43 millió forinttal van közölve (pontosan 427.003 forint; l. Statisztikai Évkönyv negyedik évfolyam, VI. füzet. 89. lap). Az említett összegben mármost a Magyar jelzálogbank is szerepel 40.854 forinttal. Ha azonban ezen bank mérlegére visszanyulunk, azt találjuk, hogy ezen 40.000 forintban az 1873. évről átvitt nyeresemény is befoglaltatik. — *Pólya* Jakab (A budapesti bankok története, 1895.) az áthozatalokat szintén nem hasítja ki, mint az pld. a 35. lapon közölt jövedelmi számoknak az illető mérlegekkel való egybevetéséből kitűnik.

b) Veszteségi áthozatok kétszeres beszámítása: A magyar általános földhitel-r.-társaság 1877. évi vesztesége 2,950.306 forinttal, a következő évi 3,363.758 forinttal van kimutatva (l. a Statisztikai Közlemények 1879-ben megjelent füzetét). Az intézet mérlegéből azonban kitűnik, hogy ezen utóbbi összegben az 1876-ban elért, de ezen év statsztikájában már elszámolt 2,950.306 forintnyi veszteség is befoglaltatik, úgy, hogy az 1877. év terhére tényleg csak 413.452 forint veszteség lett volna irandó. Az 1876-ik év statisztikájában két intézetnél világosan ki is van téve, hogy a veszteségben a mult évi áthozat is befoglaltatik (l. 42. és 46. lap). Ez áll különben a többi társulatokról is. A magyar pénzintézeteknek legújabb statisztikájában azonban (XVI. kötet, az 1894-ik évről) ez a hiba már nem ismétlődik. — Hogy az áthozatalok az osztrák statisztikában is éveken át úgy az előző mint a következő években, tehát ismételten elszámoltattak, világosan mutatja az 1874. évi forrásmunkának (Stat. Jahrb. VIII., 44) azon megjegyzése, hogy az ez évről kimutatott 13.196.697 frtnyi veszteségben a mult évben már elszámolt 6,107.269 frtnyi veszteség is befoglaltatik. A feldolgozók természetesen az adott forrásszámokkal kénytelenek élni, és így érthető, ha ők is a nyereségi áthozatalokat kétszer, a veszteségi áthozatalokat még többször veszik számba. Így pld. azon számok, melyeket Ehrenberger a Stat. Mon.-S. 1876-ik évfolyam 37. lapján használ, mind magukban foglalják az előbbi évekről való áthozatalokat is. Az átviteleknek kihatása csak 1878-ban vette kezdetét (l. Stat. Monatsschrift 1884, 71. lap).

előbbi évekből való nyereség-áthozatalok teljes $2\frac{1}{2}$ millió forintot, tehát nem kevesebbet mint $11\frac{0}{10}$ -ot tesznek.¹ Azonban akár jelentékeny az eltérés, akár nem, a szabátosság elleni vétség el nem tagadható.

Legveszedelmesebb az átviteleknek elhanyagolása oly részvénytársulatoknál, melyek hosszabb idő óta veszteséggel dolgoznak. Míg ugyanis cselekvő áthozatalnál rendszerint a tiszta nyereségnek csak egy része forog szóban, addig a veszteség egészében vitetik át. De szenvedő mérlegben az egyenleg az illető üzleti év veszteségén kívül még az összes előbbi szenvedő évek veszteségeit is tartalmazhatja magában. Ezen körülmény fontosságánál fogva, legyen megengedve azt közelebbiől észlelni.

Vannak társulások, hol a veszteség a tagok által évenként pótlendő, pld. hitelszövetkezeteknél. Részvénytársulatoknál azonban az év vesztesége új számlára vezetetik elő. Ha azután a következő év is veszteséggel végződik, úgy a második mérleg egyenlege már mindkét év veszteségét foglalja magában és így tovább a végtelenségig. Ha pld. valamely társulat évenként egy milliót veszít, úgy az első év mérlege 1, a másodiké 2, a harmadiké 3 millió veszteséget mutat fel s. i. t. Midőn tehát a részvénytársaságok statisztikájában a veszteségeket azon összeggel vesszük át, melyeket a mérlegekben feltalálunk, (pld. a fenti esetben 3 milliót) úgy a statisztikában annyira rettegett kétszeres beállítás («double emploie») hibáját követjük el, sőt — ha több évi veszteségekről van szó — a többszörös beállítás hibáját is.² Ezáltal már az egyes év képe is eltorzul; hát még ha több évet tekintünk át. Az említett esetben például 3 év alatt 3 millió helyett $(1+2+3=)$ 6 millió veszteséget hoznánk ki, 10 év alatt 10 millió helyett 55-öt.

3. Az általános nyereség nagyságának megítélésére

¹ Lásd Oesterreichische Statistik LI. kötet, 3. füzet, 4-8-ik oldal.

² Hivatkozhatunk itt egy tanulságos példára, mely a kifogásolt módszer mellett elkövethető hétszeres beállítás hibáját állítja szemünk elé. A bécsi kőszén ipartársulat az 1881. évben 161.115 forint veszteséggel zárta mérlegét. A következő évben ismét 261.032 forintot veszített, minek következtében az 1885. évi mérlege a két évnek összesen 422.147 forintra rugó veszteségével záródik. Az 1891-ig következő további mérlegek már most a következő szenvedő egyenlegekkel záródnak: 819.829, 942.110, 1.062.698, 2.688.064, 2.742.848, 2.716.026 forint. Az utolsó, 1891. évi mérlegben ezt a 2.716.026 forintot találjuk veszteség gyanánt kimutatva; de ezen év üzlete nem is eredményezett veszteséget, hanem 26.822 forint nyereséget, mely nyereség az előbbi évekből származó veszteségek csökkentésére fordítatott! Másrészt az 1891. évről kimutatott 2.742.848 forintnyi veszteség távolról sem adja ezen egy év veszteségét, minthogy ebben az előző év vesztesége is befoglalatik, mely ismét az előbbi év-k veszteségét is foglalja magában és így visszafelé, valóságos Spallarzani-féle betokozásban, egészen az első veszteséggel záródó évig.

természetesen szükséges, hogy azt az alaptőkéhez viszonyítsuk.¹

Ezen viszonyítás alkalmával azonban ismét hibák csúsztak be. Jöjünk előbb tisztába az egyetlen helyes eljárással, mely ugyanis abból áll, hogy a nyereségek összegéből («általános jövedelem» = J) levonjuk a veszteségek összegét («általános veszteség» = K) és a maradékot («általános tiszta nyereség») az *egész* alaptőkéhez (T) viszonyítjuk. A tőkéhez arányított nyereség (N_y^0) helyes képlete tehát²

$$N_y^0 = \frac{J - K}{T} \quad (3)$$

vagyis (ha az egyes vállalatok tételeire megyünk vissza és ha a nyereséggel dolgozó tőkét T_{ny} , a veszteséggel dolgozót

$$T_v\text{-vel jelöljük) } N_y^0 = \frac{(ny_1 + ny_2) - (k_1 + k_2)}{T_{ny} + T_v}$$

Ha mármost a részvénytőkéhez arányosított tiszta nyereség kiszámításain végignézzünk, azt tapasztaljuk, hogy az ezt ábrázoló törtszámot abban a két irányban, melyben az általában elhibázható, tényleg el is hibázták, a mennyiben t. i. egyrészt a számlálót, másrészt a nevezőt hibásan állították be. A számláló hibás beállításáról, midőn ugyanis csak a nyereséggel dolgozó részvénytársulatok üzleti eredményeit (J) állították be, a veszteséggel dolgozókat pedig (V) elhagyták, már előbb megemlékeztünk.³ Nem vagyunk

¹ A nyereségnek a tőkéhez való viszonyítása két különböző okból történhetik. Az első, legegyszerűbb szempont, hogy a nyereség a tőkének függvénye és így okvetlen szükséges, hogy annak nagyságával összehasonlítottassék: egy és ugyanaz a 100.000 frtnyi nyereség egy millió alaptőkével dolgozó társulatnál egészen másképp esik latba, mint tíz milliónál. Ezen felül azonban érdekelhet annak kitudása is, vajjon a nyereség mennyiben köszönhető magának az üzletnek és mennyiben más forrásoknak, különösen a felhalmozott tartaléktőkék jövedelmének. Így pld. Deutsch Antal a Pester Lloyd 1895 ápr. 10. számában azt az érdekes tényt derítette föl, hogy a budapesti malmok, melyek részvénytőkéjük 4·8-át nyerték, ha a szintén működő tartaléktőkét is beszámítjuk, tényleg csakis 2·7%-ot kerestek. Hasonló számításokat találunk az orosz statisztikában. Az efféle vizsgálódás azonban már az üzlet benső részleteibe nyúl és minden érdekessége mellett túlesik a bennünket foglalkoztató kérdés keretén.

² Közönséges, nem tizedes tört alakjában.

³ 1876-ban péld. a magyar bankok tőkéje (l. Magyarország hitelintézete 1876-ban 188. l.) 37,379.271 forintot,

a nyers jövedelem (l. 189. lap) 1,861.181 forintot
a nyers veszteség (l. 191. lap) 4,089.750 forintot tett;

e szerint nemcsak tiszta nyereség nincs, hanem 2,228.569 frt veszteség mutatkozik. A 21. lapon azonban a fentebbi 1.861.181 forintnyi nyers jövedelem van mint tiszta jövedelem («nyereség») kimutatva, minek következtében a tiszta jövedelem százalékos értékét is tévesen számították ki, t. i. + 4·9 százalékkal, holott az helyesen — 6 százalékot tesz.

azonban hijjával oly számításoknak sem, a hol a nevezőt (tőke nagysága) szintén elhibázták, a mennyiben ugyanis az összes működő tőkék (T) helyett csak a nyereséggel működőket (T_1) állították be. Ez esetre a helyes

$$\frac{J - K}{T_{ny} + T_v} \text{ helyett e helytelen } \frac{J}{T_{ny}}$$

képlet szerint dolgoztak. Így történt ez ismételten az osztrák statisztikában. Különösen Rauchberg dolgozatában¹; de Ehrenberger² és Hopfgartner³ sem foglaltak e kérdéssel szemben határozott állást, a mennyiben a helyes képlet mellett a helytelent is használták. A magyar statisztikában a számláló — mint említők — ugyan téves, de a nevező helyesen van beállítva.

Mielőtt a tiszta nyereségre vonatkozó észrevételeinket befejeznők, még egy megjegyzést kell tennünk. A nyereség u. i. hallgatag mindig egy év alatt szerzettnek tekintetik. Új társulatok első mérlege azonban hol 12 hónapnál rövidebb, hol annál hosszabb időszakra szokott kiterjedni. Pontosság kedvéért tehát azt lehetne követelni, hogy a nyereség az

¹ Rauchberg a St. M. XI. évfolyamának 187. lapján a bécsi bankok 1876-iki tiszta nyereségét 3·24 millió forintra teszi, a mi a 127·30 millió forintnyi alap-tőkének 2·54%-a. (Ezt a százalékot ugyan nem idézi, de 1883-ban 7·74%-ot említ tiszta nyereség gyanánt, ezt tehát ugyanazon rovatból veszi, a melyből mi az 5·4%-ot.) Azonban a 186. lapon közölt számokból világosan kitűnik, hogy 1) a 3·24 millió csak a nyereségek összegét és nem a tiszta nyereséget adja, mivel a 3·45 millió forintnyi veszteséget előbb le kellene vonni, így tehát ebben az évben nemcsak nyereség nem volt, hanem veszteség mutatkozott; 2) hogy a nevezőbe nem az összes működő 138·50 millió forintnyi tőke, hanem csak azon tőkerész állítatott be, mely nyereséggel dolgozott.

² Ehrenberger pld. Stat. M. S. X. évfolyamában (l. 7. lap) a következő rendszer szerint állítja egybe a tiszta nyereséget:

a) a nyereséggel záró társaságok tőkéje és nyeresége,

b) a veszteséggel záró társaságok tőkéje és vesztesége,

c) mindkét rovat együtt, a tőke és a tiszta nyereség kimutatásával, melyhez még a nyereség, illetve a veszteség százalékos értéke csatoltatik. Szerintünk a társulatoknak a) és b) alatt foglalt különválasztása nemcsak indokolatlan és így felesleges, hanem egyenesen tévedésbe ejtő. Legjobb bizonyítéka ennek, hogy maga Ehrenberger, valamint később az osztrák pénzügyi statisztikának második feldolgozója, Rauchberg is, saját adataikban megbotlottak és így éveken át csakis a nyereséggel dolgozó intézetek osztalékai alapján számították ki az átlagos osztalékot, a veszteségről tökéletesen megfeledkezvén. Lesz alkalmunk ezen tévedést a maga helyén számszerűleg kimutatni.

³ Hopfgartner (Stat. M. Schr. XX.) ott, hol a tiszta nyereséget akarja kiszámítani (l. 567 lapot), szintén csakis a nyereséggel dolgozó tőkét állítja a nevezőbe, a veszteséggel dolgozót azonban szintén kihagyja. Később, az átlagos osztalék számítására menvén át, itt váratlanul csak megemlékezik a veszteségekről, valamint arról is, hogy a veszteséggel dolgozó tőkéket sem szabadna kifelejteni. Midőn mármint ezt a veszteséget az osztalék kiszámításánál mégis levonja, e különbségnek a tőkéhez való viszonyítása által a részvénytőke tényleges kamatozását («effective Verzinsung») akarja megtalálni. Azonban látnivaló, hogy midőn e célra ezen képlet $\frac{J-K}{T}$ szerint dolgozik, ez által nem a tőke kamatozását, hanem a tiszta általános nyereséget nyeri. (V. ö. a 3. képletünket) Az 568. oldalon ezen képlet szerint közölt számokat tehát csakis mint az átlagos tiszta nyereség arányszámait ismerhetjük el.

évösszegére számítva («pro rata anni») állíttassék be. Ha pld. fél év alatt 10.000 frtot nyertek, úgy ezt 20.000 frttal kellene az év statisztikájába beállítani. Ezt azonban magunk sem teszszük, azon felfogás által vezetve, hogy a tiszta nyereség rovata *tényeket* tartalmaz, melyeket tehát megmásítanunk nem szabad. Hozzájárult, hogy a tiszta nyereség bennünket amúgy is csak második sorban érdekel, míg a főszó az osztalék, illetve a részvényhozadék helyes megállapítására esik. Itt azonban — már nem tényről, hanem viszonyról lévén szó — az érintett javítást megejtettük: tábláinkba ugyan a tényleg kifizetett összegeket szintén beállítottuk; de úgy az egyes társulatok valamint a csoportok százalékos osztalékának kiszámításánál nem a táblánk végösszegeiben található, tényleg kifizetett, hanem az év hosszára vonatkozó kiszámított összegeket viszonyítottuk a tőkék összegéhez.

(Befejezése következik.)

Kőrösy Józset.

A magyar egyenes adózás kifejlődése.

(Az Arpádok és az Anjouk.)

Mesébe való az, hogy a magyar történetírás mily előkelő nyugalommal feledkezik meg mindarról, a mi nemzetünk gazdaságának kifejlődését adta hosszú századok folyamata alatt. Gazdaság-történetünk éppen csak éledni kezd, de annál mélyebben nyugszik a pénzügyek historiája, melynek államgépünk évezredes változandóságairól s az egymás hegyébe torlódó osztályok pénzbeli kihasználásáról és küzködéséről kellene beszélnie.

Valóban úgy teszünk, mintha nem is azoknak az életereknek felfödését jelentené a pénzügyek s adózások krónikája, a melyek az elmúlt századokban a magyar történeti társadalom életét átfutották s így megismerésökkel ennek a történeti életnek képét adják. Pedig a pénzügyi történetnek minden életbe vágó fontossága mellett is érdemes monographiáit elszámolhatjuk ujjainkon s a munkák között a föl nem kutatott területek nagy pusztaságai fekszenek. Ha azt mondaná valaki — s talán egy külföldi író merne így következtetni, — hogy az ily földolgozott művek azért oly ritkák, mert minden időt a pénzügytörténeti adatok összeszedésével töltünk el, akkor ugyancsak csodálkozni fog az illető, ha azzal hallgattatjuk el, hogy adatunk és kutatásunk még kevesebb van, mint monographiánk.

Mert nem a mulatságosságig keservesen esik-e, ha összeszámoljuk, hogy 1867-től 1899-ig harminczhárom évfolyam jelent meg vezető történelmi folyóiratunkból, a »Századok«-ból, a melyek mintegy 2000 közlést hoztak eddig. E szép számú czikk között van pénzügytörténeti értekezés, ha jól körülnézek 6 darab, s a könyvbírálatokat hozzáadva sem érem el a huszat. Még ha a nemzetgazdaság köréből való dolgozatokat is ide veszem, mind összesen igen szerény számot tesznek ki a — pecsétekről szóló értekezések mel-

lett. Hogy társadalmunk gazdasági élete hogyan alakul, azt nem tudjuk meg, de annál pontosabbá válik értesülésünk Tornynos-Pálcza község pecsétjéről (Századok, 1873), Steinville tábormok ágyuiról (1870. évf.) vagy a Szent Albert képével ellátott pecsétékről (1874. évf.).

Ha ily vigasztalatlan előzmények után mégis arra merészkedem, hogy a magyar egyenes adók történetének oly vázlatát rajzolom meg, a mely az evolutio legjellemzőbb fővonásait akarná bemutatni, akkor nem a »vázlat« szó az, a melyért elnézést kell kérnem Mert hiszen természetes, hogy az adatgyűjtésnek s előkészítő kutatásoknak oly hiányossága mellett, a minőt most mutattam be, részletes s minden mellékkérdést felölelő munkára vállalkozni nem lehet. De nem is erre kér feleletet tőlem olvasóm, hanem arra, hogy miért próbálkozom most ily dologban akár csak egy vázlat megírásával is, mikor a tökéletességnek minden föltétele oly kétségbeejtően távol van munkámtól?

Bizony magam is fölvettem ezt a kérdést, mig a kétségek között meg nem nyugtatott az a kettős felelet, melyet az olvasónak s magamnak ideirok. Az egyik válasz az, hogy a mai napon, a midőn legfontosabb és mindnyájunk zsebébe nyúló pénzügyi problémánkat a magyar egyenesadók reformja teszi, ítéletünk helyes megalakítása és a nagy reform egész jövője érdekében lehetetlenség föl nem keresni azokat a gyökérszálakat, a melyek ezt a százmillió forintos kérdést a multhoz kötik, s ezért itt meg kell szólalnia a magyar pénzügyi történetnek, ha csak nem akar néma maradni mindörökre. A másik indítóokom, nem kisebb az elsőnél, az a bizonyosságom volt, hogy a magyar egyenes adók kifejlődésénél keresve sem lehetne jobb s érdekesebb példát felhozni arra, hogy az adó sohasem valamely elvont elvnek a szülötte, hanem mindig és mindenütt a társadalom különös mozgolódásának rejtélyes mutatója — pedig épen ez a tétel az, a melyet más elméletekkel szemközt két ízben is megkísérlettem már alapvető meggyőződésemül felállítani.*

Ezzel a kettős szándékkal s ezekkel a hiányos segéd-eszközökkel vázolom tehát föl nagy körvonalakkal azt a folyamatot, a melyet a magyar egyenesadók a forradalomig elibénk tárnak.

* »Az adó alapelve« (Közgazdasági Szemle 1891.) és *Adóelmélet* »Közgazdasági Lexikon« (I. kötet 1898.) cz. dolgozatokat.

Alig hogy fölveszem a tollat, a magyar állam kezdetleges koráról irandó, egy különös tanulság áll elém, mely a legtöbb mai adóelméleten keresztül gázol és megfoszt egy belénk vert »elv« előítéletének gyönyörűségétől. Nem mást értek ez alatt, mint azt, hogy mihelyst nem a mai nap adta viszonyok szemüvegén keresztül nézzük a multat, hanem azt mondjuk neki: eredeti világosságodban akarlak látni — széthull az a modern tanítás, mely az államot és az adót úgy egymáshoz köti, hogy el sem tudja képzelni egyiket a másik nélkül. Ez egyetemes tanítás ma, pedig az egész történet ellene mond, nemcsak egyetemesen, hanem szükségszerűleg is.

Mert ugyan mi az egész adótannak az első kérdése, — mi az az alapkérdés, a melyet minden adófizetésnél, akár régi adónál, akár újabbak behozatalánál, meg akarunk oldani? Kétségtelenül az örökös vezér-théma mindenkor és minden országban az, hogy van egy vagy több szükséges kiadása, költsége a társadalomnak, a melyet valami módon elő kell teremteni és a melyet valamelyik társadalmi osztálynak — esetleg valamennyinek — el kell viselnie. Ha ez így van — pedig ez ellen nehéz volna kifogást emelni — akkor azt is be kell ismernünk (akár telik benne kedvünk, akár nem), hogy az állam csak azért s csak akkor vet ki adót, a mikor ő, az a szervezet, a mely a társadalom érdekét szolgálván, a társadalom céljaira kiadásokat tesz, s a kiadások megtérítését a társadalom tagjaitól megköveteli — mert hisz éppen ez az adó.

Talán még ezt a tételt is sokan aláírják. De mihelyst megteszik, el kell fogadniok ennek a fordítottját is, mely azt mondja, hogy a mikor nem az állam, hanem egy másik társadalmi alakulat, szerv, vagy ha úgy tetszik: »közület« az, mely a társadalomnak, mint társadalomnak érdekeit szolgálja, s mely megfizetési szükséges munkásságát, sőt létezését evvel a társadalommal, akkor — akkor bizony ez az alakulat vagy »közület« alkotja az adószedő-hatalmat és nem az állam, mely mostani családjában igazán csak »mai gyerek«. Ez a tanulság, melyet ekként ideirtam, nem nagy elméletekből leszűrt vívmány, hanem az az egyszerű, csöndes igazság, mely a régi magyar adótörténetből s mindjárt legkiáltóbban Szent István Magyarországból szól felénk.

Mert mit látunk itt? Mire tanít a Szent István által megalkotott egész ország-szerkezet minden berendezésével

együtt? Ez időből való okleveleink, törvényeink, sőt történetiróink is valamennyien egyhangúlag hirdetik, hogy az Árpádok magyar államának főjellemvonását az fejezi ki, hogy keresztyén volt s még inkább keresztyénné akart lenni. E tény, e törekvés félreismerhetetlen; kétségbe senki sem vonta s nincs is mit szólanunk róla többé.

De nemcsak eddig van ez, hanem annyival megy tovább, hogy a többi törekvéseket, melyek a társadalom tagjaiban keletkeztek, egytől-egyig mind alá akarták rendelni ennek az egész Európát elöntő föltartóztathatlan mozgalomnak, úgy hogy gyöngén vagy erőszakkal minden egyéb áramlatot ez a főáradat nyomott maga alá. A mint 1035-ben a decretumok II. könyvének 1. fejezete azt a tanácsot adja a királynak: »Ne higgyen azoknak, kik galádul állítják, hogy nem lennének oly tárgyak, melyek isteniek s az uralkodók Urát illetik« — sőt épen az egyházaknak adományukat a királynak sajátjáénál is jobban kell oltalmaznia. (Itaque sub defensione Regis sit et sicuti suae propriae, magisque advertat Quia quanto Deus excellentior est homine, tanto praestantior est divina causa mortalium possessione.) (Decret II. l. cap. 1., 3. §.) S ugyanily nyomatékosan szól a II. könyv 1. cap. 3. §-a imigyen: »Magisque illa, quae diximus praestantiora, quam sua defendere oportet et augmentare.« És micsoda hatalmas, fenyegető sanctiója ennek a II. könyv 4. caputja, mely mindeneknek odaharsogja, hogy első az egyháznak munkája: »Scitote patres cuncti, quod supre omnes laborant Sacerdotes. Unusquisque vestrum suum fert laborem proprium; illi ver et suum et singulorum. Ideo sicut ille pro omnibus vobis, ita et omnes vos pro eis summopere laborare debetis. In tantum, ut si necessitatis fuerit, animas vestras pro eis ponatis.«

Vajon akad-e modern sociologus, a ki ma ennél határozottabban s élesebben tudná elmondani egy osztályról vagy egy szervezetről, hogy az viszi előbbre a társadalmat s annak uralkodó törekvéseit? A mint pedig megbizonyosodtunk arról, hogy az Árpád-korban s különösen annak elején ezek az erők viselik elsőben azokat a feladatokat, melyeket ma mind »államiak«-nak hívunk, úgy nem várhatunk mást, mint azt, hogy adózásunk kezdete is ezen erők irányítása szerint alakuljon.

Ugy is történik. Az egész áramlatot meglátjuk az adón. Mert az első adóról szóló rendelkezés, a melyet

törvénykönyvünkben olvasunk, a tizedet szabja meg, Szent István törvénye mondván (liber 2. caput 52.): »Kinek Isten évenként tiz részt ad, a tizediket adja Istennek.«

Nagyon mellékes most már az, hogy az »adó« szót kinek tetszik a tizedre ráalkalmazni s kinek nem; tökéletesen elég az, hogy az egyháziaknak járó, megparancsolt fizetést megtaláltuk és megtaláltuk előbb, mintsem akár a nemes földesúrnak szóló kilenczedről, akár bárminő állami rendszeres contributioról hallottunk volna valamit. Az első a tized, mely »de omnibus bonis« szedetett (a pécsi egyház adománylevele 1195.).

Tegyük hozzá, hogy míg a többi intézmények még nem nyertek szilárd alakot, ez a tized már határozottan meg volt indokolva

László meghatározza, hogy az apátok szabadosai mit fizessenek tizedül (László törvényei Liber I. cap. 27.), mit egyéb szabadosok (Liber I. cap. 30.), behozza a tized szedésnél való esküvést (Liber I. cap. 40.) s beleveszi a szolgáltatásba a lent, kendert stb., »a mennyit a földhöz érő ujjjaival markába vehet«.

Azonban az egyházi érdeket szolgáló társadalom egyházi adózásáról a tizeden kívül egy sokkal nagyobb fontosságú tény is szól a magyar történelemben. Olyan történeti intőjel ez, a melynek világosságához magyarázat sem szükséges, de a melyről történetiróink nagy része következetesen szeret megfeledezni. Nem másról van itt szó, mint arról, hogy Magyarország szinte rendszeresen adózott a pápának az országot beutazó pápai adószedők kezeihez, a kik ép oly főnhatósággal járkáltak itt, mint teszem föl ma a Washingtonból küldött »collectorok« és »inspectorok« az United States egyes államaiban. Először valószínűleg 1139-ben fizették nálunk e pápai adót (Fehérpataky L.: Pápai adószedők Magyarországon Századok 1883.), majd III. Ince pápa 1199. bullája (decz. 30.) kimondja, hogy apátok, perjelek jövedelmük negyvened részét adják a pápának; 1216-ban — s ez jellemző — már az összes papság jövedelmének egy huszadrésze a pápáé; 1274-ben a II. lyoni zsinat egy tizedet kér és 3000 márka lesz az eredmény. Ettől kezdve e tizedek szinte folytonosak s a mellett a procuratióval is nagy összegek jönnek be.

Vegyük mindezekhez azt, hogy a mint a szabadosok s a beköltözött idegenek a királynak védelméért »szabad-

ságdénárokat* fizettek — a melyek éppen egyik legelső állami (királyi) adónkat jelentették — azon módon még ebből a czimből is jutott az egyháznak; legalább erre mutat a pécsváradi apátság 1015. szabadalomlevele (Wenzel: Magyarország mezőgazdaságának története, 157. l.) s nincs jelentőség nélkül az sem, a mit székesegyháznak a pécsi püspökhöz való adó viszonyáról tudunk. (III. Béla.)

Ime tehát az egyház, mivel ekkor főfontosságú társadalmi functiót visel, ugyanakkor s ugyanazért mint valóságos első rendű adózási hatalom jelenik meg Semmi tagadás nem használ ez ellen, semmiféle levezetés nem segít, mert itt az egyházat a társadalom szükséglete első adóhatalommá teszi, a minthogy nem is lehet az másként olyan korban, mikor törvény mondja ki, hogy a ki templomba nem megy, megveretik. (I. László törvénye Lib. I. cap. 11.) És nem lehetett másként azért sem, mert egész Európában így állott az egyház s az ő tagjaival, minden modern adó elmélet ellenére önállóan követelvén maga és képviselői számára a fentartás eszközeit Ekként fizetnek a pápának Angliában is a keresztes háborúktól kezdve 1535-ig, a mikor az angol állam és parlament felülkerülnek, mindörökre eltiltják az ily contributiót (25 Henry VIII. cap. 19.), kikiáltván, hogy önálló adóhatalom ezután csak egy van a brit szigeteken s ez az angol állam. (Dowell: History of taxation and taxes in England, I. kötet 133.) Még világosabban és kézzelfoghatóbban bizonyít álláspontunk mellett Franciaország.

Mert ugyan mit hallunk itt? Nem szólván arról, hogy mikor Nagy Károly meghódítja a szászokat, magának nem követel tőlük adót, hanem csak az »Istennek és az ő szolgáinak«. (Clamageran J. J.: Histoire de l'impôt en France, I. kötet 178.) Minden rendelkezés itt is egész párhuzamosan halad a mieinkkel azért, hogy az egyháznak adóbeli hatalmát kiformálja. Előbb a papok jobbágyai kivételes immunitásokat kapnak (Clamageran: u. ott I. 273 l.), azután 1214-ben a kereszteseket fölmentik az adó alul. A másik oldalról az egyházi tized már a 779. és 794-iki kapitulárékkal törvénynyé lesz s Nagy Károly maga is fizeti. Maga Clamageran, a legjobb adótörténet megírója, abban látja az adóegyenlőséget, hogy a tizedet mindenki fizette (idézett helyen I. 177. l.) s szabadkozásai ellenére kijelenti, hogy az ily egyházi fizetségeket úgy kell tekinteni, mint igazi adókat. (U. ott 286. l.) Nevezetes,

hogy mikor Fülöp Ágost 1209-ben az orléansi püspök pénzügyi jogait elveszi, azért hagyja meg a tizedet »car le roi tréschretien craignait d'offenser l'Eglise de Dieu et ses ministres«. Mig azután itt is beáll a nagy fordulat, az állam fölérők nő a többi adóztatóknak s Szép Fülöp 1294-től adóztatja az egyházat. (Idézett h. I. 304. l.)

Mikor pedig azt is megtudjuk, hogy itt oly egyetemes tüneményről van szó, mely Peruban is létrehozta a papi tizedet (Herbert Spencer: Ecclesiastical institutions 797. l.), akkor nem habozhatunk tovább s minden elméleti elfogultságot levetve, el kell ismernünk, hogy az Árpád-kort épen az jellemzi, hogy nem egy, hanem több adóhatalom volt s ezek között az egyház vezetett, ő adóztatván meg először általánosb alapon a népet.

Mert az egyházi hatalom mellett és vele párhuzamosan másik két functionariusát találjuk meg a társadalomnak, melyek a mily szükségképen szolgálták a társadalom céljait, ép oly joggal követeltek is tőle fizetséget: adót. Ezek a királyság és a nemesség, melyek sajátos körvonalaikkal teszik befejezetté azt a vázlatot, a melyet az Árpád-korszak adóerőiről adni kívánok.

A mint a nemesség az országvédésben és országigazgatásban nagy szerepet tölt be s így közműködést végez, azon módon fizet neki az ország népe közhatalmilag kikényszerített fizetséget, a melynek neve és külső ruhája bármi légyen is, belső magja mindig egy: *adó*. A gazdasági teher-megosztás szempontja így valóban tisztázható is, azonban nem emelkedik ki a homályból magának a nemességnek igazi rendje s helyzete. Már Szalay László (Magyarország története 1852. I. kötet 108—120. l.) a birtokos szabadok mellett, kiket adómenteseknek tart, oly szabadokat is talált, a kik más jószágaira telepedvén, a tulajdonosnak szolgáltatásokkal tartoztak s ezek után a várjobbágyságok, vendégek stb. következnek. Viszont a nemesi osztálynak fölfelé való elkülönülése sem látható az új kutatások mellett sem világosan, a mit könnyű megérteni. Annyi azonban bizonyos, hogy az az egységesen szabályozott nemesi rend itt nincs meg és az egész kialakulás hátrább maradt az egyházi rendnél. Az Anjoukorban érdekesebb tudósítást fogunk erről kapni.

A nemesség fentartását oly országos szükségnek látták, hogy külön törvényeket hoztak azért, hogy »a szabad ember mocsoktalanul megőrizze a maga szabadságát«, s

mint Pauler Gyula írja, a királyi ispánok hivatása is ekként volt megállapítva: »Szabad ember szabadságát ne veszítse, a papok dézsmájukat megkapják, a birságok befolyjanak, s a mi a királyé, a király kezébe jusson«. (Pauler: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I. 68. l.) Ez az alap az, a melyről a következő fejlődésben kiemelkedik a nemesség társadalmi fontossága, fontossága annak a társadalomnak szempontjából, a mely egyrészt kiváltságokat (adómentesség) ad, másrészt pedig a lassan leverődő egységes jobbágyosztály által szolgáltatásokat adat nekik. Az a fejlődés az, mely a várszerkezetet rendi szerkezetté változtatta át (Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt 15. l), s mely világosan kimutatja, hogy az adóerők evolúciója tekintetéből ezt a nemességet oly alakulatnak kell tartanunk, mely a jobbágy-szolgáltatásokat lefoglalván magának, ez által tényleg a nemzet adófizető erejének tetemes részét magának csapolta le. Hogy e szolgáltatások neve mi volt, az mellékes, a lényeges, hogy rendszeres s kikényszeríthető fizetségek lévén, tökéletesen elárulják adó-természetüket. Adók, melyeket köz-célókért szednek — magánosok.

Semmi esetre sem szabad azonban elfelednünk, hogy ebben a korban sem a nemesek egyformaságáról, sem bármiféle rendszerességéről nem szólhatunk. Homályos derengés ez, mely kétségtelenül csikorgó belső küzdelmeket takar, miként az aranybulla is mutatja s mi hozzátehetjük, hogy ennek a küzdelmességnek abban is meg kellett látszania, hogy a terheket egyik vállról a másikra akarták nyomni — a mit megint az oligarchicus tünetek bizonyítanak. Különösen a későbbi Árpád-kor bomlásait tekintve, fontoljuk meg azt, hogy ekkor Angliában is a nagy urak maguknak fizettetik be az adót (Dowell: History stb. I. k. 45 l) vagy hogy Frankföldön VI. Károly megbolondulása után csak a főurak nyernek adómentességet. A másik megfigyelendő dolog pedig az, hogy mikor a nemesek után most már a harmadik rend jut hatalomhoz, a királysághoz érünk, a mely pedig legegységesebb valamennyi között, ez is épen annyira megcsúfolja a rendszeres, egyöntetű adózásról való mai fogalmainkat, mint a másik két tényező. Vagy talán még jobban.

Pauler ebben fogja össze az akkori állami költségvetést: »A kamara hasznán kívül még hídvám, rév, helypénz, sójövedék, a vendégek adója, a vármegyék jövedelme,

Szlavcunia fizetése, melyet 10.000 márkára becsültek évenként, tartozott a királyi jövedelemhez « (Id. munka I. 436. l.) Azután: »Számításon kívül esett a sokféle ajándék, melyeket a királyné, a király fiai ezüstben, drága, Byzanczból jött selyemruhákban, lovakban kaptak; kívül esett a harminczad, melyet kivitt, bevitt czikkekről a határokon szedtek és tekintetbe nem jött, hogy a király, bárhová ment az országban kíséretével, mindenütt teljes ellátásban, »szállásban« részesült«. (U. ott 437. l.)

A történetírónak ez a felvétele annak számára, ki a pénzügyi erőket kutatja, kettőt jelent, azonkívül, a mi első pillanatra látni való, tudniillik a pénzbeli gazdálkodás nagyszerű hiányán kívül. A kettős jelentőség egyik fele abból áll, hogy mert az egész országot betetőző királyság ekként van ellátva természetbeli adományokkal s mert — tegyük hozzá — saját uradalmaiban volt meg hatalmas gazdasága, azért történt az, hogy megtűrte, sőt biztosította, hogy az adóztató hatalom ne első sorban királyi hatalom legyen, hanem másik két társadalmi tényező — egyház és nemesség — használja ki azt. A másik oldalát ennek a tüneménynek az mutatja, hogy csakis úgy érthetjük meg a történetírót és a történeteket, ha teljesen kitöröljük szemünkből azt a XVIII. század verte port, mely jogokban és terhekben mindenütt egyaránt lapos egyformaságot látat velünk.

Ha mind e két szempontot elfogadjuk, akkor nemcsak a kezdetleges Árpád-kor pénzügyi erői domborodtak ki így körvonalakkal, hanem vázlatunk a későbbi fejlődés nyomait is itt tükrözteti. Mert a fejlődés más nem lehet, mint hogy e különböző hatalmak s azok viselői erőpróbákat és küzdelmeket állanak ki a pénzügyi téren, s míg ez történik, az alatt a rendszertelenség chaosából az adók rendezése kezd kiemelkedni. Micsoda társadalmi hullámnak kellett végbemennie addig, míg a most rajzolt állapotból kinőhetett a modern állam, mint a pénzügyeknek mindenható ura s míg általános adóbeli és pénzügyigazgatási elvek fejlődhettek ki ebből az ötletszerű »adórendszer«-ből, a hol kataszteri ívek és harmadéves kivető bizottságok helyett egyszerre csak megérkezik a király Zólyomba s erre Liptómegeye tartozott fizetni (1260) minden 30 házhely után »unum bovem et unum porcum triennium, et qualibet mansio duas gallinas et quattor ova«. (Mayláth B. közlése után a Történelmi Tár. 1879. évf.)

Azt hiszem, az elmondottak nemcsak arról tettek félreérthetetlen tanuságot, hogy tényleg mindig az illető társadalom különös szükségletei szabják ki azt, hogy kié legyen az adóztatás joga, vagyis ki legyen fölül, hanem arról is meggyőzhettek, hogy ugyanilyen társadalmi törvény szabja meg azt is, hogy ki maradjon alul, vagyis ki viselje tényleg az adót. Ez és csupán ez a rejtett szükségyszerűség fejt meg azokat a pénzügyi tüneményeket, a melyeket Szent István után látunk.

Kétségtelen, hogy egységes nemesi rend helyett, a melynek adómentessége uralkodnék a helyzeten, miként azt az utolsó századok magyar törvényei codificálták, egészen más valamivel találkozunk a régi magyar állam rejtélyes mélységeiben. Már Szalay László annyit kockáztat, hogy lehettek idők, a mikor az adók közé tartozott: »Fleségben és dénárookban az ország szükségeihez képest az ország valamennyi szabad lakóira (*a mennyiben kiváltságolva nem voltak s az első és második rendhez nem tartoztak*) rendkívüli esetekben kivetett adó, *collecta*«. (Szalay id. m. I. k. 125. l.) Itt pedig a súlypont nem a *collectán* nyugszik, hanem azon, hogy a szabad lakók egységessége ime eltűnt; különféleség támadt közöttük; más szóval maga a pénzügyi állapot hirül adja, hogy a királyi jószágok szétosztásával egy olygarchia születése előtt állunk. A helyett, hogy egyöntetű nemesi rend állana elő, magában a nemeségben megkezdődik az adófölötti birkózás.

Már Kálmánnak törvényt kell hoznia arról, hogy »mivel annál kevesebbet látszik érni az udvar, mennél kevésbé fedezvék szükségei — ezért minden adomány visszavonatik, kivévén melyeket Szent István osztott«. (Decret. lib. I. caput 15) Pauler két kötete ékesen beszélő részleteket mond az adományozó gazdálkodásról, melyet II. Endre is újra folytatott. (Nagy Iván közlése az 1869. Századokban: Hontvármegye Arpád-kori birtokairól.) Mi lett ebből? Az, hogy egyes nemesek fölemelkedtek a társadalmi létrán, mások, a kicsinyek, aláhullottak és azon módon tökéletesen követte azt az adózási viszonyok változása. Bizonyítékul erre mi kell több annál, hogy egyszerre két különböző tünetről hallunk. Az egyiket Wenczel hozza fel, megirván, hogy a XIII. században a főurak nagy birtoka emelkedik és függetlenné lesz. (Wenczel: Magyarország mezőgazdaságának története 121. l.) »A közép- és kisbirtok pedig általánosabb gazdasági jelentőséggel még nem birt.« Másik

felől pedig nem kisebb úr, mint a törvény szólal meg s III. Endre alatt 1298-ban arról tanít, hogy a nemesek a zászlós urak ellen védik a királyt (4. §.) valamint védik a nemeseket és az egyházakat is (5. §) s ép úgy egyházi büntetéssel fenyegetik az olygarchákat, ha a király nem lépne föl ellenük, mintha bármi adót próbálnak kivetni az egyházak vagy nemesek embereire. (30. §)

Ez a segélykiáltás nem világosan beszél-e arról, hogy mik történtek akkor? Semmi egyéb ez, mint az alsóbb nemesség küzdelme az olygarchia ellen, annak az alsóbb nemességnek, mely az 1222. évi 3. törvényarticulusban kimondotta a maga adómentességét, de a mely nem tudta azt folyton megvédeni. Ez egyszerű adókérdés mögött most is, mint mindig, a társadalmi erők hullámzó életfolyama bújik meg s mig a név ez: »adózás«, addig a lényeg — mint nem győzöm eléggé hangsúlyozni — a társadalmi hierarchiának kérdése. Ezt a kis adóproblémát a hűbériség szellői lengik át. Nem emlékeztet-e bennünket ez a fejlődés az 1396-iki francia hűbéri taille kiváltságosaira, vagy éppen az 1439-iki articulusokra, a mikor az urak a maguk számára fogták le az adót, vagy épen maguk vetették ki azt? (Clamageran J. J.: Histoire de l'impôt en France, I. kötet 486. l.) és Wagner Adolf: Finanzwissenschaft, III. kötet 129. l.)

Egyszerre benne vagyunk tehát az erjedési folyamatban s csupán arról lehet szó, hogyan birjuk ennek főjelenéseit addig megrögzíteni, mig az Anjou-korhoz eljutunk.

A nemességnél fogtuk meg ez átalakulást, mert ennél látszott meg elsőbbed az, hogy valóságos adóharczokról van itt szó, melyek kétség nélkül nemcsak a nemességnek, hanem a királyságnak és egyháznak, mint külön adóztató hatalmaknak helyzetét és jelentőségét is átformálták.

Valósággal a most felsorolt tünetek s a magyar országgyűlésnek 1231. és 1267-iki tárgyalásai után csakis azt mondhatjuk, hogy a későbbi Arpád-kor nemességét ezen az olygarchikus alapon kell elképzelnünk, még pedig akképen, hogy az adómentességekért, sőt a megadóztatás jogaiért kegyetlen harcok folynak úgy a nemesség kebelében, mint a királysággal szemben. De természetes, hogy a nemességi harcoknak és a királyi háztartás azon megváltozásának, mely a királyi uradalmak elprédálásából állott elő, vissza kellett hatniok arra a másikat halomra,

melyet legelső sorban vettünk észre az adóztatók közül: az egyházra. Hogyan történt ez?

Mivel alaptételünk szerint a társadalom vezetőerői egyúttal az adózás terén is mindig és mindenütt uralkodnak s egyfelől adómentességet kapnak, másfelől magok is adóztatnak s mivel az egyház Szent István után is vezérlő szerepet játszott, azért természetes, hogy nagyszerű kiváltságai e későbbi korban is fennmaradnak. Ugy egymásba illik ez a két dolog, mint a kapocs és fogantyúja. Ugyanaz a Kálmán király, ki az egyetemes katolikus házassági jog megalakulása előtt, sőt Grazian előtt törvényt hoz a házasság kötelező egyházi formájáról, ugyanaz szabja meg, hogy a szentegyház népe minden birtokaitól a püspöknek tizedet fizessen s a szolgák három dénárt. (Kálmán Decret. lib. II. caput 5.) S hogy mily külön adózási hierarchiát teremtett meg a papság, arra ott van V. István 1272-iki rendelete, melynek szavai szerint az esztergomi érsek az összes tizedjog birtokosa. (Thallóczy Lajos : A kamara haszna története, kapcsolatosan a magyar adó- és pénzügy fejlődésével, 25—27. l.) Így hát az egyház ekkor is fennmaradt adóztató erejében. Hanem azok a történeti hullámzások, melyekről szóltunk, két helyütt mosták le ez alakulásnak régi alakjait. Az egyik újszerű átmódosulás abban rakódott le, hogy az egyháznak járó fizetségek általános, egységes formákba öntetnek. A második pedig abban, hogy a királyság végig-végig simítja kezével az egyháznak régebben egyedülálló adóztató hatalmát és e kéz nyoma ugyancsak meglátszik rajta.

Az első tünemény, melyet a kezdetleges adók abbeli hajlamának neveznek, hogy a századok folyamán megkövesednek, a következő korszakban még érdekesebben fog bemutatkozni a királyi adók megkövesedésében. De hogy ez az átalakulás az egyházi adónál sem maradhatott el, arra elég, ha a fentebbi idézetek után még az 1222 : XX. törvényezikket hozom föl, a mely akként hoz a változandóságba és a rendszertelenségbe szabályt, hogy a tizedet többé nem lehet ezüsttel megváltani, »hanem, mint a föld termi, bor és veteményekben fizettessék, ha pedig a püspökök ellentmondanak, (a király) nem fogja őket segíteni.« Hogy azonban e mellett az egyház még mindig azt a vágyat táplálja, hogy minden jövedelmet ő hajtson adója alá, azt világosan mutatják azok a jelenségek, mikor megállapodott kereteiből kinyúl s itt-ott egy-egy

helyi sarczot csikar ki; a mint teszem fel sütőkről hallunk, kik egyházi (másutt világi) uraknak kenyéradóval tartoztak. (Wenczel: id. m.)

A királyságot, a melynek birtokai és gazdagságai elolvadtak, a kényszerűség észrevétlen lassúsággal, de annál kérlelhetlenebbül szoritja arra, hogy adóztasson. A színtér megváltozik. A királyság adóztató hatalommá lesz és evvel beleütközik az egyházba, mert mind a ketten ugyanazt a takarót akarják magukra rántani, hogy bismarcki kitételrel éljek. Az adók evolúciója szerint mást nem is várhatunk. S hogy teljes törvényszerűségével nálunk is föllép ez a fejlődés, az már azokból a most emlegetett formákból látszik, a melyeket — mint elébb tapasztaltuk — épen a királyság szabott rá az egyháznak járó adószerű szolgáltatásokra. Az új adóztató hatalomnak szüksége van arra, hogy a régit megszorítsa. Meg is tudjuk, hogy miért. Azért, mert a különböző királyi adók ugyanekkor jelennek meg s ezek között — mennyire jellemző! — a tized huszada, melyet Szalay nem számít még Szent István jövedelmei közé. (Szalay id. m. I. 125. l.) Kettőt tanulunk ebből. Először azt, hogy tényleg jól sejtettük, hogy az adóztató hatalmak közül az egyház jelent meg először nálunk; mert ime, a királyság adójának formájául olyat választ ki, mely az egyházi adóra támaszkodik; világos, hogy ennek kellett az eredeti rétegnek lenni. Másodszor tanuljuk azt, hogy csupán a perspectivának ily széttörése által derül ki előttünk az, hogy a mit egységes, sőt állami adóztatási képnek gondoltunk, az épen nem volt egységes s csak lassan válik államivá.

E kornak rajzát ekként azzal zárhatjuk, hogy a királyság hozzálát az adó kipróbálásához, de mint minden kezdetleges pénzügyi hatalom, ő is rendszertelenül, időközönként s bizonyos ötletszerűséggel teszi ezt. A megkövesedő állandóságról nála még szó sincs. Különféle határozatlan rovasok nyomaira akadunk, a mint már László törvénye királyi adószedőket emlit. Kálmán (Lib. I. c. 34.) a piacon árulásért szedett adót »Szent István törvényei szerint« s a 33. caputban a kereskedők, »kik csak azért adták magokat az adásvevésre, hogy meggazdagodjanak«, előbbi adójukat megkettőztetik, »a szegények pedig, kik csak kereskedésből élnek, a szokott adót fizessék«. A kereskedőosztály megadóztatása kétségtelen ép úgy, mint az I. könyv 35. fejezete szerint a jövevényeké (7 dénár) és a 45. caput

szerint e szabadosoké (8 d.). Ime a kezdet. Odább már IV. Béla alatt szokásos (1248) a füstpénz s a pondera kifejezés. III. Béla alatt a pénzváltásból eredő *lucrum camerae*-ről is hallunk, valamint különféle rendkívüli sarczokról is van szó, de rendszeres telekadóvá ez csak Róbert Károly alatt változik s épen ez az út az, a mely minket az Anjoukor kapujához vezet (Weckerle Sándor: A magyar egyenes adók történeti fejlődése. 1895) Eddig csupán egy meg-egyezésem van ez adatokra, az is rövid és itt következik.

A mint látni való, a királyi adózás leghatározottabban azoknak a kereskedőknek, szabadosoknak, megy nekik, a kik voltaképen nem tartoztak akkor a társadalom rendes életszervezetéhez, hanem kívülről szálltak be s az állandó szövetek között rakódtak le Ennek később is folytatását fogjuk látni. A nevezetes azonban az, hogy a külföldön éppen így történt; Angliában a zsidók királyi adója volt annyira külön, hogy még »Exchequer of Jews« hivatal is állt fenn, s a külön adót még 1689-ben is megpróbálták (Dowell: History of taxation stb. I. k. 31. és II. k. 51); Franciaországban pedig a zsidóknak és lombardoknak — tehát nyilván az összes kereskedő-elemek — királyi adójáról hallunk (Clamageron: id. m. I k. 201., 260, 299. l.) Azon módon látjuk az idegenek adóját a Rózsák harca alatt Angliában (Dowell: I 126. l.), az olaszok és portugálok rovását francia földön (Clamageron: I. k. 344. és 405. l.) Ezek után általánosrak ismerhetjük el ezt a tüneményt, melyről azt is tudjuk, hogy megvan jogtörténeti háttere a középkor sajátságos védelmi és igazságszolgáltatási rendszerében. De ha viszont ez mind így van, akkor ennek a ténynek kell valami, eddig észre nem vett, pénzügyi oldalának is lenni. A tünemény pénzügyi törvénye pedig semmi egyéb, mint annak felismerése, hogy az államot képviselő királyság azért volt adóztatásban ilyen szórványos és úgyszólván társadalmon kívüli adózó elemekre, az ilyen különös adó-alanyok tehetőségére utalva; mert a társadalomnak rendes s mai értelemben vett adózó elemeit már más adószedő hatalmak foglalták le a maguk számára. Lefoglalták pedig azon a jogon, hogy ők teljesítették akkor azokat a működéseket, a melyeket ma államiaknak nevezünk és állami adóval táplálunk. Erre a pénzügyi magyarázatra a tények magok vezettek rá s nemcsak azért esik jól ezt megemlítenem, mert tökéletesen fedi eddigi felfogásomat, hanem azért is, mert csak így világosodik ki előttünk az adók szürke

tömegéből az a hatalmas evolúció, melynek ez a jellemzője: fejlődés az állami adózás teljessége felé.

A német tudományban Vocke azt a nevet adta ennek a jelenségnek, hogy »az adónak az államhoz való fejlődése«; a magyar adótörténetben a »lucrum camerae« rendszeres járulékának megjelenésével kezdődik el az a korszak, melyet így hívhatunk. Anjou-királyaink uralkodása alatt történik ez, a mihez ezzel meg is érkeztünk.

Thallóczy A kamara haszna és története című füzetében részletesen kifejti, hogy míg azelőtt a megrontott pénz visszavásárlásán kufárkodott a kincstár s beváltásokkor (melyek mind szaporábbak lettek) illetéket szedett, addig most, mikor Róbert Károly redezi a valutát, »lucrum camerae« néven egységes adót, még pedig állami egyenes adót vet ki. Az 1342-iki decretum kamarai nyereség czímen minden kaputól, melyen egy szénával terhelt szekér ki- és bejárhat, akár külön kapu, akár udvartelki kapu legyen s ott három, négy, vagy több ember lakjék, vagy ha csak egy lakik is, adót ró ki s megparancsolja, hogy »15 nap alatt tartozzanak 18 dénárokat a kamara ispánnak átadni és kifizetni.« S ezt már megelőzte az 1323. temesvári értekezlet által felajánlott rendkívüli segély, mely a régi alkalmoszerű sarczok, adógyűjtések (ponderák, tributumok neve alatt) helyébe akart lépni, utat egyengetve a »lucrum camerae«-nak (Thallóczy id. m. 35. l.). Ez a pénzügyi tény, az államháztartási esemény a maga egyszerűségében. Folytatása Nagy Lajos 1351-iki decretumában s későbbi törvényeinkben ép ily könnyen érthető és egyszerű marad.

Eddig tehát rendben volnánk. Ha most azután azt a kérdést vetjük föl magunknak, hogy az adótechnika és a finanziaális kérdés szempontjából mit jelent ez a változás: — akkor erre is egészen világos, kézzel fogható feleletet kapunk és semmi érdekes bonyodalmat nem találunk. A felelet pedig az, a mit Illés ekként irt le: »Megtörténik az illetéknek teljes és tiszta adóvá való átalakulása. Erről a folyamatról, mely az adófejlődés ismert jelensége, a magyar adótörténet a lucrum camerae átváltozásával tiszta képet nyújt. Az illeték mellett az adó lassan nyomul előtérbe, az illetékjelleg mind vékonyabb, alig észrevehetően takarja az igazi adót, végre teljesen lepattan s ime megjelenik az első szabályozott egyenes adó mint földadó, még mindig a lucrum camerae neve alatt.« (Illés József: Az Anjou-kori társadalom és az adózás. 1900. 50. lap.)

Igy ezzel is elkészültünk minden nehézség nélkül. Ha azonban nem akarjuk hűtlenül odahagyni azokat a nyomokat, a melyeket eddig kutatva követtünk és ha nem tudunk megnyugodni abban hogy a járt ösvények letaposott bojtorjánjait nézegessük: akkor, mondom, mégis csak meg kell állnunk az előtt a nagy kérdőjel előtt, hogy miként esett az Anjou-kor társadalmára az Anjou-királyok rendszeres adója? Hogyan hatott a »kamara haszna« az adóztató tényezőknek arra a különös viszonyára, a melyet eddig láttunk; megzavarta-e azt és mi módon? Hogyan fogadták az egymásra torlódott társadalmi rétegek az állam kerekeinek ily rendszeres megindulását s mely nyomokat hagyott az rajtuk? És az egész adóevolútióból mi lett?

A mint olvasóm jól kiérezte mindezekből, valószínűleg nem arról lesz itt szó, hogy mit csinált Róbert Károly és Nagy Lajos királyi adójával szemben a paraszti nép, mert hisz annak egész működését a 18 dénárok elmondják; egyelőre még az egyházi rendről sem kell beszélnünk, mivelhogy ennek adómentességét az 1342-iki decretum 19. §-a a városokéval együtt pontosan elénk adja. Hanem mint mindenütt, a hol a királyság adóztató hatalma emelkedni kezd, azonképen itt is a nemesség az, a melynek helyzete, viselkedése izgató kérdéssé válik. Ha csak kis ujjunkkal érintjük is ezt a pontot, egész problemánk egyszerre forogni kezd, kiélesednek szélei és mindent fölkavar forgásával. Semmi kétség tehát: itt kell belényúlunk a gubanczba.

A mi mai fölfogásunk a nemességről nem egyéb, mint a XVIII. századbeli nemesség jogainak s állapotainak tükörképe. Annyira beleette magát ez a kép gondolkodásainkba, hogy mindenkorra általánosítjuk s nem is általánosítunk mást, csak ezt. Ott vagyunk, hogy még erőfeszítéssel sem tudjuk a nemeseknek régi viszonyait másként elképzelni, mint a mult századnak megállapodott, megkeményedett, mozdulatlan egyformaságán keresztül. A XVIII. század nemesi jogai azok, melyek nehéz időkön át az egész nemzet jogait védték s ezért nem tudjuk elfeledni őket akkor sem, a mikor rajtuk áttörve régebbi történeti folyamatokhoz kellene visszahatolnunk; ezek a nemesi jogok azok, a melyek erejénél fogva minden nemes egyformán nem fizetett adót s nem is fizethetett, mert mindmegannyian egységes rendet formáltak, a melynek az adómentesség is rendi kiváltságaihoz tartozott. Ezt a kiváltságot annyit kellett védelmeznünk a rendek egész szervezetével együtt, hogy manap,

mikor senki sem támadja már elporlott tetemüket, még mindig védelmezzük őket saját magunkkal szemben, kik — más esetben önkéntelenül észreveszszük, hogy ennek a mult századi egyöntetű »rendnek« valaha ki is kellett fejlődnie

Különös evolúció lenne, mely végén kezdődik s akkor is oly lehetetlenül, hogy rögtön egy bevégzett leszűrődés teljes eredményét mutatja. S mivelhogy nekem nem történelmi adatok fölsorolása a célom, hanem épen az, hogy a századokon átvonuló adóevolúcióra vezessem rá a figyelmet, nehéz gyanuval kellett fogadnom az Anjou-kori adóviselésnek illetően felfogását. A lovagkorban vagyunk, a hol nincsenek egyformára nyomott társadalmi osztályok, a melyek vízszintes pala-rétegekként fekszenek egymáson, hanem a hol a czimerektől ragyogó királyság alatt különféle erejű és különböző érdemű harcosok, birtokosok és egyebek torlódnak egymásra, a kik erejükhöz és szolgáltatásaikhoz képest akarják kivenni részöket a királyság, — jobban és teljesebben mondva: a társadalom kiváltságaiból. Ez individuálisan és territoriálisan tagolt társadalommal állunk itt szemben, a melyben bizonyos határon túl épen oly kevésbé találunk egyformaságot, a mint a nemességre sem lehet egyszerűen ráhúznunk az »adómentesség« vagy »nincs-adómentesség« jelszavait

Az a részekre tépett és egyénekre szabott adóbeli állapot, a melyet teszem föl Anglia mutat az ő lovagkirálya, I. Vilmos alatt (Vocke: Geschichte der Steuern des brittischen Reichs 1866, 7—16. l.), hasonló módon megjelent nálunk is oly időben, mikor Tibold fia János és K. Zénia lovagi közös védelemre szövetkeznek,* a tárnok András conos fiai és Karátföldi Jakab társai közt párbajt rendel, Palonyai Péter fogságba ejti ellenét, mig Csák Máté híveinek adományokat osztogat; a király pedig Gigei Jánost és testvéreit érdemeikért az ország főbiráinak és helyetteseinek hatósága alól, Jakab fiának Jánosnak jobbágyságot a közhatóságok alól kiveszi s annyi jog darabot és részletes exentiót ad, hogy külön kell körülírnia, ha »totum jus totamque proprietatem« ad. Ha ez az állapot egyáltalán visszatükröződött az adóban, akkor semmiesetre sem történhetett másként, mint azon a módon, hogy az egész nemesség egységes adómentessége avagy adókötelezettsége helyett, territoriális és individualisáló adómentességeket és

* Ez adatokat sorrend szerint az Anjou-kori okmánytár e helyeiről vettem: I. k. 127. l.; I. 296. l.; I. 410. l.; I. 487. l.; II. k. 463. l.; II. 543. l.

ugyancsak helyi és egyéni adófizetési kötelezettséget találjunk magok között a nemesek között is.

Ezt mondja nekünk a pénzügyi evolúció. Hogy a történelem valósága ezt a kifejlődést mutatja, az iránt elég támpontot nyújt nekünk az a kétfelé vágó bizonyíték, a mely szerint a nemesek általános adómentessége az Anjouk alatt sehol kimondva nincs, míg viszont határozott tények tanuskodnak arról, hogy voltak nemesek, kik adó alá tartoztak

Az elsőt illetőleg elég arra hivatkoznom, hogy Thallóczy azon felfogása, hogy Nagy Lajos törvénye »a nemeseket határozottan fölmenti« az adó alól, tételesen egyáltalán nem bizonyítható be. A második tételre vonatkozólag pedig annyit állíthatunk, hogy kézzelfogható tanujelek emelkednek mellettünk minden oldaláról az egész terepnek, melyről szó van, s melynek négy sarkát a következő négy példával állítom körül. Egyet maga Thallóczy hoz föl, azt említvén, hogy mikor Nagy Lajos Szlavoniára kiterjeszti a »kamara hasznát«, a taxative felsorolt nemeseket a porta-rendszer alól fölmenti, de kötelezi őket, hogy a *lucrum camerae*-t, »cum aliis veris nobilibus« (tehát világosan: egyéb igazi nemes emberekkel együtt) fizessék. Másodszor tudjuk (Thallóczy: id. m. 60 l.), hogy az erdélyi nemesek specialisan azért menttetek fel a kámara haszna alól, hogy a lázadók ellen harcoljanak, tehát szintén különleges okból. Harmadsoron az Anjoukori levéltárban olvasom (II. k. 1. lap) Róbert Károlynak 1322. január 27. kelt kiváltságlevelét, a melynek erejével »magister Leukas et Johannes filii Tybold« csak »de gratia speciali« menttetnek fel mindennemű közszolgáltatások alól (»a collecta maturinarum et septem denariorum, et ab aliis omnibus collectis« etc.). Negyedik részen pediglen (Anjoukori okmánytár IV. k. 501. l.) Lajos király fölszólítására a szepesi káptalan bizonyítja, 1345. aug. 17-én, hogy a farkasfalvi nemesek nem fizettek együtt az aranyat fizető (auridatores) nemesekkel.

Sokkal meg lehet szerezni még e példákat s a történetírónak kétségtelenül lesz is dolga vele, míg az én finansz szempontomból tökéletesen megvilágítják, egész terepünkre kiágazólag azt, hogy csakis úgy érthetünk meg a tanujelek közül egyet vagy valamennyit, ha elfogadjuk igazságul beszédüket; ez a beszéd pedig azt hirdeti, hogy a nemesi adómentesség nem volt ekkor általános elv, hanem

individualisan és territorialiter, különböző fokozatokban és mértékekben fizettek vagy nem fizettek a nemesek. El kell fogadnunk most már azért is, mivel, ime, az adózásnak ilyenén alakulata teljesen megfelel azon társadalmi alakulatnak, melyről elébb emlékeztem. A feltorlódó, sokszorosán tagozott és különös osztály-képződéshez teljesen hozzá-simul a specialis mentségekből és jogokból összerótt sokszinű adótakaró, mely hol a luruum cameraenál, hol a többi adófajoknál mutatja meg a nemesség sajátos helyzeteit.

Miután a nemesség adóbeli állását helyeztem oda föntebb az Anjou-kor adófejlődésének közepébe, ennél fogva csak néhány oldalvilágítással kell még szolgálnom a többi osztályok tekintetéből, hogy vázlatomat, — pénzügyi igényeim szerint — itt bezárhassam.

Az egyik följegyzésem az egyházi rendre vonatkozik. A mint ugyanis a nemességnél azt látjuk, hogy a királysághoz való viszonyuk mily döntő befolyással van egyeseknek az adók terén élvezett »specialis gratiájára«, így a királyságnak e döntő előrenyomulása az egyháziakra sem lehetett hatás nélkül. A mi pontos higanymérőnk, az adó, valóban rögtön tudtul is adja ezt nekünk, s azt kell látnunk, hogy két dolog is történik. Egyfelől Róbert Károly ajándékot követel a papoktól; más oldalról pedig a pápai adószedők mellé, kiknek járását az Arpádok alatt figyeltük meg, királyi dicatosokat rendel, a kik az ő számára szednek adót. Sőt Lajos egyideig be is tiltja a pápai tizedeket, a melyek a XIV. század vége felé, úgy látszik, meg is szűnnek. (Századok. 1887. — 599. l.)

Második — s itt utolsó — jegyzetem, a melyet Thallóczy és Illés munkái után (melyekhez bővebb tudósításokért utalom az olvasót) nem tartok szükségtelennek, a városok adóviszonyait pedzi. Meg kell szemünkkel látnunk, hogy a később történendőknek nevezetes csirája van elvetve abban, hogy a XIV. században indul virágzásnak a városi élet. (Wenczel: id. m. 238. l.) Ebből egyelőre máris annyit vehetünk észre pénzügyi szemüvegünkön, hogy a városok királyi adója emelkedik, a mint arra nézve igen érdekes adatokat találunk Pozsony 1364—67-iki számadásaiban, melyeket a Magyar városok régi számadáskönyvei (Kiadja Fejérpataky L., 39, 163, 184. l.) közölnek velünk.

Az adózás kifejlődésének egy új ágazata nyílik meg ezzel, mely immár a következő korszakba nyúlik át új hajtásaival.

Hegedüs Loránt.

Közlemények és ismertetések.

Törvényjavaslat az áru-részletügyletekről.

Januári számunkban már közöltünk egy rövid értekezést az áru-részletügyletekről szóló törvényjavaslatról. A magyar iparegyesület időközben behatóan foglalkozott e törvényjavaslattal Sugár Ignác referátuma alapján. Hiszszük: hogy e kérdés még szélesebb körökben is érdeklődés tárgyát fogja alkotni, mielőtt a törvényhozás elé kerülne. Ez okból czélszerűnek tartottuk, hogy a törvényjavaslatot teljes szövegében közöljük.

1. §. Ingó dolog eladása — a mennyiben az eladó részéről kereskedelmi ügyletet képez — áru-részletügyletnek tekintetik, ha az áru a vevőnek a vételár teljes lefizetése előtt átadatik, a vevő pedig a vételárnak vagy a dolog átadásakor még hátralevő részének előre meghatározott részletekben való törlesztésére kötelezi magát. Ki vannak véve azok az ügyletek, a melyeknél a vevő bejegyzett kereskedő. Az áru-részletügyletekre a kereskedelmi törvény rendelkezései csak annyiban nyernek alkalmazást, a mennyiben a jelen törvény másként nem rendelkezik.

2. §. A ki áru-részletügyletek szerzésével van megbizva, felhatalmazottnak tekintendő az ügylet megkötésére, valamint foglaló és a vételári részletek felvételére is. Ha az árút maga hozza vagy küldi a vevőnek, ezzel a megkötött ügylet megváltoztatása vagy megszüntetése iránt is megállapodhatik. E törvényes jogkörnek korlátozása harmadik személylyel szemben csak úgy hatályos, ha ez erről a korlátozásról az ügylet megkötésekor tudomásul birt.

3. §. Az 1875. évi XXXVII. törvényczikk 347. §-ában említett rendelkezésre bocsátás elmulasztásának áru-részletügyleteknél csak az a következménye, hogy az áru hiányait a vevő tartozik bizonyítani. A vevő az áru hiányait keresettel vagy kifogással az utolsó vételárrészlet lefizetéséig, s ha az utolsó részlet hat hónapon belül fizettetik le, hat hónapig érvényesítheti, fenmaradván az 1875. évi XXXVII. törvényczikk 350. §-ából esetleg folyó jogai. Az előző két bekezdés nem alkalmazható oly áru-részletügyletekre, a melyek a vevő részéről kereskedelmi ügyletet képeznek. Oly megállapodás, mely az eladó törvényes szavatosságát eleve kizárja vagy korlátozza, vagy e szakasz előző bekezdéseinek rendelkezéseit a vevő terhére megváltoztatja, hatálytalan.

4. §. Az áru-részletügylet megtámadható, ha az áru olyan árban

adatott el, a mely az ügylet megkötésekor készfizetés mellett elérhető forgalmi (piaczi vagy tőzsdei) árt és annak a részletügylet tartama szerint számítandó évi 30°/o-át meghaladja.

5. §. Az eladó, a ki az áru-részletügyletről okiratot állittat ki a vevővel, ennek azonnal az okirat teljes tartalmát magában foglaló ellenokiratot köteles kiszolgáltatni. A vevő elállhat az ügylettől, ha az eladó ezen kötelezettségének meg nem felelt. A bíró az áru-részletügyletről felvett okirat kiállítása előtt vagy azzal egyidejűleg létrejött szóbeli megállapodásokat akkor is figyelembe veheti, ha azok az okirattal ellenkeznek.

6. §. Csak okiratban köthető ki: a) hogy az egész hátralevő vételár egyszerre esedékes; b) hogy az eladó a szerződéstől elállhat; c) hogy az eladott dolog a vételár teljes lefizetéséig az átadás után is az eladó tulajdona marad. A kikötés csak úgy érvényes, ha a vevő az okiratra sajátkezűleg reávezeti, hogy az okiratot elolvasta, vagy ha írni vagy olvasni nem tud, az okiraton két tanu aláírásával tanusítja, hogy az neki felolvastatott és általa értett nyelven megmagyaráztatott.

7. §. Az eladó az egész hátralékos vételárnak egyszerre való megfizetését csak arra az esetre kötheti ki: ha a vevő legalább két egymásután következő részlet lefizetésével egészben vagy részben késedelemben van és a lejárt részletek hátralékösszege az átadott dolog vételárának legalább egy tized részét teszi ki.

8. §. Ha az eladó a 7. §. értelmében a hátralékos vételárnak egyszerre való megfizetését követeli: a még le nem járt részletek időközi törvényes kamatát követeléséből levonni köteles. Ugyanez áll, ha a vevő a részletfizetésre kikötött idő eltelte előtt egyszerre kívánja tartozását lefizetni.

9. §. Az eladó az elállási jogot az áru átadása utáni időre csak valamely szerződési kötelezettség elmulasztásának esetére kötheti ki. Az elállás a fizetés elmulasztása esetén nem gyakorolható, ha a vevő az elállási jog érvényesítése előtt vagy azzal egyidejűleg teljesít. Ha az eladó a szerződéstől elállani kíván, erről a vevőt azonnal értesíteni s ennek, a mennyiben az elmulasztott kötelezettség természetű megengedi, az utólagos teljesítésére kellő időt engedni tartozik. Az elállás hatálytalan, ha kijelentése előtt a dolog véletlen eset folytán elveszett vagy megsemmisült.

10. §. Az eladó, a ki az eladott dolog tulajdonjogát a vételár teljes lefizetéséig magának fentartotta, a vételár-részletek nem fizetése esetében a 9. §. alkalmazásával a szerződéstől elállhat. Ha a dolgot a vevőtől visszaveszi vagy a vevőt a visszaadásra felszólítja, ez az elállás kijelentésének tekintetik.

11. §. A fentartott tulajdonjog megszűnik, ha a dolog jóhiszemű harmadik személynek visszterhes ügylet alapján tulajdonul átadatik. Ha ily személynek zálogba adatik, a fentartott tulajdonjog csak a zálogjog sérelme nélkül érvényesíthető.

12. §. A tulajdonjog fentartásával részletfizetésre eladott dolog a részletügylet függőben léte alatt sem az eladó, sem a vevő tartozásai miatt le nem foglalható; foglalás tárgya csak a feleknek a részletügyletből folyó viszonyos követelései lehetnek. Ha maga a dolog foglaltatik le a szerződő felek valamelyikével szemben: a másik fél

a végrehajtási igényperekre nézve fennálló szabályok szerint követelheti, hogy a foglalás a végrehajtást szenvedőnek a részletügyletből folyó esetleges követeléseire korlátoztassék. Az eladó, a ki a vevő ellen vezetett végrehajtás folyamán eme jogával nem él, a dolog elárverezése esetében az árverési vételárból, fentartott tulajdonjoga alapján, nem igényelhet többet, mint a mennyit vételári követelése a 8. §. szerinti levonással kitesz. A részletügyletből folyó követelésekre vezetett végrehajtás abban az esetben, ha a dolog a részletügylet lebonyolításánál a végrehajtást szenvedőnek jut, e dologra nézve is kielégítési elsőbbséget állapít meg a végrehajtható javára.

13. §. Ha a tulajdonjog fentartásával eladott dolog az átadás után véletlen eset folytán elvész, megsemmisül vagy megromlik az eladónak még le nem járt vételári követelése elveszés és megsemmisülés esetén megszűnik; megromlás esetén pedig a romlás okozta értékcsökkenés arányában leszállítandó. Mindkét esetben követelheti az eladó, hogy a vevő, a mennyiben a dolog elveszését, megsemmisülését, vagy megromlását okozó körülmény alapján harmadik személy ellen törvéynél vagy szerződésnél fogva megtérítési követelése van, ezt a követelését azon összeg erejéig, a melynek fizetése alól a vevő felszabadult, az eladónak engedje át. Nem tekintetik véletlennek az a kár, a mely a dolog használatából ered, vagy oly személyek által okoztatik, a kik a vevő háznépéhez tartoznak, nála alkalmazásban vannak, vagy a dolgot az ő engedélyével használták. Oly kikötés, mely a véletlen kár veszélyét nagyobb mértékben háritja át a vevőre, hatálytalan.

14. §. Ha az eladó a vevő mulasztása miatt a szerződéstől eláll, mindegyik fél köteles a másikkal azt, a mit az ügylet alapján tőle kapott, az időközi hasznokkal együtt visszatéríteni; az eladó különösen a felvett foglalót, vételári részleteket s ezek időközi kamatát, a vevő az árút s a használat illő díját. A használati díj összegét, ha ez iránt az elállás kijelentése után megegyezés nem jön létre, a bíróság a helyi szokás alapján, a rendes használatból eredő értékcsökkenés figyelembe vételével méltányosság szerint határozza meg. Az eladó követelheti továbbá az ügyletre fordított kiadásainak s az árú értékcsökkenésének megtérítését, a mennyiben ez a használati díjban megtérítve nincs; a véletlen megromlásból eredő értékcsökkenés megtérítését azonban, ha tulajdonjogát fentartotta volt, csak abban az arányban követelheti, a melyben a megromlás idejében már lejárt vételári részletek összege az összvetelárhoz áll. Ellenben köteles a vevőnek az árúra fordított költségeit, a mennyiben az árú ezek folytán nagyobb értékkel bír, ezen értékfelet erejéig megtéríteni. A felek ebbeli viszonyos kötelezettségei egyidejűleg teljesítendőek.

15. §. Kötbér kikötése, úgyszintén oly kikötés, a mely a vevőt kötelezettségei nem teljesítése esetére a foglaló vagy a befizetett részletek elvesztésével sújtja, vagy a 14. §-ban meghatározottnál nagyobb használati díjnak fizetésére kötelezi, érvénytelen.

16. §. Részletügyletből credő még le nem járt vételári követelés fejében váltót venni nem szabad; kivéve, ha az ügylet a vevő részéről kereskedelmi ügyletet képez, vagy ha négynél kevesebb részlet van kikötve, vagy a részletek féléves vagy ennél hosszabb időközökben járnak le. A tilalom ellenére vett váltó visszakövetel-

akárhány oly telep van, mely nincs oly vidéken, hol a telepítés szükséges lett volna s akárhány oly telep van, melynek tulajdonosai azért nem boldogultak, mert a betelepítéshez a föld nem volt használható állapotban, nem volt telkesítve. A mi pedig a telepet illeti, az nem mindig volt alkalmas a telepítésre: általában véve az volt az elv, hogy a telepesnek némi vagyona legyen, azért példákat tudnánk felsorolni, hol azért mentek tönkre a telepesek, mert teljesen el voltak szegényedve, pénz nélkül mentek új helyükre s így nem hogy vagyonosodtak volna, hanem elpusztultak; ez a gyakorlati életből vett példa.

Általános elv a telepítésnél, a melynek elhanyagolása mindig megboszulja magát, hogy előbb a régi telepítvényeseken kell segíteni s azután kell új telepítéseket inteni. Minek addig új telepekről gondoskodni, míg a régi vidéken üres helyek vannak? Minek addig új telepesekről gondoskodni, míg a régi telepeseken oly kiterjedt mértékben kell segíteni, ha célhoz akarunk jutni, a mely az új telepekre fordítandó erőt is felemésztheti? Hisz nem az a cél, hogy a telepesek száma fokozandó, minden tekintet nélkül azok boldogulására: hisz ez esetben a telepítés nagyarányú felkarolása éppen nem hozná meg a kívánt eredményt s akkor a reá fordított anyagi s erkölcsi támogatás jórészt inproductiv befektetés volna. Az elhibázott telepítés a proletariátust növeli.

Nem is kívánunk az egyes telepítések sikertelenségére rámutatni; csak utalunk a csángótelepítésre s annak bajaira. Egyébiránt ha a telepítések összességét vesszük, úgy azt látjuk, hogy annak harmadrésze nem sikerült, a mi semmi esetre sem valami örvendetes. Mindössze az a biztató, hogy az újabb telepítések több sikerrel kecsegtetnek s hogy azoknál a multak hibáit igyekezzenek elkerülni; a mi sikerül is.

A telepítések kivitelének eredményességére, a siker biztosítására leghelyesebbnek tartanánk, ha az egyes országrészekre külön telepítési bizottságok rendszeresítették, melyek a helyi körülmények teljes számba vétele mellett bonyolítanának le minden telepítési actiót. Számptalan oly mellékkörülmény van, melyet szem elől téveszteni nem szabadna s a melyet csak a viszonyokkal teljesen ismerős egyének tudnának kellőleg méltányolni. A telepítések egész kivitele ezekre volna bízva, de az általános szempontokat a központ — a földmivvelésügyi ministerium telepítési szakosztálya, vagy egy központi bizottság — adná meg. Egyébiránt sokkal fontosabb ez ügy, semhogy helyes nem volna egy ministeri biztos kiküldése.

Mindenesetre első sorban Erdély, a felvidék s az Alföld jönne tekintetbe a telepítést illetőleg, ámbár tagadhatatlan, hogy arra másfelé is nagy a szükség. Hol a kivándorlás felüti fejét, ott a telepítés volna a legjobb eszköz a nép boldogulásának előmozdítására; telepíthetnénk a népet akár azon a vidéken, akár kitelepítés útján más hol is. Erős hitünk, hogy a telepítés a kivándorlás egyik legerősebb kerékkötője lehetne.

Hazánkban a legutóbbi időben a gazdasági tevékenység rohamléptekkel halad előre: szinte napról-napra látjuk, hogyan köszörülődik ki a régi csorba, napról-napra látjuk, hogy új alkotásokkal hogyan erősítik meg gazdasági tevékenységünk fundamentumát, hogyan szé-

lesedik az alap, melyen állami nagyságunk hatalmas épülete fog emelkedni. Gazdasági események állnak küszöbön, melyek hivatva lesznek hazánkat fokról-fokra feljebb emelni. De mindehhez szükséges, hogy a nép boldogulása szilárd alapokon álljon: a népen kell segíteni, még pedig sokkal nagyobb mértékben, mint eddig történt. A helyes utat kell eltalálni, hogy a nép sűrűsödése s vagyonosodása előmozdítottassék. A magyarság terjesztése s erősítése nem lehet másodrangú kérdés; minden rendelkezésre álló eszközzel kell annak megélhetését, könnyebb boldogulását előmozdítani. A jövő telepítés politikájától sokat várunk.

Milhofer Sándor.

A Kék Kereszt egyesülete.

A Kék Kereszt egyesület hazánkban már több éve honosodott meg. Az egyesület külföldi eredetű, Svájcban, 1877-ben keletkezett, midőn Rochat Lajos lelkész egy genfi congressus alkalmával azt az eszmét vetette fel, hogy az iszákosság leküzdésére Svájcban mértékletességi együletet alakítsanak. Ez az egyesület megalakult. Néhány év múlva a »svájci Kék Kereszt egyesület« nevet vette fel s jelvényéül fehér mezőben kék keresztet választott. Majd túllépven Svájc határait, több országban gyökeret vert, sőt az egyes országokban létesült együletek ma már nemzetközi szövetkezetet alkotnak. (V. ö. »A Kék Kereszt műve« cz. füzet.) A legelső magyar egyesület Ujvidéken alakult 1894-ben. A budapesti egyület létrejöttét egy kézművesnek köszöni, ki fővárosunkban 1895-ben vetette meg a Kék Kereszt működésének alapjait. Kezdetben a budapesti együletnek csak gyéren voltak tagjai, ma már közel vannak hatvanhoz. A magyar egyesületek a millenniumi kiállítás évében, 1896-ban Ujvidéken gyűlést tartottak, melyen a Kék Kereszt egyik német harczosa, Knobelsdorf alezredes is megjelent. Ez alkalommal alakult a magyar országos szövetkezet s ugyanekkor közös alapszabályokat is készítettek. Mai nap hazánkban a legnagyobb egyesület az ó-turai; hatvannál több tagja van. Ezenkívül Vágújhelyen, Menguszfalván, Turja-Bisztrán, Feketehegyen, Franczföldön, Mramorákon is van otthona a Kék Keresztnek; Kolozsvárott és Körmöczbányán a tagok száma leapadt, végül a szenttamási és a verbászi együletek kiléptek a szövetkezetből.

A Kék Kereszt egyesülete célját következőképen formulázzák az egyesület hazai alapszabályai: »Az egyület feladataul tűzi ki magának, Istennek s az Ő igéjének segítségével az iszákosság és korcsmai élet áldozatainak megmentésén munkálni. E cél elérésére megköveteli rendes és pártoló tagjaitól, hogy az úrvacsora és orvosi rendelet esetét kivéve, mindennemű szeszes italtól tartózkodjanak. Az egyület ugyan nem itéli el a szeszes italok mértékletes élvezetét azoknál, a kik nem tartoznak az együlethez, de az iszákosság megmentéséhez mégis szükségesnek tartja a szeszes italokról való teljes lemondást.« (1. §.) »Az egyület iratok terjesztése és nyilvános előadások rendezése által törekszik a szeszes italokkal elkövetett visszaéléseket meggátolni« (2. §.)

Az egyesület vallásos alapon áll. Abból a meggyűződésből indul ki, hogy az ember akarata nem elegendő az önmegtartóztatáshoz,

hanem az csak Isten segítségével érhető el. Az iszákosok megmentésénél nincsenek tekintettel felekezeti különbségre s egyébként is bárkit felvesznek körükbe, a ki velük egyetért.

Az egyesület tagjait illetőleg megkülönböztetnek pártoló, rendes és pártfogó tagokat. (4. §.) Pártoló tagok mindazok lehetnek, kik betöltvén 14. életévüket, a szeszes italoktól való teljes tartózkodásra — tetszés szerinti időre — kötelezik magukat. Fogadalmuk a következő: »Isten segítségével kötelezem magamat, hogy a mai naptól kezdve . . . az úrvacsora és orvosi rendelet esetét kivéve, mindennemű szeszes italtól tartózkodom.« A tagok e fogadalma egy nyomtatott jegy szövegét teszi, melyet az illető belépésekor aláír. Egész életre kiható önmegtartóztatási fogadalmat az egyesület nem kíván s a fogadalmat inkább időnként megújíttatja; sőt ki is mondják alapszabályaik egyik helyén, hogy nem szabad megengedni, hogy a pártoló tagok nagyon hosszú időre kötelezzék magukat s különös óvatossággal járnak el olyanokkal szemben, kik javulási szándékból tesznek fogadalmat. Mielőtt rendes taggá válnék valaki, megkövetelik, hogy három hónapra terjedő próbaidő alatt fogadalmát híven megtartsa. Ezen idő alatt »csatlakozó«-nak tekintik. Ezután megengedik, hogy az illető magát egy évre kötelezze s újabb fogadalmat tegyen, mely már bizonyos activitás és önkéntes pénzbeli hozzájárulás kötelezettségét is maga után vonja. Fogadalmukban az iránt is kötelezik magukat, hogy a szeszes italokkal való visszaélést másoknál is meg fogják gátolni. Az egyesület pártfogó tagjainak azokat tekinti, kik az egyesület elvi alapjaival egyetértenek, az egyesületet három éven keresztül anyagi támogatásban részesítik, de önmegtartóztatási fogadalmat nem tesznek.

Az egyesület praxisában megesett, hogy az iszákos nem tudván ellentállani vágyainak, visszaesett részeges életmódjába s megszegte fogadalmát. Ily emberrel a Kék Kereszt munkásai nem szakítanak végleg, hanem befolyásukat tovább is érvényesítik s bármikor szívesen visszafogadják kötelékükbe.

Az egyesület vezetőségét az elnök, két másodelnök, a jegyző, a pénztáros s a könyvtáros alkotják. A hazai országos szövetkezet élén központi bizottság áll, melynek feladata a helyi egyletek egymás közötti kapcsolatának előmozdítása, az egyleti eszmék terjesztése s a működő egyesületek ellenőrzése.

Az iszákosok megmentésére lakásaikon, műhelyeikben is felkeresik az alkohol áldozatait. Működésükben fontosnak tartják a példaadást s azért munkásaiktól megkövetelik az önmegtartóztatást.

Munkájuk egy másik fontos mozzanatát nyilvános összejövetelekben látják. Ezeket Pesten legújabbán a nemrég megnyitott bajnok-utcza helyiségükben tartják. Ennek egyik része kávécsarnok, mely azon terembe nyílik, a hol gyüleseiket szokták megtartani. Gyűlőhelyük falain feliratos táblák vannak felaggatva, azonkívül számos képpel is találkozunk, melyek nagyobb részt az alkohol káros hatását ábrázolják, gyakran szembeállítva azt az iszákosságtól tartózkodóknak egészségével, boldogságával. Magyar, német és tót ajkúak számára külön-külön összejöveteleket tartanak. Ily alkalommal közösen imádkoznak, vallásos dalokat énekelnek, beszédeket hallgatnak, melyek a szentírásból indulnak ki s melyekben tér nyílik vallásos irányzatuk hangoztatására. Olykor elbeszélések felolvasásával egyes

példákat mutatnak be a megjelenteknek. A gyűléseken nagyjából munkások és munkásnők vesznek részt, kik gyakran gyermekeiket is magukkal hozzák.

Ez nagy vonásokban a Kék Kereszt egyesületének működése. Az egyesület azon van, hogy eszméjét fővárosunkban s hazánkban mindinkább terjessze. Nem annyira nagy egyesületek felállítására törekszik, mint inkább kisebb arányokban akar tevékenységet kifejteni, hogy ezáltal egyes individuumok megmentésében összpontosíthassa erejét. (A magyar Kék Kereszt egyesületben újabban németországi evangelicus lelkészek is működtek.) Eddig kilencz embert mentett meg a budapesti egyesület. Vannak ezeken kívül is egyének, kiknél elérték, hogy jelenleg a szeszről tartózkodnak, hanem az iránt még nem bizonyosodott meg az egyesület, hogy vajon visszaesésük nem fog-e egyhamar bekövetkezni.

Goldziher Miksa Adolf.

Magyarország orvosainak keresete.

Magyarország orvosainak számát 4800-ra becsülve, átlagban 10.000 lakosra 3 orvos jut, míg Franciaországban (16.652 o.) és a Német birodalomban (24.725 o.) 4. A valódi helyzet azonban csak akkor tárul fel, ha az orvosok eloszlását vesszük figyelembe; az ország orvosainak legnagyobb része ugyanis városokban lakik: 1¹/₂ millió városi lakosra 2000 orvos esik, míg 14¹/₂ millió vidéki lakosságra 3000, azaz városokban 750 embernek van egy orvosa (Budapesten 500-nak), míg a vidéken nagy területre eloszlott 5000, helyenkint 10.000 embernek 1.

E számok azt bizonyítják, hogy Magyarország egészben véve sem túlságosan sok orvosának eloszlása a közegészségügy szempontjából a lehető legrosszabb. Pedig e kedvezőtlen eloszlás még fokozódik, a mennyiben míg 1893-ban a városi orvosok száma az összes orvosok 31% volt, addig ma 40%-a. Javulásra annál kevésbé lehet kilátás, mivel az orvostanhallgatók száma az utolsó 15 év alatt teljes 50%-ot fogyott.

Ezen helyzet úgy a közegészségügyre, mint az orvosi rendre súlyos következményekkel jár: 141 orvosi kör betöltetlen, 1750 községnek egyáltalán nincs orvosa, sok körhöz 30—40, sőt 50 község tartozik, a lakosság nagy területekre eloszlott ezreinek nincs orvosi segítsége, pedig Oroszországot kivéve Európában nincs állam, a hol olyan sok megmenthető gyermek halna el, olyan sok munkás válnék segítség hiányában nyomorékká, olyan sok anya halna el gyermekágyi lázban, olyan sok gyógyítható szembaj vezetne vakságra mint nálunk. Ezzel szemben Budapesten annyi az orvos, hogy a rend demoralizálása s proletariatus keletkezése küszöbön van.

Az állam, a társadalom s az orvosok közös érdeke, hogy e helyzetben segítsünk!

A két év előtt megalakult Országos Orvos-Szövetség (70 fiókszövetsége s 3700 tagja van) kezébe vette a dolgot s első feladatképp 15 pontból álló kérdőíveken az orvosok kereseti viszonyai felől adatokat gyűjtött, melyekből a legfontosabbak közlésére szoritkozunk. (Egész terjedelmükben az »Országos Orvos-Szövetség« cz. lap 1900. évi 2-ik számában található.)

A beérkezett iveket három csoportba osztottam: fővárosi, kisvárosi és községiekre. A fővárosból aránylag kevés válasz érkezett, úgy, hogy ezen csoport az adatok elégtelensége s egyoldalúságánál fogva nem is értékesíthető. A vidéki városok orvosainak helyzete tűrhető, a mennyiben 4000 koronánál kevesebb összes orvosi keresete 22°/_o-nak van, 4—8 ezer 53°/_o-nak, 8000-en felül 25°/_o-nak. A látogatási díj 75°/_o-ban 1 koronánál több volt, kocsit 1000—1400 korona költséggel 28°/_o tart. A kereset maximuma a 30—50 évekre esik. Azontúl fogy. — A községi és körorvosok helyzete azonban megdöbbentő: 75°/_o-nak nincs 4000 korona összes orvosi keresete, sőt 44°/_o-nak 3000 korona sincs, 12°/_o-nak meg épenséggel 2000 koronánál is kevesebbje van. Csak 20°/_o-nak van természetben lakása, 15°/_o-nak saját háza, legtöbben 200—600 korona lakbért fizetnek, 22°/_o kénytelen 800—1000 korona költséggel kocsit tartani, az úti átalányra valamennyien ráfizetnek.

A községi orvosok 11°/_o-a nőtelen, 30°/_o gyermektelen, 30°/_o-nak kettőnél több gyermeke van, egészen 12-ig. De nem csoda, ha a kereset ilyen csekély, a mikor a fixumok átlaga 1200 korona, sokszor 200 korona s csak 9°/_o-nak van 1 korona látogatási díja, a többinek ennél is kevesebb, sőt a 40 filléرنél kisebb díj 15°/_o-kal szerepel. A kereset az 50-ik életévtől rohamosan hanyatlik, nyugdíj pedig nincs!

Ilyen viszonyokkal küzd 3000 orvos s ilyen helyzetben van Magyarország 14¹/₂ millió lakosa. Pedig épen a községi és körorvosoknak aránytalanul többet kell tudniok, sokkal több eszközre, felszerelésre van szükségük, mint a fővárosi orvosoknak, a kik a specialisták, a klinikák s a poliklinikák segítségét igénybe vehetik.

Országos közérdek tehát, hogy a vidéken nemcsak elegendő, hanem kitűnően képzett orvos legyen, de képzelhető-e ez a mai viszonyok mellett?

A közbelépés tehát sürgős és pedig épen a községi orvosok helyzetének javítására. E módon az egészséges decentralisatio közvetítésével a városi orvosok helyzete is javulni fog. A legsürgősebb intézkedések a következők:

1. A legszegényebb vidékek községi orvos fizetésének kiegészítése állami segély alakjában. A községi és körorvosi szolgálat államosítása amugy is elkerülhetetlen lesz, mert máskép nyugdíj-jogosultság, előléptetés, valamint az, hogy a legszegényebb vidékek elegendő és kitűnően képzett orvost kapjanak, alig érhető el.

2. A magyar egyetemek orvosi facultásain 1000 koronás ösztöndíjak létesítése olyan kitűnő előmenetelű orvostanhallgatók számára, kik tanfolyamuk végeztével s 1—2 évi kórházi gyakorlat után bizonyos számú évre kötelezik magukat, hogy községi vagyis körorvosi állást vállalnak.

3. Az Országos Orvos-Szövetség feladata, hogy a községi és körorvosok szellemi szükségleteiről gondoskodjék, nevezetesen folyóiratok és könyvek beszerzését megkönnyítse. Hogyan járasson az orvos folyóiratot, mikor legtöbbször a létminimumra van szorítva?!

Ilyen s ezekhez hasonló javaslatokat mások is tettek (Flesch Nándor, Jurkiny Emil, Teleszky János), de azt hiszem, a közölt adatok kétségtelenné tették, hogy halogatásnak nincs többé helye!

Grósz Emil.

Gabonaelővételi ügylet.

Több fővárosi gabonakereskedő az igazságügyministerhez beadványt intézett, melyet magánuton is terjesztettek. A beadvány tartalma három részre oszlik:

Az első rész a gabonaelővételi ügylet keletkezését, megkötésének módját, szükségességét a kereskedelem, hasznosságát a földmivelő osztály szempontjából és lebonyolítását ismerteti.

Megállapítja, hogy ezen ügyletek létrejöttét egyfelől a kisgazdáknál tavaszkor országszerte észlelhető pénzhiány, másfelől az a tapasztalat eredményezte, hogy tavaszkor az életárak magasabbak, mint aratás után, tehát az eladó előnyösebb helyzetet teremt magának, ha termését előre eladja és ez utóbbi okból a gabona-előreeladási ügyleteket a nagygazdák is kötik. Az ügylet megkötésénél a kereskedő azon árat veszi alapul, melyet a gabona értékesítése piaczn az árúért az ügylet megkötése idejében jegyeznek, ebből levonja a rostálási, fuvarozási és egyéb költségeket, a hasznot, mm.-ként az ország déli részében körülbelül 1 frt 30 krt és az így nyert összegeket az eladónak kifizeti. Ha pl. 1897 januárban a budapesti terménytőzsdén az őszzsel szállítandó buza ára 7 frt 60 kr. volt, az ekkor vásárolt, de szeptemberben szállítandó buzáért ott 6 frt 30 krtól többet nem lehetett fizetni. Ezen elővételi ügyletek lebonyolítása a szállítás idején — kivéve az 1897. évet — mindig a legnagyobb rendben történt, mert a gazdák minden nagyobb nehézség nélkül beszállították eladott terményeiket már csak azért is, mert a legtöbb esetben őszkor, a szállítás idején nem kaptak volna olyan árat, a minőt tavasszal elértek. Ha pedig elemi csapás vagy más ok miatt egyik másik gazda szállítani nem tudott, per és kényszer nélkül, bíróságon kívül rendezkedett a vevővel. Az 1897. év őszén azonban az országos rossz termés folytán a nem szállítások napirenden voltak, a vevők az eladókat a polgári bíróságok előtt perelték és pedig vagy az árú szállítását, vagy a szállítás idején jegyzett az eladási árhoz képest 5—6 frttal magasabb árak fizetését kérték.

A második rész az így keletkezett perekből a bíróságoknál kifejlődött polgári judicaturát ismerteti; közli a Temes- és Torontál vármegyei kir. törvényszékek és az ezek felebbviteli forumául szolgáló temesvári és szegedi kir. ítélőtáblák több ítéletét szöveg szerint. Ezen ítéletek az eladókat feltétlenül kötelezték a szállítás idején jegyzett napi árak megfizetésére.

Foglalkozik a m. kir. Curia joggyakorlatával is és a közölt curiai határozatokból megállapítja azt, hogy a legfelsőbb bíróság általános joggyakorlata is az, hogy az alsóbb bíróságok ismertetett határozatait nem érintette, helybenhagyta, mert azon körülmény, hogy az eladó olyan gabonát adott el, mely az ügylet kötésekor még nem létezett, a szerződést nem teszi nem érvényesíthetővé, mivel a későbbi termésű gabona is közforgalom tárgya. Közöl azonban egy curiai határozatot, a mely az ismertettekhez teljesen hasonló esetben kimondotta, hogy bár a kötlevel csak áruszállításról szól, nem adásvételi ügylet, hanem készpénz-kölcsönügylet forog fenn, mert a buzáért mm.-ként fizetett 5 frt 40 kr. ár oly alacsony, hogy a felek már az ügylet kötésekor kizártnak tartották a buzának való-

ságos szállítását és ez alapon a vevőt keresetével elutasította, fennmaradván azon joga, hogy a tényleg kifizetett összeget és törvényes kamatait követelheti az eladótól, helyesen kölcsönvevőtől. A harmadik rész a kir. ügyészségeknek és bíróságoknak a gabonaelővételi ügyletek tárgyában az u. n. gabonauzsora-perekben tanusított eljárásával és ítélkezésével foglalkozik. Közli, hogy ezen gabonaelővételi ügyletekből kifolyólag a fehértemplomi, temesvári, nagybecskereki, nagykikindai, gyulai, pancsovai kir. törvényszékeknel több ezer fellejelentést tettek a gabonakereskedők ellen uzsora vétsége miatt és ezen törvényszékek területén az illető megyei közigazgatási bizottságok indokolt felterjesztése alapján az igazságügyminister által az uzsorának hivatalból való üldözése elrendeltetett.

Előadja, hogy a fehértemplomi törvényszék ezen gabonaelővételi ügyletből kifolyólag megállapította a kereskedő ellenében az uzsora vétségét, közöl egyes eseteket, melyekben a bíróság a métermázsánként 6 frttól 6 frt 60 krig kifizetett árral szemben követelt és biztosított 11 frtot uzsorának minősítette és arra a következtetésre jut, hogy a büntető bíróságok joggyakorlata szerint, ha a panaszos a kereskedőnek megadja, illetve megigéri azt, a mi a vevőt a kereskedelmi törvény értelmében megilleti, akkor a vevő uzsorás, vagyis ha a kereskedelmi törvény szerint őt megillető jogot gyakorolja, büntetendő cselekményt követ el.

A beadvány kérelmi része azt tartalmazza, vajon az uzsorának hivatalból való üldözése tárgyában kiadott ministeri rendelet fentartandó-e? A kir. ügyészségek és törvényszékek tájékoztatását egyöntetű eljárás végett úgy a büntető, mint a polgárjogi kérdéseknek, esetleg a m. kir. Curia teljes ülésének döntése elé terjesztését, végül a gabonaelővétel kérdésének törvényhozási úton rendezését.

E beadvány tartalmát azért ismertettük részletesebben, mert egy nagy jelentőségű, az ország gazdaközönségét és gabonakereskedelmét közvetlenül érintő kérdéssel foglalkozik. A gabonaelővételi ügyletek kötése a gyakorlatban már évek óta dívik és pedig úgy a kiscgazdák, mint a nagybirtokosok körében. A beadvány irányzatánál fogva azonban a nagybirtokos szereplése figyelmen kívül hagyandó, mert ezen esetek alapján sem polgári, sem bűnvádi birói eljárás — tudtunkkal — folyamatban nem volt. Már pedig e beadványnak létet a polgári és még inkább a büntető bíróságok jogszolgáltatása adott. A kiscgazda évről-évre gyakorolja ezen ügylet kötését, mert köztudomászerű tény, hogy mai gazdasági rendszerünk mellett a kiscgazda bevételeit az év egy bizonyos szakában nyert terméshozamból kapja, míg a többi évszakokban jobbára csak kiadásai vannak. Ha már most gazdaságában, vagy családjában csapás éri, ennek alapján rendkívüli kiadások merülnek fel és mivel bevételeit folyó kiadásai már felemésztették, legtöbb esetben hitelhez kénytelen folyamodni; itt azt a módot választja, mely a hozzáfűzött kevés alakszerűség miatt neki a legkényelmesebb és ez az, hogy várandó termésének egy részét a gabonakereskedőnek előre eladja.

De ebből önkéntelenül következik aztán az, hogy ezen kiscgazda szemében nem a termény értékesítése volt a cél, hanem a szükséges pénz megszerzése és az értékesítés, az eladás, ennek csak eszköze volt.

És itt felelünk arra is, hogy a gabonaelővételi ügyleteket a

gazda szempontjából helyesnek tartjuk-e? A kisközgazda helyzetében ezt nem hasznosnak, hanem a már említett okok alapján, addig míg rendelkezésére más könnyen hozzáférhető hitelforrást nem bocsáthatunk, kiegészítő jellegűnek tartjuk, mely rendes gazdasági termés esetén minden veszély nélkül használható, de rossz termés esetén közvetlen veszélyt rejt magában, mert alkalmas arra, hogy a gazdát létfeltételeiben megtámadja. Hogy ezen véleményünk helyes, épen a beadvány alapját képező 1897-iki év igazolja.

Ezelőtt már éveken át kötötték és bonyolították le ezen ügyletet minden rázkódás nélkül és ha az 1897-iki év nem jön, talán még évekig tartott volna ez. De a mint az 1897. év rossz aratási eredménye ismert lett, az eddig sima ügyletlebonnyolítás megakadt és pedig nemcsak Temes és Torontál vármegyékben, mint a beadvány említi, hanem Szabolcs, Bereg és Máramaros vármegyékben is. Megakadt, mert a gazdáknak — számba nem vehető kivételt nem tekintve — nem termelt annyi gabonaneműjök, hogy az a vetőmag és családfenntartás szükségleteit fedezte volna, nem hogy még az előre eladott terményeket is szolgáltatva volna. Nem szállítottak, a vevők polgári per útján követelték vagy a szállítást, vagy a napi árat, mely az általuk tavaszkor fizetett árnak egyes esetben még kétszeresét is meghaladta.

A kereset jogalapját ama kötlevel képezte, a melyben az eladó bizonyos mennyiségű búza vagy rozsnak a megállapított árért szállítására magát kötelezte. A beadvány kritikai védelmébe veszi azon polgári bíróságok ítéleteit, a melyek a felperes, a vevő keresetének helyt adtak, míg a keresetet elutasító ítéleteket a kereskedőket, vevőket megbélyegzőknek tekinti. Ép így helyesnek tartja a büntető bíróságok határozatai közül azokat, a melyek a vevők ellen uzsora vétsége miatt folyamatba tett eljárást megszüntették, míg a bűnösséget megállapító határozatokat az uzsora-igazságszolgáltatás történetében is hallatlannak jelenti. A nélkül, hogy a beadvány e részének jogi méltatásába bővebben belebocsátkoznánk, kifejezzük azon meggyőződésünket, hogy ezen ügyleteknek, mint közönséges adásvételi ügyleteknek elbírálása és az eladóknak egyszerűen vagy a szállításra, vagy a napi ár megfizetésére kötelezése igen sok esetben alkalmas lett volna a különben is terhekkel küzdő kisközgazda anyagi romlásának előidézésére vagy fokozására.

Örömmel üdvözljük azonban e beadványt, mert oly kérdés felé irányítja irányadó helyen a figyelmet, melynek szabályozása és pedig — itt a beadvánnyal teljesen egyetértünk — mielőbb törvényhozási úton való szabályozása elsőrendű gazdasági érdek.

Ha a beadvány az a mag volna, melyből a megnyugvást keltő rendezés kelne ki, értékét maradandóvá tenné. *Kállay Miklós.*

Táviratok censurája.

Az angol-bur háború folyamán több ízben szellőztették a hírlapok, mint angol részről elkövetett erőszakosságot, azt a körülményt, hogy az angolok a távirati forgalmat sok tekintetben megszorították és a feladott táviratokat censurának vetik alá. Egy ízben azt is olvastuk, hogy orosz részről az angolok ezen eljárása, a nemzetközi táviró-szerződésekre utalással, diplomatai tárgyalásokra adott volna okot.

Habár az angolok intézkedése a jelen esetben minket sem gazdaságilag, sem politikailag közelebbről nem érdekel, mégis általános szempontokból érdekesnek tartjuk a felvetett kérdést közelebbről megvilágítani.

Az angol kormány eljárása az 1875. évi LVI. törvényczikkbe foglalt, Szt.-Pétervárott kelt nemzetközi táviróegyezmény 8. cikkére van alapítva, a melynek szövege a következő:

»Minden kormány fentartja magának, hogy ha szükségesnek látja, a nemzetközi távirószolgálatot akár általában, akár csak bizonyos vonalakon vagy bizonyos természetű közleményekre nézve határozatlan időre, felfüggeszthesse; de tartozik erről a szerződő kormányok mindegyikét azonnal értesíteni.«

Ezen meghatározásból alig kétséges, hogy Angliának megvan a joga, hogy vezetőkei tekintetében tetszése szerint intézkedjék. Csak az van feltételként kikötve, hogy Anglia a táviratforgalom tervezett megszorításáról a szerződő feleket idejében értesitse. Ezen értesítés megtörtént és e szerint az angol kormány Adenben, Durbanban és a Cap gyarmatokban a bárhonnán eredő összebeszélt nyelvű és chiffrirozott táviratok továbbküldését bizonyos területekkel való forgalomban (Oranje, Transvaal, Zanzibar, Madagascar, Delago a Bai, Natal stb.) beszüntette. Kiterjed ez az intézkedés titkos szövegű állami bármely kormány részéről feladott táviratokra is. A nem titkos nyelven szerkesztett táviratokat általában vizsgálat alá veti, kijelentvén, hogy ezek csak a feladók veszélyére fogadhatók el, azaz az angol kormány fentartja magának a jogot, hogy ezen táviratok közül tetszése szerint egyiket-másikat visszatartsa.

Az angol kormánynak ezen alakban tett intézkedése két irányban talált kifogásra. Azt állították, hogy a táviratforgalom beszüntetése állami táviratokra nem terjedhet ki, mert az állami táviratok az egyezmény 7. cikke és az egyezmény mikénti végrehajtására legutóbb 1896-ban, Budapesten megállapított szolgálati szabályzat 46. §-a szerint, nem eshetnek megszorító intézkedések alá.

A nemzetközi táviróegyezmény 7. cikke következőleg szól:

»A magas szerződő felek fentartják maguknak a jogot, hogy az állam biztonságát veszélyeztető, az ország törvényeivel ellenkező vagy a közrend és erkölcsiségbe ütköző magántáviratok szállítását megtagadassák.«

Igaz, hogy ezen cikk hatálya állami táviratokra nem terjed ki, mert kifejezetten csak magántáviratokról szól, de az egyezmény fentebb idézett 8-ik cikkével való szembe állítás után világos az is, hogy e cikk csak a *rendes viszonyok* közötti távirat forgalomra vonatkozik, a midőn minden kormánynak joga van előleges bejelentés nélkül a cikkben adott meghatározás alá eső magántáviratokat feltartóztatni. Ezzel szemben a nemzetközi táviróegyezmény fentebb közölt 8-ik cikke rendkívüli eseményekre (háború, lázadás stb.) kívánja a szerződő felek szabad intézkedését biztosítani. És különbözik ezen cikk a 7-ik cikktől abban, hogy az intézkedést a szerződő felek értesítéséhez köti, a mi mutatja, hogy a két cikk más-más czélnak szolgál.

Már ezen szempontból is kétségtelen, hogy a 7-ik cikk a 8-ik cikkel nincsen összefüggésben és hogy a 7-ik cikk a jelen esetre nem alkalmazható. Minden más magyarázat mellett a 8-ik cikk a 7-ik

czikkben foglalt intézkedések után feleslegessé válnék. A 8-ik cikk általában az egész táviróforgalomról szól, sem bizonyos táviratokat meg nem nevez, mint a melyekre az intézkedés joga kiterjed, sem ez alól bizonyos fajta táviratokat ki nem vesz. Kétségtelen tehát, hogy e cikk az állami táviratokra is kiterjed.

Nem válna ezentúl ezen az 1896. évi budapesti táviró szolgálati szabályzat 46. §-ában foglalt intézkedés sem, a mely következőleg szól:

»1. Az egyezmény 7. cikkében fentartott azon jogot, hogy minden az állam biztonságát veszélyeztető, az ország törvényeivel ellenkező, vagy a közrend- és erkölcsiségbe ütköző magántávirat szállítása megtagadható, csak oly feltétel alatt szabad érvényesíteni, hogy a felvevő hivatal igazgatása erről haladék nélkül értesítettik.

2. Ezen ellenőrzést úgy a vég-, mint a közbeneső hivatalok gyakorolják, fentartatván a jog a végérvényesen határozó központi igazgatáshoz való felfolyamodásra.

Az állami és szolgálati táviratok továbbadása feltétlenül történik. A távirahivatalok azok felett semmiféle ellenőrzést nem gyakorolhatnak.«

A végrehajtó szabályzat ezen cikke kifejezetten csak az egyezmény 7. cikkére vonatkozik és azt szabályozza, hogy a feladó értesíttessék távirata fentartóztatásáról. Különbösen is a végrehajtó utasítás csakis az egyezmény keretében mozoghat s így a szabályzat ezen cikke semmi módon nem vonhatná meg a szerződő felektől azt a jogot, a mit nekik az egyezmény 8. cikke kifejezetten biztosít.

A másik ellenvetés, a melyet az angol intézkedés ellen hallottunk, az, hogy a 8. cikk csak arra ad jogot, hogy valamely állam oly táviratokat zárjon ki, a melyeket természetük, jellegük szerint előlegesen határozottan csoportosítva megjelölt, de nem egyszersmind arra, hogy a kizárást vizsgálattól (censurától) tegye függővé és ezen vizsgálat eredménye szerint tetszése szerint küldje tovább vagy tartóztassa vissza a táviratokat. E szerint az előleges bejelentésnek a kizárt táviratokat természetük szerint kellene megjelölnie.

Ezen ellenvetés a 8. cikk szó szerinti magyarázatában sem található kellő alapot, annál kevésbé akkor, ha értelem szerint vesszük e cikk tartalmát.

A 8. cikk kifejezetten jogot ad az illető államnak, hogy a távirati forgalmat akár teljesen is felfüggeszthesse. Nem lehet tehát kifogásolni azt, ha az állam e jogát nem gyakorolja egész terjedelmében, s ha azokat a táviratokat, a melyeket tartalmuknál fogva nem tart érdekeibe ütközőknek, mégis tovább küldi. Nézetünk szerint a teljes felfüggesztés, a nagyobb jog, a mely a részbeni felfüggesztés jogát bármely alakban magában foglalja. E szerint elegendő az is, ha az illető állam a kizárandó táviratok közelebbi megjelölése nélkül bejelenti azt, hogy a táviratokat, vizsgálattól függőleg, fogja tovább küldeni vagy visszatartani.

Mindeneket összefoglalva véleményünk, hogy az angol kormány nem vétett a nemzetközi táviróegyezményből folyó kötelezettségei ellen akkor, a midőn, a délafrikai bur köztársaságok ellen indított háborúja alkalmából, a távirat forgalmat előre bejelentett módon megszüntette.

Ennyit a kérdés jogi oldaláról, az ügy közgazdasági jelentőségére még visszatérünk.

Hennyey.

Munkáshivatali kiadványok.

[1.] Labour department: *First annual abstract of foreign labour statistics 1898—1899. London, 1899.*

[2.] Labour department: *Report on the strikes and lock-outs of 1898. London, 1899.*

[3.] Arbeitsstatistisches Amt im k. k. Handelsministerium: *Die Arbeitseinstellungen und Aussperrungen in Oesterreich während des Jahres 1898. Beilage zur Statistischen Monatschrift, N. F. IV. Wien, 1899.*

[4.] Commissioner of labour: *XIII. annual report 1898. Hand and machine labor I. II. Washington, 1899.*

[5.] Bureau of labor statistics of the state of New-York: *XVI. annual report 1898. New-York, 1899.*

[6.] Office du travail de Belgique: *Annuaire de la législation du travail pour 1898. Bruxelles. 1899.*

[7.] Office du travail de Belgique: *Les industries à domicile en Belgique. Vol. I. Bruxelles, 1899.*

[8.] Office du travail: *Les associations professionnelles ouvrières. tome I. Paris, 1899.*

[9.] Office du travail: *Saisie-arrêt sur les salaires. Paris, 1899.*

Mindjobban szaporodik a munkásstatisztikai hivatalok értékes kiadványainak a száma. Azonkívül egyes szakszerű szövetkezések is a munkásstatisztikai hivatalokéval párhuzamos tevékenységet kezdenek kifejteni s ugyancsak növelik a kutatás anyagát.

Parlamentaris bizottságok működése, mely már Angliában annyi értékes anyagot hozott napvilágra, újabban más országokban is meghonosodik; így pl. a norvég parlamenti munkásbizottság épen most tette közzé a nagyszabású norvég »Socialstatisztikát« 3 kötetben.

Meggyőződés, hogy a társadalomtudomány terén is égető szükségé válik már a tudomány szétágazását keresztülvinni. A socialis törvényhozás, a leiró módszer, a socialstatisztika és a gyakorlati socialpolitika szolgáltatta anyag már is oly nagy, hogy a rajta való uralkodás egész embert igényel.

Socialpolitika névvel kellene mindebből egy külön tudomány-ágot differentiálni, mint a hogy régebben pl. a biologia elkülönödött a természetrajzi tudományoktól.

Ez általános megjegyzés előrebocsátása után rátérünk arra, hogy különböző munkásstatisztikai hivataloknak most megjelent nagyobb munkálatairól összefoglaló módon jelentést tegyünk.

[1.] Első helyen említjük az angol hivatal nemzetközi munkásstatisztikai évkönyvét. Nehéz új vállalkozás ez, a melyet eleve az a veszedelem fenyegetett, hogy a különböző országokban a munkásstatisztikai fölvételeknek egymástól való elütése az elért eredmények összehasonlítását lehetetlenné teszi. E veszedelmet azonban ügyesen kikerülték az által, hogy egyetlenegy helyre vonatkozólag sem közöltek összehasonlító táblázatokat, hanem 4 fontos munkásstatisztikai témát kiválogatva, a rájuk tartozó anyagot rövid kivonatokban egymásután felsorolták. Csak a tabellák szerkesztésénél és a pénzérték föltüntetésénél vettek bizonyos egységesítő eljárást, a mennyiben, az angol munkásügyi jelentések szokásos rendszerét és az angol pénznemet választották alapul. A négy tárgy, a mely földolgozásra került: munkabérek, munkaórák, munkásviszályok, szövetkezetek. 13 országra vonatkoznak az adatok: Oroszország, Norvégia, Svédország, Dánia, Német birodalom, Hollandia, Belgium, Franciaország, Schweiz, Olaszország, Austria, Magyarország, Egyesült Államok. Minden egyes adatnál részletesen felsorolták a forrásokat, a melyek-

ből meritettek, úgy, hogy az ellenőrzés és a továbbkutatás könnyen lehetséges.

Magyarországra vonatkozólag az adatokat kizárólag a Magyar Statisztikai Évkönyvből meritették. Két táblázat vonatkozik hazánkra. Az egyik e statisztikai évkönyv alapján a mezőgazdasági munkabéreket tartalmazza. A másik a hitelszövetkezetekről szól.

A földművelésügyi ministerium évi kimutatása a mezőgazdasági munkabérekről az angol hivatal előtt nem volt ismeretes eddigelé; különben abból bővebb anyagot merithettek volna, mint a statisztikai évkönyvből.

A nemzetközi évkönyv egészét itélve meg, azt kell mondanunk róla, hogy ha a jövőben még fejlesztik és javítják, kitűnő szolgáltatásokat fog tenni a kutatóknak. Legfőbb gyöngéje abban a módszerben van, a mely szerint készül. Londonban hivatalosan, könyvekből, főképen hivatalos jelentésekből állították össze az évkönyvet, s ez magyarázza meg fogyatékoságait. Még az ilyen munkálatoknál is az amerikai rendszert kellene követni. Oly értelemben, hogy legalább is a legfőbb európai fővárosokba kellene megbízottat küldeni, a ki az illető ország munkásstatisztikai adatait kellő útbaigazítás mellett a helyszínén állítaná össze. Az évkönyvet, mint minden jobb fajta angol könyvet, kitűnő index zárja be.

[2] A strike-okról az angol hivatal ezuttal a XI. évi jelentést tette közzé. Az anyag gyűjtésének a módja azonos maradt a régivel. Valahányszor munkásviszály tör ki, kérdőpontokat intéznek mind a két félhez, esetleg külön megbízottat küldenek ki a helyszínére. Az eredményeket a Liber Gazette-ben közlik s az év végén a jelentés számára helyesbitve összeállítják.

1898-ban összesen 711 munkásviszály volt Angliában. Számban kevesebb, mint azelőtt. A viszályban részt vett emberek száma 200.769; azonkívül közvetve érintett 53.135 embert. Nagyjában az előző öt évi átlagnak megfelelő számok. Munkanapokban kifejezve; 15,289.478. Évek óta a legnagyobb szám. Ennek oka: a nagy wales-i szénbánya-strike. Ezt nem tekintve, kedvező volt az év mindenképen. Az üzleti viszonyok virágzók voltak; épen ezért béremelések általánosságban könnyen mentek keresztül. A munkásviszályok okait vizsgálva azt találjuk, hogy 88%-a a bérkérdésből eredt; 1897-ben csak 44.1, 1896-ban 64.9%; ugyancsak üzleti jó irányzatnak a következő eredménye. A strike-ok elintézésének eredményét a következő adatok tüntetik föl: 200.769 munkás közül 45.490 diadalmas volt; 120.667 munkás esetében a munkaadók győztek; 34.501 munkás ügye meg egyezés alapján dőlt el. A többi eldöntetlen maradt. Az 1898. év így a munkásokra nézve határozottan kedvezőtlenül záródott. De ez eredmény tisztán annak az egy nagy viszálynak, a wales-i bányász-strike-nak tulajdonítandó, mely a munkások fegyverlerakásával végződött. Ha ezt az egy esetet kiküszöböljük, akkor a munkások a viszályesetek túlnyomó többségében győztek. A viszályok elintézése 1898-ban is az esetek legnagyobb részében közvetlen, munkaadó és munkás közti tárgyalások alapján ment végbe.

[3] Az osztrák munkásstatisztikai hivatal ezúttal először dolgozta föl az összes osztrák strike-okat. 1898-ban 255 strike volt, 885 üzemet érintett. E szám valamivel nagyobb, mint az előző évi s

nagyobb az előző öt évi átlagnál is. A strike-okban résztvettek száma 39.568. Körülbelül ugyanannyi, mint az előző évben és jóval kevesebb az öt évi átlagnál. Közvetve érintett a strike 5.458 munkást. Munkanapokban kifejezve: 323.619. A strike-ok oka főképen a bérkérdés volt: 48.63% esetben. A munkaidő kérdése: 21.17% esetben. A hiányzó százalékok egyéb okokra esnek. Az eredményt vizsgálva, a munkások teljes sikert arattak 18.82%, kudarcot vallottak 40%, részleges sikerük volt 41.18%, a strike-esetek számában kifejezve. A strike-oló munkások számában kifejezve ellenben teljes siker volt 8.36%, kudarc 25.18%, részleges siker 66.46%. A strike-ok folytán előállott veszteségeket a munkásstatisztikai hivatal körülbelül 470.000 frtra becsüli a munkások számára. A jelentés ezenkívül még a hatósági közbenjárásról is beszámol. A sok számtáblázat, különösen országrészenkénti földolgozásában, érdekes helyi következtetésekre nyújt alkalmat.

[4] Nagyonfontosságú kutatást végzett a kitűnő washingtoni munkásstatisztikai hivatal, a mikor a kézi és gépmunka viszonyait rendkívül nagy apparátussal több éven át tanulmányozta. E tanulmányozásra az indító okot az amerikai congressus egy határozata adta 1894-ben és az eredmények immár két kötetben közzé vannak téve olyaténképen, hogy az első kötet az összes feltételeknek elemzését és a kérdésnek általános szempontjait tartalmazza, míg a második kötetben a táblázati anyag van összegyűjtve. Az egész kutatás kiindulásánál a cél az volt, hogy a gépek hatása a munkára és a termelési költségekre, továbbá a kézi és gépmunka relativ termelési ereje és költsége a termelés különböző ágaiban megállapíttassék. A congressusi határozat ugyan még egyéb feladatokat tűzött ki célul, de a vizsgálat során meggyőződtek arról, hogy az egyéb feladatok exact statisztikai megoldására nem alkalmasak.

E kifejezések, hogy »kéz«- és »gép«-munka, nem a szó szoros értelmében veendő. E két kifejezés csak kétféle termelési módszert jelent. Bizonyos, hogy az u. n. »kézi« gyártásnál szerszámokat is használnak: fűrész, kalapácsot, kapát, tűt stb.-t, valamint bizonyos, hogy az u. n. »gépi« gyártásnál a kéznek is igen sok a dolga. A két kifejezés is tehát a mindennapi életben is ismeretes megkülönböztetés értelmében veendő. Kézi tehát az olyan gyártás, melynél automatikusan működő erőgépek nem visznek szerepet; gépi ellenben az a termelés, a melynél az épen említett gépek viszik a főszerepet és a kézi termelésnek csak csekélyebb, rendszeren erős munkamegosztáson alapuló rész jut.

A vizsgálat kiterjed nemcsak az ipar, hanem a mezőgazdaságra, a bányászatra, szállításra és minden más tevékenységre is. Csak azok az ipari ágak nem kerülhettek a vizsgálatba, a melyek egészen új eredetűek, a hol tehát a régibb fajta kézi és az új gyári processus között az összehasonlítás eleve ki van zárva. Miután az Egyesült-Államokban a kézi gyártás mindinkább kihalófélben van, sok iparágnál csak öregebb emberek bemondása alapján lehetett a kézi gyártás adatait beszerezni. Helyesen jegyzi meg a hivatal, hogy az egész nagyszabású felvétel épen jó időben történt, mert ha azzal még néhány évtizedig késnek, eltűntek volna a kétféle gyártás összehasonlítására szükséges adatok az egyik részen.

Az összes beszerzett adatokat a hivatal ügynökei pontosan ellenőrizték. A gépgyártásra vonatkozólag nemcsak az egyes vállalatok könyveit, feljegyzéseit vizsgálták át, nemcsak kihallgatták a gyáro-sokat, az előmunkásokat és az egyes munkásokat, hanem a minden-napi termelési eredményeket is pontosan méregették. Viszont a kézi gyártás tanulmányozásánál külön ellenőrzést kellett keresztülvinni: a már összeállított adatok helyességét újból át kellett vizsgál-tatni.

Az egész összehasonlító munkálkodásnál egy fogalom kerül foly-tonosan elő és ez az »egység« (unit) fogalma. E fogalom épenséggel nem »egy«-et jelent, hanem 1-et, 10-et, tuczatot, 100-at, 1000-et, gross-t stb.-t bizonyos cikkekből. A szerint állapították meg ez egységet, hogy az illető termelési ágban mi módon lehet legjobban a termelési eredményeket vagy a termelési képességet mérni. Ösz-szesen 672 ilyen különböző egységről vannak adatok a jelentésben; a szállításra 15 külön egységet állapították meg. Összesen 89 külön-böző termelési ágban folytattak vizsgálatot; e 89 termelési ág jegy-zéke azonos az Egyesült-Államok XI. censusában használt classifica-tioval. Az összes összehasonlítások arra vonatkoznak, hogy a külön-böző termelési egységeket kézi gyártás szerint és gépgyártás szerint milyen időben, milyen termelési költségekkel, hány munkás végez-heti; egyszersmind nagyjában le vannak írva az előállított termékek főbb technikai sajátosságai. Találunk azonkívül még részletes adatokat az előállításra szükséges processusokról, az előállításra használt gépekről vagy szerszámokról, a hajtóerőről, az egy-egy gépnél szol-gálatot tevő emberekről, az alkalmazottak számáról és neméről, az egyes műtétek végzésére szükséges időről, az alkalmazottak fize-téséről óránként, naponként, hetenként, egy-egy termelési eljárás munkaköltségéről. Az a tény, hogy a kézi gyártás és a gépgyártás előállította cikkek nem egészen azonosak, azért nem zavar, mert az a nagy előny, a mely az összes adatokból a gépgyártás számára eredményképen kitűnik, csak növekednék, — ezt tartja a hivatal — ha a gépelőállította cikkek jobb minőségét és nagyobb tartósságát figyelembe vennők.

A hivatalos jelentés első része mindazokat az általános meg-jegyzéseket tartalmazza, a melyek a második kötet táblázatainak meg-értésére szükségesek. De az összehasonlítások végzésére maga a hivatal nem vállalkozott. Ezek és a végső következtetések levonása azokra marad, a kik e nagyszabású kutatási anyagot gondosan áttanulmá-nyozzák és egyes, különös célokra felhasználják.

[5.] A new-yorki állami munkáshivatal ezúttal XV-ik 1898-ra vonatkozó jelentését tette közzé. A kötet elején meg van írva a hivatal részletes története, melyből csak azt az egy jellemző adatot emeljük ki, hogy ez idő szerint a hivatalnak jelentése 10.000 pél-dányban osztatik szét ingyenesen, legnagyobb részt megkeresés folytán. A kötetnek javarészt az organisált munkáról szóló adatok töltik meg; a különböző szervezett munkáscsoportok beszolgáltatta anyag-ból állították össze e részt. Felette érdekes a kötetnek második része, a mely a bevándorlás történetét a colonialis időktől fogva vázolja, az egész bevándorlási törvényhozást elemzi és 1898. június 30-ig terjedő részletes statisztikai adatokat nyújt. Egy színes táblá-

zat 1878—1897-ig áttekinthetően mutatja a bevándorlás alakulását. Ebből láthatjuk, hogy 1892. óta folytonosan csökkent a bevándorlás, csak 1896-ban volt valamivel nagyobb; az Ausztria-Magyarországból való bevándorlás 1896-ról—1897-re felényire csökkent. Külön vizsgálat tárgyát képezi azután, hogy az idegen munkásokat mennyire alkalmazzák állami vállalkozási munkálatoknál és az u. n. padrone-rendszer a helyszínen eszközölt kutatások alapján kerül megvilágításra. E padrone-k olasz vállalkozók, a kik bizonyos munkálatokra a munkásokat Európából összetoborozzák és szerződés szerűen Amerikába szállítják. A könyvet befejezi a new-yorki free employment bureau, a munka-közvetítést szolgáló intézmény jelentése és az 1898-ban New-York államában alkotott törvények szövege.

[6.] A belga munkásstatisztikai hivatal igen hálás föladatot teljesít ez évi közleményével, a mely az előző évben alkotott munkásügyi törvények, rendeletek, szabályzatok szövegét az egész világról összegyűjtve, áttekinthető módon közli.

[7.] A belga kormány külön megbizottakkal tanulmányoztatja egyes vidékeken különböző foglalkozási ágakban az otthon dolgozó munkások viszonyait. Egyelőre a liège-i fegyveripar, a bruxelles-i férfiruházkodási ipar és a gembloux-i késipar viszonyai kerültek tanulmányozásra. Egységes terv szerint indultak meg e kutatások és a jelentések kiterjeszkednek a physikai, demographiai, gazdasági, társadalmi és erkölcsi milieu-re. Az eddigi fejlődést vázolják. A kereskedelem szervezetét és az ipari tevékenység berendezését tüzetesen leírják. Leírják ezenkívül a munka tartamát, a baleseteket, a tisztaságot, a munkabeszüntetést, a munkabéreket, munkaidőt.

[8.] A francia munkásstatisztikai hivatal egy nagyobb szabású történeti és leíró munkáinak első két részét teszi közzé a munkás-egyesülés ügyéről. Az első rész 1. fejezete a törvényhozás fejlődését a múlt század óta részletesen rajzolja, majd az 1884-es törvényt elemzi, a mely a századbeli fejlődést mintegy befejezte. Mindezzel kapcsolatban az igazságszolgáltatást is bemutatja. A 2. fejezet a compagnonnage-nak van szánva. A legényegyesületek különböző formái kerülnek itt tárgyalásra, melyek Franciaországban mint titkos társaságok a tilalmazó 1884-es törvényig érvényben voltak, sőt azontúl is fönmaradtak. A munkásstatisztikai hivatal szerint sok esetben nagyobb szolgálatokat tettek a munkásoknak, mint a törvényes syndicat professionellek. A 3. fejezet a különböző segély egyletek (société de secours mutuels) történetéről s egyéb segélyezési szervezetekről szól. A második rész csoportonként vagy helyenként mutatja be oly egyes munkásasszociációk történetét és szervezetét, a melyek nemzeti vagy nemzetközi foederációk alakítására vezettek. Az ide vonatkozó összes congressusi és egyéb tevékenység vázolja van. A harmadik rész a helyi szervezetek és a munkástőzsdék szervezetét és történetét fogja tárgyalni.

[9.] Franciaországban 1895. óta áll fenn törvény, a mely a munkabérek és kisebb fizetések lefoglalását szabályozza, a mennyiben e bérek vagy fizetések csak $\frac{1}{10}$ részére engedélyezte a lefoglalást s egy másik $\frac{1}{10}$ részére a cessiót. E törvény általánosságban elégedetlenséget okozott, különösen azért, mert a törvényben foglalt

lefoglalási módozatok oly költségeket okoznak, különösen ha több hitelező közt kell a lefoglalt összeget fölosztani, hogy tarthatatlan viszonyok fejlődtek. Olyképen, hogy pl. egyes centime-os kifizetések 100 meg 100 francnyi költségeket okoztak. Egy évben a végrehajtási költségek öt millió francra rugtak. E törvény megváltoztatása céljából a kamara 1898 folyamán újabb törvényt fogadott el. A senatus azonban, mielőtt e törvény tárgyalásába fogott volna, enquête megtartását kívánta. Meg akarta tudni a nagyiparosoktól és az egyes kereskedelmi és ipari testületektől, hogy mi a nézetük e kérdésben, s különösen nem kívánják-e inkább a munkabérek és a 2000 francig terjedő fizetések teljes mentességét a foglalás alól. Az enquête eredményeit már most a munkásstatisztikai hivatal e kötetben közzéteszi. 877 vállalat vagy testület adott választ. Csak 69 nyilatkozott a statusquo fentartása mellett. Az 1895-ös törvénynek rectificálását oly értelemben, hogy a végrehajtási költségek változtatandók meg, 172 válaszadó kívánta. Az elvi kérdésre: teljes mentesség-e, vagy pedig részleges mentesség, a feleletek többsége az előbbi mellett döntött. 412 a teljes mentesség, 368 pedig a foglalhatóság mellett nyilatkozott. *Mandelló.*

A kisipar jövője.

Max Mendelson: *Die Stellung des Handwerks in den hauptsächlichsten der ehemals zünftigen Gewerbe.* Jena, 1899.

Gyakorta olvassuk mind a napisajtóban, mind a nagy nyilvánosságunk szülő beszédekben ezt a fölkapott, hangzatos phrasist: »Meg kell menteni a kisipart«. Nézetünk szerint ugyancsak kárba veszett fáradozás volna ezért küzdeni és áldozatokat hozni. A lefolyt század gazdasági története világosan tárja elénk a fejlődés irányzatát. A fokozatos, rohamos haladást a kisipari termelésről a nagyiparira. A kisiparon nem segíthet semmiféle mesterséges fentartási, istápolási kísérlet; sorsától: a csendes elenyészéstől meg nem mentheti, legfeljebb kevésbé kinossá teheti azt. Azért helyesen nem is lehet a kisipari termelési módnak megmentéséről szólni, hanem csak a kisiparosoknak, mint existenciáknak fentartásáról.

Van-e tehát a kisiparnak létjogosultsága s ha igen, mely iparágakban? Ezzel a kérdéssel foglalkozik Mendelson most említett könyvében. Tizenhat iparágat vett tanulmányozás alá és ezeknél szembeállítja a kézművesség és a gyáripari termelés viszonyait. Vizsgálódásánál az 1875., 1882. és 1895. évi német számlálások adataiból indul ki; az ezekből nyert tanulságok kiegészítésül a tárgyalt kézművességek üzemmenetét és egyéb viszonyait a helyszínén tanulmányozta.

Az iparszámlálási adatok összehasonlításából igyekezett a szerző következtetéseket vonni arra, hogy a kisipar az ismertett iparágak körében fejlődik-e vagy hanyatlik és mily mérvű ez a csökkenés, illetőleg növekvés? Csakhogy e következtetések annak folytán, hogy a három számlálást nem végezték egyöntetű alapon, nagyon bizonytalan értékűek. Az 1895. évi üzemstatisztikánál pl. nem kevésbé zavarólag hat, hogy a felvétel alapja nem a vállalat, hanem az üzem volt. Az esetben tehát, midőn valamely vál-

lalatnak a főüzem mellett több melléküzeme, segéd-, javítóműhelye stb. volt, ezek külön-külön üzem gyanánt vétettek föl s így a tényleg nagyipari vállalat a számlálás által esetleg oly részekre bontatott föl, melyek azután a személyzeti létszám kicsinységénél fogva a kisipari üzemek közé voltak sorozandók.

E számadatokat a szerző tehát nem használhatta föl állításainak döntő igazolására, ezek csak sejdítéseknek, combinatióknak szolgálhattak alapul. Hogy tételeinek helyességéről jobban meggyőzőn, leírja azon 16 mesterségnek, illetőleg iparágaknak üzése módját, összehasonlitja a kézműves és a gyári termelési folyamatot, az anyag- és munkagép-beszerzésnek, az árúczikkek elhelyezésének módját a kis- és nagyiparban.

A fölvetett kérdésre vizsgálódásai alapján a következő választ adja a szerző: Egyes iparágaknál a kisipari termelés mód már alig tartható fenn, ilyenek pl. a kötélfonás és a timárság, másoknál azonban a kézművesség még bizonyos fokig bírja a versenyt a nagyiparral, ilyenek: az asztalos, a lakatos, a kovács, a nyerges stb. Ezen iparosok természetesen nem a tömeges termelésre dolgozhatnak, hanem a javítási és az egyéni izlés kielégítésére szolgáló munkákra utalvák, mint pl. a szabó és a cipész, s egyszersmind kiskereskedelemmel is kénytelenek foglalkozni. A péket és mészáróst megmenti egyelőre az, hogy termékeik nagyobb távolságra való szállításra nem alkalmasak. A borbély állását megingathatlannak látja a szerző; csak hogy ezt a mesterséget inkább személyes szolgálatnak, mint valóságos iparnak vehetjük. Hosszabb tartamú életet jósol végre a szerző az építő kisiparnak.

Mennyiben valószínűek Mendelson jövendölései, annak megvitatása túlterjedne az ismertetések szokott keretén; könyve figyelemre méltó azonban a tárgyalt kérdésnek hazai viszonyaink szempontjából való jelentőségénél fogva.

Fenyvessy József.

A vidék felszívása a város által.

Emil Vandervelde: *Ein Kapitel zur Aufsaugung des Landes durch die Stadt.* Arch. f. soc. Ges. Berlin 1899.

Vandervelde rég idő óta a legalaposabban tanulmányozza hazája városainak és vidékeinek egymáshoz való viszonyát. Ez értékes kutatások egy részét, a melyek különösen az 1834. és 1898. birtokviszonyok összehasonlítását czélozták, e czimmal tette közzé az Annales de l'institut des sciences sociales-ban: L'influence des villes sur les campagnes: La propriété foncière en Brabant de 1834 a 1898. Összes tanulmányainak eredményeiről egy kitűnő fejezetet az Arch. f. soc. Ges.-ban német nyelven adott ki. Erről kívánunk röviden beszámolni.

Belgiumban évről-évre mindinkább tapasztalható az a sajnálatos jelenség, hogy a mezőgazdasági munkás-nép százai hagyják el régi foglalkozásukat s vándorolnak a városba, jutalmazóbb munkát keresni. A földbirtokosok aranykora megszűnt. Az 50-es években az egész lakosság érezte a földjáraadék emelkedését. A városokon rendkívül meglátszott a mezőgazdaság termelvényeinek drágulása. Egy fél-század alatt a kereskedelem óriási fellendülésével mindez megválto-

zott: ma általános a panasz a föld elértéktelenedése és a bér hanyatlása, a munkabérek súlyedése miatt.

Másfelől teljesen kiveszett a mezőgazdasági ipar, a városi ipar leküzdhetetlen versenye miatt. 1843-ban a két flandriában, Henneganban és Brabantban 57.821 takács, 194.091 fonóasszony, 76.337 lenfonó dolgozott a mezei munka mellett. A föld adta az anyagot és a ház népe dolgozta fel. E mezei kisipar mintaképeül szolgált egész Európának. Ma mindebből alig van valami: a flamand síkokon nem találni maholnap egy rokkát sem. Hasonlóképp elvesz a régi patriarchalis sörfőzés, a híres faczipő-készítés, késgyártás, deszkavágás, sőt a kedélyes esti szalmakalapfonás. A zsengekorú kalapfonó lányok gyári munkásnőkké lesznek a nagyvárosok gyáraiban. Az ipar elválik a mezőgazdaságtól, a capitalistikus ipar körébe megy át.

E tényezők hatása alatt, a mezőgazdasággal foglalkozó népesség számának megfogyatkozása, a mi 1880-ig relativ volt, azóta abszoluttá vált.

Legszembetűnőbb jelenség az önálló mezőgazdák számának megfogyása, másrészt a nők és proletárok elszaporodása a mezőgazdaság terén. A ki erejét valamire tartja, a város felé iparkodik. A kormány kedvezményeket nyújt a vasutak használatára a nagy városok körül, s ez különösen lehetséges oly államban, a hol a vasutak nagy része államvasut.

A nép mindinkább a város köré telepszik. Körülök a dombokat fehér házacskák lepik el, s reggelente 85–90 ezer vidéken lakó munkás utazik be Brüsszelbe, Lüttichbe, Antwerpenbe vagy Charleroyba.

E jelenségek mellé sorakozik a capitalismus bevonulása a mezőgazdasági művelésbe. A gazdaságok száma 1866-tól 1880-ig 16 ezerrel megfogyott. Nagy bér gazdaságok alakultak, a kisebb parcellák pedig gyümölcsös kertekké váltak. A művelési ágak közül túlnyomóvá válik a gyümölcs-, szénatermelés s a legelő. »Belgium mindinkább a növénytenyésztés országa lesz, a cukor, vaj, hús s más állati termékek gyárává.« A mezőgazdaság iparrá törekszik lenni, e téren is elszaporodik a gép, a mely mind több emberi munkaerőt tesz nélkülözhetővé. A birtokok minden 100 hektárjából átlag csak 33-at művel a tulajdonos, 77 bérbe van adva capitalistáknak, a kik a városban laknak. A mezőgazdaságban is a tőke válik vezető termelő erővé. A tőke a városban lakik s vonzza magához a népesség erejét.

Irónk azonban átmeneti állapotnak tartja e folyamatot. Eljő tán az idő, szerinte, mikor a távolságok még jobban elenyésznek, a kevés civilisatio elviszi a népet a vidékről, a sok civilisatio visszahozza. Előtte áll Morris News from Nowhere-jének álma: a város csak a szórakozó és szellemi találkozó helye a népnek, lakása a vidék. A városokba való felszivódás a socialistikus közösség létrejöttének kezdő foka.

Ez elmefuttatás honi viszonyainkra sem csekély érdekű, annyi-
val kevésbbé, mert nálunk túlnyomó egyetlen város, a főváros felszivó ereje, a mely nemcsak a vidék, hanem a kisebb városok rovására is működik, s a mely maholnap a társadalmi politikának igen jelentős gondot fog okozni.

Kármán.

Biztosítási ügyünk reformja.

Ágoston József: *Emlékirat a magánbiztosítási vállalatokról.* Budapest. 1899.

Ágoston József orsz. képviselő, a ki évek hosszú során át egyik legnagyobb biztosítási vállalatunknak élén állt, kisebb terjedelmű emlékiratot bocsájtott közzé, melyben elmondja nézeteit a biztosító társaságok működését szabályozó törvényes intézkedéseinknek tervbe vett revisiójáról. A jelenlegi törvény legnagyobb hibáit Ágoston az ügynöki személyzet megbízhatlanságában, a biztosítási feltételek homályosságában és az állami felügyelet hiányában találja. A revisiónak alapul szolgáló Beck-féle törvénytervezetet főképen abból a szempontból veszi kritika alá, mennyiben célozza javítását e felorolt hiányoknak. A legnagyobb súlyt Ágoston József egy állami ellenőrző hivatal felállítására helyezi, mely a társaságokat életük minden állapotában figyelemmel kísérfje. Ilyen hivatalok a kül-államokban már évek óta működnek és kitűnően beváltak; épen ezért a Beck-féle tervezet is szükségesnek véli felállítását, költségei fedezésére pedig a hazánkban működő összes biztosítási intézeteket óhajtja kötelezni. Ágoston József állást foglal ez utóbbi intézkedés ellen, a melynek jogosultsága azonban semmi esetre sem vonható kétségbe, mivel nyilvánvaló, hogy ez az állami ellenőrzés a biztosító társaságok érdekét szolgálja, mert a közönség bizalmát fokozza és ez által a szolid alapon álló intézetek üzletének felvirágoztatásához hozzájárul. Az összes intézetek közt megoszló költségek különben sem lennének olyan tetemesek, hogy azok túlságos teherként nehezednének a vállalatokra. Ágoston a Beck-féle javaslat egyik lényeges hibájának mondja, hogy a kötvény-feltételekkel nem foglalkozik, a miben tökéletesen igaza van szerzőnek. Rendkívül nagy fontosságú, hogy e feltételek világosak és mindenki által érthetők legyenek, mert ezzel sok visszaélésnek és költséges perlekedésnek lehet elejét venni.

Ágoston József emlékirata, melyet a szerző Plósz Sándor igazságügyministernek ajánlott, értékes része lesz annak a kritikai anyagnak, mely a törvénytervezet kiegészítésére felhasználható. N.

Új folyóiratok.

A munkásvédelmi törvényhozás gyakorlati kérdései és a socialpolitika számára ez év eleje óta új folyóirat indult meg e czímmel: *Questions pratiques de législation ouvrière et d'économie sociale.* Két lyoni tanár, Paul Pic és Justin Godart adja ki e folyóiratot. Az első szám nagyobb tanulmányokat közöl a munkásvédelmi törvényhozásról általánosságban, a conseils de prud' hommes-okról, a munkabérek lefoglalásáról. Ugyancsak érdekes azon főleg gyakorlati irányú socialpolitikai cikkek jegyzéke, melyeknek közlése a jövő számokban várható.

Die sociale Reform czímmel új folyóiratot indított Bécsben ez év eleje óta E. V. Zenker, *Der Anarchismus* és *Die Gesellschaft* című kitűnő munkák szerzője. E folyóirat megbízható jelentések, adatok és számok alapján a különböző államok társadalmi és gazdasági állapotait akarja bemutatni. A különböző socialpolitikai törvényhozásokat és a társadalmi kérdéseknek gyakorlati megoldásait figyelemmel kíséri, bármely oldalról indittassanak meg. A socialpolitika egész mezejét művelni akarja s az eddig megjelent számok bizonyítják, hogy valóban kitűnő lesz ez a folyóirat.

(M.)

Bibliographiák gyűjteménye.

A Société des études historiques *Bibliothèque de bibliographies critiques* czímmel érdekes gyűjteményt ad ki, a mely a történet, művészet, irodalom és sociologia (társadalmi tudományok egésze értelmében véve) fontosabb tárgyairól egyes monographiák alakjában a bibliographiát feldolgozza. A már megjelent bibliographiák közül a közgazdaság művelőjét érdeklí: Germain Martin: *L'Industrie en France avant 1789*. A hirdetett bibliographiákból közgazdasági szempontból érdekesek lesznek a következők: Pierre Decharme: *La colonisation allemande*; Marcel Dubois: *Les systèmes coloniaux anglais*; Marcel Ruedel: *Colonisation française en Tunisie depuis 1881*; Germain Martin: *Histoire de la science financière en France*; Frantz Funck-Brentano: *La formation de villes*; A. Delaire: *F. Le Play*. (M.)

A fővárosi statisztikai hivatal 30 éve.

A fővárosi statisztikai hivatal szervezése Pest város törvényhatóságának 1870. június 22-én és 23-án tartott ülésében határozott el; a hivatal igazgatója, Kőrössy József azonban már félévvel előbb, 1869. december 2-án lépett hivatalába. Ezen évforduló alkalmából a hivatal harmincz évi irodalmi működéséről és azon személyekről, kik ezen emberöltő alatt a hivatal munkálataiban részt vettek, részletes kimutatást adott ki az intézet, megmutatván, hogy Kőrössy József igazgatása alatt mily lankadatlan, eredményes munka folyik ott. E gazdag kimutatások még azokat is meg fogják lepni, kik figyelemmel kísérték a hivatal működését, a bibliographusoknak pedig dús választékot nyújtanak.

Külföldi közgazdasági társaságok.

A Société d' économie politique-ban, Párisban márczius 5-én Georges Villain előadást tartott e czímmel: *Des syndicats et des comités de vente*. Az Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre zu Berlin február 21-én előadó ülést tartott, a melynek tárgya Peters közigazgatási birósági tanácselnök előadása volt e czímmel: *Die Bedeutung der Steuer-Erklärung*. Márczius 7-én az egyesület Münsterberg vezetése alatt megtekintette a hajléktalanok menhelyét. Márczius 14-én dr. Leyds, a délafrikai köztársaság követe, előadást tartott e czímmel: *Rechtliche und wirtschaftliche Verhältnisse der Südafrikanischen Republik*.

Magyar Közgazdasági Társaság.

A márcz. 7-én tartott választmányi ülésen rendes tagokul felvették: Grósz Emil dr. egyetemi m. tanár, Hennyey Vilmos posta-és táviradaigazgató, Kármán Elemér dr. és László Gyula kamarai s. titkár. A közgyűlésnek bemutatandó jelentés megállapítása után, a közgyűlés napjaul márczius 31-ike tüzetett ki.

Márcz. 7-én Kőrössy József A részvénytisztiztika reformja czímmel előadást tartott, melyet egész terjedelmében a Közgazdasági Szemlében közlünk.

Havi Szemle.

— Február. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

Az 1897. és 1898. évi közösügyi kiadásokra Magyarország által pótlólag fizetendő összegekről szóló törvényjavaslatot a képviselőház elfogadta. [1]

Az 1898-ik évi zárószámadásokról szóló jelentést a képviselőház tudomásul vette. [1]

A pálinkás palaczkok és poharak hitelesítése ügyében a kereskedelemügyi minister rendeletet bocsátott ki, a melynek értelmében ez évi július 1-étől fogva égetett szeszes italokat nyílt edényekben, vagy poharakban kizárólag koronabélyeggel hitelesített üvegpalaczkokban és üvegpoharakban szabad kimérni. [1]

A borital és hús fogyasztási adók 1899. évi biztosításának eredményéről a magyar korona országaira vonatkozólag kimutatást állított össze a pénzügyministeri számvevőség fogyasztási adóügyosztálya. [1]

Az 1900. évi költségvetési előirányzat tárgyalását megkezdte a képviselőház. [2]

Az államvasuti alkalmazottak helyi adójának rendezése tárgyában törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé a kereskedelemügyi minister. [6]

Első esküdtszéki bűnügyi tárgyalás az új bűnvádi eljárás szerint. [6]

Budapest székesfőváros százmilliós kölcsöne hátralevő részének folyósítása czéljából azzal a kérdéssel fordulván a pesti magyar kereskedelmi bankhoz, hogy hajlandó-e optio-jogát igénybe venni, a banktól azt a választ nyerte, hogy jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy optio jogát gyakorolhassa. [12]

Az 1900. évre szóló költségvetési előirányzatot a képviselőház általánosságban elfogadta. [11]

Az ország összes kereskedelmi és iparkamarái díszes albummal üdvözölték a kereskedelemügyi ministert a hazai ipar támogatásáról szóló 1899. évi 49. t.-cz. megalkotásáért. [13]

A pénzügyministeriumban elkészült egy törvényjavaslat, a mely szerint a pénzügyminister felhatalmazza az országgyűlés 200 millió korona értékű 4%-os koronajáradék kibocsátására. [13]

Schmidt József lemondott a kereskedelemügyi ministeriumban elfoglalt államtitkári állásáról. [14]

Kiskorú gyermekeknek korcsmázását tilalmazó rendeleteket küldött Pest-megye az összes községeknek, a melyek értelmében gyermekeknek még oly ürügy alatt sem szabad korcsmába menniök, hogy szüleik számára bort hozzanak. [14]

Földművelésügyi ministeriumban enquete a gyümölcs szállítására nézve a máv. igazgatósága által kibocsátani szándékolt határozmányok ügyében. [15]

Egan Ede miniszteri biztosnak Munkácsen tett kijelentései ügyében interpellatio a képviselőházban. A földművelésügyi minister válasza tudomásul vétetik. [15]

A kormány megindította egy előkelő berlini czéggel a tárgyalásokat egy keményítő- és szőlőcukor (glucose) gyárnak Beszterczében való fölállítása végett. [15]

Mótor-benzin adómentességét a pénzügyminister mezőgazdasági gépek, mótorkocsik és részben elektromos világításra használt mótorkocsik üzeméhez való benzinnel is kiterjesztette. [15]

Az ország czimerének iparczikkeken való használata tárgyában a belügy-minister körrendeletet bocsát ki. [16]

Kolozsvár városának közgyűlésén elfogadott javaslat szerint ezentúl kisüveg szikviz után 2, nagy üveg után 4 fillér községi adót szednek. [18]

Távíróhivatalal nem bíró helyekre szóló táviratok ezentúl egy koronaért külön kézbesítővel küldetnek el a kereskedelemügyi minister rendelete folytán. [18]

A postatakarékpénztár 1899. évi forgalma kedvező volt. Betevők száma 13·9%-kal emelkedett. Betétek összege: 12,886.288 frt. Tiszta megtakarítás: 1,164.891 frt. (60%-kal több, mint 1898-ban.) Cheque- és clearingforgalom emelkedett. Összforgalom egy milliárd forintnál több. (80 millió forinttal több, mint 1898-ban.) Fölösleg 401.250 frt. [18]

Fűzfavessző telepet létesített a földművelésügyi minister Ugocsa megyében oly czélból, hogy az ottani kosárkötő háziipart nyers anyaggal el lehessen látnia a vármegyei iparfejlesztő bizottságnak, a mely eddig 75 kosárkötő előmunkást képeztetett ki. [18]

Az Osztrák-Magyar bank kormányzójává dr. Bilinszki Leo, alkormányzójává Madarassy Pál, helyettes alkormányzójává pedig Horváth Elemér nevezettek ki. [19]

A kereskedelemügyi és földművelésügyi ministerek megtették az összes intézkedéseket arra nézve, hogy a tárczájuk körébe eső kérdéseknek a külföldön való állandó tanulmányozása czéljából a szaktudósítói szolgálatot életbe léptethessék. [21]

Az államkincstár Rapaport Arnold dr. körmöczbányai bányáit 600.000 koronaért megvette. [22]

A m. kir. állami számvevőszéknek az 1868—1897. évig terjedő 30 évi államháztartási eredményekről szóló jelentését a miniszterelnök beterjesztette a képviselőháznak. [23]

Az árúrészletügyi törvényjavaslat ügyében beérkezett véleményes jelentéseket a kereskedelemügyi minister saját álláspontjának közlése mellett az igazságügyi miniszternek küldötte meg. [25]

A kuria kimondotta, hogy zugkiállításoknak a kiállíthatás, sőt kitüntetés kieszközlésének jutalmazása czéljából készült szerződésai turpis causa okából bírói oltalomban nem részesíthetők. [25]

Statisztikai adatok beterjesztésére hívta fel az állami központi mértékhitelesítő bizottság az ország összes mértékhitelesítő hivatalait. [25]

A kartell-ügy tanulmányozásával a kereskedelemügyi minister Ráth Zoltán kassai jogakadémiai tanárt bizván meg, Ráth dr. tanulmánya eredményének első részét, mely a kartellek fajtái, szervezete, fejlődése, czélja, jellege, hatása és a kartell-politika vezérelveivel foglalkozik, már beterjesztette. [25]

Az aranyárkelet-pótlék vámfizetésekhez márczius hóra 20¹/₂%-ban állapított meg. [25]

Póstagyűjtődék intézményét fogja a kereskedelemügyi minister életbeléptetni. Tözsdekben és boltokban is lehet majd azután póstacsomagokat és ajánlott leveleket földadni. [25]

Magánbiztosító-intézetekre vonatkozó biztosítási törvényjavaslat tárgyában enquéte az igazságügyi ministeriumban. [26—28]

II. Östermelés.

Balatonvidéki bortermelők küldöttsége emlékiratot nyújtott át a kormánynak, melyben fölkérik a minisztereket, hogy az olasz borvámszerződés jelen alakjában ne hosszabbíttassék meg, illetve hogy az olasz borra 1904-től kezdve legalább 40 korona vám vettessék. Továbbá panaszkodtak a miatt, hogy külföldi borok magyar bor gyanánt hozatnak forgalomba. [1]

Ragadozó és kártékony állatok mérgezésénél követendő eljárás tárgyában körrendeletet intézett a törvényhatóságokhoz a belügyminiszter. [1]

Száj- és körömfájás a földművelésügyi minister jelentése szerint az egész országban megszűnt. [2]

A gazdasági egyesületek országos szövetsége fölszólítást kapván a földművelésügyi ministertől, hogy a párisi gazda-kongresszuson való méltó képviselés érdekében előkészítő-bizottságot alakítson, a bizottság megalakult. [3]

A szarvasmarha- és sertéstenyésztés érdekében a földművelésügyi minister fölhívta a községeket, hogy tenyészállatoknak állami támogatás mellett való kapása iránti kérvényeiket mihamarább terjesszék be. [3]

Pozsony- és győrmegeyi árvizmentesítő társulatok küldöttsége járt a föld-

mívelésügyi miniszternél a vízvédelmi munkák és gátak emelésére szükséges tőkék érdekében. [6]

A mezőgazdasági jog részére az egyetemeken szervezendő tanszék iránt kérelmezett a Magyar Gazdaszövetség küldöttsége a közoktatásügyi ministeriumban. [6]

3.000 magyar fajlovat vásároltak a soproni lóvásáron angol és francia tisztek. [6]

A Budapesti Marhavásártéri vásári pénztár-részvénytársaság ellen több oldalról fölmerült panaszok folytán a földművelésügyi ministeriumban szaktanácskozmány tartatott e panaszok megvizsgálása céljából. [8]

A segesvárvideki komlótermelők Segesvárott értekezletet tartottak, a melyen a komló mesterséges szárításának kérdésével foglalkoztak. [10]

A ruthének nyomorának enyhítésére alakult bizottság ülése Munkácson. Egan Ede miniszteri biztos az elmúlt év eredményeiről referál, közben antiszemita kijelentéseket tesz. [12]

A gyöngyösi bortermelők sérelmei ügyében Visontai Soma interpellált. [14]

Az O. M. G. E. dohánytermelési bizottságának ülésén a dohányjövedéki statisztika, továbbá a dohánybeváltás körüli bajok ügyeivel foglalkoztak. [14]

Fehértemplomban a szőlősgazdák népgyűlést tartottak, állást foglalván az olasz borok kedvezményes behozatala ellen. [14]

Földművelésügyi ministeriumban enquete a gyümölcs szállítására nézve a máv. igazgatósága által kibocsátani szándékolt határozmányok ügyében. [15]

Füzfavessző-telepet létesített a földművelésügyi minister Ugocsamegyében oly célból, hogy az ottani kosárkötő háziipart nyersanyaggal el lehessen látnia a vármegyei iparfejlesztő bizottságnak, a mely eddig 75 kosárkötő előmunkást képeztetett ki. [18]

Az »Agraria« telepítési bank létesítése végett megalakult syndicatus külföldi tőkéről már gondoskodván, a részvénytársaság megalakulása és működésének megkezdése a közel jövőre várható. A magyarországi alapítók a telepítési célokra a Csáky-féle uradalmakat és a püspökladányi kincstári uradalmakat szemelték ki. [18]

Aradi Gazdasági Egyesület évi közgyűlése. [18]

Mezőgazdasági szeszfőzőtulajdonosok a Köztelekben azt a tervezetet tárgyalták, a melyet a Magyar Mezőgazdasági Szesztermelők Országos Egyesülete egy szeszértékesítő szövetkezet alakítása tárgyában kidolgozott. [19]

Az O. M. G. E. földművelési és növénytermelési szakosztályának ülésén a folyó évi sörárpakiállítással, az országos sörárpavasár s végül a czukorgyárosok kartellje s a lejáró tarifális kedvezmények ügyével foglalkoztak. [19]

Győrffy János földbirtokos Nagy-Kanizsa közelében, a Boroba pusztáján telepes községet létesít. [21]

Mosonvármegyei Gazdasági Egyesület évi közgyűlése. [22]

Halastó részvénytársaság alakult Zentán 10.000 db kétkoronás részvényvel. [22]

Aradmegyei gazdasági egyesület ülésében az ipartörvény 50. §-ának módosítása ügyével foglalkoztak. Az egyesület az idén négy gazdasági tanfolyamot tart fenn. [24]

III. Ipar, bányászat és kohászat.

A Fővárosi Iparosok Körének bankettjén résztvett a kereskedelemügyi minister. [1]

Szesz-szabadraktártulajdonosok országos értekezletén megalakították a szesz-szabadraktártulajdonosok egyesületét és elhatározták, hogy fölkerik a penzügyministert az egyharmad százalékos havi raktári apadás uiólagos engedélyezésére. [2]

Idegenforgalmunkról és iparunkról tartott Smialovszky Valér fölolvasást az Országos Iparegyesületben. [7]

Zala-Egerszegen megalakult a Zalavármegyei Magyar Iparvédő-Egyesület. [7]

Schwarz Mendel nagyszabású gőzfürésztelepe Erdélyben, Palota-Ilván megkezdte a szitakéreg- és hangszerfagyártást. [8]

Gőzfürésztelepet létesített Mitroviczán Garai Emil. [8]

Méhviaszkivonatoló és finomítógyárat létesített Meleghegyen (Gömörmege) Kovács János. [8]

két új fagyapotgyár létesült Liptó vármegyében Liptó-Ujvárott és Kis-Palugyán. [8]

Mechanikai és elektrotechnikai ipartelepét létesített Budapesten Messinger és Feldmann cég. [8]

Paszománygyárat létesít Budapesten Schwarz Fülöp bécsi gyáros. [8]

Érczlugzót létesített Felsőbányán a felsőbányai Jobbi Márkus András bányatársulat. [8]

A budapesti malmok közül csak három dolgozik teljes üzemben, a többi reducálta az üzemét, sőt többen csak 45—50%-os üzemet tartanak fenn. [8]

Háromjáratú gőzmalmot építettett Ipolyságon Lixik Frigyes. [8]

Keményítőgyárat létesít több nyitrai kereskedő Nyitrán. [8]

Iparpártoló bizottságok alakítását határozta el a debreczeni kereskedelmi és iparkamara az Országos Iparegyesület fölhívása folytán. [9]

A negyvenes évek ipari mozgalmairól Gelléri Mór előadást tartott a kereskedelmi szakműveltséget terjesztő egyesületben. [9]

A Sanitas sterilizált szikviz és fagyaltgyár r.-t. rendes évi közgyűlésén a vállalat további fentartása határozatott el. [11]

Közműhelyeknek a székes fővárosban való létesítése érdekében a kereskedelemügyi minister megindította két villamos áramfejlesztő vállalattal a tárgyalásokat. [12]

Magyar Sörfőzők Egyesületének évi közgyűlésén panaszok merültek föl az új söradótörvények ellen a miatt, hogy ezekben is csak a fiskális érdek dominál. [12]

Magyar építési vállalkozók egyesületének évi közgyűlése. [13]

Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete 1 $\frac{1}{2}$ millió koronára rúgó áruforgalmát ezentúl kizárólag hazai forrásokból szándékozik beszerezni, a mely határozatáról a kereskedelmi ministert avval a kéréssel értesítette, hogy jelölje meg azokat az érdekelt hazai ipartelepeket, a melyek e részben első sorban figyelembe jöhetnek. [13]

Az acetylen és carbídiparról, továbbá a magyar ipar fejlesztéséről tartott Berdenich Győző az Országos Iparegyesület összes szakosztályainak előadást [13]

A hazai iparpártolás érdekében a lipótvárosi kaszinó Samuel Lázár dr. indítványára elhatározta, hogy minden szükségletét, a mennyiben az országban előállítatik, kizárólag magyar ipari termékekből fedezi, hogy a választmány a tagok közt íveket köröztet oly értelmű kötelező aláírások iránt, hogy ők és családjuk szükségleteiket magyar forrásokból látják el. [14]

Országos Iparegyesület kebelében megalakult az épületbádogosok szakosztálya. [14]

Aradon asztalos- és faipari közös műhelytelep létesült, a melyben a kellően föl nem szerelt műhelylyel rendelkező iparosok a gépek használatáért fizetendő csekély díj mellett gyári módon dolgozhatnak. A műhelytelepet az aradi ipartestület szakosztálya szövetkezeti úton hozta létre. [14]

Az iparos-körben Ráth Károly fölolvasása az üzleti szellemről másutt és nálunk, továbbá Gelléri Mór előadása: A magyar nők és az iparpártolás czímén. [14]

A salgótarjáni és tatai szénbányák Olaszországból és Marseilleből nagy szénmegrendeléseket kaptak. [15]

Motor-benzin adómentességét a pénzügyminister mezőgazdasági gépek, motoros kocsik és részben elektromos világításra használt motorok üzeméhez való benzínre is kiterjesztette. [15]

A kormány megindította egy előkelő berlini céggel a tárgyalásokat egy keményítő- és szőlőcukor (glucose) gyárnak Besztercebánya környékén való fölállítására végett. [15]

Legenye-Mihályin (Zemplénmegye) petroleum-finomitót állított föl egy galicziai cég. [15]

Szappangyár létesült Zágrábban Farkas és Weisz cég alatt. [15]

Ipari szakiskolák rajztanításának reformjával, továbbá más ipariskolai ügyekkel foglalkozott az országos iparoktatási tanács. [16]

Az ország czímerének iparcikkeken való használata tárgyában a belügyminister körrendeletet bocsátott ki. [16]

Villamos mű felállítására nyert engedélyt Schul Sámuel brassói vállalkozó. [18]

Nagyszabású cipőgyárat akar a möllingi cipőgyár tulajdonosa Temesvárrott létesíteni 1.000.000 korona alaptőkével. [18]

Gépiparunk érdekében a kereskedelemügyi minister leiratot küldött a kazánvizsgáló biztosoknak és az iparfelügyelőknek, hogy a gyárosokat hazai gyártmányú vas- és gépipari cikkek használására figyelmeztesse. Feladatukká tette a minister

az iparfelügyelőknek azt is, hogy azokat a gyárosokat, a melyek az állam részéről anyagi támogatást, szállítást, állami kedvezményeket stb. élveznek, különös figyelemmel kísérik abból a szempontból, hogy beszerzéseiknél a hazai ipar termékeit előnyben részesítik-e? [18]

Bácsi ipartestület alapszabályait a kereskedelemügyi minster jóváhagyta. [18]

A zsákáraknak a jutakartell által történt fölemelése folytán a malmok és czukorgyárak egy nagy zsákgyárat fognak létesíteni. [19]

Iparos-inas-iskolák tanításiidejének ügyét tárgyalta a székesfőváros iparoktatásügyi bizottsága. [20]

Chrombörgyárat létesített Brassóban Kramner Ede brassói nagyiparos. [22]

Czukorgyár létesítését tervezi Stummer Agoston báró Vág-Szereden. [22]

Hengerműalmot létesített Aradmegye Elek nevű községében Huke Géza. [22]

Az államkincstár Rapaport Arnold dr. körmöczbányai bányáit 600.000 koronáért megvette. [22]

A rimamurány-salgótarjáni vasmű részvény-társaság Bánrévén új vaskohót létesít négy kemenczével. [22]

Czipőfelsőrész-gyárat létesített Kolozsvárott Gerő Sándor. [22]

Eisler Józsiás és fia székgyára Kassán porrá égett. Több száz munkás munkánélkül áll. Kár: 60.000 forint. [22]

Ő Felsőge megtekintette a párisi kiállításra szánt és jelenleg az Iparművészeti Muzeumban kiállított iparművészeti tárgyakat, továbbá meglátogatta Thék Endre és Jungfer Gyula ipartelepeit. [22]

A huszti fazekas- és a körtvei agyagipari iskoláknak a kereskedelemügyi minster 800 korona államsegélyt engedélyezett. [24]

Aradmegyei gazdasági egyesület ülésében az ipartörvény 50. §-ának módosítása ügyével foglalkoztak. Az egyesület az idén 4 gazdasági tanfolyamot tart fenn. [24]

A kuria kimondotta, hogy zúgkiállításoknak a kiállithatás, sőt kitüntetés kieszközlésének jutalmazása céljából készült szerződésai turpis causa okából bírói oltalomban nem részesíthetők. [25]

Új coaks-gyárat állít föl Lupényban az Urikány-Zsilavölgyi coaks-gyár részvénytársaság. [25]

Az iparművészeti állami aranyérmet a közoktatásügyi minster a jury ajánlatára Horti Pálnak adományozta. [25]

A magyar iparnak a közönség figyelmébe való ajánlásának ügyével foglalkozott a budapesti kereskedő-ifjak társulata s elhatározta, hogy ez ügyben mozgalmat indit. [25]

A m. kir. Kereskedelmi Museum az Országos Iparegyesület közreműködésével hazai ipari czikkekből kiállítások sorozatát fogja rendezni, a melynek elseje a fonó-, szövő-, ruházati és bórdíszműárú-kiállítás lesz. [27]

Rechnitz Bélának azt a javaslatát, hogy a hazai iparcikkeken kötelező legyen a »Magyar gyártmány« felírás, a budapesti kereskedelmi és iparkamara elveti. [28]

A főváros tiszti főorvos műhelyszabályrendelet-tervezetét a budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülése mellőzendőnek véleményezi. [28]

IV. Állami kedvezményekben részesített vállalatok.

Állami kedvezményeket nyertek: magyar-belga fémipargyár r.-t. patkógyártási üzeme 15 évre; rózsahegy cellulose és papirgyári r.-t. cellulose és papiripari üzeme 15 évre; a rudai 12 apostol bányatársulat kristyori foncsorozó zúzótelepe 10 évre; Schwarz Fülöp budapesti paszománygyára 5 évre; Stern és Merkel budapesti csillár villany, mótör és dynamogépgyára 5 évre; Messinger Adolf és Feldmann Gyula budapesti mechanikai és electrotechnikai ipartelepe 5 évre; Brüll Gyula liptó-ujvári fagyapotgyára 10 évre; Friedmann Bernát és fia kispalugyai fagyapotgyára 10 évre; Kovács János meleghegyi méhviasz-kivonatoló és finomítógyára 5 évre; »Jobbi Márkus András« bányatársulat felsőbányai érczlugzója 5 évre; Dub Albert kokonai üveggyára 18 évre; Solymossy Olivér és társa kolozsvári gőzgép- és gőzkazángyára 3 évre; Duldner János nagyszébeni elektromos szövőipari telepe 2 évre; a Westen P.-féle pozsonyi zománczozott edénygyára 10 évre. Schramm Kristóf győri lakk, fírnaisz és testékgyára 10 évre; ugyanennek zágrábi hulladék-földolgozó vegyigyára 5 évre; Hochmann Lajos budapesti fémbutorgyára 10 évre; kőolajfinomítógyár r.-t. brassói ipartelepe még 1 évre.

V. Közlekedés, dijszabás.

A Dunán megnyílt újból a hajózás évadja. [6]

A malmok elhatározták, hogy együttes számlára és közös költséggel refectia-irodát létesítenek Budapesten, a mely az összes vasuti szállítási díj-bonificatiókat fölveszi és azokat a malmok között egyenletesen fölosztja. [8]

A malmoknak az őrlési forgalom megszüntetése folytán beállott nehéz helyzetén segítettő a kormány több kedvezményt biztosít a malmoknak. Így vasuti kedvezményeket; a refectia nagysága a befutott út hosszúságától függ; még pedig waggonkilométerenként 20 fillér, de a maximális összeg: 75 korona. A liszt-fuvar-díj Fiuméig a földközi tenger kikötőibe szóló liszt-szállítványok után 1 koronára szállítottatott le; e kedvezmény visszaható erővel bír 1900. január 1-éig. A dunai szállítványok díjtételeinek mérséklése iránti tárgyalások még nem értek véget. A tengeri szállítás díjai sincsenek még fixirozva. [8]

A 24 órás időszámításnak a vasuti szolgálatban leendő alkalmazása érdekében fölirtak az osztrák és magyar vasutigazgatók az osztrák és a magyar kormányhoz. [9]

Az ajkai szénbányák refectiát nyertek a Bécsbe szóló szénszállítványok után. [11]

Budapest-szentlőrinczi h. é. vasut r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége 84 000' frt. Osztalék: 5 $\frac{1}{2}$ %/0. A vasutnak villamos üzemre való átalakítása folyamatban van s tavasszal be is lesz fejezve. [13]

A budapest-fiumei helyközi távbeszélőt átadták a forgalomnak. [13]

A biharmegyei telephon-hálózat mintájára Szilágyvámregye is elhatározta egy megyei hálózat létesítését. [13]

A Duna-gőzhajózási társulat javaslatot terjesztett az osztrák kormányhoz az iránt, hogy az osztrák államvasutak a maguk szállítványait Marcheggén és Bruckban ne adják át a máv-nak, hanem rakják át a társulat hajóira. [14]

A reexpeditio kedvezményében részesültek a kassai és győri árúraktarak.

Enquête a földmivelésügyi ministeriumban a gyümölcs-szállításra nézve a máv. igazgatósága által kibocsátani szándékolt határozmányok ügyében. [15]

Távíróhivatallal nem bíró helyekre szóló táviratok ezentúl egy koronáért külön kézbesítővel küldetnek el a kereskedelemügyi minister rendelete folytán. [18]

A pozsony-bécsi villamos vasut építése céljából részvénytársaság alakul 8.640.000 korona alaptőkével. [22]

Postagyűjtődék intézményét fogja a kereskedelemügyi minister életbe léptetni. Tőzsdékben és boltokban is lehet majd azután postacsomagokat és ajánlott leveleket föladni. [25]

VI. Kereskedelem.

Magyar kereskedelmi r.-t. déligyümölcs auctiója. [1]

Heller M. és társa budapesti czég engedélyt nyert a kereskedelemügyi ministertől arra, hogy 1905-ig kizárólagossági jog nélkül Budapesten gyapjuárverezéssel üzletszerűen foglalkozhassék. [8]

A tisztességtelen verseny ügyében alkotott törvénytervezetet helyesli a debreczeni kereskedelmi és iparkamara. [9]

A vasárnapi záróra délelőtti 10 órában való megállapítása iránt fordult a debreczeni kereskedelmi és iparkamara a kereskedelemügyi ministerhez. [9]

Győri kézműárúkereskedők népes értekezletet tartván, elhatározták egy szakmabeli egyület alakítását érdekeik védelme és közös elhatározások hozatala céljából. [11]

A tisztességtelen verseny megakadályozására vonatkozó törvénytervezetet tárgyalta az Országos Iparegyesület összes szakosztályai. [15]

Friss élesztőnek üzletről-üzletre való kinalása nem házalás a kereskedelemügyi minister rendelete értelmében. [18]

Ingatlanok forgalmának és kereskedelmi ügyleteknek közvetítésével foglalkozó ügynökök egyesülete a kereskedelmi ministerhez annak kimondása iránt fordult, hogy az ügynökök köteleztessenek iparigazolvány váltására, az ő együletükbe való belépésre; állapittassék meg az »ügynök« czim használati jogosultsága, végül, hogy az ügynöki működés és díjazás szabályoztassék. A minister ez ügyben a kamarákat véleménynyilvánításra hívta föl. [18]

Kézműárú-szokványok megállapítása tárgyában a magyar kereskedelmi csarnok már 1896-ban fölterjesztést intézett a kereskedelmi ministeriumhoz, a hol azonban ez ügyben csak most szándékoznak állást foglalni. A kereskedelemügyi

minister beküldötte valamennyi kereskedelmi és iparkamarának ezeket a szokványokat véleményezés és ily értelmű jelentés czéljából, hogy vajjon a szokványok közül melyek azok, a melyek már eddig is érvényes kereskedelmi szokást képeztek. [18]

Tényleges házalással foglalkozó valóságos felsővidéki házalók hetivásárlátogatása tárgyában rendeletet bocsátott ki a kereskedelemügyi miniszter. [18]

A csomagokban árult cikkek mennyiségtartalmának helyes megjelöléséről szóló törvény végrehajtási rendeletét tárgyalta az Országos Iparegyesület egyetemes ülése. [20]

Az árúrészletügyi törvényjavaslat ügyében beérkezett véleményes jelentéseket a kereskedelemügyi miniszter a saját álláspontjának közlése mellett az igazságügyi miniszternek küldötte meg. [25]

A kézalatti kincstári zabszállítások ügyében Sándor Pál kamarai tag interpellált a budapesti kereskedelmi és iparkamarában. Sensatios leleplezések Ugron Gáborról és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezetéről. [28]

A tisztességtelen verseny elleni törvénytervezet ügyében a kamara irodája által készített véleményt a budapesti kereskedelmi és iparkamara Del-Medico Ágost kam. tag módosításával magáévá tette. [28]

VII. Tőzsde, pénzintézetek.

Osztrák-magyar bank közgyűlésén a főtanács új magyar tagjaivá megválasztottak: Deutsch Sándor, Mechwart András és Josipovich Géza. Kautz Gyula dr. főkormányzó bejelentette lemondását. [5]

Temesvári néptakarékpénztár r.-t. 150.000 korona alaptőkéjét 250.000 koronára emeli föl. [8]

Osztrák-magyar bank a bank-kamatlábát 5°/o-ról 4¹/₂^o/o-ra szállította le. [6]

A fővárosi bankok elhalasztott közgyűlése megtartatott, 58 részvényes jelenlétében és 1243 részvény letételével. Fölszámolás elhatároztatott. A részvények 70 frtjával váltatnak be. Kisebbség óvást emelt. [11]

Nagykőrösi Népbank 200.000 korona összegű alaptőkéjét újabb 1000 darab részvény kibocsátásával 400.000 koronára emeli fel. [13]

Osztrák-magyar bank szegedi fiókja használatára díszes palotát épített. [13]

Lugoson az odaváló és környékbeli görög-katholikus papság 100.000 korona befizetett alaptőkével bíró oláh pénzintézet kezdi meg működését *Poporul* cég alatt, mert az ott 10 év óta működő másik oláh pénzintézet már túl van halmozva teendőikkel. [13]

A magyar országos központi takarékpénztár r.-t. vezérigazgatóul Schmidt József kereskedelemügyi államtitkárt választotta meg. [15]

Nagykőrösi népbank r.-t. 200.000 koronás alaptőkéjét 400.000 koronára emeli föl. [15]

Torontálmegyei takaré- és hitelbank r.-t. részvénytőkéjét 100.000 forintról 200.000-re emeli föl. [15]

Weisz Berthold orsz. képviselő a már 23 év óta viselt tőzsdetanácsosi állásáról lemondott. [18]

A budapesti leszámoló-egyletben az 1899. évben 12 intézet vett részt. A kölcsönös kicserélésre hozott váltók, chequek és utalványok összege 317 millió forint volt. A leszámolási forgalom 11·29°/o-kal emelkedett. [25]

VIII. Mérlegek, osztalékok.

Első magyar iparbank 1899. évi tiszta nyeresége: 181.367 frt. Osztalék: 10 frt (6¹/₂^o/o) [1]

Magyar országos központi takarékpénztár 1899. évi tiszta nyeresége: 793.956 frt az 1898-iki 770.109 frttal szemben. Osztalék: 40 frt. [1]

Kereskedők és iparosok banktársasága m. sz. 1899. évi tiszta nyeresége: 8223 frt. Osztalék: 6°/o. [1]

Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség: 2,735.694 frt. Osztalék: 425 frt. [3]

Budapesti takarékpénztár és országos zálogkölsön r.-t. évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség: 419.052 frt. Osztalék: 12 frt (6° o). [3]

Budapesti kisiparosok takaré- és kölcsönegylete m. sz. évi közgyűlése. Tiszta nyereség: 34.720 korona. Osztalék: 5°/o. [6]

Salgó-Tarjáni kőszénbánya r.-t. tiszta nyeresége: 1,291.599 frt. Osztalék: 17 frt (17°/o). [6]

- Belvárosi takarékpénztár r.-t. évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség 225.423 frt. Osztalék: 6 frt (6°/o) [6]
- Szegedi légszusz r.-t. 900.000 frt alaptőke mellett csak 8926 frt tiszta nyereséget mutatott föl 1899-ben. [8]
- A Budafoki vízvezeték r.-t. 400.000 korona alaptőke mellett 1899-ben 2350 korona tiszta nyereségre tett szert. [8]
- A »Hungária« műtrágya, kénsav és vegyi ipar r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 262.518 frt. [8]
- A Borsod miskolci gőzmalom r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 152.139 frt. Osztalék: 10°/o. [8]
- A Temesvári I. gyufa, kocsikenőcs és vegytechnikai gyár r.-t. négy millió korona alaptőke mellett 31.172 korona tiszta nyereséget mutat föl 1899-ben. [8]
- A szolnoki »Hungária« gőzmalom r.-t. 1899. évi üzleteredménye alapján 5°/o-os osztalékot fizet. [8]
- A Bantlin-féle vegyi gyárak r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 265.717 frt. [8]
- Az »Első temesvári szeszégető és finomító r.-t.« 1899. évi mérlege 74.492 frt tiszta nyereséget mutat föl egy millió frt alaptőke mellett. [8]
- A Danubius-Schoenichen-Hartmann egyesült hajó- és gépgyár r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 142.642 frt (1898: 24.006 frt). Osztalék: 3°/o. [8]
- »Sanitas« sterilizált szikviz és fagyaltgyár és szikvizgyárakat berendező r.-t. 1899. évi mérlege 151.360 frt veszteséggel zárul. [8]
- Budapest Lipótvárosi Takarékpénztár évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség: 80.311 frt. [11]
- Szeged-csongrádi takarékpénztár 1899. évi tiszta nyeresége: 30.241 frt. Osztalék: 100 frt (20°/o). [11]
- Általános Waggonkölcsönző-Társulat évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség: 651.537 korona. Osztalék: 70 korona. [12]
- Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége 1,162.736 frt. Osztalék: 62 frt. [12]
- Budapest-szent-lőrinczi h. é. vasut r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 84.000 frt. Osztalék: 5¹/₂^o/o. A vasutnak villamos üzemre való átalakítása folyamatban van s tavasszal be is lesz fejezve. [13]
- Budapesti általános villamossági r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 557.886 korona. Osztalék: 12 korona. (6°/o.) [13]
- Felsőmagyarországi bánya- és kohóművek r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 349.650 korona. Osztalék: 12 korona. (6°/o; 1898-ban 5¹/₂^o/o.) [13]
- Magyar általános takarékpénztár r.-t. tiszta nyeresége: 200.152 frt, a mi az alaptőke 10°/o kamatoztatásának felel meg. Osztalék: 18 frt. (7²/₁₀^o.) [13]
- A hazai szövetkezetek központi hitelszövetkezete m. sz. 1899. évi tiszta nyeresége: 30.806 frt. [15]
- Központi váltóüzlet r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 22.627 frt. Osztalék: 50 forint. (5°/o.) [15]
- Hazai bank r.-t. évi közgyűlése. Tiszta nyereség: 595.670 frt, a mi a részvénytőke 11°/o kamatoztatása és 57.982 frttal kedvezőbb az 1898. évi nyereségnél. Osztalék: 6 frt. [15]
- Első magyar gyapjúmosó és bizományi r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 76.807 forint (1898-ban 43.837 frt). Osztalék: 34 frt (1898: 28 frt). [15]
- A Bankegyesületi váltóüzlet r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége 40.091 forint. (1898: 214.151 frt veszteség.) [15]
- Fiumei kereskedelmi bank r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 106.318 korona. [15]
- Pesti könyvnyomda r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 53.190 frt. (1898: 43.375 forint.) Osztalék: 80 frt. [15]
- »Unio« gőzmalom r.-t. (Eger) 1899. évi tiszta nyeresége: 200.000 korona. Osztalék: 10°/o. [15]
- Behozatali és kiviteli r.-t. (Fiume) 1899-ben 12.187 frt veszteséget ért el. [15]
- Magyar dohánykereskedelmi r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 257.063 frt. [15]
- Első magyar sertéshizlalo r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 53.825 frt. (1898: 63.037 frt.) [15]
- A Forgalmi bank r.-t. (Fiume) félmillió alaptőke mellett 1899-ben 75.940 frt tiszta nyereséget ért el. Osztalék: 10°/o. [15]
- Egyesült nagyváradai László és Hunyady gőzmalom r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 42.725 frt. [15]
- Magyar országos központi takarékpénztár r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 793.956 frt. Osztalék: 40 frt. [17]

Pesti magyar kereskedelmi bank r.-t. évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség: 6,772.476 korona (1898-ban: 6,459.049 korona), a mi a tőke 22⁵⁷/₆-os kamatoztatásának felel meg. Osztalék: 150 korona (15⁰/₀), 10 koronával több az 1898. évinél (1898-ban 14⁰/₀). Egy interpellatióra Lánczy Leo elnök kijelentette, hogy a bank igazgatósága jelenleg nem foglalkozik a tőkeemelés kérdésével. [17]

Budapesti önszegélyző takarékpénztár m. sz. 1899. évi tiszta nyeresége: 19.769 korona. Osztalék: 5⁰/₀. [18]

Budapest-Józsefvárosi bank m. sz. 1899. évi tiszta nyeresége: 14.912 korona. Osztalék: 5⁰/₀. [18]

A postatakarékpénztár 1899. évi forgalma kedvező volt. Betevők száma 13⁰/₀-kal emelkedett. Betétek összege: 12,836.288 forint. Tiszta megtakarítás: 1,164.891 frt (60⁰/₀-kal több, mint 1898-ban). Cheque- és clearing-forgalom emelkedett. Összforgalom 1 milliárd frtnál több (80 millió frttal több, mint 1898-ban). Főlöslég 401.250 frt. [18]

Pesti Viktoria-gőzmalom r.-t. évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség: 117.190 frt. Osztalék: 10 frt (1898-ban 8 frt). [20]

Esztergom-szászvári kőszénbánya r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 89.239 frt. Osztalék: 5 frt (5⁰/₀). [22]

Magyar leszámítoló és pénzváltó bank r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 1,289.984 frt, a mi az alaptőke 8⁶/₀-os kamatoztatásának felel meg. Osztalék: 14 forint (7⁰/₀) [22]

Magyar általános takarékpénztár r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 200,152 frt. Osztalék: 18 frt (9⁰/₀). A még forgalomban levő 1000 db. alapítójegy szelvénye: 1.85 frtban állapított meg. [22]

A malomipar r.-t. mérlege 1399-ben 10.759 frt veszteséggel zárul. [22]

Kábelgyár r.-t. (Pozsony) 1899. évi tiszta nyeresége: 143.610 frt. Osztalék: 18 frt (9⁰/₀). [22]

Kőszénbánya s téglagyár-társulat Pesten. 1899. évi üzletévében elért nyereségéhez mérten az idén 30 korona osztalékot fizet (150⁰/₀) a tavalyi 22 frtos osztalékkal (220⁰/₀) szemben. [22]

Magyar forgalmi bank m. sz. 1899. évi tiszta nyeresége: 8937 korona. [22]

A Lechner rákosi téglagyár r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége: 4912 forint (1898-ban: 69.197 frt). Osztalék: 2 frt. [22]

Magyar leszámítoló és pénzváltó bank 1899. évi tiszta nyeresége: 1,289.984 forint (3078 frttal kevesebb az előző évinél). Osztalék (mint tavaly) 14 frt (7⁰/₀). [25]

Magyar ipar- és kereskedelmi bank 1899. évi tiszta nyeresége. 1,812.718 korona (141.186 koronával több az előző évinél). Osztalék: 12 frt (6⁰/₀). [25]

Magyar általános hitelbank 1899. évi tiszta nyeresége: 1,828.046 frt (9504 forinttal több az előző évinél). Osztalék: 18 frt (9⁰/₀). [25]

Budapesti bankegyesület r.-t. évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyeresége: 450.774 frt, a mi az alaptőke 7¹/₂⁰/₀-os kamatoztatása. Osztalék: 6 frt (6⁰/₀). [28]

Magyar jég- és viszontbiztosító r.-t. évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség: 486,414 korona. Az 1. számú szelvény 8⁰/₀-kal, 16 koronával váltatik be. [28]

IX. Főlszámolások, fizetési nehézségek és csődök.

A Holzspach A. fiai cég hitelezői megegyeztek abban, hogy a cég vagyona békés felszámolás útján értékesíttessék és a hitelezők közt — zálogjogilag biztosított követeléseik tekintetbe vételével — követeléseik arányában osztassák szét. [4]

Hazánk árpakivitelének egyik legnagyobb lebonyolító cége: Bayerthal és Levy Fiumében — liquidál. [7]

Győrszentmárton és vidéke takarékpénztár r.-t. főlszámolását határozta el a r.-t. közgyűlése. [8]

Löwy Ignác peczeszőllői évenként 15.000 hektoliter sört előállító sörgyári cég 400.000 korona passívával fizetéseképtelen lett és moratoriumot kér. A gyár és berendezése állítólag 600.000 korona értéket képvisel. [13]

A soproni sörfőző- és malátagyár r.-t., mely 4.000 frt tőkével alakult meg, fizetési zavarokkal küzd, a melyek okául az új söradótörvényt említik. [14]

Herzog Miksa budapesti bornagykereskedő 22.000 korona passívával fizetéseképtelen. [14]

Gutfreund és Gertler gépkereskedő cég 150.000 korona árútartozással fizetéseit beszüntette. [15]

Mendelsohn J. Gyula építési vállalkozó egy millió forint passívával fizetéseképtelen. [15]

A bécsi osztrák ajtó- és ablakfa gyári r.-t. Aradmegye Nadas községében levő telepe fölszámol. [15]

A király sörfőző felmerült üzleti nehézségei leküzdettek és a gyár már megteszi a jövő söridényre a szükséges előkészületeket. [17]

Braun Dávid és testvére kézműárú-nagykereskedő cég ellen csődöt kértek. [18]

Pollacsek M. építővállalkozó nagy hitelmegvonások folytán újból fizetéseképtelen. [22]

Stern és Merkl csillárgyár 250.000 korona passívával fizetéseképtelen. A cég ellen egy bank és egy nagykereskedő csődöt kértek. [18]

Első magyar üveggyár r. t. közgyűlése. A napirenden a fölszámolás elhatározásának a kérdése is szerepel. [25]

X. Vállalkozói egyesületek, cartellek, áremelések.

A petroleum-kartell elhatározta, hogy a petroleumot ezentúl csakis hónapról-hónapra bocsátja áruba. [1]

A ceresin-gyárosok a paraffin jelentékeny megdrágulására tekintettel fölemelték a ceresin árát 100 kilonként 12 koronával. [1]

Az osztrák és magyar gyertyagyárosok négy koronával emelték a gyertya árát 100 csomagonként a 500 gramm. Ugy szintén a szappan árát is métermázsánként négy koronával. [1]

Szállítványozók budapesti egyesülete megalakult. [2]

A horganybádóg árát métermázsánként egy koronával emelték az osztrák-magyar cartellált horgany hengerművek. [2]

A budapesti zsákkölcsönzők értekezletén a jutaárak tetemes drágulására tekintettel zsákkölcsöncartellról tárgyaltak. [2]

Budapesti dobozgyárosok megállapodásra jutottak a dobozok árainak fölemelésére nézve. [2]

Az enyvgyárosok a nyerstermények hiányára és a termelési költségek emelkedésére tekintettel elhatározták, hogy az enyv árát métermázsánként két koronával drágábcán árusítják. [3]

Több jelentékeny ipari szeszgyáros megállapodott a szesz elárusításának egységes szabályozására nézve. A mezőgazdasági szeszgyáraknak e cartellbe való belevonása iránt lépések vannak folyamatban. [6]

A rúdvas árát métermázsánként 50 krral, a kovácsoltvas árát pedig még jelentékenyebben szállították le az osztrák vasművek. [6]

A borax árát a vegyészeti gyárak a különböző relatiókhöz képest 1—2 koronával emelték föl. [8]

A chlorcali árát 10⁰/₀-kal emelték a vegyi gyárak, a karbolsavét pedig teljes 100⁰/₀-kal, tekintettel arra, hogy »Anglia kiviteli tilalmat bocsátott ki a carbolsavra, tehát az angol verseny nem zavarhatja meg a piaci conjuncturákat.« [8]

Az osztrák gyárak 21¹/₂ koronáról 19¹/₂ koronára szállították le a vastartók árát. [8]

Magyar vasművek és gépgyárak országos egyesülete a nyersvasnak, a szénnek és a coaxnak tetemes megdrágulására tekintettel elhatározta, hogy a vasöntvények ára 100 kgkint 2 frttal emeltessék. [9]

A pamutfonal árát a gyárak angol fontonként 2—3 fillérrel fölemelték. [11]

Egy újonnan keltezett magyar sárgarézárúgyár (Weisz Manfréd gyára) nem akarván a rézcartellbe lépni, továbbá a cartellhez tartozó egy másik nagy gyár bejelentvén a cartellből való kilépését, a rézcartell vezetősége a cartellt föloldottnak jelentette ki. Mozgalom indult meg a cartellnek új alapon való megalakítására, a mely a sárgaréz árát a cartellbe nem tartozó gyárak szabta áraknál jóval alacsonyabban fogja megállapítani. [14]

A petroleum kartell ügyében Tóth János interpellatiója. [13]

A fővárosi papirkereskedők tekintettel a papirgyárak áremelésére a magyar kereskedelmi csarnokban elhatározták, hogy körözvényben tudatják majd a közönséggel azt, hogy ők is emelni kénytelenek a papir árát. [17]

A cartellált keményítőszirup-gyárak a szirup árát métermázsánként 2 koronával felemelték. [18]

Az üvegárúk árát a magyar és osztrák üveggyárak felemelték és pedig a fuvott üvegét 5⁰/₀-kal, a solin-üvegét 3 koronával ládánként, a sok üvegét kötegenként 10 fillérrel. [18]

A zsák áraknak a jutacartell által történt tetemes fölemelése a magyar zsák-

nagyfogyasztókat, a malmokat s a czukorgyárosokat arra indította, hogy hazánkban egy nagy zsákgyárat létesítsenek. [18]

A drainage-cső árát a gyárak métermázsánként 1 frttal — 9¹/₂ frtról 10¹/₂ frtra fölemelték. [18]

Debreczeni fűszerkereskedők üdvözlő levelet intéztek Tóth János dr. országgyűlési képviselőhöz, a petroleumcartell ügyében való interpellálásáért. [19]

A kartellügy tanulmányozásával a kereskedelemügyi miniszter Ráth Zoltán kassai jogakadémiai tanárt bizván meg, Ráth dr. tanulmánya eredményének első részét, mely a kartellek fajai, szervezete, fejlődése, célja, jellege, hatása és a cartell politika vezérével foglalkozik, már beterjesztette. [25]

Az osztrák és magyar hajlitott fa-butorgyárosok elhatározták, hogy gyártmányaik árát 5—10⁰/₀-kal fölemelik. [28]

XI. Szövetkezetek.

Az országos központi hitelszövetkezetnek a kereskedelemügyi miniszter köszönetét és elismerését fejezte ki ügybuzgó és kezdeményező munkásságáért. [1]

Biztosítási üzletszerzők országos szövetsége megalakult. [1]

Az Országos központi hitelszövetkezet kötelékébe ez év elején 290 új és 405 régibb szövetkezet tartozik, ebből iparos szövetkezet: 19. [8]

Tejszövetkezetek alakultak Ó-Becsén, Ó-Kanizsán és Temerinben. [8]

Magyar köztisztviselők fogyasztási szövetkezete 1¹/₂ millió koronára rúgó áruforgalmát ezentúl kizárólag hazai forrásokból szándékozik beszerezni, a mely határozatáról a kereskedelmi ministert avval a kéréssel értesítette, hogy jelölje meg az érdekelt hazai ipartelepeket, a melyek első sorban figyelembe jöhetnek. [13]

Aradon asztalos- és faipari közös műhelytelep létesült, a melyben a kellően föl nem szerelt műhelylyel bíró iparosok a gépek használatáért fizetendő csekélydíj mellett gyári módon dolgozhatnak. A műhelytelepet az aradi ipartestület faipari szakosztálya szövetkezeti uton hozta létre. [14]

Gyöngyösmelléken (Somogym.) hitelszövetkezet alakult 73 taggal, 163 üzletrésszel és 8150 korona alaptőkével. [15]

Nagy- és Kis-Bákán (Szabolcsmegye) hitelszövetkezet alakult 86 taggal, 137 üzletrésszel és 6850 korona alaptőkével. [15]

•Bellus és vidéke hitelszövetkezet» czéggel szövetkezet alakult 71 taggal, 78 üzletrésszel és 3900 korona alaptőkével. [15]

Géresen (Szatmárm.) hitelszövetkezet alakult 103 taggal, 186 üzletrésszel és 930 korona alaptőkével. [15]

»Olasz-Liszka és vidéke hitelszövetkezet» czéggel Zemplénmegyében szövetkezet alakult 40 taggal, 101 üzletrésszel és 9350 korona alaptőkével. [15]

Korlátkö és vidéke hitelszövetkezet czéggel szövetkezet alakult Nyitra- megyében 65 taggal és 3250 korona alaptőkével. [15]

Ipari hitelszövetkezet alakult Szatmárnémetiben 63 taggal, 146 üzletrésszel és 5840 korona alaptőkével. [15]

»Trencsón-Tepla és vidéke hitelszövetkezet» czéggel szövetkezet alakult 67 taggal, 166 üzletrésszel és 5300 korona alaptőkével. [15]

Somogy-Apátiban hitelszövetkezet alakult 200 taggal, 320 üzletrésszel és 1600 korona alaptőkével. [15]

Kraszna-Bélteken (Szatmármegye) hitelszövetkezet alakult 88 taggal, 183 üzletrésszel és 9150 korona alaptőkével. [15]

Szalókán (Szabolcsmegye) hitelszövetkezet alakult 18 taggal, 40 üzletrésszel és 2000 korona alaptőkével. [15]

Lakócsán (Somogym.) hitelszövetkezet alakult 68 taggal, 160 üzletrésszel és 8000 korona alaptőkével. [15]

Piskitelepen (Hunyadm.) hitelszövetkezet alakult 79 taggal, 112 üzletrésszel és 5600 korona alaptőkével. [15]

Felső-Szúcson (Trencsénm.) hitelszövetkezet alakult 42 taggal, 66 üzletrésszel és 3300 korona alaptőkével. [15]

Mezőgazdasági szeszfőzőtulajdonosok a Közteleken, azt a tervezetet tárgyalták, a melyet a magyar mezőgazdasági szesztermelők Országos Egyesülete egy szeszértékesítő szövetkezet alakítása tárgyában kidolgozott. [19]

Gazdák Biztosító szövetkezete végrehajtó bizottságának ülése. [21]

Szepes-Jakabfalun és Durándon (Szepesmegye) hitelszövetkezetek alakultak. [22]

Keresztény szövetkezetek országos központja szövetkezetté alakult át. 103

fogyasztási szövetkezet tartozik e központ kötelékébe. Egy-egy üzletrész ára 100 korona. [22]

Pozsonymegyei gazdasági egyesület fogyasztási szövetkezetek alakítását határozta el. [24]

XII. Munkásügy, socialpolitika.

Pest-Szentistván községi választásainál a socialista jelöltek megbuktak. [1]

Thék Endre butorgyárában a főlhuzó gép leszakadván, két fiatal munkás lezuhant és összezúzódott. [2]

A budapesti vas- és fémmunkások nyilvános ülése, a jelenlegi gazdasági és politikai rendszert tárgyalta. [4]

Magyarországi munkások rokkant- és nyugdíjegylete választmányi ülésén bejelentették, hogy 1900. januárjában a tagok száma 500-zal szaporodott; Kis-Garamon a 41-ik fiók alakult 324 taggal; Piskin pedig a 42-ik fiók. A kereskedelem-ügyi ministertől portomentességet fognak kérni levelezésük részére. [4]

A budapesti épület- és műlakatos-munkások nyilvános ülésén a betegsegélyzőpénztár alapszabályainak módosításával és a szervezkedés kérdésével foglalkoztak. [4]

Kis-Kun-Félegyházán nyilvános socialdemokrata ülés, a melyen a nép, a kisgazdák és a kisiparosok helyzetével foglalkozva állást foglalt az általános választási jog behozatala mellett [4]

Strike-ba léptek a Klein D. budapesti czég munkásai, mert a czég tulajdonosa egy 10%-nyi munkabér-javítás iránt beadott kérelmüket megtagadta. [6]

A tisztviselők helyzetének javítása érdekében mondott beszédet a képviselőházban Hegedüs Lóránt orsz. képviselő. [7]

Az osztrák államvasutak resiczai vastelepein 2000 munkás beszüntette a munkát. Ok: az üzemekben nemrég 10%-ot vontak le a bérükből s az igazgatóság most újból 10%-ot akart belőlük levonni. Cél: a társaság vonja vissza a bérlevonást. [8]

Agrársocialistikus községi képviselő- és előljáró-jelöltek választattak meg nagy többséggel Bács-Katymáron.

A resiczai vasművekben a strike-oló munkások száma egyre nő és már meghaladja a 3000-et A bányász-munkások deputatiója fölkereste a társaság Budapesten tartózkodó igazgatóját, kérvén őt a bérlevonások hatályon kívül helyezésére. Az igazgató megtagadta a kérés teljesítését. [10]

Ujvidéken nem engedte meg a rendőrkapitány a munkások által rendezni kívánt népgyűlésnek a megtartását, mert a gyűlés szónokai nem akarták tartandó beszédek kéziratát a rendőrségnek előzetesen bemutatni. [11]

A brassói asztalos munkások szakegyletének alapszabályait jóváhagyta a belügyminister, a melyek alapján végleges alakuló ülést tartottak. [11]

Brassói pékmunkások nyilvános ülése. [11]

A Barcs és környékbeli munkások nyilvános népgyűlésén a kisiparosok és kisgazdák helyzetével és az általános és titkos választási jog kérdésével foglalkoztak és egy önképző-egyletet alakítottak. [11]

A képviselőházban az országgyűlés tételénél vita indult meg a választói jog kiterjesztése ügyében. Kossuth Ferencz határozati javaslatot nyújtott be a választókerületek és a census arányosítása iránt, kéri továbbá a fuvardíjak eltörlését, a községenkinti titkos szavazást és a választói jog nagymértékű kiterjesztését. Barabás Béla, Buzáth Ferencz, Polónyi Géza, Marjay Péter és Holló Lajos pártolják a javaslatot. A ház azonban a miniszterelnök felszólalására — a ki a föl-sorolt bajok fenforgását elismeri ugyan — a javaslatot nem fogadja el. [12]

Brassói kádárok munkás-szakegyletének évi közgyűlése. [12]

A resiczai strike-oló munkások és az igazgatóságközt megindultak a tárgyalások. Munkások követelése: vasárnapi munkaszünet, 10 órai munkaidő, az accordmunka megbecsülésére szakmunkásokból álló jury, 3 évi szolgálat után 160 fillér bérminimum; gépgyári munkások és szerkovácsok az alapbér 50%-át pótlékul, a kovácsok napibérük 15%-kal való fölemelését és alapbérük 80%-át pótlékul, a bádogkohómunkások 100%-ot pótlékot követelnek és tisztességes bánásmódot. Az igazgatóság nem akarja teljesíteni e kérelmeket. [13]

A vidéki nyomdászsegédek strikeja Beszterczebányán, Esztergomban, Győrött, Nagy-Enyeden, Nagy-Kanizsán, Ungvárt, Szamos-Ujváron, Ujvidéken, Kecskeméten, M.-Szigeten, Nagy-Károlyban, Aradon, Félegyházán, Szigetváron, Székesfehérváron és Miskolczon a 9 órai munkaidő és a béremelés elérésével végződött. 9 órai munkaidő már megvolt s így csak béremelést értek el a következő helye-

ken : Eperjes, Szegzárd, Szászváros, Szabadka, Lócse, Lugos, Nagy-Szeben, Kolozsvár, Kassa, Brassó, Debreczen és Selmeczbánya. [13]

Korú gyermekeknek korcsmázását tilalmazó rendeleteket küldött Pestmegye az összes községeknek, a melyek értelmében gyermekeknek még oly ürgy alatt sem szabad korcsmába menniök, hogy szüleik számára bort hozzanak. [14]

Sociálpolitikai feladatainkról és azoknak a közigazgatás tényezői részéről való elhanyagolásáról beszélt Mezössy Béla a képviselőházban a belügyi költségvetés tárgyalása alkalmával. [16]

A szatmári sociáldemokraták népgyűlés tartására vonatkozó bejelentését az ottani polgármesteri hivatal nem vette tudomásul, mert, »a megbeszélésre kijelölt tárgyak már azelőtti üléseken megvitattattak s így az újabb tárgyalás céltalan volna, azonkívül a részvevőket kereseti foglalkozásuktól vonná el«. [17]

Szegedén a munkások népgyűlést tartottak az általános választói jog s a munkásvéd-törvények tárgyalása céljából. [18]

Budapesti építőmunkások a betegsegélyezés ügyének megbeszélése céljából ülést tartottak. [18]

Budapesti kárpitossegédek nyilvános gyűlése a szervezkedés kérdésével foglalkozott. [18]

Ó-Budai munkás olvasóköri rendkívüli közgyűlése. [18]

Betegsegélyző-pénztári ügyekkel, továbbá a szervezkedés kérdésével foglalkoztak nyilvános ülésen budapesti kőműves-, ács- és kőfaragó-munkások. [18]

A pécsi socialdemokrata-párt népgyűlése a gazdasági átalakulást tárgyalta. [18]

Ujpesti munkások nagy népgyűlést tartottak, a melyen a nép politikai és gazdasági helyzete, valamint a szervezkedés ügye szerepelt a napirenden. [18]

Nyilvános népgyűlés a parlamentnek a választói jog kiterjesztése ügyében elfoglalt álláspontja tárgyában. [19]

Általános választási jogot sürgetett Visontai Soma a képviselőházban, mire a miniszterelnök kijelentette, hogy ez időszerint a választói jog kiterjesztéséről még diskutálni sem lehet. Ezután Molnár János a néppárt nevében is kijelentette, hogy ők csak elvben híveik az általános választási jognak. [22]

Strike-be léptek az Első Magyar Gazdasági Gépgyár összes munkásai. Oka : az igazgatóság a régi és kedvelt öntő mestert elbocsátotta és ennek utódja az accordberek leszállításával kezdte meg működését. [23]

A kereskedelemügyi miniszter a magyarországi munkás-szakegyleti első országos congressusának végrehajtó bizottságához küldött leiratban kijelentette, hogy intézkedett az iránt, hogy az iparfelügyelői vizsgálatok ideje a munkaadókkal előzetesen ne közöltessék ; az építkezéseknek munkásvédelmi szempontból való ellenőrzése céljából pedig országos szakfelügyeletet létesített. [24]

A nemzeti demokrata munkáspárt képtelen lévén házbért fizetni, összes ingóságai elárvereztettek. [24]

Az óbudai socialdemokrata pártszervezet állást foglalt a socialistapárt, congressus mellett. [25]

A budapesti fehérnemű-tisztító munkások és munkásnők szakegyletének rendes évi közgyűlése. [28]

A fővárosi tiszti főorvos műhelyszabályrendelettervezetét a budapesti kereskedelmi és iparkamara mellőzendőnek véleményezi. [28]

Vágó József.

Közgazdasági irodalmunk.

1886—1900.

III. Közlemény. (K—L.)

Közli: *Barcza Imre.*

- Kádár Lajos**: Az iparszakoktatás a temesvári kiállításon. Temesvári iparszakoktatás ért. 1891.
- Kállay N. Miklós**: Iparosságunk fejlődésének nehézségei. Deési iparisk. ért. 1889.
— Néhány szó hazai iparunk érdekében. Deési alsófoku iparisk. ért. 1888.
- Kálmán Miksa**: A magyar jobbágy viszonya a földesurhoz és államhoz 1514—1600. Budapest, 1887.
- Kálnoki Henrik**: A kötelező koronaérték. A valutaszabályozás népszerű kitéje. Budapest 1900.
- Kampis János dr.**: A községek rendezésének alapkérdései. Budapest, 1899.
- Kanyari**: Az állatbiztosításról. Budapest, 1891.
- Káplány Géza**: Az erdélyi birtokrendezési eljárásról. Budapest, 1883.
- Karácsony János**: Békés vármegye története. Budapest, 1896.
- Károlyi Sándor gróf**: A telepítés kérdéséhez. Budapest 1900.
- Kassai, A** — kereskedelmi és iparkamara jelentése a kamarai kerület gazdasági, ipari és forgalmi viszonyairól. Kassa, 1886—96.
- Kasza József**: Iparosaink teendői az iparoktatás terén. Batonyai iparisk. ért. 1889.
- Katona Mór**: A magyar család hitbizománya. Budapest, 1894.
- Kautz Gyula**: Roscher Vilmos és a történelmi módszer a közgazdaságtudományban. Emlékbeszédként felolvasta a M. Tud. Akad. 1896. október 22-iki ülésén.
— Az ausztriai birodalom statisztikája. Budapest, 1895.
— Nemzetgazdaság és pénzügytan I. Budapest, 1890. (II és III. kötet, 1881. és 1885.)
— Smith Ádám élete és művei, Budapest 1892.
- Keglevich István gróf**: Műiparunk és lakberendezések tárlata 1892-ben. Budapest, 1891.
- Kelemen Géza**: Közgazdasági képek nyugat-Európából. Budapest, 1900.
- Keleti Károly**: Hivatalos jelentés a budapesti 1885-iki országos általános kiállításról. Budapest, 1886.
— Magyarország népességének élelmezési statisztikája fiziológiai alapon. Bpest, 1887.
- Kellemen Károly dr.**: A sümegi községi reáliskola története. 1857—1895. Sümeg 1896.
- Kemény L. ifj.**: Kassa város régi számadáskönyve 1431—1533. Budapest, 1892.
— Abauj-Torna vármegye az Árpádok alatt. Kassa, 1888.
- Kenessey Kálmán**: Néhány szó a rajnai hajózásról. Budapest, 1890.
- Kenéz Béla**: Tíz év múltán, visszapillantás a gazdasági viszonyokra az Alföldön. Budapest, 1893.
- L. Kreutzer Béla.**
- Kerekes Gy.**: A kereskedelem története, tekintettel hazánkra. Budapest, 1896.
- Kereskedelmi és iparkamarák**, A magyar — keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850—96. Budapest, 1896.
- Keresztes János**: Az agrárkérdés közoktatásügyi szempontból. N.-Szt.-Miklós. 1836.
- Kerpely A.**: Ezredéves bányászati, kohászati és geológiai kongresszus. Budapest, 1896.
- Kimutatás**, Sóladási statisztikai — 1895. évre. Budapest, 1896.
- Kimutatása a Királyhágón innen fekvő vármegyékben a választói jogosultság alapját képező földadó-minimumokról.** Budapest 1893.

- Kimutatása, A mezei munkát és munkásokat keresők** — Az 1897. év elején meg-
ejtett hivatalos összeírás alapján. Budapest, 1897.
- Kimutatások, statisztikai** — a magyar korona országainak külkeresk. forgalmáról
1888—1897. Budapes, 1898.
- Kincstári közalapítványi, továbbá az egyházi és szerzetesi nagyobb birtokok terü-
letének és művelési ágak szerinti megoszlásának kimutatása.** Budapest, 1896.
- Király János: A pozsonyi nagy dunai vám- és védjog története.** Pozsony. 1890.
— Pozsony város joga a középkorban. Budapest, 1894.
- Király Pál: Opulum története.** Kolozsvár, 1898.
— Gyulafehérvár története. Gyulafehérvár, 1892.
- Király Péter: A magyar nemzet pusztulása.** Budapest, 1898.
- Kiss Sándor: Kereskedelmi szakoktatás.** Kolozsvári keresk. akad. ért. 1888.
- Kivitele, Magyarország** — gabona, hüvelyes veteményekben, 1890—92. Budapest, 1892.
- Klein Jakab: Ipari szakoktatásunk legégetőbb szükségletei.** Temesvári iparisk. ért. 1886.
- Klein Samu: Dobsina és ipara.** Dobsina alsófoku ipariskolai értesítője 1886.
- Klimkovits Elemér: A kassai takarékpénztár 1844—1894.** Kassa, 1895.
- Koch Antal ifj.: Az átírási (giro) forgalom fejlődéséről hazánkban.** Budapest, 1899
- Kodolányi Antal: Gyakorlati földbecslés.** (K. 8-r. 94 oldal.) Budapest, 1898.
- Kohlbauer Ferencz: Nézetek a magyar közép- és kisbirtokos-osztály anyagi hely-
zetének javítása tárgyában.** Székely-Udvarhely, 1888.
- Kohn Dávid: A gabona-határidőzlet.** Budapest, 1890.
— Adók reformjáról. Budapest, 1894.
— Az olasz valuta története. Budapest, 1894.
- (L. Pap Dávid.)
- Koller János: Erdéskongresszusi röpigék.** Budapest, 1896.
- Kolier L.: A távirdaintézmény gyökeres reformja.** Budapest, 1890.
- Kolozsvári, A** — kereskedelmi és iparkamara jelentése. Kerülete gazdasági, keres-
kedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól az 1836—98. években. Kolozsvár, 1887—99.
- Komlóssy Ferencz dr.: Az esztergomi r. kath. iskolák története.** Esztergom 1896.
- Korlátolt, A** — forgalmú birtokok kimutatása és Magyarország területének mive-
lési ágak szerinti megoszlása. Budapest, 1893.
- Kormos Alfréd: Magyarország szövetkezetei.** Budapest 1899.
— Az igazgatósági tagok jogai, köteleességei és felelőssége. Budapest 1898.
— A felügyelő bizottsági tagok jogai, köteleessége és felelőssége. Budapest 1897.
— Pénzügyi Compass. 1890—1900. Budapest 1890—1900.
- Kovács S. Aladár és Bogdányfy Ödön: Vízépítészet az 1896. évi ezredéves országos
kiállításon.** Budapest, 1897.
- Kovácsy Pál: Amerikai tanulmányutam.** Budapest 1895.
- König: Tőzsdebíróság.** Budapest, 1896.
- Körösy József: Eltötösödés és magyarosodás Hontmegyében.** Külön lenyomat a
Budapesti Szemle 1893. folyamából. Budapest, 1894.
— A felvidék eltötösödése. Nemzetiségi tanulmányok Pozsony, Nyitra, Bars, Hont,
Nógrád, Pest, Gömör, Abauj, Zemplén és Ung megyék területéről. Két térkép-
pel. Budapest, 1898.
— Budapest főváros közoktatásügyi statisztikája az 1881—82-től 1888—89. évekről.
Budapest, 1890.
— Az 1875—84-ik évi budapesti építkezések. Budapest, 1886.
— Demologiai tanulmányok. (I. A szülők korának befolyása a gyermekek halál-
okára. II. A szülők korának befolyása a gyermekek életerejére.) Budapest, 1889.
— Budapest főváros halandósága az 1882—85-iki években és annak okai. Bpest, 1886.
— Budapest főváros az 1891-ik évben.
— Budapest székesfőváros halandósága az 1886—1890-ik évben. Budapest, 1898.
— Az 1896. évi november hó 15-én tartott népszézeírás eredményei. Budapest, 1898.
— Az 1885—1895. évi budapesti építkezések. Budapest, 1898.
— Hitfelekezeti, vagyonosság és foglalkozás befolyása a halálokokra. Budapest, 1898.
— A himlőoltás véderejéről. Budapest, 1897.
— A főváros földje. Budapest, 1893.
— Megyei monográfiák (Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota a
XIX. század végén). I., II. Budapest, 1891.
— Szegényügyi statisztika. Budapest 1. 86.
— Hume Dávid közgazdasági tanulmányai. (Nemzetg. Irod. Tára I.) Budapest 1886.
— A bécsi oltásellenes iskola és a himlőoltási statisztika. Budapest 1881.
— Véleményes jelentés a fővárosi tűzbiztosító-intézet felállítása ügyében. Buda-
pest 1888.

- Véleményes jelentés a közigazgatási kerületek új beosztása iránt. Budapest 1888.
- Véleményes jelentés a X. kerületnek önálló választókerületté alakulása ügyében. Budapest 1888.
- Ujítások az öngyilkosságok és erőszakos halálesetek megfigyelése körül. Budapest 1888.
- Az élelmiszerek drágulása a kicsinyben eladás által. Budapest 1899.
- A fővárosi járványok és az óvószabályok közegészségügyi hatásai. Budapest 1889.
- A szüretlen víz élvezésének befolyása a typhus terjedésére Budapesten. Budapest 1890.
- A fővárosi születési statisztika újjalakítása I., II. rész. Budapest 1890., 1891.
- Bevezetés a »Megyei Monografiák«-hoz. Budapest 1891.
- A budapesti tulsufolt lakások. Budapest 1893.
- Bűnügyi statisztika. (Pallas Lexikon.) Budapest 1893.
- Budapesti natalitási tábla. Budapest 1893.
- Nyitramegye magyarosodása s tótosodása. Budapest 1896.
- Európai nagy városok gyarapodása a XIX. században. Budapest 1897.
- Adalék a két nem értelmi tehetségének jellemzéséhez. (Kármán Mór: Emlékkönyve.) Budapest 1897.
- Jelentés a nemzetközi statisztikai intézetnek 1899. szeptember havában Krisztiániában tartott üléséről. Budapest 1899.
- Az iskolázás befolyása a croup-diphtheria terjedésére. Budapest 1899.
- A fővárosi iskolastatisztika újjalakítása. Budapest 1899.
- Adalékok a fővárosi házasságok 1893-iki termékenységéhez. Budapest 1899.
- Jelentés a nemzetközi statisztikai intézetnek 1899. szeptember havában Krisztiániában tartott üléséről. Budapest 1899.
- A statisztika statisztikája. Adalék a demográfia fejlődésének történetéhez. Budapest 1887.
- Statisztika és logika. Budapest 1892.
- Kövény László:** A millenium lefolyásának története. Budapest, 1887.
- Közép-tiszai ármentesítő társulat,** A — történelmi leírása 1846—1888. Budapest. 1888.
- Közgazdasági Értesítő** magyar. A kereskedelemügyi m. kir. miniszter megbízásából Békésy Sándor dr., Gonda Béla, Halász Sándor dr., Hennyey Vilmos dr., Jekelfalussy József dr., Micskei Endre, Neumann Károly dr. és Pompéry Elemér közreműködésével szerkeszti Szterényi József. (8-r.) Budapest, 1899.
- Közgazdasági évkönyv.** Új évfolyam. I. 1887., II. 1888., III—IV. 1889—90., V. 1891. Budapest 1887—1891.
- Közgazdasági Lexikon.** I. kötet. Szerkesztik Halász Sándor és Mandelló Gyula. Budapest, 1899. II. kötet 1900.
- Közlemények,** magyar statisztikai. Új folyam. I—XVIII. kötet. U. o. 1893—97.
- Közvágóhíd és marhavásár.** Budapesti, 1895. évi statisztikája. U. o. 1896.
- Krajcsik Soma:** A gyermekvédelem Oroszországban. (Magyar Jogász-egyleti értek.) Budapest, 1891.
- Králicz L.:** A huszadik század szociálpolitikájának története. Budapest 1885.
- Králik Emil:** A szakegyesületek haszna és jelentősége. Budapest, 1891.
- Krammer József:** A polgári iskolai intézmény a mezei gazdaság, az ipar és a kereskedelem szolgálatában. Kis-Márton, 1887.
- Krejcsi Rezső:** A munkaoktatásról. Budapest, 1888.
- Kresz Géza:** A VI. nemzetközi közegészségügyi és demográfiai kongresszus kritikai méltatása. Budapest, 1886.
- Kreutz Ede:** Az ipariskola és az önképzés. Szombathelyi iparisk. ért. 1888.
- Kreutzer Béla:** A munkaközvetítés külföldön és hazánkban. Budapest, 1895.
 - A munkanélküliség a német birodalomban. Budapest, 1897.
 - A munkaközvetítés. Budapest, 1896.
- L. Kenéz Béla.**
- Kritsa L.:** Adószámviteltan. Budapest. 1897.
- Kubinyi Miklós ifj.:** Árvamegye. Budapest, 1891.
- Kubovich Gáspár:** A munkáskérdés memoranduma. Ungvár, 1890.
- Kun Sámuel:** Nemzeti kultúra és nyugoti civilizáció. Utóhang a millenniumhoz. (8-r. IV., 60. old.) Budapest, 1899.
- Kuncz Ignác:** A nemzet állam tankönyve. Pozsony 1888.
- Külkereskedelmünk forgalma a magyar korona országainak.** Budapest, 1896.
- Kvassay Jenő:** A vízszabályozási és talajjavítási hitel törvényhozási rendezése. Budapest. 1899.
 - A hazai öntözések mai állásáról. Budapest, 1895.

- A vízszabályozási és talajjavítási hitel törvényhozási rendezése. Budapest, 1889.
- Emlékirat vízszabályozásaink ügyében. Budapest, 1888.
- Kyss Géza:** Az eperjesi takarékpénztár története. 1844—1895. Eperjes, 1895.
- Lafranconi Enea:** Magyarország ármentesítése. 2 térképpel. Budapest 1892.
- Lakos B.:** Aradmegye népesedési mozgalmái. Budapest 1897.
- Láng Lajos:** Magyarország statisztikája. Keleti Károly és Jekelfalussy József közreműködésével szerkeszti —
- I. Magyarország népességi statisztikája. Irta Láng Lajos és Jekelfalussy József. Budapest 1884.
- II. kötet. Magyarország gazdasági statisztikája. Budapest 1887.
- Magyarország népességi statisztikája. Budapest 1887.
- A nemzetiségek Magyarországon és Ausztriában. Budapest 1898.
- Javaslat a quóta megállapítására. Budapest 1897.
- Lányi Bertalan:** A bányamivelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal. Budapest 1891.
- A bányajog alapelvei. Budapest 1897.
- Lasitz Pál:** A bélyeg és illetékek iránti törvények s szabályok magyarázata. Bpest 1900.
- Lassalle Ferdinánd:** (ford. Károly F.): A munkáskérdésről (munkabér-törvény). Budapest 1890.
- (ford. Brutus): Munkáskönyvtár. Mi az alkotmány? Népszava. Budapest 1899.
- Lasz Samu:** A rovarok az iparban és kereskedelemben. Győr 1887.
- Laveley Emil de:** A tulajdon és kezdetleges alakjai. I., II. köt. Budapest 1897—98.
- Lázár István:** Alsófehér vármegye magyar népe. Nagyenyed 1896.
- Pál: A mezei vasut az ipar-, mező- és erdőgazdaság szolgálatában. Magyar-
Uvár 1888.
- Léderer Ábrahám:** A Népiskolai közoktatás törvénye. 1868—1898. Budapest 1899.
- A családi nevelés. Budapest 1899.
- Lederer Sándor dr.:** A mezőgazdasági hitelszövetkezetekről. Budapest 1887.
- Lehmann Róbert:** A romániai kereskedelmi törvénykönyv. Kolozsvár 1892.
- Lekky István:** A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. törvénycikkre vonatkozó elvi jelentőségű határozatok, döntvények és magyarázó rendeletek gyűjteménye. Budapest 1899.
- Leipzig Vilmos:** Előadás a szeszipar helyzetéről. Budapest 1890.
- Leitgeb Imre:** Közgazdasági Tanulmányok. (Németországban tett tanulmányutja alapján) Debreczen, 1900.
- Lengyel Const. Mihály:** Ruthénekről. Monografikus karczolat. Ungvár 1899.
- Leó, XIII.:** Körlevél a munkások helyzetéről. Esztergom 1891.
- Leonhardt Gusztáv:** Az osztrák-magyar bank igazgatása. 1878—1885. Budapest 1886.
- Leroy-Beaulieu, Pál:** Az új szocializmus és annak bírálata. Budapest 1888.
- Lers Vilmos:** A Duna folyóra vonatkozó nemzetközi jogállapot. Budapest 1891.
- Lévai Ferencz:** A magyarországi népoktatásügy kereskedelmi és ipari szakoktatás szervezete és közigazgatása. Budapest 1893.
- Henrik: Néhány szó közgazdasági bajaink orvoslásáról. Budapest 1895.
- Vélemény a mezőgazdasági hitelintézet létesítésének módjáról. Budapest 1895.
- Libits Adolf:** József főherczeg uradalmainak rövid ismertetése. Budapest 1892.
- Lipthay Sándor, Kisfaludi:** A vasutak jövedelmezőségéről, kapcsolatban a tarifák kérdésével. (Akad. székfoglaló értekezés.) Budapest 1892.
- Széchényi István gróf műszaki alkotásai. Budapest 1896.
- Lipthay István, kisfaludi:** Zárjelentés az ország valamennyi törvényhatóságánál teljesített állategészségügyi felülvizsgálat eredményéről. Budapest 1888.
- Litschauer László:** Az 1854. ált. bányatörvény. Budapest 1886.
- Lloyd Frigyes:** A földmivelés tudománya. Budapest 1890.
- Löherer Andor:** Gazdasági válság és a buza árhanatlása Magyarországon. Budapest 1896.
- Lónyay Ferencz:** A mesterséges borok készítésének és forgalomba hozatalának tilalmazásáról szóló törvény. Budapest. 1894.
- Lord Albert:** Budapest a XX-dik században. Budapest 1899.
- Az építési válság haszna. Budapest 1900.
- Losonczy Gyula:** Magyarország közgazdasági politikájának tévedései. Budapest 1887.
- Luchs Ármin:** Tapasztalatok a varannói iparostanoncziskolában. Varannói ipariskolai ért. 1887.
- Luczenbacher Miklós:** Lótenyésztésünk emeléséről. Budapest 1895.
- Lukács György:** A francia közigazgatás szervezete. Budapest 1894.

I. A Magyar Közgazdasági Társaság igazgató-választmányának 1899. évi jelentése

Tisztelt Közgyűlés!

A lefolyt 1899. évvel Társaságunknak az alapszabályok által körülhatárolt második ciklusa ért véget. Viszatekintve a hat évre, mely a Magyar Közgazdasági Társaság alapítása óta letelt, bizonyára hivatkozás nélkül utalhatunk az elért jelentékeny eredményekre. Ezen időszak alatt Társaságunk gyúpontjává vált a közgazdasági tudományos élet mozgalmainak s a körénk sorakozott szakférfiak és érdeklődők számából és névsorából joggal következtethetünk arra, hogy máris sikerült megközelíteni azt a célt, mely szemünk előtt lebegett akkor, midőn a Magyar Közgazdasági Társaság létesítésére vállalkoztunk.

Főolvasásaink felköltötték az érdeklődést a gazdasági és társadalmi élet legkülönbélebb problémái iránt s azoknak alább közölt részletes sorozata tanúságot tesz a mellett, hogy működésünk ezen része is ment maradt minden egyoldalúságtól. Kiegészítést nyertek előadásaink a fölvetett kérdés kapcsán számos esetben kifejlődött eszmecsere által. A Társaságunk kezdeményezésére megindult Közgazdasági Lexicon, melynek most már utolsó kötete van hátra, szintén bizonyítéka annak, hogy a közgazdasági irodalmunk számos jeles erő felett rendelkezik, melynek csak alkalom volt nyújtandó, hogy teljes mértékben érvényesülhessen. E műben nagy szellemi kincs van lefektetve, melyet most sikerült először a maga egészében hozzáférhetővé tenni. A Lexicon mellett, mozgékonyabb formában és az aktualis kérdések taglalása folytán közvetlenebb hatással van hivatva szolgálni tudományunk úgy elméleti, mint gyakorlati érdekeinek Társaságunk hivatalos közlönye, a Közgazdasági Szemle. A tud. Akademia nemzetgazdasági bizottsága, mely vezető férfiainak egyéniségénél fogva amugy is állandó érintkezésben állott Társaságunkkal, a Szemle érdemes szerkesztőjének lemondása folytán a Szemle kiadási jogát 1900. évtől kezdve Társaságunkra ruházta át, ezzel is szorosabbra kívánva tenni a kapcsolatot bizottság és társaság közt. A viszony a két testület közt kölcsönös megegyezés alapján megfelelően szabályoztatván, Társaságunk most már azon helyzetben van, hogy az eddiginél nagyobb mértékben befolyjon a szerkesztés módjára és irányára. Az általunk kijelölt szerkesztők egyénisége biztosítékot nyújt az iránt, hogy a tudományos folyóiratot, a mely számára az eddigi akadémiai pénzsegély (4800 kor.) biztosított, sikerülend magas színvonalon fentartani. Tagjaink a folyóiratot továbbra is tagsági járulék fejében kapják.

Midőn így a gazdasági ismeretek terjesztésének eszközeiről, a mennyire csak lehetett, gondoskodtunk, másrészt egy dusan felszerelt olvasóterem fenntartása és részben saját költségünkön eszközölt beszerzéssel, részben sokak elismerésre méltó áldozatkészsége által egyre gyarapított könyvtár megalapítása útján igyekeztünk a szellemi érintkezés igényeit más irányban is kielégíteni. Olvasótermünkben tagjaink a bel- és külföldi folyóiratok szakirodalmának valamennyi nevezetesebb termékét föllelhetik, míg könyvtárunk, bár kelet-

kezésénél fogva nem bírhat a rendszeres gyűjtemény értékével, máris számos becses művet tartalmaz, melyeknek használatát tagjaink számára mindenképen megkönnyíteni igyekeztünk. Társaságunk ekképen oly előnyöket nyújt tagjainak, a minőkre más egyesületet csak hosszabb multat feltételező megismosodás képesít.

Igazgató választmányunk két nagy nevű tagja: Széll Kálmán és Hegedüs Sándor a lefolyt év tavaszán m. kir. miniszerelnökké, illetve magyar kereskedelemügyi miniszerre neveztetvén ki, örömmel ragadtuk meg az alkalmat, hogy ő Nagyméltóságaiknál Társaságunk hódolatteljes üdvözlétét kifejezésre juttassuk. Ez alkalommal ő Nagyméltóságaik, midőn a Magyar Közgazdasági Társaság törekvései iránt rokonszenvüknek adtak kifejezést, ügyének új méltóságukban való előmozdítását kilátásba helyezni sziveskedtek.

A kereskedelemügyi miniszer úr ő Nagyméltósága a Közgazdasági Szemle által eddig élvezett 2000 koronányi segélyt Társaságunk ezen vállalata számára már 1900. évre biztosítani méltóztatott.

Tagjaink száma a lefolyt évben is növekedett s ma már megközelíti az 500-at. A tagok időnként kiadott névsora legjobban bizonyítja, mennyire sikerült Társaságunknak a közgazdasági irodalom csaknem valamennyi jelesén kívül a gazdasági érdekesoportok legelőkelőbb képviselőit is maga köré gyűjteni. Kifejezést nyer ez örvendetes körülmény a társasági fölolvadásoknak már kiemelt sokoldalúságában.

A Társaságnak kebelében elhangzott fölolvadások sorozatát a következőkben csoportosítjuk:

Agrárpolitika:

1. A Békés vármegyei agrársocialismus (Zlinszky István).
2. Az agrársocialismusról, (Jeszenszky Ignác).
3. A socialismus különostekintettel az agrármozgalomra (Mattyasovszky Miklós).
4. Egy új telepítési rendszerről (Jeszenszky Ignác).
5. A közép földbirtokososztály helyzetéről (Lippich Gusztáv).
6. A telepítések kérdéséhez (Ecséri Lajos).
7. Agrársocialismus és földadó (Gömöry Olivér).
8. A telepítés irányelvei és kivitele (Jeszenszky Ignác).

Állami pénzügyek:

9. A szeszmonopoliumról (Bamberger Béla).
10. Az egyenes adók reformjáról (Pólya Jakab).
11. A quotáról (Pap Dávid).
12. A tőzsdeadóról (Lendvay Sándor).
13. A horvát pénzügyi kiegyezésről (Pap Dávid).

Elmélet:

14. A klimatikus viszonyok és a civilizatio kölcsönhatásáról (Paikert Alajos).
15. Országok gazdasági erejének méréséről (Ambrozovics Béla).
16. A tőke a nemzetgazdaság és socialismus szempontjai szerint (Gorove László).
17. Törvényszerűség a sociológiában (Somló Bódog).
18. A vallás befolyása a gazdasági fejlődésre (Gömöry Olivér).
19. A munkaidő kérdéséhez (Gorove László).

Gazdaságtörténet:

20. Gazdaságtörténetünk feladatairól (Acsády Ignác).
21. A magyar vasutügy 1848/49-iki történetéhez (Gonda József).
22. Ipari forradalom (Mandelló Gyula).

Ipar és iparpolitika:

23. A kisipari hitel szervezéséről (Horváth János).
24. Ipari szakszövetkezeteinkről (Horváth János).
25. A betegsegélyző pénztárak válságáról (Horváth János).

Kereskedelem és kereskedelempolitika :

26. A gabonaelevátorokról (Czentner Antal).
27. Kereskedelmi szerződéseink hatásáról (Matlekovics Sándor).
28. Kereskedelmi szerződéseink hatása mezőgazdaságunkra (Rubinek Gyula).
29. Fiume és Orsova szerepe (Szalai Béla).
30. Az önálló magyar vámterületről és kereskedelmi szerződéseinkről (Sugár Ignác).
31. Gyarmatpolitikánkról (Lázár Gyula).
32. A nemzetközi vámpolitika jövője (Láng Lajos).

Közlekedés :

33. A bosnyák vasutakról (Szokolay Kornél).
34. Helyi érdekű vasutaink bajairól és ezek orvoslásáról (Rózsa Károly).

Munkásügy :

35. A magyar munkás táplálkozásáról (Farkas Jenő).
36. A Familistère intézményről (Farkas Jenő).
37. A pellagra gazdasági okai (Farkas Jenő)
38. A vagonmunkások helyzetéről egy új telepítési rendszer keretében (Jeszenszky Ignác).
39. Társadalmi museum és munkás-statisztika (Mandelló Gyula).

Pénz és hitelügy :

40. A cheque törvényes szabályozásáról (Neumann Ármin).
41. A tőzsde reformja (Félegyházy Ágost).
42. A hitelszövetkezetekre vonatkozó törvényjavaslatról (Krejcsi Rezső).
43. Az arany agióról és áralakulásról (ifj. Jankovich Béla).
44. A biztosítási vállalatokra vonatkozó törvénytervezetről (Pólya Jakab).
45. Az orosz bankról (Horn Antal).
46. A valutáról (Bálint Imre).
47. Az épületek tűzkár-biztosításáról szóló osztrák törvényjavaslatról (Róth Pál).
48. Zálogleveleinkről (Bálint Imre).
49. Agio és áralakulás Ausztriában és Magyarországon 1867—97., vonatkozással a világpiacon viszonyaira (ifj. Jankovich Béla).
50. A jelenlegi pénzviszonyokról (Székely Ferencz).
51. Jelzálogintézetek záloglevélpolitikájáról (Engel Aurél).
52. Pénzgazdaságunk és a vidéki intézetek (Blum Brunó).
53. A külföldi váltó, mint bankpapír (Czeisler Emil).

Statisztika :

54. Agrárstatisztikánk reformjáról (Hajdú László).
55. A munkás-statisztika reformja (Somogyi Manó).
56. Jelzáloghitelintézeti statisztikánkról (Eber Antal).
57. Részvénytatisztika reformja (Kőrösy József).

Társadalmi politika :

58. Vidéki városaink helyzetéről (Sugár Ignác).
59. A lakásügyről (Mandelló Gyula).
60. Társadalmi reformok (Mandelló Gyula).
61. Teendőink a lakásügy terén (Farkas Jenő).
62. A honoráczió osztály helyzetéről (Sugár Ignác).
63. Magyarország közjótékonyágáról (Szmollény Nándor).
64. Szociálpolitikai kérdések Svájcban (Geöcze Sarolta).
65. A kivándorlás okai Magyarországon (Hegedüs Loránt).
66. A kivándorlás és bevándorlás szabályozása (Hegedüs Loránt).
67. A székely kivándorlásról (László Gyula).

Áttérve ezek után a Társaság anyagi erejének rövid vázolására, utalunk e tekintetben a jelentésünk kapcsán más helyen közzétett zárszámadásokra és vagyonkimutatásra. A Társaságnak már tudományos jellegénél fogva bizonyára nem célja a tőkegyűjtés; mindazonáltal tény, hogy a nagyobb anyagi erő nagyobb szolgáltatásokra is képesít s ez okból csak sajnáltnak lehet, hogy korlátolt jövedelmi forrásaink ma még sok üdvös eszme kivitelének útját állják. Jelentékenyebb törzsvagyon hiányában csaknem kizárólag tagjaink járulékaiból kell fedeznünk szükségleteinket. Ezek megállapításánál első sorban a tudományos érdekek tőlünk telhető kielégítésének szempontja által vezéreltettük magunkat. Pénzsegélylyel támogattuk és támogatjuk a Közgazdasági Szemlét, a Magyar Gazdaságtörténeti Szemlét, a Közgazdasági Lexicont; a folyóiratok beszerzésére és általában a könyvtár gyarapítására évente jelentékeny összeget áldozunk. Ennek köszönhető, hogy a könyvtár aránylag rövid idő alatt tekintélyes gyűjteménnyé erősödött (az 1899. év végén mutatkozó állapot szerint 4924 darabszámmal 1426 művet foglal magában, mely 2281 kötetre, 2616 füzetre és 27 egyébre oszlik, könyvszerinti érték: 15.091 korona.) Hálás köszönetünket itt kell külön is tolmácsolnunk annak a két tagtársunknak, a kik — megneveznünk őket saját kívánságuk folytán nem lehet — legújabbán följánlott jelentékenyebb pénzadományyal (1000 kor., illetve 600 kor.) könyvtárunk dusabb fölszerelését teszik lehetővé. Föl kell említenünk továbbá, hogy néhai Horvát Boldizsár könyvtári hagyatékának egyik része társaságunknak jutott becses ajándékkul s hogy a hivatalos körök a lefolyt évben is kiadványaik rendszeres küldésével adtak Társaságunk törekvései iránt való méltánylásuknak kifejezést.

Ezekben beszámolva a Magyar Közgazdasági Társaság beléletének nevezetesebb mozzanatairól, jelezzük végül, hogy az elnökség és az igazgató választmány tagjainak mandátuma az 1899. év végével lejárt. Midőn tehát a t. közgyűlésnek eddig tanusított bizalmaért köszönetet mondanánk, fölkérjük, hogy a közgyűlés napirendjének alapszabályszerű elintézése mellett egyszersmind az új választásokat is megejteni méltóztassék.

Budapest, 1900. évi márczius hó 6-án.

Láng Lajos s. k.,
elnök.

Halász Sándor s. k.,
igazgató.

II. A Magyar Közgazdasági Társaság 1899. évi zárszámadása.

Tételszám	B e v é t e l e k	Összesen		Tételszám	K i a d á s o k	Összesen	
		frt.	kr.			frt.	kr.
1	Befolyt tagsági díjak	3907	50	1	Egyleti helyiségek bére	1200	—
2	Kamatok	46	86	2	Hozzájárulás a Közgazdasági Szemléhez	1194	—
3	Pénztármaradvány 1898. évről	470	31	3	»	600	—
				4	a Közgazdasági Ismeretek Tárához	200	—
				5	Hozzájárulás a Gazdaság Történeti Szemléhez	395	—
				6	Könyvtár gyarapítására és hírlapelőfizetésekre	366	90
				7	Irodai és nyomdai költségek	133	76
				8	Postadíjak	84	75
				9	Fűtési és villágitási költségek	200	—
				10	Szolga díjazására	4	50
				11	Leltári tárgyak beszerzésére	45	29
					Pénztári maradvány 1898. december hó 31-én.		
		Főösszeg	4424 67			Főösszeg	4424 67

Budapest, 1899. december 31-én.

Lány Lajos s. k. *Körösi Imre s. k.*
elnök. *penztárnok.*

Halasz Sándor s. k. *Lovag Falk Zsigmond s. k.*
igazgató. *elnök.*

Ezen zárszámadást tételenkint megvizsgáltuk és a vonatkozó okmányokkal összehasonlítván, helyesnek találtuk, miért is az elnökség részére a fölmentvény megadását ajánljuk.

Budapest, 1900. február 14-én. A számvizsgáló bizottság:

Emich Gusztáv s. k. *Beck Dénes s. k.* *Fritz Péter s. k.* *Baross Géza s. k.* *Székelgy Ferencz s. k.*

III. A Magyar Közgazdasági Társaság 1899. évi december 31-iki vagyonkimutatása.

Tételszám	V a g y o n		T e h e r		Összesen	
	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	kr.
1	45	29				
2	1000	—			700	—
3	14	25			100	—
4	1077	50			257	58
5	618	13			1000	—
6	2515	19			3212	78
	Összesen . . .		Összesen . . .		5270	36

Tételszám	T e h e r		Összesen	
	frt.	kr.	frt.	kr.
1				
2				
3				
4				
	Összesen . . .		Összesen . . .	

Budapesten, 1899. évi december hó 31-én.

Láng Lajos s. k.
elnök.

Kőrösi Imre s. k.
pénztárnok.

Halász Sándor s. k.
igazgató.

Lovag Falk Zsigmond s. k.
ellenőr.

Ezen vagyonkimutatást tételenként megvizsgáltuk és a vonatkozó okmányokkal és könyvekkel összehasonlítván, helyesnek találtuk.

Budapest, 1900. február 14-én.

A számvizsgáló bizottság:

Emich Gusztáv s. k.

Beck Dénes s. k.

Fritz Péter s. k.

Baross Géza s. k.

Székelly Ferenc s. k.

IV. Tagsági jegyek forgalma 1899. évben.

1899. évben kiállított j e g y	fővárosi à 5 frt	vidéki à 5 frt	vidéki à 2·50 frt
I. félév	375	15	86
II. félév	374	15	89
Összesen	749	30	175
Hátralék az előző évekről	157	9	28
Összesen	906	39	203
1899. évben töröltetett	47	—	5
Maradt	859	39	198
Befolyt 1899. évben	689	27	131
Hátralék az év végén	170	12	67
Befolyt érték	Hátralék		
689 à 5 = 3.445	170 à 5 = 850	irt	
27 à 5 = 135	12 à 5 = 60	»	
131 à 2·50 = 327·50	67 à 2·50 = 167·50	»	
3.907·50	1077·50 frt		

Budapest, 1899. december 31.

Halász Sándor, s. k.
igazgató.

V. Költségvetési előirányzat az 1900. évre.

K i a d á s o k	Összeg		B e v é t e l e k	Összeg	
	kor.	fil.		kor.	fil.
1 Egyleti helyiség bére:			1 Pénztári maradvány 1899. decz. 31-ről	90	58
a) házbér	} 2400	—	2 Tagdíjakból	7800	—
b) házmester díja			3 Hátralékok befolyásából	200	—
2 Hozzájárulás a Közgazdasági Szemléhez	2800	—	4 Kamatjövedelem	100	—
3 Hozzájárulás a Gazdaságtörténeti Szemléhez	400	—			
4 Könyvtár gyarapítására	800	—			
5 Irodai és nyomdai költségekre	800	—			
6 Postai díjakra	240	—			
7 Fűtés és világítás	200	—			
8 Szolga díjazása	400	—			
Összes kiadás	8040	—	Összes bevétel	8190	58
			Előirányzott kiadás	8040	—
			Várható több bevétel	150	58

Az igazgató választmány 1900. február 8-iki üléséből.

Láng Lajos s. k.
elnök.Halász Sándor s. k.
igazgató.

Az agrár-socialismus és orvoslása.

Sokat irtak, beszéltek, szónokoltak már arról, mik az okai az alföldi munkás-mozgalmaknak s minő eszközök szolgálnának ezen bajok orvoslására.

A kérdés elmélete már nagyon előrehaladott Nem is arról akarok szólni. Tisztán a gyakorlat terén kívánok maradni.

Nézetem szerint a gyakorlat terén arra van szükségünk, hogy mennél több concrét helyi intézkedést tegyünk, melyek a bajt gyökerében támadják meg, azaz elenyésztetik annak okait.

Az alábbi sorokban röviden kívánom körvonalozni — talán merithetnek belőle némi tanulságot azok, a kik érdeklődnek — hogy Békés vármegyében, az Alföld azon vármegyéjében, a melyben először került kitörésre a magyar agrár-socialismus, azon három évi időszak alatt, mióta ezen vármegye társadalmát és közviszonyait alkalmam van és kötelességem megfigyelni és a helyi társadalommal összeműködni, minő lényegesebb concrét intézkedések történtek és minő jelentősebb alkotások létesültek vagy vannak létesülőben azzal a céltudatos törekvéssel, hogy a megzökent társadalmi rend helyreálljon és a társadalmi béke uralma alatt a társadalom minden életre való eleme, minden fejlődésképes rétege s tényezője megtalálja megfelelő elhelyezését és párhuzamosan, rendszerűen és harmonikusán előre menjen.

Előljáróban csak annyit kívánok megjegyezni, hogy akkor, a midőn a társadalom egy rétegének betegségéről és annak gyógyításáról van szó, nem volna helyes és céltudatos a társadalomnak kizárólag arra a rétegre figyelni és kizárólag annak körére szorítani az orvoslást. Ha a test egy tagja sínlődik, nemcsak az a testrész beteg, hanem beteg az egész test, mert megbomlott a szervek össze-

működésének egyensúlya; s az orvos nem kizárólag a beteg testrészeire egyesíti gyógyító tevékenységét, hanem gyógyítás alá veszi a testet a maga egészében és a többi szervek gondozásba vétele által is igyekszik közvetett hatást gyakorolni a beteg testrész megjavulására. Így az agrár-socialismus bajainak orvoslásánál is nem elég a munkásosztály sorsát, viszonyait vizsgálni s csak a munkásosztályra szorítani a megfigyelés és gyógyítás munkáját, hanem meg kell figyelünk a társadalom többi rétegét is, hiszen valamennyi szerves kölcsönhatásban van egymással, s ezekre is kell alkalmazni operatív eszközeinket.

Az agrár-socialismus sanálására tehát első sorban azokat az eszközöket kell alkalmazni, melyek alkalmasak arra, hogy általok a munkás-osztály bajain segítsünk, de ki kell terjeszteni a társadalmi és hatósági actiót a kisgazdák osztályára és a kisiparosokra is, sőt a középosztály érdekeit is fel kell ölelni és nem szabad szem előtt téveszteni azokat a közszempontokat sem, melyek a nagybirtokhoz fűződnek.

Paradoxonnak látszik, hogy noha az alföldön nincs munkásfölösleg, mégis az agrár-socialis mozgalmaknak talán legfőbb előidéző oka a munkahiány. Pedig ez megfelel a tényleges helyzetnek. Az alföld gazdálkodása egyoldalú, majdnem kizárólag a magtermelésre szoritkozik, az összes szántóföld-területnek több, mint 80⁰/o-a van kalászosokkal és kukoriczával bevetve. Ennek a rendszernek következménye, hogy míg nyáron a munka összeszorul, télen egyáltalán nincs keresete a napszámos munkásnak. A munkaalkalom egyenlőtlenségét a végsőig fokozza a gépek használata folytán megváltozott gazdasági rendszer, mely a nyári gazdasági munkaidőt is, főleg pedig az aratási munkaidőt, rendkívül összeszorítja. Ha ezekhez még hozzáveszszük azt, hogy a mult évtizedek rengeteg arányú vízszabályozási munkái készek s most már inkább csak a partmagasítás és a belvízlevezetés kisebb munkálatai folynak, nyilvánvaló a munkaalkalmak szertelen kevesbedése, a meglevőknek pedig időben való összetorlódása és ezzel a munkások kereseti viszonyainak nagymérvű rosszabbodása.

A kóros állapotot különösen fokozza az a körülmény, hogy alföldünkön télen általában kevés a munka. Szükszerűleg folyt ebből a helyzetből a közelmúlt években az, hogy a munkás a nyári hónapoknak keresményét már csak a végből is mindenáron növelni, szaporítani, mesterségesen

felcsigázni törekedett, mert úgyszólván egész évi élelmét a nyári hónapokban kellett megkeresnie.

Ezen bajokon segitendő, a gyakorlat férfiának arra kell törekednie, hogy a mezőgazdálkodás belterjesebbé és több oldalúvá tétele által szaporítsa s időbelileg lehetőleg széthelyezze a munkaalkalmakat. Továbbá, hogy a közgazdasági foglalkozások egyéb terein is igyekezzék lehetőleg biztos keresetet nyújtó foglalkozásokat felkutatni, népszerűsíteni, munkaalkalmakat teremteni. Óriási fontossága van nevezetesen a téli munkaalkalmak szaporításának.

Ezen gyakorlati iránynak szolgált az a tevékenység, mely a kendertermelés meghonosítására és nagyobb arányú fellendítésére, valamint ezzel kapcsolatban kender-beváltó és kikészítő-telepnek létesítésére törekedett. Mi mindent várunk ettől? A gazda gazdálkodását belterjesebbé, többoldalúvá, jövedelmezőbbé teheti. Mezőgazdasági iparunk egy új iparággal — kenderkikészítés — gazdagodik. Munkásaink a kendertermeléssel járó fokozottabb és — a mi igen lényeges — a magtermelés időszakai munkálataival össze nem eső munkához jutnak, a kenderkikészítés körül pedig állandóan — télen is — jelentékeny számú munkás foglalkoztatható. Hosszú és nehéz tárgyalások után a földművelésügyi kormány anyagi támogatása mellett végre sikerült a kenderbeváltó és kikészítőtelepet Békés község határában, gróf Wenckheim Frigyes uradalmi területén létesíteni. A telepet a szegedi Salzmann cég állította fel. Most már teljesen készen van és a tavasszal megkezdí működését. Az 1899. évben már 750 kat. hold kendertermő terület kenderét váltotta be a telep métermázsánként 2 forint 10 krért. Az államsegély fejében a telepet felállító céggel szemben kiköttettek a kistermelők és a munkások javára a következők: kistermelőket a cég egyévi időtartamra is elfogad, a nélkül, hogy e miatt azokra súlyosabb szerződési feltételeket állapítana meg, mint a hosszabb időre szerződött közép- és nagybirtokosokkal szemben; azon kistermelők kenderét, a kik nem a telepnek, hanem saját házi szükségletükre termelnek, a cég mérsékelt árért megáztatja és áztatottan visszaszolgáltatja, erre a célra egy külön áztatómedencze szolgál (egy ilyen áztatómedenczében hat hó lefolyása alatt mintegy 5400—6000 mm. kendert lehet megáztatni); a telep munkásait Békés vármegye munkásosztályából szegődteti.

Semmi kétségem a felől, hogy a kezdeményezés kitűnően beválik, hogy a kistermelők is mind számosabban fel fogják karolni ezen hasznos iparnövény termelésének ügyét és hogy az első kikészítő telepet a vármegye más részein csakhamar újabb telepek felállítása fogja követni.

A munkanemek, főleg az egész évben, tehát télen át is munkát nyújtó foglalkozások szaporítása érdekében jelentékeny kísérletek történtek az olyan ipari foglalkozások meghonosítására és fejlesztésére, melyekre Békés vármegye népe hajlamos. Első sorban a szövőipar az, melyre főleg a tót ajkú lakosoknak határozott hajlamuk és képességek van. A szövés mint házi ipari foglalkozás is kétségtelenül jelentős, de csak annyiban, a mennyiben képesíti az arra hajlamos népet, hogy saját házi szükségletét előállítsa. A házi-ipari foglalkozás a házi-ipari cikkeknek nagyban való előállítására és piacra vitelére ma már alig alkalmas, mert nem versenyezhet a gyári iparnak szebb és olcsóbb termékeivel. Épen ezért a szövőipar fellendítésénél czélszerűbb a gyári iparra fektetni a főszűlyt, a házi szövést pedig a mellett kisegítő gyanánt fejleszteni. Ebből a felfogásból indultunk ki akkor, midőn tárgyalásba ereszkedtünk egy tekintélyes csehországi gyárossal, a kivel hosszú pourparlerk után már létre is jött az egyezés, hogy a cég Békés-Csaba községben egy 110 mechanikai szövőszékre berendezett szövőgyárat létesít, azonkívül a gyárában foglalkoztatott szövőszékeken kívül még legalább száz szövő házi iparost ellát modern szövőszékekkel, őket a székek használatára beoktatja s állandóan foglalkoztatja. Ezzel szemben a cégnek jelentékeny kedvezmények biztosítottak. A cég azonban az utolsó kötelező szó kimondása előtt visszalépett. Visszalépésének valószínűleg az volt az oka, mert a politikai tárgyalásokból azt a meggyőződést merítette, hogy az önálló vámterület létesítésének ideje nem érkezett el. A céggel való tárgyalásaink ugyanis arra az időre estek, a midőn az Ausztriával való gazdasági kiegyezés létrejötté nagyon is kétséges volt és az önálló vámterület létesítésének eszméje, sőt gyakorlati kivitelének kérdése is nagyon is előtérbe lépett. Bebizonyult, hogy a cég tárgyalásaink folyamán mindig azt leste, lehet-e reménye Magyarország gazdasági különválására s ha akkor a döntő lépések a vámterületek szétválasztására megtörténnek, a cég is felállítja a csabai gyárat és működésének súlyát, tőkéjének javát Csehországból áthozza Csabára.

A közös vámterület keretében a cég elég kislelkű volt nem látni megfelelő biztosítást a boldogulásra; ez visszalépésének oka.

Ezzel azonban a csabai szövőgyár nem maradt le a napirendről. Egy kiváló belgiumi cég jelentkezett bútorszövet-gyár létesítésére. Beható tárgyalások folytak, melyek végeredményeül a belgiumi cég vállalkozott arra, hogy Békés-Csabán egy a mai kor igényeinek megfelelő bútorszövet-gyárat állít fel és helyez üzembe akkép, hogy a gyár építésének megkezdésétől számítandó 18 hónapon belül legalább 50 szövőszéket 100 munkással és további egy éven belül legalább is további 50 szövőszéket helyez üzembe. A cég kötelezettséget vállalt, hogy a maga részéről legalább 200.000 frt tőkét fektet be a gyártelepbe. Ezzel szemben a kereskedelemügyi kormány 10 évre évi 7000 forint államsegélyt, Békés-Csaba község pedig ingyen telket, 22.000 forint értékéig építő anyagot, 15 évi községi pótdómentességet biztosított és 100.000 forint kölcsönt volt hajlandó nyújtani a cégnek ugyanolyan feltételek mellett, a mily feltételek mellett maga azt felveszi. Az ügylet minden oldalról perfectté lett, 1899 év ápril hó 27. napján közjegyzői okiratban is foglaltatott. És mikor minden így készen volt, mi történt? Megugrott ez a második cég is. Rosszlelkű concurrenszek riasztották el.

A másodsor is hajótörtést szenvedett kísérlet azonban koránt sincs eltemetve, sőt az eszme erősebb, mint valaha. Most már egy harmadik külföldi nagy cég tárgyal a csabai gyár létesítése iránt. Kétséget sem szenved, hogy a szövőgyár, melynek Békés-Csaba nemcsak népe szövésre való hajlandóságánál, hanem kitünő forgalmi viszonyainál fogva is kiválóan alkalmas talaja, előbb-utóbb mégis sikerülni fog. Részemről nem osztom azok aggodalmát, a kik veszedelmesnek tartják az alföldön a gyáripárt, mert ez állítólag elvonja a mezőgazdaságtól a munkaerőt. Nem félek, mert először is a munkaerő, a melyet a gyár foglalkoztat, a munkások rendelkezésre álló nagy tömegével szemben nem olyan, mely komolyan számot tenne a mezőgazdaság hátrányára s ha számot tenne is, mindenesetre elenyészően csekély e kár ahhoz a roppant előnyhöz, hogy munkásnépünknek új munkaalkalmat teremtünk, új keresetforrást nyitunk, olyat, a mely egész évben, tehát télen is egyenletes foglalkozást nyújt. Számba veendő az is,

hogy a szövőgyár főleg a női munkaerőt foglalkoztatja, mely a mezőgazdasági munkák szempontjából másodrendű jelentőségű, a melynek állandó, rendszeres foglalkoztatása másfelől socialis szempontból nagyon kiváló értékű, mert az alföldre nézve az a socialis politika hajt igazi hasznót, mely nemcsak a férfi munkásokat foglalkoztatja, hanem a nőt, sőt bizonyos határok között a gyermekeket is a családfő kereső társaivá teszi, ez által a család keresetét fokozza és a megelégedést növeli. Annál szükségesebb ez az alföldön, mert hiszen köztudomású, hogy alföldünkön a nő nagyobb részét csak háztartással és a gyermekek gondozásával foglalkozik, egyébként pedig csupán aratáskor végez productiv gazdasági segédmunkát. Attól a másik aggálytól sem félttem az alföldünkön esetleg gyökeret verő gyáripart, hogy a gyáros nem képes munkásokat kapni, mert azok mind mezei munkára mennek. Gyakorlati példát tudok ennek az aggálynak megdöntésére. Orosházán van czirokseprő-gyár, nagyobbára női munkásokkal. Ezek aratáskor sem hagyják el a gyárat. Fel tudják fogni, hogy az egész évben egyformán keresetet nyújtó munkaadójukat nem illenék cserbenhagyni a nyári két-három hónapban kilátásban levő keresettöbblet kedvéért.

A szövőgyár létesítése mindezekén felül azért is indokolt, mert a mint fentebb jeleztem, a kendertermelés és kenderkikészítés a békési telep felállítása folytán most már lendületnek indul Békés vármegyében. A nyers anyag tehát készletben lesz, a mi csak előnyös a gyárra nézve, mely azt az anyagot feldolgozza s előnyös a nyersanyag-termelőkre is, mert czikküknek fogyasztóját biztosan megleli.

A mint — nézetem szerint — gyáripár létesítése nem ellentétes az agrár-érdekekkel, a kisiparnak támogatása, fejlesztése épenséggel össze van növe azokkal. A ksigazda helyzetének javulása össze van forrva a kisiparos talpraállításával és helyzetének javulásával. Hiszen a magyar gazda jóléte nagyban függ attól, hogy itthon honi iparosoktól szerezhesse be iparcikkeit, olyan iparcikkeket, a melyek jók és nem érteken túl drágák. Viszont az iparos rá van utalva a gazdatársadalomra, mert a fogyasztók zömét ez adja. Földmívelő és iparos tehát egymásra vannak utalva. S közigazdasági fejlődésünk csak úgy járhat eredménynyel, ha érdekeinket a közigazdasági élet különböző terein arányosan fejlesztjük. A kisiparosok helyzetének javítására törekedett az 1899. évben Orosházán tartott iparkiallítás,

a mely főleg abban különbözött előnyösen egyéb kiállító-soktól, hogy tisztán helyi jellegű volt s bemutatta a helyi társadalomnak s az alföldi gazdának, hogy minő és mily minőségű iparczikkeket szerezhet be itt helyben. A rendkívül nagyszámú megrendelésen felül, melyet az orosházi iparosok a kiállítás alkalmából kaptak s azóta is kapnak, a kiállítás gyakorlati eredménye abban is nyilvánult, hogy alkalmat szolgáltatott arra, hogy Orosházán hazánk egy kiváló nagyiparosa iparostanoncz-otthont létesített, továbbá alkalmat szolgáltatott arra is, hogy a kisiparosság szervezkedjék, nevezetesen több helyen a vármegyében mozgalom indult meg állandó iparcsarnok létesítésére. Szarvason már létesült is ilyen, Orosházán szintén tervben van, még pedig szövetkezeti alapon, nyersanyag-beszerzéssel kapcsolatosan.

Az ipari foglalkozások fellendítésére jelentékenyen közrehat a Békésen fennálló állami kosárfonó-iskola is, melynek növendékei kiválóan szép és izléses iparczikkeket készítenek, a mely czikkekből egy kis gyűjteményt a párisi nemzetközi kiállításon is be fognak mutatni. Ennek az intézménynek azonban az a fogyatékosága, hogy a kitanult kosárfonókat elbocsátja, ezek azután a maguk önállóságára bízva nem tudnak szilárd talajra tenni szert az életben, mert sem anyagszerzéshez való tőkájük, sem piacuk nincs. Így aztán a kikerült kosárfonó-iparosok egy része az életben proletárrá lett és elzüllött. A bajon azonban már az idén segítenek. Ugyanis a kereskedelemügyi kormány az iskolát állandó műhelylyel fogja kibővíteni, mely a már kitanult kosárfonó-iparosok munkáit átveszi, így tehát az iskolából kikerült szakképzett kosárfonók tovább is folytathatják nekik megélhetést nyújtó mesterségüket.

Az agrár-socialismus előidéző okai között egyike a lényegesebbeknek az egészségtelen birtokmegosztás. Hiánya a birtok kívánatos forgalmának, a mi pedig annyira szükséges a gazdasági élet helyes fejlődésére, mint a szabályos vérkeringés az ember testi jólétének fentartására.

Békés vármegyében a birtokmegosztás nem szerencsés. A 100 holdon aluli gazdaságokat kisgazdaságoknak véve, 100 és 1000 hold közöttieket középgazdaságoknak és az 1000 holdon felülieket nagygazdaságoknak, a kisgazdaságokra a vármegye összes területének 46.76⁰/₀-a, a középgazdaságokra 16.55⁰/₀-a, a nagygazdaságokra pedig 36.69⁰/₀-a esik. Ezen a szerencsétlen birtokmegosztáson a józan parcellázás, okosan megvont korlátok között mozgó birtok-

feldarabolás segíthetne leginkább. Kiválóan fontos socialis feladatnak mutatkozik tehát az, hogy a mint időnkint egy-egy nagybirtok eladásra kerül, annak parcellázása előmozdittassék. Birtokviszonyaink mellett ez az egyedüli módja annak, hogy a kisgazda munkaerejének tér nyíljon és az jelen nyomasztó helyzetéből kimenekülhessen. Kisgazdák alatt a kisbirtokosok azon részét értve, kiknek kevés gazdaságuk van arra, hogy abból magából megélhessenek, de mégis sok van arra, hogy a mellett még mezőgazdasági munkásként is szerepelhessenek. E nyomasztó helyzetet a magas földárak, a terjeszkedés lehetetlensége, a meglevő birtok után élvezhető hitelnek ezzel kapcsolatos hasznosíthatatlansága, a közterhek aránytalan nagysága mellett magyarázza az, hogy az ilyen kisgazdának munkaerejét épen akkor, midőn azt mint mezőgazdasági munkás értékesíthetné, saját gazdaságába kell befektetnie, de az terjedelme korlátolt voltánál fogva munkaerejének csak bizonyos részét igényli, annak többi része pedig felhasználatlanul, tehát jövedelmezés nélkül elvész. Azon parcellázás, mely azt tűzi ki célul, hogy az ilyen kisgazdát oly terjedelmű földbirtokhoz segítse, mely egyéni munkaerejét teljesen leköti s az által egyéni munkaerejét teljesen meg is fizeti, nemzetgazdaságilag és társadalmi szempontból is kiváló fontosságú, mert az államfentartó elem jórészt eddigi nyomasztó helyzetéből kiemelve, annak szorgos munkájáért gondnélküli megélhetést biztosít. Ez a parcellázás végrehajtható az alföldön is, hol rendkívül magas a föld ára, mert a kisgazdának fundus instructusa már megvan, vagyona után szereshető hitele a birtokszerzés első költségeire elég, a további részleteket pedig már meglevő fundus instructusának és saját munkaerejének teljes mérvű kihasználásából képes előteremteni. Az ilyen parcellázás, melynek célja az hogy a kis parasztgazdát munkaereje, gazdasági felszerelése teljes kihasználására s ez által nyomasztó helyzetéből kiszabadulásra vezesse, a hatóság, község vagy állam teljes támogatására nemcsak érdemes, hanem ezek támogatása nélkül az esetek nagyrésztében keresztül sem vihető, mert a birtokeladónak pénz kell, az pedig nehezen lehetséges, hogy ezt a pénzt a kisgazda meglevő vagyonából az állam vagy a község mint hitelező, vagy mint a nyújtandó bankhitelt garantírozó segítő közbelépése nélkül előteremtse.

Ilyen, a kisgazdák javára való parcellázás vitetett

keresztül Békés vármegyében a múlt 1899. évben. Az a körülmény, hogy a parcellázásból limitált számú közép-birtok is állott elő, nem von le az actió értékéből, az pedig, hogy korlátolt mérvben földmives munkások is részesedtek, egyenesen emeli annak értékét. A parcellázás keresztülvitelére Békés-Csaba község mint erkölcsi testület vállalkozott. Vállalkozásának alapmotivuma az az érdek volt, hogy az eladásra kerülő Trauttmansdorff-uradalom azon részét, mely Csaba község közelében fekszik, csabaiak szerezzék meg. Ez a motivum is közérdek és hatványozta értékét az a tényleges eredmény, hogy Csaba község a mellett, hogy saját polgárainak boldogulását segítette elő, az általános közérdek szolgálatába állott azzal, hogy az egész nagy complexumnak kis kezekbe való átmenetelét közvetítette. Ezen parcellázás közérdekű voltánál fogva sikerült az állam támogatását is a szükséges mérvben megnyerni, a mint ezt alább előadandó leszek.

Most lássuk röviden az egész parcellázási ügyletet.

A múlt év első napjaiban vált eladóvá a gróf Trauttmansdorff Alajos tulajdonát tévő s »orosházi uradalom« elnevezéssel szerepelt és öt község határába tartozó 11.700 hold föld

B.-Csaba község képviselő testülete hat tagú bizottságot küldött ki a végből, hogy az eladóvá tett birtokokat B.-Csaba község nevében továbbadás és parcellázás céljából a község tulajdonául megvegye, s a vételi feltételek és módozatok jóváhagyása végett a községi képviselő-testületnek annak idején jelentést tegyen.

A bizottság, miután a rendelkezésre álló és beszerzett adatokból arról győződött meg, hogy az eladó uradalom 3.000,000 forinton értékesíthető lesz, ezen összeget természetesen hosszas alkudozások után vételárul felajánlotta. A szerződés ez alapon május 17-én Budapesten létre is jött s abban október hó 1-ső napja jelöltetett meg azon határnapul, a meddig a szerződés jóváhagyása kieszköz-lendő.

Ezen határidő elegendő volt arra, a mire voltaképen szánva volt, hogy t. i. a továbbadás lehetőleg biztosít-tassék.

A továbbadás lehetőségének biztosítására szükség volt mindenek előtt arra, hogy a haszonbérleti szerződések, melyek mellett a birtokok, az összesen csak 500 holdat tevő bomuni gazdaság kivételével haszonbérbe voltak adva,

olykép legyenek megszüntethetők, hogy egy egységes időpontban a birtokok a vevőknek tetteleg is átadhatók legyenek.

Ez az egész vonalon sikerült. A kiküldött bizottság 1900. évi október 1-ére a felmondható haszonbérleti szerződések felmondására, a fel nem mondható szerződéseknek pedig esetleg kártérítés mellett való megszüntetésére törekedett. Kártérítésre azonban csak egy esetben volt szükség, egy 854 holdas haszonbérletnél, a melynél 3000 forint kárpótlásban történt egyezségi megállapodás a még hátralevő 4 évi haszonbérlet fejében, míg a többi haszonbérlettel akkép sikerült megegyezni, hogy egy évi felmondással és ezen évben a szabad, de okszerű gazdálkodás megengedésével a haszonbérleti szerződések a kitűzött időpontban szintén megszűnnek. Más része pedig a haszonbérleti szerződéseknek olykép szüntettetett meg, hogy a haszonbérletők egyúttal vevőkké lettek, míg egy másik részét a haszonbérleti szerződéseknek a vevők vállalták át.

Egy másik lényeges nehézség volt az, hogy az eladó uradalom a községgel szemben mindjárt a vételkor a vételár $\frac{1}{6}$ részének lefizetését kötötte ki. Minthogy azonban ez a feltétel a község által való tovább eladásban résztvevő kisgazdákra nézve igen súlyos lett volna s veszélyeztethette volna az egész ügylet létrejövetelét, a község elhatározta, hogy a maga vevőitől csak 10⁰/o-ot kíván első vételári részletül, az ezen különbözet folytán jelentkező 200.000 forint hiányt pedig rövid lejáratú kölcsönnel fedezi, melynek visszafizetését és kamatterhét természetesen áthárítja vevőire. A község részére a pénzügyi kormány közvetített a rossz pénzviszonyok között kivételesen olcsó $4\frac{1}{2}$ ⁰/o-os kamatozású, egy évre szóló ideiglenes kölcsönt.

Az uradalom és a község között kötött szerződés a kikötött határidőre a felettes hatóság által is jóváhagyott és 1899. évi október hó 1-én Békés-Csaba község az egész uradalom tulajdonosává vált s ugyanezen időre az egészet — csekély 600 hold kivételével — már tovább eladta.

A község tehát a parcellázási actióban közvetítő. A község vette meg az egész uradalmat, de mindjárt parcellákban tovább el is adta azt. A község azonban mint tulajdonos az uradalommal szemben 1913-ig marad kötelezve, a mikorra minden kötelezettségének eleget tesz s a mikor az ő vevői is eleget tesznek vele szemben kötele-

zettségeiknek s így akkor, 1913-ban válnak saját parceláik telekkönyvi tulajdonosaivá.

A mi a vételi és eladási szerződéseket illeti, azok lényege a következő: Az uradalom és Csaba község között kötött szerződés értelmében a megvásárolt birtokok vételára következőképen fizetendő: 500.000 forint a jóváhagyás napjától számított 8 nap alatt volt fizetendő s le is fizetett. A vételárba betudandólag átvállalta B.-Csaba község a bécsi Anker biztosító társaság javára az összes ingatlanokra egyetemleges zálogjoggal bekebelezett 1,350.000 forint tartozást, mely egy összegben egyszerre 1913. évi november hó 1-én lesz a hitelező intézetnek visszafizetendő, addig pedig félévenként minden év május és november hó 1-én $4\frac{1}{2}\%$ -os kamat s az Ausztriában kivetendő tőkekamatadó fizetendő a tőke után előleges félévi részletekben. Az 1899. évi november hó 1-én bekövetkezett kamatfizetés már B.-Csaba község által lévén teljesítendő, a község e kötelességének úgy a kamatlábbal kifejezett kamat, mint a járulékos kamat (együtt $4\cdot72\%$) pontos beküldése által eleget tett s mivel a hitelező intézet a jogutódlást tudomásul vette, ezen tehertételnek 13 évig kötvényszerű változatlan fennállása biztosítva van. Az előbb említett vételár lehajlítások után fenmaradó vételárhátralék, vagyis 1,150.000 forint 10 év alatt évenként egyenlő részletekben fizetendő 1900. évi november hó 1-ső napjától kezdődőleg a tőkemaradék után járó s félévenként előre-fizetendő $4\frac{1}{2}\%$ kamatokkal.

A vételi szerződéssel párhuzamosan kötötte meg Csaba község saját vevőivel az eladási szerződéseket.

Az első fizetési részletnél — a mint már említve volt — a vevők engedményt kaptak, a mennyiben a község tőlük nem a vételár $\frac{1}{6}$ részét, hanem csak 10% -át követelte be, de természetesen átvállalták a községi függő-kölcsön kamatterhét és visszafizetését is. A jelzett kedvezményben az 500 holdnál nagyobb birtokot vásárlók nem részesültek.

A birtokba lépés napjául ugyanazon határnap jelöltetett meg, melyben B.-Csaba község birtokba lépett s ezzel a község elkerülte az időközi kamatveszteségeket s áthárította — a mi teljesen méltányos, mert hiszen a község csak közvetítő — az adófizetés terhét is.

A vételárfizetési határidők pedig úgy vannak megszabva, hogy azok az uradalom és a község között létrejött

vételi szerződésben megállapított határnapokat 15 nappal megelőzik. Ekkép biztosítva van az, hogy a községet saját vevői arra az időre, midőn az uradalommal szemben fizetési kötelezettsége beáll, esetről-esetre fizetéképessé teszik.

Mivel pedig a vevők — csekély kivétellel — nincsenek egymásért egyetemlegesen kötelezettségben, egyik-másik vevőnek anyagi romlása a többi vevőt legkevésbé sem fogja érinteni.

De éppen azért, mert az egyetemleges jótállás ki nem köttetett s így a vevők között érdekközösség a fizetési időre, vagyis 13 évre elő nem állott, szükség volt arra nemcsak B.-Csaba község, mint eladó, hanem a vevők érdekében is, hogy a vételárfizetés lebonyolításának ideje alatt egy kizárólag e célra rendelt külön szervezet alkottassék B.-Csaba község szervezetébe beékelve, mely szervezet a községi közigazgatást semmiképen se akadályozza s mégis a község hivatott és felelős közegeinek őrizete alatt maradjon a község földvételi vállalkozása teljes lebonyolításának ideje alatt.

E szervezetet községi szabályrendelet határozza meg.

E szabályrendelet értelmében egy tanács a földvételi ügyek közvetlen vezetője, felügyelője és ellenőrzője.

A tanácsnak hivatalból tagjai a mindenkori községi bíró mint elnök, az I-ső jegyző és az intéző s tagjai még a község képviselőtestülete által évről-évre választandó 4—6 tag.

A tanács közvetlen felügyelete alatt áll a földvételi hivatal, mely áll az ügyvezető ügyészből, a könyvelő-nyilvántartóból és a pénztárosból.

A tanács előadója — szavazat nélkül — az ügyvezető ügyész s ugyanez végrehajtója a tanács határozatainak is.

Mód van nyújtva arra, hogy a tanács határozatai felülbíráltatás végett a községi képviselőtestület elé legyenek terjeszthetők s hogy sem a tanács, sem a hivatal községi érdektől elütő céloknak szolgálatába ne állhassanak.

A nyilvántartás úgy van contemplálva, hogy abban úgy a község, mint a vevők kötelezettsége mindenkor idő és szám szerint feltüntetve s hogy egyúttal a pénztár állása is mindig ellenőrizhető legyen.

A mi ezek után a parcellázás által előállott új állapotot illeti, azt a következőkben ismertetem. Öt holdon

aluli birtok keletkezett 332, 5 és 10 hold között 171, 10 és 50 hold között 181, 50 és 100 hold között 23, 100 és 150 hold között 7, 150 és 200 hold között 3, 200 és 500 hold között 2, 500 és 1000 hold között 1 birtok, végül 1000 holdon felül (1009 hold nagyságban) 1 birtok. A Trauttmansdorff-uradalomból tehát 721 gazdaság keletkezett.

Ezek a szám adatok azt bizonyítják, hogy a parcel-lázás általában a kisbirtokosok javára történt. Az a körülmény pedig, hogy az öt holdon aluli gazdaságok száma oly tekintélyes, azt mutatja, hogy a kisbirtokosokon kívül a tulajdonképeni értelemben vett munkások is jelentékenyen részesedtek. Ez tényleg úgy is van. A 332 öt holdon aluli vásárló között nemcsak kisbirtokosok, hanem jelentékeny számban munkások is vannak. Nevezetesen például 217 orosházi munkás vásárolt meg Orosháza község közvetítésével és garantiája mellett 715 holdat. Az öt holdon alul vásárlók által megvett terület 1180 holdra rug.

Ezekből a szám adatokból tehát kitűnik, hogy noha a parcellázás, mely a munkásoknak földtulajdonhoz segítségét tűzné feladatul, általában nem indicált, mert a rendkívül magas földárak mellett s az ennek következtében ugyan csak magas évi kamat- és törlesztési terhek mellett a mezőgazdasági munkás befektethető igen csekély tőkéjével nem képes a kedvezőtlenebb évek súlyával megküzdeni, mégis, uti figura docet, helyes és kivihető, hogy a parcellázás során — melynél mint már említettem, a kisgazda támogatása és életrekeltése az irányadó közszempont — mérsékelt határok között a mezőgazdasági munkások is csekély földtulajdonhoz juthassanak. Alkalmat szolgáltat ez arra, hogy a mezőgazdasági munkások egy része fokozatosan kisgazdává küzdje fel magát. Persze a gyakorlati kivitelnél sok óvatosság szükséges, gondosan ki kell választani az arra való elemet és őrizkedni kell attól, hogy a közép- és nagybirtok megmunkálására szükséges munkaerő jelentékenyebb mérvben elvonassék, őrizkedni kell ettől nemcsak a közép- és nagybirtok méltányos érdekeire való tekintetből, hanem a munkások szempontjából is, mert kétségtelen, hogy általában véve biztosabb megélhetést nyújt a teljesen vagyontalan parasztnak az, ha állandó munkát kap a közép- és nagybirtokokon, mint ha — bármily szerény mértékben is — a birtokszerzés kétséges útjára lép.

Az agrár-socialismus előidéző okai kétségtelenül közgazdaságiak. Orvoslásának is tehát leglényegesebb eszközei

közgazdaságiak. Azonban tévedne, a ki azt hinné, hogy a közrehatás ezen iránya kimeríti az orvoslás szükséges módozatait. Ellenkezőleg. Művelődési téren is igen sok a teendő. A népoktatásnak rendkívül nagy fontossága van. Felvilágosítani, józan, okos, helyes irányba terelni és az ámitók csábításainak és behizelgő szavainak való ellentállásra képessé tenni népünket az észszerű oktatás képes. Ezért nagy súlyt kell fektetni az alföldön az elemi iskoláztatásra. A jelenlegi közoktatásügyi kormányzat ezt a helyes programot gyakorlatilag is igyekszik keresztülvinni. Ennek áldását Békés vármegye is érzi. Kapcsolatosan fejleszteni kell a mezőgazdasági szakoktatást és arra igyekezni, hogy népünk az intenzív gazdálkodás felől kitaníttassék. Ezt a célt szolgálja az 1897. évben megnyitott békéscsabai földművesiskola, melynek hivatása okszerűen gazdálkodni tudó kiscgazdákat képezni. A nép felvilágosítására kitűnő eszközül szolgálnak a téli gazdasági felolvasások, melyeket a vármegyei gazdasági egyesület nagy számban és jelentékeny eredménnyel rendez. És megbecsülhetlen szolgálatokat tesznek a népkönyvtárak, melyekkel már minden községünket — a nagyobbakat többel is — elláttuk.

De nem elég az alsó néposztály erkölcsi és értelmi kiképzése. Az alföldön különös szükség van a magasabb műveltség terjesztésére. Az alföldön ugyanis hiányzik az úgynevezett uri középbirtokos osztály, mely értelmi fölényével vezet és a különböző társadalmi osztályok között a helyes egyensúlyt fentartja. Az alföldön a középbirtokok paraszt kézen vannak, már pedig a paraszt középbirtokos szűkkeblű, rosszul gazdálkodik, a cultura iránt érzéke nincs, és a munkások megrövidítésére törekszik, a munkásnak zsarnoka, minden patriarchalis érzület nélkül. Ezt az osztályt tehát nevelni kell, nevelni és ez által képessé tenni arra, hogy a középbirtokosság nemzeti nagy hivatásának megfelelhessen. Ennek a megvagyonosodott paraszt középosztálynak kiművelése érdekében jelentékeny szükség a középiskolák kifejlesztése; ezt a szükségét különben igen élesen érzi a tekintélyes honoratior elem is. Ennek a szükségnek érzetétől indítva szorgalmaztuk a vármegyei középiskolák fejlesztésének ügyét. Az eredmény az, hogy a békéscsabai és a békési algymnasiumok főgymnasiumokká fejlesztettek, Gyulán pedig főgymnasium létesítése iránt a társadalom imponáló áldozatkészségével erőteljes actio indult

meg, mely minden valószínűség szerint igen rövid időn teljes eredményre fog vezetni.

A társadalom culturalis érdekeinek istápolásával egyenerejű, egyenhatású és a megbomlott társadalmi rend helyreállítására alig hihető nagy mértékben közreható tényező a humanismus. A jótékonyág intézményei azok, a melyek az erőtlennek, a gyöngének, az elhagyottnak legközvetlenebbül nyujtják a védelmet, a támogatást s ezért legközvetlenebbül is hatnak a szegény osztályra, mert ez érzi, hogy törődnek vele és bajában istápolják. Ezen a téren Békés vármegye a mult évben óriási léptekkel haladt előre. A mult év november havában nyilt meg Gyulán 300 elmebetegre berendezett nagy elmebeteg-intézete s a folyó évben fog rendelkezésének végleg átadatni imposanssá kibővitett vármegyei közkórháza. És — last but not least — ugyancsak a mult év novemberében nyitotta meg a Békés vármegyei Fehérkereszt-Egyesület az elhagyott gyermekek elhelyezésére szánt gyulai menházát, melynek révén az intézmény fenállásának rövid három hónapja alatt már 150 elhagyott s támogatás nélkül az elzüllés veszélyének kitett gyermek helyezettett el magyar tápanyák és tápszülők folytonos orvosi ellenőrzés alatt álló házi ápolásába. Ez a szám előre nem látható nagy arányokban fog növekedni. S megmentjük a magyar alföld legdrágább kincsét: a gyermeket. Hogy nemzeti szempontból mit jelent ez hazánkban, de különösen az alföldön, azt bölcsen megítélni képesek azok, a kik ismerik Magyarországon a gyermekhalandóság ijesztő arányait. A gyermekmentés nagy munkája valóságos hódító hadjárat hazánk megerősödése szempontjából. Hódító hadjárat nemcsak azért, mert számban meggyarapodunk, hanem azért is, mert az elhagyott gyermekek házi ápolásba elhelyezésénél gyakorlatilag kitünően megvalósítható az a cél, hogy a gyermeket már zsenge korában magyarrá tegyük, magyarrá nyelvében, magyarrá érzésében. Már pedig nagyot s egyúttal maradandót alkotnunk igazán csak akkor lehet, ha számban is imponálóan sokan vagyunk olyanok, kiket ugyanaz a nemzeti eszme hat át.

Nem végezhetem be e rövid átnézetet a nélkül, hogy ne utaljak arra is, hogy a szabadságnak az elkerülhetetlen szükség mértékén és tartamán túl való megszorítása a mi népünknel eredményre sohasem vezetett. Így volt ez az agrársocialis mozgalmak idején is. 1891-ben, midőn a mozgalom erőszakosságokban tört ki, helyes és indokolt volt

a munkáskörök felosztatása, mert tényleg ezek a körök voltak felfogói és melegágyai a nemzetközi socialistikus téveszméknek. Szükségtelen volt azonban az egyesülés tilalmát a mozgalmak lecsillapodása után is évekig fenntartani. Ez a föltétlen tilalom nem vezetett eredményre, ellenkezőleg az egyesülési tilalom volt a leghathatósabb agitationalis eszköz az izgatók kezében s a tilalom ellenére a munkások tényleg titkos egyesületi életet éltek. Részemről 1897-ben ismételen sürgettem a tilalom megszüntetését s a kormány 1897. végén tényleg fel is adta az egyesülési tilalom rendszerét. Azóta a munkáskörök — természetesen a hatósági felügyeleti és ellenőrzési jog hatályos biztosítása mellett — engedélyeztetnek s az eredmény az, hogy a munkáskörök, a melyek, míg be voltak tiltva, visszaélések és bajok örökös kútforrásai voltak, most, hogy engedélyeztetnek és szabadon működhetnek, ártalmatlanokká váltak, sőt hovatovább átalakulnak azzá, a mi igazi rendeltetésök, a munkások művelődésének és önképzésének egyik eszközévé. Kezd átmenni a munkásnép tudatába az, hogy egyéb társadalmi osztályok és hatóságok nem ellenségeik, hanem ellenkezőleg örömet támogatják, gyámolítják és segítik minden igaz ügyükben. A munkások felfogásában beállott fordulat és előnyös változás jellemzésére örömmel jegyzek ide egy magában véve jelentéktelen, de symptomatikus jellegénél fogva nem kicsinyelhető esetet.

A napokban jelentkezett nálam a mezőberényi munkáskör elnöke, az ottani socialista munkások eddigi vezetője és több társával együtt azt kérte, hogy támogassam őket azon törekvésükben, hogy cséplőgépet vásárolhassanak s mint cséplővállalkozók juthassanak keresethez, melyből a gép árát is pár év alatt letörleszszék.

Ez a parányi jelenség is előnyösen vall arra, hogy a munkásság az utópiáktól elfordul, többé nem ábrándok után jár és nem ingyen eltartást kér, hanem productiv elemévé akar válni a társadalomnak.

Igen sok előadni valóm lenne még pár évi megfigyelésből. De nem akarok visszaélni ezen folyóirat tisztelt olvasóinak türelmével s végzem e cikket azzal, hogy kötelességünk keresni, kutatni a bajok megszüntetésének minden módját, de kutatásaink során kettőt elméletben úgy, mint gyakorlatban, mindig tiszteletben tartunk: a tulajdon intézményét és a szabadságot.

Lukács György.

A részvénytársulati statisztika kritikája és reformja.

II.

II. Az osztalékjövedelem megállapítása.

Ha az osztalékkimutatás csak arra szolgálna, hogy az e czímen kiosztott összegeket, tehát egy *tényt* jellemezzen, úgy az ellen semmi kifogás sem volna tehető és e tekintetben legfeljebb csak arra a megjegyzésre szorítkozhatnánk, hogy az ezen tény megállapításánál előforduló hibás felfogások kikerültessenek. Amde az osztalékkal nemcsak ténymutatót, hanem egyuttal oly fokmérőt is akarnak megállapítani, melyből a részvénybefektetés jövedelmezőségét meg lehessen itélni. Hiszen a részvényes jövedelmének leghelyesebb mértékét az átlagos osztalékban szokták keresni. Valamely részvénybefektetésnél az első kérdés rendszerint oda irányul, vajon mennyi százalékot fizetett a vállalat az utóbbi években. Magának a részvénynek belértéke, azaz különösen a tartalékokban felhalmozott vagyon mérlegelése, csakis második sorban szokott latba esni: hiszen még kérdéses, vajon a tartalékot a részvényes fogja-e élvezni? Rendszerint nem is élvezi: a tartalékok kiosztása nagy eseményszámba megy. Innét van, hogy az osztalékjövedelem mutatja a részvény értékelésének (Bewerthung) leghelyesebbnek látszó és leghasználtabb mérczéjét, a részvényforma beválásáról alkotandó ítéleteknek legdöntőbb mozzanatát.

Ez azonban még azon legegyszerűbb esetben sem áll, midőn valamely egyes vállalatjövdelmezősége iránt kívánjuk magunkat tájékozni, ill. itt is csak akkor áll, ha a vizsgált évek mindegyikében tényleg fizettek osztalékot. Ha valamely részvénytársaság a három utolsó évben 4, 5 és 6 százaléknyi osztalékot fizetett, indokolt, ha a jövő évre az átlagos 5 százalékot valószínűnek tartják. Azonban még

ily egyes társulatra vonatkozó kérdésnél is, minden valószínű feltevésnek tulajdonképen vége szakad, mihelyt a megfigyelt évek közt olyan is van, mely veszteséggel záródott. Az osztalék u. i. mit sem mond e veszteség nagyságáról, sőt még annyit sem mond, vajon általában volt-e veszteség, mert a »nulla-osztalék« jelzése ott is beköszönt, hol sem nyereség, sem veszteség nem vala, vagy hol nyereség is volt, de azt nem osztalékfizetésre használták fel.

Legélénkebben érezzük e visszásságot, midőn az osztalék quantificálásánál az egyes társulatok tőkét és a megfelelő kifizetett osztalékösszegeket kell egymás mellé állítanunk.

Az efféle számításnál az osztalékot nem fizető részvények öntése zéróval állítandó be. Itt azonban joggal nyugtalankodhatunk a miatt, hogy azon vállalatok, melyek osztalékot ugyan nem fizethettek, de azért veszteséggel még sem dolgoztak, épúgy nullaértékkel adassanak össze, mint azok, melyek tényleg vesztek, esetleg a részvényes összes befizetését föl is emésztették, melyeknél tehát nem *nulla*, hanem *minus* érték volna beállítandó. Mindenki kiérzi, hogy a »semmi« osztalék a valódi állapotot nem magyarázza, hanem inkább elfedi; hogy oly statisztika, mely a jövedelmet számba veszi, a veszteséget azonban semminek, tehát nem-létezőnek tekinti, sem a részvénytársaság igazi pénzügyi eredményei, sem a részvényes igazi jövedelme felől helyes felvilágosítást nem nyújthat. És ez tényleg úgy is van: az átlagos osztaléknak annyira népszerű és elterjedt számítása voltaképen csak egy tényről, egy pénztétel tényleges nagyságáról számol be, de távolról sem tekinthető a vállalat jövedelmezőségének mutatója, fokmérője gyanánt. Ezen utóbbi problémára, feladatunk tulajdonképeni főkérdésére, csak úgy nyerünk választ, ha az összes jövedelmekkel (ezek közt tehát az osztalékjövdelemmel is) szembeállítjuk a veszteségeket is. Ily számítás azonban eddigelé még sehol sem történt; tudtommal legalább nem. Előadásom következő szakaszában majd áttérek erre a főkérdésre, t. i. a részvényhozadék megállapítására. Egyelőre állapotjunk meg abban, hogy az átlagosztalék a részvénytársulatok pénzügyi eredményének megítélésére rendszerint nem alkalmas.

Azonban ugyanez áll még az osztaléköntésről is (azaz a részvényeseknek osztalék címén kifizetett összegekről). Ez sem szolgálhat a részvénytársulatok vagy részvények

pénzügyi eredményének általános fokmérője gyanánt. Ezen tulajdonsággal csak az esetre ruházhatnók fel, ha nem léteznének veszteséggel működő társulatok és ha a részvényes számlája csakis bevételekből, még pedig csakis az egy osztalék-bevételből állana. De mihelyt elismerjük, hogy vannak egyéb bevételek, valamint oly társulatok is, melyek veszteséggel dolgoznak, már nem a részvényes osztalék-bevétele, hanem csakis a veszteségek levonása után fenmaradó (tiszt) *jövedelme* lehet az igaz fokmérő.

A jövedelmeket illetőleg később ki fogjuk mutatni, hogy az osztalékon kívül van még egész sora a bevételeknek, illetve vagyongyarapításoknak, mint például az élvezeti jegyek osztaléka, a részvények törlesztésénél előfordulható felpénz, az új kibocsájtású részvények kedvezményes átvétele stb., úgy, hogy az osztalékbevétel, mint a részvényes összes bevételeinek csakis *egyik* tételét, távolról sem szabad összes bevételének tekintenünk. Azt a föltevést pedig, mintha a részvényes számláján csakis bevételek, vagyongyarapítások léteznének, veszteségek ellenben lehetetlenek volnának, még hozzá nem értő ember is csak mosolylyal fogja fogadhatni. Hát ki más, mint a részvényes szenved azokon veszteségeket, melyeket a szenvedően záródó évi mérlegek vagy a bukások okoznak? Hát kinek zsebéből, ha nem az övéből telnek azok a milliárdok, melyekkel a nemzeti vagyon a tőzsdekrízisek által megcsappan? Vajon nem valóságos képtelenség-e a részvényes tisztá jövedelmét csakis abból határozni meg, a mit ő osztalék czimén bevett, de a mellett egészen megfeledkezni arról, a mit vesztett?!

A dolog olyannyira egyszerű, hogy nem is volna szükséges példával bizonyítani. Nagyobb világosság kedvéért ragadjunk ki azonban a veszteséggel működött vállalatok — sajnos, nagyon is gazdag — sorából egyet, például a Franko-magyar bankot.

E bank tőkéje 12,800.000 forint volt. De a részvényeseknek még mintegy kétmillióval többet kellett befizetniök, mivel a részvények felpénzzel bocsájtattak ki. Öt év múlva a bank megbukik. Ez idő alatt részvényesei osztalék fejében összesen 2,712.000 frtot vettek be, mi által csakis a fizetett felpénz térült meg, míg a 13 millió tőkebefizetés majd végkép odaveszett. Helyeselhető-e tehát az olyan számítás, mely azt állitaná, hogy a Franko-magyar bank szegény részvényesei e vállalatból $2\frac{3}{4}$ milliót, vagyis

az ötévi átlagban mintegy 5⁰/o-nyi jövedelmet nyertek? Hiszen így a sajnálandó, tényleg tönkrement, részvényessel a statisztika szerint még elhithetné, hogy e befektetéssel tulajdonképpen meggazdagodott! Pedig legyünk tisztában az iránt, hogy mindazon statisztikák, melyek csakis az osztalékot fizető társulatokat veszik számba, a veszteséggel dolgozókat pedig észre sem veszik, tényleg ezen tartatlan állásponton állanak.

Egyelőre azonban tekintsünk el az osztalékjövedelem és az átlagosztalék jelentőségétől. Tagadhatatlan tény lévén, hogy üzleteredmények mérlegelésénél e két számnak mindenütt különös fontosságot tulajdonítanak, legyünk legalább azon, hogy az helyesen, ne logikaellenesen állapíttassék meg.

Az »osztalék« fogalma alatt azt a kiosztott hasznot értik, mely száz-száz forint tőkére esik. Ha pld. a hazai takarékpénztár múlt évi osztalékát kérdezik, evvel nem az összes részvényeseknek kifizetett 22¹/₄ millió forintnyi összeget, hanem az egy-egy részvényre eső 45⁰/o-nyi szelvényt értik. Az osztalék név alatt tehát mi is mindig ezt a százalékszámot értjük, míg az összes részvények után kifizetett összeget az »osztaléköntés« nevével fogjuk jelölni.¹ A képletekben az egyes társulat százalékos osztalékát o^0 vagy egyszerűen o -val, az öntést δ -vel jelezzük; ha pedig az összes részvénytársulatokról van szó, az illető nagy betűket használjuk.

Az összes részvénytársulatok osztaléköntésének meghatározása semmiféle nehézséggel sem jár: az egyes társulatok öntései egyszerűen összeadandók.

A szokásos értelemben vett (százalékos) osztalék az öntésnek a tőkéhez való százalékos aránya. Képlete:

$$o = \frac{\delta}{T}. \quad (4)$$

mi mellett a nevezőbe csak az osztalékra jogosított tőke állítható be, tehát élvezeti jegyek, még nem kamatozó új kibocsájtások nem.

Az egyes társulatnál ez a tört ismét egy adott tény, melyhez, úgy látszik, kétség sem fér: a hazai takarékpénztár 45⁰/o osztalékot fizetett, a Polke-féle gyár semmit. Ezen számokkal szemben legfeljebb arra kellene figyelmeztetni, hogy azok nem mindig egyforma hosszú időszakra vonatkoznak. Az év folyamán alapított részvény-

¹ E műszót a mezőgazdaságból vesszük át, hol az találóan jellemzi a kereszt magtartalmát.

társulatok u. i. vagy az első vagy a második évben fizetik az első osztalékot és a fizetett összeg így hol 12 hónapnál rövidebb, hol ennél hosszabb időre vonatkozhatik. A tényleg fizetett osztalék helyett tehát annak az év hosszára átszámított értékét kellene (»pro rata anni«) számításba állítani.

Máskép áll azonban a dolog, ha az összes társulatok átlagos osztalékát, (az »általános részvényes« átlagos osztalékjövödelmét) akarjuk megállapítani. Alighanem az e tekintetben fenforgó nehézségeknek tulajdonítandó, hogy a statisztikusok nagyobb része ezen átlagszámítást egészen kerüli. Így pld. nem számítják azt a magyar statisztikusok, sem hivatalos, sem magán dolgozataikban Ausztriában is sok éven át kitértek ezen átlag megállapítása elől: Ehrenberger éveken át csak annyit közöl, hány intézet fizetett 0—5, 5—8, stb. százalékos osztalékot és az általános állapotok jellemzésére beéri azon nagyon is tompa adattal, hogy évről-évre miképp változik az osztalékot nem fizető társulatok száma (l. Stat. Mon. Schr. III. 460. lap). Később ő (St. M. X. 76. l.), valamint utána Rauchberg is (u. o. XI. 189. l.) átmennek ugyan az átlagos osztalék számításra, de az utóbbi által alkalmazott módszer — mint ez azonnal be fog bizonyulni — hibás. Szintugy hibás az orosz társulatokról kiszámított átlagosztalék. A német részvénytársulatokról Van der Borgh, úgy az e tárgyról kiadott külön munkájában, valamint a Conrad-féle »Jahrbücher«-ben szintén megkísérelte az átlagosztalék kiszámítását, de a mint látni fogjuk, szintén téves alapon és tévedésbe ejtő eredményekkel. Ezen szerző téves nyomán halad Oechelhäuser is. Helytelen továbbá a Juraschek részéről az említett »Handwörterbuch«-ban alkalmazott osztalékszámítás is. Vegyük tehát e módszereket kritika alá.

1. *Nyers átlagszámítás*, t. i. az átlagosztaléknak az egyes osztalékok arithmetikai átlagában való megállapítása. Midőn pld. egymás mellé állítva látjuk valamely társulatnak több éven át kiosztott osztalékait, könnyen engedhetnénk azon közelfekvő gondolatnak, hogy ezen változó eredményeket egy közös kifejezésben, egy átlagban kellene összefoglalni.

De ez a számítás téves és pedig azért, mivel az egységek súlya különböző. Az egyévi átlagosztalékot ugyanis csak az esetre lehetne az egyes osztalékok átlagából kiszámítani, ha minden részvénytársulat egy és ugyanazon tőkével dolgoznék. Ez nem állván, csakis úgy járunk el helyesen, ha a százalékos osztalékot quantificáljuk, azaz

ha egyrészt a tőkét, másrészt az osztaléköntéseket összeadjuk és a százalékos osztalékot ezen két összegből számítjuk ki. Az arithmetikai átlag helyébe tehát a quantificált osztaléknak kell lépnie.¹

Ugyanez az eljárás követendő, ha az átlagosztalékot több évre kívánjuk megállapítani. Itt a százalékokból kiszámított átlag ismét hamis, mivel minden évben más-más részvénytőke működött. Így p. o. a magyar bányatársulatok az 1877-től 1880-ig terjedő négy év alatt, Van der Borgh szerint (v. ö. »Bewährung der Actiengesellschaften« című munkáját, 36. lap), átlagban állítólag 6·24⁰/o-ot hoztak. Amde ez az átlag nem egyéb, mint a négy év átlagos osztalékainak (3·60, 5·75, 7·38, 8·31⁰/o) arithmetikai közepe. Ezen számításnál tehát egész tornyosulását tapasztalhatjuk a hamis következtetéseknek a mennyiben előbb minden egyes évnek átlaga hamisan van megállapítva, az ezen hamis átlagból kiszámított főátlag pedig ismét az említett hamis módon készül. Ugyanezen téves alapon állanak nevezett szerzőnek azon egyéb közleményei, melyeket e helyen a német részvénytársulatok bevalásáról közzétett.² A Conrad-féle Évkönyvekben közölt későbbi számításai pedig több éven át szintén ezen téves alapon állanak.

Annak megvilágítására, hogy az átlagszámításnak ezt a hamis módszerét mily előszeretettel és konoksággal szokták alkalmazni, hadd idézzem Öchelhäuser védő érveit.³ A porosz titkos kereskedelmi tanácsos ezen számítás módjának azért itéli oda az elsőbbséget, mivel az nézete sze-

¹ Így például a Budapesten 1879-ben létezett két biztosító intézet közül az egyik 20, a másik 30⁰/o osztalékot fizetett; ebből azonban nem lehet következtetni, mintha a biztosítási részvények átlagban 25⁰/o-ot hoztak volna; valóságban a dolog következőképen áll: fizetett

az I. magy. biztosító	3,000.000	tőke után	600.000	forintot	=	20 ⁰ /o,
a Pannonia	600.000	»	»	180.000	»	= 30 ⁰ /o,

tehát helyes, quantificált osztalék: 3,600.000 frt után 780.000 frt = 21·8⁰/o.

Más csoportokban, hol a tőkék nagysága még nagyobb különbségeket mutat, az igazi, quantificált átlag még nagyobb mértékben fog az arithmetikai nyers átlagtól eltérni. Vegyük p. o. a forgalmi intézeteket, hol egyrészt a budapesti közúti vasutnak 7·6⁰/o milliónyi tőkéje 14⁰/o-ot hozott, míg másrészt a budapest-szentlőrinci vasutnak és a csomagszállító társulatnak mintegy 300.000 forint tőkéje csak 5⁰/o-ot: a helyes átlag természetesen a 14⁰/o körül lesz és nem az 5 és 14⁰/o közepében.

² Szerinte pld. a német kő- és agyagiparral foglalkozó részvénytársulatok 1873-ban mintegy 3·4⁰/o-ot hajtottak volna (l. 51. l.); ezen átlag azonban nem egyéb, mint az egyes intézetek következő osztalékainak: 6, 0, 4¹/₂, 9, 0, 0, 0, 6, 0, 3, 6, 7, 0, 2, 0, 0, 8 = összesen 51·5, az intézetek számával (15) való elosztása. (l. 227 l.) — A Conrad-féle *Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik* folyóiratban közölt cikkeiben azonban szerző a közepes osztalékszámítással később fölhagyott és e helyett a quantifikált átlagosztalékra ment át.

³ Öchelhäuser: *Die wirthschaftliche Krisis*. Berlin, 1876.

rint »jellemzőbb« számokat szolgáltat. A több tekintetben érthetetlen érvelés következőkép hangzik: »Wir haben letztere Berechnungsweise vorgezogen, einmal weil sie charakteristischere (?) Zahlen liefert, indem sie den Durchschnitt aus der Dividende aller Gesellschaften — ob gross oder klein — zeigt, zum andern, weil hier dem statistischen Vergleich der einzelnen Zeichen (?) unter einander (?), also dem Relativwerth der Zahlen eine grössere Bedeutung zukommt als der absoluten Höhe der Dividenden, im Verhältniss zum Gesamtcapital.«

Hadd bizonyítsam már most kézzelfogható példával, mily nagy tévedéseknek van az osztalék feletti ítéletünk kitéve ahhoz képest, a mint azt az arithmetikai átlagban avagy a quantificatio szerint számítjuk. Például választom az 1895-ik év eredményét. Állítsuk egymással szembe a nyers és a quantificált átlagosztalék eredményét

		Összes osztalék százalékban	a) nyers átlagszámítás alapján	b) quantificált
Bankok	14	57.2	4.1	3.2
Takarékpénztárak	5	56.2	11.2	18.—
Malmok	8	105.—	13.1	12.—
Serfőzők és szeszégetők	2	18.—	9.—	8.6
Vas- és gépipar	8	6.—	2.—	0.7
Bányák	2	6.—	3.—	4.—
Építőipar	8	6.—	0.7	0.2
Nyomda	3	28.—	9.3	7.2
Egyéb ipar	5	11.—	3.4	2.—
Biztosító-társaságok	5	28.—	5.6	8.—
Közlekedési intézetek	6	25.5	4.2	4.9
Egyéb részvénytársulatok	3	15.—	5.—	5.3
Összesen	64	367.9	5.7	5.—

Látjuk tehát, hogy a bankok az első számítás szerint 4.1⁰/o-ot hoztak volna, a második számítás szerint csak 3.2⁰/o-ot, a vas- és gépipar az első módszer szerint 2⁰/o-ot, a második módszer szerint 0.7⁰/o-ot, a nyomdák az első számítás szerint 9.3, a másik szerint csak 7.2 százalékot!

2 Ámde még azon statisztikai munkálatokban is, melyek a quantificált átlagszámítás alapján állanak, ismételen találkozunk egy további tévedéssel. Helyes t. i. csakis az az eljárás, ha az osztaléköntést (\bar{O}) az osztaléokra jogosult összes tőkéhez (T) viszonyítjuk (tehát $\frac{\bar{O}}{T}$), míg helytelen, ha az osztaléköntés csakis azon társaságok tőkéjéhez viszonyítatik, melyek nyereséggel dolgoztak (\bar{O}_{ny}), illetőleg osztalékot fizettek, e mellett tehát a veszteséggel működött tőkét (T_v) törtünk nevezőjéből kihagy-

¹ Az osztalékban még nem részesülő új részvények tehát be nem számíthatók.

ják Ezt a hibát találjuk mármost az osztrák, valamint az orosz statisztikában.

Az osztrák statisztikában Rauchberg csakis a nyereséggel dolgozó tőkét állítja a nevezőbe és így, például az 1873-iki krízis-évről, azon téves következtetésre jut, mintha a pénzintézetek átlag 6.15% osztalékot fizettek volna, holott az — ha a veszteségeket még le sem számítjuk, de a nevezőbe a teljes részvénytőkét állítjuk be — csak 2.9% -ot tett.¹ Ehrenberger úgy a helyes, mint a helytelen képlet szerint dolgozik. Ugyanez áll Hopfgarten-ról is. Így például Ehrenberger szerint az 1881. évben, az osztrák gőzmalmok a helyes számítás szerint $1/3\%$ -ot osztottak ki, de a másik számítás szerint 7.1% -ot! Az osztaléknak annyira érzékeny fokmérője körül tapasztalt ily kiáltó ellentmondásokkal szemben joggal kérdezhetjük, mire való a helytelen számítással való megterhelés és megtévesztés?

Ehrenberger ezen számítással, úgy látszik, 1888-ban szakít; a Stat. M. S. XVI. évf. 138. lapján közölt 7.07% -os átlagos osztalékot ugyanis (az Österr. Statistisches Jahrbuchban közölt adatokból) csak úgy nyerhetjük, ha a számításba a veszteséggel záró (csak kettőt tevő) bankok tőkéjét is beállítjuk. A későbbi években egy bank sem záródván veszteséggel, azzal elesik a hiba elkövetésének lehetősége is.

Juraschek, a Conrad-féle Handwörterbuch 144. lapján, szintén az említett téves alapon számítja ki az osztalékjövédelmet, t. i. nem az összes tőkéből, hanem csakis a nyereséggel dolgozó társulatok tőkéjéből.² Így természetesen a valóságot annyira túlhaladó tételekhez jut, hogy az osztalékjövédelem még a tiszta nyereségnél is többet tesz,

¹ Tett u. i. pld. az 1873-ik évben :		
	a tőke (186. lap)	a kifizetett osztalék (188. lap.)
a nyereséggel dolgozó bankoknál	169 ⁶⁰	10 ⁴⁵ = 6.15%
a veszteséggel dolgozó bankoknál	190 ⁹⁶	—
Összesen	360 ⁵⁶	10 ⁴⁵ = 2.89%

R. már most a nevezőbe csakis a nyereséggel dolgozó pénzintézetek tőkéjét vette be 169⁶⁰ millióval, míg az ösztőkének nagyobb felét képező veszteséggel záró intézeteket kihagyta. A $\frac{10^{45}}{169^{60}}$ tört kiadja aztán a 6.15% -nyi állítólagos átlag osztalékot, melyet — nagyon is helytelenül — tiszta részvényhozadéknak is tekintettek.

² Kitűnik ez, ha a Handwörterbuchban közölt első négy évet, melynek számai Ehrenbergertől vannak átvéve, ezen forrással összehasonlítjuk. Ott u. i. (St. M. S. 76. l.) az osztalék kétféle részvénytőke után van kiszámítva: egyrészt — helytelenül — csak a nyereséggel dolgozó tőkék után, másrészt — helyesen — az összes tőke után. Juraschek mármost csakis az utóbbi számokat használta, t. i. 1878-ra 6.92% -ot 4.47% helyett, 1879-re 7.45% -ot 4.89% helyett, 1880-ra 7.08% -ot 4.71% helyett, 1881-re 7.06% -ot 5.80% helyett — legjobb bizonyítéka annak, hogy a helytelen számítások közlése nemcsak felesleges, hanem egyenesen tévedésbe ejtő.

holott amott ennek csak egy részét teheti (nálunk például mintegy $\frac{3}{4}$ részét).

Az orosz részvénytársaságok statisztikájában ugyanezen hibával találkozunk. Így pl. a Bulletin russe de statistique financière et de législation VI. kötetének 10. lapja szerint az orosz bányatársulatok 1898-ban átlag $10\cdot82^0/0$ -ot fizettek volna, mely átlag azonban, a szerző megjegyzése szerint, úgy számíttatott, hogy az osztaléköntés csakis az osztalékot fizető társulatok tőkéjéhez viszonyított. De ugyanazon kötet 166 lapjából kitűnik, hogy ezen társulatok tőkéje $12^8/10$ millió rubelt tett, míg az osztalékot nem fizetők, illetve veszteséggel dolgozóké nem kevesebbet $5^{1/2}$ millió rubelnél. Ily formán tehát az összes részvénytőkének majdnem harmad-része kimaradt a számításból!

III. A részvényhozadék megállapítása.

Az átlagos osztalék tehát a részvényekbe fektetett tőke jövedelmezősége felől felvilágosítást nem nyújt, nem nyújthat, mivel csakis a nyereséggel dolgozó társulatokra vet ügyet, a vesztkre nem. Ily körülmények közt lehetetlen annak azt a jelentőséget oda itélni, melyet neki rendesen tulajdonítanak; csakis egy tényről, a tényleg kiosztott összegek nagyságáról tesz tanuságot, de a részvénybefektetés beválásának helyes indexét, fokmérőjét nem szolgáltatja. Mint-hogy pedig a részvényforma beválásáról alkotandó ítéletünk összeesik a részvénytársulati munka által a tőke részére szerzett nyereség vagy veszteség helyes és teljes számbavételével, a felforgó kérdésben csak akkor mondhatunk végítéletet, ha az egyik oldalon az összes nyereségek, a másik oldalon az összes, akárminemű veszteségek számbavétettek. A részvénybefektetés igazi hozadékát, az »általános részvényes« tiszta jövedelmét csakis az összes jövedelmei (bevételei) és összes veszteségei (kiadásai) közt mutatkozó különbség adja.

A milyen jogosult és magától értetődő ez a tétel, annyival meglepőbb, hogy azt — tudtommal legalább — még eddig sehol figyelembe nem vették. A részvényes tiszta jövedelmének efféle megállapítását még sehol sem kísérelték meg: a mit Rauchberg »Actienrente« név alatt ért, az nem egyéb, mint az átlagos osztalék, még pedig a hibás nevező következtében, téves alapon kiszámítva, mint ez alább be fog bizonyíttatni.

Már a tiszta nyereség megállapításánál is találkoztunk

a részvénytársulati statisztika azon sajátos vonásával, hogy a nyereségeket ugyan látja, de a veszteségeket gyakran nem. Ugyanezt a hibát tapasztaltuk az átlagos osztalék számításánál is, és ugyanez ismétlődik most a hozadék megállapításánál. Úgy látszik, hogy a veszteségek nemcsak a részvényeseknek kellemetlenek, hanem a statisztikusoknak is.

A veszteségek számon kívül hagyása az arithmetikai átlag-számítás mellett u. i. éppenséggel kikerülhetetlen. Mert magából a százalékos osztalékból a veszteség felől legfeljebb az vehető ki, hogy valamely társulat osztalékot nem fizetett, hogy tehát esetleg nyeresége nem volt. Ez esetre u. i. az osztalék nullával van jelölve. De ez a jelzés csak egy nagy kérdőjel, mivel így jelölik azon eseteket is, midőn határozott veszteséggel dolgoztak — pedig ott igazában nem *nulla*-, hanem *minus*-értékről van szó. Ily lényegileg különböző eseteket csak nem lehet egyformán számba venni?¹

De a quantificált osztalékszámítás sem tudja e hibát kikerülni; a veszteséggel dolgozó társaságok vesztesége itt sem minussal, tehát levonandó értékkel, hanem szintén csak nullával állítatván be.²

Hogy pedig a veszteségeket a részvényhozadék-számításnál is kifelejtik, annak legjobb bizonyítékát abban a dolgozatban találhatjuk, melyben a »részvényhozadék«

¹ A Van der Borgt munkájából előbb idézett példában 18 intézet közül nyolcz olyan található, a mely vagy nem fizetett osztalékot, vagy épen veszteséggel dolgozott; ezen nyolcz intézet pedig mind olybá van véve, azaz osztaléka épúgy nullával van jelezve, mintha csak nyereség nélkül dolgozott volna.

² Legegyszerűbbnek látszanék a mérlegszerinti veszteségeket már az osztaléköntés összegéből levonni és csakis a maradó tiszta öntésből számítani ki a tiszta osztalékot. Nem is szenved kétséget, hogy az ilyen helyesbített osztalék jobban jellemzi a valódi eredményeket, mint a veszteségek teljes mellőzésén felépített nyers (közönséges) átlagosztalék. Mert ha a társulatok tönkremenetele által okozott veszteségek számbavétele ellen esetleg még felhozható az a nagyon is gyenge kifogás, hogy azok a mérlegekben elő nem fordulnak és hogy így csakis becslés útján és csak hozzávetőlegesen volnának megállapíthatók, úgy a mérlegekben utolsó krajczárig kimutatott, világosan bevallott veszteségek fölvétele ellen még ennyi sem hozható fel. Egyrészt az ezen zárszámlák által igazolt veszteségek tagadhatatlan nyilvánvalósága, másrészt az a kívánság, hogy a részvényhozadék legnépszerűbb fokmérőjét, az átlagos osztalékot, hasznavehetőbbé tegyem, arra indított, hogy a közönséges »nyers« átlag osztalék mellé egy az említett értelemben helyesbített »tiszta« osztalékot is állítsak (l. Főváros Stat. Füzetek 1899. decemberi számát). Azonban, a mint a veszteségek számba vételét megengedjük, kell, hogy következetesen az összes veszteségeket is beállítsuk; midőn pedig másrészt nem igazolható, miért ne szerepeljenek a bevételek is teljesen, így egyszerre csak azon veszszük magunkat észre, hogy az átlagos osztalék helyett a hozadékot állapítjuk meg. Ha tehát átlagos osztalékot általában számítani akarunk, mégis csak a zárszámadás szerinti tényleges öntések figyelembevételére kell szorítkoznunk, természetesen azon tudattal, hogy az ez alapon megállapított arány csak egy tényadat, melyből következtetéseket nem vonhatunk, mely a tőkés valódi tiszta jövedelmét nem jellemezheti.

fogalma a statisztikába bevezettetett. Ez az érdem alighanem Rauchberg-et illeti. (Stat. M. S. XI.) A részvényhozadékokat mármost másképp nem lehet értelmezni, mint hogy általa a részvényekbe fektetett tőke átlagos jövedelme megállapíttassék, mint ezt szerző a 191. lapon maga is kimondja, midőn ugyanis az ott közölt részvényhozadéki százalékokból az osztrák részvénytőke kamatozásának kielégítő, vagy ki nem elégítő volta felől von következtetéseket. Látni való, hogy a részvényhozadékokat úgy tekinti, mint a részvénybefektetés legjellemzőbb eredményét, mint azt az utolsó szót, melyet az efféle befektetés beválásáról általában ki lehet mondani. Azonban azon számok, melyeket R. e helyen megállapít, a tőkének nem tiszta jövedelmét, hanem annak csakis osztalékjövedelmét mutatják. Így pl. — mint említém — az 1873-iki évben az osztrák bankok részvényeiben elhelyezett összes tőke nemcsak hogy osztalékokat nem, hanem veszteséget hozott, a mennyiben a már előbb idézett 10·45 millió nyereséggel szemben nem kevesebb, mint 162·30 millió veszteség állott be (lásd a II. szakasz végén). Rauchberg szerint azonban — mivel a veszteséget számla sem veszi! — ezen évben a részvényhozadék 6·15⁰/0-ot tett volna és e hibás számítást az utána dolgozó szerzők is alkalmazzák. Itt pedig egyrészt az osztalékjövedelem hibásan van kiszámítva, mivel a számláló (a veszteségek le nem vonása következtében) túlnagy, a nevező pedig (a veszteséggel működő tőkék kihagyása következtében) túlkicsi, mint ezt már előbb kimutattuk. Hozzájárul még mindezekhez az a másik hiba is, hogy a részvényhozadék az osztalékjövedelemmel helytelenül azonosítottatik.

Az osztrák statisztika későbbi feldolgozásaiban e felcserélés állandóan ismétlődik. Így a Rauchberg-féle elnevezést és számításokat Ehrenberger is átveszi. Sőt mi több, később magában a hivatalos forrásmunkában is, a Rauchberg-féle $\frac{0}{Tny}$ téves arányt értik »Actienrente« neve alatt.¹

Ezen kritikai megjegyzések után nézzük mármost, miképp lehetne a részvényekbe fektetett tőke igazi hozadékát helyesen megállapítani.

¹ Előbb az 1873-dik év példáján kimutattuk, hogy Rauchberg a részvényhozadékot a fentemlitett téves képlet szerint állapította meg. Ez áll tehát ezen szerzőnek ugyanazon helyen a többi évekre közzétett adatairól is. Hogy pedig úgy Ehren-

Az e tekintetben uralkodó bonyodalomból való kigázolásra tartsuk szem előtt, hogy itt tulajdonképen ismét egy tiszta jövedelem megállapításáról van szó, t. i. a részvényekbe fektetett tőkék (az »általános részvényes«) jövedelméről. Minthogy pedig minden tiszta jövedelem nem összeg, hanem különbözet a bevételek és a kiadások közt, nem lehet csakis bevételi tételekkel, még kevésbé azoknak csak egyikével beérnünk, hanem meg kell állapítanunk minden, akármilyen néven nevezendő befektetési bevételt (jövedelmet) és le kell abból vonnunk minden akármilyen néven nevezendő befektetési kiadást (veszteséget). Vajon ezen tételek készpénzben, vagy értékekben, avagy könyvelési tételben történtek, az tökéletesen közömbös. Valamint a vagyon megállapításánál nemcsak a készpénzt vesszük számba, hanem épugy az egyéb értékeket, a követeléseket és a tartozásokat stb., úgy a jövedelem megállapításánál is mindaz jövedelem (»bevétel«), a mi a vagyonunkat gyarapítja, legyen az készpénzosztalék, vagy könyvviteli elismerés, vagy valamely már számbavett veszteség csökkenése; veszteség (»kiadás«) pedig mindaz, mi vagyonunkat csonkítja.

Kezdjük az utóbbiakon.

Veszteségek:

1. Első sorban szerepelnek a mérleg szerinti veszteségek. Ezeknek kihagyása, az osztalék-bevételből le nem vonása, a legkiáltóbb hiba, miután e veszteségek a zárószámlákban világosan fel vannak tüntetve, s a társulat által elismerve. Az előbb felhozottak után nem lesz szükséges ezen tétel bizonyítása körül tovább időzni. Azonban magától értetődik, hogy mindig csakis a folyó üzleti év vesztesége vehető számba, az előző évekből áthozott veszteség nem.

2. Ámde a részvényes szenvedhet, ezeken kívül még oly más veszteségeket is, melyek a zárlatokból ki nem

berger, mint maga az osztrák hivatalos statisztika is, a hibás számítást és a hibás elnevezést ugyanazon értelemben átvették, kitűnik a következő egybeállításból:

	Rauchberg (Stat. M. XI., 190. lap)	Ehrenberger (Stat. M. XX., 222. lap)	Oesterr. Statistik. (LI. kötet 3. fejezet, XXII. lap)
1873	6·16	—	—
1881	7·77	7·77	—
1832	7·22	7·22	—
1883	6·77	6·77	—
1885	—	5·99	—
1891	—	7·46	—
1892	—	7·81	—
1893	—	8·71	8·71
1894	—	9·12	9·12

vehetők, de e mellett éppen a legsúlyosabbak. Nem volna szabad u. i. megfélekednünk azon veszteségekről, melyek a tőkét a vállalatok tönkremenetele által érik. A tőzsdekrízisek történetére vetett futó pillantás is mutatja, hogy a részvényekbe fektetett milliók mily könnyen semmisülhetnek meg egy rövid óra alatt. Hiszen a részvénybefektetések legnagyobb veszélye éppen a krízisek. kikerülhetlensége. A népjólétnek ezen legmélyebbre ható károsodásait azonban hiába keresnők a r. társulatok üzletmenetével foglalkozó és ezek mérlegein alapuló statisztikákban: a statisztikára nézve éppen ott szűnik meg a részvénytársulat létezni, hol éveken át eltakart mulasztások és bűnök egyszerre napfényre jutnak, hol a társulatok bomlása egész osztályrétegeket és milliókat érő vagyonokat temet maga alá, hol tehát azon tőkék, melyek a részvényformának adtak előnyt más befektetési formák előtt, ezért oly kegyetlenül bűnhődnek. A részvénytársaságok üzleteredményeit méltányló munkákban csak nem volna szabad az efféle veszteségeket egyszerűen elhallgatni, nem volna szabad a kifizetett osztalékok garasaival hűségesen beszámolni, de az elveszett milliókról megfelejtkezni.

A részvénytársulatok feloszlása és csődje által okozott veszteséget tehát szintén valamiképp be kell állítani a számításba. Kérdés azonban, mily összeggel?

Itt, akarva nem akarva, kénytelenek vagyunk a becslés terére lépni, mivel valamely részvénytársulat megszűnése alkalmával nem lehet tudni, hogy végleszámolásánál fog-e valami és mennyi a részvényeseknek jutni? Az ilyen leszámolás pedig, legalább nálunk, évtizedekig is szokott húzódni. Igyekeztem azon összegeket, melyeket a liquidáló és csődbe jutott intézetek vagyonából a részvényesek számára még meg lehetett menteni, a fővárosi részvénytársulatok 25 évi működésével foglalkozó, jelenleg sajtó alatt levő munkám számára összeállítani. Az ezen elszórt adatokat intézetről-intézetre összegyűjtő feljegyzéseim, melyek a fővárosi részvénytársulatoknak igazi fekete könyvei lesznek, még nem teljesek és így nem vagyok abban a helyzetben, hogy a végeredményt szabatosan közöljem. Azt hiszem azonban, hogy még mögötte maradok a valóságnak, ha azt tételezem fel, hogy az efféle veszteségek a befizetett tőkének 80⁰/₀-ára tehetők.

A részvénytársulatok megszűnése által okozott tőkeveszteségek e szerint számbaveendőek és pedig egy a tapasztal-

latból merített és természetesen országról-országra megglehetősen váltakozó kulcs szerint. E mellett azonban még figyelemmel kell lennünk arra a körülményre, hogy a veszteségeknek azon részét, mely évről-évre a mérlegben be volt vallva, az alábbi tétel alatt máris a részvénybefektetés terhére irtuk. Így tehát a végleszámolásnál nem szabad az egész, Budapesten p. o. 80°/o-ra tehető veszteséget újból beállítanunk, hanem csakis azon összeget, mely az évről-évre kimutatott veszteségeken felül még fenmarad.¹

Jövedelmek :

1) A részvényes jövedelmei közt a legfontosabb és legszembeszökőbb, az, melyre rendszerint egyedül szoktak gondolni, az *osztalék*-bevétel. Ennek összege egy az osztaléköntésben adott tény, melyet minden változás nélkül át kell venni a statisztikába.

Azonban ezen készpénz bevételeken kívül élvezhet a részvényes még más vagyongyarapításokat is, melyeket tehát szintén számba kell venni. Ezek azonban oly különböző forrásokból eredhetnek, hogy ezeket előre nem is lehet teljesen elképzelni. Ilyenek pld. a következők:

2) *Az élvezeti jegyek jövedelme.* Oly társulatoknál, melyek részvénytőkéjük törlesztésére kötelezvék, a beváltott részvényekért — melyek névértéke a részvényesnek kifizettetett — élvezeti jegyek szoktak kiadatni (így például az állam

¹ Minthogy a veszteségeknek a jövedelemből való levonása javaslataimnak azon pontját képezi, melyben azok az eddig követelt eljárásoktól leginkább eltérnek, nem lesz felesleges, ha itt még néhány lehetséges ellenvetésre reflektálok. Így pld. azt hozhatnák fel, hogy a veszteséget csak csődbejutás alkalmával kellene és pedig egyszerre számba venni. Nem akarok erre avval a gyakorlatból merített ellenvetéssel felelni, hogy csődbe jutó vagy feloszló társulatokról évi mérlegekkel már nem bírunk és hogy ez okból a részvénytársulatoknak a zárószámadáson alapuló statisztikájában róluk többé szó nincsen. De hivatkozhatom mindenekelőtt, saját javaslataimnak ama legelső — és azt hiszem, meg nem czáfolható — követelésére, hogy minden év statisztikájába csakis az illető üzleti év eredményét szabad bevenni, hogy tilos ebbe az előző évek üzleteredményét belevegyíteni. Azon 8 millió forint veszteség mármost, melyet pld. az 1877-ben csődbe jutó Angol-magyar bank részvényesei szenvedtek, nem egyszerre következett be: 1² millió forintot vesztek 1873-ban, a rákövetkező évben 3⁹ millió forintot mutattak ki, stb. és így lehetetlen az egész 8 milliónyi veszteséget egyszerre az 1877. év terhére irni. Ebből pedig — ha csak nem akarunk azon lehetetlen álláspontra helyezkedni, hogy a veszteségeket sehogy sem kell beszámítani, — okvetlenül következik, hogy ezen veszteségeket azon évben kell elszámolnunk, a melyekben azok tényleg bekövetkeztek, illetőleg elszámoltattak. Azoknak, a kik az osztalékjövödelmeknek e veszteségek által való csökkentését helytelenítik, ismét csak fel kellene vetnünk azt a kérdést, vajjon mikor és miképp vennék tulajdonképen számba a szenvedett veszteségeket is, ha csak nem előfordulások évében és pedig úgy, hogy azt a részvényes jövedelméből (bevételéből) mint veszteséget (kiadást) levonásba hozzák?

birtokába átmenő vasutaknál, a Budapest fővárosra átszálló közuti vasutnál). Ily élvezeti jegyek különben más alkalommal is keletkeznek (pld. midőn a Dunagőzhajó-társaság a magyar társulat vagyonát átvette). Az ilyen élvezeti jegyek nem tekinthetők részvényeknek, mivel ezek után részvénytőke be nem fizettetett, a társulat nyereségében csak bizonyos jövedelem elérése esetére részesülnek.¹⁾ A társulatra nézve az élvezeti jegyek öntése a tisztajövedelemben természetesen befoglaltatik, de osztaléköntésnek az nem tekinthető, mivel osztalék csak ott létezhetik, a hol részvénytőke is van. Az e czímen való öntés szerintem elvállalt szerződésből való kiadásnak, költségnek tekintendő. Így pld. az államnak az Osztrák-Magyar banknak 7°/o-ot felülhaladó nyereségében való részesedése a kincstár részéről osztalékbevételeknek nem nézhető és így a bank részéről sem osztalék-kiadásnak. Azonban a részvényes hozadékszámításánál az e czímen bevett összegeket jövedelemnek kell könyvelnünk, mivel általában minden a részvénybefektetésből eredő, bármi néven nevezendő bevételt a részvényhozadék megállapításánál számba kell vennünk.

3) *Előbbi évek veszteségeinek törlesztése.* Ha már beláttuk annak szükségét, hogy a részvényes osztalékjövödelméből az ő veszteségeit levonjuk, akkor kell, hogy viszont jövedelemnek tekintsük mindazon összegeket, melyek valamely előbbi, szenvedőleg záródó mérleg veszteségét csökkentik. Ha a múlt évben százezer forintot vesztettem, de a következő év munkája által ezt a veszteséget 80 000 forintra apasztom, az utóbbi év épp úgy jövödelmezett 20.000 forintot, mintha előbb semmit sem birtam volna, most pedig 20.000 forintom van. E szerint a részvényhozadék egyik jövödelmi tétele gyanánt kell elismernünk azon összeget, melylyel az előbbi években elszámolt veszteségek csökkentek.

4. Nagyobb elvi nehézségeket okoz azon vagyongyarapítások beállítása, melyek a tartaléktőkéből erednek.

¹⁾ Ezen felfogáson nem változtat, ha az élvezményesek akár szavazati joggal is bírnak. Mert eltekintve attól, hogy ezen jog megadása nélkül a társulat vagyona a törlesztés végén gazdátlan volna, a szavazat megadása sem egyéb mint bizonyos szolgálatokért nyújtott ellenszolgálat, kikötött jog. Gyakran felmerült már az az eszme, hogy a takarékpénztár betevői szintén ruháztassanak fel ily joggal; de ezáltal csak nem válnának részvényesekké. Az élvezményes és a valódi részvényes közt létező lényeges különbséget legjobban világítja meg a csőd eshetősége: ez esetben a részvényes befizetése a hitelezők fedezetéül szolgál, míg az élvezményest semmiféle kötelezettség nem érheti.

Tisztázzuk mindenek előtt magának a tartaléktőkének fogalmát.

Ezen elnevezés alatt nagyon is különböző dolgokat szoktak érteni. Így: *a)* Az iparvállalatoknál azt az összeget, melyet az egész berendezésből s különösen a gépek értékéből leírtak. A mennyiben ezen leírás azonban a tényleges elhasználásnak felel meg, — mit kétségbevonunk sem jogunk sem módunk nincs, — ily tartalék tulajdonképen nem egyéb, mint az activumok közt beszerzési értékben felvett berendezési tételnek az ellentétele.¹ Ha pld. valamely gép 1000 frtba került és öt év alatt értéktelenné válik, ha a lóállomány öt év alatt tönkremegy, úgy nem szabad e veszteségeket az egy ötödik év terhére írni, hanem mind az öt évre egyenletesen kell felosztani. A vagyonsmérleg fogalma és a törvény is követeli, hogy minden vagyonsrész csakis valóságos értéke mellett vétessék fel; ha tehát az 1000 frton vásárolt gép vagy ló egy év múlva csak 800, a jövő évben 600 frtot ér, úgy ez csakis ily összeggel vehető fel a mérlegbe. Ezzel azonban azonos, ha az activák közt a bevásárlási értéket, a passivák közt a 400 frtnyi értékcsökkenést soroljuk fel. A két módozat közt különben az utóbbinak előnyt lehetne adni, mivel az megítélni engedi a leírások nagyságát is. De azért mégis határozottan téves ezen leírt összegeket nyereségtartaléknak tekinteni. — *b)* Biztosító intézeteknél tartaléknak nevezik a díjaknak (pl. a tüzdíjaknak) azon részét, mely előre le van fizetve, de melyek koczkázata a mérleg napján túl is tart. Ez szintén nem tartalék, hanem egyszerűen még ki nem érdemelt bevétel, mint pld. házeladásoknál az előre bevett házbér, váltóleszámitolásoknál az előre bevett kamat. — *c)* Ugyanezen szempont alá esnek az életbiztosítási üzletnek matematikai tartalékai. — *d)* Tartaléknak szokták nevezni az oly összegeket is, melyek *ismert*, de véglegesen még ki nem egyenlített tartozásokért félretétettek, így pld. adótartozásokért, biztosító-intézeteknél a már bejelentett, de még ki nem fizetett károkért stb. De ezen tételek egyszerűen kiadások, melyeket valamiféle becslés alapján a zárószámlába be kellett venni, nem lévén megengedhető, hogy a folyó év kiadásaival a jövő év terheltessék. — *e)* Az igazi tartaléktőke. Ez a tiszta nyereségből visszatartott olyan rész, mely később talán beállható vesztesé-

¹ Simon Veit: *Die Bilanzen der Actiengesellschaften.*

gek pótlására, az osztalék megtoldására, esetleg más célra is — például akár a forgótőke gyarapítására — van rendelkezve. A *d)* alatt említett tartalékok ugyan szintén veszteségek fedezetére szolgálnak; a különbséget azonban abban vélem találni, hogy a valódi tartaléktőke olyan veszteségek fedezésére való, melyek még be sem következtek, talán be sem fognak következni, de melyekről, mint lehetséges eseményekről, vigyázatból mégis gondoskodni akarnak; amint azonban a veszteség beállt és ismeretes, az ezek számára szükségkép beállítandó összegek már nem tekinthetők nyereségtartaléknak. Az igazi tartaléktőkék körül különösen ügyelni kell oly külön (technikai stb. rendeltetésű) tartalékokra, melyek külön bevételekkel is rendelkeznek, a melyekből aztán külön kiadások vagy beszerzések fedeztetnek, minek következtében ezen bevételek és kiadások a zárszámlákat kikerülhetik. — *f)* Gyakran említik a titkos tartalékokat is, melyek ugyanis az activáknak igazi értéküknél mélyebben való becsléséből keletkeznek. Bár ezen összegek is későbbi veszteségek fedezésére szolgálhatnak, még sem lehet azokat a hasonló célú nyereségtartalékkal azonosítani. A mérleg-tételeket mindenekelőtt igazaknak kell tekintenünk, már az okból is, mivel nem is vagyunk képesek azokat — és különösen az activák értékelését (Bewerthung) — megváltoztatni. Így lehetséges ugyan, hogy a használásért a helyesnél nagyobb összegeket irnak le, de ez az értékelésnek hozzáférhetlen kérdésére tartozik és nem a nyereségtartaléokra.

Térjünk vissza mármost a főkérdésre: mi történjék azon esetekben, midőn valamely rendkívüli veszteség az igazi tartalékból fedeztetik (mint történt ez például a Hazai takarékpénztárnál, az Osztrák hitelintézetnél és a Niederösterr. Escompte-Gesellschaftnál előfordult sikkasztásoknál); vagy midőn a részvény névértéke a tartaléktőkéből pótoltatik, a nélkül, hogy a részvényes befizetést teljesítene (mint történt ez például az Osztrák-Magyar banknál, a Magyar biztosító intézetnél stb.), illetve midőn a részvényesek egészen ingyen jutnak új részvények birtokába (mint történt ez a Budapesti malomnál); vagy végül azon legközönségesebb esetekben, midőn az év üzleti vesztesége a tartalék-alapból fedeztetik?

Részemről mindezen eseteket úgy tekintem, mint a részvényes nyereségszámlájának jövedelmi tételeit és így

ezeket abban az évben, a midőn előfordultak, a hozadék kiszámításánál bevétel gyanánt állítom be.¹

Ezzel szemben azt hozták föl ezen javaslatom ellen, hogy a tartaléktőke épúgy a részvényesé, mint a részvénytőke; hogy a tartalékba tett összeg tulajdonkép nem egyéb biztosítási díjnál, melyet a részvényes saját jószántából félretett és hogy így az igazi tartalék minden gyarapítása már akkor, midőn az összeget félretették, a részvényes jövedelméhez volna hozzászámítandó. Midőn a részvényes a nyereség bizonyos részét félreteszi, evvel csakis egyik zsebéből a másikba teszi a pénzét.

Ezen felfogás ellen azonban két elvi érv szól.

A részvénytársulat külön jogi személy, melynek külön vagyona, külön jogai, külön kötelezései vannak. A tartaléktőke nem a részvényesé, hanem a társulaté. A részvényes, a midőn a tiszta nyereség egyrészéről a társulati tartaléktőke javára lemond, azt az összeget nem egyik zsebéből a másikba, hanem saját zsebéből idegenbe teszi. Az ellentétes felfogásban a társulat és a részvényes szükségképen külön vezetendő számadásainak felcserelését, illetve összevegyítését látom. Vegyük a lehető két esetet, hogy t. i. a társulat nyereséggel vagy veszteséggel dolgozik. Gyakorlatilag véve a részvényes tulajdonképen soha sem jut a tartalékhoz: rossz üzletmenet alatt ugyanis az elvész; kedvező esetben pedig nincs ok arra, hogy az intézet magát tartalékától megfoszssa és azt a részvényesnek kiadja. A tartalék e szerint tehát csak a társulat feloszlása idejében volna a részvényes bevétele, — föltéve, hogy akkor meg is van! De ebben az időben tényleg jövedelemnek könyvelem is.² Ámde ma, ezen bevétel nem egyéb pusztá reménynél. Valamint az örökösödési kilátásokat nem lehet jövedelemnek tekinteni, úgy a tartalékban való részesedést sem. A könyvelés és a statisztika csak tényeket számolhat el, nem reményeket.

A másik esetben ellenben, midőn t. i. az üzlet veszteséggel jár, a tartaléktőke ezen veszteség fedezésére szolgál. A társulat és a részvényes számlája külön válasz-

¹ Ily esetben nem is volna szabad a veszteségek fedezetét az üzleti számlába fölvenni, mi által az esetleg veszteség nélkül záródik: valamint a nyereség felosztása (pld. a kifizetett osztalék) nem a kiadások közt szerepel, hanem a zárszámla lezárása után következik, úgy a veszteség fedezetét magyarázó tételt is csak a zárszámla után lehetne említeni.

² Természetesen azon előbb említett ritka esetekben is, midőn a tartaléktőkéből a részvényesnek, akármi czímen, előbb is juttatnak valamit.

tandó lévén; itt ismét csak az a felfogás látszik igazoltnak, hogy ily esetben a veszteség a társulatot érte, a részvényeseket azonban nem. Vegyük azt a legkiáltóbb esetet, midőn valamely összeg nem esetleges veszteségek fedezésére, hanem határozottan azért tétetik tartalékba, hogy a részvényes jövő osztaléka ebből kiegészíttessék. Az ilyen tartalék nemde még inkább tekinthető a részvényes tulajdonának, mint a közönséges? De szerintem még ez is csak reménybeli és nem oly tényleges, a részvényes birtokában levő vagyon, mint pl. a kifizetett osztalék. Ezt azonnal átlátjuk, ha veszteségek vagy csőd esetére gondolunk, amidőn e tartalék odaveszhet. Ha azonban az ilyen osztalék-tartalékot már az előző években tekintettük jövedelemnek, úgy abba a különös helyzetbe jutnánk, hogy a következő években, midőn ez, osztalék czímén, tényleg kifizettetett, azt még sem lenne szabad jövedelem gyanánt számba venni! Az itt birált felfogás természetellenességét talán mi sem bizonyítja jobban, mint az a visszásság, hogy valódi, készpénzbevételeket nem lehetne jövedelemnek tekinteni, azonban igenis csakis reményben létező, esetleg sohasem teljesülő bevételi kilátásokat

Második sorban azt kívánnók megjegyezni, hogy az ellen nincs is tulajdonképen kifogásunk, hogy a részvényes éppugy *vagyonához* számítsa a tartaléktőkét, mint magát a részvénytőkét. Midőn azonban a részvénybe való befektetés kamatozását keressük, a tőkeérték emelkedésére vagy az agionyereségre ügyet nem yethetünk. Mi a részvényes befektetési *jövedelmét* és nem vagyonának egyéb gyarapodását keressük, a nyereségszámla és nem a mérleg felállításával foglalkozunk. A vagyon megállapításának, a követelések és tartozások miképeni becslésének külön szabályai vannak, a melyekbe a jelen kérdésnél, midőn a részvényes befektetésének csak hozadékát keressük, nem kell belébocsátkoznunk. A függelékben még behatóbban foglalkozunk azon érvekkel, melyek az ellen szólnak, hogy a tőke értékemelkedése (agionyereség) a részvény hozadékába beszámíttassék. Azonban a kérdés legáltalánosabb áttekintésénél máris szembe ötik, hogy a részvény-befektetés hozadékának megállapításánál a részvények értékelését ép oly kevéssé lehet számba venni, mint pl. a földhozadék megállapításánál a birtok értékelését nem.

Bizonyos szempontból lehetne ugyan állítani, hogy legeslegvégső eredményben — midőn t. i. egy feloszló

társulat összeredményeire pillantunk vissza — egyre meggy akár a tartalék összegeit akkor tekintettük a részvényes jövedelmének, midőn azokat a tartalékba tették, akár midőn a részvényesnek kiadták. Azonban az e célra felállítandó feltételek valószínűtlensége legjobban bizonyít a második eljárás alkalmazhatósága ellen. Nem kellene ugyanis kevesebbet feltennünk, mint azt, hogy az egyszer tartalékba tett összegek a társulat egész fennállása alatt érintetlenül maradnak és hogy a társulat saját jószántából (nem veszteség miatt) feloszlik és vagyonát szétosztja, — oly valószínűtlen esemény, mely pl. a fővárosi részvénytársulatok negyedszázados történetében egyszer sem fordult elő. De ha mégengedjük is, hogy ezen valószínűtlen esetek szabálynak látszódnak, mégis látnivaló, hogy a két módszer csak a végeredményben találkozik, csakis annak kimutatásában, hogy a társulat pl. 90 évi fennállása alatt *együttvéve* mennyit jövedelmezett a részvényesnek: az egyes évekről kimutatandó jövedelmek azonban legnagyobb mértékben eltérnének egymástól. De minthogy feladatunk éppen abból áll, hogy a részvényes évi jövedelmét helyesen megállapítsuk, mégis csak azt a jövedelmet vehetjük számba, a mit ez az illető évben bevett és nem azon bizonytalan reményeket, melyeket későbbi években talán beálló jövedelmek iránt táplál.

5. Végül bevétel gyanánt volna számítandó minden, akármilyen néven nevezendő egyéb jövedelem. Így pl., ha a r. társaság akár saját, akár idegen vállalat részvényeiből a régi részvényeseket kedvezményes áron részesíti, ha részvények kisorsolásánál azok felpénzzel váltatnak vissza, szintúgy a társulat feloszlásánál mutatkozó és a részvényesek (illetve élvezményesek) közt szétosztott tartalék-tőke és egyéb, a befizetett részvénytőkét túlhaladó többérték stb.

(Befejezése következik.)

Kőrösy József.

A magyar záloglevelek visszaözönlése.*

A jelzáloghitel túlnyomóan záloglevél-kölcsön alakjában jelentkezik s a záloglevél — melynek közvetlen telekkönyvi biztosítása van — úgyszólván egyenes származéka a jelzáloghitelnek. Mellette az újabb időben erősen megsaporodott több másfajta hitelcímlet, mint az u. n. községi kötelezők, a közlekedési vállalatok elsőbbségi részvényei alapján kibocsátott egyéb kötvények stb. szerepelnek. Ezek, ha nagyrészen nincsenek is ingatlanokra betáblázva, mégis dologi jellegűek, mert biztosítéki alapjuk meg van kötve, az illető pénzügyintézet azzal szabadon nem rendelkezhetik, sőt egy részüket kir. közjegyző ellenzára alatt tartozik őrizni s a rendeltetésellenes felhasználás büntető sanctióval sújtatik. A midőn záloglevelekről szólok, akkor előttem lebegnek ezek a quasi-záloglevelek is, annak tudatában mindazonáltal, hogy még sem tökéletesen egyenlők a valódi záloglevelekkel, mert a hitelező azt mondja, hogy szép a törvényes biztosítás, közjegyzői ellenzár és büntető sanctio stb., de hát a föld mégis csak a legingatlanabb jószág s így a legbiztosabb fedezetet az nyújtja. Ezeknek a címleteknek az értékelésében mindig megvan tehát — akár a kisorsolási díj bevallott ellensúlyi alakjában, akár más formában — gyöngítő tényezőként ez a kételkedési coefficient, a nélkül azonban, hogy ezáltal e papiroknak a záloglevelekkel való hasonlóságán változás esnék.

Hitelszükségletünk fedezésében igen nagy szerep jutván a záloglevélüzletnek, nagy fontosságú az a két körülmény, hogy ez az üzletág helyesen legyen szabályozva és helyesen kezeltesék. A szabályozás kérdésébe e helyen nem kívánok belebocsátkozni, habár némely körülmény kihívja a kritikát, mint például, hogy sok intézetnél a biztosítéki alap az intézet saját zálogleveleiből áll, a mi végső feloldásban annyit jelent, hogy az adós önmagát állítja kezesnek, csak azt jegyzem meg, hogy a voltaképeni záloglevelek ügyét szabályozó törvényünk, ha egyes pontjaiban revízióra szorulna is, közel negyedszázad óta áll fenn s eddig még nem adott okot különös panaszra; a záloglevélszerű papirokat szabályozó 1897-es törvénynek pedig még nem volt módjában, hogy be váljék vagy se. A mi a záloglevélüzlet kezelését illeti, az jó időkben meglehetősen egyszerű. A jelzálogkölcsönök előzetes becslés alapján törvény- és alapszabályszerűen megadatván, a kölcsönösszeg névleg záloglevelekben, tényleg pedig — több-kevesebb árfolyamnyereséggel — készpénzben adatik ki a

* Kivonat az 1899. november 15-én tartott felolvasásból.

hitelkérőknek, aztán pedig iparkodik a pénzügyintézet, hogy zálogleveleiből mentül többet eladjon. Ez jó időkben eddig meglehetősen sikerült, mivel a záloglevelek egészen biztos papírok lévén, a minálunk legelterjedtebb 4⁰/₀-os és 4¹/₂⁰/₀-os típus a szokásos eladási ár mellett külföldön is elég előnyös befektetésnek tekintetett. Arról, hogy mennyi záloglevelet bocsátottak ki a hazai pénzügyintézetek, hozzávetőleges statisztikára könnyű szert tenni, mivel ez irányban a törvény félvényként jelentést követel Nagyjából e jelentésekből van véve az az összeállítás, a melyet mint I. sz. táblázatot csatolok. (l. 498. old.)

Az ott felsorolt záloglevelek azok, melyek a budapesti tőzsdén jegyeztetnek, mások tudtommal az országban nincsenek. A végösszeg, mint méltóztatnak látni, közel 900 millió forint. Megjegyzendő egyébként, hogy a kimutatott végösszegnél teljes pontosságról — nem tekintve egyéb körülményeket — már csak azért sem lehet szó, mivel azon hasontermészetű papírok, melyek sem az 1876 : XXXVI., sem az 1897 : XXXII. t.-cz. alá nem esnek, sehol authentikusan kimutatva nincsenek. Azonfelül egyes külföldi záloglevélintézetek is erős jelzálogüzletet folytatnak Magyarországon, a mely tény a magyarországi intézetek üzletpolitikájának megbeszélésekor közömbös ugyan, de akkor, midőn a záloglevél intézménynek reánk nézve fontos voltáról van szó, szintén constatálandó.

Igen fontos kérdés volna már mostan az, hogy ezen záloglevél-mennyiségnek mily része volt és van külföldön elhelyezve s mily része belföldön, illetve az intézetek tárczájában. Erről azonban — különösen a mi a külföldi elhelyezést illeti, — megbízható statisztikánk nincs; ilyet voltaképp csak az intézeteknek feltett körkérdés útján lehetett volna szerezni. A kérdés fontossága abban gyökerezik, hogy a záloglevél egy tőke dolgában oly szegény országban, mint a miénk, voltaképpen csak akkor érte el célját tökéletesen, akkor áll közgazdasági feladatának magaslatán, ha külföldön tud elhelyeződni s így a külföldi tőkét vonja bele a hazai hitelszükséglet kielégítésébe. De fontos volna e statisztikának ismerete rám nézve különösen azért, mert az alább taglalandó üzleti politika indító okaiban, úgy látszik, hogy a külföldön elhelyezett zálogleveleinkre vezethető vissza.

A tétel, a melyből ezek után kiindulok, köztudomású és úgy hiszem, hogy senki által kétségbe vonatni nem fog. All pedig e tétel abban, hogy a külföldön elhelyezett zálogleveleink nagy része egy idő óta visszaözönlött az országba, még pedig olyképp, hogy jelzálogintézeteink, egy-két nagy intézet kivételével, zálogleveleiknek minden vagy majd minden mennyiségét, mely nekik külföldről visszavásárlásra felajánlatott, megvették, különösen akkor, ha a visszakinálás azon kifejezett vagy palástolt fenyegetés kíséretében történt, hogy ellenkező esetben az értékek a piacra dobatnak. Intézeteink ezen eljárása rendszerint egész kétségtelenül helyesnek mondatik s azzal indokoltatik, hogy ellenkező magatartás esetén a záloglevelek árfolyama nagyobbfokú csökkenésnek lett volna kitéve, míg a visszavásárlással lehetségessé vált, mint mondani szokás: »tartani az árfolyamot.«

A kérdés, a melyet vizsgálódásom tárgyává óhajtok tenni, már most épen az, hogy ez az árfolyamtartási záloglevélpolitika helyes volt-e? Mielőtt azonban e kérdésbe belefognék, constatálni kívánom azon

eredményeket, a melyek a követett üzleti politika útján tényleg elérték s közlöm ezért a II. számú táblázatban átnézetesség okából az utolsó öt évre visszamenőleg zálogleveleink árfolyam-alakulását. Ebből az tűnik ki, hogy az árfolyamcsökkenés — az utolsó két évet véve alapul — a Magy. földhitelintézet $3\frac{1}{2}\%$ -os zálogleveleinek kivételével, melyek körülbelül 8% -kal mentek vissza, 0 és 5% -nál, valamivel több közt váltakozik (még pedig túlnyomó részben közelebb a 0 -hoz, mint az 5 -höz). Csábító dolog volna már most megvizsgálni, hogy ez a csökkenés, illetve a mai árfolyamok alakulása — különösen egymással összehasonlítva — igazolt-e, például, van-e valamelyes belső jogosultsága, hogy kétségkívül legjobb 4% zálogleveleink, tudniillik a Magyar földhitelintézeti, csaknem legalacsonyabban vannak jegyezve? Ez azonban az egyes záloglevelek bonitásának összehasonlító vizsgálatát tenné szükségessé s így külön érdekeket érinthetne, a mit el akarok kerülni, másrészt pedig messze is vinne. Mindent összevéve constatálható azonban e tabella alapján, hogy az árfolyamok — tekintettel az általános piaczi viszonyokra — nem szenvedtek túlságos csökkenést.

Arra, hogy az így elért eredménynek mily belső értéke van, alább fogok visszatérni. Egyelőre azt akarom vizsgálni, mibe került ez állapot elérése? Tudvalevő tény az, hogy az utóbbi időben a pénz az egész piacon erősen megdrágult és megkevesbedett. Ez volt az oka annak, hogy a külföldi tőke hirtelen csekély hozadékanak kezdte itélni zálogleveleinket, annál is inkább, mert ezen értékek teljesen hiján vannak a remény- és képzelet-mozzanatoknak, mint osztalék-emelkedés,agio stb. Kivánatosabbá vált a záloglevelek helyett exotikus részvények beszerzése, a melyek hozadék mellett még azt a reményt is nyújtották, hogy aránylag rövid időn belül tetemes árfolyam nyereséggel tovább adhatók. Nem a bizalom ingott meg tehát, nem a papírjaink jóságába vetett hit, hanem csak bizonyos más papírok és üzletek iránt ébredt a külföldön égő vágy, s ez idézte fel a gondolatot, hogy a kívánt papírok beszerzéséhez vagy üzletekhez szükséges tőke legegyszerűbben úgy lesz megszerezhető, ha a mi értékeinket veszteség nélkül eladják.

Intézeteink nagy része pénzkészletének egy hányadát arra használta hogy e papírokat visszavásárolja s ezzel aztán az amúgy is szűk pénzvizonyokon még jót szűkített; mert azontúl nemcsak hogy új pénzt nem kaptunk a külföldtől, — már pedig piacainknak erre is folytonosan nagy szüksége volna, — hanem meglevő pénzünknek nagy részét is kiküldtük. Így pedig előállott nálunk itthon az a helyzet, hogy még a legreducáltabb hitelszükséglet is a rövid lejáratu váltóhitel egy részének talán egyedüli kivételével csak nagy nehezen nyer kielégítést, új kölcsönöket a bankoktól kapni csaknem teljes lehetetlenség s a már megszavazott kölcsönök folyósítását is huzzáhalasztják. Hogy mily bénító hatással van ez közgazdaságunkra, mely hitel nélkül nem lehet el, azt külön kiemelünk nem szükséges.

Ez a helyzet képe a mi oldalunkról nézve. Még sajtószzerűbb színben tűnik fel ez a helyzet, ha a másik fél oldaláról szemléljük. Történt ugyanis, hogy mi annak idején oly áron, mely az akkori viszonyok alapján kétségkívül megfelelt a vevőnek, eladtuk zálogleveleinket. Az értékcsökkenés azután beállott, de nem oly mozzanat

folytán, mely magában a vállalatban gyökeredzett s a melyre a vevő tényleg nem számíthatott; beállott a nélkül, hogy a vevő vagy részvényjegyző az intézetnek szemére vethette volna, hogy az intézet iránt táplált jóhiszemű bizalma révén károsodott meg. És mi mégis visszavásároltuk zálogleveleinket, s ez nem azért történt, mintha erre — akár a legszigorúbb mértékkel mérve — erkölcsileg kötelezve lettünk volna, hanem azért, mert a vevőknek utólag kedvők támadt másféle üzleteket csinálni.

Ez a visszavásárlás és az abban nyilvánuló felfogás így végeredményében, ha nem is szószerint, oda vezet, hogy a jelzálogintézetnek nem szabad több jelzálogkölcönt adnia, mint a mennyi saját pénze van, már pedig nem ez a záloglevél-intézmény célja. Szerény nézetem szerint e politika ellenkezik a nálunk mutatkozott előzmények után azzal a körültekintéssel, a mely nagy pénzintézeteknek közgazdasági működésében elengedhetlen kellék, a hazai közönség közgazdasági érdekeinek gondozásával, a mely az intézeteknek, saját érdekekben is, elsőrendű közgazdasági feladatuk. Az a kijelentés, a melylyel egyik legelső pénzintézetünk alapszabályai kezdődnek, hogy t. i. »a társaság célja, hogy mint bankintézet a magyar korona országainak pénzügyi, kereskedelmi és gazdasági érdekeit előmozdítsa« ... a gondolkozó üzletember számára nem hypokrisis, hanem egy helyesen felismert üzleti elv kifejezése.

Nagy baj az, ha egy országnak kevés a pénze, de végre is nem végzetes baj. Az igazi baj ott kezdődik, ha a szegény ember biztos alap nélkül nagy lábon rendezkedik be. S így alakult, sajnos, piacunknak, vagy legalább piacunk egy részének helyzete, nem mintha termelő erővel nem rendelkezünk, nem is azért, mert nincs elegendő tőkénk, hanem abból az okból, mert a tökehiány ellenére úgy rendezkedtünk be, mintha igen bő és biztos pénzforrásokkal rendelkezünk. Ezen a téren aztán kettős a hiba, a mely, szerény nézetem szerint, egynémely részről elkövetett. Az első abban áll, hogy a pénzbőség idején soknemű ügylet révén a közönségben az az érzés keltetett, hogy a pénzforrás, — ha tulajdonképeni rendeltetési helyére jutásáig megdrágul is — de kiapadhatatlan s hogy benne bizva, bátran be lehet rendezkedni nagy stylusban. A második hiba abban áll, hogy az utóbbi években, mikor a pénz megkevesbedett, nemcsak hogy az előbbi jogosulatlanul nagy hitel restringáltatott, hanem a fent vázolt záloglevélpolitika nyomása alatt még attól a hiteltől is megfosztatott a piac nagy része, a mely tényleges viszonyai alapján megilletné. És ha egy megfelelő megszorítást, kellően alkalmazva, orvoslásnak tekinthetnénk is, ezt a teljes megvonást, bármikor eszközölve is, téves intézkedésnek, gazdasági depressió idején foganatosítva azonban határozott hibának kell mondanunk. Az előbbi évek fenhéjazó gazdálkodását aztán e révén keservesen sínlik meg azok, a kik alól kihúzzák a gyékényt.

Visszatérek immár az árfolyamtablázatra. Láthatni abból, hogy a kitűzött cél, t. i. az »árfolyamok tartása« mennyiben sikerült, s látni azt is, hogy e sikernek mi volt az ára. Lássuk már mostan, hogy ennek az árfolyamtartásnak mi a belső értéke? Mert elvégre is tisztán az, hogy a tőzsdék árfolyamjegyzékein valamivel magasabb számok szerepeljenek, már csak azért sem lehetett a jelzett törekvés

végcélja, mivel e számok névlegesek. Miért becsültetett oly sokra a cursus? Mi volt az, a mi annak az illetők megítélésében oly rengeteg fontosságot adott? E kérdésre igen veszélyes jellegű választ nyerünk, t. i. egy jelszót.

A jelszó ez esetben úgy hangzik, hogy tartani kell az árfolyamokra »a nemzeti hitel« vagy »hitelünk jövője« érdekében.

Lássuk, hogy mi a magva a fenti jelszavaknak. Az állampapír ára tisztán a bizalom kifejezője. Már a záloglevél árfolyama nem tisztán az, mert hisz a záloglevél belértéke az alapul fekvő jelzálogok reális voltán áll, ez pedig a kimutatások s egynémely próbák alapján ellenőrizhető; a bizalom kérdése itt inkább a kibocsátó és szavatoló intézet bonítására vonatkozik. Mindazonáltal a bizalom a záloglevelek áralakulásában is főfontosságú tényező. Igen ám, de csak akkor, ha az árfolyam a maga természetes útján jött létre. Az az árfolyam azonban, a mely mesterségesen készült, nem fejez ki semmit. Azzal pedig, hogy az árfolyam valódi-e, vagy sem, megtéveszthetetlenül tisztában van a pénzpiacz, úgy, hogy ez az árfolyam nemcsak bizalmat nem jelent, hanem még arra sem alkalmas, hogy a piacz egy részével elhitesse, hogy a piacz másik részének van hozzánk bizalma. Ezzel tehát a »nemzeti hitel« nek vajmi keveset használunk. De vegyük a dolgot gyakorlatilag, úgy, a mint az a fentidézett jelszónak ama változatában jelentkezik, hogy »hitelünk jövője«!

Igaz-e az, hogy a záloglevélüzlet terén jövőben nem lenne hitelünk, ha az árfolyamalakulásnak szabad folyást engedtünk volna? S igaz-e másrészt, hogy a követett ellenkező politika folytán igenis lesz hitelünk?

Mielőtt válaszolnánk, egy előzetes kérdést kell eldöntenünk, t. i. azt, vajon mitől függ, hogy van-e hitele, vevője zálogleveleinknek, vagy sem? Zálogleveleink hitele függ: először a bizalomtól, a melylyel a közönség azok jósága iránt viseltetik, másodsor attól, hogy az általános piaczi viszonyok tekintetbe vételével zálogleveleink előnyös befektetésszámba mennek-e vagy sem. Ebből arra a megoldásra kell jutnunk, hogy az a kérdés, vajon lesz-e piacza jövőben zálogleveleinknek, egyedül attól függ, hogy a gazdasági és pénzviszonyok mikép fordulnak. Bármennyire tartjuk is az árfolyamokat, a viszonyok javulása nélkül zálogleveleinknek új forgalmat nem teremtünk s hagyjuk bár teljesen szabadjára az árfolyamok alakulását, a conjunctura megváltozásával mégis csak visszatérnek majd zálogleveleinkre. Legfeljebb arról lehet szó, hogy hangulatok alapján, átmenetileg, a jobb idők legelején fog az alacsony árfolyam s annak emléke kissé rezerválólág hatni.

Egy érvet ismerek, a mely az itt tárgyalt politika mellett felhozható, de előre is kijelentem, hogy ez az érv sem áll meg. Azt mondják ugyanis, hogy az árfolyamot tartani kell azért, mert a záloglevél vevője a záloglevélben oly értéket akart beszerezni, a melyen bármikor tetemes veszteség nélkül túladhasson. Ez kétségkívül igaz és megfontolandó, de még sem igazolja az árfolyamtartási politikát. Nem igazolja azért, mert hiszen a záloglevelen, ha nem tartjuk is az árfolyamot, veszteség vagy legalább jelentékeny veszteség nélkül túl lehet adni addig, a míg a viszonyok olyanok, mint a milyenek a záloglevél megvásárlásakor voltak. A mobilitás fenmarad oly időkben

is, midőn a viszonyok megváltoztak s azon ellenvetésre, hogy ilyenkor a mobilizálást bizonyos veszteséggel kell megfizetni, azzal felelek, hogy oly záloglevél, a mely bármely deroute, a viszonyok bármely változása esetén is megtartaná árfolyamát, a világon nincs. És aztán még egyet. Ez a bankpolitika, még ha az utóbbi okból helyes volna is, nem vihető keresztül, még pedig egyszerűen azért, mert a következőes keresztülvitelre egyetlen egy intézetnek sincs elegendő pénze; hisz a záloglevelek névértéke a kibocsátó intézetek alaptőkéjét négyszer-öttször, sőt többször is meghaladja. Már pedig nem helyes belefogni oly vállalkozásba, a melyet keresztülvinni nem tudunk. Így tehát ezzel az érveléssel sem védhető meg az árfolyamtartási politika.

A kérdések két csoportjára nem akarok e helyütt bővebben kiterjeszkedni. Az egyik csoport arra vonatkozik, vajon bizonyos üzleti intézkedésekkel, a milyenek egyes esetekben tényleg történtek is, nem lett volna-e lehetséges a záloglevelek visszaözönlését megakadályozni? Első sorban a főügynökként szereplő külföldi bankoknak egy oly szerződéses kötelezettségére gondolok itt, hogy a zálogleveleket saját rayonjukban megtartani tartozzanak. A kérdések második csoportja mélyebbre hatol. Vonatkozik ugyanis egyrészt arra, hogy bizonyos organikus változtatások útján, jelesül magasabb kamatlábú vagy aranyban fizetendő zálogleveleknek kibocsátásával (a mi egyébként már ismételt megfontolás tárgya volt), vagy talán nyereségy-záloglevelek teremtésével nem lehetne-e új piacra szert tenni? Arra is kiterjed továbbá a kérdéseknek az a csoportja, hogy vajon üzleti és jogi érvek mennyiben tennék kívánatossá az ez idő szerint fennálló törvények revisióját, különösen pedig a záloglevélkibocsátás és a credit-mobilier üzlet szétválasztását? Az e kérdésekbe való mélyebb behatolás messze meghaladná ez elme-futtatás keretét.

Visszatérve tulajdonképeni kérdésünkre, mindent összevéve, látjuk tehát, hogy a záloglevelek árfolyamának visszavásárlások útján való fentartása, illetve az erre irányuló törekvés nem volt helyén való. Helytelen volt e törekvés azért, mert elvont piacunktól oly tőkét, a melyek meg voltak s a melyekre égető szükségünk lett volna s elvonta őket úgy, hogy helyükbe más készpénzt nem kaptunk. Láttuk továbbá, hogy e törekvésnek igen magas közgazdasági árát fizettük s láttuk végül, hogy ezen magas árért ellenértéket sem eddig nem kaptunk, sem a jövőben kapni nem fogunk.

I. Táblázat. ¹ A magyarországi intézetek forgalomban lévő zálogleveleinek és záloglevélszerű papírjainak névértéke o. é. frtokban :

Az intézet megnevezése	Záloglevelek	Záloglevélszerű papírok	Összeg
I. Egyesült bp. főv. takarékpénztár r. t.	54,836.000	—	54,836.000
II. Belvárosi takarékpénztár r. t. . . .	8,153.700	—	8,153.700
III. Kisbirt. orsz. földhitelint.	20,106.800	—	20,106.800
IV. Magyar agrár- és járadékbank ² . .	6,000.000	13,702.600	19,702.600

¹ Az adatok, a hol más megjegyezve nincs, a fővárosi intézetek tekintetében a legutóbbi forgalmi jelentésekből, a vidéki intézetek tekintetében az általuk szolgáltatott felvilágosításokból vannak merítve.

² Ez adatok nincsenek közzétéve és az intézettől nyert felvilágosítások alapján vannak felvéve.

Az intézet megnevezése	Záloglevelek	Záloglevélszerű papírok	Összeg
V. Magyar földhitelintézet	169,807.000	—	169,807.000
VI. Magyar h. é. v. részv. társ.	—	17,143.600	17,143.600
VII. Magyar jelzáloghitelbank	75,452.950	88,060.600	163,513.550
VIII. Magyar orsz. közp. takarékpénztár .	36,010.950	—	36,010.950
IX. Magy. takptárak jelz.-bankja mint r.-t.	28,309.250	—	28,309.250
X. Osztrák-magyar bank ¹	126,000.000	—	126,000.000
XI. Pesti hazai első takarékp. egyesület	30,279.000	31,552.200	61,831.200
XII. Pesti magyar keresk. bank	61,424.700	69,041.600	130,466.300
XIII. Albina tak. és hitelint. (N.-Szeben) .	2,368.250	—	2,368.250
XIV. Aradi polg. takpénz. (felszámolásban)	2,397.000	—	2,397.000
XV. Aradmegyei takarékpénztár (Arad) .	1,273.850	—	1,273.850
XVI. Debreczeni első takarékp.	1,219.000	—	1,219.000
XVII. Erdélyr. m. jelz.-hitelbank (Kolozsvár)	2,377.700	—	2,377.700
XVIII. Horv.-Szlav. orsz. jelz.-bank (Zágráb)	14,348.400	—	14,348.400
XIX. Nagyszebeni ált. takarékp.	14,433.200	—	14,433.200
XX. Nagyszebeni földhitelintézet	13,914.900	—	13,914.900
XXI. Temesvári első takarékpénztár . . .	4,276.700	—	4,276.700
Összesen	672,989.350	219,500.700	892,490.050

II. Táblázat. A budapesti jelzálogintézetek zálogleveleinek és záloglevélszerű papírjainak árfolyamhullámozása a budapesti értéktőzsdén az 1895—1899. években. (>Pénz«-rovat, osztrák ért. forint.)

1895 1895 1896 1896 1897 1897
 április 1. október 1. április 1. október 1. április 1. október 1.

I. Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár

4 ¹ / ₂ %	100.50	100.50	100.50	100.—	100.25	100.50
4% koronaért	97.75	97.75	97.75	97.50	97.50	97.75

II. Belvárosi takarékpénztár

4 ¹ / ₂ %	—	100.50	100.50	100.—	100.—	100.25
---	---	--------	--------	-------	-------	--------

III. Kisbirtokosok országos földhitelintézete

5 ¹ / ₂ %	103.50	102.75	101.—	—	—	—
5%	101.25	101.50	101.50	101.50	101.50	102.—
50 ¹ / ₂ év koronaért 5%	—	101.75	101.75	101.75	101.75	102.—
50 ¹ / ₂ » » 4 ¹ / ₂ %	99.75	100.25	100.25	100.—	100.—	100.25

IV. Magyar agrár- és járadékbank

szőlőkötvény koronaért. 4%	—	—	—	—	—	—
járad. jegy (visszafiz. 102 ⁰ / ₀) 4 ¹ / ₂ %	—	—	—	—	—	—
záloglevél koronaért. 4 ¹ / ₂ %	—	—	—	—	—	—

V. Magyar földhitelintézet

4 ¹ / ₂ %	101.50	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—
41 év 4%	99.50	99.—	98.75	98.75	98.50	99.—
koronaért. 50 év 4%	99.25	99.25	98.75	98.50	98.50	99.—
» 63 év 3 ¹ / ₂ %	—	—	93.10	91.75	91.75	91.75
szabály. és talajjav. 4%	97.50	97.25	97.—	97.—	97.50	97.50

¹ Hozzávetőleges számítás. Az osztrák-magyar bank ugyanis természetszerűleg nem mutat ki külön magyar és külön osztrák zálogleveleket, hanem csak az összforogalmat egy számban. A Magyarországra eső részt ebből úgy véltem kipuhathatni, hogy a monarchia magyar részeiben elhelyezett jelzálogkölcsonőknek az összes jelzálogkölcsonökhöz való arányát alkalmaztam az összes záloglevélmennyiségre. Ez utóbbi az 1899. október 31-iki kimutatás szerint kitesz 146,197 200 frtot, az összes jelzálogkölcsonök az 1898. évi jelentés szerint körülbelül 139 és fél milliót, miből Ausztriára körülbelül 18 és fél, Magyarországra körülbelül 121 millió forint esik.

	1895 április 1.	1895 október 1.	1896 április 1.	1896 október 1.	1897 április 1.	1897 október 1.							
VI. Magyar helyi érdekű vasutak													
kötv. 50 ¹ / ₂ évre 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100 —	100.—	99.—	99.50	100.—	99.75							
kötv. 50 évre koronaért. 4 ⁰ / ₀	—	96.75	96.75	96.75	95.—	96.—							
kötv. 50 évre koronaért. vissza- fizetés 105 ⁰ / ₀ 4 ⁰ / ₀	—	—	—	98.75	98.50	98.50							
VII. Magyar jelzáloghitelbank													
5 ⁰ / ₀	102.25	101.50	101.50	101.75	101.50	102.25							
4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.50	100.—	100.—	100.—	100.50	100.60							
4 ⁰ / ₀	99.25	99.50	99.20	99.50	99.—	99.—							
50 év koronaért. 4 ⁰ / ₀	—	—	—	—	—	—							
közs. kötv. 50 év 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.—	100.—	99.50	99.50	100.—	100.—							
» » » » 4 ⁰ / ₀	—	97.75	97.75	98.25	98.25	98.25							
» » » » vf. 110 f.	101.25	101.25	101.25	100.—	100.—	100.—							
» » 60 év 500 frk 3 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	—	—	—	—	—	—							
nyer. kötv. 4 ⁰ / ₀	130.—	126.—	120.50	118.75	120.—	122.—							
nyer. kötv. 4 ⁰ / ₀ osztr. felülb.	131.50	127.—	123.50	121.50	122.—	123.50							
nyer. kötv. 3 ⁰ / ₀	109.25	109.25	106.75	104.—	103.—	102.50							
VIII. Magyar országos központi takarékpénztár													
4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.50	100.50	100.—	100.—	100.25	100.25							
koronaért. 4 ¹ / ₂	100.50	100.50	100.—	100.—	100.25	100.25							
koronaért. 4 ⁰ / ₀	—	—	—	98.25	98.25	98.25							
IX. Magyar takarékpénztárak központi jelzálogbankja													
4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.75	101.75	100.50	100.25	100.75	100.75							
koronaért. 4 ⁰ / ₀	—	99.—	99.—	99.—	98.25	98.25							
közs. kötv. 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.50	100.75	100.25	100.25	100.—	100.—							
» » 4 ⁰ / ₀	96.—	96.—	96.—	96.—	96.—	96.—							
X. Osztrák-magyar bank													
40 ¹ / ₂ év 4 ⁰ / ₀	100.40	100.40	100.20	100.20	100.10	100.10							
50 év 4 ⁰ / ₀	100.40	100.40	100.40	100.20	100.10	100.10							
XI. Pesti hazai takarékpénztár													
közs. kötv. 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.25	100.25	100.—	99.80	100.—	100.25							
» » 4 ⁰ / ₀	96.50	97.50	96.75	96.30	97.—	97.25							
záloglevél koronaért. 4 ⁰ / ₀	98.—	98.25	99.—	98.50	98.75	99.—							
XII. Pesti magyar kereskedelmi bank													
4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.50	100.50	100.50	100.—	100.—	100.—							
4 ⁰ / ₀	98.—	98.50	98.50	98.50	98.50	98.75							
közs. kötv. vf. 110 frt 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	106.—	105.75	103.50	103.75	104.25	105.—							
» » » 210 kor. 4 ⁰ / ₀	99.—	99.50	99.—	99.—	99.—	99.—							
<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td></td> <td>1898 április 1.</td> <td>1898 október 1.</td> <td>1899 április 1.</td> <td>1899 október 1.</td> <td>1899. nov. köze- pén (nov. 14.)</td> <td></td> </tr> </table>								1898 április 1.	1898 október 1.	1899 április 1.	1899 október 1.	1899. nov. köze- pén (nov. 14.)	
	1898 április 1.	1898 október 1.	1899 április 1.	1899 október 1.	1899. nov. köze- pén (nov. 14.)								
I. Egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár													
4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.25	100.25	100.—	99.75	99.—	99.—							
4 ⁰ / ₀ koronaért.	98.—	97.50	96.50	94.25	93.50	93.50							
II. Belvárosi takarékpénztár													
4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.25	100.25	100.—	100.—	100.—	100.—							
III. Kisbirtokosok országos földhitelintézete													
5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	—	—	—	—	—	—							
5 ⁰ / ₀	103.—	102.—	101.50	102.—	101.—	101.—							
50 ¹ / ₂ év koronaért. 5 ⁰ / ₀	102.50	102.50	101.50	102.—	102.—	102.—							
50 ¹ / ₂ év » 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	100.—	100.—	100.—	99.50	98.50	98.50							
IV. Magyar agrár- és járadékbank													
szőlőkötv. koronaért. 4 ⁰ / ₀	98.50	98.—	96.—	96.50	96.50	96.50							
járad. jegy (visszafiz. 102 ⁰ / ₀) 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	—	99.75	99.75	99.75	99.—	99.—							
záloglevél koronaért. 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	—	—	—	99.80	99.80	99.80							

1898 1898 1899 1899 1899. nov. köze-
 április 1. október 1. április 1. október 1. pén (nov. 14.)

V. Magyar földhitelintézet

4 ¹ / ₂ %	100.—	100.—	100.50	99.75	99.—
41 év 4 ⁰ / ₀	97.75	97.25	96.—	94.70	94.50
koronaért. 50 év 4 ⁰ / ₀	97.75	97.—	96.—	93.70	93.50
» 63 év 3 ¹ / ₂ %	91.25	89.25	87.—	83.70	83.70
szabály. és talajjav. 4 ⁰ / ₀	96.75	96.75	96.—	95.50	93.70

VI. Magyar helyi érdekű vasutak

kötv. 50 ¹ / ₂ évre 4 ¹ / ₂ %	99.50	99.—	98.75	96.50	96.25
kötv. 50 évre koronaért. 4 ⁰ / ₀	94.50	94.50	93.—	93.—	93.—
kötv. 50 évre koronaért. vissza- fiz. 105 ⁰ / ₀ 4 ⁰ / ₀	98.50	98.50	97.75	97.—	95.75

VII. Magyar jelzáloghitelbank

5 ⁰ / ₀	101.50	100.—	102.—	101.—	101.—
4 ¹ / ₂ %	100.—	100.30	100.—	100.—	100.—
4 ⁰ / ₀	99.—	98.75	98.—	97.75	97.—
50 év koronaért. 4 ⁰ / ₀	—	—	—	97.50	97.—
közs. kötv. 50 év 4 ¹ / ₂ %	100.—	100.—	100.—	99.—	99.—
» » » » 4 ⁰ / ₀	98.25	98.25	98.25	97.25	97.25
» » » » vf. 110 f.	100.—	100.—	100.—	100.—	100.—
» » 60 év 500 frk 3 ¹ / ₂ %	—	—	—	—	—
nyer. kötv. 4 ⁰ / ₀	121.50	121.50	121.—	120.50	120.50
nyer. kötv. 4 ⁰ / ₀ oszt. felülb.	122.25	123.—	122.—	121.50	120.50
nyer. kötv. 3 ⁰ / ₀	103.—	103.—	103.50	103.50	103.—

VIII. Magyar országos központi takarékpénztár

4 ¹ / ₂ %	100.25	100.25	100.—	99.75	99.—
koronaért. 4 ¹ / ₂ %	100.25	100.25	100.—	99.75	99.—
koronaért. 4 ⁰ / ₀	98.25	97.50	97.50	95.—	94.50

IX. Magyar takarékpénztárak központi jelzálogbankja

4 ¹ / ₂ %	100.50	100.75	100.25	99.50	98.50
koronaért. 4 ⁰ / ₀	98.25	98.25	98.25	93.—	93.—
közs. kötv. 4 ¹ / ₂ %	100.—	100.—	99.—	99.—	98.—
» » 4 ⁰ / ₀	96.—	95.—	96.—	93.—	93.—

X. Osztrák-magyar bank

40 ¹ / ₂ év 4 ⁰ / ₀	100.40	100.20	100.20	99.70	99.05
50 év 40 ⁰ / ₀	100.40	100.20	100.20	99.70	99.05

XI. Pesti hazai takarékpénztár

közs. kötv. 4 ¹ / ₂ %	—	—	—	—	—
» » 4 ⁰ / ₀	96.30	96.30	95.60	95.—	94.—
záloglevél koronaért. 4 ⁰ / ₀	98.50	98.25	97.45	96.75	96.75

XII. Pesti magyar kereskedelmi bank

4 ¹ / ₂ %	100.—	100.—	100.—	100.—	99.—
4 ⁰ / ₀	98.25	98.25	98.—	96.75	95.25
közs. kötv. vf. 110 frt 4 ¹ / ₂ %	105.—	105.—	103.75	103.50	102.50
» » » 210 kor. 4 ⁰ / ₀	99.—	99.—	99.—	97.75	96.25

Engel Aurél.

Közlemények és ismertetések.

Az osztrák költségvetés.

Az 1900-ik évre szóló osztrák állami költségvetést még a Clary-kormány pénzügyministere, Knyazoluczki lovag terjesztette a Reichsrath elé, de tárgyalásra az ott eddig épp oly kevésbé került, mint az előző két év költségvetése. Azt hisszük azonban, hogy helyes lesz e költségvetés főbb tételeit bemutatni olvasóinknak, már csak azért is, hogy a magyar államháztartás adataival szemben összehasonlításként szolgálhassanak. Az alábbiakban adjuk tehát előbb a szorosán vett költségvetésnek, azután a beruházási adatnak tételeit koronákban, megjegyezvén, hogy a közösügyi kiadások még az 1899-iki állapot s a régi quota alapján vannak felvéve.

Állami kiadások (beruházások nélkül)	1900-ra			• Összesen	1899-ben volt
	1900	rendes 1901 végéig elkölthetők	rendkívüli 1901		
I. Császári ud- vartartás .	9,300.000	—	—	9,300.000	9,300.000
II. Kabinet- iroda . . .	160.183	—	—	160.183	156.614
III. Reichsrath	2,401.602	—	200.000	2,601.602	2,478.176
IV. Birodalmi biróság . .	48.884	—	—	48.884	46.600
V. Ministertan.	2,746.222	—	2.000	2,748.222	2,658.286
VI. Közösügyi kiadások .	108,927.100	147,131.704	4,773.188	260,831.992	252,325.752
VII. Belügymín.	48,993.514	—	11,624.556	60,618.070	56,285.944
VIII. Honv. mín.	1,839.720	51,733.252	546.570	54,174.542	50,392.340
IX. Vallás- és közokt. mín.	66,624.232	1,695.460	6,955.490	75,275.182	62,947.552
X. Pénzügy- minist. .	207,603.190	45,025.000	6,072.686	258,705.876	263,362.456
XI. Kereskedel- mi minist.	104,902.830	981.600	5,733.040	111,617.470	99,566.620
XII. Vasuti mín.	217,919.660	—	10,479.800	228,399.460	215,052.380
XIII. Földm. mín.	31,573.239	4,168.820	4,423.376	40,167.435	38,715.828
XIV. Igazságügyi minist. .	61,253.680	—	4,770.485	66,024.165	58,421.582
XV. Számvevő- szék . . .	416.000	—	—	416.000	351.000
XVI. Nyugdíj- kiadások .	53,243.556	—	—	53,243.556	48,617.020
XVII. Állami segélyek .	9,090.850	—	6,393.400	15,484.250	14,769.910
XVIII. Államadóss. évi terhe .	344,030.004	—	—	344,030.004	343,859.366
XIX. Az államad. igazgatása	1,296.840	—	260.200	1,557.040	1,266.160
Összesen .	1.272,376.306	250,790.836	62,236.791	1.585,403.933	1.520,573.586

Állami bevételek	rendes	1900-ra rendkívüli	összesen	1899-iki előirányzat
I. Udvartartás	—	—	—	—
II. Kabinetiroda	—	—	—	—
III. Reichsrath	—	—	—	—
IV. Birodalmi bíróság	—	—	—	—
V. Ministertanács	1,523.200	—	1,523.200	1,535.200
VI. Közsügyi hozzájárulás	—	—	—	—
VII. Belügyministerium	2,580.630	285.382	2,866.012	2,824.218
VIII. Honvédelmi ministerium	852.812	—	852.812	796.724
IX. Vallás- és közokt. min.	13,459.504	504.564	13,964.068	14,272.484
X. Pénzügyministerium	1.136,441.398	4,339.540	1.140.780.938	1.099,329.576
XI. Kereskedelmi minist.	111,359.720	130.120	111,489.840	105,442.540
XII. Vasuti ministerium	270,441.900	2,086.600	272,528.500	259,657.240
XIII. Földmívelési minist.	31,707.554	1.100	31,708.654	30,586.100
XIV. Igazságügyministerium	2,205.038	6.500	2,211.538	2.270.222
XV. Számvevőszék	—	—	—	—
XVI. Nyugdíjalap	2,824.880	—	2,824.880	746.204
XVII. Állami segélyek	324.800	342.800	667.600	233.000
XVIII. Állami adósságok	1,217.180	1,200.000	2,417.180	2,092.460
XIX. Állami adósságok igazg.	19.600	—	19.600	21.700
XX. Állami jószágok elad.	—	311.000	311.000	658.000
XXI. A déli vasut befizetéséből	—	1,646.000	1,646.000	1,044.000
Összesen	1.574,958.216	10,853.606	1.585,811.822	1.521,509.668

Beruházások	1900	1899
Belügyministerium	3,080.000	3,280.000
Honvédelmi ministerium	850.000	804.388
Vallás- és közoktatási ministerium	973.000	855.000
Kereskedelmi ministerium	2,844.000	3,778.000
Vasuti ministerium	59,772.400	52,436.800
Földmívelési ministerium	310.000	1.032.000
Összesen	67,829.400	62,186.188
Ennek fedezete érdekeltségek hozzájárulá- sokból stb.	1,149.100	2,867.820 (h)

A gyárvárosrészek elhelyezése.

Minden modern városrendezési tervnek egyik legfontosabb sarkpontja az, hogy a gyárak és ipartelepek általában, különösen pedig azok, a melyek a levegőt füsttel, bűzös gázokkal vagy poralakú anyagokkal fertőzik meg, vagy zajt okoznak, vagy veszélyes anyagokat gyártanak vagy ilyeneket dolgoznak fel, szóval a melyek környezetükre nézve kellemetlenek és veszélyesek, valamely kiszemelt városrészben gyűjtendő össze. Azokat a jogi és pénzügyi nehézségeket, a melyek e tervnek egy csapásra való keresztül erőszakolását akadályozzák, panaszkodva tűrjük. S valahányszor azt látjuk, hogy egy, a város közepén ott maradt nyomda kéményéből kiáradó füst a közeli lakások csipkefüggönyeit bekormoással fenyegeti, vagy egy hirtelen fejlődött városrészben új lakóházak által körülfogott kovácsműhely zaja alkalmatlankodik, kénytelenek vagyunk bizonyos sajnálkozással tekinteni elődeink gondatlanságára vagy előrelátásuk hiányára, a mivel nekünk ilyen kellemetlenséget okoztak. Csak idő kérdése a városrendezés, s végrehajtásával mindez meg fog szűnni. A baj csak az, hogy a gyárvárosrészek teljes kiépülésével, a mint azokban kéménykémény mellett fogja a füstöt ontani, a szomszédos telepek különböző bűze, pora egybe fog keveredni s a mindenünnen kihangzó zörgés, zakatolás hatalmas disharmóniát adnak, nemcsak hogy a gyárvárosrészben való lakás (a mi pedig a személyzet némely részére: ka-

pusok, raktárfelvigyázók, stb.-re nézve elkerülhetetlen) közegészségi szempontból a legsúlyosabb kifogások alá fog esni, hanem a munkaórák alatt való itt tartózkodás és az ilyen környezetben való foglalkozás a munkások egészségére nézve nagy mértékben ártalmas lesz. Mert nyilvánvaló, hogy a levegőtrontó s egyáltalán a környezetre nézve hátrányos befolyást kifejtő telepek egy helyre való összezsufolásával az egészségre való ártalmasságuk nem arányosan, hanem hatvány szerint fokozódik.

Ezzel a körülménnyel előre számot kell vetnünk, nehogy a városrendezés is azok közé — a, fájdalom, nem is nagyon kivételes — közegészségügyi reformok közé jusson, a melyek megcsinálásának költségeit még alig kezdtük törleszteni, mikor az már a legsürgősebb gondunk, hogyan és miből tudjuk azt lehető gyorsan visszacsinálni. A gyáraknak, ipartelepeknek a városok lakott részeiből való eltávolítására mindenestre szükség van. Arra nem számithatunk, hogy a gyáraknak a nagyobb városokból való kiköltöztetése közegészségügyi és egyéb előnyeit a tulajdonosok egyhamar annyira belássák, hogy ez a gyár-
ipar jelentékenyebb decentralizálására vezessen. Ezért a gyárvárosrészek alakítása elkerülhetetlen. Igyekezünk kell arra, hogy az elmellőzhető hátrányok a minimumra csökkentessenek. Ennek a módja abban áll, hogy a gyárvárosrész beépítetlen szabad terek által mintegy felhigitassék. Városaink hatóságaiban ha talán kivételesen meg volna is a közegészségügy iránt való érzék és ha ennek révén hajlandók volnának arra az áldozatra, hogy a gyárvárosrészben nagy köztereket tartsanak fenn, nagyon kevés városnak van olyan anyagi ereje, mely az ily köztereknek, még ha azok eredetileg meghagyattak is, állandó megmaradására számítani engedne. Ha a város gyár-
ipara felvirágzik, a telkek ára emelkedik s annál nagyobb a kísértés a beépítetlen területek eladására.

Csak az biztosítja a gyárvárosrész szabad tereinek megmaradását, ha azok használatban vannak, még pedig olyan módon, hogy egy könnyen nem szabadithatók fel. Ha a város temetőit a gyárvárosrészekbe e helyezi, ezzel a kérdés teljesen és a lehető legjobban meg van oldva. A temető és a gyárak szomszédságából semmiféle hátrány sem származik; az csak előnyös mindkettőre nézve. A temető számára így biztosítva van a jó és olcsó közlekedés. A gyárvárosrész számára pedig semmi más nem biztosíthat olyan nagy terjedelmű szabad tereket. A kegyelet szempontjából sem lehet kifogást találni az ellen, hogy a temetőt gyárak vegyék körül. Sőt a feltámadást hirdető felírásoknál is inkább felemelő az, ha a temető csendjébe behatoló egyetlen hang nem a nagy város léha forgalma, hanem az éltető, a világot újra teremtő munka lüktetése.

Farkas Jenő.

Vita a magyar záloglevelek visszaözönléséről.

Még a múlt esztendőben olvasott fel Engel Aurél a Magyar Közgazdasági Társaság ülésén a magyar záloglevelek visszaözönléséről. E felolvasást csekély rövidítésekkel és az előadás alkalmával bemutatott érdekes táblázatokat e számunkban harmadik helyen közöljük. A felolvasás kapcsán fejlődött vitát a következőkben foglaljuk össze.

Éber Antal: Mindenekelőtt azt kívánom megjegyezni, hogy az előadó úrnak incidentaliter az ellen tett kifogását, hogy némely intézetek zálogleveleik biztosító alapját saját zálogleveleikbe helyezik el, teljesen indokoltnak tartom. Ennek helytelenségét magam is kifejtettem a t. társaság körében néhány évvel ezelőtt tartott előadásomban, de igen élesen megvilágította ezt az abusust a pénzügyminister is az 1897: XXXII. t.-cz. képviselőházi tárgyalásánál tartott beszédében, kijelentvén, hogy ha nem is absolute incorrectnek, de legalább is az illendőséggel nehezen összeegyeztethetőnek tartja, ha intézetek azt, a mit biztosítani akarnak, ugyanazzal biztosítják. Föltűnő, hogy mind e mellett nagy intézeteink, mint a Magyar Földhitelintézet, a Jelzáloghitelbank és a pénzügyminister által kinevezett kormánybiztos ellenőrzése alatt álló Kisbirtokosok földhitelintézete biztosító alapjaikat nagyrészt ma is saját zálogleveleikben helyezik el. A mi az előadásban tulajdonképen tárgyalt kérdést illeti, én a bevezetést, az indokolást és a következtetéseket teljesen elhibázottaknak tartom. Azt hiszem, intézeteink ezért az árfolyamtartási politikájukért mindent inkább érdemeltek, mint ezt az éles bírálatot, a melyben őket az előadó úr részesítette. Az intézetek nem tettek egyebet, mint földöztek a jelen kis érdekeit a jövő nagy érdekeiért. Utóvégre jelzálogkölesönökre akkor sem lett volna pénzük, ha a visszaözönlő papirokkal nem törődnek: bizonyítja ezt a földhitelintézet, a mely szervezeténél fogva kénytelen volt záloglevelei visszavételéről lemondani és azért ép oly kevéssé ad ma kölcsönöket, mint a többi intézetek. Hogy pedig a jövő érdekek igenis szenvedtek volna, ha az intézetek a visszaáramlással mitsem törődve, czímleteik árfolyamát esni engedték volna, arra nézve zálogleveleink történetéből példára is hivatkozhatom.

Egy előkelő bankembertől, a ki a kilenczvenes évek elején Triesztben magyar zálogleveleket akart honosítani, hallottam, hogy ezen törekvéseiben nagy akadályául szolgált az, hogy a kereskedelmi bank a hetvenes évek végén egy árfolyamesés alkalmából megtagadta záloglevelei visszavásárlását: még 15 év múlva is megvolt az ottani piacaversiója a magyar záloglevelek ellen. De ez a dolog természetéből világos is. Utóvégre igaz, hogy annak, a ki 50 év alatt törlesztendő zálogleveleket vesz tőkési befektetésére, nincs joga többre, mint szelvényeire és a kisorsoláskor a tőkére; de viszont igen könnyen elképzelhető tény, a melylyel számolni kell, hogy az ilyen tőkepenzes is jöhet abba a helyzetbe, hogy akármilyen okból, ha nem is bizalmatlanságból, czímleteit időközben el akarja adni. Már most én egészen természetesen, igen világosnak tartom, hogy az a tőkepenzes, a ki öt évvel ezelőtt 93-al vette a földhitelintézet 3¹/₂⁰/o-os zálogleveleit és azokat ma csak 10⁰/o-os tőkeveszteséggel adhatja el, el fogja veszteni a kedvét, hogy még egyszer magyar zálogleveleket vegyen, vagy ha fog is venni, mindenesetre azoknak az intézeteknek a czímleteit fogja keresni, a melyek pénzügyi időben anyagi áldozatok árán is tartották zálogleveleik árfolyamát. Nem ámitás tehát, hanem gazdasági érdekeink helyes átértéke, a mit intézeteink tettek és a mit a földhitelintézet nem politikából, hanem — úgy vélem — kényszerűségből nem tehetett meg. Én ezek alapján csak azt az egy állítását fogadom el a t. előadó urnak, a melylyel

előadását bevezette, hogy t. i. nincs praepotensebb tan a tévtannál Csakhogy ebben az esetben nem a bankok tana volt a tévtan, hanem az előadó úré.

Székely Ferencz: Az előadónak kiinduló pontja téves. Ugyanis nem áll, hogy a záloglevelek nagyrésze visszakerült volna. Odavetőleg 900 millió forintra becsüli a záloglevelek és hasonló kötvények összegét és azt véli, hogy ezeknek felerésze van külföldön elhelyezve. Ebből az összegből pedig szerinte csak 20 milliót vásároltak vissza (az osztrák-magyar bankot nem számítva); bizonyos tehát, hogy a pénzügyintézetek politikája helyes volt, mert ha az árfolyamot nem tartják és az 10—15°/o-kal csökken, úgy a külföld esetleg 200 milliót is dobott volna be.

Pap Dávid: Nem akarja az előadást lezárni, mert azt már Székely Ferencz megtette, de helyesli, hogy a zálogleveleket visszavásárolták és ebben a tényben korábbi bűnöknek részben való kiengesztelését látja. Mert derűre-borúra bocsátottak ki zálogleveleket, olcsóbbították a jelzálogos hitelt és elősegítették a kölcsönadás és a becslések könnyű praxisával az építési válságot és az is bizonyos, hogy régebben más hibákat is követtek el, a záloglevelek kamatlábával túlságosan lementek. Azonkívül arra törekedtünk, hogy Ausztriától függetlenítsük magunkat, de azért más piacot nem szereztünk értékeink számára. Az előadó azonban végül maga is következetlen, mert orvoslásul olyant ajánl, a mit maga gáncsolt, t. i. főügynökökkel akarta volna a záloglevelek árfolyamát fentartatni, a mi a visszavásárlással egyértelmű. A tartalékalapról elhangzott nézetben nem osztozik, mert megengedhetőnek tartja, hogy a jelzálogintézetek tartalékalapjában záloglevelek legyenek.

Engel Aurél: Érdemben a felszólalók nem hoztak fel semmi olyat, a mire előadásában ki nem terjeszkedett volna. Főérvük az volt, hogy elvész a bizalom zálogleveleink iránt, ha az árfolyam esik. De zálogüzletünk jövő alakulása nem reminiscentiáktól függ, hanem a piacz helyzetétől, mivel papirjaink jósága kétségtelen s így csak az a kérdés, előnyös-e a befektetés vagy sem? A 10°/o-os árfolyamcsökkenés egyébként, a melyet Éber úr említett, nem adja a helyzet helyes képét; e csökkenés egész kivételes typusnál — a 3¹/₂^o/o-nál — fordult csak elő. A természetes áralakulást ellenkezőleg a Magyar földhitelintézet 4°/o-os címletei mutatják, melyek körülbelül 5°/o-kal estek. Ez a valódi, őszinte árfolyam, mely a piacz viszonyaihoz képest eléggé jónak is mondható. Hiszen koronajáradékunk sem áll magasabban s a porosz, de sőt az angol consolok is sokkal erősebben mentek vissza. A felhozott példa csak igazolja, hogy minden beavatkozás helytelen: az árfolyamnak mintegy mechanice kell szabályozódnia. Gazdag emberek s nagy intézetek nem szorulnak rá, hogy veszteségeiket újabb, aránytalan áldozatokkal leplezzék, hisz gazdagok maradnak a veszteségek mellett is. Ezt a helyes álláspontot foglalta el a földhitelintézet. A másik irányzatban bizonyos struczpolitika rejlik. Pap urnak azon nézetét, hogy sok bűnt követtek el a záloglevelek túlkönnyelmű teremtése körül, osztja, de nem terjeszkedett ki e kérdésre, mert nem ez volt előadásának tárgya.

Vita a részvénytársulati statisztika reformjáról.

Kőrösy Józsefnek a részvénytársulati statisztika reformjáról a Magyar Közgazdasági Társaság 1900. márczius 8-iki ülésén tartott előadása a társaság körében igen élénk eszmecserére szolgáltatott alkalmat.

Az első, a ki az előadáshoz hozzászólt, Nagy Ferencz egyetemi tanár volt. Elismeréssel adózik annak a nagy tudományosságnak, a mely Kőrösy előadásában nyilatkozott, beismeri, hogy azok a correctiv javaslatok, a melyeket az előadó tett, lényegesen javítani fogják a részvénytársulati statisztikát, de azért az előadás egyes tételeivel szemben ellentétes álláspontot kell elfoglalnia. A mi mindenekelőtt a társulatok általános tiszta nyereségének megállapítását illeti, nem tartja helyesnek, hogy az előadó a tiszta nyereséget — a veszteségek beszámításával — csupán a részvénytőkével helyezi arányba. Nem helyes ez azért, mert azt a tiszta nyereséget, a melyet a társulatok kimutatnak, nem csupán a részvénytőke, hanem a társulat összes saját, a vállalatban dolgozó tőkéje érte el, helyesen tehát az üzleteredmény is nem csupán a részvénytőkével, hanem a részvénytőkének és a tartalékok összegével lenne arányba hozható. Ha pld. a hazai takarékpénztárnak tiszta nyereségét tisztán az öt millió forint részvénytőkével teszszük arányba, egészen helytelen eredményt kapunk, mert a tiszta haszon elérésében része van nemcsak a részvénytőkének, hanem a 16 millió forintnyi tartalékoknak is, a melyek éppen úgy dolgoztak a nyereségért, mint az alaptőke. Még föltünőbb a dolog, ha olyan társulatot veszünk, a mely mindjárt megalakulásakor felpénzzel bocsátja ki részvényeit. Ha például egy millió forint alaptőkét képviselő új részvényeket 100% felpénzzel bocsátanak ki, tehát ab 000 két millió forint saját tőke dolgozik: mi értelme van annak, ha a 100.000 frt tiszta nyereségről most kimutatjuk, hogy az 10%-os rentabilitás, holott tényleg minden 100 frt saját tőke csak 5 frtot keresett?

A részvényes osztalék-jövedelmének, az Actienrentenek a kiszámításánál helyteleníti, hogy az előadó csakis a tényleg adott osztalékot veszi figyelembe, holott megbizeredményt ható csakis úgy lehetne elérni, ha az osztalék fejében kifizetett összegekhez hozzáadnók azt is, a mit a tiszta nyereségből a társaság közgyűlése, tehát épen a részvényesek gyülekezete, félretenni rendelt, a mit tartalékba helyeztek. Ez úgy jövedelme a részvényesnek, mint az osztalék, csak abban van a különbség, hogy az utóbbit készpénzben kifizetik, az előbbit pedig félreteszik, de épen az ő — a részvényesek — akaratából. Az előadó azért nem kívánja a tartalékba helyezett összeget tekintetbe venni, mert azt a részvényes nem kapta meg, a részvénytársaság pedig külön jogi személy. De a részvénytársaság jogi személyisége csak jogi constructió, mely czélszerűségi szempontokból azért van föllállítva, hogy ne kelljen a hitelezőnek X részvényest perelnie, ne kelljen az ingatlan tulajdonjogát X részvényes javára bekebelezni stb. De közgazdasági szempontból, a melyre a statisztikának egyedül kell ügyelnie, a részvénytársaság és a részvényesek egy és ugyanaz, a társulat és a részvényesek összessége közt nincs különbség. Ép oly kevésbé áll meg az előadónak az az argumentuma, hogy hiszen a tartaléktőke oda-vezhet, azt tehát a részvényesek esetleg sohasemkapják meg, mert

ugyanúgy oda veszhet a részvénytőke is és ezt azért az előadó statisztikája mégis tekintetbe veszi. Szintúgy helytelennek tartja a fölszólaló Kőrösnek az élvezeti jegyek figyelmen kívül hagyásáról kifejtett nézetét is. Élvezeti jegy és részvény között csak mennyiségi különbség van: annak a társulat egész vagyonához, ennek csak a részvénytőkén föltüli vagyonának aránylagos részére van joga. De a vagyoni illetőséget nem tekintve, nincs a kettő közt elvi különbség. A közgyűlésen való szavazati jogot, új részvényekre való elővételi jogot stb. az alapszabályok épen úgy megadhatják az élvezeti jegy, mint a részvény tulajdonosának, következethet ez per analogiam a kereskedelmi törvény 166. §-ából, a mely az elsőbbségi kötvények jogkörének megállapítását is az alapszabályokra bizza. Végül fölveti Nagy Ferencz azt a kérdést is, van-e ennek a részvénytársulati statisztikának gyakorlati értéke, föltéve azt is, hogy mindazokkal a javításokkal módosul, a melyeket az előadó és ő szükségeseknek tartanak. Az ő nézete szerint nincs, mert ez tisztán egy tőkeegyesülési, egy képviseleti alak statisztikája, ennek az eredményei pedig semmit sem jelentenek. Annak talán lenne értéke, ha lehetséges volna kimutatni, hogy egyes vállalati ágak, a malom, a bőripar mennyit jövedelmeznek átlagosan, de ez a statisztika a malom- és bőripari vállalatok közül csak azokat tárgyalja, a melyek véletlenül részvénytársulati alakban működnek, így tehát az egyes vállalati ágak rentabilitására nem enged következtetést. De még ha ezt nem tekintjük is, az egyes vállalati ágak csoportjaiba egészen heterogén elemek vannak beszorítva, a melyek átlaga azután semmit sem bizonyít. Ha az egyik vállalatnak ügyes directora van, az elér 10%, a másikkak rossz directora van, az elér 2% jövedelmet; a statisztika itt kimutat átlag 6% jövedelmet, ennek az átlagszámnak pedig nincs semmi jelentősége, mert olyan elemeket olvaszt egybe, a melyeket megbecsülni csak individualiter lehet. Ezért a fölszólaló azt hiszi, hogy a részvénytársulati statisztikának, bármily tökéletes kivitelben is, gyakorlati értéke nincsen.

A vita folytatása alkalmából Kőrös előadó indítványára elhatározták, hogy a vitát mint részletes vitát fogják tekinteni, vagyis az előadott tervezetet tételről-tételre fogják megbeszélés tárgyává tenni. Az első tétel, a melynél fölszólalás történt, a társulatok átlagjövedelmezőségének kiszámítása, illetve azok a correctivumok voltak, a melyeket ennél a számításnál az előadó proponált. A fölszólaló Éber Antal magáévá teszi az előadó által tervezett javításokat, de ezen föltül két könnyen megeshető hibára figyelmeztet. Az egyik az, hogy némely intézetnek, így például a Pesti hazai első takarékpénztárnak, vannak olyan tartalékalapjai, a melyek alapszabályszerűleg bizonyos üzletág jövedelmének összegyűjtésére vannak rendelve, például az értékpapir-készleten elért árfolyamnyereségek félretételére. Az ezen üzletágnál elért nyereséget, vagy elszenvedett veszteséget a társulat nem vezeti keresztül az üzleteredmény-számlán, hanem már év közben hozzáírja a specilis tartalékalaphoz, vagy leírja onnan. A jövedelem kiszámításánál ezt is figyelembe kell venni. A másik dolog, a mi figyelembe veendő, hogy nem teljesen befizetett alaptőke mellett a részvénytőke teljes névleges összegében szerepel a mérlegben, a be nem fizetett rész pedig vagyónként van fölvéve. Ilyenkor természetesen nem a névleges, hanem csak a különbözetként mutat-

kozó befizetett tőkét szabad figyelembe venni. Ez egyébként természetes, de az országos statisztikai hivatal felvételi ivében nincs erre vonatkozó utasítás. Az előadó helyesli, hogy a speciális tartalékok gyarapodása vagy csökkenése a jövedelmezőség megállapításánál figyelembe vétessék, bár — mint már előadásában jelezte — az ilyen tartalékok képzését nem ugyan a törvényesség szempontjából, hanem a tiszta, világos könyvelés tekintetében elvileg kifogásolja. A részvénytőke helyesen csak befizetett részében vehető föl, de azt hiszi az előadó, hogy e részben az országos statisztikai hivatal sem hibázott, a miről egyébként az 1894. évi hitelintézeti statisztikából, a mely minden egyes intézetet külön is feltüntet, meg lehet győződni.

A második tétel, a mely vitára alkalmat adott, az átlag-osztalék kiszámítására vonatkozó azon tétel volt, hogy itt nem csupán a társulatok által öntött osztalékok, hanem azok a veszteségek is figyelembe veendőek, a melyeket egyes társulatok mérlegeikben kimutatnak, illetve a melyek a fölszámolás, vagy a csőd-eljárás folyamán kitűntek. Éber Antal nézete szerint ez a tétel nem helyes, mert teljes elhomályosítását jelenti annak a határvonalnak, a melyet az előadó emelt, a mely a társulat collectiv jövedelmezőségének számítását a részvényes individualis jövedelmének, az osztaléknak számításától elválasztja. A collectiv szempont a társulat jövedelme, itt helyesen veszi az előadó figyelembe a veszteséggel dolgozó társulatok veszteségeit is. A másik szempont, a részvényesé, a zseb szempontja, a melyből a részvényes befizetését kivonja, osztalék-bevételeit pedig beleteszi. Mint-hogy pedig a részvényes azt, a mit a társulat veszteségként kimutat, tényleg nem adja ki, az osztalék-statisztika szempontjából ez nem érdemel figyelmet. Ugyanez áll Nagy Ferenczcel szemben a tartalékba helyezett összegekre nézve is, a melyek szintén nem adhatók az osztalékhoz, mert nem bevételek. Ez a logikus álláspont, a mely azonban teljesen értéktelen eredményre vezet. Ezért a fölszólaló nézete az, hogy a társulati collectiv statisztikának van értéke, annál több, minél több csoportra tagoljuk a társulatokat, de az osztalék-statisztikának semmi néven nevezendő haszna, semmi gyakorlati értéke nincsen. Jankovich Béla ellenkező véleményen van. Igaz, hogy ennek az osztalék-statisztikának nincs valami gyakorlati haszna, valamint nincs sok más statisztikának sem. De ez a szempont nem dönti el azt a kérdést, üdvös-e, hasznos-e azért ezeket az összeállításokat elkészíteni, mert a statisztikai tudománynak nemcsak a gyakorlati haszonra, hanem az elméleti, a tudományos értékre is kell tekintenie, ebből a szempontból pedig a Kőrösy statisztikájának igen is nagy értéke van, ezért csak azt kívánja, hogy azokat a tudományos kutatásra való correctivumokat, a melyeket az előadás fölsorolt, minél tökéletesebb módon értékesítsék. Pap Dávid mindenekelőtt a kiinduló pontra nézve megjegyzi, hogy az ő nézete szerint is nemcsak a tényleg kiöntött osztalékot, hanem a mérlegszerű veszteségeket is figyelembe kell venni. Ezt kívánja a tudományos szempont, a mely a Buchhalter-állásponttól különbözik. A részvényes könyvelője természetesen ne állítsa a kiadási oldalba azt a veszteséget, a melyet csak a társulat szenvedett, de a részvényes nem fizetett ki, ellenben a tudománytól megkívánja, hogy ne csak az osztalékot, hanem a veszteséggel dolgozó vállalatoknál a veszteséget is vegye tekintetbe. A mi a részvénytársulati statisztika

használhatóságát, értékét illeti, nézete teljesen eltér a Nagy Ferencz véleményétől. Eltér azért, mert ő a részvénytársulatban nemcsak meghatalmazási, képviseleti formát lát, hanem annál sokkal többet. A részvénytársulat ugyan csak az egyéni tőkék associatiója, de ez associatio által egy olyan külön, önálló test jön létre, a mely nemcsak jogilag külön személy, hanem gazdaságilag is eltér a társulás minden más alakjától, különös életrendet, különös gazdasági szerepet mutat. A mi pedig különösen az osztalék-statisztikát illeti, ennek is van gyakorlati haszna, épen azért, mert a részvényes a társulattól külön gazdasági alany, annak a jövedelme tehát külön is figyelmet érdemel. Természetesen a gyakorlati haszon nem úgy értendő, hogy valaki a statisztika alapján vegyen-e részvényt, vagy sem: a minthogy senki sem fogja a házassági statisztika eredményei szerint elhatározni, hogy megházasodjék-e, vagy sem. Neumann Károly az előtte szólókkal szemben teljesen azon az állásponton van, a melyet Nagy Ferencz fejtett ki. A részvénytársulati statisztika teljesen disparat dolgokból von átlagokat: ezért nincsen gyakorlati értéke. A mely statisztikának pedig nincs gyakorlati haszna, annak nincs tudományos értéke sem. Az, hogy egy malom, vagy egy bank külön-külön mennyit jövedelmezett, érdekes dolog, de hogy egy kalap alá fogva, átlag mit jövedelmeztek: értéktelen számítás. Az, hogy egy vasutrészvénynek és egy sörgyári részvénynek külön-külön mennyi az osztaléka, figyelmet érdemel, de az átlagosztalék semmit sem jelent. De nincs értéke az egy csoportba foglalt vállalatok átlagainak sem, mert minden egyes vállalatot csakis külön-külön lehet megítélni. Gorove László szintén az osztalék-statisztika értéktelenségét vallja. A ki egy vállalat jövedelmezőségét, osztalékát meg akarja ismerni, nézze meg az illető vállalatot; ha e tekintetben a statisztikára akar támaszkodni, akkor egyszerűen gyámoltalan ember. Schwarz Felix nem tud az osztalék-statisztika értéke fölött pálczát törni, mint azt a fölszólalók közül többen tették. Ennek a statisztikának igenis van értéke, nem úgy, ha az összes részvényvállalatokat egy kalap alá fogjuk, hanem ha egynemű vállalatokat, a mint ezt az előadó munkálata teszi, csoportokba foglalunk. Ezt az értéket persze nem lehet egy vagy két év szempontjából fölfogni, nem lehet arra magyarázni, hogy abból a statisztikából valaki arra következtessen, vegyen-e részvényt és milyent, hanem a gazdaságtörténet szempontjából, ha 50 év eredményét összevetjük, igenis van értéke ennek a statisztikának, a tudomány és gyakorlat szempontjából egyaránt. Hogyan készüljön a statisztika, e részben azt hiszi, hogy az csakis az eredeti befizetések alapján történhetik, az osztalék-rentét csakis az eredeti befizetések arányában azon fictio alapján lehet számítani, mintha az első részvényesek azok maradtak volna a vállalat fölszámolásáig. Az időközi eladásokat nem lehet figyelembe venni, a számítás arra, a ki részvényét időközben eladta, a ki a befizetési összegnél alacsonyabb, vagy magasabb árfolyamon vette, nem nyer alkalmazást. Engel Aurél az előtte elhangzott fölszólalás által megerősítve látja azt a nézetét, hogy az egész részvénytársulati statisztikának, mint egy pusztán képviseleti alak statisztikájának, nincs semmi gyakorlati s így tudományos értéke sem. Nem állhat meg az előtte szóló nézete sem, mert az olyan statisztika, a mely nem hú ma, a melynek nincsen ma

értéke, az nem lehet hű, annak nem lehet értéke 50 év múlva sem. A mi pedig a most fölvetett specialis kérdést illeti, következetlennék tartja, hogy a veszteséggel dolgozó vállalatok összevesztése levonásba helyeztessék a nyereséggel dolgozó vállalatok nyereségeinek összegéből. Ez nem consequens, mert az egyik oldalon a nyereségeknek csak egy része, az osztalékok, a másik oldalon pedig a teljes veszteségek olvadnak egybe, tehát nem egynemű mennyiségek. Ez is azt igazolja, hogy a részvénytársulati statisztika eredménye nem lehet megbízható.

Az elhangzott felszólalásokra Kőrösy előadó válaszolt. Az ellenérvek mellett is megmarad azon a nézetén, hogy az osztalékok összegéből le kell vonni a veszteségek összegét azoknál a vállalatoknál, a melyek veszteség folytán nem fizethettek osztalékot s csak az így nyert különbözetet szabad azután arányba állítani az összes, nyereséggel és veszteségekkel dolgozó vállalatok tőkéjével. Ha ez a rendszer bizonyos eltérésekre vezet is a tényleges eredményektől, mégis az egyedül helyes és követhető, mert egyedül veszi tekintetbe az átlag kiszámításánál az érem két oldalát, a nyereséget és a veszteséget. A mi e pont kapcsán fölmerült azon kételyt illeti, van-e a részvénytársulati statisztikának és különösen az osztalék statisztikájának gyakorlati haszna, tudományos értéke, mind a kettőre igennel felel. Igaz, hogy a részvénytársulat csak egy alakja a tőke-associációnak, tehát a termelési ágak szerint csoportosított társulatok átlagos adatai nem tükröztetik vissza az illető termelési ág összes viszonyait. De a termelési ágak rentabilitásának statisztikáját lehetetlen megcsinálni, mert a magánvállalkozásokba a statisztikának nincs betekintése: mindenesetre többet tudunk meg a bankok, malmok, vasutak stb. jövedelmezőségéről, ha legalább azokat tekintjük, a melyek részvénytársulati alakban működnek, mint ha ezeket is figyelmen kívül hagynók azért, mert a magánvállalatokról úgy sem tudunk adatokat szerezni. De még ha a csoportokba való osztást nem tekintjük is és az összes részvénytársulatokat összefoglaljuk, mintegy azt képzelve, hogy pl. Budapest összes részvényvállalatainak összes részvényei egy trust kezében vannak, akkor is ennek az általános kimutatásnak is van értéke, mert egyedül ez adhat választ arra a gyakran ismétlődő kérdésre: bevált-e a részvénytársulat, mint a tőke-associálás egyik formája? A mi a gyakorlati hasznot illeti, bizonyos, hogy olyan értelemben az osztalék-statisztikának nincs haszna, mintha abból valaki el tudná magát arra határozni, vegyen-e részvényt, s milyen részvényt stb. De ha az osztalék-statisztika átlagos eredményeit nézzük és ezeket egybevetjük a földbirtok, a ház, a záloglevelek rentabilitásának átlagos számításaival, akkor — nem ugyan egy évre, de az időszakok hosszabb sorára — mégis ki fog tűnni, melyik volt rentabilisabb elhelyezés, illetve a részvényekbe való elhelyezés milyen helyet foglal el az egyes tőkebefektetések között jövedelmezőség szempontjából. Ezért ő hasznosnak látja a részvénytársulati statisztikát, természetesen a jó statisztikát, ezért dolgozik annak lehető tökéletesítésén.

A vita a társaság márczius 22-iki ülésén nyert befejezést. Ez alkalommal felszólalásokra a reform-tervezetnek csak az a pontja szolgáltatott alkalmat, a mely szerint az osztalék-statisztikában csak

a tényleg kiöntött osztalékok foglalnak helyet, míg a tartalékba helyezett összegek figyelmen kívül maradnak. Pap Dávid a tervezetnek ehhez az egy pontjához nem járulhat hozzá. Igazat ad abban Nagy Ferencznek, hogy a részvénytársaság csak jogilag külön személy a részvényesektől, gazdaságilag ugyanaz az egyéniség. De ezt nem tekintve is, a statisztika helyességének szempontjából sem lehet a tartalékok dotálását figyelmen kívül hagyni, mert ez arra vezetne, hogy a tartalékba helyezett összeget a társulat föloszlásakor egy összegben kellene, mint a részvényesek azon évi jövedelmét kitüntetni, holott azt tényleg successive, azokban az években érték el, a mikor a tartalékot félretették. Éber Antal nézete szerint, ha a tartalékokat figyelmen kívül hagyjuk, értéktelen ez a statisztika, ha pedig tekintetbe vesszük, fölösleges. Fölszöveg, mert akkor az osztalék-statisztika ugyanazt fogja kimutatni, mint a collectiv társulati statisztika, kivéve a tantüemeket: ezeknek a kedvéért pedig nem érdemes nagy apparatussal a statisztika bifurcatióját keresztülvinni. Neumann Károly utal azokra a különleges, vasuttársulatoknál előforduló tartalékokra, a melyek a társulat megszűntével nem a részvényesek, hanem az állam, vagy a főváros tulajdonába mennek át. Ilyen specialis tartalékok vannak más társulatoknál is, ezért a tartalékokat általában nem lehet egyöntetűen, hanem eredetük és rendeltetésük szerint specializálva figyelembe venni.

Végül Körösy József válaszolt a fölszólalásokra, föntartván a tartaléktökek tekintetében előadásában elfoglalt álláspontját.

— r — l.

Közgazdasági szótárak.

Handwörterbuch der Staatswissenschaften, herausgegeben von Conrad, Elster, Lexis, Loening. Zweite gänzlich umgearbeitete Auflage. Dritter Band. Fischer. Jena, 19 0.

Dictionary of Political Economy edited by R. H. Inglis Palgrave. III. vol. Macmillan. London, 1899.

A Handwörterbuchnak immár harmadik kötete is előttünk van, C—F.-ig terjed bezárólag. Sok apró cikket tartalmaz. Nagyobb, tanulmányzámba menő cikk szól a dománialis birtokokról azoknak jogi viszonyát, történetét, mai igazgatását és statisztikáját részletesen ismertetve; Rintelen, Rimpler és Conrad irták az egyes részeket. Nagyobb szabású a jövedelem és a jövedelmi adó cikke; a jövedelem tanát és a hozzá tartozó statisztikai és socialpolitikai részt Robert Meyer irta; a jövedelmi adó általános részét Conrad; az egyes országok viszonyait külön-külön odavaló kitűnő szakemberek irták meg. Nagyszabású továbbá a vasutakról szóló, több részből álló cikk. Itt Gustave Cohn, Frietsch, Rosenthal, von der Leyen és Wiedenfeld nevével találkozunk Németországból; a vasuti díjszabás ügyét pedig Neumann Károly kereskedelmi ministeri titkár irta meg kitűnő, áttekinthető módon, a mint a Handwörterbuch első kiadásában és a Közgazdasági Lexikon első kötetében is e szerző tárgyalta a díjszabás ügyét. Az örökösödési jogról két kitűnő nagyobb tanulmányt találunk e kötetben, az egyik Scheel, a másik Bernhöf tollából való. A pénzügyekről és a pénzügyi tudományról, a történeti cikkeket nem tekintve, Eheberg irt; e tanulmányokat a leggyengébbeknek tartjuk

az egész kötetben; ellenben Heckelnek pénzügyi statisztikája és pénzügyi igazgatási cikkei nagy dicséretre méltók. Magyar szempontból külön meg kell emlékeznünk arról a biographiáról, mely Földes Bélának van szánva. Különben e kötetben azon egyes cikkeknel, melyekben országoként vannak fejtegetések, Magyarország inkább részesült figyelemben, mint a második kötetben. Így pl. a szövetkezeteknél, halászatnál, hajózási subventionál stb. a magyar viszonyok kellően méltányoltattak.

Mindezekről futólagos áttekintés alapján szereztünk magunknak benyomást, mert hiszen ily óriási munkának részletes ismertetése csak az egyes tanulmányoknak külön-külön való megbírálása útján lehetséges. Egyébként most is csak ismételhetjük mindazt a sok jót, a mit e munka második kötetének megjelenésekor, januári számunkban elmondottunk volt.

Végre megjelent az angol közgazdasági szótár III. kötete is. A munka szerkesztését 1887-ben kezdték meg, az I. kötet azonban csak 1896-ban jelent meg, s most már ez a nagy munka be van fejezve. A III. kötet N—Z-ig terjed és körülbelül 1200 czímszót tartalmaz. Az angol szótár a némettől lényegesen abban különbözik, hogy apró cikkekre, nem pedig terjedelmes értekezésekre helyezte a fősúlyt. A két szótárt különben nem lehet párhuzamba helyezni, mindegyik kitűnő a maga nemében és egyiket sem nélkülözhetik tudományunk művelői. Az angol szótár számos kitűnő cikket tartalmaz; ezek közül legfontosabbaknak tetszenek nekünk azok, a melyek a közgazdaságtan elméletéről és irodalomtörténetéről szólnak. A harmadik kötet végéhez kitűnő index is van mellékelve, mely a keresést lényegesen megkönnyíti.

Mandelló.

Artellek.

Apostol: *L'Artèle et la Coopération en Russie.* Traduit en français par Castelot. Paris, Guillaumin, 1899.

A társadalom-tudomány fejlődésére nagy hátrány, hogy a nyugot-európai civilizatio kötelékébe tartozó népek tudósai közül oly kevesen tudnak oroszul. Míg az európai világot ismerjük, mert benne élünk és a nemeurópai világ egyik fele megismerhető az angol irodalom segítségével, addig a világ másik felére vonatkozó adatok az orosz nyelv ismerete nélkül nem közelíthetők meg, pedig ezek magában foglalják úgyszólván az egész mongol faj szervezetére vonatkozó adatokat. Az orosz tudósoknak pedig, kik az európai culturnyelveket többé-kevésbé mind ismerik, sokkal könnyebb egy bizonyos szélesebb látkör elsajátítása, mely különösen az agrártörténet terén már is remekműveket termelt. Mert nem egészen véletlen, hogy az angol közép-közi jobbágyság jogi állapotáról egy orosz, Vinogradoff, és a francia parasztság múlt századbéli viszonyairól ugyancsak egy orosz, Kareiew, irták a legjobb könyvet. Mindig örvendetes tehát, ha egy orosz standard-munka fordítás útján hozzáférhetővé válik. Ilyen könyv Apostol munkája az artellekről, mely nemcsak egy igen gazdag tisztán leíró részt és majdnem teljes, de fájdalom, úgyszólván csakis orosz könyveket felsoroló bibliographiát tartalmaz, hanem ez

adathalmaz alapján az artellekről igen elfogadható elméletet is épít föl.

A szerző az artellnek két nemét különbözteti meg: a Nyugat-Európából bevitt cooperatiót és a primitív orosz artellt. Az előbbi ugyanaz, mint a szövetkezetek más országokban, az utóbbi egy ősrégi szervezeti forma, mely a civilisatio bizonyos fokán általános. Az emberi elme sohasem képes valami egészen eredetit teremteni — a természetben is minden a legkisebb ellenállás irányában fejlődik — megelégszik tehát azzal, hogy már meglevő intézményeket lehetőleg csekély módosításokkal átalakítson új czélokra. Így az artell nem egyéb, mint a vállalatnak, a telepítési, vadászati, rablóhadjárati vállalatnak ősalakja. Az ősidőkben ugyanis a minden tekintetben teljes és független gazdasági szervezet a törzs, a család, mely communistikus alapon nyugszik. Nem azon az elvi communismuson, mely a modern, az egyenlőséget postuláló socialismus czélja, de a legnagyobb egyenlőtlenség mellett is, oly communismuson, melyben minden tag joga a főtartáshoz föltétlenül el van ismerve. Ily korban, melyben az egyén semmi, a csoport (törzs, család) minden, természetes, hogy a gazdasági vállalat is csoportot igényel, és a mesterséges csoport a természetes csoport, a törzs vagy család mintájára alakul. A régi Oroszország ily vállalatai voltak új falusi telepek, vadász- és halászvállalatok és apró rablóhadjárati szervezetek, mely utóbbiakból lett a kozákok intézménye. E primitív szellem még mindig él Oroszországban és lehetővé teszi, hogy a munkások szövetkezeti alakban nagyobb vállalatokba fogjanak. Az artell így bizonyos fokig pótolja a modern hitelszövetkezeteket, sőt a trade-uniokat is. A modern szövetkezet pedig nem egyéb, mint reactio az individualistikus gazdasági szervezet hátrányaival szemben.

Apostol, mint már említettük, az elméleten kívül különböző, jól rendezett adatgyűjteményeket is nyújt könyvében, melynek fő érdeme, hogy mindezt 200 kis octav oldalon adja elő és így nem veszi szerénytelen módon igénybe az olvasó figyelmét. *Gömöry Olivér.*

Egészségügyi statisztika.

Newsholme: *The Elements of Vital Statistics.* 3^a Edition. Swann, Sonnenschein & Co. London, 1899.

Dr. Arthur Newsholme, az egészségügyi statisztika egyik leg-hivatottabb művelője harmadik kiadásban, egészen ujonnan átdolgozva adja ki kitűnő munkáját, a mely tíz év óta Angliában, mint az egészségügyi statisztika legjobb tankönyve ismeretes. Bár első sorban az angolországi viszonyokra fekteti a fősúlyt, de azonkívül a külföldi statisztikai adatokra is olyan gondosan kiterjeszkedik, a mint azt angol munkákban csak igen kivételesen találhatjuk. Ezért Anglián kívül is megérdemli, hogy elterjedjen, annyival inkább, mert nemcsak orvosok, hanem különösen a közgazdasággal foglalkozók is sok figyelemre méltót találhatnak benne. Az egészségügyi statisztika a közgazdaságtannal annál fogva is, hogy a közegészségügy állapota nagyrésztben a közgazdasági viszonyoktól függ, szoros viszonyban áll, a mit még bensőbbé tesz a közegészségügyi állapotnak a közjólétre való rendkívüli nagy mértékű kihatása. Ezt Newsholme a megfelelő fejezetekben jól kifejti. Azokat a kérdéseket, a melyek a közgazdákat különösen

érdeklik, így a foglalkozások befolyását a halálózásra és főként az élet-kilátást feltüntető táblázat (life-table) készítése módját igen világosan és alaposan tárgyalta. Egyes fejezetei, különösen a betegségek statistikájával foglalkozók, egészen eredetiek és figyelemre méltók.

Farkas Jenő.

Munkaközvetítés.

Rapport sur les opérations de la Bourse du Travail pendant l'exercice 1898—1899. Bulletin du Travail. Bruxelles, 1899.

Charles de Quecker, a brüsszeli polgármesteri hivatal érdemes titkára, a kinek nevével a brüsszeli munkásügy érdekében való munkálkodás terén minden lépten-nyomon találkozunk, érdekes adatokkal telt füzetben számol be a munkaközvetítéssel foglalkozó munkás-börze tizenegyedik évi működéséről 1889-ben, az akkori ipari pangás idején. Magán jótékonyság teremtette meg ezt az intézetet, a melynek sikeres működéséről a legjobban a következő számok tanuskodnak:

Év	Elhelyezést kereső munkás	Munkaadóknál kínált hely
1889—90	4.225	1.754
1890—91	5.161	4.091
1891—92	5.338	3.206
1892—93	4.087	3.374
1893—94	2.306	3.158
1894—95	3.459	3.262
1895—96	3.119	3.512
1896—97	1.654	3.333
1897—98	1.976	1.736
1898—99	2.007	2.118
Összesen	35.532	29.544

E számok egyenként is igen tanulságosak, ha az egyes években mutatkozó nagy ingadozások okait keressük. Egészben igen örvendetes a változás, ha az 1880—90 évet, a midőn ezrekre ment az alkalmazást nem találó munkások száma, az 1898—99 évvel állítjuk szembe. Ebben az évben ugyanis 2.007 alkalmazást kereső munkás jelentkezett az intézetnél s a munkaadók 2.118 betöltésre váró helyet kínáltak. Ezekből 1.179 esetben az intézet közvetítésével sikerült az elhelyezés. Sőt az elhelyezések száma még ennél több is lehetett a valóságban, mert 292 esetben nem érkezett vissza a kérdőív, 45 esetben pedig az erre vonatkozó rovat kitöltetlenül maradt.

Igen érdekes a különböző foglalkozások bérvizonyaira vonatkozó statisztika. Ez irányban megbízható adatgyűjtésre sehol másutt nincs olyan alkalom, mint az elhelyezést közvetítő intézetekben.

A jelentés megemlékszik arról, hogy az intézet fentartására szolgáló adakozások az utolsó évben annyira alászállottak, hogy ha azok nem fognak újra emelkedni, az intézet fenmaradása is kétségessé válik. Nagyon sajnálatos volna ez, a mikor a brüsszeli Bourse du Travail olyan kiváló sikerrel felelt meg feladatának. Igaz, hogy a nagyon fejlett munkásügyi viszonyokkal dicsekvő belga fővárosban több más munkásközvetítő intézet is van, a melyek a Bourse du Travail munkáját is többé-kevésbé ellátni képesek, de annak megszűnése még is nagy veszteség lenne. Mert jól érezték azok, a kik az intézetet egy évtized előtt megteremtették, a társadalomnak önmaga iránt igen fontos kötelessége, hogy a dolgozni akaró munkást munkához

segitse. A munkahiány leirhatatlan nélkülözések oka a munkás és családjára nézve és nagy veszedelem a társadalomra, mert a jó elemeket elzüllésbe hajtja.

Farkas Jenő.

Gabonaelővétel.

Abonyi Henrik: *Tanulmány és törvénytervezet a megengedett gabonaelővételről és a tilos gabonauzsoráról.* Politzer Zsigmond és fia. Budapest, 1900.

Azon harcznak, mely a gabonaelővételi ügyletek jogi természetének megállapítása, jogi helyzetének szabályozása, a megkötött ügyletek alapján a jogok és kötelezettségek jogi természete felett megindult: gyümölcse e füzetecske. Szerző a gabonaelővétel történetének általános ismertetése után megállapítja az első részben, hogy mi a gabonaelővétel; a második részben: mi a gabonauzsora s végül bemutat egy törvénytervezetet, melynek keretén belől szabályozza a gabonaelővételt általában, különösen pedig a készárú elővételt és a reménybeli elővételt.

Gazda, kereskedő, jogász örömmel üdvözölheti e füzetecskét, nem mintha a minden érdekkört kielégítő és megnyugtató szabályozás kulcsát adná kezünkbe, hanem főleg azért, mert minden sorából kitetszik, hogy írója alaposan és gyakorlatilag ismeri a kérdést, melyet tárgyal, sem egyik, sem másik érdekkör álláspontja által el nem vakitva az objectiv igazság alapján veti papírra azokat a tényeket, a melyek az egész ügyletkört a napi kérdések sorába helyezték. Különösen érdekes a mű azon része, a mely a tisztességes gabonaelővétel és a tiltott gabonauzsora közötti határvonal megállapításával foglalkozik. Törvénytervezete bár nélküli a törvényszövegnél kívánatos tömör és szabatos irályt, de ez másodrangú fogyatkozás helyes tartalmi és lényegi értéke mellett. A kérdés iránt érdeklődők becses anyagot találnak a műben.

Kállay Miklós.

Gyümölcs- és húskivitelünk Németországba.

Leitgeb Imre: *Közgazdasági tanulmányok.* Debreczen, 1900.

A magyar mezőgazdaságnak két kereseti forrása volt eddig: a szemtermelés és az állattenyésztés. Az utóbbi években mind a kettő súlyos válságba jutott, úgy hogy komoly érdeklődésre tarthat igényt minden olyan törekvés, a mely a mezőgazdasági üzem valamelyik ágának bevétel-gyarapítására irányul. Ez a törekvés vezette Leitgeb Imrét a most megjelent tanulmányok megírásánál, a melyek a magyar gyümölcs és hús exportjának, különösen pedig Németországba való kivitelének akadályait és az ezen akadályok elhárítására alkalmas eszközöket adják elő. A gyümölcskivitelről a szerző statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy Németország rá van utalva úgy a friss, mint a szárított gyümölcsnél a külföldi behozatalra, a mely pl. 1897-ben circa 63·8 millió márkára rugott. Mindazon nagy akadályok mellett, a melyeket a német agrárpárt a behozatal elé gördít, mégis sikerrel lehetne a magyar gyümölcskivitel érdekében lépéseket tenni. E részben a szerző javaslatai a következők. A súly nem a szárított, hanem a friss gyümölcsre fektetendő; elsőrendű, egyöntetű, jól osztályozott idénygyümölcsöt kell szállítanunk; el kell hárítanunk a szállítás nehézségeit, különösen olcsóbbá kell tenni a vasuti szállítást, gondoskodni kell a megfelelő számú, gyümölcsszállításra alkalmas waggon beszerzéséről, végül különös gondot kell fordítani a csomagolásra.

Az értékesítés tekintetében szükséges a kis közvetítőket, ügynököket teljesen kizárni, gyümölcsvidékenként szövetkezeteket alakítani, a melyek a gyümölcstermést sortiroznák, a silányát itthon, a javát Németországban eladnák és lassú átmenettel a termelőket a gyümölcs földolgozására, aszalására is kitanítanák.

Az állat- és húskivitelről a szerzőnek az a nézete, hogy Németország hússzükségletét a hazai termelés még hosszú ideig nem lesz képes kielégíteni, mert az ipari föllendülés folytán a hús iránti kereslet erősebb arányokban emelkedik, mint az állattenyésztés. A németországi húsbehozatal mindinkább tért nyer az élőállat-import rovására: 1884-től 1898-ig a húsbehozatal 35.929 q.-ról 835.963 q.-ra emelkedett, míg az élőállat-import 1,072.000 darabról 263.000-re szállott le. Ennek folytán nekünk is a húskivitelre kell súlyt helyeznünk, minthogy pedig a friss hús könnyen romlik, a húst földolgozott alakban kellene kivinnünk, a sertéskivitelnél pedig először a sonka-, aztán a szalonna- és csak utoljára a húskivitelre kultiválnunk. A kivitel fejlesztése érdekében háromféle intézkedés teendő. Első sorban állategészségügyünket kell az állatorvosok államosítása által fejleszteni, azután exportunkat úgy irányítani, hogy az minél rövidebb úton, Ausztria mellőzésével juthasson a német piacokra; végül pedig a földolgozott alakban való kivitel szükségessé tenné államilag subventionált kiviteli mézárszékek fölállítását. Végül a munka harmadik része az állati melléktermékek, a tej, vaj, tojás, ágytollak és a zsiradékok (disznó- és ludzsir) kivitelének kérdését tárgyalja. Németország agrárius pártja ezen a téren is lehetőleg igyekszik a behozatalt megnehezíteni, itt azonban még a német piac teljes elvesztése sem volna olyan csapás, mint a szarvasmarhánál vagy a sertésnél, mert a tojásnál az angol piac, a tehenészeti termékeknél pedig az egész kelet nyitva fog előttünk állani. Ezért a mezőgazdasági üzemnek erre az ágaira kiváló súlyt kellene fektetni. Mindenekelőtt az értékesítés terén itt is ki kellene zárni Ausztriának közvetítő szerepét lehetőleg erős szövetkezetek szervezése által, továbbá községenként a faiskolák mintájára baromfi-telepeket kellene létesíteni, de igénybe kellene venni a tanítók támogatását is, a kik — különösen a leányiskolákban — első sorban vannak hivatva fölvilágosítani a népet az iránt, hogyan kell a tenyésztésnek a legolcsóbban és a legczélszerűbben történnie.

Mindezeket a szerző erős gyakorlati érzéssel írja le, meglátszik munkáján, hogy mint gyakorlati mezőgazda, ismeri a magyar mezőgazdaság ügyét-baját, de Németországban tett tanulmányútja alatt behatóan megismerkedett a német viszonyokkal is. Viszont a 27 statisztikai tábla és a 11 grafikon, a munka mellékletei teljes, kimerítő statisztikai háttérrel szolgálnak a fejtegetéseknek.

Világos azonban, hogy a német »Fleischbeschaugesetz« most folyó tárgyalásai során a szerzőnek állat- és húskivitelünkre vonatkozó javaslatai veszítettek gyakorlati értékükből. Hogy mi lesz a javaslat sorsa, azt ma még nem lehet tudni, annyi azonban már világos — maga Posadowsky gróf jelentette ki márczius 9-iki beszédében — hogy a tárgyalás azt a benyomást kelti, mintha nem állategészségügyi szabályok, hanem a vámtarifának a hús megvámolására vonatkozó tétele lenne vita tárgya. A bizottság javaslata szerint 1904. január 1-től kezdve (a mely időig a német agráriusok vélekedése szerint a belföldi

állattenyésztés fedezni fogja a fogyasztást) friss húsnak behozatala — sonka, szalonna és belek kivételével — teljesen el lenne tiltva. A birodalmi kormány ezt a tilalmat ugyan elfogadhatatlannak jelentette ki, de azért igen valószínűnek tartják, hogy olyan irányú compromissum fog létrejönni, a mely a húsimportot igen megnehezíti, a Bundesrathnak pedig jogává teszi azt — szalonna, disznózsir, oleomargarin és belek kivételével — teljesen betiltani. Ezzel szemben a vámszerződés megújítása iránt folytatandó tárgyalásoknál a magyar állattenyésztés érdekében erélyesen állást kell foglalnunk; az elérendő engedményektől fog aztán függni, hogy a jövőben az állattenyésztés és húsexport tekintetében milyen gazdasági politikát kövessünk. (é.)

Tőzsdei értékpapírok.

Félegyházy-Lendvay: *Tőzsdei értékpapírok*. II. kötet. Budapest, 1900.

Négy évi szünet után jelent meg e kitűnő munka második kötete. Ha ez időközről megemlékezünk, nem azért teszszük, mintha ez szemrehányás akarna lenni, hanem azért, hogy elismerjük, mily nagy fáradságot okozhatott mindazon anyagnak összehordása, melyet a munka második kötete tartalmaz. A biztosító társaságok, a gőzmalmok, bányák, téglagyárak, vasművek és gépgyárak, könyvnyomdák, közlekedési vállalatok, különféle egyéb vállalatok összes ügyei: szervezet és alapszabályok, üzleti eredmények nyerne kellő megvilágítást e kötetben. Azonkívül sorsjegyekről és a függelékben különböző járadék-elsőbbbségi kölcsönökről és záloglevelekről találunk adatokat. A fontosabb vállalatok részvényeinek facsimile-je is meg van a kötetben, a melyet nagy haszonnal forgathatnak az üzleti élet emberei épúgy, mint a forgalmi tünetekkel tudományosan foglalkozók. *Mandelló.*

A veszettség Magyarországon.

Högyes Endre: *A veszettség elterjedéséről és annak gyógyításáról Magyarországon*. Magyar Orvosi Archivum. Új folyam I. kötet, 1. füzet. 1900. febr. 15.

Száz éve, hogy Jenner himlőellenes védoltásai által megvetette az immunitás tanának (a szervezetnek fertőzéssel szemben ellentállóvá tételének, tudományos alapját.

E tant csak Pasteurnak sikerült tovább fejleszteni, a midőn a fertőző betegségek egész sora ellen az emberi s az állati szervezetet ellentállóvá tette. Ezen betegségek közé tartozik a veszettség, a melylyel szemben az ő eljárásáig minden küzdelem sikertelen volt. Pasteur »száritott velő módszerét« Högyes Endre tökéletesítette. Megelőző rendszeres állatkísérletek után a budapesti egyetem általános kórtani intézetével kapcsolatos Pasteur-intézetében embereken is kipróbálta és pedig teljes sikerrel. Ezen intézetben 10 év alatt 12.286 egyén nyert védőoltást, közöttük 1475 külföldi. Az első években 5–600, az utolsó évben 2000 egyén nyert orvoslást. A halálozási arány Pasteur eredeti módszerével 0.76%, a Högyesével 0.37% volt. Az oltás nélkül maradt megmart emberek halálozási aránya 14%. A dolgozat becses statisztikai adatokat tartalmaz a veszettség elterjedéséről. Magyarországon évente átlag 1170 veszett állat fordul elő, melyek évenként átlag 1128 embert martak meg. Az adatokból az is kiderül, hogy a magyarországi utczeni veszettség mérge jóval erősebb, mint a franciaországi. Magyarországon az elhalt egyéneknek csak 15% részesülhetett védőoltásban, a többi a segélyadás megkísérlése nélkül halt el. Meg

kell jegyezni, hogy a veszettség rendszeren a fertőzés után 20—60 nap múlva tör ki s akkor 3—4 nap alatt feltétlenül halálos. A védőoltások értékét ezen körülmény csak növeli. A jelzett szép eredményeket Hőgyes rendkívül kedvezőtlen viszonyok között érte el. A betegek az intézettől két kilométernyire fekvő közkórházban vannak elhelyezve, innen járnak be gyalog az oltásokra, melyekre egyetlen szoba szolgál. Az eredmények mutatják, hogy a tudományos siker első feltétele a tudós képessége. De tagadhatatlan, hogy egy jól elhelyezett és felszerelt kísérleti kórtani intézet a többi fertőző betegségekkel szemben való küzdelemre adhatna alkalmat. Az immunitás tana évről-évre terjed. A lépfenétől a diphtheriáig a súlyos fertőző betegségek egész sorát meghódította. A veszettségellenes védőoltás hazai sikerei bizonyítják, hogy a küzdelemre itthon is megvan a képesség, csak alkalmat kell adni kiterjedtebb érvényesülésére.

Grósz Emil.

Új magyar folyóiratok.

Ez év január végén indult meg a »Magyar Köztisztviselő«, mely feladataul a magyar köztisztviselők közszolgálati és társadalmi érdekeinek képviselését és előmozdítását tűzte ki. Az első számokba Bedő Albert, Benedek Sándor, György Endre és mások irtak cikkeket.

Április 1-én jelent meg a »Honi Ipar« első száma. E folyóirat, mely minden hó 1-én és 15-én jelenik meg, a honi ipar megismertetését és megkedveltetését tűzte ki célul. Az első számba Podmaniczky Frigyes báró, Zichy Jenő gróf, Smialovszky Valér és mások irtak cikkeket.

Külföldi közgazdasági társaságok.

A British Economic Association márczius 9-én tartotta meg évi közgyűlését. Ez alkalomból Edwin Cannan előadást tartott e czímmel: »Economics as a necessary evil«.

A Société d'économie politique-ben április 5-én Emmanuel Vidal tartott előadást e czímmel: L'organisation actuelle du marché libre.

Magyar Közgazdasági Társaság.

A részvény-statisztika reformjáról tartott előadás kapcsán vita fejlődött, melyet márczius 15-én és 22-én folytattak. E vitáról számunk 507. oldalán számolunk be részletesen.

Márczius 31-én este 6 órakor tartotta meg a Magyar Közgazdasági Társaság évi közgyűlését. A közgyűlésen Láng Lajos elnökölt, a társaság sok tagja, köztük a közéletnek számos kitűnősége jelent meg. A közgyűlés napirendjét megelőzte Lukács György békésmegyei főispán felolvasása az agrársocialismusról és orvoslásáról, melyet e számunkban első helyen közlünk. A közgyűlés az előterjesztett igazgatóválasztmányi jelentést, mely már a Szemle márcziusi számában megjelent, egyhangulag tudomásul vette, ugyancsak tudomásul vette a számvizsgáló-bizottság jelentését, az elnökség részére a felmentvényt megadta, továbbá elfogadta az igazgatóválasztmány által 1900. évre megállapított költségvetési előirányzatot. Ezek után az egész tisztikarnak és az igazgatóválasztmánynak újjáalkotása volt a napirendnek legközelebbi pontja; a közgyűlés azonban Somogyi Manó dr. indítványára közfelkiáltással újból megválasztotta a társaság elnökét, a tisztikart és az egész választmányt. Miután semmiféle külön indítvány a közgyűlés elé nem terjesztetett, ezután a közgyűlés véget ért.

FARKAS JENŐ D^R †

Kevesen ismerték; de a kik megismerték, csakhamar érezték, hogy rendkívüli emberrel van dolguk. Oly emberrel, a ki nemcsak sokat tud, hanem a kinek bonczoló elméje játszva áthatol a legkuszáltabb kérdéseken és mint a szög fejét, úgy találja el az igazat.

Körülbelül 14 esztendeje, hogy megismerkedtem vele. Akkoriban az egyetemen az elhunyt Jeszenszky Béla br. szervezni akarta az egyetemi ifjúságot. A különböző karok hallgatósága között is szorosabb kapcsolatot akart létesíteni. Így találkoztam akkoriban először Farkas Jenővel, a ki az orvostanhallgató segélyegyletben valami tisztet töltött be.

Évek multak, a mikor a 90-es évek elején a »Gyógyászat«-ban cikket vagy tárczát olvastam Farkas Jenő tollából. Bámulatosan jól volt megírva. Nagy polemikus erő rejlett benne és kiviláglott belőle a socialpolitikai tehetség. Felkerestem őt. És meggyőztem arról, hogy socialpolitikai működése a közegészségügy és a népjólét terén, más közönség elé is való, mint a tisztán orvosi szakközönség elé. Hisz az orvosokat nem kell megnyerni, ők amúgy is rendszerint munkásai a socialpolitikának.

Ez idő óta Farkas Jenő szélesebb körben lett ismeretessé. Felolvasásokat tartott a Magyar Közgazdasági Társaságban, sőt ez a társaság kérelmezte a belügyministertől számára a megbízatást a magyar munkások élelmezése kérdésének tanulmányozására. Ez időben írta meg Farkas Jenő tanulmányait a munkás lakásügyről és az élelmezés kérdéséről.*)

Közben külföldi tanulmányuton volt. Ritka gyorsasággal hatolt be Anglia társadalmi intézményeibe. Közös ismerőseink odakint hozzám írt leveleikben nagy elismeréssel, sőt rajongással szóltak a kis magyar doktorról, a ki oly helyesen tud hozzájuk kérdéseket intézni.

A mikor a Közgazdasági Szótár megindult, Farkas Jenőre óhajtottam bizni mindama nagyfontosságú cikkeket, a melyek megírására a socialpolitikai tudásnak közegészségügyi szakértelemmel kell párosulnia. Sajna, ő csak az I. kötetbe írhatott. A fontos nagy cikkek, mint a minő a »közegészségügy« és »lakásügy« lett volna, a II. kötetbe tartoztak. Több ízben sürgettem ezek kéziratát. Sokáig nem kaptam leveleimre választ. Végre megtudtam, hogy barátom betegen fekszik a kórházban.

*) Farkas Jenő legfontosabb társadalomtudományi tanulmányai a következők: A munkások lakásairól. (Gyógyászat és külön lenyomat 1895.)

Teendők a munkáslakások ügyében. (Közgazdasági Szemle 1896.)

A magyar munkás táplálkozása. (Gyógyászat, Budapesti Szemle és külön lenyomat 1897.)

A tudóvész ellen való védekezés kérdése Magyarországon. (Gyógyászat és külön lenyomat 1898.)

A nő Comte bölcséletében. (Nőnevelés és külön lenyomat 1898.)

Látogatás egy phalanstèreben. (Budapesti Szemle 1898.)

Élelmezés. (Közgazdasági Lexikon 1898.)

Familistère. (Közgazdasági Lexikon 1898.)

A vidék egészségügye. (Köztelek 1898.)

A pellagral gazdasági okai. (1898.)

Erdélyben, hivatásának teljesítése közben, egy közegészségügyi felügyelői úton betegedett meg. Talán egy évnél tovább is bénán feküdt a matracz-sirban.

De az a szikra, mely őt mindig tudományos kutatásokra serkentette, most sem aludt ki. A mint állapota egy kicsit javult, rögtön munkához látott. Betegágyában dolgozott.

A mikor az év elején a Közgazdasági Szemle szerkesztését átvettük, levéllel keresett fel Farkas Jenő. Apróságok megírását és beküldését helyezte kilátásba. A két könyvismertetést és az érdekes közleményt, melyet e számunkban közlünk, alig néhány héttel halála előtt írta. A Budapesti Szemle pedig legközelebb közli majd cikkét Ruskinról. Ruskinról, — a kiről az elmúlt esztendőkből annyiszor beszélgettünk volt együtt...

Valóban jellemző, hogy Ruskin dicsőítésével végezte be életét Farkas Jenő.

Ruskin igazi ismerői és követői a nagy erkölcsi erőt és a társadalmi lelkiismeretnek lépten-nyomon való megszólalását bámulják legjobban benne.

Farkas Jenőről is el lehet mondani, hogy benne a tudáson kívül megvolt a mély erkölcsi meggyőződés is. Ez indította őt arra, hogy a szegények és munkások tömegének érdekében kutasson és írjon, ez tette őt a socialpolitika és a társadalmi reformok meggyőzött hívévé.

Ha majd egyszer hazánkban is erősebb hullámokat ver a törekvés, hogy az alsóbb néposztály sorsát és megélhetési viszonyait javítsuk, az irodalmi kutatás bizonyára fel fogja idézni a társadalom-reformatorikus irány legérdemesebb és legbátrabb előharczosának, Farkas Jenőnek emlékét!

Mandelló.

Havi Szemle.*

— Márczius. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

Az osztrák járadékadó tárgyában átírt a magyar pénzügyminister az osztrákhoz, kérve az összes magyar czimleteknek adó alól való mentesítését, és nemcsak az állami czimletekét.

Selyemtenyésztesünk és selyemiparunk állapotáról az 1899. évben szóló jelentését Bezerédj Pál ministeri megbízott betérjesztette a földművelésügyi ministerhez. [1]

A kereskedelemügyi ministerium költségvetési tárgyalása megkezdődött.

A bácsmezei inségről és a nép nyomorú-ágos gazdasági viszonyairól Bácsmeze főispánja kimutatást terjesztett föl a földművelésügyi ministerhez. Az éhinség és a munkanélküliség megszüntetése végett állami munkálatokat és építkezéseket kért, a melyeket a minister kilátásba is helyezett. [1]

A kereskedelemügyi tárca költségvetésének tárgyalásánál Kossuth Ferencz önálló vámterületet, minden magyar iparág számára vasuti díjkedvezményeket, a viziút hálózat fejlesztését és kartell-rendszabályozást sürgetett. Ferlicska Kálmán hathatósabb állami iparpártolás érdekében szólal fel. Pader Rezső intensívebb vasárnapi munkaszünetet kér. [2]

A kereskedelemügyi minister tárczájának költségvetése alkalmából beszámolt mult évi működéséről. A Duna-Tisza csatornát és a budapesti kikötőt a pénzügyi helyzethez képest fogja megvalósítani. Az ipari szakoktatást tovább is fejleszteni fogja. Ministersége idején 24 gyár alakult 29 millió koronával, 7900 munkással; 30 új kisipari szövetség jött létre 2857 kisiparos taggal és 1,300,000 koronával; két központi műhely létesítését biztosította a fővárosban 100 mesterember számára való helylyel és a vidéken is szándékozik ilyeneket létesíteni; a vásárok ügye szabályozásra szorul; 387 betegsegélyző pénztárunk hiányosan teljesíti feladatait, a mig ezek jobban be nem válnak, nem lesz baleset-biztosítás és más socialis reform; a vicinalis vasutak reformját előkészíti; ő a kedvezményes ipari tarifák embere; 95 kedvezményes tarifát engedélyezett eddig; 14 ügyben codificálási munkát folytat. Fiumében a raktárak szaporításáról gondoskodik; a zónatarifa közép-zónáin változtatni fog és a személy- és podgyásztarifát módosítani az utóbbinál a súlyrendszert behozva. [2]

A hegyvidéki rutén földművelő nép védelme érdekében teendő államrendőri intézkedések tanulmányozására a belügyminister Sélley Sándor belügyministeri tanácsost az északkeleti megyékbe küldötte ki. [3]

A kereskedelemügyi tárca költségvetési tárgyalásánál Ivanovits Döme a filoxera-sújtotta vidékekre gyárakat kér. — Major Ferencz a kisiparosok gyámolítását, az iparos szakoktatásnak helyesebb alapra való fektetését, a viziutak és a keleti piacok fejlesztését sürgeti. — Kovács Pál csatornák létesítésének a fontosságát hangsúlyozza. — Komjáthy Béla a kereskedelmi kamarák számának szaporítását és a kartellek erejének a megtörését sürgeti. [3]

* Az egy-egy adat után []-ben levő szám az illető esemény valódi dátumát jelenti; ott, hol a pontos dátum megállapítható nem volt, e szám a napi lapoknak megjelenési dátumára vonatkozik, a mikor az illető eseményről szó volt.

Az igazságügyi minister rendeletet ad ki, a melynek értelmében az árverési hirdetésekben nem lesz az adós neve föltüntetve és a hivatalos lapban az árverések csak 2000 korona becsértéken felül tételnek közzé. [4]

A kereskedelmi költségvetési tárgyalás alkalmából Lázár György kívánatosnak jelzi a Felső-Dunának az Alsó-Tiszával való összeköttetését, a baja-báttaszéki híd létesítését és a szegedi pályaházak kibővítését. — Rátkay László a gépügynökök megrendszabályozását és a dunagőzhajózási társaság szigorúbb ellenőrzését kéri. — Serényi Béla gr. védi a buzakereskedőket, de a határidő-üzlet korlátozását kéri. Radicálisabb iparfejlesztést kíván oly módon, hogy idegen tőkét kamatgarantiával hozzanak be. A kartellek iparunk védői s nem mindig uzsoráskodnak. — Ugron Gábor az ország geologiai fölkutatását, a vizierőnek olcsóbbá tételét, önálló vámterületet és a kereskedelmi szakoktatás reformálását követeli. — Konkoly-Thege Miklós az iparpártolás társadalmi fontosságát hangoztatja és a fővárosi pályaudvarok kihelyezését ellenzi. A csatornák sürgős építését kéri. [5]

A kereskedelmi költségvetés tárgyalásánál Rohonczy Gedeon a nyerstermé-nyek vasuti szállításánál előforduló nehézségeket hozta szóba, a budapesti malmok tőzsdei játékait bírálja és a tőzsdetanács szabályainak módosítását kéri. — Várossy Gyula a székelyek gazdasági föllendítését kéri. — Zichy Jenő gr. a csatorna-fejlesztést, erőteljes iparfejlesztést, az ipari szakoktatás javítását, a magyar piacoknak a hazai ipar javára való megszerzését, az önálló vámterületet ajánlja a minister figyelmébe. [6]

A székes főváros közegészségügyi bizottsága elhatározta, hogy a kormányt fölkéri oly törvényhozási intézkedések megtételére, a melyek alkalmasak a köz-életmezés bajait s az élelmi szerek hamisítását megszüntetni. [7]

Öt kereskedelmi attaché-i állást töltött be a kereskedelmi minister. [7]

A kereskedelmi költségvetés tárgyalásánál Kálmán Károly a keresztény szövetkezetek alakulásának támogatását ajánlja. — Láng Lajos a vámpolitika kérdését tárgyalva, constatálja, hogy a közös vámterület nagyobb előnyököt biztosított az osztrák iparnak, mint a magyar mezőgazdaságnak. De míg másutt mindenütt bezárulnak a kapuk nyerstermelésünk előtt, Austria kényelmes piacunk. A vámtarifánál nekünk első sorban a mezőgazdaság érdekeit kell megvédenünk. Hibáztatja az őrlési forgalom megszüntetését. Az összes gazdasági ágak harmonikus együttműködését szeretné megvalósulva látni. — Benyovszky Sándor gr. a magyar katonai csapatok szükségletét magyar kézből tartja beszerzendőnek. — Fiáth Miklós báró socialis törvények létesítését sürgeti; a kivándorlást állami munkálatokkal kellene meggátolni; balesetbiztosítást követel és politikai jogokat a nép széles rétegei számára, a melyek a legterhesebb adót viselik: a fogyasztási adókat. — Besse-nyey Ferencz a Délvidék csatornázását sürgeti. — Heltai Ferencz a fővárosi pályaudvarok, a díjszabások reformja s az államvasuti tisztviselők anyagi helyzetének ügyeivel foglalkozik. [7]

Sopronmegye alispánja fölterjesztést intézett a belügyministerhez, hogy a kivándorlási ügynökségek által a vármegyében terjesztett prospectusok elkobzását engedje meg. [8]

A pénzügyi ministerium közzéteszi a magyar koronához tartozó állami pénztárak kezelési kimutatását a mult év utolsó negyedéről. Bruttóbevétel: 151,805.760 frt. Bruttókiadás: 109,821.138 frt. [8]

A kereskedelmi költségvetés tárgyalásánál Polónyi Géza kifejti, hogy hazánkra nézve az önálló vámterület létre nem jötte esetére a középeurópai vámunió volna a legkívánatosabb, végül a kartellek ellen érvel. — Sággy Gyula az őrlési forgalom megszüntetését helyesli s a pályaudvarok kitolása ellen nyilatkozik. [8]

A kereskedelmi költségvetésnél Hegedüs Sándor minister kijelenti, hogy egyelőre csak a duna-tiszai és a vukovár-samáci csatorna tervével foglalkozik. Az ügynökök megrendszabályozására 3 törvényjavaslat készül. A betegsegélyző-pénztárak baját orvosolni fogja. Ki fogja terjesztetni a vasárnapi munkaszünetet is. A vasuti alkalmazottak helyzetét javítani fogja. Kartell-törvényre még nem elég érett a helyzet. A malmokkal szemben fölhozott vádakat czáfolja, intézkedéseket tett a budapesti és vidéki malmok között fennállott differentiak kiegyenlítésére. Az iparfejlesztés ügyében fölhozott kívánságoknak eleget fog tenni. A részletes tárgyalás során Rohonczy Gedeon figyelmezteteni kívánja a közös hadügyministert arra, hogy a hadsereg szükségleteit közvetlenül a termelőktől szerezze be. — Pichler Győző és Thaly Kálmán a párisi kiállításra terelik a minister figyelmét. — Major Ferencz, Zichy Jenő gr. és Visontai Soma az iparoktatásról beszélnek. — Hegedüs Sándor kijelenti, hogy a háziipar emelése céljából cursusokat szervez a vidéken, szerszámokat osztogat. [9]

A biztosításügyi enquete az igazságügyministeriumban véget ért. [10]

A vasutasok községi adójáról szóló törvényjavaslatot Pulszky Ágost referatuma alapján általánosságban elfogadja a képviselőhá. Polónyi Géza ellenzi a javaslatot; a képviselőház Pulszky Ágost előadó és Hegedüs Sándor minister felvilágosításai után a javaslatot részleteiben is elfogadja. [10]

A kereskedelmi költségvetés részletes tárgyalásánál Zichy Jenő gr. a háziipar felkarolását ajánlotta a minister figyelmébe. — Ferlicska Kálmán a kisipar segítségére nagyobb részesedést kíván a katonai szállításokból a kisiparosok számára. — Thaly Kálmán Pozsony számára mielőbb kívánja az új postapalotát. — Hegedüs Sándor ezt megigéri. — Lukács Gyula kifogásolja a fiumei hajógyár építését és nagyobb subventiót kíván a kereskedelmi tengerészet számára. — Hegedüs Sándor bejelenti, hogy javaslat készül, a mely hajóvállalatainknak az osztrák vállalatokéhoz hasonló kedvezéseket biztosít. — Popovics Vazul István a zenggi kikötő fejlesztését kéri. — Hegedüs Sándor megigéri, hogy gondja lesz a horvát közlekedés és ipar fejlesztésére. — Kullmann János a palaczkok kötelező hitelesítéséről szóló ministeri rendelet visszavonását kéri. [10]

A pénzügyministeriumban az érdekelt ipari és mezőgazdasági körök bevonásával enquete tartatott ama törvényjavaslat tervezete ügyében, a mely a fogyasztási adó alá eső szeszfőzők által egy-egy termelési időszak alatt a kisebbik adótétel mellett termelhető alkohol-mennyiségnek fölosztásáról, valamint az égetett szesz folyadékok után fizetendő szeszpótlékról és a szeszforgalmi adó megszüntetéséről szóló törvényczikkek határozmányainak módosítására vonatkozik. [11, 12, 13]

A földművelésügyi költségvetésnél Pap Géza előadó tételenként ismerteti a költségvetést. — Molnár János a földbirtokviszonyokról, gabona-uzsoráról és a hosszú katonai szolgálati idő káros voltáról beszél. — Feilitzsch Arthur báró az agrar-socialismus, a hitbizományok és a holt-kézbirtok ügyével foglalkozik. [12]

A földművelésügyi költségvetésnél Komjáthy Béla a hitbizományok megszüntetését sürgette és megczáfolását kérte a kereskedelmi minister ama kijelentésének, hogy a magyar buza sikértartartalma megesökkent; a földművelésügyi minister tevékenységét a nagybirtoknak való egyoldalú kedvezésnek mondja. Határozati javaslatot ad be a kormánynak arra való utasítása végett, hogy az erdélyi birtok- és hitelviszonyokat tárgyaló jelentést terjeszzen a ház elé. — Kristóffy József a telepítés és parcellázás ügyét tárgyalja. Más keretekben mozgó magyar birtokpolitikát sürget. Buzáth Ferencz a ruthén mentési actiót és az olasz borbehozatal taglalja és végül azt kívánja, hogy az italfogyasztás a szövethozatásoknak biztosítassék. [13]

Az igazságügyi minister a budapesti kereskedelmi és iparkamara fölterjesztése folytán kijelentette, hogy a 20 forinton aluli követelések ügyében a kereskedői körök kívánságait a polgári perrendtartásról szóló új törvényben fogja megvalósítani. [14]

Budapest székes főváros közgyűlésén meginterpellálták a polgármestert a marhavásártéri vásári pénztárának Szerbiából való kitiltása ügyében. A polgármester fölkerlte e miatt a szerb főconsult, hogy a birtokában levő concret adatokat, a melyek alapján a kitiltás megtörtént, közölje a fővárossal. [14]

A földművelésügyi költségvetésnél Bauer Antal új szellemet vár a magyar gazdaosztálytól. — Szinay Gyula a közös vámterületet okolja a mezőgazdasági bajokért. Intézkedéseket kér a papirosbuza és a borhamisítás ellen. — Darányi Ignác minister a magyar búza sikértartalmáról ad fölvilágosítást és bejelenti, hogy lisztünk páratlan voltát az egész világ előtt beigazolandó: a párisi kiállításon sütőműhelyt fog fölállíttatni. Foglalkozik a birtokminimum végrehajtás alóli mentességének a kérdésével, a melyet a végrehajtási törvény módosításával kíván megoldani. Reflectál a ruthén-actió, a telepítés, a hitbizományok, az ausztriai állatforgalom, az erdőkezelés, a lótenyésztés, az állategészségügy államosítása ügyében fölhozottakra. Kiterjeszkedik a socialis téren, a szövethozatati ügyben teendő lépésekre. Végül a vámpolitikával és az agrarismus és mercantilismus jelszavak ügyével foglalkozik. — Székely György a hitbizományok megszüntetését kéri. [14]

Megkezdődött az ötkoronás ezüst érmek kiadása. [15]

Annak ellenértékéül, hogy a magyar értékpapírok osztrák tulajdonosai mentessenek föl az osztrák járadékadó alól, az osztrák kormány a magyar kormány által fölajánlott recompensation kívül még azt is kívánja, hogy hazánk ne akadályozza meg a Déli Vasut államosítását, vasuti csatlakozásokat kíván Dalmáciában és nagyobb quótát a köteléki és a transito-vasuti tarifákból. [16]

A földművelésügyi költségvetésnél Benyovszky Sándor gr. a kisbirtokosok helyzetévei, a mezőgazdasági hitel és a mezei munkások ügyével foglalkozott. —

jutalmak nagyságának enyhítése czéljából tárgyalások indultak meg a magyar, osztrák, német és francia kormány között. [23]

Bernáth Béla a szőlő- és bortermelés ügyeit feltegetvén, kéri a ministert, tegyen kísérleteket viharüző-ágyúkkal. — Páder Rezső a ruthén-actió ügyét hozta szóba. — Solymossy Lajos báró a hitbizományok megszüntetését és a latifundiumok parcellázását ellenzi. — Marjay Péter a párisi kiállítás magyar sütődéjére nézve tesz javaslatot — Szentpály Jenő kerülete érdekében három kérést intézett a miniszterhez. [16]

A földművelésügyi költségvetésnél Piukovich József a hitbizományok kérdésének fölvetését időszerűtlennek mondja. A gazdasági nevelés fejlesztését s a nők bevonását a gazdasági ismeretekbe ajánlja. — Barta Ödön a telepítés, a hitbizományok, az ausztriai állatforgalmi egyezmény és a ruthén-kérdés ügyeivel foglalkozik. — Makfalvay Géza a mezőgazdasági szeszfőzők, a lótenyésztés és katonai lóvásárlások ügyét tárgyalja. — Tisza István gr. a telepítés, a borkereskedelem, a tőzsdei forgalom szabályozása és a mezőgazdasági vámpolitika kérdéseit fejtegeti. [17]

A párisi kiállítás magyar kormánybiztosa, Lukács Béla a francia földművelésügyi minister amaz értesítéséről tett jelentést földművelésügyi ministerünknek, hogy a magyar szarvasmarha a kiállításon be lesz mutatható. [19]

A földművelésügyi költségvetés tárgyalásánál Telegdy József kijelenti, hogy csak a kedvezőtlen helyen fekvő mezőgazdasági szeszgyárak volnának kedvezményekben részesítendőek; kéri a tejszövetkezetek állami támogatását. — Major Ferencz a kis emberek érdekében száll sikra. — Károlyi Sándor gr. a kartelleket támadja, a tőzsde-reformmal foglalkozik, közraktárakat és warrant-rendszert kér; a gabona-uz-ora ellen kel ki, végül az alcoholismus megszorítását sürgeti. — Ágoston József a kisgazda megmentését kéri; foglalkozik aztán az állattenyésztéssel és a kötelező állatbiztosítással. — Justh Ferencz az agrár socialismusról, a telepítésről, a ruthén-actióról és a felsővidéki állattenyésztésről beszél. — Popovics V. Istvan horvát erdővasutat, a Száva és Kulpa szabályozását kéri. — Bessenyei Ferencz a szeszcontingens ügyével foglalkozik. — Blaskovits Ferencz rendszeres pincze- és borvizsgálatot sürget. — Rohonczy a gyümölcszállításról szól.

Darányi Ignác minister a magyar búza sikértartalmának az utolsó két évben tapasztalt csökkenésének okait adja elő. Bejelenti, hogy szőlészeti kísérleti állomást szervezett s hogy a nők gazdasági oktatásának, továbbá a felső oktatás reformjának a kérdését tanulmányoztatta. Áttér aztán a telepítés, a szövetkezeti ügy és a tőke túlkapásai dolgában fölhozottakra. Ismerteti állategészségügyünk jelenlegi állapotát, bejelenti, hogy az állategészségügy államosítása tárgyában legközelebb törvényjavaslatot fog benyújtani. Végül az Ausztriával való állatforgalmunkról és a kiegyezésről nyilatkozik. A képviselőház a költségvetést általánosságban megszavazza.

A földművelésügyi költségvetés tárgyalásánál Széchenyi Aladár gr. a lótenyésztés továbbfejlesztését ajánlja és lebeszéli a ministert az amerikai lóanyaggal való keresztezésről. — Darányi Ignác minister kijelenti, hogy ezt úgy sem tervezi. — Sámuel Lázár a földműves-iskoláknak a tandíját sokalja s új iskolák fölállítását javasolja. — Darányi Ignác ezt megígéri. — Andrássy Sándor gr. a kivándorlás ellen nagyobb actiót vár a ministertől. — Darányi Ignác reflectál a kivándorlás okairól mondottakra és rámutat az amerikai munkabérek kivándorlásra való csábító voltára, mely ellen tenni nem lehet. — Bessenyei Ferencz öntözőcsatornákat sürget. — Tisza István gr. föl hívja a minister figyelmét a szamosi munkálatok érdekében beadott föliratra. — Darányi Ignác bejelenti, hogy az öntözőcsatorna-tervezet kész, a szamosi vízszabályzó társulatnak az eddiginél nagyobb támogatást nem adhat. — Barta Ödön a női földmunkásképzést ajánlja a ministernek. — Darányi ezt kilátásba helyezi. — Zeyk Gábor a vizaknai állami fürdő fokozottabb támogatását kéri. — Darányi Ignác bejelenti, hogy már készítettett is tervet, mikép kellene a fürdőt modern színvonalra emelni. — A földművelésügyi tárca költségvetését részleteiben is megszavazza a képviselőház. [20]

A belügyminister megtagadta a jóváhagyást Győr városának a pezsgő megadóztatása ügyében hozott határozatától s utasította a várost, hogy térítse vissza az illetőknek az e czímen már beszedett adót. [20]

A régi levélbélyegek érvényességét a kereskedelemügyi minister szeptember hó végéig meghosszabbította. [22]

A vámilletékeknek ezüstben történő fizetésénél vagy biztosításánál a törvény értelmében szedendő aranyárkelet-pótlék április havára 21%-ban állapított meg. [22]

A czukorkiviteli jutalmak folytonos emelésének megszüntetése, illetve e

A pénzügyi tárca költségvetésénél Lévay Lajos sürgette a magyar értékpapiroknak hazánkban való megtartását és a vidéki takarékpénztárak állami ellenőrzését. — Kossuth Ferencz a költségvetés realitását bírálta elítélően. — Smialovszky Valér ipari, kereskedelmi és hitelkérdéseket fejtegetett. — Horánszky Nándor a tisztviselők fizetésemelését sürgette és takarékosagra intett. — Lukács László minister intézkedéseket helyez kilátásba a magyar állampapírok elhelyezése ügyében, bizonyítja a költségvetés realitását s kimutatja, hogy a tisztviselők fizetésének újabb rendezése 35 millió koronás terhet róna az állami pénzügyre. — A képviselőház úgy általánosságban, mint részleteiben megszavazta aztán a költségvetést. [27]

Nagyvárad városának közgyűlése elhatározta, hogy a 26 millió koronás kölcsönügyletét a Pesti hazai első takarékpénztárral köti meg. [27]

Gömör-Kishont vármegye közgyűlésén elfogadták Szentiványi Árpád orsz. képviselőnek azt az indítványát, hogy a kivándorlások meggátolása végett szigoritassék a katonai hatóságok eljárása a szokásos évi szemlékre való jelentkezés tekintetében, a polgári hatóságok pedig nős embereknek egyáltalában ne adjanak útlevelet. [29]

Az országos közegészségügyi tanácsot megbizta a belügyminister az élelmszer-hamisítások meggátolására vonatkozó törvényjavaslat készítésével. [31]

II. Östermelés.

Bezerédj Pál selyemtenyésztési ministeri meghatalmazott 20 éves működését mindenfelé ünneplik. [1]

Sertéshúsnak Poroszországba való kivitele érdekében a földművelésügyi minister tárgyalásokat folytat szegedi kereskedőkkel. [3]

A magyar szőlő- és borgazdaság párisi kiállításának tárgyait Budapesten közszemlére bocsátották. [4]

A vajtermelésre berendezett falusi tejszövetkezetek 1899. évi működéséről táblázatos kimutatást készített a földművelésügyi ministerium országos tejgazdasági felügyelősége. [6]

A szerb közgazdasági minister a budapesti marhavásártéri vásári pénztár r.-t.-ot teljesen eltiltotta a szerb szarvasmarhákra való előlegadástól, vásárlástól és az azokkal való kereskedéstől, mert ez a r.-t., forgalmának emelése céljából silány minőségű állatokat importált Budapestre Szerbiából. [7]

A fővárosi tanács fölkérte a földművelésügyi minis­tert, hogy módosítsa a mezőrendőri törvényt olyformán, hogy mezőrendőri kihágások esetén a katonákat is a polgári hatóság vonhassa felelősségre. [8]

A máv. új szállítási szabályai a gyümölcsszállításra az eddigiektől eltérő burkolatokat állapítván meg, a földművelésügyi minister díjtalanul küld a gazdának az újabb formájú burkolati eszközökből egy-egy mintát. [8]

Folyóinknak az ármentesítési munkák és a rablóhalászat által kipu­sztitott halmennyiségének helyre­pótlása céljából a földművelésügyi minister a rendszeres tógazdaságok számát legújabbán Sár­pentelén és Lábodon szaporította; 12 újabb halászati társulatot szervezett és a hegyvidéki pisztráng terjesztése érdekében nyolcz új költőtelepet létesített; 40 millió halikrát fog kiosztani, továbbá 150.000 fiatal rákot. [9]

A Magyar Mezőgazdasági Szesztermelők Országos Egyesülete értekezletet tartott, a melyen megállapodtak a szeszcontingens-törvény novelláris módosítása ügyében a pénzügyministeriumban tartandó enquêten elfogalandó álláspontjukra nézve. [10]

A felsővidéki burgonyatermelés minőségi javítása érdekében a földművelésügyi minister 4000 méter­mázsa burgonyavetőmagot osztatott szét az ottani szegényebb kisgazdák között. [10]

A Biharmegyei Gazdasági Egyesület az autonóm vámtarifa ügyében a földművelésügyi ministernek adandó felterjesztés kérdésével foglalkozott. Azonkívül elhatározta a ministernek oly célból való megkérését, hogy a vármegyében három baromfitelepet létesítsen. [13]

A földművelésügyi minister négyheti szőlő- és borgazdasági tanfolyamokat fog az idén rendezni oly tanítók számára, a kik szőlős községekben vannak alkalmazva. [14]

A szőlővessző- és szőlőajtvány-küldeményeknek soron kívül és kedvezményes

díjszabás mellett való gyorsszállítmánykép való szállítását rendelte el a kereskedelemügyi minister. [15]

Az osztrák képviselőházban egyhangú határozattal utasították az osztrák kormányt, hogy a kiegyezésnek az állatforgalmi egyezményre vonatkozó részét változtassa meg. [15]

A földművelésügyi minister utasította a magyar-óvári növénytermelési állomást, hogy kísérleteket tegyen arra nézve, vajjon mely gabonafélék és minő művelési módok mellett képesek a gabonarozsdának ellenállani. [17]

Fiumében a földművelésügyi minister új mezőgazdasági vegykísérleti állomást állított föl. [17]

Stancsófalván a csanádi káptalantól a földművelésügyi minister 4707 hold földet vásárolt, a hová 160—170 család fog letelepíttetni. Telepítési czélokra továbbá Temes- és Krassóme gyékben 3700 hold erdő irtatott ki. [18]

A belügyminister az osztrák kormány kérelmére elrendelte a Biharmegye központi és mezőkeresztesi járásából Ausztriába szállítandó sertésekre nézve a zárlatot. [21]

A Miskolczon létesítendő kiviteli sertéshizlaló-telep érdekében a földművelésügyi minister megindította a várossal való tárgyalásokat. [21]

A Biharmegyei Gazdasági Egyesület közgyűlésén elhatározták a földművelésügyi ministernek oly rendelet kiadása iránt való fölkérését, a mely szerint piaczon vásárolt sertéseket csak két, 10—10 napos időközben történt állatorvosi vizsgálat után legyen szabad elszállítani. [21]

A marhavásártéri magánbizományosok a székesfővárosi tanácshoz beadott emlékiratban előadják a marhavásártéri vásárpénztár elleni panaszait, a melyek üzleti titkaik elárulására, a pénztár kezelésére és a forgalom lassúságára vonatkoznak. [22]

A földművelésügyi minister elejtette a magyar szarvasmarhák Párisban a kiállításon leendő bemutatását, miután az idő nagyon előrehaladt és a hosszú szállítás folytán marháink nem jöhetnének megfelelő állapotban Párisba. [23]

A Magyar Országos Méhészeti Egyesület évi közgyűlésén örömmel üdvözöltek a földművelésügyi minister abbéli elhatározását, hogy az idén Gödöllőn méhészeti és gazdasági iskolát létesít. [25]

Magyar Mezőgazdasági Szesztermelők Országos Egyesületének évi közgyűlésén elhatározták, hogy a szeszcontingens törvény novellaris módosítása ügyében a kereskedelmi és iparkamarák által megindított mozgalommal szemben fölkéri az O. M. G. E.-t, hogy a kormány előtt fejtse ki az iparszeszgyárak követeleéseinek tarthatatlanságát. [25]

A földművelésügyi ministeriumban értekezlet azon módozatok megbeszélése végett, a melyek mellett a jelenleg aránylag kedvezőbben álló sertésvész-járvány továbbterjedését meg lehetne akadályozni. [26]

A dohánybeváltás reformja tárgyában Arad-, Békés- és Csanádmegyék gazdasági egyesületei Aradon gyűlést tartottak és elhatározták, hogy emlékiratot intéznek a központi dohányjövedéki igazgatósághoz az iránt, hogy a dohány osztályozásánál és beváltásánál gazdaszakértőket alkalmazzanak, továbbá fölkéri a képviselőházat, hogy a dohánybeváltás ügyét vegye ki a pénzügyminister hatásköréből és helyezze át a földművelésügyi ministerhez. [27]

A földművelésügyi ministeriumban már elkészültek az állategészségügy államosítására vonatkozó törvényjavaslattal. [28]

A földművelésügyi minister értesítette Pozsony városát, hogy az ottani szőlőszeti és kertészeti szakiskolát hajlandó állami kezelésbe átvenni. [30]

Sopron városának törvényhatósági bizottsága sertés-vágócsarnok létesítését határozta el, hogy az osztrák sertés-zárlat-zaklatásoknak elejét vegye és lehetővé tegye a sertéshúsnak kikészített állapotban való exportálását. [31]

Breznóbányán, Zilahon és Komáromban új gazdasági iskolákat állít föl a földművelésügyi minister.

Az O. M. G. E. igazgató-választmányának ülésén tárgyalták a szeszcontingens törvény módosítása tárgyában kidolgozott memorandumot. Foglalkoztak továbbá a gabonatözsde által életbeléptetett 50 kg.-os súlyegység és az árvapénzeknek a gazdahitel céljaira leendő fölhasználásának a kérdéseivel. [31]

Az amerikai szőlőveszők iránt nyilatkozó nagy kereslet kielégítése céljából a földművelésügyi minister Esztergomban, Léván, Moldován, Nagy-Enyeden és Récsén újabb állami amerikai szőlővesző-telepeket rendeztet be. [31]

III. Ipar, bányászat és kohászat.

A székes fővárosi tanács utasította a kerületi előljáróságokat, hogy a magánzalogházásoknak ne adjanak engedélyt ékszerekkel való kereskedésre és hogy a már engedélyezett ily üzletek ne legyenek folytathatók egy és ugyanabban a helyiségben. [5]

Alakuló közgyűlése a zalavármegyei iparvédő-egyesületnek. [5]

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének ülésén ama javaslatokkal foglalkoztak, a melyeket az új autonóm vámtarifa tekintetében a kereskedelemügyi minister elé fognak terjeszteni. Az egyes vámtételek összeállításával az elnökséget bízták meg. [6]

31 új gyár alapításáról folynak ez idő szerint tárgyalások a kereskedelemügyi ministeriumban. [6]

Szövőgyárat szándékozik Hernyák János és fia wildenschwertti (csehországi) szövőgyáros cég Uj-Verbászon fölállítani 1000 szövőszékkel. [7]

A fővárosi malmok képviselői a Malomegyesületben értekezletet tartottak az üzemreductio ügyében követendő együttes eljárás érdekében. [8]

Petroleumbányák és telepek megszerzése és azok kiaknázása céljából Budapesten »Magyar naphtaipar r.-t.« cég alatt új vállalat alakult 500.000 korona (2500 db. 200 koronás részvény) alaptőkével. [8]

A fővárosi malmok ez idő szerint csak $\frac{2}{3}$ -ad üzemben dolgoznak. [8]

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete állást foglalt az igazságügyi minister ama tervezete ellen, a mely szerint az árverési hirdetések közzétételénél az adós neve ne tétessék ezentúl közzé. Fölhozták ez ellen, hogy a hitelezőknek egyedül az eddigi módszer tette lehetővé azt, hogy adósaik hitelviszonyait ellenőrizték s még a kellő időben megtehessék a kellő lépéseket érdekeiknek adósaikkal szemben való megvédésére. [9]

Az építőiparosok követeléseinek védelme ügyében a kereskedelemügyi minister fölhipta az Országos Iparegyesületet arról való jelentéstételre, hogy mi okozza azt, hogy az építőiparosok nem képesek követeléseiket behajtani és mily összegre becsülhető az a kár, a melyet e miatt 1—2 évre visszamenőleg az iparosok szenvedtek. [10]

Irodai szükségleteiknek hazai forrásokból való beszerzésére utasítja körrendeletben a belügyminister a törvényhatóságokat. [14]

Oxigengyárat állit föl Nagyváradon Sternthal Sándor ottani gyógyszerész.

Aczélárúgyár alapítása iránt megindította a Pesti magyar kereskedelmi bank egy hollandiai pénzsoporttal a tárgyalásokat. [15]

A pársi földalatti villamos vasut a budapesti Ganz-gyárban rendelte meg a villamos gépeket. [16]

A budapesti vésők és bélyegző-készítők panaszt tettek a kereskedelemügyi ministernél, hogy külföldi s különösen bécsi cégek elárasztják a hazai piacot gyártmányaikkal. [16]

A hazai ipartestületek központi bizottsága küldöttségileg nyújtotta be a kormánytól a kolozsvári ipari congressus határozatainak megfelelő fölterjesztéseket. Ez alkalommal a honvédelmi minister kijelentette, hogy ő hajlandó a hadsereg czipő- és bőrnemű-szükségletét nemcsak 50% ban, hanem egészben a kisiparnál megrendelni, de ehhez oly szövetkezeti szervezet szükséges, a mely mozgósítás esetére is a harczképesség tekintetében biztosítékot nyújt. [16]

A kereskedelemügyi minister arról értesítette a magyar vasművek és gépgyárak országos egyesületét, hogy méltányolva a hazai vas- és gépgyárak súlyos helyzetét, fölhipta a máv., a posta- s távirdahivatal, az államépítészeti hivatalok vezetőit arra, hogy szakbavágó megrendeléseiket már most tegyék meg. [18]

A budapesti, temesvári és győri kereskedelmi és iparkamarák hosszú beadványokkal fordultak a kormányhoz, a melyekben az ipari szeszgyárak sérelmeit tárják föl a szeszcontingens fölosztása tekintetében. [18]

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete állást foglalt az ellen, hogy a mezőgazdasági szeszgyárak gépészeti berendezéseiket a külföldről szerzik be. [18]

A Vidéki Malomiparosok Országos Egyesülete Kassán közgyűlést tartott, a melyen kiviteli szövetkezet létesítéséről, a jutakartell elleni teendőkről és a malmok őrlésének szabályozásáról folytattak tárgyalásokat. [18]

Morelli és társa csiszoló-vásznat és tisztító lemezeket előállító gyára Budapesten megkezdte működését. [18]

Az Aranyművesek és ékszerészek országos szövetségének évi közgyűlése a kereskedelemügyi miniszternek a magánzálogházak ügyében kibocsátott rendeletével foglalkozott s ez ügyben elhatározta, hogy további sérelmeit fölíratban közli a miniszterrel. [19]

Kohószerkezeti cikkek és egyéb fémárúk gyártására Magyar féművek r. t. cég alatt Budapesten új vállalat alakult 200.000 korona alaptőkével (1000 db. részvény à 200 korona). [20]

Az országos iparoktatási tanács ülése a Magyar Háztartási Iskolaegyesület háztartási iskolájának szervezeti szabályzatával, a Rákos-Palota közelében 1000 munkáscsalád részére létesített »Munkásotthon«-telepen szervezendő nőipariskola ügyével és az építőipari téli tanfolyamok építési szakrajzoktatásának részletes tananyagának megállapításával foglalkozott. Végül kimondotta, hogy az ipari szakiskolák fém- és gépipari osztályainak végzett tanulói csak hat havi gyakorlat után tehetnek gőzgépkezelői vizsgát. [20]

Az iparhatósági megbízottak reformjának ügyében küldött a kereskedelemügyi miniszter leiratot az Országos Iparegyesülethez, azzal a fölhívással, hogy az erre vonatkozó javaslatait tegye meg. [20]

A székesfőváros közoktatásügyi bizottsági ülésén Havass Rezső azt indítványozta, hogy a főváros iskoláiban az összes tanszereket hazai gyárosoktól szerezék be. [21]

A hazai ipar hathatós támogatását határozta el Torontál vármegye törvényhatósági bizottsága. [21]

Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület havi ülésén az új autonóm vámtarifa ügyében kiküldött bizottság jelentését tárgyalták. [26]

A kolozsvári kereskedelmi és iparkamara küldöttségileg emlékiratot nyújtott át a pénzügyi és kereskedelmi minisztereknek az erdélyi kisipari szeszűzsdék érdekében. [26]

A székesfőváros jogügyi bizottsága a magyar iparnak a külföldi versenynyel szemben való megvédése érdekében a következő javaslatot fogadta el. Ajánlati tárgyalás elsősorban magyar vállalkozókkal és magyar anyagokkal tartassék és csak ha ez valamely tekintetben eredményre nem vezetne, volna újabb, a külföldi versenyt ki nem záró tárgyalás tartandó. [27]

Gyümölcs- és főzelékkonzervgyárat alapított Radó Róbert Verseczen. [28]

Mechanikai wattagyárat létesített Richard Ármin, Péczelen. [29]

Gyümölcs és főzelék értékesítésére és gyári földolgozására, nevezetesen conservek, praeservek, gyümölcsbor, gyümölcspálinka előállítására 200.000 korona alaptőkével bíró részvénytársaság alakult Déván »Transsylvania« gyümölcs- és főzelékkonzerv gyár r. t. cég alatt. [29]

Gebhardt Rezső hajtószijgyárat létesített Budapesten. [30]

Unterweger és Zulauf cég alatt új kocsitengelygyár létesült Budapesten. [31]

Enyv és spódiumgyárat létősít Ujpesten Kánitz és fiai bécsi gyároscég. [31]

IV. Állami kedvezményekben részesített vállalatok.

Állami kedvezményekben részesültek:

Perl Henrik túrócshalmartonai kőolajfinomító-gyára 8 évre; a pozsonyi konzerv-gyár r. t. 10 évre; a Teissier du Cros Leo által bérbevett pancsovai állami selyemgombolyítógyár 10 évre; Beck Mór érmihályfalvi pótkávégyára 5 évre; Weisz Manfréd tölténytök-, ércnyomó-, réz-, bronzsodronygyára 5 évre; a Bachruch A. budapesti ezüst- és ékszergyára 15 évre; Fleissigtestvérek és Taglicht feleki üveggyára 10 évre; Gyurky Pál tiszolci papirgyára 10 évre.

V. Közlekedés, dijszabásügy.

A Duna-gőzhajózási társaság beszüntette a keselyűsi Szegzárd nevű hajóállomást. [1]

A máv több vonalán a vasuti csatlakozások és más közforgalmi tekintetek indokoltá tévén a menetsebesség gyorsítását, a kereskedelemügyi miniszter megengedte az óránkénti sebességnek 30 kilométerről 35-re való fölemelését öt vonalon;

30 kilométerről 40-re két vonalon; 40 kilométerről 55-re egy vonalon; 55-ről 70-re két vonalon; 76 kilométerről 80-ra, illetve 90-re három vonalon. [3]

A kereskedelemügyi minister megengedte, hogy Szentestről Béccsel lehessen telephonon közlekedni. [3]

A hamburg-délamerikai hajótársaság rendes hajóvonalat rendezett be Fiume és Hamburg között, a melyen hetenkint egyszer közlekednek mindkét irányban a gőzösök Antwerpent és Rotterdamt is rendszeresen érintve. [4]

A kereskedelemügyi minister a Balatoni halászati r. t. czíme alatt gyorsárúként szállítandó és tenyésztési czélokra szolgáló halivadék-küldeményeknek a m. á. v. vonalain 5000 kg.-nál a mérsékelt A. osztály szerinti díjtételeket engedélyezte. [4]

A budapesti, aradi, csabai, nagykikindai, debreczeni, czeplédi, győri, nagyvárad, pozsonyi, szegedi, szolnoki, temesvári és zombori malmok mérsékelt refactiákat nyertek Teschen-Bodenbachon át szállítandó korpaküldeményekre. [4]

A m. á. v. új szállítási szabályai a gyümölcsszállításra az eddigiektől eltérő burkolatokat állapítván meg, a földművelésügyi minister díjtalanul küld a gazdák-nak az újabb formájú burkolati eszközökből egy-egy mintát. [8]

A szőlővessző és szőlőajtvány-küldeményeknek soron kívül és kedvezményes díjszabás mellett való gyorsszállítmánykép való szállítását rendelte el kereskedelemügyi minister. [15]

Újból átadatott a vasuti forgalomnak az ez évi január 17-én beomlott és azóta helyreállított pozsonyi alagút. [5]

A magyar és horvát póstamesterek egyesületének küldöttsége fölkérte a kereskedelemügyi ministert a póstamesterek anvagi helyzetének a javítására s ha lehet, állami kinevezésben való részesítésére. [6]

A Duna-gőzhajózási társaság és az Osztrák Lloyd állomásai közötti áruszállításra nézve új díjszabás lépett életbe, a mely a Levante-állomások felé irányuló szállítmányok tekintetében mérsékelt fuvardíjakat tartalmaz. [9]

A Vaskapu-csatornában időnkint szükségessé váló hajóút-átkutatás czéljából a kereskedelemügyi minister egy, e czélra szerkesztett kutatóhajó szereztetett be; ugyancsak a hajózás biztossága érdekében több helyen hajójelző-készülékeket állított föl, azonkívül a Vaskapu-csatorna alatt egy kikötőhidat épített, a melynél a fölvtatásra várakozó hajók fognak kikötni. [10]

A szolnoki telephon átadatott a helyi és helyközi forgalomnak. [15]

Ausztria és Magyarország sertésállományában erősen elterjedt járványokra való utalással Oroszországban eltiltották az osztrák-magyar vámterületről való sertésbehozatalt. [15]

A m. á. v. jelentékenyen mérsékelt díjtételeket engedélyezett a Campinai (Románia) petroleumbányákból Fiuméba szállítandó nyerskőolaj-küldeményekre. [15]

A budapesti főpostahivatal a központi táviróhivatallal »M. kir. központi posta- és táviróhivatal« néven egyesítettet. [17]

Szigetvár-kaposvári h. é. vasut r. t. alakult Budapesten 1,142,000 korona alaptőkével. [18]

A Magyar Folyam- és Tengerhajózási r. t. módosított viteldíjakat tartalmazó új vontatási díjszabást léptetett idegen járműveknek saját gőzöseivel való vontatása tekintetében életbe. [20]

A petroleumgyárak tetemes vasuti refactiákat nyertek a Galicziából behozott nyers olajra és az ismét külföldre kiszállított finomított kőolajra, kenőolajra, نفتára és benzinre. [25]

A Béga hajózhatóvá tétele érdekében a temesvári kereskedelmi és iparkamarának a kereskedelmi ministerhez beadott emlékiratát ez a minister pártolólág tette át a földművelésügyi ministerhez. [25]

Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely városa a kereskedelemügyi ministernél föliratilag sürgették a székely vasutak kiépítését. [25]

A kereskedelemügyi minister legközelebb törvényjavaslatot fog benyújtani a torontali vasutak ügyének rendezése és a vasutaknak állami kezelésbe való vétele ügyében. [27]

Vajküküldeményeknek Temesvárról Berlinbe való szállítására jelentékeny fuvardíj-kedvezményeket engedélyezett a kereskedelemügyi minister. [31]

A kereskedelemügyi minister törvényjavaslatot dolgoztatott ki a belvizi hajók belajstromozására és zálogjogára vonatkozólag, a melyet véleményezés végett leküldött a kereskedelmi és iparkamarákhoz és a magyar hajózási egyesülethez. [31]

VI. Kereskedelem.

Kereskedelmünk képviselőjét a párisi kiállításon a kereskedelemügyi miniszter a magyar kereskedelmi r. t.-ra bizta azzal a kötelezettséggel, hogy a r. t. hazai kereskedőink és iparosaink részére összeköttetéseket szerezzen és azok érdekét ott általában képviselje. [1]

A kereskedelmi és iparkamarák fölterjesztést intéztek a kormányhoz, azt kérve, hogy a bornagykereskedésekben adómentesen árusítható bormennyiség minimuma (jelenleg 50 liter) 20., legföljebb 25 literben állapíttassék meg és hogy a borvásárlóknak az adójog-bérlőnél való előzetes bejelentése tárgyában előírt határidő (jelenleg 6 óra) 3 órát meg ne haladhasson. [4]

A Fűszerkereskedők Egyesülete elhatározta, hogy a tisztességtelen verseny ügyében elfoglalt álláspontjáról fölterjesztést intéz a kereskedelemügyi miniszterhez. Foglalkozott továbbá a kereskedelmi alkalmazottak fölmondási idejének szabályozásával. Intézkedéseket fognak továbbá kérni az ellen is, hogy a vásárcsarnokban ne lehessen egyenlőtlen versenyt nekik támasztani oly czikkeknél, amelyek tulajdonkép nem is élelmi szerek. [8]

A Magyar Kereskedelmi Csarnok választmányi ülése elhatározta, hogy a csarnok kebelében külön kalap- és kalapfelszerelési szakosztályt szervez. Foglalkozott azután az árúrészletügyletről és a tisztességtelen versenyről szóló törvénytervezetekkel. [9]

A tőzsdei ügynöki szabályzat egynehány pontjának átvizsgálása céljából a tőzsdetanács enquete-et tartott. [10]

A horvát-szlavon kereskedelmi kamara táviratilag kérte föl a horvát-magyar képviselőket, hogy a kereskedelmi tárcza költségvetésének tárgyalása alkalmával hozzák szőnyegre a specialis horvát közigazdasági érdekeket. [10]

A heremag-auctiókat a kereskedelemügyi miniszter nem engedélyezte azzal az indokolással, hogy ha valamely cégnek megadtnék az auctiók megtartására a kizárólagossági jog, ez monopoliumot teremtene, a mi a szabad versenynyel s így a termelők érdekeivel is ellenkezik. [11]

Az igazságügyi miniszter a budapesti kereskedelmi és iparkamara fölterjesztése folytán kijelentette, hogy a 20 frton aluli követelések ügyében a kereskedői körök kívánságait a polgári perrendtartásról szóló új törvényben fogja megvalósítani. [14]

A fővárosi hentesek mozgalmát indítottak meg a főváros által létesíteni szándékolt sertésvásári pénztárnak szövetkezeti úton való fölállítására. [16]

A székesfővárosi vásárigazgató fölkererte a tanácsot, hogy a szén- és a fakereskedők visszaéléseinek megakadályozása iránt intézkedjék. [16]

A magyarországi sörkereskedők értekezlete a rájuk sérelmes kötelező üveg-hitelesítés ügyében. [18]

A földművelésügyi miniszter egy, a székesfővárosnak küldött leiratában azt tanácsolja, hogy a fakereskedelemnek egy helyre való összpontosítása érdekében tutajkikötőt létesítsen. [20]

A marhavásártéri magánbizományosok a székesfővárosi tanácshoz beadott emlékiratban előadják a marhavásártéri vásárpénztár elleni panaszukat, a melyek üzleti titkaik elárulására, a pénztár kezelésére és a forgalom lassúságára vonatkoznak. [22]

Kis-Kun-Félegyházán 160 taggal kereskedelmi társulat alakult. [25]

Az Országos Kereskedelmi és Iparcsarnok közgyűlése. [26]

Az igazságügyi miniszter megküldötte a kereskedelemügyi miniszternek a kereskedelmi üzletek csalárd átruházása ellen irányuló törvényjavaslat előadói tervezetét. [30]

A budapesti állatkereskedők kérvényt intéztek a kereskedelemügyi miniszterhez az iránt, hogy a vásárnapok elhalasztását csak a legkivételesebb esetben engedélyezze és akkor is időben tegye közzé a változást. [31]

A Budapesti Kereskedelmi Testület 200-dik évfordulóját ünneplő közgyűlést tartott. [31]

VII. Tőzsde, pénzüzetek.

Közigazdasági és tőzsdei érdekeinkről tartott az Országos kereskedelmi és iparcsarnokban előadást Steiner József gabonakereskedő. [1]

A tőzsdetanács elrendelte, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank r. t. 4¹/₂0-os 50¹/₂ éven belül sorsolás útján névértékben visszafizetendő községi kötvényei a hivatalos árjegyző-lapban jegyeztessenek. E kötvények 200, 1000, 2000 és 10.000 korona névértékű czímletekben bocsáttattak ki. [2]

Az egri pénzpiacz válságának sanálása érdekében az odavaló pénzintézetek értekezletet tartottak. [7]

A takarékbetéti kamatláb leszállítása ügyében értekezletet tartottak a fővárosi pénzintézetek, a melyen azonban egyértelmű megállapodásra jutni nem tudtak. A tárgyalásokat folytatni fogják. [8]

A magyar 3 $\frac{1}{2}$ %-os beruházási koronajáradéknak a párisi tőzsdén való jegyzését a francia kormány megengedte. [11]

A budapesti pénzintézetek képviselői a takarékbetétek kamatlábjának leszállítása ügyében már hosszabb idő óta tartó tanácskozásokat folytatván, elhatározták, hogy márczius hó 15-étől kezdve 4%-ra szállítják le a betéti kamatlábat, és hogy a tőkekamatadót maguk az intézetek fizetik. [12]

A főváros pénzügyi és gazdasági bizottságának a polgármester bejelentette, hogy a fővárosi szövetkezett pénzintézetek hajlandók átvenni a regale-kölcsönkötvényeket. A bizottság elfogadta az intézetek által megállapított föltételeket is. [13]

A tőzsdetanács az 1897. évben alkotott alkuszi szabályzat módosítását teszi közhirré, a mely szerint tőzsdei alkuszok csak azok a budapesti lakos, magyarul beszélő tőzsdetagok lehetnek, a kiknek két év óta van tagsági jegyük. [21]

Az igazságügyi költségvetés tárgyalásánál az igazságügyi minister bejelentette, hogy a tőzsdebirósági eljárást, illetőleg a tőzsdebirósági hatáskört szabályozni fogja. [24]

A budapesti áru- és értéktőzsde közgyűlése és a tőzsdetanács ujjaalakulása. Uj tőzsdetanácsosokká választattak Klein Gyula és Schöffér Bódog. [27]

Gööz József dr. fővárosi bizottsági tag a tanácshoz javaslatot nyújtott be egy községi takarékpénztár létesítése iránt. [27]

A kereskedelemügyi minister megerősítette a tőzsde által megválasztott tanácsosokat ebben a minőségükben. [28]

VIII. Mérlegek, osztalékok.

Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének évi közgyűlése. Tiszta nyereség: 267.438 korona. Osztalék: 5%. [4]

Erzsébet-malom r.-t. évi közgyűlése. Az 1899. év 4284 frt vesztességgel zárul. [7]

A Ganz és társa vasöntő és gépgyár r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége 930.585 frt. Osztalék: 100 frt.

A Magyar Agrár- és Járadék-Bank r.-t. 1899. évi tiszta nyeresége 970.206 frt. Osztalék 10 frt (5%). [10]

A Budapesti Kölcsönös Segélyző-Egyesület m. sz. évi közgyűlése. A mult évi tiszta nyereség: 127.949 korona. Osztalék: 60 korona. [12]

Strobenz testvérek festék-, máz- és kenczegyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 32.619 frt. [16]

A Zellerin-féle gyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 43.697 forint. Osztalék 3 frt (4%). [17]

A Gschwindt-féle szesz-, élesztő-, likör- és rumgyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 110 024 frt. [17]

A Weitzner-féle gép-, waggongyár és vasöntőde r. t. 1899. évi zárszámadása 60.762 frt vesztességgel zárul. [18]

Magyar-belga fémipar r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 33.593 frt. [18]

Magyar kereskedelmi r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 284.295 korona. Osztalék 30 korona [7 $\frac{1}{2}$ %]. [18]

Pesti molnárok és sütők gőzmalma r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 38.535 frt. [18]

A Fiumei Hitelbank 1899. évi tiszta nyeresége: 135.488 korona. Osztalék: 6% [18]

Magyar Földhitelintézet 1899. évi tiszta jövedelme: 833.934 korona. [18]

Hazai Asphaltipar r.-t. évi közgyűlése. Osztalék: 10 frt. [18]

A Magyar Általános Hitelbank évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség: 1.828.047 frt. Osztalék: 18 frt. [19]

A Kőszénbánya s téglagyár-társulat (Drasche) évi közgyűlése. Tiszta nyereség 1899-ben: 273.241 frt. Osztalék: 15 frt. [19]

A Magyar ipar- és kereskedelmi bank r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 1,526.104 korona. Osztalék 6%. [24]

Pesti hengermalom-társaság 1899. évi zárszámadása 150.132 frt vesztességgel zárul. [25]

- A Budapest-szentlőrinczi téglagyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 25.964 frt. Osztalék 11 frt (55%). [55]
- A »Luiza«-gőzmalom r. t. 1899. évi mérlege 131.098 frt veszteséggel zárul. [25]
- Az Első magyar gazdasági gépgyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 11.433 forint. [25]
- A Schlick-féle vasöntő- és gépgyár r. t. évi közgyűlése. Az 1899. év üzleti mérlege 103.509 frt. veszteséggel zárul. [25]
- Magyar aszfalt r. t. évi közgyűlése. A mult évi tiszta nyereség 702.479 kor. Osztalék 30 korona. [25]
- A »Concordia« gőzmalom r. t. 1899. évi mérlege 225.270 frt veszteséggel zárul. [25]
- A Magyar fém- és lámpaárú-gyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 402.797 frt. [25]
- A »Fortuna« aranybánya r. t. 1899. évi számadásai 63.150 frt veszteséggel zárulnak. [25]
- A Magyar leszámítoló- és pénzváltóbank r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 1,162.614 frt. Osztalék 14 frt (7%). [25]
- A Magyar Jelzálog-Hitelbank évi közgyűlése. Az 1899. év tiszta nyeresége: 2,414.951 frt. Osztalék: 25 franc. [25]
- A Magyar Asphalt r.-t. évi közgyűlése. Tiszta nyereség: 762.479 korona. Osztalék: 30 korona (15%) [25]
- A Nicholson gépgyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 90.839 frt. [28]
- A Magyar aczélárú-gyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 38 417 frt. Osztalék 3 frt. [30]
- A Magyar takarékpénztárak központi jelzálogbankja, mint r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 178.269 frt. Osztalék 5%. [31]
- A Fegyver- és gépgyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 658.469 korona. [31]
- A »Vulkán« gépgyár r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 199.474 frt. [31]
- A Budapesti villamos városi vasut r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 477.351 frt. Osztalék 8 frt (8%). [31]
- A Folyószámla-leszámítolóbank r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 2125 frt. [31]
- Az Első budapesti gőzmalom r. t. 1899. évi tiszta nyeresége 204.140 frt. Osztalék 25 frt. [31]
- A Budapesti közúti vaspálya-társaság 1899. évi tiszta nyeresége 4,222.685 korona. Osztalék részvényenkint 30 korona, élvezeti jegyenként 20 korona. [31]
- Az Adria Tengerhajózási r. t. évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség 1,065.093 korona. Osztalék 28 korona. [31]
- Az Athenaeum irodalmi és nyomdai r. t. évi közgyűlése. 1899. évi tiszta nyereség 93.811 frt. Osztalék 20 frt (20%). [31]

IX. Fölszámolások, fizetési nehézségek és csődök.

- Csődbe jutott a Budapesti Onsegélyző Népbank, mint szövetkezet. [2]
- A Polke-féle szabadalmazott hordók gyára r. t. közgyűlésén a fölszámolást határozták el. [3]
- Herczeg Ignác székesfehérvári nagykereskedő-czég fizetéseképtelen lett. [5]
- A fizetéseképtelenné vált Löwy Ignác téglagyáros és fakereskedő hitelezőitől moratoriumot kért, a mit, tekintettel arra, hogy 340.000 forintnyi passívával szemben activái elérik a 460.000 frtot, meg is adtak neki. [6]
- Basel és Kaufmann fővárosi nagy liqueur-gyáros liquidál. Árú- és pénztartozásai 292.725 forintra rugnak, a mivel szemben 426.000 forint activa áll rendelkezésre. [7]
- Az egri kereskedelmi és iparhitelintézetnél történt nagyszabású sikkasztás 2-300.000 frttal károsítván az intézetet, a bank válságba került. [7]
- A Magyar préselt zab- és takarmány-konzervgyár r. t. közgyűlése elhatározta a fölszámolást. [8]
- Stern és Merkel fizetéseképtelen berendezési vállalkozók ellen csőd nyílt. [8]
- Az egri kereskedelmi és iparhitelintézet ellen csőd nyílt. Alaptőke: 250.000 korona volt; úgy ezt, mint a körülbelül egy millió koronára rugó betétek jelentékeny részét elsikkasztották. [9]
- A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete állást foglalt az igazságügyi minister ama tervezete ellen, a mely szerint az árverési hirdetések közzétételénél az adós neve ne tétessék ezentúl közzé. Felhozták ez ellen, hogy a hitelezőknek egyedül az eddigi módszer tette lehetővé azt, hogy adósaik hitel-

viszonyait ellenőrizték s még a kellő időben megtehessék a kellő lépéseket érdekeiknek adósaikkal szemben való megvédésére. [9]

Csőd nyílt ifj. Schulz József budapesti gépszijgyáros ellen. [13]

A Budapesti katolikus kör házépítő r. t. liquidál. [15]

Fizetési nehézségekkel küzd a Deményi és Angyal budapesti varrogép- és kerékpárkereskedő-czég. [18]

Csődöt kérnek Herzog Miksa és társa budapesti bornagykereskedő ellen. [18]

Csőd nyílt Schön A. és társa budapesti gyufa- és zsiradékárú nagykereskedő ellen. [18]

Az Első Soproni Serfözde és Malátagyár r.-t. válsága ügyében rendkívüli közgyűlés volt. Bejelentették, hogy a vállalat nem passiv, de a múlt év 100.000 frt veszteséggel végződött. A helyzet orvoslása végett javasolja az igazgatóság 600.000 korona névértékű elsőbbségi kötvények kibocsátását és az eddigi részvényeknek 200 koronáról 50-re való lebélyegzését. [18]

Az 1898-ban fél millió korona alaptőkével alakult Magyar szén- és briquette- ipar r. t. fölszámol. [25]

A zágrábi Első horvát-szlavon aszfalt r. t. liquidál. [25]

X. Vállalkozói egyesülések, cartellek, áremelések.

Az osztrák és magyar vascartell közötti differentiák kiegyenlítése céljából tárgyalások folynak. [1]

A vegyi gyárak a klórkáli árát mm.-kint 4 koronával, a boraxét mm.-kint 1½ koronával fölemelték. [3]

Az osztrák és magyar tintagyárosok a nyerstermények és a csomagolási üvegárak áremelkedése folytán a tintagyártmányok árait ehhez mértén fölemelték. [8]

A földmivelésügyi minister elrendelte, hogy a műtrágya-gyárak között fennálló kartell következtében a kisbéri, bábolnai, mezőhegyesi és fogarasi ménesbirtokon és a gödöllői koronauradalomban az idén ne alkalmazzanak superphosphát-trágyákat. A jövőre nézve pedig ezek újból való alkalmazását az árak csökkenésétől tette függővé. [8]

Az összes osztrák és magyar művek a fehér bádóg árát fölemelték, a menyenyiben az engedményt 7%-kal leszállították. [11]

A kéktestőgyárosok a gyapot áremelkedése és az ennek nyomán bekövetkezett czérna- és gyapotszövetár drágulása folytán a kékfestő téli és nyári árúknak újból való áremelését határozták el. [14]

A kereskedelemügyi minister a képviselőház ülésén Tóth Jánosnak a petroleum-kartell ügyében hozzá intézett interpellációjára felelt, reámutatván a magyar petroleum-finomítók kényszerhelyzetére, a mely őket a kartellbe való belépésre indította s a melyen változtatni nem lehet. [17]

A vasnagykereskedők a rúdvas árát egy koronával — 20½ koronáról 21½ koronára — fölemelték. Ellenben a vastartók tekintetében a szándékolt árfölemelést nem tudták keresztülvinni. Vastartó-kereskedők tárgyalásokat folytatnak az osztrák kartellben álló vasművek budapesti képviselőjével a végből, hogy az eladási kartellbe ők is bevonassanak. [17]

A szijbörgyárosok az összes nyersanyagok drágulása folytán elhatározták, hogy a szij-konponok árát egyelőre métermázsánként 20 koronával emelik. [18]

A chromot előállító gyárak chrom-kartellt alakítottak és ennek következtében a chromsó ára métermázsánként 20 koronával emelkedett; úgyszintén emelkedett a chromnátron és a chromkáli ára. [25]

Az osztrák-magyar sinkartell az összes vágányfajok árait métermázsánként 2 koronával fölemelte. [31]

A sárgaréz-művek a sárgarézlemezek és sodronyok árát métermázsánként 8 koronával fölemelték. [31]

A magyarországi malátagyárosok közös érdekeik megvédése céljából egyesületet alkottak. [31]

A magyar vasművek a hengerelt vaslemez árát métermázsánként 1 koronával fölemelték. [31]

XI. Szövetkezetek.

Országos Központi Hitelszövetkezet közzéteszi első mérlegét. Alapító tagjainak száma: 438, üzletrészeinek száma: 3158, ezek értéke 3,158.000 korona. Rendes tagok száma: 659, üzletrészeik száma 2160, 432.000 korona értékben. Tiszta nyereség: 50.978 korona. [7]

Fogyasztási és értékesítő szövetkezet alakítása céljából Déván értekezletet tartott a Hunyadmegyei Gazdasági Egyesület. A szövetkezet a »Hangya« központ kötelékében már legközelebb megkezdi egész Hunyadmegyére kiterjedő működését. [9]

A főváros a marhavásár-pénztár mintájára sertésvásár-pénztárt szándékozik létesíteni. A fővárosi hentések között mozgalom indult meg az iránt, hogy szövetkezeti úton maguk állítsák föl ezt a pénztárt. [16]

Congressusa az Országos központi hitelszövetkezet kötelékébe tartozó szövetkezeteknek. [17]

A Hazai szövetkezetek központi hitelintézete m. szöv. rendkívüli közgyűlésén a fölszámolásról és a szövetkezet biztosító alapjainak az Országos központi hitelszövetkezetre való átruházásáról határoztak. [18]

A Magyar Gazdaszövetség fogyasztási és értékesítő szövetkezetének első közgyűlése. Mult évi tiszta nyereség 38 frt 18 kr. Az alapszabályokat módosítják, kimondják az ötszörös szavatosságot. Elhatározták oly szövetkezeti congressusnak a szervezését, a melyen az összes hazai szövetkezetek résztvesznek. [19]

A Magyar Gazdák Vásárcsarnok-ellátó Szövetkezetének közgyűlése. [24]

A bor értékesítése céljából a földművelésügyi minister kezdeményezésére Kecskeméten és Ujvidéken pinczeszövetkezeteket létesítenek a gazdák. [29]

Zsombolyán, Grabacon és Gyertyámoson tojásértékesítő szövetkezetek alakultak. [31]

Az Országos Központi Hitelszövetkezet külön ipari szakosztályt állít föl, a mely márczius havában a következő négy ipari szövetkezetet hozta létre: a budapesti szoba- és czímfestő ipartestület hitelszövetkezte; a debreczeni ipartestületi hitelszövetkezetet; a gyulai hitel- és bóranyagbeszerző szövetkezet és a pécsi ipari és gazdasági hitelszövetkezetet. [31]

XII. Munkásügy, socialpolitika.

A bács megyei inségről és a nép nyomorúságos gazdasági viszonyairól Bács megye főispánja kimutatást terjesztett föl a földművelésügyi ministerhez. Az éhínség és a munkanélküliség megszüntetése végett állami munkálatokat és építkezéseket kért, a melyeket a minister kilátásba is helyezett. [2]

A budapesti kárposok és tapétások nyilvános ülést tartottak helyzetük megbeszélése céljából és szervezkedés céljából bizottságot választottak. [4]

A kispesti munkások népgyűlést tartottak, a melyen a képviselőház működését bíralták és az általános választói jog mellett foglaltak állást. [4]

Uj-Soove-n népgyűlést tartottak az ottani socialisták, a melyen a kivándorlás okául a munkanélküliséget jelölték meg, azután megalakították az »ó- és új-soovei képző-egyesületet«. [4]

Esztergom megyei bányászok küldöttsége a pénzügyministeri államtitkárnál panaszt emelt a külföldi bányavezetők durva bánásmódja miatt. Az államtitkár orvoslást ígért. [5]

Strike-ot jelentettek be az Osztrák államvasutak stájerlakai vasbányájában alkalmazott bérfuvarosok. [5]

Sopron megye alispánja fölterjesztést intézett a belügyministerhez, hogy a kivándorlási ügynökségek által a vármegyében terjesztett prospektusok elkobzását engedje meg. [8]

Strike folyik az Első Magyar Gazdasági Gépgyárban a vasöntők részéről. Az öntőmester Münchenbe utazott munkásokért. [8]

A stájerlakai vasbánya bérfuvarosainak strike-ja békés uton kiegyenlített. [8]

A munkaközvetítő-intézet szervezetét ismertette Gelléri Mór az Országos Iparegyesület összes szakosztályai előtt. [9]

A munkanélküliség és a nyomor nagymértékben terjedvén az Alföldön is, 200 munkanélküli kubikus munkás jelentkezett a szegedi főispánnál munkáért, a ki a közutak építésénél munkát juttatott nekik. [9]

Jóváhagyta a belügyminister Bihar vármegyének azt a szabályrendeletét, a mely a 16 éven aluli gyermekeknek megtiltja a kávéházak, korcsmák és nyilvános mulatóhelyek látogatását. [10]

A székesfőváros közjótékonyági ügyosztálya a szegényügy rendezéséről új szabályrendeletet terjesztett a tanács elé, a melyben azt javasolják, hogy a kerületi előljáróságok a fővárosnak segélyre szoruló szegényeiről törzskönyvet vezessenek; az előljáróságok által nyújtható egyszeri segítség maximumát 40, a havi segítség maximumát 16 koronában kívánja a szabályrendelet megállapíttatni. [10]

Ő Felsége ezüst érdemkereszttel tüntette ki Plattner György ácsmunkást, a ki a Duna-gőzhajózási társaság hajógyarában 50 esztendeje dolgozik. [11]

Országos radicalis demokratapárt czímen a budapesti demokrata-kör új párt-szervezetet létesített, a mely az egész országra kíván kiterjeszkedni. [11]

A budapesti tót munkások népgyűlést tartottak helyzetök megbeszélése czéljából; továbbá két megbízottat választottak a socialdemokrata pártcongressusra. [11]

Nyilvános népgyűlésen éles birálat alá vették a budapesti socialisták a parlamenti korrupciót. [11]

Hódmező-Vásárhelyen az általános választói jog ügyében népgyűlés. [11]

A tata-tóvárosi munkások és polgárok nyilvános népgyűlést tartottak a választói jog kiterjesztése érdekében. [11]

A fővárosi munkások Marx-ünnepélyt rendeztek, a melyen Bokányi Dezső emlékbeszédet mondott Marxról. [11]

Nagyszombaton Stummer báró a nyáron leégett czukorgyárát fölépíttetvén, a munkások a munkabér alacsony volta miatt strike-olnak. [14]

A szabadkai munkásegyletet »socialista üzelmek« miatt az ottani polgármester föloszlatta. [15]

A budapesti munkaközvetítő intézet megkezdte működését. A munkások tömegesen jelentkeztek munkáért. [15]

Ő Felsége Graf János Ganz-gyári lakatosnak és Csuhány János borsod-apát-falvi majolika-korongos munkásnak ezüst érdemkeresztet adományozott. [15]

A debreczeni csizmadia-munkások és kisiparosok megalakították az ottani csizmadia-munkásszakegyletet. [19]

A debreczeni kőművesek megalakították a szakegyletüket, állást foglaltak a »parthieführer«-rendszer ellen és 16 kr. óradíjat követeltek. [19]

Budapest III. kerületi rendőrkapitány helyettese megtiltotta egy ottani vendéglősnek, hogy helyiségeit munkásoknak gyűlési czélokra átengedje, avval fenyegetvén őt, hogy különben megvonja tőle az italmérési engedélyét. [20]

Az első magyar gazdasági gépgyár vasöntőinek strike-ja változatlanul tovább tart. A munkások és az öntőmester közötti tárgyalás eredménytelen. [24]

Kövári Miklós, a magyar munkás-nyugdíjintézet szervezője, az V. kerületi munkáskaszinóban fölolvasást tartott a magyar munkás-nyugdíjügyről. [24]

A budapesti németajkú munkások nyilvános gyűlést tartottak a munkások politikai és gazdasági helyzetének megbeszélése czéljából, aztán meg két megbízottat választottak a socialdemokrata pártcongressusra.

A kőműves ipartestület békéltető bizottság tagjainak, valamint a kőműves betegsegélyező pénztár közgyűlési kiküldötteinek választásánál a socialdemokrata jelöltekre 520-an szavaztak, a »nemzeti demokraták« jelöltjei 75 szavazatot nyertek. [25]

A budapesti vas- és fémmunkások szakegyletének évi közgyűlése. [25]

A budapesti munkaközvetítő intézet végrehajtó bizottságának ülésén jelentték, hogy a munkakereslet sokszorosan fölülmulja a kínálatot s így szükséges volna, ha a munkaadók munkakínálatukkal kizárólag ezt az intézetet keresnék föl. [28]

Vágó József.

Közgazdasági irodalmunk.

1886—1900.

IV. Közlemény. (M—O.)

Közli: *Barcza Imre.*

Máday Andor: A női munka. Budapest 1899.

Magánbiztosítási vállalatokról szóló törvényjavaslat. Budapest 1896.

Magyar agrárpolitika. A magyar gazdaszövetség válasza Tisza Istvánnak. Budapest 1899.

Magyarország földművelése 1896-ban. Budapest, 1896.

— Különlenyomat a Pallas Nagy Lexikonból. Budapest 1896.

— földbirtokosai és bérlői. 1899—1900. Budapest 1899.

— összes termelésének eredménye. Az 1886—99. évekre. Budapest 1888—1900.

— vármegyéi és városai. Szerkeszti dr. Sziklay János és dr. Borovszky Samu.

I. kötet. Abauj-Tornamegye. Budapest 1896.

II. » Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Budapest 1897.

III. » Vasvármegye. Budapest 1898.

— 1892. évi összes termésének eredménye és az 1892. évi munkabérek. Különlenyomat a Földművelési Értesítőből. 1 szinnyom. térképpel. Budapest 1893.

Majláth József gróf: A szociális kérdés és a falusi jólét emelése. Budapest 1899.

— Társadalmi program. Budapest 1898.

Major Bálint: Tisza-Nagy-Rév község történelmi multja. Kun-Sz.-Márton 1897,

Major Pál: Mosonymegye monographiája. 2 füzet. Magyar-Óvár 1878—1886.

Mally Nándor: Nézetek a tanoncoktatás köréből. Brassói ipariskola ért. 1890.

Mandelló Gyula dr.: A valutaváltoztatás jogi jelentőségéről. Budapest 1891.

— Az ipari kartellekről. Budapest, 1891.

— Érték és ár. Budapest 1899.

— Ipari forradalom. Budapest 1900.

— Társadalomtudományi Muzeum és Munkásstatisztika. Budapest 1900.

Mandelló Károly dr.: Visszapillantások a Magyar Nemzetgazdaság fejlődésére az 1893-ik évben. Budapest 1894.

— Allamháztartásunk jövője. Különlenyomat a Magyar Közgazdssági Társaság millenáris Emlékkönyvéből. Budapest 1896.

Margitai József: A csáktornyai m. kir. állami tanítóképzőintézet története. Csáktornya 1896.

Mariska Vilmos dr.: Az államgazdaságtan kézikönyve. 4-ik kiadás. Budapest 1899.

— Magyar pénzügyi törvényisme. Budapest 1887.

— Pénzügyi jog kézikönyve 6-dik kiadás. Budapest 1896.

Márk Márkus: Kulcs a quótakulcshoz. Budapest 1898.

— Kibontakozás. A magyar állam és az osztrák állam parlamenti problémáinak megoldása. Budapest 1898.

— A mezőgazdasági válság gyökeres megszüntetése. Budapest 1896.

Márkus Dezső dr.: Külföldi biztosító társaságok Magyarországon. Tanulmányok a biztosítási ügy köréből. I. The Gresham. Budapest 1891.

Marosvásárhelyi A — kereskedelmi és iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól. 1891—98. Marosvásárhelyt 1892—99.

- Mártonffy Márton:** Az iparoktatási tanintézetek 1895—96. és 1896—97. években. Budapest 1897—98.
- Marx Károly után Weltner Jakab:** Bér munka és tőke. Guttenberg. Budapest 1899.
- Matlekovits Sándor:** Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Sztéryny József közreműködésével. Budapest I—IX köt. 1897—98.
- I. II. köt. Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor. I.—II. rész. Budapest 1897—1898.
- III. » Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. A kiállítás szervezete és berendezése. Bosnyákország és Hercegovina kiállítása. Budapest 1897.
- VI. » Az ezredéves kiállítás eredménye. Hadügy, Közös hadsereg. Haditengerészet. Honvédség. Csendőrség. A történelmi kiállítás hadügyi része. Budapest 1897.
- V. köt. Az ezredéves kiállítás eredménye. Történelmi kiállítás. Néprajz. Budapest 1898.
- VI. » Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Mezőgazdaság. Állattenyésztés. Vízépítés. Erdészet. Gazdasági gépipar. Budapest 1897.
- VII. » Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Bányászat. Kohászat. Ipar. Budapest 1898.
- VIII. » Az ezredéves kiállítás eredménye. Ipar. Kereskedelem. Közlekedés. Budapest 1898.
- IX. » Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Egészségügy. Művészet. Közművelődés. Oktatásügy. Gróf Zichy Jenő kiállítása. Budapest székes főváros. Budapest 1898.
- Magyarország államháztartásának története 1867—1893. 1—2. kötet. Bpest 1894.
- A kereskedelmi politikáról. (Gazdaság-politikai tanulmányok.) Budapest 1896.
- A részvénytárs. ügy törvényhozói szempontból. Ért. a társ. Tud. köréből. II. 1.
- Adatok Magyarország államháztartásának történetéhez. Budapest 1894.
- Maurovich Fábán:** Korona uradalom és ménesbirtokok. Közgazd. monographia. (Magyarország földművelése 1896.) Budapest 1896.
- Mecenseffy Emil:** Jelentés az osztrák-magyar bank aranyvagyonáról. Bécs 1897.
- Az osztrák-magyar bank igazgatása 1886—1895. Budapest 1896.
- Medveczky Frigyes:** Társadalmi elméletek és eszmények. Budapest 1887.
- Melha Kálmán:** A kisajátításról. Budapest 1889.
- Mezei munkát és mezei munkásokat keresők kimutatása az 1897. év elején meg-**
ejtett összeírás alapján. Budapest 1897.
- Mezey Gyula:** Gazdasági jelentése külföldi tanulmányútról. Budapest 1890.
- Mezőfi Vilmos:** A lustaságra való jog. Budapest 1896.
- Az igazi szocializmus. Budapest, 1898.
- Weitling biographiája. Budapest, 1898.
- 1897—1899. munkabérek Magyarországon az 1896—1898. években. Budapest
- Mezőgazdasági statisztikája. A magyar korona országainak. — I—II. kötet. Buda-**
pest 1897.
- Miklós Gyula dr.:** Népbiztosítás. Budapest, 1899.
- Nehány szó hazai szőlészetünk rekonstrukciójához. Budapest 1894.
- Miklós Ödön:** Mezőgazdaságunk és gabnakereskedelmünk érdekében. Budapest 1894.
- Budapestről Chicagóig és tovább. Budapest 1894.
- A terményzálog hiteléről. Budapest 1898.
- Milhoffer Sándor:** Aratási biztosítás. Egy új biztosítási mód eszméje a rossz ter-
més elleni védekezésre. Kecskemét 1899.
- A régi Egyiptom mezőgazdasága. A mezőgazdaság őstörténelmének ismertetése.
Kassa 1899.
- Népies időjósítás. Kassa 1899.
- Papirosbuza. Kassa 1899.
- Szarvasmarhatenyésztésünkről. Kassa 1899.
- A földbirtok tehermentesítése. Kassa 1899.
- Elemi csapások a mezőgazdaságban. Kassa 1899.
- Az elemi csapások különböző nemeinek megoszlása hazánk mezőgazdaságában.
Kassa 1899.
- A mezei munkáviszonyok hazánkban. Budapest 1898.
- A kettős termelésről. Kecskemét 1896.
- A telepítésről. Budapest 1899.
- A magyar buza minősége. Kecskemét 1897.

- A talajkimerülés, tekintettel a csökkenő termésekre és az ezeket befolyásoló termelési tényezőkre. Budapest 1897.
- Miskolczi A** —, kereskedelmi és iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól. 1886—1898. Miskolcz 1887—1899.
- Miskolczi kereskedelmi és iparkamara.** Jegyzőkönyv a — területén működő r.-társulati takarékpénztárak és bankoknak Miskolczon, 1899, évi április hó 23-án a pénzügyi reform ügyében tartott értekezletéről. Miskolcz 1899.
- Mocsáry Béla:** Állami borítal és húsfogyasztási adó. Budapest 1899.
- Mocsáry Lajos:** A régi magyar nemes. Budapest 1889.
- Közművelődési egyletek és a nemzetiségi kérdés. Budapest 1886.
- Moldován Gergely:** Alsó-Fehér vármegye román népe. Nagy-Enyed 1899.
- A magyar nemzeti állam nemzetiségi feladata. Nagy-Becskerek 1896.
- Magyarok, románok. A nemzetiségi ügy kritikája. Kolozsvár 1894.
- Moldoványi István:** Ipari törvénytár. Budapest 1898
- Molnár István:** A mezőgazdasági gyümölcsstermelés és értékesítés. 77 rajzzal. Budapest 1899.
- Kertészet, Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése 1896.) Budapest 1896.
- Nmltsgú gr. Bethlen András földmívelésügyi m. kir. minister úrhoz intézett jelentése, külföldi tanulmányútról. Budapest 1893.
- Állami számvitel, I—II kötet. Budapest 1897.
- Molnár Lajos:** Az adóreform és a közigazgatás. Budapest, 1895.
- Az erkölcsök, a közegészségügy és a prostitúció. Budapest 1898.
- A cselédügy és a cselédközvetítés rendezéséről. Budapest 1896.
- Molnár Viktor:** A genfi conventio. Budapest 1887.
- Monografiai, Gazdasági egyesületek** — Budapest 1896.
- Monostori Károly:** A lóhús. Budapest 1897.
- Moricz Károly:** Az elméletileg legtökéletesebb pénz. Nagy-Szeben 1892.
- Móricz Pál:** A dohányjövedék reformjáról. Budapest 1894.
- Morlin Emil:** A magyar kisdédóvás multja és jelene. Budapest 1896.
- Morlin Emil és Szuppán Vilmos:** A magyarországi népoktatásügy, kereskedelmi és ipari szakoktatás szervezete és közigazgatása. Budapest 1896.
- Morvay Győző:** A közepoktatás története Nagybányán. Nagybánya 1896.
- Mudrony Soma:** A munka szerepe a közgazdaságban. Budapest 1896.
- A vámkérdés megoldása. Budapest, 1896.
- Emlékbeszéd az iparegyesület 50 éves működéséről. Budapest 1892.
- Budapest jövője. Városrendezési tanulmány. Budapest 1893.
- Munkabérek, Mezőgazdasági** —, Magyarországon 1893—1896. években. Budapest 1894—98.
- Nagy:** Munkás-csarnok. Tollvonások a mai társadalom köréből. Pécs 1899.
- Nagy Elek:** Háromszékmegye ipara. Sepsí-Szt-György 1893.
- Nagy Ferencz:** A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény (1898: XXIII. t.-cz.) magyarázata. Budapest 1898.
- Törvényjavaslat a szövetkezetekről. Budapest 1894.
- A részletügyletek törvénykezési szabályozásáról. Budapest 1897.
- Nagy Gizella:** Társadalmunk betegségei. Budapest 1899.
- Nagy László:** Bankszabadság és mezőgazdaság. Budapest 1898.
- A vármegyéről. (A tisztviselők fizetésének emeléséről. A szocializmusról. A közúti adóról.) Nagy-Károly 1900.
- Nagy Miklós.** A tizennyolcz éves magyar államháztartás valóságos pénzügyi válságban. Budapest 1886.
- Nagy Sándor:** Gazdasági munkálatok törvénykönyve. Budapest 1898.
- K. Nagy Sándor:** A jobbágyság története Magyarországon. Nagy-Becskerek 1891.
- Nagyvárad, A** — kereskedelmi és iparkamarának jelentése a kerületét képező hatóságoknak viszonyairól 1892—94. években. Nagyvárad 1893—95.
- Nászay Mór:** Indítvány a végleges vízmű tárgyában. Budapest 1887.
- Natorp Tivadar báró és orosz Balvány Gyula:** A dohány és dohányjövedék Magyarországon. Budapest 1896.
- Navratil Ákos:** Állami beavatkozás és egyéb értekezések. Budapest 1893.
- Smith Ádám rendszere. Budapest 1898.
- A szociologia és módszere. Budapest 1897.
- Az értékről. Budapest 1898.
- Néhány szó világ bajaink orvoslásáról.**
- Neményi Ambrus:** Az állam és határai. Budapest 1889.

- Németh Imre:** Kereskedelmi muzeum Budapesten. Budapest 1888.
- Németh József:** Mezőrendőrség. Közgazd. monographia. (Magyarország földművelése 1896.) Budapest 1896.
- A sociologia és módszerre. Budapest 1897.
 - Az értékről. Budapest 1898.
 - Földművelési utmutató. Budapest 1899.
 - Baross Károly: Magyarország földbirtokosai. Budapest 1893.
- Németh Rudolf:** A fiducia-rius forgalmáról. Győr 1898.
- Nemzetgazdasági írók tára.** A m. kir. tud. akadémia támogatásával kiadja a m. kir. tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottsága.
- I. kötet. Hume Dávid közgazdasági tanulmányai. Angolból fordította Kőrösi József. Előszóval Kautz Gyulától. Budapest 1886.
 - II. » Quesnay és Turgot munkáiból. Francziából fordította és bevezetéssel ellátta Fenyvessy Adolf. Budapest 1887.
 - III. » Smith Ádám. Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság természetéről és okairól. Fordították Enyedi Lukács és Pólya Jakab. Bevezetéssel Kautz Gyula által. Budapest 1892.
 - IV. » Ricardo Dávid. A közgazdaság és adózás alapelvei. Fordította Láng Lajos. 2-dik kiadás. Budapest 1899.
 - V. » Sismondi János. A nemzetgazdaságtan újabb elmélete. Ford. Enyedi Lukács és Pólya Jakab. I—III. kötet, 2-dik kiad. Budapest 1899.
- Nemzetközi búza- és lisztforgalom 1880—1895. években.** Összeállította a földm. m. kir. ministerium mezőgazdasági statisztikai ügyosztálya. Budapest 1897.
- Nemzetközi gazdaságkongresszus gyorsírói jegyzetek alapján egybeállított jegyzőkönyve.** A Budapesten 1883. október 3., 4., 5., 6., 7-én megtartott — kiadja a végrehajtó bizottság. Budapest 1886.
- Népszámlálás.** A magyar korona országában az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei I—III. rész. Budapest 1893.
- Népszava-Naptár 1900. évre.** Neumayer Ede. Budapest 1899.
- Neumann Ármin:** Védjegyek oltalmáról szóló törvény magyarázata. Budapest 1892.
- Neumann Ármin, dr.:** Valutánk rendezéséről. Budapest 1891.
- A kereskedelmi törvény magyarázata. Budapest 1897.
 - A korlátolt felelősségre alakult társaságokról szóló 1892. évi német birodalmi törvényről. Budapest 1893. (Magy. jogászegyl. értek. . . .)
- Neumann Károly dr.:** A berni egyezmény és az új vasuti üzletszabályzat. Budapest 1893. (Magyar jogászegyleti értekezések. IX. kötet 84. füzet.)
- Neumann Sándor dr.:** A tőzsdei különbözeti ügyletek kereshetőségi joga. Budapest 1889.
- Névy László:** A pesti polgári kereskedelmi testület alsófokú szakiskolájának története s jelen állapota. Budapest 1896.
- Novák Endre dr.:** A közegészség mint közgazdasági tényező az államéletben. 2. kiadás. Ungvár 1893.
- Nyíry Elek:** Zsarnokság ellen. Mező-Tur 1897.
- Oláh György:** Munkásügyek. Gyulán 1898.
- Oláh Gyula dr.:** Magyarország közegészségügyi viszonyairól. Budapest, 1889.
- A községek feladatai a közegészségügyi szolgálat terén. Budapest 1891.
- Orbán Ferencz:** Cukoripar és répatermelés. Brassói keresk. akad. ért. 1890.
- Ordódy Lajos:** A szövetségbe lépett gazdasági egyesületek 1899. november 18-án Budapesten a Köztelken megtartandó VIII-ik nagygyűlésnek tárgyai. Budapest 1889.
- Ormos Ede:** A socialismusról különös tekintettel a hódmezővásárhelyi munkáskérdésre. Hódmezővásárhely 1896.
- Ortvay Tivadar:** Pozsony város története. Pozsony, 1898.
- Temes megye története. Temesvár 1896.
- Osztovics J. Gerő dr.:** A magyarországi egyházi javak. Budapest 1896.
- Osztrák-magyar bank.** Módosítási indítványok az osztrák-magyar bank alapszabályaihoz és azok indokolása 1—3. Bécs 1885—86.
- közgyűlésének rendes évi ülései 1886—99. Bécs 1886—99.
- Ottlik Iván:** Jelentése 1893. évben tett amerikai állategészségügyi tanulmány útjáról. Budapest 1893.
- Ozoray József:** Az egyházi vagy praedialis nemesek és birtokok. Esztergom 1887.

A részvénytársulati statisztika kritikája és reformja.

III. (befejező közlemény.)

IV. FÜGGELÉK.

1. Az árfolyam szerinti érték és a jövedelmezőség megállapítása.

Eddig, ha tőkéről beszéltünk, mindig csak a névértékű tőkét értettük. Azonban úgy általános nemzetgazdasági szempontból, valamint a részvényvállalatok sikerének megállapítása kedvéért, jogosult érdekű az a kérdés is, hogy a befizetett tőkék értéke a társulatok gazdasági tevékenysége következtében mennyiben változott. E felől a tőzsdei árjegyzések nyújtják a felvilágosítást. A tőzsdei ár figyelembe vétele elkerülhetetlen, mivel a jelen pillanatban befektetést kereső tőkére nézve csak a mai, nem pedig az alapításkor fennállott árak a döntők. Annak, ki vagyonát ma hazai takarékpénztári részvényekbe kívánja fektetni és ezeket 8000 forinton alul meg nem szeresheti, vajmi keveset használ az a körülmény, hogy ezen intézetnek félszázaddal ezelőtt történt alapítása alkalmával, ily részvényre csak 63 forintot kellett befizetni. Foglalkozzunk tehát azon eljárással, mely a részvények tőzsdei értékének és az ezen alapon számított rentabilitásnak helyes megállapítására vezethetne.

1. A tőzsdei érték. Szem előtt kell tartanunk azt a körülményt, hogy a tőzsdei érték megállapítása csak azon részvényeknél lehetséges, melyek a tőzsdén tényleg jegyeztek; még ezek után sem teljesen, mivel vannak részvények, a melyek az egész éven át forgalomba nem jöttek, melyekről tehát ár jegyezve nincsen. De hiányzik mindenestre a nemjegyzett részvények tömege, melyek közt pedig rendszerint a legkedvezőtlenebbül állékat is találjuk. Ily körülmények között tehát a tőzsdei érték teljes, ill. szabatos megállapítása a gyakorlatban nem lehetséges.

A tőzsdén jegyzett összes papirok értéke évenként a december 31-diki ár alapján számítandó ki. Ezt az értéket tőzsdei vagy árfolyam-értéknek (*E*) nevezzük. A mely papirokról e napon jegyzés elő nem fordult, azoknál utolsó jegyzett árak fogadandó el. Azonban, fictiv árak kikerülése érdekében, kívánatos, hogy ily pót-árjegyzések csak bizonyos időszakig (pld. két hónapig) fogadtassanak el. Ha az illető értékpapírról ezen idő alatt sem fordulna elő jegyzés, az olyannak tekintendő, mintha ára nem jegyeztetnék.

Nem hagyhatom ez alkalommal említés nélkül Oechelhäuser azon helytelen érték-megállapítását, hogy a százalékos kifejezett árakból átlagokat számít és ezen átlag-árral szorozza a vállalatok összes tőkéit.* Az ebben rejlő tévedés előttünk nem új: az osztalékszámításnál is talákoztunk ugyanazzal a hibás eljárással, hogy a százalékos adatokból arithmetikai átlagot véltek kiszámíthatni. Valamint ott ezen helytelen számításról a quantificált számításra kellett átmennünk, úgy áll ez az érték-kiszámításról is.

2. A tőzsdén nem jegyzett részvények értéke. Az eddigi megállapodások csakis azon értékpapírokra vonatkoznak, melyek a tőzsdén jegyezték. Minthogy azonban a tőzsde-jegyzés nem kötelező és a társulatok részéről minden pillanatban meg is szüntethető, mégis kívánatosnak látszik figyelmünket a tőzsdén nem jegyzett részvények érték-változásaira is kiterjeszteni. Különös fontosságú ez a körülmény vidéki részvénytársulatainkkal szemben, melyek a budapesti tőzsdén alig jegyeztetnek, de azért — mint akármely más árú — mégis kipuhatható árakon szoktak vétetni és adatni. A magyar vidéki 678 takarékpénztár közül pld. egyetlenegy sem jegyeztetnek a budapesti tőzsdén, s így, ha csakis a tőzsdelaphoz ragaszkodnánk, ezen mintegy 150 millió forintnyi tőkebefektetést képviselő részvények érték-változásairól mit sem mondhatnánk. Hivatalos árjegyzés híjjában, lehetetlen e hézagot másként, mint hozzávetőleges becsléssel pótolni. E tekintetben úgy szándékozom eljárni, hogy az öt évi részvényhozadék átlagát azon kamatláb mellett tőkésítem, melyet az illető csoportnak tőzsdeileg jegyzett részvényei az illető évben felmutatnak. Oly részvények, melyek öt évi átlagban hozadékot nem nyújtottak, érték-nélkülieknek fognak tekintetni.

*) L. idézett helyen, 38. lap.

Ezen utóbbi eljárás azonban oly társulatokra nem alkalmazható, melyek árjegyzése azért szűnt meg, mivel a vállalat maga akár csőd akár felszámolás következtében megszűnt. Ily esetekben igyekeznünk kellene a részvények hozzávetőleges árát kitudni. Ha semmiféle ár ki nem puhatolható, a részvény értéknélkülinek tekintendő.

5. A jövedelmezőség alatt a részvényenként kifizetett osztaléknak a tőzsdei árhoz való arányát értjük.

A jövedelmezőséget a tőzsdei ár százalékában fejezzük ki, de a csőd vagy felszámolás alatt levő társulatok mellőzésével, mivel ezek működő intézeteknek már nem tekinthetők. Kivánatos, hogy a jövedelmezőség az összes és nemcsak a tőzsdén jegyzett részvények után kiszámíttassék.

2. Az árhullámzások okozta nyereségek és veszteségek megállapítása.

Tagadhatlan, hogy a részvényekben való befektetésre a nagyobb jövedelmezőségen kívül még az a remény is indíthat, hogy sikeres működés esetére a részvény értéke emelkedni szokott. Ezen remény általánosságát legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy a pénzpiacz kedvező korszakaiban a még életbe sem lépett társulatok részvényei csakis felpénzen, azaz a névértéknél magasabb áron bocsátatnak ki és tényleg e magasabb áron szereztetnek is be. Kérdés mármost, vajon a részvénybefektetés jövedelmezőségének megállapításánál nem kellene-e számba venni azon vagyongyarapításokat is, melyek az árfolyam-emelkedésnek köszönhetők?

Igyekezni fogok alább kifejteni azon okokat, melyeknél fogva az efféle számbavételt helyesnek nem tarthatom.

Mindhogy azonban mindemellett mégis sokféle érdek fűződik a tőzsdei vagyongyarapodások és vagyonsökkenések kérdéséhez és mivel különösen a tőzsdei krízisek jelentő-

¹ A budapesti értékpapiroknak az utolsó negyedszázad alatt ily értelemben vett jövedelmezősége sajtó alatt levő munkámban szintén tárgyalatni fog. A pesti helyiértékek rentabilitása iránt v. ö. Földes értekezését (az 1868—1877-diki évtizedről), a Főv. Stat. Füzetek 1878. juniusi számában és saját, az 1886-dik évre vonatkozó közleményemet ugyanazon folyóirat 1886. szeptemberi számában. Földes számítása idejében a részvénytársulatoknak rentabilitása 10% vala; egy évtizeddel reá már csak 6%-ot állapíthattam meg, míg az 1898-ik évben — mint megjelenő munkámban ki lesz mutatva — a jövedelmezőség már csak 4.7-ot tesz. A két utolsó és az első számítás különböző alapon nyugszik ugyan, a mennyiben az elsőben csak az 1877-ben még létező társulatok, illetve azokból csak a kilencz legnevezetesebb van számba véve, holott a másik kettő az összes létezett, tehát az időközben megszűnt társulatokra is kiterjed. Annak megállapításánál azonban, mily kamatláb mellett tőkésítik az osztalékokat, a megbukott társulatok számonkívül hagyása mégis inkább indokolható, mint a tiszta nyereség megállapításánál, miután amaz esetben a vállalat életképessége mintegy hallgatagon lappang a föltevés alatt.

ségét leginkább az általuk előidézett értékpusztítások feltüntetése által lehet szemlélhetővé tenni, mégis érdemes azon módozatokkal foglalkozni, melyek azon mozgalomnak lehető teljes statisztikáját nyújthatnák.

1. Közel fekszik az egyes évek össznyereségét úgy megállapítani, hogy a folyó év tőzsdei értékéből (E_2) a múlt évi tőzsdei értéket (E_1) levonjuk, illetve, hogy e két értéket egymással szembe állítjuk ($\frac{E_1}{E_2}$). Ez a számítás azonban tökéletesen téves, nagyon is hibás eredményre vezetne. Akárhányszor megtörténik, hogy a későbbi év tőzsdei értéke nagy emelkedést mutat, de a mellett a tőzsdei árakon nem nyertek, hanem ellenkezőleg vesztek. Ha ugyanis a folyó évi érték a múlt évit például egy millió forinttal felülmulja, e különbséget az árak emelkedésén kívül egyszerűen az a körülmény is okozhatta, hogy a folyó évben egy millió értékű új részvény keletkezett, akár új alapítás akár a régi társulatok tőkeemelésének következtében. Sőt lehetséges, hogy a tőkés, oly érték-emelkedés ellenére veszteséget szenvedett, elégséges lévén erre, hogy az árveszteség ennél nagyobb tőkeemeléssel találkozott legyen.

Valamely év árfolyamkülönbségét (az ugynevezett tőzsdei vagyagio-nyereséget, vagy veszteséget) tehát csak úgy állapíthatjuk meg, ha ugyanazon részvényeknek az év elején és végén jegyzett tőzsdei értékét egymással szembeállítjuk.

Miután mindkét értéknek ugyanazon részvényekre kell vonatkoznia, önként folyik, hogy mindazon részvényeket, melyek időközben hozzáléptek, a későbbi év tőzsdei értékéből (E_2) kell levonnunk, míg mindazokat, melyek évközben elmaradtak, az előbbi év értékéből (E_1). E mellett közönbös, hogy mi okozta a szaporulatot (tőkeemelés, újból keletkezett társulatok), vagy a fogyást (tőkeleszállítás, csőd, a tőzsdei jegyzés megszűnése stb.).

2. A felpénz. A részvényes árfolyamnyereségének megállapítását nagy mértékben megnehezíti a felpénz létezése, tudniillik az a kérdés, vajon az árnyereség a névértékből avagy azon magasabb árból számíttassék, melyen alúl a részvények az aláíráskor megszerezhetők nem voltak.

Ha valamely egy millió frttal rendelkező társulat részvényét 110⁰/₀-al jegyzik, ez úgy tűnik fel, mintha részvényesek 10⁰/₀ ot, azaz 100.000 frtot nyertek volna. Midőn pld. a Ganz-féle 400 frtos részvényt 1600 frttal, tehát 400⁰/₀-kal (300⁰/₀-os agióval) látjuk jegyezve, hajlandók lehetnénk ebből azt következtetni, hogy a részvényesek árfolyamban

300⁰/o-ot = 1200 frtot nyertek. Ha azonban megtudjuk, hogy ezen vállalatnak újabb részvényei 2000 frttal bocsátattak ki, úgy az új részvényesek tényleg 400 frtot vesztek, míg az 1600 frtnyi felpénzzel nem a részvényesek, hanem a társulat tartaléktőkéje gazdagodott. Ugyanez történik új alapításoknál, csak hogy ez esetre az agiónyereségen nem a vállalat tartaléktőkéje, hanem az alapítók gazdagodnak. Bizonyos, hogy a helyesebb számítás az volna, hogy az agiónyereség tulajdonképpen csakis azon árfolyamtól számíttatnék, a melyen a részvényesek a részvényeket a kibocsátás alkalmával megszerezhették, tehát a felpénzzel megtoldott névértékből. Ezen hivatalosan nem jegyzett kibocsátási, ill. aláírási árak kipuhatólása azonban alig lehetséges. A kibocsátási ár t. i. csak egyike azon módoknak, melyek a részvények piacra hozatalánál lehetségesek. Az alapítók a helyett, hogy a részvényeket felpénz mellett aláírásra bocsátják, azokat ugyanazon az áron a tőzsdén be is »vezethetik.« Ez esetre aztán felpénz helyett magasabb tőzsdei jegyzéssel állunk szemben, ezt pedig szükségkép árfolyamnyereségnek kellene tekintenünk.

Nyilvános adósságczimleteknél gyakrabban megesik, hogy azokat a névértéken alúl bocsátják ki. Ez részvényeknél is lehetséges. Ily esetben a nyereségnek a névértékből való kiszámítása ugyan ismét téves: ha valamely részvény például 95⁰/o-on bocsátatott ki, úgy 99⁰/o-os jegyzésnél a részvényes nem 1⁰/o-ot veszít, hanem négyet nyer. Ámde az említett nehézségeknél fogva itt is csak úgy járhatnánk el, mint a felpénz esetében. A multa nézve tehát gyakorlatilag mégis csak arra kellene szoritkoznunk, hogy minden névértéken felüli jegyzés már agiónyereségnek tekintessék, mi mellett az alapítók a részvényesekkel együtt egy fogalom alá foglalhatnák. A jövőre nézve azonban érdemes volna avval foglalkozni, nem lehetne-e a részvénytársulatok statisztikájára szolgáló kérdőívekben a kibocsátási árt is megállapítani.

3. Az értékváltozások számbavevése. Befejezésül vissza kell térnünk arra az eredeti kérdésre, vajon a részvényes befektetési jövedelmének megállapításánál tekintettel legyünk-e az árfolyam emelkedéséből eredő tőzsdei nyereségekre is?

A beszámítás mellett érvelők jórészére alighanem az a megfontolás is befolyással van, hogy ezen körülmény elhanyagolása a részvénytársulatok eredményeiről alkotandó

képet indokolatlanul sötétíti. Azonban világos, hogy az esetre, ha az áremelkedések okozta nyereségeket számba vesszük, nem hagyhatjuk ki az árhanyatlások okozta veszteségeket sem és így legalább kétséges, vajon a végeredmény kedvezőbb lesz-e?

Ennél nyomósabb azonban az a mindkét esetre álló elvi ellenvetés, hogy ott, hol valamely befektetés kamatozását akarjuk megállapítani, nem szabad a számításba más üzletformából eredő jövedelmeket vegyíteni. A tőke egy része a befektetés szerényebb, de biztosabb, a másik része a spekulációnak az árfolyamnyereség felé vezető kápráztatóbb, de veszélyesebb utját követi. Mi sem akadályozza, hogy a befektetés különböző alakjainak hozadéka mellett a spekulatio hozadéka is tanulmányoztassék. Azonban nem szabad egyrészt befektetési, másrészt üzérkedési szándékból folytatott ügyleteket egymással összevegyíteni. Bár a gyakorlatban egy és ugyanazon egyénben úgy a jövedelemre, mint az agiónyereségre való számítás együttesen érvényesülhet, elméletileg mégis külön kell választanunk a különböző természetű szándékból eredő műveleteket. A ki részvények vételénél kizárólag vagy túlnyomólag a hozadék után indul, az befektető és, a ki a lehető áremelkedés után, az üzérkedő.

Figyelembe veendő volna továbbá, hogy a befektető tőkés a magasabb árfolyam okozta nyereséget csak akkor élvezi, mikor befektetését megszünteti, midőn tehát reánk nézve létezni megszűnt; mert a mit mi keresünk, az csakis a befektetés okozta jövedelem. Az agiónyereség beszámítását az összes befektetett tőke szempontjából továbbá azért is indokolatlannak lehetne tartani, mivel közömbös, vajon a tőkések tömege *A* és *B* vagy *C* és *D*-részvényesekből áll, az új részvényes éppen annyival kénytelen többet kiadni, mint a mennyit a kilépő az agióban bevesz.

Ezen elvi felfogásokat támogatja az a gyakorlati szempont, hogy az árfolyam-emelkedés által okozott külön nyereségeknek (»Extragewinne«) a hozadékhoz való helyes hozászámitása technikai nehézségekbe is ütközik.

Nagy hibát követnénk el ugyanis, ha azon nagyon közel fekvő eljárást akarnók követni, hogy a befektetési hozadékból (melyet röviden kamat-jövedelemnek nevezhetnénk) ezen külön veszteségeket (melyeket röviden ágio-veszteségnek szoktak nevezni) egyszerűen levonjuk.

Ha valamely részvény 200⁰/o-kal jegyeztetik, úgy az ágio-nyereség 100⁰/o és így az esetleges ágio-veszteség sem tehet ennél többet. Ha mármost ily részvény egészen értéktelenné válik, az üzér, a ki azt 200⁰/o-on szerezte meg, joggal 200⁰/o-ot állít be az üzérkedési üzlet veszteség-rovatába. Nem úgy azonban, ha az ágio-veszteséget valami-képen be akarjuk illeszteni a részvénytulajdonos hozadék-számításához. A hozadék számításnál ugyanis a 100 forintnyi befektetésből apránként kárba vesztett összegeket az illető év számlájára máris rá vezettük volt. Mi tehát, hacsak ezt a veszteséget kétszer nem akarjuk beszámítani, ágio-veszteség gyanánt már csak a névértéken felüli többletet vehetnők tekintetbe.

Midőn tehát az ágio-nyereségek elvben is különböznek a befektetési (»kamat«-) jövedelemtől; midőn azoknak megállapítása, egyrészt — a cotirozás nem kötelező voltánál fogva — teljesen nem történhetik, másrészt pedig — a fel-pénz miatt — helyesen sem végezhető; midőn mindezekon felül az ágio-veszteségeknek a hozadékból való levonása a kétszeres beszámítás veszélyével is jár: legczélszerűbbnek látszik ezen két egészen idegen természetű dolgot össze nem vegyíteni, az ágio-nyereséget és veszteségeket a hozadék-számítással kapcsolatba nem hozni.

Összefoglalás.

Az előadottak után a következő tételekben foglalhatom össze javaslataimat:

I. Általánosságban.

1. A részvénytársulatok üzleti eredményével foglalkozó statisztika célja egyrészt a társulatok, másrészt a részvényes tiszta jövedelmét megállapítani. Ez a két számítás egymással össze nem vegyíthető.

2. Minden év üzleteredménye önállóan és az összes létezett részvénytársulatok után állapítandó meg.

II. A társulat tiszta nyeresége.

3. Az összes társulatok tiszta nyeresége (az »általános tiszta nyereség«) nem egyenlő az egyes társulatok tiszta nyereségének összegével, hanem kell, hogy ezen összegből a tiszta veszteségek levonassanak.

4. Helytelen továbbá azon nyereségeket és tiszta veszteségeket számba venni, melyek előző évek üzletéből erednek, hanem okvetlen szükséges, hogy mindkét tételből az előbbi évek áthozatalai kihasíttassanak.

5. Tizenkét hónapnál hosszabb vagy rövidebb időre szóló nyereségek a tiszta nyereség százalékos számításánál az év hosszára (»pro rata anni«) átszámított értékkel állítandók be.

6. Az általános tiszta nyereség az összes (tehát nemcsak a nyereséggel dolgozó) társulatok tőkéjéhez viszonyítandó és annak százalékában fejezendő ki.

7. Tőkének csak a befizetett részvénytőke (az elsőbbségi részvényekkel együtt) tekintendő. Elsőbbségi kötvények és élvezeti jegyek értéke a részvénytőkéhez nem számítható. A jövedelemre nem jogosított tőke (pld. új kibocsátású részvényeknél) a százalékszámításnál számon kívül marad.

III. A részvényes osztalékjövödelme.

8. A részvényes tiszta jövedelmének kimutatására az osztalékjövödelem ill. az átlagos osztalék kiszámítása nem alkalmas, mivel ez a befektetett tőkének csakis bevételi tételét, sőt az összbevételeknek is csak egyik tételét teszi.

9. Az átlagos osztalék-számítás mindazonáltal tűrhető. Azonban téves a százalékos osztalék arithmetikai átlagának kiszámítása; ennek helyébe a quantificált átlag állítandó, mely u. i. az összes osztalék öntéseket viszonyítja tőkékhez. Téves továbbá az osztalék öntést csak a nyereséggel működött tőkékhez viszonyítani; e helyett az összes osztalékra jogosított (nyerő és veszítő) tőkék veendőik számba. (Az évi nyereségben egyelőre nem részesülő új részvények tőkéje, valamint az élvezeti jegyek névértéke osztalékra jogosult tőkének nem tekinthető.) Végül az egy évnél rövidebb, illetőleg hosszabb időre szóló osztaléköntések tényleges összegükkel ugyan kimutatandók, de a százalékos osztalék kiszámításánál az év hosszára átszámítva állítandók be.

IV. A részvényes tiszta jövedelme.

10. A részvényhozadéknak, azaz a részvényes tiszta jövedelmének megállapításánál téves csak a bevételeket (jövödelmeket), még hibásabb tehát csak az osztalékot, tehát a bevételeknek csakis egyik tételét számba venni; szintúgy téves a tiszta jövedelmet csak a nyereséggel működő vagy csak az osztalékot fizető társulatok tőkéjéhez viszonyítani.

Helyes csak az az eljárás, midőn egyrészt a befektetési szándékból eredő minden, akármilyen néven nevezendő vagyongyarapítást (jövedelmet), másrészt pedig minden ilyen, bármely néven nevezendő vagyoncsontítást (veszteséget) számba veszünk, az utóbbiakat az előbbiekből levonjuk, a maradékot pedig az összes (nyerő és veszítő) tőkék jogosított részéhez arányosítjuk. A hozadék a tőke százalékában fejezendő ki.

11. A veszteségek közé felveendő:

a) a mérleg szerinti veszteségek az illető üzletévből eredő összegekkel;

b) a felszámolás alá vagy csődbe került társulatok tőkéjének azon része, mely az egyes üzleti években veszteség gyanánt el nem számoltatott és pedig egy a tapasztalat alapján időszakonként megállapítandó kulcs szerint.

A bevételek közé felveendő:

a) az egész osztaléköntés;

b) a mérleg szerinti veszteségekből a részvénytársaság későbbi nyeresége által törlesztett összeg;

c) a tartaléktőkéből folyó jövedelmek vagy javadalmak (pl. veszteségek pótlása, tőkebefizetések stb.);

d) az élvezeti jegyekből származó minden jövedelem;

e) minden egyéb bármilyen néven nevezendő, oly javadalmasítások (pl. új részvényeknek kedvezményes áron vagy ingyen való átengedése, idegen vállalatokban való kedvezményes vagy ingyen részesülés, a törlesztett részvények beváltásánál esetleg előforduló felpénz stb.), melyek a befektetésből erednek; szintúgy a társulatok megszűnése alkalmával szétosztott tartaléktőkék és egyéb többértékek stb.

V. Az árfolyamérték és a jövedelmezőség megállapítása.

12. Az árfolyam-érték minden évben és pedig első sorban a tőzsdeileg jegyzett részvények után állapítandó meg. Ezen tőzsdei értékek megállapításánál a következő szabályok tartandók szem előtt:

a) a jegyzett papirok értéke december 31-én, vagy — ha e napon jegyzés elő nem fordult, — a decemberben és novemberben jegyzett utolsó árfolyam szerint állapítandó meg. Ha valamely papirban ezen két hónap alatt kötés nem jegyeztetett, az nemjegyzett papirnak tekintendő;

b) minden értékpapír árfolyam szerinti értéke külön megállapítandó; különböző papírok (százalékos) árjegyzéseiből számított átlagos ár alkalmazása meg nem engedhető.

13. Kivánatos, hogy a működő társulatok árfolyam-értékét azon (működő) vállalatok után is megállapítsák, melyek a tőzsdén nem jegyeztetnek. Ezen részvények forgalmi értéke úgy állapítható meg, hogy az utolsó öt év tiszta hozadéka azon kulcs szerint tőkésítettik, mely a rentabilitási számítás szerint az illető vállalat csoport részvényeiről az illető évben kiszámított. Azon részvények, melyek öt évi átlagban hozadékot nem nyújtottak, értékteleneknek tekintendők. A fentebbi kulcs-számítás azonban nem alkalmazható azon részvényekre, melyeknek ára a vállalatnak (akár felszámolás, akár csőd által való) megszűnése következtében nem jegyeztetik. Ez esetben a tényleges adás-vevéseknél előforduló ár volna kiíthatolandó. Ha ez nem lehetséges, úgy az efféle részvény értéktelennek tekintendő.

14. A jövedelmezőség minden év utolsó napjáról kiszámítandó és pedig azon százalékos arányban, melyet az egy részvény után fizetett osztalék annak árfolyamából képvisel.

VI. Árfolyam-nyereségek és veszteségek.

15. Az árfolyamváltozásból eredő nyereségek vagy veszteségek, minthogy ezek nem befektetési szándékból erednek, ezenfelül sem teljesen, sem helyesen meg nem állapíthatók, a részvénybefektetés jövedelméhez hozzá nem számíthatók.

Az első közleményben javítandó:

a 178. lap második bekezdése végén: ez esetekben helyett: ez esetekben;

a 182 lap utolsó és a 183. lap első soraiban »bal oldalán« és »jobb oldalán« kifejezések el vannak cserélve.

Körösy József.

A zónatarifa reformja és a vasuti személyforgalom fejlesztése.

Ismeretes, hogy a zónatarifa életbeléptetésénél a m. kir. államvasutak előbbi személyforgalma tekintetében szerzett kettős tapasztalat és ezekből kifolyólag a vasuti személyforgalomnak különösen két szempontból való fejlesztése, jobban mondva, a személyforgalom két csoportjának jelentékeny előmozdítása lebegett a zónatarifa megalkotójának szemei előtt.

Az egyik tapasztalat az volt, hogy a közönség a m. kir. államvasutak vonatait a szomszédos forgalomban alig vette igénybe. Például 1887-ben, a mely évnek forgalmi adatai a zónatarifa eszméjének megfogalmazásakor már rendelkezésre állottak, 12 kilométerig mindössze csak 255.000 egyén utazott, az összes utasoknak 5⁰/₀-a, s ennek következtében az ily rövid utazásokból eredő bevételekre is az összes személyforgalmi bevételeknek nem több, mint 0.66⁰/₀-a esett.

A másik tapasztalás szerint viszont a legnagyobb távolságban is rendkívül kevés volt az utas. A mint az adatok mutatták, a 200 kilométernél hosszabb utat tevő utasok száma — jóllehet a nagy távolságban való utazásoknál tudvalevőleg főképen Budapestnek van nálunk döntő szerepe s épen a Budapesttel való viszonylatban a legtöbb jelentékeny állomás 200 kilométernél távolabb fekszik — csak 300.000 volt, az összes utasoknak nem egész 6⁰/₀-a, 300 kilométernél is hosszabb útra meg épen csak 63.000 utas, az összes utasok 1.24⁰/₀-a vállalkozott, s így a személyforgalmi bevételekhez is a 200 kilométernél hosszabb utat tevő utasok nem több, mint 23, a 300 kilométernél is hosszabb utat tevők csak 7⁰/₀-kal járultak, vonataink pedig a csekély forgalom következtében hosszú utakon üresen futottak. A kocsik ülőhelyeinek kihasználása az államvasutaknál a legszerényebb várakozásnak sem felelt meg.

A midőn tehát Baross Gábor néhány évi kísérletezés után, a melynek során az államvasutak személyforgalmát többféle részleges kedvezményekkel, mint a különböző jegyfüzetek, menettérti jegyek, fürdőjegyek, bizonyos foglalkozási osztályok részére rendszeresített kedvezmények, továbbá olcsó külön-vonatok által előmozdítani igyekezett, azonban minden számbavehető eredmény nélkül, sőt inkább e kísérletek mellett is az államvasutak személyforgalma inkább hanyatlott, mint emelkedett, végre személy-díj-szabásunk gyökeres újjászervezésének útjára lépett, főleg a helyi forgalmat és a nagy távolsági forgalmat akarta eddig még példátlanul álló díjmérséklések által fejleszteni.

Nemcsak azért, mivel ezen forgalmi viszonylatokban a tényleges forgalom csekélységénél fogva a nagyfokú díjleszállításnak előreláthatólag a legeredményesebbnek kellett lennie s nemcsak azért, mivel e forgalmi viszonylatokban az eddig elért bevételeknek mérsékelt voltánál fogva még abban az esetben is, ha az utasok száma nem emelkedett volna, a díjleszállítás nagyobb pénzügyi kockázattal nem járt, hanem azért is, mivel közgazdasági és kulturális szempontból épen a helyi forgalom és a nagy távolsági forgalom megkönnyítése látszott előtte leginkább szükségesnek és indokoltnak.

A szomszédos forgalomban nyilvánvaló volt, hogy az addig fennállott magas díjtételek mellett a vasut a gyalog- és szekérv versenyen nem tudott megküzdeni, pedig a gyalog- és kocsimeneteknek a vasuti személyszállítással való felváltása a piacra menő s ügyes-bajos dolgait a városban elintéző szegény emberre nézve a munkaidőnek s az emberi és állati munkaerőnek megkiméltése által kétség kívül jelentékeny közgazdasági haszonnal jár.

Nem kisebb a közgazdasági haszon — nem is szólva a kulturális és nemzeti érdekekről — az utazásoknak a nagy távolsági viszonylatokban való rendkívüli megkönnyítéséből, a mely lehetővé teszi, hogy — a mint Baross találóan mondotta — »az országnak kevésbé vagyonos polgársága részére a távolságból keletkező hátrányok elenyészsenek, a kereskedelmi és egyéni szabad mozgás megkönnyítésével e hazának fiai részére a sűrűbb kölcsönös érintkezés előmozdittassék s a legolcsóbb szállítást igénylő áru, az emberi munkaerő, mely ha azonnal fel nem használtatik, pótolhatatlanul kárba vész, a haza legtávolabb vidékeit kereshesse fel«.

A helyi és a nagy távolsági forgalomban előre látható volt, hogy a díjtételeknek rendkívüli mérséklése a vasuti forgalomban addig egyáltalában részt nem vett elemeket von be a vasuti forgalomba s a díjszabás reformja addig példátlan egészen új forgalmat teremt.

A középtávolsági forgalomban a díjtételeknek bármily nagyfokú leszállítása is a közgazdasági és kulturális érdekek szempontjából nem lehet oly fontos, mint a helyi vagy a nagy távolsági forgalomban. Nem pedig azért, mivel a középtávolsági forgalomban a díjtétel épen a távolság közepes voltánál fogva még aránylag magas díjszabás mellett sem lehet oly terhes, hogy az igazán szükséges utazásnak akadályául szolgáljon. Mivel pedig az emberek, az aránylag kisebb számmal előforduló szórakozási és tanulmányi utakat leszámítva, rendszerint csak akkor utaznak, a mikor az utazásra szükségük van, ebből következik egyszersmind, hogy a középtávolsági forgalomban még jelentékenyebb mértékű díjleszállítás is a személyforgalomnak aránylag csak csekély emelkedését vonja maga után s minél nagyobb a díjleszállítás, annál nagyobb lesz a különbség a díjleszállítás nagysága és a forgalom emelkedése között, természetesen ez utóbbinak hátrányára, s így annál nagyobb annak valószínűsége is, hogy a díjleszállítás a vasut pénzügyi érdekei szempontjából hátrányos következzel fog járni. E szempont az államvasutak tarifapolitikájában csak másodrendű lehet ugyan, de mégis csupán abban az esetben hagyható figyelmen kívül, ha a díjszabási intézkedés által valamely közgazdasági vagy kulturális érdek érdemleges előmozdítása remélhető.

Az itt röviden vázolt tapasztalatok és a jelzett szempontok

voltak Barossra nézve irányadók, a midőn a zónatarifa életbeléptetésénél a közeli és a nagy távolsági forgalomban, tehát egyfelől a 25 kilométerig terjedő, másrészt a 225 kilométeren felüli utazások részére 50—86 százaléknyi díjmérséklést állapított meg, minek következtében ezen viszonylatokban az új díjtétel a korábbi díjtételnek felére sőt egyes esetekben annak $\frac{1}{7}$ -ére szállott le, a középtávolsági, 25—225 kilométerig terjedő utazások részére ellenben 40°/o-nyi díjleszállítással megelégedett.

Hogy Baross kiindulása helyes volt s zónarendszere teljesen bevált, azt Baross személyes ellenségein kívül az egész ország már az első esztendőben úgyszólván egyhangúlag és az új rendszer úttörő megalkotója iránt a leglelkesebb hálanyilvánítások között ismerte el. A közgazdasági és kulturális, valamint pénzügyi szempontból egyaránt kedvező eredményt fényesen mutatják a statisztikai adatok is, a melyeknek tanúsága szerint a magyar kir. államvasutak összes személyforgalma 1888-czal szemben 1890-ben, a mely év — miután a zónadíjzabás 1889. augusztus 1-én lépett életbe — a zóna első teljes esztendeje volt, az időközben államosított magánvasutak, úgymint a budapest-pécsi, a magyar-nyugati és a magyar-északkeleti vasutnak személyforgalmát 1888-ban is számításba véve, 6,179.000-ról 17,895.000-re, vagyis 11,716.000-rel, az 1888. évi összes személyforgalomnak 190°/o-ával emelkedett, a mely emelkedésből 10,401.000 a helyi forgalomra, vagyis a szomszédos forgalomra és a távolsági forgalom első zónájára, 908.000 a középtávolsági forgalomra, a II—XIII. zónákra, 407.000 pedig a nagy távolsági forgalomra, a XIV. zónára esett s az emelkedés 1888-czal szemben százalékokban kifejezve a helyi forgalomban 501⁵, a középtávolsági forgalomban 22⁶ és a nagy távolsági forgalomban 248⁶/o-ra rugott. A személyforgalomból eredő bevételek is 9,705.000 forintról 12,481.000 forinttal, vagyis 2,776.000 forinttal, az 1888. évi bevételeknek 28⁶/o-ával, pályahossz kilométerenkint számítva pedig 1768 frtról 2147 forintra emelkedtek.

A zónatarifával kitűzött cél, vagyis a személyforgalomnak nagy arányú fejlesztése tényleg eléretett s a személyforgalom csakugyan főképen azon forgalmi viszonylatokban emelkedett erősen, a mely forgalmi viszonylatokban a díjtételek leszállításának a forgalom alakítására gyakorolt nagyobb hatása már előre is feltételezhető volt, t. i. a helyi és a nagy távolsági forgalomban, fényes bizonyosságául annak, hogy Baross zónarendszere, egyrészt a helyi és a nagy távolsági forgalomban rendkívül alacsony, másrészt a középtávolsági forgalomban mérsékelten leszállított díjtételekre alapítva, úgy közgazdasági és kulturális tekintetből, valamint az államvasutak pénzügyi érdekeinek szempontjából is helyes elveken épült fel.

Ezzel távolról sem akarom azt mondani, hogy a zóna oly tökéletes intézmény, mely már tovább tökéletesíthető vagy javítható egyáltalában nem volna. Ezt annál kevésbé állíthatnám, mert maga annak halhatatlan emlékü megalkotója sem tekintette azt végleges alkotásnak s már az 1890. évi költségvetés indokolásában, tehát közvetlenül a zónadíjzabás behozatala után néhány hónap múlva, azon reményiségének adván kifejezést, hogy »az új személydíjzabás pénzügyi tekintetben is, ha talán nem is azonnal, de igen rövid időköz után kedvező hatással lesz a magyar államvasutak jövedelmezőségére is«, egyúttal hozzátette, hogy ez »meg fogja adni a további lehető-

séget arra nézve, hogy a személyszállítás reformja a hazai közjólét érdekében a jelzett (vagyis a megkezdett) irányban még tovább is fejleszthető legyen».

A zóna életbeléptetése óta immár közel 11 év telt el. Ez egy évtizednél hosszabb idő alatt szerzett tapasztalatok mindenesetre elégségesek arra, hogy a zóna továbbfejlesztéséhez a szükséges támpontokat nyujtsák, az elért pénzügyi eredmények pedig megadják a lehetőségét annak, hogy a személyszállítás reformja, a mint azt Baross Gábor előre jelezte, tényleg a hazai közjólét érdekében fejlesztessek tovább. A közjólét alatt azonban az első sorban irányadókul tekintendő közgazdasági és kulturális érdekek mellett természetesen az államvasutak jövedelmezőségének érintetlenül maradását is értem, mert kivált jelenlegi viszonyaink között, a midőn mind több és több halaszthatatlan állami szükséglet követel kielégítést, a tulajdonképeni állami jövedelmeknek további jelentékeny fokozódására pedig alig van kilátásunk, egyenesen a közjólét követelményeibe ütköznek, ha az államvasutak jövedelmezőségét a dijszabás reformja által, még ha közgazdasági vagy kulturális érdekek előmozdítását czélozva is, kockára tennők.

A nagy közönség természetesen inkább ez utóbbi érdekekre gondol s azoknak veszélyeztetésétől tart, valahányszor a zónadijszabás reformja szóba kerül. Ilyen aggodalomra kétségkívül némi alapot is látszik szolgáltatni az a körülmény, hogy a zónatarifának eddigi fennállása alatt egy ízben már végrehajtott részleges módosítása, a mely 1896. évi márczius hó 1-én adatott ki, épen nem történt a zónatarifa megalkotója által szem előtt tartott elvek szellemében. Ennek a reformnak eredménye az volt, hogy a m. kir. államvasutak személyforgalma, mely az 1891-ben államosított osztrák-magyar államvasut vonalainak forgalma által is gyarapodva, az 1895. évben 34,318.000-re emelkedett, még 1898-ban is, tehát három évvel később, ellenére annak, hogy az államvasutak vonalainak hossza időközben újabb másfélszáz kilométerrel növekedett, 1,172.000-el alacsonyabb volt az 1895. évi forgalomnál.

A zónatarifának az 1896. év elején végrehajtott reformja a távolsági forgalomban abból állott, hogy a személy- és vegyes vonatoknál az I. osztályban az I—XII. zónák díjtételei 20°/o-al emeltettek, a XIII. zónában az emelés 15°·7, a XIV.-ben pedig 12°·4°/o-ra rugott. A személy- és vegyes vonatok II. osztályában csak a XIII. és XIV. zónák díjtételei emeltettek, azonban inkább csak kikerekítés végett, mindössze 1°·89, illetőleg 3°·45°/o-al, a III. osztály díjtételei pedig teljesen érintetlenül maradtak. A gyorsvonatoknál a díjtételek az I. kocsiosztályban a távolsági forgalom valamennyi zónájában kivétel nélkül 25°/o-al növeltettek, a II. osztályban az emelés ép úgy, mint a személy- és vegyes vonatoknál, a XIII. és XIV. zónára szorított és pedig a XIII. zónában 7°·7, s a XIV.-ben 14°·3°/o-ra rugott. A gyorsvonatoknál egyszersmind a III. osztály XIII. és XIV. zónájának díjtételei is kikerekítettettek, amannál 2°·4, utóbbinál pedig 4°·0°/o-nyi emeléssel.

Mindezen emelések sem közgazdasági, sem pénzügyi szempontból valami nagyobb jelentőséggel nem birhattak. Az tény ugyan, hogy az I. osztályú utasok száma 1895. óta az 1896. év kivételével, mely mint kiállításai és ezért kivételes forgalmú esztendő a személy-

forgalomra vonatkozó minden összehasonlításnál figyelmen kívül hagyandó, a távolsági forgalom legtöbb zónájában megcsökkent, valószínű azonban, hogy e csökkenés arányában, már a mennyiben t. i. a csökkenés a díjtételek emelése által okoztatott, a II. osztályú utasok száma megfelelően emelkedett, minthogy alig tehető fel, hogy csupán az I. osztály díjtételeinek emelése következtében csak egyetlen egy valóban szükséges utazás is elmaradjon. Az I. osztályú utasok számának csökkenése, illetőleg e szám további fokozódásának a magasabb díjtételek által egyelőre megakasztása tehát közgazdasági vagy kulturális szempontból egyáltalában semmi hátránnyal nem járhat, a vasuti üzlet szempontjából pedig még inkább előnyösnek tekinthető, minthogy elejét veszi a drágább I. osztályú kocsik tulságos igénybevételének s mellőzhetővé teszi újabb I. osztályú kocsiknak beszerzését.

Egészen más természetű volt és a forgalom alakulása tekintetében más eredményre is vezetett a szomszédos forgalom rendszerének és díjtételeinek módosítása. Magát a rendszerváltozást, a mennyiben t. i. ez által a díjtételek a szomszédos forgalomban is az állomások sorszámának alapul vétele helyett kilométrikus zónákra, vagyis a távolságra alapítottak, feltétlenül helyeselni lehet. A szomszédos forgalom díjtételeinek az a rendszere ugyanis, a mely 1889. augusztus 1-étől 1896. márczius 1-éig fennállott s a melyben a díjtétel a szerint alakult, hogy a rendeltetési állomás a kiindulási állomástól számítva első vagy második szomszédos állomás volt-e, annak következtében, hogy idővel a népesség sűrűsödésével és a forgalom igényeinek növekedésével egyes állomások közé újabb állomások illesztettek be, teljesen bizonytalanná válik s a forgalom fejlődésével önkénytelenül is a díjtételek emelésére vezet. A díjtételeknek a szomszédos forgalomban ily alapon való tömeges emelésére különösen 1894. elején látunk példát, a midőn a szomszédos forgalomban a legtöbb megállóhely állomásnak minősítettven, megszűnt az a kedvezmény, hogy a megállóhelytől a legközelebbi állomásig vagy viszont az utolsó állomástól a megállóhelyig külön menetdíj nem fizettetett. Bizonyos különösen méltánylást érdemlő forgalmi viszonylatokban azonban ezuttal is, valamint újabb állomások közbeékelése esetén más alkalommal is a »szomszédos rendszer« alapelvével ellentétben a korábbi alacsonyabb díjtételek hagyattak érvényben.

A rendszerváltozás tehát, melynél fogva a szomszédos zónák kilométrikus zónákká alakítottak át, kétségkívül helyes volt. Nem volt azonban helyes e rendszerváltozást akként végrehajtani, hogy az a legtöbb állomás szomszédos forgalmában díjfelemeléssel és pedig igen jelentékeny, sok esetben 50, sőt épen nem csekély számú állomásnál még annál is nagyobb százalékra rugó díjfelemeléssel volt egybekötve,

A szomszédos forgalom első és második zónájának díjtételei változatlanul maradtak ugyan, de annak következtében, hogy az első zónába csak a 10 kilométerig, a második zónába pedig a 10—15 kilométerig terjedő utazások soroztattak, a 15—20 kilométeres utak részére pedig egy harmadik — a másodiknál 33³/₁₀-kal drágább — zóna állítottatott be, számos állomás, mely előbb a szomszédos forgalom első zónájának díjtétele alá esett, az új zónarendszer második, vagy esetleg harmadik, számos oly állomás pedig, mely előbb a

szomszédos forgalom második zónájába tartozott, az új beosztás szerint a szomszédos forgalom harmadik zónájába, vagy a mi szintén gyakran előfordult, a szomszédos forgalomból a távolsági forgalom I. zónájába tolatott át.

Hogy a drágább zónákba való áthelyeztetés az állomásoknak és a szomszédos forgalomnak mily jelentékeny részére terjedt ki, arról némi fogalmat szerezhethünk, ha az 1895. és 1898. év forgalmi adatait egymással összehasonlítjuk. A míg ugyanis 1895-ben a szomszédos forgalom első vonalszakaszában 10,894.000 s második vonalszakaszában 9,043.000, a távolsági forgalom I. zónájában pedig 4,338.000, vagyis a helyi forgalomban összesen 24,275.000 egyén utazott, addig 1898-ban, a midőn pedig, mellesleg megjegyezve, a megelőző évi forgalommal szemben már ismét némi javulás mutatkozott, a szomszédos forgalom első zónájára csak 4,914.000, a második zónára 4.589.000, az új harmadik zónára 5,027.000 s a távolsági forgalom I. zónájára 8,528.000, az összes helyi forgalomra 23,058.000 utas esett. A szomszédos forgalom első zónájában tehát 1898-ban közel 6 millióval, a második zónában pedig közel 4 $\frac{1}{2}$ millióval kevesebb egyén utazott, mint 1895-ben s az összes helyi forgalom is, az új szomszédos forgalom harmadik zónájának 5 millió utasa és a távolsági forgalom I. zónájabeli forgalom jelentékeny emelkedése mellett több, mint 1,200.000-el apadt.

E szám azonban nem mutatja még egész terjedelmében azt a csökkenést, a melyet a szomszédos forgalom díjtételeinek felemelése a helyi forgalomban előidézett. Ha ugyanis Budapestnek és a Budapest közelében levő néhány nagyobb forgalmú állomásnak, mint Palota-Ujpestnek, Gödöllőnek és Vácznak 1895. és 1898. évi helyi forgalmát összehasonlítjuk, azt látjuk, hogy a helyi forgalom ez állomásokon — kétségkívül annak következtében, hogy itt a korábbi alacsonyabb díjtételek külön kedvezménynyel továbbra is fentartattak — együtt véve több mint 300.000-rel emelkedett, a többi állomásokon tehát a csökkenés tulajdonképen nem 1,200.000 volt, hanem a másfél milliót is meghaladta. Sőt ha tekintetbe veszem azt, hogy épen az utóbbi években az államvasutaknál számos oly menetrendbeli javítás történt, a melynek több nagy forgalmú állomáson — a díjtételektől függetlenül — a helyi forgalom jelentékeny fellendülését kellett előidéznie, ha tekintetbe veszem továbbá, hogy ezen idő alatt az államvasutak vonalai másfél száz kilométerrel növekedtek is s ha végül számba veszem azt is, hogy a korábbi években, mielőtt a zónának ezen első reformja végrehajtatott, a helyi forgalomnak egyetlen egy ízben sem csökkenését, hanem az 1894. év kivételével, a midőn a szomszédos és a távolsági I. zónájú forgalom, a díjtételeknek már említett tömeges felemelése következtében, az előző évi forgalommal szemben csak 160.000-vel növekedett, évről-évre rendszerint legalább is 1 — 2 milliónyi emelkedését tapasztalhattuk: azt hiszem, hogy jóval alatta maradok az igazságnak, ha három millióra becsülöm azt a csökkenést, a melyet a szomszédos forgalom részére az 1896. évben kiadott új díjszabás az államvasutak helyi forgalmában előidézett. Nyilvánvaló, hogy e nagy csökkenéssel szemben az államvasutak által indokolásul felhozott az a körülmény, melynél fogva az apadás jelentékeny része annak volna tulajdonítandó, hogy a szomszédos forgalomnak új szabályozása következtében az az előtt nagyobb mértékben előfordult

útból való jegyváltások majdnem egészen megszűntek, legfeljebb egy-két százezernyi csökkenés magyarázatául fogadható el.

A főhibát az 1896. évben életbe léptetett új szomszédos forgalmi zónák beosztásánál az által követték el, hogy az első zónát 1—10 kilométernyi távolsággal állapították meg. Ennek következtében még azon feltételezés mellett is, hogy négy kilométeren alul csak nagyon kivételesen fordulnak elő utazások s így az első zónában megtett utak átlagos hossza nem öt kilométerre, hanem a 4 és 10 kilométer közti középszámnak megfelelően hét kilométerre becsülhető, az első zóna részére jóval magasabb díjtétel állapították meg, mint a szomszédos forgalom második és harmadik zónájában, nem is szólva a távolsági forgalom I. zónájáról, a mely a szomszédos forgalom díjszabásának újjászervezése folytán olcsóság tekintetében a szomszédos forgalom elébe került. A szomszédos forgalom első zónájában ugyanis egy-egy kilométernyi útért a III. osztályú utas átlagosan 2³⁵⁷ fillért, a második zónában 2⁴⁰⁰ fillért, a harmadikban 2²⁸⁶ fillért, a távolsági forgalom I. zónájában pedig 2²²² fillért fizet, s hasonló, sőt aránylag még nagyobb a különbség az egyes zónák díjtételeinek magassága között a II. és I. kocsiosztályban is.

Kétségtelen, hogy a szomszédos forgalom díjrendszerének 1896-ban a jelzett módon történt újjászervezése, valamint már ezt megelőzőleg a szomszédos forgalmi díjtételeknek a megállóhelyek állomássá decretálása által történt tömeges felemelése oly irányzatnak volt a következménye, a melyet a Baross zónarendszerében oly nagy jelentőségű helyi forgalomra nézve kedvezőnek egyáltalában nem mondhatunk. Tagadhatatlan, hogy a helyi forgalomnak nálunk eddig még nem tapasztalt s előre alig sejtett roppant arányban való fejlődése a vasuti körökben már a zóna behozatalát követő legközelebbi években bizonyos elkedvetlenedést idézett elő. A vasuti személyzetnek nagymérvű igénybevétele, a nagyobb távolságra utazó közönségnek egyes közbeeső állomások szomszédos forgalma következtében való zaklattatása, a forgalmi zavarok, a melyek egyszer-másszor a szomszédos forgalom váratlan élénksége által előidéztettek, kapcsolatban azzal a ténnyel, hogy a szomszédos forgalom sok millióra rúgó utasa az államvasutak bevételeit aránylag mégis csak mérsékelt számú milliókkal növelte s e millióknak is egy jó részét a megnövekedett forgalom lebonyolíthatása végett beszerzésére kellett fordítani: ezek azok az okok, a melyek az államvasutak vezetőségét a helyi forgalom díjszabásának megdrágítására indították.

Pedig mindezek a hátrányok, a melyek az olcsó díjszabás következtében nagymértékben megnövekedett szomszédos forgalomból keletkeztek, elháríthatók lettek volna a díjtételek felemelése nélkül is, oly módon, a mely az államvasutak jövedelmezőségére is csak kedvező hatással lehetett volna.

Ilyen módozat gyanánt tekinteném pl. azt az újítást, ha a szomszédos forgalom részére egészen külön, »Szomszédos forgalom« vagy »Szomszédos forgalmi kocsik« felirással ellátott s külsőleg is színük által a többi kocsiktól feltűnően megkülönböztetett kocsik vétetnének alkalmazásba. Szomszédos forgalmi jeggyel csak ilyen kocsiba lehetne szállani. A közönség ezt nagyon hamar megtanulná és megszokná. A szomszédos forgalomban felszálló utasok czélszerű elhelyezése, mely ma néha még kisebb állomásokon is a kalauznak

sok gondot és idővesztést okoz s a vonat feltartóztatásával jár, egyszerre magától megoldódnék, és pedig akképen, hogy a nagyobb távolságba utazók a szomszédos forgalmi utasok özöne által nem terheltetnének többé. Pénzügyi előnyöket pedig ezen ujításból az által lehetne elérni, hogy a szomszédos forgalom céljaira sokkal olcsóbb berendezésű kocsikat lehetne alkalmazni. A szomszédos forgalomban a legtöbbször csak negyed- vagy félórás utazásról s még abban az esetben is, ha a szomszédos forgalmi rendszer, a mint ennek kívánatos voltára alább kiterjeszkedem, egészen 40 kilométerig kitolatnék, legfeljebb egy órai vagy egy óránál valamivel hosszabb idejű útról lévén szó, teljesen felesleges, hogy az utas részére mindaz a kényelem biztosítottassék, a melyet a nagyobb távolságban utazó méltán megkövetelhet. Ugyane szempontból a szomszédos forgalomban az I. osztályt teljesen mellőzni lehetne, s csak III. és II. osztályú szakaszokat kellene berendezni körülbelül ugyanolyan berendezéssel és megkülönböztetéssel, mint a hogy a budapesti villanyos vasutak egyes vonalain az I. és II. osztályú szakaszok vannak berendezve és ugyanolyan gazdaságos helykihasználással is, valamint kapaszkodókkal zsufoltság esetére. Az I. osztály beszüntetése is a tökéletesebb és arányosabb helykihasználás érdekében volna kívánatos, társadalmi szempontból pedig ez ellen alig lehetne alapos kifogást emelni, mert a szomszédos forgalomban kétféle osztály teljesen elégséges, annyival is inkább, mivel ha valaki még a legközelebbi állomásig is minden áron I. osztályban akarna utazni, meg volna erre is a lehetőség az által, hogy nem szomszédos forgalmi jeggyel, hanem a távolsági forgalom I. zónájának jegyével utaznék.

A szomszédos forgalmi kocsik életbeléptetéséből még egy nem kicsinylendő haszon származnék, az, hogy a szomszédos és a nagyobb távolságra utazó utasoknak ily elkülönített elhelyezése mellett semmi nehézségbe sem ütköznék, hogy a vasuti jegykezelésnek azon tökéletesebb rendszerére térjünk át, a mely szerint a vasuti jegyeket a rendeltetési állomás előtt a kalauz szedné el, minthogy ez esetben a szomszédos forgalmi jegyek, még az utasok tömeges száma esetén is, közvetlenül a kiszállás alkalmával könnyen elszedhetők lennének, a távolsági forgalomban utazókat pedig a kalauz ugyancsak könnyen meg- vagy feljegyezhetné magának, hogy tőlük a rendeltetési állomásra való érkezés előtt átvegye a jegyet. Hosszabb vonalakon pedig, a melyeken segéd kalauz is van, még tökéletesebbé lehetne tenni az eljárást az által, hogy az egyik kalauz a szomszédos, a másik pedig a távolsági forgalmat kezelné.

A jegykezelésnek ekképen való tökéletesítése nemcsak az ellenőrzés szempontjából — különösen a szomszédos és a XIV. zónájú jegyekkel való esetleges visszaéléseknek úgyszólván teljes kiküszöbölése érdekében — volna nagyon ajánlatos, hanem nagy fontosságú volna az államvasutak személyforgalmi statisztikája érdekében is, a melynek megbízhatósága a zóna behozatala óta nagyon sok kívánnivalót hagy fenn, pedig az egyes állomások forgalmára is kiterjeszkedő részletes és megbízható személyforgalmi statisztika tudvalevőleg úgy a helyes díjszabási, valamint a célszerű menetrendi intézkedéseknek is egyik leglényegesebb előfeltétele.

A szomszédos forgalmi kocsiknak életbeléptetése esetén a távolsági forgalom érdekeinek minden veszélyeztetése és az államvasutak pénz-

ügyi érdekeinek legkisebb kockáztatása nélkül, sőt pénzügyi szempontból a legjobb kilátásokkal vissza lehetne állítani a szomszédos forgalom korábbi alacsonyabb díjtételeit és a jelenlegi távolsági forgalom I. és II. zónáját, vagyis a 40 kilométerig terjedő utazásokat is a szomszédos forgalom körébe lehetne vonni, a nélkül, hogy tartanunk kellene attól, hogy az államvasutak a megnövekedő nagy forgalmat sikeresen le ne tudnák bonyolítani.

A szomszédos forgalmat azért kellene 40 kilométerig kiterjeszteni, mivel a tapasztalás szerint körülbelül 35—40 kilométerre becsülhető az a távolság, a mely távolságig a jelentékenyebb vidéki városoknak mint gazdasági, kulturális és közigazgatási központoknak, a környékre gyakorolt különös vonzó hatása terjed; ezen határig lehet tehát remélni, hogy a jelentékeny díjleszállítás egyszersmind igen jelentékeny forgalmi növekedést fogna maga után vonni.

Az új szomszédos forgalom első zónája mindenesetre 10 kilométernél nagyobb távolsággal volna megállapítandó, véleményem szerint leghelyesebben 1 - 15 kilométerig, a mely esetben a szomszédos forgalom jelenlegi első zónája díjtételének meghagyásával, miután az első zónában megteendő utak átlagos hossza 10 kilométerre volna becsülhető, az egy-egy kilométerre eső átlagos díjtétel épen két fillérre rugna. A szomszédos forgalom következő zónáit nézetem szerint leghelyesebb volna öt kilométerenkinti emelkedéssel megállapítani és pedig azért, mivel a helyi forgalomban nem ajánlatos a díjtételeket nagy ugrásokkal létesíteni. Ha alapelvül elfogadtatnék az, hogy a szomszédos forgalom többi zónái is ugyanolyan magas díjtétellel állapittassanak meg, mint az első zóna, vagyis a zóna közép-távolságát kifejező kilométerszám minden kilométerére a III. osztályban két fillérrel s legfeljebb a szomszédos forgalom utolsó zónájában állapittatnék meg valamivel magasabb díjtétel, hogy így a különbség a szomszédos forgalom díjtételei és a távolsági forgalom első zónája között ne legyen oly rendkívül nagy, ez esetben a szomszédos forgalom díjtételei a III. osztályban következőleg alakulnának:

	Távolság	Átlagos út hossza	Díjtétel	Átlagos díjtétel az átlagos út minden kilométerére számítva
Első zóna	1—15 km.	10 km.	20 fillér	2 fillér
Második zóna	16—20 km.	17·5 km.	35 fillér	2 fillér
Harmadik zóna	21—25 km.	22·5 km.	45 fillér	2 fillér
Negyedik zóna	25—30 km.	27·5 km.	55 fillér	2 fillér
Otödik zóna	30—35 km.	32·5 km.	65 fillér	2 fillér
Hatodik zóna	35—40 km.	37·5 km.	80 fillér	2 ¹³ fillér.

Hasonló elv szerint lehetne a szomszédos forgalom díjtételeit a második kocsiosztályra nézve is megállapítani, csakhogy átlagos útkilométerenkint három fillér alapidíjjal kellene kiindulni.

A szomszédos forgalom fejlődésére nézve azonban, bármily nagyfontosságú is épen a szomszédos viszonylat kban a minél olcsóbb díjtételeknek alkalmazása, az alacsony díjtételek magukbanvéve még nem biztosítják a sikert, mert a helyi forgalom szempontjából ezenkívül még igen lényeges, mondhatni feltétlen kellék a menetrendeknek alkalmas, vagyis oly módon való összeállítása, hogy a városok környékéről a reggeli órákban lehessen a városba jutni s a déli vagy délutáni órákban onnan visszautazni. E nélkül bármily olcsó viteldíjak mellett is a közönség alig veheti igénybe a vasuti szállítást.

A lehető legnagyobb gondosságot kívánja meg tehát a vonatok menetrendjének ebből a szempontból való megfelelő összeállítása, a mi a nagyobb távolságra közlekedő vonatokra nézve annál nehezebb feladat, mivel az ilyen vonatok menetrendjének megállapításánál első sorban mégis csak a két végpont és a csatlakozások szempontjai lehetnek irányadók.

Ha valaki az államvasutak által az utóbbi években kibocsátott menetrendeket figyelemmel kísérte, alig tagadhatja meg elismerését az államvasutak igazgatóságától azért a folyton fokozódó gondosságért, a melylyel a menetrendek összeállításánál a helyi forgalom érdekeit is mindjobban szem előtt tartani igyekezett. Öt-hat évvel ezelőtt az államvasutak menetrend-könyvében a jelentékeny állomásoknak még egész sorozatát lehetett találni, a hová a környékről a reggeli órákban nem érkezett s a honnan a déli vagy délutáni órákban nem indult vonat. Ma már a jelentékenyebb állomások között ritkaságszámba megy az ilyen s a hol a távolsági forgalom szempontjai lehetlenné teszik netalán, hogy a távolsági vonatok a helyi forgalom érdekeinek is megfelelő alkalmas időben érkezhessenek és indíttassanak, ott, ha az illető állomás forgalmi érdekei indokolják, a m. kir. államvasutak igazgatósága többnyire helyi vonatokat vagy legalább — a hét egy vagy két napján — heti vásári vonatokat illeszt be az általános menetrendbe.

Ez utóbbi eljárást azonban csak nagyon is félrendszabály értékű intézkedésnek lehet tekinteni. Egyrészt a vasútüzleti kezelés szempontjából épen nem könnyű feladat az ily heti vásári vonatokat úgy rendszeresíteni, hogy az azokhoz szükséges személyzet, mozdony és kocsik, a nélkül, hogy az igénybevétel alkalmával más feladattól kelljen őket elvonni, vagy hogy a hét többi napjain való folytonos foglalkoztatásuk nehézségbe ütköznék, a kellő időben mindig kéznél legyenek. Ezért aztán az ily heti vásári vonatok rendszeresítése sok esetben oly állomásokon is elmarad, a hol a forgalom igényei nagyon is indokolnák. Másrészt a heti vásári napon csupán egy helyi vonatnak érkezése és indítása nem is felelhet meg a célnak, mert egy vonat a vásároló közönségnek csak nagyon kis részét szállíthatja.

Pedig a vasúti személyszállításnak oly módon való tökéletesítése, hogy a heti piacot látogató közönségnek minél nagyobb része vasúton juthasson a városba és vasúton utazhassék haza, közgazdasági szempontból igen nagy jelentőségű. Mert természetesen nem a kényelem szempontjából kell ezt megítélni, a mely kényelmet a vasúti szállítás lehetősége a közönségnek nyújt, hanem a gyalog- vagy kocsitú mellőzhetése által megtakarított munkaerő és munkaidő szempontjából, a mely kivált a gazdasági és kerti munka idején szinte megbecsülhetetlen értéket képvisel. Hiszen a mióta a zóna életbe lépett, oly állomások környékén, a hol a vonatok a heti piac szempontjából alkalmas időben közlekednek, számtalan példáját láthatjuk annak, hogy a piacra menő a kora hajnalban több órán keresztül szorgalmasan munkálkodik előbb s csak azután megy a piacra s onnan a déli vagy kora délutáni órákban visszaérkezve, mint pihent munkaerő, a nap többi részét megint munkára fordítja, holott azelőtt egész napja odaveszett s a piacról hazajövet többet pazarolt el az útszéli csárdákban, mint a mennyibe ma az egész utazása kerül.

A vasutak heti vásári forgalmának nagyarányú fejlesztését akként

vélném legegyszerűbben megoldhatónak, ha a heti vásári személyforgalom lebonyolítására saját személyzettel, mozdonyjal és kocsi-felszereléssel egészen külön vonatok rendszeresítettnek, oly vonatok, a melyek a hét valamennyi napjain egymástól nem messze fekvő más-más város környékén teljesítenék a heti vásári szolgálatot, és pedig úgy, hogy azon város körül, a hol a heti vásár tartatik, egész nap működésben lennének, teljesített működésük után aztán még az nap arra az állomásra vonulnának, a honnan másnap reggel kell működésüket megkezdeni. Egész évre előre kidolgozott rendszeres menetterv szerint teljesítenék a szolgálatot. Menetrendjüket akképen kellene megállapítani, hogy az első reggeli menetet a hetivásár székhelyétől körülbelül 30—40 kilométernyi távolságban levő valamely oly állomáson kezdenék meg, a meddig az illető heti piacznak vonzóereje kiterjed, a következő menetek aztán, a melyeket természetesen ugyanazon vonat fordulatai teljesítenének, fokozatosan rövidebb távolságból indulnának, miután nagyobb távolságból a városba menni szándékozók ügyis csak az egészen kora reggeli vonatot használhatják czélszerűen. Ily módon el lehetne érni, hogy ugyanaz a vonat egy irányból 4—5 menetet is teljesíthetne a reggeli és kora délelőtti órákban a városba menő s ugyanannyit a déli és délutáni órákban a városból hazatérő közönség szállítására. Hogy a közönség e vonatokat annál könnyebben vehesse igénybe, azokat nemcsak az állomásokon és megállóhelyeken, hanem feltételesen minden oly útkeresztezésnél is meg kellene állítani, a melyhez közelebb esik valamely község, mint a legközelebbi állomáshoz vagy megállóhelyhez. S. hogy a közbeeső állomások személyzete a vonatok forgalma által lehetőleg ne terheltesse, a jegykiadás magán a vonaton történhetnék, úgy mint a közúti vasutakon.

Minthogy egy-egy város körül rendszerint legalább két, gyakran pedig több útirány is van, a melyen a hetivásári forgalom ekképen volna lebonyolítandó, több város részére néhány vonat együttesen teljesíthetné a hetivásári szolgálatot, akképen, hogy az ily vonatok az egész esztendőn keresztül egy egységes menetterv keretébe tartoznának. Például öt oly közel fekvő város részére, a melyekben hetenkint átlag 2—2 hetivásár tartatik s átlagosan három útirány van, összesen öt teljes vonatfelszerelésre volna szükség, hogy a forgalom mind az öt helyen, valamennyi hetivásáron s mind a 3—3 útirányban hetenkint hat napon elláttassék. E beosztás mellett minden vonat számára szabadon maradna a vasárnap, a mely napon e vonatok részben szünetelhetnének, részben pedig, ha a kerületükbe tartozó városok között élénkebb vasárnapi forgalommal bíró városok vannak, a vasárnapi kiránduló forgalom lebonyolítására lennének igénybe vehetők.

E vándor vonatok, a melyek egyelőre kísérletképen csak 10—15 nagyobb állomásra nézve s azután is csak fokozatosan volnának életbe léptetendők s a melyek üzeménél nagyon tanulságosan lehetne kísérletet tenni a villanyos erő alkalmazásával, igen olcsó berendezésük s előre láthatólag rendkívül nagy forgalmuk következtében, remélhetőleg jövedelmezőség tekintetében is nagyon beválnának. Nagy fontosságuk volnának abból a szempontból is, hogy egyes arra alkalmas vidéki városoknak, mint helyi központoknak kifejlődését előmozdítsák s ez úton a zónarendszerből a székes főváros javára és némely vidéki városok rovására tapasztalható bizonyos következmények kiegyenlítettessenek. Átaluk lépésről lépésre mind jobban megvalósulna a vasutak

helyi forgalmának az az eszméje, a melyet a kereskedelemügyi minster úr ez idei képviselőházi költségvetési beszédében találó szavakkal úgy fejezett ki, hogy: a helyi forgalmat tramway-szerűen kell berendezni.

A távolsági forgalom I. és II. zónájának a szomszédos forgalom körébe sorozása, e forgalom díjtételeinek jelentékeny leszállításása, a szomszédos forgalomban az I. osztály beszüntetése, a távolsági forgalmat közvetítő személy- és vegyes vonatoknál a szomszédos forgalmi utazók részére olcsó berendezésű szomszédos forgalmi kocsik életbeléptetése, a személy- és vegyes vonatok menetrendjének megállapításánál a helyi forgalom érdekeinek az eddiginél is gondosabb figyelembe vétele s végül a hetivásári vándorvonatok intézményének fokozatos életbeléptetése: ezek azok a különböző intézkedések, a melyek által, véleményem szerint, az államvasutak helyi forgalmának igen nagy arányú, jövedelmezőség tekintetében is kedvező hatású kifejlődését lehetne remélni, a nélkül, hogy tartani kellene attól, hogy az így várható nagymérvű helyi forgalomnak lebonyolítása a középtávolsági vagy a nagy távolsági forgalomra nézve nehézségekkel járna.

A középtávolsági forgalomban — ideszámítva a távolsági forgalom II—XIII. zónáit — 1895-ben 8,873.000, 1898-ban 8,645.000 egyén utazott, az utasok száma tehát 228.000-rel megfogyott. Az e forgalom után elért bevételek összege is ugyanezen időszak alatt 13,831.000 forintról 13,613.000 forintra csökkent. Az egész csökkenés a III. és IV. s a VI—XI. zónákra esett, a II., V., XII. és XIII. zónákban ellenben a forgalom emelkedése volt tapasztalható. A csökkenés a legjelentékenyebb volt a III. és IV., az emelkedés a II. és XIII. zónákban.

Ezek az ellentétek, a fennálló díjszabás egyes díjtételeivel egybevetve, egyáltalában nem látszanak igazolni azt a feltevést, mintha a középtávolsági forgalom csökkenését vagy jobban mondva stagnálását — mert hiszen a korábbi évekkel szemben és a közvetlenül megelőző 1897. évvel szemben mégis némi emelkedés mutatkozik s így helyesen tulajdonképpen csak stagnálásról és nem csökkenésről lehet beszélni — a viteldíjak magassága idézte volna elő. Mert ha e feltevés alapos volna, m iként magyarázhatnók meg azt, hogy a forgalom csökkenése — közel 200, illetőleg 100 ezerre rugó apadással — épen a legolcsóbb viteldíjjal bíró, a személyvonatok III. osztályában átlag-kilométerenkint csak 3¹⁶, illetőleg 3²⁰ fillért fizető III. és IV. zónában volt legjelentékenyebb, a forgalom legnagyobb emelkedését viszont — a II. zónán kívül, a hol az emelkedést a forgalom helyi jellege eléggé megmagyarázza — épen a XIII. zónában láthatjuk, vagyis abban a zónában, a melynek díjtétele a középtávolsági forgalom valamennyi zónája között legdrágább, a személyvonatok III. osztályában átlag kilométerenkint 3²⁹ fillérrel van megállapítva? Nyilvánvaló, hogy e forgalmi alakulások okait a személydíjszabásban nem szabad keresnünk, mert ez esetben a tapasztalható ellentétekből arra a képtelenségre kellene következtetnünk, hogy a drágább díjszabás a forgalmat előmozdítja, az olcsóbb pedig apasztja.

A középtávolsági forgalom némely zónáiban a forgalom tapasztalható fejlődését, másokban pedig az egyidejűleg mutatkozó csökkenést véleményem szerint csak az a tény magyarázza meg, hogy bizonyos zónák a hozzájuk tartozó forgalmi viszonylatoknál fogva

nagyobb, mások ellenben csekélyebb fejlődési képességűek. A mi különösen a VI—XI. zónák forgalmának csökkenését illeti, e csökkenést valószínűleg az idézte elő, hogy az ezen zónák körébe eső forgalmi viszonylatok rovására egyes távolabbi zónák körébe tartozó forgalmi pontok vonzó ereje megnövekedett, helyesebben mondva, egyes távolabbi pontokon a már előzőleg is létezett, de a nagy távolság és ezzel kapcsolatos magas viteldíj miatt érvényesülni nem tudott természetes vonzóerő érvényesülése a zónarendszer által előmozdított.

Vagyis a zónarendszernek már e rendszer lényeges tulajdonságaiból folyó természetes következménye, hogy a nagy távolságok forgalmának megkönnyítése által a középtávolsági forgalomban némi csökkenés vagy stagnatio áll be. Oly természetes következmény ez, a melybe addig, a míg a zónarendszernek azt az alapelvét, hogy az az országnak kevésbé vagyonos polgárságára nézve a távolságból eredő hátrányokat lehetőleg megszüntetni s az országnak egymástól legtávolabbi eső részei közt is a szabad érintkezést minél jobban előmozdítani van hivatva, helyesnek valljuk, mindenestre bele kell nyugodnunk. Ebbe pedig annál inkább is könnyű szívvel belenyugodhatunk, mert hiszen a középtávolsági forgalomnak némi csökkenéseért vagy stagnálásaért azon városok részére is, a melyeknél ez bizonyos forgalmi viszonylatok szempontjából esetleg nagyobb jelentőségű, bő kárpótlást nyújthat a helyi forgalomnak aránytalanul nagyobb fejlődése és azok az előnyök, a melyek a városra abból származnak, hogy az ő lakói is közel hozattak az országnak legtávolabbi pontjaihoz.

Különben azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a középtávolsági forgalom a nagy távolsági forgalom megkönnyítése mellett is még mindig lényeges előnyben van a távolsági felett. Hiszen ez az utóbbi forgalom a vele kapcsolatos mellékköltségek, a nagyobb idővesztés és a hosszabb utazás fáradalmi — a középtávolsági forgalomnak e minden körülmények közt megmaradó természetes védvámjai — következtében még akkor sem versenyezhetne egyenlő alapon a középső forgalommal, még ha a vasuti személyforgalomban ugyanolyan portórendszer alkalmaztatnék is, mint akár a postai forgalomban. Nagyon természetes tehát, hogy a középtávolsági forgalom, ellenére aránylag magasabb díjtételeinek, tényleg sokszorosán felülmulja a nagy távolsági forgalmat, a minek jellemzéseül elég azt felemlíteni, hogy a 25—225 kilométerig terjedő, tehát csak 200 kilométert magában foglaló középtávolsági zónákban 8,645.000, a 225 kilométeren felüli, több mint 500 kilométert magában foglaló nagy távolsági forgalomban ellenben, a zónarendszer behozatala óta tapasztalt roppant nagy emelkedés mellett is, csak 1,442.914 egyén utazott, a középtávolsági forgalom tehát a nagy távolsági forgalmat mintegy 15-szörösen meghaladta.

Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a középtávolsági forgalomnak a zónarendszer behozatala alkalmával, immár közel 11 év előtt megállapított s azóta lényegileg változatlanul fentartott díjtételei már túlságosan magasak nem volnának s hogy a középtávolsági forgalmat czélszerű díjszabási politikával is előmozdítani ne igyekezzünk. Esetleg még némi pénzügyi hátránnyal is. Mert az kétségtelennek látszik előttem, hogy a középtávolsági forgalomban a viteldíj-leszál-

litás, a mint közgazdasági és pénzügyi szempontból nem oly szükséges, úgy viszont a forgalom élénkítése szempontjából nem is oly hatásos, mint a mily hatása van a viteldíjak mérséklésének a helyi és a távolsági forgalomban. Ezért a viteldíjak bármily érdemleges leszállításától — a középtávolsági forgalom legalsó és legfelső zónái kivételével, a melyekben a díjleszállítás hatása erősebben érvényesül — a díjmérséklés százalékának legfeljebb felére rugó forgalmi emelkedésre mernék számítani.

Ez áll a középtávolsági forgalomban előforduló utazások legnagyobb részére. Vannak azonban a középtávolsági utazásoknak olyan nemei is, a melyek rendkívüli díjleszállítás esetén előreláthatólag rendkívüli fejlődést érnének el. Ilyenek azok az egy-egy helyre irányuló utazások, a melyeket valakinek hivatása, foglalkozása, gazdasága, üzlete vagy háztartása érdekében gyakoribb időközökben, bizonyos rendszerességgel kellene megtennie. Pl. az a budapesti kofa, a ki gyakoribb időközökben, hetenkint vagy két hetenkint Nagy-Kőrösre utazik bevásárlások végett, — vagy a kolozsvári orvos, a ki Kolozsvártól 50—60 kilométernyire fekvő valamely helyen, a hol állandóan megtelepedett orvos meg nem élhet s ezért orvos nem is telepszik meg, rendelő szobát tart fenn s hetenkint egy-egy napon 2—3 órán át való rendelés végett oda kiutazik, vagy a falun nyaraló orvos, a ki hetenkint egyszer bemegy székhelyére betegeinek meglátogatása vagy fogadása végett, — a mérnök, a ki egy lakásától távolabbi helyen levő építkezés ügyeit intézi s az építkezés megszemlélése végett időnkint a helyszínére utazik, — a hivatalnok, a ki székhelyétől távolabb eső gazdaságát keresi fel, — a háziasszony, a ki oly háztartási cikkek beszerzéseért, a melyek falun nem kaphatók, időnkint a legközelebbi városba utazik, stb.

A míg egyes utazásokra — az utazás céljához képest, a mely a középtávolsági utaknál is többnyire ugyanaz, mint a nagy távolsági utaknál — a középtávolsági forgalom díjtételei nem drágák s különösen semmi esetre sem tekinthetők oly magasaknak, hogy a szükséges utazásoknak feltehetőleg akadályai volnának, az említett vagy azokhoz hasonló jellegű utazások szempontjából igen is drágák, oly drágák, hogy az üzleti, gazdasági és háztartási érdekből bizonyos gyakorisággal ismétlődő utazások tényleg nem a szükséges időközökben ejtetnek meg, oly természetű hivatási utazások pedig, a minőket csak példaképen az orvostól és a mérnökről említettem s a melyeknek alapul szolgáló életberendezések kifejlődése úgy a köz-, mint a magánviszonyok tökéletesülését idézné elő és általában az életviszonyok tökéletesebb berendezését tenné lehetővé, a jelenlegi díjtételek mellett egyáltalában nem is jöhetnek létre. E tekintetben tehát nézetem szerint igen jelentékeny díjleszállításra volna szükség, pl. oly díjleszállítás felelne meg a célnak, a mely ahhoz képest, hogy valaki hónaponként, kéthetenként vagy hetenkint utazik egyszer, illetőleg évenként legalább 20, 50 vagy 100 jegyre van szüksége, az egyes utazásokra megállapított díjtételeknek legalább is 20,—30, illetőleg 50°/_o-ára rugna. Azt hiszem, hogy az ily célú kedvezményes jegyek által, a melyek legcélszerűbben névre szóló, csak személyesen használható s visszaélések elkerülése végett arczképes igazolvánnyal ellátott fűzetjegyek alakjában volnának kiadhatók, a középtávolsági forgalomnak 40—100 kilométerig terjedő, vagyis azon útszakaszai tekintetében, a melyeken az utazást ezen utazás céljával együtt egy nap oda-vissza el lehet intézni, egészen

új életviszonyokat és eddig egyáltalában nem létezett új személyforgalmat teremtenék meg s ha nem is oly nagy arányú, de hasonló jellegű élénk mozgalmat idéznék elő a középtávolsági forgalomban, mint a melyet Baross zónarendszere a helyi és a nagy távolsági forgalomban létre hozott.

Ily kedvezményes jegyfuzetek életbeléptetése esetén aztán teljesen elégséges volna a középtávolsági forgalomba tartozó zónák jelenlegi díjtételeit az egyes utazásokra legfeljebb 10—12°/o-kal leszállítani. Ennél nagyobb, pl. 20°/o-ra rugó díjleszállítás legfeljebb csak az új távolsági forgalom I. zónájában, a 41—55 kilométeres utakra volna alkalmazandó, egyrészt, hogy ezzel meg legyen adva a kellő átmenet a szomszédos forgalom és a távolsági forgalom díjtételei között s másrészt azért, mivel a 41—55 kilométeres zónában e nagyobb fokú díjleszállítás előreláthatólag megfelelő forgalmi emelkedéssel is járna s így e leszállítás nagyobb pénzügyi kockázattal nem volna összekötve, holott ha a középtávolsági forgalom többi zónáiban is hasonló díjleszállítást alkalmaznánk, számításom szerint e zónák személyforgalmi bevételeinél együttesen közel másfél millió koronára rugó csökkenésre lehetnénk elkészülve. E tekintetben intő példaképen állhat előttünk az 1866. május 1-én életbeléptetett belga zónatarifa, a mely azon két végzetes tévedésből indulván ki, hogy a rövid utakra nem nyújtott semmi mérséklést, a középtávolságokban pedig a mérséklés az indokoltnál nagyobb volt, öt és fél évi fennállás után forgalmilag és pénzügyileg megbukott s 1871. évi november 1-ével hatályon kívül helyeztetett.

A középtávolsági forgalom díjtételeinek a jelenlegi díjtételeknél a 41—55 kilométeres zónában 20, a többi zónában pedig 10—12°/o-kal mérsékeltebben való megállapítása esetén — néhány új zóna közbeszurásával — a 300 kilométernél éretnének el zónarendszerünk jelenlegi maximális díjtételei. A díjmérséklés tehát nemcsak a közp-zónákra, hanem — kisebb arányban — a 225—300 kilométer közti útszakaszokra is kiterjedne. Ezentúl azonban már a maximális viteldíjak és pedig véleményem szerint a jelenlegi maximális díjak minden fel-emelés nélkül volnának alkalmazandók.

Azok a nagy szempontok, a melyek a zónarendszer behozatala alkalmával a XIV. zóna alacsony díjtételeit illetőleg, annak lángeszű megalkotója által szem előtt tartattak, ma is teljes mértékben fennállanak. A nagy közgazdasági, kulturális és mondhatnók, nemzeti érdekek, a melyek ahhoz fűződnek, hogy az országnak egymástól legtávolabb eső részei közti érintkezés akadályai a legcsekélyebbre szorítottak s az országnak nagyobbára nem a gyökeres magyar faj által lakott határterületei, az egységes nemzeti érzület kifejlesztésének mérhetetlen előnyére, — és az országnak a központtól távol eső tengerpartja az ország szívéhez közel hozattak, annyira szembeötlők, mindenki által ismertek és senki által kétségbe nem vontak, hogy teljesen felesleges volna e tekintetben a XIV. zónára egyetlen egy szónyi védelmet vagy újabb dicséretet vesztegetni.

Nem is erről az oldaláról akarok a dolognak szólani, hanem a pénzügyi oldaláról. Mert gyakran találkozhatni azzal a felfogással, hogy az államvasutak a »végtelen« zónában ingyen szállítják az utasokat s a XIV. zónára ráfizetnek. Lássuk tehát egy kissé közelebről,

hogy igaz-e ez a ráfizetés s ama bizonyos »végtelenség« tulajdonképen meddig terjed?

A zónarendszer behozatalát közvetlenül megelőző évben, 1888-ban a 225 kilométert meghaladó utazásokból 1,318.000 frtnyi, koronákban kifejezve 2,636.000 korona bevétel származott, 1898-ban a XIV. zóna bevétele 15,378.000 koronára rugott. Igaz, hogy ez alatt az idő alatt a tekintetbe veendő vonalhossz is 5490 kilométerről 7980 kilométerre emelkedett, de mégis minő óriási fejlődés ez a bevételben?! Csak az a kérdés most már, hogy ezzel szemben mennyire rúg az a teljesítmény, a melyet a vasut a XIV. zónabeli utasok szállítása által végez?

Az államvasutak által közzétett statisztikai adatok közt az utasok által az egyes vonalszakaszokban befutott személykilométerek számát, a mi az egy-egy zónában végzett teljesítményre nézve tulajdonképen a leghivebb képet adhatná, kimutatva nem találjuk. Ki van azonban mutatva az összes utasok személykilométereinek száma és az utasok száma az egyes zónákban. Ez utóbbi adatokból — az egyes zónák legalacsonyabb és legmagasabb kilométerei középszámának alapul vételével — a szomszédos forgalmi zónákban és a távolsági forgalom I—XIII. zónáiban megtett személykilométerek számát elég megközelítő pontossággal ki lehet számítani. A mennyiben pedig az így nyert személykilométerek számát az összes utasok által megtett személykilométerek számából levonjuk, kapjuk a XIV. zónában utazott utasok személykilométereinek számát s ezt ismét elosztva a XIV. zónabeli utasok összes számával, nyerjük azt a számot, a mely mutatja, hogy a XIV. zónabeli utasok átlagosan hány kilométer utat futottak meg, vagy más szóval a vasut szempontjából nézve a dolgot, hogy a vasut a XIV. zónában egy-egy utast átlag hány kilométeren keresztül szállított. Megjegyzendő még, hogy az így nyerendő adatok csakis abban az irányban rejthetnek magukban némi hibát, hogy a XIV. zónára eső személykilométerek számát és a XIV. zónabeli utasok által megfutott út hosszát a valóságnál valamivel magasabbnak tüntetik fel. Annak következtében ugyanis, hogy egyes állomások, illetőleg forgalmi viszonylatok a távolságuknak megfelelőnél alacsonyabb zónába vannak sorolva, a mely declassificatióra számos állomásnál van példa, a szomszédos és az I—XIII. távolsági zónákban tényleg megfutott út valamivel nagyobb, mint az illető zónák középkilométerszáma s ezért, ha a zónák személykilométereiről egészen pontos számaink volnának, az összes személykilométerekből tulajdonképen nagyobb számot kellene levonnunk, hogy a XIV. zónára eső maradékot megkapjuk, mint a mennyit jelzett hozzávetőleges számításunk alapján megkaphatunk. A XIV. zónában megfutott útnak számításaink alapján nyert átlagos hossza tehát mindenestre maximalisnak tekinthető.

Ily alapon számítva, az 1898. évi adatokból azt látom, hogy a XIV. zónabeli utasok átlagosan — személy-, vegyes- és gyorsvonatokat együttesen véve — 301,3 kilométernyi utat tettek. A gyorsvonatoknál ez az átlagszám 392,7 kilométerre emelkedik, a személy- és vegyes vonatoknál pedig 277,5 kilométerre csökkenik. Az a bizonyos »végtelenség« tehát a valóságban átlagosan kerek 300 kilométerre, a személy- és vegyesvonatoknál pedig még ennél is jóval rövidebb úthosszra reducálódik.

Ha pedig most már e kilométerszámokat a XIV. zóna díjtéte-

leivel állítjuk párhuzamba, ez úton megállapíthatjuk, hogy egy-egy személyvonati utas a XIV. zónában a III. kocsiosztályban 2^{ss}, a gyorsvonati utas pedig a II. osztályban 4⁰⁷ fillér viteldíjat fizet átlag minden kilométer után, vagyis a személyvonatokon körülbelül 18—30⁰/₀-kal magasabbat, mint a mekkora viteldíjak a második és harmadik szomszédos forgalmi zónák és a távolsági forgalom I. zónája részére van megállapítva és csak 6—10⁰/₀-kal, gyorsvonatokon pedig 33—35⁰/₀-kal kevesebbet, mint a mekkora viteldíjak a középtávolsági forgalom II., III., IV. és XII. zónáiban vannak érvényben. Ez az a bizonyos »ingyeneség«, a melylyel az államvasutak a XIV. zónabeli utasokat szállítják.

Ez adatokból tehát vasutüzleti szempontból nyilván alig lehetne támpontokat meríteni a XIV. zóna viteldíjának felemelésére, ámbár nem tagadom, hogy pénzügyi tekintetben némi eredménnyel járna e művelet. Ha a felemelés a jelenlegi XIV. zónának csak hosszabb útszakaszaira, pl. csak a 350 kilométeren felüli részeire alkalmaztatnék is, ebből néhány százezer koronányi, esetleg egy félmillió vagy ennél is valamivel nagyobb bevételi többletre valószínűleg lehetne számítani, habár a valószínűség-számítást némileg bizonytalanná teszi az a körülmény, hogy nem lehet előre látni, vajjon mennyire csökkennék az utazások száma a felemelt viteldíjú útszakaszokban. Minden esetre nagyon megfontolandó azonban, hogy azokból a fontos közgazdasági, kulturális és nemzeti érdekekből, a melyek a zónának a nagy távolságokból eredő hátrányok megszüntetését célzó egyik legfőbb elve sértetlen fentartásához fűződnek, néhány százezer koronányi bevételi többletért bármit is feláldozzunk-e, különösen akkor, a midőn nyilvánvaló, hogy a zónarendszer alapelveinek érintetlen fentartása, illetőleg továbbfejlesztése mellett is lehetséges az államvasutak pénzügyi érdekeit biztosítani.

Vizaknai Antal.

Szegénység és fertőző betegségek.

Kőrösnek 1898-ban megjelent »Budapest székes főváros halandósága az 1886—1890-diki években és annak okai« című értékes és nagyérdekű munkájában a 66. lapon azt a meglepő, de szám adatokra alapított állítást olvassuk, hogy »a pinczében való lakás a hökhurut, kanyaró és himlő viszonylagos terjedését elősegítette, a croup-diphtheria és a vörhenyét nem«, továbbá, hogy »a pinczelakás a hökhurut, a kanyaró és a himlőnek a gyermekkorban való viszonylagos intenzitását emeli, hogy azonban a croup és diphtheritis, de különösen a vörheny a pinczelakások által elő nem mozdíttatik.«

Az orvosi tapasztalat azt mutatja, hogy a fertőző betegségek terjedését a szegénységgel járó, mert hiszen épen a szegénységből eredő körülmények, ezek között pedig különösen a tisztátalanság, nagy mértékben elősegítik és hogy ennek következtében a szegényebb osztályok a fertőző betegségek részéről fokozottabb veszélynek is vannak kitéve, mint a gazdagok. Kivétel az orvosi tapasztalat szerint csak a vörheny a minék — úgy látszik — helyes megfejtését találjuk azon körülményben, hogy a vörhenyt minden valószínűség szerint a tej is terjeszti és így a jobb sorsban növekedő gyermekek,

a kiknek táplálásában a tej a legfőbb szerepet játszsza, könnyebben juthatnak a vörhenyes fertőzéshez, mint a nyomorúság gyermekei, a kikkél a rántott levest s a más hasonló hitvány tápszert csak kivételesen váltja fel a tejtáplálék. Ezt a körülményt Kőrösy is fel- említi, nemcsak idézett munkájában, hanem egyik korábbi művében is. A croupos és a diphtheriás megbetegedéseknek olyanféle terjedési módjáról, mely a gazdagoknak nagyobb s a szegényeknek kisebb veszélyeztetését érthetővé tenné, mitsem tudunk és épen azért nincs okunk azt hinni, hogy ez utóbbi két betegség a többi — e helyen vizsgálat tárgyát tevő — fertőző betegségtől annyira eltérő visel- kedést mutatna.

Elképzelhetetlennek tartottam, hogy a croup és a diphtheria a szegényeket jobban megkimélje, mint a gazdagokat, de elképzel- hetetlennek tartottam azt is, a mit Kőrösy ugyancsak idézett művé- ben mond, hogy t. i. »a fertőző betegségeknek fellépése és a szegény- ség közt különleges összefüggést nem kell feltételeznünk«. Az orvosi tapasztalatból meritett ezen meggyőződésem indított arra, hogy a Kőrösy következtetéseinek alapját képező számadatokat vizsgálat tár- gyává tegyem. Mivel a számolási műveletek pontosságához még csak kétely sem férhet, a számítási methodusban kellett azt a hibát fel- tételeznem, a mely feltételezett hiba a pathologiai ismereteinkkel ellentétes következtetések kiindulási pontjául szolgálhatott.

Az itt használt módszerről Kőrösy azt mondja,* hogy »midőn pld. fertőző betegségekről van szó, azt keressük, hogy úgy a vagyonos, mint a szegény osztály halottjai közül hány fertőző halál-ok jutott a nem fertőző halál-okokra. Ezen két arányszám egymáshoz való viszonyát relativ intensitási számnak nevezzük. Az ilyen számítási mód, minthogy a vagyonos és a vagyontalan osztályokban élő egyé- nek számát nem ismerjük, nem engedi ugyan azt felismerni, vajjon az egyes betegségek hol léptek fel nagyobb gyakorisággal, de azért mégis tökéletesen helyes következtetéseket enged meg a felől, vajjon azok fellépésére hol uralkodnak elősegítő, hol hátráltató okok, a mi pedig a mi feladatunk szempontjából nemcsak kielégítő, hanem az egyetlen helyes szempont. Hogy az ily számításoknál az élők számá- nak ismerete feleslegessé válik, hogy az átlagos és speciális halandó- sági coëfficiens összehasonlításából egy oly számot nyerünk, mely az élők számának ismeretét nélkülözhetővé teszi, a mennyiben pusztán halotti számokból is előállitható, az e módszernek különös előnye, mely azonban az itt fennforgó gondolkodási folyamat logikai helyes- ségén mit sem változtat.«

Kétséget nem szenved, hogy valamely betegség pusztító erejé- nek mértéke egyedül az lehet, hogy az illető betegség egy bizonyos számú élő ember közül hány áldozatot szed valamely ismert és meghatározott időtartamon belül, mert hiszen a betegség az élő embernek ellensége lévén, az élöket az érdekli, hogy egyik vagy másik betegségnek az egészséget és — a mivel most foglalkozunk — az életet leromboló ereje milyen nagy. Ha tehát az egészségügyi statistika azt akarja kideríteni, hogy p. o. a diphtheria mennyire veszélyezteti az emberek életét, akkor azt kell keresnie, hogy a diphtheria hány élő közül hányat ragad el, a min mitsem változtat

* Budapest székes főváros halandósága az 1886—90-diki években. 54. old.

az, ha egyéb halálokoknak kisebb vagy nagyobb mértékben való szereplése következtében az összes halandóság számának változásával ahhoz képest a diphtheriának az egyéb okból való halálozáshoz mért viszonyszáma nagyobb vagy kisebb lesz. Ezért is a különböző betegségekben elhaltak számának egymáshoz való viszonya e szempontból tanulságos.

Mivel pedig az élőknek elég biztos számát tudvalevőleg csak népszámlálások alkalmával ismerjük, mértéktelen örömmel kellene üdvözlönnünk az olyan módszert, mely »az élők számának ismeretét nélkülözhetővé« tenné.

Számítási methodusa helyességének bizonyítására Kőrösy »Budapest főváros halandósága az 1876—1881-iki években és annak okai. Budapest 1885.« című munkájának »A vagyonosság befolyása a halálokra és különösen a fertőző bajok föllépésére« című fejezetében a következőket mondja:

»Az idevágó eredmények szemlélésénél mindenekelőtt azon nehézséggel kell számot vetnünk, hogy a különböző vagyonossági osztályokban az egyik vagy másik betegség intenzitásának közvetlen kiszámítása azért lehetetlen, mert az egy-egy vagyonossági osztályban élők számát nem tudjuk, tehát nem számíthatjuk ki és nem hasonlíthatjuk össze az egyes betegségek halandósági coefficientjét, t. i. azon számot, mely mutatja: egyenlő számú gazdagokból vagy szegényekből hány halt el bizonyos betegségben. Ezért azonban nem kell lemondanunk az ily adatok minden értékesítéséről, mint azt egy jeles orvos, ki egyúttal kórstatistikus is, tette, hanem közvetett következtetést is alkalmazhatunk. Az ilyen közvetett következtetés nem adja ugyan az egyes betegségek halandósági coefficientjét, e helyett azonban megmutatja a viszonyos intenzitást, mely mérték-számnak még bizonyos különös előnyei is vannak.

A közvetlenül számított coefficient is ugyanis csak annyit mond, hogy 100 gazdag közül x , 100 szegény közül pedig y számban halnak meg bizonyos betegségben; ezen x -nek viszonya y -hoz tehát az egyes halálokok fellépésének (absolut) intenzitását mutatja. Ezen intenzitási szám azonban mit sem mond arra nézve, hogy a szegénység mennyiben fokozta épen egy bizonyos betegségnek, pl. a cholera-nak pusztításait. Szegény embereknek több gyermekük s így több halottjuk, különösen pedig több fertőző gyermekbetegségben kimúlt halottjuk van, mint a gazdagoknak; szintűgy szegény emberek gyakrabban laknak pinczékben, gyakrabban zsúfolt lakásokban stb. Okadatoltnak látszanék tehát azon ellenvetés, hogy a szegények közül pl. cholera-ban már csak azért is többnek kell meghalni, mert betegedési, valamint halálozási arányszámuk már egyáltalán is nagyobb, mint a gazdagoké. Ha tehát azon fokozódást akarjuk felismerni, melyet bizonyos halálokok előfordulására maga a szegénység gyakorol, akkor a szegények közönséges halandóságát, (azaz a nem-fertőző halálokok coefficientjét) a fertőző betegségek által okozott halandósággal fogjuk egybevetni. Az így nyert hányadost fertőzési arányszámnak nevezzük. Tegyük fel például, hogy a szegényosztály 1000 élő egyéne közül meghalt fertőző betegségekben $50 = 5\%$, nemfertőző betegségekben $100 = 10\%$, akkor a fertőzési arányszám (vagyis a fertőző betegségekben elhaltak aránya az egyéb bajokban elhaltakhoz) $10:5 = 50\%$.

Szintúgy, ha 1000 gazdag egyén közül fertőző betegségekben 30 = 3%, nemfertőző betegségekben 90 = 9% halt meg, akkor a gazdagok fertőzési arányszáma $9:3 = 33\frac{1}{3}\%$.

Látható, hogy felvett példánkban a fertőző betegségek a halandóságot a szegényeknél nagyobb mértékben növelték, mint a gazdagoknál. Ezen álláspontunk tekintetéből irányadó mértéket a viszonyos intenzitásnak nevezzük, mely fentebbi példánkban

$50:33\frac{1}{3}\% = 150:100$, a viszonyos intenzitás tehát 150, vagyis 50% a szegényosztály hátrányára, — minden más lényeges tényezőt egyenlőnek feltételezve.

Ezen mértéket azonban az élők számának ismerete nélkül is megkaphatjuk, ha az egyik vagyonossági osztályban a ragályos és nem-ragályos betegségekben elhalt egyének számainak egymás-közi arányát (fertőzési arányszámát) a másik osztály megfelelő arányához mérjük, így a felvett esetben:

$$\frac{50}{100} : \frac{30}{90} = 50\% : 33\frac{1}{3}\% \text{ vagy } 150 : 100.$$

Ha az élőknek, valamint az infectiosus és nem infectiosus betegségekben elhaltaknak számát sorban \dot{E} , I és N által jelezzük, még pedig a szegényekre nézve \dot{E}_1 , I_1 , N_1 , a gazdagokra nézve pedig \dot{E}_2 , I_2 és N_2 által, akkor mindenekelőtt a ragályozási arányszámra (i_1 , i_2) fentebb a következő értékeket constatáljuk: a szegényeknél

$i_1 = \frac{I_1}{N_1}$ a gazdagoknál, $i_2 = \frac{I_2}{N_2}$ és azon mértéket, mely szerint maga a szegénység a ragályos betegségek előfordulására befolyással volt, a következő aránnyal határoztuk meg: $\frac{I_1}{N_1} : \frac{I_2}{N_2} = i_1 : i_2 = x : 100$ (x = viszonyos intenzitás a szegény osztályokra nézve).

Ezen számítás helyessége kiderül a következőből:

Ha az élők számát ismernők, akkor a fertőző és nem fertőző halálokok coefficiensei volnának: fertőző betegségek coefficiensei

szegényeknél $\frac{I_1}{\dot{E}_1}$ gazdagoknál $\frac{I_2}{\dot{E}_2}$ nem fertőző betegségek coefficiensei szegényeknél $\frac{N_1}{\dot{E}_1}$ gazdagoknál $\frac{N_2}{\dot{E}_2}$

Ezen halálozási coefficiensek helyett azonban a viszonyos intenzitást is kereshetjük, mely t. i. azt mutatja, hogy a ragályos betegségek mennyivel növelik a szegények egyéb halandóságát, ha a gazdagoknál észlelt növekedést 100-nak tesszük. Hogy ezen viszonyos intenzitást megnyerjük, előbb mindegyik osztály számára kikeressük a fertőzési arányt és ezeket azután egymáshoz viszonyítjuk.

Lesz pedig: a szegények fertőzési aránya, $i_1 = \frac{I_1}{\dot{E}_1} : \frac{N_1}{\dot{E}_1}$ a gazdagok fertőzési aránya $i_2 = \frac{I_2}{\dot{E}_2} : \frac{N_2}{\dot{E}_2}$

Mint az egyenletek mutatják, a fertőzési arányok képleteiben az élők száma (\dot{E}_1 , \dot{E}_2) úgy az osztandóban, mint az osztóban nevezőként szerepel s így a jelölt osztásokat végrehajtva, a következő képleteket nyerjük: $i_1 = \frac{I_1}{N_1}$, $i_2 = \frac{I_2}{N_2}$, melyekben az élők száma nem fog.

laltatik s így a viszonyos intenzitást $\left(= \frac{i_1}{i_2} \right)$ is, mint föntebb mondtuk, az élők számának ismerete nélkül fogjuk kiszámíthatni; még pedig: $\frac{i_1}{i_2} = \frac{I_1}{N_1} : \frac{I_2}{N_2} = x : 100$ ($x =$ viszonyos intenzitás a szegény osztályokra nézve).

Ha már most $i_1 = i_2$ (hányadosuk tehát $= 1$, vagy $x = 100$), akkor ez annyit jelent, hogy a fertőző betegségek mindkét osztályánál egyenlő mértékben növelték a halandóságot, s ilyenkor azt mondjuk, hogy a fertőző betegségek viszonylagos intenzitása mindkét osztályban ugyanakkora volt; ha $i_1 > i_2$ (tehát $x > 100$), akkor a fertőző betegségek intenzitása a szegénység által növekedett; ellenkezőleg ha $i_1 < i_2$ (s így $x < 100$), akkor a szegény-osztályokra nézve kisebb intenzitást constatálunk, mint a gazdagokra.«

Kőrösnek ezen levezetései első megtekintésre tetszetősek s számtani hiba nincsen is bennük, de mivel kiindulási pontjuk, alapgondolatuk, a fertőzési arányszámítás a célnak meg nem felel, az egész számítási mód is a célnak meg nem felelővé válik. A cél ugyanis az, megtudni, milyen mértékben pusztít ez vagy amaz a fertőző betegség az élő szegények és milyen mértékben az élő gazdagok között. Így p. o. ha tudom, hogy egy bizonyos fertőző betegségben 1000 szegény közül 30, s ugyanazon fertőző betegségben 1000 gazdag közül 20 halt meg, látom, hogy ezen betegség a szegények között aránylag nagyobb pusztítást vitt véghez, mint a gazdagok között, elmondhatom tehát, hogy a szegények élete ezen bizonyos betegség által nagyobb mértékben volt veszélyeztetve, mint a gazdagoké, más szavakkal: hogy az ezen betegségben való halálozás a szegénység által előmozdított.

Már most Kőrös idézett példáját az én számaimmal ismétlem meg:

Tegyük fel például, hogy a szegényosztály 1000 egyéne közül meghalt fertőző betegségekben $30 = 3\%$, nemfertőző betegségekben $150 = 15\%$, akkor a fertőzési arányszám $15 : 3 (= 100 : 20) = 20\%$.

Szintúgy ha 1000 gazdag egyén közül fertőző betegségekben $20 = 2\%$, nemfertőző betegségekben $90 = 9\%$ halt meg, akkor a gazdagok fertőzési aránya $9 : 2 (= 100 : 22.2) = 22.2\%$.

Ezt folytatva:

$20 : 22.2 = x : 100$, x (tehát Kőrös szerint a viszonyos intenzitás) $= 90$, és pedig a szegény osztály előnyére.

Ez a példa, teljesen a Kőrös methodusa szerint számítva, mutatja, hogy a Kőrös számítása olyan esetekben is kedvezőbb színben tüntetheti fel valamely (itt a szegény) osztálynak egy bizonyos betegségben való halálozását, a mely esetekben az tényleg kedvezőtlenebb, példánkban ugyanis 1000 szegény közül 30, 1000 gazdag közül 20 halt meg a vizsgálódásunk tárgyául vett betegségben.

Ezek után tisztában lehetünk azzal, hogy a betűszámán segélyével történő bizonyítás sem fog a Kőrös-féle számítási mód célszerűsége mellett szólni. Így is van:

A szegényeknél kiszámított $i_1 = \left(\frac{I_1}{N_1} \right)$ -nek és a gazdagoknál kiszámított $i_2 = \left(\frac{I_2}{N_2} \right)$ -nek az aránya: $\frac{I_1}{N_1} : \frac{I_2}{N_2} = i_1 : i_2 = x : 100$ ($x =$ a vi-

szonyos intenzitás a szegény osztályokra nézve) azon mértéket, mely szerint maga a szegénység a ragályos betegségek előfordulására befolyással volt, csak azon esetben szolgáltatathatná, ha ki zárható volna, vagy legalább fel volna tehető, hogy a szegénység a nem ragályos betegségeknek a gazdagokéhoz viszonyított előfordulási arányára egyáltalán nem volna befolyással, mert az $\frac{I_1}{N_1}$ és az $\frac{I_2}{N_2}$ törteknek az értéke épen úgy függ a nevezőtől, mint a számlálótól. És épen úgy, a mint Kőrösy az $\frac{I}{N}$ -t i -nek véve ragályozási arányszámnak (helyesebben ragályos betegségben való elhalálozási arányszámnak* nevezni, nevezhetnők n -nek a nem ragályos betegségben való halálozás arányszámát és ugyanoly alapon, mint Kőrösy az előbb idézett egyenletet felállította, felállíthatnók a következő egyenletet is:

$\frac{N_1}{I_1} : \frac{N_2}{I_2} = n_1 : n_2 = x : 100$ (x = viszonyos intenzitás a szegény osztályokra nézve), a mely egyenlet az algebra szempontjából épen olyan helyes, de következtetések levonására való felhasználhatóságát tekintve ugyancsak épen olyan helytelen volna, mint a Kőrösy idézett egyenlete. Ez természetes is, mert kétféle különböző okból való halálozásról (infectiosus és neminfectiosus betegségekben való halálozásról) van szó, a melyek mindegyike úgy a szegényeknél mint a gazdagoknál különbözőképen alakul, a mint ezt maga Kőrösy igen helyesen mondja: ** »... minden legegyszerűbb arány változása tulajdonképen kétféle magyarázatot enged meg« lehetséges, hogy a kisebb veszélyeztetés, melyet a szegény osztályok bizonyos fertőző bajokkal szemben mutatnak, nem az azok körében ható védő okokra, hanem csak arra vezetendő vissza, hogy vagy ők más bajok ellen kevésbé, vagy a vagyonos osztályok a többi betegségek ellen jobban tudnak védekezni, mint épen a fertőző bajok ellen«.

Nem tudom, miért mondja itt »Jegyzet« alatt Kőrösy azt és miért csak azt, hogy »ezen magában véve elfogadható magyarázat némileg gyöngül az által, hogy a vagyonosabb osztályok relativ intenzitása némely nemfertőző bajoknál is nagyobb«, mert hiszen ha a vagyonosak relativ intenzitása némely nemfertőző bajoknál nagyobb is, a nemfertőző betegségek túlnyomóan nagyobb részénél mégis csak kisebb és ez az utóbbi körülmény még Kőrösy szerint is erősíti az előbbi magyarázatot.

Az elmondottak eléggé mutatják, mennyire nem alkalmas arra a Kőrösy-féle számítási mód, hogy bizonyos körülményeknek a halálokokra való befolyását kiderítse, de minden okoskodás mellett is az egyedüli feltétlen bizonyíték az, ha valamely számítási mód helyes vagy nem helyes voltának felismerésére a számítási methodusnak a próbáját megcsináljuk.

Szerencsére az a körülmény, hogy Budapest székes fővárosnak

* A »ragályozási arányszám« nyilvánvalólag helytelen elnevezés, mert nem a ragályozásról, hanem a ragályos betegségekben való elhalálozásról van szó és e kettő különböző körülmények között állandó viszonyban lenni épenséggel nem szokott.

** Kőrösy: *Budapest székes főváros halandósága az 1886—1890-diki években és annak okai.* Budapest 1898., 60. és 61. old.

népszámlálási, valamint halálozási adatait Kőrösy nagy alaposággal feldolgozta és igen jól hozzáférhető alakban közzétette, módot ad arra, hogy ezt a próbát meg is csinálhassuk. Kifogjuk tehát számítani, hogy az 1890. évben az élők számára vonatkoztatva milyen pusztításokat vittek végbe a szóban forgó fertőző betegségek s megfogjuk látni, hogy az így nyert eredmények mennyire felelnek meg azoknak az eredményeknek a melyeket Kőrösy-féle »relatív intenzitás«-i számítási módszer segítségével kapunk. Össze fogjuk nevezetesen hasonlítani a pinczében lakók halálozási arányát a nem pinczében lakók halálozási arányával.

Az 1890-ben pinczében és nempinczében élőknek számára vonatkozó adatokat a Kőrösy és Thirring által az 1894—1898. években közrebocsátott »Budapest fővárosa az 1891-ik évben. A népleírás és népszámlálás eredményei« című statisztikai műből veszem át.

*

Lássuk mindenekeelőtt, milyen eredményeket kapunk, ha az említett fertőző betegségek relatív intenzitását szigorúan a Kőrösy módszeréhez alkalmazkodva számítjuk ki.

Az 1890. évben Budapesten meghalt:

	nem pinczelakos	pinczelakos
croupban	208	20
diphtheriában	616	42
hökhurutban	32	1
kanyaróban	78	8
vörhenyben	260	12
himlőben *	—	—

Az 1890. évben Budapesten nemfertőző bajban meghalt:

nempinczelakos	10,181
pinczelakos	688

Tehát 100,000 nemfertőző halálokra jutott:

	nem pincze- lakásokban	pincze- lakásokban	viszonylagos inten- sitás (nem pincze- lakás = 100)
croup	2043	2907	142
diphtheria	6050	6105	101
hökhurut	314	145	46
kanyaró	766	1161	151
vörheny	2554	1774	68

Általában szokásos és kétségtelenül czélszerű is — miután olyan betegségekről van szó, a melyekben főképen gyermekek halnak meg — külön feltüntetni, hogy milyen volt a nevezett betegségekben való halálozás az 5 éven aluli** gyermekek között, miért is ebben Kőrösyt követni szükségesnek tartom.

* Miután himlőben való elhalálozás Budapesten az 1890. évben nem fordult elő, a himlőben való elhalálozást vizsgálat tárgyává nem tehettem.

** A 0—5 éves gyermekeket rövidség kedvéért 5 éven aluliaknak nevezem.

5 éven aluli gyermek meghalt Budapesten 1890-ben :

	nem pincze- lakásokban	pincze- lakásokban
croupban	165	17
diphtheriában	454	29
hökhurutban	32	1
kanyaróban	74	8
vörhenyben	165	4

Az 1890. évben Budapesten nem fertőző bajban 5 éven aluli gyermek meghalt:

nem pinczelakos	4.911
pinczelakos	519

Tehát 100.000, nem fertőző halálokra jutott:

	nem pincze- lakásokban	pincze- lakásokban	viszonylagos intenzitás (nem pincze- lakás = 100)
croup	3.360	3.275	97
diphtheria	9.244	5.588	60
hökhurut	651	193	30
kanyaró	1.507	1.541	146
vörheny	3.360	771	23

Mindezekből tehát Kőrösý szerint azt a következtetést kellene levonnunk, hogy a pinczében való lakás minden korosztályt tekintetbe véve a croupban és kanyaróban való halálozást jelentékenyen, a diphtheriában való halálozást alig növelte, a hökhurutban és vörhenyben való halálozást pedig csökkentette; ha pedig csak az 5 éven aluli gyermekeket vesszük tekintetbe*, csak a kanyaróban való halálozást növelte, míg a croup, diphtheria, hökhurut és vörheny okozta halálozásra a pinczében való lakás kedvező, csökkentő befolyással volt, vagy legalább is, hogy a gyermekeknek croupban, diphtheriában, hökhurutban és vörhenyben való halálozása a pinczelakások által elő nem mozdított.

*

A vizsgált öt fertőző betegségnek az élők között okozott pusztítását ‰-ben számítottam ki s ezen számítások eredményeit az egyszerűbb áttekinthetés érdekében táblázatokba állítottam össze. Az I. számú táblázat az összes korosztályokra, a II. számú táblázat az 5 éven aluli gyermekekre vonatkozik. Némi összehasonlítás kedvéért mindkét táblázatban elhelyeztem a Kőrösý methodusa szerint kiszámított relativ intenzitási értékeket és azon számokat, melyek a nem pinczében lakók és a pinczében lakók ‰ halálozása közötti viszonyt tüntetik fel.

Ugy az I., mint a II. számú táblázatból azt látjuk, hogy croupban, diphtheriában és kanyaróban nagyobb, hökhurutban és vörhenyben pedig kisebb ‰-e halt meg a pinczelakosoknak, mint a nem-pinczelakosoknak.

* Bizonyára ezt kellene a helyesebb mértéknek tekinteni.

I. számú táblázat.

Budapest 1890. évi rendes lakosságából.

	M e g h a l t 1890 - b e n									
	croupban		diphtheriá- ban		hökhurut- ban		kanyaró- ban		vörheny- ben	
	szám szerint	‰-ben	szám szerint	‰-ben	szám szerint	‰-ben	szám szerint	‰-ben	szám szerint	‰-ben
a) az összes rendes lakosságból: (486.671)	235	0'483	678	1'393	33	0'068	87	0'179	275	0'565
b) az összes rendes lakosság nem pinczében lakó részéből: (460.528)	208	0'452	616	1'337	32	0'069	78	0'169	260	0'564
c) az összes rendes lakosság pinczében lakó részéből: (26.143)	20	0'765	42	1'606	1	0'038	8	0'306	12	0'459
d) viszony b) és c) ‰-es rovataiban lévő számok között:	100 : 169		100 : 120		100 : 55		100 : 181		100 : 81	
e) Körösy szerint kiszámított relatív intensitás 1890-ben:	100 : 142		100 : 101		100 : 46		100 : 151		100 : 68	

II. számú táblázat.

Budapest 1890. évi rendes lakosságának 5 éven aluli részéből.

	M e g h a l t 1890 - b e n									
	croupban		diphtheriá- ban		hökhurut- ban		kanyaró- ban		vörheny- ben	
	szám szerint	‰-ben	szám szerint	‰-ben	szám szerint	‰-ben	szám szerint	‰-ben	szám szerint	‰-ben
a) az összes 5 éven alúliak közül: (49.043)	186	3'792	492	10'031	33	0'673	83	1'692	172	3'507
b) az 5 éven alúli nem pinczelakosok közül: (43.424)	165	3'554	454	9'779	32	0'689	74	1'594	165	3'554
c) az 5 éven alúli pinczelakosok közül: (2.624)	17	6'479	29	11'052	1	0'381	8	3'049	4	1'524
d) viszony b) és c) ‰-es rovataiban lévő számok között:	100 : 182		100 : 113		100 : 55		100 : 191		100 : 43	
e) Körösy szerint kiszámított relatív intensitás 1890-ben:	100 : 97		100 : 60		100 : 30		100 : 146		100 : 23	

Az összes korosztályokra vonatkozó számok (I. táblázat) a Kőrös-féle számítás szerint is ugyanezt mondják bár, de mennyire más viszonyban! Így p. o. a diphtheriának a relativ intensitása Kőrös szerint csak 101, a mi annyit jelentene, hogy a diphtheriában való halálozásnak mértéke a pinczelakosok között (101) majdnem azonos a nempinczelakosok diphtheriában való halálozásának mértékével (100), holott azt találtuk, hogy a nem pinczelakosoknak $1.337^{0}/_{00}$ -ét, a pinczelakosoknak pedig $1.606^{0}/_{00}$ -ét ragadta el a diphtheria!

A II. számú táblázat még nagyobb ellentétet tüntet fel az élőkre vonatkoztatott $^{0}/_{00}$ -es számítási eredmények és a Kőrös-féle relativ intensitási számok között. Ezen táblázatban ugyanis azt látjuk, hogy a croupban a nem pinczelakosoknak $3.554^{0}/_{00}$ -e s a pinczelakosoknak $6.479^{0}/_{00}$ -e, diphtheriában pedig a nem pinczelakosoknak $9.779^{0}/_{00}$ -e és a pinczelakosoknak $11.052^{0}/_{00}$ -e halt el, míg Kőrös szerint a pinczelakosok között a croupnak 97, a diphtheriának pedig épen csak 60 volna a relativ intensitása! Tehát Kőrösnek ezen számai is tért nyitnak azon következtetés levonására, hogy »a croup és diphtheritis . . . a pinczelakások által elő nem mozdítatik«. * Már pedig bizonyításra nem szorul, hogy akkor, a mikor annak megítélésére, hogy valamely betegség bizonyos körülmények által előmozdítatik-e vagy sem, az ezen betegségekben való halálozást vesszük mértékül és azt találjuk, hogy a pinczelakosok között a diphtheriában való halálozás nagyobb, a croupban való halálozás pedig igen jelentékenyen nagyobb, mint a nem pinczelakosok között, az ilyen következtetés helytelen.

Mindkét táblázatban azt találjuk, hogy a Kőrös-féle relativ intensitási számok a tényleges viszonyokhoz képest kivétel nélkül alacsonyabbnak tűnnek fel a pinczelakosok előnyére, a minnek az a magyarázata, hogy a pinczelakosoknak a nem fertőző betegségekben való halálozása is nagyobb lévén, az $\frac{I_1}{N_1}$ törtben a nevező aránylag nagyobb, mint az $\frac{I_2}{N_2}$ -ben s így az N_1 az $\frac{I_1}{N_1}$ törtnek az értékét aránytalanul kisebbiti.

Az eddigiekből — úgy hiszem — eléggé kiviláglik, hogy a Kőrös-féle relativ intensitási számítási módszernek nincs meg az a »különös előnye«, hogy t. i. általa »az élők számának ismerete feleslegessé válik« és hogy ezen számítási módszer épen ezen előnnyel nem bírván, olyan statisztikai adatok összeállítására, a melyekből következtetéseket akarunk levonni (pedig minden statisztikai összeállításnak ez a célja), nem alkalmas.

*

Nem mulaszthatom el végezetül még megjegyezni, hogy még *abban az esetben sem* fogadhattam volna el azt a nézetet, hogy a »diphtheritis . . . a pinczelakások által viszonylag elő nem mozdítatik«, ha azt találtam volna, hogy p. o. a pinczelakos gyermekeknek valamivel kisebb $^{0}/_{00}$ -e pusztul el diphtheritisben, mint a nem pinczelakos gyermekeké. Vannak ugyanis még más körülmények

* Kőrös saját szavai. *Budapest székes főváros halandósága az 1886—1890. években és annak okai.* 90. lap.

is, melyeket az egészségügyi statisztikával foglalkozóknak figyelmen kívül hagyni nem szabad. Így például 1890-ben az 5 éven aluli nem-pinczelakos gyermekeknek $14.238^0/00$ -e, az azonos korú pinczelakos gyermekeknek pedig $21.341^0/00$ -e halt meg veleszületett gyengeségben. (Viszony 100: 150.) Mivel a diphtheritis olyan fertőző betegség, a mely az első életévben egyáltalán sokkal ritkábban szokott fellépni, mint a későbbi gyermekévekben, a pinczelakos gyermekek közül pedig aránylag másfélszer annyi gyermek pusztul el veleszületett gyengeség következtében (tehát az első életévben), mint a nem-pinczelakos gyermekek közül, ebből az is következik, hogy a pinczelakosok közül csak ezen egyetlen halálok következtében is aránylag másfélszer annyi gyermek hal meg, mint a nem pinczelakosok közül, annak az életkornak megérése nélkül, a mely életkor épen a diphtheriában való megbetegedés szempontjából a legveszedelmesebb. Ha tehát azt is találtam volna, hogy a diphtheria mint halál-ok valamivel kisebb szerepet játszik a pinczelakos gyermekeknél, még akkor is arra kellett volna gondolnom, hogy a pinczelakos gyermekeknek diphtheriában való kisebb halálozása abban is lelheti magyarázatát, hogy a pinczelakos gyermekek egy, a nem-pinczelakosoknál aránylag másfélszer nagyobb részének a veleszületett gyengeség következtében való gyors elhalálozása folytán nem volt ideje diphtheriában megbetegedni s meghalni, még az esetben sem, ha a pinczében való lakás mint kiegészítő egészségügyi ártalom a diphtheria terjedését előmozdította is.

5 éven aluli gyermek Budapesten 1890-ben meghalt fertőző betegségben: nem pinczelakos 893, tehát az 5 éven aluli nem pinczelakos gyermekek $19.236^0/00$ -e, pinczelakos 59, tehát az 5 éven aluli pinczelakos gyermekek $22.435^0/00$ -e, arányszám az $^0/00$ -ek közt 100: 117.

Ugyanezek közül nem fertőző betegségben meghalt: nem-pinczelakos 4911, tehát az 5 éven aluli nem pinczelakos gyermekek $105.786^0/00$ -e, pinczelakos 519, tehát az 5 éven aluli pinczelakos gyermekek $197.790^0/00$ -e, arányszám az $^0/00$ -ek közt: 100: 187.

Mindezek után számadatokra támaszkodva legalább is az 1890. évre határozottan állithatjuk azt, a mit különben Kőrösy is lehetségesnek tart, hogy t. i. a szegények »más bajok ellen kevésbé, vagy a vagyonos osztályok a többi betegségek ellen jobban tudnak védekezni, mint épen a fertőző bajok ellen«, a miből azonban természetesen az is következik, hogy a relativ intenzitással számító módszer nem adhat helyes betekintést a viszonyokba. Ha ugyanis a szegények »más bajok ellen kevésbé« tudnak védekezni, mint a gazdagok, akkor, a mint már említettem, a »más bajoknak« aránytalanul nagyobb száma az ezen számmal osztott fertőző betegségek számát szükségképen aránytalanul kisebbiti s a szegényeknek fertőző betegségben való halálozását is kisebbiti, mint az a tényleges viszonyoknak megfelel. És ez már nem csak az 1890. évre mondható el, hanem általánosságban is, mert ha valamely számítási mód helyes és használható, úgy annak minden esetben helyes és használható eredményeket kell adnia.

Köllner Károly.

Hogyan és hol lehetne az erdélyrészi vármegyékben fonó-szövő ipart teremteni?

A keleti felföld — miként Hunfalvy János nevezi az erdélyrészi vármegyéket — mindenfelől magas hegységektől van környezve, melyeknek nagykiterjedésű havasain nagyszámú marhagulya és juhnyáj legel és szolgáltat nagymennyiségű nyersanyagot a bőriparnak és a fonó-szövő iparnak. Másrészt e felföldet két nagy alföld veszi körül, melyeken az állattenyésztés, de különösen a juhtenyésztés, szintén nagykiterjedésű és szintén sok gyapjút és bőrt szolgáltat. Nyersanyag tekintetében tehát az erdélyrészi vármegyékben és azok közvetlen szomszédságában hiány nem volna.

A fonó-szövő ipar egy másik lényeges alapfeltétele az olcsó hajtóerő, az erdélyrészi vármegyékben szintén megvan, valamint a nem mindig megbízható vizerő pótlására vannak ott részben nagykiterjedésű és jóminőségű széntelepek, melyek részben művelés alatt állnak, részben pedig kevés költséggel feltárhatók.

Hajtóerő tekintetében különösen szerencsés fekvése van Brassó sz. kir. városnak, melynek több ipartelepét most is a Bolonyába vezetett Tömös-Ág és a Koszorú patak vize hajtja. De nemcsak Brassó városban, hanem Brassó vármegye több helyén is, különösen Alsó-Tömös telepen, van jelentősebb vizerő, melyet ipartelepek részben most is használnak; gyártási célokra alkalmas nagyobb mennyiségű víz pedig majdnem mindenütt található, még pedig költségesebb furatás nélkül is. Brassó sz. kir. város gyárüzemei eddig a közelben levő vulkáni kőszentet használták, de a nem régiben létesített vasuti összeköttetés óta már most a tőle néhány kilométer távolságra eső keresztényfalvai bánya kőszentet használják, mi által a fekvés előnye még öregbedett.

Vizhajtóerő tekintetében talán még kedvezőbb a helyzet nem ugyan Nagyszeben sz. kir. városban, noha víz ott is van, hanem Szeben vármegye egyéb területén, melyen több nagyobb erejű folyó folyik. E folyók befolyása a vármegye iparára most is tapasztalható, a mennyiben újabb telepek inkább ezek mentén létesíttetnek, valamint hogy Nagyszebenben fennálló gyárak is onnan kifelé gravitálnak. Szeben vármegyében azonban nincsenek széntelepek és e vármegye ipara barnaszénnel magát Hunyad vármegye petrozsényi jeles bányájából látja el.

Sepsi-Szentgyörgy r. t városban, Háromszék vármegyében, még gyártási célokra sem találni az év minden szakában elegendő vizet, oly sekély ott az Olt folyó és e várostól félórányi távolságra a Csiklón nevű árokban feltárt ásványfa (lignit) sem igen alkalmas a tüzelésre. Háromszék vármegye délnyugati részében azonban, ugyancsak Udvarhely vármegye délkeleti részében a baróti vidéken, szétágazó barnaszén és ásványbányák vannak, melyek részben művelés alatt állanak és így inkább ez a vidék volna alkalmas ipartelepek létesítésére.

Nagyküküllő vármegye területén a vizerő használata eleitől fogva ki van zárva, mivel szelid lejtésű hegyeiből elősiető vizeinek alig van megfelelő nagyobb esések s így tehát itt a fonó-szövőipar

létesülése inkább lakossága szorgalmának köszönhető. Segesvár r. t. város ipartelepei tüzelő anyaggal a nem nagy távolságra levő köpeczi (Háromszék vármegyében) barnaszén bányákból látják el magukat.

Az iparfejlesztés harmadik alapfeltétele, a jó, megbízható és olcsó munkás, az erdélyrészi vármegyékben bőven meg van, hisz erre nézve ott van a nagyszámú háziiparos, mint kész erő, mely háziiparosoknak a gyáripárnál czélszerűen és hasznosan való felhasználása csak a vállalkozótól függ. A munkaerő olcsóságára nézve mint példát felemlítjük — s ez egyszersmind jellemző az ottani kereseti viszonyokra nézve, — hogy az erdélyrészi vármegyék akárhány helyén még most is vannak nagyobb posztósok, kik éves cselédekkel (legtöbbnyire székely leányokkal) dolgoztatnak, kik évente 50—60 forint bért és ellátást kapnak, miért aztán, míg a mezei munkák tartanak, — annál, ha pedig azok szünetelnek, a posztóműhelyben dolgoznak. Az pedig bizonyos, hogy ott, hol többnyire a gép végezi a nehéz munkát, a férfi munkaerő sem drága, kivált pedig az olyan, melytől nagyobb szakképzettség és előkészültség nem kívántatik.

Mindezek tekintbe vételével Brassó város, valamint általában véve egész Brassó vármegye területe legalkalmasabb fonó szövő ipartelepek létesítésére, valamint a meglevők fejlesztésére, még pedig nemcsak a már elősorolt okokból, hanem azért is, mert ez területileg is közel van Rumániához és általában a Balkán-félsziget államaihoz. Brassó különben is az erdélyrészi városok vagyonosabbjai közé tartozik, hol évek hosszú során át meglehetősen tőkék halmozódnak fel, melyek ma már a hitelnyújtásban nem találnak elegendő foglalkozást úgy, hogy tulajdonosaik előbb-utóbb kénytelenek lesznek azokat legalább részben ipari vállalatokba fektetni, vagy azokkal iparvállalatok létesítésében felhasználni.

Hasonló alkalmas hely fonó-szövő ipar fejlesztésére nem annyira Nagy-Szeben sz. kir. városa, mint inkább Szeben vármegye, melynek vasuti kapcsolata Rumániával törvényhozásilag biztosítva van és rövid idő alatt bekövetkezik. E csatlakozás Szeben vármegye iparfejlesztésére nagyon előnyös lesz, mert megnyilván előtte a piac dél felé, kilátásai javulnak, kivált ha a szebeniek a változott helyzet követeléseit meg tudják érteni és a durva és közönséges posztó készítése helyett a finomabb posztó és divatos gyapjuszövetek gyártására átmennek. Míg Brassó és Szeben vármegyékben a gyapjuipart, addig Nagy-küküllő, Háromszék és Udvarhely vármegyékben a pamutipart volna czélszerű felkarolni és fejleszteni. Czélszerű lenne ez nem csupán azért, hogy a gyárak egymásnak versenyt ne csináljanak, hanem főképp azért, hogy egyes gyártási szakmákban nagyobb ipari központok képződjenek, melyek a maguk iparában mérvadók és vezetők legyenek.

Az így létesítendő és fejlesztendő ipar érdekében azonban czélszerű lenne úgy a törvényhatóságok révén, mint társadalmi úton nagyobb mozgalmat indítani. A törvényhatóságoknak nemcsak iparilag kihasználható vizeit kellene felmérni* és vegyelemezteni, hanem területeiket illetőleg ismertetni mindazt, a mi ipari és kereskedelmi szempontból érdekes és tudni fontos lehet. Ilyen lenne: az építkezési,

* Ezt a munkát a földmivelésügyi m. kir. ministerium részben már magára vállalta.

élelmezési, közlekedési, egészségügyi és műveltségi viszonyoknak ismertetése; a nép szokásainak, fogyasztási képességének, munkaerejének stb. leírása.

A társadalomnak szintén ki kellene venni a maga részét a mozgalomból és a vállalkozás terén az eddiginél jóval nagyobb tevékenységet kifejteni. Általában el van ismerve, hogy a mechanikai szövőszék mellett a kézi szövőszéknek már csak oly szerep maradt, mint p. o. a kézi varrásnak a gépvarrás mellett. Égető szükség lenne tehát egy szövőszékgyár felállítására, mely képes lenne — hogy számot mondjunk — rövid tíz év alatt úgy az erdélyrészen, mint hazánk más részeiben és a szövőipart egészen átalakítani és eddig nem sejtett magasságra emelni. Szükség lenne továbbá oly vállalat létesítésére, mely a gyapjumosást, szárítást és carbonizálást végezné, úgy hogy a posztógyáros átadná neki a nyers gyapjut és egészen tiszta zsirmentes gyapjut kapna vissza. Eddig ugyanis a gyáros maga kénytelen e munkákat végeztetni, vagy pedig készen Budapesten vagy egyébütt vásárolni. Végre czélszerű lenne még oly kikészítési vállalatot létesíteni, mely a posztósok és kereseti háziiparosoktól a nyers posztót kikészítés végett átvénné és esetleg annak további értékesítéséről gondoskodna.

Az erdélyrészi nagykiterjedésű és jeles pokróczipar érdekében lenne oly nagyobb helyen, mely körül vagy a melyhez közel nagyobb számú pokróczkészítő műhely van, oly fonógyárat létesíteni, mely a kereseti vagy nem kereseti háziiparosok számára pokróczfonalakat készítene. Ilyen hely Brassó vármegyében Derestye telep, melyhez közel a hétfalusi csángó községek vannak. Ezek közül Bácsfalva, Csernátfalva, Hosszúfalva és Türkös nagyközségekben sok hosszúszőrű gyapjupokrócz, az úgynevezett »debreczeni takaró« (azért debreczeni, mivel ezek piacza főkép Debreczen) készül. Ilyen helyek még Szeben vármegyében Nagydisznód nagyközség, hol különféle nyári és téli, polgári és katonai takaró és pokrócz készül; ilyen továbbá Háromszék vármegyében Nagybronyó nagyközség, Udvarhely vármegyében Alsó- és Felső-Sófalva kisközség; végre ilyenek Fogaras vármegyében Zernest és Töröcsvár nagyközségek, melyekben, valamint az utóbbinak közelében levő Moecs kisközségben a szorgalmas oláh nők hosszúszőrű gyapjupokróczot, az úgynevezett erdélyi csergét, készítenek.

Az erdélyrészi szőve kötőipar főhelye Brassó város, hol több kisebb-nagyobb jól berendezett és felszerelt szőve-kötőgyár van, melyek néhány »Brassói egyesült kötőgyárak« (most Herter János kötőgyáros cég alatt közös termelési és eladási szövetkezetet alkot). A brassói és általában az erdélyrészi szőve-kötőiparosok a rumán vámháború alkalmával állották ki a tűzpróbát, a mennyiben a nagy különbözeti vám mellett is, mely akkor ellenökben fennállott és a mely a magyar bevitelnél Rumániába 100 kg. után 200, más országok és államokból pedig csak 80 lei vagy franc volt, 1886—1891-ig szőve-kötő árúikat ki tudták vinni Rumániába. A rumán piacz még akkor is szívesebben vásárolta, noha drágábbak voltak, mivel a brassói szőve-kötőárúk úgy izlésének, mint szükségletének megfelelően voltak készítve és a többi külföldinél mégis tartósabbak voltak. Czélszerű lenne tehát a kötszőipar érdekében Brassó városban egy szőve-kötőiskolát létesíttetni az ottani érdekeltek által. Ennek feladata lenne munkavezetőket s jó munkásokat is nevelni, továbbá az ezen isko-

lából kikerült egyének feladata volna a szöve-kötőiparnak mint háziiparnak a nép közt való terjesztése és annak oktatása.

Kapcsolatosan ezzel e helyen felemlithető az is, hogy az erdélyrészi vármegyékben szépen kifejlett kötélverőipar volt, mely nagyobb mennyiségű kötelet és kötőzsineget tudott készíteni. De azóta, mióta Rumánia az 1891. évben az addig vámmentes kötélárúkra, még pedig kötőzsinegre 72, kötelekre és kötélverőárúkra 45 frank beviteli vámot vetett 100 kg. után, az addig nagyobb kiterjedésű ipar pang és sokan az iparosok közül ki is vándoroltak Rumániába. Újabb kötélverő gépek beszerzése által a kötélipart az ország e részében emelni és ismét helyreállítani lehetne.

A fonó-szövő ipar az erdélyrészi vármegyékben nemesak fenn tudta magát tartani, hanem részben nem kicsinylendő haladást is tud felmutatni. Ennek oka egyrészt félreeső fekvése a világforgalom nagy utaitól, másrészt azonban a lakosság kitartó szorgalmának köszönhető. Az előrehaladt és nagyra nevelt osztrák ipar a nagy távolság folytán nem volt képes az erdélyrészi fonó-szövő ipart végkép elnyomni, noha sokat ártott neki. Mig a vasuti hálózat keletfelé még annyira kiépítve nem volt mint most, addig az erdélyrészi fonó-szövőipar háborítatlanul élvezte a rumán piacot legalább bizonyos czikkekre. Az ipart itt nem nagy tőkével rendelkező magánosok vagy hatalmas részvénytársaságok létesítették, hanem az erdélyrészi szászok szorgalmas polgársága hozta létre és tartja fenn legnagyobb részben maig is. Nagyobb szabású tevékenységnél Brassó sz. kir. város fonó-szövőipara könnyen azzá válhatik a magyar korona országaira nézve, mi jelenleg Ausztriában Brünn, kellő akarat és kitartó szorgalom mellett. A mennyiben pedig egyesek ereje erre elegendő nem volna, ott vannak az erdélyrészi hitelintézetek melyek az ipar fejlesztésére és felkarolására első sorban hivatva vannak.

Az 1898. év deczember hó 31. napján a Brassói általános takarékpénztár részvénytársaság 5,687.895, a Nagyszebeni általános takarékpénztár részvénytársaság 5,968.060, az Albina takaré- és hitelintézet Nagyszebenben 5,425.479, a Nagyszebeni földhitelintézet 1,997.048, a Kolozsvári takarékpénztár és hitelbank részvénytársaság 4,629 620, a Kolozsvári kereskedelmi bank részvénytársaság 1,099.980, a Mezőgazdasági bank és takarékpénztár részvénytársaság 701.234, az Erdélyi bank és takarékpénztár részvénytársaság 1,609.534, a Kolozsvármegyei takarékpénztár részvénytársaság 772.322 frt takaréketéttel bírt. A hitelintézetek első sorban hitelcéloknak szolgálnak ugyan, de gyáripari célokra is igénybe vehetők. Erre kül- és belföldön számos példa van, sőt iparos államokban a bankár a gyáros mellé telepszik le és annak nemcsak hitelt ad, hanem iparcikkeinek eladásánál és új rendelések szerzésével is támogatja. Jó példák után indulva, könnyen lehetne tehát nagyobb tőkéket az ipar szolgálatába vonni, csak hogy ezzel nem volna szabad sokáig késlekedni, mert az ipar utáni vágy meg van a szomszédos Rumániában is, noha ott a közgazdasági viszonyok erre nézve korántsem oly kedvezők, mint az erdélyrészi vármegyékben.

Mindamellett, hogy a fentemlített vármegyékben és városokban régebbi fonó-szövő telepeink vannak, mégis tény az, hogy a jelenleg működésben levő ily telepek túlnyomó száma vagy az újabb alkotmányos időben keletkezett, vagy azóta alakult és folyton alakult át

oly lényegesen, hogy legtöbb helyen a régi telepből csak a falak maradtak meg, egyéb minden új és modern. Nem árt e helyen ezt is hangsúlyozni, mivel a nemzetiségi harczok után, melyek nálunk hirlapokban és beszédekben oly hevesen folynak, azt lehetne hinni, hogy az iparosok és vállalkozók anyagi érdekei szintén szenvednek, vagy legalább kockára vannak téve.

A tér ipari tevékenységre nálunk elegendően elő van készítve; az erdélyrészi vármegyék sűrűbb népességekkel pedig különösen rá vannak kényszerítve az ipari tevékenységre. A fonó-szövő iparnak pedig az erdélyrészi vármegyékben kedvező kilátásai vannak, különösen ha polgárai kellő erővel és szakértelemmel látnak hozzá fejlesztéséhez és gyarapításához és ha az eddiginél nagyobb tevékenységet, körültekintés és munkalkodást fejtenek ki s nem várnak mindent a kormánytól.

Telkes Simon.

Közlemények és ismertetések.

*Törvényjavaslat az értékpapír-forgalmi adóról.**

1. §. Az értékpapír-forgalomban felmerülő ügyletek a jelen törvényben foglalt határozatok értelmében adókötelesek.

2. §. Az adóköteles értékpapír-forgalom tárgya: *a)* állami és egyéb közkölcsönök kötvényei, záloglevelek és egyéb kötvények; *b)* részvények, részjegyek, élvezeti és nyereséjjegyek; *c)* valamely tőzsdén jegyzett sorsjegyek; *d)* osztalékszelvények, a mennyiben beváltási értékük még nem állapított meg.

3. §. Adókötelesek a következő ügyletek: *a)* az adásvétel; *b)* a csere, a mennyiben az ügylet különböző fajtájú értékpapírokra vonatkozik és pedig tekintet nélkül arra, hogy létesül-e kézpénzforgalom vagy sem; *c)* az átutalás, a mennyiben az értékpapírok átvételére vagy szállítására kötelezett fél helyett az értékpapírokat jogilag különböző harmadik személy veszi át vagy szállítja; *d)* a díjügyletek (egyszerű és kettős díjügyletek), stellage-ügyletek, »még egyszer annyit« kikötő ügyletek és egyéb díjügyletek; *e)* a halasztó ügyletek, (report- és deport-ügylet) nem alakszerű lombardügylet; *f)* minden egyéb ügylet, mely tőzsdei vagy tőzsdészerű forgalmat létesít.

4. §. Adómentesek a következő ügyletek: *a)* a kisorsolt vagy beváltandó értékpapírok beváltása és az ugyanegy értékpapír címleteinek kicserélése; *b)* az értékpapírok kölcsönadása kölcsöndíj kikötése nélkül és ugyanazon fajtájú értékpapíroknak nyolcz napon belül való visszaadásának kötelezettsége mellett; *c)* új értékpapírok kibocsátása alkalmával ezeknek az értékpapíroknak első megszerzése; *d)* letéti és lombardügyletek; *e)* értékpapírok convertálása; *f)* jelzálogkölcsönök felvétele és visszafizetése alkalmával a hitelező intézet és a jelzálogadás között a záloglevelek tekintetében felmerülő ügyletek; *g)* visszaszállítások a halasztó ügyletekből.

5. §. Az adókötelezettség a jelen törvény intézkedéseinek megfelelőleg az ügyletek megkötésekor, teljesítésekor vagy lebonyolításakor áll be. Minden egyes ügylet csak egyszer esik adókötelezettség alá és így a kötéskor adó alá vont ügyletnek teljesítése vagy lebonyolítása új megadóztatás tárgyául nem szolgálhat.

6. §. A bizományi ügyletnél úgy a bizományos és a megbízó, mint a bizományos és a harmadik személy között kötött ügylet egyenként adóköteles. A díjügyletek megadóztatása nem a megkötés-

* A pénzügyi bizottságban megállapított szöveg.

kor, hanem a lebonyolítás vagy szállításkor történik. A szerint, a mint a lebonyolítás leszámolás után vagy közvetlenül történik, az ily ügyletekre irányadó szabályok nyernek alka mazást. A díjügyletektől való elállás (a díj abandonálása, az ügylet stornózása) az ügylet adómentességét csak abban az esetben vonja maga után, ha az ügylettől való elállás az ügylet megkötésének napján következett be. Az alkuszok által »önmagukban« kötött ügyletek, vagyis oly ügyletek, a molyeknél az alkusz megbizóját meg nem nevezi, mint szintén a jelen törvény 3. §-ának *b*) pontjában említett csereügyletek kettős ügyletnek veendőek.

7. §. Ha a szerződő felek egyike külföldön tartózkodik, az ügylet csak abban az esetben adóköteles, ha az adó fizetésére első sorban kötelezett (29. §.) a belföldön tartózkodik, illetőleg ha annak a belföldön üzleti telepe vagy állandó meghatalmazottja van.

8. §. Az adókötelezettség szempontjából nem tesz különbséget az, hogy az ügylet készpénzfizetésre, leszámolásra, néhány nap alatti szállításra, vagy szabott határidőre köttetett.

9. §. A megadóztatás érték szerint történik s az adó kiszámításának alapját az ügylet tárgyának értéke képezi. Ettől az értéktől minden kétezer korona után adó fejében nyolcz fillér jár. A kétezer korona egységen alóli érték mindenkor teljes kétezer koronának vétetik. Kétszáz korona értékig az ügyletek az értékpapir-forgalmi adó alól teljesen mentesek.

10. §. Az érték kiszámításának alapjául a leszámolásra kötött ügyleteknél (14. §.) a leszámoló árfolyam, a közvetlen ügyleteknél (19. §.) pedig a megállapított vételi ár szolgál és ennek hiányában a budapesti értéktőzsde hivatalos árjegyzésének pénzárfolyama. A budapesti értéktőzsdén nem jegyzett értékpapírok értéke az illetékes pénzügyi hatóság esetleges felhívására külföldi tőzsdék hivatalos árjegyzésével, illetőleg hivatalból beszerzendő helyhatósági bizonyítvánnyal igazolandó. Külföldi pénzértékre szóló értékpapírokban kötött ügyletek után az adó alapjául szolgáló értéknek koronaértékre való átszámítása a pénzügyminister által rendeletileg megállapítandó módon eszközöndő.

11. §. A pénzügyminister felhatalmaztatik, hogy a leszámolásra kötött ügyleteknél a 9. §-ban megállapított egység alapul vétele mellett az adót az egyes tőzsdei kötések után állandó összegben megállapithassa.

12. §. Az egyes értékpapírok után járó folyó kamatok, az értékpapíroktól el nem választott kamat- és osztalékszolvények és a díj- és halasztó ügyletek után fizetett díjak az érték kiszámításánál figyelmen kívül hagyatnak.

13. §. Az adólerovás szempontjából megkülönböztetendők: *A*) a leszámolásra kötött ügyletek és *B*) a közvetlen ügyletek.

A) A leszámolásra kötött ügyletek.

14. §. A leszámolásra kötött ügyleteknél az adó kiszámításának alapját a »leszámolás végett való bejelentés«, illetőleg a leszámoló ív képezi. A leszámolásra kötött összes ügyletek a bejelentésbe felveendőek és az ebben a bejelentésben foglalt minden egyes tőzsdei kötés értékösszege után a 10. §. szerint járó adó fele összege jár.

15. §. A leszámolásra való bejelentés útján adófizetés alá eső ügyletekkel kapcsolatban kiállított okiratok a 16. §. intézkedéseinek épségben tartása mellett adómentesek. Ez okiratoknak a leszámolással való kapcsolatuk »leszámo ás útján« (per arrangement) vagy hasonló értelmű kifejezéssel megjelölendő.

16. §. A leszámolással kapcsolatban felmerülő »cím« megnevezések adómentesek abban az esetben, ha a megnevezett a leszámoló iroda tagja, és a »cím« megnevezés egy már adó alá vont ügylet folyománya. Ellenkező esetben, illetőleg »idegen című« megnevezések esetére a 9. §. szerint járó adó teljes összege rovandó le.

17. §. A leszámolásra kötött minden ügylet a budapesti értéktőzsdén jelenleg érvényben levő értéküzleti szokások alapján a leszámoló iroda közvetítésével bonyolítottatván le, az ily ügyletek után járó adó pontos lerovásáért a leszámoló iroda szavatol, a mely az esetleges adómegrövidítéseket 30 napon belül az illetékes pénzügyi hatóságnak feljelenteni tartozik. A leszámoló iroda megszűnése vagy a leszámolási rend megváltoztatása esetére a pénzügyminister rendeletileg szabályozhatja, hogy mily értékpapírok iránt kötendők az ügyletek leszámolásra és hogy kik és mily módon kötelesek az ily ügyletek lebonyolítására.

18. §. A leszámoló irodának az adólerovás szempontjából való ügyvitelét, valamint az adólerovási szavatosságért az irodát megillető jutalékot a pénzügyminister rendeletileg állapítja meg.

B) *A közvetlen ügyletek.*

19. §. A közvetlen ügyleteknél az adólerovás szempontjából megkülönböztetendők: *a)* oly ügyletek, a melyek alkuszok (tőzsdetagok) közbenjárásával köttetnek meg; *b)* oly ügyletek, a melyeknél a szerződő felek vagy azok egyike értékpapir-forgalmi ügyletekkel iparszerűen foglalkozik, és *c)* oly ügyletek, a melyek alkusz közvetítése nélkül jönnek létre és a melyeknél az ügyletet megkötő szerződő felek egyike sem foglalkozik iparszerűen értékpapir-forgalmi ügyletekkel.

20. §. Az alkuszok közbenjárásával kötött közvetlen ügyletekről az alkusz két azonos kötjegyet kiállítani és az ügylet megkötése után a szerződő feleknek azonnal kézbesíteni tartozik. Minden egyes kötjegy értékösszege után a 9. §. szerint járó adó fele összege rovandó le.

21. §. Az alkuszok által kiállított és általuk aláírandó kötjegyeknek a szerződő felek neveit, az ügylet megkötésének idejét, tárgyának megjelölését, az árt és a szállítás idejét kell tartalmazniok és ugyanily formában kötelesek az alkuszok a megkötött ügyleteket az általuk vezetendő naplókba, az ügylet megkötésétől számított három napon belül időrendben, hézag hagyása nélkül bevezetni és a bevezetéseket aláírni.

22. §. Az értékpapir-forgalmi ügyletekkel iparszerűen foglalkozó társaságok és egyének (bankok, bank- és váltóházak, bizományosok) az értékpapir-forgalmi ügyletekről külön lajstromot, illetőleg lajstromokat vezetni és az adóköteles ügyleteket az ügylet megkötésétől számított három napon belül a lajstromba bevezetni kötelesek. E lajstromok kiállítása és vezetése iránti módozatokat a pénzügyminister rendeletileg állapítja meg.

23. §. Az adó a lajstromokba bevezetett ügyletek alapján az adó lerovására első sorban kötelezett fél által (29. §) a 9. §. szerint járó teljes összegben rovandó le.

24. §. Az értékpapir-forgalmi ügyletekkel foglalkozó társaságok és egyének tartoznak ezt a foglalkozásukat a pénzügyminister által megjelölendő pénzügyi hatóságnál bejelenteni és pedig azok, kik a törvény életbelépte előtt is foglalkoztak ily ügyletekkel, a törvény kihirdetésétől számítandó egy hónapon belül. A törvény életbelépte után az értékpapir-forgalmi üzlet iparszerű megkezdését a bejelentésnek kell megelőznie.

25. §. Oly ügyleteknél, a melyek alkusz közvetítése nélkül jönnek létre és a melyeknél a szerződő felek egyike sem foglalkozik iparszerűen értékpapir-forgalmi ügyletekkel, az eladó a vevőnek az értékpapirok szállítása alkalmával számlát köteles kiadni. E számlát halasztó ügyleteknél letéti jegy vagy átvételi nyugta, átutalásoknál átutalási jegy helyettesítheti. Ezekről az okiratoktól az adó a 9. §-ban megállapított tételek teljes összegében rovandó le.

Az adó lerovása.

26. §. Az adólerovás közvetlen vagy közvetett. Közvetlen adólerovásnak lehet helye a leszámoló iroda útján lebonyolított, az alkuszok útján közvetített és oly ügyleteknél, a melyeknél a szerződő felek egyike vagy mindkét szerződő fél iparszerűen foglalkozik értékpapir-forgalmi ügyletekkel.

27. §. A közvetlen adólerovás alapját a leszámoló iroda ügyvitelében szereplő leszámoló íveken bejelentett egyes kötések értékösszege, az alkuszok közvetítésével kötött ügyleteknél az alkuszok naplójában előforduló egyes ügyletek értékösszege és oly ügyleteknél, a melyeknél a szerződő felek egyike, vagy mindkét szerződő fél iparszerűen foglalkozik értékpapir-forgalmi ügyletekkel, (és ha az ügylet alkusz közvetítése nélkül jön létre), a felek által vezetendő lajstromokban feljegyzett egyes ügyletek értékösszege képezi. Az adó közvetlen lerovását a pénzügyminister engedélyezheti és módozatait rendeletileg állapítja meg.

28. §. Minden oly ügylet után, a melynél az adó lerovása nem közvetlenül történik, az adókötelezettség bélyegjegyek felhasználása útján teljesítendő. A bélyegjegyek a bélyeg- és illetékek iránti törvények és szabályokban foglalt rendelkezések figyelembevételével mellett azokra az okiratokra ragasztandók, a melyeknek az ügylettel kapcsolatban való kiállítása a jelen törvény értelmében kötelező. A bélyegjegyeknek előállítására és forgalomba hozatala iránt a pénzügyminister rendeletileg intézkedik.

29. §. Az adóteher viselése egyenlő részben háramlík mindkét szerződő félre, az adófizetést azonban az ügyleteket kötő, közvetítő vagy lebonyolító felek a következő sorrendben kötelesek teljesíteni:

1. a leszámolásra kötött ügyleteknél a leszámoló iroda szavattossága mellett a bejelentést teljesítő felek;

2. közvetlen ügyleteknél:

a) ha alkusz járt közbe, az alkusz;

b) ha a szerződő felek mindketteje iparszerűen foglalkozik értékpapir-forgalmi ügyletekkel, az eladó fél;

c) ha a szerződő feleknek csak egyike foglalkozik iparszerűen értékpapir-forgalmi ügyletekkel, ez a szerződő fél;

d) minden egyéb ügyletnél az eladó;

e) vagylagos (stellage) ügyleteknél az, a ki a választás gyakorlása után az eladó, a díjügyletektől való elállás esetében pedig az, a ki a díj követelésére jogosult.

Az adófizetőt az adóteher viselésére kötelezettel szemben, a mennyiben ő maga az adóteher viselésére kötelezve nincs, a teljes adóösszeg erejéig a visszakövetelési jog megilleti. A mennyiben az adófizetésre kötelezett csak az adóteher felének viselésére van kötelezve, visszakövetelési igénye a másik felerészre nézve áll fenn.

30. §. Addig, míg az osztrák-magyar banknak az 1899 : XXXVII. törvényczikk kiegészítő részét képező alapszabályai 93. cikkében foglalt határozatok érvényben állanak, az adó lerovására nézve oly ügyleteknél, a melyeknél az egyik szerződő félként az osztrák-magyar bank szerepel, a következő határozatok irányadók: 1. az osztrák-magyar bank által a leszámoló irodánál benyújtott leszámolóívek esnek adókötelezettség alá, a másik szerződő fél által benyújtott leszámoló ívek adókötelezettségére nézve pedig a 19. §-ban foglalt határozatok irányadók; 2. az osztrák-magyar bank bank által alkuszok közvetítésével kötött ügyletekről kiállított kötjegyeknek a bank számára kiállítandó példánya adómentes, a másik szerződő fél számára kiállítandó példány adókötelezettségére nézve pedig a 20. §-ban foglalt határozatok irányadók; 3. az osztrák-magyar bank a 22. §-ban meghatározott lajstromok vezetésére nem köteles, a másik szerződő fél ellenben az átvett értékpapirokról, illetőleg pénzüsszegekről elismervényt tartozik kiállítani, a mely elismervény után az adó a szerződő magánfelet terhelő fele összegében rovandó le. A most említett elismervény után járó adónak az osztrák-magyar bank által való közvetlen lerovása iránt a pénzügyminiszter rendeletileg intézkedhetik, mely esetben eme elismervények kiállításának kötelezettsége elesik. A jelen törvény büntető határozatai az Osztrák-magyar bankkal szemben nem nyernek alkalmazást.

31. §. Az állami hatóságok, állami intézetek és vállalatok által kötött értékpapir-forgalmi ügyletek után járó adó az előző 30. §-ban foglalt intézkedések megfelelő alkalmazása mellett csak a szerződő magánfelet terheli. Az állami hatóságok, állami intézetek és vállalatok és az osztrák-magyar bank között kötött ügyletek a bank alapszabályai 93. cikkében foglalt határozatok érvényességének tartamáig az értékpapirforgalmi adó alól teljesen mentesek.

32. §. A jelen törvény értelmében kötelezőleg kiállítandó okiratok vagy kötelezőleg vezetendő naplók és lajstromok, valamint a leszámoló irodához benyújtott leszámoló ívek és szükség esetére az értékpapir-üzletekről vezetett üzleti könyvek az ellenőrző közegeknek bármikor felmutatandók. Megőrzésükre az alkuszok, az értékpapir-forgalmi ügyletekkel iparszerűen foglalkozók és a leszámoló iroda három éven át kötelesek.

33. §. Az értékpapir-forgalmi adó ellenőrzése érdekében megajtendő minden eljárásban a pénzügyminiszter által e célra külön megbizandó közegek járnak el, a kik az értékpapir-forgalmi adó alóli elvonások eseteinek kivételével észleleteik titokban tartására kötelez-

tetnek és ezeket az észleleteket a kereseti adók kirovása tekintetében sem használhatják el.

Büntető határozatok.

34. §. A jelen törvény rendelkezéseinek megszegése, a mennyiben az adó elvonásának összege megállapítható, az elvont adóösszeg 150-szeresével, ismétlés esetén pedig az elvont adóösszeg 250—500-szeresével mint pénzbírsággal büntetetik. A mennyiben az elvont adóösszeg nagysága meg nem állapítható, a pénzbírság 300 koronától tízezer koronáig terjed. A törvény és a törvény végrehajtása iránt kibocsátandó rendeletek rendelkezéseinek megszegése abban az esetben, ha adóelvonással nem áll kapcsolatban, 50 koronától 500 koronáig terjedő rendbírsággal büntetetik.

35. §. Az előző szakaszban említett pénz- és rendbírság kiszabásának nincs helye akkor, ha a törvény rendelkezéseinek megszegését követő 15 napon belül a tettes az illetékes pénzügyi hatóságnál erről jelentést tesz és adóelvonás esetére az elvont adóösszeget egyidejűleg lefizeti, nincs helye továbbá akkor sem, ha a leszámolásra kötött ügyleteknél az egyik fél által benyújtott leszámoló iven foglalt bejelentésnek megfelelő ellentétel a másik fél által benyújtott leszámoló iven hiányzik és a hiányzó bejelentés a leszámoló iroda felhívása folytán utólag új leszámoló iven pótoltatik.

36. §. A pénz- és rendbírságot a felveendő hivatalos lelet alapján az adóhivatalok (Budapesten a központi díj- és illetékkiszabási hivatal) szabják ki és az általuk kiállított fizetési meghagyások elleni jogorvoslatok tekintetében az 1881 : XXXIV. t.-cz. 29—36. §-aiban, illetőleg az 1889 : XXVIII. t.-cz. 12. és 13. §-aiban és az 1896 : XXVI. t.-cz. 81. §-ában foglalt rendelkezések irányadók.

37. §. A jogerőre emelkedett pénz- és rendbírságokat a pénzügyminister kiváló méltánylást érdemlő esetekben negyedére mérsékelheti. További mérséklésnek csak akkor van helye, ha a szándékos adómegrövidítés esete nem forog fenn.

38. §. Az adóköteles értékpapír-forgalmi ügyleteknél a jelen törvény határozatai értelmében kiállított okiratok (leszámoló ívek, kötevények, számlák, letéti és átutalási jegyek és átvételi elismervények) a bélyeg- és illetéki szabályokban, illetőleg az illetéki díjjegyzékben megállapított bélyeg- és illetékkötelezettség alá nem esnek. Az ily ügyletek iránt kiállított egyéb okiratokra vonatkozólag a bélyeg- és illetéki szabályokban, illetőleg az illetéki díjjegyzékben foglalt határozatok továbbra is érvényben maradnak.

39. §. Az esedékessé vált adó tartozások és bírságok biztosítására, behajtására és elévülésére nézve az 1883 : XLIV. t.-cz. határozatai irányadók.

40. §. Jelen törvény 1900. évi augusztus 1-én lép hatályba és végrehajtásával a pénzügyminister bizatik meg, a ki Horvát-Szlavonországokra nézve Horvát-Szlavon- és Dalmátországok bánjával egyetértőleg jár el.

Törvényjavaslat a kereskedelmi üzletek átruházásáról.

1. §. A ki szerződés útján kereskedelmi üzletet átvesz és akár az addigi, akár más cég alatt folytatja, felelős az átruhazónak az az üzletből eredő tartozásaiért, azokon kívül, a melyekre nézve kimutatja, hogy az átvétel idején sem az átruhazónak kötelezettségét, sem a jogügyleteket vagy egyéb tényeket, a melyekből az keletkezett, nem ismerte s a rendes kereskedő gondosságával meg sem tudhatta.

2. §. Az átvevőnek felelőssége az átvett vagyon értékére szorítkozik, ha az üzlet átruházása nyolcz nap alatt bejelentetik a cégjegyzéket vezető bíróságnak bejegyzés és közzététel végett. E végből a szerződést, az utolsó mérleget és az átruházott vagyon leltárát eredetiben vagy hitelesített másolatban be kell mutatni. A bíróság az átruházást a cégjegyzék jegyzetrovatában kitünteti s a »Központi Értesítő«-ben közzéteszi.

3. §. Az átruhazónak üzleti hitelezője követelheti, hogy az átvevő, a ki a 2. §. alapján felelősségének korlátozását érvényesíti, az átvett vagyont fedezze fel. (1868 : LIV. törvényczikk 238. §. és 1893 : XVIII. törvényczikk 1. §.)

4. §. Az átvevő levonhatja az átvett vagyon értékéből a fizetéseket, a melyeket elődjének üzleti tartozásaira már teljesített, ha a fizetés idején az átvett vagyont a reá hárult tartozások kielégítésére elegendőnek tarthatta.

5. §. Az üzlet átruházása nem változtat az átruhazónak kötelezettségén.

6. §. Az előző §-ok alkalmazandók akkor is, ha a szerződés nem tárgyalja az üzlethez tartozó egész vagyont, azonban a felek szándéka üzlet átruházására s átvételére irányult.

7. §. A 2—4. §-ok nem alkalmazandók, ha az átvevő az üzletet házasársától saját vagy házasársának fel- vagy lemenő ági rokonától, testvérétől vagy féltestvérétől vagy e személyek valamelyikének házasársától vette át.

8. §. Ha egyes kereskedő mással társaságba lép, a társaság felelős az addigi üzletből folyó tartozásokért, akár az előbbi, akár az új cég alatt folytatja az üzletet.

9. §. E törvény szerinti felelősséget korlátozó egyezménynek nincs joghatálya oly személyek irányában, a kik nem járultak hozzá.

10. §. E törvény nem alkalmazható: a) a csőd folyamán eladott, b) a kereskedelmi törvény 5. §-ában említett üzletekre.

Termelési statisztika.

Jelentőségteljes anyag feldolgozásával foglalkoznak a kereskedelemügyi ministeriumban. Az 1893 : XXVIII. t.-cz. alapján még a mult évben külön ipari termelési statisztikai felvétel rendeztetett. A kérdőívek, melyek a különböző vállalatokhoz kimentek, egész vaskos köteteket alkotnak és mindegyik kérdőív sok, gyakran 100-nál is több részletkérdést tartalmaz.

Tizenkét főcsoportra oszlott a felvétel: 1. vas- és fémipar: A) nyers vasgyártás, vas- és aczélöntvény, drót- és drótárúk, kovácsolt vasárúk és vasedények gyártása; B) épület- és műlakatosság, vasbutor, fegyver- és löveggyártás; C) nemtelen fémekből való árúk gyártása; D) nemes

fémekből és nemes fémutánzatokból való árúk gyártása; 2. kazánok, gépek és közlekedési eszközök gyártása, villamossági ipar, műszerek és tudományos eszközök gyártása, hangszergyártás; 3. kő-, agyag- és üvegipar; 4. fa-árú, faragott-árú és kaucsukipar; 5. bőr-, sörté-, szőr- és tollipar; 6. fonó- és szövőipar; 7. ruházati ipar; 8. papirosipar; 9. élelmezési- és élvezeti ipar; 10. vegyészeti ipar; 11. építő ipar; 12. sokszorosítóipar.*

A tizenkét kérdőív főkérdéseit a következő összeállítás tünteti fel; megjegyezzük, hogy minden egyes ívben a felsorolt kérdések után, az illető iparág sajátosságaihoz mértén, külön részletes kérdések is foglaltatnak:

I. Általános kérdések:

1. Az iparág pontos megjelölése.
2. A gyár, vagy ipartelep cég-megnevezése, illetőleg tulajdonosának neve.
3. A gyár- vagy ipartelep bérlőjének neve.
4. ^{Vasuti} állomás mellett fekszik-e a gyár, vagy ipartelep s ha ^{Gőzhajó} nem, mily távolságra van a legközelebbi ^{vasuti}/_{gőzhajó} állomás?

II. A gyár-, ipartelep, vagy vállalat berendezése.

5. Kazánok száma, összes tüzfelülete m²-ben.
6. Mótorok.
7. Munkagépek és berendezési tárgyak.
8. Mily okoknál fogva szereztettek be a felsorolt munkagépek és berendezési tárgyak a külföldről?
9. A szükségelt munkagépek és berendezési tárgyak (belföldiek és külföldiek) beszerzésénél mily nehézségek forognak fenn és mily intézkedésekkel volnának azok elháríthatók?

III. A gyár-, ipartelep, vagy vállalat termelése az 1898. évben.

10. Felhasznált tüzelőanyag, illetve világító-gáz, elektromos munka stb.
11. Mily okoknál fogva szereztettek be a felsorolt tüzelőanyagok a külföldről?
12. A szükségelt tüzelőanyagok (belföldiek és külföldiek) beszerzésénél mily nehézségek forognak fenn és mily intézkedésekkel volnának azok elháríthatók?
13. Felhasznált félgymártmányok.
14. Mily okoknál fogva szereztettek be a felsorolt félgymártmányok a külföldről?
15. A szükségelt félgymártmányok (belföldiek és külföldiek) beszerzésénél mily nehézségek forognak fenn és mily intézkedésekkel volnának azok elháríthatók?
16. Felhasznált nyersanyagok.
17. Mily okoknál fogva szereztettek be a felsorolt nyersanyagok a külföldről?

* A 9. főcsoport-hoz, az élelmezési- és élvezeti iparhoz, a pénzügyministerium utasítása szerint még külön-külön kérdőívek küldettek: egy a sörgyárakhoz és egy a szesz-, élesztő-, likőr-, rum-, égetett pálinka- és eczetgyárakhoz. Azonkívül van egy külön általánosságban megfogalmazott kérdőív, mely ugyanazokat a főkérdéseket tartalmazza, mint a melyek részletezve a 12 csoport-ívben foglaltatnak.

16. A szükségelt nyersanyagok (belföldiek és külföldiek) beszerzésénél mily nehézségek forognak fenn és mily intézkedésekkel volnának azok elháríthatók?
 19. Segédanyagok gyanánt felhasznált kész gyártmányok.
 20. Mily okoknál fogva szereztettek be a felhasznált készgyártmányok a külföldről?
 21. A segédanyagokul felhasznált készgyártmányok (belföldiek és külföldiek) beszerzésénél mily nehézségek forognak fenn és mily intézkedésekkel volnának ezek elháríthatók?
 22. Előállított iparcikkek.
 23. Mily nehézségek tapasztalhatók a vállalat által előállított cikkek értékesítésénél és mily intézkedésekkel volna a jelenlegi közgazdasági viszonyok mellett azok jobb értékesítése előmozdítható *a)* a belföldi piacon, *b)* a külföldi piacokon?
 24. Mely országbeli cikkek versenyeznek a vállalat által előállított termékekkel és mily intézkedéseket tart a vállalat tulajdonosa kívánatosnak arra, hogy a jelenlegi közgazdasági viszonyok mellett az ő gyártmányai sikeresebben versenyezzenek a hasonló termékekkel *a)* a belföldi piacon, *b)* a külföldi piacokon?
 25. Teljes volt-e az 1898. évben a vállalat üzeme, s ha nem, mily mérvben szünetelt, s mi volt a szünetelés oka?
 26. Mily körülmények befolyásolják hátrányosan a vállalat prosperálását, s mily eszközökkel volnának azok megszüntethetők, vagy enyhíthetők?
- IV. A gyár, ipartelep, vagy vállalat személyzete.
27. Az alkalmazott műszaki tisztviselők, műveze'ők, szakmunkások száma. Ezek közül külföldi.
 28. Mi az oka annak, hogy külföldi műszaki tisztviselők, művezetők és munkások alkalmaztatnak?
 29. Foglalkoztat-e a vállalat telepén kívül is munkásokat?*

E termelési statisztika, mint a felsorolt kérdések is sejtetik, teljes, a legkisebb részletekig terjedő képét nyújtja majd a magyar iparnak. Valóban új korszakot jelenthet majd iparpolitikában, mely eddigelé csak ötletszerű lehetett. Csak most nyílik majd a kormánynak alkalma, hogy ismervén összes ipari vállalatainknak gyártási és üzleti viszonyait, irányt szabhasson a törvényhozás és kormányzati eljárás minden terén oly politikai elveknek, a melyek a magyar ipar teljes kifejlesztésére vezetnek. Igen természetes, hogy e statisztikai felvétel adatait nem hozzák majd a nyilvánosságra és hogy azok a legszigorúbb titoktartás ígérete mellett kérettek be, mert e felvétel kérdései tényleg sok esetben oly természetűek, hogy az egyes vállalatok üzleti lényege kivehető belőlük. De ha egészükben nem közölhetők ez adatok, úgy véljük, mégis üdvös lesz, ha bizonyos eredményeket összegezett számokban megtudunk majd. E gazdag anyag-

* A második főcsoport kérdőívénél külön függelék vonatkozik a közhasználatú elektromos áramfejlesztő-telepekre. A tizenegyedik főcsoportnál, az építőiparnál, a kérdések természetesen nemcsak előállított iparcikkekre, hanem végzett munkákra is vonatkoznak; e kérdőívnek külön függeléke az utolsó öt évben emelt épületek száma iránt is intéz kérdéseket.

gyűjtemény különböző czélokra használható fel. A benne foglalt adatok vámpolitikánkra, a vasuti és hajózási díjszabás ügyére, az állami segélyezésre, új ipartelepek engedélyezésére, a kartellek felülvizsgálására nyújthat kellő támpontot. Ily szempontokból azután természetesen a főösszegek nemcsak a kormányt, hanem a törvényhozást, sőt az egész közvéleményt is érdeklik és az egyes megkérdezettek megkárósítása nélkül is közölhetők.

Nézzük például azon jelentőséget, mely ily számoknak a leendő vámszerződési tárgyalások alkalmából tulajdonítható. Bizonyos, hogy oly vámszerződés egyáltalán nem köthető, mely egyforma mértékben védelmez minden iparágot és nyújt kedvezményt mindnek. A közgazdasági érdek azt követeli, hogy caeteris paribus azon iparnemek részesíttessenek a legnagyobb kedvezményben, a melyek a termelt mennyiségek értéke és a bennök alkalmazott munkások száma szerint a legnagyobb súlyúak. Ha tehát e statisztikai felvétel szerint az egyes iparágak termelési eredményeinek értékét és a bennök alkalmazott munkások számát ismerjük, akkor mintegy skáláját készíthetjük el ez iparvállalatoknak, melyek sorrendje szerint előnyt kell nekik biztosítani a nyújtandó vámvédelem esetére.

Úgy értesültünk, hogy körülbelül 3000 iparvállalatnak küldték meg e kérdőíveket és csak néhány száz kérdőív maradt kitöltetlenül.

Helyén való talán, ha e magyar termelési statisztika ismertetése alkalmából utalunk arra a hasonló nagyszabású statisztikai munkálatra, mely már néhány éve a Németbirodalomban készül. Németország már 1898-ban komolyan hozzálátott az 1903-ban lejáró kereskedelmi szerződések előkészítéséhez, e végből mindenekelőtt nagyszabású termelési statisztika elkészítését határozták el, melynek főczélja, mint azt fentebb is kifejtettük, az, hogy az egyes termelési ágaknak relativ fontosságát a külkereskedelem szempontjából megállapítsa. Németországban is elhatározták, hogy a felvételnek összes részletes adatai legfeljebb azon gazdasági tanácsnak mutatandók be, mely a kereskedelmi szerződések előkészítését végzi, de nyilvánosságra nem hozandók. Ugyancsak elhatározták, hogy a kereskedelmi szerződések megújításáig oly iparágakban, a hol fontosabb technikai vagy termelési változások történnek, időről-időre megújítják a felvételt. Összesen 53.000 kérdőívet küldtek ki, melyből 1900 január 11-ig 46.000 került vissza kitöltve, a még kinnlevő 7000 kérdőívnek visszakérése most van folyamatban. A német Reichsamt des Inneren az említett gazdasági tanácscsal egyetemben megkezdte a termelési statisztika felvételének, a mely az 1897-ik esztendőre vonatkozik, összegezett számokban való közzétételét.*

Ez adatokból ideigtatjuk a termelési összérték számait:

1. Szövő-fonóipar			
a) félgyártmány	835	millió	márka,
b) egész gyártmány	1915	»	»
2. Bányászat és vasipar			
a) bányászat			
kőszén	733	»	»
barnaszén	78	»	»
érczek	133	»	»

* Lásd *Nachrichten für Handel und Industrie*.

sók	39 millió márka.		
b) kohók	327	»	»
c) öntött és hegesztett vasgyártás hengerművek, nyerssinek, ingots	443	»	»
félgyártmányok	144	»	»
egész gyártmányok	687	»	»
d) öntődék	318	»	»
e) kazánkovács munkák	78	»	»
f) vasszerkezetek	80	»	»
g) gépipar	620	»	»
h) lokomotiv- és lokomobilgyártás	62	»	»
i) hajóépítés (vas- és aczélból)	72	»	»
j) vasuti és kövuti kocsik gyártása	63	»	»
3. Vegyi ipar	943	»	»
4. Kautschuk-, guttapercha-, celluloid- ipar	79	»	»
5. Kőbányaipar	86	»	»
6. Cementipar	74	»	»
7. Keramikai ipar	114	»	»
8. Üvegipar	115	»	»
9. Papiripar	280	»	»
10. Papirfeldolgozási ipar némely ága	272	»	»
11. Bőripar	336	»	» *

M.

Villamos kisipari műhelytelep.

Az ipari kisüzemek jelentősége, különösen társadalompolitikai szempontból, olyannyira elismert, hogy azt bővebben fejtegetni felesleges. Minden olyan rendszabály tehát a mely a kisipari üzemeknek életbentartását, vagy felvirágoztatását czélul tűzi és a mellett lehetőségessé teszi, hogy a kisipar előállította czikkei technikailag és költség szerint a nagyipar termelésével versenyezhetnek, megelégedéssel fogadandó. Két technikai módja van a kisipar támogatásának: az egyik központi műhelyek berendezése, a hol a kisiparosok gépeik számára egy bizonyos erőforrásból nyerik a mechanikai erőt; a másik a mechanikai erőnek distribúciója (víznyomás, villamos áram, sűrített, vagy ritkított levegő útján) a város különböző részeiben levő egyéni műhelyekben. Régebben különösen az első helyen említett rendszernek volt több híve, újabban, a mióta a technikai haladás folytán az erőszétosztás könnyebben lehetséges, az utóbbi eljárásnak van több barátja.

Az a központi műhelytelep azonban, a melyet a kereskedelemügyi minister kezdeményezésére a magyar villamossági részvénytársaság létesít, különösen a magyar viszonyokat véve szemügyre, mindenképen helyesebb megoldása a kérdésnek. Mert nemcsak a mechanikai erővel való ellátást czélozza ez új műhelytelep, hanem egyszersmind megfelelő műhely-helyiségeket is létesít és számos a termelésre igen fontos kérdést old meg, a mi csakis egy tömegesebb műhelyberendezés mellett lehetséges. Ime itt vázoljuk a tervbe vett műhelytelep berendezését és életbentartásának fontosabb feltételeit.

A kereskedelemügyi minister kezdeményezésére a magyar villamos részvénytársaság a villamos erő felhasználására szánt műhelytelepet létesít. Ez új telepet külön részvénytársaság fogja életre hívni, a telep közvetlenül a magyar villamos részvénytársaság

* Lásd *Volkswirtschaftliche Chronik*. (Jb. für N. Oe. u. St.) für das Jahr 1898, 241 oldal; 1899, 299 oldal; 1900, 2 oldal; 19. 0, 35—36 oldal. Jena, 1899—1900.

mellett lesz a külső Váci-úton, önálló egésszet fog alkotni, meg fog felelni a modern technikai vívmányoknak és a legmesszebb menő egészségügyi követelményeknek. 4000 m² téren épül majd az új telep, az épület háromemeletes lesz, földszintje, pinczéje is lesz, az épület felépítésére 225 munkanap van tervbe véve. a telek és az épület 600.000 koronába fog kerülni. A telepen 60 műhely lesz. kis- és középiparosok, kisebb fajta nyomdák, kötő-szövők stb. számára. A vállalat e műhelyeket egyes iparosoknak bérbe fogja adni. A mennyiben a 60 műhely-termet több műhelynek egyesítése útján csökkenteni akarná a részvénytársaság, ehhez a kereskedelemügyi minister beleegyezése szükséges. A vállalat a villamos világítást, a bekapcsolást elektromotorok számára, a központi fűtést, a vízvezetékét szolgáltatja és megfelelő ventilációról gondoskodik. Egy-egy bérlő a műhely m²-éért évi 12 korona maximális bért fizet, (a pincze felhasználása ezen szabály alól ki van véve) az udvarnak, a folyókának világításáért, a közönséges víz felhasználásáért, a fűtésért, mérlegért telefonért a műhelybérenek 6%-a fizetendő. A műhely belső világítását az egyes bérlők külön fizetik; a villamos erőért hektowatt-óránként maximaliter 8 fillér lesz fizetendő. Ipari célokra szolgáló vízért külön bér jár.

Az új vállalat segédkezet fog egyszersmind nyújtani a műhelyket bérlő kisiparosoknak, hogy az elektromotorokat és más gépeket könnyen megvásárolhassák, e végből az új vállalat közvetítőként fog szerepelni e vásárlásoknál és a vásárlási összegnek tetemes részét hitelezi majd; e hitelezésnél a vállalat a bankkamatlábát 1%-kal meghaladó kamatlábnál többet nem számíthat, a gépek fentartása, javítása ellenben a bérlőnek a dolga. Erőátvitel esetében az áramért 4 fillér bér jár.

A kereskedelemügyi minister kötelezte egyszersmind az új vállalatot, hogy minden berendezési tárgyát és anyagát belföldön szerezzé be; külföldi beszerzések csak a minister engedélye mellett eszközölhetők. Az egész vállalat ellenőrzésével a minister külön közeget biz meg, kinek, valamint segédjének a vállalat üzleti könyveibe való betekintés is meg van engedve.

A kereskedelemügyi minister az új vállalatnak 10 éven át évenként 30.000 korona segélyt ad, a mely segély adása megszűnik, ha a vállalat a minister által helybenhagyott szabályzat ellen vétene. A pénzügyminister adó- és illetékbeli kedvezményeket helyezett kilátásba.

Az egész tervet szemügyre véve, világos, hogy itt nem nyereségre irányuló új vállalkozással van dolgunk, hanem oly intézménnyel, a mely a minister intencióinak megfelelően a kisiparosoknak önálló létfentartását nagymérvben elő fogja segíteni és a részvénytársaságnak vagy épenséggel nem, vagy csak igen csekély hasznot fog nyújthatni.

M.

Kereskedelmi oktatás Japánban.

Japán kereskedelmi oktatása tulajdonképen csak az 1884. évi január 11-iki erre vonatkozó rendelettel kezdődik. A közoktatásügyi kormány által kiadott 1872-iki rendeletnek közvetlen eredménye nem lévén, csak nagy nehezen keletkeztek kereskedelmi iskolák, úgy, hogy 1875-ben csak Tokióban s néhány vidéki városban fordítottak gondot

a közoktatás ez ágára. Az 1834-ik rendelet új iskolák felállításával valamint tananyagával foglalkozik és azokat két osztályba sorolja. Az elsőbe a teljesen gyakorlati ismereteket terjesztő és kereskedőket nevelő iskolák tartoznak két évi tartammal; a másodikban a kereskedelmi ismeretek magasabb ágait tanítják s ebből kerülnek ki a kereskedelmi iskolák tanárai is; a tanítás ideje ezekben három évre terjed, egy esetleges negyedik évi kiegészítő tanfolyammal.

A birodalom első ily irányú intézete a tokiói kereskedelmi főiskola vagy akademia. Az 1887. 1891. és 1896. években történt változtatások után a tanidő két évi előkészítő és három évi rendes tanfolyamban állapítottatott meg, az utóbbiakban előadott főbb tantárgyak pedig a következők: kereskedelmi fogalmazás, számtan és könyvvitel; statisztika, árúisme; kereskedelmi földrajz, történet és jog; nemzetgazdaságtan, physika, vegytan; angol, orosz és koreai nyelv; kereskedői gyakorlat és torna. A közoktatásügyi minister utolsó jelentése szerint az intézetnek 1898-ban 41 tanára (köztük nyolcz idegen) és 424 növendéke volt. A személyi járandóságok 53.600 koronát tettek ki. A gyakorlati oktatásra nagy gondot fordítanak, pl. teljesen berendezett bankház, vámhivatal, export is import üzlet stb. áll rendelkezésre, melyekben ez üzletágok minden részlete a gyakorlatnak megfelelően sajátítható el, az intézettel szoros kapcsolatban van a könyvtár és a kereskedelmi muzeum, mely utóbbi a közönségnek is nyitva áll.

Az 1896. év végével 11 kereskedelmi iskola volt 2.917 tanulóval; 1898-ban ezek száma 22 iskolára és 4.935 tanulóra szaporodott. A látogatottabb iskolák Kobe, Osaka, Kagoshima, Nagoya városokban voltak, figyelemreméltó azon elemi és középiskolák nagy száma, melyik mellett kisebb kereskedelmi tanfolyamok működtek.

Az elmúlt évben az eddig tapasztalatok alapján a kereskedelmi iskolák újabb rendszeren mentek át s a parlament és közvélemény e kérdéssel sokat foglalkozott. Az érdeklődés nemcsak vitákban és új szabályrendeletekben nyilvánult, hanem egyeseket valóban meglepő áldozatokra is késztetett. Tokió egyik leggazdagabb kereskedője ezüstlakodalma napján egy kereskedelmi iskola alapítására 1,200.000 koronát adományozott. Ez iskola Tokió mellett az adakozó által birtokából kijelölt telken épül s az előadások ez év őszén megkezdhetők lesznek. Egy másik nagy iparos pár hónap előtt 50.000 koronát ajándékozott a yokohamai kereskedelmi iskolának.

Japán közoktatása az utóbbi években czélszerű vezetés mellett meglepő haladást tett. Míg 1873-ban a tanulók száma 1,180.000 volt, 1895-ben 4,290.487-re emelkedett. Az iskolák száma 1892-ben 25.375 volt, míg 1895-ben 28.228, melyek között 26.631 elemi iskolát találunk. Ugyan abban az évben az iskolakötelesek 61.25% látogatta az iskolát, az ország rohamosan fejlődik, kereskedelmének értéke az egy milliárd koronát jóval meghaladja. Kereskedelmi oktatásra csupán a közelmúltban kezdtek nagyobb gondot fordítani, de a növekvő igények és a szakképzett kereskedők mindig sokasodó szükséglete e téren is rövid idő alatt meghozza azt a meglepő fejlődést, melyet a közoktatás máságaiban észlelhetünk s melyek a fajnak szellemi tehetségeit oly fényesen bizonyítják.

Teleki Sándor gróf.

Nagy-Britannia áruforgalma.

A nemzetek külkereskedelmének történetében először fordult elő az az eset, hogy egy ország áruforgalma egy esztendőben a 800 millió font sterling óriási összeget elérte. Nagy-Britannia külkereskedelme az utolsó 40 esztendő alatt óriási arányokban megnőtt, sőt a népességnek rohamos szaporodásánál is nagyobb volt a külkereskedelem megnövekedésének aránya. E 40 évre visszamenő külkereskedelmi adatokhoz Mulhall* érdekes megjegyzéseket fűz.

Tíz-tíz évre visszamenőleg ez a képe az angol áruforgalom fejlődésének:

Év	Millió font sterling			Egy lélekre font sterling
	Bevitel	Kivitel	Együtt	
1859	179	156	335	11·7
1869	295	237	532	17·2
1879	363	249	612	17·9
1889	428	315	743	20·0
1899	485	330	815	20·1

A 40 esztendő alatt az egész angol áruforgalom a származási és rendeltetési országok szerint következőképen alakult:

	Millió font sterling			%
	Bevitel	Kivitel	Együtt	
Egyesült-Államok	2.936	1.256	4.192	17·0
Német birodalom	1.299	1.526	2.825	11·4
Franciaország	1.521	955	2.476	10·0
India	1.237	1.040	2.277	9·2
Dél-Amerika	792	864	1.656	6·7
Australia	816	780	1.596	6·4
Oroszország	768	347	1.115	4·5
Hollandia	521	419	940	3·8
Skandinavia	578	281	859	3·5
Canada	430	309	739	3·0
China	400	313	713	2·9
Belgium	341	298	639	2·6
Egyiptom	454	165	619	2·5
Spanyolország	364	172	536	2·2
Olaszország	136	279	415	1·7
Dél-Afrika	169	226	395	1·6
Brit Nyugot-Indiák	219	134	353	1·4
Egyéb országok	1.221	1.157	2.378	9·6
A világ	14.202	10.521	24.723	100·0

Magyarország, valamint Ausztria is természetesen csak az »Egyéb országok« rovatában fordul elő. Saját áruforgalmi statisztikánk szerint a Nagy-Britanniával való forgalmunk — kivitel, bevétel együtt — alig tesz ki 1½ millió font sterlinget, vagyis körülbelül 0·005⁰/o-át az egész angol külkereskedelemnek.

Az áruforgalomnak csak öt nagy csoportját vizsgálva, 1899-ben így oszlott meg:

	Bevétel font sterling
Élelmi szerek	205,200.000
Nyers anyagok	122,400.000
Iparcikkék	91,300.000
Fémek	28,300.000
Egyéb	37,900.000
Összeg	485,100.000

* Michael G. Mulhall: *Forty years of british trade. Contemporary Review 1000 march.*

	Kivitel font sterling
Szövőfonó czikkek	109,100.100
Vas és aczél czikkek	69,200.000
Nyers anyagok	26,610.000
Gyarmati czikkek	65,000.000
Egyéb	59.800.000
Összeg	329,700.000

Mulhall sok részletes fejtegetés alapján a következő végső következtetésekre jut:

1. Az angol áruforgalom a lakosság számához mérten 1899-ben nagyobb volt, mint bármikor azelőtt. 2. Az áruforgalom 1868 óta egyenlőtlenül növekedett, a bevétel 72¹/₀-kal, a kivétel 50¹/₀-kal emelkedett. 3. A bevétel a Német-birodalomból, Franciaországból, Hollandiából és Belgiumból rohamosan növekedik, a kivétel csökken, kivéve a Német-birodalom felé irányulót. 4. Spanyolország megkettőztette a forgalmat Angliával 1868 óta; az Olaszországgal való forgalom tetemesen csökkent. 5. Az Egyesült-Államokkal való külkereskedelmi forgalom háromszorta jobban növekedett, mint a gyarmatokkal való; a bevétel háromszorosa a kivitelnek. 6. A délamerikai forgalom (Argentina kivételével), úgy látszik, elvész Nagy-Britannia számára és német kézre kerül. 7. A külkereskedelem Chinával erősen csökken, Japánnal megnégyszeresedett, Indiával és Egyiptommal szemben ugyancsak csökkent. 8. Ausztrália és Canada mind többet és többet hoznak be Angliába, de kevesebb cikket visznek vissza Angliából. 9. A külkereskedelem Dél-Afrikával tetemesen megnövekszik, Nyugoti Indiákkal szemben csökken. 10. Az angol kereskedelmi mérleg természetesen passiv; a passivum évenként körülbelül 150 millió font sterling, ez összeget az angol kereskedelmi hajók szállítási jövedelme és az angol kézben levő kültöldi értékpapírok kamatai fedezik. 11. A nemes fémek tiszta behozatala a 40 év alatt átlag 3 millió font sterling volt évente; az utolsó évtized évi átlaga 4¹/₂ millió font sterling volt. 12. 1899. áruforgalma 1898-czal szemben a bevétel emelkedését 15 millióval, a kivitelét 36 millióval mutatja. M.

Közgazdaságunk 1899-ben.

A. Deutsch: *Rückblicke auf die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft im Jahre 1899.* Pester Lloyd. Budapest, 1900.

A pesti Lloyd társulat kiadásában Deutsch Antal az idén is közzétette gondos közgazdasági revue-jét, hogy sommázatát mutatván be a tavalyi közgazdasági viszonyoknak s mozgalmaknak, azokról ne csak a külföldet tájékoztassa, hanem magunknak is összefoglaló képet adjon. Az első két fejezet után, mely minket leginkább érdekel, Németh Péter, Gelléri Mór s a többi munkatársak sorra elléptetik előttünk a budapesti részvénytársulatok múlt évi üzleti eredményeit, kereskedelmi- és hitel-törvényhozásunk legújabb fejlődését, közlekedés-ügyünk állapotát, az újjászervezett osztrák-magyar bank mérlegét s működését, az áruüzletek nyolcz főágának (gabona, gyapjú, zsiradék, szilva, kender, hüvelyes vetemények, sertések és szesz) tavalyi hullámzását. Ezek után pontos és nélkülözhetetlen adatokat találunk a földművelés és ipar fejlődéséről, melyeket a kőszénpiacz annyira érdekessé vált helyzetének s az államkincstár állapotának ismertetései tesznek teljessé.

Mint említettem, általános közgazdasági szempontból legérdekebb az első két cikk, melyekben maga a szerkesztő teszi meg negyven oldalon visszapillantását először a XIX. század közgazdasági történetére, azután a mi tavalyi esztendőnk lefolyására. A százados szemle természetesen kitűnő alkalom gyanánt kínálkozott arra, hogy azokat a káprázatos műszaki haladásokat, melyeknek nyomán a modern közgazdaság s annak új jogi formái és küzdelmes problémái megszülettek, táblánkra gyors vonásokkal felrajzolja Deutsch. Bár el vagyunk készülve a mesébe illő lendületre, mégis soká nem tud elhagyni egy-egy adat: 53 állam költségvetése ma 13.500 millió forintot ad, s a nemzetközi gabonakereskedés 2.200—3500 forint értéket forgat. Még a mit Magyarország külön fejlődéséről hallunk, az is meglep szép arányaival, bár jobbára ismertük légyen is az adatokat előlegesen, s bár a többi állam annyira előttünk áll.

Épen a többi európai államnak ez az elkábitó haladása, mely a Nyugot államaiban a múlt évben is új erőre serkent és különösen Németországban művelt csodákat: az a nagy lendület hatja át Deutscho akkor, midőn sötét színekkel nyomasztó képet fest közgazdaságunk tavalyi állapotáról. Pangás mindenütt, ezt mutatja ki számaival; pangás különösen azért, mert sem vállalkozási kedvvel, sem takarékosággal nem vagyunk megáldva. Azt, hogy a múlt év eredménye: »Keine einzige lebensvolle That!« nem írniok alá, de nem tagadható, hogy a szomszéd Németország rohamlépései mellett elszomorító a mi vesztég-lésünk, bár viszont a Balkán-államokkal szemben szolidságunkra hivatkozhatunk. Deutsch három főokát látja a pangásnak: Ausztriával való tusakodásunkat s a közjogi helyzet bizonytalanságát, a kamatláb emelkedését s az agrártörekvések erősödését. Részletes adatait, melyek közül különösen az ipari árúknak drágulásától, valamint az értékpapírok árfolyamvesztéseiről szólók (27 millió forint nettó névleges veszteség tavaly!) érdekeseek, szintén arra az eredményre vezetik a szerzőt, hogy gazdasági viszonyaink fellendítése érdekében nagyobb állami befektetéseket s közmunkákat tanácsoljon. Kétségtelenül sok haszonnal jár ez érdekes adatok forgatása, bár az általános áttekintésben nélkülöztük úgy az új iparfejlesztési törvénynek, mint a hazai fogyasztás szervezése tekintetében megindult társadalmi ipar-mozgalomnak megérintését. (h.)

Munkásügyi Tanulmányok.

Somogyi Manó: *Socialpolitikai tanulmányok.* Budapest, 1900.

A hazai közgazdasági irodalom egy jeles és alapos újabb munkása testes kötetben összegyűjtve bocsátotta közre a Közgazdasági Ismeretek Tárában és a Magyar Nemzetgazdában megjelent cikkei közül a nagyobbakat és jobbakat. Érthetőnek találjuk, hogy egy író nem szívesen nyugszik bele abba a gondolatba, hogy közel másfél évtized alatt végzett munkásságának gyümölcsei szétszórva feküdjenek ephemer rendeltetésű ujságszámokban és eltemettessenek gyűjtőmunkák cikkeinek halmazába. Nem lehet tehát kárhoztatni Somogyi azon törekvését, hogy e tényleg jobb sorsra érdemes cikkeket az ismeretlenség, illetve a feledés homályából megmenteni igyekezett.

Sajnáljuk azonban, hogy Somogyi megelégedett azzal, hogy

czikkeit egymás mellé lenyomassa és azok között a bekötéssel külső kapcsolatot teremtsen és nem törekedett belső kapcsolat létesítésére. Jobb szerettük volna, ha e cikkekből a socialpolitikai intézményeket tárgyaló összefoglaló művet készített volna, mert ezzel kétségtelenül gazdagította volna közgazdasági irodalmunkat. Jelen alakjában azonban Somogyi könyvéből a belső kapcsolat teljesen hiányzik, mert ennek előfeltétele, hogy a cikkek rokontartalmúak és lehetőleg egyező jellegűek legyenek. A tartalom rokonsága ellen vétett Somogyi az által, hogy az első négy cikket (Az államregények, az anarchizmus, az internationale és a capitalismus) felvette a gyűjteménybe, melyek pedig csak nagyon tág értelmezéssel sorolhatók »Socialpolitikai tanulmányok« czíme alá. A többi lexikon-cikk és a folyóirati közlemények pedig, a melyekből e kötet áll, ha rokontartalmúak is, meglehetősen heterogen jellegűek; ezek már rendeltetésüknél fogva úgy szerkezetükben, mint szövegezésükben erősen elütnek egymástól. Miután pedig Somogyi ezeket minden változtatás, átalakítás nélkül eredeti alakjukban közli egymásután, könyve nem elég egyöntetű s az olvasó szemében indokolatlanná teszi az egy kötetbe foglalást. Ajánlatosabb lett volna inkább egy pár cikket, így az említett első négyet, valamint néhány könyvismertetést elhagyni s így ha vesztett volna is terjedelmében a könyv, nyert volna mindenestre már ez által is szervességében.

Mindezzel azonban csupán a könyv összeállítása módját kifogásoljuk, távolról sem szándékunk gáncsolni az egyes tanulmányokat. Ezek majd mindegyike alapos, gondos munka, melyek tanúságot tesznek arról, hogy írójuk mily behatóan foglalkozott tárgyukkal, mennyire ismeri és mennyire megértette azokat. Eredetiség, újgondolat természetesen csak a tanulmányok egy részében van, hiszen lexikon-cikkekben lehetőleg tartózkodni is kell a subjectiv álláspont érvényesítésétől. Teljesen eredeti és már ennél fogva is a kötet legértékesebb darabja »Az ó-budai hajógyár munkásainak helyzete« című tanulmány, mely különben már önállóan is megjelent és minden tekintetben kiüt e kötetből. A lexikon-cikkek valóban szépen kidolgozott tanulmányok a tárgyalt kérdésről, legtöbbje érdekes, sőt élvezetes olvasmányul szolgál. Így ügyes rövidséggel ismerteti az egyes államregények tartalmát, világosan fejti ki a különböző anarchista elméleteket; hasonlóképp dicsérhetjük a capitalismusról és az Internationaleról szóló cikkeket. A »Gyárfelügyelet és munkásviszonyok hazánkban«, az 1837—1889. évi gyárvizsgálati jelentések részletes ismertetése, szintén gondos munka, de kissé elavult és fejtegetései meghaladtak. A »Munkás-egyletek« lexikon-cikkben elismerésre méltó a nagyterjedelmű anyag tömör összefoglalása, főleg pedig a hazai szakegyleti mozgalomra vonatkozó adatok összegyűjtése. Azt hisszük azonban, hogy a szerző a trade-uniokról az 1893. évi adatoknál újabbakat is találhatott volna; nem ártott volna továbbá az osztrák szakegyletekkel bővebben foglalkoznia. A többi cikk közül kiválik még a »Munkás-statisztika és a munkahivatalok« című; úgy véljük azonban, hogy a szerző itt tulságosan nagy súlyt fektet a munkahivatal szervezeti kérdésére, ellenben nem foglalkozik elég behatóan az adatgyűjtések módszerével és a munkásstatisztikai felvételek bírálatával. Főlöslegesen tartjuk lexiconcikkben személyi

adatok közlését, de ha szerző ezt mégis teszi, akkor ügyelnie kell, hogy azok helyesek legyenek. A párisi Office du Travail igazgatója ugyanis már régen nem Jules Lax, hanem Moron.

Somogyi könyvének nem utolsó érdeme az egyszerű, világos, mesterkéeltséget és tudákos homályosságot kerülő stylusa, mely cikkeit nem csupán a szakember, hanem a laikus közönség számára is hozzáférhetővé és élvezhetővé teszi.

Fenyvessy József.

Baleset elleni biztosítási statisztika.

Office du travail: *Bases statistiques de l'assurance contre les accidents d'après les résultats de l'assurance obligatoire en Allemagne et en Autriche.* Imprimerie nationale. Paris, 1899.

A francia munkásügyi hivatal évek óta éber figyelemmel kíséri a német és osztrák baleseti statisztikát. Abból a helyes elvből indul ki, hogy e két ország tapasztalatai megbecsülhetetlen anyagot szolgáltatnak minden más országnak is, mely a kötelező baleset elleni biztosítást akár magánbiztosítás, akár állami biztosítás útján meg akarja valósítani. Mert a német-birodalomban immár 12 esztendőről, Ausztriában pedig 7 esztendőről vannak adatok, amazok 6 milliónyi, emezek pedig 1.5 milliónyi ipari népességre vonatkoznak. És bizonyos, hogy minden biztosítás csak akkor lehet sikeres, a díjtételezés csak akkor lehet reális, ha eléggé nagy kár csoportra vonatkozó adatgyűjtemény megfelelő hosszú időszakról áll rendelkezésre. Különösen pedig az egyes iparcsoportok baleseti veszedelem-risicója csak ily megbízható statisztika segítségével állapítható meg. A most közzétett anyaggyűjtemény a német anyagot 1897-ig, az osztrákot pedig 1896-ig dolgozta fel áttekinthető módon. A táblázatokat a két ország baleseti biztosítási törvényhozásának rövid története és a biztosítás szervezetének vázlatja előzi meg. A táblázatokból eredő legfontosabb csoporteredmények, a risico-táblázatok és a biztosítás pénzügyi eredményei a két országra vonatkozólag külön-külön vannak feltüntetve.

Mandelló.

Német mezőgazdasági szövetkezetek.

Páris Frigyes: *Németországi mezőgazdasági szövetkezetek.* Csikszeredán. 1899.

A szövetkezés eszméjének propagálása érdekében kétségtelenül jó szolgálatokat tehetnek oly könyvek, melyek a szövetkezeteknek a külföldön elért üdvös eredményeit ismertetik. Örömmel fogadnók tehát Páris könyvét is, ha csupán a németországi mezőgazdasági szövetkezetek működésének előadására szorítkozott volna és nem toldotta volna meg a bevezető elmefuttatással. Mert bizony ebben sok minden foglaltatik, a mihez a szövetkezeteknek semmi köze, mint pl. felebaráti szeretet, capitalismus, mercantilismus, lipótvárosi képviselőválasztás, uzsora stb. s a mely fejtegetések az író nagy elfoglaltságáról tanuskodnak és a szövetkezet valódi nemes és fontos hivatásának félreértésére vezethetnek.

Fenyvessy József.

Fogyasztási adók.

Schreiber Viktor és Lehrer Péter: *Az ipari termelést közvetlenül érintő fogyasztási adók kézikönyve.* Budapest, 1900.

Az Ausztriával folytatott kiegyezési tárgyalások során, elkeseredett küzdelmek és hosszas vajadások után, megállapították a fogyasztási

tási adók úgynevezett végleges rendezéséről szóló törvényszövegek és azok a múlt év közepén törvényeink közé is iktattattasék.

A hidat, mely a szeszitalmérési, a sörital- és a czukorfogyasztási adóknak a bérletrendszeren alapuló beszedési módjától a fogyasztási adók »végleges« rendezéséhez vezetett, az ideiglenes jellegű szeszforgalmi, sör- és czukorfogyasztási adók alkották. A végleges rendezés alapjául magyar részről két irányelvet tűztek ki. A kettős cél ugyanis abból a törekvésből állott, hogy míg egyrészt fogyasztási adóink rendszere egyszerűsítessék az ugyanegy fogyasztási cikkre nehezedő többféle állami adó egybevonásával, addig másrészt a fogyasztási adók hozadéka a vámterületen belől a fogyasztó terület kincstárának biztosítottassék az egész vonalon.

Köztudomású, hogy a végleges rendezés ily módon csak a czukoradónál sikerült, a hol a czukortermelési adóba teljesen beleolvadt a czukorfogyasztási adó, ellenben a szesz és a sör megadóztatásánál a két-két különböző adót — habár másnéven — továbbra is fenn kellett tartani, mert Ausztria a szesznél és a sörnél az adótételeknek a mi kettős megadóztatásunk színvonalára tervezett fölemelését elejtette. Az a magyar nemzeti követelmény azonban, hogy az adóköteles fogyasztás után járó adó ne a termelő, hanem a fogyasztó államterületet illesse, az átutaló eljárás életbeléptetésével valóvá vált.

Épen azért, mert fogyasztási adóink a legújabb időben oly lényeges és egymást nyomon követő változásokon mentek keresztül, kétségtelen, hogy e téren hasznos munkát végez az, a ki az érvényben levő joganyagot összegyűjti. Erre a feladatra vállalkoztak szerzők, hat adó nemre vonatkozólag. A könyvben az ásványolajadó, a czukoradó, a szeszadó és a szeszadóptlék, végül a söradó és a söradóptlék kimerítő egybeállítását találjuk, s ha ehhez a munkához hozzáveszszük Mocsáry Bélának a boritaladóról és a húsfogyasztási adóról irt, a múlt évben megjelent jeles könyvét, úgy összes fogyasztási adóink teljes codexét bírjuk. Ebből különben kitűnik az is, hogy a könyv címe nem felel meg egészen tartalmának. A könyv címe — ragaszkodva a törvényeinkben elfogadott kifejezéshez, — csak »az ipari termelést közvetlenül érintő fogyasztási adók« tárgyalását igéri; e kifejezés alatt, — miként köztudomású, — törvényeink azokat a fogyasztási adókat foglalják össze, melyek úgy hazánkban, mint a birodalmi tanácsban képviselt királyságok- és országokban egyenlő törvények szerint kezelendők, ezek pedig: a szeszadó, a czukoradó a söradó, és az ásványolajadó. A munkában pedig e négy adónemen kívül — igen helyesen — benne találjuk a szeszadóptlékra és a söradóptlékra vonatkozó törvényeket és szabályokat is. No de az még mindig megbocsátható, ha valamely könyv ellen csak azt a kifogást lehet emelni, hogy többet nyújt, mint a mennyit igér.

Hogy azonban ne csak dicséretszámba menő kifogást emeljünk a munka ellen, fölemlítjük, hogy mi szívesen vettük volna, ha szerzők az új törvények közlése mellett egyenesen rámutatnak a régi törvényektől s az ezek alapján megcsontosodott gyakorlattól való lényeges eltérésekre. Így például, — hogy kívánságunk megértésére csak egy-két esetet említsünk, — az a figyelemre méltó ujtás, hogy meg nem adóztatot szesznek a monarchia egyik államából a másik államába való átvitele most már nincs megengedve, csak a régi és az

új szeszadótörvény egybevetéséből tűnik ki, a mennyiben az 1899 : XX. törvénybe nem vették fel az 1888 : XXIV. törvénynek 74. §-át, mely épen a »fogyasztási adóval terhelt szesznek« a közös vámterületen belül, az ehhez tartozó területek között való forgalmát szabályozta. Épen ilyen eset az adómentes pálinkafőzés megszüntetése és a lisztes anyagok feldolgozásának az átalányozás alá eső szeszfőzdeknél való eltiltása is, melyekről az új törvény egy szerűen hallgat, — és ez helyes is, — de már egy magyaráró magánmunkában, mely az új szeszadótörvényt ismerteti, ezeknek kifejezett fölemlítése — nézetünk szerint, — helyén lett volna.

Ilyen és ezekhez hasonló magyarázatokat és felvilágosításokat szerettünk volna a könyvben találni mind a hat adónemre és az átalány eljárásra vonatkozólag is, mely utóbbinál e felfogás felé már a szerzők is hajlottak, a mennyiben az 1894 : XV. és az ezt módosító 1899 : XVII. törvények szövegeit egymás mellett, a célnak megfelelő kihagyásokkal, hasábosan közlik.

Az a körülmény, hogy a szóban forgó fogyasztási adóinkra vonatkozó törvényeket és utasításokat az a két szakférfi foglalta össze rendszeres és könnyen áttekinthető gyűjteménybe, a kik közvetett adóinkkal hivatás szerűleg is foglalkoznak, egymagában eléggé kezeskedik az 1013 oldalra terjedő könyv jóságáért és az abban foglaltak föltétlen megbízhatóságáért. A gyakorlat embereire nézve pedig, a kiknek ez a mű szánva van, az a legfontosabb, hogy megnyugvással követhessék a könyv útmutatásait, s annak tudata a legbecsesebb, hogy a szerint eljárva, hivatalos kötelezéseiket kifogástalanul teljesítik.

Nagyban fokozza a munka értékét az, hogy a szeszadóról szóló részben olyan pénzügyministeri rendeleteket is találunk, melyeket az új szeszadótörvény végrehajtása iránt kiadott utasítás kifejezetten nem tartott ugyan fenn, de azok az új törvény hatálya alatt is érvényesülhetnek és alkalmazhatók.

A könyvben található jegyzetek egynémelyike szerzők egyéni nézetét tartalmazza, s hogy ez az egyéni nézet mindannyiszor találó, azt fölösleges megjegyeznünk.

Mi tehát csak azt sajnáljuk, hogy szerzők többet nem mondtak el abból, a mit kétségkívül ők tudnak legjobban. *Exner Kornél.*

A születési fiútöbbllet.

A. Rauber : *Der Überschuss an Knabengeburt und seine biologische Bedeutung.* Leipzig, 1900.

Csak a ki igaz szeretettel viseltetik a biológiai kérdések iránt, vesz magának annyi fáradságot, mint a mennyibe ennek a könyvnek megírása került. Nagy alaposággal és gondos kritikával ismerteti Rauber közel 40 szerzőnek e tárgyat érintő dolgozatait. Behatóan tárgyalja a születéseknél észlelhető fiútöbbllet sorsát, a mely többlletnek biológiai elbirálása művének utolsó fejezete. A szaporodás gátlását propagáló nemzetgazdasági elvek ellen a biológus fegyverzetével száll sikra a szerző, a házassági kényszernek hive és nagy súlyt helyez a nemi élet culturájára, a melynek előnyeit kifejti s a melynek érdekében az államot s az egyeseket mozgósítani akarja. A könyv egészben véve hasznos és élvezetes olvasmány. *Köllner.*

Bábaügy.

Tauffer Vilmos: *A bábaügy állása hazánkban az 1897. évben.* Javaslatok a bábaügy átmeneti megjavítása érdekében. Budapest.

Elszomorító adatokat szolgáltat a statisztika akkor, midőn a gyermekhalálózásról kell beszámolnia. 1897. évben 650.163 gyermek született; ezek közül 15.179 halva; 144.902 pedig az első évben halt el. Ezen jelenségnek több oka van, jelen munka ezek egyikét, a bábaügyet veszi beható tárgyalás alá.

Ismertetve legelőbb is az 1876: XIV. törvényczikk ide vonatkozó intézkedéseit, igen gondosan összeállított statisztikában foglalkozik a bábaviszonyokkal, megyék szerint van itt feltüntetve az okleveles bábák száma a népességhez viszonyítva, s igen helyesen külön választvák a rendezett tanácsú városok a nagy- és kisközségtől. Magyarország 15,192.482 lakosa között összesen 8.616 bába van. Külön véve a törvényhatósági joggal felruházott városokat, kitűnik, hogy azokban 10.000 lakosra jut 12·2, a megyékben pedig 10.000 lakosra 5·12 okleveles bába. Ez még nem volna olyan rossz arány, de közelebbről tekintve látjuk csak, mennyire hibás volna ez átlagból következtetni. Ugyanis 12.434 kis- és nagyközség között 9117-ben okleveles bába nincsen. Egy színezett térképen ezután a bábák és lakosság számaránya közti viszonyt tünteti fel megyék szerint; ebből az látható, hogy a felosztás igen aránytalan, mert míg némely megyében 10.000 lakosra 9—13 okleveles bába jut, addig a legnagyobb többség 6—9, 3—6, és még ennél is kevesebbel rendelkezik; öt megyében (Árva, Zala, Abauj-Torna, Sáros és Marmaros 10.000 lakos közt csak 0·06—1 okleveles bába van. Olyan megye csak kettő van az országban, hol minden községre jut (Brassó és Csongrád), sok helyütt ezzel szemben oly rosszak a viszonyok, hogy a bábával bíró községek a kisebbséget teszik. Ezen jelenségek oka egyrészt az okleveles bábáknak a városokban való felhalmozódása, másrészt az illetékes közegek indolentiája.

A bábaképző intézetekben a felvételnél előny adandó a vidékieknek a helybeliekkel szemben. A hatóságok buzdítandók bábakörök szervezésére. Szaporítani kell az intézeteket s a meglévőket fejleszteni. Ily módon azonban állapotuk végleges és gyökeres rendezéséig még 15—20 évre lesz szükség; de addig is oly nagy a veszteség az emberanyagban, hogy sürgősen átmeneti intézkedésekre van szükség. Szaporítani kell az úgynevezett »czédulás bábákat« (kiknek oklevelük nincs, csak főorvosi képesítésük), számukra az ország több közkórházban a téli hónapokban tanfolyamok tartandók, melyek csekély költséggel létesíthetők lennének. Azon kívül javítani kell az okleveles bábák anyagi helyzetén is.

Z.

Nemzetközi congressusok.

A Párizsban tartandó nemzetközi congressusok száma egyre gyarapszik. Ime itt közlünk egy jegyzéket ama congressusokról, amelyek a társadalomtudomány művelői számára érdekesek.

1. Accidents du travail et Assurances sociales, jun. 25—30.
2. Agriculture, jul. 1—7.

3. Alliance coopérative internationale, jul. 18—22.
4. Antiesclavagiste, aug. 6—9.
5. Assistance publique et bienfaisance privée, jul. 30—aug. 5.
6. Associations ouvrières de production, jul. 11—13.
7. Commerce et Industrie, jul. 23—28.
8. Crédit populaire, jul. 8—10.
9. Éducation sociale, szept. 6—9.
10. Enseignement agricole, jun. 14—16.
11. Enseignement populaire (des sociétés laïques), szept. 10—13.
12. Enseignement des sciences sociales, jul. 30—aug. 3.
13. Enseignement supérieur, jul. 30—aug. 3.
14. Enseignement technique, commercial et industriel, aug. 6—11.
15. Femmes (de la condition et des droits), szept. 5—8.
16. Géographie économique et commerciale, aug. 27—31.
17. Habitations à bon marché, jun. 18—21.
18. Hygiène et démographie, aug. 10—17.
19. Oeuvres et institutions féminines, jun. 18—23.
20. Participation aux bénéfices, jul. 15—18.
21. Patronage de la jeunesse ouvrière, jun. 11—13.
22. Propriété foncière, jun. 11—13.
23. Propriété industrielle, jul. 23—28.
24. Protection légale des travailleurs, jul. 25—29.
25. Réglementation douanière, jul. 30—aug. 4.
26. Repos du dimanche, okt. 9—12.
27. Sociétés coopératives de consommation, jul. 15—17.
28. Sociétés par actions, jun. 8—12.
29. Sociologie coloniale, jul. 30—aug. 4.
30. Valeurs mobilières, jun. 4—7.

Uj folyóirat.

Ez év eleje óta francia nyelven a társadalomtudományok számára külön bibliographiai folyóirat indult meg e címmel: Notes Critiques — Sciences sociales. — E folyóiratot Simiand szerkeszti tizen-négyszáz munkatárssal együtt. A munkatársak névsorából csak Durckheim neve ismeretesebb szélesebb körben. A folyóirat havonként kétszer jelenik meg, kivéve a nyári hónapokat, két-két ív terjedelemben; egy-egy számban körülbelül 15—20 ismertetés foglalhatik. Az ismertetések ellen nem lehet kifogást emelni, legfeljebb azt, hogy egyik-másik egész journalistikai módon készült: a tartalomjegyzék alapján, a könyv elemzése nélkül. De határozottan hibáztatandó, hogy egy folyóirat, a mely magát Bulletin Bibliographique-nak nevezi, egyáltalán nem közöl bibliographiát és a folyóiratok bibliographiájában is csak nyolcz folyóirat tartalmának közlésére szorítkozik, a mikor tudjuk, hogy csak a nagyobb, fontosabb társadalomtudományi folyóiratok száma is jóval meghaladja a százat. A német vállalkozáshoz képest, melyet annak idején Frankenstein indított meg, de Durckheim Anné Sociologique-jához képest is a Notes Critiques tartalma szegényes. Mindazonáltal tudományunk művelői, mint minden irodalmi segédforrásból, úgy e folyóiratból is merithetnek.

Külföldi közgazdasági társaságok.

Az american academy of political and social science április 19. és 20-án Philadelphiában tartotta meg évi gyűlését. Az üléseknek főtárgyai a következők voltak: 1. közcélokat szolgáló társaságoknak municipialis ellenőrzése (különösen a világító és közlekedési vállalatoké); 2. e társulatok befolyása a politikai életre; 3. a tőkének szervezkedése, mint az iparfejlődésnek tényezője; 4. a vámvédelmi politika jövője. Mindegyik tárgyról 3—4 előadást tartottak és élénk vita fejlődött ki.

A párisi société d'économie politique május 5-iki ülésén Yves Guyot olvasott fel a munka kereskedelmi szervezetéről.

A société d'économie politique, mint minden esztendőben, úgy ez idén is közzé tette az 1899. évre szóló bulletin-jét. E jelentékeny terjedelmű füzet, mely majd 300 oldalra terjed, az 1899. év folyamán tartott felolvasások és vitatkozások kimerítő kivonatát, tartalmazza és így a társaság tudományos működésének képét nyújtja.

Az Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre zu Berlin május 2-án tartott ülésén Pflug felolvasást tartott e czimmel: A közvágóhidak jelentősége a nagy városok húsfogyasztása szempontjából és a nemzetközi hús- és marhakereskedés.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Az április 25-én tartott választmányi ülésen tagokul felvételtek: Lukács György főispán, Halászy László min. titkár, Balás Árpád kir. tanácsos, a mezőgazdasági muzeum igazgatója, Röser Alfréd Ervin tanár, Soltész József takarékpénztári hivatalnok.

Ugyancsak április 25-én olvasott fel Balás Árpád a kivándorlás ügyéről.

Havi Szemle.*

— Április. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

Sáros vármegye törvényhatósági közgyűlése elhatározta, hogy a vármegye területén egyre nagyobb méreteket öltő kivándorlás meggátolására kéri föl a belügyministert. [1]

A pénzügyminister a képviselőház ülésén benyújtotta a hirdetmények hirlapi beiktatása, a külföldi hirlapok és időszaki lapok bélyegkötelezettségének megszüntetéséről szóló törvényjavaslatot. [2]

A belügyminister rendeletet küldött a határmenti hatóságokhoz, hogy a Romániából bevándorló vagyontalan zsidóknak a határokon való átkelést ne engedjék meg. [3]

A képviselőház pénzügyi bizottsága a naptárak, hirdetmények, hirlapi beiktatások, külföldi hirlapok és időszaki lapok bélyegkötelezettségének eltörléséről és az értékpapir-forgalmi adóról szóló törvényjavaslatokat tárgyalta. [18]

A vámilletékeknek ezüstben történő fizetésénél vagy biztosításánál a tör-

* Az egy-egy adat után []-ben levő szám az illető esemény valódi dátumát jelenti; ott, hol a pontos dátum megállapítható nem volt, e szám a napi lapoknak megjelenési dátumára vonatkozik, a mikor az illető eseményről szó volt.

vény értelmében szedendő aranyárkelet-pótlék május havára 21°/o-ban állapított meg. [22]

A beruházási kölcsön ügyében a pénzügyminister és a Magyar Hitelbank vezérigazgatósága közt folyt tárgyalások eredményes befejezést nyertek. A kormány és a Rothschild-csoport közt megállapodás jött létre 110—120 millió korona összegű 4°/o-os koronajáradék átvétele iránt, olyformán, hogy 70 millió korona fix vétetik át, a többire nézve a csoport fentartja magának az optio jogát. [22]

A szeszcontingens-törvény módosítására vonatkozó törvényjavaslat már elkészült a pénzügyministeriumban. [22]

A főrendiház a költségvetést úgy általánosságban, mint részleteiben elfogadta. A tárgyalás során Széchenyi Imre gr. az iparfejlesztés, a gyáralapítás, a nevelés, a parasztbirtok, a parcellázás, a hitbizományok és az elnéptelenedés kérdéseivel foglalkozott. — Zselénszky Róbert gr. a tőzsdereform szükségességét hangoztatta. — Solymossy báró ipari elmaradottságunk okait tárgyalta. — Hegedüs Sándor végül reflectált a vita során elhangzott gazdasági érdekű felszólalásokra. [23]

II. Östermelés és agrárpolitika.

Az O. M. G. E. igazgató-választmányának ülésén foglalkoztak az árva-pénzeknek a gazdahitel céljaira leendő felhasználásának kérdésével. [1]

A földművelésügyi minister elrendelte, hogy a lugosi, lippai, soóvári kincstári erdőkben szőlőkarótermelésre rendezkedjenek be. [3]

A nagy-szécsényi tejszövetkezet (Nógrádmegye) az idén is nyit félévi tanfolyamot tejgazdasági munkások kiképzésére. [3]

Új gazdasági iskolákat épített a földművelésügyi minister Breznóbányán és Karczagon. [4]

A földművelésügyi minister a bortermő vidékek hatóságaihoz rendeletet intézett, hogy a mennyiben a szőlőbetegségek nagyobb erővel föl találnának lépni, intézkedjenek azonnal a kötelező védekezés iránt. [5]

Egy Szilágy-Somlyón fölállítandó földművesiskola ügyében tárgyalások indultak meg a földművelésügyi ministerium és a város közt. [6]

Az alsó-austriai tartománygyűlésen elfogadták azt az indítványt, hogy a mig a Magyarországból való sertésbehozatal Austriában meg van engedve, léptesse a kormány életbe a sertésvész irtásáról és az ellene való védekezésről szóló 1895. június 9-iki rendeletet.

A gazdatisztek jogviszonyainak szabályozásáról szóló törvényjavaslat előadói tervezetének megvitatására értekezlet tartatott a földművelésügyi ministeriumban. [6]

A Fiumében létesített m. kir. vegyikísérleti állomás megkezdte működését. [7]

A földművelésügyi minister utasította az összes állami szőlőoltványtelepeket, hogy azokon munkásképző kurzusokat létesítsenek a szőlőművelés módjainak elsajátítása céljából. [7]

Kisgazdák küldöttsége járt a kormánynál, hogy anyagi és erkölcsi támogatást kérjen az »Első kölcsönös biztosító szövetkezet« részére oly célból, hogy ez az idén újból fölvehesse a jégbiztosítást. [8]

Pestmegye Gazdasági Egyesülete elhatározta, hogy községenként gazdaköröket alapít, a melyek egyszersmind fogyasztó és értékesítő szövetkezetek is legyenek; elhatározta továbbá, hogy viharágyukkal kísérleteket tesznek; végül határozatba ment, hogy a kormányt fölkerik az olasz bor vámjának az 1892. év előtti magasságra való fölemelésére. [9]

Az osztrák belügyministerium a következő helyekről való sertésbehozatalt tiltotta meg: Eger, Gyöngyös, Nezsider, Rajka és Kismárton. [10]

A dohánytermelők és dohánykertészek közötti szolgálati viszony szabályozása ügyében szaktanácskozás tartatott a földművelésügyi ministeriumban. [10]

A földművelésügyi minister az ungvári erdőfelügyelőségnek meghagyta, hogy a Tisza forrásvidékén úgy erdőgazdasági, mint árvízvédelmi célból végeztessen fokozottabb erdőfelújítási munkákat. [13]

A közös hadügyminister a magyar kormány kérése folytán úgy intézkedett, hogy a mezőgazdákat és mezei munkásokat a fegyvergyakorlatokra lehetőleg oly időben hívják be, a mikor a szántás-vetés és az aratás munkálatainál legkönnyebben nélkülözhetőek. [15]

A földművelésügyi minister a kincstári erdőtermékek értékesítésének kedvezőbbé tételére elrendelte, hogy a kihasználásra kerülő faanyag kisebb csoportokban adassék el. [18]

Az O. M. G. E. vámügyi bizottsága végleges szövegében állapította meg azt

a határozati javaslatot, a mely az új vám-tarifa agrárvámjai tekintetében a gazdasági szövetségi nagygyűlés elé lesz terjesztendő. [20]

Az O. M. G. E.-ban a szövetkezeti sertésvásárpénztár létesítése érdekében értekezlet tartatott, a melyen tiltakoztak az ellen, hogy ismét egy vállalkozó pénzcsoportnak adassék ki a vásárpénztár, a mi az üzletek lebonyolítását lényegesen megdrágítaná. [21]

A földművelésügyi minister telepítési czélokra Torda-Aranyos vármegyében 2120 holdnyi területet vett meg, a melyre 90—95 telepes családot fog letelepíteni. [22]

A csongrádi bortermelők pinczeszövetkezetet létesítenek boraik jobb értékesítése czéljából. [22]

A kereskedelemügyi minister véleményadásra szőlította föl a székes főváros tanácsát a bécsi húsimport megakadályozásának kérdésében. [22]

Ujabbán a következő helyeken alakultak tojásértékesítési szövetkezetek: Károlyligeten, Szt.-Huberten, Torontál-Szécsányban és Mercifalván. A földművelésügyi minister e szövetkezeteknek értékes baromfit és tojásokat juttatott. [28]

A földművelésügyi ministeriumban elkészültek a következő törvénytervezetekkel: az állategészségügyi szolgálat államosításáról, a gazdatisztek jogviszonyairól, a dohánykertészekről, az erdőmunkásokról, az öntözésről, a gazdasági munkáspénztárakról és a telepítésről. [29]

A földművelésügyi ministeriumban enquete tartatott annak a megállapítása végett, hogy a csemegeszőlők mily módon csomagolandók oly czélból, hogy hosszabb utat romlás nélkül kibirjanak. [30]

III. Ipar, bányászat és kohászat.

A belügyminister leirt a törvényhatóságokhoz, hogy a subventionált tűzoltóegyesületek beszerzéseinél ügyeljenek arra, hogy lehetőleg hazai forrásokból szerezzék be szükségleteiket. [2]

A magyar nők iparpártoló bizottsága ülést tartott. [3]

Az Országos Iparegyesület kebelében villamossági szakosztály alakult, a mely legsürgősebb teendőként fölkérte a székes főváros tanácsát, hogy a villamos szerelőipar gyakorlásáról szabályrendeletet alkosson s ezt véleményezés végett a szakosztálynak megküldje. [4]

Az Országos Iparegyesület fölkérte a székes főváros tanácsát, hogy középítkezéseknél és útburkolatoknál kizárólag hazai anyagnak fölhasználását engedje meg. [5]

A soproni sörgyár válsága véget ért, mert a gyár közgyűlésén 260.000 korona értékű elsőbbségi részvényt jegyeztek s azonkívül elhatározták, hogy további 540.000 korona értékű elsőbbségi részvényt bocsátanak ki. [5]

A hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről szóló 1899. évi 49. t.-cz. végrehajtása tárgyában a kereskedelmi minister végrehajtási utasítást bocsátott ki. [5]

A kereskedelmi minister véleményadásra szőlította föl a hazai kereskedelmi és iparkamarákat ama javaslat tárgyában, a mely eléje a foszforos vagy kénesgyufák készítésének és forgalombahozatalának tilalmazása czéljából terjesztetett. [6]

Az ipari tulajdonjogok, szabadalmak stb. védelmére új szakosztály alakult az Országos Iparegyesület kebelében. [7]

Brassó megyében egy bányavállalat üveggyárat akar létesíteni a közeleső kvarcgrétegek hasznosítására. [8]

A Dynamit-Nobel r. t. legközelebb egy cyanid- és szénkéneg-gyárat létesít Pozsonyban. [10]

Cellulóze-gyárat akar létesíteni egy berlini bank vezetése alatt álló consortium Fogaras környékén, Erdélyben, 3.000.000 korona alaptökével. A környékbeli fenyőerdők megvétele tárgyában már folynak az alkudozások a tulajdonos községekkel. A gyár napi termelése 300—400 mm. sulfit cellulose lenne. [11]

A magyar ipar érdekében fölhívást intézett a temesvári kereskedelmi és iparkamara a társaskörökhöz és testületekhez, a melyben fölhívja őket arra, hogy mind egy napon: június 4-én ünnepélyes gyűlést tartsanak ez ügyben. [11]

Tolnán megnyitották a 200.000 forinton létesített nagyszabású selyemfonó-gyárat. [11]

A kereskedelmi minister fölhívta a székes főváros tanácsát arra, hogy a magyar ipar czélszerű pártolása érdekében állítsa össze mindenekelőtt összes évi fogyasztásának a jegyzékét olyformán, hogy az tartalmazza, mennyit fogyasztott

mult évben iparcikkokban a város, milyeneket és mennyit vásárolt itthon és mennyit külföldön. [12]

Arad város közgyűlése elhatározta, hogy fölír a kormányhoz az ipari szeszgyárak érdekeinek megóvása érdekében. [12]

A Kolozsvárott tartott V. országos ipartestületi congressus kérvénnyel fordult a kormányhoz, hogy a fegyencz-ipart, a mely a kisiparosok boldogulását érzékenyen hátráltatja, szüntesse meg. Az igazságügyminister most azt válaszolja erre, hogy e kérést méltányosnak tartja ugyan, de a fegyencz-ipart csak fokozatosan tartja megszüntethetőnek és e célból kísérletet fog tenni a fegyenczeknek oly munka által leendő foglalkoztatásával, a mely a kisiparra nincs káros hatással. [18]

A kereskedelmi minister az építési ipar érdekében elrendelte, hogy középítkezések csak nyilvános árlejtés útján adhatók ki; hazai vállalkozók előnyben részesítendők; a középítkezéseknél magyar munkások alkalmazandók; végül elrendelte, hogy a munkások a m. á. v. vonalain a féljegy kedvezményét akkor is vehessék igénybe, ha nem csoportosan, hanem egyenkint utaznak. [19]

A belügyminister törvényjavaslatot készítettett a hazai fürdők emelése és a mesterséges ásványvizek készítésének és forgalombahozatalának meggátlása céljából. [20]

Unio erdőipar r. t. czég alatt új vállalat alakult azzal a czéllal, hogy fatermelésünkön a fakivitel előmozdítása útján lendítsen. A r. t. alaptőkéje 4,700.000 korona és üzleti tevékenységét báró Popper Sándornak a Királyhágón túl és Bukovinában fekvő vállalatainak megszerzésével szándékozik megkezdeni. [24]

A kalocsai közgazdasági bank r. t. 800.000 korona alaptőkével conservgyárat létesít, a melyben 130 munkást kíván foglalkoztatni. [24]

A budapesti mészáros ipartestület a bécsi hús behozatalának megakadályozásának kérdésével foglalkozott s a kereskedelmi ministernek erre vonatkozó mozgalmát a maga részéről örömmel üdvözölte. [25]

Philippsohn és Laschziner berlini czég gallérok, kézelők, ingek és női bluzok készítésére nagyszabású, villamos erőre berendezett fehérneműgyárat akar hazánkban létesíteni, a melynek a kormány már kilátásba is helyezett 80.000 frt kamatmentes kölcsönt, ingyen telket és állami kedvezményeket. [26]

A Magyar Serfőzők Egyesületének küldöttsége járt a kormánynál a söripárterén fennálló bajok orvoslását kérelmezendő. Előadta a küldöttség, hogy a legfőbb baj a söradó és söradópótlék rendkívüli magasságában van és kérte a kormányt, hogy hektoliterenkinti négy koronányi kamatnélküli söradóhitelt engedélyezzen. [28]

A három magyar malomegyesület közös értekezletén tárgyalták a malomegyesületek szövetségének szervezeti ügyét, továbbá a liszteladás, lisztfokozat, zsákviszavásárlás és a csomagolási egyezmény ügyeit. Szóba került végül az üzem rendezésének és az országos kölcsönös malombiztosító szövetkezet kérdése. [29]

A Magyar Fővárosi Malomipar-Egyesület évi közgyűlésén elhatározták, hogy a kereskedelmi ministert fölkérik arra, hogy téríttessék vissza azon külföldről behozott jutazsákok után a vám, a melyek örleményekkel töltve ismét kivitelre kerülnek. [29]

A Fővárosi Kereskedők Egyesülete együttes szakosztályi ülésén elhatározták, hogy az országos iparpártolási actióhoz csatlakoznak. [29]

Magyar-Ovárott 200 munkással kezdte meg működését az új patrongyár. [30]

IV. Közlekedés, díjszabásügy.

A képviselőház ülésén Pichler Győző a máv.-nál a vasuti túlfizetések visszatérítése ügyében követett helytelen rendszerre hívta föl a kereskedelemügyi minister figyelmét. A minister kijelentette, hogy ez ügyben már kielégítő módon intézkedett. [3]

A Magyar Hajózási Egyesület elhatározta, hogy foglalkozni fog annak a kimutatásával, hogy hol és mennyiben áll fenn a közforgalmi viszonyokat is érintő tarifális verseny a vasutak és a hajózás között és mikép volna ez a helyzet, a mely a hajózásra eddig igen hátrányos, megszüntethető. Tanulmányozni fogja továbbá azt a kérdést, hogy mi az oka a Ferencz-csatorna csekély jövedelmezőségének, továbbá, hogy mily technikai és gazdasági okoknak tulajdonítandó az, hogy e csatornán a tranzito-forgalom kellően ki nem fejlődhetett s hogy e hátrányokat mikép kellene orvosolni. [5]

A Déli Vasut Barcsról Cormonson át Olaszországba menő épület-, mű- és metszett faküldeményekre jelentékeny refactiákat engedélyezett. [7]

A budapest-bécsi naponkinti postahajójáratok forgalma megkezdődött. [7]

A Szombathelyen nemrég létesült pamutgyár készítményeinek a máv. vonalain való szállításánál a kereskedelmi minister fuvardíjkezdményeket engedélyezett. [8]

Jégeküldemények a kassa-oderbergi vasuttól (csorbai tótól) a máv. összes vonalain ezentúl a legkedvezményesebb tarifákkal szállítatnak. [8]

A bánya-szabolcsi kőszénbányák refectiákat nyertek a máv.-tól, az »Adria«-tól és az osztrák Lloydtól szénnek, briquette-nek és coaks-nak valamely adriai kikötőbe való exportjánál. [12]

Nagyvárad város törvényhatósága elhatározta, hogy a városban az összes közuti vonalokat villamos üzemre alakíttatja át. [12]

A kereskedelemügyi minister megengedte, hogy a máv.-nak a budapest-angyal föld-dorogi vonalán, továbbá a kenyérmező-esztergomi vonalán a menetsebesség fokoztassék. [14]

A kereskedelmi ministeriumban elkészültek a vicinális vasutakról szóló törvényjavaslattal és a kereskedelmi minister azt legközelebb be is fogja nyújtani a képviselőháznak. [15]

A kereskedelmi minister utasította a máv. igazgatóságát, hogy a zónadíj-szabást oly irányban dolgozza át, hogy a középső távolságok (1—13. távolsági vonalszakasz) viteldíjai 20%-kal mérsékeltessek úgy a személy-, mint a gyorsvonatoknál. [16]

A Béga hajózhatóvá tétele érdekében a Ferencz-csatorna torkolatánál elrendelt munkák befejeztetvén, a földművelésügyi minister Nagybecskerek székhelylyel hajózási kirendeltséget állíttatott föl és megengedte, hogy a Begán rendes hajójáratok induljanak. [18]

Az igazságügyi minister törvényjavaslatot dolgoztatott ki, hogy a vasutak és csatornák telekkönyvi ügyeit a jövőben ne az igazságügyministeriumban, hanem a budapesti törvényszéknél, mint telekkönyvi hatóságnál vezessék. [18]

V. Kereskedelem, tőzsde és pénzüzetek.

A kereskedelemügyi minister rendeletet intézett az összes másodfokú iparhatóságokhoz, hogy szigorúan ügyeljenek arra, hogy a vándorraktárlajdonosok az árusítás megkezdése előtt iparigazolványt és iparhatósági engedélyt váltssanak. [10]

A kereskedelmi minister úr leiratban föl hívta az összes rendelkezésre álló szaktestületeket, hogy a kereskedelmi törvény revíziójára vonatkozó tapasztalataikat és kívánalmaikat terjeszszék föl hozzá. [15]

A Magyar Kereskedelmi Csarnok választmánya tárgyalás alá vette a kereskedelmi üzlet átruházásáról szóló törvényjavaslat előadói tervezetét. [19]

A tőzsdetanács teljes ülése Kornfeld Zsigmond alelnököt a tőzsdetanács elnökévé választotta. [21]

Az Osztrák-Magyar Bank véglegesen megállapodott a magyar kormányval arra nézve, hogy az új magyar bankfiókokat a következő városokban állítja föl: Kaposvár, Szombathely, Szolnok, Nyitra, Besztercebánya, Kecskemét, Marosvásárhely, Ujvidék, Varasd és Pancsova. [22]

VI. Vállalkozói egyesülések, kartellek, áremelések.

A magyar vasművek a hengerelt vaslemez árát métermázsánként 1 koronával fölemelték. [1]

Az osztrák és magyar papirgyárosok a papircelluloid-ipar bajainak orvoslása végett mozgalmat indítottak az iránt, hogy az összes gyárak egy részvénytársasággá alakuljanak közös eladási irodával. [3]

A magyar és osztrák papirgyárosok és nagykereskedők tárgyalásokat folytatnak új papirkereskedelmi szokványok megállapítása céljából. [8]

VII. Munkásügy, socialpolitika.

A budapesti IX. ker. munkások politikai és gazdasági helyzetök megbeszélése céljából ülést tartottak; mielőtt azonban a socialdemokrata-congressusra való küldöttek választására került volna a sor, a rendőrség a gyűlést föloszlatta. [1]

A betegsegélyző pénztárak államosításának tervével foglalkoznak a kereskedelemügyi ministeriumban. [2]

Az országos közegészségi egyesület pályázatot irt ki a hazai köznép táplálkozási viszonyainak leírására. Pályadíjat nyertek: E. Keményfi Katinka tanítónő

a kibéd-vidéki székely köznép táplálkozásáról irt munkájával, Barabás József szigorló orvos, Székelykeresztúr és vidéke köznépének táplálkozásáról irt művével és Navarra-Hunyady János tanító a felvidéki tótok táplálkozásáról irt művével. Dicséretet nyert egy Somogy megye népének közéleti viszonyairól irt mű. [3]

Süttön a kőfaragóságok helyzetük megbeszélése céljából ülést tartottak, a melyen elhatározták, hogy szervezkednek és a socialdemokrata párthoz csatlakoznak, a melynek congressusára két megbízottat is kiküldöttek. [8]

A főváros II. ker. iskolaszéke a fővárosi tanácshoz fölterjesztést intézett az iskolaköteles gyermekek korcsmalátogatásának eltiltása iránt, miután utóbbi időben ilyen gyermekek különböző czikkekkal háznak a korcsmákban. [4]

A budapesti légszesz-, vízvezeték- és fűtési szerelőmunkások nyilvános gyűlésén a szerelők helyzetét beszélték meg s elhatározták, hogy annak javítása érdekében szervezkedni fognak. Végül két küldöttet választottak a socialdemokrata párt-congressusra. [8]

A budapesti ipari munkaközvetítő-hivatalnál eddig mintegy 18.000 munkakereső jelentkezett, a kik közül csak 500 kapott munkát. [8]

A socialdemokrata pártvezetőség a Népszava 42. számában teszi közé a lefolyt évi működéséről szóló jelentését, a mely a múlt év munkásmozgalmainak a történetének tekinthető. [12]

A »Szabadság« munkásképző-egyletben a francia forradalom történetéről fölolvadás tartatott. [12]

A breznóbányai kincstári erdőterületnek munkásai ülést tartottak, hogy a most már a bányászoktól különváló rokkantsági intézetnek szervezéséhez szükséges lépéseket megtegyék. [14]

Pest- és Bács megye munkássegítő alapokat létesítettek, a melyekből a saját hibájukon kívül kereset nélkül maradó munkásokat segítik. A földművelésügyi miniszter ez alapok gyarapítására 10—10 ezer koronát utalványozott. [15]

A magyarországi socialdemokrata párt VII. congressusát tartotta. Megalakulás után tudomásul vették a pártvezetőség jelentését. Elfogadták aztán azt az indítványt, hogy az általános munkásbetegsegélyző pénztár alkalmazottai pártvezetőségi állást nem tölthetnek be. Mezői Vilmost a párt kebeléből kizárják s az általa szerkesztett irodalomtól a pártirodalmi jellegét megtagadják. A szervezkedésre és a pártsajtóra vonatkozó több indítványt elintézés végett az új pártvezetőséghez utasították. Utasította a congressus a pártvezetőséget, hogy mielőbb létesítsen egy socialistikus tanfolyamot. Dr. Goldner Adolf indítványait, a melyek az agitatio szabadságára vonatkoznak, egyhangúlag elfogadták. Állást foglaltak aztán az általános választói jogért való küzdelem és a községi választások kérdésében. — A congressuson megjelent ellenzéki socialdemokraták tüntetőleg elhagyták a congressus termét.

A magyarországi kigazdák és mezei munkások országos congressusán 34 községből 46 küldött vett részt. Élesen bírálják a pártvezetőség abbéli eljárását, hogy a párt agrársocialista közlönyét megbukni engedte. Elpanaszolják a hatóság részéről szenvedett üldözéseiket, a terjedő munkanélküliséget és nyomort. Elhatározták egy földművelő pártlapnak a kiadását s megalakították a mozgalom vezetését. [17—18]

A magyarországi socialdemokrata párt congressusának az ellenzéke, a mely a congressus tárgyalásaitól tartózkodott, külön congressust tartott és azon megalakították a magyarországi újjászervezett socialdemokrata pártot. Hivatalos lapja: a Szentesen megjelenő Szabad Szó. [13]

A Hajléktalanok Menhelye-Egyesület közgyűlésén elhatározták, hogy a hálódíjat 12 fillérről 10-re szállítják le. [22]

A csongrád megyei alispán a megye összes községeiben megalakította a hatósági munkaközvetítő intézményt. Csongrád község a távolabb szerződő földmunkások utiköltségeire előlegeket ad. [23]

A Várkonyi István alapította független socialista párt congressust tartott *Szeghalom* békés megyei községben.

A kereskedelmi miniszter véleményét kért az összes kamaráktól és az Országos Iparegyesülettől a gépészek ama kéréséről, hogy a szakvizsgázott gépészek fölmondási ideje három hónap legyen. [29]

Az arany- és ezüstművesek, a bádigosok, a vas- és fémmunkások, a reszelővágók, a műszerészek, a vas- és fémmunkások, a lakatosok, a légszesz- és vízvezeték-szerelők Budapesten különféle vendéglőkben ülést tartottak a következő napirenddel: 1. A munkások politikai és gazdasági helyzete. 2. Május 1-je. 3. Jelentés a pártcongressusról. [29]

Hódmezővásárhelyen népgyűlés volt, a melyen jelentések tétettek a socialdemokrata párt- és a földmivesmunkás-congressusokról. [29]

Az összes fővárosi lapok a hírlapszedők kérelmére elhatározták, hogy május elsején nem dolgoztatnak s így az nap délután és este, valamint másnap reggel nem jelennek meg. [29]

Az országos betegápolási alap létesítésére kivetendő pótdónak évről-évre megállapítandó kulcsát a belügyi és pénzügyi ministerek ez évre 3%-ban állapították meg. [29]

Vágó József.

Közgazdasági irodalmunk.

1886—1900.

IV. Közlemény. (P—Z.)

Közli: *Barcza Imre.*

- Palmer Kálmán:** Nagybánya és vidéke. Nagybánya 1894.
- Pálosi Dénes:** A biztosítás. Temesvári polgári és keresk. isk. értesítő 1891.
- Palotay Rezső:** Egy gazdag ország szegény lakossága. Ausztriához való gazdasági viszonyaink. Budapest 1897.
- Pap Dávid:** Az állami zárszámadás joga. Budapest 1897.
- A magyar agrármozgalom. Budapest 1897.
 - Quota, vámszövetség, bank. Budapest 1891.
 - A telepítés kérdése. Budapest 1896.
 - Az olasz valuta története. Budapest 1893.
- I. Kohn Dávid.**
- Papp Mór:** Emlékirat Berettyó-szabályozási és ezzel kapcsolatos vízi ügyeinkről. Karczag, 1886.
- Pápanek Nep. János:** A jégkár. Pozsony 1895.
- Paracelsus, dr. Redivivus:** Közegészségügyi törvényünk a gyakorlatban. Szeged 1887.
- Parasztbirtok A —,** állapota Somogy-Kolozs-Szolnok-Doboka és Torontál megyékben. Budapest, 1886.
- Páris Frigyes:** A németországi mezőgazdasági szövetkezetek. Budapest 1900.
- Párniczky Ede:** Magyarország gazdasági statisztikai kézikönyve. I. évfolyam 1886. Budapest 1887.
- Parthay Géza:** Baromfitenyésztés. Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése 1896.) Budapest 1896.
- Pásztor Lajos:** A deésaknai sóbányák története. Budapest, 1888.
- Patzkó György:** A Tisza-szabályozás alaphibája. Nagyvárad 1887.
- Pauer János:** A selmeczbányai m. kir. bányászati és erdészeti akadémia története. 1770-től 1896-ig. Selmeczbánya 1896.
- Paulovits M.:** Magyarország összes szabad királyi és törvényhatósági joggal felruházott városainak, mint erkölcsi testületeknek vagyoni állapota a millenium évében. Szeged 1898.
- Péchy Antal:** Alsó-Magyarország bányamívelésének története. 1600—1650-ig. Budapest 1887.
- Péchy József:** A vizrajzi osztály keletkezése, s működésének eredményei. Budapest 1892.
- A közmunka és közlekedésügyi magy. kir. ministerium vizrajzi osztályának évkönyvei. I—II. köt. 1887—89.
 - A magyar állam jelentékenyebb folyóiban észlelt vizállások. I—IX. Budapest 1890—97.
- Pécsi —A—** Kereskedelmi és iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól. 1889—1896. években. Pécs 1890—1897.
- Peisner Ignác:** Budapest a XVIII. században. Budapest 1900.
- Pénzügyi törvények és szabályok** hivatalos összeállítása: I. kötet. 1. A házadó.

2. A keresetadó. 3. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója. 4. A bányaadó. 5. A tőkekamat és járadékadó. 6. A vasuti és gőzhajózási szállítás használatáért fizetendő adó. 7. A nyereségyadó. 8. A hazai iparnak adandó állami kedvezmények. 9. Az üzletüket a monarchia mindkét államterületére kiterjesztő vállalatok adója. Budapest, 2. kiadás. 1888.
- Peregriny János dr.:** Magyar- és erdélyországi telekkönyvi törvények és rendeletek gyűjteménye 1850—1885. Budapest 1886.
- Perényi Antal:** A veszprémi Dávid árvaház története. Veszprém 1891.
- Peress Sándor:** A magyar népoktatásügy fejlődése 1867—87. Budapest, 1890.
— A magyarországi tanítóegyesületek története. Budapest 1896.
- Péterffy József:** Iparunk érdekében. Budapest 1886.
- Péterffy Sándor:** A magyar elemi népoktatás. 1. füzet. Budapest 1896.
- Petrovics Lajos:** Bellusi Baross Gábor élete. Eperjes 1894.
- Petrovics József:** Az ipartörvény és az ezt kiegészítő összes rendeletek. Budapest 1886.
- Phylloxera-ügy.** A földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium jelentése a phylloxera-ügy állásáról az 1884. évben. Budapest 1886.
- Phylloxera-ügyben** Franciaországba kiküldött bizottság jelentései. Budapest 1889.
- Pirkner János:** Szarvasmarhatenyésztés és tejgazdaság. Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése 1896.) Budapest 1896.
- Pisztory Mór dr.:** A nemzetgazdaságtan haladása és iránya az utolsó tizenöt év alatt. Budapest 1888.
— Közgazdasági állapotok. Budapest 1887.
— Az aranyvaluta behozatala Németországban. Budapest 1891.
— A lakások befolyása a társadalomra. Budapest 1893.
— Pozsony közgazdasági ismertetése. Budapest 1887.
— Válasz az alsófokú kereskedelmi iskolák számára írt nemzetgazdasági könyvem bírálataira. Pozsony 1891.
— Nemzetgazdaságtan, tekintettel az államháztartásra. Pozsony 1890.
- Plechanoff György:** Szocialismus és anarchismus. (Stirner—Proudhon—Bakunin Az epigonok.) Budapest 1897.
- Pless M.:** A mezőgazdasági hitel kérdéséhez. Javaslat. Arad 1895.
- Polnai Fülöp:** A magyar bank- és vámszövetség kérdéséhez. Budapest 1896.
- Polónyi Károly:** Rozsnyó közegészségügyi és halandósági viszonyai. Rozsnyói főgymn. ért. 1889.
- Pólya Jakab:** A budapesti bankok története az 1867—1894. években. Budapest 1895.
— Agrárpolitikai tanulmányok. Budapest 1886.
— A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és ötven éves fennállásának története. Budapest 1892.
— A gazdasági válság. Budapest 1890.
— A pesti polgári kereskedelmi testület és a budapesti nagykereskedők és nagyiparosok társulata története. Budapest 1896.
— A biztosítási vállalatok. Budapest 1892.
— Agrárpolitikai tanulmányok. Minimum. Homestead. Örökösödési jog. Budapest 1886.
— A községi hitelszövetkezetek feladata, vezetése és működése. Budapest, 1893.
- Popp György:** A bélyeg és illetékek ismertetése. Gyakorlati utmutató. 3. kiadás. Nyiregyháza 1899.
— Az egyenes adók ismertetése. Nyiregyháza 1895.
- Posta-, távirda- és távbeszélő-szabályrendeletek gyűjteménye 1867—1897. évről.** Kiadja a m. kir. posta- és távirdavezérgigazgatóság. 1. rész: Szervezeti és személyzeti ügyek. 4. rész: Távirda- és távbeszélő üzleti és kezelési ügyek. 5. rész: Távirda és távbeszélő műszaki ügyek. Budapest 1899.
- Postatakarékpénztár:** A kereskedelemügyi miniszter jelentése a m. kir. postatakarékpénztár 1896. évi működéséről. Budapest 1899.
— A m. kir. — cheque- és clearing forgalmáról. Budapest, 1889.
- Pozsonyi, A —,** kereskedelmi és iparkamara jelentése területének közgazdasági viszonyairól 1890—1896. évben. Pozsony 1891—1897.
- Potomcsik Ignác:** Értékpapírok ismertetése. Debreczen 1897.
- Pribék József:** A mesterinas gyakorlati kiképzetéséről. Mohácsi ipar- és keresk. isk. ért. 1888.
- Programmja:** — Gazdasági előadások. — Budapest, 1893.
- Pruzsinszky Pál:** A francia földmívelő osztály a forradalom előtt. Tatai algym. ért. 1888.

- Pszotka Ferencz:** Körnöczbánya halandósági és közegészségi viszonyai. Körnöczbányai főrealisk. ért. 1887.
- Quesnay** és Turgot munkáiból. Francziából fordította Fenyvessy Adolf. Budapest 1899.
- Radvanszky Béla báró:** Udvartartás és számadás-könyvek I. kötet. Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Budapest 1898.
- Raiffeisen W. F.:** A hitelszövetkezetek, mint eszközök a falusi népesség bajainak elhárítására. Ford. dr. Szabó F. és Pólya J. 1889.
- Ráth Zoltán:** Évtizedünk egyenesadó-reformjairól. Budapest 1899.
- A földbirtokos-osztály hitelszükséglete s annak kielégítése. Budapest 1891.
 - A tőke közgazdasági fogalmáról. Budapest 1890.
 - Emlékirat az igazságügyi statisztika újjászervezése tárgyában. Budapest 1894.
 - Népünk korviszonyai és halálozási statisztikánk. Budapest 1893.
 - Magyarország statisztikája. Budapest 1896.
- Rátz Ottó:** Urbéri Kalauz. Budapest 1896.
- Reformer:** Az agrárkérdés Magyarországon. Budapest 1894.
- Reich Manó:** Az árúkereskedés előmozdítására szolgáló intézmények és azok előnye. Ujvidéki ipar- és keresk. isk. ért. 1888.
- Reizner J.:** A régi Szeged. Szeged 1887.
- Makó város története. Szeged 1892.
- Remekházy Károly:** Alföldünk folyóvizeinek szabályozása. Budapest 1880.
- Részletek a magyar posta, távirda és távbeszélő 1896. és 1897. évi statisztikájából.** Budapest 1898.
- Részletügyletek, A — törvényhozási szabályozásáról. Jogászegylet értek.** Budapest 1897.
- Réthy Dezső:** Magyarország a Balkán piacain. Statisztikai tanulmány. Budapest 1889.
- Réti János:** Néhány szó az orosz, román és magyar gabonatermelés és forgalomról. Kolozs-monostori tanintézet évkönyve 1888.
- Révai Lajos dr.:** Bűnügyi statisztikánk 1895—1898. évben. Budapest 1899.
- Ricardó Dávid (Láng L.):** A közgazdaság és adózás alapelvei. Budapest 1892. 2-ik kiadás 1899.
- Richter Jenő:** A socialismus diadala utján. A kétszázhuszonötödik kiadás után németből fordította Zigány Árpád. Budapest 1899.
- Ritter Gusztáv:** Gyümölcsértékesítés. Kolozsvár, 1892.
- Néhány szó hazai szőlőszetünk restructiójához. Válaszul Miklós Gyulának. Kaposvár, 1892.
- Roboz Zoltán:** Jelentés a phylloxera-ügyben tett tanulmányutamról. Szegzárd 1888.
- Jelentés a phylloxera ügyállásáról Tolna vármegyében az 1887-ben. Szegzárd, 1887.
- Rodiczky Jenő dr.:** Nemzetközi gazdacongressus főjelentése. Szervezés, tárgyalások. Függelék. Budapest 1897.
- Északon és nyugaton. Gazd. utirajzok. Kassa, 1890.
 - A magyar méhészet multjáról. Budapest, 1892.
 - Juhtenyésztés. Közgazd. monographia. (Magyarország földművelése. 1896.) Budapest 1896.
- Rohrbacher Miklós:** Tata története. Alapításától 1310-ig. Tata 1888.
- Róka József:** Harmadosztályú keresetadó. Kereskedés, ipar és egyéb haszonhajtó foglalkozás adója. A bevallás, kivetés és felelbbvitel körüli teendő kimerítő ismertetése. Besztercebánya 1899.
- Bélyegilletékek. Szabadka 1889.
- Roller Mátyás:** A kereskedelmi szakoktatásról. Budapesti VI. ker. közép keresk. ért. 1888.
- Roscher Vilmos:** A nemzetgazdaság a classikai ókorban. Budapest 1897.
- Rosty Kálmán:** A magyar földművelő osztály fejlődése az Árpádok korában. Kalo-csai főgym. értes. 1891.
- Rosner Ervin br.:** Magyar agrárpolitika és a magyar gazdaszövetség nézetei a buzaárak hanyatlásáról. Budapest 1897.
- Roth Pál:** A magyar biztosítótársaságok jogi helyi helyzete. Budapest 1897.
- Néhány nyílt szó a hazai biztosító ügyről. Budapest 1890.
 - Tervezet a biztosítási vállalatok állami felügyeletéről. Budapest 1891.
- Rózsa Károly:** Tanulmányok a helyi érdekű vasutak köréből. Különlenyomat a vasuti lapokból.) Budapest 1894.
- Helyi érdekű vasutaink bajai és ezek orvoslása. Budapest 1896.
 - Helyi érdekű vasutaink és az új kormányprogramm. Különlenyomat a Magy. mérnök és építész-egylet közlönyéből. Budapest 1899.

- Rövid leírása.** A mezőhegyesi m. kir. áll. ménesbirtok —. 1885—1890. évben. Budapest, 1891.
- Rubinek Gyula:** Paraszt socialismus. Budapest 1895.
 — Cseléd és munkáskérdés. Budapest, 1894.
 — A jövő vámpolitikája és vámtarifánk. Budapest 1900.
 — Kiegyezésünk Ausztriával. Budapest 1896.
 — Agrárfelolvasások. Szabadverseny, kartellek, szövetkezetek. Budapest, 1897.
- Rudnay Béla:** Ismertetése az Alsó-Csallóköz- és Csilizköz ármentesítésére. Budapest, 1894.
 — Nyitra vármegye köztörvényhatóságának szabályrendeletei. Nyitra, 1890.
- Ruisz Gyula:** A mezőhegyesi állami ménes intézet alapításának története. Temesvár 1888.
- Sacher István:** Közgazdasági ismeretek. Budapest 1897.
- Sándor József:** A magyar közművelődési egyesületek. Kolozsvár 1896.
- Sankovics Ignác dr.:** A papság és a mai társadalom. Eger 1899.
- Sarmaságh Géza:** Szatmár vármegye népességi, nemzetiségi, vallásfelekezeti és culturalis statisztikája. Szatmár 1886.
- Sasvári Armin:** A tudakozó irodákról. Budapest 1891.
 — A kereskedelmi hirszolgalat. Budapest 1899.
- Schack Béla:** Kereskedelmi iskoláink a millenium idejében. Budapest 1896.
- Schiller Károly:** A szállítási szabályok és a vasuti díjzabásokról. Budapest 1888.
- Schlauch Lőrincz:** Beszéd a munkás kérdésről. Nagyvárad 1891.
- Schmidt József:** A magyar gazda hitele. 2. kiad. Budapest 1886.
 — A kisbirtokosoknak termékeiknek értékesítése és szükségleteik kielégítésére szolgáló szövetkezetek. Budapest, 1886.
- Schödl Gyula:** Földadómentesség. Budapest, 1888.
- Schön József:** A socialismus ismertetése. Budapest 1899.
- Schranz Mihály:** A kézügyességi oktatás Svédországban. Sopron 1893.
- Schranz Mihály és Bünker R.:** A kézügyességi oktatás, fejlődési története, jelenlegi állapota és céljai. Sopron 1893.
- Schraut M. és ford. Emich Gusztáv ifj.:** A kereskedelmi szerződések és a legnagyobb kedvezés elmélete. Budapest 1892.
- Schreyer Jakab:** 25. év a magyar kereskedelmi csarnok történetéből 1870—1895. Budapest 1896.
- Schulhof Géza dombovári:** A munkásmozgalom története Magyarországon. Budapest 1896.
- Schulpe György:** Törvényjavaslatok a szociális reformok terén. Budapest 1900.
- Schweinitz Gyula:** Mezőgazdasági hitelintézetek és szövetkezetek alapszabálytervezetei. Kolozsvár, 1892.
- Sichermann Bernát:** Az osztrák check törvényjavaslat. 1897.
 — A cheque. Kassa 1895.
- Sigmund Dezső:** A szeszmonopolium alkalmazása hazai viszonyunkhoz és az általa elérhető állampénztári eredmények. Budapest 1887.
 — Az új szeszadó törvényhez. Nézetek és javaslatok. Budapest, 1888.
- Simonyi Iván:** Mentsük meg a magyar földbirtokot! Pozsony 1892.
- Simonyi Jenő:** A magyar alföld természetes főutjai és az alföldi városok helyzete. Budapesti keresk. akad. értes. 1891.
- Singhoffer József és Pejcsik Imre:** Hazánk halászata. Budapest 1892.
- Sipos Árpád dr.:** A szénbányászat joga és a földbirtok. Budapest 1893.
 — A bánya törvényjavaslat bírálata. Budapest 1895.
- Sisondi János:** A nemzetgazdaságtan újabb elmélete. Fordította Enyedi Lukács. 2 kötet. Második kiadás. Budapest 1899.
- Slachta Kálmán:** A cheque és clearing lényege és alkalmazása. Kassa 1897.
- Smith Ádám (Enyedi Lukács és Pólya Jakab):** Vizsgálódás a nemzeti vagyonság természetéről és okairól. 4 kötet. Budapest 1894. 2. kiadás 1899.
- Somogyi:** Nemzeti kulturpolitikánk. Budapest 1897.
- Somogyi Manó dr.:** Az ó-budai hajógyár munkásainak helyzete. Budapest 1888.
 — A munkás-osztalék. Budapest. 1894.
 — A socialista szövetkezetek Belgiumban. Budapest 1895. (Társadalom- és gazdaságpolitikai könyvtár, szerk. Földes B., 1. füzet.)
 — Socialpolitikai tanulmányok. Budapest 1900.
- Schopf Endre:** Budapest székesfőváros lakbérli. szabályzata. Budapest 1896.
- Soproni kereskedelmi és iparkamara jelentése területének közgazdasági viszonyairól.** 1889—98. évben. Sopron 1890—99.

- Spencer Herbert:** Ertelmi, erkölcsi és testi nevelés. Fordították Öreg János és Losonczy László. Budapest 1898.
- Sporzon Pál és Ebner Sándor:** Gazdasági káté. 2. kiadás. Budapest, 1890.
- Statisztikája** — A dohány egyedárúságnak. — 1886—98 évekre. Budapest 1886—98.
— A magyar pénzügyörség állapotának és működésének. 1886—98. Budapest 1887—99.
- Statisztikai évkönyv,** Magyar. Uj folyam. I—XXI-ik köt. 1893—1898. Budapest 1894—1900.
— Havi Közlemények I. évfolyam 1897. Budapest 1897.
— közlemények az osztrák-magyar monarchia vasutairól az 1886—98 évekről. Budapest 1886—1900.
- Steierlein Gábor:** Az iparos tanoncok iskolájáról. Kőszegi iparos tanoncz és alsó-foku keresk. iskola ért. 1887.
- Stern Adolf:** A tőzsde keletkezése és annak jelentősége. Budapest 1896.
- Stirling Sándor dr.:** A kereskedelem története főbb vonásokban. Pozsony 1889.
- Strasser Albert:** Jelentés a budapesti 1885. évi országos általános kiállításról. Temesvár, 1886.
- Strausz Adolf:** Románia gazdasági és néprajzi leírása. Magyar iparosok részére. Budapest, 1899.
— A Balkán félsziget: Macedonia, Észak-Albánia és Montenegró. Budapest, 1888.
— Bosnyák föld és népe. Budapest, 1892.
- Stumpfoll Ede:** Jelentés az osztrák és bajor ipari szakoktatásügy tanulmányozása czéljából tett utazásról. Temesvári ipariskola ért. 1888.
- Sváby Frigyes:** Szepesmegye. Budapest, 1891.
— Szepesmegye közgazdasági viszonyai. Budapest, 1889.
— A Lengyelországnak elzálogosított 13 szepesi város története. Lőcse, 1898.
- Sylvester:** A parasztsocialismus és mezőgazdaságunk egyéb bajairól. Budapest, 1898.
- Szabados Sándor:** Jogot a népnek. Magyar nép kátéja. Komárom, 1899.
- Szabó Endre:** A fogyasztási szövetkezet. Budapest, 1897.
- Szabó Jenő:** Baross Gábor rendszere és művei. Budapest, 1894.
— Vasuti politikánk fejlődéséhez. Budapest, 1895.
- Szabó Károly:** A régi székelység. Kolozsvár 1890.
- Szabó Mihály:** Népoktatásügyi községi közigazgatás kézikönyve. Kolozsvár, 1894.
— Esztergom vármegye szabályrendeletei. Esztergom, 1897.
- Szabó Sándor dr.:** Pénzügyi kodex. I. Illetékegyenérték. Budapest, 1899.
— Pénzügyi kodex. II. Állami italmérési jövedék. Budapest, 1900.
- Szádeczky Lajos:** Az első magyar postaszervezet és az erdélyi posták a fejedelmek korában. Budapest 1890.
- Szakács István:** Alsófokú ipariskoláink. Kecskeméti ipar- és kereskedelmi isk. ért. 1887.
- Szakegyletek és szakszervezetek,** A magyarországi —, 1899. évi május hó 21. és 22-ik napján tartott első congressusának első jegyzőkönyve. Népszava. Budapest, 1899.
- Szakolezai Árpád dr.:** Magyarország socialis törvényhozása. (Magy. Jogászegyl. Ért. XIV. köt. 6. füz.) Budapest, 1897.
- Szászvárosi V. Jenő:** Gondos Iván községi tanító áldásos munkálkodása Boldogfalván. Budapest, 1894.
- Szatmáry György:** Tanulmányok. Budapest, 1897.
— Nemzeti állam és népoktatás, Budapest, 1892.
- Szathmáry E.:** A socialis munkáskérdés. Budapest, 1895.
- Száva Farkas:** Visszbiztosítás. Maros-Vásárhely, 1890.
- Szávay Gyula:** A győri első takarékpénztár ötvenéves története. 1844—94. Győr, 1894.
— Győr. Monographia a város jelenkorából. Győr, 1896.
- Szederkényi Nándor:** Heves vármegye története. Eger 1891
- Széchenyi Imre gr.:** Bimetallismus és a termények árhanatlása. Budapest, 1896.
— (Somogyvári): Telepítési törekvések Németországban. (149. l.) Budapest, 1895.
— Somogy megye. Budapest, 1895.
- Szecsey István:** A mezőgazdasági növénytermelés általános alapismeretei. Földművesiskolai tanulók és kisgazdák használatára. Negyedik kiadás. Kassa, 1899.
- Szegedi, A.—,** kereskedelmi és iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól. 1891—1896-ban. Szeged, 1892—1897.
- Székely Sámuel:** Politikai és közgazdasági évkönyv. 1900. Budapest, 1900.
- Széll Kálmán:** A magyarországi ev. ref. egyház egyetemes lelkeszi gyámintézetére vonatkozó statisztikai adatok. Budapest, 1893.

- Szentimrei István**: Az ipar és kereskedelem befolyása az emberiség művelődésére. Szilágyosmlyói iparisk. ért. 1887.
- Szellemy Géza**: Nagybánya és vidékének fémányászata. Nagybánya, 1894.
- Szemere Huba**: A cukorrépa és takarmányrépa jövedelmező termelése. Budapest, 1890.
- Szendrei János**: Miskolcz város története 1. és 3. köt. Oklevéltár Miskolcz város történetéhez 1225—1843. Miskolcz, 1890.
- Szentiványi K. Gyula**: Vallás és socialismus. Budapest, 1890.
— Istenség, emberiség és haza. Társadalmi ujjászületés. Budapest, 1884.
- Szentkirályi Albert**: Néhány szó politikai helyzetünkről. Budapest, 1890.
- Szentkláray Jenő**: A Csanád egyházmegyei plébániák története. Temesvár, 1898.
— A dunai hajóhadak története. Budapest, 1886.
- Szerény**: Az ország és fővárosunk idegenforgalma. Budapest, 1899.
- Szeszadó törvényjavaslat**. Budapest, 1888.
- Szigeti Lehel dr.**: A magyar pénzügyi jog vezérfonala. Kecskemét, 1899.
- Sziklay János és Borovszky Sámú**: Abauj-Torna vármegye (Magyarország vármegyéi és városai) Budapest 1896.
- Szilágyi Gyula**: A gazdasági szeszgyár üzemének ellenőrzése. Budapest, 1895.
- Szilassy Zoltán**: Gazdasági egyesületek. Közgazd. monographia (Magyarország földművelése 1896). Budapest 1896.
— A filippopoli kiállítás és Bulgária mezőgazdasági viszonyai. Budapest, 1892.
- Szily József dr.**: A magyar tűzoltótestületek statisztikai kimutatása az 1890. évről Budapest, 1892.
- Szinnyey Merse József**: Talajjavítások és vízszabályozás. Közgazdas. monographia (Magyarország földművelése.) 1896.
- Szitnyay József**: A selmeczbányai ipar legrégibb multjának történelmi méltatása. Selmeczbánya 1887.
- Szmolényi Nándor és Liptai Károly**. Magyarország ezredik éve. 1897.
- Szmrecsányi Arisztid**: Liptómege. Budapest, 1891.
- Szokolay István dr.**: Az állategészségügy rendezése. Budapest, 1898.
- Szokolay Kornél**: Bosnyákország és Hercegovina egészségügyi viszonyai és fürdői. Budapest, 1894.
- Szolcsányi Hugó dr.**: Európa államainak alkotmányi és kormányzati szervezete statisztikai szempontból. Eger, 1886.
— Magyarország statisztikája, tekintettel Ausztriára. I. A népesség. Nagyvárad, 1896.
— Hazánk népszaporodási viszonyainak méltatása. Nagyvárad, 1895.
- Szongott Kristóf**: Örmény ipar. Szamosújvári iparisk. ért. 1888.
- Szontágh Jenő**: Az iparostanonczok képzése. Szolnoki ipariskola ért. 1889.
— Az új ipartörvény hatása a szolnoki ipariskolára. Szolnoki ipariskola ért. 1885.
— A szolnoki ipartestület öt évi története. Budapest, 1890.
- Szőnyi Zsigmond**: A biztosításügy Magyarországon. Budapest, 1893.
- Szövetségbe lépett gazdasági egyesületek országos szervezkedésének kérdéséhez**. Rimaszombat, 1893.
- Sztankó Béla**: A tanítóképzés szervezete. Egyesületek és szervezetek. javaslati a törvénymódosítás ügyében. Budapest 1898.
- Szterényi Bertalan**: Adóreformok. Budapest, 1892.
- Szterényi József**: Az iparoktatás külföldön. I. Ausztria és Baden. Budapest, 1895.
— Az iparoktatás Magyarországon. Budapest, 1897.
— A házi-ipari és közügyességi oktatás Magyarországon. Budapest, 1896.
- Szterényi József**: Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezredéves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. V. ö. Matlekovits Sándor.
— A házi ipar Magyarországon. Budapest 1895.
- Szuppán Vilmos**: A magyar felsőbb leányiskolák multja és jelene. Budapest, 1896.
- Szuppán Vilmos**: A magyar népoktatásügy, kereskedelmi és ipari szakoktatás szervezete és közigazgatása. Budapest, 1898.
- Szűts Mihály**: Debreczen mezőgazdasága. Debreczen, 1892.
— Debreczen mezőgazdasági termelésének hatása a talaj kimerülésére. Debreczen, 1889.
— Debreczen szab. kir. város mezőgazdaságának jelenlegi állapota. Debreczen, 1882.
— A jégkár ellen való biztosítás. Debreczen, 1890.
— A gazda helyzetének javítására vonatkozó nézetek. Debreczen, 1888.
— A debreczeni első takarékpénztár 50 éves története 1846—1895. Debreczen, 1896.

- Tagányi Károly:** A földközösség története Magyarországon. Budapest, 1895.
 — Magyar erdészeti oklevéltár I—III. köt. Budapest, 1896.
 — As erdélyi udvari kancelláriai levéltár. Budapest, 1898.
 — A régi országos levéltár. Budapest, 1897.
- Tarnay István:** A rossz pálinkák hátrányai és a magyar munkásital előinyeinek ismertetése, tekintettel az emberiség egészségügyi érdekeire. Budapest, 1886.
- Teesz János:** Hazánk kereskedése a Balkán államokkal. Budapest VI. ker. polg. és keresk. isk. ért. 1891.
- Téglás Gábor:** Tanulmányok a rómaiak dácia aranybányászatáról. Budapest, 1889.
- Telepítés, A** — s az azzal kapcsolatos kérdések ügyében a m. kir. földmivelésügyi miniszterium Darányi Ignác m. kir. földmivelésügyi miniszter elnöklete alatt 1900 január 18—23 napján tartott szakértekezlet jegyzőkönyve. Budapest 1900.
- Telkes Simon:** Üvegiparunk. Budapest, 1895.
 — Árúforgalmunk. Budapest, 1886.
 — Eledelek és italok. Adatok az árúforgalom és a termelés köréből. Budapest, 1888.
- Temesvár.** A kereskedelmi és iparkamara jelentése kerületének közgazdasági viszonyairól. 1889—1898. években. Temesvár, 1890—99.
- Temunovich József:** Az iparosok és az ipariskola. Zombori alsófokú ipar és keresk. iskola ért. 1890. ~~1890.~~
- Termésének eredményei** — Magyarország 1887—1894. években. Budapest, 1884—1894.
- Thim József dr:** Az egészségügyi közigazgatás közikönyve. I—II. kötet. Budapest, 1897. ~~1897.~~
- Thirring Gusztáv:** Budapest közegészségügyi és közművelődési viszonyai Budapest, 1894.
 — A Fertő és vidéke. Budapest, 1886.
 — Utirajzok Árvamegye déli részéből. Budapest, 1887.
 — A népszámnak évről-évre való szabatos megállapításáról, tekintettel Budapestre. Budapest, 1893.
 — A természetes népmozgalom és a vándorlások szerepe népességünk szaporodásában. Budapest, 1893.
 — A bevándorlás hatása Budapest népességének alakulására. Budapest, 1897.
 — A magyarok kivándorlása Amerikába. Budapest, 1896.
 — Budapest gyermekegészségügyi viszonyai. Budapest, 1896.
 — Budapest székes főváros statisztikai hivatalának története 1869—1894. Budapest, 1894.
 — Budapest székes főváros statisztikai zsebkönyve. I—II. évf. 1894., 1898.
 — Budapest közegészségügyi és közművelődési viszonyai. Budapest, 1894.
 — A fővárosi szegény néposztályok lakásai. Adalékok a nagyvárosi háztartások összetételének ismeretéhez. Budapest, 1894.
 — Budapest. (külön lenyomat a Pallas Lexikonból) Budapest 1894.
 — Budapest főváros 1896. évi népmozgalma. Budapest, 1897.
 — Budapest székes főváros a millennium idejében. Budapest, 1898.
 — A felvidéki kivándorlás hatása népesedésünkre. Budapest, 1898.
 — Városaink népesedési viszonyai 1777-ben. Budapest, 1898.
 — Demografia, demologia (Közgazd. Lexikon I.) Budapest, 1898.
 — Népsűrűség, néptömörülés. Nemzetiségi statisztika. Népszámlálás. (Közgazd. Lexikon II.) Budapest, 1898.
 — Sertéstenyésztés. Közgazdasági monographia. (Magyarország földmivelése 1896.) Budapest 1896.
- Thoroczkay Viktor báró:** A magyar állam és nemzetiségei. Budapest. 1896.
- Thurinszky Károly:** Adatok Sáros vármegye történetéhez II. József korában. Eperjesi főgymn. 1887—89.
- Thuróczy Adolf:** A magyar korona területén érvényes határvámtörvények és szabályok. Budapest, 1897.
- Thuróczy Károly dr.:** Magyarország közegészségügyi statisztikája. Budapest, 1897.
- Tilles Béla dr.:** A beszterczebányai takarékpénztár ötvenéves története 1845—1895. Beszterczebánya, 1895.
- Timon Ákos:** A városi kegyuraság Magyarországon. Budapest, 1889.
- Tisza István:** Valutánk rendezéséről. Budapest, 1890.
 — Magyar agrárpolitika. Budapest, 1897.
- Tiszaszabályozás folytatása.** Jegyzőkönyvek és naplók. Budapest, 1891.
- Tiszavölgyi társulat központi bizottságának az évi közgyűléshez intézett jelentései az 1886—99. évekről.** Budapest, 1887—1900.

- Tokay Lajos**: A b.-gyarmati takaré- és hitelintézet részvénytársaság 25 éves története. Balassa-Gyarmat, 1896.
- Tormay Béla**: Elmélkedés a mezőgazdasági egyensúlyról. Budapest, 1894.
 — A mezőgazdaságot érdeklő néhány városi ügyről. Budapest, 1891.
 — Mezőgazdasági vezérfonál néptanítók számára 3. kiadás. A földművelésügyi m. kir. miniszter megbízásából. Budapest, 1899.
- Tomka Emil**: A magyar földbirtok. Budapest, 1899.
- Tóth Aladár és Bernák Aladár**: Az állami kényszerbiztosítás. Eger, 1887.
- Tóth József**: Az értékpapirokról. Kassai III. oszt. ismétlő isk. ért. 1898.
- Tóth Károly**: A szegzárd-bátai Duna-védgát társulat multja és jelene. Szegzárd, 1896.
- Tóth Lőrincz**: Adalékok az ipar és kereskedelem történetéhez Kassán. Kassai pre-montreiek értesítője 1885—86.
- Tóth Mihály**: Polgári iskola s kereskedelmi szakoktatásunk. Nagyvárad községi iskoláinak ért. 1886.
- Tóth M. és Kisfaludy L.**: Mezőgazdasági foglalkozások a letartóztatási intézetekben. Budapest, 1893. (Magyar Jogászegyl. Értekezések IX. köt. 6. füz.)
- Tóth Mihály**: Néhány szó iparoktatásunk akadályairól. Nagyvárad ipariskola értesítője 1888.
- Tóth Vincze**: Főuraink és a pénzaristokraták. Budapest, 1887.
- Tóvölgyi Titusz**: Az új világ. Regény a socialismus és comunismus társadalmáról. Budapest, 1888.
- Török E.**: A német behajózási törvény. Budapest, 1896.
- Török Kálmán**: A magyarországi katolikus egyházi vagyon tulajdona. Eger. 1897.
- Törvényjavaslat.** — A magánbiztosítási vállalatokról szóló —. Budapest, 1896.
- Török Jenő Endre**: Magyar biztosítási évkönyv. 1—2. évf. 1898—99. Budapest, 1898—1899.
- Törvényjavaslat a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről.** Budapest, 1888.
- Törvénycikk. 1898:II.** A munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról. A vonatkozó cseléd-, büntető-, kihágási-, végrehajtási-erdő- és egyéb törvények határozmányainak figyelembe vétele mellett jegyzetekkel és magyarázattal ellátta Krejcsi Rezső dr. Második kiadás. A végrehajtási rendelettel és eljárási szabálylyal. Budapest 1899.
- Tözsde-reform tárgyában tartott szakértekezlet anyaggyűjteménye.** Budapest 1897.
- Trautmann Henrik**: A könyvvitel rendszer újabb alakzata, a fizetések nagy folyamában. Budapest 1890.
- Tulcsik Ferencz**: Néhány szó iparostanoncziskoláink fejlesztése. Munkácsi iparos és keresk. tanonczisk. ért 1888.
 — Néhány szó iparosaink haladása és kézműiparunk fejlesztése érdekében. Munkácsi alsófokú ipar és keresk. isk. ért. 1890.
- Turcsányi Andor**: A mezőgazdasági hitelszövetkezetekről. Budapest 1887.
- Urs Nándor**: Beadvány a főváros tanácsához az élelmezés tárgyában. Budapest 1886.
- Utasítás a m. kir. fogyasztási adóhivatalok számára.** Budapest, 1887.
- Utmutató a gazdasági tudósítók számára 1899.** Kiadja a földművelésügyi m. k. miniszter. Budapest, 1899.
- Vadas Jenő**: A selmeczbányai m. kir. erdőakadémia története. Selmeczbánya, 1896.
- Vágner József**: A nyitrai székes-káptalan története. Nyitra, 1896.
- Vajda Zoltán**: Az 1895. évi tözsdekrízis okai és következményei. Budapest 1897.
- Valutaügyre vonatkozó statisztikai adatok.** (Az 1892. márczius havára összehívott valuta-enquéte irományai.) Kiad. a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest 1891.
- Valuta-enquéte.** Az 1892. márczius havára összehívott valuta-enquéte irományai és naplója.
 1. A valuta-ügyre vonatkozó törvények és fontosabb rendeletek Ausztriában és Magyarországon.
 2. A valuta-ügy fejlődése 1867. óta.
 3. A valuta-ügyre vonatkozó statisztikai adatok.
 4. A nevezetesebb külföldi államok valuta-ügyének és jegybankrendszerének leírása és az azokra vonatkozó legfontosabb törvények. I. II.
 Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest, államnyomda, 1891.
- Vámtarifa.** A magyar vámtarifa ügyében tartott szakértekezlet naplója és a magyar vámtarifára vonatkozólag írásban előterjesztett szakvélemények. Budapest, 1898.
- Várady Endre**: Telekkönyvi szakkönyv. Budapest, 1895.

- Várady Ferencz: Baranya multja és jelene. Pécs, 1896.
- Várady Lajos: A jégverés által okozott károk biztosítása és becslése. Budapest 1899.
- Varasdy L. Közoktatásügyi rendszerünk demokratikus reformjának szüksége. Szegzárd 1892.
- Vargha Ferencz: A gyermekkorban levő bűnösök. Budapest, 1896.
- Vargha Gyula: A magyar hitelügy. Budapest, 1896.
- A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Budapest 1896.
- Barsi József emlékezete. Budapest, 1897.
- Várnay Sándor: A budgetjog és gyakorlása. Budapest, 1897.
- Vármegyei gondnokság alatti parcellázás. Tervezte Gallulus. Temesvár 1900.
- Vasuti díjszabás. Általános határozmányok hullák, stb. szállítására.
- Vasárnapi, A — munkaszünetről szóló törvény. Munkás irodalom.
- Tárgyalása. Munkás irodalom.
- Vidor S: Értékpapír-arbitrage. Nagy-Kanizsa 1896.
- Villányi Szaniszló: Adalékok Esztergom város és megye művelődési s népességi viszonyainak történetéhez a XVIII. században. Esztergom főgymn. ért. 1890—91.
- Néhány lap Esztergom város és megye multjából. Esztergom 1891.
- Vizaknai Antal: A magyar nép foglalkozása. (Az ezredéves magyar állam című műből.) Budapest 1896.
- Vizneker Antal dr.: Jog- és államtudományi vizsgálati rendszerünk reformjához Budapest 1889.
- Vörös Sándor: Magasabb szempontok a gazdasági iparoktatás szervezésénél. Kolozsmonostor 1890.
- Vranesits Gyula: Az ipar mint közművelődési és nemzetgazdasági tényező. Gyergyóditrói polg. fiúisk. ért. 1890.
- Vueskics Gyula: Munkabér és sztrájk. Nagyvárad, 1896.
- Wahler Aladár: A bányamunkások helyzete Magyarországon. Selmezbáya 1900.
- Walter Gyula: XIII. Leó pápa és a társadalom. Esztergom, 1893.
- Walter Rezső: A bankügyletek gyakorlati kézikönyve. Budapest. 1897.
- Wawrik Béla: Alapítványok iránti felügyeleti jogkör szabályozása. Budapest, 1898.
- Weber Samu: Podolin város története. Okmánytárral ellátva. Budapest, 1891.
- A 16 szepesi város az elzalogosítás ideje alatt 1411—1772. Szepes-Váralja 1888.
- Weigang János: A honi ipar emelésének eszközeiről. Apatini alsófokú ipariskola értesítője 1886.
- Weisz Ármin: A mezőgazdasági hitel. Budapest, 1896.
- Weisz Bernát Ferencz: Az ingatlan állami tűzkármentesítés eszméjének keletkezése és fejlődése Magyarországon. Budapest, 1888.
- Weiss Berthold: Takarékpénztáraink reformja. Budapest, 1899.
- Weiss Berthold: Magyarországnak hivatása a kelettel szemben. Budapest, 1888.
- Az osztrák-magyar bank új alapszabályai. Válasz Lucam Vilmosnak. Budapest, 1898.
- Wenninger Mátyás, ifj.: Mezőgazdaságunk. Budapest, 1892.
- Divat a mezőgazdaságban. Budapest, 1896.
- Hogyan gazdálkodjunk. Budapest, 1876.
- Wenzel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest, 1887.
- Wiener Moszkó: A magyar cukoripar története. Adalékok a gazdasági növényipar történetéhez Magyarországon. I. Budapest, 1897.
- Az ujlaki uradalom üzleti berendezése. Budapest 1900.
- Wohlmuth Sándor: A lottó és az európai osztályosorsjátékok. Budapest, 1895.
- Report és Deport. Közgazdasági tanulmány. Budapest, 1895.
- A tőzsdei díjügyletek. Budapest, 1896.
- Wolff Hermann után X.: Munkás könyvtár. Miért nem maradtam néptanító? Népszava. Budapest, 1899.
- Wosinszky Mór: Tolnamegye története. Budapest, 1899.
- Zachár Gyula: A kereskedői képesítés. Budapest VI. ker. polgári és középkereski iskola értes. 1886.
- Kereskedelmi szakoktatásunk fontossága. Budapesti keresk. ifjak társ. esti szakfolyamának ért. 1888.
- A kereskedő ifjak szakoktatása és tanonezügye. Budapesti keresk. ifjak esti szaktanfolyamának ért. 1890.
- Zágróczy Tivadar: Néhány őszinte szó az iparostanoneczok oktatásáról. Szombat-helyi ipariskola ért. 1887.
- Zalai Márk: Pénz és hitel. Debreczen, 1898.

- Zalai Márk**: Zárszámadása az osztrák-magyar monarchia közös államháztartásának. 1889-1896. Bécs, 1890—1898.
- Zichy Antal**: Széchényi István gróf beszédei. Budapest, 1887.
— Széchényi István gróf életrajza. Budapest, 1896.
- Zawadovski Alfréd**: Magyarország vizeinek statisztikája 2 kötet. Budapest, 1891.
- Zichy Jenő gróf**: Országos, vagy világkiállítás kell-e nemzetünk ezeréves ünnepére? Budapest, 1891.
— A vámszövetség kérdésének megoldásáról. Budapest, 1886.
- Zigány Zoltán és Baross Károly**: A pinczeszövetkezetekről. Útmutatás a szőlősgazdáknak arra nézve, hogy miképen lehet bortermésüket pinczeszövetkezetek útján jobb áron értékesíteni és mi módon lehet az ilyen szövetkezeteket megalkotni.
- Zlinszky István**: A békésmegyei gazdasági egyesületnek 1894. évi értesítője. Békéscsaba, 1895.
- Zsilinszky Mihály**: Csongrád vármegye története. I—II. kötet. Budapest, 1897—98

Függelék.

- Abauj-Torna vármegyék monographiája**. I. köt. Abauj-Torna vármegye nemes családai. Irta Csoma József. Kassa 1897.
- Alsó-Fehér vármegye monographiája**. I. köt. 2. rész. Nagy-Enyed 1899.
- Bernáth István**: Gazdasági decentralizáció. Budapest, 1900.
- Budapesti kereskedelmi és iparkamara**. Kereskedelmünk és iparunk az 1898. évben. Kiadja a — Budapest 1899.
- Chernel István**: Magyarország madarai kül. tek. gazdasági jelentőségükre. A földmivelésügyi m. kir. minister megbízásából írta chernelházi — Képekkel ellátta Vécsey István. Intézte Herman Ottó. 2 kötet. Budapest 1899.
- Décsi Lajos**: Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században. (Misztótfalusi Kis Miklós. Pápai Paris Ferencz.) Budapest, 1899.
- Földmives-munkás kongresszus**. Az 1897. évi január 31-én, február 1-én és 2-án Budapesten tartott első magyarországi földmives-munkás kongresszus jegyzőkönyve. Budapest 1897.
- Gabonatermelés**. A világ 1899. évi gabonatermelése és gabonafogyasztása. Kiadja a földmivelésügyi m. kir. minister. Budapest 1899.
- Háromszékmegye**. Emlékkönyv Magy. orsz. ezeréves fennállása ünnepére. Szepsi-Szent-György 1899.
- Jankó János**: Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe. Budapest 1893.
- Gaal Jenő**: Aradvármegye és Arad város közgazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása. (Aradmegye monographiája. III. köt. I. rész.) Arad. 1899.
- Matlekovits Sándor**: Gazdaságpolitikai tanulmányok. Budapest, 1896.
- Mandelló Károly**: Gazdaságpolitikai tanulmányok. Budapest, 1896.

A magyar, a porosz és az osztrák egyenesadó-rendszerek.*

(Első közlemény.)

A kezdetleges egyenesadó-rendszerek fejadókból és az összvagyonra kivetett vagyonadókból állottak. A gazdálkodási tevékenység fejlődésével és specialisálódásával karöltve, különösen pedig kapcsolatban az ipari tevékenységnek a mult század közepe óta mindinkább fokozódó jelentőségével, majd egy önálló tőkés-osztály keletkezésével és azzal, hogy az állandó fizetést húzó, minden rendű és rangú köz és magán alkalmazottak száma mindinkább növekedett s az önálló szellemi foglalkozásoknak egészen új osztálya keletkezett: az államok folyton növekedő pénzügyi szükségleteik fedezhetése céljából egymásután hozták be a különböző jövedelmi forrásokra kivetett adókat, a szerint, a mint egyik-másik jövedelmi forrás megizmosodott, jelentőségében megnövekedett. Így fejlődtek ki azok a különböző egyenesadók, a melyeknek mindegyike csak egy-egy jövedelmi forrást terhel s nem az egyén összjövedelmét, hanem csak egy-egy jövedelmi forrás hozadékát veszi az adó kivetésének alapjául.

Ezért nevezzük ezeket az adókat hozadékadóknak s az ilyen adókból álló egyenesadó-rendszert hozadékadó-rendszernek. Ámde a XIX. század folyamán az ipari téren különösen, de a gazdasági és társadalmi élet minden terén is oly rohamos volt a fejlődés és e rohamos fejlődés oly bonyolult vagyon-megoszlási és kereseti viszonyokat teremtett, hogy csakhamar nem volt összhangzásba hozható a különböző jövedelmi források és kereseti ágak önálló megadóztatására alapított hozadékadó-rendszer a tényleges vagyon-megoszlási viszonyokkal és jövedelem-szerzési mó-

* Fölvastatott az Orsz. Iparegyesület 1900 márczius 13-iki teljes ülésén.

dokkal. Az adó forrása végelemzésében és állandóan mindig csak az egyén jövedelme lehet s a szövevényes gazdálkodási viszonyok kívánatossá tették, hogy az adó kivetési alapja az adó forrásával összhangzásba hozassék. Csak az egyén valódi jövedelmének és összvagyonának megadóztatása által érhető el ily viszonyok között biztosan az adótehernek a törvényhozó intenciói szerint való megosztása és ez vezetett a személyes jövedelmi adók és általános vagyonadók behozatalára, melyek részben a különböző hozadékadók mellett, részben ezek helyett az adótehernek helyesebb megosztását czélozták. Hazánkban az 1875. évi XLVII. t.-cikkkel behozott általános jövedelmi póttadóként látszólag szintén ez volt a czélzata, de mivel az egyén összjövedelme nem a maga valóságában állapított meg, hanem az adófizető által a megelőző évben terhére kirótt összes hozadékadók összegének, a különböző adónemekre nézve más-más egységgel megállapított sokszorozása útján nyomoztatott ki, mindez ideig ily személyes jövedelmi adónk nincsen; annál kevésbbé, mert 1883 óta az általános jövedelmi póttadó lényegileg nem is tekinthető egyébnek, mint az egyes hozadékadók tételeit felemelő pótléknak.

Mai egyenesadó-rendszerünk tehát tiszta hozadékadó-rendszer, a mely a különböző forrásokból eredő jövedelmeket különböző adókkal adóztatja meg.

Egyenesadó-rendszerünk gerinczét a földadó, házadó, tőkekamat- és járadékadó és keresetadó alkotja. A bányaadót és a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adóját tulajdonképen csak a keresetadó egy külön alkatrészének tekinthetjük. Az általános jövedelmi póttadó pedig, mint már említettem, nem egyéb, mint a többi hozadékadó tételeit felemelő pótlék.

Az egyenesadóink között szereplő nyereséjadó, szállítási adó, vadászati és fegyveradó s a hadmentességi díj a szó szoros értelmében nem egyenesadók.

Az osztrák egyenesadó-rendszer a legújabb korig szintén tiszta hozadékadó-rendszer volt s földadóból, házadóból, keresetadóból és jövedelmi adóból állott. Mert ez a jövedelmi adó csak névleg volt az, tényleg csak különböző hozadékadók conglomeratuma volt.

Az absolut korszakban hazánkban is ezt az osztrák adórendszert hozták be s 1875-ben alkottuk abból mostani egyenesadó-rendszerünket, mely lényegileg alig tér el a régi osztrák egyenesadó-rendszertől. Ausztriában 1898-ig

tartották meg ezt az adórendszert, ekkor lépett életbe az 1892-ben kezdeményezett adóreform, a melynek alapgon-
dolata a hozadékadóknak finomabb kimunkálása és egy
általános jövedelmi adóval való betetőzése volt.

A poroszok már a XIX. század közepétől ezen az
állásponton voltak. Az ő egyenesadó-rendszerük már ettől
az időtől fogva nem tiszta hozadékadó rendszer volt, hanem
a földadó, házadó és iparadó néven szedett hozadékadók
kiegészítéseül osztály- és osztályozott jövedelemadó neve
alatt egy, bár eszközeiben és hatásában nagyon tökéletlen,
általános jövedelmi adót szedtek be. Nem meglepő tehát,
hogy az 1891-ben megkezdett s 1893-ban befejezett, de telje-
sen csak 1895-ben végrehajtott porosz egyenesadó-reform,
melynek kiindulási pontja csaknem az volt, a mi az osztrák
reform eredménye, nem állapodott meg ott, a hol ez; mégis
alig merte volna hinni bárki is, hogy ez a reform annyira
gyökeres legyen, mint a minővé lett. Nem kisebb eredménye
volt ugyanis ennek a reformnak, mint az, hogy a hozadék-
adók mint állami adók teljesen mellőztettek s helyükbe
általános jövedelmi adó és kiegészítő vagyonadó hozatott be.

Ezekből az alkotó részekből állottak a vizsgálatunk
tárgyát tevő adórendszerek.

Lássuk most közelebbről, mi ezeknek a különböző adók-
nak a tárgya.

A mi egyenesadó-rendszerünkben a földadó tárgya a
gazdaságilag használható földterületnek becslés útján meg-
állapított évi átlagos tiszta hozadéka, az úgynevezett ka-
taszteri tiszta hozadék vagy jövedelem.

A házadó tárgya a házak évi tiszta haszonértéke, a mely
a házbéradó alá eső házaknál, azaz általánosságban szólva
nagyobb városokban minden háznál, másutt pedig a tényleg
bérbe adott házaknál vagy lakrészeknél a tényleges lak-
bérekből vagy lakbérértékből a törvényesen megállapított
levonások után, a házosztályadó alá eső többi házaknál
pedig a községek minősége és a házak lakrészeinek száma
alapján állapittatik meg.

A keresetadónak négy osztálya van s tárgya a magán
vállalatokból és személyes keresetből eredő jövedelem, tehát
az ipar, kereskedés és szabad foglalkozások jövedelme vagy
bizonyos állásokkal és szolgáltatásokkal állandóan egybe-
kötött illetmények. Sőt még a föld-, a ház- és a tőke vagy
járadék tulajdonosoknak a vagyon jó karban tartása, jövedel-
mezővé és értékesebbé tétele körül kifejtett tevékenység-

gükben is olyan személyes kereset elemét látja a törvény, a melyet a II. osztályú keresetadóval nagyon aránytalanul ugyan, de megadóztatandónak tart.

A bányákból és a nyilvános számadásra kötelezett vállalatokból és egyletekből eredő jövedelmek ki vannak véve a keresetadó alól és a külön bányaadónak, illetve a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek külön adójának tárgyául szolgálnak.

A tőkekamat- és járadékadó tárgya végre minden olyan vagyomból eredő jövedelem, melyet az eddig felsorolt adók nem érintenek, nevezetesen a kölcsönadott tőkéből, életjáradékokból, özvegyi ellátásból, rokoni évjáradékokból, külföldön fekvő föld- vagy ház-birtokból, ipari és kereskedelmi vállalatból stb. eredő jövedelem. Szóval a tőkekamat- és járadékadó adórendszerünknek az a tagja, melybe, mint Procrustes ágyába, minden belefér és a mely tekintve, hogy a törvény által felállított elv a törvényadta számtalan kivétel által teljesen keresztül van lyukgatva, lehetővé teszi, hogy hozadékadó-rendszerünk elvileg mindenféle jövedelem-forrásra kiterjed.

A föld- és házadó tárgya nagyjában Ausztriában is ugyanaz, mint nálunk.

Az osztrák keresetadó tárgya minden haszonhajtó foglalkozás és vállalat, a jövedelemképeség és az üzlet terjedelméhez képest, nevezetesen ipari és kereskedelmi vállalatok, szatócs- és házaló-üzletek, lezkeadás, ügynökösödés, ügyvédség stb. Sok foglalkozást kifejezetten felmentett a törvény ez alól az adó alól, így a napszámosok és segédmunkások, földművelők és bányászok, köz- és magán tisztviselők, írók, művészek, orvosok, sebészek, állatorvosok, bábák, postamesterek, dohánytőzsérek, lottógyűjtők, községi tanítók felmentvék ez adó fizetése alól.

Midőn e három adónem mellett Ausztriában a jövedelmi adót be akarták hozni, azt tervezték, hogy a föld-, ház- és kereseti adó czímén szedett hozadékadók által nem érintett jövedelmi források is adó alá vonassanak, de az osztrák birodalmi pénzügyeknek általánosan ismert kedvezőtlen állása csakhamar oda vezetett, hogy az 1849-ben behozott jövedelmi adó az összes, tehát a hozadékadókkal már megadózott jövedelmi forrásokból eredő jövedelmekre is kiterjedt. Ez az adó azonban nem volt a szó szoros értelmében vett jövedelmi adó, mely az egyén összjövedelmének kipuhatólását és megadóztatását czélozta, hanem

ismét csak hozadékadó, mely a különböző jövedelmi forrásokra terjedt ki. Tárgya első sorban a föld- és házadó alá eső jövedelem. E jövedelmek után a jövedelmi adó mint a föld- és házadó után szedett rendkívüli pótlék szerepelt mindaddig, míg a föld- és házadónak 1881- és 1882-ben bekövetkezett újabb szabályozása alkalmával ennek a rendkívüli pótléknak a tétele a föld-, illetve házadó tételébe olvadt.

A tulajdonképeni jövedelmi adó tárgyát tevő jövedelmi források három osztályba soroztattak.

Az I. osztályba tartoztak:

1. a személyes kereseti adó alá eső üzletek és foglalkozások, akár egyéni vállalkozások, akár nyilvános számadásra kötelezett vállalatok legyenek is azok;

2. a bánya- és huta-üzletek, melyek eddigelé adómentesek voltak;

3. haszonbérleti üzletek, melyek eddig adó tárgyául szintén nem szolgáltak.

A II. osztályba tartoztak:

1. az állandó fizetéssel vagy más czímen illetményekkel egybekötött állások, tehát azok a jövedelmi források, a melyek nálunk a IV. osztályú keresetadó tárgyát teszik;

2. életbiztosító vagy ellátási intézetektől húzott évi járulékok, melyek nálunk a tőkekamat és járadékadó alá esnek;

3. a személyes kereseti adó alá nem eső jövedelmi források, mint az írók, művészek, orvosok, sebészek, tanítók foglalkozása.

A III. osztályba tartoztak: a kamatjövedelmek, életjáradékok, tehát az, a mi nálunk a tőkekamat- és járadékadó alá esik.

Látjuk ebből, hogy az osztrák jövedelmi adó tulajdonképen a hozadékadóknak egy csoportja, a mely által részben a többi hozadékadókkal már megadóztatott jövedelmi források újból adó alá vonatnak, részben eddigelé adómentes jövedelmi források adókötelesekké válnak. Mégis egyes jövedelmi források még mindig adómentesek maradtak. Nem szólva itt az egyes adók tekintetében kifejezetten megadott adómentességekről, mert ez a különböző adótörvényeknek nagyon is messzemenő elemzésére vezetne, csak azt kívánom megemlíteni, hogy Ausztriában a reform előtt teljesen adómentesek maradtak a külföldről bármi néven és czímen

eredő jövedelmek, a takarékpénztárakba elhelyezett tőkék kamatai, az ingatlanokra jelzálogilag biztosított tőkék kamatai s a kereskedelmi és iparvállalatoknak hitelezett tőkék kamatai, mert az ilyen jövedelmek a mi tőkekamat- és járadékadó-törvényeink rendelkezésétől eltérőleg nem voltak a III. osztályú jövedelemadónak tárgyai. Igaz, hogy az 1849. évi október 10-iki és 29-iki pátensek megadták az adósnak azt a jogot, hogy a kölcsönvett tőkék után kikötött kamatokból — az általa fizetett jövedelmi adó fejében — 50/0-ot levonjon s így ezt az adót tulajdonképen a hitelező fizette volna a kamat jövedelme után. Ámde a gyakorlatban az adós a kölcsön felvétele alkalmával mindig lemondott erről a levonási jogáról, annál is inkább, mert a gyengébb joga nem talált olyan védelemre, mint Angliában, a hol ez a levonási jog szintén fennáll, de hathatóssá is igyekszik tenni a törvény az által, hogy semmis olyan kölcsönszerződés, a melyben az adós e levonási jogáról lemond. Egyébként az ilyes intézkedések jobbadán mind illusoriusok, a kölcsönadott ingó vagyon kamatai után szedett hozadékadót a hitelező csaknem mindig áthárítja az adósra. Ezért talán nem is voltak olyan következetlenek a poroszok és nagy érzéket árultak el épen a szegényebb osztályok adóterhének könnyítése tekintetében akkor, a mikor többszöri kísérlet után is mindig ellene szegültek hozadékadó-rendszerük kiépítésének és megakadályozták a tőkekamatadó behozatalát. A földbirtokból és házából eredő jövedelem — Poroszországban — a föld- és házadó tárgyaúl szolgált.

Az iparadó tárgya a helyhez kötött mindennemű iparokból eredő jövedelem volt, kivéve a bánya-ipart, mely az ország különböző területén a történelmi fejlődés során kialakult különböző bánya-adók alá esett. Kivétettek továbbá 1861-ig az összes nyilvános számadásra kötelezett vállalatok, 1861 óta azonban csak a vasutak, a melyek a tiszta jövedelem alapján progressiv kulcs mellett adóztak. A vándor-ipar különleges megadóztatás tárgya volt. Ezeket a hozadékadókat 1891-ig Poroszországban az osztály- és osztályozott jövedelemadó egészítette ki. Tárgya az egyes házartások összjövedelme. Minthogy azonban a törvényhozás mindent kerülni óhajtott, a mi az egyén vagyoni viszonyaiba való alkalmatlan bepillantásra vezetett volna s nevezetesen a jövedelem bevallásának kötelezettségét sem mondta ki, ez az adó célját, a valódi jövedelemnek kipuhatólását és megadóztatását, csak nagyon tökéletlenül

érte el s nevezetesen azt eredményezte, hogy a kisebb jövedelmű egyéneket, mivel a kisebb jövedelmek sokkal szembeötlőbbek, mint a nagyok, aránylag sokkal jobban sújtotta ez az adó mint a nagy jövedeleműeket.

A porosz adórendszer tehát a jövedelemnek egy fajtát sem mentette fel az adó fizetésének kötelezettsége alól, mert az osztály- és osztályozott jövedelemadó az összjövedelemre kiterjedt. S e tekintetben messze felette áll már a reform előtti porosz egyenesadó-rendszer a magyar és az osztrák adórendszereknek.

Az osztrák egyenesadó-rendszer, mint láttuk, a jövedelem némely fajára egyáltalában még elvileg sem terjed ki. A magyar adórendszerről ez nem állitható, de a számtalan adómentesség mindkét államban sok oly jövedelemforrást teremt, a mely nem esik adó alá. Így Magyarországon, a kinek egész vagyona aranyjáradékba vagy koronajáradékba van befektetve, csak első osztályú keresetadót fizet, ép úgy, mint a napidíjasok, akkor is, ha vagyona több millió forintra rugna. Ausztriában pedig az illető — a reform előtt — egyáltalában nem fizetett adót.

De tulajdonképen adómentes maradt Ausztriában s adómentes ma is hazánkban a jövedelmi források egy része, a mely névleg adó tárgya. Így a részvényekből eredő jövedelem. Mert igaz, hogy a részvénytársaság fizetett adót s így az egyes részvényekre eső jövedelem a részvénytársaság összjövedelme gyanánt adó alá esett, ámde tudjuk, gyakran mily laza az összetartozás a részvénytársaság és a részvényes között, s hogy a részvény önálló árúczikk. Az, a ki egy részvényt megvesz, az egyéb tekintetbe jövő körülmények mérlegelése mellett, az osztaléknak megfelelő tőkésítése által határozza meg a részvényért adható árat s a legritkább esetben érzi, hogy a részvénytársaság a nyereségből adót fizetett, mert hiszen ha az adó nem lett volna fizetendő s ennek folytán a részvénytársaság nagyobb osztalékot adott volna, akkor ő magasabb árfolyamon vette volna részvényét, de a részvényeibe befektetett tőke csak annyit jövedelmezne, mint így. Csak a részvénytársaság alapítóira nem közömbös, fizet-e a részvénytársaság nyeresége után adót vagy sem. S az ilyen adó egyértelmű a részvénytársaság alapítási költségeinek emelésével, mert a névértékkel szemben csökkentőleg hat a részvények árfolyamára. Ép így adómentes maradt Ausztriában az állami és más nyilvános kölcsönök címleteinek

kamataiból eredő jövedelem is, habár ezek közül az 1868-iki egységesített államadósság a szelvényadó alá, a direct adómenteseknek nem nyilvánított többi nyilvános kölcsönök kamatai pedig a jövedelmi adó III. osztálya alá estek. A szelvényadó alá eső egységesített államadóssági kötvényekre nézve ez szembeötlő. Mikor 1868-ban a Magyarországgal megkötött kiegyezés következményeként az osztrák államadósságokat egységes járadékadóssággá változtatták, névleg 5⁰/₀-os járadékkötvényeket bocsátottak ugyan ki, de egyuttal behoztak egy 16⁰/₀-os változhatatlannak nyilvánított szelvényadót, a melyet a szelvény beváltásakor vontak le, úgy, hogy ez tényleg egyértelmű volt azzal, mintha 4·2⁰/₀ adómentes járadékkötvényeket bocsátottak volna ki. Tényleg ezeket a kötvényeket 4·2⁰/₀-os járadékkötvényeknek is hívják. Világos, hogy itt adófizetés esete fenn nem forog. Ép úgy nem fizetett a címlet birtokosa adót a többi, bár adómenteseknek nem nyilvánított nyilvános kölcsönök kamatai után, mert e kamatokból a szelvények beváltása alkalmával levonatván a 10⁰/₀-os jövedelmi adó, világos, hogy a tőkepénzes a névleg 5⁰/₀-ot jövedelmező kötvényt csak oly árfolyamon vette át, mintha az 4·5⁰/₀-os adómentes papír lett volna. Az adófizetési kötelezettség tehát ily esetben, — a mennyiben nem állami kötvényekről van szó — csak a kötvény kibocsátóját terhelte az 5⁰/₀-os és 4¹/₂⁰/₀-os kötvény árfolyam-különbözetében. Az adó behozatalakor már kibocsátva levő ily kötvényeknél ez az árfolyamkülönbözet természetesen nem a kötvény kibocsátójának, hanem a kötvény birtokosának veszteségét jelentette; de kétségtelen, hogy ez esetben sem lehet szó az ily kölcsönök kamataiból eredő jövedelmek rendszeres megadóztatásáról, mert már az, a ki az adó behozatala után veszi a kötvényt, adót nem fizet, ép úgy, mint a hogy nem terheli a részvény megvevőjét a részvénytársaság által fizetett adó. Ép így legalább is alapos kétség merül fel az iránt, ki fizeti a mi tőkekamat- és járadékadónkat, pl. az ingatlanokra jelzálogilag bekeblezett tőkék kamatai és a pénzügyintézeteknél elhelyezett betétek kamatai után, mert a más módon kölcsön adott tőkék kamatai után ugyan a törvény rendelkezései szerint szintén volna adó fizetendő, tényleg azonban az ilyen adófizetés a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, mert a fél nem köteles ezeket a kamatjövedelmeket bevallani, a pénzügyi hatóság pedig legritkábban szerezhet ezekről más módon tudomást.

Ki fizeti tehát tőkekamat- és járadékadónkat a jelzálogilag bekeblezett tőkék és a pénzüintézeteknél elhelyezett betétek kamatai után? A hitelező, vagy az adós? Kétségtelen, hogy mindkét fél igyekszik ezt az adóterhet magától eltolni, a másokra háritani. Ha ez az adósnak sikerül, akkor a hitelező fizeti tényleg az adót s akkor az ily kölcsönökből folyó jövedelem adó tárgya is. De sehol sem érvényesül annyira az erősebb joga, mint az adóát-háritás körül folyó küzdelemnél s az erősebb bizony nem az adós, hanem a hitelező. Így átháritja a hitelező ezt az adót az adósra s így tulajdonképen ezek a jövedelmek nálunk sem adó tárgyai, s tőkekamatadónk nem az, a minnek látszik, nem az ingó vagyomból eredő jövedelem megadóztatása, hanem kölcsönre szoruló, gyakran épen a legszegényebb sorsú vállalkozóknak és másoknak megadóztatását jelenti. Ez a tétel talán nem is szorul bizonyításra, annyira világos, hogy ha az átlagos kamatláb $4\frac{1}{2}\%$ s én a rendelkezésemre álló tőkepénzeket adómentes állampapírokba ily kamatozás mellett elhelyezhetem, akkor — hasonló biztosság mellett is — legfeljebb úgy leszek hajlandó pénzemet magánembernek kölcsön adni, ha olyan kamatot fizet érte, hogy abból fedezhessem a tőkekamatadót és járulékait s nekem mégis maradjon $4\frac{1}{2}\%$ -om.

A pénzüintézetek pedig a náluk elhelyezett tőkék kamatai után nemcsak — mint a törvény rendeli — megfizetik az adót, hanem átháritják, nem a betevőre, hanem a kölcsönvevőre, annyival drágábban adván neki a kölcsönt. Mert ha a betevőre akarnák átháritani, a betéti kamatláb az adómentes állampapírok és záloglevelek kamataival szemben annyira sülyedne, hogy minden betevő kivenné pénzét és ilyen papírokban helyezné el. De átérezte ezt törvényhozásunk is, vagy mi értelme lenne a záloglevelek adómentesítésének, ha a tőke tulajdonosa fizetné az adót, hiszen a célja ennek az adómentességnek az, hogy olcsó kölcsönök nyérése biztosittassék s mi értelme volna annak, hogy a postatakarékpénztárnál elhelyezett betétek kamatai felmentettek a tőkekamat- s járadékadó alól, ha nem az, hogy a postatakarékpénztár, mely állampapírokba helyezi el a betéteket, nem háritathatná át az adót a kölcsönvevőre.

Látjuk ezekből a példákból, hogy az ingó vagyongra, s az ebből eredő jövedelemre kivetett mindenféle hozadékadónál nagy mértékben megvan az átháritás lehetősége. De megvan az a föld- és házadónál is. A ki az adó be-

hozatala után vesz földbirtokot, a vételár megállapításánál a földbirtok értékéből leüti a földadó tőkésített értékét, s ha ez sikerült neki, ép oly kevéssé fizeti tényleg az ily feltételek mellett megvett birtokra kirótt adót, mint a hogy a részvény vevője nem fizeti tulajdonképen a részvénytársaságra kivetett adót. A házaknál is megvan az adó ily módon való eltolásának lehetősége, de sokkal kisebb mértékben mint a földnél, mert a házak száma változásnak van kitéve, s a házak értéke sok, a földbirtoknál figyelembe nem jövő, körülmény behatásától függ. Viszont a házadó áthárítható a lakóra és kétségtelen, hogy a midőn például a mi törvényünk azt mondja ki, hogy az iparczélokra bérbevett ház után házbéradó, tehát a magasabb adó fizetendő, ezt a magasabb adót nem a háztulajdonos, hanem a bérlő iparos fizeti, mert ha az ily czélokra kiadott ház adómentes lenne vagy kisebb adót fizetne: világos, hogy olcsóbban vehetné ezt ki az iparos, hiszen azért a háztulajdonosnak még mindig jövedelmezne a háza annyit, mint most.

A hozadékadóknak épen az a természete, hogy az adóáthárítás legkülönfélébb módjainak oly tág teret adnak, hogy soha sem tudni, ki viseli tényleg az adó terhét s a legritkábban viseli csakugyan az, a ki ezt a törvény szerint viselni tartozik. S az, hogy nehéz megállapítani, ki viseli egy régi hozadékadónak terhét, a magas hozadékadókból álló egyenesadó-rendszerek helyes reformját is nagyon megnehezíti. Az általános jövedelmi adó egyaránt érint minden jövedelmet s nem forogván fenn annak lehetősége, hogy ilyen vagy olyan tőkebefektetés mellett — a jövedelem tisztességes bevallását feltételezve — a jövedelem egy faja, vagy egy része adómentes lehet, vagy kisebb adó alá fog esni: természetes, hogy mindenki tényleg fizeti a saját jövedelme után eső adót. Ez a másik s talán legnagyobb előnye már a reform előtti porosz egyenesadó-rendszernek a mi adórendszerünk és az osztrák adórendszer felett.

Nem kisebb érdeme a kis existenciák kimélése. A létminimum adómentessége a modern pénzügyi tudomány legáltalánosabban elfogadott követelménye. Tényleg mi sem látszik méltányosabbnak és helyesebbnek, mint hogy a létminimum, azaz a lét fentartására okvetlenül szükségessé meg nem haladó jövedelem az egyenesadók alól felmentessék. Czélszerű ez adóigazgatási szempontból, mert a nagyon kis jövedelmek kipuhatólása, megállapítása, ellen-

őrzése és a kis adóösszegek beszedése, kezelése, s a mi a fő, rendszerint ezek végrehajtás útján lehető behajtása jóformán több költséget okoz, mint a mennyit az adó jövedelme kitesz. Múltányos az ilyen intézkedés socialis szempontból azért, mert a modern államok rendkívül fokozott és kifejlesztett fogyasztási adói ugyis felette súlyosan terhelik a kis embereket.

A létminimum czímén való tulajdonképeni adómentességről csak általános jövedelmi adónál lehet szó. S ilyen adómentesség, hogy a porosz osztály-adó kezdetben csak 420 márkát meghaladó jövedelem után, később csak 900 márkán felüli jövedelem után volt fizetendő.

Létminimumszerű adómentesség hazánkban az, hogy a 315 frtot, azaz 300 régi pengő forintot meg nem haladó kamat és életjáradék, a mennyiben az illető fél összes jövedelme adósságainak levonása nélkül a nevezett összegnél nem több, tőkekamat-adómentes. Ez mai egyenesadórendszerünkben az egyetlen adómentesség a létminimum czímén azon felül, hogy az 1883. évi X. t.-czikk a napszamosokat felmentette az I. osztályú keresetadó alól, a melyet addig szintén tartoztak fizetni. A 315 forintot meg nem haladó járadék-jövedelmek adómentességét az osztrák jövedelmi-adó törvény is ismerte, sőt abból lett az a mi tőkekamat és járadékadó törvényünkbe átvéve.

De ezenfelül az osztrák jövedelmi adó II. osztálya, a mely az állandó fizetésekre és a szabad foglalkozások egy részére terjedt ki, a 600 pengő forintot azaz 630 o. é. forintot meg nem haladó jövedelmeket is felmenti az adó alól. Sőt létminimumszerű adómentességnek, vagy legalább is a kisebb jövedelmek enyhébb megadóztatására irányuló törekvésnek kell tekintenünk azt, hogy az osztrák I. osztályú jövedelmi adó alól felmentvék azok az üzletek és vállalatok, a melyek a keresetadó III. és IV. csoportjában a legkisebb tétel szerint fizetik az adót, azaz hogy a legkisebb ipari és kereskedelmi üzletek után csak a kisebb adó fizetendő, továbbá, hogy a napszamosok, állandó bérért dolgozó ipari segéd munkások és cselédek ezen foglalkozásaik után teljesen adómentesek, mert ezekből a foglalkozásokból eredő jövedelmek sem a keresetadónak, sem a jövedelmi adónak nem tárgyai. E tekintetben is tehát a három adórendszer között első helyen a reform előtt is a porosz állott, s az utolsó helyet a mienk foglalta el.

Vessünk most egy futó pillantást az adótételekre.

Megjegyzem, hogy miután a mi általános jövedelmi pótdadónk nem tekinthető egyébnek, mint a többi hozadékadóinkhoz kivetett állami pótléknak, a mi adótételeinket mindjárt az általános jövedelmi pótdadó hozzászámításával tüntetem ki.

A földadó tétele nálunk a kataszteri tiszta hozadék $25\cdot5\%$ -a, ehhez jön általános jövedelmi pótdadóként a földadó 30% , az összes adó tehát a kataszteri tiszta jövedelem $33\cdot15\%$ -a. Ausztriában a földadó $22\cdot7\%$, Poroszországban pedig $9\frac{1}{2}\%$ körül mozog. Ezek a százalékok maguk még nem fejezik ki az adóteher nagyságát, az a kérdés, milyen alapon lett a kataszteri tiszta jövedelem megállapítva, s mennyiben felel meg a valóságos tiszta jövedelemnek. A m. kir. pénzügyministerium az egyenes adók reformjához gyűjtött adatok között megállapította, hogy az 50 forinton felüli bérösszegért kibérelt földbirtokok után fizetett adó a birtok után fizetett haszonbérnek az egész ország területén átlag $10\cdot8\%$ -át teszi ki. Feltehetjük, hogy a bérbe nem adott birtokokon is átlag ugyanaz az arány s így hazánkban a kataszteri tiszta jövedelem $25\cdot5\%$ -a a valóságos jövedelemnek vett bérérték $10\cdot8\%$ -ával egyenlő. Ha felteszszük, hogy Ausztriában ugyanaz az arány, akkor a földadó hazánkban az általános jövedelmi pótdadóval együtt átlag 14% -át, Ausztriában pedig $10\cdot4\%$ -át tenné a a valóságos jövedelemnek, míg a porosz adó a kataszteri tiszta jövedelemnek $9\cdot5\%$ -a, pedig a kataszteri tiszta jövedelem Poroszországban is mögötte marad a tényleges jövedelemnek. Az eladósodott birtokok tulajdonosainak javára módosítja ezt az arányt hazánkban az, hogy ezek a bekeblezett terheik után fizetendő évi kamatok 10% erejéig nem tartoznak általános jövedelmi pótdadót fizetni, s így az általuk fizetett földadó leszállhat átlagosan $10\cdot8\%$ -ra.

A házadó tétele hazánkban a házbéradó alá eső házak után, a házak tiszta bérhozadékának 22 , 20 illetve 16% -a, az általános jövedelmi pótdadóval együtt $28\cdot6$, 26 illetve $20\cdot8\%$ -a. Ausztriában ugyancsak a tiszta bérhozadéknak $26\frac{2}{3}$, 20 , illetve 15% -a, Poroszországban pedig, a hol csak egyféle a házadó, az adó tétele a házak nyers hozadékértékének 4 vagy 2% -a, szerint, a mint a ház lakháznak vagy ipari czélokra építettett. Épületfentartás és értéktörlesztés czímén Poroszországban a nyers hozadék értékéből semmi levonás sincs megengedve, nálunk minden 100 frt után 20 ,

25 illetve 30 frt, Ausztriában pedig 15 illetve 30 forint vonható le ezen a czímen, úgy hogy hazánkban a helységek különbözősége szerint az adó a nyers hozadéknak 22·88, 19·5 illetve 14·56⁰/o-át, jelzőlogilag megterhelt házaknál 17·6, 15 illetve 11·2⁰/o-ot, Ausztriában ugyancsak a helységek különbözősége szerint 22·38 illetve 14 és 10·5⁰/o-át teszi a porosz 4⁰/o-al szemben. Igaz, hogy nálunk és Ausztriában a kisebb helységekben, sőt nálunk némely nagyobb vidéki városban is a tényleg bérbe nem adott házak nem a házbéradó, hanem a házosztályadó alá esnek s ennek tételei alacsonyabbak, ámde a pénzügyministerium által gyűjtött fent említett adatok szerint csak a legalacsonyabb osztályba tartozó, tehát legkisebb házak házosztályadója kisebb az átlagos nyershozadék 4⁰/o-ánál, de az általános jövedelmi póttadóval együtt már itt is eléri az 5⁰/o-ot. A házosztályadó tételei nem százalékokban vannak kifejezve, hanem a ház lakrészeinek száma, s nálunk ezen felül a helyiség minősége szerint vannak megállapítva, s ezért összehasonlításukat itt mellőzöm, elég azt tudni, hogy a házosztályadó nálunk is, Ausztriában is aránylag kisebb terhet jelent, mint a házbéradó. Ez csak első perczen látszik helyesnek. Az hogy valaki olyan helyen, a mely nem esik általános házbéradó alá, a saját házában lakik s így házosztályadót fizet, még egyáltalában nem jelenti azt, hogy az illető ház kevesebb adó elviselésére képes, mint a többi házak.

Még csak akarom azt megemlíteni, hogy az új építkezések vagy felépítések folytán időleges adómentességben részesülő házak után Ausztriában a tiszta hozadéknak 5⁰/o-a fizetendő adó fejében, nálunk pedig némely specialis kedvezményes adómentességet, például a budapesti Andrassy-út, Nagykörút stb. mentén emelendő épületeknek a rendes 15 évi adómentességet még 15 évvel meghaladó mentességét a törvény ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a ház jövedelme után III. oszt. keresetadó fizetendő.

Házosztályadónktól még sem tagadható el az a törekvés, hogy a kisebb existenciákat kimélni akarja, a mi bizony a mi törvényeinkben nem gyakran történik meg. Sajnos, az egyik adótörvény üdvös czélzatát itt is halomra dönti a másik, a keresetadóról szóló törvény. Tudjuk, hogy a keresetadó II. osztálya a föld- és házbirtokosokat s azokat vonja adó alá, a kik tőkeamat- és járadékadót fizetnek, azért, hogy ezeknek az egyéneknek a személyében rejlő kereset-

képesség se maradjon adómentes. Bár van benne egészséges magnak csirája, ehhez az egész gondolatmenethez szó fér, de még inkább a kivitelhez. A II. osztályú keresetadónak mindössze 3 tétele van 2, 3 vagy 4 frt, a szerint, a mint az adóköteles fél által fizetett többi egyenesadók összege 50 frtnál nem nagyobb, 50—100 frt között van vagy 100 frtot meghalad. Ezenfelül a 16 évet betöltött családtagok 1—1 vagy 2—2 forintot fizetnek, a szerint, a mint a családfő 40 forintnál kevesebb vagy több adót fizetett a megelőző évben. Tehát egy szegény napszámos, a ki törvényeink szerint adómentes lenne, ha az a szerencsétlenség éri, hogy egy nyomorult kis községben egy egy-lakrészü gunyhót örököl, melynek értéke alig van s mely után 80 kr. házosztályadót fizet, s van felesége és két 16 életévét betöltött keresetképtelen gyermeke, fizet a házbirtokosi mivoltában rejlő személyes kereseti képessége után 5 frt II. oszt. kereseti adót. Ez a legaránytalanabb adónk, a mint hogy adótörvényeink legsúlyosabb intézkedései közé tartozik a családtagok megadóztatása, a mi azon a feltevésen alapszik, hogy a 16 életévét betöltött egyén már keresetképes, s így ha az illető nem üz önálló keresetet, a családfő rovatik meg utána adóval. Ez az adó az egyes családtagok után 60 kr., 80 kr., 1 frt, 1 frt 20 kr. vagy 2 frt, s bár ezek szerint egészen alacsony, mégis a kis emberre nagyon terhes lehet, mert elvégre is nem mindig a tényleges jobblét jele, ha keresetképeseknek látszó családtagoknak nincs önálló keresetük.

A keresetadó IV. osztályába tartozó állandó illetményekkel egybekötött állásokból eredő jövedelmek adója progressiv, 100—500 forintig az adó 1⁰/₁₀₀, azután lassan emelkedik, míg 6000 forintnál 5⁰/₁₀₀-ot ér el. 6000 forinton felül az adó minden 100 frt után 10 frt.

Ennél az adónemnél az adó alá eső jövedelem alig titkolható el, s így a névleges adótételek a tényleges adót is jelentik. Általános jövedelmi adó csak az 1500 forintot, Budapesten 2000 frtot meghaladó illetmények után fizetendő, úgy hogy 10.000 frt jövedelem után 945 frt azaz 9.45⁰/₁₀₀ fizetendő adóban. Az ennek az adónknak megfelelő osztrák II. oszt. jövedelmi adó még magasabb volt, mert a pótlékokkal együtt 1000 frtig 1.7⁰/₁₀₀-al kezdődött, s azután progressive emelkedett s 5000 frtnál 5.8⁰/₁₀₀-ot, 10.000 frtnál 10.55⁰/₁₀₀-ot, 20.000 frtnál 15.275⁰/₁₀₀-ot ért el, a jövedelemnek 20.000 frtot meghaladó része után pedig 20⁰/₁₀₀-ot tett ki.

Poroszországban ennek az adónak csak az osztályadó és az osztályozott jövedelemadó felelt meg. Ez a két adó egymást egészítette ki, előbbi a 3000 márkát meg nem haladó, utóbbi a 3000 márkán felüli összjövedelmek után volt fizetendő. A 420—3000 márkáig terjedő jövedelmek 12 osztályba soroztattak, melyeknek két első osztálya azaz a 900 márkát meg nem haladó jövedelmek 1883-tól adómentesek voltak. Az adó minden osztályra állandó tételben volt megállapítva, s a jövedelemnek 0·6—2·7⁰/₀-áig terjedt. Az osztályozott jövedelmi adó szempontjából pedig a 3000 márkán felüli jövedelmek kezdetben 600 márkánként majd mindig nagyobb, 600.000 márkán felüli jövedelmeknél már 60.000 márkát kitevő összegekkel emelkedő fokozatokba osztattak s az adó minden fokozat alsó határát tevő jövedelemnek 3⁰/₀-át tette ki. A szabad foglalkozásokból eredő jövedelmeket Poroszországban csak az osztály- és osztályozott jövedelemadó terhelte. Nálunk ezek a III. osztályu keresetadónak, Ausztriában részben a jövedelmi adó I. osztályának, részben a jövedelmi adó II. osztályának tárgyai voltak. Az utóbbi tételeit már láttuk. Az I. osztályú jövedelmi adó tétele, pótlékokkal, úgy, mint nálunk a III. oszt. keresetadó tétele, 10⁰/₀ volt; csakhogy ehhez hazánkban Budapesten 400 frtot, másutt 300 frtot meg nem haladó jövedelemnél 10⁰/₀-os, különben pedig 35⁰/₀-os általános jövedelmi pótdadó járul, úgy hogy a tulajdonképeni adótétel nálunk 11, illetve 13·5⁰/₀. Tőkekamat és járadékadónk tétele általában szintén 10⁰/₀, illetve az általános jövedelmi pótdadóval 13·5⁰/₀. Míg az Ausztriában ennek megfelelő III. oszt. jövedelmi adó tétele 10⁰/₀, Poroszországban ezeknek az adóknak ugyancsak az osztály- és osztályozott jövedelmi adó felelt meg 3⁰/₀-os maximális kulcsával. Igaz, hogy ott, a mennyiben el nem titkoltatott, minden kamatjövedelem az alá az adó alá esett, míg nálunk s Ausztriában a legtöbb mentes maradt alóla.

(Vége következik).

Teleszky János.

Budapest építőipara és építkezései.

Fővárosunk rohamos fejlődése a népesség gyarapodásán kívül leginkább gyors és nagyarányú építkezésben nyer kifejezést. Azon törvényhozási intézkedések után, melyek a hetvenes évek elején az Andrásy-út és a Nagykörút létesítésére vezettek, a magánépítkezés is teljes erővel megindult és — kisebb-nagyobb megállapodásokat nem tekintve — egészen napjainkig egyre élénkült. Ma már mondhatjuk, hogy a nagymérvű szabályozások s az élénk magán- és középítkezések következtében fővárosunk ábrázata az elmúlt három évtized alatt gyökeresen megváltozott. Megváltozott nemcsak extensiv terjeszkedés, vagyis új területek meghódítása és beépítése, hanem egyuttal a már harmincz év előtt is beépített belső városrészeknek nagyrésztben újjáépülése által. Fővárosunk mai házállományának épen fele az utolsó három évtizednek köszöni létrejöttét és ha tekintettel vagyunk arra, hogy ezen új építkezések által a régiéknél sokkal nagyobb házak jöttek létre, bátran mondhatjuk, hogy Budapest ez idő alatt nagyobb és díszesebb új várossal gyarapodott, mint a minő város az alkotmány visszaállításakor a Duna partjain emelkedett.

E nagymérvű építkezés fejlődéséről fővárosunk statisztikai hivatala időről-időre számot adott kiadványaiban s a napi sajtó is állandóan figyelemmel kísérte e mozgalom különböző mozzanatait. Mégis most, hogy a mult évi építési válság a kérdés tárgyalását actualissá tette s a küszöbön levő új század is önkéntelenül reflexiókra indít közéletünk minden nevezetesebb nyilvánulása fölött: nem vélünk fölösleges munkát végezni, ha a rendelkezésre álló egész anyag rövid összefoglalásával áttekintő képet igyekszünk nyújtani fővárosunk építőiparának és építkezéseinek az utolsó harmincz év alatti fejlődéséről s arról, mennyiben tartottak az utóbbiak lépést a népesség gyarapodásával. Annál is inkább tehetjük ezt, mivel a letelt harmincz év egyuttal elég hosszú idő arra, hogy eredményeiből ítéletet formáljunk magunknak az egész mozgalom természetéről s jelentőségéről.

I.

Mielőtt az építkezési tevékenység vázolására, vagyis az építkezési statisztikára áttérnénk, rövid pillantást kell vetnünk magának az építőiparnak és a hozzá tartozó iparágaknak fejlődésére és állapotára, hogy magunknak képet alkothassunk, miként alakult az építési üzlet az elmúlt évtizedekben.

Hogy tehát mindenekelőtt az építőipar nagyságáról és az idők folyamán való fejlődéséről képet adhassunk, a népszámlálásoknak és a külön iparfelvételeknek idevágó eredményeit kívánjuk az alábbiakban röviden bemutatni. A népszámlálások adatai az egyes iparágákhoz tartozó egyének számát, sőt munkaviszonyait is elég híven tüntetik fel, de az iparvállalatokról csakis a külön iparfelvételek nyújtanak képet, a minő volt az 1883. évi iparfelvétel és az 1890-iki népszámlálás keretében foganatosított iparstatisztika. Ily formán az 1883. évi iparfelvételen kívül immár négy népszámlálás eredményei állanak rendelkezésünkre,* melyekre nézve azonban megjegyzendő, hogy a két elsőnek adatai csakis Pest városára vonatkoznak. Az alább felsorolt adatok arról tanuskodnak, hogy az építőipar Pest városában 1857-től 1870-ig rohamosan emelkedett, úgy, hogy az utóbbi évben már több mint kétszer akkora népességet tartott el, mint 1857-ben. Ezzel szemben a következő évtizedben — tekintettel különösen arra, hogy az 1881. évi adatok már az egész fővárosra vonatkoznak — feltűnő megállapodást kell constataálnunk, melynek okát kétségkívül az 1873. évi pénzügyi krízisben s az építkezésnek ennek következtében éveken át tartó pangásában kell keresnünk. A nyolczvanas években azonban ismét erős lendület tapasztalható s kétséget nem szenved, hogy egy a kilenczvenes évek vége felé eszközölt összeírás még sokkal magasabb összegeket eredményezett volna.

Az építőiparban foglalkozó személyek száma volt ugyanis:**

	férfi	nő	együtt
1857	1649	1	1650
1870	3567	12	3579
1881	4017	121	4138
1883	4299	746	5045
1891	6650	470	7120

Az egyes vállalatok számáról és kiterjedéséről csak az 1883. és 1890. évi felvételek nyújtanak képet; a kettőnek szervezete és keresztvitele azonban annyira eltérő volt, s az elsőnek megbízhatóságához annyi kétely is fér, hogy az összehasonlításról lemondván, csakis az 1891. évi népszámlálás nyújtotta adatokat vesszük szemügyre.

Ezen népszámlálás kimerítő táblázataiból mindazon iparágakat választván ki, melyek az építőiparral kapcsolatban vannak, immár azt látjuk, hogy 873 ilyenmő iparvállalatban 9.902 egyén nyert foglalkozást, még pedig 736 önálló vállalkozó (iparos) mellett 9.166 főnyi segéd személyzet, u. m.:

* Ezeknek eredményeit l. a székesfővárosi statisztikai hivatal III., XV. és XXV. számú közleményeiben, úgyszintén (az 1883. évi iparfelvételt) a Statisztikai Havi Füzetek 1884. évi 129. sz. füzetében; az 1890. évi iparstatisztika tüzetes eredményeit a m. k. központi statisztikai hivatal kiadásában megjelent Magyar Statisztikai Közlemények II. kötetében.

** Ezen összehasonlításra nézve megjegyzendő, hogy a felsorolt összegekbe a népszámlálási munkában kitüntetett építőipari ágakon (kőműves, kőfaragó, ács, kövező, cserépfedő, üveges stb.) kívül a téglaiipari népességet is beléfoglaltuk; ez az 1857. és 1870. évi munkákban külön kimutatva nincs, hanem a rokon ágakkal (kályhás, fazekas) együtt egy tételben, mint »agyagipar« szerepel. E tétel összegei azonban magukban véve is csekélyek (1857-ben 96, 1870-ben 272) s ezenfelül túlynyomó részben téglavetőket foglalnak magukban, úgy, hogy az összehasonlítás nem szenved lényegesen, ha e két évben a téglagyártás helyett felsorolásunkba az egész agyagipart állítjuk be.

Vállalatok megnevezése	Vállalatok száma	Foglalkoztatott önálló (vállalkozó)	népesség segéd-személyzet	összesen
ács	84	66	1.179	1.245
aszfaltozó és czemementező	9	6	60	66
czementgyártás	—	4	11	15
czementöntő és terrakottagyár	3	2	62	64
cserepező és palafödő	73	69	233	302
építészet	339	298	1.702	2.000
kályhás	23	23	75	98
kőfaragó	43	36	461	497
kőműves	137	101	2.557	2.658
kövező	24	24	294	318
kútmester	19	18	43	61
légszesz- és vízvezetékkerendező	11	10	67	77
márvány- és gránitcsiszoló	3	3	8	11
parkettagyár	1	3	118	121
téglagyártás	23	10	1.763	1.773
üveges	71	62	132	194
villamos-készülék berendező	5	1	401	402
összesen	873	736	9.166	9.902

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a népszámlálás oly időpontban vitetett keresztül (deczember 31-én), a midőn az építő munka általában (de különösen az akkori igen zord időjárás következtében) majdnem teljesen szünetelt s a midőn az építőiparban foglalkozó népességnek, kivált pedig a napszámosoknak jelentékeny része munkanélkül volt vagy ideiglenesen más iparágban kényszerülván munkát keresni, az utóbbihoz tartozónak iratott össze. A kép melyet ez a téli összeírás az építőipari népességről nyújt, ez okból korántsem tekinthető teljesen hűnek; mindenesetre jóval mögötte marad a tényleges állapotnak már azért is, mivel a foglalkozási ág közelebbi megjelölése nélkül összeirt 37.000 napszámos között is kétség kívül jelentékeny szám szerepel, mely állandóan vagy ideiglenesen az építkezéseknél talált munkát és kenyeret.

Az építő iparból élő népesség közelebbi jellemzésére megemlítjük, hogy az önálló vállalkozók — kilencznek kivételével — mind férfiak voltak, a segéd-személyzet között pedig 8.315 férfival szemben csak 851 nőt találunk.

A segéd-személyzet egyébként következőképen részletezhető:

	férfi	nő
tiszt, mérnök	550	1
gépész	22	—
családi kisegítő	2	—
segéd	3.329	—
tanonc	392	—
munkás 16 éven alul	141	10
munkás 16 éven felül	2.043	263
napszámos	1.560	575
szolga	273	2

Összevetve a vállalatok számát a bennök alkalmazott egyének számával, általában azt kell mondanunk, hogy a vállalatok legnagyobb része kisipari jellegű, csak kevés munkást foglalkoztató vállalat. Átlagban csak 11 főnyi segéd-személyzet jut egy-egy vállalatra és a »vállalatoknak« nem kevesebb mint 40 százaléka segéd nélkül dolgozik, tehát oly kicsiny üzlet, mely csak magából az iparosból áll.

Nagyobb gyári vállalatokat csakis a téglá- és a parketgyártás terén találunk, valamint a villamos berendezéseknél; ezeken kívül az építészet és az ácsmesterség is néhány nagyobb szabású vállalatnak ad életet, sőt egy nagyobb szabású kőfaragó vállalat is van, a többi vállalat a közepes nagyságon alig emelkedik túl. Az 1891-ben fennállott 873 építőipari vállalat közül ugyanis:

segéd nélkül dolgozott	352	vagyis	40·3%
1 segéddel »	204	»	23·4%
2 » »	77	»	8·8%
3—5 » »	89	»	10·2%
6-10 » »	50	»	5·7%
11-20 » »	46	»	5·3%
20-nál több segéddel »	55	»	6·3%

A húsznál több munkást foglalkoztató vállalatok között, melyeket nagyipariaknak szoktak nevezni, volt

21—30 segéddel dolgozó	21
31—50 » »	16
51—100 » »	9
101—200 » »	5
201—300 » »	1
301—500 » »	2
500-nál több » »	1

A kilencz legnagyobb, száznál több munkással dolgozó vállalat közt volt 1 építészeti vállalat 118 munkással, 1 ácsmester 374 munkással, 1 parketgyár 122 munkással, 2 villamos készülék berendező vállalat 116 és 268 munkással és 4 téglagyár, melyek közül a legnagyobbak 415 és 512 munkással dolgoztak.

Az 1891. év óta a viszonyok lényegesen változtak. A nagy arányban megindult építkezések folytán az építőipar különböző ágaihoz tartozó iparvállalatok nagy számmal keletkeztek és a meglévők üzemeiket tetemesen kiterjesztették. Az utóbbira vonatkozólag statisztikai adatok nem állanak rendelkezésünkre, de az új iparvállalatok keletkezését az iparbejelentések alapján figyelemmel kísérhetjük.*

A hetvenes évek elejéről, a midőn az építés oly rendkívüli mértékben fellendült, ilyenmő adataink nincsenek, de kétségtelen, hogy az építési iparhoz tartozó valamennyi kereseti ágban nagy számmal keletkeztek új üzletek. Az 1873-iki válság, mely egy csomó kisebb és nagyobb iparos existenciát kimeríthetetlenül elsöpört, az üzletnyitások terén is erős visszaesést eredményezett és visszahatása még az évtized végén is érvényesült. Eléggő jellemzi az akkori nyomott viszonyokat, hogy 1878 tól 1880-ig csak egyetlenegy kőfaragó és csak 4 kőmíves kért iparengedélyt s hogy ezen három évben általában jóformán csak a cserépfödő- és ácsüzlet képviselte az egész építőipart. A nyolczvanas évek elején az iparnak ezen ágaiiban élénkebb mozgalom indult meg; évenként 20—30, sőt több e szakmába vágó iparengedély adatik ki és öt év alatt 102-vel gyarapszik a fennálló vállalatok száma. Különösen élénk a mozgalom 1887 és 1889 között, a mely három év alatt 179 iparengedély lép életbe. De már a

* Lásd az Üzletnyitásokról és beszüntetésekről a *Fővárosi Statisztikai Havi-füzetekben* 1878. óta közölt cikkeket.

következő években alább száll az élénkség s némi pangás észlelhető. Ez azonban csak rövid ideig tart. 1893-ban ismét sok új ipar-engedély adatik ki s egészen 1898. végéig csökkenés nem észlelhető; a nagy mérvben megindult építkezések következtében leginkább a kőművesület gyarapszik számban igen erősen. Huszonegy év alatt nem kevesebb, mint 311 kőműves nyert új ipar-engedélyt és csak 43 régi engedély megszűnése jelentetett be; az építőiparhoz számítható valamennyi iparágban pedig 933 engedély adatott ki, míg ezzel szemben csak 210 régi vállalat megszűnése jelentetett be.

Habár valószínű, hogy az üzletbeszűntetések bejelentése nem történik teljesen kielégítő pontossággal, a rendelkezésre álló adatokból mégis világosan kitűnik az építőipar terén beállott jelentékeny fellendülés. Adatainkból ugyanis kiderül, hogy 1878-tól 1898 ig

	bejelentetett	beszűnttetett	tehát többlet
téglaégető	37	5	32
kőműves	311	43	268
kőfaragó	47	16	31
kővező	22	2	20
cserépfödő	110	40	70
üveges	132	38	94
ács	126	36	90
egyéb	148	30	118

Az évenkénti hullámzások pedig a következőkből ítélhetők meg:

	iparbejelentés	iparbeszűntetés	többlet
1878—80. évek átlagában	11	5	6
1881—85. »	27	6	21
1886—90. »	51	9	42
1891—95. »	62	14	48
1896—98. »	66	16	50

Nagyon jelentékeny szerepet játszanak ezen mozgalomban a téglagyárak; számukat pontosan nem tudjuk megállapítani, mivel csakis a részvényvállalatok állanak statisztikai nyilvántartás alatt, a magántéglavetőkről ily adataink nincsenek. A részvénygyárak közül az 1873. évi válságot csak 3 élte túl, u. m.: a Kőszénbánya és téglagyár, az Ujlaki téglagyár és mészégető és a Kőbányai gőztéglagyár s egészen 1890-ig nem is alakult újabb részvénytéglagyár — a csak rövid életű Szt.-Lőrinczi téglagyár és terracottagyáron kívül, mely 1882-től 1886-ig állott fenn. Csak a kilenczvenes években megindult nagyarányú építkezési tevékenység terelte a tőkét nagyobb mértékben a téglagyár felé; nem csak, hogy a már meglévő gyárak üzemüket tetemesen kibővítették s termőképességüket megkétszerezték, hanem a jó hasznot ígérő építőüzlet új telepeket is teremtett, melyek szinte gomba módra szaporodtak el. 1892-ben jött létre a Magyar kerámiai gyár és a Budapest-Szt.-Lőrinczi téglagyár, egy évvel rá kezd meg működését az Egyesült téglagyár és cementgyár és a Hungária gőztéglagyár, 1894-ben nem kevesebb, mint öt új téglagyári vállalat nyílik meg, u. m.: Magyar gőztéglagyár, cement- és gipszgyár, a Budapesti téglagyár és mészégető, a Szt.-Endrei téglagyár, a Péterhegyi téglagyár és az István-téglagyár, melyek mellé 1895-ben még a Lechner-féle rákosi téglagyár részvénytársulat sorakozik. Ily formán a részvénytéglagyárak száma hét év alatt háromról tizenháromra, az azokba befektetett tőke pedig 2,366.000 forintról 8,076.000 forintra szökött fel.

Indokolt volt-e új vállalat létrejötte és szükség volt-e rá? Az építkezési tevékenység élénkülésével a téglá utáni kereslet rendkívüli módon fokozódott; a helybeli gyárak nem győzték a szükségletet kielégíteni s így — bár a vidékről való szállítás állandóan jelentékeny volt — új gyárak alapítására kedvezőnek látszott az időpont. Az új téglagyárak oly erővel kezdték meg működésüket, hogy a termelés csakhamar kétszeresére, sőt háromszorosára emelkedett. A részvényvállalatok téglatermelésére vonatkozó adatokból látjuk, hogy az évi termelés a nyolczvanas évek derekán 80 millió darabra rugott; még 1892-ben is csak 116 millió darab téglát állítottak elő s két évvel rá már a háromszáz milliót meghaladta a termelés, mely azóta — egészen 1898-ig — folyton egy magasságon maradt.

A téglagyártásnak évi mennyisége és a kész árúnak kelendőse a következő adatokból ítélhető meg.*

	Termelés millió darab téglá	Eladás
1885	81	69
1886	82	86
1887	88	85
1888	86	91
1889	97	95
1890	98	90
1891	96	103
1892	116	117
1893	150	151
1894	302	232
1895	341	337
1896	305	290
1897	329	341
1898	358	339

Ezek az adatok csak a részvényvállalatok termelését tüntetik fel; a magántéglavetőkből évenként körülbelül ugyanannyi árú kerül ki, úgy hogy a főváros és legközelebbi környékének összes téglatermelése dr. Mandello Károly becslése szerint** az 1887—1893. években (későbbi évekről ily adatokat nem közölt) a következő volt:

	Millió téglá		Millió téglá
1887	174	1891	212
1888	176	1892	254
1889	182	1893	303
1890	191		

Ezen nagy termelésnek s az utóbbi években való erős fokozódásának ellenére sem voltak képesek a helybeli gyárak a nagy keresletnek eleget tenni. Az építő-üzlet tehát rá volt utalva építőanyagának s különösen téglának a vidékről való behozatalára, mely különösen az elmúlt évtized közepe óta rendkívüli módon élénkült. Statisztikai adataink az »építő anyagok« közös czíme alatt minden idetartozó anyagot (az építőfán kívül) összefoglalván, a behozott téglamennyiséget külön megállapítani nem tudjuk. A behozott összes építő-

* Az adatok az ipari részvénytársulatokról a *Fővárosi Statisztikai Havi Füzetekben* közölt cikkekből vétettek.

** Dr. Mandello Karl: *Rückblicke auf die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft im Jahre 1893*; 213. lap.

anyagokról azonban — az innen történt elszállítás levonása után — a következő adatokat közölhetjük:

	Évi átlagos behozatal métermázsákban
1876—1880	153.576
1881—1885	542.666
1886—1890	886.921
1891—1895	1,086.415
1896—1898*	4,434.466

Jelentékeny hatást gyakorolt az építési ügyre és az építkezési tevékenység élénkségére az építési anyagok árának és a munkabéreknek alakulása. Általában véve mondhatjuk, hogy az építési anyag ára az utóbbi években lényegesen alább szállt, s különösen a téglá és cserépszindely ára, az e téren kifejtett nagy verseny következtében, ma sokkal alacsonyabb, mint volt a hetvenes, vagy akár a nyolczvanas években; nagyon tetemes az árhanyatlás a faanyagok (deszka, padló), valamint a vasalkatrészek és vizhatlan mész tekintetében is. A fővárosi statisztikai hivatalnak e tárgyban közölt bő adataiból csak néhány főbb anyag árát közöljük, még pedig az 1871., 1884., 1895. és 1898. évekről.

	Ára forintokban			
	1871	1884	1895	1898
1 m ³ sóskúti kő	47 ⁵⁰	42 ²⁵	42 ²⁵	42 ⁵⁰
1 m ³ puhakő (tétényi)	4 ¹⁵	2 ²⁰	2 ⁴⁰	2 ⁶⁰
1000 darab téglá	30 [—]	22 [—]	19 [—]	22 [—]
1000 darab cserépszindely	35 [—]	32 [—]	17 [—]	17 ⁵⁰
100 darab gyalulatlan deszka (3 ^{5/26} cm.)	105 [—]	100 [—]	90 [—]	95 [—]
100 darab gyalulatlan palló (5 ^{5/26} cm.)	200 [—]	180 [—]	130 [—]	135 [—]
1 m. tölgyfapalló (5 ^{5/26} cm.)	1 ⁹⁰	1 ³⁰	— ⁷⁰	— [—]
1 m ³ . beocsini vizhatlan mész	25 ⁵⁰	12 ⁶⁰	13 ⁸⁵	16 ⁵⁰
1 q kapocsvas	25 [—]	16 [—]	13 [—]	— [—]
1 q kovácsolt, hengerelt vasgyám . . .	20 ⁸⁰	13 ⁷⁰	12 ⁵⁰	— [—]

Az építkezésnek az anyagárok alábbszállása következtében beállott olcsóbbulását azonban részben ellensúlyozta a munkabérnek majdnem minden vonalon mutatkozó drágulása, melyre nézve a következő adatok nyújthatnak fogalmat.

	1871	1884	1895	1898
		forintokban		
kőművespallér napibére	4.—	3.50	4.50	5.50
kőműveslegény »	2.20	2.—	2.20	2.—
férfinapszámos »	1.10	1.—	1.—	— ⁸⁵
női napszámos »	— ⁷⁵	— ⁶⁵	— ⁷⁰	— ⁷⁰
építőasztalos »	2.20	1.80	2.50	2.30
ácslegény »	2.—	1.90	2.10	2.20

* Ezen adatokra nézve — melyeket a főváros árúforgalmáról a *Statisztikai Havi Füzetekben* megjelent kimutatásokból veszünk át, — meg kell jegyeznünk, hogy az utolsó (1898.) évben a magánhajók árúbehozatala — mely az előző években más rendszer szerint mutattatott ki — szintén befoglaltatott az építőanyagok rovatába. Minthogy az építőanyagok behozatala 1898-ban mindemellett sem ad nagyobb összeget, mint az előző évben, voltaképen némi hanyatlást kell feltételeznünk. A magánhajók bevitelére nézve egyébiránt felemlítjük, hogy az egészen 1885-ig téglákban 1–7 millió darab között ingadozott, azóta erősen emelkedett s 1897-ben 47^{1/2} millió darabbal maximumát érte el. Cserépszindelyben a behozatal 1 millióról lassanként 10–11 millióra emelkedett, sőt 1897-ben meghaladta a 16 millió darabot; a cserépszindelyek egyébként túlnyomó részben Apatinból szállítatnak, mely község a fővárost ezen czikkkel évtizedeken át majdnem kizárólag látta el.

Egészben véve azonban mondhatjuk, hogy bár a munkabér jelenleg drágább, mint az előző évtizedekben, az építkezés, az építési anyag jelentékeny olcsóbbodása folytán, ma mégis jutányosabb, mint az előző évtizedekben.

E viszonyok természetesen lényeges befolyást gyakoroltak az építkezési üzlet alakulására, s ha ennek rövid vázolásában visszapillantunk az 1873. évi válságig, azt azért tesszük, mivel ez fővárosunk építkezési történetének egyik nevezetes korszaka volt, mely fejlődését hosszú időre megakasztotta.

Építészetünkben három fellendülési időszakot különböztethetünk meg, melyet egymástól nagyobb pangás, sőt válság évei választanak el. Az építkezés első izben a hetvenes évek elején vett nagy lendületet, a midőn az alkotmány visszaállítása után a közszellem a fővárosnak építészeti fejlesztését is elemi erővel követelte. Az ezen időszakban lábra kapott merész üzérkedés már a hatvanas évek végén számos építő és téglapári vállalatot hozott életre, melyek már 1870-ben 5 millió forintot meghaladó részvénytőkével dolgoztak s jelentékeny hasznot eredményeztek; 1873-ban, a midőn az építőipari részvénytársulatok szolgálatában már 8³/₄ millió forintnyi tőke állott, a speculatio a legmagasabb fokra hágott; a Bécsben hihetetlen mérveket öltött építospeculatio Budapestre is átragadt*. A telek-speculatio itt is óriási mérveket öltött s az építőipari társulatok papírjait rendkívül magas árfolyammal jegyezték. 1872-ben alakult a Pesti építőtársaság tíz millió forintnyi alaptőkével, de jóformán még mielőtt részvényeit kibocsátotta volna, beállott a nagy pénzügyi válság. A jövedelmező építési üzlet egy csapással tönkre volt téve. A részvények árfolyama hirtelen aláesett; a Kőszénbánya- és téglagyár papírjait, melyek 1873. április végén még 334-en állottak, három hónappal reá már csak 186-al jegyezték s utóbb még folyton sülyedtek, úgy hogy 1875 végén már csak 95-ön, sőt egy évvel reá már csak 39-en állottak. Éppen úgy buktak a Kőbányai téglagyár részvényei fél év alatt 281-ről 130-ra s a következő években 37-ig, a nagy tőkével alakult Pesti építőtársaságnak 80 forintos részvényei 20 forinton nem bírtak felülemelkedni s az Ujlaki téglá- és mészégető 200 forint névértékű czimletei 1876 végén 25-tel jegyeztettek. A nagy válság következményei hét éven át éreztették hatásukat; az üzlet teljesen pangott, hat részvénytársulat, u. m. a Gerenday-féle építési anyag részvény-társulat, a Pesti cottage építő-társaság, a Szent-Endrei téglá- és mészégető, a Sződ-Rákosi, a Viktoria és a Budapesti géptéglagyár társulatok összesen 2³/₄ millió forintot meghaladó részvénytőkével felszámolni volt kénytelen s azon vállalatok is, melyek a nagy krízis-

* Rendkívül érdekesen vázolja az 1873. évi építkezési szédelgéseit Neuwirth József: »Die Speculationskrisis von 1873« című munkájában (Lipscse 1874). Bécsben gombamódra keletkeztek az építőtársaságok, melyek a telkekkel hallatlan spekulációt űztek, anélkül, hogy építésre általában gondoltak is volna. Szerinte 1872-ben 19, 1873 elején már 34 építőtársaság létezett Bécsben, melyek 250 millió forint névleges részvénytőkével dolgoztak s ugyanakkora adóssággal is bírtak, úgy hogy közel félmilliárd forintnyi tőke volt ily spekulációkban engagirozva. Ugyanekkor még 66 új építőtársaság alapítására nyertek concessiót, de a krízis kitörése csirájában elfojtotta ezen újabb egészségtelen vállalatokat. Neuwirth a »Speculationswahnsinn« megítélésére felemlíti, hogy az építőtársaságok birtokában oly nagy kiterjedésű telkek voltak, hogy azoknak beépítésére az összes létező munkaerő igénybevétele mellett 3-400 év lett volna szükséges.

ben fenntarthatták magukat, óriási veszteségeket szenvedtek. 1873 óta, a mely évben még közel fél millió forintnyi tiszta nyereséget tudtak felmutatni, a társulatok jövedelmezősége a minimumra szállt alá; 1874-től 1879-ig, hat teljes év alatt, az összes építőipari részvénytársaságok mindössze csak 140.000 forint nyereséget eredményezhettek, de emellett harmadfél millió forint veszteséggel zárták mérlegüket; három éven keresztül tisztán csak a Sós-kúti kőbányatársulat, melyet a krízis legkevésbé sújtott, fizetett osztalékot, az előbb említett hét év átlagos osztaléka pedig 0,2 és 0,3 százalék körüli ingadozott s még 1879-ben is csak hat tized százalékra emelkedett.

1880-tól kezdve némi javulás állott be a helyzetben; az életképtelenné vált vállalatok kimultával — melyekhez 1882-ben és 1883-ban még a Pesti építőtársaság, a Zugligeti nyaraló r. t. és a Sós-kúti kőbánya is csatlakozott — az építőipari vállalatok száma négyre, sőt a rövideltű Szent-Lőrinczi téglá- és teracotta-gyár bukásával háromra szállt ugyan alá, de a hetvenes évek válságos korszakát is szerencsésen túlélte ezen három vállalat, u. m. a Kőszénbánya- és téglagyár, a Kőbányai gőztéglagyár és az Ujlaki téglá- és mészégető, immár szilárd alapon folytatta működését és részvényei ismét jövedelmezőbbekké váltak. Már 1881 óta, a midőn a gazdasági viszonyok kedvezőbbre fordultával s az alacsony kamatlábbal a hosszú depressió után az építkezési kedv újból feléledt, a — most már csak harmadfél millió forintnyi tőkével dolgozó — részvényvállalatok átlagos osztaléka 4—5% volt, sőt az 1884 óta állandóan 8—9% között ingadozott,* s ez évek jelzik az építkezés második fellendülésének időszakát. A népesség gyors emelkedése s az ennek következtében beállott lakáshiány folytán a lakberek magasra szökvén fel, a bérházak építése jó tőkeelhelyezésnek bizonyult, mely a jelentékeny adókedvezmények következtében is jó kamatozást biztosított. 1888 végén azonban, a midőn a korábban nagyon érezhető lakáshiány lassanként tünedezni kezdett, az építkezésekbe fektetett tőke jövedelmezősége is alább szállt. Részint ez a körülmény, részint az építőanyag hiánya okozta rendkívül magas árak (1889 vége felé a téglá ezre 22—23 forintba került) már ezen, de még inkább a rákövetkező évben lelohasztották az építkezési kedvet. Ugyanakkor a pénzviszonyok is kedvezőtlenebbre fordulván, a tőke inkább más vállalatok felé fordult. Így az 1889. év nyári hónapjaiban az építkezési tevékenység erősen megcsappant, a mi részben a fővárosi törvényhatósági bizottság ama határozatának is volt folyománya, mely szerint a lakhatási engedély a májusi terminusra csakis oly épületeknek adatott meg, melyek az év végéig tető alá kerültek volt. Ezen leginkább a közegészségügy érdekében hozott s így a legjobb intentiótól vezérelt határozatnak előre nem látott következménye az volt, hogy az új építkezések megkezdését legnagyobb részt őszre halasztották, míg a kedvező nyári évszak kihasználatlanul mult el. Az építkezéseknek ez az egy időszakra való összetömörülése okozta, hogy a téglá ára, mely 1890-ben már 21—22 forintra rúgott volt, nyáron 18-ra süllyedt s csak az év vége felé

* Az egyes vállalatok közül az Ujlaki téglá- és mészégető 4—7, a Kőszénbánya- és téglagyár 6—10, a Kőbányai gőztéglagyár állandóan 11,3% osztalékot (1881-ben éppen 18,8%-ot) fizetett.

javult ismét, a midőn a tömegesen meginduló építkezéssel a kereslet is élénkebbé vált.

Az 1891. évvel az építkezési tevékenységnek új korszaka indul meg, mely lassanként eddig nem is sejtett arányokat öltött; 1892-ben is sokat építenek, de az építési üzlet a nyomott munkabérek és a magas téглаárak (21¹/₂—22¹/₂ frt) mellett nem nagyon haszonhajtó. Annál kedvezőbbé alakul a következő év; az építkezés rendkívül élénk, az építési anyagok árai is a nagy kereslet folytán jók voltak s a kereslet meghaladta a kínálatot, mindamelllett, hogy a budapesti téglagyárak termelő képességüket az előző években 80 millió darabbal fokozták s új téglagyárak alakultak volt. 1894-ben a téglagyártás már a korábbinak kétszeresére rugott; a túlproductió folytán azonban az árak 17—18 forintra hanyatlottak. De a visszaesés nem tartott soká. Az ezredéves kiállítás okozta lázas építkezési tevékenység ismét felszöktette az építkezést és a kiállítás után is csak csekély megállapodás volt észlelhető. 1897-ben az építkezés ismét oly rendkívüli módon folyt, hogy a téглаárak, melyek az év elején 16 forintot tettek volt, ősz felé 23-ról 24-re szöktek fel. Ellenére a szinte természetellenes építési láznak, a lakásfölöslegnek még nyoma sem mutatkozott s a Belvárosban foganatosított nagy szabályozási munkálatok új vállalkozásokra serkentették a lakosságot. Az építkezési üzlet mindamelllett a túlnagy verseny és a mind gyakrabban ismétlődő munkássztrájkok miatt, nem volt nagyon jövedelmező; ehhez járult még az is, hogy az építkezéseknek mindig fokozottabb mértékben ősz felé való kitolása s annak folytán a munkának természetellenes eloszlása ezen időszakban jelentékeny munkáshiányra s így a munkabéreknek oly nagyfokú felcsigázására vezetett, mely sok építőmesternek egész üzleti nyereségébe került és a részvények osztalékának alábbszállására is vezetett. A lázas építkezés mindemelllett sem csökkent még 1898-ban sem, sőt még intenzívebbé vált.

Ennek a rohamos és szinte határtalan építkezésnek reakciója nem maradhatott el. Az immár elkerülhetetlennek tartott krízis 1899-ben tényleg beállott. A nagy túltermelésen kívül e krízisnek oka abban rejlett, hogy a hitelintézetek a rendkívüli pénzvizonyokra való tekintettel az előbb korlátlanul adott hitelt érezhetően megszorították, mi a lázas építkezést nemcsak hirtelenül megbénította és számos építési vállalkozónak bukását idézte elő, hanem egyáltalában az építési iparban részes valamennyi iparágat kritikus viszonyok közé sodorta. Bár ez a krízis a pénzintézeteknek adósaikkal szemben tanúsított előzékenysége és az állam által a viszonyok javítása céljából megindított nagyobb szabású építkezések folytán nem öltött oly nagy mérvet, minőktől joggal tartani lehetett, mégis a főváros népességének egyes rétegeit, sőt általában az egész fővárost érzékenyen sujtotta és a már hosszabb idő óta amúgy sem rózsás gazdasági viszonyokat még kedvezőtlenebbekké alakította. Így kétséget nem szenvedhet, hogy az aránylag kedvező 1898. év után, — melyben az immár ismét 12-re felszaporodott építőipari részvénytársulatok 14 millió forint tiszta nyereség mellett 10⁹/₁₀ osztalékot fizethettek, — a legutóbb letelt év üzleti eredményei jelentékenyen hátra fognak maradni s ismét hosszabb időre lesz szükség, míg az építőipar ezen év válságát ki fogja heverni.

II.

Miután az előző szakaszban az építőipar helyzetét igyekeztünk megvilágítani, most immár azon eredményekre kell visszapillantunk, melyeket az építőipar létrehozott, vagyis magokra az építkezésekre s az építkezési tevékenységre, melyek fővárosunk fejlődésének főfontosságú tényezői. Az erre vonatkozó adatok a fővárosi statisztikai hivatal közleményeiben és havi füzetekben közzé lévén téve, e helyen — már csak a hely szűke miatt is — azok ismétléséről le kell mondanunk s tisztán csak arra kell szorítkoznunk, hogy az eddigi — immár 28 évről rendelkezésre álló — anyag alapján a főváros építkezését nagy vonásokban jellemezve, annak irányzatát szemügyre vegyük. Hogy azonban ezt megtehessük, rövid áttekintést kell nyújtanunk az építkezések eddigi fejlődéséről, mit — ugyancsak a fent említett kiadványok alapján — a következőkben teszünk.

Az építkezés a hetvenes évek elején nagy erővel indult meg; már az a tény, hogy 1872-ben 538, és 1873-ban 547 építkezés fejeztetett be, melyek közül 257 és 215 új lakóház volt, képet nyújthat arról, hogy a fiatal főváros mily rohamos fejlődésnek indult. Az 1873. évi válság ezt a szép fejlődést teljesen megbénította; az építkezés egy teljes évtizeden át minimális csekély volt, az új lakóház-építkezések száma évente csak 70 és 120 között ingadozott, sőt 1879-ben 53-ra szállt alá, s azonfölül az építkezések sokkal kisebb-szerű jellegűek voltak, mint a krízis előtt. Csak 1882-től kezdve élénkült meg ismét az építkezés, de az új lakóházak építése csak 1885-ben érte el ismét az 1872–73. évek magasságát. Ez és a reá következő két év ismét nagy építkezési tevékenysége által tűnik ki, de ezt csakhamar egy három évig tartó lanyhulás váltotta fel. 1892-től kezdődik az építkezés legélénkebb korszaka, mely túlesz a legvérmesebb reményeken is és csak napjainkban állapodik meg az építési válság következtében.

Az alábbi felsorolásban könnyen áttekinthető képet óhajtván nyújtani fővárosunk építkezési fejlődéséről, egybeállítjuk az 1870-től 1897-ig * előfordult összes építkezések számát, külön feltüntetve az újonnan keletkezett lakóházak számát is, továbbá az építkezések által keletkezett szobák számát és az építésre fordított költségeket. Ezen adatok tekintetében figyelmeztetni kell arra, hogy az építkezések azon évhez vannak számítva, a melyben az építkezés befejeztetett, a mi tehát a hosszabb ideig tartó középítkezéseknél figyelembe veendő, továbbá hogy az 1870–1873. évek adatai csak a főváros balparti részére vonatkoznak, ellenben Budának ez évi (bár kétségekivül igen jelentéktelen) építkezéseiről nincsenek adataink.

		Összes építkezések száma	Ezek közül új lakóház épít- kezések száma	Keletkezett szobák száma	Építési költségek forintokban
1870	} csak balpart	342	146	5.405	?
1871		475	165	6.741	12,361,950
1872		538	257	6.873	14,128,320
1873		547	215	7.107	18,419,662
1874		376	131	3.263	15,971,372
1875		248	87	2.041	6,421,550

* Újabb adatok nem állanak rendelkezésünkre.

	Összes építkezések száma	Ezek közül új lakóház épít- kezések száma.	Keletkezett szobák száma	Építési költségek forintokban
1876	332	124	4.627	12,077.229
1877	237	75	2.288	6,909.101
1878	217	73	962	2,163.035
1879	196	53	1.066	2,385.901
1880	232	83	1.324	3,172.898
1881	259	98	2.568	5,852.742
1882	328	121	2.582	6,084.622
1883	451	189	3.963	8,541.902
1884	526	202	4.664	19,908.234
1885	633	222	6.172	15,309.844
1886	854	371	7.245	14,866.185
1887	960	423	9.696	19,963.859
1888	829	345	8.213	16,332.324
1889	728	315	7.224	14,492.794
1890	708	278	6.283	12,677.632
1891	717	305	10.009	16,932.984
1892	769	318	11.377	19,387.898
1893	1.055	474	14.668	25,157.550
1894	867	459	13.385	26,337.487
1895	846	444	13.979	27,038.384
1896	995	581	21.734	36,975.850
1897	1.117	652	26.442	49,182.213

Ha már most ezen 28 év adatait összegezzük, azon eredményre jutunk, hogy ezen idő alatt mindössze 16.372 építkezés fejeztetett be, s 7.206 esetben új lakóház emeltetett. Ész szerint Budapest mostani lakóház-állományának 49 százaléka az utolsó három évtized alatt, sőt 3.233 ház vagyis 22°/_o éppen 1891 óta jött létre. Hogy ezen építkezések mily arányokat öltöttek, kitűnik abból, hogy ezen 28 év alatt nem kevesebb mint 211.901 szoba, vagyis a most meglévő szoba-állománynak kétharmad része keletkezett, az összes építkezéseknek költségei pedig nem kevesebb mint 429,053.522 forintba rúgtak.

Ily nagyarányú, mennyiségileg és minőségileg egyaránt jelentékeny építkezés mellett, minőt fővárosunkban az utolsó negyedszázad óta észlelhettünk, méltán felvethetjük azt a kérdést, felismerhető-e ezen építkezésben valami határozott irányzat, valamely czélszerű és észszerű czélzat? Mivel fővárosunk házainak fele oly időben épült, a midőn az építkezés már nem történhetett az építkezők kénye-kedve szerint, hanem hatósági szabályzatok által korlátoztatott, joggal vethetjük fel azt a kérdést, vajon az ezen hatósági engedélyezés és ellenőrzés mellett létrejött új város megfelelő-e a közegészségügy modern követelményeinek és a közönség életigényeinek, illetve képesek voltak-e a hatósági szabályok és korlátozások az építkezést oly irányba terelni, mely a közönség jólétének és anyagi érdekeinek egyfelől s a város fejlődésének másfelől megfelelő?

Fővárosunk újabb építkezéseinek vizsgálata — sajnos — arról győz meg, hogy az építési szabályok nem voltak elegendők az építkezésnek ily irányú céltudatos és helyes irányítására, a mennyiben az építési szabályok megszorításai ellenére a főváros nagy része tervszerűtlen, rendszertelen módon épült be. Nyilvánvaló, hogy az

építési vállalkozást és hajlamot nem szabad tulságos szigorú szabályok elé állítani, mivel a szabad akarat és a vállalkozási szellem ilyenén korlátozása az egész építkezési fejlődést megbéníthatná; de kétségtelen az is, hogy bizonyos irányban megszorító rendelkezésekre szükség van, hacsak a városnak teljesen tervszerűtlen s irrationalis beépítését nem akarjuk lehetővé tenni, a mi a fővárosnak nemcsak építészeti jellegét, hanem lakásviszonyait is évtizedekre, sőt örök időkre is veszélyeztethetné. Ily megszorító rendelkezések nem fognak a város szabad terjeszkedésének s építkezésének gátat vetni, ha azok a kellő helyen s a kellő határok között alkalmaztatnak, sőt ellenkezőleg üdvös hatást fognak gyakorolni. Sajnos, hogy nálunk ezen korlátozásokat nem mindenütt a megfelelő helyen alkalmazták, sok helyen pedig épen ott érezzük hiányukat, a hol azokra leginkább szükség volna. A fővárosunk nagy részében tapasztalható rendszertelen építkezés ebben találja magyarázatát.

Tagadhatatlan ugyan, hogy egy oly városban, melyben egy időben rombolni és építeni kell, melyben itt-ott hagyományos utcák vagy terek, emlékezetes épületek, nehezen megszerezhető telkek akadályozzák a természetes fejlődést, az észszerű és tervszerű rendezés keresztülvitele akadályokba ütközik; ámde az építési szabályoktól mindamellett meg kell kívánni, hogy bizonyos megfelelő rendezési tervet tartsanak szem előtt s a város építészeti fejlődését ennek megfelelőleg irányítsák. Azt hisszük legalább, hogy a város helyes fejlődése megkíváná, hogy eleve ki legyen jelölve, mely városrészekben épüljenek a nagy bérházak, hol legyen a munkásnegyed, hol a gyárváros, hol történjék az építkezés cottage-rendszer szerint stb., mert csakis ily irányítás és — bizonyos mértékig — megszorítás mellett épülhet a város tervszerűen és egyuttal a célnak megfelelően egységesen. A harmincz év, a mely idő alatt a fél város felépült, e tekintetben sem volt egészen meddő s a törekvés az építés ilyenén irányítására megvolt; de az eredmény azt mutatja, hogy az intézkedések nem voltak elegendők az óhajtott cél elérésére, s kétségtelen, hogy ezen irányban sokkal többnek kellett volna történnie és fővárosunk építkezése kétségkívül sokkal egészségesebb irányban fejlődik, ha az építési szabályok annak tervszerűtlen beépítését lehetővé nem teszik. Nem célja e soroknak az építési szabályok — túlnyomóan műszaki és városrendezési kérdéseket illető — rendelkezéseinek tüzetes bírálata, a város általános építészeti fejlődése szempontjából azonban ezen néhány észrevételt szükségesnek tartottuk, mielőtt az építkezési statisztikából levonható főbb eredmények vázolására áttérnénk.

Ez utóbbiak tekintetében első sorban ki kell emelnünk, hogy a főváros építkezésének jellemző vonása az erős extensiv terjeszkedésre való hajlam. Vajjon a város határai felé való terjeszkedés iránti hajlam összefüggésben áll-e a város beltelkeit körülzáró vámsorompókkal, avagy a teleknek és a lakásoknak a városban észlelhető drágaságával s általában a fővárosi élet költséges voltával: ez alkalommal nem akarjuk taglalni; tény azonban, hogy a kültelken évről-évre fokozódnak az építkezések, még pedig nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is.

A közegészségügy szempontjából ugyan előnyösnek mondhatnók a kifelé való terjeszkedést, ha a levegő- s a talajviszonyok a város

külső részeiben jobbak és a kültelki építkezésnek kisebbszerű, falusias jellege is hozzájárul egy oly kedvező milieu létrehozásához, mely a sűrűbben beépített belső városrészekben nem található fel. Azonban nem tartjuk a kültelki építkezést célirányosnak, ha az ott is — a város belső részeinek mintájára — magas bérházak létesítésére törekszik s a telek beépítése ott is olyan sűrű, mint a beltelken. Az ilyen építkezés már azért sem indokolt, mivel a város belső részeiben még nagy kiterjedésű területek várnak beépítésre és így a helyes közigazgatás szempontjából is elsősorban a belterületek kihasználása mutatkozik kívánatosnak, mielőtt a külterületeken egészen új városrészek keletkeznének.

Fővárosunk erős extensiv fejlődésének ellenére, a laksűrűség a belső részekben sem csökken, ellenkezőleg erősen fokozódik. A kültelek lakossága 1881-től 1896-ig 18.671 lélekről 86.544-re emelkedett; a beltelek laksűrűsége mégis erősen fokozódott. 1881-ben egy hektárra átlag csak 130,9 lakó jutott, egy évtizeddel reá már 170,7 és 1896-ban 201,2. De még nagyobb a sűrűsödés a balparti kerületekben, a hol a viszonylagos népesség helyenként megkétszereződött; egyedül a Belváros népsűrűsége csökkent az utolsó években, az ott foganatosított lerombolások következtében.

Az alábbiakban közöljük az egyes kerületek beltelki részeinek viszonylagos népességét (1 hektárra számítva) az 1881., 1891. és 1896. évekről.

	1881	1891	1896
I. kerület	46,9	53,7	53,1
II. »	127,0	151,3	161,6
III. »	85,5	99,9	102,7
Jobbpart	73,5	85,0	87,0
IV. kerület	340,8	373,9	337,5
V. »	123,7	137,4	142,1
VI. »	169,4	203,2	246,3
VII. »	191,7	250,0	361,3
VIII. »	150,4	288,9	338,2
IX. »	130,7	176,9	215,4
Balpart	162,7	223,6	271,3
Budapest	130,9	170,7	290,2

Egy másik fontos jelensége a főváros építkezésének a magasba való építkezés iránti hajlam rohamos emelkedése, a mely együtt jár a tömör és sűrű beépítéssel. Fővárosunk nem tartozik azon nagyvárosok közé, melyek a magas épületek nagy száma által tűnnek ki, sőt a külföld metropolisáival összehasonlítva, inkább azoknak feltűnően csekély aránya jellemzi. Az építési szabályzatnak az a rendelkezése, mely szerint négyemeletesnél magasabb ház nem építhető, a közönség érdekeinek szempontjából teljesen indokolt és helyes; kifogás alá csak annyiban eshetik, hogy nem tiltja el elég határozottan a három- vagy négyemeletes házaknak építését oly utcákban, melyeknek csekély szélessége mellett ily magas házak emelését kívánatosnak nem lehet mondani. Senkisé is kifogásolhatja, sőt a város szépítése szempontjából kívánatosnak kell tartani, hogy körutaink s szélesebb utcáink díszes palotákkal vagy bérházakkal épüljenek be, legyenek azok három- vagy négyemeletesek; viszont azonban közegészségügyi szempontból aggodalommal kell látnunk, ha legkeskenyebb utcáinkban épülnek ily magas házak, minimális udvarokkal s a lakásokhoz szükséges

világosság és levegő hiányával. Ily utcákban a magasba való építkezés terjeszkedésének lehetőleg gátat kellene vetni, a mit azonban építési szabályrendeletünk alapján tenni nem lehet. Ez a szempont sugallja azon nézetünket, hogy Budapest keskeny utcáiban a magasba való építkezés térfoglalása, mindamelllett, hogy fővárosunk a magas épületek tekintetében még messze elmarad a külföldi nagyobb városok mögött,* nem nevezhető kedvező jelenségnek. A magas épületek térfoglalása az utolsó 30 év alatt igen jelentékeny volt. Míg a hetvenes években, de különösen a nyolczvanas évek elején az ujonnan épült lakóházak között aránylag kevés volt a két-, három- vagy négyemeletes ház, addig az utolsó tizenkét év alatt évről évre fokozódott a magasabb házak építése, úgy, hogy az utolsó években állandóan ötvennél több kétemeletes, 100—200 háromemeletes és 10—20 négyemeletes ház készült évenként. A fokozatos fejlődés a következő adatokból világlik ki:

	földszintes	1 emel.	2 emel.	3 emel.	4 emel.	Összesen
	ú j l a k ó h á z					
1874—75 években épült	94	47	26	32	19	218
1876—80 » »	257	47	38	58	8	408
1881—85 » »	528	144	75	83	2	832
1886—90 . »	1.029	261	209	205	28	1.732
1891—95 » »	953	250	303	442	52	2.000
1896 97 » »	518	118	152	382	63	1.233
Összesen	3.379	867	803	1.202	172	6.423

vagyis százalékokban kifejezve:

1874—75	43·1	21·5	12·0	14·7	8·7	100·0
1876—80	63·0	11·5	9·3	14·2	2·0	100·0
1881—85	63·4	17·3	9·0	10·0	0·3	100·0
1886—90	59·4	15·0	12·1	11·8	1·7	100·0
1891—95	47·7	12·5	15·0	22·3	2·5	100·0
1896—97	42·0	9·6	12·3	31·0	5·1	100·0

Ennek a nagyarányú építkezésnek hatása a főváros építkezési jellegének megváltozásában jutott kifejezésre; 1870-ben a házaknak még több mint háromnegyed része volt földszintes, míg ma már csak 55%, ezzel szemben az egy- és kétemeletes házak aránya felével,

* A külföldi nagyvárosokat, különösen Berlint, Párist, Bécsét a földszintes épületek csekély száma (5—12%) s ezzel szemben a három s több emeletes házak rendkívül nagy száma (50—60%) jellemzi. Budapest az ő 56% földszintes és 12% három- s négyemeletes házával nemcsak e nagyvárosok mellett mutatja a fiatal város jellegét, de még a kisebb osztrák városok (Trieszt, Prága, Lemberg, Krakkó, Brünn) mögött is messze elmarad. Ennek illusztrálására szolgálhatnak a következő adatok. 100—100 épület között van

	Budapesten	Bécsben	Berlinben	Párisban	Triesztben	Prágában	Krakkóban	Brünnben
földszintes	56·1	12·1	5·0	6·4	12·3	7·7	16·1	25·9
1 emeletes	20·8	18·5	10·4	16·3	7·6	20·9	28·8	30·3
2 »	11·2	18·5	13·8	15·3	41·7	35·4	43·3	28·1
3 »	10·6	28·7	28·8	14·5	11·6	27·6	11·2	13·8
4 »	1·3	21·3	38·3	47·5	22·9	8·4	0·6	1·9

Íme tehát fővárosunkban még ma is tizszer akkora a földszintes házak aránya, mint Berlinben vagy Párisban és ötször nagyobb Bécsnél is; ezzel szemben a három- és négyemeletes házak e három városban akkora szerepet játszanak, mint nálunk a földszintesek és viszont. Berlin és Páris építkezési viszonyai e tekintetben lényegesen eltérnek fővárosunk építkezési jellegétől s még a Budapestnél sokkal fejlettebb Bécs sem hasonlítható velük össze.

a háromemeleteseké nyolczszorosára, a négyemeleteseké éppen tizenegyszeresére emelkedett. Az épületeknek magasság szerinti százalékos eloszlása pedig a következő volt:

	1870.	1881.	1891.	1896.
földszintes	77·4	70·0	66·1	56·1
1 emeletes	14·5	17·8	18·9	20·3
2 »	6·0	7·2	8·3	11·2
3 »	1·9	4·3	6·0	10·6
4 »	0·2	0·7	0·7	1·3

A magasabb épületek emelkedésének növekedése — csekély ingadozással — minden kerületben végigvonul; de az erősen épülő és mindinkább nagyvárosi jelleget öltő balparti kerületekben ez az átalakulás sokkal gyorsabban megy végbe, mint a lassabban épülő és új építkezéseiben is inkább vidékies jellegű Budán. A földszintes épületek aránya (az összes épületekhez) p. o. a jobbparton 1870. óta napjainkig 83⁰/₀-ról 75-re szállt alá, Pesten ellenben 73-ról 46-ra. Még nagyobbak az ellentétek az egyes kerületekben; legfalusiasabb jellegű a III. kerület, melyben a házaknak több mint kilencztizedrésze földszintes és így majdnem annyi, mint egy negyedszázad előtt; hasonlóképen alig változott e tekintetben Kőbánya is. Ezzel szemben a József- és Ferenczvárosban, hol 25 évvel ezelőtt a földszintes házak aránya 90⁰/₀ volt, ez ma már 58, illetve 50 százalékra szállt alá, míg az egy- és kétemeletesek aránya, száz-száz épület közt amott 23-al, emitt 26-al többet tesz mint 1870-ben. Különösen gyorsan szaporodtak a három- és négyemeletes házak a VI-IX. kerületekben, melyeknek építkezési jellege az utolsó negyedszázad alatt teljesen megváltozott: itt ugyanis 25 év előtt még alig volt kétemeletesnél magasabb ház, míg ma 1200-nál több ily épületet számlálunk s kétségtelen, hogy ezen városrészek rövid idő múlva előbbi kisvárosi jellegükből teljesen ki fognak bontakozni és a modern nagyváros ábrázatát fogják magukra öltetni, a mint azt a belváros, vagy a többi kerületeknek egyes újabban keletkezett részei már hosszabb idő óta viselik.*

A magasba való építkezés térfoglalásával kapcsolatban jár természetesen a nagyobb építkezéseknek sűrűbb előfordulása; különösen a legújabb időben honosodott meg mindinkább fokozódó mértékben a nagy bérkaszárnnyák építése, minek következtében az újonnan épült házak átlagos nagysága, mely másfél évtizeden át állandóan egy magasságon tartotta magát, az utolsó években lényegesen magasabbra emelkedett.²⁾ Egy-egy újonnan épült lakóházra jutott ugyanis

* Az 1896. évi november hó 15. tartott népszámlálás eredményei (*Budapest Székes-Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei. XXVII. kötet*), Budapest 1898.

²⁾ A ház nagyságának megítélésére legmegfelelőbb mértéknek a szobák számát tartjuk. Ily alapon azonban az átlagos nagyságot teljes pontossággal nem számíthatjuk ki, miután a rendelkezésre álló statisztikai anyagból nem vehető ki, hogy a szobákból mennyi esik a lakóházakra s mennyi az egyéb épületekre, mennyi az új építésekre, s mennyi a toldalékokra, átalakításokra stb. A midőn tehát a fentebbiekben a keletkezett szobák számát az új lakóházak számával hasonlítjuk össze, a tényleges állapotnál magasabb átlagszámot nyerünk, mivel a szobáknak egyrésze (1897-ben p. o., a midőn a feldolgozás már elkülönítve történt, 12·5⁰/₀) a nem lakóházakra, egy másik töredéke pedig az átalakításokra stb. esik. Az összehasonlítás mindamelllett keresztülvihető, mivel feltehető, hogy a szobáknak az a része, mely nem új lakóházakban, hanem más építkezések által keletkezett, állandó arányt tüntet fel.

az 1874—75. évek átlagában	24.4 szoba
» 1876—80. » »	25.1 »
» 1881—85. » »	24.0 »
» 1886—90. » »	22.4 »
» 1891—95. » »	31.7 »
» 1896—97. » »	39.1 »

Ha már ezen, az egész város összes építkezései alapján kiszámított nagy átlagban, mely a különböző városrészek nagyon is eltérő építkezései folytán csak elmosódott képét adhatja az építkezés terén beállott változásoknak, ily nagy növekedést találunk, eleve is biztosra vehetjük, hogy ezen változások az egyes kerületeken belül, melyeknek építkezési fejlődése és építészeti jellege egyöntetűbb, sokkal prág-nánsabban jutnak kifejezésre. Előre bocsátjuk azt, hogy a budai részek építkezése, az újabb időben itt is megindult nagyobb arányú építések ellenére még ma is magán viseli a kisebb város jellegét, építkezései inkább családi jellegűek, míg Pestéi mindinkább a nagyváros méreteit öltik magukra; az utolsó évek adatai szerint ugyanis a Duna jobbpartján egy új házra átlag csak 17 szoba jut, míg a pesti részeken háromszor annyi, t. i. 45. Azt tapasztaljuk továbbá, hogy a legnagyobb épületek a IV., V., VI. és VII. kerületben keletkeztek, a hol az átlagos szobaszám 64—69, sőt (a Lipótvárosban) 75; hozzájuk csatlakozik a Józsefváros 58 és a Ferenczváros 51 szobányi átlagházakkal. A pesti beltelki kerületek mindegyikében tehát a nagy bérházak a túlnyomók és csakis a kültelki házak közelednek a budai építkezések átlagához, bár (22 szobányi nagyságukkal) ezek is meghaladják. Ez a jelenség élesen megkülönbözteti a pesti és a budai részek építkezési fejlődését és más-más bélyeget nyom minden egyes városrészre. De e jelenség nemcsak városrészenként különböző, hanem — miként említők — idő folytán egy-egy kerületen belül is megváltozott. Tíz-tizenöt évvel ezelőtt még a belsőbb városrészekben is kisebb házak épültek s újabb tíz év múlva — ha az építkezés ilyen arányban tovább halad — valószínűleg Budán is akkora bérkaszárnnyak fognak épülni, mint a minőket a spekuláció az utolsó évtizedekben a Duna balpartján létrehozott. A nyolczvanas évek eleje óta különösen az Erzsébet-, József- és Ferenczvárosban keletkezett sok nagy bérkaszárnnya, úgy hogy az új házak átlagos szobaszáma ma már háromszor akkora, mint volt 1880 körül; e kerületeknek építkezési jellege azóta gyökeresen megváltozott; középnagyságú, sőt kis házak helyett, melyek akkor túlnyomó számban épültek, most nagyvárosi jellegű bérházak jönnek létre, s még a kültelkeken is mindig sűrűbben épülnek a nagy házak. Az alább felsorolt adatokból világosan felismerhető, hogy az újonnan épült házaknak nagysága miként változott az 1881. év óta fővárosunk egyes kerületeiben; ezek alapján joggal mondhatjuk, hogy az építkezés az elmúlt évtizedekben nagyvárosi arányokat öltött nemcsak mennyiségileg, hanem főleg minőségileg.

Egy-egy újonnan épült házra ugyanis jutott:

		az 1881—85. évek átlagában	az 1886—90. évek átlagában	az 1891—95. évek átlagában	az 1896—97. évek átlagában
az I. kerület		17.8	19.2	20.9	39.5
a II. kerület } beltelki		23.5	21.9	28.4	54.6
a III. kerület } részeiben		7.8	6.9	7.8	18.8
a jobbparti kültelkeken		25.0	3.5	8.0	12.3
a jobbparton általában		18.3	11.3	12.7	17.5

az 1881—85. az 1886—90. az 1891—95. az 1896—97.
évek átlagában szoba.

a IV. } kerület	52.0	49.8	54.7	64.4
az V. }	36.0	40.3	71.9	74.7
a VI. } beltelki	40.8	47.1	54.6	69.0
a VII. }	22.5	33.7	55.0	69.4
a VIII. } részeiben	18.5	28.9	47.1	58.4
a IX. }	17.9	27.5	33.9	51.0
a X. ker. és balp. kültelken . .	13.5	6.8	12.2	21.9
a balparton általában	24.9	25.0	37.1	45.0
Budapesten általában	24.0	22.4	31.7	39.1

Felmerül immár az a kérdés, vajon az építkezésnek ily nagyvárosi arányokban való fejlődése a közönség szempontjából kedvezőnek nevezhető-e, vagy sem. Miként az ezen tárgyról már régebben közzétett tanulmányban is kifejtettük volt* — a nagy épületekről, melyekben százával laknak az emberek, rendszerint azt tartják, hogy azokban kevésbé kielégítőek a közegészségügyi viszonyok s járványok idején nagyobb a fertőzés veszélye, mint olyan kisebb, inkább családi jellegű házakban, minőket p. o. nagyobb számmal a budai kerületekben vagy a külföld (nevezetesen Anglia) egyes városaiban találunk. Kétségen felül állónak kell tartanunk, hogy a kis családi ház közegészségügyi szempontból (és sok más szempontból is) a leginkább óhajtott épülettípus; ámde a nagyvárosok speciális viszonyai mellett ily cottage-rendszerű építkezések nagyon sok esetben csakis a vagyonosabb rétegek által valósíthatók meg vagy éppen utopisztikus kívánságok maradnak. Viszont legujabban több helyütt s így épen Londonban is constatálták, hogy még a kizárólag szegények részére épült nagy bérházakban is az egészségi állapot kedvező volt, gyakran kedvezőbb is mint a közelfekvő családi házakban, melyek a közegészségügy követelményeinek kevésbé felelnek meg. Az a körülmény, hogy sok nagy bérház épül, magában véve még nem tekinthető a közegészségügyre nézve káros tényezőnek: hiszen fővárosunkban is, a hol pedig az utóbbi évtizedekben — mint láttuk — a nagy bérházak építése rendkívüli módon tért foglalt, a közegészségügynek nem hogy rosszabbodását, hanem ellenkezőleg határozott javulását tapasztalhattuk. A lényeges mindig az, hogy a nagy bérházak minő viszonyok közt létesülnek. Fővárosunk sajátos viszonyait szemügyre véve, azt látjuk, hogy a nagyobb arányú építkezéseket sok esetben jelentékeny városszabályozás, régi keskeny utcák lebontása és széles, világos és szellős utak nyitása (mint az Andrássy-út, a Nagy-körút, a Podmaniczky-utcza, legujabban az Eskü-út, stb.) előzi meg, a mi már magában véve kedvezően hat a közegészségügy javulására; másfelől pedig jótékony hatása van annak, hogy az ilyen rendezéssel a többnyire zsúfolt lakású, egészségtelen, mindmégannyi piszokfészket jelentő régi házak és viskók nagy száma teljesen eltűnik s helyükbe a modern kényelemnek megfelelő, a közegészségügy vívmányaival, vízvezetékekkel, fürdőszobákkal, csatornázással stb. ellátott, tiszta, világos és szellős lakásokból álló, tehát lényegesen egészségesebb épületek lépnek. Szemmel tartva tehát fővárosunknak sajátos helyi viszonyait, mondhatjuk, hogy ameddig a nagy háztöm-

* Fővárosi Statisztikai Havi-füzetek 1893. évfolyam, 226. lap.

böket elég levegőt és világosságot nyújtó széles útvonalak hasítják, és kellő kiterjedésű parkok tarkítják, a mindinkább nagyvárosias jelleget öltő építkezés nem történik a közegészség rovására és csakis ott van aggodalomra ok, a hol ily építkezések keskeny utczában történnek s a telek beépítése — kellő nagyságú udvar híján — túlságos tömörtnek mondható.

III.

Az építkezési tevékenység nemcsak közgazdaságilag fontos tényező, hanem egyúttal társadalmi, és közegészségügyi szempontból is nagyon figyelemre méltó jelenség. Közgazdasági szempontból fontos mint jelentékeny iparág fenntartója és elsőrendű tőkebefektetés, társadalmi jelentősége a lakásviszonyok alakulására gyakorolt hatásában rejlik. Figyelmen kívül hagyva az építkezéseknek tőkebefektetés szempontjából való nagy horderejét, az építkezések rendeltetéséül a szaporodó népesség lakásszükségletének kielégítését kell tekintenünk. Modern socialpolitikai felfogás szerint azonban nem érhetjük be azzal, hogy a népszaporulat részére elegendő lakás álljon rendelkezésre, hanem arra törekszünk, hogy a lakosság testi és lelki fejlődésének kedvező lakások keletkezzenek. Ily szempontból oda kell törekednünk, hogy a kevésbé megfelelő, egészségtelen régi lakások helyett közegészségügyi szempontból kifogástalan és a lakályosság bizonyos nagyobb fokát kielégítő lakások keletkezzenek. A fővárosi hatóság nagy érdeméül tekinthető, hogy szigorúan ügyel, nehogy egészségtelen lakások keletkezessenek; lakásügyi viszonyaink tehát az új építkezések által határozottan javulnak. Arra azonban, hogy a lakosság egyúttal lakályosabban és kényelmesebben, t. i. kevésbé sűrűn lakják, a hatóság csak annyiban gyakorolhat hatást, amennyiben a laksűrűségnek bizonyos — a közegészségügy szempontjából meg nem engedhető — magasabb fokát tilalmak által lehetetlenné igyekeznek tenni, a mi mellett azonban a nyomor okozta laksűrűségnek egyéb — közérkölcsei szempontból aggasztó — hátrányait megszüntetni nem bírja. E helyen az a kérdés, javultak-e a lakásviszonyok, illetve a laksűrűség, a tömeges építkezések által, tüzetesebben taglalni nem kívánjuk, hanem csak annak vizsgálatára szoritkozunk, mily viszonyban áll az építkezési tevékenység a népesség számbeli gyarapodásával?

Midőn az építkezést ezen szempontból vesszük vizsgálat alá, leginkább arra kell figyelemmel lennünk, hogy mennyi új lakóhelyiség keletkezett; így tehát a keletkezett szobák számát tekinthetjük annak legjobb kritériumául, hogy mennyivel több lakható helyiség áll rendelkezésre. Statisztikai hivatalunk közleményeiből ismerjük úgy a népességnek évenkénti szaporodását, mint az építkezések által keletkezett és a lerombolások által megszünt szobák számát; ha a két utóbbi szám különbségét* a népgyarapodással állítjuk szembe, könnyű szerével megítélhetjük, vajon az építkezések a népesség gyarapodá-

* Figyelemmel kell lenni itt még arra is, hogy az építkezések által sok oly szoba keletkezik, mely nem rendes lakás céljaira szolgál, így hivatali-, beteg-, iskolai szobák stb.; statisztikánkban ezen szobák csak 1897 óta vannak elkülönítve, midőn is 26.442 szoba közül 3.312 vagyis mintegy 13% volt oly épületekben, melyek nem lakozóknak szolgálnak. Az alábbi számításokban ezen szobák fejében 15%-ot hoztam levonásba.

sával lépést tartanak-e? Az eredmény, melyre ezen kérdést illetőleg jutunk, nagyon meglepő. Mielőtt azonban Budapest viszonyait közelebbről szemügyre vennők, vessünk egy pillantást néhány külföldi városra, hogy megtudjuk, mily arányban áll ott az új építkezések által keletkezett szobák száma a népességnek évi gyarapodásával.*

	Népesség évi szaporulata	Ennek megfelelő szoba- szükséglet**	Új építkezések által keletkezett szobák száma	Tehát szobatóbblet (+) vagy hiány (-)
Drezda (1895)	9.920	5.140	7.690	+ 2.550
Halle (1895/6)	3.420	1.693	1.507	- 183
Hamburg (1895)	13.990	8.134	8.204	+ 70
Lipce (1895)	8.100	4.070	3.907	- 163
Lübeck (1895)	1.390	759	711	- 48
Magdeburg (1895)	2.220	996	1.477	+ 481
München (1895)	10.640	6.371	8.581	+ 2.210
Bécs (1891—99)	30.585	11.122	11.226	+ 104

A felsorolt adatokból kitűnik, hogy valamennyi városban — Drezda és München kivételével, — a szobatermelés csak kevéssel haladja meg a tényleges szükségletet, sőt egyes városokban alatta is marad. Mivel azonban a német városokról közölt adatok csak egy évre vonatkoznak, behatóbban csak Bécs városával kívánunk foglalkozni, honnan a vonatkozó adatok kilencz évről állanak rendelkezésre. E kilencz év végeredménye arról tanuskodik, hogy ott a lakáspiaczon a termelés és kereslet jelenleg egyensúlyban van; de ha az egyes évekre áttérünk, arról győződünk meg, hogy ott éveken át sokkal kevesebb szoba keletkezett, mint a mennyit a lakosság szaporulata igényelt, úgy, hogy ott jelentékeny lakáshiánynak kellett lennie. Csakis az utolsó két év intenzív építkezése segített e bajon s állította helyre a szobák kereslete és kínálata közötti egyensúlyt. A Bécsre vonatkozó adatok a következők:

	Népesség évi szaporulata	Ennek megfelelő szoba- szükséglet	Új építkezések által keletkezett szobák száma***	Tehát szobatóbblet (+) vagy hiány (-)
1891	28.110	10.222	8.869	- 1.353
1892	28.699	10.436	7.868	- 2.568
1893	29.300	10.654	9.177	- 1.477
1894	29.915	10.878	10.541	- 337
1895	30.542	11.106	9.009	- 2.097
1896	31.180	11.338	10.170	- 868
1897	31.835	11.575	12.524	+ 949
1898	32.500	11.818	15.091	+ 3.273
1899	33.182	12.066	17.485	+ 5.419
Összesen :	275.263	100.093	101.034	+ 941

Hogya ezek után Budapestre térünk át, úgy azt látjuk, hogy itt a népesség évi szaporulata 1870-től 1880-ig 8.220 lélekre rugott; az akkori (3.09-et kitevő) szobalakottság mellett évenként átlag 2.660 új szobára volt szükség, ezzel szemben az évtized elején némi cse-

* A német városokra vonatkozó adatok a Statistisches Jahrbuch deutscher Städte című vállalat hetedik évfolyamából valók; Bécs adatai a bécsi statisztikai hivatal közleményeiből.

** A szobáknak az utolsó népszámlálás által megállapított lakottsága alapján megállapítva.

*** Leszámítva a lebontott szobákat és 10%-ot nem lakócélokra szolgáló szobák után.

kély túltermelést, az évtized vége felé a szükségletnél kisebb termelést láttunk, úgy, hogy az évtized csekély szobatöbblettel záródik. A nyolczvanas évek első felében is csekélyebb volt a termelés a szükségletnél, a mi határozott lakásszükségre vezetett; a második felében azonban az élénkülő építkezés a hiányt kipótolta, úgy, hogy az évtized egyensúlyllyal végződött. A következő évtized már túltermeléssel indult meg, mely eleintén ugyan nem túlságosan nagy, de azután gyorsan növekszik és az utolsó években már igen nagy mérvet ölt. A kilencz év alatt mintegy kétszer annyi szoba keletkezett, mint a mennyire a lakosság szaporulatához képest szükség lett volna.

Ime az idevonatkozó adatok:

	Népesség évi szaporulata	Ennek megfelelő szoba-szükséglet	Uj építkezések által keletkezett szobák száma	Tehát szobatöbblet (+) vagy hiány (-)
1870	8.220	2.660	4.394	+ 1.734
1871			5.530	+ 2.870
1872			5.642	+ 2.982
1873			5.841	+ 3.181
1874			1.573	- 1.087
1875			1.616	- 1.044
1876			3.507	+ 847
1877			1.433	- 1.227
1878			647	- 2.013
1879			709	- 1.951
1880	1.032	- 1.628		
Együtt:	90.418	29.260	31.924	+ 2.664
1881	13.253	4.586	2.042	- 2.544
1882			2.067	- 2.519
1883			3.136	- 1.450
1884			3.727	- 859
1885			4.041	- 545
1886			5.910	+ 1.324
1887			7.683	+ 3.097
1888			6.590	+ 2.004
1889			5.817	+ 1.231
1890			4.902	+ 316
Együtt:	132.530	45.860	45.915	+ 55
1891	18.620	6.556	8.220	+ 1.664
1892			9.304	+ 2.748
1893			11.658	+ 5.102
1894			10.455	+ 3.899
1895			10.683	+ 4.127
1896			16.527	+ 9.971
1897			19.938	+ 13.382
1898			körülb. 20.000	körülb. +14.000
1899			» 15.000	» + 9.000
Együtt:			167.580	59.004

E felsorolás a szobákban mutatkozó túltermelést rendkívül nagy-
nak mutatja; tényleg azonban a fölösleg korántsem oly nagy, még
pedig azon okból, mivel az új építkezésekben nagyrészt a jobbmódú
néprétegek részére szolgáló lakások keletkeztek, melyekben a népesség
az eddigi módnál kényelmesebben helyezkedik el, tehát a kimutatott
átlagnál több szobát vesz igénybe, másrészt pedig mivel a keletkezett

* Leszámítva a lebontott szobákat és nem lakásra szolgáló szobák fejében
15 százalékot.

nyaralók szobái — melyek a kimutatásban szintén bennfoglaltatnak — abból voltaképen levonandók volnának, minthogy azok csak a nyári évadban szolgálván lakásul, a rendes szobaszükséglet megítélésénél figyelembe nem vehetők. Tényleg azt látjuk, hogy az üresen álló lakások statisztikája az el nem foglalt, tehát fölös szobák számát jóval kisebbnek tünteti fel, úgy, hogy a lakáspiaczon nagyobb mérvű túltermelésről csakis 1898 óta lehet szó.

Ez a túltermelés jelzi az építkezési tevékenység árnyoldalait, tehát üzleti szempontból azt az alakulást, a midőn a tőkebefektetés nem hozza meg a remélt kamatait. Világos azonban, hogy ezt a kérdést nem szabad a rideg üzleti szempontból megítélni. Miként a vevő a legegyszerűbb bevásárlásnál is megkívánja, hogy a keresett árucikkből bizonyos választék álljon rendelkezésére, melyből ő az igényeinek és speciális kívánságainak megfelelő, — esetleg legjobb, — árút választhassa ki, úgy a lakáspiaczon megjelenő vevők is — a lakáskeresők — csak akkor elégithetik ki vásárlási kedvöket, ha bizonyos mennyiségű üres lakás közül kiválogathatják a leginkább megfelelőt. A lakásüzletnek mindkét félre nézve kedvező lebonyolítása tehát feltétlenül szükségessé teszi, hogy a lakáspiaczon is bizonyos fölösleg álljon rendelkezésre úgy hogy ott, a hol ez a fölösleg nagyon csekély, máris lakáshiányról lehet szó, mivel a lakosság ott — megfelelő választék hiányában — csakis az épen kínálkozó lakásokat kénytelen elfoglalni, akár megfelelőek azok, akár nem.

Budapesten az üresen álló lakásokról 1877 óta vannak adataink; mivel a szobák számát csak 1886 óta ismerjük, az előző években üresen álló szobák számát hozzávetőleg állapítottuk meg (átlag 2·3 szobát számítva egy lakásra). Ezek szerint az üresen álló lakások és szobák száma 1877 óta (a négy negyedből évi átlagot számítva) a következő volt:

	üresen álló lakások szobák évi átlaga		üresen álló lakások szobák évi átlaga	
1877 . . .	1·880 . . .	4·324	1889 . . .	1·153 . . . 2·675
1878 . . .	1·575 . . .	3·622	1890 . . .	1·192 . . . 2·663
1879 . . .	952 . . .	2·190	1891 . . .	1·383 . . . 3·250
1880 . . .	694 . . .	1·596	1892 . . .	1·232 . . . 2·878
1881 . . .	470 . . .	1·081	1893 . . .	991 . . . 2·124
1882 . . .	403 . . .	921	1894 . . .	761 . . . 1·579
1883 . . .	444 . . .	1·021	1895 . . .	519 . . . 1·141
1884 . . .	308 . . .	708	1896 . . .	760 . . . 1·839
1885 . . .	192 . . .	610	1897 . . .	1·481 . . . 3·203
1886 . . .	287 . . .	843	1898 . . .	2·875 . . . 5·792
1887 . . .	952 . . .	2·564	1899 . . .	3·987 . . . 8·291
1888 . . .	1·160 . . .	2·725		

Mivel pedig a laküresedés csak az 1897. év negyedik negyede óta öltött nagyobb arányokat, de azóta gyorsan fokozódott, az utolsó két év adatait évnegyedenként is feltüntetjük:

1·97. év IV. negyed	1·676	3·166
1898. » I. «	1·900	(3·600) *
» » II. »	3·023	5·845
» » III. »	3·495	7·014
» » IV. »	3·084	6·711
1899. év I. »	2·875	(5·800) *
» » II. »	4·044	8·351
» » III. »	5·043	10·723

* Ezen negyedben az üresen álló szobák száma nem állapítottván meg, a közölt szám hozzávetőleges becslésen alapszik.

E két felsorolásból világosan kitűnik, hogy az utolsó negyedszázadban még sohasem rúgott a laküresedés oly magasra, mint az utolsó két év folyamán, különösen pedig a legközelebb elmúlt évben. Hogy azonban az üresen állás mértékét helyesebben ismerhessük fel, a ki nem bérelt lakásokat az összes lakásokkal kell összehasonlítani; ily összehasonlításból kitűnik, hogy az összes lakások közül nem volt kibérelve:

1877. évben	2·7 ^{0/0} ¹⁾	1891. évben	1·3 ^{0/0}
1878. »	2·2 »	1892. »	1·2 »
1879. »	1·3 »	1893. »	0·9 »
1880. »	1·0 »	1894. »	0·7 »
1881. »	0·7 »	1895. »	0·4 »
1882. »	0·6 »	1896. »	0·6 »
1883. »	0·6 »	1897. »	1·1 »
1884. »	0·4 »	1898. év I. negyedében	1·3 »
1885. »	0·2 »	1898. » II. »	2·1 »
1886. »	0·3 »	1898. » III. »	2·4 »
1887. »	1·1 »	1898. » IV. »	2·1 »
1888. »	1·3 »	1899. » I. »	1·9 »
1889. »	1·3 »	1899. » II. »	2·6 »
1890. »	0·3 »	1899. » III. »	3·2 »

Ezek után immár határozott választ adhatunk arra a kérdésre: mily fokú a laküresedés Budapesten? Kétségtelennek látszik ugyanis, hogy ott, a hol húsz éven keresztül az összes lakásoknak alig több mint egy százaléka nem talált bérlőre, sőt a hol volt idő, midőn ez a hányad leszállt 0·2 százalékra, az üresenállás oly minimális volt, hogy tényleges lakásszükségnek illett be. Mert nyilvánvaló, hogy ott, a hol száz lakáskereső fél csak százegy lakás közül válogathat, a választék a minimumra van redukálva s a kereső szempontjából tekintve, a ki jobbat, esetleg kiválótt kíván, hiány áll fenn. Csakis két ízben emelkedett az üres lakások aránya magasabbra, egyszer a hetvenes évek második felében, a midőn 2·7-re rúgott, másodszer pedig a legutóbb elmúlt években, a midőn a három százalékon is túl (3·2-ig) emelkedett. De még ez az arány sem tekinthető túlságos nagyoknak, a mint azt a külföldi városok példája mutatja, a hol a kibéreletlen lakások helyenként még számosabbak, a nélkül, hogy ott lakáskrizisről beszélnének.

Másként áll természetesen a dolog, ha a lakásüresedéseket a ház-

¹⁾ A számítás alapjául szolgált a lakások száma, melyet az 1881. és 1891. évi népszámlálások nyújtottak. A közbeneső évekre a lakások számát az évenként keletkezett szobák számának megfelelőleg arányosan állapítottuk meg, még pedig a következőleg:

1876. végén	69.204	1888. végén	94.055
1877. »	70.117	1889. »	97.760
1878. »	70.529	1890. »	100.949
1879. »	70.981	1891. »	105.004
1880. »	71.638	1892. »	109.656
1881. »	72.939	1893. »	115.485
1882. »	74.255	1894. »	120.712
1883. »	76.252	1895. »	126.054
1884. »	78.626	1896. »	134.317
1885. »	81.200	1897. »	144.286
1886. »	84.964	1898. »	154.000
1887. »	89.858	1899. »	161.500

tulajdonosok szempontjából itéljük meg; rájuk nézve és a vállalkozókra nézve, kik jelentékeny tőkét fektettek házaikba, 5000 lakásnak üresen állása nem csekélység. Miként statisztikánk igazolja, ez a laküresedés évi 4 millió korona bérveszteséget okoz, s az összes házak bérjövödelmét négy százalékkal szállítja alá, a vállalkozókra nézve tehát ez a fordulat, mely tőkéjüknek eddig biztos kamatoztatását lényegesen csökkenti, kétségkívül érezhető következményekkel jár. Az ingatlan, nevezetesen a bérházak jövedelmezőségének ez a csökkenése, mely a lakosság jelentékeny részét sújtja, közgazdaságilag tehát kétségkívül elég fontos jelenség. Ámde ezzel szemben nem tagadhatjuk, hogy a most beállott építőipari válságnak és nagyobb mérvű lakásüresedésnek üdvös következményei is voltak és lesznek talán a jövőben is. Nem várjuk tőle — mint Lord Albert* — a fővárosi építkezések irányának teljes megváltozását, a főváros rendszeres és tervszerű beépítésének megindulását, mert sokkal múltóbb jellegűnek tartjuk a bajt, semhogy viszonyainknak ily gyökeres megváltozására, illetve irányítására vezethetne; de üdvös következménynek tartjuk már magában véve azt a társadalom szempontjából fontos tapasztalatot, hogy a lakáspiaczon beállott nagyobb termelés folytán az eddig állandóan erősen felcsigázott lakbérek alábbszálltak. A lakásoknak olcsóbbodása, melynek a közönség túlnyomó része hasznát látja, egy magában képes némileg ellensúlyozni azt a veszteséget, mely az építési ipart és a háztulajdonosokat érte. Ez az üdvös következmény ugyan csak múltó jellegű, mivel néhány év múlva, a midőn a mostani nagyobb lakásbőség a lakosság folytonos növekedésével meg fog szűnni, a lakbérek minden valószínűség szerint újból fel fognak szökni; mindamellett azt hisszük, hogyha az építési válság — habár csak egy időre is — a lakásnak, az élet ezen fősükségletének olcsóbbodását idézte elő, az közönségünkre nézve haszon nélkül és a vállalkozókra nézve tanulság nélkül nem maradt.

Thirring Gusztáv.

A biztosítási enquête.

A biztosító magánvállalatokról szóló törvényjavaslat újabb tervezete egy folyó évi február hó 26., 27. és márczius 1., 3., 5., 8. és 10-én részint Plósz Sándor igazságügyi minster részint pedig Vörösmarthy Béla államtitkár elnöklete alatt tartott értekezleteken tárgyalatott. Az értekezlet egyik legfontosabb momentuma volt az igazságügyi minster megnyitó beszéde az abban foglalt rendkívüli érdekes kijelentések miatt.

A minster hangsúlyozta, hogy a kereskedelmi törvényczikkben a biztosítási vállalatok alapítására és ügykezelésére nézve felállított normatív szabályok a gyakorlatban a nagyközönség érdekét nem mindenben elégitették ki és e mellett a szolid biztosítási vállalatokat sem mentesítették az eszközeiben kevésbé válogatós némely vállalatoknak ver enyeitől.

* Lord Albert: *Az építési válság haszna.* Budapest 1900.

Ehhez járul, hogy egyes sajnálatos visszaélések az intézményeink iránti hitelt és bizalmat a külföldön is alkalmasak voltak megrendíteni. Ezek után a minster a szaktanácsot arról is biztosította, hogy a kormány a biztosítási ügygyel szemben a legkevésbé sem foglal el ellenséges álláspontot, sőt ellenkezőleg, annak érdekeit szíven hordja.

A tárgyalás menetét illetőleg megjegyezte a minster, hogy miután az a kérdés, hogy ilyenféle törvény alkottassék és a felügyelet a biztosítási vállalatokkal szemben szabályoztassék, vita tárgya nem lehet, felesleges talán általános vitát indítani, annyival is inkább, mert azok a kérdések, a melyek általánosabb jelentőségűek, az egyes szakbeszédék folyamán úgyis fel fognak merülni.

Noha ezek után az általános vita majdnem teljesen ki volt zárva, különösen a szakkörökből mégis kifejezesebben az az általános vélemény, hogy nem annyira a közigazgatási jog rendezése, — mit a szóbanforgó törvényjavaslat célba vesz, — mint inkább a szerződéses jog szabályozása vált szükségessé, mert épen itt mutatkozik a legtöbb baj és a legtöbb visszás eset, miért is fel hangzott nem egy oldalról az a kérelem, hogy a kormány ne csak egyedül a közigazgatási jogot, hanem ezelőtt vagy pedig ezzel egyidejűleg a szerződéses jogot is rendezze.

A kisebb, kevésbé jelentős kérdéseket nem tekintve, a tanácskozás menetén négy főkérdés domborodott ki, a melyek körül úgyszólván a tanácskozás forgott is.

Az első és az egész javaslat legfontosabb kérdése, a mely a törvény egész irányát megadja, mindjárt az 1. §-ban van letéve, a mennyiben ezen szakasz szerint a biztosító magánvállalatok a törvény értelmében *állami felügyelet* alá kerülnek és ezen felügyelet gyakorlására Budapesten *állami biztosítási hivatal* állítatik fel.

Az állami felügyeletet és ezzel kapcsolatban a felügyelő állami biztosítási hivatalt több oldalról feleslegesnek jelentették ki.

Egyrészt azzal érveltek, hogy hazánkban már évtizedek óta épen a biztosítás terén nem történt semmi néven nevezendő oly nagyobb rázkódtatás, mely a közönség megkárosításával járt volna és hogy épen azért a biztosító társaságok az állami felügyeletre nem szolgáltattak okot. Más oldalról megszégyenítőnek találták, hogy az állam épen a biztosító társaságoknál akarja az állami felügyeletet életbeléptetni, holott más téren sokkal nagyobb idegen vagyont kezelnek és hogy ott kisebb-nagyobb rázkódtatások majdnem évenként többször folynak le szemünk előtt, s ha mindemellett a biztosító társaságok vétetnek első sorban szorosabb ellenőrzés alá, ez a nagyközönség bizalmát alaposan meg fogja ingatni, a mi az egész biztosítási ügynek nagy kárára lesz.

Túlsúlyra emelkedett azonban az a vélemény, hogy ha az állami felügyelet oly formában fog gyakoroltatni, hogy az sem az üzletet nem zavarja, sem zaklatásba el nem fajul, minden szolid biztosító társaság örömmel fogja üdvözölni.

De ezen oldalról is igen alapos aggályok merültek fel a hivatal nagy hatalmi köre tekintetében, mert a hivatal felügyelő, véleményadó, bíráló, vádló és büntető bíró egy személyben. Legyen a

hivatal minden egy személyben, a bíráskodás joga azonban maradjon a rendes bíróságok kezeiben.

A második kérdés, a mely körül igen élénk eszmecsere forgott, a 13. §. volt, mely körülírja, hogy *a díjtartalékokat milyen értékekbe lehet befektetni.*

Vita tárgya volt, hogy vajon ezek a határozmányok csak az életbiztosítási, vagy pedig az elemi ágazatok díjtartalékaira is vonatkozzanak-e. A javaslat azon törekvése, hogy a magyar érték-papirokat paussirozza, általános helyesléssel találkozott. Előadatott azonban, hogy szükséges a 13. §-t olyformán kibővíteni, hogy a tartalékok egy részét bankok és takarékpénztáraknál és budapesti ingatlanokba lehessen elhelyezni.

Ezzel kapcsolatban járt mint harmadik főkérdés a 14. §., a mely szerint a díjtartalékokat alkotó értékeket minden üzleti félétet (azaz helyesebben minden üzleti évet) követő harmincz napon belől a magy. kir. állampénztárba kell beszolgáltatni. Ezen deponálási kényszer több oldalról támadták meg. A vélemények igen szétágaztak. Voltak hangok, melyek a deponálási kényszert teljesen feleslegesnek találták, mások csak a külföldi társaságokkal szemben akarták érvényre juttatni, de túlsúlyra emelkedett az a vélemény, hogy ha már deponálni kell, akkor legyen az úgy a bel- mint a külföldi társaságokra nézve egyaránt kötelező.

Az állam ezzel a deponálással óriási felelősséget és roppant terhet vesz magára. Az összeg, melyről itt szó lehet, 200 millióra is rughat és ha a biztosított feleket, de különösen a károsultakat nem akarja megkárosítani oly intézkedéseket kell életbeléptetni, hogy az ügykezelés kevés formasághoz legyen kötve, de kellő biztosság „ ellett igen gyors és pontos legyen. Ez pedig nagy és súlyos feladat lesz.

A 38. §., mely az agyonsanyargatott ügynöki kérdést úgy véli legjobban megoldani, hogy az összes ügynököket kereskedelmi meghatalmazottakká lépteti elő, volt a legvitásabb negyedik főkérdés. A szakbeliek egyöntetűen kénytelenek voltak kijelenteni, hogy azon esetben, ha a törvény ezen szakasza életbe lép, a biztosítási üzlet nálunk tönkre van téve. 'A nagyközönség, ha fél nem keresik, nem biztosít, ennek pedig, különösen a vidéken, az egész ország meg fogja adni az árát, mert a tapasztalat mutatja, hogy különösen a kisgazda nem biztosít, ha a biztosítást a helyébe nem viszik. Ezt a munkát végzik az ügynökök. 5000—6000 ügynököt kereskedelmi meghatalmazott jogkörével felruházni pedig nem lehet. Ha a társaságok mégis do!gozni akarnak, akkor a rendes ügynökök helyett az alkalmi ügynökök kezeiből lesznek kénytelenek az üzletet átvenni és csak akkor következhetnek be oly nagy bajok, a melyeket mi még ma nem is ismerünk.

Minden szolid biztosító társaság maga óhajtja legjobban az ügynöki kérdés megoldását, de úgy, hogy a biztosító társaság is legyen óva és védve a tisztességtelen ügynök ellen, mert ezen elemtől legtöbbet szenved a biztosító társaság, sokkal jobban károsodnak ezáltal a társaságok, mint a felek. A felek károsodása az ügynökök által nem egyéb a nagy közönség közé dobott hangzatos jelszónál. Ezt legjobban igazolná egy olyan statisztika, mely ezeket a pereket az egész országból összegyűjtené és azután intézetek szerint össze állítaná. Az eredmény meglepő volna. És épen azért nem tudjuk azt

eléggé ajánlani. A statisztikai hivatal ritkán nyújthat olyan érdekes és oly tanulságos statisztikát, a milyen ez volna.

Az elnöklő minister zárószavai, a melyekkel kijelentette, hogy a tervezet tájékoztatások és tanácsok alapján olyformán fog újból átdolgoztatni, hogy az a biztosítási ügynek valóban javára szolgáljon, a legjobb reményekkel töltik el az érdekelteket, a kik nagy érdeklődéssel várják az új, átdolgozott javaslatot.

Poór Jakab.

Pénzügyi igazgatásunk reformja.

A folyó évi állami költségvetésnek képviselőházi tárgyalása alkalmával meghallottuk, hogy az állami tisztviselők anyagi helyzetének javítása elől a kormány ugyan nem zárkozik el, de a kérdés megoldásával csak azon feltétel alatt foglalkozik, hogy az állami tisztviselők érdeke az állami háztartás egyensúlyával összeütközésbe ne jöjjön. A pénzügyminister szerint pedig ezt a törekvést sikerre juttatni másként nem lehet, mint úgy, ha a közigazgatás egész rendszerét egyszerűsíteni igyekezünk és a mit ez uton meg tudunk takarítani, azt fordítsuk az állami tisztviselők anyagi helyzetének javítására.

Nem ezzel a biztatással akarok most foglalkozni, csak mint a szükséges reformok egyik távoli indokát említem fel, mert habár nincs kizárva, hogy létesül a közszolgálatnak oly rendszere, mely a tisztviselők mostani létszámának apasztását vonhatná maga után, ez az apasztás csak akkor fog bekövetkezni, a mikor már a nyilvános pályákat egészen új nemzedék fogja elfoglalni. A mostani elemek a czopfos bürokratizmus kiküszöbölésére nem alkalmasak. Hiszen a mostani rendszer mellett is meg lehetne takarítani az összes állami alkalmazottaknak legalább egy ötöd részét, ha a hivatalok szakítanának a vaskalapos bürokratia szokásaival. De mikor a tisztviselők 90 százaléka talán még soha sem gondolt arra, hogy a mit tesz, miért teszi és lehet-e azt kevesebb munkával és rövidebb idő alatt is elvégezni? Hogy ne hozzak fel sok példát, csak azt a merőben képtelen bürokratizmust említem, hogy a m. kir. közig. bíróságnak, ha egy vidéki pénzügyigazgatóságnál tárgyalt ügyben benyújtott panasz folytán a fővárosi kir. adófelügyelő irataira van szüksége, annak beszerzése illetve beküldése végett nem a fővárosi adófelügyelőhöz fordul, hanem a vidéki pénzügyigazgatóságot utasítja, hogy az iratot a fővárosi kir. adófelügyelőtől kérje át és neki terjessze fel. Hát van arra szükség, hogy az az irat a budapesti vámpalotából előbb vidékre utazzék, ott 3–4 tisztviselő kezein keresztül menjen és onnan küldésük vissza? Avagy nem levelezhetnének-e a pénzügyi igazgatóságok az ország valamennyi hatóságával és hivatalával közvetlenül, a helyett, hogy előbb az illetékes pénzügyigazgatóságot keresnék meg, melynek egyéb teendője úgy sincs, mint a beküldött ügydarabot továbbítani? Láttam pénzügyi igazgatóságokat, a hol egy eszméssel és az ujtás bátorságával bíró főnök az azelőtt teljesített munkának hiába való tömegét kiküszöbölve, a személyzet egy részét nélkülözni bírta.

Azzal már tisztában vagyunk, hogy ha egyenes adóinkat céltudatosan akarjuk reformálni, nem térhetünk ki azon kényszerűség elől, hogy adókezelésünk felismert hiányait megjavítva, modern pénzügyi közigazgatást ne teremtsünk. E mellett az általános közigazgatás reformja is kényszerít, hogy a pénzügyi igazgatást, az állami élet e fontos szervét, szintén beilleszszük a tervezett modern közigazgatás keretébe. Már pedig pénzügyi igazgatásunk jelen szervezetével abba nem lesz beilleszthető.

A mostani rendszernek legnagyobb hibája, hogy az állami egyenes adók egy részének kiveté ére, valamennyinek kezelésére és behajtására a belügyi igazgatás közegeit használja fel. Ennek a rendszernek tarthatatlanságát már eléggé bebizonyította maga az állam legmagasabb érdeke. Ugyanis a pénzügyi hatóságok és a községi közegek közt most szerves kapcsolat nincs. Ennek természetes következménye azután, hogy a közigazgatási közegek, sokoldalú elfoglaltságuk mellett, az adókezelést legutolsó kötelességüknek tartják s annak elméleti tanulmányozására épen nem fektetnek súlyt. Az előbbi körülmény gátolja az adókezelés rendes menetét, az utóbbi a sok helytelen adókivetés folytán méltán kihívja az adózók elkese-redését.

A mint tehát a belügyi igazgatás reformjának századokra szánt nagy művénel meg nem bocsátható bűn lenne, ha a belügyi közigazgatás végrehajtását a pénzügyi igazgatás érdekeinek feláldoznák, úgy e céltudatos adóreform érdekében mellőzhetlen követelmény, hogy a pénzügyi igazgatás saját külön közegekkel rendelkezők sokféle teendőinek végrehajtására.

E célra azonban sem a mostani pénzügyigazgatóságok, sem a kir. adóhivatalok bürokratikus szervezete nem alkalmas. Az egész vonalon új állásokat teremteni pedig az állam anyagi erejének korlátai között lehetetlen. De a pénzügyi tisztviselőknek egy sereg állami végrehajtóval illetőleg állami adókezelővel való szaporítása ellenkezőnek is azzal a tervvel és törekvéssel, mely a tisztviselők apasztása árán akarja a megmaradottak anyagi helyzetét javítani.

Pénzügyi igazgatásunk utolsó átalakításánál különösen a közvetlenség szükséges voltát hangsúlyozták. Nem tévedek azonban nagyon, ha azt állítom, hogy e törekvés a kincstár érdeke és a vezetés szempontjából nem egészen sikerült.

A közvetlenség volt ugyanis egyik indító oka azon elvnek, hogy minden megyében pénzügyigazgatóság állíttassék fel. Ez a cél, ha ugyan a közönségnek pénzügyigazgatóságra okvetlenül szüksége van, kétségkívül el is éretett. De én azt tartom, hogy a pénzügyi igazgatás szempontjából sokkal fontosabb az a közvetlenség, mely az adófizetési képesség körül való tapasztalatok gyűjtésében, vagyis az adónak lehetőleg igazságos kivetésében és a helyi viszonyok beható ismerete folytán kellő időben való tapintatos behajtásában keresi feladatát. Ámde a mostani rendszer mellett ez a feladat megvalósulni nem fog, mert még mindig hiányzik a valódi közvetlenség.

A pénzügyi igazgatás mai szervezetének szembeötlő gyengéje továbbá hatáskörének megszorítása.

Ugyanis a mai pénzügyigazgatóságok, melyeknek különben figyelmüket a helyi viszonyok különféleségeire ki kellene terjeszteniök, alig tekinthetők hatóságoknak. Pedig a közönségnek vajmi csekély

haszna van abból, ha minden megye székhelyén talál egy pénzügyi hivatal, mely nem orvosa az ő adó- és illetékügyeinek, hanem alig egyéb, mint az ő beadványát a pénzügyministeriumhoz felterjesztő hivatal. Hasábokra terjedne leírása annak a valóban visszás helyzetnek, a melyet a helyi viszonyokkal alig számoló központi rendeleteknek merev végrehajtása gyakorta okoz.

Mindezen kívül a mai rendszer nem állja ki a bírálatot az elemi jogszolgáltatás szempontjából sem.

Illetékügyekben ugyanis, ha nem is épen ugyanaz az egyén, legalább ugyanaz a hatóság hozza meg a másodfoku határozatot, a ki a kiszabási javaslatok felülvizsgálása által — úgy szólva — a kiszabást teljesítette. E téren tehát a pénzügyigazgatóságot mint felebbviteli hatóságot nem tekinthetni. De nem tekinthetni felebbviteli hatóságnak egyenes adóbeli ügyekben a közigazgatási bizottságot sem addig, míg az ügyeket a pénzügyigazgatóság adja elő. Noha a közig. bizottságot nem ítélni el annyira, mint sokan teszik, mert ez idő szerint is mint »nyilvánosság« a pénzügyi igazgatásnak legalább egy ágában üdvös hatású ellenőrzést gyakorol. A közigazgatási bizottság, mint egy esküdtszék, ha nem ismeri is a törvényt, elfogulatlan jogérzetével nem ritkán jogot és igazságot szolgáltat.

De egyenes adó- és illetékügyekben feltétlenül megkívánom a másodfoku felebbezési forumot. Mert habár elhiszem, hogy fogyasztási adó-ügyekben a pénzügyministerium és a pénzügyigazgatóságok közt egészen nélkülözhető egy középfoku hatóság; nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy fogyasztási adóink biztosítása és részben beszédese a vállalkozó felek és az államkincstár közti szerződéses viszony, melyet a törvény mellett felsőbb rendeletek szabályozhatnak. Ott a követelt összeg jogossága és helyessége felett legalább olyan kérdés, melyet a két vitázó féltől független bíróságnak kellene eldöntenie, fenn nem forog. Ellenben egyenesadó- és illetékügyekben, a hol a felek nem ritkán a legtörvényesebb kivetés ellen is felebbeznek, az összes felebbeviteletet egyetlen legfelsőbb felebbezési forumra, és pedig a m. kir. közigazgatóságra bízni annyi volna, mint ennek a drága bíróságnak személyzetét oly nagy létszámra emelni, melynek költségei sokszorosan felemésztenék a külső közigazgatásban netán elérhető megtakaritást.

Végül tekintsük azt a befolyást, melyet a pénzügyi hatóságok és hivatalok mostani szervezete a tisztviselők anyagi helyzetére gyakorol.

A tisztviselő addig a míg nőtlen, vagy míg iskolába nem járó gyermeke nincs — mint mondani szokták — a jég hátán is megél. De megfontolandó a szegény tisztviselő helyzete, ha a gyermekek neveltetésének különben is aggodalmas napjai bekövetkeznek. Hány kir. adóhivatal van, melynek székhelyén jóra való elemi iskola sincs és hány pénzügyigazgatóság székhelyén nincs középiskola! Pedig a szülői szeretet ama kiirthatatlan vágyat és törekvést sugalmazza, hogy legalább gyermekeinknek biztosítsunk jobb jövőt az által, hogy tisztességes neveltetést adván nekik, a társadalomban helyet készítsünk számukra. Már pedig idegen városban iskoláztatni esetleg több gyermeket a tisztviselő fizetéséből lehetetlen.

Ezek után térjünk át az általam javasolt szervezetnek nagy vonásokban való ismertetésére. Ez a szervezet a fentebb említett

hibákat kiküszöbölné és a hiányokat pótolná a nélkül, hogy a mostani tisztviselői létszámot emelni kellene. Sőt nagymérvű személyzeti megtakarítással járván, módot nyujtana a pénzügyi tisztviselők anyagi helyzetének javítására a mostani szükséglet emelése nélkül.

A mostani kir. adóhivatalokat megszüntetném, minthogy azoknak jelen szervezetükben különös hivatásuk nincs, minden községben pedig úgy sem lehet azokat felállítani. De erre nincs is szükség. Ugyanis a kir. adóhivatalok pénzügyi igazgatás szempontjából semmi olyast nem teljesítenek, a mit másutt elvégezni nem lehetne. Tehát e tekintetből saját külön hivatásuk nincs. A közönség igényeit illetőleg pedig a befizetés sokkal közvetlenebbül teljesíthető posta útján, mint az adóhivatalnál. Az az ellenvetés, hogy a félek nem jelölnék meg pontosan, hogy mily állami tartozás kiegyenlítésére küldik a pénzt, a községi adókezelők — alább említendő — szervezése mellett egészen elesik, a mennyiben az ügyfelek állami adótartozásaikat azok közvetítésével fizetnék. A kinek pedig az adóhivatalnál kapni valója van, az a mostani könnyű közlekedés mellett bemegy a vármegye székhelyére is, vagy megkapja azt, mint most, posta útján.

Az adóhivatalok helyett a mostani pénzügyigazgatóságok kebelében alakítanék egy pénztári osztályt. Az adóhivatalok egyéb teendőit természetesen a mostani pénzügyigazgatóságra ruháznám. A pénzügyigazgatóságoknak ilyen kibővítése administratív szempontból felette üdvös eredménnyel járna. Ha más nem, mily tengernyi levelezés takaríttatnék meg!

Az egyenes adók, illetékek és egyéb kincstári activ követelések községi kezelése az általános közigazgatási reform esetében különben is állami közegekre lévén bizandó, ide alkalmas tisztviselőkről kell gondoskodni. Keresve sem találnánk pedig jobb iskolát a kezdő pénzügyi tisztviselőknek, mint felállítandó »adókerületekben« a közadók községi kezelését.

Ez a kirendelt adótiszt teljesítené az adóköteles személyek és tárgyak összeírását; közvetlen szemléletből tanulmányozván az adóképességet, gyűjtené az adókivetéshez szükséges adatokat; beszédné és naponként posta útján beszállítaná az adó- és egyéb kincstári pénzeket; foganatosítaná a behajtást; egy szóval az államkincstár érdekeit képviselné a közönséggel való közvetlen érintkezésben.

Ily módon az államkincstár megbízható s magát kizárólag e feladatnak szentelő állami tisztviselő által biztosítaná a legnagyobb közvetlenséget s elérné azt, hogy az adóképesség arányosan kihasználtnék, a mi most és más rendszer mellett csak jámbor óhajítás marad. E mellett az adókezelésnek olyan tökély biztosíttatnék, melyet semmi más rendszerrel és semmi más közeggel elérni nem lehet. Lehetetlen, ismétlem, mert e feladatra szakképzett, tevékeny, ambitiosus s egyáltalán olyan ember kell, a ki ezt az állást átmenetnek tudván, itteni viseletével, szorgalmával és ügyességével jövőjét biztosítani iparkodik. Ellenben ha ezt az állást akár az államosítandó jegyzőségek keretében, akár önállóan, de javaslatomtól eltérőleg véglegesen ott maradó és ott alkalmazott tisztviselőkkel töltjük be, minthogy ez az állás életpályának mégis nagyon sivár, csak kétesebb existenciák válalakoznának arra, hogy itt magukat eltemessék. De hol van a pénz, a mibe az a sok ezer községi adókezelő kerülne?

Az én tervem szerint tehát a pénzügyi szolgálat úgy kezdődne,

hogy a belépő gyakornok a pénzügyigazgatóságnál vagy a nagyobb munkakörű kerületi adótiszt mellett bizonyos ideig gyakornokoskodván, a szakvizsgálat letétele után valamelyik adókerületbe kihelyeztetnék.

Bizonyos szolgálati év után az adókerületi tiszt beosztatnék valamelyik vidéki pénzügyigazgatóságba, a hol akár a fogalmazásnál, akár a számvitelnél, akár a pénztárnál minősítésének megfelelő munkakört találna. Ez uton minden tisztviselő számára biztosítva lenne, hogy idővel olyan városban szolgálhat, a hol legalább polgári vagy kereskedelmi iskola, legtöbb helyen gymnasium van. Így a gyermekek iskoláztatása mindnyájunknak lehetővé tétetnék, a mit most nagyon sok adóhivatali tisztviselő nélkülözni kénytelen.

De sokat nyerne ez uton maga a pénzügyi közigazgatás is; mert megszűnnék az egyik-másik adóhivatalban most érezhető túlterheltség és túltengés, a mennyiben a sok apró hivatalban a munkaerő teljes kiegyenlítése lehetetlen. A mellett egyenesen megoldatnék a pénzügyi fogalmazási szakban észlelhető megdöbbentő állapot, mely a fogalmazó-gyakornoki pályázatok meddősége folytán az intéző köröket már is a minősítés leszállítása kérdésének tanulmányozására indítja. Mert tény, hogy a pénzügyigazgatóság irodai teendőinek nagy részét a mostani adótiszt minősítésű tisztviselők is elvégezhetnék. Ez pedig sokkal olcsóbb munkaerő, mint a mostani.

A mostani pénzügyigazgatóságokat a megyék székhelyein — a pénztári osztálylyal kibővitve — meghagynám; sőt a még hiánzókkal kipótolnám, valamint néhány nagyobb vármegye népesebb központján, úgymint Kecskeméten, Szabadkán stb. szintén állítanék fel a vármegyeihez hasonló pénzügyigazgatóságot.

Végre a pénzügyigazgatás rendszerét tökéletessé tennem a pénzügyigazgatás szívének, a kerületi pénzügyi hatóságoknak felállítása által. Ugyanis azt a roppant hézagot, mely a pénzügyministerium és a mostani pénzügyigazgatóságok között van, előbb-utóbb különben is át kell hidalni; nemkülönben multhatatlanul pótlendő a közbeeső felebbezési forum mostani hiánya.

Nezetem szerint 15—20 kerületi pénzügyi hatóság lenne felállítandó. Ez a hatóság mint felebbezési forum is valódi iskolája lenne a szakképzettségnek, a hol mindenki hajlama és képessége szerint tökéletesithetné magát a pénzügyi ismeretek egyik-másik szakában. A hatáskört illetőleg pedig ez a hatóság átvenné a pénzügyministerium mostani teendőinek azt a részét, melynek végrehajtására a helyi viszonyok befolyással vannak, illetve a melyeknek elintézésénél a helyi viszonyokat figyelmen kívül hagyni nem lehet.

Ennek e rendszernek figyelemre méltó üdvös hatása lenne a tisztviselők anyagi helyzetének javítására is, a nélkül ismét, hogy fizetésemelésben részesítették. Ugyanis a kerületi pénzügyi hatósághoz való jutás mint előléptetés és kitüntetés tekintetnek, holott most számtalan jeles tehetség egy negyed vagy ötöd rangu vidéki városban, sőt községben kénytelen eltemetve élni, a hol felsőbb tanintézetnek egyáltalában híre sincs.

Befejezés előtt nem hagyhatom szó nélkül azt a javaslatot, mely a mostani kir. adóhivatalokat — éppen az én rendszeremmel ellenkezőleg — meghagyná, némi hatáskörrel felruházná sőt magasabb minősítéssel bíró s pénzügyi titkári fizetéssel javadalmazott főnökökkel is ellátná. Ennek gyakorlati értelme nincs. De a mellett oly

személyszaporitással és költséggel járna, hogy ennek a javaslatnak megvalósítására gondolni sem lehet. E mellett a kir. adóhivatalokat önálló, tehát rendelkezési hatáskörrel felruházni nagy kárára lenne a pénzügyi igazgatás egységességének, a mennyiben már a mostani pénzügyigazgatóságoknál is érezhetni a szakszerűség elfajulását; hát még akkor mennyi felfogás és nézet zavarná az agyon-közigazgatott adózó polgárokat? De még az is megfontolandó, hogy minő szakerők vállalkoznának arra, hogy mint pénzügyi titkárok 15—20 évig egy-egy falusi adóhivatalt vezessenek.

Az itt tervezett rendszerrel oldható meg az a fontos feladat, hogy a községi adókezelést saját külön állami közegekkel lássuk el a nélkül, hogy a pénzügyi tisztviselők létszámát egyáltalában szaporítani kellene. De a tisztviselők nagy tömegének anyagi helyzetén is javítanánk már az által is, ha neki módot nyújtunk, hogy tehetségét fejleszsze és családját nevelhesse. Mert a vidéki s különösen a kisvárosi élet és annak hivatalos feladata csak a kezdő tisztviselő becsvágását s kezdetben csekélyebb családi igényeit elégitheti ki. Módot kell tehát nyújtani, hogy a pénzügyi tisztviselő bármily szakban kezdi is a szolgálatot, idővel olyan helyre juthasson, a hol szerzett ismereteit és tapasztalatait a közzolgálat érdekében érvényesítheti és azon kívül családjának neveléséről gondoskodhatik. Ez által tápláljuk benne a munkakedvet; holott most mennyi szellemi kincs pang és vész el előhaladási tér hiányában a kir. adóhivataloknak ugyanazon taposó-malomhoz kötött s nem ritkán egy félreeső faluban élő tisztviselői közt!

Róka József.

Közlemények és ismertetések.

A kiegyezés osztrák világításban.

Ausztriával való gazdasági kapcsolatunk új rendezéséről ír a Schmoller-féle évkönyv ezidei első füzetében Bunzel Látszólagos tárgyilagossága mellett, különösen a kérdés közjogi és politikai jelentőségének megvilágításánál, szembeötlő az erősen osztrák érzület, mely utóbb az intézmények megvilágításánál és magyarázásánál hol ellentmondásokra, hol naivságra vezet.

Rendszeresen ismerteti Bunzel a megegyezés tartalmát, előre bocsátván, hogy magyar részről nem annyira közgazdasági, mint inkább politikai érdeket követtek s a főczél tulajdonképen a vámterület elkülönítésének előkészítése volt. Széles alapon igyekszik kimutatni, hogy a gazdasági közösség fentartása sokkal inkább érdekében áll Magyarországnak, mint Ausztriának. Sötét színekkel festi azt a káros hatást, melyet a vámterület elkülönítése a magyar gazdasági viszonyokra gyakorolna és megfenyeget bennünket azokkal a retorsiókkal, a melyeket ellenünk alkalmazhatnak, s a melyekkel könnyen tönkretelhetik azokat a nagyrészt képzelt gazdasági előnyeinket, melyeket a különválástól várunk. Szerinte még kiviteli vonalaink is mind osztrák kézben lévén, tarifális intézkedésekkel nagyban megnehezíthetnék kivitelünket s káros befolyást gyakorolhatnának külföldi árainkra. A majd mindenütt uralkodóvá váló védvámirányzat a magyar mezőgazdasági termékeket ki fogja szorítani eddigi piacairól is: Németország saját agráriusaival bajlódik; Anglia, Franciaország, valamint Belgium- és Hollandiában a vámokkal megterhelt magyar termelés alig fog versenyezhetni a majdnem vám- és adómentes argentiniai, indiai és ausztráliai termékekkel. Magyarországnak legtermészetesebb és legbiztosabb piacza Ausztria marad, a hol nyers termékeit jelenleg is nem az alacsony világpiaczi áron, hanem az agrár-vámokkal biztosított közös vámterületi áron értékesítheti. A magyar ipar alacsony színvonala nem a vámterület közösségének következménye, hanem az elhibázott iparfejlesztési politikáé. Magas ipari védvámokat még önálló vámterület mellett sem alkalmazhatna, ha Ausztria repressaliákba bocsátkoznék s az ország általában nem helyezkedhetnék ellentétbe oly ipari államok termelési érdekeivel, melyek nyers termékeinek piaczául szolgálnak. Sőt iparának némi fellendülése esetében sem találna piacra, mert a nagyfejlettségű nyugati iparállamokkal nem versenyezhetne s a bekövetkezendő mezőgazdasági válság folytán iparczikkait még belföldön sem tudná értékesíteni. Az osztrák kézben

lévő államadóssági czimletek 600—700 millióra rugnak s ha tőkájüket és gazdasági intelligentiájukat (!) kivonnák, Magyarországra nézve az osztrák hitelforrások — különösen rendezett valuta hiányában — nem volnának pótolhatók.

Ausztria ellenben könnyű szerrel lemondhatna a vámközösségről. Az osztrák gazda amugy is inkább óhajtja a bensőbb gazdasági csatlakozást Németország- és Közép-Európához, mint a Magyarországgal való vám- és kereskedelmi szövetséget. Ezen szövetség szerinte hátrányos az osztrák iparra, mert a monarchia kereskedelmi politikája agrár irányú. Az osztrák ipari vámok felhasználtattak a legutóbb a középeurópai államokkal kötött szerződéseknél a Magyarország mezőgazdasági kiviteli érdekében kikötött kedvezmények compensálására és ugyancsak Magyarország gátolta meg fogyasztói érdekében egy általános észszerű vámvédelmi rendszer megállapítását.

Felpanaszolja, hogy a Romániával szemben magyar részről alkalmazott állategészségügyi, továbbá a szerb és bolgár részről a szarvasmarha-behozatal tárgyában tett önkényes intézkedések oly elkeseredést szültek, hogy az osztrák ipar a balkáni kivitelét csaknem teljesen elvesztette és legalább 70—80 milliónyi haszontól esett el ez irányban. Igy pl. a Bulgáriával 1897-ben kötött kereskedelmi szerződésben a ruházatra és czipőre a vámtételt Magyarország miatt annyira fel kellett emelni, hogy azon évben a ruhakivitel Bulgáriába 940.000 frankkal csappant meg, a czipőkivitel pedig fél millió frankkal.

S ezek mellett meggátolja Magyarország a hajóhad szaporítását is, melyre pedig az osztrák iparnak oly nagy szüksége volna. Sőt maga a magyar piac is csökken, mely különböző források összeegyeztetése szerint 400 millió forintot jövedelmezett, a mi főként az államsegélyek, telekajándékozások, közszállítások, vám- és szállítási kedvezmények által jelentékenyen megerősödött magyar iparnak tulajdonítandó. (Ez hát az elhibázott iparfejlesztési politika!?)

Mindezek alapján Ausztriának hasznára válnék a különválás (akkor hát miért félnek tőle úgy?) és igen czélszerű, ha az akkor történik, a mikor módjában van kereskedelmi politikáját úgy irányítani, hogy iparának új piacokat szerezzen és a mikor Magyarország ipara még meg nem erősödött. Más helyen azonban felrója, hogy a kereskedelmi szerződések lejártát Magyarország épen arra az időre erőszakolta ki, mikor a külállamok az osztrák-magyar új megegyezés körüli vitákat és bizonytalanságot a saját előnyükre ki fogják aknáztatni. Kénytelen azonban elismerni, hogy a vámközösség és a kereskedelmi szerződések egyidejű lejártá folytán Magyarország döntő befolyást biztosított magának úgy a vámtarifa, mint a kereskedelmi szerződések megállapítására, sőt hogy Magyarországnak ma még bizonytalan kereskedelmi politikája az egész monarchia kereskedelmi politikájára irányadó lesz.

Magyarországon szerinte nincsenek tisztában azzal a végzetes hatással, melyet a gazdasági különválás gyakorolni fog, s hogy mégis magyar részről élénkebb az óhaj a különválásra, ezt politikai okoknak tudja be; ugyanazoknak, a melyek egy önálló hajózási társaság megalapítását, a déli vasut magyarországi vonalaira külön vezérigazgató követelését, a bankszervezetben a paritás keresztülvitelét, az ipari jogvédelemnek, illetékügynek és a postai díjszabásnak az osztrákokétól eltérő szabályozását eredményezték. Hogy ezen intézkedéseknek a külön-

válási törekvésen kívül más jelentőségek ne volna, azt talán csak felesleges bővebben indokolni; jellemző azonban e felfogásra, mely a 33 év előtt törvénybe foglalt elvek érvényesítését is hatalmi túltengésnek, illetéktelen befolyásnak vagy legalább is szakítás iránti törekvésnek igyekszik feltüntetni. S a midőn cikkiró kiemeli, hogy a mai világ-gazdaság irányzata inkább hajlik egy közép-európai vámszövetség felé, mint a létező vámterületek felosztására. kijelentjük szívesen, hogy a gazdasági viszonyok ilyen alakulását föltétlenül hasznosnak és örvendetesnek találjuk és abba — ha gazdasági érdekeinket kellőképen megvalósíthatjuk — a legnagyobb készséggel fogunk belemenni. Ez azonban, sajnos, még a jövő zenéje.

A kereskedelmi szerződések megújításakor Ausztria ismét nagy közgazdasági hátrányokat fog szenvedni, mondja a cikkiró.

Magyarország ugyanis gazdasági gyengesége miatt nem fogja a vámközösséget Ausztriával felbontatni s a monarchia kénytelen lesz 1903-ban négy évre szóló külföldi szerződéseket kötni, melyekben a külföldnek az időtartam rövidsége fejében újabb engedményeket kell majd tenni. Alkotmányos megegyezés pedig nem fog létrejönni, mert a Bánffy-Badeni-féle elaboratumot Ausztria sohasem fogja elfogadni, kevésbé előnyöset pedig Magyarország nem fogad el. Bizonytalan jövőnek néz tehát elébe a monarchia gazdasági helyzete, mely súlyosbodik azzal, hogy a kereskedelmi szerződések lejártakor a külállamoknak ki van szolgáltatva.

A következő fejezetben a valuta rendezéséről szól kapcsolatban a bankegyezményről. Az eddig történetek átnézetes ismertetése után jelzi, hogy a kérdés súlypontja a jegybanknál van, a melynek kimagasló feladata a készfizetések felvételének tervszerű előkészítése. A bank aranykészletének szaporítására tett intézkedések közt a »80 milliós« adósság visszafizetését is megemlíti, czáfolván azon magyar álláspontot, mely szerint az említett adósság Magyarországot nem terhelheti, hanem az csak különös méltányossági és politikai tekintetéből vállalta el. Az államügyek intézése az uralkodó hatalmi körébe esett, a ki jogosult volt adósságokat is csinálni. Az ország alaptörvényeiben és történetében való ilyen fokú járatlanság mellett csak mosolyra fakaszthat azon idézete, hogy már 1591-ben panaszkodott egy cseh nemes (hol?), hogy »a magyarországi háborúk annyi pénz- és véráldozatokat követelnek, hogy annyit már nem is ér az a magyar föld!« Ezzel bizonyítja t. i., hogy Ausztria mennyit tett Magyarorszáért!

A megkötött bankegyezmény, szerinte, bár az üzletkőr a készfizetések felvétele érdekében tágított, még sem annyira a valuta-rendezés megkönnyítését tűzte ki feladatul, mint inkább a hitelnyújtás kibővítésére volt különös tekintettel, a mi pedig kiválóan Magyarország érdeke volt.

Kimutatja, hogy a magyarországi fiókok mennyivel voltak jobban dotálva, mint az ausztriaiak; 1899. július hó végén a nagykanizsai váltótárca nagyobb volt a triesztinél, a debreczeni pedig hatannyi volt, mint a reichenbergi. Sőt jelzálogkölcson 1898-ban Ausztriában csak 18·5, Magyarországon pedig 120·9 millió forint volt.

A bankszervezetben történt lényeges változtatásoknak czélzata pedig Magyarország és a két kormány befolyásának növelése volt.

Ugyancsak károsodik Ausztria az 5% bankjegyadó-jövedelem meg-

osztásánál is, a mely a bank üzleti jövedelmének aránya szerint osztatik meg, holott a fedezetlen bankjegyforgalom Ausztriában sokkal nagyobb, mint Magyarországon. Ezen ágnál az általa gyakran idézett Wittelshöfer számítása szerint Ausztria $8\frac{1}{2}\%$ -ot veszít, a mi fél millió forintot tesz ki.

Nagyobb előnyöket azonban a bankegyezményből Magyarország sem fog élvezni, mert hiteligényeinek kielégítése tekintetében nagyobb változás nem igen fog történni, ellenben előáll azon veszély, hogy vajon ezen újjászervezés folytán képes lesz-e a bank főfeladatát, a készfizetések felvételét teljesíteni?

A negyedik részt a fogyasztási adók kérdésének szenteli, kimutatván, hogy Ausztria helyzete a tett intézkedések folytán lényegesen megrosszabbult, mellőzi azonban, hogy az eddig élvezett előnyök teljesen jogtalanok voltak.

Az ötödik fejezetben az őrlési és kikészítési forgalom megszüntetésének ismertetése után a vasutakra vonatkozó megállapodásokra tér át. Magyarország szerinte egyes díjszabási intézkedésekkel a magyar árúk kivitelét lendítette, az osztrák árúk behozatalát pedig akadályozza és általában első sorban arra tekintett, hogy magának szabad kezet biztosítson. Még azon kikötéseket is, hogy a jelenlegi mérsékelt díjszabás maximalis tarifának tekintendő a vámközösség idejére és hogy egyik állam sem bánhat kedvezőtlenebbül a másikkal, mint idegen államokkal, sőt a transito-forgalomban valamely idegen államnak megadott kedvezményt a másik államnak akkor is meg kell adni, ha más, vagy rövidebb államvasuti vonalon transitál, a magyar kivitel érdekében álló intézkedéseknek mondja. Nagy tehernek jelzi a nálunk szedett szállítási adót és a Vaskapu-illetéket, melyeknek folytán a Duna-gőzhajózási társaság 1900-ban Magyarországnak 790.000 forintot (tehát többet, mint részvénytőkénének egy harmadát) fog fizetni.

A tirolai gabonavámnak 1903-ban leendő megszüntetését, az állategészségügyi egyezményt megfelelő tárgyilagossággal kifejtván, röviden tesz csak említést a consuli ügyek, a szaktudósítók, a kölcsönös áruforgalmi statisztika, a szabadalmi, minta- és védjegy-oltalom, a mezőgazdasági termékek hamisítása, a vám- és kereskedelmi conferentia és végül a biztosító-intézetekre vonatkozó megegyezésekről, nem mulasztván el kimutatni a legutóbbinál sem azt, hogy az előnyök főként a magyarországi intézetekre hárulnak.

Ismerteti végül a quota kérdését, a tárgyalás lefolyását, a megegyezés körül felmerült akadályokat és nehézségeket. Kivánatosnak jelzi egy állandó számítási alap kijelölését és egy véleményen van Saxszal, a ki a quota kiszámításának alapjául a tényleges állami kiadások vételét ajánlotta, a mennyiben tudniillik azok állami czelokra szolgáló fogyasztások, kivételével az oly jellegű kiadásoknak, mint például tőkebefektetések vállalatokba stb. Erre vonatkozó észrevételeink kívül esnek ezen cikk keretén, csak melleleg kívánjuk megjegyezni, hogy e javaslattal nem értünk egyet, mert ezeket az állami kiadásokat arányba kellene még hozni az adóteher és adózási képesség arányával is.

Forrai András.

A községi birtokok felhasználásáról.

Az Alföld számos helyén igen tekintélyes vagyont képvisel a községi földbirtok. Így pld. N.-Kikindán 180.000 korona évi jövedelmet nyújt. Így van ez sok helyütt. E tekintélyes jövedelmek mellett a községek háztartása mégis csak a pótlások folytonos s nagymérvű fokozásával képes a haladás igen szerény lépéseit követni. Ennek legfőbb oka az, hogy a múltban nagyon sokat hibáztak a községi földbirtok kihasználása és jövedelmeinek biztosítása körül. A múltak bűneit nem részletezem. A patriarchalis sógor-komai községi kormányzat a jó időkben elgazdálkodta a jövedelmeket. Ma pedig a modern igényekkel szemben a községek az adósságcsinálás politikájához fordultak.

Nagyon is ideje, hogy a községi birtokok helyes felhasználását a kormány ép úgy ellenőrzés alá vegye, mint a községi erdőbirtokokat vette. A községi erdőbirtokokat a 12-ik érában mentették meg a teljes devastálástól, a mezőgazdasági községi birtokokat pedig a fenyegető rablógazdálkodástól kell megmenteni.

Belé kell tekintenünk azon eljárásba, a melyet a községi földek kihasználásánál gyakorolnak. A földeket 1—2 évi időre nyilvános árverés útján adják haszonbérbe a legtöbbet ígérőknek. Azelőtt nyilvános árverés nem is igen volt, még ritkább volt a bérösszeg pontos befizetése. Nézzük, mi hátrányok származnak ezen rövid lejáratú bérletekből?

A ki 1—2 évre kapja a földet, az mindenképen igyekszik azt kizsarolni. A község nem kívánhatja egyes bérlőjétől, hogy a föld termőerejét megfelelően pótolja. A trágya kihasználhatóságának a rövid bérletidő nem kedvez s így a trágyázás el is marad. A vetésforgók meghatározása szintén. Míg a föld termőereje bírja, folyton szipolyozzák s ezzel a föld értékét s jövedelmező képességét devalválják. De más szempontból sem felel meg a községi birtokok jelen kihasználása. A nyilvános árverés mellett is a bérletek többnyire a nagygazdák kezeibe kerülnek. A kisbirtokosság, az apró existenciák mondhatni ki vannak zárva belőle. Ez pedig nagyjelentőségű dolog. Nagy-Kikindán s általában az Alföldön az 1—7 kat. holdas birtokosok az összbirtokosság 40°-át képviselik. Ezek azonban nem jutnak a bérletekhez.

Mily fontos volna a kisgazdák felesleges munkaerejének kihasználására nézve, ha épen azok juthatnának a bérletekhez? Az említett kategóriába tartozó 1—7 holdig bérelő kisgazdák rendszerint 1—1 igát tartanak. Birtokuk miveltési időszakonként alig 4—6 napra foglalkoztatja munkaerejüket. Míg ha meglevő földjeikhez alkalmas bérletet kapnak, munkaerejüket kellően kihasználnák s jövedelmeiket nagy mértékben fokoznák s a vagyonmegoszlás processusát megfelelőbben segítnék elő. Ezen bérleteknek természetesen hosszabb lejáratúaknak kellene lenniök. Ezt kívánja a föld okszerűbb kihasználása s az elvont termőerő pótlásának követelménye. Nem mellőzhetem a teljesen vagyontalanok helyzetének felemlítését a községi földbirtokok kérdése mellett. Az Alföldön a mezei munkásnép az összlakosság 25—32°-át képviseli. Sajnos tüneteket észlelünk e népréteg sorsában. A mezei munkásnép 60°-a sem házzal, sem kerttel nem rendelkezik. Kenyérkeresete földművelés, de maga nem ért a kis területek háztartási kihasználásához. Ezt egyszerűen elfelejtette. A magyar mezei munkás

a nagybirtokhoz lévén kötve, annak extensiv s rövid időszakokhoz fűzött munkájában vesz részt, a mi teljes egyoldalúságra szoktatta. A magyar mezei munkás kaszál, zsákot hord, cséplési munkát végez, tengerit kapál s egyébhez nem ért. A legközönségesebb terméket, a krumplit, piacon veszi. Pedig tudjuk, hogy a mezei munkásnak magának is, de különösen családtagjainak annyi felesleges munkaereje s ideje van, hogy háztartásához szükséges termékeit maga állithatná elő.

Igen, de nincsen földje. A községi birtokoknak nem egy terjedelmes parcellája a városhoz közel esik, de ezt mind a nagyobb gazdák veszik eke alá. Vajon nem égető szükség volna-e oly irányú intézkedésre, a mely a munkásnépet is néhány száz négyszögöl kerti földhöz juttatná? A földek intensivebb művelése azok értékét is emelné.

Megfigyeltünk egy más jelenséget is a községi földbirtok kihasználása, illetve jövedelmeinek fokozása körül. Ugyanis a község maga herés földeket alakít s azokat haszonbérbe adja. Kik veszik azokat bérbe? A szegény emberek, a kiknek nincs egyébök egy-egy tehénkénél. Ezek fizetnek aztán $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ hold herés földért 40—80 koronát évenként. Igaz, hogy ezzel sikerül a községi földekből vagy 100 holdat jobban értékesíteni, de a közvagyonosodás szempontjából ez ráklépés. Épen azoktól vonunk el, a kik leginkább reá szorultak arra, hogy a kicsiből valamit megtakarithassanak. Épen oly helytelen az, hogy a községek saját regiebe alapítanak homokterületeiken szőlőket azon számítással, hogy azokat a termőképesség évétől kezdve nagy béren adják ki.

Az Alföldön ezer holdakra megy némely községnek homoki legelője. Ezen legelők csak tavasz végéig s ősz utóján a nedvesebb időszakban nyújtanak legelőt. Máskor kopárak. Ezek egy részét, jó fekvésű, alkalmas részét, szőlőtelepek fordítására kellene fordítani. Az e célra alkalmatlan területeket pedig erősíteni kell. Látni itt, hogy ugyanazon homokterületen az akác rövid időn belül rohamosan fejlődik és árnyékában is egy kaszálát szénát s őszi legelőt ad. Ezt miért ne lehetne rendszeresen s kellő eljárással nagyban keresztülvinni? Ez már inkább községi feladat. A szőlőtelepítést azonban magánvállalkozásnak kell átadni s legfeljebb segédkezet nyújtani a községeknek. E segédkezés részint a kedvező bérfeltételek kiszabásában, részint pozitív segélyben állana.

Nagyban kihívják a bírálatot a községi legelők is. Ezeket soha senki sem gondolja, holott a legelőterületek megfelelő gondozás híján sokat veszítenek. Nem volna-e szükséges, hogy az elapadt legelőterületek koronként feltöressenek s helyettök a kihasznált szántóföldek készíttessenek elő mesterségesen legelőnek. S ez a váltakozás szükség szerint meg is ismétlődne.

Mindenesetre a következő intézkedések szükségesek a községi földbirtokokra nézve:

1. Terjesztessék ki a földművelésügyi kormánynak felügyelete a községi földbirtokokra. Az eddigi gyakorlat, mely szerint a községi birtokok csak jövedelmi felhasználásuk tekintetében vonattak a közgazgatási hatóság, illetve a belügyi kormány ellenőrzése alá, helytelen; a föld kihasználása mező- s közgazdasági szempontból más felügyeletet igényel.

2. A községi földbirtokok kihasználásánál figyelemmel kell lenni a kisbirtokosság és mezei munkásnép érdekeire is. A mely területek

ezek sutenirozására nem használhatók fel, 15—20 évre, mint 25—50 kat. holdas kis farmok adassanak bérbe.

3. Az alföldi homokterületek erdősíttessenek, alkalmas területek szőlőtelepek létesítésére használtassanak.

4. A községi legelők gondoztassanak.

Lehetne még egyéb intézkedést is javasolni. Ezeket azonban már a helyi viszonyok dictálják. A legfőbb az volna, hogy a kormány felügyelete közvetlenebbül irányuljon a községi földbirtokokra. Ez alkosszon rendszert jelen gazdasági, társadalmi s nemzeti érdekeink istápolására a községi cél keretében.

Jeszenszky Ignác.

Németország ipara.

Németország ipara az utóbbi időben óriási mérvű haladást mutat föl. Az ipar minden terén nagy arányú tevékenységgel találkozunk s épen ez a lázas sietség az oka, hogy a kellő eredményt, a produc-tióval lépést tartó fogyasztást nem találhatjuk fel. Különösen a Balkán államokra, de meg Oroszországra is számítottak, mint fogyasztási piacra; számításukat azonban többek közt Oroszország keresztelte, a mennyiben ott is felkarolták az utóbbi időben az iparfejlesztést s így a verseny úgy ott, mint a Balkán államokban nagyobbodott.

Németországra nézve ez nagyon is komoly, mert így a tőke más irányú tevékenységtől vonatik el s a pénzsűke egy nemét idézi elő, a mi hatását annál inkább érezteti, mert a colonialis terjeszkedés is az utóbbi időben öltött nagyobb arányokat. A pénz drágulása mindennek logikus következménye.

Az alapítások az utóbbi időkben rendkívüli nagy mérveket öltöttek; a hetvenes évek elején volt csak ily nagymérvű a vállalkozási kedv, a mit azonban a hetvenharmadiki krach nagyon megapasztott. Az alapítások — társaságok — száma az évek folyamán a következő képet mutatja:

Év	Alapítás	Év	Alapítás
1871	207	1886	113
1872	479	1887	168
1873	242	1888	184
1874	90	1889	360
1875	55	1890	236
1876	42	1891	160
1877	44	1892	127
1878	42	1893	95
1879	45	1894	92
1880	97	1895	161
1881	111	1896	182
1882	94	1897	254
1883	192	1898	329
1884	153	1899	364
1885	70		

Önként értetődik, hogy ezzel arányban a befektetett tőke is nagyobbodott; 1899-ben 544·39 millió márka volt befektetve, ugyanannyi, mint a krach évében 1873-ban, s 1896. óta úgy az alapítások száma, mint a befektetett tőke megkétszereződött. Németország rendkívüli gazdagsága az ily rohamos iparfejlesztést megengedte s annak

nyomán a már megvetett alapokon továbbfejlődve, hatalmas ipar-állam keletkezett. A tőkék nagymérvű lekötöttsége mellett a kamatláb emelkedik, a minek azonban ez idő szerint óriási ipari fellendülés a kísérője, gondolkodóba ejti azonban az elmélkedőt, hogy ha a viszonyok nem változnak, nem fog-e mindennek nyomán nagyobb reactió támadni.

A fogyasztásnak mindenesetre nagyobb mérveket kell a jövőben ölteni, mert az improductiv, vagy talán helyesebben a nem kellő productivitású befektetéseket a gazdag Németország sem győzi hosszabb ideig.

Iparának roppant emelkedését minden statisztikai adat bizonyítja. Így nézzük, mint a legfontosabbak egyikét a széntermelést s kereskedelmet. A széntermelés pontos adatai még most csak 1897-ig bezárolag ismeretesek, míg a kereskedése 1898-ig; ez adatok az alábbiak:

Év	Kőszén termelés ezer tonnában	Barnaszén Barnaszén termelés ezer tonnában	Kőszén		Barnaszén	
			Behozatal	Kivitel t o n n á k b a n	Behozatal	Kivitel
1894	76.741	22.064	4,805.971	9,739.035	6,868.162	20.444
1895	79.169	24.788	5,117.356	10,360.838	7,181.050	18.814
1896	85.690	26.780	5,476.753	11,598.757	7,637.503	15.703
1897	91.055	29.419	6,072.029	12,389.907	8,111.076	19.112
1898	—	—	5,820.332	13,989,223	8,450.149	22.155

Ha tehát az 1894. és 1897-ik éveket vesszük, úgy a kőszén és barnaszén termelési többlete 21,669.000 tonna, a behozatali többlet 2,596.348 tonna, tehát 1897-ben 24,265.348 tonnával több állt rendelkezésre, mint 1894-ben. A mi a kivitelt illeti, az 4,251.899 tonnányi nagyobbodást mutat föl, s így végeredményben 20,013.449 tonna szénnel találunk többet 1897-ben, mint 1894-ben. Az utóbbi években pedig a termelés bizonyára nagyobbodott. A szénszükségletet különösen a villamosság nagymérvű használata, a vasutak építésének nagyobb foka, de meg a gyárak nagy száma is fokozta. Mindez különben a felhasznált vas mennyiségére is emelőleg hatott.

A nagyobb ipari tevékenység mindezek folytán különösen a vas-termelésen s kereskedésen látszik meg. A vasércz-productió 1893-ban 11,457.000 tonna volt, 1897-ben 15,466.000, a szaporodás tehát több, mint öt millió tonna. A kohászatnál a nyers vas adata 4,986.000, illetve 6 881.000, tehát mintegy 2,100.000 tonna a többlet. Ha mind ezt mellőzzük s a bevitt vizsgálgjuk, az mintegy megkétszereződik, a vasanyag (s ekevas) bevétel 1894-ben kitett 232.784 tonnát, míg 1898-ban 435.663 tonnát. Ezzel szemben a kivitel 705 523, illetve 775.837 tonna, a kivitel emelkedése tehát alig számba vehető (magánál a vasanyagnál).

Az összes bányaproductumok mennyisége 1893-tól 1897-ig 110 millió tonnáról 140 millió tonnára emelkedett. Általában véve azonban elmondható, hogy a bányaipar terén túlproductiótól tartani nem lehet, mert oly nagy azok után a kereslet az egész világon megindult nagyobb arányú vállalkozási kedv folytán, hogy kelendőségük biztosítva van. Más kérdés azonban az, hogy a más irányú ipari kibontakozás megfelel-e a világpiacz szükségleteinek s az iparfejlesztés mesterséges kierőszakolása nem fogja-e magát előbb-utóbb, de mindenesetre a közel jövőben megboszulni. Mert már most is észlelhető annak a nyoma, hogy egyes iparcikkek kül- és belföldi fogyasztása

nagyon is mögötte áll a termelésnek, a nyersanyag-keresletnek, a mit nyomon követ a fentebb érintett csekélyebb arányú rentabilitás, a már lekötött s folyton szaporodó rengeteg tőkének a forgalomból való elvonása. Mert féluton a hatalmas Németország nem állhat meg, ha az iparfejlesztés útjára lépett, úgy az ideált, egy hatalmas iparállam kiépítését, el akarja érni. Ha a jelen viszonyokat figyelembe vesszük, úgy minden esetre kérdéses, hogy elég biztos-e az alapmelyre építenek.

1882-ről és 1895-ről állnak rendelkezésünkre az ipari statisztika kimerítő adatai. Alább ki fogjuk mutatni, hogy az iparral foglalkozók, száma, valamint az egyes vállalatoké mily gyarapodást tüntet föl. Miután 1895. óta az ipari tevékenység fokozódott, a kérdéses adatok is mindenesetre nagyobbak, sőt jóval nagyobbak napjainkban, mint ez időben voltak. De nézzük a számokat:

M e g n e v e z é s	A szaporodás vagy fogyás (—) 1882—1895 között			
	Vállalatokban		A vállalatokban alkalmazott személyek	
	Összesen	Ebben nagyobb vállalatok	Összesen	A nagyobb vállalatok
Mű- és kereskedelmi kertészet . . .	8.791	19	33 431	1.812
Állattenyésztés és halászat	1.644	3	2.279	813
Bányászat, kohászat, sóbányászat* . . . —	1.286	24	106.155	113.817
Kőbányászat	— 4.765	1 055	209.090	133.989
Fémfeldolgozás**	— 5.617	721	180.042	111.866
Gépipar	5.005	734	226.583	177.151
Vegyipar	1.194	128	43.454	34.543
Világító anyagok, szappan, zsír és olaj- ipar	— 971	76	15.204	9.442
Textilipar	— 139.190	1.126	83.168	239.891
Papiripar	1.817	251	52.753	34.401
Bőripar	2 600	119	38 811	20.063
Fa- s faragási ipar	— 19.055	426	128.801	43.870
Élelmi és élvezeti cikk ipar	24.685	701	277.609	97.978
Ruha- és tisztítási ipar	— 30.294	481	130.813	54.921
Építőipar	36 450	2 368	512.005	253.433
Polygraphai ipar	4.581	237	57.861	26.508
Művészeti ipar	1.479	13	4.491	1.325
Kereskedelmi ipar	182.484	280	494.601	33.537
Biztosítási ipar	2.787	35	10.432	3.934
Közlekedési ipar	2.583	105	55.185	31.723
Szállásolási és felüdtési ipar	64.593	77	265.712	6.003
Összesen	139.520	8.979	2,928.480	1,431.020

Kisebb vállalatoknál tehát visszaesésekre is találunk, de azért egyiknél-másiknál óriási a növekvés s a visszaesés 21 esetből csak hétben constatálható. A nagyobb ipari vállalkozásoknál mindenütt gyarapodásra akadhatunk, a mi mindenesetre azt az általánosan tapasztalt tényt bizonyítja, hogy sok iparágnál a nagyipar a kisipar rovására gyarapszik. Jelül azonban az ipar roppant fellendülésének, az alkalmazottak száma 1895-ben roppant emelkedést tüntet föl.

A nagyipari tevékenység ellenére különösen a textil- s papiripar fellendülése hagy nagyon is sok kívánni valót. Nem mintha a többi iparág fejlődése s productivitása kifogástalan volna, de ezeknél határozottan hanyatlás constatálható a kivitel tekintetében. Pedig ezek a legnagyobb termelési ágakhoz tartoznak, s így nagyon is

* 1895-ben huzalkészítők nélkül, 1882-ben azokkal együtt.

** 1895-ben huzalkészítőkkal együtt, 1895-ben azok nélkül.

számba veendő tényezőknek tekintendők. Egyébiránt a többi iparágak áruinak kivitelére is nem egy esetben panasz merülhet föl, jelölve annak, hogy a leghasznosabbnak látszó tevékenység sem mozdíthatja elő kellőleg a haza érdekeit, ha a viszonyokat figyelembe nem veszik, a leghasznosabbnak látszó tevékenység sem áll mindig egyenes arányban az eredménnyel, ha az a maga egészében nem tényleges szükségletet pótol s hogy nem szükségképeni következménye az az ipar fejlesztésének, hogy általa a kiviteli mérleg előnyösebben alakul.

Minden oly államnak, mely az iparfejlesztést tűzi ki célul, első sorban arra kell törekedni, hogy a belföldi szükségletet pótolja s a behozatalt a minimumra reducálja. Mindaddig, míg ezt el nem éri, felesleges a nagyobb arányú iparfejlesztés. Ha ipara annyira meg van győződve, hogy a legbiztosabb piacnak, a belföldnek szükségleteit kielégítheti, úgy fejleszse azon iparágakat, melyeknek külföldi piaca biztosítva van. Az összes iparágaknak minden megválogatás nélkül való kiviteli törekvése veszedelmes lehet annak egészére, veszedelmes lehet az egészséges alapokon való továbbfejlődésre. Bizonyos, hogy gazdag államok roppant pénzáldozatokkal az így elkövetett hibákat kiheverhetik, de minden esetre nagyobb rázkódtatásokon mennek keresztül, melyek közgazdasági életükre káros visszahatással lehetnek. Az ipar nyújtja az államnak a gazdaságot, mert hisz az ipari szükségletek az emberiségnek közvetve vagy közvetlenül összes szükségletei s a mely államnak ipara nincs vagy az nem kielégítő, adófizetőjévé válik az iparos államoknak. Tudhatjuk ezt nagyon jól, hisz évszázadok hosszú soránál ez az eset állt hazánkra is, s csak az újabb időkre esik a kezdetlegességből való kibontakozás. Az iparfejlesztés mindig fokozatos legyen, a rohamos haladás nem egyszer ingatag alapokon áll.

Milhoffer Sándor.

A földhitelintézetek.

Felix Hecht: *Der europäische Bodenkredit. I. Die Entschuldung des ländlichen Grundbesitzes. Die Entwicklungsgeschichte der staatlichen und provinziellen Bodenkreditinstitute in Deutschland seit 1890.* Dunker & Humblot, Leipzig, 1890.

Napjainkban és a földbirtok eladósodásának folytonos tárgyalása alkalmából nálunk is felette időszerű és érdekes könyv, melynek tanulmányozása, valamint a későbbi kötetekben kilátásba helyezett anyagnak minél gyorsabb közzététele felette kívánatos. A szerző előszavában utal arra, hogy az európai államokban (belefoglalva még a nem európai Oroszországot is) 19 milliárd márk értékű jelzáloglevél van kibocsátva; ebből esik Németországra $8\frac{3}{4}$ milliárd, Franciaországra $1\frac{3}{4}$ milliárd, az osztrák-magyar monarchiára 2 milliárddnál több, Oroszországra $3\frac{1}{4}$ milliárd, Hollandiára 279 millió, Belgiumra 75 millió, Svéd- és Norvégországra 580 millió, Dániára 768 millió, Svájcra 481 millió, Spanyolországra 75 millió és Olaszországra 250 millió márk. Ezen nagy hitelszükséglet számára kezdetben hatósági támogatással és szervezettel működő intézetek, később a kölcsönösségen alapuló szövetkezetek és csak utjabban részvénytársasági alakban bankok nyújtották a kellő közvetítést. Ezen különböző szervezet mellett működő hitelintézetek hatásukban más és más eredményeket mutatnak. Semmi sem igényelné jobban, mint épen a föld-

hitelügy, hogy egy központi szervezet létesüljön, mely Európa különböző államainak hitelszervezetét és földhiteligényeit folytonos figyelemmel kísérné. A szerző egy ilyen központi szervezet előkészítésére, illetőleg ennek hiányában nagyobb műbe fogott, a melynek első kötete most jelent meg.

Ebben a kötetben mindenekelőtt kifejti azt, hogy a földhitel természete szerint nem fölmondást, hanem lassankinti törlesztést követel. A földhitel nagyjában s főkép Németországban tényleg akkép fejlődött, hogy a kölcsönök nagy része törlesztéses (amortisationális) természetű. Ámde ép ez a törlesztés, mely hogy a birtokot súlyosan ne érje, hosszú idő alatt 30, 40, 50 év alatt történik, újabb megterhelhetetésre vezetett, miután a földbirtokosnak a törlesztés közben történő elhalálozásakor az örökösök gyakran kénytelenek voltak a még végig nem törlesztett adósságon felül újabb hitelt keresni. Ez a folytonos eladósodás egyik oka azon túlságos terheknek, melyek főkép Németországban most már túlságosan érezhetőkké váltak. Ezen a bajon segíteni kell. Szerzőnk e czélból elvül állítja fel azt, hogy minden generáció maga törleszsze az ő általa csinált adósságot, azaz megköveteli, hogy az, a ki birtokát adóssággal terhelte meg, legkésőbb halálakor ezt az adósságát törleszsze. Ez a követelés vezeti a szerzőt arra, hogy a földhitelt kapcsolatba hozza a biztosítással, még pedig az életbiztosítással. Felállítja tehát az elvet, hogy a jelzálogi kölcsön fölvételekor egyuttal az adós életére egy biztosítás köttessék meg, melynek biztosítási díja addig fizetendő, míg vagy a kölcsön teljesen törlesztve van, vagy az adós (a biztosított) elhal, a mely utóbbi esetben a biztosító-intézet a jelzálogkölcsönadó intézetnek a még törlesztetlen adósságrészt kifizeti. Ekkép minden adós vagy még életében (ha eléri a törlesztésre megállapított éveket) visszafizeti adósságát, vagy halálakor adósságmentes birtokot hagy maga után. Szerzőnk ezen elméletét mind földhitel, mind biztosítás-technikai szempontból is a szükséges formulákkal és számításokkal együtt kifejti s egyuttal az elméletével szemben felmerülhető ellenvetéseket is bírálgatja. Előadja végül az általa kifejtett eszmék történeti haladását is. Utal arra, hogy az életbiztosítást a földhitellel kapcsolatba hozta már Engel Ernő, híres porosz statisztikus; de miután ez a tervet (1862. évben) az életbiztosítás nagyon is primitív alakzataira fektette törekvéseit, a miként ezt dr. Müller giesseni magántanár nagyon szépen kifejtette, javaslata gyakorlati alkalmazást nem talált. Az eszme egész a legujabb időkig sem az elméletben, sem a gyakorlatban nem talált visszhangra. Legujabban a szerző 1893-ban fölolvastatott és ismételten tárgyalta a földhitelnek az életbiztosítással való kapcsolatba hozatalát. Ez eszme most már több oldalról nagyobb figyelemben részesült. Az osztrák és magyar biztosítási technikusok 1898-ban pályázatot hirdettek a földhitel-életbiztosítás kérdésének megoldására, s miután a pályázat meddő maradt, 1899-ben azt újra kitűzték. A párisi L'Urbaine biztosító legujabban a földhitelnél az adós halálakor a kölcsön teljes törlesztését alkalmazta s ennek megfelelően a törlesztési hányad t életbiztosítási díjjal szaporítja. Belgiumban a Royale Belge biztosító a Credit Foncier de Belgique hitelintézettel egyezményre lépett, melynek értelmében a földbirtokosok, a kik jelzálogkölcsönt vesznek fel a biztosítónál, életüket az adósság erejéig biztosítják. Végül vannak Angolországban

és Amerikában intézetek, melyek főképp házakra és más épületekre kölcsönt adnak oly módú életbiztosítási szerződés alapján, hogy a biztosítási díj rendes fizetése egyuttal a törlesztéseket is eszközli.

A szóban álló munkának ezen felette érdekes és a mi viszonyainkra nézve is tanulságos része teszi a könyv első felét. A második fél tisztára adatgyűjtemény és a német jelzálogintézeteket ismerteti; közli alapszabályaikat, mérlegeiket s a működéseikre vonatkozó egyéb adatokat. —vits.

Demokratikus világalom.

Franklin Henry Giddings: *Democracy and Empire with studies of their psychological, economic and moral foundations.* Macmillan, New-York, 1900.

Giddings, Amerika legkiválóbb sociologusa, e kötetben egyesített 20 essay-szerű tanulmányt, melyek legnagyobb részét már folyóiratokban közzé tette, avagy ünnepélyes alkalmakkor elmondotta volt. Az összekötő kapcsot ez essayk közt az a gondolat alkotja, hogy két erő nyilvánul az emberiség fejlődésében: az egyik, a mely a hódításban, az uralkodásban, a versenyben nyer kifejezést, a mely külsőleg mind nagyobb s nagyobb közösségek (empire) alkotására vezet; a másik, a mely az önfeláldozásban az emberbaráti szeretet, a szövetkezés, s az egyéni szabadság tiszteletében jegeczesedik ki és az erkölcsi cultura fényes kifejlődésére visz (democracy.) Amaz a természetes kiválást, az erősebb elemeknek életben maradását szolgálja, emez az egyéni differentiatiót idézi elő. Épen ezért az a kifejezés; »democratic empire« nem zár ellenmondást magába, hanem magasabb fejlődési állapotot jelent.

Sok rendkívül érdekes biológiai, sociológiai és történeti gondolat foglaltatik ez essaykban, a melyeket egy ismertetés keretén belül érinteni sem lehet. Giddings egész elmélete legjobban abban a tanulmányban fejeződik ki, a melynek czíme: »The Gospel of Non Resistance«. Itt ő Tolstoit egyrészt Nietzsche-vel másrészt Darwinnal szembesíti. Rámutat arra, hogy az evolutionisták magok sem tudják mint egyeztessék össze a természetes kiválást és az erkölcsi processust (rokonszenv, igazságérzet stb.).

Huxley-tanulmányaiban is kimutatja az ellentmondást és Pearson nyomán két ellentétes fejlődési erő coordinációját mutatja ki. A míg a fejlődés tart, ellenséges érzelmek és jóindulatok is uralkodnak az emberek cselekedetein. Nietzsche csak az elsőkre gondol, Tolstói csak az utóbbiakra, s ha tényleg e szerint fejlődött volna az emberiség, már rég degenerálódott volna. A fejlődés azonban e kétféle iránynak folytonos egymással való kiegyenlítését mutatja és a látszólagos ellentmondások a társadalmi tüneményekben ez alapon magyarázhatók meg. *Mandelló.*

Mi az agrarizmus?

Bodnár Zsigmond: *A népfajok sorsa és más kérdések.* Budapest, 1900.

A hozzánk beküldött művek között van Bodnár Zsigmondnak új könyve is, a melyben a szerző az ő ismeretes »erkölcsi törvények« alapján a népfajok sorsával, a nemzetiségi kérdéssel s erkölcsi problémákkal foglalkozik. Egy fejezete van, mely a K. Sz. tárgy körét

érinti, s ez a munkának XVII. cikke: »Mi az agrárizmus?« címmel. Bodnár szerint az emberiség ritmikus mozgásban halad előre akként, hogy a ritmus egyik részében a szép, jó és igaz eszméjét egységben látja az emberiség s ez az »idealismus« kora, a melynek ellentéte a »realismus«, a mikor e három eszme szétválik. Most már mivel az »idealismus« egyuttal a tekintély kora is, azért az »ideális« időszakokban az agrárizmus lép előre, mivelhogy idealizmus és agrarizmus (ill. tekintély) a legszorosabb viszonyban vannak. »Nemcsak azért, — írja könyvünk — mivel a föld tulajdonosai, a gazdák, rendszeren atyák és férjek, tehát a tekintély képviselői, hanem azért is, mert akkor a földet tekintjük a nemzeti élet alapjának«. Így magyarázván az agrárizmust, Bodnár azt hiszi, hogy e nálunk megindult áramlat következményeivel együtt (borhamisítók üldözése stb.) növekedni fog. (h.)

Beksics új terve.

Beksics Gusztáv: *Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján.* Athenaeum. Budapest, 1900.

A sajtó és a közvélemény ritkán foglalkozott nagyobb érdeklődéssel valamely eredeti magyar társadalom-gazdasági problémával, mint e télen Beksics hitbizomány-kicserélési tervezetével. »A magyar politika új alapjai«-nak egy-egy oldala szinte felizgatta a könyvolvasókat. A telepítési enquéten s a Ház költségvetési vitája alatt egyre-másra felhangzott a kérdés, hogy csakugyan lesz-e ötven év múlva 18 millió magyarunk s csakugyan áthelyezhetők-e a hitbizományok a nemzeti-ségi hegyvidékre, a mint B. jövendőli? Még, a mint utána néztem, vidéken is beszélgettek Beksics eszméjéről, a mi nálunk ritkaságszámba megy. Sőt a mi még több: tényleges eredménye is lett e könyvnek annyiban, a mennyiben a kormány elhatározta, hogy a sík földön több hitbizományt nem engedélyez s új hitbizományok — ezek is kivételesen — csak a hegyvidéken lesznek alakíthatók.

Mindez arra indította Beksicset, hogy lelkesítő tollát ismét fölvegye s új módokat és lehetőségeket keressen, melyek által (legalább részben) beteljesednének tervei. Ekként született meg új könyve, melynek címét felül adtam. A mennyiben egyes politikusok véleményével is foglalkozik, ez röpirat-természetét nem tagadhatja meg, mint szorosabban vett közgazdasági munka azonban a következő eszmemenetet tárja elénk: Miután a magyarság topografiai elhelyezkedésének az a baja, hogy az Alföldön és Dunántul erős többségben lakik ugyan együtt, de 13 határszéli vármegyében csak 0.91⁰/₀—6.49⁰/₀-ot képvisel, fajunk egyenletes eloszlásának érdekében újabb nemzeti elhelyezkedésre van szükség, már csak azért is, mert másként a magyarság propagatív ereje nem érvényesülhet, sőt visszafejlődik. Hogyan történhetik ez az áthelyezkedés, mely egyben térfoglalást is jelent? Nem másként, csak úgy, ha a síkvidék nagy birtokai parcelláztatnak, mi által parasztságunk földhöz jut, a nagybirtokok tulajdonosai pedig ezek helyett a hegyes (és nemzetiségi) vidékeken kapnának leköthető latifundiumokat. A tervnek akadálya először az, hogy az alföldi hitbizományok bizony nem akarnak megmozdulni s miattuk sok helyütt a szükséges parcellázás keresztül nem vihető. Ezen Beksics sem tud segíteni. E helyett tehát oldalutakra

tér s az oldalágakra tekint, mondván, hogy a főuri családok másod- és harmadszülöttei, kik hitbizományokat akarnának alapítani, parcellázván síkföldi uradalmaikat, a hegyvidéken szereznének kötött birtokot. Ezen a módon »lehetséges az áthelyezkedés és a síkföldi parcellázás még azon esetben is, habár egy régi hitbizomány sem mozdul ki a helyéről«. (25. l.)

Szerzőnk azonban látja azt az újabb akadályt, mely terve elé gördül s mely egyszerűen azt veti ellenébe: de akarnak-e a nagybirtokosok szántóföld helyett erdőt kapni? Erre is meg akar felelni Beksics s felelete a következő: Nemcsak költészetünkben, hanem gazdasági rendszerünkben is méltatlanul mostoha szerepe volt eddig az erdőnek. Innen magyarázható, hogy bár az utóbbi időkben sokat haladt (kivált állami kezelés alatt) erdőgazdaságunk, mégis átlag egy hektár csak 2 korona 70 fillér hozadékot adott, holott Poroszországban már 1893-ban 13 korona 70 fillérre volt tehető egy hektár erdő jövedelmezősége. Ennélfogva erdőgazdaságunknak nagy jövője van, értékük csak ezentul fog s pedig igen nagy mértékben növekedni, s ezzel hova-tovább erdőink kívánatos és értékes szerzési tárgyakká lesznek főuraink szemében, kiket forgó tőkájuk rá fog birni a sík területen az előnyös parcellázásra. Az egy millió holdnyi szántóföldnek így 2¹/₂ millió hold erdőterület lenne kicserélési ellenértéke s az uradalmak átköltözése az Alföldön és Dunántúl terjeszkedésre adna helyet a magyar parasztnak, a hegyvidéken pedig nemzeti megszállást jelentene. A kicserélés műveletét maga az állam vinné keresztül fokozatosan azzal, hogy a kincstári erdőkből hitbizományok válnának, a kincstár pedig az így nyert pénzen a községi s közbirtokossági erdőket váltaná folyton magához további művelteinek alapjául.

Ez Beksics új tervezete s könyvének váza, mert épen szép hasonlatait és fellobbanó tűzét nem lehet egy ismertetés keretébe beletenni. Nem is kívánunk most eszméinek taglalásába vagy bírálatába bocsátkozni, mivelhogy a telepítési enquete alkalmával a K. Sz. több ízben megvitatta az idevágó kérdéseket. Épen mint a telepítés és parcellázás kérdésében eddig történteknek s az általunk is ismertetett felfogásoknak érdekes továbbfejlődését akartuk Beksics könyvét bemutatni azért, hogy az érdeklődők figyelmét okvetlenül föl hívjuk reá. Mégis el kell mondanunk egy megjegyzést, egyetlen mondatot. Ha az a nagyszerű tűz és a magyarságnak ama lángot gyújtó szeretete, mely Beksics tollát vezeti s oly színessé teszi előadását, meg lesz az érdekeltekben, az uradalmak tulajdonosaiban, akkor megfejtetheti nemzetiségeink elhelyezkedésének problémáját, ha nem lesz meg — minden egyéb hiába való. (h.)

Temesvár statisztikája.

Temesvár szabad királyi város statisztikája 1898-ik évben. Szerkesztette és feldolgozta Geml József városi főjegyző. Kiadja Temesvár szab. kir. város tanácsa. Temesvár, 1900.

A statisztikának a közigazgatás szolgálatában való jelentőségét újabban hazánkban is mind nagyobb mértékben ismerik el; immár mindinkább gyökeret ver az a meggyőződés, hogy a helyes közigazgatásnak egyik nélkülözhetetlen alapfeltétele a közállapotoknak

statisztikai alapon való megismerése. A m. kir. központi és a székes fővárosi statisztikai hivatal gazdag kiadványai e meggyőződés térfoglalásához nagy mértékben hozzájárultak, de az autonom közigazgatás — a vidéki városokra vonatkozólag — még az ezen becses kiadványokban nyújtott gazdag anyagnál is többet, kimerítőbbet kíván. Ez a kívánság hozta létre a fentidézett munkát, melyben a statisztikai érzék terjedésének örvendetes jelét látjuk. Városi statisztikája hazánkban eddig egyedül Budapestnek volt, néhány vidéki városunkban névleg fennálló statisztikai hivatalok működéséből semmi sem került a nyilvánosság elé. Temesvár volt az első vidéki város, mely szükségét érezte, hogy közigazgatásáról s összes közállapotairól statisztikai alapon kimerítő képet nyújtson. S a midőn ez alkalommal vállalkozásának sikeréről adhatunk számot, ezt annál nagyobbra kell becsülni, mivel a városnak statisztikai hivatala nem lévén, az egész munkát a városi főjegyző egyéb hivatalos teendői mellett tisztán a közügyek iránti érdeklődésből végezte el.

Geml József főjegyző munkája rendszeres statisztikai évkönyv jellegű, mely — Budapest főváros statisztikai évkönyvének mintájára s teljesen annak beosztása szerint — a közállapotok minden ágát felöleli, táblázatokban és rövid kísérő szövegben. A közzétett anyag részint az eddigi népszámlálások, részint a különböző adatgyűjtések eredményeit öleli fel, melyek rendszerint 1891-ig közöltek visszafelé, de helyenkint még hosszabb időszakról is. A közzétett (és szám szerint 208-ra rugó) táblázatok a dolog természeténél fogva nem mélyednek annyira a részletekbe, mint a hogyan ehhez egyéb városi statisztikáknál szokva vagyunk, de nem tagadható, hogy a szerkesztő mindenütt jól válogatta ki a közzéteendő anyag legjavát. Eleven s egészséges statisztikai érzékre vallanak azon nagybecsű összehasonlítások is, melyeket a szerkesztő majdnem minden fejezetben 8—12 jelentékenyebb vidéki város hasonló viszonyairól nyújt; ezen összehasonlítások oly adatokat ölelnek fel, melyeknek nagy része eddig — tudomásunk szerint — sehol sem volt közzétéve. A közigazgatás s különösen a városi önkormányzat férfiai kétségkívül nagyon becses útmutatásokat fognak e munkából merithetni, de a szakstatisztikusnak is el kell ismernie, hogy a kezdet nehézségeivel együtt járó fogyatkozások mellett is — melyeknek részletezésébe itt nem bocsátkozhatunk — Geml munkája városi statisztikánkra nézve becses gazdagodást jelent. Óhajtanók, hogy Temesvár városa e munkát Évkönyv gyanánt rendszeresen jelentesse meg, többi városi törvényhatóságaink pedig Temesvár példáján buzdulva hasonló képet nyujtsanak a maguk közállapotairól.

Thirring Gusztáv.

Havi Szemle.*

— Május. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

A földművelésügyi minister a képviselőház elé terjesztette az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló törvényjavaslatot. [1]

A pénzügyminister benyújtotta a képviselőházhoz az új beruházási kölcsönről és a szeszcontingens új fölosztásáról szóló törvényjavaslatokat. [1]

A képviselőház pénzügyi bizottsága tárgyalás alá vette az 1897. évi XXX. t.-cz. alapján fogantatott beruházások költségeinek részben való fedezéséről szóló törvényjavaslatot s azt Neményi Ambrus referatuma alapján, Matlekovits Sándor, Kossuth Ferencz, Barta Ödön, Komjáthy Béla, Pulszky Ágost, Gyurkovits és Farbaky képviselők, valamint a pénzügyminister hozzászólása után általánosságban és részleteiben elfogadta. [2]

A kereskedelemügyi minister törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé a fővárosban fölállítandó új zálogházépület költségeinek fedezéséről. E javaslatban a minister kilátásba helyezi egy árverési csarnoknak a létesítését. [4]

A képviselőház pénzügyi bizottsága a szeszcontingens fölosztásáról szóló törvényjavaslatot tárgyalta. [4]

A képviselőház ülésén tárgyalás alá vették a beruházási kölcsönről szóló törvényjavaslatot. Neményi Ambrus referatuma után fölszóltak Kossuth Ferencz és Buzáth Ferencz, mire a ház Lukács László pénzügyminister fölszólalása után úgy általánosságban, mint részleteiben elfogadta a javaslatot. [5]

A főrendiház általánosságban és részleteiben elfogadta a beruházási kölcsönről szóló törvényjavaslatot. [9]

A képviselőház ülésén a hirdetési bélyeg eltörléséről szóló törvényjavaslatot elfogadták. A szeszcontingensről szóló törvényjavaslat tárgyalásába is belefoglaltak. Ülés végén a földművelésügyi minister benyújtotta a dohánykertészekről és az erdőmunkásokról szóló két törvényjavaslatot. [10]

A képviselőház ülésén folytatták a szeszcontingens fölosztásáról szóló törvényjavaslat fölötti tárgyalást. [11]

A szeszcontingens felosztásáról szóló törvényjavaslatot általánosságban elfogadta a képviselőház. [12]

A közös kormány betérjesztette a delegatiók elé az 1900. évi közös költségvetésre vonatkozó javaslatokat. [12]

A magyar és az osztrák quota-bizottság közötti tárgyalások eredményre vezettek, a mennyiben megegyeztek a 34.4 és 65.6⁰/₀-os quotában. [14]

A szeszcontingens-javaslatot részleteiben is elfogadta néhány módosítás után a képviselőház. [14]

A képviselőház ülésén megkezdték az értékpapirforgalmi adó behozataláról szóló törvényjavaslat tárgyalását. [14]

A képviselőházi zárszámadási bizottság jelentést terjesztett a képviselőház elé, a melyben az 1868—1897. évig terjedő 30 évi államháztartási eredményekről számol be az országgyűlésnek. [15]

A képviselőház ülésén befejezték az értékpapirforgalmi adó behozataláról szóló törvényjavaslat fölötti általános vitát. [15]

* Az egy-egy adat után []-ben levő szám az illető esemény valódi dátumát jelenti; ott, hol a pontos dátum megállapítható nem volt, e szám a napi lapoknak megjelenési dátumára vonatkozik, a mikor az illető eseményről szó volt.

A képviselőház néhány módosítás után részleteiben is elfogadta az érték-papirforgalmi adó behozataláról szóló törvényjavaslatot. Elfogadta az új zálogházi palota építéséről szóló törvényjavaslatot is. [17]

A köz- és árwapénzek elhelyezésének ügyével foglalkozott Szabolcsmegyei törvényhatósági közgyűlése. [20]

A főrendiház ülésén elfogadták a hirdetési bélyeg eltörléséről, a tőzsze-adóról, az új zálogházi palota építéséről és a szeszcontingens fölosztásáról szóló törvényjavaslatokat. [24]

A magyar állampapírok Ausztriában való adómentességére nézve az osztrák és a magyar kormány között már megállapodás jött létre, a melyet a kormányok Ő Felsége elé terjesztenek jóváhagyás végett. [24]

Nyiregyháza tiszti ügyésze javaslatot adott be a városhoz, hogy Nyiregyháza városi takarékpénztár létesíttessék. [24]

A vámilletékeknek ezüstben történő fizetésénél vagy biztosításánál a törvény értelmében szedendő aranyárkelet-pótlék június havára 20¹/₂⁰/o-ban állapított meg. [26]

Kis-Küküllőmegye a megyei pénzkezelést a postatakarékpénztár bevonásával reformálta, a mennyiben az alispán és a főszolgabírák számára a postatakarékpénztárnál cheque-számlákat nyitott, a hová a községek beküldik a pénzt a főszolgabírának, ezek meg az alispán számlájára iratják a hozzá küldendő összegeket; e reform teljesen bevált és nagyon egyszerűsíti a megyei pénzkezelést. [28]

A városok congressusán a következőket határozták el: 1. Állami intézetek és államilag subventionált gyárak a városok külön megterhelése nélkül létesíttessenek. 2. A községi terhek viselésére az állami tisztviselők és katonák is köteleztessenek. 3. Progressio az adórendszerben. 4. A városok szedhessenek minden adó után pótdókat, sőt új adónemeket is hozhassanak be. 5. Az italmérési jövedékből a városokra eső rész nagyobbíttassék. 6. Községi kötelező tűzkárbiztosítás behozatala. 7. Községi takarékpénztárak létesítése. 8. A városok által fölvetett kölcsönök legyenek adó-, bélyeg- és illetékmentesek. [28]

A földművelésügyi minister közérdekű öntöző csatornákról szóló törvényjavaslatot nyújtott be a képviselőháznak. [28]

A miniszterelnök benyújtotta a képviselőháznak a quotabizottságok által megállapított quotáról szóló törvényjavaslatot. [28]

II. Őstermelés.

A földművelésügyi minister megállapodásra jutott egy hazai export-czéggel, a melynek Londonban nagy üzlete van, hogy tojás-szövetkezetek által előírással módon összegyűjtött tojásokat londoni árak szerint mindenkor és bármily mennyiségben megvesz. E célra a minister rövid idő alatt 24 ily szövetkezetet hozott létre 7000 taggal, a kik naponként 100—110 láda tojást szállítanak. [3]

Az O. M. G. E. igazgató-választmánya elfogadta a Rubinek Gyula által kidolgozott ama javaslatot, a mely jövő vámpolitikánk irányára és az új vámtarifa agrárvámjaira vonatkozik. Foglalkoztak továbbá a hadsereg szállításai körüli eljárás, a szeszcontingens fölosztásának, továbbá a munkás és cselédsegítő pénztár életbeléptetésének ügyeivel. [5]

Az O. M. G. E. helyiségében mintegy 30 mezőgazdasági szeszgyáros értekezletet tartott, hogy tiltakozzék ama törvényjavaslat ellen, melyet a pénzügy-minister a szeszcontingens fölosztása ügyében a képviselőháznak benyújtott s elhatározták, hogy ez ügyben küldöttséget menesztenek a kormányhoz. [5]

A gazdasági munkások biztosításáról készült törvényjavaslat előadói tervezetének megvitatására értekezlet volt a földművelésügyi ministeriumban. Darányi Ignác földművelésügyi minister ismertető beszéde után az ügyszóhoz hozzászólottak Desseffy Aurél és Károlyi Sándor grófok, Reissig Ede, Sándor János, Kristóffy József, Makfalvy Géza, Lévy Lajos, Szczytovszky János, Rosenberg Gyula, Seidl Ambrus, báró Harkányi János és dr. Bartóky József min. tanácsos. [5—7]

A Földművelők Országos Egyesületének alakuló közgyűlése. [6]

A Gazdasági Egyesületek Országos Szövetsége foglalkozott azzal az előadói tervezettel, a melyet a vámtarifa rendezése ügyében Rubinek Gyula az O. M. G. E. titkára készített s melyet egyhangulag elfogadtak. Elfogadták továbbá Baross Károlynak a buza vámja ügyében tett ama határozati javaslatát, a mely szerint a buza vámját a minimális tarifában 4 frt 50 krnak, a maximális tarifában 5 frt 50 krnak öhajtják. [6]

A székesfővárosi tanács a vásárcsarnokban a borvásárt állandósítani szándékozik s ehhez a belügyminister is hozzájárult. [7]

A földművelésügyi ministerium alatt álló m. kir. földtani intézet új palotáját átadták a közhasználatnak. [7]

A közérdekű öntöző csatornák létesítéséről szóló törvényjavaslat előadói tervezetnek megvitatása czéljából értekezlet tartatott a földművelésügyi ministeriumban. [8]

A birtokos és gazdatiszt közötti jogviszony szabályozásáról szóló törvényjavaslatot benyújtotta a képviselőházhoz a földművelésügyi minister. [15]

Szász-Ivánfalván szarvasmarhatenyésztési egyesület alakult, a melynek czélja tisztavérű pinzgau marhának ezen vérben való tenyésztése, tenyészvikák kizárólagos használata és e marhák értékesítésének előmozdítása. [16]

Szabadkán 57 község kigazdái elhatározták, hogy vajértékesítő központot létesítsenek s mindannyian szövetkezeti alapon társulnak vajtermelés czéljából. [23]

A földművelésügyi minister Békésmegye főispánjához leiratot intézett, a melyben hajlandónak nyilatkozik a Békésmegyében létesítendő második kenderkésztőtelepnek támogatására és egyúttal 24.000 korona állami támogatást is utalványoz a telep felépítésére. [26]

A biharmegyei és nagyvárad hegyi választmány Nagyváradon permetező kiállítást rendezett a városi szőlőtelepen. [28]

A földművelésügyi minister elrendelte, hogy Dicső-Szt.-Mártonban az erdélyrészi szőlőművelés niveaujának emelése végett állami minta-szőlőtelep létesíttessék. [31]

III. Ipar, bányászat és kohászat.

Budapest székesfőváros közgyűlésén Fenyvessy Adolf bizottsági tag indítványt tett, hogy a főváros forduljon a kormányhoz az őrlési forgalomnak racionális, úgy a termelők, mint a malmok érdekeit megóvó szabályozás mellett való újbóli életbeléptetése iránt. [2]

Az iparhatósági megbizottak intézményének reformjával foglalkozott a budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülése a kereskedelemügyi minister fölhívása folytán. A kamara ezt az intézményt mai alakjában fentartandónak, de nagyobb hatósági támogatásban részesítendőnek tartja. [3]

Csikmegyében, a Patros völgyében Nagy Dezső geologus nagymennyiségű petroléumot tartalmazó medenczét fedezett föl, a melynek értékesítésére mozgalom indult meg. [3]

Perutz testvérek prágai czég Pápán nagyszabású szövőgyárat létesít. [3]

Az Országos Iparegyesület villamossági szakosztálya ülést tartott, a melyen az autonom vámtarifa ügyét tárgyalták a villamos ipar érdekei szempontjából. [3]

Az Országos Iparegyesület igazgatósága elhatározta, hogy fölkéri a vallás- és közoktatásügyi ministert arra, hogy az alatta álló iskolákat és hatóságokat a magyar tanszeripar támogatására buzdítsa. [5]

A kereskedelmi minister azzal a fölhívással járult a főváros három legjelentékenyebb kereskedő-egyletéhez, hogy a nagykereskedők is vegyenek részt hazai iparvállalatok létesítésében. [8]

A kereskedelemügyi minister és Wernburg Leon lovag osztrák nagyiparos közötti tárgyalások, a melyek a Győrött alapítandó gyapjú- és pamutárúgyár ügyére vonatkoztak, befejezést nyertek. [9]

A székesfehérvári Felmayer-féle kékfestőgyár jelenlegi tulajdonosa, a neun- kircheni kékfestőgyár r.-t. a gyár által szükségelt félgvártmányok előllítása czéljából szövőgyárat létesít a város nagymérvű támogatása mellett Székesfehérvárott. [10]

Rozsnyó mellett egy millió korona tőkebefektetéssel új érc- és antimonművet létesített a bécsi Martin Müller és társa czég. [10]

Morva-Ostriban 2¹/₂ millió korona alaptőkével villamossági vállalatot létesített a Ganz és társa r. t. [11]

A kereskedelemügyi minister közölte az összes hazai kereskedelmi és iparkamarákkal, hogy a párisi kiállítás tanulmányozására iparosmestereket és munkásokat szándékozik 400, illetve 300 koronás ösztöndíjakkal kiküldeni és erre a czélra 54.000 koronát hajlandó áldozni. [11]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara a kereskedelemügyi minister fölhívása folytán annak megállapításával foglalkozott, vajjon a fényképészet művészi vagy ipari foglalkozásnak minősítendő-e és elhatározta, hogy a ministerhez intézendő véleményes jelentésben ipari foglalkozásnak minősíti azt. [11]

A Mészárosok és Hentesek Országos Szövetsége, mint az Országos Ipar-

egyesület egyik szakosztálya ülést tartott oly czélból, hogy az új autonom vám-tarifa ügyében állást foglaljon a mézszáros- és hentesipar szempontjából. [11]

Rimaszombaton agyagipari gyárat alapítanak 200.000 korona (1000 db részvény a 200 korona) alaptőkével. [12]

A Kereskedelmi Muzeum által az Iparcsarnokban rendezett fonó-, szövő-, ruházati- és bőrdíszmü-ipari kiállítást a kereskedelmi minster megnyitotta. [12]

A sopronmegyei Szárazvám község határában levő krétaföldet megszerelte egy bécsi consortium, a mely ott gyárat építtetett. A vállalat »Szárazvámi kréta-, mész- és kőipar r. t.« czég alatt 500.000 korona teljesen befizetett alaptőkével már megkezdte működését. [13]

Az Országos Iparegyesület kiadta mult évi működéséről szóló jelentését. [13]

Egy belga-magyar consortium »Charbonnages Belge-Croates Société Anonyme« czég alatt Brüsszelben részvénytársaságot alapított 4 millió frank alaptőkével, a melynek czélja a Varasd melletti községben gazdag területek kiaknázása. [14]

A fűszerkereskedők egyesületének választmányi gyűlése elhatározta, hogy tagjait körlevélben fölhívja a hazai ipar támogatására. [14]

A magyar delegatio hadügyi albizottságának ülésén a hadügyminister a bizottság tagjainak felszólalása folytán kilátásba helyezte, hogy a magyar iparnak a hadseregszállításokban való részesítésénél lehetőleg a quota arányában fog eljárni. [17]

Műhomokgyárat létesített a főváros közelében egy új szabadalom alapján Hirsch József L. és társa. [17]

A Villányi-féle csokoládé-gyárat egy hollandi consortium részvénytársasággá alakította át. Alaptőke 600.000 korona s további 600.000 koronát 3°/o-os elsőbbségi kötvények ellenében bocsátanak az alapítók a társaság rendelkezésére. [20]

Az Országos Iparegyesület évi közgyűlésén megalakították a tisztikart és kiosztották a munkások és mesterek közt a kitüntetésnek szánt arany-, ezüst- és bronzérmeket. [20]

Déván alakuló közgyűlést tartott a »Transsylvania conservgyár mint szövetkezet« és elhatározta, hogy még az idén megkezdje működését a gyümölcs és vetemény feldolgozásával. [20]

A védjegyügyek nyilvántartása és a központi védjegy- és árúmintalajstromozás a kereskedelmi ministeriumból átutaltatott a szabadalmi hivatalhoz. [27]

Fa- és fémipari szakiskola létesült Győrött az ottani kereskedelmi és iparkamara és a győri társadalom áldozatkészségéből. [28]

A magyarországi ásványvizek fogyasztásának emelése érdekében szükséges intézkedések megbeszélése czéljából szaktanácskozmány tartatott a belügyministeriumban. [28]

Az Országos Iparegyesület építőipari szakosztályának ülésén az építőipar válságának okainak és orvoslásának ügyével foglalkoztak. [30]

IV. Közlekedés, díjszabásiügy.

A máv. zágrábi üzletvezetőségének kezelése alá tartozó körös—belovár—verőcze—barcsi h. é. v. kisulinovac—katalenai vonalrésze a nyilvános forgalomnak átadott. [4]

Az Eger és Budapest között létesített telephont átadták a közhasználatnak. [10]

A Magyar vasuti forgalmi részv. társ. alaptőkéjét 2 millió koronával fölemeli oly czélból, hogy több közúti vasutvonal vállalatát villamos üzeművé átalakíthassa. [10]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülése elhatározta, hogy az ércpénzküldemények póstai szállítási díjának mérséklése iránt felir a kereskedelemügyi ministerhez; továbbá hogy a Budapestre érkező levelek késedelmes szállításáért panaszt emel a póstaigazgatóságnál; végül, hogy a póstaszabályzatnak az utánvételes küldeményekre vonatkozó némely rendelkezéseinek a módosítását kéri. [11]

A Magyar Hajózási Egyesület igazgatósága ülést tartott, a melyen tárgyalás alá vették a belvizi hajók belajstromozásáról és zálogjogáról szóló törvénytervezetet. [12]

Biztosító társaságok igazgatóinak a küldöttsége járt a kereskedelemügyi ministernél és emlékiratot nyújtottak át, a melyben kérik, hogy a belvizi hajók vizsgálatára és ellenőrzésére vonatkozó kérdéseket a belvizi hajók lajstromozására és zálogjogára vonatkozó törvényjavaslatban rendezze. [18]

A Magyar Mérnök- és Építészegylet emlékiratot terjesztett föl a kereskedelemügyi ministerhez a helyi érdekű vasutak ügyében. [18]

A máv. budapesti nyugoti pályaudvarának műhelyében kísérletezések folynak egy új magyar találmányú gyümölcszállító waggonnal. [27]

V. Kereskedelem, tőzsde és pénzüintézetek.

A kereskedelmügyi minister a képviselőházban benyújtott egy az 1884. évi XVII. törvényczikk 50. §-ának a megrendelések gyűjtésére vonatkozó rendelkezéseit olykép módosító törvényjavaslatot, hogy megrendelések csak szakmabeli kereskedőknél és iparosoknál gyűjthetők; magánfeleknél csak egyenes meghívás folytán; kivételek megállapítását a minister fentartja magának. [2]

A tőzsdetanács ülésén szóba került az az indítvány, hogy a fehér tengeri a szállításképes tengeri közé felvétessék; de miután e módosítást czélszerűnek nem tartják, elvetették az indítványt. [3]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülésén Láncozy Leó elnök felelt Sándor Pálnak a hadügyi kincstári kézalatti vásárlások ügyében hozzá intézett interpellációra, bemutatva annak a fölterjesztésnek a szövegét, a melyet a kormányhoz javasol intézni. Ezt egyhangúlag a magáévá tette a teljes ülés. [3]

Az aradi kereskedők köre fölterjesztést intézett a kereskedelmügyi ministerhez a következőket javasolva: 1. üzleti záróra esti 7 órakor, 2. vasárnap az összes üzletek déli 12 órakor záruljanak. [8]

Az ujonnan kibocsátott magyar koronajáradéknak a berlini tőzsdén való cotirozása iránt lépéseket tett a Rothschild-csoport. [10]

A fumei kereskedelmi és iparkamara az ottani piaczon követett kereskedelmi szokásokat megállapítván, azokat könyvalakban magyar, német és olasz nyelven kiadta. [11]

A kereskedelmi minister véleményt kért a kamaráktól az üzletek átruházásáról szóló törvényjavaslatra nézve; a budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülése a ministert fölkéri a javaslatnak oly irányú módosítására, hogy ne csak a szerződés útján átruházott kereskedelmi üzletek tartozásaiért, hanem minden üzlet átvételekor legyen az átvevő felelős az átruházó tartozásaiért és az esetben is, ha az üzletet tovább nem is folytatja. Az átvett vagyon erejéig korlátozott felelősség lehetőségét elejtendőnek véli és végül javasolja, hogy ez a törvény a be nem jegyzett czégű kiskereskedői üzletek átruházására is vonatkozzék. [11]

A tisztességtelen versenyről szóló törvénybe a kamarák felveendőnek tartanak egy oly értelmű intézkedést, a mely szerint az eljáró hatóságok ily ügyekben mindig az illetékes kereskedelmi és iparkamara véleményének előzetes kikérésére köteleztessenek. [11]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülése elhatározta, hogy felkéri az igazságügyi ministert annak a tervnek az elejtésére, a mely szerint az árverési hirdetményeknek a hivatalos lapban való közzétételénél az adós neve elhagyatnék. [11]

Boroszlóban az ottani magyar és osztrák honosságú kereskedők védelmére osztrák-magyar kereskedelmi kamara alakult. [12]

A pécsi kereskedelmi és iparkamara foglalkozván a kereskedelmi üzlet átruházásáról szóló törvényjavaslatlaltal, javaslatba hozza a kereskedelmügyi ministernek, hogy ne csak a szerződés útján átruházott bejegyzett czégű üzletekre, hanem a bármily módon átruházott be nem jegyzett czégű üzletekre is terjeszsze ki a törvény hatályát. [14]

A berlini tőzsdetanács megengedte a magyar beruházási járadék tőzsdei jegyzését. [16]

Budapesti kereskedők és iparosok értekezletet tartottak, a melyen állást foglaltak ama tilalom ellen, a melyet a kormány a megrendelések gyűjtésére nézve törvénnyel életbeléptetni kíván. [20]

A főváros detailkereskedőinek egy része elhatározta, hogy üzleteiket a nyári hónapok alatt esti 8-kor bezárják, hogy így alkalmazottaiknak több szabadidejük legyen. Mozgalmat indítottak továbbá, hogy az esti 8 órai zárórát általánossá tegyék. [24]

A megrendelések gyűjtésének tilalmazásáról szóló törvényjavaslat elleni mozgalom arra birta a vidék kereskedelmi és iparkamaráit, hogy a törvényjavaslat életbeléptetése iránt tegyenek lépéseket a kormánynál. [24]

A székesfőváros kereskedőiből és iparosáiból alakult küldöttség járt a kereskedelmügyi ministernél, hogy benyujtsák azt az emlékiratot, a melyben a detailutaztatók állást foglalnak a megrendelések gyűjtésének tervezett korlátozása ellen. A minister kilátásba helyezte, hogy a törvényben majd gondoskodik egy kis halasztó időről, a mely alatt a kereskedők a változásra előkészülhetnek. [26]

VI. Vállalkozói egyesülések, kartellek, áremelések.

A papirnagykereskedők értekezletén határozatba ment a papirneműek árának további fölemelése [1]

Az osztrák-magyar petroleum-kartell a petroleum árat métermázsánként 2 koronával leszállította. [1]

Az osztrák és magyar csomagolópapír-gyárosok a patent-csomagolópapír árat métermázsánként 1 koronával fölemelték. Az áremelést a kereskedőkhöz intézett körlevelekben a nyersanyagok, szén- és munkabérek folytonos emelkedésével indokolják. [1]

A termelés contingentálása czéljából rizshántoló-kartellt akarnak létrehozni a magyar és osztrák rizshántoló-gyárak. [9]

A tüköruveg-gyárosok kartellje az átlátszó tüköruveg árat 50%-kal fölemelte. [13]

A kereskedelmi minister megbizván dr. Ráth Zoltán kassai jogakadémiai tanárt a kartellügy tanulmányozásával és azzal, hogy formális törvényjavaslatot dolgozzon ki ez ügyben, Ráth Zoltán a törvénytervezettel elkészült és már be is nyújtotta a kereskedelmi ministerhez. [24]

A gazdasági munkások és cselédek segítőpénztáráról szóló törvényjavaslatot a földművelésügyi minister a képviselőház elé terjesztette. [28]

VII. Munkásügy, socialpolitika.

A főváros és a vidék socialdemokrata érzésű munkásnépe munkaszünettel, tüntető felvonulásokkal, ünnepi gyűlésekkel és mulatságokkal ülte meg május elsejét. [1]

A dunavecsei szolgabíró nem engedte meg egy munkásgyűlés megtartását azon a czímen, hogy a munkások és munkaadók közötti viszony a munkástörvényvel szabályozva van. [6]

Makón munkás népgyűlés tartottak, a melyen a nép helyzetének, a választási jognak és a legutóbbi socialdemokrata pártcongressuson történeteknek megbeszélése után munkáskört alakítottak, a melynek eddig 160 tagja van. [6]

A budafoki kádársegédek nyilvános szakülést tartottak a következő napirenddel: Husvéti pártcongressusi küldöttek jelentése; a szervezkedés és a munkások helyzete; általános, titkos választási jog. [6]

A nagyváradai kőműves- és ácssegédek gyűlést tartottak, a melyen strike-ot határoztak el. Egyezkedési kísérletek meghiúsultak. [7]

A nagyváradai kőműves-strike a munkások követeléseinek megvalósulásával véget ért; a munkaidő 10¹/₂ órában állapított meg; munkabér óránként 16 kr. [8]

Az országos gépészegyesület azzal a kéréssel fordult a kereskedelemügyi ministerhez, hogy az ipartörvény revíziója alkalmával a gépészek fölmondási idejét 3 hónapra állapítsa meg. A minister ez ügyben véleményért a kereskedelmi és iparkamarákhoz fordulván, a budapesti kamara teljes ülése azt javasolja, hogy a kérés mellőztessék. [11]

A Rhein-hesseni gazdasági egyesület az ottani vidéken uralkodó munkáshiányon segitendő, Délmagyarországból számos mezőgazdasági munkást telepített át. A munkások 220—280 márka, a nők 150—160 márka évi bért kapnak. Az áttelepítést hir szerint folytatják, mert a hazánkbeli munkásanyaggal meg vannak elégedve. [12]

Csongrádon a földműves munkások nagy népgyűlést tartottak a munkanélküliség okainak megbeszélése végett. Elhatározták, hogy fölkérik a kormányt a nagybérletek fölosztására és a Duna-Tisza csatorna megalkotására, a mi hosszabb időre juttatna a munkásoknak munkát. [13]

A munkanélküliség ügyének megbeszélése czéljából Budapesten nagy népgyűlés tartottak. [14]

A kereskedelemügyi minister meglátogatta a munkaközvetítői hivatalt. [15].

Zágrábban mintegy 600, kocsigyártás körül elfoglalt munkás beszüntette a munkát, bérfelemelést és munkaidő-leszállítást követelve. [16]

Az iparhatóságok a kereskedelmi és belügyi ministerek intézkedése folytán megvizsgálták a székesfőváros területén működő összes szak- és munkasegyleteket főképp abból a szempontból, hogy működésük alapszabályaiknak megfelelő-e a pénztári kezelések rendben van-e? Hir szerint mindenütt rendben találtak mindent. [17]

A kőbányai polgári serfözde kádárjai strike-vel fenyegetvén az igazgatóságot az esetre, ha bérüket föl nem emeli, kérésüknek az igazgatóság eleget tett. [19]

Tatán gyűlést tartottak az ottani socialdemokraták, hogy meghallgassák kiküldöttjeik referatúráját a husvéti pártcongressusról; voltak továbbá beszédek a választási jog kiterjesztéséről. [20]

A socialdemokrata pártvezetőség egyre-másra bejelenti a képviselőháznak az incompatibilis képviselőket. [20]

A Ganz és társa vasöntőde és gépgyár r. t. munkásai helyzetük megbeszélése végett gyűlést tartottak. [21]

Fővárosi munkások három népgyűlést tartottak a képviselők összeférhetlenségi ügyében, a hol az általános választási jog érdekében agitáltak. [27]

Mintegy 3500 Ganz-gyári munkás strike-ba lépett. Ok: a mostani fizetési rendszerrel való elégtelenség, továbbá az akkord-bérek leszállítása. A munkások küldöttségének a vezérigazgatósággal folytatott tárgyalásai eredményre vezettek, a mennyiben a régi fizetési rendszert az igazgatóság visszaállítja és az akkordbérek felemelését kilátásba helyezte. A munkások ismét munkába lépnek. [28]

A magyar államvasutak gépgyárában mintegy 100 kazánkovács abbahagyta a munkát. [29]

A máv. gépgyárának strike-oló kovácsaihoz a gépgyár hidépitő-osztályának munkásai is csatlakoztak, mintegy 360-an. [30]

A Ganz-gyári munkások ismét munkába állottak, kivéve a kovácsokat, a kiknek béremelés iránti kérelmét a gyár igazgatósága nem teljesítette. [30]

A magántisztviselők országos szövetsége azzal a kéréssel fordult az ország összes kereskedőihöz, hogy a nyári hónapokban összes alkalmazottjaiknak teljes vasárnapi munkaszünetet engedélyezzenek. [31]

Vágó József.

Közgazdasági irodalom.*

1900. január—március.

1. Tudománytörténet. Életrajzok. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Ashley, W. J.*: Histoires et doctrines économiques de l'Angleterre. 1. Le moyenage. Trad. par P. Bondonio. Paris: Giard et Brière 1900. (275.) fr. 5.—
- Dungern, Helene v.*: Frederick Denison Maurice. Der Führer der christlich-socialen Bewegung Englands von 1848—1866. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1900. (IV, 145) 8°. M. 2.40.
- Gmelin, R.*: Kurzgefasstes System der Finanzwissenschaft. Esslingen: S. Mayer 1900. (IV, 96) 8°. M. 1.50.
- Gonner, E. C. K.*: The social philosophy of Rodbertus. New-York: The Macmillan Co. 1900. (21, 209) 8°. Doll. 2.50.
- Handwörterbuch* der Staatswissenschaften. Hrsg. von J. Conrad, L. Elster, W. Lexis, E. Loening. 2. Aufl. Bd. 3. Jena: G. Fischer 1900. (XI, 1290) 8°. M. 22.—
- Kirkup, Thomas*: A history of socialism. New ed., rev. and enlarg. London: Black 1900. (372) 8°. 7/6.
- Klemme, Max*: Die volkswirtschaftlichen Anschauungen David Humes. Jena: Gustav Fischer 1900. (VIII, 100) 8°. M. 2.50. (Sammlung nat-ök. u. staatsw. Abh. d. staatsw. Sem. Halle hrsg. v. J. Conrad. Bd. 25.)
- Palgrave, R. H. Inglis*: Dictionary of political economy. Vol. 3. N—Z. London: Macmillan 1900. (734) 8°. sh. 21.
- Reichesberg, Naum*: Der berühmte Statistiker Adolf Quételet. Sein Leben und Wirken. S. A. aus »Zeitschr. f. schweiz. Statistik«. Neue [Titel-] Ausgabe. Bern: C. Sturzenegger [1896]. (142) 8°. M. 2.—
- Stammhammer, Josef*: Bibliographie des Socialismus und Kommunismus. Bd. 2. Nachträge und Ergänzungen. Jena: G. Fischer 1900. (IV, 403) 4°. M. 13.—
- Uebersicht* der gesammten staats- und rechtswissenschaftlichen Literatur des J. 1899. Jahrg. 32. Herausgegeben von Otto Mühlbrecht. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (XXXII, 286) 8°. M. 6.—
- Verhandlungen* des Vereins für Socialpolitik in der Generalversammlung in Breslau 1899, über die Hausindustrie und ihre gesetzliche Regelung, die Lage des Hausiergewerbes und die Entwicklungstendenzen im modernen Kleinhandel. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (310) 8°. M. 7.—
- Véron-Duverger*: Études sur Forbonnais, par son petit neveu Véron-Duverger. Paris: Guillaumin & Cie. 1900. (238) 8°. Fr. 5.—
- Voigt, A.*: Die Akademie für Social- und Handelswissenschaften zu Frankfurt a. M. Eine Denkschrift. Frankfurt a. M.: A. Detloff 1900. (24) 8°. M. —.50.

* E bibliografiai rovathban ezentul rendszeresen közöljük a magyar, angol, francia, német és olasz közgazdasági irodalom termékeit. A magyar irodalmat, a mennyiben a fogyatékos bibliografiai segédeszközök csak megengedik, lehetőleg teljességgel adjuk. A külföldi irodalomról is teljes képet igyekezünk majd nyújtani s csak a kisebb jelentőségű s tárgyunkra nem szorosan vonatkozó munkákat mellőzzük. Ez első közlemény az 1900 január, február, márczius havában megjelent irodalmat foglalja magában.

2. Elmélet.

- Ammon*, Otto: L'ordre social et ses bases naturelles. Paris: A. Fontemoing 1900. (XXVII, 516) 8°. fr. 10.—
- Anitchkow*, Michael: Krieg und Arbeit. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (XI, 604) 8°. M. 10.—
- Böhm-Bawerk*, E. v.: Einige strittige Fragen der Kapitaltheorie. Drei Abhandlungen. Wien: Wilh. Braumüller 1900. (127) 8°. 3 Kr.
- Bowley*, A. L.: Wages in the United Kingdom in the nineteenth century. Cambridge: University Press 1900. (VIII, 158, 5 diagr.) 8°. 7/20.
- Croce*, Benedetto: Materialismo storico ed economia marxista. Saggi critici. Milano: Reno Sandron 1900. (198) 12°. l. 3.—
- Einaudi*, Luigi: La rendita mineraria. Torino: Unione Tipografica 1900. (455).
- Ely*, R. T.: Monopolies and trusts. New-York: Macmillan 1900. (11, 278) 8°. Doll. 1.25.
- Grabski*, Stanislaus: Zur Erkenntnislehre der volkswirtschaftlichen Erscheinungen. Leipzig: C. L. Hirschfeld 1900. (144) 8°. M. 4:50.
- Graziaïei*, Antonio: La produzione capitalistica. Torino: Frat. Bocca 1900. 8°. l. 4.—
- Kostanecki*, A.: Der wirtschaftliche Werth vom Standpunkte der geschichtlichen Forschung. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (XIII, 213) 8°. M. 4.—
- Labriola*, Alberto: Della tecnica e della forma sociale in rapporto alla azione economica. Roma: E. Loescher & Co. 1900. (35) 8°.
- Labriola*, Alberto: Discussioni teoretiche su alcuni punti della dottrina della moneta. Roma: E. Loescher & Co. 1900. (141) 8°. l. 1:50.
- Lamprecht*, Karl: Die kulturhistorische Methode. Berlin: R. Gaertner 1900. (46) 8°. M. 1.
- Maroussem*, P. de: Les enquêtes. Pratique et théorie. Paris: F. Alcan 1900. (328) 8°.
- Mayr*, Georg v.: Die Pflicht im Wirtschaftsleben. Tübingen: H. Laupp 1900. (66) 8°.
- Menger*, Anton: Le droit au produit intégral du travail. Trad. d'Alfred Bonnet. Avec une préf. de Charles Andler. Paris: Giard & Brière 1900. (XL, 249) 18°. fr. 3:50.
- Paul-Boncour*, J.: Le fédéralisme économique. Étude sur les rapports de l'individu et des groupements professionnels. Préface de Waldeck-Rousseau. Paris: Felix Alcan 1900. (VIII, 395) 8°.
- Rabbeno*, Ugo: La questione fondiaria nei paesi nuovi. Vol. 3. La questione fondiaria nelle grandi colonie dell' Australasia. Pubbl. per cura di Ach. Loria e Carlo A. Conigliani. Torino: Frat. Bocca 1900. 8°. l. 5 —.
- Ricca-Salerno*, Giuseppe: La teoria del salario nella storia delle dottrine e dei fatti economici. Palermo: Alb. Reber 1900. (VIII, 687) 8°. l. 12.—
- Tangorra*, V.: Degli indirizzi oggettivo e soggettivo dell'economia politica. Roma: 1900.
- Trivero*, Cam.: La teoria dei bisogni. Torino: Frat. Bocca 1900. (198) 8°. l. 2:50.
- Woltmann*, Ludwig: Der historische Materialismus. Darstellung und Kritik der Marxistischen Weltanschauung. Düsseldorf: Hermann Michel 1900. (IX, 430) 8°.
- Zini*, Zino: Proprietà individuale e proprietà collettiva? Ricerche sulle tendenze economiche delle società moderne. Torino: Frat. Bocca 1900. 8°. l. 6.—

3. Gazdaság- és társadalomtörténet. Monographiák.

- Annuario scientifico ed industriale*, diretto dal Arnaldo Usigli. Milano: Frat. Treves 1900. (551) 8°. l. 6.—
- Below*, G. v.: Territorium und Stadt. München: R. Oldenbourg 1900. (XVI, 342) 8°. M. 7.—
- Brunhes*, Jean: L'homme et la terre cultivée. Bilan d'un siècle. Neuchâtel: Impr. Attinger, 1900.
- Buomberger*, F.: Bevölkerungs- und Vermögensstatistik in der Stadt und Landschaft. Freiburg i. U. um die Mitte des 15. Jahrh. Freiburg i. Sch.: B. Veith 1900. (XVI, 258) M. 7.—
- Dechesne*, L.: L'expansion économique de la Belgique. Paris: L. Larose 1900. (70) 8°.
- Engels*, Friedrich: Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen. 8. Aufl. 14. u. 15. Tausd. Stuttgart: J. H. W. Dietz Nachf. (XXIV, 188) 8°. M. 1.—
- Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848—1898*. Bd. 1—3. Wien: Com. Perles 1900. 8°.

- Girard*, E. D.: Histoire de l'économie sociale jusqu'à la fin du 16. siècle. Paris: Giard & Brière 1900. (277) 8°.
- Hahn*, Eduard: Die Wirtschaft der Welt am Ausgange des 19. Jahrhunderts. Eine wirtschafts-geographische Kritik nebst einigen positiven Vorschlägen. Heidelberg: Carl Winter 1900. (VIII, 320) 8°. M. 5.50.
- Hickmann*, A. L.: Die geistige und materielle Entwicklung Oesterreich-Ungarns im 19. Jahrhundert. Mit 10 Farbendr.-Taf. Wien: M. Perles 1900. (28, 12) 8°. M. 1.50.
- Illés József*: Az Anjoukori társadalom és az adózás. Budapest: 1900. 2.40 korona.
- Join-Lambert*, A.: L'organisation de la boulangerie en France. Paris: A. Rousseau 1900. (220) 8°. fr. 4.—.
- Liebenam*, W.: Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XVI, 577) 8°. M. 14.—.
- Loncao*, Enrico: Considerazioni sulla genesi della borghesia in Sicilia; saggio di storia economica e giuridica. Palermo: Tip. cooper. fra gli operai 1900. (214) 12°. l. 2.—.
- Matlekovits Sándor*: Das Königreich Ungarn. 2 Bde. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. 8°. M. 36.—.
- Mackay*, Th.: A history of the english poor law. 3. From 1834 to the present time. London: P. S. King 1900. (624) 8°. 21/.
- Marx*, Karl: La lutte des classes en France (1848—1830). Le XVIIIe Brumaire de Louis Bonaparte. Trad. par L. Remy. Paris: Schleicher frères 1900. (363) 8°. fr. 3.50.
- Máday Andor*: A női munka. Budapest: Eggenberger 1900. (88) 8°. 1.6) kor.
- Mitteilungen* über den 40. allgemeinen Genossenschaftstag der auf Selbsthilfe beruhenden deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften zu Berlin 1899. Hrsg. im Auftrage des allg. Verbandes von H. Crüger. Berlin: J. Guttentag 1900. (VIII, 454) 8°. M. 2.—.
- Mourre*, Charles: D'ou vient la décadence économique de la France? Paris: Plon, Nourrit & Co. 1900. (460) 8°. fr. 3.50.
- Neumann*, Johannes: Die Grundherrschaft der römischen Republik, die Bauernbefreiung und die Entstehung der servianischen Verfassung. Rede. Strassburg: Heitz 1900. (38) 8°. M. 1.—.
- Pinon*, René et Jean de Marcillac: La Chine qui s'ouvre. Paris: Perrin & Cie 1900. (XI, 306) 8°. fr. 3.50.
- Politikai és közgazdasági évkönyv*. Szerk. Székely Sámuel. Budapest: Singer & Wolfner 1900. 8°.
- Rückblicke* auf die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft im Jahre 1899. S. A. aus dem »Pester Lloyd«. Redigirt von Anton Deutsch. Budapest: Druck. Pester Lloyd-Ges. 1900. (88) 8°.
- Stauber*, A.: Das Haus Fugger. Von seinen Anfängen bis zur Gegenwart. Augsburg: Lampart & Co. 1900. (XI, 279) 8°. M. 6.—.
- Szabolcsvármegye* Irták a »Magyarország vármegyéi és városai«-nak szabolcsvármegyei helyi munkatársai Budapest: »Apollo« irod. társ. 1900. (XV, 574) 4°. 12.— k.
- Tugan-Baranowski*, N.: Geschichte der russischen Fabrik. Deutsch v. Boris Minzès. Berlin: Felber 1900. (626) 8°. M. 12.—.
- Volkswirtschaftliche* Chronik für das Jahr 1899. Aus: Jahrb. f. Nö. u. Stat. Jena: G. Fischer 1900. (136) 8. M. 9.—.
- Zivier*, E.: Akten und Urkunden zur Geschichte des schlesischen Bergwesens österreichischer Zeit. Kattowitz: Gebr. Böhm (IV, 493) 8°. M. 15.—.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Bancroft*, H. Howe: The new Pacific. New-York: The Bancroft Co. 1900. (743) 8. Doll. 2.50.
- Brose*, Maximilian: Die deutsche Colonialliteratur im Jahre 1898. Sonderheft der Beiträge z. Colonialpolitik u. Colonialwirtschaft. Hrsg. von der Deutschen Colonialgesellschaft. Berlin: Wilh. Süsserott 1900.
- Egan Ede*: Jelentése a hegyvidéki földművelő nép közgazdasági helyzetének javítását célzó állami akció ügyében Munkácson 1900. febr. 12-én tartott értekezletről.
- Einaudi*, Luigi: Un principe mercante, studio sulla espansione coloniale italiana. Torino: Frat. Bocca 1900. (315) 8°. l. 6.—.
- Hauleville*, Alphonse de: La morale de la colonisation. Bruxelles: J. Lebegue 1900.
- Károlyi Sándor* gróf: A telepítés kérdéséhez. K. l. a Hazánkából. Budapest: Stephaneum 1900.

- Kleiner Deutscher Kolonial-Atlas* in 8 Karten. Hrsg. von der Deutschen Kolonialgesellschaft. 4. durchges. u. verm. Aufl. Berlin: Dietrich Reimer 1900. M. 1.50.
- Le Moal, G.*: Des compagnies de colonisation françaises. Angers: impr. Burdin 1900. (IV, 126) 8.
- Lindner, Friedrich*: Die unehelichen Geburten als Socialphänomen. Ein Beitrag z. Statistik der Bevölkerungsbewegung im Kgr. Bayern. Leipzig: A. Deichert Nachf. 1900. (Wirtschafts- u. Verwaltgsstud. m. bes. Berücks. Bayerns, hrsg. von Georg Schanz, Bd. 7.)
- Ottolenghi, Costantino*: La misura delle variazioni dello stato economico delle popolazioni. Torino: Frat. Bocca 1900. (41) 8°. l. 1.50.
- Pcurbaix, V. et J. Glas*: Le régime économique et les sociétés commerciales du Congo français. Paris: A. Challamel 1900. 8°. fr.3.—
- Schmeisser (Ober-Bergrat)*: Geographische, wirtschaftliche und volksgeschichtliche Verhältnisse der südafrikanischen Republik, sowie deren Beziehungen zu England. Vortrag. Berlin: Dietrich Reimer 1900. (42) 8°. M. 1.—. (Abt. Berlin-Charlottenburg der Deutschen Kolonialgesellschaft. Verhandlungen 1900/01. H. 1.)
- Stenographischer Bericht* über die Verhandlungen der 19. Jahresversammlung des deutschen Vereins für Armenpflege und Wohltätigkeit am 21. und 22. Sept. 1899 in Breslau. Mit einem die gesammten Schriften des Vereins umfassenden Sachregister. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (148, XVII) 8°. M. 3.40.
- Telepités, A.* s az azzal kapesolatós kérések ügyében a földmivelésügyi miniszteriumban tartott szakértekezlet jegyzőkönyve. Budapest: Pesti könyvny. r. t. 1900. 4°.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka közti viszony. Socialismus.

- Aubert, Adolphe*: Les conditions du travail dans les adjudications de travaux publics. Paris: A. Rousseau 1900. (190) 8°.
- Arbeiter-Krankenversicherung*, Die, in Berlin im J. 1898. Bearb. im statist. Amt der Stadt Berlin. Frankfurt a. M.: R. Hülsen 1900. (II, 30) 8°. M. 2.—.
- Arbeiter-Versorgung*, Die. Centralorgan f. das gesammte Kranken-, Unfall-, Invaliditäts- und Altersversicherungswesen im Deutschen Reich. Hrsg. v. P. Honigmann. Generalregister zum 1—12 Jg. 1884—1895. Berlin: Verlag d. Arbeiter-Versorgg. 1900. (IV, 218) 8°. M. 6.—.
- Bericht* —, 5. — über die Verhandlungen des 20. Parteitages der Deutschen Volkspartei in Mainz, m. bes. Berücks. der Frage der Arbeitslosen-Versicherung. Frankfurt a. M.: J. D. Sauerländer 1900. (38) 8°. M. —.60. (Flugschriften der Deutschen Volkspartei H. 5.)
- Banneux, L.*: Les bourses du travail. Bruxelles: P. Weissenbruch 1900. (47) 8°. fr. —.75.
- Bergasse, L.*: Étude sur la responsabilité des accidents du travail industriel et agricole. Avec une lettre-préface de Le Cour-Grandmaison. Marseille: impr. Barlatier 1900. (XV, 496) 8°. fr. 7.50.
- Bernstein, Eduard*: Socialisme théorique et socialdémocratie pratique. Trad. d'Alex. Cohen. Paris: Stock 1900. (XLIV, 305) 16°. fr. 3.50.
- Biedermann, K.*: Vorlesungen über Sozialismus und Sozialpolitik. Breslau: Schottländer 1900. (205) 8°. M. 3.—.
- Calder, I.*: The prevention of factory accidents. London: Longmans 1900. (342 pp. with 20 tables). 8°. 7/6.
- Collet, F.*: Die Frau als Industriearbeiterin. Ein Beitrag der Lösung der Arbeiterfrage. Berlin: Verlag d. Arbeiterversorgg. 1900. (42) 8°. M. —.60.
- Congrès général des organisations socialistes françaises* tenu à Paris du 3 au 8 decembre 1899. Compte rendu sténographique officiel. Paris: Georges Bellais 1900. (VIII, 502) 12°. fr. 4.—.
- Colajanni, N.*: Le socialisme. Trad. par M. Tacchella, avec une préf. de G. Sorel. Paris: Giard & Brière 1900 (XXI, 411) 12°. fr. 3.50.
- Damaschke, Adolf*: Vom Gemeinde-Sozialismus. 7. Tausend. Berlin: J. Harrwitz Nachf. 1900. (119) 3°. M. 1.—. (Soziale Streitfragen H. 1.)
- De phalanstérien à socialiste* (École sociétaire phalanstérienne). Paris: Impr. nouvelle 1900. (19) 8°.
- Denjean, Georges*: L'assurance contre le chômage. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (362) 8°.
- Dugast, F.*: La justice sociale (Etudes sociales). Paris: Giard & Brière 1900. (71) 18°. fr. 0.75.
- Eger, G.*: Das Reichshaftpflichtgesetz vom 1. Juni 1891 in der Fassung des Art. 42 des Einführungsgesetzes und

- unter Berücksichtigung der Bestimmungen des Bürgerlichen Gesetzbuchs. 5. Aufl. Hannover: Helwing 1900. (XXI, 624) 8°. M. 14.—
- Eltzbacher*, P.: Der Anarchismus. Berlin: J. Guttentag 1900. (XIII, 305) 8°. M. 5.—
- Freese*, Heinrich: Das konstitutionelle System im Fabrikbetriebe. Eisenach: W. Wilckens 1900. (108) 8°. M. 1.80.
- Gatti*, Gerolamo: Agricoltura e socialismo. Milano: Reno Sandron 1900. (516) 8°. l. 4.—
- Gilman*, Nicholas Paine: A dividend to labor. A study of employer's welfare institutions. Boston és New-York: Houghton, Mifflin & Cie. 1899. (VIII, 400) 8°. Doll. 1.75.
- d'Haussonville*, Comte: Salaires et misères de femme. Paris: C. Lévy 1900. (XXXIII, 315) 8°. Fr. 3.50.
- Hitze*, F.: Die Arbeiterfrage und die Bestrebungen zu ihrer Lösung. Nebst Anlage: Die Arbeiterfrage im Lichte der Statistik. 10—12. Tausd. Berlin: Germania 1900. (165, 46, 19) 8°. M. 1.—
- Hogyán szervezzük az új munkásotthont?* Budapest: Singer & Wolfner 1900. (29) 8°. 1 kor.
- Hanon*, G.: Les assurances sociales en Europe. 1. Chomage involontaire. Nancy: Berger-Levrault & Cie 1900. (68) 8°. fr. 2.—
- Jahresberichte*, Die, der bayerischen Fabriken- und Gewerbeinspektoren, dann der Bergbehörden für das Jahr 1899, mit einem Anhang betr. das Schmiedegewerbe. München: Th. Ackermann 1900. (LIV, 516, 80) 8°. M. 8.—
- Jastrow*, I.: Die Einrichtung von Arbeitsnachweisen u. Arbeitsnachweis-Verbänden. Verhandlungen der 1. deutschen Arbeitsnachweis-Konferenz 1897. 2. [Titel.] Aufl. Berlin: G. Reimer [1898]. (VIII, 165) 8°. M. 4.—
- Jaurès*, Jean: Action socialiste. 3. éd. Paris: Soc. nouv. de libr. et d'éd. 1900. (560) 18°. Fr. 3.50.
- Kashiro*, Saïto: La protection ouvrière au Japon. Projet de loi et enquête personnelle. Paris: L. Larose 1900. 8°. fr. 6.—
- Karpeles*, Benno: Die englischen Fabrikgesetze in deutscher Uebersetzung. Berlin: E. Felber 1900. (XL, 481) 8°. M. 10.
- Kulemann*, W.: Die Gewerkschaftsbewegung. Darstellung der gewerkschaftlichen Organisation der Arbeiter und der Arbeitgeber aller Länder. Jena: Gustav Fischer 1900. (XXII, 730) 8°. M. 10.—
- Lafargue*, Paul: Pamphlets socialistes. Le droit à la paresse. La religion du capital. L'appétit vendu. Pie IX. au Paradis. Paris: Giard & Brière 1900. (165) 18°. fr. 1.50.
- Lefébure*, Léon: L'organisation de la charité privée en France, histoire d'une oeuvre. Paris: Firmin Didot 1900. (352) 8°.
- Leipart*, Th.: Beitrag zur Beurteilung der Lage der Arbeiter in Stuttgart. Nach statist. Erhebungen im Auftrage der vereinigten Gewerkschaften. Stuttgart: J. H. W. Dietz Nachf. 1900 (104) 8°. M. 2.—
- Maisonabe*, E.: La doctrine socialiste. Paris: Ch. Poussielgue 1900. (266) 18°.
- Mandello* Gyula: Társadalmi muzeum és munkás-statisztika. K. l. a Budapesti Szemléből. Budapest: Franklin-társ. nyom. 1900. (20) 8°.
- Mandello* Gyula: Ipari forradalom. K. l. a »Közg. Lexikon«-ból. Budapest: Pallas 1900. (62) 8°.
- Martin-Saint-Leon*: Une réforme sociale en Angleterre. Paris: Rondelet 1900. 8°.
- Naquet*, A.: Temps futures. Socialisme. Anarchie. Paris: P. V. Stock 1900. (XIV, 352) 12°. fr. 3.50.
- Naumann*, Friedrich: Göttinger Arbeiterbibliothek. Bd. 2. Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht 1900. (160) 8°. M. 1.—
- Newton*, J.: Womens position before the english law from Anglo-Saxon-times till to-day. London: Stevens & Sons 1900. (32) 8°. sh. 1.
- Normand*, Georges: Étude comparée sur le placement des sans-travail en France et à l'étranger. Préf. p. Gust. Mesureur. Paris: Jouve & Boyer 1900. (IV, 409) 8°. fr. 6.—
- Nostitz*, Hans v.: Das Aufsteigen des Arbeiterstandes in England. Jena: Gustav Fischer 1900. (XXIII, 807) 8°. M. 18.—
- Ouida*: Politisches und soziales Elend in Italien. Zürich: C. Schmidt 1900. (51) 8°. M. 0.50.
- Pelloutier*, F.: Le congrès général du parti socialiste français; précédé d'une lettre aux anarchistes. Paris: P. V. Stock 1900. (72) 8°. Fr. 0.50.
- Pfund*, Max: Die Arbeiterunfälle an den Holzbearbeitungsmaschinen. Nach einer in Berlin aufgenommenen Statistik bearbeitet. Berlin: E. Sauerzapf 1900. (77) 8°.
- Reichesberg*, Naum: Wesen und Ziele der modernen Arbeiterschutz-Gesetzgebung. S. A. aus: Zeitschr. f. schweiz. Statist. Neue [Titel-] Ausg. Bern: Sturzenegger [1897]. (76) 8°. M. 1. .
- Restivo*, Empedocle: Il socialismo di

- stato. Milano: Reno Sandron 1900. (XIV, 411) 12°.
- Ruppert, J.*: Die katholischen: Arbeitervereine Süddeutschlands in ihrer ersten Entwicklung. Würzburg. A Göbel 1900. (74) 8°. M. 1.—.
- Roche, Jules*: Saisie-arrêt sur les salaires. (Publ. de l'Office de travail.) Paris: Impr. nationale 1900. (138) 8°.
- Sarraute, Joseph*: Limitation légale de la durée du travail en Allemagne. Paris: L. Larose 1900. (238) 8°. fr. 6.—
- Sagot, François*: Le communisme au nouveau monde. Réductions du Paraguay. Sociétés communistes des États-Unis. Paris: L. Larose 1900. (235) 8°. fr. 5.—.
- Sombart, Werner*: Sozialismus und soziale Bewegung im 19. Jahrhundert. 3. verm. Aufl. Jena: Gustav Fischer 1900. (130) 8°. M. 0.75.
- Somogyi Manó*: Socialpolitikai tanulmányok. Budapest: Kilián Fr. ut. 1900. (319) 8°. 5.— k.
- Soulier, G.*: Les institutions de retraites des compagnies de chemins de fer. Paris: Guillaumin & Cie 1900. 8°. fr. 10.—.
- Springer, Alfred*: Die Unfallverhütung in der Holzindustrie. Wien: Verl. des Oest.-ung. Centralblattes f. Wald-erzeugnisse 1900. 8°. 6.— k.
- Stenographisches Protokoll* der im k. k. arbeitsstatistischen Amte durchgeführten Vernehmung von Auskunftspersonen über die Verhältnisse der Kleider- u. Wäschekonfektion. Wien: A. Hölder 1900. (XXII, 734, 34) 4°. M. 4.80.
- Suess-Rath, H.*: Der Londoner Frauen-Congress. Wien: Gesellsch. f. graph. Ind. 1900. (32) 8°. M. 1.—.
- Schriften der Zentralstelle für Arbeiterwohlfahrtseinrichtungen.* Nr. 17: Fürsorge für Säuglinge. Die Erleichterung der Beschaffung der Geld-
- mittel für die gemeinnützige Bautätigkeit. Vorberichte und Verhandlungen der 8. Konferenz 1899 in Stuttgart. Berlin: C. Heymann 1900. (IV, 21°) 8°.
- Vandervelde, E.*: Le socialisme et la transformation capitaliste de l'agriculture. Bruxelles: Éd. du »Le Peuple« 1900. (31) 8°. Fr. 0'10.
- Vassart et Nouvion-Jaquet*: La loi du 9. avril 1898 sur les accidents industriels. Ts. 2—3. Paris: L. Larose 1900. 2 k. 8°. fr. 24.—. (L'ouvrage compl. en 3 vol. 36 fr.)
- Vermaersch, A. S. J.*: Manuel social, la législation et les oeuvres en Belgique. Louvain: Hystpruyt 1900. (XXXVIII, 677) 8°.
- Vigououx, Louis*: Les villages communistes de l'Australie méridionale. Paris: Rousseau 1900. (23) 4°. (Extr. du Musée Social.)
- Waldeck-Rousseau*: Questions sociales. Paris: Bibl. Charpentier 1900. (VIII, 378) 12°. fr. 3.50.
- Wenckstern, Adolf v.*: Arbeitsvertragsgesetzgebung. Berlin: Puttk. & Mühlbr. 1900. (58) 8°.
- Wohnungsverhältnisse* — Die — der ärmsten Klassen in Frankfurt a. M. und ihre Reform durch kommunale Fürsorge. Nach den Ergebnissen einer statistischen Erhebung des Frankfurter Mietervereins im J. 1898. Frankfurt a. M.: R. Hülsen 1900. (III, 54) 8°. M. 1.—.
- Wolf, Julius*: Der Kathedersozialismus und die soziale Frage. Festrede. Berlin: G. Reimer 1900. (III. 31) 8°. M. —.50.
- Zacher*: Die Arbeiterversicherung im Auslande. H. 11. Die Arbeiterversicherung in der Schweiz. H. 12. Die Arbeiterversicherung in Belgien. Berlin: Verl. d. Arb. Versorgg. 1900. 2 Bde. 8°.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Asboth János*: A föld mint társadalompolitikai és nemzeti kérdés. — Nagybirtok. — Majorátus. — Latifundium. — Parcellázás. — Telepítés. Budapest: Athenaeum 1900. (32) 8°. 0'60 k.
- Baross János*: Idegenek birtokszerzése. Budapest: »Patria« 1900. (84) 8°. 3.— k.
- Baross Károly*: A szőlőművelés politikája. Budapest: Stephaneum nyom. 1900. (88) 4°. 1 k.
- Boettger, H.*: Die Sozialdemokratie auf dem Lande. Leipzig: Diederichs 1900. (155) 8°. M. 2.—.
- Brase, A.*: Der Arbeitermangel in der deutschen Landwirtschaft, seine Ursachen und die Mittel zur Abhilfe. Schöneberg. Berlin: F. Telge 1900. (97) 8°. M. 2.—.
- Cheysson, E.*: L'habitation du métayer vigneron du Beaujolais autrefois et aujourd'hui. Impr. Camis 1900. 8°.
- Colescu, Leonida*: La loi rurale de 1864 et la statistique des paysans devenus propriétaires. Bucarest: Impr. Dreptatea 1900. (36) 4°.
- Crookes, Sir William*: The wheat problem, with an answer to variuns critics. With chapters on the future

- wheat supply of the United States by C. Wood Davis and John Hyde. New-York: G. P. Putman Sons 1900. (XIII, 272) 12°.
- Gairal*, I.: Les droits et les devoirs des syndicats agricoles, Paris: Gedone 1900, (506) 8°. fr. 8.—.
- Gallulus*: Vármegyei gondnokság alatti parcellázás. Temesvár.
- Hecht*, Felix: Der europäische Bodenkredit I. Bd. Die Entstehung des ländlichen Grundbesitzes. Die Entwicklungsgeschichte der staatlichen und provinziellen Bodenkreditinstitute in Deutschland seit 1890. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XX, 452) 8°. M. 10.—.
- Herter* Burschen: Landschaften und Hypotheken-Aktienbanken in ihren Beziehungen zur deutschen Landwirtschaft. 2. Aufl. Schöneberg-Berlin: F. Telge 1900. (26) 8°. M. 0'60.
- Jahrbuch* des allgemeinen Verbandes der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften für 1899. Jg. 6. Offenbach a. M.: I. C. Herbert'sche Druck. 1900. (259) 8°. M. 6.—.
- Koch*, Georg: Die gesetzlich geschlossenen Hofgüter des badischen Schwarzwaldes. Tübingen: J. C. B. Mohr 1900. (IV, 143) 8°. M. 4.—. (Volkswirtsch. Abhandlungen d. badischen Hochschulen Bd. 4.)
- Leitgeb* Imre: Közgazdasági tanulmányok. Debrecen: Város nyomdája 1900. 4°.
- List*, Alfred: Die Interessen der deutschen Landwirtschaft im Deutsch-Russischen Handelsvertrag vom 10. Febr. 1894 m. bes. Berücks. des Brotgetreidebaues. Stuttgart: I. G. Cotta 1900. (VI, 196) 8°. M. 4. (Münchener Volksw. Studien. 14. Stück.)
- Mack*, P.: Der Aufschwung unseres Landwirtschaftsbetriebes durch Verbilligung der Produktionskosten. Ueber den Dienst, den Maschinenteknik und Elektrizität der Landwirtschaft bieten. Königsberg i. P. Graefe & Unzer 1900. (56) 8°. M. 0.60.
- Maurin*, Georges et Charles Brouilhet: Manuel pratique du crédit agricole. — Organisation des caisses locales et régionales de crédit. Warrantage des produits agraires. (Bibl. du Musée soc.). Paris: A. Rousseau 1900. 18°. fr. 3.—.
- Maze-Sencier*, G.: Les associations agricoles en Belgique. — Extr. de la Rev. pol. et parl. Paris: 1900. (28) 8°.
- Milhoffer* Sándor: Az elemi csapások különböző nemeinek megoszlása hazánk mezőgazdaságában. Kassa: Vitéz A. 1900. (125) 8°. 0'40 k.
- Milhoffer* Sándor: Szarvasmarha tenyésztésünkről. Kassa: Vitéz A. 1900. (14) 8°. 0'40 k.
- Rocquigny*, Cte de: Les syndicats agricoles et leur oeuvre. Paris: Armand Colin & Cie 1900. (VIII, 412) 8°. fr. 4.—.
- Salandra*, Antonio: La riforma agraria. Appendice a una discussione parlamentare. (Pubbl. nella Nuova Ant. 1. febr. 1900) Roma: G. Bertero 1900. (28) 8°.
- Stenographisches* Protokoll der vom Subcomité des socialpolitischen Ausschusses veranstalteten Enquête, betr. die Verkürzung der Arbeitszeit im Bergbaue. Abgeh. am 5—8. III. 1900. Wien: Hof- und Staatsdruckerei 1900. (189) 2°. M. 1.—.
- Taschenbuch* für landwirtschaftliche Genossenschaften. Hrsg. vom Allg. Verband der deutschen landwirtsch. Genossenschaften. Offenbach a. M. Verlag d. Verbandes 1900. (IV, 410) 8°. M. 3.—.
- Unfallverhütungsvorschriften* beim österreichischen Bergbau. Hrsg. vom k. k. Ackerbauministerium. Wien: Manz 1900. (IX, 442) 8°. Kr. 5'20.
- Wiener* Moszkó: Az ujlaki uradalom üzleti berendezése. Budapest: O. M. G. E. kiadása 1900. (104) 8°. 55 kr.
- Wolf*, Julius: Bemerkungen über die Verhältnisse der Landwirtschaft im zwanzigsten Jahrhundert. S. A. Berlin:

7. Ipar.

- Cuyppers*, P. I. H.: Die alten Gilden und der gegenwärtige Handwerksstand. Deutsch von I. Tiesmayer. Lingen a. d. E.: 1900. (20) 8°. M. 0.25.
- Crüger*, Hans: Anleitung zur Gründung von Handwerker-genossenschaften nebst Statuten, Geschäftsanweisungen und Formularen... Berlin: J. Guttentag 1900. (VIII, 145) 8°. M. 2.50.
- Harms*, B. Ist das deutsche Handwerk konkurrenzfähig? Leipzig: Grübel & Sommerlatte 1900. (52) 8°. M. 1.—.
- Klimburg*, Rudolf Frh. v.: Die Entwicklung des gewerblichen Unternehmensewesens in Oesterreich. Tübingen: J. C. Mohr 1900. (VIII, 240) 8°. M. 7.—. (Wiener Staatw. Studien. Bd. 2. H. 1.)
- Lord* Albert: Az építési válság haszna. Városrendezési tanulmány. Budapest: Grill Károly 1900. (37) 8°. 0.50 k.
- Schanze*, Oskar: Das Recht der Erfindungen und der Muster. Leipzig: Roszberg 1900. (V, 518) 8°. M. 13.

S. Kereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Abonyi* Henrik: Tanulmány és törvénytervezet a megengedett gabonaelővételtől és a tilos gabonauszoráról. Budapest: Politzer Zs. és fia 1900. (32) 8°. 1 kor.
- Anton*, G. K.: Der Mittellandkanal (Rhein-Elbekanal). Vortrag. Hamburg: Verlagsanst. u. Druckerei A. G. 1900. (40) 8°. M. 0.75.
- Arndt*, P.: Die Handelsbeziehungen Deutschlands zu England und den englischen Kolonien. Berlin: L. Simion 1900. (71) 8°. M. 2.— (Volksw. Zeitfragen H. 167/168.)
- Aubert*, G.: A quoi tient l'inferiorité du commerce français. Paris: E. Flammarion 1900. 8°. fr. 3.50.
- Aufsess*, Otto Freih. v.: Die Zölle und Steuern sowie die vertragsmässigen auswärtigen Handelsbeziehungen des Deutschen Reichs. Neu bearb. u. vervollst. von Carl *Wiesinger*. 5. Aufl. München u. Leipzig: G. Hirth 1900. (431) 8°. M. 7.—.
- Balog* Arnold: A részletügyletekről tek. az igazságügyminiszteri törvénytervezetre. K. 1. a Jogt. Közl.-ből. Budapest: Franklin-társ. nyom. 1900. (53) 8°.
- Bericht* über die 2. Generalversammlung der Centralstelle für Vorbereitung von Handelsverträgen zu Berlin 1900. Berlin, J. Guttentag 1900. (125) 8°. M. 2.50. (Schr. d. Centralst. f. Vorber. v. Handelsvertr. H. 11.)
- Blondel*, Georges: L'essor industriel et commercial du peuple Allemand. 3. éd. Paris: L. Larose 1900. (XX, 502) 18°. fr. 5.—.
- Borgh*, R. van der: Handel und Handelspolitik. Leipzig: C. L. Hirschfeld 1900. (XI, 590) 8°. M. 18.—. (Hand- u. Lehrb. d. Staatswissenschaften hrsg. von K. v. Frankenstein. Abt. 1. Bd. 16.)
- Cohn*, Gustav: Zur Geschichte und Politik des Verkehrswesens. Stuttgart: F. Enke 1900. (VI, 524) 8. M. 14.—.
- Ehrenberg*, R.: Handelspolitik Jena: Gustav Fischer 1900. (95) 8°.
- Entwurf* einer neuen Anordnung des Deutschen Zolltarifes. Bearb. im Reichsschatzamt. Berlin: Reichsdruckerei 1900. (212) 8° M. 1.80.
- Etienne*, August: Das Aufsuchen von Warenbestellungen im Auslande. Berlin: J. Guttentag 1900. (36) 8° M. (Schrift. d. Centralst. f. Vorber. v. Handelsvertr. H. 10.)
- Félegyházy* Ágost és Lendvay Sándor: Tőzsdei értékpapírok. A budapesti tőzsdén jegyzett értékpapírok ismer-
tetése és magyarázata. 2. k. Budapest: Grill K. 1900. (424) 8°. 5 frt.
- Grabein*, Max: Die deutschen Getreidezölle der Zukunft. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (98) 8°. M. 1.60.
- Gunesch*, Rudolf Ritter v.: Betrachtungen über die in Oesterreich zu erbauenden Kanäle. Wien: Verl. des Bundes Oesterreichischer Industrieller 1900. 8°.
- Hammesfahr*, F.: The corn trade and options market considered in relation to social economic problems. New-York: G. E. Stechert 1900. (2, 106) Doll. 8.50.
- Heinemann*, E.: Der Börsenterminhandel und das Reichsgericht... Berlin: J. J. Heine 1900. (48) 8°. M. 1.
- Human*, A.: Der deutsch-russische Handels- und Schiffahrtsvertrag vom 20. März 1894. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (94) 8°. M. 2.20. (Staats- u. socialwissensch. Forschungen Bd. 17. H. 3.)
- Jahrbuch* des deutschen Flottenvereins, 1900. Hrsg. vom Sekretariat des Vereins. Berlin: Mittler & Sohn 1900. (697) 8°. M. 4.—.
- Jaunez*, Victor: La navigation intérieure de l'Allemagne. (Etude économique.) Paris: Giard & Brière 1900. 8°. Fr. 5.—
- Jourdan*, E. et G. Dumont: Les écoles de commerce en Allemagne et en France, Paris: Nony 1900.
- Kanalfrage*, Die. S. A. aus d. Jahresberichte der Handelskammer zu Altona für 1899. Altona: Selbstverlag 1900.
- Lage*, Die, des Kleinhandels in Deutschland. Ergebnisse der auf Veranlassung von Handels- und Gewerkekammern und von wirtschaftlichen Vereinen angestellten Erhebungen. Hrsg. von der Handelskammer zu Hannover. Bd. 1—2. Berlin: Siemenroth & Troschel 1900. 8°. M. 6.
- Lutz*, Walther: Verkehrsentwicklung in Deutschland. Sechs volkstümliche Vorträge über Deutschlands Eisenbahnen und Binnenwasserstrassen. Leipzig: B. G. Teubner 1900 (IX, 143) 8. M. 0.90.
- Mayr*, Georg v.: Flotte und Finanzen. Die Deckungsfrage. Tübingen: H. Laupp 1900. (27) 8°. M. —.60.
- Meyer*, Emil: Bericht über den Getreide-, Oel- und Spiritushandel in Berlin und seine internationalen Beziehungen im J. 1899. Berlin: Selbstverlag 1900. (36) 4°.

- Milhoffer* Sándor: A papirbuza. Kassa: Vitéz A. 1900. (16) 8°. 0.20 k.
- Nebel*, Heinrich C.: Der Kampf ums Gold in Transvaal. Handelspolitische Betrachtungen. 2. Aufl. Leipzig: Walther Fiedler 1900. (39) 8°. M. 1.—.
- Oesterreichs* künftige Handelspolitik vom Standpunkte der Industrie. Wien: Leopold Weiss 1899. (56) 8°. 1.20 kr. (Central-Verband der Industriellen Oesterreichs.)
- Oppermann* G. und H. Häntschke: Handbuch für Konsumvereine. Praktische Anweisung zu deren Gründung u. Einrichtung. 5. Aufl. Berlin: J. Guttentag 1900. (XII, 328) 8°. M. 5.—.
- Pauer*, Albert: Lehrbuch des Eisenbahn-Tarifwesens m. bes. Berücks. des Tarifwesens der österr.-ung. Eisenbahnen. Wien: Hof- u. Staatsdruck. 1900. (X, 401) 8°. K. 6.—.
- Rava*, L.: Il telefono nella legislazione italiana. Bologna: Nic. Zanichelli 1900. (VII, 141) 8°. L. 3.—.
- Sabbatini*, Leopoldo: Per le nostre esportazioni. Milano: Antonio Vallardi 1900. (247) l. 7.—.
- Seidler*, Ernst: Die Mängel unseres Tarifwesens u. dessen Verhältnis zur Handelspolitik. Denkschr. der Handels- und Gewerbekammer in Leoben. Leoben: L. Nussler 1900. (4) 8. Kr. 1.—
- Sonndorfer*, R.: Die Technik des Welt Handels. Ein Handbuch der internationalen Handelskunde. 2. vollst. umgearb. Aufl. Wien: A. Hölder 1900. (XX, 495) 8. M. 12.
- Stoerk*, Prof.: Der Schutz des deutschen Handels im Seekriege. Greifswald: Julius Abel 1900. (20) 8°. M. 0.40.
- Süd-Afrika* und der Handel Deutschlands. Dresden-Blasewitz: Steinkopf & Springer 1900. (51) 8°. M. 1.—.
- Symphor*: Die wirtschaftliche Bedeutung der Kanalfrage. Vortrag. Berlin: Leonh. Simion 1900. (36) 8°. M. 1.—.
- Szerény*: Az ország és fővárosunk idegentorgalma. Budapest: Singer & Wolfner 1900. (78) 8°. 2 kor.
- Vosberg-Rekow*: Die Errichtung einer Zentralstelle zur Förderung des deutschen Aussenhandels. Berlin: J. Guttentag 1900. (VII, 36) 8°. (Schrift. d. Centralst. f. Vorbereit. v. Handelsvertr. H. 9.)
- Wenckstern*, Adolf v.: »Mein Auge war aufs hohe Meer gezogen.« Adam Smith, Karl Marx und Seemacht des Reichs. Berlin: H. Walter 1900. (77) 8°.
- Wiener*, Mosco: Die Prämie im Weltzuckerhandel. S. A. aus d. Oesterr.-ungar. Revue. Bd. 26. Wien 1900.
- Wilhelm*, Julius: Frachtporto. Ein Vorschlag, die bei dem Postverkehr üblichen Grundsätze der Gebürensbesetzung auf alle Transportleistungen auszudehnen. Wien: Manz 1900. (XIV, 138) 8°. M. 3.—.
- Zoepfl*, Gottfried: Auswärtige Handelspolitik und innere Verkehrspolitik. Vortrag. Berlin: Siemenroth & Trotschel 1900. (40) 8°. M. 1.—.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztositásügy.

- Assekuranzjahrbuch*. Hrsg. von A. Ehrenzweig. Jg. 21. Wien: Manz 1900 (IV, 133, 215 u. 471) 8°. M. 12.—. (Aus dem Inhalte: T. 1. Versicherungsrecht: Die Entscheidungen des k. k. obersten Gerichtshofes in Versicherungsrechtssachen, von G. Raztočil. — T. 2. Disziplinen: Der Misserfolg der Verstaatlichung der Fahrhabeversicherung im Kanton Zürich, von P. Noteri. — Stellenlosenversicherung im Handelsgewerbe, von Fr. Schneider, etc.)
- Bamberger*, Ludwig: Ausgewählte Reden und Aufsätze über Geld- und Bankwesen. Hrsg. von Karl Helfferich. Berlin: J. Guttentag 1900. 8°. (Schriften d. Vereines z. Schutz der deutschen Goldwährung Bd. 1.)
- Blum* Bruno: Pénzgazdaságunk és a vidéki intézetek. Budapest: Dobrowsky és Franke 1900. (29) 8°. 1 kor.
- Christof*, M.: Das Bankwesen. Klagenfurt: Joh. Heyn 1900 (143) 1.20 kor.
- Gow*, W.: Marine insurance. A handbook. 2. ed. London: Macmillan 1900. (426) 8°. 4/6.
- Havas* Miksa: Az életbiztositásról. Budapest: A Bizt. és Közg. Lapok kiadása.
- Helfferich*, Karl: Studien über Geld- und Bankwesen. Berlin: J. Guttentag 1900. (261) 8. M. 6.—
- Heyn*, Otto: Irrtümer auf dem Gebiete des Geldwesens. Berlin. Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (85) 8°. M. 2.—.
- Kálnoki* Henrik: A kötelező koronáérték (az új pénz). A valutaszabályozás népszerű kátéja. Budapest: Pallas 1900. (32 és tábl.) 8°. —.50 kor.
- Lefort*, J.: Traité théorique et pratique du contrat d'assurance sur la vie. T. 4. Châtillon s. Seine: impr. Pichat 1900. (519) 8.
- Martin*, P.: Die Bank von England nebst Beiträgen zu ihrer Diskontopolitik seit dem J. 1814. Diss. Berlin: M. Günther 1900. (119) 8°. M. 1.—.

Meisel, Franz: Die Entwicklung der österreichischen Sparkassen seit 1848. Wien: Moriz Perles 1900. (43) 8°.
Schachner, Robert: Das bayerische Spar-

kassenwesen. Erlangen: A. Deichert 1900.
Scharling, Wilhelm: Bankpolitik. Jena: G. Fischer 1900. (XII, 371) 8°.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

Arture, Lion: Trattato sulla legislazione dei lavori pubblici e dell'edilizia. Torino: Unione tip.-editr. 1900. 8°. I 15.—.

Bossche, G. van den: L'impôt sur les successions en Angleterre, en France et en Belgique. Louvain: Polleunis 1900. (142) 8°.

Cadoux, G.: Les finances de la ville de Paris de 1798 à 1900, suivies d'un essai de statistique comparative des charges communales des principales villes françaises et étrangères de 1798 à 1898. Paris: Berger-Levrault & Cie 1900. (821) 8. Fr. 15.—.

Caronna, Filippo: I tributi comunali in Italia. Palermo: Alb. Reber 1900. (248) 8° I. 4.—.

Erhardt, M.: Die Warenhaus-Umsatzsteuer. Berlin: J. Guttentag 1900. (42) 8°. M. —.60.

Flora, Federico: Le finanze degli stati composti. (Confederazioni, stati federali, unioni reali.) Torino: Frat. Bocca 1900. (110) 8° I. 2.—.

Geley József: Az új kövezési adó. Budapest kövező rendszere. Budapest: Schenk Fer. biz. 1900. (45) 8° 1 k.

Graham, J. C.: Taxation, local and imperial, and local government: London: P. S. King 1900. (122) 8°.

Jäger, Eugen: Die bayerische Steuerreform von 1899. Ein Beitrag zur Mittelstandspolitik. Speyer: G. Jäger 1900. (VII, 309) 8°. M. 2.—.

Jastrow, J.: Kommunale Anleihen. Verhandlungen der »Besprechung über Kommunale Anleihen«, Nürnberg, 12. Sept. 1899. Auf Grund stenographischer Aufzeichnungen.

Berlin: G. Reimer 1900. (V, 127. 7 Anlagen) 8°. M. 4.—.

Mariska Vilmos: A magyar pénzügyi jog kézikönyve. 7. telj. átdolg. kiad. Budapest: Franklin-társ. 1900. (XXIV, 984) 8°. 13 k.

Masé-Dari, E.: La imposta progressiva. Torino: Frat. Bocca 1900. 8°. I. 12.—.

Pougnnet, M.: Les valeurs mobilières étrangères et les fonds d'état étrangers devant l'impôt. (Thèse) Paris: Rousseau 1900. (254) 8°.

Rehm, H.: Warenhausumsatzsteuer und Gewerbefreiheit. Ein Rechtsgutachten über das bayerische Gewerbesteuer-gesetz. Fürth: S. Rosenberg 1900. (73) 3°. M. 1.—.

Roche, Jules: Nos finances. Paris: E. Flammarion 1900. (234) 18°.

Schwarz, O. und S. Strutz: Der Staatshaushalt und die Finanzen Preussens. Unter Benutzung amtlicher Quellen bearbeitet. Bd. 1. Die Überschussverwaltungen. 1. und 2. Buch. Domänen- und Forstverwaltung von S. Strutz. Berlin: J. Guttentag 1900. (X, 275) 8°. M. 9.—.

Smart, W.: Taxation of land values and the single tax. Glasgow: I. Maclehose & Sons 1900. (VI, 125) 8°. sh. 10.6.

Szabó Sándor: Pénzügyi kódex. 2. Az állami italmérségi jövedék. Budapest: Orsz. közp. közs. nyomda r. t. 1900. (XVI, 456) 8°. 12 k.

Thion de la Chaume, René: L'accroissement des budgets d'État au 19e siècle. Causes et remèdes. Paris: A. Pedone 1900. (186) 8°. fr. 5.—.

Umsatzsteuerfrage, Zur, in Sachsen. Leipzig: Druck. G. Heinisch 1900. (32) 8°.

11. Statisztika.

Kőrösy József: Jelentés a nemzetközi statisztikai intézetnek 1889. szept. havában Krisztiániában tartott üléséről. Budapest: Grill K. 1900. (16) 8°.

Magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. 3. r. A gazdaságok megoszlása jelleg és nagyság szerint. Szerk. és kiadja a m. kir. központi statisztikai hivatal. Budapest: Pesti könyvny. r. t. 1900. (VI, 79, 333) 4°. 10 kor. (Magyar statisztikai közlemények. Uj foly. 24. k.)

Magyar statisztikai évkönyv. Uj foly. 6. 1898. Szerk. és kiadja az Orsz. stat. hivatal. Budapest 1900. (XIV, 393) 8°. 10 kor.

Oesterreichische Statistik. Hrsg. von der k. k. statist. Central-Commission. Bd. 51. H. 4. Wien: C. Gerold's Sohn 1900. 4°.

4. Der österreichische Staatshaushalt in den Jahren 1895 und 1896. (III, XVII, 126) K. 4.—.

Preussische Statistik. Hrsg. vom kgl. statistischen Bureau in Berlin. H. 160. Die Geburten, Eheschliessungen und Sterbefälle im preussischen Staate während des Jahres 1898. Berlin: Verlag des Bureaus 1900. (IV, 310) 4°.

Résultats statistiques du recensement des industries et professions (Dé-

- nombrement général de la population du 29 mars 1896). Tome 2. Région de Sud-Est (27 départements). Paris: Impr. nation. 1900. (803) 4°.
- Statistica giudiziaria civile e commerciale e statistica notarile per l'anno 1897. Parte 1.: Statistica giudiziaria civile e commerciale. Roma: G. Bertero 1899. (6, CXLII, 146) 8°. L. 2.50.*
- Statistica industriale. Pubblicata dello Ministero di agricoltura, industria e commercio. Lombardia. Roma: Frat. Treves 1900. (554) l. 6.*
- Statistik der im Betriebe befindlichen Eisenbahnen Deutschlands. Bearb. im Reichseisenbahnamt. Bd. 19: Rechnungsjahr 1898. Berlin: Druck. Mittler & Sohn 1900. (500) 2°. M. 10.—*
- Statistik des Deutschen Reiches. Hrsg. vom kaiserl. stat. Amt. Neue Folge. Bd. 119. 128—125. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. 4°.*
119. Berufs- und Gewerbebeziehung vom 14. VI. 1895. Gewerbe und Handel im Deutschen Reich. Nach der gewerblichen Betriebszählung vom 14. VI. 1895. M. 8.—
123. Auswärtiger Handel des deutschen Zollgebietes im J. 1898. T. 2.: Darstellung nach Waarengattungen. (315) M. 6.—
124. Statistik der Seeschiffahrt für das J. 1898. Abt. 1. Bestand der deutschen Seeschiffe. (157) M. 4.—
125. Die Binnenschiffahrt [im J. 1898. (IV, 203) M. 5.—
- Statistik des Waarenverkehrs der Schweiz mit dem Auslande im J. 1898. Hrsg. vom schweizer. Zolldepartement. Bern: Schweiz. Oberzolldirektion 1900. (366) 4°.*

12. Vegyes.

- Beksics Gusztáv: Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján. Budapest; Athenaeum 1900. (60) 8°. 1 kor.*
- Bérard, Victor: L'Angleterre et l'impérialisme. Paris: Armand Colin & Cie 1900. (VI, 381) 8°. Fr. 4.—*
- Brentano, Lujo und Rob. Kuczynski: Die heutige Grundlage der deutschen Wehrkraft. Stuttgart: Cotta Nachf. 1900. (XXXV, 132) 8°. M. 3.50. (Münchener volkswirtsch. Studien. Stück 35.)*
- Duprat, G. L.: Science sociale et démocratie. Essai de philosophie sociale. Paris: Giard & Brière 1900. (326) 8°. fr. 6.—*
- Eleutheropoulos, Abraham: Wirtschaft und Philosophie oder die Philosophie und die Lebensauffassung der jeweils bestehenden Gesellschaft. Abt. 1.: Die Philosophie und die Lebensauffassung des Griechentums. 2. vervollst. und umgearb. Aufl. Berlin: E. Hofmann & Co. 1900. (XIV, 382) 8°. M. 10.—*
- Halmos János: Budapest székes főváros kerületi közigazgatásának szervezete. Budapest: Pesti könyvny. r. t. 1900. (458, papírral átfuttatva) 8°. 2.40 kor.*
- Leroy-Beaulieu, Pierre: La rénovation de l'Asie. Sibérie—Chine—Japon. Paris: Arm. Colin & Cie 1900. (XXVII, 482) 8°. fr. 3.50.*
- Louis, Paul: La guerre économique, 2. éd. Paris: Ed. de la Revue Blanche 1900. (34) 16°. fr. 3.50.*
- Modigliani, G. E.: La fine della lotta per la vita tra gli uomini. Palermo: Sandron 1900. (200) 16°. l. 2.—*
- Oertmann, P.: Die volkswirtschaftliche Bedeutung des bürgerlichen Gesetzbuches für das deutsche Reich. 2 Bde. Frankfurt a. M.: J. Sauerländer 1900. 8°.*
- Peisner Ignác: Budapest a 18. században. Budapest: Singer és Wolfner 1900. (220) 8°. 4 k.*
- Ratzel, Friedrich: Das Meer als Quelle der Völkergrösse. Eine politisch-geographische Studie. München & Leipzig: R. Oldenbourg 1900. (85) 8°.*
- Sedgwick, W.: The advance of knowledge. London: Allen 1900. (X, 227) 8°.*
- Suksdorf, Henry F.: Eine kritische Stunde in der Entwicklungsgeschichte unseres Volkes. Berlin: Dietrich Reimer 1900. (VII, 143) 8°. M. 1.50.*
- Viazzi, P.: La lotta di sesso. Palermo: Sandron 1900. (400) 16°. l. 3.50.*
- Worms, Fd.: Le droit des pauvres sur les spectacles, théâtres, bals et concerts en France et à l'Etranger. Législation, doctrine et jurisprudence. Avec une préf. de M. Eug. Pouillet. Paris: L. Larose 1900. (287) 8°. fr. 6.—*

A magyar, a porosz és az osztrák egyenes- adó-rendszerek.*

(Második közlemény.)

Az ipari jövedelmeket nálunk az I. és III. oszt. keresetadó terheli. Az I. osztályú keresetadó alá általában a segédek nélkül dolgozó önálló kézműiparosok s kis- és nagy-községekben a segédekkel dolgozó kézműiparosok is tartoznak. Előbbiek évi adója 3—12 frt, utóbbiak adója 5—12 frt s ezenfelül minden segéd után 2—4 frt. A többi ipari s kereskedelmi vállalatok hozadékuk után a III. oszt. keresetadónak az általános jövedelmi pótagóval együtt 11—13,5⁰/o-ot tevő tétele alá esnek

Az I. oszt. keresetadó az említett ipari vállalkozókon kívül terheli még 1 forinttól, illetve, ha nőkről van szó, 50 krajczártól 5 forintig változó tételeivel a házi ipari, mezőgazdasági cselédeket, segédmunkásokat, napidíjasokat s hasonló alkalmazásukat, továbbá azokat, a kik a keresetadó más osztályába nem tartoznak. Ezek Ausztriában teljesen adómentesek voltak, Poroszországban is, a mennyiben jövedelmük a 900 márkát meg nem haladta. Ezeknek a kis existenciáknak megadóztatása, habár e tekintetben az újabb ministeri rendeletek a napszámosok adómentességének a legkisebb keresetű ipari és gyári munkásokra való kiterjesztése által tagadhatatlanul segítettek a kérdés legégetőbb oldalán, a családtagok megadóztatásával és a II. osztályú keresetadónak aránytalanságával egyenes-adórendszerünk legzaklatóbb terhe.

Egyebet is nem tekintve, igen nehéz ezeknek a nagyon mobilis elemeknek az adóval való megrovása s a kirótt adó behajtása sok nehézséggel, zaklatással jár. A munkaadó szavatossága a cselédek s állandóan alkal-

* Fölolvastatott az Orsz. Iparegyesület 1900 márczius 13-iki teljes ülésén.

mazott ipari és kereskedelmi segédek és segéd munkások után az adónak ezt a nemét csaknem ipari adóvá változtatta át, mely sokszor érzékenyen és aránytalanul terheli az egyes iparvállalatokat.

Ausztriában a tulajdonképeni iparadó a keresetadó, melynek különböző fix megállapított tétele van. E tételek gyáraknál 42—1575 frtot, nagykereskedéseknél 315 frttól 1575 frtot, egyéb kereskedéseknél 1 frt 50 krtól 1050 frtot, mesterségeknél s művészeteknél 2 frt 10 krtól 315 frtot, szolgáltatásoknál 2 frt 10 krtól 210 frtot tettek ki, habár a praxisban a dolog oda fejlődött, hogy a kivető hatóságok teljesen figyelmen kívül hagyva az elavult törvényes osztályozást, csak az üzlet vélelmezett forgalma alapján vetették ki a törvény által valamely osztályra megállapított adótételt. A mesterségek és művészetek, a tanítással és fuvarozással foglalkozók, ha a keresetadó szempontjából alacsonyabb osztályba soroztattak, más adót nem fizettek. Ezek enyhébb megadóztatása megfelel a mi I. osztályú keresetadónknak. A többi ipari vállalatok Ausztriában a keresetadón felül az I. osztályú jövedelemadót fizették, a mely a pótlékokkal együtt a jövedelemnek 10⁰ o-át, illetve a mennyiben az alapadó a 30 frtot meg nem haladta, 8¹/₂⁰ o-át tette; úgy azonban, hogy az illető vállalat után a fentiek szerint fizetendő kereseti adó ebbe a jövedelmi adóba be volt tudandó. Ezt az adót fizették egyes oly vállalatok, mint a földhaszonbérletek és bányavállalatok is, a melyek keresetadó alá nem estek. A mi bányaadónk, az önálló vállalatokat tevő segédvágások kivételével, az általános jövedelmi pótagóval együtt nem 13 5⁰ o, hanem 6.75⁰ o, illetve 9.45⁰ o.

Az osztrák ipart terhelő adók tétele tehát, a bányavállalatok kivételével, alacsonyabb volt a mienknél s megfelelt a mi törzsadónknak az általános jövedelmi pótagó nélkül. Mégis, miután az osztrák iparvállalatok által fizetendő adó egyik része, a keresetadó, nem százalékos, hanem tariffa-adó volt, mely mint minden tariffa-adó, a kis- és középvállalatokat jobban terhelte, aligha tévedünk ha azt állítjuk, hogy főként a középvállalatokat ott aránylag jobban sújtotta az adó, mint a nagyokat. Poroszországban az iparadó 1891 előtt szintén tariffa-adó volt s a tariffa-adóknak említett aránytalanságán akart segíteni az 1891-iki porosz iparadó reform. A régi porosz iparadó a különböző vállalatokat különböző osztályokba sorozta s ez osztályokon

belül alosztályokba csoportosította. Minden egyes alosztályra nézve meghatározta a törvény az illető alosztályba sorozott vállalatok által fizetendő adó középtételét. A legmagasabb ilyen középtétel 288 márka, a legalacsonyabb 6 márka. A kisebb vállalatokra nézve az adó tétele a törvényben megállapított — e középtétel felét kitevő — minimumig mérsékelhető volt, az így előállott különbözet az ugyanazon kivetési kerület ugyanazon alosztályába tartozó nagyobb vállalatok adótételeinek felemelése által volt pótolandó. Contingentálva volt tehát az iparadó hozadéka olyanformán, hogy az egyes alosztályokba sorozott vállalatok összesen annyi adót fizettek, a mennyit a vállalatok számának s a törvényes középtételeknek szorzata kitett. Hogy mily csekély volt egészben az adó terhe, arról leginkább az adó képet, hogy midőn 1891-ben az iparadót azzal a czélzattal reformálták, hogy a nagyobb vállalatok jobban adó alá vonassanak, ezeknek az adóját az évi hozadék 1⁰/o-ában állapították meg. Tehát a régi porosz iparadó az évi hozadék 1⁰/o-a mögött maradt. Ezenfelül természetesen az ipari vállalatokból eredő jövedelem után is volt fizetendő az osztály- és osztályozott jövedelmi adó.

Ha már most megkísérettük összehasonlítani, hogy e három adórendszer milyen terhet ró az iparra, azt látjuk, hogy például egy 50.000 forintot jövedelmező gyári iparvállalat után nálunk fizetendő 13 5⁰/o, azaz 6750 forint, Ausztriában, ha az illető vállalat a keresetadó legmagasabb osztályába soroztatott, 1575 frt keresetadó és 10⁰/o jövedelmi adó, levonva belőle az 1575 frt keresetadó, azaz 3425 frt, vagyis összesen 5000 frt, azaz 10⁰/o s Poroszországban nem egészen 4⁰/o. Hogy ez a különbözet tényleg nem volt meg, azt felesleges bővebben bizonyítani. Poroszországban az iparvállalatok úgy, mint más adózók is, megközelítően a valóságos jövedelem és hozadék alapján adóztak, nálunk s Ausztriában ennek épen ellenkezője áll. A mint a mi kataszteri tiszta jövedelmünk szerfelett mögötte marad a tényleges jövedelemnek, úgy a III. osztályú keresetadónknál és az osztrák I. osztályú jövedelemadónál a megadóztatott jövedelem jóval kisebb a tényleges jövedelemnél. Oka ennek a magas adótétel, az osztrák adórendszer eredendő bűne, hiszen Bécs volt a hazája a XVIII. század elején behozott monstruozus sánczadónak, a mely az ingatlan vagyonnak — nem a jövedelemnek — 10–20⁰/o-át tette.

A magas adótételektől, ettől az osztrák örökségtől, megszabadulni máig sem tudtunk, sőt növeltük a bajt az általános jövedelmi pótdadó behozatala által. Az osztrák egyenesadó-reform tervezői belátták ezt a végzetes hibát s a reform első s elengedhetetlen feladatául és alapfeltételül az abnormisan magas adótételek leszállítását jelölték meg.

A magas adótételek mellett azok, a kiknek jövedelme nem állandó s csak bevallás vagy becslés útján állapítható meg, az adó terhe alól a jövedelem lehető eltitkolása, vagy be nem mondása által szabadulnak, annál inkább, mert túl magas adótétel mellett a törvény sem veszi nagyon szigoruan a jövedelem helyes bemondását. De azok, a kiknek a jövedelem természeténél fogva nem sikerül eltitkolni jövedelmüket, tényleg fizetik a magas adót s a többiek sem titkolhatják el jövedelmeiket egyforma arányban. Így a magas adótételek a legaránytalanabb megadóztatásnak válnak forrásaivá.

Ha ehhez hozzáveszszük, hogy az adómorált, az adózási hajlamot teljesen megmételjezi, ha a közönség hozzá szokik ahhoz, hogy az adótételt nem kell komolyan venni, s hogy az adófizetés oly állampolgári kötelesség, melynek kisebb vagy nagyobb mértékben való teljesítése ügyességüinktől függ, sőt a melyre alkudni is lehet: előttünk áll a magas adótételek minden bűne.

Az osztrák egyenesadóreform-javaslatokat kísérő ministeri indokolás érdekes számítás közöl arról, hogy az ipari vállalatok által a reform előtt fizetett adó a valóságos jövedelemnek hány százalékát teheti. A 10, illetve $8\frac{1}{2}\%$ -os jövedelmi adó e számítások szerint valóságban a jövedelem $3\frac{1}{2}$ -- 3% -át jelentené. Tudom, hogy sok szó fér minden ilyen számításhoz, de egy adóreform előtt a ministernek mindig inkább az az érdeke, hogy a régi adóterhet magasabbra tüntesse fel s így ezt a számítást mint maximumot bátran elfogadhatjuk. Hazánkra alkalmazva ezt az arányt, az általános jövedelmi pótdadóval 11, illetve $13\frac{5}{10}\%$ -ot tevő III. oszt. keresetadónk a valóságos jövedelemnek $3\frac{3}{4}$ -- $4\frac{7}{10}\%$ -át tenné ki, de tekintve, hogy köztudomásulag az adófizetési hajlam nálunk még sokkal kevésbé van kifejlődve, mint Ausztriában, s hogy adóadministratióink, mint egész közigazgatásunk a részletekben nincs annyira kidolgozva, mint ott: azt hiszem, alig téved, a ki azt állítja, hogy az általános jövedelmi pótdadóval emelt törvényes adókulcsunk átlag nem jelent nagyobb tényleges adót, mint

az osztrák 10⁰/o-os adókulcs. Bizonyítékul szolgál erre az, hogy Magyarországon a III. oszt. keresetadó alá tartozóknak megállapított adóköteles jövedelme az 1893/95-iki adókivetési eredmény szerint átlag 223 frt 61 kr. volt, míg Ausztriában az I. oszt. jövedelmi adó alá eső felek adóköteles jövedelme 1889 ben átlag 410 frt volt. Bár Ausztriában a vagyonosság nagyobb, ez a nagy különbség mégis arra vall, hogy ott jobban megközelítette a megadóztatott jövedelem a valóságosat, mint nálunk. Egy, a III. oszt. keresetadó alá eső foglalkozási ágra nézve sikerült eddigelé concret, és hozzáteszem, teljesen megbízható adatokat szerezni. E foglalkozási ágbelieknek átlagos jövedelme, mely után a pénzügyminister által kiadott egyenesadó statistica szerint III. oszt. keresetadót fizettek, 302 forint 98 kr. Ezzel szemben az ezen foglalkozási ágba tartozó 2759 egyén közül, egy épenséggel nem adóztatási célból tartott enquete-en 553 egyén mondta be tényleges évi jövedelmét oly körülmények között, hogy biztosra vehető, hogy ezen az enquete-en a kevésbé jó viszonyokban levők vettek részt s e bemondásokból az tűnik ki, hogy a bemondóknak III. oszt. keresetadó alá eső jövedelme átlag 1308 frt 48 kr. volt. Azaz a megadóztatott jövedelem ennél a foglalkozási ágnál a valóságos jövedelemnek csak valamivel több, mint 23⁰/o-át tenné, a 13·5⁰/o-os adó pedig a valóságos jövedelemnek nem egészen 3·2⁰/o-át jelentené. Érdekes s talán bizonyító erőt sem nélkülöz, mennyire megegyezik ez az eredmény az előbb említett osztrák számításokkal. Láttuk az egész vonalon, hogy a porosz adórendszert a magyarral és az osztrákkal szemben az adótételek alacsonysága jellemzi, a mi ha nem is minden téren, de a föld és házból eredő jövedelmeknél kétségtelenül ténylegesen kisebb megterhelést is jelent. Ez a csekélyebb megterhelés a valóságban lényeges csorbát szenvedett ama rendkívül nagy póttadók következtében, a melyeket a porosz önkormányzati testek az állami egyenes adók után szedtek.

Míg nálunk a legtöbb város és község 40⁰/o-on aluli póttadót szed s egy-két község kivételével egy városnak vagy községnek a póttadója sem tesz 100⁰/o-on a vármegyék által szedett póttadót pedig — nem tekintve a Nyitra-megyében csak az erdők után szedett erdőtisztogatási járulékot — a 10⁰/o-ot sehol meg nem haladja, addig Poroszországban 1891—92-ben a 10.000 lakoson felüli, városokban átlag a föld- és házadó után 67⁰/o, az iparadó után 8⁰/o,

az osztály- és osztályozott jövedelem után pedig 164⁰/₀ pótdadót, a falusi községekben pedig földadó után átlag 85 72⁰/₀, házadó után 80 82⁰/₀, iparadó után 43 80⁰/₀, az osztály- és osztályozott jövedelmi adó után pedig 123⁰/₀ pótdadót szedtek. Ámde ezek csak átlagszámok s ezek nagyságából könnyen látható, hogy 300⁰/₀-on felüli pótdadók sem tartoztak a ritkaságok közé. Ezek a rendkívül magas pótdadók a porosz egyenesadó-rendszer achillessarkai s ezek kiküszöböléseivolt a reform legfőbb célja. A reform 1891-ben az iparadónak már fentebb jelzett reformja mellett az osztály- és osztályozott jövedelemadó reformjából indult ki. Ezt az adót helyettesítették az 1891. évi június 24-iki törvénnyel behozott általános jövedelmi adóval, a mely a pénzügyi tudomány mai színvonalán álló legtökéletesebb személyi adók egyike. Tárgya az összes physical személyeknek, továbbá részvény és bányatársaságoknak s üzletüket nem kizárólag a saját tagjaikra szorító szövetkezeteknek összes jövedelme, bármily forrásból eredjen is az. Miután a fentemlitett jogi személyek jövedelme nem önálló jövedelem s tagjaiknak jövedelmében újból adó alá esik, e jogi személyek a jövedelmi adót csak az alaptőkéjük 3¹/₂⁰/₀-át meghaladó jövedelem után fizetik, a mi által, ha nincs is teljesen elkerülve a kétszeres megadóztatás, legalább csak arra az összegre van szorítva, a melylyel a jogi személyek jövedelme a beléjük fektetett eredeti tőkék átlagos kamatjövedelmét meghaladja.

Az állandó összegű jövedelmeknél az adóévre eső valóságos jövedelem, bizonytalan vagy hullámzó jövedelmeknél a megelőző három évi átlag, vagy ha ennyi ideig még fenn nem álltak volna, az elért jövedelem egy évre eső átlaga az adó kivetésének alapja.

Az adó tétele mérsékelten progressiv. A jövedelmek fokozatokba vannak osztva s minden fokozatra meg van állapítva a fix adótétel. A 900 márkát meg nem haladó jövedelem adómentes. A 900—1050 márkáig terjedő jövedelmek tartoznak az első fokozatba s adójuk 6 márka, tehát a fokozat középjövedelmének valamivel több mint 0 6⁰/₀-a. 300 márka jövedelemnél eléri az adó a 2⁰/₀-ot, 10.000 márkánál a 3⁰/₀-ot, 100.000 márkánál csaknem a 4⁰/₀-ot, de teljes 4⁰/₀-ra soha nem emelkedik, mert a jövedelem első 30.500 márkája után az adó 4⁰/₀ nál kisebb s csak a 30.500 márkán felüli jövedelem-többletek után tesz 4⁰/₀-ot.

A gyengébb teherviselési képességre bár nem túlzott

mértékben a 900 márkás létminimum adómentesítésén kívül is figyelemmel van a törvény. Az adóköteles jövedelemből levonandók a 600 márkát meg nem haladó életbiztosítási díjak. A 3000 márkát meg nem haladó jövedelmekből minden önállóan meg nem adóztatott 14 évnél nem idősebb családtag után 50 márka levonandó a jövedelemből úgy, hogy ha három vagy több ilyen családtag van, e czímen legalább 1 fokozattal mérsékeltezzék az adó. 9500 márkát meg nem haladó jövedelmeknél az adózó teherviselési képességét lényegesen befolyásoló kedvezőtlen gazdasági viszonyok figyelembe vehetők oly módon, hogy az adó e czímen legfeljebb 3 fokozattal alacsonyabban vettessék ki

A törvény részletes utmutatásokat tartalmaz arra nézve, mi számítandó a jövedelemhez, s mi vonható le abból, s a levonások megengedésénél talán némileg túl liberális.

Az adó helyes kivetése, az általános jövedelmi adó, legnehezebb problémája, sok czélszerű intézkedéssel van biztosítva. A 3000 márkán felüli jövedelemmel bírók feltétlenül, a többiek ha felszólíttatnak, a felebezési jog elvesztésének s egyéb büntetéseknek terhe alatt írásban tartoznak bevallani jövedelmüket, részletezve az előirt úrlapon. A kivető s felszólamlási bizottságok összeállításában tág tér van adva az önkormányzatnak, de e bizottságok elnökei a községi hatóságok segédkezése mellett a kincstár érdekében és a valóságos jövedelem kipuhatolásának biztosítására igen tág hatáskörrel vannak felruházva. Az üzleti titkok megőrzése érdekében az adó kivetésére és az adóköteles jövedelem megállapítására vonatkozó összes tárgyalások, még a közigazgatási bíróság ülései is a nyilvánosság teljes kizárásával tartatnak, s az összes iratok, vallomások és tárgyalási jegyzőkönyvek a legnagyobb gonddal őriztetnek. A titkok megőrzése szigorú büntetésekkel van biztosítva, nem különben a kivető hatóságok szándékos félrevezetésének kikerülése. Ily félrevezetésre irányzott cselekményt a megrövidített vagy megrövidítés veszélyének kitett adó 4—10-szereséig terjedhető pénzbüntetéssel fenyt a törvény. Az adó kivetésére vonatkozó czélszerű határozományok, karöltve a szigorú büntetési határozatokkal s a porosz adminisztrationak általánosan elismert magas színvonalával, de meg az adózók között is kellőleg kifejlődött adómorállal és a vallomások megtételére megkivánt átlagos magas műveltségi fokkal azt eredmé-

nyezték, hogy az új adó minden várakozást felülmúló pénzügyi eredményre vezetett.

Az újjövedelmi adó behozatalával egyidejűleg 1891-ben megváltoztatták Poroszországban az iparadó kivetésének módját is. Az olyan vállalatokat, melyeknek évi hozadéka 1500 márkát meg nem haladt, illetőleg a melyek 3000 márkát meg nem haladó értékű álló és forgó tőkével dolgoztak, felmentették az adó alól, a többi vállalatokat pedig az évi hozadék és a vállalatba tektetett álló és forgó tőke alapján 4 osztályba sorozták.

Az első osztályba tartoznak azok a vállalatok, melyeknek évi hozadéka 50.000 márkát elér, vagy a beléjük fektetett álló és forgó tőke értéke egy millió márkát elér.

A 2. osztály a 20.000—50.000 márkáig terjedő hozadékkal vagy 150.000—1,000.000 márkáig terjedő befektetett álló és forgó tőkével bíró;

A 3. osztály a 400—20.000 márkáig terjedő hozadékkal vagy 30.000—150.000 márkáig terjedő befektetett álló és forgó tőkével bíró;

A 4. osztály az ennél is kisebb, de még adóköteles vállalatokat foglalja magában.

Minden osztályra, mint a régi iparadónál is, más más kivető bizottságok szerepelnek más más területbeosztással.

Az adó tétele az 1. osztályban az évi hozadék 1⁰/. Ugy azonban, hogy az adó első tétele 50.000—54.800 márka hozadékig a középhozadék alapján 524 márka s azután a hozadéknak 4800 márkás fokozatokban való emelkedése mellett 48 márkánként nő.

A 2., 3. és 4. osztályban az adó kivetése a régi alapokon történt, a középtételek mellett meg voltak állapítva az adó minimális és maximalis tételei is. Ezek:

a 2. osztályban	300 m.	középtétel	mellett	156 ill.	480 márka
a 3.	»	80 »	»	»	32 » 192 »
a 4.	»	16 »	»	»	4 » 36 »

Ezen felül vendéglősök s szeszes italok kimérői és kis mértékben elárusítói külön üzemadót fizettek, mely a mi italmérési illetékünknek felel meg.

Az új jövedelmi adó fényes pénzügyi eredménye arra bírta Miquelt, Poroszország genialis pénzügyministerét, hogy már 1893-ban folytassa az egyenesadók reformját oly radicalis alapon, a mely méltán büszkesége lehet első szószólójának, a német tudománynak. A reform egyszerűségében nagy és impozáns. Eltörli az összes hozadékadókat, mint

állami adókat s átengedi őket az önkormányzati testeknek, ellenszolgáltatásul, csak a hires »Lex Huena« által a birodalmi gabona- és állatvámokból az önkormányzati testeknek átutalt összegeket foglalván le az állam számára. Az állam eleső jövedelmeinek pótlására pedig behoztak kiegészítő adó neve alatt egy általános vagyoadót, melynek tárgya a jövedelemadó-köteles természetes személyek összes ingó és ingatlan vagyona az adósságok levonása után. Mégis ki vannak vonva ez adó alól a butorok, házi felszerelések s egyéb ingó dolgok, a mennyiben nem földbirtoknak tartozékai, vagy nem kiegészítő alkatelemei az üzleti és forgó tőkének. A különböző vagyonelemek értékének kiszámítására vagy becslés útjánvaló mikénti megállapítására részletes utasításokat adnak a törvény és a ministeri rendeletek. Az adó kivetése szempontjából a törvény fokozatokat állapít meg, az első fokozatba a 6—8000 márkáig terjedő vagyon tartozik s azután a fokozatok 24 000 márkáig 2000 márkánként, 70 000 márkáig 4000 márkánként, 200.000 márkáig 10.000 márkánként s ezen túl 20.000 márkánként emelkednek. Az adó tétele a fokozat alsó határát tevő vagyon $\frac{1}{2}$ ezredrésze. Az adótétel tehát nem progressiv.

A 6000 márkát meg nem haladó vagyon adómentes. A kisebb teherviselési képességet ezenfelül figyelembe veszi a törvény, a mennyiben a 20 000 márkát meg nem haladó vagyon is adómentes, ha tulajdonosának évi jövedelme 900 márkát meg nem halad, sőt ha 1200 márkát meg nem halad is, abban az esetben, ha a tulajdonos nő, ki kiskorú családtagot tartozik eltartani, vagy atyátlan kiskorú árva, vagy keresetképtelen. Az árva, özvegy és nyugdíjpénztáraknál szerzett igények, betegség, baleset, rokkantság és aggság ellen való biztosításból, nyugdíjából eredő s végrendeletileg az örökhagyó háztartásához tartozók részére hagyományozott járadékok tőkeértéke nem lehet adó tárgya. Azok, kiknek vagyona 32.000 márkát meg nem halad, ha jövedelmük 1500 márkánál nem több, mérsékelt vagyoadót fizetnek, mely jövedelemadót nem fizetőknél 3 márkáig lehet, jövedelemadót fizetőknél pedig legalább 2 márkával kevesebb lehet, mint a jövedelmi adó. 52 000 márkát meg nem haladó vagyonnak kiegészítő adója legfeljebb két fokozattal mérsékelhető az esetben, ha az illető jövedelmi adója az adózó teherviselési képességét lényegesen befolyásoló kedvezőtlen gazdasági viszonyok figyelembe vétele mellett mérsékeltetett.

Mindezek az intézkedések a kisebb existenciák kimé-
lését célozzák és eredményezik.

A kivetési eljárás, bár a részletekben eltér, nagyjában azonos a jövedelmi adó kivetésénél követett eljárással. Az adó az életbeléptetés alkalmával egy évre, azontúl három éves ciklusokra volt kivetendő. Ugy a jövedelmi, mint a kiegészítő adónál meg vannak határozva azok az esetek, a melyek a kivetett adónak a kivetési időszakon belül való emelését vagy csökkenését előidézhetik.

Az adótételek aránylagosan csökkentendők, ha az 1895/96-ra kivetett adó 35 millió márkát többel mint 5⁰/o-al meghalad, s emelendők, ha 35 millió márkánál több, mint 5⁰/o-al kevesebb s a hiány a jövedelmi adónak 135 millió márkát meghaladó jövedelmi többletében s bizonyos e célra szolgáló alapok kamataiban fedezetét nem találja.

A kiegészítő adó 1895. április 1-én lépett életbe, s mivel kivetése csak 29.563.152 márkát eredményezett, az adótétel minden márka után 5·2 pfenniggel emeltetett.

Ezzel befejezést nyert a porosz egyenesadó-reform, melyet kiegészített az önkormányzati testek pénzügyeiről rendelkező új törvény, a mely gondoskodik arról, hogy az állami általános jövedelmi adóra kivetett pótlékok helyes arányban álljanak az önkormányzati testek részére átengedett hozadékadók kihasználásával. A kiegészítő adóra önkormányzati testek pótlékot nem vethetnek ki.

A porosz egyenesadó-reform e vázlatos ismertetésével is sikerült talán feltüntetnem, hogy mily magas és nagy horderejű gazdasági és socialis kérdések megoldásának szolgálatában állott ez a reform, melynek eredménye a magasabb jövedelműeknek nagyobb megadóztatása, a vagyontól eredő jövedelemnek a személyes keresetből eredő jövedelemmel szemben való erősebb megterhelése, ezzel kapcsolatban az ingó vagyonnak s belőle eredő jövedelemnek a mások vállaira nem, vagy nem egykönnyen tolható, megadóztatása, a kisebb teherviselési képességűek kimé-
lése, de különösen minden oly adónak kikerülése volt, a melyet látszólag a vagyonosak, de tényleg a gyengébb gazdasági erőkkel rendelkezők viselnek. E mellett azonban a reform az ingatlan vagyonnak s nevezetesen a földbirtoknak, részben igaz az iparnak is, enyhébb megadóztatását eredményezte, úgy, hogy bár a reformnak ily irányban való keresztülvitelét első ízben a Verein für Socialpolitik a kisebb

existentiák kimélése érdekében kívánta, kétségtelen, hogy ez által az agrarius érdekek is kielégítést nyertek.

Az osztrák egyenesadó-reform nem állott első sorban ily magas színvonalu érdekek szolgálatában, bár nem tagadható, hogy a kis existentiák kimélése s az ingó vagyonból eredő s különösen nagyobb jövedelmek erősebb és hathatósabb adó alá vonása itt is szerepet játszott. Mégis a legfőbb érdek az az adótechnikai érdek volt, hogy az abnormisan magas adókulcsok mérséklése mellett az adókivetés biztosabb, a teherviselési képességet jobban szem előtt tartó alapokra fektetessék.

Nem is oly gyökeres, annyira mélyreható ez a reform, mint a porosz, s eredménye sem olyan egyszerű. Sokkal nehezebb előfeltételek között is valósult meg, mint a porosz. A nemzeti jövedelemhez s vagyonhoz arányitva sokkal nagyobb az az összeg, a melyet az egyenesadóknak jövedelmezniök kell Ausztriában mint Poroszországban. Számolni kellett a meglevő adótörvényekkel is, a melyeknek magas kulcsai egyes viszonylatokban, mint az állandó fizetéseknel, s a nyilvános számadásra kötelezett vállalatoknál előbb is tényleg érvényesültek. Ezeknek a jövedelmi forrásoknak kis egységes adótételekkel való megrovása az adótehernek nem tervezett eltolását eredményezhette volna.

Ezért az osztrák reform alapgondolata a hozadékadórendszer teljes kimunkálása és egy általános jövedelmi adóval való betetőzése. A föld- és házadó változatlan marad, ezek tételei lesznek a jövedelmi adó hozadékának feleslegei arányában 10⁰/o-al, vagy ha a feleslegek még kedvezőbben alakulnak, a földadónál 15⁰/o-al, a házadónál 12¹/₂⁰/o-al csökkentendők, a mi compensatiója annak, hogy az ezen jövedelmi forrásokból eredő jövedelmek az általános jövedelmi adónak is tárgyaiul szolgálják. Ezenfelül a földadó contingentált összege 2¹/₂ millió forinttal csökkentetett. A magán vállalatok által fizetendő keresetadót mint iparadót új alapokra fektették, míg a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok egész külön adóval rovattak meg, mely nagyjában megfelel azáltaluk eddig fizetett jövedelmi adónak. Ezt a hozadékadórendszert új járadékadó egészíti ki és egy általános jövedelmi adó tetézi be, a melyhez a 3200 forintot meghaladó fizetések és egyéb állandó szolgálati illetmények után külön kirótt illetményadó járult.

Az új keresetadó, a régi kereseti adó és az I. osztályú jövedelmi adó helyébe lépett s tárgya a legtágabb érte-

lemben vett mezőgazdasági termelést kivéve minden nyereségre irányuló foglalkozás, a mennyiben nem nyilvános számadásra kötelezett vállalat üzi; tehát nemcsak az ipari, hanem a nem állandó fizetéssel egybekötött értelmiségi és személyes szolgálati foglalkozások is. Kivétetnek a felségjogon alapuló vagy a közigazgatás céljait szolgáló állami vállalatok, továbbá jelentéktelen hozadékú ipari és mellékfoglalkozások, mint a házi ipar, ha kizárólag a vállalkozó számlájára s idegen segédmunkások alkalmazása nélkül gyakoroltatnak. Szükölködő adóköteles felek felmenthetők az adó alól akkor is, ha egy segédmunkással dolgoznak. Az adónak a tényleges jövedelem vagy hozadék alapján való kivetése lett volna kétségtelenül a legegyszerűbb, mivel ez a tényleges jövedelem vagy hozadék az általános jövedelemadóra vonatkozó kivetési munkálatokból ugyis megállapítható. Ámde nehogy a két adó együttes tételének magassága az adózókat a helyes bevallásoktól visszariassza, más módszerhez folyamodtak. Contingentálták a kereseti adó évi hozadékát 17,732.000 forinttal, mely összeghez úgy jutottak, hogy a kereseti adó alá eső felek által 1892-ben fizetett keresetadó s I. és II. osztályú jövedelemadó összegét s az ez után 1896. évig számitandó évi 2°/o-os természetes emelkedést 20°/o-al reducálták. Ez a leengedés, mely az által, hogy az adó nem 1896-ban, hanem 1898-ban lépett életbe s erre a két évre a 2°/o emelkedést nem vették számba, tényleg 22·5°/o-ot tesz, elvileg megfelel a föld és házadónak adott leengedésnek s a jövedelmi adó kedvező eredménye esetén 25°/o-ra lesz emelendő.

Minden további két éves kivetési időszakban az előző kivetési időszakra megállapított contingens 2·4°/o-al lesz emelendő. Az adókötelesek négy osztályba soroztattak az általuk fizetendő adó nagyságához képest; az első osztályba tartoznak, a kikre 1000 forintnál több, a 2-ba a kikre 150 forintnál több, a harmadikba a kikre 30 forintnál több, a negyedikbe a kikre 30 forintnál kevesebb iparadó van előírva.

A kivetési kerület az I. és II. osztályra a kereskedelmi kamarák kerülete, a III. és IV. osztályra a politikai kerületek és a 20.000 lakosnál többet számláló városok.

Egy kivetési kerületben levő s ugyanazon osztályba tartozó adóköteles felek egy adótársaságot alkotnak. Hogy a contingens az egyes adótársaságok között első ízben miként osztassék meg, ezt a törvény írja körül, gondoskodva arról,

hogy fokozatosan a kisebb adózók társaságai élvezzék a 22·5⁰/₀-os engedményt. Az egyes adótársaságok contingensét csak a külön e célra alkotott országos contingens-bizottság változtathatja meg. Az egyes adótársaságokon belül az adózókat a keresetadó kivető bizottság sorozza osztályokba s rója meg a törvényben megállapított fokozatos tételek valamelyikével. Ez ellen a tartományok keresetadó-bizottságához lehet felebbezni. E bizottságok elnökét s az előbbi tagjainak felét, az utóbbi tagjainak nem egészen felét a pénzügyminister nevezi ki. A többi tagokat választják, a kivető bizottságokba az illető adótársaság tagjai, a tartományi bizottságba részben a tartománygyűlés, részben a kereskedelmi s iparkamarák. Az osztályba sorozás alapján a pénzügyi hatóság aránylagosan felemeli vagy leszállítja a kivetett adót, úgy hogy az adótársaság összes adója épen megfeleljen a contingensének. A felebbezések, üzletmegszünések vagy keletkezések s más okokból származó túllépése vagy be nem tartása a contingensnek a következő évben az adó társaságon belül kiegyenlítendő.

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok e helyett az adó helyett s a jövedelmi adó helyett külön adót fizetnek. Ez alól az adó alól sok teljes vagy részleges mentesség van, mi természetes, ha meggondoljuk, mily különbözők azok a vállalatok, melyek nyilvános számadásra kötelezettek. Nem nyereszkesedésre alapított vállalatok, így a szövetkezetek nagy része, mentes az adó alól.

Az adó kivétési alapja az utolsó üzletév tiszta nyeresége. A megengedett levonások részletesen körülírvák. Az adó kulcsa 10⁰/₀, de legalább 0·1⁰/₀-a az alaptőkének, illetve addig, míg a többi hozadékadók tételei a fent előadottak szerint mérsékelhetők nem lesznek, 10 5⁰/₀. 10⁰/₀ ot meghaladó osztaléknál, a 10⁰/₀-on felüli osztalék után 2⁰/₀, a 15⁰/₀-on felüli osztalék után 4⁰/₀ fizetendő még a rendes adón felül. A takarékpénztárak, melyek Ausztriában nem első sorban nyereszkesedésre alakult társaságok, hanem humanitarius egyletek és községek által tartatnak fenn, kedvezményes elbánásban részesülnek. Ha tiszta nyereségük 10.000 frtot meg nem halad, 3⁰/₀-ot, ha 100,000 frtot meg nem halad, 5⁰/₀-ot, ha 200 000 frtot meg nem halad, 7·5⁰/₀-ot fizetnek s csak ennél nagyobb tiszta hozadék esetén fizetik a teljes adótételt.

Az új osztrák járadékadó, a nem mezőgazdasági és iparvállalatokba fektetett ingó vagyonból eredő jövedel-

meket akarja megadóztatni s elvileg minden vagyomból és vagyonjogból eredő oly jövedelmet terhel, a melyet a föld-, ház- és keresetadó, vagy a fizetések után szedett illetményadó nem terhel. Analogja tehát a mi tőkekamat- és járadékadónknak és tényleg ugyancsak úgy, mint ennél a mi adónknál, a sok kivétel folytán igen kevés faja a kamat- és járadékjövedelemnek az, a mely után csakugyan fizetendő ez az adó. Ott is, bár a részben alacsony adótételek e tekintetben üdvös hatást gyakorolnak, a legritkább lesz azoknak az eseteknek a száma, a hol tényleg a kamat élvezője fogja ezt az adót viselni. Ez az a híres adó a melyet a mi értékpapirjaink után szednek, s a melytől, joggal, féltették értékpapirjaink árfolyamát, újabb bizonyosságául annak, hogy az ilyes adókat végeredményükben mindig az adós viseli. Nem fizet járadékadót, a kinek összjövedelme 600 frtot meg nem halad.

Az adó kulcsa általában 2⁰/₀, de ez alól több kivétel van. Azok az állami és egyéb közkölcsonök, nevezetesen némely államosított vasut kötvényei, a melyek után a 10-os jövedelmi adó eddig is tényleg fizettetett, ezentúl is 10⁰/₀-os járadékadó alá esnek. Haszonbérek után 3⁰/₀ fizetendő, végre mérsékelt 1¹/₂⁰/₀-os adó alá esnek a takarékpénztári betétek, a szövetkezeteknél elhelyezett takarékbetétek s a nem nyereség céljából alapított jelzálogintézetek zálogleveleinek kamatai.

A közpénztárak s a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok által kifizetendő kamatok és járadékok után az adót a kifizető pénztár vonja le és szállítja be az állampénztárba. Egyébként a hitelező s járadékélvező bevallása alapján lesz az adó kivetve.

Ezt a hozadékadó-rendszert betetőzi az általános jövedelmi adó, a mely a porosz hasonló adónak hű utánzata; bár természetes, hogy egyes eltérő intézkedések elkerülhetők nem voltak. Ezért csak ezekről akarok röviden megemlékezni. Tárgyát csak a phisciai személyek és a fel nem vett örökségek összjövedelme képezi, mert a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok, mint láttuk, más adó alá esnek. Érdekes, hogy Poroszországtól eltérően, nem adó tárgya a katonatiszteknek s a legénységnek fizetése s zsoldja! Az adót háztartásonkint vetik ki, a családtag jövedelme hozzászámit a családfő jövedelméhez. A jövedelemnek évközben való hanyatlása esetén mérsékelhető ugyan az adó itt is bizonyos esetekben, de az erre

vonatkozó rendelkezések nem annyira védik az adózó érdekeit s discretionalisabb természetűek, mint a porosz törvény rendelkezései. Viszont az adómentes létminimum határa magasabb s 600 forintnál ér véget. A törvénynek ezt a rendelkezését a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság javára még kedvezőbbé teszi a végrehajtási utasítás azzal, hogy az agrariusok befolyása folytán kimondja, hogy nem veendő fel az adókötelesek névjegyzékébe az a földbirtokos, kinek nincs más jövedelme, mint saját maga által megmunkált birtokának hozadéka, akkor ha ennek a birtoknak kataszteri tiszta hozadéka 250 frtot meg nem halad. Ily módon a mezőgazdasággal foglalkozó lakoságnak körülbelül 99⁰/₀-a mentesül Ausztriában a jövedelmi adó alól s ezek is élvezik a földadó 10 - 15⁰/₀-os leengedését; bizonyoságául annak, hogy egy kor uralkodó irányzata mindenkor tud előnyöket biztosítani követői számára.

Az adó kulcsa úgy mint Poroszországban, mérsékelten progressiv s a jövedelem fokozatai szerint fix tételekben van megállapítva. Az első fokozatban, 600—625 forintig terjedő jövedelemnél az adó 3 frt 60 kr., a fokozat alsó határát képező jövedelem 0 6⁰/₀-a tehát némileg alacsonyabb a porosz adónál.

A jövedelem fokozatai 700 forintig 25 forintonként, azután 1000 frtig 50 forintonként, majd 2000 forintig 100 forintonként, 3000 frtig 200 forintonként s így tovább, 10.000 forinton túl 1000 forintonként, 20 000 forinton túl 100.000 forintig 2000 forintonként, 100.000 forinton felül pedig 5000 forintonként emelkednek.

Az adó tétele 1000 frtnál 1⁰/₀-ot, 3000 frtnál 2⁰/₀-ot, 10.000 frtnál 3⁰/₀-ot ér el s 48 000 frtnál csaknem 4⁰/₀, 48 000 forinton felül minden 2000 frt többjövedelem után az adó 100 forinttal, 100.000 forinton felül pedig minden 5000 frt többjövedelem után 250 forinttal, azaz teljes 5⁰/₀-al nő s így mind jobban s jobban közeledik a teljes jövedelem 5⁰/₀-ához, de ezt soha el nem érheti, a mint a porosz nem éri el a 4⁰/₀-ot. Az adó tehát a magasabb övedelmeknél magasabb Ausztriában, mint Poroszországban, körülbelül 1⁰/₀-kal, a kis és középjövedelmeknél igen egyforma, bár 10.000 forint jövedelmen felül az osztrák adó már valamivel magasabb, viszont 10.000 forinton alul alacsonyabb valamivel a porosz adónál. Ez határozott előnye az osztrák adónak. A gyengébb teherviselési képesség a porosznak megfelelő kimézésre talál Ausztriában is. A kivetési eljárás

is nagyjában azonos; vallomást 1000 forint jövedelemnél többel rendelkezők feltétlenül, a többiek csak felszólításra tartoznak adni, de a vallomás jegyzőkönyvileg is adható. Érdekes eltérés, hogy míg a porosz törvény a nyilvános-ságot teljesen kizárja, Ausztriában a kivetési lajstromok a pénzügyi hatóságnál 14 napig az adózók betekintésére nyitva állanak. Ez a rendelkezés, melynek értéke nagyon is problematikus, nagy ellenzésre talált s csaknem megbukott rajta az egész reform.

Kiegészítője az osztrák jövedelmi adónak a fizetések után járó illetményadó, melynek létjoga csak az, hogy a magas állandó fizetések eddig is fizették a magas II. oszt. jövedelmi adó teljes tételét, s miután fel kell tenni, hogy az állandó fizetések már a magas adóra való tekintettel lettek az idők folyamán megállapítva, az adó mérséklése nem annyira az adóteher arányosabb megosztásának, mint inkább a magas állandó fizetést húzóknak indokolatlan kedvezményezésének tűnhetett volna fel. Ez az illetményadó a 3200 frtot meghaladó fizetések 0.4⁰/₀ s fokozatosan emelkedik, míg a 15.000 forinton felüli fizetések után 6⁰/₀-ot tesz. Az adót a munkaadó vonja le alkalmazottja fizetéséből s szállítja be az állampénztárba a fizetés után járó jövedelmi adóval együtt.

Féltékenyen igyekeztek biztosítani Ausztriában az alacsony adótételeket s az ez által elérni remélt üdvös eredményt, ezért a jövedelmi adó hozadékából három milliót adtak a tartományoknak s a felesleg felét is nekik biztosították, csak kimondják, hogy ez után az adó után az önkormányzati testek semmi pótlékot sem szedhetnek.

Igy áll előttünk az osztrák egyenesadóreform, sokkal több kivánni valót hagyván maga után, mint a porosz. Hatásában ez is kedvez a mezőgazdaságnak, a mi manap, midőn a nyugateurópai civilizatio körében a mezőgazdaság mint gazdasági erőforrás, az ipar és kereskedelem mellett mindinkább tért veszít, természetes. Tekintettel van a gyengébb teherviselési képességre is, de nem oly teljes mértékben, mint a porosz reform, mert kénytelen fentartani a hozadékadókat, a melyek a teherviselési képesség fokait sohasem respectálhatják annyira, mint a személyi adók, s a melyek részben az erősebb által mindig áthárítatnak a gyengébb vállaira. S épen e körül a pont körül kell keresnünk az osztrák reform legnagyobb hibáját. Az ingó vagyon megadóztatásának problémája aligha talált

szerencsés megoldást. Az természetes, hogy ha az általános jövedelemadó mellett a föld- és házáadó — némileg mérsékelt tételben ugyan — fentartatott, akkor az ingó vagyon, illetve az abból eredő jövedelem is különleges megadóztatás alá volt vonandó.

Ezt az osztrák reform részben a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adójával, — mert ebben az adóban ilyen elem is van — de főként a járadékadóval és a keresetadóval akarta elérni. Ámde láttuk, hogy a járadékadót legritkábban viseli a tőkevagyon tulajdonosa, a kereseti adó pedig nemcsak a vállalatokba befektetett tőkét terheli, a mi helyes lenne, hanem terheli a személyes keresetet, a kifejtett munkát is, pedig ennek a jövedelme a jövedelmi adó mellett más adó tárgyát logikusan alig teheti. És a keresetadó e mellett a vállalatokba fektetett tőkéket egyaránt terheli, akár saját, akár kölcsönvett tőkék ezek, a mi pedig a teherviselési képesség legdurvább figyelmen kívül hagyása mert ezen a vállalkozó érdekében nem segít, hogy a járadékadó fizetése alól felmentvék azok a kamatok és járadékok, melyek bebizonyíthatólag valamely keresetadó alá eső vállalat hozadékának egy részét képezték. Önkéntelenül ötlik fel előttünk ezek után az a kérdés, vajon az osztrák reform az ingó vagyonból eredő jövedelemnek a föld- és házból eredő jövedelem különleges megadóztatásának megfelelő külön megadóztatását nem érthette volna-e el sokkal egyszerűbben és hatásában biztosabban, ha a keresetadó s járadékadó helyett kizárólag az ingó vagyonra egy olyan fajta vagyonadót hoz be, mint a porosz kiegészítő adó.

S a kik erre azzal a kérdéssel felelnek, hogy hát nem lett volna-e egyszerűbb s helyesebb a porosz rendszernek teljes egészében való elfogadása, azoknak — minden egyébtől eltekintve — feleljenek a számok.

1891-ben — azért veszem ezt az évet, mert ez az utolsó a porosz reform életbe lépte előtt — maguknak az egyenesadóknak hozadéka volt Ausztriában 110,601.434 frt, Poroszországban 172,464.235 márka, azaz 101,752.715 frt. Tehát Ausztriának körülbelül 10⁰/o-kal többet kell bevennie egyenesadóknak, mint Poroszországnak, holott Ausztria területe több mint 10⁰/o-kal, népessége pedig több mint 20⁰/o-kal kisebb és aránylag is jóval kevésbé vagyonos, mint Poroszország népessége.

És ez az a pont, a melyen megfordul az is, hogy mi

egyenесadóink majdani reformjánál mennyire követhetjük akár az osztrák, akár a porosz példát.

A mi egyenes adóink, t. i. azok, a melyek az előadottak szerint számba jövő egyenesadók, 1891-ben 94,241.422 frtot eredményeztek, azaz az osztrák adóknak 85·2⁰/o-át, a porosz adóknak pedig 92·5⁰/o-át.

Az osztrák új egyenesadó-rendszert tehát teljes egészében Magyarországra akkor ültethetnők át, ha összehasonlítás kedvéért egyforma vagyón- és jövedelem-megoszlást tételezve fel, nemzeti vagyónk és jövedelmünk az osztrák nemzeti vagyónak és jövedelemnek 85·2⁰/o-át tenné, a mit még az osztrák quótaküldöttségek sem állítottak. A porosz reform megvalósítása, ha azt vesszük, hogy a porosz jövedelem- és vagyónadó kivetése 1899/900-ban 193,679.074 márkát, azaz 114,270.653 forintot eredményezett, még akkor is, ha az egyenesadók 1891. évi hozadékával megelégednénk, azt feltételezné, hogy nemzeti jövedelmünk és vagyónk a porosz nemzeti jövedelemnek és vagyónak 82·5⁰/o-át tegye, holott népességünk a porosz népességnek csak 56·7⁰/o-át teszi.

Lesújtó ridegséggel figyelmeztetnek ezek a számok arra, hogy mennyire nem szabad ábrándokat szőnünk egyenesadó-reformunk szempontjából, s hogy mily nagy nehézségekbe ütközik nálunk egy gyökeres adóreform.

Teleszky János.

A m. kir. államvasutak személydíjszabása, tekintettel a kocsiosztályokra.

A vasutak személydíjszabásának megállapításánál bizonyos általános közgazdasági, kulturális és nemzeti érdekeken kívül három szorosan magángazdasági jellegű, tisztán üzleti természetű szempontot kell lehetőleg figyelembe venni. Ezek a személyszállítás által teljesített szolgáltatásnak előállítási költsége, e szolgáltatásnak a közönség szempontjából való értéke s a személyszállítást igénybe vevő közönség fizetőképessége, vagyis azok a szempontok, a melyek a szabad verseny hatása alatt képződő áralakulásokra is — és pedig ezekre majdnem kizárólag — befolyást gyakorolnak.

A vasutüzlet monopolisztikus természeténél fogva kétségtelen ugyan, hogy az árak alakulására a szabad verseny mellett teljes mértékben érvényesülő e befolyások még a magánvasuti rendszer keretében sem juthatnak egészen határozott kifejezésre, annál kevésbbé államvasuti rendszer keretében, a melynél a közszempontok fontosabbaknak tekintetnek az üzleti érdekeknél; bármily nagy legyen is azonban az a módosító hatás, a melyet a vasutak monopolisztikus jellege vagy épen államtulajdoni rendszere a vasuti szolgáltatások árszabására gyakorol, ennek dacára nem dől meg az az igazság, hogy a vasuti díjszabásoknak megállapításánál az említett három magángazdasági szempontra is mindig tekintettel kell lenni. És pedig tekintettel kell lenni az államvasutaknál is, a hol ugyan a díjszabások berendezésénél, valamint az egész vasuti kezelés tekintetében általában nem a magán, hanem a közszempontok uralkodnak, de viszont a leglényegesebb magángazdasági szempont, a jövedelmezőség szempontja — az által, hogy az államvasutak bevételei az államháztartásnak mind jelentékenyebb részét képezik, — maga is elsőrendű közszempont jelentőségére emelkedik.

Ez igazság fennáll és mint gyakorlati szabály alkalmazandó úgy az árú- mint a személydíjszabásra s úgy a díjszabásokra általánosságban, valamint e díjszabások egyes osztályaira nézve is.

Alábbi soraimban azzal a kérdéssel kívánok foglalkozni, hogy az említett hármas üzleti szempont elve a m. kir. államvasutak jelenlegi személydíjszabási rendszerében, valamint a zónatarifa tervbe vett módosításában az egyes kocsiosztályok tekintetében kellőképen figyelembe van-e véve? Feladatomnak csak az osztályok közti különbségek vizsgálatára való szorítása felment az alól, hogy a hármas üzleti szempont alá eső tényezőknek, az előállítási költségeknek, a szolgáltatá-

sok értékének és a közönség fizetőképességének abszolút nagyságát kelljen megállapítanom, a mi épen a vasuti szolgáltatások terén a legnehezebben és a legkevésbé megbízható módon megoldható problémák közé tartoznék. Célomra az is teljesen elegendő, ha csupán az egyes osztályok közti különbségeket, illetőleg a tekintetbe veendő viszonyoknak az egyes kocsiosztályok szerint való alakulását és egymáshoz való arányát vagyok képes megállapítani és a díjtételeknek kocsiosztályok szerinti arányaival párhuzamba állítani.

Mint általában minden jószág vagy szolgáltatás áralakulására nézve, úgy a személyszállítási díjtételek szempontjából is a legnagyobb fontosságú a szolgáltatásnak önköltsége. Az önköltségek között a személyforgalmi szolgálat tekintetében az egyes kocsiosztályok szempontjából első sorban a kocsik beszerzési ára s a különböző osztályú kocsik kisebb-nagyobb kopási aránya s ezzel összefüggőleg a jókarban tartási költségek kisebb-nagyobb összege, továbbá — a pályafenntartási és a vontatási szolgálat költségeire gyakorolt befolyásánál fogva — a szállított kocsik súlya jöhetnek figyelembe, miután a vasutüzemmel kapcsolatos minden más kiadások, a melyek az említett körülményekkel nincsenek közvetlen összefüggésben, a minők pl. az általános igazgatási és a magas építkezési kiadások, az állomási szolgálat költségei stb., a személyforgalmi szolgáltatások önköltségeinek osztályok szerinti vizsgálatánál annak következtében, hogy e kiadások nem az osztályokkal, hanem inkább csak a forgalom nagyságával vannak összefüggésben, egymással egyenlőknek vehetők.

Mindenekelőtt a személykocsik költségeit véve tekintetbe s az összehasonlításnál a vegyes osztályú kocsikat teljesen mellőzve, az 1898. év végi állomány szerint a magyar kir. államvasutak tulajdonában volt és forgalomban állott: 296 I. osztályú személykocsi 7,940.000 korona, 900 II. osztályú kocsi 14,768.000 korona és 2206 III. osztályú személykocsi 23,289.000 korona leltári értékben. Egy-egy I. osztályú kocsi átlagos leltári értéke tehát 26.824, egy-egy II. osztályú kocsié 16.409 s egy-egy III. osztályú kocsié 10.557 koronára rugott. A jelenleg forgalomban lévő különböző jellegű kocsikat egyaránt számításba véve és egy-egy I. osztályú kocsira átlagosan 20, egy II. osztályú kocsira 30 és egy III. osztályú kocsira átlagosan 45 ülőhelyet számítva, egy-egy ülőhely leltári értéke, ezen alapon kiszámítva, az I. osztályban 1341, a II. osztályban 547 és a III. osztályban 235 koronára becsülhető. Más szóval ha a III. osztályú ülőhely leltári értéke 100-nak tekintetik, akkor egy II. osztályú ülőhely leltári értéke 233, egy I. osztályú ülőhelyé pedig 571 egységnek felel meg.

Mint hogy a magasabb osztályokban a kocsik felszerelésének javítása is feltehetőleg aránylagosan költségesebb és maga a felszerelés anyaga is inkább van kitéve romlásnak s mint hogy az I. és II. osztályú közönség izlése is kényesebb, úgy, hogy az államvasutak igazgatósága már kisebb hiányok esetén is kénytelen a javítások iránt intézkedni — a mi különösen az I. osztályról állitható — azt hiszem, nem csalódunk, ha a különböző osztályú személykocsik karbantartási és javítási költségei tekintetében is legalább hasonló arányt tételezünk fel, mint a mely a különböző osztályú kocsik leltári értékének egymáshoz való arányát kifejezi, vagyis ha a III. osztályban a karbantartási és javítási költségek 100-nak vétetnek, akkor a II. és I. osztályban e költségek 233 és 571-gyel fejezhetők ki.

A kocsik beszerzési költségei — tekintve, hogy a személydíj-szabás szempontjából e költségeknek csak kamatai és törlesztési járadékai vehetők számításba — valamint a kocsik karbantartási költségei is aránylag csekély részét képezik a személyszállítás által teljesített szolgáltatás önköltségeinek. Mindenesetre lényegesebb elemét teszik az önköltségeknek azok a szükségletek, a melyek a pályatestnek a személyszállító vonatok által való igénybevételéből és magának a vontatási szolgáltatás teljesítéséből származnak s a melyek úgy az összes személyforgalom, valamint annak az egyes kocsiosztályok szerinti alakulása tekintetében a személykocsik súlyával állanak egyenes arányban.

Az államvasutak jelenleg forgalomban lévő személykocsijainak átlagos súlya — az újabb beszerzésű hosszátjárátú 13·7, 20·7 és 33·7 tonna súlyú, 2, 3 és 4 tengelyű, 18, 24 és 36 üléses I. osztályú, 28, 40 és 45 üléses II. osztályú, valamint a szintén új beszerzésű, hosszátjárátú nagyobbára 40 üléses III. osztályú kocsikon kívül a korábbi időből származó és még használatban lévő, részint hosszátjárátú, részint szakaszos kocsik állományát is beszámítva, a melyeknek önsúlyára és ülőhelyeikre vonatkozólag a Közlekedési Múzeumban kiállított jellegrajzokból szerezttem tájékoztatást — az I. kocsiosztályban ülőhelyenkint 800, a II. osztályban 420 és a III. osztályban 250 kilogrammra becsülhető. Más szóval kifejezve, ha a III. osztályban egy-egy ülőhely súlya 100-nak vétetik, akkor a II. osztályban e súlynak 168, az I. osztályban pedig 320 egység felel meg. Vagyis ha a pályatest rongálása és a vontatáshoz szükséges az a kőszénfogyasztás s a vontató mozdonyok az a kopása, a melyet egy III. osztályú ülőhelynek egy bizonyos távolságon át való szállítása előidéz, 100-nak vétetik, akkor egy II. osztályú ülőhelynek ugyanakkora úton való szállítása által okozott pályarongálás, kőszénfogyasztás és mozdonykoptatás 168, egy I. osztályú ülőhelyé pedig 320 egységgel fejezhető ki.

A kocsik beszerzési és karbantartási költségén s a kocsik és ülőhelyek súlyának aránya szerint alakuló vontatási költségeken kívül a személyforgalomból felmerülő egyéb költségek, pl. az általános igazgatás és az állomási szolgálat költségei, mint már fentebb is említém, nem a kocsiosztályok, hanem a forgalom nagysága szerint alakulnak s így az összehasonlításban a különböző kocsiosztályokra nézve egyaránt 100-zal jelezhetőek

Ha most már a háromféle önköltségeknek kocsiosztályok szerinti arányszámait összefoglaljuk és az összegekből középszámokat alkotunk, e középszámok elég megközelítő pontossággal fejezik ki azt az arányt, a mily arányban a személyszállítás önköltségei a három kocsiosztályban egymáshoz, illetőleg a II. és I. osztályban a III. osztályhoz állanak. Ezen számítás szerint volt egy-egy ülőhelyre számítva:

	A III.	A II.	Az I.
	o s z t á l y b a n		
A kocsik beszerzési és karbantartási költsége	100	233	571
A pályafentartási és vontatási költségek (az ülőhelyek súlya alapján kiszámítva)	100	168	320
Egyéb költségek	100	100	100
Összesen	300	501	991
Az összes költségek átlagos arányszáma	100	167	330

Ezen teljesen megbízható adatok tanúsága szerint, az államvasutak önköltségeit véve tekintetbe, a II. osztályú utasnak bizonyos távolságra való szállítása 67, az I. osztályú utasé pedig 230°-kal kerül többbe, mint a III. osztályú utasé. Az I. osztályú személyforgalom önköltségeit pedig csupán a II. osztályúval hasonlítva össze, azt látjuk, hogy az előbbi az utóbbit közel 100°/o-kal haladja meg.

E számok azonban csak arra az esetre fejezik ki az egyes kocsiosztályok által végzett személyszállítási szolgálat önköltségeinek egymáshoz való arányát híven, ha a személykocsik a különböző kocsiosztályokban egyenlő intenzív kihasználással vétetnek igénybe. A valóságban azonban úgy áll a dolog, hogy a különböző kocsiosztályok kihasználásában igen jelentékeny különbségek vannak.

A kocsikihasználás természetesen függ a rendelkezésre álló ülőhelyek s az utasok számától, illetőleg az egyes kocsiosztályokban megtett személykilométerek mennyiségétől. Mindezen adatok egybevetésével a magyar államvasutaknál rendszerint a II. osztályban legintenzívebb és az I. osztályban a leggyengébb az ülőhelyek kihasználása. Így pl. 1898-ban, a midőn az államvasutak tulajdonában állott összes személykocsikban 12.463 I. osztályú, 39.268 II. osztályú és 95.005 III. osztályú ülőhely volt, s az államvasutak saját számlájára kezelt helyi érdekű vasutak forgalmát is beleszámítva, az I. osztályú utasok által befutott út 70,677.000, a II. osztályú utasok megtett útja 476,549.000 és a III. osztályú utasoké 918,255.000 személykilométerre rugott, egy-egy első osztályú ülőhelyre csak 5583 személykilométer esett, holott a II. osztályban minden ülőhely 12.136, a III. osztályban pedig 9665 személykilométer után jövedelmezett. Az I. osztályú kocsik kihasználása tehát csak mintegy 57°/o-át teszi a III. osztályú kocsik kihasználásának. Minthogy pedig az üresen közlekedő ülőhelyek szállítási költségeit is természetesen a tényleg elfoglalt ülőhelyek után elért bevételeknek kell fedezniök, nyilvánvaló, hogy egy-egy első osztályú utas szállítási költsége, a III. osztályú utasok szállítási költségét kifejező 100 egységgel összehasonlítva, tulajdonképpen még mintegy 43°/o-kal nagyobb, mint a mennyit a fenti adatok alapján kiszámított 330-as arányszám kifejez, úgy, hogy az I. osztályú személyszállítás önköltsége a III. osztályú személyforgalom önköltségének nem háromszorosát, hanem közel ötszörösét teszi, a mely arány azonban a kocsik egyenletesebb kihasználása esetén megfelelően javul.

A személydíjszabásban figyelembe veendő második magán gazdasági jellegű szempont a vasuti szállítás által teljesített szolgáltatásnak a szállítást igénybe vevő közönség szempontjából való értéke. Maga a szolgáltatás lényege, vagyis a szállított személynek a rendeltetési helyre való juttatása tulajdonképpen osztályokra való különbség nélkül ugyanaz. Jelentékeny azonban a különbség a kényelem tekintetében, a melyet a vasut a különböző osztályú utasoknak nyújt. Kifejezést nyer ez részben már abban is, hogy a különben ugyanolyan szerkezetű és terjedelmű, hosszátjáratú 2 tengelyű kocsiknál az első osztályú kocsiban 18 ülőhelylyel 2 egész és 2 fél szakasz, a II. osztályú kocsiban 28 ülőhelylyel 3 egész és 1 fél szakasz s a III. osztályban 40 ülőhelylyel 5 szakasz van berendezve, úgy hogy egy-egy II. osztályú ülőhely a III. osztályú ülőhelynél 43, egy-egy I. osztályú ülőhely pedig a II-od osztályúnál 55, a III. osztályúnál

122⁰/₀-kal nagyobb területet foglal el. Ehhez járul különösen az I. osztályú kocsikban a szinte fényüzéses berendezés s az ülőpárnának fekvési célra is használhatósága, a mi — kapcsolatban azzal a körülménnyel, hogy az I. osztályú kocsik csak fél akkora zsúfoltsággal vannak kihasználva, mint a III. és II. osztálynak — éjjeli utazásoknál a külön hálókocsik igénybe vételét is szinte feleslegessé teszi. Habár mind e különbségek kocsiosztályonként nem f-jezhetőek is ki oly határozott arányszámokkal, mint a különböző osztályú kocsik beszerzési ára és azok szállításának önköltsége, mégis kétségtelen, hogy az osztályoknak a szállítást igénybe vevő közönség szempontjából való értéke tekintetében is legalább ugyanakkora különbségek állanak fenn, mint a mekkora különbségeket a vasuti önköltségek tekintetében kimutattunk, tehát a III., II. és I. osztályok között legalább is akkora különbség van, mint a melyet a 100 : 167 : 330-as számok egymáshoz való aránya kifejez.

Még nehezebb számokban pontosan kifejezhető mértékét adni az utazó közönség fizetőképességének. Az kétségtelen, hogy a II. osztályt használó közönségünk fizetőképessége rendszerint nagyobb, mint a III. osztályúé, az I. osztályt használó közönségé pedig nagyobb, mint a II. osztályúé. A mi azonban az egyes kocsiosztályokat igénybevevő közönség fizetőképességének egymáshoz való tüzetesebb arányát illeti, e tekintetben már nehezebb biztos ítéletet mondani, ámbár annyit talán egész határozottsággal állíthatni, hogy a II. osztályú utasok fizetőképessége nem oly arányban nagyobb a III. osztályúaknál, mint az I. osztályúaké a II. osztályúaknál. Sőt az is valószínűnek látszik, hogy a II. osztály, a melynek utasai nagyobbára az újabb gazdasági alakulások által leginkább sújtott és a társadalmi feladatok által leginkább igénybe vett s e mellett társadalmi igényei által a II. osztály használatára utalt középosztály utasaiból kerülnek ki, nem bír a III. osztályi utasok fizetőképességét oly nagy arányban meghaladó fizetőképességgel, mint a mekkora százalékkal a II. osztályú személyszállítás önköltsége a III. osztályú személyszállítás önköltségét meghaladja. Az I. osztályú utasok fizetőképessége ellenben — eltekintve azoktól az utasoktól, a kiknél valamely betöltött magasabb állami vagy társadalmi hivatás indokolja az I. osztályban való utazást s a kiknél az utazás különben is kedvezményes jegyek engedélyezésével könnyítették meg — rendszerint nemcsak a III. osztályú, de a II. osztályú utasok fizetőképességét is többszörösen felülmulja.

A fizetőképesség különbözősége csak annyiban gyakorolhat tehát befolyást a személydíjszabásra, hogy a II. osztály díjtételeit a köz szempontokból is különös méltánylást érdemlő középosztálynak aránylag csekélyebb fizetőképességére való tekintettel valamivel alacsonyabban kellene megállapítani, mint a mily magasságban való megállapítás a másik két üzleti szempontból, vagyis a vasut önköltsége és a szolgáltatás értéke szempontjából indokoltnak látszik. Miután az árszabásnak ez utóbbi tényezői, mint már többször említettem, a m. kir. államvasutaknál a III., II. és I. kocsiosztályban úgy viszonylanak egymáshoz, mint 100 : 167 : 330, pusztán e tényezők alapján körülbelül ugyanilyen arányban volna indokolt a különböző osztályok díjtételeit megállapítani, vagyis akképen, hogy a II. osztály a III.-nál $\frac{2}{3}$ -al, az I. pedig a II.-nél közel 100⁰/₀-kal lenne drágább. A fizetőképességre

való tekintettel ez arányt nézetem szerint csak akként kellene módosítani, hogy a II. osztály a III. osztálynál ne $\frac{2}{3}$ -dal, hanem csak mintegy 60⁰/₀-kal legyen magasabb díjtétellel terhelve, Az I. osztály díjtétele ellenben a II. osztálynál közel 100⁰/₀-kal, a III. osztálynál legalább is 200⁰/₀-kal drágábban lenne megállapítható. Ez esetben tehát a díjszabás aránya az egyes kocsiosztályok szerint következőleg alakulna:

III. osztály	II. osztály	I. osztály
100	160	300

Kétségtelen, hogy az egyes kocsiosztályok díjtételeinek még ilyen arányok közt való megállapítása esetén is tulajdonképen nem csekély engedmény adatnék a III. osztálylyal szemben a magasabb osztályok, vagyis a II. és I. osztály javára. Még több kedvezményt és a III. osztályú utas szempontjából, a ki a II. és I. osztályú utas kényelmét is megfizetni kénytelen, úgyszólván igazságtalanságot rejt magában az államvasutak jelenlegi díjszabása, a melyben a szomszédos forgalom kivételével, a hol az I. osztály díjtételei a II. és III. osztályhoz viszonyítva helyesebb arányban vannak megállapítva, a legtöbb viszonylatban az I. osztály díjtételei a II. osztályhoz képest csak 50⁰/₀-kal s a III. osztályhoz képest pedig csak 125—140⁰/₀-kal vannak magasabban megszabva.

Pedig ez a díjszabás a kocsiosztályok díjtételeinek helyesebb aránya szempontjából már némi javítást foglal magában, szemben az eredeti Baross-féle zónadíjszabással, a melyben az I. osztály viteldíja a III. osztály részére megállapított viteldíjnál a legtöbb viszonylatban csak 100⁰/₀-kal volt magasabb. Baross zónarendszere ugyanis a kocsiosztályok díjtételeinek egymáshoz való aránya tekintetében egyszerűen fentartotta, illetőleg átvette a korábbi személydíjszabásnak azt a rendszerét, melynél fogva az I. osztály díjtétele a III. osztály díjtételének kétszeresét tette. Ez mindenestre hiba volt Baross zónarendszerében, mert tagadhatatlan, hogy épen akkor az általános díjleszállítással kapcsolatban lehetett volna a kocsiosztályok díjtételei között az üzleti szempontoknak megfelelő helyesebb arányokat a legcélszerűbben életbeléptetni. E hiba kijavítását célozta a zónatarifának 1896. elején végrehajtott az a részleges módosítása, melynél fogva — a II. és III. osztályok viteldíjainak érintetlenül hagyása mellett — az I. osztály viteldíjai a távolsági forgalom I—XII. zónáiban a személyvonatoknál 20, a gyorsvonatoknál pedig 25⁰/₀-kal emeltettek s a XIII. és XIV. zónákban is akként kerekítették ki, hogy a 20, illetve 25⁰/₀-os emelések és a kikerekítések következtében az I. osztály viteldíjai a II. osztály viteldíjainhoz képest úgy a személy, mint a gyorsvonatoknál a távolsági forgalom valamennyi zónájában épen 50⁰/₀-kal, a III. osztályhoz képest a személyvonatok díjszabásában 125, a gyorsvonatok díjszabásában pedig 140⁰/₀-kal váltak magasabbakká.

Ez által lényegesen javult ugyan a helyzet, de még mindig távolról sem közölkített meg az az arány, a mely az egyes kocsiosztályok viteldíjai tekintetében az üzleti szempontoknak és az igazságnak is tulajdonképen megfelelne. Újabb viteldíj-emeléseket véleményem szerint még az I. osztály tarifájában is lehetőleg kerülni lévén kívánatos, a helyesebb arány fokozatosan való létrehozatala tulajdonképen azon alkalmaknak volna fentartandó, a midőn időről-

időre a díjszabás mérséklése vétetik tervbe s a midőn a mérséklésekben mindaddig, a míg az I. osztály viteldíjai és a II. és III. osztály viteldíjai között a helyes arány be nem áll, csupán a III. és II. osztály viteldíjaira kellene szoritkozni.

Mindenesetre kívánatos volna tehát a zónatarifának most tervbe vett reformjánál is ugyanezen elv szerint eljárni s az összes mérséklésekben csak a II. és III. osztályt részesíteni. A legutóbbi tarifabizottsági ülés után megjelent hírlapi tudósítások szerint azonban éppen ellenkezőleg a zónatarifának oly irányú módosítása szándékolatik, a melyben az I. osztály viteldíjai is leszállítatnak, sőt a leszállítás a 12. zónától, vagyis a 175 kilométertől feljebb az I. osztályban még jelentékenyebb mérvű lesz, mint a II. és III. osztályokban, azokban a zónákban pedig, a melyekben díjemelés terveztetik, az I. osztályra nézve csekélyebb emelés van tervbe véve, mint az I. és a III. osztályokban, úgy hogy a tervezett reform végeredményben az egyes kocsiosztályok díjtételei közti aránynak — azon üzleti szempontokhoz képest, a melyek ezen arányra irányadók lehetnek — nem javításával, hanem még jelentékeny megrontásával is fog járni. A tervezett új zónatarifa legmagasabb zónájában, a 20-ik zónában, a díjtétel a tervezet szerint a személyvonatok II. osztályában 15, az I. osztályban pedig 20 koronában fogna megállapittatni, ennél fogva az I. osztályú szakasz a maga 6 ülése után — még egyenlő kihasználás esetére is, a mi pedig semmiesetre sem várható — éppen annyi bevételt, a 6 ülés után együttesen 12. korona bevételt fog szolgáltatni, mint a II. osztályú szakasz a maga 8 ülése után, daczára az I. osztályú szakasz terjedelmesebb voltának, több mint kétszer oly költséges berendezésének s több mint kétszeres súlyának.

Az I. osztály viteldíjainak ily különös kedvezéssel való megállapítása véleményem szerint annál kevésbé indokolható, mivel ilyen, minden üzleti szemponttal ellenkező eljárásra más államok személydíjszabásában sem találunk semmi igazolást. Sőt ellenkezőleg, mindazon államokban és mindazon nagy vasuttesteknél, a melyeknek díjszabási rendszere a mi tarifapolitikánkra is tanulságot nyujthat, azt tapasztaljuk, hogy a kocsiosztályok viteldíjainak megállapításánál azokat az arányokat, a melyeket az üzleti szempontok, vagyis a költségek, a szolgáltatás értéke és az utazó közönség fizetőképessége között osztályonként fenforgó különbségek kijelölnek, mindenütt lehetőleg megtartani igyekeznek. Így pl. az osztrák államvasutaknál az I. osztály viteldíjtöbblete a III. osztályhoz képest 200 és 312°/_o között ingadozik, az I. osztály díjtétele tehát a III. osztálynak legalább is háromszorosát teszi, a 600 kilométeren felüli útszakaszoknál pedig már több mint négyszeresét. Ugyancsak az osztrák-magyar államvasuttársaság, valamint a Kaiser Ferdinand északi vasut személydíjszabásában is az I. osztály díjtételei a III. osztálynál 200°/_o-kal vannak magasabban megállapítva, vagyis az előbbi az utóbbinak háromszorosát képezi. A porosz, szász és württembergi államvasutakon az I. osztály viteldíjai a III. osztály viteldíjainál ugyan csak 100°/_o-kal magasabbak, a mennyiben az I. osztály viteldíjai a III. osztály viteldíjainak csak kétszeresét teszik, e vasutakon azonban IV. kocsiosztály is van berendezve, s minthogy ebben a kocsiosztályban — a melyre, mellesleg megjegyezve, a forgalomnak igen nagy aránya esik, például a porosz államvasutakon 1898-ban az összes személyforgalomnak több

mint 43⁰/₀-a esett — a viteldíjak a III. osztály viteldíjainak csak felét teszik, az I. osztály viteldíjai a legalacsonyabb viteldíjaknak tulajdonképpen négyszeresére rugnak.

Az I. osztály díjtételeinek a többi osztály díjtételeihez képest az üzleti szempontok által megszabott aránytól eltérőleg alacsonyabban való megállapítását sem a közszempontok, sem más országoknak példája nem igazolván, az I. osztály különös kedvezményezésének csak az az első tekintetre tetszetősnek látszó indoka lehet, hogy a II. osztály kihasználásához képest tudvalevőleg csak félakkora arányban kihasznált I. osztályú kocsik intenzivebb kihasználása végett a II. osztályú utasok egy része az I. osztály olcsó díjtételei által mesterségesen az I. osztály használatára tereltesék át.

A személydíjszabási politikának ily célra való irányítását azonban részemről alig tudnám helyeselni. Először is kétségtelen, hogy nem az a helyes módja az I. osztályú kocsik jobb kihasználása előmozdításának, hogy a forgalmat mesterségesen e kocsik felé tereljük, hanem az, ha csak annyi I. osztályú kocsit szerzünk be, illetőleg hozunk forgalomba, a mennyit az I. osztályú forgalom igényel, nyilvánvaló lévén, hogy nem a forgalomnak kell a kocsikhoz alkalmazkodnia, hanem a kocsik beszerzésének a forgalom nagyságához. Másrésztől azonban az is kétségtelen, hogy az I. osztályú utas, különösen pedig a nagy kényelemhez szokott magyarországi I. osztályú utas semmi esetre sem nyugodnék bele abba, hogy ugyanoly zsúfoltan utazzék, mint a mily zsúfoltsággal ez idő szerint II. osztályú utasunk utazik; ha tehát az I. osztály díjszabásának olcsósága következtében a II. osztályú utasok egy jelentékeny része tényleg az I. osztályba nyomulna át, az eredmény az volna, hogy a legrövidebb idő alatt újabb I. osztályú kocsikat kellene beszerezni.

Az egyes kocsiosztályok díjtételei közti arány tekintetében a helyes díjszabási politika tehát véleményem szerint nálunk sem lehet más, mint a mely a főszűrt a nagy forgalomnak lehető olcsó lebonyolítására fekteti, a költségesebb magasabb kocsiosztályok, különösen pedig az I. osztály forgalmának a közönség fizetőképességén túl terjedő mesterséges előmozdításával pedig teljesen szakít. Csak ezen elv alkalmazása mellett lehetséges a mainál sokkal nagyobb forgalmat kifejleszteni és azt akadálytalanul s jövedelmezően lebonyolítani.

Bizonyságok erre azok a statisztikai adatok is, a melyek a magyar államvasutak személyforgalmának alakulásával összehasonlítva, más nagy vasutak személyforgalmát mutatják.

A magyar államvasutak személyforgalma a zónatarifa behozatala óta eltelt 10 év alatt a zónatarifát megelőző időszakhoz képest, csak a polgári utasokat számítva, 9 millióról 33 millióra, az utasok által megtett út hosszát kifejező személykilométerek száma pedig 1.608 millióra emelkedett. A forgalom gyarapodása tehát óriási volt. De mégis mennyire eltörpül e forgalom a porosz államvasutak forgalmához képest, a melyek 1898-ban a magyar államvasutak üzemhosszát csak négyszeresen meghaladó üzemhossz mellett 515 millió utast szállítottak, a kik összesen 11.742 millió személykilométert tettek meg. Amde e roppant arányú forgalomból csak 1·6⁰/₀ esett az I. osztályú és 14·2⁰/₀ a II. osztályú utazásokra, holott a magyar államvasutakon az I. osztályú utasok az összes személykilométereknek 4·8, a II. oszt-

tályú utasok pedig 32·5⁰/₀-át tették meg. Körülbelül hasonló, sőt némely vasutaknál még alacsonyabb arányokat láthatunk a bajor, szász, württembergi és az osztrák államvasutak személyforgalmában is, a mely vasutaknál az I. osztályra eső arány 0·7⁰/₀ és 2·3⁰/₀ között, a II. osztályra eső arány pedig 10·7⁰/₀ és 16·2⁰/₀ között ingadozott.

Mennyi becses tanulság és komoly megfontolásra méltó szempont e néhány összehasonlító számban!

Vizaknai Antal.

Székely kivándorlás.*

A székelyek újabbi kivándorlása két részre osztható: a vámháború előtti és a vámháború utáni időszakra.

A vámháború előtt gazdasági szükség volt Romániával érintkezni. A székely iparosok odaát értékesítették czikkeiket. A fuvaros emberekre nézve létfeltétel volt a Romániába való sűrű közlekedés. A székely és csángó gazdák ott adták el jóízű burgonyájukat, szép hüvelyes terményeiket, a borvizet, a deszkát, az asszonyok szőtteseiket, varrottasaikat. Romániából adtak ennek ellenében bőven és olcsón kukoriczát, mivel a határszél népe él, adtak azonkívül turót, sajtot, halat, szárított hust, gyapjút, bőrt. Biztosított maga ez a csere-bere is minden helységben számos családnak tisztességes megélhetést, sőt az életrevalóbbaknak a jólét mellett vagyonosodást.

A vámháború előtt s még inkább a predeáli vasut megnyitlta előtt Romániában a magyar iparcikk keresett volt. A »brassói« elnevezés alatt forgalomba hozott erdélyi czikkek, posztók, pokróczok, férfi öltözetek, kötszövőárúk, kalapok, ládák, butorok, kocsik, bőr-, szücs- és vasárúk stb. kedveltebbek s értékesebbek voltak jóhírű tartósságukért is minden másfajta ipari terméknel. A román hadsereg posztó szükségletét is akkor Brassóban készítették. Brassóban, Szebenben, Disznódon, Segesvárt ennek folytán virágzott több iparág s különösen a posztószövést, bőrgyártást, ládakészítést virágzóvá tette a kivitel. A székelyek Kézdivásárhelyről csizmát, asztalos munkát, szücs és szijgyártó árút; Sepsi-Szent-Györgyről festett kocsikat, bőrt; Székely-Udvarhelyről, Maros-Vásárhelyről szintén bőrárúkat és agyagedényeket; Brassómegeye hétfalusi csángó községeiből kocsikat, férfi ruhákat, köpenyegeket szállítottak állandóan megrendelésre vagy biztos piacra. A székely munkás kezek s főleg az iparosok nemcsak odahaza, hanem a szász városokban: Brassóban, Szebenben, Segesvárt is foglalkozást kaptak. A szász városokban a székely szolgáló leányok is tizen-tizenötön némely műhelyben versenyt dolgoztak a tanult, a hivatásos szakmunkásokkal. A kocsikat egymásután akasztva, tiz-tizenötével vitték át naponként sűrűn a tömösi szoroson. Megrakott szekerek százanként szállították a kabátokat, köpenyegeket, kalapokat, csizmákat, dézsákat, butorokat stb. Brassóban naponként látni lehetett az utczákon fölrakva a virágos ládák garmadáit. Külön ládás mester-

* Felolvastatott a Magyar Közgazdasági Társulat f. évi február 8-iki ülésén.

emberek foglalkoztak akkor ezek készítésével is, ma már ez az iparág kihalt, ép úgy, mint Kézdivásárhelyt a degettes csizmadiaság.

A vámháború előtt a határvonalon mozgalmas élet volt, iparos és földmives egyaránt boldogult. Kivándorlás akkor is volt. A járókelők túl nagyrésze azonban csak üzletet kötni, terményt eladni, munkát vállalni és elvégezni ment ki s azok mind haza is jöttek. Vissza csak egyes züllött existenciák és a szerencsekeresők maradtak, vagy oda veszték a rendetlen életmódnak, a maláriának és tüdőbajnak szerencsétlen áldozatai. Iparossegédek és szolgálók ragadtak leggyakrabban meg, kik akkor is, később is könnyen léptek közös háztartásra, hogy így annál jobban biztosítsák egymásnak megélhetését, vagy könnyebben megtalálják a szerencsét, mit a Romániába vándorlók mindannyian kába reménykedéssel a könnyű meggazdagodásban keresnek.

Főleg a szolgáló leányok vetették utána magukat a szerencsének, bizony vesztükre s nem csekély kárára és szégyenére a székely fajnak. Otthon hallott mesék, otthon ismertetett példák nyomán mentek akkor is, s mennek sajnos még inkább ma a veszedelemnek. Volt eset rá, igen ritkán, hogy ezerekből egynek-egynek, sok esztendői időközökben beütött a szerencse; bojérné mariassa lett s duskált selyemben, aranyban. Állítólag Brankován mult századbeli oláh fejedelem hitvese is csiki székely nő volt, a ki férje emlékére építette a híres bukaresti Brankován kórházat, mely annyi szerencsétlen székely leánynak volt már halottas háza.

Egy másik veszedelem volt akkor, a fiugyermekek tömeges kihurczolása, kiket mesterinasoknak adogattak el a lelketlen szekeresek. Ha útlevelük volt a gyermekeknek egy, vagy másfél aranyért adták el az iparosoknak, ha útlevelük nem volt olcsóbban, 10—12 huszasért. A fiuk csempészését csak most korlátozta a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara a székely tanoncok ipari képeztetésére irányuló akciójával. Éppen úgy mint a fiukat, szállították a lánygyermekeket is, a kiknek sorsa, mint Koós Ferencz Emlékeiben írja, még szánandóbb volt, mint a fiuké, mert a szekeresnek a vitelbér megkapása volt a főczél és a ki ezt megadta, lett légyen akárki, a leányt annak adta.

A hatvanas és hetvenes évek mozgalmait a székely kivándorlás ellen nagy részben ez utóbbi körülmény hozta létre. Az ország már akkor kezdett figyelmessé lenni, főkép a határszéli üzelmekre s a magyar társadalom megmozdult a kivándorlás korlátozása érdekében. Elsőnek Kralovánszky István, a székelyek barátja hagyományozott tizezer forintot a magyar tudományos akadémiának a székely kivándorlás meggátlására, mely alaphoz a hatvanas években felbuzduló hazafiak további adományokkal járultak, úgy, hogy az már akkor tekintélyes összegre nőtte ki magát. Ugyancsak a hatvanas években a régi Csikszékben kivándorlási egyesület alakult s közadakozásokból az is pénzalapot teremtett. (E pénzalap most Csikvármegye pénztárában kezelik s ma meghaladja a 28.000 koronát). De sem az akadémia, sem a csiki egyesület ennél többet nem tett. Nem foglalkoztak, még csak hozzá sem kezdettek a reájok bizott feladat gyakorlati megoldásához.

A Szent László társulat szintén már a hatvanas években tanulmányoztatta a Romániában lakó katolikus magyarok viszonyait s iskolák és egyházak támogatásával igyekezett a magyar hivek lelki

szükségein némileg javítani, a székely kivándorlás tulajdonképeni korlátozására azonban be nem folyt.

Csak a hetvenes évek közepére nyert alakot a székely művelődési és közgazdasági egyesület létesítésével a székely mozgalom, mely határozott programban tűzte ki a kivándorlás beható tanulmányozását s a kérdés gyakorlati megoldásának módozatait. Előkelő férfiak, a magyar társadalom lelkes támogatása s a kormány jóakarató érdeklődése mellett tömörültek a cél körül. Már 1875-ben a Sepsi-Szent-Györgyön tartott első nagygyűlés tanácskozott e fölött, a mit folytattak Székelyudvarhelyen, Marosvásárhelyt, Csikszeredában, Tordán az egymásután következő évek nagygyűlésein, a hol minden alkalommal sok jó gondolat, üdvös eszme hozatott fölszínre. Teljesen kész programot a Kézdi-Vásárhelyt 1881-ben tartott nagygyűlés fogadott el, melynek pár fejezetét szóról szóra ideiktatom: »Minden rendelkezésünkre álló források, adatok magánlevelek és többoldalú tapasztalatok alapján, mondja az elfogadott javaslat — meggyőződött a központi választmány, hogy az úgynevezett székely kivándorlás bizonyos értelemben létez nevezetesen:

a) Leányok és mesterinasok mennek vagy csalatnak ki sokszor lelketlen üzerek által, a kik aztán Romániában szerencsétlen sorsnak vannak kitéve, a leányok aljas czélokra csábítatnak és többnyire pusztulás a sorsuk, a mesterinasok meg üzéri szempontból leköttenek és aztán akadályoztatnak önnállóságra vergődni s később hazakerülhetni. Ha ezek száma évenként nem tehető is nagyra, de veszteség kevés számú népünkre és gyalázattal jár a magyar névre külföldön.

b) Önálló mesteremberek s legények is huzódnak ki keletre, kiknek egyrésze ha jobb állapotra is jut szorgalma s ügyessége által künn, de többnyire ott maradnak, reánk s iparunkra nézve idővel elvesznek.

c) Legnagyobb azok száma, a kik évenként, különösen nagy munka idején, mint munkások és napszámosok mennek ki, pénzt és gabonát szerezni, ezek — köztapasztalokat szerint — ugyan többnyire visszatérnek az év utolsó részében s keresményük egy részét itthon költik el maguk s családjuk fentartására; de tagadhatatlan, hogy ily módon sok munkaerő vész el hazánkra, illetőleg a székelyföldre nézve. Ezzel szemben az említett kézdivásárhelyi nagygyűlés a következőket határozta:

»A Székely egyesület direkte hathat közre a szóban levő kivándorlás gátlására:

1. ha a szolgálatot és munkát kereső székely leányok és férfiaknak a fővárosban és más nagyobb magyar városokban a szolgálathoz és egyéb munkához való juthatást ügynökségek felállítása s nőkre nézve különösen jótékony nőegyletek közvetítése által, úgy olosó utazhatás kieszközlése által elősegíti.«

További 12 pontban részletezte az egyesület előrelátással s egészen gyakorlatias alapon a módozatokat s megjelölte a legarravalóbb eszközöket, melyek főként gazdasági tekintetben odahaza lettek volna hivatva segíteni a székelyeken. Végezetül a következő figyelemre méltó óhajtásoknak adott kifejezést:

»Vágyunk netovábbja e részben természetesen gyárak, ipartelepek létesítésében öszpontosulna, de fájdalom, ez irányban tökeszegénységünknel fogva ez idő szerint konkrét javaslatot tenni sem

bátorkodunk. S mert előreláthatólag a népéletben és ősi megszokásban rejlő népmozgás az eddig előadottak valósitása esetén is teljesen megszüntethető alig lesz, oda kell hatni, hogy a népmozgás hazánk nyugati részei felé s a főbb központi helyekre irányoztassék. Ezért idő és alkalom szerint a telepítést is fel kellene használni.«

A Székely egyesület a kitűzött feladatoknak szerény anyagi viszonyainál fogva igen természetesen nem igen birt eleget tenni, a bajok pedig növekedtek. A predeali vasut kiépítésével sok apró ember, szekeresek és a határszálen kicsinyben üzérkedő egyszerű falusi emberek elvesztették kenyerüket, másfelől ugyancsak a vasut idehaza is a külföldi ipar versenyét hozta iparunk nyakára, a mely ennek következtében is éppen a nyolczvanas években feltartóztatlan hanyatlásnak indult. A panasz több lett s a székely kérdés megoldása sürgösebbé vált. Az erdélyi részek más vidékein is nyilvánvalóbbá lettek a románoknak erős nemzetiségi törekvései, kiket a plevnai győzelem s a román királyság megszületése merészszé és elbizakodottá tett. És ugyanakkor sűrűbben hangzott fel a panasz az erdélyi részek több vidékén lakó magyarok eloláhosodásáról. Hatalmas magyar nemzeti akcióra volt szükség, hogy a magyarság a feltornyosuló bajokkal megküzdhessen s a magyar társadalom fellángoló lelkesedéssel létrehozta az Emkét, a mely 1884-ben Kolozsvárt alakult meg. Az Emkének célja és eddigi működése ismeretesebb, semhogy azzal itt foglalkoznom kellene.

Annyit meg kell hogy említsek, hogy az Emke kulturális intézmény lévén, inkább e téren teljesít missziót, a székely kivándorlás oka pedig gazdasági bajokban gyökerezvén, arra kihatni kevésbé tudott.

Külön ki kell emeljem, hogy olykor a kormány is sok jó indulatot tanusított a székelykérdés iránt és igyekezett részbeni megoldására hatni. Különösen ki kell emelnem, hogy boldog emlékü báró Eötvös József óta a kormányok készségesen hoztak áldozatokat iskolák lételetésével s azok fejlesztésével. És pedig tekintettel a székely kivándorlásra, létesítették még a hetvenes években a felső népiskolákkal kapcsolatosan a gazdasági vagy ipari szakiskolákat.

Ezek történtek 1886-ig, a mely évnek második felében beállott Romániával a vámháború. E csapás kiszámíthatatlan áldozatot követelt vagyonban és emberekben a székelyektől. Mától-holnapig tönkre mentek jólétnek örvendő iparosok, fuvarosok és cserekereskedésből élő emberek. Hozzávetőleg állithatom, hogy Brassó megye hétfalusi csángó községeiből a kézműiparral munkálkodóknak mintegy 80%-a tűnt el a vámháború kitörése után. Kézdivásárhelynek iparos lakossága jelentékenyen megfogyott, 1880-tól 1890-ig közel 500-al lett kevesebb. Azokat a járásokat, illetőleg várost, melyekben a lakosság fogyott, az alábbi táblázat tünteti ki:

Vármegye	város, vagy járás	lélekszám		kevesebb
		1880	1890	
Brassó	Hétfalusi járás	21.783	20.766	1017
Háromszék	Kézdivásárhely város .. .	5.183	4.689	494
Csik	{ Kászón-Alcsiki j.	27.561	26.929	632
		» Felcsiki j.	35.530	35.213

Nyilvánvaló tehát, hogy e nagymérvű apadás a vámháború következménye. Ennek következménye a székely megyék átlagos gyöngeszaporodása is, a jelzett idő alatt. Mig ugyanis az egész ország sza-

porodása volt 10·82⁰/₀, az erdélyi részeké 7·82⁰/₀, addig a lakosság a tiz év alatt Erdély legmagyarabb vidékein Csikmegyében csak 2·82⁰/₀-al, Háromszékmegyében csak 3·58⁰/₀-al és Udvarhelymegyében csak 4·02⁰/₀-al szaporodott.

A mit akkor e csapás enyhítésére tettek, az igazán semmi. Egy pár száz katonai bakancsot adtak néhány székely csizmadiának, nem többet, mint a mennyit aránylagosan az ország többi részében is kiosztottak. Kivételes kedvezésről szó sem volt. A kezdő emberek pedig a tapasztalat és gyakorlat hiánya miatt ebbe is belebuktak. Egyébiránt a székelységet ekkor kiszolgáltatták és magára hagyták a nehéz életharczban. A kulturegyesületek tehetetlenül nézték e vajudást, úgy szólván csak néma tanúi voltak az erdélyi határszél ipari tönkretűnésének és annak a tömeges kivándorlásnak, mely a székelységnek értékesebb munkaerőit vonta el és nevelte iparát a velünk daczó, velünk elbizakodottan versengő Romániának.

A mi tovább történt, az a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara révén ismeretes. A kamarát is 1890-ben a székelység nagy gazdasági bajai hívták életre, de ekkor az sem vethetett gátat a hanyatlásnak. Legfentebb konstataálta évről-évre a további pusztulást, a gazdasági és erkölcsi erők következetes fogyatkozását. Röviden föl- említem, hogy azokból a szakiskolákból, melyeket még a hetvenes években a mezőgazdaság vagy ipar meghonosítására sok jó reménységgel és lelki megnyugvással létesítettek, rég ideje egy sincs meg. Csikmegyében megszüntették a csikszeredai szövő-tanműhelyt, Gyergyó-Szentmiklóson a gyermekjátékkészítő-tanműhelyt, Háromszékmegyében megszüntették Sepszi-Szent-Györgyön a lakatos tanműhelyt, a szövőiskolát, Kézdivásárhelyt a fafaragó iskolát, később az asztalos tanműhelyt, Baróthon a gazdasági iskolát; Brassómegyében Hosszúfaluban a csángók fa-faragó iskoláját. És megszüntek sorban egymásután ugyancsak ez idő alatt a jelentékenyebb iparvállalatok. Csikmegyében a balánbányai rézbánya, a gyergyó-szárhegyi márványbánya, még a kezdetnél abbanhagytak a gyimesi petroleumforrások; megszüntek, továbbá Háromszékmegyében a kovásznai vashámor, a fülei és nagy-bacsoni vasművek, a krásznai és bükszádi üveggyárak, most pedig a válság előtt áll a sepsiszentgyörgyi székely szövőgyár és Udvarhelymegyében Parajdon megszünt a gyufagyár. Ez időszert egyetlen ipari gyár van, a szentkeresztbányai vasgyár s az is küzd a vasut és piac hűján az étellel. Fűrésztelepek keletkeztek újabbban az erdők letarolására, a melyek rövid életűek s a nyomukban csak pusztulás marad. E fűrésztelepek nagyobb része is idegen munkásokat foglalkoztat, például Csikmegyébe, Erdély legmagyarabb vármegyéjébe máramarosmegyei oláh munkásokat vittek, míg a csiki fejszés munkások százai Románia fűrésztelepeinél kényszerülnek munkába állani. Az erdők is igen természetesen idegen tőkepénzesek kezeibe jutottak s idegen részvényeseknek hajtának busás hasznot, míg a székelyek életveszélyes munkánál, fa-levágásnál, döntésnél és csusztatásnál alig keresnek meg naponként 160—180 fillért.

Most még sietnek túladni községek és egyesek az erdőrészeken, néhány év múlva már nem lesz mit eladniok.

Volt eset rá, hogy a ki ma megvette a székelyektől jól kialakudva a szép fenyőerdőt, holnap vagyont tevő haszonnal továbbadott rajta,

sőt egy ugyanazon üzletnél nem egy, de több spekuláns vállalkozó szerzett tekintélyes nyereséget.

A kilenczvenes évektől kezdve, mint említém, külön kereskedelmi és iparkamara vette gondozás alá a gazdasági ügyeket, majd Lukács Béla volt minster gondoskodásából külön vármegyei székely iparfejlesztő bizottságok szerveztettek. Positiv eredménye mindössze e tényezők működésének a marosvásárhelyi cukorgyár, a sepsiszentgyörgyi dohánygyár, a melyek, megjegyzem, csak kisebb méretűek, továbbá a marosvásárhelyi és székelyudvarhelyi állami ipari szakiskolák és különösen az árva és szegénysorsú székely gyermekeknek tömegesen ipari pályákon ingyenesen való képeztetése, s végül néhány ipari csoportnak vagy házi ipart üzö községek lakóainak az állami szállításokban, az ország más vidékeiről pályázókkal aránylagosan és tulajdonképpen a lehető minimális mértékben való részeltetése.

Ez rövid vázlatos története az újabbkori székely kivándorlásnak.

Már most épp oly röviden ismertetem a kivándorlás okait. A gyermekeket a szegény emberek kiadják a háztól, egyfelől azért, mert több tagú családoknál csak az ehetik, a ki dolgozik. A fölcseperedő székely gyermeknek korán kell kenyerét megkeresnie, és a határszéli gyermek hol keresheti meg azt legkönnyebben, mint a szomszéd Oláhországban? Oda adja a székely és a csángó is.

Az önfentartás ösztöne, nem ritkán a végszükség hajtja ki az iparosokat s iparos munkásokat. Tönkrejutott, szegénységükben megalázott, kilicizált, hitelüket vagy becsületüket vesztett emberek menekülnek még oda.

És eljárnak legnagyobb számban a mezei munkások kaszálni, aratni. Romániában pár héttel előbbre jár a természet s a székely kaszál két hétig Romániában, azután elvégzi idehaza a magáét s újból átmehet aratni is, mert a saját maga kicsi termését jól elérkezik azután is betakarítani.

A kivándorlás oka tehát a szegénység és idehaza a kereseti viszonyoknak rendkívüli korlátoltsága.

A kivándorlásnak újabbi okozói, sajnálattal kell mondanom, a takarékpénztárak is. Azok felszaporodása előtt a székely tartozott a komájának, valamelyik rokonának, a falu pénzes embereinek. Tartozott egy pár hétig 5—10 forinttal. Ha többel s tovább volt adós, leszolgált a kamatot munkával, vagy terménynyel. Most a takarékpénztárakból fedezi hitelét, hol tudvalevőleg 100 koronánál kevesebb kölcsönt nem adnak s a hol a lejáratkor sem szép szóért, sem barátságért halasztást nem kaphat. Egykor jobb módú gazdák is vándorbotot vesznek most már kezükbe, hogy a törlesztést fizethessék, vagy a dobra került birtokot visszaválthassák és tűrnek ezért megaláztatást s végeznek nem ritkán oly alárendelt szolgálatokat, mit idehaza restelkednek bevallani is. Az ilyen vállalkozások, dicséretére a székely szívósságnak és önmegtágadásnak, még ma sikerülnek a legtöbbnél, a gyöngébb jelleműek azonban beleromlanak a nagy küzdelembe.

Ha elgondoljuk egyébiránt, hogy a székely földön még most is, mondhatni minden embernek van egy talpalatnyi földje, van legalább egy viskója s hogy az a kevés termő földbirtok ennél fogva kiszámíthatatlanul el van aprózva, elképzelhetjük a megélhetési viszonyok nehézségét. A nép ezreinek nem terem meg egész évre a kenyeré, pénzzel kell azt vegye. Ezelőtt vették és hozták Romániából olcsón,

most is némely vidékek lakói onnan élnek, a vámmal jól megdrágított kukoriczával.

Munkáját nincs a kinek kínálja a székely, falujában mindenki szegény, egyformán küzd az étellel, mindenki összehúzódva, takarékosan él; ott a hosszú télen nincs kitől egy koronát is keressen. Gyárak közelben nincsenek. Csik vármegye egész területén egyetlen gyár sincs. Nem számítom ide persze a fűrészelő telepeket és egy pár pálinkafőzőt. Nincsen a székely földnek, mint a felvidéknek Kassája, Miskolcza, Diósgyőre, Krompachja, Salgótarjánja, Meczenzéfje, Zólyombrézója, Selmezbányája, Késmárkja, Liptó-Szt.-Miklósa, Rózsahegye, még csak Brassója, Nagyszebenje sincs. Van ezek helyett Csikszeredája, egy tiszta magyar vármegyének székvárosa 1789 lakossal, Kézdivásárhelye 4700, Sepszi-Szent-Györgye 5665 és Székely-Udvarhelye 5438 lakossal, a melyek szűken, szegényesen juttathatnak a munkát keresőknek valamit. Mennyire néptelenek ezek a városok még az alföldi községekhez viszonyítva is, a hol Orosháza községnek egy magának több lakosa, és hozzáteszem vagyonsabb lakója van, mint Csik-, Háromszék- és Udvarhelymegyék összes városainak. Ezért is kényszerül a székely Romániába menni, a mely közel is fekszik, kezeügyében is esik, Budapest messze van, az utazás ide kerülő is, drága is. Oda át mehet a hegyeken keresztül útlevíl nélkül is, a mint a csiki mondja: a »medve vámon«, vagy a hogy a háromszéki mondja »rigó-passzussal« gyalogszerrel is eljuthat Bukarestig, Galaczig.

Hogy Romániában egyébként nincs jövőjük a székelyeknek, e tekintetben ma már egészen bizonyosak vagyunk. Romániában csak az odavaló honpolgároknak vannak jogaik, az idegeneknek nincs. A székelyt megadózzák, katonának is elviszik, de jogot nem adnak, fekvő birtokhoz jutni nem engedik. A román! a maga hazájában csak egy nemzetet ismer, a román, nemzetiségeket el nem ismer. A megtelepült székelyek csak ha román alattvalókká lesznek, érezhetik biztosítva lábuk alatt a talajt, mint jött-ment idegenek kénytelenek elszenvedni csufondárosságot és méltatlan bántalmakat. Törvény előtt nem egyformák a benszülöttekkel s ezt éreztetik velök. Egyes városokban, falukban a magyar gyermekeket nem engedik be templomaikba, iskolájukba, ha azokat a románok vallására át nem keresztelik. A román pap a református magyar halottat nem temeti el, mert nem tartja keresztyénnek.

A megtelepült székelyeknek nagyobb része iparos, a kiknek 20—30 évvel ezelőtt még jól ment dolguk. Ők voltak Románia iparosai s akkor fizették munkájukat jól, arannyal. A hus, egyéb élelem s a bor hallatlanul olcsó volt. Akkor a románok jól megvoltak a magyarokkal, kölcsönösen becsülték is egymást.

Hiszen az ötvenes években a románok rejtegették és védelmezték a magyar emigránsokat az osztrák consulátussal szemben. A legújabb időben azonban ez az állapot hasonlíthatatlanul megváltozott. A liga, a román sajtó és az erdélyrészi román agitátorok izgatásai folytán a közvélemény erősen a magyarok ellen fordult. Az említett tényezők gyűlöltté tették a magyarokat, kik miatt is kevésbé boldogulhatnak.

Az újjászületett Románia különben is merészen hozzákezdett saját iparának megteremtéséhez. A székely iparosok által, valamint iparosműhelyekben államköltségen fölnevelt román iparosok léptek

a székelyek helyébe, kik legyőzhetetlen versenyt támasztottak. Másfelől a civilizáció gyors terjedése is hátrányára volt általában a kisiparnak. Úgy mint nálunk, sőt ott még tulzottabb mértékben, a külföldi árú és legfőképen a francia iparcikk lett keresetté. Az előkelő román Párist utánozza s feltűnő fényűzést fejt ki a csillogásban, miben a helyi iparnak legkevesebb haszna van. E miatt a székely iparosok ott is tönkre mentek, épúgy mint idehaza. De míg idehaza vasutnál, postánál türhető szolgálatokat kaptak, ott a tönkrement iparosok kocsisokká, az iparosasszonyok szolgálókká degradálódtak.

Jól jövedelmező foglalkozás volt kivándorlóinkra nézve ezelőtt a bérkocsisság, ámde azt is elnyomta a verseny. Néhány év óta Bukarestben is, más román nagy városokban is orosz bérkocsisok telepedtek meg, erősebb, tetszetősebb orosz lovakkal, fényesebb kiállítású kocsikkal. A nagy természetű, bársony köntösös, piros öves, nagy kucsmás, hallgatag orosz kocsisok divatoznak.

A magyar bérkocsisok szintén degradálódtak kocsimosóknak, istálló- és lőtakarítóknak.

A cselédekkel is így van. Az úgynevezett luxuscselédek, komornák, szobaleányok az úriházaknál francziák és németek. A székely leányokat csak durvább munkákra használják, surolásra, mosásra, vasalásra stb.

És így van ez tovább minden szolgálattal. A székelyek lenézett, megvetett, az utolsók között is legutolsó páriák, a kiknek ottlétük szégyen minden magyar emberre és végtelenül ártalmas a magyar nemzet tekintélyére nézve. A románok úgy vélekednek, hogy mind olyanok a magyarok; rongyos, koldus nép, a melyik odahaza éhezik és hozzájuk megy élni. Egy csúf nevet adtak nekik »Bongyen«, ez úgy gondolom annyit jelent, mint sehonnai, vagy még többet; elég az hozzá, hogy a román utólérhetetlenül csufondáros és a gyűlölt, a megvetett magyart kiméletlenül bántalmazza és kedvteléssel vérig sértegeti.

Nem részletezhetem a székely leányok, a székely mesterlegények és napszámosok további szomorú küzdelmeit, csupán egy pár hivatalos adattal igazolom azon állításomat, hogy a magyaroknak Romániában nincs jövőjük.

A Predealon átvezető úton magyar utasok vasuton rendszerint többen mennek ki és kevesebben jönnek vissza. A múlt év 12 hónapjában 69.772 magyar utas ment ki vasuton és 69.163 jött vissza, tehát kevesebb 609-el. Gyalog-, illetőleg szekérúton pedig 11.146 magyar alattvaló ment ki, ezzel szemben visszajött 14.647, több 3501-el. Mit jelent ez? Azt, hogy a kivándorlók nagyobb részének, mikor kimennek, van pénzük vasutra, mikor onnan visszatérnek sokkal többen, már nem fizethetik ki a vasutviteldíjat sem s gyalogszerrel kénytelenek megtenni a hosszú, fárasztó utat.

A ki figyelte újabb időben a vámoknál ezt a néprajzást, az meggyőződést szerezhette két dologról, arról t. i., hogy a kivándorlók általában életkedvvel, reménynyel, önbizalommal lépik át a határt és leverten, életuntan, átkozódva térnek vissza, sőt némelyek a lelki bánat mellett ölü testi betegségeket hurczolnak magukkal. A múlt esztendő még kevésbé kedvezett a kivándorlásnak. A romániai rossz termés miatt drága lett a kenyér, kevesebb a munka s a román

munkások féltékenykedése eredményezte a székely munkások tömeges kiutasítását. Maguk a consulátusok is sürgették a kivándorlás megszorítását. Ennek következtében tavaly némelyik vámon tényleg többen jöttek vissza magyarok, mint a mennyien elmentek, de föltehető, hogyha idehaza a kereseti viszonyok nem változnak s ha odaát jobb termés lesz, ez idén már mind vissza fognak ismét menni.

A mit a székely kivándorlás megakadályozására tettek, az, mint már említém, édes kevés. A hatvanas évektől kezdve alakult intézmények s azonkívül egyes vállalkozó hazafiak az örökös tervezgetésben merültek ki. Csak beszéltek, csak irtak, csak gyűléseztek, jegyzőkönyveket, jelentéseket, memorandumokat szerkesztettek, de nem oselekedtek. Olcsón akartak igen sokan érdemekhez jutni és dicsőséghez, de a dolog végét nem fogták meg. Mi természetesebb, mint hogy azokat az eszméket, melyeket üdvöseknek és hasznosaknak elfogadtak, meg nem valósították.

S a hatvanas évektől kezdve a kivándorlás napjainkig fokozatosan nagyobb mérvet öltött.

Pedig a nemzet, ha kértek, szívesen áldozott. Valahányszor hír érkezett a székelyek pusztulásáról, a magyar nemzet szíve mindannyiszor megdobbant. Magáévá tette ügyüket, elismerte, hogy megerősítésük közös nemzeti érdek s e részben az egész magyar nemzetnek egyformán kötelességei vannak.

De megnyugodott, mikor filléreit összeadta s a megújuló tervekről és mozgalmakról értesülést szerzett.

Pedig egészen más történt. A székelyföldön végre kisütötték, hogy kivándorlás a szó valódi értelmében nincsen. Eljárnak ugyan a székelyek munkára, de keresményükkel mind visszatérnek s ezért ez a népmozgás inkább hasznos, mint káros. Csöndesítették a kedélyeket és e nézetet átvitték lassan a közvéleménybe s azután úgy a hivatalos, mint a társadalmi érdekeltség nagy lelki nyugalommal magokra hagyta a dolgokat.

Történt pedig ez épen a vámháború idején, a mikor a székelyek nyomorusága kiáltóbbá vált, a mikor egy egész osztály, a székely kisiparosság, végzetes kallódásnak indult. Az említett érdekeltség ezalatt vagy nem törődött a bajokkal, vagy takargatta azokat.

Tőlük pedig illetékes helyről nem kérdezték meg, hová lett 1880-tól 1890-ig a 19 ezer ember, a mennyivel a székelyföldnek természetes szaporodás szerinti lakossága a tíz év alatt megfogyott, nem kérdezték, merre vették utjokat az iparosok, hová lettek a gyárak? Nem kérdezték meg, miből szaporodott föl Bukarestnek 30 ezer, Galacznak 10 ezer, Braillának, Plojesinek, Pitestnek, Giurgevonak, Foksánnak, Berládnak, Tergu-Ocnának stb. sok ezernyi magyar lakossága. Nem kérdezték meg, kik népesítik meg Bukarestnek a magyarok által Csiknak nevezett város részét, Gyuricza és Tódor piszkos fogadóit és az éjjeli mulató helyeket?

Mult évben egy kis füzetkében föltártam a székely leányok szomorú sorsát. A közönség és a sajtó nem várt figyelemre méltatta azt. Tervemet helyeselték mindenfelé és biztattak, buzdítottak a mozgalom szervezésére. Megjegyzem, nem szóbeszédre, nem pusztán kombinációkra fogtam ebbe a dologba. Bejártam a falukat, honnan legnagyobb a kivándorlás, megnéztem a községek nyilvántartási köny-

veit, összehasonlítottam az eltávozottak és visszatértek számát. Névszerint kimutatva megszereztem azoknak a leányoknak a jegyzékét, kiket utlevél nélkül a hegyeken keresztül szöktettek át és arra a meglepő eredményre jutottam, hogy a kik utlevéllel mennek el, azok sem jönnek mind vissza, de csupán Háromszék megye kézdi járásából azonkívül 261 szökött leány van Romániában. Kikutattam, hogy kik azok (ketten), a kik üzletszerűleg folytatják a leánycsempészt, s hogy egyiköknek a székely földön túl, Brassó és Fogaras megyékre is kiterjed a manipulációja. Beszéltem a székely anyákkal, kik mindezt természetesnek találták, megtudtam, hogy a járatosabbak maguk is elviszik leányaikat Romániába. Bejártam Bukarestet, hogy látó szemmel lássam székelyeinket az idegenben és bizonyosabbat szerezzek szerencsétlen helyzetükről.

Eljártam azután az érdekelt székely nőegyesületeket, kértem, hogy közreműködésükkel vessenek gátat ez üzelmeknek. Nem tették. A helyett sértett önérzettel támadt föl a hivatalos vezetőség, a mely nem kis mértékben restelte a nyilvánosságra hozott leleplezéseket s bizonyítás és indokolás nélkül egyszerűen kimondta, hogy kivándorlás nincs s a székely szolgáló leányoknak Magyarországra való terelése nem szükséges és meg nem engedhető. Ezt mondták és hirdették azok, kik 18 évvel ezelőtt 1881-ben Kézdi-Vásárhelytt a székely egyesület nagygyűlésén az adatok halmazának föltárása után hazafias szomorúsággal mondták ki, hogy a székely kivándorlás tény, s a székely leányok Romániában aljas czélokra csábítatnak, a mi veszteség is, gyalázat is nemzetünkre. És Kiss Jenő kézdivásárhelyi polgári iskolai tanítót, a ki mult évben szünidejét arra használta, hogy faluról falura járva felvilágosította a népet a kivándorlás és a leányvásár káros és helytelen voltára, példamutatásul pedig 30 leányt Budapestre hozott s itt a Mártha Egyesület szives közreműködésével elhelyezett, Háromszék megye közigazgatási bizottságában vizsgálat alá vetették. Vizsgálat alá vették jogtalan cselédszerzés vétsége miatt ugyanazok, a kik 18 évvel ezelőtt ugyancsak Kézdi-Vásárhelytt fogadkoztak, hogy a szegyenletes üzelmeknek nőegyesületek közvetítésével azon módon, mint most Kiss Jenő csinálta, véget fognak vetni.

Igy lett vége az én tervemnek. Meggyőződésből-e, barátságból-e?, nem tudom, de nagy tollforgatók szóltak ellene tervemnek, azzal érvelve, hogy a székely leányokat otthon kell tartani, mert vérét vennők a székely népnek, ha leányaikat Budapestre vinnők. A Kiss Jenőnél föliratkozott leányok, a kézdi- és csik-kászoni járásból pedig azalatt megunván várakozni az intézkedésre, elszöktek Bukarestbe, Galaczra, Ocnára, Berládra. Az anyák pedig, a kik számítva a mozgalom folytatására, haza hozták leányaikat, azután ismét elvitték őket Romániába.

Hogy mit kellene tenni ezután a székelyek érdekében, az valóban nagy és nehéz kérdés. Számptalan mulasztást kell helyre pótolni.

Az első feladat nézetem szerint a helyi magyar társadalomnak öntudatra ébresztése. A helyi magyar társadalomnak fel kellene vennie a versenyt a szászokkal és románokkal, illetőleg legelső sorban utánoznia kellene azokat a gyakorlati ténykedésben. A közfelfogásnak oda kellene módosulnia, hogy ne tartsuk kimerítettnek kötelességünket, ha néhány koronát áldoztunk egyesületeknek, ha eljártunk gyűlésekre és ott hozzájárultunk pusztá határozatokhoz.

Továbbá ne bizakodjunk el, hogy az államhatalom velünk van és az jól megvéd minket magyarokat, hanem nézzünk körül és lássunk.

Mintegy óriási gyűrű veszi körül a románság a kis székely földet. Amazok száma aránytalanul jobban szaporodik, mint a székelyké. A mult évtizedben Erdély románsága által lakott vidékein a népszaporodás aránytalanul nagyobb volt, mint a székelyeknél. Négyzetkilométerenként volt ugyanis a szaporodás Beszterczenaszód-megyében 0.98% , Hunyadmegyében 0.76% , Szolnok-Doboka megyében 1.17% , míg ezzel szemben Csikmege szaporodása volt csak 0.28% , Háromszékmege-é 0.37% és Udvarhelymege-é 0.43% . A magyarság számaránya a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara területén a mult évtizedben következőleg módosult:

Törvényhatóság	1881-ben	1891-ben	(+) (-)	javulás hanyatlás
Marosvásárhely	88.51 ⁰ / ₀	89.96 ⁰ / ₀	+	1.45 ⁰ / ₀
Maros-Tordamege	56.51 ⁰ / ₀	57.68 ⁰ / ₀	+	1.16 ⁰ / ₀
Csikmege	86.92 ⁰ / ₀	86.64 ⁰ / ₀	-	0.28 ⁰ / ₀
Háromszékmege	86.57 ⁰ / ₀	85.23 ⁰ / ₀	-	1.24 ⁰ / ₀
Udvarhelymege	92.79 ⁰ / ₀	93.81 ⁰ / ₀	+	1.02 ⁰ / ₀
A kamara egész területén	78.41 ⁰ / ₀	78.07 ⁰ / ₀	-	0.34 ⁰ / ₀
A magyar birodalomban	41.21 ⁰ / ₀	42.83 ⁰ / ₀	+	1.62 ⁰ / ₀

A mig tehát hazánkban általában a magyar faj számaránya jelentékenyen kedvezőbbre fordult, a székelyföldön fajunk korábbi túlsúlyából veszített s természetesen az idegen elem ugyanily arányban tért foglalt. Az oláhság létszáma a székelyföldön e tiz év alatt 88.320-ról 97.200-ra, viszonylagos számaránya pedig 17.68% -ról 18.25% -ra emelkedett. A szaporodás tehát 8880 lélek, vagyis több mint 10 százalék, mig az összes lakosság száma a négy vármegyében csak 6.21% -kal növekedett. A nemzeti szétzülésnek szomorú tünetét mutatja az is, hogy Csikban és Háromszékben, a két legmagyarabb vármegyében a magyarság tért vesztett az idegen ajkuak javára.

Ezt és még sok mindent meg kellene látnia a helyi magyar társadalomnak. A románoknak és szászoknak mindnyájuknak vannak kitűnő szervezeteik, a melyek pontosan eleget tesznek feladataiknak. A szászok és az oláhok is összesugnak, megegyeznek és cselekesznek. Az utolsó három évtizedben szembetűnően haladtak. A románok kimondták, hogy megveszik a magyarok földjét, román iparosokat, román kereskedőket, román intelligenciát nevelnek, és úgy is tesznek.

A zöld szászok kimondták, hogy székely fiukat tanoncoknak, székely leányokat szolgálóknak nem fogadnak és ezt megtartják.

A brassói hegyek sétányain szorgalmasan tanuló román gyermekekkel találkozunk. Azokba már beleoltották, hogy ha jól igyekeznek, övék lesz ez az országrés. Koós Ferencz beszéli, hogy Bukarestben Urechia egy felolvasás alkalmával Románia térképét magyarázva rámutatott, hogy a háromszögnek negyedik oldala, t. i. Erdély hiányzik. És ekkor a hallgatóságához fordulva felkiáltott: »Ti román kömivesek, építsétek ki a negyedik oldalt is«, a mire lön véget nem érő lelkes éljenzés és összevissza kiabálás, hogy úgy tesznek.

A székely társadalom nem gondolkozik így, s voltaképen alig tesz valamit, úgy vélekedvén, hogy az államnak és a jó Istennek a gondja szegény népéről gondoskodni.

A további feladatok közé sorolhatnám a székely városok nagyobb arányú fejlesztését, hogy azok ne csak kulturális, hanem gazdasági góczpontjai s tulajdonképpen éltető tényezői legyenek a székelységnek és érje utól egyik vagy a másik legalább Brassót, Nagyszebent.

Figyelman kívül hagyták eddig olyan hírlapok s nevezetesen napilapok indítását, melyek a székely kérdéssel, a székelység ügyeivel állandóan hatékonyan foglalkoznának. A szászoknak, a románoknak Brassóban, Szebenben, Balázsfalván nem egy, hanem több súlylyal bírónapilapjuk van.

Mindenekfölött legfontosabb tennivalója van mégis az államnak, mely azzal, hogy az erdélyrészi vasutak kiépítésével mindenkor a szászoknak kedvezett, évtizedekre visszavetette a Székelyföldet. Hogy micsoda messzefekvő politika követelte a Székelyföld kizárását az erdélyi részek fővasutvonalából, azt meg nem magyarázhatom. De rosszul esik nekünk azt tudni, hogy míg Brassónak ötfelé, Szebennek szintén ötfelé ágazó vasuti csomópontja van s mindkettő beleesik egyúttal a világforgalomba, addig a Székelyföld nagy vidékein még ma sem ismerik a gőzmasinát. Marosvásárhelynek, Székelyudvarhelynek, Kézdivásárhelynek még mindig csak jelentéktelen szárnyvonalai vannak.

Az ipart állami hozzájárulással, kivételes kedvezésekkel is védelembe kellett volna már eddig venni. Ezzel tartozott az állam azért is, a miért feláldozta az egyszer életképes székely ipart más gazdasági érdekeknek. A Székelyföldön egyébiránt már most alig hisznek az ipar fellendülésében. Egész iparágak kihaltak s egész iparos nemzedékek más életpályákra tértek át. Jellemzésül megemlíthetem, hogy a marosvásárhelyi timár-ipartársulat pár év előtt az iparkamarának azon kérdésére, hogy mi által véli a timáripár fellendítését elérhetőnek, azt felelte, hogy semmi által. A timáripár lassú sorvadásnak van kitéve, a mit említett társulat szerint orvosolni immár nem is lehet. Igazuk volt, azóta már meg is szüntek. Vagy megemlíthetem, hogy Marosvásárhelytt egy iskola szervezésénél buzgólkodó bizottsági tag, ipartársulati elnök ugyanazon iskolához a szolgálai állásra pályázott, továbbá hogy egyik székelyföldi ipartestületnek jelenleg a helyi polgári iskola szolgálja az elnöke, a ki 20 éve nem űzi az iparát. Hogy a Székelyföldön bár valamikor olyan ipar legyen, mint a Felvidéken van, ahhoz a kormánytól milliókat tevő áldozatok kívántatnak. Annál rosszabb, mentől később szánja magát e nagy feladatra. Ipartelepek, gyárak kellene, a hol a nép munkát kap és pénzt szerez, művelheti és értékesítheti sokoldalú gyakorlati tehetségeit. A talajt s az anyagot mind előkészítette a természet, hanem tőke, vasut és iparunkra előnyösebb vám, valamint a távolságot kiegyenlítő olcsóbb vasuti tarifa kell.

Ha valahol szolgálatot tehet a munkaközvetítés intézménye, úgy ez az erdélyi részekben s különösen a Székelyföldön kétszeresen jó hatással lehet. A székelyt soha sem keresték meg, maga kereste és kínálta a munkáját. E részben itt teljes szervezetlenség volt. Csak Romániából gyakorolták azt a rendszert, hogy ügynököket járattak szét a székely munkásoknak előbb való szerződtetésére. Egészen újítás ez a Székelyföldön, mely erős ellenszere lehet a kivándorlásnak. Csak legyen szívők és körültekintésük azoknak, a kik vezetni fogják.

Előbb említettem már, hogy a székely munkások azért is eljárnak

Romániába gazdasági munkák végzésére, mert ott a természet előbb járván, van idejük keresményükkel visszatérni s a maguk kevés termését is betakarítani.

A munkaközvetítő iroda hazafias missiót fog végezni, hogyha a székely gazdasági munkásokat kivétel nélkül magyar vidékekre tereli, hol szintén előbbre jár pár héttel a természet s a székelyek szintugy visszatérhetnek a maguk házi munkájukat is elvégezni, s hozzáteszem, az a szerencsétlenség, a mi egyik-másik csoportnak Romániában részül jutott, hogy tudniillik néha a bérüket sem adták meg, hanem igazságtalanul szétkergették, idehaza nem érheti őket. A munkaközvetítő irodák vidékenkint a helyi, illetőleg a székelyföldi munkásszükségleteket is kielégíthetik s akkor nem juthatnak a székelyek abba a visszás helyzetbe, hogy míg a helyi munkások ezrei Romániában foglalatoskodnak, itt tótokkal népesítik be a mezőket. További teendő a közigazgatási tisztviselők, papok és tanítók buzdítása a kivándorlás csökkentésére irányuló sokoldalú feladatok teljesítésére és megjutalmazása oly cselekedetnek, a melyek e részben kimutatható javulást eredményeztek. Végül a különböző társadalmi intézmények szövetkezése kívántatnék. Ma az Emke, a Székely Egyesület, a Nemzeti Szövetség, a székely gazdasági egyletek, iparfejlesztő bizottságok keresik a munkát s a tért a működésre, tevékenységükben azonban nincsen elég gyakorlatias tervszerűség. Még egyszer indítványoztam s most is a mellett vagyok, hogy a megnevezett intézetek küldöttei, a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamarával egyetemben jöjjenek össze, osszák ki egymás közt egy-egy évre a teendőket, ellenőrizzék egymást, hogy az elvállalt feladatokat tettekben végrehajtsák és minden évben számoljanak be egymásnak összejöveteleken ismétlődő cselekedeteikkel s azok eredményével.

Tegyük ezt öntudatosan, csöndben, zaj nélkül, a mint az oláhok s a szászok cselekszik, s meglátják, mily hasznosan fogják hivatásukat betölteni. Ez érintkezés, hozzáteszem, barátságos érintkezés révén jobb és gyakorlatiatabb eszmék kerülhetnének fölszínre, gyorsabb és sikeresebb megoldására a vajudó székely kérdésnek.

László Gyula.

Közlemények és ismertetések.

A német világbirodalom.

Adolph Wagner: *Vom Territorialstaat zur Weltmacht.* (Rede am Geburtstage seiner Majestät des Kaisers und Königs Wilhelm's II. in der Aula der königl. Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin am 27. Jänner 1900.) Berlin, 1900.

Különösen hangzik, ha azt bocsátjuk előre, hogy ime Wagner Adolf, a nagy katedra-socialista közgazda és tudós pénzügyész, ünnepélyes alkalommal tartott díszbeszédjében hatalmas szavát felemeli, hogy a császár flottaszaporító terveit ugyancsak megtámogassa. Pedig úgy van. A Wagner Adolf erőteljes stílusában megfogalmazott beszéd végső kihangzása csak ez, bár a szélesen vázolt történelmi elmefuttatások és közgazdasági problémák közé beékelve első olvasásra talán úgy tűnik fel, mintha nem is az lenne a magva az egésznek.

Az ünnepi »discour« kissé nagyhangú címe csak sejtet ebből az irányzatból valamit. Annak a történelmi folyamatnak kezdő- és végpontját jelzi, mely az egységes német államot megalakította. Történelmi pillantása befutja azt a fejlődést, mely a végtelenig felaprózott terület-sejtek összefonódásából a nagy birodalom egy organikus testének létrejöveteléig végbemegy. S az evolutio eredménye nemcsak a német terület kikerekítése, hanem a szervezett nemzeti erő hatványozódása: a »Weltmacht«.

A beszéd első accordjai a Hohenzollern-ház érdemeinek dicsőítésére szólnak. Nemcsak a kiváló dynastia, hanem a porosz államnak, mondhatjuk gondviselészerű szerepe a németiség életében az a fonál, melylyel Wagner Adolf végigvezet bennünket a nagy történelmi alakuláson. Érdekes, hogy mindjárt a kezdeten milyen felséges kezmozdulattal háritja ő el azt a feltevést, mintha itt az egész fejlődésbe egy utólag megállapított irányzatot csusztatnának belé. Az, hogy a porosz állam öntudatosan vált-e a jegeczesedés központjává: nem tartozik reá, ám vizsgálják ezt mások! Tény, hogy a Hohenzollern-ház a »regenerator Germaniae«, az igazi »Reichsvermehrer«. S itt nem mulasztja el, hogy ugyancsak kiélezze a két nagy német dynastia állását szemben a németiséggel. Mindaz, a mit a Hohenzollern-ek, Poroszország bir és megnyer: Németország számára nyereség s mindaz, a mit a Habsburgok, Ausztria bir és megnyer: Németország számára veszteség.

Végigtekint az ökölnyi német souverain-területek egész politikai, gazdasági, pénzügyi és hadügyi nyomorúságán. Hogyan is lehet egészséges, igazi állami gazdasági élet oly területen, a hol 12.000

négyszögmétföldön 570 »reichsunmittelbar« terület és 324 úgynevezett állam van, átlag 37 négyszögmétföld kiterjedéssel. S mindehhez jönnek a folytonos harcok, surlódások, majd tetejébe a harminczéves háború. Ime a teljes oszlásban levő német társadalom. De mint a primitív sejtszervezet fejlődésében, itt is megjelenik egy parányi, alig észrevehető pontocska, valahol a sejt falánál. S ez a sejt-pontocska az új élet csiráit rejti magában. A német terület északi csücskén kezd nőni Poroszország. Szerencsésen kiküszöböli magából a lengyel nemzetiségű területeket, mint idegen elemet. Wagner nagy szerencsének tekinti a varsói terület későbbi elvesztését. Nagy volt a veszély, hogy a porosz állam félig szláv lesz, mint Ausztria s így nem lehet többé a német államiság képviselője. Így az 1814. és 1815-iki békekötésekben megirt veszteségek Poroszország előnyére válnak, most már sikerülni fog neki a különféle területen lakó német törzsi államokból német nemzeti államot formálni.

A »Zollverein« megteremtése és a hadügyi szervezet, különösen ez utóbbi, hatalmas emeltyűi a későbbi fejlődésnek: mindkettő Poroszországnak köszöni létét. A Zollverein teszi lehetővé a magasabb gazdasági szervezet kifejlődését; a porosz állam katonai jellege pedig a legnagyobb alkotás, az egész fejlődés érdekében való s ezt Wagner egyenesen mint közgazda említi.

S itt már igen érdekesen lehet megfigyelni, hogyan veszi védelmébe az industriális jelenségek kutatója az egész militarismust. Azt hinné az ember, különösen Spencer Herbert típusai után, hogy a gazdasági és hadügyi szervezkedés egymással a legélesebb harcot folytatja, egymást kiszorítani igyekeznek s a kettő ime Wagnernél mégis szép harmoniában jelenik meg. A hadsereg, ez a nagyszerű preventív intézmény, mely a külső és belső jogrend zavarai ellen biztonságot nyújt, valóban productív berendezés és pedig nemcsak politikai szempontból ítélve, hanem szorosán közgazdaságilag véve is. Es itt felidézi a dicső harcok emlékeit 1864-től 1871-ig s reámutat a jelen század nagy gazdasági lendületére a német területen.

Ismét halljuk a népesség óriási szaporodását* s ezzel parallel történik az agrárgazdasági szakból az ipari és kereskedelmi szakba emelkedés. Igaz ugyan, hogy az 1871-iki események mindezzel közvetlen kapcsolatban nincsenek s az egész fejlődés 1815-től számítható, de mégis nem az 1871-es események biztosították a további nyugodt fejlődést? A nagy szaporodásnak természetes következménye a népesség sűrűbb elhelyezkedése, egyes kerületekben s városokban** összehalmozódása. Absolute és relative véve, mind több ember jut az ipar, kereskedelem és közlekedés ágazataiba s mind kevesebb a mezőgazdaságba. A német gazdasági élet már angol stílusban halad. Mindez együtt a társadalmi, erkölcsi és kulturális fejlődéssel megtermi az osztályellentéteket, a praktikus-materialistikus érzületet és létrehozza az ismert kinövéseket is. A tér pedig mind szűkebb lesz bent is és a külföldön is. A gazdasági harc mind élesebb, új érdekek, új szövetezések támadnak gazdasági és politikai téren: a viszonyok folyton változnak, mind jobban veszélyeztetve a kedvező áralakulásokat.

* 1899, évre 55 millióra teszi a német birodalom lakosságát; 83 év alatt 121·8% növekedés. A halálozási arányszám 15—20%-el csökkent.

** Szerinte jelenleg 30 város van 100.000 lakossal s ezenfelül, 1871-ben volt 8; akkoriban a lakoságnak még 5%-je sem élt a városokban, most majd 15%-je.

»Die Frage der Macht zur See neben der Macht zu Lande wird brennender, die Verwendung grosser Finanzmittel für die Kriegsflotte neben denen für das Landheer wird nothwendiger.« S ime így jutunk el a flottaszaporitáshoz!

Persze a jövő technikai haladás igen sokat letompíthat a kihegyeződő élességekből, de végül mégis csak a politikára fogunk szorulni és ennek — ismét a porosz Hohenzollern-államnak — segítő karján fogunk nekimenni a bizonytalan jövőnek. Itt pedig legeslegelőbb elénk mered a túlnépesedés problémája. Majd ez is és még sok szép csalogató kép ismét csak a tengeri hatalom kívánatosságát, szükségességét fogja megdönthetetlenül bizonyítani.

Lássuk az elsőt, a túlnépesedés Meduza-arczát. S itt nemcsak a népesség gyors hatványozódására kell gondolni, hanem a gazdasági, jogi, politikai s főként pszichológiai és ethikai momentumok hatására és visszahatására. Ha nem tudunk lépést tartani a népesség kulturigényeinek kielégítésében is: ha a munka tehereleme (Lastmoment) megfelelően nem csökken s élvezeti eleme (Lustmoment) nem emelkedik: már a túlnépesedés veszélye fenyeget. Hogyan lehet a gazdasági lét egészséges emelkedését biztosítani? ime a kérdés, melyre a feleletet első sorban a technikai és gazdasági téren keressük ugyan, de nemcsak itt, hanem a politikai, állami lét köreiben is.

A technikai haladás iránya azt mutatja, hogy az ipari küzdelemben az a győztes, a ki a legcsekélyebb előállítási költséggel a legjobb gyári árut képes nyújtani. A míg ennek titkát meg tudjuk őrizni s a míg mások túl nem szárnyalnak s végül, míg a termelési költségnek ez a lefokozása egyáltalán lehető: minden jól van; de mi lesz akkor, ha az ipari termelés monopoliuma megszűnik s másutt tökéletesebb termelés indul meg, vagy végül ha a végtelenül alacsonyabb igényű keleti népek munkáját az önző irányú tőke megszerzi magának? (Vagy ha az önálló fejlődés is megindul, mint például Japánban.)

Ha a gazdasági, technikai kérdéseket meg oldottuk is, ez még nem elég. A többi nemzetek kereskedelmi és vámpolitikája élesen belevág az egész gazdasági életbe. A külföldi védvámok ellensúlyozhatják az ipari termelés bármily haladását. Mit lehet ez ellen tenni, hogyan lehet a gazdasági létérdekeket megvédeni. Ez már hatalmi kérdés s így ismét csak a hadseregnél, illetőleg a flottánál lyukadunk ki.

Persze okos, politikai taktikával sok szirtet meg lehet kerülni, be lehet az ellenfeleket csapni, de »offen und ehrlich ist auch hier die beste Politik«. Ehhez a szép egyenességhez ismét csak kardcsörgetés útján jut az ember.

Azután itt vannak magának a német államnak részben ellentétes agrár és ipari érdekei. Hogyan lehet ezeket kiegyenlíteni? Bizony csak mások rovására. Mert a német agrárterményeknek is védvám kell (lám a porosz agrárizmus is beleszól) s ezt kifelé kell tudni érvényesíteni.

Különös, de úgy tetszik nekünk, mintha mindezek a kétségek, szédítő veszélyek a jövő gazdasági fejlődésnek más képét rajzolnák elénk: mint a minőt joggal várhattunk. Mintha a gyárkémények füstjébe az ágyuk füstje vegyülne s a kész áruk halmai mellett golyópyramisok feketellenének; a rengő búza kalászaik között a sisak fényes tarajával játszik a nap s lomha hajószörnyek terpeszkednek a dockok közvetlen közelében. Valóság-e ez, vagy rossz álom?

Igaz, hogy erkölcsös népek nemcsak saját érdeküket nézik, hogy egy becsületes külföldi kereskedelem nem juthat ellentétbe az egész emberiség közös érdekeivel. De hát ezek csak szép mondások. Mert mégis csak első a nemzeti becsület. Ha félre tennők is anyagi érdekeinket, még sem türhetjük a bosszantó vámmanipulatiókat, szemtelen chicanokat stb. stb., mert: »wir Deutschen fürchten nicht nur Gott!«

Azért tessék csak nyugodtan lenni: mi nem fenyegetünk senkit. Mi nem akarjuk sem közvetve, sem közvetlenül magunk alá teperni az egész világot (hát akkor mit jelent a »Weltmacht«?), mi csak tudjuk, hogy mit érünk s nem engedjük magunkat mások önző érdekeinek alárendelni.

Hál' Istennek, monarchiában élünk, s ez nagy biztosíték a belső érdekellentétek igazságos kiegyenlítésére: kifelé pedig a Hohenzollern dicső katonai hagyományok megóvnak. Igaz, hogy ez a század gazdasági haladása sok piszkot kavart fel, hozott felszínre, de talán visszavágyódjunk a múlt század fenkölt, nemes alakjaihoz?

Talán Goethe, Kant vagy Humboldt nem lenne velünk megelégedve; különösen Kant, az ő örök-béke ábrándjával, de hát itt van a nagy gazdasági s politikai fejlődés s ez sokért, talán mindenért kárpótol. Azután itt vannak még a régi hagyományokkal telt egyetemek. A gazdasági, anyagi érdekek nagy kavargása közepett valahol egy pókhálós zugban, még mindig fennen hirdethetik a tiszta, érdeknélküli tudomány ígéit, talán a békés fejlődés jövőjét és lehetőségét is — ha ugyan az aczélágyúk dörgése el nem nyomja őket.

S Wagner Adolf, a szocialista, katedrájának magaslatáról még egyszer meghajtja zászlóját az uralkodó előtt: »der wie die grössten seiner Vorfahren sich als erster Diener seines Staates und damit jetzt des Deutschen Reichs fühlt«.

Még egyszer visszapillant a múlt század nyomorúságaira, erőt merít a jelen hatalmából, s látnoki ihlettel hirdeti a jövő Német-birodalmát, mint a közép- és keleteurópai államalakulások közép-pontját, az új *karolingi* birodalmat, mely ellensúlyozhatja a többi nagyhatalmakat.

S kicsúszott a nagy szó: Nagy Károly császársága. Lám, hát mégis egyébre kell a hadsereg és a nagyobb flotta. Ez a be nem vallott végső cél; nem a közgazdasági érdekek s nem a nemzeti becsület. Hogy ez mennyire igaz, mutatja még az is, hogy az egész beszédben egy szó sem hangzik az annyira emlegetett *colonialis* politikáról.

Minket pedig, a kik nem vagyunk németek, különös aggodás fog el mindezek láttára. Hogyan? A művelődés óriás lendülete, mely a tudományok fejlődését magával ragadta s megteremtette minden tudományok tudományát, a szocziológiát, különösen ennek egy ágát, a közgazdaságot meg nem sejtett magaslatra vitte: ide vezetett bennünket? Ime, annak egyik kétségtelenül leggeniálisabb művelője, Wagner Adolf, miután egész éven át hirdeti az anyagi fejlődés lét-feltételeinek törvényeit, a békés termelés és egyenlő arányú megoszlás szövevényes kapcsolatait, egy ünnepélyes napon mindezt halomra dönti s benépesíti a csendes aulát harci zörejjel.

Ha komolyan vesszük a hadseregbe fektetett milliók productivitását, vajon nem kell-e elfogadnunk a háború szükségességét?

Hiszen dicsteljes háborúk hozták meg a haladást. A háború minden vérontása, iszonyatos rombolása igazolva van, ha a vérrel áztatott földből ismét kikelt a mag. Századok végső eredménye, tudása, művészete, nemzedékek hagyatéka romba dől néhány Krupp-ágyú golyóitól pár pillanat alatt, az emberben fölkel minden őszindulat s az állat ismét öl, mint évezredekkel előbb; nincs többé könyörület, az emberi szenvedélyeket összhangba tartó szimpáthia s a humanismus végtelenül lassan kiváló elemei mint könnyű szalmagátak összehörnek. És mégis a harczranevelés kell nekünk, »diese herrliche Schulung«, mely az elpuhulástól megóv (mintha csak Moltke-t halanánk).

A német militarismus fejlődését az angol bölc s szemé már régen felfedezte s classikus vonásokkal megörökítette. A Spencer Herbert tudása pedig azt hirdeti, hogy a militarismus visszafejlődést jelent s hogy az emberiség nagy evolutiójában csak átmeneti és kezdetleges jelenség. Szükséges, mint a társadalom munkájának primitiv szervezése, de felesleges a művelődés magas fokán, sőt annak akadály a maga egyént elnyomó merevségében s romboló, önző irányzatában. Nemcsak az anyagi művelődést pusztítja, hanem a lelki élet nehezen elért altruistikus eredményeit is.

A Wagner Adolf karolingi birodalma pedig valóban »phantastikus álom« (hiába kérdi ő ezt oly bizakodva) s a mit hirdet, nem a legtisztább tudomány s nem is méltó hozzá.

Illés József.

Az amerikai trust-ök.

Az ipari termelésnek legteljesebb összpontosításai, a trustök, a melyek hatalmas erejükkel egy-egy termelési ágak egész életét képesek akként magokba szívni, hogy szinte egyeduralkodókká válnak a piacon. A trustök most gyors fejlődésüknél fogva rendkívüli érdeklődést keltettek fel az Egyesült-Államok közönségében s gazdasági irodalmában. Egyebet sem kell emlitenünk, mint azt, hogy a készülő elnökválasztó küzdelemben irányító jelszóvá lett a trustök pártolása és támadása. Azt hisszük tehát, nem lesz helytelen az amerikai trustök statisztikájával megismertetni a magyar olvasót, sőt talán időszerű feladat az akkor, midőn a kartellek kérdése nálunk is mind jobban-jobban előtérbe lép.

A newyorki »Journal of Commerce and Commercial Bulletin« szerint 1899 márcziusáig 353 trust alakult az amerikai Egyesült-Államokban, négy és egynegyed milliárd törzs-, 870,575.200 dollár elsőbbségi részvénytőkével s 714,388.661 dollár kötvény-tőkével, a mi összesen 5.832,882.842 dollárnyi rengeteg vagyonnak felel meg. Érdekesebb képet kapunk azobann ennél, ha megfigyeljük, hogy a trustok az ipari termelésnek mely ágát kerítették hatalmukba. Ebből a czélból azt a kimutatást állítjuk ide, a melyet Holt W. Byron az »American Review of Reviews«-ban tett közzé azon trustökről, melyeknek részvény- és kötvény-tőkéje 10 millió dollár vagy ennél több. Ilyen trust az Egyesült-Államokban 136 van s (magyarra fordított) nevök, alakulási évök, tőkéjük és adósságuk szerint ekként következik statisztikájok:

A trust neve	Alakulási év	Törzsrészvény-tőke	Elsőbbségi részvénytőke	Kötvény-tőke
		d o l l á r o k b a n		
Amerikai mezőgazdasági trust . . .	1899	20,000.000	20,000.000	—
Amerikai alkali-trust	1899	24,000.000	6,000.000	—
Amerikai répacukor-trust	1899	15,000.000	4,000.000	—
Amerikai téglá-társulat	1899	4,000.000	6,000.000	—
Amerikai réz-trust	1899	20,000.000	—	—
Amerikai kerékpár-trust	1899	35,000.000	45,000.000	—
Amerikai waggongyár-trust	1899	27,600.000	27.600	—
Amerikai gyapotolaj-trust	1883	20,327.100	10,198.600	306.800
Amerikai villamos hőfejlesztő-trust	1893	10,000.000	—	500.000
Amerikai halászati trust	1898	8,000.000	2,000.000	—
Amerikai ablaküveg-trust	1890	10,000.000	—	—
Amerikai légszesz- és villamos vilá- gitási trust	1899	9,000.000	6,000.000	—
Amerikai bőr-tru-t	1899	35,000.000	25,000.000	—
Amerikai jég-trust	1899	60,000.000	—	—
Amerikai lenmagolaj-trust	1887	14,250.000	14,250.000	—
Amerikai könyomda-trust	1891	3,000.000	3,500.000	—
Amerikai varrógép-trust	1895	10,000.000	—	—
Amerikai maláta-társulat	1897	14,500.000	14,400.000	—
Amerikai iskolai butor-trust	1892	10,000.000	—	1,500.000
Amerikai hajóépítő-társulat	1899	10,000.000	10,000.000	—
Amerikai selyem-fonal-társulat	1899	7,500.000	5,000.000	—
Amerikai olvasztó- és finomító-trust	1899	27,000.000	27,000.000	—
Amerikai whiskyfőző-trust	1887	27,864.300	6,966.000	2,105.000
Amerikai aczél- és huzal-trust	1898	47,100.000	38,120.000	730.000
Amerikai aczélabroncs-trust	1899	14,000.000	19,000.000	—
Amerikai czukorfinomító-trust	1887	36,968.000	36,968.000	—
Amerikai gyapotfonál-trust	1898	6,000.000	6,000.000	6,000.000
Amerikai czinklemez-trust	1898	28,000.000	18,000.000	—
Amerikai dohány-trust	1890	33,500.000	14,000.000	3,580.000
Amerikai gyapjú-trust	1899	30,000.000	20,000.000	—
Amerikai írópapiros-trust	—	12,500.000	12,500.000	17,000.000
Anacondai rézbánya-trust	1891	30,000.000	—	—
Atlanti tubák- (burnót) trust	1898	2,000.000	8,000.000	—
Bessemerércz-trust	1899	20,000.000	—	—
Bethlehemi aczél-trust	1899	15,000.000	—	—
Csavar-trust	1868	10,000.000	—	—
Borax-trust	1899	600 000 £	800.000 £	1,000.000 £
Bostoni sörfőzde-trust	—	4,000.000	7,500.000	7,500.000
Brooklyni dockok és raktárak trust	1895	5,000.000	7,500.000	17,500.000
Californiai bor-trust	1894	10,000.000	—	—
Cambria aczél-trust	1898	1,600.000	—	2,000.000
California fa-trust	1896	70,000.000	—	—
Gyógyszerészeti vegyészeti czikkek trust	1890	50,000.000	—	—
Chicagói sörfőzők és malátagyárak trust	1891	625.000 £	625.000 £	3,166.000 £
Colorodói tüzelőanyag- és vas-trust	1898	11,000.000	2,000.000	7,857.000
Clevelandi és Sanduskyi sörfőzdek trust	1898	3,000.000	3,000.000	6,000.000
Columbiai villamos trust	1899	10,000.000	—	—
Sűrített levegő-trust	1899	13,500.000	1,500.000	—
Newyorki és mainei jég trust	1895	6,500.000	3,500.000	1,255.000
Aczél waggon trust	1899	10,000.000	8,000.000	—
Continentalis cement-trust	1899	5,000.000	5,000.000	—
Continentalis dohány-trust	1898	48,845.000	43,845.000	—
Pamut czérna-trust	alakulóban	80,000.000	—	—
Lámpabél- és kanócz-trust	1899	11,000.000	—	—
Villamos hajókészítő-trust	1899	5,000.000	5,000.000	—
Villamos telep-trust	1888	13,000.000	5,000.000	450.000
Szövetkezett csatornacső-trust	1899	10,750.000	10,750.000	—
Szövetkezett aczél-trust	1898	46,484.000	52,767.600	28,334.000

A trust neve	Alakulási év	Törzsrészvény-tőke	Elsőbbségi részvénytőke	Kötvény-tőke
		d o l l á r o k b a n		
Általános vegyészeti trust	1899	12,500.000	12,500.000	—
Általános villamossági trust	1892	18,276.000	2,557.000	5,710.000
Glucose czukorfinomító trust	1892	24,027.300	11,619.000	—
Gránit-trust	1899	20,000.000	—	—
Havannai kereskedelmi trust	1899	10,000.000	6,000.000	—
Illinois-i villamoskocsi-trust	1899	25,000.000	—	—
Nemzetközi cement-trust	1899	25,000.000	25,000.000	—
Nemzetközi újságpapiros-trust	1898	17,442.000	22,539.000	8,947.010
Nemzetközi ezüst-trust	1898	9,896.000	5,000.000	3,900.000
Nemzetközi füstnélküli lőpor- és dynamit-trust	—	9,000.000	1,000.000	—
Nemzetközi gőzszivattyú-trust	1899	15,000.000	12,500.000	—
Kentucky-i lepároló és raktár-trust	1899	18,500.000	10,500.000	—
Tavi vontató-trust	1899	10,000.000	—	—
Superior tavi vasbánya-trust	1893	23,722.000	—	—
Chigagói papiros-trust	1898	10,000.000	—	—
Philadelphai cellulosa trust	1897	30,752.000	1,515.000	—
Marylandi sörfőző trust	1898	3,200.000	3,250.000	7,500.000
Milwankee-i és chicagói sörfőzők trustje	1894	775.000 £	775.000 £	3,500.000 £
Missisipi gőzhajózási trust-ök	1898	10,000.000	—	—
Nemzeti piskóta- (biscuit) trust	1898	29,200.000	23,200.000	1,729.000
Nemzeti karbon-trust	1898	5,000.000	4,500.000	—
Nemzeti szőnyeg-trust	1899	25,000.000	25,000.000	—
Nemzeti zománczóoló trust	1899	20,000.000	10,000.000	—
Nemzeti ólom-trust	1891	14,905.400	14,904.000	12.603
Nemzeti só-trust	1899	7,000.000	5,000.000	—
Nemzeti csavar- (sróf) trust	1899	10,000.000	—	—
Nemzeti keményítő-trust	1890	4,450.700	4,066.200	9,089.800
Nemzeti aczél-trust	1899	32,000.000	26,000.000	—
Nemzeti cső-trust	1899	35,000.000	30,000.000	—
Nemzeti falkárpit-trust	1899	27,931.500	7,590.000	—
New-Englandi villamos szállítási trust	1899	25,000.000	—	—
Észak-karolinai fenyőfa-trust	—	20,000.000	—	—
»Ois« lift-készítők egyes. trust	1898	6,000.000	4,000.000	—
Pittsburghi sörfőző-trust	1899	6,500.000	6,500.000	6,500.000
Pittsburghi üvegtábla-trust	1891	9,850.000	150.000	—
Aczélkocsi-trust	1899	12,500.000	12,500.000	—
Szinnyomatú szövet- (kékfestő stb.) trust	1898	50,000.000	—	—
Antracit trust (Reading)	1892	150,000.000	—	—
Köztársasági vas- és aczél-trust	1899	30,000.000	25,000.000	—
Pittsburgh-neworleansi szénmunka-trust	1898	11,000.000	—	—
»Royal« sütő- (liszt-) por-trust	1899	10,000.000	10,000.000	—
Gummi-árúk trust	1899	25,000.000	25,000.000	—
San-Franciscoi sörfőzdék-trustje	—	20,000.000	—	—
Ajtó- és ablakráma-társulat	—	15,000.000	—	—
California liszt-társulat	1892	10,000.000	—	—
»Standard« whiskyfőző-trust	1898	16,000.000	8,000.000	—
Standard Oil Company (a nagy petroleum-trust)	1872	97,250.000	—	—
»Standard« kötél-trust	1896	12,000.000	—	10,412.000
Aczélrúd-trust	1888	20,000.000	—	—
Aczél-sin-trust	1891	50,000.000	—	—
Gőzhajógyárosok trust	1899	15,000.000	15,000.000	—
Swift és társa (húskiviteli trust)	1885	15,000.000	—	2,500.000
Tennessee-i szén-, vas- és vasut-trust	1887	20,000.000	1,000.000	9,700.000
»Unie« papiros trust	1899	16,000.000	11,000.000	—
»Unio« aczél- és láncz-trust	1899	30,000.000	30,000.000	—

A trust neve	Alakulási év	Törzsrészcshény-tőke	Elsőbbségi részvény-tőke	Kötvény-tőke
»Unio« dohány-trust	1898	12,000.000	7,350.000	32.850
»Unio« írógép-trust	1893	10,000.000	8,015.000	—
Egyesült gyümölcs-trust	1899	20,000.000	—	—
Egyesült kőolajvilágító-trust . . .	1899	6,000.000	6,000.000	—
Egyesült czipőgép-trust	1899	8,625.000	8,625.000	—
Egyesült államokbeli vasöntődék trustje	1899	12,000.000	12,000.000	—
Egyesült államokbeli fafestő- és pároló-trust	1899	4,000.000	6,000.000	—
Egyesült államokbeli malom-trust .	—	35,000.000	5,000.000	75,000.000
Egyesült államokbeli enyv-trust . .	1899	20,000.000	15,000.000	—
Egyesült államokbeli gummiczipő-trust	1892	23,666.000	23,525.500	5,000.000
Egyesült államokbeli nyersbőr-trust	1893	62,854.600	62,254.600	5,280.000
Egyesült államokbeli máz- és ken-cze-trust	1899	18,000.000	18,000.000	—
Virginiai vas-, szén- és koks-trust	1899	7,500.000	—	7,500.000
Nyugati elevator-trust	1887	15,000.000	—	—
Droggisták nemzeti szövetsége . .	1874	25,000.000	—	—
Nagy fűszerkereskedők trustje (New England)	1875	75,000.000	—	—
Ablaküveg-trust	—	30,000.000	—	—
Írópapiros trust (35 gyár)	1899	40,000.000	—	—
Westinghouse villamossági trust .	1872	8,987.950	3,996.000	3,500.000

(h)

A »katedrasocialismus« ellen.

Julius Wolf: *Der Kathedersocialismus und die sociale Frage*. Festrede gehalten im Socialwissenschaftlichen Studentenverein zu Berlin am 3. Nov. 1899. Berlin, Georg Reiner. 1899.

Wolf a boroszlói egyetemen a közgazdaságtan tanára, a Zeitschrift für Socialwissenschaft című fiatal folyóirat érdemes szerkesztője, a maga társadalompolitikai felfogásával meglehetősen egyedül áll különösen hazájának elméleti emberei, de az egész világ modern nemzetgazdái között is.

A »katedrasocialismus« hazájában Wolf tanszékéről hadat izen a socialismusnak, a socialismus minden formájának, a német professorok »katedrasocialismusának« is, mint a mely szerinte veszedelmes társadalmi bajoknak válhatik csirájává. Wolf nem individualista azért abban az értelemben, mint pl. Spencer az állam ellen irányuló, az állami beavatkozást elítélő törekvéseivel. Ő a saját álláspontját nem viszi ily következetesen keresztül. Ő csak azt mondja, hogy úgy kell a társadalmi viszonyokat hagyni, a mint azok ma vannak, illetőleg hogy semminemű társadalmi reformra szükség nincs, a munkásosztály helyzetét javítani nem érdemes, de sőt ethikai okoknál fogva nem is szabad, mert elégedett embert eddig még senki sem látott. Mutasd a munkásnak ma a kis ujjadat és ő holnap mindjárt az egész kezedet fogja kivánni. Ez a Wolf felfogása, így okoskodik ő a maga állításai mellett, hogy a társadalmi reformok felesleges voltát bebizonyítsa.

Németországban a gazdaságtant, az elméletit is az az irányzat tette nagygyá, mely a széles és mély társadalmi reform szükségességét hangoztatta. Deductiv irányzat és történeti iskola minden ellenségeskedésük mellett is egyetértének abban, hogy nagymérvű állami

beavatkozásra éppen a socialis reformok fokozatos keresztülvitele szempontjából égető szükség van. Wagner és Schmoller kezét fogva küzdenek, mikor arról van szó, hogy a tőke túltengő hatalmának gátat kell vetni.

Berlinben a »Verein für Socialpolitik«-ot ez a gazdaságtani irányzat hozta létre. Ez az ethikai cél inspirálja azokat a nagy nyilvános gazdaságtani előadásokat az egyetemen, melyekre Berlin lakossága tódul. A társadalmi tudományokkal foglalkozó ifjabb nemzedék ennek az iskolának a jótékony hatása alatt áll.

A »Socialwissenschaftlicher Studentenverein« évenként alakulásának emlékére ülést tart, a mely üléseken a gazdaságtan vezérlő erői részéről nem egy oly beszéd hangzott már el, melyek a gyakorlati életben is nagy hatást keltettek.

A most mult tanév őszén a boroszlói tanár jelent meg a hallgatóság előtt, hogy »Der Kathedersocialismus und die sociale Frage« című előadásával saját álláspontját a socialistákéval szemben ismertesse, hogy a socialpolitikusokat álláspontjuk helytelen voltáról meggyőzze.

Négy pontba foglalta össze azokat a tételeket, melyekben szerinte a Kathedersocialismus tévedést tanít. Szerinte a jog kérdése a munkás és tőke között meg nem oldható probléma, mert szerinte a kettő közti gazdasági értékviszonylat sem oldható meg.

Szerinte a munkások szervezése nem védi meg azokat a tőke ellen; csak arra szolgál, hogy a szervezett munkások kifoszthassák azokat, a kik szervezve nincsenek.

Wolf azt hiszi, hogy a socialis politikát követelő közgazdaságtani felfogás a gazdasági élet természetével nincs tisztában; nem hiszi, hogy a szabad verseny nem hiszi, hogy a nagy gazdasági válságok az emberiség legnagyobb részének kárára válnak. Ő úgy gondolja, hogy az áraknak az a csökkenése, melyet a szabad verseny természetesen maga után von, az esetleg hátrányokért is bőven kárpótol bennünket.

Legerősebb érve — s itt Bismarckra hivatkozik, hogy a munkást kielégíteni sohasem lehet, mert megelégedett embert még senki sem látott.

A mikor így ismertettük annak a beszédnek a gerinczét, melylyel Wolf a német fiatalságot saját individualis-liberalis eszméi pártjára akarta megnyerni, nem bocsájtkozunk véle semminémű polemiába.

Wolf tudományos egyénisége (ezt elméleti munkálataival eléggé bebizonyította), őszinte tiszteletet érdemel; antisocialistikus felfogását azonban azt hiszem épen oly kevésbé teszi a magyar olvasó magáévá, mint a mily kevés hatást gyakorolhatott az a német fiatalságnak ama részére, mely nem ragadtatja magát tüstént lelkesedésre azért, mert a nagy Bismarckról van szó.

N. Á.

Járadékbirtokok alakítása Poroszországban 1899-ben.

A telepítési törekvések nálunk ez idő szerint nagy erővel törnek a cél felé: a telepítési mozgalom iránti érdeklődés általános. Napjainkban a német telepítések — melyek a telepítések legczélszerűbb alakjában, a járadékbirtok-alakításban nyilvánulnak — a legnagyobb arányban oldják meg az eszmét, szigorú rendszerességgel tartva maguk

előtt a kitüzött célt. A nemzet nem sajnálta a költséget, a vezetők nem riadtak vissza a kezdet nehézségeitől s ennek eredménye gyanánt jelentkezik minden évben az az óriási működési kör, mely az ily nagyobbszabású actióval szükségkép egybefügg. Az első száz millió márkát követte a második száz millió megszavazása, úgy hogy az állami tevékenységet, mely az 1886-ik évi április 26-iki törvényen alapul, már kétszáz millió márka támogatja.

Az állami telepítéseket az Ansiedlungskommissió végzi, míg a magánosokét a Generalkommissió: mindkettő állami hivatal, a melyek nélkül a telepítés megfelelő keresztülvitele lehetetlen. A Generalkommissió működése az 1891-ik évi július 7-iki törvényre van bazirozva. Nézzük e kommissiók működését egyenkint.

Az Ansiedlungskommissió alatt négy kormányzósági kerület van. Ezek közül a danzigiben alakult járadékbirtokok kiterjedése 1.340 hektár, 64 ár és 54 qm.; a kifizetett vételár 880.000 márka s egy hektár 656 márkába került. A marienwerdi kormányzóságban 3.254 hektár, 45 ár s 45 qm. kiterjedésű járadékbirtokok alakultak az 1890-ik évben, a melynek vételára 3,079.000 márka s egy hektáré 946 márka. A poseni kerületben alakult járadékbirtokok kiterjedése 1.970 hektár, 19 ár s 36 qm. 1,894.000 márka értékben, vagyis a hektáronkinti vételár 961 márka. A brombergi kormányzósági kerületben találjuk a legnagyobb kiterjedést, a mennyiben ott 11.566 hektár, 53 ár s 23 qm. az összkiterjedés 8,975.000 márka értékben, a miből hektáronként 776 márka esik. Ezek azonban uradalmi birtokok. Ezekon kívül parasztbirtokokat is vettek, bizonyos azonban, hogy csak kis kiterjedésben. A marienwerdi kerületben 120 hektár, 72 ár s 50 qm.-t tett ez csak ki, 141.500 márka értékben: a hektáronkinti átlag 1.169 márka. A poseni kerületben 117 hektár, 67 ár s 60 qm. volt a parasztoktól megszerzett birtok 60.000 márka értékben s 509⁶⁰ márkányi átlagban. A brombergi kerületben 137 hektár, 50 ár s 82 qm.-t találunk 229.700 márka összértékben s 1.664 márkányi átlagban.

Fenti adatok alapján látjuk, hogy az eredmény összege a következőképen alakul:

	hektár	ár	qm.	vételár hektáronként m á r k a	
Uradalmi birtok	18.131	82	58	14,828.000	818
Parasztbirtok	375	90	92	431.200	1.149
Összesen	18.507	73	50	15,259.200	—

A hektáronkénti átlag a parasztbirtokoknál aránytalanul magasabb, a mi természetszerű is; ép ezért nem is lehet okadatolt az uradalmi s parasztbirtokok árának átlagait összesíteni.

Még egy évben sem volt a járadékbirtok-alakítás oly nagymérvű, mint a most vázoltban: 1897-ben az uradalmi birtokokból alakított járadékbirtokok 14.825 hektárt tettek ki s ez év következik rögtön az 1899-iki után a terület nagyságát illetőleg: több mint 3.000 hektár, tehát az 1899-iki többlet. Viszont azonban tagadhatatlan, hogy ez évben az átlagosan fizetett vételár is a legnagyobb volt: még csak megközelítőleg sem fizettek eddig ily nagy összeget, a mennyiben az ezt követő év, az 1897-iki csak 769 márka átlagot mutat fel a 818-al szemben.

Az 1899-ik évben aránylag kis számmal szerepelnek a lengyel birtokok. Pedig a cél a lengyel birtokok csökkentése, s a német

elem erősítése a járadékbirtok-alakítás által. Uradalmi birtokból mind-össze négy esik lengyel birtokra: igaz azonban, hogy a paraszt-birtokoknál egy német birtok mellett hat lengyel birtok van, de ez a terület csekélysege mellett nem oly fontos dolog. Ha lengyel birtokot kapni, úgy az Ansiedelungskomissio erre mindig jó vevő.

Németországban a járadékbirtokok nagysága különböző: az Ansiedelungskomissio azt mindig a körülményekhez képest állapítja meg. Egész 120 hektárig váltakozik rendszeren kiterjedésük, de ez e számon felül is emelkedik. 1899-ben az ez irányú adatok a következők:

0—5	5—10	10—15	15—20	20—25	25—50	50—120	120 felül	Összes kiterjedés
h e k t á r								
102	105	142	142	97	76	78	—	11.416

Ezzel szemben az egész német telepítési politika eredményei a következők:

508	675	775	674	428	447	92	17	61.468
-----	-----	-----	-----	-----	-----	----	----	--------

Ez adatok a német állami telepítés egészét elég jól mutatják. Alakítanak törpe birtokokat is, még pedig tetemes számmal, csak hogy az aránylag szegényebb ember is földhöz juthasson: a kisebb birtokok keretében úgyszólván minden nagyság képviselve van, a mi semmi esetre sem volna követendő példa hazánkban. Ez csak a sajátos német viszonyok között bizonyulhatott helyesnek.

Mert hisz nézzük csak a gazdaságok $\%$ -os nagyságát 1895-ben:

	5 hektár alatt	2—5 h e	5—20 k t	20—100 á r	100 hektár fölött
Nyugatporoszország . .	2·79	3·61	17·22	32·72	43·66
Posen	2·82	3·67	20·83	20·49	52·19
Németbirodalom összesen	5·56	10·11	29·90	30·35	24·08

vagyis a törpe birtok általában véve kevés, s a kérdéses két tartományban épen alacsony a százalék: az 5 hektáron aluli birtokosok száma kicsiny, míg az aránylag nagyobbak nagyon jól vannak megoszolva. Hazánkban ez épen nem mondható, sőt a viszonyok nagyon egészségteleneknek mondhatók: hisz nézzük csak az 1895-iki adatokat:

Hold	Magyarország	Horvát-Szlavonország	Magyar birodalom.
0—5	53·57	44·23	52·23
5—100	45·44	55·49	46·89
100—1000	0·83	0·23	0·74
1000 holdon felül	0·16	0·05	0·14

Az első pillanatra is látható, mily aránytalan a megoszlás: hisz a 0—5 holdas birtokok százaléka 52·23, s így valóban nem lehet a telepítési politika feladata ezek szaporítása, míg Németországban ez nagyon is igazolt.

Láttuk fentebb, hogy az Ansiedelungskomissio működése mily határok között mozog. Nézzük már most a Generalkomissiót, mely a magánosok telepítéseit bonyolítja le. A Generalkomissio mindazon telepítéseket, melyeket jóknak tart, ajánlja a járadékbanknak pénzügyi lebonyolításra. A járadékbank a Generalkomissio nélkül a járadék-papírosok kiadását, s így a járadékbirtok alakítását nem végzi. Így azután a telepesek a magánosok önkénye ellen biztosítva vannak,

mert ha az ügylet nem reális alapú, úgy azt a Generalkomissio a banknak nem ajánlja, s így az eladó pénzhez nem juthat. Hogy a járadékbank nélkül nincs járadékbirtok, azt mi sem bizonyítja jobban mint az a körülmény, hogy az 1890-ik évi június 27-iki törvény alapján, vagyis járadékbank nélkül, még járadékbirtok nem alakult. Egy félszázadon keresztül senkinek sincs kedve az évi járadékot szedni, midőn az egész fizetési műveletet a járadékbank convertálja, ha a kellő garancia megvan, vagyis ha a járadékbirtok alakítási tervezet szolid alapokon nyugszik.

A különböző bizottságok körzetében (Breslau, Bromberg, Cassel, Düsseldorf, Frankfurt a. O., Hannover, Königsberg i. Pr., Merseburg, Münster i. W.) 30.772 hold földdel tétetett ajánlat, illetve maradt vissza az előző évről: ebből visszavontak vagy visszautasítottak 4935 hektárt. Kimutattak 1899-ben 14.888 hektárnyi járadékbirtok területet s 1900. elejére maradt felhasználható, illetve még kiosztható terület 10.953 hektár. Járadékbirtok-alakításra felhasználtak 69 birtokot, melyekre nézve a szerződések rendben vannak: területük 12.943 hektár, melyből 6838 hektár már felosztott. A járadékbirtokok ára 3,436.878 márka, vagyis hektáronként 503 márka.

A kiosztott járadékbirtokok területe (az összes birtokoké 18.507 hektár, a felosztottaké 8046 hektár) a következőképen oszlott meg:

2 ¹ / ₂ hektár alatt	2 ¹ / ₃ —5	5—7 ¹ / ₂ h	7 ¹ / ₂ —10 e	10—25 k	25 t	25 hektáron felül	összesen
27	95	109	66	302	52	651	

Itt is képviselve vannak tehát az összes nagyságok, de azért a 10 hektáron felüliek dominálnak.

A jelzett nagyságokon kívül Németországban mindig alakítanak még maradványbirtokokat is (Restgut); e birtokok alakítását honi viszonyaink között helyesnek nem tartanánk, épen úgy, mint az újabb időben felszínre verődött középirtokokat sem. A telepítések által a kis embereken akarunk s általuk azokon kell segítenünk. A Restgutok nagysága 1899-ben 12.044 hektárt tett ki, a mit igen nagy számnak találunk az egész területhez képest.

A becsérték kitett 4,757.398 márkát, vagyis hektáronként 591 márkát; magának a földnek (épület stb. nélkül) becsértéke 4,168.811 márka, vagyis hektáronként 518 márka. A mi a vételárat illeti, az, a mennyiben a járadék nagyságát keressük, kitett 146.929, vagyis hektáronként 18 márkát: a tőkeérték 1,092.542 márka, a mi megfelel hektáronként 136 márkának (vagyis 18-szor 25 = 450 + 136 = 586 márka pro ha.). A tőkésített járadék s a tőke összesen 4,270.658 márka, a mi hektáronként 531 márkának felel meg.

A telepítő tulajdonosok kaptak készpénzben 897.756 márkát, járadéklevélben 2,953.654 márkát, privátrentében 30.018 márkát s jelzálogban 211.609 márkát.

Ilyen volt a német telepítés 1899-ben. Nem lehet mondani, hogy az óriási befektetéssel szemben az állami telepítés eredménye kielégítő volna. Tekintve, hogy már a második száz millióról van szó s éppen nem tagadják, hogy ezzel a befektetéseknek vége volna, vagyis, hogy újabb milliókra szükség még nem lesz, az eredmény nem nagy. 1899. végeig az összes bevételek kitettek 22,448.155.42

márkát, a kiadások viszont 112,340.307·21 márkát, marad tehát kiadva 89,892.151 márka s 79 pfennig. Óriási méretű tehát a német telepítési actio, mely különben folyton nagyobbodni fog még egy ideig. 1899-ben 16,519.921 márkát tettek a kiadások, a mely mintegy hat millióval multa felül az eddigi legnagyobb kiadást. Mutatja mindez, hogy nagy tőke nélkül hasonló actiót eredményre vinni nem lehet. Mennél nagyobb a segítség, annál jobban boldogul a telepes. Az Ansiedelungskomissio telepese örül, hogy Königsbauer lehet, annyi kedvezményt kap. A telepítés mellett az államnak kell a vesztes félnek lenni, ha magát a telepítési actiót lebonyolítja. A politikai, nemzeti, socialis stb. haszon azonban ezt aránytalanul felülmulja.

Milhoffer Sándor.

A régi Egyptom mezőgazdasága.

Milhoffer Sándor: *A régi Egyptom mezőgazdasága. A mezőgazdaság őstörtelmének ismertetése.* Budapest, 1900.

Napjainkban, midőn az agrár eszmék felszínre kerülése folytán minden oldalról hangoztatják, hogy Magyarország par excellence földművelő állam, különös érdekű lehet az ókori népek földművelésének, gazdasági előrehaladottságának megismerése. Erre a dicséretreméltó munkára vállalkozott Milhoffer Sándor s munkáját az ókor legrégibb és szintén kiválóan földművelő állama, Egyptom, földművelésének ismeretetésével kezdette meg.

Művének első, általános, részében az egyiptomi birtokviszonyokat ismerteti, kimutatván, hogy a legnagyobb terület a papi rend tulajdona volt, a mi meg is felelt az ókori Egyptom állami szervezetének. Érdekes itt szerzőnek azon következtetése, hogy bizonyos korszakokban, például a bibliai József korában, a gabona vétele és eladása az állam, illetőleg a király monopoliuma volt, mi aztán a gabona-uzsorára vezetett.

Bővebben ismerteti az öntözést és a csatornázást, ez természetesen a Nilus specialis áradási viszonyain alapulván, más államok vízhasználatára például nem szolgálhat, legfeljebb buzdító például. Az egyiptomi sírok ábrázolásai alapján teljes képét állítja össze az akkor divó gazdálkodási rendszernek és viszonyoknak; hogy miként történt a szántás, vetés, aratás, cséplés, szüretelés stb. Megtudjuk belőle, hogy az eke Egyptom találmánya, melyet eredetileg az ember huzott s hogy az elvetett magot leszántás helyett sertésekkel taposatták bele az iszapos földbe. Sok érdekes adatot közöl az egyiptomiak állattenyésztéséről és az állatgyógyásatról, mely tekintettel az Egyiptomban igen kifejtett állatcultusra, meglehetősen fokot ért el. Viszont ugyancsak az állatcultus miatt a vadászat Egyiptomban nagy kiterjedést nem vehetett. Ellenben a kertészet s különösen a virágkertészet s a virággal üzőtt luxus terén felülmulták korunkat.

A munka második, különös részében szerző specificice ismerteti az egyiptomiak által gondozott növény és állatfajokat s ezzel különösen hasznos munkát végzett, mert bő forrásanyagot nyújt nemcsak a természettudósoknak, hanem mindazoknak, a kik az egyes kulturnövények történetével, felhasználási módjaival stb. akarnak foglalkozni.

Kár, hogy szerző a művénel felhasznált modern forrásokat nem említi s csak itt-ott hivatkozik s akkor is leginkább csak az ókori irodalom termékeire, mint közvetlen forrásokra.

Bő alkalma lett volna szerzőnek, a mű általános részében, midőn az egyiptomi birtok- és gazdálkodási viszonyokat ismerteti, összehasonlításokat tenni a mai gazdasági viszonyokkal, esetleg következtetéseket vonni le; ettől azonban szerző feltűnően tartózkodik, holott ezzel szerintünk munkájának értékét és érdekességét jóval növelte volna. Mindazonáltal szerző így is hasznos munkát végzett s érdeklődéssel várjuk megkezdett munkájának az előszóban ígért folytatását.

Vásárhelyi Zoltán.

Pénzügyi jog.

Mariska Vilmos: *A magyar pénzügyi jog kézikönyve.* VII. kiadás. Budapest, 1900.

Negyvennyolcz oldallal ismét több! A jogtanuló ifjuság e sóhajlásban fejezi ki birálatát, midőn Mariska Vilmosnak új vaskos kötetét egy-két órai lapozgatás után, elkábulva az anyaghalmaztól, leteszi. A ki pedig figyelmesen átnézi a közel ezer oldalra terjedő könyvet, kénytelen elismerni, hogy szerző — könyvének ez új kiadásában — az anyagnak minden kiterjesztésétől gondosan óvakodott. Szembeszökően bizonyítja ezt az a körülmény, hogy az italmérési jövedékről 34 oldalra vonta össze azt, a mit például Szabó Sándor 456 oldalon tárgyal s épen a kétes esetekben korántsem merit ki; a mi Popp Györgynél a bélyeg- és illetékekről 843 oldal, az Mariskánál 224 lap, a fogyasztási adók azon csoportja, melyről Schreiber és Lehrer 1013 oldalra terjedő könyvet irtak, Mariska könyvében szerénycn 77 oldalon húzódik meg; a vámokról itt 78 oldalt foglal el a Turóczynál 844 oldalra terjedő anyag. E néhány példából kitűnik, hogy a könyv megírásánál épen úgy, mint minden jól szerkesztett hirlap egybeállításánál, nem az okozott fejtörést, hogy mi is legyen benne, hanem az, hogy mi maradjon ki belőle.

Épen egy negyedszázad előtt foglalta először és elsőnek Mariska Vilmos a magyar pénzügyi törvényeket rendszeres tankönyvbe. Szerény kötetecske volt az első kiadás a most megjelent hatalmas kötettel szemben. A könyv kiadásról-kiadásra növekedett; csak az 1887. évi IV. kiadásig visszamenve, látjuk, hogy az 575 oldal, az 1891. évi V. kiadás már 859 oldal, az 1896. évi VII. kiadás 936 oldalra terjed, míg a most sajtó alól kikerült VII. kiadás 984, tehát csaknem ezer oldal.

De hiszen az anyagnak ilymértű bővülése csak a jogfejlődés természetes következménye. Az abszolút-korszakból ránk maradt pénzügyi jog anyagához huszonöt esztendő előtt nyult alkotólag hozzá a magyar törvényhozás, hogy azt saját tetszésére formálja. Az 1875. évben létesített adótörvényeink azonban nélkülözték az eredetiség jellegét s a törvénybe iktatott egyes szakaszok inkább csak az elnyomatás korszakában érvényben volt adórendszer alapján kifejlett *gyakorlat* gyarló fényképei, a megszokott *eljárás* pillanatnyi felvételei voltak, semmint önálló alkotások. S noha Ausztria azóta már teljesen túladott azon az elavult adórendszeren, melyet az ötvenes években hazánkra is kiterjesztett, a mi adórendszerünk szerveze-

tében még mai nap is tagadhatatlanul a régi osztrák vér kering, bár az idők folyamán a magyar törvényhozás elég sűrűn alkalmazott egy-egy érvágást és egyidejűleg igyekezett új életerőt önteni az elhaló szervezetbe.

Törvényhozásunk újabb alkotmányos állami életünkben épen a pénzügyi téren volt a legtermékenyebb. Az adókezelés reformálását nyomon követte (törvényeink számsorrendjében még egygyel meg is előzte) a pénzügyi közigazgatásnak a pénzügyi biráskodástól legalább a legfelső fokban való szétválasztása, majd a pénzügyigazgatásnak az általános közigazgatással a megyei szervezetben való összekapcsolása. Az állandó deficit, mely a magyar államot immár a pénzügyi bukás felé hajtotta, kényszerítő hatást gyakorolt a fogyasztási adók intenzívebb kihasználására, a mi a nyolczvanas évek vége felé fogyasztási adótörvényeink teljes átalakítását idézte elő. Ugyancsak az államháztartás egyensúlyának helyreállítására irányuló elszánt törekvés követelte egy új állami monopóliumnak, az italmérési jövedéknek megteremtését, nemkülönbén a conversiókat, melyek szerencsés végrehajtása milliókkal és milliókkal apasztotta az állam évi terheit. Erre az időre esik egy nagyobb szabású változtatás a pénzügyi jognak egy másik mezijén, az illetékek — helyesebben a forgalmi adók — terén; az ingatlanok átruházása után járó illetékek gyökeres módosítása ez. Majd később a sommás eljárás életbeléptetése a törvénykezési illetékeknek új alapon való rendezését vonja maga után. Legújabbban pedig az Ausztriával folytatott kiegyezési tárgyalások során gyors egymásutánban váltották föl egymást a délignyitó pénzügyi törvények. Új adók keletkeztek, melyek egy évi élet után már a pénzügytörténet anyagává lettek. De végre megszülettek a »végleges« rendezést magukba foglaló törvények. Hogy ez a véglegesség a magyar pénzügyi jogban mily hosszú időtartam, azt a jövő fogja megmutatni.

Itt röviden csak a főbb törvényekre mutattunk rá, ezek tömegéhez járulnak még a pazar bőséggel kibocsátott pénzügyministeri rendeletek, melyeknek csak a »Pénzügyi Közlöny«-ben megjelent csoportja 27 kötetre rug.

Igy alakult át az évek során a magyar pénzügyi jog, így bővült és kuszálódott össze annak anyaga. Így lett Mariska könyvéből, a kis vezérfonalból, ma már ezer oldalra terjedő kötet. Ezért kellett a negyedszázad alatt megjelent két könyv mindenkét csaknem egészen újból megírni. Ebből a perspektívából láthatjuk tisztán, mily szakadatlan munkát kellett e könyvek szerzőjének végeznie; ez alapon tudjuk csak kellőleg méltányolni a művet. Nem egyszerű összeállítás ez, hanem mélyreható tanulmány eredménye, mely csak a tudomány-szak teljes ismeretéből állhatott elő.

A könyv beosztása és rendszere maradt a régi, mely kitűnőnek bizonyult, csupán az újabb anyagot illesztette be felülmulhatatlan praecisítással a tudós szerző, s a tárgy legapróbb részleteinek ismeretével törölte azt, a mi akár kifejezetten akár hallgatólag hatályát veszítette. Ily teljesen átdolgozandó anyag pedig volt bőven, mert a legutóbbi négy év alatt — a mióta az előző kiadás megjelent — a magyar pénzügyi jog anyagi része nevezetes változásokon ment keresztül. Elég a fogyasztási adók minden egyes nemének, különösen pedig a szesz-, sör- és cukoradónak megváltoztatására, továbbá a számsorsjáték eltörlésére

és az osztálysorsjáték behozatalára, a mérsékelt árú marhasó forgalomba bocsátására, nemkülönben az állami italmérési jövedék újjáalkotására és végül az Ausztriával létesített új kiegyezés pénzügyi oldalára hivatkozunk, hogy a magyar pénzügyi jog terén újabban beállott változások jelentős voltát szembetűnővé tegyük és ezzel rámutassunk az új kiadásnak azon fejezeteire is, melyek az előbbinivel szemben teljes átdolgozást igényeltek.

A mű hét részben öleli fel az egész anyagot. Az első rész a magyar pénzügyigazgatás szervezetét adja elő a pénzügyi államszolgálat viszonyaival együtt; a második rész a legterjedelmesebb, a mennyiben az állambevételek csoportját foglalja magában, a következő öt fejezetre szakadva: államvagyon, államegyedárúságok, egyenes adók, fogyasztási adók, illetékek és díjak; a harmadik rész a közadók kezeléséről, a negyedik rész pedig a határvámok kezeléséről szól; az ötödik rész ismerteti az államháztartás rendjét, azaz az államköltségvetést és a zárszámadást; a hatodik rész a magyar államadósságugyét tárgyalja; végül a hetedik rész a magyar jövedéki büntetőjog alapvonalait adja elő.

A könyvnek egyetlen hibája — s ez a szerző előtt sem ismeretlen — hogy a jogtanuló ifjúságnak sok, a gyakorlat embereinek kevés. Erre a szerző így mutat rá a mű előszavában: »A tanuló ifjúság érdeke az anyagnak talán még szűkebbre vonását kívánta volna; de egyrészt az anyag rendkívüli halmaza, másrészt mostoha irodalmi viszonyaink, melyek az írot és kiadót arra kényszerítik, hogy a tanuló ifjúság s a gyakorlat embereinek igényeit lehetőleg ugyanazon egy kézi könyvvel elégítsék ki, nem engedték a magyar pénzügyek rendezésének még szűkebb keretbe foglalását.«

A jogtanuló ifjúság úgy segít magán, hogy csak a fontosabb részeket tanulja meg; a gyakorlati szakember pedig ott, a hol szükséges, kiegészíti a könyv szövegét a törvénnyel, a rendelettel, vagy a közigazgatási bíróság határozatával, melyekre szerző mindenütt — és ez előnyös ujtás a VII. kiadásban — a legnagyobb pontossággal hivatkozik.

Ezekből kitetszőleg azoknak, a kik a magyar pénzügyi joggal foglalkozni kívánnak, és pedig foglalkozni akár csupán azért, hogy jogi tanulmányaikat elvégezzék, akár azért, mert a magyar pénzügyigazgatás mezején cselekvőleg működnék, az állampénzügyi szolgálatot választván életpályául, akár végül magának e tudománynak önmagáért való szeretetéből, ha fejlesztésének láza tölti el szellemöket, az érvényben levő joganyagot magában foglaló, kitűnő kézikönyv áll rendelkezésükre, melyhez hasonlót a külföldi szakirodalomban sem egykönnyen találunk, s ez: Mariska Vilmos »Pénzügyi joga«. *Exner Kornél.*

Illeték-reform.

A sajtóban úgy, mint a törvényhozás termében, meg-megújulnak a panaszok a személyi járandóságoknak az államháztartásban folyton emelkedő irányzata miatt. Ez a körülmény komolyan int oly eszköz keresésére, a melyek segítségével az állami ügyek mentől kevesebb munkaerővel legyenek elláthatók, vagy más szóval: az ügykezelés minél egyszerűbbé tétessék. Ehhez az egyszerűítéshez (mely maga sem oly »egyszerű« dolog) akarok hozzájárulni most, a midőn

az ingatlan dologra vonatkozó adásvételi jogügyletektől járó jogilletékek közvetlenül való lerovásáról akarom elmondani szerény nézetimet.

A jogi vagy mondjuk: százalékos illetékek készpénzben való lerovása nem ismeretlen intézmény illeték törvényeinkben, minthogy a zálogjog-bejegyzések, ingóságok ajándékozása, ingó hagyatékoktól járó illetékek, a mennyiben 52 és 56 kor. nem haladják meg, közvetlenül bélyegjegyekben rovandók le most is.

A zálogjog bejegyzéstől járó illetéket most a magánfél számítja ki és rója le; (a beadványon) az ingó dolog ajándékozási illetékét vagy a magánfél számítja ki és rója le a kiállított okiraton, vagy pedig, ha az ügylet közjegyző előtt köttetik meg, a közjegyző számítja azt ki és rója le az eredeti okiraton; az ingó hagyatékok illetékét a bíróság számítja ki és rovatja le. Az adóhivatalok ezekről az illeték-számítások és lerovásokról csakis a bírósági végzések útján — tehát már a lerovás után — lesznek értesítve, vagy pedig értesítést nem is nyernek, ha t. i. a jogügylet ingó dolog ajándékozását tartalmazza. Az említett ügyeknél tehát az illeték kiszámítását eddig sem szakközegek teljesítették, fölöslegesnek tartom tehát a nagyobb ismeretet nem kívánó adásvételi illetékek kiszámításával, de különösen az ezzel járó, mint alább részletezni fogom, nem csekély munkát adó teendőkkel a szakközegeket terhelni, ha e tehertől magának a lényegnek csorbulása nélkül megkimélhetők.

Az adásvételi jogügyletektől járó 4·3⁰/₀ kiszámításával, avagy csak ellenőrzésével is nem akarnám a bíróság dolgát szaporítani, hanem a feleket kötelezném ennek az illetékek kiszámítására és lerakására olyképen, hogy a telekkönyvi hatóságnál vagy az adóhivatalnál, úgy, a miként az most érvényben van, eredeti és másolatban beadandó okiratok másolatán az esedékes illetékösszeget bélyegjegyekben ragaszszák fel. A bíróság a nélkül, hogy az illeték-lerakás helyességének birálatába bocsátkoznék, a hitelesített és százalékos illetékekkel ellátott okirat másolatát az értékbizonyítvánnyal együtt áttenné az adóhivatalhoz. Az adóhivatalnál bejelentett jogügyletek okiratai, úgy mint most, szintén eredeti és másolatpéldányban lennének az értékbizonyítvánnyal együtt bemutatandók s a ⁰/₀-os illeték ebben az esetben is a másolaton ragasztatnék fel. Az adóhivatalok a bíróságoktól hozzájuk érkező iratokat mindenesetre megvizsgálnák oly irányban, vajon a százalékos illeték helyesen iratott-e azokon be vagy nem; utóbbi esetben a hiányzó illetéket kiszabnák és előírásba vennék. A közvetlenül náluk bemutatott okiratokat még a bejelentő távozása előtt megvizsgálnák s a mennyiben az illeték-lerovást hiányosnak találnák, a felet a pótlásra felhívnák. A bíróság a fizetésre kötelezett ügyfelet a százalékos illeték lerovásáról, a tulajdonjog-bejegyzést elrendelő vagy megtagadó végzésben értesitené s ez az ügyfélnek nyugtatványul is szolgálna. Az adóhivatal a szerződés eredeti példányán a fél távozása előtt bizonyítaná az illeték-lerovás megtörténtét.

Az eljárás, a miként vázoltam, meglehetősen egyszerű volna s itt csak az a kérdés merül fel, vajon képesek volnának-e az ügyfelek a 4·3⁰/₀ vételi illetékek helyes kiszámítására? E kérdésre nemmel és igennel feleltek. Maguk az ügyfelek számos esetben nem képesek az illeték kiszámítására, valamint nem képesek a már meg-

kötött ügylet írásba foglalására sem. Az ilyen ügyfelek tehát nem készítvén el maguk az okiratot, annak elkészítésére közjegyzőhöz, ügyvédhez, községi jegyzőhöz, vagy más náluknál értelmesebb egyénhez fordulnak; ezek az egyének, kik a jogügyletnek írásba tételére képesek, bizonyára képesek az illeték kiszámítására is s így a feltett kérdésre az igen feleletet is megadtam.

Hátra volna most még annak a kérdésnek fejtegetése, hogy a javasolt eljárás okozna-e és mily munkaszaporitást a bíróságoknál? S mily munkaapadást idézne elő az adóhivataloknál? A bíróságoknál a javasolt eljárás csak elenyésző munkaszaporodást okozna, nem többet, mint hogy a tulajdonjog-bejegyzést elrendelő vagy megtagadó végzésben, a lerótt illeték mennyiségét megemlítenék, a miként ezt a zálogjog-bejegyzési végzésekben ma is teszi. Az adóhivatalok munkáját azonban az ajánlott eljárás lényegesen apasztaná. A másolat hitelesítését nem említve, mindenek előtt külön ígatóba veszi fel az adóhivatal az adásvételi szerződést, kiszámítja az illetékösszeget s ezt az ügyiraton feljegyzi. Az illetékösszeget az említett ígatóba bejegyzi, arról fizetési meghagyást állít ki s ehhez kézbesítési ívet készít. A fizetési meghagyásokat jegyzékbe foglalja s ennek a jegyzéknek tartalmát egy, az adóhivatalnál visszatartott könyvbe ígatóba. Ennek megtörténte után a fizetési meghagyásokat a jegyzék kíséretében megküldi a kézbesítésre hivatott közegeknek s várja a kézbesítési ívek visszaérkezését, ha pedig ezek a kiszabott határidőre nem küldetnek be, sürgeti azokat. Beérkezvén a kézbesítési ív, annak beérkezését a fennebb említett könyvben kitünteti, az ígatóban pedig a kézbesítés idejét s a követelés esedékességi napját bejegyzi, magát a kézbesítési ívet pedig az iratokhoz csatolja. Ezek után már várhatja a fizetést, mi ha megtörténik, naplózza és nyugtatványozza azt, ezenfelül pedig még az ígatóban is kitünteti a fizetés teljesítését. Ez még nem elég. Azokat a követeléseket, a melyek 45 nap alatt be nem fizetettek, hátraléki kimutatásba veszi s ennek a hátraléki kimutatásnak másodpéldányát a behajtásra hivatott közegnek küldi meg. Ha a befizetés egy év leforgása alatt sem következik be, úgy a hátralékos tételek (az egésznek 15—30%) telekkönyvi biztosítása iránt intézkedik s ezt az intézkedését szintén feljegyzi az ígatóban, valamint az elrendelt telekkönyvi biztosítást is. Hogy pedig az egész eljárásnak egy kis czifrasága is legyen, a már telekkönyvileg is biztosított hátralék lefizetése iránt az adóst írásban meg is inti azzal az eljárással, a melyet a fizetési meghagyásoknál már leírtam. Nagyon természetes, hogy a zálogjogilag biztosított illeték kitörölését is kell kérelmezni, ha az befizetett s hogy erről meg a betáblázásról külön jegyzéket kell vezetni, az magától érthető.

A most vázolt eljárás igen hosszadalmas és sok munkát okoz annyira, hogy a kisebb adásvételek illetékét a kezelési költség teljesen felemészti; mindamelllett, a míg a készpénzfizetés rendszere fennáll, nézetem szerint, az egyszerűsítést csakis közvetlen lerovás útján lehet elérni s ezért megkísérlem kimutatni mily munkaerő-megtakarítást és mily költségmegtakarítást lehetne elérni, ha az adásvételi illetékek közvetlenül rovatnának le. Ennek a kérdésnek megvilágításához mindenek előtt egy kis statisztikát kell előrebocsátanom. Veszprém megyében 1899. év folyamán bejelentetett az adóhivataloknál összesen 7.868 illetékköteles ügyirat; ezek közül 1.135

darabnál az illetékmentesség lett kimondva, illetékszabás alá tulajdonképen tehát csak 6.733 darab jutott; ebben a 6.733 darabban adásvételi szerződés volt 3.993 darab, tehát valamivel több, mint az egésznek 59⁰/₀-a.

Ki kell jelentenem, hogy az adásvételi illetékeket csak bizonyos korlátok között vélem közvetlenül (bélyegjegyekkel) leróhatónak: nem tartom megengedhetőnek, hogy oly adásvételi szerződések illetékei is bélyegjegyekben rovassanak le, a melyeknél az illeték meghatározásához szakismeret feltételeztetik. Ha kivételek engedtetnének is, azok az összesnek legfeljebb 3—4⁰/₀-át tennék s így az illetékköteles ügyiratoknak 55⁰/₀-nál mellőzhető volna az a hosszadalmas eljárás, melyet fentebb leirtam.

Igy pusztán állítva oda a dolgot, arra a következtetésre lehetne jutni, hogy a javasolt rendszerrel az illetékköteles ügyiratoknak 55⁰/₀-a elvonatván az illetékkiszabás és ezzel kapcsolatos teendők alul, az illetékügyek eddigi ellátására szükséges munkaerőnek is 55⁰/₀ takarítható meg, csak hogy bizonyos, habár csekély, teendő fenmaradna azoknál az adásvételi szerződéseknel is, a melyeknél az illeték közvetlenül rovatnék le; továbbá pusztán az illetékkiszabás a hagyatéki, ajándékozási stb. ügyiratoknál több időt vesz igénybe, mint az adásvételi szerződéseknel. Ezért azt hiszem, közel járok a valósághoz, ha az összes munkaerő 10—12⁰/₀-ával jelölöm meg a megtakarítást. Ha ezt a munkaerőt pénzürtékben kell kifejezni, úgy tekintve, hogy az adóhivatalok személyi járandósága az 1899. évi költségvetés szerint 1,849.968 frt volt, kerekszám 180.000—200.000 fr., vagyis 3,600.000—400.000 korona lenne a megtakarított összeg. Jól tudom, hogy a papirosra vetett számokat, különösen ha azokkal egy eddig ismeretlen állapotot akarunk kimutatni, az élet, a gyakorlat nem mindenkor igazolja; meglehet, hogy az én számításom szintén a be nem váltak közé esnék. Egyet azonban, azt hiszem, sikerült kimutatnom, azt t. i., hogy a javasolt rendszer lényeges munkaerő- és költségmegtakarításhoz vezetne s ezenfelül az államkincstárnak azt a hasznot is hajtaná, hogy a mint azt a bélyegjegyet, a melyet adásvételi illeték fejében az okiratra felragasztani szándékolnak, eladta, a jogilletéket is beszedte a nélkül, hogy fizetési meghagyást, telekkönyvi biztosítást avagy végrehajtást alkalmazott volna.

Harmos Zoltán.

Anjou-kori adózásunk.

Dr. Illés József: *Az Anjou-kori társadalom és az adózás.* Budapest 1900. — Ara 2 korona 40 fillér (90 lap).

Az adóreformnak történeti alapokon kell nyugodnia. A magyar adórendszernek a multban végbement fejlődése és a jövőben eszkalendő továbbfejlesztése között szükséges okozati kapcsolat az adózás terén a mult ismeretének fontosságára utal. Az adózás multja és továbbfejlődése közötti kapcsolatban látható az az irány, a mely az adórendszer továbbfejlesztésének módját és határait jelöli meg. Ha igaz, hogy a történeti alapokon keresztülvitt adóreformnak a fejlődés útján támadt tényleges fennálló adórendszerhez közvetlenül kell simulnia, úgy az első tekintetre hiába keresnénk jelentőségét — az adórendszer szempontjából — az Anjou-kori társadalom adózási viszo-

nyainak megismerésében. Mert hiszen tudjuk, hogy hazánk adózási viszonyainak 1848-ig lefolyt fejlődése egy teljesen önálló lezárt egész, mely a mai adózási viszonyokkal külsőleg nem tartozik össze. De ha tekintetbe vesszük, hogy az 1848-ik évben hozott országos határozat, — mely a hozadéki adórendszer csiráit magában hordó, kezdetleges dicalis adózás helyébe, egyszerre egy új hozadéki adórendszert állapított meg, a mely azonban a politikai események következtében hatályba nem lépett ugyan, de az adófejlődés irányának kimutatása szempontjából nagy jelentőségű, mert hiszen az országos határozatban kifejezett elvet az uralomra jutott osztrák kormány az osztrák adórendszernek hazánkra való kiterjesztésével megvalósította, — mondom, ha tekintetbe vesszük ezt a körülményt, másfelől azt a szempontot, hogy az általános teherviselés elve épen az 1848. év előtti küzdelmeiben jutott diadalra és valósított meg 1867-ben törvényesen is az alkotmány helyreálltával: úgy a régi adózási viszonyok ismertetének szükséges volta és jelentősége még a küszöbön álló adóreform szempontjából is eléggé szembetűnő.

Épen ezért nemcsak a jogtörténészek, hanem a közgazdák és adópolitikusok is szívesen üdvözik Illés Józsefnek nagy buzgalommal és elmeéllal megírt tanulmányát, a melylyel eddig kevésbé ismert adózási viszonyokat világít meg. A magyar adótörténetnek az Anjou-kori szakát főbb kérdéseiben organikus egészben először a jelen, sociologiai felfogással megírt jogtörténeti tanulmány tárgyalja; egy-két értekezés specialis kérdéseiről, rendszeres munkáknak egyes fejezetei voltak csak szerző segítségére, a mikor az okleveles anyaggal állott szemben, a melyre jóformán kizárólag utalva volt, a mikor feladatához fogott, hogy kimutassa az Anjou-kor társadalmának szervezkedése és az adózás közötti törvényszerű kapcsolatot.

Feladatának megfelelően a munka — habár külsőleg ez kifejezve nincs, mert a bevezetésen kívül hat fejezettel találkozunk — két részre oszlik. Az első rész, vagyis az I—III. fejezet a társadalom, közhatalom szervezetével és a társadalmi és állami élet individualis és territorialis jelenségeivel foglalkozik, a második rész (IV—VI. fejezet) az adózás szervezetét, különösen az adóterhet, az adómentességet és az adózás individualis és territorialis jelenségeit tárgyalja.

Az Anjou-kori társadalom képét erős vonásokkal és lendülettel rajzolja meg a szerző. A társadalom egyes osztályai még nem helyezkedtek egyensúlyba; a bomlás és új fejlődés processusa az egész Anjou-kori társadalmat hullámzásban tartja, a melynek mozgó ereje a földbirtok, vagyis a gazdasági erő egyik nyilvánulata. A nemesek rendjének egységessége megtörik és a birtokkategóriák keletkezése nyomán kiemelkednek a nagybirtokos főnemesek és lesüllyednek a kisbirtokos köznemesek. Látjuk, hogy a nagybirtok hatása alatt miként tagozódik az egyházi társadalom. Kevésbé biztos vonással van megrajzolva a bárók osztályának differenciálódása a főúri osztályban, s nem látunk semmi kapcsolatot ezeknek külön társadalmi osztálylá fejlődése és a földbirtok között, holott a szerző alaptétele, hogy a földbirtok hatása a társadalom organisálódásában mindenütt érezhető. A köznemességnek és praedialistáknak (a főúri és főpapi nagybirtokosoktól bizonyos szolgálatok fejében nyert birtokkal rendelkező nemességnek), a jászoknak és kunoknak, a székelységnek, várjobbágyoknak, várnépbelieknek, a telepéseknek (a hospites

szerencsés magyar kifejezése), zsidóknak és szolgáknak mint a társadalom megannyi tagozatainak alakulásait élvezetes tömörséggel ismerteti szerzőnk.

Az Anjou-kori társadalom kiválása nem pusztán társadalmi jelentőségű; a rendek különböző stratumai, rétegei nemcsak a társadalomban elfoglalt fényesebb vagy közönségesebb állást, positiót jelentik; hanem — mivel e korban állam és társadalom jóformán egyet jelent — a már kifejlődött de még központosítottan létre nem jött közhatalomban való jelentősebb és alárendeltebb részesedést is. A társadalom egyes osztályai viszik tehát a törvényhozást, igazgatást és biráskodást. A földbirtok döntő befolyása az új társadalmi rend megalakulásánál a hűbériséget erősebben érvényesíti a magyar jogéletben. A közhatalomban való részesedés földhöz kötött gyanánt jelentkezik és egyenes arányban áll a birtokmennyiséggel. A törvényhozást a főpapi és főuri elemet magában foglaló királyi tanács gyakorolja, a mely azonban a központi kormányzat működéseit is viszi és részt vesz a legfelsőbb birói gyakorlatban is. A vidéki kormányzat és biráskodás szerve a vármegye. Megjelenik a város is. Legtisztább a közhatalmi működés teljes kisajátítása a jobbágy-paraszti osztálynál az uri hatóság, a földesuri hatalom megalakulásával.

Az Anjou-kori társadalom és államélet hullámvázainak megfelelően — a mely még az osztályokon és rendeken belül is lehetlenné teszi az egyformaságot — a jogi szabályozásban az egyetemesség hiányzik. Az állami és társadalmi élet minden körében a mentességek rendszerében kifejezésre jutó tisztán területi és egyéni jellegű különbségek jönnek létre, a hűbériség hatása alatt. A hűbériség territorialis és individualis hatásait szerző az igazságszolgáltatás terén bemutatván, elsőben a rendes biráskodás alól való kivétel gyanánt jelentkező uri hatóság alóli kivételekkel ismertet meg; majd a vidéki törvénykezés alóli kivételeket veszi sorra stb. A joghatóság alóli mentességek az Anjou-korban érték el virágzásukat és valóságos rendszerré nőttek ki magukat. Minden hatalom forrása a területhez vagy személyhez kötött kiváltság, a mely alól lehet kivétel.

Valamint az Anjou-kori társadalom jellemvonása a folytonos hullámváz, az alakulás, a mely még nem mutat fel határozott, lezárt alakulatokat, úgy az adózás képe is — az adóteher és adómentesség terén — elmosódott, határozatlan. E korban az adóteher megoszlásának és az adómentesség terjedelmének határait szigorúan megjelölni nem lehet. A nemesség nem egységes; az adóteher és mentesség sem. Szabályul állítja fel szerző, hogy minél magasabb rendű a nemesség, annál kevesebb az adója és annál inkább élvez mentességet. A legmagasabb helyen álló egyházi elem a legnagyobb fokban adómentes. A köznemesség adóterhe súlyosabb, mint a főnemeseké s mentessége szűkebb körű.

Nem egész tiszta a kép, a melyet az egyházi elem adózásáról nyerünk. Szerettük volna ugyanis, ha szerző az egyházi elemnek a világi adókkal szemben való adómentességét bővebben fejtette volna ki. Fokozza az eligazodás nehézségét az olvasóra nézve az is, hogy egyes adónemek lényegének és mennyiségének magyarázatát szerző nem adja pl. a nyestbőradó, ökörsütés, tizlándzsás arany, tegzez pénzek, census regius mind olyan adók, a melyeknek hol a lényegéről, hol a beszédési módjáról, hol a súlyáról nincs tájékozásunk, a mi talán az

oklevél-anyag hiányosságára és szükséztávására vezethető vissza. Ellenben dicsérőleg kell kiemelnünk azt a tiszta és világos képet, a melyet a collecta fogalmáról és mibenlétéről nyújt a szerző. Biztos vonással van tárgyalva a tized és lucrum camerae intézménye is.

Érdekes, hogy az egész nemesi rendnek egységes mentességét az adók alól sem kifejezetten, sem elburkoltan nem fedezhetni fel. Ép így a vámoknál, a mely kérdést szintén sikerülten tárgyalja a szerző. A jobbágy-paraszti osztály adózási viszonyairól nyerünk legrendszeresebb és legmegbízhatóbb képet. Talán ez a munka legsikerültebb része. Erre az osztályra illik legjobban a középkori adózó osztály (plebs contribuens) elnevezése. A tarka, különböző és minden közösséget nélkülöző földesurak és szolgák szerint változó szolgáltatási nemek, bizonyos általános országos vonásokat öltenek, egyöntetűekké válnak. A közszolgáltatások egységesen kezdik terhelni a jobbágyságot. A jobbágyi osztály fizette a tizedet, párbért, collectát, lucrum cameraet; a jobbágyságot terhelték a közmunkák, a vámok. A jobbágyokon nyugvó adóteher másik része azokból a szolgáltatásokból áll, a melyeket a földesurak teljesítettek: természetbeli szolgáltatások (kilenczed), robot-szolgáltatások, pénzszolgáltatások; végül az ajándékok.

A közhatalom gyakorlásának megosztásával jár az adóztató hatalomnak is megosztása. A közhatalom decentralisáltságának megfelelően az adóztató hatalom sem volt egységes. Az állammal versenyzett az egyház, a megye, a város és a földesuraság az adóztatás fenségjogának gyakorlásában. Az adómentességet az állam és a társadalom egymáshoz való viszonyából kell megvizsgálni. A közfunctio végzése mentesíti a társadalom bizonyos rétegeit az adóteher alól, még pedig úgy, hogy minél magasabb és fontosabb a végzendő souverain működés, annál nagyobb és terjedelmesebb az adómentesség. E szerint a közéletből kizárt jobbágyságra nehezednek az összes adók; a polgárságnak már sikerült kisebb-nagyobb mentességet kivívni; a nemesség mentessége már széles körben mozog; a főnemesség legmagasabb souverain functiót végez és így a legteljesebb adómentességhez jut. Az adómentesség a közhatalom alóli számos kivételnek megfelelően territorialis és individualis jellegű.

Nem mulaszthatjuk el, hogy ki ne emeljünk egy pár, nem épen a dolog érdemére vonatkozó észrevételt. Így a szerző a jobbágyságról azt írja (69. lapon), hogy »az egész »rend« színvonala emelkedőben van«. Nézetünk szerint a jobbágyságnál csak *osztályról* lehet beszélni. Szívesen vettük volna, ha szerző az okleveles idézeteket magyar szövegben is adta volna. A munkának így gyarapodó terjedelmét a sok ismétlés elhagyásával lehetett volna ellensúlyozni, a mi a szép irányú és lendülettel megírt munkának csak előnyére vált volna.

Összefoglalva a mondottakat, azzal a benyomással teszszük le Illés könyvét kezünkől, hogy az szigorúan tudományos igényeket kielégítő megbízható dolgozat, a melylyel szolgálatot tett a hazai tudománynak. Szívesen üdvözlőnk vállalkozását, ha az egész magyar adózás történetét megírná. Rátermettségét e tanulmányával — melyet az olvasónak ajánlunk — bebizonyította.

Fellner.

Demokratia és császárság.

Fr. Naumann: »*Demokratie und Kaisertum*«. Buchverlag der »Hilfe« Berlin-Schöneberg, 1900. 231 oldal.

Minden olyan könyvnél, melynek politikai tendenciája van, első sorban az jó tekintetbe, hogy sikerült-e a könyvet oly szellemben megírni, hogy az ellenkező véleményen levőket is meg lehessen nyerni a propagált ügynek. Mert az olyan könyv, mely csak a már meggyőzöttekhez szól és nem képes új híveket szerezni, egy politikai párt szolgálatában sem lehet nagyértékű. Naumann, a volt lelkipásztor és jelenleg a hatalmi aspirációktól legjobban áthatott nemzeti demokrata-párt lelke és vezére, határozottan azzal a célzattal írta meg könyvét, hogy számra nézve még nem, de intelligentiára nézve határozottan elsőrendű pártjának híveket szerezzen. Hogy Naumann könyvének irányzatát megértsük, röviden vázolnunk kell azokat a politikai és pártviszonyokat, melyek Németország politikai és így gazdasági hatalmának sorsát intézik. A politikai hatalom jelenleg Németországban az agrároké, illetőleg az agrárizmust valló osztályé: a »Junkerthum«-é, a melylyel és a melyért, az alkotmány keretén belül, a bel- és külügyi kormányzat működik. Szóval az egyetlen hatalmi tényező ma csupán ez az osztály és pedig inkább a traditio, mint az állam terheihez való hozzájárulás jogán. Naumann ezen akar változtatni. Meg akarja törni a »Junkerthum« hatalmát és pedig — a demokratia segítségével. Programját nem lehetne találébban kifejezni, mint azzal a három szóval, melyet könyvének czímül adott. A demokratia, a tömeg alapjaira akarja áttenni a császárság súlyát. A »velünk és általunk« elvét a »nekünk és érettünk« elvének kiegészítésével az elmélet teréről a gyakorlat terére akarja átvinni. Szóval megrajzolja azt az utat, a melyen a demokratia a császársággal még hosszú időn át együtt haladhat.

Ez a program a social-demokratia számos pártárnyalatának elveivel, kik a forradalmi elméletnek valóra válásától várják a jobb jövőt, a leghatározottabban ellenkezik. Hogy azonban a social-demokratia opportunitási elveknek könnyen hozzáférhető, mi sem bizonyítja jobban, mint az a mozgalom, mely *Bernstein* actiójának nyomán a forradalmi elméletet a pártprogramból teljesen elejtette. Itt veszi fel Naumann is bizonyításainak fonalát. Ha a social-demokratia elejti a forradalmi elméletet, akkor kár a »nekünk és érettünk« elvét nem érvényesíteni, mikor megvan a gazdasági alapja a »velünk és általunk« elvének is. Mint politikai és gazdasági ideál: Németország világhuralma áll Naumann előtt. Ennek egyetlen eszközét pedig csakis a helyes socialpolitikában és a demokratiára való támaszkodásban látja. Németország világhuralma ott kezdődik, a hol iparának fejlesztésére adta magát. E hatalom tetőpontjára pedig csakis az ipar tökéletesítésével juthat. II. Vilmosban azt az embert látja, a kit hasonló világhuralmi aspirációk vezetnek. Hatalmas külpolitikai és belső gazdasági tevékenysége tényleg ezt árulja el. Arra bátorítja Naumann a social-demokratiát, hogy nyujson segédkezet a császárnak ehhez a politikához, szavazza meg az ipari Németországnak oly hasznos szolgálatok teljesítéséhez szükséges katonai és tengerészeti túlkidásokat. Ezért cserébe egészséges és nagy horderejű socialpolitikát kap. Meg akarja törni az agrár-conservatív junkerek öröklött hatal-

mát, melynek ma már sem jogi, sem anyagi alapja nincs. Együtt szeretné látni a törvényhozás és a végrehajtás terén az ipari arisztokrátiát, a szabadelvű polgársággal és a social-demokrátiával. Statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy ezek együttműködése megtörhetetlen többséget biztosítana, melyre a császárság — úgy az anyagi, mint a hatalmi tényezőket illetően, tehát úgy az adózás, mint a külpolitika irányítása terén — teljes biztonsággal támaszkodhatnék.

Ez a politikai alakulás egész természetes. Nem így jutott-e az agrár-conservatív párt is a hatalomhoz? — írja Naumann. — A monarchia a vele folytatott küzdelemből jutott felszínre, később azonban megalkudtak egymással és osztozkodtak az uralmon — mindmáig.

Könyve három részből áll. Az első részben a demokrácia eszméjével és ennek a gazdasági élet követelményeihez való simulásával foglalkozik. A második részben a három arisztokrátiát: az agrár-, az ipari és a klerikális arisztokrátiát nagy vonásokban, de igen találóan jellemzi. A harmadik részben, mely a császárságról szól, fentemlitett következtetéseit indokolja, még pedig a nagy és terhes statisztikai anyagot tekintve, kissé túlságos részletességgel. Röviden tehát már ismertettük a könyv irányzatát. Az az egy bizonyos, hogy Naumann munkája épúgy irójának nagy tekintélyénél és kiváló tudásánál fogva, mint bizonyításainak határozottan nagy súlyával nemcsak számottevő, hanem a legszélesebb körű figyelemre méltó. Mi, a kik a német belpolitikától egészen távol állunk és ennek folytán sokkal higgadtabban tudjuk — a tudományos és gyakorlati érték szempontjából — a könyvet megítélni, feltétlenül jeles alkotásnak tartjuk azt. Lehet, hogy nem is nagyon sokára el fog jönni a Naumann eszméinek gyakorlati értékesítése. Épen ezért helyén való azokhoz néhány megjegyzést fűzni. Első sorban mindenesetre symptomatikus jelenség az, hogy az egész világ által nagyra tartott II. Vilmos császárhoz a social-demokrácia ily bizalommal mer fordulni, holott egészen bizonyos, hogy II. Vilmos, — bár ugyanazon czélok után törekszik, melyeket Naumann körvonalaz, — nem a Naumann által felsorolt eszközök felhasználásával vél czéljához jutni. Másodszorban nem oly könnyű dolog az a politikai átalakulás, mely a Naumann-féle érvelés *conditio sine qua non*ja. Ha már tömörül is az a többség, a melyre a hatalmat át akarja ruházni, kérdés, hogy a tényleges hatalom megszerzéséhez elegendő-e a parlamenti többség? Vajjon a császárság épúgy óhajtja-e a demokráciával való összeköttetést, mint megfordítva? A történelmi példák épen ellenkezőleg bizonyítanak. Így még számos érvet lehetne felhozni Naumann ellen, melyek nem volnának kisebb fontosságúak a most felhozottaknál. Végül még egyet. Nem szabad azt gondolni, hogy a demokráciának a császársággal való együttthaladása elméleti szempontból új dolog. Ennek a vezérgondolatnak már J. J. Rousseau is kifejezést adott, mikor egyik helyen azt fejtegeti, hogy »minél nagyobb azok száma, kik a törvényhozásban részt vesznek, annál kisebbnek kell lenni amaz egyének számának, kikben a végrehajtó hatalom összpontosul«. A gyakorlat ezt az elvet mindenütt igazolta, a hol a demokratikus uralom az általános törvényhozás jogát (az általános szavazati joggal) a köznapi életbe bevitte. Lujo Brentanonak a szava itt is beválik: »A social-demokráciának nem hatalom, hanem a hatalom után kell törekednie«.

Czeisler Emil.

Szatmár városi telepítés.

Rózsa Károly: *A Szatmár városi erdőirtványok betelepítése.* Emlékirat Szatmár-Németi szabad kir. város tanácsához. Benyújtja a szatmár-németi-i hitelszövetkezet. Szatmár, 1900.

Kisipar és telepítés! Ilyen kapcsolatban nem igen hallottuk tárgyalni a telepítésnek immár országszerte actualissá váló kérdését. A szatmári ipari szövetkezet, melynek elismerésre méltó működése nemcsak a közönséges pénzügyi intézkedésekre szorul, hanem a mely az iparosok számláinak leszámítolásával s elárusító csarnok építésével kívánja előmozdítani tagjainak tevékenységét, ez emlékiratban részletesen kidolgozott tervvel siet munkatársául a Szatmár mellett elterülő »Darvas, Csonkás és Mocsár« erdők s a Körtvélyes nevű városi területek benépesítési actiójának. Új városrészszel új ipari fogyasztó közönséget remél nyerni iparos közönségének. Ebből folyólag az új telepet mezőgazdasággal foglalkozó népesség lakóhelyéül kívánja létrehozni. A terület 4—5000 katasztrális hold (ca 25 □ km), gúlára emlékeztető alakú. A terv 200—250 húsz holdas, eshetőleg kevesebb 40—50 holdas tanyát képzel rajta felállítani. A területet a telepesek nem vennék meg, az a városé maradna, a telepesek csak bérlői lennének. A bérlet minimuma 50—60 év, a bérösszeg holdankint 6—20 korona, átlag 12·4 korona. Egy-egy tanya létesítésére 4000 koronát, a telep létesítésére tehát 800.000 vagy 1 millió koronát tart szükségesnek. E megkívántató összeget oly módon óhajtja az emlékirat megszerezni, hogy a telep tagjai az 1898. évi XXIII. törvény-cikk alapján szövetkezetté alakulva vegyék azt fel az »Országos Központi Hitelszövetkezettől«, mint annak szövetséges tagja, ötven évre 5¹/₂% törlesztéssel.

A telepeket terhelné ezek szerint évenként

fundus instructus törlesztésére	220 kor.
földbérre	120 >
biztosítási díjra	60 >
	<hr/>
	400 kor.

Nem tekintve, hogy a jelen pénzügyi viszonyok között 5·5% amortisatiós kölcsön nehezen kinálkoznék, a kölcsönadó intézet részéről az üzlet meglehetősen kockázattal járna s a mennyiben Szatmár városa szavatosságot vállalna, azt is eléggé nagy felelősség terhelné. Az ingatlan nem az adósoké lenne, így a kölcsön csakis személyi hitelen alapulna s összege körülbelül e érné, ha meg nem haladná, azt az összeget, a mennyi ezen ingatlanokra jelzálogi bekebelezés mellett közönséges számítás szerint adható (holdankint 250 korona!) A kölcsönadó-intézet részéről tehát a kölcsön igen merész vállalkozás lenne.

A mi a telepeseket, az adósokat illeti, először nagy nehézség azoknak a megválogatása, különösen abból a szempontból, hogy azok hitelképes szövetkezetté alakuljanak. Másodszor pedig évi 400 korona törlesztés egy 20 holdas, vagy akár 40 holdas tanya tulajdonosától, ha szerző nevére szerint nem is sok, mindenesetre elég jelentékeny összegnek látszik annak, a ki kisbirtokosaink hitelviszonyait ismeri. Mert becsüljük a lehető legtöbbre a Szatmár és az ecsedi láp körül elterülő földeket, évi 400 koronával körülbelül 10—15 év alatt húsz hold vételára van kifizetve!

Tőke vagyis bizonyos összegnek a telepesek részéről való befektetése nélkül telepítést kezdeni mindig nehéz s kétszeresen nehéz azon specialis cél elérésére, hogy a telepesek rövid időn belül fogyasztásra képes közönséget teremtsenek Szatmár város iparosainak! Szerény véleményünk szerint könnyebb módon lennének megszerezhetőek az eszközök s erősebb hitelen alapulna a telepítéshez szükséges kölcsön, ha azt Szatmár városa venné fel a települ szolgáló s tulajdonában levő ingatlanokra jelzálogi bekebelezés mellett s a város feladata volna azt ismét megfelelő módozatok mellett a telepesek rendelkezésére bocsátani s velők elszámolni. Így a telepes közönség csak egy hitelezővel, a várossal állana szemben s a város jótállása is realisabb lenne a hitelező pénzintézettel szemben.

Kármán Elemér.

Egy uradalom monografiája.

Wiener Moszkó: *Az ujlaki uradalom üzleti berendezése.* A »Köztelek« által kitüntetett pályamű. Budapest, 1900.

Ily czímen az O. M. G. E. könyvalakban is kiadta egy pest-megyei belterjesen kezelt uradalom üzleti berendezésének leírását, mely részletesen ismerteti az egyes üzleti ágak egymáshoz való viszonyát s egymásra gyakorolt hatását és az eredményeket. Célja úgy a pályázatnak, mint a könyvnek az volt, hogy a gyakorlat teréről származó ezen adatok a gazdáknak utmutatásul szolgáljanak. Ennek a célnek a könyv teljesen megfelel s azonos fekvésű, erejű és kellően felszerelhető birtokok bizonyára hasznát is veendik. A birtok leírása hét csoportba foglalva tartalmazza a holdanként 600 koronával értékelt 3969 hold terjedelmű birtok kezelési rendszerét, mely csoportok a föld használata, növénytermelés, állattartás, a termőképesség biztosítása, a munka, a kezelési szükséglet, a tőkeérték és a tiszta nyereség kimutatása címek alatt tárja elénk az egész üzemet. A részletes ismertetést a tárgy minősége meg nem tűri, de bennünket inkább is érdekelnek a végeredmények, melyek némi világot vetnek a nagytőkének nálunk szokásos elhelyezési irányzatára. A közölt adatok szerint a birtokba fektetett gazdasági tőke a legutóbbi tényleges forgalmi érték szerint összesen 1,612.710 frt. Ebből a földre 1,190.700 forint, az épületekre 125.000 frt az eleven leltárra 80.990, a holtleltárra 95.960 frt esik, üzemtőkéje 166.950 frt, forgótőkéje 120 000 frtból áll. Hogy az állattőke feltűnően alacsony, oka az, hogy tetemes gőzerő mellett a vonóerő kicsi, s a nagymérvű marhahizlalás mellett a haszonmarha értéke is kicsi, mivel a hizóökrök értéke a forgótőkébe van beleszámítva. Az egész vagyon bruttó jövedelme 349.816 frt 36 kr. miből a föld terményeire 175.504 frt, az állatok utáni üzletre 174.312 frt 36 kr. esik. A készkiadások 21.029 frt 74 kr. intercalaris kamatok és 4.222 frt 45 kr. értékcsökkenés beszámításával 267.552 frt 42 kr. tesznek, az évi tiszta nyereség ennélfogva 82.265 frt 94 kr., a mi az 1,190.000 frt tiszta földérték 7°/_o kamatozásának felel meg. A mikor tehát a föld értékének állandó emelkedése mellett a legbiztosabb jellegű tőkeelhelyezés ilyen magas százalék elérését lehetővé teszi, könnyen érthető, hogy nálunk a nagy tőke földbirtokban keres elhelyezést, s előáll a külföld gazdasági

viszonyai szempontjából sajátságosan paradox helyzet, hogy a veszélyezett készpénztőke 4⁰/₀, a biztosabb városi bérház 5⁰/₀, és a legbiztosabb földbirtok — persze az ujlaki uradalom kitűnő berendezése mellett — 7⁰/₀-ot képes jövedelmezni. Rá kell mutatnunk azonban arra, hogy Ujlaknak magas forgó tőkéje van, s 104.320 frt értékű cukorrépát termelt, mi a sikert érthetővé teszi. Végül megemlítendőnek tartjuk, hogy a leirt uradalom földadó címén 8.200 frtot, egyéb közterhek fejében 6.600 frtot, összesen 14.800 frtot fizet, mi az évi regie 5²/₀-nak felel meg, és hozzáadva a 82.263 frt 54 kr. tiszta-jövedelemhez — miután az adó a nettótól és nem a bruttótól jár — 15⁰/₀ közteherösszeget jelent, az iparvállalatok közterheinél mintegy negyedrésszel kisebb. Választ kapunk tehát arra is, hogy a földet terhelő köztartozások helyes gazdálkodás mellett panaszra okot nem nyújtanak. A könyvhöz csinos térkép van csatolva.

Wallon.

Új közlöny.

A törvényhatósági joggal felruházott rendezett tanácsú városok ügyeinek fölkarolására »*Városok*« címmel új lap indult meg Kecskeméten. A kéthetenként megjelenő, kisebb terjedelmű közlönyt Sándor István szerkeszti azzal a célzattal, hogy a városok közigazgatási, közművelődési és közgazdasági viszonyaival foglalkozzék. Az első számban a városok győri kongresszusáról, a bajai iparkiallításról, Kecskemét világitásáról és Nagyvárad közuti vasutjáról találunk cikkeket.

Havi Szemle.*

— Junius. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

A képviselőház pénzügyi bizottsága a gazdasági munkás- és cselédpénztárról szóló törvényjavaslatot tárgyalta, a melyet úgy általánosságban, mint részleteiben néhány módosítás után elfogadott. [1]

Több budapesti bank fölirt a pénzügyministerhez a fogyasztási adóhitelt élvezők esődügyének rendezése érdekében, a mely kívánságnak a minister egy rendelettel tett eleget, a melynek értelmében a kincstár az adótartozást a tényleges adóson behajtja, míg a kezes pénztárat csak azt az összeget tartozik az állampénztárnak megfizetni, a mely a közvetlen adós esődtömegéből fedezetlen marad. Ez által a bankok kockázata kisebbé vált s így olcsóbban fognak kezességet vállalhatni. [2]

A negyven év óta folyó kataszteri fölmérések annyira előhaladtak, hogy az országnak több, mint háromnegyed része immár föl van mérve. Részletes fölmérésre az összes területnek még 24·7⁰/₀-a vár. [3]

A mértékhitelítés államosítását tervezik a kereskedelemügyi ministeriumban; az erre vonatkozó törvényjavaslat már elkészült; ebben gondoskodás történik arról, hogy a hitelítés a legmodernebb segédeszközökkel történjék. [5]

A máv. igazgatósága cheque-számlát nyitattott a maga részére a póstatakarék-pénztárnál. A máv. a jövőben a szállítóival szemben fennálló fizetési kötelezettségeit a postatakarék-pénztár útján fogja rendezni, a miért is ezeknek a cheque-kötelékbe való belépése várható. [5]

A képviselőház ülésén általánosságban elfogadták az állatorvosi közszolgálat államosításáról szóló törvényjavaslatot; részleteiben is megszavazták több módosítással. [8]

A pénzügyminister a képviselőház ülésén törvényjavaslatot nyújtott be annak a tartozásnak a fedezéséről, a mely az 1897-iki közös zárszámadásra alapított végleges leszámolás szerint Magyarország terhére fennáll, és azokról az összegekről, a melyeket az 1898. és 1899. évi közös kiadásokra pótlólag fizetnünk kell. Ezek az összegek együttvéve 1,600.000 koronát tesznek ki. [7]

A főrendiház ülésén báró Ambrózy István interpellálta a földművelésügyi ministert a szőlőreconstructio ügyében. [10]

A képviselőház ülésén a gazdasági munkáspénztárakról szóló törvényjavaslatot általánosságban egyhangúlag elfogadták; a részletes tárgyalásnál több módosítást tettek a törvényjavaslaton. [11]

A képviselőház ülésén a pénzügyminister felelt Visontai Soma dr.-nak a gyöngyösi bortermelők sérelmei ügyében hozzáintézett interpellatiójára. [12]

Az északmagyarországi ruthén-actiónak Ung, Ugocsa, Bereg és Maramaros megyékre való kiterjesztését határozta el a földművelésügyi minister. [13]

A képviselőház ülésén elfogadták a pótlólag fizetendő közügyi kiadásokról szóló törvényjavaslatot, továbbá Rohonczy Gedeon interpellált a szerb búza és a tűzdeszokványok ügyében. [15]

A főrendiház ülésén a földművelésügyi minister válaszolt a szőlőreconstructio ügyében hozzá báró Ambrózy István által intézett interpellatióra. [16]

* Az egy-egy adat után []-ben levő szám az illető esemény valódi dátumát jelenti; ott, hol a pontos dátum megállapítható nem volt, e szám a lapoknak megjelenési dátumára vonatkozik, a mikor az illető eseményről szó volt.

A vámilletékeknek ezüstben történő fizetésénél vagy biztosításánál a törvény értelmében szedendő aranyárkelet-pótlék 1900. évi július hónapra huszonegy (21) százalékban állapított meg. [16]

A pénzügyi ministeriumban szaktanácskozások folytak az adóreform ügyében. A tanácskozások tárgyát a birtok-, házbér- és osztályadó tekintetében kidolgozott előadói tervezet képezte. [20]

A kereskedelmi minister elhatározta, hogy a vendéglőkben július hó 1-étől kezdve kizárólag használható hitelesített sörös palaczkok ügyében, tekintettel arra, hogy több fölterjesztés érkezett hozzá a rendelkezés elejtése, illetve módosítása érdekében, — enquêtet hiv egybe. [24]

A hivatalos lap közli Nagy Ferencz dr.-nak, a tudományos egyetem kereskedelmi és váltójogi tanárának kereskedelemügyi államtitkárrá történt kinevezését. [24]

A földmivvelésügyi minister a főváros téli kikötője díjszabásának megállapítása tárgyában értekezletre hívta a kereskedelmi ministerium, belügyministerium, közmunkatanács, főváros és államrendőrség képviselőit. [27]

A hivatalos lap közzéteszi Ő Felsége, a királynak a quóta ügyében való döntését, a mely az eddigi quótaarányt tartja fenn 1901. június hó 30-áig. [29]

A hivatalos lap közli a pénzügyministernek az értékpapir-forgalmi adóról szóló 1900. évi XI. t.-cz. végrehajtása iránt kiadott utasításait. [29]

II. Östermelés.

A délmagyarországi mezőgazdák egyesülete által alapított 13 bácskai tejszövetkezet központi vajtermelő szövetkezetet létesített Szabadkán. Ugyanez az egynsület 38 községben tojáselárusító szövetkezetet létesített. [1]

Mezőgazdasági és közraktár-hitelintézet alapítását tervezi több földbirtokos és országgyűlési képviselő. Az intézet célja volna az országban 120 közraktárt alapítani, a melynek warrant-jai forgalomképes papírt képeznének, a mi a mezőgazdáknak 25—40 millió hitelt eredményezne. [2]

Varjason tej- és tojásértékesítő szövetkezet alakult, a mely összeköttetésben áll a temesvári központtal. Célja a vaj- és sajtermelés és tojás kivitel. [2]

Hagymatermelő szövetkezet alakult Makón, a melynek célja a hires makói hagymát conserválni és a külföldre exportálni. [3]

Az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatósága avval a tervvel foglalkozik, hogy a gazdasági és községi hitelszövetkezetek kebelében az érdekelt tagokkal külön szakcsoportokat szervezzen az egyes gazdasági termények értékesítésére. [3]

A földmivvelésügyi minister rendelete folytán Ujvidéken, Zala-Szt.-Gróthon, Balatonfüreden, Kővágó-Órsön, Dunaföldváron, Tokajban és Pásztón szénkénegraktárakat létesítettek, hogy így a szőlőtermelő vidékek könnyen szerezhessék be kéneg-szükségletüket. [6]

A hadügyminister a földmivvelésügyi minister közbenjárására megengedte, hogy a jég ellen viharágyúkkal való védekezésre szükséges puskaport a gazdaközönség a katonai szertárakból mérsékelt áron, kg.-onkint 76 fillérért, szerezhesse be. [6]

A földmivvelésügyi minister tudatta Békésmegyével, hogy a Csaba határában létesítendő öntöző-műre 12.000 korona állami segílyt utalványoz, s egyúttal kilátásba helyezi az első évek üzemi költségeihez való állami hozzájárulást is. [6]

Az évről-évre szaporodó tógazdaságok kezelése szakférfiakat igényelvén, a földmivvelésügyi minister Simontornyán 2 havi tógazdasági kurzust tarttat, a melyen ösztöndíjas helyeket is létesített. [7]

Eperjesen szövetkezeti cursus rendezését tervezi a földmivvelésügyi minister. [8]

Ez évben mintegy 30.000 hold földnek beerdősítése vétetvén kilátásba, az idén főkép a Tisza forrásvidékén fogják az erdősítés munkáját eszközölni, mert ott avatatlan erdőpusztítás az erdőket úgyszólván teljesen kiirtotta. [9]

A »Hungária« orsz. magyar vajkiviteli r.-t. 120.000 korona tőkével vajgyárat létesít Dombóváron, a mely a szomszéd környék tejtermelő szövetkezeteitől fogja beszerezni a szükséges anyagot. [10]

Kecskemét városa részéről küldöttség járt a földmivvelésügyi ministernél, az ott már másfél év óta tartó sertészárlat megszüntetését kérve. [11]

A földmivvelésügyi minister a folyamatban levő nagyarányú erdősítési munkálatok előmozdítása céljából Besztercebányán erdészeti kísérleti állomást létesített. [14]

A nyitramegyei gazdasági egyesület a földmivvelésügyi minister anyagi támco-

gatása mellett Nyitrán tanfolyamot rendez mezőgazdasági szesztermelők számára. [15]

A földművelésügyi ministerium még tavaly megadván az engedélyt arra, hogy a kőbányai sertés piac decentralisatiója érdekében a barcsi sertés hizlalótelep kiviteli sertés piaczczá alakíttassék át, ez ügyben az érdekeltek részvénytársaságot fognak alapítani, a melynek tervezetével már elkészültek. [16]

A földművelésügyi minister közlése a várható termés kilátásokra vonatkozó becslési adatokat. Ezek szerint búzából holdankint átlag 6¹/₂—7 mm. várható a tavalyi átlagos 7 mm.-val szemben. Az egész búzatermés 37 millió mm.-ra becsülhető a tavalyi 38¹/₂ mm.-val szemben. Rozstermés 10 millió mm. (tavaly 12 mm.) [16]

Német-Facseten a földművelésügyi minister új községet telepit, a melynek határa 2.500 hold; épült rajta eddig 30 ház. [17]

Az olasz bor behozatalának megnehezítését kéri Nagyvárad város törvényhatósága a kormánytól. Ugyanebben az ügyben a kereskedelmi kamarák és gazdasági egyesületek körében újabb mozgalom indult meg. [17]

Az osztrák kormány a Sopronból való sertésekre nézve kimondott zárlatot megszüntette. [19]

Nyitrán fölépültek a kincstári ménlovak istállói, a melyekben 200 tenyészlő fog elhelyeztetni. [20]

A somogy megyei hitelszövetkezetek szövetsége Kaposvárott közgyűlést tartott, a melyen előadás tartatott a tojástermelésről és értékesítéséről. A közgyűlésen 59 hitelszövetkezet képviseltette magát. [21]

A földművelésügyi minister a lisztharmat elleni védekezéshez szükséges kénpor-küldemények kedvezményes szállítása ügyében a gazdasági egyesületekhez és gazdakörökhöz leiratot intézett, melyben tudatja, hogy a kénpor kedvezményes szállítására nézve a kereskedelmi ministerrel megegyezett s így a kénpor-szállítványok ezenül kedvezményes tarifával fognak szállíttatni. [21]

Bács megyében 3400 hold erdő termőhumuson lévén, a földművelésügyi minister az erdő irtását oly célból rendelte el, hogy e telepen csikótelepet létesítsen. [22]

A földművelési ministeriumban a magánfelek részéről elárusított szőlőoltványok jósága, fajtisztasága és fajazonossága tekintetében fölmerült panaszok folytán az e téren elkövetett visszaélések megakadályozása érdekében teendő intézkedések előkészítése céljából szűkebb körű értekezlet volt. Az értekezlet egyhangúlag úgy nyilatkozott, hogy nem tökéletes forradású, vagy egyébként hibás, nem fajtiszt és nem fajtaazonos oltványok forgalomba bocsátása által elkövetett visszaélések megakadályozása érdekében szigorú intézkedéseket kell tenni. [26]

A földművelési minister körrendeletet intézett a törvényhatóságokhoz, melyben a hesszeni légy pusztításaival szemben figyelmeztet a csalogató vetések alkalmazására s felhívja a törvényhatóságokat, hogy a hesszeni légy által okozott nagyobb károkról neki jelentést tegyenek. [27]

A rézgálicz gyártásának és forgalomba hozatala tárgyában rendeletet bocsátott ki a földművelésügyi minister, a melyben eltiltja a 98°/_o-nál kevesebb rézsulfát-tartalommal bíró rézgálicznak a forgalomba hozatalát. [31]

III. Ipar, bányászat, kohászat.

Egy nürnbergi nagy faszögygyár a kereskedelmi ministerhez fordult állami segítséget kérve egy Magyarországon felállítandó nagy faszögygyár ügyében; a minister már kilátásba helyezte a legmesszebb menő támogatást. [3]

A magyar malomipar érdekében a budapesti kereskedelmi és iparkamara két sürgős kérelmet intézett a kormányhoz; először is azt kérve, hogy a kormány tegye vizsgálat tárgyává az osztrák részről fölmerült azt a vádat, mely szerint a magyar malmok finom lisztet hamisan »takarmányliszt« név alatt olcsó díjszabással küldenek Ausztriába, másodszor a magyar malomipar kivitelképessége érdekében azt kéri a kamara, hogy a megtöltés és kivitel végett importált zsákok vámentesen legyenek behozhatók. [3]

A bozeni gyümölcs- és zöldség konzervgyár r. t. Kecskemét városával szerződésre lépett hasonló gyárnak 500.000 korona befektetéssel való felállítására nézve. A város 15 hold földet, 16.000 korona segélyt és 15 évi községi adómentességet engedélyezett. Az építés a jövő évig befejezendő. [3]

Új selyemgombolyító gyár építését tervezi a földművelésügyi minister, a melynek belyéül Komárom városát szemelte ki. A város és a minister közt már megindultak az erre vonatkozó tárgyalások. [3]

Az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetén való segélyezéséről szóló

1891. évi XIV. t.-cz. módosítása ügyében a kereskedelmi minster törvénytervezetet készítettett, a melyet véleményezés céljából az összes szakköröknek megküldött. A javaslat a betegpénztárak centralizására irányul, a mennyiben minden 1000 tagnál kevesebbel bíró pénztárt tagállományával és vagyonával együtt egy kerületi betegpénztárba olvaszt bele. A külső kezelési teendőket a ker. előljáróságokra bizza. Az összes pénztárakat egy központi szövetségbe olvasztja össze, a mely 20°/o-át élvezi az egyes pénztárak bevételeinek és ebből gyámolítja a feladataiknak megfelelően képtelen pénztárakat. Legfőbb felügyeleti szervül egy állami biztosító hivatal fölállítását veszi kilátásba. [3]

Frankl és Ledofszky szombathelyi czég selyempaplan-szövőgyárat létesített Szombathelyen. [3]

Az építőiparosok Budapesten congressust tartottak, a melyen a következő ügyeket tárgyalták: az építőipari foglalkozás törvénnyel való szabályozása; országos műszaki tanács létesítése; pénzügyintézetünk és az építési hitel ügye; országos építésügyi törvény; a középítkezések ügye; az építőipari perek gyorsabb lebonyolítása; az építőipari követelések biztosítása; országos szervezkedés; a házadó kedvezményének új építkezésekre való kiterjesztése; tisztességtelen verseny; munkásügy; szakoktatás stb. [3—4]

A temesvári egyesületek és körök közös értekezletet tartottak annak a megbeszélése céljából, hogy mi módon járulhatna a temesvári polgárság a magyar ipar pártolásához. [4]

A budapesti mészárosok nagymészárosági r. t. alakításán fáradoznak, a melynek célja az volna, hogy Budapesten húskereskedelmet teremtsen és a hazai állattenyésztés húproductumait külföldre exportálja; e végből a bécsi, brünni és prágai vásárcsarnokokban húselárusító helyet létesít. [5]

Az Országos Iparegyesület küldöttsége tisztelgett a kereskedelmi ministernél, átnyujtva az építőipar válságának elhárításáról szóló emlékiratot. [5]

Trencsén-Teplán cukorgyár építéséhez fogtak, a melynek 2¹/₂ millió korona lesz az alaptőkéje. A cukorrépa termelését 600.000 mm.-val biztosították, a mely mennyiségből 400.000 mm.-át a trencsén-teplaiak maguknak tartottak fenn. [5]

Pozsonymegye Lamács községében stearin-, szappan-, gelatine és művajgyárat építenek, a mely még az idén kezdi meg üzemét. [6]

A székesfővárosi tanács, hogy a kisiparosok helyzetén javítson, elhatározta, hogy a kikövezendő területet zónákba fogja osztatni és az egyes részeket külön-külön vállalatba bocsátja. A mérnöki hivatal a tanács megbízásából ez ügyben javaslatot fog kidolgozni. [8]

Nyitrán Löwy R. és társa perschrold-dorfi czég keményítő-gyárat létesít, a mely 2.500—3.000 hold föld burgonyatermését 100 munkás alkalmazásával föl fogja dolgozni. [8]

Lugoson Brüll Miksa tescheni czég hordócsapgyárat létesített. [9]

Budapesti kárpitos, gombkötő, paszományos és paplanos iparszövetkezeti hitelszövetkezet alakult, mint az orsz. közp. hitelszövetkezet tagja 59 taggal és 152 darab üzletrészszel. [9]

Baján megnyitott a helyi iparkiállítás, a melyen több, mint 300 iparos vevő részt. [10]

Az őrlési forgalom visszaállítása ügyében enquete tartatott a városházán, a melyen a budapesti kereskedelmi és iparkamara, a malomegyesületek és a tőzsde kiküldöttei élénk vitát folytattak az O. M. G. E. kiküldötteivel. [12]

A Weisz Manfréd-féle konzervgyárat megvette a katonai kincstár. [16]

A budapest-monori gyártelep részvénytársaság, mely a liszt- és kenyérgyártással foglalkozott, a malomipar nehéz helyzetének következtében kénytelen volt a főlszámolást elhatározni. [17]

Az őrlési forgalom ügyében a főváros által összehívott enquete folytatta a tárgyalásait a következő kérdések tekintetében: A fővárosi malmok, ha nem hozhatnak be vámmentesen külföldi gabonát: a) kénytelenek lesznek-e vámdíj mellett is behozni külföldi gabonát? b) az eddigénél több magyar gabonát fognak-e földolgozni? c) vagy pedig reducálni fogják-e majd az üzemet s milyen mérvben és mi hatása lesz ennek a reductionnak? Ha kizárólag magyar gabonát fognának a budapesti malmok feldolgozni, akkor a külföldi piacokon versenyképes lesz-e a magyar liszt? [18]

Az Országos Iparegyesület ipartestületi szakosztálya az iparhatósági megbízottak intézményének reformjával foglalkozva oly értelemben foglalt állást, hogy ez az intézmény fentartandó, de hatásköre és szervezete újjáalkotandó. [19]

Az Országos Iparegyesület villamossági szakosztálya a villamos kisipar sérelmei tárgyában ülést tartott. [21]

A pénzügyminister rendeletet bocsátott ki a czukorkiviteli jutalmak biztosítása tárgyában. [21]

A kereskedelmi minister fölhívta a vasuti iparügyi bizottságot annak a kérdésnek a tanulmányozására, hogy nem volna-e czélszerű a máv. bizonyos szükségleti czikkeit a kisiparosok köréből beszerezni. [21]

Magyar műhely- és raktártelep részvénytársaság czég alatt 1,200.000 korona alaptőkével új vállalat keletkezett, a mely központi műhelytelepeket fog építeni és berendezni a legkülönbélebb kisipari szakmák számára. [24]

Bihari szénbánya és vilamossági részvénytársaság czég alatt új vállalat alakult, melynek célja bodonosi szénbányák kiaknázása, a felsőderna-mezőtelegdi drótkötélpálya fentartása és villamos világítás és erőátvitel szolgáltatása. Alaptőke: 2,400.000 korona. [25].

IV. Kereskedelem, biztosítás, tőzsde és pénzügyintézetek.

A magyar ásványvizek érdekében a belügyministeriumban szaktanácskozás tartatott, a melyen megbeszélték, hogy mi okozza hazánkban a hajdan virágzó ásványvízkereskedelem, illetve fogyasztás hanyatlását és hogy mi okozza a külföldi ásványvizek nagy elterjedését, nem-e a hazai ásványvizek hiányos kezelése, drágasága vagy pedig a reclam hiánya-e? [1]

A fővárosi kereskedők egyesületének havi ülésén nagy meglepéssel vették tudomásul a kereskedelemügyi ministernek azt a szándékát, hogy a kereskedelmi törvényt módosítani fogja; továbbá elhatározták, hogy társas utazást tesznek a felsőmagyarországi textilgyárakhoz egyrészt e gyárak tanulmányozása czéljából, másrészt hogy a honi gyárosokkal szorosabb kapcsolatot hozzanak létre. [1]

Több fővárosi malom sokalván mai malombiztosítási díjtételeket és keveselven a kárfizetéseket, mozgalmat indított meg egy önálló malombiztosító intézet létesítése iránt. [1]

Az aradi kereskedelmi és iparkamara azzal a kéressel fordult a pénzügyi ministerhez, hogy kötelezze a pénzügyigazgatóságokat arra, hogy a nem kölcsöntőkéből, hanem üzleti követelésből, ipari szolgáltatásból, vagy más, a kereseti adó tárgyát képező foglalkozásból eredő követelések kamatait hagyják figyelmen kívül a megadóztatás alkalmával. [1]

Az Egri kereskedelmi és iparhitelintézet csődügyében tartott felszámolási tárgyaláson megállapították a vagyonbukott intézet statusát, a mely szerint 538.000 forint passívával szemben mindössze 150.000 forint activa áll rendelkezésre. [2]

A tőzsde árjegyző bizottsága gabonakötéseknek a provenientia megjelölésével való jegyzését a szokványokra tekintettel megtagadta; a tőzsdetanács ez ügygyel foglalkozva elhatározta, hogy a szerb búza ügyében szaktanácskozmányt tart az érdekelt kereskedelmi, ipari és gazdasági körök bevonásával. [2]

A soproni kereskedelmi és iparkamara fölkérte az ország összes kamaráit, hogy országos értekezleten tanácskozzanak az új autonom vámtarifáról és a munkát ország fül maguk között. Ezt a kérelmet — a nagyváradi kivételével — az összes kamarák azzal utasították vissza, hogy ők már elkészültek az ez ügyben való véleményes jelentésük előmunkálataival. [3]

Az Aradi kis- és középkereskedők társulata a társulat tagjai számára közös árúraktárt létesít, a mely első kézből fogja beszerezni a szükséges czikkeket, ezenkívül sörraktár és hitelszövetkezet létesítésén is fáradozik. [3]

Az új 4%-os magyar koronajáradék emissioja alkalmával a Rothschild-csoport 50 millió koronára tartván fenn az optio jogát, azt igénybe is szándékozik venni. [5]

A budapesti kereskedelmi testület igazgatósági ülésén a tisztességtelen verseny ügyében adandó véleményre nézve foglaltak állást, továbbá tárgyalták a kereskedelmi ministernek a hazai iparvállalatok létesítésére vonatkozó leiratát. [6]

A békésvármegyei takarékpénztárak közös értekezletet tartottak Békés-Csabán, a melyen azt beszélték meg, hogy miként lehetne a békésmegyei pénzügyintézetek által visszleszámított váltók beváltása körüli eljárást egyöntetűen szabályozni. [8]

A budapesti árú- és értéktőzsde tanácsa elhatározta, hogy az értéktőzsdén uralkodó forgalmi pangás okairól és azok orvoslására szolgáló eszközökről az érdekelt körök bevonásával szaktanácskozást hív egybe. [8]

A budapesti tehénkereskedők sérelmesnek találják a kereskedelmi ministernek a mindennapos tehénvásárok betiltására vonatkozó rendeletét s ez ügyben küldöttségileg fogja a ministert a rendelet visszavonására fölkérni. [10]

Bácsmegyei kereskedők mozgalmat a házalással való visszaélések megszüntetése érdekében s a kormányt arra kéri, hogy szüntesse meg azokat a visszasságo-

kat, a melyek a tót házalók rég elavult jogaiból téves magyarázatok folytán keletkeztek. [10]

A tőzsdei forgalom pangásának okairól és orvoslásának eszközeiről szaktanácskozmányt tartott a tőzsdetanács az érdekeltek bevonásával, a melyen a jutalékok fölemelését, az árfolyamjegyzések módosítását, a bankok képviselőinek a tőzsdén való megjelenését, hivatlan elemeknek a tőzsdéről való kizárását jelezték kívánatosnak. [11]

A máv. igazgatósága elhalasztotta az új zónatarifa életbeléptetését. [13]

Soproni kereskedők küldöttsége járt a kereskedelemügyi ministernél sürgős intézkedéseket kérve a soproni fogyasztási szövetkezet túlkapásai ellen, [melyek főképp abban állanak, hogy a szövetkezet működését nem-tagokra is kiterjeszti. [13]

Az Osztrák-Magyar bank főtanácsa elhatározta, hogy 3.000 korona erejéig intézkvényeket, vagyis oly váltókat, a melyeken nincs elfogadó, elfogad leszámításra. [13]

A Szegeden tartott gazdacongressus hatása alatt megszületett az a terv, hogy Szegeden a háztulajdonosok helyi kölcsönös tűzbiztosító szövetkezetet létesítsenek, megbukott, mert Szeged városa megtagadta a terv kiviteléhez kért anyagi támogatást. [15]

A Nemzeti balesetbiztosító részvénytársaság igazgatósága elhatározta, hogy egész életbiztosítási tárczáját, mintegy 9 millió fennálló biztosítási állományát átadja az Első magyar biztosító társaságnak s a jövőben egész erejét a balesetbiztosítási ágnek szenteli. [16]

A Miskolczon tartandó III. országos kereskedelmi congressus előkészítő bizottsága ülést tartott, a melyben a congressus tárgyaiul a többi között a következőket jelölte ki: a kereskedelmi szerződések és az autonom vámtarifa; fogyasztási szövetkezetek; adóreform; hazai ipar; a polgári peres eljárás reformja; a csődtörvény reformja; a kereskedelmi képviselő a parlamentben. [17]

A kereskedelmi minister leiratban tudatta, hogy az üzleti nyílt követelések leszámítására alapítandó szövetkezet támogatására hajlandó az ipar- és kereskedelmi alapból 50.000 korona értékű üzletrész jegyzésével hozzájárulni a szövetkezet létesítéséhez. [17]

A puhafa szokványok elkészültek és a magyar fakereskedők egyesülete már beterjesztette azokat a tőzsdetanácshoz, a mely legközelebb tárgyalásuk végett szakértekezletet fog összehívni. [24]

A nyílt künnlevőségek leszámítására létesülő intézet megalakítása céljából az Országos Iparegyesület, a Magyar Kereskedelmi csarnok és az Országos Kereskedelmi és Iparcsarnok kiküldötteiből álló bizottság ülést tartott, a melyben köszönettel vették a kereskedelmi minister 50.000 koronás subventióját s az intézet megalakulását mondták ki. Eddig körülbelül 100.000 koronát kitevő részjegyek jegyeztettek. [26]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülésén élénk vita volt a határidőre kötött búzának szállításáról és árjegyzési módjáról. [26]

V. Közlekedés, díjszabásügy.

A magyar folyam- és tengerhajózási r. t.-nak a kereskedelmi minister által jóváhagyott mérlege a múlt évre visszaesést tüntet föl az előző évekhez képest, a mi Románia és Bulgária tavalyi rossz gabonatermésére vezethető vissza, a melynek következtében a hajóknak kihasználása jelentékenyen korlátozva volt. [1]

A torontáli h. é. v. részv. társ. sürgős fölterjesztést intézett a kereskedelmi ministerhez, kérve őt, hogy legfőbb felügyeleti jogköréből kifolyólag rendeljen ki a vasut műszaki és üzleti teljhatalmú intézésére ministeri biztost. [5]

A vasipar kedvezőtlen viszonyaira tekintettel a kereskedelmi minister megengedte, hogy magyar nyersvasnak Ausztriába és Németországba való szállításánál a m. á. v. vonalain érvényes legmesszebb menő tarifakedvezmények még további négy hónapig érvényben maradjanak. [7]

A belvizi hajók osztályozása ügyében a kereskedelmi ministeriumban szaktanácskozmány tartott, a melyen abban állapodtak meg, hogy az osztályozást külön e célra szervezendő intézménynek kellene végeznie, mely az állam által támogatandó, működését pedig az összes érdekeltek köréből kiküldött megbizottak ellenőrizzék. [16]

A német-osztrák-magyar vasutegyesület 16. műszaki ülését, egyben a vasutegylet 50 éves fennállásának ünnepét tartotta Budapesten. [20]

A földművelésügyi minister a lisztharmat elleni védekezéshez szükséges kénpor-küldemények kedvezményes szállítása ügyében a gazdasági egyesületekhez

és gazdakörökhöz leiratot intézett, melyben tudatja, hogy a kénpor kedvezményes szállítására nézve a kereskedelmi miniszterrel megegyezett s így a kénpor-szállítványok ezentul kedvezményes tarifával fognak szállíttatni. [21]

Az osztrák-magyar és bosznia-hercegovinai vasutak állandó tarifa-bizottsága nagy évi ülésén tárgyalták a tüzifa, ásványvizek, élőhalak, halikra, mezei és gyógyfüvek díjtételeinek, továbbá a tűz helyszínére utazó tűzoltók, a kerékpárok és automobilmek, az utazói mintabőröndök, külön személyvonatok, állatkisérő személyek stb. szállításának az ügyeit. [23]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülésén Sándor Pál kamarai tag interpellált az osztrák és magyar telephon-hálózat közt fenforgó és hazánk kárára fennálló disparitas miatt. [26]

A vasuti iparügyi albizottság ülésén kimondották, hogy 1. az albizottság kívánatosnak tartja, hogy a M. Á. V. leltári szükségleteinek beszerzésénél eddig követett eljárással szemben oly eljárás léptetessék életbe, melyhez képest minden üzletvezetőség maga gondoskodik a saját szükségleteinek beszerzéséről; 2. a meny nyiben ez technikai nehézségeknél fogva kivihető nem volna, a kiírás központilag eszközöltessék ugyan, de az egyes üzletvezetőségek szükségletének feltüntetésével s az odaitélés, a munkamegbizás a kamarák meghallgatásával olyan módon eszközöltessék, mint pl. a katonai bakancsok odaitélése történik; 3. az olyan szükségleteket, a melyekből nagyon kevés számú darabra van szükség s a melyeknél a tétel összértéke 600 koronát meg nem halad, az üzletvezetőségek helybeli iparosoktól megbízatás útján szerezzék be. A leltári szükségletek jegyzéke meg fog küldetni a kamaráknak, hogy ezek kimutatást készítsenek ama czikkekről, a melyeket az egyes kamarák területének iparosai előállítani és szállítani képesek. [28]

VI. Vállalkozói egyesülések, árfölemelések, kartellügy.

Tárgyalások folynak a magyar és horvát üveggyárak közt cartellszerű megállapodás létesítése érdekében; a megállapodás nemcsak az árak szabályozását, hanem egyéb az eladást szabályozó kikötések meghatározását czélozza. [4]

A borszakma egységes eladási módozatai tárgyában magyar és osztrák borkereskedők értekezletet tartottak. [6]

A borjúbőrök árának métermázsánkint 200 koronával való fölemelését határozták el az osztrák és magyar bórgyárosok, tekintettel a nyersanyag drágulására. [10]

Az osztrák és magyar petroleum-cartell tagjai közt tárgyalások indultak meg a petroleum árának 1 koronával való leszállítása iránt. [24]

VII. Munkásügy, socialpolitika.

A Ganz-gyári strike, alig, hogy befejeződött, ujult erővel kitört, mert az igazgatóság nem hajlandó követeléseiket teljesíteni. [1]

A korcsmahitel teljes eltiltását kérte Csanádmegye törvényhatósága a kereskedelmi ministertől a mind nagyobb arányokat öltő alcoholismus meggátolása végett. [3]

A kolozsvári munkások nagy népgyűlést tartottak, a melyen a fővárosról odaérkezett socialdemokrata pártvezérek a socialista eszmékről beszédeket tartottak. [3]

Ezer felsőmagyarországi tótot vitt különvonaton a máv. Fiuméba, a honnan ugyancsak külön hajón vándoroltak Braziliába, a hová bányamunkásoknak szerződtették őket. [3]

Az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetén való segélyezéséről szóló 1891. évi XIV. t.-cz. módosítása ügyében a kereskedelmi miniszter törvénytervezetet készítettett, a melyet véleményezés czéljából az összes szakköröknek megküldött. A javaslat a betegpénztárak centralizálására irányul, a mennyiben minden 1000 tagnál kevesebbel bíró pénztárt tagállományával és vagyonával együtt egy kerületi betegpénztárba olvaszt bele. A külső kezelési teendőket a ker. előljáróságokra bizza. Az összes pénztárakat egy központi szövetségbe olvasztja össze, a mely 20 százalékát élvezi az egyes pénztárak bevételeinek és ebből gyámolítja a feladataiknak megfelelni képtelen pénztárakat. Legfőbb felügyeleti szervül egy állami biztosító hivatal föllállítását veszi kilátásba. [3]

Az erdélyrészi és délmagyarországi munkások Brassóban socialista congressust tartottak. 45 képviselő jelent meg, a kik elhatározták, hogy Brassóban socialista központot teremtenek, a hol évenként egyszer összejönnek. [4]

A máv. gépgyárában megszűnt a strike. A Ganz-gyárból pedig 800 munkást bocsátottak el. [5]

A Ganz-gyári munkások strike-ja még egyre tart. Az igazgatóság a strike-olókat elbocsátottaknak jelentette ki s csak az esetben veszi őket vissza, ha a munkaközvetítő-intézetnél jelentkeznek. A munkaközvetítő-intézet — állítólag — a strike-olóknak más helyet nem akar közvetíteni, mint csak a Ganz-gyárhoz. [6]

A budapesti munkanélküliek elpanaszolták a kereskedelmi miniszternek, hogy a város egyes vállalatainál őket következetesen mellőzik és helyettük külföldi munkásokat szerződtetnek. Így panaszuk szerint számos a külföldi munkás a vízvezetéknel, az egyes csatornaépítéseknel és a gellérthegy sziklarobbantásoknál. A miniszter a panaszokat ma leiratilag tudatta a várossal és egyben felhívta a tanácsot, hogy az előadottakat vizsgálja meg és a vizsgálat eredményéről tegyen neki jelentést. [8]

A Ganz-gyári strike-oló munkások gyűlést akarván tartani, a főkapitány azt batiltotta, »mert a gyűlés megtartására bejelentett úgy az épület fekvése, berendezése, mint annak szűk és elégtelen kijáratai folytán a résztvevők életbiztonsága nagyobb tömegek befogadására, tehát az ülés megtartására teljesen alkalmatlan.« [9]

A kassai socialdemokraták »Jövő« címén havilapot adnak ki, a mely a felsőmagyarországi munkásmozgalom specialis érdekeit fogja szolgálni. [9]

Siklóson a kőművesek strike-ba léptek. Követeléseik 10¹/₂ órasi munkaidő és 12—16 kr. óradíj.

Félegyházán a socialdemokrata munkások népgyűlést tartottak, a melyen a földműves munkások helyzetének megbeszélése után munkásképző-egylet alakítását határozták el. [10]

Budapesti kőművesegédek értekezletet tartottak, a melyen a szervezkedésről és egy kőműves-otthon alapításáról folytak a tárgyalások. [10]

A vidéki ipartestületi betegpénztárak körében mozgalom indult meg a betegsegélyző törvény-reformtervezet ama tervezete ellen, a mely szerint az 1000 tagnál kevesebbel bíró ipartestületi pénztárak föloszlatandók és az illetékes kerületi pénztárba beolvasztandók. [18]

A máv. gépgyárában a munkások beszüntették a munkát. Számuk 2500-nál is több. Régebbi béreiket követelik és a három koronán aluli fizetéseknek 30%-kal való fölemelését. Az igazgatóság kijelentette, hogy a gyár mostani viszonyai közt e követelések teljesíthetetlenek, mert 220.000 frtnyi évi többkiadást okozna. [19]

A budapesti közuti vaspálya-társaság alkalmazottai helyzetük megbeszélése, illetve javítása céljából ülést tartottak. Lakbérőknek 60 frtről 120 frtra való fölemelését, hetenkint egy szabad napot, nyugdíjügyük és a büntetések szabályozását tartják követelendőnek. [19]

A máv. gépgyárában hetek óta tartó bérmozgalom, mely kisebb strike-okban nyert eddig kifejezést, nagyszabású strike-ra vezetett, a melyben a vasöntők és modellasztalosok kivételével az összes munkások — mintegy 2100-an — vesznek részt. Követeléseik az accordbérek rendezésén kívül a következők: A gépkovácsok alapbére napi 4 korona, a segélymunkásoké és a kazánkovácsoké 3 korona legyen; éjjeli munkánál 50%-kal több; a géplakatosok bére 10%-kal felemelendő stb. [19]

A máv. gépgyárának igazgatósága tudatta a strike-oló munkásokkal, hogy a mennyiben munkába nem állnak, fölvehetik a még kijáró béröket és munkakönyvüket, a mivel végleg el vannak bocsátva. A munkások elhatározták, hogy ezeket nem veszik föl, mire az igazgatóság a X. ker. előljárásnál letéteményezte úgy a munkakönyveket, mint a még kijáró munkabérek összegét. [19]

A bérmozgalmat indított közuti villamos vasuti alkalmazottak kérvény alakjában összegezték kívánságaikat, a melyek főbbjei ezek: Kezdő fizetés 72 korona; III. osztályú kalauz fizetése 80 korona; két esztendei szolgálat után lépjenek elő II. osztályúakká 90 korona fizetéssel; további két évi szolgálat után I. osztályúvá léptetendők elő 100 korona havi fizetéssel; lakásbér 240 korona; nyugdíjügyük és a büntetések szabályozása. Minden hatodik nap szabad nap legyen. [20]

A strike-oló máv. gépgyári munkások fölkerítették az X. ker. előljárót, hogy kezdje meg a békéltetés munkáját. Az eskütéri hid munkásai, a kik a máv. gépgyárának alkalmazottai, szintén beszüntették a munkát és strike-oló társaikhoz csatlakoztak. [20]

A közuti vaspályatársaság alkalmazottainak küldöttsége fölkereste a társaság vezérigazgatóját és előterjesztették kívánságaikat, a melyek közül az néhányat teljesített. A többire nézve még tárgyalások folynak. [21]

A közuti villamos vasut alkalmazottai nem tudván megegyezésre jutni a vasut igazgatóságával, elhatározták, hogy strike-ba lépnek. Az igazgatóság evvel szemben azt határozta, hogy a forgalmat a strike daczára fentartja, ellenőreivel, műhelybeli lakatosaival végezteti a strike-olók munkáit, a viteldíjakat pedig a strike tartamára leszállítja, végül csak a legszükségesebb vonalakon közlekedtet. [23]

A szombathelyi szövögyári munkásnők bérök javítása czéljából bérharczba léptek, a mely 80 krnyi napszámberök fölemelésére irányul. [23]

A közuti vasutasok strike-ja megkezdődött. A forgalom hiányos és több baleset is volt. A strike-olók csak egy-két esetben erőszakoskodtak, általában rendet tanusítottak. Sokan megtörték közülök a strike-ot. [24]

A máv. gépgyárának igazgatója nem mutatkozott hajlandónak a munkások nevében a békéltetést megkísérlő X. ker. előljárával tárgyalásokba bocsátkozni, hanem álláspontjából nem engedve, fölmondott az összes strike-oló munkásoknak. [24]

A közuti villamos vasuti kocsivezetők és kalauzok strike-ja két napi tartama után véget ért. A strike-törések nagyszáma folytán a társaság fenttarthatta a közlekedést, a mely azonban nem volt balesetek híján. Erre tekintettel a rendőrkapitány interveniált. Halmos János a strike-olók kérelmére fölkereste a társaság igazgatóját, kérvén tőle az összes strike-olók visszafogadását, a mit az igazgató meg is ígért, mire a strike véget ért.

Vágó József.

Közgazdasági irodalmunk.

1886—1900.

Pótjegyzék.

Közli: *Barcza Imre.**

Abonyi Henrik dr.: Tanulmány és törvénytervezet a megrendelt gabonaelővétetről és a tilos gabonauzsoráról. (Válasz: »Egy kereskedő véleménye« című röpiratra.) Budapest, 1900.

Ábrai Lajos: Hogyan szervezzük a kereskedelmi szakiskolát? Arad, 1895.

Acsádi Ignác: Régi magyar birtokviszonyok. (A jobbágyadózás 1577—97-ben. Értek. a tört. t. köréből. XVI., 38.)

— Magyarország története I. Lipót és I. József alatt. (Szilágyi-féle Magyar Nemzet Története.)

Acsay Antal: A magyarországi kegyes tanítórend befolyása XVIII. századi tanügyünk fejlődésére 1750—1800. Vác, 1887.

Adalékok a városi kegyuraság jogi természetéhez. Temesvár, 1891.

— Zemplén vármegye történetéhez. Szerk. Dongó Gyárfás Géza. (I—III. kötet.) Sátoralja-Ujhely, 1895—1898.

Adatok az egri egyházmegye történelméhez. Szerkeszti Kandra Kabos. (I—III. kötet.) Eger, 1885—1887.

— a magyar királyi kincstári bányászat és azzal rokon ágazatok 1894., 1895., 1896. évi állapotáról. Pozsony, 1895. Budapest, 1897—98.

— az újabkori kiállítások köréből. Statisztika. Budapest, 1894.

— Romániába való kivitelünk emelésére. Tájékoztató. Budapest, 1894.

— az egyenes adók reformjához. Kiadja a magyar királyi pénzügyminiszterium. Budapest, 1898.

I. kötet: Földadó-statisztika.

II. » Házadó-statisztika.

III. » Kereset-, tőkeamat- és járulék-bányavállalatok és egyletek adójára vonatkozó és általános jövedelmi pótagadó-statisztika.

IV. » A kereseti adó III-ik osztályának statisztikája.

Ágoston József: Emlékirat a magánbiztosítási vállalatokról. Budapest, 1899.

Agrárkérdés Magyarországon. Budapest, 1894.

Agrársocialis-kérdésről. Békés-Csaba, 1894.

Agrársocialismus és orvoslása. Emlékirat. Békés-Csaba, 1894.

Alapelvei A magyarországi socialdemokratapárt és a magyarországi socialdemokratapárt első orsz. congressusának határozatai. Budapest, 1898.

Alapítványok. A m. kir. honvédelmi miniszter felügyelete alatt álló segélyezési és jutalmazási alapítványok és különös természetű pénzalapok története. Budapest, 1897.

Alapokmányok. Az osztrák-magyar bankra vonatkozó —. Budapest, 1888.

Államvasutak. Magyar királyi —. Ezredéves országos kiállítás Budapesten, 1896. évben. Budapest, 1896.

* E közléssel végződik za a bibliografiai sorozat, a melyet a K. Sz. január-májusi számai az 1886—1900-iki magyar közgazdasági irodalomról hoztak.

- Állapotok.** Honti —. Korrajz. 1887. májustól 1889. májusig. Budapest, 1883—89.
- Állatbiztosításról.** Törvényjavaslat-tervezetek az —. Budapest, 1893.
- Állategészségügyi rendszete.** Magyarország —. Jegyzetekkel ellátta Hauer Miksa. Zsolna, 1893.
- Állategészségügyi végrehajtási utasítás.** Budapest, 1894.
- Állomások.** Magyarország területén az 1886-ik évben szervezett felszerelési s az ezeken felállított, valamint az egyes tenyésztők által kibérelt ménlovak kimutatása. Budapest, 1886.
- Altenburger Gyula:** Állami ellenőrzés az életbiztosítás terén. Budapest, 1898.
- Ambrozovics Béla:** A magyar vasuti zónadíjzabás és elméletem. Budapest, 1893.
- Andrássy Gyula gróf ifj.:** A kiegyezés. Budapest, 1896.
- Andrássy Gy. beszédei.** Kiadta Lederer Béla. Budapest, 1891.
- Ambrus J.:** A legújabb dohánytörvénynek (1887: 44. t.-cz.) a dohánytermelőket érdeklő része. Budapest, 1888.
- István: A socialismus. Eger, 1888.
- Andrássy Kálmán:** A községi hitelszövetkezetekről. Debreczen, 1898.
- Anonymus:** Az antisocialismus. Budapest, 1895.
- Antal Géza:** A vidéki városok helyzete. Pápa, 1896.
- Arad vármegye és Arad szabad királyi város monographiája.** Szerkesztette: Jancsó Benedek.
- Aratás.** Az —. Kiadja a »Hazánk« szerkesztősége. Budapest, 1898.
- Arató Gyula:** A magyar erdőgazdaság az ezredéves országos kiállításkor. Budapest, 1896.
- Erdészetünk az 1896. évi ezredéves orsz. kiállitáson. Budapest, 1898.
- Ardai Ignác:** A jövedéki kihágások. Kassa, 1890.
- Magyar jövedéki büntetőjog. Budapest, 1896. (I. Exner).
- A m. kir. pénzügyőrség szervezete. Budapest, 1898.
- Pénzügyi zsebnaptár. 1900.
- Aranybányászata.** Erdély- és a Fortuna részvénytársaság ismertetése. Budapest, 1897.
- Aron Ede:** A vasuti utazók biztosítása és a vasuti szolgálk és tisztviselők nyugdíjazása és segélyezése iránti javaslat. Budapest, 1897.
- Armbuster Jakab:** Árfolyam-ingadozások a budapesti tőzsdén 1889. jul. 1-től 1890. jun. 30-ig. Budapest, 1890.
- Árú- és értéktőzsde jogszokásai.** A budapesti —. Budapest, 1900.
- Árúforgalmi statisztika mai szervezete és módszere.** Budapest, 1894.
- Árúlajstrom.** Az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifája. Budapest, 1887.
- Asbóth János:** A föld mint társadalompolitikai és nemzeti kérdés. — Nagybirtok. — Majoratus. — Latifundium. — Parcellázás. — Telepítés. — Budapest, 1900.
- : Kiegyezés vagy felosztás. Budapest, 1899.
- : A közigazgatási reform. Budapest, 1891.
- : Társadalmi politikai beszédei. Budapest, 1898.
- : Korunk uralkodó eszméi. Budapest, 1896.
- Ásványi Lajos:** A kolozsmonostori m. kir. gazdasági tanintézet mezőgazdaságának ismertetése. Kolozsvár, 1896.
- Ávedik Lukács:** Szabad királyi Erzsébetváros monographiája. Szamosujvár, 1896.
- B. Gy.:** Sárosmegyei gazdák szövetkezete. Budapest, 1898.
- Bakó István:** Történelmi jegyzetek Léva multjából. Léva kath. főgymn. 1885—86. éva ért.
- Baksay Károly:** Communismus és magántulajdon. Vác, 1891.
- Balázs Árpád és Hensch Árpád:** Földmívelés Közgazdas. monographia. (Magyarország földmívelése 1896.) Budapest, 1896.
- Ballagi Aladár:** Colbert I—II. kötet. Budapest 1887., 1890.
- Balogh Arnold:** A részletügyletről. Budapest, 1899.
- Vilmos: Az új vizjogi törvényjavaslat előmunkálatai. Budapest, 1893.
- Bán Zsigmond:** A vasuti üzletszabályzat magyarázata. Budapest, 1892.
- Baross János dr.:** Idegenek birtokszerezése. Budapest, 1900.
- Baross Károly:** A szőlőművelés politikája. Budapest, 1900.
- Magyarország fölbirtokosai. Az összes 100 holdnál többel bíró magyar birtokosok névsora, a tulajdonukban levő földterületek, mívelési ágak szerinti feltüntetésével. Budapest, 1893.
- Bedő Albert:** Erdészet. Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése 1896.) Budapest, 1896.
- Bekényi Aladár:** Máramaros erdőmívelési viszonyai. M.-Sziget, 1897.
- Bekics Gusztáv:** A magyar nemzet függetlensége. Budapest, 1893.
- Közigazgatásunk és nemzeti politikánk. Budapest, 1891.

- Belházy Károly:** Az erdőrendezéstan kézikönyve. Budapest, 1895.
- Bernáth István:** A rochdalei takácsok története. Budapest, 1891.
— A szövetkezés jövőjéről. Budapest, 1891.
- Betegszállások a kőbányai sertésvásáron.** Budapest, 1893.
- Bezerédy Pál:** Selyemtenyésztés. Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése 1896.) Budapest, 1896.
- Botka István:** Egyenesadó-törvények és szabályok kézikönyve. Nagy-Enyed, 1893.
- Bencz Ferencz:** A lelkeszi congrua. Budapest, 1887.
- Böhm József:** A rabszolgaság az ó-korban. Eger, 1889.
- Braun Ignác:** Korunk és közgazdasági tévedései. Budapest, 1891.
- Buday József:** A bánáti német telepítvények és a Schulvereinek. Ujvidék, 1887.
- Bujanovics Sándor:** A magyar gazdatiszti osztályról. Budapest, 1892.
- Büniünk, A mi.** — Barossról írt cikkeink. Budapest, 1891.
- Concha Győző:** Politikai jegyzetek. Budapest, 1893.
— Politika I. kötet. Budapest, 1895.
- Cserháti Sándor:** Mezőgazdasági szakoktatás. Mezőgazdasági kísérletek. Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése 1896.) Budapest, 1896.]
- Csorba Ferencz:** A közgazdaság alapfogalmai. Budapest, 1887.
— »Obstructio és clotura.« Budapest, 1891.
- Deák Ferencz beszédei.** I—IV. kötet. Összegejtötte Kónyi Manó. Budapest, 1886—1897.
- Deininger Imre:** Svédországi második utazásom. Budapest, 1892.
- Dessewffy Aurél gróf:** Összes művei. Sajtó alá rendezte Ferenczy József. Budapest, 1887.
- Hatvany-Deutsch József:** Tanulmány a répaczukor-adóról. Budapest, 1888.
- Dietz Sándor:** A magyar állam erdőségei. Budapest.
- Dobokay Lajos:** Telepítés. Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése. 1896.) Budapest, 1896.
- Dobozy István:** A megyei és községi pótdadók kivetési kulcsai koronaértékben. Budapest, 1900.
- Drucker Jenő:** A filloxeraügy Franciaországban. Munkács, 1892.
- Dubravszky Róbert:** Állategészségügy. Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése. 1896.) Budapest, 1896.
- Dumtsa Sándor:** Az emberi ürületek egészségügyi és gazdasági szempontból. Miskolcz, 1891.
- Eberhardt Jenő:** Egy 1200 kat. hold gazdaság üzemterve. Keszthely, 1894.
- Edelmann Menyhért:** Az alcoholismus. Nagyvárad, 1898.
- Egán Ede:** A tejgazdaság fontossága. Erdély marhatenyésztési viszonyainak fejlesztésére. Kolozsvár, 1887.
— A tej a fővárosban. Budapest, 1890.
— A szeszádó-törvényjavaslat ügyében az O. M. G. E. közgazdasági szakosztályának 1888. márcz. 22-iki gyűlésén tartott beszéde. Budapest, 1898.
— Jelentése a hegyvidéki földmívelőnép közgazdasági helyzetének javítását célzó állami akciói ügyében Munkácson, 1900. febr. 12-én tartott értekezletről. Darányi Ignác miniszter úr ő nagyméltóságához felterjeszti borostyánkői Egan Ede miniszteri megbizott. Budapest, 1900.
- Egerváry Gyula:** Vadászat. Közgazd. monographia. (Magyarország földmívelése. 1896.) Budapest, 1896.
- Egyenesadók — magyar — történeti fejlődése.** Budapest, M. kir. pénzügyminis-
terium. 1895.
- Egyenesadó, törvényei.** A nevezetesebb európai államok fontosabb — M. kir.
pénzügyminis-terium. Budapest, 1895.
- Előmunkálatai.** A mezőgazdasági rendtartásra vonatkozó törvényjavaslat. Budapest,
pénzügyminis-terium. Budapest 1887.
- Előterjesztés a torontálmegyei mezőgazdasági és kisipari hitelszervezet kérdésében.**
Nagy-Becskerek, 1887.
- Elvi határozatok tára.** I. évf. A földmívelésügyi miniszter közgazdasági ügyekre
vonatkozó elvi jelentőségű határozatai és rendeletei. Budapest, 1889.
- Előmunkálatai.** Az aradmegyei hitelszervezet — Arad, 1896.
- Előterjesztés a torontálmegyei mezőgazdasági és kisipari hitelszervezet kérdésében.**
Nagy-Becskerek, 1887.
- Eredménye Magyarország 1887—1888. évi összes termésének.** Budapest, 1888., 1889.
— Magyarország hasznos házi állatai összeírásának az 1889. szeptember havában
eszközölt felvétel alapján. Budapest, 1886.

- Értesítés a m. jelzálog-hitelbank jelzálogos kölcsöneiről. Budapest, 1893.
- Észrevételek, A mezőrendőri törvényjavaslatra. Budapest, 1899.
- Évkönyve. Magyar gazdák — XIV. évf. 1889. szerk: Kodolányi Antal. Budapest, 1889.
- Fejlődése. Magyarország selyemiparának 1880-tól 1886-ig. Budapest, 1886.
- Fekete Lajos: Erdőérték számítástan. Selmeczbánya, 1892.
- Földmivvelésügyi m. kir. miniszternek 1886—1898. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentése. Budapest, 1887—1899.
- Fenyvessy Adolf: A szeszmonopolium. Budapest, é. u.
- Főkővy János: Közgazdaságunk multja és jövője. Kaposvár, 1892.
- Földes Béla: Nemzetgazdasági és statisztikai évkönyv. I—III. évf. Budapest, 1884—1886.
- : A nemzetgazdaság és pénzügytan kézi könyve Budapest, 1886.
 - : A társadalomgazdasági és társadalom-erkölcsi műveltség jövője hazánkban. Budapest, 1896.
 - : Az állami és társadalmi tevékenység viszonya a gazdatársadalom szempontjából. Budapest, 1897.
- Földes János: A legelő-erdők. (A legeltetés kérdése Magyarországon, annak megoldása erdő-gazdasági uton.) Budapest, 1895.
- Forgalma, husz évi, a székesfővárosi közvágóhid és marhavásárnak 1877—1894. Budapest, 1894.
- Forster Géza: A szövetkezetek fejlesztéséről. Budapest, 1898.
- : Miként használhatják ki gazdánik a budapesti vásárcsarnokokat. Budapest, 1895.
- Fridrik Géza: Lótenyésztés. Közgazdas. monopropia. (Magyarország földmivvelése. 1896.) Budapest, 1896.
- Fritz Péter: 1888: XXXV. t.-cz. Az állami italmérési jövedékről. Budapest, 1888.
- Gaal Jenő: Ipar és iparpolitika. (Közp. Lexikon II. kötet.) Budapest, 1900.
- Geöcze Sarolta: Társadalmi program. Budapest, 1899.
- A socialismus női világitásban. Budapest, 1898.
- Gruner Lajos: A trágyafősznek jelentősége és alkalmazása a gazdaságban. Trencsén, 1886.
- Győri takarékpénztár ötvenéves története 1844—1894. Győr, 1894.
- Határozmányok az osztrák-magyar bank letéti üzletére nézve. Bécs, 1887.
- Magyarországi árúk kezelésére és elszámolására. Budapest, 1894.
- Herdina László: A Beszterczebánya szab. kir. bányaváros tulajdonát képező erdőbirtok gazdasági viszonyainak ismertetése. Beszterczebánya, 1895.
- Horváth Sándor: Adatok az »Országos Erdészeti Egyesület« keletkezésének és 20 éves fennállásának történetéhez. Budapest, 1886.
- Az erdészeti felsőbb szakoktatás szervezése. (1896. évi aug. 30—31-én Budapesten megtartott országos erdészeti gyűlés tárgyalásai.) Budapest, 1896.
- Hutya Ferencz: Külföldi tanulmányutjáról a földmivvelési ministeriumhoz intézett jelentése. Budapest, 1888.
- Illés Sándor Edvi: A m. kir. államvasutak és az üzemükben levő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai. Budapest, 1896.
- Inkey Béla: Magyarország földtani alakulása és talajképződése. Közgazdasági monografia. (Magyarország földmivvelése 1896.) Budapest, 1896.
- Javaslat, Előadói —, a mezőgazdasági rendtartásról. Budapest, 1897.
- Kállay András: Szabolcsmegyei socialismus. Nyiregyháza, 1898.
- Karl Rezső: Tanulmány a honi czukorrépa-magtermelés és tenyésztés fontosságáról. Magyar-Óvár, 1894.
- Károlyi Sándor gróf: Szervezkedés és szövetkezés. Budapest, 1899.
- Kézikönyve a szeszes folyadékokkal való kereskedésnek Magyarországon. Budapest, 1891.
- Kimutatása a hitbizományi birtokok megosztásának. Budapest, 1884.
- A korlátolt forgalmú birtokok és Magyarország területének mivvelési ágak szerinti megosztása. Budapest, 1883.
- Kovács Antal: Méhtenyésztés. Közgazd. monographia. (Magyarország földmivvelése 1896.) Budapest, 1896.
- Kovács Gyula: Nemzetgazdaságtan I. Budapest, 1899.
- A magyar háziipar törzskönyve. Miskolcz, 1895.
- Krocsák G. Emil: Az 1891. május 6., 7., 8-án tartandó magyar gazdatiszti congressus előkészítése érdekében tett intézkedések s indítványok sorozata. Budapest, 1891.
- Kvassay Jenő: Az arad-csanádi öntöző-csatorna tervének ismertetése. Budapest, 1881.

- Lachne Hugó:** Az Aradi Gazdasági Egylet 1899. évi Évkönyve. Irta: — gazdasági egyesületi titkár. Budapest, 1900.
- Landgraf János:** Halászat. Közgazd. monographia. (Magyarország földművelése 1896.) Budapest, 1896.
- Lavotta Albert:** Az erdők és az erdészeti viszonyok Norvégiában. Budapest, 1888. — Az erdők és az államerdészet Svédországban. Budapest, 1888.
- Lende Ede:** A Körmöcz sz. kir. főbányaváros tulajdonát képező fekvőségek gazdasági viszonyainak ismertetése, különös tekintettel az erdőgazdaságra. Budapest, 1887.
- Lisznyay Damó Endre:** Néhány szó. Röpirat. (A chovinismus. A lovagiasság. A socialismus. A protekció. A corruptió. Az urhatnámság. A speculatio. A moralismus. A realismus. A bürokratia. Az adó. Az igazságszolgáltatás.) Budapest, 1900.
- Löherer Andor:** Zemplén-hontmegyei község parasztgazdáinak monographiája. Budapest, 1899.
- Lónyay Ferencz:** Szőlőművelés és borászat. Közgazd. monographia. (Magyarország földművelése 1896.) Budapest, 1896.
- Magyar farm-rendszer.** Kiadja a magyar kir. földművelésügyi minist. Budapest, 1890.
- Magyarország selyemiparának fejlődése, 1888-tól 1886-ig.** Budapest, 1886.
- Magyarország tejjgazdaságának fejlődése, 1883—86.** Budapest, 1887.
- Manasszy György:** Az amerikai ügető tenyésztése. Temesvár, 1899.
- Mandelló Károly:** Szemle a külföldi közgazdasági viszonyok felett. Budapest, 1890.
- Marosi Ferencz:** A lippai m. kir. főerdőhivatal kerületéhez tartozó erdős gazdasági viszonyainak leírása. Arad, 1890.
- Matlekovits Sándor:** Felolvasása a »tőzsdeadó«-ról az országos kereskedelmi és iparcsarnokban, 1894. decz. 20-án. Budapest, 1895.
— Bárány Wüllersdorf és a szabad kereskedelem meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. Ért. a t. t. Budapest, 1890.
- Melhard Gyula:** Somogyvármegyei gazdaságtörténeti adatok. Kaposvár, 1896.
- Mérey Gyula:** A szövetkezés előnyei. Budapest, 1898.
— Lajos: Gazdák tömörüljétek. Budapest, 1898.
- Mezőgazdasági statisztikai monographiái a vármegyéknek.** Budapest, 1891.
- Miklós Gyula:** Hazai szőlőszetünk és a phylloxera. Budapest, 1888.
- Milhoffer Sándor:** Elemi csapások s művelési növényeink. Kassa, 1898.
— Beszélgetések állattenyésztési s kertészeti kérdésekről. Kecskemét, 1897.
— Műtrágyázás a gyakorlati életben. Kassa, 1898.
— Kendertermelés. Kassa, 1900.
— Az állattenyésztés rövid foglalata. u. o. 1900.
— Növénytermelés, rét- s legelőkezelés rövid foglalata. u. o. 1900.
— A régi Egyptom mezőgazdasága. Budapest, 1900.
- Millecker Bódog:** Versecz szabad kir. város története. Budapest, 1886.
— Varadia története. Temesvár, 1889.
- Münnich Adolf:** A felső magyarországi bányapolgárság története. Igló, 1895.
- Mutschenbacher Viktor:** A kereskedelem története. Pécs, 1889.
- Nagy Imre:** Csikvármegye közgazdasági állapotai és a székely kivándorlás. S.-Szent-György, 1891.
- Nagy Imre:** Sopron vármegye története. Sopron, 1891.
- Orbán Balázs báró:** A székelyek származásáról és intézményeiről. Budapest, 1888.
- Országos szövetkezeti értekezlet 1899. február 16.** Budapest, 1899.
- Raitsits Lajos dr.:** Beszterczébánya sz. kir. város egészségügye. Beszterczébánya, 1896.
- Simonfi Gyula:** Néhány szó a modern nőemancipációról. Budapest, 1900.
- Sugár Ignác:** Vidéki városaink helyzete. Lenyomat a Közgazdasági Szemléből. Budapest, 1896.
— A porosz központi szövetkezeti pénztár. Miskolcz, 1898.
- Szilassy Zoltán:** Fűféle takarmányok. Budapest, 1892.
— Gazdasági Egyesületek monografiája. Kiadta az O. M. G. E. Budapest, 1896.
— Amerikai mezőgazdaság. Budapest, 1897. II. kiadás 1898.
- Tacitus:** A magyar állami tönk az osztrák-magyar monarchia két felében. Budapest, 1887.
- Tavi Gusztáv:** A kopár területek beerdősítésének kérdése. (1896. évi aug. 30—31-én Budapestben megtartott országos erdészeti gyűlés tárgyalásai.) Budapest, 1896.
- Tomcsányi Gyula:** A garammenti kincstári erdőkben alkalmazott szállítási rendszer ismertetése, történeti visszapillantással az erdészeti szolgálat és kezelés fejlődésére. Beszterczébánya, 1895.
- Tóvölgyi Titusz:** A földművelési ministerium elkülönítéséről. Budapest, 1891.

- Vadas Jenő:** Az erdészeti kísérleti ügy szervezetének és tárgyainak kérdése. (1896. évi aug. 30—31-én Budapesten megtartott országos erdészeti gyűlés tárgyalásai.) Budapest, 1896.
- Vázlata** Délnémetország gazdasági viszonyainak. Budapest, 1892.
- Veszter Imre:** Hogy mivé lett egy hazafias országos intézet? Budapest, 1887.
- Vizállások a Dunán az 1876—1887. években,** kiadja Péch József. Budapest, 1890.
- Vizügyi közlemények.** Kiadja a földművelésügyi ministerium. I—V. füzet. Budapest, 1892.
- Zivuska Jenő:** A selmeczi m. kir. bányász- és erdészakadémia ifjusági körének emlékirata. 1763—1896. Debreczen, 1896.
- Zselénszky Róbert gróf:** Szerződésünk Ausztriával. Budapest, 1898.
- A budapesti buzaring. Budapest, 1899.
 - A szocialismus ellen. Budapest, 1898.
-

A magyar egyenes adózás kifejlődése.*

(Az Anjouktól a Habsburg-uralomig.)

Az adó-fejlődés korszakait nem lehet akként felosztani, a hogy a különböző uralkodó-házak egymásra következése időrend szerint hosszabb vagy rövidebb darabokra vagdalja egy nemzet történeti életét. Épen azon látszik meg, hogy az adó a társadalomnak belső, szerves fejleménye, hogy a belső fejlődéshez és annak korszakaihoz simul és nem tagolható el külső — sokszor igen felületes — események szerint, a melyek a nemzet kialakulására olykor vajmi kevésbé hatnak vissza. A mint alaptételül hirdetem minden doctrinarismussal szemben, hogy az adó valósággal benne él az illető társadalomban, azonképen az adó történetének korszakait is a társadalmi fejlődés különböző állapotai szerint kell kimérem. Nem azt teszi ez, hogy nem az időrend uralkodik itt is — mert az képtelen furcsaság lenne — hanem azt, hogy itt mélyebben járó evolutióról van szó, a melyet a saját változásai alapján kell felosztani.

Oly külön, csöndes története van a mi magyar adózásunknak is, mint minden nagy társadalmi intézménynek. Hiszen csak most kezdjük észrevenni, hogy adó-történetünk *volt*, most, mikor már annyi évszázada van mögöttünk s csak most kezdünk figyelmesekké lenni reá. A mint minden társadalmi kutató számára előre fölirta ezt már Carlyle Tamás, tökéletes nyelven mondván: »The oak grows silently in the forest, a thousand years; only in the thousandth year, when the woodman arrives with his axe, is

* Az első, az Árpádok és Anjouk korát tárgyaló közlemény a K. Sz. f. évi márcziusi számában jelent meg.

there heard an echoing through the solitudes«. (Carlyle: French Revolution. I. Book 2, chap. 1. »astraea redux«.)

Ezen szerves és bizonyos tekintetben önálló fejlődés tekintetéből azt kell mondanom, hogy épen a főjelenségeket szakgatnám széjjel s a legkiemelkedőbb tanuságokat lapitanám el, ha az Anjou-kor után következő fejleményeket — a melyeket most tárgyalni akarok — a királyi házak váltakozása szerint választanám el egymástól. Ellenkezőleg úgy gondolom, hogy éppen e gyakori uralmi cserék is csak egyik közös ismervét teszik annak az összetartozó korszaknak, melynek pontatlan határait Nagy Lajos halála s I. Ferdinánd uralkodásának vége tűzik ki. A magyar történetnek legállhatatlanabb, nagy viaskodásokkal teljes kora ez, a mely óriási társadalmi küzdelmeivel szinte csalogat bennünket, hogy a nagy háborgások és torlódások között különösen megvigyázzuk azt a sajátos társadalmi produktumot, melyet adónak hívunk. Bizonyára különös tanulságokat fog nekünk e majdnem kétszázados időszakról adni.

Nézzünk először körül, hogy hozzászoktassuk szemünket a kornak igazi világosságához.

Ott künn a külföldön a *renaissance* káprázatos fénye ragyog. Országról-országra lépve hatja át sajátos élesztő és átformáló erejével a nagy rinascimento a társadalmakat, magával hurczolván új művészetét, erkölceit, városi gazdagságát és mindenek fölött friss osztályainak váltakozó hatalmi küzködését. Új társadalmi rétegek duzzadtak fel, melyek egymással és a régiekkel birkóznak és — az új gazdasági erők jegyében — hirtelenül győznek, elesnek és megint feltámadnak. Ez az új és sietővé gyorsított társadalmi tusa az, mely a renaissancenak mozgalmas életét socialis téren jellemzetessé teszi. Ezt találjuk meg, ha körül fordítjuk fejünket és mindenütt belepillantunk a külföldi államok adójába.

Sismondi azt mondja, hogy az olasz rinascimento megindulásakor, a XIII. században nyilvánul már az ellenségeskedés az ingatlan és ingó vagyon között (*Sismondi: Histoire des republicues italiennes du moyen âge. IV. kötet. 159—160. l.*); s ez tüstént kiüt az adórendszeren is, mert míg eleinte az ingatlant-bíró nemes urak bújnak ki az adó alól, vagyis ők vannak felül (*Sismondi: III. kötet 48. l.*), addig, mikor a kereskedő osztály jut uralomra, azt halljuk ám, hogy a »nemesek kényszerítettnek kiváltságaik

feladására. (Sismondi: IV. kötet 164. l.) sőt végül magok a kereskedők sértik meg »az emberi jogokat, melyeket a társadalmi szerződés (!) biztosított«. (Sismondi: IV. kötet 169. l.). A míg például Genuában a nemesség kormánya a leggazdagabb kereskedő polgárokat sarcolja meg (Sismondi: X. kötet 130. l.), addig Luccában éppen megfordítva legtovább tartja magát a kereskedelmi aristokratia (Sismondi: XVI. kötet 207. l.). Ez azonban még csak egyik fele a jelenségnek. A feudális urak és a kereskedelmi aristokraták adóharcza mellett épen ily szenvedélylyel és változandósággal dobálják egymásra az adót és az adóknak szövevényeit magok az egyes pártok, a szegényebb és gazdagabb rétegek, sőt egyes családok. Machiavelli »Istorie Fiorentine«-je csodálatos tanulságokat szolgáltat erre nézve, a belső tusáknak apályát és dagadó árját rajzolván meg előttünk. Mily pompás eset például a negyedik könyvben megírt, a hol Conte di Oddo condottierit felfogadja a firenzei nép s a költségek előteremtésére 20 biztost rendeltek ki (1422); a biztosok azt találván, hogy a főpolgárok el vannak kedvetlenedve, rögtön ezeket rakják agyon adóval, a mire viszont ezek a gazdagok azért szorittatják még szigorúbbra az adóbehajtást, hogy a szegényeket elkeserítsék, s ezek segélyével fölfordítsák az új kormányt. Kell-e több példa, mikor ennél teljesebb adó-labdázást még elképzelni sem lehet?

Igy mutatkozik be nekünk a renaissance-kor adótörténetének typusa. Vakító világossággal tárja elénk azt az igazságot, melyet a doktrinár adótanok nem akarnak meg látni s mely abból áll, hogy az adó nem egy külön álló jelenség, önálló s levezethető alapelvekkel, hanem egy relativ társadalmi tünemény, mely a társadalmi változásoknak sajátos kifejezője. S a renaissance gyors és pezsgő társadalmi hullámozása épen azért oly rendkívüli jelentőségű az adó-evolúció szempontjából, mert úgyszólván a tenyerünkre teszi mind azt, a mit a mai társadalomban már csak kerülő utakon figyelhetünk meg.

Mindjárt hozzá kell tennem, épen a magyar viszonyok helyes megértésének céljából, hogy az a jelenség, melyet előbb a rinascimentóból kiemelék, nem múlik el az Alpoknál, hanem megy mindenüvé a megújulás mozgalmával. Ékként Franciaországban azt találom, hogy VI. és VII. Károly alatt több herceg s nagyobb úr ragadja magához ereje s tekintélye szerint az adóztató hatalmat. (Clamageran

J. J.: Histoire de l'impôt en France I. kötet 448., 486. l. és II. kötet 4. l.), míg 1439-ben megfordul a koczka és a hűbér urak adójogát nyomják el. (Clamageran: I. kötet 488. l.) Viszont a másik oldalon a fölemelkedő polgárság az 1508-iki ordonnance-al kivívja, hogy gazdagabbjai nem fizetnek adót (id. m. II. k. 94. és 95. l.), míg a protestánsok és a liga adói megint egy külön küzdelem külön adóharczát jelzik (id. m. II. k. 295. l.), a melyet végül a Fronde tetéz meg 1649-ben, a gazdagok vállaira hullván vissza a teher. (Clamageran: II. k. 584. l). — Angolhonban csak arra a hires adóháborúra mutatok rá, a mely a »moveables« (ingó vagyon) megadóztatása körül a földes lordok s a városi lakosok között a Tudorok alatt folyt, de még III. Vilmos alatt sem ért véget, (Dowell: History of taxation and taxes in England, I. k. 149—150. és II. k. 49. l) s melynek egyik legjellemzőbb esete volt az 1472-iki adóáttolási próbálkozás »in ease and relief of other persons to the said fifteenth and tenth hitherto greatly charged«, mely kudarczczal végződött. (Dowell: I. k. 124. l.) Végül pedig gyerünk egészen határunkig s akkor meglátjuk, hogy a szomszéd Csehországban a XVI. századot a nemességnek és a városi népnek küzdelmei töltik ki, a melyek azon módon visszatükröződnek az adóban s annak hullámozásában; mert csakugyan a nemesség a városokat akarja megadóztatni s 1534-ben az általános vagyoni adó helyébe egyszerűen rájuk húzza az általános eladási adót, — a városok három év mulva megfordítják a fegyvert s 1566-ig urak is maradnak, míg 1567-ben ismét a nemesség adórendszere győz, folyván a harc tovább szakadatlanul, mert éppen az adófejlődés európaszerte ezekből a tusákból állott.

Ezért lehetetlenség, hogy Magyarország kivonta légyen magát e folyamat alól, de lehetetlenség az is, hogy a ki nem mozaik-köveket keres, hanem adó-történetünknek egységes képét vázolja, az behunyja szemeit ez uralkodó áramlatok mélységes játéka előtt. Ez a vakság magában hordaná büntetését, mivel hogy érthetetlen zagyvasággá változnék mindaz, a mi csak ennél a világosságnál derül igazsággá.

Az Anjou-kor maradandó államgazdasági eredménye a »kamara haszná«-nak, mint egyenes adónak megteremtése volt. (Thallóczy Lajos: A Kamara Haszná (lucrum camerae) története, kapcsolatban a magyar adó és pénzügy fejlődésével). Az Anjou-korra következő időszak — Igazságos

Mátyás uralkodásáig — a kamara haszna és ennek complementaris adói (erdélyi ötvened, szlavoniai maturina) mellett a rendkívüli adózással (subsídium, *Thallóczy*: id. m. 80. l.) s a városok erősebb megsarczolásával próbálkozik. Ez volna a külső kép, a mely magában még nem jelent sokat; mindössze azt jegyezhetem meg, hogy e török-háborús subsidiumok ugyanazon jelenséget képviselik nálunk, mint Angliában az 1188-iki Saladin-tized, a mely hasonlóságban — az adó oka ugyanaz lévén — természetesen semmi rendkívüli nincs.

Ime a száraz, fiscalis krónika — milyen keveset mond! Ám ha az adóztató hatalmak és adózó erők viszonylatait nézzük, azok megszólalván, elmondják azt az egész küzdelmes tusakodást, melyet a külföldön köröskörül megvigyáztunk. A messzeségnek homályából oly körvonalok tűnnek elénk, a melyek az Európaszerte folyó küzdelmeket a Kárpátok medenczében különös, szakgatott módosulásokban jelentetik meg — még az adóban is.

Vegyük csak szemre, hogy a fő társadalmi áramlatokról mit árulnak el e jelenségek, mert hisz az a mi dolgunk.

Mintha csak a külföldi fejleményeknek egyszövésű folytatását találnók meg abban, hogy Zsigmond király sok pénzügyi törvénye között (melyek már szaporaságukkal is kimutatják az állapotok folytonos állhatatlanságát) e törvények között, mondom, az 1405-iki 10. és 13. czikkek egyenest a városokra akarják nyomni a terheket. Hogy pedig ez nem csupán az egyszerű fiscalis jognak törvénybeiktatása volt, hanem valóságos pénzügyi politika, melynek meg vannak jellemző következményei, arra nézvést a »Magyar városok régi számadás-könyvei« (Kiadta: Fejérpataky László) bizonyítékot nyujtanak nekünk. Itt meglátjuk Selmech adójának növekedését 1385-ről 1386-ra, s Bártfa 1418—19-iki (id. m. 163. lap), majd 1427-iki (id. m. 184. lap) adólajstromaiban utczánként oszlik meg előttünk a fizetség, vagy itt van Kassa irtózatossá megsarczolása (*Thallóczy*: id. m. 71—73. lap) s ezen mód szólnak a többi példák is. A következmények most már kettősek és egészen a renaissancera vallanak. Az egyik abból áll, hogy a városokon belől viszont a kalmárok és iparosok elkezdik adóharczukat az adómentes nemesek ellen, hogy később — mint látni fogjuk — fennen hirdessék ezt az elvöket: »minthogy pedig ez nemes városban az concivis embereknek egyenlő szabadságok vagyon, a közönséges igazságnak

regulája, kitől-kitől azt kívánja, hogy szükségnek idején és akármikor is egyenlőképen közönséges teherviselésre vonatassék«. (Magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye II. kötet 2. fele 343. l.) Jellemző ez irányban az is, hogy a finomabb és komplikáltabb adónemek hirtelen kifejlődnek a városi sorompókon belül, úgy hogy Pozsony XV. századbeli vagyoni adója (Thallóczy: id. m. 74. l.) és a többi városok szétágazni kezdő adórendszerei lassanként ugyanoly változatos s adótechnikailag érdekes fejleményeket mutatnak, mint teszem föl az a számadás, mely Florencz 1336—38-as budgetjéről maradt reánk (Sismondi: id. m. V. kötet 355. l.). — A másik velejárója ennek az adó-eseménynek pedig abban keresendő, hogy a királynak (1405.) decretum tertiumában már mindegyre a hatalmaskodó nemesekkel kell szembe szállnia a mi azt jelenti pénzügyi nyelven, hogy az állami adóztatásnak, mely a városok felé kiterjed, ezeken az elemeken viszont megtörik ereje. Ez az épen, a mi az elkövetkező adó-küzdelmeknek mély áramlatait leghivebben árulja el.

Lent az ozmán döngeti az ország kapuit, a mire adórendszerünkben Albert alatt megjelenik a rendkívüli subsidium, melyet már föntebb jelzék (Thallóczy id. m. 80. l.) Idebenn pedig I. Ulászló alatt a fölemelkedő olygarchia süti rá az adóra bélyegét, midőn a birtoktalan nemeseket is adófizetésre kényszerítik, míg V. László alatt megint az egytelkű nemeseket is egyenként küldik hadba. (1452: IV. t.-cz.). A felső osztályok s hozzátartozóik mindjobban keresztültörik az adórendszert: az adómentességek szaporodnak fent; hiszen Szilágyi Mihály alatt oly »nemesi« uralom van, hogy a »megyéknek nem használó, nemeseket veszélyeztető erősségek lerontatnak«. A társadalom háborgása tehát tökéletes s azon mód az adóé is.

Mi mutatja ezt világosabban, mint az, hogy a mint a tobzódó hullámok fölött megjelenik Mátyás a renaissance fejedelmek fényességében, egyszerre megfordítja hatalmával az adófejlődésnek ezt a menetét. Nemcsak rendet és állandóságot akar ő teremteni, hanem az új alakulásnak megfelelően az adómegosztást is ellenkező irányba csapja át. Eleinte ugyan kénytelen megígérni, hogy a kamarai nyereségen kívül más adót nem fog kívánni, de 1474-ben mégis egy aranyforintot kíván kapunként mindenkitől s egyenest neki szegzi törvényének élet az olygarcháknak, mondván: »ha némely kivételesek ezen segedelmet nem

fizetnék, akkor mások se tartozzanak fizetni.« Daczára annak a kikötésnek, hogy többé ily segedelmet ne szedjenek, 1478-ban öt évre ismét egy forintot szavaztat meg és folytatván czélzatait, ő viszont az egytelkű nemeseket veszi ki az adó alól. Az adónak színváltozása tehát ime ép oly tökéletes, mint az államéletnek fordulata s az osztályok uralmának megváltozása. Hogy pedig az átcsapódás idebenn s a hasonlóság a külfölddel szemközt annál határozottabb legyen, a nagy király valóságos olasz fogással azt cselekszi, hogy a »kamara haszna« adót terhelő sokféle kiváltságtól s kötelezettségtől megszabadulandó, az adó *nevét* »tributum fisci«-re változtatja s be is szedi azt: »de omnium regnicolarum nostrarum, tam Ecclesiasticorum quam etiam de nostris propriis comitatibus et bonis, quibuslibet nec aliquis superinde ullo unquam tempore exemptionis privilegio frui possit.« Csak természetes, hogy ha ezen adóalakulásokat nem úgy nézi a történetíró, mint a társadalmi uralom harcának kifejezőjét, akkor ily kifejezéseket tesz papirra: (Mátyás) »Ügyszólván nem arányos adóemléssel nyitott magának új pénzforrásokat« és »opportunistá pénzpolitikát üzött.« (Thallóczy: id. m. 91—92. l.)

A mint ezenképen Mátyás korán keresztül hullámozott egyenes adózásunk fejlődésének folyamata, egy másik érdekes nyomot is hagy hátra, melyről röviden csak annyit kell emlitenem: Az a tényező, a mely nálunk az Árpádok alatt kimagaslott az adóztató hatalmak közül, nevezetesen: az egyház, szintúgy megérezte ezt az új egyensúlyt, melyet rövid időre Mátyás a magyar államéletben megteremtett. A mint ő szembefordul a kuriával és megszünteti ott a tizedpereket (1486: XLIV. és XLV. t.-cz.), világosan kimutatja azzal, hogy más szerepet szán az egyháznak, mint a melyet az az előző korszakokban viselt nálunk. De épen oly következetesen megszólal hű útmutatónk, az adó is, mert 1481-ben tárgyában és kezelésében megszorítja a király az egyházi tizedet, a »vakmerő tizedelőkre« ráront és odáig megy, hogy a nemesekkel ellenőrizteti a tized kirovóját. Így borította rá a régebbi uralkodó osztályra az újat, a nemesit s ezzel megcserélte régi viszonyukat magában az adórendszerben.

Mátyás halála után, történetünk tanítása szerint, a nagy király alkotásait felrobbantják az országra dülő veszedelmek s belső zavarok. Azok a szenvedelmes társadalmi harcok, a melyeknek gyors forgataga jellemzi — mint fen-

tebb láttuk — e korszaknak külföldi eseményeit, megjelennek nálunk is, csak hogy magyar gúnyában; megjelennek és visznek-visznek magokkal a mohácsi katastropháig. S ép úgy, mint a többi államokban: egyszerű lapdává válik az adó, melyet egymáson tánczoltatnak a győzelmes s majd ismét lebukó osztályok. Ha valahol, úgy itt szökik az ember szemébe, hogy mennyire az illető társadalom az, mely benne van az adókban és megszólal bennök. Egyrészt a gyors változások egész őszintén feltárják e tüneménynek a lényegét, másrészt pedig a harczot kitűnően meglátni azért is, mivel ekkor a gazdasági osztályok meglehetősen pontossággal esnek össze a nagy politikai pártokkal (Wagner Adolf: Finanzwissenschaft, 2. kiadás. 1890. — II. kötet, 283. l.).

Igyekezzünk csak levonni az adófejlődési tanulságokat az összetorlódott eseményekből. Semmi kétség sem lehet az iránt, hogy mit jelentett Mátyás adójának az 1492-iki országgyűlésen való eltörlése: a királyi hatalom gyöngülése s a fölszabadult olygarchikus kiváltságok életre támasztása rejlenek mögötte. A mint pedig sorra jönnek ezután törvényeink, — melyek általán ismeretesek — minden szavokból kisírnak a fejetlenségnek s a pártoskodásnak amatusái, melyekben a kismemesség élet-halálharczot vív az ország fölé nőtt nagy urakkal. Másról, mint erről, nem is hallunk az adóban sem. Már 1492-ben külön rendeztetnek a kilenczed szabadalmasai, s a tizedről való határozás 1495-re halasztatik, a mikor már arról a vitáról hallunk (1495: XLIII. t.-cz.), mely az ország nagyurai s a főpapok között támadt. 1504-ben már oda jutunk, hogy külön kell biztosítani az országgyűlésnek adómegajánlási jogát, mert a tomboló társadalmi harcz egész szétmarczangoló nyomorúságában áll előttünk az I. t.-cz. mondataiban: »Egyik a másik szándokát s akaratát meg nem fontolva, több földesurak és megyék önként avagy mások ösztönzéséből, néha magánhaszonból is, a királyi Felségnek valamely adót vagy segélyt ajánlanak« — a megyék között ebből »viszálykodás támadván, egyik a másik által gyalázólag az ország szabadsága megrontójának állittatik« . . . »azoknak birtokai és birtokjogai, kik a királyi Felségnek (az ily adóbeszedést) javallják, mindig fölmentetnek, az ország-lakóknak pedig abból nyílt lázadás jut.« Ezért is rendel-
tetik, hogy az adót ekként felajánló »megye összes nemes-sége egyetemben, hitszegés vagy hamis eskü büntetésében,

becsületöknek és tisztességöknek elvesztésében marasztaltatnak, büntetteknek és tetteleg az ország többi nemesi társaságából kirekesztetteknek s elválasztottaknak tartásának.«

Hová jutottunk? Nemcsak azt értük el, hogy az általános európai változatokat követve az adó labdaként ugrál a társadalmi apály és dagály hullámain, hanem egyenesen az következett el nálunk, hogy a katastropha felé siető magyarság épen az adót s az adóbeli fizetéseket használja arra, hogy egyik a másikat lenyomja, pártoskodásba verje s az országot szétmarczangolja. A mint pártok és osztályok egymásnak esnek, megtépázzák egymást — az adóval.

Ezt az adóbomlást hirdetik tovább törvényeink 1514-ben a királytól elvont pénzekről, s azok elzálogosításáról szólva, még azt is meghalljuk (LXIV. t.-cz.), hogy a tizedszedők már elfogdossák a nemeseket s jobbágyokat. A »zavaros időben a parasztok dühének lecsendesítésére« (LXXI. t.-cz.) adómentességek kellene. Az 1518-as országgyűlés külön szabályozza azokat »kik a királyi Felség jövedelmeinek és birtokainak s azok jövőben kellő kezelésének visszabocsátásában ellenkezők s vonakodók lennének«. Az adóbomlás ekként mind hangosabban és kiáltóbban jelentkezik és a megszaggatott ország fájdalmas jajjai gyanánt hangzanak felénk ezek az egyszerű — fináncz-adatok. Kétkedhetünk-e abban, hogy az adó mindig igazi gyermeke és rejtélyes hirnöke azon társadalom benső életének, mely őt viseli? Kétkedhetünk-e az adó kivételes sociologiai szerepében itt a mohácsi veszedelem alatt, a hol pontosan szemünk elé tárul, hogy a kifejlődés, az evolúció hogyan tud átcsapni szétfosló hanyatlássá (dissolutio)? Lehet-e egy csöpp kétségünk is ezután abban, hogy az adónak törvényeit nem deductiv elvek, hanem mindig az illető társadalmi küzdelmek magyarázzák meg szervesen; lehet-e kétségünk akkor, a mikor adóbeli következtetéseink ime kérlelhetlenül oly eredményhez vezettek, melynek rettenetes neve: *Mohács*.

Magyarország nagy gyásza előtt még csak egy jelenségnél áll meg az adótörténet s ez a jelenség sincs érdek nélkül. Mikor a katastrophanak előszele átcsap az országon s a nagy ozmán seregek felbukkannak, egy utolsó rándulásban meg akarja magát menteni az ország. Tudjuk, hogy már későn volt, de tudnunk kell azt is, hogy ennek a kétségbeesett vonaglásnak épen adótörténeti fejleménye s

magyarázata van. Mert a mint az 1518-iki veszedelmekkor 2 forint adó »dicentur et exigantur (Kovachich: »Vestigia comitiorum apud Hungaros etc.« 1790. I. 499. l.) úgy tovább az 1522-iki budai országgyűlés általános adózást rendel el, s egyrészt a főpapoktól, főuraktól és a vagyonosabb nemességtől egy évi jövedelmének felét követeli, másrészt pedig a különböző foglalkozások szerint nagy hirtelen adóscalákat állít fel, követelvén, hogy a plebánosoktól kezdve a halászokig s vándorló kereskedőig mindenek adózzanak. Most már ennek a nevezetessége nemcsak az, hogy ez a sebtiben készült szükségbeli adó mechanicus kirovására nézve igazi ősapja a mi mai első és harmadik osztályú kereseti adónknak; mert hiszen még azt is megtaláljuk benne, hogy »universi artifices mechanici« műhelyeik szerint fizessenek 1 frtot (1522: V. t.-cz.) s a molnároknak a malomkő száma szerint való megrovása pedig alig különbözik mai »ismérveink« (levágott állatok száma, a hajók hordképessége stb.) alapján való adóztatástól. Még az a jellemző tétel érdemelne különös figyelmet, a melynek értelmében a vándorló kereskedők adójának nagysága attól függött, hogy hány lovat tartanak, egy-egy lóra 50 dénár esvén, a mi úgyszólván tökéletesen megfelel annak, a hogy az 1875: XXIX. törvényezikk 8. §-a jelenben a házalókat lovuk szerint adóztatja. Ez mind tanulság, sőt különösség, de csak mellékes.

E szükségbeli általános adóztatásnak főfontosságát azonban az adja meg, hogy az a társadalom, melynek egyik tagja eddig a másikat adóztatta ugyan, de a mely egészében s összeségében eddig megadóztatva nem volt: most, az életveszedelemnek pillanatában, egyszerre megérzi összetartozandóságát s ezt avval jelenti ki, hogy egységes adót húz magára s minden tagjaira. Ugyanaz történik itt, mint a biológiai fejlődésben, midőn a kisebb lények együttes működésre tapadnak össze s a veszély miatt a *sifonofor*-állatok gyarmati öntudata keletkezik. (Ribot: Les maladies de la personnalité. 4. kiad. 155. l.) Az adó-evolutio szempontjából ezt akként fejezném ki, hogy a katastropha előtt, a halálos félelem kínos fájdalmaiban egyszerre végigvonaglik a megszületendő állami adóhatalom, mely eddig még nem létezett, de ezután kifejlődvén, hatalmas karjai alá fogja szorítani az eddigi pénzügyi erőket: az egyházat, a magángazdaságon nyugvó királyságot és a vármegyei s városi rendeket és »egyéb országlakókat« egyaránt.

De ettől még igen messze vagyunk Mohács előtt. Csak e nevezetes rendkívüli adóig jutottunk el, a mely inkább segély-kiáltás maradt, mint beszedett adó. Hiszen nemzeti bukás következett utána, mely egészen széttépte az országot s megakasztotta az egységes állami fejlődést. Nem akarom azonban ezt a rendkívüli adótüneményt elhagyni a nélkül, hogy a külföldi adófejlődésnek hasonlóságait mellé ne állítsam úgy, miként az egész korra nézve már fentebb megtettem az egybevetést. Ha így körülnézek, nemcsak adótechnikai hasonlóságot találok, a mennyiben teszem fel 1522-es adónknak különös vegyi összetétele az osztrák tartományok 1542-iki adósoportosításban is mására talál. (Beer: Staatshaushalt Oesterreich-Ungarns. I. fej.) A házaló-kereskedők adója, melyet külön kiemelék, viszont Angliában jelent meg ily alapon 1552-ben »licent for hawkers and pedlars« név alatt s alá tartozott minden »hawker, pedlar, petty chapman, or any other trading person going from town to town or to other men's house« (Dowell: History stb. III. kötet 37. l.) Legérdekesebbnek tartom azonban az adókifejlődés hasonlatosságának s így törvényszerűségének tekintetéből azt, a mi Franciaországban történt. Itt ugyanis 1357-ben az ország époly zilált és marakodó állapotot mutat, mint a miénk 1522–26-ig (Clamageran: id. m. I. k. 371.); az országgyűlés elcsapja a tisztviselőket, a nemesek magán viszonyai és particularis sarczolásai közepett törvénybe iktatják (16. és 17. art.) a kis emberek védelmére az egyéni erőszakos ellentállás jogát. S mikor a felfordulás ekkora, behoznak egy egyetemes adót, hogy azt az ország védelmére mindenki fizesse scala szerint. (Clamageran: id. m. I. k. 36. f.) Valóban a hasonlóság már nem lehet teljesebb.

Már fentebb rámutattam arra, hogy a mohácsi vészszel még nem záródik le adó-fejlődésünknek második korszaka, hanem — a nagy uralmi változás daczára — tovább tart s elér az I. Ferdinánd haláláig. Tényleg mindazokat a főjelenségeket, a melyeket a XV. században s a XVI. első negyedében láttunk, megtaláljuk a Habsburg-dynastia első idejében s csak két különbséggel kell számolnunk irásunkban. Az egyik abból áll, hogy a későbbi s állandóbb alakulásnak előnyulványai már itt megjelennek s összeforradnak korszakunk jellemzetes fejleményeivel. A második különbség pedig az, hogy itt megmunkált területre térünk át az ugarról, Acsády Ignác jeles dolgozatai következtében.

»Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt« (1880.) című könyve s »Két pénzügy-történelmi tanulmány«-a (1899.) lehetővé teszik, hogy adó-törvényeink külső rendjének ismertetését reá hagyva, e helyütt csak azokat a szálakat emeljük ki, a melyek I. Ferdinánd uralkodását, az adó-fejlődés tekintetéből, a Mohács előtti sajátságos alakulatokhoz kötik.

Melyek volnának ezek? Mindenekelőtt teljes az adóterületnek szakgatottsága. János király, a török és Ferdinánd külön-külön adóztatták megyéiket s az országrészek különválása, azonképen egy-egy megyének adóztató urában elszenvedett változásai oly nagyok, hogy Acsády külön »adóügyi földrajzzal« próbálkozik. (Magyarország pénzügyei 39. l.)

De nemcsak eddig van a Csele patak által elválasztott két történelmi korszak adóbeli egyezése. Megvan az az adóteher tagosulásában is. Azokból az adatokból, a melyeket Acsády közzé tett, világossá válik, hogy azok a főurak, a kiknek olygarchicus hatalmáról egész korszakunk beszélt, nincsenek megtörve, hanem még mindig érvényesítik mentességeiket fölfelé és zsaroló erejüket lefelé. Bizonyító tanu gyanánt a velencei követ akkori jelentéseszóval meg imígyen: »sono sei ò otto delli più potenti, che opprimeo li altri, come tanti tiranni« (hat vagy nyolcz igen hatalmas úr zsarnok módjára nyomja el a többit; Wertheimer: Magyarország állapota a XVI. és XVII. században. Századok 1875 – 6. 60. l.) Pedig ugyanez a követ mondja azt is, hogy »Magyarország teljesen szegény ország«. A legalsó társadalmi osztályról s annak a terhek által való hierarchikus lenyomásáról nem is kell külön beszélnünk, mert hiszen hol lehetett volna meg az adóegyenlőségnek látszata is akkor, a mikor »a XVI. században még az elnyomott néposztályok sem ütköztek meg a nemesség adómentességén«. (Grünwald: A régi Magyarország. 224. l.)

Még ennél is tovább terjed a hasonlóság az előző időkkel s illetőleg az a különbözés, a mely a XVI. század közepét a későbbi Habsburg-kortól elválasztja. Acsády könyve voltaképen érdekes keresztmetszete annak az időnek, a midőn a császár- király szervezte Pozsonyban a magyar udvari kamarát s ezzel kezdi rendes kerékvágásba terelni pénzügyünket, a melynek ezután két fontos egyenes-adó eleme van (a városok censusán kívül): a kamara haszna, a melyet akkor szednek a dicatorok, mikor az országgyűlés nem szavazott meg rendkívüli segélyt, s a contributio,

melyet mint rendkívüli segílyt mindig a törvényhozás »ajánl meg«. Majd Ferdinánd uralkodásának a végén a »kamara haszna« megszűnik önálló adó lenni és beleolvad a contributióba. De ez már a későbbi korszaknak beköszöntője. A mi itt érdekel minket, az egyrészt az, hogy a különböző állami (uralkodói) pénztárak bonyolult viszonyaiban meglátszik az állami pénzügyi hatalom egységének hiánya, más oldalról pedig a magánjogi felfogás, a melyet a rendek az adók »megajánlásánál« tanusítanak.

Mert először is azt látjuk, hogy az országgyűlés úgy szavazza meg 1—2 évre mindig az adót, mintha annak az időnek lejártával be lehetne szüntetni mindenféle adózást. Ez már magában teljes tagadása az állami élet folytonosságának, de épen oly tökéletesen megfelel e korszak gondolkodási módjának, a mint példának okáért Szilézia rendeinek abbeli határozata, hogy 1546-ra ugyan megszavazzák a söradót, de az év leteltével »soll ganz todt und alle sein«. De másodszor ott áll előttünk az a tény, — s az még jellemzetesebb tünetény, — hogy adótörvényeink sajátos bekezdései a legkülönösebb magánjogi formulákba, hogy ne mondjam: ürügyekbe pólyázzák be az elkerülhetetlen fizetséget. Így mindig külön kér adót a törvény a vég helyek megerősítésére, ennek vagy annak a várnak épségben tartására, de még oly kisebb költségekre is külön kell s összeállítás nélkül a pénzt kérni, mint egy főherczegi ajándék, vagy a török követség ellátása. Mindebből nem vonhatunk le egyéb következtetést, mint azt, hogy particularismus, territorialis szakgatottság, a magánjogi felfogások uralma s a magán erők birkózása tekintetében a Mohács utáni évek még ép annyira adótörténetünk második korszakához tartoznak, a mint odaköti őket az egységes állam-pénzügyi rendszernek, maradandóságnak és az adóbeli egyenlőségnek hiánya is.

Végezetül csak azt az egy mellék-jelenséget fűzöm az eddigi szálakhoz, hogy a miként ennek az egész korszaknak folyama alatt a nemesek s főurak nagy, sőt döntő szerepet játszanak s uralmi törekvéseikkel meg harcaikkal háttérbe szoritják az egyházi rendnek régi vezető elsőbbségét: azon módon megkanyarodik az adó is. Még pedig nemcsak abban, a mire már fentebb rámutattam, hogy az egyháznak adóztató hatalma megszűkül, sőt részben meg is szűnik, hanem abban is — s ez érdekesebb és furcsább, — hogy a társadalmi fejlődés nyomása alatt országgyűléseink igyekeznek az egyházi tizedet korlátozni és bérlet képében bizonyos

fokig a földes úrnak, ki a társadalomnak immár fontosabb functionarius, kezébe játszani át. Nem említettem volna ezt fel, ha nem kínálkozott volna kiáltó bizonyosságul annak, hogy van egy sociometrikus jelzőnk, mely a nagy bomlásokat épen oly pontosan kimutatja, mint a társadalom mélyében végbemenő legfinomabb változásokat, sőt megjelenti a társadalmi erők rejtett átszűrődését is s ez nem más, mint mindenütt és mindenha: az adó.

Hegedüs Loránt.

Az őrlési forgalom.

A megölt őrlési forgalom szelleme vissza-visszatér. Nem bir nyugodni sirjában és nemcsak éjszaka, hanem fényes nappal is látjuk a kísértetjárást. Mindig újabb és újabb actualitás révén kerül elénk. Az idei nyári pihenőjét is megzavarja gazdasági érdekköreinknek. Január elsejére szüntette meg a magyar és az ausztriai kormány az őrlésre kivitel céljából vámvisszatérítés mellett behozható gabonaműek behozatalát. Mivelhogy hat hónapig meg volt engedve a behozott külföldi búzából készült lisztnek vámvisszatérítés mellett való kivitele, tulajdonképeni hatása az őrlési forgalom megszüntetésének csak július elsejével következett be. De minthogy a malmok már május-juniusban fogytán voltak a külföldről való behozalt igazoló és a vám visszatérítésére jogosító vámhivatali igazolványoknak, a hatás már akkor kezdett mutatkozni. Az első actualitás arra, hogy az őrlési forgalom szellemjárása megkezdődjék, megvolt.

Fenyvessy Adoif a székes fővárosi törvényhatósági bizottságban indítványt tett sok más bizottsági tagtársával együttesen, hogy a székes főváros közönsége igyekezzék visszaszerezni az őrlési forgalmat, és forduljon ez irányban felirattal a kormányhoz, mert az őrlési eljárás megszüntetése megakasztja a fővárosi malmok gyarapodását, mélyen sérti a kereskedelmi, szállítási, raktározási és munkásérdekeket s veszteséggel fenyegeti Budapest községi háztartását. Az indítvány következtében a székes főváros tanácsa első sorban elhatározta az érdekeltek nyilvános meghallgatását. Pótolni igyekezett az akkor elkövetett mulasztást, a mikor az érdekeltek meghallgatása nélkül szüntették meg az őrlési forgalmat. Pedig lehet, hogy az akkor elmulasztott szakértői meghallgatás más szempontokat is hozott volna felszínre és épügy idézhetett volna elő hangulatváltozást, mint a székes főváros enquéte-je.

Másik actualitás, mely ismét felidézi az őrlési forgalom kérdését, az új ausztriai magyar autonom vámtarifa megalkotása ügyében folyamatba tett irásos enquéte. A gabonaműek vámtételeinek megállapítása kérdésében döntő szempont az őrlési eljárás megengedésének vagy eltiltásának kérdése és az újból felidézett őrlési forgalom az irásos válaszokban is ki-kiemelkedik frissen hantolt sirjából.

További actualitás ez a — kizárólag az őrlési forgalom által felidézett — kérdés, hogy nem lévén most már őrlési forgalom, megengedhető-e a külföldi (és itt manapság majdnem kizárólag a szerb búzáról lehet normális aratási éveken szó) búza szállítása a tőzsdei határidő-forgalomban? Az ebben a kérdésben megindított országgyűlési és tőzsdei tanácskozási fejtegetésekben folyton itt jár köztünk az — úgy látszik, nem egészen alaposan megölt, — őrlési forgalom kísértete.

Végre naponként felujuló actualitások, melyek közénk vonszolják a meghalt őrlési forgalmat a búzának áralakulása, a liszt kivitel nehézsége és a malmok küzdelme az őrlőképesség lehető nagy kihasználtságáért.

Ez a sok actualitás kötelességgé teszi, hogy kissé szemébe tekintsünk ennek a rémnak, mely nem bir megnyugodni sirjában és a mult tanulságait bíráló szemmel méltatva, megkérdezzük, vajjon lezárjuk-e valami elmozdithatatlan szikladarabbal a visszajáró lelket, vagy pedig támasz-zuk-e fel halottaiból, mely halott volta mintha csak mesterségesen előidézett mozdulatlanlás és eszméletlen állapot volna.

Az őrlés-kikészítési eljárás — gabonaneműeknek vám biztosíték mellett oly czélból való behozatala, hogy az, feldolgozva, liszt alakjában a vámterületről kivitessék és a vám biztosíték visszaadatván, vámmentessé tétessék, — jelenlegi alakjában az 1882-iki vámtarifa-novellának a kikészítési eljárást megengedő rendelkezésén alapul. Az azelőtt, egy régi 1835-iki rendelet alapján fennállott intézkedés 1878-ban a gabonavámok teljes megszüntetésekor hatályon kívül helyezés nélkül is érvényét veszítette. Mikor négy évre rá 1882-ben újra életbelépett a gabonavám, a két kormány az ausztriai-magyar vámterületre nézve rendeletileg megengedte a kikészítés céljaira gabonaneműek vámmentes behozatalát. A kormányok ugyanis, ha a megőrlés a gabona behozatalától számított egy év alatt megtörtént, 70 kilogramm kivitt búzaliszt és 65 kilogramm kivitt rozsliszt után 100 kilogramm búzáért vagy rozsért fizetett vámot térítették vissza. A vámot a behozatalnál vagy készpénzben le kellett fizetni, vagy pedig értékpapirokkal vagy jóállással kellett biztosítani.

Az őrlés-kikészítési eljárásnál a kormány nem kívánta, a hogy nem is kívánhatta, mint más kikészítési engedelmeknél, hogy a kivitt lisztnek a behozott gabonából készült liszttel való azonossága igazoltassék. Az azonosság igazolása a lisztnél nem volna másként lehetséges, mint a behozott gabonaneműeknek ellenőrzés mellett való felőrlése által, de ha már e költséges eljárást életbeléptetnők is, az illusoriussá tenné a kikészítési eljárást. A magas őrlés rendszere mellett való őrlésnél ugyanis a malom különböző gabonafajokat vegyít össze a megőrlésre és e különböző gabonafajok egy bizonyos tömegének egyszeri felöntése a garatra adja aztán a különböző fajtájú liszteket, melyek közül a vámkülföldre való kivitt csakis a legfinomabb fajtájú, u. n. 0 és 1 számú búzaliszt igényli és bírja el, egyfelől, mert ennek a legdrágább lisztnek Magyarországon, sőt a vámbelföldön is szűk körű piacza van népességünk vagyoni és táplálkozási viszonyai miatt, másfelől pedig, mert ez a legjobb fajta liszt bírja csak el kiválósága miatt a drága szállítási díjat. Ha tehát valamely malom csupán csak külföldi búzát akarna felőrlni, egyrészt az abból készített lisztnek alig 20—25°/_o-nyi részét (ennyi ugyanis a 0 és 1 számú legfinomabb liszthozadék) volna képes exportálni, másrészt pedig még ezt sem vihetné a vámkülföldre, a hová a magyar liszt csakis kiválósága és minden más liszt felett való superioritása miatt juthat ki, mert a külföldi búzából készült lisztnek épen ez a kiválósága és superioritása nem volna meg, mivelhogy ezt a kiválóságot és superioritást csakis a magyar föld termette búza adja meg legfinomabb lisztfajtáinknak.

Ezekből az okokból tért el a két kormány az őrlés-kikészítésnél az azonosság igazolásának feltételétől, mely minden nemesítési eljárás

alapfeltétele és csakis azt kívánta meg, hogy a »külföldre szállítandó őrleményeknek . . . *nemők szerint* egyezniök kell a vámilleték visszatérítésének igénye mellett behozott gabonaneműekkel (búza, rozs stb.)«, de nem követelte meg, hogy az ugyanazon egyéni gabonaneműből való előállítás is igazoltassék és e részben nem is gyakorolt ellenőrzést. Megkövetelte továbbá még azt, hogy a lisztet ugyanaz a malom vigye a külföldre, mely a búzát vagy rozsot a behozatalkor átvette.

Az őrlési forgalmat aztán a két kormány egymás közt kiegészítette azzal a rendelkezéssel, hogy a vámvisszatérítés elnyeréséhez szolgáló engedelem (»engedély a kikészítési eljárásra«) megadásához ne legyen szükséges minden egyes esetben a két kormány hozzájárulása, hanem a két kormány közül mindenik külön-külön adja meg az engedelmet és csak egyszerően értesitse annak megadásáról a másik kormányt. Ez az 1887-ben történt megállapodás lett aztán az a sarkpont, mely módot nyújtott az őrlési forgalom elleneseinek arra, hogy az őrlési forgalom megszüntetését kivívják. Igaz, hogy az 1882-ben visszaállított gabonavámok mellett is malomiparunk csak kis mértékben vette igénybe az őrlési forgalom kedvezését, mert 1886-tól 1891-ig tartott vámháborúnk Romániával nem engedte meg a búzabehozatalt az őrlési forgalom czéljaira. 1887-től kezdve, mikor a búza vámját az előbbi vám háromszorosára emelte a monarchia, Szerbiából sok búza özönlött ugyan be vámmentesen, de 1891-től kezdve, a mikor a vámháború Romániával megszűnt, ismét jogaiba lépett az őrlési forgalom és a Romániából való búzabehozatal, mely 1889-ben csak kevéssel haladta meg a tizezer métermázsát, egy és két tized millió métermázsára emelkedett.

Ekkor kezdődött el az agitatio az őrlési forgalom ellen Ausztria és főleg az ausztriai malomkörök részéről. Az agitatio erős táplálékot talált a társadalomban. Ez természetes is. Az osztrák ipar minden téren erősen igénybe vette a nemesítési eljárást. Ha végignézzük az ausztriai kereskedelmi ministerium hivatalos lapját, vagy a magyar kereskedelmi minister által közreadott »Központi Értesítőt«, azt látjuk, hogy az »Engedélyek a kikészítési eljárásra« című rovatban igen elvesző csekély számú a »magyar czégek részére« kiadott engedély, míg az osztrák ipar természetesen már fejlettségénél fogva is túlnyomó részben veszi igénybe a törvénynek ezt a kedvezését. Az egyetlen nagy magyar ipar, mely igénybe vette és hasznát látta az ipar számára törvényben biztosított jognak: a kikészítési eljárásnak, a magyar malomipar volt. Erre a mondhatnók egyetlen magyar nemesítési eljárásra nézve Magyarország, mint említettük, önállósította magát és külön osztogatta az engedélyeket, függetlenül Ausztriától. Hozzájárult az ellenszenvhez még az is, hogy a magyar malomipar minden kormánytámogatás, segítség, mesterséges fejlesztés nélkül saját erejéből positiót teremtett magának a nemzetközi forgalomban és a magyar terméket elvitte messze Indiáig, Braziliáig, jó nevet szerezve a magyar lisztnek. Végre az is természetesen szálka volt az ausztriai tartományok szemében, hogy a magyar malomipar a külföldön el nem helyezhető magyar liszttel Ausztriát árasztotta el és győzelmes versengésbe jutott az ausztriai malomiparral.

Mindezek a körülmények szenvedélyes és ádáz agitatioók szülőkei voltak. Ez az agitatio lassan-lassan az agrarius velleitásokkal épen akkor

teleszűrődni kezdő magyar gazdaközönségnél talált támogatásra. Némely gazdák ugyanis teljesen félreismerve azt a szabályt, hogy csakis az egyes gazdasági tényezők karöltve haladásából fejlődik ki egészséges közgazdasági haladás, felkapott hamis jelszavak után kezdtek indulni és mindenben ellenségüket látták, a mi kereskedés és ipar volt. A mezőgazdasági válságnak, mely súlyosan nehezedett földbirtokosainkra és még inkább kisebb gazdáinkra, okait nem keresték másban, mint abban, hogy az általuk mercantilistának nevezett irány túlsúlyra kap. A szenvedélyes és elvakult gyűlölettel nézett mercantilismushoz számítottak aztán mindent, a mi nem szorosán mezőgazdasági termelés. És így a mercantilisták közé tartoznak szerintök a malmok is, a melyek az ő nézetük szerint kizárólag a mezőgazdák, a termelők megrontására törekeshetnek.

Ennek a szenvedélyes mozgalomnak kapóra jött az ausztriai agitatio, melybe időközben az ausztriai malmok belevonták az ausztriai mezőgazdákat is. Azzal a hamis jelszóval, hogy az őrlési forgalom következtében olcsóbbodik a liszt ára és az olcsó lisztár olcsóvá teszi a gabonaárakat, elkezdődött a tetszetős izgatás a legnagyobb magyar ipar, a magyar mezőgazdaság legerősebb és leghatalmasabb vára, a magyar malomipar ellen. A küzdelem az őrlési forgalom eltörlésére irányult. Társul szegődtek a magyar mezőgazdákhoz a magyar kisebb vidéki malmok. Ezek annyiban remélték, szintén félreismervén a helyzetet, viszonyaik javulását, hogy az őrlési forgalom megszüntetése következtében a nagy kereskedelmi malmok kénytelenek lesznek üzemüket megszorítani, a mi aztán az apróbb malmoknak esik javára. Talán az a gondolat is ott lappangott a többi közt, hogy az őrlési forgalom megszüntetése csökkentőleg fog hatni a búzaárakra.

Az őrlési forgalom ellen irányuló nagyfokú agitációnak jogos táplálékot adott az a sajnálatos körülmény, hogy az őrlés-kikészítési eljárásnál nem orvosolható visszaélések fordultak elő. E visszaélések főleg az egy évi kiviteli határidő meghosszabbítására vonatkoznak. A kiviteli határidő illetően meghosszabbítása valóban képes lehetett arra, hogy a vámterületen bent maradt külföldi búza bizonyos tekintetben lejjebb szorítsa a belföldi búza-árakat. Hogy tényleg így van-e, azt constataálni nem lehet, de a dolog lehetősége nincs kizárva. Meg kell azonban jegyezni, hogy a meghosszabbítások nagyon gyérek voltak. Eleinte alig egy-két malom vette azokat igénybe és több olyan kivitelre dolgozó malomczég van, mely egyáltalán sohasem hosszabbította meg a határidőt. A meghosszabbítás tehát tényleg alig gyakorolható befolyást a belföldi búzaárakra.

A rendkívül szenvedélyessé vált agitálás elől a két kormány sem zárkózhatott el. Az 1896. év elején az őrlési forgalmat újabb korlátozásokkal vették körül. Mindenekelőtt kikötötték azt a minden józan nemesítési eljárási elvnek ellentmondó szabályt, hogy a megfelelő rendement helyett, mely előbb, mint említők, búzalisztnél 70%, rozslisztnél 65% volt, teljes 100% liszt vitessék ki a behozott búzáért, azaz 100 kilogramm lisztet kellett exportálni, hogy 100 kilogramm búza vámja visszatéríthessék. Hogy ez a nemesítési eljárás alapelveinek ellentmond, ezt nem gondolták meg, holott pedig 100 kilogramm búzából legjobb esetben is csak 75 kilogramm liszt állítható elő, míg a többi korpa és hulladék. Azt a megszorítást is elrendelték, hogy

a kivitelnek hat hó alatt kell megtörténnie és hogy a vámot csak készpénz letételével lehet biztosítani. E két utóbbi rendszabály ellen kifogást emelni nem lehet, főleg miután már előbb kimondatott, hogy a kiviteli határidő semmi szín alatt sem hosszabbítható meg.

Az órlési forgalomnak 1891-től kezdve való nagyobb kihasználása a magyar malomipar erős fellendülését idézte elő. A rendelkezésre álló utolsó statisztikai összeállítás szerint a nagy gőzmalmok, egyszerű gőzmalmok és nagyobb berendezésű vízi malmok keletkezési ideje a nyolczvanas évektől kezdve a következő volt:

	Nagyobb gőzmalmok	Egyszerű gőzmalmok	Nagyobb vízi malmok
1881—1885-ig	90	230	9
1886—1890-ig	74	271	6
1891—1892-ig	131	424	6

Az órlési forgalom nagyobb kihasználásának évétől kezdve tehát a nagyobb malmok száma két év alatt majdnem annyival növekedett, mint a megelőző egész tíz év alatt.

Még az órlési forgalom megszorítása után is constatálható a magyar malomipar emelkedése. A vidéki malomipar gyarapodásáról részletes adataink nincsenek, de köztudomású, hogy ezek sokkal hatalmasabban fellendültek az utolsó öt évben, mint a budapesti malmok. Már pedig az összes budapesti malmok őrlőképességére, őrlésére és kőszénfogyasztására nézve az utolsó öt évben a következő adatokkal rendelkezünk:

	24 órai őrlőképesség	Megőrölt buza	Termelt liszt	Termelt korpa	Fogyasztott szén
		m é t e r m á z s a			
1895	28.100	7,948.788	6,142.789	1,531.004	1,243.803
1896	28.100	8,285.204	6,317.220	1,515.681	1.209.503
1897	28.100	6,892.738	5,194.378	1,371.222	1,050.648
1898	29.500	5,984.561	4,521.753	1,214.768	913.983
1899	28.525 *	6,810.379	5,169.330	1,294.005	1,037.132

Ez összeállításból látszik, hogy az őrlés az őrlés-kikészítési eljárás megszorításának esztendejében is emelkedett és a tényleges őrlésnek 1897-ben és 1898-ban való csökkenése inkább a rossz aratásra vezető vissza, mint az őrlési eljárás megszorítására.

A magyar malomipar további haladása, különösen a vidéki magyar malomipar igen jelentékeny fellendülése mellett az ausztriai malomipar folytonosan hanyatlott. Kiváltképen a cseh határon levő malmok száma és őrlése csökkent, viszont a magyar malmok lisztkivitele Ausztriába állandóan emelkedést tüntetett fel. A magyar lisztkivitel Ausztriába az egyes években a következő volt:

1893	4,531.863 mm.
1894	4,897.081 »
1895	5,203.074 »
1896	5,868.262 »
1897	4,583.849 »
1898	3,907.808 »
1899	4,302.394 »

* Az egyik Haggemacher-féle malom lebontása következtében.

A magyar liszt térfoglalása Ausztriában tehát az 1894—1896. években szembeszökő és könnyen megérthető, hogy az ausztriai malomipar képviselői mindent megmozdítottak, hogy e versenytárstól szabaduljanak. A fentebb említett körülmények mind hozzájárulnak továbbra is, hogy mozgalmuk támogattassék, de legerősebb támaszaik voltak a magyar agrariusok. Végre is az Ausztria és Magyarország között folytatott kiegyezési tárgyalásoknak egyik áldozata lett az őrléskikészítési eljárás. Ha Ausztriával lehetett volna parlamenti úton létesíteni a kiegyezést, akkor ma már tiz évre kötelező törvény és rendszeres megállapodás által volna a világból kiirtva az őrlési forgalom. A magyar malomiparnak és a magyar mezőgazdaságnak szerencséjére az önálló rendelkezés alapján fentartott gazdasági viszony Ausztriával csak a rendeleti úton való megszüntetést engedte meg. Így tehát most törvénnyel lekötve egyik állam sincs. A hogyan rendelettel léptették életbe az őrlési forgalmat, szintazonképen rendelettel is szüntették meg és így remény van arra, hogy Ausztriával való közös megállapodás alapján az őrlési forgalom még ismét életbeléptethető lesz. Legjobb alkalmul szolgálhat erre a kereskedelmi és vámszerződés lejárta előtt megállapítandó autonom vámtarifa.

De lássuk már most, el lehet-e az ország az őrlési forgalom nélkül, szükséges volt-e annak megszüntetése és kívánatos-e azt, helyes alapokra fektetve, ismét életbeléptetni?

Az első kérdés, melyet el kell döntenünk, az, hogy kell-e egyáltalán termésünkből exportálnunk? Erre nézve közvetlen statisztikai adataink, melyekből a kivitel szükségét számszerűleg megállapíthatnánk, nincsenek. De azt hisszük, minden statisztikai adat bizonyítéka nélkül is constatálhatjuk, hogy még ha behozatalra szoruló ország volnánk is, malomiparunk és kereskedelmünk érdekében oda kellene törekednünk, hogy kész gyármányból mentől többet exportálhassunk. Annál inkább kell azonban exportálnunk, mert gabonaneműekben ma még tényleg export-állam vagyunk és csakis oly rossz években, a minő az 1897-iki volt, szorulunk behozatalra és akkor is csak a közép és alsó — fogyasztásra szánt — búza- és lisztfajtákban, míg a finom búzában és lisztben, még ily mostoha termések idején is van kivitelünk. Mutatja ezt búza- és lisztkivitelünknek szembeállításával az egyes évek aratásával, a mely összeállításban a búza- és lisztkivitel az egyes campagne-ok szerint augusztus 1-től július 31-ig van felvéve:

Év	Búza kivitel		Lisztkivitel		Év	Búzatermés
	Ausztriába	vámkülföldre	Ausztriába	vámkülföldre		
	m é t e r	m á z s a	m é t e r	m á z s a		
1893/94	4,753.530	598.520	4,955.896	986.592	1893	43,711.912
1894/95	4,304.287	552.658	5,041.070	1,021.106	1894	39,623.020
1895/96	6,101.060	400.003	5,730.656	1,079.412	1895	44,441.292
1896/97	5,371.478	359.720	5,826.651	1,183.761	1896	41,270.765
1897/98	1,983.041	15.207	3,644.382	575.056	1897	22,064.974
1898/99	3,499.732	22.265	4,733.663	879.154	1898	34,003.255

Látjuk ez adatokból, hogy többé-kevésbé a termés hullámozásához képest alakul kivitelünk és — ha a fentebbi, a budapesti malmok búza-őrlésére vonatkozó adatokat vesszük, — a budapesti malmok őrlése is, természetesen számbavételével a nem constatálható és statisztikailag meg nem állapítható készleteknek, melyek viszonyaink közt épen nem simúlnak a termés mennyiségéhez, és gyakran szűkebb ter-

més mellett is összehalmozódna. De mutatja ez a táblázat, hogy kivitelre igenis szorulunk, búzákkal azonban a vámkülföldre el nem juthatunk, hanem csakis liszt alakjában vihetjük el feleslegünket a vámkülföldre. Ha ugyanis egymás mellé állítjuk a fenti számadatok szerint vámkülföldre exportált búza és az ugyanoda exportált liszt búzaértéknek megfelelő mennyiségét, a következő eredményre jutunk:

Év	Búza m é t e r m	A liszt búzaértéke m á z s a
1893/94	598.520	1,115.456
1894/95	552,658	1,361.472
1895/96	400.003	1,436.846
1896/97	359.720	1,544 014
1897/98	15.207	743.820
1898/99	22.265	1,045.943

Ez az egybeállítás mutatja, hogy búzánk csakis liszt alakjában kerülhet kivitelre és hogy a kivitel fentartására törekednünk kell, törekednünk kell akkor is, ha fölöslegünk nincs.

A malmok támadói azonban még azzal is érveltek az őrlési forgalom megszüntetése érdekében, hogy többé nem vagyunk kiviteli ország búzatermelésünk tekintetében, hanem behozatalra szorulunk. Azt hozzák fel, hogy az utolsó években búzában és lisztben behozatali többletünk van, tehát itt az országban több búza és liszt kellett annál, a mit termeltünk. Az igaz, hogy az 1897. és 1898. naptári évben métermázsákban többletet mutat fel búza- és lisztbehozatalunk. De a különbség csak akkor nagy, hogyha a búzát és lisztet mennyiségileg összeadjuk, de összezsugorodik, ha e tételeket nem mennyiségileg, hanem minőségileg vesszük, ha tudniillik a lisztet búza értékére átszámítjuk. Ez az érv azonban csak az őrlési forgalomnak, vagyis a kivitelre módot nyújtó eszközök megadásának szükségességét hirdeti. Ha ugyanis a behozott és kivitt búza és liszt pénzértékét vizsgáljuk, arra jutunk, hogy még szűk esztendőkből is finom liszt kivitelre szorulunk. Volt ugyanis Magyarországnak a búzában és lisztben együttesen számítva:

Év	K o r o n a é r t é k ű		Métermázsánként	
	behozatala	kivitele	a behozatal korona értékű	a kivitel
1897	23,765.330	29,422.998	19'90	29'90
1898	44,366.234	22,924.487	17'90	33'60

Ebből világos, hogy behozatalra csak csekélyebb minőségű búza és liszt kerül, míg kivitelre legjobb értékű lisztünk és búzánk jut és mivelhogy kivitelben legfőként a liszt szerepel, mert búza elvesző csekély mennyiségben fordul elő az exportnál, ez az egybeállítás is kitünteti, mily fontos és életbevágó a magyar malomiparra és a magyar mezőgazdaságra nézve az, hogy fölösleges finom lisztünk mentül jobban jusson a külföldön piacra.

Mellőzve ezt a körülményt, általános közgazdasági érdekből is arra volnánk utalva, hogy azt az árucikket, melylyel Magyarország a nemzetközi forgalomban oly szép tért foglal el, ha eddig nem birtuk volna kivitelre segíteni, most kellene piacra vinni a kül-

földön. Kellene pedig akkor is, ha nem búza-exportáló, hanem búza-importáló ország volnánk is.

Franciaország és Németország példája lehetne serkentő erre nézve nálunk is. Ez a két ország, és pedig mind a kettő az agrariusok követeléseinek következtében annyira fejlesztette az őrlési forgalom alapján malomiparát, hogy lisztkivitelünk állandóan találkozik e két ország malomiparának versenyével az angol és egyéb vámkülföldi piacokon. Franciaországban épen az agrariusok tettek legtöbbet az őrlési forgalom fejlesztése és az őrlés-kikészítési eljárás feltételeinek megkönnyítésében. És ugyanezt látjuk Németországban is.

Nálunk még sokkal fontosabb a lisztkivitel kérdése. A vámkülföldre az 1894-től 1899-ig terjedő öt évben, mely öt évre egy kedvezőtlen aratás és egy alacsony kiviteli év esik, a kivitt búzának megfelelőleg megőrlött liszt értéke átlag mintegy ötödfél millió búza felőrlésnek felel meg évenként, mert mint említők, csak a legfinomabb lisztfajok, az őrlésnek mintegy 20—25°/_o-át adó 0 és 1 számú lisztek, kerülhetnek kivitelre. A kivitel fentartása tehát a magyar malmoknak rendes, normális években hat millió búza megőrlésének lehetőségét adja meg, a mit kicsinyelnünk nem lehet.

Ha ennek a hat milliónyi búzából őrlött lisztnak legfinomabb számaint kivinni nem lehet, a mi az őrlési forgalomban nyert praemiumnak mondható előny elvesztésével okvetetlenül befog következni, a monarchia területén belül felvételre nem fog találni, mert úgy Magyarország, mint Ausztria fogyasztó képessége a finom lisztfajtákban tulságosan meg van terhelve az őrlés-kikészítési eljárás feltételeinek megnehezítése óta. A vámkülföldön pedig a finom lisztfajtákat most már csak a valódi értéken alul maradó árakon veszik fel és vásárolják, a minek legélénkebb jele az, hogy a legelsőrendű 0 számú lisztnak árkülönbözete az 1. és 2. számú liszthez képest, mely ezelőtt forintokat tett, a legutóbbi időben 50—60 fillérre szállt alá.

Ez az árviszony előreláthatólag még inkább fog rosszabbodni, ha az őrlés-kikészítési eljárás hatásai teljesen észlelhetők lesznek, a mennyiben kivitelünk a vámkülföldre mindenesetre csökkenni fog. A vámkülföldre való lisztkivitel ugyanis a magyar lisztnak a külföldi piacon való nagy drágasága miatt csakis az őrlési forgalom mellett volt lehetséges. A magyar lisztért a külföldön, tekintettel a magyar liszt — magyarázatra nem szoruló — fölényére, drágább árakat fizetnek ugyan, de ez a drágább ár nem éri el azt az árat, melyet a malmok a vámbelföldön kérnek és kapnak legdrágább lisztjükért. A különbség mellett, mely e két ár közt van, a kivitelre dolgozó malmok csakis úgy voltak képesek eladni, hogy az őrlés-kikészítési eljárásban nyert vám a másfél aranyforint fedezetül szolgált a különbségnek, azaz, hogy világosabban szóljunk és végrevalahára nyiltan is beszéljünk, az őrlési forgalomban nyújtott vám-visszatérítés oly kiviteli jutalom volt a malmok részére, mely sem az adózó polgároknak, sem az országnak nem került egy fillérébe sem.

Az őrlési forgalom megszüntetése elvonja a malmoktól ezt a kiviteli praemiumot. A magyar exportmalom tehát a külföldön kénytelen lesz a budapesti paritásnak megfelelő árára emelni lisztjének árát. Előrelátható, hogy ily árak mellett a kivitel lehetősége csökken és a magyar liszt csakis ott fogja megtartani piaczeit, a hol még lesz

némi praetium affectionis-a, úgy a mint a francia champagne-inak is van a belföldi pezs-gővel szemben. Ámde a champagnei és a pezs-gő luxus-czikk, a mely az ilyen árkülönbözetet elbirja. A liszt tömeg-árú és legelső szükségletet képező élelmi czikk, mely azonban megsínyli az áremelést, úgy hogy a következés a kereslet jelentékeny csökkenése lesz. E csökkenő kereslet arra fogja szoritani a malmokat, hogy a belföldi standard-árakat a 0 számú lisztnél leszállítsák és hogy őrlési üzemüket csökkentsék, nehogy még több 0 számú liszt eladhatatlan készlete szakadjon nyakukba. Mi lesz ennek a következése? Az, hogy a malmok liszt-árleszállítása, de főleg őrlésének csökkentése le fogja szállítani a búzaárakat, melyek szoros kapcsolatban vannak a lisztárakkal. A csökkent őrlés következménye más, mint a búza árscökkenése nem lehet. Ha a malom kevesebbet őröl, kevesebb búzát vásárol; ha kevesebb búzát vásárol, csökken a kereslet; csökkenő keresletnél kedvezőbb a kínálat és ime: elérkeztünk a hanyatló búzaárakhoz. Kissé részletesebben és parasztosabban magyaráztuk meg ezt a folyamatot. De szükségét éreztük a következtetések levonásánál a láncolat minden egyes szeménél megállapodni, mert az agrariusok főérve az őrlési forgalom eltörlésének követelésénél az volt, hogy az őrlési eljárás céljaira vámelőjegyzés mellett a vámbelföldön levő és beraktározott búza rontja a búzaárakat.

Nézzük meg közelebbről ezt a tételt. A tétel az, hogy az őrlési forgalomban behozott, tehát az országban levő búza csökkentőleg hat a búzaárak képződésére. A következőkben látjuk, hogy a terméshez képest mennyi volt a Magyarországra az őrlési forgalomban behozott, és a vámkülföldről behozott búza mennyisége:

	Búzatermés	Őrlési forgalomban behozott búza	Összes búzabehozatal Magyarországra a vámkülföldről
	m é t e r m á z s a		
1895	44,441.292	697.083	747.866
1896	41,270.765	978.754	1,014.968
1897	22,064.974	917.709	1,212.247
1898	34,003.255	1,298.950	2,473.919
1899	38,451.555	1,473.624	1,610.377

Képzhető-e, hogy 34—44 millió métermázsányi termésre hatással lehet másfél millió őrlési forgalomban behozott külföldi búza? Nincs is szükség, hogy az árak kapcsán bizonyítsuk ezt. Egy pillantás ezekre az adatokra mutatja, hogy az árakra való befolyása ennek a minimális mennyiségnek még akkor is csak igen kevés volna, ha az egész mennyiség egy összegben és egyidejűleg az országban maradna, már pedig a behozatal eloszlik az egész évre és állandóan őrlés tárgya, úgy hogy a készlet mindig oly csekély, hogy az árak képződésére befolyással nem lehet.

Hogy a belföldi búzaárakra az őrlési forgalom céljaira behozott búza soha befolyással nem lehet, kiderül abból, hogy az osztrák-magyar vámterületre őrlési forgalom czímén behozott búzának megfelelő liszt kivitelre került.

Az osztrák-magyar vámterület búzabehozatalát és lisztkivitelét és a lisztkivitelnek megfelelő búza értékét a következő számok tüntetik fel úgy általánosságban, mint az őrlési forgalomban:

Év	Búza behozatal			Liszt kivitel		megfelelő búza
	összesen	ebből őrlési forgalomban	összesen	megfelelő búza	őrlési forgalomban	
	e z e r	e z e r	m é t e	r - m á z s a	z s a	
1891	1.065	970	1.378	1.835	384	512
1892	1.454	1.323	1.109	1.478	656	875
1893	2 078	1.870	1.370	1.827	952	1.269
1894	1.989	1.711	1.363	1.817	1.001	1.335
1895	1.280	1.092	1.392	1.856	1.278	1.704
1896	1.325	1.192	1.354	1.405	1.244	1.559
1897	2.829	1.554	987	1.326	882	1.176
1898	3.941	1.915	771	1.028	736	981
1899	2.462	1.731	1.137	1.616	1.099	1.465

E kimutatás szerint a monarchia külkereskedelmében, ha nem is őrlési forgalom czímén, de általánosságban a rossz aratású 1897—1899. évek kivételével mindig sokkal több búza került kivitelre, liszt alakjában, mint a mennyi az őrlési forgalomban behozott búza volt. Már pedig, ha százalékarányban nézzük, akkor azt látjuk, hogy a búza-behozatal, ismét a rossz aratású 1897—1899. éveket nem tekintve, csekély kivétellel őrlési forgalomba jött be, viszont pedig a liszt-kivitel csupán csak az őrlési forgalomban volt lehetséges, mert az őrlési forgalomban kivitt liszt mennyisége az utolsó években az általánosságban kivitt lisztnek majdnem teljes mennyiségét adja. A következő táblázatnak egyszerű megtekintése bizonyítja e tételünk igazságát.

Évben	Az összes búza-behozatalnak az őrlési forgalmi behozatal %/o-a	Az őrlési forgalomban exportált liszt az összes kivitelnek %/o-a
1891	94 ⁹	24 ⁹
1892	90 ⁹	59 ¹
1893	89 ⁹	69 ⁵
1894	86 ⁰	73 ⁴
1895	85 ³	91 ⁸
1896	90 ⁷	91 ⁸
1897	54 ⁸	89 ³
1898	48 ⁶	95 ⁴
1899	70 ⁰	96 ⁶

Látni való tehát, hogy az őrlési forgalomban behozott búzának az árak csökkentésére befolyást tulajdonítani nem lehet és nem áll az a felfogás, mintha az őrlési eljárás a búza árát csökkentette volna.

Sőt ellenkezőleg állithatjuk fel a tételt. Az őrlési forgalom a magyar búzapiacson emelőleg hatott a búzaárak képződésére. És pedig nem a behozatalra került búzamennyiségnél fogva, hanem annál a lehetőségénél fogva, mely a malmokat képesekké tette a kivitel fenntartására és megfelelő mértékben való üzésére.

Az 1891 év óta ugyanis a búza ára Budapesten egész a legutóbbi időkig állandóan magas és a világpiacok paritása felett álló volt és hosszabb időn át észleltük, hogy a búza nálunk drágább is volt, mint akár Bécsben és Prágában is. Az árakra vonatkozólag gyakorta tettek már kísérletet, bebizonyítandó, hogy a budapesti búzaárak 1891 óta állandóan a világparitás felett álltak. Legbecsesebb és legpontosabb egybeállítás az, melynek adatait Klein Gyula budapesti tőzsdetanácsos gyűjtötte egybe. Klein Gyula összehasonlította a legfinomabb Dulusz-búzának londoni, illetőleg liverpooli árjegyzését a budapesti árakkal. 1887-től kezdve mindernap jegyezte az árakat és terjedelmes graphiconba foglalta azokat, és mintegy 18.000 számot magában

foglaló graphicont legelőször a budapesti kereskedelmi és iparkamarában, azután a székes főváros által az őrlési forgalom ügyében tartott szaktanácskozáson mutatta be. Ugy tudjuk, legközelebb közzé is fogja e munkálatát tenni. Gyűjtött adataiból megállapíthatjuk, hogy 1887-ben a legjobb minőségű magyar tiszavidéki búza 2 frttal alatta maradt a londoni jegyzésnek és ez így maradt 1888-ban is, a mi azt mutatja, hogy az 1887-ben háromszorosra (50 krról 1 frt 50 krra) emelt búzavám hatását nem éreztette a magyar búzaárakra. Az 1891. évig állandóan alatta maradt a magyar búzaár a londoninak egy-két forinttal. Csak az 1891. évben kezd a magyar búzaár a londoni paritás fölé emelkedni és így marad 1899 végeig és volt eset, hogy Londonban olyankor, mikor jelentékeny mennyiségű finom lisztet tudtunk ott elhelyezni (az őrlési forgalom révén), harmadfél forinttal olcsóbb volt a búza, mint nálunk.

Ezekből a megdönthetetlen adatokból világos, hogy csakis az őrlési forgalomnak volt köszönhető a budapesti búzaáraknak a külföldi paritás felett való megtartása. Az őrlési forgalom tette ugyanis lehetővé a kivitelre is dolgozó malmoknak a kivítelt, mert két és fél forintos búzaárkülönbözet mellett csakis az 1 frt 80 krt (másfél aranyforintot) tevő búzavám visszatérítése mellett volt csak lehetséges a liszt kivitel. A liszt kivitel magasabb niveau fentartása mellett a malmok jobban használhatták fel őrlőképességeiket, többet őrölhettek. A nagyobb mennyiségben való őrlés nagyobb mennyiségű nyersanyag beszerzését követelte meg és ime itt van a kulcsa annak, hogy a magyar búzaárak miért voltak az európai paritás felett.

De ebből látható az is, hogy a magyar búzaárak legjobb értékesítője a magyar malomipar. Az a magyar malomipar, mely az összes európai országok malomipara felett technikai fejlettségével kiválik, mely üzleti szervezettségével felkeresi a legkisebb fogyasztót is, mely a külföldön piacot szerzett annak a lisztnek, a mit itt a belföldön elfogyasztatni nem tudna, mely a külföldre való kivitel inaugurálásával drágább búzaárat juttat a gazdának és egyúttal megfelelő árban szolgáltat középajtájú kenyeret.

A gazdaközönségnek is, a kormánynak is, a társadalomnak is az volna a feladata, hogy saját érdekében támogassa, fejlessze a malomipart. Mert mentől jobban használhatja a malomipar őrlőképességét, mentől több finom lisztet és mentől kedvezőbben adhat el a külföldön, annál inkább lesz képes arra, hogy a magyar gazda búzáját mentől jobb és magasabb árakon vásárolhassa meg, míg a kevesebb lisztet exportálni képes malomipar kevesebbet őrölhet és kevésbé fizethet magas árakat a búzáért.

A magyar malomipar fejlesztésének hasznát a gazdára nézve egyébiránt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy mentől jobban fejlődött a magyar malomipar, annál nagyobb lett a magyar búza- és rozstermelés lehetősége, vagyis az, hogy a magyar malomipar belterjes fejlődésével karöltve haladt előre a magyar búza- és rozstermelés úgy kül-, mint belterjes fejlesztése. Magyarország búza- és rozstermelése pedig még ezentúl is fejleszthető úgy a bevetett terület nagyobbodását illetőleg, mint belterjesség tekintetében. Ha már most a magyar föld hozadéka mennyiségben és minőségben növekszik, még inkább érdekünk, hogy az Magyarországon dolgoztassék fel és feldolgozott állapotban kerüljön kivitelre, eltekintve attól a körül-

ménytől, melynek valóságát fentebb bebizonyítottuk, hogy a kivitelre rászorulunk és a búza alakjában való kivitel lehetetlen, míg a liszt alakjában való kivitel gazdasági életünkre nézve többszörös haszon. És pedig egyfelől haszon, mert a benne levő feldolgozást is fizetik, másfelől haszon, mert a melléktermékek, melyek takarmányul szolgálnak, az országban maradnak és végre haszon, mert az itt fogyasztásra kerülő közép és alacsonyabb lisztfajták megfelelőbb áron jutnak a fogyasztó kezébe.

A magyar agrárkörök azt vallják, hogy nem a magyar malomipar megrontása a céljuk, hanem az, hogy az áralakulásra ne legyen befolyása a budapesti malmoknak. Ne a Budapestre gravitáló búzakereskedelem vásárolja fel az ő termékeiket, hanem a közel levő vidéki malom és ha ez megtörténik, akkor a közelben levő gazda jobban fog járni. Messze vezetne fejtegetéseinkben, ha a vidéki malom állását a gazdával szemben bővebben fejtegetnők. De tapasztalati tény, hogy a vidéki malom soha egy fillérrel sem ad többet a gazdának búzájáért, mint a mennyit az a budapesti paritás szerint megér. Sőt az év némely szakában még kevesebbet ad ennél is. Budapest ugyanis árképző hatású az egész országra nézve és mint fentebb kifejtettük olyképen árképző hatású, hogy az árakat képes volt az őrlési forgalom idejében mindig magasabban tartani az európai paritásnál. Fentebb is érintettük már az árképzés egynehány okát és itt csak röviden kell a még nem említettekkel foglalkoznunk. Budapest mint búzapiacz nemcsak szerencsés földrajzi fekvésénél fogva, mint a Duna mellett fekvő kikötő, mely mellett el kellene vonulnia Magyarország búzaterméseinek, ha a nyugat felé akarná az országot elhagyni, van ily árképző hatással. Hiszen az árpa, a zab szintén Budapesten át vonul Bécs felé és mégis Bécs ezeknek a czikkeknak ma már jelentékenyebb piacza Budapestnél. Az árképző hatás a budapesti malomtelepeknek évi tíz millió métermázsa őrlőképességében van. A malomüzlet nem szünetelhet. A malomnak, mint gyárnak éjjel-nappal dolgoznia kell. Dolgoznia kell, még ha munkája nem hoz is nyereséget. Tíz budapesti malom-czég tizennégy-tizenöt malmának tátott garata vár minden egyes búzaszemet, mely Budapestre jön. Természetes tehát, hogy a budapesti piacon egészséges és megfelelő versenyegés van a malmok közt a búza bevásárlásánál. Ez a versenyegés idézi aztán elő az árak az európai paritáson való fentartását.

Ha most a budapesti malmok kénytelenek lesznek őrlésöket a kikészítési eljárás megszüntetése miatt korlátozni, a minthogy már is korlátozni kezdik, ez a mindig kész vásárlási kedv meg fog csappanni és az árak önmaguktól csökkenni fognak. Az őrlési forgalom megszorításától várt az a hatás tehát, hogy a vidéki malomipar fogja felvásárolni a vidék búzáját, ezek szerint be fog következni, de be fog következni oly áron, melyet a gazdák fognak megfizetni: a búza árának csökkenése árán. Ha a budapesti malmok nem fogják vásárolni azt a felesleget, a melyet a vidék termel és az illető vidéki gőzmalom fel nem őrlöttet, ismét csak a búza árának csökkenésének tünetét fogjuk látni. Már pedig egyetlen egy vidéki malom sincs, mely oly nagy őrlőképességgel bírna, hogy az illető vidék összes termett búzáját megőrölje. A fölös búzamennyiség tehát okvetetlenül a budapesti malmokra van utalva és ha ezek azt fel nem vásárolják, a fölösleg fogja leszorítani az árakat.

Az a másik várt hatás, hogy az ausztriai malmok fogják majd a magyar malmok által meg nem vásárolt és meg nem vásárolható búzát megvenni, talán be fog következni, talán nem. Bekövetkezése a conjuncturáktól fog függni. Az ausztriai malmokra nézve ugyanis búzájuknak Magyarországon való bevásárlására a kényszerűség csak akkor áll be, ha a Magyarországon beszerzendő búza ára szemben az Oroszországból vagy tengeren túlról behozott vámmal terhelt búza árával az ausztriai malomnak megfelel. Ez a helyzet pedig megvolt változatlanul az őrlés-kikészítési engedelmek idejében is. Ez a kényszerűség most az őrlés-kikészítési eljárás híján még csökkenni fog, nem hogy nagyobb legyen. A magyar malmok az elvesző külföldi piacok helyett Ausztriában keresnek majd újabb piacokat finom búzájuknak. Az ausztriai piacok teljesen saturálva vannak ugyan már finom liszttel, de az elhelyezés lehetséges lesz az ausztriai gyártmány további kiszorítása révén. Ezt az ausztriai malmok fogják megkeserülni, az ő őrlőképességük kevésbé való kihasználása, a kisebb búzaszükséglet lesz a következmény és végeredményében a magyar búzán termelője ott sem lesz képes jó áron túladni, a hol piacot remélt arra az esetre, ha a gyűlöletes őrlési forgalom megszűnik és a budapesti malmok egyike-másika üzemét teljesen megszünteti.

A külföldhöz a magyar búza nem folyamodhatik. A külföldi malom nem képes a magyar búzát appreciálni. A külföld csak akkor fogja a reászorult magyar búzát megvásárolni, ha ennek ára a román, orosz, amerikai vagy más búzához képest megfelel. De azt az árat, melylyel most az európai paritáson felül elért, a magyar búza nem fogja megkapni, nem tekintve, hogy a külföldi malom őrlőszervezete, őrlő-eljárása és őrlőképessége miatt az aczélos magyar búzát nem is képes kellőképen felhasználni.

A kivitel csökkenése az első, már is észlelhető, következménye az őrlési forgalom megszüntetésének. A kivitelre dolgozó malmoknak még az 1900. év május haváig voltak vámigazolványai, melyek alapján a vámot a kivitt lisztért visszakapták. Ezek felhasználásával igyekeztek még az őrlési forgalom felhasználhatóságának utolsó percében túladni lisztjükön. De már június csökkenő kivittelt tüntet fel, mert a vámigazolványok fogynak. A kivitel fenttarthatása érdekében a kormány némely fuvardíj-visszatérítéseket engedett. De ezek mértéke természetesen olyan, hogy a kivitel csak nehezen tartható fenn. Rövid utvonalak mellett magától érthető, hogy vámvisszatérítés útján oly kedvezményeket adni, melyek az elvesztett másfél aranyforint jutalomnak megfelelnek, lehetetlenség. De a megadott kedvezés épen nem alkalmas arra, hogy a kivittelt emelje. A fiumei irányban eddig is megadott kivitteli díjtétel 80 fillér egységes refactiát nyújtott az összes magyarországi malmoknak. Azzal az érveléssel, hogy ez által a 601 kilométeren (budapest-fiumei útvonal) túl fekvő vidéki malmok hátrányt szenvednek, az új kedvezés a 80 fillér levonásával alakult budapest-fiumei díjtételt, mint kilometrikus alapot alkalmazza, hogy az egyenlőség a budapesti és vidéki malmok közt helyreálljon. Ez azonban a tervezett egyenlőség helyett csak egyenlőtlenéget idézett elő és a budapesti malmokat juttatta kedvezőtlenebb helyzetbe. A vidéki malmok feladata ugyanis csak az, hogy saját vidékük búzáját őröljék. A budapestieké, hogy a vidék feleslegét őröljék és a nemzetközi piacra a nyers alakban ki nem jutható

búzát liszt alakjában eljuttassák. Az új fiumei kiviteli kedvező díjtételt a vidéki malom már saját állomásától kezdve élvezi. A budapesti malom azonban előbb kénytelen a fölös búzát Budapestre hozatni, itt érte a magasabb árt megfizetni és csak azután kezdi élvezni a kedvező kiviteli díjtételt. Ez az anomália a Budapesten túl fekvő vidéki malmoknak 60—106 fillér előnyt biztosít a budapesti malmok felett, melyet ezek külföldi árajánlataikban felhasználnak. Az olcsóbb ajánlat ártalmára van a budapesti kiviteli malmok különben is olcsóra leszorított árának, viszont keveset használ az ajánlattevő vidéki malomnak, mert a külföldi vevő a rég megszokott lisztjellegtől nehezen tér el, de meg az ezer, ezerötszáz métermázsa napi őrlőképességű vidéki malom nem igen felelhet meg olyan igényeknek, a minőknek a két- vagy négyezer métermázsa napi őrlőképességű malom megfelelni képes. Az összkivitel tehát e mellett az egyenlővé tenni hivatott, de egyenlőtlenséget okozó kiviteli díjtétel mellett nem fog gyarapodni, sőt inkább csökkenni fog.

A kivitel e csökkenése már az őrlési forgalomban lehetséges liszt kivitel megszűnésének első két hetében is észlelhető és pedig az árak alakulásában. Fentebb hivatkoztunk arra, hogy a london-liverpooli árak paritása állandóan két forintra volt a budapesti árparitás felett. Ez a viszony Budapest hátrányára már az első két hét vége felé jelentékenyen megváltozott. A jelen év július 13-án Londonban a finom fajta Manitoba-búza ára 32 shilling 6 pence volt, a mi 9 forint budapesti árparitásnak felel meg. Ugyanekkor a legfinomabb tiszavidéki búzát Budapesten 8 forinton lehetett megvenni. A különbség tehát 1 frt, azaz a régi viszony 3 forintra rosszabbodott, mert a helyett, hogy jegyzésünk az árparitás felett állana 2 forintra, mint előbb, alája jutott 1 forintra.

Ugyanez a viszony, ha az amerikai jegyzéssel hasonlítjuk össze a budapesti jegyzéseket. Volt ugyanis ősszel szállítandó búzára nézve:

	A budapesti jegyzés K	A newyorki jegyzés cts K
1900. június 1-én	8.02	73 ⁵ / ₈ 6.75
1900. » 14-én	7.69	82 ³ / ₈ 7.45
Különbség	— 0.33	+ 0.70

Mig tehát Newyorkban az ősszel szállítandó búza ára hat hét alatt 70 fillérrel emelkedett (50 kilogrammonként), addig nálunk Budapesten ugyanannak a búzának az ára ugyanannyi idő alatt 33 fillérrel csökkent. Ezek a tények legjobban megvilágítják az őrlési forgalom megszüntetésének hatását.

A magyar agrarizmus tehát, mely diadalnak, vívmánynak tekinti az őrlési forgalom megszüntetését, nem látszik észre venni, hogy saját magán ejtette a legérzékenyebben fájó sebet. Elmondhatják magukról az agrarizmus vezetői, hogy még egy ilyen győzelem és a mezőgazdasági válság megszűnt, mert a mezőgazdaság végleg tönkre lesz téve! A magyar gazdasági érdekek hivatott képviselői kezdik belátni tévedésüket és illetékes helyről hangzott már fel a megbánás és a hiba beismerésének hangja. Csak a legtúlzóbbak édelegnek még a diadalmi mámorban és halotti tort ülvén az őrlési forgalom hullája fölött, nem akarják bevallani, hogy hiba volt tőlük az ausztriai agitatio csatlósáivá szegődni. Az ausztriai

malmoknak sikerülni fog az a nyíltan bevallott céljuk, hogy a magyar malomipar tönkretételét előmozdítsák. Törekvésükben őket az ellenséges indulaton kívül az anyagi érdek is vezette, mert a kitűnő minőségű magyar liszttel az ausztriai malmok nem versenyezhetvén, a magyar malomipar tönkretétele esetén — a mit az őrlési forgalom megszüntetése útján remélnék elérni és talán el is érhetnek — reméltek Ausztriában tekintélyes malomipart létesíteni. Mozgalmuknak még az is volt a célja, — nem tekintve, hogy a Magyarországon termelt búzát olcsó áron szeretnék megszerezni, hogy Ausztriában őröljék meg, — hogy a magyar gabonával való kereskedés Ausztriába tereltesse át, mert mint említők, a búza természetszerűleg oda huzódik és piacza ott alakul, a hol legkönnyebben talál közvetlenül feldolgozó vevőre, azaz malomra. Hogy az ausztriai mezőgazdák ebbe a taktikai játékba az ausztriai malomipar hangzatos jelszavai és kapzsi fondorlatai által magukat beleszábitatták, az politikai tekintetben a magyar-ellenes áramlat elfajulása mellett megérthető, habár közelebbről szemügyre véve a kérdést, az őrlési forgalom megszüntetése által előidézett károsodás jelentékeny részben éri az ausztriai mezőgazdaságot is. De hogy a magyar mezőgazdák, kikre nézve nagyfontosságú a magyar malomipar termelőképességének teljes kiaknázása, miért szálltak síkra az osztrák agitatio érdekében, miért örvendenek diadaluknak, miért követelik azt a dicsőséget, hogy ők voltak a kezdeményezők, az megoldhatatlan kérdés marad, ha figyelembe vesszük, hogy mint fentebb bebizonyítottuk, a fölös finom liszteknek kivitele képesítette a magyar malmokat üzemük folytatására, a mi szükségszerűleg idézte elő a magyar búza árának emelkedését és a budapesti búzapiacz árainak a külföldiek felett való magasabb paritását. Már pedig, ha az őrlés-kikészítési eljárás megszüntetésének nem más a célja, mint a kivitelnek lehetetlenné tétele és magyar malmoknak Ausztriából való kiszorítása, e cél elérése esetén a magyar malmok üzemének fentartása lehetetlen lesz és a kárvallott nemcsak a tönkrement magyar malomipar lesz, hanem a magyar mezőgazdaság is.

A magyar gazdaközönség ismert józanságától azt várjuk, hogy okulva a tapasztalásokon, maga fogja az őrlési forgalom újra való életbeléptetését kívánni. Reméljük, hiszszük, bizunk benne, meg vagyunk róla győződve, hogy ez az idő nincsen távol. Nemsokára tanui leszünk annak, hogy — mint már eddig is többen tették az agrariusok közül, — ők is hozzá fognak járulni ahhoz, hogy az őrlés-kikészítési eljárás, mint a legmegfelelőbb gabonakiviteli praemium, ismét életbe léptessék. Már mostani fellépésük is csekély kivétellel mutatja, hogy ha pattognak az őrlési forgalom újból életbeléptetését máris sürgető exigenciák ellen, ezt csakis pour l'honneur du drapeau cselekszik. A zászlót, mely mellett ők még küzdenek, az ausztriai agrar- és malomipari körök már is kezdik elhagyni.

Ausztriában már belátják, hogy az őrlési forgalom megszüntetése egyelőre nem igazolta a vérmes reményeket, melyeket a megszüntetéshez fűztek. Kezdi érezni a hatást. A mezőgazdák az árak csökkenésén, a malmok a vámkülföldön elhelyezést nem találó finom lisztnak szertelen beözönlésén. Tartottak már gyűléseket és keresik a kapcsolatot az érdekelt magyar gazdasági körökkel. Előrelátható tehát, hogy a jobb belátás győzelemre fog jutni. Az actualitások, melyek az őrlési forgalmat újra meg újra felidézik, még jobban fognak szap rodni.

Végre is be fogják látni, hogy ez nem kisértetjárás. Be fogják látni, hogy az őrlési forgalom nem halt meg, csak alszik. Fel fogják ébreszteni, ha előbb nem, vámviszonyaink 1903-iki rendezésénél. Csak késő ne legyen a feltámadás. Félő, hogy addig elveszítjük a nehezen megszerzett és áldozatokkal fentartott külföldi összeköttetéseket. Ezért kellene minden magyar gazdasági factornak odahatni, hogy az őrlési forgalom életbeléptetése mentől rövidebb idő alatt megtörténjen. Hogy minő alakban, az csak a főbb kérdésekre nézve fontos. Mindenesetre újra életbe léptetendő volna az az intézkedés, hogy az azonosság igazolása csak a nemre és a búzát átvevő malomra nézve kívánassék meg, jöllehet a külföldi őrlési forgalmak még ezt az utóbbit sem követelik meg. A 100 kilogramm búza ellenében 100 kilogramm liszt kivitele csak egyre jó: annak a körülménynek az igazolására, hogy az azonosságot az őrlési eljárásban a gazdakörök sem kívánják, mert annak a lehetetlenségnek decretálása, hogy a malom több gyártmányt vigyen ki annál, a mennyit behozott, a gazdakörök kívánsága volt. Mivelhogy 100 kilogramm búzából 100 kilogramm lisztet gyártani nem lehet, természetes, hogy a termelők kénytelenek voltak idegen búzát is vegyíteni. A kiviteli hányad megállapításánál vagy a régi 75 és 65%-os tételre kellene visszatérni, vagy el kellene fogadnunk a Német birodalom által inaugurált, a finomság szerint csökkenő százalékos tételt. Az utolsó főkérdés a kiviteli idő kérdése. Ez lehet az érdekeiket féltő gazdákra nézve a legerősebb korlát. Ha az idő leszorítottatnék négy vagy három óra, az ellentétes érdekek kibékítésének útja meg volna adva. Más határvonalat képezne a kiviteli idő hosszabbra való meghatározása oly megszorítással, hogy a kiviteli mennyiség maximuma a behozó malmokra nézve megállapítottatnék. De ez már végrehajtási mellékkérdés, melylyel nem foglalkozunk.

Mint minden gazdasági kérdésben, úgy az őrlési forgalom megengedésének kérdésénél is az egyes tényezők érdeke azonos. Kirivóan azonos azonban az őrlési forgalom kérdésénél, mert gazda és malom és kereskedő nem akarhat, nem akar egyebet, mint megvédeni az ország mezőgazdasági termelését. Mihelyt a szemben álló körök ennek a belátásához elérkeznek és mint említők, ez a belátás már útban van, meg fog szünni a harc, az őrlési forgalomnak régi jogaiba való visszaállítása sürgető követelménnyé válik és az agráriusok támadásaival egyelőre megölt őrlési forgalom feltámasztásánál közös örömet fognak ülni a most ugynevezett agráriusok és az ugynevezett mercantilistákkal.

Fekete Ignác.

A külföldi váltó és a valuta-rendezés.*

A külföldi váltó első sorban jó tekintetbe akkor, midőn a nemzetek összekötő kapcsáról van szó, mert a nemzetközi kereskedelemnek ez a hiteles nyilatkozása. A mint a testi izmok is csak az izomszálak által egybekapcsolva végezhetik el a test életfentartó munkáját, épúgy az összes bankoknak is szükségük van összekötő kapcsokra, melyeket a külföldi váltókban találtak meg.

Három szempontból akarom a külföldi váltó kérdését megvilágítani. Nevezetesen: 1. hogy milyen szerepe van a külföldi váltónak mint bankpapirnak aranyvalutával és készfizetéssel bíró országok között; 2. hogy milyen a szerepe egy ilyen és egy rendezetlen valutájú ország között és 3. hogy az 1. és 2. alatt kifejtett elvekből mi a tanulság a mi jelenlegi és jövő helyzetünkre.

Mi a külföldi váltó a bank szempontjából? Nem egyéb, mint egy fizetési ígéret, melynek teljesítésére a váltó kibocsátója a váltó elfogadóját felszólítja. A mikor az intézvényezett a váltót elfogadta, ígéretet tett arra nézve, hogy a lejárat napján a váltó bemutatójának bizonyos számú értékegységet, mondjuk font sterlinget fog fizetni. A fizetési ígéret tehát egy hitelügylet folyománya, melyben az intézvényező (a check vagy a váltó kiállítója) a hitelező, s az intézvényezett (a kire a check szól vagy a váltó elfogadója) az adós. A külföldi tartozások kiegyenlítését vagy a külföldi követelések behajtását a legegyszerűbben lehet váltókkal végrehajtani, sőt a korábban esedékes tartozást is később esedékes követelésekkel kiegyenlíteni. A mikor tehát a bankok a külföldi váltókkal való üzérkedést cultiválják, tulajdonképen az ország forgalmi eszközeinek a számát növelik még pedig oly szempontból, hogy az ország fémforgalmi eszközeit benn tartják az országban és a külföldön eszközlendő fizetések terheitől, illetőleg a forgalmi eszközöknek ily célra való absorbeálásától mentesítik az országot.

Ha két tiszta aranyvalutájú ország tartozása és követelése pillanatnyilag teljesen fedezné egymást, akkor a váltóárfolyam a teljes paritáson állana. Tekintve azonban a gazdasági élet végtelen sokoldalúságát, ez az eset, nem a váltóárfolyamok paritása, hanem a tartozások és követelések teljes egyenlősége szempontjából, soha sem áll

* Az 1900. január 9-én a Magyar Közgazdasági Társaságban tartott előadás kivonata.

be. A tartozások behajtásával és a követelések értékesítésével megbízott bankok vannak hivatva annak az előmozdítására, hogy a tartozások és követelések pillanatnyilag fedjék egymást. Ez a tulajdonképeni magasabb banktechnika, melynek útjait csakis a gyakorlat révén lehet kiismerni és a melyet elméleti szempontból közelebbről meghatározni nem lehet. De éles különbséget kell tenni az oly külföldi váltó között, mely egyszerűen bankpapír és az olyan külföldi váltó között, mely bank által teremtett papír.

A papírfizetési mérleggel bíró ország mintegy évről-évre prolongálja fizetendő egyenlegét, mely idővel nagy összegekre szaporodik. Ez a prolongálás értékpapiroknak az országból való kivitelében áll, a mi igen természetesen nem tekinthető kiegyenlítésnek, mert az értékpapír-kivitel, a szelvények révén, folytonos pénzszükségletet teremt és a mérleg rosszabbodását idézi elő. A mellett pedig az értékpapíros bármely pillanatban visszafolyhat az országba, mikor is a fizetési mérleg passiv oldalán szerepel. Az ilyen prolongált fizetési mérleggel bíró országok a hitelfelmondás révén nagy zavaroknak nézhetnek eléje.

Igen érdekes szerepet tölt be a külföldi váltó két oly ország között, melyek közül az egyiknek készfizető aranyvalutája, a másiknak pedig rendezetlen valutája van.

A legnagyobb hiány ilyenkor természetesen a paritás, azaz az aranypont: az alap, melyre a külföldi váltókkal való üzlet támaszkodhatnék. Lehet az illető országnak ezüstvalutája, lehet papírvalutája, lehet vegyesen sánta valutája: mindhiába, itt már sok olyan körülmény közbejátszik, mely a valuta-árfolyamokat egészen átengedi a játéknak, melyet mesterségesen hol fokozni, hol pedig leszállítani lehet. Ez a stabilitás-hiány azután még nagyobb válaszfalat von az illető országok közé, mint bármilyen politikai és gazdasági ellentét. Mig az előző valamivel enyhíthető, addig az utóbbin segíteni nem, legfeljebb csak javítani lehet. A paritás az éltető eleme a gazdasági életnek, a nélkül vegetálni lehet, de felvirágozni nem.

Minthogy nagy a különbség az ezüstvalutájú és a papírvalutájú államok között is, első sorban az ezüstvalutás és a rendezetlen aranyvalutás államokat fogjuk szemügyre venni.

Itt azt a jelenséget kell figyelemre méltatnunk, hogy a nemes fémek egymáshoz való viszonyának változása szerint változik a váltóárfolyam is. Ennek a gyakori változásnak sem az árú, sem az értékpapírokban vagy más módon nyújtott hitel nem teheti ki magát. Hát ha még mindehhez hozzáveszszük, hogy itt az üzérkedésnek a legtágabb tere nyílik, mely fokozott kereslettel vagy kínálattal egészen szabadon alakíthatja az árfolyamokat.

Mig az aranyvalutás országokban a külkereskedelem és a valuta-árfolyamok között igen szoros a kapcsolat, mig ezek egymást úgyszólván ellenőrzik, addig a valuta állandótlansága esetén ezt nem lehet feltálni.

Minden mellékkörülményt mellőzve ugyanis a rendezett valutájú államoknál azt találjuk, hogy a behozatal emelkedése esetén a váltóárfolyamok szükségképen emelkednek, a nagyobb kivitelnél ellenben süllyednek. Ez a körülmény tehát vagy buzdítólag vagy lankasztólag hat, a mikor azután az egyensúly hosszabb-rövidebb

idő múltán kiegyenlítődik avagy aranybehozatal vagy aranykivitel révén helyreáll.

Nem így a rendezetlen valutájú államoknál. Ott váltóárfolyamok emelkedése esetén vagyis ha a behozatal nagy arányokat ölt, az ezüst az országból kivándorol és a nyílt piacon az ezüst árát lenyomja, az országban pedig az ezüstérték emelkedni fog. Mi lesz ennek a következménye? A külföldön nagyobb mennyiségű ezüstöt kell adni bizonyos árúért, vagyis a behozott árú értéke emelkedik, a belföldön ellenben, minthogy az ezüst keresett lett, olcsóbban lehet vásárolni. Ezt a körülményt használhatják ki legjobban az állandó valutájú külföldiek arra, hogy árúkat eladjanak és a kapott ellenértékért (a külföldi váltó leszámítottatása révén) olcsó árúkat vegyenek, melyet az országból árú alakjában kivisznek. Ily módon az ily államok valósággal adófizetőjévé lesznek a rendezett valutájú államoknak. Ilyenkor *a külföld drágán adja el a belföldnek az árúkat és olcsón vásárol helyette benn az országban más árúkat.* E révén megszabadul a külföldi kereskedő a valuta-árfolyamváltozás veszélyétől is.

A váltó-árfolyamoknak ingadozása e szerint igen nagy befolyást gyakorol az árakra is, a mennyiben magas váltó-árfolyam esetén, a mikor tudvalevőleg nagy a behozatal, a külföldi árú ára emelkedik, minthogy az ellenértéket aranyban, a külföldi nyílt piacon vásárolt aranyban kell megfizetni, ellenesetben pedig a kiviteli cikkek árát le kell nyomni, mert különben a külfölddel való versenyzés teljes lehetetlen lesz.

Ilyen körülmények között igen természetesen ki kellett fejlődnie a speculációnak, mely a magángazdaság szempontjából — tekintet nélkül a nemzetgazdaság hasznára vagy kárára — előnyt akar elérni.

Ezt az előnyt, nem tekintve a váltó-árfolyamok emelkedésére vagy süllyedésére való speculációt, az értékpapirokban való arbitragera is ki lehet terjeszteni. Az ilyen országokban az értékpapirarbitrage a bankoknak igen jelentékeny előnyöket biztosít és egyúttal egy eszközt ad kezükbe, hogy a váltóárfolyamokat némileg ellenőrizhessék.

Ha ugyanis a váltóárfolyam egy ezüstvalutás országban leszáll vagyis nagy kivitel van, akkor ott az értékpapirok árfolyama emelkedni fog, míg az aranyvalutás országban ugyanakkor az értékpapir árfolyama csökken. Ez igen természetes és magától értetődő jelenség. Ilyen esetben a kiegyenlítést végző bankár ahhoz a módushoz folyamodik, hogy vásárol az aranyvalutás országban alacsony árfolyamon értékpapírt és azt az ezüstvalutás országba küldi, hol az értékpapírt magas árfolyamon eladatja és az ellenértéket a tartozás kiegyenlítésére használja fel. Ez történhetik mindaddig, míg a váltóárfolyam úgy nem alakul, hogy ez a transactió hasznot már nem hajt.

A tapasztalat azt mutatja, hogy egy ország annál súlyosabban érzi a valuta stabilitásának hiányát, minél inkább a rendezett valutájú államokkal való kereskedése és összeköttetésre van utalva.

Nem szabad azt gondolni, hogy csak rendezetlen valutaviszonyok teremtenek magas árfolyamokat. Megfordítva is lehet. Magas váltó-árfolyamok is rendezetlenné, zilálttá tehetik a valutaviszonyokat. Ha az országból kedvezőtlen fizetési mérleg folytán a nemes fém kíván-

dorol, a tudomány által is elfogadott Gresham-féle gazdasági törvény szerint a nemes fém helyét hamar elfoglalja a kevésbé értékes és sokkal változóbb értékű nemes fém esetleg a papírpénz.

Legjobb példa erre Franciaország, hol 1871-ben a nagy hadisarcz igen kedvezőtlenre tette a fizetési mérleget. A magas váltóárfolyamok megrontották a valutát és az arany pénz helyét ezüst és nagy mértékben papírpénz foglalta el. De ugyancsak Franciaország példája mutatja meg, hogy *hogyan lehet ilyenkor a beteg valutát megjavítani*. Legelsőben is a figyelmet a kereskedelmi mérleg megjavítására fordították. A takarékossgot emelték, minek folytán igen nagy összegű adóssági kötvényt sikerült visszahozni az országba. Új kölcsönök kibocsátásától tartózkodtak, sőt mi több, ebben egészen a fukarságig mentek. Ugyancsak nagy hasznára volt az országnak a chauvinizmus fejlesztése, mely minden idegen közvetítést ab ovo lehetetlenné tett. Megakadályozták minden lehető eszközzel, hogy a külföld utazással, akár külföldi luxuscikkek fogyasztásával haszontalan adósságot csináljanak. Mi lett ennek a következménye? Az, hogy 5 év alatt a követelések okos felhasználása, az aranyra az országba való csalogatása révén, 1876-ban már a készfizetéseket felvehették, mi által az ország gazdaságának a valuta állandóságát biztosították.

Abból folyólag, hogy valamely országban a valuta a rendszeretlenség folytán bonyodalmakat idéz elő a magángazdaságon kívül, egyes gazdasági osztályok is hasznot húzhatnak.

Ezt illetőleg egyik legpregnansabb példa a következő.*) 1879-ben Németországban azt tapasztalták, hogy Oroszországból igen nagy mennyiségben és rendkívül olcsó árakon özönlik be a gabona. Alapos megfigyelés után a következőkre jöttek rá: 1875—77-ben, a mikor a berlini és a stettini tőzsdéken a gabonát 140 márkával jegyezték és a mikor 1 R⁰ körülbelül 3 márkát ért, teljes lehetetlen volt Oroszországból Németországba gabonát szállítani. 1879-ben leszállott a gabona ára 120 márkára és az orosz gabona mégis nagy arányokban özönlött a német piacokra. Ennek oka a rubelnek a török-orosz háború folytán bekövetkezett elértéktelenedése volt. Mig ugyanis azelőtt 1 R⁰ 3 márkát ért, 1879-ben ez az érték 2 márkára süllyedt. A 120 márkás gabonaár paritása egy tschetwert gabonára 1 R⁰ = 3 M értékviszony mellett 5 rubel volt, mihelyt azonban 1 R⁰ = 2 M, a gabona paritása a valuta elértéktelenedése következtében 7⁵⁰ rubelre emelkedett. Ha az ország belsejéből 3 rubelbe kerül a szállítási költség, a nyereséget és a hajószállítás költségeit további egy rubelre számítva, egy rubelért nem adhatta oda az ország belsejében lakó termelő gabonáját. Mihelyt azonban egy rubel helyett a 7⁵⁰ rubeles szentpétervári árból 3⁵⁰ rubelt kaphatott, özönével küldték a gabonát Németországba.

A valuta ezen elértéktelenedése annál jobban sújtotta ugyan a külföldön vásárlót és a külföldi cikkeket fogyasztót, csak hogy a gazdaközönség és főként a paraszt ezt legkevésbé érezte meg, mert külföldi árút a legcsekélyebb mértékben fogyaszt, megérezte azon-

* Lásd M. Schraut: *Die Lehre von den auswärtigen Wechselkursen* című füzetének 32. lapját.

ban ezt mindenki, kinek külföldön adóssága volt, első sorban tehát maga az állam, mint a legnagyobb adós. Ebből láthatjuk, hogy a magas váltóárfolyam a kivitel szempontjából azonos a védvámokkal és a kiviteli praemiummal, minek révén egyes gazdasági osztály a többi összes osztályok hátrányára előnyök birtokába jut.

Ha mindazokat a módokat vizsgáljuk, melyek két aranyvalutás országnak a váltóárfolyamok egyensúlyban tartásához rendelkezésre állanak, azt fogjuk látni, hogy ezek legjavarászben nem vonatkoztathatók a rendezetlen valutájú országokra.

Első sorban itt igen nehéz a fizetések teljesítésének későbbre való eltolása. Azt látjuk, hogy míg a rendezett valutájú országokban a rövid és hosszú lejáratú váltó árfolyamát a várható kamatláb-különbség határozza meg, addig a rendezetlen valutájú országokban mindehhez hozzájárul még az agiónak a becalculálása is. Nehéz, sőt majdnem lehetetlen az olcsó kamatlábnak, vagy megfordítva a drága kamatlábnak a kihasználása. A fizetési mérlegnek a fölösleg-egyenlege, a szerint a mint követelés vagy tartozás, napról napra magasabb vagy alacsonyabb agióval nyer kiegyenlítést. A termelés a legnagyobb bizonytalan-ágban él, minek folytán a kereskedőnek a legfontosabb eszköze hiányzik a magángazdaságilag — nemcsak közgazdaságilag — eredményes működéshez; hiányzik a calculatio.

Végül ki akarom mutatni azt a hatást, melyet valutarendezésünk révén a külföldi váltók értékesítése terén eddig elértünk és főként arra akarok rámutatni, a mit el kell érünk. Legelső sorban tekintetbe jő itt hitelünknek a consolidálása. Mindaddig míg a német tőkepenzes bizonyos abban, hogy a szelvények beváltásakor a szelvényösszeg minden koronájáért 84 vagy 85 pfenniget kap, (a mig tehát nagyobb eltérés nem lesz,) addig szívesen nyújtják a magyar hitelkeresőknek a kért összeget. Mihelyt azonban a német, vagy beszéljünk általánosán, mihelyt a külföldi hitelező nem bizonyos abban, hogy tőkét, vagy tőkéje után a kamatot bizonyos előre meghatározott értékben megkapja, illetőleg a kamatot élvezheti, rögtön piacra dobja az értékpapírt és így még jobban hozzájárul az arany-agió emeléséhez. Azt tudjuk mindannyian, hogy az értékpapírok visszavándorlása nem egyéb, mint a hitelnek a felmondása.

Tekintsük csak, hogy milyen óriási a különbség a között, hogy milyen volt nálunk azelőtt egy kölcsön hatása és milyen most. Csak melleleg akarom ugyanezt a magángazdaságra vonatkoztatni, hogy a példa a köznapi életből lévén merítve, annál szembeötlőbb legyen.

Valaki kiszámította hogy egy gyárnak a teljes felszerelése 1 millió forintjába fog kerülni. Beszerzi külföldön a gépeket, tegyük fel, hogy Angolországban, s ott igen előnyös fizetési feltételeket kapott. Mondjuk, hogy 80.000 £-nyi tartozását tíz egyenlő félévi részletben törleszthette. Az üzlet megkötésének időpontjában a £ árfolyama 120 frt volt. Egész tartozása tehát 960.000 forint volt, törlesztendő tíz egyenlő féléves részletben.

Mikor az első részlet esedékes volt, a £ árfolyama már 125-re emelkedett, a 8000 £ tehát 100.000 forintba került, a másik részlet 130 forintos árfolyam mellett 104.000 forintot tett ki. Úgy hogy megeshetik, hogy az ötödik év végén a gyárosnak a berendezés a 960.000 forint helyett jóval többbe mint 1:1 millióba került. E mel-

lett még aránylag nem szerénytelen árfolyamváltozásokat vettem számításba.

A teljes valutarendezés, illetőleg a készfizetések felvétele után a gyáros, a kereskedő, az iparos, a külföldön hitelt kereső mezőgazda mind előre fogja tudni, hogy tartozását (csak igen csekély, alig számbavehető árfolyameltéréseket véve tekintetbe) mily összegű honi pénzzel fogja kiegyenlíteni.

A valuta-rendezés egyuttal az adós és hitelező viszonyainak a szabályozása is. A hitelezőnek ugyanis az az érdeke, hogy az árfolyam minél magasabb legyen, az adósé pedig az, hogy minél alacsonyabb legyen. Minthogy a köznapi életben az alacsony váltóárfolyamot kedvezőnek, a magasat pedig kedvezőtlennek mondjuk, felállíthatjuk itt azt a látszólagos paradoxont, hogy a hitelezőre nézve a kedvező árfolyam kedvezőtlen.

Nem szabad azonban azt gondolni, hogy a hitelező minden esetben nyer a magas árfolyam által. Ha p. o. a fizetés a külföldi ország valutájában történik, akkor a hitelezőre nézve közönyös, hogy az adós milyen árfolyamon szerzi be a külföldi valutát. Kire nézve jár tehát ekkor az árfolyam magassága hátránnyal és kinek jutnak az előnyök? A hátrányt, azt hamar ki lehet mutatni, mert a belföldi adósnak magasabb árfolyamot kell fizetnie, hogy külföldi hitelezőjének tartozását kiegyenlítse. Az előny javarésze szintén a külföldinek jut, mert az összes árúk ára nem tart lépést a váltóárfolyamokkal. A gazdasági szervezet sokoldalúságánál fogva a váltóárfolyam magassága folytán beálló viszonylagos elértéktelenülés csak lassan következik be. Ilyen esetekben a külföldiek vevőkként fognak az országban fellépi és az ő pénzük nagyobb vevőerejénél fogva sokkal olcsóbban vásárolnak nyereszterményeket nálunk, mint bárhol máshol: igaz, hogy ugyanez a körülmény az árfolyam kiegyenlítődéshez magában is hozzájárul, de ez már a gazdasági élet szoros egységéből könnyen megmagyarázható.

A valutarendezés egyik leghatalmasabb tényezője a forgalmi eszközöknek helyes és megfelelő viszonyban való fentartása. Épen ez okból nálunk, hol a forgalmi eszközök nagy arányaival sohasem dicsekedhettünk és a jövőre nézve sincsenek ezt illetőleg jó kilátásaink, igen nagy fontossága van a külföldi váltónak.

A külföldi váltó igen sok esetben pótolni fogja a forgalmi eszközt nemcsak akkor, mikor aranyban való kiegyenlítésről van szó. A külföldi váltó révén a forgalmi eszköz bent marad az országban, mert akár a hitelező keres külföldi váltót, akár az adós honorálja a váltót, a fizetési eszköz bent marad az országban. E révén a külfölddel való elszámolás egy olyan csatornába terelődik, honnan könnyen ellenőrizhető, hol a baj könnyen felismerhető. Mikor ugyanis a rendes váltóval való kiegyenlítéshez már nem lehet folyamodni, akkor beáll az az eset, hogy aranykivitel révén egyenlítik ki a nagyobb arányú tartozásokat. Ez a körülmény azonban önmagában hordja a biztosító szelentyűt, mert aranyat csak úgy lehet beszerezni, hogy a banknál a jegyeket presentálják. Ha ez nagyobb mértékben történik, akkor nagymennyiségű jegyet vonnak el a forgalomtól, mely jegyek — a készpénz helyettesítői — a forgalomban igen fognak hiányozni. Ekkor a józan ész arra inti a bankot, hogy a kamatlábat emelje,

minek természetes következménye a külföldi tőke beözönlése, illetőleg a váltó-árfolyamnak a rendes niveaura való hanyatlása lett.

Már a valuta végleges rendezése előtt is hasonló irányú intézkedést léptetett életbe az Osztrák-Magyar Bank. Jegybankunk az egész külföldi váltó-forgalmat magánál központosította, hogy így a piacot a legközvetlenebbül ellenőrizhesse. Ha ugyanis a váltó-árfolyam kedvező, akkor vásárolja a külföldi váltókat, miáltal a forgalomnak bankjegyeket ad, úgy ho y rendes és egészséges viszonyok mellett a pénzforgalom olcsóbbodását idézi elő. (Mellesleg megjegyezve, ez áldozat a jegybanktól, mert ilyenkor jegyei kamatozatlanul vannak forgalomban, a külföldi váltó után pedig alacsony kamatot húz.) Ha pedig a váltóárfolyam kedvezőtlen, akkor készséggel áll váltóanyagával a piac rendelkezésére. E váltókat azonban jegyek ellenében adja ki, melyeknek hiányát a forgalomban meg fogják érezni. Ez a kölcsönös ellenőrzés egyik legnagyobb vívmánya a valuta-rendezésnek.

Nálunk még ma is nagyban divik és kereskedő-világunk csak saját érdekében cselekszik, ha azt az abusust kiküszöböli, hogy úgy a külföldi követelést mint a belföldi tartozást külföldi, illetőleg belföldi bankjegyekkel egyenlitsék ki. Nem tekintve a kamatvesztést, a forgalomtól így olyan nagy összegeket vonhatnak el, hogy újabb nagyobb arányú transactionál ezt a mivel sem menthető eljárást az ország belforgalmától elvett arannyal fizetjük meg.

Igen fontos az a körülmény is, hogy a valuta-rendezés után a külföldi váltók segítségével a fizetési mérleg kiegyenlítését bizonyos időre igen könnyen és nagyobb áldozatok nélkül is ki fogjuk tolni. A bankárhitel sokkal nagyobb mértékben fog megfelelni igazi hivatásának, mert olyan eszközök állanak a hitelszerzés terén rendelkezésére, melyeket csakis a rendezett valuta nyújthat.

Ezt illetőleg megteheti majdnem ugyanazokat a lépéseket, mint a hogyan a legkisebb cég is bent az országban hitelszerzés céljából eljár. Váltókat küldhet leszámítolásra. Itt rendelkezésére áll az a mód is, hogy a külföldnek biztosítja a valuta visszaszállítását (az u. n. pension). Fedezettel vagy a nélkül intézvényezhet a külföldre esetleg nyílt számlahitelt élvezhet. Eredményesebb, bár szerencsére nem gyakori módja a hitelszerzésnek — és ez a nemzetközi elszámolások megkönnyítése érdekében inkább megengedett, mint a rendes kereskedelmi életben — az, hogy két különböző országbeli bankár egymásra intézvényez, minek folytán az esetlegesen mindkét téren mutatkozó előnyöket sokkal könnyebben ki lehet használni.

Talán első helyen kellett volna emlitenem, hogy az értékpapírok elhelyezése rendezett valutaviszonyok mellett igen könnyű dolog, míg a valutaviszonyok rendezetlensége esetén ez a legnagyobb nehézséggel jár, sőt örökösen Damokles kardjaként függ az ország pénzügye és a váltóárfolyamok befolyásolása fölött.

Itt azonban ép úgy lehet alkalmazni közgazdasági szempontból, az intést, mint magángazdálkodásnál is helyén valónak tartanók ezt, hogy a könnyebb hitelszerzésnek semmi esetre sem szabad a nagyobb hitel igénybevételére buzdítani az országot, mert minden újabb adósággal magával szembeállít egy olyan faktort, mely a váltóárfolyamnak a magasba emelésére és így az aranyagio létrehozására törekszik. A

nagy hitelnek a magángazdaságban is ritkán és nehezen tudnak ellentállani, a nemzetgazdaságban még nehezebben.

Az is igaz, és ez főként a bankokra vonatkozik, hogy a valuta- rendezés folytán a bankok tőkéjének sokkal mobilisabbnak kell lennie, mert a nagyobb hitelnek első feltétele a mobilitás. E téren igen örvendetes haladást láthatunk vezető intézeteinknél. A míg azonban ezt a legnagyobb megelégedéssel constatálhatjuk, az ország vidéki intézeteinek immobilitását annál szembeötlőbbnek fogjuk találni, mely körülmény az ország hitelének kimondhatatlanul árt.

Végül még egy körülményre akarom a figyelmet felhívni, mely körülmény nincs a legszorosabb kapcsolatban a most tárgyalt témával, hanem csakis szorosán a váltóárfolyamokat érinti.

Minthogy azonban az utóbbi időben igen sokat foglalkoztak az idegenből jövő hazai birtokvásárlások kérdésével, erre vonatkozólag el akarom mondani, hogy micsoda kapcsolatot látok én e körülmény és a váltóárfolyam-alakulás illetőleg a valutarendezés között. Ha valaki figyelemmel kísérte a külföldiek birtokvásárlásait, azt láthatta, hogy azok a 80-as évek vége felé és a 90-es évek elején öltötték a legnagyobb arányokat. Én ennek okát a külföldi pénz nagyobb vevőerejében azon körülményben látom, hogy a valuta- rendezés sikerében külföldön még jobban biztak, mint nálunk és így a birtokvásárlások jó része e hirtelen pénzürték-változás kihasználására vezethető vissza. Ha egy birtok 1893-ban 70.000 frtéért volt megszerezhető, azért egy német bankárnak csak 110.000 márkát kellett adnia, mert a váltóárfolyam márkára annak idején 63 forinton is felül emelkedett. Ugyanez a birtok, ha a következő évben ugyancsak 70.000 forintért, tehát minden látszólagos nyereség nélkül adatott volna el, már 118.000 márkát eredményezett volna 59 forintos árfolyam mellett.

Úgy ez a körülmény véleményem mellett szól, mint az is, hogy a bankári elem, a kik tehát számításból vásárolták a birtokot, igen lényeges hányadát teszi az új földesuraknak. A mellett a bankár nemcsak mint vevő, hanem mint tanácsadó is szerepelhetett. Hogy ugyanezt a jelenséget, melyet én a valutarendezés egyik elkerülhetetlen tünetmájának tartok, nem tapasztalhattuk, hogy a legközelebbi hasonló eseményhez forduljak, Oroszországban, annak oka csak a birtokoknak a honpolgársághoz való kötésében keresendő.

Czeisler Emil.

A német kereskedelmi forgalom terjeszkedése.

Azon nagy érdeklődésnél fogva, a melyet — igen helyesen — a magyar közönség is tanúsít Németország hatalmas tengerészeti és csatornatervei iránt, érdemesnek tartjuk itt összefoglalni azokat az adatokat, melyek e nagy forgalmi politikát megvilágítják.

Kezdhetjük azzal, hogy a német vasutak hossza volt 1870-ben 20.000 km.

1897-ben 47.312 km. s a francziáké¹ ugyanakkor csupán 36.891. A német vasutak bevétele nőtt 1886-tól 1895-ig 629 millió frankkal ugyanez idő alatt a francziáké csupán 228 millióval.² A vasutvonalak hossza nőtt 1888—98-ig évenként 859 kméterrel, a francziáké 616-tal. A német vasutak árúforgalma 1883—95-ig kis híján megkétszereződött. 1895-től 1898-ig 63 millió tonnával nőtt. Míg az összes francia árúforgalom (vasuton és a belvizeken) 1886-tól 1893-ig mindössze csak 28 millióval nőtt. A miből 23% esik a vasutakra. 4·4 millióval pedig a víziutak forgalma nőtt.³

E tények egyik oka bizonynyal a magas francia viteldijakban rejlik. De azon felül a német vasuti hálózat is helyesebb. Már 1869-ben hibáztatja Treitschke a francziák túlságos centralisatióját. Blondel pedig beismeri, hogy vasutjaik építésénél gyakran győzedelmeskedett a politikai befolyás a közgazdaság kívánalmai felett. Az összeköttetés Boroszló és Hannover, Hamburg és Frankfurt, München és Köln között hasonlíthatatlanul jobb, mint Lyon és Bordeaux, Havre és Amiens, Nancy és Lille összeköttetése.

A Rajnán járt 1896-ban 8248 hajó (718 gőzhajó) 30,251.791 tonnával.

Az Elba 10 év alatt 8 millió márka költséggel hajózhatóvá tétetett egész az osztrák határig. A mi 720 km. víziutat jelent.

Forgalma a határon már 2·5 millió tonna, Hamburgnál 10 millióra rug. A hamburgi kikötőbe a belvizekről 1897-ben 16.000 hajó jött.

De ez még nem minden. A mesterséges víziutak mostani jelentősége a folyamhajózáshoz képest igaz, hogy egészen elenyésző. De a jövő tevékenysége épen e tér felé fordul.⁴

¹ R. v. Kaufmann D.: *Eisenbahnpolitik Frankreichs 1897.*

² v. d. Borcht: *Elster's Wörterbuch* I. B. 616—635.)

³ v. Wittich: *Zeitschr. für Binnenschiffahrt* 1899. Heft I. 1899.

⁴ V. Lot, *D. Nation*: 1898. július 16., 23., 30.

A jelszót már is kiadta II. Vilmos: »Die Zukunft Deutschlands hängt von dem Ausbau seiner Wasserstrassen ab!« Az erősen érdeklődő közvéleményt egy egész sereg terv foglalkoztatja. Legelőbbre van az Ems-Weser-Elba csatorna, mely Dortmundtól kiindulva, Osnabrück, Hannover, Oebisfeld mellett Magdeburgig menne.¹ Ennek (már is foglalkoznak a tervvel) folytatása lenne egy dortmund-rajnai csatorna; úgy, hogy ez által a két legnagyobb folyó: az Elba és Rajna össze volna kötve. A másik tervezett csatorna a Spréet kötné össze az Oderával, Berlinton Stettinig vezetne. Mindezek azután egy lépéssel közelebb vezetnék a megvalósuláshoz a régi nagy tervet: a Duna-Odera-Elba-Rajna összeköttetését.²

E tervezetek egy egész szakirodalom keletkezésére adtak okot, a mely nemcsak a concret esettel foglalkozik, hanem egyáltalában a csatornaépítés hasznának elméleti oldalával is. Felhozzák ellene, hogy a lakosság csak egy kis csoportjának válik előnyére. Hogy fentartásuk sokba kerül. A kamatokat sem adják meg; a terhek mégis az összesség által hordozandók. Különösen a Rajna és Elba szabad folyam lévén, megkönnyítik az idegen jószágok behatolását a belföldi piacra. Az agrárius műkifejezés erre »Einfallthor für fremdes Getreide.« Azután az ilyen éveken át való állami foglalkoztatás más oldalon munkáshiányt idéz elő. Főleg a mezőgazdaságban. És még egy nyomós finaciális ok is szól ellenök, hogy t. i. bár igen nagy állami tőkét kötnek le, melyek nem képesek megfelelő kamatot hajtani, olcsóbb-ságuknál fogva erős versenyt okoznak az államvasutaknak, melyek jövedelmére pedig igen reászorul a birodalom.

Ez az állítás a német behajózás adataival eddig még nem igazolható. Mert ennek mennyiség és árúnemek szerinti forgalmáról a kellő adatok hiányzanak. A »Centralverein für Hebung der deutschen Fluss- und Kanal-Schiffahrt« és a »Verein für Socialpolitik« épen jelenleg foglalkozik ilyenek gyűjtésével. Azonban pontos és rendszeres feldolgozása található a francia viszonyokra vonatkozó adatoknak. Franciaország 1878-ban állított fel egy csatornaépítési tervet. A 80-as évek első felében épült e szerint 1450 km.-nyi új víziút. Az 1886—1893-ig terjedő időszakban 28 millió tonnával növekedett áruforgalomból mindössze 18°/_o esik a víziutakra. A többi 82°/_o-nyi növekvés pedig a vasutakat illeti.³ Speciálisálva ezt az eredményt és az u. n. »tömegárúk« forgalmát tekintve, azt látjuk, hogy pl.:

1888—93-ig a kőszénforgalom növekvéséből	87 ^o / _o	esik a vasutakra,	13 ^o / _o	a víziutakra
1886—93-ig trágya	88 ^o / _o	» » »	12 ^o / _o	» »
1886—93-ig építési anyag	62 ^o / _o	» » »	38 ^o / _o	» »
1886—93-ig mezőgazdasági termény és élel-				
miszerek	80 ^o / _o	» » »	20 ^o / _o	» »
bányászati termék	74 ^o / _o	» » »	26 ^o / _o	» »

Egészben pedig 1893-ban a vízi és vasuti forgalom 18:82 arányban állott egymáshoz.

Ezek a számok tehát bizonyítanak azt, hogy a csatornaépítésből

¹ M. Wittenberg: *Die wirtschaftliche Bedeutung eines deutschen Mittellandkanals* 1898.

² Gothein: *Die Nation*: 1897 p. 35. Auerbach: *Revue générale des sciences* 1898 okt. 15.

³ R. v. Kaufmann: *Eisenbahnpolitik Frankreichs* 1897.

a vasutakra kár nem háramlík. De másfelől alaposan is meggyöngítik a csatornák nagyszerű jövője iránt táplált túlságos reményeket és várakozásokat.

És ha ehhez még hozzáveszszük a gyöngye financialis eredményeket is, legalább is a nyakra-főre való csatornázás ellen hangoztatott aggodalmaknak van jogosultságuk.¹

A munkások ilyen nagy számban való foglalkoztatásának is megvan a maga árnyoldala; ferde okoskodás az, mely azt tartja, hogy ez által a kormány a socialdemokratáknak legerősebb fegyverét ragadja ki kezökből, a leghathatósabb izgató eszközt: az elrongyosodás teoriáját, mert hiszen valamikor ezeknek az építkezéseknek is végök szakad.

Sokan azon a véleményen vannak, hogy magánvállalatoknak kellene átengedni a csatornaépítést s az államnak így megmaradnának a nagy összegek. Az állam kösse meg persze a tarifákat, tartsa fenn magának ezek megváltoztathatóságának jogát és több effélét. De a kormány ezt elutasította magától, mert egy, a változó viszonyoknak megfelelő közgazdasági politika üzése így csak megnehezítették.²

Az igazi mélyreható nagy változás azonban, a mely előidézte, hogy a Német birodalom európai nagyhatalomból az »*Erdballpolitik*« elsőrangú tényezőjévé lőn, a külkereskedelem hihetetlen mérvű növekedésében található fel. 1878. óta növekvését volumen (tonna) szerint 152⁰/c-ra teszik.

Érték szerint:

13 ⁰ /o	növekvés esik az	1872—79	periodusra
17 ⁰ /o	»	»	» 1880—88
13 ⁰ /o	»	»	» 1889—96

A hajók száma 83⁰/o-kal nőtt.

A tengeri kereskedelem maga az összes kereskedelem 65⁰/o-át teszi.

Hamburg kereskedelme az egész német tengeri kereskedelem ²/₅-ét teszi 1870. óta 110⁰/o-kal nőtt. Forgalma Marseillének kétszeresét érte el. Havre 1870-ben még előnyben volt Hamburg felett.

	Havreba érkezett hajók:	Hamburgba érkezett hajók:
1870.	1,432.000 tonna tartalma	1,200.000 tonna tartalma
1880.	1,681.000 »	2,767.000 »
1894.	2,031.000 »	6,229.000 »

A hamburgi kikötőben 1871—75-ig az angol közvetítés 58⁰/o-ot tett ki. 1891—95-ig terjedő időben már csak 25⁰/o-ot.³

A marseillei kikötőre vonatkozó adatok mindenben az ellenkezőt mutatják.⁴ — Bréma forgalma 1888. óta — mióta a Zollvereinbe belépett — mennyiség szerint 57⁰/o-kal emelkedett, érték szerint 45⁰/o-kal 1870. óta pedig a növekvés 200⁰/o.

Kielé 130⁰/o, Stettiné 700.000 tonnáról 3 millióra nőtt.

Evvel szemben pl. Londoné 1887-től 1895-ig mindössze 22⁰/o, Liverpoolé 9⁰/o-kal emelkedett.

¹ Lühnig: *Der Ausbau der deutschen Binnenwasserstrassen und deren Abgaben* 1898.

² Ulrich: *Staatseisenbahnen, Staatswasserstrassen u. die deutsche Wirtschaftspolitik* 1898.

³ *Tabellarische Übersichten des Handels und der Schiffart. Hamburger Handelsstatistisches Amt.*

⁴ G. Michel: *Économist français* 1897. jun.

Méltán lehet tehát mondani, hogy ez az emelkedés az angol kereskedelem rovására történt. És nem kevésbé ártott a francia tengeri hajózásnak, melynek szomorú hanyatlását a hajóépítésért adott jelentékeny praemiumok sem képesek megakadályozni.¹ 1893-tól 1896-ig a német tengeri kereskedelem háromszor jobban nőtt, mint a francia.² Németország bevitele a tengerentúli országokba 15 év óta 103⁰/₀-kal, az európai országokba 90⁰/₀-kal nőtt. Pedig sohasem szabad szem elől téveszteni, ha a német tengeri kereskedelmet akarjuk megismerni, hogy mennyi árú vitetik előbb a nagy folyókon fel Rotterdamba és Antwerpenbe, azután onnét tovább más világrészekbe. Antwerpen kikötőjében pl. 1875-ben 327 német hajó fordult meg. 1898-ig számuk 715-re emelkedett. Fordítva: a francia hajók száma 342-ről 111-re csökkent.³ Pedig Franciaország 20⁵ millió frankkal segélyezi a hajózást, épen négy annyi-val tehát, mint Németország.

És van-e megszegyenítőbb dolog annál, hogy a régi és mintegy 700 ezer hektár kiterjedésű coloniákkal bíró második tengeri nagyhatalomnak kereskedelmi flottáját az ifjú német birodalomé 1897. jan. 1-én már is több mint félmillió tonnával múlta felül.⁴ »Notre marine marchande vient après celle de la Norvège!« Egyedül a keleti hajózásra költ Franciaország 4⁸ millió márkát, Németország 1² millió márkát.

Mégis a suezai csatornán 1896-ban átment hajók száma volt: franciaországi 219, németországi 322. Ezek tonna tartalma: francia 1,120.580, német 819.519. 1893. január elején China összes szabad kikötőiben volt összesen 636 európai áruház.⁵ Abból német 104, francia 29. Az ezekben alkalmazottak száma volt: német 950, francia 50. Japánnak 1895-ben bevitele az előző évhez képest 55⁰/₀-kal javult. Ugyanazon idő alatt Angliáé csak 7⁰/₀-kal. Franciaország is sokat exportál ide, de importja Japánból 7 akkora, mint Németországé.⁶ Chinába Németország 1896-ban már 174 millió márkát vitt be. Ausztráliában már is oly kereskedelmök van, hogy Blondel azt mondja: »Ils y font plus d'affaires que les maisons français dans nos propres colonies.« A most oly sokat emlegetett Samoa-szigeteken kétségtelen, hogy valódi érdeke csak Németországnak van. Kereskedelmi forgalma a másfél millió márkát meghaladja.

Érdekes, hogy a közép- és délamerikai államokban mily óriás összegekkel van érdekelve.

Mexikóban ⁷	184 millió dollár
Guatemalában	140 » »
Braziliában ⁸	150 » »
Chileben	25 » »

van elhelyezve.

¹ D'Outrevienne: *Le mouvement maritime et commercial de France. Revue politique et parlementaire.* 1897. p. 378. — R. G. Lévy: *Le péril financier.* 1886.

² Cor: *Monit. offic. du commerce* 1898. jan. 6. — *Revue de deux Mondes* 1896. szept. 15. Cx Rouh.: *Rapport sur le budget de 1898.* p. 120.

³ *Reform économique* 1897. p. 432.

⁴ *Science sociale* 1898. p. 130—140. *Reforme économique* 1898. p. 328. és 347.

⁵ *Moniteur off. du commerce* 1897. p. 326.

⁶ *Handels Museum* 2898. p. 19.

⁷ *Deutsche Industrie Zeitung* 1897. p. 188.; *Export* 1898. p. 397, *Monif off. du comm.* 1898. p. 397.

⁸ *Mon. off. du comm.* 1898. márcz. 24.

Argentina kereskedelmének 7⁰/₀-a német.¹

De mindezeknél sokkalta több érdekességgel bír két országgal való kereskedelme, az Egyesült-Államokkal és Angliával való forgalma. Előbbeni azért, mert a német árúk legjelentősebb lerakódó helyeinek egyike volt, most pedig páratlan magas vámokkal zárkózik el az idegen czikk elől. Angliával való forgalma pedig a vizsgálódásra érdemes, mivel minden haladásnak célja, minden törekvés oda irányul, az erők a levégső határig azért feszítettnek meg, hogy ennek nagysága elérjék, végső célképen pedig, hogy le is győzessék.

Az Egyesült-Államokba a bevitele kitett a fonó- és szövőipar cikkeiből	{	1895-ben 7,465.793 márkát
		1896-ban 5,160.420 »
		1897-ben 5,239.691 »

Ez a Mac Kinley és Dingley tarifa hatása.² De azért még mindig tekintélyes az összes kivitel, mely főleg az 1889—1890-ig terjedő decenniumban nőtt erős arányokban. Ugy, hogy a míg Franciaország az Egyesült-Államokba 1880-ban 120 millió frankkal importált többet, mint Németország, addig a viszony 1892-ben már épen ennyivel állott az utóbbi előnyére.³ A visszaesés főleg a cukor- és textil-kivitelnél mutatkozik. Megjegyzendő azonban, hogy akad azért kerület, melynek exportja nőtt. Így Barmené vagy Frankfurté (pl. 1897-ben 46 millió márkányi növekvést mutat).

1873-tól 1895-ig a német-tengeren túli kereskedelem tonnageszerint nőtt:

Az Egyesült-Államokkal	128 ⁰ / ₀ -kal
Mexikó, Közép- és Dél-Amerikával	480 ⁰ / ₀ »
Ausztráliával	475 ⁰ / ₀ »
Észak-Európával	119 ⁰ / ₀ »
Dél-Európával	60 ⁰ / ₀ »
Angliával	88 ⁰ / ₀ »

A híres utazó Stanley 1898-ban a londoni Lambeth Conservative Club-ban egy banketten mondá, hogy az utolsó 2—3 évtized alatt

	az egész német	angol
kereskedelem nőtt	400 ⁰ / ₀ -kal	25 ⁰ / ₀ -kal
Ausztráliában »	1400 ⁰ / ₀ » hanyatlott	20 ⁰ / ₀ »
Uj-Zélandban »	1000 ⁰ / ₀ » »	25 ⁰ / ₀ »
A Fokföldön »	1250 ⁰ / ₀ » nőtt	125 ⁰ / ₀ »

Canadában a német nőtt 300⁰/₀-kal, az angol hanyatlott 11⁰/₀-kal. — Angliába magába a német bevétel 20 év alatt 30⁰/₀-kal nőtt.⁴

Ám a kereskedelmi passiv bilancról való theoria meghaladott álláspont. A külföldön elhelyezett tőkék kamatjaiképen sok hozatik be etc.; két ország forgalma, az árúknak: ipari nyersanyag, élelmiszer, iparcikk és nemesércz szerint való osztályozása szerint állítandó arányba (igy is ki fog tetszeni Franciaország inferioritása), mégis a német czikkek benyomulása az angol gyarmatokba, sőt az a nagymérvben történő térfoglalása magában az anyaországban legalább is az angol iparnak nem elég erős fejlődéséről tesz tanúságot. Ennek meg

¹ Mon. off. du comm. 1897. p. 70.

² Board of Trade. 1897. p. 529.

³ Handels Museum: 1898. jan. 6., aug. 4. és 18.

⁴ Th. Barth: Deutschland u. England (Die Nation 1898. 10. szept.); Vosberg: Das britische Weltreich u. der deutsche Wettbewerb. 1898.

ismét egyik oka a nagy angol munkaszünetések okozta munkavesztésekben lehet, melyek semmi sikerre sem vezettek, hanem a mint azt magok konstatálták — a nemzeti vagyon nagy pusztulásán kívül — a munkások végtelen elrongyosodását eredményezték. Anglia borzasztó például fog szolgálni arra, hogy mire vezethet az anarchia a termelés és vagyon-elosztás terén.¹

De a fentebbiekben mind csak a tengeri kereskedelemmel foglalkoztam. Nagyon tanulságos azonban az egész külkereskedelemre egy szempillantást vetni.

Az egész francia külkereskedelem kitett 1872-ben 7·5 milliárdot, Németorszáé ugyanakkor 5·960 milliárdot. Ma a német mulja fölül 2·5 milliárddal a francziáét. Az orosz-francia gazdasági kapcsok oly csekélyek, hogy Franciaország bevitele e nagy fogyasztási piacra csak Németország, az osztrák-magyar monarchia és Anglia után jön. És a mig Németország másfél millió rubbelrel vesz részt, Franciaországra alig esik 100 ezer rubel.²

	A francia	A német
kivitel nőtt vagy kevesbedett 1880—1896-ig	érték szerint — 2 ⁰ / ₀ tonnage » + 60 ⁰ / ₀	+ 35 ⁰ / ₀ + 57 ⁰ / ₀

Az áresés sokkal nagyobb volt Franciaországban, mint Németországban. Az arány 39⁰/₀: 13·3⁰/₀.

Csakhogy nem csupán az áresés miatt állott elő a kivitel csökkenése ad valorem (mindamellet, hogy a tonnage a németekénél jobban nőtt), hanem mivel a kész gyártmányok kivitele is csökkent, mig a németeknél ép ellenkezőleg történt. Innét, hogy ezeknél a tonnage minél kevésbé nőtt, annál jobban az érték.

Németországba, illetve Németországból³

	behozott ipari nyers anyag	kivitetett kész gyártmány.
1889-ben	1,203 millió m. értékben	1,106 m. m.
1896-ban	1,113 » » »	1,362 » »

Az 1889—97-es évek átlagában az összes behozatal, illetve kivitel értéke

az ipari nyersanyagokra	41·3 ⁰ / ₀ -át	20·8 ⁰ / ₀
a kész gyártmányokra	21·2 ⁰ / ₀ »	62·2 ⁰ / ₀
az élelmiszerekre	33·0 ⁰ / ₀ »	12·8 ⁰ / ₀
a nemes érczekre	4·5 ⁰ / ₀ »	4·2 ⁰ / ₀

esik.

Azaz az 1898-ban 3,808 millió márkára rugó német kivitelből 2·800 millió márka a kész ipari gyártmányokat illeti. Ellenkezőleg Franciaországnál, hol a kivitel szintén növekvést mutat, de ez nem a kész gyártmányokat illeti, hanem a nyers anyagokat. Szintúgy nőtt a francia bevétel is, de ebből 15·8 millió a kész gyártmányokra esik. A mi pedig az ipari nyers anyagokat illeti, azok bevitele 21·3 millióval kevesbedett.

A német árú minden piacon megjelent és győzedelmeskedett. Talán még silányabb egyelőre, mint más országé, de olcsó — és ez kell a tömegnek.

Géber Zsigmond Antal.

¹ M. v. Brand: *Die Revue* 1898. Nr. 2 (Vae victis!)

² *Revue politique et parlementaire*: 1898. p. 263; *Handels Mus.* 1898. p. 452. *Mon. off. du commerce* 1898. maj. 26.

³ Bathgen: *Elster: Wörterbuch der Volkswirtschaft* Bd. I. p. 244.

Közlemények és ismertetések.

Az új vámtarifa.

A közel jövőnek legfontosabb kérdése új autonom vámtarifánknak megteremtése és az új kereskedelmi szerződések megkötése. Miután a legnagyobb érdekkörök véleményeit legalább kivonatosan közölni szándékozunk, azon határozati javaslat főbb tételeit mutatjuk be először, melyet a gazdasági egyesületek országos szövetségének nagygyűlése f. évi május hó 6-án a következő lényegesebb kivánalmakkal fogadott el: A tapasztalatok meggyőztek arról, hogy, főleg miután a védvamos irányzat világszerte erősödik, át kell térnünk a nyerstermelés tényleges hatályos védelmére, a mely nem kizárólag a kereskedelmi forgalom emelkedésére, hanem a hazai munka és termelés hathatós védelmére, a hazai fogyasztás emelésére és a hazai termelés részére való biztosítására helyez súlyt. Miután mai kereskedelmi szerződéseink e követelménynek meg nem felelnek, összes kereskedelmi szerződéseink 1903-ra fölmondandók. A kereskedelmi szerződések kötését a jövőben is kivonatosan tartjuk, a következő elvek szem előtt tartásával: *a)* a kereskedelmi szerződések rövid lejáratral köttessenek; *b)* a kereskedelmi szerződésekben legalább Magyarországra nézve kiköttesék, hogy a szerződő másik fél területén működő kereskedelmi és biztosító társaságok, pénzügyintézetek nálunk földbirtokot tulajdonul meg nem szerezhhetnek a jelzálogintézetek kivételével, ha a vétel bekebelezett követeléseik behajtására irányul; szövetkezetek egyáltalán nem is működhetnek, idegen honpolgárok pedig a viszonzosság elvén teljes jogvédelemben részesülnek ugyan, de földbirtokszerzésük bizonyos mértékben korlátozandó; *c)* Németországgal, Svájczzal és Franciaországgal állategészségügyi egyezmények köttessenek, a melyek állatkivitelünket tényeg lehetővé is teszik; *d)* állati és növényi betegségek behurczolásának veszélye esetén a behozatal és átvitel időlegesen korlátozható, sőt beszüntethető legyen.

A jövőben kötendő kereskedelmi szerződéseknel mellőzendőnek tartjuk: *a)* a legtöbb kedvezmény elvének mai értelemben való alkalmazását úgy, hogy a legtöbb kedvezmény minden egyes kereskedelmi szerződésben külön megnevezett termények vámtételeinél nyerjen csak alkalmazást, míg a külön meg nem nevezett termények behozatalánál az egyik államnak adott vámengedmény csakis legalább egyenértékű vámengedmény ellenében terjesztessék ki egy másik

államra; *b*) határforgalmi kedvezmények ürügye alatt bármely államnak oly, a vámvédelmet csökkentő vámkedvezmények engedélyezését, mint a minőt ma az olasz bor és a szerb gabona-, bor- és állatbehozatal élvez; *c*) a külföldi áruk és terményeknek a vámvédelmet megkerülő vámmentes raktározását, mely csakis transitoárúknál és terményeknél átrakodás céljából, így rövid, csakis az átrakodás munkájára szükséges időre engedélyezhető; *d*) állategészségügyi egyezmények kötését a keleti államokkal s illetve úgy állategészségügyi, mint kiviteli érdekeink szempontjából tartjuk szükségesnek a keleti államok állatbehozatalának betiltását.

A kereskedelmi szerződéses tárgyalások megindításával egyidejűleg nemzetközi megállapodás létesítését kívánatosnak tartjuk a következő kérdésekben: *a*) a nemzetközi forgalomban fontosabb államok vámtarifái rendszerének egyenlő alapokon való kidolgozása tekintetében; *b*) a tengerentúli államok versenyének korlátozása céljából a középeurópai államok között egy vámunió létesítése s illetve a tengerentúli és keleti államok versenyével szemben differentialis vámok fölállítása tekintetében; *c*) a nemzetközi speculációnak a gabonaárak alakítására gyakorolt káros befolyásának megszüntetése céljából a gabonatőzsdék egyöntetű szabályozása tekintetében oly alapon, hogy a fedezetlen határidőüzlet eltiltassék.

Kereskedelmi viszonyaink rendezésének alapját a vámtarifa képezvén, ebben a hazai munka és termelés védelmét úgy véljük érvényesíteni, ha gondos tanulmányozás után és az érdekelt termelési körök meghallgatásával, mindazon ipari cikkekre és mezőgazdasági termékekre, melyek termelése és részükre a hazai fogyasztás föltétlen biztosítása kiváló fontossággal bír, a vámtarifában minimal vámtételek állapíttatnak meg, a melyek a kereskedelmi szerződési tárgyalások alkalmával le nem szállíthatók s a melyek a külföldi versenyt az illető terményekben hazai piacainktól távol tartják. A minimalis vámtarifa mezőgazdasági vámtételei közül azokra nézve, a melyeket a velünk szerződő nyugati államok velünk szemben meg nem kötnek, a tarifális autonomia fentartandó. A fontosabb termelésünket védő minimal vámtarifa mellett egy lehetőleg nagy vámtételeket tartalmazó és az egész behozatali forgalomra kiterjedő általános vámtarifa volna kidolgozandó, a mely a kereskedelmi szerződések kötésénél alkudozások alapját tenné.

A javasolt új agrárvámtételek pedig a következők:

A termény vagy állat n e v e s vám-főcsoport száma	Vám- egység	O s z t r á k - M a g y a r M o n a r c h i a határ- forgalmi kedvezmény javasolt mini- mális álta- lános								J e g y z e t	
		álta- lános				v á m t é t e l					
		frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.		
III. Füge friss . . .	mm.	3	—	1	—	—	—	vm.	5	—	
Füge aszalva . . .	»	12	—	1	—	—	—	2	—	5	—
Aszuszóló, mazsola . . .	»	12	—	—	—	—	—	20	—	30	—
Datolya	»	15	—	12	—	—	—	12	—	18	—
Gesztenye	»	3	—	2	—	—	—	3	—	5	—
Mandula héjban . . .	»	15	—	5	—	—	—	15	—	22	50
» héj nélkül . . .	»	15	—	5	—	—	—	30	—	45	—
Czitrom	»	8	—	vm.	—	—	—	vm.	8	—	
Narancs	»	8	—	vm.	—	—	—	4	—	8	—

A termény vagy állat neve s vám-főcsoport száma	Vám- egység	O s z t r á k - M a g y a r M o n a r c h i a										J e g y z e t
		álta- lános		szerző- déses		határ- forgalmi kedvezmény		javasolt mini- malis		álta- lános		
		frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	
VI. Tengeri, köles, tatarka	mm.	—	50	—	—	—	25	1	50	2	50	
Árpa	»	—	75	—	—	—	50	2	—	3	—	
Zab	»	—	75	—	—	—	60	2	—	3	—	
Buza	»	1	50	—	—	—	75	4	50	5	50	
Rozs	»	1	50	—	—	—	75	2	50	3	75	
Maláta	»	1	50	—	—	—	—	4	—	6	—	
Hüvelyesek	»	1	—	—	—	—	—	3	—	4	50	
Liszt, mindennemű	»	3	75	—	—	—	—	6	—	9	—	
Rizs, hántolt	»	2	—	1	50	—	—	2	—	3	—	
VII. Friss asztali szőlő	»	10	—	2	1)	—	—	20	—	30	—	1) 5 kilogramos
Burgonya, cukor- répa	»	vm.	—	—	—	—	—	—	50	2	—	csomagokban
Friss főzelék álta- lában	»	vm.	—	—	—	—	—	15	—	20	—	
Friss gyümölcs	»	vm.	—	—	—	—	—	10	—	15	—	
Főzelék és gyü- mölcs aszalva	»	5	—	2	—	—	—	20	—	30	—	
Szilva aszalva	»	5	—	—	—	1	50	10	—	15	—	
Dió és mogyoró	»	5	—	1	50	—	—	—	—	—	—	
Repcze	»	1	—	—	—	—	—	4	—	6	—	
Mák	»	1	—	—	—	—	—	5	—	7	50	
Egyéb olajos magvak	»	1	—	vm.	—	—	—	4	—	6	—	
Lucerna, lóhere	»	—	50	vm.	—	—	—	20	—	30	—	
Fűmagvak	»	—	50	vm.	—	—	—	10	—	15	—	
Katáng, nyers	»	1	50	—	75	—	—	2	—	3	—	
Élőnövények	»	1	50	—	50	—	—	5	—	7	50	
Vágott virág	»	5	—	vm.	—	—	—	100	—	150	—	
Komló	»	10	—	7	—	—	—	30	—	45	—	
VIII. Ökör	drb.	15	—	12	75	4	—	20	—	30	—	
Tehén	»	3	—	—	—	—	—	15	—	22	50	
Bika	»	4	—	—	—	—	—	20	—	30	—	
Fiatal marha	»	4	—	2	50	—	—	15	—	22	50	
Borju	»	1	50	—	—	—	—	5	—	7	50	
Juh	»	—	50	—	—	—	—	2	—	3	—	
Bárány	»	—	25	—	—	—	—	1	—	1	50	
Sertés 90 kg.-on alul	»	3	—	1	50	—	—	8	—	15	—	
Sertés 90 kg.-on fölül	»	3	—	1	50	—	—	15	—	22	50	
Malacz	drb.	—	30	—	—	—	—	1	—	1	50	
Ló és csikó	»	10	—	—	—	—	—	50	—	75	—	
» kétéves korig	»	10	—	5	—	—	—	40	—	60	—	
IX. Baromfi élő	mm.	vm.	—	—	—	—	—	10	—	15	—	
» leölt	»	6	—	3	2)	—	—	20	—	30	—	2) 5 kgrammos
Vad	»	6	—	—	—	—	—	10	—	15	—	csomagokban.
Édesvízi hal és rák	»	2	—	vm.	—	—	—	8	—	12	—	
Tengeri hal	»	2	—	vm.	—	—	—	4	—	6	—	
X. Tojás	»	1	50	vm.	—	—	—	5	—	7	50	
Méz	»	6	—	—	—	vm.	—	12	—	18	—	
Állati bőrök és szőrök	»	vm.	—	—	—	—	—	2	—	3	—	
Ágytoll	»	vm.	—	—	—	—	—	15	—	22	50	
XI. Vaj, friss, sózott, olvasztott	»	10	—	—	—	—	—	20	—	30	—	
Disznózsir, sza- lonna, lúdzsir	»	16	—	—	—	—	—	30	—	45	—	
Állati s növényi faggyú	»	1	—	—	—	—	—	6	—	8	—	

A termény vagy állat n e v e s a vám-főcsoport száma	Vám- egység	O s z t r á k - M a g y a r M o n a r c h i a										J e g y z e t
		álta- lános		szerző- dékes		határ- forgalmi kedvezmény		mini- malis		álta- lános		
		frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	
XII. Növényi olajok	mm.4	—	—	—	—	—	—	5	—	7	50	
XIII. Sör hordókban	»	3	—	—	—	—	—	5	—	7	50	
Sör palaczkokban	»	8	—	—	—	—	—	10	—	15	—	
Bor hordókban	»	20	—	—	—	3	20	20	—	30	—	
» palaczkokban	»	20	—	—	—	—	—	40	—	60	—	
Bormust, borczefre	»	6	3)	—	—	—	—	20	—	30	—	3) borczefre és borszőlő
Gyümölcsbor és must	»	20	—	—	—	—	—	20	—	30	—	
Pezsgőbor	»	50	—	40	—	—	—	60	—	90	—	
Cognak, gyümölcs- pálinka	»	76	—	—	—	—	—	100	—	150	—	
XIV. Hús, friss . .	»	6	—	—	—	—	—	20	—	30	—	
Hús, földolgozott	»	6	—	—	—	—	—	30	—	45	—	
Sajt	»	20	—	10	—	5	4)	20	—	30	—	4) Olaszország és Svájc.
XVI. Pamut, nyers .	»	vm.	—	—	—	—	—	vm.	7	—	—	
XXIII. Len, kender- fonál	»	vm.	—	—	—	—	—	5	—	7	50	
Jutta	»	vm.	—	—	—	—	—	5	—	7	50	
XXIV. Gyapju, piz- kos, mosott és zsirtalanított, gyapjuhulladék és mesterséges gyapju	»	vm.	—	—	—	—	—	15	—	22	50	
XXV. Selyemgubó és nyers selyem .	»	vm.	—	—	—	—	—	20	—	30	—	
Szőlőtörköly és L. borseprő	»	vm.	—	—	—	—	—	4	—	6	—	

Védvám vagy szabadság.

Ernest Edwin Williams: *The case for protection*. London. Grand Richards. 1899. 295. l.

Williams írta vagy három évvel ezelőtt a »Made in Germany« című nagy feltűnést keltett művet, melyben Németországnak ipari és kereskedelmi törekvéseit Nagybritanniával szemben oly találóan festette. Ezért méltán nagy várakozással vettük kézhez most megjelent művét, mely a védekezés ügyének, tehát a védvámnak van szentelve. A munka azonban hasonlíthatatlanul gyengébb az előbb említettél s általában a kereskedelmi politika nagy kérdéseiben jelentéktelen. A szerző mindenekelőtt az általános elvekkkel foglalkozik; utal arra, hogy Cobden eredményes agitatója óta a védvám szava is száműzött az angol politikus fogalmai közül; foglalkozik az állam föladataival s úgy találja, hogy az állam polgárainak védelmi céljából létezik; az állam gazdasági ideálja, hogy az ország szükségleteinek fedezésére a szükséges eszközöket saját maga fedezze; ezért kell ápolnia a mezőgazdaságot, az ipart és a kereskedést. Kimutatja ezek után Angolország gazdasági történetéből, hogy Angolország kereskedelmi nagyságát a védekezési politikának köszöni. Külön fejezetben foglalkozik a mezőgazdasággal és a gabonavámok fejlődésének történetét adja. Az 1815. törvény szerint vámmentes volt a gabonabehozatal, ha a gabna ára bizonyos magasságot elért; így buzánál, ha az ár quarterenkint 67 shilling vagy annál magasabb volt, a buzabehozatal az

amerikai gyarmatokból szabad volt, sőt ha az ár 80 shillingre s azon felül emelkedett, bárhonnan vámmentes volt a behozatal. 1822. évben az árak lejjebb szállítottak, melyeknél a behozatal vámmentes lehetett. 1828. évben meghonosították a fokozatos vámoikat, még pedig a következő módon, ha a buza átlagára volt:

66—67 shilling quarterenkint, a vám	20 s.	8 d.
67—68 »	»	» 18 » 8 »
68—69 »	»	» 16 » 8 »
69—70 »	»	» 13 » 8 »
70—71 »	»	» 10 » 8 »
71— »	»	» 6 » 8 »
7272 »	»	» 2 » 8 »
73—73 sh.-nél több	»	» 1 » — »

Ez a scala 1842. évben módosított, a mennyiben már 51 shillinges árnál alkalmazták a 20 sh. vámot. Ezen vámok hatásáról a szerzőnk azt állítja, hogy a fogyasztásra nézve káros nem volt; a szántás alá fogott terület rendszeresen emelkedett, 1811. évben 10 millió, 1821. évben 12 millió, 1831. évben 14 millió, 1841. évben 16 millió és 1851. évben 18 millió volt Anglia népességének száma s az országban termett gabonából mindig fokozatosan több volt a fogyasztás tárgya, úgy, hogy a gabonavámok utolsó éveiben egy-egy fejre 373 font otthoni termett buza esik, holott a gabonavámok megszűnésével ez a szám 370-re csökken. A gabonavámok elleni mozgalmat szerzőnk úgy tünteti föl, mint »mesterséges várakozásoknak, alap nélküli hysteriának és csalfa hazugságoknak melancholicus vegyülékét, melyet tudatlanokban felköltöttek agitátorok, kik maguk is zavarteljes öncsalódnak áldozatai valának«. Az agitatio megkezdődött 1839. évben, a mikor Manchesterben megalapították a Quei Loro Leaquet. Az ezen liga által folytatott küzdelem 1846-ban érte el célját, a midőn a gabonavámok mérsékeltek, a melyek végre 1849-ben quarterjára egy shillingben állapították meg. 1864-ben a vám leszállított három pencere s végre 1869 óta teljesen vámmentes a gabona. Szerzőnk a gabonavámok hatását a lehető legsötétebben festi. A gabonavámok uralma alatt Anglia buzatermése egy-egy évben 22 millió quarter volt, azóta leszállt 16 millióra; a buzafogyasztás kisebbedett; a szántó földek megművelése megcsökkent. Mindezekből az következik, hogy a mezőgazdaság érdeke épúgy, mint a közérdek megköveteli a vámvédelmet a mezőgazdaság számára is. De a védekezés politikája szükséges Anglia iparára is. A szabadkereskedők abból a véleményből indultak ki, hogy ha Anglia a szabadkereskedés meghonosításával megszünteti vámjait, más országok is követni fogják példáját; legújabb időben az összes többi államok épen az ellenkező irányban tevékenyek; még nagyobb ott a védekezés, mint volt a szabadkereskedés irányának diadalra jutása előtt. Franciaország, Belgium, Németország, az amerikai Egyesült-Államok, tehát azok az országok, melyek közgazdasági és kereskedelmi tekintetben Angolország versenytársai, mind a védekezés rendszerét követik és vámjaikat fokozatosan emelik. Ezek az országok az ipar egyes ágaiban Angolországot már is legyőzik. Vas- és aczélgyártásban Angolország volt eddig a leghatalmasabb; az utolsó év adatai szerint Angolország 8,631.151 tonna vasat termelt, holott az amerikai Egyesült-Államok termelése 11,773.934 tonna és Németországé már 7,402.717 tonnára emelkedett. A gyapjúárak

kivitele Angolországból újabban folytonosan csökken; az 1889—1892. években 19⁵ millió font sterling, az 1893—1895. években 16⁷ millió, 1898. évben 13⁷ millió font sterling volt a kivitt gyapjúárúk értéke. Hanyatlott a selyem-, a pamut- és a lenárúk kivitele. A legtöbb iparágban Angolország a már elfoglalt tért elvesztette és más nemzetek kiszorították. Miután szerzőnk így az adatok ügyes és egyoldalú csoportosítása által kimutatni igyekezett, hogy Angolország a szabadkereskedés alatt hanyatlott, áttér a védekezési politikának elvi védelmére; e czélből két angol közgazdasági író elméleteit veszi tüzetes bírálat alá; az egyik Fawcett tanár Szabadkereskedés és Védekezés című 1879-ben, a másik Bestable tanár »A Nemzetközi kereskedés Elmélete« című 1897. évben megjelent műve. A két munkából a szabadkereskedés mellett felhozott tételeket kiszedi s azután bírálja, illetőleg nézete szerint tönkresilányítja. Munkája végén tárgyalja a különbözőzeti, vagy a mint ő nevezi, a preferential kereskedés jelentőségét. Ez a kérdés Nagybritannia anyaországa és gyarmatai közt ismételten napirendre került és legújabbán Canada törvényhozása által tetet öltött, a midőn ugyanis ez az ország elhatározta, hogy az anyaországból jövő árúkat 25⁰/₀-kal kedvezőbben vámozza, mint a más országból valókat; Canadának ez az eljárása kényszerítette Nagybritannia, hogy a Belgium és Németországgal fennálló kereskedelmi szerződéseket felmondja. A gyarmatokban ezen preferentialis vámozás általában rokonszenvre talál és Nagybritannia vámpolitikájának teljes átalakítására fog vezetni. Ez az áramlat föltételezi azt, hogy Nagybritannia a védelmi politikára térjen vissza, mert csak így tud a többi országgal szemben saját gyarmatainak preferentialis vámozást nyújtani és hódíthatja meg saját gyarmatainak piaczeit a saját ipara számára s viszont engedheti be Angolország a gyarmatokban termelt nyersanyagokat, gabonaneműeket, cukrot, állati terményeket stb. előnyösebb feltételekkel, szóval csak így biztosíthatja Nagybritannia saját közgazdasági előnyeit a saját maga javára. Ezen elvek lassan-lassan megérnek. A korszellem megteremti a maga emberét és a korszellem most Cobden-ellenes.

— vits.

Kereskedelmi politika.

Dr. Richard Ehrenberg: *Handelspolitik.* Jena 1900.

A mióta az 1895-iki német birodalmi foglalkozási statisztika kétségtelenné tette, hogy Németország elhagyva előbbi agrár jellegét ipari állammá kezd alakulni, nagy mozgalom támadt az iránt, hogy az 1904-ben megkötendő kereskedelmi szerződéseken a birodalomban 1891 óta végbement változásokat minél jobban tekintetbe vegyék. Szinte lelkesedésig fokozódott ezen általános érdeklődés a császárnak őszszel a hajóraj szaporítása érdekében mondott beszéde által, míg a mindinkább talajt vesztő agráriusok másrészt úgy szóval, mint írásban minden lehető megtesznek veszélyeztetett előnyeik megmentésére, illetve megszilárdítására.

Obiectiv tudóshoz méltó részrehajlatlansággal foglalkozott a kereskedelmi politika kérdéseivel Ehrenberg dr., a majna-frankfurti Volkswirthschaftliche Verein meghívására tartott előadásában, melyek csekély változásokkal nem rég könyvalakban is megjelentek.

A szerző, mint előszavában maga is mondja, e kis munkácská-

val nem tankönyvet akart szerkeszteni, hanem csak néhány szíven fekvő kérdést olvasóival megbeszélni. Mindazonáltal szokott német alapossága folytán, nem mellőzhette bevezető három előadásában a kereskedelmi politika elméletének, történeti fejlődésének, valamint főbb tényezőinek elsorolását, mielőtt tárgya velejére, a két kérdés tárgyalására áttérne. Ezek: először, mily irányban alakuljon a jövőben a német birodalom kereskedelmi politikája; másodsor, mik a kedvező alakulás föltételei.

Bevezető részében megadja ezekre az elvi, különös részében pedig a gyakorlati feleletet. Az ő eszménye a Smith szabad kereskedelmi rendszerének a List-féle nevelési vámokkal való fölváltása útján az egyes nemzetek parlagon fekvő termelési erőit addig fejleszteni, míg az ország önönmagának megfelelő organismus lesz, hogy azon túl, a termelési erőknek egyenlőtlen elosztása folytán abba a stadiumba lépjen, melyben főleg gazdasági specialitások előállítására lesz képes. A mikor az összes nemzetgazdaságok ebbe az állapotba jutottak, az eszmény, a gazdasági béke és vele együtt a világmunkamegosztás és világ gazdaság, teljessékké lesznek. Legjobb kereskedelmi politika tehát az, mely végcéljában önmagát fölöslegessé teszi. A jelen állapotokat szerzőnk korántsem látja éretteknek és gyönyörű a kivitelben, azonban aligha keresztülvihető gazdasági béke beálltára. Előbb harcot kíván, hogy béke legyen, elfelejtván azt, hogy a harcz folytán beállott béke mindig csak ideig-óráig, a levert fél fölkelésig vagy a pihent győztes továbbhódításáig tart. Elvéből következik, hogy jóllehet ő is, mint Lotz és többen, belátván, hogy az agrár-vámok csak a népesség $\frac{1}{5}$ részére hasznosak, ezek fölemelése mellett van. Nem mintha Németország lakossága egy harmadának háború esetén beállható élelmiszerszükségletétől tartana, hanem mivel ezek nemzeti termelési erők kifejlesztését elősegítik. Mintha azonban a német birodalom összes, külföldi búzából készített kenyér fogyasztói főleg az ipari munkások eszébe jutnának, rögtön hozzá teszi, hogy csak csekély vámemelést akarna. Legalkalmasabbnak a mozgó vámscala behozatalát tartja.

Erre nézve a nélkül, hogy e helyen az agrár-vámok kérdését bonczolgatnók, kimondhatjuk, hogy az esetleg valamivel magasabb, de mindenesetre folytonos változásoknak kitett gabonavámok az agrár-krisis gyógyítására nem alkalmas orvosszerek.

Mig tehát a mezőgazdasági termelési erők kifejtésének elve a praktikus kivittel Németországban Ehrenberg tanácsai szerint nem igen egyeztethető össze, addig másrészt, mint azt a szerző eszményének természete is magával hozza, sokkal hasznosabb az, mit a kiválóbb kedvezményekben részesített ipari erők, a messze jövő specialitásainak a közel jövőben való kifejlesztéséről mond. A kereskedelmi és állampolitika Bismarck óta hangoztatott teljes elkülönítésével, az előbbinek oda kell törekednie, hogy az ipar magas védvámok és kedvező külföldre való kivitel segítségével mennél virágzóbbá váljék. Minden nemzettel külön-külön kell tehát olyfajta szerződéseket kötni, a melyekből a német birodalom iparára a legnagyobb haszon háramlik.

A mostanában oly sok oldalról hangoztatott vámegység kérdésének Ehrenberg a gazdasági béke felé vezető nemzetközi hadi úton nem tud helyet találni, mivel szerinte úgy a középeurópai, mint a conti-

mentális vámunió annyira divergens érdekű nemzeteket volna hivatva magába foglalni, hogy ezek termelő ereiknek kifejtésében egymást kölcsönösen csak zavarnák. Véleményünk szerint, ha Ehrenberg eszménye helyes és megvalósítható, épen az ilyen kisebb vámunió volna hivatva oly specialitások előállítását megkönnyíteni, melyek a gazdasági béke létrejöttének alapföltételei.

Ehrenberg ezen ideális kereskedelmi politika elérését egyedül a kormány és közigazgatás helyes intézkedéseitől teszi függővé. Valamint azonban egy jó hadvezér csak helyesen kiképzett tisztikar és legénység segítségével képes nemzete fegyvereit győzelemre vezetni, úgy a kormány is csak helyes államtudományi képzettségű kar segítségével képes nemzete gazdasági előnyeit állandóan biztosítani. A praktikus nemzetgazdaságtant oktató rostocki tanár ugyancsak szíven viseli tehát a hivatalnokok alapos államtudományi oktatásának kérdését. Azon tény, hogy a hajdani cameralisták sokkal jobb és alkotásra képesebb hivatalnokok voltak, arra utal, hogy az egyetemeken a nemzetgazdaságtan tanításával ne az érték, ár, tőke stb. gazdaságphilosophiai fogalmakat, hanem az összehasonlító népgazdaságtant (Volkswirtschaftskunde) vegyék alapul. A fiatalabb diákokhoz közelebb fekvő kérdésekből kiindulva és a magángazdaságot tudományosan oktatva el lehetne érhetni a hivatalnokoknak a praxishoz, a gyakorlat embereinek a theoriához való közeledtetését, melyeknek összeegyeztetésével a nemzet cultur és gazdasági nivójának emelése párosulna.

Főntebbiekből kivehetjük, hogy sokkal értékesebb az, mit Ehrenberg a kedvező kereskedelmi politika alakulásának föltételeiről, mint irányáról mond. Talán hazánkban is hozzá tudnájárulni a praktikus nemzetgazdaságtan ösmerete, hogy a jövő vámkérdéseit kevésbbé közjogi mint gyakorlati szempontból tekintsék. *Hirsch Albert.*

A német-orosz kereskedelmi szerződés.

Arthur Human: *Der deutsch-russische Handels- und Schiffartsvertrag vom 20. März 1894.*

Mindenekelőtt megismerkedünk azon viszonyokkal, melyek közt a német-orosz szerződés keletkezett. Oroszország a midőn Németország az 1891. évi szerződéseket megkötötte s velük a gabna- és fa-vámot szerződésileg leszállította, ugyanazokra a kedvezményekre tartott igényt, melyeket Németország más államoknak, kivált az osztrák-magyar monarchiának nyújtott, s midőn ezeket Németország meg nem adta, elkezdődött az a vám- és közgazdasági harcz a két nagy állam közt, mely ez uton tényleg az 1894. szerződéshez vezetett és Oroszország első ízben szerződés által lekötötte vámtarifájának nagy részét; 218 vámtétel köttetett meg az orosz vámtarifából, még pedig 76 leszállítással. Szerzőnk megvizsgálja ezen szerződés hatását a német mezőgazdaságra. Németországnak szüksége volt az orosz szerződésre, s azt gabnavámok nélkül meg nem köthette volna; maga gróf Kanitz az agráriusok feje mondta annak idejében, hogy az öt márkos vám mellett folytatott küzdelmét azért fejtette ki oly erővel mert ha győz, az orosz szerződés létre nem jön. De Németország minden körülmények közt kénytelen volt rá, hogy Oroszországgal szerződést kössön; ipara nem nélkülözheti a nagy orosz fogyasztási

piacot, a német fogyasztás egymagában sokkal csekélyebb, hogy sem a német iparnak elegendő kelendőséget nyújtson; kellett tehát tarif-szerződéseket kötni s ezeket a gabnavámok leszállítása nélkül elérni nem lehetett. De Németországnak érdekében is volt, hogy Oroszországgal politikai tekintetben is jó lábon álljon; és ezért is létre kellett jönnie az orosz-német kereskedelmi és vámszerződésnek. Az agráriusok nagy ellenszenvét a gabnavámok megkötése és így az Oroszországgal megkötött szerződés ellen a német kormány két intézkedéssel akarta ellensúlyozni és pedig a gabnaforgalomban megszüntette az azonossági eljárást és a vasuti forgalomban a lépcsőzetes tarif-tételeket. Szerzőnk az azonossági eljárás megszüntetését igen szerencsés intézkedésnek tartja, mert az által a német gabnatermelő vidékek, melyek a külföldre gravitáltak gabnájukat természetes pia-czokon értékesíthetik s az ország többi részeiben a külföldről jövő vámmentes gabna ott talál elhelyezést, a hol a német gabna csak erőszakos verseny útján foglalt előbb tért. Tényleg most a 3·5 márkos vám a gabna árában érvényre jut, holott előbb az 5 márkos vám soha sem érvényesült. A lépcsőzetes vasuti díjak megszüntetése pedig lehetővé tette, hogy az egyes német vidékek saját termésüket a messzebb vidékbeli német gabnával szemben értékesíthessék. Érdekesen adja elő a szerző az agráriusok azon aggodalmát, melyet az orosz szerződés kötésekor kifejtettek s mely szerint az orosz valuta bizonyos tekintetben a német 3·5 márkos vámot ellensúlyoz-hatja; ez az egész aggodalom különben 1894. óta tárgytalanná vált már az által is, hogy az orosz valuta szabályozás következtében a rubel folyama állandóan 2·16—2·17 márk közt mozgott. A szerző különben tüzetesen foglalkozik azon előnyök kimutatásával, melyeket Németország a szerződés következtében Oroszországban nyert. Első sorban vas-, aczél- és gépipara újabb piacokat szerzett; prémés-bőrökben, kártolt gyapjúban, térképek, hangjegyek, tervek, festékek, finom bőrárúk, zongorák, elektrikus kabelek, chemiai és gyógyárúk, horgany, réz, len- és jutaárúk azok a cikkek, melyekben Német-ország forgalma Oroszország felé nagyban növekedett. —*vits.*

A francia örökjáradék törlesztése.

Minél jobban haladunk a technikai tökéletesedés felé, annál magasabb összegre rugnak azok a milliók, melyeket az államok tech-nikai befektetésekre fordítanak. E befektetéseik költségeit — az igaz, hogy sok más kevéssé hasznos sőt gyakran improductiv kiadá-saik fedezetét is — u. n. örökjáradékok kibocsátása révén teremtik elő, melyek, összegüket tekintve, ma már a legtöbb európai államban olyannyira felszaporodtak, hogy a józan pénzügyi politika gondol-kodni kénytelen a mód felett, a hogyan ezt az »örökjáradékot« e sokat jelentő jelzőjétől meg lehetne fosztani. E téren az első lépés Angliáé. 1881. április 4-én nyújtotta be *Gladstone* az angol parlament elé az örökjáradékok törlesztését célzó javaslatát, az akkori politikai körülmények azonban megakadályozták őt abban, hogy az ő kormánya tegye meg a kezdő lépéseket e nagyfontosságú reformhoz. Csakis utóda, *Childers* vitte át a gyakorlatba a törlesztés eszméjét.

Most Franciaország is azon van, hogy túlmagas járadék-adós-

ságának törlesztéséhez fogjon. Bár az államadósság nagyságát tekintve igen szerény az az eszköz, melylyel a törlesztést megkezdi, mégis dicséretesnek mondható maga a törekvés, mely legalább is a fél sikerrel felér. Nem régiben nyújtotta be a francia kormány a kamarákhoz az 1901. évre szóló budgetet, melybe $37\frac{1}{2}$ millió frank van beállítva, mint állandó annuitás az örökjáradékok törlesztésére. A francia kormánynak e terve keresztülviteléhez egy kitűnő intézmény áll rendelkezésére, mely eddig — bár különböző formában — csak két országban van meg: Franciaországban és Angolországban. Ezt a francia intézményt »Caisse des Dépôts et Consignations«-nak nevezik és nem egyéb mint az egészen specziális francia takarékpénztári intézmény központi pénztára, mely az állam felügyelete alatt áll ugyan, azonban teljesen elkülönített kezeléssel bír. A franciaországi takarékpénztárak által gyűjtött betétek mind ide vándorolnak, hol a befolyt tőkéket járadékok vásárlására fordítják. E központi pénztár által megvásárolt értékeket vinculálják és azok kamatait átváltoztatják egy rendes járadékká, melyet a központi pénztárnak a francia állampénztár félévről-félévre kiutal. Ennek a központi pénztárnak az évi járadéka ez idő szerint 133,450.000 frankra rúg, *a mi 4448 millió frank járadéktőkének felel meg.* A francia kormány e központi pénztártól megvált most $16\frac{1}{2}$ millió évi járadékot, a mi megfelel annak, hogy a vinculált kötvényekből *550 millió frank névértékű kötvényt megsemmisít.* Átvételi árfolyam gyanánt a mult évi átlagárfolyamot, 101.2141% -ot, állapították meg úgy, hogy a kötvények ellenértéke fejében 560,802.550 frank fizetendő. Ezt a vételárat a francia kormány az időleges kamatokkal együtt 40 féléves részletben törleszti. A féléves törlesztési részlet — 3% -os kamatozást véve alapul — 18,746.003 frankot tesz, úgy hogy az évi $37\frac{1}{2}$ milliós annuitásból 37,492.006 frankot használnak fel. Ennek az annuitásnak az összegét a központi intézet további járadék-vásárlásra köteles fordítani. Nem szabad azt gondolni, hogy ez az évi $37\frac{1}{3}$ milliós összeg talán valami erősen befolyásolná a járadékok árfolyam-alakulását. Ha rövid néhány évtized alatt ez az intézmény $4\frac{1}{2}$ milliárd értékű járadékot vásárolt az árfolyam nagyobb befolyásolása nélkül, akkor az évi $37\frac{1}{2}$ millió többlet nem idézhet elő rendkívüli hatásokat. Legfőlebb meg fogja akadályozni a nagy árfolyam-fluctuatiót — lefelé. Ez pedig csak előny lehet. A tervezetnek kiegészítésül szolgál az a határozmány, hogy a fentiek szerint megkötött ügylet annulálható, mihelyt a takarékpénztárak központi intézetükkel szemben oly nagy szükségletet mutatnának, hogy ez a körülmény a most lekötött járadéknak a nyílt piacon való eladását is szükségessé tenné. Ez azonban csak egy inkább jogi értékű óvintézkedés, melynek a gyakorlatba való átvitele majdnem ki van zárva.

Czeisler Emil.

Állami jutalmak.

A. de Lavison. *La protection par les primes.* Paris. Arthur Ronpeau. 1900. 344. lap.

A szerző feladatául tűzi ki magának, hogy tisztába hozza azt a kérdést, hasznosak-e azok az állami támogatások, melyek a francia »primes« szó alatt értetnek (állami praemiumok vagy jutalmak), a milyeneket Franciaországban a tengeri hajózás előmozdítása, a se-

lyemtenyésztés fejlesztése és a cukorkivitel érdekében még jelenleg is adnak.

Szerzünk a praemiumokban az állam részéről nyújtott védelmet lát, a mely természetére nézve csak olyan, mint a milyen a védvámokban szokott adatni. A védvám által nyújtott pártfogás célszerűsége tekintetében sokáig folyt a vita, s ha elvben az ország érdeke, a kereskedés szabadsága mellett kell is felszólalni, a kivételt mégis a védekezésben kell találni s mint kivételt a védvámok alkalmazását helyeselni kell. De hogy a szabály alól kivételt kell tenni, e célból tüzetesen ki kell fejteni s igazolni azt, hogy a kivételt a közérdek tényleg követeli. Minthogy a védvám az állami támogatásnak az a faja, mely leginkább ismeretes, szerzünk a védvám természetét tüzetesebben is megvizsgálja. Szerinte a védvám tekintetében nagyon sok balfogalom van elterjedve. Így azt állítják, hogy a vámot a külföld viseli s így a nemzet nem károsodik vele, ezzel szemben szerzünk véleménye a következő: ha a vám védő természetű, akkor azt a fogyasztó fizeti; mert ha a külföld fizeti azt, akkor nincs semmi védő hatása.

A védővámokkal egyenlő célú és hatású állami intézkedések a hajózási különbözeti díjak vagy lobogó illetékek (surtaxes du pavillon), továbbá az állami jutalmak és a kiviteli praemiumok. A jutalmakra nézve államháztartási szempontból egy nagy nehézség merül föl, mely abban áll, hogy a költségvetést bizonytalan összeggel terheli, de azért sok esetben igazoltabb alkalmazásuk, mint a védvámé, sőt bizonyos körülmények közt a közérdek inkább a jutalmak mellett szól, mint a bizonytalan hatású védővámok alkalmazása mellett. Mikor kell s lehet célszerűbben alkalmazni a jutalmakat s mikor ismét a védvámokat, arra nézve nem lehet általános szabályokat fölállítani, ez a politika és a helyzet dolga. Jutalmak — főképp kiviteli jutalmak — nagy jelentőségűek akkor, midőn az illető ipar nem a belföldön, hanem külföldön akar a versenynyel szembe szállni; ilyen esetben az állam más támogatási módot nem is nyújthat, mint épen csak a kiviteli jutalmak.

Szerzünk ezután a jutalmak történeti fejlődésével foglalkozik s e részben Franciaország és a többi államok viszonyait tüzetesen kifejti. Hogy ez alkalommal a selyemtenyésztés előmozdítása tárgyában Magyarországon követett eljárás vázolásánál Ausztriáról, és a császári kormánynak a két provinciájában, Magyarországon és Horvátországon elért eredményről szól: ez a francia geographiai és politikai tévedések rendszere mellett a szokásos dolgok közé tartozik.

Végül behatóan adja elő a Franciaországban most fennálló három nagy praemiumnak; a hajózási jutalmaknak, a selyemtenyésztés előmozdítására szóló jutalomnak és a cukorkiviteli praemiumoknak történetét és mostani állapotát.

A tengeri hajózás számára az 1881. január 29. és az 1893. január 30. törvények állapították meg a jutalmakat, és 1899. már egy újabb javaslatot terjesztett elő a kormány. A francia hajózási jutalmak irányt adtak más nemzeteknél és jelesül Olaszországban, Ausztriában és Magyarországon hasonló jutalmak szolgáltatására.

A selyemtenyésztés előmozdítása céljából a francia törvényhozás 1892. január 13-án adott jutalmakat, még pedig minden kiló gubóra 0.50 frankot, a selyem-legombolyításra minden két szálú

edény után 100 és a több szálú edény után 200 frankot. Az 1898. április 2. kelt törvény a selyemgubók segélyét 0.60 frankra emelte.

Végül a czukorkiviteli praemiumokat az 1884. július 27. törvény honosította meg s azóta több törvény módosította a tételeket, de a jutalmazási rendszer állandóan fentartatott.

Szerzőnk ezen történeti és elméleti fejtegetések után a következőkben foglalja össze nézeteit a jutalmakról. Sem az a nézet, mely a jutalmakban minden gazdasági bajnak panaceaát látja, sem az, mely ellenkezőleg a jutalmakat egészen számúzi, s azokat csak a kincstár gyalázatos kihasználásául tekinti egyesek javára, nem felel meg az igazságnak. A jutalmak rendszerének, mint minden emberi intézménynek vannak jó és rossz oldalai.

Ez egy hatalom, mely helyesen alkalmazva sok jót tehet, hamisan vezetve sok rosszat szül. Hibás a praemiumokat elvből elítélni; de hibás az a vélemény is, a mely gondolja, hogy minden gazdasági inferioritást vele meg lehet gyógyítani. A praemium direct buzdító eszköz; alkalmazásánál az adófizetők tisztában vannak azzal, mibe kerül a védelem és a protectio, a mi által könnyebben meg lehet itélni, vajjon az áldozat arányban van-e az elérendő czéllal. A termelés czéljából adott praemiumok tisztán belügyi intézkedés, s így a nemzetközi viszonyokat semmikép sem érintik és a fennálló kereskedelmi szerződésekbe nem ütköznek. Ez nagy előnyükre szolgál. Mindez nem azt jelenti, hogy a jutalmazás rendszere nem mutat föl hátrányokat. A kiadások, melyeket okoznak, sok esetben nincsenek arányban az elért eredménnyel. Sokszor az egyesek befolyásuk fölhasználásával saját egyéni hasznukra visszaélnék a jutalmakkal. Lehet, hogy a jutalmakat azok kapják, a kik legügyesebben intrigálnak, a helyett, hogy a legjobban felhasználóknak jussanak. Mindez nem csekély baj. Egy szóval a praemiumok gyógyszer (remède), a mely helyesen használva jó eredményeket ad, de azért mégis csak gyógyszer . . . és boldog az az ország, mely meg lehet nélküle.

— vits.

Vasuti törvényhozás Romániában és Svájcban.

Románia vasuti törvényhozása mindaddig arról volt nevezetes, hogy az államvasuti rendszernek céltudatos kifejlesztését már elejétől fogva feladatává tűzte ki. E törekvés tulzásokra is vezetett, mert még a legjelentéktelenebb, más országokban szorosán véve helyi érdekű vasutak létesítését sem engedték át a magánvállalkozásnak. Midőn 1895-ben végre belátták, hogy az állam az ily egészen alárendelt jelentőségű vasutak megépítésére nem lehet hivatva és helyi érdekű vasutat alkotott a román törvényhozás (l. a Vasuti és Közlekedési Közlöny 1896. évf. szerző ismertetését), azt oly szükkeblű korlátozásokkal vette körül az államvasutak érdekében, hogy ezen törvény alapján egyetlenegy vicinalis vasut sem épült ki. Végre most, midőn az állam pénzügyi ereje a fokozódó közlekedési igények kielégítésére alkalmatlannak bizonyult és például a vöröstoronyi magyar vonalhoz vezető csatlakozó vonalat, melyet a fennálló államszerződés értelmében 1897. november 17-éig lett volna köteles megépíteni, még most sem fejezte be, rászánta magát Románia, hogy a magánvasutakról törvényt alkosson. Ez a folyó évi márczius hó 23-án (ó időszámítás szerint április 5-én) életbelépett törvény, nem tekintve a magánvasutak enge-

délyezési általános eljárását, tulajdonképen vicinalis vasuti törvénybe illő rendelkezéseket tartalmaz. A törvény helyi érdekű vasuti jellegére vall az is, hogy a felsorolt fontosabb vonalakat külön törvényhozási engedélynek tartja fenn. A törvény élén a magánvasutként engedélyezés elve áll. Az engedélyezési eljárást a francia déclaration d'utilité-publique és a vonal engedélyezése elleni felszólamlás lehetősége jellemzi. Az engedély megszűnik, ha az építés két év alatt, az üzem pedig a vasut elkészültétől számított öt év alatt kezdetét nem veszi. Érdekes, hogy az utóbbi esetben a pálya az államra száll ugyan, de az engedélyes a forgalmi eszközöket megtartja. Ugyancsak az engedélyesnek a forgalmi eszközökre való jogát documentálja az a határozmány, mely szerint az állam a forgalmi eszközöket még a 90 évi engedélyidő lejártá után is megváltani tartozik. E szabályok alapja az, hogy könnyű szabványok szerint épített vicinalis vasuton a forgalmi eszközök a tőke nagy százalékát teszik. Vajjon sikeres surrogatuma-e ez a szabályozás annak a nálunk követett elvnek, hogy a forgalmi eszközöket az államvasut adja a helyi érdekű vasutaknak mérsékelt átalányösszeg ellenében, a helyi érdekű vasutak érdekei szempontjából legalább is kétséges. Az államvasut mindenestre teherből szabadul. Nem érdektelen a 30 év múlva feltétlenül gyakorolható állami megváltás árának kiszámítása sem. A számítás két alapon történik, melyek közül a magasabb árt eredményező alap alkalmaztatik. Az egyik az építkezések és berendezések becsértéke a megváltáskor, a másik az utolsó öt év átlagos tiszta üzleti eredménye ötszázalékkal tőkésítve.

A kedvezmények ezek: ingyen állami vagy koronauradalmi földek, közutak igénybevétele, a csatlakozási berendezések állami előállítása a vállalat költségére, mindennemű adó- és bélyegmentesség 15 évre, építési szerek 20 évi vámmentes behozatala, ezek kedvezményes szállítása, felmentés (feltételesen) a távirda kezelés létesítése alól és ha a vonal az államra fontos, külön törvényben megállapítandó államsegély. A díjszabási szabadság is megadatik.

A vasut jövedelmeiben 5% osztalék és 20% törlesztési hányad levonása után az üzem 31. évtől kezdve az állam 20%-kal részesedik, ha ugyan a még különben jó román részvénytársasági jog korlátai közt is nem fog sikerülni tüzetes számviteli szabályok híján írott malaszttá változtatni ezt a kikötést. Egyébiránt a részvénytársasági jog is egy folyó évi ápril havi törvénnyel módosult olyképen, hogy idegen tőke Romániában könnyebben találjon elhelyezést. Talán nem csalódunk, ha e módosítást a vasuti törvénnyel hozzuk kapcsolatba és ha azon reményünknek adunk kifejezést, hogy a magyar vállalkozás élni fog a kínálkozó alkalommal.

Romániánál, de a nyugoti nagy államoknál is helyesebb vasuti törvényhozása volt eddig is Svájcznak. Sőt talán eddig ez dicsekedhetett a legteljesebb vasuti törvénytárral. Egy hézaga volt csak e műnek, a helyi érdekű vasutügy; most ezt is betöltötték a mellévasutakról szóló 1899. december 21. törvény (Bundesges. über Bau und Betrieb von Nebenbahnen) segélyével. Ez a theoretikus tekintetben is jeles svájci törvény mellévasutaknak az olyan pályákat tekintti, a melyek specialis forgalmi célok szolgálatában állanak vagy a helyi forgalmat szolgálják ki, ellenben elvileg kizárja az átmenő és közvetlen személy- és árúforgalomra szolgáló pályákat. Ez alapon

a szövetségtanács felebbezéssel a szövetséggyűléshez osztályozza a már engedélyezett vasutakat, míg az új vasutak minősége iránt az engedélyokirat határoz. Ha a viszonyok az engedély tartama alatt változnék, az engedélyesek és a kantonok meghallgatása után fővasut mellékvassuttá és az utóbbi fővasuttá minősíthető át szövetségi határozattal. A mellékvassutakra az általános vasuti törvény csak annyiban terjed ki, a mennyiben a mellékvassuti törvény ellenkező intézkedést nem tartalmaz.

Az utóbbi törvény utasításul adja a szövetségtanácsnak, hogy a mennyire az üzembiztonság sérelme és az alkalmazottak túlterhelése nélkül lehet a vasut természetéhez alkalmazkodnia, építés, üzlet és a socialpolitikai terhek tekintetében könnyítéseket nyújtson és e részben számolva a saisonvasutak és különleges berendezésű vasutak (fogaskerekű-, sodronykötél- és tramway-pályák) igényeivel külön szabályokat bocsásson ki.

Elv a vasutakra nézve a tarifaszabadság, természetesen az engedélyokirat korlátai közt.

A közvetlen támogatást, melyben a mellékvassutak az állam terhére részesülnek, a postaszállítás ellenértéke képviseli. A normalis vasutak postaszállításáért járónál nagyobb díj addig jár a mellékvassutaknak, a míg tiszta hozadékuk a tartalék és leírás levonása után a 4°/o-ot eléri. Maga a postaszállítás ellenértéke igen czélszerűen két részre van osztva. Az egyik a postaszállitmányokra vonatkozik és a havi szállitmányok tömege alapján átalányban is megállapítható; áll pedig a legmagasabb árúdíjszabási tételből, vagy a hol árúszállítás nincs, a podgyászdíjtételből.

A második rész a postakocsik futásbére, mely tengelykilométerenkint 2 cm., mi mellett az esetre, ha a postaigazgatás a mellékvassut kocsijait használja, az ezek beszerzésével és berendezésével járó többkiadásokat megtéríteni tartozik.

Jelentékenyek a mellékvassutaknak engedélyezett könnyítések is. A helyi belforgalom céljaira szolgáló tramwayk és nyári forgalomra berendezett hegyi pályák, például a katonai kedvezmények alól felmentvők és nem tartoznak az elemi esemény által megszakított személyforgalom helyreállításáról gondoskodni. Elv, hogy a pályaszinben való keresztezést, melyet a mi államvasutaink annyira elleneznek, lehetőleg meg kell engedni, de ha nem lehet biztonsági okokból megengedni, az aluljáró vagy felüljáró költségei az érdekelt vasutak közt a forgalom arányában megosztandók, valahányszor a keresztezés úton történik, vagy a különben közúton épült mellékvassut e végből az utat kénytelen elhagyni. A csatlakozás fejében a főpályának csak a tényleges kibővítési és üzleti többköltség, de semmi esetre sem több térítendő meg, mint a mennyibe külön csatlakozási állomás létesítése, azon az üzem berendezése és a hozzáférhetőség biztosítása kerülne. A mellékvassutak számára külön üzletszabályzat készül és a megújítási alap tekintetében is könnyítéseknek van helyök.

A törvény legnagyobb előnye az, hogy a vasutak fajai szerint építés és üzlet tekintetében a kormány individualisálhat a legnagyobb mértékben, s hogy ez az eljárás még sem vezethet önkényre, mert a szövetségi bíróság végleges döntése van kikötve ott, a hol terhek elosztása forog szóban.

A munkások gyülekezési joga.

Dr. Rényi József: *A gyülekezeti jog.* Tanulmány a rendőri közigazgatás köréből. (371. l. Lampel-Wodianer kiad., ára 4 korona.)

A szerző irodalmunkban még eddig feldolgozatlan kérdést tárgyal, a gyűlések tartására vonatkozó rendőri szabályokat fejtegeti. Könyvében főleg a nyilvános gyülekezetek, különösen a népgyűlések tartására vonatkozó szabályokat, a bejelentési köteleosséget, a gyűlések elnökeinek és tisztikarának, nemkülönben a hatósági biztosnak jogait és kötelelességeit, a hatósági feloszlítás jogát, a hatóságoknak a gyülekezeti élet terén való illetékességét, a gyülekezeti szabadság biztosítékait stb. tárgyalja. Az európai államok idevágó törvényeit bőségesen ismerteti s ebben a keretben mintegy európai világításban találnak igen részletes fejtegetésre a tárgyat illető magyar ministeri rendeletek és a hatósági gyakorlat. A tanulmány egyik része az 1848. évi ministerium hatályban tartott, de részben a gyülekezeti szabadság rovására félremagyarázott rendeleteinek újabb, helyesebb magyarázatával foglalkozik. A műnek alapjában véve tudományos iránya mellett gyakorlati értéke is van, mert abban Rényi az 1848 óta napjainkig kiadott, a gyűléseket illető ministeri rendeleteket, a melyek mindeddig sehol összegyűjtve nem találhatók, a hatósági gyakorlat szabályaival együtt összegezi és behatóan fejtegeti.

Annak a sok fáradsággal járó és mélyreható irodalmi kutatásokon alapuló munkának egyetlen megfelelő jutalma a szakemberek fokozottabb érdeklődése lehet.

A Közgazdasági Szemle olvasóit a könyv annál is inkább érdekelheti, mert a munkásosztály szervezkedése napjainkban főképp az egyesületi és a gyülekezési élet világában folyik, lévén maga a gyülekezési jog is egyike a legszélesebb néprétegek javára szolgáló s a szó legigazabb értelmében vett »népjog«-oknak.

A szerző különben minden alkalmat megragad, hogy művének illető részein tárgyalása körébe vonja a törvények és kormányrendeletek olyan rendelkezéseit, a melyek különösen a munkások gyülekezeti életét érdekelhetik. E tekintetben főleg a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közti jogviszonyról szóló 1898:II. t.-cz. 65. §-ának rendelkezései, nemkülönben az 1891. nov. 15-én 1340. eln. res. sz. a. kelt belügyministeri és az 1895. május 4-ikén 10.358. eln. sz. a. kelt budapesti főkapitányi rendeletek találnak behatóbb méltatásra és bírálatra (332. és köv. l.) a hatósági feloszlítás jogáról szóló fejezet alatt. Ez utóbbi rendeletek értelmében tudvalevőleg oly nyilvános gyűlések, melyekben egy munkaszünetelés egész állása s annak érdekében tett intézkedések adatnak elő, az összebeszélés módozatai állapíttatnak meg, a tömeges összebeszélés és munkaszünetelés szerveztetik és a munkaszünetelés továbbfolytatására szükséges lépések határoztatnak el, nem engedélyezendők, illetőleg ha valamely más cél alatt bejelentett gyűlések ily összebeszélésekre használtatnak fel, azok feloszlátandók«. A rendeletben foglalt álláspont később az 1898:II. t.-cz. 65. §-ában — a mint a szerző kifejti — csak részleges megerősítésre talált, a mennyiben ugyanis a szerződött mezőgazdasági munkásoknak az id. §-ban említett (közös munkaszünetelésekre célzó) összebeszélések, egyezmények létesítése, terjesztése vagy foganatosítása céljából tartott összejöveteleiben való részvétel az idézett törvény szerint bün-

tetendő cselekmény, kihágás. De már az ipari munkások tekintetében az 1884: XVII. t.-cz. ilyen tilalmat nem állapított meg, az ilyen összejöveteleket nem tiltja, csak nem kedvez az ily összebeszéléseknek, egyezményeknek s azt mondja (162. §.), hogy azok jogérvénynyel nem bírnak; tehát csak a civilis kötelező erőt vonja meg; az ily összebeszélés, egyezmény nem volna peresíthető, »tartsa szavát, a ki akarja«. Tekintve, hogy a kedvezőbb munkafeltételek kieszközlése végett való közös munkaszünetetés, megbeszéléssel járó összejövetelek, gyülekezetek nélkül alig létesíthető, a nyilvános gyűlések szigorú, elvi tilalmazása itt különben is bizonyára a titkos összejövetelek sokkal veszedelmesebb jelenségeit idézné föl. Ha azonban az ipari munkások ilyen gyűlései a büntető-törvénybe (172. §. osztály elleni izgatás, 177. §. magánosok elleni erőszak) ütköző avagy a közrendre veszélyes jelleget öltenek, ezen czímen természetesen épen úgy feloszlatottá válnak, mint bármely más nyilvános gyűlekezetek.

A mű olvasása különben meggyőzhet mindenkit arról, hogy a magyar gyülekezeti rendszet szabályai vagy akár a hatósági gyakorlat is távolról sem oly szigorúak, a mint azt bizonyos oldalról, különösen a socialdemokrata munkáskörökben feltüntetni szeretik. Hogy pl. egyebet ne említsünk, a német törvények szigorú tilalma, a mely szerint kiskorúak (illetőleg tanulók, tanoncok) politikai tárgyú gyülekezetekben részt nem vehetnek és a mely a munkás-szervezkedés ügyét Németországban igen érezhetőleg sújtja, nálunk ismeretlen. Hasonlóképen nincsenek kizárva a politikai gyülekezetekből, mint Németország több államában, a nők sem. A női munkások gyűlései nálunk napirenden vannak, és szabadon tárgyalhatók ott akár socialpolitikai, akár egyéb politikai kérdések is. A mi pedig a külföldi agitatoroknak a politikai gyűlésekről szóló távoltartását illeti, a republicanus Svájcban sem enyhébb a felfogás; 1881. szept. 24. ítéletében a szövetségtanács jóváhagyta Zürich canton nagy tanácsának és kormányának ily értelmű határozatát, kimondván, hogy a gyülekezési jog csak az állampolgárok és az állam területén állandón lakó egyének számára tekinthető feltétlenül biztosítottnak, külföldön lakó külföldiek arra feltétlenül igényt nem tarthatnak.

A Rényi könyvéhez csatolt részletes tárgymutató különben elég bizonyosságot szolgáltat, hogy ez a közigazgatási jogi tanulmány még több olyan kérdést is érint (felvonulások, népgyűlések, sztrájk-gyűlések, tömeg-séták, vörös zászló használata), a melyek a legszélesebb néprétegekben is gyökeret vert közgazdasági mozgalmak iránt érdeklődők figyelmére számot tarthatnak.

V. R.

Állatbiztosítás.

Szeniczey Ödön: *Az állatbiztosítás Magyarországon.* Budapest, 1900.

Az állatbiztosító-társaság mint szövetkezet terjeszkedésének érdekében iratott e kis füzet, melyet épen ezen gyakorlatias, hogy úgy mondjuk reclaimszerű irányánál fogva nem mérlegelhetünk a közgazdasági munkák mértékével. Csak a négy utolsó oldalon foglalkozik az állatbiztosítás kérdésének más úton, t. i. az államilag szervezendő kötelező állatbiztosítás útján való megoldásával, de természetesen itt is mint a fennálló szövetkezet harczosa s nem mint a

kétféle biztosítás előnyeinek és hátrányainak pártatlan mérlegelője. Ezért azután a mit az állami állatbiztosítás ellen felhoz: inkább csak apodictikus kijelentés, mint érv s olyan általános kijelentések, mint a »magunk tapasztalása alapján kívánjuk szövetkezeteinket fölépíteni és nem vagyunk se föltétlen bámulói, se föltétlen követői más országok intézményeinek«, épen általánosságuknál fogva nem bizonyítanak semmit s kétségtelen, hogy sem ezzel, sem az ellenzéki képviselői programbeszédbe illő »Parancsolgatnak nekünk úgy is eleget, ebben az egy dologban legalább ne parancsolgassanak« kifejezésekkel nem sikerül az állami állatbiztosítás egyetlen egy hívét sem eltántorítani. Egy azonban bizonyos — s ebben szerzőnek igaza van — hogy »mentől inkább fejlődnek a viszonyok és mentől előbb kénytelenek az államok polgáraikra és különösen a földművelő gazdákra mind nagyobb és nagyobb terhet róni, annál inkább érezhető annak szüksége, hogy ne csak a jég, a tűz és másféle elemi csapások ellen oltalmazkodjunk, hanem hogy a mezőgazdaságban oly nagy tényezőként szereplő háziállatok biztosításáról is gondoskodjunk.« S épen ezért, azt hisszük, az állami állatbiztosításnak a legbuzgóbb híve is örömmel látja, ha szövetkezeti úton minél előbb sikerülne megvalósítani azt, a mit az állam segélyével csak évek vagy épen évtized múltán lehetne elérni, t. i. a házi állatok biztosítását. A—a.

Havi Szemle.*

— Julius. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

Az állami borítal- és húsfogyasztási adóknak és esetleg a községi (városi) bor-, hús- és szeszfogyasztási adópótlékoknak az 1901. évre leendő biztosítása ügyében a pénzügyi minister rendeletet bocsátott ki. [12]

Kassa és Sopron városok azzal a tervvel foglalkoznak, hogy városi zálogházakat létesítsenek. [25]

Az országos védjegytanácsot a kereskedelmi minister ismét fölújította a ministerium kebelében. [26]

A vámilletékeknek ezüstben történő fizetésénél vagy biztosításánál a törvény értelmében szedendő aranyárkeletpótlék 1900. évi augusztus havára 21%-ban állapított meg. [26]

II. Östermelés.

Selmeczbányán erdészeti congressus tartatott, a melyen elhatározták, hogy az erdészmérnököknek a létesítendő műszaki kamara tagjai sorába való fölvétele érdekében actiót kezdenek. [1]

A telepítésnek rendezéséről szóló törvényjavaslat a földművelésügyi ministeriumban teljesen elkészült s már a következő ülészak elején a képviselőház elé fog kerülni. [2]

A Bihar, Szilágy és Szatmármegyékben rendetlenül végig folyó Ér folyó szabályozását rendelte el a földművelésügyi minister, egyuttal 25.000 korona költséget előlegezván e célra. [3]

A földművelésügyi minister rendeletére a kulturmérnöki hivatal műszaki közegei kísérletet végeznek annak földterítésére, hogy az Ipolyon, Olton, Latorczán és Ondaván a vizierőt mennyiben lehetne a mezőgazdaság céljaira használni. [4]

Első magyar borbizományi és értékesítési r. t. cég alatt a fővárosban egy millió korona alaptőkével új vállalat keletkezett azzal a czállal, hogy a szőlőtermelés megnagyobbodása folytán újból nagyobb mennyiségben termelt hazai bor számára a hazai piacot ismét visszaszerezze. [9]

Az orosházai keresztény népbank r. t. 15.000 mm. befogadó képességű közraktárt létesít Orosházán. [12]

A földművelésügyi minister telepítési célból a kisküküllőmegyei Bán községben 310.000 koronaért birtokot vett. [17]

A sertésvásártéri húspénztár tárgyában a földművelésügyi minister leiratot intézett a fővárosi tanácshoz, hogy ez a pénztár lehetőleg az összes érdekeltek bevonásával szövetkezeti alapon létesíttessék. [18]

A dinnye termelésének emelése és javítása érdekében a földművelésügyi mi-

* Az egy-egy adat után []-ben levő szám az illető esemény valódi dátumát jelenti; ott, hol a pontos dátum megállapítható nem volt, e szám a lapoknak megjelenési dátumára vonatkozik, a mikor az illető eseményről szó volt.

nister jutalmakat osztott ki a kistermelők között, továbbá elrendelte, hogy az állami intézet magtermelési, illetve fajnemesítési kulturát végezzen. [18]

A földművelésügyi minister a gabonaközraktári szövetkezetek támogatását és állami segélyezését határozta el s e célból megindította a szükséges előtanulmányokat. [27]

III. Ipar, bányászat, kohászat.

A kereskedelmi minister megnyitotta Székely-Udvarhelyen az iparkiállítást, a melyen kizárólag székely iparosok munkálatai kerültek bemutatásra. [1]

Selmezbányán rendes évi congressust tartottak a bányászok és kohászok, a melyen előadások tartattak a tatai bányászatról és a bányaszállítás fejlődéséről és jelen állásáról. [1]

A kereskedelmi minister a székelyek iparának fejlesztése céljából hosszabb tanulmánykörutat tesz Erdélyben, a mely alkalommal több ipartelep, gyárat és ipartestületet fog meglátogatni. [1]

A hazai ipartestületek központi bizottsága ülést tartott, a melyen tárgyalás alá került a kisipari közműhelyek, a fegyenczipar, a vásárok, a betegsegélyző reform, a kisipari katonai szállítások és az iparosok nyugdíjügye. [2]

A Sigmond testvérek kolozsvári szeszgyárát 1,100.000 koronáért vette meg a kincstár. [3]

Nagyváradon részvénytársasági alapon czirokseprő- és szalmaárúgyárat létesítenek. [5]

Trencsénben czukorgyárat és finomítót létesítenek Lamich Antal és Koran osztrák vállalkozók. [5]

A másfél év óta szünetelő aradi papirgyárat megszerezte a Budapesti Bank-egyesület, és a város, valamint a kormány támogatásával újból üzembe fogja helyezni. [5]

Ungvár városa tárgyalásokat folytat Hertzog Flórián osztrák gyárossal egy 400 munkást foglalkoztató szövőgyár érdekében. [5]

A fővárosi szemétfuvarozás, a mely eddig Cséry Lajos vállalata volt, átalakult részvénytársasággá Cséry-féle szemét-kifuvarozási és értékesítő részvénytársaság czég alatt. Alaptőke: 2,500.000 korona. [8]

Nyitra városa elfogadta a Lewi és Co perentholdsdorfi czégnek azt az ajánlatát, hogy a régi megyei kórházat 30.000 koronáért megveszi keményítőgyár létesítése céljából. A gyár 3000 holdnyi burgonyatermésnek 80—100 munkással való földolgozására rendezkedik be. [9]

Haggenmacher Károly ama terve, a mely szerint a budapesti malmoknak 10¹/₂ millió métermázsányi őrlési képessége 4¹/₂ millió métermázsas termelésére redukáltassék, a Budapesti Malomegyesület ülésén a Pesti Hengermalom ellenzése folytán meghiusult. [10]

Czipőlestik-gyárat létesít Szombathelyen a Wellesz és Schwitzer bécsi czég. [11]

A Schwarz és Kössler osztrák szövőgyáros czég Miskolczon szövőgyárat kíván létesíteni, a melyben fokozatosan 500 szövőszéket hozna működésbe, de oly sok kedvezményt kíván a várostól, hogy a vállalat kivitele egyelőre még kétes. [12]

A magyar cognagyárosok mozgalmat indítottak oly célból, hogy közös eljárással bírják rá a kormányt a cognacipart tönkretévő mostani adózási rendszernek a megváltoztatására. [12]

A hazánkban eddig nem gyártott parafakőháj, parafalemez és parafatégla-czikkek előállítását fölvette üzemébe a Heidelberg Tivadar dr. vegyi gyára. [12]

A közoktatásügyi minister rendeletet intézett összes alárendelt közegeihez, a melyben meghagyja, hogy az összes iskolákban csak olyan iskolai füzetek és iskolaszerek használandók, a melyek magyar gyártmányúak. [12]

Új vállalat alakult Budapesten Mannsfeld-féle chamotte- és magnezit-tégla-gyár részvénytársaság czég alatt. Alaptőke: 5 millió korona. [12]

Petroleumfinomító gyárat épített Radványon (Zemplénmegye) Szeghy Gyula ottani nagybirtokos. [12]

Budapesti borbély- és fodrászipartestületi hitel- és raktárszövetkezet czég alatt új hitelszövetkezet alakult az országos központi hitelszövetkezet kebelében. [17]

Szász-Sebesen nagy cellulosegyár kezdte meg működését, a mely a környező kincstári erdőből szerzi be 30.000 köbméter faszükségletét. [18]

Homonnán bőséges kőolajforrásra bukkantak, a melynek petroliumja 74—80 fokos s így alig szorul finomításra. A források kikutatását az egész környékre kiterjesztették. [18]

A budapesti szobafestő, czimfestő stb. ipartestületi hitelszövetkezet, mint az országos központi hitelszövetkezet tagja, megalakult. [19]

Szövőipari iskolát létesít Mezőberényben a kormány támogatásával a Klein Mór és társa mezőberényi czég. [19]

A »Fülöpít« repesztőanyag-gyár r. t. már megkezdte a szabadalmazott »Fülöpít« repesztőszer gyártását Erzsébetfalván fölépült gyárában. [24]

Az aradmegyei Kishalmagy község határában az arad-csanádi vasut mentén 13 kilométernyi területű elsőrendű granit-telepre bukkantak. [25]

A szepesmegyei Szomolnokon fém- és fényezett lemezárúgyár létesült, a melyet a kormány 80.000 korona kamatmentes kölcsönrel támogat. [26]

A kereskedelmi minster fölhívta az összes papírgyárakat, hogy állandó védjegyeket alkalmazzanak gyártmányaikra, hogy ezzel eleje vételessék annak, hogy az iskolákban elrendelt hazai ipartámogatás külföldi gyárosok által esetleg kihasználtságok. [26]

Szegeden hordógyárat létesít Tenner László és társa czég, a mely egyelőre évente 30.000 db. vajashordót fog gyártani az ugyancsak Szegeden alakult »Magyar tejföl és vajkiviteli társaságnak«. [26]

A karánsebesi téglagyár és építő r. t. cserépkályha- és ékitménygyárat helyezett Karánsebesen üzembe.

IV. Kereskedelem, biztosítás, tőzsde és pénzintézetek.

A déli vasut új 4°/o-os kötvényeit Párisban tetemesen túljegyezték és más városokban is teljes eredménnyel járt a kibocsátás. A részesei arány megállapítása az egyes városokban külön-külön fog megtörténni. [1]

A csomagokban árult cikkek mennyiség-tartalmának helyes megjelöléséről szóló 1893. évi XXXIV. t.-cz. végrehajtása tárgyában a kereskedelemügyi minster rendeletet bocsátott ki, a mely gombokról, csavarokról, tükről, tollakról, cipőpeczekről, zsákokban árult szénről és gyertyákról intézkedik. [8]

Az igazságügyi ministeriumban tanácskozás volt, a melyen véglegesen elfogadták a Beck Hugó dr. kuriai bíró által készített biztosítási törvénytervezetet. [9]

A budapesti árú- és értéktőzsde az idegen búzának határidőben való szállíthatósága ügyében szakértekezletet tartott, a melyen a tőzsdetanácson kívül résztvettek a budapesti kereskedelmi és iparkamara, az O. M. G. E. és a malomegyesületek képviselői. [14—17]

A budapesti csemegekereskedők értekezletet tartottak, a melyen elhatározták, hogy a vasárnapi munkaszüneti törvény reájuk vonatkozó rendelkezéseinek a rendőrség által történt téves magyarázata ellen a kereskedelemügyi ministernél jogorvoslást kérnek. [18]

A zálogházi kamatláb leszállítására irányuló kormánytevékenység hatásakép a kassai zálogházak és két aradi zálogház megszűntette működését. [26]

V. Közlekedésügy, díjszabásügy.

A Várpalotáról, Kisterennéről, Fülekről és Balassa-Gyarmatról Bécsbe szóló barnaszén-szállítmányokra a magyar államvasutak vonalain kedvezményes díjtételek léptek életbe. [6]

A kereskedelemügyi és pénzügyi ministerek megengedték, hogy a kassa-oderbergi vasut a növekedő forgalom akadálytalan lebonyolítása érdekében a magyar vonalakon szükségessé vált beruházások czéljára egy millióra rúgó kölcsönt vehessen föl. [8]

A magyar államvasut kedvezményes tarifát léptet életbe a cémentnek Lábatlanról és Lédeczről galicziai és bukovinai állomásokra való szállítása tekintetében. [8]

A kereskedelmi minster addig is, míg a vasuti tisztviselők fizetésrendezése törvényhozásilag el nem intéztetik, fizetési pótlékot engedélyez a vasuti alkalmazottaknak és pedig 10°/o-ot a nőtleneknek, 15°/o-ot a nőseknek. [9]

A fumei forgalom föllendítése érdekében a kereskedelemügyi ministeriumban szaktanácskozmány tartatott, a melyen résztvettek a fumei tengerészeti hatóság képviselői is. [17—24]

Fiume és a török kikötők közt rendszeres hajójáratokat léptetett életbe az »Egeo« török tengerhajós-társaság. [18]

A gabonatermés kivitelének alakulása ügyében, valamint a gabonaszállítás akadálytalan lebonyolítása céljából szükséges intézkedések megtétele tárgyában a máv. szakértekezletet tartott. [18.]

A gabonaforgalom akadálytalan lebonyolítása érdekében a máv. a gabonacampagne ideje alatt a Fiuméba és a vámkülföldre menő gabonaszállítmányokat soron kívül továbbbittatja. [19]

A kereskedelmi minister elrendelte, hogy az 1901. év végén végrehajtandó népszámlálás alkalmával tétessenek meg a szükséges lépések halandósági tábláknak való készítésére. [19]

A Schossberger S. és fia cég egyik tagja 50—80,000 drbra menő érték-speculációja, a mely a tőzsdei köröket nagy izgalomban tartotta, a Magyar Általános Hitelbank igazgatójának intervenciójára olykép liquidáltatott, hogy a bank átvette és a forgalomból egyidőre távoltartja a szóban forgó papirokat. A cég szóban levő tagja pedig kilépett a cégből. [25]

VI. Vállalkozói egyesülések, kartellügy, árfölemelések.

A fővárosi fűszerkereskedők egyesülete mozgalmat indított oly célból, hogy a fővárosi kereskedők egységes áron adják el a palaczkolt sört. [8]

Az építőiparra nehezedő válság enyhítése céljából és építőiparos hitelezők érdekeinek megvédésére hitelezői védegyesület alakult. [19]

VII. Munkásügy, socialpolitika.

A kolozsvári és a brassói socialista munkások a politikai és a gazdasági helyzet megbeszélése céljából népgyűlést tartottak. [1]

A kolozsvári fazekas- és kályhás-munkások részletesen kidolgozott bértarifával járultak a mestereik elé, avval a kéréssel, hogy ezek a tarifában kifejezett követeléseiket teljesítsék. [3]

Az Országos Iparegyesület segélypénztári szakosztálya ülést tartott, a melyen állást foglaltak a betegsegélyező-reformtervezet ama szándékával szemben, a mely szerint centralisatióra kell törekedni és az összes pénztárakat központi szövetségben egyesíteni. [3]

A »Kereskedelmi alkalmazottak országos egyesülete« fölkérte a kereskedelemügyi ministert annak az elrendelésére, hogy a jövőben ne legyenek az országos vásárok vasárnapi napokon megtarthatók. [9]

A Ganz-gyári munkások gazdasági helyzetük megbeszélése és egy gyári munkásegylet alakítása céljából ülést tartottak. [9]

Másfélórai ebédidőt vittak ki a pozsonyi kőművesek, a miáltal munkaidejük 10 órára redukálódott. [10]

A vidéki kerületi betegsegélyező pénztárak képviselői országos congressusra gyűltek össze, a melyen állást foglaltak a betegsegélyező pénztárakról szóló reformtervezet ügyében. [12]

A budapesti fehérműtisztító munkások és munkásnők helyzetük és a tanulóleányok ügyeinek megbeszélése, valamint a szervezkedés céljából összejövellt tartottak. [15]

A budapesti asztalos, esztergályos, kádár, bogár és kocsigyártó munkások egy »országos famunkás-szövetség« alakításáról tanácskoztak. [15]

A budapesti kőművesegedek ülést tartottak, a melyen keserves helyzetükről és okairól tanácskoztak. [15]

A belügyminister körlevélben fölhitva a törvényhatóságokat, hogy kísérik figyelemmel a kivándorlási ügynökök üzelmeit, egyuttal utasítva a hatóságokat, hogy a kivándorlásról tegyenek időnkint számszerű jelentést, megjelölván amaz okokat is, melyek az illető vidéken a kivándorlásra ösztönöznek és hogy mi módon lehetne a bajokat megszüntetni. [16]

A kereskedelmi minister fölhitva a fővárost, hogy a közuti vasuti alkalmazottakról szóló szabályrendeletet mielőbb alkossa meg. [20]

A brassói vasművek telepein strike kezdődött. Céljuk az eddig szokásos levonások megszüntetése és egy csoport elbocsátott munkásnak a gyárba való visszafogadása. [21]

A segesvári szász nemzetiségű socialisták Segesvárott népgyűlést tartottak. [22]

A kereskedelmi minister elrendelte, hogy a nyugdíjra, vagy más egyéb ellátásra igénynyel nem bíró, végleges minőségű máv. alkalmazottaknak az esetre, ha nekik a szolgálat 60. életévök meghaladása miatt mondatik föl, egyévi fizetés adassék végkielégítésképen, szolgálóknak pedig félévi fizetésök. [25]

A soroksári közs. választásoknál az összes socialista jelöltek megválasztottak. [25]

A budapesti vas- és rézesztergályos munkások helyzetük megbeszélése és szervezkedés céljából nyilvános gyűlést tartottak. [29]

A magyarországi munkás-szakegyesületek kiküldöttei a munkások betegsegélyezéséről szóló törvény reformja ügyében enquête-et tartottak, a melyen megvitatták a kereskedelemügyi ministerhez intézendő emlékiratuk tartalmát. [29]

Vágó József.

Közgazdasági irodalom.

1900 április—június.

1. Tudománytörténet. Életrajzok. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Conrad, Johannes:** Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie Jena: G. Fischer 1900. 8°. T. 2: Volkswirtschaftspolitik. 2. Aufl. 2. Abdr. (VI., 144) M. 2.80. T. 3: Finanzwissenschaft. 2. verm. u. verb. Aufl. (VII., 200). M. 4.—
- Fellmeth, A:** Grundzüge der Finanzwissenschaft. Zur Einführung in das Studium der Finanzwissenschaft. Leipzig: Verl. d. Handelsakademie 1900. (IX., 121) 8°. M. 2.75.
- Földes Béla:** A nemzetgazdaság- és pénzügytan vezérfonala. 3. átdolg. kiad. Budapest: Athenaeum 1900. (IV., 512) 8°. 6.— kor.
- Kaizl J:** Finanzwissenschaft. Aus d. Böhm. von A. Körner. T. 1. Wien: Manz 1900. (XVI., 213.) 8°. M. 2.80.
- Macpherson, H. Herbert** Spencer—the man and his book. London: Chapman 1900. (238) 8°. 5 s.
- Mill, John Stuart:** Principles of political economy, with some of their applications to social philosophy. New ed. London: Routledge 1900. (640) 8°. 3 s. 6. d.
- Publications of the American Economic Association:** Papers and proceedings of the 12-th annual meeting. Ithaca: 1900.
- Schmoller Gustav:** Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. T. 1: Begriff, Psychologie und sittliche Grundlage. Literatur und Methode. Land, Leute und Technik. — Die gesellschaftliche Verfassung der Volkswirtschaft. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (IX., 482) 8°. M. 12.—

2. Elmélet.

- Anitchkow, M:** War and labour. London: Constable 1900. (590) 8°. 18 s.
- Böhm Károly:** Az értékelméletfeladata s alapproblemája. Budapest: Akadémia 1900. (58) 8°. 1 kor. (Ért. a bölcs. tud. kör. 3. k., 4. sz.)
- Dutoit, Dr. Eugénie:** Die Theorie des Milieu. Bern: C. Sturzenegger 1900. (136) 8°. M. 1.50 (Berne Stud. z. Philos. Bd. 20.)
- Gabler, P.:** Zur Entstehung des Bodenwertes. Wirtsch. Betrachtungen. Varel: Aquistapace 1900. (57) 8°. M. —.75.
- Groppali, Al:** I recenti tentativi della sociologia pura, a proposito delle pubblicazioni del Winiarsky e del Pareto. Bologna: tip. Zamoran ed Albertazzi 1900. (52) 8°.
- Herzen, E:** La répartition des revenus. Lausanne: 1900. (14) 8°.
- Hobson, J. A.** Economics of distribution. New-York: Macmillan 1900. (VII., 361) 8°. 6 s.
- Jahrbuch der internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre.** Hrsg. von Bernhöft und Meyer. Jg. 5. 1899. Abt. 1. Berlin: K. Hoffmann 1900. (400) 8°. (Aus d. Inhalt: Pikler, Julius u. J. Somló: Der Ursprung des Totemismus. Ein Beitrag zur materialistischen Gesichtstheorie 36 Ss.)
- Luchini, O:** Le ultimi fasi della

- giurisprudenza e della dottrina in materia di monopoli... Firenze: Tip. L. Niccolai 1900. (81) 8°.
- Mackenzie, M.: Social and political dynamics: exposition of function of money as measure of contract, trade and government viewed from principles of natural philosophie and jurisprudence, in refutation of economic dogmas. London: Williams & N. 1900. (448) 8° 10 s. 6 d.
- Martini, Giambattista de: Dell'impossibilità di una scienza sociologica generale. Roma: tip. coop. sociale 1900.
- Richard, Achille: L'Association cooperative et le rôle économique de l'état. Discours. Marseille: Impr. Méridionale 1900. (31) 8°.
- Serafini, Pasquale: Il lavoro della donna nell'economia della nazione. Civitanova: Tip. Marchigiana 1900. (157) 8° 12.
- Virgili, J.: Cooperazione nella sociologia e nella legislazione. Milano: U. Hoepli 1900. (XI, 228) 12°.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása. Monographiák.

- Amnéus, G.: La ville de Kristiania, son commerce, sa navigation et son industrie. Résumé historique. Kristiania. Impr. par la »Nationaltrykkeri« 1900. (IV, 180.)
- Asbach, J.: Deutschlands gesellschaftliche und wirtschaftliche Entwicklung. Berlin: Weidmann, 1900. (IX, 134) 8° M. 2.80.
- Ballagh, J. C.: History of slavery in Virginia. Washington: 1900. 8°. 10/6.
- Bazin, A.: L'alimentation à Compiègne. Les boulangers et les poissonniers. Compiègne: impr. Lefèvre 1900. (39) 8°.
- Bienaimé G.: Le coût de la vie à Paris à diverses époques. 3e partie: Gages des domestiques et rémunérations de leurs auxiliaires. Paris: G. Roustan 1900. 8°. Fr. 1.25.
- Bry, G.: Histoire industrielle et économique de l'Angleterre depuis les origines jusqu'à nos jours. Paris: L. Larose 1900. 8°. Fr. 15.—
- Bryce, Georg: The remarkable history of the Hudson's Bay Company. Including that of the french traders of North-Western Canada, and of the North-West, XY, and Astor fur Companies. London: Sampson Low, Marstin & Co. 1900. (514) 8°. 14/.
- Chailley-Bert, Joseph: Java et ses habitants. Paris: Colin & Cie. 1900. 18°. 4 fr.
- Crofts, Cecil H.: Britain on and beyond the Sea. London: Johnston 1900. 1/6.
- Deiss, Ed.: Études sociales et industrielles sur la Belgique. Paris: Guillaumin & Cie. 1900. (328 et 53 fig.) 8°. fr. 3.50.
- Del Mar, A.: History of money in America, from the earliest times to the establishment of the constitution. Newyork: Cambridge Encycl. Co. 1900. (20, 121) 8°. 1.50 doll.
- Dietrich, Bernhard: Die Spitzenindustrie in Belgien und Frankreich zu Ende des 19. Jahrhunderts. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (98, 3 Taf.) 8°.
- Eberstadt, R.: Der Ursprung des Zunftwesens und die älteren Handwerkerverbände des Mittelalters. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (V, 201) 8°. M. 5.—
- Friesen, H. v.: Die Familienanwartschaften in ihrer geschichtlichen Entwicklung und volkswirtschaftlichen Bedeutung. Dresden: v. Zahn & Jaensch 1900. (93) 8°. M. 1.60.
- Jahrbuch des deutschen Wirtschaftslebens. Hrsg. vom Institut für Gemeinwohlin Frankfurt a. M. Frankfurt a. M.: Druck von C. Adelmann 1900. (308) 8°.
- Jankó, János: Herkunft der magyarischen Fischerei. Mit einem vorläufigen Berichte des Grafen Zichy. Budapest und Leipzig: K. W. Hiersemann 1900. (631) 4°. M. 37.50.
- Knell, E.: La Bosnie et la Herzégovine. Etude d'histoire politique et économique. Paris: A. Rousseau 1900. (XV, 204) 8°. fr. 4.—
- Körömy, Arpád: Hazánk iparviszonyairól. A czéhek szabályozásáról a mohácsi vész 1376—1526. Budapest: Lampel 1900. (40) 8°. —.60 kor. (Iparosok olvasótára 4. évf. 10. sz.)
- Kováts Fer.: Városi adózás a középkorban. Pozsony város levéltárának anyaga nyomán. Pozsony: Angermayer K. 1900. (121) 8°. 5.— kor.
- Lenz, Max: Die grossen Mächte. Ein Rückblick auf unser Jahrhundert. Berlin: Gebr. Paetel 1900. (158) 8°. M. 3.—
- Lohmann, F.: Die staatliche Regelung der englischen Wollindustrie vom 15. bis zum 18. Jh. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (X, 100) 8°. M. 2.60.
- Mayer, Ernst: Hansa und Hasbannus im nordfranzösischen Recht. S. A. Leipzig: A. Deichert 1900. (47) 8°. M. 1.60.

- Memminger, A.:** Zur Geschichte der Bauernlasten mit Beziehung auf Bayern. Würzburg: Memminger, 1900. (176, II.) 8°. M. 2.10.
- Munro, Hector H.:** The rise of the russian empire. London: Grant Richards 1900. 8°. 10s. 6d.
- Munro, R.:** Rambles and studies in Bosnia, Herzegovina, Dalmatia. London: Blackwood & S. 1900. (478) 8°. 12s. 6d.
- Naendrup, H.:** Zur Geschichte deutscher Grunddienstbarkeiten. Paderborn: Junfermann 1900. (85) 8°. M. 2.40.
- Nübling, E.:** Ulms Handel im Mittelalter. Beitr. zur deutschen Städte- und Wirtschaftsgeschichte. Lief. 1. Uebersicht über die Entwicklungsgeschichte der Handelswege. Ulm: Gebr. Nübling 1900. (VI, 354) 8°. M. 6.—
- Report on the economic position of the German empire in 1900.** London: print. by Harrison & Ss. 1900. (43) 8°.
- Röhl, H.:** Beiträge zur preussischen Handwerkerpolitik vom allgemeinen Landrecht bis zur allgemeinen Gewerbeordnung von 1845. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XII, 276) 8°. M. 6.40. (Staats- und socialw. Forsch. Bd. 17, H. 4.)
- Sangiorgio, G.:** I primi contorni di una storia commerciale del Medi-
- terraneo. Roma: Soc. ed. Dante Alighieri 1900. (42) 8°.
- Sommerlad, Th.** Die wirtschaftliche Thätigkeit der Kirche in Deutschland. Bd. 1, Naturwirtschaftliche Zeit bis auf Karl den Grossen. Leipzig: J. J. Weber 1900. (X, 366) 4°. M. 20.—
- Statesman's Year-book:** Statistical and historical annual of the states of the World for the year 1900. Ed. by J. S. Keltie. London: Macmillan 1900. (1316) 8°. 10s. 6d.
- Szávay Gyula:** Amerikáról. A philadelphiai nemzetközi kereskedelmi kongresszus és kiállítás alkalmából. Győr: Pannonia ny. 1900. (270) 8°.
- Valran, G.:** Assistance et éducation en Provence aux 18e et 19e siècles. Paris: Rousseau 1900. (VIII, 221) 8°. Fr. 3.50. (Essai d'hist. sociale, 2.)
- Verga, Ettore:** Le leggi santuarie e la decadenza dell'industria in Milano 1565—1750. Milano: Tip. P. faverio 1900. (68) 8°.
- Wittenberg, M.** Ein Blick auf den wirtschaftlichen Aufschwung am Ende des 19. Jahrhunderts. Vortrag. Berlin: L. Simion 1900. (58) 8°. M. 2.—
- Woodward, William H.:** A short history of the expansion of the british empire 1500—1870. Cambridge: Univers. Press 1900. 8°. 4/.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Annuaire démographique et tableaux statistiques des causes des décès (ville de Bruxelles).** Publ. par E. Janssens. 38e année: 1899. Bruxelles: impr. Ve J. Baertson 1900. (43, 8 planch. graph.) 8°.
- Annual report, 66 th, of the Register-General of births, deaths and marriages in England.** (1898). London: print by Darling & Son 1900. (CXLVIII, 305) 8°. 2/3. (Parl. paper.)
- Annual summary of births, deaths, and causes of death in London and other large towns, 1899.** London: print. by Darling & Son 1900. (LVIII) 8°. 1/6. (Parl. paper.)
- Bewegung, Die, der Bevölkerung in der Schweiz im J. 1898.** Hrsg. vom stat. Bureau des eidgenöss. Departement des Innern. Bern: Schmid & Francke 1900. (32) 4°.
- v. Bülow, H.:** Deutschlands Kolonien und Kolonialkriege. Dresden: Pierson 1900. (XIV, 303, 6 Kart.) 8°. M. 5.—
- Cauderlier, G.:** Les lois de la population et leur application à la Belgique. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (572) 8°. fr. 20.—
- Ehlers, Ph.:** Die Sterblichkeit »im Kindbett« in Berlin und in Preussen 1877—96. Mit einem Vorwort von Löhlein-Giessen. Stuttgart: F. Enke 1900. (IV, 120) 8°. M. 5.—
- Friederici, G.:** Indianer und Anglo-Amerikaner. Ein geschichtlicher Ueberblick. Braunschweig: Vieweg & Sohn 1900. (147) 8°. M. 2.—
- Goldstein, J.:** Bevölkerungsprobleme und Berufsgliederung in Frankreich. Berlin: J. Guttentag 1900. (VI, 233) 8°. M. 5.—
- Gumpłowicz, L.:** Ehe und freie Liebe. Berlin: Verl. d. »Socialist. Monatsh.« 1900. (15) 8°. M. —.50.
- Kranel, R.:** Deutsche Interessen in Brasilien. Hamburg: Friederichsen & Co. 1900. (32) 8°. 1.—
- Lindner, Fr.:** Die unehelichen Geburten als Socialphänomen. Ein Beitrag zur Statistik der Bevölkerungsbewegung in Bayern. Leipzig: A. Deichert Nachf. 1900. (X, 238) 8°.

- M. 4.80. (Wirtschafts- u. Verwaltungsstud. H. 7.)
- Madagascar colonisé. La compagnie des messageries françaises de Madagascar. Paris: impr. Levé 1900. (59, avec carte) 8°.
- Masson, Maurice: La question des Nouvelles-Hébrides. St. Dizier: impr. Thévenot 1900. (221) 8°.
- Neumann, H.: Die unehelichen Kinder in Berlin. Jena: G. Fischer 1900. (78) 8°. M. 2.—.
- Orléans, H. d': Politique extérieure et coloniale. Paris: Flammarion 1900. (XVIII, 292). 18 e. fr. 3.50.
- Pelet, Paul: Atlas des colonies françaises, accompagnés d'un texte explicatif et d'un index de tous les noms. Paris: Colin & Co. 1900. 9 livr. 4°. 27 fr.
- Pila, N.: Vingt ans de progrès colonial. Nécessité d'un enseignement colonial. Conférence. Lyon: Rey & Cie 1900. (33) 8°.
- Popolazione: Movimento dello stato civile 1898. Roma: tip. G. Bertero 1900. (LVII, 69) 8°.
- Rauber, A.: Der Ueberschuss an Knabengeburt und seine biologische Bedeutung. Leipzig: A. Georgi. 1900.
- Schlagintweit, Max: Deutsche Kolonisationsbestrebungen in Klein-Asien. Vortrag. München: Piloty & Soehle 1900. (60) 8° M. 1.—.
- Stille: Die Bevölkerungsfrage in alter und neuer Zeit. 2. [Titel-] Aufl. Leipzig: O. Borggold [1889]. (67) 8° M. 2.—.
- Tivaroni, Jacopo: La questione economica delle abitazioni nelle grandi città. Padova: Società coop. Tip. 1900.
- Trotter, A. Jane: Old colonial houses of the Cape of Good Hope. New-York: Scribner 1900. 4°. Doll. 4.50.
- Verney, Noël: Les puissances étrangères dans le Levant. en Syrie et en Palestine, par — et George Dambmann. Préf. de M. Lortet. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (XXIII, 794) 4°. fr. 40.—.
- Vignon, L.: L'exploitation de notre empire colonial. Paris: Hachette & Cie 1900. 18°.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka közti viszony. Socialismus.

- Abele: Weiträumiger Städtebau und Wohnungsfrage. Darstellung und Kritik der daraufzielenden Bestrebungen. Stuttgart: W. Kohlhammer 1900. (72) 8°. M. 1.40.
- Adressbuch f. die Frauen Leipzigs Ein Verzeichniss der für sie vorhandenen Wohlfahrts- und Bildungseinrichtungen. Zusammengest. von dem Leipziger Comité zur Errichtung von Auskunftsstellen für Frauen. Leipzig: E. Kempe 1900. (84) 12°. M. —.50.
- Angiolini A.: Socialismo e socialisti in Italia. Firenze: G. Nerbini 1900. Fasc. 1—24. 4°.
- Arbeiter-Sekretariat Frankfurt a. M. Erster Jahresbericht für 1899. Mit kleineren Beilagen und einer geschichtlichen Abhandlung: Vom Frankfurter Zunftgesellen zum klassenbewussten Arbeiter. Frankfurt a. M.: Union-Dr. 1900. (112) 8°.
- Arbeiter-Sekretariat München: 2. Jahresbericht und Geschäftsbericht des Gewerkschafts-Vereins in München. München: M. Ernst 1900. (87) 8°.
- Atkinson, Blanche: Ruskin's social experiment at Barmouth. London: J. Clarke 1900. (54) 8°. 6 d.
- Balmforth, R.: Some social and political pioneers of the 19th century. London: Sonnenschein 1900. (232) 8°. 2 s. 6 d.
- Barassi, L.: Il contratto di lavoro nel diritto positivo italiano. Fasc. 11—12. Milano: Soc. ed. libraria 1900. (481—576) 8°.
- Bellom, M.: Les lois d'assurance ouvrière à l'étranger. T. 2: Assurance contre les accidents. P. 3e: Annexes. Paris: Rousseau 1900. (1311 à 1708) 8°. Fr. 8.—
- Bericht über die Verhandlung der 5. Generalversammlung der Vereinigung der Steuer- und Wirtschaftsreformer Berlin 1900., erst. vom Bureau des Ausschusses. Charlottenburg: Allg. Verlagsagentur 1900. (IV, 272) 8°. M. 2.—
- Bernstein, Eduard: Zur Frage: Socialliberalismus oder Collectivismus? Berlin: Verl. der Sozialist. Monatshefte 1900. (19) 8°. M. —.50.
- Bielefeldt: Die Heilbehandlung der gegen Unfall- und Invalidität versicherten Arbeiter in Deutschland. Im aml. Auftrag. Berlin: A. Asher & Co. 1900. (56) 8°. M. —.40.
- Bischoff, D.: Maurertum und Menschheitsbau. Freimaurerische Gedanken zur sozialen Frage. Leipzig: M. Hesse 1900. (279) 8°. M. 3.—.
- Block, M.: Karl Marx. Fictions et paradoxes. Extr. Paris: Giard & Brière 1900. (19) 8°.
- Brasseur, Auguste: La question

- sociale. Etudes sur les bases du collectivisme. Paris: F. Alcan 1900. (464) 8°. Fr. 7.50.
- Brouardel: Mortalité par tuberculose en France. Commission chargée de rechercher les moyen de combattre la propagation de la tuberculose. Exposé de la question. Melun: impr. administrative 1900. (119) 8°.
- Campanella, Thomas: Der Sonnenstaat. Uebers., m. einer biographischen Skizze und sachlichen Anmerkungen versehen von J. E. Wessely. München: M. Ernst 1900. (96) 8°. M. 1.50.
- Centralstelle für Arbeiterwohlfahrtseinrichtungen. Verberichte für die Konferenz im April 1900 in Berlin. Fürsorge für die schulentlassene Jugend. Berlin: C. Heymann 1900. (183) 8°.
- Chalmers, Th.: On charity; selection of passages and scenes to illustrate his social teaching and practical work. Arranged by N. Marterman. London: Constable 1900. 8°. 6 s.
- Compas, V.: Contre le mal aujourd'hui. Vérités économiques et sociales. Charleville: impr. du Petit Ardenais 1900. (32) 8°.
- Dietz: Das Invalidenversicherungsgesetz vom 13. VII. 1899, mit den zu seiner Durchführung insb. für das Grossherzogtum Hessen, erlassenen Vorschriften. Mainz: J. Diemer 1900. (V, 480) 8°. M. 4.50.
- Driault, Ed.: Les problèmes politiques et sociaux à la fin du 19e siècle. Paris: F. Alcan 1900. 8°. Fr. 7.—
- Dugast, F.: Études sociales: Le patriotisme et les iniquités sociales. Paris: Giard & Brière 1900. 18°.
- Eberle, C.: Zur Beleuchtung des Bundesgesetzes betr. die Kranken- und Unfallversicherung. Chur: J. Rich 1900. (46) 8° M. —.30.
- Englert, W. Ph.: Das Flottenproblem im Lichte der Sozialpolitik. Vortrag. 2. Aufl. 26. bis 36. Tausd. Paderborn: F. Schöningh 1900. (X, 49) 8°. M. —.80.
- Féolde, G.: Accidents du travail et assurance contre les accidents. Paris: libr. polytechn. 1900 (645) 8°. Fr. 7.50.
- Freund, G.: Soziale Vorträge. 3. Aufl. Münster: Alphonsus-Buchh. 1900. (IV, 273) 12°. M. 2.—
- Friendly societies, industrial and provident societies, and trade-unions. Reports for 1898. Part B. Appendix. — Industrial and provident societies. London: Eyre & Spottiswood 1900. 8°. 2 s. 3 d. (Parliam. paper.)
- Gaal Mózes: Szocialista világ. Megálmodott történet. Richter munkája után. Budapest: Franklin-társ. 1900. (78) 8°. 0.80 kor.
- Gache, S.: Les logements ouvriers à Buenos-Ayres. Avec préf. de M. le prof. Brouardel. Paris: Steinheil 1900. (XIV, 190) 8°. Fr. 8.—
- Goldmann, H. F.: Die Ankylostomiasis. Eine Berufskrankheit des Berg-, Ziegel- und Tunnelarbeiters. Wien: W. Braumüller 1900. (IV, 54) 8°. M. 1.40.
- Grünberg, Karl: Der socialpolitische Gehalt der österreichischen Civilprozessgesetzgebung. Wien: Manz 1900. (53) 8°.
- Guésde, Jules: Le collectivisme. Discours. Lille: Impr. Lagrange. 1900. 8°.
- Hall, T. C.: Social meaning of modern religious movements in England. New-York: 1900. 12°. 7s. 6d.
- Hartmann, K.: Das Gefahrentarifwesen der Unfallversicherung des Deutschen Reichs. (Nebst) Anhang: Die Umlagebeiträge der wichtigeren Gewerbebezüge für das J. 1898. Berlin: Asher & Co. 1900. (94) 8°. M. 1.—.
- Hiestand, P.: Grundzüge der privaten Unfallversicherung m. Berücks. der Haftpflichtversicherung. Stuttgart: F. Enke 1900. (VIII, 162) 8°. M. 3.60.
- Hildebrand, H.: Die Mitwirkung der Frauen in der öffentlichen Armenpflege. Vortrag. Bremen: v. Hallem 1900. (28) 8°. M. —.40.
- Hilsa, Karl: Haftpflicht der Kraftfahrzeuge (Automobile, Motorwagen). Vortrag. Berlin: M. Krayn 1900. (43) 8°. M. 1.50.
- Honeyman, J.: Working class dwellings. London: P. S. King 1900. (30) 4° 2 s. 6 d.
- Houses for the working classes. How to provide them in town and country. Papers read at the National Conference on Housing, held in London, 1900. London: King & S. 1900. 1 s.
- Housing of the working classes: Boundary street area, Bethnal Green. London: 1900. 8°. f. 0.10. (Publ. of the London County Council.)
- Hubert-Valleroux, P.: Le socialisme en théorie et en pratique. Paris: Bureau du Com. Catholique 1900. (68) 32°.
- Jaeger, E.: Die soziale Bewegung in Frankreich. Neue, wohlif. [Titel] Ausg. Bd. 1—2. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. 2 Bde. 8°. M. 5.—.
- Jäger, Joh. u. Joh. Seiffert: Gebäude aus transportfähigen Einzelräumen,

- besonders für Arbeiterwohnungen. Berlin: Schuster & Buefle 1900. (42, 7 Taf.) 8°. M. 1.50.
- Jalenques, L.: La nouvelle loi sur les accidents. Etude critique. Clermont Ferrand: impr. moderne 1900. (31) 8°.
- International Congress of Women, 1899. Ed. by the countess of Aberdeen. London: Fisher Unwin 1900. 7 vols. 8°. 24s. 6d.
- Jones, Lloyd: The life, times and labours of Robert Owen. 3. ed. London: Sonnenschein 1900. (456) 8°. 3s. 6d.
- Kaufmann, C.: Die Entschädigung der Unterleibsbrüche in der staatlichen Unfallversicherung. Gutachten, dem Vorstande der Arbeiter-Unfallversicherungsanstalt f. Nieder-Oesterreich erstattet. Wien: F. Deuticke in Komm. 1900. (47) 8°. Kr. 1.20.
- Kinder, Francis S.: The effects of recent changes in monetary standards upon the distribution of wealth. New-York 1900. 2 s. 6 d.
- Klein, G. A.: Die Leistungen der Arbeiterversicherung des Deutschen Reichs. Berlin: A. Asher & Co. 1900. (20) 8°. M. .20.
- Kurella, Hans: Wohnungsnoth und Wohnungsjammer. Frankfurt a M.: R. Hülsen 1900.
- Laes, L. und Fr. Zahn: Einrichtung und Wirkung der deutschen Arbeiterversicherung. Berlin: A. Asher & Co. 1900. (IX, 244, 4 Taf., 1 Kart.) 8°. M. 4.60.
- Lecoq, M.: L'assistance par le travail en France. Paris: Giard & Brière 1900. 8°.
- Lehr, G.: Christus und die Socialdemokratie. Siegen: Westdeutsche Verlagsanst. 1900. (III, 54) 12°. M. —.40.
- Lemire, G.: Il Cardinale Manning e la sua azione sociale. Vers. ital. di L. d'Ayala Valva. Napoli: Giordano 1900 (240) 8°. l. 2.—.
- List, A. v.: Das neue Invaliden-Versicherungsrecht. Systematisch dargestellt. Berlin: C. Heymann 1900. (IV, 56) 8°. M. 1.—.
- Loiseau, G.: Alcoolisme et réforme sociale. Paris: Ballière & Fils 1900. (177) 8°.
- Lubin, D.: Let there be light: the story of a workingmen's club.... New-York: Putnam 1900. (532) 12°. 1.50 doll.
- MacKim, W. Duncan: Heredity and progress. New-York: Putnam 1900. (291) 12°. St. 1.50.
- Maffi, A.: Guida dei probi-viri per le industrie, con l'introduzione sulla locazione d'opera, dell'avv. Cam. Cavnari. Milano: Sonzogno 1900. (412) 12° l. 2.50. o.
- Mazoyer, C. M.: Des conditions du travail dans les chantiers de Paris. 2e. éd. Paris: Giard & Brière 1900. 8°.
- Meynell: John Ruskin. London: Blackwood & S. 1900. (308) 8°. 2 s. 6 d.
- Mittheilungen des schweizerischen Bauernsekretariats. Nr. 7: Beiträge für die Verordnungen zu einem schweizerischen Lebensmittelgesetze. T. 1., Nr. 8: Stenogramm des Bauernverbandes über das Bundesgesetz betr. die Kranken- und Unfallversicherung. Bern: Druck K. J. Wyss 1900. 2 He. 8°.
- Monteton, O. v.: Ist die Sozialdemokratie eine vorübergehende Erscheinung? Leipzig: F. Luckhardt 1900. (66) 8°. M. 1.—.
- Municipal program. Report of a Committee of the National Municipal League. New-York: the Macmillan Co 1900. (XIII, 246).
- Naumann, Fr.: Demokratie und Kaisertum. Berlin: Verl. der »Hilfe« 1900. (231) 8°. M. 2.—.
- Old age pensions. Report of Departmental Committee on the financial aspects of the proposals made by the Committee of 1899 about the aged deserving poor. London: Eyre & Spottiswood 1900. 2°. 1s. 6d. (Parliament. papers.)
- Owen, Robert: Eine neue Auffassung von der Gesellschaft. Vier Aufsätze über die Bildung des menschlichen Charakters, als Einleitung zu der Entwicklung des Planes, die Lage der Menschheit allmählich zu verbessern. Nach der 3. im J. 1817 in London erschienenen Ausg. übers. und erkl. von Oswald Collmann. Leipzig: C. L. Hirschfeld 1900. (111) 8°. M. 2.50.
- Parry, L. A.: Risks and dangers of various occupations and their prevention. London: Scott, Greenwood 1900 (200) 8°. 7s. 6d. net.
- Parsons, L.: Le cas Millerand et la décision du congrès socialiste de Paris. Dessins de Couturier. Paris: Soc. libre d'éd. 1900. (51) 8°. fr. 0.50.
- Pesch, Heinrich, S. J.: Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung. T. 3. (Schluss): Der moderne Socialismus. 1. u. 2. Aufl. Freiberg i. B.: Herder 1900. (IV, 601) 8°. M. 4.60. (Die sociale Frage beleuchtet durch die »Stimmen aus Maria-Laach«. H. 14—16.)
- Pierstorff, F.: Frauenarbeit und Frauenfrage. S. A. aus: Hdwb. d. Staatsw. Jena: G. Fischer 1900. (III, 81) 8°. M. 1.50.

- Quark, Max: Die Arbeiterverbrüderung 1848/49. Erinnerungen an die Klassenkämpfe der ersten deutschen Revolution. Frankfurt a. M.: W. Gerold 1900. (144) 8°.
- Rappoport, Ch.: Le matérialisme de Marx et l'idéalisme de Kant. Lucerne: Impr. Richard & Cie 1900. (16) 8°.
- Repond, Jules: Critique de la loi fédérale du 5 oct. 1899 sur l'assurance contre les maladies et les accidents. Freiburg: Impr. Fragnière 1900. (116) 8°. fr. 0·25.
- Report of the proceedings of the 28th annual central Poor Law Conference. London 1900. London: King & Son 1900. 8°. 1.—.
- Riis, J. A.: A ten years war: an account of the battle with the slums in New-York. London: Gay & Bird 1900. 8°. 6 s.
- Rösemeier, H.: Die Arbeiter im 19. Jahrhundert. Berlin: S. Cronbach 1900. (160) 8°. M. 2·50.
- Roux, A.: L'assurance contre les accidents et la loi du 9 avril 1898. Thèse. Paris: Jouhanneaud 1900. (163) 8°.
- Rowntree, J., Sherwell, A.: Temperance problem and social reform. 7th ed. London: Hodder & S. 1900. (816) 8°. 6 s.
- Russo, Andrea: Sul circolo degli operai di Catania. Catania: Galàtola 1900. (95) 8°.
- Rutten, S. C.: Nos grèves honillères et l'action socialiste. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (383) 8°. fr. 5.—.
- Scheicher, J.: Aus dem J. 1920. Ein Traum. St. Pölten. J. Gregora 1900. (89) 12°. M. —·85.
- Smith, A.: The housing question. London: King & Son 1900. 8°. 1/—.
- Sohnrey, H.: Wegweiser für ländliche Wohlfahrts- und Heimathpflege. Unter Mitwirkung des Ausschusses für Wohlfahrtspflege auf dem Lande bearbeitet. Berlin: Deutscher Dorfschriftenverlag 1900. (343) 8°. Mark 4.—.
- Stadthagen, A.: Das Arbeiterrecht. Rechte und Pflichten des Arbeiters in Deutschland aus dem gewerblichen Arbeitsvertrag, der Unfall-, Kranken-, Invaliden- und Altersversicherung unt. bes. Berücks. des bürgerlichen Gesetzbuches. Stuttgart: Dietz Nachf. 1900. (XX, 448, XVI, 240) 8°. M. 5·50.
- Steffens-Frauweiler, Hans Frhr. v.: Der Agrarsozialismus in Belgien. Stuttgart: J. G. Cotta Nachf. 1900. (V, 105) 8°. M. 2·40. (— München. Volksw. Stud. 36. St.)
- Stephan, J.: Die 25jährige Thätigkeit der Vereinigung der Steuer- und Wirtschafts-Reformer 1876—1900. Charlottenburg: Allg. Verlags-Agentur 1900. (159) 8°. M. 2.—.
- Trimborn, K. und O. Thissen: Die Thätigkeit der Gemeinden auf sozialem Gebiete. [Communale Sozialpolitik.] Nebst Einleitung: Ueber die Pflicht kommunaler Sozialpolitik von J. Brandts. S. A. aus: »Arbeiterwohl« Köln: J. P. Bachem 1900. (VIII, 95) 8°. M. 1·50.
- Unser sozialer Glaube. Berlin: H. Walther 1900. (67) 8°. M. 1.—.
- Verus: A szociális kérdés hajdan és most. Budapest: Szt.-Gellért ny. biz. 1900. (287) 8°. 4.— kor.
- Vincent, M.: Étude sociale sur une grève au pays des houillères. Lyon: impr. Geneste 1900. (39) 8°. fr. —·20.
- Virgili, Filippo: Il problema agricolo e l'avvenire sociale. Palermo: R. Sandron 1900. (480) 18°. l. 4.—.
- Vorländer, Karl: Kant und der Sozialismus mit bes. Berücks. der neuesten theoretischen Bewegung innerhalb der Marxismus. Berlin: Reuter & Richard 1900 (69) 8°. M. 1.—.
- Weisengrün, Paul: Der Marxismus und das Wesen der sozialen Frage. Leipzig: Veit & Co. 1900. (VIII, 480) 8°. M. 12.—.
- Weymann, K.: Das Invalidenversicherungsgesetz vom 13/19. VII.1899. Textausg. mit Anmerkungen, sämtlichen Ausführungsbestimmungen und Sachregister. Berlin: F. Vahlen 1900. (XVI, 440) 16°. M. 2·40.
- Winter, A.: Oberschlesien und die Gewerkschaftsbewegung in Oberschlesien. Hamburg: Verl. des Generalkomm. der Gewerkschaften Deutschlands 1900. (14) 8°.
- Working class dwellings. Four papers by J. Honeyman, H. Spalding, W. E. Wallis, and O. Fleming. London: King & S. 1900. (30) 4°. 2 s. 6 d.
- Zacher: Leitfaden zur Arbeiterversicherung des Deutschen Reichs. 3. Hunderttaus. Berlin: A. Asher & Co. 1900. (43) 8°. M. —·25.
- Zum eidgenössischen Versicherungswerk. Bern: Schmidt & Franke 1900. (92) 8°. M. —·60.
- Zweifel-Weber: Ja oder nein zum Bundesgesetz betr. die Kranken- und Unfallversicherung [mit Einschluss der Militärversicherung. Vortrag. 6. Aufl. St. Gallen: Selbstverlag 1900. (32) 8°. M. —·25.
- Zwiedinck-Südenhorst, Otto v.: Lohnpolitik und Lohntheorie m. bes. Berücks. des Minimallohns. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XIII, 410) 8°. M. 9.—.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Állami lötenyészetünk és a gödöllői m. k. koronauradalom.** Közli a földmívelésügyi m. k. minister. Budapest: ifj. Nagel O. biz. 1900. (191) 8°. 1 kor.
- Altrock, W. v.:** Der ländliche Personalkredit in der Provinz Brandenburg. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (102. 37. Tab.) 8°. M. 3.—.
- Balás Árpád:** Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896. Kiadja a földmívelésügyi m. k. minister. Budapest: ifj. Nagel O. biz. 1900. (243, 16. térk.) 8°. 1 kor.
- Bastard, A.:** Contribution à l'étude du crédit agricole. Le warrantage des produits agricoles. Toulouse: impr. Lagarde & Sebille 1900. (238) 8°.
- Bauer, J.:** Die Jagdgesetze Preussens. Nach dem neuesten Stande der Gesetzgebung und der Rechtsprechung bearb. 2. Ausg. Neudamm: J. Neumann 1900. (VII, 378) 8°. M. 5.—.
- Bruncken, E.:** North-American forests and forestry: their relations to the national life of the American people. New-York: Putnam 1900. (339) 8°. Doll. 2.—.
- Chlapowski, Alfred v.:** Die belgische Landwirtschaft im 19. Jahrhundert. Stuttgart: Cotta Nachf. 1900. (X, 184) 8°. M. 4.—. (Münchn. volkw. Stud. 37. St.)
- Delbrück, Max:** Die kgl. landwirtschaftliche Hochschule in der Zukunft. Festrede. (Nebst) Anhang: Die deutsche Landwirtschaft an der Jahrhundertswende. Berlin: Parey 1900. (34) 8°.
- Denkschrift des deutschen Landwirtschaftsraths zum Entwurf eines Gesetzes betr. die Schlachtvieh- und Fleischbeschau.** Berlin: 1900. (55) 2°.
- Fairchild, G. T.:** Rural wealth and welfare. Economie principles illustrated and applied in farm life. New-York: the Macmillan Cy 1900. (XII, 331) 8°. 6 s.
- Greverath, A.:** L'agriculture en Indo-Chine. Paris: Challamel 1900. 8°. 2.—.
- Hein, P.:** Die Zusammenlegung (Kommassation) der landwirtschaftlichen Grundstücke. Wien: W. Frick 1900. (26) 8°. M. 1.—.
- Heitz, E.:** Das Interesse der Landwirtschaft an den Handelsverträgen. Ein Rückblick auf die deutsche Handelspolitik seit dem J. 1879. Berlin: J. Guttentag 1900. (VI, 106) 8°. M. 2.50. (Schrift. d. Centralst. f. Vorbereitg. v. Handelsvertr. H. 12.)
- Hohenbruck, A. Freih. v.:** Die Vertheilung der Gesamtfläche Österreichs zwischen Gross- und Kleingrundbesitz. S. A. aus der »Statist. Monatsschr.« Wien: A. Hölder 1900. (3, 2 Taf.) 8°. M. —.40.
- Hohenbruck, A. v. u. G. Wieninger:** Beiträge zur Darstellung der Wirtschaftsverhältnisse des Kleingrundbesitzes in Österreich. Hrg. vom Exekutivkomité für die österreichische landwirtschaftliche Ausstellung in Paris 1900. (Deutsch u. Franz.) Wien: Hof- und Staatsdruckerei 1900. (VI, 315) 4°. K. 8.—.
- Kautsky, Karl:** La question agraire: étude sur les tendances de l'agriculture moderne. Paris: Giard & Brière 1900. 8°.
- Kirchner:** Städtische Milchversorgung auf genossenschaftlichem Wege. Dresden: Druck von J. Pressler 1900.
- Klitzing-Kabzig, W. v.:** Der Arbeitermangel auf dem Lande und seine Abhilfe. Berlin: Parey 1900. (40) 8°. M. 1.—.
- Koning, C. J.:** Der Tabak. Studien über seine Kultur und Biologie. Amsterdam: v. Heteren 1900. (86) 4°. M. 4.—.
- Kusnetzow, J. D.:** Fischerei und Thiererbeutung in den Gewässern Russlands. St. Petersburg: Druck A. Laschinsky (1898). (120) 8°. M. 2.—.
- Lotz, W.:** Der Schutz der deutschen Landwirtschaft und die Aufgaben der künftigen deutschen Handelspolitik. Vortrag. Berlin: L. Simion 1900. (67) 8°. M. 2.—.
- Lozé, Ed.:** Les charbons britanniques et leur épuisement. Recherches sur la puissance du Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande. Paris: Ch. Béranger 1900. (1220, avec 27 pl.) 8°. fr. 25.—.
- Páris Frigyes:** A németországi mezőgazdasági szövetkezetek. Budapest: Eggenberger 1900. (119) 8°. 1.20 kor.
- Renauld v. Kellenbach, J.:** Der Bergbau und die Hüttenindustrie von Oberschlesien 1884—1897. Eine Untersuchung der staatlichen Eisenbahn-Tarifpolitik und des Wasserverkehrs. Stuttgart: J. G. Cotta Nachf. 1900. (XIX, 428, 1 Karte) 8°. M. 9.—. (München. volksw. Stud. 38 St.)
- Simon, Ch.:** Considérations sur la baisse du prix du blé en France et des moyens d'y remédier. Trad. de l'allemand. Paris: G. Roustan 1900. 8°. fr. 2.—.
- Stand des landwirtschaftlichen Ge-**

- nossenschaftswesens in Bayern 1899. Ausgearb. im k. Staatsministerium des Innern. München: Druck von Oldenbourg 1900. (VI, 95) 8°.
- Sudeck, G.: Beleuchtung der Abschätzungsverfahren und Vorschriften der deutschen Bodenkreditanstalten. Berlin: Parey 1900. (55) 8°. M. 2.—. (Arb. d. dtsh. Landwirtschaftsgesellsch., H. 47.)
- Thierion de Monclin, R.: L'agriculture dans les Ardennes. Charleville: impr. Jolly 1900 (214) 8°. fr. 2.50.
- Wendorff, W.: Die Schuldenlastung des ländlichen Grundbesitzes. Posen: Fr. Ebbecke 1900. (62) 8°. M. 1.—.
- Zimmerauer, Frédéric de: Les écoles agricoles et forestières en Autriche. Publ. par le comité pour l'exposition à Paris. Wien: Hof- und Staatsdr. 1900. (75) 4°.

7. Ipar.

- Alcoholic beverages. Production and consumption of wine, beer and spirits in the various countries of Europe, the United States, and the British Colonies, with statistical tables in each year, 1885 to 1898. London: print. by Darling & Jon 1900. 1/2. (Parl. paper.)
- Annuaire des syndicats professionnels, industriels, commerciales et agricoles en France et aux colonies. 10e année, 1898/99. Paris: impr. nation 1900. (LIII, 613) 8°. fr. 6.—.
- Apthorp, H.: Trusts and their relation to industrial progress. Cleveland: Common Sense Public Co. 1900. (27) 8°.
- Boyle: Hints on the conduct of business, public and private. London: Macmillan & Co. 1900. 8°. 3 s. 6 d.
- Chicago Conference on Trusts: speeches, debates, resolutions. Chicago: Civic Federation 1900. (X, 626.)
- György Aladár: Magyarország vidéki városai ipari szempontból. — Kelemen Géza: Közgazdasági képek Nyugat-Európából. Budapest: Lampel 1900. (53, 56) 8°. 2.40 kor.
- Handwerkskammer, Die, für Elsass-Lothringen. Zusammenstellung der auf diese und ihren Gesellenausschuss bezüglichen Bestimmungen. Strassburg: Strassburger Druckerei 1900. (38) 12°. M. 1.—.
- John, V.: Genossenschaften oder Kartelle? Vortrag. Prag: A. Haase 1900. (32) 8°. M. 0.30.
- Jung, H.: Die Handwerker-Kammern. Vortrag. Arnstadt: E. Frotscher 1900. (15) 8°. M. —.30.
- Laubock, S.: Die Holz verarbeitende Hausindustrie Oesterreichs. Ein Kommentar zur hausindustriellen Abtheilung auf der Weltausstellung Paris 1900. Mit 35 Abbildungen. Wien: Hölder 1900. (112) 8°. K. 3.—.
- Lecomte, H.: Le coton. Paris: Carré & Naud 1900. (VIII, 496, 37 Fig.) 8°. fr. 9.—.
- Lessing, Julius: Das halbe Jahrhundert der Weltausstellungen. Vortrag. Berlin: Leonh. Simion 1900. (31) 8°. M. 1.—.
- Levasseur, E.: Comparaison du travail à la main et du travail à la machine. Extr. du Bull. de la Soc. d'encouragement pour l'industrie nat.
- Pais, Fr.: L'industria dello zucchero e le finanze dello stato. Roma: Tip. dell. Unione coop. ed 1900.
- Szterényi, József: L'enseignement industriel et professionnel de la Hongrie. Budapest: Soc. anon. d'impr. 1900. (351) 4°.

8. Kereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Annual report, 11-th, on the Railway and Canal Commission. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 2°. (Parl. papers).
- Bertz, Ed.: Philosophie des Fahrrads. Dresden: C. Reissner 1900. (254) 8°. M. 4.—. (Aus d. Inh.: Das Rad als Verkehrsmittel. — Die soziale Bedeutung des Arbeiterfahrrads).
- Budapesti, A, marhavásártéri vásárpénztár (Húspénztár). Budapest: Hornyánszky V. ny. 1900. (31) 8°.
- Daniel, A.: Darstellung des Verbrechens des unlauteren Wettbewerbes unter Erörterung seiner Stellung im Systeme des Strafrechts. München: Th. Ackermann 1900. (VIII, 167) 8°. M. 3.—.
- Ehrenstein, Theodor: Die wirtschaftliche Bedeutung des Getreidehandels. Vortrag. S. A. Wien: Raimann & Godina 1900. (14) 8°.
- Hafter, E.: Die schweizerische Eisenbahnrente. Rechtlich und wirtschaftlich dargestellt und verglichen mit verwandten Institutionen anderer Länder. Zürich: E. Rascher 1900. (VIII, 123) 8°. M. 2.20.
- Handels- und Machtpolitik. Reden und Aufsätze, hrsg. v. G. Schmoller,

- M. Sering, A. Wagner. Bd. 1—2. Stuttgart: J. G. Cotta Nachf. 1900. 2 Bde 8°. M. 2.20.
- Hendrick, Fr.: Railway control by commissions. New-York: Putnam 1900. (164) 12°. Doll. 1.
- Jane, Fr.: T. The imperial Russian navy. New-York: Truslove, Hanson & Cie. 1900. (755) 8. 10 Doll.
- Köhler, A.: Die Grenzlinien zwischen Idealkonkurrenz und Gesetzeskonkurrenz. Eine strafrechtl. Untersuchung. München: C. H. Beck 1900. (185) 8°. M. 4.—.
- Körschner, L.: Progressive Zölle. Pola: 1900.
- Krausz Gyula: A helyi érdekű vasutak kérdéséhez. Budapest: Fővárosi nyomda ny. 1900. (40) 8°. 1 k.
- Lage, Die, des Kleinhandels in Deutschland. Ergebnisse der auf Veranlassung von Handels- und Gewerbekammern und von wirtschaftlichen Vereinen aufgestellten Erhebungen. Hrsg. von der Handelskammer zu Hannover. Bd. 2. Berlin: Siemenroth & Troschel 1900. (VIII, 136) 8°. M. 3.—.
- de Lavison, A.; La protection par les primes. Paris: A. Rousseau 1900. (344) 8°.
- Mehring, Franz: Weltkrach u. Weltmarkt. Eine weltpolitische Skizze. S. A. Berlin: Verlag d. Vorwärts 1900. (46) 8°. M. 0.25.
- Naval Annual, 1900. T. A. Brassey's. Ed. by John Leyland. Portsmouth: J. Griffin & C. 1900. 8°. 15 s. net.
- Official proceedings of the International Commercial Congress, held under the auspices of the Philadelphia Commercial Museum 1899. Philadelphia: Pha Comm. Mus. Press 1900. (442) 4°.
- Rank, E.: Grundzüge des Eisenbahn-Tarifwesens unt. bes. Berücks. der Verhältnisse Oesterreichs. Wien: Hölder 1900. (VIII, 176) 8°. Kr. 3.60.
- Rubinek Gyula: A jövő vámpolitikája és új vámtarifánk. Az OMGE megbízásából. Budapest: Stephaneum nyom. 1900. (151, 161) n. 8°. 10. k.
- Saleron, A. V. F.: Le rachat des chemins de fer et leur exploitation par l'état. Thèse. St.-Dizier: impr. Thévenot 1900. (VII, 156) 8°.
- Schayé, P. Andrien: L'état et la marine marchande française. Paris: Thorin & Fils 1900. (198) 8°. Fr. 4.—.
- Schumacher, Johann: Viehhandel und Viehprozess. 3. Aufl. Berlin: Parey 1900. (VII, 134) 8°. M. 2.—
- Speck, E.: Seehandel und Seemacht. Eine handlungsgeschichtliche Skizze. Leipzig: Brandstetter 1900. (82) 8°. M. 1.20.
- Stoerk: Der Schutz des deutschen Handels im Seekriege. Vortrag. Greifswald: J. Abel 1900. (20) 8°. M. 0.40.
- Supino, Camillo: La navigazione dal punto di vista economica. Torino: Unione Tip. Ed. 1900.
- Tabella indicante i valori delle merci nell'anno 1899 per le statistiche commerciali. Roma: Tip. Elzeviriana 1900. (73) 8°.
- Tompkins, D. A. American commerce: its expansion. A collection of adresses and pamphlets. London: Whittaker 1900. (154) 8°. 43.
- Tschierschky, S.: Das Fleisch-einfuhrverbot. Langeberg & Leipzig: J. Jvost 1900. (23) 8°.
- Verhandlungen des 26. Deutschen Handelstages zu Berlin am 6. und 7. April 1900. Berlin: Liebheit & Thiesen 1900. (XII, 81) 4°.
- Wenckstern, Adolf v.: Heimatpolitik durch Weltpolitik. Reden zur Flottenvorlage 1900. 1. u. 2. Aufl. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (130) 8°. M. 2.—.
- White, H. Kirke: History of the Union Pacific Railway. With elaborate statistical tables and Sharts. Chicago: University press 1900. (132) 8°. fr. 6.—. (Economic studies, Chicago University.)
- Zoll- und Handelsbündnis, Ein, mit Deutschland. Verhandlungen der Gesellschaft österreichischer Volkswirte. S. A. aus: »Volksw. Wochenschr.« Wien: A. Dorn 1900. (178) 8°. M. 1.—.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy.

- Arend O. und Graf v. Mirbach: Sind die heimischen Kreditansprüche oder die internationalen Goldbewegungen schuld an unseren hohen Diskont-(Zins-) sätzen? Referate in der Vereinigung der Steuer- und Wirthschaftsreformer. Charlottenburg: Allg. Verlagsagentur 1900. (40) 8°. M. 0.40.
- Bidwell, W. H.: Annals of an East Anglian Bank: history of Norwich and Norfolk Bank. Norwich: Goose 1900. (400) 4°. 12 s. 6 d.
- Cesura, Melchiorre: Del cambio estero in economia pura. Pavia: Tip. Cooperativa 1900. (41) 8°.
- Duncans: Profits versus dividends on stock exchange investments. London: E. Wilson 1900. (140) 8°. 2 s. 6 d.

- Easton, H. T.: The work of a bank. 2. ed. London: E. Wilson 1900. (128) 8°. 2 sh.
- Haag, H. v.: Das bayerische Gesetz vom 15. IV. 1900, die Pferdeversicherungsanstalt betr., nebst dem Normalstatute für die Pferdeversicherungsvereine und den Vollzugsanweisungen, erläutert. München: C. H. Beck 1900. (V, 218) 8°. M. 2.80.
- Hager, P.: Die öffentlich-rechtliche Regelung des Privatversicherungswesens in Deutschland. Berlin: G. Reiner 1900. (138) 8°. M. 3.—.
- Hawey, W. Hope: Coin on money, trusts, and imperialism. Chicago: Coni publ. Co. 1900. (184) 120. 1 doll.
- Kovács János: Pénztézeti reform. Budapest: Toldi L. 1900. (36) 8°.
- Langhans, A.: Die Privatfeuerassekuranz und das Reichsversicherungsgesetz. Leipzig: C. L. Hirschfeld 1900. (47) 8°. M. 1.—.
- Leo, V.: Die Anklagen gegen die Goldwährung und die »Vorzüge« des Bimetallismus. Berlin: J. Guttentag 1900. (87) 8°. M. 2.—.
- Life assurance companies — Statement of accounts and of life assurance and annuity business, and abstract of actuarial reports, deposited with the Board of Trade, 1899. London: Eyre & Spottiswood 1900. 2 s. 6 d.
- Lorini, Eteocle: La Persia economica contemporanea e la sua questione monetaria. Roma: E. Loescher 1900.
- Loubet, P.: La Banque de France et l'escompte. Paris: A. Rousseau 1900. 8°.
- Magné, L.: La Banque de Bruxelles. Bruxelles: Bureaux du Courrier de la bourse 1900. (73) 12°.
- Mathieson's Handbook for investors: A pocket record of stock exchange prices and dividends for past ten years of the fluctuating securities, 1890—1900. London: Mathieson 1900. 12°. 2 sh. 6 d.
- Mayer, Bruno: Die Emission von Werthpapieren. Wien: A. Hölder 1900. (X, 136) 8°. M. 2.80.
- Molnár Gyula: Pénztézeteink és azok vezetői. Budapest: Singer és Wolfner biz. 1900. (51) 8°. 1 kor.
- Reports of joint stock banks of the United Kingdom, for the half year or for the year ending December 1899. London: Suppl. to the Economist May 19, 1900. (50) 2°.
- Valentini, Arc.: Del meccanismo di una banca popolare cooperativa: studi. 5. ed. Milano: Tip. A. Boriglione 1900. (397) 4°.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Annuaire de l'administration des contributions indirectes. Situation au 1-er janvier 1900. (39e année) Poitiers: O. Oudin 1900. (352) 8°.
- Annuaire de l'enregistrement, des domaines et du timbre. (46e année) Châteauroux: impr. Majesté Bouchardeau 1900. (XXXII. 204) 8°. fr. 4. —.
- Annual report of the secretary of the treasury of the state of the finances for the fiscal year ended June 30, 1899. Washington: God. Pr. Off. 1900. (CLVI. 581) 8°.
- Azienda dei sali. Relazione e bilancio industriale per l'esercizio dal 1° luglio 1898 al 30 giugno 1899. con quadro grafico del vendite dei sali negli ultimi dodici anni. Roma: tip. Elzeviriana 1900. (122) 4°. (Pubbl. del Ministero d. finanze.)
- Azienda dei tabacchi. Relazione e bilancio industriale per l'esercizio dal 1° luglio 1898 al 30 giugno 1899. Roma: tip. Elzeviriana 1900. (CLVIII, 141) 4°. (Pubbl. del Ministero d. finanze)
- Bernhard, G.: Die Warenhaus-Steuer. Ein wirtschaftlicher Unfug. Ein Mahnruf in 12. Stunde. Berlin: Die Welt am Montag 1900. (32) 8°. M. —. 20.
- Bordais, P.: De la réforme de l'impôt sur les successions. Thèse Angers: impr. Burdin 1900. (VIII, 162) 8°.
- Cigarini, P.: Ammortamento e conversione dei debiti pubblici Milano: Sandron 1900. (124)
- Faitelberg, D.: Die Einkommensbesteuerung nichtphysischer (juristischer) Personen. Jena: G. Fischer 1900. (VIII, 191) 8°. M. 4. —.
- Golowin, K.: Russlands Finanzpolitik und die Aufgaben der Zukunft. Aus dem Russ. von M. Kolossowski. Vollst. dtische Ausg. Leipzig: O. Wigand 1900. (233) 8°. M. 4.50.
- Golowin K.: Die finanzielle Politik Russlands und die neue Goldwährung. Aus dem Russ. Berlin: A. Deubner 1900. (117, I. taf.) 8°. M. 1.80.
- Hill, Jos. A.: English income tax; with special reference to administration and method of assessment. New-York: Macmillan 1900. 8°. Doll. 1. —.
- Lachavière, A. C. E.: L'impôt des boissons et sa réforme. Thèse. Marseille: impr. marseillaise 1900. (159) 8°.

- László Pál: A bélyeg és illetékek iránti törvények és szabályok magyarázata. 4. átdolg. kiad. Budapest: Grill K. 1900. (708) 8°. 7.50 kor.
- Mancioni, V.: Relazione alla commissione di vigilanza sull' rendiconto dell'amministrazione del debito pubblico per l'esercizio dal 1° luglio 1890 al 30 giugno 1899. Roma: tip. G. Bertero 1900. (272) 4°
- Mirbach-Sorquiten, Graf v.: Die kommunale Besteuerung unt. bes. Berücks. der Kommunalverbände der östlichen preussischen Provinzen Referat. Charlottenburg: Allg. Verlags-Agentur 1900. (245 tab.) 8°. M. —. 40.
- Pagamenti, J., fatti dallo stato per opere pubbliche negli esercizi finanziari dal 1862 al 1897—98. 1—3 vols. Roma: Tip. d. Unione coop. ed. 1900. (CXXIV, 109) 8°.
- Relazione sull'amministrazione delle gabelle per l'esercizio 1898—99. (Pubbl. del Ministero delle finanze.) Roma: tip. Elzeviri una 1900. (162) 4°.
- Róka József: Adókiivetés a városokban és községekben. Földadó, házadó, keresetadó, általános jövedelmi pótdó és fegyveradó ismertetése. Budapest: Községi ny. r. t. 1900. (V, 110) 8°. 1.20 kor.
- Servizio del lotto, esercizio 1898—99. Relazione al Ministro delle finanze. Roma: tip. Elzeviriana 1900. (55) 4°. (Pubbl. d. Direz. gener. delle private.)
- Situation, La, financière des communes de France et d'Algerie en 1899, présenté par Bruman. 22 e publ. Melun: Impr. administrative 1900. (XIX, 611) 4°.
- Suchetel, A.: Des droits sur les graines oléagineuses et du relèvement des droits sur les huiles végétales. Paris: Guillaumin & Co. 1900. (86) 8°. fr. 1.50.
- Thibault, J.: Les impôts directs sous le Bas-Empire romain. Paris: Fontemoigny 1900, (120) 8°.
- Van den Bossche, G.: L'impôt sur les successions en Angleterre, en France et en Belgique. Etude de législation financière comparée Extr. Louvain: impr: Polleunis & Ceuterick 1900. (142) 8°. fr. 1.50.
- Wells, D. Ames: Theory and practice of taxation. New-York: Appleton 1900. (656) 12°. Doll. 2.—.

11. Statisztika.

Ausztria.

- Oesterreichische Statistik. Hrsg. von der statist. Central-Commission. Wien: C. Gerold's Sohn 1900. 4°. Bd. 54. H. 1: Bewegung der Bevölkerung im J. 1897. (LIX, 277). Kr. 5.—. Bd. 54. H. 3 Abt. 1. Statistik des Verkehrs für die J. 1896. und 1897. Abt. 1.: Landstrassen, Wasserstrassen, Flussschiffahrt, (XXVIII, 70) Kr. 2.60. Bd. 55. H. 2.: Statistik der Sparkassen für das J. 1897. (XLV, 65) K. 3.40.
- Statistisches Jahrbuch der autonomen Landesverwaltung in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern. Hrsg. durch die statist. Centralcommission. Jg. 1. Wien: Hof- und Staatsdr. 1900. (LXXIII, 529) 8°. M. 20.—
- Statistische Mitteilungen über Steiermark. Hrsg. vom stat. Landesamte Steiermarks. H. 6.: Die Sparkassen und die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften in Steiermark im J. 1898. Graz: Leuschner & Lubensky 1900. (53) 8°. Kr. 1.—

Északamerikai Egyesült Államok.

- Statistical abstract of the United States 1899. 22 nd number. Washington: Gov. Print. Off. 1900. (X, 467) 8°.

Franciaország.

- Le Camus de Moffet, H.: Traité complet des droits de statistique, à l'usage special du commerce et de la douane. 13e éd., remaniée et augmentée. Bordeaux: Feret & Fils 1900. (67) 8°.
- Renseignements statistiques relatifs aux contributions directes et aux taxes assimilées. 10e année. Paris: impr. nationale 1900. (148) 8°. (Publ. du Ministère des Finances.)
- Résultats statistiques du recensement des industries et des professions. T. 2.: Région du Sud-Est. Paris: impr. nationale 1900. (803) 4°.
- Statistique des pêches maritimes, année 1898. Paris: impr. nation. 1900. (180) 8°. (Publ. du Ministère de la Marine.)

Nagybritannia.

- Annual abstract, 6 th, of labour statistics of the United Kingdom, 1898—99. London: print. by Darling & S. 1900. (XV, 214) 8°.
- Statistical tables relating to the colonial and other possessions of the United Kingdom, 1894—95—96. London: print. by Darling & S. 1900. (IX, 866) 2°. 7. s.

Tables of Statistics, relating to colonial and other possessions of the United Kingdom. Pt. 22: 1894—1896. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 6 s. 10¹/₂ d.

Német birodalom.

Charlottenburger Statistik. H. 8: Der Stand der Bevölkerung, die Eheschliessungen, Geburten, Sterbefälle, Zuzüge und Fortzüge sowie die Neubauten und die leerstehenden Wohnungen im J. 1899. Charlottenburg: Ulrich & Cie. 1900. (54) 8°.

Jahrbuch für bremische Statistik. Hrsg. vom Bureau f. bremische Statistik. Jg. 1899. H. 1.: Zur Statistik des Schiff- und Waarenverkehrs im J. 1899. Bremen: G. A. v. Halem 1900. (X, 281) 8°.

Industrie, Handel und Flotte. Volksw. Atlas in 5 Taf. und 2 Kart. nebst erläut. Text. Hrsg. vom Deutschen Flottenverein. Braunschweig: G. Westermann 1900. 2°. M. 1.50.

Mitteilungen des herzgl. anhaltischen statistischen Bureaus. Nr. 37: Das zur festen Grundsteuer eingeschätzte Grundeigentum in Anhalt um Neujahr 1900. Dessau: Druck. C. Dunnhaupt 1900. (62) 4°.

Preussische Statistik. Hrsg. vom k. statist. Bureau in Berlin. Berlin, Verlag des Bureaus 1900. 4°. H. 156: Statistik der Brände im preussischen Staate für die J. 1891—94. (XII, 376) M. 9.80. H. 161: Die Ergebnisse der Ermittlung des Anbaues und Ernteertrages im preussischen Staat für das J. 1899. (IV, LIV. 25, 2 Taf.) M. 2.60.

Protokoll über die im Juni 1899. in Königsberg i. Pr. abgehaltene 13. Konferenz der Vorstände der statistischen Ämter deutscher Städte S. 1. (1900). (16, 42).

Silbergleit: Der Wohnungsmarkt (der Stadt Magdeburg), Ende Oktober 1899. Magdeburg: Hrsg. vom stat. Amt 1900. (24) 8°.

Statistik des Deutschen Reichs. N. F. Bd. 39. T. 2. Abt. a.: Die Stromgebiete des Deutschen Reichs mit beschreibendem Verzeichniss der deutschen Wasserstrassen. T. 2, a.: Gebiet der Elbe und der Küstenflüsse der Nordsee nördlich der Elbe. Berlin: Puttkammer und Mühlbrecht 1900. (IV, 398, 2 Kart.) 4°. M. 4.—

Statistik des Hamburgischen Staates. Bearb. und hrsg. von dem stat. Bureau der Steuerdeputation. H. 19. 1. Hälfte: Die Volkszählung vom 2. XII. 1895. Hamburg: O. Meissner 1900. (84) 4°. M. 4.—

Statistisches Jahrbuch deutscher Städte. Hrsg. von M. Neefe. Jg. 8. Breslau: W. G. Korn 1900. (VIII, 420) 8° M. 12.60.

Statistische Nachrichten von den Eisenbahnen des Vereins deutscher Eisenbahnverwaltungen für das Rechnungsjahr 1898. Hrsg. von der Verwaltung des Vereins. Jg. 49. Berlin: Druck v. Felgentreff & Cie. 1900. (254) 2°.

Voltz, H.: Statistik der oberschlesischen Berg- und Hüttenwerke für das J. 1899. Hrsg. vom oberschles. Berg- und Hüttenmännischen Verein. Kattowitz: Verlag d. Vereins 1900. IV, 87) 4°.

Württembergische Jahrbücher für Statistik und Landeskunde. Ergänzungsband 1.: Die Ergebnisse des Berufs- und Gewerbezahlung von 1895 in Württemberg. Stuttgart: W. Kohlhammer 1900. (3 He.) 8°.

Drucksachen der Kommission für Arbeiterstatistik. Verhandlungen Nr. 17.: Protokolle über die Verhandlungen der Kommission im Dez. 1899 und die Vernehmung von Auskunftspersonen über die Sonntagsruhe in Binnenschiffahrtsbetrieben der Personenbeförderung und in Fährbetrieben. Berlin: C. Heymann 1900. (III, 78) 2°. M. —.80.

Müller, G.: Karte zur Berechnung des Grund und Bodenwertes in Berlin, innere Stadt, nebst einer Darstellung des Wertes massiver Wohngebäude in den verschiedenen Baustadien und der Wohnungsmieten. Jg. 1900—1901. Berlin: Deutscher Verlag 1900. (Mit 588 S. Text) M. 20.—

Forststatistische Mitteilungen aus Württemberg für das J. 1898. Jg. 17. Stuttgart: Ch. Scheufele 1900. (113) 4°.

Olaszország.

Relazione statistica intorno al servizio postale e telegrafico per l'esercizio 1897/98 ed al servizio delle casse postali di risparmio per l'anno 1897. Roma: Tip. dell'Unione coop. ed. 1900. (175) 4°. (Pubbl. del Ministero delle poste e dei telegrafi).

Statistica delle cause di morte nell'anno 1898. Roma: tip. Bertero 1900. (LXVI, 78) 8°. 1. 1.—

Oroszország.

Résultats généraux de la récolte en Russie en 1899. Tiré du vol. 49 de la »Statist. de l'Empire de Russie«. St.-Petersbourg: 1900. (III, 64, 16 cartogr.) 8°.

Románia.

Statistique des forêts de l'État 1900. Bucarest: impr. J. Göbl 1900. (Tableau) 4°. (Publ. du Ministère de l'agriculture, dell'industrie etc.)

Svájcz.

Schweizerische Eisenbahnstatis-

tik für das J. 1898. Bd. 26. Bern: Druck. Körber 1900. (IV, 221) 2°.

Statistische Mitteilungen betr. den Kanton Zürich. Hrsg. vom kantonalen stat. Bureau. H. 1.: Viehversicherungsstatistik für das J. 1898. Winterthur: Druck. Geschw. Ziegler 1900. (XXIV, 135) 8°.

12. Vegyes.

Anleitung zur Benützung des Vereins- und Versammlungsrechtes in Deutschland. Hrsg. von der Generalkommission der Gewerkschaften Deutschlands. 3. Aufl. Hamburg: C. Legien 1900. (112) 8°. M. —35.

Böhm e, H.: Bekämpfung der Prostitution und der Unzucht im Allgemeinen. München: A. Schupp 1900. (30) 12°. M. —30.

Damé, Fr.: Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours, 1822—1900. Paris: F. Alcan 1900. 8°. Fr. 7.—.

Érdúj helyi Menyhért: A közigazgatás és hiteles helyek története Magyarországon. Kiadja a m. k. közigazgatók orsz. egyesülete. Budapest: Pfeifer F. biz. 1900. (323) 8°. 8.— kor.

Five years of tory government, 1895—1900. 1. Home affairs. Handbook for Liberals. London: Lib. Pub. Dept 1900. (174) 8°. 2 s. 6 d. net.

Garofalo, A.: Fanciulli malati e tormentati: conferenze. Roma: Soc. ed. Dante Alighieri 1900. (103) 8°.

Giddings, F. H.: Democracy and empire. Newyork: 1900. 12°. 9 s.

Kludik Imre: Néhány szó a közigazgatás reformjához. Budapest: Szerző kiad. 1900. (77) 8°. 1.— kor.

Milesi, G. B.: La riforma positiva del governo parlamentare. Roma: E. Loescher & Co. 1900. (529) 8°. 1. 8.—.

Nitti, Francesco S.: Il bilancio dello Stato dal 1862 al 1896/97. Napoli: Soc. anon. coop. tip. 1900. (454) 8°. l. 25.—

Stockman, F. C.: Practical guide for sanitary inspectors. Introd. by H. Kenwood. London: Butterworth 1900. 8°. 5 s. net.

Tegze Gyula: Szerves társadalmatani elméletek és az állam személyiségének theoriája. Budapest: Eggenberger 1900. (X, 390) 8°. 8.— kor.

Wacker, H.: Das Gefängniswesen, die staatliche Zwangserziehung der Jugendlichen und die Arbeitshausstrafe in Baden. Breslau: Schletter 1900. (VIII, 62) 8°. M. 1.50. (Strafrechtl. Abhandlungen H. 21.)

A magyar egyenes adózás kifejlődése.

(I. Ferdinándtól a forradalomig.)

Hosszú korszak rövid fejlődéssel — ez foglalata annak az időnek, melyet a pénzügyi történet a Habsburg-uralom megszilárdulásától a forradalomig számít. Azon társadalmi átalakulások, forrongások és küzködések után, a melyeket az adófejlődés hévmérője az Árpádok, Anjouk alatt, majd a XV. és XVI. század folyamán ki tud mutatni,* csak nagyon kevés mozgást látunk a forradalomig adórendszerünk evolúciójában, — mert a társadalomnak teste maga is csak lassú változásokat szenvedett át. Miután engem azok a hullámzások érdekelnek, a melyeket a különböző korszakokban a társadalmi osztályoknak uralmi harcza idéz elő az adóban, az itt tárgyalandó korban már a most adott okból sem lehet sok följegyezni valóm. De különösen megszükiti vázlatomat s öszébb tolja annak keretét az, hogy pragmatikus történetírásunk a Habsburg-kor pénzügyi adatait több buzgósággal füzte fonalára; Acsády, Grünwald, Pólya, sőt a régiebbek közül Fényes és Wertheimer s az osztrák Beer megszerkesztették egyes részleteit annak, a mit pénzügyeink külső történetének hívják.

Hogy ily megszorítások és rövidülések ellenére sem akarok adós maradni azzal a pár széles vonással, a melyre tollam vezet, az nemcsak a formai teljesség okából van. Hanem azért, mivel — bármily általánosságban is — végig szeretném vezetni azt a történeti folyamatot, mely adófejlődésünkben rejtődik, míg elér addig a határig, a honnét mostani állapotunkkal, sőt reformjainkkal jut messziről való érintkezésbe. Épen ebből a szempontból nem fog ártani az, ha a mult korszakok érdekesebb fordulatai után általánosságban kitűzzük azokat a határvonásokat, a melyek között

* Az első korszak adó-történetét a K. Sz. f. évi márcziusi, a másodikét a Szemle augusztusi számában közöltük.

egyenes adózásunk a Habsburg-kor alatt mozgott s így ezen időszakba is belevetítjük az adó-evolúció képét, bármily kevés eredményt ígérnek is a megállapodottságnak e renyhe századai. Így nemcsak a magunk feladata jut teljesebb megoldáshoz, hanem úgyszólván azt a kapcsolatot is megszerezük, mely egész régi pénzügyi történetünket a jelenhez és a jövőhöz köti; a *Szemle* olvasóinak pedig, miután az adó-reformot a múlt (májusi és júniusi) számok vitatták meg, egyenesadóinknak egész fejlődését bemutattuk ezzel, a maga százados folytonosságában, a bizonytalan múlttól kezdve (márziusi füzet: az Árpádok és Anjouk) a még bizonytalanabb jövőig. (Teleszky János: *A magyar, a porosz és az osztrák egyenes-adórendszerek.*)

Mire tanít tehát az az időszak minket, melyet a mohácsi-kor háborgásai után adófejlődésünk a forradalomig átfutott? Bizony kevés változatra, de ezek közül némelyik nem érdek nélkül való.

Acsády (*Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt.* 1888.) világosan rámutat arra, hogy a rendek az adót a király személyes jövedelmének, s nem az állam ellenőrizendő bevételeinek tartották. Azon igyekeznek, hogy mindig ők szavazzák meg az adót, de igyekezetük nem mindig sikerül. Azon vannak, hogy minden adómegszavazás alkalmával valamely jogot vagy engedményt nyerjenek ki az uralkodótól, teljesen a »do ut des« magánjogi elve alapján s ugyanezt a felfogást tükrözteti vissza az is, hogy időleg 1—2 évre szabják meg az adózás tartamát. Mind e körülmények tehát az előző korszak maradványai, a mit leginkább a Habsburg-kor törvényeinek bekezdései, a melyekben még a legapróbb kiadások fedezésére is különlegesen ajánltatik meg az adó, bizonyítanak. Így (1588 : XIII. t.-cz.) Ernő főhercegnek minden kapu után 40, a jövedelmeket vizsgáló bizottságnak 10 dénár külön-adó jut; 1618-ban (37, 38 t. cz.) egymásután (de mindig külön) kell megszavazni a török-követségnek minden kaputól két forintot, a koronaöröknek egy forintot, országház építésére 60 dénárt. Ez a két utolsó tétel azután igen sokszor ismétlődik (1622, 1630, 1665, 1638 stb.), a szapora koronázási-díjakról nem is szólva, a mely pedig mai közjogunknak is magánjogi alaphól támadt hagyománya.

Ettől a sajátos felfogástól és közjogi adó-alakulástól nagyon messze út van mai rendszeres állam-pénzügyi helyzetünkig és immáron belénk gyökerezett modern fogalmainkig, a melyek az adóhoz és államháztartáshoz fűznek

minket. Ezen a nagy úton a Habsburg-kornak kellett társadalmunkat, külső intézményeinket és legbensőbb eszméinket átvezetnie, keresztül erőszakolnia.

Hogyan oldotta meg az az időszak, melyről most beszédünk van, ezt a feladatot? Más szóval: hogyan sikerült ez az adó-evoluczió? Először is azt felelhetjük két-egy kérdésünkre, hogy a forradalomig csak tökéletlenül és lazán teljesedhetett be ez átalakulás, mert végleges kiforrásához és megszilárdulásához — úgy látszik — szükséges volt ama nagy vérvesztésre, a mely nagyszerű katastrophájával együtt kívül van keretünkön s a mely történelmi fejlődésünknek legélesebb »cesurá«-ját adta. De ha magában a 48-előttés korban maradunk, akkor is avval kell felelünk, hogy a nagy adóbeli evolúció csak nehezen, kinos vajudással mehetett előre. Egész Európában ekként történt ez, s okát, valamint bizonyítékát is a pénzügyi történet teljes biztonságával így állapította meg Schmoller Gusztáv: »Az adófizetési kötelezettség gondolatának a megszületése és érvényreemelkedése (Durchbruch) rengeteg erkölcsi és szellemi előrejutást jelent. Micsoda elvont gondolkodás kell már ahhoz, hogy az állampolgárok egy meg nem személyesíthető lénynek minden jövedelmükből önkéntesen részt adjanak, még pedig a nélkül, hogy különlegesen s egyenként leszámolnának avval a lényvel. Mely erkölcsi bizodalmat s mily bonyolult szervezetet kíván ez meg előföltételül. Nem csoda, ha a népek századokon át küzdöttek e gondolattal.«

Igy értjük meg azt, hogy a mi fejlődésünknek lassúsága sem volt véletlenség. Sőt azt hiszem, hogy egy kis jó akarattal és hidegséggel még egyebet is megértünk. Mert mihelyst az adófejlődésnek ezt az álláspontját elfogadjuk és szemüvegét fölteszszük, akkor mindaz, a mit a forradalom előtti idők állapotairól, elmaradottságáról és utóbb vajudasáról annyiszor megtanultunk, mindez, mondom, bizonyos magyarázatot talál az adó-történész felfogásából. Az egyszerű magyarázat pedig az, hogy itt tényleg egész társadalmunknak egy csikorgó és lassú átalakulásra kellett köröszkül vergődnie, már csak azért is, hogy államot fenntartó adókhöz és adórendszerhez jusson el. Épen ez az, a mit Schmoller is mond, s a mit ismeretes közjogi harcaink bizonyítanak, a melyeknek egyrészt szabadságainkat kellett megőrizniök, de másrészt át kellett vinniök azon a göröngyös úton, a mely a magánjogi »adómegajánlások«

szakadozottságától az állandó adórendszerhez és lealapozott államhoz vezet.

Ha most végigtekintünk ennek a kornak annyiszor elismételt eseményein, rögtön megtaláljuk a feleletet arra, hogy miként s mely eszköz által ment végbe nálunk az az adóbeli evolúció? Azon közjogi harcok által, a melyekről annyit hallottunk s a melyeknek most megláttuk adótörténeti szerepét és szükségességét. Az a harc, a melyet nemességünk az abszolutisztikus bécsi áramlatokkal szemben folytat, egyben az adó kialakulásának harca is, mert egyrészt a társadalmi »rendek« összeforrására vezet, másrészt a modern állam-rendszer szerkezetét kovácsolja ki lassanként. Az országtól idegen királysággal együtt idegen a nemzettől az állam is s az is marad mindvégig a forradalom előtti időkben. És mégis, maga a küzködés az idegen állam-hatalommal mind közelebb és közelebb viszi társadalmunkat a nagyobb szervezettség, adóinkat pedig az igazi államháztartás felé. Történik pedig ez kettősen. Először a közjogi viszonyok előtérbe lépése megbontja azt a magánjogi felfogást, melyet előbb adótörvényeinkből kiolvastunk. Már maga az is haladás, hogy a vármegyéket mintegy elismeri a nemzet a maga állam-darabjainak, ha úgy tetszik, állam-részleteinek, a mire nézve soha jellemzőbb adatot nem olvastam, mint azt, hogy a *bécsi békét* kivívó hadseregek hűséget esküsznek a vármegyéknek is. De másodszor, mikor az ország földjét a török, a nemzet alkotmányát az osztrák kormány veszélyezteti, a különböző osztályok közös érdekekben forrnak össze. Ennek a mi szempontunkból véve nem csak azért van jelentősége, mivelhogy így a szakgatottság helyébe szélesebb társadalmi rétegek állanak össze a későbbi állami-szerkezet alapjaiul, hanem azért is érdekelhet bennünket, mert az állam felé való fejlődés oly feltartóztathatlan, hogy nagy veszély esetén a nemesek sem menekülnek meg az adó terhétől (1595: 3, 1604: 2 stb.). Számbeli bizonyítékot és súlyt. az ad ennek, hogy míg 1566-ban egy porta után 2 forintot vetettek ki, az 1647: 25 stb. már 5 forint adóról és 1 forint pótlékról beszél, az egész adóösszeget pedig Fényes 1595 ben 283 500 forintra, 1700-ban ellenben három millióra és 39.580 portióra teszi. (Fényes: *A magyarországi adó-fináncz-rendszer. Egyetemes magyar encyclopaedia.* 1859. I. k. 618. lapon.)

Ez a fejlődés az, a mely a nemesi rendek egységes

kiváltságaihoz vezetett. Hogy ez miként történt s hogyan hatotta át a nagy átalakulás egész társadalmi berendezésünket, arról képet csak úgy kapunk, ha a mélyben haladó »undercurrent«-eket megügyeljük. Kettő van ilyen; mind a kettő az adót mutatja be, hiven társadalmi szerepéhez.

Az egyik tünemény abból áll, hogy mialatt ugyyszólván az egész korszakon keresztül ugyanazok maradnak az egyenes adók s azoknak főalakjai látszólag mit sem változnak, addig s talán épen az alaki megdermedtség miatt — mint a jégburok alatt a folyóvíz — mélyebb változások indulnak meg. Acsády Ignácznak az 1564—1576. évek jobbágy-adózásáról írt tanulmánya arra hívja fel figyelmünket, hogy Miksa császárkirály mindenáron azon törekedett, hogy egyrészt a ruthének, oláhok, jövevények adózása egyenlővé tétessék a magyar jobbágyság teherviselésével, másrészt pedig, hogy a portalis adózás helyébe a füstrendszer (házak száma) szerinti adó kivetése lépjen, mely a vagyonosabbakat erősebben sújtja a szegénynél. (Acsády: *Két pénzügytörténelmi tanulmány*. 1894. 143—144. lapokon.) Ezek a megismétlődő törekvések, melyek több-kevesebb nyomot is hagynak az idők folyamán magok után, sőt eredmények nélkül sem maradnak, fontosak a mi adókifejlődésünk szempontjából. Fontosak pedig azért, mert mintha csak parancsolatra jönnének, oly pontosan szolgálják azt a két feladatot, a melyet (mint fentebb is láttuk) az evolúciónak teljesítenie kell. Az alsóbb néposztály teherviselésének egyenlősítésével azok a nagy beton-rétegek alapoltatnak le, a melyeken későbbi állam-épületünk nyugodni fog s ugyanakkor eltűnedezik a jövevények, zsidók, anabaptisták különállása, kiknek, míg a társadalom külön szigetecskéit alkotják, külön adójuk is van. Ennél is jelentősebb azonban az, a minek szintén most láttuk jelét, hogy az adóalap készül átalakulni, sőt tényleg át is alakul és lassan lassan a jobbágyok vagyonossága szerint igazodik.

Nemcsak azt jelenti ez, hogy a mily mértékben szaporodik a vagyonosodás s nő vele a vagyoni állapotok különbözősége, akként válik mind igazságtalanabbá az a kezdetleges, mechanikus adó, mely a társadalmi tagosodás elején egyszerűsége mellett is igazságos volt. Jelenti ugyan a mi tüneményünk ezt is, de evvel még semmi újat sem sütünk ki. Mást kell itt meglátnunk, fontosabbat, érdekesebbet is ennél. Azt halljuk ugy-e bár, hogy a nemzeti-

ségek s megint a kapuk száma szerint való adózás helyébe egyenletes és vagyoni alapon álló adót akar léptetni az államhatalom vagy legalább annak egyik tényezője. Ez az első maradandó jele adótörténetünkben annak, hogy jogi tagosodás helyett gazdasági tagosodásról beszélnek nekünk krónikáink. Megkezdődik — és épen az adózásban kezdődik meg — a közjogi szempontok elhalványulása s a gazdasági erőviszonyok mérlegelése, a mi minden modern adórendszernek első föltételét, kifejlődésének csiráját teszi. S a mily nagyfontosságú ez a jelenség, oly hatalmasak következményei is. Mert megindulván, meg nem állhat, míg mindeneket át nem hat a társadalomban. Ennek erejénél fogva történik az, hogy gazdasági osztályok keletkezésén, ezek nem esnek össze itt a politikai pártokkal, a melyek közjogi célokért küzdenek és a közjogi tagosítás alapján állanak. Így a társadalmi harcz nem oly nyílt többé, mint a közjogi küzködések voltak: a társadalom mélyében birkóznak egymással a gazdasági elemek; a külső történelem veszt őszinteségéből, az áramlatok mélyebbekké változnak, bonyolultabbá lesz a társadalom s vele — az adó is. Hogy mily erővel és mily szükségszerűséggel kell ennek az átalakulásnak kifejlődnie, annak ime legerősebb bizonyítéka itt van kezünkben. Mert a mint tudjuk, hogy a törvényhozás nem akarta keresztülvinni e kezdődő reformot, úgy meg kell tudnunk azt is, hogy maga a történeti fejlődés önerejével keresztülvitte akarátát. A törvények minden rideg maradisága és nagy-lassú változásai daczára csak kezdenek ám az adónál zsellérekét számítani a portákon, majd az ökrök számát veszik tekintetbe és mind pontosabbak és mind eltérőbbek lesznek e fölvételek, míg idők folytán a porta képzeleti szám lett, mely az adófizetők vagyoniosságát fejezte ki. (Grünwald: *Régi Magyarország 1711—1825*) Ez semmi egyebet nem jelent, mint azt, hogy a társadalom maga csinálja meg az adóreformot ott, a hol a törvényhozás nem bir megmozdulni. E mind részletesebbé és mind egyénibbé váló vagyoni fölvételek, melyekről Grünwald és Falk oly érdekes tudósításokat adtak, egy mély és öntudatlan adófejlődésnek csalhatatlan jelei. Csak rájuk kellett mutatnom, hogy a maga teljességében előttünk álljon nemcsak az, hogy a nagy evolutió tényleg élő erővel haladt előre ez évek alatt, hanem hogy végkép megbizonyosodjunk arról, hogy az adó mindenestől benne van a társadalomban s nem külső, deductiv elvek

alapján kerül bele gépezetébe. A társadalom itt öndatlanul, másutt tudatosan maga teremti meg saját képére adóját s azért nem szabad őt külső jövevénynek tekinteni. Úgy hiszem, hogy az adótörténet e tanulságának minden adóreform legfőbb irányadójának kell lennie.

Főntebb azt mondom, hogy korszakunk alatt két érdekes »under current«-et láthatunk meg. És valóban, a mint így most fölrajzoltam egy mély áramlatot, ehhez — s ennek hűséges visszatükröztetője gyanánt — egy kisebb áramlat is járul, a melyről néhány szót kell ejtenem. Sok magyarázat nem is kell hozzá, mert az elmondottak után az alakulás jelentősége az első szempillantásra kitűnik. Már az Anjouk alatt s majd a mohácsi vészt követő időkben tapasztaltuk azt, hogy városaink adórendszere körül épen oly társadalmi harc és adó-labdázás folyik, mint Angliában történt, vagy az olasz, cseh, francia városokban. Ez a küzdelem a városok vagyonbeli gyarapodása folytán korszakunkban erősebbé lesz, itt-ott szinte izzóvá válik és megint hangosan mondja el nekünk azt, hogy az adó a társadalom hullámozása szerint igazodik s mindenféle más elméleti, doktrinair elven keresztül gázol története.

Mert mi történik a Habsburg-kor alatt? Igaz, hogy oly nagyarányú harc a városok és megyék között nem fejlődhetik ki nálunk, a minőt Anglia és Felső-Olaszország látott, mert hiszen ehhez nem voltak elég erők s fejlettek városaink. De azért a magyar városok is megindítják az adó-tusakodást, mert érzik, hogy művelődésükkel nő társadalmi fontosságuk, s ezért ki mernek állani a társadalmi mérkőzés igazi porondjára: a teherviselési küzdelemben. Városaink akként lépnek föl, hogy a területükön levő nemesi házakat akarják megadóztatni, a nemesek pedig tiltakoznak az ellen. Kész tehát az összeütközés a társadalmi feladatok új hordozói és a régi vezetők között. A *Magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye* (II. kötet 2-ik fele) egész marékkal szórja az érdekes adatokat, melyek közül csak egyet-egyed idézek. Kassa 1645-ben kimondja, hogy házadót fizet a nemes ember is (Statutumok II. k. 2. f. 221 l.), 1686-ban csak annyit enged meg, hogy a nemesek a concivisektől külön fizessék a portiót (Statutumok II. k. 263. l.) s végül egészen közel ér a közteherviseléshez, midőn ezt a statumot hozza: »minthogy pedig ez nemes városban az concivis embereknek egyenlő szabadságok vagyon — a közönséges igazságnak regulája kitül-

kitül azt kívánja, hogy szükségnek idején és akármikor is egyenlőképen közönséges teherviselésre vonattassék.« (II. k. 2. f. 343. l.) — Miskolcz 1739-ben annyit jelent ki, hogy a quantumot fizessék mindenek »non obstante prerogative nobilitari« (u. ott II. 2. 416. l.) s 1730-ban fizetetik a nemeseket »más városok példája szerint« (u. ott II. 410. l.). A városok tehát emelkedésük szerint előrenyomulnak az adózás terén. Ezt várhattuk is, mert tökéletesen megfelel az adó-kifejlődés törvényének. (L. szerző *Adóelmélet-ét a Közgazdasági Lexikon* I. kötetében. 1898.) Természetes, hogy viszont a nemések ellentállást fejtenek ki s tiltakoznak városi adójuk ellen. A Corpus Jurisban az 1647 : 78. t.-cz. 18. §-a mutatja ennek első nyomát s ha tovább haladunk, az 1647 : 81. t.-czikkhez jutunk, mely egyenesen a »városok erőszakoskodása ellen« indul s melyet 1659-ben, 1715-ben s 1723-ban új kijelentésekkel s törvényekkel szereztek meg nemeseink. Maga e törvény-szaporaság mutatja, hogy a városok fölül maradtak s a régi kiváltságok hasztalanul küzködtek az evolúcióval szemben.

(Zárjel között egy nagyon kicsiny tényt emlitek meg, mely azonban jellemző arra, mily kevésbé tudjuk a régi időkről elképzelni azt, hogy már ott is megjelentek mai fejlődésünk előfutárjai. Marczali Henrik, II. József-ről irt művében »házaót« emlit; ezért egy bírálója megtámadta, irván, hogy akkor még nem volt házaót. A valóság pedig az, hogy a házaót akkor már annyira el volt terjedve, hogy még Hódmezővásárhelytt is megtaláljuk, a miként a Statumok III. kötetének 775. lapja bizonyítja.)

Megügyeltük tehát e mélyben járó két áramlatot, melyek adófejlődésünknek menetét előbbre vitték. Láttuk, hogy egész törvényszerűséggel hajtották mozgó erejük által társadalmunk szerkezetét a modern állam felé; a régi alakulások összekötésével, új s egységes rétegek megteremtésével, az állami vágyakozások kiterjesztésével lassú evolúcióban készült annak a nagyszerű fejlődésnek megérése, melyet Schmoller jellemzett. Sokszor megtanultuk s fentebb mi is megismételtük azt, hogy 1848-ig nem juthatott el evolúciónk végkifejlődéséhez, éppen az a betetőzés hiányzik a forradalomig, a mely »állam« és »adórendszer« névvel szenteli be azután a hosszú kinlódás eredményét. Ekképen épít az új fogászati tudomány új alapot a régi fog gyökerére, hogy művének befejezéseül új koronát tegyen az irány

fölé. Az építés megtörtént 1848-ig, de a koronát nem tudtuk a nagy válság előtt reáforrasztani. Most már — a fent előadottakban — kimódoltuk azt is, hogy mely eszközökkel történt meg a külső nyomás alatt e belső »építés«, de kíváncsiak lehetünk arra még, hogy végre is mi történt ennek folytán azzal a régi gyökérrel, mely nemességnek neveztetik.

A kérdés tehát az, hogy a külső kényszer (az adóteher növekedése, melyet az absolut uralkodó követel) s a belső átalakulások (a társadalmi s gazdasági állapotok változása, melyekről most szoltunk) miként hatottak vissza a rendekre. A rendek vívták a nagy közjogi harcot Bécs ellen, s valamint egész nemzeti életünk e közjogi harczból állott, azonképen a tekintetes karok és rendek képviselték a nemzetet. Ezt a régi dolgot egy új utópista angol író szótalálmányával úgy fejezhetnők ki, hogy a rendek voltak Magyarország »fighting machine«-je, harczoló gépezete. Mi lett ennek adótörténeti következménye a rendekre és az adózásra? Megpróbáljuk, hogy röviden megismerhessük ezt a kettős visszahatást az adókifejlődés szempontjából.

Az országban alig találunk ez idétt más mozgalmat, mint közjogi törekvéseket, ezeknek hordozói a rendek s ezért az ő előjogaikban az alkotmányt védi a nemzet. Közismertű igazság ez, de mégis igazság. De ügyeljünk most arra, hogy a nemesi rendeknek ez a társadalmat vezérlő szerepe visszatükröződik-e abban a társadalmi jelenségben is, melyet adónak nevezünk? Újabb, kétségtelen bizonyítékát kapjuk itt sociologiai felfogásunknak: a társadalom most sem tagadja meg magát s törvényeit.

Épen úgy, mint a midőn a mohácsi vész előtt a nagybirtokú arisztokratia vezette a társadalmat, az fokoként megszorította előbb a birtoktalan, majd a kisbirtokú nemesség adómentességét (l. K. Sz. ez évi márcziusi számát): úgy most előáll a megfordított folyamat. Most a nemesség mint ilyen, mint rend képviseli a nemzet törekvéseit. Erre a társadalom is megfordul, és egy lassú fejlődésben, kezdve a kisbirtokú nemesen s végezve az armalistán, mindenkit fölment az adótól, a ki csak nemes. Természetesen, hiszen most neki a nemesre volt szüksége, ki védte az alkotmányt, tekintet nélkül arra, hogy főúr-e, vagy kisbirtokú gentry. Ez a fejlődés világosan nyilvánul egyfelől a »ne onus inhaereat fundo« elvének (ismert) történetében, másrészt abban, hogy a háziadót is, a melyet a nemesek fizettek, Mária Terézia korától kezdve áttolják lassan, megyénként

a jobbágyok nyakára. »E rendszer egészen az 1848. évig tartott, úgy, hogy csupán kivételesen találtattak némely megyék, melyek az országgyűlési követségek költségeit a megyei nemességgel fizettették meg.« (Fényes: id. czikke 623. l.)

Ki kell mondanom, hogy ez a fejlődés teljes tökéletességgel megfelel azon törvényeknek, a melyeket az adónak sociologiai felfogása az előző korszakokban föltárt előttünk. (*K. Szemle* márcziusi és augusztusi száma.) Másként, mint azon az alapon, hogy az adó-képletek a társadalom különböző vezérlése és változó osztály-harczai szerint szükségszerűleg igazodnak, másként, — ismétlem — e jelenségeket megfejteni tiszta lehetetlenség. De ki kell mondanunk azt is, hogy a nemesi adómentességnek illetén egységes kialakulása vezette félre történetiróinkat akkor, mikor ezt a tüneményt nem itt, a fejlődés végén keresték, hanem ott akarták megtalálni, a hol még nem lehetett meg, tudniillik az Anjouk alatt. Az a hamis fölfogás másra, mint a korszakok összekeverésére, nem vezethetett. Holott ha így okaira fejtettük, megtaláltuk összhangját az egésznek s az Anjou-kor és a Habsburg-uralom különböző adóállapotai mint egyetlen accordnak két külön hangja csendülnek fülünkbe, keresztül zúgva annyi sok századot. Ekként fejlődhetett egységessé a nemesi rendek adómentessége; teljessé persze így sem válhatott, mert hisz — mint fentebb hallottuk — a városokban már megszólaltak az új kor tiltakozásai.

Történik azonban más is. Az újkori adórendszer sohasem következhetett volna el Magyarországon, ha az erők vivódásának más eredménye nem lett volna, mint a nemesi rendeknek az adómentesség jegyében végbemenő összeforradása. Ez — hogy úgy fejezzem ki magamat — csak a társadalmi eredmény. Annak a folytonosan fokozódó adósúlynak azonban, a melyet már fentebb megérintettem, meg kellett a maga pénzügyi hatásának is lennie, már csak azért is, mert adó-nemtízetésből bajos lenne az adórendszert megalkotni. Valahol csak »ki kell jönnie« annak a nyomásnak, a melyet a növekedő közterhek képeztek; valamely változásra szükség volt már csak a jövő szempontjából is. Meg is lőn az. Grünwald szépen kifejtette azt, hogy a miként a rendi társadalom elidegenedett az »állam«-tól, a melyet absolutistikus fejedelmeknek osztrák érdekeket szolgáló, ellenőrizhetlen kormánya képviselt, azon-

képen ketté vált az adózás is: a vármegyék »házi adó«-jára és a királyi vagy hadi-adóra, a melyet hol készpénzben, hol embereknek és lovaknak való tartási posztiókban vetnek ki s a melyhez a deperditák járultak.

Ha most már azt látjuk, hogy a hadi adó 1723-ban 2,138.000 frtra rugott s 1801-ben ez az összeg 5,000.000 forintra nőtt, a melyet még 200.000 forint hadfogadási díj tett öregebbé; ha a háziadó 1826/7-ben 2,919.840 frt 48 kr. volt (Erdélyé 850.000 frt): akkor az a kettős számsor két tüneményt takar. Az egyik abból áll, hogy az adó-állandósága, sőt növekedése keresztül töri a törvényeket és akkor is találunk adó-kivetést, sőt adófokozást, mikor arra a törvény nem adott fölhatalmazást. A második jelenség pedig nem egyéb, mint hogy lassan, szórványosan és rendetlenül ugyan, de a nemességre is kezdett ráhullani az adó áldása. Az elsőt legjobban az 1790/91 : XIX. t.-cz. bizonyítja, a melyből kiolvashatjuk, hogy bár a rendi országgyűlés folyton védte adó »megajánlási« jogát, mindazonáltal hol törvény nélkül, hol a nádor által összehívott tanácskozmányok alapján, egyre szedték az adót. A második tüneményt, mely egyben a megyék különállásának egy magasabb kapcsolatba való fölszivódását is jelzi, a házi adó gyors növekedésén kívül az is elárulja, hogy már nem mindenütt s nem mindjárt sikerült ezt az adót a nemeseknek a jobbágyokra tolni. Maga Pestvármegye, mely 1725-ben még csak 5651 forint házi adó szedett, 1890-ben már 136.000 forintot fizetett, mihez még a deperditák járultak, azon kiadások, a melyekkel a megyék a kormány által megszabott »reguláris« élelmi árak és piaczi árak közti különbözetet fedezték.

Mindezekre vonatkozólag azt mondhatjuk, hogy a hadiszükségletnek eme terhei fizikai kényszerűséggel vitték tovább adóink kifejlődését a mai állapotok felé. Bölcsen megmondta azt már 1795-ben Lang *Historische Entwicklung der deutschen Steuerverfassung*-jában, (Wagner után idézem), hogy »az adózás rendszerében történő minden változást első sorban a hadszervezetnek előljáró változásában kell megkeresnünk«. Épen a katonai adók terhe volt az, mely nemcsak a jobbágyokat, hanem a nemeseket is kezdé elborítani, ez utóbbiakat még csak közvetlenül, a mennyiben egyéb »reformok« kiadásait már nem lehetett a jobbágyságra rakni. Az időknek teljessége mind közelebb jött s a nagy vérkeresztség előtt már csupán egy átmenő

változás folyhatott le a modern állam s a modern adó felé.

Nézzünk körül a láthatáron, mit mutatnak a feltűnő jelek. 1715-ben országos közpénztár fölállítására találunk mozgalmat, a melynek történetét Grünwald *Régi Magyarország*-ában (208. l.) jellemzetes vonásokkal rajzolja elibénk. Az új levegő lassanként porlasztja a nemesek adómentességét. Már az 1836 : 44. t.-cz. szerint ők fizetik »csupán ezen esetre és minden innen származtatandó következtetések nélkül« az országgyűlés költségeit; az 1836 : 37. a nemzeti múzeum, az 1840 : 44. a pesti magyar színház számára adóztatja meg a nemeseket. Széchenyi lánczhid-pénz szedése ismeretes. De meg is van mind ennek háttere, mert 1838-ban az állam tiszta bevételei 14,317-087 forintra emelkedtek. (Pólya Jakab: *Országos közszükségleti pénztár. Nemzetgazdasági szemle.*) És a mi ennél fontosabb: Ausztriában III. Károly, Mária Terézia és II. József adó-reformjai következtében már adózik a nemesség. Igaz ugyan, hogy Mária Terézia a dominicalis birtokot kevésbé adóztatja meg, mint a paraszt földjét. (Wagner: *Finanzwissenschaft*. III. k. 92. l.), de a különbség mindjobban tűnik, annyira, hogy II. József 1786-ban Pálffy grófhoz intézett kéziratában elrendeli, hogy Magyarországon is kezdjék meg a munkálatokat. (Beer: *Staatshaushalt Oesterreich-Ungarns*. I. fejezet.)

A dilemma mind élesebbé válik: vagy megakad az adó evolúciója, vagy a terheket a nemességnek is el kell vállalnia, más különben a kiépítendő állam súlya meg nem bírható. Még a harminczas évek végén is úgy álltunk, hogy a vármegyék és szabadkerületek területéből adóköteles volt 12,441.183 hold, vagyis 23·3⁰/₀, adót nem viselt 43,334.372 hold, azaz 77·9⁰/₀. Szabolcsmegyében példánakokáért az volt az arány, hogy 5·8⁰/₀ fizetett adót, 94·2⁰/₀ adómentes volt. (Pólya adata: id. k. I. közl. 13. lap). Ezzel szemben ott maradt az a másik bizonyosság, mely a pénzügyi követelések megduzzadásában mutatkozott, s melynek számbeli adatait Weisz (Földes) Béla igen szépen összeállította, kiszámítván, hogy 1838—1848-ban átlag évente egyenes adóban 5,888.903 frtnak, közvetett adóban 15,059.671 forintnak, összesen 20,948.575 forintnak kelle befolynia. (Weisz B : *Magyarország adószolgáltatása 1837—47. Nemzeti Szemle*. 1880. 575. l.). Valóban, a dilemma eldőlése veszedelmesen közelgett.

Elmondottam föntebb, hogy 1848 előtt az evolutio nem tudta elérni a modern adórendszert, útját elvágta a szabadságharcz s annak vérbefuló vége; a kifejlődés csonka maradt. A mint a mi mostani társadalmunk alapvonásai még egészen nem forrtak ki a forradalomig terjedő időben, azonképen az adóké sem. A szabadságharcz után meg egy idegen hatalom octroyál ránk olyan adórendszert, a mely nem a mi társadalmunkból vált ki. Még jobban megzavarja a képet az, hogy az alkotmány helyreálltával a mi törvényhozásunknak is ebből az idegen alapból kellett már tovább indulnia. Így annyi idegen elem vegyült adórendszerünkbe, hogy a magyar társadalom visszatükrözése abban jórészt eltűnik, elbúvik. Voltaképen tisztán csak 1848-ig látjuk a társadalmi és adóbeli fejlődésnek párhuzamos haladását, attól kezdve az új és idegen rétegek lerakódása nagyon eltakarja szemünk előtt azokat az alapformációkat, a melyeket eddig vigyázva követtünk. Épen azért, mert ez mind így történt, nem lehet áthidalni azt a nagy hasadékot, mely az új magyar államot s annak adóját »a régi idők«-tól elválasztja. A mint a nemzet teste megszakadt, akként szakadt meg adóink evolutiója is, melyen ha e megtörés közbe nem jő, egységes menetben szállhatunk volna fel a mai napnak s tán a jövőnek magyar adóalakulatáig. Így pedig nem maradt hátra egyéb, mint az, hogy tollhegyre vegyük azt a néhány nagyérdekű szálát, a melyet a fokozatosan fejlődő mult megpróbált beléhajítani a jövőbe — abba az új időbe, a mely előle elzáratik.

Azok az adójelenségek, a melyeket legutób följegyeztünk, már — ugy-e bár — azt pedzették, hogy az államtól elhidegült társadalmunk kezdett közeledni az államhoz s hajlandó volt ezért terheket venni magára. Az elébb idézett törvényekből az látszik meg, hogy apránként megszűnnek irtózni attól az elmék, hogy az államnak érdekeit a maguk érdekeivel azonosoknak tartásuk szazok előmozdítására fizessenek. Szinte végigkísérhetjük a gondolkodásmódnak ezt az átváltozását azokban az iratokban, melyekben egy közpénztár fölállításáról van szó 1715 óta s melynek rendkívül érdekes történetéről beszél nemcsak a Pólya által összeállított irodalom (id. I. *Nemzetgazdasági Szemle* 1882.), hanem az 1843/4-iki javaslat is. Ez a folyamat az, mely eddig kísért evolucionknak bevégződését jelenti, ez az, mely 1848-ban befejezéséhez ért el a közteherviselés elvének

kimondásával és Kossuth Lajos pénzügyi javaslatával, mely — végrehajthatlanul maradt.

Az életnek fejlődése erre megakadt, csak a gondolatbeli fejlődés érte egy pillanatra célját (Schmoller). A földesuri jogok s az egyházi dézsma megváltása bizonyítják, hogy ezeknek a rendeknek társadalmat vezérlő szerepe lejárt az adóban és az állam lett a társadalomnak első és legfőbb functionáriusává, tehát legfőbb megadóztatójává. Ime a sociologiai magyarázata a jelen megszületésének, melyet a deduktív adóelméletek abszolút tételei nem tudnak megérteni. Pedig ezzel a főfontosságú tüneménynyel együtt följegyezhetnék azt a tapasztalatot is, hogy Magyarország pénzügyi története ezzel lép ki teljesen több-kevesebb elszigeteltségéből és készen várja az intézmények nagymérvű befogadását.

Ha eddig eljutottunk, most már az utolsó megálláshoz érkezem, a honnét (sajnos, csak egy nagy kálvárián keresztül!) belátunk a jelenbe. Kicsik e nyomok, de az új Magyarországra vezetnek s ezért sohasem szabadna megfélemlenünk rólok akkor, a mikor rész szerint idegen adórendszerünket akarnók ma a magunk hasonlatosságára átgyúrni.

Magam elé veszem az 1843/4-iki fináncziális választmány javaslatait (Pólya: id. h. III. közl.) s Kossuth 1848-as adótörvényjavaslatát (*Magyar encyclopaedia* I. k. 646 l.) és ezeket a szempontokat látom meg bennük. Az egyenesadókra nagyobb súlyt akarnak ezután helyezni, mint eddig. Az egyenesadóknak mindkét tervezet egy szétágazó rendszerét akarja megteremteni s ezért az eddigi egységes merev adóalapot szétöri a differenciálódás kívánalmái szerint, ilyenformán: az 1843/4-es javaslat földadót, épületadót, személy-kereseti, járadék-, kereseti és jövedelmi adót hozna be, az 1848-as pedig föld-, ház-, keresetadókat, személyadóból és távollétadóból szerkesztené össze az adóterhet. Látnivaló, hogy nem jártak messze mai fölosztásunktól. Minden fölmerült indítvány azt kívánta, hogy lehetőleg az összes állampolgárok fizessenek adót s ebben a tekintetben Kossuth törvényjavaslata nem csak azt szabja meg, hogy »minden 18 évtől 60 évig levő munkaképes férfi és nő személyadó fejében fizet 8 krt« (az országos határozat VII. fejezete), hanem a VIII. fejezetben az absentismust háromszoros adóval sújtja. Ebben pedig nemcsak ez utóbbi tény érdekes, mely az akkori idők fiatalon fölbuzduló hazafiságának volt megszólalása, hanem föl-

jegyzésre méltó az is, hogy az adófizetést az állampolgársággal, tehát közjogi (s nem gazdasági) fogalommal kapcsolja össze, a mit mai adórendszerünkben is megtalálhatunk.

Tovább is mehetünk. A megalakulni készülő modern magyar állam mindegyik adójavaslatának jellemző vonása az, hogy szinte fejadószerű egyenlőséggel sújtja az egyes polgárokat, a mi nemcsak a progressiónak, mondhatnám, teljes hiányában mutatkozik, hanem elsősorban a személyi és személy-kereseti adó egyöntetű tételeiben, még pedig nagyobb mértékben, mint a hogy adótechnikánk megkövetelné. Eme jellemző irányzatot, mely az egyenlősítésre oly szigorúan törekszik s mely mai adórendszerünk vizsgálataánál is sokat megmagyarázhat nekünk, fényesen bizonyítja s erősíti az adójavaslatoknak azon törekvése, mely a fundált és nem fundált jövedelmek között nem akar elvileg különbséget tenni. Annyira megy az, hogy az 1848-as (végre nem hajtott) országos határozat a föld tiszta jövedelmének éppen úgy 4⁰/o-át kívánja adónk, mint a munkabérek 4 száztlóját. Ezzel kapcsolatosan egy másik dolgot is megláthatunk, ha jól megügyeljük e javaslatokat, még pedig azt, hogy az ingó tőkének jövedelme mennyire kiméltetik: az 1843/4-es tervezet nem ismer tőkekamat-adót, az 1848-iki pedig ennek jövedelmét is csak úgy taksálja 4⁰/o-kal, mint a munkás bérét. De egy még érdekesebb adatot találtam, s ez Széchenyink, ki azt a korszakot viszi, egy nyilatkozata, melyet 1842 november 16-án tett Pest vármegye gyűlésén. S azt ajánlja itt, hogy adóztassák meg a földbirtokot (*Adó és két garas*), a személyeket, a kereset különböző neveit, de »hagyják ki az adóból a tőkét«. (*Gróf Széchenyi István beszédei*. M. T. Akadémia kiadása, 223. lapon.)

Igy készül az új magyar államnak új adórendszere, hogy befejezván az evolutiónak nyolczszázados folyamát, új életnek fejlődésébe lépjen. Már épen a küszöbre érkezék vala. Mind e most felsorolt vonásokból kitetszett, hogy épen a legfiatalabb gazdasági tényezők kimelésében s az egyenlősítésben keresték a tervezetek a modernséget, míg másik felökkel azt az összekötő folytonosságot képviselték, mely a régi vármegyéktől a valóságos államig vezet. Emlékezzünk, hogy a Habsburg-kor elején még mennyire a vármegyék adták a társadalomnak szervezését s így az adózásnak is alapját. Most pedig, mikor az állami

adórendszernek megszületéséhez jutottunk el, nem szabad elfelednünk, hogy ez az állami adó is azokból a várme-
gyékből indult ki. Annyira így van ez s annyira teljes a
réginek az újjal való kapcsolódása, hogy 1841-ben még
Kossuth Lajos is csak a házi (megyei) adót kívánta a köz-
teherviselés követelményének megfelelően átalakítani, az
1843/4-es országos reformtervezet pedig abban fáradozott, hogy a
szolgáltatandó adóösszeget egyszerűen elosztja a megyék
között, sőt még azt is rájok bizza, hogy az egyes adó-
fajokat életbeléptessék. Az 1848-as országos határozat végre
teljessé teszi az átmenetet, midőn államilag szabja ki az
adónemeket s csak azok kivetésében ad nagy szerepet
az önkormányzati testeknek. Teljes az átmenet, nem csak
azért, mert (hiven az evolutio folytonosságához) a multnak
alakulatain épül fel fokozatonként, hanem teljes azért is,
mivel századok munkáját befejezi. A nagy küzkdésekből
ki akar kelni az új magyar társadalom és vele, általa
hordozva, bár még csak »durványaiiban« (hogy természet-
rajzi szóval mondjam) föltetszik előttünk a modern magyar
adórendszer, a melyet ez a társadalom akart megteremteni
saját, szerves része gyanánt.

Ekkor lehullott a kárpit. Az evolutio megszakadt, el
is temetteték, talán meg is feledkezének róla az irástudók.
Olykor úgy hisszük, mintha jelenünknek csak jövője lenne,
de multja nem. Pedig ime bár egyebet sem tettünk, mint
legszárazabb szerszámunkat, az adót szólaltattuk meg, ez
az adó — ki hitte volna? — százados nemzeti multjáról
tudott zengeni, egységes magyar fejlődésben mutatkozott
be és bizonyító levelekkel erősítette, hogy nem véletlenül
idekerült új idegen, hanem nagy multunknak vivője és
leszármazója, mely hozzánk szállott alá. De bizonyított
— megdönthetetlenül bizonyított — még mást is a magyar
egyenés adónak kifejlődése. Századok erejével, nagy kor-
szakok hatalmas hullámmásával tanított minden sociologiai
törvényekre s ezek között tanubizonyságot tett mindenk
fölött arról, hogy az adón nem doctrinair elméletek és
levezetett elvek, hanem a társadalmi evolutiónak belső
törvényei uralkodnak oly parancsolólag, hogy adó-reformot
csak saját társadalmunk belső fejlődése szerint és nem lég-
ben járó »constructiók« útján kezdhetünk.

Hegedüs Loránt.

A telepítés és a járadékrendszer.*

Közép és kis parasztbirtokoknak telepítés útján való tömeges létesítésére két mód ajánlkozik: az állami és a társadalmi; az első esetben az állam nagy birtokokat vásárol össze és vagy ezeket, vagy — ha vannak — saját birtokait parcellázza és azokat megfelelő nagysági fokozatokban az ilyen telephelyeket keresőknek átengedi; a második esetben a nagybirtokosok maguk végzik saját birtokuk területén — állami közreműködéssel vagy a nélkül — a telepítési műveletet. A sikernek nagyobb biztosítéka rejlik az állami telepítésben, ha ennek feladata gyanánt új politikai községek létesítését tekintjük, a mi a telepesek közigazgatási és rendészeti szervezkedését feltételezi, mert ez esetben az államnál van a telepesek megválasztására, ezek letelepítésének módjára és feltételeire vonatkozó döntő befolyás. A magántelepítésnek jelentősége nem annyira új politikai községek szervezésében, mint inkább abban domborodik ki, hogy birtoktalan mezőgazdasági munkások kisebb-nagyobb számban földbirtokhoz juszanak. E szerint az állami telepítés nagyobb embertömegeknek más vidékre való áttelepítésében nyilvánul rendszerint, míg a magántelepítés helyben juttatja földhöz a birtoktalanokat az esetek túlnyomó részében. Ezt nem mint szükségszerűséget, hanem csak mint szabályt említjük. Tekintettel egyfelől a nehézségre, mely a telepítés terén a magánvállalkozással jár, másfelől pedig arra a nagy jelentőségre és általános állami érdekre, mely az egyoldalú birtokmegosztás megszüntetésével egészséges földbirtokviszonyok létesítéséhez fűződik: kívánatos és szükséges, hogy a magántelepítési művelet előmozdítása céljából az állam is támogatólag és segítőleg járjon közben törvényhozási úton.

Ha a telepítési műveletnek tartós sikert kívánunk biztosítani, úgy nem elég a telepítvények tömeges létesítéséről gondoskodni, hanem azoknak fennállását is biztosítani kell. E szempontból igen fontos mozzanat annak a jogi alakulatnak megválasztása, a mely mellett a telepítést folytatni kívánjuk. Ha a telepítő és telepes közt létesülő jogviszony természetének meg nem felelő alapon viszzük a telepítést, — mint jelenleg is — úgy a telepítési műveletet széles alapon folytatni és annak állandó eredményét biztosítani nem lehet. A kérdés tehát az, melyik a legmegfelelőbb jogi forma általában, de

* Mutatvány szerzőnek: *A járadékirtokok rendszere és alkalmazása Magyarországon* című, legközelebb megjelenő munkájából.

főleg hazai viszonyaink között, a telepítés keresztülvitelénél? Milyen alapon folytassuk a telepítést?

Telepíteni lehet: bérlet-rendszer és tulajdon-rendszer alapján. A bérlet-rendszer alapján folytatott telepítés történhetik: idői bérlet, feles bérlet, örökhaszonbérlet szerint. A tulajdon-rendszer alapján folytatott telepítés: vételártőke-szolgáltatás és járadék-szolgáltatás mellett.

Az idői bérlet szerint eszközölt telepítés abban áll, hogy a telepítő a földbirtokot bizonyos meghatározott időre átengedi a telepesnek haszonvételre, meghatározott bérösszeg ellenében; az idői bérlet alfaját tevő feles bérlet útján eszközölt telepítésnél a telepes a földbirtok haszonvételének bizonyos időre szóló átengedéseért nem meghatározott, évről-évre azonos és rendszerint a tiszta hozadéknak pénzben nyújtandó hányadát szolgáltatja, hanem a nyers hozadéknak egy részét, rendszeren felét, tehát a termés eredménye szerint változó természetbeni ellenszolgáltatást.

Úgy az idői, mint a feles bérletnek a telepítés szempontjából megvan az a hátránya, hogy itt hiányzik a telepesnél a telepítvényi birtok iránt a tartós érdek, ennél fogva a bérlő-telepes sohasem fog üzemének javítására és emelésére olyan törekvést kifejteni, mint a tulajdonos, a ki tudatában van annak, hogy a telepítvényi birtokba fektetett minden munka és tőke a maga és jogutódjai javára szolgál. A bérlő-telepesek gazdálkodása nem a föld hozadékképességének fokozására, hanem ennek kizsarolására irányul, mert a kis bérleteknél, a mezőgazdasági munkásosztályból kis bérlőkké előlépett, tehát olyan alsó, kevésbé intelligens népréteggel van dolgunk, a kik saját jól felfogott érdeküket a bérbeadó telepítő érdekével összeegyeztetni képtelenek. További hátránya a bérleti rendszernek a telepítés szempontjából, hogy a telepítőnek kell felszerelnie az egész telepítvényi birtokot a bérbevevő telepes részére és gondoskodnia kell az építési tőke beszerzéséről is, a mire a magánosok sok esetben nem vállalkozhatnának és így, ha a telepítésnek kizárólagos alakja a bérlet lenne, a magán-telepítés lehetetlenné válnék, még ha közgazdasági és társadalompolitikai szempontból kívánatos is volna. Mind ezekhez járul, hogy a földbirtok értékemelkedése sem esik a bérlő telepes, hanem a bérbeadó telepítő javára. A telepesnél hiányzik továbbá a birtokban maradás biztonsága is. De a bérletrendszer a földéhséget sem elégíti ki, a mely tulajdonra áhítozik; a magyar parasztság — a mint Beksics kiemeli — az általa művelt földre tulajdonigényt táplál s így a bérelt földnek is tulajdonjogát követelné.*

Ha valamely intézmény jelentőségét bizonyos cél szempontjából mérlegeljük, úgy nem szabad elhallgatni azokat az előnyöket sem, a melyek ezen intézmény sajátjai. Így a bérletrendszernek a telepítés szolgálatában is megvannak a maga előnyei, a melyek az intézmény sajátos természetéből kifolyólag jelentkeznek. Így az a körülmény, hogy a telepesi jogviszony létesülésekor a telepes bérlő nem kénytelen a birtokszerzés fejében vételárat szolgáltatni, lehetővé teszi, hogy tőkészegény, szorgalmas, munkás telpeket is telepíthessünk, a kik rendelkezésükre álló kis tőkéjüket nem kénytelenek

* Beksics Gusztáv: *A magyar politika új alapjai, kapcsolatban a magyar faj terjeszkedő képességével és a földbirtokviszonyokkal.* Budapest, 1899. (118. lap.)

vételár-törlesztésre fordítani, hanem üzemi befektetésre használhatják. A bérletrendszernek a telepítésnél abból a szempontból is lehet jelentőséget tulajdonítani, hogy tartós befolyást biztosít a telepítőnek a telepesekre és telepítvényekre, mert itt a földbirtoknak nem végleges, hanem csak időleges átengedéséről van szó; a telepítő tehát időközönként megválaszthatja a megfelelő telepeseket és a telepítvényi birtok állagának fentartását is biztosíthatja.

Az örökhaszonbérlet mintegy átmenet a bérletrendszer és a tulajdonrendszer között. Lényege abban áll, hogy a telepítő földbirtoktulajdonos a földbirtok örökös használati jogát átengedi a telepesnek évenként szolgáltatandó földbér (canon) és az örökhaszonbérleti jogviszony megkötésekor lerovandó jogelismerési díj fizetése ellenében. Az idői bérletnél meghatározott, rövidebb-hosszabb időre engedtetik át a földbirtok használati joga, míg az örökhaszonbérletnél örökidőre, tehát a használati jog átörökíttetik. Az örökhaszonbérlet azonban nem eredményez teljes tulajdont, hanem osztott tulajdonra vezet, a mennyiben a földbirtok állagára vonatkozó tulajdon, a nuda proprietas, a telepítőnél marad, a használati tulajdon, a dominium utile a telepest illeti meg. Az osztott tulajdon intézménye nálunk jogilag kizárva nincsen ugyan, de a modern jogfelfogással ellenkezik, mert személyes függőségi viszonyt teremt és az 1848. év előtti jogállapot felújítására vezetne, intézményileg biztosítván a glebae adscriptiot, a röghöz kötöttséget 1848 előtt a jobbágyot illetve a föld használati joga, a föld tulajdona a földesuré volt.* A föld használatának joga, a használati tulajdon és a föld állagának tulajdona mintegy szétosztva jelentkezett, a mi a római jogra alapított mai jognézettel összeegyeztethetetlen. Az 1848. évi törvényekkel a jobbágyviszonyok rendezettek, a földesuri kötelek meg lettek szüntetve; a földbirtokra vonatkozólag a teljes tulajdonjog eszméje és elve érvényesült. Az örökhaszonbérletet a telepítés alapjává tenni és ezzel felújítani és általánosítani az osztott tulajdon elvét, egyértelmű volna a mai liberális agrárjognak reactionárius szellemében tartott megváltoztatásával. Kevés kivétellel egész Közép-Európában az újabb törvényhozás az örökhaszonbérlet teljes megszüntetésére irányult.** Franciaországban a code civil 530. szakasza szüntette meg az örökhaszonbérleti jogviszonyt; az emphyteuticarius jogviszony legfeljebb 99 évig terjedhet, nyilvánvaló azonban, hogy ez már jogilag nem örökhaszonbérlet, hanem hosszú lejáratú idői bérlet, a melyet azonban ott emphyteutisnek neveznek. Poroszországban az 1850. évi március 2. törvény 91. §-a szüntette meg az örökhaszonbérlet intézményét. Az újabb törvényhozás jogi felfogásával ellenkező osztott tulajdont érvényesítő örökhaszonbérlet a földéhséget sem elégíti ki, a mely teljes tulajdonra vágyik és itt még inkább érvényesülne a magyar parasztnak az a felfogása, hogy az általa művelt földnek ő a tulajdonosa, mert a telepes örökösénél a jogviszony természetének felösmerése mindinkább elhomályosul. A hol ugyanazon ingatlanon a telepítőnek és telepesnek, tehát két személy-

* Frank Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. I. kötet, Buda, 1845. (380. és 383. lap.)

** E. Nasse: *Die wirtschaftliche Bedeutung von Erbzins- und Erbpachtsverhältnissen*. (Landwirthsch. Jahrbücher. VII. Berlin, 1878.) (41. lap.)

nek van örökös joga, a hol az örökös jogviszony olyan szerződés feltételeitől függ, a mely az érdekelteknek születését jóval megelőző időben, tehát azóta nagyon megváltozott viszonyok között kötött, ott a felek collisiója idővel jóformán elkerülhetetlen.

Vizsgáljuk ezek után, milyen előnyei vannak az örökhaszonbérletnek a telepítés szolgálatában? Előmozdítja, megkönnyíti a telepítést, mert lehetővé teszi a földbirtokszerzést tőkeszolgáltatás nélkül, a mi által nagyobb számban találhatók megfelelő telepesek, a kik nem kénytelenek vételár-fizetésre fordítani rendelkezésükre álló tőkéjüket. Ezt az előnyt azonban kétségtelenül hatálytalanítja a telepítésnél az a körülmény, hogy a telepes az örökhaszonbérleti viszony megkötésénél a telepítő tulajdonjogának elösmerése fejében jogelösmerési díjat tartozik fizetni, a mely összeg mérve a felek szerződés szerű megállapodásától függ. Minél nagyobb a jogelösmerési díj, annál kisebb lesz természetesen az évi földbér, a canon. Egy tőkeszegény telepítő földbirtoktulajdonos igen nagy jogelösmerési díjat és oly kis canont köthet ki, hogy utóbbi a főtulajdon elismerésül fizetett kamattól nagyság tekintetében nem tér el lényegesen.* Látható tehát, hogy a vételártőke-szolgáltatás elkerülésében nyilvánvaló előny sok esetben nem érvényesül; csak akkor, ha a jogelösmerési díj mérsékelte. — Némelyek, például Nasse,** Paasche*** stb. az örökhaszonbérlet különös előnye gyanánt említik, hogy mindazon esetekben, ha a földbirtok elidegenítése, tulajdonjogi átruházása jogi nehézségekbe ütközik, (így a hitbizományi, egyházi, állami birtokoknál,) az örökhaszonbérlet a legjobb közvetítő intézmény ezen birtoktestek elidegeníthetlensége és kis birtokosokhoz való átmenetele között. Nem szabad elfelejteni, hogy erre a célra ép oly megfelelő a hosszú lejáratú idői bérlet; az itt említett körülmény tehát nem sajátos előnye az örök haszonbérletnek a telepítés szolgálatában.

A bérletrendszer jogi alakulatának előadott hiányai eléggé indokolják azokat a törekvéseket, a melyek a telepítést a tulajdonrendszer alapján óhajtják folytatni. A tulajdonrendszer alapján folytatott telepítés — a mint említettük — kétféle módon eszközölhető: vételártőkeszolgáltatás és járadékszolgáltatás mellett.

Az 1894: V. t.-cz. a vételártőke-szolgáltatás mellett eszközölt telepítés rendszerét fogadta el. Olyan alapra helyezkedett ezzel, a melyen, olyan tőkeszegény országban, mint a miénk, nagyobb arányú telepítést folytatni nem lehet. Tőkeszegény országban tőkeelv alapján telepítést széles keretben folytatni lehetetlen. Hol vannak nálunk nagyobb számban olyan telepesek, a kiknek elég tőkéjük van arra, hogy földbirtokot súlyos vételárhátralék bekebelezése nélkül szerezhetnek és e mellett házat építsenek, a leltárt, a felszerelést saját erejükből szerezzék be és kivárhassák az aratás idejét? Ilyen tőkeerős telepeseket nagyobb számban nálunk nem találhatni. A mai rendszer mellett a földbirtokszerzés nagyon meg van nehezítve; a megfelelő telepesanyag nagy része tehát, az, a mely vételártőkeszolgáltatásra nem vállalkozhatik, így nem vonható a telepítési actióba.

* E. Nasse id. ért. 49. lap; továbbá H. Paasche: *Erbpacht- und Retengüter als Mittel zur Schaffung und Erhaltung eines ländlichen Mittel- und Kleinbesitzes. (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Jena, 1887. 227. lap.)*

** U. ott 67. lap.

*** Id. ért. 220. lap.

Ezért lehetetlen a telepítést a tőkeelv és tőkejelzáloghitel kizárólagos alapján folytatni, ha nagyobb eredményeket és tartós sikert akarunk elérni; ezért kell a tőkeelv és tőkejelzáloghitel helyett a járadék- és járadékjelzáloghitel segítségével folytatni a telepítést, a mely járadékrendszer mindazokat az előnyöket magában foglalja, a melyek a többi telepítési alakulatok sajátjai, a nélkül, hogy azoknak felsorolt hiányait egyidejűleg érvényesítené.

A járadékrendszer alapján eszközölt telepítés lényege abban áll, hogy a telepítő a földbirtokot a telepesnek tulajdonjogilag, nem meghatározott vételártóke, hanem a földbirtok tiszta hozadéka alapján megállapított évi járadék szolgáltatása ellen engedi át. Ennek a telepítés szempontjából mindenekelőtt az a nagy jelentősége, hogy a telepítési művelet nagyon megkönnyíti, annak intenzív folytatását lehetővé teszi; mert a járadékrendszer mellett földbirtok vételártóke-szolgáltatás nélkül is szereshető, a minek olyan tőkeszegény országban, mint a mienk, nagy jelentőséget kell tulajdonítani. Lehetővé válik a kevésbé jól situált, de józan, szorgalmas munkásoknak letelepítése, a kik megtakarított kis tőkéjüket nem kénytelenek inproductiv vételárfizetésre fordítani, hanem azt hasznos befektetésre, üzemi tőkéjük beszerzésére, gyarapítására használhatják. A bérletrendszerrel sem kell a telepesnek vételártókéét szolgáltatnia, de nem is lesz a telepes földtulajdonossá; az örökhaszonbérletnél sem szerez a telepes teljes tulajdont és sokszor még nem csekély tőkét is kell szolgáltatnia jogelismerési díj czímén. A járadékrendszer a földéhséget is kielégíti, mert teljes tulajdont biztosít, a mi a föld gondos művelése szempontjából is lényeges. A gazdálkodás tekintetében a tulajdon csodákat művel.* Földműves népünkre pusztán használati jogok biztosítása nem gyakorol elég vonzerőt. A járadékrendszernek meg van az a további előnye is, hogy módot nyújt a telepítőnek a telepítvényre és a telepesre gyakorlandó tartós befolyás biztosítására, a telepes rendelkezési szabadságának szerződészerű korlátozása által, a mi a telepítési művelet tartós sikerére vezet. Különösen az állami telepítésnél fontos, hogy a telepítés irányítására a telepítő részére a befolyás biztosítottassék, a mire megfelelő eszköz a járadék megválthatlanságának kikötése, de mindig csak a járadék egy részének bizonyos időre szóló megválthatlansága például a járadék egy tizedrésze 30 évre. Az egész járadéknak örök időkre szóló megválthatlansága személyes függőségi viszonyt teremt és röghöz kötöttséget eredményez, a miért is a feleknek ilyen szerződészerű megállapodása sohasem volna engedélyezendő, annyival kevésbé, mert a telepítőnek befolyását eléggé biztosítja a járadék megválthatlanságának korlátozott kikötése is. Addig, a míg a telepítvényi birtokot járadék terheli, a birtok felosztása, mely a járadék beszedését megnehezíti és a birtok gazdasági önállóságát veszélyezteti, vagy annak egyesítése, mely a birtoknak nagybirtokok által való felszívásában nyilvánulhat, csakis a telepítő jóváhagyásától feltételezetten történhetnek meg, a mely jóváhagyás a magántelepítés

* »The magic of property works wonders.« »It is indeed in the nature of things that permanent ownership should be more fruitful in positive results than a fluctuating and precarious tenure.« John Watson: *Tenancy and ownership*. Cobden Club prize essay. London, 1891. 113. lap; továbbá Paasche: id. ért. 225. lap.

esetén birói ítélettel volna pótolható. Ezzel a telepítvényi birtok állagának épsége eléggé biztosítottnak tekinthető. A telepítőnek az 1894: V. t.-cz. 17. §-ban körülírt elővásárlási jog biztosítandó azzal a módosítással, hogy az elővásárlási jog mindaddig megilleti a telepítőt, a míg a birtokot járadék terheli. Az örökhaszonbérlet és hosszú lejáratú idői bérlet előnye gyanánt említettük, hogy ezen birtoklasi illetve birlalási formák lehetővé teszik a telepítést az elidegeníthetetlen birtoktesteken, pl. hitbizományi birtokokon is. Ez az előny meg van a járadékrendszer melletti telepítésnél is, jóllehet, hogy itt a telepítés a fölbirtok tulajdonjogi átruházásával jár. Ugyanis, a családi hitbizományokat szabályozó udvari rendelet* 16. §. szerint, a hitbizomány birlalója az ingatlan hitbizományi jószágot tőkévé változtathatja; minthogy pedig a telepes által fizetendő járadék leszámított tőkeértéke a hitbizományi várományosokkal szemben a lejegyzett birtoktest helyébe lép, az a nehézség, a melylyel a hitbizományi birtok egyes részeinek elidegenítése a várományosokkal szemben jár, elkerültek. A tőkésített járadék a lejegyzett birtoktest egyenértéke gyanánt jelentkezik. A járadékrendszer mellett eszközölt telepítésnek azt az előnyét is kiemeljük, hogy a telepest nem terheli tőkeadósság, hanem csak évi járadékszolgáltatás; nem a birtokérték egy hányadával, hanem az évi tiszta hozadék egy részével adós; jogilag tehát sohasem válhatik esedékessé az egész vételártőke, mert a telepesnek nincs tőkeadóssága, hanem csak járadékadóssága és ha egykét részletet nem fizet, ez már az ingókra vezetett kielégítési végrehajtással is biztosítható. A járadékrendszer alapján folytatott telepítésnek nemcsak a kis ember, a telepes szempontjából van nagy jelentősége, hanem az eladósodott telepítő közép- és nagybirtokos szempontjából is, a ki túlterhelt birtoka egy részének vagy rosszul értékesíthető külsőségeinek ellenértékéből törlesztheti adósságait és gyarapíthatja üzemi tőkéjét, a minek jelentőségére volt alkalmunk már utalni.

Az előadottak után megállapíthatjuk, hogy a telepítésnek legmegfelelőbb alapja, legkiválóbb jogi formája a járadékrendszer. Ezzel nem akarjuk azt a merev álláspontot elfoglalni, hogy a jövőben a járadékrendszer legyen a telepítés kizárólagos alapja. Hazai viszonyaink változatossága, az élet alakulatainak különfélesége esetenként indokolttá tehetik a bérleti rendszer vagy a vételártőkeszolgáltatási rendszer alkalmazását is. De a járadékrendszer intézményi biztosítása feltétlenül szükséges a telepítés szolgálatában. Csak az örökhaszonbérlet az, a mely — nézetünk szerint — nem volna alkalmazandó, mert nem képzelhető olyan szükséglet, a melyet ez az elavult jogi alakulat kizárólag szolgálna, mihelyest intézményileg biztosítva van a hosszú lejáratú idői bérlet, a vételártőkeszolgáltatás és a járadékszolgáltatás rendszere.

A telepítési műveletet nem az eddigi alapon, a tőkeelv és a tőkejelzáloghitel kizárólagos alapján, hanem a járadékelv és a járadékjelzáloghitel alapján kell végrehajtani. Csak a járadékelv segítségével, tehát az eddigi alap felhagyásával lehet nagyobb arányokban földbirtoktulajdonosokká tenni a kis embereket és biztosítani fennállásukat.

* L. 15.742/1862. okt. 9. sz. a. kelt udvari rendelet a családi hitbizományok tárgyában.

A bárczasági szászok gazdasági viszonyai.

A szászok dolgait csak egyoldalú nemzetiségi szemüvegen nézik. Igaz, hogy náluk ez a vezérelv, de ez aztán oly hatalmas erő, mely a népet minden idegét egyesíti és öntudatosan fejleszti. Még e tekintetben is sokat tanulhatni tőlük. Nem üres szalmaláng és csak hetyke kihívás ez náluk, hanem alapján rendszeres és folytonos munka.

Ez alkalommal be akarom mutatni a brassómegyei 13 szász község, az úgynevezett bárczasági szászok gazdasági viszonyait. Megfigyeléseim mellett nagy szolgálatomra voltak azon adatok, a melyeket az 1898. évi Honterus ünnepély alkalmából egybeállítottak.

A 13 szász község népe ősidőktől javarészt földműveléssel foglalkozik. Vidéke erre kiválóan alkalmas. A délkeleti Kárpátok folyói, bővizű patakjai a bárczasági rónán megcsendesülve rakják le termékeny iszapjukat; a számos csatorna s vízvezető árok révén reserválják, értékesítik az Olt folyó, a Vidombák, Homoród patakok felesleges vizeit. Az éghajlati viszonyok intenzív és sok oldalú termelésre nyújtanak segédkezet. A mezőgazdasági cultura főképen az utolsó évtizedekben vett nagy lendületet. A szász nép makacs conservativismusa útját állotta ugyan a szükséges újításoknak, de náluk a népet felülről való irányítása, a mint egy-egy helységben megtörte a maradiságot, onnan túl rohamosan haladt. A hetvenes évek végén terjednek el már a nép között a mezőgazdasági gépek. 25 év előtt a 13 községben még 5991 faeke volt, ma már vasekék, gözcséplők, vető-, aratógépek, rétgyaluk, extirpátorok s számos oly gazdasági gép és eszköz van kezükön, a minőkről a nagy alföldi magyarság még nem tud. A szász azonban ezeket mind szövetkezeti úton szerezte be.

E tekintetben a mi kezdeményezésünknek kész életerős intézményekkel szolgáltatnak mintát. Figyelemre méltók szövetkezeteik. A Rozsnyón alakult »gabnaértékesítő szövetkezet« kiváló eredményeket ért el. Célja az üzleti közvetítés kizárásával a kistermelők terményeit közvetlen értékesíteni a világ piaczaiban.

A bárczasági árpával, mivel ez különösen feles mennyiségben terem s jó minőségű, nagy plusokat szereztek. Árpájokat direct Galaczra, Münchenbe, Morvaországba szállították. A szövetkezet tagjai részére az átadott termények árának 75%-át előre kifizeti s a többi részt az üzleti év lezártával. Vetőmag-cserét, kölcsönt eszközöl. Minden községnek a pénzügyintézeteken kívül vannak mezőgazdasági célokat szolgáló »előlegegyletei«. Ezek jutányos áron szerzik be és adják át az egyes termelőknek a modern gazdasági gépeket, eszközöket.

Vannak külön szövetkezeteik gőzcséplők beszerzésére; némely községben 3—7 ily társaság van. Kisebb gazdák szövetkeznek egy-egy vetőgép, triór, heremagcséplő stb. beszerzésére. Ezen társulatok mellett virágzanak a helyi gazdasági egyesületek, olvasóköriek. Ezek kebelében felolvasásokat tartanak s eszmecseréket provocálnak. Alakítanak cukorrépa-termelő szövetkezeteket, hogy társulás útján jobban értékesítsék termékeiket. Vannak állatbiztosítási szövetkezeteik, a melyek közül legelső a holtövényi 387 taggal és 785 darab biztosított jószággal.

Ez az élénk és nemes gazdasági társulás és berendezkedés ezen felül mindenütt a pontosság és teljes megbízhatóság képét is nyújtja. A szász nép takarékos, önző, sok tekintetben gyanakvó természete mellett is ezen szövetkezetek, vállalatok gyorsan alakulnak. Igen, mert lelkiismeretes vezetés és a tagok élénk és kitartó részvétele és felügyelete mellett működnek. Alapja mindennek a nép természetében rejlik s abban a céltudatos és buzgó vezetésben és nevelésben, a melyet korán kezdtek ottan.

A gazdasági nevelésre is ők idejében gondoltak. A mi felzabardított jobbágyságunkat magára hagytuk. Csak az utóbbi idők földművelésügyi kormánya ismerte fel a nép gazdasági nevelésének nagy fontosságát. E tekintetben Darányi Ignác miniszter már is nagyot alkotott. A szász egyetem már 1868-ban kezdeményezte a gazdasági intézetek szervezését. Ezek javarészt az egyes községek áldozatkészségéből létesültek. A Barczaság részére a Brassóban alapított, majd Földvárra áthelyezett gazdasági iskola szolgál. Hasonló intézetet terveztek Medgyes és Beszterczére. Ezek szervezete megfelel a m. kir. földműves-iskolának. Kisgazdák fiait neveli modern gazdálkodási szellemben s kitanít szegénysorsuakat, a kik nagyobb gazdaságban mint kisegítők alkalmazást nyerhetnek. Tanulási idő két év. Évenként 450 Kor. ösztöndíjat oszt ki a földvári intézet. A növendékek átlagos száma 30. A gazdasági tudásnak és szorgalomnak valóban nem kis foka kell ahhoz, hogy a nép művelés alá vonható csekély területén megélhessen s oly kulturális áldozatokat hozzon, a minőt aránylag az országban egy nép sem hoz. A legkisebb falunak külső képe is ezen áldozatkészség tanúsága. Falusi középületeik, közhivatalnokaik fizetése, népoktatásuk színvonala, közlekedési útaik, csatornáik, stb. mind százados munkának és takarékoságnak gyümölcsei. Hogy mily csekély alapból tellett ez mind ki, megmutatják birtokviszonyaik, a miket alább bemutatunk. A földbirtok megoszlása, művelési ágak szerint: Brassó megyében 28.318 gazdaság van 258.444 k. hold területen. Ebből azonban csak 26·4% szántóföld, 68.275 k. h. Egy gazdaságra alig jut 2·5 k. hold szántóföld. Egészben 170.685 parcellára van aprózva. Az utóbbi években némely község határában eszközölt tagosítással a parcellák száma 154.000-re olvadt.

A földbirtok 60·91%-a kötött birtok, egyházak és községek, mint erkölcsi testületek tulajdonai. Ezen birtoktestek azonban javarészt erdőségek. Erdő mint magántulajdon alig van. Szántóföld, mint kötött tulajdon csak 6469 k. hold van. A kötött birtokhoz tartozik még a legelő is.

Nagybirtokos, született földbirtokos aristokratia, vagy gentry a szászok között ismeretlen fogalmak. A birtokmegoszlási viszonyok elég kedvezők.

A birtokmegoszlási viszonyok részletes adatai a következők:

A község neve	A parcellák nagysága k. holdakban													
	1-3	3-5	5-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-100	100-200	200-300	300-400	400-500	500-1000	1000-en felül
Botfalu	385	133	117	53	7	—	—	1	1	—	—	—	—	1
Höltövény	197	83	106	75	33	6	2	3	2	—	—	—	1	—
Szász-Hermány	1799	184	162	118	28	6	2	—	1	—	1	—	—	1
Földvár	1843	229	209	184	15	4	4	2	1	2	—	1	—	1
Keresztyénfalva	596	118	95	41	7	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Szász-Magyarós	56	115	310	210	21	4	3	1	—	—	—	—	—	1
Sz.-Péter	1814	158	147	66	6	—	1	—	1	—	—	—	—	1
Rozsnyó	1907	323	286	190	19	28	8	12	—	—	1	—	—	1
Veresmart	487	118	135	107	22	1	—	—	—	—	—	1	—	1
Prázsmár	1362	200	206	106	47	24	6	4	2	—	—	—	—	1
Vidombák	246	194	93	37	12	5	3	2	1	—	—	—	—	1
Volkány	234	36	86	184	64	5	2	1	—	—	—	1	—	1
Feketehalom	934	151	210	161	56	23	7	2	—	1	—	—	—	1

Az ezer holdig s azon felül terjedő birtokok községi tulajdonok. Javarészt erdőségek.

Az alföldi birtokmegoszlási viszonyokhoz képest ezek kedvezőbbek. Itt kevesebb kézben mint nagyobb birtoktest, az összes földbirtoknak csak 15%-a, míg az Alföldön 40% esik nagybirtoktestekre.

A szász községekben egy lélekre esik 0·81 k. hold szántó; 0·03 kert; 0·50 rét; együtt 1·35 k. h. Az alföldi átlag 2·00 k. h. A földbirtokhoz szívesen ragaszkodik a szász, s nem igen adja ki kezéből. A 80-as évek gazdasági hanyatlása, majd meg a késedelmes lassu átmenet az intenzívebb gazdálkodásra sok szász földművest megrendített anyagilag. Nem egy birtok került a lassanként behúzódó oláhok kezére. A szász földbirtokból vétel útján az oláhok és csángók kezébe még ugyan nem túl sok került, de jellemző a szászok helyzetére, hogy az elhódításokat már fel nem tartóztathatják.

A szóban levő 13 szász község határában csángók és oláhok következő területeket vásároltak már meg:

A helység neve	Szász birtok k. hold és öl	Oláh birtok k. hold és öl	Csángó birtok k. hold és öl
Vidombák	2744 h. 721 □ ö.	212 h. 377 □ ö.	—
Botfalu	3518 h. 927 □ ö.	171 h. 207 □ ö.	—
Prázsmár	6954 h. 8290 □ ö.	454 h. 324 □ ö.	600 h.
Szász-Hermány	3529 h.	—	2458 h.
Keresztyénfalva	2365 h. 585 □ ö.	21 h. 140 □ ö.	—
Sz.-Péter	4223 h.	349 h.	—
Höltövény	4607 h. 1569 □ ö.	169 h. 598 □ ö.	—
Feketehalom	8218 h.	185 h.	—
Volkány	2954 h.	259 h.	—
Földvár	6821 h.	341 h.	—
Szász-Magyarós	1859 h.	879 h.	—
Rozsnyó	8058 h. 1444 □ ö.	3663 h. 1480 □ ö.	—
Veresmart	1470 h. 202 □ ö.	580 h.	—
Összesen	56908 h. 338 □ ö.	9762 h.	3058 h.

Ha figyelembe vesszük, hogy az oláhok már a XIX. század elejétől fogva húzódtak be a szász falvakba, ezt a birtokhódítást nem tekinthetjük jelentősnek. Van azonban más aggasztó körülmény

a szászokra nézve — a lélekszámbeli folytonos csökkenés. Egy kis kitéréssel megemlítem, hogy a szászság 13 községe s egy városa között csupán Hóltövény mutat faji gyarapodást; 1814 óta 78⁰/₀-ról 79⁰/₀-ra. Egyéb helyeken mindenütt apadás; 7⁰/₀-tól egész 18·2⁰/₀-ig apadás az eredeti létszámhoz képest. Az oláhság pedig mindenütt tetemesen szaporodott, kivéve egy községet. A szászok lélekszámbeli apadása s ezzel birtokaik elkallódása egyrészt faji degenerációban s még inkább ama bizonyos rendszerben leli magyarázatát, a mely nem szívesen aprózza fel a földet sok gyerek között.

A szászok egyébként mindent elkövetnek, hogy a birtokaik idegen kézre ne jussanak. Az egyházak, szász pénzintézetek vásárolják össze az eladóvá lett földeket. Biztosra vehető, hogy a cseléd, nap-számosként a szász községekbe települő oláhok egyhamar el nem vásárolhatják a szász földeket, de ha a processus így folyik, hosszú idő multával majd szász nagybirtokok képződnek oláh bérlőkkel. A szászoktól való földelsajátításnak van még egy más forrása, egy nem tisztázott tulajdonjogi állapot. Brassó megyében van hét magyar község is, a melyeknek lakossága és szaporulata sokkal nagyobb, mintsem hogy kis határaikon megélhetnének. Ezek valamikor a szászok jobbágysai voltak s bérföldeket kaptak azoktól. Így pld. Tatrang, Pürkerecz, Zajzon kapott 100 év óta 676 k. holdat bérbe. Ezen földek bérértéke 1849-ben holdanként 2 váltó forint volt, 1891-ben már 12 frt. Ezen bérföldek a köznép előtt váltságos-földek czimén ismeretesek. A csángók utóbb pert is indítottak a szász községek ellen, a melyek ezen bérföldeknek örök megváltását a csángók részére ellenezték. A szászok arra hivatkoztak, hogy a mult században dühöngött pestis idején a kipusztult szász községek kénytelenek voltak bérbeadni földjeiket idegeneknek, de tulajdonjuk kétségtelen. A csángók meg arra hivatkoztak, hogy a földeket ősidőktől kapták, mint bozótos, erdős, mocsaras területet, hogy tegyék maguknak hasznavehetővé, s a midőn a földet eke alá igazították, a szászok bért vettek rajtuk. A közigazgatási bíróság legfelső foruma döntött e peres ügyben. Megengedte, hogy a csángók 60 forinton válthassák magokhoz holdját a bérföldnek. Nem tudni a dolgok további fejlődését. Van még több olyan szász község, a hol 1300 kat. holdra menő váltságos föld van, a melyet a csángók perelni fognak. Ezek mindenesetre lényeges befolyással lesznek a szász birtokmegoszlási viszonyokra.

A csángók hét faluja különben is sokat veszített a Brassóval történt kényszeregyezséggel. Erdeinek feléről le kellett mondania Brassó javára s ezenfelül még oly pénzösszegek megtérítésére kötelezték ezen felülről támogatott egyezségben, hogy 20 év alatt sem heverik ki. Némely község nemcsak hogy keresménye első forrását, erdeje javát elvesztette, hanem még 100—150 ezer forint készpénz megtérítésére is kötelezve lett Brassó érdekében. Az így tönkre bénított csángók jó ideig nem lesznek szerzőképesek.

Ezen kitérés után folytatom a szász gazdálkodási viszonyok ismertetését. A *szántóföld* az összes földbirtok 26·4⁰/₀-a, — az országos 43·42⁰/₀-hoz képest tehát tetemesen kevesebb. Ha ehhez számítjuk, hogy az erdőség községi tulajdon, úgy valóban megdöbbenve kérdezzük, hogy miből és hogyan tudott e nép csupán e kis területből vagyoni jólétre vergődni? E körülmény oly nagyjelentőségű, hogy azzal nem foglalkozhatom csupán egy kis kitéréssel. Más helyütt, a hol a mel-

lékfoglalkozások s kereseti viszonyokról megemlékezem, e kérdést is kellően méltatni fogom. A szászok csekély mennyiségű szántóföldjeiket a 80-as évekig három nyomású gazdasági rendszerben kezelték, úgy, hogy $\frac{1}{3}$ részét évről-évre ugarnak hagyták. A szász mezőgazdálkodás fellendülése az ugar fokozatos megszüntetésével következett be. Az ugart herével, burgonyával, takarmány- és cukorrépa-termeléssel kezdték kihasználni. Ezzel az állattenyésztést emelték, a trágyatermelést, a talajjavítást fokozták. Az egyoldalú szemtermelés ezzel csökkent. A búza-árak esése következtében beállott különbözetek a gazdaságban előnyös kárpótlást találtak.

A búza-termelés 1880-ban a szántóföld $21\cdot34\%$ -át, 1890-ben $17\cdot6\%$ -át, 1895-ben már csak $8\cdot6\%$ -át foglalta le. A búza helyét a sörgyártásra és árpakása készítésre különösen alkalmas bárczasági árpa termelése foglalta el részben. Az árpatermelés 1880-ban az összterület $26\cdot11\%$ -át, 1895-ben $29\cdot83\%$ -át kötötte le. A tengeritermelés $13\cdot73\%$ területet foglal el. Nevezetes termény a burgonya, a mely állandó kiviteli cikk Romániába. Állattakarmányozásra és szeszgyártásra is nagy mennyiségben használják. A cukorrépa-termelés az utóbbi években a Bárczaság területén 1889-ben létesült cukorgyár által igen fellendült. Ezen termény 1880-ban még csak $0\cdot19\%$ -át foglalta le a szántóföldnek, 1892-ben már $6\cdot31\%$ -át. A cukorgyár évente 774.000 mm. répát dolgozik fel. A mesterséges takarmány termelése az ugar beszüntetésével emelkedett. 1880-ban $4\cdot31\%$, 1895-ben $13\cdot93\%$ -át köti le a földnek.

A kereskedelmi növények termelése, mint a kender és a lené, utóbb csökkent. A gyári termelés versenye következtében a kötél és gazdasági szövöttárú házi-ipari termelése hanyatlott. A kerti termelés csak az utóbbi években vett némi lendületet. Ez az összterületnek $1\cdot2\%$ -át köti le. Átlagban a föld művelési ágai szerint következőkben van lekötve: szemtermelésre $53\cdot15$, kapás növényekre $29\cdot83$, hüvelyesekre $1\cdot74$, kereskedelmi növényekre $0\cdot45$, kerti növényekre $0\cdot90$ takarmány-növényekre $13\cdot93$. A jövedelmi átlag művelési ágak szerint hektáronként: búzából 128 frt 47 kr., rozs 96·10 frt, kevert 91·15 frt, zab 186·27 frt, árpa 97·40 frt, borsó 113·03 frt, lencse 96·87 frt, tengeri 162·28 frt, cukorrépa 195·94 frt, takarmányrépa 183·50 frt, heremag 155·34 frt, takarmányhere 113·47 frt, káposzta 130·58 frt, hagyma 240 frt, kerti vetemény 208·15 frt.

A Bárczaságban az összes terület $26\cdot9\%$ -át foglalja el a legelő és rét. De ezek javából az erdők gondatlan kipusztításából állottak elő. Legnagyobb része feltétlen erdőtalaj. Egyébként pedig kevésbé gondozott is. Évek előtt a juhtenyésztés rendkívül virágzott. A bárczasági juhokat azonban tavasztól őszig az oláh havasokra hajtották ki. Ez oly nagy jelentőségű kérdés volt a délkeleti erdélyi népre, hogy ezen legeltetési jogot a karloviczi, passaroviczi, és belgrádi békekötésben is megóvták. Mindez akkor volt, amidőn Oláhország területét javából csak legeltetésre használták. De midőn Románia feltörte a legelőket, az erdélyi jószág Bulgária Dobrudzsa felé húzódott. 1847-ben Bulgáriában 5000 pásztor őrizte az Erdélyből kihajtott jószágot, a melyek között volt 5095 ló, 4454 kecske, 623.353 juh. Ezen nagymennyiségű állatállomány csekély fentartási költségei mellett rendkívüli hasznot hajtott. Nem tévedünk, ha a múlt időbeli közvagyonosodás egyik legfőbb forrásául állítjuk. A juh tej- s gyapjú-

termékeit a nép feldolgozta és nagyban kereskedett vele. Részint a gyapjunak korábbi években magas ára, részint a háziipari és posztógyári feldolgozása a sokoldalú és kellő értékesítést biztosították. De mint említém, a mint Romániában a nagykiterjedésű állami egyházi javakat s bojár birtokokat feloszlatták és szántóművelés alá vették, az erdélyi jószág kiszorult onnan. Ez aztán változtatott a szászság állattenyésztési viszonyain is. A tömeges s hanyagabb tenyésztés helyébe lépett a gondos fajkiválasztó intenzív tenyésztés. A szabad legeltetés helyén a mesterséges takarmányozás foglalt tért. Ez ismét a földművelés intenzitását emelte. Az ugar megszünése és az oláh mezőkről való kiszorulás kapcsolatosak voltak.

Az oláhországi legeltetés megszünése, illetve szűk térre szorulása idézte elő annak szükségét is, hogy a honi határokon gondoskodjanak legelőkről.

A mesterséges takarmánynak okszerű termelése azonban nem állott be oly hamar, ezt megelőzte az erdők tömeges irtása legelőnyerés érdekében. De ez az expediens sem vált be. Így vitték kényszerítő okok a népet más irányú mezőgazdálkodás s állattenyésztés megalapítására. Így következett a maga egymásutánjában a háromnyomású s ugartartó rendszer megszünése, mesterséges takarmánytermelés, csekély számú de értékesebb állatok nevelése. Hatósági szabályrendeletekkel is gondoskodtak a meglevő legelők okszerű gondozásáról és kihasználásáról. A legeltetési jogot részint az adó alapján, részint a földbirtok nagyságához képest gyakorolják. Utóbb mindinkább tért hódít azon elv, hogy a községi legelőket csakis a fejős jószág részére használják fel. A legelő-átlag azonban ma is sokkal kedvezőbb, az országos átlagos viszonynál. Hazánkban egy darab jószágra átlag 0.96 k. hold legelő jut, Brassóban 1.46 k. hold. A 71 megye között Brassó az 53-ik helyen van.

Az előbb említettek természetes következménye az volt, hogy a szász nép a nagyban való állattenyésztést redukálta s a fajkiválasztás útján haszonhajtóbb s nemesb állományt teremtett. A 80-as évektől kezdve kiváló gondot fordítanak alkalmasb tenyészállatok beszerzésére. E javából 2—4 ezer lakosú községek az alföldi viszonyokhoz aránylag sokat költöttek e célra. Földvár pl. 1896-ban tenyészállatok beszerzésére 965 frtot; eltartására 797 frtot költött; Vidombák 1097 frtot; Hóltövény 788 frtot stb. Szarvasmarha hazánkban átlag 100□ klm. területen 1940 drb., 1000 lakosra 371 drb.; a Bárczaságban 100□ klm. területen 2064 drb., 1000 lakosra 429 drb. Összehasonlításként még felemlíthetni, hogy az országban legelső helyen álló Vas megye területén 100□ klm. területen 4001 drb., 1000 lakosra 517 drb. esik. A bárczasági jószágtenyésztésre az 1893-ik év különös jelentőséggel bír. A nyugati államokban ez évben nagy volt a takarmányszükség s ez a nyugati fajmarhának behozatalát igen előmozdította. A földművelésügyi kormány ez évben félmillió forintot fordított nyugoti tenyészállatok beszerzésére. Az említett év szeptember és november havában 4257 drbot importáltak, simenthali, algau, pinzgau, inthali fajokból. Ez alkalommal a szászok is kaptak azon nyolc megye mellett, mely ezen importban részesült. A Bárczaságban jelenleg 37.237 drb. szarvasmarha van. E faj fehér, hamvasszürke, az úgynevezett erdélyi magyar szarvasmarha fajtához tartozik. Kitarató, szívós, kitűnő jármás jószág és hizékony. A hegységekben már kisebb

fajaival találkozunk; ezek inkább a moldvai fajhoz hasonlítanak. Az említett év óta a nyugoti faj erősen terjedt. Különösen a pinzgau.

A tehenészetre a szászok mint jelentékeny jövedelmi forrásra különös súlyt fektetnek. Minden háznak megvan a maga tejgazdasága. Reggel, este fejt tejet kereskedők szedik össze a falvakban és szállítják Brassóba. A tejnek rationális feldolgozása és értékesítése a most életbelépő tejszövetkezetek útján emelkedni fog. Ujvárosban magában a tejtermelés átlaga 970 600 liter, 60.000 frt értékben. Nagyszabású termelés van még Rozsnyón, a hol az évi átlag 750.000 liter. A 14 községben évenként forgalomba kerülő tej mennyiségét 4 millió literre becsülhetni 246.000 forint értékben. Ezen tekintélyes s még folyton emelkedő haszon teszi azt, hogy az állattenyésztés keretében első hely a szarvasmarhának illetve a tehenészetnek jut.

Csekélyebb értékű a ló-, sertés- és juhtenyésztés. *Lótenyésztésük* színvonala emelkedett, de mennyisége hanyatlott. 1870 óta a létszám 6000 darabbal apadt. A szászok által tenyésztett ló a tatár eredetű székely és az oláh mokánynak keresztezése. A ló helyét sok tekintetben az olcsóbb szarvasmarha foglalta el. *A sertésenyésztés* csekély jelentőségű. 1870 óta az állomány felére apadt. Ujabban tenyészállomások rendezettek be fajnemesítésre Földváron és Höl-tövénen. *A juhtenyésztés.* Fennebb említettem az okokat, a melyek az Erdély délkeleti részének juhtenyésztését szűkebb térre szorították. Ma a juhtenyésztés kizárólag az oláhok kezében van. Ezek főkereseti forrása ez. A tenyésztett faj nemesítésével nem törődnek. A közönséges cigája van szelvében elterjedve.

A kertészet és méhészet még csak most foglalják majd el azt a helyet, a melyet nemcsak megérdemelnek, de a mely hivatva van pótolni azon mellékjövedelmeket, a miktől az elkallódó háziipar révén elestek a szászok. Általános tünet a háziipar hanyatlása, a melyet a régi alakjában feltámasztani itt sem lehet. A gyári termelés itt is kiszorította az orsót és szövőszéket. Még 1895-ben takácsszövetkezetek léteztek. Az öregekkel eltűntek ezek is. A szász gazdaszony legfőbb gondja volt még nem régiben az, hogy karácsonyra az egész háznépet saját szövetű fehéreneművel lássa el. Ez megszűnt. Az asszony háznépe ezen czikkeket olcsóbban szerzi be s munkaidejét másra fordítja. Itt-ott a kosár- és szalmakalap-fonás divik még.

Jelentékeny plus a szász nép háztartásában a munkaidőnek gondos és szorgalmas kihasználása. Ennek ugyan van egy más oka is. Náluk a napszámosnép átlaga jóval kevesebb, mint a nagy alföldön, a hol 30—32%, míg náluk csak 12%. Egyébként is a szász nem hever. Folyton lel munkát. Ha egyebet nem, rendez, tisztogat. A sztalos-, kőműves-, ács-, bognár-munkához valamennyire mindenik ért. A házban lehetőleg mindent maga állít elő. Ennek anyagi és morális szempontból is végtelen jelentősége van. A népnek nincsen heverő ideje. S azon összeg, a mit a szász gazdaságának rendben tartásával, házi ügyességeivel végez és megtakarít, az bátran felbecsülhető oly összegre, mint nálunk az alföldön a 3—5 holdas kisgazdának egész évi jövedelme. Épen abban van a mi népünk ezek mögött, hogy a drága időt nem tudja alkalomadtán kihasználni. Ismeri, bírja a hirtelen erőltető, rendkívüli munkát, de a folytonos, kitartó tevékenységet nem. Csakis ebből magyarázható meg, hogy a szász aránylag kisebb földterületen nagyobb átlagos jólétre vergődött. A folytonos

munka és a takarékoság tette lehetővé, hogy e nép el nem adósodott annyira, sőt tetemes tőkét gyűjtött.

Bámulatos az a mindenféle czímen fölhalmozott alapítvány, a mit e nép százados szorgalom gyümölcseiből teremtett. A tizenhárom száz község mindenikében vannak takarékpénztárak. Ezek azonban valóban takarékpénztárak és nem uzsora-intézetek. A bárczasági száz községek letétei 1891-ben 5 millió 281.058 frt 32 kr-ra rugtak.

Jeszenszky Ignác.

A betegsegélyző pénztárak statisztikája 1893—1898-ig.

A kereskedelmi tárcza költségvetésének legutóbbi tárgyalásakor kereskedelmi ministerünk sajnálkozó szavakkal emlékezett meg a betegsegélyző pénztárak ügyéről. »A betegsegélyző pénztárak ügye« — mondá — »most beteg, nagyon beteg. A dolog úgy áll, hogy most van Magyarországon 387 betegsegélyző pénztár, a mely oly hiányosan, oly hibásan teljesíti feladatát, hogy például odakünn a vidéken általános a zúgolódás, hogy beszedik a pénzt, de a tagok sem orvost, sem orvosságot nem látnak. Vannak betegsegélyző pénztárak, a melyek általában véve a minimumra reducálták tevékenységüket.«

Valóban sajnálatos, hogy e közhasznú intézmény, mely társadalom-politikai reformunk első fecskeje volt: jelenleg alig egy évtizedes léte után kóros állapotok közt teng. Megszoktuk a napi hírek közt a betegsegélyző pénztárak egyenetlenkedéseiről hallani, s megszoktuk a biztosított munkások folytonos gyanakvását, vádaskodását e pénztárak vezetőségei ellen. Kétségtelen azonban, hogy ez intézmények bajai nem csupán a személyi hiányokon alapulnak, hanem kell lenni ez intézmények szervezetében levő okoknak is, a melyek eredendő hibákként kísérik őket fejlődésükben.

E hibák és hiányok vizsgálatára kívánnak szolgálni az alábbi sorok. A statisztikai adatok egybeállítására s a bennök rejlő tanúságok kifejtése mutathatnak reá leginkább a betegsegélyző pénztárak belső alkatára. S e téren a statisztika nincs a combináló puhatolódzásra utalva, a mennyiben a könyvek vezetése, az adatok feljegyzése a pénztárak vezetésének alapfeltétele. Czélszerűnek láttuk az adatokat párhuzamba állítani a megfelelő külföldi s különösen a német állapotokkal. Hogy miért mutatkozott különösen a német s illetve osztrák statisztikai adatok egybevetése ajánlatosnak, ennek természetes oka az, hogy a törvény, mely a betegsegélyző pénztárakat létesíté: a német alapokon épült fel, melyek e téren teljesen újak, eredetiek voltak. Vannak ugyan p. o. Franciaországban is segélypénztárak s ügyök legutóbb az 1898. április 1-i törvényben törvényes szabályozást is nyert, de ebben sem található meg a német betegbiztosítás két alapelve: a kötelező biztosítás s a biztosításnak ebből folyólag bizonyos társadalmi osztályokra való szorítkozása, a mely az intézményt kiválólag társadalom-politikaivá avatja.

Nem kell azonban azt hinnünk, mintha a német viszonyokat mint legideálisabbakat állítanók oda, csak azért, mert német. Nem lehetett várni e törvénytől sem, mely e téren nehéz úttörő volt, hogy a beteg munkást legott kényelmes ellátásban s az aggot gondtalan öregségben részesítse. Legjobban fejezik ki ezt Bismarck herczegnek a német balesetbiztosítási törvényjavaslat tárgyalásakor 1881. február 1-én elmondott beszédének e szavai:

»El vagyok határozva nagyon lassan és óvatosan haladni előre, s némely korlátokat szabtam eredeti elhatározásaim elé, de még a dolog elején vagyunk.« — Majd utóbb:

»Ha mindenki, a ki a munkára képtelenné vált, 100 avagy 200 márkás járadéklevéllel vonulhat nyugalomba, akkor lánya vagy menyé nem fog nehézségeket támasztani, őt magához venni. Fiai természetesen sohasem teszik meg.«

A mi törvényünk s kivívói — mint alább látni fogjuk — mindenekelőtt ez óvatosságot hagyták figyelmen kívül. Intézkedései a német 1883. június 15-iki törvényénél sokkal tág terűebbek, még ennek 1892. április 10-iki reformált formájánál is. Egyszerre nagy teret öleltek fel, melyet a zsenge alkotás el nem birhat. Többet akartunk nyujtani, mint szomszédaink, de a felét sem birjuk el!

1. A betegsegélyző pénztárak szervezete.

Felállításuk óta volt:

	1893-ban	1894-ben	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
Kerületi pénztár	79	85	96	97	97	97
Ipartestületi pénztár	59	69	80	89	95	101
Gyári és vállalati pénztár	83	120	158	150	156	158
Magánegyesülési »	52	60	59	62	57	57
Összesen	273	334	373	398	405	413

100 pénztár közül

	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Kerületi pénztár	28.9	25.5	25	24.4	24.2	23.4
Ipartestületi pénztár	21.6	20.7	24	22.3	23.5	24.6
Gyári és vállalati pénztár	30.4	35.9	36	37.8	37.8	38.3
Magánegyesülési »	19.1	17.9	15	15.5	14.5	13.8

Aránylag tehát az ipartestületi s a gyári és a vállalati pénztárak a túlnyomóan emelkedők, különösen ez utóbbiak, míg a magánegyesületiek állandóan fogynak.

A tagok megoszlása e pénztárakban a következő. Betegsegélyző pénztárhoz tartozott:

	E m e l k e d é s	
	évről-évre	1893 óta
1893-ban	329.712	egyén
1894-ben	455.179	»
1895-ben	523.257	»
1896-ban	540.642	»
1897-ben	559.069	»
1898-ban	599.107	»
		125.467
		68.078
		17.385
		20.082
		230.357
		269.395

Az első évek hirtelen szaporulata nyilván az intézmény alakulási nehézségeiben, terjeszkedésében leli magyarázatát.

E biztosított egyének összegéből jut a

	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Kerületi pénztárakra . . .	135.908	198.480	235.692	244.592	257.287	273.275
Ipartestületi » . . .	40.411	62.709	73.537	69.272	72.050	78.384
Gyári és vállalati pénztárakra	80.675	111.398	127.866	143.407	147.145	162.005
Magánegyesülési »	72.718	82.592	86.162	83.371	82.587	85.443

100 biztosított közül tehát esett a:

	1893	1894	1895	1896	1897	1898
Kerületi pénztárakra	41'2	43'5	45'0	45'3	46'0	45'6
Ipartestületi »	12'3	13'8	14'1	12'8	12'9	13'1
Gyári és vállalati pénztárakra .	24'4	24'5	24'4	26'5	26'3	27'0
Magánegyesülési »	22'1	18'2	16'5	15'4	14'8	14'3

tag.

A betegségyező pénztárak közül a kerületi pénztárak száma az első évek kevés emelkedése után állandó maradt s így a többi pénztárak megszorodása folytán számuk arányilag jóval megcsökkent. E mellett magukban egyesítik a biztosítottak zömét: közel felét és tagjaik száma az évek sora alatt inkább és állandóan emelkedett, mint bármelyik más pénztaré. Ebből arra kell következtetnünk, hogy e pénztárak a többiekhez képest óriásiak. A gazdasági viszonyok hatása, a népesség szaporodása mind szaporítják a biztosításra kötelezettek számát, a kiknek javarésze a kerületi pénztárakhoz fog tartozni, mert a míg valahol külön gyári pénztár, vagy ipartestületi pénztár még meg nem képes alakulni, avagy — a mi gyakori eset — feloszlani kénytelen, a biztosításra kötelezettek a kerületi pénztárhoz tartoznak; a kerületi pénztár tagjai folyton szaporodnak, de ehhez képest a kerületi pénztárak száma nem bir megfelelő módon sokszorozódni. A kerületi pénztár csak a legfelső hatóság, a ministerium rendelete utján alakulhat meg. Nem oly intézmény tehát, melynek kereteit a gazdasági állapotok mindenkor alakulása bőviti, avagy vonja szűkebbre, hanem egy nehezen mozgó gépezet alkalmazza a gazdasági szükségletekhez. Nem a gazdasági erők, hanem mesterséges eszközök hozzák létre vagy szüntetik meg létét.

Annak illusztrálására, hogy mily nehézségekkel jár az ily pénztáralakítás, mi sem érdekesebb, ha a pénztárakat felállító 2342/1892. számú kereskedelemügyi ministeri rendeletben a kerületi pénztárak tagjai számára vonatkozólag tett előirányzatot egybehasonlitjuk a minister 1897. évi jelentésével, melyben a tényleg biztosított tagok száma mutattatik ki. Kétségtelen, hogy a hivatkozott rendelet hiányos statisztikai előmunkálatokkal rendelkezvén, nem igényelhet teljes pontosságot. Kifejezi ezt 2. pontjában:

»Statisztikai adatok alapján tájékoztatást nyujt az illető városban vagy járásban alkalmazott ipari, kereskedelmi és gyári munkások (segédszemélyzet) számáról. Megjegyzem azonban, hogy ezen számban a közlekedési vállalatoknál és a bányászati üzemeknél alkalmazottak nem foglaltatnak. Az e rovatban foglalt adatok egyébként csakis tájékoztatásul szolgálnak arra nézve, hogy az illető kerületi pénztár megalakításánál körülbelül mennyi alkalmazott közreműködésére lehet számítani.«

Azonban kétségtelen az is, hogy egy öt évvel későbbi jelentésben inkább azt várnók, hogy a pénztárak tagjainak száma legalább is elérje az előirányzat megfelelő adatait, nem pedig — mint azt

tényleg igen gyakran tapasztaljuk — attól ezerre menő százakkal különböznek. Így például:

Megyében	Előirányoztatott	Pénztárra	volt 97-ben	Pénztárban
Bars	3.601	2	4.295	5
Hont	7.578	2	2.992	3
Nyitra	7.869	4	7.654	7
Nógrád	6.325	2	5.450	11
Pozsony	15.531	2	16.343	11
Trencsén	4.363	2	6.220	9
Baranya	9.183	2	8.249	9
Győr	4.271	1	4.055	9
Komárom	4.321	1	3.371	4
Moson	2.496	1	2.327	4
Somogy	6.502	1	7.101	6
Sopron	10.187	2	12.845	14
Tolna	6.299	1	3.078	2
Vas	10.974	2	3.195	10
Zala	7.615	2	5.458	6
Bács-Bodrog	17.101	5	15.725	20
Csongrád	7.820	3	8.779	14
Heves	5.030	2	4.566	10
Pest	116.352	3	263.801	80
Ebből a székes főváros	109.949	1	249.263	61
Abauj-Torna	8.098	2	7.697	6
Bereg	2.932	2	1.759	5
Borsod	7.483	1	3.805	3
Gömör	6.428	2	3.722	5
Sáros	2.930	1	1.973	5
Szepes*	6.577	3	3.854	10
Békés	5.358	1	4.991	5
Szatmár	5.065	2	4.177	6
Krassó-Szörény*	8.313	2	3.100	8
Temes	13.096	2	12.583	14
Torontál	9.824	3	3.481	12
Alsó-Fehér	2.149	1	1.117	3
Brassó	4.402	1	4.682	2
Csik	1.000	1	887	3
Kolozs	2.874	1	3.483	3
Fiume	1.750	1	6.988	3**)

Ez egybeállítás valóban megérdemli, hogy adatait figyelemmel kísérjük, mert élénk világításba helyezi a kerületi pénztárak megalakulását. Számtalan megyénk van, a hol kétszerannyi pénztár alakult, fele annyi taggal, mint a tájékoztató rendelet azt tervezte. S egyuttal tanuságot nyújt arra nézve, hogy minő bajos dolog egy úgy a közgazgatási, mint a közgazdasági élettel semminemű összeköttetésben nem álló intézmény szabályozása, mint ez a kerület, melynek terrenumára a pénztár kiterjed. A munkások vándorolnak, gyárak alakulnak s szűnnek meg, ehhez képest a kerületi pénztár tagjai épúgy egyszerre megsaporodhatnak, mint megfogyhatnak s a pénztár az előbbi esetben ezeket kénytelen befogadni, míg a ministerium újat nem alakít segélyére, ellenkező esetben fennáll s fenn kell állania, míg a felsőbb hatóság meg nem szünteti. E mellett a kerületi betegsegélyző pénztárakhoz az 1891: XIV. tczikk 4. §-a az önkéntes belépők ezrei csatlakozhatnak s léphetnek ki belőle.

* S itt a bányamunkások a rendelet szerint nincsenek beleértve, holott a 97-iki adatoknál igen.

** Magától értetődik, hogy a 2. rovatban csak a contemplált kerületi pénztárak foglaltatnak, míg a 4. rovatban az összes megalakult pénztárak.

Igy alkottunk rengeteg társulatokat, nagy terhekkel, nagy budgettel és igazgatási költségekkel, nagy koczkázattal s e mellett alakulásukra a gazdasági életnek bárminemű befolyását kizártuk.

Németország szerencsésebb volt abban, hogy a betegség esetére szóló biztosítást szoros kapcsolatban oldhatta meg a közigazgatási szervezettel. A biztosítás alapja a *község*. A kik az u. n. helyi, gyári, ipartestületi, építési s a már fennálló segélypénztárakban biztosítva nincsenek, de biztosításra kötelezettek, avagy önként biztosítják önmagukat, a község által biztosítandók; járulékaikat a község szedi be közadók módjára, az ezekből egybegyűlő összeget külön alapként kezeli s betegség esetén a segélyezendőeknek juttatja. A subsidiarius biztosító intézmény nem a mi, nemzeti hagyományainkba egyáltalán be nem illeszthető »kerületünk«, hanem kinek-kinek az illetékes közigazgatási hatósága, melyhez különben is tartozik, s a mely ennek folytán számot vehet a biztosítással járó terhekkel s a mi fő, nem kíván horribilis összegű igazgatási költségeket!

A német községi biztosítás mellett fennálló helyi betegpénztárak is egész mások, mint a mi kerületi pénztáraink. Ezeket a község állítja fel vagy a kérelmező ipari alkalmazottak, számra nézve legalább 100 egyén kérelmére, vagy a felügyelő hatóság rendeletére, de a mi fontos: iparágak szerint, minden egyes vagy több hasonló iparág alkalmazottai számára külön pénztárt alkotva. Ez intézmény tehát úgy a közigazgatási szervezettel, mint a közgazdasági élettel kapcsolatban áll. Ha valamely iparágban hanyatlás áll be s a helyi pénztár működését beszünteti, tagjai az illetékes községhez fognak tartozni, a melyhez amúgy is elég kapcsolat fűzi őket. Nálunk, ha egy kisczelli gyári vagy magánegyesületi pénztár beszünteti működését, tagjai beáradnak a szombathelyi kerületi pénztárba, mely minden egyébtől eltekintve jó darabra esik onnan.

Németországban a subsidiarius — községi és helyi — pénztárak egyesítik magukban a biztosítottaknak ma már több mint felét, de egyuttal e pénztárak számra nézve az összes pénztáraknak több mint felét teszik. 1896-ban a biztosítottak 16·5⁰/₀-a a községi, 45·2⁰/₀-a a helyi intézetekhez tartozott s a pénztárak 38·2⁰/₀-a községi, 20·5⁰/₀-a helyi pénztár volt. A biztosítottak zöme tehát oly intézethez tartozik, melynek gazdasági jellege, színezete van.

Ennek első következménye: a pénztárak erős tagozódása. A pénztárakban a tagok elég arányosan oszlanak meg: egynek-egynek nincs szerfelett sok tagja, de mindannyian nagyságra nézve nem sokban különböznek egymástól. Hazánkban pár száz taggal bíró gyári avagy ipartestületi pénztár mellett táborszerű kerületi pénztárak vannak. A tapasztalás pedig azt tanítja, hogy a betegség esetére szóló biztosításra a kisebb intézetek alkalmasabbak.

»A muló s az állandó munkaképtelenség elleni biztosítás lényegében külön viendő keresztül. Az utóbbi veszélyt csakis tágabb országos vagy birodalmi testületek bírhatják el, míg ellenben kisebb (helyi) kötelekek a betegség esetére szóló biztosítást nemcsak hogy elbirják, hanem a durva visszaélések elhárítására egyedül alkalmasak«, mondja Schaeffle.*

Ez elvet mi teljesen figyelmen kívül hagytuk, jobban mondva

* *Deutsche Kern- u. Zeitfragen*. Berlin, 1894. 392. l.

vele homlokegyenest ellenkezően intézkedtünk, midőn háromféle kisebb pénztár faj mellett nagy, óriási módon nagy fajtát teremtettük meg a kerületi betegsegélyző pénztár e levegőben lógó intézményében. S a lefolyt hét-nyolcz év ime megteremtette a Schaeffle szavaiban említett visszaélések egész sorát.

Való ugyan, hogy testvérállamunkban, Ausztriában is megvan — sőt tán az mondható a mi mintánknak — a kerületi pénztár intézménye. Érdekes lenne az ottani állapotok beható tárgyalása. S ha ugyan ezek azt mutatnák is, hogy ott is elég bajjal kell ez intézménynek küzdeni, két szempontot nem szabad szem elől tévesztenünk. Először, hogy a kerület Ausztriában közigazgatási hatóság s kerületi pénztár van odaát jelenleg 566 s nem mint nálunk 97, másodsor, hogy Ausztria nagy iparállam, melyben a gyári és vállalati pénztárak sokkal nagyobb számban alakulhatnak, mint hazánkban, a hol száznál több egyént 320 ezer iparvállalat közül 1235 foglalkoztat, a mi 0-39⁰/₀-ot tesz ki! Ott tehát a kerületi pénztár nem oly rengeteg általános lecsapoló intézet.

2. A pénztárak teljesítményei.

A betegsegélyző pénztárak teljesítményeiről csak a 95—98-ig terjedő időszakról nyerhetünk teljes és kielégítő képet. Az 1893. és 1894-iki statisztika csak a táppénzre, orvosszerekre s a temetkezési járulékra kiadott összegeket jegyzi fel, — ezeket is meglehetősen valószínűtlen adatokban — nem veszi tekintetbe tehát, mint segélyezési kiadást, az orvosok díjait, a mely pedig nyilvánvalóan épügy, ha nem is közvetlenül és készpénzben, a biztosítottak javára eszközölt kiadás. Ez első két évet tehát figyelembe nem vehettük.

A betegsegélyző pénztár segélyezései:

	1895-ben		1896-ban	
	korona	%-ban	korona	%-ban
a) táppénzek, gyermekágyi segélyek	2,284.232	42·11	2,354.188	39·30
b) bábapénz	113.072	2·08	124.324	2·09
c) kórházi ápolási díjak	431.866	7·95	574.534	9·59
d) gyógyszerertári költségek	1,226.026	22·41	1,385.762	23·10
e) temetkezési segély	248.456	4·57	269.858	4·50
f) orvosok	1,130.280	20·31	1,276.906	21·31
g) szülésznők	2.648	0·05	7.954	0·13
h) egyéb segélyezés	—	—	—	—

	1897-ben		1898-ban	
	korona	%-ban	korona	%-ban
a) táppénzek, gyermekágyi segélyek	2,321.430	37·80	2,512.370	37·42
b) bábapénz	135.048	2·02	133.782	1·99
c) kórházi ápolási díjak	623.538	10·15	618.738	9·22
d) gyógyszerertári költségek	1,384.760	22·55	1,552.653	23·18
e) temetkezési segély	262.058	4·26	282.284	4·21
f) orvosok	1,321.610	21·53	1,393.140	20·80
g) szülésznők	13.732	0·23	13.223	0·20
h) egyéb segélyezés	89.882	1·46	199.468	2·98

A segélyezési kiadások legfeltűnőbb jelensége az, hogy közülök a táppénz a többi kiadáshoz viszonyítva évről-évre kisebbedik: négy év alatt közel 5⁰/₀-kal esett. Emelkedő jelleget mutatnak ezzel szemben a gyógyszerertári költségek és az orvosok díjai. Ha ez adatokat egybevetjük a német statisztika adataival: a betegpénz ott körülbelül

42⁰/₀-át, az orvosok díjai 22⁰/₀-át teszik az összes segélyezéseknek, tehát a mi viszonyainktól nem mutatnak nagyobb különbséget, ellenben a gyógyszerári költségek csak 17—17⁵/₀-ra rugnak. S mindamellét a német betegség-biztosítás reformjának egyik főpontjául a gyógyszerek olcsóbb beszerzése tűzetett ki. Annál abnormálisabbak a mi viszonyaink, a hol a patikára majdnem annyi kell, mint az orvosra.

A kórházi ápolási díjak is igen alacsonyok, bár emelkedésök örvendetes jelenség, kétségtelen lévén, hogy a kórházi ápolás a legtöbb esetben jobb ellátásban részesíti a beteget, mint a minőt a neki utalványozott összegből ő szerezni képes.

A segélyezésekből átlag esett egy tagra:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
	k o r o n a			
a) táppénz és gyermekágyi segély	4·37	4·35	4·14	4·18
b) bábapénz	0·22	0·23	0·24	0·22
c) kórházi ápolási díj	0·82	1·15	1·13	1·03
d) gyógyszerek	2·34	2·56	2·41	2·59
e) temetkezési segély	0·47	0·50	0·46	0·47
f) orvosok	2·16	2·34	2·36	2·32
g) szülésznők	0·01	0·02	0·03	0·02
h) egyéb segélyezés	—	—	0·16	0·33
összesen	10·33	11·15	10·93	11·16

A táppénz átlaga tehát folyton csökken, a temetkezési segély állandó, míg a gyógyszerekre és orvosi segélyre költött összegek emelkednek.

A tagok járulékai ez években kitettek:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
	k o r o n a			
tagjárulékok	6,633.426	7,619.300	7,575.312	8,004.809
belépti díjak	4.088	3.454	2.504	2.052

Egy fajra esett tehát:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
	k o r o n a			
kapott pedig egy tag	12·70	13·16	13·50	13·75
kevesebbet kapott tehát	10·39	11·15	10·93	11·16
	koronát			
	2·31	2·01	2·57	2·59
	koronával			

A tagjárulékok összege egyenletesen évről-évre emelkedett, a segélyezések átlaga ellenben ingadozó, de a tagok járulékainál mindig kisebb marad. Ilyeténkép kapjuk azt az eredményt, hogy a betegsegélyző pénztárak tagjai kevesebbet kaptak, mint adtak. A ráfizetés emelkedésének oka: a járulékok folytonos emelkedése.

Az egyes pénztárnemekre nézve az adatok következők:

A segélyezésekből kifizettek:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
	k o r o n a			
1. Kerületi pénztárak	1,910.400	2,192.992	2,267.812	2,533.526
2. Ipartestületi pénztárak	491.374	576.852	584.646	629.716
3. Gyári és vállalati pénztárak	2,024.080	2,244.508	2,363.122	2,502.958
4. Magánegyesülési »	1,010.736	979.204	936.478	1,040.155

Tehát:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
	k o r o n a			
1. Kerületi pénztárak	8·12	8·97	8·82	9·28
2. Ipartestületi pénztárak	6·69	8·46	8·10	8·03
3. Gyári és vállalati pénztárak	15·85	15·65	16·06	15·57
4. Magánegyesülési »	11·72	11·74	11·33	12·32

esett az összes segélyezésekből egy-egy tagra.

Legnagyobb segélyben képesek tehát tagjaikat részesíteni a gyári és vállalati pénztárak s a magánegyesületek. De ezek se érik el, hogy tagjaik átlag többet ne fizessenek, mint a mennyiben részesednek.

A tagdíjak tettek ugyanis:

	1895-ben	1896-ban k o r o n a	1897-ben	1898-ban
1. Kerületi pénztárakban	2,855.808	2,565.674	2,994.538	3,233.296
2. Ipartestületi pénztárakban . .	779.994	702.778	807.852	812.750
3. Gyári és vállalati pénztárakban	2,290.984	2,164.768	2,593.330	2,705.276
4. Magánegyesülési »	1,195.968	1,204.294	1,182.096	1,203.962

Ebből egy-egy tagra esik:

	1895-ben	1896-ban k o r o n a	1897-ben	1898-ban
1. Kerületi pénztárak	10'91	11'68	11'63	11'84
2. Ipartestületi pénztárak	9'55	11'28	11'19	10'50
3. Gyári és vállalati pénztárak . .	16'96	15'97	17'62	16'72
4. Magánegyesületi »	14'40	14'36	14'30	14'11

Az egyes pénztárakban tehát a befizetések és segélyezések különbsége:

	1895-ben	1896-ban k o r o n a	1897-ben	1898-ban
1. Kerületi pénztárak	— 2'79	— 2'71	— 2'81	— 2'56
2. Ipartestületi pénztárak	— 2'86	— 2'82	— 3'09	— 2'47
3. Gyári és vállalati pénztárak . .	— 1'11	— 0'32	— 1'56	— 1'15
4. Magánegyesülési »	— 2'68	— 2'62	— 1'97	— 1'79

Érdekes lesz e helyen a német betegpénztárak megfelelő egybeállításait szemügyre venni. 1896-ban:

	Betegsegélyze- zési költségek	Járulékok és belépti díjak m á r k a	Többlet (+) vagy hiány (—)
Építési pénztárak	21'20	14'85	+ 6'35
Vállalati »	18'53	12'96	+ 5'57
Községi »	7'93	5'24	+ 2'69
Helyi »	13'09	11'05	+ 2'04
Ipartestületi »	11'53	10'72	+ 0'81
Tartományjogi segélypénztárak	14'75	15'96	— 1'21
Elismert »	15'22	18'67	— 3'45

A jelenségek körülbelül azonosak nálunk és a német birodalomban. De legnagyobb a többlete, nálunk aránylag legcsekélyebb a hiánya az építési, gyári és vállalati pénztáraknak. Legnagyobb és állandó hiány mutatkozik a kerületi pénztáraknál; ezek részesítik tehát átlag legkevesebb segélyben biztosítottjaikat.

A járulékok a napi munkabér bizonyos százalékában állapíttatnak meg. E százalék törvényszerű minimuma 2°/_o, maximuma 5°/_o. Nem állnak statisztikai adatok rendelkezésünkre, hogy az egyes betegsegélyező pénztárak hány százalékot kénytelenek szedni, a járulékok magasságának megbirálásához így nincs elegendő alapunk.

A magyar betegsegélyező pénztárak intézményének e megfejtetetlenül szomorú állapotára — melynek constatálásában a legmagasabb intéző körök véleménye a statisztikai adatok kézzelfogható bizonyítékaival találkozik — némiképp világot vetnek azon czélszavak is, melylyel az 1891: XIV. törvényzikk felállította és szervezte.

Betegsegélyező pénztáraink által nyújtandó törvényszerű segé-

lyezés legalább 20 hétig tartó orvosi segély, legalább 20 héten át adandó gyógyszerek és táppénz. Alapszabályok útján e segélyezés felemelhető, de egyévi időtartamot túl nem haladhat. Németországban e segélyezések törvényszerűen legfeljebb 13 hétig tartanak s alapszabályok útján emelhetők fel ugyancsak egy évi időtartamra. Ez igen lényeges különbség.

A német törvény kétségtelenül szűkkeblűbb. Kevesebbet ad, de évek tapasztalása mutatja, hogy biztosabban.

Szigorú elve végigvonul összes szakaszain. Azokat, a kiknek a jövedelme felülhaladja a 2000 márkát, kizárja a biztosításból, feltételezván, hogy a magánbiztosításhoz fordulhatnak. Jogot ad a pénztáraknak megvizsgáltatni a belépőket, s ha belépésük idején betegségben szenvednek, e már constatált betegség idején segítségre nincs igényük. Mi szertelen liberalismusunkban mindenkit befogadunk; az önként belépőkkel szemben a pénztárra a felvételi kötelezettséget rójuk, kiszolgáltatván őket annak, hogy ma százakat kötelesek felvenni, a kik tán egy-két hét múlva kilépnek. S tagjaikkal szemben a pénztárra rendkívül nagy s terhes kötelezettségeket róttunk, melyeket azok teljesíteni nem képesek.

A biztosítás által nyújtott segélyezésnek e különbségét nyilván az magyarázhatja meg, hogy a német »Krankenversicherungs-Gesetz« voltaképp csak egy része a biztosítási ügyet szabályozó törvények codexének. A betegek ennek értelmében 13 heti segélyt kapnak; de a kiket a baleset tett beteggé: az »Unfallversicherungsgesetz« kárpótolja a 13-ik héttől a 26-ikig segélylyel s a mennyiben munkaképtelen lett, ennek idejére szóló járadékkal. Teljes munkaképtelenség esetén pedig kis összegben ugyan, de nyugdíja van. A betegsegélyezés részben munkaadók, részben alkalmazottaik vállain nyugszik, úgy mint hazánkban, a balesetbiztosítás ellenben az u. n. szakegyleteket terheli, a melyeknek tagjai kizárólag az önálló iparosok. A teher tehát a mi intézményünknel nagyobb, megoszlása egyenlőtlenebb. Nálunk húsz hétig viszi úgy betegség, mint a 10. §. kiterjesztő intézkedése alapján baleset esetén a munkás és a munkaadó, míg Németországban betegség és baleset esetén 13 hétig a munkás s munkaadó és baleset esetén ismét 13 hétig csak a munkaadók egyesülései.

3. A betegsegélyző pénztárak pénzügyi viszonyai.

A betegsegélyző pénztárak alakulási és segélyezési viszonyaival szemben pénzügyi állapotuk teljesen ellentétes képet mutat.

Bevételeik és kiadásaik egybevetése évről-évre fokozódó felesleget tüntet fel:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
	k o r o n a			
Bevétel *	7,821.354	9,075.904	9,566.746	9,279.013
Kiadás **	7,211.564	8,475.500	8,542.484	8,454.964
Felesleg . . .	609.790	600.404	1,042.262	824.079

* Pénztári maradvánnyal.

** Tökeelhelyezés és adósságtörlesztéssel.

E feleslegek az egyes pénztárak nemei szerint a következőkép oszlanak meg:

	1895	1896	1897	1898
Kerületi pénztárak	130.782	159.738	286.349	366.077
Ipartestületi »	76.124	123.820	209.828	109.770
Gyári és vállalati pénztárak	310.860	230.574	484.319	207.691
Magánegyesülési »	92.024	126.262	243.776	140.541

A kiadások közt foglaltatnak azonban a tőkeelhelyezések is, melyek 1895-ben 623.628 kor., 1896-ban 1,259.900 kor., 1897-ben 1,039.866 kor., 1898-ban 408.673 kor. tettek ki. Ezek leszámításával a feleslegek még nagyobbak.

Legjelentékenyebb részt vesznek bennök a kerületi pénztárak, melyek 1898-ban 366.077 kor. felesleget, az összes feleslegnek közel felét mutatják ki. Joggal kérdezhetnők, hogy ily vagyongyűjtés mellett, mikép fordulhat elő oly minimális segélyezés, mely még a tagjárulékokból származó bevételeket sem éri el, s mikép fordulhat elő, hogy számos pénztár még tartalékalapot sem képes fentartani?

Az összes kiadásokból igazgatási költség volt:

1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
963.232	1,028.138	1,124.842	1,053.372
(13 ⁴ / ₀)	(12 ¹² / ₀)	(13 ¹⁷ / ₀)	(12 ⁴⁸ / ₀)

Ez igazgatási költségek a pénztárak nemei szerint a következőkép oszlottak meg:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
Kerületi pénztárak	572.132	616.764	626.294	619.325
Ipartestületi »	172.226	195.492	195.742	194.062
Gyári és vállalati pénztárak	18.742	22.380	31.278	25.721
Magánegyesülési »	200.132	193.502	251.488	214.264

Az egyes pénztárnemek összes kiadásainak százalékában:

	1895-ben	1896-ban	1897-ben	1898-ban
Kerületi pénztáraknál	19 ⁸	15 ⁹	17 ¹	18 ⁵
Ipartestületi »	22 ³	22 ⁴	22 ⁷	21 ⁷
Gyári és vállalati pénztárnál . . .	0 ⁸	0 ⁹	1 ¹	0 ⁹
Magánegyesülési »	15 ⁵	15 ⁴	20 ⁸	16 ⁵

Nem a pénztári értékű felesleg-számítások, hanem a százalék-számok mutatnak reá betegségélyző pénztáraink egyik fő bajára. Németországban s Ausztriában 6—8⁰/₀ esik igazgatási költségekre az összes kiadásokból, Ausztriában, a melynek szervezete legjobban hasonlít a mienkhez, 12¹/₀ a kerületi, 0⁷/₀ a vállalati, 6⁴/₀ az építési, 12²/₀ a szakegyleti, 7⁸/₀ a magánegyesülési pénztárak igazgatási költsége.

A kerületi pénztárak intézményében kell rejlenie ama szúnak, mely betegségélyző-ügyünk bensőjén rág. Az igazgatási költségek aránytalan nagysága, a segélyezéseknek a tagjárulékokból való bevételek alatt állása általános jellemzői e testületek működésének, a melyek számra alig, de tagjaik számára, belső népességökre nézve szerfelett elszaporodnak. S nyilvánvaló, hogy igazgatásuk mind nehezebb lett: építési betegségélyző pénztárakról, melyeket a törvény 51—62. §-ai contempláltak, a statisztika említést sem tesz, ipartestületi pénztáraink az ipartestületek magában véve is nehéz állapotai

közt alig prosperálhatnak, gyári és magánegyesületi pénztárak feloszlásáról s a kerületi pénztárakba való olvadásáról pedig elég gyakran olvasunk.

Adataink szerint az 1891: XIV. tezikkal körülbelül teljesen elhibázott alkotást teremtettünk, melyet a gyakorlat megjavítani — úgy látszik — nem volt képes. Alaphibánk, hogy a biztosítás alapjául egy, sem a közigazgatással, sem az ipari viszonyokkal összefüggésben nem álló intézményt, hanem a kerületi pénztárak pénzügyintézetszerű, hivatali karral ellátott épületét helyeztük. Gyökeres reform tehát az, melytől segedelem várható. El kell fogadnunk azt az alapelvet, hogy számosabb, de kisebb testületek viseljék a biztosított veszélyt. E kisebb testületek megalakításában pedig a bizonyos szakmához való tartozás lehet a vezérelv.

Kármán Elemér.

Közlemények és ismertetések.

*Tervezet az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről.**

1. Az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezését betegségsegélyző pénztárak teljesítik. A betegségsegélyző pénztárak nemei: 1. kerületiek; 2. ipartestületiek; 3. gyáriak és vállalatiak (közlekedési vállalatiak); 4. építési vállalatiak; 5. magánegyesületiek; 6. bányatársulások. A kerületi betegségsegélyző pénztárak számát, területét és székhelyét a kereskedelemügyi minister rendeleti úton állapítja meg. Ipartestületi, gyári és vállalati, építési és magánegyesületi betegségsegélyző pénztárak csak abban az esetben engedélyezhetők, ha megalakításuk esetén állandóan legalább 1000 rendes biztosított tagjuk van.

2. Az 1891. évi XIV. t.-cz. alapján engedélyezett és fennálló ipartestületi, gyári és vállalati, építési és magánegyesületi betegségsegélyző pénztárak, ha biztosított tagjaik száma az 1. pontban meghatározott létszámot állandóan el nem éri, feloszlathatók, s vagyonuk az illetékes kerületi betegségsegélyző pénztáraknak adandó át. Az ipartestületi, gyári és vállalati, építési és magánegyesületi betegségsegélyző pénztárak, ha tagjaiknak száma az 1. pontban meghatározott létszámot állandóan eléri, vagy meghaladja is, közgyűlési határozattal az illetékes kerületi betegségsegélyző pénztárba beolvadhatnak. E pénztárakat, ha tagjaiknak száma az 1. pontban megállapított létszámnál kevesebbre csökken, vagy ha a törvényes kötelezettségeiknek, esetleg más okból is, eleget tenni nem képesek, vagy ha a törvény, vagy az alapszabályok rendelkezéseit áthágják, vagy végül, ha törvényszerű rendeltetésüktől eltérő célokat követnek, a kereskedelemügyi minister feloszlathatja, s a kerületi betegségsegélyző pénztárhoz csatolhatja.

3. A kerületi betegségsegélyző pénztárak kölcsönösségi alapon állnak: ennél fogva kötelesek egymás tagjait, utólagos elszámolás mellett, saját területükön a törvényszerű segélyezéssel ellátni, s általában más kerületi pénztár tagjaival szemben az illetékes pénztár kötelezettségeit minden irányban átvenni, s a betegpénztári tagok valamint a munkaadók ellenőrzésénél kölcsönösen eljárni.

* Kármán E. dolgozatával együtt itt adjuk azon előadói tervezetnek főbb pontjait, mely a kereskedelmi ministeriumban az 1891: XIV. törvényezikk módosítása tárgyában készült s mely a betegségsegélyző pénztárak júliusi enquéttjének alapjául szolgált.

4. A kerületi betegsegélyző pénztárak külső igazgatási teendőit, az úgynevezett bizalmi férfiui teendőket, a községi előljárásságok tartoznak díjtalanul ellátni, kivéve azokat a községeket, a hol a kerületi pénztárak székhelye van, vagy a melyekben a pénztári tagok száma az 1000-et meghaladja. Felhatalmazandó volna a kereskedelemügyi minister, hogy a nagyobb vállalatok tulajdonosait a kerületi betegsegélyző pénztárakkal való közvetlen érintkezésre kötelezhesse, s illetve a vállalati munkásokkal szemben a bizalmi férfiui teendők ellátását a munkaadó köteleességévé tegye.

6. A kerületi betegsegélyző pénztárak önkormányzati alapon állanak. Az önkormányzati szervek: a közgyűlés, az igazgatóság, a felügyelő bizottság és a választott bíróság.

7. A közgyűlésen csak kiküldöttek jelenhetnek meg: a kiküldötteket egyharmad arányban a munkaadók, kétharmad arányban pedig a pénztári tagok saját kebelükből választják. A közgyűlési kiküldöttek száma 60, ha a pénztár tagjainak száma 500-nál nem több 90, ha a pénztárnak 501—1000 tagja van. 120, ha a pénztári tagok száma 1001-től 2000-ig terjed, 2000-en felül minden további 500 tag után még 12 kiküldött választandó. A választásnál 250-en alóli töredék számításán kívül esik, 250-nél több pedig teljes 500-nak vétetik. A közgyűlési kiküldöttek száma 450-nél több nem lehet.

8. Minden munkaadó, a ki a betegsegélyző pénztárnál legalább 100 munkást biztosít, választás nélkül tagja a közgyűlésnek. De ha a munkaadók száma a munkaadók által általában választható közgyűlési kiküldöttek számának felénél több, akkor a 100 munkást, vagy ennél többet biztosító munkaadók is csak választás útján lehetnek a közgyűlésnek tagjai.

9. Olyan ipartelepeken, hol legalább 100 biztosított munkás van alkalmazva, a közgyűlési kiküldötteket az illető vállalat munkásai a reájuk eső számarány szerint a vállalat telepén esetről-esetre választják meg.

12. A közgyűlés saját kebeléből választja az igazgatóságot, a felügyelő-bizottságot és a választott bíróságot.

13. Az igazgatóság 12 rendes s az alapszabályokban meghatározandó számú póttagból áll, és pedig egyharmadrészben a munkaadók sorából — a biztosított munkaadókat is ideszámítva — kétharmadrészben a biztosított pénztári tagok sorából, de a biztosított munkaadók kizárásával. Az igazgatóság saját kebeléből elnököt és két alelnököt választ. Az elnök és az egyik alelnök a munkaadók, a másik alelnök a biztosított alkalmazott tagok sorából választandó.

14. A felügyelő-bizottság egy munkaadó és két biztosított alkalmazott tagból áll.

A választott bíróság hat rendes és ugyanannyi póttagból áll és pedig egyharmadrészben a munkaadók — a biztosított munkaadókat is ideszámítva — kétharmadrészben a biztosított pénztári tagok sorából.

18. A kerületi betegsegélyző-pénztárak a Budapesten létesítendő központi szövetségnek, illetve szövetségi pénztárnak tagjai. A szövetség célja a kerületi betegsegélyző-pénztárak törvényszerű rendeltetését előmozdítani, a pénztárak működését egységes irányba terelni, a kerületi pénztárak erejét egyesíteni s ezzel egyenlővé tenni a betegsegélyző-pénztáraknak a tagok biztosításával járó különböző kockázatát.

19. A központi szövetség önkormányzati alapon áll s teendőit önkormányzati szervek, nevezetesen a közgyűlés, szövetségtanács, igazgatóság, felügyelő-bizottság és a szövetségi választott bíróság látják el.

20. A központi szövetség közgyűlése a szövetséghez tartozó kerületi betegsegélyező-pénztárak igazgatósági elnökéből és ügyvezető igazgatójából, vagy azok helyetteséből, továbbá a pénztári igazgatóságok által saját kebelükből esetről-esetre választandó egy-egy biztosításra kötelezett alkalmazott tagból áll.

24. A szövetségi közgyűlés saját kebeléből választja a szövetség-tanácsot, mely 24 rendes és 12 póttagból áll, és pedig egyharmadrészen az igazgatósági elnökök, egyharmadrészen az ügyvezető igazgatók és egyharmadrészen a közgyűlés munkás tagjai sorából.

28. A központi szövetség folyó ügyeit 6 rendes és ugyanannyi póttagból álló igazgatóság intézi. Az igazgatóság 3 rendes és 3 póttagját a szövetség székhelyén lakó munkaadók sorából a szövetség-tanács, három rendes és ugyanannyi póttagját pedig a biztosított alkalmazottak sorából a szövetség székhelyén levő kerületi betegsegélyező-pénztár közgyűlése választja.

31. A szövetségi választott bíróság a biztosított pénztári tag és a betegsegélyező-pénztár között a segélyezési igények tárgyában keletkezett vitás kérdések fölött másodfokulag határoz s határozatai ellen nincs további felebbezésnek helye.

33. A szövetséghez tartozó kerületi betegsegélyező-pénztárak, a szövetség által kezelt közös tartalékalap gyarapítására mindennemű más kiadásai előtt bevételeik 10⁰/o-át, a szövetség kezelési költségeinek fedezésére pedig bevételeiknek ugyancsak 10⁰/o-át a szövetségi pénztárba beszolgáltatni tartoznak. Ezenkívül beszolgáltatandó a szövetségi pénztárba a kerületi betegsegélyező-pénztáraknak eddig gyűjtött tartalékalapja, a folyó kiadások fedezésére nem szükséges pénzkészlete és összes vagyona is.

34. A központi szövetség a szövetséghez tartozó pénztárak által rendelkezésére bocsátott tartalékalapokat közös tartalék-alapként kezeli. A tartalékalap, mely a betegsegélyező-pénztárak bevételeinek 10⁰/o-ával gyarapítandó, csak szükség esetén vehető igénybe. A tartalék-alapokon és az ennek gyarapítására szolgáló 10⁰/o-os jövedelmrésztelken felül befolyó összegekből a szövetséghez tartozó s hiánnyal működő betegsegélyező-pénztárak segélyezendőek. A netalán fenmaradó rész szintén a tartalék-alap gyarapítására fordítandó. A tartalék-alapja a szövetséghez tartozó pénztárak utolsó két évi kiadásai átlagos összegének kétszereséig szaporítandó.

35. Ha a tartalékalap a törvényszerű összeget elérte, a központi szövetség bevételi fölöslegeit a szövetségi pénztárhoz tartozó tagok kedvezőbb ellátására, betegszobák, kórházak, sanatoriumok és üdülőhelyek létesítésére s a segélyezési igények kiterjesztésére tartozik fordítani.

36. A betegsegélyező pénztárak ügy- és vagyon kezelésének vezetésére ügyvezető igazgató alkalmazandó. Az ügyvezető igazgató rendelkezik a pénztár kezelő személyzetével, vezeti az ügyvitelt, nyilvántartásokat, számvitelt és a pénzkezelést, rendelkezik a segélyezési igények kielégítése iránt, s folyósítja a pénzbeli segélyeket. A segélyezési igények kielégítése körül követett eljárása ellen a pénztár igazgatóságánál keresendő jogorvoslat.

37. Az ügyvezető igazgató mellett a pénzkezelésre és a pénzkezelési nyilvántartások vezetésére, a számvitelre, s egyéb teendők végzésére a szükséghez mért számban pénztárnoki, ellenőri, számvevői és más tisztviselői állások rendszeresíthetők, s ezenfelül ideiglenes munkaerők is alkalmazhatók.

41. A szövetséghez tartozó betegsegélyző pénztárak alkalmazottai részére nyugdíjalap szervezendő.

44. Minden fegyelmileg vagy bűnvádi úton üldözhető mulasztásért, vagy visszaélésért, melyből a pénztárra, vagy a központi szövetségre kár háramlott, a mulasztást vagy visszaélést elkövetett egyénen felül az ellenőrzésre hivatott pénztári vagy szövetségi közeget, illetve pénztári vagy szövetségi önkormányzati szervet, (igazgatóság, igazgató tanács, felügyelő bizottság) ha a köteles ellenőrzést elmulasztotta, kártérítési kötelezettség terheli. Kártérítési kötelezettség alatt az önkormányzati szerveknél egyetemleges kötelezettség értendő.

47. Mindenki, a ki az 1891. évi XIV. t.-cz. 2., 3. és 4. §-ban említett vállalatok valamelyikénél van alkalmazva, az alkalmaztatás idejére való tekintet nélkül kötelezett tagja a foglalkozási helyére illetékes betegsegélyző pénztárnak. Kötelezett tagjai ezenfelül az illetékes betegsegélyző pénztárnak a betegsegélyző pénztári és központi szövetségi alkalmazottak is, a mennyiben évi fizetésük 2400 koronánál nem több, továbbá az ipartörvény 183. §. a) pontja alá eső foglalkozások mellékiparágainál alkalmazott munkások és napszámosok, a házi cselédek, az ipartörvény alá nem tartozó, de egyébként iparszerűleg — keresetszerűleg — üzött foglalkozások alkalmazottai, művészeti, tudományos és más közintézetek alkalmazottai, az állami, vármegyei és községi szolgálatban álló egyének, a mennyiben évi fizetésük 2400 koronánál nem több, s a mennyiben valamely törvény, vagy a közszolgálatban álló egyéneknél az érvényben álló szolgálati rendtartások szerint betegség esetén teljes illetményeikre legalább húsz hétig nincs igényük.

48. A törvény 6. §-ának az az intézkedése, mely szerint azok az alkalmazottak, kik betegség esetében a munkaadótól teljes ellátásukat vagy fizetésüket szerződés szerint legalább húsz hétre követelhetik, az iparhatóság által — a mennyiben az ellátás vagy fizetés biztosítva van, — az illetékes betegsegélyző pénztárba való belépés alól felmentendők, az eddig engedélyezett fölmentések hatályának megszűntetésével törlendő.

49. Táppénz csak a keresetképtelenséggel járó betegség negyedik napjától kezdve fizettetik (1891 : XIV. t.-cz. 7. §. c) pontja). Keresetképtelenségnek tekintendő az is, ki rendes készpénzbeli illetményeit betegsége tartama alatt megkapja.

59. Gyermekekágysegély csak hat havi pénztári tagság után jár. (1891 : XIV. t.-cz. 7. §, d) pontja.)

51. A temetkezési segély a járulék kivetésére alapul szolgáló átlagos napibér összeg húszszorosa. A pénztári alapszabályokban megállapítandó az az összeg, melynél a temetkezési segély kevesebb nem lehet. (1891 : XIV. t.-cz. 7. §. e) pontja.)

52. A törvényben meghatározott legcsekélyebb mérvű segélyezés a törvény korlátai között (1891. évi XIV. törvényczikk 8. §-a) a szövetséghez tartozó kerületi betegsegélyző pénztárak területén csak

egységesen emelhető fel. A segélyezés mérvének fölemelése, illetve kiterjesztése a központi szövetség közgyűlésének hatáskörébe tartozik.

54. A betegsegélyző pénztárak kórházban ápolott tagjaik után, kivéve azokat az eseteket, midőn az ápolási költség az 1898. évi XXI. t.-cz. értelmében az országos betegápolási alapból fedezendő, a kórházi költségeket 4 hét tartamáig tartoznak fizetni.

56. A betegsegélyző pénztárak azon tagjaitól, kik a pénztárt betegség-szinleléssel vagy más módon megkárosították, a jogtalanul igénybe vett segélyezések értékét, vagy az egyébként okozott kárt a részükre későbbi betegségük alatt járó táppénzből levonhatják. (1891: XIV. t.-cz. 13. §-a.)

57. Az a pénztári tag, ki a pénztárnál egy év tartama alatt összesen legalább 6 hónapig volt biztosítva s keresethiány miatt tagsági járulékait megfizetni nem képes, segélyezés iránti jogait a pénztárból való kilépése után még három hétig, ha pedig két év leforgása alatt legalább egy évig volt biztosítva, segélyezés iránti jogait még hat hétig élvezi. (1891: XIV. t.-cz. 25. §-a.)

60. Oly pénztári tagok, kik a törvényszerű segélyt teljesen igénybe vették, ugyanabból a betegségből kifolyólag újabb segélyezésre csak akkor tarthatnak igényt, ha a segélyezés lejártá után legalább hat hónapig tényleg munkában állottak, s ez alatt az idő alatt a betegsegélyző pénztárnak tagjai voltak.

61. A pénztári tagok és pedig úgy a kötelezettek, mint az önkétesek, járulékaik átlagos napibérosztályok alapján számíttatnak. Az átlagos napibérosztályok legkisebb összege 80 fillér, legmagasabb összege 8 korona. Az átlagos napibér-osztályokat a kereskedelemügyi minister jóváhagyásával a betegsegélyző pénztárak mindegyikére nézve egységesen a központi szövetségtanács állapítja meg. Az ipartestületi, gyári és vállalati, építési és magánegyesületi betegsegélyző pénztárak a tényleg élvezett bérek alapján is szedhetik járulékaikat (1891. évi XIV. t.-cz. 16. §-a.)

62. A pénztári tagok járuléka a reájuk nézve érvényes átlagos napibér meghatározott százalékában áll. A járulék-százalék egyes iparágak szerint, tekintettel az egyes iparágakban alkalmazott munkások körében előforduló különböző arányú megbetegedési esetekre, továbbá területek szerint, tekintettel a segélyezéseknek egyes területek szerint változó költségességére, különböző nagyságban állapítható meg. A százalék legkisebb összege 2, legmagasabb összege 3. Egyes iparágakban, iparvállalatoknál vagy területeken az előforduló betegségi esetek nagy számára vagy a segélyezéssel járó nagy költségekre való tekintettel, vagy pedig szükség esetén minden pénztári tagra nézve, a járulékszázalék a kereskedelemügyi minister előzetes engedélye alapján 5-re is felemelhető.

63. A pénztári tagok tagsági igazolványáért díj fizetendő. A díj nagyságát a pénztári alapszabályok állapítják meg. A tagsági igazolványok árát fele részben a munkaadó, fele részben az alkalmazott fizeti. Az önkéntes tagok tagsági igazolványuk árát sajátjukból fizetik.

64. Tanoncok, gyakornokok és oly egyének után, kik be nem fejezett kiképzésük miatt bért, illetve fizetést egyáltalán nem, vagy csak a szokásosnál csekélyebbet élveznek, a járulékokat a munkaadó egészen sajátjából tartozik befizetni; szabadságában áll azonban a munkaadónak az, hogy a szülővel vagy gyámmal kötött szerződés-

ben a járulékok két harmadrészének megtérítését a maga részére kiköthesse.

65. A járulékokat a kötelezett tagok után a munkaadók az alapszabályokban meghatározott esedékesség szerint utólagosan, az önkéntes tagok szintén az alapszabályokban meghatározott esedékesség szerint előzetesen tartoznak fizetni.

69. A munkaadók biztosításra kötelezett alkalmazottaikat, ott, hol a községi előljáróság végzi a bizalmi férfiui teendőket, a községi előljáróságnál, egyéb helyeken közvetlenül a betegsegélyző pénztárnál írásban az előírt bejelentési lapok kitöltése által azonnal, de legkésőbb a munkába lépéstől számított 48 óra alatt tartoznak bejelenteni és ugyanannyi idő alatt kijelenteni.

70. A kereskedelemügyi minister kötelezheti az állami, törvényhatósági, községi és közalapítványi vállalatokat és hivatalokat, valamint azokat a munkaadókat, kiknél állandóan 20-nál több munkás nyer alkalmazást, hogy a bejelentést mindig közvetlenül a betegsegélyző pénztárnál tegyék meg. Oly vállalatok, melyeknél 100-nál több nem állandó jellegű munkás, napszámos, nyer alkalmazást, úgy, hogy a munkáslétszámban gyakori személyváltások állanak be, heti munkásjegyzékeik egy példányával nyolcnaponként teljesíthetik a be- és kijelentést, feltéve, hogy a munkásjegyzékben a be- és kijelentési lap adatai is megvannak.

76. A betegsegélyző pénztárak között a törvényes korlátozások határain belül a választási jog a munkaadót illeti meg.

78. Senki sem lehet egy időben két vagy több pénztárnak tagja. A pénztárak oly tagoktól, kik a betegség bekövetkeztének napján két vagy több pénztárnál vannak biztosítva, a táppénzbeli segílyt megtagadhatják.

79. Az ezen tervezetben javaslatba hozott intézkedések, a mennyiben nem kizárólag a kerületi betegsegélyző pénztárakra, illetve a betegsegélyző pénztárak központi szövetségére vonatkoznak, minden betegsegélyző pénztárra nézve egyaránt kiterjesztendőek lennének.

80. A betegsegélyző pénztárak egész ügy- és vagyonkezelését a központi szövetség igazgatósága tartja felügyelet és ellenőrzés alatt.

81. Ha a pénztár igazgatósága, felügyelő-bizottsága, vagy választott bírósága a törvény vagy az alapszabályok rendelkezéseit meg nem tartja, vagy egyébként mulasztásokat követ el, az iparhatóság jogosítva van arra, hogy a felelős egyéneket 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, behajthatatlanság esetén 10 napig terjedhető elzárással büntesse.

82. A betegsegélyző pénztárak s a központi szövetség fölötti állami felügyelet gyakorlása céljából állami biztosító hivatal lenne szervezendő, mely a kereskedelemügyi minister rendelkezése alatt állana.

83. Az 1891: XIV. t.-cz. 83. §-ának a) pontja kiegészítendő lenne azzal, hogy a munkaadó minden egyes be nem jelentett alkalmazottja után külön-külön büntetendő a törvényben meghatározott pénzbüntetéssel.

86. 400 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel lenne büntetendő az a munkaadó, ki alkalmazottja béréből a járulékoknak az alkalmazottra eső részét levonta, de a járulékot ennek daczára nem szolgáltatotta be a betegsegélyző pénztárba.

Az új vámtarifa.

Az új vámtarifa kérdésében igen érdekes emlékiratot dolgoztattott ki a pesti *Lloyd-társulat*, melynek főbb pontjait épen azért, mert az O. G. Sz. javaslataival, melyeket mult számunk hozott, ellentétes szempontokat érvényesítenek, mindjárt itt közöljük:

Úgy véljük, — mondja a kereskedelmi ministerhez intézett fölterjesztés, — hogy a magyar vámpolitikának a jelenlegi vámtételek a viszonyoknak megfelelő felemelésére kell törekednie, hogy a magyar termékeknek az osztrák piacok a vámközösség egész tartamára minden eshetőséggel szemben biztosittassanak. A vámok megállapításánál mindig tekintettel kell lennünk arra, hogy Magyarország normalis években lényegesen többet termel, mint a mennyit saját szükséglete kitesz, sőt többet termel a közös vámterület szükségleténél is. Ezért a vámoknak nem szabad ama tételeknek magasságát elérniök, melyek az import államokban jutottak érvényre, mert ez megnehezítené a külállamokkal való tárgyalásokat s majdnem lehetetlenné tenné concessiók elérését. Általánosságban még a mezőgazdasági vámokat illetőleg ki kell emelnünk, hogy túl magas megszábasukat már az okból sem ajánljuk, mert szem előtt tartjuk, hogy tért kell arra engednünk, mikép kereskedelmünk úgy, mint eddig is, közvetítő szerepét a nemzetközi forgalomban megtarthassa. Ipari és kereskedelmi érdekeink ezen térre utalnak bennünket és iparkodnunk kell, hogy ezt nagyobb mértékben, mint eddig, részünkre megnyerjük. Ipari termékeink részére csak a keleten szerezhetünk jobb és nagyobb piacokat és ép azért szükséges, hogy új autonom vámtarifánk ezen országok megnyerése végett bizonyos tért hagyjon. Három fontos csoportra vonatkozólag azonnal akarjuk nézetünket precizirozni, t. i. a gabonára, az állatokra és az italokra vonatkozólag. A gabona, az állatok és az állati termények tekintetében oly vámtételeket tartunk szükségeseknek, a melyek a német birodalom vámtételeivel egyenlők, az italok osztályánál feltétlenül szükséges az olasz királysággal kötött szerződésben még létező borzáradékot, mely tág kaput nyit az olasz borok behozatalának, végleg elejteni. A kormány dolga lesz, hogy módot találjon arra, mikép engedhetnők meg az olasz bor behozatalát talán 6¹/₂ aranyforintnyi vámtétel mellett a nélkül, hogy a többi külföldi államoknál nehézségekbe ütköznénk. A kereskedelmi körök nézete ugyanis az, hogy ezen vámtétel a hazai termelést eléggé védi, de másrészt lehetővé tenné, hogy oly időkben, midőn homoki boraink minőségileg meg nem felelnek, azok olasz bor segítségével javíttassanak. Ezen eshetőséget már az okból is tekintetbe kell venni, minthogy bortermelésünk ez idő szerint túlnyomólag homokos talajon alapul és így hegyi borok nem állanak kellő mennyiségben rendelkezésünkre, hogy hazai borainkat velök javítsuk.

Magában a vámtarifában legalább az eddigi tételek veendőik fel azon szilárd elhatározással, hogy ezek a velünk szerződéses viszonyban lévő összes államokkal szemben fentartandók. Ezek után nagy vonásokban bátorkodunk nézeteinket kifejezésre juttatni azon vámokról, melyek az ipari czikkek részére volnának megállapítandók. E tekintetben kettős szempont által vezetettjük magunkat. Mindenekelőtt tántorithatatlanul azon czélt kell szem előtt tartanunk, hogy magának Magyarországnak a legközelebbi évek folyamán minden rendel-

kezésére álló eszköz felhasználásával az országban létező ipar gyarapítására és erősítésére kell törekednie. A második szempont, a mely által szintén vezetnünk kell, az, hogy túl magas védvámok az eddigénél sokkal fokozottabb mértékben idéznék elő az osztrák ipar praeponderantiáját, sőt egyenesen annak adófizetőjévé tennének bennünket. Ezért az ipari vámok megállapításánál szükséges lesz az érdekek oly kiegyenlítésére törekedni, mely mindkét résznek igazságot szolgáltat. Mindamellet az ipari vámok felemelését nem fogjuk elhárítani, mert egyfelől a technikának gyors haladása következtében más államok iparának versenyképessége a mi iparunkkal szemben növekedett, és mert másfelől az az eset is előrelátható, hogy leghatalmasabb szomszédunknak, Németországnak ipara, mely az utolsó évek folyamán hihetetlen módon fejlődött és oly terjedelemre tett szert, mely saját területének szükségleteit messze túlhaladja, aránylag rövid idő alatt kénytelen lesz határainkon át nyomást gyakorolni, a mint már most is szembe találjuk iparunkkal azon a területeken, a melyeknek ellátását azelőtt saját feladatunknak tekintettük. A vámok felemelését két irányban kell majd keresztülvinnünk: először a vámtarifa osztályainak részletezése és másodsor az egyes tételek felemelése által.

A mi a specializálást illeti, mi a magunk részéről javaslatokat nem tehetünk. De úgy véljük, rá kell utalnunk arra, hogy hasonló munkálatok más államokban is készülöben vannak és hogy kivált a német birodalomban az ott ép úgy, mint nálunk a szerződéses tárgyalások alapjául szánt jövőbeli vámtarifa eddig ismeretessé vált elemunkálatai a tarifátételek lényeges kitégítésén alapulnak. A mi különösen Magyarországot illeti, elsősorban azokat az iparágakat kell majd védelemben részesítenünk, a melyek az országban tényleg fennállnak, valamint azokat is, a melyeknek megteremtése a legközelebbi jövő egyik elháríthatlan követelménye. A fennálló iparágak közül védelmet igényel különösen a fémipar, a vas- és gépipar, továbbá az üveg-, agyag-, bőr- és faipar és végül a vegyi ipar. Mi e helyen csak annak legnyomatékosabb hangsúlyozására szorítkozunk, hogy mi magunk is csak az esetre vennők fel e vámfelemeléseket a közös vámterület számára alkotandó vámtarifába, ha vele a mezőgazdasági termékek számára megállapított vámok felemelése karöltve járna. Mert bárhogy alakuljanak is a viszonyok és bármily mérveket öltön is nálunk az ipari mozgalom, az ipari terméknek védelme mégis első sorban és túlnyomó mértékben a régi osztrák iparnak fog javára válni és Magyarország túlnyomó részben csakis a mezőgazdasági vámokban fogja megtalálni azon áldozatok ellenértékét, a melyeket az ipari vámok felemelésével hoznia kell. Itt bátrak vagyunk még a cukorról különösen megemlékezni. Ajánljuk a vám felemelését, a cukoripar fontosságából indulván ki, mely évről-évre jelentékenyebb tényezője lett úgy a mezőgazdasági termelésünk, valamint nagyipari tevékenységünknek is és mely a kormány észszerű politikája folytán az elmúlt évtized hatalmas lendületet vett. Ezen emelést akként ajánlanók, hogy úgy, mint Németországban is történt, a nyers és finomított cukor közt ez idő szerint fennálló különbség — 6 frt nyers és 11 frt finomított cukor után — megszüntetessék és nyers és finomított cukor után az egységes 11 aranyforintnyi tétel megállapittassék. Már régebben, különböző alkalmakkor felvetett az a kérdés, hogy vajjon az új vámtarifa a vámtételekre vonatkozólag

megőrizze-e az eddigi formát, azaz hogy egyetlen tételt kell-e megállapítani, vagy hogy tekintettel a külföldi államokra, előnyös és hasznos volna-e kétféle tételt felállítani, a melyek közül az első a beszedendő vám maximumát, a másik annak minimumát képezné. Vámpolitikánknak arra kell irányulnia, hogy terményeink feleslege számára, melylyel még évtizedeken keresztül rendelkezni fogunk, a külföldön az eddigieknél kedvezőbb körülmények közt piacot biztosítsunk és azonfelül oda kell törekednünk, hogy a versenyképes iparágak idegen országokban piacokat nyerjenek. Az ily szerződések alkotására irányuló politika nem indulhat ki egy maximalis és minimalis tarifából, mely, bármint forgassuk is a dolgot, mindig a háborútarifa jellegét fogja viselni s ezért ajánlatos lesz minden egyes cikk részére külön egységes tételt megállapítani, a mi mellett, mint eddig, úgy ezután is csak azon cikkekre kell a szükségesnél és megengedtnél magasabb tételeket megállapítani, a melyeknél a külföldi államoktól legkönnyebben lehet engedményeket elérni. Ezek után az úgynevezett pénzügyi vámokhoz érünk, azaz azon tarifatételekhez, melyek fontos fogyasztási cikkeket sujtanak ugyan, de jellegükre nézve arra vannak hivatva, hogy az állam vámbevételét fokozzák. A mi pénzügyi vámjaink nem alacsonyok, de azért nem érik el a néhány más államban megállapított tételek magasságát. Mi kivált a petroléumvám magasságát érezzük, a melynek következtében a galicziai ásványolajtermelés monopoliumot élvez és az azelőtt virágzó petroléumipar nehéz helyzetbe jutott. Az idegen petroléumra megállapított vám lényeges áldozatot involvál, melyet Magyarország az Ausztriával való vámközösségnek hozott.

Az ipar, kereskedelem és mezőgazdaság érdekében feltétlenül szükségesnek véljük, hogy az őrlési forgalom újból helyreállíttassék azon formában, a melyben megszüntetéséig fennállott. Meggyőződésünk szerint a fővárosi malomipar sorsa nagyrésztben az őrlési forgalom újból való megengedésétől függ és bátorkodunk ezen ipart Nagyméltóságod különös jóindulatába ajánlani. De nem pusztán a fővárosi malomipar az, a melynek az őrlési forgalom újbóli behozatala érdekében fekszik, a fővárosi gabonakereskedés és az egész ország gabonaforgalma a maga egészében is a legélelénkebben érdekelve van a kormány ide vonatkozó czélszerű intézkedéseiben. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az egész fővárosi gabonaforgalom a fővárosi malomipar egészséges fejlődésén alapszik. Az évenkénti búzabevitel jelenleg Budapesten sohasem tenne ki 6—8 millió métermázsát, ha az itteni malmoknak nem volna ugyanily mennyiségre való őrlési képességök. Ha e malmokat kényszerítjük, hogy üzemüket ezen mennyiség felére vagy még azon is alól korlátozzák, akkor meg fog szünni a lehetőség, a búzakereskedelmet Budapesten az eddigi terjedelemben centralni, mert nem fog ide több búza kerülni, mint a mennyire a fővárosi fogyasztásnak szüksége van. Hogy mit jelent az effectiv gabonaüzlet ezen visszafejlődése a fővárosra nézve, azt Nagyméltóságod előtt nem kell bővebben kifejtenünk. Száz meg száz existentia, ezer meg ezer munkás talál foglalkozást ezen kereskedelem mellett. A nagy fővárosi raktárak a gabonakereskedelemben és a malmokban birják legfőbb támaszukat és egyenesen katasztrófászámba menne, ha a kereskedelem és ipar ez ágának megélhetését lehetetlenné tennék. Az új vámtarifa megállapításával a vámkezelésre vonatkozó határoz-

mányok revisiójának szükségessége is elő fog állani, mely határozmányok sok tekintetben elavultaknak látszanak és már alig felelnek meg a modern kereskedelem követelményeinek. De czélszerű volna odahatni, hogy ugyanazt megtegyék a velünk szerződő külföldi államok, és ezek között első sorban Németország is, hogy a jövőben elkerülhessük azt a szomorú állapotot, hogy állattenyésztésünk terményeinek kivitele a vám alapján lehetséges volna, azonban vámkezelési és sanitarius intézkedések ürügye alatt akadályoztatik meg. Meg vagyunk győződve arról, hogy Nagyméltóságod nem fogja elmulasztani oda törekedni, hogy a vámkezelésben is oly intézkedések honosíttassanak meg, melyek különösen a forgalom lehető leggyorsabb lebonyolításának és a különböző szabályzatok világos alkalmaztatásának érdekében kívánatosak.

Ausztria kereskedelmi politikája.

Ludwig Frankl: *Unsere künftige Handelspolitik vom Standpunkte der Land- und Forstwirtschaft. Im Auftrage der österreichischen Zentralstelle zur Wahrung der land- und forstwirtschaftlichen Interessen beim Abschlusse von Handelsverträgen bearbeitet von deren Ersatzreferenten.* Wien, 1900. 94 lap és VI statisztikai táblázat.

1899. év végén megjelent egy kis füzet, melyet a Centralverband der Industriellen Oesterreichs adott ki »Oesterreichs künftige Handelspolitik vom Standpunkte der Industrie« czíme alatt, a melyre most az osztrák agráriusok felelnek. Az említett füzetben az iparosok egyesülete abból az állításból indult ki, hogy Ausztria most van abban az átmeneti korszakban, a midőn mezőgazdasági államból iparállammá lesz és hogy ezt az átmenetet fejlődésében meg nem akasztották az 1891. kereskedelmi szerződések, daczára annak, hogy ez utóbbiak határozottan a mező- és erdőgazdasági termények számára új kelen-dőségi piacokat akartak feltárni vagy biztosítani. Ezen állítás az osztrák agráriusok nézete szerint esetleg a kereskedelmi politika fejlődésére azzal a káros hatással lenne, hogy az eddig is elég mostoha figyelemben részeltetett mezőgazdaság a jövő vámpolitikában még jobban elhanyagoltatnék.

Ez okból az osztrák agráriusok nevezett egyesülete 1900. február 19-én tartott ülésében a következő határozatot hozta: Az iparegyesület említett határozatát komoly figyelemre nem lehet méltatni, miután ez az állítás épűgy, mint a belőle vont következtetés, mely szerint a jövődöbéli vám- és kereskedelmi politikának iparosirányzatúnak kell lennie, teljesen hamis alapon nyugszik. Hogy azonban hasonló enun-ciatiók a jövőre meggátoltassanak: a gazdák végrehajtó bizottsága egy munkálat kiadását határozta el, melyből Ausztria mezőgazdasága és a vele kapcsolatos iparok a többi iparágakkal szemben világos módon feltüntetve legyenek. Ezen munkálatot készítette Frankl és tartalma a következő:

A szerző mindenekelőtt igazolni igyekszik azt, hogy az osztrák-magyar monarchia nincs átalakulóban, nem lesz a mezőgazdasági államból ipari állammá, hanem túlnyomólag mezőgazdasági jellegű. Ez okból összehasonlitja a különböző árúcsoportok forgalmát, még pedig négy csoportban: a) a mező- és erdőgazdasági termények s a velük kapcsolatos iparok, b) a többi iparágak, c) a bányászat és d) élelmi és élvezeti cikkek szerint. Ezen négy csoport közül egyedül a mező- és

erdőgazdasági termények csoportja mutat activ kereskedelmi mérleget, még pedig az 1892—1897. években átlag évi 237 millió forint több kivitellel, holott a többi csoport s köztük az ipari ágak is passiv mérleggel jelentkeznek, még pedig az ipari csoport átlag évi 75·7 millió forint több behozatallal. A monarchia activ kereskedelmi mérlegét csak a mezőgazdaság forgalma adja meg. Ha a monarchia kereskedelmi mérlege az utolsó években nem volt oly kedvező mint 1893 előtt, annak oka nem abban keresendő, mintha a monarchia most már mezőgazdasági jellegéből átalakulna iparivá, hanem tulajdonítandó szerzőnk nézete szerint egyrészt a határidőüzlet és az aranyvaluta által a világpiacokon beállt gabnaárhanyatlásnak és másrészt az államrendőri intézkedések folytán megakasztott állatkivitelnek. Szerző nem tér ki az elől a kérdés elől, vajjon Ausztria Magyarország nélkül tekinthető-e inkább mezőgazdasági, mintsem ipari államnak (habár közös vámterületen a követendő vámpolitika szempontjából csakis a közös vámterület gazdasági jellegéről kellene szólni), és ekkor is azt találja, hogy Ausztria is inkább mezőgazdasági mint ipari állam; az összes lakosságnak 57·3⁰/₀-a mezőgazdasággal foglalkozik és a mezőgazdasággal kapcsolatos iparágak még 1·4⁰/₀-ot adnak, holott iparral a lakosoknak csak 15·7⁰/₀, kereskedéssel és forgalommal 12·4⁰/₀, bányászattal és kohászattal 1·6⁰/₀, közszolgálatnál 8·1⁰/₀-a foglalkozik. Ebből az arányból kitetszik tehát, hogy Ausztria magában állva is, inkább mezőgazdasági jellegű s így az Iparegyesületnek az az állítása, hogy Ausztria most a mezőgazdasági jellegéből áttér az iparosságira, hamis.

De miért állítja az Iparegyesület, hogy a monarchia átmenetben van az iparos állam felé? Csak azért, hogy a most fennálló kereskedelmi szerződések hatásának megbeszélésekor arra a következtetésre jusson, hogy törekvéseinket a nyugoti államokkal szemben meg kell változtatnunk; jövőre nem kell többé súlyt fektetni a mezőgazdasági és erdészeti termények kivitelére, hanem oly iparvámok mérséklésére, mely kivitelképes osztrák cikkeknek a nyugaton piacot keres. Ezzel szemben szerzőnk utal először Németországgal folytatott kereskedésünkre. Kivitelünk 48⁰/₀-ka Németországba irányul, és ezen kivitelnek 63⁰/₀-ka mezőgazdasági és erdészeti termény. Igaz, hogy a Németországgal kötött szerződés folytán a mezőgazdasági termények és állatok kivitele nem emelkedett úgy, a mint azt a szerződés kötésekor hittük és a szerződést kötő tárgyalók remélték, de korántsem abból az okból, melyet az Iparegyesület hisz, hogy t. i. a monarchia mezőgazdasági jellegéből áttér iparos jellegű államba; a gabonakivitel tekintetében azért nem lehetett kedvezőbb a kivitel a szerződések folytán, mert a szerződés megkötésekor megfeledeztek arról, hogy Németországba a gabonabevitel a tengerentúli államok és Oroszország kezében van; az állatok kivitele azért nem emelkedhetett, mert Németország állategészségügyi tilalmakkal gátolta a kereskedés rendes menetét. Itt jónak látja szerzőnk azt mondani, hogy a sertésvész, mint más állati betegségek Magyarországra a Balkán államokból csempésztetett be, itt azután a primitiv és hanyag állategészségügyi rendszetnél fogva oly terjedelmet vett, hogy ezer és ezer község lett vészesnek kimutatva; és mégis a kiegyezés megújításakor az osztrák határok minden kikötés nélkül teljesen megnyíltak a magyar állatforgalom számára, s így az osztrák állattenyésztés a legnagyobb veszélynek tétetett ki. Ime így szólnak miró-

lunk azok, a kiket a Köztelek nemcsak szövetségtársaknak tekint, hanem a kiknek most ismertetett munkálatát nagy dicsérettel emlegették. A gabona- és állatkivitelén kívül a többi mezőgazdasági és főképen az erdészeti termények terén kedvező eredmények mutatkoztak a szerződések tartama alatt. A német kereskedelmi szerződés ezek szerint, ha nem is hozta meg az összes mezőgazdaság tekintetében az óhajtott előnyöket, de nem is volt hátrányos.

Szerzőnk ezek után áttér annak taglalására, hogy a keleti tartományokkal kötött szerződések ismét nem feleltek meg azon hozzájuk fűzött reménynek, hogy az iparcikkek kivitelére nézve lendítők lesznek, s ebből azt következteti, hogy a keleti államok mezőgazdasági terményeinek jövőre nem szükséges kedvezményes behozatalt engedni.

A jövőbeli vámpolitika alapját az autonóm vámtarifa képezvén, azt kívánja, hogy ez a vámtarifa a védekezés elve alapján készüljön. Követeli ennél fogva, hogy minden mező- és erdőgazdasági nyersanyag, mely a belföldön előállított vagy előállítható azt a védelmet nyerje meg, a mely számára a belső piac megtartására szükséges. Ez okból a cserzőanyagok, állati termények, fagygyú, nyers bőrök, szőr, tollú, tojás, gyapjú, len, kender stb. vámok által védendők. Határozottan ellenzi azonban az osztrák iparosok azon követelését, mely a cellulose készítéséhez alkalmas fára kiviteli vámokat óhajt.

A jövő vámpolitikájában a legnagyobb kedvezést határozottan mellőzendőnek tartja. Ezen kikötés a szerző nézete szerint be nem vált; tapasztalhattuk ezt a német szerződés megkötése után, melynek általunk engedmények árán megszerzett előnyeit csakhamar a legnagyobb kedvezés záradéka alapján megkapták legerősebb versenyzőink Amerika és Oroszország. Ugyanez áll a Szerbiában biztosított ipari vámokra nézve, melyeket Angolország is megkapott.

Kívánja, hogy vámtarifánkban a maximális és minimális tételek rendszere fogadtassék el. Ez a rendszer nézete szerint három előnnyel bír. A vámok határát a törvényhozás az ország szükségletei szerint állapítja meg. A hazai termelés nagyobb biztonságot nyer, és nincs kitéve a kereskedelmi szerződések megkötésével járó meglepetéseknek. A parlamentek nem jöhetnek abba a kényszerhelyzetbe, hogy akarattuk ellenére megkötött kereskedelmi szerződéseket megszavazzanak.

Kívánja, hogy a kikészítési eljárás rendeztessék s ebből az alkalommal az őrlési eljárásról szól, melynek megszüntetését mezőgazdasági szempontból helyesnek tartja s egyuttal az átviteli raktárak szabad használata ellen tiltakozik.

Utolsó fejezetében szerzőnk a középeurópai védekezési egyesülettel vagyis a vámunióval foglalkozik. Egy vámunió Ausztria-Magyarország és Németország közt mindenestre vámpolitikai eszmény, de ma még az utópiák közé tartozik. Eltekintve a dohánymonopóliumtól, s a különböző adózási viszonyoktól, az egyenlőtlen közgazdasági állapot még lehetlenné teszi az egyesülést. A német mezőgazdák tulajdonképen nem félhetnek egy ily vámegyesülettől, mert Ausztria-Magyarország sohasem lesz képes Németország szükségleteit gabonaművekben fedezni. Németország részéről az ellenzés inkább iparosok köreiből jöhet. A középeurópai vámegyesülés nem ködfátyolkép,

hanem kézzelfogható és közel jövőben éppen Németország érdekében szükséges alakulás. Egy nagy nehézség áll fenn megalakulásával szemben, s ez Németország viszonya Oroszországhoz. Németországnak forgalma Oroszországgal nagy; Németország nem nélkülözheti Oroszország kereskedelmi összeköttetéseit és másrészt Oroszország nem képezheti tagját a közép-európai vámunióknak, mert hisz ép a gabona-termelő államok ellen való védekezés képezi természetes alapját ezen egyesülésnek. Németország érdekében tehát a leendő vámegyesülésnek Oroszországgal barátságos kereskedelmi szerződést kell létesítenie s így az ellentéteseknek látszó viszonyokat kibékítenie. —*vits.*

Az aranyvaluta Japánban.

Report on the adoption of the gold standard in Japan, by count Matsukata Masayoshi, minister of State for finance, Tokio 1899. — XV. és 389 lap.

Az a nagy forradalmi átalakulás, mely Japánban 1868-ban végbe ment s mely által a shogunáták hatalma megtörtetett, a 270 Daimios uralma megszűnt s a birodalom központi szervezettel egységessé tétetett és parlamentáris alkotmánynyal ellátott, szükségképen magával hozta azt, hogy a pénzügyi és valuta-viszonyok rendezése is kellőkép munkába vétessék s ekkép Japán számára a közgazdasági fejlődés biztos alapja megteremtessék. Erről s az egész művelet betetőzéséről szól az említett igen szép kiállítású s a japáni kormány-nyomdából kikerült mű, mely szerzőjének nagy tudományáról, tapasztalásáról és erélyéről, valamint a japáni nemzet simulási képességéről tesz tanúságot.

Midőn 1868-ban az új rendszer beállt, a pénz- és valutaviszonyok a legnagyobb rendetlenségben voltak. Japánban a pénzrendszer még 1600-ban állapított meg, arany és ezüst pénzek voltak forgalomban, a melyek mindazonáltal mind a shogunák (a tényleg uralkodó katonai főnökök), mind pedig az egyes országrészek fejei (270), részéről vert rosszabb pénzek forgalomba bocsátása következtében, épúgy mint az egyes országrészek főnökei által kibocsátott papiros-pénzek következtében értékökben nagyon ingadoztak. Ehhez járult még, hogy az országnak az idegenektől való elzárása következtében az aranypénznek az ezüstpénzhez való aránya $8^{2/3} : 1$ volt, úgy hogy midőn az egyesült amerikai államok kieroszakolták Japán kikötőinek az idegenek számára való megnyitását, az arany nagy mennyiségben kifolyt az országból, csak a rossz ezüstpénz és papírpénzek maradtak bent a belföldi forgalom számára.

A zavar elhárítására 1869-ben új pénzrendszer honosított meg, még pedig a monometalizmus alapján; a pénzrendszer ezüst értékű lett és aranypénzek csak 100 yen erejéig voltak a forgalomban kötelezőleg elfogadandók. (A yen = 4 korona). Alig volt azonban az új pénzrendszer elrendelve és verték az új pénzverőben Osakában a pénzeket, midőn Yto pénzügyminister, az Amerikában a valutarendezés okából tett tanulmányútja eredményeül az aranyérték meghonosítását javasolta s tényleg 1870. május 10-én az aranyérték honosított meg és az ezüst csak 10 yen összegig volt a forgalomban kötelező. Miután mindazonáltal a kelet forgalmában és így a japáni kikötőkben az idegeneknél a mexikói dollár szerepelt, a japáni kormány hódolt a kereskedés követelményének és ugyancsak ezen forgalom érdekében

külön egy-yen értékű ezüstpénzeket is veretett. Az aranyvaluta ily körülmények közt nem tarthatta magát; az aranypénzek a külföldre vándoroltak; Japánban csak ezüstpénzek forogtak, annál is inkább, miután a papirospénz is nagy mértékben tért foglalt és elősegítette az aranynak kiszivárgását.

Japán pénzrendszerét nagyban zavarta a kénytelenségből 1868. után kibocsátott papirpénz; a kormány mindjárt az új korszak első évében a nagy szükségletek fedezésére bocsátott ki papirpénzt, a mely 1869 végén 48 millió yenre szaporodott; a váltópénz hiányának pótlására forgalomba jött $7\frac{1}{2}$ millió yen apró összegre szóló papirospénz; 1871. évben a rossz aranypénzek bevonása folytán $6\frac{3}{4}$ millió yen papirospénz jött forgalomba, végül hogy Yezo gyarmat kormányának szükséglete fedeztessék, kibocsátatott $2\frac{1}{2}$ millió yen. Mindez a papirospénz kibocsátatott azzal a szándékkal, hogy 13 év folyamában beváltassék, illetőleg a forgalomból ismét kivonassék. A bonyodalmakat fokozta az, hogy az előbbi időkből közel 1600-féle papirpénz volt forgalomban, a melyet az előbbi Daimios (tartományfőnökök) bocsátottak ki; e különben is rossz pénz beváltására 1872. február havában új papirpénz bocsátatott be, a mely azonban nem volt beváltható. Együttal (1873.) intézkedés történt, hogy az országban régóta működő bankok jegykibocsátási joga korlátoztassék, a mi a 6°/o-os kincstári aranyjegyek által történt; megengedettett ugyanis, hogy a bankok a 6°/o-os kincstári aranyjegyek alapján bankjegyeket bocsássonak ki; a kincstári jegyeket $\frac{6}{10}$ részben a forgalomban levő papirpénz és $\frac{4}{10}$ részben arany ellenében vették. 1880 végén a 150 bank 34 millió yen értékű bankjegyeket hozott forgalomba, a melylyel szemben 5 millió kész fedezettel bírtak. Még felemlítendő, hogy 1876. évben a volt tartományfőnökök (Daimios) számára az állam részéről szolgáltatandó tartási költségek helyébe nyugdíj-kötelezvények adattak összesen 174 millió yen összegben s ezek a kötelezvények is szaporították a papirpénzt. 1880 végén a forgalomban volt papirpénz (nyugdíj-jegyek nélkül) és bankjegyek összege 170 millió yenre rugott és az ezüst a papirpénzzel szemben 155, sőt 1881. évben 181 árfolyamon állt.

Igy álltak a pénzviszonyok; nagytömegű papirpénz, aranyérték arany nélkül és ezüstpénzforgalommal, a midőn 1881. évben Matsukata vette át a pénzügyi tárczát. Mindenekelőtt az állam pénzügyeiben hoz be rendet; szoros takarékossgal az addigi deficitet elenyész-teti és lassan többletet teremt, a mit a papirospénz törlesztésére fordít; az év elején beálló szükséglet fedezésére kincstári jegyek bocsátatnak ki, melyek ugyanazon év későbbi bevételeiből fedeztetnek. 1882. év októberében a japáni bankot alapítja 10 millió yen alaptőkével, melynek felét az állam adja; a bank első feladata a papirospénz bevonása bankjegyek ellenében és érczkészleteknek megszerzése, még pedig a kivitel előmozdítása és a kivitt árúk értékének leszámítolása által. 1883. végén 20 millió yen papirpénz volt beváltva és ez által, valamint a kivitel fokozása s a japáni közgazdasági viszonyok javulása következtében a papirospénz az ezüsttel egyértékűvé lesz, azaz az ezüst agiója elenyészik. 1885 óta a japáni bank teljes fedezet mellett bankjegyeket bocsát ki, ugyanazon év végén 88 millió yen papirospénz vonatott be s a kormány 42 millió yen érczkészlet felett rendelkezik. Most még gondoskodni kellett a

bankok által forgalomba hozott 34 millió bankjegy beváltásáról, a mivel ismét a japáni bankot bízzák meg, a bankok tartalékalapjaikat a mondott bank rendelkezésére bocsátották. A japáni bank 1888. évben teljesen elérte azt, hogy a papirospénz és a többi bankok jegyei bevonattak, sőt a saját bankjegyeit ezüsttel beváltotta, szóval ez évben Japán papirospénz zavarjaiból kimenekült és tényleg ezüst valutával (a törvényes aranyvaluta helyett) rendelkezett.

A pénzrendszer kérdésének tüzetes tanulmányozására 1893-ban a törvényhozás egy bizottságot küldött ki, a mely működését 1895. évben befejezte; a 15 tagú bizottság többsége, 8 tag 7 ellenében egy új rendszer behozatalát tartotta szükségesnek; a 8 tag közül 2 a bimetallismus és 6 az aranyvaluta mellett nyilatkozott, s így a kormány is az aranyra való áttérés mellé állott, csak hogy az ehhez szükséges alap, az arany hiányzott. Ekkor fejezte be Japán dicsőséges hadjáratát China ellenében és kapott az 1895. április 17-én kötött Simonoseki békében Chinától 230 millió kuping taels (körülbelül 600 millió korona) hadisarczot. Miután China ezt a hadisarczot London útján akarta kiszolgáltatni, a japáni kormány megegyezett a chinaival, hogy az említett összeg angol pénzben szolgáltatassék ki és ezt a hadisarczot felhasználta arany-alapnak a létesítésére. Ugyanis Matsukala pénzügyminister 1895. február 25-én javaslatot tett az aranyvaluta meghonosítására; az ezüsttel szemben az arany árát 32:34-ben állapítván meg, úgy, hogy 1871-hez képest az ezüst yen éppen fele volt egy arany yennek. Az 1897. márczius 26-ik javaslat alapján elfogadott érmetörvény a pénzrendszer alapjául az arany yent veszi (1 fun = 0.7499 grm arany súlya teszi a yen értékét); arany pénzül 20, 10 és 5 yen-esek veretnek, ezüst pénzekül 50, 20 és 10 sen-esek (100 sen = 1 yen), nikel pénzül 5 sen-es és bronzpénzekül 1 sen-es és 5 rin-es (10 rin = 1 sen) veretnek. Az aranypénzek 900 rész arany, 100 rész rézből veretnek és a 20 yenes 16.6665, a 10 yenes 8.3333, az 5 yenes 4.1666 gram súlyúak; az ezüstpénzek 800 rész ezüst és 200 rész rézből veretnek és súlyuk az 50 senesé 13.4783, a 20 senesé 5.3914, a 10 senesé 2.6955 gram; az 5 senes nikelpénz 250 rész nikel és 750 rész rézből való, súlya 4.6654 gram; a bronzpénzek 950 rész réz, 40 rész ón és 10 rész horganyból veretnek, súlyuk az 1 senesé 7.1280, az 5 rinesé 3.5640 gram. Az aranyvaluta keresztülvitelét a japáni kormány óriási energiával vitte keresztül. 1897. áprilistól 1898. április végéig 74,455.735 yen összeg aranypénz veretett ki a kormány rendelkezésére és 18,697.848 yen magánszámlára, továbbá 19,479.000 yen ezüst, 1,027.100 yen nikel és 36.000 yen bronz, összesen 113,695.684 yen új pénz. Az új valuta a pénzveretésen kívül megkövetelte azonban, hogy a régi ezüst yenesek a forgalomból kivonassanak. Összesen a forgalomba bocsátatott 116 millió yen; a kormány mindazáltal arra számít, hogy csak 75 millió fog beváltásra kerülni, ugyanis 35 millió Japán forgalmából, 30 millió a pénzverdei utalványok alapján és csak 10 millió a külföldről. A japáni pénzekből ugyanis nagy mennyiség volt mindig a Japánt környező ázsiai országokban, de ezek a pénzek sokszor átverettek, magánjelzésekkel elláttattak, sőt teljesen kivonattak a forgalomból; a kormány a régi yenek beváltására rövid határidőt (1898. július végeig) szabott s tényleg a külföldről valamivel több, t. i. 10,846.465 yen folyt be beváltásra s így a régi pénzek teljes bevonása befejeztetett. A 75 millió

yen régi ezüstpénzből 41 millió Hongkong és Shanghaiban értékesített eladás útján, 6 millió Formosa, Korea és Wei-hai-vei szigetek pénzsükségletére fordított, mint a hol eddig rézpénz volt forgalomban s az aranypénzek meghonosítása most még korai lett volna; 27¹/₂ millió yen új pénzverésre szolgált. Az így egy év és három hónap alatt keresztül vitt pénzbeváltás 5,397.581 yen veszteséget (vagyis az egész összeg 7⁰/_c-ka) mutat, a melylyel szemben az új ezüst váltópénznek verési nyeresége áll 5,651.960 yennel s így az egész művelet némi nyereséggel végződik. A japán kormány számítása szerint 63 millió yen ezüstpénz jön forgalomba az új törvény alapján s így az ezüst váltópénz fejenként 1.493 yen lesz; a szóban álló munka szerint más országokban egy-egy fejre esik Oroszországban 0.667, Törökországban 0.912, Görögországban 0.912, Hollandban 1.351, Olaszországban 1.698, az osztrák-magyar monarchiában 1.783, Kanadában 1.892, Svédországban 1.966, Norvégiában 2.006, az amerikai egyesült államokban 2.086, Belgiumban 2.194, Ausztráliában 2.808, Franciaországban 3.017, Portugálban 3.737, Németországban 4.511, Dániában 4.710, Spanyolországban 5.461, Nagybritanniában 6.165 és Svájcban 7.155 yen ezüst váltópénz.

Azzal a kérdéssel szemben, képes lesz-e Japán arra, hogy az aranyforgalmat fentartsa, azaz nem fog-e ismét az arany kifolyni az országból: munkálatunk, illetőleg Matsukata pénzügyminiszter a következő véleményben van: Japán maga termel évenként 1,700.000 yen aranyat, Koreából szerezhető évenként 2—3,000.000 yen, Chinából 7.2—9,600.000 millió yen, úgy hogy Japán könnyen jut évenként 10.9—14,300.000, vagyis átlag 12,600.000 yen aranyhoz, ha még tekintetbe vétetik, hogy Ausztráliából Hongkongon át évenként meglehetősen mennyiségű arany megy Európába és hogy Japánnak nem lesz nehéz ebből a mennyiségből is egy részt átterelni Japánba, úgy nem kell tartani attól, hogy a valuta főtartására nem lesz elegendő aranykészlet.

Az egész jelentésből s a munka nagy terjedelmű és gyönyörűen összeállított statisztikai adataiból ki lehet venni, hogy az 1897-ben meghonosított valutareform nagy erélylyel, körültekintéssel és gondnal sikeresen keresztülvitetett. A japán kormányt egyes pénzügyminiszterén Matsukatán kívül ezen műveletében egy nagy tényező hatalmasan támogatta és ez: az országnak fellendülő közgazdasági állapota, a mely a Chinával viselt háború győzedelmes befejeztével és a chinai hadisarcz szétözlésével beállt s egyuttal a kormánynak is megadta az eszközt, hogy kölcsön fölvétele nélkül az aranyvaluta meghonosítására megkivánt aranykészlet felett rendelkezhetett. —vits.

A békecongressus eredménye.

Arthur Raffalovich: *Memoire sur la conférence de La Haye.* Paris, 1899.

A napi lapok részletes tudósításai egyáltalán nem alkalmasok arra, hogy gyűlések s értekezletek lefolyását, kiemelkedőbb mozzanatait s eredményét emlékezetünkben rögzítsük, s ezért örömmel vesszük, ha a tárgyalási jegyzőkönyveken kívül a fontosabb gyűlésekről rövidebb, áttekinthetőbb, de a lényeges tárgyalásokat s határozatokat felölelő leírást nyerünk hivatott tollból. Ily leírás a hágai békecongressus titkárának Raffalovich Arthurnak az Institut de France erkölcs-politikai tudományosztályának 1899. október 28-iki

gyűlésén tartott felolvasása, mely szerző szavai szerint is »un exposé très bref de ce qui a été fait à La Haye.« A leírás kapcsán még egyszer elvonulnak szemeink előtt a hágai békecongressus fontosabb mozzanatai, s fölelevenülnek emlékezetünkben a megállapodások és határozatok, melyeket a békecongressus képviselői hoztak s melyeket a békecongressus szellemével s határozataival homlokegyenest ellenkező délafrikai események és a kínai zavarok majdnem antikváltaknak tüntetnek föl, úgy hogy joggal tolulhat ajkunkra a kérdés: volt-e valami eredménye a hágai békecongressusnak vagy sem? Ezt a kérdést mindjárt Raffalovich felolvasása után fölvetették Desjerdnis Arthur, Passy Frédéric és báró de Courcel, kik a felolvasás kapcsán érdekes és értékes felszólalásaikkal a hágai békecongressus eredményeit világították meg, egyetértve abban, hogy a hágai békecongressus fontos és jelentékeny lépést tett az óhajtott cél felé s Passy szavai szerint »elle a fait plus et beaucoup plus qu'on ne pensait.« A—a.

A közgazdaságtan elmélete.

Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre von Gustav Schmoller. Erster grösserer Theil. Begriff. Psychologische und sittliche Grundlage. Litteratur und Methode. Land, Leute und Technik. Die gesellschaftliche Verfassung der Volkswirtschaft. Leipzig, Dunker & Humblot. 1900. Ára 12 márka; 482 lap.

Harminczhat éve adja elő Schmoller a közgazdaságtannak hírneves tanára a nemzetgazdaságtant a berlini egyetemen s most ismételt unszólásra adja ki előadásainak alaprajzát, a melynek egyes részei különböző időben folyóiratokban mint önálló értekezések közzététettek. Schmoller ezen munkája tisztán társadalom-philosophia. A német nagynevű közgazdasági írók és tanárok már hosszabb idő óta elhagyták a közgazdaságtannak tisztán az ember individualisticus oldalából való mivélését, és az embert mint társas lényt veszik buvárokodásuk alapjául s ép ezért a társadalomnak természetével, a vele kapcsolatos tünemények megfigyelésével, a társadalmi rend alapfeltételeivel és szerkezetével foglalkoznak, Schäffle, Wagner és Schmoller ezen irány legelőkelőbb képviselői; közöttük Schmoller világos kifejezései és egyszerű okoskodásai alapján legkönnyebben érthető, és az irodalomban épúgy, mint a katedrán, jobban kedvelt mint két nagy társa. Irályában megmutatja, hogy a philosophiai fejtegetéseknek nem szükséges az érthetetlenségig menő hosszadalmas mondatkötéssel és a fisiologia, fisika s egyéb tudományok műkifejezéseit analogia útján a közgazdasági alapelvek megállapítására felhasználni, hanem lehet világos és érthető beszédben is megmagyarázni minden jelenséget, melyre a közgazdaságtan kifejtése alkalmat ad.

Maga mondja a szóban álló munka előszavában, hogy előadásainál mindig a következő szempontokból indult ki: 1. Annyira szemléltető módon akar fejtegetni, hogy az, aki a dolgokat még nem ismeri, azokat legalább némiképp szemlélhesse és felfoghassa. A jogi és államtudományi előadások úgynevezett unalmassága többnyire abból következik, hogy az éleselműség, difinitiók és részletek egész serege hat a hallgatóra, a nélkül, hogy szemléltető fogalmat nyerjen arról, a miről szó van. 2. A hallgatóval az általános igazságokon kívül megismertetni az eljárást, a melynek segítségével ezek az igazságok megtaláltattak; utal azokra a kételyekre, melyekre alkalmat adnak; az empiricus alapokat

akkép adja elő, hogy ő maga is le tudja vezetni belőlük az igazságot. »Jól tudom — úgymond, — hogy más módszer is áll rendelkezésre, a mely a kezdők számára előnyösebb. A nemzetgazdaságtanban s főképp a történeti rendszerűben, több igen tisztelt kartársam a construáló módszert virtuositással alkalmazza; kiindulnak kevés világos tételből és formulából, pontos definitióból, és ezzel egyszerűséget és világosságot hoznak mindenbe, azt mondanám túlságos sok egyszerűséget és látszólagos világosságot. Az életben mindig úgy találtam, hogy az államtudományi tudás gyakorlati alkalmazásánál a legnagyobb hiba az, hogy az egyetemről kikerült egyének a társadalmi jelenségeket túlságosan egyszerűeknek tartják; azt hiszik, hogy e jelenségeket kevés definitióval és formulával uralni lehet. Fölfogásom és irányzatom ellenkezőleg az, hogy a kezdőt mindig a jelenségek és feladatok bonyolult és nehéz voltára figyelmeztessem, és a tárgyat különböző oldalairól mutassam meg.«

Ily alapokon foglalkozik szerzőnk a közgazdaság általános alapjaival. A közgazdaság fogalmát, a gazdaság különböző alakulatainak fejtegetése után, állapítja meg. A közgazdaság (vagy a szerzőnk által következetesen használt »Volkswirtschaft« szónak jobban megfelelően: a nemzetgazdaság v. népgazdaság) épügy nyugszik valamennyi egyéni gazdaságnak a szabad csere- és kereskedelmi forgalom által föloldhatatlan kapcsolatba hozott összefonásán, mint a községek, tartományok és az állam növekvő egységes gazdasági berendezésein.

Tüzetes vizsgálat tárgyát képezi a közgazdaság és a társadalom psychikai, erkölcsi és jogi alapja. Megvizsgálja mi a társadalmi csatlakozásnak czélja és melyek az eszközei. Fejtegeti a beszéd és irás jelentőségét és a nyilvánosság eszközeinek haladását, a nyilvánosság erkölcsi és gazdasági befolyását. Áttér az érzések és szükségletek magyarázására, tüzetesen foglalkozik a hajlamok és ösztönök természetével; az önfentartás, a nemi, a tevékenységi, a verseny-ösztön gazdasági jelentőségét tünteti föl. A verseny-ösztön kifolyásaként a szerzés ösztönét jelöli meg, a melylyel azután behatóan megismerkedünk. A szerzés ösztöne a gazdasági erények ismertetéséhez vezet, melynél a munka jelentősége tárgyalatik. Az erkölcs hatása a társadalomban, a gazdasági életben is nyilvánul és ezen erkölcsi befolyás vázolásánál a materialisticus iránynyal szemben a gazdasági törekvések társadalomfentartó hivatása szép fejtegetésekben tárul elénk.

Ezen alapok kifejtése után szerzőnk a nemzetgazdaságtan irodalmával és módszerével foglalkozik.

Eddig a bevezetés. Most következik maga a nagy mű, melyet szerzőnk négy könyvben kíván tárgyalni: az *első könyv* a nemzetgazdasági élet nagy tömegjelenségeivel, az ország, a nép és a technikával foglalkozik; a *második könyv* a közgazdaság társadalmi szervezetét tárgyalja; a *harmadik könyv* hivatva lesz a közgazdaság legnevezetesebb mozgalmi jelenségeivel (forgalom, pénz, érték- és árképződés, hitel, jövedelemmegoszlás) foglalkozni; végre a *negyedik könyv* a fejlődéstörténelmi összeredmény számára van föntartva. A harmadik és negyedik könyv a később megjelenő második kötet tárgyát képezi. Jelen munkánk csak az első két könyvet adja.

A természetes viszonyok behatása a gazdaságra tüzetesen vázolatván, szerzőnk arra az eredményre jut, hogy a tudomány most már teljesen átérzi a természeti és a szellemi okok egymás mellett és egy-

mással való átszövődését; tudja, hogy a közgazdaság kölcsönösen függ a természettől és a természeti viszonyoktól, épúgy mint az emberi műveltségtől és a technikától. »Hogy minden magasabb emberélet a szellemnek győzelme a természet fölött, azt a tapasztalat tanítja. De az eddig történtek igazolják azt is, hogy az ember mindig csak parazitája e földnek, hogy csak ahhoz simulva szállhat föl a legkedvezőbb helyekre. Az ember magasabb műveltséggel és technikával sem szabadul meg a természettől, hanem szorosabban fűződik hozzá és uralkodik felette, a mennyiben megérti, de egyuttal törvényeinek és korlátainak magát aláveti.« A természet jelentőségének kifejtése után a néptörzsök és népek társadalmi és gazdasági szerepével foglalkozik. Érdekes a mit a többek közt a zsidókról mond. »Annyi bizonyos, hogy a zsidók ma mindenütt, mint kereskedők, vállalkozók, bankárok és zsurnaliszták vezérlő szerepet játszanak és hogy ez épúgy összefügg fajbeli típusukkal mint nemzetközi jellemükkel; nagy írói és politikai tevékenységük nem zárja ki azt, hogy ha az államok az ő ideáljuk szerint rendeztetnének be, az európai műveltséget a barbárok azonnal megsemmisítenék. Még az is, a ki őket üzleti dologban tanítójának tekinti: Bismarcknak igazat fog adni, mikort azt mondta, a hol az üzletemberek az állam politikai vezetésére befolyanak, mint Párisban és Bécsben, ott nagy a baj. Nemcsak a haszonleső, de a nemes zsidóság is többnyire képtelen az állami szükségeket és szigort és az állami intézmények mechanizmusát felfogni. Nagyon jól jellemzi a zsidókat az a mondás: »Szellemi alkotásaik a dolgok realitását el nem érik.« Természetes, hogy a népfajok tulajdonságainak vizsgálódásánál arra az eredményre jut, hogy végleges következtetést most még a népfajok gazdasági jelentőségére nem lehet vonni; az eddigi tanulmányok még nem oly teljesek, hogy belőlük apodictice erre nézve szabályokat lehetne megállapítani. A népesedés, tagolása és mozgalma a munka további tárgya. Itt a kor, a nem, a házasság, a szülés és halál, a szaporodás, a szaporodás akadálya és a népesedési politika képezi tárgyát az előadásoknak. A természet és a népesség tüzetes fejtegetése után a gazdasági élet más fejlődési ága, a technika kerül megvizsgálás alá. Az emberi természet, a társadalmi élet, a táplálkozás, a forgalom, a csere és az érintkezés számtalan jelenségei a termelés és a vele karöltve járó működés fokozása a technika fejlődését maguk után vonják. A vadászat és halászat átvezet a földműveléshez és állattenyésztéshez; a mongol romádgazdaság, a háromnyomású, a váltógazdaság és a mezőgazdaság tudományos művelése a technikai fejlődés számos ágazatát tünteti föl. Mindezen fejlődésben a munkaszerek és eszközök tökéletesebbé tételét tételézi föl. A technica haladása a fémek megmunkálása által nagy lendületet nyert, a mely lassan-lassan átvezette az emberiséget a gépek használatára, és a természeti erők, a gőz, villam és levegő alkalmazására.

A második könyv a nemzetgazdaság társadalmi alkotásával, legfontosabb szerveivel s ezek főokaival foglalkozik. Mindenekelőtt a család jelentősége a társadalomban és a gazdaságban képezi a vizsgálat tárgyát, a mely alkalomból a női kérdést is vázolja, ahol igen szépen jellemezi a nők hivatását a családban. Minden nő jobb nevelést követelhet a mainál; lehetőleg sokan annyira képezendők, hogy évek során át, vagy állandóan is megállhassanak saját lábukon; de mindnyájukat úgy kell nevelni, hogy jó anyák és jó gazdasszonyok legye-

nek; mert a nő, a ki ez nem lesz, tulajdonképeni hivatását, azt a miben a legnagyobbat, legtökéletesebbet és a legáldásdúsabbat szolgáltathatja, elvétette; és az az asszony, a ki rossz anya és gazdasszony, erkölcsileg és gazdaságilag sokkal többet árt a nemzetnek, mint a mennyit használhat, ha a legjobb orvos, könyvelő, kereskedő vagy más eféle lesz is belőle.« A társadalmi csoportok letelepedési és lakásviszonyait vizsgálva a város és falu jelentőségéhez vezet, és utóbb az állami és községi gazdaság társadalmi fejtegetésére ad alkalmat. Az állam és községek gazdasági tevékenységének szemben a magán- és egyesületi vagy vállalkozásával s azon határra nézve, hogy hol igazoltabb az állami, községi vagy magán közreműködés, szépen mondja: »egy az ami mindig kívánatos: a nyilvános gazdálkodásnak nem szabad elnyelnie a magángazdálkodást és viszont; e gazdálkodási módoknak egyensúlyban kell maradniok; s kölcsönösen egymást kijavítaniok; nincs az államhatalomnak és az államháztartásnak fokozásában állandó áldás, ha vele karöltve nem halad az egyéni, egyesületi, községi és testületi szabadság.« A könyv négy utolsó szakaszának tárgyát képezi a társadalmi és gazdasági munkaosztás, a tulajdon lényege és megosztásának alapjai, a társadalmi osztályok képződése, s végre a vállalkozás.

E vázlat a szép és nagy gonddal kidolgozott munka jelentőségét tünteti föl. Nálunk, a hol a gazdasági philosophia kevés művelőre talál, a hol a közgazdasági tudomány tanárai többé-kevésbé alkalmas tankönyvek megírásával, többi közgazdasági íróink gyakorlati kérdések taglalásával foglalkoznak és tisztán közgazdasági vagy társadalomelméleti kérdések — talán olvasóközönség hiányában is — csak elvétve találunk művelőre: Schmoller jelen munkálata bizonyos tekintetben nagyon ajánlható irodalmi termék és mint a mai tudomány magasságán állót ajánljuk mindazoknak, a kik a gazdasági élet természetével behatóbban foglalkozni akarnak és élvezetteljes, de egyuttal tanulságos olvasmányt keresnek.

— *vits.*

Schulpe törvényjavaslatai.

Schulpe György: *Törvényjavaslatok a socialis reformok terén.* Pozsony, Wigand F. K. könyvnyomdája. 1900.

A külföldi parlamentekben igen gyakori eset, hogy egy vagy több képviselő saját kezdeményezéséből törvényjavaslatot dolgoz ki s azt kellő indokolással ellátva a ház elé terjeszti. A mi képviselőházunkban azonban csak ritkán fordult elő, hogy képviselők törvényjavaslatokkal állottak elő. Míg továbbá külföldön egy-egy törvénytervezet már az előkészítés stádiumában élénk irodalmi tevékenységre serkent, addig nálunk a már kész törvényjavaslat is csak elvétve részesül nagyobb figyelemben. Nálunk a codificatio egész súlya a kormányra nehezedik s az előmunkálatoknak jóformán minden mozanata a ministeriumok bureauiban játszódik le.

S ime most előttünk fekszik egy füzet, melynek szerzője több törvényjavaslattal lép a közönség elé. Minden javaslat terjedelmesebb indokolással van ellátva. A legeredetibb a dologban, hogy a törvényjavaslatok szerzője nem is törvényhozó.

Törökkanizsai Schulpe György nevével nem a most megjelent s megbeszélés tárgyát képező füzet címlapján találkozunk először.

Ismerjük már őt a Brüsszelben ülésezett nemzetközi lakásügyi congressus munkálataiból, a melyen a nagyon is korán elhunyt Farkas Jenő dr. közegészségügyi felügyelővel a magyar belügyministeriumot képviselte. A jogczím, melynek kiküldetését köszönheti, nem mindennapi. Schulpe ugyanis Pozsonyban mintaszerűen berendezett munkásházakat épített, a melyeket személyesen és példásan kezel. Az építkezésnél tisztán socialpolitikai célzatok lebegtek szeme előtt. Nem magas kamatozás, nem üzérkedési célok, hanem azon törekvés vezérelte, hogy egy csomó munkáscsaládnak egészséges és olcsó lakás álljon rendelkezésére. Talán másokat is akart példájával buzdítani. Ugy hallottuk, hogy a telep lakóinak felolvasásokat is szokott tartani s általában véve rajta van, hogy lakóinak szellemi és erkölcsi színvonalát emelje. Schulpe György nem mindennapi házi úr, hanem a ma már a nagy városokban végleg eltűnt patriarchalis házi gazdák egyik utolsó képviselője, vagy talán az új divatú házi urak egyik első előhírnöke. Szóval Schulpe lényegesen különbözik a capitalisticus háztulajdonosoktól. Ennyit a szerző egyéniségének ismertetéséhez. Lássuk már most munkáját. A füzetben hat dolgozatot találunk, a melyek egytől-egyig igen fontos társadalmi kérdést tárgyalnak. A füzetben foglalt három törvényjavaslatot, mely a munkásházak építésével, a tüdővész terjedésének meggátlásával s a munkaközvetítés szervezésével foglalkozik, az illetékes ministereknek felterjesztette. A többi tanulmány a belügy-, illetve a kereskedelemügyi ministerhez terjesztett beadvány a munkásvédelmet, a vasárnapi munkaszünet kibővítését és a hétköznapi záróra szabályozását, végül a heti bérfizetés napjának megváltoztatását czélozza.

A tárgyalt kérdések közül a legfontosabb, mert legáltalánosabb körű, a tüdővész terjedésének meggátlása. E baj — mint ez közismertes — hazánkban is óriási pusztításokat végez s joggal sorolható a legégetőbb társadalmi kérdések közé. Jóllehet már több czélszerű intézkedés történt e téren, még soknak kell itt történnie. Schulpe törvényjavaslatában részletesen felsorolja mindazon intézkedéseket, melyekkel a baj terjedését meggátolhatónak és a fertőzés veszélyét csökkenthetőnek véli. Ez intézkedések közül sok könnyen megvalósítható. Ilyen pl. hogy minden iskolában ismertessék a tanulókkal a tüdőgümőkór mivolta, az ellene való védekezés szükségessége és ennek módja, hogy mindazon helyeken, hol sok ember megfordul, köpőtálat kell tartani, hogy padlóra, lépcsőre, vasuti és társas kocsiban köpni pénzbüntetés terhe alatt tilos, hogy az internatusokban és kórházakban az ilyen betegek egészen elkülönítve helyeztessenek el, hogy minden városban fertőtlenítő hivatal állítsassék fel, hogy a vendéglőkben stb. az edényeket jól lemosassák, hogy a hús és tej szigorú ellenőrzés tárgyát képezzék, a beteg állatok levágandók és megsemmisítendőek stb. Schulpe által ajánlott rendszabályok egy része azonban csak igen bajosan vihető keresztül. Ilyenek például a tüdőbetegek állandó nyilvántartására és folytonos ellenőrzésére vonatkozó intézkedések. Ezek oly közegészségügyi apparatust, oly eszményi tökéletességű közigazgatást, oly jelentékeny költségeket tételeznek fel, a minőkre belátható időközön belül számítani nem lehet. Ki fogja azt vitatni, hogy nem volna czélszerű, ha a hatósági orvos minden munkást, mielőtt őt a gyárban vagy más ipari foglalkozásnál munkába állítják, megvizsgálni tartoznék s ha a tüdőgümőkórnak tüneteit mutatja, csakis oly munkára alkalmazható, mely a betegséget

nem fejleszti; ha pedig már nagyobb fokban szenvedne e bajban és az illető gyárban megfelelő munkakör nem lenne számára, akkor ott el nem fogadható s a munkaközvetítő hivatal útján más munkára ajánlandó; ha pedig egyáltalán minden munka kárára lenne, akkor sanatoriumba szállítandó. Mily tökéletes munkaközvetítő-szervezetre s mennyi sanatoriumra volna szükség, hogy a terv keresztülvihető legyen. Midőn azt látják, hogy mily nehezen létesül az első sanatorium, remélhetjük-e, hogy egyhamar képesek leszünk annyi intézetet felállítani, a mennyi a sok ezer szegény sorsú beteg számára szükséges volna. Hazánkban a munkaközvetítés is oly zsenge még, hogy oly feladatokat, a minőket Schulpe óhajtana, ráruházni egyelőre gondolatban sem lehet. Schulpe nagyszabású tervezetéből kitetszik, hogy a szerző belátja a tüdőgümőkór terjedésének a socialis viszonyokkal való szoros összefüggését. Statisztikailag bebizonyított tény, hogy e betegség leginkább a szegényebb néprétegek körében szedi áldozatait. A gazdag kevésbé van kitéve a fertőzés veszélyének s jobban tud védekezni. A dohos pinczelakások és a túlsúfolt munkásházak lakói, a hiányosan táplált és alkohollal visszaélő egyének szolgáltatják a legtöbb anyagot a gümőkórosok statisztikájához. Közegészségi intézkedések magukban véve nem elegendők, hanem a mint szerző nagyon helyesen jegyzi meg, a tüdővész terjedése ellen csak úgy védekezhetünk eredményesen és erélyesen, ha nemcsak az egészségügyi momentumokra vagyunk tekintettel, hanem egyöntetű törvényhozással a közgazdasági és megélhetési viszonyokat minden irányban fejlesztjük és könnyebbekké alakítjuk, ha a munkaerőt lelkiismeretesen védjük és a társadalmi általános jólétet előmozdítjuk, az olcsó munkáslakások s a munkaközvetítés kérdését megoldjuk.

Hogy Schulpe rendszeresen jár el és hogy egy szerves socialpolitikai rendszer lebeg szeme előtt, bizonyítják a további törvényjavaslatok és beadványok, melyek az előbbit ugyszólván kiegészítik, annak logikai folyományát képezik.

A munkásházak építéséről szóló törvényjavaslat elkészítésénél szerzőnk két főszempont vezérelte, tudniillik hogy a munkásnak legyen egészséges lakása s azt lehetőleg tulajdonául megszerezhesse. Azoknak, kik munkásházakat építenek, jelentékeny állami és községi kedvezményeket óhajt biztosítani; természetes, hogy a kedvezményt attól teszi függővé, hogy lakbérül évenként a telek- és épületbe fektetett tőke bizonyos 0/0-ánál több semmi szín alatt se szedhető. A Schulpe által tervezett kedvezmények a következők: 30 évi állami és községi adómentesség, a városok a csatornáknál, világításnál és járdakészítésnél kedvezményekben részesítsék a munkásházakat, az építőanyagokat az állami szállítási vállalatok kedvezményes áron szállítsák, a házépitő szövetkezeteknek adassék meg az adó- és illeték-mentesség, az építési kölcsönöknek is adassék meg a bélyeg- és illetékmentesség stb.

A törvényjavaslat 14. §-a alighanem obstructiót eredményezne, bár az nézetünk szerint nem megy túl a kellő határokon. E szakasz szerint ugyanis »ezen törvény életbelépése után keletkező minden gyáros és iparos tartozik a nála alkalmazott, nem a munkahely közösségéből való munkásainak legalább egy harmadrésze számára kellő egészséges és olcsó lakásról gondoskodni, s a mennyiben a községben rendelkezésére álló ily lakásokat nem találja, tartozik, ha legalább

100 munkást foglalkoztat, legalább négy megfelelő lakást minden további 100—100 munkásra további 4—4 munkáslakást építtetni; köteles az üzem megkezdésével egyidejűleg a most meghatározott számú lakásoknak legalább felét, a másik felét pedig legfőlebb két év alatt egyenlő részben megépíttetni. A ki 50 munkásnál többet, de 100-nál kevesebbet foglalkoztat, tartozik legalább két lakást építtetni.« Nagyon helyes intézkedés, hogy a munkásházakban a bérlet befogadni tilos s hogy minden lakásban csak egy család lakhatik.

A törvényjavaslatban contemplált lakásügyi bizottság, mely a törvény megtartásának ellenőrzésére, valamint annak célzatának megfelelő házak építésére buzdítás és közbenjárás okából minden megyében és törvényhatósági joggal felruházott városban választandó volna, igen üdvös működést fejthetne ki. Belgiumban ezen bizottságok igen jól beváltak.

Az eddigi vázlatos ismertetésből is kitetszik, hogy szerzőnk nagy adag optimismus felett rendelkezik, mely nemes idealismusának különben csak becsületére válik. Sok nehézségen túlteszi magát. A megfelelő bér megállapítása sokkal nehezebb, mint azt a szerző gondolja. Arra sem lehet igen számítani, hogy sok magánember fog akadni, ki hajlandó lesz a telek- és épületbe fektetett tőke 5—5¹/₂⁰/0-ával megelégedni, midőn ebből még mindennemű költséget, fentartást, kapu-, illetve lépcsőház-világítást, tűz elleni biztosítást, tisztogatást stb. tartoznék viselni. Nézetem szerint a fősúlyt a szövetkezetek alapításának előmozdítására kellene fektetni.

Sajnosan nélkülöztem a törvényjavaslatban oly intézkedéseket, melyek a mezőgazdasági munkások lakásszükségletére vonatkoznak, pedig Schulpe is bizonyára jól tudja, hogy e téren igen sok a kívánni való. A belga 1889. évi hasontermészetű törvény a mezőgazdasági munkások lakásairól sem feledkezik meg.

A harmadik törvényjavaslat a munkaközvetítést óhajtaná szervezni és szabályozni. E javaslat igen figyelemre méltó intézkedéseket tartalmaz. A tervezet szerint az ország összes munkásai, a polgármesterek, az alispánok, a kereskedelmi és iparkamarák, nemkülönben a belügyminister részéről nyilvántartandók volnának. A javaslat életbelépte után azonnal törzsjegyzék volna elkészítendő, a mely azután folytonosan összeegyeztetnék a tényleges állapottal. A községi jegyző, a városokban pedig az erre kirendelt hivatalnok két feljegyzési könyvet tartozik vezetni: a munkások és a munkaadók részére, melyekben különösen ki kell tüntetni a hozzájuk forduló egyes munkások, vagy azok csoportját, a munkást kereső munkaadók nevét és lakását, valamint azt is, mily nemű és korú munkást és hányat óhajt, és esetleg mily napszámmal fogadni. Az ezen törvényből folyó bárminemű intézkedésért nem jár semmiféle díj vagy bélyeg s az ezen törvényből folyó levelezés portómentességet élvez. Budapesten központi munkaközvetítő hivatal létesítendő, mely a városi és községi munkaközvetítő hivatalok felett állana s az ipari, valamint mezei munkásokra vonatkozó közvetítési ügyet vezérelné, ellenőrizné s az egész országra nézve a munkaközvetítési statisztika központjául szolgálna. Reméljük, hogy a kereskedelemügyi minister úr által a folyó év elején életbeléptetett fő- és székvárosi munkaközvetítő hivatal rövid idő alatt országos központi munkahivatallá fejlődik.

A Schulpe által készített munkásvédelmi törvényjavaslat — ha

nem is tekinthető teljesnek — sok igen üdvös intézkedést tartalmaz s azt melegen ajánljuk a gyárfelügyelettel megbízott közegek figyelmébe.

Azon két kérvény, melyet Schulpe, mint a pozsonyi kereskedelmi alkalmazottak egyesületének elnöke, a belügyi és kereskedelemügyi ministeriumokhoz terjesztett fel, szoros kapcsolatban áll egymással. Az egyikben a vasárnapi munkaszünet kibővítését s a hétköznapi záróóra szabályozását kéri, a másik a heti bérfizetés napjának megváltoztatását célozza. Az első kérvényben a kereskedők azon kérését terjeszti elő, hogy törvényileg mondassék ki, hogy az üzletek hétköznapiokon esti 8 órakor, vasárnapokon és Szent István napján pedig délelőtti 10 órakor záródjanak. Miután azonban a tapasztalás azt mutatja, hogy a munkás rendszerint szombat este és vasárnap délelőtt szokott bevásárolni s akkor szokta heti egész szükségletét fedezni, mert akkor kapja ki heti keresetét s így épp akkor legélénkebb az üzleti forgalom, Schulpe a másik kérvényben azt kéri, hogy a munkások heti bére csütörtök este fizetessék ki és a másnapi munka a rendesnél két órával később kezdődjék. Ily módon a vasárnap délelőttre összetorlódott kereskedelmi forgalom áttétetnék a hét más napjaira.

E vázlatos ismertetésből is kitetszik, hogy mily ügyszeretettel és gonddal dolgozta ki Schulpe javaslatait s mily helyes érzékkel választotta ki a kérdéseket, melyeket rendeztetni óhajt. Ha nem is hiszszük azt, hogy a törvényjavaslatok, úgy, a mint most formulázva vannak, törvényerőre fognak emelkedni, hogy egyikből vagy másikból egyhamar Lex Schulpe lesz, szerzőnk azon kitartó, fáradhatatlan tevékenységeért, melyet a socialis reformok előkészítése érdekében már is kifejtett, a legszelesebb körök hálájára és elismerésére bőven rászolgált.

Somogyi Manó.

Újabb vasúti irodalom.

Pauer: *Lehrbuch des Eisenbahntarifwesens mit besonderer Berücksichtigung des Tarifwesens der österreich-ungarischen Eisenbahnen*. Bécs, 1900. Hölder. — Rank: *Grundzüge des Eisenbahntarifwesens unter besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse Österreichs*. Bécs, 1900. — Behrend: *Buchführung und Bilanzen bei Nebenbahnen, Kleinbahnen und ähnlichen Verkehrsanstalten*. — G. Cohn: *Über die staatswissenschaftliche Vorbildung zum höheren Verwaltungsdienste in Preussen*. (Archiv für Eisenbahnwesen f. é. május—juniusi szám.)

Pauer iskolai czélokra tankönyvet irt az osztrák vasutas növekedések számára. Annál szomorúbb, hogy a czim is közjogilag helytelen, mert osztrák-magyar vasutak nincsenek. A könyv maga azonban jobb cziménél. Noha az elméleti rész hiányos, főleg a mi a díjszabásügy közgazdasági alapjait illeti, annál tanulságosabb a díjszabások ismertetése. A külföldi díjszabások újabb áttekintése, mivel Ulrich ismert művének ez a része már elavult, hézagpótló, miért is azt különösen külföldi közgazdasági tudósítóinknak ajánljuk első tájékoztatóul. Az elméleti rész hiányossága a könyv czéljából folyik. Nem mintha a tanuló a közgazdasági előfeltételeket nélkülözhetné, hanem mert ezeket nem vasúti díjszabási tankönyvből, hanem specificus közgazdasági irodalomból kell megismernie, ha egyoldalúvá nem akar válni. Hogy mily nehéz a közgazdaság elméleti ismereteit összhangzásba hozni a díjszabási szakismeretekkel, azt épen Rank könyvei bizonyítják. Rank fent megjelölt műve is erre irányuló kísérlet

nygyanazon alapon, mint »Das Eisenbahntarifwesen in seiner Beziehung zur Volkswirtschaft und Verwaltung« című nagy munkája. A Sax-féle iskola hívét az elméleti eredetiségre való törekvés oda terelte, hogy a gazdasági törvények kutatása helyett azt kereste, hogy a meglevő tarifákkal micsoda elvek vezethetők be. Ezért Rank-nak a meglevő vegyes rendszer az elméletileg legjobb. Ezért vész el kutatása gyakran a részletekben, melyek felette gyakran magától érthetők, mint például hogy a személyszállítás az utiköltség legkisebb része. Ezért hiányzik művéből az a magasabb közgazdasági szempont, mely például Weicht ismert könyvét jellemzi és mely szempont elejtésével a közlekedési eszközök kettős, t. i. functionalis és értéktermelő szerepe meg nem magyarázható és a díjszabásoknak szintén e két czélt szem előtt tartó alakulata érthető meg helyesen. De ezektől és holmi scholastikus felosztásoktól, mint például a vasut egyes szolgáltatásainak felsorolásától eltekintve, Rank könyve hasznos és tanulságos, mert a díjszabásügynek könnyen érthető, a gyakorlat bő tapasztalatai alapján felépített és mindenütt gyakorlati példákkal megvilágított előadását tárja elénk a szerző. A magyar olvasóra a legkevesebb értékkel talán az osztrák vasutak részvételével létrejött díjszabási kötelékek előadása bir.

Behrens könyve kizárólag gyakorlati jellegű mű, mely a kis vasutak leghelyesebb számviteli elveit tárja elénk. Felette tanulságos azért, mert bevilágít a kis vasutak gazdasági életének legrejtettebb zugába is. Hazai apró önálló vasutaink vezetői számlázási rendszerünk eltérő volta daczára is az egyszerű realis könyvelés tekintetében haszonnal fogják forgathatni.

E gyakorlatiasan száraz művel szemben Cohn értekezése megmutatja, hogy mily hivatottsággal szól az igazán tudományosan fegyelmezett elme a gyakorlati kérdésekhez. Szerzőnk első sorban a porosz államvasuti közigazgatásban, de az általános igazgatásban is az államtudományi előképzés szószólója. Ezt az előképzést már az egyetemi studium kettéosztásával s a gyakorlatban levő egyének magasabb elméleti előképzésével véli elérhetőnek. Nálunk első sorban annak a megfontolására vezet ez az értekezés, hogy szakszerű gazdasági és jogi előképzés az egyes specialis igazgatási ágak számára nem létezik. A közlekedési szakban például a jogi előképzéssel bíró fiatal tisztviselő csupa talány előtt áll, melynek megoldására egyetemi tanulmányai kulcsot nem szolgáltatnak. Minő nehézséggel küzd a díjszabásokat nem ismerő a közlekedés gazdasági és pénzügyi részében a vasuti jogban, a postai igazgatás elemeiben ki nem képzett ifju. Gyakorlati kérdéseket kell megoldani és hiányzik az elméleti alap. Ideje, hogy e kérdésre, mely ma számtalan ifju életpályája, életkérdése, ifjuságunkat előkészítsük. Erre sok eszköz kínálkozik. Vagy állítsunk közlekedésügyi szaktanszéket, mint Svájcban, Franciaországban, vagy bizassék meg valamely elsőrendű szakerő e szakma egyetemi tradálásával, mint Németországban Endemann vagy d. Zeyen és mások.

Neumann Károly.

A helyi érdekű vasutak.

Krausz Gyula. *A helyi érdekű vasutak kérdéséhez.* Budapest, 1900. Singer és Wolfner. Ára 1 korona.

A helyi érdekű vasuti törvényjavaslatra való tekintettel adta ki szerző a lapokban megjelent ide vágó cikkeit s a kiadás magán viseli a kis munka keletkezésének nyomait, mert egy kis simítás elért volna az egyes cikkek egymásra vonatkoztatásánál s különösen az 5-ik cikk az, melynek bevezető sorai világosan mutatják, hogy nem oly olvasóközönségnek volt szánva, melyről föltehető lett volna, hogy az előző cikkeket is olvasta, hanem azokra való utalás nélkül önálló megérthetőség volt az író célja. A mi így nagyon helyén van hirlapi cikkeknél, az elveszti létjogosultságát ott, a hol az egész együtt van elénk adva s ilyen tekintetből lett volna szükség az egyes cikkeken kisebb vagy nagyobb változtatásokat tenni.

Összesen hat cikkben adja elő szerző a helyi érdekű vasutakra vonatkozó nézeteit. Az első cikkben az állami vagy magántevékenység útján való vasutépítés kérdésében dönt az utóbbi javára, a másodikban rajzolja vasuti törvényeink s vasutaink fejlődését 1836-tól napjainkig; a harmadikban ismerteti a belga, a negyedikben a porosz és osztrák vasuti törvényeket; az ötödikben vasuti törvényeink továbbfejlesztését sürgeti oly irányban, mint az Belgiumban és Poroszországban látható, végre a hatodikban az automobilról, mint új és nagy jövőjű közlekedési eszközről értekezik.

Positív javaslat aránylag kevés van a kis munkában; a kérdés lényege elől úgyszólván kitér; »a magyar *Kleimbahngesetz* megalkotása immár a parancsoló szükség követelménye; annak mikéntje képezheti csak megvitatás tárgyát«. De épen ez a miként az, a mi legjobban érdekelne bennünket, mert magából a munkából nem vehető ki, hogy szerző a belga, a porosz vagy az osztrák rendszert akarja-e példányképül fölállítani vagy ezeknek figyelembevételével egy — mondjuk főleg a mezőgazdaságra támaszkodó — magyar *Kleimbahngesetz*et alkotni. Mindamellett is nem hiányzik a munkában néhány igen egészséges gondolat, mely főleg a harmadrendű vasutak szükségességére s ezek építése és kezelése körül az eddigi kötelező szabvány-szerződések okozta költségek jelentékeny részének megtakarítására vonatkozik. »Eddigi törvényhozási intézkedéseink a kisebbszerű viszonyokra alig alkalmazhatók s annál inkább érezhetőek ennek hátrányai most, a mikor az elsőrendű hálózat mondhatnók teljesen és a másodrendű hálózat túlnyomó részben kiépült és az ország nagy kára nélkül nem lehet tovább elodázni a harmadrendű vasutak ügyének hathatós felkarolását«. Tényleg ez a készülő törvényjavaslat egyik kimondott célja is, és kétségtelen, hogy az író által cikkeiben felsorolt takarékosági módok a törvényjavaslatban is érvényesülni fognak. A munka nem is annyira irányító eszméket tartalmaz, mint inkább elég ügyesen rajzolja a mult és jelen viszonyokat s az idegen törvényhozások intézkedéseit. Nagy igényt nem támaszthat, nem is támaszt; a vasutügy iránt érdeklődők azonban haszonnal forgathatják.

Jog- és bélyegilleték.

László Pál: »*A bélyeg és illetékek iránti törvények és szabályok magyarázata.*«
Negyedik kiadás, Budapest 1900.

László Pál, ki a magyar illetékjog egyik legalaposabb ismerője, évről-évre megújítja könyvét, s ezzel nagy szolgálatot tesz úgy az illetékügyek intézésével foglalkozó tisztviselőknek, mint a nagyközönségnek. A volt pénzügyi bíróság (mostani közigazgatási bíróság) és László Pálnak az érdeme, hogy a bélyeg- és illetéktörvények és szabályok kuszált, nem mindig világos, néha ellenmondó intézkedéseibe helyes értelmet, világosságot, biztos útmutatót vitt be; ezeknek köszönhető, hogy az illetékjog kezelése mindinkább tökéletesbül s a magánfelülk illetékügyi panaszai (beadványai) apadnak. László, ki nemcsak betűit ismeri kitűnően a bélyeg- és illetékszabályoknak, de azok szellemében is teljesen otthon van, a németből magyarra fordított szabályok nem egy fordítási hibájára mutatott már rá könyveiben, s nem egyszer feltárta a bíróság tévedését is; külön véleménye, magyarázata lépten-nyomon nagy képzettségéről tanuskodnak. A könyv beosztása a hivatalos kiadás rendjét követi; magyarázatai, a bírósági döntvények és határozatok, az idevágó szakaszok és díjjegyzéki tételekhez vannak fűzve, ez a beosztás s a hasonló, sokszor összefüggő, de különböző szakaszok és tételek alatt előforduló ügyekre utaló hivatkozások, összevetések, a könyv használatát felette megkönnyítik s a nem szakembernek is lehetővé teszik.

Harmos Zoltán.

Új közlöny.

»Biztosítási Szemle« czíme alatt új lap indult meg szeptember hó 1-én Vajda Sándor szerkesztésében, s kéthetenként kíván megjelenni. Nem tudjuk, hogy ez új közgazdasági közlöny, mely a »biztosítási intézeti tisztviselők országos egyesületé«-nek megalakítását is céljai közé vette, miként fogja szolgálni a közgazdasági közvéleményt — sem jó, sem rossz ítéletet nem mondhatunk tehát egyelőre róla. Megindulásának alkalmából azonban nem hallgathatjuk el azt a meggyőződésünket, hogy az a túltengés, mely közgazdasági heti és kétheti lapjaink szaporodásában mutatkozik, eddigelé legalább nemcsak, hogy a közgazdasági tudománynak semminemű hasznára nem vált, hanem ez ujságok, igen csekély tiszteletreméltó kivétellel, csak a pénzintézetek működésénél akadékoskodtak.

Havi Szemle.*

— Augusztus. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

Az értékpapirforgalom megadóztatásáról szóló törvény hatályba lépett. [1]

Az egész országban elharapódzott álvégeladások ellen a kereskedelmi minister rendeletet küldött az iparhatóságokhoz, a melyben ezeket föl hívja az ipartörvény 51. és 52. §-ainak erélyes végrehajtására. [2]

A pénzügyministeriumban avval a tervvel foglalkoznak, hogy a dohánynak nagyban való elárusítását többé nem magánosok útján eszközöltetik, hanem azt államosítják és kincstári hivatalnokok által végeztetik. [5]

A székes főváros az Országos Iparegyesület részére, méltányolva az egyesületnek az ipari közigazgatás terén kifejtett hasznos működését, valamint az utóbbi időben a hazai ipar pártolása iránt megindított mozgalomban tanusított odaadó tevékenységét 4000 korona segítséget szavazott meg. [10]

A belügyminister föl hívta a székes fővárosi vegyészeti és tápszervizsgáló-intézetet, hogy a vajvizsgálatra szigorubb gondot fordítson. [11]

A kereskedelmi minister meghagyta a póstahivataloknak, hogy a kezelés egyszerűsítésére törekedjenek. [12]

A földművelésügyi minister avval a tervvel foglalkozván, hogy a gabona-neműek jobb értékesítése céljából gabona-közraktári-szövetkezeteket fejlesszen, a külföldi hasonló intézmények tanulmányozására több szakértőt tanulmányútra küldött. [19]

A vámilletékeknek ezüstben történő fizetésénél vagy biztosításánál a törvény értelmében szedendő árkeletpótlék ez év szeptember havára 21°/_o-ban állapított meg. [23]

Az igazságügyi ministeriumban elkészültek már a biztosítási magánvállalatokról szóló törvényjavaslat codificatiójával, s most a szakkörök véleményének újbóli meghallgatása érdekében azt nyilvánosságra fogják hozni. [24]

A földművelésügyi minister a várható gyümölcsstermés kedvező árviszonyaira tekintettel szakközégeit külföldre küldötte összeköttetések létrehozása céljából; e kiküldetés a csemegeszőllőre és finomabb almára nézve kedvező eredménnyel járt. Miután azonban a termelők egyenkint képtelenek a vasuti kocsirakományokat határidőre szállítani, actio indult meg gyümölcsértékesítő szövetkezetek létesítése végett. Az első ily szövetkezet Nagy-Kőrösön alakult. [26]

»A magyar szent korona országainak közigazdasági állapota az 1899. évben« czímen megjelentek a kereskedelmi ministerium kiadásában az ország 20 kereskedelmi és iparkamarájának az évi jelentései, a melyeket egy áttekintés előz meg. [28]

A pénzügyminister a budapesti kereskedelmi és iparkamara megkeresése folytán föl hívta az Osztrák-Magyar Bank üzletvezetőségének figyelmét a bankjegy-

* Az egy-egy adat után []-ben levő szám az illető esemény valódi dátumát jelenti; ott, hol a pontos dátum megállapítható nem volt, e szám a lapoknak megjelenési dátumára vonatkozik, a mikor az illető eseményről szó volt.

hiányra és megkereste, hogy a bank budapesti főintézetének, a magyar piac kielégítésére, megfelelő számú tizforintos bankjegykészlettel leendő ellátása iránt sürögösen intézkedjék. [29]

A földmívelésügyi ministeriumban értekezletet tartottak a csemegeszőlő értékesítése tárgyában. [30]

A kereskedelmi minister a kereskedelmi és iparkamarák szervezetének és működési körének módosítását tervezi és pedig olyképen, hogy a kamarában nem csak önálló iparosok és kereskedők, hanem az alkalmazottak is képviselve legyenek. [31]

II. Őstermelés.

A kormány a katonai hadgyakorlatok által okozott károk megtérítésének az ügyét egy rendelet kiadásával szabályozta. [4]

A máv. összes vonalain a II. osztályú kedvezményes díjtételek engedélyezettek a szárított mezei füvek szállítására. [4]

Az Országos raktárházak r.-t. temesvári közraktárai, a melyek 32.000 mm. gabona befogadására alkalmasak, átadattak a közhasználatnak. Az államvasutak a betárolt küldeményeknek megadták a reexpeditionalis kedvezményt. [6]

A Nyitramegyei Gazdasági Egyesület elhatározta, hogy a földmívelésügyi ministerium anyagi támogatásával Nyitrán mezőgazdasági szeszfőző tanfolyamot rendez. [6]

Az osztrák belügyminiszter a hazánk több helyén uralkodó sertésvészre és sertésorbánczra utalással számos forgalmi korlátozást, illetve beviteli tilalmat léptetett életbe Magyarország több járására nézve. [7]

A pénzügyminister az új erdőültetések osztályba sorozásánál követett eddigi eljárás módosítása tárgyában az összes pénzügyigazgatóságokhoz körrendeletet intézett [8]

A földmívelésügyi kormány támogatásával a Magyar Gazdaszövetség által tartott szövetkezeti cursus kezdetét vette. A tanfolyamot 40 tanító, lelkész és gazdatiszt hallgatja, a kiknek egy része állami támogatásban is részesül. [11]

Segesvárott értekezletet tartottak a komlótermelők, a mely értekezleten a kereskedelemügyi és földmívelésügyi ministerek is képviseltették magukat. A kormány kiküldöttjei közölték az érdekeltekkel a komlótermelésnek adandó állami kedvezményeket. [13]

Az orosházi keresztény népbank r.-t. közraktárai átadattak a közforgalomnak. [15]

A földmívelésügyi minister azzal a tervvel foglalkozván, hogy a gabona-neműek jobb értékesítése céljából gabona-közraktári szövetkezeteket fejleszsen, a külföldi hasonló intézmények tanulmányozására több szakértőt tanulmányútra küldött [19]

A földmívelésügyi minister tárczája terhére husz almasajtoló és aprító gépet szerzett be, a melyeknek az a rendeltetésük, hogy a kisgazdáknak, kik fölös alma-termésükből almabort akarnak szüretelni, e gépeket kikölcsönözzék. [23]

A Déli vasut engedélyt nyert a kereskedelmi ministertől arra, hogy tömeges gabonaszállítás esetén a Fiuméba és vámkülföldre irányuló gabonaszállítmányok és örlemények soron kívül szállíthatók és a belforgalomban felvételre kerülő teherárúkra nézve (élő és romlékony áruk kivételével) a felvétel és a szállítási határidő tekintetében az üzletszabályzat 55. §-ának 3. pontja alkalmazható. [23]

A földmívelésügyi minister a várható gyümölcstermés kedvező árviszonyaira tekintettel szakközegeit külföldre küldötte összeköttetések létrehozása céljából; e kiküldetésnek a csemegeszőlőre és finomabb almára nézve kedvező eredménnyel járt. Miután azonban a termelők egyenkint képtelenek a vasuti kocsirakományokat határidőre szállítani, actio indult meg gyümölcserértékesítő szövetkezetek létesítése végett. Az első ily szövetkezet Nagy-Körösön alakult. [26]

Az O. M. G. E. a borsodmegyei gazdasági egyesülettel és a miskolczi kereskedelmi és iparkamarával karöltve országos sörárpavásárt rendezett Miskolczon. [28]

III. Ipar, bányászat, kohászat.

A magyar és osztrák petroleum-finomító gyárok Budapesten értekezletet tartottak, a melyen megállapodtak abban, hogy a petroleum finomításánál a kénsvárból nyert hulladéksav értékesítésére közös műtrágyagyárat létesítenek. [1]

Glasel Károly Lajos dr. bécsi gyáros a trencsénmegyei Várna községben nagyszabású bőrgyárat létesít, a melyben 80—100 munkás alkalmazásával bőrcserzési szabadalmát szándékozik gyakorlatilag értékesíteni. [1]

A belügyi és kereskedelemügyi ministerek fölhivták a városokat, hogy saját kezelésük alatt álló gyáraik berendezésénél mindig a hazai iparnak adjanak előnyt, a velük szerződéses viszonyban levő gyárakat pedig szintén vegyék rá a hazai ipar előnyben részesítésére. [1]

A székesfőváros jog-, ipar- és rendészeti ügyosztálya szabályrendeletet dolgozott ki a vendéglős-, kávéházi, korcsmárosi, pálinkamérés-i iparnak gyakorlására nézve. [2]

Feszty Gyula műépítész tárgyalásokat fejezett be magyar pénzemberekkel a sopronmegyei Valla községben létesítendő papirgyár dolgában, a mely a Hanság tőzégéből csomagolópapírt fog gyártani. [2]

Szomolnokon a kormány támogatásával fémárúgyárat létesített a Wagner, Lindner és Bittner-czég. [2]

Az erzsébetfalvai közműhelytelep építéséhez már hozzáfogtak. [3]

A bécsi Welles és Schwitzer gummigyáros-czég Szombathelyen hasonló gyárat alapít, a melyben egyelőre 80—100 munkást szándékozik foglalkoztatni. [4]

A biharmegyei Vaskoh község határában levő márvány- és vasbányákat egy belga pénzcsoport akarja megszerezni és részvénytársasággá átalakítani. [5]

Alsó-Meczenzéken szerszámgépek gyártására rendezkedett be a Gedeon J. és társa czég. [5]

Az igazságügyi minster rendeletet intézett az alája rendelt hatóságokhoz, a melyben meghagyja, hogy hivatalos szükségleteik beszerzésénél mindenkor a magyar s a helyi ipar termékeit vegyék figyelembe s az előforduló munkálatoknál a helyi iparos-osztályt és helyi munkásokat vegyék igénybe. [8]

A nyitrai »Hungaria« hengermalom r.-t. rendkívüli közgyűlést tartván, a vállalat fölosztását határozta el. [8]

Az Osztrák-Magyar Államvasutttársaság resiczai vasművei villamos üzemre fognak átalakíttatni s e célra a Berzava vizi ereje fog fölhasználtatni. [10]

A székes főváros az Országos Iparegyesület részére, méltányolva az egyesületnek az ipari közigazgatás terén kifejtett hasznos működését, valamint az utóbbi időben a hazai ipar pártolása iránt megindított mozgalomban tanúsított odaadó tevékenységét, 4000 korona segítséget szavazott meg. [10]

Szepes-Bélán és Szepes-Olasziban e városok anyagi támogatása mellett műmalmok vannak alakulóban. [12]

A szabóiparosok köre mozgalmat indított egy szabóipari szövetséget létesítése érdekében; a mozgalmat siker koronázta, a mennyiben 300 darab 50 koronás üzlet-részszel megalakult a Budapesti Szabóiparosok Hitel- és Termelőszövetsége. [14]

Az Országos Iparegyesület bőripari szakosztálya a cipészipari szakiskola tervezetének ügyében ülést tartott, a melyen egyúttal azt az indítványt is tárgyalás alá vették, a melyet a nyersbőr kivitelre nézve Ausztriában életbeléptetett új díjtételek ügyében benyújtottak. [14]

Szabadkán iparkiallítás nyílt meg, a mely a környékbéli gyári-, kézmű- és háziipar készítményeit foglalja magában. [16]

Békésgyulán megalakult a kötött- és szövött iparárúk részvénytársasága, a mely főképp női munkásokat szándékozik textilipari munkával foglalkoztatni. [17]

A Jordán-féle bőrgyár r.-t. rendkívüli közgyűlést tartott, a melyen fölszámolását határozta el. [17]

A győri selyemgombolyítógyár teljesen fölépült és megkezdte üzemét. A gyár egyelőre 120 gombolyítóra van berendezve és 250—300 női munkást fog alkalmaztatni. [17]

A győri szövőgyárnak a kereskedelmi minster a késmárki szövőiskolából 60 kiképzett munkást bocsát rendelkezésére. [18]

A kereskedelmi minster villamos erőátviteli telepet létesít Rozsnyón kisipari műhelyeknek villamos erővel való ellátása céljából. [19]

Bóni gyártelep és mezőgazdasági r.-t. czég alatt 1,200.000 korona alaptőkével (1080 db. 500 koronás törzs-, és 1320 db. 500 koronás elsőbbségi részvény) vállalat alakult Nyirbátorban, oly célból, hogy átvegyen és üzemben tartson két nyirbátori szeszgyárat, egy szeszfinomítót, olajgyárat, gőzmalmot és eketalyigagyárat. [19]

Két miskolczi petroleum-nagykereskedő Miskolczon petroleumfinomító gyárat létesít. [19]

Érsekujvárott pipagyári vállalat alakult, a mely egyelőre 13 munkást foglalkoztat. [19]

Cseh tőkepénzesek Mezőhegyesen új czukorgyárat léptettek életbe, a mely már meg is kezdte működését. [21]

Hoffherr és Schrantz bécsi czég Kispest és Szent-Lőrincz közt mezőgazdasági gépgyárat létesít. A gyártelepet egy szárnyvonal építésével össze fogja kötni a budapest—lajosmizsei h. é. vasuttal. [22]

Magyar-amerikai Nordthrop szövöszék és textilgyár r.-t. czég alatt új vállalat alakult Budapesten, a mely szövöszékeket és textiltgépeket előállító gyárakat, továbbá szövőgyárakat fog felállítani és üzemben tartani. Részvénytőke: 4 millió korona. [25]

A »Hungária« műtrágya, kénsav- és vegyipar r.-t. sósavgyártásra rendezkedik be. [30]

Uj-Szivácson és Torzsán gőzmalmokat épített két odavaló vállalkozó. [31]

A kereskedelemügyi minster elhatározta, hogy ipartestületek ujjászervezése ügyében még az idén értekezletre fogja a kereskedelmi és iparkamarákat hívni. [31]

A vásárügy szabályozása ügyében a soproni ipartestület elhatározta, hogy kérni fogja, hogy a vásárok egy napra szorittassanak, az eladók kötelesek legyenek adóíveiket bemutatni, a házalás pedig a vásár tartama alatt teljesen tiltassék be. [31]

Kolozsvár határában igen gazdag kaolin-telepeket fedeztek föl. [31]

IV. Kereskedelem, biztosítás, tőzsde és pénzüintézetek.

A tőzsdeadó életbeléptetése alkalmából a budapesti pénzüintézetek és váltóüzletek közös megállapodásra léptek a tekintetben, hogy a vételi vagy eladási megbízásoknál minő adótételeket számitsanak fel ügyfeleiknek. [4]

A pénzügyministeriumban avval a tervvel foglalkoznak, hogy a dohánynak nagyban való elárusítását többé nem magánosok útján eszközöltetik, hanem azt államosítják és kincstári hivatalnokok által végeztetik. [5]

A tőzsdén mozgalom indult meg az iránt, hogy a tőzsdei napi forgalom időtartama egy órával megrövidítettessék. A mozgalomra a már huzamosabb idő óta tartó rendkívül csekély üzleti forgalom szolgáltat okot, a mely forgalmat — tőzsdei szakkörök nézete szerint — a mostaninál kisebb idő alatt is kényelmesen le lehetne bonyolítani. [8]

A kereskedelmi minster elhatározta, hogy a magyar halandósági táblázat ügyében közös tanácskozásra hívja össze az életbiztosító intézeteket, hogy megállapíthassa a statisztikai hivatallal végzendő adatgyűjtés és a halálozási táblázat egybeállításának módoszatait. [15]

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank megállapítván félévi mérlegét, azt közzéteszi. [15]

Szombathelyi kereskedők »Szombathelyi kereskedők társulata« czímen egyesületet alakítottak. [18]

A malaczkai, pozsonyi, szakolezai és szeniczai járásban lakó kereskedők és iparosok egyesületének alapszabályait megerősítették a belügyi és kereskedelemügyi ministerek. [18]

A biztosítási üzletszerzők országos szövetsége megalakulván, már megkezdte működését. [19]

A magántisztviselők Pozsonyban congressusra gyűltek össze, a melyen 5 kamara és 56 egyesület képviseltette magát. A szokásos jelentéseken kívül tárgyalták a kereskedelmi törvény módosításának, a magántisztviselők jogviszonyainak, a honi ipar pártolásának és a kereskedői tanonczok viszonyainak az ügyeit. [20]

Az igazságügyi ministeriumban elkészültek már a biztosítási magánvállalatokról szóló törvényjavaslat codificatiójával, s most a szakkörök véleményének újbóli meghallgatása érdekében azt nyilvánosságra fogják hozni. [24]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara sürgős fölterjesztést intézett a pénzügyi minsterhez a miatt, hogy nincsen forgalomban elég bankjegy és különösen tizforintos. Annak ecsetelése után, hogy ez a körülmény mily kedvezőtlen hatással jár a mezőgazdákra és kereskedelemre nézve, intézkedést kér az iránt, hogy addig, míg új papírpénz nem fogalomba nem hozatnak, a régi pénz nemek kellő mennyiségben forgalomban hagyassanak. [26]

A nyitrai kereskedők társulata értekezletet tartott, hogy a fogyasztó szövetkezetekkel szemben elfoglalt álláspontjukat kellőleg megokolhassák és adatokkal támogathassák a Miskolcra tartandó III. kereskedelmi congressuson. [28]

A pénzügyi minister a budapesti kereskedelmi és iparkamara megkeresése folytán fölhívta az Osztrák-Magyar Bank üzletvezetőségének figyelmét a bankjegyhányra és megkereste, hogy a bank budapesti főintézetének, a magyar piac kielégíthetősére, megfelelő számú tizforintos bankjegykészlettel leendő ellátása iránt sürögősen intézkedjék. [29]

»Kereskedelmünk és iparunk az 1899. évben« cím alatt a budapesti kereskedelmi és iparkamara az idén is kiadta terjedelmes évi jelentését. [31]

V. Közlekedésügy, díjszabásügy.

A máv. igazgatósága elhatározta, hogy öt új üzletvezetőséget állít föl és pedig Temesvárott, Pozsonyban, Losoncra, Pécsen és Eszéken. [5]

A máv. országos raktárházak r.-t. temesvári közraktáraiban betárolt küldeményeknek megadta a reexpeditionális kedvezményt. [6]

A kereskedelmi minister meghagyta a postahivataloknak, hogy a kezelés egyszerűsítésére törekedjenek. [12]

A Déli vasut engedélyt nyert a kereskedelmi ministertől arra, hogy tömeges gabonaszállítás esetén a Fiuméba és vámkülföldre irányuló gabonaszállítmányok és örlemények soron kívül szállíthatók és a belforgalomban felvételre kerülő teherárúkra nézve (élő és romlékony áruk kivételével) a felvétel és a szállítási határidő tekintetében az üzletszabályzat 55. §-ának 3. pontja alkalmazható. [23]

A magyar vasuti igazgatók értekezletén szóba kerülvén a vasuti áruforgalom vasárnapi korlátozásának a kérdése, elhatározták, hogy a kereskedelmi ministerhez ez ügyben intézendő fölterjesztésükben ezt a korlátozást ellenezni fogják. [26]

A vasutigazgatók elhatározták, hogy a kereskedelmi körök óhajainak megfelelően, megengedik, hogy kocsirakományokból álló küldemények felett a feladó, ha saját címére van feladva a küldemény, közvetlenül a leadási állomásról is rendelkezessék. [31]

VI. Vállalkozói egyesülések, árfölemelések és kartellügy.

A dunagőzhajózási társulat és a magyar folyam- és tengerhajózási r.-t. a gabonaszállítás lebonyolítására kartellbe léptek és az összes gabonaneműek fuvardíjait körülbelül öt fillérrel felemelték. [12]

A várható jobb aratásra tekintettel a dunagőzhajózási társaság a különböző relatiók és gabonaneműek szerint különböző mértékben fölemelte a gabonatarifákat. [15]

A kenderárak folytonos emelkedése következtében a kenderfonógyárak a zsineg-árakat 4—8 fillérrel fölemelték. [25]

A petroleum-gyárak fölemelték a petroleum-árakat az oderbergi relatióban 1.55, az Elba melletti tescheni relatióban pedig 1.50 koronával. [28]

Az osztrák és magyar dugó-parafaárú-iparosok egyesületet alakítottak, a melynek alakuló ülésén elhatározták a dugók és parafaárú árának 20%-kal való fölemelését, a mit a nyersanyagok és munkabérek általános emelkedésével okolnak meg. [29]

VII. Munkásügy, socialpolitika.

A Pécsen »Munkás« címmel megjelenő socialdemokrata lapot az ottani főispán ellen intézett támadása miatt elkobozták. [1]

A földmivelésügyi ministeriumnak a mezőgazdasági munkáskínálatról szóló kimutatása szerint az idej aratáskor munka nélkül maradt alföldi aratók száma 3555-re rúg. [1]

A budapesti socialista érzelmű mesterinasok és más ifjú munkások nyilvános gyűlést tartottak, a melyen a munkásifjúság iskolai oktatásáról és egy alakítandó munkás-ifjúsági önképző-egylet céljairól tárgyaltak. [5]

A magántisztviselők és egyéb kereskedelmi alkalmazottak jogviszonyainak szabályozásáról törvényjavaslatot dolgozott ki Kreutzer Lipót a »magántisztviselők országos szövetségé«-nek a megbízásából. [5]

Női konfekció-munkások mozgalmat indítottak az iránt, hogy a szakmabeli összes munkások és munkásnők szerveztessenek és egy szakegyletbe bevonassanak. A szervező-bizottság már megalakult. [14]

A budapesti vasuti, postai és egyéb szállítási ruházatot készítő szabómunkások szervezése céljából értekezlet tartatott, a melyen 14 műhely 40 munkással volt képviselve. Elhatározták, hogy követelni fogják a munkaidőnek 11 órára való leszállítását, a vasárnapi munkaszünet szigorú betartását és a hetibérnek szombat estén való kifizetését. [14]

A szentesi földművelő munkások önképző-körének alapszabályaitól a belügy-minister megtagadta jóváhagyását. [18]

Bács-Kishegyesen az iskolaszéki választásoknál 18 rendes és 4 póttag választott kivétel nélkül a socialdemokrata párt jelöltjei közül. [18]

Kolozsvárott a socialdemokrata munkások az általános és titkos választói jog ügyében népgyűlést tartottak. [19]

A budapest-óbudai hajóácsok értekezletet tartottak szakegylet alakítása céljából. [19]

A magántisztviselők Pozsonyban congressusra gyűltek össze, a melyen 5 kamara és 56 egyesület képviseltette magát. A szokásos jelentéseken kívül tárgyalták a kereskedelmi törvény módosításának, a magántisztviselők jogviszonyainak, a honi ipar pártolásának és a kereskedői tanoncok viszonyainak az ügyeit. [20]

A budapesti kir. Itélőtábla kezelőtisztviselőkkara a bírósági kezelőtisztviselők előléptetési viszonyainak rendezése végett mozgalmat indított meg. [20]

A telekkönyvi tisztviselők országos egyesületének kezdeményezésére az ország telekkönyvvezető tisztviselői congressust tartottak a helyzetük javítására vezető módzatok megbeszélése céljából. [20]

A budapesti kőműves munkások nyilvános gyűlést tartottak egy országos kőműves-szakegylet létesítése céljából. [26]

Nagy-Szombaton a legelső munkásgyűlést tartották meg, a melyen a szervezkedés céljáról és hasznáról tárgyaltak, végül pedig együletet alakítottak.

Duna-Almásan 40 kőfaragó beszüntette a munkát, mert munkabérökből megélni képtelenek. Munkabéremelést kértek. [28]

A kereskedelmi minister a kereskedelmi és iparkamarák szervezetének és működési körének módosítását tervezi és pedig olyképen, hogy a kamarában nemcsak önálló iparosok és kereskedők, hanem az alkalmazottak is képviselve legyenek. [31]

Vágó József.

Közgazdasági irodalom.

1900 július—augusztus.

1. Tudománytörténet. Életrajzok. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

Alem, A.: Le Marquis d'Argenton et l'économie politique au début du 18. siècle. Paris: Rousseau 1900. 18°.

Catalogo dei libri per una prima coltura nelle scienze sociali ed economiche. Roma: »Giorn. d. Econ.« 1900. (32) 8°. l. 1.—.

Clerici, L.: Le idee economico-sociali di Fichte. Modena: »Arch. Giurid.« 1900. (71) 8°. l. 3.—.

De Curzon, E.: Le Play. Sa méthode, sa doctrine, son oeuvre, son esprit. Paris: 1900. 12°. fr. 3°50.

Legend, R.: Richard Cantillon, un mercantiliste précurseur des physiocrates. Paris: Giard & Brière 1900. 8°. fr. 3.—.

Mayr, G. v.: Grundriss zu Vorlesungen über praktische Nationalökonomie. T. 1: Einleitung u. Allgemeiner Theil. Tübingen: Laupp 1900. (VIII, 103) 8°. M. 2°40.

Schaub, F.: Die Eigentumslehre nach Thomas von Aquin und dem modernen Sozialismus. Freiburg i. B.: Herder 1900. (466) 8°.

Staatslexikon. Unter Mitwirkung von Fachmännern hrsg. im Auftrage der Görres-Gesellschaft zur Pflege der

Wissenschaft im katholischen Deutschland v. J. Bachem. 2. Aufl. Lief. 1. Freiburg i. B.: Herder 1900. 8°.

2. Elmélet.

A m m o n, O.: Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Entwurf einer Sozial-Anthropologie. 3. umgearb. Auflage. Jena: Fischer 1900. (VI, 303) 8°. M. 2.—.

C l a r k, J. B.: Distribution of wealth. London: Macmillan 1900. 8°. 14 sh. net.

C o r p o r a t i o n s and public welfare. Philadelphia: Americ. Acad. of pol. and soc. science 1900. (208) 8°.

D i e t z e l, H.: Weltwirtschaft u. Volkswirtschaft. Dresden: Zahn & Jaensch, 1900. (160) 8°.

G a r i b o t t i, G.: Pane. La produzione anarchica, cooperativa e municipale. Cremona: Tip. sociale 1900. (125) 8°, l. 1.—.

G i d e, Ch.: La coopération. Conférences. Paris: Larose 1900. 8°. fr. 7.—.

J e n k, J. W.: The trust problem: facts regarding large private corporations and the conditions affecting them. New-York: 1900. 12°. 5 s. net.

J o n e s, E. D.: Economic crises. New-York: The Macmillan Co. 1900. (251) 12°. Doll. 1.25.

L a b r i o l a, A.: Distribuzione del dividendo e produttività marginali. Napoli: tip. Pansini 1900. (70) 8°.

M a n t e u f f e l (gen. Szöge): Das Sparen, sein Wesen und seine volkswirtschaftliche Wirkung. Jena: Fischer 1900 (147) 8°.

R u s k i n, J.: Unto this Last: Four Essays on First Principles of Political Economy. 32nd. thous. London: G. Allen 1900. (222) 12°. 2 s. net.

S u p i n o, C.: Il Capitale-salari. Torino: Frat. Bocca 1900.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása. Monographiák.

B e n n e t t, R. and J. Elton: History of corn-milling. Vol. 3. Feudal laws and customs. Simpkin 1900. (324) 8°. 10s. 6d. net.

B r y, S.: Histoire industrielle et économique de l'Angleterre depuis les origines jusqu'à nos jours. Paris: Larose 1900.

C u r s c h m a n n, Fritz: Hungersnöte im Mittelalter. Ein Beitrag zur deutschen Wirtschaftsgeschichte des 8. bis 13. Jahrhunderts. Leipzig: Teubner 1900.

D e c h e s n e, L.: L'évolution économique et sociale de l'industrie de la laine en Angleterre. Paris: Larose 1900. (290) 8°. fr. 3.50.

D e s M a r e z, G.: Les luttes sociales en Flandre et aux moyen âge. Extr. Bruxelles: impr. Lefèvre 1900. (36) 8°.

D r a n c o t t e, H.: L'industrie dans la Grèce ancienne. Bruxelles: Soc. belge de libr. 1900. (343) 8°. fr. 7.50.

F a l k n e r, R. P.: Wholesale prices: 1890 to 1899. Washington: Bull. of the Depart. of Labor 1900.

F i n a n c e s, Les, de la France sous la troisième république. T. 3: La politique dans les finances. Paris: C. Lévy 1900. (699) 8°.

F i o r e s e, S.: Saggio d'una geografia economica di Terra di Bari. Trani: Vecchi 1900. (142).

F i o r e s e, S.: Storia della crisi economica in Puglia dal 1887 al 1897. Trani: Vecchi 1900. (168).

F o r s c h u n g e n zur brandenburgischen und preussischen Geschichte hrsg. von O. Hintze. Bd. 13. 1. Hälfte. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (328) 8°. M. 6.—. (Aus d. Inhalte: Die preussischen Finanzen im siebenjährigen Kriege von R. Koser. — Zur Geschichte des Bergregals in Schlesien von F. Rachfahl.)

F r e y t a g - R o i t z, R.: Die Entwicklung der Landwirtschaft in der Niederlausitz seit ihrer Zugehörigkeit zum Hause Hohenzollern 1815—1900. Berlin: Parey 1900. (390) 8°. M. 12.—.

G a m m o n, J. P.: Review of Irish History in relation to social Development of Ireland. London: Unwin 1900. (282) 8°. 6s.

G a r n a u l t, E.: Le commerce rochelais au 18e siècle. Paris: Challamel 1900. 8°. Fr. 10.—.

H e i l, K.: Die Reichsbank und die Bayrische Notenbank in ihrer gegenseitigen Entwicklung in Bayern 1876—1899. Leipzig: Deichert Nachf. 1900. (X, 68) 8°. M. 1.60.

H é l o t, J.: Le sucre de betterave en France de 1800 à 1900. Cambrai: impr. Deligne 1900. (220) 4°.

- K m i o t e k**, Br.: Siedelung und Waldwirtschaft im Salzforst. Ein Beitrag zur deutschen Wirtschaftsgeschichte. Leipzig: Deichert Nachf. 1900. (X, 194) 8°. M. 3.60. (Wirtsch. u. Verwaltungsst. m. bes. Ber. Bayerns. Bd. 8.)
- L o n c a s**, E.: Il lavoro e le classi rurali in Sicilia durante e dopo il feudalismo. Palermo: Reber 1900. (130) 16°.
- R a f f a l o v i c h**, A.: Les crises commerciales et financières depuis 1889. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (51) 8°. fr. 2.—.
- S c h m e l z l e**, H.: Der Staatshaushalt des Herzogthums Bayern im 18. Jh. mit Berücks. der wirtschaftlichen, politischen und socialen Verhältnisse des Landes. Stuttgart: Cotta 1900. (XIX, 425) 8°. M. 9.—. (Münch. Volksw. Stud. 41.)
- S e e l i g**, G.: Die geschichtliche Entwicklung der hamburgischen Bürgerschaft und die hamburgischen Notabeln. Hamburg: Gräfe & Sillem 1900. (VIII, 244) 8°.
- S z e r e m l e y** S.: Hód-Mező-Vásárhely története. Kiadja a város közönsége. 1 k. Kezdetül — I. István királyig. Budapest: Hornyánszky biz. 1900. (XXVIII, 488) 8°. 16 kor.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- A n t h o n a y**, L. de: Essai d'économie coloniale. De la préparation méthodique d'une mission coloniale. Paris: Rousseau 1900. (38) 8°.
- A r n o l d - F o r s t e r**, H. O.: Our great city; or London, the heart of the Empire. London: Cassel 1900. (280) 8°. 1 s. 9 d.
- B l i s s**, W. R.: Colonial times on Buzzard's Bay. New. enl. ed. Boston: 1900. 8°. 6 s. 6 d.
- B e s c o**, A.: La legge e la questione dell'emigrazione in Italia. Estr. Bologna: Garagnani & Figli. 1900. (28) 8°.
- C o l q u h o u n**, A. R.: Russia against India: struggle for Asia. London: Harper 1900. (256) 8°. 5 s.
- D a r c y**, J.: La conquête de l'Afrique: Allemagne, Angleterre, Congo, Portugal. Paris: Perrin & Cie 1900. (VII, 359) 8°. fr. 3.50.
- D u t t**, R. C.: Open letters on Famines and Land Assessments in India. London: Paul 1900 (344). 8°. 7 s. 6 d.
- E m i g r a t i o n** and immigration. Copy of statistical tables relating to emigration and immigration from and into the United Kingdom in the year 1899 and report to the Board of Trade thereon. London: print. by Wyman & Sons 1900. (66) 2°.
- H a u s e r**, H.: Etudes d'économie coloniale. 1er fasc.: Colonies allemandes, impériales et spontanées. Paris: Nony & Cie 1900. (140) 8°.
- I n d i a n** Plague Commission, 1898—99. Minutes of evidence, with Appendices. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 8 sh.
- J o h a n n i s**, A. J.: A proposito del libro di Zola: Fecondità. Firenze: tip. Bencini 1900. (87) 12°.
- L e m i r e**, Cs.: Le peuplement de nos colonies, concessions de terres. 4e éd. Paris: Challamel 1900. 8°. fr. 1.50.
- L e t t e r s** received by the East India Company from its servants in the east. Vol. 4. 1616. Ed. by W. Foster. London: Low 1900. 8°. 21 s. net.
- M a k i n g** of the British Colonies: Origin and Growth of Principal Colonies of Great Britain for Schools and General Reading. A. Heywood 1900. (180) 8°. 2 s. 6 d.
- P e r r o n e**, P.: La tutela burocratica nell'emigrazione; un caso di follia politica. Napoli: tip. Velardi & Co. 1900. (72) 8°.
- S é g u r**, P.: L'émigration à Bruxelles (1654 à 1660). Paris 1900. 8°. fr. 1.50.
- W i n t z e r**, W.: Die Deutschen im tropischen Amerika. Mit Uebersicht über die wirtschaftlichen, politischen und gesellschaftlichen Verhältnisse dieses Länder. München: Lehmann 1900. (IV, 82) 8°. M. 1.40.
- Z i m m e r m a n n**, A.: Die deutsche Kolonialgesetzgebung. T. 4. Berlin: Mittler & S. 1900. (XIII, 238) 8°.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka közti viszony. Socialismus.

- A c c i d e n t s** du travail. Lois, règlements et circulaires. (1er février 1900.) Paris: Impr. nationale 1900. (180) 8°. (Publ. du Minist. du commerce.)
- A l b r e c h t**, H.: Soziale Wohlfahrtspflege in Deutschland. Berlin: Sittenfeld 1900. (164) 8°.
- A n** die organisirte Arbeiterschaft Oesterreichs! Bericht der Gewerkschaftskommission Oesterreichs über den Bergarbeiterstrike. Wien: Hueber 1900. (11) 8°.
- A n n u a i r e** de la chambre syndicale des bouchers et charcutiers de l'arrondissement de Bruxelles. 6e année

1900. Bruxelles: Impr. Beirnaerd
1900. (100) 12°.
- A s s o c i a t i o n s**, Les, professionnelles ouvrières typographiques. Paris: impr. nationale 1900. (196) 8°.
- B e b e l**, August: Gewerkschafts-Bewegung und politische Parteien. Stuttgart: Dietz Nachf. 1900. (31) 8°. M. —15.
- B e r i c h t** der eidgenössischen Fabrik- und Gewerbeinspektoren über ihre Amtstätigkeit in den Jahren 1898 u. 1899. Aarau: Sauerländer & Co. 1900. (294) 8°. M. 3·20.
- B e r i c h t** der k. k. Gewerbeinspektoren über ihre Amtstätigkeit im Jahre 1899. Wien: Hof- und Staatsdr. 1900. (LXIX, 461) 8°. Kr. 4.—.
- B e r l i n e r** Gewerkschaftskommission. Rechenschaftsbericht für das Jahr 1899. Berlin: Maurer & Dimmick 1900. (43) 8°. 20 Pf.
- B o c o c k**, K.: Lift up the gates. Boston: Christ. soc. Union 1900. (14) 8°.
- B r e l a y**, E.: Lettres sociales aux riches. Paris: Guillaumin & Cie. 1900. (36) 18°.
- B r o c h a r d**, P.: La mainmorte ouvrière (A l'occasion du projet de loi sur les syndicats professionnels). Paris: Guillaumin & Cie. 1900. (400) 8°. fr. 7.—.
- B r u g n i e r**, V.: L'action ouvrière. Mines: impr. »La Laborieuse« 1900. (47) 8°.
- B ü r g e r**, H. F.: Soziale Tatsachen u. sozialdemokratische Lehren. Berlin: Boll 1900. (31) 8°
- C e l l i**, A.: Come vive il campagnuolo nell' Agro Romano. Roma: Soc. ed. naz. 1900.
- C h r i s t l i c h e** Gewerkvereine, ihre Aufgabe und ihre Tätigkeit. 3. erw. Aufl. M. Gladbach: Verl. d. Arb. Ztg 1900. (64) 8°. M. 0·20.
- C h u r c h i l l**, C. H.: How women may earn a living. New-York: The Macmillan Co. 1900. 16°. Doll. 1.—.
- C o h n**, L.: Die Wohnungsfrage u. die Sozialdemokratie. München: Ernst, 1900. (76) 8°. M, 1 30.
- C o n g r è s** international des accidents du travail et des assurances sociales. Rapport des Compagnies italiennes exploitant les réseaux de l'Adriatique et de la Méditerranée. Florence: Civelli 1900. (35)
- C r o m w e l l**, J. H.: The american business woman. New-York 1900. 8°. 9 s.
- C o u v r e u r**, A.: Les dangers sociaux. Les Mancenilles. Paris: Plon, Nourrit & Cie. 1900. (429) 8°. fr. 3·50.
- D o r e t**, J.: Skizzen zur Organisation der sozialen Verhältnisse. Zürich: Schröter 1900. (103) 8°. M. 1·60.
- E i c h t a l**, E. de: Des bases du droit socialiste. Paris: Picard & fils 1900. (23) 8°.
- E n q u ê t e s** sur l'état des logements ouvriers et statistiques des loyers et salaires dans... les communes ouest de l'agglomération bruxelloise. Bruxelles: Alliance typogr. 1900. (210) 8°.
- F e s t a** N.: Lo staffile di Cristo ai preti del socialismo. Torino: tip. Borgo Dora 1900. (16) 8°.
- G i l m a n**, N. P.: Profit sharing between Employer and Employée. London: Macmillan 1900. 8°. 7 s. 6 d.
- G i l m a n**, N. P.: Socialism and the American Spirit. London: Macmillan 1900. 8°. 6 s. 6 d.
- H a r r i m a n**, J.: The class war in Idaho. The horrors of the Bull pen. New-York: The Volkszeitung Libr. 1900 (32) 8°. 5 c.
- J a h r e s b e r i c h t** der badischen Fabrikinspektion für das Jahr 1899. Karlsruhe: F. Thiergarten 1900, (VI, 166) 8°.
- J o n e s**, Mary C.: European Travel for Women: Notes and suggestions. London: Macmillan 1900. 12°. 4 s. 6 d.
- K ü n t z e l**, F.: Geschichte des evangelischen Armenvereins der Stadt Breslau 1850—1900. Breslau: Dülfer 1900. (40) 8°. M. 0 50.
- K u r e l l a**, Hv.: Wohnungsnot und Wohnungsjammer, ihr Einfluss auf die Sittlichkeit, ihr Ursprung aus dem Bodenwucher u. ihre Bekämpfung durch demokratische Städteverwaltung. Frankfurt a. M.: Hülsen 1900. (68) 8°. M. 1.20. (Beitr. z. Boden- u. Wohnungsfr. 1.)
- L l o y d**, H. D.: A country without strikes: a visit to the compulsory arbitration court of New-Zeeland. New-York: Page & Co. 1900. (196) 8°. Doll. 1.—.
- M a l h e r b e**, G.: Les sociétés de tempérance. Étude théorique et monographique. Bruxelles: Soc. belge de librairie 1900. (80) 8°. fr. 1.—.
- M o r e t t i n i**, C.: Sul prezzo del pane. Perugia: Tip. Umbra 1900. (11.)
- N o u v i o n**, G. de: Les habitations ouvrières. Extr. Paris: Guillaumin & Cie. 1900. (24) 8°. fr. 1.—.
- N o u v i o n**, G. de: Les sociétés coopératives de consommation. Extr. Paris: Guillaumin & Cie. 1900. (15) 8°.
- P a r r y**, L. A.: Risks and dangers of various occupations and their preventions. London: Scott, Greenwood 1900. (200) 8. 7 s. 6 d. net.

- Poersch, B.: Die Bewegung der städtischen Arbeiter vom Oktober 1896 bis Dezember 1899. Berlin: Poersch 1900. (16) 8°. M. 0·20.
- Protokoll über die Verhandlungen des ersten allgem. Fachkongresses der Gastwirtsgehülfen Deutschlands, Berlin. 1900. Berlin: Dietrich 1900. (128) 8°.
- Rechenschaftsbericht der Gewerkschafts-Commission Oesterreichs über ihre Tätigkeit 1897—1899 (nebst Protokoll des 3. Congresses der Gewerkschafts-, Arbeiter-Bildungs- und Unterstützungsvereine Oesterreichs in Wien, Juni 1900. Wien: A. Hueber 1900. (266) 8°. geb. Kr. 2.—.
- Report of friendly societies, workmen's compensation schemes, industrial and provident societies and trade unions for 1899. Part A. Appendices. Diagrams. London: Eyre & Spottiswood 1900. 2 s. 1 d.
- Riedmüller, L.: Chronik des katholischen Arbeitervereins Augsburg 1874—1899. Augsburg: Huttler 1900. (96) 8°.
- Sambuc, M.: Le socialisme de Fourier. Paris: Larose 1900. (II, 211) 8°. fr. 2·50.
- Saragat, G.: La commedia della giustizia nell' ora presente: ricchi e poveri. 2. ed. Torino: Roux & Viarengo 1900 (157) 12°. L. 3.—.
- Schäffle, A. und P. Lechler: Die staatliche Wohnungsfürsorge aus Anlass des Reichstagsbeschlusses vom 14. XI. 1899. Berlin: Hoffmann & Cie. 1900. (52) 8°. M. 1.—.
- Schirmer, C.: Das Wohnungselend der Minderbemittelten in München. Nach den Ergebnissen der stat. Erhebungen der katholischen organisirten Arbeiterschaft Münchens. Frankfurt a. M.: Hülsen 1900. (68, 9 Tab.) 8°. (Beitr. z. Boden- und Wohnungsfrage. 2.)
- Schwiening, G.: Die Dienstpflicht der Frauen. Ein Beitrag zur Lösung der »Arbeiterinnenfrage«. Kassel: Hühn 1900. (VIII, 100) 8°. M. 0·80.
- Sole, Fr.: Socialismo e sapere contemporaneo. Napoli: Tip. A. Tocco 1900 (51) 12°.
- Sorel, G.: Les polémiques pour l'interprétation du marxisme, Bernstein et Kautsky. Extr. Paris: Giard & Brière 1900. (47) 8°.
- Spahr, C. B.: America's working people. London: Longmans 1900. 8°. 5 s. net.
- Stone, N. J.: The attitude of the socialists toward the trade unions. New-York: The Volkszeitg. Libr. 1900.
- Tiede, A.: Das Wohnhaus des Arbeiters eine Erziehungsstätte. Berlin: Sittenfeld 1900. (6.)
- Vallier, J.: Travail des femmes dans l'industrie française. Grenoble: Allier Fr. 1900. (190) 8°.
- Walcker, K.: Der Schutz der Frauen und Kinder gegen Misshandlungen. Auf Grund amerikanischer u. europäischer Quellen erörtert. Leipzig: Rossberg 1900. (IX, 126) 8°. M. 4.—.
- Weber, Marianne: Fichte's Sozialismus und sein Verhältnis zur Marx'schen Doktrin. Tübingen: Mohr 1900 (VII, 122) 8°. M. 4.—. (Volksw. Abh. d. Badisch. Hochsch. Bd. 4. H. 3.)
- Yeames, J.: Social righteousness: 4. Present-day obligations of the Church and its ministry. Boston: Christ.-soc. Union 1900. (15) 8°.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Agricultural returns for Great Britain showing the acreage and produce of crops, prices of corn and number of live stock with agricultural statistics for the United Kingdom, british possessions and foreign countries 1899. London: print. by Wyman & Sons 1900. (XLVI, 261) 8°. 1s. 6d.
- Baký G.: Az úrbér. Elméleti és gyakorlati kézikönyv. 2. bőv. kiad. Szabadka: Wilhelm S. 1900. (556) 8°. 6 kor.
- Berget, A.: La coopération en viticulture. Les Winzervereine. Paris: impr. Levé 1900. (15) 8°.
- Compte-rendu de l'administration centrale des caisses agricoles, 1899. Sofia: impr. Kovatcheff 1900. (19) 4°.
- Consorzio antiflosserico Pisano. Relazione letta dal segretario nell' adunanza del Comitato direttivo. Casina: tip. Bertini 1900. (78).
- Deutsche Landwirtschaft, Die, auf der Weltausstellung in Paris. Bonn: Druck v. Georgi 1900. (XX, 468) 8°.
- Duchesne, N.: Le tabac. Guide théorique et pratique à l'usage des planteurs, débitants et consommateurs. Bruxelles: Castaigne 1900. (VIII, 112) 8°. fr. 1·25.
- Hirschberg, E.: Viehhöfe und Schlachthöfe in den Jahren 1897 u. 1898. S. A. Breslau: Korn 1900. (18) 8°.
- Károly R.: Franciaország mezőgazdasági viszonyai. Budapest: Pallas rt. ny. 1900. (VIII, 231) 8°. 5 kor.

- Holstein-Ledeborg, J.: Aus den landwirtschaftlichen Zuständen in Dänemark. Mit einem Schlusswort von G. Ruhland. Berlin: I. S. S. 1900. (94) 8°. M. 1.50.
- Launay, M.: Étude sur les unions de syndicats agricoles. Paris: Larose 1900. (196) fr. 5.
- Massa, C.: L'industria della pesca. Trani: Vecchi 1900 (10).
- Monographies agricoles de la région sablonneuse des Flandres, de la région de l'Ardenne et de la région de la Campine. Bruxelles: Minist. de l'agricult. 1900. 3 vols. 8°.
- Nisbet, J.: Our Forests and Woodlands. Dent 1900. (352) 8°. 7s. 6d. net.
- Paget, J. O.: Hunting. Dent 1900. (296) 8°. 7s. 6d. net.
- Schlefer, A.: Das Volkseigentum an Bergwerken. Ein Beitrag zur Frage der Verstaatlichung der Kohlenbergwerke. Wien: Perles 1900. (58) 8°.
- Perquiel, L.: La crise du charbon en Allemagne. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (64) 4'. fr. 2.10.
- Tätigkeitsbericht der deutschen Sektion des Landeskulturrates für Mähren für die J. 1898 u. 1899. Brünn: 1900. (596) 8°.
- Wright, S.: Landlord and Tenant. »Estates Gazette« 1900. 8°. 12s. 6d.

7. Ipar.

- Bory, P.: Les industries bizarres. Tours: Mame & fils 1900. (303). 8°.
- Brannt, W. T.: India rubber, gutta-percha and balata. London: Low 1900 (312). 8°. 12 s. 6 d.
- Gobbi, U.: Il progetto di legge sulle imprese di ripartizione. Milano: Soc. ed. libr. 1900.
- Industries, Les, à domicile en Belgique. Vol. 2. Bruxelles: Lebègue & Cie. 1900 (t. I.). 8°. (Ministère de l'industrie et du travail.)
- Wallace, R. C. and J. B. Williamson: Law and Practice relating to Letters Patent for Inventions. Clowes 1900. roy, 8°. 40 s.

S. Kereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Ágoston P.: A szövetkezetek. (A kereskedelmi törvény és az 1898: XXIII. t. cz. rendszeres feldolgozása.) Esztergom: Buzárovits 1900 (217, XII). 8°. 3.— kor.
- Apt, M.: Die Errichtung einer Handelshochschule in Berlin. Berlin: Heymann 1900 (56) 8°.
- Armitage-Smith, G.: The free-trade movement and its results. Chicago: Stone & Co. 1900. Doll. 1.25.
- Bastable, C. F.: Theory of international trade, applications to economic policy, 3rd. ed. rev. London: Macmillan 1900 (204). 8°. 3 sh. 6 d. net.
- Bastable, C. F.: La théorie du commerce international. Trad. sur la 2e éd. anglaise, revue par l'auteur et précédé d'une introduction par Sauvaire-Yourdan. Paris: Giard & Brière 1900. (XXVII, 257). 8°. relié Fr. 3.50.
- Böhtlingk, A.: Unsere deutschen Eisenbahnen. Ein Weckruf. Karlsruhe: Jahraus 1900 (20). 8°. M. 1.20.
- Fanno, M.: Protezionismo industriale ed agricolo. Torino: Frat. Bocca 1900. (132) 8°.
- Kurs, V.: Die Frostsperrung auf Schiffahrtstrassen und Eisenbahnen. Hannover: Jänecke 1900. (15) 8°.
- Landes, G.: Etude sur le commerce des fruits tropicaux entre la France et ses colonies de l'Atlantique tropical. Paris: impr. Levé 1900. 8°.
- Massa, C.: La marina mercantile e la società »Puglia«. Trani: Vecchi 1900 (11).
- Mehrtens: Der deutsche Brückenbau im 19. Jahrhundert. Berlin: Springer 1900. (VII, 134) 2°. geb. M. 8.—.
- Merchant marine of foreign countries. Washington: Gov. Pr. Off. 1900. 3 vols. 8°. (Special consular reports. Vol. 18.)
- Ottorogo, G.: L'istruzione commerciale in Austria. Chiari: tip. Buffoli 1900. (16) 8°.
- Prager, R.: Urheberrecht und Buchhandel in sozialistischer Beleuchtung. Kleinhandel, Warenhäuser, Rabatt. S. A. Berlin: Prager 1900 (34).
- Régime douanier des tissus de soie. Paris: imp. nationale 1900. (74) 4°. (Publ. du Ministère de commerce.)
- Schulz, A.: Ueber die Detarifung von »Zucker zur Ausfuhr« auf deutschen Eisenbahnen und die Ausnahmetarifung auf den preussischen Staatsbahnen. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (68) 8°. M. 1.—.

- Simmons, W. E.: The Nicaragua canal. New-York: Harpers 1900. (335) 8°. Doll. 1.25.
- Webster, H. K.: Banker and the Bear: story of a corner in lard. London: Macmillan 1900. (354) 12°. 6 s.
- Wendlandt, W.: Handelsauskunftsstellen des Auslandes. Berlin: Klokow 1900. (46) 8°.
- Workmen's Trains; Return showing (1) the number of such trains; (2) the distance run and the fares charged on each train. London: Eyre & Spottiswood 1900. 2 s. 9 d.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy.

- Alix, E.: Des reports dans les bourses de valeurs. Paris: Giard & Brière 1900. (295) 8°. fr. 6.—
- Bamberger, L.: Ausgewählte Reden und Aufsätze über Geld- und Bankwesen. Hrsg. von Carl Helfferich. Berlin: Guttentag 1900. (VI, 670) 8°. M. 12.— (Schr. d. Ver. z. Schutze d. dtsch. Goldwährg 1.)
- Callin, A.: Credito e lavoro. Vicenza: frat. Fabris 1900. (30).
- Catatus, D.: Les institutions de crédit. Études sur leurs fonctions et leur organisation. Bruxelles: Soc. belge de libr. 1900. (554) 8°.
- Delivet, E.: Préjugés sur la spéculation, le jeu et l'agiotage. Le Havre: impr. du Journ. du Havre 1900. (15) 18°.
- Dubéchoy, H.: Trésors métalliques et Épargnes vivantes. Lettre à M. Laboussière. Paris: Chamnel 1900. (37) 8°. Fr. 1.—
- Gallièni: Madagascar: Chemins de fer, routes et sentiers. Extr. Paris: Tallandier 1900. 8°. Fr. 0.75.
- Gambosa, J. M.: La propriété minière et les banques dites »Bancos Refaccionarios«. Trad. par H. Prudhomme. Paris: Pédone 1900. (53) 8°. Fr. 3.—
- Gesell, S.: Die argentinische Geldwirtschaft und ihre Lehren. Berlin: Limbach 1900. (27) 18°.
- Mackenzie, M.: Social and political dynamics: An exposition of the function of money as the measure of contract, trade, and government viewed from the principles of natural philosophy and jurisprudence, in refutation of economic dogmas. London: Williams & Norgate 1900. (XIV, 424) 8°. cloth 10 s. 6 d.
- Moldenhauer, P.: Die laufende Versicherung. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1900. (VII, 79) 8°.
- Plebano, A.: Il cambio e l'ordinamento bancario. Roma: Tip. sociale 1900. (96) 8°.
- Rusz A.: Az értékpapírforgalom megadóztatása. (1900: XI. t.-cz.) Budapest: Grill 1900. (165) 8°. 3 kor.
- Sasson, A.: Les caisses d'épargne dans nos autres possessions d'Outre-Mer. Amsterdam: impr. Franeker 1900. (15) 4°.
- Stock and sharebroker's Directory, United Kingdom. London: Spottiswoode 1900. (212) 8°. 4 s. 6 d.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Boudot, J.: Le régime financier de l'Algérie. Nancy: impr. Berger-Levrault & Cie 1900. (VI, 117) 8°.
- Brelay, E.: Le malentendu fiscal. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (49) 18° fr 1.—
- Caronna, J.: I tributi comunali in Italia. Palermo: Reber 1900. (IV, 248) 8°. l. 4.—
- Casaretto, P. F.: Finanza e avvenire. Torino: Roux & Viarengo 1900.
- Caviglia, E.: L'imposta progressiva. Cuneo: Salomone 1900 (66) 8°. l. 1.—
- Fowler, H. H.: Municipal finance and municipal enterprise: Annual Address of President of Royal Statistical Society. London: P. S. King 1900. (26) 8°. 1 s.
- Hollander, J. H.: Studies in State taxation, with particular reference to the Southern States. Baltimore: Hopkins Press 1900. (213) 8°.
- Local Taxation—Royal Commission; minutes of evidence, index, appendix. Vol. 4. London: Eyre & Spottiswood 1900. 2 s. 5 d.
- Vavasseur, A.: De l'insaisissabilité des rentes sur l'Etat français. Paris: Dupont 1900. (8) 8°.

11. Statisztika.

- Általános.
- Körösy J.: A részvénytársulati statisztika kritikája és reformja. K. l. a Közg. Szemléből. Budapest: Grill 1900. (45) 8°. 2 kor.
- Körösy, J.: Die finanziellen Ergebnisse der Aktiengesellschaften. Kritik und Reform der einschlägigen Statistik. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (45) 8°. M. 1.—

Ausztria.

Oesterreichische Statistik. Hrsg. von der k. k. statistischen Central-kommission. Wien: Gerold's Sohn 1900. 4°. — Bd. 53. H. 4.: Statistische Uebersicht der Verhältnisse der österreichischen Strafanstalten im J. 1896. (XXVII, 89) Kr. 4'60. — Bd. 54. H. 2: Statistik der Unterrichtsanstalten in Oesterreich für das Jahr 1896/97. (XXXVII, 218) Kr. 7'60. — Bd. 55. H. 1: Statistik des Sanitätswesens Oesterreichs für das J. 1899. (XXXIV, 253). Kr. 10.—.

Belgium.

Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement général de 1895. Partie analytique. Bruxelles: Minist. de l'agricult. 1900. (352) 8°.

Északamerikai Egyesült Államok.

Foreign Commerce and navigation of the United States for the year ending June 30, 1899. Vol. 1. Prepared in the Bureau of Statistics. Washington: Gov. Print. Off. 1900. (1121) 4°.
Wright, C. D.: The history and growth of the United States Census. Washington: Gov. Pr. Off. 1900. (967) 8°.

Franciaország.

Statistique des chemins de fer français au 31 décembre 1898. Documents divers. 1-ère partie: France: Intérêt général. Paris: impr. nationale 1900. (VI, 304) 4°. fr. 4.—. (Publ. du Minist. des travaux publ.)

Japán.

Résumé statistique de l'Empire du Japon. 14e année. Tokio: 1900. (XIV, 158) 8°.

Nagybritannia.

Return of prices of Irish agricultural produce for the years 1881 to

1899. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 2°. 2s. (Parliam. pap.)

Statistical abstract for London 1899. Compiled by the Statistical Office of the London County Council. Vol. 3. London: King & Son 1900. (108) 8°.

Német birodalom.

Preussische Statistik. Hrsg. vom kgl. statistischen Bureau in Berlin. Berlin: Verlag des Bureaus 1900. 4°. H. 162: Die Sterblichkeit, die Selbstmorde und die tödlichen Verunglückungen im preussischen Staate im J. 1898. (XIV, 205). — H. 163: Die Irrenanstalten im preussischen Staate während der Jahre 1895—1897. (XII, 82).

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, hrsg. vom kais. statistischen Amt. Jg. 21. 1900. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (VIII, 248) 8° M. 2.—.

Tabellarische Uebersichten betreffen den Zivilstand der Stadt Frankfurt a/M. im J. 1899. Bearb. durch das statistische Amt der Stadt. S. A. Frankfurt a/M.: Druck. Mahlau & Waldschmidt 1900. (32) 8°.

Olaszország.

Bollettino di legislazione e statistica doganale e commerciale. Indice generale dei dieci volumi dal 1894 al 1898. Roma: tip. Elzeviriana 1900. (CXLI, 61) 8°. (Ministero delle Finanze.)

Svájcz.

Mitteilungen aus den Ergebnissen der Wohnungs- und Grundstückserhebungen in der Stadt Zürich 1896. Hrsg. vom statistischen Amt der Stadt Zürich. Nr. 3. Zürich: 1900. (iV, 89—129) 8°.

12. Vegyes.

de Felice Giuffrida, G.: Maffia e delinquenza in Sicilia. Milano: Soc. ed. Lombarda 1900. (90) 8°. l. 1'50.
Index to the Periodicals of 1899. London: Marshall 1900. 4°. 10 s. net.
Liberalism and the Empire; three essays by Hirst, Murray, Hammond. London: R. B. Johnson 1900. (240) 8°. 3 s. 6 d.
Pikler, Gyula und Somló, Bódog: Der Ursprung des Totemismus. Ein

Beitrag zur materialistischen Geschichtstheorie. Berlin: Hoffmann 1900. (36) 8°.

Vavas seur, A.: Sociétés, Syndicats, Associations devant la justice. Seize ans de jurisprudence. Paris: Fontemoing 1900. 2 vols 8°.

Walter, F.: Die Propheten in ihrem sozialen Beruf und das Wirtschaftsleben ihrer Zeit. Freiburg i. B.: Herder 1900. (304) 8°. M. 3'20.

A szövetkezés szerepe társadalmunkban.*

A legközelebbi jövő társadalomgazdasági tudományának egyik főfeladata, hogy lehetőleg világosan derítse fel azt a szoros és társadalmi viszonyaink alakulásának szempontjából is nagyfontosságú kapcsolatot, mely a gazdasági élet és annak jogi rendezettsége között fennáll. Az az író, a ki e téren eredménnyel fog dolgozni, oly irányú kutatás célját szabhatja meg, mely a már most is fenyegető, de a közel jövőben egész nyomatékkal élénk toppanó társadalmi kérdések megoldásának egyik módjává lehet. Úgy hiszszük, hogy tudományunk elmélete jórészt ebben az irányban fog tovább fejlődni, mert napról-napra világosabban látjuk, hogy a társadalmi kérdésben, úgy, a mint ez a hétköznapi, gyakorlati életben jelentkezik, tulajdonképpen a gazdasági élet minő módon való jogi berendezésének kérdése forog szőnyegen.

A társadalmi kérdés bár egyik oldaláról tekintve ethikai probléma, másik, könnyebben megfogható végéről hatalmi kérdés gyanánt tűnik fel. Már pedig a hol a társadalmi erők hatalmi nyilatkozásáról, a különböző társadalmi osztályoknak szembe állított nyomatékáról van szó, ott a jogi állapotnak miként való rendezése két szempontból is nevezetes.

Az egyik szempontból azt figyelhetjük meg, hogy minő a társadalmi osztályok hatalmi állásának korlátozottsága más osztályokkal szemben, vagyis, hogy a jogi berendezés következtében valamely társadalmi osztály magának minő maximális hatalmat vívhat ki más osztályokkal szemben. A másik szempontból pedig azt vehetjük szemügyre, hogy mint korlátozódik az egyes egyedek hatalmi állása magán

* Előadatott az *Alliance Coopérative Internationale* folyó évi július havában Párisban tartott 4. nemzetközi kongresszusán.

az illető társadalmi osztályon belül. A jogi szabályozás eredményében tehát kétféle rendet teremt. Ha azonban e kétféle rend alapul vételével külön-külön csoportosítjuk is azokat a jogi rendelkezéseket, melyek valamely társadalomban uralkodnak, felosztásuk mégis távolról sem fog megfelelni annak az osztályozásnak, mely szerint a jogi szabályok köz- és magánjogiakra oszlanak. S ez természetes is. Az elmélet bizonyos elvek szerint csoportosíthatja a jelenségeket éppen úgy, mint a ható okokat. A társadalmi élet terén azonban mint az okok egyáltalán, úgy e szabályok is csak összefonódva éreztetik hatásaikat. Egyik a másikkal átszöve, átfonódva hozza létre eredményeit a társadalmi tagozódás munkájában. Csakhogy a mint a társadalmi élet főerét a gazdasági élet hullámozása teszi, úgy a közjogi szabályokkal szemben a gazdasági viszonyokat szabályozó magánjogi rendelkezés adja főleg azokat a formákat, melyek szerint a társadalmi élet alakul.

Nincs társadalom, nem is volt soha az emberi fejlettség bármely fokán sem, melyben a gazdasági élet alapján kifejlődő hatalmi viszonyokat bizonyos, magasabb eredetűnek gondolt rendezés nem jegeczesítette volna ki, nem öntötte volna oly formákba, a melyeket azután a maradandóság látszatával igyekezett felruházni. Más szóval: jog mindig létezett. Ha nem is a fogalom azon szűk értelmében, melyet ma tulajdonítunk neki, de vallási, erkölcsi szabályok képében már a társadalmi fejlettség legalsóbb fokán is összetartó és igazságot tevő szerepet játszottak azok a parancsok, melyek minden tekintetben fel voltak ruházva a jogszabály lényegével.

Kétségtelen, hogy a jogszabály mindig, bármely viszonyok között is, a gazdasági élet talajából nő ki. Viszont tény azonban az is, hogy a jogszabálynak épen kényszerítő hatalmánál fogva konstruktív ereje is van. A gazdasági élet kívánalmaiból a törvényhozó jogszabályt hí életre, a mely kompulzív erejével és mert rögzíteni tudja a viszonyokat, a gazdasági élet miként való folyására is visszahathat.

A jog e nevezetes szerepe társadalmunk történetében különösen akkor vált nagyfontosságúvá, a mikor a társadalmi kérdés oly fenyegetőleg előtérbe tolúlt. Tudjuk, hogy a gazdasági szabadság rendszere, melynek a mai nyugat-európai államok gazdasági fejlettségüket köszönik, keserű gyümölcsöket is hozott. A nagy francia forradalom után

következett gazdasági rendszer az emberi munka fontosságát hangsúlyozta, ennek szabadságát akarta kivívni, ezt akarta az őt megillető helyre felemelni. Csakhogy a mikor ez a gazdasági rendszer a munkát szabaddá tette, a tőke képződésének nyitott tág utat. A magát hatványozott mértékben növelő tőke pedig oly gazdasági helyzetet teremtett, melyben némelyek véleménye szerint a tőke teljesen kizsákmányolja azt, a ki a termelés folyamatába csak munkáját adja; mások szerint, ha ily állapotot még nem hozott is létre, mégis félős, hogy a termelő erők egyensúlyát megbontva, a gazdasági élet egészséges menetét veszélyeztetni fogja.

A mikor valamely gazdasági vagy társadalmi rendszernek, mint most például a korlátlan gazdasági szabadság rendszerének hátrányait mindinkább belátja a társadalom, a mikor önkéntelenül mindjobban előtérbe lép az a követelmény, hogy a gazdasági élet, egy osztály gazdasági nyomatékának túltengését megakadályozandó, valamely újabb irányban jogilag rendeztessék, akkor különösen fontos azt a viszonyt vizsgálni, mely a gazdasági élet és a jog között fennáll. Ekkor fordul a társadalom szeme azon viszony felé, a melyet fennebb néhány szóval vázoltunk, s a melynek következtében a gazdasági élet talajából kinövő jog szabályainak bármilyen irányú megváltoztatása a gazdasági élet további irányítására is kihat.

A kérdés, mely e ponton legelőször elénk kerül és feleletre vár, így hangzik: Mily módon jöhet létre oly jogi rend, mely a gazdasági élet menetére irányítólag kihat? A jogszabály ugyanis mint kényszerítő parancs külső jellegére nézve mindig egyforma, egyaránt hí engedelmességre, akármiként alakult is. Hogy azonban célját eléri-e, hogy az engedelmességet ki tudja-e kényszeríteni, erre vet éppen fényes világot, erre felel a jogszabály keletkezésének módja.

A szoczialisták ábrándja, mely távolról sem olyan utópia, mint például a tökéletes gazdasági szabadságért lelkesülő individualisták terve, a mai modern államgépezetet akarja a tökéletesség lehető legmagasabb fokára kifejleszteni. Az állam ma már úgy áll előttünk, mint a kényszerhatalommal rendelkező legfőbb közösség. Csakis ő tőle függ, hogy végtelen hatalmával mit akar kikényszeríteni. Nyilatkozata éppen úgy jogszabály, a mikor a halálbünte-

tést eltörli, mint a mikor például az úgynevezett emberi alapjogokat, vagy a mai gazdasági rendszer legmélyebb alapját, a magántulajdont törli el a termelés eszközei felett. Az állam a maga parancsainak föltétlen engedelmességet kíván, akár tessék ez a parancs az egyesnek, akár sem. A mindenkori állam a maga jogát mindig kényszeríti.

De van-e tulajdonképen köszönet az olyan jogszabályokban, melyeknek szükségét a velök élő társadalom többé-kevésbé nem látja át, melyeknek forrása nem a társadalom meggyőződésében keresendő? Aligha. A jogszabály ugyan mindaddig, míg a kellő fizikai erő rendelkezésére áll, megvalósítja az életben a maga parancsait, de ezt oly kényszerítés árán teszi, a mely épen nem biztosítja a jog feltétlen uralmának tulajdonképeni célját, nem hozza létre azt a harmóniát a társadalomban, melyet megteremteni, illetőleg fenntartani a jog épen hivatva volna, hanem ellenkezőleg, folytonos harczot létesít az érdekellentétek között; egyfelől azok között, a kik érdekeik védelmében az illető jogszabály feltétlen uralmát ki akarják kényszeríteni, másfelől azok között, kik ugyanazon célból e jogszabályok uralomra jutásától saját érdekeiket féltik.

A kényszerhatalommal felruházott közösség adta jog tehát — és ez igen fontos tétel — nem biztosítja feltétlenül a legjobb társadalmi rendet, mert habár tény, hogy annak merev jogi formáját (például a kommunizmust) kényszerhatalmával ki tudja is kényszeríteni, nem varázsolhatja a társadalom bensejét, lelkületét olyanná, hogy e merev jogszabályok általános tetszésre találjanak. A mai állami kényszerhatalom teremtette jogi szabályozás ugyanis, a mely mindig osztályérdekből indul ki, sokszor nem tekint — mert nincs külső hatalom, a mely erre kényszerítené — a rendelkezései folytán előálló általános erkölcsi eredményekre.

E tétel, melynek igazságát a gyakorlati élet eléggé igazolja, igen nagy fontosságúvá válik, különösen a társadalmi gazdaságtanban. E tétel a merev kommunisztikus törekvések csődjét jelenti a társadalmi gazdaságtan azon irányzatával szemben, mely ethikai alapokból indulva ki, ezen az alapon akarja a társadalmat újjászervezni.

Az államot mint társadalmi alakulatot mindenképp az a kényszerhatalom jellemzi, melylyel tagjai fölött rendelkezik. A kommunisztikus állam az, mely az államnak ezt a sajátságát leginkább előtérbe tolja, mely azt leg-

inkább igyekszik megvalósítani. A kommunizmus állama a par excellence állam. Erről az államról fokozottabb mértékben áll mindaz, a mit fönnebb az államnak kényszerhatalmat érvényesítő törekvéseiről mondtunk. Mert ha megengedjük is, hogy kommunisztikus társadalmi alakulat a társadalom közös megegyezése útján békés úton előállhat, még akkor is el kell ismernünk, hogy a kommunisztikus rend csak a legerősebb mérvű állami beavatkozás mellett tartható fenn, mivel tapasztalásból tudjuk, hogy a társadalom természetében nem rejlik ben az egyenlő gazdasági tagozódás. A kommunisztikus államban az emberek egyenlőtlen munkaképességét az állam kellő helyen alkalmazott nyomatékának folytonos közbevetésével kell kiegyenlíteni.

A gazdasági élet természetes hullámozása a kommunisztikus alapon berendezett államban is mindig oly tényleges viszonyokat teremt, a melyek az állam merev jogi rendjébe folyton beleütköznek. E merev jogi rendnek mindig ki kell egyenlítenie az előálló különbségeket. Az állam kompulzív erejének az előnyomuló érdekeket mindig a megszabott korlátok közé kell visszaszorítani. Ez a beavatkozás a folytonos érdekcsorbulások folytán oly fájdalommal jár, mely nézetünk szerint valószínűleg nagyobb a kommunisztikus gazdasági rend következtében előálló társadalmi helyzet örömeinél. Mindenesetre nagyobb azonban akkor, — és ez alig történhet másként — ha a kommunisztikus gazdasági berendezés nem nyugszik az érdekek közös megállapodásán.

Figyelembe kell azonban vennünk, hogy jogot a társadalomban az állam kompulzív ereje mellett maga a társadalom is létesíthet. A mint az állam jogának főjellemzője a kényszerítő elem, úgy a társadalom alkotta jog, mely a társadalmat kitevő egyesek önkéntelenül is egybehangzó magánelhatározásának az eredménye, épen attól nyeri jellemzőjét, hogy az emberek benső meggyőződéséből ered, az emberek kezdeményezése hívja életre.

Az állam és a társadalom alkotta e kétféle jog között azonban nincs merev ellentét; egyik a másikba átfolyik. Külsőleg mind a kettő egyformán jogszabály. A társadalom kezdeményezte jog kötelező szankcióját szintén az államtól kell nyernie, ha ellentétes törekvésekkel szemben is hatni akar. Ha bensőleg is erővel akarnak birni, mindkettőjüknek a társadalom meggyőződésén kell alapulniok; az állam által kezdeményezett jognak csak úgy, mint annak,

melyet kezdeményezése által a társadalom hívott életre. E viszony oly szoros a kétféle jog között, hogy első pillanatra talán naivnak, de mindenesetre fölöslegesnek látszik a jogok között a fenti értelemben különbségről szólni. Hiszen egészséges társadalmi viszonyok mellett az állam és társadalom egy; a kettő egyet akár, illetőleg az előbbi szentesíti azt, a mit a másik teremt.

Csakhogy egészséges társadalmi viszonyok, olyanok, a melyek javításra semmi tekintetben sem szorulnának, sehol sincsenek. A társadalmi osztályok folytonos küzdelmében, a társadalom, annak egyes osztályai állást foglalnak az államnak épen uralkodó jogrendje ellen, s azt saját érdekükben javítani törekszenek. A társadalom e törekvésében bizonyosodik be különösen, hogy a jognak az emberek benső meggyőződésén kell sarkalnia, valamint ekkor világlik ki az a körülmény is, hogy a jognak kényszerhatalmi tulajdonságánál nem kisebb fontosságú sajátja az, hogy a társadalom benső meggyőződésén nyugodjék. A társadalom ugyanis a maga jogalkotó törekvéseinek még akkor is nyomatékot tud adni, ha azokat az állam a maga részéről nem ismeri is el, ha azokat kényszerítő szankciójával nem látja is el. A társadalom e törekvései benső meggyőződésen alapuló ethikai erejüknél fogva már maguktól képesek változást előidézni a társadalmi élet legfontosabb és legnehezebben szabályozható terén, a gazdaságin is. Így keletkezik a társadalomnak állami szankció nélküli joga.

A társadalom e jogot a társadalmi összeműködés, a kooperáció útján hozza létre. E jog genezisében rejlő összeműködés az, a mi nagy erejét további létezésekor és fejlődésében is biztosítja. A társadalom saját magában az állam kényszerhatalmának segítségül hívása nélkül ugyanis csak úgy tud érvényesülő jogot alkotni, ha azt valójában maga az egész társadalom létesítette, ha a társadalom kifejezett vagy hallgatag beleegyezését adta hozzá. Az ilyen megegyezésen alapuló rend aztán erősen állhat a föléje biztosítékul odahelyezett kompulziv hatalom nélkül is, hiszen a társadalom tagjainak, az egyeseknek erkölcsi érületében birja gyökerét. A kooperáció oly társadalmi rendet létesít, mely jobban megfelelhet céljának, mint az állam joga; az egész emberiséget a jóléthez, a megelégedettséghez könnyebben vezérelheti el, mint egy olyan jogparancs, melyet kívülről kényszerítenek rá a társadalomra, a melynek az emberiség benső szükségleteivel semmi közössége sincs.

A kooperáció éppen azért az a nagyfontosságú társadalmi funkció, a mely csirájában a társadalom összes életműködésében nyilatkozik. Az egymás mellé dobott emberek halmazát társadalommá éppen a kooperáció titkos, sokszor, sőt majdnem mindig láthatatlan, de folytonos működése teszi.

Az állam csak akkor emelkedhetik feladata magaslatára, ha a társadalmi kooperáció e nagy fontosságát elismeri és azt intézményei jogkörébe bevonja oly eszköz gyanánt, mely céljai eléréséhez őt sajátos természeténél fogva legkönnyebben segíti. Hiszen már maga az állam végeredményében egy bizonyos tág értelemben vett társadalmi összeműködés eredménye. De azonkívül nincs is civilizált állam, mely a társadalmi összeműködést bizonyos neki megfelelő irányban törvényhozásilag nem szabályozta, sőt mi több, egyenesen életre ne hívta volna. E tekintetben csak az újabb idők széleskörű szövetségi törvényhozására utalunk.

Clark *The Philosophy of Wealth* című munkájában a kooperatív elvről szólva azt mondja, hogy a társadalom életében bizonyos körforgás észlelhető. Szerinte az a körülmény, hogy valamely gazdasági jelenség már feltűnt egyszer a történelem folyamán, távolról sem bizonyít a mellett, hogy az ismétlődni nem fog; sőt ellenkezőleg valószínűbbé teszi, hogy e jelenség egy bizonyos idő múltán az emberek életében majd újra elénk kerül. Hogy kooperatív elv alapján működő földközösség volt már a középkorban, sőt hogy ehhez némileg hasonló jelenségek már az ó-korban is feltűntek, szerinte csak a mellett bizonyít, hogy a kooperáció a gazdasági élet terén ismét el fog érkezni, persze oly formában, mely a változott társadalmi viszonyoknak majd legjobban megfelel.

Clark e mondását csak azért idézem, hogy megvilágítsam azt, miként a társadalmi kooperáció jelszava távolról sem olyan új ideál, melyet talán csak a modern kor gazdasági és társadalmi küzdelmei vetettek felszínre. Ellenkezőleg, a kooperáció, különösen a gazdasági élet terén, olyan, a társadalom természetében rejlő eredeti sajátosság, mely a társadalmat éppen társadalommá teszi. A gazdasági összeműködés éppen úgy bennrejlík az ember természetében, a kényszerítő szükség azt a belátás folytán éppen úgy, látszólag öntudatlanul hozza létre, mint a munkamegosztást, mely szintén csak a kooperatív elv egyik nyilvánulása.

Csakhogy a mint a különböző korok társadalmi és gazdasági viszonyai nagyon is különbözők, úgy a különböző időkben a kooperatív elv szerepe is oly különböző formákban jelentkezik és oly különféle mérveket ölthet, hogy azokat külön-külön is érdemes vizsgálni. Így manap a kooperácziónak oly társadalmi formáit látjuk, minőkkel eddigelé a történelem régebbi folyamán nem találkoztunk s a melyek csak a gazdasági élet mai fejlettsége mellett lehetségesek. Éppen azért minden mélyebb lélektani megokolás nélkül a mai kooperatív jelenségek összülőjét a középkori földközösségben keresni, nézetünk szerint korlátolt látókörre vall. Azt állítani pedig, mint a hogy Gierke nyomán a németek teszik, hogy a Genossenschaftsprinzip az ősnémet, a germán jogalkotás eredménye, határozottan tévedés. A kooperatív elv életrekelésének szülői azok a lélektani momentumok, a melyek az ember gazdasági életét egyáltalán szabályozzák. Idáig kell visszamennünk, ha a kooperáczió eredete után akarunk kutatni. Azért mondhatjuk bátran azt is, hogy minden társadalomban megvan ez az elv; működésének módja és ereje azonban a mindenkori gazdasági viszonyok szerint koronkint különbözőképen alakul. A munkamegosztás, a kooperatív elvnek ez a leg-egyszerűbb nyilvánulása például oly elemi, olyannyira az egyén benső természetén alapuló gazdasági jelenség, hogy annak szerepét Smith Ádám állatokon, a nyulakat vadászó kutyákon is igen jól megmagyarázhatta. A földközösség szintén csak egy olyan nyilvánulása a kooperatív elv működésének, mely kezdetleges agrikuláris gazdasági viszonyok mellett majdnem mindenütt szerepel.

A kooperáczió mai szerepe mindezeknél sokkal fontosabb. Ma a kooperatív elv sokkal fejlettebb gazdasági viszonyokat talál magával szemben; s ezeknek megfelelően sokkal nagyobb erővel, sokkal hatalmasabb eszközökkel kell a küzdelembe mennie.

Mai gazdasági életünk annak a nagyarányú gazdasági fejlődésnek az eredménye, mely a XVIII. század eleje óta keletkezett. E fejlődést egyfelől a munka szabadságának elismerése, másfelől a kapitalizmus túltengése jellemzi. Egyik úgy, mint a másik, folytonos kisebb-nagyobb válságokat von szüntelenül maga után.

Nem sok idő kellett hozzá, hogy a társadalom a teljesen magára hagyott szabad verseny áldatlan voltát belássa. Ugyanott, hol a gazdasági szabadság rendszere életre

kelt, hol ez a rendszer legelőször hozta létre a nagy gazdasági tökéletesedéssel együtt a társadalmi osztályok, de az egyesek között is az addig képzelhetetlen arányban kihegyezett érdekellentéteket, ott hangoztatták, legelőször a barátságos társadalmi együttműködés, a megegyezés, a gazdasági kooperáció szükséges voltát. Az angol szövetkezeti mozgalom a keresztyén-szocializmus tanainak hatása alatt indult meg. Maurice, Carlyle, Ludlow, Kingsley, Hughes és Vansittart Neale az evangéliumok szociális eszméit akarták megvalósítani. Szerintök ezek az eszmék az individualisztikus társadalmi szerkezeten nyugvó verseny megszűnésére vezetve oly társadalmi rendszert fognak létrehozni, a melyben az egyik egyén nem versenyez életre-halálra a másikkal, hanem a melyben »keresztyén módjára segít a keresztyénnek« s vele közösen hozza létre és osztja szét a fogyasztásra szükséges javakat.

Mert a mint az ember gazdasági életének legfontosabb fázisa egyfelől a jószágok előállítása, másfelől pedig azok használata, a mely fázisoknak miként való alakulásától kapja az egész társadalomnak gazdasági rendje is a maga színezetét, úgy a kooperatív elvnek is ezeket a fázisokat kell hatalmába kerítenie, hogy a társadalom gazdasági rendjén eredményesen változtathasson. Ezek közül először, mint legkönnyebben keresztülvihető, a fogyasztás szervezése ötlük szemébe. A társadalom összeáll, hogy egységes terv szerint rendezze szükségleteinek fedezését. A kooperáció elve azonban csak félig valósul meg, ha csupán a fogyasztásra szükséges jószágok beszerzésénél és szétosztásánál működik. Már a jószágok előállítását is ezen elv szerint kell berendezni, hogy közelebb jussunk ahhoz a célhoz, melylyel a kooperáció a társadalom gazdasági életében a teljes harmóniát biztosítani óhajtja. Korunk a termelő szövetkezetek létesítésével mozgalmat indított ebben az irányban. A mozgalom sikere attól függ, hogy a társadalom mennyire látja át az egyesülés gazdasági hasznát, s hogy ebben az irányban az állam a társadalomnak mennyire játszik kezére.

Társadalmunk ma még fejletlen arra, hogy az összeműködés gazdasági és erkölcsi előnyeit egészében átlássa s így teljes harmóniát létesítsen a különböző társadalmi osztályok között. Vannak azonban az embernek olyan érdekei is, a melyek sokkal közelebb fekszenek szeméhez, mint azok az előnyök, melyeket az egész társadalom közt

létrejött gazdasági megegyezés biztosítana neki. Ezek a társadalom egyes osztályainak külön érdekei. A társadalom egyes osztályai nem akarják a maguk javát embertársaik érdekében kockára tenni, hanem inkább arra törekszenek, hogy a maguk előnyeit minél tökéletesebben biztosítsák. S e törekvésük közben, mikor segítség után kutatnak, szemük megakad azon a lehetőségen, hogy hiszen ők a helyett, hogy erőiket szétforgácsolják, szövetkezhetnének; megsejtik azokat az előnyöket, melyeket ez az összeműködés, a vállvetve való cselekvés nyújthat. Átlátja így az egyik s másik társadalmi osztály, hogy a különböző társadalmi elemek nagy küzdelmében annál könnyebben boldogulhat, menél nagyobb erővel lép fel gazdasági ellenfeleivel szemben. Ezt az erőt pedig csak a hasonló érdekűek szövetkezése teremtheti meg.

Az érdekek e különböző szemhatárához képest a kooperáció kétféleképen szerepelhet a társadalomban. S a kooperáció e kétalakúságát a társadalomban már ma is feltalálhatjuk.

A kooperáció egyfelől rendet hoz valamely érdekkör tagjai, a versenyzők közé, azok mindegyikének épen a verseny önkéntes kizárásával a lehető legnagyobb erkölcsi és gazdasági nyereséget biztosítja, miközben a küzdelmet, a melyet azelőtt egymás ellen folytattak, megszünteti, vagy legalább a minimumra szállítja. A versenyzők, a kik így a kooperáció segítségével érdekeiket barátságosan kiegyenlítették, maguk közt már egységes érdekkört alkotnak. Ez az érdekkör, mely lehet például a munkásoké vagy a tőkéseké, a fogyasztóké vagy a termelőké, egy másik ellenkező célokat követő érdekkört talál magával szemben. Ezzel az érdekkörrel ő harcot vív. A küzdelemben azonban épen az összeműködés teszi rá nézve a harcot eredményesebbé.

Ilyen körülmények között a kooperatív elv nagy társadalmi regenerátori feladatát azonban csak félig teljesíti. Nem szünteti meg a társadalmi küzdelmet, csak a küzdőket erősíti. Ezt is azonban csak akkor éri el, ha a küzdő feleknek nem csupán egyik táborában működik. Ha mindkét oldalon közrehat, akkor az erősített támadókkal szembe a másik oldalról is erősített védelem kerül. A kétoldalú kooperáció nem engedi, hogy az egyik osztály egyhamar legyőzze a gazdasági küzdelemben a másikat, de azért a társadalmi harcot nem szünteti meg, sőt ellenkezőleg még hevesebbé teszi. Tulajdonképeni előnyös hatása tehát a

kooperációnak ilyenkor a társadalmi béke szempontjából nincs. A viszonyok csak olyanok maradnak, mintha a kooperáció nem léteznék; a küzdelem, a verseny folyik. Csak a gazdasági erők növekednek; de sajnos, a két fél ezeket az erőket a versenyben egymás ellen használja fel.

Könnyen előfordulhat azonban, hogy a kooperáció a gazdasági versenyben az összeműködést csak az érdekek egyik oldalán teremti meg, hogy csak az egyik gazdasági érdekkört erősíti, a másikat, az ezzel szemben állót azonban érintetlenül hagyja. Ezt nagyon sokszor tapasztalhatjuk mai viszonyaink között, a mikor a gazdasági fejlettség a társadalom különböző rétegeiben olyannyira különböző, a mikor a kooperáció fontosságát oly nagyon is különböző mértékben érzik át az egyes gazdasági körök. Ez irányban csak a kartellekre, szindikátusokra egyfelől, másfelől pedig a túltengő fogyasztási szövetkezetekre kell rámutatnom. Bátran kimondhatom, hogy a kooperáció ilyenkor csak társadalmi bajt teremt.

Van azonban a kooperációnak még egy másik alakja is, és ez az, mely a társadalmi béke létesítése körül nagy szerepre van hivatva. Ez az az ideális társadalmi kooperáció, melynek feladata épen az, hogy az ellentétes gazdasági érdekeket egymással kiegyenlítse. A termelő és fogyasztó, a munkás és a munkaadó közötti viszonyt kell a lehető legmagasabbról tekintett közérdek szempontjából szabályoznia. Már mai gazdasági rendszerünkben is vannak példák, melyek a kooperáció ilyen irányú szerepét mutatják, melyek azt tüntetik fel, hogy nemcsak az azonos, hanem az ellentett gazdasági érdekek is barátságosan megegyezve szövetkezhetnek egymással. Itt van a munkásosztalék, a profit sharing rendszere.

Hogy a jövő gazdasági rendszere miként fog alakulni, az jórészt attól függ, hogy a kooperatív elv ebben az utóbbi, az egymással szembeállított gazdasági érdekeket kiegyenlítő irányzatában minő eredményeket fog elérni.

Navratil Akos.

Németország kereskedelmi politikája.

A kereskedelmi szerződéseink lejártául kitűzött időpont közeledik. Nemsokára döntenünk kell azon irány fölött, melyben kereskedelmi politikánkat a jövőben vezetni kívánjuk. Ezért jó lenne figyelmünket idejekorán arra fordítani, hogy milyen magatartást várhatunk az egyes szomszéd országoktól, a mit leginkább eddig követett kereskedelmi politikájuk rövid áttekintésével érhetünk el.

A következőkben Németország kereskedelmi fejlődéséről lesz szó; igyekezni fogunk belőle azon következtetéseket levonni, melyek Németország jövőendő kereskedelmi politikájára vonatkoznak. A modern német kereskedelmi politika történetét az 1818 máj. 26-iki porosz vámtörvény nyitja meg. E törvénynek az eddig követett prohibítív rendszer elejtése mellett legfontosabb újítása az egységes porosz vámterület megalkotása. A porosz tartományokban 1818-ig uralkodó különböző vámrendszerek 1819 jan. 1-én érvényüket veszítették, hogy tért engedjenek a porosz vámterület egyesítésének. Az 1818-iki törvénynek azonban a porosz vámterület egyesítésén túlmenő célzatai voltak; létrehozását Németország egyesítésének távoli terve sugallta. Poroszország nem volt egységes terület. Két főrészből állott: a nyugatiból és a keletiből; ezek egymással nem voltak határosak; köztük Braunschweig és Hannover területei feküdtek; Poroszországnak egyes részei az anyaországtól messze, egészen idegen fejedelemségektől voltak körülvéve, így a Hessen nagyhercegség, a bajor Pfalz és Baden közt fekvő terület, valamint a Baden és Württemberg-től határolt Hohenzollern. A porosz területnek egységes vámterületté alakítása tehát kihatott kivált a teljesen porosz területtől körülvett fejedelemségekre, mint Schwarzburg-Sondershausenra, továbbá Anhaltra, de egyúttal nyomást gyakorolt a déli országokra, Bajor- és Szászországra is, mert ezek a tenger felé porosz területen keresztül közlekedtek.

Az 1818-ban megalapított egységes vámterület meghozta gyümölcseit; 1819-től kezdve számos kisebb fejedelemség (Schwarzburg-Sondershausen, Schwarzburg-Rudolstadt stb.) szerződésre lép Poroszországgal; 1833. márcz. 24-én pedig Bajorország és Württemberg, márcz. 30-án Szászország köti meg a szerződést, mely szerint megalkotják Poroszországgal az 1818 máj. 26-iki vámtörvény alapján nyugvó Zollvereint. A Zollverein több ízben fölemelte az iparosok kívánságára néhány iparcikk vámját. 1842-ben az V. General-Conferenzen, melyet az 1843—45. tarifa megállapítása végett Stuttgartban tartottak, kitört a harcz a szabad kereskedelem és védvám között.

A német ipar ugyanis, melyet a vámpolitikai haladás nagy mértékben fejlesztett, kényelmetlennek kezdte érezni a külföldi, kivált az angol versenyt; ezért védelmet kívánt, míg azok, kiknek külföldi cikkekre volt szükségük, a szabad kereskedelem pártján állottak. A küzdelem szabadkereskedelem és védvám közt eleinte teljesen gazdasági jellegű volt ugyan, de csak az ötvenes évekig maradt az, mert mielőtt tisztán gazdasági megoldást nyerhetett volna, politikai érdekek csoportosultak a kérdés körül.

Poroszország valamennyi német államot bele akarta vonni a Zollvereinbe és ezzel a német egységbe, csak egyet nem és ez az egy Ausztria volt. Félt Ausztriától, mert ekkor még ez volt a »Bund« első állama; ha tehát Ausztriát is belevonja a német egységbe, a hegemonia Poroszországra nézve legalább is nagyon kétséssé válik. Ez az oka annak, hogy Poroszország kezdettől fogva fázik a gondolat-tól, hogy Ausztriát fölvegye a Zollvereinba. A negyvenes évek végeig azonban nem volt oka a nyugtalankodásra; Ausztria nem igen méltatta figyelemre a Zollvereint. Megváltozott e közöny, mikor Bruck báró az osztrák ministeriumba lépett. Az ő kedvencz ábrándja volt az a vámterület, mely a Zollverein és az osztrák-magyar monarchia területéből volna alakítható, mely így majd egész Közép-Európát magában foglalná 70 millió lakossal. 1849 október 26-án a *Wiener Zeitung*-ban egy cikk jelent meg, mely e vámegyesülés óriási előnyeit fejtegeti. E cikk sehogy sem tetszett a poroszoknak. A *Preussischer Staatsanzeiger* feleletében azt akarja megértetni olvasóival, hogy az osztrák-német vámegyesülés lehetetlen. Hiszen Ausztria valutája rendezetlen, vámkezelése rossz és a mi fő: erősen védvamos politikát követ, holott a Zollverein vámpolitikája szabadelvű. Ime megpendül az eszme, hogy Poroszország politikai érdeke szabadelvű kereskedelmi politikát kíván. És Poroszország oly kor felé halad, melyben a külpolitika ugyancsak elfoglalja nemcsak a vezető államférfiak, hanem az egész nemzet gondolkozását. A mint külpolitikai érdekek fűződnek a szabadelvű kereskedelmi politikához, az V. General-Conferenzen kitört küzdelemben ez lesz a győztes. Ausztria most mindent megtett az egyesülés kedvéért; mindenekelőtt azon segített, a mi az egyesülésnek leginkább állott útjában, 1850-ben végkép eltörölte az Ausztriát és Magyarországot elválasztó vámvonalat. Ezután a tarifának szabadelvűbbé tételéhez fogott. De hiába; az osztrák iparosok nem szerették a szabad kereskedelmet és így az 1851. tarifa Bruck minden törekvése mellett is eléggé védvamos maradt. Azonban Poroszország most még nem térhetett ki Ausztria elől; kénytelen volt versenytársának engedményeket tenni és így jött létre az 1853 febr. 19. porosz-osztrák vámszerződés. E »februári szerződés« elég bizonyítéka annak, hogy két körülbelül egyenlően hatalmas fél kötötte. Ausztria nem vitte ugyan keresztül, hogy a teljes vámegyesülés rögtön létrejőjön, de bevétette a szerződésbe, hogy 1860-ban bizottságok fognak összeülni, melyek a teljes egyesülés módozatait megállapítják. Ezzel szemben Poroszország csak azt tudta a szerződésbe fölvétetni, hogy ez az egyesülés csak feltételes; a szerződés 25. §-a úgy szól, hogy ha a két fél a teljes egyesülést illetőleg meg egyezésre nem jut, akkor vámkönnyítésekkel is beérik. Az 1853. szerződés 12 évre szól; Poroszország tehát 1865-ig szabad kezet nyert a Zollvereinban. De annál nagyobb félelemmel kellett az azután

következő idők felé néznie, hiszen a szerződés 25. §-a világosan beszél a létesítendő egyesülésről. Ez időt tehát nagyon jól fel kellett használni, hogy a mikor a szerződés 25. §-ának teljesítésére kerül a sor, akkorra a teljesítés lehetetlenné váljék. Erre pedig csak egy eszköz volt: szabadelvű kereskedelmi politikát követni.

Azok között a gazdasági körülmények és tényezők között, melyek a politikai okok mellett segítettek, de nem teremtették az ötvenes évek szabadelvű vámpolitikáját, legfontosabb az angol mozgalom. Angliában a 20-as években kezdődik a szabadelvű agitáció és a negyvenes évektől a hatvanasokig terjed az a kor, melyben Peel és Gladstone az angol tarifát a legszorosabb értelemben vett financiaiális tarifává alakítják. Ez nagy befolyással volt Németországra, mely Angliával élénk kereskedelmet folytatott. Nevezetesen az észak-német termelők gabonakivitele játszott nagy szerepet. A német kereskedők és mezőgazdák rokonszenveztek az Angliában diadalmaskodó iránynyal s megindították a német szabadkereskedelmi mozgalmat.

Új korszakot jelent a német vám-, de még inkább a német külpolitikában a porosz-francia szerződés. Ausztria végleges kizűkolása ez mind a német egységből, mind a német vámterületből. Ezután Ausztriának a német gazdasági területhez csatlakozása egyideig komolyan szóba sem jött. Poroszország az 1853. évi szerződés 25. §-ának végrehajtása előtt állt. Hogy szabaduljon versenytársától? A nyílt hadviselésre még nem érezte magát elég erősnek; félt Ausztriától. Ekkor kezdi meg Franciaországban III. Napoleon a szerződéses politikát; Angliával oly szabadelvű szerződést köt, hogy ez iránt még az a párt sem tehet kifogást, mely Angliában minden differenciális kedvezménynek ellensége. Franciaország még 1850-ban kinyilvánította, hogy szívesen tárgyalna a Zollvereinnal vámkönynyitések végett. Itt van tehát az alkalom! A szabadkereskedelmet, melytől Ausztria irtózik, a szerződéses politikában folytatni kell, ez hatni fog. Poroszország 1861-ben január 15-én a Zollverein államainak nevében csakugyan megkezdte Franciaországgal a tárgyalásokat és oly hévvel viszi, hogy már 1862-ben március 29-én elkészül velük és felszólítja a Zollverein államait, fogadják el a kész szerződést. A szerződés 31. §-ában a legnagyobb kedvezményi záradék van. A mi kedvezményt ad a Zollverein valamely államnak, az e pont értelmében ipso facto megilleti Franciaországot is, s a 31. §. kivételt nem ismer. Tehát Ausztria sem kivétel. Ha a vámsorompót eltörlik az osztrák-német határon, erre a francziák is igényt tarthatnak. Szóval a porosz francia szerződés teljes kijátszása volt Ausztriának. Az 1853. szerződés 25. §-a most már hiába való. A porosz-francia szerződés megkötésénél a főszerepet a politika játszotta; e mellett a kereskedelempolitikai oldalt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Franciaország és Poroszország között évek óta vámháború okozta magas vámtételek járták; élni kellett tehát az alkalommal, midőn Franciaország békejobbot kínált. Ez a szerződés gazdasági oldala, melynek erősebb kidomborítása a Zollvereinban nem igen történt, mert a politikai oldal teljesen háttérbe szorította. A Zollverein megindult a szabad kereskedelem irányában. A tehetetlenség törvénye nemcsak a fizikában, hanem a társadalmi tudományok terén is érvényesül. Az ezután következő évek szabadelvű intézkedései főképp ebből a forrásból fakadnak. A szabad kereskedelem helyességéről most már

mindenki meg van győződve. Ez irány a német egység felé vezetett; mióta követték, a német ipar nem hanyatlott, sőt egyre jobban virágzott; hogy e virágzás a vámpolitika vagy egyéb okok eredménye volt-e, azzal nem igen törődtek; hajlandók voltak a haladást főképp a követett vámpolitika jótékony hatásának tulajdonítani.

Miután Poroszország elérte, hogy a Zollverein a francia szerződés elfogadása alapján újra létesült, ahhoz látott, hogy Ausztriával gazdasági tekintetben barátságosabb lábra jusson. Megkötötte tehát 1865-ben Ausztriával az új szerződést, mely bár átvette az 1853. szerződés bevezető szavait az általános német vámegyesülésről, mégis mindjárt szemünkbe tűnik, hogy a két szerződés lényege nagyon is eltér egymástól. 1853-ban a Zollverein és Ausztria mint két olyan fél tárgyal, melyek kölcsönös és differenciális kedvezményekkel akarják egymást kereskedelempolitikailag minél szorosabban összefűzni, 1853-ban oly viszony létesítéséről volt szó, mely kizárólag a Zollvereint és Ausztriát érdekli; csak egymásnak adnak kedvezményeket, melyekből a külföld semmit sem élvez. Nem így most. A Zollverein és Ausztria két idegen fél, melyek ép úgy, mint előbb Franciaország és a Zollverein, minden kizárólagosság nélkül akarnak egymás forgalmán könnyíteni; Poroszország kezdetől fogva azzal a szándékkal tárgyal, hogy a szerződéses tételeket általános tarifává emeli. Az 1865. szerződés 25. §-a ki is mondja, hogy egészen mint két idegen fél tárgyaltak: »Es wird beiderseits anerkannt, dass die Autonomie eines jeden der vertragenden Theile in der Gestaltung seiner Zoll- und Handelsgesetzgebung hiedurch nicht hat beschränkt werden wollen.«

1865. után a politikai események igen gyorsan követték egymást. 1866-ban tört ki a Poroszország és Ausztria között a század eleje óta fennálló érdekellentét okozta háború. Poroszország és Ausztria nyílt ellenségeskedése ismét válságba sodorta a Zollvereint és Bismarck minden ügyességére volt szükség, hogy a négy évtized műve meg ne semmisüljön. Geniálitásának sikerült nemcsak a Zollverein újra megalakítása, hanem újjászervezése is. A Zollverein működése nagyon nehézkes volt; többségi határozat nem állt fenn. Ezen segített most Bismarck, mikor az 1867. július 8-iki szerződésben megalapította a Zollparlamentet, mely szótöbbséggel hozza határozatait; 58 szavazat közül 17 ebben Poroszországé volt. A Zollparlament az első közös német szerv és a Zollparlamentben a »Zollparlament« és »Vollparlament«-tal üzött szójáték előhírnöke volt annak, mi 1870—71-ben történt.

Az ujonnan megalakult német birodalom nem kezdett új vámpolitikát, hanem tovább haladt a szabad kereskedelem ösvényén; az 1868. és 1870-ki vámreform ily értelemben történt. 1873. május havában Behr képviselő és néhány társa javaslatot nyújtott be a házban, mely a vasvám eltörlését kívánta. A javaslat nagy föltűnést és érdeklődést keltett; hiszen a vasvám eltörlése a mezőgazdasági gépek olcsóságát jelenti, mit a keleti földbirtokosok csakhamar jelszavukká tettek. Hogy a vasvámok eltörlése előtt milyen volt Németországban a hangulat, mutatja Behr fellépése, ki beszédét így kezdi: »Nehmen Sie vor Allem die Versicherung entgegen, dass mir nichts ferner liegt, als Ihnen die Notwendigkeit der Aufhebung der Eisenzölle beweisen zu wollen. Axiome, meine Herren, beweist man nicht!« Lotz találóan festi a mozgalmat, mikor azt írja: »Es war nach ihren Reden als ob Deutschland nicht aus Konsumenten von Nahrungs-

mittein, sondern aus lauter Eisenfressern bestanden hätte.« Az 1873-iki mozgalom erős bizonyítéka annak, hogy Németországban az agrarius pártérdek milyen hatalmat képviselt már akkor, mert a vasfogyasztásnak csak igen kis része esik a mezőgazdákra, így tehát a vasvám sorsának eldöntésére nem a mezőgazdák lettek volna hivatva. Természetes, hogy a mezőgazdasági gépek olcsósága nem maradhatott az egyedüli bizonyíték az eltörlés üdvössége mellett. Az ipar és kereskedelem érdekeit is hangsúlyozni kellett, ez meg is történt. Mindezekelőtt arra hivatkoztak, az agrariusok, hogy a német vasipar tetemesen haladt az utolsó években és így a külföldi verseny nemcsak hogy nem veszélyezteti, hanem előnyére is válik. De e mellett az északkeleti partok vasiparának nagy szerep jutott a bizonyításban. Ez t. i. nagyrészt külföldi (angol) nyersanyagra szorul, tehát érdekében van a vasvám eltörlése. Az északkeleti földbirtokosok minden erőlködése mellett sem volt oly egyszerű a vasvám eltörlése, mint a milyennek Behr azt első pillanatra hitte. A Behr-féle javaslatra Lasker azzal az indítvánnyal telet, ne bocsátkozzék a ház saját kezdeményezésére ily gyökeres reform tárgyalásába, hanem várja be a kormány javaslatát. Lasker indítványa győzött. A kormány javaslata kissé kevésbé volt radikális, mint Behré; a vasvám eltörlését fokenként akarta keresztülvinni; rögtönös vámmentességet csak a nyers vas számára ígért; a fehérpléh és egyéb vastermékekre egyelőre csak mérsékelt vámot vetett, a teljes vámmentességet csak a jövőre ígérte. A vasvámok mellett egyéb könnyítéseket is tartalmazott a kormányjavaslat, ezek azonban komolyabb vitára nem szolgáltattak tárgyat, annyira magukra vonták a vasvámok a figyelmet. Csak egy tétel volt még, a mely némi érdeklődést keltett, az utolsó kiviteli vám, a rongyvám. A német papirgyárosok mindedig meg tudták maguk számára tartani ezt a kiváltságot; mindig Ausztria versenyével védekezve. Most azonban az általános szabadkereskedelmi áramlat erősebb volt a papirgyárosoknál; a rongyvám megszűnt. Az országgyűlés a kormány javaslatát oda módosította, hogy a teljes vámmentességet egyelőre csak a nyers vasra fogadta el, az egyéb vasvámokat csak mérsékelté, megszüntetésüket 1877. január hó 1-ére halasztotta.

Igy született meg Németország legszabadelvűbb tarifája, melylyel a legtöbb vámtörténetirő Németország kereskedelmi politikájának első korszakát lezárja, hogy azután egy egészen új korszak megnyitásáról beszéljen, mely ebből az előbbiből nem igen érthető meg. De az 1873-iki szabadelvű és az 1879. védvámtarifa erősebb kapcsolatban vannak, mint az ember sejténé. A vasvámok elleni agitatio egészségtelen mozgalom bélyegét viseli magán. A nagy izgatottság, melylyel az északkeleti mezőgazdák a vasipar védelme ellen küzdenek, mutatja a mozgalom mesterséges voltát. A mezőgazda a vasnak, de még a gépnek sem első fogyasztója; a vasipar nemcsak az az iparág, mely mindig legjobban tud szervezkedni, hanem Németországban egyike a legfontosabb iparágaknak. Ha az 1873-iki vámtarifa történetét olvassuk, önkéntelen nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy itt a szabadkereskedők túl akarták licitálni egymást. Ha az egyik nagyot mond, a másik még nagyobbat akar mondani. Így érnek a vasvám eltörléséhez. Hogy azonban ez így tovább nem tarthatott, nem nehéz megérteni. Anglia szabadkereskedelmi

mozgalma egész más; ott a közvélemény kívánja a gabonavámok eltörlését; Husskisson, Cobden, Peel és Gladstone ennek kívánságát teljesítik, mikor a gabonavámokat eltörlik és a tarifát egészen financialissá alakítják. A vasvámok megszüntetését Németországban nem a közvélemény, csak a mezőgazdák kívánták. A míg csak szavakról van szó, nagy a lelkesedés és a láрма, de a döntő pillanatban oda a bátorság. A mozgalom kezdeményezője az országgyűlés, mely csak nehezen szánja rá magát, hogy bevárja a kormány javaslatát; mikor azután a javaslat felett határoznia kell, annak horderejét bénítani igyekszik; csak a nyers vasat teszi vámmentessé, az egyéb tervezett vámmentességeket 1877-re halasztja; talán nem egészen annak reménye nélkül, hogy addig majd hoznak más törvényt, mely nem fogja engedni, hogy a nagy esemény bekövetkezzék. Ime mindmegannyi előjel, melyből arra következtethetünk, hogy a szabadkereskedelem eredményeivel nemcsak nemsokára torkig lesz Németország, hanem hogy azok, kiknek érdekeit a mozgalom sértette, minden erejüket összeszedik, hogy a kereskedelmi politikát más irányba tereljék. Az 1873. év a lehető legalkalmatlanabb volt a szabadelvű kereskedelmi politika megvalósítására; ne felejtsük, hogy 1873. tavaszán körülbelül egy időben Behr javaslatával tört ki a nagy horderejű krízis, mely egész Közép-Európa iparát válságos helyzetbe sodorta.

Az 1873-iki világkrízis nagyon lesújtotta az ipart; Németország ipara is erősen érezte a conjuncturák kedvezőtlen alakulásának hatását. Sok iparága az előbbi korban hirtelen fejlődésnek indult, ezekben most túltermelés következett be, melynek káros hatásai csakhamar erősen kezdtek mutatkozni. Az iparosok panaszai minden oldalról fölhangzanak; minden iparág a legfontosabbnak tartja magát és meg van győződve róla, hogy tönkrementése nagy csapás az egész nemzetre nézve. A külföldi verseny károosságát egyre jobban hangsúlyozzák. Hogy ez az út a védvámhoz vezet, világos. A meggyőződést azonban, mely egy nép lelkében gyökeret vert, nem olyan könnyű kiirtani és kérdés, mindjárt azzal az erővel törhetett volna-e elő a védvámosok hatalma, melylyel 1879-ben kitört, ha Németország politikai vezére, Bismarck nem fordítja e tárgyra figyelmét.

A német egység meg volt alapítva; a nagy föladat, a melyet a hatalmas birodalmi kancellár maga elé tűzött, megvalósult. Az új birodalom megerősítése, hatalmassá tévése volt a következő kor föladata; Bismarck, bár egészsége gyenge lábon állt, vállalkozott e föladat megvalósításában is a vezetésre.

A birodalom szükségletei nőttek, a birodalom egysége pedig azt kívánta, hogy minél nagyobb legyen azoknak az ügyeknek a száma, melyek a birodalom elintézése alá tartoznak; az egyes tartományok és országok önállása bénítólag hathat az egységre. De minél több volt a birodalom kötelessége, annál magasabb volt költségvetése is.

A birodalmi ügyek sokba kerültek; tehát azon forrásokat, melyekből a birodalom jövedelmét szedte, jobban ki kellett aknázni. A birodalom megerősítésében a pénzügy, a bevételek fejlesztése a legelső.

Midőn tehát Bismarck nagy hivatásának teljesítése után az új munkához, a német birodalom hatalmának megszilárdításához látott,

akkor a birodalmi bevételek emelésének fontosságát egész súlyával érezte. Ezt ő nem is titkolta. A vámreform tárgyában a Bundesrathoz intézett első (1878. nov. 12.) iratában mondja: »Die finanzielle Lage des Reiches, wie der einzelnen Bundesstaaten erheischt, eine Vermehrung der Reichseinnahmen durch stärkere Heranziehung der dem Reiche zur Verfügung stehenden Einnahmen.« Midőn 1878. decz. 15-én a Bundesrathnak megírja az elveket, melyek a vámreformban vezetik, szintén a pénzügyi érdeket helyezi előtérbe: »In erster Linie steht für mich das Interesse der finanziellen Reform«, mondja. Későbbi beszédében is a vámkérdés pénzügyi oldalát hangsúlyozza és erősen kiemeli, hogy minden állam kihasználja a vámbevételt, csak Németország nem. Hogy a tarifaemelés pénzügyi oldalát is kívánatossá tegye a közvélemény előtt, mi eléggé nehéz, egyszerű módhoz fordult. Az egyenes adók mindig legkellemetlenebbek, mindig legjobban nyomják az adózót; fogyasztási adónál legtöbbször nem is tudjuk, hogy adózunk. Ha tehát valaki azzal indokolja valamelyik fogyasztási adó emelését, hogy ez csak eszköz az egyenes adók leszállítására, nagyon hálás okoskodást visz véghez. Ehhez fordult Bismarck, mikor az 1879-iki vámemelések keresztülviteléről volt szó. Az egyenes adók, főképp a földadó leszállítását helyezte kilátásba.

De Bismarck nem egyedül pénzügyi oldaláról tekintette a vámreformot, bár meg lehetünk róla győződve, hogy fő indító oka ez volt. A kérdés gazdasági oldalát sem hagyta érintetlen. Mindenekelőtt a szomszédok viselkedése hatott reá; Franciaország, Ausztria-Magyarország védvamos irányba indulnak, Oroszország pedig 1876-ban ukázt bocsát ki, mely szerint vámjait ezentúl aranyban fogja szedni, mi a vámok 33°/o-os emelésének felelt meg. Ha a szomszéd államok emelik vámjaikat, Németország pedig megmarad szabadelvű intézkedései mellett, nemsokára egész Európa ipara fölöslegét a német piacra fogja vetni. Bismarck oly nagy súlyt helyez a szomszéd államok e viselkedésére, hogy az 1876. december 5. és 12-iki ülésben vámháborúról beszél Oroszország ellen. Nem maradt hatás nélkül Bismarckra a hazai munka védelmének jelszava sem. Hiszen ki lehetett volna fogékonyabb a nemzetiségi eszme iránt, mint a német nemzet egységének megalapítója! Szent borzalommal kiált föl 1879. május 21-én tartott beszédében, midőn az átvitel szabaddá tételéről van szó: »Das ist mehr kosmopolitisch, als national.« De a hazai munka védelménél is erősebb hatást gyakoroltak rá az agráriusok vészkiáltásai. Az amerikai verseny Európa mezőgazdáiban hatalmas mozgalmat keltett. Németország piacain nemcsak az amerikai, hanem az orosz, sőt a magyar gabona is nagy mennyiségben jelentkezett. Ez arra indította a német mezőgazdákat, hogy a külföldi gabona behozatalának megnehezítését követeljék. Ennek pedig legjobb eszköze szerintük a gabonavám. Bismarck maga is porosz mezőgazda volt; hogy tehát az agráriusok hangja az ő fülében élénk visszhangra talált, azon nem lehet csodálkozni. A német mezőgazdaság fontosságától ő kétszeresen át van hatva: mint mezőgazda és mint államférfiú. Ha a német mezőgazda tönkremegy, tönkremegy egész Németország. Noha ez volt a meggyőződése, csak óvatosan mondja ki és még óvatosabban tér át az agrár-vámok javasolására. A vámreform érdekében legelőször nem saját személyiségének kockáztatásával szállt sikra; eleinte csak hirlapi

czikkek, olyan hírlapok czikkei, melyekről mindenki tudta, hogy Bismarckkal benső viszonyban állnak, tapogatóztak a vámreform kérdésében. E czikkek egyre világosabban hozzák előtérbe egy védvámjavaslat körvonalait. Az iparosok e czikkek hatása alatt mindegyre jobban hallatják szavukat; a német ipar pangása általános jelszóvá válik. 1878. január 23-án az országgyűlés a vasipar helyzetének tanulmányozására bizottságot küld ki; nemsokára hasonlóképp jár el a gyapotiparral is. Bismarck nem mulasztja el alkalomadtán támogatni a védvám után kiáltó ipar szavait; sőt minden nyilatkozata olyan, hogy abból a védvámosok csak bátoritást merithetnek. Végre 1878. november 12-én Bismarck megküldi a Bundesrathnak első iratát a vámreform tárgyában. Érdekes politikáját megfigyelni, melylyel eljár, hogy a vámemelést minél hathatósabban véghezvihesse. A november 12-iki iratában a pénzügyi czélt helyezi előtérbe, mely a birodalmi érdek kidomborítására van alapítva. Deczember 15-én kapja a Bundesrath Bismarck nevezetes iratát, melyben az irányelvekről beszél, melyek a reformban vezetik. Miután nemcsak a birodalom pénzügye, hanem az egyenes adók csökkentése tekintetében is elegendően indokolta szavait, a szomszéd államok magatartására utal, majd egészen gyengén az agrárius érdekeket érinti. Az egyoldalú vámemelésnek ellensége; az egész nemzeti munkát egyenlő védelemben kívánja részesíteni. »Schutzzölle für einzelne Industriezweige wirken, zumal, wenn sie das durch die Rücksicht auf den finanziellen Ertrag gebotene Maass überschreiten, wie ein Privilegium und begegnen auf Seiten der Vertreter der nicht geschützten Zweige der Erwerbsthätigkeit der Abneigung, welcher jedes Privilegium ausgesetzt ist. Dieser Abneigung wird ein Zollsystem nicht begegnen können, welches innerhalb der durch das finanzielle Interesse gezogenen Schranken der gesamten inländischen Produktion einen Vorzug vor der ausländischen Produktion auf dem einheimischen Markte gewärt.« Hogy mennyire fokozatosan jár el Bismarck a decz. 15-iki iratban, kitűnik következő szavaiból: »... vielleicht wird sogar bei manchen Artikeln im Interesse einzelner besonders leidender Zweige der heimischen Industrie, je nach dem Ergebniss der im Gange befindlichen Enquêtes, eine Wiederherstellung höherer oder Erhöhung der gegenwärtigen Zollsätze sich empfehlen.« Ime esetleges vámemelésekről beszél, hogy a közönség fülét a védelem gondolatához szoktassa, mikor az egész vámreform céljával ő már rég tisztában van.

Vilmos császár 1879. év február 12-én tartott trónbeszédében kimondja az 1865. óta követett szabadkereskedelmi politikára a halálos ítéletet. Minden körülmény oda mutat, hogy a kereskedelempolitikai fordulat nagyon hirtelen lesz. A tarifa elkészítésére kiküldött bizottság az iparosok enquétjainak és petitióinak hatása alatt áll. E bizottság munkája valóban nem volt könnyű. Minden érdekkör a birodalmi kancellár szavaitól fölbátorítva, erősen bizonyítgatja, hogy neki van legjobban szüksége védelemre. Egyik vámemelés a másikat követte és így az országgyűlés elé terjesztett tarifa még a védvámos hangulatú képviselőtestület előtt sem talált a várt tetszésre. Bismarck teljes erőfeszítésére volt szükség, ha a birodalom a már-már biztosnak hitt megnövekedett bevételéről nem akart legalább részben lemondani. Ezért Bismarck maga száll sikra a tarifajavaslatért. 1879. májusában az agrárvámok mellett lelkes beszédek mond. Május 2-iki beszédében

még csak érinti az agrárvámokat, hogy az országgyűlés megszokja a mezőgazdaság védelmének gondolatát. Azt akarja bebizonyítani, hogy gabonavámok nélkül nem lehet olcsó a kenyér; látszik, hogy még nem mer egészen az agráriusokra támaszkodni. Hogyan legyen olcsó a kenyér, ha az adók legsúlyosabban a mezőgazdákra nehezdednek és e mellett még vámmentesen jön be az idegen gabona? Mindenesetre eredeti okoskodás. Már a következő napokban azonban egész nyíltan beszél a gabona- és a favámok mellett: »Wir beabsichtigen bloß einen Theil der direkten Steuern, die jetzt auf dem Landwirth lasten in der Form, wenn Sie wollen eines Konsumtionszolles, an die Grenze zu verlegen, der dort das auswärtige Getreide trifft.« Hangsúlyozza, hogy az ország mezőgazdasága tönkrement, ha nem védik; a mezőgazdasággal pedig elvesz az ország is. »Es wird nicht geschehen. 20 Millionen deutsche Landwirthe lassen sich eben nicht zugrunde richten; es kommt bloß darauf an, dass Sie zu dem Bewusstsein kommen, was ihnen bevorsteht, und Sie werden sich mit den gesetzlichen und verfassungsmässigen Mitteln dagegen zu wehren suchen.« És a 20 millió mezőgazda csakugyan nem hagyta magát tönkretenni. A rozsvámot, melyre a legnagyobb súlyt helyezték, csakugyan 1 márka alakjában fogadták el és a favámok is élénk tetszésre találtak.

Bismarck azonban nem győzte már várni a birodalmi bevétel nagyobbítását. A házban javaslat megy keresztül, mely a birodalmi kancellárt följogosítja arra, hogy a tarifajavaslat No 6. a) (nyersvas), 25. (élelmiszerek) és 29. (kőolaj) tételeit életbeléptethesse, még mielőtt az egész tarifa életbelépne és pedig olyan magasságban, a milyenben azokat a birodalmi gyűlés a javaslat második olvasásánál elfogadta. A ki eddig kételkedett benne, hogy Bismarck főképen a birodalmi bevételek növelésére törekedett 1879-ben, annak kétségeit e javaslat keresztülvitele teljesen eloszlatja. A petroleum a legerősebb fináncvám. Az élelmi szerek (bor, kávé, tea) szintén a legjövődelmesebb pénzügyi vámok közé tartoznak; a nyers vasat csak azért veszi föl az előzetesen emelendő tételek közé, mert a védelmi mozgalom éppen a vasvámok eltörléséből eredt; tehát a vasvám emelése nélkül népszerűen vámot emelni nem lehetett volna. A következő cikk, melyre vonatkozólag a második olvasás tétele a tarifa előtt lép életbe, a dohány, tehát szintén pénzügyi cikk. Végre 1879. július 15-én az egész tarifa törvényerőre emelkedett és ezzel megszületett az új védvamos irány első tarifája. Teljesen jellemezve van e tarifa, ha tételei közül csak hármat emelünk ki; a kőolaj azelőtt vámmentes volt, most 6 M. a vámja; a gabona azelőtt szintén vámmentes volt, most 1 M.; a finom vasárúk 1877-től vámmentesek voltak, most pedig 60 márka védelmet nyertek. E három számmal jobban jellemeztük a tarifát, mintha az egészet mellékeltük volna. Az 1879. vámreformban nem abban van Bismarck ereje és hatása, hogy általában védelmi tételeket tud elfogadtatni, hanem a tételek magasságában; egyes iparágak védelme az 1873-iki agitatio után mindenesetre bekövetkezett volna, hogy ebből a sporadikus védelemből idővel egész védelmi rendszer fejlődik, az is nagyon valószínű, de az, hogy a szabadelvű mozgalom után egy csapásra a magas védelem megvalósult, Bismarck erejének és ügyességének volt a következménye. Mert nem kell azt képzelnünk, hogy a szabad kereskedelem hívei egyszerre kivesztek Németországból; hangjuk az 1873-iki mozgalom után is hallható;

1878. decz. 28-án a »Verein zur Förderung der Handelsfreiheit« gyűlést tart és kérvényt nyújt be a Reichsrathoz, melyben a birodalmi kancellár december 15-iki iratát igyekszik czáfolni és kéri az országgyűlést, ne veszítse szem elől a birodalom igazi érdekét.

Az 1879. vámreformot csakhamar újabb vámmozgalmak követték, melyeknek irányzata az 1879-ikétől annyiban elütő, hogy míg 1879-ben a pénzügyi cél tagadhatatlanul erősen előtérben állott, addig az utána következő korban teljesen a védelem gondolata vezet. Maga Bismarck, ki már, 1879-ben is megbarátkozott a védelem gondolatával, nemcsak azért, mert így nagyobb jövedelemhez jut a birodalom, hanem a nemzeti munka szempontjából is egyre jobban hisz a védvám jogosultságában. Nemcsak a gabona, hanem az ipari vámok is kedvencz eszméi lesznek. Ilyen körülmények között nem csodálhatjuk, hogy már 1881-ben új javaslatot nyújt be a kormány, melyben a liszt vámját 2 márkáról 3 márkára akarja emelni. És a javaslat, jóllehet a német tudomány nem minden kritika nélkül fogadta Bismarck reformjait, mégis keresztül ment, sőt néhány nappal benyújtása után a kormány új javaslattal állt elő, melyben most a gyapjú-árak vámjának emelését javasolja. E javaslat is minden baj nélkül lett törvénynyé. A következő évben sem nyugodott a kormány; néhány gyártmány később pedig 1883-ban a fa vámjának emelését kívánta; e kívánsága azonban hajótörést szenvedett, de nem mintha az országgyűlés ráunt volna a védvámpolitikára, hanem csak hogy az 1885. február 2-án benyújtott új védvamos törekvéseknek engedjen. Németországban, sőt egész Európaszerte a földbirtokos-osztály helyzetének tarthatatlanságát hangsúlyozták. A föld fölszabadítása, a robot stb. eltörlése, az áttérés a naturalgazdaságról a pénzgazdaságra, válságba sodorták a földbirtokos-osztályt. A hitelviszonyoknak hirtelen és egészségtelen alapokon való fejlődése a birtokosok eladósodását segítették elő, míg az adók a földbirtokot természeténél fogva mint fundált jövedelmet a forgó tőkénél erősebben nyomták. Számos régi nemesi család kénytelen volt eladósodott birtokát eladni. A tengerentúli verseny, a gabonatermelésnek óriási arányokban való emelkedése, a tökéletesebb termelési módok, a közlekedési eszközök szédítő gyorsaságú fejlődése a gabonaárakat nyomták. Természetes, hogy ilyen körülmények között a gazdaosztály minden eszközt igyekezett megmozdítani, mely helyzetén segíthetett. Ezen eszközök közt a léteben veszélyeztetett gazdaosztály, kivált a porosz mezőgazdák véleménye szerint, a gabonavámok nem voltak az utolsók. Hogy Németországban a 80-as években ez agrár mozgalom milyen erős volt, bizonyítja az 1879-ki vámtörvény, melynek egyenes folytatása az 1885-ki javaslat. Az 1885-ki javaslat a mezőgazdasági vámok tetemes emelésére törekszik; a búza vámját 1 márkáról 3 márkára, a rozsét 1 M.-ról 2-re, a repczéjét 0.30 M.-ról 1-re, a malomtermékekét pedig 6 M.-ra akarja emelni. Az országgyűlés ép úgy, mint a Bismarcktól vezetett kormány, az agrárius érdekek képviselője. Nemcsak hogy szó nélkül elfogadja a javasolt magas tételeket, hanem közülök néhányat még föl is emel. A rozs vámját a búzáéval egyenlő tételben állapította meg; a repczére vonatkozólag 0.30 M.-ról 1 M.-ra való emelést keveselte és 2 márkát szabott e czikkre; a malomtermékek vámját is a javasolt 6 M. helyett 7.50-re emelte. Egészen az országgyűlés kezdeményezése folytán keletkeztek az 1885-ki állatvámok, melyek az 1879-ki tété-

lekhez hasonlítva, nem egy cikknél 100%-os emelkedést mutatnak (p. o. a ló vámja 10 M.-ról 20-ra, disznóé 2·50-ról 6-ra). A nyershús vámját is több mint 66%-kal emelték. Kardorff képviselő indítványt nyújtott be az iránt, hogy a gabona- és pálinkavámok rögtön a második olvasás után és az ekkor elfogadott magasságban életbe lépjenek. A törvényhozás ez indítványnak is szívesen engedett. A hangulat tehát országszerte agrárius volt; kormány és képviselőház e téren teljesen egyetértettek. Ez általános hangulatot az agrárellenes kereskedőknek a gabonavámok ellen való állásfoglalása persze nem zavarhatta meg; az 1886. májusában gyűlésező XIV. Deutscher Handeltag hiába vetette el a gabonavámok jogosultságát, hiába bizonyította, hogy csak kárára vannak az országnak, hiába kérelmezte az országgyűlésnél eltörlésüket. Az eltörlés helyett inkább még újabb emelés következett be. Még 1886. őszén elhatározta a »Landwirthschaftsraht« a gabonavámok újabb emelését. És 1887-ben a kormány csakugyan új javaslattal áll elő, melyben a búza és rozs tételének megduplázását helyezi kilátásba. E javaslat tiszta bizonyítéka annak, hogy a kormány agráriusabb akart lenni, mint maguk az agráriusok. Az agrárius hangulatú országgyűlés a tételek nagy részénél a javasolt magasságon alul állapította meg a vámot. A búza és rozs 6 márka helyett csak 5 M. védelmet nyert, a repcze 3 helyett 2-öt, a liszt pedig 12 helyett 10·50-et. A zab vámját azonban az országgyűlés alacsonynak találta és a javasolt 3 M. helyett 4-re emelte.

Hogy a nyolczvanas évek agrár hangulatát eléggé megítélhessük, nem lesz érdektelen néhány cikknek 1879-ki tételét az 1887-kivel összehasonlítani:

	1879	1887		1879	1887
	márka			márka	
búza . . .	1	5	ló . . .	10	20
rozs . . .	1	5	birka, tehén	6	9
repcze . .	0·30	2	ökör . .	20	30
			disznó .	2·50	6
			hús (100 kg.)	12	20

A fejlődés nagyon rohamos volt. A búza vámja, mely a hatvanas évek tarifáiban nem szerepel, 1879. óta ötszörösére emelkedett; hasonlóképp emelkedtek az egyéb mezőgazdasági vámok. Az 1879-ben megszületett mezőgazdasági védelem nyolcz év alatt magas agrár védelemmé nőtte ki magát. A vámok emelése nem találkozott a német tudomány elismerésével; kivált a Conrad-féle *Jahrbücher* kelt ki ellene hevesen. Már 1879-ben jelentek meg bennük értekezések, melyek az ipari vámok emelését kifogásolták; Bayerdörffer és Ritschl támadta meg a vegyészeti cikkek és a vas vámjainak emelését. A gabonavámokra vonatkozólag maga Conrad szállt sikra. A gabonavámok a földbirtokos-osztály önző érdekéből származnak; a nemzetgazdaságnak belőlük semmi haszna. »Der Nutzen ist kein entsprechend volkwirtschaftlicher, sondern nur ein privatwirthschaftlicher eines kleinen und ohnehin beverzugten Theils der Bevölkerung.« (*Neue Folge* X. 259.) De még a földbirtokosság sem húz belőlük állandó hasznot; a jelenlegi birtokosnak jut minden előny; a mezőgazdasági termékek áremelése vissza fog hatni a föld árára és a bérletösszegre; a jövődő birtokos

tehát már nagyobb tőkét lesz kénytelen a földjébe fektetni és így a vám előnyében már nem fog részesülni. Általában elhibázott dolog, ha az állam a mezőgazdaságot mesterséges védelemben részesíti; a mezőgazdaság válságban van; az ár emelkedését a birtokos-osztály nem várhatja, mert az azt előidéző körülmények állandók. De épen ezért a mezőgazdák nem kívánhatják, hogy az állam magas vámokkal védje termelési águkat; átmeneti krízis esetében a védvám nem indokolatlan, de állandó válságon agrárvámmal segíteni annyi, mint a nemzetgazdaság tényeit erőltetni, a gabona árát mesterségesen emelni. Különben is Conrad szerint az az állítás, hogy a német mezőgazdaság süllyed, nem állja meg a kritikát. Számokkal igazolja, hogy a bérletek ára Németország összes részeiben emelkedett, a birtokárverések száma pedig csökkent. A szemtermelés elhagyása nem jelenti a mezőgazdaság süllyedését; Conrad egy táblázatot közöl, mely mutatja, hogy csak a gabona ára süllyedt, az állati és más hasonló termékeké azonban emelkedett; a jövőbeni földbirtokosa a mezőgazdaságnak ezen ágaiban keresse jövedelmi forrását.

1879-iki tanulmányában Conrad még csak jósolhatja a gabonavámok hatását, 1885. és 1890-ben megjelent értekezéseiben pedig már megfigyelésének eredményeit közli; a gabonavámokból haszna csak a kincstárnak volt, mert a gabonabehozatal nem csökkent, sőt növekedett és így az ebből származó bevétel is egyre emelkedett. Főképp azt támadja meg Conrad, a mit az agráriusok, köztük első helyen Bismarck, oly szívesen hangoztattak, hogy tudniillik a gabonavámokat legnagyobb részben a külföld viseli; Conrad szerint az bizonyos körülmények között megeshetik, azonban állandóan nem lehetséges. Hogy a német gabonavámokat a német fogyasztó, kiváltképpen a német munkásosztály viseli, legjobban az bizonyítja, hogy a még meg nem vámtolt és a már megvámtolt gabona ára között nagyon nagy az árkülönbség (1000 kg.-kint néha 45 márka is), mi az esetben, ha a külföld viselné a vámot, nem volna lehetséges.

Ellenére a 80-as évek — az agrárok győzelmét egyre bizonyító — harczainak Németország ipara szépen haladt. Az a meggyőződés, hogy Németország jövője az ipar terén van, karöltve járt a fejlődéssel. E meggyőződés háttéré a német vámpolitika fejlődésének a 90-es években. Az 1890. év nagy politikai események kora. Mindenekelőtt Bismarck a birodalom ügyeinek vezetésétől visszavonult; benne az eddig uralkodó szellem lépett vissza Németország vezetésétől. A helyébe lépő kancellár, egy szerény generális, Caprivi, nem sokkal hivatalba lépése után nagy kereskedelempolitikai kérdések előtt állt. Európa államai a 70-es években egymásután hagyták el a szabadelvűbb kereskedelmi politikát és sorra a védvamos politikához pártoltak. Franciaország, Ausztria-Magyarország, Olaszország mind a magas tarifák rendszerére tértek át. Svájc egészen a 90-es évekig ellenállt ez áramlatnak, 1891. április 10. azonban 75 szavazattal 15 ellen elfogadja az új magas tarifatervezetet. Franciaország 1890-ben új tarifatervezeten dolgozik; eddigi szerződéses politikájával szakít; helyébe maximalis és minimalis tarifát állít, miben Bismarck agrár támogatásának nem kis része volt.

Ilyen volt a helyzet, a mikor Caprivi hivatalába lépett. Ha ezt a helyzetet azzal az egyre erősödő felfogással összevetjük, hogy Németország iparának kivitelre kell dolgoznia, már előre láthatjuk,

hogy Németország itt csak a mérséklés szerepére vállalkozhatott. Mert ha a Bismarck-féle politikát folytatja továbbra is, az Európa államai között vámpolitikailag fennálló ellentétek egyre nőnek. Az ipari államnak pedig az nincs előnyére; a nagyipar sohasem elégszik meg a belföldi piacczal, nem is elégedhetik meg vele; kivitelre van szüksége. Ezt pedig csak úgy teheti, ha azon államokkal kereskedelmpolitikailag jó lábbon áll, melyeknek piaczára rászorul. Az ipar fejlődése első stádiumában mindig védvám után vágyódik; védelem utáni vágyai előrehaladt állapotában sem szűnnek meg, míg lassankint az iparos-osztály maga belátja, hogy ha kormánya védi a honi ipart, a szomszéd államok is védik a saját iparukat; ez által saját védelmével kivitelének utját zárja el. Midőn 1897-ben a Reichsrathban Barth képviselő indítványt nyújtott be, közölje a kormány a szerződéses politika hatásait, Marschall államtitkár beszédében kijelentette, hogy a kereskedelmi szerződések kötése is a hazai munka védelme, mert a kivitelre termelőt védi. És ez igaz. Egyszóval a míg az ipar csak a belföldi piacra dolgozik, védelem után vágyódik, de a mint annyira fejlett, hogy a világpiaczon akarja értékesíteni áruit, előbb-utóbb elérkezik arra az álláspontra, a mikor a szomszéd államokkal való barátságos viszonyt védelmének szüksége elé helyezi.

A német ipar a 90-es években erre a pontra érkezett. Ezt a következő években követett kereskedelmi politika eléggé mutatja. 1890. október 1. Vilmos császár Bécsbe utazott. A lapok természetesen rögtön telve voltak hírekkel egy Ausztria-Magyarországgal kötendő kereskedelmi szerződésről. Több tény is sejteni engedte, hogy az Osztrák-Magyar monarchiával a tárgyalások már megindultak. A lapok tudták, hogy számos nagy vállalat vezetőjéhez kérdést intézett a kormány, Ausztria-Magyarországnak mely vámtételeit kellene a német ipar érdekében mérsékelni; mások ismét Berlinben október 18—31. közt tartott konferenciákról tudtak. A felől azonban most már mindenki tisztában volt, hogy Németország és Ausztria-Magyarország kereskedelmi politikai tárgyalásokat folytatnak egymással. A tárgyalások menete azonban még sokáig titokban maradt. Nemsokára új híreket hoztak a lapok; Belgiummal és Olaszországgal is tárgyalások vannak folyamatban. Ezek azonban korántsem érdekelték a közönséget annyira, mint az osztrák-magyar szerződés. Azzal ugyanis, hogy Ausztria-Magyarországgal csak a mezőgazdasági vámok terén tett kedvezmények alapján lehet szerződést kötni, mindenki csakhamar tisztában volt. De ez természetesen éppenséggel nem volt a mezőgazdák inyére, pedig azt, hogy Németországban a mezőgazdák meglehetősen erős osztály, a nyolczvanas évek reformjai bizonyították. Előrelátható volt, hogy a mezőgazdák az osztrák-magyar monarchiával való tárgyalásokkal szemben ellenséges állást fognak elfoglalni.

A kormány eljárása nagyon ügyes volt; Caprivi kijelentette, hogy az előkészületben levő szerződések tartalmáról mit sem mondhat, mert ez azoknak csak ártalmára lehetne. Az országgyűlésben többször heves vita fejlődött ki az agráriusok és azok között, kik szerződések kötését pártolták. A mezőgazdák érezték, hogy kit vesztettek Bismarckban. Caprivi a többi termelési ág mellett ismételve hangsúlyozta a mezőgazdaság fontosságát, de mindenki tudta, hogy a míg így beszél a Reichsrathban, addig a szerződések tárgyalásainál a gabonavámnak 3 $\frac{1}{2}$ márkára való leszállítását pártolja. Már 1891. július havában

bevallja a birodalmi kancellár, hogy azt csak megfelelő ellenszolgáltatások fejében tette. Végre az 1891. év végén a képviselők kezébe került a javaslat, mely az osztrák-magyar, olasz és belga szerződéseket tartalmazta. Caprivi hosszú bevezető beszédében nagyon szépen kifejtette, hogy Németország az árúkiecsérelésre van hivatva, ennélfogva az elzárkózás politikáját elő nem segítheti; a lakosság zömének szüksége van a külföldi piacra. A gabonavámok terén a kormánytól tett engedmények csekélyek és az, hogy nagyobb engedményeket nem tettek, már úgy is bizonyos áldozat, melyet Németország egész nemzetgazdasága a mezőgazdaság kedvéért hoz. »Die landwirtschaftlichen Zölle ein Opfer für das Land«, mondja Caprivi. Nem elég, hogy a gabonavámot 5 márkáról 3¹/₂-re szállítja le, még ezt is úgy tünteti föl, mintha a mezőgazdaságnak ajándékot adna. Ez a gondolat hatotta át a porosz mezőgazdákat. Így Capravinak eredetileg a mezőgazdák megnyugtató szavai ép ellenkező hatást idéztek elő. A mint Caprivi befejezte beszédét, gróf Kanitz, az agráriusok ügyvezetője felelt a birodalmi kancellár szavaira. Heves beszédben igyekezett a parlamentet arról meggyőzni, hogy a szerződéses politika egyáltalában nincsen előnyére a német munka fejlődésének. Ipar és mezőgazdaság kezét fogva alkotta meg Németországnak autonóm és védelmi vámrendszerét és most a mezőgazdaság költségén akarnak új politikát kezdeni. Különben az egész szerződés elhibázott dolog, mert az Ausztria-Magyarországnak nyújtott kedvezményeket épen nem ez az állam fogja élvezni, hanem azok, melyekkel Németország legnagyobb kedvezmény alapján szerződött.

Az országgyűlésben így már a szerződések két első szónoka között kifejlődött vita a többi szerződések tárgyalásánál is visszatérőbb-kevesebb változattal. Az olasz és belga szerződés alig érdekli az országgyűlést. Miért? Mert az osztrák-magyar szállítja le a gabonavámokat és nem ezek. Különben az olasz szerződés az elsassi bortermelőknél ellenszenvre talált, mert az olasz bor bevitelén akart könnyíteni. De mi ez ahhoz a hatáshoz, a mit az osztrák szerződés a porosz mezőgazdáknál keltett. Az agráriusok, midőn látták, hogy a szerződéseket nem lehet megbuktatni a képviselőházban, bizottsághoz utasításukat javasolták, halasztással akarván időt nyerni. De Caprivi jól számított; a tárgyalás december 10-én kezdődött, február 2-án pedig már lejárt a német szerződések legnagyobb része; ha tehát nem akartak szerződés nélküli állapotot előidézni, gyorsan el kellett fogadni a kormány javaslatát. A képviselőház érezte ezt és az agráriusok indítványát visszautasította. Már december 14-én a képviselőház a szerződések második olvasásába fogott, december 18-án pedig megtörtént a végleges elfogadás; 243-an szavaztak a szerződés mellett és csak 48 ellene. A császár nagyon örült, hogy a küzdelem szerencsésen véget ért. Caprivi többször köszöntötte poharát; »rettende That«-nak nevezte a szerződések elfogadását; kancellárját pedig grófi rangra emelte. A közvélemény a szerződések elfogadását kétféleképp fogadta; egy rész, a mint a képviselőház szavazása megmutatta, a többség örömmel fogadta a szerződéseket, sőt hangsúlyozta, hogy a kormány érdemei csak úgy lesznek teljesek, ha a három szerződést több szerződés is fogja követni. Teljesen egyetértett a többség Caprivi mondásával, hogy a szerződéseket egységes egésznek kell tekinteni, melyek mindegyike kiegészíti a másikat. Egészen máskép

hatott a dolog a mezőgazdákra; ők nemcsak a gabonavámok leszállítását gyászolták a szerződések elfogadásában, hanem vezető szerepüket. A szerződések elfogadása bebizonyította azt, hogy a »neuer Kurs« nem tekinti a mezőgazdaságot a legelső foglalkozásnak; mialatt a szerződések szövege titokban volt, már sejtette a gazdaosztály, hogy elkeseredett küzdelmet kell vívnia, hogy érdekei továbbra is védve maradjanak, most azonban azt is látta, hogy ő a gyengébb fél, melyet könnyen leszavaznak a képviselőházban. A gazdák is érezték, hogy a most elfogadott három szerződéssel a kormány nem fogja beérni; hiszen még elfogadásuk előtt új szerződést terjesztett az országgyűlés elé, mely igaz, főképp ipari engedményeket tartalmazott Svájc czsal szemben, de a gazdák előtt már csak azért is gyűlöletes volt, mert a szerződéses politika folytatását jelentette.

A ki azonban azt hiszi, hogy a most vallott kudarcz a német agráriusokat a fegyver letételére vitte, nagyon téved. A porosz gazda nem az az ember, a ki lemond; a szerződések elfogadása csak erősebb oppositóra bátorította őket. Hogy mennyire elkeserítette a gazdákat, látszik abból, hogy egyike a conservativeknek, Limburg Stirum gróf olyan cikket közölt a *Kreuzzeitung*-ban, melyért fegyelmi vizsgálatot indítottak ellene.

A képet, melyet a három első szerződés elfogadása bennünk keltezt, tartsuk emlékezetünkben, mert a későbbi szerződések kötésénél ugyanezek az események ismétlődnek, csak nagyobb mértékben. A svájci szerződéssel Caprivi kereskedelmi politikájának első korszaka véget ért. A négy egymást követő szerződéssel a szerződést politikai rendszerré fejlesztette; Ausztria-Magyarország, Belgium, Olaszország és Svájc piacait mezőgazdasági áldozatok árán megnyitotta a német ipar számára és tette ezt az agráriusok megkérdezése nélkül, sőt leghatalmasabb oppositójával szemben.

Az első korszakot csakhamar követte a második. A fontosabb szomszéd államoknak piacát az ekkor kötött szerződések biztosították Németországnak; csak Oroszország volt a nagyobb szomszédok közül, melylyel Németország még szerződéses viszonyban nem volt; mert Franciaországgal szerződést kötni német embernek e korban eszébe nem juthatott. Most, Caprivi politikájának második epochájában, Oroszország és a távolabb eső államok piacát akarja meghódítani a német ipar számára. Már 1892. telén híre járt annak, hogy Oroszországgal is folynak tárgyalások; nemsokára pedig arról tudtak a lapok, hogy Spanyolországgal, Szerbiával és Romániával is szerződés van készülőfélben. Erre Németország gazdái talpra állanak. Caprivi nem éri be azzal a csapással, melyet az első négy szerződéssel mért a német mezőgazdákra, új csapást akar rájuk mérni. Az Osztrák-Magyar monarchiának engedélyezett gabonavámok, az Olaszországnak adott borvám még eltűrhető, de ha Oroszország is leszállító gabonavám mellett hozhatja be gabonáját, az orosz rozs megöli a német gazdát. A román búza szintén nagy veszedelem. Ezt már nem lehet tűrni; a német mezőgazdáknak meg kell mutatni a kormánynak, hogy léteznek, hogy van akaratuk, hogy velük nem tehet a kormány, a mit akar. Ezt mondja Ruprecht Ransernnek 1892. decz. 21. megjelent fölhívása, melyben Németország mezőgazdáit fölszólitja, hogy egyesüljenek: »Wir müssen schreien, dass es das ganze Volk hört. Wir müssen schreien, dass es bis in die Parlamentsäle

und Ministerien dringt, wir müssen schreien, dass es bis an die Stufen des Throns vernommen wird.« E felhíváson kívül még kettő jelent meg: Plötz-Döllingené és br. Wangenheimé. 1893. febr. 18-kán, a napon, melyet Ruprecht a *Bund der Landwirthe* megalakítására kitűzött, 7000 mezőgazda gyült össze Berlinben; a gyűlés oly népes volt, hogy csak kétszerre tanácskozhatott. A febr. 18. gyűlés nem volt az egyedüli; febr. 20. a Deutscher Bauernbund gyült össze Berlinben Plötz elnöklete alatt és kijelentette, hogy 40.000 tagjával és tőkéjével csatlakozik a Bund der Landwirthe-hez. Febr 22-én a *Congress deutscher Landwirthe* tartja 24. főgyűlését; Manteuffel feltételezi, hogy tagjai mind belépnek a Bundba. Ugyanez nap fogadja a császár a keleti birtokosok központi egyesületeinek küldöttségét; a császár felelete azonban nagyon is közel marad a minden komolyabb értelem nélküli phrasisokhoz: »Die Wünsche, die Sie hier vortragen, werden von meiner Regierung eingehend geprüft und nach Möglichkeit berücksichtigt werden. Je mehr dies geschehen und das Gedeihen der Landwirtschaft gefördert werden kann, desto grösser wird meine Befriedigung sein.« A déli vidékek mezőgazdái is gyülekezete-
ket tartanak és egyre hangoztatják, hogy az északi vidékek mozgalma egészen feledségbe engedi menni, hogy ők is ellene vannak a kormány eljárásának.

A kormány mindezek ellenére elcállt szerződéseivel. Először a spanyol, szerb és román szerződésekre került a sor. Ügyes fogás volt Caprivitól, hogy a Balkán félszigetre vetette szemét. Az utóbbi tudvalevőleg 1875-ben Ausztria-Magyarországgal igen előnyös szerződést kötött. Az Osztrák-Magyar monarchia vámmentesen ereszti be a román szarvasmarhát, míg Románia ennek fejében nagy kedvezményeket biztosít az osztrák ipartermékeknek. E barátságos viszony a két fél között azonban rögtön megszűnt, a mint a nyugatról keletre vándorló állatjár elért az osztrák-magyar határhoz. A monarchia »állategészségügyi szempontokból« nem akarta többé ingyen bebocsátani a román szarvasmarhát és ebből baj lett. Románia a tengeren nem szállíthatván állatjait, állatállományának több mint felét elvesztette és Ausztria-Magyarországgal vámháborút kezdett. Románia azonban nem létesíthetett varázsütéssel egyszerre olyan ipart, mely piacát ellássa; továbbra is bevételre szorult e téren; mi sem természetesebb, mint hogy Ausztria szomszédjához, a német birodalomhoz fordult. És ez szívesen fogadta; kereskedelmi utazóival egész Romániát elárasztotta, a német tőke pedig nagy mennyiségben özönlött Romániába. A német bevétel egyre nőtt; 1886-ban 73,339.859 frc volt, Németország bevétele Romániába, 1890-ben pedig 109,252.061 franc. Románia tehát nagyon fogyasztóképes piacnak bizonyult be. Ez vezette Caprivit, midőn 1893-ban az agráriusok minden ellenkezése ellenére keresztülvitte a román szerződést. A képviselőházi tárgyalások a régi képet mutatják. Caprivi és az agráriusok civódnak; a bizonyítékok a régiéek; az agráriusok új bizonyítékul csak azt hozzák föl, hogy minél több államnak adják meg a német tarifát, annál nehezebb lesz azt Oroszországtól megtagadni. Végre bizottsághoz utasítják a szerződéseket; december 15-én pedig elfogadják.

Most már csak egy van hátra: az orosz szerződés. Ennek is meg kell lennie. Agráriusok és a kormány egyaránt érezték, hogy az osztrák-magyar, belga és olasz szerződésekkel az 1892-ben kezdett mű

betetőzéséről van szó; ha a szerződés keresztülmegy, a kormány győzött, a szerződések hálózata meg van alapítva; ha pedig az agráriusok győznek, a szerződéses rendszer nagy csorbát szenved, Németország mezőgazdái pedig a legveszedelmesebb ellenség versenytől, legalább a mezőgazdák véleménye szerint, megszabadulnak. A kormány emberei ép az ellenkezőt akarták bizonyítani. Nem a szerződéses politika betetőzéséről van szó, hanem egy mellékes, már magától értetődő, nem annyira gazdasági jelentőségű, mint politikai célzatú intézkedésről. Hiszen ha Németország minden állammal szerződéses viszonyban áll, csak Oroszországgal nem, akkor az orosz gabona ellen állított fal csak illusorius. Oroszország Ausztria-Magyarországon és a tengeren keresztül kényelmesen beszállíthatja rozsát; a gabonavám kérdése tehát már ezen szerződések sorsával eldőlt. Különben sem használna Németországnak, ha Oroszországtól megtagadná a conventionalis tarifa kedvezményeit. Ha Oroszország nem tudja gabonáját a német piacra értékesíteni, a világpiacra veti azt, ezzel csak úgy nyomja az árakat, mintha Németországba hozná; az orosz gabona helyett pedig Németország majd amerikaiakat fog fogyasztani. Így beszéltek a kormány férfiai.

Nem így az agráriusok. Az orosz szerződés halálos dőfés lesz a német mezőgazdaságra és a kormány nem tudja, mit jelent az, ha egy államnak mezőgazdasága elpusztul. A szerződést a kormány gyávaságból köti: fél az orosz hadseregtől. Különösen az idézte elő a mezőgazdák haragját, hogy Caprivi úgy tett, mintha ő neki sikerült volna a szerződésre eddig nem hajlandó Oroszországban megtörni a jeget; pedig Franciaország Németország előtt (1893. június 5.) lépett szerződésre Oroszországgal. A kormány azzal is igyekezett az agráriusokat békíteni, hogy a komló vámját, mely az orosz tarifában azelőtt magas volt, leszállította. E kedvezményt is ócsárolták a gazdák; a komlómám így is nagyon magas.

A császár egész határozottan a szerződés mellett nyilatkozott; Caprivinál tartott ebéd alkalmával a császár határozottan kijelentette, hogy a hazafiság és kötelességérzet a német képviselőket okvetlenül az orosz szerződés pártjára fogják vezetni.

A hosszú küzdelemnek ismét csak az lett a vége, a mi az előbbieké: a szerződést elfogadták és ezzel Caprivi szerződéses politikájának második fölvonása is lejátszódott.

Elértünk immár ama szerződéses politika betetőzéséhez, mely alatt ma Németország él. Mert e szerződések nemcsak tartalmukkal akarnak egységes egészet alkotni, hanem tartamukkal is; mindannyi 1903. december 31-ig áll fenn; ez alól csak az orosz szerződés kivétel, mely 1904. december 31-én jár le. Végignéztünk Németországnak e században követett kereskedelmi politikáján és ebből Németországnak a jövőben követendő kereskedelempolitikájára nézve egy nagy igazságot tanultunk: Németország nagy ipari állammá lett. 1896-ban az angol könyvpiacra egy munka jelent meg, mely óriási feltűnést keltett; a könyv címe »Made in Germany«, szerzője Williams. E könyv a Németország részéről fenyegető veszélyre komolyan figyelmeztetve honfitársait elmondja, hogy a német ipar túltett az angolon; Anglia ipari fölénye közmondásszerű volt régen, a babérain nyugvó angol nép ma is ténynek fogadja el, holott a törekvő Németország egyes iparágakban már fölülmulta, másokban

pedig bizonyára fölül fogja múlni Angliát, ha ez utóbbi minden erejét össze nem szedi. Williams számokkal bizonyítja állítását. Ha munkájában talán túloz is, az kétségtelen, hogy Németország ipara oly magaslatra ért, mely a világpiaczon az elsők közé emeli.

Meggyőződhetünk erről kevés számadat segítségével is. Németország 1878-ban 492.512 tonna aczélt állított elő, 1894-ben pedig 3,617.000 tonnát. A vasárúk kivitele 1880-ban 1,301.000 tonnát tett ki, 1894-ben 2,008.000 tonna volt; ez idő alatt Williams szerint Angliának kivitele vasárúkban csökkent. Ugyancsak Németország iparának hirtelen fejlődését mutatja, hogy míg 1882-ben csak 16,058.080 ember, tehát a lakosság 35·51% foglalkozott iparral (a bányászatot is ide értve), addig 1895-ben 20,253.241 ember volt iparos, mi a birodalmi lakosság 39·12%-ának felel meg. A foglalkozási statisztika adataiból még egy igen fontos dolgot is tanulunk; míg az 1882-iki adatok szerint a földműveléssel foglalkozók tették a lakosság legmagasabb százalékát, addig ma Németországban az iparral foglalkozók alkotják a lakosság zömét.

Ennek a ténynek a hatását a német kereskedelempolitikára a 90-es évek eseményei illusztrálták. Németország mindinkább tudatára ébred annak, hogy iparának a világpiacra van szüksége. Németország főképp tömegfogyasztásra szánt tuczatárút készít, egy körülménnyel több, mely a világpiacra utalja. Ha Németország a világpiacra rászorul, ha szüksége van arra, hogy a többi nemzet vásároljon tőle, nem kívánhatja kormányától, hogy magas védvámokkal védje termelését, hiszen olyan állam nincsen, mely alacsony vám mellett bocsátaná be a magas védvámpolitikát folytató nemzet árúit. Ez az, mit a német közvélemény, német kormány és német császár már a 90-es években fölfogtak és nem felejtettek el máig és nem is felejthetnek el a jövőben sem. A legutolsó évtizedekben Németország diplomatiája a világ minden részében folytat alkudozásokat kelendősségi piacok szerzése végett. Németország hadserege mindenfelé megfordul. Önkéntelenül arra a gondolatra jutunk, nem a hatalmas angol birodalomhoz hasonló német birodalom lesz-e ennek a vége?

»Wir müssen uns klar darüber werden, dass nur eine Seemacht Weltmacht werden kann«, mondja Rathgen. És Németország tisztában van ezzel! A gőzhajók számára nézve Németország a világ államai között 1875-ben a negyedik helyet foglalta el, ma csakis Anglia van előtte. Busley adatai szerint a világ legerősebb hajógépe a stettini »Vulkán« gyárban épült (12329 HP) és e gép a »Norddeutscher Lloyd« »Spree« és »Havel« nevű gyorshajóin van. A »Hamburg-Amerikanische Packetfahrt-Actiengesellschaft« egyidőben épített két hajót a stettini »Vulkán« és a híres glasgowi »Fairfield Shipbuilding Comp«-nál és e hajók közül mind sebesség, mind szénfogyasztás tekintetében a stettini gyárban épült »Fürst Bismarck« a sikerültebb.

Szükségtelen folytatnom. Talán föltehetek annyit, hogy a világpiacz fontosságától ennyire áthatott nemzet a jövő kereskedelempolitikai korszakban sem fogja az elzárkózás politikáját követni.

A földbirtok tehermentesítése.

A magyarországi földbirtok terheinek fölbecslésére statisztikai adatok alig állanak rendelkezésünkre. A mit a hivatalos statisztika e részben nyújt, kevés és fogyatékos. Van első sorban az 1876—1883. évi, majd az 1894—1898. évi statisztikai évkönyvekben 3—3 táblázat, a melyek az ingatlanok birtokállási és teherlapjain az év folyamán végbement változásokat tüntetik föl a telekkönyvvezetők által beszolgáltatott kimutatások alapján. Ezeknek a táblázatoknak fölhasználható értékük három okból nincs. Először azért, mert az ilyen forgalmi statisztikának fölhasználható értéke csak úgy van, ha annak első elkészítését megelőzi egy általános felvétel, a melynek eredményeihez azután az évenként beálló változásokat hozzá lehet kombinálni. Ennek hiányában és még hozzá, a mikor öt év forgalmi adatai is (1889—1893.) teljesen hiányzanak, a táblázatok a megterhelési arányoknak csak fölöttébb fogyatékos képét nyújtják. Másfelől a táblázat szerkezetét, a melyet eredetileg az osztrákoktól vettek át, sohasem módosították, nevezetesen nem recipiálták az Ausztriában 1878-ban végbe vitt reformot, hogy t. i. a szerződések alapján eszközölt megterheléseket szétosztották vételárhátralék, kölcsön- és egyéb szerződéses megterhelés czimén három csoportra; nálunk tehát ez a három, gazdaságilag heterogén megterhelési válfaj együttesen van kimutatva. Végül kétes a táblázatok értéke a forrásra való tekintettel is, mert a telekkönyvvezetők — mint erről sok helyütt személyesen is meggyőződünk — ezeknek a forgalmi táblázatoknak az elkészítését sokoldalú elfoglaltságuk mellett olyan nyűgnek tekintik, a melyet minden díjazás nélkül, tehát a lehető legrövidebb idő alatt és az idő rövidsége által megkivánt fölületességgel készítenek el.

A második forrás, a mely a birtokmegterhelés kiszámítása tekintetében számba jöhet, a Keleti-féle 1883. évi próbafölvétel. Nem szükséges bővebben fejtegetni, hogy ennek a fölvételnek — a mely egyébként is csak az összes községek 0.42%-ára, az összes terület 0.47%-ára és az összes telekkönyvek 1.06%-ára terjedt ki — az eredményei a 17 év óta az ingatlanok megterhelési arányaiban nyilván beállott gyökeres változások folytán ma már egyedül gazdaságtörténeti értékkel bírhatnak. Végül számba kell vennünk az 1894. évi hitelintézeti statisztikát, a mely a magyar pénzintézetek jelzálogos és specialisan földbirtok-kölcsöneit is sokoldalú, változatos képekben mutatja be. Ez a statisztika azonban természeténél fogva csak részleges, mert az árvapénztárak, káptalanok, alapok és a magánszemélyek

jelzálogos követeléseire egyáltalán nem terjed ki, így tehát a földbirtok általános megterhelésére nem enged következtetést. Másrésről pedig még ez a részleges statisztika is sok tekintetben hibás és fogyatékos, a mint ezt e sorok írója más helyütt igyekezett kimutatni.

A végső eredmény tehát az, hogy statisztikai adatok kapcsán nem mutathatjuk ki, mennyi és milyen tartozások terhelik a magyar földet, de különösen nincsen adatunk arra nézve, mily arányú a földbirtok egyes kategóriáinak — nagy-, közép-, kisbirtok — a megterhelése. A hivatalos statisztikát tehát elhagyva más úton kell választ találnunk arra a kérdésre, mennyi és milyen teher nehezedik a magyar földbirtokra? Megadja erre a választ az a nagy szorgalommal és inventióval elkészített dolgozat, a melyet Fellner terjesztett a telepítési enquete elé s a mely szerint a magyar mezőgazdasági birtok értékének három ötöd részéig van megterhelve részint adósságokkal, részint közterhekkel. Ha ezt az arányszámot — a számítások alapjául szolgáló statisztikai adatoknak a kérdés érdemétől való távolsága és így a számítások túlságosan combinatív jellegénél fogva — nem abszolút pontosságú adatnak, hanem inkább viszonylagos értékű, hozzávetőleges tájékoztatásnak fogadjuk is el, mégis pusztán az a tény, hogy a földbirtok megterhelése nálunk már a becsérték $\frac{3}{5}$ -e körül jár (a miből a tisztán jelzálogos teher 31.71%, vagy — a javarészben tehermentes kötött birtokok eliminálása után — plane 46%), nézetünk szerint teljesen indokolttá teszi, hogy figyelmünket kiváló érdeklődéssel irányítsuk azok felé a külföldi irodalmi termékek illetve törvényhozási kísérletek felé, a melyek hivatásukul tüzték ki a földbirtok tehermentesítésére hatályos eszközöket találni.

Ezek közül azokat, a melyek phrasisokon alapulnak és jelszavakban csúcsosodnak ki, tehát a megvalósíthatás elemi előfeltételeivel sem bírnak, csak vázlatosan fogjuk ismertetni. Nem vehető például komolyan a Ruhland javaslata, a mely abból indulva ki, hogy a jövedelmező mezőgazdasági üzemnek főakadálya és a földbirtok eladósodásának egyik szülő oka a haszonértéket tetemesen meghaladó forgalmi ár, oda irányul, hogy szerveztessék egy állami agrárhatóság, a melynek kizárólagos joga legyen a földbirtokok vételére és eladására. A ki birtokát el akarja adni, tartozik azt az agrárhatóságnak följajánlani és beérni azzal az árral, a melyet ez a hatóság följajánl. Ez az ár pedig egyenlő lenne a »természetes értékkel«, a mi Ruhland szerint a »Buchwert«, vagyis a birtok tényleges önköltségi ára, a birtok eredeti hozadéki értéke abban az időpontban, a mikor az átmenet a külterjes gazdálkodásról a belterjesre történt, az azóta észszerűen befektetett birtokjavítási költségek. Ugyancsak a birtok hozadékára van fektetve a Weichs báró javaslata, a mely a jelzálogot nem zárja ki, csak hogy a zálogjogot nem tőke-, hanem csak járadék-követelésre engedi meg. Ezt a józan gondolatot azonban teljességgel elhomályosítja azzal a tervével, hogy a járadékra való jog a tényleges birtokhozamtól legyen függővé téve: »ha ez a hozam nem elégséges, akkor természetesen elcsúszhat a földjáradék egy részére való jog, mert ebben az esetben ez a járadék nem áll rendelkezésre«. A mily világos, hogy a Ruhland javaslata egyértelmű azzal, hogy a birtokeladásokat lehetőleg megnehezítsük, oly esetekben pedig, a mikor az eladás kényszerűségből elkerülhetetlen, a »Buchwert« és a

forgalmi érték közti különbözetet a tulajdonostól az új vevő javára elkobozzuk, épen oly tisztán áll az is, hogy a Weichs-féle javaslat a zálogjogot egy bizonytalan keretté devalválná, a melyen belül az adós a földbirtokos hitelezőjét a hozam hiánya mögé elbujva, saját tetszése szerint kijátszhatná.

A képtelenségek közé tartoznak azok a tervek is, a melyek a földbirtok túlterhelésének megszüntetésére új értéktelen értékpapirokat kívánnának teremteni. Ilyen a vorarlbergi Landtag 1882. évi határozata, melylyel a közigazdasági bizottságnak a földtehermentesítésre irányuló javaslatát elfogadta. Ez a javaslat a következő: A jelzálogok helyett a földbirtok számára külön zálogleveleket — landschaftliche Pfandbriefe — kell bevezetni, a melyek fölmondhatlanok, gyorsan törlesztendőek, a földbirtokban az abszolút biztonság határán belül vannak fundálva és ezenfölül a tartomány garanciáját élvezik. Ezeknek a zálogleveleknek kibocsátására illetve a kölcsönök kiszolgáltatására külön intézet állítandó föl. A földbirtok megterhelésének maximális határa a tiszta hozam szerint kiszámított becsérték alapján meghatározandó. A mennyiben pedig a mezőgazdaságnak zálogleveleken fölül is lenne hitelszükséglete, megfontolás tárgyává teendő a földjegyek — Bodenscheine — intézménye, vagyis részjegyek kibocsátása a földbirtokra oly czélből, hogy az állam kamatmentes kölcsönt nyújthasson a földbirtokra. Minthogy pedig ezen reformok keresztülvételére hosszabb idő szükséges, a Landtag felkéri a kormányt, vegye tárgyalás alá azt a kérdést, nem kellene-e időközben a földbirtoknak moratoriumot engedélyezni, hogy esetleg ez a rendszabály minden haladék nélkül életbe legyen léptethető.

A míg ez a határozat, a mely a benne kifejezett elvi kívánságok megvalósításának módozatait, a megterhelési maximum szám szerű meghatározását, a becsérték megállapításának mikéntjét, a Pfandbriefek és Bodenscheinek egymáshoz való viszonyát — nyílt kérdésnek hagyta meg és így hangulatsinálásnál egyébnek alig tekinthető, addig a földtehermentesítésnek az a terve, a melyet Skarzynski ugyancsak új értékpapírok kibocsátására alapítva a német »Bund der Landwirte« elé terjesztett, komoly, részletesen kidolgozott program jelentőségével bír. Skarzynski azt javasolja, hogy egy általános mezőgazdasági földhitelintézetnek kell a kizárólagos jogot megadni arra, hogy a földbirtokot a hozadéki értéknek legföljebb $\frac{2}{3}$ -áig jelzálogilag megterhelhesse. Az intézet széteszlik egy birodalmi Central-landschaftra, Provinciallandschaftokra és Kreislandschaftokra. Viszont a zálogjogok széteszlanak a következő három csoportra: Grundnoten, Landrentenbriefe és Gutsrentenbriefe. A birtokok becsértékének $\frac{2}{3}$ -áig álló terheket a Landschaftok olyként váltják meg, hogy az eddigi hitelezőknek részben Rentenbriefeket, részben Grundnotent adnak. A »Grundnoten« köre csak az ingatlanok értékének $\frac{1}{15}$ — $\frac{1}{10}$ részéig terjedne, ezek a papírok felében ezüsttel, felében bármikor realizálható Rentenbriefekkel lennének fundálva, kamatmentesek lennének és törlesztésük a kamatmegtakarítás útján történnék. Minthogy az előadó a mezőgazdasági ingatlanok összértékét 30 millióra becsüli, a Grundnoten kibocsátása mintegy 2 milliárdra rúgna. Hogy pedig ezek a pénz értékcsökkenése nélkül legyenek forgalomba hozhatók, az előadó azt proponálja, hogy a magánbankok jegykibocsátási jogát szüntessék meg, a Reichsbank jegyforgalmát pedig felére csökkentsék.

Ez által 600 millió »Grundnoten« számára lenne hely teremtvé, további 1000 millió pedig azon ezüst helyett lenne forgalomba bocsátható, a melyet a jegyek földzetére kellene lekötni és csak a fönmaradó 400 millióval lenne a jegyforgalom emelendő. Az előadó nézete szerint az ilyképen fundált és a mezőgazdaság összes üzleteinél igénybe vett új jegyek az aranyvaluta mellett fönnálló ezüstvalutát képviselnének, úgy, hogy az előadó által is kivihetetlennek tartott bimetallizmus — Doppelwährung — helyett életképes kettős valuta — doppelte Währung — lenne alkalmazásban.

Míg a Skarzynski érdekes javaslata főleg csakis a valuta-nehézségek folytán nem életképes, de föltétlenül számot tarthat arra, hogy komoly tudományos dolgozatnak ismertessék el, addig osztrák követői már csak tervének képtelen részét, a földjegyek kibocsátását tették magukévá, míg ellenben az ekként nyert pénzeknek fölhasználása tekintetében egészen új, merőben járhatatlan utakra kalandoztak el. A pénzjegy-kibocsátás eszméjének első átültetését látjuk az osztrák parlament keresztyén-socialis pártja nevében Kletzenbauer és társai által 1898. október 18-án beterjesztett javaslatban. Az állam az érték felén túl eladósodott parasztbirtokokra nyújtsonja teljes becsértékig kölcsönt, a melyet a birtokos minden kamat nélkül tartozik 25 egyenlő évi részletben visszafizetni. E kölcsönökhöz szükséges összeg beszerzésére a kormány bocsásson ki kényszerforgalommal államjegyeket. Parasztbirtokot a jövőben ne legyen szabad a becsérték felén túl megterhelni. Ha pedig egy parasztbirtok árverés alá kerül, azt a szövetkezet, a mennyiben pedig ez nem rendelkezik a kellő pénz fölött, akkor az állam tartozik becsértékéért megvenni és a parasztnak, ha pedig ez könnyelműsége, vagy pazarlása által maga hibás abban, hogy tönkrement, az »Anerbe«-nek gazdálkodás végett átadni azzal a kikötéssel, hogy a birtok, mihelyt a vételárat 25 kamatmentes évi részletben visszafizeti, újból szabad tulajdonává válik.

Még messzebb megy el az a javaslat, a melyet Taniaczkievic és társai 1898. október 7-én terjesztettek a Reichsrath elé. E szerint az állam köteles lenne az összes adósságokat, a melyek parasztbirtokokon nyugosznak beváltani, még pedig erre a célra kibocsátandó 2, 20 és 200 frtos »Bodenschuldschein«-ok segélyével, a melyeket a hitelezőknek fizetésképen adnának, értékük pedig azon alapulna, hogy az állam ezeknek a jegyeknek kényszerforgalmi jellegét rendelné el és kimondaná, hogy azok árfolyamkülönbözetnek nincsenek alávetve (»unterliegen keiner Coursdifferenz«). A kifizetett adósságok erejéig az állam lesz hitelező, a mely követelését 50 egyenlő évi kamatmentes részletben az adók módjára hajtja be és a behajtott összegből 50 év alatt a kibocsátott jegyeket amortizálja. Az 50 éves törlesztési idő alatt más, mint az állam, zálogjogot a parasztbirtokokon egyáltalán nem szerezhethet. Hogy ez a két javaslat minden tudományos érték, minden komolyság nélkül szűkölködő politikai hangulatcsinálás, nem kell bővebben kifejteni.

Politikailag is nagyobb súlylyal bír, komolyság tekintetében is az osztrák javaslatokon messze fölüli áll az a javaslat, a mely Svájcz »Basel-Land« cantonjában látott napvilágot egy 2000 aláírással ellátott kezdeményezési fölirat alakjában. Ez a javaslat három irányban rendelkezik: a fönnálló terhek törlesztése, új megterhelések érték-

határa és a kamatmaximum tekintetében. Az első szempontból elrendeli, hogy minden jelzálogos kölcsön után az adós legalább $1/2^0/0$ évi tőketörlesztést tartozik teljesíteni, de bármikor teljesíthet ennél nagyobb visszafizetést is. Viszont rendkívüli események alkalmából a Landrath az adósokat tőketörlesztés alól egy vagy több évre mentesítheti. Az a hitelező, a ki ezeket a rendelkezéseket meg nem tartja, elveszti követelését. Ingatlanokat nem lehet a »Würdigungs-Commission« által hivatalosan megállapított becsértéken fölül megterhelni. A jelzálogos kölcsönök évi kamatja $4^0/0$ -ot, a kikötött késedelmi kamat $1/8^0/0$ -ot nem haladhat meg. A pénzvizonyok megváltozása esetén a Landsrath joga ezt a kamatmaximumot módosítani. Ettől eltérő megállapodások semmisek, az ezentúl teljesített kamatfizetések tőketörlesztésbe számítandók, a szabály ellen vétő hitelezők pedig 50—2000 forint pénzbüntetéssel, esetleg 6 hónapig terjedhető fogházzal büntetendők. A javaslatból nem lett törvény, a mi fogyatkozásai mellett könnyen érthető. A törlesztési kényszer nem hatályos, ha évi $1/2^0/0$ -ra szorítkozik és így a jelenlegi terhek törlesztésére 200 évi időtartamot irányoz elő. Az értékhatár megállapítása szintén eredménytelen, a mikor a megterhelést a teljes becsértékig engedi meg. A kamatmaximum törvényes meghatározása pedig, mint minden ilyen törvényes rendelkezés: vagy megfelel a törvény által szabott kamatláb a pénzvizonyoknak, vagy nem; az első esetben fölösleges, a másodikban a hitelforrások kiapadására vezet.

Inkább a reális szükségletekben gyökerezik és ezért nagy helyesléssel is találkozott az a javaslat, a melyet Zurlinden-Nidau terjesztett a svájci hivatalos statisztikusok kötelékének és a svájci statisztikai társaságnak 1899. október 16 és 17-én Solothurnban tartott együttes közgyűlése elé. Az előadó abból indult ki, hogy Svájcban még modern telekkönyvi berendezés nincs és így a svájci földhitel-reformnak a következő főcélakat kell maga elé tűznie: 1. a hitel előmozdítása a követelések lehető biztosítása által; 2. a földjáraadék megosztása, azaz a szükséges tőke beszerzésének lehetővé tétele a szükségben lévő adósnak kamat kikötése mellett, de a nélkül, hogy a zálogtárgy a hitelező birtokába menjen át; 3. a földérték mobilizálása a biztonság és forgalmi szabadság megóvásával úgy a birtokos, mint a hitelező számára. Ezeknek a vezérelveknél megfelelően a jelzálogos megterhelésnek következő alakzatait kíváná törvényileg szabályozni: 1. az egyszerű záloglekötés csupán személyes igények biztosításának céljaira; 2. a »Schuldbrief« személyes követelések számára, a melyek mellé földbirtokot adtak zálogként; 3. a »Gült«, földlekötés a hitelező tőke- és kamatkövetelésének biztosítására személyes adósságviszony nélkül.

A »Schuldbrief«, a mely au porteur papír, biztosítva lenne a zálogtárgy értéke és az adós személyi hitelképessége által. Megterhelési határ, fölmondhatlanság nem lenne megállapítva, a törlesztés a felek megállapodására lenne bízva. A »Gült« szintén au porteur lenne kiállítva, de itt már az ingatlan megterhelési határa az érték $2/3$ -ában állapíttatnék meg, a község vagy canton subsidiarius szavatosságával. A Gült a hitelező részéről fölmondhatatlan, az adós által azonban nem csak egyszerre, hanem amortisatió útján is visszafizethető. Az előadó szerint a »Gült«-re nézve megszabandó megterhelési értékhatárban lenne a legjobb correctivum a birtokok túladosódása

ellen. Ezzel szemben agrár részről helyesen hangsúlyozták, hogy az előterjesztett javaslat, a Gült megterhelési korlátozása, akkor, a mikor a Schuldbrief-megterhelés tetszés szerinti összegig mehet és annak visszafizetése nincs kényszernek alávetve, a földbirtok tehermentesítését és a jelenlegi terhek lefogyását egyáltalán nem segíti elő. Követelték tehát a törlesztési kényszer kimondását a Schuldbrief-adósságokra, hogy ezek letörlesztésével az összteher a Gült által képviselt $\frac{2}{3}$ rész megterhelésre apadjon le. Követelték még a Gült állami garantizálását is, a mi által ez keresett és forgalomképes értékpapírrá alakulna át: az előadó azonban e részben nem kívánna a kanton szavatosságán túlmenni. Eddig még nem dőlt el, vajon a törvényhozás hozzá fog-e járulni és mily részben ehhez a tudományos helyről jött javaslathoz.

A földbirtok tehermentesítésére irányuló mozgalom ez idén Németországban is több figyelemre érdemes javaslatot juttatott napvilágra. Az első ezek közül a porosz mezőgazdasági kamarák hitelbizottságának tervezete, a melyet a német mezőgazdasági tanács ez évi márczius 5-ikén és 9-ikén tartott teljes ülésén elfogadott. Ennek a tervezetnek az alapelvei a következők: a) A Landschaftok a saját kölcsöneik után következő zálogjogokat vegyék át a Landschaft által megállapított becsérték $\frac{5}{6}$ -a, kivételesen $\frac{6}{6}$ -a erejéig és adjanak ezekért a hitelezőknek zálogleveleket vagy fizessék ki azokat a záloglevelek valutájából. b) Az így megváltott utókövetelések (Nachhypothek) biztosítása a következőképen történik: 1. gyorsabb törlesztés által, a mennyiben a teljes Landschaft-kölcsön törlesztési hányada első sorban az utókövetelés amortizációjára fordítandó; 2. állami eszközök által, akár úgy, hogy az évi költségvetésbe megfelelő, túl nem haladható, de évről-évre átvihető kiadási tétel állittatik be ama tőke- és kamatveszteség fedezésére, a melyet a Landschaftok az ötödik és hatodik értékhatod megterhelése által szenvedhetnek, akár pedig úgy, hogy az állam kamatmentes kölcsönt ad a megváltott utókölcsonök összegének mintegy 10⁰/₀-a erejéig; 3. csak a mennyiben ez az állami segély nem lenne egyes tartományokban elegendő, vállalna egyetemleges szavatosságot az egész tartományi földbirtokosság, a mely a mezőgazdasági kamara kötelékébe tartozik; c) az egész rendszabályt nem szabad állandó intézményként bevezetni, hanem az utókövetelések átváltoztatása az ötödik és hatodik értékhatod megterhelése által meghatározott időre — talán 10 évre — korlátozandó; d) a megváltás következő föltételek mellett történik: 1. a megterhelési értékhatár telekkönyvi följegyzése mellett; 2. ha a birtok öröklött vagy több éve van már a tulajdonos kezén, s a helyi és egyéni viszonyoknak a mezőgazdasági kamara közegei által történt gondos megvizsgálása után; 3. ha a tulajdonos alárendeli magát a Landschaft közegei állandó ellenőrzésének.

Kétségtelen, hogy ez a terv igen tetszetős alakban jelenik meg, mert az eszme, hogy az érték $\frac{2}{3}$ részén túlmenő követelések convertálása az olcsó és kedvező Landschaft-kölcsönök által történjék, háttározottan csábító az eladósodott birtokosokra. Nagyon szépen van kidolgozva a tervnek az a része is, hogy a Landschaftok nagyobb kockázatért, a melyet az ötödik és hatodik értékhatod megterhelése által vállalnának, kárpótlást nyernének az államtól, esetleg a tartományi birtokosságtól, de meg a kockázatot csökkentené az utókölcson

gyors törlesztése és az intézeti közegek által gyakorolható ellenőrzés. Kérdés azonban, vajon az állam hajlandó lenne-e a Landschaftok után bekeblezett terhek összegének 10⁰/₀-át kamatmentes kölcsönül átengedni, a mi minimalis becslés szerint — Sering tanár 1896-ban 400 millió márkára becsülte az utókövetelések összegét — évi 2¹/₂—3 millió marka tehernek felelne meg, különösen pedig hajlandó lenne-e erre a praejudicium szempontjából, kitéve annak, hogy újabb 10 év elteltével a földbirtokosok az ujonnan keletkezett terhek tekintetében hasonló áldozatokat követelhetnek? De még ha az állam hajlandó is meghozni ezt az áldozatot, nagy kérdés, vajon a Landschaftok hivatásával, zálogleveleik prestigeével összeegyeztethető-e — bármily superbiztosítékok mellett is — az ötödik és hatodik értékhatód megterhelése? A Landschaft-záloglevelek, a melyek az érték ²/₃-áig adott kölcsönökön alapultak, eddigelé a legelső rangú német befektetési papírok közé tartoztak s mint ilyenek a birtokososztály biztos és olcsó forrásai voltak mérsékelt hitelszükségletek kielégítésére: igen megfontolandó kérdés, szabad-e ezeknek a zálogleveleknek a jó hírét és vele a mezőgazdaság legconstansabb és legelőnyösebb pénzforrását ilyen kísérletezések kétes eredményeinek kitenni.

A német földtehermentesítési tervezetek közül, a melyek a legutóbbi időben fölszínre kerültek, úgy alkalmazhatósága széles terjedelménél, mint rendkívül komoly tudományos indokolásánál, de meg a tervező egyéni súlyánál fogva is első helyet érdemel az a program, a melyet dr. Hecht Felix ez idén megjelent »Der europäische Bodenkredit« című nagy munkája első részében kifejtett. Hecht a törlesztéses kölcsönöknek meggyőződésből régi hive és előharczosa, mindamellett tapasztalatai alapján beismeri, hogy a kölcsönöknek ez a módozata nem alkalmas arra, hogy a földbirtokon nyugvó terhek successiv letörlesztésére vezessen. Nem alkalmas pedig azért, mert a földbirtokos osztály túlnyomóan hajlik az olyan kölcsönök felé, a melyek törlesztési időtartama lehetőleg hosszú, az annuitásban rejlő tőketörlesztési elem tehát lehetőleg csekély, így azután a földbirtokosok elenyésző hányada törlesztési életében a birtokán nyugvó terheket, a legtöbb megterhelten hagyja birtokát örökösire. Már pedig Hecht szerint a földbirtok tehermentesítésének első föltétele és így a mezőgazdasági kölcsön contrahálásának mellőzhetetlen postulatuma, hogy »minden generáció tartozik azokat az adósságokat törleszteni, a melyeket fölvelt«, mert csak így érhető el a kívánatos cél, hogy az örökösök tehermentes birtok tulajdonába juthassanak.

Ezt a célt a pusztá törlesztéses kölcsönök segítségével nem lehet elérni, mert föltéve is, hogy a kölcsönvevő a törlesztési időtartamot előrelátható életkorához accomodálja, a halál nem alkalmazkodik föltétlenül a nagy számok törvényéhez, a számítás előtt beálló elhalálozás tehát mégis csak megterhelt birtokot juttat az örökösöknek. Ez ellen csak egy mód segíthet: a törlesztéses kölcsönök összekapcsolása az életbiztosítással. Minden földbirtokos, a ki ingatlanára kölcsönt vesz föl, egyidejűleg kössön életbiztosítást is olyan összegre, a mely az első évben egyenlő a kölcsön összegével, évről-évre azonban annyival apad, a mennyivel a kölcsöntőke a successiv törlesztés során lefogy. Így azután bármikor hal is meg a birtokos, a biztosító társulat mindig annyit tartozik liquidálni, a mennyi épen akkor amortisatiós kölcsönéből fönnáll, vagyis a birtok, akár megéli, akár

nem éli meg a tulajdonos a törlesztés végét, mindenképen tehermentesen megy át az örökösök tulajdonába. A Hecht terve tehát röviden: törlesztéses kölcsönök, szerves kapcsolatban az apadó tőkehátralék erejéig kötött életbiztosítással. Hogy apadó összeg erejéig kötött életbiztosítás mellett hogyan fizethet az adós mégis állandóan egyenlő annuitást és biztosítási díjakat, hogy e mellett a negatív díjtartalék képződésének — a mely minden biztosítási ügyletnél kerülendő — hogyan lehet elejét venni, ez a Hecht munkájában mind teljes alapossággal, pontos számítások során van kimutatva, de ennek az ismertetésnek a keretét meghaladja.

A tervezet nagy hordereje és az a nagy érdeklődés, a melylyel az a német agrárpolitikusok körében találkozott, eléggé indokolják, hogy gyakorlati kivihetőségének kérdésével részletesen foglalkozunk. Erre áttérve mindenekelőtt szembeötlik, hogy a teljesítendő járulékok mértéke szempontjából ezt a rendszert a pusztá amortisatióval szemben, mint a földbirtok tehermentesítésének alkalmas módozatát alig lehet tekinteni. Mert vagy képesek a földbirtokosok azt a magasabb járulékot (annuitás + életbiztosítási díj) megfizetni, vagy nem képesek. Ha nem képesek, akkor ez a rendszer is nyilván ép oly hatálytalan lesz, mint a hogy a pusztá törlesztés sem vezetett a birtokterhek csökkentésére. De ha képesek, akkor sokkal hamarabb vezet a földbirtok tehermentesítéséhez, ha az adós tisztán annuitásban fizet annyit, a mennyit a Hecht rendszere szerint annuitás + biztosítási díj fejében fizetne, mert az annuitásból tőketörlesztésre eső rész a kölcsön kamatlábjával, míg ellenben a biztosítási díjnak díjtartalék-képző része csak a díjtartalék elhelyezési kamatlábjával kamatozik, a kettő közti különbözet, de meg a biztosító társulat kezelési díja is természetesen késlelteti a terhek letörlesztését.

Csakhogy a Hecht rendszerének nem egyedül az a célja, hogy a földbirtokot általában tehermentesítse, hanem épen oly mértékben az is, hogy minden birtokos tehermentes ingatlant hagyjon örökösire. A mi nézetünk szerint azonban épen ez az elv, hogy minden generáció tartozik az általa fölvevett terheket le is törleszteni, gazdasági szempontból nem állhat meg, mert nem distinguál productiv és improductiv kölcsönök között. Productiv kölcsönnél a Hecht tételének nincs jogosultsága, mert ha a birtokos 100.000 korona értékű ingatlanára 50.000 korona kölcsönt vett föl, hogy azon ingatlanát egy 50.000 korona értékű szomszédos birtok megvétele által arrondálja, akkor nem látható be, miért ne szállhatna át az örökösökre, a kik 150.000 korona értékű ingatlanhoz jutnak, az az 50.000 korona teher is, a mely a második ingatlan megszerzése által productiv elhelyezést nyert. Ha pedig az improductiv kölcsönöket tekintjük és azokat kívánjuk megakadályozni, úgy erre igen rossz eszköz a Hecht módszere, mert épen ez lenne az az altató szer, a melylyel könnyelmű birtokosok, a kiket eddig az adósságcsinálástól a családjok jövőjére való köteles tekintet visszatartott volna, lelkiismeretük szavát hallgatásra bírnák. Egyébként ettől a főelvtől maga Hecht kénytelen fejtegetései során eltérni. Eltér pedig akkor, a mikor — kimutatván az összefüggést az adós életkora és a fizetendő járulék mérve között — azt ajánlja, hogy a kölcsönvevő a biztosítást ne a saját maga, hanem a család egy fiatalabb tagja életére eszközölje. Világos, hogy a járulékok illetően csökkentése mellett már nem a

kölcsönt felvett, hanem csak a következő nemzedék fogja azt törleszteni.

De nem tekintve a rendszer jogosultságának elvi kérdését, nézzük, vajon bir-e az a gyakorlati kivihetőség előfeltételeivel? E részben a legfontosabb kérdés, hogy a földbirtokos képes-e a fölemelt járulékot (annuitás + biztosítási díj) egyáltalán megfizetni? Hecht erre a fontos kérdésre inkább phrasisokkal felel: »Sokan képesek lesznek. Képesek lesznek, mert akarják, mert most már olyan célzt látnak maguk előtt, a melynek elérése kívánatosabb mindannál, a mi a közönseges kölcsöntörlesztés által elérhető volt. Minden célhoz vezet út.« Realisabb alapokon tárgyalta a kérdést a Niederösterreichische Landes-Hypotheken-Anstalt curatoriuma, a mely a Hecht terve gyakorlati kivihetőségének tanulmányozásával külön szakértőt bizott meg. Ez a szakértő, a kinek jelentését a curatorium múlt évi *Thätigkeitsbericht*-jében találjuk meg (Nussbaumer Román), mindenekelőtt fölállítja azt a tételt, hogy a kölcsön évi 6⁰/₀-a az a határ, a meddig a parasztbirtokos normalis helyzetben és normalis viszonyok között a kölcsön kamatai és törlesztése fejében teljesíteni képes. Már pedig a meg-ejtett számításokból kitűnik, hogy a Hecht-féle törlesztéses életbiztosítás esetén 3¹/₂⁰/₀ kamattal mellett a birtokosnak, ha 25 éves: 5·73, ha 30 éves: 6·20, ha 35 éves: 6·87, ha 40 éves: 7·88⁰/₀-ot, 4⁰/₀ kamattal mellett pedig, ha 25 éves: 6·15, ha 30 éves: 6·63, ha 35 éves: 7·31, ha 40 éves: 8·33⁰/₀ összjárulékot kell fizetnie, vagyis a Hecht-féle rendszer alkalmazása 3¹/₂⁰/₀ kamattal mellett legfőlebb 30 éves, 4⁰/₀ kamattal mellett legfőlebb 25 éves földbirtokosoknak lesz lehetséges. Ebből azután levonta a következő eredményt, a melyet a magyar viszonyokra alkalmazva, a magasabb kamattal miatt fokozott mértékben tehetünk magunkévá: »Az előadott számításokból világosan kitűnik, hogy még a lehető legkedvezőbb föltételek mellett is a törlesztéses életbiztosítás költségeit egyelőre a jelzálogos adósoknak nem jelentéktelen része nehezen fedezhetné, tehát különös, más oldalról jövő segítség (hozzájárulások vagy más kedvezmények) nélkül nem lesz lehetséges, ezen rendszer útján közelebb jutni a célhoz: a földbirtok általános tehermentesítéséhez.«

De még nem tekintve is a járulékok magasságának szempontját, — a mely egymagában utóvégre is csak a rendszer ez idő szerinti érvényesítésének állaná útját — a gyakorlati életbeléptetés már csak azért sem lehetséges, mert a kettős ügylet egyik ága, az életbiztosítás, csakis olyan birtokosokra nézve volna megköthető, a kiket az előzetes orvosi vizsgálat teljesen egészségeseknek talált és ismert el. Ezt a nehézséget Hecht is belátta és ezért fölveti a collectiv biztosítás tervét, vagyis azt proponálja, hogy egyes községek vagy járások összes birtokosai, vagy egyes földhitelintézetek összes adósai együttesen kössék meg az általa tervezett kettős ügyletet, a mi által a biztosító társulatnak lehetővé válik az összes, egészséges és beteg birtokosok életét együttesen egy, a rendesnél magasabb átlagos biztosítási díj ellenében biztosítani. Ezt a collectiv biztosítást utópiának tartjuk, mert nem hiszszük, hogy akadna egészséges ember, a ki jószántából belépne ebbe a kötelékbe, a mikor a saját életét külön jóval olcsóbban biztosíthatja. Azt pedig szintén kizártnak tartjuk, hogy — mint Hecht proponálja — ezt a collectivismust az állam esetleg kötelezően rendelje el, mert nem tudjuk belátni az államnak

azt a jogát, rákényszeríteni egy egészséges embert arra, hogy a saját pénzén beteg embertársainak biztosítási kockázatát megfizesse.

De még egy gyakorlati szempontunk van, a melynél fogva a Hecht rendszerének érvényesülését, ha az lehetséges volna is, kívánatosnak sem tartjuk. Ez a szempont a következő. Már a pusztá annuitásos kölcsönöknek nagy hátránya — a mint ezt újabban mind gyakrabban, így a főt említett solothurni kongresszuson is általánosan konstatálták, — hogy merev törlesztési kényszerével semmi tekintettel sincs az adós egyéni viszonyaira, vagyis hogy rákényszeríti az adóra inséges rossz években is — a mikor az ingatlan jövedelme esetleg a kamatot sem fedezi — a törlesztési quótát. Ez a hátrány mennyiségileg és minőségileg is élesebben mutatkoznék a Hecht-féle rendszer mellett. Mennyiségileg, mert itt kettős, a tőketörlesztési hányad- és a biztosítási díjból álló, sokkal erősebb kényszermegettakarítás lenne az adóra ráerőszakolva. De minőségileg is, mert ha a birtokos a pusztá amortisatio mellett nem volt képes a tőketörlesztési hányadot megfizetni és így az annuitások fizetését megszakította, azért az, a mit a már lefizetett annuitásokban a tőkére törlesztett, az ő javára esik, még pedig a kölcsön kamatlába szerint fölkamatolva. Ha azonban a biztosítási díjak fizetését beszünteti, akkor nem kapja meg a befizetett díjak értékét kamatos-kamatokkal, hanem csak a befizetett díjakat kamat nélkül. Ha például egy 43 éves törlesztésű kölcsönnél az adós a díjfizetést 38 év elmúltával kénytelen beszüntetni, akkor a befizetések ellenértéke fejében a kölcsönnek csak 58·449%-át kapja vissza, az öt évi díjfizetés elmulasztása által tehát nem aránylagos, de vagy 40% kárt szenved.

Utolsónak hagytuk annak az igen életrevaló, mert gyakorlati alapokon nyugvó és a legkisebb részletekig kidolgozott javaslatnak a tárgyalását, a melyet a tiroli parasztbirtokok tehermentesítésére nézve dr. Grabmayr Károly meráni országgyűlési és tartományi képviselő ez év májusában terjesztett a tiroli tartománygyűlés elé. A javaslat megértéséhez szükséges a tiroli parasztbirtokok legújabb keletkezett különleges jogát rövidesen vázolnunk.

Tirolban a legújabb időig nem volt modern telekkönyvi rendszer. Csak az 1896. február 15-iki tartománygyűlési határozat mondotta ki, hogy a *Verfachbuch* elavult rendszerével szakítanak és helyébe korszerű telekkönyvi intézményt léptetnek életbe. A telekkönyvek azonban, a melyeknek szerkesztése most van folyamatban, szintén tekintetbe veszik a tiroli mezőgazdasági ingatlannak két formáját, vagyis külön betétekben kezelik a szabad birtokot (*Walzende Grundstücke*), külön a kötött birtokot (*Geschlossene Höfe*). Ezekre az utóbbiakra, a tulajdonképeni parasztbirtokra nézve a Landtag már 1897 február 25-én külön törvényt alkotott, a mely a zárt udvaroknak különleges jogviszonyait szabályozta, a kormánynak azonban ezen törvény ellen különféle kifogásai voltak, úgy, hogy a tartományi gyűlés azokat kénytelen volt tekintetbe venni és a törvényt több módosítással kiegészíteni. Ezt a módosított törvényt a tartományi gyűlés 1899. május 9-én fogadta el. Alapvető rendelkezései a következők:

Zárt udvarnak tekintendő minden lakóházzal ellátott mezőgazdasági birtok, a melynek telekkönyvi betéte a telekkönyvi főkönyv udvarosztályában (*Höfe-Abtheilung*) létezik. Minden változtatás ezen

udvaroknak állagában és kiterjedésében az udvarhatóság jóváhagyására szorul. Ez a hatóság új udvarok alakításához tartozik beleegyezését adni, ha ez ellen nem szólnak lényeges gazdasági aggályok és ha az újonnan alkotandó udvar átlagos hozadéka egy, legalább öt tagból álló család megfelelő eltartására elégséges, a nélkül azonban, hogy az elégséges összeg négyszeresét meghaladná. Ugyanilyen szempontokból tartozik az illetékes hatóság az olyan kérelmeket megvizsgálni, a melyek több udvar egyesítésére, vagy egy udvar feldarabolására irányulnak. Az udvarhatóság autonom testület; első fokban minden községre nézve bizottságból áll, a mely a politikai járáshatóság egy képviselőjének elnöklete alatt két tagból, úgymint a mezőgazdák járási szövetkezetének és a községnek egy-egy képviselőjéből áll. Második forum az országos bizottság, a melynek elnöke a helytartóság kiküldöttje, tagjai pedig az országos választmány és az országos kulturtanács egy-egy tagja. A zárt udvarokra nézve a törzsörökösödés (Anerbenrecht) ki van mondva. Ha t. i. a zárt udvar volt tulajdonosa után többen lennének törvényes örökösödésre hivatottak, az udvart tartozásaival együtt csak egy személy, a törzsörökös örökölheti, a ki az udvar tehermentes értékének erejéig a hagyaték adósává válik. Az érték a hozadék arányában szakszerű becslés és a községi előjáróság meghallgatása útján állapittatik meg. Ha a társörökösök az Anerbével hagyatéki adóssága visszafizetése és kamatoztatása tekintetében nem tudnak megegyezni, e részben a bíróság határoz, a törlesztési határidő azonban három évnél rövidebb nem lehet.

A telekkönyvi jcgrendszer megalkotásának második hatása volt, hogy a tartományi gyűlés 1896 február 11-én egy tartományi jelzálogintézet felállítását határozta el, a melynek hivatása a mezőgazdaság jelzáloghitel igényeit lehetőleg olcsón és biztosan kielégíteni és a már fennálló kölcsönök konverzióját előmozdítani. Végül pedig a Landtag ez évi május 26-iki ülésén oly határozatot hoztak, a mely szerint köteleességévé tétetik az országos választmánynak alkalmas úton megállapítani, vajon a megterhelési szabadság föntartása mellett lehetséges-e a parasztság pusztulásának elejét venni, ha nem, milyen korlátozásokat kellene e részben életbe léptetni; járnának-e ezek a korlátozások hátrányokkal; egybe lennének-e sikerrel kötve, ha egyidejűleg nem történnék intézkedés a már fennálló terhek tekintetében is és végül hogy milyen intézkedések lennének a fennálló terhek tekintetében czélszerűen teendők. A Grabmayr javaslatának célja választ adni az e határozati javaslatban felvetett kérdésekre.

A javaslat praemissái a következők: 1898 végével Tirol összes jelzálogos adóssága 260 millió forint volt, a terhek átlagos évi szaporodása pedig öt millió forint. Ennek a nagyarányú eladósodásnak egyik főoka a földbirtok téves értékelése a hozadéki szempont mellőzése folytán. A tiroli agrárpolitikának tehát egyik főfeladata a földbirtok hozadéki s haszonértéke közti eltérést lehetőleg megszüntetni a forgalmi érték leszállítása által: ezt az értékcsökkentő funkciót pedig épen a megterhelési határ megszabása teljesítheti. A mint a parasztot közhatósági ellenőrzés alá helyezték, hogy gazdaságilag helytelen birtok-megosztásokat ne eszközölhessen, épen úgy jogos és következetes ellenőrzés alá helyezni a másik megosztást is, a birtok értékének és a föld járadékának megosztását, a mely a jelzálogos megterhelés által megy végbe. A mezőgazdasági jelzálogkölcsönre

nézve a következő követelmények állítandók föl: A kölcsönnek fölmondhatatlannak kell lennie, a teljesítés tartalmát pedig csak egy járadék szolgáltatása alkothatja és pedig törlesztési járadéké, a mely által a földbirtok bizonyos idő alatt terheitől felszabadul. Ezt a törlesztéses hitelt azonban a magántőke sohasem kész és hajlandó nyújtani. Ha tehát a földbirtokot komolyan, hozzáálló hitelhez kívánjuk juttatni, nem marad egyéb hátra, mint a magánosok zálogjogát kizárni s a zálogjog szerzését mezőgazdasági ingatlanokon csak köztestületileg szervezett hitelintézeteknek megengedni.

Lényeges kérdés, hogyan lehetne a megterhelési határt számszerűleg meghatározni? E részben Grabmayr kiinduló pontja a következő: A parasztbirtokok adóssági terheinek megítélésénél három eladósodási fokot kell megkülönböztetni a szerint, a mint az udvaron csak első, vagy első és második, vagy ezeken kívül még harmadik tétel is fekszik. Első tétel alatt értendő minden pupillaris teher, második alatt minden adósság, a mely a pupillaris határ és a birtokérték között foglal helyet, harmadik tétel alatt pedig minden további bekeblezett adósság. A szabály ezekre a terhekre nézve a következő. Az első tétel aggálytalan, a második veszélyes, a harmadik káros. Ebből a következtetés: az első tétel fönmaradhat, a másodiknak és harmadiknak el kell tűnniök, a megterhelési határ ott kezdődjék, a hol a pupillaris biztonság megszűnik. A tétel érvényesítésének egyszerű eszköze pedig az udvarjog kiegészítése az által a rendelkezés által, hogy zárt udvarra zálogjogot csak a tartományi jelzálogintézet szerezhethet. Ezen jelzálog-monopolium által egy csapásra érhetjük el a hiteljog-reform két főcélját: egyfelől kizárjuk a jelzálogos megterhelésnek minden formáját, a mely a mezőgazdasági üzemmel nem fér össze, másfelől a legalkalmasabb formában nyújtott hitel mérvét megszorítjuk a gazdaságilag megengedhető határig.

A hitel megszorításával azonban nem szabad a hitel elzárásáig mennie. A személyes tartozásokért a birtokot minden felelősség alól kivonni annyit jelentene, mint a paraszt elől minden személyhitelt elzárni. A személyi tartozásokért tehát Grabmayr kizárni kívánja úgy a végrehajtási zálogjog megszerzését, valamint a birtok haszonélvezetének zár alá vételét is, ellenben meghagyandónak tartja a személyes hitelezőknek azt a jogát, hogy végrehajtható követeléseikért az udvar kényszereladását eszközölhessék ki.

Megterhelési határ nélkül nem képzelhető hatásos földtehermentesítés. A megterhelési szabadság korlátlan fentartása mellett minden tehermentesítési mozgalom eredménytelen danaida-munka lenne. A korlátozást azonban erőszak nélkül kell végbevinni. A régi tulajdonosokra nem szabad semmi korlátozást alkalmazni, új birtokszerzőktől azonban meg lehet és meg kell követelni, hogy az új hiteljognak alá vessék magukat. Senki sincs kényszerítve zárt udvart megszerezni, de a ki ezt akarja, az tartozik magát annak a feltételnek alávetni, a melyet a törvény közérdekből felállít. Ez a föltétel pedig az, hogy az udvaron nem szabad más tehernek lennie, mint a tartományi intézet zálogjogának.

Ezekből a praemissákból vonja le a javaslat az udvarjognak, mint jus singulare-nak következő alapvető tételeit. Zálogjogot zárt udvaron csak a tartományi jelzálogintézet, vagy bejegyzett mezőgazdasági hitelszövetkezet szerezhethet. A tartományi intézet kötelezve

van a zárt udvarokat az alapszabályszerű biztonság határán belül megterhelni. A hitelszövetkezet megterhelési joga csak kivételes, a szövetkezet bekebelezett jelzálogkölcsonnt csak rendkívüli esetekben, a hitelt igénylő által igazolandó és a szövetkezet által ellenőrzendő czélokra (inség, amelioratio, stb.) engedélyezhet. A szövetkezeti kölcsönöket kivételes természetüknek megfelelőleg lehetőleg rövid törlesztésre kell nyújtani. Ezen hiteljogi rendelkezések életbeléptetése által az udvarok adóssági állapota egyelőre nyilván nem változnék, mert ez által csak újabb magánmegterhelés lenne kizárva. Az új rend továbbvitele azonban azt igényelné, hogy a tartományi intézet zárt udvarokra vonatkozó minden birtok- és teherváltozásnál a következő módon lépne közbe: 1. Zárt udvarra kölcsönt az országos hitelintézet csak az összes többi zálogjogok egyidejű törlése mellett engedélyez. 2. Minden zárt udvar árveréséről a bíróság az országos intézetet értesíti, az intézet pedig becslés alapján azonnal meghatározza az elérverezendő birtokra nyújtható kölcsön összegét és azt közli a bírósággal. Ez pedig az árverési föltételekbe fölveszi, hogy a vevő a vételárat készpénzben tartozik befizetni, szabadságában áll azonban az országos intézet által fölajánlott hitelt a neki tetsző összegig igénybe venni. 3. Szabad kézből történt eladások alapján zárt udvar tulajdonjoga a vevő javára csak úgy keblezhető be, ha az udvart csakis az országos intézet követelései terhelik, vagy ha az átírást kérelmező egyidejűleg igazolja a többi összes zálogjogok törlését. 4. Az új rend záróköve az országos jelzálogintézet résztvétele a zárt udvarok hagyatéki tárgyalásánál. Minden ilyen tárgyalás előtt a tartományi intézet megállapítja az udvarra nyújtható kölcsön legmagasabb összegét. Ha ebből az összegből az ingatlanokon nyugvó terhek és a társörökösök igényei kielégíthetők, akkor az Anerbe fölveszi ezt a kölcsönt és az ingatlan egyedül azzal megterhelve megy át tulajdonába. De ha az intézet által engedélyezhető kölcsön a terhek és örökösödési igények kielégítésére nem elegendő, akkor az udvar birói árverésre kerül abban a föltevésben, hogy ilyen terhekkel az Anerbe úgy sem lenne képes fennállni és azzal a korlátozással, a mely az árverési vételekre az előző pontban volt előadva.

Ez rövid vázlatban a Grabmayr javaslata. Látjuk, hogy ez a javaslat nem panacea, a minthogy a földtehermentesítés nehéz kérdésének megoldására nincs panacea, mert — mint Hecht találóan mondja — a tudomány nem képes adósságokat törleszteni. De viszont látjuk, hogy ez a javaslat a szóban forgó tartomány összes viszonyainak gondos mérlegelésével készült, szerzett jogokat lehetőleg kevésbé sért s e mellett tényleg elvezet a kívánt célhoz, a földbirtok terheinek olymértű leapasztásához, a mely mellett a mezőgazdasági üzem sikerrel fenttartható. Aggályos pontja csak egy van a javaslatnak, — a melyet egyébként maga Grabmayr is felismert — a megterhelési korlátozásnak árcsökkentő hatása. Ennek az aggálynak eloszlatására pedig — úgy véljük — nem elégséges arra hivatkozni, hogy Tirolban a birtokok forgalmi értéke úgyis magas s azt a hozadéki érték színvonalára leszállítani gazdaságilag helyes feladat. Nem elégséges, mert ez az álláspont a kérdést csak közgazdasági jelentőségében fogja fel, de nem az egyéni gazdaság szempontjából. Annak a parasztnak, a ki udvarát 12.000 forintért vette és az új birtokjog idején a hitelkorlátozás által megcsökkent kereslet folytán

majd csak 8000 forintért adhatja el, kevés vigasz lesz az, hogy az elért ár felel meg a hozadéki értéknek, azt a birtokjogi reform tényleg megfosztotta a 4000 forintnyi értéktöbblettől. A kérdés tehát egyszerűen úgy fog a tiroli tartománygyűlés előtt állani, vajjon megszerzett jogok ilyen mérvű sérelmét meg akarja-e engedni a cél, a földbirtok arányos megterhelésének, érdekében?

Mik a következtetések, a melyeket a földbirtok tehermentesítésére irányuló javaslatok eme sorozatából — a mely nem tarthat igényt arra, hogy teljes legyen — Magyarországra nézve le kell vonnunk? Első sorban az, hogy a mi számunkra is nagyon itt van az ideje azon gondolkodni, milyen eszközökkel lenne a földbirtok további túlterhelhetése kikerülhető és milyen módon lenne a jelenlegi túl magas teherállománynak leszoritása az elviselhetőség színvonalára visszavezethető. De másodsor az, hogy általános, egyetemes orvosság ezeknek a bajoknak a kezelésére nem létezik, hanem — kuruzslások elejét veendő — első sorban a baj pontos diagnosisát kell megállapítanunk, lehető pontossággal kell tudnunk, milyen mérvű a megterhelés, illetve túlterhelés, hogyan oszlik az meg az egyes országrészek és birtokkategóriák között, mily arányban szerepel a törlesztéses és a magánkölcsön, melyek a birtokok által fizetett kamatlábak stb. Szóval: a jelzálogos terhek statisztikájára sürgős szükségünk van, mert a nélkül a birtokterhelés, az agrárpolitika ezen fontos része, tekintetében semmiféle alapos véleményt nem nyilváníthatunk.

Keleti az egész megterhelési statisztika költségeit — a nyolcvanas években teljesített próbafelvételeknél szerzett tapasztalatok alapján — 105.103 forintra becsülte. Kétségkívül elég jelentékeny összeg, de ha a magyar állam költségvetését végignézzük, bizonyára találunk benne nem egy kiadási tételt, a melyből az ország kevesebb hasznot lát, mint a mennyivel egy pontos, megbízható birtokmegterhelési statisztika össze volna kötve.

Eber Antal.

Közlemények és ismertetések.

*Törvényjavaslat a tisztességtelen versenyről.**

1. §. A kereskedelmi és ipari forgalomban senki sem használhat czégén, kirakatában, áruin, hirdetésein, körözvényeiben, számláin vagy más írásbeli vagy nyilvános szóbeli közleményeiben az üzleti viszonyokra, nevezetesen a munka vagy áru minőségére, mennyiségére, előállítási módjára, árára, a beszerzési forrásra, kitüntetésekre, az eladás módjára, okára vagy céljára vonatkozó oly kitévelt vagy ábrát, mely a valóságnak meg nem felel és a közönség tévedésbe ejtésére alkalmas.

2. §. Oly kitüntetések, címek, oklevelek, melyek nem a magyar kormány fenhatósága alatt rendezett kiállításokra vonatkoznak, csak a kereskedelemügyi magyar kir. minister engedélyével használhatók. Oly személyes tulajdonságok, melyek más kereskedőhöz vagy iparoshoz való üzleti viszonyból származnak (tanítvány, volt alkalmazott, képviselő), csak az illető kereskedő, iparos vagy jogutódai beleegyezésével tehetők ki.

3. §. A kereskedelmi és ipari forgalomban senki sem tehet ki az árun vagy az arra vonatkozó közlésekben oly származási helyet, mely a valóságnak meg nem felel és a közönség tévedésbe ejtésére alkalmas. Ide tartozik különösen az az eset is, ha idegen származású áru általában mint hazai termék van feltüntetve. Kivétel oly helymegjelölés, mely az áru származására vonatkozó eredeti jelentőségét elvesztette s az illető áru minőségének megjelölésévé vált, feltéve, hogy eredeti jelentősége ily szavakkal: »eredeti«, »valódi« vagy más hasonló kifejezésekkel határozottan ki nem tétetik.

4. §. A kereskedelemügyi minister bizonyos árúkra nézve elrendelheti, hogy azok csakis a származási hely megjelölésével ellátva hozhatók forgalomba.

5. §. A kereskedelmi vagy ipari forgalomban senki sem alkalmazhat áruinak csomagolásánál vagy kiállításánál oly módokat, továbbá oly hirdetéseket, árjegyzékeket, üzleti leveleket, ajánlatokat, számlákat, melyek az érdekelt forgalmi körökben valamely versenytárséi gyanánt ismereteseek.

6. §. A kereskedelmi vagy ipari forgalomban tilos a versenytárs személyének, működésének vagy áruinak olyatén kisebbítése, mely

* A kereskedelmi ministerium előadói tervezete.

üzletének menetére vagy hitelére ártalmas. Kivétetik oly jóhiszemű bizalmas közlés, mely a termelő, iparos vagy kereskedő üzleti, vagyoni vagy az alkalmazottak alkalmazási viszonyairól jogos érdekből történik.

7. §. A kereskedelmi vagy ipari forgalomban tilos saját árúit és üzleti tevékenységét a versenytárs árúival és tevékenységével összehasonlítani azon célból, hogy saját árúinak vagy szolgáltatásainak kelendősége vagy értéke a versenytárs rovására emeltessék. Tilos különösen oly összehasonlítás, mely a hazai termékek rovására történik.

8. §. A kereskedelmi vagy ipari forgalomban tilos más, ugyanazon vagy hasonló üzletkörrel bíró kereskedő vagy iparos jogosan használt nevét, cégét, czimerét, üzleti elnevezését vagy egyéb megjelöléseit oly módon használni, a mely összetévesztést okozhat.

9. §. A ki a megelőző szakaszokban kimondott tilalmak ellen vét, az illetékes iparhatóság által hivatalból vagy az érdekeltek panaszára 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, ismétlés esetében ezenfelül 30 napig terjedhető elzárással büntethető, fenmaradván e mellett a bűnvádi eljárás, ha a cselekmény a büntető törvényekbe ütközik. Az érdekeltek közé tartoznak azok a testületek és egyesületek is, melyek gazdasági, ipari vagy kereskedelmi érdekek előmozdítására alakultak. Ha a kereskedő vagy iparos ily tiltott cselekmény által kárt szenved, a kereskedelmi ügyekben eljáró bíróság előtt annak megtérítésére keresetet indíthat. A kár fenforgása és mennyisége iránt a bíróság a körülmények szabad méltatásával belátása szerint, esetleg szakértők meghallgatása mellett határoz.

10. §. A ki mint alkalmazott, munkás vagy tanoncz oly üzleti vagy üzemi (gyári) titkot, melyről a szolgálati viszonyból kifolyólag tudomást szerzett, annak tartama alatt másnak jogosulatlanul, az üzlettulajdonos megkárosítása végett elárul, vétséget követ el és a sértett fél panasza folytán 6 hónapig terjedhető fogházzal és 4000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntettetik. Ugyanezen büntetéssel sujtandó, a ki üzleti vagy üzemi (gyári) titkot, melynek tudomására valamely alkalmazott, munkás, vagy tanoncz által vagy más a törvénybe, vagy a jó erkölcsökbe ütköző cselekedet útján jutott, verseny céljából jogosulatlanul felhasznál, vagy másokkal közöl.

11. §. A ki valamely alkalmazottat, munkást vagy tanonczot, az üzlettulajdonos üzleti vagy üzemi (gyári) titkainak jogosulatlan közlésére reábir, vétséget követ el és 3 hónapig terjedhető fogházzal s 2000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntettetik.

12. §. A 10. és 11. §. eseteiben a büntetés kiszabásával egyidejűleg a sértett félnek kérelmére 10.000 koronáig terjedhető kártérítés ítélhető meg. A 9. §. 4-ik bekezdése itt is alkalmazást nyer.

13. §. Az iparhatóság (9. §.), illetve bíróság (10. és 11. §.) a sértett fél kívánatára elrendelheti, hogy a marasztaló ítélet a sértett fél által megjelölt hirdapokban egész terjedelmében indokaival együtt, a marasztalt fél költségére közhírré tétessék.

14. §. A kereskedelemügyi minister elrendelheti, hogy bizonyos, az országba behozott oly árúk, melyek a magyar korona országaihoz tartozó valamely helység nevével vannak hamisan ellátva, vagy általában mint hazai termékek feltüntetve, elkoboztassanak.

15. §. Külföldiek jelen törvény oltalmában csakis abban az esetben

részesülnek, ha az országban kereskedelmi vagy ipartelepvel bírnak, vagy ha azon állam, melyhez tartoznak, magyar honosoknak hasonló mérvű oltalmat biztosít.

16. §. Jelen törvény kihirdetése napján lép életbe s végrehajtásával a kereskedelemügyi és igazságügyi minister, Horvát-Szlavonországban a horvát-szlavon-dalmátországi bán bizatik meg.

Az új vámtarifa.

Az új vámtarifa kérdésében igen érdemes és terjedelmes munkálatot dolgoztatott ki az országos iparegyesület s azt fölterjesztette a kereskedelmi ministerhez. Minthogy Szemlénk kerete nem engedi meg, hogy az iparegyesület javaslatának minden tételét közöljük, az emlékiratnak azon általános érdekű részét adjuk itt, melyben iparosaink vezérlő irányai ekként vannak összefoglalva:

Ismeretes egyesületünk abbeli álláspontja, hogy ipari érdekeinknek csak önálló és Ausztriától különvált vámterületen lehetne intézkedni. Tudjuk, hogy ezúttal ezt a kérdést nem tárgyalhatjuk s azon kényszerhelyzetből kell nyilatkoznunk, mely az Ausztriával való közös gazdasági területet tartva fenn, a közös vámterületen belül kívánja a magyar ipar érdekeit is szolgálni. Ebből a szempontból az autonom vámpolitika követését a magyar ipar érdekében határozottan rossznak kell jeleznünk. Számos iparágunk utalva van arra, hogy készítményeivel a vámkülföldre menjen, Ausztria nem nyújt fölösleges iparcikkeinknek állandó piacot, mert hisz majdnem minden iparágban erősebb nálunk s inkább Ausztria hozza hozzánk iparának fölöslegét. Ha tehát autonom vámpolitikával elzárjuk a külföldi piacokat, ha szerződések útján nem biztosítjuk a kivitel lehetőségét, akkor számos iparágunk válságos helyzetbe juthat. A következő összeállításba főbb iparcikkeink közül néhányat felsorolunk, melyekre nézve az összegek nagyságából kivehető jelentőségük. Az osztrák-magyar vámterületről kivitett:

	1891	1892	1893	1894	1895
Czukor	q 5,031.000 frt 83,022.000	3,950.000 74,006.000	4,532.000 97,205.000	4,401.000 73,403.000	4,387.000 62,993.000
Liszt	q 1,378.000 frt 20,930.000	1,109.000 17,656.000	1,370.000 19,764.000	1,363.000 18,357.000	1,392.000 16,950.000
Maláta	q 1,188.000 frt 16,867.000	1,122.000 15,558.000	1,368.000 20,154.000	1,292.000 17,730.000	1,414.000 18,407.000
Szesz	q 372.000 frt 6,407.000	239.000 4 181.000	275.000 4,679.000	206.000 2,991.000	201.000 2,441.000
Benzin	q 10.900 frt 93.000	12.900 84.000	29.700 193.000	44.900 285.000	87.200 489.000
Hajlitott fabutor	q 103.000 frt 3,554.000	105.000 3,614.000	96.000 3,421.000	104.000 3,920.000	119.000 4,492.000
Donga	q 1,996.000 frt 10,227.000	1,321.000 8,337.000	1,515.000 11,280.000	1,606.000 11,772.000	1,462.000 10,963.000
Vasuti talpfa	q 1,031.000 frt 2,239.000	602 000 1,227.000	496 000 1,108.000	310.000 691.000	353.000 789.000
Kemény fűrészárú	q 907.000 frt 5,257 000	781.000 4,729.000	890.000 5,722.000	807.000 5.233.000	1,006.000 6,239.000
Puha fűrészárú	q 7,590.000 frt 23,450 000	6,171.000 18,931.000	6,132.000 19,720.000	6,408.000 20,747.000	7,009.000 21,465.000
Vasárú	q 258.000 frt 17,961.000	253.000 14,135.009	231.000 13,744.000	246.000 14,642.000	223.000 15,029.000
Gépek	q 102.000 frt 4,987.000	93.000 4,502.000	119.000 5,778.000	138.000 6,386.000	107.000 4,898.000

	1896	1897	1898	1899
Czukor	q 5,194.000 frt 75,133.000	4,797.000 61,373.000	4,916.000 67,057.000	6,539.000 86,598.000
Liszt	q 1,354.000 frt 16,518.000	987.000 17,128.000	771.000 14,311.000	1,447.000 18,992.000
Maláta	q 1,544.000 frt 20,510 000	1,684.000 24,453.000	1,645.000 24,288 000	1,823.000 24,845.000
Szesz	q 208.000 frt 2,244.000	228 000 2,600.000	264.000 4,172.000	312.000 4,369.000
Benzin	q 172,400 frt 712.000	210.000 850.000	226.000 1,382.000	206.000 1,257.000
Hajlitott fabutor	q 140.000 frt 5,217.000	142.000 5,449.000	136.000 5,389.000	143.000 5,656.000
Donga	q 1,593.000 frt 11,402.000	1,366.000 9,787 000	1,292.000 8,671.000	1,460.000 8,887.000
Vasuti talpfa	q 625.000 frt 1,400.000	825.000 1,890.000	872.000 1,989.000	1,271.000 2,899.000
Kemény fűrészárú	q 1,209.900 frt 7,542.000	1,367 000 8,759.000	1,451.000 9,356.000	1,765 000 11,404.000
Puha fűrészárú	q 7,792.000 frt 23,973.000	9,248.000 20,012.000	10,764.000 35,132.000	11,632.000 38,363.000
Vasárú	q 275.000 frt 14,624.000	313.000 16,724.000	352.000 18,086.000	
Gépek	q 104.000 frt 4,688.000	141.000 6,068.000	196.000 8,993.000	

Kétséggel vannak ezen összegekben nagy mennyiségek, melyek az osztrák ipar részéről kerülnek kivitelre, ámde a magyar ipar még abban is előnyt nyer, ha a vele versenyző osztrák ipar a külföldre is mehet fölös termékeivel és nem nehezedik még nagyobb erővel a magyar fogyasztás térfoglalására. Ezen kiviteli cikkekre nézve a szerződések, ha mást nem, legalább a vámok stabilitását nyújtják, a mi már magában véve is legalább az üzleti számításra nyújt bizton-
ságot és iparunkat abba a helyzetbe hozza, hogy az illető külállamok-
ban versenyre kelni mer. Iparaink majdnem minden ága súlyt fektet
a kereskedelmi szerződésekre; malomiparunk, a malátagyártás, a
keményítő-gyárak, a czukor és szeszgyárak, a sörgyárak, a vas- és
fémárú iparok, a kefekötők, a kosárkötők, a nyergesek, szücsök, bőr-
gyárosok, még ha csekély összegekkel is, a külföldi piacokra igyek-
szenek; sőt sok iparágunk, a mely Magyarországon bőséges elhelyez-
kedést találna, a közös vámterületben kénytelen megalkudni az osztrák
iparral. Kartellek alapján a vámbelföld fogyasztásának egy részét
kapja biztos piaczul, termékeinek többi részére nézve mindazáltal a
vámkülföldre lesz utalva s ott kell — néha potom áron — túladni
gyártásának nagy részén. Ott van például a zománczos vasedény-
ipar; bőséges tér nyílik számára Magyarországon, a fennálló kartell
értelmében mindazáltal csak korlátolt az a mennyiség, melyet a bel-
földön elhelyezhet, a többivel Romániában, Szerbiában, Bulgáriában és
más országokban keres piaczokat. Ugyancsak iparfejlesztési szem-
pontból kívánatos a szerződéses vámpolitika azon hatalmas iparágak-
nál, melyek az osztrák tartományokban jutottak virágzásra, de a
melyekre nálunk is, ha gazdaságilag tovább fejlődni akarunk, szintén
szükségünk van. Az összes textil-ipar, a vas-, fém- és gépipar nálunk
sokkal jobban és könnyebben fejlődik, ha az e tekintetben hatalmas
és legalább velünk szemben túlságos erővel bíró osztrák gyáripár
alkalmas szerződések által cikkeinek egy részére a külföldet számít-
hatja rendes vevői közé, mintha a vámterületre szoritkozva az ipari-

lag gyöngébb Magyarországra bocsátja gyártmányainak fölöslegét és előzőnölve a magyar fogyasztási piacot, a magyar ipart mindjárt csirájában megfojtja. Az elzárkózási és autonom vámpolitika talán használhat az osztrák iparnak — habár az a körülmény, hogy a legutóbbi években több osztrák iparág csak úgy tudta fentartani üzemét, hogy az iparosok maguk kivitelük számára kiviteli jutalmakat osztogattak, eléggé igazolja a külföldi piac föltétlen szükségességét; — talán az osztrák iparosok azáltal nagyobb erővel láthatnak a magyar piac teljes meghódításához; de a magyar ipar ily vámpolitikából előnyt nem élvez, sőt az osztrák verseny erőszakos fölköltése által a legnagyobb mérvben veszélyeztetik. Még a nagyon is lábrakapott kartellek, melyek útján a gyöngébb magyar ipar az erősebb osztrák iparral türhető fegyverszünetre lépett és az árrontó verseny némileg mérsékeltetett, majdnem kivétel nélkül megkövetelik, hogy a fegyverszünetes iparosok a kartel területén kívül, a külföldön helyezték el a kontingensükön felül termelt árúikat, és ha a külföldi piacza nem áll rendelkezésükre, a kartell föltételeit meg nem tartatják, illetőleg kénytelenek üzemüket megszorítani és esetleg termelésük egész programját és gyáruk működését megváltoztatni.

Ime ezek azok az okok, melyek miatt a közös vámterületen a magyar ipar érdekében mulhatlanul a szerződéses vámpolitikát tartjuk szükségesnek és határozottan rosszaljuk azt a törekvést, a mely az önálló rendezkedést és az autonom vámpolitikát követeli. Természetes, hogy ezen körülmények közt, a midőn iparunk érdekében a külföldi piacok megszerzését és biztosítását óhajtjuk, annál jobban lesz iparunk megsegítve, minél több állammal és minél hosszabb idejű szerződések köttenek meg. A stabilitás üzleti kérdésekben mindig nagy előny és a félelem a folytonos változásoktól az iparnak legnagyobb veszélye. Ez okból szerződéses vámpolitikánknak arra kell törekednie, hogy minél több állammal, s kivált a magyar ipar számára oly nagy jelentőséggel bíró keleti országokkal, hosszú időre szóló szerződések kötessenek. Ezek a szerződések, a mennyire lehetséges, tarifaszerződések legyenek, azaz kössék meg számunkra az illető országok vámtarifáit, még pedig lehetőleg mérsékeljék a tarifátételeket. A tarifátételek leszállításán és megkötésén kívül biztosítsák számunkra a legnagyobb kedvezést, mert semmi sem nehezitené meg jobban iparunknak a külföldön való versenyét, mintha más nemzetek közül bármelyik is nagyobb előnyben részesülne; ez legtöbb kiviteli cikkünkre nézve versenyünk teljes megsemmisítésével egyenlő lenne. A legtöbb kedvezés záradéka mindaddig, míg Középeurópa nemzeti elkülönített vámterületeket képeznek, s mindaddig, míg az oly sokszor kívánatosnak jelzett középeurópai vámegyesülés létre nem jön, az európai vámpolitika alapja. Az amerikai egyesült államok által kezdeményezett reciprocitási elv, vagyis az a törekvés, hogy vámszerződések által az egyik nemzet a másiknak oly tarifaelőnyöket biztosít, melyeket harmadik nemzet nem kap: lehetséges oly oriaszi vámterületen, mint Amerika és itt is csak egyes kiváló terményekre, azaz olyanokra, melyek az illető ország speczialitása és még itt is csak a kísérletezés stádiumában sinlődik ez a rendszer, de rendszeresen és kisebb vámterületekre alkalmazva, ellenmond a gazdasági békének és haladásnak.

Ezekután a készitendő autonom vámtarifa jellege is önkényt

következtethető. Ha szerződéseket akarunk, nem szabad az autonom vámtarifa tételeit nagyon felemelni, de mégis akképen kell őket megállapítani, hogy a szerződések megkötése céljából folytatandó alkudozásoknál a szükséges engedményeket meg lehessen tenni. Nagyan és egészben a most érvényes általános vámtarifának az ipari cikkekre vonatkozó tételei megfelelők, sőt magyar szempontból van sok, a mely már most is túl magas és így leszállítást kívánna. A később részletesen előadandóknál lesz alkalmunk egyes tételekre utalni, a melyek egyes iparágak szempontjából emelést igényelnek, valamint több ízben találkozunk vámtételekkel, melyek épen az ipar érdekében leszállítandók. Itt csak utalni akarunk arra, hogy jellegére nézve a jövőbeli általános vámtarifa a jelenleg érvényes vámtarifa értelmében készüljön. Ugyancsak az említettek következménye, hogy az általános vámtarifa ne legyen a francia példát utánozva kettős, hanem maradjon meg mostani rendszerében, a mely csak egy vámtételt ismer minden áruira. A kettős vámtétel rendszere, a melynél a maximális tétel nem szerződéses államok irányában alkalmaztatik, a minimális tétel pedig az a határ, a meddig a kormány a szerződések tárgyalásánál a vámokat leszállíthatja és megkötheti: a jövőben követendő vámpolitikára nézve nem alkalmas. Miután a szerződéses vámpolitika hívei vagyunk, nem javasolhatunk oly rendszert, a mely a szerződések megkötésénél nehézségeket okoz. Szerződési tárgyalásoknál minden fél csak úgy tesz engedményeket, ha előnyöket is nyer és ez előnyöket az alkudozás közben a másik féltől kicsikarja. Ily alkudozásoknál mindenestre az a gyöngébb fél, a melyről már előre tudni, hogy a szerződés által mást, mint a minimális tarifátételeket el nem érheti, de ezt mindenestre el kell érnie. A kormány ily tarifarendszer mellett a tárgyalásoknál roppant ferde helyzetbe jut; ily előre megkötött és köztudomású minimális tarifánál a kormány a tárgyalásoknál a legfontosabb közgazdasági előnyöket veszélyezteti, mert nem szabad a minimális tételeken alább szállania, még ha nagy eredményeket tudna is elérni csekély áldozatok árán. A tapasztalás meg is mutatta, hogy a kettős tarifájú államok, így Spanyolország és Franciaország, a szerződéses vámpolitikát mellőzik. Oroszország pedig kénytelen volt kettős tarifáját akkor, mikor Németországgal és később velünk szerződéseket kötött, egy harmadik tarifával, a szerződéssel szaporítani, vagyis elhagyta a kettős tarifa rendszerét és a minimális tarifa által minimumoknak jelzett vámtételeken alul megkötötte vámjait, azaz a minimális tételeket figyelmen kívül hagyta.

Kivált nálunk nagyon is veszélyes volna a kettős tarifa rendszere. Egy közös vámterületen, a hol két vámügyileg egyenjogú s ennél fogva egyenlően határozó s döntő állam állapítja meg a vámtételeket, már egységes tételek is nagy nehézséggel szabhatók meg: nem tekintve, hogy hat szakminiszter (két-két kereskedelmi, két-két földművelési és két-két pénzügyminiszter) a közös pénzügyminiszterrel és a közös külügyminiszterrel, a vámkonferencia meghallgatásával vesz részt az előmunkálatokban, még a két törvényhozás tárgyalásai szükségesek a vámtarifa létrejövételéhez. Ha már most még a leendő vámtarifa minimális tételeit is így kellene tárgyalni, egy oly hosszadalmas és sok esetben nehézkes eljárással állnánk szemben, mely az amugy is mindig az érdekellentétek erőszakos felkorbácsolásával járó vámtárgyalásokat még keserűbbekké tenné.

Agrár vámtörekvések.

A jövő vámpolitikája és új vámtarifánk. Az országos magyar gazdasági egyesület vámügyi bizottsága megbízásából írta Rubinek Gyula. Budapest, 1900. 4-rét, 151 lap és táblázatok 161 lap.

E mű magyar agráriusok hivatalos nyilatkozata a követendő vámpolitikára nézve. E jellegénél fogva ezen folyóirat keretében, mely távol a pártok küzdelmétől, első sorban a közgazdasági tudomány szempontjából foglalkozik a hazai és a külföldi szakmunkák ismertetésével és bírálatával, talán nehéz feladatra vállalkoztam, a midőn a szerkesztő felkérése folytán az említett dolgot ismertetni készülök. A feladat annál nehezebb, mert nemcsak irányzatos művel kell foglalkoznom, hanem oly irányzattal, a melyről ország-világ tudja, hogy épen ellenlábasa vagyok. Fokozza a feladat kényes voltát még az is, hogy az agrárirány kétség nélkül nagy tért hódított az ország közgazdasági közvéleményében és a hangzatos szavak, melyek az agrárvezetők beszédeiben és irataiban használtak, erősen behizelgették magukat gazdaközönségünk felfogásába és ott már gyökeret vertek. A midőn ezzel a tudattal fogok a munka ismertetéséhez, nem polémia, hanem az igazságos bírálat szempontja vezet, a melynek célja nem az ellenkező álláspont igazolása, hanem a munkálat állításainak megvilágosítása és felfogásának jellemzése.

Rubinek munkáját három részre osztja; az első rész címe: a jövő vámpolitikája, a második részé: az új vámtarifas; a harmadik rész statisztikai táblázatokat foglal magában. Ezen utolsó rész, mint az osztrák-magyar, valamint a magyarországi forgalmi adatoknak különböző csoportok és árucikkek szerinti kimutatása, segédeszközül szolgál a munka többi részeiben előforduló állítások és következtetések támogatására s nagy előnyül szolgál mindazoknak, a kik a forgalmi adatokat tartalmazó nagy számú kiadványok felett nem rendelkeznek. A munka elvi jelentősége a két első részben fekszik.

A »jövő vámpolitikája« mindenekelőtt Ausztriához való viszonyunkkal foglalkozik; abból a helyes álláspontból indul ki, hogy Magyarország mezőgazdasági érdeke épúgy, mint Ausztria iparának érdeke, megköveteli a közös vámterület fentartását, főképp a jelen korszakban, a midőn a többi nemzetek az elzárkózás politikáját követik s így Ausztria Magyarországból és viszont talál cikkeire nézve legbiztosabb piacot. Egy pillantást vet ezekután a »mult vámpolitikájára«. Anglia a gabonavámellenes liga megalakulásáig szigorúan védvamos politikát követett, azóta (1853.) a teljes szabadkereskedést üzi és ezt az irányt a többi nemzeteknél is iparkodott meghonosítani, mert így nagy ipara számára biztos piacokra tehetett szert; Németország és az amerikai Egyesült-Államok térfoglalása mindazáltal Angolországban is legújabbban a védvamos irányzat számára szerez híveket. Franciaország az 1860-ban Angolországgal kötött kereskedelmi szerződéssel meghonosította a legnagyobb kedvezés záradékát s vele a szabadkereskedés irányzatának nagy terjedését biztosította, 1873. óta mindazáltal teljesen a védvám rendszerének hódol. Németország 1878-ig a kereskedelmi szabadság irányzatában folytatta vámpolitikáját, 1878-ban áttért a védekezés terére és gabnavámokat honosít meg; autonóm vámpolitikáját 1892-ben a szerződésekkel váltja fel, de még ekkor is megtartja védekező törekvéseit. Az amerikai Egyesült-

Allamok kezdetben a vámokat pénzügyi szempontból használták fel, lassan-lassan, főképp Angolországgal szemben, áttértek a védelem politikájára, mely a Mac Kinley vámtarifában 1890. és legújabbán a Dingley-tarifában elérte tetőpontját; Amerika vámtarifájában mezőgazdasági vámokat is találunk és ezáltal óriási termelését védi Kanada versenyével szemben. Oroszország állandóan a védővamos irányzat mellett volt és az 1892-ben uralomra jutott szerződéses politika sem engedett nagy teret az iparcikkek versenyének. Olaszország mind 1878 évben, mind 1887 évben védővamos irányban fejlesztette vámtarifáit. Ezt a történeti részt az osztrák-magyar monarchia vámpolitikája fejezi be, a hol utalás történik arra, hogy 1878-ig nálunk is a szabadkereskedés volt irányadó, ez az irány akkor megváltozott; a védekező rendszer tovább fejlesztetett, sőt (nem emlékeztetve meg az 1882 évi sarkalatos fordulatról) az 1887 évi vámtarifában a gabonavámok elrendelése következett be.

A szerződéses vámpolitika keletkezését vázolván a szerző, utal arra a fordulatra, melyet Németország Bismarck lemondása után vámpolitikájában tanusít. Caprivi Bismarckkal ellentétben abban a véleményben volt, hogy a politikai szövetségnek természetes folyamánya a gazdasági szövetség s ez okból a hármass szövetség államai 1891 végén kereskedelmi szerződéseket is kötöttek, csak hogy az ezen szerződésekből következő előnyök a legnagyobb kedvezés jogán ingyen jutottak Belgium, Svájc, Franciaország és Angolországnak, utóbb pedig Oroszországnak, a keleti tartományoknak és az amerikai Egyesült-Államoknak; s így mezőgazdaságunk éppen ezen szerződések által hátrányos versenybe jutott Oroszországgal és Amerikával.

Szerzőnk ezek után a kereskedelmi forgalom alakulását tanulmányozza és utal arra, hogy a forgalom összesen minden államban nagyban emelkedett; de »ha az egyes államok kereskedelmi forgalmát analizáljuk s ezen forgalom hatását nemcsak a nemzetközi kereskedelem szempontjából mérlegeljük, arra a tapasztalatra fogunk jutni, hogy a szerződéses politika, a melynek kiinduló pontja az volt, hogy a szövetséges államok gazdasági erőit fejlessze. ép az ellenkezőt érte el, mert kivéve Olaszországot, a három politikai szövetséges közül Németország és Ausztria-Magyarország jelentékeny gazdasági hátrányokat szenvedett, a melyek különösen e két ország mezőgazdaságát oly válságos viszonyok elé állították, a mely válságból való kibontakozás igen sok áldozatba és még több időbe fog kerülni«. Ezen merész állítás után a kereskedelmi szerződések kedvezőtlen hatását a statisztika »kérdelhetetlen« adataival igyekszik igazolni; összehasonlítja az osztrák-magyar monarchia összes forgalmát 1891 évtől 1898-ig és kimutatja, hogy kereskedelmi mérlegünk ez idő alatt 200 millió forinttal, Magyarország külön forgalma 100 millió forinttal megrosszabbodott; az osztrák-magyar kereskedelmi mérlegnek 200 millió forintnyi rosszabbodása egészben a magyar mezőgazdaság terhére esik, miután a mezőgazdaságot érdeklő cikkekben a kivitel 67 millió forinttal csökkent és a behozatal 132 millió forinttal emelkedett. Ugyancsak ezt a jelenséget láthatjuk, ha akár az osztrák-magyar monarchia, akár Magyarország forgalmát tekintjük a velünk összeköttetésben álló más országokkal.

Ezen adatokból azt a következtetést vonja szerzőnk, hogy a fennálló kereskedelmi szerződések közzgazdaságunkra káros hatásúak és

vámpolitikánk hibájául rója fel azt, hogy »a kelet nyersterményeinek bebocsátásával a monarchia piacain mesterséges bőséget s ennek folytán kiviteli szükségletet« teremtettek; pedig épen az osztrák ipar nak érdeke, hogy czikkeinek főfogyasztóját, Magyarországot vásárló képességében nemcsak fentartsa, hanem helyes vámpolitika követésével fejleszse is. A közös vámterületen a két államnak a vámpolitika szempontjából kell áldozatokat hozni egymás érdekében, de ez az áldozat nem áll abban, hogy az osztrák ipar érdekében megnyíljon a monarchia vámvonala kelet felől és a magyar mezőgazdaság érdekében nyugot felől, hanem abban, hogy a magyar mezőgazdaság épúgy, mint az osztrák ipar a külföld versenye ellenében elég hatékony vámokkal megvédessék. A vámvédelem szüksége és jogosultsága ezek után külön fejtegetés tárgya; szerzőnk utal arra a pénzügyi jövedelemre, melyet más államokban a vámok nyújtanak, holott az osztrák-magyar monarchiában ez a jövedelem az összes bevételeknek csak $4\frac{0}{10}$ -át teszi; adatokkal igyekszik igazolni, hogy a vámvédelem a forgalom csökkentését nem vonja maga után és hogy a vám emeli a gabona árát. Felsorolja ezek után érvényben álló szerződéseinket s jellegüket vázolja.

A multakról így beszámolván, áttér munkálatunk a jövőre s mindenekelőtt jóslatokba bocsátkozik a jövő kereskedelmi szerződéseket illetőleg; Oroszország, Franciaország, Németország és észak-amerikai államok vámpolitikája s az ott nyilvánuló közvélemény alapján szerzőnk valószínűnek tartja, hogy a legközelebbi jövőben ismét a vámpolitika autonómiája lesz uralkodó s hogy szerződések csak rövid időre, még pedig a reciprocitás elvén fognak köttetni. A jövő szerződések mintaképét a Dingley bill alapján az északamerikai szövetség és Franciaország közt 1898 július 1-én megkötött reciprocitási-szerződésben mutatja be, a melyet egész terjedelmében közöl s melynek lényegét abban találja, hogy mindkét nemzet részéről a vámok lekötése csak a kölcsönösen adott előnyökért és csak egymásnak (és nem valamennyi szerződéses nemzetnek) biztosítatik. Gazdasági érdekünk a jövőben megköveteli a hazai termelés védelmét, de a hazai termelés fölöslegét külföldi piacokon kellvén elhelyezni, reánk nézve is kívánatos a kereskedelmi szerződések megkötése. Azután így szól: »A kereskedelmi szerződések kölcsönösen biztosítják a nemzetközi forgalomban a kereskedelmi szabadságot, de nem a szabad kereskedelmet; mert e közt lényeges különbség van; a míg a szabad kereskedelem a vámmentesség elvéből indul ki, addig a kereskedelmi szabadság a vámvédelem elve és a tarifális autonómiának, ha nem is általánosságban, de legalább túlnyomó részben való föntartása mellett is létesíthető.« Szerzőnk nézete szerint »reánk nézve Németországgal való kereskedelmi forgalmunk bir legnagyobb fontossággal, sőt azt lehet mondani, hogy ha ezen állammal kereskedelmi forgalmunkat kedvező föltételek mellett tudjuk a jövőben rendezni, akkor a többi államokkal való kereskedelmi forgalmunk nem kell, hogy nagyobb gondot okozzon.«

Tisztába hozván így azt, hogy szükséges (legalább Németországgal) kereskedelmi szerződéseket kötni, azt a kérdést taglalja: mit tartalmazzanak a kereskedelmi szerződések? Szerzőnk e tekintetben a következőket véli indokoltaknak: a) a jövő szerződések rövid lejáratúak legyenek, mert az felel meg legjobban az ország gazdasági

érdekeinek; *b*) kössük ki azt, hogy külföldi állampolgár, biztosító-intézet vagy pénzintézet Magyarországon földbirtokot ne szerezhessen; *c*) külföldi szövetkezetek működésüket Magyarországon ne folytathassák; *d*) állategészségügyi intézkedéseket foglaljanak magukban, melyek az állatforgalom rendszeres folyását biztosítsák; *e*) állati és növényi betegségek behurczolása ellen kellő rendszabályokat tartalmazzanak. Ezzel szemben kívánja, hogy a jövő szerződések ne tartalmazzák: *a*) a legnagyobb kedvezés záradékát, azaz minden egyes állam csak azokat a vámtételeket követelheti, a melyekért ő maga adott ellenkedvezményeket, s az így megszerzett kedvezmények harmadik nemzettel szemben nem alkalmazhatók; *b*) a határforgalmi külön kedvezmények, milyenek a Szerbiának gabonaneműek és állatok tekintetében nyújtott kedvezőbb vámok, és az olasz borvám, jövőre mellőzendők; *c*) az áruknak szabadraktárakban vámmentes raktározása ne legyen többé a szerződésekben megkötve.

Szerzőnk a kereskedelmi szerződések megkötésekor a vámpolitikai ügyeken kívül némely »kapcsolatos kérdések«-et is megoldandóknak tart. Jelesül szükségesnek tartja a gabonatőzsdék szabályozását; meg beszélendő volna a középeurópai vámunio kérdése és nagyon czélszerű lenne a vámtarifáknak egyenlő beosztása.

Végezván így a kereskedelmi szerződésekkel, maga a vámtarifa és a vámtörvény kerül taglalás alá. Vámtarifánk rendszerére nézve a szerző a francia rendszert, vagyis a kettős tételű vámtarifát ajánlja, melyben maximalis vámok teszik az általános vámtarifát és a minimalis vámok jelölik meg azt a határt, a meddig a kormány a szerződések megkötésénél a maximalis tételeket leszállithatja. Ezen rendszernek főelőnye abban állna, hogy »biztosítja a törvényhozásnak befolyását a szerződéses tárgyalásoknál, a mennyiben a törvényhozásnak és minden érdekelt gazdasági érdekcsoportnak az a megnyugvása van, hogy a kormány a szerződéses tárgyalásoknál csakis a minimalis vámtételekig mehet el az engedékenység terén«. A vámtörvényre nézve óhajtja szerzőnk, hogy az eddig fennálló rendeleteknek tömege hatályon kívül helyezettessék s egy rendszeres, a mai viszonyoknak megfelelő törvény készüljön. A vámtörvényben s a vámtarifában intézkedést kíván arra, hogy a direct kereskedés előmozdittassék, vagyis hogy az az áru, a mely a termelési helyről egyenesen hozzánk jön, kedvezőbb vámot élvezzen, mintha más ország kereskedése útján hozatik be. Hogy az őrlési eljárás eltörlésében a vezérszerepet játszó Köztelek tolla a kikészítési eljárás rendszabályozását kívánja, az csak természetes; ebbeli óhaját a következő általános szabályban fejezi ki: »minden olyan iparnál a nemesítési eljárás fölösleges, a melynek a belföld elegendő nyers terményt szolgáltat, sőt abból még a külföldi kivitel részére is szolgáltat, s akkor is és ott, a hol engedélyeztetik, igen nagy gonddal kell ellenőrizni azt, hogy az esetleges spekulációkra és a vám megkerülésére ne szolgálhasson alkalmul«.

Miután egész kereskedelmi és vámpolitikánk szorosan összefügg az Ausztriával való közgazdasági viszonyunkkal és az 1903-ig megújitható vámszövetség okából mégis tárgyalások is folyhatnak, szerzőnk ezen vámszövetség megújítására több kíváncsálommal lép föl. A vasuti tarifák szempontjából óhajtja az átviteli díjak szabályozását; »semmi körülmények közt sem engedhető meg az, hogy a tranzitáló forgalom nagyobb vagy csak olyan kedvezményekben is részesítettessék,

mint a belföldi forgalom, illetve a belföldi termények kivitele«. Az állati és növényi betegségek behurczolásának megakadályozása szempontjából kikötendő, hogy az egyik kormány által kiadott betiltó vagy korlátozó intézkedés a másik kormány által is érvényesítendő, illetőleg az ahhoz járulni köteles. Végül a kartellek működésének ellenőrzésére a két kormány egységes elvek szerint készítendő törvény alapján kötelezendő.

A munkálatnak második része az új vámtarifával foglalkozik, és az első részben kifejtett elvek alapján a hazai termelés védelmének keresztülvitelét czélozza. A vámtarifa beosztását, úgy amint az mostani általános vámtarifánkban történik, jövőre is helyesnek tartja, csak hogy az egyes tételeket az igényeknek megfelelően az árúczikkeknek különböző minősége szerint akarja a fölosztást és részletesebb megnevezéseket tart czélszerűeknek. Részletesen foglalkozik ezek után a mezőgazdaságot érdeklő vámtételekkel, melyekre nézve a mostani vámoknál sokkal magasabbakat hoz javaslatba.

Végighaladtunk a munkálat tartalmán. Czélja a jövő vámpolitikáját kifejteni. E jövő vámpolitikája: első sorban a mezőgazdasági érdekek szempontjából a kellő védelem; a mezőgazdaság legjelentékenyebb czikkeire, a gabonaneműek és az állatokra nézve teljes autonomia; a szerződések kötése, a termelés fölöslegének elhelyezése szempontjából kívánatos ugyan, de csak lehető rövid időre és a legnagyobb kedvezés záradékának mellőzésével. Így összefoglalva a munkálat tartalmát, az legalább is nem túl-őszinte a szerződések kívánatos volta tekintetében; sokkal őszintébb és a kifejtett elveknek megfelelőbb lett volna annak kijelentése, hogy a jövő vámpolitikája legyen ismét autonom, s ne törődjék többé a szerződésekkel.

Ha a munka kiindulási pontját vesszük, az abban áll, hogy az 1892-ben kötött szerződések a monarchiára és Magyarország közgazdaságára káros hatásúak voltak. Ezt a káros hatást szerzőnk abból vonja le, hogy kereskedelmi mérlegünk rosszabbodott, s főképp nyers terményeink forgalmában állt be ez a rosszabbodás. Az egész okoskodás a »post hoc ergo propter hoc« alapon áll; pedig épen a gazdasági köröknek legjobban kellene tudniok, hogy a mezőgazdaságban az egyes évek forgalma első sorban a terméstől és a gazdasági viszonyoktól függ; mert ha például az osztrák-magyar monarchia sertéskivitele 1890. évben 167.000 darabról 1897. évben 2000 darabra száll le, ép oly kevéssé lehetett az 1892. februárban életbelépett szerződéseknek káros hatása, a miként senki sem fogja azt, hogy az ökör- és tehénkivitel 1889-ben 103.000 darab volt és 1894. évben 175.000 darabra emelkedett, ugyanazon kereskedelmi szerződések kedvező hatásának tulajdonítani; az előbbeni esetben egyszerűen a sertésvész, az utóbbiban a Német- és Franciaországban uralkodott szárazság folytán megapadt állatlétszám megfogyása okozta a forgalomban beállt változásokat. Az, hogy az osztrák-magyar monarchia activ mérlege 1891 óta folyvást hanyatlik, sőt 1898. évben 12 millió forint passzivitásra változott át, abban találja magyarázatát, hogy az 1891. év épen mezőgazdasági termények kivitelére felette előnyös és rendkívüli év volt; Magyarország buzatermése 1890-ben egyike a leggazdagabbaknak (50 millió hektoliter), holott Amerikának buzatermése ugyanakkor a legrosszabb volt; hogy ily körülmények közt a monarchia kereskedelmi mérlege előnyös volt, még

pedig egyike a legelőnyösebbeknek, az igen természetes. Ezzel szemben az 1897. év Magyarország legrosszabb termés-éve, buzatermése 23 millió hektoliter volt; ha mindezekhez hozzávesszük a sertésvész s a száj- és körömfájás hatását a forgalomra, lehet-e akkor csodálkozni, hogy mezőgazdaságunk fő kiviteli czikkeiben csökkenés áll be s hogy a monarchia kereskedelmi mérlege, melynél éppen a nyers-termények és az állatok forgalma döntő szerepet játszik, kedvezőtlené lesz. De szabad-e ezt a fordulatot a kereskedelmi szerződések hatásának felróni és szabad-e »post hoc« azt mondani »ergo propter hoc!« Elég baj az a magyar mezőgazdaságra, hogy az 1897. és 1898. évek oly kedvezőtlenek voltak, de ne keressük a baj okát másokban, legkevésbé abban, a mi éppen kivitelünk előnyére lehet. Nem tekintve az abnormális viszonyokat, azt látjuk, hogy számos nagyjelentőségű terményünk kivitele a kereskedelmi szerződések uralma miatt nagyban gyarapodott, így 1891-ről 1899-re az árpa 3,323.000 métermázsáról 4,142.000 métermázsára, a maláta 1,118.000-ről 1,823 000-re, a lovak 26.500 darabról 58.600-ra, a fa 63 millió forintról 101 millióra, a tojás 15 millió forintról 101 millió forintra emelkedett. De miért is lettek volna károsak az 1892. évben megkötött szerződések éppen a mezőgazdaságra? Nem adtak mind Németország, mind Olaszország, mind Svájc, sőt még Belgium is mezőgazdasági czikkekre kedvezményeket? Nem szállította-e le Németország első sorban fa, gabona, állat, állati és növényi terményeire a vámokat éppen az 1891. december 6-iki szerződés által? Avagy az, hogy ezeket a leszállításokat Oroszországnak, Amerikának, Romániának és Szerbiának is megadta, s így a versenyző viszonyokat velünk egyenlőkké tette, a mi szerződéseinknek a következménye? Tagadhatatlanul nagyobb előnyünk lett volna a német szerződésből, ha mi különbözeti előnyben részesülünk és ha a velünk versenyző gabonatermelők magasabb vámmal sújtatnak; ámde ily előnyök az európai vámpolitika eddigi rendszerével nem biztosíthatók, sőt jövőre is legfőlegb vámegyesületi formában juthatnának osztályrészül. És azt kérdezzük: szerződések nélkül könnyebb lett volna-e a verseny Amerikával és Oroszországgal?! Kivitelünknek tehát a szerződések nem árthattak, de igenis hasznára válhattak és ha bizonyos czikkeiben éppen Németországban a szerződések ellenére is tért vesztettünk, a miként az kétségtelenül áll buzánk és lisztünkre nézve, s ha Oroszország és Argentina bizonyos gabonafajokban éppen Németországban tért hódítottak: az azon természetes előnyökben keresendő, a melyeket az említett országok a termelés tekintetében épúgy mint a szállítást illetőleg velünk szemben bírnak. De talán károsak voltak a szerződések azért, mert a behozatalt könnyítették s erre mutat munkálatunknak ez a mondata: »A mezőgazdasági vámok a kereskedelmi szerződések által és még inkább a kereskedelmi szerződések helytelen kezelése által jóformán teljesen értéktelenné váltak«. Újabb kereskedelmi szerződéseink sem a gabona, sem az állatok vámjait meg nem változtatták; igaz, az orosz szerződés megkötötte az általános vámtarifa gabonavámjait, de magasságuk továbbra is megmaradt s így ezen szerződés által értéktelenné ezek a vámok nem válhattak. A Szerbiával 1893-ban kötött szerződés ugyan kedvezőbb határvámokat tartalmaz (csak Szerbiával szemben alkalmazható kedvezmények gyanánt), de ezek a vámok is magasabbak, mint voltak azok, melyeket az 1882-iki szerződés alapján Szerbia addig élvezett, s így az új szerző-

dés károsabb hatással nem lehetett. Azt mondja azonban munkálatunk, hogy a mezőgazdasági vámok »a kereskedelmi szerződések helytelen kezelése által« váltak jóformán értéktelenné. Ha a helytelen kezelés alatt az őrlési eljárást értette, akkor olyasmit fog a szerződésekre, a miben teljesen ártatlanok; ezt már abból is lehet látni, hogy a szerződések fennállta alatt sikerült a Köztelek híveinek, együttesen a csehországi malmokkal és az osztrák agrárius táborral, az őrlési forgalmat megsemmisíteni a nélkül, hogy csak egy szerződéses államnak is eszébe jutott volna a szerződések megsértése okából panaszt emelni. Az őrlési forgalom teljesen intern intézkedésen alapult, melynek a szerződésekhez semmi köze, s melyet a szerződések mellett bármikor ismét be lehet hozni, úgy a miként azt meg lehetett szüntetni. A szerződések nem okolhatók sem azért, hogy kivitelünkben változások álltak be, sem azért, hogy behozatalunk rossztermésű években nagyobbodik s így mezőgazdaságunkra hátrányos hatásúak egyáltalában nem lehettek, de nem is voltak. Ép oly kevéssé voltak károsak ezek a szerződések az osztrák iparra nézve, a miként ezt a munkálatnak az a mondata állítja, hogy »a monarchia piacza in az ipar nem talált kellő védelmet«. Ismételve halljuk épen magyar gazdák hivatalos ülésein és fejtegetéseiben, hogy az osztrák ipar nincs elegendőkép védve vámtarifánkban és szerződéses állapotunkban; s ha nem tudnók, hogy a német agráriusok csak úgy tudtak mezőgazdasági vámokhoz jutni, hogy szövetkeztek a német iparosokkal s egymásnak kölcsönösen védvámokat ígérve az elzárkózási politikát közös erővel tényleg keresztül is vitték s hogy a német agráriusok mintaképe szolgál vezércsillagul magyar agráriusainknak is, igazán nem értenők, miért akarja a Köztelek az osztrák vasgyáros, gépgyáros, szerszámkészítő s más efféle iparosnak a még magasabb vámok által megdrágított cikkek árait fizetni s mit hangoztatja, amúgy is magas iparosvámjaink mellett épen a Köztelek, hogy a monarchia piacza in az ipar nem talál védelmet. Avagy nem tudják-e a Közteleken, hogy a túlságos védelem annyira fokozta ép az osztrák ipart, hogy pl. a pamutfonók felesleges fonalaik lehető kivitele céljából saját maguk pénzgyűjtéséből praemiumokkal mozdítják elő a kivitelt. Avagy épen a forgalmi adatokból nem ismeretes-e mennyire haladt az ipar az osztrák-magyar monarchiában? Csak a kőszén és némely nyersanyag behozatalának emelkedését tekintsük, ugyanis a behozatal volt 1891., illetőleg 1897. és 1898. években kőszénből 39,4, 60,2 és 58,8 millió métermázsa, nyers gyapjúból 268, 319 és 328 ezer métermázsa, pamutból 1.113, 1.488 és 1.393 ezer métermázsa, lenből 274, 346 és 330 ezer métermázsa, kenderből 78, 81 és 88 ezer métermázsa, végül jutából 275, 502 és 292 ezer métermázsa. Ilyen adatokkal szemben azt mondani, hogy az ipar a monarchia piacza in nincsen megvédve, vagy hogy a szerződések az iparra nézve káros hatásúak voltak, mégis kissé merész dolog.

A milyen alaptalan a munkálat kiindulása, ép oly kevéssé védhető meg következtetése, a mely egyrészt védekezést kíván és pedig első sorban a mezőgazdasági cikkeknel, másrészt rövid lejáratú szerződéseket óhajt, melyekben a fölös termelés számára kiviteli piacok biztosítandók, de a melyek a gabona és állatok vámjai tekintetében az ország autonóm jogát nem érintik, vagyis a gabona és állatok vámjait az ország jövőre bármikor és bármi módon megváltoztathatja.

Más szóval kifejezve, a munkálat óhajtja a szerződéseket, a melyek kivitelünket biztosítják, de értük adni nem akar semmit, legalább a gabona és állatok behozatalánál engedményeket nem kíván tenni. Ha az osztrákok ugyanerre az álláspontra állnak az iparcikkek vámjaira nézve, akkor azután teljes a harmonia és mehetünk bátran szerződések megkötése végett tárgyalni, mert sokat akarunk kapni, de semmit sem akarunk érte adni. Sokkal egyszerűbb dolog lenne a helyett, hogy ilyen furfangos módon a szerződéses politika mellett nyilatkozzék, egyszerűen azt mondani, nem kelleneek jövőre szerződések, folytassunk jövőre autonóm vámpolitikát. Ennek van logikai értelme, ha nem indokolt is gazdasági viszonyaink közt. Megróbálták ezt az autonóm politikát 1878-tól kezdve 1891-ig — legalább részben — és örültünk, hogy Németország velünk együtt elhagyta ezt az irányt és ismét a vámtételek nemzetközi megkötésére tértünk át.

Az egyes vámtételeket illetőleg a munkálat tisztán csak a mezőgazdasági cikkekre szoritkozik, mellőzi teljesen az erdészetet, a bányászatot és az ipart, valamint legnagyobbrészt a pénzügyi vámok alá eső fogyasztási cikkek vámjait. A mezőgazdasági cikkekre a lehető legmagasabb vámokat hozza javaslatba: nem értjük azonban, hogy midőn elvül felállítja, mikép jövőre a gabona és állatvámokra nézve az ország autonóm intézkedési jogát fenn kívánja tartani, a vámtételeknél ezekre a cikkekre mégis a maximális tételek mellett minimálisokat is javasol s így a szerződések számára mégis gondoskodik mérsékelhető tételekről. A tételek még minimális magasságukban is jóval meghaladják a mostani általános vámtételek összegeit és ily tételek mellett természetesen szó sem lehet arról, hogy a keleti tartományokkal tarifális szerződések köthetők legyenek; szóval e vámtételek fölállításával a kelettel való kereskedelmi viszonyaink határozottan ellenséges állapotba jutnának. Ezt így ugyan a munkálat nem mondja ki, de egész irányzata oda hajlik, hogy a kelet mezőgazdasági terményei kizárassanak az osztrák-magyar vámterület piaczaról. E tétel felállításával egyúttal ki van mondva az is, hogy a kelettel vámszerződések nem, hanem legfőlebb a munkálat által perhorrescált legnagyobb kedvezésű szerződések jöhetnek létre. Országok, melyek kizárólag mezőgazdasági cikkekben bővelkednek, melyeknek egyedüli jövedelemforrásuk a gabonafélék, az állatok és a növényi meg állati termények, kereskedelmi szövetséget vagy egyezményt első sorban ezen terményeik kivitele érdekében kötnek; ha e tekintetben célzott nem érnek, nincs semmi okuk a hozzájuk való behozatal számára előnyöket nyújtani és saját vámtarifájuk tételeit leszállítani. Igaz, a kivitel közvetlen keleti szomszédainkhoz első sorban az osztrák ipart érdekli, de magyar iparunk is nagyban néz a kelet felé és ha általában az iparfejlesztés terén haladni akarunk, gondoskodnunk kell, hogy Magyarországnak ezen természetes piaczeit elég jókor biztosítsuk magunknak. Az iparfejlődés magával hozza a túltermelést, vagyis azt, hogy a vámterületen kívül kell még rendelkezésre lenni külföldi piacoknak; a gyár helyzete sok esetben előnyösebb piacot talál a szomszéd külföldön, mint a belföldön és számos eset int arra, hogy a hazai talajon kívül más kelendőség is álljon rendelkezésre. Nem szabad elfelejteni, hogy az osztrák-magyar vámterületen a magyar iparnak az osztrák iparral is kell versenyeznie és hogy e verseny könnyebbé válik, ha az osztrák ipar terményei a külföldön könnyen találhatnak

elhelyezést s hogy sok esetben a magyar ipar az osztrák versenynyel szemben előnyösebb kelendőséget talál a külföldön, mint saját hazájában; szóval, hogy közös vámterületen a magyar iparra nagy előny a külföldi piacoknak biztosítása. Összes közgazdasági állapotaink megkövetelik tehát a keleti államokkal való barátságos gazdasági viszonyokat s ezeket a nyers termények elzárkózásával elérni nem lehet. Lehetetlen itt mellőzni azt az állítást, melyet a Köztelek régóta s most e munkálat is hangoztat, mely szerint az osztrák-magyar monarchia megszűnt gabonakivivő állam lenni. Ezt az állítást azért hangoztatják annyira, hogy a gabonavámok hatályosságát igazolják; mert oly czikkeknél, melyekből a kivitel a behozatallal szemben túl nagy, a vámok hatása a belföldi árak képzésére elenyésző. Maga a munkálat elismeri, hogy a gabonafélék közt az árpa (és a maláta) határozottan activ, vagyis e czikknél erősen kivivő állam az osztrák-magyar vámterület. A búzánál azonban azt mondja, hogy itt a monarchia már passiv. Nézetünk szerint kivéve az 1897., 1898. és az 1899. éveket, melyekben a rossz termés egészen megváltoztatta forgalmunkat, az osztrák-magyar monarchia búzában még most is erősen kivivő ország. A buza kivitelénél ugyanis tekintetbe kell venni a liszt kivitelét is és ha a lisztet átszámítjuk búzára (és az őrlési forgalomban behozott búzát és kivitt lisztet a speciális forgalom adataival együtt vesszük) a buza kiviteli többlete volt:

1891. évben	2,406.000 métermázsa
1892. »	845.000 »
1893. »	504.000 »
1894. »	557.000 »
1895. »	1,333.000 »
1896. »	583.000 »

A következő három évben megfordult a helyzet; ekkor ugyanis a behozatali többlet volt:

1897. évben	2,206.000 métermázsa
1898. »	2,828.000 »
1899. »	1,011.000 »

de már az 1900. év első felében ismét 604.000 métermázsa kiviteli többlet mutatkozik; igaz, hogy július elsejével megszűnik az őrlési forgalom alapján a liszt kivitel s így forgalmunknak az egész évben való fejlődéséről még csak sejtelmünk sincs, de ezekből a számokból is kitűnik, hogy a három év kivételével búzában még erősen kivivő ország vagyunk. Szintén erősen kivivő ország vagyunk hüvelyesekben. Csupán a rozs, zab és tengeri azok a termények, a melyekben csak igen jó termés esetében van nagyobb kivitelünk.

A jövőendő autonom vámtarifa tételeinek javaslatánál több czikknél vámokat látunk, melyeket a munkálat azért mond czélszerűnek, hogy szerződések kötésekor az illető ország számunkra nyújtson vámkedvezményeket, a midőn mi az így megállapított vámokat egészen vagy részben elengednők. Ez az eljárás szokásos mindig, ha szerződési tárgyalások megelőzésekor általános vámtarifák készülnek, csak hogy ily »tárgyalási vámtételek« felállításakor az ország közgazdasági állapotát figyelembe kell venni, s nem szabad megfeledkezni arról, hogy ha a szándékolt szerződés nem jön létre, s míg létre jön, minő hatása lesz az így javasolt vámtételnek. A többek közt csak két vámtételt sorolunk föl, melyeknek tulajdonképp mezőgazdasági szem-

pontból semmi jelentőségek nincsenek az osztrák-magyar monarchia ipari és fogyasztási érdekeit felettte sújtják; a munkálat szerint nyers pamutra 4·50 frt. jutára 5—7·50 frt vám volna vetendő. És mivel indokolja a munkálat ezeket a vámokat? »Pamutot és jutát mi sohasem fogunk termelni; de azért ezen behozatallal szemben is bizonyos védelemnek a szüksége forog fön. A pamut és juta a kendernek és lennek versenytársa, s még a házi iparban is a len és kender helyét a pamut foglalja el. De ha e körülménytől eltekintünk is, a pamut és juta kiválóan alkalmas arra, hogy ezen behozatal esetleg teljes vámmentes engedélyezésével bizonyos recompensációkra tegyünk szert oly államokban, a melyek felé irányuló kivitelünk ma csekély. Mert miért szerezzük mi be pl. a pamutot az Egyesült Államokból túlnyomó mennyiségben akkor, a midőn a mi ipari kivitelünket az kedvezőtlenül kezeli stb.« Ezen okoskodás valóban nagyon gyarló; vám által védeni a len és kender használatát a pamut és jutával szemben annyit jelent, mint nem ismerni a pamut, juta, len és kender szövetek világszerte elfoglalt állását és szerepét. Ha tudjuk pl., hogy a pamutfonál métermázsája 48—84 frt, s a lenfonalé 170 frt, csak nem fogjuk gazdaságosnak találni, hogy még a háziipar is ne inkább a 48 frtos pamutfonalat dolgozza fel, hanem ragaszkodjék továbbra is a 170 frtos lenfonálhoz. Ha a pamutvászon métermázsája 110 frt és a lenvászoné 150 frt, természetes, hogy a pamutvászonnak lesz nagyobb kelendőse; ha a jutazsák métermázsája 35 frt, a len és kenderzsáké 60 frt, ugyan ki fog a csomagoláshoz mást mint jutát használni. Ilyen árkülömböskéket vámokkal elenyésztetni lehet ugyan, de csak az ipar és a fogyasztó kárára, pedig ebben az esetben (főképp a zsákok tekintetében) éppen a mezőgazdák a főfogyasztók, illetőleg az ő terményeik értékesítésénél játszanak a zsákok főszerepét. De nem indokolt az az állítás sem, mintha ezen vámok esetleges szerződések kötéseknel felhasználhatók lennének ellenkedvezmények biztosítására. Az egyesült észak-amerikai államok ugyan nem sokat törődnek az osztrák-magyar pamutszükséglettel, mert tudják, hogy a monarchia nem termel pamutot, hogy nagy pamutipara van, a melynek nyerspamutra szüksége van, s hogy ezt a nyerspamutot nagyobb részben csak Amerika fedezheti; ha tehát az osztrák-magyar monarchia saját iparát sújtani akarja és saját ipara számára meg akarja drágítani a nyersanyagot, ez Amerikát legkevésbé sem bántja, ezért Amerika saját vámtarifájában ellenkedvezményt bizony nem fog adni. Ugyanez áll a jutára, sőt miután Brit-India nagyban magához akarja ragadni a jutaipart és dominálni akar a jutaárú tekintetében, szívesen fogja venni, ha egy állam jutavámokkal megnehezíti saját iparának helyzetét és így előkészíti a brit-indiai szövőgyárak számára a könnyebb versenyt.

A mint minden út Rómába vezet, úgy minden javaslatra, melyet a munkálat a jövő vámpolitika tekintetében tesz, csak azt czélozza, hogy a szerződéses politika lehetőleg akadályokra ütközzék. E javaslatok közül csak hárommal akarunk foglalkozni: a földbirtok szerzésének a külföldiek által való kizárásával, a vámtarifa kettős tételeivel és a legnagyobb kedvezés eltörlésével.

A földbirtok szerzése a szerződéses nemzetbeliek részéről kifolyása azon nemzetközi elvnek, hogy szerződéses államok alattvalói minden foglalkozás tekintetében ugyanazokat a jogokat élvezik, mint

a saját országbeliek. Ez az elv csak határozottan megjelölt foglalkozásoknál (pl. gyógyszerészek, házalók) szenved kivételt. Ezen elvet a nemzetközi érintkezésben eddig mulhatlan szükségnek tekintették, sőt a nyugati államok a tőkeelhelyezés szempontjából ezt az elvet általában el nem ejthetik. A külföldi tőke, a mely bányák nyitása, ipartelepek létesítése, keskenyvágányú vasutak építése és más számtalan okból Magyarországon jó befektetési talajt talál és a melyet az említett szempontból tényleg beédesgetni kormány és törvényhozás épügy óhajt mint közvéleményünk, a földbirtokszerzési képességnek elvonása következtében ki van zárva a letelepedésből. Igaz, hogy azok, a kiknek minden második mondata a »mozgótőke« ellen való filippika, a kik a világ összes bajait a »nemzetközi tőke« hatalmából magyarázzák, nem sokat bánják, vajon nehezebben jut-e be ez »mozgó tőke« hozzánk, sőt valószínűleg örülnek is, ha az általuk javasolt módon tényleg gondolkozóvá lesz a külföldi tőkés: ámde a kinek az ország gazdasági jóléte szíven fekszik, a ki tudja, hogy a hazai ipar erőteljes fejlesztése nélkül mezőgazdaságunk jövője veszélyeztetve van, s a ki ismeri hazánk gazdag és vagyonos s ép ezért »mozgó tőke« felett is rendelkező vagy rendes viszonyok közt legalább is rendelkezhető nagy uraink ellenszenvét az ipar létesítésében való közvetlen részvételtől, az nem nézheti közönyösen a külföldi tőke bevonására nézve, az akadályok számának szaporítását. Ezen tisztán közgazdaságunk természetéből folyó ok mellett nem szabad elfelejteni, hogy a földbirtok-szerzés a művelt nemzetek közt a nemzetközi magánjog egyik elismert elve. Utalunk e részben az 1877. évben kötött román-német kereskedelmi szerződésre, a mely a német zsidóktól megtagadta a földbirtok szerzési jogot; a német parlament visszautasította a szerződést és csak miután Rumánia 1881-ben a román zsidóktól is elvonta a birtokszerzési jogot, s így a szerződésben foglalt kivétel a saját országbeli zsidókra is kiterjedt, fogadtatott el a kereskedelmi szerződés Németország részéről is. Igaz, hogy azóta a német agráriusok talán nagyon rokon érzésű társaik felfogásához hajlanak, de vajon az egész német nemzet agrárius észjárású lett-e, főképp »kereskedelmi« szerződések kötéskor, ezt legalább is kétségbe vonjuk.

Az autonom vámtarifának kettős (maximalis és minimalis) tételekkel való berendezése, hasonlóképp nincsen előnyére a szerződéses vámpolitikának. A kettős vámtétel rendszere egyedül abból a törvényhozási tekintetből bír látszólagos előnnyel, hogy a kormány kezeit megkötve szerződések útján nem hozza a törvényhozást abba a helyzetbe, hogy már megkötött egyezmények tárgyalásánál a leszállított vámtételek el nem fogadása folytán a kormánynak esetleges politikai zavarokat okoz. De már az, hogy a kettős vámtételek rendszere mellett »elkerülhető a vámháború«, a miként ezt a munkálat állítja, egészen hamis. A kettős vámtarifa rendszerét alkalmazta Spanyolország 1877 óta, Franciaország 1892 óta, Oroszország 1893 óta és nem volt ezen országoknak épen ezen idő óta vámháborújuk?! Spanyolország és Németország közt 1894 május 15-én, Franciaország és a Svájc közt 1893. január 1-én, Oroszország és Németország közt ép a maximalis tarifa alkalmazása folytán 1893. január 29-én tört ki a vámháború, épen a kettős vámtarifák miatt. A kettős vámtételek rendszere nem alkalmas előnyös vámszerződések kötésére; tár-

gyalásoknál, a hol mindenik fél csak úgy tesz engedményeket, ha előnyöket nyer, nem lehet eredményre jutni, ha a tárgyaló már előre tudja, hogy a szerződés megkötésekor a minimalis tételeket mindenestre megkapja s többet el nem érhet. Nagyon gyöngé az a tárgyaló, a ki a másik fél által ismert utasítás alapján alkudozik. Tényleg Franciaország és Spanyolország igazolják azt, hogy a kettős vámtételű rendszer mellett tarifális szerződések nem köthetők és Oroszország kettős tételű vámtarifáját a német szerződés kötésekor nem tartotta a maga számára irányadónak, hanem a minimalis tarifa tételeinél mérsékeltebb vámokat kötött meg. Ismételten csak azt mondhatjuk, ha nem akarunk vámszerződéseket, akkor alkalmazzuk vagy alkalmazhatjuk a kettős tételű vámtarifát, ha azonban célunk a szerződéses vámpolitika és szerződések által kivitelünk számára a külföldi piacokat biztosítani óhajtjuk: akkor ez a rendszer alkalmatlan és eredményre vezetni soha sem fog.

A legnagyobb kedvezés mellözése és helyette az u. n. reciprocitási szerződések rendszerének életbeléptetése, első pillanatra mintegy meglepő igazságnak és helyes dolognak tűnik fel. Azok a vámkedvezmények, melyeket például mi Németországnak azért adtuk, mert Németország saját vámtarifájának számos tételét számunkra mérsékelte és megkötötte, oly áldozatot képeznek, melyet ellenengedményekért tettünk. Hogy már most pl. Nagybritánia, mely vámtarifájában nem is nyújthat nekünk vámkedvezményeket, a legnagyobb kedvezés biztosítása, következtében mindezen Németország számára lekötött előnyökben részesüljön, vagyis ingyen kapja meg azt, a mit Németországnak drága áron adtunk, ez nem látszik józan politikának s legalább is meggondolatlan eljárás. Sokkal józanabb és a kereskedelmi élet természetének is megfelelőbb az az eljárás, a melyet az északamerikai államok követnek, midőn a reciprocitási szerződéseket honosították meg és minden országgal külön szerződést kötnek és számára külön kedvezményekért külön engedményeket biztosítanak s a legnagyobb kedvezést nem ismerik. E célból munkálatunk egész terjedelmében közli az amerika-francia szerződést s részletesen sorolja fel, mit adott Amerika kizárólag Franciaországnak s mit kötött le Franciaország minimális tarifájából Amerikának. Mielőtt e rendszerek ellentétes jelentőségét tüzetesebben áttekintenők, meg kell jegyeznünk, hogy ezek a nagy garral Franciaországnak a »reciprocitás« elvén odaitélt külön kedvezmények (a pezsgőborra vonatkozó tétel kivételével, mint a mely cikk Németország kivitelét nem érdekli) mindjárt 1898-ban Svájcznak, mely azokat a legnagyobb kedvezés joga alapján követelte, megadattak és Németországnak a legnagyobb kedvezés föltétele mellett a jelen év július 10. kötött egyezmény alapján megadattak, azaz Németország ezekért a külön kedvezményekért mást, mint az amerikai cikkeknek a legnagyobb kedvezésben részesülő nemzetek számára biztosított vámtételek szerinti kezelését, nem adott. Még meg kívánjuk jegyezni, hogy ugyanakkor, midőn munkálatunk a »reciprocitás« alapján kötendő szerződések mellett harczol, azt az egyedüli kivételes eljárást, melyet eddigi szerződéseink ismernek és a határszéli kedvezmények czíme alatt a legnagyobb kedvezés igényéből kizártnak, veszélyesnek mondja s jövőre semmi esetre nem tartja alkalmazandónak. Lehetséges vagy kívánatos-e a legnagyobb kedvezés előnyének megszűnése a magyar közgazdaság szem-

pontjából? És ha ezt a kérdést felvetjük, mindig oly czikkek tekintetében vetjük föl, melyekre nézve a velünk szerződésbe lépő államoknak érdekelk vannak; mert hogy például Németország talán nem fogja ellenezni, ha az osztrák-magyar monarchia Oroszországnak a nyers petroleumra kedvezőbb vámot ad s ezt a kedvezményt ki nem terjeszti Németországra (a melynek nincs is petroleumkivitele), vagy hogy Svájc nem fogja bánni, ha Braziliának a kávébehozatalra külön kedvező vámot adunk s ily egyes példa hozható fel számos esetre, az valószínű. De hogy például mi a francia selyemárúk számára azért, mert talán juhkivitelünket előnyösebb bánásmódban részesíteti, kisebb vámokat biztosítsunk, mint más szerződéses nemzetek, pl. Németország, Svájc, Olaszország, Nagybritánia selyemárúinak, vagy hogy mi abban a hitben ringatjuk magunkat, hogy Németország a magyar buzára vagy árpára kedvezőbb vámokat alkalmazand, mint a vele továbbra is szerződéses viszonyban álló Oroszország, Amerika vagy Argentina hasonló terményeire, ezt hiába hiszi és reméli valaki. A legnagyobb kedvezés a vámkezelésben az az elv, melyet az újabb nemzetközi kereskedelem ép úgy megkövetel, mint megköveteli a szabad letelepedést és üzleti jogosultságot s e tekintetben még a nemzetbeliekkel való teljes egyenjogúságot minden állam azon ország területén, melylyel kereskedelmi szerződést köt; ezen a nemzetközi kereskedelmi jogban megállapodott elv nélkül megszűnik a kereskedelmi szerződések alapja s vámháboruvá alakul át a nemzetközi kereskedelem és a háború befejezésekor a békepontok elseje a legnagyobb kedvezés előnyének biztosítása lesz. Miért találunk minden állam szerződéseit közt csak kevés tarifaszerződést és igen sok csak a legnagyobb kedvezést biztosító szerződést? Nem, mert ezt a rendszert 1860-ban Napoleon honosította meg, hanem mert a közlekedési eszközök fejlődésével a nemzetek a differencialis bánásmódot a kereskedelem természetével ellentétesnek látták és a versenyviszonyok az egyenlő bánásmódot megkövetelték.

Ha így a munkálatot főelveiben hibásnak tartjuk, teljesen igazat adunk azon jóslásának, »hogy a jelen kereskedelmi szerződések lejártával a tarifális szerződések helyébe a tarifális autonomia fog lépni«, és »ha köttetnek is tarifális szerződések, azok csakis igen kevés állam között és igen kevés áruira vonatkozólag fognak megköttetni«. És hogy ez így lesz, azt első sorban Németország agrárius követeléseinek és az olyan munkálatoknak, milyen a szóban forgó kell tulajdonítani, melyek a közvéleményt az egyoldalú követelés terére hajtják s elfelejtik, hogy szerződések kötésénél a »do ut des« elve uralkodik és így el kell készülnünk nemcsak a követelésekre, hanem az engedményekre is.

Matlekovits.

Idegenek birtokszerezése.

Dr. Baross János: *Idegenek birtokszerezése.* Budapest, 1900. 81 l. »Patria«-nyomda.

A szerző egy vallomással kezdi munkáját: »Szeretem a földet — a gyökereim fűznek hozzá.« Ebből a szeretetéből foly, hogy nemzeti szerencsétlenségnek tartja, ha a magyar földbirtok egyes részei idegen kézbe kerülnek. Minthogy pedig a munkához fűzött statisztika adatai szerint — a melyek ugyan pontosságra egyáltalán nem tarthatnak igényt — 100 holdon fölüli szabad birtokainknak már

mintegy 10⁰/₀-a külföldiek tulajdonában van, de a kisebb birtokok közül is köztudomás szerint igen sok került idegen kézre, a szerző ezen munkájával olyan rendszabályokat akar javaslatba hozni, a melyek a magyar földnek ezt az elidegenedését alkalmasak meggátolni.

Javaslatai két részre oszlanak: az egyik a 100 holdon aluli, a másik a 100 holdon fölüli birtokra vonatkozik. A 100 holdnál kisebb birtokokkal röviden végez. Ilyen birtokot idegen honpolgár egyáltalán ne szerezhessen, a nem magyar honosok kezén levő ilyen birtokokat pedig az állam sajátítsa ki az eredeti vételáron és az így szerzett birtokokat használja föl telepítési célokra. Bonyolultabb a közép- és nagybirtokokra vonatkozó javaslata. Országos birtokbizottság alakítandó, a mely a földmívelési és igazságügyi miniszterium, az Omge és a statisztikai hivatal kiküldötteiből állana. Minden esetben, a mikor 100 holdon fölüli birtokot idegen honos óhajtana megvásárolni, az átírási engedélyt ez az országos bizottság adná meg. A bizottság pedig első sorban megvizsgálná, vajon az eladandó birtok nem alkalmas-e középirtokok alakítására, vagy kisbirtokok telepítésére. Ha igen, a birtokot az állam venné át azon az áron, a melyet a külföldi vevő hajlandó lett volna megadni. Ha nem, a bizottság megengedné az átíratást nem magyar vevőkre is, de csak oly föltételek alatt, ha az új tulajdonos kötelezi magát arra, hogy Magyarországon fog letelepedni, ha a birtok kezelését csak magyar gazdatisztek végzik és ha a birtok okszerű kezelése biztosítottatik. Ezeknek a föltételeknek megtartását a bizottság ellenőrizné és ha az új tulajdonos azokat nem tartaná meg, joga lenne az államnak a birtokot a vételárértékben kisajátítani. Ugyanezzel a kisajátítási joggal kell a bizottságot azokra a birtokokra nézve is fölruházni, a melyek már előbb idegen honpolgár kezére kerültek. Az így kisajátított birtokok szintén telepítési célokra szolgálának.

Vélekedésünk szerint ezek a javaslatok nem bírnak az életképesség föltételeivel. A mi a 100 holdon aluli kisbirtokokat illeti, teljesen kizártnak tartjuk, hogy az állam azokat kisajátítsa, egyszerűen abból az okból, mert az így megszerzett birtokokkal nem tudna mit kezdeni. Igen könnyű azt mondani, hogy az állam telepítsen ezekre a birtokokra. Ha azonban a szerző meg gondolta volna, mit jelent az a kívánsága, hogy az állam minden idegen kézen levő apró-cseprő parcellát megváltson, azután pedig az ország legkülönbébb vidékein elszórtan fekvő félholdas szőlőkre, kétholdas kertekre, negyed- vagy fél urbéri telkekre vevőket keressen, ha már talált, azokkal szerződjen, fizetési kötelezettségeiket nyilvántartsa, a vételtől az eladásig ezeket az ingatlanokat kezelje és hasznosítsa: akkor tán belátta volna, hogy az államra ilyen föladatot, ilyen hivatást róni merő lehetetlenség.

Még kevésbé kivihető az a javaslata, a mely a közép- és nagybirtokokra vonatkozik. Nemcsak azért, mert a szerző egyáltalán nem számolt azzal az óriási állami pénzszükséglettel, a melylyel a már idegen kézen levő ilyen birtokok kisajátítása járna és a melynek állami kölcsönrel való fedezése teljesen alkalmas lenne a magyar államhitel, a magyar államháztartás egyensúlyának megrontására. Még az sem az egyedüli oka a terv életképtelenségének, hogy az állam egyáltalán nem vállalkozhatnék arra, hogy telepítési actiót indítson egy csapásra mindezekben a kisajátított birtokokon, a melyek természetesen még épen nem biztosan alkalmasak a telepítésre

azért, mert ma idegen kézen vannak. A telepítés végre is nem matematikai művelet, a melyet bárhol, bármikor, bárkivel el lehet végezni, hanem igen nehéz gazdasági processus, a mely a fölosztandó birtokok és a telepítendő lakosság gondos összeegyeztetését kívánja meg.

A terv életképtelensége, nézetünk szerint, főképen abban rejlik, hogy a birtokbizottság tervezett működési köre a magyar államot a birtokos-osztály speculatiójának önkényének szolgáltatná ki. Minden birtokos egyszerűen olyan áron sózhatná ingatlanát a magyar állam nyakába, a mint akarná. Nem kellene hozzá egyéb, mint egy külföldi ember, a ki a biztos és tekintélyes haszon megfelelése reményében szövetkezne a birtokossal. Tegyük föl, hogy van valakinek egy ezerholdas birtoka, a mely megér 150.000 frtot s a melytől lehető drágán kívánna szabadulni. Egyszerűen megkötne arra egy előleges szerződést valamely külföldi honossal mondjuk 300.000 frtra. A szerződést bemutatná a bizottságnak. Ha ez a birtokot alkalmasnak találja a telepítésre, akkor a szerző terve szerint köteles az állam tulajdonosnak a külföldi által ajánlott 300.000 frt árat kifizetni. Ha nem találja alkalmasnak, a birtok 300.000 frtért átíródik a külföldi vevőre. Ez azonban nem telepszik meg Magyarországon, német gazdaszteket alkalmaz, vagy nem műveli a birtokot az előirt föltételek mellett. Akkor, a terv szerint, a bizottság kisajátítja a birtokot a vételáron; szóval, a birtokos újból megkapja a 300 000 frtot, a mely azonban épen úgy lehetne három millió, vagy harmincz millió is.

Ha a magyar államot alkalmasnak hisszük is arra, hogy birtokokat apraját-nagyját, bárhol tömegesen összevásároljon és azokon röviden és egyszerűen »telepítsen«, arra talán még sem tarthatjuk alkalmasnak és hivatottnak, hogy bármelyik földbirtokosnak ingatlanát épen olyan áron vegye meg, a mennyit a birtokért megkapni az illető úrnak anyagi helyzete és lelki-merete szerint jól esik.

Szép, ha valaki szereti a földet, a melyhez gyökerei fűzik. De az már sem szép, sem okos nem lenne, ha szeretetünk tárgyát, gyökereink alapját a speculatio tárgyává alacsonyítanók le, a melynek segítségével az államot ki-ki, úgy, a hogy akarja, becsaphatja.

Éber Antal.

Mezőgazdasági syndicatusok.

Le Comte de Rocquigny: *Les syndicats agricoles et leur oeuvre.* Paris, 1900. VIII. és 412 lap, egy térképpel.

Alig van az európai államokban intézmény, mely rövid idő alatt oly sikeres eredményt mutathatna föl, mint a mezőgazdasági syndicatusok, melyeket Rocquigny gróf a Musée Social kiadványában megjelent munkájában ismertet. A syndicatusok keletkezése majdnem a véletlen szüleménye. Ugyanis a francia forradalom idejében biztosítani akarván az ipari munkaszabadságot s a czéheket örökre eltörlendő, kimondották az 1791. törvényben, hogy 20 személynél több társulatba nem léphet. 1880-ban ezt a tilalmat főképen az ipari munkások egyesülésének lehetősége szempontjából megakarták szüntetni és a kormány törvényjavaslatot nyújtott be a »Syndicats professionnels« szabályozása érdekében; az eredeti javaslat szerint a syndicats professionnels célja kizárólag közgazdasági, ipari és kereskedelmi érdekek tanulmányozása és védelme. Ezen czélokat a senatus

Oudet senátor javaslatára megtoldotta ezzel a szóval: »mezőgazdasági« s így a syndicatusok mezőgazdasági célokra is egyesülhettek. »Ime mily kicsiny kapun jutottak be a mezőgazdasági syndicatusok a törvényhozásban; de a fődolog az, hogy oda bejutottak egy törvény kedvezménye alapján, mely tulajdonképen és eredetileg az ipari munkások és munkaadók syndicatusi kamaráit akarta szabályozni. A törvény 1884. márczius 21-én hirdettetett ki.

A szerencsés véletlen és erélyes agitáció a gazdasági syndicatusok intézményét a francia mezőgazdaság érdekében rendkívül elterjedt és jótékony hatású intézménynyé fejlesztette.

A gazdasági syndicatus mindenféle célra keletkezhetik; a mezőgazdasági érdekek védelme hatóságoknál, a gazdasági oktatás előmozdítása; gazdasági kísérletezések, műtrágya beszerzése, gépek és eszközök közös és olcsó vásárlása, a gazdasági hitel szervezése, termények közös értékesítése, vetőmagok és gazdasági szükségletek közös vásárlása, állatbiztosítás, tenyészállatok beszerzése, gazdasági ügyekben tanácsadók alkalmazása stb. működésük tere. Az egyes syndicatusok cél, terjedeleme, tagszám és működésük tekintetében felette különbözők. Van syndicatus 20—25 taggal és van olyan, a hol a taglétszám meghaladja a 10.000. A syndicatusok tagsági díjakat szednek; rendszeren 2—3 franc az évi díj, de vannak olyanok is, a hol a tagsági díj csak 50 centimes. A syndicatusok tagjai a gazdasággal foglalkozók, nem tesz különbséget akár földbirtokosok, akár bérlők, kis földmivesek és gazdasági munkások legyenek is. Jelenleg van közel 2500 gazdasági syndicatus 800 000 taggal. A terület, a melyre hatásuk terjed, nagyon különböző. Van körülbelül 50, melynek hatásköre kiterjed egy egész departementre, vannak csak egyes vidékekre és egyes helységekre terjedők.

Ugyancsak a syndicatusi törvény alapján fejlődtek ki és alakultak oly syndicatusok, a melyeket szerzőnk másodfokúaknak nevez, a mennyiben törekvésük az egyes önálló syndicatusok egyesítése, illetőleg céljaiknak előmozdítása kellő központosítás által. Vannak országos, vidékbeli, departementbeli s más kisebb területre kiható ilyenféle másodfokú syndicatusok. E syndicatusok megteremtésére legtöbbet tett a Societé des agriculteurs de France 12.000 taggal. 1886. márczius 3-án megalakult az Union des syndicats des agriculteurs de France, mely most »Union centrale des syndicats des agriculteurs de France« név alatt Párisban működik és 1900. január 1-én kebelében 936 syndicatust 400—500.000 taggal egyesít. Ez az »Union« szerzőnk nézete szerint »a mezőgazdaság érdekeinek legteljesebb és leghatalmasabb önkéntes képviselője és ebbeli kiváltságos helyzetével, melyet neki a szakszerű testületek bizalma érdekeiknek megvédése okából biztosított, minden körülmények közt, a hol a védelem szükséges, tényleg él is.« Az »Union« nem elégszik meg a már működő syndicatusok csoportosításával, hanem, a hol szükséges, újabb syndicatusok létesítésére törekszik.

Több vidékre terjedő syndicatus van most tíz. köztük a legjelentősebb, az »Union des syndicats agricoles de Sud-Est« Lyonban, a mely 1888. októberben keletkezett, most 250 syndicatust 61.280 taggal ölel fel működési körébe. Ebben a syndicatusban van egy bizottság a vitás és törvényhozási ügyekre, melyben a legjelesebb jogászok támogatják a gazdákat, van külön lapja, melyet 25.000 pél-

dányban terjeszt, kiad egy almanachot 100.000 példányban, jelszava: »Le sol c'est la patrie.« 1900. január 1-én a tíz vidéki Unio Franciaország 72 departementjára terjesztette ki működését, magában foglalt 615 syndicatust és 224.000 tagot. A vidéki egyesületek mellett vannak departementbeli egyesületek azzal a célzattal, hogy az egy departementban működő syndicatusokat egységes mederbe tereijék, ép úgy, miként kivételesen még kisebb területre szorítókozó egyesületek központja gyanánt is több syndicatus működnek.

Franciaország újabb mezőgazdasági fejlődésében legnagyobb szerepet játszanak a nagy általános jellegű syndicatusok. A legnevezetesebb köztük a »Syndicat central des agriculteurs de France«; ez 1886-ban alakult abból a célból, hogy a gazdák vásárlásait és eladásait Párisban, az ország központjában szervesen igazgassa, illetőleg lehetővé tegye. Van most 10.110 tagja; működése hat szolgálati ágara oszlik: műtrágya, mezei műszak, vetőmag, különböző termény, állatok és mezőgazdasági könyvek szakaszaira. Fennállása óta 64 millió frank forgalma volt. Kétszer hetenkint bulletint ad ki, mely tagjai számára a különböző mezőgazdasági cikkek árait az ország minden vidékéről közli. Egy magvizsgáló és kísérleti állomást tart fenn, végül munkás-elhelyezésről gondoskodik. Egészen más jellegű a Kergall által alapított és vezetett »Syndicat économique agricole de France«. Ez a syndicatus tulajdonkép szellemi vezetője a francia mezőgazdasági érdekeknek. 1889-ben keletkezett, székhelye Páris és tagjait egész Franciaországból gyűjti. A propagatio eszközei: röpiratok, lapok, almanachok és szakiratok nyomtatása és terjesztése; nyilvános összejövetelek és tárgyalások rendezése; körözüvények, kérvények és kivánságok terjesztése és a törvényhozáshoz való juttatása. A választások előtt felállítja azokat a követeléseket, a melyeknek keresztülvitelét a francia mezőgazdaság érdekében levőknek tartja, megküldi valamennyi tagjának azzal a követeléssel, hogy csak az olyan jelöltre szavazzanak, a ki a kivánságoknak törvényhozási uton való keresztülvitelére hajlandó. Az 1889. évi választás alkalmával 300 képviselő, tehát a többség kész volt az így kijelölt irányban működni. Ugyanigy járt el a syndicatus 1893. és 1898. években. A syndicatus jelszava »l'union pour la vie.« A többi syndicatusok kisebb jelentőségűek; ilyenek a gyümölcsészeti, mely 1891. évben Rennesben alakult, a selyemtenyésztési Avignonban 1887. óta és mások.

Nem kevésbé jótékony hatásúak azok a syndicatusok, melyek tisztán helyi jelentőségűek és tagjaikat specialis célra segítik, ilyenek a szőlősyndicatusok, melyek a filoxera elleni védekezésben jeleskednek, vannak külön syndicatusok a kertészet, a gyümölcs, virág és főzelék-termesztés, a faiskolák előmozdítása céljára; állattenyésztés, répatermelés, tejgazdaság, vajtermelés, méhészet, katánggyökértermelés, a gazdaságot fenyegető kártékony rovarok és növénybetegségek elleni védekezésre, a korai fagyok elhárítására és különböző mezőgazdasági károk elleni védekezésre.

Szerzőnk bőven ismerteti ezen különböző syndicatusok működését s az általuk elért eredményeket. Foglalkozik azokkal a szolgáltatásokkal, a melyeket a syndicatusok a föld jobb kihasználása céljából tettek s e tekintetben a műtrágya, továbbá a vetőmagvak, repczepogácsa, gazdasági eszközök, szőlő-cukor, szénkéneg, kén, amerikai szőlő stb. beszerzése és elosztása a legjelentő-

sebb tevékenység; a 25 legnagyobb syndicus évi üzlete 23 millió franknál többet tesz ki. Foglalkoznak a syndicusok a mezőgazdasági termények eladásával is; e tekintetben mindazáltal az eredmény már nem oly kedvező és nagy, mint a közös vásárlásoknál; a nehézség itt nem abban áll, hogy a syndicusok nem találnak vevőkre, hanem abban, hogy a biztos szállításra nem mernek vállalkozni és legtöbb syndicus arra a tapasztalatra jutott, hogy az értékesítés csak akkor eredményes, ha az eladás kereskedelmileg szerveztetik. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy egyes esetekben a syndicusok is nem értek volna el nagy eredményt. Nagy szolgálatot tettek a syndicusok a jobb és újabb gazdasági eszközök terjedésére nézve az által, hogy kiállítások és versenyző bemutatások útján a gazdák figyelmét a jobb szerszámokra, eszközökre és gépekre irányítják. További jótékony hatásuk a tenyészállatok beszerzése, tenyésztésre bocsátása és az állatok gondozásában mutatkozik, habár e tekintetben nem követték még a Belgiumban és a Svájcban nagyon elterjedt állattenyésztési syndicusok példáját, a hol az állattenyésztés kooperatív alapon sikerrel fejlődik. Rendkívül nagyot lendítettek a syndicusok a szőlőművelésen; nem említve a szőlőszetben szükséges trágya, eszközök, szénkéneg stb. közös beszerzését, nagy befolyást gyakoroltak a syndicusok a filloxera elleni védekezés és újraültetésre vonatkozó technikai és gyakorlati ismeretek terjesztése által; a szőlővesszők megismerése, a legalkalmasabbak kipróbálása s azután nagyban beszerzése és szétosztása a syndicusok egyik főszerepe; gondoskodnak arról, hogy a borkezelés okszerű módozatai terjedjenek. Itt is föl kell azonban említeni, hogy a syndicusoknak eddig nem sikerült a Németországban honos vinczellér-egyletekhez hasonlóan közös szüretelés és közös költségre való pinczekezelésre bírni a francia szőlőműveseket.

Nagy tevékenységet fejtenek ki a syndicusok a gazdasági ismeretek terjesztése érdekében. Nagyszámú időszaki lap, almanachok, szakművek (kivált a szőlészet, az állattenyésztés, a gazdasági eszközökről stb.) jelenik meg és küldetik szét, agronomiai térképek vétetnek föl, gazdasági conferentiák tartatnak, sok syndicus gazdasági tanárt szerződött, kinek egyedüli feladata, hogy a syndicus tagjai számára tanácsokat és fölvilágosításokat adjon; gazdasági és szőlészeti mintatelepeket állítanak fel, szőlővesszőtelepeket művelnek és innen ültetésre vesszőket adnak; vándorkönyvtárakat szereznek be s azokkal sorban járják az egyes helységeket, versenyeket és kiállításokat rendeznek; az iskolákban a gazdasági oktatás meghonosítására törekszenek és a sikerrel végző növendékek számára igazolványokat állítanak ki

A syndicusok a szövetkezetek létesítésén is nagyban fáradoznak. A szövetkezetek mindenféle faját terjesztik, de a termelési szövetkezetekben nem sikerült törekvésük, ellenben a fogyasztási szövetkezetek működése nagyban sikerült. A syndicusok rendszerint csak megteremtik a szövetkezeteket, azután csak ellenőrzik működésüket és a szövetkezetek saját maguk lábán állva, teljesítik feladatukat. Ugyanebben az irányban működnek a syndicusok a gazdasági hitelszövetkezetek és hitelintézetek megteremtésén is s e tekintetben sok helyütt a Raiffeisen-féle pénztárakat létesítették, de a hitelszövetkezetek más alakulatait is előmozdítják.

Méline 1894 november 5-iki törvényével a syndicatusok által létesített gazdasági hitelegyletek számára külön alakot teremtett; jelenleg 150 ilyen hitelegylet működik. 1899-ben a francia törvényhozás a gazdasági hitelintézetek központosítására a kölcsönös hitelintézetek vidéki pénztárait szervezte. Franciaországban sokan egy állami központi bankot követeltek a syndicatusi hitelintézetek ügyeinek és pénzügyeinek központosítására és vezetésére, de a törvényhozás célszerűbbnek találta a vidéki központok szerinti kezelést. Eddig husz vidéki intézet keletkezett. A francia törvényhozás 1898. július 18-án hozott törvényével a gazdasági termények warransokkal való értékesítését, az ugyanazon évi július 10-iki törvény a termés megzálogolását engedte meg s ekkép a mezőgazdasági hitel újabb eszközeit teremtette meg, ezek a törvények mindazáltal eddig nem váltak be.

A syndicatusok a biztosítási ügyet is működési körükbe foglalták. A tűzbiztosításra nézve rendszerint már fennálló biztosítóintézetekkel lépnek egyezségekre és tagjaik számára ekkép olcsóbb díjakat szereznek; de azért vannak egyes kisebb kölcsönös biztosítók, melyeket a syndicatusok maguk létesítettek. A jégbiztosításnál is leginkább a már működő biztosítók tevékenységét közvetítik. Az állatbiztosításnál ellenkezőleg a kölcsönös biztosítás terjedt el, de kis területekre, leginkább egy-egy községre szorítkozva. A balesetek elleni biztosítás újabb időben kezd terjedni.

Szerzőnk a francia gazdasági syndicatusok működését így vázolván, könyve végén úgy találja, hogy a mezőgazdasági társulásnak oly alakulása fejlődött így ki, mely a földművelők szükségleteit nagyban kielégíti és nagy reményekre jogosít. »Az állam a rendelkezésére álló összes befolyásával és segédeszközeivel soha nem lett volna képes a mezőgazdaságot annyira fejleszteni, a gazdasági módszereket és művelési módokat akkép átalakítani, a kis gazdák sorsát annyira javítani, mint tették ezt a néhány lelkes férfi által létesített syndicatusok. A syndicatusok által terjesztett tanok egyik legjobbika az, hogy rászoktatta a gazdákat a saját erejökre való támaszkodásra, a közös törekvések és egyetértés hatalmára.«

—vits.

A miskolczi kereskedelmi congressus.

Vajon van-e valaki, a ki kétségbevonja, hogy minden gazdasági osztálynak szervezkednie kell? Minden gazdasági osztály csakis a maga teljes szervezetében actióképes. A gazdasági élet, bármily békés színezetű is, folytonos készenlétet igényel minden gazdasági osztály részéről, mert a »létért való küzdelem« nem pusztá phrasis; a gyakorlati élet a maga kisebb phasisaiban valódi küzdelmeket tüntet fel úgy az egyéneknél, mint a gazdasági osztályoknál. A congressusok az ilyen készenléteknek a szemléi: erőpróbák, melyek azonban nem arra vannak hivatva, hogy a gazdasági ellenfeleket harcra tüzeljék, hanem ellenkezőleg a legjobb eszközök a békés együttműködés, az erőegyesítés eszméjének felsegítésére. Szeptember 16-án és 17-én a magyar kereskedők tartották III. országos congressusukat. Tekintve, hogy azon az ország kereskedőinek minden rétege, úgy a hely szerinti eloszlást, mint a gazdasági szerepet értve ez alatt, képviselve volt: oly eseménynek kell tartanunk a congressust, mely bővebb tárgyalást, részletes ismertetést és objectiv kritikát érdemel.

A congressus elnöki megnyitója határozottan szót érdemel. Éles, kiméletlen kritikája volt a helyzetnek, szakismerettel csoportosítva az okokat, melyek azt megteremtették és az okozatokat, melyeket az magával hozott, rámutatván egyúttal a kibontakozás helyes útjára is. Nem szépített, nem leplezett semmit. Az általános vállalkozói szellem elernyedése és a fogyasztók vásárló erejének megcsappanása olyan két esemény, mely szemünk láttára állott elő, mely lépten-nyomon érezteti velünk — legyünk bár gazdák, iparosok vagy kereskedők — gazdasági hátrányait. Azt hiszszük, nem ártott volna egy kissé részletesebben foglalkozni egy kérdéssel, melyet az elnöki megnyitó beszéd csak úgy mellékesen érintett, a mely később az egész congressus folyamán egyetlen egyszer sem volt megbeszélés tárgya. Ez a kérdés a kereskedői foglalkozás téves megítélése, valamint az a nagy megrohanás, melylyel a kereskedői pályát hirtelen úgy gyakorlati, mint elegendő elméleti képzettség nélkül elárasztják. Kevésbé hangsúlyozta ezenkívül az elnöki beszéd azt, hogy a vám és kereskedelmi szerződések megújításánál együttesen résen kell lennie minden gazdasági osztálynak, mert ha most nem diagnostizáljuk a gazdasági élet bajait, ha most nem törekszünk a jövő gazdasági fellendülés feltételeinek kifürkészésére, akkor veszedelmesen megbéníthatják gazdasági életünket, véglegesen elnyomhatják gazdasági önállóságunk feltételeit. Ezzel a kérdéssel a congressus a tárgyalás folyamán is mostohán bánt. Az igaz, hogy az elnöki beszédnek meg voltak szabva az időbeli és tárgybeli keretei.

A kereskedők országos szervezetének kérdésével is foglalkozott a congressus. A kérdés előadója ügyesen tudta csoportosítani az érveket, melyekkel e terv megvalósításának elodázhatlan szükségét kimutatta. A részletek ellen nyilvánuló ellentétek már majdnem az egész terv megdöntésére vezettek. Az az egy bizonyos, hogy a kereskedő-osztály tekintélyben, erőben és erkölcsi súlyban növekszik, ha magának egy központi szervezetet teremt, mely komolyságával, agitálásával és szakkérdésekben nyújtandó tanácsaival az érdekképviselő fontos tényezőjévé növi ki magát. A nagy kérdés azonban itt az, hogy tényleg meg tud-e majd felelni a kereskedői szervezet a congressus által készített tervezet alapján nagy céljának, súlyos feladatának. Nem fog-e az érdekképviselő klikképviselőtté válni? Ha a jövő tényleg ezt hozná meg a kereskedők országos szervezetében, akkor a kereskedők érdeke azt parancsolná, hogy inkább maradjanak szervezetlenül, mint ilyen szervezetben. A mozgalom élén állóknak egyénisége legyen mindig biztosíték arra nézve, hogy ez nem fog bekövetkezni. Az kétségtelen, hogy az elfogadott alapszabályszervezet még jó sok módosítást elbirna. Reméljük, hogy a jövő év, a végleges megalakulás, meghozza ezt.

A congressusi tanácskozásoknak legfontosabb része ezután következett. Sajnos, hamarosan végeztek vele. Annak kell ezt tulajdonítanunk, hogy a kereskedelmi szerződések és az autonóm vámtarifa kérdésének előadója, Matlekovits Sándor, betegség által akadályozva volt a megjelenésben. Az igazat megvallva, abban a meggyőződésben voltam a congressuson, hogy ez a kérdés magas színvonalu, alapos megvitatásban fog részesülni. Bevallom, csalódtam, a vita és a tárgyalás egészen ellaposodot ennél a kérdésnél, mintha az a kereskedő-osztályt egyáltalában nem érintené. Pedig milyen nagy

apparátussal dolgozta ki Matlekovits határozati javaslatának indokolását. A többi között a következőket is mondja, a mi szélesebb körben is érdeklődést kelthet:

»A vámok megkötése adja meg a kereskedésnek azt a stabilitást, melyet számításaiban a különben is nagyon hullámzó elemek mellett, melyeket az üzletben mérlegelni kell, mint változatlant tekinthet. De ép ezért, mert a kereskedés érdeke, ezen vámstabilitás, kívánatos is, hogy a szerződések ne rövid időre, hanem lehető hosszú időre köttessenek meg. A közgazdaság maga a tömeg és nagyban való termelésre irányul; rég mulott idők azok, a midőn a mezőgazda ép úgy, mint az iparos, csak közvetlen szomszédját tekintette vevőjéül; a tőkének a termelésben elfoglalt szerepe a szomszéd piacokat elégteleneknek és szűkeknek találja, mindig nagyobbodnak a körök, melyeket a nagyban termelés ellát s végre szűk lesz az ország, külföldre kell menni s a külföldön kell elhelyezkedést keresni. Magyarországnak nemcsak mezőgazdasági és erdészeti terményeivel, hanem ellenére gyenge iparának s hogy iparcikkokban első sorban Ausztria részéről látta el szükségletét, még ipari termelése céljából is a külföldi piacokat kell felkeresnie. Nem említve a keleti országok közvetlen szomszédságában fekvő ipartelepeket, melyek már helyzetük-nél fogva Szerbiában és Romániában természetesebb piaczaikat birják, mint a távolabb levő magyar városokban, nem említve a malom, maláta, cukor, szesziparokat, melyek hatalmas fejlődésükben már rég nem találnak sem Magyarországon, sem az osztrák-magyar vámterületen belül elég kelendősegre; ott vannak az osztrák iparral versenyző számos iparvállalataink, melyek talán első sorban az osztrák versenynél fogva kénytelenek külföldi piacokon szerencsét próbálni. Vasiparunk, gépiparunk, papíriparunk és más fejlődő iparágaink nagyon is rászorulnak külföldi piacokra.«

Mint érdekes jelenséget felemlitem, hogy a congressus csak az első pontot hagyta meg Matlevits határozati javaslatának IV. pontjából, mely eredetijében a következőleg szólt:

»A vámok magasságára nézve a mostani vámtarifa tételei nagyban és egészben megtartandók. Pénzügyi szempontból a vámok föl-emelése káros. Ipari védelem szempontjából az eddigi vámok elég magasak. Mezőgazdasági szempontból ott, hol a termelés a belső szükségletet nem fedezi, nagyobb védekezés nem ellenkezik az ország érdekével.«

A többi három pontot törülte. És — ha nem csalódom — egyetlen védelmezője sem volt az eredeti tervezetnek. Pedig a határozati javaslat e nélkül hiányossá, csonkává lett. Voltak talán túlbuzgók, a kik ebben a három pontban bizonyos élt láttak, mely esetleg sebezhet. Nézetem szerint a csonkítás által sokkal élesebbé lett a javaslat, mely azonban ezáltal mintegy a közepén csorbulást szenvedett. Már pedig mit ér egy finom, éles eszköz, mely közepén megcsorbult?

A congressus annál részletesebben, sőt talán túlságos részletességgel foglalkozott a fogyasztási szövetkezetekkel. A vita azonban oly széles mederben folyt, hogy lehetetlen volt megtalálni a vezérfonalat, mely új irányt, új elveket szabott volna. A congressus ezeket nem is találta meg.

Az adóreform kérdésében kimondotta a congressus, hogy mostani egyenes adórendszerünket igazságtalannak, egyenlőtlennek tartja,

a mely sok tekintetben okozója a nyomornak és kivándorlásnak. Kivánja, hogy állapittassék meg egy létminimum, melynek összegénél a családtagok számát is tekintetbe vegyék, úgy, hogy a létminimum összege nagyobb számú családnál magasabb legyen. A mérsékelt emelkedésű progressiv adó mellett is állást foglalt a congressus. Tudvalevő, hogy a kormány most foglalkozik az egyenes adózás rendszerének megvalósításával. Pénzügyi helyzetünk sok olyan reform megvalósítását akadályozza, avagy legalább is késlelteti, melynek szükségességéről meg vagyunk győződve. Épen azért nem szabad sokat markolni akarnunk, mert akkor a közmondás szerint csak keveset foghatunk. A congressus a német minta után az összjövedelmi adó behozatala és a II. osztályú kereseti adó és az általános jövedelmi pótagó eltörlése mellett is állást foglalt.

A hazai ipar fejlesztése érdekében a kereskedők is állást foglaltak. A napilapok oly bőven tárgyalták ezt a kérdést, hogy fölöslegesnek tekintjük e helyütt is bővebben foglalkozni vele. Az tény, hogy a hazai ipar tátmogatásának sikere első sorban a kereskedő osztály kezébe van letéve. Ez hazafias kötelessége a magyar kereskedőknek, de egyuttal saját érdekük is. A legnagyobb buzgalmat elvárhatjuk tőlük, mint magyaroktól és mint kereskedőktől egyaránt. A polgári peres eljárás reformjának kérdésénél a polgári törvénykezési rendtartás szándékolt reformja mellett emelt szót a congressus, hasonlóképen a csődtörvény reformját illetőleg a kereskedők külön kívánásait — már pedig e téren a kereskedők az első sorban érdekeltek — tolmácsolja a vonatkozó határozati javaslat.

Végül — last but not least — egy a napisajtóban nagy port felvert kérdéssel foglalkozott a congressus. A kereskedelmi képviselőlet a parlamentben: ez volt az utolsó előadás tárgya. Kár volt ezt a kérdést a congressus foruma elé vinni, hiszen természetes, hogy a kereskedők arra fognak törekedni, hogy érdekeiknek képviselőjük a parlamentben kifejezést adjon, azokért ott sikra szálljon. De ezt a képviselőletet az osztályharcz jellegével felruházni káros dolog volna. Úgy is eléggé ki vannak élesedve az ellentétek, minek azokat még jobban kihegyezni. Elég szomorú képét látjuk így is az osztályharcz dulásának, minek azt még jobban elmérgesíteni.

Mindent összegezve, el kell ismernünk, hogy a kereskedők érintkezési pontokat kerestek a többi gazdasági osztályokkal. Most már a többi gazdasági osztályokon a sor, hogy az együtthaladás fonalát hirtelenkedve szét ne vágják. A szemle jól sikerült, a készenlét jó reményekkel biztat.

Bárcsak valóra válna ez a jó reménység.

Czeisler Emil.

A tőzsde-válság.

Dr. Hódosi Lajos: *Az értéktőzsde pangásának okairól és orvoslásáról.* Budapest, 1900.

Hódosi Lajos rövid füzetet bocsátott közre, melyben a tőzsde szervezetének tagozása, az üzlet külső formái, a kereskedelmi törvény idevágó szabályainak megemlítése mellett inkább a pangást érzékenyebbé tevő mellékkörülményekkel, mint a pangás tulajdonképeni okaival foglalkozik. A pangás főbb okai, az általános közgazdasági

küzdelem, az ország tőkeszegénysége és a meglevő tőkének az ingatlan vagyron, a föld felé való gravitálása, az ingó tőke piacának, a tőzsdének ezen tulajdonképeni bajai a füzetben tüzetesen nem tárgyalhatnak ugyan, de a mit szerző mond, mégis mind figyelemre méltó. Ilyenek a közismeretű hibák az alapításoknál és a részvények kibocsátási felpénzénél. Ezt szerző szerint törvénynyel kellene szabályozni. Ilyen a tőzsdetagok kritika nélküli felvétele; a selejtes elemek távortartása a tőzsdetanács kötelessége volna. Eltörrendő volna a folyó kamat s visszaállítandó volna a jogosított és felelős, tőzsdeügynökök intézménye. Befolyást kellene gyakorolni és ellenőrizni a reportot, hogy uzsora-kamatok ne legyenek szedhetők. Helyes s szolid indítványa szerzőnek, hogy tőzsdei jegyzés tárgyává csak oly társaság részvénye teendő, a mely már két éve fennáll és melynek két évi mérlege van. Indítványt tesz szerző — német mintára — az iránt is, hogy a tartalékba helyezendő jövedelmi rész 5%-nál nagyobb ne legyen s új számlára csak az az összeg legyen vihető, a mely egy-egy részvény után egy koronánál kisebb osztalék-többletet okoz. Ez mar egyéni izlés, mert a gyakorlat azt mutatja, hogy az osztalék nagyobbmértvű hullámozása még inkább erősíti a játékot. Helyes indítvány, hogy a félévi mérleg készítése s közzététele általánosan kötelezővé tétessék és hogy a kereskedelmi törvényszék felügyeleti joga egy szakemberekből álló s ellenőrzési jogkörrel felruházandó kereskedelmi forumra átruháztassék, továbbá hogy a vidéki részvénytársaságok is kényszerítettessenek részvényeiknek a budapesti értéktőzsdén való jegyzésére.

Legérdekesebb indítványa azonban szerzőnek az, hogy a kereskedelmi törvény mondja ki a részvénytársaságok igazgatósági tagjainak incompatibilitását, vagyis más szóval hogy ha valaki egy társaságnál igazgatósági tag, az más társaságnál ilyenné nem választható. Ez mindenestre befolyásolná a részvénytársaságok trust-szerű felépését, különösen nálunk, a hol a bankszervezet centralizálva van, de viszont a részvényeseknek mindenkép megóvandó szabad választási jogát csorbitaná, a mit pedig jogszerűen tenni nem lehet. Mindenestre érdeme szerzőnek, hogy a tényleg fenforgó hibákra rámutat, bár immár köztudomású, hogy a tőzsde szervezetének s az ügyletek szabályozásának be kell következni. Erre ugyan a gyakorlat emberei azt szokták mondani, hogy ha megjön a conjunctura, a hibákat fel sem veszik, ha pedig nincs conjunctura, a szabályozás úgy sem segít. Nézetünk szerint a pangás okait nem épen a szerző által felhozottak képezik, az igazi okok sokkal mélyebben, a gazdasági depresszióban gyökereznek, s ezekről a füzet nem szól. *Wallon.*

Közgazdasági irodalom.

1. Tudománytörténet. Életrajzok. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Curran, J. H.: Francis A. Walker und seine hauptsächlichsten Theorien. Jena: Fischer 1900. (VIII. 95) 8°. M. 2.50. (Samml. nat. u. stat. Abh. d. staatsw. Sem. z. Halle Bd. 28.)
- Demuth, F.: F. Th. v. Bernhardi. Ein Beitrag zur Geschichte der Nationalökonomie im 19. Jahrhundert. Jena: Fischer 1900. (68) 8°. M. 1.80.
- Földes B.: Az államháztartástan (Pénzügytan). Budapest: Pollitzer 1900. (503) 8°. 9 kor.
- Gibson, A. H.: Natural economy: introduction to political economy. London: Simpkin 1900. (142) 8°. 3 s. 6 d. net.
- Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Hrsg. von J. Conrad u. A. 2. Aufl. Bd. 4: Galiani — v. Justi. Jena: Fischer 1900. (XI, 1420) 8°.
- Malagrini, A.: Scienza delle finanze. Disp. 1—20. Parma: lit. F. Zafferi 1900. (1—180) 8°.
- Muensterberg, E.: Bibliographie des Armenwesens. — Bibliographie charitable. Berlin: Heymann 1900. (XV, 160) 8°. M. 3.—. (Schr. d. Centralst. f. Arbeiterwohlfahrtseinricht.)
- Petit, E.: Programme d'un cours de législation et science financière. Paris: Rousseau 1900. (80) 8°. Fr. 2.
- Plehn, C. C.: Introduction to public finance. 2d ed. rev. and enl. New-York: Macmillan 1900. (12, 384) 12°. cl. Doll. 1.60.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása. Monographiák.

- Borovszky S.: A nagylaki uradalom története. Budapest: Akadémia 1900. (50) 8°. 80 fill. (Ért. a tört. tud. kör. 18 k. 10. sz.)
- Coghlan, T. A.: The wealth and progress of New South Wales 1898—99. 12th issue. Sidney: Gullick 1900. (XV, 1048) 8°.
- Dorn, A.: Amerikanisches. Vorträge. Wien: Volksw. Verl. A. Dorn 1900. (III, 132) 8°. Kr. 1.—.
- Ehrler, J.: Agrargeschichte und Agrarwesen der Johanniterherrschaft Heitersheim. Tübingen: Mohr 1900. (VIII. 77) 8°. M. 2.50. (Volksw. Abh. d. bad. Hochsch. Bd. 4. H. 2.)
- Kelles-Kranz, K. de: Les bases économiques des formes primitives de la famille. Extr. Paris: Giard & Brière 1900. (20) 8°.
- Knox, J. J. (and others): History of banking in United States. Carefully rev. and brought up to date by Bradf. Rhodes and E. H. Youngman. New-York: 1900. 8°. 25 s.
- Leonhard, E. M.: The early history of english poor relief. Cambridge: University Press: 1900. (XVIII, 397) 8°. 7s. 6 d.
- Lewinstein, E.: Der Robot am Anfang und am Ende des 19. Jahrhunderts. Berlin: Simion 1900. (32) 8°. M. 1.— (Volksw. Zeitfragen, H. 175.)
- Martin, G.: L'industrie et le commerce de Velay aux 17e et 18e siècles. Le Puy: impr. Marchesson 1900. (236) 8°.
- Plehn, H.: Geschichte des Kreises Strassburg in Westpreussen. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XXVII, 369) 8°. M. 8.80. (Materialien u. Forschungen z. Wirtschafts- u. Verwaltungsgesch. v. Ost- u. Westpreussen. 2.)
- Sembritzki, J.: Geschichte der See- und Handelsstadt Memel. Memel: Siebert 1900. (VIII, 334) 8°. M. 6.—.
- Stassik F.: A volt határőrvidéki házközösségek. Nagy - Becskerek: Pleitz 1900. (186) 8°. 6 kor.
- Théry, E.: L'Europe économique et financière pendant le dernier quart de siècle. Paris: impr. Simart 1900. (344) 4°. Fr. 10.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Bellom, M.: La question des mines allemandes dans l'est de l'Afrique. Paris: Cotillon 1900. (32) 8°.
- Goldstein, J.: Berufsgliederung und Reichtum. Stuttgart: Cotta 1900. (171) 8°.
- Goldstein, J.: Die Ursachen des Bevölkerungsstillstandes in Frankreich. München: Piloty 1900.
- Hasselt, U.: Das Kolonialwesen im 19. Jahrhundert. Stuttgart: Belser 1900. (52) 8°. M. 0-80. (Zeitfr. d. christl. Volkslebens, Bd. 25. H. 4.)
- Krausse, A.: Russia in Asia: record and study, 1558—1899. 2nd ed. London: Richards 1900. (244, 12 maps) 8°. 10 s. net.
- Lenz, G.: Die Regierungsschulen in den deutschen Schutzgebieten. Darmstadt: Bergsträsser 1900. (27) 4°. M. 1.—.
- Malthus, T. R.: Versuch über das Bevölkerungsgesetz. Uebers. von F. Stöpel. 2. Aufl. der Uebersetzung durchgesehen u. verb. von R. Prager. Berlin: Prager 1900.
- Mill, H. R.: New lands; their resources and prospective advantages. London: Griffin 1900. (292, 10 maps) 8°. 5 s.
- Piot, E.: La question de la dépopulation en France. Paris: impr. Mouillot 1900. (XI, 94) 8°.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka közti viszony. Socialismus.

- Abel, G.: Les lois sur le contrat de travail du 10. III. 1900 et sur l'épargne de la femme mariée et du mineur du 10. II. 1900, commentées. Gand: Hoste 1900. (132) 8°. fr. 2.—.
- Accidents du travail. Jurisprudence. T. 1—2. Paris: impr. nationale 1900 (204, 203) 8°. (Minist. du commerce.)
- Adler, P.: Die Lage der Handlungsgelhilfen gemäss den Erhebungen der Kommission für Arbeiterstatistik. Stuttgart: Cotta 1900. (XVI, 197) 8°. M. 4.— (Münch. volksw. Stud. 39. St.)
- Annual report of the Chief Inspector of factories and workshops for the year 1899. London: pr. by Darling & Son 1900. (487) 2°. 7 s. 3 d.
- Arbeitsamt in Jena. I. Geschäftsbericht, vom 1. X. 1899 bis 31. III. 1900. Nebst Berichten über die Gewerkschaftsorganisation und Gewerksvereine, den Jenaer Lokalboykott, Lohnbewegungen etc. Jena: Vopelius 1900. (68) 8°.
- Arbeitskammer Zürich. 3. Jahresbericht, 1899. Zürich: Schweiz. Grütliverein, 1900. (75) 8°.
- Arme Leute in Krankenhäusern. München: Staegmeyr 1900. (102) 8°. M. 1.
- Associations, Les, professionnelles ouvrières T. 1.: Agriculture; Mines; Alimentation; Produits chimiques; Industries polygraphiques. Paris: Berger-Levrault & Cie 1900. (IV, 913) 8°. (Office du travail.)
- Beitrag, Ein, zur Lösung der sozialen Frage. Von einem deutschen Fabrikanten Böhmens. Warnsdorf: Schnitzer 1900. (48) 8°. M. —35.
- Bericht des Belostocker socialdemokratischen Komités des allgemeinen jüdischen Arbeiterbundes in Russland und Polen. Dem internationalen Kongress der Arbeiter und Arbeiterinnen der Textilindustrie in Berlin. Berlin: Druck v. M. Bading 1900. (8) 8°.
- Bielefeldt, A.: Du traitement médical des ouvriers assurés contre les accidents et contre l'invalidité en Allemagne. Berlin: Asher & Co. 1900. (53) 8°. M. —80.
- Bericht der 21. Kommission (des Reichstages) über den Entwurf eines Gesetzes betr. die Abänderung der Unfallversicherungsgesetze. Bericht-erstatte: Abg. Fischbeck. Berlin: Heymann 1900. (47) 2°. M. 2-40.
- Bericht der 21. Kommission (des Reichstags) über den Entwurf eines Gesetzes betr. die Abänderung der Unfallversicherungsgesetze. Bericht-erstatte: Fischbeck. — Bericht über das Bahnunfallversicherungsgesetz. Bericht-erstatte: Fischbeck. Bericht über das Unfallversicherungsgesetz für Land- und Forstwirtschaft. Bericht-erstatte: Opfergelt. Berlin: Heymann, 1900. (47, 97, 127) 2°. M. 6—.
- Bericht der 21. Kommission (des Reichstags) über den Entwurf eines Gesetzes betr. die Abänderung der Unfallversicherungsgesetze. Bericht-erstatte: Fischbeck. — Bericht über das Bahnunfallversicherungsgesetz. Bericht-erstatte: Fischbeck. — Bericht über das Unfallversicherungsgeschäft für Land- und Forstwirtschaft. Bericht-erstatte: Opfergelt. — Bericht über das Gewerbe-Unfallversicherungsgesetz. Bericht-erstatte: Trimborn. Berlin: Heymann 1900. (Getr. Pag.) 2°. M. 9.—.

- Bericht über die parlamentarische Tätigkeit der socialdemokratischen Reichstagsfraktion. 10. XI. 1899 bis 12. VI. 1900. Erstattet von Paul Singer. Berlin: Exp. »Vorwärts« 1900. (48) 8°. M. —15.
- Brants, V.: Où en est la législation internationale du travail. Extr. Louvain: Inst. sup. de philosophie 1900. (15) 8°.
- Bunzel, J.: Monatsbudget eines Grazer Arbeiters. S. A. Graz: Leuschner & Lubensky 1900. 8°. M. —40.
- Centralverein für Arbeitsnachweis zu Berlin. Geschäftsbericht für d. J. 1899. Berlin: Druck v. Loewenthal 1900. (38) 4°.
- Ceresole, E.: Voyons et jugeons! Pour la votation du 20. V. 1900, sur les assurances. Bern: Schmid & Francke 1900. (23) 8°. M. —20.
- Comité officiel de patronage des habitations ouvrières et des institutions de prévoyance; travaux de 1899. Bruxelles: Alliance typogr. 1900. (130) 8°.
- Conseil supérieur du travail. Conseils de prud'hommes. Paris: impr. nationale 1900. (409) 4°. (Publ. du Min. du commerce.)
- Engels, Fr.: Development of socialism from utopia to science. Tr. by D. De Leon. New-York: New-York Labor News Co 1900. (32) 5 c.
- Entwurf des Statuts einer Baukranken-kassa. Berlin: Verl. d. Arbeiterversorgung 1900. (16) 2°. M. —60.
- Fabbricotti, C. A.: Appunti critici (sul libro di Enr. Ferri: Socialismo e scienza positiva). Sarzano: tip. Tellarini 1900. 2 voll. 8°.
- Fox, W.: Board of Trade report on the wages and earnings of agricultural labourers in the United Kingdom. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 3 s. 4 d.
- François, A.: Michel Bakounine et la philosophie de l'anarchie. Extr. Bruxelles: Lamertin 1900. (54) 8°. fr. 1.—.
- Frey, E.: Zur Geschichte der Idee des internationalen Arbeiterschutzes. Referat. Bern: Sturzenegger, 1900. (8) 8.
- Gelléri M.: Harez a munkánélküliség ellen. Budapest: Singer & Wolfner biz. 1900. (125) 8°. 2 kor.
- Gerson: Die Arbeitsleistung und ihr Lohn nach neuem deutschen Reichsrecht, nebst einem Anhang, enth. die Rechte des Handlungspersonals. Mühlheim a. R.: Bagel 1900. (111) 12°. M. 1.—.
- Göhre, Paul: Wie ein Pfarrer Socialdemokrat wurde. Rede. Berlin: Exp. d. »Vorwärts« 1900. (16) 8°. 10 Pf.
- Goldstein, F.: Der Staat ohne Rente oder Entwurf zur Lösung der sozialen Frage. Leipzig: Stein 1900. (67) 8°.
- Graef, C.: Die Unfallversicherungsgesetze des deutschen Reichs. Mit Anmerkungen und Sachregister. Berlin: Asher & Co. 1900. (VII, 523) 8°. M. 6.—.
- Guesde, J.: Le collectivisme au Collège de France. Pithiviers: impr. Gauthier 1900. (27) 8°. (Bibl. du parti ouv. franç.)
- Hartmann, K.: Die gemeindliche Arbeitsvermittlung in Bayern. M. bes. Ber. des Verhältnisse bei dem städtischen Arbeitsamte München. München: Schweitzer 1900. (IV, 112) 8°. M. 3.
- Hennig, E. und B. Lange: Die Vortheile der Invalidenversicherung und der Weg zu ihrer Sicherung. Dresden. Zahn & Jaensch 1900. (4) 8°. M. —10.
- Holaind, R. P. J.: Le socialisme américain. La propriété et le droit naturel. Examen des systèmes économiques de Herbert Spencer et Henry George. Trad. de l'anglais par E. J. P. Buron. Bruxelles: Soc. belge de libr. 1900 (161) 8°. fr. 2.—.
- Houben, F.: L'avenir de la classe ouvrière. Combinaison retraite-assurance par l'affiliation simultanée aux caisses de retraite et d'assurances sur la vie de la caisse générale d'épargne et de retraite sous la garantie de l'État. Conférence. Tournai: Casterman 1900. (44) 8°. fr. —20.
- Hyndman, F. H.: Time of transition or hope of humanity. London: New Century Press 1900. (446) 8°. 6 s.
- Jahresbericht, Erster, des Arbeiter-Sekretariats Mannheim. Mannheim: Aktiendruckerei 1900. (86) 8°
- Jahresbericht der kgl. sächsischen Gewerbeinspektoren f. 1899. Dresden: Druck v. Lommatzsch 1900. (VIII, 673) 8°.
- Jennings, E. B.: People and property. New-York: Abbey Press 1900. (109) 12°. cloth Doll. 0.40.
- Jourdan, G.: Législation sur les logements insalubres. 5e éd., entièrement ref. Nancy: Berger-Levrault & Cie 1900. (564) 8°. fr. 6.
- Kautsky, K.: The class struggle; tr. and adapted to America by D. De Leon. New-York: New-York Labor News Co. 1900. (32). 5 c.
- Klein, G. A.: Les résultats de l'assurance ouvrière de l'Empire allemand. Berlin: Asher & Co. 1900. (20) 8°. M. —50.

- Klein, G. A.: The results of the workmen's insurance of the German empire. Berlin: Asher & Co. 1900. (19) 8°. M. —50.
- Kratz, H.: Der Reichtum im Lichte der hl. Schrift. Ein Beitrag zur Klärung der sozialen Frage. Neuwied: Heuser 1900. (61) 8°. M. 1.—
- Kressin, O.: Die deutsche Gewerkschaftsbewegung. Eine Kritik. Leipzig: »Leipziger Volkszeitung« 1900. (47) 8°. M. —15.
- Lafargue, P.: Le socialisme et les intellectuels. Paris: Giard & Brière 1900. (36) 8°. 20 cts.
- Lieven, Fürst M.: Die Arbeiterverhältnisse des Grossgrundbesitzes in Kurland. Abt. 1. Bd. 1. Mitau: Druck v. Steffenhagen & Sohn 1900. (XV, 36) 4°.
- Malherbe, G.: Les sociétés de secours mutuels. Fédération et réassurance. Bruxelles: Soc. belge de libr. 1900. (48) 8°. fr. 1.
- Mattei, R.: Critica del socialismo. Firenze: tip. Niccolai 1900. (34) 8°.
- Maurel, L.: De l'attribution du bénéfice dans le contrat d'assurance sur la vie au profit de tiers. Paris: Larose 1900. (274) 8°.
- Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1898-ban. Kiadja a földművelésügyi m. k. minister. Budapest: Pallas rt. ny. 1900. (204) 8°.
- Mitteilungen des arbeitsstatistischen Amtes im k. k. Handelsministerium. H. 1: Die Lohnarbeiter der k. u. k. Kriegsmarine von R. Kesslitz. Wien: Hölder 1900. (77) 8°. Kr. 1.20.
- No room to live: being papers on the housing question in town and country. London: »Daily News« 1900. (176) 8°. 6 d.
- Oberwinder, H.: Weltmachtpolitik und Sozialpolitik. Vortrag. Berlin: Walther 1900. (46) 8°. M. —50.
- Paepow, F.: Die Organisationen der Maurer Deutschlands 1869 bis 1899. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Maurerbewegung. Hamburg: Bömelburg 1900. (304) 8°.
- Pflüger, P.: Der Sozialismus der israelitischen Propheten. Zürich: Buchh. d. schweiz. Grütlivereins 1900. (19) 8°. M. —60. (Sozialw. Volksbibl. H. 10.)
- Plantet, Eugène: La charité à Paris au 19e siècle. Paris: Office central 1900. (XX, 174) 8°.
- Press, A.: L'assurance contre les accidents en Russie. Paris: impr. Balitout 1900. (38) 8°.
- Protokoll des 3. ordentlichen Verbandstages des Deutschen Holzarbeiterverbandes, Nürnberg 1900. Stuttgart: Dietz 1900. (144) 8°.
- Reichsberg, N.: Der internationale Arbeiterkongress in Paris. Bern: Sturzenegger 1900. (30) 8°.
- Retail, G.: Les caisses de secours et de retraites des ouvriers mineurs (loi du 24. VI. 1894). Laval: impr. Barnéoud & Cie 1900. (III, 270) 8°.
- Rowe, L. S.: Corporations and public welfare. New-York 1900. 12° 7 s 6 d.
- Saint-Aubert, G. de: L'assurance contre l'invalidité et la vieillesse en Allemagne. Paris: Larose 1900. (IV, 154) 8°. fr. 12.
- Schriften der Centralstelle für Arbeiterwohlfahrtseinrichtungen Nr. 17: Fürsorge für Säuglinge. Die Erleichterung der Beschaffung der Geldmittel für die gemeinnützige Bau-thätigkeit. Vorberichte und Verhandlungen der 8. Konferenz, Stuttgart 1899. Berlin: C. Heymann 1900. (IV, 290) 8°.
- Simons, G.: Die Brotfrage und die Brotantwort. Feldmühle: Selbstverlag 1900. (32) 8°. M. —20.
- Sippione, C.: La questione sociale in rapporto al progresso e alla civiltà. Ascoli Piceno: tip. Cardi 1900. (27) 4°.
- Sitzungsprotokolle des ständigen Arbeitsbeirats. 1898/99. Hrsg. vom k. k. arbeitsstatistischen Amt. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1900. (VI, 416) 8°. Kr. 2.40.
- Sombart, W.: Dennoch! Aus Theorie und Geschichte der gewerkschaftlichen Arbeiterbewegung. Jena: Fischer 1900. (121) 8°. M. —80.
- Sourbeck, Th.: Lohnstatistik des Personals der schweizerischen Eisenbahnen. T. 2. Bern: Neukomm & Zimmermann 1900. (VII, 265) 2°. M. 10.—.
- Sozialdemokratie, die, in den Landtagen von Coburg und Gotha, 1896—1900. Gotha: Bock 1900. (80) 8°. M. —20.
- Soziale Verwaltung in Oesterreich am Ende des 19. Jahrhunderts. Aus Anlass der Weltausstellung Paris 1900 hrsg. vom Spezialkomité für Sozialökonomie, Hygiene und öffentliches Hilfswesen. Bd. 1—2. Wien: Deuticke 1900. 2 Bde 8°. Kr. 40.—. (Bd. 1: Sozialökonomie 7 Hfte. Bd. 2: Hygiene und öffentliches Hilfswesen 7 Hfte.)
- Szterényi, J.: Protection légale des travailleurs en Hongrie. Budapest: Soc. anon. d'impr. de Pest 1900. (114) 8°.
- Turinaz (Mgr.): Trois fléaux de la classe ouvrière. Paris: Chernoviz 1900. (256) 12°.

- Verhaegen, P.: La législation sociale et les partis. Bruxelles: Goemaere 1900. (27) 8°. fr. —50.
- Vingtras, J.: Socialisme et patriotisme. Avec préf. de J. Guesde. Lille: Lagrange 1900. (32) 8°.
- Wegner, A. B.: Wirtschafts-Reformen. Sieg im Kampf gegen die sinkenden Waarenwerte . . . Berlin: Selbstverlag 1900. (55) 8°. M. 1.—.
- Zacher: Guide pour l'assurance ouvrière de l'Empire Allemand. Berlin: Asher & Co. 1900. (28, 15) 8°. M. —25.
- Zacher: Guide to the workmen's insurance of the German empire. Berlin: Asher & Co. 1900. (28, 15) 8°. M. —25.
- Zimmer, D.: Festschrift zur Halbjahrhundertfeier des Allg. Arbeiterbildungsvereins. Winterthur, 1850—1900. Winterthur: »Volksrecht« 1900. (35) 8°.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Congrès, 24e, de l'industrie minière du Sud de la Russie 1899. Paris: Charles 1900. (210) 8° fr. 2.—.
- Duran, P.: Des sociétés coopératives de crédit agricole. Thèse. Toulouse: Rivière 1900. (135) 8°.
- Fellner F.: A járadék-birtokok rendszere és alkalmazása Magyarországon. Előszóval ellátta Hieronymi K. Budapest: Franklin-társ. 1900. (VIII, 203) 8°. 4 kor.
- Grabmayr, C.: Bodenentschuldung und Verschuldungsgrenze. Gutachten. Innsbruck: Vereinsbuchhandl. 1900. (VIII, 215) 8°. M. 2.—.
- Hecht, F.: Les crédits fonciers en Europe. Paris: impr. Dupont 1900. 8°.
- Irish Land Commission Report for 1899—1900. With Appendix. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 1 s.
- Puglieso, P. A.: La verità sul catasto italiano. Trani: Vecchi 1900. (67) 8°. l. 1.—.
- Sabbia, F.: Nell'industria e nel commercio degli agrumi: rilievo di mali ed errori. Catania: Galati 1900. (120) 8°. l. 2.—.
- Skinner, W. R.: The mining manual for 1900. London: Skinner 1900. 8°. 21 s.

7. Ipar.

- Boenig, O. Frh. v.: Die Unlauterkeit im Ausstellungswesen. Halberstadt: Verlag d. Handelskammer 1900. (76) 8°. M. 1.—.
- Briquet, R.: La législation belge des unions professionnelles. Paris: Rousseau 1900. (231) 8°.
- Fouqué, I.: La crise de l'apprentissage et les progrès de l'enseignement professionnel. Paris: Rousseau 1900. (316) 8°.
- Thaker: Directory of the chief industries of India and estates in Ceylon. London: Thaker 1900. (292, with 5 col. maps) 8°. 7 s. 6 d.

8. Kereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Annales du commerce extérieur: Situation commerciale de la France. Exposé comp. pour la période 1884—1899. Paris: impr. nationale 1900. (251) 8°. Publ. du Min. du commerce.)
- Dove, H. und M. Apt: Gutachten der Aeltesten der Kaufmannschaft von Berlin über Gebräuche im Handelsverkehr. 2. H. Berlin: Heymann 1900. (VII—XII, 119—362) 8°. M. 2.
- Eaton, J. S.: Railroad operations; how to know them from the study of the accounts and statistics. New-York: Railroad Gazette 1900. (334) 12°. cloth. doll. 2.
- Getreide, Das, im Weltverkehr. Vom k. k. Ackerbauministerium vorbereitete Materialien für die Enquête über den börsenmässigen Terminhandel mit landwirtschaftlichen Produkten. Wien: Frick in Komm. 1900. (859, 188. Tab.).
- Gruner, A.: Power loom weaving and yarn numbering according to various systems, with conversion tables. London: Scott, Greenwood 1900. (164). 8°. 7 s. 6 d.
- Handelsberichte über das In- und Ausland. S. A. aus dem Deutschen Handelsarchiv. Berlin: Mittler & Sohn 1900. 8°. 1. Serie: Europa. Nr. 13—17. M. 1'60. 2. Serie: Asien. Nr. 5—8. M. 1.—. 3. Serie: Afrika. Nr. 2. M. —10. 4. Serie: Amerika. Nr. 8—11. M. 1.—.
- Handtmann, O.: Das russische Handels- und Verkehrsrecht in seinen wesentlichsten Bestimmungen m. Ber.

- der internationalen Vereinbarungen und Verträge. T. 1. Riga: Jonck & Poliewsky 1900. (V, 97) 8°. M. 3·20.
- Kara-Mursa. P.: Die Bedeutung der Jahrmärkte in der Gegenwart, mit bes. Ber. der Breslauer Jahrmärkte. Breslau: Galle's Buchdr. 1900. (75). 8°.
- Kereskedők évkönyve. Szerk. Kormos A. 13. évf. 1899/900. Budapest: saját kiadás 1900 (248). 8°. 2 kor.
- Lemaire, E.: Les chemins de fer aux colonies françaises, non compris l'Algérie et la Tunisie. Poitiers: impr. Blais & Roy 1900. (332) 8°.
- Le Roux de Bretagne, C.: Les primes à la marine marchande en France (étude historique et critique). Paris: Giard & Brière 1900. (V, 300) 8°.
- Mehrmann, K.: Deutsche Welt- und Wirtschaftspolitik. München: Deutschvölkischer Verl. »Odin« 1900 (86) 8°. M. 1.—.
- Pistor, E.: Handelskongress und Handelsmuseum in Philadelphia. Wien: Braumüller 1900. (III. 132) 8°. M. 3·60.
- Railway returns for England and Wales, Scotland and Ireland, for the year 1899. London: Eyre & Spottiswood 1900. 2°. 1 s. 3 d.
- Saward, F. E.: The coal trade: informations relative to coal production, prices, transportation etc. 27 th year. New-York: Saward 1900. 8°. cloth Doll. 1.—.
- Schillerwein, J.: Die österreichisch-ungarischen Zollgesetze. 3. verm. u. verb. Aufl. Wien: Manz 1900. (XXV, 889) 8°. Kr. 12.—.
- Schröter, C.: Der Weltpostverein. Geschichte seiner Gründung und Entwicklung in 25 Jahren. Bern: Wyss 1900. (VII, 341) 8°. M. 4.—.
- Verhandlungen des 26. deutschen Handelstages in Berlin 1900. Stenogr. Bericht. Berlin: Liebheit & Thiesen 1900. (XII, 81) 4°. M. 1·50.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy.

- Basse, J.: L'alliance du capital et du travail par la rente libre ou la mutualité financière. Tonnerre: Bailly 1900. (44) 8°.
- Bericht des eidgenössischen Versicherungsamtes über die privaten Versicherungsunternehmungen in der Schweiz im J. 1898. Bern: Schmid & Franke 1900. (CVI, 160) 4°. M. 3.—.
- Falot, P.: De l'emploi des fonds des caisses d'épargne ordinaires. Étude critique de la législation françaises. Thèse. Montpellier: impr. Firmin & Montane 1900. (133) 8°.
- Franchi, F.: Notizie storiche e statistiche delle casse di risparmio di Torino, dalla fondazione al 1900... Torino: Paravia & C. 1900. (178 con 8 tav.) 4°.
- Irányi, B.: Die deutschen Lebens- und Unfallversicherungsgesellschaften. Uebersichtliche Darstellung der Geschäftsergebnisse in den J. 1895—1899 Jg. 9. Wien: Eisenstein & Cie 1900. (40) 8°. Kr. 1.—.
- Kalinkoff, G.: Étude sur les sociétés par actions (anonymes) en Bulgarie. Thèse. Bruxelles: impr. écon. 1900. (IV, 92) 8°.
- Memoria sulle casse di risparmio ordinarie presentata all'Esposizione internazionale di Parigi nel 1900. Roma: tip. Elzeviriana 1900. (IX, 251) 2°. (Pubbl. d. Comm. perm. d. casse di risp. ital.)
- Milhoffer S.: A cheque. K. l. Budapest: »Patria« 1900. (16) 8°. 30 fill.
- Milhoffer S. Chequeforgalmunk törvényes szabályozása. K. l. Kassa: Vitéz A. biz. 1900. 40 fill.
- Moldenhauer, P.: Die laufende Versicherung. Diss. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1900. (III, 79) 8°. M. 2.—.
- Relazione intorno al servizio delle casse postali di risparmio durante l'anno 1897. Anno 22. Roma: tip. dell'Unione coop. ed. 1900. (47) 4°.
- Robinson, Ph. A.: Coin, currency and commerce: an essay in exposition of their actual relations and containing outlines of monetary theory. Washington: Neale Co. 1900. (2, 478) p. D. cl. Doll. 1·25.
- Skinner, Th.: The London banks and kindred companies and firms, 1900. London: Simpkin 1900. 8°. 10 s.
- Telschow, R.: Der gesamte Geschäftsverkehr mit der Reichsbank. 9. Aufl. bearb. v. C. Letzel. Leipzig: Glocckner 1900. (VIII, 270) 8°. Geb. M. 4.—.
- Török J. E.: Emelhetők-e a tüz-díjak. (Statisztikai tanulmány.) (Budapest:) »Bizt. és Közg. Lapok kiad. 1900. (21) 8°.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Carton de Wiart, E.: Les finances publiques depuis quinze ans. Bruxelles: Goemaere 1900. (22) 8°. Fr. — 50.
- Chiesa, E.: Contro l'imposta sui salari. Milano: Cattaneo 1900. (31) 12°.
- Értékpapír-forgalmi adóról, az, szóló 1900: XI. tc. és annak végrehajtása iránt kiadott utasítás. Kiadja a m. k. pénzügyminiszterium. Budapest: Toldi L. biz. 1900. (57) 8°. 0'80 kor.
- Fonds d'Etat russes et autres valeurs mobilières, créées en Russie: Budgets. Chemins de fer. Conversions. Circulation fiduciaire. 2. éd. St. Pétersbourg: impr. de l'Académie impér. 1900. (168) 4°.
- Fuisting, B.: Die preussischen direkten Steuern. 1. u. 3. Bd. Berlin: Heymann 1900. 2 Bde. 8°. Geb. M. 24'—.
- Le Courtois, M.: Des crédits additionnels au budget de l'Etat. Thèse. Poitiers: impr. Blais & Roy 1900. (213) 8°.
- Relazione della direzione generale delle imposte dirette e del catasto per l'esercizio finanziario 1898—99. Roma: tip. Pateras 1900. (125) 4°. (Pubbl. delle finanze.)
- Solliers, F. de: Le budget Algérien. Alger: impr. Fontana 1900. (118) 8°.

11. Statisztika.

Általános.

Zanzucchi, J.: Appunti di statistica. Disp. 1—19. Parma: Bortoli 1900. (1—150) 8°.

Ausztria.

Mittheilungen des statistischen Landesamtes des Kgrs Böhmen. Bd. 2, H. 1: Creditanstalten mit Schluss des Jahres 1897. Deutsche Ausg. Prag: Calve 1900. (III, XXXII, 109) 8°. Kr. 3'60.

Oesterreichisches Städtebuch. Statistische Berichte von grösseren österreichischen Städten, hrsg. durch die k. k. statist. Centralcommission. Jg. 8., red. von R. Fuhrmann. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1900. (XLIII, 759) 8°. Kr. 12'—

Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1898. H. 2. Lief. 2. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1900. (264) 8°. Kr. 4'—.

Belgium.

Recensement général d'industries et des métiers; Analyse des vol. 1. et 2. Bruxelles: Hayez 1900. (49) 4°.

Brit-India.

Statistical abstract relating to British-India from 1889—90 to 1898—99. 34th. number. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 8°. 1 s. 5 d.

Egyptom.

Commerce extérieur, le, de l'Egypte pendant l'année 1899. Alexandrie: impr. Mourès & Cie. 1900. (LI, 145) 8°. (Publ. de la Direct. d. douanes égypt.)

Északamerikai Egyesült Államok.

Census of Porto-Rico, taken under the direction of the War Department. Washington: Gov. Print. Off. 1900. (18, 13) 8°.

Magyarország.

Budapest statisztikai hivatalának közleményei. Budapest: Grill 1900. 8°. 30. k.: Budapest közoktatásügyi statisztikája az 1889/90—1894/95. iskolai évekről. Irta Körösy J. (89) 4 kor.

Nagybritannia.

Annual statement of the trade of the United Kingdom with foreign countrys and british possessions, 1899. London: pr. by Eyre & Spottiswood 1900. (VII, 1038) 2°. 8 s, 6 d. (Parliam. paper.)

Births, deaths and marriages in Scotland. 44th annual report of the Registrar-General; in Abstracts of 1898. 8°. 2 s. 2½ d. Ireland: 36th annual report 1899. Diagr. Maps. 2 s. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 2 vol.

Német birodalom.

Beiträge zur Statistik des Grossherzogthums Hessen. Hrsg. von der Centralstelle für die Landesstatistik. Bd. 45. H. 1: Statistik der Gebäude- und Mobiliarversicherung, sowie der Gebäude- und Mobiliarbrände in Hessen in den J. 1891—96. Darmstadt: Jonghaus 1900. (59) 4°.

Beiträge zur Statistik der Stadt Mannheim. Hrsg. durch das statistische Amt. Nr. 6: Die industrielle

- Entwicklung Mannheims seit 1859
Auf Grund der Erhebungen der
grossh. Fabriksinspektion, bearb. von
S. Schott. Mannheim: Haas'sche
Druck. 1900. (19, 1 Tab.) 4°.
- Bevölkerungswechsel, der, in
der Stadt Leipzig im J. 1899. Bearb.
im statist. Amt der Stadt Leipzig.
Leipzig: 1900 (52) 2°.
- Statistik des Deutschen Reichs.
Hrsg. vom k. statistischen Amt.
Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht
1900. 4°. Bd. 124: Statistik der See-
schiffahrt für das J. 1898. Abt. 2:
Seeverkehr in den deutschen Hafens-
plätzen. Seereisen deutscher Schiffe
(VIII, 249). M. 4.—. 128. Auswärtiger
Handel des deutschen Zoll-
gebiets im J. 1899. T. 1: Der Ver-
kehr mit den einzelnen Ländern in
den J. 1899, 1898 und 1897. 24 He.
M. 8.—
- Statistik der Güterbewegung auf
deutschen Eisenbahnen, nach Ver-
kehrsbezirken geordnet. Hrsg. im
preussischen Ministerium der öffent-
lichen Arbeiten. Bd. 66. Jahr 1899.
Berlin: Heymann 1900. (405) 4°.
M. 16.—
- Statistisches Jahrbuch für die
Stadt Dresden. Jg. 1899, mit einer
- Chronik für 1899. Dresden: Zahn
& Jaensch 1900. (VIII, 127) 8°.
- Olaszország.*
- Statistica degli scioperi avvenute
nell'industria e nell'agricoltura du-
rante l'anno 1898. Roma: tip. Ber-
tero 1900. (XLI, 118) 8°. L. 1.—.
- Osztrák-magyar monarchia.*
- Hauptergebnisse des auswärtigen
Waarenverkehrs Bosniens und
der Hercegovina im Jahre 1899.
Hrsg. von der Landesregierung. Sara-
jevo: Landesdruckerei 1900. (24) 4°.
- Statistik des auswärtigen Handels
des österreichisch-ungarischen Zoll-
gebietes im J. 1899. Verf. u. hrsg.
vom statistischen Departement im
k. k. Handelsministerium. Bd. 1—3.
Wien: Hof- u. Staatsdr. 1900. 4 Bde.
Kr. 24.—
- Ausztrália.*
- Year-book, the, of Australia for
1899, 18th year. Publ. under the
auspices of the governments of the
Australian colonies. Sydney & Lon-
don: Paul, French, Trübner & Co.
1900. (800) 8°. 10 s. 6 d.

12. Vegyes.

- Dietzel, H.: Die Theorie von den
drei Weltreichen. S. A. Berlin: Her-
mann 1900. (60) 8°.
- Haymerle, F.: Der weibliche Fach-
unterricht und dessen Organisierung
m. Rücks. auf die praktischen Be-
dürfnisse des Lebens. Wien: Hölder
1900. (88) 8°. Kr. 1.—.
- Jacquart, C.: Statistique électo-
rale: 1. La représentation proportio-
nnelle des partis politiques; 2. Les
scrutins pour la Chambre de 1894 à
1900. Bruxelles: Soc. belge de libr.
1900. (16, 2 tabl.) 8°. fr. —50.
- Reich, E.: Kriminalität und Altruis-
mus. Bd. 1—2. Arnsberg: Becker
1900. 2 Bde. 8°. M. 16.—. (Bd. 2: Die
Entwicklung der nationalökonomi-
schen Idee und das System der Ge-
genseitigkeit.)
- Stirner, Max: L'Unique et sa pro-
priété. Trad. de R. L. Leclaire. Paris:
Stock 1900. (XXII, 453) 18°. fr. 3·50.
- Ward, M. A.: Prophets of the 19th.
Century: Carlyle, Ruskin, Tolstoj.
London: Gay & Bird 1900. (VIII,
189) 8°. 3 s. 6 d.
- Whitmore, C. A.: Municipal Lon-
don 1900. London: Black 1900. (90)
8°. 1 s.

Máramarosmegye közgazdasági leírása.

Máramarosmegye története a honfoglalás utáni első századokban a történelem homályában vész el. A legrégebbi időkből mint »terra« említették. Mint vármegye először 1199-ben fordul elő. Történeti múltjának központja a huszti vár, melynek építése biztos adatok hiányában combinate a IV. Béla alatti tatárjárás utáni időre tehető s melynek romjaihoz a megye lakossága önzetlen haza- és szabadságszeretetének sokszor vérkeresztséget is kiállott emlékei fűződnek. A megye 1556-ban Erdélyországhoz csatoltatván, részt vett annak minden viszontagságaiban, míg aztán az 1715 : XCII. t.-czikkel ismét az anyaországhoz csatoltatott. A megye minden fia büszkén gondol vissza azokra az időkre, a midőn elődeik a Rákóczyak korában, a szabadságharcban és mindig, a mikor az alkotmány, a szabadság veszélyben forgott, vallási és nemzetiségi különbség nélkül mindig együtt és mindig egyek voltak az édes magyar haza iránti lángoló szeretetökben s ha kellett, a tettek mezején.

Ez az ő gazdagságuk. S azonkívül a sok természeti kincs, melyek közt a megye szegény lakosai úgy járnak, mint a bányász a mérhetlen kincseket rejtő bányákban. Mesés kincsek között jár, milliókat érő kincset hoz fel s ő maga alig képes a legnyomorultabbul tengetni életét.

* * *

Máramaros vármegye hazánk északkeleti határán fekszik, nyugatról Bereg, Ugocea és Szathmár megyék, keletről Bukovina és Galiczia, éjszokról Galiczia, délről Besztercze-Naszód vármegye által környezve.

Területe: 9116 négyszög-kilométer a legutóbbi hivatalos adatok szerint s így nagyságra az ország ötödik vármegyéje. (Itt a netaláni viták megelőzése végett megjegyzem, hogy

a megye területe korábban 10.354 km² kiterjedésben s ekként az ország 4-ik vármegyéjeként szerepelt, a legutóbbi — általam is használt — hivatalos adat azonban e számot s ezzel a sorrendet is leszállítja, miután Pest-Pilis- és Solt-, Bihar- és Krassó-Szörénymegyén kívül a 9568 km² kiterjedésű Torontálmegye is megelőzi.)

Máramarosmegye északnyugatról délkeletnek nyulva, alakjára nézve sokszöget mutat s az ország leghegyesebb vármegyéi közé tartozik. Egész területének mintegy $\frac{8}{10}$ -e részint sűrű erdőségekkel, részint gazdag havasi és kopárabb hegyi legelőkkel, sok helyen irtott területekkel takart hegységekből áll. A Vihorlat-Guttin hegység trachit heglánczolata mellett, mely a megye nyugati és délnyugati részén vonul el, Ugocsamegye felől a megye területére lépve, minden oldalról heglánczolatokkal környezetten érkezünk, folyvást a Tisza folyó mellett haladva, a megyének Husztól Nagy-Bocskó határáig terjedő s mintegy 5—600 km² kiterjedésű, mezőgazdasági szempontból is legtermékenyebb lapályára.

E völgyből tűnnek fel előttünk: az északkeleti határlánczolat, melyet kárpáti, vagy erdős hegységnek, vagy Beszkideknek is neveznek és annak kiágazásai: a Borsova hegység és a »Máramarosi havasok csoportja«, körülbelül 1300 méter magasságig erdővel, és pedig az alantabbi részen csekély arányban tölgyesekkel, feljebb bükkal, az 1000 méter magasságon felül már javarészt fenyvesekkel borítva, míg a magasabb régiókban következnek aztán a rendszerint kúpalakú, a legszebb flóra által borított s az állattenyésztés szempontjából valóban kincseket képviselő havasi rétek és legelők. Majd később feltűnnek az erdélyi északi határlánczolat egyes kiemelkedő pontjai a 2311 méter magas Pietroszszal, míg a déli oldalon ott van a Tisza folyót a megye nyugati határáig nyomon kísérő Vihorlat-Guttin heglánczolat, túlnyomólag egyenletes alakzataival.

A felsorolt heglánczok kiágazásai által alkotott, nagyobbára szűk völgyek közt hömpölyögnek a vármegye számos, kisebb és nagyobb folyói, első sorban a megye fővölgyét 174 km. hosszúságban átszelő s a körösmezei határban az Okula nevű havason eredő Tisza folyó, a mely kis csermelyként indulva, kiindulási pontjától a Nagy-Ág torkolatáig 1090 méter eséssel, a megye nyugati alján már hatalmas folyóvá dagad; továbbá a szomszédos völgyekből eredő mellékfolyói, melyek közül nevezetesebbek:

jobbról a Kaszó, Sopurka, Apsicza, Taracz, Talabor, Nagy-Ág, balról a Visó, Iza, Szaploneza. És végül az Erdély és Máramaros határán fakadó s ez utóbbit csak kis területen érintő Aranyos-Besztercze.

Mily óriási értéket képvisel ma, a villamosság korszakában e roppant vízi erő, mely most úgyszólván a vízi malmok hajtásában s a fák usztatásában vész el!

E folyók mentén nyúlnak el az apróbb-nagyobb völgyek, első sorban a Tisza völgye, mely — mint már említém — Bocskótól lefelé a megye nyugati határáig folyton szélesedve, a megye leglakottabb, legtermékenyebb, gazdaságilag legmíveltebb s a művelődes terén is legelőrehaladottabb része; itt fekszik a Tisza partján a megyebeli magyarság főfészkeit tevő öt korona-város, első sorban Máramaros-Sziget r. t. város, a megye székhelye, egy virágzásnak indult, bár az utóbbi évek gazdasági csapásai által haladásában jelentékenyen megbénított város, a megyének culturalis és kereskedelmi központja, az 1890-ik évi népszámlálás adatai szerint 14.758 lakossal, mely szám az utóbbi tíz év alatt 2—3000-rel növekedett, a vármegye törvényhatóságának, a kir. törvényszéknek, kir. ügyészségnek, kir. járásbiróságnak, kir. erdőigazgatóságnak, kir. erdőfelügyelőségnek, kir. erdőmesteri hivatalnak, kir. pénzügyigazgatóságnak, kir. kincstári ügyészségnek, kir. tanfelügyelőségnek, kir. államépítészeti hivatalnak, ügyvédi kamarának, kir. közjegyzőségnek, kir. csendőrszárnyak és szakaszparancsnokságnak, a közös hadseregbeli és honvéd hadkiegészítési kerületi parancsnokság székhelye. Van ev. ref. lyceuma és jogakadémiája, melyek a piaristák által fentartott algymnasiummal karöltve oltják be a különböző felekezetű, nemzetiségű tanulókbá a tudományokat s a hazafias magyar szellemet. Van állami tanítóképezdéje, állami felsőbb leányiskolája, az irgalmas nénék által vezetett négy osztályú polgári iskolája. Központja a megye jelentékeny fakereskedelmének. Itt van a szép történelmi multú Huszt 7641 lakossal, élénk kereskedelemmel, van kir. járásbirósága, szolgabirói hivatala, kir. erdőgondnoksága, vasuti osztálymérnöksége, adóhivatala, polgári iskolája ez idő szerint négy osztálylyal, állami és felekezeti iskolái stb., a vármegye négy alsó járásának központja. Itt van Técső és Hosszumező, és a derék, jóra való lakosságáról híres, de a Tisza által való elzároltsága miatt — ellenére a gazdasági téren kifejtett óriási szorgalmának —

a legkedvezőtlenebb helyzetben levő Visk, mely a már oly régen tervezett, de még mindig az előmunkálatok stadiumában levő tiszai hid kiépítése esetén virágzó jövőnek nézne eléje, e koronavárosok valamennyien legnagyobb-részt magyar s részben ruthén és zsidó lakossággal, fejlődöttebb culturalis, mezőgazdasági viszonyokkal. Majd részint körülöttük elszórva, részint az innen minden oldalról felnyúló völgyekben vannak, az alsóbb vidékeken a vagyonosabb, a gazdasági fejlődés bizonyos, bár még csak igen szerény fokán álló, de minél feljebb, annál kedvezőtlenebb viszonyok közt levő, különösen az úgynevezett Verchovinnán a legnagyobb szegénységgel küzdő, nyomorult viskók-ból álló községek.

Ha egy szép tavaszi napon végigutazunk a gyönyörű, buja legelőkkel, hatalmas erdőkkel, bársonyos zöld pázsittal borított tájakon. egy-egy ily nyomorult, szalmásfedelű viskókból álló kis község láttára azt a benyomást érezzük, a mit egy pompás szőnyegen tesz egy kopott vászonfolt.

Földtani szempontból az északi és északnyugoti hegylánczolatban le a völgyek mélyéig leginkább a kárpáti homokkő mutatkozik, melyekből Kabola-Polyánánál a jegeczes pala és ősközetek válnak ki. A megye délnyugati részén nagy területet foglal el a trachyt. Ezenkívül aránylag kisebb mennyiségben jura és aptychai mészkövek, kvarcz- és mészconglomerátok is fordulnak elő.

Közgazdasági szempontból fontosak a jegeczes palás ősközetek közt előforduló s a megye különböző pontjain mutatkozó vaskövek s vaskovand tartalmú képződmények, melyek a fennálló gyárak által megközelítőleg sincsenek kiaknázva; de legfontosabb azon hatalmas kősó-képződmény, mely az erdélyi határtól az Iza-völgyön át a Tisza jobb partján átvonulva, egyes elágazásokkal a megye nyugati határáig terjed s mely az államkincstárnak sok millió hasznot hoz. E kősórétegek mélysége meg sem állapítható, miután a mélyebb fúrásoktól az édes víz felső részének lehetősége miatt óvakodni kell.

A gazdaságilag művelt földek a völgyek alsó részeiben eléggé termékenyek, azonban minden három-négy évben erős javítást igényelnek. Az alsóbb részeken a föld homokos agyag, sok helyen kavicsos. A felsőbb részeken erősen agyagos, vadvizes, sok helyen kötött agyag s igen erős javítást igényel.

Éghajlata: a közép hőmérséklet M.-Sziget mellett Akna-Szlatinán 15° C., a hőmérséklet szélsőségei -18 és $+34^{\circ}$ C. A megye felvidékén, így például Szinevér-Polyánán, Kőrösmezőn az éghajlat sokkal zordabb. A csapadék mennyisége általában nagy, M.-Szigeten 920 mm., de a hegységek felé gyorsan emelkedik; így Gyertyánligeten már 1198, Mokrán 1421, Szinevér-Polyánán 1504 mm.

Lakóinak száma: 1870-ben 220.506, 1881-ben 227.436, 1891-ben 268.281. (Száz év előtt a megye lakosainak száma 86.118 volt.) Az 1881. és 1891. évek közti szaporulat tehát 40.845 lélek, vagyis 18% . A kormány által 1899-ben kiadott statisztikai évkönyv szerint a megye lakosainak száma 1898. év végén: 305 049, tehát a szaporulat 8 év alatt 36.768 s így a szaporodási arány az új népszámláláskor valószínűleg még kedvezőbb leend.

S itt — közgazdasági szempontból is igen fontosak lévén a népmozgalmi viszonyok — érdekesnek tartom a következő adatok közlését:

az 1898. évben: élve született: 12.887, házasság: 2308, halálozás: 7957, szaporodás: 4930. Esik tehát ezer lélekre: élveszületés $42\cdot59$, házasságkötés $7\cdot63$, halálozás $26\cdot30$, szaporodás $16\cdot29$. Ez adatokból kitünik, hogy:

1. Máramaros az élveszületettek számarányát tekintve Szabolcs (47.90), Bereg (45.22), Esztergom (43.64), Trencsén (43.18), Hajdu (43.12), Ung (42.64) megyék után szaporaság tekintetében az ország területén a 7-ik helyet, a halálozások leszámításával pedig Fejérmegye (16.56), Beregmegye (16.51), Pestmegye (16.56), Esztergom megye (16.34) után szaporodás tekintetében a 6-ik helyet foglalja el; és

2. hogy a megye népmozgalmi viszonyai közgazdasági szempontból határozottan kedvezők.

Pedig ha tudjuk, hogy az elhaltak 51% -a 5 éven aluli gyermek, akkor még azt is hozzátehetjük, hogy a nép magasabb értelmisége s a közegészségügyi szolgálat kellő fejlesztése mellett ez arány még kedvezőbbé volna tehető.

A közegészségügyi szervezet ugyanis a következő:

a megye 158 községében van: községi orvosi állás 6, betöltve 6, közegészségügyi kör-orvos 21, betöltve 8. (A többi állásra a fizetés és várható jövedelem csekélyisége miatt az évenként megújított pályázatok ellenére pályázó nem akad s rendszerint a járásorvosok által helyettesítetik.)

A kedvező viszonyok tehát nem annyira a különben általánosságban igen lelkiismeretes közegészségügyi szolgálatban, mint inkább a megye igen kedvező éghajlati viszonyaiban s a népnek folyton a szabad természethez kötött munkálkodási körében gyökereznek.

Nemzetiségre nézve az 1891. évi népszámlálás adatai szerint van a megyében: 33,610 magyar (12·5⁰/o), 45.679 német (17⁰/o), 492 tót, 64.957 oláh (24·2⁰/o) és 122.528 ruthén (45·7⁰/o). A zsidók anyanyelvök szerint részint — csekélyebb számban — a magyarok, részint a németek közt vannak felvéve. Hitfelekezet szerint van a megyében: 20.879 r. kath., 194.044 g. kath., 7763 ev. református és 45.073 zsidó.

Érdekes, ha ezen, az 1890-iki népszámlálásból vett adatokat az 1870. évi népszámlálás adataival állítjuk szembe, tehát 20 éves átlagot figyelünk meg.

Az 1870-ik évi népszámlálás adatai szerint Máramarosban volt vallásfelekezet szerint: róm. kath. 17.899, gör. kath. (ruthén és román) 170.208, ev. ref. 6.897, zsidó 26.295. Ezt szembeállítva az 1890-iki népszámlálás adataival, húsz év alatti szaporodás: róm. kath. 3.780 (21·6⁰/o), gör. kath. 24.836 (14·7⁰/o), ev. ref. 866 (12·6⁰/o) és zsidó 18.778 (70⁰/o).

Ez utóbbi adat egyrészt a zsidóságnak tényleg rendkívüli szaporaságáról, másrészt azonban tagadhatatlanul a 70-es és 90-es évek közti nagyobb fokú bevándorlásról tesz tanúságot.

Népsűrűség tekintetében Máramaros Csik vármegye után az ország legritkábban lakott vármegyéje; egy négyszögkilométerre 29·5 lélek esik.

Most jellemezzük a lakosokat nemzetiség szerint röviden.

A magyarság — nem tekintve a nagyszámú s a megye területén szétszórva levő értelmiséget, melynek nagyobb része nem megyebeli hivatalnok, — a mint már fentebb is említém, a Tisza völgyében fekvő öt koronavárosban van nagyobb tömegekben. Erőtéljes, értelmes, úgyszólván kivétel nélkül irni-olvasni tudó, józanéletű, munkabíró nép, mely legnagyobb részét földműveléssel és — mikor gazdasági munkáitól ment — fuvarozással, csekélyebb számban kisiparral foglalkozik. A megye legtermékenyebb vidékén lakik s gazdálkodásában, a mennyire a helyi viszonyok a fejlődést megengedik, hova-tovább több intensitással nyilvánul. Vallásukra nézve nagyobbára ev. reformátusok. Rendszerint maguk közt nőszülnek, úgyannyira.

hogy még az is ritkaság számba megy, ha egyik-másik más községből nőszül. Jellemök nyilt, egyenes, szókimondó; van bennök sok önállóság, de a törvényeket tisztelik. Ruházatuk az alföldi magyarokéhoz hasonló, kivéve, hogy télen rendszerint fehér, vagy fekete fürtös gubát viselnek. Házaik tiszták, tetszetősek. Táplálkozásuk jó.

A ruthén lakosság, melynek nyomasztó közgazdasági viszonyaival a millennaris év óta a kormány, a napisajtó és a közvélemény oly meleg érdeklődéssel foglalkoznak, s a mely népfaj, mint a számszerű adatokból láttuk, a lakosság nagyobb tömegét teszi, általában földműveléssel és állattenyésztéssel, szegényebb része ezenkívül mezőgazdasági napszámoskodással és erdei munkával foglalkozik. Különösen a megye felsőbb vidékein lakók az erdei munkákat és tutajozást, legkedvenczebb foglalkozásukat, nagy szívróssággal űzik.

A Tisza völgyében s a megye alsóbb részein lakó ruthének általában erőteljes, szépen fejlett alakok. A huszti ruthén a maga magyaros, kék posztó ruhájában egészen tetszetős képet nyújt, a felvidékiek közt azonban igen sok elsatnyult, gyenge alak látható. A jobbmódúak táplálkozása főként a tengeri-könyér, tehén- és juhtej meg túró; húst általában keveset fogyasztanak. A táplálkozásnál igénytelenségök — különösen a felvidéki községekben — bámulatos. A Verchovina vidékén még a legvagyonosabb ruthén gazda felesége is, ámbár 4—5 fejős tehene van, káposztaléval dagasztja be a család husvéti kalácsát, a tejjel dagasztott kalácsot nem találja oly jónak. Egy alföldi socialista, a ki átlag 250 frt évi jövedelme mellett nyomorról, éhenhalásról panaszkodik, lehetetlennek tartaná a megélhetést úgy, a mint itt a jobb gazdák élnek. Hát még aztán a szegényebb rész, melynek életmódja különösen egy-egy rossz termés után valóban megdőbbentő. Azt a nyomorult zabkenyeret, a mi a szegény családok táplálékául szolgál, az arra utazó idegenek a szegénység legégbekiáltóbb emlékeként szokták magukkal vinni.

Csoda-e, ha ily nyomorult táplálkozás mellett bizonyos lethargiában vannak s igényök az életfentartáshoz legszükségesebb dolgokon túl alig terjed.

Az iszákosság a nép szegényebb rétegei közt sok helyen igen elterjedt, a jobb gazdák közt azonban ritkaság számba megy. A regále-megváltásnak e környékre igen nagy közgazdasági haszna nyilvánult abban, hogy az

italok megdrágulása folytán az iszákosság jelentékenyen csökkent.

Műveltségi fokozatuk tekintetében az irni és olvasni tudás szempontjából igen alacsony fokon állanak, miután körülbelül 92°/o-uk irni-olvasni nem tud. Mindemellett sokszor bámulatba ejtő a náluk tapasztalható élénk, gyakran valóságos székel furfanggal párosult észjárás.

Különben igen vallásosak, törvénytisztelők, bűnesetek köztük csak a legritkább esetekben fordulnak elő.

Szokásaikban igen conservatívek, gazdálkodási módjuk minden belterjesség híján van. Minden újítást gyanus szemmel fogadnak s csak közvetlen tapasztalataikban hisznek.

A ruthének az ökörmezei, dolhai, huszti, técsői, taraczvizi és tiszavölgyi járásokban vannak nagyobb számmal, hol a lakosság zömét teszik. Nagyobb számmal vannak a szigeti, kisebb számmal a vissói járásban is. Ruházatuk vászon ing és gatyá, bocskor és tüsző; télen fehér fürtös guba és a jobbmódúaknál fehér halina-zubbony és nadrág; a tiszavölgyi járásban vörös halina-nadrágot viselnek. A nők viselete fehér vászon, kivarrott hosszú ing, télen fehér guba és bocskor. A fehérnemű és guba nagyobbára házi készítmény.

Lakásaik igen egyszerűek, a legigénytelenebb berendezéssel. A felső vidéken alacsony faviskók, nagyobbára szalmafedéllel, kémény és nyitható ablak nélkül. Sok szegény ember lakása és istállója együtt van. A pitvar az istálló; innen van a bemenet a lakószobába. Szánalomra méltó nyomor a legtöbb helyen!

A ruthéneknek irodalmuk egyáltalában nincs s éppen ezért és a magyar faj iránt érzett hagyományos ragaszkodásuknál fogva, a ki a magyar nyelvet elsajátítja, az teljesen magyarrá is válik. A magyar nyelvet kedvvel és könnyen tanulják. A ruthén elnevezés újabb keletű, csak az utóbbi évek szülöttje. Ez a nép nem *nemzetiség*, a megye értelmiségének hazafias szellemű vezetése alatt mindig a magyar haza iránti hűséget és ragaszkodást szívja magába; egy idegen ajkú magyar nép, mely az ország közvéleménye részéről iránta nyilvánuló jóindulatot valóban megérdemli.

A románok a szigeti, sugatagi, vissói és izavölgyi járásokban vannak tömegesen. Erőtelmes, szép nép, sok testi erővel, munkabirással. Anyagi tekintetben a ruthéneknél kedvezőbb viszonyok közt vannak. Igen sok köztük a jó-

módú, régi köznemes család, foglalkozásuk a földművelés s állattenyésztés. Műveltség tekintetében nem állanak feljebb a ruthénekénél; az analphabeták aránya ugyanaz. Faji jellegük heves s épen azért a verekedések közöttük gyakoriabbak, mint a megye többi részeiben.

Ruházatuk sokban hasonló a ruthénekéhez, de több jómódról tanuskodik. Fejérműjük és gubájuk házi készítmény, épen úgy, mint a ruthéneké. Náluk is, mint a ruthénekénél, sok bajt csinálnak az engedélyezetlen zugkorcsmák, melyek sok erkölcsi és anyagi romlás melegágyai.

Az úri osztály s a nép közti viszony úgy a románok, mint a ruthének közt kifogástalan, példás. Osztálygyűlöletnek, socialista tanoknak hire sincs. Az intelligencia: a világi és egyházi elemek karöltve működnek a nép javára s ezt a nép bizalommal, tisztelettel fogadja. E kiváló viszony kifolyása az a hazafias érzület, a mely e megye minden fiának büszkesége. Ne is akadjon, a ki e viszonyt megbolygatni akarná. Az szemközt találkoznék az egész megye felháborodott közvéleményével.

A németek — többnyire kincstári telepítvényesek — általában szorgalmas, józanéletű nép; bányászattal, földműveléssel, erdei munkával s részben kézműiparral foglalkoznak.

A zsidók — a jelentékenyen szaporodó intelligens elemeket nem tekintve — üzleti szellemű nép, mely a kereskedés különböző ágaival, kézműiparral, de részben földműveléssel és napszámoskodással is foglalkozik. Az a nagyarányú — különösen a 70-es és 90-es évek közti s kétségtelenül a bevándorlás nagyobb mérvének tulajdonítható szaporodás, mely számukat e 20 év alatt majdnem megkétszerezte, első sorban épen a megyebeli zsidóság egy részének nehezítette meg a megélhetést. A korcsmatartás, mit a megye területén kizárólag ők kezelnek, a regalekártalanítás keresztülvitele óta jövedelmezőségében alaposan csökkent; a szatócs-üzletek hovatovább gyengébb üzletekké válnak. A megrendült hitelviszonyok folytán az üzletek folytatására szükséges kölcsönpénzhez csak igen nehezen juthatnak. Mindezek egybetalálkozásával a zsidók helyzete Máramarosban az utóbbi években igen kedvezőtlené vált s csak igen kevés köztük a vagyonos ember, ellenben igen sokan a legnagyobb szegénységben vannak.

Az alsóbbrendű zsidóság műveltségi fokozata alacsony,

a mit azonban élénk kereskedői szellemök pótol. Rossz, elferdített német nyelvet s azon kívül a környék nyelvét beszélik. A tanulási kedv megvan náluk, s a hol tehetik, kedvvel küldik gyermekeiket az állami iskolákba. Igen korán nősülnek s részben e korai nősülésnek eredménye a nagy szaporaság, részint a náluk oly gyakori gyenge testalkat. Katonának csak igen kevesen válnak be közülük.

Lássuk még a megyének közgazdasági szempontból oly igen fontos közművelődési viszonyait, megjegyezvén, hogy azzal tárgyam kereténél fogva s a rendelkezésemre álló tér szűk voltára való tekintettel csak igen röviden, úgyszólván csak pár legfontosabb adat közlésével foglalkozhatom.

A nép műveltségi fokát legjobban jellemzi az analphabéták százaléka. Ez szomorú képet ad s az 1870 és 90-es évek közti időben kevés haladást tüntet fel.

1870 ik évben a 6 éves koron felüli népesség 87·58⁰/₀-a volt analphabéta, 1890 ben 85·85⁰/₀. A javulás 20 év alatt nem egészen 2⁰/₀. E szomorú eredmény az utolsó 10 év alatt felállított nagyszámú állami iskolák működése s a felekezeti iskolák színvonalának emelkedése folytán remélhetőleg javult.

Az elemi iskolák száma: állami 45, felekezeti 195, községi 2.

A vallás- és közoktatásügyi kormány mindenütt, a hol annak szüksége mutatkozik, a hol a tanügy továbbfejlesztését a felekezet vagy község viszonyai nem engedik, nagy áldozatkészséggel orvosolja a hiányokat.

A népiskolai tankötelesek közül az iskolát látogatta az 1896/97. tanévben a tankötelesek 42·48⁰/₀-a. Az ország összes vármegyéi közt a legrosszabb arány. Bár az egyházi s világi hatóságok vállvetve a legnagyobb odaadással s erélylyel törekeshnek az arány kedvezőbbé tételére, az még sem sikerült, részint az iskoláknak aránylag még ma is csekély száma, részint a községek szétszórtsága, részint a lakosság egy részének igen nagy szegénysége miatt, mely tél idején 6—8 éves gyermekét félmeztelenül, mezitláb elvégre sem küldheti. Azután 8—10 kilométeres távolságokból — a mi pedig nem ritka — 6—12 éves gyermekeket iskoláztatni alig lehet.

Itt közlök még egy kimutatást, mely a tankötelesek számát és az iskolába tényleg járó tankötelesek számát felekezet szerint tünteti fel:

Az 1896—97. tanévben volt a tankötelesek száma 56.853, vagyis az összes népességhez arányitva 21·19⁰/₀, oly kedvező arány, a minő az országnak alig 2—3 megyéjében található. Most már:

	Róm. kath.	Gör. kath.	Ref.	Ág. ev.	Zsidó
A tankötelesek száma	4339	40.347	1684	41	10.456
Tényleg iskolába járt	3761	15.732	1571	41	3.101

Ez adatok szerint tehát a róm. katolikus tankötelesek 85⁰/₀-a, a gör. katolikusok 39⁰/₀-a, az ev. reformátusok 95⁰/₀-a és a zsidók 31⁰/₀-a látogatja az iskolát.

E téren tehát még felette sok a teendő. Hiszen fejlődött közgazdasági viszonyok csak fejlődött culturalis viszonyok közt képzelhetők. Annak a szellemileg teljesen elmaradt embernek mindennapi kenyere kivül más igénye nincs. Ha az megvan, és pedig legnyomorultabb alakjában, ő megvan a maga lethargiájában s munkakedve ismét csak az éhséggel ébred fel. A mily arányban fog fejlődni Máramaros megye népnevelése, azon arányban fog növekedni közgazdasági jóléte. Közoktatásügyi kormányunk lelkes, céltudatos működése nagy reményeket ébreszt bennünk a jövőre. Általában azonban az egész kép még igen szomorú, a min változtatni csak pár évtized kitartó munkájával lehet s a mi a megye közgazdasági életének fundamentalis fejlesztését még soká fogja nehezíteni

A megye közlekedési viszonyai: állami utak hossza 381·8 km., kitűnő karban; törvényhatósági utak 423·9 km., kiépítve 393·6 km. Az utadó összege 192.000 korona, a mi a nagy kiterjedésű, rendkívül sok gondozást igénylő és az árvizek rongálásainak nagymérvben kitett utak fentartására vajmi kevés. A községi közlekedési utak kiterjedése 393·9 km., kiépítve 106·5 km. Legnagyobb részük rossz karban van, miután a községek az azok fentartására szükséges erővel nem rendelkeznek, a megye pedig fedezet hiányában az utakat kellőleg nem segélyezheti. Pedig vannak közöttük nagyfontosságú vonalak is, melyek a törvényhatósági utak sorában bátran helyt foglalhatnának.

Átlag esik közut 100 négyszögkilométerre 11·6, 10.000 lakosra 39·3 km., míg a már kiépítettek arányában 100 négyszögkilométerre 8·5 km., 10.000 lélekre 28·9 km. Messze hátul állunk e tekintetben az országos átlagtól, a mi a megyének területéhez képest igen csekély mérvű lakottságával van összefüggésben.

A vasuti közlekedést aránylag kevés vasuti vonal közvetíti. A vasutvonalak összes hossza 209·2 km., melyből 33·7 km. a máramarosi helyi érdekű sóvasutra esik, a többi Husztról Kőrösmezőig a taracsvizi kiágazással az államvasutak tulajdona. Igen nagyfontosságú lenne úgy országos, mint megyei közgazdasági szempontból a sziget-szucsovai vasut kiépítése, mely kérdés azonban már sok év óta vajúdik, továbbá a huszt-ökörmezei vonalé.

A postahivatalok száma a megye területén 44, távirdahivatal 46; 1899-ben a levélpostai küldemények száma 2,148,000, táviratok száma 40.099; esett 10.000 lakosra 14·16 postahivatal, 14·80 távirdahivatal; esett 1—1 lakosra levélpostai küldemény 7, távirat 0·1. Országos átlag szerint esik 10.000 lakosra 22·09 posta és 15·65 távirdahivatal, esik 1 lakosra 14·8 levélpostai küldemény és 0·3 távirat. A mint látjuk, a postahivatalok száma tekintetében igen mögötte állunk az országos átlagnak. A hiányokon a kereskedelmi ministerium a kézbesítés szabályozása által kíván segíteni.

Foglalkozására nézve van a megyében az 1890. évi népszámlálás adatai szerint: értelmiség 1402, őstermelés 59·095, bányászat 1462, ipar 8008, kereskedelem 2833, hitel 85, közlekedés 610, járadékból élő 1184, napszámos 37.553, házi cseléd 3994, háztartásban 44,181, egyéb foglalkozású 270, foglalkozás nélküli 14 éven aluli 94.493, 14 éven felül 67, letartóztatott 138.

Látjuk tehát, hogy a lakosság zöme őstermeléssel foglalkozik.

Ezen általános, a közgazdaság alapfeltételeiül szolgáló adatok után most áttérek Máramarosmegye mezőgazdaságára.

A megye 1,684.599 kat. holdnyi területe művelési ágak szerint a következőleg oszlik meg:

	Kat. hold
szántóföld	183.574
kert	5.808
rét	303.251
szőlő beültetve	41
» parlagon	153
legelő	218.040
erdő	936.283
nádas	181
nem termő	37.060

(Ez adatok az 1895-ik évi hivatalos összeírás adataiból vannak meritve.)

Már első pillanatra feltűnik, hogy a szántóföld a megye területének mily jelentéktelen részét, mindössze 10·9⁰/_o-át teszi, s hogy annak 56⁰/_o-a erdő, egy jelentékenyebb, 31⁰/_o-nyi része pedig legelő.

A gazdaságok összes száma 48.496.

A gazdaságok a következőleg használatnak:

	Kat. hold
tulajdonos által használatik . .	1,631.772
bérlő » » . .	41.080
haszonélvező által » . .	11.747

A megye területén tehát elenyészőleg kevés a haszonbérlet.

A gazdaságok törpe (0·5 hold), kis (5—100 hold), közép (100—1000 hold) és nagy (1000-nél nagyobb) gazdaságok szerint következőleg oszlanak meg:

Magyarország átlaga:

	Törpe	Kis	Közép	Nagy
a gazdaságok számából . .	52·— ⁰ / _o	46·— ⁰ / _o	1·74 ⁰ / _o	0·14 ⁰ / _o
» » területéből .	6·15 ⁰ / _o	48·44 ⁰ / _o	14·22 ⁰ / _o	31·19 ⁰ / _o

Máramaros átlaga:

	Törpe	Kis	Közép	Nagy
a gazdaságok számából . .	48·51 ⁰ / _o	50·53 ⁰ / _o	0·85 ⁰ / _o	0·11 ⁰ / _o
» » területéből .	5·67 ⁰ / _o	54·36 ⁰ / _o	13·7 ⁰ / _o	27·50 ⁰ / _o

Az adatok összehasonlításából kitűnik, hogy a megyei átlag az országos átlaggal a gazdaságok kedvezőtlen megoszlása tekintetében megközelítőleg egyező.

A megyei átlagból pedig látjuk, hogy míg a gazdaságok számából 48⁰/_o, addig a mezőgazdaságok területéből csupán 5⁰/_o esik a törpe birtokra. Nagyobbára azok a — részint örökösödés, részint eladás útján feldarabolt kisbirtokok, melyek tulajdonosai a legszegényebb népből valók, pár holdnyi birtokuk mellett többnyire napszámmal kényszerülnek maguk és családjuk élelmét megkeresni.

Megjegyzem egyébként a kérdésnek teljes megvilágítása végett, hogy Máramarosban a nagy gazdaságok területéből szántóföldre csak 2·91⁰/_o, a középgazdaságok területéből pedig 18⁰/_o esik s így a szántóföldek 79·9⁰/_o-a a törpe- és kisgazdaságok tulajdona.

Ha a szántóföldek művelési módját vesszük szemügyre, azt tapasztaljuk, hogy egy pár nagy és közép birtok kivételé-

vel a belterjesebb gazdálkodásnak nyomát a megye területén alig találjuk.

A belterjes gazdálkodás bizonyos nyomait észlelhetjük az öt korona-város határaiban. A korona városok értelmileg is fejlettebb népe a megye legtermékenyebb részét foglalván el, a föld megművelése, javítása terén is messze fölötte áll a többi lakosságnak. Azonban itt is még igen sok a kívánni való. Bár határuk egy részét kertileg is művelik s például Técső, Visk nemcsak a megyét, hanem Ugocsát is ellátja hires káposztájával, azonban a kétnyomásos rendszer, az intenzív gazdálkodás megölője, Máramaros-Sziget kivételével még náluk is divik, bár különböző címeken, különösen gyümölcstenyésztés czímén mind több és több földet vesznek örökös tilalmasba.

Itt is sok még a kívánni való. Hát még a többi községekben.

Itt a helyzet kellő megvilágítására elő kell adnom a következőket:

A megye községeiben végrehajtott tagosítás és erdőlegelő-elkülönítés a volt urbéreseket legnagyobb részben változatlanul hagyta meg a mezőgazdasághoz tartozó területeik használatában. A régi gazdálkodási rendszer szerint, miután a kisbirtokosok földjeiket kellőleg megjavítani nem voltak képesek, azt pihentetni, s részben a földek ily módon termékenyebbé tétele czéljából, részben mert elegendő legelővel nem rendelkeztek, szántóföldjeik egy részét felváltva legeltetni voltak kénytelenek. Ez a két nyomásos rendszer ma is divik, a miből kifolyólag a kisbirtokos nem hogy gazdasági földjeinek egyesítésére törekedett volna, hanem ma is azon igyekszik, hogy a határ minden részén legyen földjei. A legtöbb helyen még a három nyomásos rendszer nem bír meghonosodni.

A helyzet kellő megvilágítására az 1880., 1885., 1890. és 1895. évben bevetett területeket fogom százalékokban kimutatni.

Bevetett terület:

1880	1885	1890	1895
45·20 ⁰ / ₀	49·31 ⁰ / ₀	53·59 ⁰ / ₀	67·53 ⁰ / ₀

Az 1880-ik évi adat valóban megdöbbentő. A több mint 300.000 lélekszámhoz mértén különben is rendkívül csekély mennyiségű szántóföldnek több, mint fele maradt parlagon.

De az 1895. év legkedvezőbb adatait véve is alapul,

megállapíthatjuk, hogy Máramarosban körülbelül öt lélekre esik egy hold szántó föld. S bár az 1895-ik év eredménye a parlagon hagyott területeket illetőleg az előző évekhez képest nagy haladást mutat, még így is a parlagon hagyott területek nagy mennyisége tekintetében Árva és Csik vármegyével egy színvonalon s e két vármegye társaságában az ország területén a legrosszabbul állunk.

E kedvezőtlen viszonyokhoz járul az örökösödések eseteiben fennálló az a sajátos és eddig még legyőzhetetlennek bizonyult, (s még az öt korona-városban is erősen divó) helytelen szokás, hogy az örökös az örökhagyó minden földjéből részesedni kíván s így ha például az örökösök száma 6, minden, az örökséghez tartozó föld hat részre osztatik fel. Ebből aztán a kisbirtokoknak valóban alig elképzelhető eldarabolása következik s gyakran megtörténik, hogy az 5–6 holdnyi kisbirtok ugyanannyi helyen van szétszórva.

Ily szét darabolt, részben minden második évben parlagon hagyott s ilyenkor közlegelőként használt területeken aztán intenzív gazdálkodás alig elképzelhető.

Nagy akadálya a belterjes gazdálkodás meghonosításának a kellő mennyiségű trágya hiánya. Erre vonatkozólag a számszerű adatokat az állattenyésztésnél közlöm. Sok szegény ember földje soha sem lát trágyát. Képzeltetni aztán annak termését. És a műtrágya használata rendkívül nehezen terjed. Műtrágya a megye területén eddigelé csak 50–60 gazdaságban, ott is csak csekély mértékben használtatik. A nép általában nem ismeri s ha ajánlják, szokásos conservatív magatartásával, vagy bizalmatlan mosolylyal fogadja.

Ehhez járulnak a nép ósdi szokásai a gazdálkodás terén. Apáiktól átörökölve, az alsóbb vidékek gazdálkodási módját utánozva, nem vetnek számot a földrajzi fekvés, talaj és égélvi viszonyokkal. A tengeri levén különböző alakban legkedvesebb táplálékuk, annak termelését erőltetik mindenütt, oly helyeken is, a hol a tengeri meg sem érik, s a hol más termények sokkal czélszerűbben lennének termelhetők. A felső vidék meredek s e miatt fel nem szántható hegyoldalain a zabot gyakran kapa után vetik a terméketlen, alig 1–2 magot hozó földbe. Valóban szomorú kép! Küzdelemteljes munka-értékének sokszor alig megfelelő eredményért.

Most még — hogy a kép egészen tiszta legyen — a

mezőgazdasági termények megoszlását és azok hozzávetőleges értékét kívánom pár adatban kimutatni.

Az összes vetésterület a következőleg oszlik meg:

1. hüvelyesek	0·56 ⁰ / ₀ .
2. Kereskedelmi növények:	
repcze	0·— ⁰ / ₀
napraforgó	0·60 ⁰ / ₀
kender	1·33 ⁰ / ₀
len	0·13 ⁰ / ₀
mák	0·— ⁰ / ₀
zöldségfélék	1·83 ⁰ / ₀
takarmánynövények	2·18 ⁰ / ₀

arányban termeltetnek.

Már ez adatok is bizonyítják a belterjes gazdálkodási mód teljes hiányát. A kereskedelmi növények termelése alig jöhet számba, bár a minőség igen kielégítő lenne. Zöldségfélék termelése szintén egészen jelentéktelen; de legfeltűnőbb ezen állattenyésztésre praedestinált vidéken a takarmányneműek termesztésének teljes elhanyagolása. Sajnálattal jegyzem fel, hogy a magyar birodalomban a takarmánynövények termelésénél elért 8·38⁰/₀-os átlaga Besztercze-Naszód, Csik- és Fogaras vármegyével egy társaságban az ország legrosszabb átlagát mutatja. Pedig a termelési eredmény a javított földeken kitűnőnek mondható.

Egyéb termények a terület következő ⁰/₀-aiban oszlanak meg:

buza, rozs, kétszeres, tönköly . . .	6·77 ⁰ / ₀
árpa	4·12 ⁰ / ₀
zab	32·67 ⁰ / ₀
tatarka	1·46 ⁰ / ₀
tengeri	35·89 ⁰ / ₀
burgonya	12·10 ⁰ / ₀

Fősúly tehát — nézetem szerint igen hibásan — a tengeri-, azután a zab- és burgonyatermelésre van fektetve.

A termények minőségileg általában gyengék; hasonlóan mennyiségileg is az országos átlagnak jelentékenyen alatta állanak. Mint tanulságos s a gazdálkodás mikéntjére útmutatásul szolgáló körülményt közlöm erre nézve az 1896. évi termény-statisztika következő adatait:

	Megyei átlag	Országos átlag
	métermázsákban	
buza	10·23	16·72
rozs	9·60	11·42
zab	7·53	11·27
árpa	10·24	12·91
tengeri	10·95	15·32
burgonya	56·01	76·10

Egy hektoliter átlagos súlya kilogrammokban:

	Megyei átlag kilogrammokban	Országos átlag
buza	71.—	78.—
rozs	67.50	71.60
zab	40.40	44.10
árpa	56.10	65.—
tengeri	71.40	73.40

Ha most az országos és megyei átlagokat, és pedig a mennyiség és súly közötti különbséget összehasonlítjuk, látjuk, hogy a hátramaradás mindkét szempontból mily jelentékeny; de egyszersmind itt is megállapíthatjuk azon szomorú tényt, hogy Máramaros szemtermelése úgy mennyiség, mint súly tekintetében az ország vármegyéi közt a legutolsók sorában van. Nem azért, mintha sok helyen a termények kellő megválasztásával és a kellő megműveléssel igen szép eredményeket elérni nem lehetne. Sok kis- és középgazdaságban meglepően szép, az országos átlagot is jelentékenyen felülmuló eredmények éretnek el. Az átlagos rossz eredmény oka a kedvezőtlen gazdálkodási viszonyokban, a szegénységben s részben a nép ósdi gazdálkodási módjában keresendő.

Ugyancsak az 1896-ik évi termés eredményeiről közölt statisztikai adatok szerint az azon évi közepesnek mondható termés eredménye a következő:

	Métermázsa	Értéke forintokban
buza	24.581	181.439
rozs	13.308	96.785
árpa	36.957	158.763
zab	248.317	1,106.413
tatárka	5.491	36.981
tengeri	317.518	1,467.983
burgonya	520.781	623.133
összesen	1,166.953	3,671.402

Ha most már a zabból emberi táplálékra 100 métermázsát számítva s a kenyér helyett sok szegény ember által használt burgonyát is kenyérneműnek véve, megállapítjuk azt, hogy Máramarosmegye évi kenyérnemű-termése 1,018.636 métermázsát tesz ki, egy emberre átlag évente csak öt métermázsát kenyérnemű-terményt számítva, kitűnik, hogy a 305.049 lélekszámhoz arányítva a megye termése a szükségletet nemcsak nem fedezi s így mezőgazdasági terményeiből nem hogy kivitele lenne, de sőt 2—300.000 métermázsányi mennyiséget import útján kénytelen fedezni.

Ide iktatom még az 1895. évben a máramarosmegyei gazdaságokban használt gépek és eszközök összeírásának eredményét.

Locomobil	2	Mélyítő eke	38
Gőzeséplő szekrény . .	1	Töltögető eke	11
Járgány	111	Szecs kavágó	108
Cséplőszekrény	50	Répavágó	30
Aratógép	22	Tengeri morzsoló	79
Kaszálógép	4	Daráló	28
Vetőgép	7	Borona fakerettel	8.893
Lógerőblye	31	» vaskerettel	493
Rosta	122	Tüske	994
Eke fagerendelylyel . .	11.925	Aszaló	436
Eke vasgerendelylyel . .	506	Szekér fatengelylyel . . .	11.800
Kettős eke	341	» vastengelylyel	899
Hármas eke	3		

Az eredmény bár nem fényes, a közelmultakhoz képest nagy haladást mutat.

Még a *kézimunkáról* kívánok kellő képet nyújtani.

Napszámosok a megye területén nagy számban vannak. A napszámosok száma az 1890 ik évi népszámlálás szerint 19.485 férfi, 18.068 nő, vagyis a lakosság 16⁰/₀ a. Ezekhez járulnak azon leginkább törp-, vagy közbirtokosok, kik saját gazdálkodásuk jövedelméből megélni nem bírván, nyárban aratási, télen erdei munkával foglalkoznak. Arató munkásokkal a szomszéd vármegyéket jelentékeny mérvben Máramarosmegye látja el. Az utóbbi időben nagyobb lévén a munkáskereslet, a napszámberék Máramarosban is emelkedtek. A napszámber az évszak szerint férfinapszámnál átlag 50 krtól 1 frt 20 kr.-ig, női napszámnál 30—60 kr. közt váltakozik Napszámber általában a szükségletnél több áll rendelkezésre, miután a kisbirtokosok gazdasági teendőiket maguk s családtagjaikkal végzik.

Az előadottakból láthatjuk, hogy Máramarosmegye mezőgazdasági területe a népesség arányához csekély, a lakosság szükségletét nem fedezi, a föld csak erős javítással hozza meg a csekély termést, a gazdálkodási mód ósdi, a legtöbb helyen nélkülözi az intensivitást és hogy az intenzív gazdálkodás terjedésének jelentékeny akadálya az egyes gazdaságokhoz tartozó földek szétszórtsága.

Sokat lehetne ez állapotokon minta parasztgazdaságok felállítása által segíteni s ez úton megtanítani a csakis gyakorlati példán okuló népet arra, hogy egy kis, de jól művelt terület több jövedelmet hoz, mint egy nagyobb,

de kellőleg meg nem művelt gazdaság. Kísérletek által meg lehetne állapítani az alkalmas, a megye éghajlati és talajviszonyaihoz alkalmas terményeket s aztán azok termelését propagálni. Mindez körültekintő s az ország közgazdasági érdekei iránt oly kiváló érzéket tanusító földművelésügyi kormányzatunk vezetése, irányítása s a társadalom közreműködése mellett bizonyára be is fog következni. De itt ez másodrendű kérdés. A fő, az életkérdés, a mi e megye egész gazdasági jövőjét, egy szép, egy boldog jövőt van hivatva megállapítani, az *állattenyésztés* kérdése.

(Folytatása következik.)

Nyegre László.

A közgazdaságtan a párisi kiállításon.

Az Avenue d'Antin és a Place de l'Alma közt a Szajna partján nyulik el a kiállítás párisi utczája, a Rue de Paris. Ezen az útvonalon a mulatság ütött tanyát; a bábszínháztól és az utcai énekesektől kezdve a japán tragika művészetéig ezerféle látni valót talál itt a mulatni vágyók szeme.

A nagy nemzetközi kiállítás legkomolyabb épülete szintén ebbe az utczába került. A Rue de Paris egyik végén, közvetlenül a Pont de l'Alma mellett egy nagy fehérre festett épület áll, melynek homlokzatára aranyos betűkkel van ráírva: Palais de l'Économie Sociale et des Congrès. A forró napon vakítóan ragyogó épület egyszerű vonalaival nagyon elüt a kiállítás többi sokszínű, cziradás és tornyos építményeitől. S ez a különbség annál jobban szembeötlik, mert az egyszerű fehér háznak díszhely jutott a paloták tömegében. A nemzetek utcájával szemben lévő épületsor végén a Szajna partján kimagasló helyen áll. S ezt a díszes helyet megérdemelte a szóban forgó palota, mert ha az egész nagy nemzetközi kiállítás az emberi elme, a tudomány és a technika haladásának volt is a diadala, az Alma-hid sarkán álló fehér ház, mégis a legmagasabb rendű emberi munkának nyújtott otthont. Emeletén a legfontosabb tudományos és társadalmi kérdésekkel foglalkozó congressusok üléseztek; földszintjét pedig egy olyan tudományos kiállítás foglalta el, a milyenben kiállításokon nem igen van részünk. Itt ütött tanyát a nemzetközi tárlat XVI. csoportja, az »économie sociale«.

Közgazdaságtani kiállítás! Milyen lehet az? Mielőtt ennek a kérdésnek a taglalásába belebocsájtkoznám, az igazságnak tartozom annak a kijelentésével, hogy e kiállítás nem is annyira közgazdasági, mint inkább társadalomgazdasági kiállítás volt, a mint ezt egyébiránt a csoport francia elnevezése is mutatja.*

* Az elnevezés, még inkább az egyes nemzetek kiállításai, melyekről alább részletesen fog szó esni, érdekesen mutatják, hogy a különböző culturnemzetek mire gondolnak első sorban, ha gazdaságtanról beszélnek. A XIX. század első felének »közgazdaságtana« és mindaz, a mi ezzel a fogalommal összefüggött, úgy látszik már véglegesen eltávozott a nemzetek jó részének gondolatköréből. Nyugaton nem egy nemzet ennek megfelelően a tudománynak is új nevet adott. A név kérdése ma nálunk is csendes háborúság tárgya. A régi elnevezés, mely nyelvünk természetének jobban megfelel, nem igen akarja a tért az újabbnak átengedni, pedig ma már logikailag ez a helyesebb. Különbözik a név dolga meglehetősen közömbös s ma már annyira, a mennyire, mi is azon a fokon vagyunk, hogy nem azokat a kérdéseket tartjuk a közgazdaságtan legfontosabb és a megoldást leginkább sürgető problémáinak, a melyek századunk első felének nemzetgazdái a régi mercantilismus egyes tanításai ellen való küzdelmökben foglalkoztatták. S ha éppen különleges és egyuttal hátramaradott közgazdasági viszonyainknál fogva a »vámkérdés«, az »iparkérdés« stb. mint életbevágók foglalkoztatnak is bennünket, odáig mégis eljutottunk már, hogy a »szociális kérdést«, a mikor feleletet várva lép elénk, nem toljuk szemethunyva félre, mint olyant, melyet észrevenni nincsen időnk, vagy okunk.

Hogy minő lehet egyáltalán egy társadalom-gazdaságtani kiállítás s hogy milyen volt különösen a maga egészében a párisi idei nemzetközi tárlat közgazdasági kiállítása, annak leírásánál túlságos részletességgel nem szándékozom az olvasót untatni. Önök, kik e szemlét lapozgatják, valószínűleg nagyrészt látták a pont de l'Alma mellett álló nagy fehér házat, csodálkozva nézték annak csarnokaiban a szorgalomnak, a socialis jelenségek megfigyelésének, az anyaggyűjtésnek, az elrendezésnek utánzásra méltó példáit és a térképírás remekeit. Mert számok, könyvek és rajzok, e három dolog tette ki a közgazdaságtani kiállítás anyagát.

Inkább csak írott emléket akarok állítani annak a kiállításnak, a mely megmutatta, hogy a kulturállamok a XIX. század végén milyen gonddal karolták fel azokat az eszméket, a melyekkel a társadalmi kérdéseket a lehető legjobban megoldani, vagy legalább valamelyes megnyugtató felelethez segíteni igyekeztek. A kiállítás anyagát ezer felé széthordják. A mi ott az összességben kimondhatatlan becsesel bíró tudományos anyagul szolgált, elaprózva értékét fogja veszíteni, mert alig gondolható, hogy sikerül azoknak a francziáknak a terve, a kik a közgazdasági kiállítás egész anyagát együtt akarják tartani s azt egy állandó újabb társadalom-gazdasági muzeum alapítására akarják felhasználni.

Arról már inkább szeretnék beszélni, hogy mint keletkezett ez a kiállítás; kiknek az agyában fogamzott meg a gondolat, pontos adatok szerint összehasonlítva egybehordani mindazt, a mit korunkban különböző nemzeteknél, hol az állam, hol a társadalom a socialis politika jelszava alatt létrehozott; bemutatni összehasonlítható adatokban azt, hogy a különböző nemzeteknél azok a jelenségek, melyek a socialis viszonyok milyensége szempontjából fontosak, miként alakultak. Más szóval elénk tárni, hogy a társadalmi kérdés ma a különböző államokban hogyan áll s hogy a különböző államok socialis politikája ennek megfelelően milyen. Hogy e feladatnak megfelelhessenek, a francia social-politikai törekvések történetében néhány évvel vissza kell tekintenem.

Az 1889-iki párisi kiállításon is képviselve volt már az »économie sociale«, ha nem is oly fényesen, mint a mostanin. Akkor is nyugtalanította a sociologusokat és a nemzetgazdák egy részét az a gondolat, hogy a kiállított socialpolitikai anyag elkallódhatik. Társadalmi muzeumot akartak létesíteni a Conservatoire des Arts et Métiers helyiségeiben s ez iránt 1894-ben már határozott tervvel léptek föl. A boldog emlékezetű Chambrun gróf egyszerre megvalósította a Musée Social régtől kísértő eszméjét. Nagy alapítványt tett, mely lehetővé tette a Musée Social megalapítását, biztosította kiterjedt szervezését és fennállását. A Musée Social, melynek ma Párisban palotája van, alapszabályainak első pontja szerint a következő czélt tűzte maga elé: Ingyen bocsájtja az érdeklődő közönségnek rendelkezésére azokat a mintákat, terveket, szabályzatokat, stb., melyek társadalmi intézményekre és berendezésekre vonatkoznak s mint ilyenek a munkásosztály erkölcsi és anyagi helyzetének javítását czélozzák. E téren a közönségnek tanácsokat és utbaigazításokat ad. Politikai és vallási kérdésekkel nem foglalkozik. Czélját a következő eszközökkel valósítja meg: Állandó társadalomgazdasági kiállítást tart fenn. Könyvtárát és olvasó-termét ingyen bocsájtja a közönség rendelkezésére.

Gyűléseket rendez, melyeken a különböző sociális intézményeket megvitatja. Egyes kérdések tanulmányozására tagjait külföldre küldi ki. Végzett munkálatairól kiadványokat tesz közzé. Végül egyes, a társadalmi politika körébe vágó kérdések megoldására pályadíjakat tűz ki.

A Musée Social így a sociál-politikai törekvéseknek tudományos központja nemcsak Franciaországra, hanem az egész világra nézve, mert kutatásainak körébe a hazája határain túl eső vidékeket éppen úgy belevonja, mint a hogy felöleli az otthoniakat. Az az anyag, a mit a bárhol feltűnő érdekesebb társadalmi jelenségek vizsgálata folytán összegyűjt és feldolgoz, kincses bányává teszi a Las Cases-utcai párisi házat és az intézet kiadmányait. Hogy a Musée Social a maga elé tűzött feladatra rátermett, azt eddigi munkásságával is fényesen igazolja; hogy pedig az eddig követett iránytól a jövőben sem fog eltérni, munkájában nem fog elernyedni, arról a megboldogult Charles Róbert-én kívül azoknak a nevei kezeskednek, a kik az azóta szintén elhunyt Chambrun gróffal együtt a Musée Social alapításában résztvettek s annak azóta is munkásai, mint Mabileau, Cheysson, Poincaré, Jules Siegfried, Paul Delombre, Rocquigny gróf, Wilmorin, Lebon, Audiffret, Gide, Léon de Seilhac és a többiek.

Ezek és általuk a Musée Social vették kezükbe a mostani nemzetközi kiállításon a közgazdasági tárlat ügyét. A Musée Social nemzetközi általános humanistikai céljainak kapóra jött a mostani párisi kiállítás, mely talán a leginternationalisabb volt minden eddigi kiállítás között. A Musée Social és a vele folytonos érintkezésben lévő egyéb franciaországi gazdasági és társadalompolitikai célokat szolgáló egyesületek megteremtették az »économie sociale« csoportjának hatalmas francia kiállítását. A Musée Social-lal szoros összeköttetésben levő külföldi nevezetesebb tudományos egyesületek pedig saját kormányaiknál jótékonyan hatottak közre abban az irányban, hogy a külföldi államok a maguk részéről is méltó gazdaság- és sociál-politikai kiállítást helyezhessenek a francia osztály mellé. Sőt a nagy államok e nemes versenyétől a kisebb culturállamok sem maradtak távol. Ezek is igyekeztek valamennyire kitenni magukért. Hogy ez az egyes államoknak általában mennyire sikerült, azt is szeretném szóvá tenni az alábbiakban,

A kiállítás egésze, a berendezés, az osztályozás ellen az áttekinthetőség szempontjából alig emelhetnénk kifogást. Az adott körülmények között a kiállítás rendezői mindenestre megtalálták a legjobb gyakorlati megoldást. Habár éppen a kiállítás tudományos eredményessége szempontjából a követett rendszernél jobbat is tudnánk elképzelni.

Franciaország a maga kiállítását az egyes kérdések szerint osztályozva specializálva állította fel, Egy helyütt találjuk mindazt, a mi Franciaországban pl a munkásgyermekok oktatására, egy helyütt mindazt, a mi pl. a fogyasztási szövetkezetekre, együtt mindazt, a mi a baleset elleni biztosításra vonatkozik és így tovább, hogy csak példakép említsek némely csoportot, úgy a mint éppen eszembe jutnak. A többi államok egész kiállításának egyenként annyi hely jutott, mint a mennyit Franciaország egyes csoportjai számára lefoglalt. Ezen az aránylag szűk területen aztán az egyes államok össze-vissza hányva helyezték el a maguk kiállítását. A kérdések szerint való osztályo-

zásnak itt ugyszólván semmi, vagy legfeljebb a katalogusokban van némi nyoma. Oka ennek egyfelől a már említettem helyszűke, másfelől és talán leginkább az a körülmény, hogy a külföldi államok nincsenek is éppen abban a helyzetben, mint ma Franciaország, hogy nincsen meg náluk a socialpolitikai intézmények és berendezések olyan hálózata, minőknek mintáival a francziák kiállítása dicsekszik. Vagy ha áthatja is állami és társadalmi intézményeiket oly társadalompolitikai törekvés, mely a francziáké mögött semmivel sem marad el, a mint ezt pl. Angliára, Németországra vagy Hollandiára nézve senki sem fogja tagadni, akkor kiállításuknak a francziákéval szemben való fogyatékoságának okát csakis abban kereshetem, hogy a kiállításuk tökéletessé tételére szolgáló apparatusokkal nem rendelkeztek.

Az egyes külföldi államok kiállításai között tehát nagy az aránytalanság. Az államok természetesen azt állították ki, a miben excelláltak, a mi náluk nemzeti, társadalmi. vagy akár tudományos különlegesség. Így utalok Oroszországnak az alkoholizmus kérdésére vonatkozó kiállítására, a mi kiállításunknak arra a részére, mely mezőgazdasági munkásügyünket tárja fel, vagy Anglia kiállításában Boothnak arra a nagy térképére, a mely London társadalmi viszonyait van hivatva feltüntetni. A specialis kérdéseknek kidomborítása. így elnyomja azokat a kiállított tárgyakat, melyek ha talán kisebb terjedelműek is, és tökéletlenebb fejlettségi fokon álló intézményeket tüntetnek is fel, mégis társadalompolitikai szempontból az előbbieknél nagyobb fontosságúak.

Az egyes államoktól a kiállítás adott viszonyai mellett, — mind-egyik állam egy-egy külön termet kapott, melyen belül saját kénye-kedve (jobban mondva kiállítás rendezőjének ügyessége és tudománya) szerint rendezte kiállítását — nem tudom rossz néven venni, hogy közgazdaságtani kiállításukat is saját nemzeti sajátságai szerint rendezték. Nagyon sokan lesznek, a kik éppen ebben a rendezésben fogják a kiállítás főérdemét keresni, ebben akarják éppen a kiállítás legnagyobb érdekességét találni. S ezeknek némiképen igazuk van. Összehasonlításokra a kiállítás így is ad alkalmat. Sőt csakis így ad, mondanák ők. Ha végigmegyek a termeken, tüstént látnom kell, — azt hiszem, így okoskodhatnak, — hogy éppen az országban a társadalmi kérdések közül ezzel, a másikkal azzal foglalkozik inkább az állam vagy a társadalom. Tüstént látni fogom, hogy itt a társadalmi kérdés inkább ebben az irányban hegyeződik ki, míg egy másik országban inkább más oldalról óhajt megoldást.

A magam részéről én azt hiszem, hogy a mint ez az okoskodás inkább a laikusé, úgy a kiállításnak egyes államok szerint való elkülönített berendezése is inkább csak a laikus kívánalmainak felel meg. Egy közgazdaságtani kiállításnak pedig, a mely a maga számadataival, jelzéseivel és térképeivel a laikus részére többé-kevésbbé úgyis hieroglyph-eket nyújt, első sorban az a feladata, hogy a szakmával foglalkozók igényeit lehetőleg tökéletesen elégítse ki. A ki közgazdaságtannal és társadalmi politikával többé-kevésbbé már foglalkozott, az úgyis ismeri már a nemzeti specialitásokat. Az tudta, még mielőtt e kiállításon végigment, hogy Angliában a munkásügyet különösen felkarolja a társadalom, hogy Németországban a munkás- és balesetbiztosítás mintaszerű keresztülvitele az állam különös feladatát teszi,

hogy a francia szövetkezeti ügy szervezete különösen figyelemre méltó és hogy még egy példát idézzek, hogy Hollandia a munkásügyi berendezések terén a delfti gyárban olyasmit alkotott, a mi szinte egyedüli a maga nemében. Nem ezt akarom én a kiállításon látni; hanem azt, hogy az egyes államok a nagy társadalmi kérdést — nemzeti sallangokkal vagy a nélkül — hogyan oldották meg, illetőleg hogyan akarják megoldani. A kiállítás bármennyire jó, nagy és tökéletes legyen is, még arra sem tanít meg, hogy miként áll a társadalmi kérdés az egyes államokban, nem világosít fel az iránt, hogy különösen minő kérdések várnak itt vagy ott megoldásra. Nem taníthat meg rá, mert valamely nemzet kiállítása okvetetlenül hizelegni iparkodik a maga államának s azt, a mit az illető állam még nem vett észre, akár mert nem akarta észre venni, akár mivel még nem volt ideje reá, hogy észrevegye, azt az illető állam előlem is gondosan elrejtí, hogy mulasztással őt ne vádoljam.

A ki egy olyan nemzetközi közgazdaságtani kiállítást akar alaposan megbírálni, minő a legutóbbi párisi is, annak már megelőzőleg az egyes államok társadalmi viszonyait nagyon is alaposan ismernie kell. Így fogja csak a kiállítottak relativ értékét jól megbecsülni. Ismernem kell a beteget, hogy az alkalmazott orvosság értékét meghatározhassam.

Ilyféle ismeretekre van a bírálónak szüksége akkor is, ha a szóban forgó társadalomgazdasági kiállítást akarja áttekinteni.

Bírálatában a kiállítás olyan berendezése, mely nem szakítja az egyes államokat termék szerint szét, melyeken belül aztán az egyes nemzetek saját kényükre halmozhatnak fel jót, — rosszat, hanem a mely az egyes kérdések szerint csoportosítaná az egész kiállítás minden egyes tárgyát, nagyban segítségére volna. Lám, a nemzetközi kiállítások intézői régen rájöttek már arra az igazságra, hogy a nemzeteknek pavillonok szerint való elkülönítése nem ad igazi internationalis kiállítást, nem ad alkalmat az összehasonlításokra, mert nem mutatja be az egyes nemzetek productumait egymás mellett. A kiállításokat csoportokra, ezeket ismét szakokra osztják fel és pedig mindig a tárgy szerint. A szakaszokon belül aztán a nemzetek a maguk munkájának kincseit egymás mellé rakják. Miért nem lehetett volna ezt a szép rendszert az »économie sociale« kiállításánál is követni, holott annak nagyobb gyakorlati és tudományos eredménye kézzelfogható? Munkába és fáradságba természetesen jóval többbe került volna. Nemzetközi bizottságot kellett volna alakítani ez esetben, a melynek aztán az egyes államok kiállításának intézői szépen alávetették volna magukat.

Csoportokat alkottam volna úgy, a mint a kiállítás francia részében van az egyes tárgyak és kérdések szerint. Az egyik csoport fölé pl. ezt a címet irtam volna: Munkáslakások. Alája soroztam volna egymás mellé osztva országok szerint mindazt, a mit e tárgyra nézve bármely nemzet kiállított. Minden csoportban minden nemzetnek adtam volna helyet, vagy legalább egy lapot, a melyre ráírhatta volna, hogy a szóban forgó kérdéshez nincsen mondani valója. Még szebb lett volna, ha hallgatásának okát is adja. Így lett volna aztán a kiállítás igazán sociális museummá, a mivé a francziák tenni akarták: (az ő részük valóban az is). Egymás mellett összehasonlíthatóan láttuk volna, hogy a különböző nemzetek ugyanazokat

a kérdéseket hogy fogták fel, mint iparkodtak megoldani. Így lett volna aztán igazán az összhasonlításnak tág tere. Előttünk feküdt volna a kérdés és nyomban reá láttuk volna, vagy megkonstruálhattuk volna a feleletet is arra, hogy e téren ez a nemzet miért gondolkozott így, s miért a másik akként. Az üres lapokból, a melyek azt mutatták volna, hogy valamely nemzetnek a kérdések egyikével, másikkal nem volt oka bajlódni, ugyancsak sokat meríthetünk volna. Így, a hogy a kiállítás idegen osztályai most rendezve voltak, ezeket az eredményeket alig látjuk.

Azután az objectiv rendszernek még egy igen nagy előnye lett volna. Az egyes csoportok rendezői, egybeállítói iránytűt kaptak volna arra nézve, hogy mi való a kiállításba és mi nem, sőt mi több, arra is figyelmeztették volna őket a tárgyak és kérdések szerint beosztott csoportok, hogy mit nem szabad otthon felejteniök. Mert így a mostani rendezés mellett bizony sajnosan tapasztaltuk, — ezt alább, hol az egyes államok kiállítását részletesen ismertetem, mi is látni fogjuk — hogy nem egy állam tévedésben volt az iránt, hogy mit kell »économie sociale« alatt érteni s hogy nem egy culturállamocska kiállításának rendezője kérhetett volna felvilágosítást hatalmasabb szomszédjától arra nézve, hogy mit hozzon el hazulról és mit küldjön vissza azok közül a kiállításra szánt dolgok közül, a miket az otthoniak a nyakára küldtek.

Az összehasonlíthatóság hiányát annyira, a mennyire módomban áll, pótolva, végigvezetem az olvasót az egyes államok kiállításain.

Franciaország.

A nemzetközi kiállítás »Économie Sociale« csoportja a következő osztályokat foglalja magában: Tanonczügy és a gyermekek védelme. — A munka díjazása és a munkásosztalék-rendszer. — Kis és nagyipar; termelő és hitelszövetkezetek; munkás ügyvivőségek. — Nagy- és kiskgazdálkodás. — Munkásvédelem, munkaszabályozás. — Munkáslakások. — Fogyasztási szövetkezetek. — A munkások értelmi és erkölcsi fejlődését előmozdító intézmények. — Biztosításiügyi berendezések. — A polgárok jólétét előmozdító állami vagy magán intézmények.*

A francziák kiállítása, mely az egész épületnek felét foglalja el, e csoportok mindegyikét igen gazdag kiállításban külön-külön teremben mutatja be.

A gyári-ipari üzemeknél alkalmazott munkás-gyermekek és tanonczok jogviszonyaira vonatkozólag a fennálló állami rendelkezések bemutatása mellett különösen azoknak a nagy üzem alapján berendezett vállalatoknak a kiállítása érdekes, a melyek a tanonczok ügyét úgyszólván patriarchalis alapon szabályozzák. Számos franciaországi

* Ezek az osztályok a kiállítás XVI. csoportjának 101—110-ik osztályait tették. Az egész csoportnak volt egy általános jury-je Jules Siegfried elnöklete alatt. Az egyes osztályokat egyenkint külön-külön jury-k bíralták meg, a melyekben külföldiek szép számmal voltak képviselve. Sajnos, magyar ember csak egy volt köztük (a 110. osztályban) Hegedüs Loránt. — Egyébként a jury-k bírálata különösen a külföldi államokkal szemben igen enyhe és elnéző volt. Nem egy esetben oly tárgyaknak ítéltek oda díjakat, ugylátszik csak azért, hogy az illető államnak is juttassanak valamit, a melyek a mi szerény nézetünk szerint a közgazdaságtani kiállítás csoportjába sem tartoztak volna.

nagyipari és kereskedelmi vállalat mutatja be e csoportban azt a rendszert, melyet tanonczainak alkalmazásánál és jutalmazásánál követ. A sok közül példaképen csak a híres munkásbarát, Jean Leclair alapította gyárnak a szabályzatát említem. (E gyár most a Redouly Valmé et Co. cég tulajdona.) Leclairnek, kinek munkásai szobrot emeltek, az volt a főérdeme, hogy a munkásosztalék-rendszert alkalmazta. E rendszert követi ma is a gyár s e rendszer érezteti hatását már a tanonczügy szabályozásánál is. Tanonczokul első sorban a gyár szolgálatában álló munkások és hivatalnokok fiait és rokonait alkalmazták. A tanonczok belépésük után tüstént kapnak fizetést. Szerződést a ház a tanonczzal nem köt; ha a tanoncz nem teljesíti elvállalt kötelességeit, tüstént elküldhető. De viszont az is kiléphet bármikor, ha neki tetszik. A tanonczokat ide-oda küldözgetni nem szabad. A gyár megköveteli, hogy a munkások az alkalmazott tanonczokat családtagok gyanánt tekintsék. Minden év végével egy jury ül össze, melyben túlnyomó szerep jut a munkásoknak. E jury tanonczévek szerint csoportokba osztja a munkás-gyermekeket s egy tervezetet készít arra vonatkozólag, hogy az egyes csoportoknak körülbelül milyen munkát kell elvégezniök. Azok a tanonczok, a kik legjobban teljesítették ezt a munkát, 25—200 frankig terjedő jutalmat kapnak. Ez az összeg a Caisse Nationale des Retraites pour la Vieillesse járadékot biztosító könyvecskéjében jut a tanoncz kezébe. A tanonczok csak akkor vétetnek fel munkásokul, ha a csoportok elé kiszabott munkaprogrammokat mind sikeresen elvégezték már. 20 év alatt a ház 132 tanoncza közül 42 lett társtaggá (sociétaire). Ezek közt 12 mint munkavezető, 25 mint munkás s 5 egyébként van alkalmazva.*

A munkások díjazása körül követett módozatoknak a kiállítása teszi a francia économie-sociale csoportnak a fénypontját. A mint a nagy nemzetközi kiállítás alkalmával tartott és a társadalmi kérdésekkel foglalkozó congressusok közül a munkásosztalék-rendszer apostolainak s hiveinek congressusa volt az, melynek tárgyalásai a legmagasabb színvonalon mozogtak, de a melyen egyuttal legjobban tündökölt az a nemes sociálpolitikai felfogás is, mely a társadalmi kérdés megoldásánál mindenekelőtt az uralkodó osztályéval ellentett érdeket is szemügyre veszi, miközben a munkást a nagy vállalkozóhoz humanus módon fel akarja emelni: úgy a kiállításon is a legmagasabb eszméket azok a táblázatok és könyvek hirdetik, a melyekben egyes nagy vállalatok beszámolnak arról, hogy munkásaikat mint részesítetik a nyereségben. (Participation aux bénéfices, profit sharing.) A Maison Thuillier Frères így ír: »Teljesen igazságos, hogy a munkás méltányos bérétől függetlenül abban a haszonban is részesüljön, melyet munkája a vállalat tőkéjével egyesülve létrehozott. A részese-dés aránya mellékes; ez a felek megegyezésétől függ; fő, hogy az elvet fogadjuk el.«** Itt eszünkbe jut az a vita, a melyet az osztalék-

* Ancienne Maison Leclair, Redouly, Valmé et Cie, Entreprise de peinture, décoration et vitrerie. Paris Imprimerie Chaix, 1900. -- Érdekes adatokat tartalmaz a következő kiadvány is: Société anonyme des manufactures des glaces et produits chimiques de St Gobain, Chauny et Cirey. Note sur les Institutions Patronales de la Société; — Paris, 1900.

** La Participation aux bénéfices dans l'industrie du bâtiment. Maison Thuillier Frères, entrepreneurs de plomberie et de couverture, hygiène et assainissement. Paris, 1900. 4. oldal.

rendszer idején Delombre Lyon-Caen-nel folytatott. Annak a javadalmazásnak a jogi természetéről folyt a szó, mely a munkás részére az osztalékrendszer útján jut. Lyon-Caen volt az előadó. Mint megcsontosodott jogász, a kit kötnék a saját maga alkotta jogi kategóriák, a javadalmazásnak ezt a fajtát is munkabérnek akarta tekinteni. S ekkor felállt az elnöklő Delombre s ünnepiesen tiltakozott az ellen, hogy az alkalmazott munkásnak tekintessék akkor, a mikor a vállalattal a nyereségben való részesedés iránt szerződik. De egyébként is szó esett e congressuson arról, hogy a munkabér »gyűlölt elnevezése« kiküszöböltessék abból a szerződésből, a melyet az alkalmazott a vállalattal köt. Majdnem ugyanazt hangoztatták itt e congressuson igen érdekes és derék férfiak, a mit legutóbb Millerand, a socialista minister, egyik nagy port felvert beszédében mondott. — Goffinon, a munkásosztalék-rendszer egyik legbuzgóbb harczosa, a ki annál a nagy vállaltnál, mely most a Tassart, Balas Barbas et Cie cég tulajdona, úgyszintén grésy-i uradalmában is megalapította az osztalék-rendszert, a beaumont-persani gépgyár és vízvezetéki vállaltnál meghonosított osztalék-rendszert mutatja be a kiállításon. A munkások e vállaltnál 1899. január 1-je óta részesednek a jövedelemben és pedig a tulajdonos és az igazgató megállapítása szerint, kiket e munkájukban egy tanácsadó testület segít. E tanácsadó testület jórészt a munkásokból alakul. Érdekes, hogy a szabályzat kimondja, hogy e részesedés a munkásoknak »à titre gracieux« jut. A részesedés a teljesített munka arányában illeti a részesedőt. E munkáról egy napi jelentés számol be, melyet az igazgató terjeszt a tulajdonos elé. E jelentés blanquettáját is látjuk. Az év végén az így beadott jelentések mérlegelésével az igazgató javaslatot tesz mindenkinek a jutaléka iránt, mely az egyes munkák t megillető bér, illetőleg jutalék 1—10%-a közt váltakozhatik. Azok, a kik munkájukkal valami kiválót nyújtottak, az általános felosztás előtt külön részesülnek jutalomban. A részesedőnek jutott osztalékot az év végén a vállalat az alkalmazott javára írja s azt 5%-kal kamatoztatja. E betét azonban nyolcz napi bejelentéssel felmondható úgy a tulajdonos, mint a munkás részéről. Felmondás esetén az összeg a Caisse nationale des Retraites pour la Vieillesse-be fiztetetik be.*

A kis- és nagyipari vállalkozás kiállításában mutatja be Franciaország azokat az eredményeket, melyeket a szövetkezeti ügy francia földön a termelő és hitelszövetkezetek létesítése által elért. A termelőszövetkezetek s az ezek mellett létesített hitelszövetkezetek ország-szerte bizonyos összefüggésben állanak egymással. Párisban székel a Chambre Consultative des Associations ouvrières de Production de France, a mely mintegy középponti szerve a termelők szövetkezésének. E chambre consultative mellett áll fenn a Banque coopérative, a mely a hitelnyerés körül nyújt támogatást a szövetkezeteknek. A közgazdaságtani kiállítás épületében egy nagy táblázatot látunk, melyen körülbelül 150 termelő szövetkezet neve van feltüntetve. Közülök 90 párisi, 60 vidéki. Ezek mind a Chambre consultative kötelékébe tartoznak. Keletkezésük ideje nagyrészt a 80-as vagy a 90-es évekre esik. Vannak azonban jóval régiebbek is, így az Association des ouvriers en limes még 1848-ban alakult. A lehető legkülönbébb mester-

* La Participation aux Bénéfices dans l'usine à gaz et de distribution d'eau de Beaumont et de Persan. Paris, 1900.

ségeket találjuk képviselve e szövetkezetek között, melyek közül nem egy részletes kiadványokban ismerteti meg velünk működését. E kiadványok közül csak az Association des ouvriers piqueurs de grès de Paris et du dép. de la Seine, a La Lithographie parisienne és az Association coopérative des ouvriers lanterniers jelentéseit említem, mint a melyek igen tanulságos adatokkal szolgálnak a francia termelő szövetkezetek alakulásáról és működéséről. A lámpakészítők szövetkezetét például 1893-ban 9 lámpakészítő és egy bádogos munkás alapította. Össze gyűjtött tőkéjük 1894. végén 1250 franc volt. Egy kisebb mesterember ez időtájt hajlandó volt üzletét nekik átadni, de bár utolsó garasukat is összerakták, még így sem rendelkeztek 1374 franknál nagyobb összeg felett. Mégis bérbe vették az üzletet és dolgozni kezdtek. »Nous manquions de tout, sauf de bonne volonté« — így szól a jelentésük. Eleinte alig ment az üzlet, a vevőközönség nehezen szokott hozzájuk, rosszul is voltak szervezve. A Chambre consultative azonban segítségükre jött. 1895-ben ennek a közbenjárására a kereskedelmi miniszter 1500 franc segélyt adott nekik. Ugyanekkor alapszabályaikat is megváltoztatták és rendes szövetkezetté alakultak. De dacára annak, hogy 1896-ban forgalmuk már 3000 franknál nagyobb volt, mint az előző évben, még mindig kölcsönre szorultak. A Banque Cooperative juttatta őket pénzhez. Egyesülésük harmadik esztendeje már sokkal jobb eredményeket hozott. Ekkor kezdtek divatba jönni az acetylen-lámpák. Minden erejüket megfeszítették, hogy e téren jól produkáljanak s így sikerült nekik az 1897-ik évet 4000 franc tiszta nyereséggel lezárni. Ugyanekkor üzlethelyiségeiket, műhelyeiket is kibővítették. Az 1898-ik év ugyan válsággal járt rájuk nézve, de a Banque Coopérative segítségével ezt a bajt is kiheverték, úgy hogy a következő, 1899-ik évben már nemcsak a kölcsönök visszafizetésére gondolhattak, de az eredetileg 0.75 francban megállapított óránkénti munkadíjat is felemelhettké 0.80 francra. Ma a szövetkezet egészségesen fejlődik, nagy vevőközönsége van, a mely sok munkával látja el.* E szövetkezet keletkezését csak példaképpen vázoltam. A pontosabb részletek ismerete persze még érdekesebb volna, de túlságosan hosszúvá tenné ezt a vázlatot, melynek csak az a célja, hogy képét adjuk a termelő szövetkezetek ügye állásának, úgy, a mint azt a nagy nemzetközi kiállítás francia csoportja bemutatta. De más adatokat is hozhatok fel a franciaországi termelő szövetkezetek életképessége mellett. Alkalmunk volt a bordeauxi gyémántkőszőrösök szövetkezetének a berendezésével megismerkedni. Üzletük, dacára annak, hogy anyaguk a képzelhető legdrágább, igen szépen virágzik. Eszembe jutott, hogy nálunk mennyi bajjal jár egy cipésszövetkezet alakítása a bőr beszerzésének nehéz volta miatt. De maga az économie sociale kiállításának az épülete is a francia termelőszövetkezetek mellett bizonyított. Az előttem fekvő jegyzék szerint az egész épületet az utolsó szegig 10 termelő szövetkezet készítette.

Az úgynevezett Syndicats professionnels működésének üdvös voltáról egyebek között a Syndicat de la Boulangerie de Paris-nak, valamint a kertészek Association professionnelle de Saint-Fiacre című

* Association coopérative des ouvriers lanterniers. Historique de la société. Paris, 1900.

egyesületének a kiállítása tanuskodik. Az előbbi egy igen ügyes és szép kiadványban* a pékmesterség történetét is ismerteti Franciaországban. Egy külön kiadvány bőven ismerteti a különböző iparágak Chambres syndicales-jait ily címmel: Les Chambres Syndicales de la ville de Paris et du département de la Seine (industrie et bâtiment) en 1900. Ezeknek az egyesületeknek legnagyobb része a század elejére viszi vissza eredetét.

A mezőgazdasági nagy- és kisüzem kiállításában a Sydicats central des agriculteurs de France szolgáltat igen érdekes adatokat az iránt, hogy mint hálózza be ez az egyesület egész Franciaországot s mint hat mindinkább közre a gazdálkodás belterjessé tételére. E mellett a különböző mezőgazdasági és hitelszövetkezetek, jelzálogbankok kiállítása is figyelemre méltó.

Ennél azonban jobban érdekel bennünket a munkáslakások ügye, melyre vonatkozólag a francia szakosztályban a La Propriété Populaire, Société pour la Construction en commun d'Habitations dans Paris ou dans la banlieue de Paris szolgáltat igen érdekes adatokat. E házépítő szövetkezettel Franciaország csatlakozik ahhoz az irányzathoz, melyet a munkásnépnek szánt olcsó lakások létesítése körül az Egyesült-Államok, Hollandia, Belgium, de Svájc és Németország is már régebben követnek.

A fogyasztási szövetkezetek kiállítása semmiben sem marad a termelő és hitelszövetkezeteké mögött. E szövetkezetek szerepe és állása Európaszerte jóformán mindenütt ugyanaz. Ugyanazokat a feladatokat teljesítik mindenütt és a velök szemben álló érdekkörök mindenütt ugyanazokat a panaszokat emelik működésük ellen. A francia fogyasztási szövetkezetek e téren semmi különöset nem mutatnak. Éppen ezért rövidesen napirendre térhetek fölöttük.

A munkások értelmi és erkölesi fejlődését előmozdító intézmények között a Ligue nationale contre l'alcoolisme kiállítása érdemel említést. Ennek a megtízásából Adolphe Coste irt egy rövid füzetet a kiállítás számára ily címmel: »Aux insouciants, qui s'alcoolisent sans le savoir«. E füzet tartalma s az egyesület által kiállított táblázatok oly elrettentők, hogy olvasásuk után aligha fog valaki szeszes italhoz nyúlni.

A biztosításügyi intézmény kiállítása igen terjedelmes. Itt szerepelnek első sorban a nagyszámú biztosító társulatok, minők: Compagnie d'Assurances générales sur la vie des hommes, la Mutuelle Nationale, l'Abeille, l'Urbaine, la Société Mutuelle Française, stb. Socialpolitikai szempontból ezeknél, a melyeket bizvást kihagyhatunk volna a kiállításból, mindenesetre érdekesebb az állami felügyelet alatt álló Caisse nationale des Retraites pour la vieillesse, azután a roueni la Prévoyence mutuelle kiállítása, mely utóbbi intézet a város területén élő kereskedelmi, ipari és közigazgatási alkalmazottaknak kölcsönös segítő egyesülete. Jellegéje a »tous pour chacun, chacun pour tous«. Tagjainak nemcsak aggkor esetére, de a betegség idejére is ad segílyt. Tagjai temetkezési járulékbán is részesülnek, úgyszintén járulékot kapnak a tagok özvegyei és árvái is. Alapszabályai szerint célját mindenekelőtt így írja körül: Célunk a város alkalmazottai között az erkölcsösséget, a rendszeretetet, az előre való gon-

* Syndicat de la Boulangerie de Paris. Paris, 1900.

doskodást, valamint a felebaráti érzést élesíteni és fentartani. A párisi nagy áruházak idevágó kiállítása is érdekes. Az Au Bon Marché című üzlet betegsegélyző pénztárt létesített alkalmazottjai számára, mely azoknak egyúttal aggkor esetére is biztosít bizonyos járulékot. A kiállításon bemutatott szabályzat, valamint a pénztár kezelésének rendjét feltüntető kimutatás követendő például szolgálhat azoknak a nagy vállalatoknak, melyek erkölcsi kötelességüknek tartják alkalmazottaik sorsáról humanus módon gondoskodni.

A felsoroltakkal azonban csak a francia csoportok egy részén vezettük keresztül az olvasót. Azokat a földszinti termeket futottuk át, a melyeket a francziák a kiszabott csoportok szerint rendeztek be. A kiállítási épület előcsarnokában, úgyszintén az emeleten a congressusi termék folyosóinak falain azt a gazdag anyagot látjuk kiállítva, a melyet a Musée Social fennállása óta egybegyűjtött. Ez a derék egyesület, a melynek keletkezését soraink elején röviden vázoltuk volt, fáradságot nem ismerő buzgalommal készítette a szebbnél-szebb táblázatokat e kiállításra. Kiállított munkálatai közé oda helyezte a nagy emberbarátnak, alapítójának, Chambrun grófnak képét. A látogató tisztelettel áll meg e rokonszenves arcz előtt. Ime a lelkes férfiú, a kinek eszméi ebben az épületben oly fényesen váltak valóra.

A Musée Social táblázatai között talán legérdekesebb a XIX. század socialis tartalommutatója. (Inventaire social du siècle.) Itt van feltüntetve a munkadíjak változása, emelkedése és esése Franciaországban vidékek és korok szerint. Itt vannak a Syndicats patronaux et mixtes táblázatos statisztikai kiállításai. Itt vannak a francia fogyasztási szövetségek nagy összefoglaló statisztikai kimutatásai. S végül itt van az a táblázat, mely a munkatőzsde forgalmát tünteti fel 1900. év január 1-én.

Anglia.

A külföldi államok közül Anglia socialis intézményeinek roppantul kifejlődött voltához képest számra nézve csekély, de annál válogatottabb anyaggal jelent meg a kiállításon. A mint az angol osztályba belépünk, tüstént szemünkbe ötlék London óriási színezett térképe, melyet Booth a Life and Labour of the People of London szerzője készített. E térkép utcák szerint különféle színekben mutatja be London lakosságának különböző gazdasági helyzetét. Booth e térképhez hét szint használ s e szerint a lakoságnak hét osztályát különbözteti meg. E hét osztály a következő: 1. a félig kriminalisok, 2. a nagyon szegények, 3. a szegények, 4. a megélni tudók, 5. a jó módúak, 6. a gazdagok osztálya. Hetedik osztályba Londonnak azokat a részeit sorozza, a melyekben a 3. és 4. osztálybeliek körülbelül egyformán vannak keverve. London népessége 1896-ban 4,443.018 lélek volt. Ez a népesség százalékokban a következőleg oszlott meg a fenti hat osztály között:

Félig kriminalisok	0.9	} szegények 30.7%
Nagyon szegények	7.5	
Szegények	22.3	} jobb módúak 69.3%
Megélni tudók	51.5	
Jómódúak	16.7	
Gazdagok	1.1	

E rövid statisztikában, mely Booth vázlatában még a születési és halálozási számokkal egészül ki, benne van majdnem mindaz, a mit Booth nagy gonddal megrajzolt térképe nyújt. Statisztikája, melynek pontosságát sok itt fel nem sorolható körülmény bizonyítja, a térkép segítségével még azzal lesz teljesebbé, hogy rajta a népesség localis eloszlása is nyilvánvalóvá válik. Bizonyoság ez arra, hogy a statisztika nem nélkülözheti mindig a grafikai ábrázolást.

Érdekes az Industrial Law Committee kiállítása, úgyszintén az a szekrény is, melyben Trade Union, Strike and Lockouts, Changes in rates of wages and hours of labour, Cooperative Contracts, Profit Sharing stb. címek alatt egyes oly munkálatok állanak a látogatók rendelkezésére, a melyek a jelzett kérdéseket az angol viszonyokra vonatkozólag tárgyalják s ennyiben az angol gazdasági és társadalmi viszonyoknak bő monografiáit adják.

A belügyministerium bemutatja a fennhatósága alatt álló javító és ipari iskolák szervezetét. Ezen iskolákban azokat a fiatal embereket helyezik el, a kik vagy már büntettek, vagy legalább olyan helyzetben vannak, hogy bűnbeesésük könnyen várható. Itt kell megemlítenem a State Children Association kiállítását is.

Nagyon érdekesek a különböző munkáslakások kiállítása. A Corporation of Birmingham, valamint a londoni County Council mutat be ilyeneket. Ezekhez csatlakozik az Incorporated Building Societies kiállítása is.

A szövetkezeti ügy fejlődését 1862-től 1898-ig kimerítő statisztika mutatja be. E statisztika felöleli az Angliában ma fennálló 1468 fogyasztási szövetkezetnek, valamint a fennálló 147 termelő szövetkezetnek fejlődését és üzletvitelét. Szól a nagy raktárak speciális angol intézményéről is. A szövetkezetek társadalmi szerepét egy broszür méltatja, a melyet Catherine Webb állított össze igen ügyesen. *

A londoni Charity Organisation Society számos diagrammban mutatja be az Angliában és Walesben fennálló jótékonyági és szociálpolitikai célokat szolgáló intézményeket.

Végül a kereskedelmi ministerium munkásügyi osztályának azt a kiállítását kell felemlítenem, a mely 26 táblázatban szemléltetőleg tárgyalja a következő nagyon érdekes kérdéseket: A munkások alkalmazásának hullámzását 1888—99-ig, az általános munkabérek hullámzását 1874—99-ig indexszámok segítségével. Az árhullámzásokat 1801—99-ig Jevons és Sauerberk összeállításai nyomán. Az alkalmazásihiány évi átlagát 1877—96-ig. A munkára felhasznált, valamint a különböző okoknál fogva munkára fel nem használt időt ugyanezen években, de természetesen csak bizonyos typicus munkaágban. A munkaveszteséget feltüntető e táblák után látunk oly táblázatokat, a melyek a mezei munkások bérének a hullámzását mutatják be 1851—99-ig. Ismét egy másik tábla a munkabérek hullámzását mutatja be a főbb iparágakban. Ismét más táblázatok a legutolsó években a munkaadók és munkások közt előfordult egyenetlenségeket (trade disputes) ábrázolják. A trade unionok működéséről, az ipari balesetek gyakoriságáról, a munkások szövetkezeteiről, valamint a női munkáról szintén látunk itt statisztikai kimutatásokat.

* Fonctionnement du mouvement coopératif en Angleterre — par Catherine Webb. — Paris, 1900.

Németország.

A német birodalom munkásbiztosító intézményeinek kiállításával arat diadalt. Mig a francia csoportok jobbra oly sociálpolitikai intézményeket mutatnak be, melyek az egyes emberek vagy a társadalom kezdeményezésén alapulnak, a minők a szövetkezetek, a munkásosztalék-rendszer stb., addig Németország kiállítása inkább azokra az intézményekre fekteti a fősúlyt, a melyekben az állami beavatkozás, az állam socialistikus törekvése tükröződik vissza. A birodalmi biztosításügyi hivatal, valamint a birodalmi statisztikai hivatal állította össze azt a kiállítást, mely Németországnak ezt a törekvését legjobban bizonyítja. E két hivatal egy nagy obeliszken mutatja be, hogy 1883—99-ig mennyit juttatott a munkásbiztosítás a biztosítottaknak. A festett gúla hatszoros kicsinyítésben egy oly arany-obeliszket jelképez, a melynek alapja 7·4 méter széles, magassága pedig 14·9 méter. Ez 961.000 kilogramm aranyat adna, 2·4 milliárd márka értékben. Ez az az összeg, a mely a fentjelzett időközben a biztosítottaknak jutott. Ily roppant összeg előteremtéséhez az állam mintegy 100 millió márkával járult. A fennmaradó összeg majdnem egyenlő arányban oszlik meg a munkaadók és a munkások szolgáltatásai között. Rendkívül tanulságos ugyancsak a munkásbiztosítás ügyére nézve az a nagy tábla is, mely egy heraldikai fa képében mutatja be a munkásbiztosítás egész működését, a mint az az aggkor, a baleset, valamint a betegség esetére szóló biztosítás szerint szétoszlik. E két tárgyhoz, melyek kétségtelenül a kiállítás legjobb szemléltető dolgai közé tartoznak, csatlakozik azután a biztosításügyre vonatkozó statisztikai táblázatoknak, valamint a munkásbiztosítás kérdésével foglalkozó monografiáknak, a táblázatok s az egyes kiállított tárgyak magyarázatául szolgáló brosröknek egész serege. Ezek közül csak a következőket említem: *Einrichtung und Wirkung der deutschen Arbeiterversicherung*, Dr. Ludwig Lass und Dr. Friedrich Zahn, Asker und Co., Berlin, 1900. *Leitfaden zur Arbeiterversicherung des Deutschen Reichs*, Dr. Zacher, Asker und Co., Berlin, 1900. E munka függelékében a különböző államok munkásbiztosítási és betegsegélyző berendezésének is igen jó összehasonlító kimutatását látjuk. *Die Leistungen der Arbeiterversicherung des Deutschen Reichs*, Dr. G. A. Klein, Berlin, 1900. *Das Gefahrentarifwesen der Unfallversicherung des Deutschen Reiches*, Konrad Hartmann, Berlin, 1900. Ugyancsak e szerző egyéb munkái és még más művek.

Érdekes az úgynevezett Arbeiter-Heilstätte-k, Volksheilstätte-k kiállítása. Látjuk azoknak az üdülő helyeknek a képeit, hová a betegsegélyző pénztárak, kölcsönös segélyző szövetkezetek lábbadozó betegeiket küldik. Különösen szép a nagy modellben bemutatott Augustusbad (Lipcse mellett) berendezése; ez a szegényeknek szolgáló fürdőhely Schwabe kereskedelmi tanácsos emaráti érzületét dicséri.

A munkások körében előforduló betegségek statisztikáját táblázat mutatja bñ; természetes, hogy a legmagasabb szám a légzőszervek betegségeié. E táblázat tárgya már a németek kiállításának egészségügyi részébe vezet át, mely arról tanuskodik, hogy majd minden legalább 10.000 lakossal bíró német városban van már mentő egyesület, vagy más hasonló czélt szolgáló berendezés. Ezek

között mindenesetre legtökéletesebbek a berlini Unfallstation-ok, melyek közül egyet a kiállítás kicsinyített modellben be is mutat.

A munkásokat balesetek ellen biztosító intézményeket kiegészíti még azoknak az eszközöknek a kiállítása, a melyek a munkást munka, különösen a gépekkel való munkálkodás közben beállható balesetek ellen vannak hivatva megoltalmazni. E kiállítással kapcsolatosan látjuk az iparfelügyeleti intézményről szóló jelentést is.

Munkáslakások tekintetében a németek nemcsak az »économie sociale« csoportjában mutatnak be terveket és rajzokat, hanem a kiállítás vincennes-i részében természetes nagyságban felépített munkáslakásokkal bizonyítják, hogy a munkások védelmének ez a fontos eszköze sem került ki figyelmöket. Igen csinos az a ház, a melyet a spandaui fegyvergyár, úgyszintén az is, a melyet a höchsti festékgyár állított ki. Itt említjük meg, hogy a kiállítás vincennes-i annexében majd minden állam mutatott be eredeti nagyságban munkáslakásokat.

Ismertetésem, mely úgyis nagyon rövid, fölöttébb hiányos maradna, ha meg nem emlékezném a német kiállítás azon tárgyairól, melyek a társadalmi jólét előmozdítására vonatkozó egyéb intézményeket mutatják be. Hogy e tárgyakról összefoglalva szólok, annak az az oka, hogy ezekről a csoport rendező bizottságának megbízásából Albrecht tanár »Oeuvres de salut social en Allemagne« czimmel oly bő tartalommutatót készített*, mely nemcsak hogy Németország társadalmi intézményeinek kimerítő monografiájául tekinthető, hanem a mely a benne nagy szorgalommal összegyűjtött irodalmi anyagnál fogva a tárgyalt kérdés egyik legbecsesebb forrásmunkájává fog válni. A munka s így a kiállítás anyaga is két főrésze oszlik; az első a gyermekek s a szülők védelmével, a másik a felnőtt munkások és szegényebb osztályok védelmével foglalkozik. A könyv, valamint a kiállítás berendezése igen áttekinthető. Az embert, humanitarius gondoskodásának tárgyát fejlődése egész folyamán végigkíséri. Szól a házasságon kívül született gyermekek elhelyezéséről intézetekben és egyeseknél, beszél a bölcsődékről. Attér azután az óvodákra s az ezekhez hasonló intézetekre. Majd foglalkozik a gyermekkel, mikor az az iskolaköteles kort elérte; beszél az árvák oktatásáról, a gyermek-menházakról, az iskolai játékokról, a vasárnapi iskoláról, a szünidei gyermektelepekről, a különböző nevelőintézetekről stb. Ismerteti azokat az intézményeket, a melyek az iskolából kikerült fiú- és leánygyermeket védik és keresethez juttatják. A munka második része a munkaközvetítő hivatalok ismertetésével kezdődik. Szól a munkadíjakról, az osztalék-rendszer térfoglalásáról (ez Németországban is nagyon lassan történik, távolról sincs e rendszer annyira elterjedve, mint pl. Franciaországban), a munka szabályozásáról, a munkás-képviselletekről. Ismerteti a különböző munkás szervezeteket, a szövetkezetek ügyét. Nagy figyelemmel foglalkozik a munkáslakások és menhelyek kérdésével. Végül szól azokról az intézményekről, melyek a munkás további szellemi és erkölcsi művelődését vannak hivatva elősegíteni. Ugyiszintén ismerteti azokat az eszközöket, melyekkel az

* Les oeuvres de Salut Social en Allemagne. Publié sur le désir du comité organisateur du sous-groupe allemand pour oeuvres de salut social; par le prof. et dr. H. Albrecht. Berlin, 1900.

állam vagy a társadalom Németországban a nyomorba, betegségbe esett munkásnak segítségére siet, a melyekkel az iszákosság ellen küzd, stb. Hogy az itt vázolt kérdések roppantul széles terén mi mindennel és mennyire behatóan foglalkozik ma már Németország, azt a mily tanulságosan mutatták be a kiállított brosürök és táblázatok, úgy éppen oly gyönyörűen foglalja össze Albrecht fentemlített műve, melyet nem győzünk az olvasónak eléggé figyelmébe ajánlani.*

Oroszország.

Az oroszok kiállítása meglepően sokat nyújt. Értem itt a sok alatt nem annyira a kiállított anyag mennyiségét, mint inkább azt, hogy e kiállítás meggyőz bennünket arról, hogy Oroszország bizonyos alapelveinek épségben tartása mellett buzgón igyekszik lépést tartani a nyugoti civilisatióval a socialpolitika terén. Ezt a törekvést az a buzgalom és az a mély szakértelem is illusztrálja, a melylyel Oroszország a maga csoportjának anyagát egybeállította, a melylyel intézményeinek, gazdasági életének ismertetéséről brosürök által gondoskodott. Sőt a kiállítás rendezése körül Oroszország bizonyos tekintetben túl is szárnyalta a többi államot. Eddigelé egyedül Oroszország adott ki oly munkálatot, mely az egész csoport anyagát részletesen feldolgozza s egyben az egyes kérdések tárgyalásánál az ország gazdasági viszonyainak is megfelelő hű képét igyekszik adni. E munkálat** egybeállítása az orosz csoport rendezőjének, Pogojeff Sándor dr.-nak és Apostol Pálnak az érdeme.

Az első, a mi meglep bennünket, az, hogy ime Oroszországban a nagyobb gyárak szép számmal tartanak fenn olyan iskolákat, a melyekben a munkásgyermek, valamint a munkások gyermekei elemi és ipari oktatásban részesülnek. A birodalom roppant terjedelme mellett persze ezeknek az iskoláknak a száma elenyésző. 1899. január 1-én 446 ilyen iskola létezett, melyek fenntartási költségeinek majdnem 90°/o-át a gyártulajdonosok viselték. A kiállított minták és rajzok tanúsága szerint legszebbek a tweri és a yaroslavl gyárak iskolái. Különbén a tanonczügyet Oroszországban az 1882. június 1-én kelt törvény szabályozza, mely a munkásgyermek védelme tekintetében majdnem ugyanazon rendelkezéseket tartalmazza, mint a mi törvényeink. Az alsóbb ipariskolák kiállítása is érdekes.***

Több gyár és iparvállalat munkabéreinek statisztikáját közli azon díjakéval együtt, a melyeket legjobb munkásainak juttat. A kiállított tárgyaknál sokkal többet mond e téren Pogojeff és Apostol fentebb említett munkájának az a fejezete, mely az oroszországi munkabérekkel foglalkozik. Fölösleges megemlítenem, hogy az egész orosz csoportban sehol sincs szó a munkásosztalék-rendszeréről.

* A párisi kiállítás Economie Sociale csoportjának német részét behatóan ismerteti Karl Kögler a Münchener Allgemeine Zeitung 1900. szept. 15-iki számának mellékletében is.

** L'Economie Sociale à la Section Russe, Paris, 1900.

*** A tanonczügy, valamint a szegény sorsú gyermekek nevelése tekintetében érdekes adatokat tartalmaz a következő kiadvány: La Curatelle de la Société Imperiale Philanthropique pour recueillir les offrandes destinées à l'éducation des enfants pauvres et à leur apprentissage à St. Pétersbourg. St. Pétersbourg, 1897.

A nagy- és kisipari üzem, a termelő- és hitelszövetkezetek osztálya az orosz csoportban meglehetősen szegény. Néhány táblázatban a nagyobb ipari vállalatok működésének, úgyszintén a takarékpénztári ügynek ismertetését látjuk. A hiányt itt is főlösen pótolja a fennebb említett magyarázó munka, mely bizonyos tekintetben Oroszország ipari termelésének a statisztikáját is adja, s ezenkívül a kisiparról (koustari) azután a termelő szövetkezetek speciális orosz alakjáról (az artelekről) is kimerítően beszél. A mondott dolgozat a hitelügyet, valamint a hitelnyújtással foglalkozó intézetek működését is kimerítően ismerteti. *Crédit populaire en Russie* címmel különben egy külön kiadvány is foglalkozik az orosz hitelszövetkezetek kérdésével.

Azoknak az eszközöknek a kiállítása, a melyek a munkásokat a munka közben beállható balesetek ellen vannak hivatva védeni, valamint a balesetbiztosítás intézményeinek kiállítása mutatja, hogy a munkásvédelem ügyéért ezen a téren Oroszország még nem áldoz sokat. Mégis látunk a kiállításon olyan eszközöket, a melyek a munkást a munka közben (különösen a gépmunkánál) előfordulható baleset ellen védik; látunk továbbá táblázatokat, melyek a balesetbiztosítás állását tüntetik fel. Ezt a kérdést egy külön kiadvány is tárgyalja: *L'assurance contre les accidents en Russie*, par A. Press, Paris, 1900. címmel. A gyári felügyelet intézményének működését, valamint a beteg munkásoknak nyújtott orvosi segélynyújtás módzatait szintén külön táblázatos egybeállítások mutatják be. E táblák magyarázó katalógusa (*Soins et secours médicaux dans les fabriques de la Russie d'Europe*) Oroszország ma még igen kezdetleges munkásvédelmi és betegsegélyező politikájának érdekes képét adja.

A munkáslakások kiállítása az előbbi csoportokénál jóval gazdagabb s bizonyos fejlettségi fokot mutat. Ez azoknak a nagyobb ipari, gyári vállalatoknak az érdeme, a melyekről a tanonczügy s a munkás gyermekek számára való iskolák tárgyalásánál már szóltunk. A kiállítás adatai szerint körülbelül 800 ipari vállalat épít munkásai számára megfelelő egészséges hajlékot. Látunk a kiállításon kaszárnyá- valamint cottage-rendszerű munkás-lakásokat.*

A fogyasztási szövetkezetek kiállítása mutatja, hogy a modern szövetkezeti eszmék szintén tért hódítanak Oroszországban. Természetesen azok a bajok, a melyek a fogyasztási szövetkezeteket mindenütt kísérik, a fejletlenebb társadalmi viszonyok mellett Oroszországban szintén éreztetik hatásaikat. A közölt statisztikai adatok távolról sem kimerítőek, csak azokat az egyesületeket tüntetik fel, a melyek magukról önként felvilágosító nyilatkozatokat adtak.

A munkások értelmi és erkölcsi fejlődését előmozdító intézményeket mindenekelőtt azok a nagyobb ipari vállalatok mutatnak be, melyeknek socialpolitikai tevékenységét már többször említettük. Érdekesek a munkások számára épített szórakozó helyek, színházak képei stb. Az állam sokat tesz az alkoholizmus megszüntetésére. Korcsmák helyett munkáskaszinók, teaházak látogatására akarja a népet szoktatni; az alkoholisták számára kórházakat emel. Egy teaháznak a mását

* A munkáslakások ügyére Oroszországban érdekes világot vet a következő kiadvány: *Société de la Fabrique de Draps de Dago-Kertell (Russie)* C. A. E. Ungern—Sternberg, Avignon 1900.

látjuk is a kiállításon. Ezek a teaházak népkönyvtárakkal is el vannak látva. Az alkohol elleni küzdelem ügyét az állam felügyelete alatt álló bizottságok vezetik. Ezeket az állam működésükben anyagilag nagy mértékben támogatja. Az 1900-iki költségvetés majdnem három millió rubelt állapított meg számukra.*

A munkásokat biztosító intézményekről már fennebb szóltunk. Az ott mondottakat kiegészítjük a következőkkel: A kiállítás táblázatokban közli a segélypénztárak működését, ezek között, úgy a menyire az aggkor esetére szóló, valamint a baleset elleni biztosítás kiterjedéséről, úgyszintén a takarékpénztárak forgalmáról is beszámol, a biztosító intézetek működését is ismerteti.

Hollandia.

A nagy európai államok socialpolitikai kiállításaihoz méltóan sorakozik a kis Hollandiáé. Látnivaló nincsen benne sok, de annál több a tanulni való. Hollandia a kiállítás egyes osztályainak tárgyai szerint külön-külön monografiákban dolgozta fel hazájának gazdasági és társadalmi életét. A kiadványok közt különösen említésre méltók: Sociétés Coopératives d'Agriculture par le baron K. J. A. G. Collot d'Escury. — Institutions de Prévoyance par W. A. Reiger. — L'assistance publique et la Charité Privée dans les Pays-Bas par le chevalier H. Smissaert. — Réglementation du Travail, Sécurité der ateliers, Assurance en cas d'accident, Inspection du travail, Chambres de travail, Musée d'hygiène et de sécurité. Par H. W. E. Struve. Fölösleges mondani, hogy ezek a kiadványok nagyon fejlett gazdasági viszonyokról és ezekhez méltó állami intézkedésekről tanuskodnak.

De nemcsak az állami socialpolitika kelt bennünk Hollandia kiállításán bámulatot, figyelemre méltó sok helyt a társadalom kezdeményezése is. Az egyesek socialis érzülete, mely humanitárius berendezésekben nyilvánul, szintén tiszteletet parancsol. A »nép barátjainak ligája« (a »Volksbond«) küzdelmet folytat az alkoholizmus ellen. Egyes nagy gyárak munkásügyi berendezéseikkel pedig a társadalmi békét a legeredményesebben propagálják. A kiállítás holland csoportja a delfti szeszgyárnak a képeit mutatja be.** Ezeket a képeket kiegészíti az a hatalmas broszúr, melyet a gyár derék igazgatója, Van Marken L'organisation sociale dans l'industrie czimmal a gyár munkásügyi intézményeiről közzétett. A Stork freres et Co czég hengelői gépgyárának kiállítása méltóan sorakozik a delfti gyaré mellé.

Belgium.

A belgák kiállításában mindenekelőtt a szövetkezeti ügyre, különösen a munkások szövetkezeteire vonatkozó adatok keltik fel a figyelmet. Ezt a csoportot a Parti Ouvrier Belge kiadványai egészítik ki, melyek a belgiumi termelő és fogyasztási szövetkezeteket, úgyszintén a bruxellesi Maison du Peuple berendezését ismertetik.

Belgium munkás-törvényhozását ismertető kiállításához táblázatos

* Az orosz kormánynak az alkohol ellen való küzdelméről kimerítő és érdekes adatokkal szolgálnak a következő nyomtatványok: Comitéés officiels de Tempérance à l'Exposition Universelle de 1900. — Comitéés de Tempérance institués par le Ministère des Finances Russes, Paris, 1900.

** A delfti szeszgyár socialis berendezését nálunk Földes ismertette a Társadalompolitikai könyvtár első füzetében.

kimutatások csatlakoznak az otthon s a gyárban végzett munka arányáról és a munkafelügyeleti intézmény eredményéről stb.

Az 1865. márczius 16-án kelt törvényalkotta Caisses Générale d'Epargne et de Retraite kiállítása is érdekes. Bemutatja működését tevékenysége különböző ágai szerint. Ez az intézet ugyanis foglalkozik a takarékpénztári üzlettel, az aggkor esetére és baleset ellenére való biztosítással, munkáslakások építésével, valamint hitelnyújtással mezőgazdák részére. A Caisses Centrales de Crédit Agricole ugyanezzel foglalkoznak.

Az Association des Industriels de Belgique pour l'étude et la propagation des engins et mesures propres à préserver les ouvriers des accidents du Travail egyes oly szerkezeteknek rajzait és leírását mutatja be, a melyek hivatva vannak a munka közben előfordulható baleseteknek elejét venni.

Északamerikai Egyesült-Államok.

Amerika nagy köztársaságának kiállítása méltó ahhoz a hatalmas államhoz, mely társadalom-gazdasági életét ebben a kiállításban az európai civilizációnak bemutatja. A nagy tőkeegyesülések hazája rányomja bélyegét mindarra, a mit különféle táblázatokban bemutat. Itt látjuk a különböző iparnemekben az egyéni és a társas vállalkozás statisztikáját egymással szembeállítva. Persze, hogy az utóbbi száma emelkedik folyvást. Más táblák az Egyesült-Államok iparágainak statisztikáját adják. A munkaidők átlagának változását 1840—1891-ig szintén szép statisztika mutatja. Ugyanígy az árak és a munkabérek hullámzását is. A Trade Union-ok statisztikája szintén egyik különlegessége ennek a csoportnak.

A munkastatisztikai hivatal jól ismert kiadványai e kiállítás egyik legértékesebb részét teszik.

Massachusetts állam a szövetkezeti ügy fejlődését mutatja be a Cooperative Banks, a Saving Banks statisztikája által.

A newyorki Charity Organisation Society Tenement House Committee-je munkáslakások kicsinyített vázait mutatja be. Régebbieket és újabbakét. A kettő közt szembetűnő a különbség. Mig a régebbieknek szűk, kis udvarai vannak, úgy, hogy a lakások sötétek, addig az újabbak már szellős, világos lakásokat nyújtanak a munkásoknak.

Az Egyesült-Államok fontos társadalmi kérdéséhez, a négerkérdéshez is hozzászól a kiállítás. A négerék értelmi és társadalmi fejlődését kedvező színben tünteti fel.

A philadelphiai kereskedelmi muzeum az általa közvetített ki- és beviteli kereskedelemnek statisztikáját adja. Részünkről ezt a kereskedelmi és ipari vállalatok kiállításához osztottuk volna be, mert nem esik bele az Economie Sociale csoportjába foglalt társadalompolitikai szempontokból érdekességgel bíró tárgyak keretébe.

Olaszország.

Szövetkezeti ügy, a biztosítási intézmény és úgy a mennyire, a munkásvédelem azok a tárgyak, melyek a társadalomgazdasági kiállítás olasz csoportjának anyagát kiteszik. Az egész csoport se nem túlságosan gazdag, se nem érdekes annyira, mint az előbb említett államok kiállításai.

A szövetkezeti ügy terén még legfigyelemreméltóbb az a térkép, mely a hitelszövetkezetek vidékek szerint való eloszlását tünteti fel. Ennek tanúsága szerint Campaniában, Toscanában, valamint Velence környékén fordulnak elő legsűrűbben a hitelszövetkezetek. A mezőgazdasági hitel intézményét szolgálja egyebek közt a Banca agricola Milanese, a melynek táblázatát az olasz népies bankok szövetkeztének a kiállítása egészíti ki. A kooperatív bankok egy szekrényben díszalbumokat állítottak ki. A hitelszövetkezetek kiállításához csatolkozik a fogyasztási szövetkezetek, valamint a Società edificatrice d'abitazioni kiállítása.

A nagy biztosító társaságok üzletmenetét feltüntető táblázatokon kívül egy bolognai intézet a vasuti baleset-biztosítást mutatja be.

A munkásvédelem terén megemlíthetem a youtrai gyermekmenhely, valamint a turini éjjeli menhelyek (asilo notturno) kiállításait.

Olaszország ipari életére vet némi fényt az a grafikai tábla, mely az országban 1899. december 31-én fennállott iparegyesületek bő statisztikáját adja.

Portugália és Svédország.

Ez ismertetés bevezető részében szóltam egyes olyan országokról, a melyek nem igen lehettek tisztában azzal, hogy mit kell egy társadalom-gazdaságtani kiállítás alatt érteni. Ezen államok sorát Portugália nyitja meg. Látjuk a kiállításában egy bölcsődének a tervrajzát s látunk sok üres kosarat, melyekre az van írva, hogy ezek vakok készítményei. Ebből arra következtethetünk, hogy ezeket valamely jótékony egyesület állította ki. Ezzel azonban vége is van a socialis kiállításnak s a socialpolitika terét a hygienia foglalja el. A kórházak, fürdők fotografiái, a különböző orvosszerek, a nagy garmada savanyúvíz mind egészségügyi intézményeket mutat be, melyeket még egy kórháznak, a Santos Casas de Misericordiának a képe egészít ki.

Svédország kiállítása ugyanezt a hibát mutatja. Bizonyos újabb rendszerű munkáslakások mintáin kívül az egész kiállítás egészségügyi intézményeket ismertet. Ezt a czélt szolgálja egy elszigetelő kórház, valamint egy műtrágyagyárban alkalmazott egészségügyi berendezés mintáinak a bemutatása. Érdekes az az összehasonlító statisztika, mely egy bizonyos városban levő vízvezetéki mű működését az ugyanazon helyről való halandósági táblázattal hozza kapcsolatba.

Svájcz, valamint a nemzetközi hivatalok kiállítása nemzetközi intézményeket ismertet. Svájcz a vöröskereszt-egylet és a békeegyesület kiállítását mutatja be. Látjuk csontokon bemutatva a fegyverek, a lövegek hatását, a szemközti falon pedig jóslatokat találunk arra vonatkozólag, hogy háború esetén mennyire lehetetlenné lesz téve az emberek eddigi táplálkozása. Szóval Svájcz nemcsak a társadalmi, de első sorban a nemzetközi békét hirdeti. Ebbeli buzgólkodása miatt szinte fel sem tűnnek saját társadalmi és gazdasági intézményei, a melyeket egy táblázatban szintén bemutat.

A nemzetközi hivatalok úgyszólván mind bemutatják működésüket statisztikai táblázatokban. Itt látjuk az Union postale universelle, a bureau internat. des poids et mesures, a bureau internat. des tarifs de douane kiadványait. Sok és érdekes dolgot állít ki a bureau

internat. pour la protection de la propriété industrielle. Érdekes az írói és művészeti tulajdonjog védelmére alakult nemzetközi szövetség kiállítása is.

Ausztria.

A mint hogy Ausztria szociális politikája Németországot követi, úgy kiállítása is leginkább azt az irányzatot emeli érvényre, a melyet a német csoport vázolásánál ismertettünk.

Szövetkezeti ügyének fejlődését a hitel-, a termelő-, valamint a fogyasztási szövetkezetek kimerítő statisztikájával mutatja be. A szövetkezeti ügyek kiállításától a Verband der Genossenschafts-Krankenkassen Wiens kiállítása szerves láncszemként vezet át Ausztria munkásvédelmi és munkásbiztosító intézményeinek gyűjteményéhez. E téren figyelmet érdemel az Allgemeine Arbeiter Kranken und Unterstützungskassen Wien, valamint a bánya-munkások segélypénztárának kiállítása. A munkás-politika terén legszebb a Kaiser Franz-Josef I. Jubiläumstiftung für Volkswohnungen, und Wohlfahrtseinrichtungen kiállítása, mely bécsi munkásházainak vázlatait mutatja be. Érdekes a munkások baleset ellen való biztosításának ismertetése is.

Az osztrák csoport egybeállításában az oroszánrészt a statisztikai hivatalt illeti meg, a melynek előttünk fekvő kiadványai Ausztria közgazdasági életét szinte izenként feltárják előttünk. A munkásstatisztikai hivatal e mellett grafikai táblákat is közöl. Bemutatja 1894—98-ig a munka-beszüntetések statisztikáját, a strikeok eredményeit stb.

Természetesen nem maradt el a kiállításról a postatakarékpénztár, valamint a kereskedelmi ministerium iparfejlesztési osztálya sem, mely utóbbi négy térképen mutatja be azokat az intézeteket, a melyek az iparoktatást stb. szolgálják.

Magyarország.

Hazánk kiállítása semmiesetre sem tartozik azon csoportok közé, melyekről föntebb azt mondtam, hogy rendezőik nem értették át teljesen az »économie sociale« fogalmát. Az idegen, a ki gazdasági viszonyainkat nem ismeri, inkább azon országok közé sorozhatná hazánkat társadalom-gazdasági kiállításunk után, a melyeknek a társadalmi gazdaságtan terén nem igen van kiállítani valójuk. E feltevésében alaposan támogatná a magyar kiállítás katalógusa, mely pld. a fogyasztási szövetkezetek osztályába sorolja a Magyar Földhitelintézet táblázatos kiállítását,* holott e derék pénzügyintézetünk tudvalevőleg nem fogyasztási szövetkezet; egyéb tárgyat pedig, mely a fogyasztási szövetkezetekre vonatkoznék Magyarországon, a katalógus felsorolni nem tud, mert nincsen is a kiállításon.

A tanoncz-ügyet és a munkásgyermek védelmét tárgyazó csoportban egyetlen kiállítónk van, a magyar államvasutak igazgatósága. A kovács- és lakatos-tanonczok munkáit állítja ki, a mi egyáltalán nem tartozik a kiállítás keretébe, mert az »Économie Sociale« csoport nem ipari kiállítás. De bemutatja egy tanonczműhely mintá-

* Exposition universelle de 1900. Paris Catalogue spécial de la Hongrie. Publié par le Commissariat Royal Hongrois, Budapest 1900. — 507. oldal.

ját és adja a m. kir. államvasuti tanonczműhelyek leírását, valamint a m. kir. államvasutak nevelő-tápinézeteinek ismertetését is.* Ezeket bemutatni már sokkal helyén valóbb volt.

A munka javadalmazásának, valamint a munkásosztalék-rendszernek a csoportját három kiállítónk kereste fel. Ezeknek egyike dr. Békésy Sándor, akkoriban a kereskedelmi ministerium iparfelügyeleti osztályának vezetője, most müncheni gazdasági szaktudósító, a magyarországi munkások táplálkozásának akarja a képét adni azon élelmiszerek kiállításával, a melyek különböző vidékenkint munkásaink táplálékát teszik. A gondolat nagyon helyes; ha látom, hogy a munkás mivel táplálkozhatik, egyúttal azt is látom, hogy munkáját hogy jutalmazták. Ez szép gondolat olyan megvalósítása ellen azonban, mint a hogy ezt a kiállított tárgyak mutatták, volnának némi aggályaink. Mindenekelőtt kétségünket fejezzük ki az iránt, hogy vajjon a kiállított tárgyak a valóságnak megfelelnek-e. Az alföldi munkásnak sem igen jut mindig olyan hús, minőt a kiállító a felvidékinek juttat. Azzal pedig hogy a kiállított tárgyak csak a fogyasztott eledel minémiségét, de nem egyúttal átlagos mennyiségét is mutatják, a kiállítás jóformán semmit sem mond, mert a minőség iránt a festett fadarabok úgyszólván kétségben hagynak. A földművelési ministerium munkásügyi osztálya vízfestményeket állit ki, melyek a mezei munkásokat különböző foglalkozásaik közben mutatják be. Ugyancsak a földművelési ministerium állította ki Magyarország egy olyan térképét, mely a mezei munkásoknak vidékenkint fizetett bérek nagyságát tünteti fel.

A nagy- és kisipar, a termelő- és hitelszövetkezetek osztályában a budapesti részvénytársaságok táblázatos statisztikáját állította ki Kőrösy statisztikai hivatala. Egy album a magyarországi nagyobb gyárak, kereskedelmi, ipari vállalatok, pénzügyintézetek képeit adja. Galánthai Nagy Sándor Magyar Compassa is itt foglal helyet, valószínűleg azon adatok révén, a melyek benne a szövetkezetekre vonatkoznak. Meg vagyunk azonban róla győződve, hogy a magyarországi szövetkezeteknek tökéletesebb statisztikáját is lehetett volna ennél a kiállítás körébe nem vágó munkánál, bemutatni. Hasonlóképen tülesik nézetünk szerint a kiállítás körén az is, a mit a magyar kereskedelmi részvénytársaság szép térképe mutat be.

A műhelyek biztonságának és a munka szabályozásának csoportjában a Dynamit Nobel, valamint a Magyar Robbanó Anyaggyár részvénytársaság állította ki védelmi eszközeinek rajzait. Békésy a munkások gyári védelméről szóló értekezését, Lessner képen a sebesült munkásoknak nyújtott segély módját, Szegedy-Maszák a gyárak kézi gyógyszertárának mintáját mutatja be.

Munkáslakások vázlatait a földművelési ministerium munkásügyi osztálya, a m. kir. államvasutak igazgatósága (ennek a kiállítása különösen szép), a Ganz-gyár, Meyszner Alajos, valamint a Magyar Textilipar részvénytársaság állítanak ki.

Hogy fogyasztási szövetkezetek czíme alatt mit mutat be a magyar kiállítás, arról már szóltam.

A munkások szellemi és erkölcsi fejlődését előmozdító intézmé-

* A magyar kir. államvasutak nevelő-tápinézetei. A m. kir. államvasutak igazgatóságának megbízásából írta Nagy Józsa. — Budapest, 1899. — A m. kir. államvasuti tanoncz-műhelyek leírása, Budapest 1899. Az utóbbi francziául is: Note sur les ateliers d'apprentissage des chemins de fer de l'état Hongrois. Budapest 1899.

nyek csoportjába sorozott tárgyak egynek a kivételével nem e csoportba valók. Ide van besorozva Békésy élelmiszerkiállítása. A földművelésügyi ministerium munkásügyi osztálya itt állítja ki a régi és hű szolgálatért a gazdasági cselédeknek adni szokott oklevél egy példányát. Ez az idegenek egy részének tetszett, más része mosolygott rajta. Ugyancsak a földművelési ministerium állit ki egy kis munkáskönyvtárt (ez a csoportnak egyedüli csakugyan idetartozó tárgya); ugyancsak ez állit ki egy térképet, mely a magyarországi segélypénztárak és kölcsönös segélyző egyesületek számát és eloszlását mutatja be. A postatakarékpénztár működését feltüntető táblázatok és kiadványok * szinte nem valók ebbe a csoportba, hanem a következőbe. De az, a mit ezek a táblázatok nyújtanak, oly érdekes, hogy csak sajnálhatjuk, hogy miért nem ismerteti a postatakarékpénztár működését táblázatok segítségével is behatóbban és a maga helyén. Az általános munkásbetegsegélyző pénztár sem választotta meg jól azt a csoportot, melyben a működését ismertető grafikai táblázatokat és az építményeit ábrázoló rajzokat kiállította.

A biztosításügy csoportjába sorozott tárgyak közül legelőször is a betegsegélyző pénztárak működését feltüntető grafikai ábrázolatok vonják magukra a figyelmet. Kár, hogy a kereskedelmi ministerium helyett, valószínűleg tévedés folytán, a rajz készítője szerepel kiállító gyanánt. Róth Pál táblázatos kiállítása, mely a magyar biztosító társaságok működését tünteti fel, igen érdekes. Szép a Pesti Hazai Első Takarékpénztár működését feltüntető táblázat is.

Az »économie sociale« csoportjának utolsó osztálya a következő címet viseli: Initiative publique ou privée en vue du bien être des citoyens. E helyt szerepel a magyar csoportban egyes olyan tudományos munkák gyűjteménye, melyek a munkáskérdéssel foglalkoznak. Ezeket a földművelési ministerium állította ki. Nem emlékszünk a kiállítás e tárgyára; az egyes munkákról tehát nem szólhatunk. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy a francziák nem munkáskérdéssel foglalkozó könyveket értettek azon állami vagy társadalmi kezdeményezés alatt, mely a polgárság jólétét iparkodik előmozdítani. A magyar kereskedelmi muzeum kiállítása bár igen érdekes, szintén nem ezen osztályba való, sőt nézetünk szerint az économie sociale egész csoportjának körén kívül esik.

A nyár derekán kereskedelmi kormányunk a kiállítás magyar csoportját új iparfejlesztő törvényünk négy nyelven közreadott példányaival gazdagította. Merész lépés volt gazdasági életünknek épen ezt a leggyengébb oldalát ennyire kitárni a külföld előtt. De ha a külföldi olvasván ezt a törvényt, nem fog is valami nagyon bizni a magyar iparnak ez idő szerint való erejében, látván, hogy az mekkora pártolásra szorul, mindenesetre csodálattal fog a magyar államra tekinteni, mely ennyit tesz gazdasági életének fejlesztése érdekében.

Hogy a hazánkat nem igen ismerő külföldi mint vélekedhetik rólunk, ha itt vázolt e kiállításunkat látja, arról már szoltam. Magyar ember, a ki az itthoni dolgokkal csak valamelyest is ismerős, ezt a kiállitást nagyon hézagossnak fogja találni, olyannak, mely úgy minőségre, mint mennyiségre nézve jóval alatta marad annak, a mit a

* La Caisse d'épargne postale de l'état Hongrois. Histoire, organisation, résultats. Offert aux visiteurs de l'exposition par la direction postale Hongroise.

mai Magyarország társadalomgazdasági élete a socialis téren nyujt. Azok a tényezők, a melyek e kiállítás magyar osztályába odavaló anyagot szolgáltathattak volna, sajnos, jórészt távolmaradtak. Nem tudjuk, hogy a csoport rendezését ki, vagy kik végezték. Abból, hogy a kiállítóknak legnagyobb része a kereskedelmi ministerium ipar-felügyeleti és ügynevezett munkásvédelmi, valamint a földmivelésügyi ministeriumnak munkásügyi osztályaiból került ki, arra következtünk, hogy a kiállítás rendezése körül is főleg e két ministeriumbeli osztály buzgólkodott. Sajnálattal tapasztaltuk, hogy e hivatalok a bürokratikus lánczoktól nem tudtak szabadulni, a mikor a kiállítás anyagát összeállították. A kiállításnak azok a részei például, a melyek a kereskedelmi ministerium műhelyéből kerültek ki, nagyon is hű képét adják annak az anomál állapotnak, mely ez idő szerint a munkabeosztás tekintetében a kereskedelmi ministeriumban épen a socialis ügyek ellátása körül fennáll. Szövetkezeti ügyünkről a kiállítás alig, zálogházi ügyünkről egyáltalán nem emlékezik meg. Valószínű ok: mivel e tárgyak ma a munkásvédelmi, betegsegélyző stb. ügyektől el vannak választva s nincsenek még egy socialpolitikai osztály ügykörében egyesítve.

A kiállítás egybeállítását, rendezését végző ministeriumi osztályok aztán a hivatalok keretén túl is kereshettek volna a kiállításra érdemes anyagot. Felhivhatták volna a szakköröket, hogy vegyenek részt a kiállításon, közzgazdasági életünk egészére nézve annyira jellemző egyes gazdasági ágak typicus jelenségeinek, fejlődésének bemutatásával. Vannak gazdasági, különösen socialis jelentőségű kérdésekkel foglalkozó tudományos testületeink, társulataink, vannak komoly szakembereink, a kik socialpolitikai kérdésekben megállják Nyugot-Európa előtt helyüket. Az előbbieknél a közreműködését, az utóbbiaknak útbaigazítását talán czélszerű lett volna figyelembe venni egy oly kiállítás rendezésénél, a melynek hivatása volt az egész világ előtt bemutatni, hogy egy ambitiosus állam, a mely büszkén helyet kér a nyugot-európai országok sorában, a »jövő kérdéséről« mint gondolkozik.

És hol maradtak azok, a kiknek bizony nagyon is kötelességük lett volna szerepelni e kiállításon, hol maradtak statisztikai hivatalaink? A fővárosé még csak állit ki valamit, bár ez is inkább Kőrösy személyes érdeme; mert ha nem csalódunk, a budapesti részvénytársaságokat feltüntető statisztika az ő legújabb munkájának az eredményeit adja grafikai ábrázolásban. Az országos statisztikai hivatal azonban egészen hallgat; pedig neki lett volna leginkább feladata e kiállítás tátongó hézagait kipótolni.

Legközelebb, ha megint arra kerül a sor, hogy a magyar állam közzgazdaságtani kiállításon részt vegyen, majd másként fogjuk rendezni a kiállításunkat s akkor, reméljük, majd a mi csoportunk is lesz, ha nem is jobb, de legalább olyan jó, mint a milyen most a a társadalmi téren bizony meglehetősen hátramaradt Oroszországé.

Navratil Akos.

A termelők és dohánykertészek közötti jogviszony szabályozásáról szóló törvényjavaslat.

A törvényhozás helyességének egyik fő kriteriuma kétségkívül annak gyakorlati volta. E szempontból bírálva a legutóbbi évek törvényhozásának munkáját, állithatjuk, hogy a helyes irány kevés törvényjavaslatnál lépett inkább előtérbe, mint azoknál, a melyekkel Darányi miniszter az agrár mozgalmak kinövéseit iparkodott orvosolni. Elkezdve az 1898: II. t.-cz. alapvető munkáján Darányi miniszter fáradhatlan buzgalommal párosult szakértelemmel állandóan egy kitűzött cél felé törekszik, nevezetesen a szegény munkásosztály jólétének emelésére, a munkaadó osztály érdekeinek sérelme nélkül. A kitűzött nagy és nemes végcél, mint eszközt, komoly munkát és főleg e'inte nem kis mérvű bizalmat is igényelt. Hisz az 1897. évben az agrár-szocialisztikus mozgalmak által elkábitott és felizgatott nép jóval többet követelt a lehetőnél és ezért félős volt, vajjon a népnél a józanság lesz-e túlsúlyban, vagy a kielégíthetetlen ábránd. Viszont a munkaadó-osztály talán sohasem volt oly kevés bizalommal és jóakarattal a munkás nép iránt, mint azon időben, a melyben a munkások kihágásai és sokszor esztelen követelései méltán elkeseríthették. A munkás-törvény megalkotásánál hadilábon álló ellenfelek kibékítéséről volt még szó, mely békétől azután nem kevesebb függött, mint földmivelésünk nagy érdeke. Ma az 1898: II. t.-cz. már büszkén hivatkozhatik három évi gyakorlatra, mely három év alatt a törvénynek csak jó oldalait emlegették úgy a munkaadók, mint a munkások részéről, míg a törvény alkotásakor sűrűn hallatszó aggályos hangok az elért eredményei szemben hitelüket veszelve elnémultak. Az első lépés sikere azonban, úgy látszik, csak buzdítás volt Darányinak a megkezdett munka folytatására és a munkás-törvényt követőleg törvényhozásilag szabályozást nyertek a vízi munkálatoknál alkalmazott munkások, a cséplő-munkások és vállalkozók jogviszonyai, míg végre a f. év tavaszán a miniszter javaslatot nyújtott be a dohány-kertészek és termelők közti jogviszonyok szabályozásáról. Kinek csak némi fogalma van is, a dohánytermelésnél alkalmazott kertészek, ú. n. gányók, mai helyzetéről, az igazat fog adni nekünk abban is, hogy a beterjesztett javaslat a gyakorlati élet egy égető hiányának orvoslására irányul és mint ilyen feltétlenül szükséges és elvileg bírálva helyes is. Mert ha egyéb híján csupán csak azon egy cél bízósitaná is a javaslat, hogy a dohánykertészek szerződészerű állapotának jellegét szabályozná és a szerződésből folyó panaszok és vitás ügyek elbírálását a törvényben kijelölt formákra bizná, a javaslat már is nagy jelentőségű lenne, mivel a dohánykertészek és termelők viszonyának ma legfőbb hátránya annak rendezetlensége. A panaszos felek (pedig bizony elegenden vannak), eddig tulajdonkép nem tudhatták, hogy panaszuk orvoslását hol és melyik hatóság előtt keressék — a közigazgatási hatóságok ugyanis hol elfogadták, hol meg visszautasították a panaszt, a bíróságok pedig sohasem ismerték el hatáskörükbe tartozónak a termelők és kertészek viszonyába való beavatkozást és csakis a kártérítési és leszámolási keresetek elbírálására szorítkoztak. Így fejlődött ki azután a rendszertelenségnek egy

sajátos rendszere, a mely a dohánykertészt a cseléd, a munkás, illetve feles vállalkozó közé helyezve, a jogviszony elbírálását a véletlenre, illetve az eljáró hatóságok önkényére bízta. Ugyanazon törvényhatóság irattárában találhatók fel iratok, melyek a panaszok érdemleges elbírálására vonatkoznak, míg más iratok szerint X. Y. dohánykertész panasza illetékesség hiánya miatt visszautasított. Hogy e rendszertelenség nem maradhatott visszahatás nélkül a termelők és kertészek közötti viszony megalakulására sem, az természetes, valamint az is, hogy e viszony alakulásánál a rendszertelenség hátrányait első sorban és főként azok érezték, kik gyengébbek voltak és mint ilyenek a törvény és hatóságok védelmét inkább nélkülözték. Távol áll tőlünk az elfogultság és kézséggel elismerjük, hogy nem egy termelő humanus felfogása pótolta ugyan eddig is kertészeire nézve a törvény hiányzó védelmét, viszont hogy nem egy kertész hanyagsága és hiányos kötelességtudása tette a hiányt a termelőre nézve nagyon is érezhetővé, de általános szempontból bírálva a kérdést, lehetetlen, hogy a dohánykertészekben ma ne a munkásosztály azon elemét lássuk, mely leginkább ki van szolgáltatva a munkaadó termelő-osztály jóvoltának. E »szabadságot« pedig feltétlenül kártozhatnak még azon esetben is, ha a termelők valamennyien a humanismus képviselői volnának, még azon esetben is, ha nem volna tudomásunk olyan dohánymivelési szerződésekről, melyek a kertészek rabszolgaságának kifejezői, olyan leszámolásokról, melyek révén a kertészek a jó év végén is a termelő »váltó adósai« maradnak és nem volna tudomásunk bizonyos kis könyvekről sem, melyek a termelő számadásainak egyoldalúságát látszanak hirdetni. Tehát nem a dohánykertészek sérelmeinek egyoldalú elbírálása, illetve általánosítása és még kevésbé a termelők méltányos érdekeinek félreismerése az, a mi a jogviszony szabályozására alkotott törvényjavaslat üdvözlésére késztet, ellenkezőleg azon meggyőződésünk, hogy a javaslat az eddigi gyakorlat hiányait pótolva, annak jó oldalait pedig állandósítva és kötelezővé téve, egyaránt szolgál a kertészek sérelmei orvoslásának, valamint a termelők érdekei védelmének is. Mert, hogy a földmivelési minister a javaslat elkészítésénél nem akart a termelők érdeke ellen eljárni, hogy ellenkezőleg iparkodott a meglevő állapotokkal és a hosszas gyakorlat által szentesített szokással a lehetőségig számolni, az kifejezésre jutott a javaslat megvitatására egybehívott szaktanácskozmány munkálkodásában is, mely tanácskozmányban a meghívott termelők módot és alkalmat találtak, illetve találhattak, hogy specialis érdekeit a minister előtt szabadon kifejthessék. Némileg sajátosnak kellene tehát találnunk, hogy a szaktanácskozmány által megvitatott és ép e tanácskozmány által némileg módosított javaslatot, utóbb néhány gazdasági egyesület erősen meg támadta, mint a termelők érdekeire sérelmet, sőt az »aradi gazdasági egyesület«, mint olyant, a mely a kertészek alkalmazását a termelő gazda szempontjából majdnem lehetetlenné tenné. Megértjük azonban ezen »sajátosságot«, ha meggondoljuk, hogy a vidéki gazd. egyesületek kebelében a termelő gazdák kétségkívül erősebbeknek érezték magukat, mint a minister elnöklete alatti tanácskozmányban, azaz hogy teljesen »entre nous« az egyoldalú felfogások szabadabban nyilvánulhattak, mint ott, hol a felfogás szükségképpen tágabb körű és hol a termelők érdekei mellett a kertészek

érdekei is különös méltánylásra találtak. És ez távolról sem vád az egyesületek ellen, mivel az egyoldalú felfogás szükségképeni folyománya minden *érdekképviselőnek*, valamint hogy ezen kicsinylése az érdekképviselőtek munkájának, ha e munka elbírálásánál mindig szem előtt tartjuk a munka forrását, melyből eredt, az érdeket tehát, melyet szolgálni hivatott.

Ezek előrebocsátása után vizsgáljuk a minister által benyújtott törvényjavaslatot különösen azon pontjaiban, melyek a termelők emlékiratában sérelmesnek látszanak. Mint fentebb már kifejtettük, a dohánykertészek és termelők jogviszonyai mindenekelőtt annyiban szorultak szabályozásra, hogy megállapíttassék végre a kertészek munka- és szolgálati jellege és ezzel a hatósági illetékesség is, mely alá mint dohányművelők tartoznak. A törvényjavaslat 1. §-a kimondja, hogy a kertészek munkásigazolvánnyal kell bírnia, 2. §-a pedig kimondja, hogy a viszony kertész és termelő között azon szerződésnek folyománya, melynek feltételei általában a felek szabad egyezkedésétől függenek, kivételével természetszerűen azon általános szabályoknak, melyek a javaslat további szakaszaiban mint a termelőt és kertészt egyaránt kötelezők foglaltatnak.

Végül a törvényjavaslat 35. §-a a hatósági intézkedésekre, a törvényben megállapított kihágások megtorlására az 1898:II. t.-cz.-ben megjelölt hatóságok illetékességét mondja ki. Ezen szakaszokban foglalt rendelkezések szerint tehát a dohánykertészek különleges jellegű munkások, s mint ilyenek nagyban és egészben a munkástörvény rendelkezései alá tartoznak. A javaslat ezen intézkedései azonban egyes termelők részéről úgy látszik nagy ellenszenvre találnak. Erre enged következtetni az »aradi gazdasági egyesület« előttünk fekvő emlékirata is, mely szerint a kertészek függetlenítése a gazdai hatalom alól feltétlenül kárhóztatandó és pedig nemcsak a termelő gazda, de magának a kertészek érdekéből is, mert a javaslat intézkedései által elesnék a kertész azon jóakaró gyámságtól és gondoskodó bánásmódtól, melyek megélhetését és anyagi előmenetelét is ma lehetővé teszik. Kérjük tehát az aradmegyei termelők, hogy a javaslat irányának átalakításával a »cseléd minőség« korlátolt munka- és hatáskörrel a dohánykertészekre is alkalmazást nyerjen. Általánosságban érintve a gazdasági egyesületek actióját, állítottuk, hogy az egyesületek a gazdaosztály érdekeinek képviselőit hivatottak. Mint látjuk azonban, az »aradi gazdasági egyesület« memoranduma a kertészek érdekében is vél eljárni akkor, a midőn a gazdai hatalom kiterjesztését a »gazdai gyámkodás« nevében is szorgalmazza. Nincs és nem is lehet okunk a memorandum t. szerzőinek őszinte jóhiszeműségében kételkedni és szívesen elhiszszük nekik, hogy a memorandumban ecsetelt »árkádiái állapotok« a mint a gazda érdekeit is szolgálják, úgy másrésről a kertészek épülésére és boldogulására is vezethetnek. De viszont alaposak aggályaink ez »árkádiái« állapotok általánossága iránt. Bizonyos kételyeink vannak nevezetesen az iránt, hogy azon humanusan érző erősebb fél mellett, kinek a gyengébbek védelme magasztos érzete, nem lehet és nincs-e tényleg olyan inhumanus fél is, kinek a gyengébbek elnyomása legtermészetesebb érzete? Kételyeink, és fájdalom alapos kételyeink vannak a »gazdai hatalom« atyáskodó jellegének általánossága iránt és ezért a kertészek érdekét az aradi memorandum jóakarata mellett is inkább keressük

a javaslat rideg intézkedéseiben, mintsem a mai gyakorlat által némileg meghazudtolt emberbaráti érzetek közvetlen melegében. Elhagyva tehát az aradi memorandumból a kertészek »érdekét«, e memorandumot, illetve az abban kifejezett óhajt, azon szempontból kívánjuk vizsgálni, hogy az mennyiben felel meg a termelők érdekeinek. Minthogy azonban a javaslat »a dohánykertészek és termelők jogviszonyainak« szabályozásáról szól, a termelők érdeke és csakis a kertészek érdekéhez viszonyítva jöhet itt tekintetbe, tehát helyesebben szólva azt kell vizsgálnunk, vajon mennyiben áll a memorandum azon állítása, hogy a javaslat intézkedései a termelők érdekeit egyenesen és világosan sértik. Mert ha ez csakugyan állana, úgy a javaslat feltétlenül módosításra szorulna, mivel a viszonylagosság megköveteli, hogy a javaslaton alapuló törvényben, úgy a termelők, mint a kertészek érdekei a kölcsönösség határáig és lehetőleg minden irányban biztosítottassanak. Kihámozva a memorandum szép szavaiból annak magját, ezt fogjuk nyerni: A dohánykertészek, mint a termelő gazda majorjában állandóan lakó elemek, rendben csak úgy tarthatók, ha saját személyükre és háznépükre nézve a termelő gazdai hatalma alá tartoznak, azaz, ha a gazdával nem mint állandó jelleggel szerződött és csakis ezen szerződés által megkötött és korlátozott munkások, hanem mint attól állandóan függő elemek, mint »minősített« cselédek állanak szemben. A memorandum ezen óhaja jórészt a mai annyi visszaélésre okot szolgáltató gyakorlaton alapulván, ezért legfőbb czáfolatát is ezen gyakorlatban találja, mely arról győz meg, hogy a dohánykertészek mai állapota sok helyütt tarthatatlan és hogy munkástörvényhozásunk mindaddig hiányos és fogyatékos lesz, míg egy nagy munkáselem a gazdai hatalom önkényének kiszolgáltatva marad. De óhaja formulázásánál feledni látszik a »memorandum« a cseléd-törvény egyik lényeges szakaszát is, a mely a cseléd-gazdai viszonyt minősíti, az 1876 : XIII. t.-cz. 1. §-a szerint ugyanis »cselédnek« az tekintetik, ki magát szerződésileg bizonyos háztartási vagy gazdaság körüli személyes és *folytonos* szolgálatoknak... *bérért* való teljesítésére kötelezi, gazdának pedig az, ki a szolgálati szerződésnél fogva a cseléd *lérért* kiszolgáltatni köteles. Feledni látszik tehát a memorandum a cseléd-gazdai viszony két fő kívánalmát, a folytonos munkát a cseléd és a kikötött fix bért a gazda részéről. E két fogalom nélkül nincs és nem is lehet cselédviszony és sohasem minősíthető annak olyan önkényes viszony, a hol az egyik fél függése teljesen biztosítva van, míg a másik fél kötelessége — a bér — nélkülözi az állandóság jellegét. Ezen szemponton alapul »a cseléd-törvény 3. §-a, melynek c) pontja határozottan kimondja, »hogy nem minősíthető cselédnek az, ki gazdasági teendőkre ugyan, — de bizonyos részért van lekötözve — (így a részes és szakmáymunkások »is«)«. Az aradi gazdasági egyesület memorandumának fő óhaja ellenkezik ezek szerint magával a cseléd-törvényvel is, a minthogy a feles dohánykertészek viszonya is szükségképen ellenkező intézkedéseket igényel, mint a gazdasági cselédeké.

Készséggel elismerjük és teljes méltánylásra jogosultnak tartjuk a termelők azon óhaját, hogy a gazdaságukban állandóan tartózkodó munkáselemek, mint a milyenek a dohánykertészek, a major rendjéhez és szokásaihoz megfelelően alkalmazkodni kötelesek legyenek. De vajon ezen czél megvalósítása igényel-e olyan ellenmondó

intézkedést, hogy cselédeknek deklaráltassanak olyanok, a kik nem cselédek, mivel bérök nincs és vajon a törvényjavaslat 25. §-a nem provideál-e kellőképen a termelők ezen jogosult érdekének? Hisz az idézett szakasz feljogosít minden termelőt, hogy szerződését felbontsa azon dohánykertésszel szemben, a ki a szerződés megkötése után a termelőt, családtagját stb. tetteleg bántalmazza, vagy testi épsége, élete vagy vagyona ellen büntetendő cselekményt követ el vagy ilyent megkísérel (*a* pont), a ki a termelő vagy rendelkezésre jogosult megbízottja tulajdonában szándékosan kárt okoz (*b*), végül azon kertésszel szemben is, a ki a termelő vagy rendelkezésre jogosult megbízottja jogos meghagyásának teljesítését megtagadja. Vajon e szakasz higgadt elbirálása nem oszlatja el azon jogos aggodalmakat is, melyet a termelők oly irányban táplálhattak, hogy a függetlenül és függetlenségükkel visszaélő kertészeik majorrendjüket és gazdai érdeküket esetleg veszélyeztethetnék? Nézetünk szerint igen. Mert a 25. §. teljesen korlátozza a kertészek függetlenségét ott, hol ez a termelő gazda érdekeivel összeütközhetnék, ennél többet pedig a törvényjavaslat nem nyújthat, mivel nem kizárólag a termelők érdekeit van hivatva szolgálni. A dohánykertész, a ki a termelővel szemben szerződésszerű viszonyban áll, a ki a termelő mellett ugyanis mint társvállalkozó szerepel és a ki, mint ilyen, munkája értékét a hozam váltakozó nagyságában találja, már ezen érdekkapcsolatnál fogva is saját jól felfogott érdekében bírja szorgalma és munkálkodása legfőbb ösztönét, s ezért nála a cseléd függését természet-szerűen pótolja a vállalkozó munkás haszonvágya. A dohánykertész ezen önállóságát manapság ugyan sok helyütt a legnagyobb fokú függés váltotta fel, de ez nem magából a szerződésszerű viszonyból, hanem annak kinövéseiből eredt, a mennyiben a szerződési viszony teljes szabályozatlansága olyan szerződések kötését tette lehetővé, mely a kertészt a termelőnek teljesen kezébe adta és anyagi existenciáját a termelő önkényének szolgáltatta ki.

De ezen jogellenes viszonyból eredő függés elenyészik, mihelyt a viszony jogszabályok által kellően korlátozva lesz, mihelyt a szerződésekben ki lesz tiltva azon szabadosság, mely mindezideig a kertészek nyomorának kihasználására szabad teret engedett. Tisztelet és elismerés mindazon termelőknek, kik az eddigi rendezetlenséget arra használták fel, hogy kertészeiknek önként jöltevőikké váljanak, de nézetünk szerint a földművelésügyi minister nem hunyhathott tovább szemet a visszás és szabadon ismétlődhető jelenségek előtt sem és tartozott ennek alapján orvoslásról gondoskodni ott, hol egy nagy munkáselem a törvényszerű védelmet általában nélkülözte. A dohánykertész szerződésszerű munkásjellege biztosítva látszik a törvényjavaslat egyes szakaszaiban, a melyek pontosan körül írják a kölcsönösen elvállalt kötelezettségeket és ép ezért a mai gyakorlat hivei részéről külön is kifogásoltatnak. Ezen felfogás általában idegenkedik a kertészek felszabadulásától és ha már a cselédjelleg kimondása per absolutum lehetetlen lenne, úgy legalább a javaslat olymértvű megnyirbálására törekszik, mely ha egyebet nem is, de a szerződő felek perhorrescált egyenjoguságát minden esetre megdöntené. Valamint a munkástörvényben, úgy jelen törvényjavaslatnál is uralkodó a gondosság a munkás anyagi jóllétét a munka útján biztosítani.

Talán szükségtelen ezen elv kétségsbevonhatlan helyességét indo-

kolni, nevezetesen azt, hogy a munkásosztály elégteltségének nélkülözhetlen alapfeltétele, hogy a munkát mint létfenntartót mindenek fölött becsülni, tisztelni és szeretni tanulja. Hogy azonban a »munka« ezen nevelő hatását gyakorolhassa, ahhoz megkívánatik, hogy a munka gyümölcsei a megélhetést biztosító keresetben a szorgalmas munkásnak a lehetőségig biztosítsanak is. Az 1898: II. t.-cz. 10. §-a legkisebb kereset elvének kimondásával, illetve gyakorlati biztosításával úttörő volt socialpolitikánkban és ma nincs olyan józanul gondolkozó munkás, a ki a törvény ezen egy szakaszáért az egész törvényt ne magasztalná. Ugyanezen gondosság jut kifejezésre a törvényjavaslat 5. és 6. §§-aiban, melyek a dohánykertész részére a dohánymivelésen kívül eső munkára való jogosultságot kimondják és fentartják. Míg a mai gyakorlat sok helyütt divó szokása a kertész idejét teljesen a termelő javára kötötte le és a kertész sok helyütt a mívelésen kívül a termelőnek legrosszabb fizetésű cselédje, néhol pedig robotosa volt, addig az új javaslat egyrészt biztosítja a kertész jogát a munkához, illetve annak idegen helyen való elvállalásához is, mivel a termelő ettől csak akkor tilthatja el, ha a szerződésben kötelezettséget vállal, hogy a kertészt ilyen munkára saját gazdaságában alkalmazza. A javaslat ezen intézkedése szerintünk a termelő érdekeire sérelmes azért sem lehet, mivel nem tekintve, hogy a kertész munkája felett való rendelkezést a termelőnek tartja fenn, kimondja azt is, hogy a kertész a dohánymivelésen kívül magát csak olyan munkára kötelezheti, a mely a művelés rovása nélkül eszközölhető. A termelő érdekei végül még különösen is megvédve látszanak az által, hogy a kertész szabaddá vált, munkáját első sorban a termelőnek tartja fenn, mivel idegen helyre a kertész csak akkor mehet, ha termelője őt alkalmazni nem tudja, vagy nem akarja. Hogy a kizárólagosság kimondva nincs s hogy a kertész munkája és szabad ideje hasznos értékesítésében nem lesz a termelő önkényének kiszolgáltatva, ezt viszont csak helyeselni tudjuk, mivel méltányos, hogy a kertész, ha egyéb munkára ideje akad és ha ilyent termelőjénél nem talál, munkáját ennek értékéhez képest szabadon értékesíthesse. Sőt részünkről jobb szerettük volna azt is, ha az 5. §. rendelkezéseiből kimarad azon rész, mely szerint »ha a szerződésben a munka után járó bér előzetesen meghatározva lett...« mivel nézetünk szerint a termelő érdekei az elsőbbség által már kellően figyelembe vétetnek és minden, a mi ezen túlmegy, esetleg a kertész kárára lesz kihasználható. Helyesebbnek találtuk volna tehát az 5. §. fogalmazását olyformán, hogy a kertész szerződésileg kötelezheti magát a termelőnél előforduló gazdasági munkák teljesítésére, a mennyiben azt a dohánymivelés megengedi és pedig mindenkor azon bérért, melyet az illető községben a munka idejében hasonló munkáért fizetnek. A mi az aradi gazdasági egyesület memorandumát illeti, osztjuk annak észrevételeit az 5. §. fogalmazására nézve, kivéve a fennebbi kifogásunkat és csupán azt kívánnánk biztosítani, hogy azon esetekben, a midőn vitássá válnék annak eldöntése, hogy valamely munka a dohánytermelés hátránya nélkül teljesíthető-e avagy sem, a vitás kérdést eldöntése szakértők meghallgatásával a hatóság intervenciójának tartassék fenn. Ellenben a leghatározottabban állást foglalunk a memorandum azon óhajával szemben, hogy a kertész más munkaadónál csak a termelő engedélyével

vállalhasson munkát. Ellenzésünk indokait fennebb fejtettük ki és ezért ismételten csak azt jegyezzük meg, hogy az aradi gazdasági egyesület által ajánlott módosítás a »ratio legis«-be ütközik. A munka és munkabér viszonya megkívánja, hogy a munkabér, a járandóság, mint tiszta és határozott fogalom álljon a munkás előtt, hogy ezért a különböző czímen eszközölt leszámítások, betudások és pótlékok a munka értékének szabatos meghatározását ne gátolják. Ezen szempont vezérelt bennünket akkor is, a midőn a részes és hányados miveléssel kapcsolatban helyenként még divó robotos munkák és engáriák létjogosultsága ellen küzdöttünk és vezérel bennünket ma is, a midőn a javaslat azon intézkedésében, a mely a termelőt eltiltja attól, hogy a kertésztől az átengedett termelési eszközök, épületek használatáért díjat követeljen — a javaslat helyes irányának újabb bizonyítékát látjuk. Hogy e tilalom általános természetű és hogy ez alól nem tehet kivételt azon épület sem, melyet a termelő élő munkaeszközének, a kertésznek lakásul engedett át, ez szerintünk legkevésbé szorulhatna magyarázatra azok előtt, a kik a gazdai jogoknak (de remélhetőleg nemcsak ezeknek) fentartása mellett nemcsak a maguk, de a *gyámolításra szoruló szegény gányók* érdekében is szállanak sikra. Az illetékesség pontos megjelölésén kívül kétségtelenül legnagyobb horderejűek a javaslatnak azon intézkedései, a melyek a dohánykertészek és termelők közt esetleg fenforgó anyagi kérdések szabályozására vonatkoznak és pedig nemcsak azért, mivel a kertészek ezek által megvédve látszanak a manapság előforduló vagy előfordulható visszaélésektől, de azért is, mert ez által a termelők is megkimélve látszanak a műveletlenségüknél fogva kétszeresen bizalmatlan munkáselemek sok esetben igaztalan gyanusításától. Mig manapság a kölcsönt kérő kertész, a mig a kölcsönt, illetve előleget élvez, a termelőben szükségletei kielégítésének természet-szerű forrását látja és nem gondolva a leszámolással és visszafizetéssel, sok esetben könnyelműen fokozza tartozásait, mihelyt azonban a leszámolás bekövetkezik, elkezd a felszámítást kifogásolni és a kivett kölcsönökre és előlegekre többé nem emlékezik, addig a javaslat által tervelt, és két egyenlő példányban vezetendő tartozási és követelési jegyzék ezen visszás állapotnak véget vet. Tartozási és követelési jegyzék mindenkor felvilágosíthatja a kertészt pillanatnyi vagyoni állapotáról és kiküszöböl ez által minden csalódást és félreértést, a miből nemcsak mindkét félre, hanem az általános társadalmi békére is annyi előnyt látunk háramlani, hogy csak helyeselni tudjuk azon szigorú rendszabályokat is, melyekkel a javaslat a termelők esetleges ellenzésének avagy csak indolentiájának idejekorán és hatékonyan utjába áll. Kifogásolja az aradi gazdasági egyesület memoranduma, hogy a termelő a kertésznek adott kölcsön után kamatot nem számíthat (17. §.) és ezen tilalmat csakis a szerződésileg kikötött előlegekre kívánja fentartani, a többiekre nézve pedig a szabad megállapodást véli a visszafizetésnél irányadónak. Bár nem kételkedünk, hogy a megállapodás azoknál, a kik gyengébb féllel szemben a humanusan érző erősebb fél magasztos érzését óhajtják kifejezésre hozni, más úgy sem lehetne, mint a nagy családú, szegény, megszorult és ezért gyámolítást igénylő gányónak kamatmentes kölcsönrel, illetve előleggel való segélyezése, mindazonáltal kívánatos szerintünk, hogy ezen magasztos érzés azoknál is, kiknél esetleg hiá-

nyozni találna, pótolnassék a törvény kötelező ereje által, hogy ekként a megszorult kertész termelője kölcsönében, a mennyiben azt élvezi, mindenkor a jobb sorsban levők emberies érzését, a kölcsönt nyújtó termelő viszont adóságában a gyámolítást igénybevevő embertársát láthassa és ha lehetséges, meg is szerethesse. De vajon miben is lehetne sérelmes a termelő érdekeire nézve azon kölcsönök kamatmentessége, melyeknek nyújtása teljesen szabad tetszésére van bízva, a melyek tehát a javaslatban mint a termelő humanus gondoskodásának nyilvánulásai szerepelnek? Ha pedig lesznek olyanok, a kik ezen rendelkezés folytán a megszorult kertésztől a kölcsönt megtagadják, úgy a kertésznek módjában fog állani, hogy hitelképességéhez mértén kamatos kölcsönt keressen, a mint ezt száz és száz más szegény sorsú is teszi, s őszintén szólva, ha egyszer arról van szó, hogy a kertész kamatot fizessen, úgy feltétlenül jobbnak ismerjük, ha ezt egy harmadiknak s nem a termelőnek teszi, ki a kertész szorult helyzetével könnyebben visszaélhet. Különben szorosán kapcsolatos a leszámolás rendjével is, mivel a kamatmentes kölcsönök, mint előlegek, a járandóságban befoglaltatnak és abba betudandók, holott a kamatfelszámítás esetén a termelő és kertész között ama sok helyütt oly károsnak bizonyult visszleszámolás állandósíttatnék és a termelő és kertész közti leszámolás bonyolúlna a hitelező és adós közti különös leszámolással. Míg az *előleg* nyújtásánál minden termelő óvatos lesz, hogy többet ne adjon, mint a mennyire a kertész járandósága előreláthatólag biztos fedezetet is nyújt, addig a jó kamatra való elhelyezés a termelőt, mint tőketulajdonost — kivált ha váltót is vehet — kölcsönök adására esetleg a kelleténél nagyobb mértékben buzdíthatná. És csakis az utóbbi eshetőség tehetné a termelő érdekeire nézve kívánatossá, hogy a kertész megszolgált járandóságaival szemben a visszatartás joga ne csak a kertész által okozott károk erejéig, hanem a nyújtott kölcsönök és követelések erejéig is kiterjedjen, mivel különben, a mennyiben az előlegek, még pedig akár pénzben, akár valamely terményben nyújtattak, a leszámolásnál a kertész járandóságába a tartozási és követelési jegyzék egybehangzó két példánya alapján ipso facto betudatnak, tehát ezekkel szemben a termelőt nem a visszatartás, de a visszavevés és megtartás joga illeti meg, a visszatartás különös joga — a megállapítandó kárkövetelések erején túl — feleslegessé válik. Félreértés és tévedés elkerülése szempontjából és főleg, mivel az aggály már kifejezésre is jutott, nem ártana a javaslatba pótlóan felvenni, hogy a kertésznek időközben adott mindennemű előlegek a kertész járandóságának tartozékai és abba a termelő javára betudandók. Hasonló intézkedést tartalmaz különben a munkástörvény életbeléptetésekor kiadott ministeri rendelet is.

Egybefoglalva az előadottakat, azt látjuk, hogy a dohánykertészek és termelők jogviszonyait szabályozó törvényjavaslat a jogviszony szabályozásánál páratlan igazságossággal és méltányossággal járt el s hogy a javaslat törvénynyé válva, szerencsés kiegészítése lesz azon törvényeknek, melyekkel Darányi az agrár társadalmi kérdések elmérgesedésével és elfajulásával eddig sikeresen megküzdött. Hogy az ilyenmű törvények nem járhatnak némi áldozat nélkül, hogy áldozatnak nevezzük a »régii jó szokások megbolygatását is« — az természetes, de kérdés, vajon helyes szó-e egy-

általában az »áldozat« ott, hol nem annyira a jogok *megszorításáról* mint inkább a *visszaélések korlátozásáról* van szó. A földbirtokos gazdaosztály érdekei sokkal fontosabbak, semhogy ezen érdekek kimélése ne volna a törvényhozás feltétlen kötelessége. De a törvényhozás, a mely törvényeit az egész országra kiterjedő érvénnyel hozza, az érdekek latolásánál és megállapításánál nem állhat meg egy társadalmi osztálynál, hanem messzebb látva, az ország érdekét, a társadalom ellentétes érdekeinek kiegyenlítésével iparkodik szolgálni. Így jelen esetben és a termelők érdeke mellett nem kevésbé tekintetbe kell venni a kertészek érdekét, azon munkás elemét, mely eddig a humanus elbánásnak sok helyütt még teljesen hiányában van. A termelők egyoldalú érdekeit szolgáló memorandum, mint ilyen és az »altera pars audiatur« elvénél fogva megkívánná a kertészek ellenmemorandumát is, a mely ha előttünk feküdnék, bizonyára azt látnók, hogy nem egy pontjában keveselné azt, mit a javaslat érdekükben nyújt. Ebből azután nem azt következtetjük, hogy a javaslat, mely egyik félnek sem tetszik, rossz, tehát vessük el, hanem ellenkezőleg azt, hogy a javaslat, mely az ellentétes érdekek felismerésén és lehető kiegyenlítésén alapul, méltányos és igazságos és ezért ügyis, mint ilyent, de ügyis, mint a humanismus nagy eszméjének szolgálat, általában csak helyeselni tudjuk. Ily értelemben fogadta el a javaslatot legutóbb a képviselőház is.

Ifj. Návay Lajos.

Közlemények és ismertetések.

Az új vámtarifa.

A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamarának az autonom vámtarifa kérdésében a kereskedelmi ministeriumhoz fölküldött emlékirata a következő általánosb érdekű megjegyzéseket tartalmazza:

Legelőször is mérlegelve azon hatást, a melyet a jelenleg érvényben lévő vámtarifa a hazai termelésre, iparra, kereskedelemre és forgalomra gyakorolt, bizvást kijelenthetjük, hogy ennek csak hátrányos hatását észleltük. Hiányai, hogy mindenben az osztrák érdekeket védi és pedig úgy az ipar, mint a nyers termelés és fogyasztás tekintetében, melyek mellett a magyar közgazdasági érdekeknek nem nyújtván ugyanazt a védelmet, sőt legtöbbször ezeknek hátrányára lévén, — hasztalan kutatjuk — ebben *előnyöket* Magyarországra nézve fel nem találhatunk. Alig lehet reményünk, hogy úgy volna az új vámtarifa összeállitható, hogy az ránk — a gyöngébb félre előnyös lehetne a jövőben is. Ausztriának sikerült egyrészt magas ipari vámokkal saját iparát megvédelmezni, másrészt pedig az állatok és nyers termények alacsony vámtételei versenyt engedvén a Magyarországgal szomszédos keleti államok eme productumainak és állatainak, hazánk hátrányára Ausztria ezekhez is olcsón hozzájuthatott. Így meg lévén hozzá minden föltétel, meggazdagodott. Önként értetik tehát, hogy Magyarország ezen hátrányos helyzetnek csak kárát láthatta. Ipara a kívánatos arányban nem fejlődhetett; mezőgazdasága pedig — a terményeknek állandóan külföldre szállítása s a szomszédok versenye folytán ott is alacsony árakon való értékesítése, a visszapótlás hiánya és így a föld termő erejének kiaknázása miatt, aláhanyatlott. Ha azon befolyást mérlegeljük, a melyet a bel- és külföldön tett vám- és kereskedelmi politikai intézkedések a hazai gazdasági viszonyok fejlődésére gyakoroltak, itt is kedvezőtlen eredményekre jutunk.

Ha tekintjük a keletet — főképp Romániát — mely irányban gyenge iparunknak némely czikkei a mult időben piacot találtak, sajnosan tapasztaljuk, hogy a székelyföldről alig van oda már valamely csekély kivitel. Főoka ennek ama tilalom, a mely az oláhországi szarvasmarha behozatalát megtiltotta, minek következtében 1885-ben kitört a Magyar-Román vámháború, melynek hatása alatt sok székely iparos vesztette el kenyerét vagy költözött Romániába, a hol megélhetését a változott viszonyok mellett inkább biztosítottak vélte. Bárha ezen behozatali tilalom így érzékenyen sujtotta a székelyföld

iparát és kereskedelmét, ennek életbeléptetését elengedhetetlenné tette azon sok millióra menő, megmérhetetlen közgazdasági kár, a melyet az Oláhországból hazánkba több ízben behurczolt pusztító keleti marhavész az egész ország szarvasmarha-állományában okozott egyrészt, másrészt pedig hogy épen ezen, az országra átokként nehezedett baj miatt, hazai fajta szarvasmarhánk kivitele előtt az összes nyugoteurópai államok elzárták határaikat, azt állítván, hogy a keleti marhavész hazánkban is eredetileg kifejlődik és innen hurczoltatik szét, nem tévén kivételt e tekintetben a velünk szövetséges viszonyban levő Ausztria sem; úgy, hogy állatkereskedelmünk sok éven át részben vagy egészben szünetelt. És ezen káros állapot csak akkor változott meg némileg, a mikor a 80-as évek elején az országon legutóbb köröszkül száguldott keleti marhavész miatt, hazánk határa a román marha elől végleg elzártatott s az állategészségügy intézménye reorganizáltatott, meggyőzvéen így főkép Németországot arról, hogy a keleti marhavész hazánkban eredetileg nem fejlődik ki; állategészségügyünk ellátása pedig teljes bizalmat érdemel. Sikerült ezáltal elérnünk azt, hogy állatkereskedelmünk lassan-lassan nyugoti irányba megindult, ámde Németország maig is — néha álürügyek alatt teljesen ok nélkül — sok nehézséget támaszt, és pedig bizonyára azért, mert a mi közös vámterületünk magas ipari vámjai megnehezítik Németország iparcikkeinek a behozatalát. Ezért tesz állatkivitelünk elé oly gyakran tiltó intézkedéseket olyan állati betegségek miatt is, a melyek Németországban ép úgy honosok, mint minálunk, sőt melyek egyike-másika ép nyugotról származott át mihozzánk. Ép ezen vámviszonyok miatt majdnem hasonló elbánásban részesíti Németország némely nyers terményeinket, úgy hogy azokkal is csak nagyon korlátolt forgalom érhető el ezen nagy birodalommal. A lehető leghátrányosabb hatással van bortermelelésünkre az Olaszországgal szemben szerződésileg 3 frt 20 kban megállapított alacsony borvám, minthogy e mellett az utóbbi években az olcsó olasz borokkal elárasztották hazánkat és a saját borainkkal való kereskedés e miatt szűk korlátok közé szorult, közgazdaságunk nagy kárára. Hasonló hatása tapasztalható a friss szőlő, száraz dió, friss finom főzelék, friss gyümölcs, vágó- és igásmarha, más állatok, állati termékek stb.-re nézve megállapított minimális vámtételeknek vagy vámmentesességnek; úgy hogy ezek minden olyan kereskedelmi cikkre nézve megszüntetendők volnának, a melyek hazánkban is megfelelő mennyiségben és minőségben előállítatnak és ezen kedvezmények csupán olyan cikkekre lennének kiterjesztendők, a melyek tekintetében teljesen a külföldre vagyunk utalva.

Sőt közgazdasági érdekeinkben fekvőnek tartjuk, hogy úgy az állatok, mint azon cikkeknek vámja, melyek mint nyers termények hazánkban termeltetnek, valamint azon ipari productumok vámja is, a melyek akár Magyarországon, akár Ausztriában, vagy mind a kettőben egyformán előállítatnak, aránylagosan felemeltessenek.

Kivánatosnak tartjuk ezt azért, mert ezáltal elérhető volna az, hogy ha — miként az 1898. évi statisztikai adatok tanusítják — 1194 millió koronát tevő összbehozatalunkból 897 millió koronával Ausztriának adóztunk s adózunk, ennek arányában évről-évre fedezzük bár, az ipar fokozottabb védelme folytán, még nagyobb arányban Ausztriából ipari szükségleteinket; de viszont összes nyers terménybeli fölös-

legünknek biztosíthatjuk Ausztriát, a mi a szövetség természetének így jobban megfelel. Másrészt pedig, mivel kamaránk az érdekelt körök nyilatkozata, valamint saját tapasztalatai szerint csakis az *önálló magyar vámterülettől* reméli hazánk iparának és egyáltalán közgazdaságának felvirágzását, miért hiszi és reméli is annak előbb-utóbb való bekövetkezését: Magyarországra nézve sokkal előnyösebben megoldhatónak véljük annak idején Ausztriával szemben a vámkérdéseket, mint a jelen viszonyok mellett, a midőn az osztrák iparcikkeket magas vámok védik, a magyar nyers termények pedig mondhatni teljesen ki vannak szolgáltatva a külföld versenyének.

Még tovább vetve tekintetünket, már a jelenben is előnyösebbnek tartjuk Magyarországra mindkét állam érdekeinek egyforma nagyobb védelmezését, mely védelem alatt hazánk ipara is tán jobban fejlődhetik; mert remélhető, hogy legalább a vám külföldi iparcikkek behozatalának csökkentése folytán, hazánk ipara is nagyobb lendületet nyerend. Tudjuk ugyan azt is, hogy magasabb vámok mellett a vámkülföldről hozatott portékák drágábbak lesznek, ezt azonban a vagyonosabb fogyasztók könnyen hordozhatják; ámde ez esetben Ausztria föltétlenül a mi nyers terményeinkre lesz utalva, mert a keleti államok magasabb vámok mellett a mi nyers terményeinkkel nem versenyezhetnek s így viszont ezen productumaink jobban fognak értékesíttetni. Ez ép úgy ipari és kereskedelmi, mint agrarius érdek, melyet szintén védenünk kell, mert a mi gyenge iparunk, főképp pedig a kis kézműipar a csekély kivitelén és a városok lakóinak korlátolt szükségletén túl, kizárólag a mezőgazdaságból táplálkozik és az elmúlt sanyarú évek tapasztalata kétségtelenül bebizonyította, hogy mezőgazdaságunk hanyatlása maga után vonja iparunk hanyatlását is. Mindezeket fölül kívánatosnak tartja kamaránk, hogy a vámkülfölddel 1903-ban megújítandó kereskedelmi szerződések alkalmával az *önálló magyar vámterület helyrcállitásának alapjai lerakassanak* az által, hogy eme szerződések lejártának ideje az Ausztriával legutóbb kötött szövetség lejártának idejével feltétlenül összeessenek, hogy így az ország annak idején, megkötöttség nélkül, minden irányban szabadon intézkedhessék. Ezek kamarakerületünk érdekeltjeinek amaz óhajtsái, a melyeket gazdasági fejlődésünk mellőzhetlen követelményeinek tekintenek s a melyek teljesítését evégből feltétlenül szükségesnek tartják.

Az 1900. évi »világtermés«.

A világ 1900. évi gabonatermése és gabona fogyasztása. Kiadja a m. kir. földmívelésügyi ministerium. Budapest, Athenaeum 1900. 58 lap.

Földmívelési kormányunk évről-évre elsőnek állítja össze konzuli jelentések alapján a föld várható gabonatermésének kimutatását. Ezen jelentés értékét emeli az a körülmény is, hogy mint a maga nemében első referáda alapul szolgál az adathalmaz további kidolgozására.

Ha egy pillantást vetünk e gondosan összeállított jelentésre, azonnal szemünkbe ötlük ama aránylag jelentékeny hanyatlás, a mely az idén a tavalyi (már amúgy is csak közepes) terméssel szemben beállott. Hogy ezen hanyatlást mi idézte elő, hogy ebben főrésze a kedvezőtlen időjárásnak van, azt eléggé részletesen kimutatta a szóban forgó jelentés, annak megisméltése tehát ezuttal fölösleges, most csak annak a kimutatására szoritkozunk, hogy az össztermelésben

az egyes államok mily arányban vettek részt, illetve, hogy azok mily szerepet játszanak a világtermelésben.

A gabonát termelő államok két csoportba oszthatók. Az első csoportba tartoznak azok, a melyeknek termése még rendes körülmények között sem elégséges a saját szükségletük fedezésére s így állandóan gabonabehozatalra szorulnak. A második csoportba sorozzuk azon államokat, a melyek saját szükségletükön felül annyi gabonát produkálnak, hogy még export útján értékesíthető fölöslegük is marad. Az első csoportba ez időszerint a következő államok tartoznak: Nagy-Britannia, Németország, Ausztria, Belgium, Olaszország, Hollandia, Svájc, Spanyolország, Svéd- és Norvégországok, Franciaország, Dánia, Portugália és Görögország. A második csoportot pedig a következő államok képezik: Az amerikai Egyesült-Államok, Oroszország, Argentina, Magyarország, Kelet-India, Kanada, Ausztrália, Románia, Bulgária, Szerbia, Törökország, Chile, Algir, Tunis, Uruguay, Egyiptom és Tripolis.

Az itt felsorolt államok gabonatermését egyuttal az össztermésnek vesszük, minthogy a többi — legnagyobb részt csak félig civilizált — államok termését adatok híján még csak megközelítőleg sem lehetett megállapítani, másrészt pedig különben is annyira jelentéktelen termelésüknél fogva a »világtermés« megállapításánál számba nem jöhetnek.

A kimutatás a föld 1900. évi gabonatermését összesen 3760 millió hektoliterre becsüli, a mely a legfőbb gabonanemek szerint a következőképen oszlik meg:

búza	890	millió hektoliter
rozs	490	» »
árpa	310	» »
zab	1090	» »
kukoricza	980	» »

Következő táblázat a világ össztermését gabonanemek és államok szerint részletezve tünteti fel.

A mérleg a következőképen állítható össze (millió hektoliterben):

	búza	rozs	árpa	zab	kukoricza
össztermelés	890	490	310	1090	980
szükséglet	939	529	338	1124	1032
mutatkozik tehát hiány	49	39	28	34	52
ezzel szemben a készletek mennyisége	75	32	10	48	35

Végeredményképen tehát marad készlet a jövő évre a búzából 26, az árpából 18, a zabból 14 millió hektoliter, ellenben tényleges deficit mutatkozik a rozsnál 7 és a kukoriczánál 17 millió hektoliter. Visszatekintve néhány évre és ha az 1889. évi termést az ideivel összehasonlítjuk, úgy a termelésnek különösen a kukoriczánál és búzánál hatalmas emelkedését konstatálhatjuk. Ez első sorban az Unió és Oroszország folyton emelkedő produkciójának tulajdonítandó, de hozzájárul még ama körülmény is, hogy úgy a szállítással, mint a raktározással járó egyéb költségek azóta jóval csekélyebbek lettek.

A zab- és kukoriczatermelés tekintélyes emelkedése, az Egyesült-Államoknak az utóbbi években mindinkább nagyobb arányokban növekedő ló- és marhaállományában leli magyarázatát. Az Egyesült-

Államok és Oroszország absolute véve a legnagyobb gabonatermelő államok, melyek aránylag gyér lakosságuknál fogva, legtöbb kivitelképes felesleg felett rendelkeznek, úgy hogy termésük a világ gabonellátására nézve kétségkívül nagy szerepet játszik. Ha ellenben az egyes államok saját szükségletétől eltekintve azok termését tekintjük, úgy egyes bevitelre szoruló államok, így első sorban Franciaország, de Németország és Olaszország is eléggé jelentékeny gabonatermőknek tűnnek fel. Ha csak a búzát, mint a gabonafajok legfontosabbikát vesszük alapul, úgy a főbb államoknak az össztermelésben való részesedéséről a következő képet nyerjük:

Az Egyesült-Államok	az össztermelés kb.	20 ^o /o-át	nyújtja
Oroszország	»	»	16	»
Franciaország	»	»	12	»
Kelet-India	»	»	7	»
Magyarország	»	»	6	»
Németország	»	»	5	»
Olaszország	»	»	5	»
Argentina	»	»	5	»
Spanyolország	»	»	4	»
Románia	»	»	2 ^{1/2}	»
Nagy-Britannia	»	»	2 ^{1/2}	»
Ausztrália	»	»	2 ^{1/2}	»
Törökország	»	»	2	»
Ausztria	»	»	1 ^{3/4}	»
Kanada	»	»	1 ^{3/4}	»
A többi állam	»	»	7	»
Összesen . . .			100 ^o /o	

Egészen másképen állanak a viszonyok a rozsnál és az árpánál. Mindkét gabonanemnél, de különösen a rozsnál az amerikai termelés egészen minimális, Indiáé pedig egyáltalában semmi. A rozstermelést tekintve első sorban kell említenünk Oroszországot, azután következik messze mögötte Németország, Ausztria, Franciaország és Magyarország. Oroszország rozstermése az össztermés 54°/o-át teszi.

Az árpánál ugyanezen államok lépnek előtérbe azzal a kivétellel, hogy Oroszország itt nincsen annyira fölényben, a mennyiben az összes termelésnek csak 25°/o-át képviseli. A sorrend a következő: Oroszország, Németország, Anglia, Amerika, Ausztria és Magyarország. A zab- és kukoriczatermés legnagyobb részét a nagy marhaállományokkal bíró államok, az Unió és Oroszország szolgáltatják. A zabtermelésnél a hidegebb éghajlatú államok, — a melyek nagyobb mennyiségű zabkenyeret fogyasztanak — így Svéd- és Norvégországek, valamint Dánia is előtérbe lépnek, persze csak relative lakosságuk számának arányában. Absolute véve a zabnál Oroszország, az Unió, Németország, Franciaország, Anglia, Kanada és Ausztria dominálnak. Legtöbb kukoriczát az enyhébb éghajlatú államok produkálnak a következő sorrend szerint: az Unió, Magyarország, Románia, Olaszország, Törökország. Az Unió az össztermelés 75°/o-át, Magyarország mint a sorrendben második csak 5°/o-át szolgáltatja.

Ama rendkívüli nagy aránynál fogva, a melyben az amerikai Egyesült-Államok a világ gabona-össztermelésében részesednek igen természetesen, hogy a termelés emelkedése első sorban ezen államok termelésének az utóbbi években való hatalmas emelkedésére vezethető vissza. Az Unió gabona-termelésében, de különösen annak búza

és kukoricza-termésében az utóbbi két évtized alatt valóban óriási haladást konstatálhatunk, így a búzából a 80-as években átlag 110 millió, a 90-es években 158 millió, az idén pedig már 180 millió hektoliter termett. Még nagyobb az emelkedés a kukoriczánál, a hol a termelés a megfelelő években a következő számokat adja: 417, 600 és 749 millió hektoliter! Ugyancsak nagyok a hullámzások Oroszország terméseinél, a mi első sorban az extensiv megművelésnek, valamint a változó és gyakran rendkívül ellentétes időjárásnak tulajdonítandó.

Mig azonban az Unió mindinkább nagyobb területeket vesz megművelés alá, addig Oroszországban ez nem áll, vagy legalább is csak csekély mértékben s innen van az, hogy ott egy-egy kedvezőtlen időjárás előidézte gyengébb aratás sokkal nagyobb arányban érezteti hatását mint az Unióban, a hol az esetleges gyengébb hozadékot a bevetett újabb és újabb területek termése paralizálja. Igaz ugyan, hogy másrészt Oroszország erre vonatkozó statisztikája sem feltétlenül megbízható úgy, hogy bizvást állíthatjuk, hogy az utóbbi évek termelése a kimutatott eredményeknél kedvezőbb. Mindazonáltal az utóbbi évek termései között igen nagyok az eltérések. Így az 1886. évi búzaaratás 61 millió hektolitert, az 1888-as 107 milliót, a 1891-es ismét csak 66 milliót, az idei pedig az 1891-es kétszeresénél nagyobb eredményt, 144 millió hektolitert eredményezett.

A gabonát kivivő államok sorában a harmadik hely hazánkat illeti.

Magyarország ez idei termése métermázsákban kifejezve megközelíti a 110 milliót. Ebből esik búzára 40, rozsra 10, árpára 12, zabra 12 és kukoriczára 35 millió. Ha ezen adatokat a tavalyival összehasonlítjuk, az egyes gabonanemeknél a következő csökkenést észlelhetjük: a búzánál kb. 5 millió, az árpánál 2 millió, a rozsnál $2\frac{1}{2}$ és a zabnál $1\frac{1}{2}$ millió métermázsá, csak a kukoriczánál mutatkozik mintegy 1—2 milliónyi emelkedés, daczára annak, hogy a megművelt terület a rozs kivételével valamennyi gabonanemnél a tavalyival szemben jóval nagyobb. Ha hazánk idei terméséből annak saját szükségletét levonjuk az egyes gabonanemekből, a következő felesleget nyerjük:

búzánál	13 millió q.
roznál	1 »
árpánál	4 »
zabnál	— »
kukoriczánál	5 »

ehhez hozzáadandó még az országnak mintegy 2 milliónyi búzakészlete. Tavaly az egyes gabonanemekből a következő mennyiségek kerültek kivitelre:

búzából és búzalisztből	$9\frac{1}{2}$ millió q.
rozsból	2 »
árpából	4 »
zabból	$2\frac{1}{2}$ »
kukoriczából	3 »

ezzel szemben importáltatott:

búza	1.7 millió q.
rozs	0.1 »
árpa	— »
zab	— »
kukoricza	$\frac{1}{2}$ millió q.

A tavalyinál jelentékenyebb volt az 1898-as gyengébb termésű év behozatala. Kivitelünk az utóbbi években igen változó volt. Egy-egy gyengébb év felemésztí a jobb évekből rezervált készleteket s így újabb tartalék felhalmozása válik szükségessé, a mi természetszerűleg csak az exportra szánt árú rovására történhetik. Ilyenkor megelégszünk azzal, ha rendes fogyasztó piacunk, Ausztria szükségletét fedezhetjük. Reméljük, hogy az ideí gyengébb termés is lehetővé fogja tenni szomszédaink igényeinek kielégítését. A sorrendben a negyedik Románia. Ez az egyedüli európai állam, melynek termése a tavalyival szemben (mely különben nagyon gyenge volt) sokkal kedvezőbb. A búzából egyedül 13 millió hektoliterrel termett több. Románián kívül még csak egy állam van, mely ideí termésével nagyon is meg lehet elégedve és ez Argentina. Ez a délamerikai köztársaság, az utóbbi években minden tekintetben nagy haladást tud felmutatni. 42 millió hektoliter búzát és 22 millió hektoliter kukoriczát termelt az idén, szükséglete pedig alig 10—10 millió, úgy hogy búzából 32, kukoriczából 12 millió hektoliter fölösleg marad, a mihez hozzáadandó körülbelül 5—5 millió hektoliternyi készlet.

A fent felsorolt öt államon kívül tekintélyesebb mennyiséget exportálnak még a Balkán-államok, különösen Törökország, Bulgária és Szerbia, összesen körülbelül 18 millió hektolitert.

Mindezeket egybevetve azt találjuk, hogy bárha az egyes országok termése évről-évre változik, a termés világátlaga az utóbbi években nagyjában mégis csak ugyanaz maradt, a mennyiben egyes államok rosszabb termését más országok kielégítőbb termelése kiegyenlíti. Ez természetes is, minthogy több bő év egymásután csaknem oly káros hatást gyakorol, mint az ellenkezője. A nagy kínálat az árakat leszorítja és a gazda termését nem tudja kellőképen értékesíteni. Kaptunk ebből egy kis kóstolót tavaly is. A beviteli államok fedezhették szükségletüket, sőt még készletekhez is jutottak, másrészt a nagy fölöslegek, de különösen az amerikai Unió versenye folytán az árak annyira csökkentek, hogy a búza már rég nem látott színvonalra szállt alá. Reánk nézve különösen a tengerentúli államok versenye válhatnék veszélyessé, a melyek mindenképen azon vannak, hogy Európát olcsóbb terményeikkel elárasszák, ez pedig természetszerűleg első sorban a mi rovásunkra megy.

Sz. Gy.

Németország húsfogyasztása és a német húsvizsgálati törvény.

A magyar mezőgazdaságnak mai üzemterve mellett főleg két jövedelmi forrása van: az állattenyésztés és a szemtermelés. Magyarország ezen gazdasági termelvényeinek kivitelében van létfontosságának alapja. A mai kereskedelmi alakulások szerint azonban csak két számot tevő vásárló piacunk van, Ausztria és Németország. E két fogyasztó-piacz tehát döntő befolyással bír mezőgazdaságunk sorsára. Magyarország élőállat-kivitelének nagyságát statisztikai adataink alapján eléggé ismerjük; Németország termelőképesége azonban a szándékosan terjesztett hamis adatok, jobban mondva helyes adatok hamis magyarázata által könnyen felébresztheti bennünk azon tévhitet, hogy az új vámszerződések megkötésének idejére már minden német bevétel fölöslegessé fog válni.

Ez állítás azonban határozottan egyoldalú, a tények által nem indokolható állítás. Németországnak feltétlenül szüksége van, *ugy ma*, mint a *jövőben* húsfogyasztásánál a külföld segítségére.

Mivel nekünk van kiviteli feleslegünk s mivel gazdasági boldogulásunk ezen főtermelési ág virágzásával feltétlenül összefügg: igen fontos reánk nézve Németország ezen szükségletének létezését s nagyságát pontosan s megbízható adatok alapján megtudni.

Gazdasági jövőnkéről van itt szó, s így nem szabad az ellentétes érdekek által felállított combinációknak felülnünk.

A német agrarismusnak érdeke magával hozza az élelmi szerekre alkalmazandó védvám szükségességét; a magyar gazdasági organismus jövője pedig megköveteli ezen kereskedelmi cikkek szabad, vámmentes forgalmát. Akárhogyan szépítgetjük is a dolgot, e tekintetben a magyar és német mezőgazdaságnak érdekei homlokegyenest szemben állanak egymással. Csak az a szerencse, hogy a magyar mezőgazdaságnak létérdekei egyeznek a német birodalomnak túlsúlyban lévő ipari s az evvel szoros kapcsolatban lévő fogyasztó közönség érdekeivel. A szükség ráutalja a német fogyasztást a magyar termelésre. Nem a politikai barátságban, nem a szomszédság jóindulatában, hanem igenis a kényszerhelyzetben keresem azt az utat, mely kivitelünket a német piacra minden vámnehézség nélkül bevezeti ma, holnap s holnapután is.

Az elfogultsággal jelentene egyet, ha a német állattenyésztés tagadhatlan fejlődését kétségbe vonnám; de ép oly elfogultságot jelent az a német állítás is, hogy ők 1904-ben már képesek lesznek összes hússzükségletüket hazai terméssel fedezni.

A következőkben a német agráriusoknak saját statisztikai adataival fogom kimutatni, hogy Németország igenis rá van utalva a külföldi hús és hústermékek bevitelére s hogy gazdáik a lehető legnagyobb erőfeszítések mellett sem lesznek képesek e cikkben fedezni a folyton fokozódó fogyasztást.

Németország húsfogyasztását oly módon állapíthatjuk meg, hogy a beltermeléshez hozzáadjuk a bevitelt s ezen összegből levonjuk a német kivitelt. Ezen statisztikai adatok az 1883-ik évet összehasonlítva az 1897. és 1898. évekkal, a következő képet mutatják:

I. *Beltermelés által produkáltatott* br. Wangenheim és dr. Roesike, a »Bund der Landwirthe« társelnökeinek számítása szerint*:

Termeltetett	1883-ban	1897-ben	1898-ban
	m é t e r m á z s á k b a n		
marhahúsban	8,209.280	11,206.480	a végösszeg
borjuhúsban	1,917.192	2,166.112	csak hozzávetőle-
sertéshúsban ***	7,248.144	11,825.224	sen lett kiszámítva.
összes beltermelés . . .	17,374.616	25,197.816 kb.	25,756.616 **

II. Németország bevitel.

E bevitel két részből áll: az élőállat-bevitelből és húsbevitelből:

* Tonnából van a 1016 kg. métermázsákban átszámítva.

** 14 év alatt az évi emelkedés 558.800 métermázsát tett ki, mely összeget az 1898-iki termelés hozzávetőleges meghatározása végett az 1897-iki végösszeghez hozzáadtam.

*** Csak sertés, malacz kivételével.

a) Élőállatbevitel.

Az élőállatbevitel úgy a magyar, mint a német statisztikai munkákban darabszámban van kitüntetve, az egyöntetűség végett azonban ez adatokat átszámítottam métermázsára. Az átszámítás alapját képező arányszámokat a »Bund der Landwirthe« gazdasági egyesület kiadványaiból vettem át.

	1883-ban	1897-ben	1898-ban
	m é t e r m á z s á k b a n		
1883-ban bevitetett 73.491 db. tehén			
1897-ben » 73.788 » »			
1898-ban » 58.183 » » à 3 m. 50 k.	257.148	258.258	203.483
1883-ban » 28.092 db. ökör			
1897-ben » 51.282 » »			
1898-ban » 49.177 » » à 4 m. . . .	112.368	205.128	196.708
1883-ban » 37.357 db. tinó			
1897-ben » 71.923 » »			
1898-ban » 56.236 » » à 3 m. . . .	112.071	215.769	168.708
1883-ban » 34.887 db. borju			
1897-ben » 14.597 » »			
1898-ban » 18.404 » » à 40 k. . . .	14.018	5.838	7.376
1883-ban » 510 db. bika			
1897-ben » 5.977 » »			
1898-ban » 4.213 » » à 5 m. . . .	2.550	29.885	21.065
1883-ban » 771.192 db. sertés			
1897-ben » 89.826 » »			
1898-ban » 73.787 » » à 1 m. 25 k.	963.990	112.282	92.243
összes élőállatbevitel:			
1883-ban 945.509 darab			
1897-ben 307.393 »			
1898-ban 259.995 »	1.462.145	827.160	689.583

b) Húsbevitel.

Németország húskivitele a következő volt:

Megjegyzem, hogy a csekély összegekkel szereplő juhhúsbevitt már azért sem tüntetem ki, mert az agráriusok sem fektettek e tételre súlyt akkor, midőn beltermelésök végösszegét kiszámították.

	1883-ban	1897-ben	1898-ban
marha- és borjúhús frissen	csak a	44.940	145.151
disznóhús, frissen	végösszeg	112.113	151.957
marha- és borjúhús, elkészítve	volt ki-	21.705	23.037
disznóhús, elkészítve	puhatol-	42499.	98.540
sonka	ható	33.166	53.484
szalonna		170.104	277.652
hús dobozokban		34.544	40.022
egyéb hús frissen		82	82
» » elkészítve		1.463	1.433
virslis		18.509	43.497
összes húsbevitel	102.363	479.175	834.855

métermázsákban.

III. Bevitel útján fedezettett tehát:

	1883-ban	1897-ben	1898-ban
élő állatban	1.462.145	827.160	684.583
húsban	102.363	479.175	834.855
vagyis az összes bevitel volt	1.564.508	1.306.335	1.524.438
hozzáadva ehhez a beltermelést	17.374.616	25.197.816	25.756.616

IV. A beltermelés és bevitel

együtt:	18.439.124	26.504.151	27.281.054
ez összegből levonandó az élőállat- és húskivitel.			

V. Németország kivitele volt:

	1883-ban m é t e r m á z s á k b a n	1897-ben	1898-ban
a) élő állatban (átszámítva, mint a bevitelnél) .	420.756	48.331	38.498
b) húskivitele	73.751	38.328	38.573
VI. Tehát összes kivitel	494.507	86.654	77.079

Ha ez összeget levonjuk az összes beltermelési és összes bevitel végösszegéből, úgy megkapjuk a belföldi húsfogyasztást, mely ez adatok szerint tehát kitett:

1883-ban	18,444.617 métermázsát,
1897-ben	26,117.497 »
1898-ban	27,203.995 »

A húsfogyasztás tehát növekedett:

1883-tól 1897-ig	7,972.880 métermázsával;
1897-től 1898-ig pedig	786.498 »

Tanulmányozzuk csak ezen adatokat kissé közelebbről. Mindenek előtt ezen itt közölt adatok a népesedési viszonyok figyelmen kívül hagyásával is arra engednek következtetni, hogy az alatt, míg Németországnak belföldi hústermelése 14 év alatt 43·22%-kal szaporodott, ugyanakkor a kivitel teljes visszafejlődése mellett a bevitel, tekintve a 83. és 96-iki évi összegeket, teljesen változatlan maradt.

Ebből világosan látható, hogy a mostan tárgyalás alatt lévő s nem is annyira az egészségügy javítására, mint inkább a külföldi húsbevétel megakadályozására irányuló húsvizsgálati törvényjavaslatnak elfogadott szövege nemcsak az exportáló államoknak, tehát legelső sorban Amerikának érdekeit sértené, de súlyos terhet róna a német fogyasztó közönségre magára is.

Hiszen ezen javaslat megalkotója s benyújtója Mendel képviselőnek, az 1898. év április hó 27-én, a porosz képviselőházban tartott nagy beszédjében Németország évi húshiányát 1 millió métermázsára becsülte s ugyanakkor maga is kimondta, hogy a hiány fedezésére legalább is 5—6 évnnyi időre lesz szüksége a német mezőgazdaságnak.

Tehát Mendel, jobban mondva a »Bund der Landwirte« igazgatósa is constatált egy olyan hiányt, melyet az én itten közölt számításaim még circa 500.000 métermázsával emelve összesen 1,500.000 métermázsában állapítanak meg, mely készletnek beszerzése végett Németország okvetlenül a külföldi termelésre és így a bevitelre szorul.

De épen a közel jövőben nem is az a főbökkenő, hogy Németország hússzükségleténél a beltermelés 43·22 százalékkal emelkedett, hanem az, hogy mezőgazdáik minden erőfeszítésök mellett sem voltak képesek productivitásukat oly arányban s mértékben fokozni, miszerint a meglevő hiányt s vele együtt a növekedő igényeket pótolni, illetve előállítani képesek volnának.

A most érvényben levő vámszerződések kijátszására szolgáló húsvizsgálati javaslat tehát a mai viszonyokat tekintve nem jelent mást, mint a forgalomnak a nagy közönségre nézve indokolatlan módon való korlátozását.

A német hússzükséglet nagyságának helyes megítéléséhez azonban nemcsak a beltermelés és bevitel számcsoportjai szükségesek. Be kell

még vonnunk a való eredmény érdekében a másik fontos tényezőt, a lakosság nagyságának és eloszlásának adatait is.

Biztos népesedési adatokkal ez idő szerint csakis 1897-ig rendelkezünk; de az utolsó két évnek számadatai alapján az 1898. évi létszámot is elég megbízhatólag kiszámítjuk. E szerint

a német birodalom népessége volt:

1883-ban	1897-ben	1898-ban
45,882.717	53,420.473	körülbelül 54,000.000 lélek.

A lakosság szaporodása tehát 1883. és 1898. között kb. 18°/_o.

Ez adatokat szembeállítva az imént közölt húsfogyasztási adatokkal, azt látjuk, hogy:

1883-ban esett fejenként s évenként minden lakosra körülbelül 40 kiló hús, míg 1897. és 1898-ban fejenként minden lakosra körülbelül 50 kiló hús, tehát a fogyasztás emelkedése ez időköz alatt 25°/_o volt.

A német lakosságnak ezen növekedő hússzükségletét részint a beltermelés, részint a bevétel fedezi, még pedig a következő arányszámok szerint:

Németország hússzükségletét fedezte:

A beltermelés, a fogyasztás s azon arányból, melylyel a szükséglet fedezéséhez hozzájárul, valamint a népesség számának növekedéséből a következő következtetéseket lehet levonni:

a beltermelés emelkedése	43·22 ^o / _o
a lakosság szaporodása	18·— ^o / _o
a fogyasztás emelkedése	25·— ^o / _o

Igaz ugyan, hogy e számadatok szerint a beltermelés emelkedése erősebb volt a lakosság szaporodásánál s így a mindig mutatózó hiányból már a kivétel redukálása által is sikerült bizonyos, habár korlátolt összeget fedezni, de evvel szemben a húsfogyasztás is hatalmas lépéssel ment előre, úgy hogy a húsfogyasztás és a lakosság létszámának szaporodása együtt százalékokban kifejezve most is egyenlő a termelés fokozását mutató százalékszámmal.

E számadatok azt is mutatják, hogy ha a német húsfogyasztás megmaradna fejenként a 40 kilónál, úgy csakugyan sikerülhetne a bevittelt teljesen kiküszöbölni, igen, de ezzel ép ellenkezőleg fejlődtek a viszonyok. E mellett a külföldi verseny által előidézett ármérséklés s egyéb, későbbben jelzendő okok, a húsfogyasztást 25°/_o-kal még emelte, épen akkor, midőn a lakosság szaporodása is 18°/_o-ot haladt. E két irányban is nyilvánvaló emelkedéssel, még a német mezőgazdaság termelő képessége sem tud lépést tartani. A tized kilók elenyésző kis számoknak látszanak; de a fogyasztók milliói által százezerekre rugnak s így a bevittelnél is ez fejenkénti fogyasztásra eső csekély számtétek maguk egészében a végösszegben már hatalmas argumentumokká válnak a német agráriusok ellen. Így akkor, midőn a német beltermelés 1—1 lakos évi szükségletére az importból 14 év alatt, t. i. 1893-tól 1897-ig 0·70 kiló húst vont el, akkor a külföld exportja már egy év alatt (1897—1898-ban) visszahódított 0·25 kilót. Különben bárhogy is dobálhatják a német agráriusok a statisztikai számarányokat, bárminő következtetéseket is állítanak fel, ezekből

azt a tényt nem lehet letagadni, hogy a német mezőgazdaság még mindig 1 millió métermázsánál is több hússzükségletet hagyott fedezetlenül.

S e körülmény világosan igazolja, hogy a német mezőgazdaság a legnagyobb erőfeszítés mellett sem tud lépést tartani a húsfogyasztásnak és a lakosság szaporodásának növekedő igényeivel.

Ezt a tényt a német agráriusok nem akarják sehogysem elismerni s minden erejükkel a húsvizsgálati törvényjavaslat mellett kardoskodnak s védvámért küzdenek. Lépten-nyomon hangoztatják a mai állatállománynak az eddiginél is gyorsabb ütemben történő szaporodását, s midőn ezen állításokkal az egészen bizonytalan feltevések terére lépnek, ugyanakkor sok tekintetben méltánytalan, teljesen egyoldalú kérésekkel és követelésekkel lépnek fel, hiszen hogy állatállományuk idővel a fokozott igényeknek is meg tudjon felelni, az ma csak bizonytalan feltevések combinációja. Igaz, hogy a német mezőgazdaság állatállományát 1882-től a 15,454.372 darabról (3.013,603.000 márka értékben), 1895-ig 17,496.696 darabra (3.444,836.000 márka értékben) tudta felemelni, de meg vagyok győződve, hogy ily gyors léptekkel ezentúl már nem haladhat s ép ezért ezen állomány létszámemelkedésnek a jövőre nézve oly fontosságot nem is tulajdonítok.

Ez az emelkedés minden tekintetben erőszakolt munkának volt az eredménye. S ezen erőfeszítés mellett is a hiányzó hússzükséglet nagysága megmaradt az 1883-iki ponton. Miért? Mert a húsfogyasztás s a lakosság szaporodása a gazdák kedvéért nem áll meg. A mi pedig az állatállománynak jövő szaporítását illeti, az sem fog oly könnyen menni. Hiszen a német mezőgazdaságban mindig erősebben észlelhető munkáshiány is bénítólag fog hatni e tekintetben. Tudjuk ugyanis, hogy míg 1882-ben az egész német birodalom lakosságából mezőgazdasággal foglalkozott 19,493.000 ember — ép annyi, mint iparral s kereskedelemmel — addig 1895-ig az iparral foglalkozók száma 26,220.000-ra emelkedett, míg a mezőgazdák száma már 18,501.307-re csappant.

A mezőgazdák — termelők — száma tehát az utolsó 13 év alatt fogyott, míg az iparosoké — fogyasztóké — 6,727.000-rel emelkedett. Pedig az ipar mesés fellendülése, a katonaság békelétszámának emelkedése, a hadi tengerészet nagyarányú kiépítése a fogyasztók számát még csak ezentúl fogja igazán emelni. De nemcsak a fogyasztók száma, hanem a fejenkénti fogyasztás is folyton emelkedik. Azok, kik a falvakat elhagyva a városokba — az ipar ez emporiumaiba — költöznek, egyszóval termelőből fogyasztóvá válnak, sokkal több húst fogyasztanak, mint eddig. Már pedig a statisztikai adatok szerint azoknak a száma, kik a mezőgazdaságra reáunva az ipar s kereskedelem zászlója alá sorakoznak, egyre nő.

Igy a birodalom lakosai közül lakott:

	városban	vidéken
1871-ben	36 ^o / _o	64 ^o / _o
1875-ben	39 ^o / _o	61 ^o / _o
1880-ban	41 ^o / _o	59 ^o / _o
1885-ben	44 ^o / _o	56 ^o / _o
1890-ben	47 ^o / _o	53 ^o / _o
1905-ben	50 ^o / _o	50 ^o / _o

Hogy e városokba való özönlés mit jelent, azt a régibb hús-fogyasztási adatok is mutatják; mert míg Németország hús-fogyasztása az egész országra vonatkoztatva fejenként csak 20·8 kiló volt, addig

Lipsében	fejenként	48·78	kilót,
Berlinben	»	62·—	»
Drezdában	»	66·—	» fogyasztottak.

Egyszóval a vidéki népességnek folyton tartó városba költözése, s ezzel kapcsolatban az iparral foglalkozók számának folytonos növekedése képezi alapját azon feltevésnek, hogy a német hús-fogyasztás általában is évről-évre emelkedni fog, s hogy ezen emelkedéssel a német mezőgazdaság semmi szín alatt sem tud majd lépést tartani.

Ne feledjük azt se, hogy ha a német gazdák állatállományuk létszámát erőltetve növelni akarják, akkor kénytelenek lesznek takarmánytermelési célra gabonaföldjeik területét redukálni.

Igy azután elkövetkezhetik az az idő is, midőn majd kevesebb húst, de több szemes terményt kell az oly féltékenyen őrzött határokön bebocsátani.

E pozitív adatokon kívül még a méltányossági szempontokat is harczba viszem a német agráriusok ellen.

Érdemes-e az egész parlamentet mozgásba hozni a külföldi behozatal ellen akkor, midőn a belföldi bevétel az összes fogyasztásnak csak 8, illetve 5 és 5¹/₄ százalékát teszi ki?

Érdemes és méltányos e harczot folytatni a közegészségi szempontból oly fontos hús-fogyasztás növekedése ellen akkor, midőn már 1882-ben 1000 lakos közül 584-nek, mint vevőnek, az olcsó vásárlás állott érdekében, csak 416-ra nézve járt haszonnal a húsárak magas nivón állása.

Méltányos-e a külföldi államok aránylag csekély bevételét, mely Németországban a nagy fogyasztó közönségnek csak üdvére szolgál, kitiltani s így e tilalommal a hatalmas német iparnak idegenbe vezető útjait a természetszerűleg bekövetkezendő ellenvámok által elzárni?

Azt hiszem, e kérdésekre könnyű a feleletet megadni.

Ennek daczára a húsvizsgálati javaslat törvényerőre emelkedett; de visszahatása mindenesetre be is fog állani s lehetetlennek tartom, hogy majd az új vámszerződések megújításával Németországban megkössék a német ipar kezét csak azért, hogy saját fogyasztásukat drágává s nehézkesse tegyék.

Nézetem szerint az olyan agrárizmus, mely más osztályok kárán akar nagyra nőni s nem tekint más, talán még nálánál létszámában is tekintélyesebb osztályok igényeire, sokáig nem maradhat ura a helyzetnek.

Másfél milliónyi hiányzó húst nem lehet elvekel, sem szépen hangzó hatásos beszédekkel pótolni; a szükséglet és kényszerűség parancsszavát ideig-óráig el lehet ugyan nyomni, de végtére is kitör az és érvényesül.

Ezt látva, ezt tudva, igyekezzünk mi is, hogy a német hússzükségletnek úgy is csekély hiányzó százalékát a mi kivitelünk számára biztosítsuk.

Legyünk résen s a legnagyobb figyelemmel kísérjük a német törekvéseket, mint olyanokat, melyek közgazdasági jövőnkre első sorban fontosak.

Leitgeb Imre.

Havi Szemle.*

— Szeptember. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

A kereskedelmi minister kibocsátja az 1900. évi népszámlálás végrehajtására vonatkozó rendeleti utasítást. [1]

A hivatalos lap közzéteszi az országos ipari és kereskedelmi oktatási tanács új szabályzatát. [1]

A kereskedelmi ministerium közzéteszi a biztosítási magánvállalatokról intézkedő törvényjavaslat módosított tervezetét. [2]

A közös függő adósság ellenőrzésére kiküldött országos bizottság közzéteszi az államjegyek augusztus végi forgalmi összegét. [6]

A pénzügyministerium közzéteszi a kimutatást az állampénztár 1900. ápril—junius havi bruttó-bevételeiről és kiadásairól. [8]

A pénzügyminister közzéteszi az osztrák-magyar bank hirdetményét az új 20 koronás bankjegyek kibocsátása tárgyában. [11]

Az ápril—junius évnegyedi állampénztári kimutatás 225·3 millió korona bevétel és 244·3 millió korona kiadást, tehát 23 millió korona többkiadást tüntet ki. [11]

A kereskedelmi minister rendeletet bocsát ki folyadékokat tartalmazó áru-minták csomagolására nézve. [13]

A kereskedelmi minister az osztrák értékű régi frankójegyek és egyéb régi értékek érvényességét deczember 31-ikével rendeletileg végleg megszünteti. [18]

A pénzügyminister közzéteszi az egyezményt, a melyet a biztosítási és társulati ellátási intézetek által készpénzben fizetendő illetékek tárgyában az 1899 : XLVI. t.-czikk alapján az osztrák pénzügyministerrel kötött. [20]

A vámilletékeknek ezüstben történő fizetésénél, vagy biztosításánál a törvény értelmében szedendő aranyárkeletpótlék 1900. évi október hóra 21⁰/₀-ban állapított meg. [22]

A pénzügyminister rendelete szerint német öt márkás aranyak f. é. október 1-től kezdve vámfizetésekre nem használhatók. [30]

II. Östermelés.

Liverpooli főconsulatus évi jelentése szerint 1899-ben a magyar liszt kivitele Liverpoolba tetemesen csökkent, Glasgowba változatlan maradt, Londonba jelentékenyen emelkedett. [1]

A gabona-elővétel nem uzsora: ezt mondta ki a Curia legújabb határozatában — megváltoztatva a másodfokú és helybenhagyva az elsőfokú ítéletet. [5]

A földművelési minister elrendelte, hogy a gazdasági akadémiák, tanintézetek és földműves-iskolák vetőmagra alkalmas búza- és rozskészleteiket első sorban a kisgazdák szükségleteinek fedezésére fordítsák. [6]

A földművelési minister rendeletére a kisbéri, bábolnai, mezőhegyesi, fogarasi és gödöllői állami uradalmak olcsó áron fognak vetőmagot eladni. [11]

* Folyóiratunk múlt számából a szeptember hóra vonatkozó havi szemle kimaradt s így most a szeptemberi és októberi krónikákat egyszerre veszi az olvasó. A »Havi Szemle« multkori kimaradása kizárólag a volt rovatvezető mulasztása, miért is ezután — s már ez alkalommal is — egyik kiváló közgazdasági írónk vette át a krónika összeállítását, melynek beosztása az év végéig a régi marad. A zárjel közé tett számok most is a napokat jelzik. Szerk.

A liszt kivétel Fiumén át augusztusban, az őrlési forgalom beszüntetésének hatása alatt 9°/o-kal hanyatlott. [11]

A földművelési miniszter megkívánja honosítani a karakul-juhok tenyésztését, ezért kérelmére a közös pénzügyminiszter a lionói mintagazdaságból több eredeti karakul tenyészjuhott adott át ingyen a lugosi földműves-iskolának. [12]

A földművelési miniszter rendeletet bocsátott ki, a mely szerint a borhamisítás törvényes tilalmát az összes községekben szünet előtt hatályosan kell publikálni. [18]

Nagyváradon Tisza István gr. elnöklete alatt tartott értekezlet elhatározta sertéshizlaló létesítését. E célból részvénytársaság alakul 5000 darab 20 koronás névértékű részvénytárral. [19]

A biharmegyei gazdasági egyesület elfogadja Tisza István gr. javaslatát, a mely szerint a gabona-határidőüzletet fenn kell tartani, a hazai búza usance-typusát 76 kg. minimális súlylyal kell meghagyni, de nagyobb fajsúlyú búza szállítása esetére megfelelő bonificációt kell az eladónak megteríteni. [20]

Az igazságügyminiszter elnöklete alatt enquêtet tartottak azzal a czéllal, hogy a gyűjtött adatok fölhasználásával megállapítsák a gabona-uzsoráról készített törvényjavaslat vezérelveit. A javaslat szövegezése után újabb, széleskörű enquêtet tartanak. [26]

A földművelésügyi miniszter az állami szőlőtelepeken termelt szőlővesszők és szőlőoltványok eladásával a kezelés egyszerűsítése és gyorsítása szempontjából a kerületi szőlőszeti és borászati felügyelőket bizta meg s erre nézve az eladási árat is ismertető hirdetést bocsátott ki. [30]

III. Ipar, bányászat, kohászat.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a magyar papiripar cikkek kötelező használatára vonatkozó rendeletének hatályát az átmeneti nehézségekre való tekintettel 1901. szeptember 1-ig felfüggeszti. [1]

Gyulán megalakult az Első gyulai szövöttárúgyári részvénytársaság, a melynek a kereskedelmi miniszter tetemes államsegélyt juttatott. Az alakuló közgyűlés Lukács György főispánt választotta elnökül.

»Magyar-amerikai Northrop szövőszék- és textilgyár-részvénytársaság« alakult Budapesten négy millió korona részvénytőkével, a melyre egyelőre 30°/o fizettetett be. Az ipartelep Szent-Lőrinczen lesz.

Szabadalmazott önműködő fék-készülék és gépgyár-részvénytársaság alakuló közgyűlést tartott. [5]

Az 1899/900. cukor-campagne alatt a monarchia 28,048.932 korona kiviteli jutalmat fizetett ki, ebből tehát 10,048.932 korona a vállalatok által visszatérítendő. A visszatérítendő összegből Magyarországra 1,918.000 korona esik. [6]

Az országos iparegyesület választmánya elfogadta Gelléri igazgató indítványát, hogy az egyesület rendezzen rendszeres, összefüggő kiállításokat azokról az ipari cikkekről, a melyeket eddig a külföldről hoztunk be. [9]

Az »Athenaeum« irodalmi és nyomdai r. t. igazgatósága elhatározta a részvénytőke felemelését 800.000 koronáról 1.600.000 koronára, 4000 darab 200 korona névértékű részvény kibocsátása által. [11]

Az országos központi hitelszövetkezet Kunágótán szövetkezetet állított lószőr termelésére, feldolgozására és elárúsítására. [11]

A országos iparegyesület papiripari szakosztálya ülést tartott, a melyen elhatározták, hogy a papiripar támogatására kiadott rendelet tárgyában felírják a kereskedelmi miniszterhez. [14]

A fővárosi közoktatásügyi bizottság elhatározta az ipari tanonczoktatás reformját oly irányban, hogy ne minden tanoncziskola tanítsa az egész anyagot, hanem mindegyik iskola csak egy-egy szakma tananyagát. [18]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara átiratot intézett a fővárosi ipari bizottsághoz, a melyben csatlakozik ezen bizottságnak a honi ipar pártolása érdekében tett javaslataihoz. [19]

Az egyesült villamossági r. t. igazgatósága elhatározta, hogy a közgyűlésnek a részvénytőke felemelését fogja javasolni egy millió koronáról három millió koronára. [20]

Egyesült gömöri magnezit részvénytársaság alakult Budapesten 250.000 korona alaptőkével. [20]

A kereskedelmi miniszter — félhivatalos tudósítás szerint — Abonyi minis-
teri tanácsost megbizta az ipartörvény revisiójára vonatkozó javaslat elkészítésével. [26]

Az országos iparegyesület az ipari tulajdonjog védelmére külön szakosztályt létesített. [26]

Az országos iparegyesület beadványt intézett a fővárosi tanácshoz, a melyben a hazai ipar pártolását és támogatását kéri a fővárosi hatóságok részéről. [29]

IV. Kereskedelem, biztosítás, tőzsde és pénzügyintézetek.

Az osztrák-magyar bank communiquéé tesz közzé, a melyben összehasonlító statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy a monarchiában nincs okunk ércpénz-infláció fölött panaszkodnunk. [2]

A kereskedelmi ministerium közlése a biztosítási magánvállalatokról intézkedő törvényjavaslat módosított tervezetét. [2]

Az osztrák-magyar bank egy millió forint tízforintost bocsátott az általános forgalom rendelkezésére, úgyszintén ezüst kuránspénzt is, a minek folytán a bank készlete ezen pénznemből az ultimo-kimutatás szerint 359 millió koronával apadt. [4]

Az osztrák-magyar bank főtanácsa elhatározta, hogy az új 20 koronás jegyeket folyó hó 20-án hozza forgalomba, felir a két pénzügyminiszterhez, hogy a tízforintosok contingensét emeljék fel, elhatározta továbbá, hogy Székesfehérváron és Triesztben új fiókokat állít fel, végül hogy a vámfizetések könnyítésére külön arany-utalványokat hoz forgalomba. [6]

A leszámítoló- és pénzváltóbank közlése a félévi mérlegét. A tiszta nyereség 1,287.025 korona 34 fillér (— 213.75442). [6]

Magyarország áruforgalma júliusban: behozatal 82.273 darab, 2,930.218 mm., 84,934.969 korona érték, kivitel 1,067.295 darab, 5,115.134 mm., 101,348 009 korona érték. A kereskedelmi mérleg újabb javulása 16,413.000 koronával. [8]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara a kereskedelmi miniszterhez fölratot intéz a közszállításoknál előforduló némely visszaélések megszüntetése tárgyában. [9]

A pénzügyminiszter közlése az osztrák-magyar bank hirdetményét az új 20 koronás bankjegyek kibocsátása tárgyában. [11]

Magyar-Szlavon határvidéki takarékpénztár-részvénytársaság alakult Barcsan. [11]

A budapesti gyapjúkereskedő cégek nyilatkozatot tesznek közzé, a melyben tiltakoznak a bécsi katonai posztószállítók azon állítása ellen, mintha az új katonai posztómintákhoz szükséges gyapjú kellő mennyiségben és minőségben nem lenne beszerezhető és így ők külföldi gyapjú behozatalára lennének kényszerítve. [11]

A kereskedelmi miniszter megemmisített egy iparendélyt, a melyet a fővárosi IV. ker. előjáróság zálogcéduiák vételére és eladására szolgáltatott ki és a melyet a fővárosi tanács is jóváhagyott. [12]

Az egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár igazgatósága Joób Károlyt ki-nevezte vezérigazgatónak. [12]

A pesti hazai első takarékpénztár a bécsi tőzsdekamaránál kérvényezi 4¹/₂°/o-os záloglevelei jegyzését. [12]

A kereskedelmi és iparkamarai titkárok országos értekezletet tartottak Budapesten, a melyen a kereskedelmi miniszter utasítására a következő kérdéseket tárgyalták: ipari kataszter létesítése az egész országban, a kamarák illetékességi körének rendezése és a kamarai választási eljárás szabályozása. [12]

A kereskedelmi miniszter rendeletet bocsát ki folyadékokat tartalmazó áruminták csomagolására nézve. [13]

A bécsi katonai posztószállítási társulatok központi vezetősége megczáfolja azt a hirt, mintha a szállításaihoz szükséges gyapjút ezentúl a külföldről kívánná beszerezni. [14]

Az országos kereskedelmi congressus Miskolczon tartja tanácskozásait. [16—17]

Az osztrák-magyar bank új kaposvári, kecskeméti, szombathelyi és újvidéki fiókjai megkezdték működésüket. [17]

A két pénzügyminiszter a jegybank kérelmére a tízforintosok forgalmát 698 millió, a 20 koronásakét 50 millió koronában contingentálta. [19]

Az osztrák-magyar bank új 20 koronás jegyei forgalomba bocsátatnak. Külalakjukat aesztetikai szempontból a sajtó nagy része kifogásolja. [20]

A gyapjú-auction feltűnést kelt, hogy a katonai posztószállítók tartózkodnak a hazai gyapjувásárlástól. [20]

A napilapok jelentései szerint a hólapda-visszaélés Zombor, Baja, Esztergom, Komárom városokban és Békés megyében egyre jobban terjed. [20]

Az osztrák-magyar vámterület augusztusi kereskedelmi mérlege 329 korona activ egyenleggel zárul, szemben 27 millió koronával 1899. augusztusban. [20]

A pénzügyminister közzéteszi az egyezményt, a melyet a biztosítási és társulati ellátási intézetek által készpénzben fizetendő illetékek tárgyában az 1899. XLVI. t.-cz alapján az osztrák pénzügyministerrel kötött. [20]

Szterényi József kereskedelemügyi ministeri tanácsos, az iparfejlesztési osztály vezetője, törvénytervezetet készített a közszállítási ügy rendezéséről. A tervezetet legközelebb szakértekezlet megvitatása alá bocsátják. [23]

A hivatalos lap közzéteszi 1900. évi párizsi nemzetközi kiállítás bíráló bizottságának eredeti jegyzőkönyvei alapján a magyar kiállítóknak megítélt kitüntetések hiteles jegyzékét. [23]

A magyar jelzáloghitelbank közzéteszi félévi mérlegét. Tiszta nyereség 2,830.671.13 korona, 17.000 koronával több, mint az előző évben. [27]

A kereskedelmi és iparkamarai titkárok értekezletet tartottak, a melynek tárgya a kamarai választásokra vonatkozó reformtervezet volt. [28]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara teljes ülést tart, a melyen a következő ügyeket tárgyalják: az ipari kataszter, a kisebb pénzjegyek hiánya, a gabona-elővételek, az osztrák és magyar városok közti telefon-hálózat, a kamarai titkárok értekezleteinek jogossága, a betegsegélyző pénztárak reformtervezete. [29]

A pénzügyminister rendelete szerint német ötmárkás aranyak f. évi október 1-től kezdve vámfizetésekre nem használhatók. [30]

V. Közlekedés, díjszabásügy.

Az osztrák-magyar államvasut-társaság igazgatótanácsa elhatározta, hogy függő adóssága refundálására és beruházások céljaira 84 millió frank aranykötvényt bocsát ki s ebből egyelőre 65 milliót ad el egy consortiumnak. [8]

A magyar északnyugati vasut Kuttitól az országhatárig terjedő vonalának és innen az osztrák vonalon Lundenburgig terjedő vonalnak bejárása megtörtént és ezeket a vonalakat átadták a közforgalomnak. [8]

A Lágymányoson létesítendő téli kikötőben szedhető állami illetékek kérdésében enquete-et tartottak, a melyen azonban az állami és fővárosi közegek közt nem jött megegyezés létre. [11]

A m. á. v. pénzügyi igazgatójává Neugebauer Győző főfelügyelő nevezte-tett ki. [11]

A magyar-horvát szabadhajózási részvénytársaság Fiumében felemeli részvénytőkét 1100 drb új 1000 koronás névértékű részvény kibocsátása által. [18]

A pozsony-bécsi villamos vasut engedélyese a magyar kormánynál kérelmezi a végleges engedélyt ezen vasut kiépítésére és üzemére. [19]

A kereskedelmi minister meghatározta, hogy a máv. részére szükséges forgalmi eszközöket mily arányban rendelkezjék meg az egyes magyar gyáraknál. [19]

A kereskedelmi és pénzügyministerek megengedték a kassa-oderbergi vasut-társaságnak, hogy a magyar vonalakon szükséges létesítmények költségei fedezésére 1 millió k. függő adósságot vehessen fel. [20]

A nemzetközi vasuti congressus megkezdődik Párisban. A magyar kereskedelmi ministerium és a magyar magánvasutak is képviselve vannak. [20]

A boszniai vasuti csatlakozások kérdésében közös ministertanács volt Bécsben. [21]

A máv. igazgatósága ásványvizek és üres ásványvíz-üvegek szállítására kedvezményes díjtételeket léptetett életbe. [22]

A magyar serfözők részére a kereskedelmi minister szállítási kedvezményt engedélyezett az üres palaczkokra vonatkozólag. [23]

A belügyminister a faluzó levélhordói intézmény életbeléptetése tárgyában körrendeletet bocsát ki a törvényhatóságokhoz. [23]

A kereskedelmi minister rendeletileg meghatározza a postautalvány szelvényére irt adatok jogi természetét. [25]

A kereskedelmi minister és Torontálmegye közt megegyezés jött létre, a mely szerint a máv. október 1-től átveszi a torontáli h. é. vasut teljes 405 km.-nyi hálózatát. [26]

VI. Vállalkozói egyesülések, kartellügy, árfőlemelések.

Az osztrák-magyar jutaiparosok egyesülete Bécsben teljes ülést tartott, a melyben a nyersjuta magas árára és rossz minőségére való tekintettel elhatározták, hogy a gyártmányok kartell-árait nem szállítják le. [13]

A fővárosi kiskereskedők gyűlést tartottak, a melyen elhatározták, hogy küldöttségileg kéri fel a kereskedelmi ministert, vegye tekintetbe érdekeiket a tisztességtelen verseny törvényes szabályozásánál. [15]

VII. Munkásügy, socialpolitika.

A betegsegélyző pénztárak vezető orvosai Esztergomban gyűlést tartottak, a melyen a pénztári orvosok helyzetéről és a pénztárakról közzétett törvénytervezetről tanácskoztak. [1]

A Rigler-féle papirgyár rt. munkásai sztrajkolnak. Gyűlést tartottak, a melyen azt követelték, hogy a munkaidő 9 órára redukáltassék és a bér általában 10%-kal emeltessék fel. [10]

Krassó-Szörénymegye közigazgatási bizottságának ülésén a kiküldött bizottság jelentést tesz a megye faluiban elharapózott uzoráról. A bizottság ez ügyben felír az igazságügyministerhez. [16]

Hornig veszprémi püspök pásztorlevelet intézett papságához a kivándorlási mozgalom megakadályozása tárgyában. [18]

A magyarországi socialdemokrata párt közzéteszi jelentését, a melyet a legutóbbi négy évben kifejtett tevékenységéről a párisi nemzetközi munkáscongressus elé terjeszt. [20]

A máv. szegedi pályaudvarának építésénél alkalmazott 100 munkás béremelés kieszközlése céljából beszüntette a munkát. A vasut elbocsátotta és segédmunkásokkal helyettesítette a sztrajkolókat. [22]

A magyar bányamunkások Budapesten congressust tartanak, a melyen a munkások helyzetét, a munkásvédelem törvényes rendezését, a lakás- és ételmezési kérdéseket, az idegen munkások elleni védelmet, a társuladák, a szakoktatás ügyét és a szaksajtó szervezésének kérdéseit tárgyalják. [30]

— Október. —

I. Törvényhozási és közhatósági intézkedések.

A közös ministeri tanácskozások folytatódnak a boszniai vasuti csatlakozás ügyében. [2]

A pénzügyminiszter félhivatalosan megczáfoltatja azt a hirt, mintha valamely pénzesporttal új államkölcsön felvétele ügyében tárgyalásokat folytatna. [4]

A közös függő államadósság ellenőrzésére kiküldött bizottság közzéteszi az államjegyek 1900. szeptember 30-iki forgalmi kimutatását. [6]

Közös ministeri tanácskozások a boszniai vasuti csatlakozás ügyében. [7]

A közös függő államadósság ellenőrzésére kiküldött országos bizottság az országgyűlés elé terjeszti költségvetését a függő államadósság 1901. évi kezelési költségeiről. Az előirányzat 317.000 koronával kisebb, mint az 1900. évi. [9]

A képviselőház ülésén a pénzügyminiszter expozéja kíséretében beterjeszti az 1901. állami költségvetés előirányzatot. — A miniszterelnök benyújtja az ország közállapotairól 1899-re készült ministeri jelentéseket és az 1899. évi statisztikai évkönyvet. — A kereskedelmi minister benyújtja a statisztikai hivatal jövő évi munkaprogramját. — A képviselőház megkezdi a földbirtokosok és gazdatisztek jogviszonyairól rendelkező törvényjavaslat tárgyalását. [10]

A képviselőház befejezi a szőlőbirtokosok és gazdatisztek jogviszonyairól rendelkező javaslatot és megkezdi a megrendelések gyűjtéséről szóló javaslatnak tárgyalását. [11]

A képviselőház igazságügyi bizottsága tárgyalta a dohánytermelők és munkások jogviszonyairól rendelkező törvényjavaslatot. [12]

A képviselőház folytatja és befejezi a megrendelések gyűjtéséről rendelkező törvényjavaslat tárgyalását [12—13—15] és harmadik olvasásban elfogadja a földbirtokosok és gazdatisztek jogviszonyairól rendelkező javaslatot. [12]

A képviselőház vizügyi bizottsága letárgyalja a közhasznú öntöző csatornákról rendelkező törvényjavaslatot. [13]

Az osztrák vasuti miniszter a magyar kereskedelmi miniszterrel Budapesten tárgyal a boszniai vasuti összeköttetések dolgában. [15]

A képviselőház igazságügyi bizottsága letárgyalja az erdészeti munkásokról rendelkező törvényjavaslatot. [17]

A képviselőház harmadik olvasásban elfogadja a megrendelések gyűjtéséről szóló törvényjavaslatot. [18]

A képviselőház pénzügyi bizottsága tárgyalja az 1901. évi állami költségvetési előirányzatot. [18, 20, 22, 23, 24, 25]

Budapest főváros pénzügyi bizottsága beterjeszti az 1901. évi költségvetést, 57.124.508 korona kiadással, 55,030.246 korona bevétellel, tehát mintegy kétmillió korona deficzittel. [20]

A képviselőház letárgyalja a dohánymunkásokról és az erdőmunkásokról szóló törvényjavaslatokat. [22]

A boszniai vasuti összeköttetések tárgyában folytatódnak a közös ministeri tanácskozások. [27, 28]

II. Kereskedelem, biztosítás, tőzsde és pénzügyintézet.

Lucam Vilmos, az osztrák nemzeti bank ezelőtti vezértitkára, a ki 1877-ben főellenlábasa volt a magyar érdekeknek a bankakta körüli harcban, meghalt. [1]

Hegedüs kereskedelmi minister a sörös palaczkok hitelesítése tárgyában értekezletet tart, a melyen a résztvevők a palaczkok kötelező hitelesítése ellen és egyenlő alakú palaczkok kötelező használata mellett nyilatkoztak. [2]

A fővárosi csemegekereskedők egylete kérvényt szándékszik a kereskedelmi miniszterhez az iránt benyújtani, hogy üzleteiket vasárnap este is nyitva tartassák. [6]

Az osztrák-magyar bank szabályzatot bocsát ki, a melyet a bank főtanácsa a használhatatlanná vált, vagy sérült 20 koronás bankjegyek kicserélése, illetőleg részleges megtérítése tárgyában állapított meg. [6]

A képviselőház letárgyalja a megrendelések gyűjtéséről szóló törvényjavaslatot. [11, 12, 13, 15]

A kereskedelmi ministerium az amerikai Egyesült-Államokkal való nemzetközi csomagforgalom tárgyában rendeletet ad ki. [12]

Augusztus havi kereskedelmi mérlegünk így alakul: behozatal 110.088 drb., 2,833.641 mm. 101 millió korona értékben, kivitel 934.734 drb., 5,865.070 mm. 122 millió korona értékben. [12]

Az osztrák pénzügyminister megengedte a pesti hazai első takarékpénztár 4¹/₂%-os zálogleveleinek jegyzését a bécsi tőzsdén. [12]

A budapesti tőzsdetanács megengedte a pesti hazai első takarékpénztár 4¹/₂%-os zálogleveleinek hivatalos jegyzését. [14]

A pénzügyminister az országos központi hitelszövetkezet 5%-os kamatozó kötvényeinek óvadékképességét és közpénzek, biztosítékok stb. elhelyezésére való alkalmasságát rendeletileg kimondja. [16]

A kereskedelmi minister a másodfokú iparhatóságokhoz körrendeletet intézett, a melyben erélyes intézkedéseket kíván a hólapda-szedelgések ellen. [17]

Az osztrák-magyar vámterület szeptemberi kereskedelmi mérlege: behozatal 120.4 millió korona (+ 8.9 millió k.), kivitel 163.1 millió korona (+ 15.9 millió k.), aktív egyenleg 42.7 millió korona (+ 7 millió k.). [19]

Az osztrák-magyar bank főtanácsülésén bejelentik, hogy a két pénzügyminister beleegyezett a vámfizetésekre szolgáló aranyutalványok kibocsátásába. [19]

A kereskedelmi minister a törvényhatóságokhoz és a kereskedelmi és ipar-kamarákhoz rendeletet intézett azzal a felszólítással, hogy a vásárugyre vonatkozó statisztikai adatok gyűjtését támogassák. [21]

A kereskedelmi alkalmazottak országos egyesülete elhatározta, hogy a vasárnapi teljes munkaszünet és az üzletek egységes zárórája érdekében országos actiót indít. [22]

A kereskedelemügyi ministeriumban szaktanácskozmány folyik a tisztességtelen verseny ellen készült törvénytervezet tárgyában. [29—31]

A hitelbank bejelentette a pénzügyministernek, hogy a Rothschild csoport opcionális jogát a 4% koronajáradékra 20 millió korona erejéig gyakorolja. [31]

III. Őstermelés.

A földmívelési minister a balatonmelléki borvidék megtekintése alkalmából Balaton-Füreden értekezletet tartott a szőlőfelújítás tekintetében szükséges intézkedésekről. [6]

Kassán agrár congressust tartottak a középosztály helyzetének javítása tárgyában. A congressus mérsékelt hangja által feltűnést kelt. [8]

A budapesti tőzsdetanács elhatározta, hogy november 1-től a magyar búzát a határidő-üzletben külön rovatban jegyezteti. [14]

A képviselőház letárgyalja a földbirtokosok és gazdatisztek jogviszonyairól szóló törvényjavaslatot. [10., 11., 12]

Pozsony város törvényhatósága értesítést nyert, hogy az 1902. évi országos mezőgazdasági kiállítást 1902-ben Pozsonyban rendezik. [20]

A képviselőház letárgyalja a dohánymunkások és az erdőmunkások jogviszonyait szabályozó törvényjavaslatokat. [22]

IV. Vállalkozói egyesülések.

A magyar és osztrák kenderfonó- és kötélárú-gyárak egyezsége léptek a prágai Böhmische Unionbank-kal, melynek értelmében e hó 1-től ez a bank fogja a kartell gyártmányainak bizományszerű eladását teljesíteni. [1]

14 osztrák és magyar papirgyáros körlevelet bocsát ki, a mely szerint a nyersanyag újabb drágulása folytán, a csomagoló papir árát újabb 5°/o-kal emelik fel. [6]

A papirgyárosok mai értekezletén az a nézet jutott kifejezésre, hogy a nyersanyag árának és a termelési költségeknek emelkedése a papírárak újabb általános emelésére kényszerít. Ezért a fatartalmú papírok árát 10°/o-kal fölemelték. [12]

A bórkereskedők országos egyesülete közülést tartott, a melyen állást foglaltak azon gyárosok ellen, a kik a közvetítő kereskedelem mellőzésével közvetlenül a kisiparosokkal lépnek összeköttetésbe. [15]

Az osztrák gummi-cug kartell folytán a magyar bórkereskedők és bőriparosok elhatározta, hogy maguk létesítenek részvénytársulati alapon magyar gummi-cug gyárat. [15]

Az osztrák vaskartell felveszi a versenyharcot a magyar gyárakkal, a melyben a vas árát a magyar relációkban tetemesen leszállítják. [19]

A magyar kereskedelmi csarnok papirügyi szakosztálya, tekintettel a nyersanyag, cellulóz és szén újabb áremelkedésére, elhatározta, hogy az összes papírnemek árát 30—35°/o-kal felemeli. [21]

A vaskartell magyar tagjai ülést tartottak, a melyen bejelentették az osztrák kartelltagok átiratát, hogy a kartellt felmondják, mert a Rimamurányi r. t. a Hernádvölgyi és Unio vállalatok megszerzése által a megállapodásokat megszegte. [27]

V. Munkásügy, socialpolitika.

A Rigler-féle papirgyár sztrájkoló munkásai és az igazgatóság között egyezés jött létre azon az alapon, hogy a munkaidő 10 órától 9¹/₂-re, egy hónap múlva 9-re reducaltatik. Ezzel a sztrájk befejezést nyert.

A női szabók végrehajtó-bizottsága értekezletén szervezetet terveznek, a mely agitatót folytasson munkabeszüntetés érdekében. Kivánságuk 10 órai munkaidő az eddigi 12—16 óra helyett és 25°/o-os béremelés. [9]

A Schlick-gyárban a waggon-lakatos műhely 28 munkása beszüntette a munkát. [10]

Egy 600 személy által látogatott munkásgyűlés határozati javaslatot hozott, a melyben a munkások tekintetbe vételét kívánják az ipartörvény küszöbön álló revíziója alkalmából. [15]

Bars megye törvényhatósága szabályrendeletet alkotott a napszámoknak Jancsi-bankókban való folyósítása ellen. [25]

A kereskedelmi minister valamennyi másodfokú iparhatóságnak rendeletet ad ki a gyári és vállalati betegségélyző pénztárak kezeléséből felmerülő költségeknek s ezek között a dologi kiadásoknak a gyárosok, illetve vállalkozók által való viselése tárgyában. [28]

VI. Ipar.

A máv. igazgatósága a magyar gyufaszállitmányok tarifáját Ausztria felé 20—25°/o-kal mérsékeltte. [4]

A Rimamurány-salgótarjáni vasmű r. t. közzéteszi 1899/1900. évi üzleti mérlegét, a mely 4,918.444 k. 61 f. tiszta nyereséggel zárul. [7]

Az osztrák államvasut-társaság igazgatósága a Salgótarjáni kőszénbánya r. t.-gal nagyobb kőszénzállításra kötést létesített, mert ajánlata kedvezőbb volt, mint az osztrák kőszénbányaké. [7]

A »Transsylvania« konzervgyár Déván megkezdte üzemét. [7]
Lukács pénzügyminister meglátogatta a magyar általános köszénbánya r. t. tatai telepeit. [7]

Párisban megkezdődik az értekezlet a czukorkiviteli jutalmak megszüntetése vagy mérséklése tárgyában. Magyarországot Toepke államtitkár képviseli. [10]

A fővárosi malomegyesület elhatározta, hogy a csomagolási, elárusítási és lisztjelzési egyezményt ez év végéig érvényben tartja. Elhatározta továbbá, hogy a kereskedelmi ministerhez felír a liszt kivitel céljaira behozott zsákok behozatalának vámmentessége érdekében. [13]

A rudnoki fürdő (Abauj m.) melletti antimon-bányában igen gazdag aranyérczet találtak. [13]

A czukorprémiumok tárgyában Párisban tartott nemzetközi értekezlet meg egyezésre vezetett, mert Franciaország beleegyezett a kiviteli jutalomnak 50%-kal való mérséklésébe. [21]

A fővárosi törvényhatóság elfogadja a tanács iparpártolási javaslatát és egyhangú határozattal az önálló vámterület mellett foglal állást. [24]

A magyar általános köszénbánya r. t. függő adósságai kifizetése céljából 12 millió fr. 4¹/₂%-os aranykötvényt fog kibocsátani. [25]

A fővárosi malomegyesület teljes ülése liszt kivitelünk emelésének és egy új örlési statisztika szervezésének kérdéseit tárgyalja. [25]

A magyar bőriparosok országos egyesülete nyilatkozatban panaszkodik, hogy bőrárúk behozatala Fiumében nagy nehézségekkel jár, míg Triestben igen könnyen megy végbe. [26]

A kereskedelmi ministeriumban törvényhatóságok és városok képviselői enquete-et tartottak az ipari törzskönyvek tárgyában. [29]

Az osztrák iparos-congressus megkezdte Bécsben tanácskozásait. Napirenden van több indítvány az osztrák-magyar vámszövetség és a magyar kormány iparpártolási politikája ellen. [31]

VII. Közlekedés.

Torontálmegeye a torontáli h. é. vasutak r. t. pénzügyi sanálása céljából 2¹/₂ millió kor. megyei kölcsönt kénytelen felvenni. [3]

Az »Adria« és a magyar kormány végleg megállapodtak a lejáró szerződés megújítására nézve. [11]

A máv. bevételei oly kedvezően alakulnak, hogy számítás szerint a folyó év eredményei a milleniumi év eredményeit is meg fogják haladni. [11]

Közgazdasági irodalom.

1. Tudománytörténet. Életrajzok. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

Balogh E.: Közgazdasági egyetem.

Budapest: Kilián 1900. (19) 8°. 40 f.

Bertacchi, G.: Il pensiero sociale

di Giuseppe Mazzini nella luce del

materialismo storico. Milano: tip.

Lombarda 1900. (69) 12°. l. 1.

Conrad, J.: Grundriss zum Studium

der politischen Oekonomie. T. 1:

Nationalökonomie. 3. wes. erw. Aufl.

Jena: Fischer 1900. (XVIII, 396)

8°. M. 8.—.

Desmarts, I.: Jéan-Joseph-Louis

Graslin (1727—1790). Essai d'une

étude historique et critique sur un

précurseur de l'économie politique

classique. Rennes: Impr. des Arts

et manuf. 1900. (255) 8°.

Encyklopädie der Rechtswissen-

schaft, hrsg. von K. Birkmeyer.

Berlin: Häring 1901. (IV, 1344) 8°.

M. 32.—.

Lexikon des Deutschen Rechts.

Nachschlagewerk der gesamten

Reichsgesetzgebung zum praktischen

Gebrauch. Unter Mitwirkung von

(Genannten) bearb. von Joseph

Kürschner. Bd. 1—2. Berlin: Hillger

1900. 2 Bde. 8°. Geb. M. 20.

Masé-Dari, E.: M. T. Cicerone e

le sue idee sociali ed economiche.

Torino: Bocca 1901. (390) 18° l. 4.

Nouveau dictionnaire d'économie

politique, publié par L. Say et J.

Chailley-Bert. 2 éd. Paris: Guilla-

- min & Cie 1900. 2 vol. 8°. br. 60 fr., rel. 69 fr.
- Price, L. L.: Short history of english political economy from Smith to Toynbee. 3. ed. London: Arnold 1900. 8°.
- Prodi, V.: Elementi di scienza delle finanze per gli Istituti tecnici. Modena: Vincenzi 1900. (215) 18°. l. 2.—.
- Rappaport, Ch.: La philosophie sociale de Pierre Lavroff. Paris: Chez l'auteur 1900. (64) 8°. 1 fr.
- Réunion Internationale des Economistes des 20 et 21 juillet 1900. Extr. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (65) 8°. 1 fr.

2. Elmélet.

- Apthorp, H.: Trusts and their relations to industrial progress. Cleveland: Common Sense Publ. Co. 1900. (27) 8°.
- Balbi, D.: Sindacati industriali e commerciali nell'economia odierna. Brescia: Cittadini 1900.
- Cesura, M.: Del cambio estero in economia pura. Pavia: tip. cooper. 1900. (41) 8°.
- Jollin, M. H.: Bienfaits et méfaits de l'association. Havre: impr. Le Roy 1900. 8°.
- Industrial Commission: Preliminary report on trusts and industrial combinations. P. 1. Washington: Gov. Pr. Off. 1900. (264).
- Phipson, C. B.: Science of Civilization; or, principles of agricultural, industrial and commercial prosperity. London: Sonnenschein 1900. (528) 8°. 10 s. 6d. net.
- Stonimski, L.: Versuch einer Kritik der Karl Marx'schen ökonomischen Theorien. Aus d. Russ. v. M. Schapiro. Berlin: Rade 1900. (IV, 203) 8°.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása. Monographiák.

- Adams, B.: America's economic supply. London: Macmillan, 1900. 8°. 5 s.
- Almanach de la coopération française. 8. année 1900. Publ. par le Comité central de l'union coopérative des sociétés françaises de consommation. Ed par E. de Boyvre. Paris: Bureau du Comité centr. 1900. (172) 16°. fr. 0.40.
- Bartels, A.: Der Bauer in der deutschen Vergangenheit. Mit 168 Faksimiles. Leipzig: Diederichs 1900. (143) 4°. M. 4.— (Monogr. . deutsch. Kulturgesch. 6.)
- Blanchet, A.: Essai sur l'histoire du papier et de sa fabrication. 1-ière partie. Paris: Leroux 1900. (IV, 176) 8°. fr. 7.50.
- Byrn, E. W.: The progress of invention in the 19th century. New-York, 1900. 8°. 15 s.
- Carpenter, F. B.: South America: social, industrial, and political... Akron: 1900. 4°. 15 s.
- Delon, C.: Les paysans. Chateauroux: impr. Mellottée 1900. (XVI, 276) 8°.
- De Robert-Garils, E.: Monographie d'une famille et d'un village. La famille de Robert et les Gentilhommes verriers de Gabre. Toulouse: Privat, 1900. (427) 8°.
- Du Bois, W. E.: The Negro in business. New-York: Atlanta Univers. 1900.
- Fishwick, H.: The history of the parish of Preston, in Amounderness in the county of Lancaster. London: Stock 1900. (483) 2°. 36 s. 6 d.
- Gannon, J. P.: A review of irish history in relation to the social development of Ireland. London: Fisher Unwin 1900. (282) 8°. 6 s.
- General view of commerce and industry in the Empire of Japan. Publ. by the Departement of State for Agriculture and Commerce Japan. Paris: Brunoff 1900. (455) 8°.
- Hénon, H.: L'industrie des tulles et dentelles mécaniques dans le département du Pas-de-Calais, 1815-1900. Paris: Belin Fr. 1900. (616) 8°. fr. 25.—
- Krassoff, A.: La vie, les moeurs et l'état économique du peuple zyrian du nord-est de la Russie. Paris: Lemaire 1900. (VII, 179) 16°. fr. 3.50.
- Lehmann, C. und Parvus: Das hungernde Russland. Stuttgart: Dietz 1900. (536) 8°. M. 6.—
- Lloyd, H. D.: Newest England: impressions of a democratic traveller in New-Zealand and Australia. New-York 1900. 8°. 12 s. 6 d.
- Magrone, D.: La fine del dominio feudale in un Comune della Puglia. Trani: Vecchi 1900. (76) 8°. l. 1.50.
- Maroussem, P. du: La Société générale des papeteries du Limousin, Haute-Vienne et Charente. Groupe d'usines rurales primitivement indépendentes et depuis peu fusionées. Paris: Soc. d'éc. soc. 1900. (48) 8°.

- M a t i g n o n**, J. J.: Superstition, crime et misère en Chine. 2e éd. Lyon: Storck & Cie 1900. (400) 8°. fr. 6.—
- M a y**, R. E.: Die Wirtschaft in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft mit 130 Tab. und vergl. Uebersichten. Berlin: Akad. Verl. f. soz. Wiss. 1900. (XVI, 727) 8°. M. 10.—
- N o r w a y**. Official publication for the Paris Exhibition 1900. Kristiania: Aktiebogtrykkeriet 1900. (VI, 626, XXXIV) 8°. (From the contents: Social conditions by Berner. — Finances by Woxen. — Banking by Woxen. — Insurance by Amnéus. — Agriculture by Tandberg. — Forestry by Fauchald. — Fisheries by Hjort. — Industry by Amnéus and Kiaer. — Means of communication by Andersen etc.)
- P e n d l**, E.: Oesterreich auf der Weltausstellung Paris 1900. Wien: Hartleben 1900. (VIII, 160) 2°. M. 18.—
- P a g e**, Th. W.: The end of villainage in England. New-York: Macmillan Co. 1900. 8°.
- P o r t u g a l**, le, géographique, ethnologique, administratif, économique, littéraire, politique, colonial par Aranhaetc. Paris: Larose 1900. (368) 8°.
- P r i c e**, L. L.: Short history of english commerce and industry. London: Arnold 1900. (264) 8°. 3 s. 6 d.
- R o d e n b e r g**, C.: Seemacht in der Geschichte. Stuttgart: Metzler 1900. (33) 8°. M. 0.40.
- S c h u l t e**, A.: Geschichte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs zwischen Westdeutschland und Italien mit Ausschluss von Venedig. Bd. 1—2. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. 2 Bde. 8°. M. 30.—
- S c o t t**, J. W. R.: People of China: their country, history, life, ideas and relations with the foreigner. London: Methuen 1900. (210) 8°. 3s. 6d.
- S p e a r s**, J. R.: A history of the American slave trade. New-York: 1900. 8°. 12 s.
- S p e c k**, E.: Handelsgeschichte des Altertums. Bd. 1: Die orientalischen Völker. Leipzig: Brandstetter 1900. (VIII, 591) 8°. M. 7.—
- S t e i n b r ü c k**, K.: Die Entwicklung der Preise des städtischen und ländlichen Immobilienbesitzes zu Halle und im Saalkreise. Jena: Fischer 1900. (87) 8°.
- S t o l z e**, W.: Zur Vorgeschichte des Bauernkrieges. Studien zur Verfassung-, Verwaltung- und Wirtschaftsgeschichte vornehmlich Südwestdeutschlands im ausgehenden Mittelalter. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (VIII, 57) 8°. M. 1.40. (Staats- u. sozialw. Forsch. Bd. 18. H. 4.)
- S u n d b ä r g**, G.: La Suède, son peuple et son industrie. Exposé historique et statistique. Stockholm: Nordstedt & S. 1900. (IX, 436, 528, XX.) 8°.
- W e b e r**, F.: Essai historique sur la brasserie française. Soissons: Prudhomme 1900. (542) 8°.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- B r a n d t**, M. v.: Zeitfragen. Die Krisis in Südafrika. China: Commercielles und Politisches. Kolonialfragen. Berlin: Gebr. Paetel 1900. (394) 8°. M. 7.—
- C o l o n i e s** françaises, Les. T. 4. Paris: Challamel 1900. 8°. fr. 7.50.
- C o n t e n t o**, A.: Il censimento della popolazione sotto la Repubblica Veneta. Venezia: tip. Vicentini 1900.
- E s s a y s** in colonial finance, by Members of the American Ec. Assoc. New-York: Macmillan Co. 1900. (301) 8°. Doll. 1.50.
- G r i p p i s**, W. E.: America in the east: a glance at our history, prospects, problems and duties in the Pacific Ocean. New-York: Barnes & Co. 1900. (VIII, 236) 8°.
- N o t i c e** sur le Congo français, rédigée sous la direction de M. Guillemot. Paris: André 1900. (164) 8°.
- N o t i c e** sur les établissements français de l'Océanie. Paris: Alcan-Lévy 1900. (127) 8°.
- N o t i c e s** sur l'Indo-Chine. Paris: Alcan-Lévy 1900. (320) 8°.
- R o u y e r**, L.: Le budget algérien; la colonisation. Contribution à l'enquête parlementaire. Constantine: Braham fils 1900. (III, 42) 8°.
- S t r o n g**, J.: Expansion under new world conditions. New-York: 1900. 12°. 5 s.
- V e r s c h u r**, G.: Aux colonies d'Asie et dans l'océan Indien. Paris: Hachette & Cie 1900. (413) 8°. fr. 4.—
- W a t e l**, M.: L'agriculture coloniale autrefois et aujourd'hui. Paris: typ. Chamerot & Renouard 1900. (12) 8°.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka közti viszony. Socialismus.

- A b e l s d o r f f**, W.: Beiträge zur Sozialstatistik der deutschen Buchdrucker. Mit einer Vorbemerkung von Max Weber. Mit vielen Tabellen. Tübingen: Mohr 1900. (XV, 66) 8°. M. 4.—. (Volksw. Abh. d. bad. Hochsch. Bd. 4. H. 4.)
- A d l e r**, G.: Die Zukunft der sozialen

- Frage. Jena: Fischer 1901. (75) 8°. 60 Pf.
- Annuaire de la législation du travail, publ. par l'Office du travail de Belgique. 3. année 1899. Bruxelles: Lebègue & Cie 1900. (XIV, 563) 8°.
- Annual report, 24th, of the Commissioner of Labor, 1900. Washington: Gov. Pr. off. 1900. (983) 8°.
- Baumann, A.: La vie sociale de notre temps: notes, opinions et rêveries d'un positiviste. Paris: Perrin & Cie 1900. 16°. fr. 3.50.
- Bericht über die Tätigkeit der ungarländischen sozialdemokratischen Partei in der Zeit vom August 1896 bis August 1900 an den internationalen Sozialistenkongress zu Paris 1900. Budapest: Druck v. Fried & Krakauer 1900. (10) 4°.
- Bonhoff C.: Christentum und sittlich-soziale Lebensfragen. Volkstüml. Hochschulvorträge. Leipzig: Teubner 1900. (96) 8°. M. 2.—.
- Bowley, A. L.: Wages in the United Kingdom in the 19th century. New-York: Macmillan & Co. 1900. (VI, 14-) 8°. Doll. 2.
- Briand, A.: La grève générale et la révolution. Paris: Girard 1900. 8°. 10 c.
- British Workman. Vol. 1900. Partridge 1900. 2°. 1 s. 6 d.
- Cabuy, A.: L'art scientisme et le limitarisme. Bruxelles: impr. Balat 1900. 8°.
- Cassimir, J.: Statistische Beiträge zur Verwendung jugendlicher Arbeiter im sächsischen Bergbau (1890—1898). Münster: Druck v. J. Bredt 1900. (45) 8°.
- Cavagnari, C.: Le controversse del lavoro. Milano: Soc. ed. libr. 1900.
- Clark, C. C. P.: Mashine abolished and people restored to power. London: Putnam 1900. 8°. 4 s.
- Eisner, K.: Wilhelm Liebknecht. Sein Leben und Wirken. Berlin: »Vorwärts« 1900. (64) 8°. 30 Pf.
- Ellis, H.: Nineteenth Century: Dialogue in Utopia. London: Richards 1900. (166) 8°. 3s. 6d.
- Escard, J.: Fermier normand de Jersey, ouvrier tenancier dans le système des engagements volontaires permanents. Paris: Soc. d'éd. soc. 1900. (60) 8°.
- Field Book for use of sanitary inspectors in rural districts. London: Simpkin 1900. 8°. swd. 2 s.
- Fournelle, H.: Die katholische Caritas in Berlin. Berlin: »Germania« 1900. (VII, 312) 8°. M. 3.—.
- Geschäftsbericht, Erster, des Arbeitsvermittlungsamtes Wien 1898—1899. Wien: Verl. d. Wr. Magistrats 1900. (85) 4°. 1 Kr.
- Gohier, N.: Aux femmes. 4e distribution. Paris: »Temps Nouveaux« 1900. (8) 8°. (Groupe de Popagande Communiste-Anarchiste.)
- v. d. Goltz, H.: Die Wohnungsinspektion und ihre Ausgestaltung durch das Reich. Hrsg. vom Verein Reichs-Wohnungsgesetz. Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht 1900. (104) 8°. M. 1.50.
- Guesde J.: Double réponse à MM. de Mun et Paul Deschanel. Paris: Soc. nouv. de libr. 1900. (64) 8°. 25 c.
- Handbook to labour laws of New Zealand. Wellington: pr. by Mackay 1900. (105) 8°. cloth. 1 s.
- Hue, O.: Mehr Bergarbeiterschutz. Ein Streit- und Mahnwort. 2. Aufl. Bochum: H. Möller 1900. (59) 8°.
- Hue, O.: Neutrale oder parteiische Gewerkschaften? Ein Beitrag zur Gewerkschaftsfrage, zugleich eine Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Bochum: H. Möller 1900. (157) 8°.
- Krapotkin, P.: Memoiren eines Revolutionärs. Uebers. von M. Pannwitz. Bd. 1—2. Stuttgart: Lux 1900. 2 Bde. 8°. M. 9.—.
- Krejcsi R.: 1900: XVI. t.-czikk a gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról. Jegyzetekkel. Budapest: Ráth 1900. (22) 8°. 80 f.
- Ugyanaz: Az 1898: II. t.-czikkel a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közti jogviszony szabályozásáról. A végrehajtási rendeletekkel és eljárási szabályokkal. (22, 30, 54.) 1 K 20 f.
- Ugyanaz: Az 1894: XII. t.-czikkel a mezőgazdaságról és mezőrendőrsegről. 3. kiad. (22, 30, 54, 108.) 2 K 40 f.
- Lacotte, E.: 1900. L'unité socialiste. — Unité théorique. Unité tactique. — La grève générale et la révolution. Paris: Bibl. soc. 1900. (29) 8°. 10 c.
- Leybold: Stein- und Kohlenfall-Verunglückungen in Nord-Staffordshire und die Mittel zu ihrer Verminderung. Eine Monographie von A. R. Sawyer, deutsch bearb. und mit. Vor-, Rand- und Schlussbemerkungen versehen. S. A. Berlin: Ernst & Sohn 1900. 4°. M. 8.—.
- Matteotti, M.: L'assicurazione contro la disoccupazione. Torino: Bocca 1901. (VII, 276) 8°.
- Onze ans d'histoire socialiste. Aux travailleurs de France le Conseil national du Parti Ouvrier Français (1899—1900). Paris: Jacques & Cie (91) 12°. fr. —.60.

- O r r, Emily C.: Our working boys: suggestions for teachers. S. P. C. K. 1900. (128) 12°. 1 s. 6 d.
- P a r e t o, V.: La péril socialiste. 2. tir. Extr. Paris: Guillaumin & Cie 1900. 18'. 1 fr.
- P a r s o n s, A.: Workmen's Compensation Acts 1897 and 1900. London: Clowes 1900. 8°. 7s. 6d.
- P a r s o n s, L.: Aux intellectuels' Extr. Paris: Villerelle (1900). (8) 8°. 10 c.
- P i c k, B.: Die Lohnbeschlagnahme nach österreichischem und deutschem Rechte. Wien: Hölder 1900. (VI, 160) 8°. Kr. 3'60.
- P o o r Law Conference held in 1899—1900: proceedings, central and district; papers read, discussions. London: King 1900. (636) 8°. 6 s.
- P r o t o k o l l über die Verhandlungen des nationalsozialen Vereins (5. Vertretertrag) in Leipzig 1899. Berlin-Schöneberg: Verl. de. »Hilfe« 1900. (160) 8°. M. 1.
- P r o t o k o l l über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, Mainz 1900. Mit e. Anhang: Bericht über die Frauenkonferenz in Mainz. Berlin: »Vorwärts« 1900. (264) 8°. 50 Pf.
- R a e, J.: La journée de 8 heures. Théorie et étude comparée de ses applications. Trad. par Geo F. Stark. Paris: Giard & Brière 1900. (363) 8°. 6 fr.
- R a p p o r t s présentés par les inspecteurs divisionnaires du travail dans l'industrie, sur la question de l'interdiction du travail de nuit. Paris: impr. nat. 1900. (91) 8°. (Publ. du Min. du comm.)
- R a z o n s, P.: Eléments d'hygiène et de chimie industrielles, rédigés conformément au programme du concours d'admission à l'emploi d'inspecteur du travail. Paris: impr. nat. 1900. (91) 8°. (Publ. du Min. du comm.)
- R e p o r t by the Chief Labour Correspondent of the Board of Trade on Trade Unions, in 1898. London: pr. le Darling 1900 8°.
- R e p o r t on standard piece rates of wages and sliding scales in the United Kingdom 1900. London: Darling & Son 1900. (306) 8°. 1 s. 4 d.
- R e p o r t on standard time rates of wages in the United Kingdom in 1900, with comp. tables, London: Darling & S. 1900. (210) 8°. 11 d.
- S a c h e r, E.: Die Massenarmut. Ihre Ursache und Beseitigung. Berlin: Akad. Verl. f. soz. Wiss. 1901. (82) 8°. M. 1'50.
- S a c h n i n e, I l i a: La journée de huit heures au point de vue de l'hygiène et de la médecine publique. Lyon: Mougins-Rasand 1900. (264) 8°.
- S e n h o u s e, R. M. M.: Workmen's compensation cases decided under Workmen's Compensation Act. Vol. 2. London: W. Clowes 1900. 8°. 6 s.
- S i r N.: Az anarchia vége. Budapest: Dobrowski & Franke 1900. (47) 8°. 1 K.
- S l a v e s of society, comedy in covers: by the Man, who heard something. London: Harper 1900. (270) 8°. 6 s.
- S o r g u e: Socialisme ministériel. Paris: »Le Socialiste« (1900.). (23) 8°
- S o u c h e, E. P.: Le christianisme et l'action sociale. Cahors: impr. Coueslant 1900. (92) 8°
- S ü d u n g a r i s c h e r A r b e i t e r - K a l e n d e r f. d. J. 1901. Hrsg. vom Verlage des »Volkswille« Jg. 1. Temesvár: Südung. Buchdr. 1900. (143) 8°. - 60 H. (Aus d. Inhalt: Die sozialdemokratische Arbeiterbewegung in Siebenbürgen von V. Knaller. — Die Arbeiterbewegung in Ungarn von Agricola.)
- T a l a m o, S.: Una nuova forma di socialismo. Note critiche. Roma: Desclée 1900. (96) 16°. l. 2'50.
- T h i r o u x, H.: La protection légale des femmes enceintes et accouchées dans la classe ouvrière. Paris: Jaques 1900. (131) 8°.
- V a e s, S.: Les conditions du travail dans les marchés publics. Louvain: Peeters 1900. (238) 8°. fr. 5.
- V e r h a n d l u n g e n des 11. evangelisch-sozialen Kongresses Karlsruhe 1900. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1900. (201) 8°. M. 2'—.
- V e r u s d r.: A szociális kérdés hajdan és most. 3: A különféle vallások befolyása a társadalomra. Budapest: Szt.-Gellért ny. biz. 1900. (292) 8°. 4 K.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- A b h i l f e, Zur, der Kohlenoth. S. A. aus d. Schlesischen Ztg. 3. Tsd. Berlin: Korn 1900. (116) 8°. 40 Pf.
- A r c h i v des deutschen Landwirtschaftsrats. Jg. 24: Bericht über die Verhandlungen des deutschen Landwirtschaftsrats 1900. Hrsg. vom Generalsekr. Dade. Berlin: Parey 1900. (V, 700) 8°.
- B e t r i e b, der, der deutschen Landwirtschaft am Schluss des 19. Jahrhunderts. — L'agriculture allemande, son mouvement, son activité à la fin du 19e siècle. Berlin: 1900. (195) 8°.

- K ö z t e l e k zsebnaptár. Szerk. Rubinek Gy. és Szilassy Z. 7. évf. Budapest: Lampel 1900. (370) 16°. Kötve 3.50 K.
- L a v e r g n e, R. de: Les livres fonciérs. Paris-Larose 1900. 8°
- M o n o g r a p h i e agricole du pays de Herve, publ. par le ministère de l'agriculture. Bruxelles: Minist. de l'Agricult. 1900. (42) 8°.
- N o t i z i e sulla agricoltura in Italia. T. 1—2. Roma: tip. Bertero 1900. (VII, 246, 190) 8°. (Pubbl. del Ministero di agric. ind. e comm.)
- P a t u r e a u - M i r a n d, A.: Les pêcheries de Terre-Neuve. Châteauroux: impr. Langlis & Cie 1900. (175) 8°.
- P r u d h o m m e, A.: Recueil de documents pour servir à l'établissement du crédit agricole dans le Meuse. Bar-le-Duc: imp. Contant-Laguerre 1900. (68) 8°.
- P u c i c h, I.: Die Karstbewaldung im österreichisch-illirischen Küstenlande nach dem Stande zu Ende 1899 und die volkswirtschaftliche Bedeutung desselben. Triest: Schimpff 1900. (99) 8° M. 3.
- R ó z s a K.: A Szatmár-városi erdőirtványok betelepítése. Szatmár: Weinberger ny. 1900. (26) 8°.
- S e t a, L a, nel nouvo regime doganale dell'Italia, per l'Assoc. serica del Piemonte. Torino: 1900. (24) 8°.
- Y e a r b o o k of the United States Department of Agriculture (1899). Washington: Gov. Pr. Off. 1900. (880, 63 plates) 8°.

7. Ipar.

- B o u j a n s k y, I.: Die gewerblichen Genossenschaften Belgiens. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (VIII, 93) 8°. M. 2.20. (Staats- u. socialw. Forsch. 18. H. 3.)
- B u l l e t i n de l'Assoication française pour la protection de la propriété industrielle. 1er vol. 1899/900. Paris: imp. Chaix 1900. (170) 8°.
- C o n v e r t, J.: L'industrie agricole. Extr. de l'Encycl. industrielle. Paris: Bailliére et fils 1901. (444) 18°.
- G e i t e l, M.: Die Praxis des Gesetzes zum Schutz der Warenbezeichnungen vom 12. Mai 1894. Systematische Zusammenstellung der grundlegenden Entscheidungen und Mitteilungen. Berlin: Simion 1900. (335) 8°. M. 6.—.
- M a y e r S., i d.: Mily úton lehetne az ország iparát hathatósan fejleszteni? Budapest: Márkus J. ny. 1900. (12) 8°.
- R a s i m J.: Gesetzentwurfs-Vorschlag zur Regelung des deutschen Apothekergewerbes. Breslau: Hainauer 1900. (69) 8°. M. 1.—.

8. Kereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- A n n u a l statement of the navigation and shipping of the United Kingdom, 1899. London: pr. by Wyman & Sons 1900. (X, 388) 2°. 3 s. 5 d.
- A u s z u g aus dem stenographischen Protokoll über die Verhandlungen der Enquête betr. die Lage und die wirtschaftlichen Verhältnisse des Kleinhandels bei der Handels- und Gewerbekammer Reichenberg. Reichenberg: Selbstverlag 1900 (110) 8°.
- B á r d o s s y J.: Az állatok, állati nyers-termények stb. tárgyak Ausztria és Magyarország közti kölcsönös forgalmának szabályozása tárgyában kiadott min. rendeletek magyarázata. Budapest: Pallas rt. ny. 1900. (126) 8° (A földmiv. min. kiadv.)
- B a u m g a r t e n N., Nemzetközi vasúti tuvarozási jog. Budapest: Singer és Wolfner 1900. (363) 8°. 8 kor.
- B e r i c h t über die Generalversammlung des Vereins zur Förderung der Handelsfreiheit, Bremen 1900. Berlin: Druck v. Gutenberg 1900. (32) 8°.
- C a m p r e d o n, E.: Rôle économique et social des voies de communication. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (515) 18°. 9fr. 50.
- C o m m e r c e and Christianity. By Author of Life in our villages. London: Sonnenschein 1900. (210) 8°. 3 s. 6 d. net.
- C o n g r è s international de la marine marchande, Paris 1900. Paris: impr. Balitout 1900. (141) 4°. (Publ. du Minist. du comm.)
- F e k e t e I.: Az őrlési forgalom. Budapest: Pesti könyvny. rt. 1900. (24) 8°.
- F e k e t e I.: Az őrlési forgalom kérdéséhez. Budapest: Pátria rt. 1900. (28) 4.
- F ü n f z i g Jahre, Die ersten, der österreichischen Bahnposten. Wien: Spielhagen & Schurich 1900. (VII, 116) 8°. M. 2.—.
- H a n d b u c h für die deutsche Handelsmarine 1900. 3 Theile in 1 Bd. Berlin: Reimer 1900. (145, 162, 206) 8°. (Hrsg. vom Reichsamt der Innern.)
- H e l l e r F. H.: Németország kereskedelmi politikája a 19. században. K. l. Budapest: Pesti könyvny. rt. 1900. (20) 8°.
- H o l e k S.: Magyar hajózás és külkereskedelem. Budapest: Bpesti Hirl. ny. 1900. (50) 8°. 1 k. (A magy. gazdaszöv. kiadv. 27.)

- Hubbard, R. B.: The United States in the Far East; or, modern Japan and the Orient. Richmond: 1900. 10 s. 6 d.
- Laur, J.: De l'accaparement. Paris: Soc. anon. d. publ. scientif. 1900. 8°.
- Limousin, Ch. M.: La vie à bon marché et le commerce. Extr. Paris: Guillaumin 1900. (16) 8°
- Macquart, E.: Les traités de commerce. Disc. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (25) 18°. 0 fr. 50.
- Rausch, E.: Französische Handelspolitik vom Frankfurter Frieden bis zur Tarifreform von 1882 dargestellt auf Grund der parlamentarischen Annalen. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XIV. 206) 8°. M. 4.80. (Staats u. sozialw. Forsch. Bd. 18. H. 2)
- Richter, M.: Moderne Reklamekunst. Wien, Pest: Hartleben 1901. (VIII, 62) 8°. Kr. 1.60.
- Shaw, B.: Fabianism and the empire; Manifesto by Fabian Society. London: Richards 1900. (116) 8°. 1 s.
- Speer, J.: Mannheimer Verkehrsfragen. Mannheim: Brockhoff & Schwalbe, 1900. (20) 8°.
- Süssheim, M.: Das moderne Auktionsgewerbe. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (IV. 109) 8°. M. 2.40.
- Swift, H. G.: A history of postal agitation from 50 years ago till the present day. London: Pearson 1900. (IV 310) 8°. cloth. 3 s. 6 d.
- Tischert, G.: Zollpolitische Interessenkämpfe. Berlin: Guttentag 1900. (163) 8°. M. 3.—. (Schr. der Centralst. f. Vorber. v. Handelsvertr. H. 13.)
- Ungár M.: Az örlési forgalom kérdéséhez. Kassa: Koczányi B. ny. 1900. (20) 8°. 40 f.
- Ungár M.: A tisztességtelen verseny törvénytervezetéhez. Kassa: Vitéz A. ny. 1900. (8) 8°. 40 f.
- Vosberg-Rekow: Die Handelsverträge des Jahres 1903. Betrachtungen und Vorschläge. Berlin: Guttentag 1900. (128) 8°. M. 2.50. (Schr. d. Centralst. f. Vorber. v. Handelsvertr. H. 14.)

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy.

- Allix, E.: Des reports dans les bourses de valeurs. Paris: Giard & Brière 1900. (290) 8°. fr. 6.
- F., A. M.: On the Banks of the Seine. London: Longmans 1900. (304) 8°. 6 s.
- Halász S.: A chequerendszer és fejlesztése Magyarországon. Budapest: Athenaeum 1900. (VIII, 256) 8°. 5 kor.
- Hoffman, F. L.: History of the Prudential Insurance Company of America (Industrial assurance) 1875—1900. Newark: Prudential Press 1900. (338) 8°.
- Jelentés a m. k. postatakarékpénztár 1899. évi működéséről. Budapest: Athenaeum ny. 1900. 4°.
- Jürgens, A. C.: Hamburgisches Börsenhandbuch. Sammlung von den Hamburgischen Handel betr. Usanzen, gesetzlichen Bestimmungen, Verordnungen, Statuten, Tarifen etc. 6. Aufl. Hamburg: 1900. (VII, 274) 12°. M. 3.—.
- Mancke, W.: Die Börsenjuristen gegen das Reichsgericht. Berlin: Selbstverl. 1900. (89) 8°.
- Onalesco, G. P.: Apparition et disparition de l'agio en Roumanie. Paris: Giard & Brière 1900. 8°. fr. 1.—.
- Prager, M.: Die Währungs- und Bankreform in den Vereinigten Staaten von Amerika. Berlin: Guttentag 1900. (VI, 144) 8°. M. 3.—. (Schr. d. Ver. z. Schutz d. deutsch. Goldwähr. Bd. 2.)
- Prince, Helen: At the sign of the silver crescent. Boston: Houghton, Miffling & Co. 1900. 12°. D. 0.50.
- Raffalovich, A.: Le marché financier en 1899—1900. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (XXX, 835) 8°. fr. 10.—.
- Stenographisches Protokoll der Enquête im k. k. Handelsministerium über das kleingewerbliche Kreditwesen. Wien: Hölder 1900. (XV, 264) 4°. 2 Kr.
- Weber, A.: Die Geldqualität der Banknote. Eine juristisch-sozialökonomische Untersuchung. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XII, 84) 8°. M. 2.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Annuaire général des finances, publ. par le Minist. des Finances. 11e année 1900/901. Paris: Berger-Levrault & Cie 1900. (520) 8°. fr. 6.—.
- Drenkoff, I. K.: Die Steuerverhältnisse Bulgariens. Jena: Fischer 1900. (X, 146) 8°. M. 3.—. (Samml. nat. u. stat. Abh. d. staatsw. Sem. Halle Bd. 29.)
- Govone, U.: Sulla finanza locale nei progetti di decentramento. Torino: Roux & V. 1900. (265).
- Plebano, A.: Storia della finanza italiana. Vol. 2. 1876—1880. Torino: Roux & V. 1900. (522).
- Say, L.: Les finances de la France sous la troisième République T. 3:

- 1833—1896. Paris: Lévy 1900. (690) 8°.
- Schimon, A.: Das österreichische Gebürenäquivalent. Wien: Manz 1900. (IV. 124) 8°. Kr. 2.20.
- Schwarz, O. und G. Strutz: Der Staatshaushalt und die Finanzen Preussens. Bd. 1: Die Ueberschussverwaltungen. Buch 3—6: Berg-, Hütten-, Salinen- und Bernsteinverwaltung. Lotterie- und Münzverwaltung von G. Strutz. — Bd. 2: Die Zuschussverwaltungen: Buch 1: Die Verwaltung der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten von O. Schwarz. Berlin: Guttentag 1900. 2 Bde 8°. M. 30.—.
- Tangorra V.: Il diritto finanziario e i suoi odierni problemi. Torino: Unione tip. ed. 1900. 8°.

11. Statisztika.

Általános.

- Kőrösy, J. de: La statistique des résultats financiers des sociétés anonymes. Paris: impr. Dupont 1900. (24) 8°.
- Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde. Ausgabe 1900. von Fr. v. Juraschek. Frankfurt a. M.: Keller 1900. 8°. M. 1.20.
- Prodi, V.: Sunto di statistica teorica e applicata per gli Istituti tecnici. 3. ed. Modena: Vincenzi 1900. (164) 18°. l. 1.50.
- Statistische Zusammenstellungen über Blei, Kupfer, Zink, Zinn, Silber, Nickel, Aluminium und Quecksilber von der Metallgesellschaft und der Metallurgischen Gesellschaft A.-G. Jg. 7. Frankfurt a. M. 1900. (74) 4°.
- Statistique des chemins de fer français an 31. déc. 1898. Documents divers. 2e p.: France (intérêt local et tramways); Algérie et Tunisie. Paris: impr. nat. 1900. (IV, 490) 4°. fr. 5.— (Publ. du Min. d. trav. publ.)
- Statistique du service de la protection des enfants du premier age pendant l'année 1897. Melun: impr. admin. 1900. (191) 4°. (Publ. du Min. de l'intér.)

Magyarország.

- Magyar kir. dohánygyedárúság, A, statistikája 1899. évről. Kiadja a m. kir. dohányjövédéki közp. igazgatóság. Budapest: Egyetemi ny. 1900. (275) 4°.
- Magyar, A, kir. kormány 1899. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest: Athenaeum ny. (XXIII, 730) 4°. 10 K.
- Magyar posta, A, távirtda és távbeszélő statistikája 1899-ben. Kiadja a m. kir. posta és távirtda-vezérigazgatóság. Szeged: Endrényi J. ny. 1900. (VI, 152) 4°.
- Magyar statisztikai közlemények. U. F. 26. k: A magyar kor. országainak külkereskedelmi forgalma. Szerk. és kiadja a m. kir. központi stat. hivatal. Budapest: Kilián biz. 1900. (175) 4°. Kötve 6 K.
- Vizaknai A.: Az 1900. évi népszámlálásról szóló 1899. évi XLIII. t.-cz. végrehajtása. Budapest: Orsz. közp. közs. ny. 1900. (80) 8°. 1 K 20 f. (Közig. könyvt. 2. évf. 10 sz.)
- Statistica della navigazione e del commercio marittimo nei porti austriaci, compilata e pubbl. a cura della Deputazione di Borsa in Trieste, 1898. Trieste: tip. Morterra & C. 1900. 2°.

Belgium.

- Annuaire Statistique de la Belgique. 30e année 1899. Bruxelles: impr. Stevens 1900. (LXI, 425) 8°.
- Relevé officiel du chiffre de la population de la Belgique à la date du 31. XII. 1899. Bruxelles: impr. du Moniteur belge 1900. (12) 4°.
- Statistique de la Belgique. Tableau général du commerce avec les pays étrangers pendant l'année 1899, publ. par le Min. d. finances et d. trav. publ. Bruxelles: impr. Mertens 1900. (XLIV, 354) 2°.

Franciaország.

- Statistiques coloniales pour l'année 1897. Commerce. Paris: impr. Dupont 1900. (717) 8°. (Ministère des Colonies.)
- Statistique générale de l'Algérie, 1897—1899, publ. par le gouvernement général. Alger: Giralt 1900. (252) 8°.
- Bericht des Medizinalrates über die medizinische Statistik des Hamburgischen Staates f. d. J. 1899. Hamburg: Druck v. Rüter 1900. (102, 9 Taf.) 4°.
- Breslauer Statistik, hrsg. vom statistischen Amt der Stadt Breslau. Breslau: Morgenstern 1900. 8°. — Bd. 18. H. 1: Ergebnisse der Berufs- und Gewerbezahlungen vom 14. VI.

1895. (IV, 1°). — H. 3: Beiträge zur Schüler-Statistik. (163).
- B a d i s c h e Justizstatistik f. d. J. 1898. Karlsruhe: Müller 1900. (VII, 145) 4°.
- P r o t o k o l l e über die Verhandlungen der Kommission für Arbeiterstatistik vom 13. VI. 1900. und Bericht über die Erhebungen betr. die Verhältnisse der in Gast- und Schankwirtschaften beschäftigten Personen. Berlin: Heymann 1900. (32) 2°. (Drucks. d. Komm. f. Arbeiterst.)
- S t a t i s t i k des Hamburgischen Staates. Bearb. und hrsg. von dem statist. Bureau der Steuerdeputation. H. 19, 2. Hälfte: Die Volkszählung vom 2. XII. 1895. T. 3: Die Zählung der Gelasse; T. 4: Die Zählung der Haushaltungen. Hamburg: Meissnel 1900. (IV, 85 + 176) 4°. M. 5.

Olaszország.

- A n n a l i di statistica, serie 4, No 96 e 97. Atti della Commissione per la

statistica giudiziaria civile e penale, 1899. vol. 1—2. Roma: tip. Bertero 1900. (XXX, 417 e XXXI, 432) 8°. à l. 3.—. (Pubbl. d. Dir. gen. d. stat.)

S t a t i s t i c a dei ricoverati in ospedali pubblici e privati e in altri istituti di assistenza, 1898. Roma: tip. Bertero 1900. (XXXVIII, 182) 4°. 1. 2.— (Pubbl. d. Min. di agric. ind. e comm.)

Svájcz.

S c h w e i z e r i s c h e Statistik. Lief. 124: Pädagogische Prüfung bei der Rekrutierung im Herbst 1899. Bern: O. Füssli 1900. (16) 4°.

Amerika (Argentina).

A n n u a i r e statistique de la ville de Buenos-Ayres. 9e année 1899. Buenos-Ayres: Comp. sud-améric. de billets de banque 1900. (XXXII, 330) 8°.

12. Vegyes.

- C o l e z, B. S.: Municipal government, as illustrated by the Charter, Finances and Public Charities of New-York. New-York: Appleton & Co, 1900. (VIII, 200) 8°.
- C o l q u h o u n, A. R.: Renaissance of South Africa. London: Hurst 1900. (308) 8°. 6 s.
- F r a n ç o i s, Ch.: La représentation des intérêts dans les corps élus. Paris: Rousseau 1900. (363) 8°.
- F r o b e n i u s, L.: Die Zukunft Englands. Eine kulturpolitische Studie. Minden: Bruns 1900. (40) 8°. M. 0.80.
- G r u n w a l d, M.: Weltpolitik und Reichsverfassung. Ein wenig absolutistische und sozialdemokratische Verfassungspolitik. Erfurt: »Tribüne« 1900. (16) 8°. 20 Pf.
- H o p k i n s, J. H.: A history of the political parties in the United States, with a reprint of the several party platforms... New-York: 1900. 8°. 12 s. 6 d.

I r e l a n d, A.: China and the Powers: a history of China's contact with western civilisation. Boston: 1900. 12°. 10 s.

M a g y a r általános polgári törvénykönyv, A, tervezete. Első szöveg. Készítették az igazságügyminiszeriumban szervezett állandó bizottság tagjai. Budapest: Grill 1900. (XIV, 448) 8°. Kötve 2 K.

M i k a S.: A hűbérség és a keresztes hadjáratok története. Budapest: Révai testv. 1900. 8°. 16 kor. (Nagy Képes Világtört. 5. r.)

O b e r h o l t z e r, E. P.: The referendum in America, with some chapters on the history of the initiative and other phases of popular government in United States. New-York: 1900. 8°. 10 s.

V á z s o n y i V.: A demokrata párt programja. Budapest: Orsz. közp. közs. ny. 1900. (27) 8°. 20 f.

Máramarosmegye közgazdasági leírása.

A máramarosmegyei állattenyésztés alapját a megye területén levő 303.251 kat. hold rét, 2.640 kat. hold kerti kaszáló, 140.000 hold havasi és hegyi legelő, 75.040 hold közönséges legelő, összesen 520.931 kat. hold terület teszi, melyhez a 183.574 hold szántóföldet hozzáadva kitűnik, hogy a megye mezőgazdaságilag használt összes területe 704.505 kat. hold s hogy a rétek, legelők az egész mezőgazdasági terület $73\frac{1}{2}\%$ -át s a szántóföldek *ötszörösét* teszik. Hozzáteszem még, hogy a rét a máramarosi kisgazdaságok $52\frac{58}{100}\%$ -át foglalja el.

A rétek és másnemű kaszálók évi átlagos szénahozama, hektáronként átlag 16·38 mm. szénát számítva, 4,255.429 mm. széna, a mi métermázsánként 1 frt 36 kr. átlagos árral 5,787.383 frt értéket képvisel. Ha ehhez hozzáadjuk a 215.040 hold legelőnek átlag holdanként 1 frtjával számított évi hozamát, megállapíthatjuk, hogy az 520.931 kat. holdnyi kaszáló és legelő-terület 6,002.423 frt évi pénzértéket képvisel, tehát az $\frac{1}{5}$ -öd rész területet képviselő szántóföldek 3,671.402 frt értékű évi hozamának kevesebb, mint kétszeresét. Hozzáteszem még, hogy a megyének hektáronként 16·38 métermázsában megállapított átlagos szénahozamával szemben az országos átlag 27·03 mm. s hogy a mi kaszálóink szénahozama mennyiségileg az ország területén a legrosszabbak közé tartozik.

E szomorúan feltűnő körülmény oka pedig nem a szóban forgó területek rosszságában keresendő. Máramarosmegye kaszálói nagyobbára jó fekvésűek, flórája kitűnő, hanem az intenzív kezelésnek, a rétjavításnak, lecsapolásnak, a kaszálók, legelők tervszerű használatának nyoma is alig látható. Ősi gazdálkodási módjuk szerint, — mert a mesterséges takarmány-termelés, mint fentebb láttuk, alig számbavehető s a marhaállományt jól kiteleltetni nem ké-

pesek, — a téli rossz tartás alatt meggyengült marháikat, juhaikat a legtöbb községben ó-szerinti Szt. György napig, vagyis május 5-ig a réteken, kaszálókon legeltetik. E rendszerrel a fiatal növésű fű letapostatván, kellő fejlődése megakad s a nyeredő széna nemcsak mennyiségében, hanem minőségében is veszt. E miatt a kaszálás is későre marad, sarjú a legtöbb helyen nem is kaszáltatik.

Hasonló rendszertelenséget tapasztalunk a havasok, a legelők használatánál. A megye területén levő 140.000 kat. hold legelő oly kincs, a mely hivatva lenne e megye állattenyésztését Svájc marhatenyésztésével egy színre emelni, e megye gazdagságát, jövő boldogulását megállapítani. Flórája szakértők megállapítása szerint gyönyörű, tápdús, sok herével s a legtáplálőbb fűnemekkel vegyes; csak hogy míg Svájcban a nemes, addig nálunk a kevés táperejű felfüvek vannak túlsúlyban, mert a havas sohasem javíttatik s a legeltetés a legrendszertelenebbül üzetik. Junius vége felé az egész szarvasmarha- és juhállományt minden beosztás nélkül egyszerre bocsátják rá a havasi legelőkre, hol a juhok — mindig elől járva — a legnemesebb alfüveket lepusztítják s hagyják az összehasonlíthatlanul kevesebb táperejű felfüveket a szarvasmarhának. A havasokon épületek, hol a marhaállomány az idő viszontagságai elől menedéket találna s a mivel a marhák havasi tartózkodása is, a mi most 2¹/₂ hónapra szorul, meghosszabbítható lehetne, egyáltalában nincs; pedig ez a trágyagyűjtés és talajjavítás szempontjából is igen fontos lenne. A havasok termőképessége, az általuk befogadható állatok száma megállapítva nincs s így legtöbbszörre túl vannak terhelve.

Még ez abnormis viszonyok ellenére is óriási fejlődés az, a mi a marhaállományon e pár hó alatt észlelhető. Csak hogy mit ér mindez, ha ismét visszakerül nyomorult istállójába, nyomorult táplálkozására.

A felvidéki szegénysorsú lakosság gazdasági helyzetének orvoslására a földművelésügyi ministerium pár év előtt egy, az ország közhelyeslésével találkozó actiót indított meg s ennek kapcsán a gr. Schönborn-uradalomtól kibérelt havasokon tervszerű havasi gazdálkodást léptetett életbe. A kincstárnak Máramarosmegyében 48.603 kat. hold havasi legelő-területe van. Ha, a mint tudomásom szerint tervbe is vétetett, a havasi gazdálkodás kellő alapokra helyezése Máramarosmegyére is kiterjeszte-

tik, ha a földművelésügyi ministerium esetleg a magánkezekben levő havasok megszerzésével, vagy kibérlésével e nagyfontosságú ügyet, melynek vezetésére a kormányon kívül más nem vállalkozhatik, kezébe veszi, ha a havasok törzskönyvezésével, azoknak szükséges épületekkel való ellátásával, a legeltetési sorrend megállapításával, a trágyagyűjtés és talajjavítás behozatalával, a havasi utak megkésztetésével rendszeres havasi kezelést honosít meg, nagy nemzetgazdasági kérdést visz megoldásra, megtízszerezi a havasok értékét és haszon-hozamát s megveti alapját a tejgazdaságok kapcsolatos felállítása és fejlesztésével egy oly állattenyésztésnek, a mely hivatva van a jövőben egy, bármely nyugati államéval vetekedő állattenyésztést meghonosítani s e nyomorúságban levő vármegye lakosságát a legkedvezőbb anyagi helyzet közé juttatni.

Ezen területek vannak hivatva fentartani Máramarosmegye *állattenyésztését*, melyet a következőkben ismertetünk.

Első sorban ismertetni fogom az 1870., 1884. és 1895. évi állatösszeírások eredményét. Az utóbbi a legutolsó hivatalos adat a megye állatlétszámáról, az előbbi adatokkal való összehasonlításból pedig képet nyerünk az állatlétszámokban észlelhető hullámzásokról:

	1870.	1884.	1895
Szarvasmarha	105.834	96.567	127.035
Ló	15.115	13.408	15.338
Juh	147.456	118.001	141.062
Kecske	30.591	16.805	14.836
Sertés	33.711	38.004	38.965

Számszerint tehát az eredmény a 25 év alatt határozott visszaesést mutat. különösen ha azt vesszük, hogy a lélekszám e 25 év alatt 220.506-ról 305.049-re emelkedett. És e visszaesést a minőség javulása csak csekély mérvben pótolta.

Némi javulást tagadhatlanul látunk az utóbbi időkben a szarvasmarhatenyésztésnél. E tenyésztési ág fajok szerint ma a következőképen áll:

Magyar fajtájú	45.428
Mokány vagy riska	50.506
Pirostarka	11.092
Borzderes	10.235
Egyéb szines	8.966
Bivaly	808

A borzderes és részben a pirostarka faj tenyésztésének behozatala s ez által az állatállomány értékének jelenté-

keny emelkedése az utolsó pár évtized munkásságának eredménye. A földművelésügyi kormány a borzderes fajmarhákat mintegy húsz év előtt részint kiváló tenyészállatok kedvezményes adományozásával, részint egy mérsékelt számú borzderes üsző-importtal először a nyugati fajmarha-tenyésztésre igen alkalmas tiszavölgyi járásba hozta be, hol keresztezés útján ma már igen szép, értékes s a valódi borzderes fajt egészen megközelítő marhafaj állott elő. Kísérletek történtek azután a megye más járásaiban is a faj átalakítására borzderes bikáknak a községek részére történt szállítása által, melyek beszerzését korábban 40⁰/₀, most 10⁰/₀ árendedménynyel az állam közvetítette. A bikák rossz kezelése, rossz istállókban tartása, rossz élelmezése miatt ez értékes állatok igen jelentékeny része idő előtt tönkremegy. Van aztán sok rendszertelenség is. Még ma is megtörténik, hogy ugyanazon községben magyar fajtájú és borzderes bikák is tartatnak.

Sajátszerű, hogy a nép nagyobb része a borzderes faj nem szereti; tejét ritkának tartja, színe, formája előtte nem tetszetős s inkább a pirostarkára vágyik. Ennélfogva a borjukat is csak ritkán tartják meg, nagyobbára eladják. (Ennek a következménye, hogy bár a kormány a borzderes faj tenyésztését támogatja s évente nagyszámú ily tenyészállatot küld Máramarosba, mégis a piros-tarka faj van a megye területén a borzderessel szemben többségben.) Igavonásra pedig majdnem kizárólag a magyar fajtájú ökröket használják. A nagyszarvú magyar fajtájú ökör a máramarosi ruthén és román földművelő vágyainak netovábbja, luxusa. A tehénnek igavonásra használása majdnem szégyenszámba megy. Az egész megyében alig van 300 tehénfogat. Pedig mily óriási gazdasági kár ez! De e tekintetben a rábeszélés még eddig nem használt, ha csak egy pár minta-parasztgazdaságban gyakorlatilag nem fog annak ok- és czélszerűsége bemutatni.

Mert az állattenyésztésnél a nép *ízlése* is irányadó, sokat lendítvén az ügyön, ha a propagált marhafaj *kedvvel is* tenyésztetik, közvetlen tapasztalataim alapján valóban megfontolandónak vélném, vajon oly helyeken, a hol a borzderes fajjal tett eddigi kísérletezések eddigelé még nagyobb eredményt nem mutathatnak fel, nem lenne-e czélszerű a pirostarka faj tenyésztésére való átmenetel, mely faj a megyében szintén igen szépen beválik.

A magyar fajmarha tenyésztése igen szép eredménye-

ket mutat a Tiszavölgy alsó részében, különösen Visken, Técsön s a körülöttük levő ruthén községekben. Annál szomorúbb azonban a kép a felsőbb, szegényebb községekben, hol a marhafaj sok helyütt teljesen elkorcsosult s egy tehén átlagos ára 35—40 frt. És fájdalom, a megye területén ez a többség. S mit ér az ilyen helyeken a jó tenyészállat is, ha hiányzik a megfelelő tehén-állomány.

Ismétlem azonban: a földművelésügyi kormány az állapotokon már eddig is jelentékeny mérvben javított s annak a havasi gazdálkodással kapcsolatos további fejlesztése bizonyára meghozza a kívánt eredményeket.

Itt megemlítem, hogy a megye területén a Zürcher-Herzog tejgazdaságán kívül még csupán két kisebb tejgazdaság van. Az említett svájcki vállalkozó berendezett havasi és legelő gazdálkodásával, gyönyörű borzderes fajmarháival példa arra, hogy Máramarosban az állattenyésztés révén mily nagyszerű eredmények érhetőek el.

Kár, hogy tejgazdasága elzárt helyen lévén, idegenek vezetése alatt, a megye állattenyésztésének emelésére semmi befolyást nem gyakorol. Egy e téren szaktekintély munkájából veszem azt a jellemző adatot, hogy míg a Máramaros felerészével hasonló kiterjedésű berni kanton egy évi tejmenyisége 143 millió liter, addig Máramarosmegye ugyanoly területén termelt tejmenyiség 6·5 millió liter. E két számadat mutatja, hogy állunk ma s hová lehetne a mai helyzetet fejleszteni.

A megye lótenyésztése tenyésztés számba alig mehet. Régebben a Kudrics-féle ménes — erős, kitartó hegyi lovak — volt Máramarosmegye egyik nevezetessége. E faj már kipusztult. Ma csak Pogány Ödön üz Urmezőn rendszeres lótenyésztést. A megye négy helyén vannak állami ménnek évenként elhelyezve, azonban minden évben megújul a panasz, hogy csak igen csekély mérvben vétetnek igénybe. A csikónevelés némi nyomai még Técsön és Visken találhatóak. Különben a lóállomány legnagyobb része elcsigázott, fuvarozásra használtatik s tenyésztésre nem alkalmas.

A juhállomány jóminőségű, szívós, hegyi faj. E téren 1870-től jelentékeny esés tapasztalható. Az apadás a kisgazdáknál állott be s kapcsolatos a pauperismus terjedésével. Pedig úgy gyapjutermelés, mint tejgazdaság szempontjából nagy kár e tenyésztési ág hanyatlása.

Legjelentékenyebb a kecskeállományban észlelhető apadás, a mi az erdőtörvény szigorú végrehajtásával kap-

csolatos. Egyes vidékeken, például a tiszavölgyi járásban a kecske majdnem teljesen kipusztult.

A sertésstenyésztés, különösen a 90-es években, úgy mennyiség, mint minőség tekintetében örvendetes haladást mutatott s ezt a lakosság is nagy kedvvel tenyészteti, úgy, hogy a legszegényebb embernek is van sertése. A minőség és így az állomány értékének emelésénél nagy szerepet játszottak az utóbbi években a földművelésügyi ministerium által kedvezményes árban szállított sertéskanok. Az utóbbi években a megye területén fellépett sertésvész azonban az állományt igen megapasztotta. Erre nézve nincsenek positiv adataim, de az apadás bizonyára igen jelentékeny.

Lássuk most, hogy állunk állattenyésztés tekintetében az országos átlaghoz viszonyítva.

100 négyszögkilométerre esik:

	megyei átlag	országos átlag
szarvasmarha	1.227	2.083
ló	157	705
sertés	408	2.304
juh	1.416	2.640

1000 lélekre esik:

	megyei átlag	országos átlag
szarvasmarha	474	385
ló	61	130
sertés	157	426
juh	545	497

A gazdasági állatoknak a területhez viszonyítva aránylag csekély száma a gyér népességről tesz tanuságot, kedvezőbb azonban a lélekszám arányához viszonyított számarány, hol a szarvasmarha és juh az országos átlagnál kedvezőbb arányt mutat. Területi arány szerint megyénk az ország legutolsó, lélekszám-arány szerint azonban az ország 21-ik vármegyéje s e tekintetben a számra nézve egyelőre meg is nyugodhatnánk, ha az érték is megfelelő lenne.

Most már a talajjavítás, trágyahozam szempontjából véve az állatállományt s a statisztikailag használt »számos marha« fogalma szerint a juh, kecske és sertés számát reducálván, kijön, hogy a megye területén van számos marha 169.654 és így a 183.574 kat. hold szántóföld holdjára 0 93 marha esik, a mi tekintettel a kert-területek és rétek koronként szintén szükséges termékenyítésére, hatá-

rozottan kedvezőtlennek mondható, különösen ha tudjuk a trágya legrendszeretlenebb kezelését, az almozásnak a szegényebb embereknél teljes hiányát. A kisebb birtokosok közt vannak olyanok, a kik a trágyát nem is gyűjtik. Ily primitív kezelés mellett bátran megállapíthatjuk azt, hogy míg rendszeresen kezelve, egy szarvasmarha évi trágyahozama körülbelül 50 métermázsára, addig Máramarosmegyében közép átlagot véve, 20 métermázsánál többre nem tehető.

Láttuk tehát, hogy Máramaros állattenyésztése igen távol áll attól, a mit egy marhatenyésztésre kiválóan alkalmas területen várni lehetne. Marhaállománya jelentékeny mérvben még rossz, értéktelen, mesterséges takarmányt nem termel s e miatt az állatállomány, ha a pompás havasi legelőn nyáron magához jön, kevés idő múlva ismét tönkremegy, rétjei műveletlenek, legelői rendszeretlenül használtak. A marhaállomány trágyahozama még a szántóföldek feljavítására sem elég.

Már fentebb is említém a minta-parasztgazdaságokat. E kihasználatlan sok kincs közepett nézetem szerint csakis ily gazdaságok által nyújtandó példával s esetleg földműves munkásképző-telepek felállításával, hol a felvett egyének a mezőgazdaság különböző ágaiban, így a tejgazdaságban is kellő gyakorlati oktatást nyernének, lenne a jelenlegi ósdi állapot lassan-lassan megváltoztatható.

Itt kell még felemlítenem a méhészetet és gyümölcs-tenyésztést.

Máramaros méhészete az 1898. évi adatok szerint a következőleg áll:

a megye 160 községében van: mozgó kaptárokban 1950, közönséges köpükben 14,780 méhcsalád. Az évi termék 535 mm. méz, 43 mm. viasz 40,638 korona értékben. A méhészetet nagyobbára a kisgazdák üzik, természetesen a régi gazdálkodási mód szerint, a köpük kifüstölése, illetve a méhcsaládok kiölésével.

Hogy a méhészet a közigazdaságilag sok helyen oly igen elmaradt vidéken minden támogatás nélkül ilyen, aránylag szép eredményeket mutat fel, az a megyének a méhészet fejlesztésére kiválóan alkalmas voltát s a népnek e közigazdasági ág iránti hajlamát bizonyítja. — Földművelésügyi kormányunk ezen közigazdasági ág erősebb felkarolásával bizonyára meg fogja találni az eszközöket arra nézve, hogy a czélszerű méhészeti kezelésre való

példanyújtás által s módot szolgáltatva annak gyakorlati úton való elsajátítására, — a méhészet a megye egyik virágzó közgazdasági ágává fejlődjék.

Még fontosabb a megyére közgazdasági szempontból a gyümölcsészet.

A máramarosi gyümölcs izes, tetszetős külsejű, a piacokon igen kedvelt. Gyümölcsstenyésztésre a megye éghajlati és talajviszonyai — a legmagasabb részeket kivéve — igen alkalmasak. Legszebben díszlenek a különböző alma- és szilvafajok.

Hogy áttekintést nyujtsak nemcsak a gyümölcsstenyésztés mérvéről, hanem az egyes vidékeken való elterjedettségéről is, a mi egyszersmind a továbbfejlesztésre is útmutatásul szolgál, szolgabirói járásonként fogom közölni a gyümölcsfák számát:

Huszt	járás	160.434
Izorvölgyi	»	42.098
Ökörmezi	»	20.075
Sugatagi	»	107.837
Szigeti	»	198.449
Boroczvizi	»	88.269
Técsői	»	141.204
Tiszavölgyi	»	119.352
Visói	»	57.883
M.-Sziget	város	96.392
összesen . . .			1,031.993

Szép szám az első pillanatra, de ha a megye nagy kiterjedését vesszük, az eredmény nagyon nem kielégítő. A szomszédos kis Ugocsának, mely alig nagyobb egyik-másik szolgabirói járásunknál, 553.407 gyümölcsfája van.

A földművelésügyi kormány e téren is megteszi kötelességét s Nagy-Bocskón 40 holdnyi területen gyümölcsészetet állított, hol a gyümölcsészeti munkások kiképzést nyernek.

Előljárnak a gyümölcsstenyésztés terén M.-Sziget után Técső 80.983, Visk 42.000, Nagy-Bocskó 31.000, Huszt 30.000 gyümölcsfával. E községek évenként sok vagon gyümölcsöt szállítanak el még Németországba is s e közgazdasági ág tekintélyes jövedelmi forrásuk. Igen sok községben a gyümölcsészet nagyobb gátjául szolgál, hogy a kertek a tilalmas, vagy nyomástól nem külön, hanem egy közös kerítéssel vannak elkerítve s tengeritörés, burgonyaszedés után a csordát a kertekbe is bebocsátják. Ha ez ósdi szokás kiküszöbölhető lenne, egyszerre több ezer hold terület nyílnék meg a gyümölcstermelésre.

Az 1895-ik évben hetedfél száz vagon gyümölcsöt szállítottak el Máramarosból nagyobbára Németországba. Hova lenne még ez okszerűen fejleszthető!?

Rendkívül fontos közgazdasági ága ez Máramarosnak, a mely kellő fejlesztéssel a jövőben hivatva van e jobb sorsra érdemes vármegye helyzetén igen sokat javítani.

Az utolsó pár évben bebizonyult, hogy Máramaros alsóbb részeiben igen szép és ízes szőlő is termesztendő. — Régi feljegyzések szerint a huszti várispán részére a huszti vár oldalán termeltek szőlőt. Egy másik feljegyzés szerint Visk város határában kincstári területen szintén volt szőlő, a mit 1836-ban elpusztított »egy apró, szabad szemmel nem látható bogár«. Néhány év előtt a huszti határban Ágoston Lajos kereskedő, a ki példaadásával a gyümölcsészet terén is nagy érdemeket szerzett, szőlőtelepet állított fel s a kísérletezés kiválóan sikerült. A most már rendes termésben levő szőlőterület kiváló csemege-szőlőt terem. Pár év alatt mások is, ez eredménytől felbátorítva, mintegy 40 holdnyi szőlőt telepítettek. Úgy hiszem, a sok alkalmas hegyoldalon a nemes példa hova-tovább több és több követőre fog találni.

Most áttérek a máramarosi közgazdasági élet egy igen jelentékenyen ágára: az erdőgazdaságra.

A vármegye területén levő összes erdőségek kiterjedése (tisztán az erdészeti művelés alatt levő területeket véve)

	936.283 kat. hold.		
Ebből véderdő	81.245	»	»
feltétlen erdőtalaj	826.194	»	»
nem feltétlen	28.894	»	»

fanemre nézve:

tölgyes	40.844	»	»
bükkös (és egyéb lomberdő)	554.346	»	»
fenyves	341.092	»	»

Az erdőterületnek majdnem felerésze, vagyis 410.147 kat hold az államkincstár tulajdona, mely terület a m.-szigeti m. k. erdőigazgatóság, a bustyaházi m. k. erdőhivatal és a nagybányai m. k. főerdőhivatal kezelése alatt áll.

Itt érdekesnek tartom feljegyezni, hogy az államkincstár összes birtoka Máramaros vármegyében művelési ágak szerint a következő:

1. erdőterület	410,147·32 kat. hold,
2. legelő	5,008·96 » »
3. havasi legelő	48,603·03 » »
4. egyéb terület	14,304·56 » »

A kincstári erdők megoszlása korosztályok szerint:

121 és több éves	103.303·02 kat. hold,
101—120 »	31.790·41 » »
81—100 »	25.898·10 » »
61—80 »	45.440·72 » »
41—60 »	33.187·51 » »
21—40 »	45.995·30 » »
1—20 »	124.533·26 » »

Ez adatokból kitűnik, hogy a kezelés céltudatos, tervszerű, hogy az erdők jövedelmezősége fokozatosan biztosítva van, valamint az is, hogy a céltudatos kezelés folytán a kihasználható erdők mennyisége nem apadni, hanem szaporodni fog.

Hogy mily gondot fordít az államkincstár a régihez képest az erdők ápolására, fejlesztésére, annak megvilágítására szolgáljon a m.-szigeti erdőigazgatóság területén az utóbbi húsz év alatt erdőművelés czimén tényleg kiadott költségekről szerkesztett kimutatás:

1881. évben	3.211 frt,	1891. évben	25.820 frt,
1882. »	6.711 »	1892. »	24.936 »
1883. »	10.050 »	1893. »	22.537 »
1884. »	12.542 «	1894. »	22.853 »
1885. »	11.212 «	1896. »	34.588 »
1886. »	17.852 »	1897. »	36.525 »
1887. »	18.677 »	1898. »	40.505 »
1888. »	17.996 »	1899. »	63.217 »
1889. »	13.688 »	1900. » engedélyezve	60.000 frt.
1890. »	21.398 »		

Tehát az erdőművelésre 1881. évben kiadott 3211 frt 20 év alatt majdnem húszszorosra emelkedett.

A kincstári erdők megosztása főfánemek szerint:

tölgy	bükk s más kemény fa	fenyő	fűz, nyár és más
7.840 kat. hold,	172.937·02 kat. hold,	229.370·30 kat. hold,	szórványosan.

Értékesítették ez idő szerint évenként:

Tölgyfa	Bükkfa	Fenyőfa
8.516 m ³	297.260 m ³	339.307 m ³

Értékesíthető lesz 60—80 év múlva, a midőn a jelenlegi, szabálytalan korfokozatú, rosszul felújult, megrongált

s részben őserdő jellegű erdők helyett a mostani rendszeres kezelés és ültetéssel felújított erdők kerülnek kihasználásra:

	Tölgyfa	Bükkfa	Fenyőfa
	17.483 m ³	307.541 m ³	845.351 m ³
tehát több, mint most	8.967 m ³	10.281 m ³	506.014 m ³

A tölgnél azért oly csekély aránylag a szaporodás, mert a birtokrendezés alkalmával a tölgyesek nagy része a községeknek osztatott ki.

A bükknél azért várható csekélyebb szaporodás, mert a bükkösök által jelenleg elfoglalt terület nagy része fenyővel újittatik fel, egyes déli fekvésű helyen tölgygyel is.

A fenyőnél a szaporodás a 100⁰/o-ot is meghaladja, a minek magyarázata egyrészt abban rejlik, hogy a mostani szabálytalan, ritka erdők holdján alig van átlag 100 m³ értékesíthető fenyőfa, holott a gondosan kezelt jövő vágásokban legalább 250 m³-re lesz a holdankénti fahozam tehető, de másrészt mert a mostani bükkösök egy része szintén fenyővel újittatik fel.

A mi már most a kincstári erdők jövedelmezőségét illeti, erre nézve, — megjegyezve, hogy a m.-szigeti erdőigazgatóság kezelése alatt álló erdőterület 236.214·52, a bustyaházi m. kir. erdőhivatal területe pedig 161.305·10 kat. hold — az öt évi bevételi, illetve kiadási többletet a két erdőhivatal szerint elkülönítve a következőkben csoportosítom:

	M.-Sziget bevételi többlet		Bustyaháza bevételi, illetve kiadási többlet	
	kor.	fill.	kor.	fill.
1895	442.666	45	52.984	02
1896	375.980	27	50.033	18
1897	574.302	53	—21.755	37
1898	504.375	94	—10.787	43
1899	977.075	57	242.337	—

Ez adatokból kitűnőleg a m.-szigeti erdőigazgatóság területén egy kat. hold erdő az utolsó évben átlag 4 kor. 13 fill, a bustyaházi m. kir. erdőhivatal területén 1 kor. 56 fill. tiszta hasznot hozott.

A bustyaházi erdőhivatal területén az eredmény azért kedvezőtlenebb, mert a terület jelentékeny részét a magyar-német erdőipartársulattól vásárolt s nagy részben letarolt erdők teszik. Hasonlóképen nem jövedelmeznek a Huszt, Visk és Técső korona-városokkal és a dombói

közbirtokossággal közös, még osztatlan területek, melyek kezelése, fentartása azonkívül jelentékeny terheket ró még az államkincstárra.

Láttuk tehát a jövedelmezőséget. És e jövedelmezőség az értékesíthetés fent kimutatott s egészen biztos alapon fekvő emelkedésével aránylagosan nőni fog, fel fog emelkedni a mostaninak háromszorosára, mert a faárak is kétségtelenül emelkedni fognak, az értékesíthető fatömeg is — mint fentebb kimutattam — sokkal nagyobb lesz. Kétségtelen, hogy a máramarosi kincstári erdők 60 – 80 év múlva évente legalább 3 millió korona tiszta jövedelmet fognak hozni.

A máramarosi nép -- a kincstári conventiós munkásokat ide nem számítva — a m.-szigeti és bustyaházi kerületben a múlt évben 717.000 frtot keresett a kincstári erdei munkálatoknál. A jövőben az értékesíthető fatömeg mennyiségének emelkedése folytán évenként legalább 1¹/₂ millió forintot fog a kincstári erdei munkálatoknál beérmelhetni.

A kincstár tulajdonát tevő erdőbirtok tehát a jelenben elég kedvező, a jövőben egészen virágos képet mutat. Lássuk most már az érem másik oldalát, a többi erdőségeket.

Ezek birtokosaik szerint a következők:

1. Községi erdő	77.671 kat. hold.
2. Egyházi és iskolai erdő	4.451 » »
3. Közbirtokossági és volt urbéres erdő	194.560 » »
4. Magán erdő	217.233 » »

Üzemtervszerű kezelésre (az 1871. évi XXXI. t.-cikk 17. §-a alapján) az 1—3. pontok alatti erdők vannak kötelezve, a 4. pont alatt említettek közül pedig az idézett törvény 2. §-a alá tartozó véderdők, mely utóbbiak mintegy 14.000 kat. holdat tesznek ki.

Az 1—3. pontok alatt felsorolt birtokcizmek az 1898. évi XIX. t.-cz. 1. §-a alapján állami kezelés alá tartoznak s tényleg állami kezelés alatt áll közülök 245.000 kat. hold.

Ez erdőségek legnagyobb része bükkös, azonban a fenyves erdő is jelentékeny mennyiségű, de ezek legnagyobb része letarolt, lepusztított s a legrosszabb karban van. A máramarosi közbirtokosságok a hetvenes évek elején fellendült fakereskedésnek sok helyen a legpotomabb áron

dobták oda rengeteg fakészleteiket, a volt urbéresek pedig nagyobbára évtizedek óta pusztított, vágott s fel nem újított erdőterületeket kaptak. Ma el lehet mondani hogy ezen erdők a lakosok faizási és némely helyen épületfaiszükségletein kívül mitsem jövedelmeznek, mert vannak ugyan egyes (fenyves vagy tölgyes) birtokok, a melyek holdanként 40—60 fillér tiszta jövedelmet adnak, de a legnagyobb részök (bükkösök) olyan, melyek főként a közlekedési viszonyok miatt nem értékesíthetők s a melyek kezelési és adóköltégei csak súlyos terhek a szegény birtokosokon, községeken, volt urbéreseken a nélkül, hogy nagy kiterjedésű erdőbirtokuknak valami hasznát látnák.

Fent kimutattam, hogy a kincstár a legmegfelelőbb kezelés mellett is mily csekély hasznot képes bükkös erdeiből fölmutatni. Itt még rosszabbul áll a helyzet. Valóban feltűnő, hogy míg a bükkfa értéke országszerte mindenütt emelkedik, addig Máramarosban kat. holdanként bükkös erdő 12—15 frtért nagy mennyiségben vásárolható. Ennek oka részint az erdőknek a vasuti állomásokkal való rossz összeköttetésében, de főként a kedvezőtlen vasuti szállítási díj-szabásban rejlik. Egy igen szolid fakereskedő, a ki Máramarosban a déli gyümölcsök szállításához használt tavolette deszkákat gyártotta s Fiuméba és a délvidékre szállította, úgy lett fizetéképtelenné, hogy egy nagy szállitmányával egyidejűleg érkezett Amerikából öt hajó tavolette deszka-szállitmány, melylyel szállítási díjak miatt nem versenyezhetett.

Most, a mikor a szén ára óriásilag emelkedik, kétszeresen actualissá válik, miként lehetne a felvidéken óriási mennyiségben levő bükkfával való tüzelést az ország távolabbi vidékeire, a fővárosra is lehetővé tenni. De mindjárt fennakadunk e fontos kérdés megoldásánál, ha tudjuk, hogy a legkitűnőbb minőségű faanyag vasuton 250 km.-nyire csak igen csekély haszonnal, azontul csak kárral szállítható. Szépen kifejtette azt az országos erdészeti egyesület a kereskedelemügyi ministeriumhoz öt évvel ezelőtt benyújtott ily tárgyú beadványában. Ha e kérdés megoldható lenne, sok oldalra óriási haszon hárulna. Nem tudom, mennyiben lenne kárpótolva a vasut a szállítási díjtételek megfelelő leszállításával szemben a szállítás mennyiségének igen jelentékeny emelkedésével, de nagy haszon lenne ez az erdőbirtokosra, első sorban az államkincstárra az erdőbirtokok értékének nyomban bekövet-

kező emelkedésével, nagy lendületet adna a faanyagokat feldolgozó gyáriparnak, azonnal sok ezer munkáskéznek adna foglalkozást s az alsóbb vidékekre nézve megoldaná a jó és egészséges tüzelés kérdését. Valóban érdemes lenne e kérdéssel az illetékes köröknek behatóan foglalkozni.

Az állami kezelésben levő erdőknek mintegy 79⁰/o-a legeltethető; a többi mint felújítás alatt álló és csemetés, tilalom alatt van.

Itt megemlítem, hogy a kataszteri felvételek alkalmából sok legelőként kiosztott terület lőn erdőterület gyanánt felvéve, a mi sok községben a legeltetés nagyobb fokú megszorítását eredményezte és sok indokolt panaszra és elégedetlenségre adott okot. Ujabban remény van oly kormányintézkedésre, mely az állapotokat községenként bizottságilag megvizsgáltatván, az e téren fenforgó tévedéseket, zavarokat jóvá fogja tenni.

A községek, volt urbéresek erdeiben évenként átlag 2000 kat. hold lenne a felújítandó terület, de a felújítást csemeték, különösen pedig pénz hiányában alig fele részben teljesíthetik. Csemetékről már gondoskodva van, mert a földművelésügyi kormány az állami csemete-kertekből ingyenesen fogja a jelzett birtokosokat csemetékkel ellátni. De ha a megye e célra évenként megfelelő állami pénzsegélyt, legalább 2—3000 forintot nem kap, akkor épen a legnyomorultabb erdőbirtokokon, ott a hol arra legnagyobb szükség lenne, nem lesz a felújítás eszközölhető.

Vágható korú erdők oly arányban, a hogy azt a használat tartamossága megkívánná, nincsenek. Évenként ugyan mintegy 3000—3500 kat. hold vágásterület esedékes, ennyi van üzemtervszerűleg engedélyezve, de ezek mind oly előzetesen kigyérített állabok, hogy félannyi fát sem adnak ki, mint a mennyit normális viszonyok közt szolgáltatniok kellene. Bele fog telni harmincz-negyven esztendő, míg ez erdők normális fahasználatokat fognak nyújtani.

Az ily állapotban levő erdőket természetesen súlyosan terhelik az állami kezelésnek holdanként 6 krt kitevő kezelési költségei.

Részint azon relative magas költségek, részint az erdőbirtokosok kérelmeinek elintézése körül fennálló, az erdőgondnokság, állami erdőhivatal, kir. erdőfelügyelőség és erdészeti bizottság retortáin átmenő, épen ezért hosszadalmas s ez által sokszor az erdőbirtokosok jogos érdekeire hátrányos eljárás idézte elő megyeszerte azt a vég-

eredményeiben veszélyekkel járó mozgalmat, hogy az úgynevezett nemesi közbirtokosságok már sok helyen folyamatba tették az arányosítási pereket és az erdőknek, valamint az erdőből kihasított legelőknek egyéneenkénti felosztását kérelmezik. Ily erdők területe Máramaros megyében 120.000 hold, tehát mintegy fele az állami kezelés alatti erdőknek. S így míg a kormány egyfelől — nézetem szerint igen helyesen — erdei nagybirtokok létesítésén gondolkodik, addig másfelől csak itt e megyében 120.000 kat. hold van a legnagyobb fokú elaprózásnak s ezzel az elpusztulás veszélyének kitéve. Ezt meg kellene akadályozni, nézetem szerint azzal, hogy az 1871. évi LV. t.-cz. 8. § a 2. pontja, mely most csak az erdélyi részekre van érvényben, az északi és északkeleti vármegyékre is kiterjesztessék, hogy t. i. csak azon közbirtokosok vehetik ki a közösből egyéneenként részöket, a kik 100 kat. holdnál nagyobb területre tarthatnak igényt.

Egyidejűleg azonban gondoskodni kellene az iránt, hogy a birtokosok jogosult igényei, kérelmei minél gyorsabb elintézésben részesüljenek s erre első sorban az állami kezelés életbeléptetése óta teljesen feleslegessé vált erdőfelügyelői állások beszüntetése, illetve a m. kir. erdőhivatalokkal való egyesítése mutatkoznék a legcélszerűbb módnak, a mivel az administratio egyszerűsítése mellett jelentékeny, körülbelül 100.000 forintnyi évi teherrel lenne az állam budgetje megkönnyebbíthető s ez az erdőbirtokosok terheinek könnyebbítésére lenne fordítható.

Még a magán birtokosok erdeiről szólok pár szót, melyek túlnyomó része szintén bükkös. Ezek, kivéven mintegy 50—70 000 holdat (gr. Teleki, gr. Chorinszky stb.-féle birtok), majdnem mind le vannak tarolva, úgyszintén a magán kézen levő s a legkiválóbb feltétlen erdőtalajt tévő fenyves területek is. Itt lehetne a legkiválóbb alkalom a telepítés tervével kapcsolatosan aránylag számba sem vehető áron hatalmas latifundiumok létesítésére. Azok, a kik e lépésre elhatároznák magukat, a nemzetgazdasági és magyar faji szempontból tett nagy szolgálaton kívül egy később nagy jövedelmet hozó befektetést eszközölnének utódaik részére.

Nem foglalkozom tovább térszűke miatt ezen nagyfontosságú kérdéssel, fentartom azt magamnak máskorra. Hanem az erdészettel kapcsolatosan a vadászat kérdésével kívánok röviden foglalkozni.

Máramarosnak híres vadállománya van. Szarvasbikái országszerte hiresek. Gyönyörű agancsaik a kiállításokon is feltűnést keltenek. Híres azonkívül medve, hiúz, vadsertés és őz-állományáról is.

A leggondosabban őrzött kincstári területeken a vadállomány hozzávetőleg a következő:

Szarvas (bika, tehén, borjú)	1200
Őz	750
Medve	220
Hiúz	50
Vadsertés	600

Gyönyörű vadállománya van ezenkívül a gr. Teleki-féle dolhai, a gr. Chorinszky-féle vucskómezei, a br. Schönberg-féle csónoki uradalmaknak. Nagy medveállománya van a f.-vissói járás közbirtokossági erdeinek s a gr. Teleki-család ugyane területén levő sziklás havasain zergék is található.

E vadászati sport szempontjából oly örvendetes körülménynek azonban nem hiányoznak a maguk hátrányos oldalai sem. A szarvasok és vadsertések a szorgos felügyelet, a vadászatnak még a kincstári erdészeti személyzetre is nézetem szerint nem indokoltan kiterjesztett korlátozása folytán rendkívül elszaporodván, a kiscgazdák tengerijében, burgonyájában, szénájában óriási károkat okoznak. A viszonyokat nem ismerők előtt talán mesészerű, de igen sok ezerre megy a tengeri, zab. burgonya érése idejében azon szegény emberek száma, a kik kis pásztortüzek mellett, hegyoldalakon, félreeső helyeken, heteken át nem hajthatják álomra fejüket, hogy kis termésüket a vadaktól megóvják. Nem akarok ezúttal javaslatokkal előállani, de a humanismus nevében mondom, hogy ez állapotokon mégis segíteni kellene! Azt csak mellékesen jelzem, hogy míg a kincstári erdők, sőt a közelökben levő legelőterületek is a legeltetéstől oly féltékenyen őriztetnek, addig az elszaporodott szarvas-állomány a fiatal erdőkben mily óriási károkat okoz. Ennek kiszámítását a szakértőkre bízom.

Most áttérek a bányászat rövid ismertetésére. Máramarosnak egyik legnagyobb kincse: gazdag sóbányái. Művelés alatt állanak ez idő szerint: a rónaszéki, sugatagi és szlatinai sóbányák, melyek összes évi hozama az 1898. évi adatok szerint 813.923 mm. kősó és 71.561 mm. iparsó, 16,652.000 korona értékben. Ezzel szemben az összes termelési költség 885.414 korona.

A bányászatnál alkalmazott munkások száma: Rónaszéken 356, Sugatagon 353, Szlatinán 510.

Ezenkívül még 13 bányavállalat van a megye területén, melyek különböző nemes érczek, arany, ezüst, réz stb. után kutatnak. Kőszén után csak két helyen, Zádnyán és Ruszkirván kutatnak. A kőszén jelenléte igen sok helyen megállapítható, vastagabb rétegekre azonban még nem akadtak. Az eddig talált legvastagabb rétegek 0·316—0·632 méter vastagságúak, tehát bányaüzemre nem alkalmasak. Itt megemlítem, hogy különösen a megye délkeleti részében az Izavölgyben, valamint a Tiszavölgyön, Kőrösmező határában jelentékeny kőolaj-források mutatkoznak, a melyek közeti viszonyai a gácsországi leggazdagabb kőolaj-területekre emlékeztetnek. A viszonyok mind arra mutatnak, s ebben a szakértők véleménye is megegyezik, hogy a megye területén dús kőolaj-forrásoknak kell lenni, a melyeket feltárni azonban ez ideig még nem sikerült.

A kohászat terén felemlítendő a kabola-polyánai kincstári és a gr. Teleki-család tulajdonát tevő dolha és róka-mezei vasművek, melyek a környéken található kiváló minőségű vasérczet szép feldolgozással hozzák forgalomba.

Máramaros egyike az ország azon 17 vármegyéjének, hol az iparosok száma a népesség 3⁰/o-ánál kevesebb. Szolgáljon ez indokul arra, hogy az ipar kérdésével csak rövidebben fogok foglalkozni.

A kisipar a megye területén általában pang. M.-Szigetnek, Husztnak pár évtized előtt még igen virágzó kisipara volt. Ma a kisiparosok osztályrésze majdnem kivétel nélkül a nyomorúság. A csiszmadia-, czipészipart tönkreteszik a gyári készítmények, a sok vagyonos timár-iparost a Galicziából behozott, rossz minőségű, s épen azért olcsóbban árusítható bocskorok. Szomorú képet nyújt e derék kisiparosok sorsa. A ki menekülhet, bármily jelentéktelen, de biztos jövedelemmel egybekötött állást kaphat, ott hagyja mesterségét és siet családjá jövőjét a teljes tönkremeneteltől biztosítani. Igen sujtja őket, megnehezíti a segéd tartást s így iparuk nagyobbmértvű üzését az I. osztályú kereseti adó, mely életképtelenségét azzal bizonyította be, hogy behozatala óta úgyszólván mitsem emelkedett. Utóbbi időben a M.-Szigeten és Huszton a kereskedelemügyi minister nagylelkű támogatásával felállított ipari hitelszövetkezetek működése nyújt némi reményt az iparosok sorsának jobbrafordulásához.

Jellemző s a kisipar pangásáról tanuskodó azon tünet, hogy Máramarosmegyében eddigelé egy ipartestület sem volt létesíthető.

A háziiparnak Máramarosban meg vannak a maga alapfeltételei. A megye lakosságában meg van a hajlam a szövő, fonó, fafaragási stb. iparágak üzéséhez s kellő lelkes és helyes irányú vezetés mellett e téren még szép eredmények lesznek elérhetőek. A népesség legnagyobb része a saját kenderterméséből házilag otthon készült fehérneműt viseli, mit a nők a megye különböző részein különböző színű és formájú himzésekkel díszítenek. Mert a szövéssel majdnem minden kisgazdaságban foglalkoznak, és mert a nők napszámberé átlag 40 kornál magasabbra nem tehető, a munkaerő nagy és olcsó; itt nagyszabású szövőipar igen könnyen meghonosítható lenne annál is inkább, mert a megye egyes vidékein nemcsak a közönséges vászon, hanem szép mintájú függönyök, takarók stb. szövésénél is nagy ügyességet tanusítanak.

Hasonlóan áll a dolog a guba, pokrócz stb. szövésénél is, míg különösen a román lakosság között tiszta gyapjúból igen értékes, szép szőnyegek és függönyök is készülnek.

A szekérrészek, a gazdálkodáshoz szükséges faszerszámok is a legtöbb helyen házilag, otthon készülnek, a teknőkészítéssel pedig leginkább a cigányok foglalkoznak. Szép lendületet kezd venni a kosárfonás, mely czikkből például Iza községe évenként 150—200.000 darabot szállít. Legutóbb a kereskedelmi ministerium buzdítására a gazdasági egyesület vette kezébe ez ügy propagálását és mert az alapfeltételek, mint láttuk, megvannak, az a meggyőződésem, hogy a háziipar a kormány kilátásba helyezett támogatásával szép jövőnek néz eléje.

A gyáripar állására nézve a statisztika a következő adatokat szolgáltatja:

vegyészeti ipar	1
élelmezési ipar	114
agyag- és üvegipar	1
vas- és fémpipar	3
faipar	19
butoripar	2
építési ipar	2
gépipar	1
villamossági ipar	2
vegyes	1
összesen	146.

Elég tekintélyes szám, míg nem tudjuk, hogy a legnagyobb számmal (114) szereplő élelmezési gyárpar legnagyobb része szódavizgyártás.

A megye gyárparára terén az első helyet foglalja el a Nagy-Bocskó községben levő »Clotild vegyipar részvénytársulat« nagy vegygyára, mely rézgálicz, klórmész, eczetsav, kénkátrány, glaubersó, sósav, salétrom, timsó s más vegyészeti gyártmányokat állit elő egy gyönyörű gyártelepen pár millió befektetéssel. E nemben ez Magyarország legnagyobb vegygyára. A termelés évenként 800.000—1.000.000 forint értéket képvisel. Körülbelül 800 munkást tart fenn egészséges lakásokban elhelyezve s betegsegélyezés tekintetében is megfelelőleg gondoskodva róluk.

Említésre méltó továbbá a Kuhán Kálmán fiai trebusa-fejérpataki üveggyára, mely belga-rendszerű táblaüveggyártásra van berendezve; egyike az ország legnagyobb üveggyárainak, 250 munkást foglalkoztat s két kemenczével dolgozik. 1893-ban épült s az 1896-ik évi országos kiállitáson gyártmányai elismeréssel lettek kitüntetve. Ugy ez, valamint a Schreter és társa tulajdonában levő ferencz-völgyi üveggyár is küzd az üvegiparral szemben ország-szerte fennálló nehézségekkel.

A faipar 19 gyárvállalattal van képviselve. Ezek részint fenyődeszkákat és léczeket, részint hajlitott butorhoz használt bükkfaléczeket, tavolette-deszkákat stb. termelnek. E gyárak prosperálását azonban, tekintve, hogy a fának a gyártelephez s az ott termelt anyagnak a vasut-hoz való szállításánál is sok nehézséggel kell megküzdeniök, az aránylag magas vasuti szállítási díjak, — a mint már azt az erdészeti ügy tárgyalásánál kifejtettem, — igen megnehezitik. Ha e kérdés kedvezően megoldható lenne, a máramarosi faipar igen nagy lendületet nyerne. Temérdek sok kincsünk megnyílnék a világnak s ezzel megnyílnának a nép megélhetési forrásai is.

Adataim a következő faipargyári vállalatokról vannak:

1. Sternberg Lipót bérlő, M.-Sziget, fűrészelt faanyagok és lécz, 40 munkással és egy 80 lóerejű gőzgéppel;
2. M.-Sziget-Kamara, kincstári fűrész, fűrészelt faanyagok, deszka és lécz, 230 munkással, 140 lóerejű gőzgéppel;
3. M.-Sziget, Grósz testvérek, hajlitott butorfa gyártelep, 60 munkással, 12 lóerejű géppel;
4. Batiza, Schulz és Pollák czég, párolt bükk, butor-

lécz, 85 munkással, 100 lóerejű gőzgép és 12 lóerejű gáz-motorral, az évi termelés értéke 130.000 forint;

5. Lipcse-Polyána, Eglis testvérek, hajlitott butorfa, 100 munkással, egy 40 lóerejű, egy 20 lóerejű gőzgéppel;

6. Berezna, Spitz Arnold, bükkfa-léczgyár, 75 munkással, 35 lóerejű gőzgéppel;

7. Bustyaháza, Greiner testvérek, mint bérlők, fűrészgyár, 140 munkással, 120 lóerejű két cylinderes gőzgéppel;

8. Herincse-Monostor, Dubrovics László, hajlitott butorfa-lécz, 40 munkással, 35 lóerejű gőzgéppel;

9. Szaploneza, Zürcher Alajos, parquetgyár, 25—30 munkással, vízi erőre;

10. Técsői fűrészgyár.

A malomipart illetőleg a következőket emlitem meg:

Schréter és társa bustyaházai műmalma, 35 lóerejű turbinarendszerű motorral, évenként 8—10.000 métermázsa lisztet termel, a termelés hozzávetőleges értéke 70—80.000 forint;

Nuta Pollák és társa műmalma Szaplonezán, vízerőre, liszttermelés, az évi termelés hozzávetőleges értéke 60.000 forint;

Fogel Antal és társa hengerműmalma, vízerőre, liszttermelés, az évi termelés hozzávetőleges értéke 60.000 frt;

Krausz Lajos és társa huszti hengerműmalma, vízerőre, liszttermelés, az évi termelés hozzávetőleges értéke 80.000 forint.

Ezen kívül majdnem minden községnek meg vannak a maga vízierőre berendezett kisebb malmai, melyek azonban nem kivitelre, hanem a helyi és szomszédos községek szükségleteit dolgozván fel, ipari szempontból nem ismerethetők.

Ipari és gyári alkalmazottak betegsegélyező pénztárainak száma: kerületi 1, gyári és vállalati 2, összesen 3 pénztár 2398 taggal. Mult évi bevétel 44.420 korona, kiadás tagok segélyezésére 25.975 korona, igazgatósági költségek 3742 korona.

Máramaros kereskedelméről is megemlékezem röviden. Teszem ezt egész rövidséggel azért, mert az általános szegénység miatt a kereskedelem is általában pang.

Leglényegesebb a megye fakereskedése, mihez a legtekintélyesebb famennyiséget, a mint azt már kimutattam, a kincstári erdőbirtokok adják. Tekintve, hogy a magán- és birtokossági erdők már igen jelentékeny mérvben le-

taroltattak, a kitermelhető mennyiség évről-évre csökken. A legutóbbi adatok 1896-ik évről állanak rendelkezésemre. Ez évben körülbelül 430.000 köbméter fenyőfa termeltetett ki, mely mennyiségből mintegy 240.000 köbmétert a kincstári erdőségek szolgáltatottak. Sokat szenvedtek a fakereskedők az 1894-iki cholera-járvány miatt. Ez évben a sziget-körösmezei vasutnál dolgozó munkások között a cholera-járvány kiütvén, a kormány a ragály elhurczolásának megakadályozása végett a tutajozást beszüntette. Ezen, különben egészségügyi szempontból indokolt intézkedés kifolyásaként a fakereskedők, kiknek fakészletéből egy nagy nyári árvíz is igen nagy mennyiséget pusztított el, óriási károkat szenvedtek. Több fakereskedő teljesen tönkre is ment. Épen ez idő szerint szolgál elbírálás tárgyául az illetékes bíróság előtt azon igen érdekes s nálunk még eldöntetlen elvi kérdés, hogy hasonló esetekben, a midőn állami érdekekből elrendelt intézkedések által egyeseknek kár okoztatik, tartozik-e az állam kártérítéssel?

Jelentékeny kereskedelmi czikk a fakereskedésnél a fűrészárúk is, a melyek mennyiségére azonban megbízható adatokat nem kaptam.

Nagyobb kereskedelmi ága a megyének a terménykereskedés is. Már fentebb említém, hogy a megyének be nem termett s így import útján fedezendő kenyérenemű szükséglete körülbelől 300.000 métermázsát tesz ki. A terménykereskedés különösen M.-Szigeten és Huszton virágzik.

A rövid- és kézműárú-kereskedés, mint általában oly helyeken, hol nagy a szegénység, itt is pang. Sokat ártott általában a megye kereskedelmének a megyét az utóbbi években ért és a hitelviszonyokat is érintő sok csapás. Erről a megfelelő helyen még meg fogok emlékezni. Különben a megye területén levő kereskedők összes száma 1849, a mi az összes népesség 0.54^o/o-ának felel meg.

Mert a fogyasztás egy vármegye közgazdasági viszonyainak mindig jelentékeny fokmérője, az iparral és kereskedelemmel kapcsolatosan érdekesnek találom a megye húsfogyasztására vonatkozólag pár évi adat bemutatását.

Közfogyasztásra levágatott hivatalos adatok szerint:

Évszám	Szarvasmarha						Juh		Kecske		Sertés
	bika	ökör	tehén	növendék	borju	bivaly	öreg	bárány	öreg	gödölye	
1891-ben .	147	861	3.599	2 266	3.051	—	19.438	1.271	—	—	1.682
1897-ben .	27	1.296	2.530	1.714	2.898	56	6.841	16.406	897	2.165	4.257
1899-ben .	62	1.627	2.579	2.220	3.576	79	8.366	13.687	941	2.960	5.837

Ez adatokból látjuk, hogy a húsfogyasztás 1891-től 1899-ig nem emelkedett. A levágott nagy marha száma 1891-ben 6873, 1897-ben 5567, 1899-ben 6488. Tehát az eredmény még visszaesést mutat. Csupán a sertéshús-fogyasztásnál látható bizonyos emelkedés. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a húsvágásra vonatkozó szabályok évről-évre szigorúabban hajtatkak végre s a bejelentés nélküli vágatás évről-évre ritkábbá válik, hozzávéve még a tíz év alatti lélekszaporulatot is, a visszaesés annál eclatansabb.

Most, ha a fogyasztást a lélekszám arányában akarjuk megállapítani, el kell különítenünk M.-Sziget r. t. város fogyasztását.

1899. évben M.-Szigeten levágatott: 8 bika, 1.138 ökör, 1.137 tehén, 437 növendék, 1.786 borjú, 66 bivaly, 427 öreg juh, 1.731 bárány, 1608 sertés, a mit az egész vármegye területén eszközölt vágatások összegéből levonva, marad M.-Sziget város 15.000 lakosának levonásával a megye 290.000 lakosára: 54 bika, 489 ökör, 1.442 tehén, 1.783 növendékmarha, 1.790 borjú, 13 bivaly, 7.939 öreg juh, 11.953 bárány, 4.229 sertés. Ha most tudjuk, hogy a Máramarosban levágott szarvasmarhák szakértőileg megállapított átlagos élő súlya 250—400, ebből pedig tiszta hús 150—200 kilogramm, akkor megállapíthatjuk, hogy Máramarosban egy lélekre egy évre nem egészen 3 kilogramm marhahús esik.

Feltűnő, hogy M.-Sziget r. t. város húsfogyasztása körülbelül annyi, mint a megye területén levő 10 szolgabírói járásé. M.-Szigeten esik egy lélekre évenként 15 kilogramm marhahús. Ezen feltűnő körülmény a vágó-lajstromok pontos vezetésén kívül abban leli magyarázatát, hogy Szigetnek igen nagy értelmisége s katonasága van.

Igen nagymérvű a járásokban a juhhús-fogyasztás, ami a lakosság nagy szegénységéről tesz tanuságot.

Tehát nem egészen 3 kilogramm marhahús egy évre egy lélekre! Ehhez nem kell magyarázat.

Most már áttérek Máramarosmegye hitelviszonyainak tárgyalására.

A hitelviszonyok Máramaros utóbbi évei történetének legsötétebb lapját teszik. Az utolsó öt év alatt csődbe ment: 1. a m.-szigeti takarékpénztár, 2. a m.-szigeti népbank részvénytársaság, 3. a kőrösmezei hitelbank, 4. a kőrösmezei hitelszövetkezet.

Felszámolás alá kerültek:

1. a kőrösmezei kereskedelmi és hitelintézet, 2. a rahói takarékpénztár, 3. a nagybocskói takarékpénztár, 4. a dragomérfalvi takarékpénztár, 5. a m.-szigeti kereskedelmi és hitelintézet, 6. a huszti takarékpénztár.

Nem akarok e szomorú képpel most mélyebben foglalkozni. Fájdalom, országszerte ismert dolgok ezek, melyekkel a napisajtó annak idején szintén sokat foglalkozott. Csak magánál a szigeti takarékpénztárnál mintegy 2 millió forint, nagyobbára megyei lakos betevők pénze szerepelt betétként, a midőn a takarékpénztár csődbe került, miből eddigelé csak 10⁰/₀ fizettetett vissza. Ezenkívül 25⁰/₀-nál, tehát összesen 35⁰/₀-nál többre a betevőknek kilátásuk alig lehet.

A m.-szigeti népbanknál is 200.000 korona betét, nagyobbára közpénz veszett el.

Sok része volt e bajokban az egészségtelen, tulhajtott alapításoknak, melylyel e szegény vármegye valóban el volt árasztva, az igazgatósági tagok vidéken sokszor tapasztalható jóhiszemű járatlanságának; jelentékeny része volt az utóbbi évek összecsoportosuló csapásainak, a cholera-járványnak, az árvizeknek is, mely két csapás a megye virágzó fakereskedését tette tönkre, a több évi rossz termésnek, de tagadhatatlanul meg volt a maga szerepe sok helyen a rosszakaratnak, a lelkiismeretlenségnek is.

Természetes, hogy e szomorú tények a megye közgazdasági életére rendkívül hátrányosan hatottak. Az egymást ért bukások, beperesítések s az általános pénzhiány folytán az ingatlanok értéke devalválódott. Ennek különben egyik oka a telekkönyvi állapotok rendetlensége is. Valóban sehol sem lenne sürgősebb szükség az új betétszerkesztés keresztülvitelére, mint e megyében. Hozzájárultak ehhez a végrehajtási törvény kijátszására irányuló s a hitelezők jogait illusoriussá tevő mindenféle visszaélések, melyek mind közrejátszottak, hogy sok helyen még a jelzálogilag bekebelezett követelések se legyenek biztosítottak tekintetők. Ily körülmények közt az egyéni hitel majdnem teljesen megrendült, sőt a jelzálogilag biztosítható hitel is a minimumra csökkent. Sok időre, legalább egy évtizedre lesz szükség, hogy e szomorú viszonyok javuljanak.

A megye területén ez idő szerint a következő pénzintézetek működnek:

	alaptőke	betét
1. Huszti önszegélyző népbank	94.000 kor.	87.000 kor.
2. Técsői takarékpénztár r. t.	120.000 »	196.000 »
3. Técsői keresk. bank	60.000 »	47.000 »
4. Viski polgári takarékpénztár	40.000 »	27.000 »
5. Hosszumezei népbank r. t.	60.000 »	34.000 »
6. Máramarosi takarékpénztár	600.000 »	2,362.000 »
7. Máramarosmegyei központi tkpénztár	100.000 »	290.000 »
8. M.-szigeti takaréék és hitelbank r. t.	160.000 »	132.000 »
9. Felső-vissói takarékpénztár	240.000 »	270.000 »
10. Felső-vissói kereskedelmi bank . . .	160.000 »	90.000 »
11. Borzai takarékpénztár	40.000 »	12.000 »
Összesen	1,674.000 kor.	3,547.000 kor.

A fenti adatokból kitűnik, hogy bár a régi bukások, vesztések igen érezhetők, ehhez viszonyítva a tőkegyűjtés tűrhető. A legegészségesebb alapokon nyugszik pénzügyileg a m.-szigeti takarékpénztár bukása után 1896-ban a budapesti pénzpiacz részvételével alapított »Máramarosi takarékpénztár részvénytársaság«, melynek betéte kétszer akkora, mint az összes többi megyei intézeteké. Ez intézet hozta be a megyébe a $7\frac{1}{2}$ —8⁰/₀-os kamatlábat, a mi addig a nagy osztalékok, s betétek után fizetett magas kamatok miatt rendszerint 10—12⁰/₀-ot képviselt.

A kis emberek hitelszükségletének kielégítésére s az uzsorás tartozásoktól való megmentésére remélhetőleg nagy befolyással lesznek a megye területén szervezés alatt álló hitelszövetkezetek. Eddigelé öt hitelszövetkezet van Máramarosban, a több év óta fennálló bisztrai, továbbá a dolhai, kerecskei, huszti és kövesligeti hitelszövetkezetek. Az actio most a földművelésügyi kormány megbízottja által már az egész megyére kiterjesztetett, kapcsolatosan a fogyasztási szövetkezetek szervezésével. Ha a szervezés a kellő tapintattal és körültekintéssel vitetik keresztül, ha abba a megye lelkes, hazafias társadalma is bevonatik s ez által az intézmény népszerűsítettik, ha a kellő és ügybuzgó vezetés biztosítása által garantiák nyeretnek arra nézve, hogy a szövetkezetek nem a könnyelmű adósságcsinálásra, hanem a tényleges és elkerülhetlen hitel igények kielégítésére fognak módot nyújtani, ha e szövetkezetek — a mint nem kétlem — a megye minden arra érdemes lakójának jogos érdekeit vallásfelekezetre és nemzetiségre való tekintet nélkül egyaránt fel fogják karolni, ha e szervezéssel az értelmiség és a nép között eddig zavartalanul fennállott legjobb viszony nem zavartatni, de szilárdítottatni fog, úgy e mozgalomnak nagy és áldásos hatása lehet.

Ezen itt vázolt szomorú közgazdasági viszonyok nyomainak természetesen meg kell lenniök a telekkönyvben, az ingatlanok forgalmára vonatkozó adatokban is. Erre nézve lássuk az évről-évre összegyűjtött hivatalos adatokat.

A telekkönyvi birtoktestek forgalma 1891-től 1899-ig Máramaros vármegyében.

É v	A birtokváltások							
	eseteinek száma				összes pénzértéke koronákban			
	szerző- dés által	végre- hajtás által	halál- eset kö- vetkezt.	összes.	szerződés által	végrehajtás által	haláleset következté- ben	összesen
	szám szerint				szám szerint			
1891	4.902	136	1.162	6.200	1,282.502	109.700	564.066	1,956.268
1892	3.913	185	778	4.876	1,921.157	117.259	666.256	2,704.672
1893	4.621	159	835	5.615	1,756.752	153.778	572.580	2,483.110
1894	4.720	127	914	5.761	1,482.616	104.856	429.552	2,017.024
1895	5.534	159	978	6.671	1,671.258	100.702	786.716	2,558.676
1896	5.032	228	953	6.213	5,437.936	159.866	1,133.072	6,730.874
1897	5.507	337	1.013	6.857	4,468.142	334.144	586.908	5,389.194
1898	5.912	325	1.702	7.939	3,641.312	367.278	907.968	4,916.558
1899	6.822	482	1.545	8.849	1,876.666	614.924	1,180.660	3,672.250

A szerződés útján beállott s évről-évre szaporodást mutató birtokváltás a földbirtokok tulajdonosának gyakori változásáról tanuskodik, a mi közgazdasági szempontból határozottan kedvezőtlen.

De még kedvezőtlenebbül tűnik fel a helyzet, ha a birtokváltások végrehajtás által beállott eseteinek számát tekintjük. Itt már azt a megdöbbentő adatot látjuk, hogy míg az ily módon végrehajtás útján előállott birtokváltások száma 1891-ben még csak 136 volt, e szám évről-évre fokozatosan emelkedve, 1899-ben már 482-re emelkedett, s míg az ilyen birtokváltások értéke 1891-ben még csak 109.700 korona volt, addig az 1899. évi hasonló változások értéke 614.924 korona értéket tesz ki s így kilencz év alatt a végrehajtás útján való birtokváltás szám-
szerűleg $3\frac{1}{2}$ -szeres, értékileg $5\frac{1}{2}$ -szeres emelkedést mutat.

Bár a közgazdasági helyzet az egész ország területén igen kedvezőtlen, de hogy a máramarosi viszonyok az

országos átlagnál is sokkal kedvezőtlenebbek, bizonyítja az a körülmény, hogy míg Magyarországon 876 lakosra esik egy végrehajtás (1889-ben még 947 lakosra esett egy), addig Máramarosban 556 lakosra.

De még elijesztőbb a kép, ha a birtokok megterhelésében előfordult változásokat vesszük szemügyre.

Erre nézve közlöm a hivatalos adatokból összeállított következő kimutatást:

A telekkönyvi birtoktestek megterhelésében előfordult változások 1891-től—1899-ig Máramaros vármegyében.

Év	Új terhek keletkezése					Régi terhek megszüntetése			Az új és a régi megszüntetett terhek különbözete
	szerződések bekezebelezése által	igazolt előjegyzés által	végrehajtás útján való bekezebelezés által	hagyatéki átszolgáltatás által	összesen	a hitezők kielégítésére befolyt össz. elégtelenség miatt	a jognak más módon való megszűnése által	összesen	
A változások eseteinek száma:									
1891	3.530	28	580	187	4.325	19	1.402	1.421	2.904
1892	2.271	36	591	120	3.018	2	1.274	1.276	1.742
1893	3.082	38	545	212	3.877	1	1.030	1.091	2.846
1894	3.312	65	1.466	336	5.209	234	2.065	2.299	2.910
1895	4.619	169	1.736	300	6.824	35	2.985	3.020	3.804
1896	5.286	156	2.320	415	8.177	44	2.282	2.326	5.851
1897	3.438	254	1.516	450	5.658	148	2.006	2.154	3.504
1898	4.248	130	1.634	565	6.577	491	2.015	2.506	4.071
1899	3.980	52	1.114	427	5.573	332	2.957	3.289	2.284
A változások pénzértéke koronákban:									
1891	1,073.700	28.962	419.558	13.372	1,535.592	11.710	352.398	364.108	1,171.484
1892	1,237.310	13.184	321.119	22.589	1,594.202	894	1,144.358	1,145.252	448.950
1893	1,323.144	20.942	298.826	15.229	1,658.141	408.000	844.194	1,252.194	405.947
1894	2,199.102	96.736	859.754	56.632	3,212.224	103.166	900.234	1,003.400	2,208.824
1895	2,116.630	78.940	881.096	29.284	3,105.950	18.172	1,066.626	1,084.798	2,021.152
1896	3,856.354	194.590	1,167.244	145.270	5,363.458	75.424	1,722.158	1,797.582	3,565.876
1897	2,009.168	113.136	1,121.100	92.166	3,335.570	56.688	1,759.174	1,815.862	1,519.708
1898	2,125.232	251.424	737.118	63.366	3,177.140	221.226	1,193.712	1,414.938	1,762.202
1899	2,784.740	66.902	706.734	39.598	3,597.974	183.492	1,497.280	1,680.772	1,917.202

1891-től 1899-ig tehát a szerződés útján keletkezett új terhek évente 1,073.700 és 3,856.354 korona közt, a

végrehajtás útjani új terhek 419.558 és 1,167.224 korona közt váltakoznak állandón emelkedő irányban, mely emelkedés a szám szerinti változásoknál is tapasztalható.

Ha most az új terhek keletkezésére és a régi terhek megszüntetésére vonatkozó adatokat hasonlítjuk össze, azon eredményre jutunk, hogy a megye bekebelezett terhei a régi megszüntetett terhek levonásával kilencz év alatt 14,021.145 koronával szaporodtak.

Minden esetre nagy része van ezekben a pénzügyi bukásoknak. 1894-ben, a megyei pénzügyi válság kezdetének esztendejében, a végrehajtás útján való bekebelezés a megelőző évi 298.826 koronával szemben egyszerre 859.754 koronára, míg már 1896-ban 1,167.244 koronára, 1897-ben 1,121.100 koronára emelkedik. Bármiként legyen, horribilis, ijesztő szám ez e vármegye szegénységével szemben, különösen ha az évről-évre fokozatosan rosszabbul állapottal szemben nem látjuk a kibontakozást. Hiszen maga e néhány évi teherszaporulat felér Máramarosmegye egy évi összes mezőgazdasági terményei értékével

Mielőtt e sorokat befejezném, az előbb közlött elszomorító adatoknak mintegy természetes folyományaként még egy igen fontos s ez évben Máramarosra is igen actualissá vált kérdéssel, a kivándorlás kérdésével kell foglalkoznom. Kezdjük a statisztikán.

Máramarosban Amerikába szóló útlevelek kiadattak:

	Darab
1897-ben	5
1898-ban	23
1899-ben	148
1900-ban	637

E számadatok bizonyítják, hogy a kivándorlás Máramarosban csak ez évben indult meg.

A kivándorlók kizárólag ruthének s a kivándorlás helye Dél-Amerika, illetve Argentina köztársaság. A jelen esetben azonban a kivándorlásnak oly fajtájával találkozunk, a mely eddigelé szokatlan s a felvidéken eddig szokásos kivándorlásnál sokkal veszélyesebb. Mig ugyanis eddig a kivándorlók csak egyedül mentek ki, családjukat, hozzátartozóikat azonban otthon hagyták, azután Amerikából segélyezték s a legtöbb esetben pár év múlva visszatértek, addig a máramarosi kivándorlók kis ingatlanukat, ingóságukat potom áron eladják s azután egész családjukat magukkal viszik.

A kivándorlást Udineből a »La Ligure Americana« nevű, úgy látszik emberkereskedéssel foglalkozó cég szervezi titkos ügynökei által. Igernek nekik családonként egy kilométer hosszúságú s 600 öl szélességű földterületet házzal, két darab marhával, mely terület pár év alatt örökös tulajdonukká válik. A családfőnek 80 forintot kell előre befizetni, a többiről a nevezett cég gondoskodik. A szegény, elámitott nép seregestől kéri a szükséges útleveleket s a közigazgatási hatóságok, a lelkészi kar jó tanácsai, felvilágosításai sem képesek őket a kivándorlástól visszatartani. Pedig a főveszély ott van, hogy ezek a családostul kiköltözködő kivándorlók többé vissza nem térnek, ezek reánk nézve családostul végleg elvesztek.

A kivándorlók legnagyobb része a törpe- és részben a kis-birtokosok osztályából kerül ki. Vagyonosabb kisbirtokosok a kivándorlásra még nem vállalkoznak. A kivándorlás diagnosisul részemről azt állapítom meg, hogy a kivándorlási epidemia, mely az életrevalóbb, a világban jártas tótok közt már régóta dühöng, most érkezett el hozzánk, e röghöz tapadt, szülőföldjéhez szokott s ahhoz ragaszkodó nép közé. És itt az epidemia jó talajra is talált. A népesség jelentékenyen szaporodik s ezzel szemben a keresetforrások folyton apadóban vannak. A vasút, mely végeredményeiben óriási közgazdasági áldás, a nép keresetforrásait rendszerint más alapokra szokta helyezni. Itt a nép sok keresetforrásának, a fa- és sószállításnak és egyéb cikkek fuvarozásának elmaradásával szemben újabb keresetforrások csak igen nehezen nyíltak meg. A vasút nyomait nem követte a gyárkémények gomolygó füstje. A nagy távolság a gyári vállalatok széles keretét igen megnehezíti. Azután az erdőségek is hovatovább jobban letarolják, s az erdőtörvény rendelkezései szigorú életbeléptetésével mind kevesebb jövedelmet nyújtanak. E törvény életbelépte s az erdő- és legelő-elkülönítés keresztülvitele előtt a nép a határában levő területeket szabadon legeltetvén, a marhatenyésztés, a megye főmegélhetési forrása virágzott. A sok szigorítás, a min nézetem szerint a törvény keretén belül sokat lehetne könnyíteni, e tekintetben is igen megnehezítette a nép helyzetét. A megélhetés tehát nehéz, a közterhek nagyok s Amerikában boldoguló egyes társaik példája csábító. A legnyomorultabbul élvén, nincs mit veszteniök. Nehányan e sorok írójához is fordultak tanácsért s midőn igyekeztem őket a következményekre való

figyelmeztetéssel tervökről lebeszélni, azt felelték: »nehezebb nem lehet ott sem, csak könnyebb«.

Aztán tagadhatatlan, hogy e szegény népnek igen nagyok a közterhei. Talán sehol sem oly sújtó a II. osztályú keresetadó, mint e szegény emberek közt, hol az ingatlan után fizetett 50—60 kr. földadó s 80 kr. házadója után gyakran 4—5 frt II-od osztályú kereseti adót kell fizetnie. És ez még csak kis része az ő terheinek. A községi pótagók a következő százalékokat mutatják:

30 ^o /o-ig	20	község,
30—40 ^o /o-ig	28	»
40—60 ^o /o-ig	51	»
60—80 ^o /o-ig	27	»
80—100 ^o /o-ig	13	»
100 ^o /o-on felül	6	» (7 községről nincs adatom).

Ha ehhez még hozzászámítjuk a mezőrendőrségi kiadásokat, az útagót, a községi útmunka-kötelezettséget, a vármegyei pótagót, egyeseknél a hadmentességi díjat, az egyházi, és iskolafentartási terheket, nem megyünk túlzásba, ha azt állítjuk, hogy egy ily szegény ember közterhe — ismétlem — például 50 kr. föld- és 80 kr. házadót véve alapul. 20—25 frtra is felemelkedik. A mély belátású pénzügyministerünk által kilátásba helyezett adóreform sehol sem fog oly égető sebeket orvosolni, mint e szegény emberek közt. Csak el ne késsünk!

És itt a segítség igen nehéz. E szegény embereken a hitel- és fogyasztási szövetkezetek azonban nem segítenek. Ezek nagyobbára hitelképtelen egyének, kik a hitelszövetkezetben hitelhez nem juthatnak, a fogyasztási szövetkezetekben készpénzért vásárolni nem képesek. Itt sürgős segélyre van szükség, ideiglenes keresetforrások megnyitására a jövő források megalapozására s különösen pedig a reményvesztett néprétegekben a bizalom felébresztésére, hogy a ki dolgozni, igyekezni akar, annak csak azért nem kell elpusztulnia, mert ott van a segítő kéz, a mely őt becsületes munkájában, igyekezetében támogatja.

A kormány valóban kiváló, tényekben nyilvánuló jóindulata, a vármegyei hatóságok elismerésre méltó hatalmas tevékenysége egyelőre talán megállítja az epidemia továbbterjedését. De e mozgalom, mely a nép nagy nyomorában leli talaját, komoly cselekvésre int. Mélyen gyökeredző bajok csak mélyreható orvosszerekkel gyógyíthatók. Kormány, hatóságok és társadalom együttes működése

tarthatja meg csak e szegény, de jóra való lakosságot a hazának.

E szomorú képpel zárom be a Máramarosmegye közgazdasági helyzetéről adott rajzot.

Kötetekre menő az az anyag, a mi e közgazdasági monographia megírásánál még rendelkezésemre állana. És, fájdalom, mind csak a pauperismusról s annak rohamos terjedéséről tesz tanuságot. A rendelkezésemre álló tér szűk volta ez úttal munkám befejezésére késztet.

Nem volt nekem szándékomban e munka megírásánál az indokoltnál nagyobb figyelmet s részvétet gerjeszteni e derék vármegye iránt. Épen azért tartózkodtam is a nehéz helyzetnek még sötétebb kiszínezésétől. Eléggé sötéten kiszínezték azt a kérlelhetetlen statisztikai adatok.

Ezúttal még csupán azt kívánom megállapítani, hogy a nehéz, válságos viszonyok ellenére is ezt a derék vármegyét elveszettnek egyáltalában nem tekinthetem. S erre nekem a reményt kormányunk jóindulata, e vármegyének kiváló vezetősége, lelkes egyházi és világi értelmisége, becsületes, hazafias érzülettől áthatott népe és temérdek, kiaknázatlan kincse nyújtja. Természetesen az átalakuláshoz pár évtized szükséges; de ha e nép állattenyésztése s ezzel kapcsolatos mezőgazdasága a tejgazdasággal, gyümölcs-tenyésztéssel kapcsolatosan aránylag csekély áldozatok árán virágzó állapotba hozatik; ha a szövetkezetek tapintatos körültekintéssel eszközölt felállításával mód nyílik arra, hogy a nép terhes adósságaitól szabaduljon s az eladósodástól meneküljön, ha a házi és gyárpar fejlesztésével a tisztességes kereset új forrásai nyílnak meg részére, s ha mindehhez megkapja a szükséges alapfeltételeket a cél-tudatosan fejlesztett népnevelésben: úgy ez a föld pár évtized alatt még a boldogság tanyája lehet.

Adja Isten, hogy úgy legyen!

Nyegre László.

A jelzálog-kölcsönök konverziójának illetékmentessége.¹

Az a törekvés, hogy a jelzálogos kamatteher könnyítése a konverzionális műveletek illetékmentességének engedélyezése által mozgósítsák elő, nálunk az 1880. évre vezethető vissza. Első nyilvánítása ennek a törekvésnek Szapáry pénzügyminister 1880. évi 27.561. sz. rendelete.² Ez a rendelet azonban még csak azoknak a műveleteknek kedvezett, a mikor az olcsóbb kölcsönt ugyanaz a pénzügyintézet nyújtotta, a mely a régi, drágább kölcsönnek is forrása volt, mert a bélyeg- és illeték-törvény 61. és 63. §§-ai alapján a kamatláb leszállítása, illetőleg az olcsóbb kölcsön által való konverzió illetékmentes ügyletújításnak csak akkor volt tekinthető, ha az harmadik személy-hozzájárulása nélkül, tehát a régi hitelezővel jött létre.

Az illetékmentesség kedvezményének engedélyezése olyan konverzionális műveletekre is, a mikor az új kölcsönt más pénzügyintézet nyújtja, osztrák példának a követése. Az osztrák képviselőház 1881. márczius 30-iki ülésén ugyanis Strarzensky gróf meginterpellálta a kormányt, mikor fog olyan javaslatot benyújtani, a mely a jelzálogos kölcsönök átváltoztatását olcsóbb kölcsönöké illetékmentesség kioncedálása által segíti elő. Nyilván ezen interpelláció hatása alatt jön létre az osztrák 1881. június 11-iki törvény,³ viszont ez az osztrák törvény indítja a magyar pénzügyministert arra,⁴ hogy még ugyanabban az évben az osztrák törvénynyel majdnem teljesen megegyező szövegű javaslatot terjesztszen a parlament elé, a mely javaslat, mint 1881. évi LXX. t.-cz. törvényerőre is emelkedett. Ezen törvény eredeti hatálya csak 1886 végéig terjedt, ott azonban az 1886. évi XXXVI. t.-cz. 1889. végéig, az 1889. évi XVIII. t.-cz. 1895 végéig, majd pedig az 1895. évi L. t.-cz. 1900. december 31-ig meghosszabbította.

Mint hogy tehát a jelzálogkölcsönök konverziójára adott törvényes illetékmentesség ez év végén hatályát veszti, első sorban aktuális annak a kérdésnek a fölvetése, vajon a törvény hatálya újból meg legyen-e hosszabbítandó? Erre a kérdésre csak igennel lehet felelni.

¹ Előadatott a magyar közgazdasági társaság 1900. november 17-iki ülésén.

² *Pénzügyi Közlöny* 1. 80. évi folyama 127. l.

³ *Gesetz über die Gebüreneuerleichterung bei Convertirung von Hypothekarforderungen.* (R. G. Bl. Nr. 59.)

⁴ Lásd a törvényjavaslat indokolását: Az 1881. évi szeptember 24-ikére hirtetett országgyűlési nyomtatv. képviselőházi irományok V. köt. 58. sz.

Amilyen fontos közgazdasági érdek fűződött 1881-ben, 1886-ban, 1889-ben és 1895-ben ahhoz, hogy az állam az illetékek elengedése által is előmozdítsa a jelzálogos kölcsönök kamatterhének könnyítését, ép oly fontos állami érdek ma is, hogy a jelzálogos kölcsönök piacán a kamatláb csökkenése a kölcsön-átváltoztatási magas illetékek által háborítatlanul érvényesüljön. Nem tehet itt különbséget az sem, hogy ez idő szerint, a mikor magyarországi ingatlanokra pénzügyi intézetek jelzálogos kölcsönöket igen szűk méretekben és az ingatlanokon máris nyugvó terhek átlagos kamatlábjánál jóval drágább föltételek mellett nyújtanak, tulajdonképen a konverzionális illetékmentesség meghosszabbítása nem bir pillanatnyi gyakorlati jelentőséggel, mert épen ezért nyitva kell hagynunk az utat arra, hogy ha majd a záloglevél-piacz megjavul és ez által a jelzálogos kölcsönök kamatlába újból leszáll, azoknak az adósoknak, a kik kényszerülve voltak a mai súlyos föltételek mellett megterhelni ingatlanaikat, módjukban álljon újabb illetékveszteség nélkül konvertálni drága kölcsöneiket.

Egyáltalán abban a vélekedésben vagyok, hogy a konverzionális illetékmentesség azon provizórikus jellegének, a melyet az ezt elrendelő törvénynek 3—5 évre való meg-megújítása okoz, tulajdonképen nincs semmiféle törvényhozási jogosultsága. Eredetileg, 1881-ben egy tévedés szolgált annak alapjául, hogy a törvényes kedvezményt meghatározott időtartamra adták csak meg. A törvényjavaslat indokolásában a pénzügyminister ezt mondja: »a javasolt időszakot elégségesnek tartom arra, hogy az érdekeltek a leendő törvény alapján nekik nyújtott előny mellett a konverziót eszközölhessék.« Az akkor a jelzálogos kölcsönök kamatlábjánál a záloglevelek kamat-typusának leszállása folytán beállott csökkenést véglegesnek és befejezettnak tekintették, de — mint az előadó képviselőházi beszédéből kitünik¹ — abban a hitben voltak, hogy a törvény célja és hatálya mindössze annyi, hogy a 234 millió frt pénzügyi kölcsönből az a rész, a melynek kamatlába magasabb a folyó jelzálog-kamatlájbnál, illetékmentesen legyen olcsóbb kölcsönökké átváltoztatható.

A törvény hatályának későbbi meghosszabbításai természetesen már nem ebben a tévhitben történhettek, mert hiszen időközben a jelzálog-kamatláb folytonos csökkenésnek, a pénzügyi kölcsön-álladék folytonos emelkedésnek volt kitéve, hanem történtek annak a helyes fölfogásával, hogy a jelzálogos kamatterhek könnyítése mindenkor olyan állami érdek, a melyet az erre irányuló pénzügyi műveletek illetékmentességének engedélyezése által indokolt megkönnyíteni és elősegíteni. Ha pedig ezt az állami érveket állandónak, a pénzpiacz mindenkori alakulásaitól függetlennek fogjuk föl, a mint-hogy így kell fölfognunk, akkor annak a fölfogásnak természetszerű következménye az lenne, hogy a jelzálogos kamatterhek csökkentésére irányuló pénzügyi műveleteket ne ideiglenesen, hanem egyszer s mindenkorra mentsük föl az illeték alól. Így azután a törvény gyakorlati érvényesülése a pénzügyi viszonyokra marad bízva, a melyek önként idézik elő, hogy a törvény úgyis csak a jelzálog-kölcsönök kamatlábjának csökkenése mellett érvényesülhet — a mikor pedig a törvény ráczió-

¹ Lásd 1881. évi képviselőházi napló I. k. 356. és köv. ll. 1881. december 17-iki ülés.

jául szolgáló állami érvek az érvényesülés megkönnyítését megkívánja — a kamatláb emelkedő irányzata mellett ellenben — mint ma is — a törvényes kedvezmények úgyis csak igen ritka esetben vehetők igénybe. Ha pedig egyszer a jelzálogos kamatteher könnyítése megszűnnék állami érdek lenni, vagy megszűnnék oly fontos állami érdek lenni, hogy ezen cél érdekében az állam illetékbevételeit feláldozza, akkor a törvényhozásnak mindig hatalmi körében állana, az illetékmentességet megszüntetni, a mint egyáltalában hatalmában áll illetékeket megállapítani és fennálló illetéknemeket eltörlőni.

Kétségkívül ez a megfontolás vezette az osztrák törvényhozást, a mikor a párhuzamos osztrák törvényt, a melyet 1881 óta szintén háromszor (1886. márczius 2. törvény R. G. Bl. Nr. 36. 1888. végéig, 1889. márczius 9. törvény R. G. Bl. Nr. 30, 1893 végéig, 1893. december 26. törvény R. G. Bl. Nr. 209. 1899 végéig) időlegesen újítottak meg, végre 1899-ben a december 27-iki törvényvel (R. G. Bl. Nr. 262) határozatlan időre hosszabbították meg.¹

Elvileg tehát azt az álláspontot foglalnám el, hogy a törvény hatálya határozatlan időre hosszabbítandó meg. Minthogy azonban a törvény határozmányai tekintetében lényegbe vágó módosításokat tartok szükségeseknek, a melyek előadására áttérek, azt vélem, hogy ezen újítások hatályának kipróbálására a törvény még egy ízben csak öt évre lenne megújítandó, öt év múlva azután a szerzett tapasztalások felhasználásának meg lehetne a törvény hatályát végleg hosszabbítani.

Áttérve azon érdemleges módosítások tárgyalására, a melyeket megejtendőknék tartok, első sorban azzal a kérdéssel kívánok foglalkozni, a mely az 1881. évi törvény képviselőházi tárgyalásánál is vita tárgya volt. Ez az a kérdés: mely hitelforrásokból származó jelzálogos adósságok átváltoztatására vonatkozzék a törvényes illetékmentesség? A kormány és pénzügyi bizottság javaslata az volt, hogy a konverzionális illetékmentesség csak az olyan műveletekre adassék meg, a mikor a régi, drágább kölcsön jelzálogintézetekből, árvapénztárak-, közalapok-, takarékpénztárakból és minden egyéb nyilvános számadásra kötelezett pénzügyintézetektől származik s viszont az új, olcsóbb kölcsönt is ezen testületek egyike nyújtja. Az a kikötés, hogy az új kölcsönnek pénzügyintézetektől, illetve alapítványból kell származnia, nem eshetik kifogás alá, mert csak ezekből a forrásokból származó kölcsönök révén várható a jelzálogos kamatteher oly arányú csökkenése, a mely kedvezmények által elősegítendő állami érveket képvisel, viszont az esetre, ha ezt a kört ebben a vonatkozásban magánszemélyekre, mint hitelforrásokra kiterjesztenők, a kincstár összejárás által okozott megkárosításnak lehetne kitéve.²

¹ §. 1.: »Die Wirksamkeit des Gesetzes vom 26. Dezember 1893, R. G. Bl. Nr. 209, über Gebüreneerleichterungen bei Convertirung von Geldschuldforderungen, wird vom 1. Jänner 1900 an verlängert.«

² Lásd az osztrák, 1881-es törvény indoklásában: »Es war aber dabei zu erwähnen, dass eine solche, mit einem nicht unbeträchtlichen Ausfalle im Ertrage der Stempel und Gebühren verbundene Massregel thatsächlich nur soweit gerechtfertigt erscheine, als es sich wirklich um Operationen handelt, welche nicht vereinzelt, sondern in Ansehung eines grösseren Kreises von Hypothekar-Schuldern

Ez ellen nem is tétetett kifogás a javaslat képviselőházi tárgyalásánál. Ellenben az a kikötés, hogy a konverzionális illetékmentesség csakis jogi személyek követeléseinek átváltoztatása esetére adassék meg, vagyis annak ne legyen helye akkor, ha magánszemélyek jelzálogos kölcsöneit jogi személyek olcsóbb kölcsönei által konvertálják, élénk vita tárgyául szolgált. A pénzügyi bizottság jelentése erről a pontról így emlékezik meg: »Hosszasan és behatóan vitatta meg az eszmét (hogy t. i. a kedvezmény magánszemélyek követeléseinek konverziójára is kiterjesztendő) a bizottság, a pénzügyminister maga újabban vizsgálat alá vette a dolgot, de az ő előterjesztése alapján a bizottság az eszmét most elejté és a bélyeg és illetékmentességnek a magánosok jelzálogkölcsön-követeléseinek konverziójára kiterjesztését a t. képviselőháznak ezúttal nem ajánlja azért, mert oly kevésbé megmérhető ezekkel szemben az áldozat, melyet bélyeg- és illetékjövedelmeink tekintetében az állam hoz, hogy a pénzügyminister az esetben a felelősséget és így a bizottság annak megbízható adatok nélküli gyors elhatározását magára nem vállalhatta, tartva attól, hogy az így keletkező fedezeti hiányt még terhesebb módon kellene pótolni.«¹ A képviselőházi tárgyaláson a pénzügyi bizottság javaslatával szemben Rády Endre és gróf Apponyi Albert foglaltak állást. Apponyi a kedvezménynek magánkövetelések konvertálására való kiterjesztését három okból itéli szükségesnek: 1. Ha a jelzálog-kölcsönök konverziója egyáltalán elég fontos arra, hogy az állam ezért egy jövedelemről lemondjon, ugyanez az indok fennáll akkor is, ha nem hitelintézet, hanem magánszemély kölcsöne konvertáltatik. 2. Az igazság okából, mert a javaslat szerint magánkövetelések konvertálása esetén tulajdonképen ugyanazon kölcsön, ugyanazon gazdasági ügylet kettősen lenne megadóztatva. 3. A konverziók előmozdítására a legnagyobb szükség épen ott forog fenn, a hol az nem pénzintézetnél, hanem magánosoknál eszközöltetik, mert a pénzintézeti kölcsönök közt is lehetnek drága kölcsönök, de a magánosok kölcsönei átlagban mindig drágábbak, terhesebbek, súlyosabbak, ezek konverválása tehát még sokkal fontosabb állami érdek. Ezeknek alapján azt a módosítást indítványozta, hogy az illetékkedvezménynek legyen helye egyáltalában, jelzálogkölcsönköveteléseknek jelzálog-intézeteknél, közalapoknál, takarékpénztárak-

durchgeführt werden und dadurch auch thatsächlich auf die Höhe des Zinsfusses im Allgemeinen einzuwirken im Stande sind. Als solche können aber wohl nur die Operationen der öffentlichen Anstalten betrachtet werden, welche statutenmässig Hypothekar-Credit gewähren, als Hypothekar-Anstalten, Sparcassen, etc. Die Ausdehnung dieser Begünstigung auf die Operationen einzelner Privathypothekar-Gläubiger erscheint nicht nur aus dem früher erwähnten Grunde, sondern auch deshalb nicht wohl zulässig, weil gerade bei Privatgläubigern eine solche Begünstigung sehr leicht zu den empfindlichsten, schwer hintanzuhaltenden Gebührenverkürzungen führen kann.« Az 1889. évi osztrák törvény indokolása (608 der Beilagen zu den stenogr. Protok. des Abgeordnetenhauses X. Session. 1888.) még hivatkozik arra, hogy a törvény által okozott évi illetékvesztesség 620—690.000 frt, a mi többszörösére emelkednék a kedvezmény kiterjesztése által, különösen fungált konverziók révén. Ehhez csatlakozik a költségvetési bizottság jelentése (679 der Beilagen zu den stenogr. Protok. des Abgeordneten Hauses. X. Session (1888.))

¹ Az 1881. szeptember 24-ikére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok, V. kötet 97. sz.

nál és nyilvános számadásra kötelezett egyéb pénzintézeteknél történő átváltoztatása alkalmából.« A képviselőház azonban Apponyi módosítását elvetette és a kormány javaslatát emelte törvényerőre.

Ha már most, húsz év elmúltával, ezt az akkor vitássá tett pontot tekintjük, kétségen kívül kell előttünk annak a ténynek állania, hogy a kormányjavaslat, illetve most már húsz év óta törvény álláspontjával szemben Apponyi grófnak volt igaza. Tagadhatatlan, hogy addig, a míg ilyen kedvezményt életbe nem léptetünk, mindig megmérhetetlen marad az áldozat mértéke, a melyet az állam a kedvezmény megadásával hozna. De kétségtelen az is, mint már fölelítetttem, hogy megmérhetetlen volt az áldozatnak az a mértéke is, a melyet az állam a kormányjavaslat törvényerőre emelésével hozott, mert az áldozat megmérésének az a módja, a melyet a pénzügyi bizottság követett, hogy t. i. a várható konverziók összegét az akkor kihelyezett 234 millió frtnyi pénzintézeti kölcsönök alapján vélte kiszámíthatni, teljesen elhibázott volt, kétségtelen, hogy a törvény szerint mentesített konverziók összege ezt a 234 milliót tetemesen, sokszorosán meghaladta. De kétségtelen az is, és ezt különösen ki akarom emelni, hogy a pénzügyi bizottság, mint jelentésének idézett részéből kitűnik, javaslatát ideiglenesnek tekintette, abban a téves hitben, hogy a kormány sietni fog statisztikai adatokat gyűjteni és így a parlamentet a törvény legközelebbi megújítása alkalmával abba a helyzetbe fogja hozni, hogy kiszámíthassa, mily anyagi súlya van a megadott illetékmentességnek a pénzintézeti kölcsönök tekintetében és milyen áldozattal járna annak kiterjesztése a magánosok kölcsöneire. Ezzel szemben pedig tényleg húsz éve senki sem törődött azzal, hogy az ingatlanokon nyugvó magánkövetelések összegét és kamatozását megállapítsa, sőt tovább megyek, egyetlen statisztikai kimutatás sem jelent meg arról hogy az 1881:LXX. t.-cz.-ben megadott kedvezményt mily mértékben vették igénybe évről-évre. Kiemelem ezt különösen és szembeállítom vele azt a tényt, hogy az osztrák kormány a megújítási törvényjavaslatokhoz 1888 óta mindig a múlt ciklusra vonatkozó hivatalos statisztikát csatolt, az osztrák pénzügyminister pedig pár év óta közleményeiben (Mittheilungen des k. k. Finanz-Ministeriums) minden évben 30—40 oldalon ismerteti a konverzionális törvény hatását statisztikai táblázatokban, a melyek egyfelől a parlament elhatározásainak ezen a téren pozitív hátteret szolgáltatnak, másfelől a jelzálogos statisztikának oly könnyen beszerezhető és annyira értékes anyagforrását képviselik, hogy igazán megütközéssel tölt el az a tény, hogy minket úgy a pénzügyminiszterium, mint a statisztikai hivatal ezen a téren oly teljes homályban tudott hagyni.

Tiszta sor, hogy az elhatározásnak azon a kérdésen kell eldőlnie: elég fontos állami érdek-e a jelzálogos kamatlábak csökkentése, hogy ezért illetékek elengedése révén anyagi áldozatokat hozzunk. Ha elég fontos, a minthogy az, akkor nyilvánvaló értelmetlenség, a konverziók körébe belevonni a pénzintézeti kölcsönöket és kihagyni onnan a magánosok kölcsöneit, a melyeknek olcsóbb pénzintézeti kölcsönökké való átváltoztatása mindenesetre fokozott mértékben közgazdasági állami érdek. Erre a megkülönböztetésre az az indokolás, hogy az áldozat, a melylyel az általánosítás járna, egyelőre nem mérhető meg, egyáltalán nem fogadható el, mert az áldozat

mértéke a törvény által szabott körben sem volt megmérhető, viszont az általánosítás által okozott áldozati többlet addig, a míg az általánosítás életbe nem lép, sohasem is lesz megmérhető. Ha tehát leszámoltunk azzal, hogy a jelzálogos kamatteher csökkentése áldozatok árán is elősegítendő állami érdek, akkor a kedvezményt föltétlenül ki kell terjeszteni az összes kölcsönök konvertálására, tekintet nélkül azok forrására. Ha pedig attól tartunk, hogy túlságos áldozatot ró az államra, akkor az áldozatot nem úgy kell csökkentenünk, hogy kihagyjuk épen azokat a kölcsönöket, a melyek konvertálása a legnagyobb mértékben áll érdekünkben, hanem legföljebb úgy, hogy az illetékkedvezményt korlátozzuk oly mértékig, a mely elviselhetőnek látszik. Tehették volna ezt akként, hogy a konverzionális kedvezményt csak az új adóslevél és a törlési engedély jogügyleti bélyegilletékére korlátozták volna, a mi megfelel 0.64⁰/₁₀ illetékelengedésnek, vagy úgy, hogy csak a bekelezési illetékre korlátozták volna, a mi ⁷/₁₀⁰/₁₀ illeték elengedést jelent. Azt hiszem, sokkal több értelme lett volna, az összes konverziókat az illetékterher fele alól, mint csak a pénzügyintézeti kölcsönök konverzióját az egész illeték alól fölmenteni és a magánkölcsönök konvertálására az összes illeték-terhet érvényben hagyni. Több értelme lett volna azért is, mert akkor egy öt éves ciklus statisztikája alapján teljesen tisztában lettünk volna a kedvezmény horderejével, a magán és pénzügyintézeti kölcsönök arányánál és így a legközelebbi meghosszabbításnál pozitív adatok alapján számíthattuk volna ki a meghozandó áldozat mértékét.

A törvény mostani megújítása alkalmából tehát az első módosítási javaslat, hogy annak hatálya — úgy, mint azt Apponyi 1881-ben indítványozta — kiterjesztendő az összes kölcsönökre, tekintet nélkül arra, vajon a régi hitelező jogi vagy természetes személy-e.¹) Arra nézve, hogy az illetékmentesen konvertálható kölcsönök körének ezen kiterjesztése az állami anyagi áldozat szempontjából mi által legyen ellensúlyozandó, még a továbbiakban visszatérek.

A második pont, a melyet tisztázni kívánok, az milyen terhek értendők a törvényben foglalt ezen kitétel: »kölcsönkövetelések« alatt. Nevezetesen pedig, vajon: 1. értendők-e ez alatt bekebelezett vételárhátralékok, hagyatéki felosztásból származó bekebelezett örökös-társ-követelések is; 2. értendők-e ez alatt olyan követelések is, a melyek biztosítéki okirat alapján bekebelezett váltó-folyószámla hitelek-ből származnak.

Nézzük először pénzügyi judikaturánk állásfoglalását a két kérdéssel szemben. Az első kérdést a közigazgatási bíróság úgy döntötte el,¹ hogy »az 1881:LXX. t.-cikkben biztosított illetékmentesség kiterjed vételárhátralékból eredő jelzálogkölcsön átváltoztatására is.« Az indokolás magva pedig az, hogy »a hátralékos, bekebelezéssel biztosított vételárrészlet az által, hogy az eladó beleegyezésével jelzálogi biztosíték is kamatfizetési kötelezettsége mellett a vevőnél hagyatik, jelzálogkölcsönre válik, minthogy ez által a szerződő felek között kölcsönügylet létesül s épen olyan természetű jelzálogadósság keletkezik, mintha az külön kötelezvény alapján kötöttetett volna.« Ez az indokolás nézetem szerint a magánjog szempontjából nem teljesen,

¹ A m. kir. közigazgatási bíróság pénzügyi osztályának döntvényei és elvi jelentőségű határozatai. I. évfolyam: 24. és 25. M. 13. sz. hat.

az illetékjog szempontjából pedig épenséggel nem áll meg. A magánjog szempontjából: kölcsönszerződés akkor jön létre, ha valakinek tulajdonul, helyettesíthető dolgok oly kikötéssel engedtetnek át, hogy ugyanazon nemben és minőséghez ugyanannyit adjon vissza. Az osztrák polgári törvénykönyv szerint (983=1001. §.) a kölcsönnek lényeges kelléke a leolvasás és az osztrák Oberster Gerichtshof ki is mondotta 1871. június 8-ikán 5941. sz. határozatával: »Durch die Creditirung geht der Vertrag nicht in ein Darlehen über.«¹ Igaz, hogy ezzel szemben áll a német polgári törvénykönyv² és ennek alapján a magyar általános polgári törvénykönyv most megjelent tervezete³ is, a melyek megengedik a hitelezési viszony átváltoztatását kölcsönszerződéssé, de még ez az álláspont sem fedi a közigazgatási bíróság indokolását, mert ezen törvénykönyvek szerint is ügyletujítás által válik a közönséges adósság speciális kölcsönadóssággá, míg ellenben a közigazgatási bíróság indokolása szerint a vételárhátralék egyszerűen az által, hogy a vevőnél bekeblezés és kamatfizetés kötelezettsége mellett meghagyatik, válik kölcsönné.

Az illetékjog szempontjából pedig éles a különbség az egyszerű vételárhátralék és a jelzálogkölcsön között. A míg a jelzálogkölcsönről kiállított adóslevél jogügyleti és bekeblezési illeték alá esik, addig a vételárhátralék után sem jogügyleti, sem bekeblezési illeték nem jár. Ha tehát a törvény, a mely illeték kedvezményről rendelkezik, jelzálogkölcsönt említ, akkor ezen illeték-törvény szempontjából — tekintve, hogy az ilyen törvényes kedvezmények szorosán magyarázandók — a hitelezett vételárhátralékot a jelzálogkölcsönnel nem lehet azonosítani.

Tekintsük már most a váltóhitelek konvertálásának kérdését. E részben a közigazgatási bíróság 4545/1899. p. sz. határozatával úgy döntött, hogy az 1881. évi LXX. törvényczikkben engedélyezett illetékmentesség nyílt hitelen alapuló váltókkal fedezett és jelzálogilag biztosított kölcsönkövetelések konvertálásánál nem igényelhető.«⁴ Indokolásul az szolgálta, hogy az ilyen kölcsön konvertálása után annak kamatlába nem állapítható meg, a mi pedig a kedvezmény mellőzhetlen előfeltétele. Nem állapítható-meg pedig azért, mert a váltótör-

¹ Ennek alapján az osztrák képviselőház 1889. február 21-iki ülésén vita is fejlődött ki. Menger képviselő kívánta, hogy a törvénybe »Darlehengeschäft« helyett »Geldschuld« tétessék, mert csak ezen kitétel alapján lesz a kedvezmény vételárhátralékokra, örökösödési igényekre is alkalmazható. A kormány képviselője ezzel szemben azzal érvelt, hogy a pénzügyministerium a törvényt eddig is alkalmazta ilyen követelésekre is. E-re Menger hivatkozott a közigazgatási bíróságra a melyt ezt a gyakorlatot nem hagyhatja jóvá: »An der Spitze des Gebürensenaates des Verwaltungsgerichtshofes steht aber ein sehr illustrer Jurist, einer, der in der Reihe der Civilisten Oesterreichs steht und dass dieser Mann ganz unmöglich, wenn er nicht seinen Ruf in empfindlicher Weise schädigen will, eine Entscheidung irgendwie unterstützen könnte, welche auf der Ansicht basirt, ein Erbtheil, ein Legat, ein Kaufschillingsrest, sei ein Darlehen, das wird jeder zugeben, der die Verhältnisse und Persönlichkeiten kennt.«

² 607. §. második bekezdés: »Wer Geld oder andere vertretbare Sachen aus einem anderen Grunde schuldet, kann mit dem Gläubiger vereinbaren, dass das Geld, oder die Sachen als Darlehen geschuldet werden sollen.«

³ 1360. §. második bekezdés: »Kölcsönszerződés keletkezik akkor is, ha más alapon helyettesíthető dolgok szolgáltatására kötelezett adós a hitelezővel abban állapodik meg, hogy azokkal azontul kölcsönképen fog neki tartozni.«

⁴ Idézett gyűjtemény IV. évfolyam 37. és köv. M.

vény szerint a kamat a váltóban nem köthető ki, »a biztosítéki okiratban megállapított s a hitelösszeg mellett esetleg bekebelezett kamatláb, a hitelösszeg keretén belől keletkezett bizonyos váltókölcsön kamatlábjának nem tekinthető, mert a váltókölcsönnek a váltóban megállapított kamatlába tulajdonképen nincsen és a váltó összege után a törvényes kamat is csak a lejáratától kezdve követelhető, a mi azonban nyilván késedelmi kamat jellegével bir.« Azt hiszem, ez a határozat és annak indokolása nyilvánvalóan téves. És ennek az állításomnak igazolására olyan tanura hivatkozhatom, a ki ebben az esetben klasszikus tanu magára a közigazgatási bíróságra, a mely egy évvel ezelőtt egy határozata indokolásában eleve teljesen tönkrczáfolta a saját most idézett határozatát és ennek indokolását.

Akkor ugyanis az volt a kérdés tárgya, vajon az általános jövedelmi pótadóról rendelkező 1883 évi XLVI. t.-cikknek az a rendelkezése, a mely szerint a föld- és háztulajdonosokat bekebelezés által is terhelő kölcsön egy évi kamatainak 10⁰/₀-át abban az esetben, ha a tőkével együtt a kamatok is be vannak kebelezve, az általános jövedelmi pótadóból le kell vonni, vonatkoztatható-e váltókkal fedezett kölcsöntőke után fizetett kamatokra is? Vagyis a kérdés ugyanaz volt, mint az előbb idéztem esetben: vajon a kebelezett váltóhitel ugyanazonos-e a bekebelezett jelzálog-kölcsönnel? A bíróság pedig ezt a kérdést — szemben az 1895. évi határozattal — akkor igenleges értelemben döntötte el (3486/1898. p. sz. alatt), a következő megokolással¹: »Az 1883. évi XLVI. t.-cz. 13. §-ának azt a rendelkezését, a mely szerint a föld- és háztulajdonosokat, bekebelezés által is terhelő kölcsön egy évi kamatainak 10⁰/₀-át abban az esetben, ha a tőkével együtt kamatok is vannak bekebelezve, az általános jövedelmi pótadóból le kell vonni, semmiféle törvényes rendelkezés nem köti ahhoz a föltételhez, hogy a kölcsönügyletről közönséges adóslevél (kötelezvény) állittassék ki; a kamatok 10⁰/₀-ának levonását tehát pusztán azért, mert a tartozás váltón alapul s annak telekkönyvi biztosítása nem közönséges adóslevélbe foglalt bekebelezési engedély, hanem külön kiállított jelzáloglekötési (biztosítéki) okirat alapján történt, megtagadni annál kevésbé lehet, mert az a körülmény, hogy az adós tartozását váltóval fedezi, nem zárja ki azt, hogy a tartozás kölcsön adott pénz legyen.«

A közigazgatási bíróságnak ezt a két határozatát nem azért idéztem, azok gyöngeségét nem azért igyekeztem kimutatni, mintha az lenne a célom, hogy ennek a legfelsőbb illetékügyi forumunknak az álláspontját de lege lata megváltoztatni óhajtanám, hanem csak azért, hogy kimutassam, a konverzionális törvény mai szövegezése mellett annak érvényességi körére nézve milyen labilis, de egyúttal milyen helytelen eredményekre jutunk.

Nézetem szerint de lege ferenda abban a kérdésben, hogy az illetékkedvezmény milyen követelések konvertálására nézve legyen vonatkoztatható, sem a követelés jogcíme, vajon az kölcsön-, vagy adásvételi, vagy hagyaték megosztási szerződésen alapul, sem annak alakja, vajon az bekebelezett adóslevéllel, avagy váltókkal és bekebelezett biztosítéki okirattal, vagy — folyószámla hiteleknél — csakis

¹ Idézett gyűjtemény III. évfolyam 4. és köv. M.

bekeblezett biztosítéki okirattal van-e biztosítva: nem tehet különbséget, et legis ratio azt, hogy a jelzálogos kamatteher csökkentése illetékkedvezmény által előmozdítandó. Ez a legis ratio pedig egyáltalán nem kíván meg a kedvezmény alkalmazásának előfeltételül kölcsönszerződést, mint jogcímet, adóslevelet, mint a szerződés írásos alakját, hanem vonatkozik fokozott mértékben vételárhátralékokra, örököstársak hagyatéki osztály-követeléseire és váltóhitelekre, a melyek a kamatozás és törlesztés tekintetében rendszerint súlyosabb kikötésekkel járnak, mint az adóslevélen alapuló kölcsönök. Hogy pedig az a körülmény, miszerint a váltóhitelnél a kamatláb nem szerepel a váltóban, nem lehet akadálya annak, hogy arra a kedvezmény kiterjesztessék: azt a közigazgatási bíróság idéztem határozata oly világosan indokolja, hogy ehhez az indokoláshoz hozzátenni való igazán nincsen.

Egyébként az osztrák törvényhozás ebben a tekintetben is előképül szolgálhat. Az 1888. évi kormányjavaslat még szintén »Hypothekar-Darlehent« említett, de a képviselőház plénuma, Menger dr. indítványára, 1888. február 21-iki ülésén hozott határozatával ezt a kitélt: »Hypothekarschuld«-dal helyettesítette és magyarázatul beszúrta a következő szakaszt: »Unter Schulden (Geldschulden, Hypothekarschulden) im Sinne der vorstehenden Paragraphen sind sowohl die aus Darlehen, als auch die aus creditirten Kaufschillingsresten, Erbtheilungen und Vermächtnissen herrührenden Schulden zu verstehen.« Ezen értelemben kellene nekünk is a törvény megújításánál eljárunk, a »jelzálogkölcsön-követelés« kitélt »jelzálogos követelés«-sel helyettesítvén. A magyarázati szakaszt a magam részéről fölöslegesnek tartanám, különösen ha a javaslat indokolása a megfelelő magyarázatot nyujtaná.

Áttérek ezzel a konverzió lényeges föltételének az új kölcsön olcsóbságának kérdésére. A törvény célja nyilván az, hogy elősegítse drágább jelzálogos kölcsönök átváltoztatását olcsóbbakká, vagyis hogy előmozdítsa egy olyan kölcsön-operációt, a melynek eredményeként az adós ugyanannyi kölcsön adott összeg használatáért kevesebb évi díjat — kamatot — fizessen, mint fizetett azelőtt. Ezt a szándékát a törvény ezekkel a szavakkal fejezte ki: »Feltéve, hogy az átváltozott adósság kamatlába csekélyebb a régi tartozás után fizetett kamatlábnál és hogy a fizetendő kamat és mellékjárulékok összege az eddig fizetett kamat és mellékjárulékok összegét meg nem haladja.« Vagyis a törvény az olcsóbságnak két kritériumát állítja föl: 1. hogy az új kölcsön kamatlába kisebb legyen, mint a régié, 2. hogy az új kölcsön után kamat és mellékjárulékok összege ne legyen nagyobb, mint volt a régi kölcsönnél. A törvény határozott rendelkezése pedig nem hagy fenn kétséget a tekintetben, hogy a két feltétel nem vagylogosan, hanem ott, a hol a kamaton kívül más mellékjárulék is ki van kötve, együttesen alkalmazandó.

Kétség sem férhet hozzá, hogy a kölcsönök olcsóságának összehasonlításánál a mellékjárulékok magasságát figyelmen kívül hagyni nem szabad, mert az adósnak egyre megy, hogy kölcsönpénz élveztéért milyen czímeken fizet, az ő gazdasági érdekeiket csak az érinti, hogy a különböző czímeken a tőke használatáért összesen mennyit fizet. Ha tehát a törvény egyenlősítene a kamat elnevezés alatt fizetett tőkehasználati díjjal minden egyéb, a tőke visszafizetésén túl kikötött

melléktartozását, — a mint ezt például a kamatmaximumról rendelkező 1877: VIII. t.-cz. teszi — akkor ez ellen nem lenne semmi ellenvetésem. Ám a mi törvényünk nem így jár el, nem egyenlősíti a kamatot a mellékjárulékokkal, hanem ellenkezőleg megkülönböztetést tesz a kettő között, a mikor az illetékmentességet ahhoz fűzi, hogy a kamatláb kisebb legyen, a kamat és melléktartozások összege pedig csak ne emelkedjék. Ez a megkülönböztetés pedig szerény nézetem szerint teljesen elhibázott eredményekre vezet.

Ezen állításom igazolására egyszerűen hivatkozom két pénzügyi közigazgatási bírósági határozatra. Az egyik szerint az illetékkedvezmény nem vonatkozik oly kölcsönök konvertálására, melyeknél az új kölcsön kamatlába ugyanolyan, mint a régi tartozás kamatlába, habár a fizetendő kamat és mellékjárulékok összege együttvéve csekélyebb, mint az eddig fizetett kamat és mellékjárulékok összege (D. 14—85.); a másik szerint pedig igénybe vehető a kedvezmény akkor, ha a régi kamat és mellékjárulékok az új kölcsönkamattal és mellékjárulékaikkal összegét épen elérik, de az új kölcsön kamatlába kisebb. (p. 6. 2593—93.) Az első esetben a kamat és mellékjárulékok összege kisebb az új kölcsönnél, mint volt a réginél, vagyis az adós a tőke használatáért kevesebb díjat fog fizetni, mint eddig és a pénzügyi bíróság teljesen törvényesen megfosztja az illetékmentesség kedvezményétől csak azért, mert a tőke-használati díjból kamatnak elnevezett rész nem változott. Viszont a második esetben az új kölcsön sem olcsóbb a réginél, mert az adós kamat- és mellékjárulékokban összesen ugyanannyit fizet, mint a mennyit addig fizetett és a bíróság mégis megadja a kedvezményt csak azért, mert a tőkehasználati díjból kamatnak elnevezett rész csökkent.

Ebből a két határozathból, a melyek teljesen törvényesek és pénzügyi hatóságaink állandó gyakorlatát képviselik, egészen világos a törvény álláspontjának helytelensége. A helyett, hogy a tőkehasználati díj egységes gazdasági fogalmából indulva ki, megkülönböztetést tesz a díj elemeinek elnevezése szerint s így egyfelől megfoszt a törvényes kedvezménytől olyan eseteket, a melyekben az adós valóságosan olcsóbb kölcsönhöz jutott, — mint pl. az idéztem első esetben — másfelől pedig megkárosítja a kincstárt, mert utat nyit az illetékek törlésének olyan esetben is, — a melyet másodsorban idéztem — a mikor t. i. a kölcsön az adósra nézve nem lett olcsóbbá, csak az u. n. »kamatláb« szállítottatott le, esetleg pusztán az illetékkedvezmény elnyerése céljából.

Szembetűnő anomáliára vezetett a törvénynek ez a megkülönböztetése a zálogleveles törlesztések, kölcsönök tekintetében. A záloglevélintézetek túlnyomó részben az általuk nyújtott kölcsönről kiállított adóslevelekben az illető kölcsön alapján kibocsátandó zálogleveleik kamatlábat veszik fel kamatlábul, holott az adós nyilván nem ezt a kamatot fizeti, hanem azt a teljes quotát, a mely kölcsön annuitásából a tőkétörlesztési hányad levonása után fenmarad. Ennek daczára az adós kötelezettségei az 1881:LXX. t.-cikk szempontjából úgy tűnnek elő, mintha a záloglevél-kamatláb lenne a kölcsön-kamatláb, az a quota pedig, a melyet az adós a záloglevél-kamatlábon és a törlesztési hányadon felül fizet, u. n. »melléktartozás«. Hogy mi ennek az eredménye az illetékkedvezmény szempontjából, azt egy példán fogom bemutatni, a mely a gyakorlatban igen sokszor fordul elő.

Az egyik záloglevél-intézet a nyolczvanas években nyújtott $4\frac{1}{2}\%$ -os záloglevél alapján kölcsönt, a mely után az adós fizetett negyven évre 6% annuitást. Ebből a törlesztési hányad $0\cdot75\%$, a tőkének az adós által fizetett használati díja tehát $5\cdot25\%$. A kilenczvenes években az adós konvertálja ezt a kölcsönét egy másik intézetnél, a mely szintén $4\frac{1}{2}\%$ -os záloglevelek alapján a kölcsönt ötven évi amortizációra $5\cdot35\%$ annuitás mellett nyújtja. Ebből az annuitásból a tőketörlesztési hányad $0\cdot45\%$, a tőkének az adós által fizetett használati díja tehát $4\cdot9\%$. Világos, hogy az új kölcsön az adós szempontból évi $0\cdot35\%$ -kal olcsóbb, a konverzionális illetékmentességnek tehát gazdasági szempontból helye lenne. Ámde a pénzügyi hatóságok minden esetben megtagadták a kedvezményt é. p. teljesen a törvény alapján állva, mert az adóslevelekben kikötött kamatláb mind a két esetben $4\frac{1}{2}\%$ volt (a záloglevelek kamatlába), ha pedig a kamatláb nem csökkent, egyedül a kamat és melléktartozások összegének csökkenése révén az illetékmentesség nem adható meg. Végeredményben tehát a törvény helytelen formulázása elüti a konverzionális kedvezmény alkalmazásától az olyan eseteket, a mikor az adós kamatszolgáltatása nyilván csökkent csak azért, mert a zálogleveles intézetek kezelésük egyszerűsítésére a kölcsön tényleges kamatának csak azt a részét nevezik kamatnak, a melyet a záloglevelek után ezen a czimen fizetnek.

Viszont könnyen elképzelhető az az eset, nincs tudomásom róla, nem is teszem fel, de előfordulhat, hogy valamely intézet a törvény fogycatkozásával visszaélve, az adóslevélben a kölcsön kamatlábat a záloglevél-kamatlábnál 1% -kal alacsonyabban szabja meg s így az általa kifizetett kölcsön számára megszerzi a konverzionális illetékmentességet a nélkül, hogy a régi kölcsön annuitásánál olcsóbbat engedélyezne, a nélkül tehát, hogy az illetékmentesség gazdasági jogalapja meglenne.

Ugy vélem, sikerült bebizonyítanom, hogy a törvény jelenleg elfoglalt álláspontja teljesen téves. Ezt a téves álláspontot a magyar törvényhozás átvette a mintául szolgált osztrák 1881. június 11-iki törvényből, a melynek 1. §-a az illetékmentesség megadásánál azt a föltételt kötötte ki: »... Wenn durch eine solche Convertirung Eine Dauernde Herabsetzung des Zinsfusses der bezüglichlichen Hypothekarforderungen ohne gleichzeitige Erhöhung des Capitalbetrages und der nebst den Zinsen zu entrichtenden nebegebühren erfolgt.« Mig az eredeti magyar javaslatban még benne volt az a kikötés is, hogy a tőke összege ne emelkedjék — a mi szintén helytelen — és a pénzügyi bizottság által ez helyesen pótoltatott azzal a kitéttel: »illeték nem jár azon összegből, amely a bekeblezett eredeti tartozásból még tényleg fennálló adósság összegét meg nem haladja, addig a mellékjárulékokra vonatkozó, egészen hibás részt átvették az osztrák törvényből. Csakhogy az osztrák törvényhozás később rájött a hibára és már az 1899. márczius 9-iki osztrák törvényben nem találjuk ezt a megkülönböztető kikötést, hanem annak helyébe lép a helyes egyenlősítő meghatározás: »Periodische Leistungen (Regiebeiträge u. d. gl.) welche neben den Zinsen bedungen werden, wird zu den Zinsen rechnen.¹

¹ Hogy az osztrák törvényhozás a »Regiebeiträge« kitéttel a záloglevél-intézet által a záloglevél kamaton felül szedett jutalékot is értette, e mellett bizonyít Sommaruga br. nyilatkozata a javaslat tárgyalásánál: »Regiebeiträge« . . .

Kétség sem fér hozzá, hogy a mi törvényünkkel szemben az osztrák 1889. évi törvény van a helyes állásponton, ezért az ujonnan hozandó törvényből a melléktartozásokra vonatkozó megkülönböztető kikötés elhagyandó és helyébe felveendő az 1877 : VIII. t.-cz. 2. §-ának meghatározása, hogy a kamatba, a kötbér, üzletdíj, megtérítési összeg és mindennemű melléktartozás is beszámítandó.«¹

A konverziós kölcsön olcsóbbtsága tekintetében a magyar törvényben foglalt kikötés azonban abból a szempontból sem megfelelő, hogy a kincstárnak nem nyújt biztosítékot a jelzálogos hitelező és az adós olyatén összefüggése ellen, a mely az illetékmentesség jogalapját eleve, vagy utólag elvonná. E részben a következőket tartom tekintetbe veendőknék. Az illetékkedvezmény, a mely a konverzió esetére érvényes, értékben megfelel 1.34⁰/₀-nak (0.32⁰/₀ az adóslevél bélyegilletéke, 0.32⁰/₀ a törlési engedély bélyegilletéke és 0.7⁰/₀ a bekeblézési illeték), hogy oly esetben, a mikor a kamatláb-leszállítás értéke kisebb a tőke 1.34⁰/₀-ánál, a kincstár károsodik, a nélkül, hogy a konverzió anyagi gazdasági érdeket képviselne, a mennyit a kincstár illetékben feláldoz. Ilyen eset kétféleképen lehet: 1. úgy, hogy a kamatláb leszállítás, vagy az új kölcsön fennállásának időtartama oly csekély, hogy a kamatláb évi leszállítása az új kölcsön fennállási éveinek számával szorozva, nem ad 1.34⁰/₀-ot; 2. úgy, hogy a konverzionális illetékkedvezmény elnyerése után az új kölcsön kamatlábát felemelik, a mire nézve esetleg már előzetesen megállapodás jöhetett létre.

A mi törvényünk az ilyen esetek ellen nem nyújt védelmet. Nem oszthatom e részben illetékszabályaink jeles kommentátorának, László (Lasitz) Pálnak nézetét, hogy »a már megadott kedvezmény is alapját s így hatályát veszti, ha a kamatláb felemelése iránt utólagosan állittatik ki okirat, s ennek a körülménynek elhallgatása jövedéki kihágást képez.«² Nem oszthatom, mert az egyszer elengedett illeték utólagos visszakövetelésére, vagy a jövedéki kihágás megállapítására sem az 1881 : LXX. t.-cz., sem az annak hatályát meghoszszabbító törvények nem nyújtanak támpontot.

Hogyan védekezik ezen eshetőségek hátrányai ellen az osztrák törvényhozás? Az eredeti 1881-es törvényben még sehogy. Igaz, hogy ennek a törvénynek az 1. §-ában is már »eine dauernde Herabsetzung des Zinsfusses« szerepel a kedvezmény előfeltételeként, míg a magyar törvény a leszállítás állomás jellegét expressis verbis nem követeli meg, de ez nem lényeges különbség, mert a magyar pénzügyi judicatura is helyesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kedvezmény nem adható meg, ha az új kölcsön kamatlába kisebb, de a

es sind speciel die Pfandbrief-Darlehen ins Auge gefasst, bei welchen ausser der Pfandbriefszinsen stets auch Regiebeiträge von der das Darlehen gewährenden Anstalt bedungen zu werden pflegen.« (Stenographische Protokolle des österr. Abgeordneten-Hauses, X. Session. 1889. 9. kötet 10639—10679. 1.)

¹ Már az 1886 : XXIX. t.-cz. 76. §-ának 6. pontja alapján kiadott 974/1888. sz. igazságügyminiszteri rendelet helyesen egyenlősíti a mellékjárulékokat a kamatlábbal. A rendelet ugyanis azt a jogositványt, hogy az új kölcsön a konvertálandó régi kölcsön rangsorozatába jusson, e részben a következő föltételhez köti, »hogy a jelzálogilag biztosítandó új tőketartozás a már bejegyzett régi tőketartozást... meg ne haladja; kamatláb biztosítéki összes és egyéb mellékkötelezettségek tekintetében pedig az előbbinél terhesebb kikötést ne alkalmazza...«

² Nagymártoni László Pál: *A bélyeg- és illeték iránti törvények és szabályok magyarázata.* 1900. 83. lap.

hitelező pénzintézet a kamatláb esetleges felemelését magának fentartotta (2139/1896. sz. p. ü. bírósági határozat), több névtelenre pedig az osztrák törvénynek idézett kitétele sem szolgáltat fegyvert.

Megváltozott azonban a helyzet ez osztrák törvény 1889. évi megújítása alkalmával. A megújításra vonatkozó kormányjavaslat¹ föltétlenül kötötte ki, hogy a kamatlábnak az adóslevélből kitűnő leszállítása legalább $1/2^0/0$, a kölcsöntörlesztési időtartama pedig legalább öt év legyen, de kimondta azt is, hogy olyan megegyezések által, a melyekkel egy illetékmentességben részesített kölcsön kamatlába felemeltetik, vagy a kölcsön időtartama öt éven aluli időtartamra szállittatik le, a konverzionális illetékkedvezmény elvész és a felek ily esetben egyetemleg tartoznak a feltételek megváltoztatását (három, illetve kétszeres lelet terhe mellett) az illetékes pénzügyi hatóságnál bejelenteni és a kiszabandó illetéket pótlólag megfizetni. 5. §.)² A képviselőházi tárgyalások során³ a minimális kamatláb-leszállítást a kormány javaslatától eltérően $1/4^0/0$ -ra mérsékeltek, de a kölcsön minimális időtartamát hat évre emelték fel Robrzynski dr. indítványára és az ő számítása alapján, a melylyel kimutatta, hogy hat éven át érvényben álló $3/4^0/0$ kamatláb-leszállítás értéke már meghaladja az illetékkedvezmény értékét, ez pedig elegendő esetleges visszaélések kikerülésére. Úgyisintén a képviselőház plénumában szűrték be a minimális törlesztési időtartam mellé azt a kikötést, hogy a takarékpénztárak és jelzálog-intézetek alapszabályaiban kikötött felmondási jog nem gátolja az illetékkedvezmény megadását, tették pedig ezt azzal az indokolással, hogy az intézeteknek a késedelmes fizetés, vagy értékcsökkenés esetére kikötött ez a felmondási joga a törvény érvényesülését ne akadályozza.

Az eredetiségre való minden törekvés nélkül azt a nézetemet fejezem ki, hogy az új magyar törvénybe fölveendők lennének mind ezek a kamatozási és törlesztési kikötések, a melyek az osztrák törvénybe felvették. Ki kellene mondani, hogy az illetékmentes kamatláb-leszállítás minimuma $1/4^0/0$, a kölcsön minimális fennállási ideje hat év, mert ez esetben a $6/4 = 1.5^0/0$ kamatláb-mérséklés már meghaladja az $1.32^0/0$ illeték-mérséklést. Ki kellene mondani, hogy a jelzálogintézetek alapszabályaiban az adós kötelezettségeinek nem teljesítése, vagy az ingatlan értékcsökkenése esetére biztosított felmondási jog nem akadályozza az illetékkedvezmény megadását. Végül utólagos kamatláb-emelés, vagy a kölcsön időtartamának utólagos leszállítása ellen szintén azzal kellene a törvényben védekezni, hogy az ilyen megegyezések

¹ 668 der Beilage zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses X. Session. 1888.

² A javaslat indokolása ezen rendelkezéseket így okolja meg: »Nach dem Gesetze vom 11. Juni 1881. konnten die Gebührenerleichterungen auch bei der geringfügigsten Zinsfussherabsetzung angesucht und daher . . . auch in Fällen erwirkt werden, wo vielleicht die ersparte Gebür höher war, als der Vortheil, der dem Schuldner durch die Zinsfussherabsetzung zugewendet wurde. Es haben daher die Bestimmungen, wonach die Zinsfussherabsetzung mindestens $1/2$ Procent und die Darlehensdauer mindestens 5 Jahre betragen sollen, zuvörderst den Zweck, zu verhindern, dass Darlehensgeschäfte zu Ersparung von Gebühren in die Form von Conventirungen gekleidet werden. Sie entsprechen aber auch der Tendenz des Gesetzes, die dahin geht, nur Geschäfte zu Gunsten der Hypothekarschuldner zu begünstigen.«

³ Ülési jegyzőkönyv lapszámát lásd fent, Sommaruga br. nyilatkozatánál.

bejelentendők, azok alapján az illeték pótlólag megfizetendő, elmulasztás esetén pedig birsággal felemelt illeték fizetendő.

E módosításnak — gazdasági jogossága mellett — az a nagy előnye van épen a mi szempontunkból, hogy a törvényes kedvezménynek magánkövetelések és váltóhitelek konvertálására való kiterjesztése által beálló illeték-veszteség ellensúlyozást fog nyerni az által, hogy a kedvezményből a jövőben mindazok a konverziók elesnek, a melyeknél a kamatláb-leszállítás értéke nem haladja meg az illetékmérték értékét. Vagyis a javasoltam módosítások egyfelől a konverzionális illetékkedvezményt teljesen a méltányosság, a gazdasági jogosultság alapjára fektetik, másfelől pedig a kincstárnak több megterhelését nem, vagy legalább is nem lényegesen idézik elő.

Végleges ítéletet természetesen csak akkor fogunk magunknak alkotni, ha a módosított törvény hatásairól egy bizonyos, talán öt évi időszakon belől részletes, megbízható statisztika fog rendelkezésünkre állani. Ezért előadásomat azzal a kivánsággal fejezem be, hogy a statisztikai hivatal a jövő év január 1-től kezdve készítsen az adóhivatalok és a központi díj- és illetékkiszabási hivatal részére megfelelő bejelentési lapokat, melyekből az illető hivatalnál megadott konverzionális illetékkedvezmények, összeg, szám, a konvertált és az új adósság forrása, végül a régi és az új kamatláb nagysága szerint csoportosítva kitünjenek és így alapjaiul legyenek fölhasználhatók egy országos statisztikának, a mely a törvény újabb megújításának biztos matematikai alapja, de egyúttal jelzalogos statisztikánknak igen értékes forrása leend.

Éber Antal.

Közlemények és ismertetések.

Pénzügyi válságok.

Arthur Raffalovich: *Les crises commerciales et financières depuis 1889.* Paris 1900. — 51. l.

A gazdasági conjecturák lehanyatlásának, a kereskedelem és tőzsde sovány esztendeinek s ijesztő pangásának egyetlen jó eredménye az szokott lenni, hogy állnak elő gazdasági philosophusok, a kik neki mernek menni annak a nagy kérdésnek, hogy: miért is vagyunk hát ily nyomorultul? Úgy látszik, csak ily időkben jut eszünkbe, hogy mily keveset tudunk a gazdasági élet mély törvényeiről, csak a válságok ráznak meg bennünket s indítanak igazságkutatásra és könyvolvasásra. Mirabeau »Dénonciation de l'agiotage au roi et a l'assemblée des notables«-ját (1787.) forgatván, egészen jól hallom belőle az első nagy válságos évek ijedtségét, mikor így kiált fel (5-ik l.): »c'est l'ennemi le plus redoutable de votre Royaume, c'est l'Agiotage que je dénonce à Votre Majesté«. Még Montesquieu is külön hozzá szól a Law-válsághoz az »Esprit des Lois«-ban (24. lap). Ismeretes, hogy ama másik nagy válság, az amerikai »Fekete Péntek«-é, Black Friday, mily könyvterméssel áldotta meg a világot. Megint jókora szünet volt azonban addig, míg a hetvenes évek el nem hozták a bécsi »krachot« és később a berlini rázkódtatást. Ekkor egyszerre neki látott a német tudomány és egymásután gyártotta a válságelméleteket. Mig Schäffle és Cohn Gusztáv a magángazdasági rendszer szerves működéséből magyarázták az örvénylő válságot, Wagner Adolf pedig socialistikus fejtegetéséhez gyűjtött belőlük virágot: addig munkához láttak a kisebbek is s több-kevesebb alapos-sággal mivelgették a fölfakadt talajt. Ehrenberg könyve »Die Fondsspekulation und die Gesetzgebung« (1883), igen érdemes olvasmány; Wasserrab »Preise und Krisen« (1881.) című dolgozata, Michaelis és Gareis értekezései, Glagau »Szenzáció«-ja egy-egy oldalát világitották meg a kérdésnek, míg megint csönd lett és feledés vagy a mi még rosszabb: oly röpiratözönlés támadt, mely Perrot csodabogaraihoz vezetett, ki a börzét vértől csöpögő hóhérnak nevezte s úgy hitte, hogy azzal megfejtette a kérdést.

Azóta az újabb válságok, melyekről az újdonság csábító színe már lekopott s csak nyomorúsága maradt meg: vagy röpiratokkal öntöttek tele, vagy oly száraz »rendszerekben« tetszelegtek, mint teszem föl Crump angol és Courtois francia »vezérfonalai«. Most hát ismét benne volnánk a pénzügyi válságban, még pedig ugyancsak keser-

vesen s hosszan kinlódunk végérkezetlennel látszó bonyolódásaiban. Oly rosszul állunk már, hogy ismét keresni kezdjük az igazságot és nem tudjuk elfordítani szemünket a könyvekről sem; szinte várjuk, hogy ők beszéljenek hozzánk.

A gazdasági megijedésnek és az elméleti várakozásnak ebben az idejében adta ki a Párisban élő legkiválóbb nemzetgazdák egyike, — sőt talán: a legkiválóbb — Raffalovich Arthur, munkáját az új kereskedelmi és pénzügyi válságokról. Sajnos, a könyv rövid maradt, mit a »valeurs mobiliers«-kongresszussal való kapcsolata magyaráz meg, e helyett azonban megmaradt nagy világossága, áttekinthetősége és (a mit annyiszor szeretnék megromlott nyelvszokásaink középett hangsúlyozni): kitűnő irodalmi nyelve, élvezetes előadása.

Négy nagy válságról beszél nekünk a finom szemű és tollú Raffalovich Arthur: az 1890-iki angol Baring-válság, az Egyesült-Államok 1893-as pénzrázkódása, az ezt követő ausztráliai gazdasági megbillenés és a tavalyi szentpétervári válság azok, a melyekről munkájában szó van. Mind a négy kapcsolatos egymással, a minthogy maguk ezek az óriási hullámgyűrűk, a melyek Londontól Oroszorszáig és Ausztráliáig terjedtek, kimutatják a modern gazdasági életnek bámulatos világgraszoló összetartozandóságát. A londoni Baring-krízisnek okát Raffalovich azokban a túlzott befektetéseket találja meg, a melyeket a londoni piacz s épen a Baring-ház Argentínába és Uruguayba vitt addig, míg a délamerikai államok meg nem rogytak. A kép, melyet látunk, igen érdekes, sőt bátran azt mondhatjuk, hogy hatalmas, mert hisz a cég kötelezettségei 525 millió frankra rugtak. A vége a nótának az a mesteri lebonyolítás lett, mely Lidderdale bankkormányzó nevéhez fűződik. Még 1893-ban végére sem járt a pénzvilág ennek, már a newyorki piacz rendült meg oly erősen, mint 1837. óta még alig. Ezt a válságot Raffalovich főként pénzválságnak tartja, mely a pénznek hirtelen való árszökésében és a bizalom megrendülésében nyilvánult; szerzőnk azon igyekszik, hogy az Egyesült-Államok kormányának valutarendszeréből és a bankok politikájából vezesse le e katasztrófát. A megindult lavina természetesen nem állapodott meg, hanem gurult, rohant Ausztráliába és agyoncsapta még ebben az 1893-ik évben az épülőfélben levő házakat. Mert Melbourneba építési válság alakjában csapott le a bomba s a tiz kilométerre tervezett utcák úgy lemaradtak, hogy hetenként 2000 font sterlingre ment az összes értékek csökkenése. Ezek után Szent-Pétervár következett, a hol a »krach« tőzsdei zavar alakjában jelent meg, még pedig úgy, hogy a »Nemzetközi bank« részvényei 141 rubellel, az Iparbankéi 127 rubellel estek. A forгатag pusztított itt is, a buborékok szétpattantak, de a megindult áramlat ment tovább. Tovább jött. mifelénk sietett, csakhogy — csakhogy itt vége van a Raffalovich könyvének.

Reméljük, folytatni fogja világos, érdekes rajzait. Reméljük annyival is inkább, mert a mit a válságok általános szerepéről s azoknak elméleti törvényeiről mond munkájának első fejezetében, az igen rövidre van fogva s inkább csak bevezetésnek tekinthető. Ha ezen elméleti részről annyit mondok, hogy Raffalovich elődeinél nagyobb súlyt helyez a válságok történetében a konverziók szerepére, akkor megmondtam álláspontjáról mindazt, pedig épen a mostani keserves pénzviszonyok között ennél sokkal többet szeretnék hallani tőle.

Hegedüs Loránt.

A járadékbirook.

A járadékbirook rendszere és alkalmazása Magyarországon. Irta : Dr. Fellner Frigyes. Előszóval ellátta : Hieronymi Károly, Budapest, 1900. 203. l.

Midőn hazánkban néhány éve az agrárszocializmus tünetei mutatkoztak, törvényhozásunk átlátva az ebből származó veszedelmeket, egész sorozatát hozta a szociális irányú törvényeknek, így ezek közt az 1894-ik évben a telepítésről szóló törvényt, hogy ez a törvény is, a birtokmegosztás kedvezőbbé tétele által, hozzájáruljon a forrongás megszüntetéséhez. Mert az agrárszocializmus okai között egyike a leglényegesebbeknek az egészségtelen birtokmegosztás volt. Ugyanis nálunk a birtokmegosztás nem mondható kedvezőnek. Hazánk földjének 32°/_o-át teszi ki a nagybirtok, 16°/_o-át a közép-, 52°/_o-át a kisbirtok. A mint látjuk tehát, a kisbirtok aránya nem nagy, a közép-birtok aránya elenyésző csekély. Pedig hogy a nagy-, közép- és kisbirtok között kedvező arány legyen, közgazdasági okokból igen fontos. A középbirtokos osztály a kormányhatalom legmegbízhatóbb támasza, anyagilag független képviselői pedig az alkotmány leghivebb őrei. A középbirtokos osztály az, melynek egyik hivatása, hogy mint független, intelligens elem meggyéje, községe, sok helyen egyháza ügyének vezetésében részt vegyen. Köz- és közigazgatási jogunk majdnem teljesen a földbirtokhoz köti a községi és törvényhatósági életben való részvételt. A képviselőválasztási jogot, a községi képviselő testület tagságának a megyebizottság tagságának jogát legtöbb ember a földbirtoknak köszöni. Sőt még az egyházi életre is kihat a földtulajdon, a patronátusi jog révén. Élethivatása senkit sem hoz oly közel a néphez, senki sem ismerheti úgy a népet, mint a középbirtokosság, mely közte él; senki sem tud annyira a nyelvén beszélni. Foglalkozása nem köti kiszabott órákhoz és így a nobile officiumra ideje is inkább van, mint másnak. És a nép közt terjedő bizalmatlanság közepett még a középbirtokos fér legjobban a tömegnek eszéhez és szívéhez; így tehát a középbirtokos osztály előtt áll az a magasztos hivatás, hogy oktatója, vezetője, irányítója legyen a népnek, az erkölcsi, a szellemi, az anyagi és a társadalmi téren, megátolván ezáltal azt, hogy a nép mindenféle tévtannak martalékává legyen. A kis- és törpebirtokos a legjobb katonákat, a legmegbízhatóbb munkásokat szolgáltatja és a szocialisztikus mozgalmak ellen a legjobb védőbástya. A kisbirtokos osztály vagyonának biztosítását a rend fenmaradásában keresi, a társadalmi rendhez ragaszkodik. A kisbirtokos osztály erősítésével növekedik a védőfal, mely oltalmaz a társadalmi rend megbontói ellen és gyöngíti a támadó erőt. De fontos a helyes birtokmegosztás azért is, mert csak az által érvényesülhet az ország lakosságának nagy része, mint termelő, mint fogyasztó és mint adózó elem. (Lásd Jeszenszky Ignác: »A telepítés elvei és kivitele«. Közigazgatási Szemle XXIV. évfolyam, I. száma). Az ország összlakosságának 21°/_o-a azon kisgazdákból áll, kiknek földbirtokuk törpe, mert 1—7 kat. holdig terjed. Ezen termelők munkaereje nem érvényesül kellőkép, mert a törpe gazdaság a gazdát évente legfeljebb 25—30 napig foglalkoztatja. Ezeknek ki nem használt munkaerejében évente milliók vesznek el. Számottevő mellékfoglalkozásra pedig egyoldalú gazdasági rendszerünk mellett nem igen tudnak szert tenni. Sokoldalú, belterjesebb gazdaságra pedig nem térhetnek át

a tőke és a fogyatkozás híján. Szegényes életmódjuk mellett természetes, hogy mint fogyasztók és adózók sem igen tehetnek számot a nemzet háztartásában. A közgazdaságilag helytelen birtokmegosztáson és ennek káros hatásain a telepítés az okosan megvont korlátok között, s a józan parcellázás segíthetne leginkább. A házi ipar meghonosítása, a munkásokat a téli hónapokban foglalkoztató ipari vállalatok létesítése, baromfi-, méh-, selyemtenyésztés nagyobb mértékben való felkarolása és még sok egyéb intézkedés mérsékelné e bajokat, de az elvitázhatatlan, hogy sok helyen csak a sikeresen keresztülvitt telepítés volna a hatásos orvosság. Mindenekelőtt üdvös hatással volna a telepítés a népességnek egyenletesebb eloszlására. Nálunk vannak vidékek, melyek munkáskéz hiányában szenvednek oly mértékben, hogy sok helyütt, a nagyobb birtokokon e miatt lehetetlen az okszerű gazdálkodás. Az aratás, cséplés, a takarmány betakarítása késik, lassan megy, mi által ezen gazdaságok gyakran nagy károkat szenvednek. Ha sűrűbb népességű vidékekről a munkaerő a megélhetési viszonyok nehézségei folytán átvitethetők ezen helyekre, úgy az nagy hézagot pótolna. Egyrészt ezen területek nem szenvednének munkaerő hiányában, másrészt a mezei munkára termett, ahhoz értő, szorgalmas munkás elemet oly helyzetbe juttatná, melyben az hivatottságának élhetne és nem foglalkoznék államfelforgató eszmékkel, vagy nem volna kénytelen kivándorolni, hazáját elhagyni, vagy a városokba özönlöni és ott a proletariatus számát növelni. Az a haszna is volna a telepítésnek, hogy a birtok és népesség helytelen megosztása folytán most kevésbé kihasznált földet, a telepítések által helyesen megmunkáltathatná; lehetővé tenné a művelés alá vehető talaj terjeszkedését. Szóval a helyes telepítés mindenképp a termelés fokozására vezetne, a mezőgazdaság színvonalát emelné. Nemzetiségi politikai okokból is figyelmet érdemel a telepítés, a mennyiben a sűrűbb népességű magyar vidékekről való telepítések által az ország közepét elfoglaló magyarság határvonalai kifelé terjeszthetők volnának. E meglevő kisebb magyar nyelv-szigetek — mint pl. a székelység Erdélyben — hozzátelepítés által erősíthetők és számban gyarapíthatók lennének. A helyesen keresztülvitt telepítéssel nem kicsinyelhető üdvös eredményeket lehet tehát elérni. A telepítés fontos és actualis kérdéseink közé tartozik, melyekre a közvélemény figyelmét felhívni, érdeklődését felkelteni hasznos munka. Ezt tette hosszas tanulmányok alapján, széles látkörrel, mély tudással kidolgozott művében: »A járadékbirtokok rendszere és alkalmazása Magyarországon« dr. Fellner Frigyes. Fellner Frigyes ez újabb munkájának nagy érdeme, hogy megjelenésével a járadékbirtok kérdését napirendre hozta. Fellner munkájának célja kimutatni eddigi telepítéseink sikertelenségének okait és megjelölni azon módokat, melyekkel eredményes telepítés keresztülvitele lehetséges volna. Eddigi telepítéseinket a tőkeelv alapján vittük keresztül; jövőben a *járadékelv* alapján kellene eszközölnünk. Ezért először is ismerteti a járadékelv lényegét, rendeltetését, jelentőségét. Mint-hogy a gyakorlati törvényhozás a járadékelvet a jövedékbirtok intézményében valószínűsítette meg, ismerteti a járadékbirtokot, kifejtve ennek fogalmát, lényegét, rendeltetését, jelentőségét. Járadékbirtokot először Poroszországban létesítettek. A szerző ezért kimutatja ezeknek keletkezését, fejlődését, szabályait és jelen állását. Bemutatja a tényleges eredményeket feltüntető adatokat, a melyekben a porosz telepítési

művelet, az egész járadékbirtok-politika jelentősége kifejezést talál. Ennek segélyével tiszta, világos képet nyerünk a tényleges eredményekről: a járadékbirtokok nagy terjedelmű alapításáról, azok kiterjedéséről, számáról, becsértékéről, vételáráról és az egész járadék alapítási művelet finanszírozási viszonyairól. De Fellner nem állapodik meg Poroszországban. Bemutatja az angol járadékbirtok rendszerét is és szól ennek tényleges eredményéről. A szerző kifejti a járadékbirtok behozatali törekvéseket Ausztriában; taglalja, miért nem sikerült azokat ott intézményileg biztosítani. Párhuzamot von a porosz, az angol és a tervezett osztrák járadékbirtok-rendszerek szabályozása, szervezése között. Tanulmányainak további tárgya a járadékbirtok-rendszernek Magyarországon való alkalmazása. Itt kifejti, a járadékbirtok-rendszer megvalósításával, a magyar földhitel-politika szolgálatában elérhető áldásos eredményeket, melyek abban állanak, hogy megakadályoznák és elkerülhetővé tennék egyrészt a túl magas vételár-hátrálék bekebelezésével járó improductív adósságok létrejöttét, másrészt megakadályoznák azon improductív adósságokat is, melyek az örökös társak készpénzbeli kielégítése céljából vétetnek föl. Továbbá megszüntetné a földbirtok-hagyatéknak eddigi rendezési módjával járó hátrányos gazdasági hatásokat. A szerző statisztikai adatokkal is megvilágítja, hogy az improductív eladósodás hazánkban mily tömegesen terjed. A járadékbirtokok által a magyar földbirtok politikai szolgálatában el lehetne érni azt is, hogy a járadékbirtok hathatós előmozdítója lenne az egészséges birtokforgalomnak, erős eszköze lenne a közép- és kisbirtokos osztály gyarapításának és fentartásának; üdvös hatása lenne az is, hogy csekély tőkeerővel rendelkező, de különben szakértő, szorgalmas gazdáknak lehetővé tenné az önálló gazdaság alapítását. Másrészt előidézné az eladósodott földbirtokos osztály regenerálását. Jelenleg ugyanis a jelzálogbirtokról, tehermentes lejegyzés nem eszközölhető a jelzáloghitelező beleegyezése nélkül, a fölbirtokosnak a parcellázás ezért gyakran nem sikerül, pedig hogy a túlságosan eladósodott földbirtokos, birtoka egyrészt eladhassa és ennek ellenértékével megmaradt birtokán nyugvó adósság terhét törleszthesse, birtokát meliorálhassa, intenzívebben művelhesse, a rendelkezésére álló eszközeihez képest túl nagy birtokát üzemi tőkeerejének megfelelően kisebbitve, rationalissá alakíthassa át, közgazdasági szempontból kívánatos. Továbbiakban kutatván jelenlegi telepítéseink eredménytelenségének okait, azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy tőkeszegény országban lehetetlen széles keretű telepítést folytatni a tőkeelv és a tőkejelzáloghitel alapján. Nagyobb eredményeket és tartós sikert csak a *járadék* és *járadékjelzáloghitel* segélyével lehet eszközölni, mert ez által földbirtokot a kis tőkével rendelkező, józan, megbízható elemek is szerezhetnek, a kik kis tőkéjüket nem kénytelenek vételárfizetésre fordítani; hanem azt hasznos befektetésre, üzemi célokra használhatják. A járadékjelzáloghitel mellett folytatott telepítésnél a telepes csak évi járadékkal és nem tőkeösszeggel adós; ha 1--2 járadékot nem képes fizetni, úgy nem válik esedékessé az egész tőkeállomány, mint a tőkejelzáloghitelnél ma, hanem mindig csak az évi járadék esetekre, a mi az ingókra vezetett, végrehajtással is biztosítható. Végül kimutatja és megjelöli szerzőnk azt a módot, a melyen a járadékbirtokok intézménye jogrendszerünk keretébe illesztendő és gazda-

ságunk szervezetében elhelyezendő és rendeltetéseinek megfelelően szabályzandó volna. Fellner Frigyes a telepítésnek, e nagy népesedési, társadalom- és gazdaság-politikai feladatnak megfelelő rendezésére irányító eszmét ad. A járadék birtok kritikai ismertetésével a hazai szakirodalmat gazdagítja.

Vécsey Loránd.

Mezőgazdasági kísérletügy.

Mezőgazdasági kísérletügyi intézmények Magyarországon. A m. kir. földművelésügyi minster megbízásából közrebocsátja a m. kir. földművelésügyi ministerium mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottsága. Budapest, 1900. 64 old.

Hogy a mezőgazdasági termés okszerű fejlődésére mily nagy jelentőségük van, épen gyakorlati irányuknál fogva, a kísérleti állomásoknak, erre a legkiemelkedőbb példát az amerikai Egyesült-Államok szolgáltatják, a melyek mezőgazdasága ma már nemcsak termelésnek óriási méreteivel, hanem szakszerűségével és termékeinek kiválóságával is messze felülhaladta az európai államokét.

Hogy hazánk mezőgazdasági termelése kiállja a versenyt Amerikával és a kisebb termelési ágak tekintetében a nyugateurópai államokkal is, szükségessé vált, hogy gazdálkodási rendszerünk gyökeresen átváltozzék és minden tekintetben elérje azt a színvonalat, a melyen a nyugateurópai, de főleg az extensivitásában hozzánk legközelebb álló Egyesült-Államok mezőgazdasága elért.

Ennek a fontosságát érezte Magyarország földművelésügyi kormánya is, midőn az utolsó évtizedben hozzálátott a már meglevő kísérleti állomások célirányos fejlesztéséhez és nagyrészt új állomások létesítéséhez. A földművelésügyi kormány ezen működéséről s az ennek folytán elért eredményekről számol be a földművelésügyi minster ezen kiadványa, melynek célja, mint az előszóból kitetszik, az 1900. évi párisi nemzetközi kiállításon szintén bemutatott magyar mezőgazdasági kísérleti intézményeknek úgy hazánkban, mint a külföldön való megismertetése, a mely ehhez képest magyar és francia nyelven adatott ki.

A mezőgazdasági kísérletügyet szolgálják hazánkban ma már hét vegykísérleti állomás, hat vetőmagvizsgáló állomás, továbbá a mezőgazdasági gépkísérleti, a növénytermelési kísérleti, a dohánytermelési kísérleti, az állami rovar-tani és a növényélet és kórtani állomás. Ezekhez sorakozik még a Budapesten felállítandó központi szőlészeti kísérleti állomás, melynek szervezése folyamatban van. Ezen állomások legtöbbje, kivéve a budapestieket, gazdasági tanintézettel van kapcsolatban s a magvizsgáló és vegykísérleti állomások bizonyos munkálatainak kivételével díjtalanul állanak a gazdák rendelkezésére. Valamennyi állomás céltudatos összeműködésének irányítására a mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottság szolgál. Hogy pedig az állomások tanulmányainak és a végzett kísérleteknek eredménye minél szélesebb körben ismertessé váljék, a fent nevezett bizottság 1898 óta időnként »Kísérletügyi Közlemények« című kiadványt bocsát közre, mely az érdeklődő gazdáknak díjtalanul küldetik meg. Ezen állomások a kiadványban közölt adatok szerint ma már úgy felszerelésüket, mint a bennök működő szakerőket tekintve mind magas tudományos színvonalon állanak. Sajnos azonban, hogy a legtöbbjének aránylag csekély, alig pár hektárnyi terület áll a

végzendő kísérletek céljaira rendelkezésre, a mi a végzett kísérletek gyakorlati jelentőségéből sokat levon.

Mindamellett a kimutatott statisztikai adatok tanúsága szerint ezen állomásokat gazdaközönségünk egyre fokozottabb mértékben veszi igénybe, mi legfeltűnőbb a vetőmagvizsgáló állomások forgalmánál, melyeknél ugyanis míg 1881-ben csak 62 volt az eszközölt vizsgálatok száma, addig 1898-ban már 32.487. Ez mutatja leginkább, hogy gazdaközönségünkben megvan az igyekezet az általa eddig űzött termelési rendszer niveaujának emelésére, minek üdvös haszna — főleg a mai földművelési kormányzat valóban sokoldalú támogatása mellett — közgazdasági viszonyaink javulására el nem maradhat.

Vásárhelyi Zoltán.

Állategészségügy.

Az állatok, állati nyerstermények és ragályfogó tárgyak Ausztria és Magyarország közötti kölcsönös forgalmának szabályozása tárgyában kiadott földművelésügyi ministeri rendeletek magyarázata. A magyar kir. földművelésügyi minister megbízásából írta: dr. Bárdossy Jenő ministeri osztálytanácsos. 1900. 126 lap Pallas nyomda.

Igaza van a szerzőnek, midőn előszavában hangsúlyozza azon nagy érdekeket, melyek Ausztriába irányuló állatforgalmunk zavartalan lebonyolításához fűződnek. Hiszen mezőgazdaságunknak két létfentartó oszlopa van: a szemtermelés és az állattenyésztés. Ezen két tényezővel, illetve azok értékesítésével két vevőre vagyunk reá utalva; első sorban Ausztriára, azután a külföldre. Ha tehát zavartalanul s jól akarjuk értékesíteni állatainkat s ezekből származó nyersterményeinket, úgy alaposan ismernünk kell a fennálló forgalmi szabályokat. Nemcsak az állategészségügyi hatóságoknak s azok közegeinek, hanem a képzett, önerejére támaszkodni tudó gazdának is ösmerni kell az e tárgyban kiadott ministeri rendeleteket. A hatóságok intézkedéseit csak úgy várhatjuk el, ha a rendelkezéseket magunk is ismervén, azoknak mindenben kezükre járunk. Hogy ezt tehessük, figyelemmel kell elolvasnunk Bárdossynak ezen hézagpótló gyűjteményét. Minden kérdésre meg fogjuk itt lelteni a könnyen megérthető magyarázatot. A mű ismerteti: 1. az élőállat-kivitel feltételeit s módozatait; 2. az állati nyerstermények és ragályfogó tárgyak kivitelének feltételeit és módozatait; 3. az állatok szállításánál, be-, kirakásnál, ragadós betegségek fellépésénél, forgalmi korlátozásoknál, zárlatoknál, marhalevél kiállításánál, szakértői vizsgálatoknál vasuton vagy tengelyen való szállításnál, lábon való hajtásnál stb. követendő eljárásokat; 4. részletes útbaigazítást ad a kivételes szállítási engedélyek iránt, kivételes vasuti berakási engedélyek iránt benyújtandó kérvények szerkesztésére, benyújtására nézve; 5. megismerteti az egy vasúti kocsiba rakható állatok számára vonatkozó rendelettel; 6. figyelmeztet a szabálytalanságokra, sertésszállítási módozatokra, ismerteti az Ausztriával szomszédos kerületekben életbe léptetett határszéli állomásokon teljesített szolgálatot; 7. az állategészségügyi (körzetek) kerületek beosztását s szabályrendelet mintáját is közli; 8. a tőlünk Ausztriába vitt szabálytalan állatszallítmányokkal ott követett eljárás módozatait stb. Az itten közölt s az egészből kikapott részletek eléggé mutatják a műnek nagy, minden kérdésre

kiterjeszkedő tartalmát. Nincsen az állategészségügynek olyan esete, nincsen Ausztriával ezen a téren folytatott kereskedelmünknek olyan kérdése, melynek kimerítő magyarázatát ne lelnénk e gyűjteményben. Nagy érdeme a szerzőnek az, hogy a rendeletek ezen halmazát tömör, de mégis könnyen megérthető magyarázatokkal látta el s így azt mindenki számára használhatóvá tudta tenni. Művét tehát, mint ezekben a kérdésekben nélkülözhetlent, mindenkinek, úgy az állatorvosnak, marhalevelkezelőnek, hatóságoknak és a közlekedési vállalatok közegeinek, mint a *hizlalóknak*, állatszállítóknak és *gazdáknak* melegen ajánlhatjuk.

Leitgeb.

Allami számvitel.

Emanuel Besson: *Le controle des budgets en France et à l'étranger. Etude historique et critique sur le controle financier des principaux états depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours.*

Paris 1899. V. és 614. lap.

A szóban forgó művet a francia akadémia (des Sciences morales et politiques) az általa kitűzött pályázat alkalmából megkoszorúzta. A munka az állami pénzügyek ellenőrzésével foglalkozik. A bevezetésben a költségvetések ellenőrzésének általános elméletét fejtegeti s a többek közt utal arra, hogy az állami pénzkezelés ellenőrzése ugyan szoros kapcsolatban áll az alkotmány jogelveivel, de azért még sem szemlélhető tisztán jogi szempontból, hanem a közgazdaság és a pénzügyi tudomány elvei szerint is ítélendő meg. Ezen általános elméleti fejtegetéseknél az ellenőrzés szükségessége és gazdasági szerepe, a költségvetések ellenőrzésének jogi alapja, az ellenőrzés fő szervei tárgyalatnak. A midőn az állam költségvetéséről szól, a többek közt az állami tevékenység határa iránt is nyilatkozik és a mostan majdnem minden országban divatossá vált állami beavatkozással, valamint azon törekvéssel szemben, hogy a közönség is mindenütt az állami támogatásért rajong, igen szépen mondja: »A nemzetek közt kifejlődött gazdasági küzdelemben a jövő azoké a népeké, a melyek az állami kiadásokat mérsékelni és azokat legjobban alkalmazni tudják, a nemzeti termelés eleven forrásaival legjobban takarékoskodnak és a magán kezdeményezésnek a legnagyobb befolyást engedik. Az mindig az ország gazdasági életének rovására megy, ha az állam polgárainak vagyonából nagyon nagy részt tulajdonít el és ha közkiadásokká alakítja át a magán kiadások tulságos nagy összegét.«

A bevezetés után szerzőnk három nagy részre osztja munkáját. Az elsőben szól az állami pénzügyek ellenőrzéséről Franciaországban, kezdve a rómaiaktól le az 1875. évben meghonosított rendszerig. A második részben fejtegeti a pénzügyi ellenőrzés jelenlegi rendszerét Franciaországban és a külföldön, a mely alkalommal megjegyzi, hogy a megbeszélendő rendszerek korántsem a pénzügyi tudománynak mesterséges alkotásai; az ellenőrzés formái szorosan hozzásimulnak a nemzetek politikai intézményeihez; jellegüket felveszik és velük együtt módosulnak és átalakulnak. A pénzügyi ellenőrzés politikai intézményének egyik kiváló jelleme mindenütt az, hogy a különböző hatalmak szétválasztatnak. Franciaország állami számellenőrzése után Angolország és Olaszország számellenőrzése tü-

zetesen fejtegettetik. Szerzőnk a számellenőrzés rendszerét négy csoportba osztja. A francia rendszernek megfelelően nézete szerint Poroszország, a Németbirodalom, a többi német államok, Ausztria, Magyarország, Luxemburg, Románia, Szerbia és Bulgária, Törökország, Görögország és Japán számvitele. Az olasz preventív módszernek megfelelően jár el Belgium, Portugal, Spanyolország, Chili, Brazília és Venezuela. Angolországához hasonlóan parlamenti bizottság gyakorolja az ellenőrzést Canada, Svéd- és Norvégország, Dánia, Mexico és Haiti; végre egészen független rendszert követ Oroszország.

A harmadik rész a számellenőrzés reformjával foglalkozik s kizárólag Franciaország viszonyaira van tekintettel, habár itt is más országok berendezéseire utalások történnek. Az eredmény, melyhez szerzőnk jut, az, hogy nagyban és egészben a számellenőrzés Franciaországban jól van berendezve; az előzetes ellenőrzésre nézve javasolja, hogy a mostani számviteli főnökök (melyeknek nálunk minden egyes utalványozási hatóságnál alkalmazott számviteli főnökeinek felelnek meg) helyébe az illető minisztériumoktól független és a pénzügyminisztérium alá rendelt tisztviselők alkalmaztatásának, a kik ép azért, hogy közvetlenül a pénzügyminisztériummal álltak kapcsolatban, a pénzügyi helyzettel első sorban érdekelt és azért felelős vezetőt, a pénzügyminisztérium minden rendellenességről még kellő időben előzetesen értesíthetik. Ezen meglehetősen gyarló javaslatát, szerzőnk egész felfogása az állami számellenőrzésről indokolja. Szerzőnk az egyes országok alkotmányos állapotának kifolyásaként látja a számellenőrzést is kifejlődni s így a történeti alakulás jogosságát védi.

Helyesen jegyzi meg egyébként Stourm, a ki az akadémia részéről a pályamű bírálatával volt megbízva, hogy a jobb számellenőrzés elérése végett »sokkal jobb volna az erkölcsöket, mintsem a törvényeket módosítani, még pedig akkép, hogy az utalványozó hatóságok minden korlátozás és rendszabály helyett csak a jó rend és a szabályosság kedvéért mintegy önkéntes hajlamból ragaszkodjanak szigorúan a költségvetés rendelkezéseisehez. Ez volna az ideál, meglehet egy nem valószínű ideál«.

—vits.

A pénzbüntetés reformja.

Vámbéry Rusztem dr.: *Büntetőpolitikai követelések.* Budapest, Politzer Zs. 1900.

»Ha Beccaria híres munkájában a büntettek és büntetések-ről (1764.) nem emelt volna szót a büntetések mértéktelensége ellen, úgy ezt Smith Ádámnak kellett volna megtennie a nemzeti gazdagság okairól szóló művében.«

Iheringnek ezek a szavai praegnansan fejezik ki azt a gondolatot, mely önkéntelenül felbred bennünk, ha a büntetőjog tudományának azt az új hajtását vizsgáljuk, mely criminalpolitika neve alatt előbb külföldön, de ime már nálunk is virágzásnak indul. A látzólag távol álló közjogi studium, a büntetőjog és a közgazdaság, közelednek már egymáshoz, sőt kölcsönösen kéri egymástól saját körüknek már felfedezett törvényeit. Nemcsak az erkölcsi és gazdasági viszonyok, a criminalitás, a termelés s eloszlás általános kapcsolatai

lesznek felderítve, hanem a legbensőbb összefüggés és a legszorosabb kölcsönhatás is.

Természetes fejlődés ez, melynek folyamán mintegy óriás nyomás alatt minden úgynevezett leíró, tételes ismeretkörből lassankint kiválnak azok a szálak, a melyek mind egy csomóba futnak össze, hogy megalkossák a sociologia hatalmas szövetét. Így a büntetőjogból a criminologia mellett immár a második tudomány, a kriminálpolitika az, a mely a sociológiának régi közgazdasági elemeihez új elemeket hoz.

Vámbéry vizsgálódásaiból, a melyek széles perspectivával felölelik a büntető politikának úgyszólván összes fontos és ma már megoldást sürgető kérdéseit, azt választjuk ismertetésül, mely természeténél fogva is legközelebb áll a közgazdasághoz s legközelebbről érdeklí annak művelőit: a pénzbüntetés reformját.

A pénzbüntetés, a mint azt már a büntetőpolitika megállapította, egyike azoknak a büntetéseknél, a melyek a jövő fejlődés gazdasági társadalmában, az industriális államban, mind nagyobb szerepet fognak játszani. De már ma is statisztikai bizonyosságainak vannak valóban nagy fontosságáról. A tanulmányban közölt adatok szerint Magyarországon 1891—1898-ig az összes elítélteknek 62⁰/₀-át itélték a bíróságok és közigazgatási hatóságok pénzbüntetésre; továbbá a mi igen érdekes fényt vet a ma uralkodó szabadságvesztés-büntetés és pénzbüntetés tényleges viszonyára: nálunk még egyszer annyi egyént ítélnék főbüntetésként pénzbüntetésre, mint szabadságvesztés-büntetésre. S ha ehhez hozzávesszük még, hogy 1897-ben csak a bíróságok által kiszabott pénzbüntetés 670.088 forintra rugott, előttünk állanak azok a fő adatok, a melyek a kérdés gazdasági jelentőségét, mondhatnám talán finánczpolitikai súlyát is éreztetik. Mert ha nem is szabad a pénzbüntetést a pénzügyi bevételek más nemeit uraló szempontok alá vonni, mégis csak számba kell vennie a finánczpolitikusként már ma s a jövőben még jobban meg kell ismernie minden részletében.

A tanulmány már a pénzbüntetés kiszabásának mértékére nézve irányadó szempontok kijelölésénél megtalálja a gazdaságilag is helyes elvet, midőn megállapítja, hogy a pénzbüntetéssel csak úgy lehet kellő eredményt elérni, ha a kiszabott büntetés mértéke az elítélt vagyoni viszonyaival arányban áll. S bemutatja azokat az indítványokat, a melyeket a szakférfiak a pénzbüntetés arányosítására nézve tettek. Itt találjuk Liszt indítványát, melyet a tanulmány is az ideálnak ismer s a mely igazolja azon állításunkat, hogy itt a gazdaság, illetőleg pénzügy légkörében mozgunk. Liszt ugyanis a vádlott által fizetendő egyenes állami adót kívánja figyelembe vétetni olyképp, hogy a pénzbüntetés ennek hányadában, illetőleg többszörösében szabassék ki. Teljesen osztjuk Vámbéry nézetét, hogy ez az elv adóviszonyaink rendezetlensége és az adókivetés megbízhatlansága folytán ma még alig vihető keresztül, de mindenesetre kitűzhetjük, mint a jövő követelményét. A vádlott jövedelmének, illetőleg napi keresményének kiszabási módjait elvileg és a külföldi törvényhozások már létező eredményeihez képest bírálja meg a tanulmány s megállapítja, hogy elegendő a vádlott vagyoni viszonyainak — így ezen belül természetesen a jövedelmi adónak, mint a jövedelem egyik mérőeszközének — figyelembe vételét tenni a bíró kötelességévé.

Igen érdekesen mutatja ki a tanulmány büntetőtörvénykönyvünk szelleméből s ide vágó intézkedéseinek elveiből, hogy nem is kellene itt új szabályt felállítani: magából a codexből következik, hogy az elítelt vagyoni viszonyait a pénzbüntetés kiszabásánál figyelembe kell vennie már ma is a bírónak.

Legfontosabb azonban a pénzbüntetés behajtásának kérdése. Jelenleg a behajthatatlan pénzbüntetést szabadságvesztés-büntetésre változtatják át. Így pl. 1897-ben 43·4⁰/₀-ot változtattak át szabadságvesztésbüntetésre; körülbelül 600.000 forint nem volt behajtható. Ehhez a nagy veszteséghez járul, hogy az államkincstár a vagyontalanság folytán szintén behajthatatlan rabtartási költségeket is viselni tartozik. Helyesen érezte meg Vámbéry, hogy itt nemcsak a büntető szempontok irányadók, mert itt nemcsak a pénzbüntetés denaturalisatiójával, hanem gazdasági kárral állunk szemben.

A gazdasági kár lehető elhárítására szolgál a pénzbüntetés már említett arányos kiszabása, hosszabb fizetési határidők, esetleg részletfizetés megállapítása, halasztás engedélyezése. Mi történjék azonban akkor, ha az elítelt nem akar, vagy egyáltalán nem képes fizetni?

Ime a kérdések kérdése, a hol kezdődik tulajdonképen a pénzbüntetés reformja. S itt találkozunk azzal az eszmével, melynek Vámbéry buzgó előharczosa nálunk * és a mely a külföldön különböző alakban, a mint azt a tanulmány kimerítően és mégis világos, tömör előadásban ismerteti, már hódításokat tett: ez a pénzbüntetésnek szabadságvesztés-büntetésre való átalakítása helyett annak ledolgozása.

A tanulmány szorosabban és közelebbről is megjelöli a ledolgozás módját: a be nem hajtható pénzbüntetés az állam vagy község részére teljesítendő közmunkában rovandó le. Valóban, ha végigtekintjük a külföldi törvényhozások fejlődését, azt találjuk, hogy mindazon gazdasági tárgyú törvényeknél (különösen erdőtörvények), a melyek a ledolgozást ismerik, a fejlődés iránya oda mutat, a hová a szerző reformját helyezi. Az illető gazdasági ágban szükséges közmunkának ily módon való előállítása a törekvés. Különben az eszme már a mi törvényhozásunkba is behatolt (a mezőrendőri törvény 115. §. ismeri). A ledolgozásnak ezt a módját a tanulmány facultativ alakban tervezi, vagyis, ha az elítelt vállalkozik reá. Ezzel természetesen elesnek a kényszermunka ellen szóló s jó részben gazdasági természetű ellenvetések.

A közgazdasággal foglalkozókat utalhatom a munkának ezen részeire, a hol a kérdés gazdasági oldala is erősen kidomborodik. Talán a legfontosabb ellenvetésre, hogy lesz-e elég közmunka, igen találó számítási alapon felel a tanulmány: e szerint egy községre évenként 12 napszám jutna.

A tanulmány meg is jelöli a közmunkának azt a nemét, melyet a jelzett célra legmegfelelőbbnek tart: különösen az állami, községi utak fentartásának munkája mutatkozik a pénzbüntetés ledolgozására legalkalmasabbnak.

* »A relegatio eredményei és büntetési rendszerünk reformja« című előadásának (*Magyar Jogászegyleti Értekezések*. Budapest, 1898.) második részében igen érdekesen és a közgazdasággal foglalkozókra nézve is tanulságosan fejti ki az ipari munkával szemben különösen a földművelési munkának, mint a szabadságvesztés-büntetés igazi correctivumának szerepét, criminologiai és gazdasági jelentőségét.

Valóban hatalmas távlat nyílik meg előttünk, ha végig-gondoljuk, hogy ime egy területen már megvalósíthatjuk azt a reformot, mely hivatva van a modern szabadságvesztésbüntetés sokat hangoztatott csődjét megszüntetni. A munkának az egész büntetési rendszerben való térfoglalása parallel halad a társadalom gazdasági fejlődésével. Büntetőjogászok és közgazdák közös területen fogják megvívni az új fejlődés harcát, mely talán az egész gazdasági élet berendezésének alapjait változtatja meg.

A munkának a pénzbüntetés reformjánál való jelentősége mindenestre az a pont, a hol közgazdaságnak és büntetőjognak már ma találkozniok kell. S ezért elismerés illeti Vámbéryt, hogy criminal-politikai tanulmányainál nem elégedett meg a jogászi és politikai kérdések taglalásával, hanem finom érzékkel neki vágott a gazdasági körnek is s feltárta azokat a gondolatokat, a melyeket mindkét részről vizsgálni, vitatni s fejleszteni kell.

• Illés József.

Pénzügytan.

Földes Béla: *Az államháztartástan. (Pénzügytan.)* Budapest, 1900. Politzer. Nagy 8°. 503 lap. (Ára 9 korona.)

Minél inkább gyarapodik valamely tudománynak anyaga, annál nehezebb a *tényleges* anyagot az *általános elméletivel* kapcsolatban behatóan tárgyalni, megvilágítani; a leíró rész elválk az elméletitől és külön tudományokká lesznek. A pénzügyi tudomány pénzügyi joggá és pénzügytanná oszlott. Külföldön úgy, mint nálunk. A tételes magyar pénzügyi jogról, a financiák *tényleges* jogállapotáról mintaszerű könyvünk van Mariska Vilmosnak immár hét kiadást ért pénzügyi jogában. Ugyancsak Mariskának negyedik kiadást ért pénzügytana, államháztartástanana is van, a mely munkájában a leíró részt, a tételes anyagot nem választja el mereven az általános elméletitől; az összes kulturállamok tételes pénzügyi jogáról kapunk ez érdeemes munkában tájékoztatást; és hozzáteszszük, hogy ez a szorosan nem is a pénzügytanba való anyag egyik értékes eleme a könyvnek. Pótolja a nemzetközi tételes pénzügyi jogot. Természetes, hogy ennek a hézagpótló anyagnak felvétele a pénzügytanba, az elméleti anyag reductiójával járt.

Földes Béla, egyetemünk nagyérdemű tanára, most adta ki Pénzügytanát. A szakkörök ez irodalmi eseményt nagy érdeklődéssel várták; valami újra voltak elkészülve, mert mindig újat kaptak Földes munkáiban. Most is. Sőt annyi eredetiséggel, önálló gondolkozással és éles elemeléssel megírt pénzügytan, mint Földesé, kevés van az egyetemes szakirodalomban is. Földes a tételes anyagot élesen elkülöníti pénzügytanában az elméleti anyagtól; azt emeának szolgálatába hajtja; figyelemmel van reá, a nélkül, hogy tárgyalná. Szóval a tételes anyag nála csak segédeszköz. Ezzel az államháztartástan elméleti jellege és a pénzügyi jog tételes jellege között a különbség kellően kidomborodik.

Hogy e nagyjelentőségű művet és annak szellemét megérthessük, vázolnunk kell előbb a szerzőnek tudományos egyéniségét, a mely e művében ép úgy tükröződik vissza, mint társadalomgazdaságtanában. Különösen fontosnak tartjuk ezt olyan tudománynál, mint a pénzügytan, a melynek tudományos alapkérdései mélyen belevágnak

a gyakorlati életbe a pénzügyi intézmények életbeléptetésénél, megvalósításának módjánál. Földes a socialpolitikai iránynak hive. Annak az iránynak, a mely a gazdaságilag és társadalmilag gyengébb elemeknek, az alsóbb néposztálynak felemelésére, támogatására törekszik. Ezt az ethikai felfogást vallja, ezt tanítja. És a mint Társadalomtanában minden kérdésnél elfoglalt álláspontja érvényesíti ezt az ethikai felfogást, ép úgy viszi keresztül a legnagyobb következtességgel ezt a gondolatelemet a Társadalmi Gazdaságtanát rendszerre emelő és ezt befejező Pénzügytanában is. Földes socialpolitikája — merjük állítani — talán még plastikusabban és erősebben dombozik ki pénzügytanában, mint társadalmi gazdaságtanában, mert ethikai felfogásának kifejtésére, a megvalósítás módjának kivitelére alkalmat nyujtanak az egyes pénzügyi intézmények (adók) és az ezekre vonatkozó törvények és alapelvek (progressio, létminimum stb.). Az uralkodó, egymással küzködő gondolatáramlatok világos és tiszta képét tárja elénk szerző, úgyszintén ezeknek átmenetét ezernyi nehézségek után a gyakorlati életbe és minden kérdésnél megtaláljuk az írónak önálló és mindig következetes felfogását és álláspontját.

A nagyérdemű tanár, a pénzügytan anyagát sok tekintetben egész önálló felfogással tárgyalja és dolgozza fel; új és figyelemre méltó oldala a könyvnek, hogy tudományosan vizsgálja a dél- és északkeleti államok pénzügyi viszonyait, a mi nemcsak reánk nézve, hanem a nyugoti tudományra nézve is sok tanulságos és becses anyagot tár fel. A mit oly szívesen láttunk a Társadalomgazdaságtanban, nevezetesen hazánk viszonyainak, történetének, irodalmának folytonos tekintetbevételét, azt a jelen munkánál is — mint további jelentős momentumot — meleg örömmel emeljük ki. És a hazai viszonyok folytonos szemmeltartása a pénzügyi problémák fejlődéstörténetének és jelen állásának tárgyalásánál, különös becsüt és zamatot ad Földes könyvének. Járatlan, nehéz utakon kellett haladnia, de termékenyítő hatása a későbbi kutatókra nem fog elmaradni. Sok tekintetben úttörő, és lesz útjelző e mű, a mit méltatni csak az tud érdemlegesen, a ki kísérletet tett már arra nézve, mit jelent a magyar gazdasági élet talajába, a magyar jogrendszer keretébe új intézmények elhelyezésének módjait kutatni, a hol előbb a gazdaság- és jogtörténész feladatát kell az írónak megoldani.

Az alapfogalmakat, segédtudományokat stb. tárgyaló bevezető tanok után (Első könyv) még öt könyvre oszlik a mű. A 2. könyv címe: Az államháztartás alaki rendje; 3. könyv: Az állami kiadások; 4. Az állami bevételek; 5. Az államhitel; 6. Az államháztartás igazgatása. Az anyag elrendezése, felosztása, annak főcsoportosítása az általában bevett szokást követi; de már a főcsoportokon belül az anyag elrendezésében, az előadás módjánál sok eredetiséget találunk. Alkalmunk lesz erre rámutatni.

A második könyv (21—55. lap) az államháztartás alaki rendjével foglalkozik; tárgyalja a költségvetést és az államháztartás ellenőrzését. A költségvetés fejezete kiterjed az összes idevágó elméleti és gyakorlati kérdésekre, felöleli ezeknek gazdasági és jogi vonatkozásait, tekintettel a külföldi és hazai viszonyokra, a fejlődéstörténet beleértve. E fejezet egy szerves önálló egész; a költségvetés valóságos codexe. A fogalommeghatározás után megtanuljuk, hogy készül a budget, milyen módszerek szerint; mindegyiknek előnyét és hátrá-

nyát feltünteti rendkívül tanulságosan és nagy érzékkel a gyakorlati élet igényei iránt. Fejtegetései a költségvetési jog terén mély gondolkozását a politikai kérdésekben is bizonyítják. Labanddal meggyőzően polemizál, a ki azt állítja, hogy a költségvetés megállapítása nem is törvényhozói functio, hanem közigazgatási actus, a melyet a törvényhozás gyakorol. E felfogás helytelenségét tudományos szempontból — és főleg hazai viszonyainkra utalva — fényesen mutatja ki az érdemes szerző, élesen elhatárolván e kérdés tudományos tárgyalásánál a tételes anyagot az elméleti köveleményektől; nem zavarja össze a *lex lata* és *lex ferenda* szempontjait. Egy könyvismertetés keretén belül — sajnos — nem mehetünk részletekbe, de külön kiemeljük azt a nagy elmeállal megírt részt, a melyben *tudományos szempontból* mond a közelmúlt politikai válságról, az u. n. »*ex lex*«-állapotról elítélő bírálatot. Széles körben kellene Földesnek nagy alkotmányjogi érzékkel megírt idevágó fejtegetéseit és éles elemzéseit olvasni, mert ez politikai vonatkozásoktól menten, tisztán a tudomány világánál foglalkozik e kérdéssel. Általában mindent el kellene mondanunk e fejezetből, ha a jelentős oldalakat ki akarnánk emelni. A gyakorlati államférfiak fogják talán legnagyobb élvezettel olvasni e fejezetet, mert leginkább tudják méltatni azt a széleskörű tudást, mély kritikát, nagy olvasottságot és óriási szorgalmat, a mit e kérdésnek ilyen színvonalon való tárgyalása feltételez. Külföldön nagy irodalma van a budgetnek, de Földes fejtegetései ott is hézagpótlók lennének.

A harmadik könyvben az állami kiadások tárgyalatnak. Ezt e kérdést — habár némelyek nem tárgyalják is a pénzügytanban, mert más tudományok problémája az, — szerzőnk nem mellőzi, És helyesen. Mert e kérdésnek pénzügyi oldala az államháztartástan vizsgálódási körébe vág. A tanulságos fejtegetések itt is díszére válnak a könyvnek és bizonyítékai szerző széles látkörének és nagy tudásának. A kik a tisztviselői fizetések rendezésének actualis kérdése iránt érdeklődnek, e részben sok érdekes dolgot olvashatnak.

A munka törzsét az állami bevételeket tárgyzó negyedik könyv (83—402. lap) képezi. A bevételek osztályozása és természetének kifejtése után, a magán- és államgazdasági bevételek felosztását véve alapul, kezdi az állam magángazdasági jövedelmének tárgyalását. Az őstermelésből, az ipar- és kereskedelemről származó jövedelmeket csak sommásan, elvi szempontból tárgyalja a tudós szerző, hogy jelentőségükről egyéb bevételekhez viszonyítva, tiszta képet nyerjünk; ezzel is szorosán elhatárolja az államgazdaságtanba tartozó anyagot a közigazgatási politika körébe tartozó anyagtól. Nem esik abba a hibába, a melybe pl. Wagner, a ki pénzügytanában a kereskedelmi, ipari, közlekedési stb. politikára bőven kiterjeszkedik, mikor az állam magángazdasági tevékenységéről szól. Természetes, hogy ilyenkor a pénzügytan nem fér egy kötetbe.

A tankönyvekben szokásos széles és terjengős tárgyalását az illetékeknek és regáléknak hiába keressük; Földes csak az elvi és történeti szempontokat emeli ki, a részletekbe nem megy. Az egyed-áruságot, szintén csak a lényegre terjeszkedve, az adóknál tárgyalja. Ellenben érdekes és helyes ujtás, hogy a járulékokat mint külön jövedelmi csoportot különbözteti meg, mert ezek sem az adókhoz, sem az illetékekhez nem sorozhatók.

Az adók tana a könyvnek leghatalmasabb része. Sok eredetiséggel

és nagy apparátussal készült. A tárgyalás anyagát önállóan rendezti és az olvasót magas szempontok alapján széles látkör elé vezeti. Az adó philosophiáját, technikáját és practikumát tudományos alapon behatóan tárgyalja. Nincs az a kérdés, a melynek anyaga történeti alapon, az irodalmat figyelembe véve, a külföldi törvényhozási és a hazai viszonyokra való tekintettel feldolgozva ne lenne, az írónak sok eredetiséget mutató egyéni nézetei feltüntetése mellett. Az adók tanát bevezeti az adó fogalmának megállapítása. »Az adó — mondja a szerző — a magángazdaságba belépett nemzeti jövedelemnek azon része, melyet az állami közület, mint egész, első sorban saját céljainak teljesítésére igénybe vesz és igénybe vehet.« Ez a definitio eredeti; nem jár sem az angol, sem a német, sem a francia tudósok nyomán. És minél behatóbb megfontolás alá vonjuk Földes új fogalom-meghatározását, annál jobban fogjuk azt értékelni. Az első gondolatra azt hinné az olvasó, hogy nincs meg benne a periodicitas; holott az adó fogalmának ez a criteriuma a jövedelem szóba van rejtve. Megáll a definitio abból a szempontból is, hogy van vagyoni adó; a melynek kivetési alapja ugyan a vagyon, de mai alakja mellett ezt szintén a jövedelemből fizetik; a tudomány mai állása szerint továbbá a használati vagyónrészek élvezete is a jövedelem alkotó eleme. Nem fogja a gondos olvasót az »állami közület« kifejezése sem zavarni, mert Földes hangsúlyozza, hogy az önkormányzati alakulatok financiáira is vonatkoznak az államgazdaság elvei.

Az adó alaptanainál sorra kerülnek az adóztatás mértéke, az elemi fogalmak, az adórendszer problémája, az egyetlen 'adó' elmélete és története, stb. Meggyőző álláspontra jutunk szerzővel a sokféle adó-alapelvek tárgyalásánál, a midőn minden egyoldalúságtól óva int és az adófizetési elvet nem egy, hanem több elemből construálja, mert hiszen az állampolgár viszonya az államhoz is bonyolultabb és az adóviszonynak is több vonatkozása van. Így látjuk a sok egyoldalú alapelvek megnyugtató összeegyeztetését, a mi által az egyes alapelvek relativ jogosultsága elismertelik.

Szépen megirt fejezetek a progressiv adóról és a létminimum adómentességéről szólók. Ethikai felfogása a szerzőnek itt is plastikusan domborodik ki, és álláspontja — jóllehet hogy a legerősebb ellenérveket sem hallgatja el — meggyőző. Földes mély közgazdasági gondolkodásáról az adóáthárításról irt fejtegetései tesznek tanuságot. Az adóáthárítás körül nagy elmeéllel folytatott vitában Földes fejtegetései számottevők lesznek és álláspontját is, mely abban csúcsosodik ki, hogy az adóáthárítás kérdésének súlypontja tulajdonkép az áralkulás elméletében van, éles elmével igazolja és meggyőz arról, hogy az adóáthárítás tudományosan nem is követhető.

Az adóügy kellékeiről szólva, az a mit az adó mérsékelt voltáról, határozottságáról, behajtásának olcsóságáról, kiméletességéről ir és nemzetünk multjából ezekre nézve felhoz, igazán lebilincselő. És nem győzzük eléggé méltányolni Földesnek inventioját, a melylyel az európai műveltségű magyar tudós a legbecsesebb nemzeti kútfoket keresi fel, hogy hazánk rég letűnt multját idevágó viszonyaiban feltárja. Kinek jutna eszébe Kölcheyt consultálni adókérdésekben?

Ha a könyv minden részére nem terjeszkedhetünk is ki, még sem hagyhatjuk említés nélkül azt az érdekes és eredeti fejezetet, a melyben Földes Anglia, Francziaország, Poroszország, Ausztria, Ma-

gyarország és egyéb államok adóügyi politikájáról ír. Széles vonásokban, mintegy madártávlatból tájékoztat ezen államok adópolitikájának irányáról és jellemzi azokat. Magyarországról pessimistikusan ír; de sajnós, találóan. A magyar adópolitikát a múltban a fiscalismus jellemzi és az adóreform kérdése alaposabban előkészítve nincs. »... alig remélhetjük, — írja Földes — hogy az a várva-várt reform egyhamar létesülni fog.«

Pedig a tudomány férfiai e kérdésekben szépen dolgoznak. Itt van épen Földes, a kinek jelen munkája a magyar adóreform előkészítése körül hatalmas szolgálatot fog tenni. A magyar egyenes adók reformja a jövedelmi adó körül jegeczesedik és már ebből a szempontból is különösen nagy jelentőséget fogunk tulajdonítani annak, a mit Földes e kérdésben mond. Az egyenes adókat Földes két külön részben tárgyalja; előbb szól a főbb adónemekről, vagyis a genusról és fejtegeti a hozadékokat, a vagyonadókat, a jövedelmi adókat általában és a midőn ezeknek az adónemeknek szellemét, természetét jól megértettük, akkor tér át az egyes, külön adónemekre, a specialis adókra és tárgyalja a föld-, tőkekamat-, a munka-, a vállalati adót, valamint a forgalmi adókat, mint a melyek a keletkező adóforráson alapulnak; ezek után a létrehozott adóforráson alapuló adókat, vagyis a jövedelmi adót, a vagyonadót és az örökösödési adót; a rendszert végül befejezik a fogyasztási adók, mint a melyek a felhasznált adóforráson alapulnak. A házadó, hadmentességi adó mint vegyes adónemek külön csoportban tárgyalatnak. Ez az eredeti felosztás szigorúan tudományos; a forgalmi adók a jövedelmi adó előtt tárgyalatnak, mert a munkamegosztásos társadalomban a forgalom megelőzi a jövedelmet.

A magyar egyenes adók reformja szempontjából különösen figyelemre méltó a jövedelmi adó. Kiemeli Földes, hogy ennek az adónak eszméje, gazdasági, politikai, sőt ethikai alapon nyugszik, mert az állampolgári öntudat ébredése egyuttal a jövedelmi adó ébredési korszakát jelenti. Jogosultságát erős érvekkel bizonyítja; részletes és tudományosan indokolt javaslatokat tesz ennek az adónak gyakorlati berendezésére; a megvalósítás szempontjából oly fontos mozzanatnak, mint a jövedelem-eltitkolás és a bevallás biztosítása, szerző beható tanulmányt szentelt; valamint a pénzügyi eredményeknek. Figyelemre méltó az adóigazgatásról szóló fejezet.

A könyvnek igen értékes része az önkormányzat adóügye (370—401. lap). Bevezetőleg lapidaris rövidséggel, de kimerítően tájékoztat az önkormányzati pénzügy lényegéről és az államhoz való viszonyáról. Majd sorra veszi az önkormányzati adóügy rendszereit Angliában, Franciaországban, Poroszországban, Olaszországban, Oroszországban, Ausztriában és Belgiumban. Majd, hogyan áll e kérdés az irodalomban. Ily módon tiszta képet nyerünk az önkormányzati adóügynek jelen állásáról a gyakorlatban és a tudományban; utóbbi tekintetben sok találó és szellemes megjegyzést tesz Földes. A nagyvárosok adóügyéről szóló fejezetben Budapest és Bécs háztartásával foglalkozik.

Az ötödik könyv az államhitel régibb alakjait igen tanulságos történeti szemelvénynyel mutatván be, áttér e kérdés irodalmára és ennek minden oldalról beható megvitatására. Bemutatja az egyes államok hitelének történetét, az államadósságok különböző neveit és igazgatását, sok értékes megjegyzéssel gyakorlati nyilvánulataiban.

A könyvet az államháztartás igazgatásáról szóló hatodik könyv zárja le, érdekesnél-érdekesebb fejtegetésekkel. Kiemeljük azt a részt, a melyben arról nyilatkozik szerző, milyen legyen a pénzügyminis-ter. Érdeemes ezt nálunk elolvasni.

Földes pénzügytanának, mint többi alkotásainak, meglesz a sikere. Szépen van írva, kellemes és élvezetes az olvasása, némely helyen valósággal lelkesíti az olvasót. Mint tankönyv eszményi; mert ter- mékenyíti a komoly tanulót és felemeli; a kezdőnek a szükséges ismereteket adja és e mellett a gyakorlati államférfiak is nagy haszonnal fogják olvasni. Az elvileg legfontosabb fejezetek nemcsak a mi iro- dalmunknak nyeresége, hanem az egyetemes szakirodalomnak is. Magas ethikai és államtudományi szempontból uralkodik az egész anyagon. Dísze e könyv tudományunknak. Éppen ezért le kell for- dítani valamely kultur-nyelvre, talán németre, hogy a művelt Nyu- gotnak legyen tudomása a magyar államtudományoknak magas szín- vonaláról. Földesnek pedig a magyar tudomány e könyvért köszönettel tartozik.

Dr. Fellner Frigyes.

A munkanélküliség.

Gelléri Mór: *Harcz a munkanélküliség ellen.* Budapest. 1900.

»Harcz a munkanélküliség ellen«, ez a címe annak a munkának, melyet Gelléri Mór, az Országos Iparegyesület igazgatója, nem régen közrebocsájtott. Mielőtt egyebet olvasnánk ebből az érdekes munká- ból, mint a munka címét, már az eszméknek egész sora ébred fel bennünk.

A mai fejlett, szövevényes és sokoldalú gazdasági életnek egyik legnehezebb s az egész társadalmat érdeklő problémája, hogy minél kevesebb legyen azok száma, kik nem akarnak dolgozni, vagy nem kaphatnak munkát. A jeles szerzőnek nagy hálával tartozunk, hogy reámutatott a munkanélküliség okaira s hogy behatóan tárgyalja azokat a módokat és eszközöket, melyeket a külföldön alkalmazásba vettek a munkanélküliség ellen.

Szerző szerint a munkanélküliség főokai a következők: a gépek nagymérvű elterjedése, a munkaerők összetorlódása a fővárosokban, a saisonmunka, üzletpangás és a munkakerülés. Ezután megemlékezik szerző az első gyakorlati lépésről, mely nálunk a munkanélküliség ellen tétetett, t. i. arról a munkanélkülieket foglalkoztató intézetről, melyet a »Budapest-józsefvárosi közjótékonyági egyesület« létesített. Majd felsorolja és részletesen ismerteti azokat az intézményeket, melyek a munkanélküliség megszüntetése céljából a külföldön létez- nek, és pedig ismerteti a német birodalomban elterjedt »keresztyén utasfogadókat«, a »leányfogadókat«, melyeknek a munkanélküli leá- nyok foglalkoztatásán kívül az is a céljuk, hogy a maguk erejére utalt leányoknak védő otthona legyen.

Ezután tárgyalja a Németországban elterjedt »ellátó állo- másokat«, hol a pénznélküli vándorlók egy napi ellátásban része- sülnek, minek fejében bizonyos munkát kell végezniök, minők jelesül favágás, utcatisztítás, tollfosztás, diótörés, kövek aprózása, fogvájókészítés s egyéb ehhez hasonlók. A legutóbbi számlálás szerint Poroszországban 951 ily állomás volt. Az állomások fentartási

költségeit az illető községek viselik, e révén azonban a községbeliek megszabadulnak a vándorlók koldulásaitól.

Az eddig ismertetett intézeteken kívül vannak olyanok is, hol hosszabb időn át találunk foglalkozást a munkanélküliek, ilyen intézetek a Hollandiában és Németországban lévő »munkásgyarmatok«, hol koldusok, csavargók állandó alkalmazást találunk a földművelés és háziipar körében.

A következő fejezetben a »munkás-titkárságokkal« és a »munkaközvetítő intézetekkel« ismerkedünk meg. Az utóbbiak közül a londoni »munkásbörzét« és a Budapesten a tavasszal létesült »hatósági munkaközvetítő intézetet« ismerteti szerző.

A munkának legérdekesebb és leghasznosabb része kétségtelenül a harmadik fejezet, melyben a »munkanélküliség ellen való biztosítás« kérdésével foglalkozik a szerző. Ennek az eszmének a bölcsője Svájc. De Svájcon kívül Németországban is igyekeznek ezt a rendkívül fontos, de egyuttal a gyakorlati életben majdnem leküzdhetlen akadályokba ütköző intézményt meghonosítani. Mint különös előnyét említjük meg az előttünk fekvő munkának, hogy az e téren főleg Svájcban tett tapasztalatokat igen behatóan s könnyen áttekinthető módon csoportosítva tárgyalja. A Svájcban szerzett tapasztalatok szerint a munkanélküliség ellen való biztosításnál a következő szempontok veendőek figyelembe, u. m. a munkások hivatása, honossága, családi állapota, életkora és bére. Ezeket a szempontokat, illetve az ezek körül tett tapasztalatokat behatóan és alaposan tárgyalja a szerző s az ügyesen csoportosított anyagból igen megszívlelendő és tanulságos útmutatást kaphat mindenki, a ki a munkanélküliség ellen való biztosítás kérdésével foglalkozni kíván. *Páris Frigyes.*

Gazdasági jog.

Gerlóczy Géza: *Jogisme gazdálkodók, gazdasági akadémiai és tanintézeti hallgatók számára.* Kassa, 1900 249. l.

Gerlóczy Géza gazdasági tanintézeti tanár, s mint ilyen, jól tudja mit, mennyit s milyen formában lehet tanítani a jogi és politikai tudományokból, gazdasági pályára készülő ifjaknak s mennyire van szükségük ezeknek a közigazgatási tételes jog óriási anyagából. Mindenesetre nehéz feladat kiválasztani a szükségeset, s megmagyarázni azt úgy, hogy minden ágazat ismertetve legyen, az anyag összevonása mellett is egésznet tegyen és a rövidítés még se váljék torzítássá. E mellett szem előtt kellett tartania azt is, hogy olyat ne adjon, a mire a gazdának nincs szüksége s a mit nyújt, abban ne legyen olyan, a mi a tanulónak felesleges, tehát tanulási túlsúly. Szerző a feladatnak sikeresen felelt meg, anyagát 249 oldalon feldolgozta. A könyv gyakorlati és elméleti szempontoknak megfelelő helyes beosztással bír. Első részében a jog alapfogalmait, második részében a magánjogot a dologi és kötelmi joggal, harmadik legterjedelmesebb-részében a közjogot tárgyalja. A harmadik rész három szakaszra oszlik, az első a szorosán vett államjogot, a második a közigazgatási jogot, a harmadik a pénzügyi jogot foglalja magában. A harmadik rész második szakasza kimerítően tárgyalja a földművelési érdekű törvényeket s jogviszonyokat, a melyek az általános mezőgazdasági érdekekre, a talajjavítás és növénytermelésre,

a szőlőművelés, borászat és kertészetre, az állattenyésztésre és végül a gazdasági alkalmazottak és munkások érdekében fennálló intézkedésekre vonatkoznak. A könyvben a legújabb törvények, így pl. a gazdasági munkás és cselédsegélyző-pénztárról szóló 1901. január 1-én életbeléptetendő 1900. évi XVI. t.-cz. is fel van dolgozva. A könnyed és világos, érthető irálylyal bíró tankönyvet 22 minta egészíti ki, a melyek a gazda életében gyakorta előforduló jogesetekre, telekkönyvi ügyekre, haszonbéri és aratási szerződésekre használhatók. Szerző gondosságát és praktikus irányát mutatja, hogy a minták közt önkéntesség iránti folyamodvány és földhitelintézeti kölcsön elnyerése iránti beadvány is előfordul. A könyv actualitását emelik a jegyzői tanfolyamok, melyek hallgatói azt jól használhatják, sok minden van benne, a mit jegyzőnek tudni nemcsak hasznos és szükséges, de talán a pénzügyi részt kivéve elég is. A könyvnek azonban szépséghibája, hogy a korona s forint felváltva fordul elő, így a fegyveradó mérve koronákban s mindjárt mellette a vadászati adó forintokban van kifejezve, továbbá, hogy a vonal alatt idézett törvénycikkek sorszámát arab számokkal idéztetik, mi nemcsak hogy nem tudományos szokás, de azt a közönséget, melynek szerző a könyvet szánta, kissé compromittálhatja.

Wallon.

A cheque.

Milhoffer Sándor: *Chequeforgalmunk törvényes szabályozása.* Budapest, 1900.

Az állam garantiája alól kivont és belső ércztartalmukból folyó értékkel bíró pénzek pénzrendszerével rendelkező gazdag államok lakosságának egyszerű, kényelmes és előkelő fizetési eszközének, a chequenek ma már terjedelmes irodalma van. Sajátságos alakulása a véletlennek, hogy a míg Európa legnagyobb chequefogyasztó államaiban, Angliában, Németországban, Franciaországban előbb lett népszerű és nagykiterjedésű a cheque, és csak azután művelték irodalmát, addig nálunk a chequenek már van irodalma, de számbavehető chequeforgalmunk még nincs. Ezt az irodalmat viszi előbbre Milhoffer Sándor értekezése, mely gonddal s körültekintéssel válogatja össze egy készített cheque-törvény kellékeit a cheque minden tulajdonsága, s az azzal való élés minden alakulása szempontjából. Ismerteti a külföldi törvényhozást, annak hézagait és előnyeit, kiterjeszti figyelmét a cheque lényeges fedezete, egyes fajai, mint a kifizetésre és a leszámolásra szólóra, foglalkozik a kibocsátó, intézvényezett és forgató jogviszonyaival, továbbá a visszaélések eshetőségeivel s azok mikénti megbüntetésével. Az értekezés kiterjed a clearing-forgalomra is, és rámutat mint nélkülözhetlenre a bankok, sőt az állam giro-kötelékének megteremtésére s az ezt vezető központi szervezet szükségességére. Mindezek pontos fejtegetésével szerző dicséretes munkát végzett. Optimismus gyanánt kell megjelölnünk azonban szerzőnek azt a hiedelmét, hogy a cheque-forgalomnak lendülete és általános elterjedése a chequet szabályozó törvény megalkotásától függ, és annak oka, hogy a cheque eddig jobban tért nem foglalt, a törvényes intézkedések hiányában, illetve meg nem felelő mivoltában rejlik. A cheque főrendeltetése az, hogy a fizetési eszközöket szaporítsa és hogy a fizetést — a súlyos érczpenz szállítását és számlálását szükségtelenné téve —

kényelmesebbé tegye. A conclusio tehát világos, hogy a cheque elterjedjen érczpenzre, rendezett valutára van szükség. A míg a bankó él, és a míg adóköteles bankjegy-tartalék nyomatható, addig a cheque csak vegetálni fog, lévén a bankjegy ép oly kényelmes, sőt néha alkalmasabb, mint a cheque. Mihelyt érmeforgalmunk a készpénzfizetések felvétele által átalakul, szerzőnek a megalkotandó törvény iránt adott tanácsai érvényesülni fognak. A fulladó tudóknak mindenképp előttr levegőre van szüksége, az orvosság késbetik. *Wallon.*

Tőzsde-adó.

Dr. Ruzs Andor: *Az értékpapir-forgalom megadóztatása.* Budapest, 1900. (VIII. r. 165. lap.)

Az értékpapir-forgalom immár nálunk is adó alá esik 1900. aug. 1. óta, a miker az 1900: XI. t.-cz. életbe lépett. Szerző főleg a gyakorlati élet igényeinek kívánt könyvével szolgálni; azonban az elmélet kérdéseibe is belebocsátkozik, az adó indokolása czéljából. Szerző az elméleti kérdéseknél nem merit közvetlenül a tudományos művekből, hanem a javaslat indokolása egyedül képezi forrását. Nyolczadfél sornyi jegyzetben szól Stein és Wagner elméletéről. Ha már kiterjeszkedik szerző az elméleti kérdésekre, úgy kár volt azt az alaposság rovására tennie. Nem hagyható figyelmen kívül és megjegyzés nélkül az sem, hogy tudomást sem vesz a magyar tőzsdeadóirodalomról, a mely pedig olyan jelentékeny, mint egy külföldi irodalomban sem.

A könyvnek a gyakorlatban meg lesz a haszna, mert nincs más. Az anyag áttekinthetően van rendezve, a jó tárgymutató könnyíti a keresést, de a vitás kérdések eldöntését nem találtuk meg. Ennek nem a tárgymutató az oka. *a.*

Ármentesítési statisztika.

A Duna- és Tiszavölgyi ármentesítő társulatokra vonatkozó statisztikai ada ok. A m. kir. földmivelésügyi minister megbizásából összeállította *Kvassay Jenő.* Budapest, 1900. (IV. r. 138. l.)

Igen beces anyag. A Tiszavölgyi társulatokról eddig a Tiszavölgyi társulat központi bizottságának évi jelentéséből kaptunk nagyszámú statisztikai adatokat; a dunavölgyi társulatokról közzétett adatok hiányoztak. Ezt a hézagot e könyv pótolja és mindkét folyam, illetve folyó mentén alakult ármentesítő társulatokról kapunk bő anyagot. Csak azt sajnáljuk, hogy nem kapunk felvilágosítást a társulatok által kivetett vízszabályozási járulékokról, a mely hiány azonban a második kiadásban, mely az 1900. évi állapotot lesz hivatva visszatükrözni, még pótolható lesz. Ezen adatoknak fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni, mert a földbirtokon nyugvó közterhek jelentékeny részéről nyernénk tájékozást. *F.*

Szatmár városi telepítés.

A Közgazdasági Szemle juliusi füzetében ily czím alatt megjelent közleményünkre a következő sorokat vettük:

Kármán Elemér úr volt szives igen figyelemre méltó észrevéte-

lekkel ismertetni szatmári telepítési tervemet, legyen szabad alábbiakban kimutatnom, hogy ugyanazt akarom én is, a mit ő, eszközeink is teljesen ugyanazok, mint a miket ő ajánl s a mi eltérés kettőnk között van, csak félreértésen alapul. Ilyen félreértés az, hogy tőke nélkül akarnánk telepíteni. Persze ez nem igen sikerülhetne. De hisz nem is így tervezzük. Az ismertetett s Lövy Miksa könyvkereskedésében Szatmártt kapható emlékirat 19. lapján világosan kikötjük, hogy a telepesnek legalább 400 korona készpénzzel kell rendelkeznie üzlet-része befizetésére s azonkívül legalább 3200 korona egyéb vagyonnal.

Vagyis a telepesnek legalább is annyi vagyont kell hoznia, a mennyit a pénzügyet is befektet. S ez a pénzügyeti befektetés sem olyan kockázatos, mint Kármán úr hinné, legalább én nem látok lényeges különbséget a között, hogy Szatmár városa jelzálogkölcsönül vegye föl, mint Kármán úr ajánlja, s a között, hogy Szatmár városa kezeskedjék a telepesek szövetkezetéért, a mint mi tervezzük. Az utóbbi mindenestre legalább elméletben, de bizonyára a valóságban is kevesebb teherrel jár a városra, s ez a cél.

Hogy a telepesek rövid időn belül fogyasztóképes közönséget teremtenek Szatmár iparosainak, az kétségtelen, hisz pusztá létezésük is már e czélt biztosítja. Ha vagyoniilag fejlődni birnak, akkor fogyasztó-képességük is nő; de addig is élniök, ruházkodniök csak kell, s ehhez a szükségéseket beszerezniök csak Szatmáron lehet; vagyis idejövetelükkel a fogyasztó és vásárló közönség szaporításának czélja el van érve. Az pedig tiszta számítási hiba, hogy évi 400 koronával 10—15 év alatt 20 hold árát lehetne lefizetni. Hisz így 15 év alatt 400 koronával kamatokat nem is számítva 6000 koronát fizetne, mi 20 hold pusztá földért is csak 300 korona átlagárt ad; de hol marad a tanya, s egyéb berendezések megtérítése?! Persze, elméletben jobb volna, ha a telepes tulajdonul szerezhethné meg. De mi más ölte meg az eddigi telepítéseket, mint az, hogy nem birták a vételár-részleteket fizetni? Ebbe a hibába nem mehetünk bele. Mi nem kívánunk vételárat, mert hisz a ki megerősödik, úgyis megveszi majd a tanyáját, ha birja, mi kisbérlőket akarunk öntudatosan, kiknek boldogulására elég, ha a bért ki tudják fizetni, s a kiket a vételárhátralékért nem zaklat soha senki. Ezekben, azt hiszem, kimutatam, hogy tervezetünk lényegében azonos s az eltérésekben legalább is nem rosszabb, mint a Kármán úr ajánlotta módozatok.

Rózsa Károly.

Magyar közgazdasági társaság.

A magyar közgazdasági társaság f. évi november hó 3-án tartotta első választmányi ülését Láng Lajos v. b. t. t. elnöklete alatt. Az ülés főtárgya Halász Sándor igazgató előterjesztése volt, mely egy koronként megjelenő füzetes kiadványsorozat megindításáról szólt. Hosszabb tanácskozás után, a melyben az elnökön és igazgatón kívül Ghyczy Béla, Acsády Ignác, Szilassy Zoltán, Hegedüs Loránt, Falk Zsigmond és Mandello Gyula vettek részt, elhatároztatott, hogy a választmány az igazgatót megbizza a további tárgyalások folytatásával. Az idei téli programra eddigelé mindössze két felolvasás jelentetett be, Halász Sándoré »A chequeről« és Éber Antalé »A jelzálogkonverziók adómentességéről«.

November hó 17-én első felolvasó-ülését tartotta a társaság Láng Lajos v. b. t. t. elnöklete alatt. Az ülés tárgya Éber Antalnak jelen számunkban egész terjedelmében közreadott felolvasása volt. Az élénk éljenzéssel fogadott előadásért a tagok nevében az elnök mondott Ébernek köszönetet.

Az előadás kapcsán vita fejlődött, a melyet főbb vonásokban a következőkben adunk vissza:

László (Lasitz) Pál igazat ad az előadónak abban, a mit a kamatok és melléktartozásokról mondott, hiszen a szóló, mint a központi díj- és illetékszabási hivatal főnöke, maga is nem egyszer mosolygott a törvénynek a kamat- és melléktartozások megkülönböztetésére vonatkozó rendelkezésén. A mi azonban a magánkövetelések conversióját illeti, nem osztja az előadó nézetét, mert szerinte a javasolt kiterjesztés visszaélésre vezetne. Nyilvános számadásra kötelezett intézetnek el lehet hinni, ha kimutatja, hogy mennyi követelése és mily kamatra áll fenn, de magánosok más kamatot mutatnának ki, fenn nem álló kölcsönöket fennállóknak tüntetnének elő, hogy a kedvezményt kieszközöljék. Úgyszintén ellene van a szóló a váltó- és folyószámla-hitelek illetékmentes konverziójának is. Szerinte a törvényhozás csak oly esetben akarta a jogügyleti és bekeblezési illetéket elengedni, ha azt már az előző, konvertált követelés után megkapta. De a jogügyleti illetéket sem a váltó-, sem a folyószámla-hitel után nem kapta meg, a váltóhitel után csak I. fok. váltóbélyeget, a folyószámla-hitel után még azt sem kapott, ha tehát ily hitelek konverziója esetén a kincstár lemondana az új kölcsön jogügyleti illetékéről, akkor teljesen elvesztené ezt az illetéket. Ellene van szóló a tervezett statisztikának is, mert hivatalának erre nincs ideje, de egyébként is az ilyen statisztikát értéktelennek tartja, mert az csak azt mutatja, hogy a viszonyok változnak, ezt pedig úgyis tudjuk. Egyébként is ma már túlhatják a statisztika jelentőségét, mindenről készítenek statisztikát és abból mindenki arra szerez támpontot, igazolást, a mire akar. — Dobránszky Péter nem kíván a szóbanforgó kérdéshez érdemében hozzájárulni, de nem hagyhatja szó nélkül azt a támadást, a melyet László a statisztikai tudomány ellen intézett. Ez a tudomány ma fejlettsége magas fokán áll, azt semmiféle gyakorlati tudomány, de különösen a közgazdaságtan nem nélkülözheti, a statisztika értékéről kicsinylőleg nem lehet és nem szabad beszélni. Hogy van rossz statisztika is, azt tudjuk, de ez csak arra adhat okot, hogy jó statisztikát kívánjunk, nem pedig hogy a tudományt, mint ilyent, ócsároljuk. — Mandello Gyula szerint az előadó által ajánlott statisztikának igenis van jogosultsága. Az, hogy a kedvezményt magánkövetelésekre, váltóhitelekre stb. kiterjesztjük, socialpolitikai követelmény. Hogy ezt ki kell terjesztenünk, ezt mutatta ki az előadó, de vajon állampénzügyi szempontból ki lehet-e terjeszteni?

Éber Antal a László Pál ellenvetéseire válaszol. A kedvezmény kiterjesztése magánkövetelésekre nem fog visszaéléseket szülni. Ez vagy úgy történhetik, ha valamely magánhitelező tényleg kevesebb kamatot szedne, mint a mennyi az új intézeti kölcsöné, de a tényleges kamatnál több lenne javára bekeblezve: olyan magánhitelező pedig nincs, a ki a javára biztosított és bekeblezett kamatnál kevessebbel beérné. Vagy úgy lehetne, ha az adós a magánhitelezővel való megállapodás szerint az új kölcsönből konvertáltatná a magánhitelező-

nek bekeblezett, de fenn nem álló követelését és azután visszakövetelné hitelezőjétől a neki kifizetett, de őt meg nem illető összeget. Csakhogy ehhez a bizalomnak oly foka kell az adós részéről a hitelezővel szemben, a mely nem tételezhető föl, tekintve, hogy abban az esetben, ha a hitelező vonakodnék a kétszer kapott összeget visszaadni, erre per útján nem lenne kényszeríthető, mert a kincstár kijátszása, mint turpis causa nem lehet per alapja. A mi a váltó- és folyószámla-hitelekkel illeti, itt László tévedésben van a legis ratio iránt, a mely nem abban áll, hogy a kincstár kétszeres illethez akarja elejét venni, hanem kizárólag abban, hogy illethez elnyerése által akarja a jelzálogos kamatteher csökkentését előmozdítani: Ez a legis ratio pedig érvényesül, tekintet nélkül arra, vajon az előző ügylet után az illethez lerótták-e, vagy sem. A mi az öt évi időköz és a statisztika jelentőségét illeti, erre nézve szóló teljesen Mandello nézetén van és azt hiszi, az illethez szabási hivatalnak is inkább állana érdekében statisztika készítése árán olyan törvényalkotást segíteni elő, a melyet a méltányosság tudatával alkalmazhat, mint statisztika híján olyan törvényt alkalmazni, a melynek rendelkezéseiben az alkalmazó hivatalos közegek is kénytelenek mosolyogni.

Felhívás közgazdasági iróinkhoz.

A M. T. Akadémia nemzetgazdasági bizottsága a régi magyar nemzetgazdák munkáinak kiadását határozta el. Első sorban Berzeviczy Gergely közgazdasági dolgozatai kerülnek kiadásra. A kiadandó munkák latin és német nyelven jelenvén meg, szabatos irodalmi és szakszerű nyelven teendők át magyarra. A nemzetgazdasági bizottság hazánk azon közgazdasági íróit, kik e munkára vállalkozni hajlandók, jelentkezésre felhívja.

*A M. T. Akadémia nemzetgazdasági
bizottsága.*

Havi Szemle.

— November. —

I. Törvényhozási és közzhatósági intézkedések.

A tisztességtelen versenyről szóló törvénytervezet fölött a kereskedelmi ministeriumban szaktanácskozmány folyik. [1, 2, 3]

A magyar általános polgári törvénykönyv első tervezete könyvalakban megjelent. [3]

A képviselőház pénzügyi bizottsága tárgyalja a költségvetést. [3, 6, 7, 9, 12, 13, 15]

A boszniai vasutak ügyében a közös ministertanács megegyezésre lépett olykép, hogy először a Sarajevo—Sandschak határi vonal épül ki 3 év alatt, ennek elkészültével pedig egyidejűleg a magyar vasuti csatlakozás Samacig és az osztrák Arzanoig. [7]

A képviselőház igazságügyi bizottsága letárgyalja az öntöző-csatornákról szóló törvényjavaslatot. [9]

A képviselőház ülésén a pénzügyminister beterjeszti az állami beruházások költségfedezetéről szóló törvényjavaslatot és a Horvát-Szlavonországgal fennálló pénzügyi egyezmény egy évi meghosszabbítására vonatkozó törvényjavaslatot. [21]

A főrendiház elfogadja a földbirtokosok és gazdatisztek jogviszonyairól, az erdészeti és dohánymunkásokról, valamint a megrendelések gyűjtéséről szóló törvényjavaslatokat. [21]

A képviselőház letárgyalja az öntöző-csatornákról rendelkező törvényjavaslatot. [22, 23, 24, 26]

A képviselőház pénzügyi bizottsága letárgyalja a beruházási törvényjavaslatot és a horvát egyezmény meghosszabbításáról szóló javaslatot. [25, 26]

A képviselőház tárgyalja az 1901. évi költségvetést. [28, 29, 30]

II. Östermelés.

A tőzsdetanács rendeletére először jelenik meg a határidő-üzletek jegyzésénél külön rovatban a »magyar búza«. [1]

A képviselőház igazságügyi bizottsága letárgyalja az öntöző-csatornákról szóló törvényjavaslatot. [9]

A tőzsdetanács elhatározta, hogy enquêtet rendez azon kérdés eldöntésére, hogy a szokványminőségen alul vagy felül álló búza hogyan legyen a határidő-üzletben fölhasználható. [11]

A földmívelési minister az 1894 : XII. t.-cz. alapján szervezett birtokosságok költségvetéseinek és zárszámadásainak felülvizsgálata tárgyában körrendeletet intéz a törvényhatóságokhoz. [14]

A főrendiház elfogadja a földbirtokosok és gazdatisztek jogviszonyairól, az erdészeti és dohánymunkásokról, valamint a megrendelések gyűjtéséről szóló törvényjavaslatokat. [21]

A képviselőház letárgyalja az öntöző-csatornákról rendelkező törvényjavaslatot. [22, 23, 24, 26]

A kereskedelmi minister közli a budapesti kereskedelmi és iparkamarával a curia tanácselnökei által az igazságügyminister kérésére a gabona-elővételek ügyében elfoglalt elvi álláspontot és hogy az igazságügyministert fölkérte e tárgyról szóló törvényjavaslat készítésére. [25]

Az országos magyar gazdasági egyesület megtartotta rendes évi közgyűlését. [25]

A gazdasági egyesületek országos szövetsége megtartotta rendes évi közgyűlését. [26]

III. Ipar, bányászat, kohászat.

Az 1899/1900. campagne alatt adott czukor-bonifikációkból Magyarországra 8,022.195 kor. esik, a mely összegből a magyar gyáraknak 1,091.663 kor.-t kell visszatéríteniök. [1]

A kereskedelmi minister szaktanácskozmányt tartott az építőipar szabályozása tárgyában. [11]

Békés-Csabán létesítendő czukorgyár érdekében Lukács békési főispán elnöklété alatt értekezletet tartottak. [13]

A fővárosi községi előljáróságok a kereskedelmi minister kérdésére ugy nyilatkoztak, hogy az iparhatósági megbizottak intézménye, mint fölösleges, eltörendő. [14]

A fővárosi czipészek gyűlése tiltakozik a külföldi czipógyárak magyarországi telepeinek állami támogatása ellen. [18]

Berzenczén botgyárat létesítenek, a melynek czéljaira gr. Festetich Tasziló eörsi birtokán 20 holdat meggyfával ültetnek be. [19]

A kereskedelmi ministerium iparfejlesztési főosztályában szaktanácskozmányt tartottak a műipar fejlesztése tárgyában. [19]

A magyar vegyi gyárak küldöttsége memorandumot adott át a kereskedelmi és pénzügyministereknek, a melyben kéri kivánságaik tekintetbevételét az általános vámtarifa megállapításánál és a kereskedelmi szerződések megújításánál. [21]

Torontál-, Csanád-, Csongrádmegyék, Szeged és H.-M.-Vásárhely városok küldöttsége a kormánynál állami támogatást kér egy Szegeden létesítendő czukorgyár számára. [23]

Az osztrák pénzügyministeriumban a magyar kormány és a magyar czukoriparosok részvétele mellett enquetet tartottak a czukor-prémiumok eltörlése tárgyában. [23]

A Schlick-gyár a magyar-amerikai Northrop-féle szövőszékgyárral szerződést kötött, a mely szerint a szabadalmazott Northrop-féle szövőszékeket Magyarországon egyedül a Schlick-gyár fogja előállítani. [23]

A Király-sörfőző r. t. további moratoriumot kapott hitelezőitől 1901. június 30-ig. Ekkor a vállalat valószínűleg föl fog számolni. [27]

Egy konzorcium elvállalta a »Concordia« gőzmalom ügyeinek rendezését, a mi valószínűleg a részvénytőke tetemes leírásával lesz egybekötve. [30]

IV. Kereskedelem, biztosítás, tőzsde és pénzintézetek.

A tisztességtelen versenyről szóló törvénytervezet fölött a kereskedelmi ministeriumban szaktanácskozmány folyik. [1, 2, 3]

A Rothschild-csoport optiót gyakorolt 20 millió k. korona-járadékra, a melyeket nyilvános aláírás mellőzésével, szabad kézből helyez el. [1]

A tőzsdetanács rendeletére először jelenik meg a határidő-üzletek jegyzésénél külön rovatban a »magyar búza«. [1]

A belügyminister megküldi a törvényhatóságoknak a gyógyszerárú és mérges anyagokkal való kereskedés tárgyában kiadott szabályrendeletet. [3]

Az alsó-ausztriai iparegyesületben állást foglalnak a megrendelések gyűjtéséről elfogadott magyar törvény ellen. [3]

A kereskedelmi minister szaktanácskozást tartott a benzinnel vegyített, gyulékony kőolaj eltöltása tárgyában. [5]

A kereskedelmi minister rendeletet ad ki az iparhatóságokhoz, melyben a »hólapda«-rendszer szerinti elárúsításra engedélyeket kiadni megtiltja, elrendeli az ily engedélyek visszavonását és azok ellen, a kik ily elárúsítást engedély nélkül üznek, a büntető eljárás megindítását. [6]

A fővárosi tanács elfogadta és közzéteszi az önálló vámterület érdekében a képviselőházhoz intézendő kérvény szövegét. [6]

A belga-magyar bank magyar részvényesei legközelebb a bank fölszámolását fogják indítványozni. [7]

Az osztrák-magyar bank főtanácsa elhatározta azon módozatokat, melyek mellett átveszi a monarchia két államának aranyszolgálatát. [8]

Magyarország áruforgalma szeptemberben: behozatal 115·91 millió k., kivitel 133·78 millió k., activ-egyenleg 18 millió k. [9]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara 50 éves fennállásának jubileumát ünnepli és fölavatja új palotáját. [10]

A pécsi kereskedelmi és iparkamara a magyar borkereskedelem válsága ügyében kérvényt intéz a kereskedelmi ministerhez. [11]

Az osztrák-magyar bank félhivatalos lapja kijelenti, hogy a bank tervbe vette a készfizetések fakultatív föl vételét. [17]

Az önállóan működő hitelszövetkezetek köteléke megtartja alakuló közgyűlését. [18]

A nagy-kikindai takaré- és előleg-egylet válságba jutott. A betevők is csak csekély kvótára számíthatnak. [18]

Szeged és környékének kereskedői mozgalmat indítanak egy kereskedői nyugdíj-intézet létesítése érdekében kereskedők és kereskedelmi alkalmazottak részére. [20]

A Rothschild-csoport optió-jogot gyakorol a még hátralevő 30 millió korona-járadékra, a melyet szintén szabadkézből fog elhelyezni. [20]

A kereskedelmi miniszter megengedte, hogy a fővárosi csemege-üzletek vasárnap d. u. 6—9 óráig nyitva lehetnek, de a segédszemélyzet igénybevétele nélkül. [23]

A kereskedelmi minister rendeletére a posta- és távirda-főigazgatóság január 1-ével belép az osztrák-magyar bank giróforgalmába és a postatakarékpénztár cheque- és clearing-forgalmába. [25]

Az országos kereskedelmi és iparcsarnok tárgyalja a magánbiztosítási vállalatokról szóló törvénytervezetet. [26]

A magyar vasművek és gépgyárak országos egyesülete tárgyalja a megrendelések gyűjtéséről szóló törvényt és meghatározza a végrehajtási rendeletben tekintetbe veendő kívánalmakat. [27]

A budapesti kereskedelmi és iparkamara a kereskedelmi ministerhez föliratot intéz, a melyben a tisztességtelen versenyről szóló törvénytervezetet részben időszerűtlennek, részben fölöslegesnek mondja s így annak kodifikálását mellőzni kéri. [30]

V. Közlekedésügy, díjszabásügy.

A kereskedelmi minister a máv. vonalain új podgyász-díjszabást léptet életbe: 50 kg.-on fölül minden 10 kg. után az első zónában 10, a továbbiakban 20 f. fizetendő. [4]

A magyar-horvát tengerhajózási társaság a tarifákat a dalmát forgalomban a széndrágaság folytán s annak tartamára 10%-kal emelte. [6]

A boszniai vasutak ügyében a közös ministertanács megegyezésre lépett olyképp, hogy először a Sarajevo-Sandschak határi vonal épül ki 3 év alatt, ennek elkészültével pedig egyidejűleg a magyar vasuti csatlakozás Samacig és az osztrák Arzanoig. [7]

A kereskedelmi minister rendeletet ad ki, a melyben megengedi, hogy postautalványok feladói kiköthessék az összegnek ezüstben való kifizetését és elrendeli ezen kikötés lehető tekintetbevételét. [9]

A kereskedelmi minister a magánipar által gyártott levelező-lapokra alkalmazható felírások tárgyában rendeletet ad ki. [13]

Ó-Becsén nagy téli kikötőt létesítettek, a mely több száz gőzhajó felvételére alkalmas. [14]

A posta és távirdaigazgatóság hirdetményt tesz közzé a főváros postaszolgálatának gyorsítása érdekében tett ujtításokról, melyek főképen a postaszekrények gyakoribb kiürítésében és magán-gyűjtőhelyek szervezésében állanak. [17]

Békésmegye küldöttsége kérvényt adott be a kormányhoz a Kőrös folyó hajózhatóvá tétele iránt. [21]

VI. Vállalkozói egyesülések, kartellügy, árfőlemelések.

A magyar vasgyárak a rúd- és faonvas árakat Csehországgal szemben jelentékenyen leszállították. Prágára nézve a mérséklés 4—5 k. [2]

Megczáfolják azt a hírt, mintha a budapesti malmok közt az üzem kiterjedésére nézve megállapodás jött volna létre. [3]

A fővárosi építőmesterek gyűlést tartottak a téglagyáraknál még függőben

levő kötések stornirozása tárgyában és bizottságot küldtek ki az egyezkedés folytatására. [6]

Az osztrák-magyar petroleum-kartell legközelebbi ülést tart, melyen a jövő év április 1-én lejáró kartell fölmondását fogják betérjeszteni. [7]

A fővárosi kereskedők egyesülete elhatározta, hogy a szövetkezetek túlkapásai ellen állást foglal. [7]

A magyar kereskedelmi csarnok papiripari szakosztálya elhatározta az összes papírárúk és gyártmányok megfelelő áremelését és megállapította az új fizetési módokat. [8]

A kereskedelmi minister megbizta Ráth Zoltánt, hogy a külföldi államok kartell-judikaturájáról készítsen emlékiratot. [28]

VII. Munkásügy, socialpolitika.

A könyvkötők és szijgyártók betegsegélyző-egylete elhatározta fölhasználását és csatlakozását az általános munkás-betegsegélyző pénztárhoz. [3]

Az országos iparegyesület munkásügyi szakosztálya alakuló ülést tartott. [9]

A kereskedelmi minister szaktanácskozmányt tartott, a mely a tanoncok és ipari munkások által készített munkák országos kiállításának szervezésével foglalkozott. [22]

Az ujbpesti gyapotfonó gyárban sztrájk van. A munkások követeléseinek megvizsgálásával a kereskedelmi minister megbizta közegeit. [23]

Közgazdasági irodalom.

1. Tudománytörténet. Életrajzok. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

Conrad, J.: Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie. T. 4: Statistik. T. 1: Die Geschichte und Theorie der Statistik. Die Bevölkerungsstatistik. Jena: Fischer 1900. (162) 8°. M. 4.—

Gide, Ch.: Principes d'économie politique. 7. éd., corrigée et augmentée. Paris: Larose 1901. (VII, 655) 8°. fr. 6.—

Magyar jogi lexicon, szerk. Márkus D. 3. k.: Diaeta — Halászatijog. Budapest: Pallas 1900. (924) 8°. Kötve 20 K.

Mazan, J.: Les doctrines économiques de Colbert. Paris: Rousseau 1900. (217) 8°.

Nitti, F. S.: Lezioni di scienza delle finanze. Napoli: Soc. coop. tip. 1900. (327) 3°.

Stephens, L.: English utilitarians. 3 vols. London: Duckworth 1900. (1260) 8°. 30 s. net.

Stourm, R.: Cours de finances. — Le budget. 4e éd. Paris: Guillaumin Cie. 1900. (653) 8°. 10 fr.

2. Elmélet.

Böhm-Bawerk, E. v.: Kapital und Kapitalzins. 2. vielf. verm. u. verb. Aufl. Abt. 1: Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien. Innsbruck: Wagner 1900. (XXXV, 702) 8°. Kr. 14.

Block, M.: Opinions prématurées. De quelques causes et effets de l'inégalité de la production et de l'accumulation. Extr. Paris: Guillaumin Cie. 1900. (24) 8°. 1 fr.

Dochow, F.: Untersuchung über die Stellung des Handels in der Volkswirtschaft. Halle: Anton 1900. (VIII, 58) 8°.

Favre, J.: Le prêt à intérêt dans l'ancienne France. Evolutions des doctrines et de la législation. Paris: Rousseau 1900. (281) 8°.

Hucke, J.: Die Handels-Bilanz. — Die Obliegenheiten des Wechsels. — Die Valuta. — Der Zettelbank-Apparat. 4 Abhdlgn. Berlin: Mitscher & Röstell 1901. (XIV. 318) 8°. M. 5.—

Price, L. L.: Money and its relations to prices: inquiry into causes, measurement, and effects of changes in general prices. London: Sonnenschein 1900. (214) 8°. 2 s. 6 d.

- Putnam, E. H.: Wages the mother of profit: an exposition of the status of wages in political economy. Moline: publ. by the author 1900. (16) 8°.
- Schaefer, J. L.: Schaefer's compendium on protection. North Greenfield: publ. by the author 1900. (28) 8° 25 c.

- Schaefer, W.: Der Handel in der Volkswirtschaft. Vortrag. Berlin: Walther 1900. (38) 8°.
- Wasserrab, K.: Sozialwissenschaft und soziale Frage. Eine Untersuchung des Begriffs sozial und seiner Hauptanwendungen. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (35) 8° M. 0.80.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása. Monographiák.

- Adams, B.: America's economic supremacy. New-York: Macmillan 1900. (231) 12° cloth. Doll. 1.25.
- Ashley, W. J.: Surveys, historic and economic. London: Longmans 1900. (504) 8° 9 s. net.
- Avenel, H.: Histoire de la presse française depuis 1789 jusqu'à nos jours. Paris: Flammarion 1900. (884) 8° fr. 25.—
- Brandt, M. v.: 33 Jahre in Ost-Asien. Erinnerungen eines deutschen Diplomaten. In 3 Bänden. Bd. 1. Leipzig: G. Wigand. 1901. (XI, 318) 8° M. 6.50.
- Canovai, T.: L'Italia presente e i suoi problemi morali, politici, economici, finanziari: note ed appunti. Roma: tip. Balbi 1900. (166) 8° l. 4.—
- Dolfus-Francoz, E.: Essai historique sur la condition légale du mineur, apprenti, ouvrier d'industrie on employé de commerce. Paris: Rousseau, 1900. (207) 8° fr. 4.—
- Economie sociale, l', et l'histoire du travail à Lyon. Lyon: Rey 1900. (XXVIII, 661) 4°. (Comité départem. du Rhône.)
- Francotte, H.: L'industrie dans la Grèce ancienne. T. 1-er. Bruxelles: Soc. belge de libr. 1900. (VIII, 343) 8° fr. 7.50.
- Fukuda, T.: Die gesellschaftliche und wirtschaftliche Entwicklung von Japan. Stuttgart: Cotta 1900. (X, 190) 8° M. 4. (Münch. Volksw. St. 42.)
- Hartmann, E. v.: Zur Zeitgeschichte. Neue Tagesfragen. Leipzig: Haacke, 1900. (172) 8° M. 4.20. (Aus d. Inh.: Sozialdemokratie und Anarchismus als Abspaltungen des Liberalismus. — Die Kampfmittel gegen die Sozialdemokratie. — Die agrarische Frage. — Die Kreditwirtschaft. — Die Kanalfrage.)
- Jackson, F. Nevill: History of hand-made lace, dealing with origin of lace, growth of great lace centres etc. London: Gill 1900. (258) roy. 8°. 18 s. net.
- Kowalevsky, M. W.: La Russie à la fin du 19e siècle. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (989) 8°. 1 fr. (?)
- Makato, T.: Japanese notions of European political economy. Camden: Love 1900. 8°. 25 cents.
- Müller, F.: Die geschichtl. Entwicklung des landwirtschaftlichen Genossenschaftwesens in Deutschland von 1848/49 bis zur Gegenwart. Leipzig: Deichert 1901. (XX, 552) 8°. M. 10. (Wirtsch. und Verw. Stud. m. bes. Ber. Bayerns. 10.)
- Ortvay T.: Pozsony város története, 2. k., 3. r.: A város középkori háztartása. 1300—1526. Pozsony: Stampfel 1900. (XVI, 416) 8°. 5 k.
- Schindler, K.: Finanzwesen und Bevölkerung der Stadt Bern im 15. Jh. Bern: Druck v. Stämpfli & Cie 1900. (51) 8°
- Schweizer, A.: Les États-Unis à l'Exposition universelle de 1900. Paris: impr. Dubreuil 1900. (VIII, 88) 8°.
- Sergi, G.: La decadenza nelle nazioni latine. Torino: frat. Bocca 1900. (VII, 343) 12° l. 4.—
- (Steinmüller, L. & C.): Entstehung und Entwicklung der Röhrendampfkesselfabrik der Firma L. & C. Steinmüller, Gummersbach 1874—1899. Gummersbach: Druck v. Luyken 1900. (42, 12 Taf.) 2°.
- Willard, C. D.: History of the Chamber of Commerce of Los Angeles (California) 1888—1900. Los Angeles: Kingsley, Barnes & Cie 1900. (326) 8° cloth. Doll. 2.—

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Annual report, 44th, of the Registrar-General of births, deaths and marriages in Scotlands, 1898. Glasgow: pr. by Hedderwick & Sons 1900. (LXVIII, 481) 8°. (Parliam. pap.)
- Castéran, A.: L'Algérie française

- de 1884 à nos jours. Paris: Castéran 1900. 8°. fr. 3.50.
- Commission internationale chargée de reviser la nomenclature des causes de décès (classification Bertillon) août 1900. Procès-verbaux. Paris: impr. Chaix 1900. (203) 8°. (Publ. de la préfet. du départ. de la Seine.)
- Farrelly, M. J.: The settlement after the war in South Africa. London: Macmillan 1900. (XV, 321) 8°. 10 s.
- Hunter, W. W.: History of British India. Vol. 2: To the Union of the Old and New Companies. London: Longmans 1900. (424) Roy 8°. 16 s.
- Lehmann, C. F.: Armenien und Nordmesopotamien in Altertum und Gegenwart. Vortrag. Berlin: Deimer 1900. 8°. M. 0.60. (Verhdlgn. d. dtsh. Kolonialges.)
- Leroy-Beaulieu, P.: Die chinesische Frage. Uebers. v. A. Südekum. Leipzig: G. H. Wigand 1900. (171) 8°. M. 2.50.
- Lucas, C. P.: An historical geography of british colonies. Vol. 3: West-Africa. 2nd ed. rev. London: Frowde 1900. (306) 8°. 7 s. 6 d.
- Natalité, la, en France par G. M. Paris: Bernard & Cie 1900. (167) 18°.
- Oppenheimer, Fr.: Das Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus und der neueren Nationalökonomie; Darstellung und Kritik. Berlin: Akad. Verl. f. soc. Wiss. 1901. (VII, 168) 8°. M. 4.—
- Pagel et Cozette: Mémoire sur l'état de la population dans la commune de Noyon, de 1789 à 1801. Extr. Paris: impr. nat. 1900. (19) 8°.
- Piolet, J. B.: La France hors de France; notre émigration, sa nécessité, ses conditions. Paris: Alcan 1900. (659) 8°. fr. 10.—
- Proper, E. E.: Colonial immigration laws. New-York: Macmillan Co. 1900. 8°.
- Rohrbach, P.: Russische Kolonisation in Asien. Vortrag. Berlin: Reimer 1900. 8°. M. 0.60. (Verhdlgn. d. dtsh. Kolonialges.)
- Sénégal, le. Organisation politique; administration; finances; travaux publics. Dijon: impr. Darantière 1900. (438) 8°. fr. 7.50.
- de Wailly, G.: A travers l'exposition de 1900; 16e vol.: les colonies françaises. Paris: impr. Michels & fils 1900. (96) 8°. fr. 0.60.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka közti viszony. Socialismus.

- Adickes, Schroeder u. Thorwart: Zur Förderung des Arbeiterwohnwesens. Vorträge. Frankfurt: Detloff 1900. (50) 8°.
- Bericht über die gewerkschaftliche Bewegung in Dänemark, darunter Rechenschaftsbericht über die grosse Aussperrung 1899. Kopenhagen: Druck v. Böhm 1900. (16) 8°.
- Bericht an den Internationalen sozialistischen Kongress in Paris 1900 über die russische sozialdemokratische Bewegung. (Von der Redaktion des »Rabotscheje Djelo«). Paris: impr. Ch. Noblet 1900. (32) 4°.
- Bernstein, E.: Zur Geschichte und Theorie des Sozialismus. Gesamm. Abhandl. Berlin: Akad. Verl. f. soz. Wiss. 1901. (426) 8°. M. 5.—
- Boulard, E.: Le collectivisme intégral; philosophie et pratique. Paris: Soc. d'éd. scientif. 1900. (372) 8°. fr. 3.50.
- Bressi, P.: Di un socialismo attraverso i secoli. Torino: tip. frat. Canonica 1900. (70) 12°. l. 0.30.
- Coit, S., Ritchie (etc.): Ethical democracy; Essays in social dynamics. London: Richards 1900. (366) 8°. 6 s.
- Congrès international des associations ouvrières de production. Paris: impr. Mangeot 1900. (46, 27, 12) 8°.
- Challamel, J.: Congrès international des habitations à bon marché, procès-verbal sommaire. Paris: Impr. nat. 1900. (40) 8°.
- Congrès, 1er, national et international de la coopération socialiste, Paris 1900. Paris: Soc. nouv. de libr. et d'éd. 1900. (212) 8°. fr. 2.50.
- Corazzini, F.: Repubblica o socialismo? il governo del popolo. Torino: tip. Artigianelli 1900. (91) 12°. l. 1.—
- Cutrerà, A.: La mafia ed i mafiosi. Origine e manifestazioni. Palermo: Reber 1900. (192) 8°. l. 2.50.
- Dardet L. Tesson: Etude sur les bureaux de placement (historique); fonctionnement actuel; projets de réforme. Rennes-Paris 1900. (63) 8°.
- Diefke, M.: Welche Rechte und Pflichten haben Arbeitgeber und Arbeitnehmer? Die Arbeiterschutzgesetzgebung des Deutschen Reichs nach dem Titel VI der Gewerbeordnung. Berlin: Steinitz 1900. (88) 8°. M. 1.—
- Documents conc. la grève des mineurs de Carmaux 1900. Paris: Chaix 1900. (71) 8°.
- Donna e rigenerazione sociale. Milano: tip. Artigianelli 1900. (6-) 12°. (Bibl. popolare.)
- Elliott, A.: Workmen's compensa-

- tion acts: annotated study of Workmen's Compensation Act, 1897. and the Act 1900. Intro. by Judge Parry. London: Stevens & H. 1900. (338) 8°. 6 s. net.
- Entwicklung, die, des Verbandes der Bäcker und Berufsgenossen Deutschlands und die Lohnbewegungen und Streiks im Bäckergewerbe. Hamburg: Allmann 1900. (60) 8°.
- Folz, J.: Einzel- oder Genossenschaftseigentum? Versuch zur Lösung der Wohnungsfrage. Posen: Ebbecke 1900. (16) 8°. M. 0.50.
- Gabbi, D.: Note storico-amministrative sugli istituti pii della provincia di Reggio Emilia. Bologna: tip. Zamorani & Albertazzi 1900. (71) 8°.
- Hertz, F.: Agrarfrage und Sozialismus. Berlin: Verl. d. »Soz. Monatsh.« 1901. (26) 8°. 50 Pf.
- Howard, E.: To-morrow: peaceful path to real reform. London: Sonnenschein 1900. (182) 8°. swd. 1 s.
- Jahresbericht der Gewerbeinspektoren für Hessen f. d. J. 1899. Darmstadt: Jonghaus 1900. (73, 95, 111, 105) 8°. M. 1.50.
- Internationaler Sozialistenkongress in Paris 1900. Berlin: Buchh. Vorwärts 1900. (32) 8°. 20 Pf.
- Kempel, F.: Die »christliche« und die »neutrale« Gewerkvereins-Bewegung. Mainz: Kirchheim 1901. (163) 8°. M. 1.60.
- Kenworthy, J. C.: The anatomy of misery, lecture on economics. 2d ed. With an introduction by L. Tolstoy, and an appendix of correspondence on the present political-social situation between A. R. Wallace and the author. London: Simpkin 1900. (111) 8°. 1 s.
- Legislazione sui monti di pietà. Napoli: Pietrocola 1900. (46) 12°.
- Leroy, J.: Les droits de l'enfant. Ouvrage d'économie sociale. Paris: Montgredien & Cie 1900. 8°. fr. 3.50.
- Low's Handbook to charities of London. Ed. by H. R. Dumville. Rev. according to latest reports. 1899—1900. London: Low 1900. 12°. 1 s. 6 d.
- Lukaščík, R.: Vom sozialdemokratischen Kriegsschauplatze in dem Ostrau-Karwiner Reviere. M.-Ostrau: Selbstverlag 1900. (113) 8°. 35 kr.
- Luporini, C.: La donna e la concorrenza: conferenza. Milano: Co-gliati 1900. (48) 8°.
- Marois, R.: Guide pratique de l'assistance médicale gratuite. Auch: impr. Bonquet 1900. (398) 8°. fr. 4.—
- Marsh, F. E.: Christian workers equipment. London: Marshall 1900 (398) 8°. 6 s.
- Muldoo, W. H.: Mark Hana's »moral cranks« and others: a study of to-day. Brooklin: Spinney Co 1900. (16, 316) 12°. cloth Doll. 0 50. (Contenti: Characteristics of our American Socialism. — Public ownership of public utilities. — Workers of the trusts.)
- Munhall, L. W.: Furnishing for workers: Manuel of scripture texts for christian workers. London: Marshall Bros. 1900. (114) 18°. 1 s. net.
- Oesterreichischer Arbeiterkalender für d. J. 1901. Hrsg. im Auftrag der Parteivertretung der österr. Sozialdemokratie. Wien: Brand 1900. 168) 8°. 60 H.
- Overbergh, C. van: Réforme de la bienfaisance en Belgique. Bruxelles: Lesigne 1900. (506) 8°.
- Pamart, L. G.: De la mort de l'enfant pendant le travail. Étude statistique. Paris: Carré & Nand 1900. (72) 8°.
- Parti Démocratique-socialiste du Danemark. — Rapport au Congrès Ouvrier Socialiste International Paris 1900. Copenhagen: Bording 1900. (22) 8°. (Action politique par P. Knudsen. — Mouvement syndical ouvrier par J. Jensen.)
- Pfingsthorn, K.: Die Wohnungsverhältnisse Hamburgischer Unterbeamten i. J. 1897. Hamburg: Gräfe & Sillem 1900. (41) 8°. 50 Pf.
- Pohle, L.: Frauenfabrikarbeit und Frauenfrage. Leipzig: Veit & Cie 1900. (XII, 112) 8°. M. 2.—
- Rapports sur les service des enfants assistés, de la protection du premier âge et des enfants moralement abandonnés, par F. Lelimoizin, (inspect. départem. du serv. d. enf. assistés.) Nantes: imp. Biroché & Dantais 1900. (104) 8°.
- Reichesberg, N.: Die sozialen Aufgaben und Leistungen der Gemeinden. S. A. Bern: Sturzenegger 1900. (22) 8°.
- Report of the asylums committee for the year ended March 31, 1900. London: Publ. of the L. County Counc. 1900. 8°. 2 s.
- Révai, S.: A társadalmi jólét föl-tételei. Budapest: Révai testv. 1901. (XXXI. 639) 8°. 10 K.
- Richard, A.: Manuel socialiste Paris: Soc. nouv. de libr. et d'éd. 1900. (81) 8°. fr. 0.25. (Publ. du Parti ouvr. soc. rév.)
- Rowntree, J., Sherwell A.: Staate prohibition and local option. Repr. of chapters 3, 4 in 7th ed. of Temperance Problem and Social Reform.

- London: Hodder & S. 1900. 8°. 1 s. net.
- Rowntree, J. and A. Sherwell: Temperance problem and social reform. 8th ed. enl. London: Hodder & S. 1900. (816) 8°. 6 s.
- Russell, C. and Lewis, H. S.: Jew in London: Study of racial character and present-day conditions. Two essays prepared for Toynbee Trustees. Intro. by S. A. Barnett, pref. by I. Bryce. London: Unwin 1900. (256) 8°. 6 s.
- Scheiff, A.: Muss der Arbeitgeber Lohn zahlen, auch wenn der Arbeiter kurze Zeit an der Arbeit verhindert war? Vortrag. Köln: Neubner 1900. (19) 8°. M. 0.50.
- Schriften des Verbandes deutscher Arbeitsnachweise, Nr. 2. Berlin: Heymann 1900. (IV, 82) 8°. M. 1.60. (Inh.: Geschäftsbericht 1898—1899. Ergebnisse mehrerer Umfragen. — Arbeitsvermittlung für ländliche Arbeiter. — Arbeitsnachweise an kleineren Orten.)
- Schüssler, H.: Die praktische Lösung der sozialen Frage. Frankfurt a. M.: Düssel 1900. (107) 8°. 50 Pf.
- Simonson, S.: Plain examination of socialism. London: Sonnenschein 1900. (168) 8°. 2 s. 6 d.
- Sinzheimer, L.: Der Londoner Grafschaftsrat. Ein Beitrag zur städtischen Sozialreform. Bd. 1: Die Schlussperiode der Herrschaft der Mittelklasse in der Londoner Stadtverwaltung. Stuttgart: Cotta 1900. (VIII, 512) 8°. M. 10.—.
- Smith, A.: Für die Abstinenz! Enthaltbarkeit und Volksgesundheit. Eine volkswirtsch. Studie. Dresden: Böhmert 1900. (63) 8°. M. 1.—.
- Soulier, P.: Les institutions de retraites des compagnies de chemins de fer. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (194) 8°. 10 fr.
- Stammeler, R. und Duncker: Soziale Gedanken im Bürgerlichen Gesetzbuch. Aus den Verhandlungen der 3. Hauptversammlung der freien kirchlichsozialen Konferenz. Erfurt 1900. Berlin: Buchhandl. der Berl. Stadtmission 1900. (III, 31) 8°. M. 0.50. (Hefte d. freien kirchl.-soz. Konferenz, H. 10.)
- Stein, L.: La question sociale au point de vue philosophique. Paris: Alcan 1900. 8°. fr. 10.—.
- Teiffen, W.: Trau—Schau—Wem? Wien: Brand 1900. (32) 8°. 10 H.
- Thury: La question sociale, considérée dans son principe, le point de vue religieux. Paris: Fischbacher 1900. (67) 8°. fr. 1.50.
- Tivaroni, J.: La questione economica delle abitazioni nelle grandi città. Padova: Soc. coop. tip. 1900. (109) 8°.
- Ueberblick über die vornehmsten Ereignisse in der Niederländischen Arbeiterbewegung seit dem Internationalen Kongress London 1896 für die Mitglieder des Internationalen Kongresses Paris 1900, zusammengebracht durch den Vorstand der »Sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Niederland«. Amsterdam: Druck v. Masereeuw & Bouten 1900. (12) 8°.
- Verhandlungen des Parteitagess der Deutschen Sozialdemokratie Oesterreichs, Graz 1900. Wien: Brand 1900. (173) 8°. 50 H.
- Verus, dr.: A szocialis kérdés hajdan és most. 2. k.: A kereszvény társadalom programja. Budapest: Szt. Gellért ny. 1900. (317) 8°. 4 K.
- Wallace, A. R.: Studies, scientific and social. 2 vols. London: Macmillan 1900. (1092) 8°. 18 s.
- Wampach, G.: Un projet de loi sur les habitations à bon marché. Extr. Paris: »Science cath.« 1900. (61) 8°.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Allat egészségügyi évkönyv. 13. évf. 1899. szerk. Hutyra F. Budapest: Franklin-társ. ny. 1900. 1 k. 8°. (Föld. min. kiad. 1900. 9. sz.)
- Benassi, P.: Emigrazione e riforma agraria. Parma: Fiaccadori 1900. (24) 8°.
- Bericht über das Veterinärwesen im Kgr. Sachsen f. d. J. 1899. Jg. 44. Dresden: Schönfeld 1900. (270) 8°. M. 3.50. (Klg. Komm. f. d. Veterinärw. zu Dresd.)
- Beyschlag, F. u. K. v. Fritsch: Das jüngere Steinkohlengebirge und das Rothliegende in der Provinz Sachsen und Umgebung. Berlin: Schropp 1900. (XXII, 263) 8°. (Abh. d. preuss. geolog. Landesanst. N. F. H. 10.)
- Boppe, L.: Chasse et pêche en France. Paris: Berger-Levrault & Cie. 1900. (309) 8°. fr. 4.50.
- Buttery, J. A.: Why Kruger made war: or, behind the Boer scenes; Two chapters on past and future of rand and mining industry, by A. Cooper Key. 2-nd imp. London: Heinemann 1900. (306) 8°. 3 s. 6 d.
- Dahlen, H. W.: Bericht über die

- Verhandlungen des 18. deutschen Weinbaukongresses in Würzburg 1899. Mainz: Druck v. Zabern 1900. (143, 13) 8°.
- Fr e c h, F.: Ueber Ergiebigkeit und voraussichtliche Erschöpfung der Steinkohlenlager. Stuttgart: Schweizerbart 1901. (18) 8°. M. 0.40.
- G a z d a s á g i egyesületek, a, országos szövetségének 1899/1900. évi évkönyve. Szerk. Rubinek Gy. 1 k. Budapest: Pátria 1900. (168) 8°. 1. K.
- G i r a r d, A.: Recherches sur la culture de la pomme de terre industrielle et fourragère, 2e éd. Paris: Gauthier-Villars 1900. 8°.
- H a l l e r: Die Kohlennot. Vortrag. Nürnberg: Sydow & Cie 1900. (21) 8°. 15 Pf.
- J a h r b u c h des allgemeinen Verbandes der auf Selbsthilfe beruhenden deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften für 1899. Hrsg. v. H. Crüger. Berlin: Guttentag 1900. (XLIX, 278) 4°.
- K a t z e r, F.: Das Eisenerzgebiet von Vareš in Bosnien. Freiberg: Craz & Gerlach 1900. (94) 8°. M. 2.—
- M a i d a, A.: L'agricoltura nei territori di Trapani e Monte S. Giuliano. Parte 1. Trapani: tip. Messina 1900. (91) 8°.
- M o n g e n o t: Notice sommaire sur les forêts domaniales du département des Vosges et sur leurs produits en matière et en argent pendant la période 1870 - 99 Paris: Berger-Levrault & Cie 1900. (137) 8°. fr. 3.—
- Notice sur les mines de Blanzky. Montceau des Mines: Rajaud 1900. (66) 2°.
- O p e r a, l', della associazione agraria friulano dal 1846 al 1900. Udine: tip. Seitz 1901. (XI, 511) 4°.
- O r s z á g o s Magyar Gazdasági Egyesület, az, 1899/1900. évi évkönyve. Szerk. az egyesület tisztikara. 9. k. Budapest: Pátria rt. ny. 1900. (331) 8°. 2 K.
- R a y n e r i, M.: Le groupe départemental des sociétés de crédit populaire et agricole des Alpes Maritimes à l'Exposition de 1900. Notes. Menton: Impr. coop. 1900. (42) 4°.
- S c h o n, R.: L'agriculture en Denmark. London: Simpkin 1900. (402) imp. 8°. swd. 16 s.
- S e m p e r: Beiträge zur Kenntnis der Goldlagerstätten in Siebenbürgen. Berlin: Schropp 1900. (XIV, 219) 8°. (Abh. d. preuss. geolog. Landesanst. N. F. H. 33.)
- S t i m m e n aus dem agrarischen Lager. Hrsg. von St. Richter. H. 1—2. Prag: Verl. d. Bundes dtsh. Landw. Böhmens 1900. 1. Unsere Agrarbewegung und der Bund der deutschen Landwirte Böhmens. 1900. (267). Kr. 1.20. 2. Das zoll- und handelspolitische Programm der Oesterr. Centralstelle z. Wahrung der land- und forstwirtschaftlichen Interessen beim Abschluss von Handelsverträgen, von A. Simitsch. S. A. 1900. (68). Kr. 0.60.
- V a n d e r v e l d e, E.: La propriété foncière en Belgique. Paris: Reinwald 1900. (327) 8°.
- V a n u t b e r g h e, M. H.: Exploitation commerciale des forêts. Paris: Gauthier-Villars 1900. (176) 8°. fr. 2.50.
- V a n u t b e r g h e, M. H.: Exploitation technique des forêts. Paris: Masson & Cie 1900. (176) 8°. fr. 2.50.
- V e r k a u f, L.: Gegen den Brot- und Kohlenwucher. Wien: Brand 1900. (20) 8°. 10 H.
- Z ó r á d l.: Telepités. A politikai és gazdasági telepités, a telepitési bank, a középbirtok rendezése és a tanya gazdaság. Tervvázlat. Budapest: Egenberger 1900. (25) 8°. 1 n.

